II 29902

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC

vol. II
D—G

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
UNIVERSITAR CĂRȚI Nr. 28820

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1996

Mulțumim tuturor colaboratorilor care ne-au ajutat la elaborarea și pregătirea acestui volum.

Suntem recunoscători, de asemenea, colectivului Imprimeriei „Ardealul", îndeosebi Domnului Director Ion Manoie, pentru sprijinul acordat la tipărirea lucrării noastre.

ISBN: 973-45-0143-7

973-45-0144-5, vol. II (D—G)

II 29902

COORDONARE GENERALĂ

MARCEL D. POPA

COORDONARE

NICOLAE C. NICOLESCU
ANICUȚA TUDOR

ALEXANDRU STĂNCIULESCU
CARMEN ZGĂVÂRDICI, ing.

AU COLABORAT

Nicolae Anastasiu, prof. univ., dr.
Mircea Anghelescu, prof. univ., dr.
Eftimie Ardeleanu
Mircea Babeș, dr.
Ilie Bădescu, prof. univ., dr.
Marin Bălan
Radu Bogdan, dr.
Viorica Bucur
Ion Bulei, prof. univ., dr.
Gheorghe Buzatu, prof. univ., dr.
Rodica Chiriacescu
Doina Cioacă
Florin Constantiniu, prof. univ., dr.
Mihaela Dumitrescu
Stelian Dumitrescu, dr.
Klaus Fabritius, dr.
Doina Elena Făget
George Gană, prof. univ., dr.
Dan Ghinea
Eliza-Daniela Ghinea
Teofil Gridan, dr.
Dan Grigorescu, m. coresp. al Acad.
Teodor Hristea, prof. univ., dr.
Sergiu Stelian Iliescu, prof. univ., dr., ing.
Paul Iordănescu, ing.
Carol König, dr.
Constantin Maximilian, m. coresp. al Acad.
Nicolae Mecu, dr.
Daniela Moroiu
Mircea Mureșan, dr. doc.
Ion Nicolae, lector univ.
Vasile Nitu, conf. univ., dr., ing.
Mihai T. Oroveanu, prof. univ., dr.
Ioan Oțel, prof. univ., dr., ing.
Șerban Papacostea, m. coresp. al Acad.
Amelia Pavel, prof. univ., dr.
Georgeta Penelea-Filitti, dr.
Irina-Ruxandra Popa
George G. Potra
Dumitru Preda
Constanța Rangheț
Valeriu Rendec
Constantin Romanciuc
Remus Rus, prof. univ., dr.

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
INVENTAR CĂRȚI Nr. 28420

Ioan Scurtu, prof. univ., dr.
Marcel Segărceanu, prof. univ., dr., ing.
Virgil Spulber
Sorin V. Stan, dr.
Gruia Traian Stoia
Oltea Şerban-Pârâu
Pavel Şuşară, dr.
Laurenţiu Ulici
Florin-Silviu Ursulescu
Octavian Ursulescu
Radu Vasile, prof. univ., dr.
Mihai Vasiliu, prof. univ., dr.
Şerban Velescu
Gheorghe Vlăduţescu, prof. univ., dr.
Florin Zăgănescu, prof. univ., dr., ing.

AU MAI COLABORAT

Victoria Angelescu
Raluca Cristescu
Alexandra Dean
Monica Ionescu
Cristina Manoliu
Gabriel-Florin Matei
Iulian Mircea
Vlad Popa
Emilia Tomescu

Paginare computerizată: Mihaela Mihalache

Hărţi: Vasile Mărgărit
Copertă şi supracopertă: Gheorghe Baltoc
Corectură: Didona Ionescu
Niculina Păun
Macheta artistică: Olimpiu Popa
Desene: Stelian Rădulescu
Secretariat de redacţie: Vanda Anghel
Maria Gavrilă

Culegere computerizată: Luminiţa Catană
Ana Maria Vintilă

ÎNDRUMĂRI PENTRU FOLOSIREA DICȚIONARULUI ENCICLOPEDIC

Structura articolelor

Definiția explicativă largă (urmată de informații enciclopedice) figurează de obicei la un singur reprezentant al familiei lexicale, cel mai răspândit.

La cuvintele cu mai multe sensuri, prezentarea explicativă pleacă de la sensul general, uzual, către cele speciale, filiația semantică făcându-se pe baza relațiilor logice. Contextele, exemplele au fost folosite pentru clarificarea sau completarea definiției. În interiorul unui articol sensurile înrudite explicit sunt numerotate cu cifre arabe, iar cele mai îndepărtate, cu cifre romane. Unitățile frazeologice care nu se subordonează unui sens principal figurează ca sensuri independente.

Definițiile sunt urmate de sinonime, când acestea există.

La numele de plante și de animale, definiția este urmată de numele științific (în latină) al speciei.

Semnul ✧ în interiorul unui articol marchează unitățile frazeologice (locuțiuni, expresii compuse etc.) subordonate unui sens principal, precum și unele schimbări stilistice sau gramaticale din cadrul unui sens, care nu cer o nouă definiție.

Semnul ✦ în interiorul unui articol marchează sensurile subordonate unui sens principal (notat cu cifre), pe alocuri și unitățile frazeologice mai îndepărtate de un sens principal.

Trimiterile pentru completarea informației se fac în două moduri: a) printr-un V., urmat de termenul la care se trimite, plasat la sfârșitul definiției unui cuvânt sau al unui sens; b) prin redarea unui termen (sau unor termeni) din definiție cu caractere cursive.

Toate abrevierile folosite în cuprinsul lucrării sunt explicate în *Lista de abrevieri.* Se abreviază, de asemena, cuvântul-titlu, în cuprinsul definiției ori în formularea unităților frazeologice dependente.

Accentul normativ este indicat printr-un punct plasat sub vocala respectivă din cuvântul-titlu **(CAIẹT)**. La cuvintele compuse care figurează ca articole independente este indicat numai accentul principal **(PIERDE-VẠRĂ, REA-CREDIṆȚĂ)**.

Numărul de ordine al omonimelor sau al omografelor este notat printr-un exponent pus după cuvântul-titlu **(MASĂ[1])**.

Formele concurente sunt înregistrate (în paranteză) alături de forma considerată recomandabilă: **AȊCI (ACI)**. Variantele lexicale cu circulație mai restrânsă nu figurează în lucrare. Parantezele au funcția de a izola elementele facultative sau explicative, dând definiției un plus de claritate. În cazul adjectivelor, definiția este precedată de indicația („despre lucruri"), („despre persoane"), arătând natura numelui al cărui calificativ este. Etimologiile sunt, în genere, cele admise de lucrările de specialitate. Câteva precizări se impun:

a) la cuvintele moștenite și la cele împrumutate este indicată limba (sau limbile) din care termenul provine în română;

b) la unele cuvinte recent împrumutate este menționată și circulația internațională a termenului respectiv {i}, crearea lui în terminologia de specialitate {s} ori formele

etimologice originare (cu explicarea lor), atunci când ele sunt utile pentru înțelegerea cuvântului românesc;

c) la cuvintele provenite prin derivare, compunere, regresiune etc. pe teren românesc este consemnat termenul de proveniență prin semnul < (= „provine din...").

Semnul * se folosește (la indicațiile etimologice) înaintea etimoanelor neatestate în texte (reconstituite).

Unitățile frazeologice figurează în principiu la termenul cel mai semnificativ din punct de vedere semantic (*acid clorhidric* — la **CLORHIDRIC**, *unghiuri adiacente* — la **ADIACENT** etc.).

Personalitățile aparținând aceleiași familii (ex. membrii familiilor Asachi, Golescu sau Becquerel, Dumas etc.), regii (ex. Carol — regi ai Spaniei, Carol — regi ai Suediei etc.), împărații (ex. Frederic — împărați germani), papii (ex. Grigore — numele a 16 papi), precum și denumirile geografice (ex. Bistrița — râul ~, orașul ~; Mississippi — fluviul ~, statul ~), revistele (ex. România literară — 1885, 1932, 1968; Contemporanul — 1891, 1946), ziarele (ex. Adevărul — 1888 și 1989) cu același nume sunt coordonate într-un singur articol.

Organizațiile, instituțiile etc. mai cunoscute prin forma lor abreviată sunt tratate în ordinea alfabetică a acestei forme și înregistrate sub denumirea integrală ca trimiteri (ex. **ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ...** v. **ASTRA**). Numele de organizații, societăți, periodice străine care nu au un corespondent în limba română sunt tratate cu numele lor originar (**MONDE, Le ~**).

Denumirile unor unități geografice care se găsesc pe teritoriul a două sau mai multe state au fost consemnate în formele oficiale corespunzătoare; ex.: **ELBA (ELBE, LABE)**, **NEISSE (NYSA ŁUŻYCKA)**, **DUNĂREA (DONAU, DUNAJ, DUNA, DUNAV, DUNAI)**, **AMUR (HEILONGJIANG)**.

Numirile oficiale duble (**ANTWERPEN = ANVERS, GENÈVE = GENF, LUIK = LIÈGE**) au fost înregistrate cu ambele forme.

Denumirile geografice, recent schimbate, sunt tratate la numele actual; ex.: **DAHOMEY** v. **BENIN**, **FORT-LAMI** v. **N'DJAMENA**, **SANTA ISABEL** v. **MALABO**, **VOLTA SUPERIOARĂ** v. **BURKINA FASO**.

Scrierea numelor proprii

În principiu, numele proprii străine apar înregistrate ca articole-titlu, în forma sub care au intrat în circulație în limba română.

Când limba română nu dispune de o formă consacrată, numele străine sunt scrise în forma lor originară sau într-o formă cât mai apropiată de aceasta, după sistmele de transcriere și transliterare recomandate de statele respective și de Academia Română, după cum urmează:

1 — Numele străine din limbile care folosesc grafia cu alfabet latin (ex. limbile albaneză, cehă, croată, franceză, germană, poloneză, portugheză, spaniolă, suedeză, turcă, maghiară, vietnameză etc.) se scriu cu ortografia limbilor respective, folosind semnele diacritice specifice, iar, între paranteze drepte, se înregistrează pronunția.

2 — Numele străine din limbile cu alfabet nelatin sunt scrise astfel:

a) numele proprii din greaca veche (denumiri mitologice, alte denumiri din istoria antică, personalități etc.) sunt înregistrate în forma indicată de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație,* Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, 1995, iar, în paranteze rotunde, este menționată transliterarea formei originale în alfabet latin:

b) numele proprii de persoane din limbile care folosesc alfabetul chirilic (ex. rusa, bulgara) sunt consemnate în dicționar potrivit indicațiilor de transcriere cuprinse în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.* Pentru denumirile geografice se dă și o a doua formă, reprezentând transliterarea din „The World Atlas", 1967, Moscova, „Britannica Atlas", Londra, Chicago, 1994;

c) numele proprii de persoane din statele care utilizează alte alfabete (chinez, japonez, arab, persan, ebraic etc.) se redau în alfabet latin folosind sistemele internaționale de transliterare și transcriere (ISO, Hepburn, Pin-yin).

În cazul numelor proprii înregistrate cu două variante grafice, dintre care prima reprezintă transcrierea fonetică românească a celei de a doua, nu se mai indică pronunția (ex. *Șahtî—Šachty*).

Pentru redarea pronunției (atât pentru numele proprii, cât și pentru cele comune) se folosesc, pe cât posibil, semnele grafice din limba română. Pentru sunetele străine limbii române se apelează la următoarele semne speciale din scrierea fonetică internațională:

ã redă un *a* nazal, atunci când acesta e urmat de un *n* sau un *m* care nu se articulează; ex. **GALLAND** [galã]

ẽ redă un *e* nazal în aceleași condiții ca și ale lui *a*; ex. **TESSIN** [tesẽ]

æ redă un *e* foate deschis; ex. **BAFFIN** [bæfin], **KANSAS** [cæ̣nzæs]

õ redă un *o* nazal în condițiile lui *a* și *e*; ex. **GIRONDE** [jirõd]

ɔ redă un sunet asemănător cu *a* românesc, dar mai închis; ex. **DARVAS** [dɔ̣rvɔș], **DETROIT** [ditrɔ̣it]

õ și ü reprezintă sunetele cunoscute în limbile germană, maghiară ș.a.; ex. **JUSSIEU** [jüsiö]

ə redă un sunet asemănător cu *a* românesc, dar mai închis; ex. **GALLUP** [gə̣ləp], **GEIGER** [gə̣igər]

ə̃ redă un *a* nazal; ex. **CAMPOS** [cə̃pus]

ʎ redă un *l* muiat; ex. **MODIGLIANI** [modiʎə̣ni]

ñ redă un *n* muiat; ex. **SEGNI** [seni]

ŋ sunet rostit ca *n* românesc din cuvintele *încă, lângă,* în care *n* nu se pronunță dental, ci își are punctul de articulație în vălul palatului; ex. **TANGSHAN** [taŋșan]

θ sunet specific limbii engleze și spaniole, pronunțat ca un *s,* cu vârful limbii între dinți; ex. **JUAREZ** [huareθ], **THACKERAY** [θæcəri]

ð sunet specific limbii engleze, pronunțat ca un *z,* cu vârful limbii între dinți; ex. **GALSWORTHY** [gɔ:lzuəði]

ʧ sunet asemănător cu *ci* românesc, dar mai aspru; ex. **CHAPLIN** [ʧæplin]

ʤ sunet asemănător cu *gi* românesc, dar mai aspru; ex. **GEORGIA** [ʤɔ̣rdzə]

: indică lungimea vocalei precedente; ex. **SHEFFIELD** [șefi:ld]

Semne convenționale*

□	orașe cu peste 1 mil. loc.
◎	orașe cu populația cuprinsă între 500 mii și 1 mil. loc.
◉	orașe cu populația cuprinsă între 100 mii și 500 mii loc.
o	orașe sub 100 mii loc.
– – –	limită de graniță statală
.....	limită de diviziune ad-tivă (stat, provincie, regiune, land, district etc.)
	căi ferate
	canale
	ueduri
	deșerturi
	mlaștini

* Cu excepția hărții și a județelor României

LISTA DE ABREVIERI*

absol. = absolut
acad. = academie; academician
ad. = adâncime
adj. = adjectiv
adj. dem. = adjectiv demonstrativ
adj. inter.-rel. = adjectiv interogativ-relativ
adj. nehot. = adjectiv nehotărât
adj. pos. = adjectiv posesiv
ad-tiv = administrativ
adv. = adverb
afl. = afluent
AGR. = agricultură
AGRON. = agronomie
alb. = limba albaneză; albanez
alim. = alimentar
alt. = altitudine
ANAT. = anatomie
Antic. = Antichitate
ANTROP. = antropologie
APIC. = apicultură
agr. = termen (sau sens) de argou; argotic
arh. = arhipelag
ARHEOL. = arheologie
ARHIT. = arhitectură
art. = articol; articulat
art. adj. = articol adjectival
ARTE DEC. = arte decorative
ARTE PL. = arte plastice
art. hot. = articol hotărât
art. nehot. = articol nehotărât
art. pos. = articol posesiv
ASTR. = astronomie
AV. = aviație
bg. = limba bulgară; bulgar
BIBL. = bibliologie
BIOCHIM. = biochimie
BIOGEOGR. = biogeografie
BIOL. = biologie
BIOL. CEL. = biologie celulară
BIOL. MOL. = biologie moleculară
BIS. = biserică
BOT. = botanică
brit. = britanic
c. = circa
C. = (urmat de un nume propriu) câmpie
cap. = capitală
c. f. = căi ferate
cf. = confer, compară cu
C.F.A. = Comunitatea Financiară Africană
CHIM. = chimie
CIB. = cibernetică
CINEMAT. = cinematografie
com. = comună
concr. = concretizat
conf. = confecții
confl. = confluență
conj. = conjuncție
CONSTR. = construcții
constr. mașini = construcții de mașini
CONT. = contabilitate
COREGR. = coregrafie
cuv. = cuvânt
dan. = daneză
dat. = dativ
DEMOGR. = demografie
depr. = depresiune
deprec. = depreciativ
d. Hr. = după Hristos
DR. = drept
dr. = (referitor la un râu) pe dreapta
dr. = doctor
dr. doc. = doctor docent
DRUM. = drumuri
EBR. = ebraică
EC. = economie
ELECTR. = electricitate
ELT. = electrotehnică
EMBRIOL. = embriologie
engl. = limba engleză; englez
ENTOM. = entomologie
ETNOGR. = etnografie
ETOL. = etologie
Ev. Med. = Evul Mediu
ex. = (de) exemplu
expl. = exploatări
expr. = expresie
extr. = extracție; extractiv
f. = feminin
fam. = familiar
FARM. = farmacie, farmacologie
fig. = (sens) figurat; (folosire) figurată
FILAT. = filatelie
FILOL. = filologie
FILOZ. = filozofie
FIN. = finanțe; financiar
FITOPAT. = fitopatologie
FITOTEHN. = fitotehnie
FIZ. = fizică
FIZIOL. = fiziologie

* Nu au fost incluse în această listă abrevierile curente — nume de unități de măsură, de puncte cardinale etc.— și nici numele abreviate ale unor organizații, asociații, instituții etc.

fl. = fluviu
FOLC. = folclor
fr. = limba franceză; francez
G. = golf
gen. = (urmat de un nume propriu) general
GENET. = genetică
GEOCHIM. = geochimie
GEOFIZ. = geofizică
GEOGR. = geografie
GEOM. = geometrie
GEOMORF. = geomorfologie
germ. = limba germană; german
gr. = limba greacă (veche); grecesc
GRAM. = gramatică
gr. sp. = greutate specifică
HIDROTEHN. = hidrotehnică
HIST. = histologie
HORT. = horticultură
id., idem = același
IHT. = ihtiologie
Imp. = Imperiu (atunci când este urmat de alt cuvânt)
impr. = impropriu
ind. = industrie; industrial
INFORM. = informatică
ins. = (urmat de un nume propriu) insulă, insulele
interj. = interjecție
intranz. = intranzitiv
invar. = invariabil
ir. = ironic
IST. = istorie
it. = limba italiană; italienesc
izv. = izvor; izvorăște
î. Hr. = înainte de Hristos
încălț. = încălțăminte
înv. = învechit
jud. = județ
L. = (urmat de un nume propriu) lac
lat. = limba latină; latinesc
lat. = (precedat de o cifră) latitudine
lat. m. = latină medievală
lat. pop. = latină populară
lb. = limbă
LINGV. = lingvistică
LIT. = literatură
livr. = livresc
loc. = (după cifre) locuitori
loc. = (înaintea unei unități frazeologice) locuțiune
localit. = localitate
LOG. = logică
long. = longitudine
m. = masculin
m. = (urmat de indicația anului) mort
M. = (urmat de un nume propriu) mare
m. al Acad. = membru al Academiei
m. coresp. al Acad. = membru corespondent al Academiei
magh. = limba maghiară; maghiar
MAT. = matematică
m. at. = masă atomică
mat. de constr. = materiale de construcție
max. = maxim; maximum
MED. = medicină
MED. VET. = medicină veterinară
METAL. = metalografie, metalurgie
METEOR. = meteorologie
METR. = metrologie
MICROBIOL. = microbiologie
mii. = milion
milen. = mileniu
MILIT. = militărie
min. = minereuri
MINER. = mineralogie
MITOL. = mitologie
m-ții = munții
MUZ. = muzică
n. = neutru
n. = (urmat de o cifră sau de un nume de localitate) născut
NAV. = navigație; naval
ngr. = limba neogreacă; neogrec
nr. = număr
nr. at. = număr atomic
num. = numeral
num. adv. = numeral adverbial
num. card. = numeral cardinal
num. col. = numeral colectiv
num. multipl. = numeral multiplicativ
num. nehot. = numeral nehotărât
num. ord. = numeral ordinal
Oc. = (urmat de un nume propriu) ocean
onomat. = onomatopee
op. = opere
op. pr. = operă principală sau opere principale
ORNIT. = ornitologie
PALEONT. = paleontologie
p. analog. = prin analogie
PARAZIT. = parazitologie
PEDAG. = pedagogie
PEDOL. = pedologie
peior. = peiorativ
pen. = peninsulă
pers. = persoană (verb, pronume)
PESC. = pescuit și instrumente de pescuit
PETROGR. = petrografie
p. ext. = prin extensie
p.f. = punct de fierbere
p. gener. = prin generalizare
piel. = pielărie
pl. = plural
pod. = podiș
POLIGR. = poligrafie
pol. = limba poloneză; polonez
POLIT. = politologie
pop. = popular
port. = limba portugheză
pr. = principal
pref. = prefix
prelucr. = prelucrare
prep. = prepoziție
p. restr. = prin restricție
prim.-min. = prim-ministru
prod. = producție
prof. univ. = profesor universitar
pron. = pronume
pron. dem. = pronume demonstrativ
pron. inter.-rel. = pronume Interogativ-relativ
pron. întăr. = pronume de întărire
pron. nehot. = pronume nehotărât
pron. pers. = pronume personal
pron. pos. = pronume posesiv
pron. refl. = pronume reflexiv
prov. = provincie
PSIH. = psihologie
p. t. = punct de topire
refl. = reflexiv
refl. pas. = reflexiv pasiv
refl. recipr. = reflexiv reciproc
reg. = (cuvânt) regional
reg. = regiune
REL. = religie
rep. = republică
reșed. = reședință
REZ. MAT. = rezistența materialelor

rom. = limba română; român
rus. = limba rusă; rusesc
săs. = săsesc
scr. = limba sârbo-croată; sârbo-croat
SCULPT. = sculptură
sec. = secolul, secolele
Sf. = Sfântul, Sfânta
s.f. = substantiv feminin
sg. = singular
SILV. = silvicultură
sin. = sinonim
sl. = limba slavă; slav
s. m. = substantiv masculin
s. n. = substantiv neutru
SOCIOL. = sociologie
sp. = limba spaniolă; spaniol
STATIST. = statistică
stg. = (referitor la un râu) pe stânga
STIL. = stilistică
str. = (urmat de un nume propriu) strâmtoare
STRAT. = stratigrafie
subst. = substantiv
suf. = sufix
supr. = suprafață
tăt. = limba tătară; tătăresc
tc. = limba turcă; turcesc
t.d.w. = tone deadweight
TEHN. = tehnică și tehnologie
TELEC. = telecomunicații
temp. = temperatură
terit. = teritoriu
TOPOGR. = topografie și geodezie
TRANSP. = transporturi
tranz. = tranzitiv
t.r.b. = tone registru brut
țig. = limba țigănească; țigănesc
ucr. = limba ucraineană; ucrainean
unipers. = unipersonal
URB. = urbanism
v. = vezi
vb. = verb
vf. = (urmat de un nume propriu) vârf
VITICULT. = viticultură
voi. = volum, volumele
v. sl. = limba veche slavă; vechi slav
ZOOL. = zoologie
ZOOTEHN. = zootehnie

HĂRŢI

Descoperiri geto-dace în epoca clasică (sec. 2 î. Hr. — sec. 1 d. Hr.) 3
Dacia în epoca romană (sec. 2—3 d. Hr.) 4
Danemarca 13
Dâmboviţa (jud.) 25
Deriva continentelor 64
Djibouti 117
Dolj (jud.) 124
Dominica 127
Dominicană, Republica ~ 128
Dunărea, Bazinul Dunării 159
Dunărea, Delta Dunării 160
Ecuador 177
Egipt 187
El Salvador 206
Elveţia 208
Emiratele Arabe Unite 213
Eritreea 237
Estonia 246
Ethiopia 249
Europa ....256—257
Fiji 312
Filipine 317
Finlanda 322
Franţa ....367—368
Gabon 394
Galaţi (jud.) 399
Gambia 405
Georgia 433
Germania 437
Ghana 444
Giurgiu (jud.) 463
Gorj (jud.) 481
Grecia 498
Grenada 502
Guatemala 516
Guineea 519
Guineea-Bissau 521
Guineea Ecuatorială 521
Guyana 528

TABELE CU ÎMPĂRŢIREA ADMINISTRATIV-TERITORIALĂ A STATELOR INDEPENDENTE

Danemarca 13
Djibouti 117
Dominica 128
Dominicană, Republica ~ 129
Ecuador 177
Egipt ....187—188
El Salvador 206
Elveţia 208
Emiratele Arabe Unite 213
Eritreea 237
Estonia 246
Ethiopia 249
Fiji 312
Filipine 318
Finlanda 322
Franţa ....369—370
Gabon 394
Gambia 405
Georgia 433
Germania 440
Ghana 444
Grecia 499
Grenada 503
Guatemala 516
Guineea 520
Guineea-Bissau 521
Guineea Ecuatorială 522
Guyana 528

DESENE, GRUPAJE, PLANŞE, SCHEME, TABELE

Delhi 48
Delta Dunării 50
Depresiuni continentale 61
Depresiunea orizontului 61
Desfăşurată şi desfăşurătoare 70
Deşerturi 74
Deva 78
Diamante celebre 87

Digestiv, aparatul ~....94
Dinte....100
Directoare....105
Disney, personaje din filmele lui ~....110
Distorsiune....113
Dodecaedru....121
Dodecagon....121
Drobeta-Turnu Severin....146
Dunărea....158
Echivalente, figuri ~....172
Eclipsă....173
Edinburgh....180
Egeeană, artă ~....186
Egipteană, artă ~....190—191
Embriogeneză....210
Emisferele Pământului....213
Encefal....216
Engleză, artă ~....222—223
Eohippus....225
Epicicloidă....226
Erele geologice....232—233
Erfurt....235
Erupţii vulcanice....240
Etruscă, artă ~....252
Europa. Statele Europei....258
Faianţă....279
Făgăraş, M-ţii ~....291
Făgăraş, municipiu....291
Flamandă, artă ~....330—331
Florenţa....336
Fluviile lumii....340—341
Focşani....344
Fovism....360
Franceză, artă ~....364—365
Galaţi....398
Genă, clasificarea genelor....424
Germană, artă ~....438—439
Gheţari....450
Golfuri....475
Gotică, artă ~....484—485
Greacă, artă ~....496—497
Grec, alfabetul ~....500

PLANŞE COLOR

Expresionism; Frescă românească medievală; Nicolae Grigorescu....448—449

D

D s. m. invar. **1.** A șasea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană oclusivă dentală sonoră). **2.** (MUZ.) Notație literală la anglosaxoni și germani pentru sunetul *re*. **3.** Cifră romană cu valoarea 500. **4.** (METR.) Simbol pentru *debye*. **5.** Simbol pentru *deuteriu*. **6.** Simbol pentru *zi*.

d (METR.) Simbol pentru prefixul „deci".

DA[1] (< bg., scr.) adv. Cuvânt care se întrebuințează pentru a răspunde afirmativ la o întrebare sau pentru a exprima o afirmație, un consimțământ etc.

DA[2] (lat. *dare*) vb. I **I.** Tranz. **1.** A înmâna cuiva ceva; a oferi, a întinde. **2.** A pune cuiva ceva la dispoziție, a dărui, a preda cuiva ceva. ✧ Loc. *A da cu chirie* = a închiria. *A da în* (sau cu) *arendă* = a arenda. *A da (unui lucru) o valoare* = a atribui, a asocia (unui lucru) o valoare. *A da în primire* = a preda. ✦ A atribui, a repartiza cuiva ceva spre executare. **3.** A încredința pe cineva în grija cuiva. ✧ Expr. *A da în judecată* = a chema o persoană în fața unei instanțe judecătorești în calitate de pârât. **4.** A pune pe cineva la dispoziția cuiva. ✧ Expr. (Pop.) *A da o fată după cineva* (sau *cuiva*) = a căsători cu... **5.** A renunța la ceva sau la cineva în schimbul a...; a face schimb. ✧ Expr. (Fam.) Refl. *A nu se da pe cineva* = a se considera superior cuiva. ✦ A oferi, a plăti. ✦ A vinde. **6.** A jertfi, a sacrifica. ✧ Expr. *A-și da viața* = a-și jertfi viața (din devotament); a se sacrifica. **7.** A arunca, a azvârli. ✦ A trimite pe cineva undeva pentru o anumită îndeletnicire. **8.** A așeza, a orienta ceva într-o anumită poziție sau direcție. ✧ Expr. *A da (ceva) peste cap* = **a)** a lucra ceva superficial; **b)** a strica, a distruge. **9.** *A da pe piatră* = a ascuți. *A da la rindea* = a netezi cu ajutorul rindelei. *A da la ziar* = a publica sau a face să se publice la ziar. *A da la lumină* (sau *la iveală, în vileag* etc.) = **a)** a descoperi, a arăta; **b)** a publica o scriere. *A da viață* = a naște; a făuri; *fig.* a anima, a însufleți. *A da o luptă, o bătălie* etc. = a purta o luptă, o bătălie etc.; (refl., despre lupte) a se desfășura. *A da răspuns* = a răspunde. *A-și da sfârșitul* (sau *sufletul, duhul*) sau *obștescul sfârșit* = a muri. *A da (un) examen* = a susține un examen; *fig.* a trece cu succes printr-o încercare. *A da seama* (sau *socoteala*) = a răspunde de ceva. **10.** (Despre sol, plante, animale etc.) A produce, a face. ✦ (Despre oameni) A crea, a produce, a emite. **11.** A provoca, a prilejui, a pricinui, a cauza. **12.** A îngădui, a permite, a lăsa. ✦ *A-și da seama* = a se lămuri, a pricepe. **II.** Intranz. **1.** A face o mișcare (repetată) conștientă sau reflexă. *Dă din aripi.* ✦ Intranz. și tranz. A o ține întruna, a nu se opri (din mers, din vorbă etc.). **2.** A spăla, a unge, a vopsi cu... **3.** A lovi, a izbi, a bate. ✦ A se lovi, a se atinge de ceva, a ajunge până la... **4.** A o lua, a porni spre..., a o apuca, a se duce către... ✦ A trece pe la..., a se abate. **5.** A ajunge la..., a găsi, a afla, a întâlni. ✧ Expr. *A da de fund* = a ajunge la capăt, la sfârșit. **6.** (Despre o supărare, un necaz etc.) A veni peste cineva pe nepregătite, a-l surprinde. **7.** (Despre oameni) A ajunge într-un anumit loc; (despre drumuri) a se împreuna cu alt drum, a ajunge la... ✦ (Despre ferestre, uși, încăperi etc.) A avea vederea spre..., a se deschide spre... **8.** A intra, a cădea în... **9.** *A da în clocot* (sau *în undă*) = a începe să fiarbă, să clocotească. *A da în pârg* (sau *în copt*) = a începe să se coacă, să se pârguiască. **10.** (Despre frunze, muguri etc.) A ieși, a se ivi, a apărea. **11.** *A-i da* (cuiva) *lacrimile* = a începe să plângă. *A-i da* (cuiva) *sângele* = a începe să sângereze. **12.** (Despre lichide) *A da pe-afară* (sau *peste* etc.) = a ieși afară din vas din cauza cantității prea mari. **13.** (Despre anotimpuri, fenomene atmosferice etc.) A veni, a se lăsa, a se face. **14.** A se apuca de..., a începe, a fi pe punctul de a... *Dă să plece.* **III.** **1.** Refl. și intranz. (Urmat de determinări locale) A merge, a se duce, a veni. ✧ Expr. *A (se) da îndărăt* (sau *înapoi*) = a se retrage; *fig.* a se sustrage de la ceva, a ezita. **2.** Intranz. A se deda la..., a fi înclinat spre... **3.** Refl. (Urmat de determinări ca: „pe gheață", „în leagăn" etc.) A se deplasa (lunecând, legănându-se). ✧ Expr. *A se da în vânt după...* = a depune toate eforturile pentru a obține ceva; *fig.* a ține mult la cineva sau la ceva. **4.** Refl. A adera la ceva, a se alătura cuiva; a se acomoda după cineva sau ceva. **5.** Refl. A ceda, a se supune. **6.** Refl. *A se da drept...* = a voi să treacă drept...

DA conj. v. **dar**[1].

da (METR.) Simbol pentru prefixul „deca".

DABIJA, veche familie boierească din Moldova. Din această familie a făcut parte și domnul *Eustratie* **D.**

DABIJA, Gheorghe (1872—1943, n. Iași), general român. A participat la primul război mondial, distingându-se în bătăliile de la *Mărăști* și *Oituz*, în campania de eliberare a Transilvaniei și în lupta împotriva agresiunii Republicii Ungare a Sfaturilor (1919). Autor al lucrării: „Armata română în războiul mondial (1916—1918)".

DABIJA, Nicolae (n. 1948, Căinarii Vechi, Soroca), poet român. Evocare patetică și oraculară a reperelor identității spirituale naționale și a momentului actual al renașterii basarabene. Lirism interiorizat al experiențelor formative originare („Ochiul al treilea", „Apă neîncepută", „Zugravul anonim", „Aripă sub cămașă"). O „Antologie a poeziei vechi moldovenești".

DABROWA GÓRNICZA [dõbrọfa gurnițʃa], oraș în S Poloniei, la NE de Katowice; 139,2 mii loc. (1992). Expl. de cărbune și de min. de plumb. Combinat metalurgic; ind. constr. de mașini și chim.

DABROWSKA [dõbrọfsca], **Maria** (1889—1965), scriitoare poloneză. A continuat tradiția romanului realist polonez (ciclul „Nopți și zile"), realizând o amplă cronică a vieții sociale prin intermediul istoriei unei familii. Eseuri sociologice și povestiri („Cei fără pământ") consacrate mediului țărănesc.

DABROWSKI [dõbrọfski], **Jarosław** (1836—1871), revoluționar polonez. Unul dintre organizatorii răscoalei poloneze din 1863—1864. Comandant al forțelor armate ale Comunei din Paris; a murit pe baricade.

DA CAPO (loc. it.) (Indică repetarea unei lucrări muzicale sau părți a acesteia ori, *p. ext.*, a unei acțiuni, operații) De la început. ✧ *Da capo al fine* = (indică reluarea unui fragment dintr-o lucrare muzicală) de la început până la sfârșit.

DAC, -Ă (< lat. *Dacus*; gr. *Dakos*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Denumire dată în izvoarele antice populației autohtone tracice din spațiul carpato-danubian, cu care romanii au venit în contact în sec. 2 î.Hr.—3 d.Hr. Centrul puterii lor a fost în Transilvania. Începând din sec. 1 î.Hr. numele de **d.** apare alternativ cu acela de *geți*. Romanizați, **d.** sunt elementul etnic principal al etnogenezei românilor, popor de limbă romanică. V. *Dacia, geto-daci, geți.* ✧ *Dacii liberi* = denumire dată de istoriografia românească modernă și contemporană triburilor geto-dace care nu au fost înglobate în prov. Moesia și Dacia și care au continuat să locuiască în terit. lor (sec. 2—3 d.Hr.), situate la V, E, NE sau S de respectivele prov. romane. Numeroși împărați romani au adoptat, după luptele purtate împotriva lor, titlurile triumfale de *Dacicus Maximus* și *Carpicus Maximus*. Deși sunt caracterizați printr-o civilizație materială și spirituală asemănătoare cu aceea a geto-dacilor cuprinși între granițele romane, particularități specifice îi definesc arheologic pe *carpi* (așezați între Munții Carpați și Prut), pe *d.l.* din Muntenia, creatori ai culturii de tip Militari-Chilia, pe *costobocii* de pe cursul mijlociu și superior al Nistrului, creatori ai culturii Lipița, și pe *d.l.* din Banat, Crișana și Maramureș, creatori ai culturii Sântana-Arad. **2.** Adj. Care se referă la daci **(1).** ✧ *Limba d.* = limbă indoeuropeană dispărută vorbită de daci.

DACĂ (< *de* [3] + *că*) conj. **1.** (Introduce o propoziție condițională) În cazul că..., presupunând că..., de. **2.** (Introduce o propoziție optativă) Numai de... *Dacă aș ajunge mai repede acasă.* **3.** (Introduce o propoziție temporală, uneori cu nuanță condițională sau cauzală) Când, de îndată ce, după ce. **4.** (Introduce o propoziție cauzală) Fiindcă, pentru că, deoarece. **5.** (Introduce o propoziție interogativă în stilul indirect) Că, de... *Te întreb dacă dorești ceva.* **6.** (Cu valoare adverbială) Cu greu, abia. *Cu banii aceștia dacă mi-oi cumpăra un costum.* **7.** (LOG.) *Dacă...atunci* = constantă logică exprimând raporturi de implicație, relații de inferență, funcții de adevăr. *Dacă și numai dacă* = constantă logică exprimând condiționarea exclusivă între stările de fapt, echivalența logică, funcția de adevăr a echivalenței.

DACCA v. **Dhaka.**

DACHAU [dạhau], oraș în S Germaniei (Bavaria), la NV de München; 35,4 mii loc. (1991). Echipament electric, automobile. Aici a existat, între 1933 și 1945, un lagăr nazist de concentrare și de exterminare. Muzeu memorial (1960).

DACIA, denumirea terit. locuit în Antic. de populația geto-dacă, corespunzând aproximativ terit. locuit apoi de *români.* Menționați pentru prima dată în opera lui Herodot cu prilejul relatării conflictului lor cu regele persan Darius I (514 î.Hr.), geții, „cei mai viteji și mai drepți dintre traci", sunt prezentați în izvoare istorice mai târzii (sec. 4—2 î.Hr.) ca fiind organizați în uniuni de triburi răspândite pe întreg spațiul carpato-danubian. Astfel, uniunea de triburi a geto-dacilor nord-dunăreni opune rezistență, în 335 î.Hr., lui Alexandru cel Mare în timpul expediției organizate de acesta în N Dunării. Formațiunea condusă de *Dromichaites* obține victorii (între anii 300 și 292 î.Hr.) asupra suveranului macedonean *Lisimah.* Alți regi geți, de la N Dunării de Jos, *Zalmodegikos* și *Rhemaxos* (la sfârșitul sec. 3 î.Hr. și începutul sec. 2 î.Hr.), exercită asupra orașului grecesc Histria un protectorat militar și politic. Un alt conducător al unei uniuni tribale dacice din E Transilvaniei (și, probabil, S Moldovei), *Oroles*, luptă împotriva bastarnilor pătrunși la răsărit de Carpați, împiedicându-i să-și extindă stăpânirea. În sec. 1 î.Hr., pe terit. **D.** ia ființă statul geto-dacilor, al cărui făuritor este *Burebista.* Creând o vastă stăpânire *(arhè)* care ocupa un spațiu ce se întindea de la Dunărea Mijlocie până la Haemus (M-ții Balcani) și Marea Neagră și dispunând de o puternică forță militară, Burebista a desfășurat o politică activă, purtând războaie victorioase împotriva celților (boii, taurisci, scordisci) din V Daciei și supunând cetățile grecești vest și nord-pontice (Apollonia, Mesembria, Dionysopolis, Callatis, Tomis, Histria, Tyras, Olbia) și intervenind în războiul dintre Cezar și Pompei (48 î.Hr.). Înfrângerea acestuia din urmă a ridicat în fața statului geto-dac primejdia ofensivei romane pregătite de Cezar. Este perioada când începe o vastă activitate de ridicare a unor puternice centre fortificate sau de refacere a altora mai vechi, amplasate pe înălțimi, promontorii izolate ori piscuri, cu o bună poziție strategică, greu accesibile și utilizând la maximum configurația terenului respectiv. Centrul din *M-ții Orăștiei*, vastă zonă de c. 200 km², a fost organizat într-un sistem de fortificații unic în felul său în întreaga Europă. La realizarea acestei construcții au participat arhitecți și meșteri greci aduși de Burebista din orașele de pe malul Pontului Euxin. Descoperirile monetare atestă legături comerciale vaste, până în spațiul Mediteranei răsăritene, în lumea greacă și romană. Marea bogăție de materiale arheologice cât și diversitatea lor pledează nu numai pentru o remarcabilă prosperitate a societății geto-dace din sec. 1 î.Hr.—1 d.Hr., dar și pentru afirmarea ideii că în această vreme stadiul primitiv, sătesc al așezărilor fusese depășit, unele începând să evolueze treptat spre aglomerări de tip urban. Multe dintre cetăți aveau și rolul de centre religioase (după cum dovedesc edificiile de cult descoperite la Popești, Pecica, Piatra Craivii etc.); centrul principal religios al geto-dacilor se afla însă pe muntele Kogaionon, identificat ipotetic cu Dealul Grădiștii (Grădiștea Muncelului), unde se află azi ruinele sanctuarelor Sarmizegetusei și care a fost, probabil, capitală a statului dac din vremea lui Decebal. Împotrivindu-se tendințelor descentralizatoare ale nobilimii geto-dace, Burebista a fost înlăturat de la tron prin violență (44 î.Hr.), iar întinsa sa stăpânire destrămându-se temporar. Nucleul statului

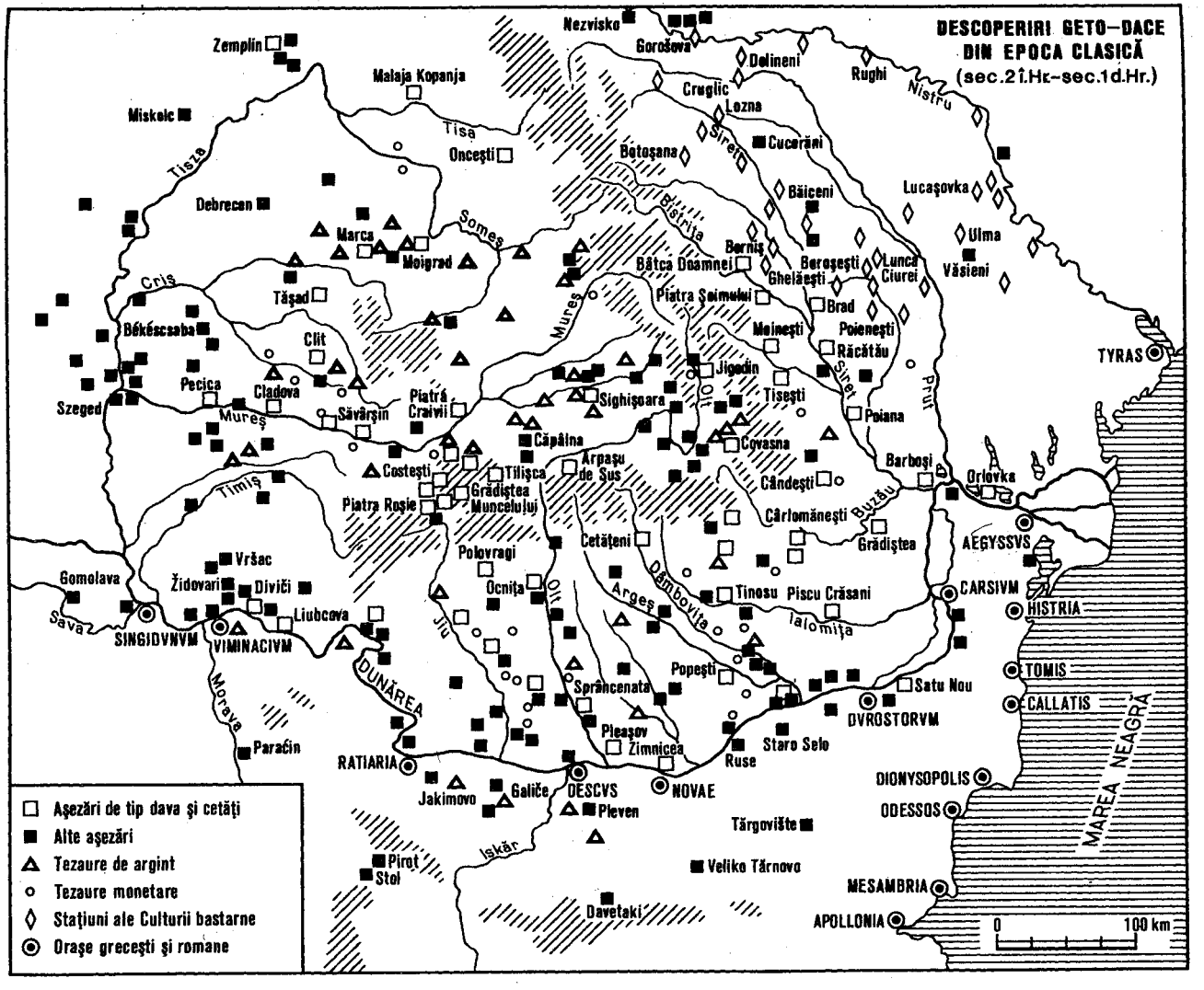
DESCOPERIRI GETO-DACE
DIN EPOCA CLASICĂ
(sec.2î.Hr.-sec.1d.Hr.)
Nezvisko
Gorošova
Zemplin
Malaja Kopanja
Dolineni
Rughi
Nistru
Cruglic
Lozna
Miskolc
Tisa
Onceşti
Botoşana
Siret
Cucorăni
Tisza
Băiceni
Lucaşovka
Debrecen
Bistriţa
Ulma
Marca
Someş
Moigrad
Berniş
Bâtca Doamnei
Beroşeşti
Lunca Ciurei
Văsieni
Ghelăeşti
Criş
Tăşad
Piatra Şoimului
Brad
Mureş
Moineşti
Poieneşti
Békéscsaba
Clit
Răcătău
TYRAS
Jigodin
Pecica
Cladova
Piatra Craivii
Sighişoara
Olt
Tiseşti
Siret
Prut
Szeged
Mureş
Săvârşin
Poiana
Căpâlna
Covasna
Costeşti
Tilişca
Arpaşu de Sus
Barboşi
Orlovka
Timiş
Grădiştea Muncelului
Cândeşti
Piatra Roşie
Cârlomăneşti
Buzău
Cetăţeni
Grădiştea
AEGYSSVS
Polovragi
Vršac
Gomolava
Židovari
Diviči
Ocniţa
Argeş
Dâmboviţa
Tinosu
Piscu Crăsani
CARSIVM
HISTRIA
Liubcova
Sava
SINGIDVNVM
VIMINACIVM
Jiu
Ialomiţa
Popeşti
TOMIS
DUNĂREA
Morava
Sprâncenata
Satu Nou
CALLATIS
DVROSTORVM
Pleaşov
Zimnicea
Staro Selo
Paraćin
RATIARIA
Ruse
DIONYSOPOLIS
Galiče
DESCVS
NOVAE
Jakimovo
Pleven
ODESSOS
MAREA NEAGRĂ
Târgovište
Iskăr
Pirot
Stol
Veliko Târnovo
MESAMBRIA
Davetaki
APOLLONIA
0
100 km
Aşezări de tip dava şi cetăţi
Alte aşezări
Tezaure de argint
Tezaure monetare
Staţiuni ale Culturii bastarne
Oraşe greceşti şi romane

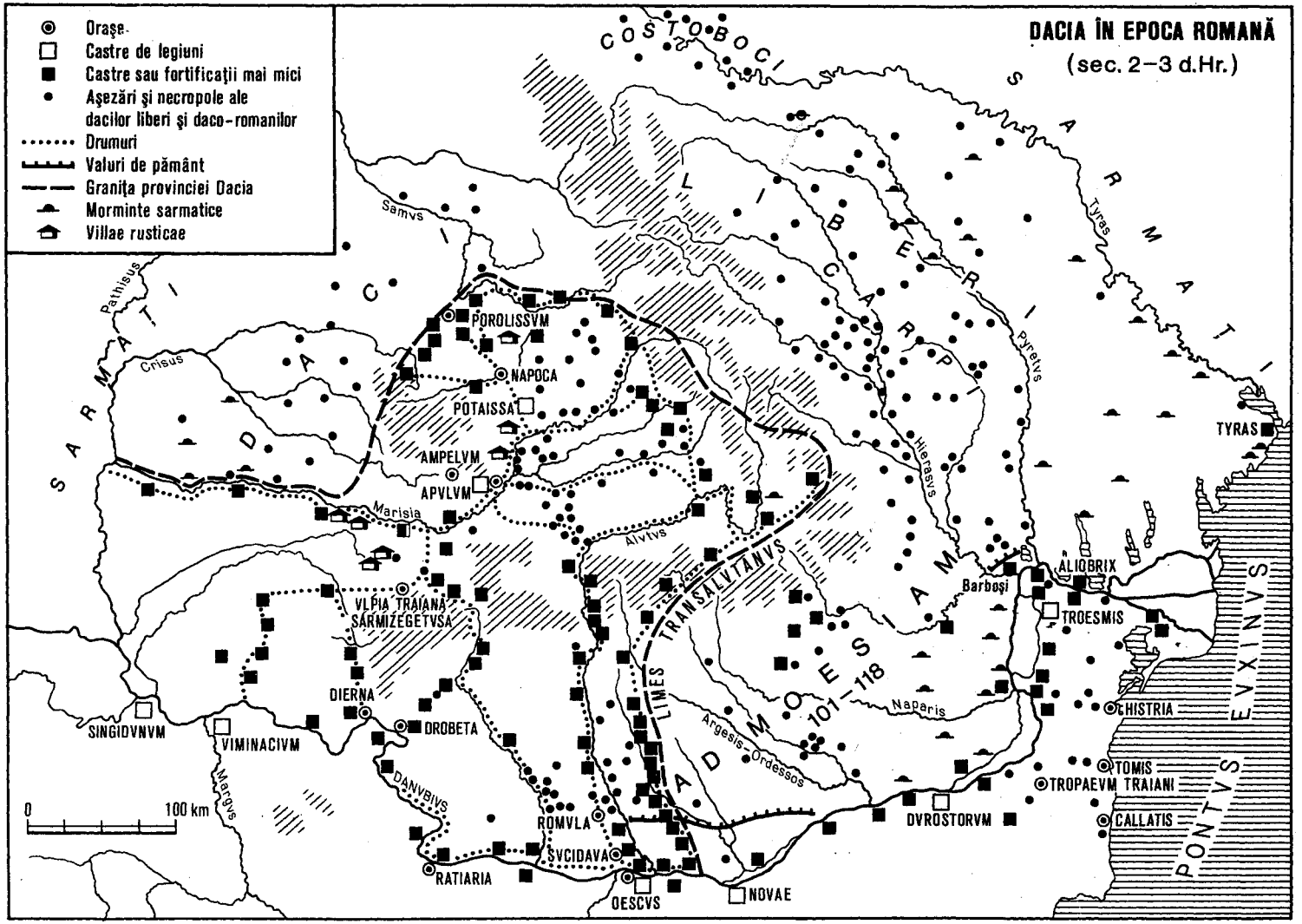
DACIA ÎN EPOCA ROMANĂ
(sec. 2–3 d.Hr.)
Oraşe
Castre de legiuni
Castre sau fortificaţii mai mici
Aşezări şi necropole ale dacilor liberi şi daco-romanilor
Drumuri
Valuri de pământ
Graniţa provinciei Dacia
Morminte sarmatice
Villae rusticae
COSTOBOCI
LIBERI CARPI
SARMATI
DACI
SARMATI
Samvs
Pathisus
Crisus
Pyretvs
Tyras
Hierasvs
TYRAS
POROLISSVM
NAPOCA
POTAISSA
AMPELVM
APVLVM
Marisia
Alvtvs
VLPIA TRAIANA SARMIZEGETVSA
TRANSALVTANVS LIMES
DACIA
MOESIA
101–118
ALIOBRIX
Barboşi
TROESMIS
Naparis
HISTRIA
EUXINUS PONTUS
TOMIS
TROPAEVM TRAIANI
CALLATIS
DVROSTORVM
Argesis-Ordessos
DIERNA
DROBETA
SINGIDVNVM
VIMINACIVM
Margvs
DANVBIVS
ROMVLA
SVCIDAVA
RATIARIA
OESCVS
NOVAE
0
100 km

geto-dac intracarpatic a continuat să existe, marele preot *Deceneu*, sfetnicul şi cel mai apropiat colaborator al lui Burebista, asumându-şi şi funcţia de rege al D. Dintre succesorii săi, până la venirea la tron a lui Decebal, izvoarele atestă pe *Comosicus, Scorilo şi Duras-Diurpaneus.* În celelalte reg. ale D. au existat în această vreme formaţiuni politice mai mici, precum cele conduse de *Cotiso* (probabil în Oltenia şi Banat), *Dicomes* (în Câmpia munteană sau Moldova), *Roles, Dapyx* şi *Zyraxes* (în Dobrogea). Timp de un secol şi jumătate geto-dacii au luptat împotriva expansiunii romane, dar n-au putut împiedica cucerirea Dobrogei (28 î.Hr.) şi, în sec. 1 d.Hr., pustiirea repetată a S Munteniei prin deplasarea forţată la S Dunării a unor grupuri importante de geto-daci. În faţa pericolului tot mai ameninţător, cele mai multe triburi dacice s-au unit din nou, la sfârşitul sec. 1 d.Hr., formând un stat puternic condus de *Decebal* (87—106). În timpul acestuia, D. a cunoscut epoca de maximă dezvoltare economică, politică şi militară. Strateg talentat şi diplomat iscusit, Decebal a organizat dese atacuri împotriva romanilor în S Dunării, agravând conflictele cu aceştia şi declanşând războaiele din vremea lui *Domiţian* şi *Traian.* În cele din urmă, geto-dacii au fost înfrânţi în cursul celor două războaie daco-romane (101—102 şi 105—106), iar regatul dac a fost desfiinţat, o mare parte a terit. său fiind transformat (106) în prov. romană. *D. romană*, denumire a prov. constituite în 106, după cucerirea D. de către romani. Rămas pentru o vreme în D. după terminarea luptelor, Traian a creat din Transilvania (cu excepţia părţii de SE), din Banat şi din jumătatea apuseană a Olteniei o nouă prov. romană imperială de rang consular, administrată de împărat printr-un împuternicit al său, cu titlul oficial de *legatus Augusti pro praetore.* S Moldovei, Muntenia, E Olteniei şi reg. de SE a Transilvaniei au fost anexate prov. romane *Moesia Inferior.* Primul guvernator al D. a fost *Decimus Terentius Scaurianus*, în timpul cărmuirii căruia (106—111) a fost întemeiat şi primul oraş din *D. romană*, capitala prov., *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica,* căreia ulterior i se va adăuga şi vechea denumire de Sarmizegetusa. Trupele romane (legiuni şi unităţi auxiliare), destul de numeroase, lăsate în D. *(legiunile XIII Gemina, I Adiutrix, IV Flavia Felix)* erau masate în marea lor majoritate la graniţa de N şi NV a prov. În 118—119, împăratul Adrian, după ce a reprimat o răscoală a populaţiei autohtone şi a respins atacurile sarmaţilor, a efectuat prima împărţire ad-tivă a prov. în: *D. Superior* (alcătuită din Banat şi Transilvania) cu centrul la Apulum (azi Alba Iulia) şi *D. Inferior* (alcătuită din Oltenia şi SE Transilvaniei) cu centrul la Romula (azi Reşca, com. Dobrosloveni, jud. Olt). Au fost păstrate sub observaţie S Moldovei şi Muntenia, romanii menţinându-şi aici doar unele capete de pod prin care controlau în continuare întregul terit. Graniţele celor două D. au fost puternic fortificate prin castre şi castele. În 123, vizitând a doua oară D., Adrian a efectuat a doua împărţire ad-tivă creând trei unităţi: *D. Porolissensis* (reg. aflată la N de râul Arieş şi de cursul superior al Mureşului până la M-ţii Meseşului şi cursul râului Someş) cu centrul la *Napoca* (azi Cluj-Napoca), *D. Superior* cu centrul la Apulum (azi Alba Iulia) şi *D. Inferior* cu centrul, probabil, la Drobeta (azi Drobeta-Turnu Severin). Trupele tuturor celor trei unităţi ad-tive alcătuiau armata D. *(exercitus Daciae),* aflată sub comanda superioară a legatului imperial. Organizarea ad-tivă a D. din vremea lui Adrian s-a menţinut până în anii 167—169, când pe cea mai mare parte a *D. Inferior* a fost creată *D. Malvensis,* cu centrul la Malva (Romula). În provincia astfel organizată şi apărată, începând chiar din vremea lui Traian s-au aşezat numeroşi colonişti, veniţi din toate părţile Imperiului („ex toto orbe Romano"). Romanii au adus în D. formele de viaţă şi de organizare administrativă proprii civilizaţiei şi culturii lor superioare, astfel că în cei 165 de ani, cât a durat stăpânirea Romei la N Dunării, istoria noii prov. s-a împletit strâns cu cea a Imp. Roman. În epoca romană, D. a cunoscut o deosebită dezvoltare economică şi culturală. Au înflorit meşteşugurile, mineritul, agricultura, construcţiile; s-au construit drumuri, iar circulaţia mărfurilor s-a intensificat. S-au dezvoltat artele şi s-a extins folosirea scrisului. Au fost întemeiate o serie de oraşe noi, dintre care Napoca, Apulum, Drobeta, Dierna, Ampelum, Ulpia Traiana, Romula, Porolissum, Potaissa, Tibiscum au primit, pe rând, datorită dezvoltării lor urbane, rangul de *municipium* şi *colonia.* Oraşe şi târguri s-au născut şi din *canabaele* civile care se formau în jurul castrelor. Coloniile şi municipiile aveau o administraţie autonomă cu magistraturi similare celor de la Roma, însă marea majoritate a populaţiei trăia în mediul rural, în acele *vici* şi *pagi,* răspândite pe tot cuprinsul prov. După împărţirea D. în trei unităţi administrative, un cult imperial se oficia, la Ulpia Traiana, de către un preot de grad superior cu prilejul unui *concilium provinciarum Daciarum trium,* la care se adunau delegaţi din toată prov. pentru a discuta probleme administrative, economice şi religioase de interes comun. Edictul emis de Caracalla (212), generalizând dreptul de cetăţenie romană, a nivelat diferenţele dintre coloniştii romani, privilegiaţi, şi marea masă a locuitorilor. Criza Imp. Roman din sec. 3 a avut aceleaşi forme de manifestare şi în D. Pentru a face faţă repetatelor atacuri ale populaţiilor barbare, care devastau provincia, Imp. Roman a fost în cele din urmă nevoit, spre a întări cu trupe linia Dunării, să-şi retragă din D. armata şi administraţia. Astfel, în 271 *Aurelian* a creat la S Dunării o prov. nouă cu acelaşi nume (ulterior împărţită în *D. Ripensis* şi *D. Mediterranea*). Descoperirile arheologice făcute în castre, oraşe, aşezări şi necropole, marele număr de trupe auxiliare formate în sec. 2—3 din daci, ca şi numele dacice din inscripţii dovedesc persistenţa populaţiei autohtone sub stăpânirea romană. Deosebit de semnificative în acest sens sunt necropolele băştinaşilor geto-daci de la Soporu de Câmpie (jud. Cluj), Obreja (jud. Alba), Locusteni (jud. Dolj) şi Enisala (jud. Tulcea). Vieţuind în strâns contact cu coloniştii, dacii s-au romanizat. Populaţia daco-romană de limbă latină rezultată din coexistenţa autohtonilor şi a coloniştilor romani a rămas pe loc după retragerea armatei şi a administraţiei romane, legăturile economice, spirituale şi chiar politice cu Imp. Roman rămânând neîntrerupte. Când, în sec. 4, creştinismul a devenit religie oficială a Imp. Roman, adepţii noii religii, existenţi în D. încă din sec. 2—3 d.Hr., s-au organizat în comunităţi creştine, consolidând o dată mai mult romanitatea nord-dunăreană. Populaţia daco-romană de limbă latină, păstrând tradiţiile civilizaţiei romane superioare, a ieşit învingătoare din confruntarea cu numeroasele populaţii care au străbătut în sec. 3—10 aceste terit., constituind componenta fundamentală în procesul de etnogeneză a românilor.

DACIA (*Recherches et decouvertes archéologiques en Roumanie*), revistă editată de Muzeul Naţional de Antichităţi (vol. I, 1924; vol. XI/XII, 1945—1947). Începând din 1957, Institutul de Arheologie al Academiei publică anual D., *Nouvelle série* (*Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*).

DACIA LITERARĂ, revistă apărută la Iaşi, în 1840 şi în 1859, sub conducerea

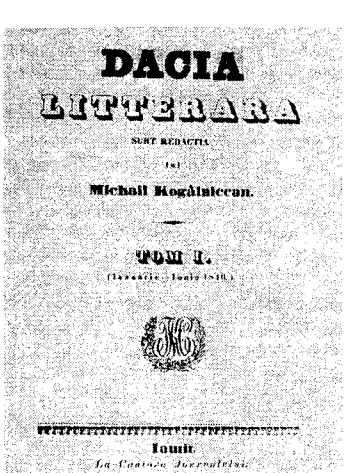
DACIA
LITTERARA
SUBT REDACTIA
lui
Michail Kogălniceanu.
TOM I.
Iaşi.

Frontispiciul revistei „Dacia literară"

lui M. Kogălniceanu. Prima tribună literară românească de prestigiu, a influenţat hotărâtor evoluţia ulterioară a culturii româneşti, militând implicit pentru realizarea independenţei, pentru unitatea culturală şi naţională. Din 1990 apare o serie nouă a revistei, tot la Iaşi.

DACIAN, al treilea etaj al Pliocenului din SE Europei (Bazinul Dacic), caracterizat prin anumite specii de lamelibranhiate, gasteropode şi mamifere; petrografic este reprezentat prin nisipuri cu intercalaţii de gresii, marne şi pietrişuri. În **D.** s-au produs erupţii de lave acide (M-ţii Căliman) şi de lave bazice (M-ţii Harghita); **D.** din zona precarpatică prezintă zăcăminte de lignit, petrol, gaze naturale, diatomit şi asfalt.

DACIAN, Ion (1911—1981, n. Saschiz, jud. Mureş), tenor român. Cultură vocală şi aptitudini scenice afirmate în repertoriul de operetă românesc („Lăsaţi-mă să cânt", „Ana Lugojana") şi universal („Vânzătorul de păsări", „My Fair Lady").

DACIA VIITOARE, publicaţie bilunară, editată la Paris (1/13 febr.—1/13 apr. 1883) şi apoi la Bruxelles (15/27 apr.—15/27 aug. 1883) de studenţii români din Paris. A militat pentru desăvârşirea unităţii politice a românilor.

DACIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparţine dacilor sau Daciei, privitor la daci sau la Dacia; dac **(2).**

DACIT (< fr. {i}; *Dacia*) s. n. Rocă magmatică neovulcanică, acidă, cenuşie, porfirică, de compoziţia granodioritului, alcătuită din cuarţ, plagioclaz, andezin, biotit, hornblendă, uneori sanidină şi piroxeni. Se utilizează ca piatră de construcţie.

DACITĂ (< fr. {i}; *Dacia*) s. f. Exploziv din categoria dinamitelor, folosit în minele de cărbuni negrizutoase sau în cariere.

DACO-ROMÂNI (< *dac* + *român*[2]) s. m. pl. Populaţie de limbă latină care s-a format pe terit. Daciei (sec. 2—6), începând din timpul stăpânirii romane, ca urmare a convieţuirii dacilor cu coloniştii romani. În condiţiile noi, create de retragerea autorităţilor romane din Dacia (sec. 3), **d.-r.** au fost elementul de bază în procesul de formare a poporului român şi al romanităţii orientale. V. *daci; Dacia; geţi; geto-daci.*

DACOROMANIA 1. Revistă de lingvistică, filologie şi istorie literară, apărută la Cluj, în perioada 1921—1948, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, ca buletin al Muzeului Limbii Române. În cele 11 vol. editate se regăsesc studii de istorie a limbii române, de lexicologie, fonetică, gramatică, dialectologie, lingvistică generală, istorie literară etc., precum şi o bogată bibliografie a publicaţiilor din aceste domenii, apărute în ţară şi peste hotare. Din 1994, apare din nou, la Cluj-Napoca, sub egida Institutului de Lingvistică şi Teorie Literară „Sextil Puşcariu". **2.** Revistă de studii literare şi istorice apărută în 1973—1993 la Freiburg (Germania).

DACOROMÂN, -Ă (< *dac* + *român*) s. m., adj. **1.** S. m. Termen folosit în lingvistică pentru a denumi populaţia românească din N Dunării spre a o deosebi de populaţiile de origine românească ce locuiesc în S Dunării (aromâni, istroromâni, meglenoromâni). **2.** Adj. Care aparţine dacoromânilor **(1),** privitor la dacoromâni. ✦ (Substantivat, f.) Dialectul vorbit de dacoromâni **(1).** A devenit limbă naţională şi literară. V. *limba română.*

DACRIOCISTITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dakryon* „lacrimă" + *kystis* „băşică") s. f. Inflamaţie acută sau cronică a sacului lacrimal, manifestată printr-o umflătură roşie, dureroasă, situată în unghiul intern al ochiului, însoţită de lăcrimare puternică.

DACTIL (< fr., lat., gr. *daktylos* „deget") s. m. Picior de vers format dintr-o silabă accentuată urmată de două silabe neaccentuate (în metrica modernă) sau dintr-o silabă lungă urmată de două scurte (în metrica antică).

DACTILO- {{s} gr. *daktylos* „deget") Element de compunere cu sensul „deget", „cu degetele".

DACTILOGRAF, -Ă (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *grapho* „a scrie") s. m. şi f. Persoană care profesează dactilografia.

DACTILOGRAFIE (< fr.) s. f. Tehnica sau meseria de a scrie la maşina de scris.

DACTILOLOGIE (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *logos* „vorbire") s. f. Procedeu de comunicare prin semne şi mişcări convenţionale ale degetelor, folosit de surdomuţi; dactilofazie.

DACTILOSCOPIE (< fr. {i}; {s} *dactilo-* + gr. *skopeo* „a examina") s. f. Procedeu de identificare a unei persoane cu ajutorul amprentelor digitale, folosit în antropometrie, în criminalistică şi în medicina judiciară.

DADA (cuv. fr., în limbajul copiilor „căluţ") s. f. Denumire dată de către Tristan Tzara curentului literar artistic iniţiat de el. Cuvântul a fost scos la întâmplare din „Larousse", T. Tzara atrăgând atenţia că el este numai un simbol de revoltă şi negaţie.

DADAISM (< fr.) Mişcare literar-artistică dezvoltată în perioada primului război mondial şi în anii imediat următori. Primele manifestări apar la Zürich în 1916, când poetul francez, originar din România, Tristan Tzara, scriitorii germani Hugo Ball şi Richard Huelsenbeck, sculptorul francez Hans Arp ş.a. fondează cabaretul Voltaire-club literar, galerie de expoziţie şi sală de teatru. Din 1919, gruparea s-a mutat la Paris, iniţiind manifestări nihiliste împotriva culturii, puternic discreditată după primul război mondial; s-au făcut experimente de poezie şi colaje în pictură şi sculptură. Hazardul este ridicat la rang de principiu de creaţie, iar negaţia este cuvântul de bază în vocabularul dadaist. Mijloacele principale folosite au fost împrumutate din mişcarea *futuristă:* manifeste, poezii fonetice, poemul simultan, muzica zgomotoasă, spectacole publice provocatoare. Printre reprezentanţii mişcării: M. Duchamp, Man Ray, F. Picabia, Marcel Iancu, Max Ernst.

DĂDRA şi NAGAR HAVELI, terit. unional în V Indiei; 491 km²; 138,5 mii

Ion Dacian

Constantin Daicoviciu

Victor Daimaca

Gottlieb Daimler

loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Silvassa*. Culturi tropicale.

DAFIN (< scr.) s. m. Arbust de c. 2—5 m (arbore de c. 20 m în zona mediteraneană, de unde este originar), cu frunze pieloase, lucioase, persistente, intens mirositoare, flori mici, galbene-verzui, dispuse în umbele și fructe bace ovoide, albastre-negricioase *(Laurus nobilis)*. Frunzele se utilizează drept condiment; din semințe se extrage un ulei folosit în ind. farmaceutică. Sin. *laur* **(2)**.

DAFNE (DAPHNE) (în mitologia greacă), nimfă de o rară frumusețe. Urmărită de zeul Apolo, îndrăgostit de ea, a fost transformată de tatăl său, zeul fluviului Peneus, într-un laur, care a devenit arborele favorit al acestuia și simbol al gloriei.

DAFNIE (fr. {i}) s. f. Gen de crustaceu dulcicol, din ordinul cladocerelor, de 1—4 mm lungime *(Daphnia)*, frecvent în zooplancton; purice-de-apă.

DAFNIS (DAPHNIS) (în mitologia greacă), păstor sicilian de o neobișnuită frumusețe. Fiu al lui Hermes. Creator al poeziei bucolice. A jurat credință veșnică unei nimfe, dar, călcându-și jurământul, aceasta i-a luat vederea.

DAGÂȚA, com. în jud. Iași; 4 543 loc. (1995). Stație de c.f. Vechiul nume: *Brudurești*.

DAGERMAN [dą:gəmąn], **Stig** (1923—1954), scriitor suedez. Opera sa ilustrează starea de spirit specifică „generației anilor '40" confruntată cu dezastrele materiale și morale de după război. Romane („Sarpele", „Copilul ars"), nuvele („Jocurile nopții"), piese de teatru („Condamnat la moarte").

DAGHEREOTIP (DAGHEROTIP) (< fr. {i}; {s} n. pr. *Daguerre* + gr. *typos* „urmă, marcă") s. n. Aparat folosit în daghereotipie. ✦ Imagine obținută prin daghereotipie.

DAGHEREOTIPIE (DAGHEROTIPIE) (< fr. {i}) s. f. Cel mai vechi procedeu de fotografiere, astăzi abandonat, care fixa imaginile pe plăci de cupru argintate, sensibilizate cu vapori de iod. V. și *Daguerre*.

DAGHESTAN (DAGESTAN), rep. autonomă în Federația Rusă, în N M-ților Caucaz; 50,3 mii km²; 1,9 mil. loc. (1992). Cap.: *Mahacikala*. Expl. forestiere, petroliere și de gaz metan. Hidrocentrale. Ind. constr. de mașini, chimică, mat. de constr., alim. Grâu, porumb, plante tehnice; viticultură; pomicultură. Creșterea bovinelor și a ovinelor. *Terit.* **D.** *a făcut parte, la* sfârșitul milen. 1 î.Hr., din Albania Caucaziană; în sec. 3 d.Hr. **D.** a fost ocupat de Sasanizi, în sec. 4, de huni, iar în sec. 7—8 s-a aflat sub stăpânirea arabilor. Invadat de mongolo-tătari (sec. 13); în sec. 16—17 a fost obiect de dispută între Imp. Otoman și Persia. În 1813 a fost anexat la Rusia, iar la 20 ian. 1921 s-a constituit Republica Sovietică Socialistă Autonomă **D.**, în cadrul R.S.F.S.R. (din 1991, statutul actual).

DAGOBERT, numele a trei regi franci din dinastia Merovingilor. Mai important: **D. I** (din 623 rege al Austrasiei; între 629 și 639, rege al tuturor francilor). Pe plan intern a fost preocupat de reorganizarea statului, iar pe plan extern a luptat împotriva slavilor, turingilor, bascilor și bretonilor. A mutat cap. la Paris, în centrul regatului.

DAGUERRE [dagher], **Louis Jacques Mandé** (1787—1851), pictor și inventator francez. Realizator al dioramei (1822) și al daghereotipiei, primul procedeu de fotografiere (brevetat în 1839), la care a lucrat împreună cu *N. Niepce*.

DAHOMEY [daomę], denumirea până în 1975 a *Rep. Benin*.

DAIA, com. în jud. Giurgiu; 3 267 loc. (1995).

DAIACI (< fr. {i}) s. m. pl Denumire generică dată unor grupuri etnice din insula Kalimantan, din Arh. Malaez.

DAIA ROMÂNĂ, com. în jud. Alba; 3 177 loc. (1995).

DAICHES [deișiz], **David** (n. 1912), critic și istoric literar englez. Monografii și studii de referință consacrate literaturii contemporane („Noi valori literare", „Romanul și lumea modernă", „Epoca contemporană în literatura britanică") și opera de sinteză „Istoria critică a literaturii engleze", apreciată pentru subtilitatea demersului critic.

DAICOVICIU 1. Constantin D. (1898—1973, n. Căvăran, azi Constantin Daicoviciu, jud. Caraș-Severin), istoric și arheolog român. Acad. (1955), prof. univ. la Cluj. Contribuții la studiul istoriei Daciei („La Transylvanie dans l'antiquité", „Cetatea Dacică de la Piatra Roșie", în colab., „Le problème de l'état et de la culture des Daces à la lumière des nouvelles recherches", „Dacica"). Membru al mai multor societăți și academii științifice străine. Premiul Herder (1968). **2. Hadrian D.** (1932—1984, n. Cluj), istoric român. Fiul lui **D. (1)**. Prof. univ. la Cluj. Studii și cercetări privind istoria Daciei înainte și după cucerirea romană („Dacii", „Dacia de la Burebista la cucerirea romană", „Așezările dacice din Munții Orăștiei").

DAILY MAIL [deili męil], cotidian britanic fondat de lordul Alfred Harmsworth Northcliffe, în 1896, la Londra. În anii 1920—1930, a fost ziarul cu cel mai mare tiraj din lume. Susține pozițiile Partidului Conservator.

DAILY MIRROR [deili mira], cotidian britanic fondat, în 1903, de lordul Alfred Harmsworth Northcliffe, la Londra. Singurul mare ziar care apără poziția Partidului Laburist.

DAILY TELEGRAPH [deili teligra:f], **The ~,** cotidian britanic independent fondat de A. Sleigh, în 1855, la Londra. În 1985 este preluat de canadianul Conrad Black.

DAIMACA, Victor (1892—1969, n. Turnu Severin), astronom și matematician român. Cercetări de astronomie fotografică. A descoperit (1943) cometa **D.** și cometa Van Gent-Peltier-**D.**

DAIMLER, Gottlieb (1834—1900), inginer german. Unul dintre inventatorii automobilului. Împreună cu W. Maybach, a realizat (1885) primele motoare cu ardere internă cu viteze mari de rotație, având drept combustibil benzinele ușoare. Firma fondată (1890) de cei doi inventatori a fuzionat (1926) cu firma creată (1883) de K. Benz, devenind unul dintre cele mai mari concerne industriale din Germania (Daimler-Benz).

DAIMYO (cuv. japonez) s. m. Denumire generică a marilor seniori feudali

din Japonia, care şi-au pierdut privilegiile în urma Revoluţiei din 1867—1868.

DAIRĂ sau **DAIREA** (< tc.) s. f. Instrument muzical popular oriental de percuţie, asemănător tamburinei, alcătuit dintr-un cerc de lemn acoperit cu piele şi prevăzut cu discuri metalice, folosit la marcarea ritmului. În România, este specific Dobrogei.

DAISNE [den], **Johan** (pseud. lui *Herman Thiery*) (1912—1978), scriitor belgian de limbă flamandă. Poet, dramaturg şi romancier („Scara de piatră şi de nori", „Omul cu ţeasta rasă"), este unul dintre promotorii realismului magic.

DAKAR, cap. Senegalului, port la Oc. Atlantic; 1,7 mil. loc. (1992, cu suburbiile). Pr. centru economic, politic şi cultural al ţării. Ind. chim. (rafinărie de petrol, îngrăşăminte), a cimentului, textilă, încălţ. şi alim. (ulei de arahide, conserve de peşte, tutun). Şantiere navale. Punct de escală maritimă şi aeriană dinspre Europa spre America de Sud. Aeroportul internaţional Yoff. Universitate. Institutul Africii Negre. Întemeiat de francezi ca fort (1857), a fost inclus în 1895 în componenţa coloniei Senegal; între 1904 şi 1959 a fost centrul ad-tiv colonial al Africii Occidentale Franceze; din 1960, capitala Republicii Senegal şi a Senegambiei (1982—1989). Important centru cultural al Africii de Vest. Aici s-a desfăşurat, în 1966, primul Festival mondial de artă neagră.

DAKOTA (< fr.) subst. Populaţie amerindiană din America de Nord, aparţinând familiei sioux, care locuia în bazinul fl. Missouri şi în prerii până aproape de M-ţii Stâncoşi; azi mai trăiesc în rezervaţii.

DAKOTA DE NORD (NORTH [nɔ:θ] **DAKOTA),** stat în N S.U.A.; 183,1 mii km²; 635 mii loc. (1993). Centru ad-tiv: *Bismarck.* Expl. de petrol, gaze naturale şi lignit. Grâu, orz, creşterea bovinelor, porcinelor şi ovinelor.

DAKOTA DE SUD (SOUTH [sauθ] **DAKOTA),** stat în N S.U.A.; 199,7 mii km²; 715 mii loc. (1993). Centru ad-tiv: *Pierre.* Expl. de min. auro-argentifere. Grâu, porumb, ovăz şi in. Creşterea bovinelor, porcinelor şi ovinelor.

Salvador Dalí:
„Hristos al Sfântului Ioan al Crucii"

Jean le Rond D'Alembert

DALAC (< tc.) s. n. (MED.) Antrax.

DALADIER [daladie], **Édouard** (1884—1970), om politic radical francez. Prim-min. (ian.—oct. 1933, ian.—febr. 1934 şi 1938—1940); unul dintre semnatarii Acordului de la München (sept. 1938).

Dakar

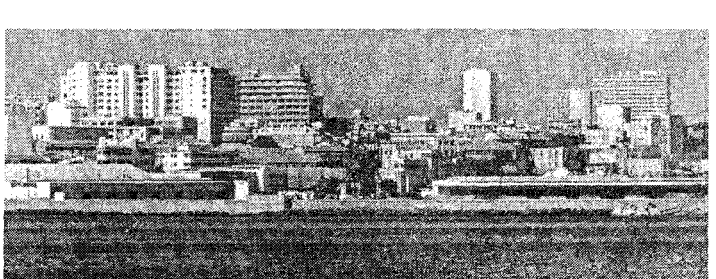

DALAI LAMA (< mongol *ta-le* „ocean de înţelepciune"; tibetan *bla-ma* „superior religios"), titlu conferit conducătorului spiritual al ordinului monahal budist tibetan Gelugpa (Pălăria Galbenă) de către Altan Han în 1578, cu ocazia convertirii sale şi a supuşilor săi la budism. În mai puţin de 49 de zile de la moartea unui **D.L.** trebuie desemnat un succesor, în persoana unui băiat născut în perioada acestui interval; în timpul minoratului lui **D.L.** autoritatea este exercitată de un regent. Titlul este purtat de toţi conducătorii acestui ordin monahal. Din sec. 17, **D.L.** devine şi şeful politic al statului tibetan. Titlul este acordat persoanelor considerate a fi reîncarnări ale lui Avalokiteşvara Bodhisattva. Ultimul **D.L.**, al 14-lea, *Tenzin Gyatso* (n. 1935), instalat la Lhasa în 1940, trăieşte în exil în India, din 1959, în urma unei revolte a tibetanilor condusă de el; a primit Premiul Nobel pentru pace (1989).

DALAINOR v. **Hulun Nur.**

DALAJ (< fr.) s. n. Pavaj, pardoseală sau placaj de zidărie, constituit din dale de piatră naturală ori artificială sau din elemente metalice.

DALÄLVEN [dalelvən] **(DAL, DALÄLV** [dalelv]**),** fl. în Suedia centrală; 520 km; ad. max: 9 m. Izv. din Alpii Scandinavici prin două ramuri: Österdalälven şi Västerdalälven; trece prin L. Siljan, formând numeroase praguri şi cascade, şi se varsă în G. Botnic, la S de Gävle. Hidrocentrale. Plutărit.

DALAP-ULIGA-DARRIT (JAREJ-ULIGA-DELAP), cap. Rep. Insulelor Marshall (din 1991), situată pe atolul Majuro din Oc. Pacific; 17,6 mii loc. (1988).

DALĂ (< fr.) s. f. **1.** (GEOL.) Placă din gresie formată în zonele deşertice şi pe roci calcaroase sau vulcanice (fonolite); sunt separate prin şanţuri de coraziune. **2.** Placă (poligonală) din piatră, marmură, beton, material plastic, metal etc., folosită la executarea unui *dalaj.* **3.** Placă din beton armat a unui planşeu, a unei bolţi etc.

DALB, -Ă (< *de*[3] + *alb*) adj. (Poetic) **1.** Alb, curat, imaculat; *fig.* neprihănit, cast. **2.** Luminos, strălucitor.

DALBOŞEŢ, com. în jud. Caraş-Severin; 2 098 loc. (1995).

DALE [deil], **Sir Henry Hallett** (1875—1968), farmacolog şi fiziolog britanic. Lucrări privind mecanismul chimic al conductibilităţii nervoase. A izolat acetilcolina. Împreună cu O. Loewi, a descoperit unii mediatori chimici care intervin în transmiterea impulsului nervos. Pre-

miul Nobel pentru fiziologie și medicină (1936), împreună cu O. Loewi.

D'ALEMBERT [dalãbe:r], **Jean le Rond** (1717—1783), filozof iluminist și matematician francez. Principal colaborator al lui Diderot la redactarea „Enciclopediei franceze", autorul „Discursului preliminar", al articolului despre Frumos și al articolelor de matematică. Lucrări filozofice („Elemente de filozofie"). A formulat teorema fundamentală a algebrei *(teorema lui D.)*, potrivit căreia orice polinom cu coeficienți reali admite cel puțin o rădăcină reală sau complexă. A elaborat teoria matematică a precesiei echinocțiilor și a dat o metodă generală de rezolvare a problemelor de dinamica sistemelor fizice *(principiul lui D.)*. Lucrări de mecanică („Tratat de dinamică").

DALÉN, Nils Gustaf (1869—1937), inginer suedez. Cercetări și invenții în tehnica turbinelor cu gaz. A inventat un regulator automat pentru aprinderea farurilor cu acetilenă în navigație. Premiul Nobel pentru fizică (1912).

DALÍ, Salvador (1904—1989), pictor, grafician și eseist spaniol. Unul dintre reprezentanții principali ai suprarealismului, cu o fantezie înclinată către viziuni de coșmar, halucinante („Sângele mai dulce decât mierea", „Girafa în flăcări", „Hristos al Sfântului Ioan al Crucii"). Abordează ilustrația de carte (Lautréamont, „Cântecele lui Maldoror"; Cervantes, „Don Quijote"), costumul și decorurile pentru balet („Labirintul", „Tristan nebun"). Participă la realizarea filmelor lui Buñuel, „Câinele andaluz" și „Vârsta de aur". Creează metoda „paranoic-critică" de realizare și apreciere a operei de artă. Eseuri („Cucerirea iraționalului"); autobiografia „Viața secretă a lui Salvador Dalí" și „Jurnalul unui geniu".

DALIAN, oraș în NE Chinei (Liaoning), în conurbația *Lüda*, pe țărmul Mării Galbene; 1,72 mil. loc. (1990). Port (40 mil. t trafic, 1984). Șantiere navale. Ind. metalurgică, constr. de mașini (miniere, electrice, mașini-unelte), ind. chimică, textilă și alim. (conserve de pește). Mare bază de pescuit. Export de produse textile și alim. Rezervația Ins. Șerpilor. S-a mai numit *Darien*.

DALIDA (pe numele adevărat *Jolanda Gigliotti*) (1937—1987), cântăreață franceză de muzică ușoară, de origine italiană. Stabilită în Franța (1955). Carieră îndelungată cu succese în film, în concerte și imprimări (discuri de aur și de platină).

DALIE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Dahl*, botanist suedez) s. f. Plantă perenă, decorativă, din familia compozitelor, originară din Mexic, înaltă de 60—200 cm, cu flori pitice sau înalte, în capitule mari (simple sau bătute), albe, galbene, roșii sau violete (*Dahlia cultorum*); gherghină.

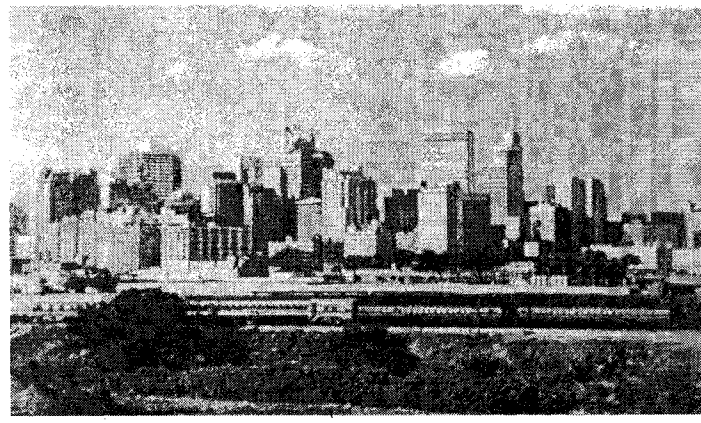

Dallas

DALILA (în „Vechiul Testament"), curtezană filisteană. L-a sedus pe Samson și i-a tăiat, în timp ce dormea, șapte șuvițe de păr, în care stătea puterea sa herculeană, lăsându-l pradă dușmanilor. Simbol al perfidiei și trădării.

DALIN, Olof von ~ (1708—1763), scriitor și istoric suedez. Iluminist. Autorul unei „Istorii a regatului Suediei", al tragediei „Brunehilde" și al prozei alegorice „Povestea calului". Fondatorul primului periodic suedez („Argusul suedez", 1732).

DALLAPICCOLA, Luigi (1904—1975), pianist și compozitor italian. Opere („Zbor de noapte", după Saint-Exupéry, „Prizonierul"), balete („Marsia"), muzică simfonică și vocal-simfonică, lucrări de cameră de orientare dodecafonică. Studii și articole.

DALLAS [dæləs], oraș în S S.U.A. (Texas); 4,04 mii. loc. (1990, cu Fort Worth formează o aglomerație urbană). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Mare piață a bumbacului. Centru financiar și ind. (filaturi și țesătorii de bumbac și lână, uzine constr. de utilaj petrolier și mașini agricole, echipament electronic și automobile, uzine chimice, întreprinderi alim.). Universitate. Muzee. Acvariu și planetariu. Aici a fost asasinat, la 22 nov. 1963, J.F. Kennedy, președintele S.U.A.

DALMAT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține *Dalmației*, care se referă la Dalmația; dalmatic. ◇ *Limba* ~ (substantivat *dalmata*) = limbă romanică, astăzi dispărută (ultimul cunoscător, Antonio Udina Burbur, a murit în 1898). A fost vorbită în fosta provincie romană *Dalmația*. Avea două dialecte: ragusan, în sud, și vegliot, în nord. **2.** S. m. și f. Locuitor al Dalmației.

DALMATICĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Tunică romană bordată cu purpură. **2.** Piesă de costum de ceremonie a regilor Franței. **3.** Veșmânt liturgic catolic, cu mâneci scurte, purtat de diaconi.

DALMAȚIA, reg. istorică (c. 5 mii km²) pe litoralul oriental al M. Adriatice în Croația și Iugoslavia, cu țărm dantelat, dublat de numeroase ins. alungite (țărm dalmatic). Orașe pr.: Dubrovnik, Split, Zadar, Kotor. Relief muntos calcaros; culmi paralele cu țărmul (M-ții Velebit și Alpii Dinarici), cu alt. până la 1 900 m. Expl. de bauxită, marmură, cărbuni, bitum. Citrice, măslini; viticultură. Creșterea ovinelor. Pescuit. Turism. În Antic., **D.** a fost populată de triburile de iliri: dalmați (de unde și denumirea de **D.**), liburni ș.a. Cucerită de romani (sec. 1 î.Hr.). Din sec. 6 până în 1420, **D.** a cunoscut numeroase stăpâniri (bizantină, croată, maghiară, sârbă ș.a.). Insulele și orașele de coastă, cu excepția Dubrovnikului, au fost dependente de Veneția (1420—1797). Anexată de Austria în 1797, **D.** a fost înglobată Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor în 1918. Din 1945, **D.** a intrat în componența Muntenegrului (partea de S) și a Croației.

DAL MONTE, Toti (pseud. *Antoniettei Meneghelli*) (1893—1975), soprană italiană. A făcut parte din ansamblul teatrului „La Scala" din Milano. Roluri lirice și de coloratură din repertoriul tradițional.

DALTĂ (probabil, cuv. autohton) s. f. Unealtă din oțel în formă de pană, acționată manual, mecanic, pneumatic, folosită la cioplire, tăiere, scobire, crestare etc.

DALTON [dɔ:ltən], **John** (1766—1844), fizician și chimist britanic. Prof. univ. la Manchester. A enunțat (1801) legea presiunilor parțiale în amestecul de gaze și legea solubilității gazelor și a elaborat (1808) prima teorie atomică, bazată pe aspectele cantitative ale reacțiilor chimice. Studii și observații privind unele fenomene atmosferice. A studiat defectul vederii, de care suferea el însuși, cunoscut sub numele de *daltonism*.

DALTONISM (< fr. {i}; {s} n. pr. *Dalton*) s. n. Anomalie vizuală ereditară, mai frecventă la bărbați, manifestată prin incapacitatea de percepție diferențiată a culorilor; de obicei nu se poate deosebi culoarea roșie de cea verde. V. *acromatopsie*.

DAM, Henrik Peter Carl (1895—1976), biochimist danez. Prof. univ. la Copenhaga. Lucrări privind fiziologia și biochimia nutriției. A descoperit vitamina K (1934) și a contribuit la izolarea ei în stare pură (1939). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1943), împreună cu E. A. Doisy.

DAMADIAN, Cik (1919—1985, n. Constanța), grafician român. Portrete și caricaturi cu o linie incisivă, peisaje lirice într-un desen suplu și sintetic („Imagini din București").

DAMĂN și DIU, terit. unional în V Indiei pe Coasta Malabar; 112 km²; 101,6 mii loc. (1991). Centru ad-tiv: *Damān*. Părțile componente ale terit. au făcut parte din Indiile Portugheze (Damān din 1559; Diu din 1535) până în 1962, când au revenit Indiei.

DAMANHÚR, oraș în Egipt, port în Delta Nilului; 216 mii loc. (1991). Ind. textilă (bumbac) și alim. (orez, ulei). Nod de comunicații.

DAMAȘC (< it., de la n. pr. *Damasc*) s. n. Țesătură de in, bumbac, lână, mătase, cu desene satinate pe fond mat, folosită la confecționarea fețelor de masă, a lenjeriei de pat etc.

DAMASC (ESH SHAM, DIMASHQ), cap. Siriei, situată într-o depr. la poalele M-ților Antiliban, pe râul Barada; 1,45 mii. loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru economic, politic și cultural al țării. Televizoare, aparatură telefonică. Ind. textilă, a cimentului, sticlei, farmaceutică și alim. (zahăr). Artizanat (feronerie și țesături). Academie de științe. Universitate. Muzeu național. Fortăreață (sec. 12—13), moscheea Omeiazilor (sec. 8), mausoleul lui Saladin (sec. 12), palatul lui Azem (sec. 18). Oraș străvechi, întemeiat în sec. 16 î.Hr.; capitală a Regatului aramеilor (sec. 10 î.Hr.), a făcut parte din Asiria, Regatul Noului Babilon, Persia ș.a., fiind apoi stăpânit de romani, bizantini, arabi (capitală a Califatului omeiad, 661—750) și de turcii otomani (1516—1918). Important centru meșteșugăresc și comercial medieval; în 1920 a devenit centrul ad-tiv al terit. Siria, aflat sub mandat francez; din 1941, capitala Siriei independente (cea mai veche capitală din lume în funcțiune).

DAMASCHIN (?— 1725), prelat și cărturar român. Episcop al Buzăului (1703—1708), apoi al Râmnicului (1708—1725). S-a pronunțat pentru înlocuirea limbii slavone cu cea română în cărțile de cult. Traduceri care, pe lângă funcția lor religioasă, au și valoare literară („Apostolul", „Învățătură despre șapte taine", „Sfânta și dumnezeiasca evanghelie").

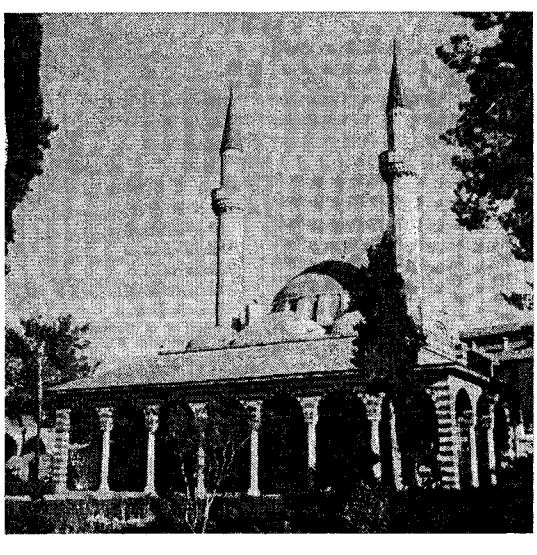

Damasc. Moscheea Suleymanie

John Dalton

Cik Damadian: „Caricatură"

DAMASCHINAJ (< fr.) s. n. (ARTE PL.) Procedeu (de origine orientală) de încrustare a unor fire de aur sau de argint într-un alt metal, fildeș sau os.

DAMASCHINAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un oțel sudat) Care prezintă la suprafață desene în formă de vine șerpuite sau ramificate, asemănătoare cu cele ale săbiilor realizate în trecut la Damasc.

DAMASCIUS (c. 480—după 529), filozof grec neoplatonician. Ultimul conducător al Academiei din Atena, închisă de Iustinian în 529. Lucrări: „Tratat despre primele principii", „Comentarii asupra lui Parmenide".

DAMASUS, numele a doi papi. Mai important: **D. I** (c. 305—384), papă (366—384). I-a încredințat lui Ieronim revizuirea traducerii latine a „Bibliei" (versiune numită mai târziu *Vulgata*).

DAMĂ (< fr.) s. f. I. 1. (Înv.) Doamnă, cucoană. ◇ Loc. *De damă* = femeiesc. **2.** (Deprec.) Femeie de moravuri ușoare. **II. 1.** Carte de joc pe care este

înfățișată figura unei femei. **2.** Una dintre piesele principale la jocul de șah; regină **(3). 3.** (La pl.) Joc alcătuit din puluri albe și negre, care se mută după anumite reguli pe o tablă similară cu cea de șah. **III.** Scobitură în copastia unei ambarcații, în care se sprijină manșonul vâslei.

DAMDINSÜREN, Cendün (1908—1979), scriitor mongol. Unul dintre fondatorii literaturii mongole moderne. Proză de critică socială („Fata respinsă"). Lirică. A elaborat alfabetul, ortografia și gramatica limbii mongole contemporane.

DAMÉ, Frédéric (1849—1907), publicist, scriitor și istoric francez. Stabilit în România în 1872. A fondat și condus mai multe ziare, printre care „La Roumanie" (1873), „L'Indépendance Roumaine" (1877). Autor al „Istoriei contimporane a României", al unui dicționar român-francez și al unei lucrări consacrate terminologiei populare românești.

DAMF (< germ.) s. n. (Fam.) Miros caracteristic (de alcool) pe care îl degajă cineva sau ceva.

DAMIAN, mitropolit al Moldovei (1437—1451). A luat parte la Conciliul de la Florența (1438—1445).

DAMIAN, Ascanio (n. 1914, București), arhitect român. Prof. univ. la București. Lucrări în stil modern, sobre, adaptate mediului ambiant (Pavilionul de expoziții din Parcul Herăstrău, Aerogara Băneasa, Pavilionul central al Complexului expozițional din Piața Presei Libere — în București, Ambasada României din Varșovia)

DAMIAN, Horia (n. 1922, București), pictor și sculptor român. Stabilit în Franța (1946). Compoziții în care geometria formelor și claritatea culorii servesc ideii de echilibru, permanență și monumentalitate (ciclurile „Piramide", „Coline"); vitralii pentru biserica din Audincourt, intrarea monumentală a teatrului-muzeu „Salvador Dalí" de la Figueras (Spania), „Coloana" pentru orașul Saint-Denis.

DAMIAN, Mircea (pseud. lui *Constantin Mătușa*) (1899—1947, n. Izvoru, jud. Olt), scriitor român. Romane ale periferiei și umanității degradate („De-a curmezișul", „Celula nr. 13", „Rogojina").

DAMIAN, S. (n. 1930, Alba Iulia), critic literar român. Stabilit în Germania. Eseuri despre proza română interbelică („Intrarea în castel", „G. Călinescu romancier") și despre mari scriitori și artiști europeni ai sec. 20 („Duelul invizibil").

DAMIANI, Pietro (1007—1072), călugăr eremit italian. Cardinal de Ostia (1057). A respins științele profane (dialectica), susținând unicitatea adevărului revelat de textele sacre („Despre sfânta simplitate", „Despre ordinea lucrurilor", „Despre atotputernicia divină").

Frédéric Damé

DAMIANOV, Krum (n. 1937), sculptor bulgar. Lucrări decorative și ansambluri monumentale în care modelajul și lumina anihilează detaliile anatomice ale formelor umane, introducând un element de neliniște expresionistă („Tată și fiu").

D'AMICO, Silvio (1887—1955), istoric și critic de teatru italian. Prof. univ. la Roma. Fondator al academiei de artă dramatică ce-i poartă numele (1935) și al unor reviste de specialitate. Autor al „Istoriei teatrului dramatic" (universal); a inițiat și a condus publicarea lucrării „Enciclopedia spectacolului".

DAMIETTA (DUMYĂT), oraș în N Egiptului, pe brațul omonim al Nilului, la V de Port Said; 121,2 mii loc. (1986). Centru comercial și de transport. Ind. bumbacului, piel. și încălț., alim. (conserve de pește). Moschee (sec. 14). Rol însemnat în timpul cruciadelor.

DAMIGEANĂ (< it.) s. f. Vas mare de sticlă cu gâtul scurt, de obicei îmbrăcat,

Horia Damian:
„Tronul albastru"

pentru protecție, într-o împletitură de nuiele, de plastic etc. și folosit la transportul sau la păstrarea unor lichide.

DAMMAM, Ad ~, oraș în N Arabiei Saudite, port la G. Persic; 600 mii loc. (1983, cu suburbiile). Mari expl. de petrol. Terminal al conductelor petroliere ce vin de la Ras Tanura și Manama (Bahrain). Ind. cimentului, chim., a hârtiei și sticlei. Pescuit. Universitate.

DAMNAT (< fr.) adj. Termen folosit îndeosebi în legătură cu literatura romantică de descendență byroniană, desemnând condiția solitară, rebelă sau blazată a geniului neînțeles de lume și lipsit de fericire pe Pământ.

DAMNAȚIUNE (< fr., lat.) s. f. (Livr.; în mitologia greco-romană și în religia creștină) Condamnare la chinurile iadului.

DAMOCLES, curtean al tiranului Siracuzei, *Dionysios cel Bătrân* (405—367 î.Hr.), căruia îi lăuda bogăția și puterea. Tiranul, pentru a-i arăta cât de nesigură este soarta celor puternici, i-a atârnat deasupra capului, la un banchet, o sabie care se ținea numai într-un fir de păr. De aici expresia „sabia lui Damocles", care sugerează ideea de primejdie permanentă.

DAMODAR, râu în NE Indiei, afl. dr. al Gangelui; 580 km. Izv. din platoul Chotangăpur, trece prin Asansol și se varsă în brațul Hooghly. Hidrocentrale. Navigație. În bazinul său se află mari zăcăminte de huilă.

DAMPIER [dæmpia] **1. William D.** (1652—1715), navigator englez. A întreprins trei călătorii în jurul Pământului, după care a descris o serie de ins. din Arh. Malaez și de pe coastele Australiei. **2.** Arh. australian din 20 ins., în Oc. Indian, lângă coastele de NV ale continentului; 544 km². **3.** Str. în NE ins. Noua Guinee, între ins. Umboi și ins. Noua Britanie, prin care M. Bismarck comunică cu M. Solomon. Lungime: 120 km; lățime: c. 25 km.

DAN, Dumitru (1890—1978, n. Buhuși), globe-trotter român. A participat la un concurs organizat de Touring-Clubul francez, fiind singurul dintre cei 200 de participanți care a dus la bun sfârșit o călătorie în jurul lumii (1910—1916). A parcurs toate continentele (cu excepția Antarctidei). Ceilalți trei tineri români participanți la expediție (Gheorghe Negreanu, Alexandru Pascu și Paul Pârvu) au murit în timpul călătoriei.

DAN, Mihail (1842—1886, n. sat Pistești, jud. Gorj), pictor român. Elev al lui Th. Aman. Portretist („Portret

Enrico Dandolo

de femeie", „M. Kogălniceanu", „D. Bolintineanu").

DAN, Mihail (1911—1976, n. Turnu Măgurele), istoric român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Studii privind istoria relațiilor românilor cu vecinii („Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI", „Sub flamura Taborului. Mișcarea revoluționară husită").

DAN, Pavel (1907—1937, n. Tritenii de Sus, jud. Cluj), prozator român. Nuvele realist-fantastice urmărind, într-o viziune lucidă, declinul satului arhaic transilvan („Urcan Bătrânul").

DAN, Sergiu (1903—1976, n. Piatra Neamț) (pseud. lui *S. Rotman*), scriitor român. Romane cu preferință pentru senzațional, erotism și melodramatic („Arsenic", „Dragoste și moarte de provincie", „Surorile Veniamin") sau ale vieții evreilor sub ocupație („Unde începe noaptea"). Traduceri.

DAN I, domn al Țării Românești (c. 1383—1386). A purtat un război împotriva Țaratului bulgar de Tărnovo, condus de Șișman, pierind în luptă.

DAN II, domn al Țării Românești (1420—1431, cu întreruperi provocate de intervențiile lui Radu II Prasnaglava). S-a remarcat prin victoriile sale împotriva armatei otomane (1423), care i-au adus denumirea (în folclorul balcanic) de *Dan cel Viteaz;* a recucerit cetățile de pe malul stâng al Dunării și, în 1425, împreună cu Pippo Spano, a învins pe turci lângă Vidin. În 1428 este nevoit să încheie pace cu turcii, menținând însă poziția de independență a Țării Românești; din vremea sa sunt menționați primii mercenari în armata Țării Românești.

DANA [deinə], **James Dwight** (1813—1895), mineralog american. Autorul unei clasificări a mineralelor bazată pe compoziția chimică și pe caracterele lor cristalografice.

DANAE (în mitologia greacă), fiica regelui Acrisius din Argos. Închisă de tatăl ei într-un turn, **D.** a fost iubită de Zeus metamorfozat într-o ploaie de aur; din dragostea lor s-a născut Perseu.

DANAIDĂ (< germ.) s. f. (HIDROTEHN.) **1.** Ajutaj calibrat, convergent, având profilul realizat prin arce de cerc, folosit pentru măsurarea debitelor în conducte. **2.** Porțiune finală a unei conducte de golire, profilată astfel încât să asigure o anumită formă a vânei de lichid.

DANAIDE (în mitologia greacă), cele 50 de fiice ale regelui Danaos al Argosului. La îndemnul tatălui lor și-au ucis soții în noaptea nunții (numai Hipermnestra l-a cruțat pe soțul ei, Linceu). Pentru fapta aceasta au fost condamnate să umple veșnic în Infern un butoi fără fund.

DANAKIL (DENAKIL) v. **Afar.**

DA NANG, oraș în E Vietnamului, port la M. Chinei de Sud; 379,7 mii loc. (1989). Aeroport. Expl. de cărbuni. Mase plastice și mat. de constr. Ind. textilă și alim. Piață pentru orez, tutun, mătase naturală și cauciuc. Importantă bază militară a S.U.A. în timpul războiului din Vietnam. Vechiul nume: *Tourane.*

DANĂ (< ngr.) s. f. (NAV.) **1.** Zonă a unui port situată de-a lungul unui cheu sau al unui mal, amenajată pentru

Danae

Danaide

Mircea Daneliuc

acostarea navelor, încărcarea și descărcarea mărfurilor. **2.** Grup de două sau mai multe nave acostate bord la bord la aceeași dană **(1).**

DANCING (cuv. engl.) [da:nsiŋ] s. n. Local de petrecere unde se dansează.

DANDOLO, familie patriciană din Veneția în sec. 10—16. Mai importanți: **Enrico D.** (c. 1107—1205), doge (din 1192). A urmărit consolidarea supremației venețiene în comerțul levantin și a fost unul dintre inspiratorii cuceririi Constantinopolului (1204) de către participanții la Cruciada a IV-a; **Andrea D.** (1307—1354), doge (din 1343). A reformat legislația venețiană („Summola"); a scris o cronică a Veneției până la 1280.

DANDONG, oraș în NE Chinei (Liaoning), port pe fl. Yalujiang; 523,7 mii loc. (1990). Nod rutier. Ind. lemnului (cherestea, hârtie, chibrituri) și textilă (țesături din mătase), chim. și a aluminiului.

DANDY [dændi] (cuv. engl.) s. m. Tânăr elegant, îmbrăcat după ultima modă; *p. ext.* bărbat de o eleganță exagerată.

DANELIUC, Mircea (n. 1943, Hotin), regizor român de film. Preocupat de investigarea problemelor actualității („Proba de microfon", „Croaziera", „Această lehamite", „Senatorul melcilor"), a relațiilor dintre individ și mediul social-politic („Ediție specială", „Glissando") și de posibilitățile transpunerii universului literar în film („Iacob").

DANEMARCA 1. Regatul Danemarcii (Kongeriget Danmark), stat în NV Europei, cuprinzând o parte din Pen. Iutlanda și Arh. Danez (482 de insule, dintre care 100 sunt locuite); 43,2 mii km²; 5,19 mil. loc. (1993). Limba oficială: daneza. Religia: creștină (luterani 88,2%, catolici 1,6%) Cap.: *Copenhaga.* Orașe pr.: Århus, Odense, Ålborg. Este împărțită în 14 regiuni

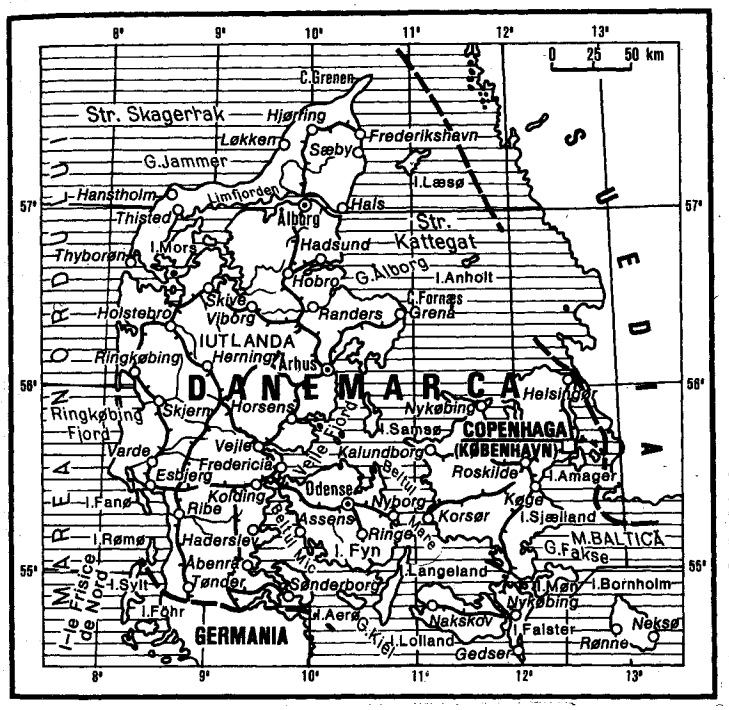

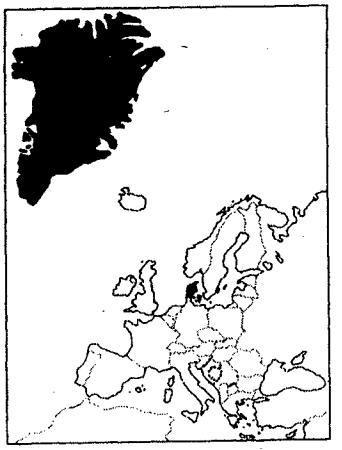

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni („Amtskommune")	Suprafața (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Århus	4 561	609 900	Århus
Bornholm	588	45 200	Rønne
Copenhaga (København)	588	603 883	Copenhaga
Fionia (Fyn)	3 486	465 200	Odense
Frederiksborg	1 347	346 100	Hillerød
Iutlanda de Nord (Nordjylland)	6 173	487 000	Ålborg
Iutlanda de Sud (Sønderjylland)	3 938	251 300	Åbenrå
Ribe	3 131	220 700	Ribe
Ringkøbing	4 853	269 000	Ringkøbing
Roskilde	891	221 400	Roskilde
Seeland de Vest (Vestjælland)	2 984	286 300	Sorø
Storstrøm	3 398	257 100	Nykøbing Falster
Vejle	2 997	334 300	Vejle
Viborg	4 123	229 900	Viborg
Municipalități („Kommune")			
Copenhaga (København)	88	466 100	—
Frederiksborg	9	87 200	—
Teritorii dependente			
Feroe (Færoe / Før Øerne/Færøerne)	1 399	46 800	Thorshavn
Groenlanda	2 175 600	55 600	Godthåb

(amtskommune) și două municipalități (kommune). Relief de câmpie (alt. max. 173 m), insulele fiind despărțite de numeroase strâmtori. Climă temperat-oceanică, cu ierni relativ blânde și veri răcoroase. Expl. de gaze naturale (3 249 mil. m^3, 1990), petrol (7,6 mii. t, 1990), sulf și sare (550 mii t, 1990). Ind. complexă și diversificată, cu tradiție în constr. navale (vase de pasageri, pescărești) și în ind. alim. (conserve de fructe, carne și pește, zahăr, produse lactate, uleiuri vegetale, bere — 9,6 mii. hl, 1990, ciocolată, țigarete). Alte produse ind.: energie electrică (32,8 md. kWh, 1990), oțel (624 mii t, 1989), produse petrochimice, țesături, conf., îngrășăminte chimice, coloranți, ciment (1,7 mii. t, 1990), utilaje pentru ind. alim., motoare Diesel navale, produse electronice și electrotehnice, mijloace de transport, mobilă, ceramică fină. Agricultura este specializată în creșterea intensivă a animalelor: bovine (2,24 mil. capete, 1990), porcine (9,5 mil. capete, 1990), păsări (15,5 mil. capete, 1990). 59,6% din supr. țării o reprezintă terenurile arabile, 5% pășunile, iar 11,4% pădurile. Importantă prod. de lapte, unt (931 mii t, 1990), brânzeturi (295 mii t, 1990), carne de porc (1,3 mii. t, 1990), ouă etc. Culturi principale: grâu (3,9 mil. t, 1990), secară, orz (5 mii. t, 1990), plante furajere, cartofi, sfeclă de zahăr (3,3 mil. t, 1990), legume. Pomicultură. Pescuit intens (1,83 mii. t, 1989). C.f. (1990): 2 838 km (230 km electrificate, 1989); numeroase linii de feribot leagă între ele insulele daneze sau fac legătura cu restul Europei, inclusiv cu Pen. Scandinavă. Căi rutiere (1991): 71 063 km (835 km autostrăzi, 1990); 1,6 mil. autoturisme (1990). Flota comercială: 8,2 mil. tdw (1991). Moneda: 1 krone

(coroana daneză) = 100 øre. Turism: 8,9 mil. (1990). Export (1990): utilaje, maşini şi mijloace de transport, produse alim., chim., agricole ş.a. Import (1991): echipament ind. şi mijloace de transport, bunuri ind. de larg consum, produse chimice, combustibili, produse siderurgice, metale neferoase ş.a. Din Regatul D. mai fac parte, cu autonomie internă, Ins. Groenlanda şi Ins. Feroe. — *Istoric.* Terit. D. a fost locuit în Antic. de populaţii germanice (cimbri, iuţi, angli şi saxoni), iar din sec. 5—6 de dani, veniţi din S Pen. Scandinave. Regatul danez, întemeiat în sec. 10 de Gorm cel Bătrân (?—c. 940), a cunoscut o maximă întindere în timpul regelui Knud cel Mare (1019—1035), sub a cărui stăpânire s-au aflat, pentru scurtă vreme, Anglia şi Norvegia. În sec. 10 este adoptat creştinismul. În sec. 13 şi la începutul sec. 14, Regatul danez a trecut, ca urmare a hegemoniei politice şi a expansiunii comerciale a *Hansei*, printr-o profundă criză economică şi politică. La sfârşitul sec. 14 s-a produs redresarea regatului sub domnia Margaretei I (1387—1412), care a impus, în 1397, încheierea Uniunii de la Kalmar dintre D., Suedia şi Norvegia, D. având rolul de hegemon. În a doua jumătate a sec. 16, D. a cucerit, în luptă cu Ordinul Livonian şi cu Suedia, supremaţia în M. Baltică. Adoptând luteranismul în 1536, D. a participat la Războiul de 30 de Ani, în urma căruia a pierdut, în 1648, toate posesiunile sale din S Pen. Scandinave şi din M. Baltică. În sec. 18, D. a cunoscut o perioadă de mare înflorire economică (agricultură şi comerţ), favorizată, între altele, şi de promovarea unei politici de neutralitate. Aliată a Franţei în timpul războaielor napoleoneene, D. a fost constrânsă să cedeze Suediei, prin Pacea de la Kiel (1814), Norvegia, iar Helgolandul a trecut la Anglia. Prin hotărârile Congresului de la Viena (1814—1815), D. a primit terit. Schleswig şi Holstein, iar în 1816, în urma acordului cu Prusia, a obţinut ducatul Lauenburg. În perioada evenimentelor revoluţionare din 1848—1849, D. a devenit monarhie constituţională. În 1864, învinsă în războiul cu Prusia şi Austria, D. a pierdut ducatele Holstein, Schleswig şi Lauenburg (partea de N a Schleswig-ului a revenit D., în 1920, în urma unui plebiscit). În anii primului război mondial, D. s-a declarat neutră; în 1918, D. a recunoscut independenţa Islandei, care rămâne însă legată de D. (până în 1944) printr-o uniune personală. Între 1924 şi 1940 (cu excepţia anilor 1926—1929), la conducerea ţării s-au aflat guverne social-democrate. Ocupată (apr. 1940—mai 1945) de trupele germane. În anul 1979, D. a acordat autonomie internă Groenlandei. După al doilea război mondial, guvernele sunt formate, mai ales, de social-democraţi. Membră a N.A.T.O. (din 1949), a Consiliului Nordic (din 1952), a A.E.L.S.-ului (1960—1972), a Uniunii Europene (din 1972). D. este o monarhie ereditară constituţională. Activitatea legislativă este exercitată de suveran şi de un parlament unicameral (Folketing), iar cea executivă de un cabinet condus de un prim-min. **2. Strâmtoarea Danemarcii,** str. între Ins. Groenlanda şi Islanda, străbătută de curentul rece al Groenlandei de Est şi curentul cald al Islandei de Vest. Lăţime min: c. 287 km; ad. max.: 227 m. Uneşte Oc. Arctic cu Oc. Atlantic.

DANEŞ, com. în jud. Mureş, pe Târnava Mare; 4 651 loc. (1995). Centru viticol. Staţie de c. f. Castel în stilul Renaşterii, clădit în 1559—1589 (în satul Criş).

DANEŢI, com. în jud. Dolj; 7 405 loc. (1995).

DANEZ, -Ă (< it.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a format ca naţiune pe teritoriul Danemarcii. D. mai trăiesc în S.U.A. şi în N Germaniei (Schleswig-Holstein). De religie creştină (luterană). ✦ Persoană care face parte din acest popor sau este originară din Danemarca. **2.** Adj. Care aparţine danezilor **(1)** sau Danemarcii, referitor la danezi sau la Danemarca. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană, din familia de limbi germanice, grupul scandinav de est, vorbită de danezi.

DANGA (< tc.) s. f. Semn (literă, cifră) care se imprimă cu fierul roşu pe corpul unui animal în scopul identificării lui.

DANGĂT (onomat.) s. n. Sunet prelung al clopotului.

Daniel Danielopolu

DANIAN, ultimul etaj al Cretacicului, dezvoltat în facies continental (marne, gresii şi nisipuri cu resturi de palmieri şi de reptile), caracterizat prin faună cu lamelibranhiate, echinide, nautiloide, brahiopode şi ultimii reprezentanţi ai dinozaurilor *(Tyrannosaurus rex).*

DANICICO, Ioan (1898—1981, n. Semlac, jud. Arad), medic român. Prof. univ. la Cluj şi Timişoara. Lucrări în chirurgia urologică (tuberculoza renală).

DANIE (< sl.) s. f. (Înv. şi pop.) **1.** Dar[2] **(I 1),** donaţie. **2.** Înscris prin care se întăreşte o donaţie.

DANIEL (sec. 6 î.Hr.), unul dintre cei patru mari profeţi ai „Vechiului Testament". În Babilon, a devenit favorit al regelui Nabucodonosor şi al fiului său. A profeţit despre timpul şi venirea lui Mesia. Prăznuit de Biserica ortodoxă la 17 dec. ✧ *Cartea lui Daniel* = carte a „Vechiului Testament" scrisă către anul 165 î.Hr. în ebraică şi arameică; autor necunoscut. Conţine relatări despre faptele şi profeţiile lui **D.,** precum şi despre poporul evreu în timpul exilului din Babilon.

DANIEL, Constantin (1798—1873, n. Lugoj), pictor român. Portretist („Autoportret", „Soţia artistului"). Opera sa principală este ansamblul de picturi al iconostasului catedralei sârbeşti din Timişoara.

DANIEL, Constantin (1914—1987, n. Paris), medic psihiatru şi orientalist român. Unul dintre promotorii ergoterapiei în România. Preocupări în domeniul vechilor civilizaţii orientale („Orientalia Mirabilia", „Scripta aramaica"). Traduceri de texte orientale.

DANIEL [dæniəl], **Samuel** (1562—1619), poet englez. Prieten cu Shakespeare şi Marlowe, rival al lui Ben Jonson, a devenit vestit datorită poemului său epic în opt cânturi „Istoria războaielor civile dintre York şi Lancaster".

DANIEL CIOBOTEA (n. 1951, sat Dobreşti, jud. Timiş), prelat român. Dr. în teologie cu teza „Teologie şi spiritualitate creştină. Raporturile dintre ele şi situaţia actuală". Mitropolit al Moldovei şi Bucovinei (din 1990).

DANIELLO, Leon Silviu I. (1898—1970, n. Budapesta), chirurg şi ftiziolog român. M. coresp. al Acad. (1965), prof. univ. la Cluj. Lucrări privind studiul, depistarea şi terapia tuberculozei, silicozei, silicotuberculozei. Contribuţii la organizarea reţelei de profilaxie antituberculoasă în România.

DANIELOPOLU, Daniel (1884—1955, n. Bucureşti), fiziolog, clinician şi farmacolog român. Acad. (1948), prof. univ. la Bucureşti. Primul care a experimentat

interdependența dintre sistemul nervos somatic și cel vegetativ, atribuind un rol coordonator scoarței cerebrale. A imaginat și a introdus metoda viscerografică în medicina experimentală și în clinică. Contribuții la studiul gușei endemice și al profilaxiei acesteia cu sare iodată, al anginei pectorale, al acțiunii nespecifice a medicamentelor. A creat primele laboratoare de fiziologie pe lângă clinicile medicale din țara noastră. Precursor al teoriei sistemelor biologice și al medicinii cibernetice (1928). Op. pr.: „Metoda viscerografică", „Sistemul nervos al vieții vegetative", „Probleme de farmacodinamie nespecifică".

DANIÉLOU [dāeluˌ], **Jean** (1905—1974), teolog și prelat francez. Cardinal (1969). Prof. univ. la Paris. Neoplatonician în tradiția Părinților Bisericii. Lucrări de patristică („Platonism și teologie mistică").

DANIEL-ROPS (Henri Petitot, zis) (1901—1965), scriitor francez. Eseuri privind atitudinea intelectualilor față de criza morală a lumii occidentale în perioada interbelică („Neliniștea noastră", „Lumea fără suflet"). Romane („Moarte, unde-i izbânda ta?", „Sabia de foc"). Autor al unei „Istorii a Bisericii lui Hristos".

DANIIL MOSCOPOLEANUL (sec. 18), cărturar aromân din Moscopole. Autor al unui manual în limba neogreacă, în care este cuprins un lexicon de conversație grec-aromân-bulgar-albanez.

DANIIL ROMANOVICI, cneaz de Halici (1211—1212, 1238—1264) și de Volânia (din 1221). Din 1254, a primit titlul de rege de la papa Innocentiu IV. A luptat împotriva tătarilor, germanilor, polonilor, lituanienilor și ungurilor; a supus Kievul autorității sale și a întemeiat câteva orașe (Chełm, Lvov ș.a.).

DANIIL SIHASTRU (sec. 15), călugăr, sfetnic de taină și părinte duhovnic al lui Ștefan cel Mare. A trăit în chilia de la Putna și este înmormântat la Voroneț. Canonizat în 1992 și prăznuit la 18 dec.

DANINOS, Pierre (n. 1913), scriitor francez. Scrieri umoristice, consacrate moravurilor concetățenilor săi („Carnetele maiorului Thomson", „Un oarecare domn Blot", „Made in France").

DANJON [dājō], **André** (1890—1967), astronom francez. Prof. univ. la Strasbourg. Studii fotometrice asupra planetelor Mercur și Venus, asupra eclipselor de Lună. Contribuții la perfecționarea instrumentelor astronomice și în radioastronomie.

D'ANNUNZIO [danunțio], **Gabriele** (1863—1938), scriitor italian. Versuri

Gabriele d'Annunzio

Dante Alighieri

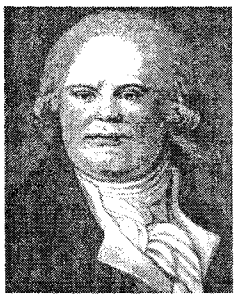

Georges Jacques Danton

care se disting prin senzualitate, rafinament și fastuozitate („Laudele cerului, ale mării, ale pământului și ale eroilor"), romane naturaliste („Inocentul", „Triumful morții"), drame („Fiica lui Jorio"). Cultul său pentru eroism a inspirat ideologia fascistă.

DANOVSKI, Oleg (n. 1917, Voznesensk, Ucraina), dansator și coregraf român. Unul dintre fondatorii artei dansului din România. Moștenitor spiritual al tradițiilor de esență ale dansului popular și ale tehnicii baletului clasic, **D.** realizează coregrafii expresive și elegante din repertoriul universal și românesc („Frumoasa din pădurea adormită", „Întoarcerea din adâncuri"). Fondator și director al Teatrului de Balet Clasic și Contemporan din Constanța.

DANS (< fr., germ.) s. m. **1.** Gen al artei ale cărui mijloace de expresie sunt mișcările variate, ritmice, ale corpului omenesc, executate după muzică. Se deosebesc mai multe tipuri de **d.**: ritual, popular, de salon sau de societate, de caracter etc. ✧ *D. clasic* (sau *academic*) = sistem de mișcări artistice convenționale care constituie baza tehnică a spectacolelor de balet. **2.** Acțiunea de a dansa. **3.** *D. macabru* = temă alegorică reprezentând egalitatea în fața morții, apărută în arta medievală a Occidentului; moartea, figurată ca un schelet, atrage într-o horă infernală, pentru a-i secera, oameni aparținând tuturor condițiilor sociale (regi, papi, cerșetori etc.) și tuturor epocilor. **4.** (ENTOM.) *Dansul albinelor* = mijloc de semnalizare a albinelor care, prin anumite mișcări, își comunică găsirea unei surse de hrană (nectar sau polen), respectiv direcția și distanța sursei.

DANSA (< fr.) vb. I intranz. A executa un dans. ✦ Fig. A face mișcări asemănătoare dansului; a se mișca necontenit.

DANSANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre serate, petreceri) Cu dans, la care se dansează.

DANSATOR, -OARE (< *dansa*) s. m. și f. **1.** Persoană care dansează. **2.** Persoană a cărei profesiune este dansul. V. *balerin.*

DANTE, Alighieri (1265—1321), scriitor italian. Membru al facțiunii guelfilor albi din Florența, a participat la luptele politice și a fost exilat din orașul natal, unde nu s-a mai putut întoarce niciodată; a murit la Ravenna. Autor al tratatului etico-filozofic „Banchetul", al primului studiu comparat de filologie romanică („Despre limba populară") și al lucrării polemice „Despre monarhie", îndreptată împotriva puterii temporare a papei. Cu „Viața nouă", operă în versuri și proză, axată pe dragostea ideală pentru Beatrice și primul roman autobiografic din literatura mondială, **D.** se alătură „stilului nou", pe care îl va numi „dulcele stil nou". Scrierea sa reprezentativă, capodoperă a literaturii universale, puternic marcată de spiritualitatea catolică, este „Divina comedie", poem alegoric alcătuit din trei părți: „Infernul", „Purgatoriul" și „Paradisul", în care introduce umanitatea medievală (văzută prin prisma pasiunilor poetului) cu întreaga arie de cunoștințe geografice, istorice, ideologice ale epocii. Creator al limbii literare italiene.

DANTELA (< fr.) vb. I tranz. A cresta marginea unui obiect, dându-i aspectul unei dantele.

DANTELAT, -Ă (< *dantela*) adj. Ornamentat cu dantelă. ✦ Cu marginile dințate sau ajurate ca o dantelă.

DANTELĂ (< fr.) s. f. Țesătură fină, ajurată, executată (manual sau mecanic) din fire naturale sau artificiale, prin împletire, croșetare, brodare sau țesere; se obține și prin ștanțarea unor folii de mase plastice; (reg.) horbotă.

DANTON [dātō], **Georges Jacques** (1759—1794), om politic, avocat și orator francez. Unul dintre conducătorii Revoluției Franceze (1789—1794). Fondator al Clubului Cordelierilor. Membru al Comitetului Salvării Publice.

Acuzat de moderație și de trădare de către robespierişti, pentru că a cerut încetarea terorii, a fost ghilotinat.

DANTURARE (< fr.) s. f. Operație de prelucrare prin așchiere, prin care se realizează o dantură **(2)**.

DANTURĂ (< fr.) s. f. **1.** (ANAT.) Ansamblul dinților din cavitatea bucală. ✦ Felul în care sunt așezați dinții; dentiție **(3)**. **2.** (TEHN.) Ansamblu format din dinții și golurile care alternează pe suprafețele exterioare, interioare sau frontale ale unor organe de mașini sau scule (roți dințate, freze, broșe etc.). ✧ *D. de angrenaj* = **d.** roților dințate care permite angrenarea acestora.

DANUBIAN, -Ă (< fr.) adj. Din regiunea Dunării; dunărean.

DANUBIUS, denumire de origine celtică a Dunării. A fost preluată de geografii și istoricii romani, inițial pentru cursul superior și mijlociu al fluviului. Mai târziu, s-a generalizat pentru întregul curs. V. *Dunărea; Istros.*

DANZIG [danțih], denumirea germană a orașului polonez *Gdańsk.*

DAOISM v. **taoism.**

DAPONTE, Constantin (Chesarie) (1714—1784), cronicar grec. Secretar al domnilor Constantin și Ioan Mavrocordat; scrierile sale în limba greacă („Efemeridele dacice", „Cronograful de la 1648—1704" ș.a.) cuprind informații privind istoria românilor.

DA PONTE, Lorenzo (pseud. lui *Emanuele Conegliano*) (1749—1838), libretist italian. A compus 36 librete de operă, printre care câteva pentru Mozart („Nunta lui Figaro", „Don Giovanni", „Cosi fan tutte").

DAPSANG v. **K2.**

DAPYX (sfârșitul sec. 1 î.Hr.), rege al unei uniuni de triburi getice din Dobrogea. A purtat lupte cu *Roles,* sprijinit de proconsulul Macedoniei, M. Licinius Crassus (28—27 î.Hr.). Înfrânt, **D.** s-a sinucis.

DAR[1] **(DA)** conj., adv. **A.** Conj. **I.** (Leagă propoziții sau părți de propoziție adversative) **1.** Cu toate acestea, totuși. ✦ Ci. **2.** Însă. **3.** Mai mult decât atât, cu atât mai mult. ✦ (După o propoziție optativă urmată de o construcție negativă) Nicidecum, nici gând. **II.** (În propoziții conclusive) Deci, prin urmare, așadar. *Voi spune dar cum s-au petrecut lucrurile.* ✦ În legătură cu un imperativ exprimă nerăbdare, dojană etc.: *dar deschide odată!* **III.** (Introduce o propoziție interogativă) Oare? *Dar de când ați pus voi stăpânire pe mine?* **IV.** Înaintea unui cuvânt care de obicei se repetă, întărește sensul acestuia; *să-i zic două vorbe, dar vorbe!* ✦ Exprimă

Hariclea Darclée

surprinderea, uimirea, mirarea: *dar frumos mai desenezi!* **B.** Adv. (Pop.) Da, așa. ✦ Firește, desigur; negreșit.

DAR[2] (< sl.) s. n. **I. 1.** Termen generic pentru ceea ce se primește sau se oferă în semn de prietenie, de iubire, ca ajutor etc.; cadou. ✦ (DR.) Donație. ✧ *D. manual* = donație având ca obiect bunuri mobile corporale, care se încheie (și se execută) valabil prin remiterea efectivă a bunului de la donator la donatar, fără îndeplinirea vreunei alte formalități. ✦ Plocon. **2.** (REL.) Prinos, ofrandă lui Dumnezeu, adusă la altar sau ca jertfă. ✧ *Sfintele daruri* = pâinea și vinul pentru euharistie. *Darul lui Dumnezeu* sau *darul Sfântului Duh* sau *darul lui Hristos* = harul divin mântuitor, puterea sau lucrarea dumnezeiască necreată, care izvorăște din ființa divină a celor trei ipostasuri, nedespărțită de acestea, și care se revarsă prin Duhul Sfânt, în Biserică, asupra oamenilor în scopul mântuirii și sfințirii lor; milă cerească, har divin. **II. 1.** Dispoziție naturală, aptitudine, vocație, talent. **2.** Avantaj, binefacere.

DARA (< tc.) s. f. Greutatea ambalajului, a recipientului, a vehiculului etc. în care se păstrează sau se transportă o marfă; tară[1] **(1)**.

DARABAN (< din germ. *Drabant,* prin magh.) s. m. Dorobanț **(3)**.

DARABANĂ (< tc.) s. f. (MUZ.) Tobă mică.

DARABANI, oraș în jud. Botoșani, în Dealurile Ibănești; 12 049 loc. (1995). Expl. de calcar, nisip cuarțos și gips. Produse textile și alim.; prelucr. lemnului; covoare; ceramică. Centru pomicol. Menționat documentar ca sat în 1569, sub denumirea de Căbiceni, iar ca târg în 1835—1837. Oraș (1926—1950; și din 1968).

DARABANT, Ignatie (?—1805, n. Sălașu de Sus, jud. Hunedoara), episcop român unit de Oradea (1790—1805). Luptător pentru cauza românilor din Transilvania, a colaborat la redactarea memoriului *Supplex Libellus Valachorum* (1791). Contribuții la dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania.

DARAC (< tc.) s. n. **1.** Cardă pentru lână. **2.** Mașină-unealtă folosită la scărmănatul lânii și al materialelor textile sau la decapsularea tulpinilor de in. **3.** Unealtă de scărmănat lâna pentru tapițerii.

DARBHANGA, oraș în E Indiei (Bihar); 218,3 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Piață agricolă. Ind. zahărului și a tutunului. Universitate.

DARBOUX [darbu], **Jean-Gaston** (1842—1917), matematician francez. Prof. la Sorbona. Contribuții în domeniile geometriei diferențiale, teoriei integrării funcțiilor reale *(teorema lui D.).* M. de onoare al Acad. Române (1913).

DARCLÉE 1. Hariclea D. (pe numele adevărat *Hariclea Hartulary*) (1860—1939, n. Brăila), soprană română. A cântat pe marile scene ale lumii (Opera din Paris, Scala din Milano etc.). Roluri în „Faust" de Gounod, „Tosca" de Puccini (în premieră mondială). A militat pentru înființarea unui teatru românesc de operă. **2. Ion Hartulary D.** (1886—1969, n. Paris), compozitor român. Fiul lui **D. (1).** Operete („Amorul mascat"), poeme simfonice, coruri.

DARCY [darsi] (< n. pr. H. P. G. *Darcy*) s. n. Unitate de măsură pentru permeabilitate, egală cu permeabilitatea unui mediu poros care, la un gradient de presiune de 1 atm/cm, lasă să treacă printr-o secțiune de 1 cm^2, transversală pe direcția de curgere, un debit de 1 cm^3/s dintr-un lichid cu viscozitatea absolută de 0,01 poise. 1 darcy = 1 micron pătrat.

DARD [dar], **Frederic** v. **San Antonio.**

DARDANELE (HELLESPONT), str. între Pen. Balcanică și Asia Mică, care unește M. Marmara cu M. Egee. Lungime: 120,5 km; lățime: 1,3—18,5 km; ad. max.: 153 m. Curenți puternici (2—6 km/h). Porturi pr.: Gelibolu și Çanakkale. Strâmtoarea, cu un mare rol strategic, a constituit scena a numeroase confruntări militare (Xerxes și greci—480 î.Hr., Alexandru cel Mare și perși — 334, cucerirea Constantinopolului de către otomani — 1453, războaiele turco-venețiene, ruso-turce, primul război mondial).

DARDANI (< lat., gr.) s. m. pl. Populație antică din Pen. Balcanică, de origine preponderent iliră, pe terit. de astăzi al Fostei Republici Iugoslave

Macedonia, supusă în sec. 1 î.Hr. de romani. Terit. locuit de ei devine, în vremea împăratului Diocleţian, prov. romană Dardania cu centrul la Scupi (azi Skopje).

DARDANOS (în mitologia grecă), fiul lui Zeus şi al Electrei. Strămoşul mitic al troienilor. A întemeiat cetatea Dardaniei (Troia).

DARDĂ (< pol.) s. f. Suliţă scurtă pentru împuns sau aruncat, folosită în Evul Mediu.

DARE (< *da*) s. f. **1.** Acţiunea de a da. ✧ Loc. *Cu dare de mână* = înstărit, cu posibilităţi. ✧ Expr. *Dare pe faţă* (sau *în vileag*) = divulgare, denunţare. *Dare la lumină* = publicare, tipărire. **2.** (În Ev. Med. la români) Nume generic pentru obligaţiile în bani sau în natură; bir **(1)**, dajdie. **3.** *D. de seamă* = raport asupra unei activităţi, unei gestiuni etc. dintr-o anumită perioadă. *D. de seamă contabilă* = lucrare contabilă de sinteză, întocmită periodic, în care, pe baza evidenţelor contabile curente (bilanţ etc.), se centralizează indicatori sintetici în expresie valorică, în scopul caracterizării situaţiei economico-financiare. **4.** *D. în judecată* = chemare a unei persoane în faţa unei instanţe judecătoreşti în calitate de pârât. **5.** *D. în plată* = mijloc de stingere a unei obligaţii prin acceptarea de către creditor a unei alte prestaţii în locul celei datorate de către debitor.

DAR ES SALAAM, oraş în E Tanzaniei, port la Oc. Indian; 1,36 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Pr. centru economic şi cultural al ţării. Nod de comunicaţii. Aeroport internaţional. Întreprinderi ale ind. textile şi alim. Fabrici de ciment, sticlă şi mobilă. Rafinărie de petrol, la capătul conductei cu Zambia. Universitate. Muzeu naţional. Export de copra, sisal, bumbac, cafea etc. Fundat în 1862. Centru ad-tiv al Africii Germane de Est din 1891 până în 1916, când a fost ocupat de britanici. Centru ad-tiv al terit. Tanganyika aflat sub tutelă britanică (din 1946), a devenit în 1961 cap. statului independent Tanganyika şi apoi a Republicii Unite Tanzania (1964—1974, când capitala a fost mutată la *Dodoma*).

Rubén Dario

DARFUR, reg. muntoasă în Africa central-estică, în V Sudanului, la S de Deşertul Libiei. Relief de platou nisipos şi arid, dominat de Jabal Murrah (3 088 m alt.). Zăcăminte de antimoniu şi plumb.

DARGOMÎJSKI, Aleksandr Sergheevici (1813—1869), compozitor rus. Contribuţii la definirea unui limbaj muzical specific naţional. Apropiat de compozitorii „Grupului celor cinci", le-a influenţat creaţiile. Lucrări simfonice şi vocal-simfonice, opere („Rusalka", „Oaspetele de piatră", „Esmeralda"), lieduri. A creat o nouă formă de recitativ melodic.

DARHAN, oraş în N Mongoliei, la NNV de Ulan Bator; 80,1 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Ind. mat. de constr. Centru carbonifer. Termocentrală.

DARIÉN, golf al M. Caraibilor, în S istmului Panamá, între Columbia şi Panamá. Lungime: 165 km; ad.: 70—2 000 m. Pătrunde adânc în continent prin G. de Urabá. Primeşte apele fl. Atrato.

DARIO, Rubén (pseud. lui *Félix Rubén García y Sarmiento*) (1867—1916), poet nicaraguan. Iniţiatorul modernismului în poezia hispano-americană şi inovator în domeniul prozodiei. Lirică rafinată şi pasională, de un remarcabil simţ al ritmului („Albastru", „Proze profane", „Cântece de viaţă şi speranţă", „Cântecul rătăcitor").

DARIUS, numele a trei regi persani din dinastia Ahemenizilor: **D. I** (522—486 î.Hr.). A purtat numeroase războaie de cucerire şi a iniţiat un şir de reforme interne, care au asigurat Imperiului Persan o mare întindere şi strălucire; a stabilit capitala la Persepolis. A purtat războaie şi împotriva sciţilor la Dunărea de Jos (514 î.Hr.); a fost înfrânt de atenieni la Maraton (490 î.Hr.). **D. II Ochos** (c. 424—404 î.Hr.). A sprijinit Sparta în Războiul Peloponesiac. **D. III Codomannos** (336—330 î.Hr.). Înfrânt de Alexandru Macedon la Issos (333 î.Hr.) şi Gaugamela (331 î.Hr.); ucis de satrapii săi.

DĂRJILING, oraş în NE Indiei (Bengalul de Vest); 73,1 mii loc. (1991). Centru de prelucr. a ceaiului. Grădină botanică. Staţiune climaterică de munte. Turism. Punct de plecare a mai multor

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ INVENTAR CĂRŢI Nr. 9820

Darius I

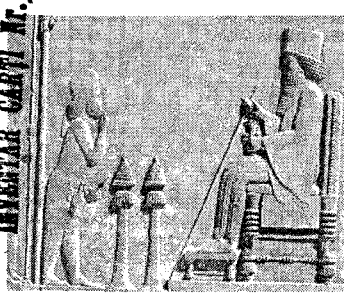

Dar es Salaam. Monumentul Independenţei

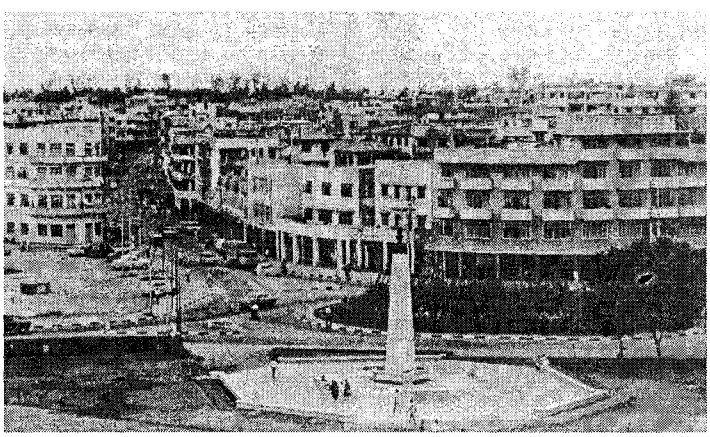

expediții pentru cucerirea vârfurilor himalayene. Institutul Himalayan.

DARLAN [darlă], **François** (1881—1942), amiral și om politic francez. Comandant-șef al forțelor navale (1939—1940). Vicepremier în guvernul de la Vichy (1940—1942). După debarcarea forțelor aliate în Africa de Nord (8 nov. 1942) a semnat capitularea forțelor franceze din Alger și s-a proclamat înalt-comisar, asumându-și funcția de șef al statului francez în Africa de Nord. Asasinat.

DARLING [da:liŋ], râu în SE Australiei, afl. dr. al fl. Murray, cel mai mare curs de apă al continentului; 2 740 km. Izv. din New England Range (Alpii Australieni) sub numele de *Macintyre* (sau *Barwon*). Debit variabil; navigabil în sezonul ploios. Irigații.

DARLINGTON [da:liŋtən], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 85,5 mii loc. (1981). Expl. de cărbuni. Siderurgie, constr. de mașini (locomotive), ind. textilă (lână). Între D. și Stockton a fost construită prima cale ferată din lume (1823). Biserică (sec. 12).

DARLINGTON [da:liŋtən], **Cyril Dean** (n. 1903), biolog britanic. Contribuții în citogenetică (meioza, cromozomii și însemnătatea lor biologică).

DARMSTADT [darmștat], oraș în SV Germaniei (Hessen), la S de Frankfurt am Main; 315 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimico-farmaceutică, ușoară și alim. Poligrafie. Palat (sec. 18), primărie (sec. 16, reconstruită în sec. 20). Muzee. Institut politehnic (1836). Menționat documentar în sec. 11. Oraș din 1330. Alipit la Hessen în 1479, a devenit capitala acestuia între 1567 și 1945. Important centru cultural în sec. 18—19.

DARNIC, -Ă (< *dar*[2]) adj. Căruia îi place să facă daruri; generos, mărinimos, culant.

DAROVA, com. în jud. Timiș; 3 225 loc. (1995). Expl. de lignit.

DARRIEUX [dariǫ], **Danielle** (n. 1917), actriță franceză de teatru și film. A evoluat de la roluri de adolescentă sentimentală și malițioasă („Abuz de încredere", „Prima întâlnire") la roluri complexe, de compoziție („Roșu și negru", „Pot-Bouille").

DARVINISM (< fr. {i}; {s} *Darwin*) s. n. **1.** Concepție evoluționistă (formulată de Ch. R. Darwin în 1859) după care speciile actuale de plante și de animale provin din transformarea treptată (evoluția) a altor specii care au trăit odinioară pe Pământ, ca urmare a interacțiunii dintre variabilitate, ereditate, suprapopulație, lupta pentru existență și pentru selecția naturală. **D.** constituie baza științifică a biologiei generale ca știință despre legile apariției și dezvoltării lumii vii. V. și *neodarvinism*.

DARWIN [da:uin], oraș în N Australiei, port la M. Timor, centru ad-tiv al Teritoriului de Nord; 78,4 mii loc. (1991, cu suburbiile). Aeroport internațional. Expl. de min. de fier. Prelucr. lemnului și a cărnii. Capătul șoselei transaustraliene. Vechiul nume: *Port Darwin*.

DARWIN [da:uin] **1. Erasmus D.** (1731—1802), medic și scriitor englez. A admis variabilitatea și înrudirea speciilor, rolul condițiilor climatice și al încrucișărilor, anticipând evoluționismul. Op. pr.: „Grădina botanică", „Fitologia". **2. Charles Robert D.** (1809—1882), naturalist englez. Nepotul lui **D. (1).** Fondatorul teoriei despre evoluția speciilor de plante și animale prin selecție naturală („Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență"). A demonstrat primul, pe baze experimentale, materialitatea lumii vii și a susținut originea animală a omului („Originea omului și selecția sexuală"). Concepția sa evoluționistă (*darvinismul*) a avut o mare influență asupra filozofiei cunoașterii, dovedind posibilitatea explicării complexității lumii vii prin cauze naturale și concepând mecanismul evoluției prin factori simpli, variabilitatea fiind amplificată de lupta pentru existență și selecția naturală. **3. Sir George Howard D.** (1845—1912), astronom și geofizician englez. Fiul lui **D. (2)**. Prof. univ. la Cambridge. A dezvoltat cosmogonia pe bazele fizicii matematice. Studii privind sistemul Lună-Pământ.

DARWIN (< n. pr. *Darwin*) s. m. Unitatea ratei de evoluție a unui taxon.

DAȘCĂL (< bg., scr. *daskal*, cf. ngr. *didáskalos*) s. m. **1.** (Pop.) Învățător (la țară); *p. ext.* profesor. ✦ (Rar) Om de știință; învățat, savant. **2.** Inițiator sau propagator al unei doctrine; îndrumător într-un anumit domeniu. **3.** Cântăreț de biserică; diac **(3)**, psalt, cantor.

DASCĂLU, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 2 247 loc. (1995).

DASCĂLU, Dan (n. 1942, Craiova), inginer român. M. coresp. al Acad. (1990), prof. univ. la București. Cercetări în domeniul microelectronicii. A elaborat dioda IMPATT, care a permis realizări tehnologice deosebite (dispozitive electronice cu microunde, radiorelee digitale etc.). Studii în domeniul contactului metal-semiconductor.

Danielle Darrieux

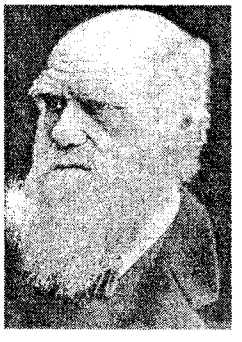

Charles Robert Darwin

DASCHIAN, Hagopos (1886—1933), învățat armean. A înnoit studiul istoriei literare armene („Studii asupra limbii clasice armene", „Catalogul manuscriselor armene din Biblioteca Mekhitariștilor din Viena", „O privire asupra paleografiei vechi").

DASICLADACEE {ii} s. f. pl. Alge verzi, calcaroase, marine, de dimensiuni mici (3—15 cm). Au apărut în Silurian, având dezvoltare maximă în Triasic, când au format importante masive de calcar (*Dasycladaceae*).

DASIUS (sec. 3—4), creștin din *Axiopolis*. Martirizat în timpul persecuției împăratului roman Dioclețian (303—304). Moaștele se păstrează la Ancona (Italia), unde au fost transportate către anul 600.

DASSAULT [daso], **Marcel** (1892—1986), industriaș francez. Constructor de avioane. Fondator al societății „Marcel Dassault-Breguet-Aviation", în cadrul căreia s-au proiectat și realizat avioanele Mirage III C, V, 50, F-1 ș.a.

DASSIN [dasẽ], **Joe** (1936—1979), chitarist, solist vocal de muzică ușoară și compozitor francez de origine americană. Stabilit în Franța în 1947. Autor și interpret al unor piese cantabile, de mare sensibilitate.

DAȘCOVICI, Nicolae (1888–1969, n. Calafat), jurist român. M. coresp. al Acad. (1968), prof. univ. la Iași și București. Specialist în dreptul internațional public („Regula unanimității sau așa-zisul drept de veto în lucrările Consiliului de Securitate al O.N.U.", „O.N.U., organizarea și funcționarea").

DAT[1] (< *da*[2]) s. n. **I.** Faptul de a da[2]. **II. 1.** (FILOZ.) Componentă a procesului de cunoaștere distinctă de ceea ce se obține prin deducție sau ipotetic; rezultat al observației imediate (în pozitivism), esență accesibilă prin intuiție (în intuiționism, fenomenologie). **2.** (LOG.) Punct de plecare într-un raționament; fapt din care rezultă sau se deduc altele; noțiune fundamentală.

DAT[2]**, -Ă** (< *da* [2]) adj., s. f., s. n. **I.** Adj. Pus la dispoziție; oferit, dăruit; atribuit; transmis. ✧ Expr. *La un moment dat* = într-un anumit moment; în clipa aceea. *Dat fiind (că...)* = ținând seama de..., deoarece. **II.** S. f. **1.** Fiecare dintre cazurile, împrejurările când se produce un fapt; oară **(1)**, rând. ✧ Loc. *Data trecută* = cu prilejul anterior. *Data viitoare* = într-o împrejurare viitoare. *Pe dată ce...* (sau *cum...*) = îndată, imediat ce... (sau cum...); pe loc, numaidecât. *Nu o dată* = de multe ori. *O dată ce* = de vreme ce. **III.** S. n. (Reg.) Soartă, destin. ✦ S. f. *Cum* (sau *precum*) *e data* = după cum e obiceiul, datina.

DATA (< fr.) vb. **I. 1.** Tranz. A stabili data unui fapt din trecut. ✦ A pune data pe un act (juridic), pe o scrisoare etc. **2.** Intranz. A-și avea începutul, a începe din...

DATARE (< *data*) s. f. **1.** Acțiunea de a data și rezultatul ei. **2.** (EC.) Imprimare automată pe ambalajele sau etichetele mărfurilor a datei de ieșire din fabricație sau a datei limită de utilizare.

DATĂ (< fr.) s. f. **I.** Timpul precis (exprimat în termeni calendaristici) când s-a produs sau urmează a se produce un eveniment; indicația acestui timp pe un act, pe o scrisoare etc. (pusă la întocmirea lor). ✧ (DR.) *D. certă* = dată **(I)** calendaristică începând de la care existența unui înscris sub semnătură privată (indiferent dacă a fost sau nu datat de către părți) nu mai poate fi contestată de către terți, fiind considerată a constitui, pentru aceștia, adevărata dată a actului respectiv. **II. 1.** (La pl.) Fapte stabilite (de știință), elemente care constituie punctul de plecare în cercetarea unei probleme, în luarea unei hotărâri etc. ✧ (INFORM.) *Structuri de date* = capitol al informaticii, care studiază modul de organizare a datelor. **2.** (MAT.) Fiecare dintre numerele, mărimile, relațiile etc. care servesc pentru rezolvarea unei probleme sau care sunt obținute în urma unei cercetări și urmează a fi supuse unei prelucrări logice sau matematice. ✦ Reprezentare a informației **(2)** care poate fi memorată, transmisă sau prelucrată în cadrul unui sistem informatic. **3.** (EC.) *Date preliminare* = indicatori asupra unui fenomen ce se desfășoară în timp, calculați înainte de încheierea lui, pe baza unor realizări efective și pe baza unor informații legate de posibilitățile și tendințele existente. **4.** (FIN.) *D. de emisiune* = **a)** data punerii în circulație a unei bancnote, monede, hârtii de valoare, polițe, cec etc.; **b)** data lansării efective a unui împrumut care corespunde cu cea a publicării lui în Monitorul Oficial și de la care se calculează rata actuarială de împrumut (taxa de emisiune). *D. de reglementare* = **d.** la care subscripțiile trebuie reglementate prin calcularea unei alte rate actuariale (rată de regularizare). *D. de acceptare* = **d.** la care o poliță, un cec etc. pot fi acceptate sau onorate. *Data valorii* = (despre un cont bancar) **d.** la care este înregistrată în creditul unui cont suma totală a unui vărsământ sau a unui cec remis spre încasare, iar în debit suma totală a unei ieșiri din cont. *D. de achiziție* = **d.** efectivă a cumpărării unei valori.

DĂTINĂ (< sl.) s. f. Obicei păstrat din timpuri vechi, consacrat prin tradiție și caracteristic pentru un popor sau pentru o colectivitate mai restrânsă; uzanță **(2)**.

DAȚIV (< fr., lat.) s. n. Caz al declinării care exprimă de obicei destinația acțiunii unui verb, având mai ales valoare de complement indirect. ✧ *D. etic* = dativul unui pronume care indică pe cel interesat în acțiune. *D. adnominal* = dativ care determină un nume, având funcțiunea de atribut. *Îi este cumnat fratelui meu. D. posesiv* = **a) d.** care, în unele limbi (ex. latina), exprimă posesorul cu funcțiune de subiect logic. În limba română, forme de *d. posesiv* apar în construcții de tipul *mi-e foame*; **b)** dativ al pronumelui personal cu funcție atributivă. *Palida-ți frunte.*

DATONG, oraș în N Chinei (Shaanxi); 798,3 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Centrul unui important bazin carbonifer. Ind. constr. de mașini, cimentului și alim. Templul Suspendat (sec. 6). Mănăstirile Huayan și Shanhua (sec. 8). Pagoda de lemn Yingxian (sec. 11).

DATOR, -OARE (lat. *debitor*) adj. **1.** Care are de plătit cuiva o datorie (bănească). ✧ Expr. *Dator vândut* = plin de datorii. ✦ Îndatorat față de cineva pentru un sprijin, un serviciu etc.; debitor. **2.** (DR.) Obligat, potrivit unor norme juridice sau morale, ori potrivit propriei voințe, exprimate într-un act juridic, să dea, să facă ori să nu facă ceva.

DATORA (DATORI) (< *dator*) vb. **I. 1.** Tranz. A avea de plătit cuiva o sumă de bani sau un alt bun. **2.** Tranz. A avea o obligație morală sau legală față de cineva. **3.** Refl. A avea (pe cineva sau ceva) drept cauză.

DATORIE (< *dator*) s. f. **1.** Sumă de bani sau *p. ext.* orice alt bun datorat cuiva. ✦ (EC.) Obligație contractată față de un terț (creanțier, creditor) de a restitui, transfera, constitui în folosul acestuia un drept real asupra unui bun, serviciu sau de a îndeplini anumite acțiuni, a executa (sau de a nu executa) anumite lucrări, beneficiarul posedând în raport cu datornicul o creanță. ✧ *D. publică* = totalitatea obligațiilor pecuniare ale statului, rezultate din împrumuturile interne și externe, pe termen mediu sau lung, contractate de stat în nume propriu sau garantate de acesta. *Serviciul datoriei publice* = plățile datorate pe un an pentru rambursarea datoriei publice, formate din ratele scadente, dobânzile, spezele și comisioanele aferente. *D. publică internă* = **d.** publică a statului față de creditori interni, contractată prin emiterea de titluri de credit pe piața internă. *D. publică externă* = obligațiile financiare ale organismelor statale și/sau ale firmelor particulare pentru care garantează guvernul, asumate de o țară față de alte țări sau instituții financiare internaționale. *D. flotantă* = **d.** contractată de stat prin emiterea de titluri de credit a căror valoare fluctuează în raport cu nivelul emisiunilor și rambursărilor (bonuri de tezaur). *D. activă* = **d.** purtătoare de dobândă. *D. pasivă* = **d.** nepurtătoare de dobândă. *D. asigurată* = **d.** pentru care există garanții de recuperare. *D. de război* = despăgubiri pe care o țară, învinsă într-o conflagrație, trebuie să le plătească țării învingătoare. *Capital de d.* = fonduri împrumutate în scopul finanțării unei activități economice. *Finanțare prin d.* = împrumut pe termen lung (de regulă garantat pentru rapiditatea obținerii lui) contractat pentru dezvoltare sau plata altor datorii. *Monetarizarea prin d.* = creșterea cantității de monedă în circulație prin utilizarea datoriei interne (emiterea de valori „bonuri" de către stat sau banca centrală către alte bănci). ✧ Loc. *Pe datorie* = pe credit. **2.** (ETICĂ) Comportamentul sau actele unei per-

soane rezultate din obligațiile morale, cerute de tradiție, impuse de sentimentul de dreptate sau de bunăvoință.

DATORIT, -Ă (DATORAT) (< *datori*) adj. **1.** (Despre o sumă de bani sau alt bun) Care trebuie plătit, restituit cuiva. ✦ Cuvenit. **2.** Cauzat; pricinuit de..., provenit din... sau de la... ✦ (Cu valoare de prep.) Mulțumită; din cauza; grație.

DATORNIC, -Ă (< *datori*) s. m. și f. Cel care are de plătit o datorie; debitor **(2)**.

DAUBIGNY [dobiñi], **Charles François** (1817—1878), *pictor* și gravor francez. A făcut parte din grupul de la Barbizon. Peisaje tratate cu lirism; acvaforte („Pom cu corbi"). Anticipează impresionismul prin preocuparea de a reda jocul luminii în aer și în apă („Sat la marginea apei", în Muzeul Național de Artă al României).

DĂUBLER [dəiblər], **Theodor** (1876—1934), poet german. Predilecție pentru formele epice ample (poemul cosmogonic „Aurora boreală"). Lirică interiorizată

Alphonse Daudet

(„Calea luminată de stele", „Copilul stelelor"). Eseuri consacrate artei expresioniste.

DAUDET [dodę], **Alphonse** (1840—1897), scriitor francez. Povestiri pătrunse de lirism („Scrisori din moara mea") și de accente patriotice („Povestiri din ziua de luni"); romane fin umoristice, satirice și sentimentale de inspirație socială („Piciul", „Jack", „Nababul", „Evanghelista", „Sapho"). Trilogia „Minunatele isprăvi ale lui Tartarin din Tarascon" evocă în culori ironic-tandre tipul meridionalului fanfaron.

DAUER, Mirabela (n. 1947, București), interpretă română de muzică ușoară. Voce care se distinge prin forță și dramatism; a lansat numeroase șlagăre.

DAUGAVA (DVINA DE VEST), fl. în Bielorusia și Estonia; 1 020 km. Izv. din Pod. Valdai, trece prin Riga și se varsă printr-o deltă în M. Baltică (G. Riga). Legat prin canale cu Niprul. Navigabil până la Vitebsk.

DAUGAVPILS, oraș în S Letoniei, pe Daugava; 127,3 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Ind. chimică, a lemnului, ușoară, a mat. de constr. și alim. Centru pentru colectarea produselor agricole (grâu, in). Întemeiat în 1275. Între 1893 și 1917 s-a numit *Dvinsk*.

DAUMIER [domię], **Honoré** (1808—1879), pictor, gravor (în special litograf) și sculptor francez. Maestru al caricaturii politice („Gargantua", „Strada Transnonain", „Libertatea presei") și al satirei de moravuri („Oamenii justiției", „Bunii burghezi"), caracterizate prin vervă și sarcasm ascuțit, prin expresivitatea, precizia și concizia desenului. În pictură a fost atras de scene cu personaje din cotidian („Compartimentul de clasa a II-a", „Saltimbancii", ambele în Muzeul

Honoré Daumier: „Saltimbancii"

Național de Artă al României, „Spălătoreasa"). Sculptură mică și basoreliefuri („Ratapoil").

DĂUNĂ (< lat. *damnum*) s. f. (DR.) **1.** Pagubă **(1)**; prejudiciu. ✧ *Daune morale* = sume de bani la care autorul unei fapte ilicite poate fi obligat, prin hotărâre judecătorească, în scopul compensării unor prejudicii neevaluabile în bani, legate de viața personală, familială sau socială. **2.** (La pl.) Despăgubire. ✧ *Daune cominatorii* = sume de bani pe care debitorul îndărătnic este obligat, prin hotărâre judecătorească, să le plătească creditorului pentru fiecare zi întârziere. *Daune-interese* = despăgubiri bănești la plata cărora este obligat debitorul, în scopul reparării prejudiciilor cauzate creditorului prin neexecutarea sau prin executarea necorespunzătoare *(d.i. compensatorii)* sau prin executarea cu întârziere a obligațiilor sale contractuale *(d.i. moratorii)*.

DAUPHINÉ [dofinę], prov. istorică în SE Franței; 20 mii km²; 1,45 mil. loc. (1982). Oraș pr.: *Grenoble*. Sistem de hidrocentrale pe Ron. Expl. forestiere, de min. de fier, cărbune etc. Grâu, plante furajere și textile. Pomicultură și viticultură. Creșterea bovinelor și porcinelor. Posesiune constituită în 1029—1030 prin atribuirea părții de S a comitatului Vienne contelui de Albon. În sec. 12, suveranul tuturor terit. cuprinse în **D.** a luat titlul de Delfin. Prin Tratatul de la Romans (30 mart. 1349), a fost vândută de Delfinul Humbert II lui Filip VI de Valois, devenind apanajul moștenitorului prezumtiv al Coroanei până la reunirea sa definitivă în 1560 cu Regatul francez.

DAUSSET [dosę], **Jean** (n. 1916), medic francez. Prof. univ. la Paris. Inițiator al cercetărilor privind acceptarea sau respingerea țesuturilor și organelor grefate. Lucrări în domeniul hematologiei clinice și al transplantelor. Contribuții la definirea sistemului major de histocompatibilitate (HLA) la om. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1980), împreună cu B. Benacerraf și G. Snell.

DAUZAT [dozą], **Albert** (1877—1955), lingvist francez. Lucrări de dialectologie și lexicografie („Eseu de geografie lingvistică", „Dicționar etimologic al limbii franceze").

DAVA subst. Cuvânt dac însemnând „așezare", „localitate". În toponimia traco-dacă apare ca al doilea element al unor denumiri compuse (ex. Capidava, Sucidava, Peledava etc.).

DAVAO 1. Golf al Oc. Indian în S ins. Mindanao (Filipine). Lungime: 129 km; lățime: 65 km. Spre SE este deli-

mitat de Capul San Agustin, iar la SV de Calian Point. **2.** Oraș în Filipine (Mindanao), port la golful cu același nume; 850 mii loc. (1990, cu suburbiile). Aeroport internațional. Expl. forestiere. Prelucr. lemnului și a plantelor textile. Export de copra, lemn, rafie, abaca, orez și cacao. Universitate.

DAVENPORT [dævənpɔt], oraș în N S.U.A. (Iowa), port pe Mississippi; 350,9 mii loc. (1990, împreună cu Moline și Rock Island). Nod de comunicații. Centru comercial (grâu). Utilaj feroviar, mașini agricole, produse electrotehnice, ciment, aluminiu.

DAVID, suveran al regatului Israel (c. 1004—965 î.Hr.). După victoria asupra filistenilor și potrivit tradiției, asupra conducătorului acestora Goliat, s-a căsătorit cu fiica lui Saul, regele fondator al Israelului. Unificând cele 12 triburi israelite și proclamat rege al întregului Israel, **D.** a extins hotarele, supunând pe filisteni, moabiți și idumeni. A fixat capitala statului la Ierusalim, unde au început lucrările de construcție a Templului, desăvârșite sub fiul său *Solomon*. Preocupat de muzică și poezie, i se atribuie numeroși Psalmi din „Vechiul Testament".

DAVID (sec. 16), zugrav român. Autorul picturilor de la biserica bolniței Mănăstirii Cozia (1543), unul dintre cele mai valoroase ansambluri murale din Țara Românească, având remarcabile portrete votive. Se impune prin dinamismul compoziției, desenul viguros și armonia cromatică dominată de roșuri de pământ.

DAVID Ferenc (c. 1510—1579, n. Cluj), teolog maghiar din Transilvania. A fost pe rând episcop luteran (din 1556), calvin (din c. 1564), pentru ca în 1566 să treacă la *unitarianism* — o variantă radicală a Reformei, bazată pe negarea Trinității și a caracterului divin al lui Iisus Hristos. În perioada restaurației catolice, a fost judecat ca eretic (1579) și condamnat la închisoare pe viață. Autor a c. 40 de lucrări teologice.

DAVID, Gérard (c. 1460—1523), pictor flamand. Stabilit la Bruges. Elev și continuator al lui Memling. Tablouri cu teme religioase, în care se vădește un poet sensibil al peisajului (capodopera sa „Fecioara între sfinte").

DAVID, Jacques Louis (1748—1825), pictor francez. Șeful școlii neoclasice din Franța. A participat la Revoluția Franceză. Tablouri de un dramatism sever, cu mare forță de tipologizare și cu puritate clasică în compoziții („Jurământul Horațiilor", „Marat ucis"). Mai târziu pictor de curte al lui Napoleon I („Încoronarea lui Napoleon la Notre-Dame"). Portrete („Doamna Récamier", „Papa Pius VII").

DAVID, Mihai (1886—1954, n. Negrești), geograf român. M. coresp. al Acad. (1935), prof. univ. la Iași. Contribuții la cunoașterea geologiei și a evoluției reliefului Podișului Moldovenesc („O schiță morfologică a Podișului Sarmatic Moldovenesc"), la descifrarea genezei și evoluției reliefului din unele sectoare subcarpatice și ale Podișului Târnavelor.

DAVID, Mihai (n. 1909, Bârlad), medic român. Prof. univ. la București. Lucrări de optimizarea tehnicilor de chirurgie oftalmologică, de diagnostic neuro-oftalmologic și de tratament al tuberculozei oculare.

DAVID III (Constructorul), rege georgian (1089—1125) din dinastia Bagratizilor; a lărgit hotarele statului său (între altele, în 1104/1105 a anexat regatul Kakhetia). În timpul lui, Georgia s-a eliberat de sub dominația turcilor selgiucizi. Inițiator a numeroase construcții civile și religioase.

Nicolae Davidescu

Jacques Louis David:
„Jurământul Horațiilor"

DAVID D'ANGERS [david dãjẹ], **Pierre Jean** (1788—1856), sculptor francez. Formație neoclasică, influențat de romantism. Alegorii reprezentând virtuțile republicane (relieful de pe frontonul Panteonului din Paris), busturi, statui și medalioane-efigii ale unor oameni celebri.

DAVID de Dinant (sec. 12—13), filozof scolastic valon. Neoplatonician. A promovat idei panteiste, fapt pentru care Conciliul de la Paris (1210) l-a condamnat ca eretic.

DAVIDESCU, Alexandru (1858—1937, n. Breaza), inginer român. Prof. univ. la București. Lucrări privind teoria mașinilor hidraulice, navigația pe Dunăre ș.a.

DAVIDESCU, David (n. 1916, Sudiți, jud. Ialomița), agronom român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Contribuții la studiul fertilității solurilor și al utilizării îngrășămintelor. A elaborat legea ierarhizării factorilor de vegetație și legea autoreglării biologice a culturilor agricole.

DAVIDESCU, N(icolae) (1888—1954, n. București), scriitor român. Poet simbolist („La Fântâna Castaliei", „Inscripții") și critic („Aspecte și direcții literare"); a cultivat, ulterior, poemul parnasian („Cântecul omului").

DAVIDESCU, Radu I. (1896—1960, n. București), colonel și teoretician militar român. S-a remarcat în bătăliile de la Porumbacu și de pe Valea Prahovei (1916). A făcut parte din delegațiile române care au perfectat acorduri militare cu Mica Înțelegere și Antanta Balcanică. Șef de cabinet al mareșalului I. Antonescu (1941—1944). După 1945, a suferit ani grei de detenție.

DAVIDEȘTI, com. în jud. Argeș; 2 684 loc. (1995).

DAVID NEEL, Alexandra (1868—1969), scriitoare franceză. A efectuat călătorii în India și Tibet (1898, 1912—1946), fiind, probabil, prima europeană care reușește să pătrundă în Lhasa („Roma lamaismului"). Lucrări asupra budismului și memorii de călătorie („Mistici și magicieni din Tibet", „Învățăturile secrete ale budiștilor tibetani", „Călătoria unei pariziene la Lhasa").

DAVIDOGLU, Anton (1876—1958, n. Bârlad), matematician român. Prof. univ. la București. Contribuții la studiul analizei matematice și al ecuațiilor diferențiale ordinare sau cu derivate parțiale.

DAVILA 1. Carol D. (1832—1884, n. Parma), medic și farmacist român de origine franceză. A organizat serviciul

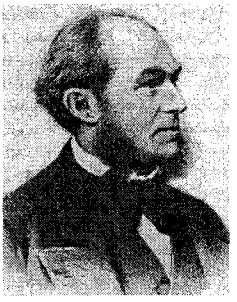

Carol Davila

Alexandru Davila

Bette Davis

Sir Humphry Davy

sanitar militar și ocrotirea sănătății publice în România și, împreună cu N. Kretzulescu, a pus bazele învățământului medical. A inițiat redactarea primei „Farmacopei române". Animator ai unor societăți și reviste științifice, printre care Societatea medicală (1857), Societatea de Cruce Roșie (1876), „Gazeta medicală" (1865). Op. pr.: „Profilaxia sifilisului". **2. Alexandru D.** (1862—1929, n. Golești, jud. Argeș), dramaturg și om de teatru român. Fiul lui **D. (1).** Director al Teatrului Național din București (1905—1908 și 1912—1914) și regizor al Companiei de teatru Davila (1909). A introdus spiritul modern în arta scenică românească. Capodopera sa, drama istorică în versuri „Vlaicu-Vodă", evocă un moment din lupta pentru independență a Țării Românești.

DAVIS [deivis], **Cupa ~,** competiție internațională de tenis inițiată în 1900 de către americanul D. F. Davis. Ea opune, prin eliminare directă, echipe naționale care, la fiecare meci, dispută patru întâlniri de simplu și una de dublu. România debutează în **C.D.** în anul 1922; echipa noastră alcătuită din Ilie Năstase și Ion Țiriac a jucat de trei ori finala acestei cupe (1969, 1971 și 1972).

DAVIS [deivis], **Bette (Ruth Elizabeth Davis)** (1908—1989), actriță americană de teatru și film. Temperament dramatic, dublat de inteligență și spirit independent, revoluționează canoanele de frumusețe și de interpretare ale Hollywood-ului („Fata bătrână", „Femeia diabolică", „Regina fecioară", „Totul despre Eva", „Ce s-a întâmplat cu Baby Jane"). Premiul Oscar: 1935 („Pericules") și 1938 („Jazebel").

DAVIS [deivis], **Jefferson** (1808—1889), om politic american. Președinte al Confederației Statelor din Sud în timpul Războiului de Secesiune (1861—1865).

DAVIS [deivis] **1. John D.** (c. 1550—1605), navigator englez. În căutarea Pasajului de Nord-Vest, a descoperit, în 1585, strâmtoarea care îi poartă numele. **2.** Str. între Groenlanda și ins. Baffin, unind M. Baffin cu Oc. Atlantic (M. Labrador), străbătută de curentul Groenlandei. Lungime: 1 170 km. Lățime minimă: 360 km; ad. min.: 104 m. Aisberguri. **3.** Mare în bazinul Oc. Indian, în lungul coastelor Antarctidei (Queen Mary Land); 21 mii km²; ad. max.: 1 369 m. Aici se află stațiunea de cercetări *Mirnîi.* **4.** Stațiune australiană de cercetări antarctice, în Țara Ingrid Christensen, la 12 m alt. Deschisă la 20 ian. 1957, în cadrul Anului Geofizic Internațional.

DAVIS [deivis], **Miles Dewey** (1926—1991), trompetist american. Virtuoz, creator vizionar de muzică de jazz. S-a impus în anii '50, contribuind la nașterea curentelor cool și mai ales jazz-rock.

DAVIS [deivis], **Sammy Jr.** (1925—1990), cântăreț și actor american. Calitățile de artist complet și prezența scenică l-au impus în teatru și film („Anna Lucosta", „Porggy și Bess", „Trei sergenți").

DAVIS [deivis], **William Morris** (1850—1934), geolog și geomorfolog american. Prof. univ. la Harvard. Cercetări privind geneza și evoluția formelor de relief. A elaborat (1899) teoria *ciclului geografic* sau *de eroziune* („Geografia fizică", „Studii geografice").

DAVISSON [deivisn], **Clinton Joseph** (1881—1958), fizician american. Studii privind fizica cristalelor. Împreună cu L. H. Germer, a descoperit (1927) difracția electronilor, confirmând experimental ipoteza dualismului undă-corpuscul, emisă de L. de Broglie. Fenomenul a fost pus în evidență, independent, în același timp, și de G. P. Thomson. Premiul Nobel pentru fizică (1937), împreună cu G. P. Thomson.

DAVOS, oraș în E Elveției (Graubünden), în Alpii Retici, la 1 550 m alt.; 11 mii loc. (1984). Renumită stațiune climaterică. Mare centru turistic și al sporturilor de iarnă.

DAVOUT [davu], **Louis Nicolas, duce de Auerstädt, prinț de Eckmühl** (1770—1823), mareșal francez. Participant la campaniile napoleoneene; s-a remarcat în bătăliile de la Austerlitz (1805) și Auerstädt (1806).

DAVY [deivi], **Sir Humphry** (1778—1829), chimist britanic. Prof. univ. la Londra. Unul dintre fondatorii electrochimiei. A obținut, prin electroliză, sodiul, potasiul (1807), calciul, stronțiul, bariul, magneziul (1808), litiul și borul (1818). Contribuții la fundamentarea teoriei acido-bazice. A demonstrat că diamantul este o formă cristalizată a carbonului. Studii privind efectele fiziologice ilariante și anestezice ale gazelor; invenții: arcul electric, lampa de siguranță pentru mineri (1815), ce-i poartă numele.

DAWES [dɔ:z] 1. **Charles Gates** (1865—1951), jurist, bancher și om politic american. Premiul Nobel pentru pace (1925), împreună cu Sir Austen Chamberlain. **2. Planul ~,** plan de plată a despăgubirilor de război (reparațiilor) de către Germania, elaborat în 1923—1924 de un Comitet internațional de experți, sub conducerea lui Ch. G.

Dawes, și adoptat la Conferința de la Londra (16 aug. 1924) a puterilor învingătoare în primul război mondial. Prevedea acordarea de împrumuturi și credite Germaniei de către statele aliate, ceea ce i-a permis refacerea industriei, în special a celei de război. În 1929, **P.D.** a fost înlocuit cu *Planul Young*.

DAYAN, Moshe (1915—1981), general și om politic israelian. De mai multe ori ministru. În timpul campaniilor militare purtate de Israel împotriva vecinilor săi arabi (1956, 1967) a contribuit, în mod decisiv, la obținerea victoriei. Unul dintre inițiatorii și realizatorii tratatului de pace cu Egiptul (1977).

DAYTON [deitn], oraș în NE S.U.A. (Ohio); 951,3 mii loc. (1990, cu Springfield). Constr. de mașini agricole, aparate de precizie, mașini-unelte, piese pentru rachete, avioane și automobile, frigidere, hârtie, prod. din cauciuc. Universitate (1850). Muzeu. În nov. 1995, aici, sub patronajul S.U.A., s-a încheiat Acordul global de pace pentru Bosnia-Herțegovina între președinții Serbiei, Croației și Bosniei-Herțegovina.

DAYTONA BEACH [deitɔunə bi:tʃ], oraș în SE S.U.A. (Florida), pe țărmul Oc. Atlantic, la SE de Jacksonville; 370,7 mii loc. (1990, cu suburbiile). Instrumente medicale, aparatură electronică. Stațiune estivală maritimă (cea mai lungă plajă din lume, 37 km). Circuit automobilistic.

DĂBÂCA, com. în jud. Cluj; 1 666 loc. (1995). Pe terit. ei a fost descoperită o cetate inelară de pământ (sec. 9), identificată ipotetic ca reședință a voievodului român *Gelu;* reclădită ulterior din piatră (sec. 11—13).

DĂBULENI, com. în jud. Dolj; 14 452 loc. (1995). Centru de vinificație. Vechi centru de cojocărie. Stațiune de cercetări pentru ameliorarea solurilor nisipoase și pentru aclimatizarea plantelor pe nisipuri.

DĂDACĂ (< ngr.) s. f. Femeie angajată într-o familie pentru îngrijirea și creșterea copiilor.

DĂDĂCI (< *dădacă*) vb. IV tranz. **1.** A fi dădacă la copii. **2.** (Fam.) A servi, a îngriji pe cineva ca pe un copil.

DĂENI, com. în jud. Tulcea, pe brațul Dunărea Veche; 2 794 loc. (1995).

DĂEȘTI, com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 2 538 loc. (1995). Hidrocentrală (37 MW) intrată în funcțiune în 1976. Stație de c.f.

DĂIANU, Daniel (n. 1952, București), economist român. Lucrări în domeniul macroeconomiei și al relațiilor economice internaționale („Funcționarea economiei și echilibrul extern", „Echilibru și monedă").

DĂINUI (< scr.) vb. IV intranz. **A** continua să existe; a dura **(2)**, a persista, a se menține. ✦ (Rar) A trăi, a viețui.

DĂLȚIȚĂ (< *daltă*) s. f. Daltă mică folosită la cizelare și în lucrările de gravare în lemn, linoleum, metal etc.

DĂLȚUI (< *daltă*) vb. IV tranz. A lucra, a fasona un obiect, un material, o piesă cu dalta.

DĂMĂCEANU, Dumitru I. (1896—1978, n. Cosmești, jud. Galați), general român. S-a distins în luptele de la *Mărășești* (1917). Rol important în lovitura de stat de la 23 august 1944, în calitate de șef de stat major al Comandamentului Militar al Capitalei (1942—1944). Ministru subsecretar de stat în guvernul Petru Groza.

DĂMIAN, Samuilă (?—c. 1749), primul călător român care a încercat să realizeze înconjurul Pământului. Începând din 1744, a străbătut Germania, Franța, Olanda și Anglia, a traversat Atlanticul, America de Nord spre S până la New Orleans și a dispărut în regiunea M. Caraibilor.

DĂMIENEȘTI, com. în jud. Bacău; 1 967 loc. (1995).

DĂMUC, com. în jud. Neamț; 3 121 loc. (1995).

DĂNĂILĂ, Negoiță (1878—1953, n. sat Bucești, jud. Galați), inginer român. M. de onoare al Acad. (1939), prof. univ. la București. Unul dintre organizatorii învățământului chimic tehnic din România. Cercetări privind valorificarea chimică a fracțiilor petroliere, gazelor de sondă și ligniților românești.

DĂNCIULEȘTI, com. în jud. Gorj; 2 887 loc. (1995).

DĂNEASA, com. în jud. Olt; 4 022 loc. (1995).

DĂNEȘTI 1. Com. în jud. Gorj; 3 663 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Harghita, pe Olt; 4 588 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Vaslui; 2 414 loc. (1995). Colecția muzeală „Eugenia și Costache Burada". Casa memorială „Emil Racoviță" (în satul Emil Racoviță).

DĂNICEI, com. în jud. Vâlcea; 2 656 loc. (1995). Reșed. com. este satul *Dealu Lăunele.*

DĂNȚUI (< *danț,* pop. „dans") vb. IV intranz. (Pop.) A dansa; *fig.* a sălta.

DĂRĂCI (< *darac*) vb. IV tranz. A scărmăna, a destrăma lâna, cânepa etc. cu daracul; a da la darac.

DĂRĂPĂNA (lat. **derapinare*) vb. I refl. (Despre construcții, ziduri etc.) A se ruina; a se nărui; a se surpa.

DĂRĂSCU, Nicolae (1883—1959, n. Giurgiu), pictor român. Influențat de neoimpresionism. Peisaje caracterizate prin acuitatea fină a viziunii („Calea Victoriei pe ploaie", „Palat venețian", peisaje din Deltă). Evoluează către o organizare a spațiului în planuri geometrizante („Peisaj din Argeș"). Acuarelist.

DĂRĂȘTI-ILFOV, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Argeș; 2 869 loc. (1995).

DĂRÂMA (probabil cuv. autohton) vb. I tranz. și refl. A (se) prăbuși, a (se) dărăpăna; *fig.* a (se) distruge, a (se)

Nicolae Dărăscu: „Calea Victoriei pe ploaie"

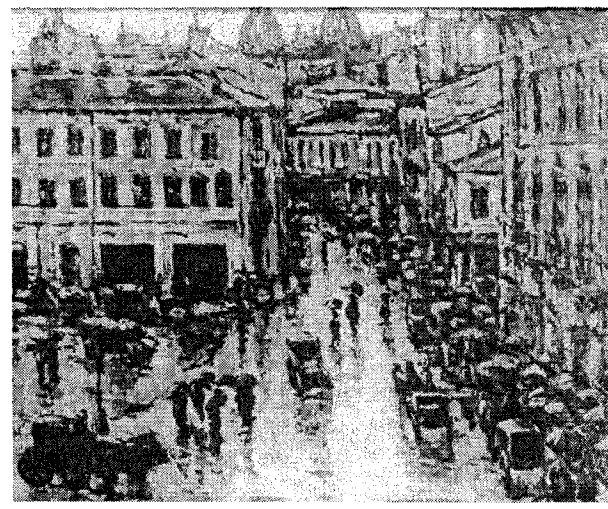

nimici. ✦ Tranz. A demola o clădire veche (pentru a refolosi materialul de construcție).

DĂRÂMĂTURĂ (< *dărâma*) s. f. Zid, clădire etc. dărâmată; ruină **(1)**. ✦ Materialul de construcție provenit de la o clădire dărâmată.

DĂRMĂNEȘTI 1. Depr. intramontană, de origine tectonică, în SE Carpaților Orientali, încadrată de culmile munților Tarcău, Ciuc, Nemira și Berzunț. Supr.: c. 185 km². Relief colinar (600—800 m alt.), de terase și lunci. Climă rece (media termică anuală 5°C) cu precipitații moderate (600—700 mm anual). Păduri de conifere; pășuni și fânețe naturale. Expl. forestiere și de cărbune brun. Creșterea animalelor. **2.** Oraș în jud. Bacău, pe râul Uz, în apropiere de confl. cu Trotuș, în depr. omonimă; 14 118 loc. (1995). Expl. de țiței și de cărbune brun. Termocentrală. Hidrocentrală. Rafinărie de țiței; instalații pentru producerea cocsului din petrol. Fabrică de mobilă și cherestea; tăbăcărie; produse alim. Declarat oraș în 1989. **3.** Com. în jud. Dâmbovița; 8 166 loc. (1995). Centru de ceramică populară. **4.** Com. în jud. Suceava; 5 742 loc. (1995). Stație de c.f. Reșed. com. este satul *Măriței.*

DĂRNICIE (< *darnic*) s. f. **1.** Generozitate, mărinimie. **2.** Fig. Rodnicie, fertilitate.

DĂRUI (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A da (ceva) în dar, a face un dar; a dona. **2.** Tranz. A acorda, a da. **3.** Tranz. și refl. A (se) consacra, a (se) dedica unei idei, unui scop etc.

DĂRUIRE (< *dărui*) s. f. Acțiunea de a (se) dărui. ✦ Devotament, abnegație.

DĂSCĂLESCU, Nicolae Ionică (1884—1969, n. sat Căciulești, jud. Neamț), general român. S-a remarcat în luptele de la *Praid-Sovata, Mărășești* și *Cireșoaia* (1917). A comandat Corpul 2 armată (1941—1945) pe Frontul de Est și pe cel de Vest, distingându-se în

Nicolae Ionică Dăscălescu

bătăliile de la Țiganca și Cotul Donului, și Armata 4 (ian.—febr., mart.—mai. 1945), în luptele din Ungaria și Cehoslovacia. Arestat și deținut în închisoare (1951—1955).

DĂSCĂLI (< *dascăl*) vb. IV tranz. **1.** A învăța, a povățui, a sfătui; *p. ext.* a mustra. **2.** A cicăli.

DĂSCĂLIȚĂ (< *dascăl*) s. f. (Pop.) Învățătoare (la țară); *p. ext.* (fam.) profesoară; nevastă de dascăl **(1)**.

DĂTĂTOR, -OARE (< *da*) adj. Care dă, oferă (ceva). ✧ Expr. *Dătător de viață* = care dă viață, care însuflețește ceva.

DĂUNA (< *daună*) vb. I intranz. A pricinui (cuiva) o pagubă, o stricăciune; a prejudicia, a strica.

DĂUNĂTOR, -OARE (< *dăuna*) adj., s. m. **1.** Adj. Care dăunează; vătămător **(1)**. **2.** S. m. Organism animal sau vegetal care atacă plante, animale ori produse vegetale și animale și provoacă pagube.

DĂUNĂZI adv. v. **deunăzi.**

DÂMB (< magh.) s. n. Ridicătură de teren mai mică decât dealul. ✦ Ridicătură de pământ la marginea unui șanț, a unei gropi etc.

DÂMBOVICIOARA 1. Peșteră săpată în calcarele jurasice din S masivului Piatra Craiului, pe malul stg. al râului cu același nume, la 861 m alt. Lungime: 244 m. Peșteră caldă (10—12°C), cu umiditate moderată; concrețiuni slabe. Importanță turistică. **2.** Com. în jud. Argeș; 1 208 loc. (1995). Expl. de calcare. Prelucr. pielii.

DÂMBOVIȚA 1. Râu în S României, afl. stg. al Argeșului la Budești; 268 km. Izv. din N M-ților Iezer, de la 2 240 m alt., curge mai întâi pe direcția SV—NE până în dreptul vf. Păpușa, unde brusc își schimbă direcția către SSE, traversează extremitatea S a M-ților Piatra Craiului, prin Cheile Dâmboviței, trece prin zonele depresionare Podul Dâmboviței-Rucăr-Dragoslavele, desparte Subcarpații de Curbură de Subcarpații Getici și de Piemontul Getic, străbate Câmpia Română și trece prin București, unde are cursul canalizat. Cursul superior al D. constituie, din punctul de vedere al structurii geologice, linia de demarcație între Carpații Orientali și cei Meridionali. Afl. pr.: Dâmbovicioara, Ilfov, Colentina, Pasărea, Câlnău. Alimentează parțial Bucureștiul cu apă potabilă. **2.** Cetate lângă Rucăr, pe Dealul Orății, cu o existență anterioară întemeierii statului feudal Țara Românească; a avut un important rol militar și vamal; era numită popular „Cetatea Neamțului"; după unii istorici însă, cetatea D. era situată pe terit. actual al municipiului București. **3.** Jud. în partea central-sudică a României, în bazinele superioare ale Ialomiței și Dâmboviței; 4 054 km² (1,7% din supr. țării); 557 125 loc. (1995), din care 31,5% în mediul urban; densitate: 137,4 loc./km². Reșed.: municipiul *Târgoviște.* Orașe: Fieni, Găești, Moreni, Pucioasa, Titu. Comune: 76. *Relief* variat, dispus în trei trepte care coboară de la N spre S pe o diferență de nivel de c. 2 350 m. În N, o zonă muntoasă (porțiuni din M-ții Bucegi și Leaota), în centru, o regiune deluroasă (Subcarpații Getici și partea de E a Platformei Cândești) și în S, C. Târgoviștei și C. Titu. *Climă* temperat-continentală cu variații altitudinale. Temp. medie anuală este de 2°C în zona montană, 8°C în Subcarpați și 10,5°C în câmpie. Precipitațiile atmosferice însumează 600 mm anual în câmpie, 800 mm în Subcarpați și peste 1 400 mm în munți. Vânturi predominante dinspre NE și NV. Pr. *artere hidrografice* care drenează terit. jud. D. sunt: Ialomița (cursul superior pe 132 km), Argeșul (pe o distanță de 47 km) și Dâmbovița, cu numeroșii lor afl. Cursurile din zona montană au utilizări hidroenergetice, iar cele din câmpie pentru irigații. *Resurse naturale*: petrol (Moreni, Gura Ocniței, Răzvad, Ochiuri, Șotânga, Corbii Mari, Teiș, Valea Mare, Aninoasa, Cobia, Ludești, Hulubești, Vișina ș.a.), gaze naturale (Finta, Gura Șuții, Bilciurești, Gheboaia, Brătești de Jos), lignit (Șotânga, Mărgineanca), sare (Gura Ocniței, Ocnița, Ochiuri ș.a.), gips (Pucioasa, Lăculețe, Fieni), gresii (Buciumeni, Moroeni), calcare (Lespezi), marne (Fieni, Pucheni), sulf (Pucioasa), izv. cu ape sărate, iodurate, bromurate (Vulcana-Băi, Vârfuri, Bezdead, Gura Ocniței etc.), păduri de conifere și de foioase (120 832 ha). *Economia*: Structura *industriei* se caracterizează prin preponderența ramurilor ind. grele, ponderea cea mai mare revenind constr. de mașini, metalurgiei feroase, ind. extractivă, mat. de constr. ș.a. În cadrul unităților industriale de pe terit. jud. D. se produc: strunguri automate, instalații de foraj, oțeluri speciale, armături industriale din oțel (Târgoviște), utilaj tehnologic pentru ind. chimică (Târgoviște, Găești, Moreni), frigidere cu compresor (Găești), aparataj electric (Titu), corpuri de iluminat (Târgoviște, Fieni), energie electrică (termocentrala Doicești și hidrocentralele de la Moroeni, Dobrești, Pucioasa), lianți, prefabricate din beton, produse ceramice (Târgoviște, Fieni, Doicești), mobilă (Pucioasa, Târgoviște,

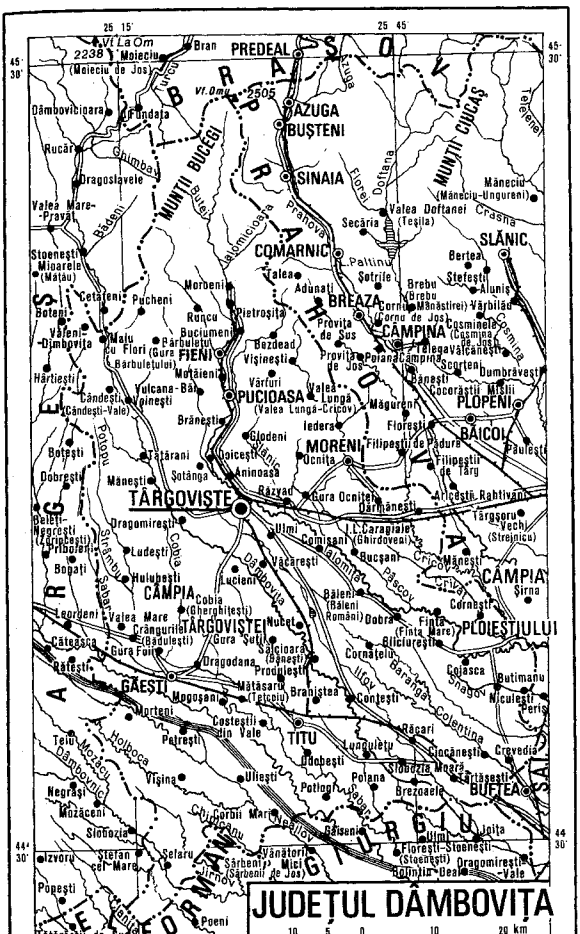

I. L. Caragiale), cherestea (Brănești, Răcari, Titu), produse textile (Târgoviște, Pucioasa, Moreni, Brănești, Tătărani) și alim. (preparate din carne și lapte, conserve de legume și fructe, băuturi alcoolice, produse de panificație, prelucr. tutunului etc.). *Agricultura* dispunea în 1994 de 249 796 ha terenuri agricole, din care 174 260 ha suprafețe arabile, cu extindere mare în partea sudică a jud. În același an, pr. plante cultivate erau porumbul (67 289 ha), grâul și secara (43 277 ha), plantele de nutreț (5 208 ha), plantele uleioase, sfecla de zahăr, leguminoasele pentru boabe, cartofii, legumele ș.a. Pomicultura are condiții optime de dezvoltare în zona dealurilor subcarpatice, cele mai întinse plantații de pomi fructiferi (în special meri și peri) fiind în arealele localit. Voinești, Malu cu Flori, Văleni, Bărbulețu, Cândești ș.a. Jud. D. ocupă locul 3 pe țară în producția de mere (24 996 t în 1994). Sectorul zootehnic dispune de un efectiv însemnat de ovine (122 500 capete, 1995), bovine (95 100 capete) și porcine (124 700 capete); avicultură (3 508 700 capete); apicultură (17,1 mii familii de albine). *Căi de comunicație* (1994): rețeaua feroviară însumează 172 km (66 km electrificați), iar cea a drumurilor publice 1 736 km (din care 414 km modernizate). *Unitățile de învățământ, cultură și artă* (1994/1995): 336 grădinițe de copii, 383 școli generale, 29 licee, 330 biblioteci cu 2 083 000 volume, 10 cinematografe, numeroase muzee și case memoriale etc. *Turism.* Peisajele oferite de M-ții Bucegi și Leaota (piscuri semețe, peștera Ialomiței, Cheile Tătarului și Zănoagei etc.) cu numeroasele lor cabane, climatul nuanțat, cu particularități favorabile tratamentului balnear și odihnei (stațiunile balneoclimaterice Pucioasa și Vulcana-Băi), monumentele istorice și arhitecturale (Curtea domnească cu vestitul turn al Chindiei, sec. 15, Biserica Mitropoliei, sec. 16, Biserica Stelea, sec. 17, în stil moldovenesc, din Târgoviște, apoi Mănăstirea Dealu, sec. 15—16, Mănăstirea Viforâta, sec. 16, palatul brâncovenesc de la Potlogi, sec. 17 etc.), fauna cinegetică și variatele elemente folclorice și etnografice fac din jud. D. un permanent perimetru de atracție turistică. Indicativ auto: *DB.*

DÂMBOVNIC, râu în S țării, afl. dr. al Neajlovului; 129 km. Izv. din Piemontul Cotmeana și străbate C. Piteștiului și Găvanu-Burdea.

DÂNGENI, com. în jud. Botoșani, pe Jijia; 2 936 loc. (1995). Stație de c.f. Complex avicol.

DÂNSUL, DÂNSA (< *de*[3] + *însul, însa*) pron. pers. El, ea (cu o ușoară nuanță de reverență).

DÂRĂ (< sl.) s. f. **1.** Urmă subțire și continuă lăsată pe pământ, pe zăpadă, pe nisip de un obiect târât, de o cantitate mică de lichid, de boabe etc. **2.** Dungă **(1),** linie; rază de lumină.

DÂRDÂI (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre ființe) A tremura (de frig, de frică etc.). ✦ (Despre dinți) A clănțăni. **2.** (Despre pământ, ferestre etc.) A se cutremura.

DÂRJIU, com. în jud. Harghita; 1 304 loc. (1995). Biserică romanică cu adaosuri gotice (sec. 14—15), fortificată în sec. 16; picturi murale din 1419.

DÂRJOV, râu, afl. stg. al Oltului, la S de Slatina; 35 km. Izv. din S Platformei Cotmeana și străbate C. Boianului. Pe valea acestui râu, în apropiere de Slatina, s-au descoperit vestigii materiale ale Culturii de Prund (unelte, așchii, resturi fosile etc.) din Paleoliticul inferior (Pleistocen inferior-mediu).

DÂRLOG s. m. Cureaua frâului care servește la conducerea calului de către călăreț; știreang, legat de căpăstru, ținut în mână de cel care duce calul.

DÂRLOS, com. în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 3 013 loc. (1995). Biserică gotică (sec. 16) cu fragmente din pictura murală originară.

DÂRMĂNEȘTI, com. în jud. Argeș, pe Râul Doamnei; 3 617 loc. (1995). Pomicultură.

DÂRMOŃ (< ngr.) s. n. Sită cu dimensiunile orificiilor de 10—15 mm, folosită la batozele și la combinele de cereale pentru separarea boabelor de pleavă.

DÂRMOZ (DÂRMOX) s. m. Arbust ornamental, decorativ prin flori și fructe, de c. 3—5 m, spontan în zona montană a României, cu lăstari solzoși, pubescenți, frunze simple, ovate, flori în cime umbeliforme și fructe drupe roșii, apoi negre strălucitoare (*Viburnum lantana*).

DÂRSTĂ (< bg.) s. f. Piuă **(1)** cu ciocane de lemn, acționată de o apă curgătoare.

DÂRVARI, com. în jud. Mehedinți; 3 235 loc. (1995).

DÂRZ, -Ă (< sl.) adj. **1.** Curajos, îndrăzneț. **2.** Neînduplecat, neclintit; *p. ext.* îndărătnic, încăpățânat. **3.** Mândru, semeț.

DÂRZĘNIE (< *dârz*) s. f. Fire sau manifestare de om dârz.

dB (METR.), simbol pentru *decibel.*

DDT (*p,p′—diclordifeniltricloroetan*) subst. Compus chimic polihalogenat folosit ca insecticid. A fost descoperit (1939) de P. H. Müller. Din cauza persistenței și toxicității este interzis în majoritatea țărilor.

DE[1] conj. **I.** Exprimă raporturi de subordonare. **1.** (Introduce o propoziție condițională) În caz (-ul) că, dacă. **2.** (Introduce o propoziție concesivă) Chiar dacă. **3.** (Introduce o propoziție finală) Ca (să), pentru ca (să). *Luați-l de-l dați cuiva.* **4.** (Introduce o propoziție consecutivă) Încât, ca. *Izbucni în plâns de i se scutură ghiozdanul în spate.* **5.** (În legătură cu „ce", introduce o propoziție cauzală) Fiindcă, pentru că, din cauză că. *De-abia umbli de slabă ce ești.* **6.** (Introduce o propoziție subiectivă) Că; dacă. **7.** (Introduce o propoziție interogativă indirectă) Dacă. *Te-am întrebat de mai știi vreun leac.* **8.** Introduce o propoziție atributivă: *are obiceiul de înghite nemestecat.* **9.** (Introduce o propoziție predicativă) În așa fel încât..., în situația să... **II.** Exprimă raporturi de coordonare. **1.** (Introduce propoziții disjunctive; în corelație cu sine însuși) Sau...sau, ori...ori. **III.** (Introduce propoziții optative) O, dacă...! *De-ar veni vara să mai ieșim pe-afară.*

DE[2] interj. Cuvânt care introduce afirmații și replici exprimând: nedumerire, șovăială, resemnare, nepăsare, supărare, ironie, negare, dezaprobare.

DE[3] (lat. *de*) prep. **1.** Introduce un atribut care exprimă natura obiectului determinat *(casă de odihnă)*, materia *(scaun de lemn)* sau elementele constitutive *(roi de albine)*, raportul de filiație *(pui de găină)*, conținutul *(pahar de vin)*, apartenența *(margine de pădure)*, indică autorul *(tablou de Grigorescu)*, subiectul acțiunii *(cerut de public)* sau obiectul *(am ieșit la săpat de porumb)*, relația *(tovarăș de drum)*, locul *(cei de-acasă)*, timpul *(societatea de mâine)*, proveniența *(carte de împrumut)*, destinația *(sală de cinematograf).* **2.** Introduce un nume predicativ: *cine e de vină?* ✦ Precedă un supin: *mai este de secerat grâul.* **3.** (Introduce un complement circumstanțial de loc) Din locul... (sau dintr-un loc) *A plecat de acasă.* **4.** (Introduce un complement circumstanțial de timp) Începând cu...; la, cu ocazia... ✦ (Leagă elemente de același fel care se succed în timp) După, cu. *Zi de zi.* **5.** (Introduce un complement circumstanțial de cauză) Din cauza... ✧ Loc. adv. *Nu de alta* = nu din alt motiv. **6.** (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru. **7.** Introduce un complement circumstanțial de mod care arată cantitatea, măsura etc.: *arbore înalt de zece metri.* ✦ Complementul determină un adjectiv sau un adverb: *îmi place atât de mult pictura.* **8.** (Introduce un complement circumstanțial de relație) În ce privește, privitor la... *A rămas orfan de tată.* **9.** Introduce un complement de agent: *aprobările erau date de minister.* **10.** Introduce un complement indirect: *drumețul s-a apropiat de casa mea.* ✦ Ca, drept. *A luat-o de bună.* ✦ Pentru. *De tot carul șase boi.* **11.** În construcții cu funcție de complement direct, are sens partitiv *(citim de toate)*, precedă un complement exprimat printr-un verb la infinitiv *(nu încetează de a scrie)*, precedă un supin *(termină de spălat).* **12.** În construcții cu funcție de subiect: *e ușor de înțeles.* **13.** Face legătura între numerale cardinale și substantivele determinate: *o sută de lei.* ✦ Intră în structura unor numere cardinale: *o sută de mii.* ✦ Leagă articolul adjectival: „cel", „cea" și numeralul ordinar: *cel de-al șaptelea elev.*

DE[4]**- (DES-, DEZ-)** (lat. *dis-*) Prefix cu sens privativ, care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

DEAC, Radu (n. 1940, Zalău), medic român. Prof. univ. la Târgu Mureș. Lucrări și contribuții în domeniul chirurgiei cardiovasculare. A elaborat noi tipuri de valve tisulare din duramater uman.

DEADWEIGHT (cuv. engl.) [dedueit] subst. Capacitatea maximă de încărcare (măsurată în tone) a unei nave comerciale, reprezentând rezervele de combustibil, de ulei și de apă, proviziile și încărcătura utilă (inclusiv echipajul și pasagerii cu bagajele lor). ✧ *Tonă d.* = unitate de măsură pentru capacitatea totală de încărcare a unei nave comerciale, egală cu o tonă. Se notează tdw.

DEAGHILEV, Serghei Pavlovici (1872—1929), animator de artă rus. Organizator de companii artistice și de expoziții. A editat revista „Lumea artei". A condus celebrele *Balete ruse*, realizând „Petruşka", „Pasărea de foc" de Stravinski. În trupa sa au activat cei mai mari dansatori ai epocii (Ana Pavlova, Tamara Karsavina, V. Nijinski, L. Miassin).

DEÁK Ferenc (1803—1876), om politic liberal ungur. Promotor, împreună cu Andrássy Gyula **(1)**, al ideii creării statului dualist austro-ungar.

DEAKIN [di:kin], **Alfred** (1856—1919), avocat și om politic australian. Prim-min. federal (1903—1904; 1905—1908; 1909—1910). Șef al Partidului Liberal; promotor al unor noi direcții de dezvoltare social-economică a Australiei.

DEAL (< sl.) s. n. Formă de relief pozitivă, cu altitudine absolută, stabilită convențional între c. 200 și 800 m, în care versanții domină văile învecinate. După geneză, se deosebesc: *d. de eroziune*, rezultate în urma fragmentării de către apele curgătoare a unor terenuri sedimentare, piemontane sau de altă natură, și *d. de acumulare*, formate prin acțiunea de depunere exercitată de ghețari (ex. morene, drumline) sau de vânt (ex. dune, barcane). ✧ Expr. *Ce mai la deal, la vale* = **a)** ce să mai lungim vorba zadarnic; **b)** să spunem lucrurile așa cum sunt.

DEALER (cuv. engl.) [di:lə] s. m. Intermediar al operațiunilor comerciale și de schimb (persoană fizică sau juridică) cu rol de garant al tranzacțiilor cu hârtii de valoare. **D.** cumpără aceste valori din propriul său disponibil, vânzându-le apoi clienților, profitul sau pierderile revenindu-i și reprezentând diferența dintre prețul de cumpărare și cel de vânzare. **D.** ca persoană fizică, firmă specializată, bancă poate activa și ca *broker.*

DEALU, com. în jud. Harghita; 3 801 loc. (1995).

DEALU, Mănăstirea ~, mănăstire de maici, situată la 4 km de Târgoviște, în satul Viforâta, com. Aninoasa. Întemeiată (probabil) în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, este menționată documentar, la 17 nov. 1431, într-un act emis de domnul Alexandru Aldea. Biserica Mănăstirii **D.**, cu hramul Sf. Nicolae, a fost construită în

1499—1501, din inițiativa domnului Radu cel Mare și terminată de fratele său, Vlad cel Tânăr, în 1510—1512. Picturi murale interioare executate în 1514—1515 de o echipă de zugravi condusă de meșterul Dobromir din Târgoviște și refăcute în 1713. Importantă necropolă domnească (aici se află mormintele voievodale ale lui Radu cel Mare 1508, Vlad Înecatul 1532, Pătrașcu cel Bun 1557, racla cu capul lui Mihai Viteazul). În sec. 16, aici a fost instalată o tiparniță, de sub teascurile căreia au ieșit *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510) și *Evangheliarul* (1512). La Mănăstirea D. a funcționat Liceul militar „Nicolae Filipescu" (1912—1940).

DEALUL MARE 1. Deal cu forme masive, alcătuit din gresii și calcare oolitice, situat la V de C. Moldovei, pe stg. Siretului, la S de izvorul râului Bahlui. Alt. max.: 593 m. Întinse păduri de foioase. **2.** Deal în Subcarpații de Curbură, la S de râul Cricovu Sărat, în prelungirea dealului Istrița. Alt. max.: 442 m. Podgorii.

DEALU MORII, com. în jud. Bacău; 3 100 loc. (1995).

DEALURILE sau **PIEMONTURILE VESTICE**, vastă reg. de dealuri piemontane în V României, strâns lipită de masivele Carpaților Occidentali, extinsă, discontinuu, între râurile Nera în S și Someș în N, reprezentând treapta intermediară de relief interpusă între câmpie și munți. **D.V.** sunt alcătuite predominant din argile, pietrișuri și nisipuri pliocene, acoperite de o cuvertură de depozite aluviale neogene. În partea de N sunt caracteristice ivirile de roci dure (andezit sau calcar) care apar în relief sub formă de măguri proeminente. Relieful colinar din zona Dealurilor Sălajului și Crasnei este dominat de măguri cristaline și vulcanice (Măgurile cristaline ale Șimleului, Chilioarei ș.a. și cele vulcanice Moigrad,

James Dean

Mănăstirea Dealu. Biserica Sf. Nicolae

Pomăt, Citera ș.a.) care, intersectate de ape, au permis apariția unor mici defilee. Relieful se caracterizează prin ansambluri de culmi prelungi, cu supr. netede, monoclinale (fragmentate de văi scurte, divergente, semipermanente), ce scad altimetric de la 400—600 m, la contactul cu muntele, la 150—250 m, la trecerea spre câmpie. Marile artere hidrografice, zonele subsidente prin care trec acestea și depr. cu largă extindere au creat discontinuități marcante în desfășurarea ariei colinare. Climă temperat-continentală, cu valori de tranziție între munte și câmpie și între N și S (temp. medie anuală este de 8—9°C în N și 10—11°C în S) și precipitații abundente (700—900 mm/anual), influențate de masele de aer oceanice dinspre V. Vegetația care acoperă **D.V.** este alcătuită din păduri de cer și gârniță, la care se adaugă gorunul și fagul (în N) și unele elemente termofile (mojdrean, scumpie, cărpiniță, liliac sălbatic etc.) în S. Importantă zonă pomi-viticolă și de creștere a animalelor. În cadrul **D.V.** se deosebesc două mari sectoare, distincte: *Dealurile bănățene* la S de râul Mureș, care cuprind Dealurile sau Pod. Lipovei, Dealurile Lugojului, Pogănișului, Dognecei și Oraviței, și *Dealurile crișene* la N de Mureș, care includ Dealurile Cigherului, Codru-Moma, Pădurii Craiului (Ghepiș), Oradei, Barcăului, Crasnei, Asuajului și Sălajului.

DEAMBULATORIU (< fr., lat. *deambulatorium* „galerie") s. n. Loc de circulație în jurul corului într-o biserică de rit catolic; carolă.

DE AMICIS, Edmondo (1846—1908), scriitor italian. Cunoscut prin romanul „Cuore — Inimă de copil", care evocă lumea copilăriei, cultivând valorile etice și patriotismul.

DEAN [di:n], **James** (pe numele adevărat *J. Byron*) (1931—1955), actor american de film. Lansează tipul rebelului, al nonconformistului, cristalizând neliniștea și stilul de comportament al unei generații („La est de Eden", „Rebel fără cauză", „Uriașul").

DEASUPRA (< *de* [3] + *asupra*) adv. În partea imediat superioară, sus, peste. ◇ Expr. *Pe deasupra* = **a)** peste ceva; **b)** în plus, în afară de...; **c)** superficial; **d)** pe din afară. ✦ Cu valoare de prepoziție: *zbura deasupra norilor.*

DEAUVILLE [dovil], localit. în NV Franței (Normandia), port turistic la Marea Mânecii; 5,6 mii loc. (1971). Stațiune balneară. Hipodrom. Cazinou.

DEBANDADĂ (< fr.) s. f. Dezordine **(2)**; zăpăceală.

DEBARA (< fr.) s. f. Încăpere mică, anexă, în care se depozitează obiecte folosite mai rar.

DEBARASA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A face loc, a elibera *(a debarasa o masă).* **2.** Refl. A se descotorosi de ceva sau cineva (care incomodează, care supără).

DEBARCA (< fr.) vb. I **1.** Intranz. și tranz. A (se) da jos, a coborî de pe o navă; *p. ext.* a coborî dintr-un vehicul. **2.** Tranz. (Fam.) A înlătura pe cineva dintr-un post (de răspundere).

DEBARCADER (< fr.) s. n. Loc pe malul unei ape sau pe o porțiune de cheu dintr-un port, amenajat special și prevăzut cu utilaj adecvat pentru acostarea navelor, pentru îmbarcarea și debarcarea persoanelor, materialelor etc.

DEBARCARE (< *debarca*) s. f. Acțiunea de a debarca. ◇ *Navă de d.* = navă de construcție specială, cu prora plată și dreaptă, cu pescaj mic la proră, pentru a permite apropierea maximă de uscat în vederea debarcării de trupe și de materiale.

DEBAVURARE (< *de*[4] + *bavură*) s. f. Operație de îndepărtare prin ștanțare, dăltuire, polizare etc. a *bavurii* de pe piesele matrițate, turnate, laminate etc.

DEBELIANOV, Dimcio (1887—1916), poet bulgar. Înrolat ca voluntar în primul război mondial, moare pe front. Poezie de factură simbolistă, publicată postum („Versuri"), caracterizată prin intensitate lirică și perfecțiune formală.

DEBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre ființe) Lipsit de rezistență la eforturi fizice și la boli; slăbuț, firav, plăpând. ✧ (Substantivat) *D. mintal* = persoană care suferă de *debilitate mintală.*

DEBILITA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A deveni sau a face să devină debil.

DEBILITATE (< fr., lat.) s. f. Stare de slăbiciune a organismului, însoțită de scăderea rezistenței la eforturi și la boli datorită subnutriției, unor boli cronice etc. ✧ *D. congenitală* = stare a nou-născutului constând în adaptarea dificilă la viața extrauterină. *D. mintală* = dezvoltare insuficientă a inteligenței, caracterizată mai ales prin tulburări de judecată, de perspicacitate, dificultăți de adaptare la situații noi, deși, câteodată, memoria este foarte bună, iar atenția satisfăcătoare; nivelul intelectual se situează peste cel normal vârstei de 7 ani, niveluri inferioare acestui prag caracterizând *idioția* și *imbecilitatea.*

DEBIT[1] (< fr.) s. n. **1.** Cantitatea de fluid (sau de material pulverulent) exprimată prin masa *(d. masic)* sau volumul *(d. volumic)* substanței care trece în unitatea de timp printr-o secțiune transversală a unei conducte, a unui râu etc. **D.** unui râu este în schimbare continuă, variind în lungul cursului și în timp, crescând în general de la izvor la vărsare. Se măsoară în kg/s sau m^3/s. ✧ *D. specific* = cantitatea de fluid care trece în unitatea de timp printr-o secțiune perpendiculară pe direcția de curgere a fluidului. *D. solid* = cantitatea de materiale solide transportate de un curs de apă care trece în unitatea de timp printr-o secțiune transversală. Se măsoară în kg/s sau t/zi. *D. normal* = **d.** scurs într-un interval de timp dat, în condiții normale de temperatură (273 K) și presiune (1,01325 N/m^2). *D. efectiv* = **d.** măsurat într-o secțiune a unei conducte de fluid. *D. instalat* = valoarea maximă a debitului de apă care poate fi folosit în turbinele unei centrale hidroelectrice. *D. de servitute* = **d.** minim al unui curs de apă, care trebuie lăsat în urma unei amenajări hidrotehnice pentru satisfacerea cerințelor din aval. ✦ (TELEC.) *D. de informație* = mărime ce caracterizează sursa sau emițătorul dintr-un sistem de comunicație, exprimată prin cantitatea de informație **(2)** transmisă în unitatea de timp. ✦ (FIZIOL.) *D. cardiac* = cantitatea de sânge expulzată de ventriculul stâng în aortă la fiecare contracție a inimii *(d.-bătaie)* sau în cursul unui minut *(d.-minut).* (MILIT.) *D. de foc* = numărul de lovituri (care poate fi) tras de o gură de foc în unitatea de timp (minut, oră etc.); regim de foc. ✦ Fig. Flux verbal (abundent). **2.** Vânzare de mărfuri cu amănuntul, rapidă și în flux continuu. ✦ Magazin (prăvălie) în care se comercializează mărfuri ce pot fi consumate imediat (**d.** de tutun); *spec.* tutungerie. **3.** Cantitate de mărfuri, număr de persoane ce pot fi transportate într-o unitate de timp.

DEBIT[2] (< it., lat. *debitum* „datorie") s. n. **1.** Datoria celui creditat. **2.** Coloană (în partea stângă) a fiecărui cont, în care, în cazul conturilor de activ, se înscriu sporurile (creșterile) de activ, iar în cazul conturilor de pasiv reducerile (scăderile) de pasiv; *(concr.)* sumă înscrisă în această coloană. **3.** Sumă de bani care determină creșterea conturilor de cheltuieli și diminuarea activelor (orice cont de cheltuieli are balanța în debit și orice cont de activ, capital sau venit are balanța în creditare). ✦ Primă săptămânală, stabilită de agentul de asigurări, care urmează să fie primită de asigurat pentru o asigurare pe viață. ✦ Parte a prețului de vânzare a unei valori (acțiuni, bonuri etc.) sau mărfuri acoperită de un credit acordat de un broker.

DEBITA[1] (< fr.) vb. I tranz. **1.** A furniza o cantitate de fluid (lichid, gaz), de material pulverulent, de energie etc. **2.** Fig. A spune, a povesti, a recita. ✦ (Deprec.) A spune, a înșira cuvinte fără rost, inoportune, minciuni.

DEBITA[2] (< fr.) vb. I tranz. A înscrie o sumă în debitul[2] **(2)** unui cont.

DEBITABIL, -Ă (< *debita*[2]) adj. Care poate fi considerat debitor.

DEBITARE (< *debita*[1]) s. f. Operație de detașare dintr-un material a unor fragmente de dimensiuni și configurații prealabil stabilite, pentru utilizarea lor ca atare sau pentru prelucrări ulterioare.

DEBITEZĂ (< fr.) s. f. Piesă din material refractar prevăzută cu o deschidere longitudinală, prin care se trage sticla topită la fabricarea geamurilor.

DEBITMETRU (< fr.; {s} fr. *debit* + gr. *metron* „măsură") s. n. **1.** Instrument sau instalație pentru măsurarea debitului de curgere a fluidelor. **2.** Aparat utilizat în tehnica nucleară pentru măsurarea dozei de radiații.

DEBITOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. (Despre persoane fizice sau juridice) Care datorează; (despre sume) care se înscriu în debit[2] **(2),** datorat; (despre soldurile acelor conturi) la care debitul[2] **(2)** depășește creditul. ✧ *Sold d.* = soldul conturilor al căror debit este mai mare decât creditul. *Sumă d.* = sumă înscrisă în debitul unui cont. **2.** S. m. și f. Datornic; persoană fizică sau juridică ce a contractat o datorie față de un terț, numit creanțier. ✧ *D. insolvabil* = **d.** care nu-și poate achita datoriile la scadență. *D. principal* = **d.** care a contractat un împrumut pentru a cărui achitare au garantat alte persoane. *D. ipotecar* = **d.** care garantează rambursarea unui împrumut cu bunuri ce pot fi ipotecate. ✦ (DR.) Persoană (fizică sau juridică) obligată, în temeiul unui raport juridic, să dea, să facă sau să nu facă ceva.

DEBLEIERE (după fr. *déblaiement*) s. f. Ansamblul operațiilor efectuate pentru realizarea unui debleu.

DEBLEU (< fr.) s. n. Săpătură deschisă sub nivelul terenului natural, efectuată în vederea executării platformei unui drum ori a unei căi ferate sau a construirii unui canal deschis.

DEBLOCA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A degaja un drum de obstacolele care îl blochează, a-l reda circulației. ✦ A repune în stare de funcțiune un mecanism blocat, înțepenit. **2.** A elibera de sub blocare (fonduri, produse etc.).

DEBLOCARE (< *debloca*) s. f. **1.** Operație de înlăturare a unei blocări (ex. în căile ferate, prin **d.** se anulează interdicția care împiedică acționarea organelor de comandă sau de execuție). **2.** Ridicarea interdicției de transportare sau de vânzare a unei mărfi (de regulă alimentare). ✧ *Deblocarea conturilor* = dispunerea folosirii libere a conturilor bancare. *Deblocarea prețurilor* = permiterea variației libere a prețurilor, mărfurilor, serviciilor, forței de muncă sub influența cererii și a ofertei; liberalizare. **3.** (MED.) Suprimare a inhibițiilor afective (care se opun exteriorizării delirului sau conflictelor inconștiente) cu ajutorul anestezicelor sau psihotonicelor (ex. eter, barbiturice, amfetamină ș.a.).

DEBORA (probabil în sec. 13 î.Hr.), profetesă biblică. I se atribuie așa-numita „Cântare a Deborei" („Vechiul Testament", „Judecătorii", V), text considerat printre cele mai vechi din „Biblie", celebrând victoria armatei israeliților, condusă de Barac, asupra celei canaanite a lui Sisera.

DEBORD (< fr.) s. n. Excedent de mărfuri peste cantitatea necesară sau înregistrată în acte; plus de marfă.

DEBORDA (< fr.) vb. I **1.** Intranz. (Despre ape curgătoare) A ieși din albie, a se revărsa peste maluri în luncă;

(despre lichidul dintr-un vas) a da pe dinafară; (despre vase) a fi prea plin, a nu mai cuprinde conținutul, a lăsa să curgă pe dinafară. **2.** Intranz. și tranz. A vomita.

DEBORDAT, -Ă (< *deborda*) adj. Care debordează. ✧ (FIN.) *Primă d.* = prima unei acțiuni al cărei curs pe piață la termen este superior cursului de pe piața primelor.

DEBREIA (< fr.) vb. I tranz. A desface legătura dintre o piesă motoare și una antrenată. ✦ (La automobile) A desface legătura dintre doi arbori cuplați printr-un ambreiaj, permițând scoaterea din serviciu a arborelui antrenat, în timp ce arborele motor funcționează; a apăsa pe pedala ambreiajului.

DEBREȚIN (DEBRECEN [dæbrætæn]), oraș în E Ungariei; 216,1 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini (vagoane, mașini agricole), textilă, chimico-farmaceutică, mobilă, alim. Institut de cercetări nucleare. Universitatea „Kossuth". A fost unul dintre centrele Revoluției maghiare din 1848—1849 și sediul guvernului revoluționar în 1849. În timpul celui de-al doilea război mondial, în oct. 1944, la eliberarea D. au participat și unități române.

DEBREU [dəbrö], **Gérard** (n. 1921), economist american de origine franceză. Cercetări în domeniul economiei matematice („Teoria valorii", „Analiza axiomatică a echilibrului economic"). Premiul Nobel (1983).

DEBUGETARE (după fr. *debudgétisation*) s. f. Suprimare a unei cheltuieli (speze) și acoperire a taxelor (sarcinilor) corespondente printr-o altă formă de finanțare.

DEBURARE (după fr. *débourrage*), s. f. (IND. TEXT.) Operație de curățire a cardelor de impuritățile și fibrele scurte rămase în urma cardării.

DEBURAU [döbüro], numele a doi celebri mimi francezi: **Jean-Baptiste Gaspard D.** (1796—1846), creatorul personajului „Pierrot", la Théâtre des Funambules din Paris, și **Jean Charles D.** (1829—1873), fiul său.

DEBURBARE (după fr. *débourbage*) s. f. Operație de limpezire a mustului de struguri și de separare a lui de resturile solide rezultate în urma zdrobirii ciorchinilor, efectuată înainte de fermentare.

DEBUSSY [dəbüsi], **Claude-Achille** (1862—1918), compozitor, pianist, dirijor și critic muzical francez. Creator și inovator în domeniul formei, ritmicii, armoniei și orchestrației întemeiate pe rafinate combinații de timbruri instrumentale, reprezentant al impresionismului muzical. A evocat cu plasticitate și finețe impresiile momentane, fugitive („Preludiu la după-amiaza unui faun" după Mallarmé, ciclurile de preludii pentru pian, suita „Imagini", lucrările simfonice „Nocturne" și „Marea"). A compus și balete („Jocuri"), lucrări vocal-simfonice („Martiriul Sf. Sebastian"), opera „Pelléas și Mélisande", muzică de cameră, melodii.

DEBUȘEU (< fr.) s. n. **1.** Piață sau segment de piață pe care se pot comercializa cu ușurință și în cantități mari mărfuri și servicii. ✧ *D. remunerator* = piață de desfacere profitabilă. ✧ Expr. *A crea noi debușee* = a deschide noi canale de distribuție a mărfurilor. ✦ Obiect al strategiei de piață având ca scop promovarea vânzărilor. **2.** *Debușeul podului* = debitul maxim de apă care poate curge pe sub un pod, astfel încât de la nivelul liber al apei până la partea inferioară a suprastructurii podului să rămână un spațiu liber de siguranță (minim 1 m).

DEBUT (< fr.) s. n. Început, intrare într-o carieră, într-o profesiune (artistică, literară etc.); operă, lucrare cu care se face acest început.

DEBUTA (< fr.) vb. I intranz. A-și face debutul (ca artist, ca scriitor etc.).

DEBUTANT, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care se găsește la începutul unei cariere; *p. ext.* începător, novice.

DEBYE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Debye*) [debai] s. m. Unitate de măsură (simbol: D) a momentului electric. $1\ D = 3{,}33 \cdot 10^{-30}$ C·m.

DEBYE [dəbəiə], **Petrus (Peter) Josephus Wilhelmus** (1884—1966), fizician și chimist olandez. Stabilit în S.U.A. (1940). Prof. univ. la Zürich, Berlin și New York. Autor al teoriei dipolilor moleculari, teoriei cuantice a căldurii la cristale (*teoria D.*, 1907); a elaborat, în colaborare cu E. Hückel, teoria disocierii totale a electroliților tari (*teoria D.-Hückel*). În 1927, a pus bazele legii cuantice generale a feromagnetismului. A lucrat în domeniul temperaturilor joase *(temperatura D.)* și a descoperit (în colaborare cu P. Scherer) metoda de observare a difracției radiațiilor X în pulberi cristaline (*metoda D.-Scherer, diagrama D.-Scherer).* Premiul Nobel pentru chimie (1936).

DECA- ({s} gr. *deka* „zece") Element de compunere care înseamnă „zece (unități)" și servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

DECADĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Perioadă de zece zile consecutive (dedicată adesea unei manifestări, unui eveniment). **2.** Deceniu.

DECADENT, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care este în decadență. **2.** Care ține de decadentism, propriu decadentismului (literar-artistic).

DECADENTISM (< fr.) s. n. **1.** Termen aplicat uneori epocilor care preced declinul unor culturi și civilizații (v. și *alexandrinism* **2**). **2.** Mișcare literară din a doua jumătate a sec. 19 caracterizată prin cultivarea rafinamentului excesiv, a artificialului și a morbidului (de unde și înțelegerea uneori peiorativă a **d.**). Principiul de bază al **d.**, expus de Th. Gautier și Baudelaire, este opoziția față de ceea ce e natural. Premers de opera lui Baudelaire, Rimbaud și Verlaine, **d.** culminează cu J. Laforgue, M. Rollinat, J. Huysmans ș.a. În Anglia, mișcarea se naște din cercul prerafaeliților și atinge apogeul în opera lui O. Wilde. În literatura română, cei mai importanți reprezentanți ai **d.** sunt G. Bacovia și Mateiu I. Caragiale. **3.** (ARTE PL.) Termen conotat negativ de critica tradiționalistă, cu precădere de cea realist-socialistă, aplicat curentelor artistice de avangardă de la începutul sec. 20.

DECADENȚĂ (< fr., lat. m. *decadentia*, de la *cadere* „a cădea") s. f.

Claude-Achille Debussy

Petrus (Peter) Debye

Decădere, declin, regres. ✦ Degradare morală; depravare. ✦ Stare de decădere spre o calitate inferioară a literaturii, artei etc. sau spre o pierdere a normelor morale din creațiile unei epoci față de o perioadă anterioară. Termenul are o arie largă de conotații, pornind de la simpla inferioritate până la degradarea morală.

DECAE [dəkę], **Henri** (1915—1987), operator francez de film. Specialist al filmărilor în plein-air, a realizat imaginea unora dintre cele mai importante filme ale anilor '50—'80 („Copiii teribili", „Ascensor pentru eșafod", „Amanții", „Cele 400 de lovituri", „Samuraiul", „Clanul sicilienilor", „Mania grandorii", „Eva", „Bobby Deerfield").

DECAEDRU (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *hedra* „bază") s. n. Poliedru cu zece fețe.

DECAFEINIZARE (după fr. *décaféination*) s. f. Operație de extragere a cafeinei din boabele verzi de cafea (sau din frunzele de ceai), în vederea obținerii cafeinei sau a cafelei dietetice (concentrație sub 0,1% cafeină).

DECAGON (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *gonia* „unghi") s. n. Poligon cu zece laturi.

DECAGONAL, -Ă (< fr.) adj. În formă de decagon.

DECAGRAM (< fr.) s. n. Unitate de măsură pentru masă (simbol: dag), egală cu zece grame.

DECALA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) distanța, a nu mai coincide sau a face să nu mai coincidă în spațiu sau în timp; a (se) produce un decalaj **(1)** (între...).

DECALAJ (< fr.) s. n. **1.** Distanțarea în spațiu sau în timp; *fig.* nepotrivire, dezacord între situații, evenimente, concepții etc. ✧ (EC.) *D. economic* = discrepanță cantitativă (diferență exprimată în valorile absolute ale indicatorilor comparați) și calitativă (structurală) între nivelurile de dezvoltare ale unor țări, regiuni geografice. **2.** Diferența dintre valorile luate de o aceeași mărime variabilă (ex. distanța, unghiul, timpul etc.) caracteristică pentru două fenomene, situații etc. care în rest sunt analoage.

DECALC (< fr.) s. n. Calc **(2).**

DECALCIFIANȚI (< fr.) s. m. pl. Substanțe sau materiale (acizi organici, acizi anorganici, săruri, substanțe zaharoase etc.) folosite în ind. pielăriei. V. decalcifiere **(2).**

DECALCIFIERE (DECALCIFICARE) (< fr.) s. f. **1.** Reducere treptată, până la dispariție, a calciului din țesutul osos sub diverse influențe (mecanice, chimice, nervoase), urmată de scăderea rezistenței oaselor și de deformări ale acestora. **2.** Operația de eliminare a varului (sărurilor de calciu) din pieile-gelatină cenușărite, înainte de tăbăcirea lor.

DECALCOMANIE (< fr.) s. f. Procedeu de decorare a unor obiecte de sticlă, porțelan etc. prin transpunerea pe ele a imaginii de pe o hârtie specială, folosită ca suport provizoriu.

DECALIBRA (< *des-*[1] + *calibra*) vb. I refl. (Despre țeava unei guri de foc) A-și modifica calibrul în urma uzurii sau a unui accident de tragere.

DECALITRU (< fr. {i} {s} *deca-* + fr. *litre* „litru") s. m. Unitate de măsură pentru volum (simbol: dal), egală cu zece litri.

DECALOGUL (< lat. eclez. *decalogus;* gr. *deka* „zece" + *logos* „cuvânt"), cele zece porunci ale lui Dumnezeu date lui Moise pe muntele Sinai, constituind principiile fundamentale ale legii iudaice (1. Eu sunt Domnul Dumnezeul tău; să nu ai alți dumnezei în afară de Mine; 2. Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare, nici să te închini lor; 3. Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert; 4. Adu-ți aminte de ziua Domnului și o cinstește; 5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca bine să-ți fie ție și mulți ani să trăiești pe Pământ; 6. Să nu ucizi; 7. Să nu fii desfrânat; 8. Să nu furi; 9. Să nu ridici mărturie mincinoasă asupra aproapelui tău; 10. Să nu poftești nimic din ce este al aproapelui tău). Textul lor se află în cărțile „Ieșirea" și „Deuteronomul" din „Vechiul Testament".

DECAMETRU (< fr., germ.) s. m. **1.** Unitate de măsură pentru lungime (simbol: dam), egală cu zece metri. **2.** Panglică sau lanț cu lungimea de zece metri, care servește la măsurători de teren.

DECAMPS [dəcă], **Alexandre Gabriel** (1803—1860), pictor și grafician francez. Scene de gen, în special orientale („Ieșirea de la școala turcească", „Cerșetorii"); peisaje și scene de vânătoare în culori strălucitoare. Caricaturi politice.

DECAN[1] **, -Ă** (< germ., lat.) **1.** S. m. și f. Membru al corpului profesoral universitar însărcinat cu conducerea unei facultăți; grad deținut de această persoană. **2.** S. m. Titlu dat celui mai vârstnic sau celui mai vechi în funcție în anumite corpuri constituite (asociații, colegii, instituții parlamentare, religioase, corp diplomatic etc.) ori conducătorilor acestora. ✦ (În unele țări catolice) Conducătorul unei circumscripții eclaziastice; (în biserica anglicană) conducător al unui colegiu de preoți, al unei instituții religioase sau al unui local de cult (ex. **d.** de Canterbury).

DECAN[2] (< *deca*) s. n. (CHIM.) Hidrocarbură saturată aciclică cu zece atomi de carbon în moleculă, prezentă în gazul de sondă și în petrol.

DECANAT (< fr., germ.) s. n. **1.** Demnitatea de decan **(1);** birourile unde lucrează decanul (și personalul ajutător). **2.** Organul de conducere al unei facultăți.

DECANTARE (după fr. *décantage*) s. f. Operație de sedimentare a particulelor solide dintr-un fluid încărcat cu suspensii solide (concentrate de flotație, ape de spălare provenite de la prepararea cărbunilor, ape de alimentare din râuri, ape de canalizare etc.).

DECANTOR (< fr.) s. n. Construcție hidrotehnică sau instalație cu funcționare continuă sau discontinuă folosită pentru decantare (clasare gravimetrică) în alimentarea cu apă, în procesele chimice sau hidrometalurgice, în ind. extractivă etc.

DECAPANT (< fr.) s. m. **1.** Agent terapeutic exfoliator cornos al epidermului. **2.** Substanță sau amestec de substanțe (soluții apoase de acizi clorhidric, azotic, sulfuric, hidruri metalice etc.) folosite la decapare **(1).**

DECAPARE (după fr. *décapage*) s. f. **1.** Operație de îndepărtare (pe cale chimică, mecanică, electrochimică) a oxizilor, peliculelor de grăsime sau a altor compuși de pe suprafața unor piese metalice, în vederea unui tratament ulterior de protecție a suprafeței (vopsire, metalizare etc.) sau a unei operații de prelucrare (presare, ambutisare etc.). **2.** Operație de nivelare a unui teren, a unui drum etc. **3.** Operație de tratare a pielilor sau a blănurilor cu soluții ale unor acizi ori săruri, în vederea conservării lor temporare sau pentru prelucrarea ulterioară. **4.** Îndepărtare, în momentul restaurării, a elementelor străine intenționate (repictări) sau accidentale de pe suprafața sau reversul operei de artă.

DECAPITA (< fr.) vb. I tranz. A executa un condamnat prin tăierea capului.

DECAPITALIZARE (după fr.) s. f. Diminuare a valorii capitalului unei întreprinderi. ✦ Retragere parțială sau totală a capitalului investit.

DECAPOD (< fr., {i}; {s} *deca-* + gr. *pous, podos* „picior") s. n. **1.** (ZOOL.; la pl.) Ordin de crustacee cu cinci perechi de picioare toracice; (și la sg.) animal din acest ordin (ex. crabul, racul, creveta). ✦ (La pl.) Ordin de cefalopode

cu zece tentacule și un rudiment de cochilie; (și la sg.) animal din acest ordin (ex. sepia, calmarul). Au apărut în Triasic. **2.** (TEHN.) (Înv.) Locomotivă cu abur, cu cinci osii motoare cuplate, folosită la trenurile de marfă.

DECAPOTABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre automobile) La care capota se poate strânge sau ridica după necesitate.

DECAPSULA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A separa capsulele de pe tulpinile de in recoltate și uscate, în vederea obținerii semințelor de in și a fibrelor textile. **2.** (MED.) A îndepărta pe cale chirurgicală membrana care învelește un organ (ex. o capsulă renală).

DECAPSULATOR (< *decapsula*) s. n. Mașină cu care se efectuează decapsularea inului.

DECAR[1] (< ngr.) Carte din jocul de cărți marcată cu numărul 10.

DECAR[2] (< {s} *deca-* + *ar*) s. m. Unitate de măsură pentru suprafețe de pământ egală cu zece ari.

DECARBOXILARE (după fr. *décarboxilation*) s. f. Reacție prin care grupa carboxil a unui acid organic sau a unei sări a acestuia este eliminată sub formă de dioxid de carbon.

DECARBOXILAZE (< fr. {i}) s. f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care acționează la nivelul grupului carboxilic al alfacetoacizilor, catalizând eliminarea dioxidului de carbon.

DECARBURARE (după fr. *décarburation*) s. f. **1.** Operație de eliminare a carbonului din topitura metalică sub formă de monoxid de carbon, până la valoarea admisă de standard, prin oxidare cu oxigen sau oxid de fier în procesul de afinare, la elaborarea oțelului. **2.** Micșorare a conținutului de carbon din stratul superficial al pieselor de oțel încălzite în cuptoare pentru tratamente termice.

DECASILAB (< fr., lat.) adj., s. m. (Vers) compus din zece silabe, despărțite de cezură în două grupe, după silaba a patra sau a cincea. A fost folosit pentru prima dată în anul 1050, în Franța, însă a devenit popular prin lucrările lui Dante, Petrarca și Boccaccio.

DECASILABIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre versuri) Alcătuit din zece silabe.

DECASTIL (< fr.; {s} *deca-* + gr. *stylos* „coloană") s. n. Templu grecesc a cărui fațadă este compusă din zece coloane.

DECATARE (< fr., germ.) s. f. Operație de finisare a țesăturilor din lână, aplicată ca tratament preliminar, în vederea măririi stabilității dimensionale,

Decebal
(basorelief de pe Columna lui Traian)

a îmbunătățirii calității acestora (aspect, tușeu etc.).

DECATLON (< fr. {i}; {s} *deca-* + gr. *athlon* „luptă") s. n. Probă sportivă pentru bărbați combinată din zece probe atletice, desfășurate în două zile (100 m, lungime, greutate, înălțime, 400 m, 110 m garduri, disc, prăjină, suliță și 1 500 m).

DECATRON (< {s} *deca-* + fr. *[elec] tron*) s. n. Tub cu descărcare electrică în gaze, cu catod rece, utilizat în tehnica calculatoarelor electronice ca dispozitiv de numărare, în tehnica nucleară, cea a dispozitivelor de comunicație și de comandă etc.

DECAVA (< fr.) vb. I refl. și tranz. (Fam.) A pierde sau a face să piardă toți banii, a da sau a lua (cuiva) toți banii, a (se) ruina (la jocul de cărți).

DECĂDEA (< *cădea*, după fr. *déchoir*) vb. II intranz. A ajunge într-o stare mai rea, a fi în declin, a da înapoi; a regresa. ✦ A se degrada moralicește; a se declasa; a se deprava.

DECĂDERE (< *decădea*) s. f. **1.** Declin, regres. ✦ Degradare morală; decadență. **2.** (DR.) Pierdere a dreptului de a exercita o cale de atac sau de a îndeplini în general un act de procedură, prin neexercitarea lui într-un anumit termen prevăzut de lege. ✦ Stingere a unui drept subiectiv prin neexercitarea lui în anumite condiții și într-un anume interval de timp. ✦ Lipsire a unei persoane de unele dintre drepturile sale civile sau politice ca pedeapsă complementară în cazul săvârșirii anumitor infracțiuni. ◇ *D. din drepturile părintești* = sancțiune specifică dreptului familiei, pronunțată de instanța judecătorească la sesizarea autorității tutelare, prin care sunt privați de toate drepturile și obligațiile părintești (cu excepția obligației legale de întreținere) părinții care pun în pericol sănătatea ori dezvoltarea fizică a copilului sau educarea, învățătura ori pregătirea lui profesională, prin purtare abuzivă sau prin neglijență gravă în îndeplinirea îndatoririlor de părinte.

DECÂT (< *de*[3] + *cât*) adv., conj. I. Adv. **1.** Comparativ de inegalitate: *era mai bătrân decât mine*. **2.** (Restrictiv, în construcții negative) Numai. ◇ Expr. *N-am* (sau *n-ai* etc.) *decât să...* = **a)** singurul lucru care îmi (sau îți etc.) rămâne de făcut...; **b)** sunt (sau ești etc.) liber să..., dacă vreau (sau vrei etc.) să... *N-ai* (sau *n-are*) *decât!* = poți (sau poate etc.) s-o faci (sau s-o facă etc.), puțin îmi pasă! II. Conj. **1.** Introduce o propoziție circumstanțială; *mai mult bănuia decât știa!* **2.** (Pop.; adversativ) Însă, dar; numai (că).

DECCAN (DEKKAN), pod. în zona interioară a Pen. Hindustan, la S de râul Narbada și M-ții Vindhya, cu aspect de platformă, format din bazalte cu o grosime de c. 2 000 m, rest din continentul Gondwana; 1 mii. km². Marginile de E și V se înalță, formând M-ții Gați. Alt. medie: 700 m. Soluri negre, de savană. Străbătut de râurile Mahanadi, Godavari, Krishna. Culturi de bumbac irigate, grâu (60% din supr. arabilă), oleaginoase, orez, cafea și trestie de zahăr. Expl. de cărbuni, min. de fier, mangan, diamante. Reg. locuită în principal de o populație dravidiană nealterată de invazia arienilor.

DECEBAL, rege al geto-dacilor (87—106 d.Hr.). În timpul domniei lui, regatul geto-dac, cu centrul în SV Transilvaniei, a atins apogeul dezvoltării sale economice și politice. Pe plan intern, **D.** a accelerat procesul de centralizare a statului, a inițiat un amplu program de construcții civile și militare în Dacia, întărind potențialul militar al statului. Amenințat de expansiunea Imp. Roman, **D.,** iscusit diplomat și talentat conducător de oști, a urmărit crearea unei coaliții antiromane care să înglobeze și populațiile sarmate și germanice din vecinătatea Daciei, ducând tratative chiar și cu Pacorus II, regele parților. În războiul purtat de daci împotriva romanilor în anul 87, **D.** a ieșit victorios, zdrobind legiunile romane trimise împotriva sa de împăratul Domițian. Învins un an mai târziu la Tapae, **D.** a izbutit să încheie, în 89, o pace favorabilă dacilor, utilizând subsidiile acordate de romani, inginerii și instructorii militari pentru a amplifica și desăvârși sistemul de fortificații în jurul Sarmizegetusei. Conflictul cu romanii a reizbucnit în vremea împăratului Traian. În cursul a două războaie grele (101—102 și 105—106), **D.** a rezistat armatelor romane, coman-

date de însuși împăratul Traian. Înfrânt, în cele din urmă, **D.** s-a sinucis pentru a evita umilința captivității. O dată cu bogatele prăzi (aur și argint) capturate, Traian a trimis la Roma și capul temutului său adversar. V. *Dacia; Războaiele daco-romane.*

DECEDA (< fr., lat.) vb. I intranz. A înceta din viață; a muri, a răposa.

DECEI, Aurel (1905—1976, n. Gura Râului, jud. Sibiu), istoric și orientalist român. Specialist în istoria Evului Mediu românesc („Relații româno-orientale", „Istoria Imperiului Otoman").

DECELARE (după fr. *décèlement*) s. f. **1.** (Livr.) Descoperire a ceea ce este ascuns; punere în evidență. **2.** Proces prin care se pune în evidență prezența unei specii chimice, în proba supusă analizei, sau a unui fenomen foarte puțin intens; detecție.

DECELERAȚIE (< fr.) s. f. Reducere a vitezei unui mobil, raportată la unitatea de timp; accelerație negativă, frânare.

DECEMBRIE (< lat. *decembris*, din *decem* „zece"; în calendarul roman fiind a zecea lună a anului) s. m. A douăsprezecea lună a anului; are 31 de zile; (pop.) îndrea.

DECEMBRIE, 1 Decembrie 1918, ziua națională a României. Reprezintă momentul desăvârșirii statului național unitar român, prin unirea Transilvaniei cu România (Alba Iulia, 18 nov./1 dec. 1918). Ziua de 1 Decembrie a fost declarată, în 1990, de către Parlament sărbătoarea națională a României.

30 DECEMBRIE, denumirea com. *Copăceni* până în 1993.

DECEMBRIȘTI (< *decembrie*, după rus.) s. m. pl. Nume dat revoluționarilor ruși de origine nobiliară, care au organizat la Sankt Petersburg răscoala armată de la 14/26 dec. 1825 împotriva absolutismului țarist.

DECEMVIR (< fr., lat.) s. m. Fiecare dintre cei 10 magistrați romani aleși în anul 451 î.Hr. pentru a întocmi codul de legi, cunoscut sub numele de „cele 12 table".

DECENAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează 10 ani; care are loc din 10 în 10 ani.

DECENEU (sec. 1 î.Hr.), mare preot și rege geto-dac. Unul dintre cei mai apropiați sfetnici ai lui Burebista, l-a sprijinit pe acesta în făurirea și consolidarea regatului.

DECENIU (< it., lat.) s. n. Perioadă de 10 ani; decadă **(2).** Deceniile O.N.U. au fost proclamate în scopul de a atrage atenția comunității internaționale asupra necesității de a adopta măsuri pentru rezolvarea unor grave probleme internaționale. *D. dezvoltării* (primul: 1961—1970; al doilea: 1971—1980; al treilea: 1981—1990). *D. dezarmării* (primul: 1971—1980; al doilea: 1981—1990). *D. de luptă împotriva rasismului și a discriminării rasiale* (primul: 1973—1982; al doilea: 1983—1993). *D. femeii* (1976—1985) ș.a.

DECENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Cuviincios, plin de decență.

DECENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Respect pentru bunele moravuri, bună-cuviință; pudoare.

DECEPȚIE (< fr., lat.) s. f. Dezamăgire, deziluzie; amărăciune.

DECEPȚIONA (< *decepție*) vb. I tranz. A înșela speranțele, încrederea cuiva, a provoca cuiva o decepție; a dezamăgi, a deziluziona.

DECEREBRARE (după fr. *décérébration*; {s} *des-*[1] + lat. *cerebrum* „creier") s. f. **1.** Îndepărtare a emisferelor cerebrale, practicată experimental pe animale, în cadrul studiilor asupra funcțiunilor diferitelor părți ale creierului. **2.** (MED.) Stare (de obicei ireversibilă) caracterizată prin rigiditate musculară spontană sau declanșată de stimuli dureroși, prezentă la bolnavii în comă.

DECERNA (< fr., lat.) vb. I tranz. A acorda, a conferi, a da (un premiu, o decorație, o răsplată).

DECES (< fr., lat.) s. n. Încetare din viață, moarte a unei persoane.

DECEV, Dimităr (1877—1958), istoric, epigrafist, arheolog și lingvist bulgar. Specialist în problemele limbii, istoriei și religiei trace („Limba tracilor", „Izvoare antice ale istoriei și geografiei Traciei și Macedoniei").

DE CHIRICO, Giorgio v. **Chirico.**

DECI (< *de*[2] + *aci*) conj. Prin urmare, în consecință, așa fiind.

DECI- ({s} lat. *decies* „de zece ori") Element de compunere care intră în denumirea submultiplilor unităților de măsură pentru a exprima a zecea parte din întreg (ex. decigram).

DECIBEL (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură a intensității (sau presiunii) acustice (simbol: dB) ce reprezintă nivelul unui sunet a cărui intensitate sonoră este de 1,26 ori mai mare decât a pragului auditiv inferior.

DECIBELMETRU (< fr.) s. n. Voltmetru de curent alternativ, gradat în decibeli în raport cu nivelul de referință, utilizat ca aparat de măsură în instalațiile electroacustice.

DECIDE (< fr., lat.) vb. III **1.** Intranz. și refl. A lua o hotărâre (alegând între mai multe posibilități). ✦ Tranz. A hotărî, a soluționa ceva în mod definitiv; a da o decizie, a dispune. **2.** Tranz. A determina, a convinge pe cineva să facă ceva.

DECIGRAM (< fr., germ.) s. n. Unitate de măsură pentru masă (simbol: dg) egală cu a zecea parte dintr-un gram.

DECILITRU (< fr., germ.) s. m. Unitate de măsură pentru volum (simbol: dl) egală cu a zecea parte dintr-un litru.

DECIMA[1] (< lat. *decima*, „a zecea") s. f. (În Ev. Med.) Dijmă plătită Bisericii catolice de către nenobilii de religie catolică (țărani liberi, iobagi, târgoveți); până în 1439, în Transilvania, o plăteau și micii nobili.

DECIMA[2] (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (În Roma antică și în Ev. Med.) A pedepsi o unitate militară, executând pe fiecare al zecelea soldat. **2.** (Despre războaie, epidemii etc.) A ucide oameni în număr mare.

DECIMAL, -Ă (< fr., germ.) adj., s. n. **1.** Adj. (Rar) Zecimal. **2.** S. n. Basculă în care echilibrarea greutății corpurilor se realizează cu greutăți-etalon de zece ori mai mici.

DECIMĂ (< it.) s. f. (MUZ.) Interval care cuprinde zece trepte, format dintr-o octavă și o terță.

DECIMETRU (< fr., germ.) s. m., s. n. **1.** S. m. Unitate de măsură pentru lungime (simbol: dm), egală cu a zecea parte dintr-un metru. **2.** S. n. Riglă gradată cu lungimea de zece centimetri.

DĚČIN, oraș în N Cehiei, pe Elba (Labe), lângă granița cu Germania; 72 mii loc. (1991, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chim., textilă, alim. Castel (sec. 17).

DECIS, -Ă (< *decide*) adj. Ferm, hotărât.

DECISIV, -Ă (< fr.) adj. Care decide **(1),** care hotărăște în mod definitiv; hotărâtor.

DECITEX (< *deci-* + *tex*[til]) s. m. Unitate de măsură a greutății liniare a firelor și fibrelor de mătase naturală și vegetală sau a celor sintetice, cu ajutorul căreia se apreciază finețea acestora, reprezentând masa în grame a unui fir cu lungimea de 10 000 m. A înlocuit *denier*-ul.

DECIUS (Caius Messius Quintus Decius Traianus), împărat roman (249—251), proclamat de legiunile din Moesia. A luptat împotriva dacilor liberi, luându-și titlul de *Dacicus Maximus.* A murit la *Abrittus*, în lupta împotriva goților.

DECIZIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Hotărâre luată, soluție adoptată (dintre mai multe posibile); rezoluție. ✧ *Teoria deciziilor* v.

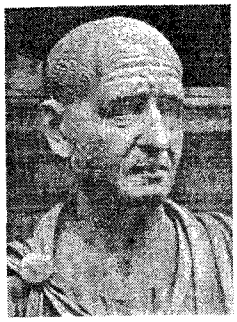

Decius

statistică matematică. Arbore (tabelă) de d. = instrument matematic pentru analizarea situaţiilor şi luarea deciziilor corespunzătoare condiţiilor concrete existente. ✦ (INFORM.) Acţiune de determinare a modului de evoluţie a rezolvării unei probleme cu calculatorul din mai multe alternative posibile, în funcţie de satisfacerea unei condiţii. ✦ Act obligatoriu, normativ, prin care un organ conducător stabileşte direcţia unei acţiuni şi modul ei de realizare. Atribut principal al actului de conducere, **d.** poate fi: economică, socială, politică, juridică, administrativă, tehnică, militară etc. **2.** (DR.) Hotărâre judecătorească (pronunţată de o instanţă superioară) prin care se soluţionează apelul, recursul, precum şi recursul în interesul legii ori în anulare. **3.** (Rar) Fermitate.

DECLAMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A rosti cu voce tare, cu ton şi gesturi adecvate, un text literar (de obicei în versuri); a recita. ✦ (Peior.) A vorbi cu ton emfatic, retoric.

DECLAMATOR, -OARE (< fr.) adj. Care declamă; (peior.) pompos, emfatic, retoric.

DECLAMAŢIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Arta de a declama. **2.** Vorbire cu ton şi gesturi teatrale, exagerate.

DECLANŞA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A produce o deschidere rapidă, prin comandă, a unui mecanism care blochează mişcarea unor părţi ale unui dispozitiv, în vederea provocării sau întreruperii unor acţiuni. **2.** Tranz. şi refl. A (se) dezlănţui, a (se) porni, a (se) stârni.

DECLANŞATOR (< *declanşa*) s. n. Dispozitiv, acţionat manual sau automat, care, la variaţia unei mărimi fizice, provoacă declanşarea unui mecanism; declanşor.

DECLARA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A spune, a afirma deschis, a face cunoscut. ✦ A comunica ceva oficial în faţa unei autorităţi. ✦ A mărturisi. **2.** Tranz. A califica, a considera drept... ✦ Refl. A mărturisi despre sine că..., a se recunoaşte ca... **3.** Refl. A lua atitudine, a se pronunţa pentru sau contra cuiva sau a ceva. ✧ Expr. Tranz. *A declara război (cuiva)* = (despre state) a anunţa în mod oficial începerea stării de război; *fig.* a lua o atitudine ostilă faţă de cineva sau ceva. *A declara grevă* = a anunţa în mod oficial începerea unei greve. **4.** Refl. (Despre procese, fenomene). A lua naştere, a se ivi, a începe.

DECLARATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conţine o declaraţie. ✧ *Ton d.* = ton ferm, sentenţios, categoric.

DECLARAŢIA DE INDEPENDENŢĂ, document adoptat la 4 iul. 1776, la Philadelphia, de Congresul continental al reprezentanţilor celor 13 colonii engleze din America de Nord, prin care acestea s-au declarat independente. D., concepută de Thomas Jefferson, reprezenta chintesenţa celor mai înalte concepte politice şi filozofice ale sec. 18. Ziua de 4 iul. a devenit sărbătoarea naţională a S.U.A.

DECLARAŢIA DE INDEPENDENŢĂ

Atunci când, în cursul evenimentelor omeneşti, devine necesar ca un popor să desfacă legăturile politice care l-au unit cu un altul şi să-şi asume printre Puterile lumii statutul aparte şi egal la care îl îndreptăţesc Legile Naturii şi ale lui Dumnezeu, un elementar respect faţă de legile nescrise ale umanităţii impune ca acesta să declare cauzele care îl constrâng la separaţiune.

Considerăm ca adevăruri grăitoare faptul că toţi oamenii s-au născut egali, că sunt înzestraţi de către Creator cu anumite Drepturi inalienabile, că printre acestea se numără dreptul la Viaţă, la Libertate şi la căutarea Fericirii. Că, pentru a asigura aceste drepturi, Oamenii instituie Guverne, care îşi derivă dreptele lor puteri din consimţământul celor guvernaţi. Că, ori de câte ori, o Formă de Guvernare devine o primejdie pentru aceste ţeluri, este Dreptul Poporului să o schimbe sau să o abolească şi să instituie un nou Guvern bazat pe acele principii şi organizat în acele forme de exercitare a prerogativelor sale care i se vor părea cele mai nimerite să-i garanteze acestui Popor Siguranţa şi Fericirea. Prudenţa, într-adevăr, va fi aceea care va dicta ca Guvernele de mult statornicite să nu fie schimbate pentru motive neînsemnate sau vremelnice; iar întreaga experienţă ne învaţă că omenirea este mai dispusă să sufere, atâta vreme cât răul poate fi tolerat, decât să-şi facă dreptate prin abolirea formelor de guvernare cu care s-a obişnuit. Dar atunci, când un lung şir de abuzuri şi de uzurpaţiuni urmărind invariabil acelaşi Scop, demonstrează intenţia de a subjuga Poporul unui Despotism absolut, este dreptul său, este datoria sa să înlăture un asemenea Guvern şi să găsească noi Garanţi ai securităţii lui viitoare. Tot astfel a fost şi suferinţa răbdătoare a acestor Colonii; şi tot astfel este acum nevoia ce le obligă să schimbe fostele lor Sisteme de Guvernământ. Istoria actualului Rege al Marii Britanii este o istorie de repetate ultraje şi uzurpaţiuni, având toate ca scop direct statornicirea unei Tiranii absolute asupra acestor State. Pentru a dovedi cele spuse, să supunem Faptele judecăţii unei lumi nepărtinitoare.

A refuzat să-şi dea Acordul pentru Legile cele mai benefice şi mai necesare binelui public.

A interzis Guvernatorilor săi să valideze Legi de importanţă imediată şi presantă dacă aceştia nu le suspendau până la obţinerea asentimentului său; iar când acestea erau suspendate ca atare, el a neglijat cu totul să se ocupe de ele.

A refuzat să sancţioneze alte Legi ce aduc înlesniri unor mari circumscripţii, dacă locuitorii acestora nu renunţau la dreptul de Reprezentare în Legislativ, un drept de valoare inestimabilă pentru ei şi înspăimântător doar pentru tirani.

A convocat corpurile legiuitoare să se întâlnească în locuri neobişnuite, inconfortabile şi la mare distanţă de Oficiile Publice cu unicul scop de a-i istovi pentru a-i face să se conformeze măsurilor sale.

A dizolvat în mod repetat Camerele Reprezentanţilor pentru că acestea s-au opus cu bravă fermitate încălcării de către el a drepturilor poporului.

A refuzat mult timp, după astfel de dizolvări, să permită alegerea altora; drept urmare, Puterile Legislative, neputând fi Anihilate, au revenit Poporului în totalitatea sa pentru a fi exercitate, Statul rămânând între timp expus tuturor primejdiilor de invazie din exterior şi de frământare în interior.

S-a străduit să împiedice populareа acestor State; în acest scop obstrucţionând Legea Naturalizării Străinilor; refuzând să sancţioneze alte legi de natură să încurajeze migrarea lor înspre aceste locuri şi înăsprind condiţiile pentru noi Alocări de Pământuri.

A împiedicat Administrarea Justiţiei, refuzând să-şi dea Asentimentul pentru

Legile care stabilesc Puterile Judecătorești.

I-a făcut pe judecători dependenți în totalitate de Voința sa în privința duratei exercitării funcției și a cuantumului și plății salariilor acestora.

A înființat o mulțime de Noi Servicii și a trimis încoace armate de Funcționari, care să ne hărțuiască oamenii și să le spolieze agoniselile.

Și-a păstrat printre noi, în timp de pace, Armatele sale Regulate, fără Consimțământul corpurilor noastre legiuitoare.

A acționat în așa fel încât Armata să fie independentă de Puterea Civilă și superioară acesteia.

S-a însoțit cu alții ca să ne supună unei jurisdicții străine de constituția noastră și nerecunoscută de legile noastre; dându-și Asentimentul pentru Actele acestora de pretinsă Legislație:

Pentru a încartirui printre noi mari corpuri de militari înarmați;

Pentru a-i proteja de pedeapsă printr-un simulacru de Judecată pentru orice Crime pe care le-ar fi comis împotriva Locuitorilor acestor State;

Pentru a împiedica Comerțul nostru cu toate colțurile lumii;

Pentru a ne impune taxe fără Consimțământul nostru;

Pentru a ne priva, în multe cazuri, și de avantajele proceselor la Curtea cu Juri;

Pentru a ne duce peste Mări spre a fi judecați pentru pretinse delicte;

Pentru abolirea liberului Sistem de Legi Engleze într-o Provincie învecinată, stabilind înlăuntrul acesteia o guvernare Arbitrară și lărgindu-i Hotarele astfel încât să o folosească imediat drept exemplu și instrument pentru introducerea aceleiași conduceri absolute în aceste Colonii;

Pentru înlăturarea Statutelor noastre, pentru abolirea Legilor noastre cele mai prețioase și pentru modificarea fundamentală a Formelor noastre de Guvernământ;

Pentru suspendarea propriilor noastre Corpuri Legiuitoare și pentru a se fi declarat investiți cu puterea de a elabora legi pentru noi în toate cazurile, fără discriminare.

A renunțat la Guvernare aici, declarându-ne în afara Protecției sale și a dus Război împotriva noastră.

Ne-a prădat mările, ne-a pustiit Coastele, ne-a ars orașele și a distrus viețile oamenilor noștri.

În momentul de față transportă mari Armate de Mercenari străini pentru a desăvârși actele aducătoare de moarte, pustiire și tiranie, începute în împrejurări de o Cruzime și Perfidie cu greu egalate chiar și în cele mai barbare epoci și total nedemne de Conducătorul unei națiuni civilizate.

I-a constrâns pe Concetățenii noștri Capturați în largul Mării să ridice Armele împotriva Țării lor, să devină călăii prietenilor și Fraților lor sau să cadă ei înșiși răpuși de Mâinile acestora.

A incitat la răzmeriță în rândurile noastre și s-a străduit să-i aducă încoace pe locuitorii de la frontierele noastre, nemiloșii Sălbatici Indieni, a căror lege de război bine-știută este distrugerea fără discriminare a tuturor, indiferent de vârstă, sex sau condiție socială.

La fiecare etapă a acestor Opresiuni, Noi am înaintat Petiții de Reparare a Nedreptății în cei mai umili termeni: Cererilor Noastre repetate li s-a răspuns doar cu repetate injurii. Un Principe, al cărui caracter este astfel marcat de acțiuni care, fiecare în parte, ar putea defini un Tiran, este nepotrivit să fie conducătorul unui popor liber.

Nu se poate nici spune că nu le-am atras atenția fraților noștri britanici. I-am avertizat din când în când cu privire la încercările legislativului lor de a-și extinde jurisdicția în mod inadmisibil asupra noastră. Le-am reamintit împrejurările emigrării și stabilirii noastre aici. Am apelat la simțul lor înnăscut de dreptate și mărinimie și i-am implorat în numele legăturilor noastre de rudenie comună să dezavueze aceste uzurpațiuni, care, în mod inevitabil, vor duce la întreruperea legăturilor și a corespondenței noastre. Au fost însă și ei surzi la vocea dreptății și a legăturii de sânge. Trebuie, de aceea, să acceptăm necesitatea de a ne Separa și de a-i considera, ca și pe restul umanității, Dușmani pe timp de Război și Prieteni pe timp de Pace.

De aceea, noi, Reprezentanții STATELOR UNITE ALE AMERICII, întruniți în Congres General, făcând apel la Judecătorul Suprem al omenirii pentru a cântări corectitudinea intențiilor noastre, declarăm și publicăm solemn, în Numele și prin Autoritatea investită de bunul Popor al acestor Colonii, că aceste Colonii Unite sunt și de drept trebuie să fie STATE LIBERE ȘI INDEPENDENTE; că ele sunt Absolvite de orice loialitate față de Coroana Britanică și că orice legătură politică între ele și Statul Marii Britanii este și trebuie să fie desfăcută în întregime și că, în calitate de State Libere și Independente au puteri depline să declare Război, să încheie Pace, să contracteze Alianțe, să stabilească Legături Comerciale și să facă toate actele și lucrurile pe care Statele Independente pot să le facă de drept. Și, pentru a susține această Declarație, punându-ne nădejdea în protecția Providenței Divine, ne legăm unii față de alții cu Viețile noastre, Averile noastre și cu sfânta noastră Onoare.

Declarația de mai sus a fost, din ordinul Congresului, autentificată și semnată de către următorii membri:

John Hancock

NEW HAMPSHIRE	DELAWARE
Josiah Bartlett	Caesar Rodney
William Whipple	George Read
Matthew Thornton	Thomas M'Kean
MASSACHUSETTS BAY	**MARYLAND**
Samuel Adams	Samuel Chase
John Adams	William Paca
Robert Treat Paine	Thomas Stone
Elbridge Gerry	Charles Carroll, of Carrollton
RHODE ISLAND	**VIRGINIA**
Stephen Hopkins	George Wythe
William Ellery	Richard Henry Lee
	Thomas Jefferson
CONNECTICUT	Benjamin Harrison
Roger Sherman	Thomas Nelson, Jr.
Samuel Huntington	Francis Lightfoot
William Williams	Lee
Oliver Wolcott	Carter Braxton
NEW YORK	**NORTH CAROLINA**
William Floyd	William Hooper
Philip Livingston	Joseph Hewes
Francis Lewis	John Penn
Lewis Morris	
NEW JERSEY	**SOUTH CAROLINA**
Richard Stockton	Edward Rutledge
John Witherspoon	Thomas Heyward, Jr.
Francis Hopkinson	Thomas Lynch, Jr.
John Hart	Arthur Middleton
Abraham Clark	
PENNSYLVANIA	**GEORGIA**
Robert Morris	Button Gwinnett
Benjamin Rush	Lyman Hall
Benjamin Franklin	George Walton
John Morton	
George Clymer	
James Smith	
George Taylor	
James Wilson	
George Ross	

SE DECIDE ca exemplare ale Declarației să fie trimise diverselor adunări, convenții și comitete sau consilii de securitate și diverșilor comandanți ai trupelor continentale; ca Declarația să fie adusă la cunoștință în fiecare dintre Statele Unite, la nivelul conducerii armate.

DECLARAȚIA DREPTURILOR OMULUI ȘI ALE CETĂȚEANULUI, document programatic al Revoluției Franceze, adoptat la 26 aug. 1789, de către Adunarea Constituantă. A influențat toate instituțiile politico-juridice europene de-a lungul timpului.

DECLARAȚIA UNIVERSALĂ A DREPTURILOR OMULUI, document internațional adoptat de O.N.U. la 10 dec. 1948. Prevede respectarea drepturilor și libertăților omului și cuprinde o enumerare a acestora. Ziua adoptării declarației se celebrează în fiecare an ca „Ziua drepturilor omului".

PREAMBUL

Considerând că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume,

Considerând că ignorarea și disprețuirea drepturilor omului au dus la acte de barbarie care revoltă conștiința omenirii și că făurirea unei lumi în care ființele umane se vor bucura de libertatea cuvântului și a convingerilor și vor fi eliberate de teamă și mizerie a fost proclamată drept cea mai înaltă aspirație a oamenilor,

Considerând că este esențial ca drepturile omului să fie ocrotite de autoritatea legii pentru ca omul să nu fie silit să recurgă, ca soluție extremă, la revoltă împotriva tiraniei și asupririi,

Considerând că este esențial a se încuraja dezvoltarea relațiilor prietenești între națiuni,

Considerând că în Cartă popoarele Organizației Națiunilor Unite au proclamat din nou credința lor în drepturile fundamentale ale omului, în demnitatea și în valoarea persoanei umane, drepturi egale pentru bărbați și femei și că au hotărât să favorizeze progresul social și îmbunătățirea condițiilor de viață în cadrul unei libertăți mai mari,

Considerând că statele membre s-au angajat să promoveze în colaborare cu Organizația Națiunilor Unite respectul universal și efectiv față de drepturile omului și libertățile fundamentale, precum și respectarea lor universală și efectivă,

Considerând că o concepție comună despre aceste drepturi și libertăți este de cea mai mare importanță pentru realizarea deplină a acestui angajament,

ADUNAREA GENERALA proclamă

PREZENTA DECLARAȚIE UNIVERSALĂ A DREPTURILOR OMULUI ca ideal comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și toate națiunile, pentru ca toate persoanele și toate organele societății să se străduiască, având această declarație permanent în minte, ca prin învățătură și educație să dezvolte respectul pentru aceste drepturi și libertăți și să asigure prin măsuri progresive, de ordin național și internațional, recunoașterea și aplicarea lor universală și efectivă, atât în sânul popoarelor statelor membre, cât și al celor din teritoriile aflate sub jurisdicția lor.

Articolul 1. Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității.

Articolul 2. Fiecare om se poate prevala de toate drepturile și libertățile proclamate în prezenta declarație fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări.

În afară de aceasta, nu se va face nici o deosebire după statutul politic, juridic sau internațional al țării sau al teritoriului de care ține o persoană, fie că această țară sau teritoriu sunt independente, sub tutelă, neautonome sau supuse vreunei alte limitări de suveranitate.

Articolul 3. Orice ființă umană are dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei sale.

Articolul 4. Nimeni nu va fi ținut în sclavie, nici în servitute; sclavajul și comerțul cu sclavi sunt interzise sub toate formele lor.

Articolul 5. Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.

Articolul 6. Fiecare om are dreptul să i se recunoască pretutindeni personalitatea juridică.

Articolul 7. Toți oamenii sunt egali în fața legii și au, fără nici o deosebire, dreptul la o egală protecție a legii. Toți oamenii au dreptul la o protecție egală împotriva oricărei discriminări care ar viola prezenta declarație și împotriva oricărei provocări la o asemenea discriminare.

Articolul 8. Orice persoană are dreptul la satisfacția efectivă din partea instanțelor juridice naționale competente împotriva actelor care violează drepturile fundamentale ce-i sunt recunoscute prin constituție sau lege.

Articolul 9. Nimeni nu trebuie să fie arestat, deținut sau exilat în mod arbitrar.

Articolul 10. Orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzări în materie penală îndreptată împotriva sa.

Articolul 11. 1. Orice persoană acuzată de comiterea unui act cu caracter penal are dreptul să fie presupusă nevinovată până când vinovăția sa va fi stabilită în mod legal în cursul unui proces public în care i-au fost asigurate toate garanțiile necesare apărării sale.

2. Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care nu constituiau, în momentul când au fost comise, un act cu caracter penal conform dreptului internațional sau național. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai grea decât aceea care era aplicabilă în momentul când a fost săvârșit actul cu caracter penal.

Articolul 12. Nimeni nu va fi supus la imixtiuni arbitrare în viața sa personală, în familia sa, în domiciliul lui sau în corespondența sa, nici la atingeri aduse onoarei și reputației sale. Orice persoană are dreptul la protecția legii împotriva unor asemenea imixtiuni sau atingeri.

Articolul 13. 1. Orice persoană are dreptul de a circula în mod liber și de a-și alege reședința în interiorul granițelor unui stat.

2. Orice persoană are dreptul de a părăsi orice țară, inclusiv a sa, și de a reveni în țara sa.

Articolul 14. 1. În caz de persecuție, orice persoană are dreptul de a căuta azil și de a beneficia de azil în alte țări.

2. Acest drept nu poate fi invocat în caz de urmărire ce rezultă în mod real dintr-o crimă de drept comun sau din acțiuni contrare scopurilor și principiilor Organizației Națiunilor Unite.

Articolul 15. 1. Orice persoană are dreptul la o cetățenie.

2. Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa sau de dreptul de a-și schimba cetățenia.

Articolul 16. Cu începere de la împlinirea vârstei legale, bărbatul și femeia, fără nici o restricție în ce privește rasa, naționalitatea sau religia, au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie. Ei au drepturi egale la contractarea căsătoriei, în decursul căsătoriei și la desfacerea ei.

2. Căsătoria nu poate fi încheiată decât cu consimțământul liber și deplin al viitorilor soți.

3. Familia constituie elementul natural și fundamental al societății și are dreptul la ocrotire din partea societății și a statului.

Articolul 17. Orice persoană are dreptul la proprietate, atât singură, cât și în asociație cu alții.

2. Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de proprietatea sa.

Articolul 18. Orice om are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, singur sau împreună cu alții, atât în mod public, cât și privat, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor.

Articolul 19. Orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării; acest drept include libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară, precum și libertatea de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei prin orice mijloace și independent de frontierele de stat.

Articolul 20. 1. Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire și de asociere pașnică.

2. Nimeni nu poate fi silit să facă parte dintr-o asociație.

Articolul 21. 1. Orice persoană are dreptul de a lua parte la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin reprezentanți liber aleși.

2. Orice persoană are dreptul de acces egal la funcțiile publice din țara sa.

3. Voința poporului trebuie să constituie baza puterii de stat; această voință trebuie să fie exprimată prin alegeri nefalsificate, care să aibă loc în mod periodic prin sufragiu universal, egal și exprimat prin vot secret sau urmând o procedură echivalentă care să asigure libertatea votului.

Articolul 22. Orice persoană, în calitatea sa de membru al societății, are dreptul la securitatea socială; ea este îndreptățită ca prin efortul național și colaborarea internațională, ținându-se seama de organizarea și resursele fiecărei țări, să obțină realizarea drepturilor economice, sociale și culturale indispensabile pentru demnitatea sa și libera dezvoltare a personalității sale.

Articolul 23. 1 Orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii sale, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la ocrotirea împotriva șomajului.

2. Toți oamenii, fără nici o discriminare, au dreptul la salariu egal pentru muncă egală.

3. Orice om care muncește are dreptul la o retribuire echitabilă și satisfăcătoare care să-i asigure atât lui, cât și familiei sale, o existență conformă cu demnitatea umană și completată, la nevoie, prin alte mijloace de protecție socială.

4. Orice persoană are dreptul de a întemeia sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale.

Articolul 24. Orice persoană are dreptul la odihnă și recreație, inclusiv la o limitare rezonabilă a zilei de muncă și la concedii periodice plătite.

Articolul 25. 1. Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență; în urma unor împrejurări independente de voința sa.

2. Mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire deosebite. Toți copiii, fie că sunt născuți în cadrul unei căsătorii sau în afara acesteia, se bucură de aceeași protecție socială.

Articolul 26. 1. Orice persoană are dreptul la învățătură. Învățământul trebuie să fie gratuit, cel puțin în ceea ce privește învățământul elementar și general. Învățământul tehnic și profesional trebuie să fie la îndemâna tuturor, iar învățământul superior trebuie să fie de asemenea egal, accesibil tuturor, pe bază de merit.

2. Învățământul trebuie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului față de drepturile omului și libertățile fundamentale. El trebuie să promoveze înțelegerea, toleranța, prietenia între toate popoarele și toate grupurile rasiale sau religioase, precum și dezvoltarea activității Organizației Națiunilor Unite pentru menținerea păcii.

3. Părinții au dreptul de prioritate în alegerea felului de învățământ pentru copiii lor minori.

Articolul 27. 1. Orice persoană are dreptul de a lua parte în mod liber la viața culturală a colectivității, de a se bucura de arte și de a participa la progresul științific și la binefacerile lui.

2. Fiecare om are dreptul la ocrotirea intereselor morale și materiale care decurg din orice lucrare științifică, literară sau artistică al cărei autor este.

Articolul 28. Orice persoană are dreptul la o orânduire socială și internațională în care drepturile și libertățile expuse în prezenta declarație pot fi pe deplin înfăptuite.

Articolul 29. 1. Orice persoană are îndatoriri față de colectivitate, deoarece numai în cadrul acesteia este posibilă dezvoltarea liberă și deplină a personalității sale.

2. În exercitarea drepturilor și libertăților sale, fiecare om nu este supus decât numai îngrădirilor stabilite prin lege, exclusiv în scopul de a asigura cuvenita recunoaștere și respectare a drepturilor și libertăților altora și ca să fie satisfăcute justele cerințe ale moralei, ordinii publice și bunăstării generale într-o societate democratică.

3. Aceste drepturi și libertăți nu vor putea fi în nici un caz exercitate contrar scopurilor și principiilor Organizației Națiunilor Unite.

Articolul 30. Nici o dispoziție a prezentei declarații nu poate fi interpretată ca implicând pentru vreun stat, grupare sau persoană dreptul de a se deda la vreo activitate sau de a săvârși vreun act îndreptat spre desființarea unor drepturi sau libertăți enunțate în prezenta declarație.

DECLARAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Mărturisire, afirmare deschisă a unor convingeri, opinii, sentimente; ceea ce afirmă cineva cu un anumit prilej. **2.** (DR.) **a)** Mărturie, depoziție a unui martor; **b)** Relatare făcută în scris de către o persoană către un organ al administrației de stat; **c)** Formă de tratat internațional. ✦ Consimțământ. ◇ *D. guvernamentală* = document prin care un stat își definește poziția față de unele probleme ale relațiilor internaționale. *D. comună* = document adoptat de două sau mai multe state în care acestea își definesc poziția față de unele probleme de interes comun și internațional. *D. solemnă comună* = document internațional adoptat la întâlnirile bi- sau multilaterale ale șefilor de state, șefilor de guverne sau ale miniștrilor de Externe, prin care semnatarii se obligă să promoveze în raporturile reciproce și cu celelalte state principiile dreptului internațional înscrise în Carta O.N.U. **3.** Act al unui partid, guvern, stat sau organizație internațională, prin care se proclamă în chip solemn unele principii fundamentale (de ex. **D.** pentru acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale—1960; **D.**

cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială—1963; **D.** privind promovarea în rândul tineretului a idealurilor de pace, respect reciproc și înțelegere între popoare—1965; **D.** asupra principiilor colaborării culturale internaționale—1966; **D.** asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea între state, conform Cartei Națiunilor Unite—1970). **4.** *D. de război* = încunoștințare prealabilă și oficială făcută de un stat către alt stat cu privire la începerea războiului împotriva acestuia. **5.** (FIN.) Descriere a tuturor veniturilor, proprietăților unei persoane fizice, pe baza propriei răspunderi a posesorului, în scopuri fiscale. ✧ *D. de venit* = document întocmit de declarantul veniturilor în vederea stabilirii impozitelor aferente, depus la organele fiscale. *D. vamală* = document (formular tip) completat de declarantul vamal și depus la unitatea vamală abilitată, în termen prestabilit, pentru efectuarea operațiunilor de vămuire și încasare a taxelor. *D. de faliment* = cerere adresată organelor abilitate de către creanțieri în vederea declarării falimentului debitorului lor; document întocmit în acest scop. ✦ Dare de seamă a solicitantului unui credit.

DECLASA (< fr.) vb. I refl. A decădea din punct de vedere moral și social; a se degrada.

DECLIC (< fr.) s. n. Dispozitiv format dintr-o pârghie prevăzută cu un cârlig la una dintre extremități, care permite eliberarea unei piese imobilizate în raport cu o alta; se utilizează la eliberarea supapelor în mecanismele de distribuție, a berbecilor de bătut piloți etc.

DECLIN (< fr.) s. n. **1.** Coborâre a unui astru spre apus; asfințit, scăpătat. ✦ Fig. Decădere (a unei ființe, a unui popor, a unei civilizații etc.); decadență. ✧ *D. economic* = regres al activității economice, manifestat prin diminuarea producției și a comerțului, pierderea locului ocupat într-o anumită perioadă într-un ansamblu economic dat, la nivel micro- sau macroeconomic, ca urmare a crizelor economice, calamităților naturale, confruntărilor sociale, politice sau militare pe plan național sau internațional. *Balanță în d.* = balanță în care fiecare plată produce o diminuare a conturilor. **2.** (MED.) Stare sau perioadă a unei boli în care simptomele clinice scad gradat în intensitate. ✦ Perioadă a vieții caracterizată de regresiunea generală a funcțiilor organismului și care marchează începutul senescenței.

DECLINA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (GRAM.) A trece prin toate cazurile un substantiv, un adjectiv, un pronume, numeral sau articol. **2.** A refuza să-și asume o sarcină, o funcție, o răspundere, să soluționeze un litigiu etc. **3.** (EC.) A prezenta un produs sau o gamă de produse sub mai multe forme. ✦ A exploata mai multe subproduse. **4.** (În expr.) *A-și declina numele, calitatea* etc. = a-și spune numele, calitatea etc.; a se prezenta.

DECLINARE (< *declina*) s. f. **1.** Totalitate a modificărilor suferite de forma unui substantiv, a unui pronume, adjectiv, numeral sau articol pentru exprimarea cazurilor la singular și la plural. ✦ Categorie sau clasă de substantive care folosesc aceleași mijloace în realizarea flexiunii. **2.** (DR.) *D. de competență* = trimitere a unei pricini spre soluționare la organul de jurisdicție competent, de către organul sesizat cu soluționarea ei, care constată prin hotărâre incompetența sa.

DECLINATOR (< fr.) s. n. (TOPOGR.) Busolă de formă dreptunghiulară pentru măsurarea unghiului de declinație magnetică. **D.** este folosit pentru orientarea planșetei topografice și pentru orientarea hărților, atunci când se ține cont de declinația magnetică.

DECLINATORIU, -ORIE (< fr.) adj., s. n. (DR.) (Hotărâre) prin care se declină competența.

DECLINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Coordonată astronomică ecuatorială sau orară, exprimată prin unghiul dintre direcția către un astru și planul ecuatorial. ✧ *D. magnetică* = unghiul format, într-un anumit loc de pe suprafața Pământului, de meridianul magnetic cu meridianul geografic, datorită faptului că polii magnetici nu coincid cu cei geografici.

DECLINOMETRU (< fr., germ.; {s} lat. *declinatio* „abatere" + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument folosit pentru măsurarea declinației magnetice.

DECLIVITATE (< fr.) s. f. **1.** (GEOGR.) Înclinare a unei suprafețe de teren față de planul orizontal, exprimată în grade sau în m/km. **2.** Înclinare față de orizontală a axei unui traseu de cale ferată sau de șosea, măsurată prin raportarea diferenței de nivel a două puncte de pe axă la distanța orizontală dintre aceste puncte, și exprimată în miimi (mm/m) sau sutimi (cm/m).

DECLIVOMETRU (< fr.) s. n. Instrument pentru măsurarea *declivității.*

DECOAGULARE (de [4] + *coagulare*) s. f. Refluidizarea sângelui prin fibrinoliză postmortală.

DECOCT (< lat.) s. n. Soluție obținută prin fierberea unor plante, în vederea extragerii principiilor active din acestea (ex. **d.** din floare de tei).

DECODIFICA (< fr.) vb. I tranz. A efectua o decodificare.

DECODIFICARE (< *decodifica*) s. f. Operație de convertire a codurilor atribuite simbolurilor unui alfabet într-o formă care permite interpretarea mai ușoară a simbolurilor respective; trecerea în limbaj natural a unui text scris în cod; interpretarea unui cod; descifrarea unui mesaj transmis pe baza unui cod.

DECODIFICATOR (< fr.) s. n. Circuit sau dispozitiv care efectuează decodificarea.

DECOFRA (< fr.) vb. I tranz. A demonta cofrajul în care s-a turnat o piesă, elementele unei construcții de beton etc.

DECOLARE (după fr. *décollage*) s. f. **1.** Evoluție a unei aeronave în cursul căreia aceasta se desprinde de sol, de suprafața unei ape sau de pe puntea unui portavion. **2.** Desprindere de fundamentul înclinat a unor mase de roci, sub influența gravitației; rezultă cute de cuvertură și pânze de **d.** Alunecările de teren reprezintă un proces de **d.**

DECOLETARE (după fr. *décolletage*) s. f. Operație de îndepărtare a frunzelor de sfeclă, la recoltarea rădăcinilor destinate fabricării zahărului.

DECOLONIZARE (după fr. *décolonisation*) s. f. Proces prin care un popor accede la independență, încetând de a mai depinde politic de statul care l-a colonizat.

DECOLORA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A efectua operația de decolorare **(2). 2.** Refl. A-și pierde culoarea în urma expunerii la soare, a spălării etc. ✦ A căpăta o culoare mai ștearsă, mai deschisă.

DECOLORANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care decolorează **(1). 2.** S. m. Material sau substanță care are proprietatea de a decolora **(1)** și care acționează fie prin adsorbție (ex. pământurile decolorante, cărbunele activ etc.), fie prin oxidare (ex. hipocloriții, apa oxigenată etc.), fie prin reducere (ex. dioxidul de sulf, hidrosulfitul de sodiu etc.).

DECOLORARE (< *decolora*) s. f. **1.** Faptul de a (se) decolora. **2.** Operație de îndepărtare (pe cale chimică sau fizico-mecanică) a unei substanțe colorante sau colorate cu ajutorul decoloranților, în vederea purificării, albirii, vopsirii, imprimării diferitelor produse.

DECOLTĂ (< fr.) vb. I tranz. A răscroi (mult) o rochie, o haină etc. în jurul gâtului, adâncind uneori tăietura în față, în spate sau pe umeri.

DECOLTAT, -Ă (< *decolta*) adj. (Despre obiecte de îmbrăcăminte) Cu decolteu (mare); (despre persoane) care se îmbracă în haine cu decolteu. ✦ (Fam.) Indecent, necuviincios.

DECOLTEU (< fr.) s. n. Partea răscroită în jurul gâtului a unei rochii, bluze etc. ✦ Partea descoperită a umerilor și a gâtului la o femeie.

DECOMPENSARE (după fr. *décompensation*) s. f. Dezechilibru fiziologic major, datorat epuizării sau depășirii resurselor funcționale ale mecanismelor de *compensare* **(5)**, ce acționează la nivelul unui organ lezat (ex. **d.** unei cardiopatii, **d.** unui diabet ș.a.) sau chiar al întregului organism.

DECOMPOZIȚIE (< fr.) s. f. Determinare, prin analiză sau prin calcul, a caracteristicilor tehnice ale materiei prime folosite la confecționarea unui obiect dintr-o țesătură sau dintr-un tricot.

DECOMPRESIUNE (< fr., germ.) s. f. **1.** (FIZ.) Decomprimare. **2.** Reducere a presiunii din cilindrul unei mașini, al unui recipient etc. prin stabilirea unei comunicații cu mediul înconjurător. **3.** Reducere a presiunii exercitate asupra unui scafandrier sau asupra unui echipaj submarin scufundat, la ieșirea acestuia la suprafață, prin ridicarea treptată, cu pauze, în scopul evitării emboliei gazoase. **4.** (MED.) Înlăturare a presiunii exercitate asupra unui organ de către un alt organ, mărit în mod patologic, sau de către colecții de lichide patologice (ex. **d.** plămânului prin evacuarea unei colecții de lichid pleural).

DECOMPRIMARE (< *de*[4]- + *comprimare*) s. f. (FIZ.) Reducere (lentă) a unei suprapresiuni; micșorare sau anulare a unei comprimări; decompresiune **(1)**.

DECONCERTA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A face pe cineva să-și piardă siguranța de sine; a dezorienta, a tulbura.

DECONCERTANT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care deconcertează; tulburător.

DECONECTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A suprima o conexiune. **2.** (ELT.) A deschide un circuit electric pentru anularea curentului care îl parcurge; a întrerupe circuitul electric; a decupla. **3.** Fig. A se desprinde, a se rupe de o preocupare pentru a se relaxa.

DECONECTANT (< fr.) s. n., adj. **1.** S. n. Substanță medicamentoasă cu acțiune calmantă asupra sistemului nervos central (ex. clorpromazina, meprobamatul etc.). **2.** Adj. Fig. Care relaxează, care destinde.

DECONGELARE (după fr. *décongélation*) s. f. Operație sau proces prin care se restabilesc proprietățile inițiale ale produselor alimentare conservate prin congelare, pentru a putea fi consumate.

DECONSTRUCTIVISM (< fr.) s. n. Practică folosită în lectura unui text prin intermediul căreia se analizează specificul „diferenței" (fr. *différance*) critice dinspre interiorul textului. Se conturează o perspectivă fluctuantă a sensului, niciodată total constituit. **D.** se impune prin teoriile lui *J. Derrida*, care a pus bazele acestui nou curent în critica literară.

DECONT (< fr.) s. n. Document, formular cu ajutorul căruia se face justificarea unor cheltuieli.

DECONTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A justifica în mod amănunțit, pe bază de acte, întrebuințarea unei sume (primite). **2.** A lichida obligațiile de plată prin intermediul conturilor bancare fără folosirea banilor în numerar. **3.** A descompune o sumă plătită sau de plătit în elementele ei componente. **4.** A efectua o deducere asupra unui cont care urmează a fi soldat.

DECONTAMINARE (după fr. *décontamination*) s. f. **1.** Înlăturare a agenților nocivi sau contagioși din mediul înconjurător. ✧ *D. radioactivă* = eliminare a radioactivității nocive prin îndepărtarea (spălare, filtrare etc.) materialelor radioactive (pulberi, picături etc.) aflate în încăperi, pe obiecte etc. **2.** Îndepărtare (la temperaturi foarte scăzute) a tuturor microorganismelor din interiorul vehiculelor spațiale, care urmează să fie lansate în spațiul cosmic sau să fie readuse pe Pământ, în vederea păstrării echilibrului ecologic.

DECOR (< fr.) s. n. **1.** Ansamblul obiectelor care constituie cadrul de desfășurare al unei reprezentații scenice sau de turnare a unui film. ✦ Fig. Ambianță în care se petrece o acțiune; peisaj, tablou. **2.** Ceea ce servește pentru a decora **(1)** ceva; ornamentația unei clădiri, a unui interior, a unui obiect etc.

DECORA (< fr., lat. *decorare*, din *decus* „ornament") vb. I tranz. **1.** A împodobi cu accesorii destinate să înfrumusețeze; a ornamenta. **2.** A acorda cuiva o decorație.

DECORATIV, -Ă (< fr.) adj. Care decorează **(1)**, care servește la decorare; ornamental. ✦ Care produce anumite efecte ornamentale (tablou **d.**); *p. ext.* care produce efecte de suprafață, exterioare, superficiale. ✧ *Artă d.* = domeniu al artelor plastice, care se ocupă de realizarea pieselor (decorație murală, mobilier, tapiserie, vitralii, obiecte de uz comun) ce decorează interiorul sau exteriorul unei clădiri; artă aplicată.

DECORATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. **1.** Persoană care decorează **(1)** clădiri, interioare, vitrine etc. **2.** Persoană care realizează decoruri pentru teatru, film etc.

DECORAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Distincție (ordin, medalie) ce se acordă cuiva pentru merite deosebite într-un anumit domeniu de activitate sau pentru fapte de arme. **2.** Ornamentație.

DECORTICA (< fr., lat. *decorticare*, din *cortex* „scoarță") vb. I tranz. A efectua operația de decorticare.

DECORTICARE (< *decortica*, cf. fr. *décortication*) s. f. **1.** Operație de desprindere și de înlăturare a cojilor de pe unele semințe (ex. orez, orz, floarea-soarelui etc.) în vederea consumului sau prelucrării ulterioare a acestora. **2.** Îndepărtare chirurgicală, totală sau parțială, a părții corticale a unui organ (creier, rinichi).

DECORTICATOR (< engl., rus.) s. n. Mașină cu ajutorul căreia se realizează decorticarea **(1)**.

DECORUM (cuv. lat.) subst. Termen care indică adaptarea stilului (înalt, mediu și jos) la subiectul abordat, în concordanță cu scopul autorului. Conținutul termenului a fost preluat din „Ars poetica" lui Horațiu. Este o formă canonică în literatură, în special, în poezie.

DE COSTER [də coster], **Charles-Théodore-Henri** (1827—1879), scriitor belgian de limbă franceză. Inspirat de folclorul flamand, romanul său picaresc „Legenda și aventurile eroice, fericite și glorioase ale lui Ulenspiegel și ale lui Lamme Goedzak în Flandra și în alte părți" celebrează dragostea de patrie și libertate.

DECOTARE s. f. **1.** Diminuare a cotației unei valori mobiliare în raport cu valoarea sa nominală, ca urmare a unei deficiențe de gestionare a firmei emitente, sau în cazul în care prima de emisiune este rezervată primului subscriptor. **2.** Exonerare aplicată unei contribuții.

DECOVIL (< fr.; {s} n. pr. *P. Décauville*) s. n. **1.** Cale ferată îngustă (cu ecartamentul de 400—600 mm) alcătuită din panouri de șine care se așază direct pe teren și pot fi ușor montate și demontate; este folosită temporar, pe șantiere, în balastiere,

fabrici etc. **2.** (Impr.) Cale ferată îngustă, stabilă.

DECOZINĂ (< fr.) s. f. (FARM.) Alcaloid extras din planta nemțișor, cu acțiune de scădere a tensiunii arteriale și de rărire a ritmului cardiac.

DECREMENT (< fr., lat.) s. n. (FIZ.) ~ *logaritmic* = logaritmul natural al raportului a două amplitudini succesive, ale unei oscilații amortizate.

DECREPIT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Atins de decrepitudine; ramolit.

DECREPITARE (după fr.) s. f. Fenomen de rupere a cristalelor unor săruri, roci prin ridicarea bruscă a temperaturii, din cauza dilatării lor inegale pe diferite direcții.

DECREPITUDINE (< fr.) s. f. Slăbiciune excesivă datorată unei bătrâneți înaintate; ramolire, ramolisment.

DECRESCENDO (cuv. it.) [decreșendo] adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) Descrescând; scăzând treptat în intensitate; diminuendo.

DECRET (< fr., lat.) s. m. (DR.) Act prin care se stabilesc dispoziții generale obligatorii (**d.** cu caracter normativ) sau prin care se reglementează anumite situații juridice individuale. ✦ *D. prezidențial* = principalul act prin care președintele unui stat își exercită atribuțiile stabilite prin Constituție. ✦ *Decret-lege* = act juridic prin care, în absența organului legiuitor legal constituit ori în cazul imposibilității acestuia de a legifera, un organ al puterii executive (eventual provizorii) emite norme juridice cu putere de lege (supuse, de regulă, ratificării ulterioare de către organul legiuitor).

DECRETA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A emite un decret, a hotărî printr-un decret. ✦ A declara ceva pe un ton categoric, sentențios.

DECRETALIILE (PSEUDO-DECRETALIILE), colecție de documente, atribuite lui Isidor din Sevilia (m. 636), în realitate compilate în Franța, probabil la Le Mans sau Tours, în 850. Cuprinde: scrisorile papilor ante-niceeni (toate falsuri); o colecție de canoane ale sinoadelor, în mare parte autentice, și o mare colecție de scrisori ale papilor, de la Silvestru I (m. 335) până la Grigore II (m. 731), din care 35 sunt falsuri. Aceste documente au fost folosite pentru a susține pretenția la supremație a papei.

DECROLY [dəcroli], **Ovide** (1871—1932), medic, pedagog și psiholog belgian. A elaborat metoda globală de învățare a citit-scrisului. A propus organizarea învățământului pe „centre de interes", corespunzătoare nevoilor biopsihice ale copilului („Către școala nouă", „Calculul și măsurarea").

DECROȘA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A desprinde ceva care a fost agățat. **2.** Refl. (Despre o mașină electrică) A se desprinde **(4). 3.** (Despre strate geologice) A se deplasa în plan orizontal, de-a lungul unei fracturi **(2). 4.** (ARHIT.) Ruperea unui aliniament prin retragerea sau împingerea în față a unui element sau a unui corp de clădire.

DECROȘARE (< *decroșa*) s. f. Acțiunea de a (se) decroșa și rezultatul ei. ✦ (GEOL.) Fractură **(2)** în scoarța terestră, de-a lungul căreia se decroșează **(3)** stratele.

DECUBIT (< fr., lat.) s. n. (MED.) Poziție a corpului când este întins în plan orizontal.

DECUPA (< fr.) vb. I tranz. A tăia după un contur dat un obiect dintr-un material; a tăia o parte dintr-un întreg.

DECUPAJ (< fr.) s. n. **1.** Acțiunea de a decupa și rezultatul ei. **2.** (CINEMAT.) Operație care constă în împărțirea unui scenariu într-un anumit număr de scene, prevăzute cu indicațiile tehnice respective. **3.** Scenariu regizoral.

DECUPLA (< fr.) vb. I tranz. A desface, a separa elementele unui sistem tehnic, ale unui cuplaj. ✦ A deconecta **(2).**

DECURGE (< *curge*, după fr. *découler*) vb. III intranz. **1.** A rezulta din..., a-și avea originea în... **2.** A se petrece, a se desfășura.

DECURIE (< lat. *decuria*) s. f. **1.** Subdiviziune în armata romană formată din zece soldați. **2.** Colegiu de mici funcționari la Roma și în municipiile romane.

DECURION (< lat. *decurio, -onis*) s. m. **1.** Comandant al unei decurii **(1). 2.** Membru al consiliului municipiilor și coloniilor din Imp. Roman. **3.** Șef al unui serviciu al administrației palatului imperial (la sfârșitul Imp. Roman).

Atelierul lui Dedal
(frescă a casei „Vetti" din Pompei)

DECURS (< *decurge*) s. n. *În ~ de...* sau *în decursul...* = într-o perioadă de..., pe durata..., în desfășurarea.

DECUSAȚIE (< fr.; {s} lat. *decussatio* „încrucișare") s. f. (ANAT.) Încrucișare în formă de X a două fascicule simetrice de fibre nervoase (ex. **d.** fasciculelor piramidale în bulb și măduvă).

DECUSCUTARE (după fr. *décuscutage*) s. f. Operație de separare a semințelor de cuscută aflate în amestec cu semințele de lucernă, trifoi, in, cânepă etc.

DECUSCUTATOR (< *decuscuta*, după fr.) s. n. Mașină electromagnetică folosită pentru decuscutat.

DECUVAJ (< fr.) s. n. Tragere a vinului, după fermentare, în vasele în care trebuie păstrat.

DEDA (< lat. *dedere*) vb. I refl. **1.** A se deprinde, a se familiariza (cu ceva), a se acomoda. ✦ A se obișnui cu lucruri rele; a se nărăvi. **2.** A se consacra, a se dedica.

DEDA, com. în jud. Mureș, pe Mureș, la ieșirea acestuia din defileu; 4 264 loc. (1995). Stație de c.f.

DEDA, Edmond (n. 1921, București), compozitor, dirijor, pianist și solist vocal român de muzică ușoară. Piese de largă popularitate; muzică pentru spectacole de varietăți și film. Lucrări: „Parada muzicii ușoare românești", „Euterpe în vacanță".

DEDAL (în mitologia greacă), iscusit meșteșugar, sculptor și arhitect. A construit, la porunca regelui Minos al Cretei, *Labirintul.* Închis aici, împreună cu fiul său *Icar,* au evadat zburând cu ajutorul unor aripi făcute din pene lipite cu ceară.

DEDEKIND, Julius Wilhelm Richard (1831—1916), matematician german. Cercetări în domeniul ecuațiilor și al funcțiilor algebrice, precum și în cel al fundamentelor analizei. A dezvoltat teoria șirurilor de numere și a numerelor raționale; a precizat conceptul de număr incomensurabil.

DEDESUBT (< *de* ^{3} + *de* ^{3} + *subt*) adv., s. n. **1.** Adv. În partea de jos, din jos, jos, sub (ceva). ✦ (Adjectival) De jos, inferior. **2.** S. n. Partea cea mai de jos, cea mai adâncă; *fig.* partea ascunsă, tăinuită.

DEDESUBTUL (< *de* ^{3} + *de* ^{3} + *subt*) prep. (Urmat de un genitiv) Sub, din jos.

DEDICA (< it., lat.) vb. I **1.** Tranz. A închina (cuiva) o operă proprie în semn de omagiu sau de afecțiune. **2.** Refl. și

tranz. A (se) consacra unei idei, unei activități etc.

DEDICAȚIE (< it., lat.) s. f. Text scris pentru cineva pe o carte, pe un album etc. în semn de omagiu.

DEDIȚEL (< bg.) s. m. **1.** (La pl.) Denumire dată speciilor de plante erbacee perene, toxice, din genul *Pulsatilla*, familia ranunculaceelor, cu frunze păroase, penat- sau palmat-compuse și flori mari, de culori diferite; (și la sg.) plantă care face parte dintr-una din aceste specii; adormițele; sisinei. **2.** (ZOOL.) *Dediței-de-mare* = actinie.

DE DOI (< *de* + *doi*) subst. Dans popular românesc, cu ritm binar și mișcare rapidă, răspândit în Banat; melodia corespunzătoare acestui dans.

DEDUBLA (< fr.) vb. I refl. A se împărți în două; a avea (simultan sau succesiv) două stări, două aspecte sau două forme diferite.

DEDUBLARE (< *dedubla*) s. f. Acțiunea de a se dedubla; împărțire în două. ✧ *Dedublarea personalității* = coexistența la același individ a două tipuri de conduite, unele normale, corespunzând motivațiilor conștiente, altele patologice legate de motivațiile inconștiente. Se manifestă prin absența sentimentului de unitate și identitate a personalității.

DEDUCE (< lat. *deducere*) vb. III tranz. **1.** A face o deducție **(1)**. **2.** A extrage o sumă sau o valoare dintr-un fond.

DEDUCTIBIL, -Ă (după fr. *déductible*) adj. (Despre o cantitate sau o valoare) Care poate fi extrasă din suma principală de bani (cantitatea principală de bunuri).

DEDUCTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care folosește deducția **(1)**.

DEDUCȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Formă de raționament în care concluzia rezultă cu necesitate din premise. Bazele teoriei **d.** au fost puse de Aristotel prin doctrina despre silogism, fiind apoi dezvoltate de Descartes, de Leibniz și de logica simbolică. ✦ (În logica tradițională) Proces de obținere a unor concluzii particulare din principii mai generale considerate ca adevărate (silogismul aristotelic). ✦ (În logica simbolică) Derivarea din anumite enunțuri date (axiome), cu ajutorul regulilor, a unor noi enunțuri (teoreme). **2.** Retragerea unor sume deja plătite. ✧ *D. fiscală* = ansamblul elementelor componente care pot constitui obiectul reducerii unei sume impozabile, a unui venit. ✦ Sustragerea unor sume.

DEDURIZARE (< *de*[4]- + *dur*) s. f. *Dedurizarea apei* = ansamblu de operații fizice, chimice sau fizico-chimice prin care se îndepărtează parțial sau total ionii de calciu și magneziu, care dau duritate apei.

DEDUS, -Ă (< *deduce*) adj. (Despre o idee, un principiu, o concluzie) Stabilit prin deducție **(1)**.

DE DUVE [də diu:v], **Christian René** (n. 1917), medic, histolog și biochimist american de origine belgiană. Prof. univ. la New York. Lucrări privind structura și funcțiile celulei și organitelor subcelulare, alterările formațiunilor intracelulare în țesuturile patologice. A studiat insulina, glucagonul. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1974), împreună cu A. Claude și G. E. Palade.

DEFALCA (< fr.) vb. I tranz. A desprinde o parte dintr-un tot, a împărți un întreg în mai multe părți.

DEFAVOARE (după fr. *défaveur*) s. f. *În defavoarea* (cuiva) = împotriva interesului (cuiva), în dezavantajul (cuiva).

DEFAVORABIL, -Ă (< fr.) adj. Care este în dezavantajul cuiva; nefavorabil, neprielnic.

DEFAVORIZA (< fr.) vb. I tranz. A dezavantaja.

DEFAZAJ (< fr.) s. n. (FIZ.) Diferența dintre fazele a două mărimi sinusoidale de aceeași frecvență; diferență de fază.

DEFAZOR (< fr.) s. m. Cvadripol care introduce un defazaj anumit între semnalul de la ieșirea și cel de la intrarea sa.

DEFĂIMA (lat. **diffamiare*) vb. I tranz. A calomnia, a bârfi, a ponegri, a blama.

DEFECANT (< fr.) s. m. (CHIM.) Reactiv de precipitare a substanțelor proteice din soluții (ex. acidul tricloracetic, sulfatul de zinc etc.).

DEFECARE (< fr., lat.) s. f. **1.** Precipitarea albuminelor dintr-o soluție cu ajutorul unui reactiv chimic. ✦ Operație de purificare a zemurilor, în ind. zahărului, prin tratare cu lapte de var. **2.** Defecație.

DEFECAȚIE (< fr., lat.) s. f. Evacuare a materiilor fecale din organism; defecare **(2)**.

DEFECT, -Ă (< germ., lat.) s. n., adj. **1.** S. n. Lipsă, imperfecțiune, deranjament; cusur. ✦ Dezavantaj, inconvenient. **2.** S. n. (FIZ.) *D. de masă* = diferența dintre masa nucleului unui atom (exprimată în unități atomice de masă) și numărul de masă al acestuia. ✧ *D. în cristal* = abaterea rețelei cristaline de la configurația ideală. **3.** Adj. Care s-a defectat, s-a stricat; care are un **d. (1)**.

DEFECTA (< *defect*) vb. I. **1.** Refl. (Despre mașini, aparate, mecanisme etc.) A avea un defect **(1)** sau o defecțiune, a nu mai funcționa; a se strica, a se deteriora. **2.** Tranz. A produce un defect **(1)** la o mașină, la un aparat, la un mecanism etc.

DEFECTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre o parte de vorbire flexibilă) Care are o flexiune incompletă.

DEFECTOLOGIE (< germ., rus {i}; lat. *defectus* „lipsă, slăbiciune" + gr. *logos* „studiu") s. f. Disciplină științifică complexă care studiază comportamentul copiilor cu defecte fizice și psihice, problemele instruirii și educării lor. V. *pedagogie specială*.

DEFECTOSCOP (< fr. {i}; {s} lat. *defectus* „lipsă, slăbiciune" + gr. *skopeo* „a examina") s. n. Aparat folosit în defectoscopie.

DEFECTOSCOPIE (< fr. {i}) s. f. Ansamblul procedeelor de examinare nedistructivă a materialelor și pieselor, bazate pe variația proprietăților fizice (conductibilitate electrică, permeabilitate pentru radiații X, radiații gamma, ultrasunete etc.) în zona în care se află defectul (incluziune, fisură, gol etc.).

DEFECTUOS, -OASĂ (< fr., lat. m.) adj. Cu defecte **(1)**, cu lipsuri.

DEFECȚIUNE (< lat., fr.) s. f. Deranjament care împiedică funcționarea unei mașini, a unui aparat, a unui mecanism, desfășurarea normală a unei acțiuni etc.

DEFENSĂ (< fr.) s. f. (ZOOL.) Fiides **(1)**.

DEFENSIV, -Ă (< fr.) adj., s. f. **1.** Adj. De apărare. **2.** S. f. Apărare.

DEFERENȚĂ (< fr.) s. f. Respect, stimă, considerație, condescendență.

DEFERI (< fr., lat.) vb. IV tranz. (DR.) A trimite o persoană înaintea unui organ de judecată ori de urmărire penală.

DEFERIZARE (*de*[4]- + *ferizare*, după fr.) s. f. Operație de îndepărtare, parțială sau totală, a excesului de fier din apa potabilă, apele minerale sau din vinuri.

DEFERTILIZARE (< *de*[4]- + *fertilizare*) s. f. Pierderea fertilității solului prin cultivarea irațională, prin necultivare îndelungată sau prin acțiunea factorilor de mediu.

DEFERVESCENȚĂ (< fr., lat.) Perioadă de scădere a temperaturii în evoluția unei boli febrile.

DEFETISM (< fr.) s. n. **1.** Lipsă de încredere în posibilitatea obținerii unei victorii. **2.** (DR.) Infracțiune care constă în răspândirea sau publicarea, în timp de război, de zvonuri sau informații false, exagerate sau tendențioase, relativ la situația economică și politică a țării, la starea morală a populației, în legătură cu declanșarea și mersul războiului, precum și cu săvârșirea altor asemenea fapte de natură să slăbească rezistența morală a populației.

DEFETIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. (Și subst.) Neîncrezător, sceptic, pesimist. **2.** S. m. și f. Persoană care săvârșește infracțiunea de defetism.

DEFIBRARE (după fr. *défribage*) s. f. **1.** Operație de mărunțire a lemnului sau a altor materiale lignocelulozice, respectiv de separare a fibrelor, în vederea obținerii pastei de hârtie sau a pastei pentru plăci fibrolemnoase. **2.** (IND. TEXT.) Operație de mărunțire și de desfacere în fibre a foilor de alcaliceluloză în procesul tehnologic de obținere a viscozei.

DEFIBRATOR (< *defibra[re]*) s. n. Mașină sau agregat folosit pentru defibrare.

DEFIBRILARE (după fr. *défibrillation*) s. f. Oprirea fibrilației atriale sau ventriculare și restabilirea ritmului cardiac normal.

DEFIBRILATOR (< fr.) s. n. Aparat generator de stimuli electrici folosit pentru defibrilare.

DEFICIENT, -Ă (< fr., it.) adj. Care este în deficit; care produce mai puțin decât trebuie; insuficient. ✦ (Substantivat) Persoană cu unele defecte fizice sau psihice.

DEFICIENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Soădere, lipsă, greșeală. ✦ Lipsă de integritate anatomică și funcțională a unui organ; absență a anumitor facultăți fizice sau psihice.

DEFICIT (< fr.) s. n. Diferența cu care cheltuielile întrec veniturile, iar nevoile depășesc resursele; pierdere; *p. ext.* lipsă.

DEFICITAR, -Ă (< fr.) adj. Care este în deficit. ✧ *Marfă d.* = marfă pentru care cererea depășește oferta.

DEFILA (< fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre trupe sau despre o mulțime) A trece (în pas cadențat) în coloană prin fața comandanților sau a reprezentanților autorităților, cu ocazia unei parade, a unei serbări sau a unei inspecții. **2.** P. ext. A se succeda fără întrerupere.

DEFILEU (< fr.) s. n. Vale transversală îngustă, cu versanți abrupți, săpată de o apă curgătoare în regiunile muntoase (ex. **d.** Oltului între Turnul Roșu și Cozia sau **d.** Dunării de la Baziaș la Gura Văii).

DE FILIPPO, Eduardo (1900—1984), dramaturg, actor, scenarist și regizor italian. Comedii cu implicații dramatice, aprofundând în sens psihologic tradițiile teatrului popular italian („Napoli, orașul milionarilor", „Blestematele fantome", „Filomena Marturano", „Sâmbătă, duminică și luni").

DEFINI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A da o definiție. ✦ A determina, a delimita, a

Defileu

preciza; a contura, a caracteriza pe cineva. ✦ Refl. A se autocaracteriza.

DEFINIT, -Ă (< *defini*) adj. (Despre cuvinte, noțiuni) Explicat. ✦ Determinat, hotărât. ✧ (LINGV.) *Articol d.* = articol hotărât.

DEFINITIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care este fixat, stabilit pentru totdeauna, care nu mai poate fi modificat; absolut, irevocabil, categoric. ✧ *Hotărâre d.* = hotărâre a unui organ de jurisdicție împotriva căreia nu există cale ordinară de atac. *Profesor* (sau *învățător*) *d.* = profesor (sau învățător) care a obținut definitivatul. ✧ Loc. *În definitiv* = în sfârșit, la urma urmelor.

DEFINITIVA (< *definitiv*) vb. I tranz. A da forma definitivă; a încheia ceva. ✦ A stabili pe cineva definitiv într-un post.

DEFINITIVARE (< *definitiva*) s. f. **1.** Acțiunea de a definitiva. **2.** (DRUM.) Ansamblul lucrărilor necesare pentru amenajarea părții carosabile a unui drum în vederea modernizării acestuia.

Eduardo de Filippo

DEFINITIVAT (< *definitiva*) s. n. Faptul de a definitiva. ✦ Examen dat în scopul obținerii numirii definitive în învățământul preșcolar, primar, gimnazial și liceal.

DEFINITORIU, -IE (< *defini*) adj. Care definește, care caracterizează; *p. ext.* caracteristic.

DEFINIȚIE (< fr.) s. f. **1.** (LOG.) Propoziție sau ansamblu de propoziții determinând semnificația unui termen sau indicând caracteristicile esențiale ale unui obiect sau ale unei clase de obiecte. Într-o **d.** se disting: termenul sau combinația de termeni nou introduși (definitul); termenul sau combinația de termeni ale căror sensuri sunt deja cunoscute (definitorul). ✦ (La Aristotel) Determinare a naturii sau a esenței unei specii prin indicarea genului care o cuprinde (gen proxim) și a diferenței specifice prin care se delimitează de celelalte specii. ✧ Expr. *Prin definiție* = prin însăși natura lucrului, decurgând în mod necesar din totalitatea notelor sale caracteristice. **2.** (TELEC.) Conținutul de detalii al unei imagini de televiziune sau de fototelegrafie, exprimat prin numărul de elemente în care trebuie descompusă imaginea, astfel încât un element să nu conțină mai multe nuanțe de luminozitate.

DEFLAGRANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un combustibil sau un exploziv) Care arde prin deflagrație.

DEFLAGRAȚIE (< fr., lat. *deflagratio*, de la *flagrare* „a arde") s. f. Ardere explozivă care se propagă cu viteze de ordinul metrilor pe secundă. V. *detonație* **(1)**.

DEFLAȚIE (< fr. {i}) s. f. **1.** (EC.) Modalitate (cea mai drastică) de combatere a inflației prin reducerea masei monetare în circulație, în scopul diminuării cererii de consum. ✧ *D. monetară* = restrângere a circulației biletelor de bancă. *D. financiară* = practicare a politicii excedentelor bugetare, achitarea datoriei publice față de banca centrală. *D. de credit* = ridicare a nivelului dobânzilor și limitare a acordării creditelor, controlul prețurilor și al salariilor, sporirea nivelului impozitelor. **2.** (GEOMORF.) Proces de îndepărtare, sub acțiunea vântului, a materialului fin rezultat în urma *coraziunii*.

DEFLAȚIONIST, -Ă (< fr.) adj. Referitor la deflație; care promovează o politică economică bazată pe deflație **(1)**.

DEFLECTOR (< fr. {i}; {s} lat. *deflecto* „a abate") s. n., adj. I. S. n.

1. Dispozitiv utilizat pentru modificarea direcției unui curent de fluid (ex. **d.** camerei de fum, **d.** pistonului etc.). ✧ *D. de undă* = dispozitiv folosit la ajutajele de aspirație (difuzoare) ale unor turboreactoare pentru micșorarea pierderilor de energie la intrarea în difuzor. *D. de flăcări* = ansamblu de instalații care protejează platforma de lansare a unei rachete împotriva acțiunii distructive a jeturilor de flăcări ale motoarelor. **2.** Dispozitiv pentru ventilația naturală din încăperi, montat în exteriorul clădirilor, care folosește energia cinetică a vântului. **II.** Adj. Care servește la producerea deflexiei.

DEFLEGMARE (< fr. {i}) s. f. Operație de condensare parțială a vaporilor rezultați dintr-o distilare pentru a îndepărta componenții grei din vaporii respectivi; prin **d.** se realizează o mai bună separare între compușii cu volatilități diferite.

DEFLEXIE (< fr.) s. f. **1.** Schimbare a direcției de curgere a unui fluid cu ajutorul unui deflector. **2.** Schimbare a direcției de propagare a unui fascicul de particule electrizate, care se mișcă în vid sau într-un gaz rarefiat, cu ajutorul unui câmp electric sau magnetic exterior; deviere **(2)**.

DEFLOCULARE (după fr. *défloculation*) s. f. (CHIM.) Proces de solubilizare a unor precipitate amorfe de *floculare* sau a unor soluții coloidale prin adăugare de electroliți ai căror ioni încarcă electric particulele solide precipitate, desfăcându-le în microparticule; peptizare.

DEFLORARE (după fr. *défloration*) s. f. Dezvirginare.

DEFOCALIZARE (< *de*[4]- + *focalizare*) s. f. Focalizare defectuoasă a unui fascicul de electroni într-un tub catodic. ✧ *Defocalizarea undelor radio* = abatere de la forma sferică a suprafețelor de undă, în propagarea troposferică a undelor radioelectrice.

Daniel Defoe

DEFOE [difəu], **Daniel** (c. 1660—1731), scriitor englez. Pamfletar îndrăzneț pe teme politice și religioase. Primul mare romancier realist englez, **D.** este un observator și un analist minuțios, preocupat de morala individuală și socială. Cunoscut îndeosebi prin romanul „Viața și nemaipomenitele aventuri ale lui Robinson Crusoe", elogiu al puterii omului de a rezista și de a stăpâni natura. Aceleași calități realiste denotă „Moli Flanders", frescă a lumii interlope londoneze, și „Un jurnal din anul ciumei".

DEFOLIA (< lat. *defolio* „a desfrunzi") vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. A înlătura frunzele unor plante de cultură (ex. bumbac, ricin) prin stropire cu substanțe chimice (defoliatoare) pentru a grăbi coacerea sau a ușura recoltarea mecanizată. **2.** Refl. (Despre copaci, plante) A-și pierde frunzele în urma atacului unor dăunători (omizi, lăcuste).

DE FOREST [də fɔrist], **Lee** (1873—1961), inventator american. Pionier în domeniul radiotelegrafiei, al sonorizării filmelor și al televiziunii. A construit trioda (1906), realizare ce a făcut posibilă telefonia transcontinentală. Preocupări în domeniul radioelectricității.

DEFORMA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A(-și) modifica, a(-și) altera, a(-și) strica forma; a (se) șlui, a (se) urâți, a (se) poci. ✦ Tranz. Fig. A reproduce inexact; a denatura **(1)**. **2.** Tranz. A produce o modificare a dimensiunilor, a formei etc. unui corp sub influența unor eforturi interioare sau exterioare.

DEFORMABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un corp) Care are proprietatea de a se deforma.

DEFORMANT, -Ă (< fr.) adj. Care deformează, care determină o deformație. ✧ *Regim d.* = regim al unei rețele electrice de curent alternativ, în care curentul, uneori și tensiunea, nu variază sinusoidal în timp; este determinat de prezența unor elemente de circuit neliniare (redresoare, bobine cu miez de fier etc.).

DEFORMARE (< *deforma*) s. f. Acțiunea de a (se) deforma și rezultatul ei. ✧ *D. plastică* = procedeu de prelucrare prin **d.** a materialelor în stare solidă, la cald sau la rece, având ca scop obținerea de semifabricate sau piese finite (ex. forjarea, ambutisarea, laminarea, îndoirea etc.). *Deformarea rocilor* = modificare a volumului și implicit a formei rocilor sub acțiunea stresului **(2)** și a presiunii litostatice, rezultând structuri noi, secundare (**d.** elastice, **d.** plastice și **d.** rupturale).

DEFORMAȚIE (< fr., lat.) s. f. Modificare a formei (și a dimensiunilor) unui corp sub acțiunea unei forțe mecanice exterioare, a variațiilor de temperatură, a câmpului magnetic. V. *elastic, plastic.* ✧ *D. profesională* = folosirea mecanică în viața de toate zilele a unor deprinderi dobândite prin exercitarea profesiunii.

DEFOSFORARE (după fr.) s. f. Eliminare a fosforului din topitura metalică, prin oxidare în procesul de afinare, la elaborarea oțelului.

DEFREGGER, Franz von (1835—1921), pictor austriac. Prof. univ. la München. Autor de scene idealizate cu țărani tirolezi, interioare și studii de portret.

DEFRIȘA (< fr.) vb. I tranz. A înlătura (prin tăiere sau ardere) tot arboretul de pe o suprafață spre a obține un teren propriu pentru agricultură, pășunat, construcții etc. sau pentru a-l împăduri din nou; a despăduri.

DEFULARE (< fr.) s. f. Proces psihic, invers refulării, constând în eliberarea, prin readucerea în conștiință, a tendințelor refulate și în reducția tensiunilor acumulate prin refulare.

DEFUNCT, -Ă (< lat., fr.) adj., s. m. și f. (Om) mort, răposat, decedat.

DEGAJA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A răspândi, a dezvolta **(5)**, a împrăștia, a emana (căldură, miros etc.). ✦ A elimina, a scoate un gaz dintr-o combinație chimică. **2.** A elibera, a scuti pe cineva de o sarcină, de o îndatorire. ✦ A înlătura un obstacol sau ceva care împiedică. **3.** (La fotbal) A trimite mingea departe de propria poartă pentru a evita o acțiune periculoasă a adversarului. ✦ (La scrimă) A-și desprinde floreta de cea a adversarului.

DEGAJAMENT (< fr.) s. n. **1.** Încăpere care servește ca spațiu de comunicație între încăperile unui apartament ori ale unei clădiri publice sau între interiorul unei clădiri și exteriorul ei. **2.** (TEATRU) Porțiune situată în fundul și în extremitățile laterale ale scenei, care servește pentru depozitarea decorurilor, recuzitei etc.

DEGAJARE (< *degaja*) s. f. **1.** Acțiunea de a degaja; răspândire, exalare; eliberare de o greutate, de un obstacol etc. ✦ Operație de îndepărtare a unei porțiuni de material de pe o piesă, de pe un teren etc. în vederea unei operații ulterioare. **2.** Canelură circulară realizată prin așchiere la exteriorul sau în interiorul unei piese cilindrice sau tubulare.

DEGAJAT, -Ă (< *degaja*) adj. Eliberat de o îndatorire, de o greutate, de un

obstacol; (despre oameni și mișcările lor) liber în mișcări, nestânjenit.

DEGAS [dəga], **Edgar** (1834—1917), pictor, desenator și sculptor francez. Apropiat de impresioniști prin interesul acordat instantaneului mișcării („Repetiția unui balet pe scenă", „Clasa de dans") și transfigurării formelor cu ajutorul culorii și al efectelor de lumină. Scene de gen din viața pariziană („La un pahar de absint", „Călcătoreasa"). În desen a folosit o linie precisă și suplă.

DE GASPERI, Alcide (1881—1954), om politic italian. Unul dintre fondatorii Partidului Democrat-Creștin (1943); prim-min. (1945—1953) și, în repetate rânduri, ministru al Afacerilor Externe.

de GAULLE, Charles v. **Gaulle, Charles de.**

DEGAZARE (< *de*[4]- + *gazare*) s. f. **1.** Eliminare a gazelor dintr-un fluid, de pe o suprafață solidă sau dintr-un spațiu închis prin metode de natură fizică, termică, chimică. **2.** Operație de neutralizare (prin procedee fizice sau fizico-chimice) a efectelor substanțelor toxice de luptă.

DEGAZIFICARE (DEGAZEIFICARE) (< *de* + *gazificare*) s. f. Operație de îndepărtare a materiilor volatile din cărbuni prin distilare la temperaturi înalte în absența aerului.

DEGAZOLINARE (după fr.) s. f. Eliminarea hidrocarburilor C_{4+} sau C_{5+} din gazele naturale sau asociate, în vederea obținerii gazolinei; (înv.) dezbenzinare.

DEGAZOR (< fr.) s. n. Aparat folosit pentru eliminarea gazelor (oxigen, dioxid de carbon) din apa industrială (centrale termoelectrice, ind. chimică și petrochimică etc.) pentru evitarea coroziunii instalațiilor.

Edgar Degas: „La un pahar de absint"

DEGEABA (< *de*[3] + *geaba*) adv. **1.** Fără nici un folos, în zadar, zadarnic. **2.** Fără plată, gratis.

DEGENERA (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** (BIOL.) A-și pierde, total sau parțial, unele însușiri morfologice sau funcționale în urma acțiunii unor factori de mediu sau ereditari (ex. prin parazitism, prin consangvinizare). **2.** Fig. A se schimba în rău, pierzându-și înfățișarea sau caracterul inițial; a decădea.

DEGENERESCENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** (BIOL.) Transformare a unei structuri biologice organizate într-o structură ce și-a pierdut atât caracterele distincte cât și funcția normală. **2.** (MED.) Modificare patologică regresivă a unui țesut sau a unui organ, ca urmare a suprimării legăturii lui cu sistemul nervos sau cu circulația sangvină, a unei intoxicații grave a organismului sau a unui deficit de metabolism (ex. **d.** grasă, **d.** amiloidă etc.). **3.** (PSIH.) Degradare mentală și morală. **4.** (MAT., FIZ.) Existența mai multor funcții proprii corespunzătoare unei singure valori proprii a unui operator.

DEGERA (lat. *degelare*) vb. I intranz. **1.** A suferi o degerătură. **2.** A-i fi cuiva foarte frig, a tremura de frig. **3.** (Despre plante, fructe, legume) A-și pierde puterea germinativă din cauza înghețului; a se deprecia prin înghețare.

DEGERĂTURĂ (< *degera*) s. f. Modificare locală a țesuturilor, de la înroșire și umflare temporară până la cangrenă umedă, provocată de acțiunea frigului.

DEGERMINA (după fr.) vb. I tranz. A efectua operația de degerminare.

DEGERMINARE (< *degermina*) s. f. Operație de îndepărtare a embrioanelor (germenilor) din cereale în procesul măcinării.

DEGET (lat. *digitus*) s. n. **1.** Fiecare dintre prelungirile mobile, alcătuite din falange, cu care se sfârșesc mâna și talpa piciorului la om sau laba la unele animale. ✧ Expr. *A avea* (sau *a-i fi*) *în degetul cel mic* = a cunoaște foarte bine. *Îi numeri* (sau *îi poți număra*) *pe degete* = sunt foarte puțini. *A pune degetul* = a aplica amprenta digitală în loc de semnătură. *A pune degetul pe rană* = a găsi punctul sensibil al unei situații. *A încerca marea cu degetul* = a încerca imposibilul. **2.** Piesă componentă a aparatelor de tăiere la cositori, secerători, combine de cereale etc., care separă și sprijină plantele în momentul tăierii. **3.** (Înv.) Veche unitate de măsură a lungimii, egală cu 2,54 cm.

DEGETAR (**1**, < *deget*, **2** lat.) s. n. **1.** Căpăcel din metal sau din material plastic, care se poartă la cusut pe degetul cu care se împinge acul pentru a-l proteja de împunsături. **2.** Denumire dată plantelor erbacee veninoase din genul *Digitalis*, familia scrofulariaceelor, cu frunze alterne acoperite cu peri moi și flori cu corola tubuloasă, alb-gălbuie, galbenă sau roșie-purpurie.

DEGETĂRUȚ (< *degetar*) s. m. Denumire dată plantelor erbacee perene din genul *Soldanella*, familia primulaceelor, cu frunze mici, reniforme și flori palid-violete sau arămii-roșietice, în formă de clopot, dispuse câte 1—8 în vârful tulpinii; cresc în regiunile de munte.

DEGEȚEL (< *deget*) s. n. **1.** Diminutiv al unui deget (**1**). **2.** (BOT.) *Degețel-roșu* = plantă erbacee bienală din familia scrofulariaceelor, înaltă de 30—100 cm, cu corola florilor tubuloasă, roșie-purpurie *(Digitalis purpurea);* digitală. Se cultivă ca plantă medicinală pentru frunzele sale care conțin digitalină.

DEGHIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) îmbrăca în așa fel încât să nu poată fi recunoscut; a (se) travesti. ✦ Tranz. Fig. A disimula, a masca, a ascunde.

DEGIVRA (< fr.) vb. I tranz. A înlătura stratul de gheață sau de chiciură format pe suprafețele care vin în contact cu aerul umed la temperaturi scăzute.

DEGIVROR (< fr.) s. n. Instalație de protecție a unui avion contra *givrajului.*

DEGLUTIȚIE (< fr.; {s} lat. *deglutio* „a înghiți") s. f. Act fiziologic reflex prin care bolul alimentar trece din gură, prin esofag, în stomac; înghițire.

DEGOMARE (după fr.) s. f. Operație de eliminare totală sau parțială a sericinei din firele sau țesăturile de mătase pentru ca acestea să capete caracteristici de prelucrare și de calitate mai înalte.

DEGRABĂ (< *de*[3] + *grabă*) adv. **1.** La repezeală, repede, iute. **2.** De timpuriu, devreme.

DEGRADA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A înjosi. **2.** Tranz. (MILIT.) A aplica pedeapsa degradării. **3.** Refl. A ajunge într-o stare de decădere; a se declasa. **4.** Refl. (Despre sisteme tehnice sau fizice, obiecte, materiale etc.) A se strica, a se deteriora, a se ruina. **5.** Tranz. și refl. (AGR.) A face să-și piardă sau a-și pierde fertilitatea ori capacitatea de producție; a deveni sau a face să devină neproductiv.

DEGRADANT, -Ă (< fr.) adj. Care degradează; înjositor, umilitor, degradator.

DEGRADARE (< *degrada*, după fr. *dégradation*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) degrada. **2.** Înjosire. **3.** (DR.) *D. militară* = pierderea gradului în armată, excluderea din rândurile ei și interzicerea de a purta însemnele gradului sau decorații ca urmare a săvârșirii unor fapte grave, pedepsite de legea penală. **4.** Modificare a calităților unui sistem fizic sau tehnic, ale unui material etc. care duce la scăderea valorii acestuia dintr-un anumit punct de vedere (ex. **d.** zăcămintelor petrolifere în urma unei exploatări neraționale, **d.** cărbunilor stocați un timp îndelungat etc.). ✧ *Degradarea energiei* = scăderea energiei libere a unui sistem fizic izolat, prin transformări ireversibile care conduc la creșterea entropiei. ✧ (CHIM.) *Reacție de d.* = reacție prin care se realizează o rupere (desfacere) controlată a legăturilor chimice din molecula unui compus organic. *Degradarea polimerilor* = proces ireversibil constând în modificarea compoziției și structurii polimerilor naturali și sintetici, sub acțiunea unor factori din mediul de prelucrare și/sau utilizare, care se reflectă defavorabil în proprietățile legate de valoarea lor de întrebuințare. **5.** (AGR.) *Degradarea solului* = totalitatea schimbărilor produse în solurile spălate intens prin apa de infiltrație, care determină scăderea fertilității acestora. *Degradarea terenurilor* = îndepărtare totală sau parțială a stratului de sol, ca urmare a eroziunii de suprafață, a alunecărilor de teren, a acțiunii torenților ș.a. Este foarte puternică în reg. cu roci friabile și cu versanți abrupți, fiind favorizată de despăduriri, pășunatul excesiv, aratul în lungul pantei etc. *Degradarea mediului* = proces complex de alterare a calității mediului înconjurător datorat interacțiunii om-mediu sau unor cauze naturale (inundații, erupții vulcanice etc.).

DEGRAS (< fr.) s. n. Amestec de grăsimi emulsionabile, folosit în ind. pielăriei, la tratarea pieilor, pentru a le face mai suple, pliabile, cu un tușeu plin și moale etc.

DEGRESA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A îndepărta grăsimea de pe suprafața unor obiecte (metalice), prin procedee chimice, electrochimice, mecanice etc., în vederea constatării unor defecte sau a pregătirii lor pentru prelucrări ulterioare. **2.** A extrage grăsimea dintr-un aliment în scopuri dietetice sau tehnologice.

DEGRESANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care degresează. **2.** S. m. Substanță întrebuințată pentru degresare (ex. solvenți organici, soluții alcaline etc.).

DEGRESIV, -Ă (< fr.) adj. Care se reduce, care scade, care descrește treptat; descrescător.

DEGRESIVITATE (< *degresiv*) s. f. Practică de promovare a vânzărilor, conform căreia prețul scade proporțional cu creșterea cantității cumpărate.

DEGREVA (< fr.) vb. I tranz. A descărca o persoană fizică sau juridică de o anumită sarcină sau obligație.

DEGREVARE (< *degreva*) s. f. Acțiunea de a degreva și rezultatul ei. ✦ (EC.) Diminuare sau scutire de taxe fiscale.

DEGRINGOLADĂ (< fr.) s. f. Prăbușire, cădere, rostogolire rapidă. ✦ Fig. Decădere, ruinare, degradare progresivă.

DEGROSISOR (după fr. *dégrossisseur*) s. n. Filtru cu stratul filtrant alcătuit din pietriș mărunt folosit pentru limpezirea parțială, preliminară, a apei.

DEGROȘARE (< *degroșa*, după fr.) s. f. Operație de prelucrare, prin așchiere, a unei piese brute, spre a o aduce la o formă și la dimensiuni apropiate de cele finale.

DEGUSTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A aprecia cu ajutorul gustului, mirosului, văzului calitățile organoleptice ale unui produs alimentar (mai ales vin).

DEGUSTĂTOR (< *degusta*) s. m. Persoană însărcinată cu degustarea vinurilor, lichiorurilor, fructelor și a altor produse alimentare.

de HAVILLAND [də hæviland], **Olivia** (n. 1916), actriță americană de teatru și film. Roluri de complexitate dramatică și psihologică („Pe aripile vântului", „Verișoara mea Rachel", „Groapa cu șerpi").

Olivia de Havilland
(în „Moștenitoarea")

Premiul Oscar: 1942 („Destinul doamnei Norris") și 1949 („Moștenitoarea").

DEHIDROGENARE (după fr.) s. f. Reacție de eliminare (termică sau catalitică) a hidrogenului din molecula compușilor organici, utilizată pe scară industrială în petrochimie la obținerea hidrocarburilor nesaturate.

DEHIDROGENAZE (< fr., germ.) s. f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care determină transferul atomilor de hidrogen de pe un substrat către moleculele acceptoare; au rol esențial în metabolismul intermediar; transhidrogenaze.

DEHISCENȚĂ (< fr., engl.; {s} lat. *dehisco* „a se desface") s. f. Deschidere de la sine a unui fruct uscat, a unui sporange sau a unei antere ajunse la maturitate.

DEHIWALA-MOUNT LAVINIA, oraș în SV Rep. Sri Lanka, la S de Colombo; 196 mii loc. (1990). Stațiune balneară. Celebră grădină zoologică. Include și orașul Galkissa.

DEHMEL [de:məl], **Richard** (1863—1920), poet german. Adversar al naturalismului. Mari poeme-imnuri în care celebrează erosul („Mântuiri", „Femeie și univers"). Lirică social-umanitaristă.

DEHMELT [de:məlt], **Hans Georg** (n. 1922), fizician american. Prof. univ. la Seattle. Contribuții în domeniul fizicii nucleare. Studii privind spectroscopia ionică. A elaborat (1957) metoda de pompaj optic *(metoda D.)*. Premiul Nobel pentru fizică (1989), împreună cu N. F. Ramsey și W. Pauli.

DE HOOCH v. **Hooch**.

DEHRA DÛN, oraș în N Indiei (Uttar Pradesh), la poalele Himalayei; 367,4 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de c.f. Centru comercial (ceai, orez, grâu). Institut de cercetări forestiere. Sediul Serviciului Topografic al Indiei. Stațiune balneoclimaterică (Mussoorie). Templu din sec. 17.

DEICTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *deiktikos* „demonstrativ") adj. (LINGV.) Care arată, care demonstrează; care întărește un sens.

DEIMOS, satelit al planetei Marte; c. 6 km diametru. Descoperit în 1877 de astronomul american A. Hall.

DEIR-EL-BAHARI, localit. în Egiptul de Sus, pe malul stâng al Nilului, în apropiere de Teba. Temple ale faraonilor Mentuhotep II, Tutmes III și celebrul templu în terase al reginei Hatșepsut (1503—1482 î.Hr.).

DEIR-EZ-ZOR (DAYR AZ-ZAWR), oraș în E Siriei, pe Eufrat; 125 mii loc. (1992). Expl. de asfalt și sare. Nod de comunicații rutiere. Piață pentru bumbac și zahăr.

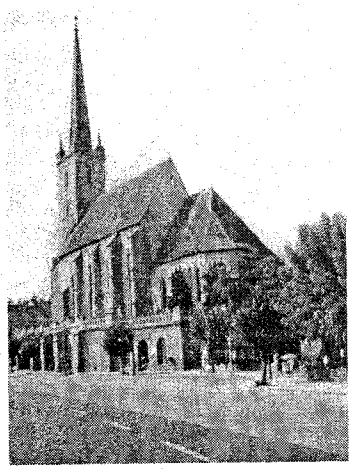

Dej. Biserica reformată

Eugène Delacroix:
„Moartea lui Sardanapal" (detaliu)

DEISENHOFER [daizənhofər], **Johann** (n. 1942), chimist german. Prof. univ. la Dallas. Contribuții la elucidarea structurii tridimensionale a centrului de reacție a fotosintezei. Premiul Nobel pentru chimie (1988), împreună cu R. Huber și H. Michel.

DEISM (< fr.) s. n. Credința în existența unuia sau mai multor zei. ✦ (În sec. 17—18) Credința în existența unei ființe supreme care este principiul și sursa oricărei realități, dar care nu intervine în ordinea naturii și a societății, acestea funcționând autonom în afara creației primordiale (Voltaire, J.-J. Rousseau, B. Franklin, Th. Jefferson). ◇ *Deismul englez* = mișcare religioasă din sec. 17—18 care a accentuat religia naturală și a respins revelația, dogmele, urmărind stabilirea unor temeiuri raționale pentru credința în existența lui Dumnezeu (H. de Cherbury, M. Tindal, A. Collins).

DEIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care susține deismul, privitor la deism. **2.** S. m. și f. Adept al deismului.

DEÎMPĂRȚIT (< *de*[3] + *împărțit*) s. m. (MAT.) Primul termen al unei împărțiri, care urmează să fie împărțit la cel de-al doilea termen.

DEÎNMULȚIT (< *de*[3] + *înmulțit*) s. m. (MAT.) Primul factor al unei înmulțiri, care urmează să fie înmulțit cu cel de-al doilea factor.

DEJ, municipiu în jud. Cluj, în NV Pod. Transilvaniei, pe stg. Someșului, în apropierea confl. Someșului Mare cu Someșul Mic; 41 585 loc. (1995). Nod de comunicații. Cariere de nisip. Expl. de sare și de tufuri dacitice (Ocna Dejului). Termocentrală. Combinat pentru industrializarea lemnului, de celuloză și hârtie. Conf. și tricotaje. Produse refractare și alim. (conserve de legume și fructe, preparate din carne și lapte, panificație). Stațiune balneoclimaterică, sezonieră, cu ape sărate (Ocna Dejului). Centru pomicol. Biserică reformată (sec. 15—16), construită în stil gotic târziu; fosta mănăstire franciscană cu biserică barocă din sec. 18. Muzeu de istorie. Menționat prima oară în 1214; s-a dezvoltat în strânsă legătură cu exploatarea și comerțul sării. Populația de aici a participat la răscoalele din 1437—1438 și 1514. Declarat municipiu în 1968.

DEJA (< fr.) adv. În acest (sau acel) moment, (încă) de pe acum (sau de pe atunci).

DEJALEN s. n. Țesătură din fire de bumbac mercerizate, de calitate superioară, întrebuințată la confecționarea cămășilor bărbătești, a bluzelor etc.

DEJECȚII (< fr., lat.) s. f. pl. **1.** Reziduuri solide și lichide (materii fecale și urină) umane și animale. ✦ Resturi de substanțe, apă și lichide murdare provenite din fabrici sau gospodării, care infectează, degradează solul sau apele naturale în care se scurg. **2.** *Con de dejecție* v. *con* **(2).**

Frederik Willem de Klerk

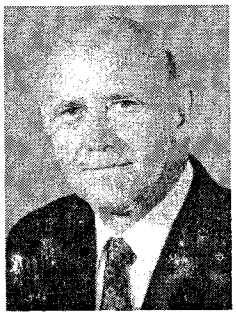

DEJNEV 1. Semion Ivanovici (c. 1605—1673), navigator și călător rus. În 1643 a efectuat o expediție în NE Siberiei, pe valea fl. Indigirka. Între 1644 și 1648, împreună cu F. A. Popov, navighează pe fl. Kolîma, iese în M. Ciukotsk, ocolește capul care-i va purta numele (din 1879) și trece în M. Bering, descoperind str. care desparte Asia de America. **2.** Cap în extremitatea de NE a Asiei, în Pen. Ciukotsk, cel mai estic *punct al Asiei, situat la* 66°5' lat. N și 169°40' long. V.

DEJOJARE (după fr. *déjucher*) s. f. Manevră în timpul decolării unui hidroavion care constă în ridicarea acestuia cu *coca* deasupra valurilor, având în apă numai *redanul*, pentru a micșora rezistența la înaintare.

DEJUCA (< *juca*, după fr. *déjouer*) vb. I tranz. A zădărnici planurile sau uneltirile cuiva.

DEJUGA (lat. **disjugare*) vb. I tranz. A scoate boii din jug.

DEJUN (< *dejuna*) s. n. Masă de prânz, prânz; timp al zilei când se servește această masă. ◇ *Micul d.* = prima masă, gustarea de dimineață.

DEJUNA (< fr.) vb. I intranz. A lua masa de prânz; a prânzi.

DEKKER [dękə], **Thomas** (c. 1570—1632), dramaturg și pamfletar englez. Reprezentant al teatrului elisabetan („Praznicul ciubotarului", „Bătrânul Fortunas", „Depravata cinstită"). Proză satirică, tablou expresiv al Angliei sec. 16 și 17 („Anul minunilor", „Abecedarul netotului").

de KLERK [də klęrk], **Frederik Willem** (n. 1936), om politic sud-african. De mai multe ori ministru. Președinte (1989—1994) și vicepreședinte (din 1994) al Rep. Africa de Sud. Premiul Nobel pentru pace (1993), împreună cu N. Mandela.

DELACROIX [dəlacrua], **Eugène** (1798—1863), pictor romantic, desenator, gravor și litograf francez. Compoziții care reflectă, într-un colorit de mare dinamism, evenimente dramatice contemporane vieții artistului („Masacrul din Chios", „Grecia agonizând la Missolonghi", „Libertatea conducând poporul"), tablouri cu subiect oriental („Femei din Alger", „Moartea lui Sardanapal"), portrete, naturi moarte, scene de vânătoare, peisaje etc. A ilustrat operele lui Shakespeare, Goethe, Byron, W. Scott ș.a. Autor al unui

remarcabil „Jurnal", cu reflecții asupra picturii.

DELAGOA [delăgoə], golf în SE Africii, la Oc. Indian, pe coasta Mozambicului. Lungime: 112 km; lățime: 25—40 km. Ad. max.: 16 m. Aici se află portul Maputo.

DELAMBRE [dəlă:br], **Jean-Baptiste Joseph, cavaler** (1749—1822), astronom și geodez francez. Împreună cu P. Méchain a măsurat (1792—1799) arcul meridian între Dunkerque și Barcelona, în scopul stabilirii sistemului metric. Studii asupra sateliților lui Jupiter și Saturn și lucrări de istorie a astronomiei.

DELANNOY [dəlanuą], **Jean** (n. 1908), regizor francez de film. Creație în stiluri și genuri diferite, vădind o remarcabilă abilitate tehnică („Legenda îndrăgostiților", „Cocoșatul", „Simfonia pastorală", „Un minut de adevăr", „Soarele vagabonzilor").

DELAPIDA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A săvârși o *delapidare*.

DELAPIDARE (< *delapida*) s. f. (DR.) Infracțiune care constă în însușirea, folosirea sau traficarea de către un angajat, în interesul său sau a altei persoane, a unor sume de bani sau a altor bunuri din avutul public, aflate în gestiunea sau în administrarea sa.

DE LA ROCHE [də la roș], **Mazo** (1885—1961), romancieră canadiană de limbă engleză. Seria de romane de factură clasică „Jalna", cronică a familiei Whiteoak.

DELAROCHE [dəlaroș], **Paul Hipollyte** (1797—1856), pictor academist francez. Autor de portrete și pictură istorică („Copiii lui Eduard").

Robert Delaunay: „Turnul Eiffel"

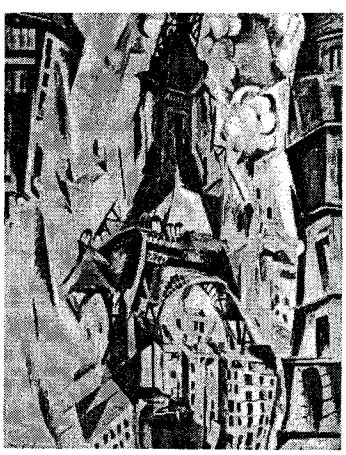

Barbu Delavrancea

Celia Delavrancea

DELATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Denunțător, (fam.) pârâtor, turnător.

DELAȚIUNE (< fr., lat.) s. f. Denunț; (fam.) pâră.

DELAUNAY [dəlonę], **Louis Arsène** (1826—1903), societar al Comediei Franceze. Roluri, în special, în piesele lui Alfred de Musset. Prof. la Conservatorul din Paris, calitate în care a contribuit la formarea unor mari actori români de la sfârșitul sec. 19.

DELAUNAY [dəlonę] **1. Robert D.** (1885—1941), pictor francez. Aderent la orfism („Orașul Paris", „Ferestrele simultane prismatice", „Discurile", „Forme circulare cosmice", „Turnul Eiffel"). Scrieri publicate sub titlul „De la cubism la arta abstractă". **2. Sonia Terk D.** (1885—1979), pictoriță franceză de origine rusă. Soția lui **D. (1).** Lucrări în stilul cubismului și orfismului („Bal Bullier"). A abordat și arta decorativă („țesături simultane"), scenografia și ilustrația de carte.

DE LAURENTIIS, Dino (n. 1919), producător italian de film. A finanțat importante filme italiene postbelice („Orez amar", „Europa '51", „La strada", „La dolce vita" etc.). Stabilindu-se în S.U.A. (1971), a fost producătorul unor regizori ca John Huston, Sidney Lumet, Sidney Pollack, Ingmar Bergman, Miloš Forman.

DE LAVAL, Gustaf (1845—1913), inginer suedez. Inventator al turbinei cu vapori, care-i poartă numele (1883).

DELAVRANCEA 1. Barbu D. (pseud. lui *Barbu Ștefănescu*) (1858—1918, n. București), scriitor, avocat și om politic român. Acad. (1912). Temperament romantic, cu înclinație spre fantasticul popular și istorie, a cultivat nuvela idilică („Sultănica"), povestirea poematică sau baladescă („Bunicul" și „Bunica"), basmul nuvelistic. Atras de realismul observației sociale și de experimentalismul naturalist al investigațiilor psihologice, s-a îndreptat spre o proză de critică a moravurilor, cu accente pamfletare, populată de eroi inadaptabili („Trubadurul", „Paraziții"). Capodoperele sale — „Hagi Tudose" și „Domnul Vucea" — realizează caractere în sens clasic. Construită în jurul personalității uriașe a lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, trilogia dramatică „Apus de soare", „Viforul" și „Luceafărul" proiectează luptele pentru succesiune, precum și neatârnarea Moldovei, într-un cadru romantic, colorat de efuziuni lirice. Orator remarcabil și publicist pasionat, a susținut rezolvarea problemei țărănești, înfăptuirea unității naționale prin intrarea României în război de partea Antantei. De mai multe ori ministru. Primar al Capitalei (1899 și 1906). Contribuții în folcloristică și critica plastică. **2. Celia D.** (1887—1991, n. București), pianistă română. Fiica lui **D. (1).** Prof. univ. la Conservatorul din București. Interpretare caracterizată prin viziunea sensibilă asupra operei. Cronici muzicale, memorialistică („Dintr-un secol de viață"), proze („Vraja"). **3. Henrieta D. — Gibory,** (1894—1987, n. București), arhitectă română. Fiica lui **D. (1).** A promovat interpretarea modernă, funcționalistă a tradiției naționale, construind locuințe în București, Eforie Nord, Balcic ș.a. și clădiri publice (Amfiteatrul Spitalului Colțea, Consulatul Franței, Catedrala din Oltenița).

DELAWARE [dęlăuə] **1.** Fl. navigabil în E S.U.A.; 660 km. Izv. din culmea Catskill (Apalași), trece prin Trenton și Philadelphia și se varsă în golful cu același nume, printr-un larg estuar. Legat printr-un canal de fl. Hudson și Chesapeake. **2.** Golf al Oc. Atlantic, pe coasta estică a S.U.A. Lungime: 80 km. Lățime minimă: 18,5 km. Navigație. Ostreicultură. **3.** Pen. pe coasta estică a S.U.A., între G. Chesapeake și golful cu același nume. Relief de câmpie joasă,

mlăștinoasă. **4.** Stat în E S.U.A.; 5,3 mii km²; 700 mii loc. (1993). Centru ad-tiv: *Dover*. Economie industrial-agrară. Agricultură preorășenească (legumicultură, creșterea animalelor, pomicultură).

DELĂSA (< *lăsa*, după fr. *délaisser*) vb. I refl. A dovedi nepăsare, neglijență față de o muncă începută, a abandona un lucru început.

DELBET [delbe], **Pierre** (1861—1957), chirurg și fiziopatolog francez. Lucrări de patologie și terapeutică a proceselor infecțioase. A descoperit tehnici de chirurgie vasculară și ortopedie (semnul **D.**, aparat **D.**); a cercetat rolul magneziului în prevenirea tumorilor maligne.

DELBRÜCK, Max (1906—1981), microbiolog american de origine germană. Prof. univ. la Pasadena. Promotor al geneticii bacteriofagilor, a demonstrat experimental încrucișarea acestora și capacitatea de recombinare a constituenților lor genetici. A elucidat substratul biochimic al transmiterii informației genetice la organisme. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1969), împreună cu A. D. Hershey și S. E. Luria.

DEL CHIARO, Anton Maria (1669—după 1727), călător italian, secretar (din 1709) al domnilor Țării Românești Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino. Lucrarea sa „Revoluțiile Valahiei" este un izvor însemnat pentru cunoașterea vieții politice, economice și culturale a Țării Românești la sfârșitul sec. 17.

DELCO (< fr.; {s} engl. *D[ayton] E[ngineering] L[aboratories] C[o] O[hio]*) s. n. *Cap distribuitor*.

DEL CONTE, Rosa (n. 1907), istoric literar italian. Prof. la Univ. București și Cluj, apoi la Milano și Roma. Prof. la

Delfi. Tezaurul atenienilor

prima catedră oficială de limbă și literatură română din Italia (1968—1982). Studii despre folclorul românesc religios și despre scriitori români clasici și moderni. Cartea sa „Mihai Eminescu sau despre Absolut" constituie o contribuție fundamentală la exegeza eminesciană. Traduceri în italiană din T. Arghezi, L. Blaga, M. Sadoveanu și în românește din E. Vittorini, E. Montale și S. Quasimodo.

DEL CREDERE (expr. it.) Termen desemnând acceptarea și garantarea de către o firmă specializată (numită *agenție del credere*) sau broker a plății unei datorii contractate în vederea cumpărării de hârtii de valoare.

DELEANU, Nicolae (1879—1959, n. Galați), fitofiziolog și biochimist român. Prof. univ. la Iași și București. Contribuții la studiul bioritmurilor organismelor vegetale. A pus în evidență procesul de homeostazie a ionilor la diverse specii de plante.

DELEATUR (cuv. lat. „să se șteargă") subst. Semn întrebuințat la corecturi tipografice, prin care se arată că trebuie să se suprime o literă, un cuvânt etc.

DELECTA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) desfăta, a (se) bucura.

DELEDDA, Grazia (1871—1936), scriitoare italiană. Romanele sale, evocând mentalitatea arhaică a lumii sarde dominată de pasiuni impetuoase, se diferențiază de verismul regional prin bogăția psihologică a personajelor („Elias Portolú", „Iedera", „Marianna Sirca"). Premiul Nobel (1926).

DELEGA (< fr., lat.) vb. I tranz. A atribui unei persoane calitatea de delegat **(1, 2)**; a da o delegație.

DELEGAT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** Persoană care a primit o delegație. **2.** Reprezentant al unei organizații politice sau publice la o conferință, la un congres etc. **3.** Angajat trimis în afara locului de muncă obișnuit, pe timp determinat, pentru a îndeplini anumite sarcini de serviciu, în interesul unității din care face parte.

DELEGAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Împuternicire dată unui delegat. **2.** Înscris constatator al împuternicirii date unui delegat. **3.** Colectiv de delegați **(2)**.

DELÉMONT, oraș în NV Elveției la poalele M-ților Jura, centru ad-tiv al cantonului Jura; 11,6 mii loc. (1991). Orologerie.

DELENI 1. Com. în jud. Constanța; 2 328 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Iași; 9 945 loc. (1995). Expl. de calcare masive și de gresii. Centru pomicol. Sericicultură; apicultură; piscicultură (iazurile Gurguiata, Strâmbu ș.a.). Sanatoriu TBC. **3.** Com. în jud. Vaslui; 2 577 loc. (1995). Expl. de calcare.

DELEȘTI, com. în jud. Vaslui; 4 995 loc. (1995).

DELEȚIE (< fr.) s. f. (GENET.) Anomalie cromozomială care constă în pierderea unui fragment cromozomial terminal (o pereche sau câteva perechi de nucleotide).

DELEUZE [dəlöz], **Gilles** (n. 1925), filozof francez. Influențat de Nietzsche, dezvoltă conceptul de „diferență" și prezintă raționalitatea ca generatoare de contrarii („Diferență și repetiție", „Logica sensului", „Nietzsche și filozofia"); „Anti-Oedip" și „Rizom", scrise în colab. cu Félix Guattari, denunță orice instituție și orice sistematizare, propunând un fel de revoluție permanentă a ideologiei.

DELFI (DELPHI), oraș antic în Focida (Grecia centrală), la N de G. Corint. Vestit prin sanctuarul lui Apolo (sec. 8 î.Hr.), printr-un celebru oracol și prin „Jocurile Pytice", celebrate o dată la patru ani. Vestigii de arhitectură antică (temple, teatrul lui Apolo, coloane votive ridicate în epoci diferite). Muzeu de arheologie. Azi *Dhelfoí*. ✧ *Anchetă D.* = metodă de prospectare a viitorului bazată pe ideea verificării imaginilor despre viitor, prin consensul specialiștilor, întrucât nu pot fi confruntate imediat cu realitatea.

DELFIN[1] (< lat. *delphinus*) s. m. (ZOOL.) **1.** Cetaceu răpitor cu corpul fusiform, de c. 2—4 m lungime, cu botul alungit și prevăzut cu numeroși dinți conici *(Delphinus delphis)*. Bun înotător, este înzestrat cu o inteligență deosebită și poate fi dresat cu ușurință. **2.** Procedeu tehnic de înot derivat din procedeul fluture, în care sportivul, cu fața în jos, înaintează la suprafața apei prin mișcarea simultană și simetrică a brațelor, dinainte spre înapoi, coordonată cu bătaia simultană în plan vertical a picioarelor.

DELFIN[2] (< fr. *dauphin*) s. m. **1.** Titlu purtat în sec. 12—13 de conții ce stăpâneau Dauphiné; din 1349, titlul a fost preluat de moștenitorul prezumtiv al Coroanei franceze, care primea această provincie ca apanaj (în acest caz cu majusculă). **2.** Succesor prezumtiv al cuiva aflat într-un post important.

DELFINARIU (< *delfin*[1]) s. m. Ecosistem antropic reprezentat prin bazine artificiale cu apă marină în care trăiesc delfini, amenajate în scopul cercetării științifice, dar și pentru realizarea unor spectacole publice de dresură (ex. în România, **d.** de la Constanța; cel

mai mare **d.** din lume se află la Miami, S.U.A.).

DELFINUL *(Delphinus)*, constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Vulturul și Pegas. Compusă din zece stele vizibile; cea mai strălucitoare stea este de mărimea 4.

DELFT, oraș în V Olandei; 90,1 mii loc. (1992). Ind. constr. de mașini și chimico-farmaceutică (mase plastice, penicilină). Cabluri. Universitate tehnică. Manufacturi de faianță, celebre în sec. 16—19 și de tapiserie (sec. 16—17). Monumente gotice și renascentiste. Muzeu de artă. Întemeiat în sec. 11.

DELHI [dəli] **1.** Terit. federal în N Indiei; 1,5 mii km²; 9,42 mil. loc. (1991). Centru ad-tiv: *Delhi.* **2.** Oraș în N Indiei, în terit. cu același nume; 8,42 mil. loc. (1991, cu suburbiile), format din orașul vechi, *Shāhjahānābād*, și orașul nou, *New Delhi* (construit în 1911), care îndeplinește funcția de capitală. Pr. centru politic și ad-tiv al țării. Nod important de comunicații. Aeroportul internațional Palam. Mare centru financiar și comercial. Ind. bumbacului, tricotajelor, chimico-farmaceutică, constr. de mașini, încălț., prelucr. lemnului, alim., poligrafică. Universitate. Institut politehnic. Muzee. Teatre. Monumente reprezentative pentru diferite perioade ale artei indiene (Coloana de Fier, din sec. 4; Kutb Minar, din sec. 13; Jami-Masjid, din sec. 17; Lai Kila sau Fortul Roșu, din 1638). Artizanat. Străveche așezare indiană, dezvoltată ca oraș din sec. 11. Musulmanii au construit, succesiv, șapte orașe, ultimul în 1648. Între 1206 și 1526 a fost capitala sultanatului cu același nume, apoi capitala *Marilor Moguli* (1526—1803). Deși ocupat în 1803 de englezi, a fost până în 1858, reședința împăraților moguli. Centrul răscoalei *șipailor* (1857—1859). În 1911 a început construcția unui cartier rezidențial, New Delhi. Din 1912, **D.** devine capitală a Indiei britanice. V. *New Delhi.*

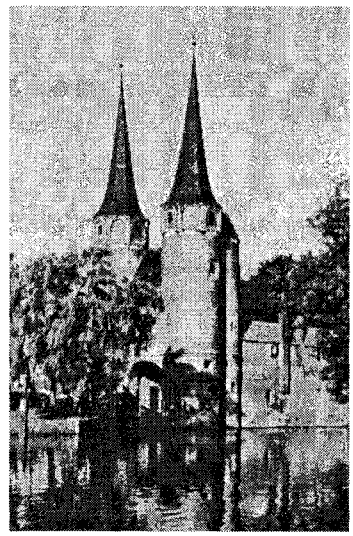

Delft.
Poarta de Răsărit

DELIBAȘĂ (< tc.) s. m. (În Ev. Med., în epoca fanariotă) Șeful gărzii domnești, căpetenia *delilor* **(1).**

DELIBERA (< fr., lat.) vb. I intranz. (Despre membrii unui organ colegial de jurisdicție, legislativ etc.) A chibzui în comun (și secret) în vederea luării unei hotărâri.

DELIBERAT, -Ă (< *delibera*) adj. *În mod* ~ = după o chibzuială prealabilă, gândit, cumpănit de mai înainte; intenționat; liber-consimțit.

DELIBERATIV, -Ă (< fr.) adj. Care deliberează, care ia hotărâri. *Vot d.* v. *vot* **(3).**

DELIBES [dəlib], **Léo** (1836—1891), compozitor francez. Prof. la Conservatorul din Paris. Opere („Lakmé"), opere bufe și operete, balete („Coppélia", „Sylvia"), coruri, lieduri.

DELIBES, Miguel (n. 1920), scriitor spaniol. Romane și nuvele exaltând valorile rurale tradiționale, amenințate de progresele tehnicii („Drumul", „Umbra lungă a chiparosului", „Cinci ore cu Mario", „Sfinții inocenți").

DELICAT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre aspectul unor ființe sau lucruri) Fin, gingaș, subțirel, grațios; *p. ext.* fragil; (despre ființe) plăpând, sensibil, slăbuț. ✦ (Despre culori) Discret, pal, atenuat, estompat. **2.** De calitate bună, de bun-gust, fin, ales, distins. **3.** (Despre oameni și manifestările lor; și adv.) Plin de atenție, de grijă; lipsit de asprime, de brutalitate, prevenitor. **4.** (Despre probleme, situații etc.) Greu de rezolvat, în care se cere mare băgare de seamă, prudență, subtilitate.

DELICATEȘĂ (< germ.) s. f. (Mai ales la pl.) Produs alimentar cu gust delicat, ales, fin.

DELICATEȚE (< it., după fr. *délicatesse*) s. f. Finețe, gingășie; discreție, subtilitate.

DELICIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Foarte gustos, savuros. ✦ Fig. Încântător, fermecător, foarte plăcut.

DELICIU (< *delicium*) s. n. Plăcere mare, intensă; savoare, desfătare. ✦ Fig. (Fam.) Lucru, ființă încântătoare.

DELICT (< fr., lat.) s. n. (DR.) Infracțiune de mai mică gravitate,

Delhi

Lai Kila (Fortul Roșu)

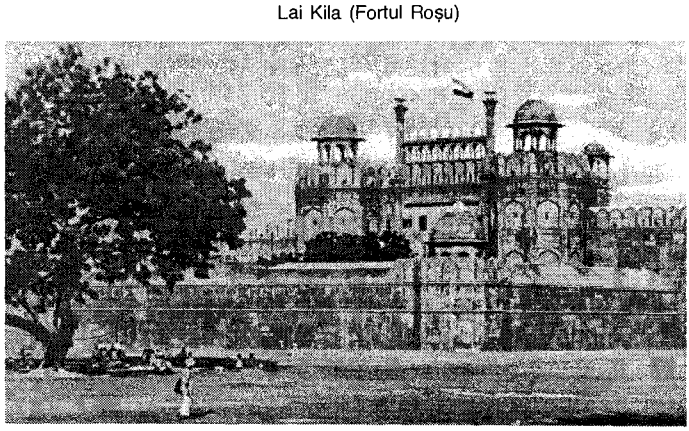

Kutb Minar

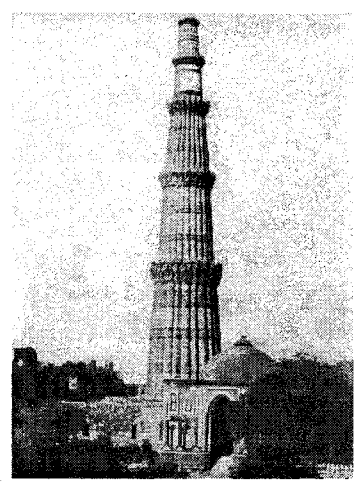

Luca Della Robia: „Madona cu mărul"

sancționată cu amendă penală sau cu închisoare corecțională. ✧ *D. civil* = faptă ilicită (care încalcă o obligație instituită prin lege, nu prin contract) săvârșită cu intenție sau din culpă, cauzând altei persoane un prejudiciu și antrenând obligația autorului ei de a-l repara (în natură sau prin echivalent bănesc) ori de a-l compensa.

DELICTUAL (< fr.) adj. Delictuos.

DELICTUOS, -OASĂ (< fr.) adj. (Despre o faptă) Care are caracter de delict; delictual.

DELICVESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre substanțe chimice) Care absoarbe vaporii de apă din atmosferă până la dizolvarea lor.

DELICVESCENȚĂ (< fr.) s. f. Proprietate a unor substanțe solide (clorura de calciu, hidroxidul de sodiu etc.) de a fi delicvescente.

DELIGNE [deliñ], **Pierre** (n. 1944), matematician francez de origine belgiană. Lucrări de teoria numerelor și de geometrie algebrică. Medalia Fields (1978).

DELIMITA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) mărgini, a (se) limita. ✦ A (se) contura.

DELIMITATIV, -Ă (< *delimita*) Care delimitează, care servește pentru a delimita.

DELINCVENT, -Ă (< lat. *delinquens, -ntis*) s. m. și f. (DR.) Persoană care a săvârșit un delict.

DELINCVENȚĂ (< fr.) s. f. (DR.) **1.** Fenomen social constând în săvârșirea de delicte. **2.** Totalitatea delictelor săvârșite la un moment dat într-un anumit mediu sau de persoane de o anumită vârstă (ex. **d.** juvenilă).

DELINEAVIT (cuv. lat. „a desenat") subst. Cuvânt care însoțește, într-unul dintre colțurile de jos ale unei gravuri, numele autorului.

DELINTERSARE (< *de*[4]- + *linters*, după germ.) s. f. Operație de îndepărtare, pe cale chimică sau mecanică, a firelor scurte (a *lintersului*) de pe semințele de bumbac egrenate, înainte de decorticarea lor.

DELIR (< fr., lat.) s. n. **1.** (PSIH.) Transformare semnificativă a relațiilor individului cu lumea, concretizată prin crearea unui univers propriu, total deosebit de al semenilor săi, dar care, pentru el, are astfel de trăsături obiective încât îi satisface convingerile și îi orientează comportamentul; este însoțit de percepții patologice (pseudoconstatări, halucinații) și are modalități diverse de manifestare (**d.** pasional, **d.** de persecuție, **d.** justițiar, **d.** de imaginație, **d.** artistic etc.). **2.** (NEUROL.) Stare de confuzie mentală însoțită de tulburări de percepție a lumii exterioare și de excitații psihomotorii. **3.** Fig. Exaltare, extaz, frenezie; entuziasm excesiv.

DELIRA (< fr., lat.) vb. I intranz. A fi în stare de delir; a aiura.

DELIRANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care delirează; (ca) de delir. ✦ Fig. Exaltat, frenetic, excesiv.

DELIRIUM TREMENS (expr. lat. „delir tremurător") subst. Psihoză acută manifestată în alcoolismul cronic, constând dintr-o tulburare de conștiință, agitație psihomotorie intensă, tremurături.

Mario Del Monaco

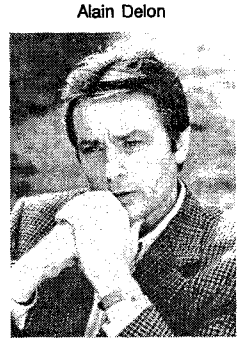

Alain Delon

DELIU, -IE (< tc.) s. m., adj. (În Ev. Med.) **1.** S. m. Soldat din călărimea ușoară turcă. ✦ (În Țara Românească și în Moldova) Soldat dintr-un corp de călăreți înființat de Mihai Viteazul; (în perioada fanariotă) soldat din garda domnească. **2.** Adj., s. m. (Om) voinic, viteaz, îndrăzneț. **3.** Adj. Furios, vehement, nebun.

DELLA ROBBIA 1. Luca D. (1400—1482), sculptor și ceramist renascentist italian. Opera sa se caracterizează prin *modelajul armonios* al formelor și expresivitatea delicată a fizionomiilor (reliefuri pentru Spitalul inocenților și Cantoria de la Catedrala din Florența, decorații la Campanila lui Giotto din Florența: „Învierea", „Înălțarea", „Încoronarea Fecioarei"). Sculpturi în teracotă policromă și emailată, medalioane, basoreliefuri. **2. Andrea D.** (1435—1525), sculptor italian. Nepotul lui **D. (1).** Vestit pentru eleganța și delicatețea lucrărilor sale („Fecioara cu Pruncul", „Sf. Ana", „Închinarea magilor").

DELLA VALLE, Francesco (?—după 1545), călător italian. A vizitat (1532 și 1534) Țara Românească și Transilvania, despre care a lăsat prețioase informații.

DELLUC [dəlük], **Louis** (1890—1924), cineast francez. Pionier al criticii cinematografice („Fotogenia", „Originile cinematografului"). Introduce noțiunea de cineast și creează primele cinecluburi. A realizat filmele: „Friguri", „Femeia de nicăieri", „Inundație". Din 1936 este inițiat premiul **D.**, acordat anual celui mai reprezentativ film francez.

DEL MONACO, Mario (1915—1982), tenor italian. Voce profundă, cu timbru baritonal; remarcabil talent dramatic. A cântat pe marile scene ale lumii (Scala, Covent Garden, Metropolitan Opera) în roluri din operele lui Verdi („Trubadurul", „Aida", „Othello") și Puccini („Boema", „Manon Lescaut", „Norma"). Carieră cinematografică („Melodii nemuritoare", „Giuseppe Verdi").

DELNIȚĂ (< sl.) s. f. **1.** (În Ev. Med., în Țara Românească) Parte din moșia satului aflată în stăpânirea ereditară a unei familii de țărani, formă de stăpânire specifică obștii. În Moldova se numea *jrebie* sau *jirebie*. **2.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Parte dintr-o anumită subîmpărțire structurală a pământului satului.

DELON [dəlõ], **Alain** (n. 1935), actor, producător și realizator francez de film.

Interpret cu largi disponibilități, de la roluri de capă și spadă sau de acțiune („Zorro", „A fost cândva hoț", „Polițistul") la roluri de compoziție („Rocco și frații săi", „Eclipsa", „Ghepardul", „Samuraiul", „Dl. Klein").

DE LONG [də lɔŋ], **George Washington** (1844—1881), navigator și explorator polar american. În 1881 a participat la o expediție arctică cu intenția de a ajunge la Polul Nord. Descoperă Arh. Noua Siberie, ins. Jeannette și Henriette, ajunge la gura fl. Lena, unde piere de frig.

DELORME [dəlɔrm] **(DE L'ORME), Philibert** (c. 1515—1570), arhitect francez. Considerat inițiatorul arhitecturii clasice franceze (Palatul Tuileries din Paris și castelele Anet, Saint-Germain-en-Laye). Scrieri despre arhitectură.

DELORS [dəlɔr], **Jacques** (n. 1925), economist și om politic socialist francez. Președinte (1985—1994) al Comisiei Comunităților Europene (de la 1 nov. 1993, Uniunea Europeană).

DELOS (DHÍLOS) 1. Ins. grecească în M. Egee, cea mai mică din Arh. Cicladelor; 3,15 km². Relief stâncos cu alt. max. de 107 m. Vestigii arheologice. **2. Liga Maritimă de la ~**, confederație a orașelor-state din Grecia antică (cu excepția Spartei, Argosului și Tebei), constituită în 478/477 î.Hr. sub hegemonia Atenei; s-a destrămat în timpul Războiului Peloponesiac (431—404 î.Hr.). Cunoscută și sub numele de *Prima Ligă Maritimă Ateniană.*

DEL RIO, Dolores (1905—1983), dansatoare și actriță mexicană de film. După ce s-a lansat la Hollywood, ca „star exotic" („Floarea din Mexic"), a jucat în patria sa contribuind la afirmarea școlii naționale de film („Maria Candelaria", „Bugambilla", „Uraganul"). Creații remarcabile în „Fugarul" și „Toamna Cheyennilor".

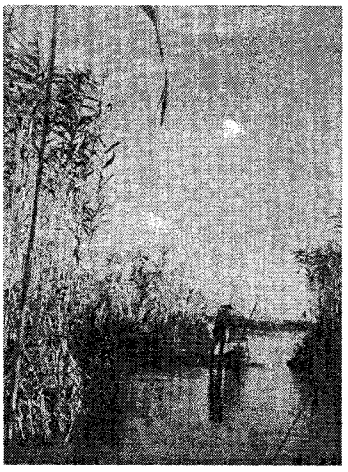

Canal din Deltă

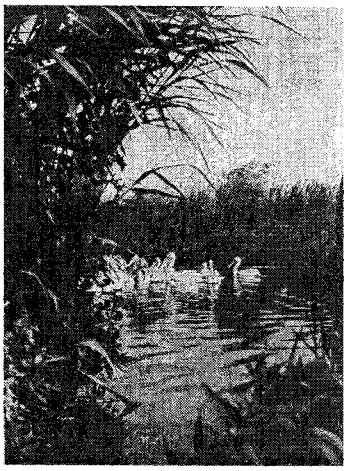

Colonie de pelicani

Delta Dunării

DELSARTE [delsart], **Jean** (1903—1968), matematician francez. Prof. univ. la Nancy. Membru fondator al grupului *Bourbaki.* Lucrări de teoria numerelor și de funcții speciale.

DELTA (ỉi) s. m. invar. A patra literă a alfabetului grecesc (Δ) corespunzând sunetului „d". ✦ Fig. Simbol al adevărului; *p. ext.* adevăr. ✦ (MAT.) Simbol pentru discriminantul ecuației de gradul doi.

DELTA, stat în S Nigeriei în N deltei fl. Niger; 35,5 mii km² (împreună cu statul Edo); 2,57 mil. loc. (1991). Cap.: *Asaba.* Expl. de petrol.

DELTA AMACURO, terit. federal în Venezuela, în delta fl. Orinoco; 40,2 mii km²; 91,1 mii loc. (1990). Centru ad-tiv: *Tucupita.* Expl. forestiere și de petrol. Trestie de zahăr. Creșterea animalelor.

DELTA DUNĂRII, unitate joasă de relief (alt. medie: 31 cm), formată recent (Cuaternar), în zona de vărsare a Dunării în Marea Neagră. La ceatalul Ismail, Dunărea se desparte în brațele Chilia și Tulcea, iar după c. 17 km, brațul Tulcea se ramifică (la ceatalul Sfântu Gheorghe), în brațele Sulina și Sf. Gheorghe. Supr.: 5 050 km² (4 340 km² pe terit. României și 710 km² pe terit. Ucrainei), împreună cu zonele inundabile, ostroavele, grindurile, japșele și complexul lagunar Razim-Sinoe. Spațiul deltaic este format din grinduri (Chilia, Letea, Caraorman, Sărăturile ș.a.), mlaștini, ghioluri, canale (Dranov, Dunavăț, Caraorman, Litcov ș.a.), gârle (Șontea, Păpădia, Litcov ș.a.) și lacuri (Merhei, Matița, Gorgova, Fortuna, Roșu, Puiu etc.). **D.D.** înregistrează permanent o înaintare în Marea Neagră, în zona gurilor de vărsare, cu c. 4 m anual. Climă continentală secetoasă (media anuală a precipitațiilor este de 359 mm, la Sulina). Vegetație bogată, formată din stufărișuri și rogozuri, plante acvatice (în special nuferi) etc. Pe grinduri apar păduri de foioase. Fauna este variată, compusă din peste 280 specii de păsări acvatice (berze, rațe și gâște sălbatice, călifarul alb și roșu, cormorani, egrete, lebede, pelicani etc.), unele declarate monumente ale naturii, pești și mamifere (vulpi, mistreți, câinele enot, nurci, bizami, hermine etc.). Importantă zonă piscicolă, cinegetică și turistică. Numeroase rezervații naturale ocupând o supr. de c. 240 mii ha (pădurile Letea și Caraorman, ins. Popina ș.a.). **D.D.** este inclusă de UNESCO în rezervațiile mondiale ale biosferei.

Delos. Terasa leilor

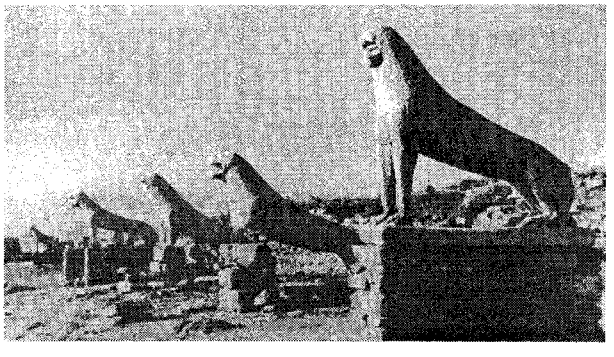

DELTAPLAN s. n. Aparat de zbor fără motor, care constă dintr-o aripă triunghiulară flexibilă, de tip *Rogallo*. Pentru decolarea **d.**, pilotul coboară o pantă, susținând și manevrând aripa pentru obținerea portanței (metoda Lilienthal). În zbor, pilotul manevrează prin schimbarea poziției corpului. V. și *motodeltaplan*.

DELTĂ (< fr.) s. f. Formă de relief litoral, în porțiunea de vărsare a unei ape curgătoare într-un lac, în mare sau în ocean, realizată în urma procesului de acumulare a aluviunilor, în condițiile existenței unui *șelf* întins cu pantă lină, a acțiunii curenților litorali și a lipsei mareelor; după numărul brațelor și formă, se deosebesc: *d. lobate* (Ron, Pad), *d. digitale* (Mississippi, Dunăre), *d. răsfirate* (Volga), *d. rotunjite* (Nil), *d. unghiulare* (Tibru) etc. Cea mai mare **d.** din lume: Gange-Brahmaputra, în Bangladesh (80 000 km²).

DELTOID, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *deltoeidos* „în forma literei delta") adj., s. m. **1.** Adj. În formă de triunghi. **2.** S. m. Mușchi din regiunea umărului, în forma literei grecești delta întoarse (∇), care participă la rotația brațului.

DELUROS, -OASĂ (< *dealuri*) adj. Cu multe dealuri **(1)**; accidentat.

DELUVIU ({s} lat. *deluo* „a spăla") s. n. Material sedimentar detritic provenit în urma dezagregării și alterării rocilor din părțile superioare ale versanților, transportat apoi și depus pe pante, ca urmare a proceselor de rostogolire, alunecare, spălare etc.; diluviu **(2)**.

DELVAUX [delvo], **André** (n. 1926), regizor belgian de film. Creații situate între imaginar și real, în care introduce inovații tehnice privind culoarea, montajul și sunetul („Într-o seară, un tren", „Întâlnire la Bray", „Frumoasa", „Benvenuta").

DELVAUX [delvo], **Paul** (1897—1994), pictor belgian. Reprezentant al suprarealismului („Mâinile", „Orașul adormit", „Trenul de noapte").

DEL VECCHIO, Giorgio (1878—1970), filozof italian al dreptului. Prof. univ. la Roma. Fondator al „Societății Italiene de Filozofie a Dreptului" și al „Revistei internaționale de filozofie a dreptului". A susținut caracterul logic și fundamentele raționale ale dreptului („Conceptul de drept", „Conceptul de natură și principiul dreptului", „Dreptul internațional și problema păcii"). M. de onoare al Acad. Române (1933).

DEMACHIA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A(-și) șterge machiajul sau fardul de pe față.

DEMAGNETIZANT, -Ă (< fr.) adj. Care produce demagnetizarea.

DEMAGNETIZARE (după fr. *démagnétisation)* s. f. Proces de trecere a unui corp sau material din stare de magnetizare în starea magnetică neutră, prin introducerea acestora într-un câmp magnetic de sens contrar sau prin încălzire la o temperatură superioară punctului Curie.

DEMAGOG (< fr., gr. *demos* „popor" + *agogeo* „a conduce") s. m. **1.** (În Grecia antică) Conducător al unei grupări democratice. **2.** Persoană care caută să-și creeze popularitate prin discursuri bombastice, prin promisiuni mincinoase etc.

DEMAGOGIC, -Ă (< fr., gr.) adj. De demagog; pătruns de demagogie.

DEMAGOGIE (< fr., gr.) s. f. Metodă de înșelare a opiniei publice prin promisiuni mincinoase, practicată de politicieni pentru a-și face popularitate; atitudine de demagog **(2)**.

DE MAN [də mæn], **Paul** (1919—1983), critic și teoretician literar american de origine belgiană. Promotor al mișcării deconstructiviste în S.U.A. („Orbire și vedere interioară", „Alegoriile lecturii", „Rezistența la teorie").

DEMANTOID (< fr.) s. n. Varietate nobilă de *andradit*.

DEMARA (< fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre mașini, autovehicule etc.) A face să treacă din starea de repaus în starea de mișcare; a porni. **2.** (SPORT) A porni, a țâșni în viteză (într-o cursă).

DEMARAJ (< fr.) s. n. **1.** Acțiunea de a demara; demarare. **2.** Dezlegarea odgoanelor unei corăbii.

DEMARCA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A însemna printr-o linie de demarcație; a delimita, a despărți, a separa, a hotărnici. **2.** Refl. (SPORT) A scăpa de sub supravegherea adversarului.

DEMARCARE (< *demarca*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) demarca și rezultatul ei. ✦ Separarea mărfurilor în vederea soldării lor. ✧ *D. necunoscută* = diferență apărută la inventar între stocul scriptic și cel real. **2.** Schimbarea sau eliminarea mărcii de fabrică a unui produs în scopul obținerii unui preț mai mare.

DEMARCAȚIE (< fr.) s. f. Delimitare, separare, despărțire. (DR.) Operație prin care se stabilește frontiera dintre două state sau linia despărțitoare dintre două suprafețe de teren. ✧ *Linie de d.* = linie despărțitoare între două state sau între două suprafețe de teren.

DEMARKETING (< *de*⁴- + *marketing*) s. n. Strategie de marketing (frecvent utilizată pe piața energiei, aluminiului etc.) adoptată în vederea reducerii temporare sau permanente a cererii unor anumite mărfuri.

DEMAROR (< fr.) s. n. Mecanism, motor sau instalație care servește la pornirea motoarelor cu ardere internă sau punerea sub tensiune a unei mașini electrice.

DEMASCA (< fr.) vb. I tranz. și refl. **1.** A(-și) scoate masca. **2.** Fig. A (se) arăta în adevărata lumină, a(-și) da pe față planurile, gândurile etc. **3.** A descoperi inamicului, prin nerespectarea regulilor de mascare, un obiectiv sau o acțiune.

DEMATERIALIZARE (după fr. *dématérialisation)* s. f. (EC.) *Dematerializarea titlurilor* = **a)** înlocuirea titlurilor de hârtie cu reprezentarea valorilor mobiliare prin simpla lor înscriere în conturile organismelor emitente (pentru împrumuturi, obligații etc.) sau prin intermedierea agenților de schimb și a băncilor; **b)** suprimarea dreptului de participare la profitul unei înscrieri în cont pentru titlurile și cupoanele reprezentând valori mobiliare. *Dematerializarea producției* = creșterea substanțială a ponderii cheltuielilor nemateriale (servicii achiziționate de la terți, salarii, cheltuieli de cercetare-dezvoltare) și reducerea concomitentă a ponderii cheltuielilor materiale (materii prime, materiale, combustibil) în totalul costului de producție al unei întreprinderi. Se manifestă în domeniile de vârf ale producției industriale din țările dezvoltate.

DEMATERIALIZAT, -Ă adj. (Poetic) Care a pierdut însușirile materiale.

DEMAVEND (DAMĂVAND), vulcan stins în N Pod. Iran, la S de M. Caspică, cel mai înalt vf. din masivul Elburz. Alt.: 5 604 m (după alte date, 5 671 m). Domină orașul Teheran. Mici ghețari. Solfatare. Izv. minerale.

DE MAX, Eduard (1869—1924, n. Iași), actor francez de origine română. Interpret al rolurilor din tragediile clasice. Primul străin admis societar al Comediei Franceze.

DEMBIȚZKI [dembițki], **Henrik** (1830—1906), caricaturist și ilustrator român de origine polonă. Desene satirice cu caracter antimonarhic și antiprusac.

DEMENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. m. și f. Alienat mintal, nebun. **2.** Adj. De om nebun; nebunesc.

DEMENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Scădere sau dispariție a unei grupe ori a majorității funcțiilor psihice, care duce treptat la pierderea capacității intelectuale a individului, a valorii sociale a personalității sale; nebunie. ✧ *D.*

precoce = formă de schizofrenie, care apare la tineri. *D. senilă* = **d.** manifestată printr-o amnezie progresivă și care duce la o **d.** globală datorită atrofiei cerebrale senile.

DEMÉNY Lajos (n. 1926, sat Filipișu Mic, jud. Mureș), istoric maghiar din România. Studii și cercetări în domeniul istoriei medievale și al tiparului („Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553", „*Diplomatarul secuiesc*", în colab., „Carte, tipar și societate la români în sec. XVI", în colab.).

DEMERS (< *de*⁴- + *mers*, după fr. *démarche*) s. n. Intervenție (pe lângă cineva) în scopul obținerii unui anumit rezultat.

DEMETER (în mitologia greacă), zeița agriculturii și a cerealelor. Sora lui Zeus și una dintre soțiile acestuia; mama Persefonei. La romani, *Ceres*.

DEMETER, Wilhelm (n. 1936, Zau de Câmpie, jud. Mureș), sculptor german din România. Compoziții („Portret") și sculpturi monumentale („Pescăruș", Tulcea) de mare sobrietate, realizate în special în oțel inoxidabil.

DEMETRESCU, Camil (1913—1992, n. Brăila), diplomat și om politic național-țărănist român. A participat activ (în cadrul Ministerului de Externe) la pregătirea loviturii de stat de la 23 august 1944. Arestat și condamnat pentru convingerile sale politice (1947—1964).

DEMETRESCU, Gheorghe (1885—1969, n. București), astronom român. Acad. (1955), prof. univ. la Cluj și București. Lucrări de seismologie, astronomie și optică. A pus bazele seismologiei românești, înființând rețeaua de stații seismice. Contribuții la studiul stelelor variabile și al eclipselor de Soare. Director al Observatorului Astronomic din București (1943—1963).

DEMETRESCU, Traian (Tradem) (1866—1896, n. Craiova), scriitor român. Lirică de factură simbolistă, anticipând sensibilitatea bacoviană („Senzitive", „Aquarele"), un jurnal în proză („Intim"), articole de critică („Profile literare").

DEMETRIAD, Alexandru (1903—1983, n. sat Putini, jud. Bacău), pianist român. Repertoriu cuprinzător, cu predilecție pentru romantici (concertele de Brahms).

DEMETRIADE, Aristide (1871—1930, n. sat Valea Rației, jud. Buzău), actor român. Tragedian cu bogate resurse, reputat interpret al lui „Hamlet".

DEMETRIADE, G. George (1860—1923, n. Iași), medic român. Prof. univ. la Iași. Primul care a instituit dispensarizarea bolnavilor de sifilis în România. Lucrări privind sifiloza testiculo-

Demeter

epididimară, nefrita și laringopatiile terțiare. Precursor al fizioterapiei.

DEMETRIADE, Mircea (1861—1914, n. Ocnele Mari), scriitor român. Versuri evocând, într-o tehnică simbolistă, un peisaj interior monoton, melancolic și neliniștit, sau orașul văzut ca un spațiu al singurătății morale. Lirică erotică („Spleen", „Spasm", „Beția cărnii"). Teatru („Visul lui Ali"). Traduceri.

DEMETRIOS din Callatis (sec. 3 î.Hr.), învățat grec. Autor al unei renumite cărți

Gheorghe Demetrescu

Aristide Demetriade

de geografie și istorie a regiunilor pontice, intitulată „Despre Asia și Europa".

DEMETRIOS POLIORCETES (c. 337—283 î.Hr.), general macedonean. Denumit Poliorcetes (asediatorul de orașe) datorită inventivității tacticii sale de asediu. A participat la luptele dintre diadohi alături de tatăl său, Antigonos Monophthalmos, până la bătălia de la Ipsos (301 î.Hr.). Rege al Macedoniei (294—287 î.Hr.); făcut prizonier de Seleucos I Nicator (286 î.Hr.), a murit în captivitate.

DEMETRIUS, Lucia (1910—1992, n. București), scriitoare română. Romane („Tinerețe", „Marea fugă") și nuvele de tematică erotică („Album de familie"). După război, proză și teatru marcate de discursul ideologic al epocii („Arborele genealogic", „Trei generații").

DEMIAN, Traian (1927—1995, n. sat Războieni, jud. Alba), inginer român. Prof. univ. la București. Contribuții în mecanica fină. A proiectat și realizat aparate și sisteme pentru măsurarea momentelor de frecare. Preocupări în domeniul roboților industriali. Studii privind lagărele cu contact punctiform și precizia mecanismelor cu elemente rigide din construcția de aparate.

DEMIDOV, Anatoli Nikolaevici (1812—1870), prinț rus. Autorul volumului „Călătorie în Rusia meridională și Crimeea prin Ungaria, Valahia și Moldova", sursă importantă privind perioada regulamentară din Principatele Române. Protector al artelor. A vizitat orașul București în 1837.

DEMILITARIZA (< fr.) vb. I tranz. A desființa, total sau parțial, pe un anumit teritoriu, în general în urma unei convenții internaționale, forțele armate, armamentul, instalațiile militare, industria de armament.

DEMINA (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta sau a face inofensive minele dintr-un baraj de mine.

DEMINERALIZARE (după fr. *démineralisation*) s. f. **1.** Operație de eliminare din apă (pe cale termică, fizică sau chimică) a sărurilor dizolvate, pentru a o face proprie unor întrebuințări ulterioare (ind. chimică, ind. farmaceutică, energetică etc.). **2.** (MED.) Eliminare exagerată a sărurilor minerale din organism (ex. în tuberculoză, cașexie, cancer, senescență).

DEMIREL, Süleyman (n. 1924), om politic turc. Președinte al Turciei (din 1993). Președinte al Partidului Dreptății (1964—1980) și al Partidului Căii Juste (din 1986). Prim-min. (1965—1980, cu întreruperi, 1991—1993).

Süleyman Demirel

DEMISIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Manifestare unilaterală de voință, de regulă în formă scrisă, prin care o persoană ce deține o funcție aduce la cunoștința organului care a emis actul de numire sau organului colegial din care face parte că nu mai dorește să dețină funcția respectivă.

DEMISIONA (< fr.) vb. I intranz. A-și prezenta demisia.

DEMISOL (< cuv. fr. *demi* „jumătate" + *sol*) s. n. Parte a unei clădiri situată pe jumătate sub nivelul solului, sub parter.

DEMITE (< lat. *demittere* după fr. *démettre*) vb. III tranz. A scoate din funcție; a destitui.

DEMITENȚĂ (< fr.) s. f. (ARTE PL.) Valoare intermediară de ton care leagă în mod armonios părțile de umbră de cele de lumină într-o gravură, într-o pictură.

DEMITIZA (< *mit*) vb. I tranz. A înlătura o supraestimare, o aureolă, un mit creat în jurul cuiva sau a ceva.

DEMITIZARE (< *demitiza*) s. f. **1.** Atitudine filozofică, politică sau culturală, caracterizată printr-o reacție de negare a ideilor considerate a se fi golit de interesul lor primordial și de a fi fost supralicitate până la a deveni *mituri*, figurat vorbind. **2.** Reacție la convenții, la formule gata constituite ce generează frâne în calea înnoirii.

DEMIU (< fr.) s. n. Haină mai subțire decât paltonul și mai groasă decât pardesiul.

DEMIURG (< fr., lat., gr. *demiourgos*, din *demios* „public" + *ergazomai* „a lucra") s. m. Termen desemnând zeii creatori ai lumii (în mitologie), inteligența cosmică („arhitectul") care a creat lumea sensibilă (la Platon), divinitatea care a creat lumea materială împovărată de păcat (la gnostici); *p. ext.* principiu creator.

DEMN, -Ă (< lat. *dignus*) adj. **1.** Vrednic (de...). ✦ Capabil, destoinic. **2.** Corect, respectabil; rezervat, sobru, grav.

DEMNITAR (< *demn*, după fr.) s. m. Înalt funcționar de stat.

DEMNITATE (< lat. *dignitas, -atis*) s. f. **1.** Calitatea de a fi demn; autoritate morală, prestigiu. ✦ Gravitate, măreție. **2.** Înaltă funcție de stat.

DEMOBILIZA (< fr., **2** rus.) vb. I tranz. **1.** A trece armata de la starea de mobilizare la starea de pace; a lăsa la vatră efectivele militare care nu sunt sub arme în timp de pace. **2.** Fig. A face să slăbească combativitatea, tenacitatea cuiva; a descuraja.

DEMOBILIZATOR, -OARE (< *demobiliza*) adj. Care demobilizează; descurajant.

DEMOCRAT, -Ă (< fr.; {s} gr. *demos* „popor" + *kratos* „putere") adj., s. m. și f. (Adept) al democrației, militant pentru democrație.

DEMOCRATIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparține democrației, propriu democrației; bazat pe principiile democrației; democrat.

DEMOCRATISM (< rus, fr.) s. n. Totalitatea principiilor care exprimă, garantează și asigură realizarea libertăților democratice.

DEMOCRATIZA (< fr.) vb. I tranz. A introduce un regim democratic; a reorganiza un stat, o instituție etc. pe baze democratice.

DEMOCRATIZARE (< *democratiza*) s. f. Acțiunea de a democratiza. ✧ (EC.) *Democratizarea capitalului* = plasarea acțiunilor unei societăți salariaților acesteia, care devin coproprietari ai societății.

DEMOCRAȚIE (< fr.; gr. *demokratia: demos* „popor" + *kratos* „conducere") s. f. **1.** Formă de guvernare a unei societăți bazată pe principiul participării poporului la conducere. **D.** s-a cristalizat în Grecia antică, în sec. 7—5 î.Hr. În concepția greacă, sintetizată de Aristotel, **d.** era privită ca o formă derivată din „politeia" — modelul „bunei cetăți" (o formă aproximată, imperfectă a acesteia). ✧ *D. directă* = **d.** care implică

Democrit

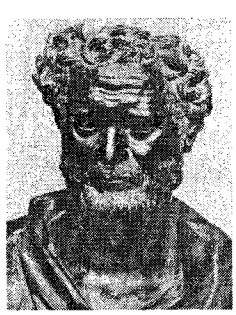

participarea nemijlocită a tuturor membrilor societății la decizie și conducere. *D. indirectă (reprezentativă)* = d. în care membrii unei societăți nu participă direct la guvernare, ci prin reprezentanți aleși de ei și care răspund în fața lor. **2.** (În societatea modernă) Sistem politic bazat pe câteva principii generale: parlament reprezentativ, separarea puterilor în stat, domnia legii (în opoziție cu domnia forței), garantarea drepturilor civile, proporție optimă între democrația orizontală (principiul participării generale la conducere) și democrația verticală (principiul ierarhiei). **3.** Sistem de exercitare a voinței grupurilor profesionale și sociale (**d.** socială, **d.** industrială, **d.** economică, d. creștină etc.). ✧ *D. socială* = mod de viață (în stil de societate) al cărui nucleu este etosul egalitar (care cere membrilor societății să se considere socialmente egali). *D. socialistă* = politică promovată de statul socialist întregii societăți, determinată să participe, în integralitatea ei, la realizarea acestei politici. *D. industrială* = **d.** dezvoltată în cadrul marilor întreprinderi industriale și care se referă la autoguvernarea muncitorilor, după modelul **d.** directe. *D. economică* = **d.** care tinde spre egalizarea averilor prin redistribuirea bogățiilor și egalizarea șanselor economice. *D. creștină* = doctrină care susține necesitatea aplicării spiritului creștin la organizarea social-economică a societății. *D.c.* propune înlocuirea democrației individuale, care așază în centrul practicilor sale individul abstract, liber de orice premise comunitare, cu o nouă **d.**, bazată pe concepția „personalistă" asupra individului și societății.

DEMOCRIT (c. 460—c. 370 î.Hr.), filozof grec din Abdera. Principalul întemeietor al atomismului. După **D.**, natura este alcătuită din vid și atomi, particule materiale indivizibile, eterne și invariabile. Teoria sa materialist atomistă a fost dezvoltată de Epicur și Lucrețiu. Lucrări de fizică, matematică, etică, muzică, literatură din care s-au păstrat doar puține fragmente.

DEMODA (< fr.) vb. I refl. A nu mai corespunde modei; a se învechi, a se perima.

DEMODULARE (după fr.) s. f. (TELEC.) Proces de obținere a semnalului primar (nemodulat) dintr-un semnal modulat.

DEMODULATOR (< fr., engl.) s. n. Circuit sau montaj electric în care se efectuează demodularea oscilațiilor de înaltă frecvență modulate.

DEMOGRAF, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f. Persoană specializată în demografie.

DEMOGRAFIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține demografiei, referitor la demografie. ✧ *Factor d.* = component al existenței sociale, condiție a dezvoltării societății. Exprimând caracteristicile dinamice, cantitative și calitative ale populației (densitate, mișcare naturală, repartiție, structură, mobilitate etc.), el constituie o premisă indispensabilă a vieții sociale, influențează progresul ei etc. *Explozie d.* = proces demografic care constă în accelerarea rapidă a ritmului de creștere a populației, ca urmare a scăderii mortalității și creșterii natalității. *Politică d.* = sistem de măsuri (economice, sociale, sanitare, juridice, educative etc.) inițiate de un stat în scopul influențării caracteristicilor cantitative și calitative ale populației.

DEMOGRAFIE (< fr. {i}; {s} gr. *demos* „popor" + *graphie* „descriere") s. f. Știință care, folosind metode statistice, studiază fenomene și procese din cadrul populației umane privind îndeosebi numărul, repartiția geografică, pe medii de viață socială, structura și mișcarea naturală a populației (nașteri, decese, căsătorii), stabilind cauzele și tendințele de perspectivă ale acesteia. În cercetarea ei, **d.** ia în considerare cuplurile „evenimente" — „fenomene" (decese-mortalitate; nașteri-natalitate; căsătorii-nupțialitate etc.). *D. pură* sau *formală* acoperă domeniul culegerii informațiilor despre populații și al prelucrării lor cu ajutorul unor procedee statistice (standard). *D. socială* se referă la studierea determinanților sociali ai fenomenelor demografice. *D. istorică* se ocupă cu studierea populațiilor vechi și, în special, a celor pentru care nu există date statistice moderne.

DEMOLA (< fr., lat.) vb. I tranz. A desface, a dărâma o construcție sau un element de construcție, în vederea amplasării unei construcții noi, a realizării unei amenajări de utilitate publică etc. ✦ Fig. A desființa, a distruge.

DEMON (< fr., lat. m. *demon*, gr. *daimon* „geniu protector, zeu") s. m. **1.** (În mitologia greacă) Spirit bun sau rău care dirijează destinul unui om, al unei cetăți etc. **2.** (În religiile creștină, mozaică și mahomedană) Spirit al răului; diavol, drac. **3.** (În „Noul Testament") Spirite, duhuri pe care Iisus le scoate din oameni. **4.** Fig. Om rău. **5.** (În scrierile romantice) Personificare a eroismului, curajului, răzvrătirii, frumuseții fizice. ✦ (În poezie) Geniu al neliniștii care stârnește pasiuni, dorințe.

Demostene

DEMONETIZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A scoate, a retrage din circulație anumite monede. **2.** A devaloriza semne bănești nominale ce nu au valoare intrinsecă (în raport cu monedele de metal prețios). **3.** Refl. Fig. A-și reduce sau a-și pierde valoarea; a se deprecia, a se discredita, a se banaliza.

DEMONETIZARE (după fr. *démonetisation)* s. f. **1.** Diminuarea valorii oficiale a unei monede. **2.** Reducerea numărului de bonuri de stat și a garanțiilor existente într-o bancă centrală, ca rezultat al creșterii valorii depozitelor și a monedelor de hârtie (de credit). **3.** Renunțarea oficială la rolul monetar al aurului, legiferată în 1978 de F.M.I. (aurul continuând, însă, să reprezinte rezerva internațională oficială pentru majoritatea țărilor).

DEMONIAC, -Ă (< fr., lat.) adj. Demonic.

DEMONIC, -Ă (< it., lat.) adj. Drăcesc, diabolic, satanic; demoniac.

DEMONIZAT, -Ă (< *demon*) adj. și s. m. (În „Noul Testament") (Persoană) posedat(ă) de spiritul rău (demon) și care nu mai poate acționa decât după voia acestuia.

DEMONOLOGIE (< fr.; {s} gr. *daimon* „geniu protector, zeu" + *logos* „știință") s. f. **1.** Studiul demonilor sau credințelor populare despre demoni și spirite rele. **2.** Doctrină religioasă despre spiritele rele.

DEMONSTRA (< fr., lat. **2,** rus.) vb. I. **1.** Tranz. A arăta în mod convingător, prin argumente sau prin exemple concrete, prin calcule sau raționamente, adevărul sau neadevărul unei afirmații, al unui fapt, al unei teoreme sau formule etc. **2.** Intranz. (Despre oameni) A manifesta.

DEMONSTRANT, -Ă (< rus.) s. m. și f. Participant la o demonstrație; manifestant.

DEMONSTRATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care folosește pentru a demonstra; ilustrativ. ✧ *Pronume d.* = pronume care arată locul în timp și spațiu al obiectului față de vorbitor. *Adjectiv d.* = adjectiv care indică depărtarea sau apropierea unui obiect. **2.** (Despre gesturi, manifestări etc.) Care exprimă ostentativ un sentiment, o părere etc.

DEMONSTRAȚIE (< fr., lat., **4** rus.) s. f. **1.** Dovedire pe bază de argumente și de exemple concrete a realității unui fapt; demonstrare. ✦ (LOG.) Procedeu de întemeiere deductivă a adevărului unui enunț. **2.** Șir de calcule, de raționamente etc. prin care se dovedește adevărul unei teoreme sau conținutul unei formule. **3.** (PEDAG.) Metodă intuitivă de învățământ, constând în explicarea unui fenomen prin prezentarea sau producerea lui în fața elevilor. **4.** Acțiune a unor categorii socio-profesionale în sprijinul unor revendicări cu caracter politic, economic etc.; manifestare populară cu prilejul unor aniversări cu caracter social-politic, național etc.

DEMONTA (< fr.) vb. I tranz. A separa diferitele grupuri de piese dintr-o mașină, dintr-un aparat, dintr-un vehicul etc. fără a le distruge; a desface în elementele componente. ✦ Fig. A descuraja, a deprima, a dezorienta.

DEMONTABIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate demonta.

DEMORALIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) descuraja, a (se) deprima.

DEMORALIZANT, -Ă (< fr.) adj. Care demoralizează; deprimant; descurajant.

DE MORGAN [də mɔ:gən], **Augustus** (1806—1871), logician și matematician englez. Considerat, alături de G. Boole, întemeietor al logicii simbolice („Logica formală", 1847).

DEMOS (cuv. gr.) s. n. (În Grecia antică) Denumire dată oamenilor liberi, cu drepturi politice depline, dintr-un polis.

DEMOSCOPIE ({s} gr. *demos* „popor" + *skopeo* „a privi") s. f. **1.** Termen utilizat de știința germană pentru a desemna cercetarea opiniei publice prin sondarea unor eșantioane reprezentative de populație. **2.** Termen utilizat în știința geopoliticii pentru studiul ra-

portului de mărime dintre populații și teritoriile etnice, respectiv cele etnopolitice (statul).

DEMOSTENE (384—322 î.Hr.), om politic și orator atenian. Conducător al partidei antimacedonene, a combătut politica lui Filip II într-o serie de discursuri („Filipicele"); s-a sinucis după înfrângerea răscoalei antimacedonene a atenienilor, pe care i-a îndemnat la luptă.

DEMOSTHEN, Atanase (1845—1925, n. Brăila), medic militar român. General. Prof. univ. la București. Participant la Războiul de Independență (1877—1878). Inițiator (după 1900) al primelor manevre militare sanitare. Studii în domeniul fiziologiei, chirurgiei operatorii și anatomiei topografice.

DEMOTICĂ (< fr., cf. gr. *demotikos* „popular") adj. *Scriere* ~ = scriere cursivă în Egiptul antic, folosită între sec. 7 și 5 î.Hr. Mult mai ușor de executat, avea structuri identice cu cea a scrierii hieroglifice din care deriva. Fragmente de inscripții **d.** au fost descoperite pe piatra de la Rosetta.

DEMPSEY [dempsi], **Jack** (1895—1983), boxer american. A cucerit titlul mondial la categoria grea în 1919 și l-a păstrat până în 1926.

Jack Dempsey

Catherine Deneuve

Deng Xiaoping

DEMULT (< *de*[3] + *mult*) adv. Cu mult timp înainte, de multă vreme.

DEMULTIPLEXOR (< *de*[4]- + *multiplexor*) s. n. Element (circuit logic combinațional de tip decodificator logic) utilizat pentru distribuirea datelor sau a semnalelor electrice de la o sursă unică pentru o destinație precis selectată.

DEMULTIPLICA (după fr. *démultiplier*) vb. I tranz. A efectua o demultiplicare.

DEMULTIPLICARE (< *demultiplica*) s. f. Reducere a turației unui organ rotativ al unui sistem tehnic cu ajutorul unui mecanism reductor.

DEMY [dəmi], **Jacques** (1931—1990), regizor francez de film. Creatorul unei formule originale de film muzical, în care folosește novator dansul, muzica, culoarea și dialogul cântat („Umbrelele din Cherbourg", „Domnișoarele din Rochefort", „Piele de măgar", „O cameră în oraș").

DENALI, vf. în M-ții Alaska, alcătuit din granite și acoperit de zăpezi veșnice. Relief glaciar. Alt.: 6 193 m (cea mai mare alt. din America de Nord). Parc național, fundat în 1917, cu o supr. de 2,36 mil. ha. Rezervație a biosferei. S-a mai numit *McKinley*.

DENĂR (< lat. *denarius*) s. m. **1.** Monedă de argint în Roma antică. **2.** Monedă de aur arabă, care a circulat în Ev. Med. în unele țări din Europa.

DENATURA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A schimba (intenționat) înțelesul, natura sau caracterul unor cuvinte, al unor idei etc.; a deforma **(1)**, a altera, a falsifica **(3). 2.** A adăuga unui produs un denaturant.

DENATURANT (< fr.) s. n. Substanță adăugată în proporții mici unui produs, pentru a-l face impropriu altor utilizări decât cea pentru care a fost destinat (ex. denaturarea alcoolului tehnic pentru a nu putea fi băut).

DENDRINO, Gherase (1901—1973, n. Turnu Măgurele), compozitor și dirijor român. Elev al lui Kiriac și Castaldi. Operete („Lăsați-mă să cânt", „Lysistrata"), muzică ușoară, muzică de film.

DENDRITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore") s. f. **1.** (HIST.) Prelungire cu caracter arborescent a corpului celulei nervoase, prin care influxul nervos se propagă spre corpul celulei. **2.** Concreștere a unui mare număr de indivizi care aparțin aceleiași specii minerale cristaline; are aspect arborescent (ex. **d.** de aur, **d.** de cupru nativ).

DENDROCRONOLOGIE (< germ.; {s} gr. *dendron* „arbore" + *khronos* „timp" + *logos* „studiu") s. f. Metodă de datare a unor vestigii arheologice, bazată pe studiul inelelor anuale de creștere ale copacilor, folosită la alcătuirea diagramei dendrocronologice a unei suprafețe teritoriale date.

DENDROLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore" + *logos* „studiu") s. f. Disciplină care studiază plantele lemnoase (arbori și arbuști).

DENDROMETRIE (< fr. {i}) s. f. Disciplină care se ocupă cu măsurarea mărimilor caracteristice ale arborilor și arboretului; taxație forestieră.

DENDROMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *dendron* „arbore" + *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea indirectă a înălțimii arborilor.

DENEB, cea mai strălucitoare stea din constelația Lebăda, situată la c. 1 000 ani-lumină de Soare; mărime stelară: 1,3.

DENEGA (< *nega*, după fr. *dénier*) vb. I tranz. A tăgădui; a refuza.

DENEGARE (< *denega*) s. f. Acțiunea de a denega. ✧ (DR.) *D. de dreptate* = refuz chiar justificat, al unui organ de jurisdicție de a soluționa o pricină cu care a fost sesizat.

DENEUVE [dənœv], **Catherine** (pe numele adevărat *C. Dorléac*) (n. 1943), actriță franceză de film. Evoluează de la partituri de ingenuă („Viciul și virtutea", „Umbrelele din Cherbourg") la roluri de mare finețe psihologică, în registrul dramatic („Repulsie", „Tristana", „Ultimul metrou", „Indochina"), cât și în cel comic („Viață la castel", „Sălbaticul").

DENG XIAOPING (n. 1904), om politic chinez. Personalitate proeminentă a vieții politice din China. Secretar general (1956—1967) și vicepreședinte (din 1977) al C.C. al Partidului Comunist Chinez. Vicepreședinte al Consiliului de Stat (guvernul; 1954, 1975—1976 și 1977—1980). Vicepreședinte (1975—1976) și președinte (1981—1990) al Comisiei Militare a C.C. al Partidului Comunist Chinez. A contribuit la inițierea

unui ampiu program reformator al societății chineze.

DENICOTINIZA (< fr.) vb. I tranz. A reduce conținutul de nicotină din tutun.

DENIE (< sl.) s. f. (În ritualul creștin ortodox) **1.** Serviciu divin compus din vecernie, utrenie și ceasul întâi, săvârșit în perioada Postului Mare, cu precădere în Săptămâna Patimilor. **2.** Priveghere.

DENIER (cuv. fr.) [dönie] s. m. Unitate de măsură a greutății liniare a firelor și fibrelor de mătase naturală și vegetală sau a celor sintetice, cu ajutorul căreia se apreciază finețea acestora, reprezentând masa în grame a unui fir cu lungimea de 9 000 m. A fost înlocuită cu *decitex*.

DENIGRA (< fr., lat. *denigrare* „a înnegri") vb. I tranz. A ponegri, a defăima.

DENIGRATOR, -OARE (< *denigra*) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care denigrează, prin care se denigrează. **2.** S. m. și f. Persoană care denigrează.

DENIKIN, Anton Ivanovici (1872—1947), general rus. Unul dintre principalii conducători ai „albilor" în timpul Războiului Civil (1918—1920), în S Rusiei. Înfrânt de către Armata Roșie (1920), a emigrat în Franța și apoi în S.U.A. Memorii.

DE NIRO, Robert (n. 1943), actor american de teatru și film. Tehnică interpretativă complexă, dublată de inteligență și sensibilitate („Șoferul de taxi", „New York, New York", „Taurul furios", „Regele comediei", „S-a întâmplat cândva în America", „Incoruptibilii"). Premiul Oscar: 1974 („Nașul", partea a II-a).

DENIS [dəni], **Maurice** (1870—1943), pictor și teoretician de artă francez. Debut influențat de „Arta 1900" („Omagiu lui Cézanne", „Muzele"); aderă apoi la gruparea „Nabi". Precursor și teoretician al simbolismului („Noi teorii asupra artei moderne și artei sacre"). Pictură religioasă (biserica din Le Vésinet), monumentală (plafonul Teatrului Champs-Élysées) și de șevalet.

Robert De Niro

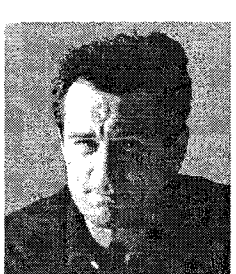

DENISCHI, M. Aurel (1921—1992, n. Horia, jud. Neamț), medic român. Prof. univ. la București. Contribuții în chirurgia reparatorie funcțională. Studii de patologie umorală, traumatologie.

DENISIPARE (< *de*[4] + *nisip*) s. f. Operație prin care se înlătură depunerile de aluviuni mijlocii (nisip) de pe fundurile bazinelor de apă.

DENISIPATOR (< *denisipare*) s. n. Bazin pentru curățirea apei prin denisipare.

DENITRIFICARE (după fr. *dénitrification*) s. f. Proces de reducere a cantității de azot (existent în sol sub formă de azotați sau azotiți) până la azot liber sau amoniac, ca urmare a activității microorganismelor anaerobe (*Micrococcus denitrificans, Bacterium piocyaneus* etc.); duce la scăderea fertilității solurilor.

DENIVELA (< fr.) vb. I refl. (Despre terenuri, drumuri etc.) A-și pierde netezimea, nivelarea.

DENIVELARE (< *denivela*, după fr.) s. f. **1.** (GEOGR.) Diferență de nivel între două unități morfologice limitrofe. ✦ Accident de teren pozitiv (ex. *movilă*) sau negativ (ex. *crov*) pe o suprafață relativ plană. **2.** Coborâre sau ridicare a nivelului superior ori a nivelului planului de rezemare al unei construcții, a nivelului unei șosele etc. datorită deplasării sau tasării terenului. **3.** Mărime egală cu diferența dintre nivelurile unei construcții înainte și după denivelare **(2)**.

DENIZLI, oraș în SV Turciei asiatice, pe râul Menderes; 204,1 mii loc. (1990). Expl. de min. de magneziu, lignit, cromite. Izvoare minerale. Centru comercial (cereale, tutun, bumbac, smochine). Ind. textilă și a piei.

DENJOY [dăjuą], **Arnaud** (1884—1974), matematician francez. Lucrări de analiză matematică. Contribuții în teoria funcțiilor de variabilă reală; a introdus integrala care-i poartă numele. M. coresp. al Acad. Române (1957).

DENKEYRA (DENKYRA), vechi regat african constituit pe terit. Ghanei în jurul anului 1600. Potrivit tradiției, regii săi au migrat în N, S și V, stabilindu-se în cele din urmă pe *Coasta de Aur*. La începutul sec. 18 a fost încorporat în regatul *Așanti*.

DENKTAȘ, Rauf R. (n. 1924), jurist și om politic cipriot de origine turcă. Președinte al „statului autonom și federat" turc al Ciprului (1975—1983) și al „Republicii Turce a Ciprului de Nord" (din 1983).

DENOMINALIZARE (< *de*[1]- + *nominal*) s. f. (EC.) Reducere a valorii nominale a semnelor bănești.

DENOMINATIV (< fr., lat.) adj. *Verb* ~ = verb derivat de la un substantiv sau de la un adjectiv.

DENOMINAȚIE (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Denumire, numire.

DENOTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A vădi, a arăta, a indica.

DENOTAȚIE (< fr.) s. f. **1.** (LOG.) Sferă **(4). 2.** Sensul stabil, nonsubiectiv și analizabil în afara contextului unui cuvânt. Se definește prin opoziție cu *conotație*.

DENS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre corpuri sau substanțe) Cu densitate mare; cu părțile componente strâns unite; compact. ✧ (MAT.) *Mulțime d.* = mulțime ordonată pentru care între oricare două elemente există un al treilea element (ex. mulțimea numerelor raționale, reale etc.).

DENSIGRAMĂ (< fr. {i}; {s} lat. *densus* „dens" + gr. *gramma* „scriere") s. f. Scară gradată care servește pentru a corela valorile densităților exprimate în diferite unități de măsură.

DENSIMETRIE (< fr., {i}) s. f. Ansamblul metodelor de măsurare a densității substanțelor.

DENSIMETRU (< fr. {i}; {s} lat. *densus* „dens" + gr. *metron* „măsură") s. n. *Areometru* cu greutate constantă, indicând direct densitatea lichidului în care a fost cufundat.

DENSITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Mărime fizică exprimată prin raportul dintre masa și volumul unui corp, numeric egală cu masa unității de volum a acestuia; masă specifică, masă volumică. Se măsoară în kg/m^3. ✧ *D. optică* v. *extincție. D. relativă* = raportul dintre densitatea unui corp și densitatea altui corp, considerat de referință. **2.** Mărime definită pentru a caracteriza repartiția spațială a unor ființe, a unor obiecte, a unor (alte) mărimi etc. ✧ *D. de curent electric* = raportul dintre intensitatea curentului electric care trece printr-un conductor și secțiunea transversală a acestuia. *Densitatea (medie a) populației* = numărul de locuitori care revin (în medie) pe o unitate de suprafață (ex. pe km^2) a unui anumit teritoriu. *Densitatea rețelei hidrografice* = raportul dintre lungimea rețelei de râuri și canale și suprafața dată; se exprimă în km/km^2. **3.** (MILIT.) Raportul dintre cantitatea forțelor și a mijloacelor de luptă și lărgimea, în km, a frontului pe care acestea acționează.

◇ *D. de foc* = numărul de proiectile trase pe o unitate de suprafață de obiectiv într-un anumit timp. **4.** (MAT.) *D. de repartiție* = mărime ce caracterizează o variabilă aleatoare. **5.** (INFORM.) *D. de înregistrare* = număr de biți memorați pe unitatea de lungime, pe o pistă *(d. de î. longitudinală)* sau număr de piste pe unitatea de lungime *(d. de î. transversală)*, la o memorie externă pe un suport magnetic.

DENSITOMĘTRU (< fr.) s. n. Aparat destinat măsurării densității optice a materialelor fotografice.

DENSUSIANU, Ovid (1873—1938, n. Făgăraș), filolog, lingvist, folclorist, istoric literar și poet român. Fiul lui Aron Densușianu. Acad. (1918), prof. univ. la București. A întemeiat și a condus revistele „Viața nouă", „Grai și suflet". Filolog de orientare neogramatică, a fost întemeietorul școlii lingvistice de la București. Savant, creator de școală și în alte domenii (filologie, istorie literară, folcloristică), a fost un animator literar, un spirit polemic, vizând sincronizarea ritmurilor creației românești, prin modernitate și sensibilitate citadină. Cercetări dialectale, lucrări lexicografice („Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine A—/A/Putea", în colab. cu I. A. Candrea), sinteze privind evoluția limbii („Histoire de la langue roumaine") și literaturii române („Literatură română modernă"), studii consacrate liricii simboliste europene („Sufletul latin în poezie"), versuri simboliste („Limanuri albe"). Contribuții esențiale la metodologia și cercetarea folclorului (monografia dialectală „Graiul din Țara Hațegului", „Viața păstorească în poezia noastră populară").

Ovid Densusianu

Nicolae Densușianu

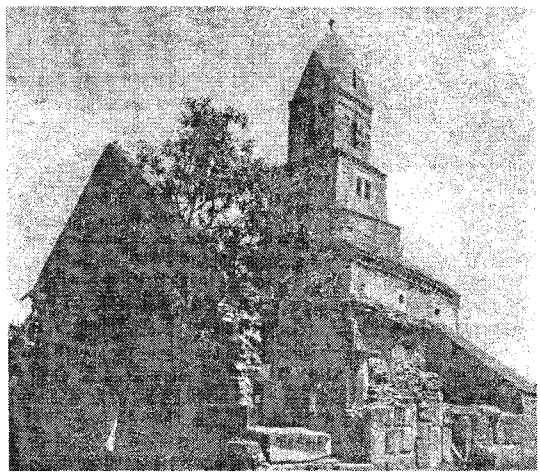

Densuș. Biserica Sf. Nicolae

DENSUȘ, com. în jud. Hunedoara, în V Depr. Hațeg-Pui; 1 995 loc. (1995). Expl. min. de fier (Poieni). Biserică de piatră cu hramul Sf. Nicolae; de concepție originală (sfârșitul sec. 13 și începutul sec. 14), construită cu materiale provenite din ruinele de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa; păstrează fragmente de pictură din sec. 15. Până în 1968 s-a numit *Demsuș*.

DENSUȘIANU 1. Aron D. (1837—1900, n. Demsuș, jud. Hunedoara), poet și critic literar român. M. coresp. al Acad. (1877), prof. univ. la București și Iași. Studii („Istoria limbii și literaturii române"); epopeea „Negriada". **2. Nicolae D.** (1846—1911, n. Demsuș, jud. Hunedoara), istoric român. Frate cu **D. (1).** M. coresp. al Acad. (1880). A elaborat valoroase lucrări bazate pe o largă informație documentară („Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785"); a publicat 6 voi. de documente externe (perioada 1199—1575) privitoare la istoria românilor (în colecția Hurmuzaki), iar în ultimii ani ai vieții s-a ocupat de elaborarea lucrării „Dacia preistorică".

DENTA, com. în jud. Timiș, pe Bârzava; 3 236 loc. (1995).

DENTAL, -Ă (< fr.) adj. *Consoană ~* (și s. f.) = consoană care se articulează prin apropierea vârfului limbii de incisivii superiori sau inferiori (ex. *d, t*).

DENTAR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține dinților, privitor la dinți; de dinte. **2.** Care aparține dentistului, privitor la dentist.

DENTICUL (< fr., lat.) s. n. Element decorativ în relief, de formă prismatică, folosit la ornamentarea cornișelor.

DENTINĂ (< fr. {i}; {s} lat. *dens, -ntis* „dinte") s. f. (HIST.) Țesut osos sensibil care formează coroana și rădăcina dintelui; ivoriu **(2).**

DENTIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Medic) specializat în stomatologie.

DENTIȚĂ (cf. *dinte*) s. f. **1.** Plantă erbacee, anuală, răspândită în Eurasia, introdusă în Australia, cu tulpină dreaptă, de c. 1 m, frunze lobate, glabre, flori dispuse în capitule gălbui-brune, fructe achene turtite, ușor-păroase și spinoase *(Bidens tripartita).* **2.** Dintele-dracului.

DENTIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (ANAT.) Proces de formare și de apariție a dinților la om; *d. de lapte* (cu 20 de dinți) apare între 6 luni și 3 ani, iar *d. definitivă* (cu 8 incisivi, 4 canini, 4 premolari și 16 molari) începând de la 6—7 ani. **2.** (ZOOL.) Totalitatea dinților mamiferelor, caracteristică, după structură și număr, unui tip de regim alimentar (ex. d. de rozător, **d.** de carnivor). **3.** Modul în care sunt așezați dinții în gură; dantură **(1).**

DENUCLEARIZARE (< fr., engl.) s. f. Interzicerea, pe baza unui tratat internațional, a producerii, stocării, instalării, experimentării și folosirii armelor nucleare într-un spațiu, teritoriu, într-o zonă, țară sau într-un grup de țări (ex. tratatele cu privire la Antarctica, 1959; la spațiul cosmic, 1967; la interzicerea amplasării armelor nucleare pe fundul mărilor și oceanelor, 1972 ș.a.).

DENUDÁRE (după fr. *dénudation*) s. f. **1.** (MED.) Evidențiere a unui țesut sau organ printr-o simplă incizie sau printr-o operație complicată, în cazul situării acestora în profunzime. **2.** (GEOGR.) Denudație.

DENUDÁȚIE (< fr., lat.) s. f. (GEOGR.) Proces complex de nivelare a reliefului sub acțiunea agenților geografici externi prin dezagregarea, alterarea și erodarea rocilor, îndepărtarea materialelor rezultate și acumularea lor ulterioară în regiuni mai joase; denudare **(2)**.

DENUMÍ (după fr. *dénommer*) vb. IV tranz. A da nume unei ființe sau unui lucru; a numi.

DENUMÍRE (< *denumi*) s. f. Faptul de a denumi; numire. ✦ Nume dat unei ființe sau unui lucru; cuvânt cu ajutorul căruia se numește ceva. ✦ Element obligatoriu (alături de sediu) de identificare a unei persoane juridice (firme).

DENÚNȚ (< *denunța*) s. n. (DR.) Informare adresată unei instanțe penale sau unui organ de urmărire penală cu privire la săvârșirea de către o anume persoană a unei infracțiuni; denunțare **(2)**; delațiune.

DENUNȚÁ (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) **1.** A face un denunț. ✦ (Fam.) A pârî. **2.** A face o denunțare **(1)**.

DENUNȚÁRE (< *denunța*) s. f. (DR.) **1.** Desfacere a unui contract sau a unui tratat prin manifestarea de voință unilaterală a uneia dintre părți. **2.** Denunț. ✧ *D. calomnioasă* = învinuire mincinoasă adusă unei persoane, pe calea unui denunț sau a unei plângeri, de a fi săvârșit o infracțiune.

DENUNȚĂTOR, -OÁRE (< *denunța*) s. m. și f. Persoană care face un denunț; delator; (fam.) pârâtor.

DENUTRIȚIE (< fr.) s. f. Stare de atrofie cu fenomene de degenerescență a unei structuri organice sau a organismului în totalitate, rezultat al unei carențe nutriționale patologice în care dezasimilația predomină asupra asimilației.

DENVER [dənvə], oraș în V S.U.A., la poalele M-ților Stâncoși, centrul ad-tiv al statului Colorado; 1,98 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Expl. carbonifere și de min. polimetalice. Centru comercial, ind. și de comunicații. Constr. de mașini (utilaj minier, avioane), electronică (I.B.M.), prelucr. cauciucului, ind. alim. (conservarea cărnii, zahăr) etc. Important centru turistic. Universitate (1864). Grădină botanică. Muzeu de artă.

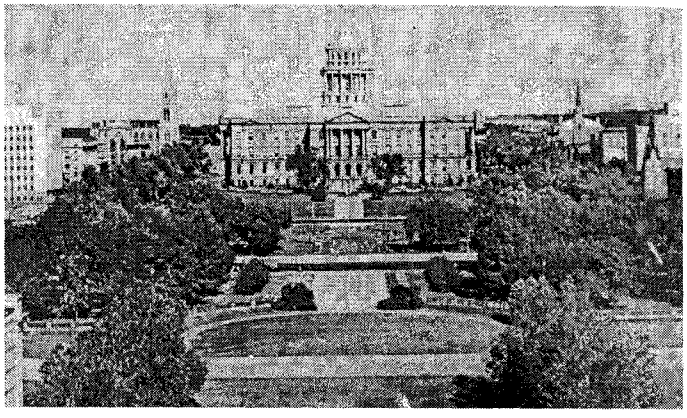

Denver. Palatul federal

DEOARECÉ (< *de*[3] + *oare* + *ce*) conj. (Indică un raport de cauză între o propoziție regentă și una subordonată) Fiindcă, pentru că, de vreme ce.

DEOCAMDÁTĂ (< *de*[3] + *o* + *cam* + *dată*) adv. (Indică o acțiune provizorie) Pentru moment, până una alta, în mod provizoriu.

DEOCHEÁ (< *deochi*; vb. I tranz. (În tradiția populară) A vătăma sănătatea (sau bunăstarea) cuiva printr-o privire răutăcioasă sau invidioasă. ✦ Refl. A se îmbolnăvi de deochi **(2)**.

DEOCHEÁT, -Ă (< *deochea*) adj. **1.** Bolnav de deochi **(2)**. **2.** Fig. Indecent, necuviincios. ✦ Rău famat; compromis. ✦ Exagerat.

DEOCHÍ (< *de*[3] + *ochi*) s. n. (În tradiția populară) **1.** Putere atribuită unor oameni de a îmbolnăvi pe cei asupra cărora își fixează privirea (cu răutate, cu invidie). **2.** Efectul atribuit privirii care deoache; stare de indispoziție, boală pricinuită de o astfel de privire.

DEODÁTĂ (< *de*[3] + *dată*) adv. **1.** Pe neașteptate, brusc, subit. **2.** În același timp; concomitent.

DEODORÁNT (< fr.) s. n. Preparat cosmetic cu proprietăți antiseptice, absorbante, astringente și inhibitorii, care reduce sau elimină mirosul de transpirație a corpului.

DEÓNTIC (< engl.) adj. Ceea ce este obligatoriu. ✧ (LOG.) *Logică d.* = logică aplicată la studiul normelor (de obligație, de permisie, de interdicție), urmărind fundamentarea acțiunii raționale. Deși, încă la Aristotel se găsește ideea raționamentului cu norme, întemeietorul *l.d.* este considerat logicianul finlandez G. Henrik von Wright.

DEONTOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *deontos* „necesitate" + *logos* „studiu") s. f. **1.** Doctrină privind normele de conduită și obligațiile etice ale unei profesiuni (de ex. a celei medicale). **2.** Teorie a datoriei, a obligațiilor morale.

DEOPÁRTE (< *de*[3] + *o* + *parte*) adv. La oarecare depărtare de vorbitor sau de alt punct fix; într-o parte, izolat.

DEOPOTRIVĂ (< *de*[3] + *o* + *potrivă*) adv. La fel, asemenea, întocmai, fără deosebire.

DEOSEBÍ (probabil din *deosebit*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să se diferențieze sau a se diferenția de cineva sau de ceva, a face să nu fie sau a nu fi la fel. ✦ A (se) alege, a (se) separa. **2.** Refl. A se distinge, a se remarca, a se evidenția. **3.** Tranz. A recunoaște un lucru sau o ființă dintre altele asemenea; a deslușî, a distinge.

DEOSEBÍRE (< *deosebi*) s. f. Acțiunea de a (se) deosebi; diferență **(1)**; distincție **(1)**. ✧ Loc. *Cu deosebire* = în mod deosebit, special; mai ales. *Cu deosebire(a) că...* = cu diferența că...

DEOSEBÍT, -Ă (< *de*[3] + *osebit*, inv., „diferențiat") adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care se deosebește **(1)**; diferit **(1)**. **2.** (La pl. precedând substantivul) Felurite, diverse. **3.** Care iese din comun; neobișnuit. ✦ Distins, remarcabil. **4.** Separat, despărțit. **II.** Adv. **1.** Cât se poate de... foarte. **2.** În afară de..., pe lângă.

DEOXIRIBONUCLÉIC (< fr.) adj. (BIOCHIM., GENET.) *Acid* ~ = acid nucleic cu rol esențial în mecanismul ereditar al organismelor vii, alcătuit din patru tipuri de baze azotate *(adenină, guanină, citozină și timină)*, dintr-o pentoză și acid fosforic. Conține și transmite informația genetică. Prima dovadă asupra rolului genetic al DNA a fost adusă de O. Avery (1944); *J. Watson* și *F. Crick* au stabilit (1953) structura sa spațială dublu-helicoidală; sinteza unei molecule de DNA activă

biologic, *in vitro*, a fost realizată de *A. Kornberg* (1967), iar sinteza completă a unei gene de către *H. G. Khorana* (1970). Denumirea prescurtată: ADN; DNA.

DEOXIRIBOZĂ (< fr.) s. f. Monozaharidă caracteristică acidului deoxiribonucleic, depozitară a informației genetice din celulă și din componentele acesteia.

DE PALMA [də pa: lmə], **Brian** (n. 1940), regizor american de film. Maestru al efectelor tehnice (prim-planuri, traveling-uri, panoramări) și al utilizării speciale a sunetului („Fantomele Paradisului", „Obsesia", „Scarface").

DEPANA (< fr.) vb. I tranz. A înlătura o defecțiune, o pană la un autovehicul, la o mașină etc.; a repara.

DEPANATOR (< *depana*) s. m. Lucrător calificat care repară diverse mașini sau aparate (de radio, de televiziune etc.).

DEPARAFINARE (< fr.) s. f. Operație de eliminare a hidrocarburilor parafinice solide din produsele petroliere sau din distilatele parafinoase în vederea obținerii parafinei, a unor uleiuri sau a motorinei de calitate superioară.

DEPARAZITARE (< *de*[4]- + *parazitare*) s. f. **1.** Operație de distrugere sau înlăturare a agenților vii care parazitează animalele, prin metode chimice (insecticide), fizice (temperaturi ridicate) sau biologice. **2.** (TEHN.) Operație de înlăturare sau de reducere a perturbațiilor provocate de cauze exterioare (ex. mașini, aparate electrice) în recepția cu un aparat de radiofonie sau de televiziune.

DEPARDIEU [dəpardiö], **Gérard** (n. 1948), actor francez de teatru și film. Creații în registre foarte variate („Ucigașul", „Ultimul metrou", „Danton", „Cyrano de Bergerac", „Descoperirea Paradisului").

DEPARTAJA (< fr.) vb. I tranz. A arbitra între două opinii, punând capăt unui balotaj. ✦ Refl. (Despre două echipe, doi adversari în concurs) A se distanța în punctaj (plecând de la egalitate).

DEPARTAMENT (< fr.) s. n. (DR.) **1.** Subdiviziune a unui minister sau a unui alt organ, organism, întreprindere, firmă etc. **2.** (În unele state) Minister (ex. în S.U.A.) sau unitate administrativ-teritorială (ex. în Franța).

DEPARTAMENTAL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care ține de un departament.

DEPARTE (< *de*[3] + *parte*) adv. La mare distanță (în spațiu sau în timp). ✧ *Rudă de d.* = persoană care aparține unei ramuri îndepărtate a familiei cuiva. ✧ Expr. *Pe departe* = pe ocolite, indirect. *Nici pe departe* = deloc. *Departe de mine gândul* = nici nu mă gândesc. ✦ În depărtare.

DEPASTA PELOPONESIANUL, Petru (?—1770), erudit grec, stabilit în Țara Românească. Medic la curtea lui Constantin Mavrocordat. Cronica sa în lb. elină „Constantin Voievod sau Scrieri de amintiri dacice" cuprinde perioada anilor 1711—1761. D. încearcă să prezinte evenimentele în lumina teoriei lui Giovanni Battista *Vico*.

DEPĂNA (lat. **depanare*) vb. I tranz. **1.** A înfășura, manual sau mecanic, firele textile dintr-un scul pe un mosor, pe o țeavă, într-un ghem etc. sau de pe un fus într-un scul ori de pe un mosor pe mosorelul suveicii la mașina de cusut. **2.** Fig. A desfășura, a înșira amintiri, gânduri etc.

DEPĂNĂTOARE (< *depăna*) s. f. Unealtă cu care se deapănă tortul de pe scul; vârtelniță (**2**).

DEPĂNUȘARE s. f. Operație manuală sau mecanică de desprindere a pănușilor de pe știuleții de porumb.

DEPĂNUȘĂTOR s. n. Mașină pentru depănușare.

DEPĂRĂȚEANU, Alexandru (1834—1865, n. Roșiori de Vede), scriitor român. Poezii erotice („Doruri și amoruri"), bucolice și social-umanitariste; drama istorică în versuri „Grigore-Vodă".

DEPĂRTA (< *departe*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) duce, a (se) muta, a (se) așeza departe; a (se) distanța. ✦ Fig. A (se) înstrăina. ✦ Tranz. Fig. A înlătura pe cineva de undeva; a izgoni, a alunga. **2.** Refl. A se abate, a devia (de la subiect).

DEPĂRTARE (< *depărta*) s. f. **1.** Faptul de a (se) depărta. ✦ Loc situat la mare distanță de vorbitor. **2.** Distanță.

DEPĂRTĂTOR (< *depărta*) s. n. Instrument chirurgical utilizat la depărtarea țesuturilor unei plăgi operatorii.

DEPĂȘI (< *de*[4]- + *păși*, după fr. *dépasser*) vb. IV tranz. **1.** A întrece, a lăsa în urmă pe cineva sau ceva care merge în același sens; a o lua înainte. **2.** A trece peste o anumită limită, a întrece o anumită măsură, un anumit nivel. ✦ A întrece puterile sau competența cuiva.

DEPĂȘIRE (< *depăși*) s. f. (INFORM.) Obținerea, în urma unei operații aritmetice, a unui rezultat ce nu poate fi reprezentat corect în memoria unui calculator numeric.

DEPĂȘIT, -Ă (< *depăși*) adj. **1.** Întrecut, lăsat în urmă. **2.** Învechit, perimat.

DEPENDENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care depinde (de cineva sau de ceva); care nu este autonom.

DEPENDENȚĂ (după fr. *dépendance*) s. f. **1.** Faptul de a fi dependent. ✦ (DR.) Stare de subordonare economică, politică etc. a unei țări, a unui teritoriu față de o putere străină, caracterizată prin lezarea libertății naționale, a dreptului suveran de a hotărî de sine stătător asupra dezvoltării social-politice și economice. **2.** (MAT.) Relația dintre diferitele valori ale unei variabile cărora le corespund anumite valori ale altei variabile. **3.** (TEHN.: la pl.) Ansamblu de dispozitive mecanice, electrice sau electromagnetice prin care se realizează efectuarea obligatorie, succesivă, a unor operații de înzăvorâre pe liniile de cale ferată. ✧ *Dependența drumului* = ansamblul lucrărilor și al instalațiilor accesorii ale unui drum (borne, parapete, bariere etc.) pentru reglementarea și siguranța circulației. **4.** Tulburare psihică manifestată prin lipsă de inițiativă și spontaneitate, prin atașament față de unele persoane, ale căror dispoziții bolnavul le execută fără șovăire. **5.** (MED.) Stare patologică datorată obișnuinței de a consuma un toxic (alcool, stupefiant, medicament); lipsa lui generează o suită de tulburări (ex. convulsii, stare de precolaps, agitație extremă, vărsături etc.).

DEPENDINȚE (după fr. *dépendances*) s. f. pl. Încăperi (baie, bucătărie etc.) care constituie accesoriile unei suprafețe locative.

DEPERSONALIZARE (după fr. *dépersonnalisation*) s. f. Simptom caracterizat prin dispariția conștiinței propriei persoane sau prin senzația de pierdere a unei părți a corpului; apare în unele boli psihice.

DEPEȘĂ (< fr.) s. f. (Înv.) Telegramă.

DEPIGMENTA (< fr.) vb. I refl. (Despre piele sau păr) A se decolora din cauza scăderii sau dispariției pigmentului melanic.

DEPILA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A îndepărta părul de pe cap sau de pe corp cu ajutorul unor aparate speciale, al razelor Röntgen sau al substanțelor depilatoare; a epila. **2.** (IND. PIEL.) A îndepărta, după cenușărire, părul de pe pieile care urmează să fie tăbăcite; a părui[1] (**2**).

DEPILATOR, -OARE (< fr.) s. n., adj. (Substanță) care se utilizează pentru depilare; epilator.

DEPINDE (după fr. *dépendre*) vb. III intranz. **1.** A fi în funcție de..., a fi legat de... **2.** A fi sub autoritatea sau sub conducerea cuiva; a fi subordonat cuiva.

DEPISTA (< fr.) vb. I tranz. A da de urma unui lucru ascuns, tăinuit, necunoscut. ✦ (MED.) A descoperi și a cerceta cazuri de boală inaparentă.

DEPLANARE (< *de*⁴- + *plan*) s. f. (REZ. MAT.) Curbarea unei secțiuni plane a unui corp elastic sub acțiunea sarcinilor exterioare.

DEPLASA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A(și) schimba locul, a (se) mișca din loc, a (se) muta. ✦ A face să alunece sau a aluneca; a (se) disloca. **2.** Refl. A merge undeva pentru un timp limitat, în interes de serviciu, pentru o afacere, în vederea disputării unei competiții sportive etc.

DEPLASAMENT (< fr.) s. n. Greutatea volumului de apă dizlocuit de o navă; în funcție de încărcarea navei, se deosebesc: **d.** gol, **d.** maxim încărcat etc.

DEPLASARE (< *deplasa*) s. f. Acțiunea de a (se) deplasa și rezultatul ei. ✧ *D. de teren* = *alunecare* de teren. ✧ Loc. *În deplasare* = în călătorie pentru interes de serviciu, pentru disputarea unui meci etc. ✦ (ASTR.) ✧ *D. spre roșu* = creștere aparentă a lungimii de undă a luminii emise de o sursă ce se îndepărtează de un observator, față de lungimea de undă corespunzătoare sursei în repaus relativ; se explică ca o consecință a *efectului Doppler—Fizeau*. ✧ *D. de frecvență* = modificare a frecvenței purtătoare a unui emițător cu o valoare stabilită, corespunzătoare prezenței sau absenței semnalului telegrafic, întâlnită la sistemele cu modulație în frecvență.

DEPLASAT, -Ă (< *deplasa*) adj. Care nu se află la locul lui. ✧ (EC.) *Efecte deplasate* = efecte de comerț plătibile în alt loc decât cel în care au fost negociate (schimbarea locului presupune achitarea unui comision suplimentar, de schimb). ✦ Fig. Care nu este cum se cuvine; nepotrivit.

DEPLASMOLIZĂ (< *des*¹- + gr. *plasma* „formă" + *lisis* „pierdere") s. f. (BOT.) Proces citofiziologic de repătrundere a apei în vacuola celulei vegetale după contractarea protoplasmei (v. *plasmoliză*), provocat de acțiunea soluțiilor concentrate de electroliți.

DEPLASTIFIANT (< *de*⁴- + *plastifiant*) s. m. Material care, adăugat unei materii prime plastice, îi micșorează plasticitatea (ex. șamota, nisipul, caolinul etc.).

DEPLÂNGE (după fr. *déplorer*) vb. III tranz. A simți milă, părere de rău față de cineva sau față de ceva, a compătimi.

DEPLEȚIE (< fr.) s. f. (MED.) **1.** Diminuare sau dispariție a unui lichid acumulat în mod patologic într-o cavitate anatomică sau într-un organ. **2.** Stare de epuizare datorată pierderii excesive a unui lichid organic, în special a sângelui.

DEPLIN, -Ă (< *de*³ + *plin*) adj., adv. **1.** Adj. Căruia nu-i lipsește nimic; întreg, complet, desăvârșit, perfect. **2.** Adv. În întregime, de tot, complet.

DEPLINĂTATE (< *deplin*) s. f. Stare a unui lucru deplin; plenitudine, desăvârșire, perfecțiune.

DEPLORABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Vrednic de plâns, de compătimit; jalnic, lamentabil.

DEPOLARIZANT (< germ.) s. n. Element sau combinație chimică (ex. oxidanți puternici ca: dicromat de potasiu, permanganat de potasiu etc.) care împiedică polarizarea electrozilor unei pile electrice sau ai unei celule de electroliză.

DEPOLARIZARE (< *de*⁴- + *polarizare*) s. f. **1.** (FIZ.) Micșorare a gradului de polarizare a luminii, datorată fenomenelor care însoțesc propagarea sa într-un anumit mediu (de ex. reflexie, refracție, împrăștiere). **2.** (CHIM.) Operație prin care se reduce polarizarea unui electrod. **3.** (ELT.) Proces prin care un material sau corp polarizat electric poate trece în starea în care atât inducția electrică, cât și polarizația electrică sunt micșorate sau nule.

DEPOLIMERIZARE (după fr. *ĭ*) s. f. *Reacție de* ~ = reacție prin care un polimer trece în polimeri cu mase moleculare mai mici sau în monomeri sub acțiunea căldurii, luminii, radiațiilor, catalizatorilor, oxigenului etc.

DEPONENT¹, **-Ă** (< fr., lat.) adj. (Despre verbe și forme verbale, în limba latină) Care are formă pasivă și înțeles activ.

DEPONENT², **-Ă** (< it., lat.) s. m. și f. (DR.) Persoană care încredințează unei alte persoane un lucru în temeiul unui contract de depozit; depunător.

DEPOPULARE (< lat. *depopulare*) s. f. Proces de reducere a numărului populației unei regiuni, mai rar al unei țări, din cauza sporului migratoriu și/sau natural negativ.

DEPORT (< fr.) s. n. **1.** Sumă (comision) plătită pe piața valorilor mobiliare pentru vânzările la termen de către vânzător, în scopul reportării poziției sale, dacă numărul vânzărilor este superior celui al cumpărărilor. **2.** Superioritatea cotației la vedere a unei valute în comparație cu cotația la termen.

DEPORTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A trimite forțat pe cineva într-o regiune îndepărtată, ca măsură represivă.

DEPOSEDA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A lipsi pe cineva de posesiunea unui lucru.

DEPOU (< fr.) s. n. Ansamblul de clădiri, remize, căi de rulare și instalații pentru adăpostirea și întreținerea locomotivelor, tramvaielor etc.

DEPOZIT (< lat. *depositum*, cu sensul fr. *dépôt*) s. n. **1.** Amenajare, construcție, grup de construcții etc. în care se depun spre păstrare și conservare materiale, mărfuri etc. **2.** Ceea ce se depune spre păstrare. ✦ (FIN.) Cantitate de fonduri (bani, cecuri, hârtii de valoare, cupoane etc.) care poate fi convertită în lichidități (bani gheață) și preluată de o bancă (comercială) pentru a fi folosită în activitatea de creditare. ✧ *D. bancar* = hârtii de valoare, bani sau obiecte prețioase încredințate spre păstrare sau fructificare unei bănci, deponentul având dreptul retragerii lor în orice moment sau la un termen prestabilit, iar banca pe acela de a le folosi pentru necesitățile activității sale; pentru banii depuși băncile plătesc dobânzi, iar pentru obiectele în păstrare încasează taxe. *Depozite la vedere* = depozite ale căror proprietari pot dispune în orice moment de sumele depuse; constituie majoritatea conturilor particulare (conturi curente, conturi de cecuri) și pot fi folosite de bănci doar la constituirea fondurilor de împrumut pe termen scurt. *Depozite la termen* = depozite ale căror proprietari pot folosi sumele depuse doar la termene stabilite de bancă (conturi de economii, bonuri de casă) și sunt folosite de bănci pentru creditele pe termen lung. (BIBL.) *D. legal* = fond de cărți constituit prin predarea obligatorie de către tipografii sau edituri a unui număr de exemplare din fiecare volum tipărit marilor biblioteci din țară. ✧ Loc. *În depozit* = în păstrare. **3.** (DR.) Contract prin care o persoană se obligă, în principiu fără plată, să păstreze un lucru și să-l restituie persoanei care i l-a încredințat, de obicei la termenul fixat prin contract. **4.** (GEOL.) Acumulare pe cale sedimentară de materiale provenite din dezagregarea și alterarea rocilor sau sub acțiunea organismelor și depuse pe fundul unui bazin acvatic ori pe suprafața uscatului. Sedimentele rămân fie în forma în care au fost depuse (d. de pietriș, nisip), fie sunt consolidate și diagenizate, devenind roci. ✧ *Depozite continentale* = depozite pe suprafața continentelor; după condițiile în care are loc depunerea lor, se împart în: lacustre,

DEPRESIUNI CONTINENTALE

Africa	
L. Assal (Djibouti)	155 m
Al-Qattarah (Egipt)	133 m
Denakil – L. Asale (Ethiopia)	116 m
Sabkhat Ghuzzayil (Libia)	47 m
Chott Melghir (Algeria)	40 m
Chott el Gharsa (Tunisia)	23 m
America de Nord	
Valea Morții (Death Valley) (S.U.A.)	85,4 m
L. Salton (S.U.A.)	70 m
America de Sud	
Salinas Chicas (Argentina)	42 m
Pen. Valdés (Argentina)	40 m
Antarctida	
Platoul Hollick-Kenyon (Țara Marie Byrd)	2 468 m (acoperit cu o crustă de gheață de 426 m)
Asia	
Marea Moartă (Israel, Iordania)	408 m
L. Tiberiada (Kinneret) (Israel, Siria)	210 m
Turpan Pendi (China)	154 m
Australia	
L. Eyre	16 m
Europa	
Marea Caspică (Rusia)	28 m
Wieringermeer—Polder IV (Olanda)	6,7 m

fluviatile, glaciare și eoliene. *Depozite marine* = depozite pe fundul bazinelor marine; după locul și adâncimea de depunere, se împart în: litorale, neritice, batiale și abisale. *Depozite epicontinentale* = depozite pe fundul unor mări de mică adâncime. **5.** (MED.) Acumulare de substanțe organice sau anorganice ori a unui produs de secreție normală sau patologică, într-un țesut, organ sau într-o cavitate a corpului.

DEPOZITĂ (< *depozit*) vb. I. **1.** Tranz. A pune ceva în depozit **(1). 2.** Tranz. A încredința cuiva un lucru spre păstrare. **3.** Refl. A se depune, a se sedimenta.

DEPOZITAR, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană căreia i se încredințează un lucru în temeiul unui contract de depozit **(3). 2.** S. m. și f. Intermediar căruia i se încredințează o marfă pentru vânzare în contul proprietarului. **3.** Adj. *Stat d.* = stat care și-a asumat obligația de a păstra și păzi originalul documentelor și tratatelor multilaterale.

DEPOZITARE (< *depozita*) s. f. Operație care constă în realizarea unor rezerve de materii prime, semifabricate, produse finite, în vederea prelucrării ulterioare, a transportului, a desfacerii.

DEPOZIȚIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Declarație a unui martor într-un proces cu privire la fapte ce-i sunt cunoscute prin propriile simțuri și de natură a duce la lămurirea pricinii; mărturie **(1).**

DEPRAVA (< fr., lat.) vb. I refl. A deveni depravat; a se corupe.

DEPRAVAT, -Ă (< *deprava*) adj. Decăzut din punct de vedere moral; corupt, desfrânat.

DEPRECIA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A nesocoti valoarea unui lucru, a aprecia sub valoarea reală. **2.** Tranz. și refl. A(-și) micșora valoarea sau calitatea.

DEPRECIATIV, -Ă (< fr.) adj. Care arată lipsă de considerație, care conține o notă de batjocură, de dispreț.

DEPRECIERE (< *deprecia*) s. f. **1.** Faptul de a se deprecia. **2.** (EC.) Diminuare a valorii unui bun. ◇ *D. monetară* = scădere a puterii de cumpărare a unei monede, ca urmare a acțiunii inflației sau a reducerii volumului de bunuri oferite spre vânzare; se manifestă prin creșterea prețurilor. *D. valutară* = scădere a cursului de schimb al monedei naționale față de alte valute ca urmare a pierderii puterii de cumpărare interne sau a cronicizării deficitului balanței de plăți.

DEPRESANT (< fr., engl.) s. n. Reactiv folosit în prepararea minereurilor pentru a împiedica flotația unui anumit mineral dintr-un minereu.

DEPRESARE (*de*[4]- + *presare*) s. f. **1.** (TEHN.) Operație de desprindere a două piese asamblate între ele cu ajustaj cu strângere (presat), efectuată cu ajutorul unei prese. **2.** (SILV.) Operație de înlăturare a unor puieți crescuți din sămânță, pentru a permite dezvoltarea normală a celorlalți.

DEPRESIONARĂ (< fr.) adj. *Zonă ~* = zonă din atmosferă cu presiune barică scăzută, proprie formării ciclonilor.

DEPRESIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (GEOGR., GEOL.) Formă negativă complexă de relief, situată la un nivel mai coborât decât formele de relief înconjurătoare. ◇ *D. tectonică* = **d.** formată în urma unei prăbușiri sau scufundări lente a suprafeței terestre în interiorul unui sistem orogen, în care se

Depresiunea orizontului

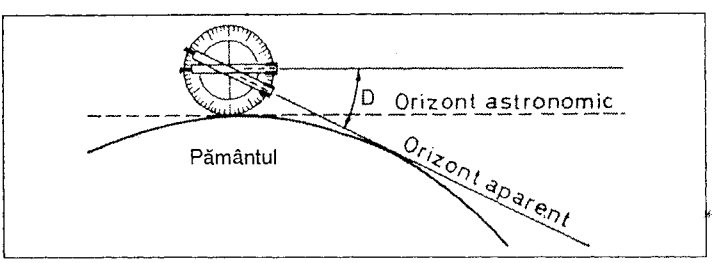

depun depozite sedimentare lacustre. *D. de baraj vulcanic* = **d.** rezultată în urma înălțării unor catene vulcanice, care izolează o porțiune joasă de teren de un alt relief înalt învecinat. *D. de eroziune* = **d.** realizată prin acțiunea de eroziune a apelor curgătoare. *D. tectono-erozivă* = **d.** realizată în urma acțiunii mixte a scufundării și eroziunii apelor curgătoare. *D. tectono-vulcanică* = **d.** formată prin acțiunea mixtă de scufundare a scoarței terestre și apariție a înălțimilor vulcanice. *D. oceanică* = groapă (fosă) abisală. **2.** (ASTR.) *Depresiunea orizontului* = unghiul sub care se coboară orizontul sub planul orizontal (într-un anumit loc al Pământului) datorită înălțării observatorului deasupra nivelului mării. **3.** (METEOR.) *D. atmosferică* = arie ciclonală în zonele cu climă temperată (ex. **d.** Aleutinelor, **d.** Islandeză). **4.** (FIZ.) Presiune inferioară unei presiuni de referință, care, de obicei, este cea atmosferică; diferența dintre valorile acestor două presiuni. **5.** (MED.) Stare patologică de tristețe și descurajare profundă și persistentă, determinată de factori exogeni (**d.** psihică reactivă) sau endogeni (în melancolie, în nevroze avansate etc.); deprimare. ✦ Diminuare a forțelor vitale ce antrenează o slăbire funcțională generalizată. **6.** (EC.) Fază a ciclului economic, posterioară crizei economice, manifestată prin diminuarea, stagnarea sau sporirea nesemnificativă a producției, creșterea prețurilor și a șomajului, scăderea dobânzilor, reînnoirea masivă a capitalului fix, stagnarea fluxurilor economice internaționale, a comerțului și cooperării.

DEPRESIV, -Ă (< fr.) adj. Care produce starea de depresiune **(5)** sau scăderea tensiunii arteriale (ex. medicament **d.**).

DEPRESOR (< fr.; {s} lat. *depressor* „cel care face să scadă") adj., s. n. **1.** adj. (FIZIOL.) *Nerv ~* = nerv senzitiv prin intermediul căruia excitațiile de la receptorii nervoși din pereții sinusului carotidian se transmit la centri nervoși și determină, pe cale reflexă, scăderea tensiunii arteriale. **2.** S. n. (GENET.) Substanță (sau chiar o genă) capabilă să deblocheze o genă sau un grup de gene dintr-un genom, care până atunci au fost blocate (inactive).

DEPRESURIZARE (după fr. *dépressurisation*) s. f. Operație inversă presurizării, prin care se obține egalizarea ulterioară a presiunii din incinta presurizată cu presiunea exterioară.

DEPRETIS, Agostino (1813—1887), om politic italian. Prim-min. (1876—1878, 1878—1879, 1881—1887). A participat activ la crearea Triplei Alianțe (1882).

DEPREZ [dəprę], **Marcel** (1843—1918), fizician francez. Împreună cu Arsen d'Arsonval a inventat (1882) galvanometrul clasic cu cadru mobil. A realizat (1883) prima linie de transport a energiei electrice la distanță (112 km).

DEPRIMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A provoca cuiva o depresiune **(5)** sau descurajare, mâhnire; a mâhni, a întrista (profund); a dezola.

DEPRIMANT, -Ă (< fr.) adj. Care deprimă; descurajant, demoralizant, dezolant.

DEPRIMARE (< *deprima*) s. f. Starea celui descurajat, mâhnit (profund); depresiune **(5)**, dezolare.

DEPRINDE (lat. *depre(he)ndere*) vb. III. **1.** Refl. și tranz. A (se) obișnui, a (se) învăța, a (se) familiariza; a (se) deda **(1). 2.** Tranz. A-și însuși în mod sistematic anumite cunoștințe într-un domeniu.

DEPRINDERE (< *deprinde*) s. f. **1.** Faptul de a (se) deprinde. **2.** Obișnuință, obicei. **3.** (PSIH.) Însușire, habitudine **(2)** sau trăsătură dobândită prin învățare; modalitate de acțiune formată și consolidată prin exercițiu și executată cu ușurință, având unele componente automatizate, dar fără pierderea controlului conștient (ex. mersul, scris-cititul, conducerea autovehiculelor).

DEPRINS, -Ă (< *deprinde*) adj. Experimentat, învățat.

DEPSIDE (< fr. {i}) s. f. pl. (CHIM.) Combinații organice de tip esteric, formate din două sau din mai multe molecule de acizi fenolici, care au proprietăți asemănătoare cu cele ale taninurilor naturale; se găsesc în licheni.

DEPUNĂTOR, -OARE (< *depune*) s. m. și f. Deponent[2].

DEPUNE (< lat. *deponere*, cu sensurile fr. *déposer*) vb III. **1.** Tranz. A lăsa un obiect din mână, punându-l undeva. ✧ Expr. *A depune un act* = a înainta unui anumit organ competent o cerere, un memoriu, o dovadă etc. **2.** Tranz. (FIN.) A încredința bani, obiecte (prețioase) spre păstrare (unei bănci, unei case de economii etc.). **3.** Tranz. (DR.) *A depune mărturie* = (despre un martor) a face declarații în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală în legătură cu faptele unui proces. *A depune jurământ* = (despre o parte în litigiu sau despre un martor) a se angaja să spună tot adevărul în legătură cu faptele unui proces. *A depune mandatul* = (despre o persoană care a primit o anumită însărcinare) a înceta să-și îndeplinească însărcinarea, invocând imposibilitatea de a continua îndeplinirea ei. **4.** Refl. (Despre substanțe aflate în suspensie) A se așeza pe o suprafață sub acțiunea gravitației; a se sedimenta. **5.** Tranz. A acoperi un corp cu un strat de material, pe cale electrolitică, în urma unei evaporări în vid etc.

DEPUNERE (< *depune*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) depune și rezultatul ei; ceea ce se depune undeva, pe ceva. **2.** (EC.) Valoare a unui venit care nu este cheltuit pentru consum, fiind depus la bancă, în mod periodic, prin sume mici, în conturi speciale. ✦ Sume de bani sau alte valori depuse spre păstrare (la o bancă, la o casă de economii etc.). ✦ *D. la termen* = disponibilități pe care depunătorul le încredințează unei bănci pentru o perioadă prestabilită, încasând o dobândă mai mare decât pentru **d.** la vedere; retragerea **d.** înainte de termen determină pierderea dreptului încasării dobânzii superioare. *D. la vedere* = **d.** pentru care nu se stabilește un anumit termen de păstrare, depunătorul beneficiind oricând de dreptul de a solicita restituirea. *Conturi de d.* = conturi bancare în care sunt înregistrate sumele încredințate spre păstrare unei bănci în scopul obținerii de profituri din dobânzi. *Societate de d. și împrumut* = asociere mutuală de tip cooperatist ai cărei proprietari sunt chiar membrii asociației, depozitele fiind utilizate pentru acordarea de credite (de obicei ipotecare) pe termen lung membrilor asociați sau altor persoane. *Bancă de d.* = tip de bancă, organizată și ca societate pe acțiuni, care, spre deosebire de băncile comerciale, desfășoară doar activități de depunere și împrumut, contribuind la dezvoltarea spiritului de economisire într-o comunitate.

DEPURATIV (< fr.; {s} lat. *depuro* „a curăța") s. n. Medicament care curăță umorile organismului și favorizează eliminarea toxinelor și a produșilor de dezasimilație (ex. diureticele, purgativele).

DEPUTAT, -Ă (< fr.) s. m. și f. (DR.) Persoană aleasă pentru a face parte, pe o anumită perioadă, dintr-un organ reprezentativ al statului. ✦ (În România) Parlamentar, membru în Camera Deputaților.

DEPUTĂȚIE (< *deputat*) s. f. (DR.) **1.** Sarcina de deputat. **2.** (Înv.) Delegație de deputați.

DE QUINCEY [də cuinsi], **Thomas** (1785—1859), scriitor și critic literar englez. Proză de factură romantică, remarcabilă prin ritm, muzicalitate, viziune onirică stranie („Confesiunile

unui opioman englez", „Viziune asupra morții fulgerătoare", „Suspiria de profundis", „Poștalionul englez"). Eseuri („Amintiri despre poeții englezi ai lacurilor").

DE RADA, Ieronim (1814—1903), scriitor albanez. Poeme de factură folclorică și istorică („Skanderbeg nefericitul", „Cântecele lui Milosao").

DERA GHĂZI KHĂN, oraș în partea centrală a Pakistanului, pe Ind; 102 mii loc. (1981). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini (tractoare), alim.; utilaj minier, ciment. Întemeiat în sec. 15.

DERAIA (< fr.) vb. I. intranz. **1.** (Despre mijloace de transport care rulează pe șine) A cădea din mers cu una sau mai multe roți de pe suprafața de rulare a șinei. **2.** Fig. (Fam.) A se abate, a devia de la subiect; a bate câmpii, a divaga.

DERAIN [dərẽ], **André** (1880—1954), pictor francez. Inițial fovist, s-a apropiat apoi de tradițiile clasice. Peisaje („Un colț din Hyde Park", „Salinele din Martigues", „Parlamentul din Londra") și portrete („Autoportret"); ilustrație de carte, decoruri și costume pentru teatru.

DERA ISMAÎL KHĂN, oraș în N Pakistanului (Provincia Frontierei de Nord-Vest), pe Indus; 68 mii loc. (1981, cu suburbiile). Artizanat (obiecte din lemn, sticlă, fileș și îmbrăcăminte). Întemeiat în sec. 15.

DERANJ (< *deranja*) s. n. Dezordine, neorânduială. ✦ Fig. Tulburare a liniștii (cuiva), stânjenire, incomodare.

DERANJA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A face dezordine; a răvăși. ✧ Expr. (Fam.) *A-și deranja stomacul* = a face o indigestie. **2.** Tranz. Fig. A tulbura, a stânjeni, a incomoda pe cineva. **3.** Refl. (În formule de politețe sau ironic) A se osteni pentru cineva.

DERANJAMENT (< fr.) s. n. Perturbare a funcționării normale a unei mașini, instalații etc. ✦ (Fam.) Indigestie, diaree.

DERAPA (după fr.) vb. I intranz. **1.** (Despre mijloace de transport rutiere) A aluneca într-o direcție deviată de la direcția normală de mers. **2.** (Despre ancoră) A se deplasa pe fundul apei datorită vântului, valurilor etc. care acționează asupra navei. **3.** (Despre avioane) A se deplasa lateral în timpul aterizării sau al unui viraj cu înclinare laterală prea mică.

DERATIZANȚI (< *deratizare*) s. n. pl. Substanțe chimice (hidrogen fosforat, dioxid de sulf etc.) care se întrebuințează în deratizare; raticide.

DERATIZARE (după fr. *dératisation*) s. f. Operație de stârpire a rozătoarelor dăunătoare (șoareci, șobolani) prin otrăvire cu deratizanți sau substanțe anticoagulante cu acțiune ireversibilă (cu efect letal nedureros) ori prin procedee mecanice.

DERĂDERE (< *de*[4]- + *râdere*, după fr. *dérision*) s. f. Luare în râs; batjocură, zeflemisire, deriziune.

DERBEDEU (< tc.) s. m. Om fără căpătâi, om de nimic; vagabond, *haimana*.

DERBI (< engl.; n. pr. *Derby*) s. n. **1.** Cursă clasică de trap sau de galop a cailor în vârstă de 3 ani. Are loc anual pe hipodromul din Epsom. Organizată pentru prima oară în 1780 de Edward Stanley, conte de Derby (1752—1834). **2.** P. ext. Întâlnire sportivă de mare importanță (pentru clasament).

DERBY [dạ:bi], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 215,4 mii loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Siderurgie, ind. constr. de mașini (automobile, motoare Rolls Royce pentru avioane, material rulant), chimică, hârtiei. Țesături de mătase. Manufactură de porțelan (1750). Catedrală (sec. 16, refăcută în sec. 18), clădiri din sec. 16—18. Muzeul mătăsii.

DERDELUȘ s. n. Loc în pantă pe care se dau copiii cu săniuța; săniuș (1).

DEREGLA (< fr.) vb. I tranz. și refl. (Despre sisteme tehnice) A face să iasă sau a ieși din regimul normal, din funcționarea normală; a (se) defecta, a (se) deranja. ✦ (FIZIOL.; despre o funcție) A se abate de la normal.

DERETICA (lat. *de-radicare*) vb. I intranz. A face curățenie prin casă (punând lucrurile în ordine).

DERIVA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. A se trage, a proveni, a rezulta din... **2.** (MAT.) Tranz. A calcula derivata unei funcții.

DERIVARE (< *deriva*) s. f. Acțiunea de a deriva (**1, 2**). ✦ (INFORM.) Trecerea de la un cuvânt la altul prin aplicarea unei reguli de producție a unei gramatici formale.

DERIVAT, -Ă (< *deriva*; după fr.) adj., subst. **1.** Adj. Care derivă din... ✧ *Drept d.* = drept de cesionare a exploatării unei mărci comerciale, a siglei unui organism, de traducere, de adaptare televizată sau cinematografică etc. **2.** S. m. Produs sau substanță obținută prin prelucrarea unei materii prime de bază (ex. benzina este un **d.** al țițeiului). **3.** S. m. Combinație chimică obținută din altă combinație prin reacții de substituție sau de adiție, dar care păstrează structura de bază primitivă a combinației principale din care provine. **4.** S. n. Cuvânt care derivă din alt cuvânt. **5.** S. n. Lucru care rezultă, care derivă din altul. **6.** S. f. (MAT.) (Într-un punct) Limita raportului dintre variația unei funcții și variația argumentului, când această ultimă variație tinde spre zero. ✧ *D. areolară* = **d.** unei funcții de variabilă complexă; introdusă în știință de matematicianul român D. Pompeiu. *D. parțială* = **d.** unei funcții de mai multe variabile în raport cu una dintre variabile. ✦ (Pe o mulțime) Funcție care

André Derain: „Parlamentul din Londra"

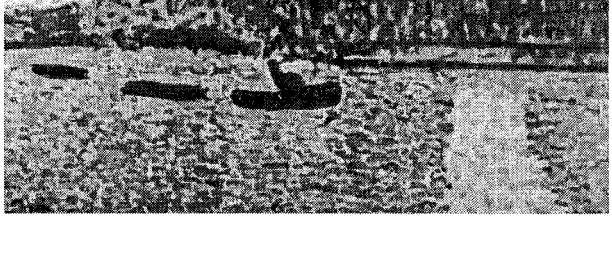

DERIVA CONTINENTELOR

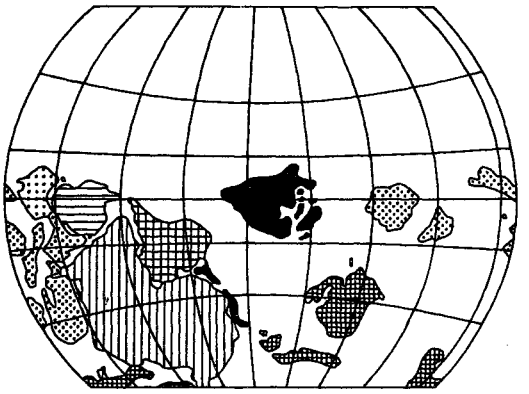

540 milioane ani

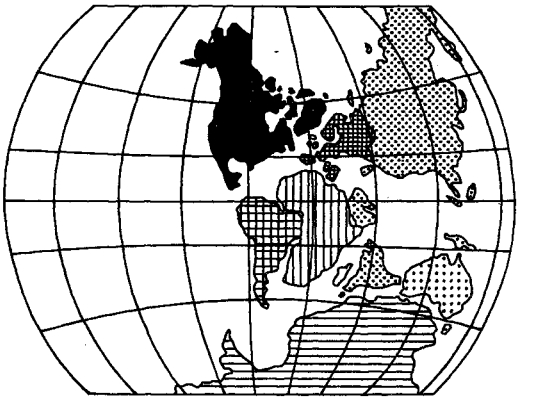

120 milioane ani

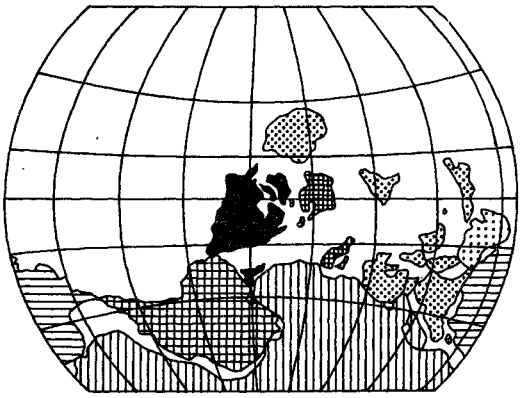

420 milioane ani

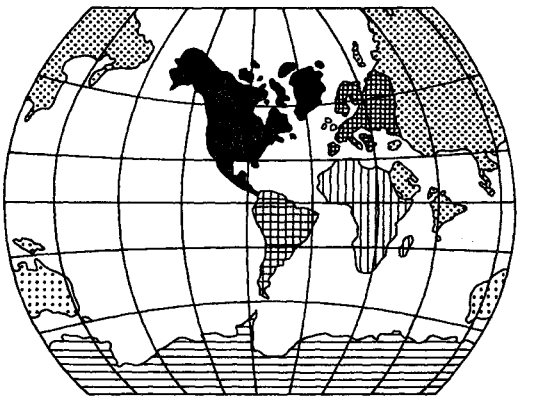

60 milioane ani

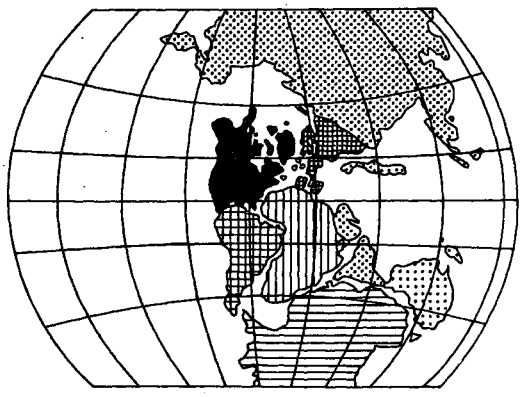

240 milioane ani

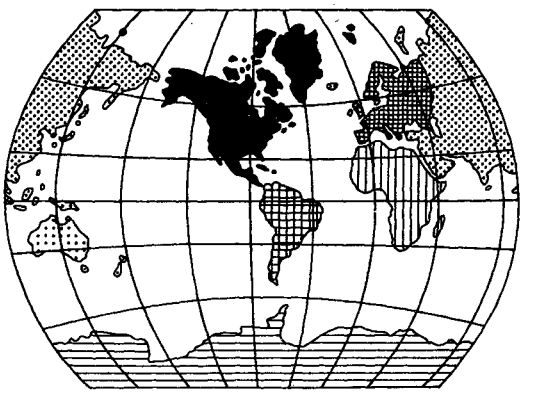

Actual

ia ca valoare în fiecare punct derivata funcției în acel punct.

DERIVAȚIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care trage sau abate ceva în altă parte.

DERIVATOGRAF ({s} lat. *derivatio* „abatere" + gr. *grapho* „a scrie") s. n. (FIZ.) Aparat pentru înregistrarea variației greutății unui corp supus încălzirii treptate în anumite medii ambiante.

DERIVAȚIE (< fr., lat.) s.f. **1.** Ramificație secundară, temporară sau permanentă, a unui curs de apă, a unei conducte electrice, a unei căi de comunicație etc. **2.** (LINGV.) Procedeu prin care se formează un cuvânt din altul, cu ajutorul sufixelor sau al prefixelor. **3.** (ELT.) *Circuit-derivație* = circuit ale cărui elemente au același nod de intrare și același nod de ieșire.

DERIVĂ (< fr.) s. f. **1.** (AV.) Planul fix anterior care, împreună cu direcția, formează ampenajul vertical al unui avion. **2.** (AV., NAV.) Unghiul, măsurat în plan orizontal, format de direcția axei longitudinale a unei aeronave sau a unei nave și direcția de deplasare a acesteia. **3.** (NAV.) Abatere nedorită de la direcția de deplasare, sub influența unor factori cum sunt vântul, valurile, curenții etc. ✦ Distanța dintre poziția reală și poziția calculată a unei nave. **4.** (GEOGR.) *Deriva ghețurilor* = deplasare a *banchizei* de gheață în Arctica și în Antarctica sub influența vântului și a curenților marini. *D. litorală* = proces de aluvionare și sedimentare în lungul unui țărm, datorat valurilor cu direcție oblică, ce modifică în permanență aspectul plajei. ✧ Expr. *A merge* (sau *a fi*) *în derivă* = a pluti în voia vântului și a valurilor. ✦ (GEOL.) *Deriva continentelor* = ipoteză elaborată de geofizicianul austriac Alfred Wegener, în 1912, conform căreia „stratul ușor" al scoarței terestre, care formează fundamentul continentelor actuale (sial), s-a deplasat prin alunecare deasupra „stratului greu" al scoarței din baza continentelor și oceanelor (sima), sub influența mișcării de rotație a Pământului și a atracțiilor mareice. În Paleozoicul superior ar fi existat o masă continentală unică (Pangea), înconjurată de un ocean (Panthalassa), care, prin fragmentare, a generat „microcontinente" ce ar fi migrat progresiv spre pozițiile actuale. În sprijinul teoriei stau similitudinile geologice, paleontologice, biologice, geomorfologice ale continentelor situate de o parte și de alta a Oc. Atlantic, precum și recentele argumente de ordin sedimentologic, paleomagnetic și geofizic legate în conceptul general de „tectonică globală". Sin. *drift continental*. **5.** *D. genetică* = totalitatea schimbărilor din frecvența genelor unei populații mici sau experimentale, datorate jocului întâmplării; poate determina pierderea completă a unor gene alele și fixarea altora; drift genetic. **6.** (MILIT.; în ochirea indirectă) Unghiul orizontal format de direcția țevii unei piese de artilerie îndreptate spre obiectiv și direcția piesă-punct de ochire.

DERIVOMĂTRU (< fr.) s. n. Aparat de bord pentru măsurarea unghiului de derivă **(2)** al unui avion în zbor normal.

DERIVOR (< fr.) s. n. Placă de lemn sau de metal prinsă de chila unei ambarcații cu pânze, în scopul de a împiedica deplasarea laterală a ambarcației și de a-i micșora deriva **(3)** provocată de vânt.

DERIZIUNE (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Derâdere.

DERIZORIU, IE (< fr., lat.) adj. Neînsemnat, lipsit de valoare; ridicol.

DERJAVIN, Gavril Romanovici (1743—1816), poet rus. Considerat precursor al clasicismului în poezia rusă. Ode clasice („La moartea cneazului Meșcerski"), cu accente satirice și filozofice („Odă către Felița"), cântece anacreontice. Tragedii.

DERMATIȚĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele") s. f. Înlocuitor pentru piele, obținut prin aglomerarea, cu ajutorul unui liant, a fibrelor de piele naturală rezultate din măcinarea deșeurilor.

DERMATITĂ (< fr.) s. f. **1.** (În sens larg) Orice afecțiune cutanată care nu este neapărat inflamatorie. **2.** Dermită.

DERMATOFITIE (< fr.; {s} gr. *derma* „piele" + *phyton* „plantă") s. f. Boală de piele provocată de ciuperci microscopice parazite, localizate în pielea capului, în țesutul subcutanat și la rădăcina părului.

DERMATOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor de piele.

DERMATOM (< fr.; {s} gr. *derma* „piele" + *tome* „tăiere") s. n. Instrument chirurgical cu care se taie fâșii subțiri de piele pentru transplantarea lor.

DERMATOMICOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *mykes* „ciupercă") s. f. Infecție produsă de ciuperci microscopice (*Tricophyton, Microspoum*), localizată la nivelul pielii și al anexelor ei (unghii, păr).

DERMATOMIOZITĂ (< fr.) s. f. Afecțiune gravă, de sistem, din grupa colagenozelor, caracterizată prin erupție cutanată eritematoasă, inflamații musculare difuze, durere la mișcări, scădere a forței motrice, atrofie și scleroză musculară.

DERMATOVENEROLOGIE (< fr.) s. f. Ramură a medicinii care studiază bolile de piele și bolile venerice.

DERMATOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele") s. f. Denumire generică pentru bolile de piele. ✧ *Dermatoze profesionale* = **d.** provocate de acțiunea unor factori mecanici, fizici sau chimici, care țin de exercitarea unei profesiuni, mai ales de condițiile de desfășurare a procesului de muncă.

DERMATOZOONOZĂ (< fr.; {s} gr. *derma* „piele" + *zoon* „animal" + *nosos* „boală") s. f. Denumire generică pentru bolile de piele provocate de paraziți animali.

DERMĂ (DERM s. n.) (< fr.; {s} gr. *derma* „piele") s. f. Stratul mijlociu al pielii vertebratelor, așezat sub epidermă și conținând vase sanguine și limfatice, terminații nervoase, corpusculi tactili, fibre conjunctive și musculare, glande sebacee etc.

DERMITĂ (< fr.) s. f. (MED.) Inflamație a pielii având diferite cauze; infecțioasă, chimică, mecanică, fizică etc.; dermatită **(2)**.

DERMOGRAFISM (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *grapho* „a scrie") s. n. (MED.) Reacție particulară a pielii care, la atingerea ușoară cu un vârf bont, se umflă și ia un aspect urticarian. ✧ *D. dureros* = bandă de **d.** roșie, dureroasă, care depășește mai mult sau mai puțin în lățime urma lăsată de vârful bont; evidențiază o tulburare a inervației la acest nivel.

DERMOPLASTIE (< fr.) s. f. Intervenție chirurgicală cu scop reparatoriu sau estetic la nivelul pielii.

DERMOTA, Anton (1910—1989), tenor austriac de origine slovenă. Prof. la Academia de Muzică din Viena. Interpret îndeosebi al muzicii lui Mozart. Carieră internațională.

DERMOTROP (< fr. {i}; {s} gr. *derma* „piele" + *trope* „întoarce") adj. (Despre o substanță chimică, un microorganism, un virus). Care se fixează electiv pe piele ori pe mucoase sau își exercită principala lui acțiune (activitate) la nivelul acestora.

DERNA, com. în jud. Bihor; 3 412 loc. (1995). Expl. de lignit.

DEROCARE (< fr.) s. f. Operație executată în cursul dezvelirii unui zăcământ, în timpul căreia sunt sfărâmate rocile stâncoase cu explozivi sau cu perforatoare.

DEROGA (< fr., lat.) vb. I intranz. (DR.) A face o excepție de la prevederile unui act normativ, ale unui statut sau ale unei convenții, în temeiul

unui act de aceeași natură sau de același grad.

DEROGATORIU, -ORIE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care derogă.

DERRIDA [deridą], **Jacques** (n. 1930), filozof francez. Părintele *deconstructivismului*. Consideră cuvântul ca fundament comun al religiei și al metafizicii și își centrează demersul pe critica semnului, folosind două concepte cheie („Scriitură și Diferență"), pentru a propune o filozofie a „urmei" („Despre gramatologie", „Vocea și fenomenul", „Diseminarea", „Clopot").

DERSCA, com. în jud. Botoșani; 5 623 loc. (1995). Expl. de turbă.

DERULA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A desfășura **(1)**, a desface **(4)**, a întinde ceva care a fost rulat. **2.** Refl. (Despre fapte, evenimente) A se succeda, a se desfășura.

DERULARE (< *derula*) s. f. Acțiunea de a (se) derula. ✦ Operație de debitare a bușteniior în foi de furnir cu grosimea de 0,15—6 mm, rareori până la 10 mm; realizată pe derulor.

DERULATOR (< *derula*) s. n. Dispozitiv folosit la rebobinarea peliculei cinematografice sau a bandei magnetice a unei casete de pe un miez pe altul.

DERULOR (< *derula*) s. n. Mașină-unealtă folosită pentru derularea bușteniior.

DERUTA (< fr.) vb. tranz. A zăpăci, a încurca; a dezorienta.

DERUTANT, -Ă (< fr.) adj. Care derutează.

DERUTĂ (< fr.) s. f. Stare de dezorientare, de zăpăceală.

DERVIȘ (< tc.) s. m. Călugăr musulman din secta sufiștilor; **d.** sunt grupați în mai multe ordine caracterizate ..e forma practicilor mistice.

DÉRY Tibor (1894—1977), scriitor ungur. Romane evocând lupta antihortistă, opoziția intelectualității împotriva stalinismului și singurătatea umană („Fraza neterminată", „Excomunicatorul", „Reportaj imaginar despre un festival pop american").

DES[1]- v. **de**[4]-

DES[2], **DEASĂ** (lat. *densus*) adj. I. **1.** Care are părțile componente apropiate sau cu intervale foarte mici între ele. ✦ Care este țesut strâns, bătut. **2.** Așezat unul lângă altul sau foarte aproape unul de altul; strâns[2] **(I, 3)**. **3.** (Despre ploaie, ceață etc.) Compact, dens. II. (Și adv.) Care se repetă de mai multe ori la intervale mici; frecvent. ✦ (Despre mișcări care se repetă) Care se face repede, iute, grăbit.

DESA, com. în jud. Dolj; 4 980 loc. (1995). Așezare civilă și castru roman de piatră (sec. 2 î.Hr—4 d.Hr).

DESACRALIZARE (după fr.) s. f. Acțiune prin care obiecte sau ființe considerate a fi sacre își pierd această însușire, concomitent cu sentimentele de respect și veneratie pe care oamenii le purtau într-o perioadă anterioară.

DESAGĂ (< ngr., bg.) s. f. Sac format din două părți, care se poartă atârnat pe umăr sau pe șa; fiecare dintre cele două părți ale acestui obiect; *p. ext.* traistă.

DESAIX [dəsę], **Louis Charles Antoine Des Aix, cavaler de VEYGOUX,** zis ~ (1768—1800), general francez. S-a distins în timpul campaniei lui Napoleon Bonaparte în Egipt; a avut un rol hotărâtor în obținerea victoriei de la Marengo (1800), unde a și murit.

DESALINIZARE (< *de*[4]- + *salinizare*) s. f. **1.** Proces de îndepărtare parțială sau totală a sărurilor solubile din sol și transportul acestora mai în adâncime sub influența factorilor naturali sau antropici. **2.** Îndepărtarea sărurilor dintr-un lichid sau preparat; desalinare. ✧ *Desalinizarea apei* = producere a apei potabile din apa mărilor prin eliminarea sării, în urma distilării, congelării sau osmozei.

DE SANCTIS, Francesco (1817—1883), critic și istoric literar italian. Întemeietor al criticii literare italiene moderne, a ajuns la o nouă concepție estetică potrivit căreia forma operei de artă se află în strânsă dependență de conținut. Capodopera sa, „Istoria literaturii italiene", reprezintă o adevărată istorie a Italiei, realizată prin intermediul literaturii ei. Studii („Eseuri critice").

DE SANCTIS, Gaetano (1870—1957), istoric și arheolog italian. Prof. la Torino și Roma. Specialist în istoria antichității greco-romane („Istoria republicii ateniene", „Istoria grecilor", „Istoria romanilor"). M. de onoare al Acad. Române (1924).

DESANGVINIZARE (*des*[1]- + *sangvinizare*) Eliminarea totală a sângelui, experimental sau accidental, dintr-un organism.

DESANT (< rus.) s. n. **1.** Trupe special pregătite, destinate a fi debarcate sau parașutate pe teritoriul ocupat de inamic. **2.** Trupe de infanterie transportate în timpul luptei pe tancuri.

DE SANTIS, Giuseppe (n. 1917), regizor, scenarist și critic cinematografic italian. Reprezentant al neorealismului („Orez amar", „Nu e pace sub măslini", „Roma, orele 11", „Oameni și lupi").

DESARGUES [dezarg], **Girard** (1593—1662), matematician francez. A pus bazele geometriei descriptive și proiective; autorul teoremei fundamentale a geometriei proiective cu privire la conice (denumită de el involuția a șase puncte).

DESĂRA (< *des*[1]- + *săra*) vb. I tranz. A îndepărta complet sau parțial sarea dintr-un aliment.

DESĂRCINA (< *des*[1]- + *[în] sarcina*, după fr.) vb. I tranz. A elibera o persoană de o sarcină, de o obligație sau dintr-o funcție.

DESĂVÂRȘI (< *desăvârșit*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să devină sau a deveni perfect; a (se) perfecționa. **2.** Tranz. A face ca o acțiune să capete o formă definitivă; a termina, a împlini.

DESĂVÂRȘIRE (< *desăvârși*) s. f. Acțiunea de a (se) desăvârși; deplinătate, perfecțiune. ✧ Loc. *Cu desăvârșire* = cu totul, în întregime; absolut.

DESĂVÂRȘIT, -Ă (< *de*[3] + *săvârșit*) adj. (Și adv.) **1.** Perfect, ideal. **2.** (Despre fapte, stări etc.) Deplin, complet, absolut.

DESCALIFICA (< *des*[1]- + *califica*, după fr.) vb. I. **1.** Tranz. A declara (pe cineva) nedemn de stimă, de respect; a dezonora. ✦ A elimina un concurent sau o echipă de la continuarea unei competiții sportive din cauza săvârșirii unor abateri grave de la regulamentele competiționale. **2.** Refl. A-și pierde calificarea (profesională).

DESCARTES [decart], **René** (latinizat *Renatus Cartesius*) (1596—1650), filozof, matematician, om de știință francez. Considerat unul dintre întemeietorii filozofiei moderne. Preocupat de metodă pentru a funda certitudinea științei; prin „regulile" stabilite proclamă rațiunea ca început absolut (raționalism) și dreptul ei de a nu accepta decât ceea ce i se înfățișează atât de clar și de distinct încât să fie eliminat orice prilej de îndoială. După el, filozofia începe cu îndoiala totală (*dubito ergo cogito* — „mă îndoiesc deci cuget"), primul adevăr

René Descartes

cert fiind faptul gândirii, în acesta fiind afirmată nemijlocit ființa subiectului (*cogito ergo sum* — „cuget deci exist"). Prin „cogito", **D.** întemeiază ideea substanței-suflet al cărei atribut este gândirea, opusă substanței-corp al cărei atribut este întinderea. Pentru a asigura raționalitatea celor două substanțe, admite ideea unei ființe infinite și perfecte, anume Dumnezeu, care este o „idee înnăscută". A explicat mecanicist fenomenele fizicii, cosmologiei și biologiei, concepând mișcarea numai ca deplasare în spațiu. **D.** a făcut descoperiri epocale în matematică și fizică; a pus bazele geometriei analitice, a introdus, printre primii, noțiunile de mărime variabilă și de funcție, a descoperit legea refracției luminii și a formulat legea conservării impulsului („Reguli pentru îndrumarea minții", „Discurs asupra metodei", „Meditații metafizice", „Principiile filozofiei", „Pasiunile sufletului").

DESCĂLECA (lat. **discaballicare*) vb. I intranz. A coborî de pe cal.

DESCĂLECAT (< *descăleca*) s. n. **1.** Faptul de a descăleca. **2.** Termen folosit de cronicari și de unii istorici pentru a desemna întemeierea statelor Țara Românească și Moldova, care, potrivit legendei, s-ar fi petrecut ca urmare a venirii și stabilirii („descălecării") lui Radu Negru din Făgăraș și, respectiv, Dragoș-Vodă din Maramureș în aceste locuri.

DESCĂLECĂTOR (< *descăleca*) s. m. (Înv.) Întemeietor de țară.

DESCĂLȚA (lat. *discalciare*) vb. I refl. și tranz. A(-și) scoate încălțămintea din picioare.

DESCĂRCA (lat. *discarricare*) vb. I tranz. **1.** A scoate, parțial sau în întregime, încărcătura unui vehicul, a unui recipient etc. ✦ Fig. A da curs liber manifestării unor stări sufletești; (refl.) a se ușura sufletește (împărtășind necazul, durerea). **2.** A înlătura sau a reduce parțial forțele exterioare care acționează asupra unui corp solid, a unui element de construcție, a unui sistem tehnic etc. și care ar putea produce deformarea acestuia. **3.** A micșora puterea debitată sau puterea absorbită de o mașină, de o instalație etc. **4.** A anula (brusc), a neutraliza sau a micșora sarcina electrică a unui condensator electric etc. ✦ A consuma energia înmagazinată într-un acumulator electric. ✦ Refl. A se produce o descărcare atmosferică. **5.** A trage un foc de armă. ✦ A scoate încărcătura dintr-o armă de foc. **6.** A declara oficial că o gestiune a fost corectă și că nu e de imputat nimic gestionarului.

DESCĂRCARE (< *descărca*) s. f. Acțiunea de a (se) descărca. *D. electrică* = trecere a curentului electric printr-un dielectric, produsă sub acțiunea unui câmp electric exterior în cazul în care, în urma unui proces fizic, conductivitatea electrică a fost sporită. *D. electrică neautonomă* = **d.** care se produce într-un gaz și se menține numai atât timp cât durează acțiunea unui agent ionizator extern. *D. electrică autonomă* = **d.** care se produce în gaze și se menține independent de existența agentului ionizator (de ex. *d.e.a.* luminescentă, *d.e.a.* în scânteie, *d.e.a.* în arc etc.). *D. atmosferică* = **d.** electrică de străpungere, care se produce în timp de furtună, datorită câmpurilor electrice din atmosferă; fulger, trăsnet.

DESCĂRCĂTOR, -OARE (< *descărca*) adj., s. n. **1.** Adj. Care produce descărcarea; (despre acte) care eliberează de răspundere; justificativ. **2.** S. n. Dispozitiv pentru descărcarea benzii de cauciuc a unui transportor în diferite puncte de pe traseul său. ✦ Dispozitiv de descărcare prin răsturnare a vagonetelor de mină, a vagoanelor de marfă etc. **3.** S. n. *D. electric* = aparat de protecție a instalațiilor electrice împotriva supratensiunilor, destinat limitării valorilor acestora.

DESCĂRNA (< *des*[1]- + *carne*, după fr. *décharner*) vb. **1.** Refl. A deveni foarte slab. **2.** Tranz. (În ind. piel.) A îndepărta țesutul conjunctiv subcutanat, aderent la dermă.

DESCĂTUȘA (< *des*[1]- + *cătușă*) vb. I tranz. și refl. A (se) elibera din lanțuri sau din cătușe; *fig.* a (se) elibera dintr-o constrângere, dintr-o apăsare; a (se) dezrobi.

DESCĂZUT (< *de*[4]- + *scăzut*) s. m. Primul termen al unei scăderi, din care se scade cel de-al doilea termen.

DESCÂLCI (< *des*[1]- + [în] *câlci*) vb. IV tranz. A descurca fire de ață, de păr etc. ✦ Fig. A lămuri, a limpezi.

DESCÂNTA (lat. *discantare*) vb. I. **1.** Intranz. A rosti descântece în scopul de a îndepărta farmecele, de a vindeca etc. ✦ Tranz. A fermeca, a vrăji prin descântec. **2.** Tranz. A mustra, a bate la cap.

DESCÂNTEC (< *des*[1]- + *cântec*) s. n. **1.** Faptul de a descânta; vrajă, farmec. **2.** Specie folclorică exprimată prin formule ce însoțesc anumite practici magice, menite cu precădere înlăturării răului. Constă în rostirea unor versuri rituale în care imaginile fantastice abundă, indicând o mentalitate arhaică. După scop, **d.** prezintă două tipuri principale: *curativ*, legat de medicina empirică și folosind un text literar scurt, și *vrăjile*, menite să provoace anumite stări: dragostea, urâtul, sărăcia, belșugul etc. Prin puterea de expresie și bogăția reliefului verbal, **d.** a influențat literatura cultă.

DESCENDENT, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Care coboară; coborâtor. **2.** S. m. și f. Rudă în linie directă, coborâtoare; urmaș. Descendenții alcătuiesc prima clasă de moștenitori legali, înlăturând de la moștenire celelalte rude ale defunctului. **3.** S. n. (INFORM.) Nod în care intră un arc ce pleacă dintr-un nod dat al unui arbore (**4**).

DESCENDENȚĂ (< fr.) s. f. Rudenie în linie directă, coborâtoare; *p. ext.* totalitatea rudelor în linie directă, coborâtoare ale unei persoane; filiație.

DESCENTRA (< *des*[1]- + *centru*) vb. I tranz. și refl. A (se) deplasa astfel încât axa piesei să nu mai coincidă cu axa dată.

DESCENTRALIZA (după fr. *décentraliser*) vb. I tranz. A acorda independență, autonomie unor organe locale ale administrației de stat.

DESCENTRALIZARE (după fr. *décentralisation*) s. f. **1.** Sistem de organizare și de conducere în diferite domenii (administrativ, economic etc.) întemeiat pe autonomie, în care puterea de decizie este transferată de la organele centrale la autoritățile locale. **2.** Politică de amenajare a teritoriului constând în transferarea în afara centrelor urbane supraaglomerate a unor unități industriale (**d.** industrială), comerciale sau a unor servicii (**d.** terțiară).

DESCHEIA (lat. *disclavare*) vb. I. **1.** Tranz. A scoate un nasture din butonieră, a face să nu mai fie încheiat. **2.** Tranz. A desface o haină încheiată în nasturi, fermoar, capse etc. **3.** Refl. A se desface din încheieturi.

DESCHIDE (lat. *discludere*) vb. III. **1.** Tranz. A face să nu mai fie închis (ex. o ușă, o fereastră etc.) deplasând elementele mobile sau manevrând mecanismul de închidere. ✦ A permite accesul. ✦ A descuia. ✦ A face accesibilă exploatarea unui zăcământ (prin îndepărtarea terenurilor sterile). **2.** Tranz. A separa, a depărta ceea ce este împreunat, strâns. ✦ (ELT.) A întrerupe curentul unui circuit electric (ex. prin acționarea unui întreruptor). ✧ Expr. *A deschide gura* = a vorbi. *A deschide ochii* = a) a se deștepta din somn; b) a se naște. *A deschide* (sau, refl., *a i se deschide*) (cuiva) *ochii* sau

capul = a face pe cineva (sau a ajunge) să înțeleagă anumite lucruri. *A-și deschide sufletul* (sau *inima*) = a-i împărtăși cuiva grijile, necazurile. **3.** Tranz. A desface un plic care conține o scrisoare (pentru a o citi). ✦ A întoarce coperta și foile unei cărți, ale unui caiet. ✦ (MED.) A face o incizie. **4.** Refl. A se despica, a se crăpa. ✦ (Despre găuri sau crăpături) A se forma. ✦ (Despre răni) A începe să supureze (din nou). ✦ (Despre flori) A-și desface petalele; a înflori. ✦ (Despre peisaje, priveliști) A se desfășura în fața ochilor. **5.** Tranz. A face un drum, o cărare etc. **6.** Tranz. A porni, a începe o acțiune (juridică). ✧ Expr. *A deschide vorba despre ceva* = a începe să discute un anumit subiect. ✦ (La șah) A face prima mutare într-o partidă. ✦ (La fotbal, handbal etc.) A da o pasă înainte unui coechipier pentru a iniția un atac. **7.** Tranz. A funda. ✦ A începe, a inaugura (o festivitate, o adunare etc.). ✦ A pune în funcțiune (un aparat, dispozitiv etc.). ✦ Refl. (Despre un tranzistor) A începe să conducă curentul. ✦ Refl. (Despre magazine, instituții) A începe să lucreze. **8.** Tranz. *A deschide o paranteză* = a pune primul dintre cele două semne care formează o paranteză; *fig.* a face o digresiune. **9.** Refl. (Despre culori sau obiecte colorate) A căpăta o nuanță mai pală; a se decolora. **10.** Refl. (Despre vocale) A trece din seria vocalelor închise în seria vocalelor deschise.

DESCHIDERE (< *deschide*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) deschide. ✧ (FIN.) *D. de credit* = convenție prin care o bancă se angajează să pună la dispoziția clientului o anumită sumă de bani, în condiții convenite de părți; pentru creditul acordat banca percepe un comision, iar beneficiarul creditului are dreptul de a folosi liber, după necesități, suma de bani pusă la dispoziție. *Deschiderea succesiunii* = consecință juridică a încetării din viață a unei persoane fizice, constând în pierderea capacității sale de folosință și dispariția sa ca subiect de drept și marcând momentul în care drepturile și obligațiile sale patrimoniale (cu excepția celor viagere) se transmit moștenitorilor săi legali sau testamentari. ✦ (La șah) Mutare sau serie de mutări la începutul partidei, care imprimă acesteia o anumită desfășurare. ✦ (La pocher) Formație obligatorie pentru a putea începe jocul. (SPORT) Expr. *În deschidere* = meciul care precede competiția principală. **II. 1.** Valoare maximă a unei mărimi (unghiulare, lineare) ce caracterizează extensia transversală a unei treceri pentru particule sau unde. ✦ Distanța maximă dintre fălcile unei menghine, ale unui clește etc. **2.** Gol sau trecere practicate într-un anumit scop. ✦ Spațiu liber practicat într-un perete sau într-un planseu, pentru circulație, pentru aerisire, pentru iluminat etc. **3.** Distanță, măsurată pe orizontală, între două reazeme consecutive ale unei construcții sau ale unui element de construcție. **4.** Operație de desfacere a părților reunite ale unui sistem tehnic sau de separare a contactelor unui aparat electric de conectare. **5.** *Lucrări de d.* = totalitatea lucrărilor miniere executate pentru punerea în exploatare a unui zăcământ de substanțe minerale utile. *D. geologică* = afloriment. **6.** (LINGV.) Lărgimea canalului fonator în timpul articulării unui sunet. **7.** (MAT.) *Deschiderea* unei mulțimi v. *interior* al unei mulțimi.

DESCHIS, -Ă (< *deschide*) adj. **1.** (Despre uși, ferestre etc.) Dat într-o parte, astfel încât să lase (în parte sau în întregime) o deschizătură descoperită. ✦ (Despre încăperi, lăzi etc.) Cu ușa, cu capacul neînchis sau neîncuiat, dând posibilitatea să se pătrundă în interior. ✧ Expr. *Aplauze la scenă deschisă* = aplauze în timpul desfășurării unui spectacol. *A avea* (sau *a ține*) *casă deschisă* = a avea în mod obișnuit musafiri, a fi ospitalier. ✦ (Despre vehicule) Descoperit **(1). 2.** Care nu mai este strâns, împreunat; separat, depărtat. ✦ (Despre brațe) Desfăcut în lături pentru a cuprinde ceva sau pentru a îmbrățișa pe cineva. ✦ (Despre aripi) Întins pentru zbor. ✦ (Despre ochi) Cu pleoapele ridicate; *fig.* treaz. **3.** *Scrisoare d.* = scrisoare cu conținut polemic, destinată publicității. *Vot d.* = vot care se exprimă public, prin ridicare de mâini. **4.** Fig. (Și adv.) Care se mărturisește direct; franc, sincer. **5.** (Despre răni) Care supurează (din nou). **6.** (Despre terenuri) Care nu e împrejmuit; care se întinde pe o mare suprafață. ✦ (Despre drumuri) Care e dat circulației; pe care se poate circula fără obstacole. **7.** (DR.) *Oraș d.* = oraș în care nu se află obiective militare și, potrivit normelor de drept internațional, nefiind apărat nu poate fi atacat sau bombardat în timp de război. *Cer d.* = înțelegere ce reglementează condițiile în care state, părți semnatare ale Tratatului de la Helsinki (1992), pot efectua zboruri de observare în teritoriul național al altui stat semnatar, utilizând avioane neînarmate și cu senzori conveniți (ex. Acordul româno-ungar). **8.** (Despre circuite electrice) Prin care nu circulă curent electric; (despre aparate electrice de conectare) cu contactele separate. **9.** (Despre culori) Cu nuanțe apropiate mai mult de alb; pal. **10.** *Vocală d.* = vocală la articularea căreia maxilarele sunt mai depărtate, iar canalul dintre limbă și palat e mai larg decât la cele închise. *Silabă d.* = silabă terminată în vocală. **11.** (MAT.) *Mulțime d.* = element al unei topologii pe o mulțime dată; mulțime în care toate elementele sunt interioare. *Interval d.* v. *interval.*

DESCHIZĂTOR, -OARE (< *deschide*) adj., s. m. și f. Care deschide. ✧ Expr. *Deschizător de drumuri* = inițiator, inovator.

DESCHIZĂTURĂ (< *deschide*) s. f. Loc liber prin care se poate pătrunde în interiorul unui lucru sau se poate vedea.

DESCIFRA (după fr. *déchiffrer*) vb. I tranz. **1.** A citi (și a înțelege) o scriere necunoscută, o scriere convențională sau un text necitet. ✦ A citi și a interpreta la prima vedere o partitură muzicală. **2.** Fig. A înțelege, a ghici ceva ce este ascuns, obscur.

DESCINDE (< fr., lat.) vb. III intranz. **1.** A se da jos, a coborî. **2.** A ajunge și a se opri într-un loc pentru un anumit timp. **3.** A-și avea originea, a se trage din cineva. **4.** (DR.) A face o *descindere.*

DESCINDERE (< *descinde*) s. f. Acțiunea de a descinde. ✦ (DR.) Deplasare a unui organ de urmărire penală la locul săvârșirii unei infracțiuni, pentru a face constatări și a strânge probe de natură a duce la lămurirea pricinii.

DESCINGE (lat. *descingere*) vb. III tranz. și refl. A(-și) desface, a(-și) scoate cureaua, brâul, cingătoarea.

DESCINTRA (< fr.) vb. I tranz. A face o *descintrare.*

DESCINTRARE (< *descintra*) s. f. (CONSTR.) Operație de coborâre progresivă a reazemelor unui cintru care a servit la construirea unei bolți sau a unui arc executate din zidărie ori din beton.

DESCLEIA (< *des*[1]- + *[în]cleia*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) dezlipi, a (se) desface din încleiere. **2.** Tranz. A efectua o descleiere **(3).**

DESCLEIERE (< *descleia*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) descleia **(1). 2.** Operație de finisare a țesăturilor, care constă în eliminarea apretului de încleiere aplicat pe firele de urzeală înainte de începerea țeserii; dezancolare. **3.** Desfacere a unei îmbinări prin încleiere a două sau mai multe piese, din cauza încleierii necorespunzătoare

sau păstrării pieselor într-un mediu umed.

DESCLEȘTA (< *des*[1]- + *[în]cleșta*) vb. I tranz. și refl. **1.** A (se) desprinde dintr-o strânsoare, dintr-o încleștare etc. **2.** A (se) dezlipi, a (se) smulge cu greu din locul în care se află fixat.

DESCOASE (< *des*[1]- + *coase*) vb. III tranz. **1.** A desface cusăturile unui obiect cusut. **2.** Fig. A pune cuiva întrebări insistente pentru a afla anumite lucruri; a iscodi.

DESCOMPUNE (< *des*[1]- + *compune*, după fr. *décomposer*) vb. III. **1.** Tranz. A desface în elementele din care este alcătuit. ✦ (MAT.) A scrie un număr natural (polinom) sub formă de produs de numere prime (polinoame ireductibile). ✦ (FIZ.) A determina componentele unui vector pe două sau mai multe axe date. ✦ Refl. Fig. A se dezmembra, a se destrăma. **2.** Refl. (Despre materii organice) A se altera; a putrezi. **3.** Refl. (Despre oameni) A se schimba în rău din punct de vedere fizic sau moral; (despre față, trăsături etc.) a se deforma; a se crispa.

DESCOMPUNERE (< *descompune*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) descompune. ✧ *D. a unui vector* = determinare a componentelor unui vector prin proiectarea acestuia pe un sistem de axe. ✧ (POLIGR.) *D. a culorilor* = operație de separare a culorilor fundamentale în vederea preparării de clișee separate pentru fiecare dintre ele. **2.** Reacție chimică în urma căreia o substanță constituită din molecule cu structură mai complicată trece în mai multe substanțe constituite din molecule cu structură mai simplă; reacția inversă combinării.

DESCONGESTIONA (după fr. *décongestionner*) vb. I tranz. **1.** A face ca un organ să se elibereze de un aflux de sânge. **2.** A elibera un loc de un surplus de oameni. ✦ A face ca o cale de comunicație să nu mai fie aglomerată.

DESCONSIDERA (după fr. *déconsidérer*) vb. I tranz. A nu acorda stimă, considerație; a disprețui.

DESCONSIDERAȚIE (după fr. *déconsidération*) s. f. Lipsă de stimă, de considerație față de cineva.

DESCOPERI (lat. *discoperire*) vb. IV tranz. **1.** A lua, a ridica ceea ce acoperă ceva sau pe cineva; a dezveli **(1)**. ✦ Refl. A-și scoate căciula, pălăria etc. ✦ A lăsa fără acoperire, neocrotit, flancul unei unități militare pe front. ✦ A face să nu aibă acoperire **(6)**. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) da de gol. **2.** A afla, a găsi ceva necunoscut sau ascuns; a dezvălui **(1)**; a dibăci **(3)**.

DESCOPERIRE (< *descoperi*) s. f. **1.** Acțiunea de a descoperi și rezultatul ei. **2.** Fenomen, ființă, obiect, faptă, teritoriu aflat, găsit pentru prima oară (ex.: descoperirile geografice). **3.** Revelație; dezvăluire.

DESCOPERIT, -Ă (< *descoperi*) adj. **1.** Dezvelit, neacoperit. ✦ Cu capul gol. ✦ Fig. Fără apărare. **2.** Care este lipsit de acoperire **(6)**, care nu are acoperire legală. **3.** Aflat, găsit pentru prima oară.

DESCOPERITOR, -OARE (< *descoperi*) s. m. și f. Persoană care face o descoperire **(2)**.

DESCOTOROSI (< *des*[1]- + *cotorosi*, reg., „id") vb. IV refl. și tranz. A (se) degaja, a (se) elibera, a (se) debarasa de cineva sau de ceva supărător, incomod; a (se) dezbăra.

DESCREIERAT, -Ă (< *des*[1]- + *creier*) adj. (Și subst.) Lipsit de rațiune; smintit **(1)**, nebun **(1)**.

DESCRESCĂTOR, -OARE (< *descrește*) adj. Care descrește; degresiv.

DESCREȘTE (< *des*[1]- + *crește*) vb. III intranz. A-și reduce dimensiunile; a se micșora, a se împuțina, a scădea.

DESCREȚI (< *des*[1]- + *[în]creți*) vb. IV. **1.** Tranz. A desface crețurile; a netezi, a îndrepta. ✦ Refl. A se întinde, a se netezi, a nu mai fi creț. **2.** Tranz. și refl. A face să nu mai fie sau a nu mai fi încruntat; *fig.* a (se) destinde, a (se) însenina.

DESCRIE (< *scrie*, după fr. *décrire*) vb. III tranz. **1.** A prezenta, a înfățișa, a zugrăvi ceva prin cuvinte. **2.** A trasa o linie curbă, un cerc sau un arc de cerc. **3.** A parcurge o traiectorie.

DESCRIERE (< *descrie*) s. f. **1.** Acțiunea de a descrie și rezultatul ei. **2.** Lucrare literară sau pasaj dintr-o asemenea lucrare în care se descrie **(1)** ceva.

DESCRIPTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care descrie; care conține o descriere.

DESCRIPTIVISM (< *descriptiv*) s. n. (LINGV.) Curent (dezvoltat în special în S.U.A.) care își propune să folosească în studiul limbilor criterii strict formale de analiză, cu scopul de a realiza descrieri ale acestora la anumite stadii de evoluție.

DESCRIPȚIE (< fr., lat.) (LOG.) Procedeu de simbolizare prin care individualul este redat din punct de vedere logic.

DESCUAMA (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre epidermă) A se coji în urma unor boli contagioase (scarlatină, rujeolă) sau de piele.

DESCUAMARE (< *descuama*, după fr. *desquamation*) s. f. **1.** Cojire a pielii. **2.** (GEOL.) Fenomen de dilatare sau de contracție produs pe seama alterării mecanice a rocilor de la suprafața scoarței terestre, datorită diferențelor mari de temperatură între zi și noapte.

DESCUIA (lat. *discuneare*) vb. I tranz. A deschide cu cheia.

DESCUIAT, -Ă (< *descuia*) adj. **1.** Care a fost deschis cu cheia; care nu (mai) este încuiat. **2.** Fig. Care este receptiv la nou; care nu este închistat, dogmatic.

DESCULȚ, -Ă (lat. **disculceus*) adj. Cu picioarele goale, fără încălțăminte.

DESCUMPĂNI (< *des*[1]- + *cumpăni*) vb. IV tranz. A face pe cineva să-și piardă siguranța, încrederea; a dezorienta, a zăpăci.

DESCURAJA (după fr. *décourager*) vb. I refl. și tranz. A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă curajul, entuziasmul, încrederea; a (se) demoraliza.

DESCURCA (< *des*[1]- + *[în]curca*) vb. I. **1.** Tranz. A face să nu mai fie încurcat; a descâlci. **2.** Refl. și tranz. A ieși sau a face pe cineva să iasă dintr-o situație dificilă, neobișnuită. **3.** Tranz. A lămuri, a clarifica.

DESCURCĂREȚ, -EAȚĂ (< *descurca*) adj. Care știe să se descurce ușor.

DESCUSUT, -Ă (< *descoase*) adj. A cărui cusătură este desfăcută.

DESDĂUNA (< *des*[1]- + *daună*) vb. I tranz. (DR.) A despăgubi.

DESEARĂ (DISEARĂ) (< *de*[3] + *seară*) adv. În seara zilei curente; astă-seară.

DESECARE (< *de*[3] + *secare*) s. f. Colectare și îndepărtare a excesului de apă de la suprafața terenurilor joase în vederea cultivării lor; asecare.

DESEMNA (< fr. *désigner*, refăcut după *semn*) vb. I tranz. A indica o persoană, considerând-o (cea mai) potrivită pentru prestarea unui serviciu, pentru ocuparea unei funcții ori a unei demnități. ✦ (DR.) A numi într-o funcție.

DESEN (< fr.) s. n. **1.** Reprezentare a unui obiect, a unei figuri, a unui peisaj pe o suprafață plană, prin mijloace grafice. **2.** Arta sau tehnica de a desena. **3.** *D. tehnic* (sau *liniar*) = reprezentare grafică a obiectelor tehnice (piese, organe de mașini etc.) în scopul fabricării lor. În *d. t.* se folosesc proiecțiile orizontale și verticale (elevații, secțiuni, profiluri etc.) la o anumită scară și se indică dimensiunile obiectului. **4.** *D. cartografic* = reprezentare grafică a unei regiuni geografice sau a unei suprafețe de teren. **5.** *D. animat* v. *animat*. **6.** Planul unei construcții. **7.** Ornamentația unei țesături.

DESENA (după fr. *dessiner*) vb. I. **1.** Tranz. A executa un desen. **2.** Refl. A se contura, a se profila, a se preciza.

DESENATOR, -OARE (după fr. *dessinateur*) s. m. și f. Persoană care desenează sau care practică desenul.

DESENSIBILIZA (< fr.) vb. I tranz. A efectua o desensibilizare.

DESENSIBILIZARE (după fr. *désensibilisation*) s. f. **1.** Metodă terapeutică prin care se previne, se diminuează sau se lichidează sensibilitatea ori intoleranța unei persoane față de anumiți agenți microbieni, anumite boli, medicamente, vaccinuri, seruri. **2.** Diminuare a fotosensibilității unei emulsii fotografice prin acțiunea unui desensibilizator.

DESENSIBILIZATOR (< fr.) s. n. Substanță care se adaugă în soluțiile developatoare pentru a micșora sensibilitatea la lumină a emulsiilor fotografice.

DESEORI (< *dese* + *ori*, pl. lui *oară*) adv. Adeseori.

DESERT (< fr.) s. n. Ultimul fel de mâncare, compus de obicei din prăjituri, fructe etc.; timpul când se servește acest fel de mâncare.

DESERTIZARE (< fr.) s. f. (TEHN.) Operație de desfacere a elementelor unei îmbinări prin sertizare **(2)**.

DESERVI[1] (< fr.) vb. IV tranz. A face un rău serviciu cuiva, a acționa în dauna cuiva.

DESERVI[2] (< fr., lat.) vb. IV tranz. **1.** A presta un serviciu în folos public, a servi o colectivitate. **2.** A avea în grijă supravegherea și dirijarea funcționării unei mașini.

DESERVICIU (< *de*[4]- + *serviciu*) s. n. Acțiune (neintenționată) care aduce prejudicii unei persoane.

DESESIZA (după fr. *dessaisir*) vb. I tranz. și refl. (DR.) A face să înceteze învestirea unui organ de jurisdicție pentru soluționarea unui litigiu, prin hotărârea acestuia (ex. în caz de necompetență) sau prin hotărârea unui organ de jurisdicție superior (ex. în caz de strămutare).

DESEȘTI, com. în jud. Maramureș; 2 781 loc. (1995). Biserică de lemn (1770) în satul Hărnicești.

Desfășurată (2) și desfășurătoare

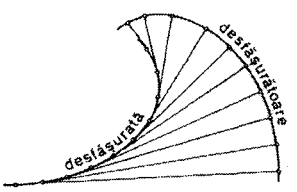

DESETINĂ (DESEATINĂ) (< rus., bg., scr.) s. f. **1.** (În sec. 15—18 în Moldova) Dijmă care reprezenta a zecea parte din anumite produse **(d.** de vin, **d.** de stupi etc.). **2.** (Înv.) Unitate de măsură agrară egală cu 1,09 ha.

DESFACE (lat. *disfacere*) vb. III. **1.** Tranz. și refl. A(-și) separa una de alta părțile componente. V. *descompune*. ✦ Tranz. A determina ceva să revină la starea anterioară; a strica, a pune capăt unei învoieli, unui contract etc. **2.** Tranz. și refl. A (se) desprinde din locul sau din legătura în care a fost fixat. **3.** Refl. și tranz. (Despre oameni) A (se) despărți de cineva sau de ceva. **4.** Tranz. A deschide dezlegând, tăind etc. ✦ A desfășura întinzând; a derula **(1),** a despături. ✦ Refl. (Despre flori) A-și deschide petalele; a înflori. **5.** Tranz. A vinde produse. **6.** Intranz. (În superstiții) A nimici vrăjile care apasă asupra cuiva.

DESFACERE (< *desface*) s. f. Acțiunea de a (se) desface și rezultatul ei. ✧ *D. de mărfuri* = comercializare cu amănuntul.

DESFĂCĂTOR (< *desface*) s. n. **1.** Instalație de desfoiat, destrămat, curățit și amestecat bumbacul. **2.** Mașină folosită pentru defibrarea deșeurilor rezultate la ruperea firelor la mașinile cu inele în filaturile de bumbac.

DESFĂCUT, -Ă (< *desface*) adj. **1.** Împărțit în elementele componente; demontat, descompus; stricat. ✦ Răsfirat, împrăștiat. ✦ Despăturit, întins. ✦ Deznodat. **2.** (Despre învoieli, contracte) Anulat. **3.** (Despre haine) Descheiat, dezlegat. **4.** (Despre scrisori, pachete, cutii etc.) Deschis.

DESFĂȘA (lat. *disfaciare*) vb. I tranz. A desface un copil din scutece.

DESFĂȘURA (lat. *disfaciolare*) vb. I. **1.** Tranz. A face ca ceva să nu mai fie înfășurat; a derula **(1),** a desface **(4),** a întinde în toată lungimea sau suprafața. ✦ A trece o unitate sau o mare unitate militară de la formația de marș la dispozitivul premergător de luptă sau la dispozitivul de luptă. **2.** Refl. Fig. (Despre priveliști din natură) A se întinde în fața ochilor (până departe). ✦ (Despre fapte, evenimente) A decurge; a evolua în faze succesive. **3.** Tranz. și refl. A (se) înfăptui o acțiune de durată în etape succesive și pe un plan larg.

DESFĂȘURARE (< *desfășura*) s. f. Acțiunea de a (se) desfășura. ✦ Operație grafică prin care o suprafață geometrică este așternută pe un plan fără deformări, rupturi, îndoiri.

DESFĂȘURAT, -Ă (< *desfășura*, 2 după fr.) adj., s. f. **1.** Adj. Întins, desfăcut. ✦ (Despre un grup de oameni) Răsfirat după o anumită ordine. ✦ *Plan d.* = plan (de activitate, de acțiune etc.) care cuprinde și descrie detaliat elementele, fazele, momentele succesive etc. prin care urmează să fie realizat. **2.** S. f. (MAT.) Locul geometric ai centrelor de curbură ale unei curbe date; evolută.

DESFĂȘURĂTOARE (< *desfășura*, după fr.) s. f. (MAT.) Curbă a cărei desfășurată **(2)** este o curbă dată; este ortogonală tangentelor curbei date. Sin. *evolventă*.

DESFĂTA vb. I refl. A-și petrece timpul într-o stare de încântare, de mulțumire, a se distra; a simți o mare plăcere, a se delecta. ✦ Tranz. A încânta, a fermeca.

DESFĂTARE (< *desfăta*) s. f. Faptul de a (se) desfăta; încântare, delectare, petrecere. ✦ P. ext. Desfrâu.

DESFĂȚA (< *des*[1]- + *[în]față*) vb. I tranz. A scoate cearceafurile de pe pat sau fețele de pe perne.

DESFIDE (după fr. *défier*, lat. *diffidere*) vb. III tranz. **1.** A chema, a provoca pe cineva să dovedească un lucru, știind că nu va reuși. ✦ A spune, a declara cuiva că nu este crezut sau că este considerat incapabil. **2.** A înfrunta, a sfida un pericol, o primejdie; a brava.

DESFIGURA (după fr. *défigurer*) vb. I tranz. A strica, a urâți fața, înfățișarea cuiva; a poci, a sluți.

DESFIINȚA (< *des*[1]- + *[în]ființa*) vb. I tranz. A face ca ceva să înceteze de a mai exista; a distruge; a dizolva; a nimici. ✦ (DR.) A pune capăt existenței unei instituții; a înlătura, cu efect retroactiv, un act juridic ori o hotărâre a unui organ de jurisdicție; a anula, a constata nulitatea absolută ori a pronunța nulitatea relativă.

DESFOIA (< *des*[1]- + *[în]foia*) vb. I. **1.** Tranz. A desprinde, a smulge petalele unei flori. **2.** Refl. (Despre flori sau boboci) A înflori, a se deschide.

DESFRÂNA (< *des*[1]- + *[în]frâna*) vb. I refl. A se destrăbăla, a duce o viață imorală, coruptă.

DESFRÂNAT, -Ă (< *desfrâna*) adj. (Si subst.) Destrăbălat, depravat, corupt.

DESFRÂU (< *des*[1]- + *frâu*) s. n. Corupție, depravare, imoralitate; purtare, atitudine desfrânată.

DESFRUNZI (< *des*[1]- + *[în]frunzi*) vb. IV refl. A-și pierde frunzele. ✦ Tranz. A defolia.

DESFUNDA (< *des*[1]- + *[în]funda*) vb. I tranz. **1.** A deschide un butoi scoțându-i fundul sau dându-i cep; a destupa o sticlă. ✦ A curăța, a goli un canal, o conductă etc. **2.** (Despre ploi,

ape) A face ca un drum, un teren să devină moale, impracticabil. **3.** A ara adânc, la peste 30 cm, de obicei pentru înființarea unei plantații viticole sau pomicole.

DESFUNDAT, -Ă (< *desfunda*) adj. **1.** (Despre recipiente) Cu fundul, capacul, dopul etc. scos; destupat. **2.** (Despre canale, țevi etc.) Curățat de impuritățile care îl obturau. **3.** (Despre drumuri, terenuri) Cu mult noroi, impracticabil (din cauza ploilor).

DESHĂMA (< *des*[1]- + *[în]hăma*) vb. I tranz. A scoate hamul de pe cal; a desprinde calul de la vehicul.

DESHIDRATA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) produce o deshidratare.

DESHIDRATARE (după fr. *déshydratation*) s. f. **1.** (MED.) Pierdere anormală a apei din țesuturile organice prin transpirație abundentă, prin vărsături repetate sau scaune diareice. **2.** (CHIM.) Eliminare a apei de constituție dintr-o substanță chimică, a apei de cristalizare dintr-o substanță cristalină sau dintr-un amestec ori a apei de solvare dintr-un coloid solvatat.

DESHUMA (< *des*[1]- + *[în]huma*) vb. I tranz. A dezgropa osemintele unui mort.

DE SICA, Vittorio (1901—1974), actor și regizor italian de film. A interpretat personaje pline de umor și generozitate („Bigamul", „Generalul de la Rovere"). Unul dintre promotorii neorealismului („Umberto D", „Ciociara", „Miracol la Milano"). Numeroase premii Oscar pentru regie: 1947 („Sciuscia"), 1949 („Hoți de biciclete"), 1964 („Ieri, azi, mâine"), 1971 („Grădina familiei Finzi Contini").

DESICARE (< fr.) s. f. Procedeu de reducere a umidității produselor alimentare ambalate prin introducerea în ambalajul etanș a unui desicant (oxid de calciu etc.).

DESIGILA (< *des*[1]- + *sigila*) vb. I tranz. A scoate sigiliul de pe un obiect; a despecetlui.

DESIGN (cuv. engl.) [dizain] s. n. Disciplină care se referă la estetica obiectului de serie, a produsului industrial; *p. ext.* include întregul orizont ambiental, de la reclama comercială până la arhitectură.

Desman

Vittorio de Sica

DESIGNER (cuv. engl.) [dizainər] s. m. Specialist care activează în domeniul design-ului.

DESIGUR (< *de*[3] + *sigur*) adv. **1.** Da. **2.** Fără îndoială, negreșit, precis.

DESIME (< *des*[2]) s. f. Însușirea de a fi des, compact, îndesat. ✦ (Concr.) Desiș.

DESINENȚĂ (< fr., lat. m.) s. f. Element morfologic care, adăugat la tema unui cuvânt, exprimă în flexiunea nominală cazul, numărul (și genul), iar în flexiunea verbală persoana, numărul (și diateza).

DEȘINIT (cuv. lat. „se termină") s. n. Termen folosit la descrierea lucrărilor sau a manuscriselor, pentru a indica cuvintele care încheie un text.

DESISTA (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A renunța la o acțiune sau la un drept ce urma să fie valorificat pe cale de acțiune.

DESIȘ (< *des*[2]) s. n. Grup des de arbuști, tufișuri sau bureni înalte; crâng; *p. ext.* pădure tânără foarte deasă.

DESLUȘI (< bg.) vb. IV. **1.** Tranz. A distinge, a deosebi; a percepe, a recunoaște (cu văzul sau cu auzul). ✦ (Despre lumină) A face să apară clar conturul lucrurilor. **2.** Tranz. A lămuri, a clarifica o idee, o problemă etc. ✦ Refl. (Despre idei, probleme etc.) A deveni limpede, explicit; a se clarifica. **3.** Intranz. A explica (cuiva ceva), a(-l) lămuri.

DESMAN (< fr.) s. m. (ZOOL.) Mamifer insectivor cu cap conic, bot în formă de trompă, coadă lungă și membrană înotătoare la membrele posterioare *(Desmana moschata);* blana mătăsoasă, brună-închis pe spate și argintie pe abdomen, este una dintre cele mai prețioase din lume. Cuibărește pe malurile Volgăi, Donului, Niprului.

DESMIN (< fr. {i}; {s} gr. *desme* „legătură, snop") s. n. Alumosilicat hidratat de sodiu și calciu din grupa zeoliților, alb, gălbui sau roșiatic, sticlos-sidefos, cu cristale prismatice grupate în snopi; se întâlnește în cavitățile rocilor efuzive bazice și în filoane hidrotermale.

DESMODROM (< fr.; {s} gr. *desme* „legătură" + *dromos* „alergare") adj. (Despre un mecanism) La care legăturile dintre elemente asigură o mișcare univoc determinată a oricărui element condus, indiferent de numărul de elemente conducătoare și de viteza de mișcare a elementului considerat.

DES MOINES [di moin], oraș în centrul S.U.A., centru ad-tiv al statului Iowa; 392,9 mii ioc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Ind. constr. de mașini agricole, aeronautică, chimică, conserve de carne, ciment. Centru comercial pentru porumb și vite. Universitate (1881).

DESMOTROPIE (< fr. {i}) s. f. (CHIM.) Tip de tautomerie (izomerie dinamică) în care formele izomere pot fi izolate și puse în evidență ca substanțe chimice.

DESMOULINS [demulẽ], **Camille** (1760—1794), avocat, publicist și om politic francez. Unul dintre liderii montagnarzilor în timpul Revoluției Franceze; pamfletar virulent, a editat ziarele „Revoluțiile din Franța și Brabant" și „Vechiul Cordelier". Adept al lui *Danton*, a fost ghilotinat împreună cu acesta.

DESNA, afl. stg. al Niprului, la Kiev: 1 130 km. Izv. din N Pod. Central Rusesc, la E de Smolensk, și trece prin Breansk și Cernigov. Navigabil pe 535 km.

DESNĂȚUI, râu în SSV Olteniei; 95 km. Izv. din Piemontul Bălăciței și se varsă în complexul lacustru Bistreț.

DESNOS, Robert (1900—1945), poet francez. Versuri de factură suprarealistă, apoi clasică și populară, consacrate dragostei și speranței („Libertatea sau dragostea", „Domeniu public"). Participant la Rezistență, a murit în deportare.

DESOLIDARIZA (< fr.) vb. I refl. A se despărți, a se separa ca atitudine de o persoană, de un grup, de o acțiune, a nu mai acționa solidar cu cineva.

DESOLVATARE (< *de*[4]- + *solvatare*) s. f. (CHIM.) Eliminare a lichidului reținut de anumite substanțe prin solvatare. Când lichidul este apă, operația se numește *deshidratare.*

DESORBȚIE (fr. {i}) s. f. Operație de îndepărtare a unui component sau a unui amestec de componenți reținuți în masa sau pe suprafața unei substanțe.

DESPACHETĂ (< *des*[1]- + *[îm]pacheta*, după fr.) vb. I tranz. A scoate un obiect din ambalajul în care se află. ✦ A desface un pachet, o ladă, o valiză (pentru a scoate conținutul).

DESPĂDURI (< *des*[1]- + *[îm]păduri*, după fr.) vb. IV tranz. A tăia pădurile dintr-o regiune. ✦ A defrișa.

DESPĂGUBI (< *des*[1]- + *păgubi*) vb. IV tranz. A plăti (cuiva) o despăgubire; a desdăuna.

DESPĂGUBIRE (< *despăgubi*) s. f. Sumă de bani care se plătește unei persoane pentru repararea unui prejudiciu ce i-a fost cauzat; daună **(2)**, compensație. ✧ *D. civilă* = sumă de bani care se acordă într-un proces penal, pentru repararea unui prejudiciu cauzat printr-o infracțiune. *Despăgubiri (sau reparații) de război* = sumă pe care un stat răspunzător de dezlănțuirea unui război de agresiune este obligat să o plătească statului victimă a agresiunii, pentru repararea prejudiciilor cauzate.

DESPĂRȚI (lat. **dispartire*) vb. IV **1.** Refl. A se îndepărta de cineva sau de ceva, plecând în altă parte; a părăsi vremelnic sau definitiv pe cineva sau ceva. ✦ Fig. A se detașa sufletește, a se înstrăina de cineva sau de ceva; a rupe legăturile cu cineva. ✦ A se lipsi de..., a renunța la... **2.** Refl. A divorța. **3.** Tranz. (Despre obstacole, bariere etc.) A separa, a se interpune. ✦ Tranz și refl. A (se) împărți, a (se) separa, a (se) delimita; a (se) segmenta.

DESPĂRȚIRE (< *despărți*) s. f. **1.** Separare, detașare; momentul acestei separări. **2.** Divorț. **3.** Diviziune **(1)**, împărțire, segmentare. ✦ (Concr.) Despărțitură **(1)**.

DESPĂRȚITOR, -OARE (< *despărți*) adj., s. n. **1.** Adj. Care desparte **(3)**. **2.** S. n. *D.* (sau *separator*) *de lan* = organ al mașinilor agricole de recoltat, care separă, de restul lanului, plantele ce urmează a fi tăiate, pentru a evita agățarea sau înfășurarea acestora de organele mașinii și ruperea lor.

DESPĂRȚITURĂ (< *despărți*) s. f. **1.** Parte separată dintr-o încăpere, dintr-un recipient etc.; compartiment **(1)**. **2.** Construcție (improvizată) care separă, delimitează ceva.

DESPĂTURI (< *des*[1]- + *[îm]păturî*) vb. IV tranz. A desface ceva care a fost strâns, împăturit.

DESPERA (DISPERA) (< lat. *desperare*, it.) vb. I intranz. A-și pierde orice speranță; a deznădăjdui.

DESPERARE (DISPERARE) (< *despera*) s. f. Faptul de a despera; deznădejde. ✧ Loc. *Cu desperare* = în mod deznădăjduit; *fig.* din toate puterile, tare, aprig.

DESPERAT, -Ă (DISPERAT) (< *despera*) adj. **1.** (Și subst.) Ajuns la desperare; deznădăjduit. ✦ (Despre manifestări ale oamenilor) Care denotă desperare. **2.** Care provoacă desperare; periculos, grav.

DESPERECHEA (< *des*[1]- + *[îm]perechea*) vb. I tranz. **1.** A despărți, a face să nu mai fie pereche două lucruri, două ființe etc. **2.** A descompleta (luând o parte din ceea ce formează o serie).

DESPIAU [despio], **Charles** (1874—1946), sculptor francez. Influențat de Rodin. Autor de basoreliefuri, statui, busturi cu model delicat.

DESPICA (lat. *despicare*) vb. I. **1.** Tranz. A desface în bucăți un obiect tăindu-l sau spărgându-l de-a lungul. ✧ Expr. *A despica firul în patru* = a analiza amănunțit și cu minuțiozitate exagerată. ✦ Fig. A înțelege un lucru complex; a interpreta. **2.** Tranz. și refl. A (se) crăpa, a (se) spinteca (pe o anumită porțiune). ✦ Refl. (Despre muguri) A plesni, a se deschide. **3.** Tranz. A trece prin..., a străbate, a răzbate.

DESPICARE (< *despica*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) despica. **2.** Despicarea, manuală sau mecanizată, a lemnului pe direcția fibrelor lemnoase, respectiv în direcție longitudinală, pentru a obține lemne de foc, doage, șindrilă etc. **3.** (DR.) Împărțirea moștenirii pe linii. Se aplică atunci când la moștenirea unei persoane vin (singuri sau în concurs cu părinții) colateralii privilegiați, adică frații și surorile defunctului care provin din căsătorii diferite sau dinafara căsătoriei ori din înfiere. **4.** (IND. PIEL.) Șpăltuire.

DESPICĂTURĂ (< *despica*) s. f. **1.** Tăietură, crăpătură făcută în lungime. **2.** Bucată despicată mai ales dintr-un lemn.

DESPIEDICA (< *des*[1]- + *[îm]piedica*) vb. I tranz. **1.** A scoate piedica de la picioarele unui animal sau de la roata unui vehicul. **2.** A ridica piedica de la o armă de foc.

DESPLETI (< *des*[1]- + *[îm]pleti*) vb. IV tranz. și refl. A (se) desface din împletitură; a (se) deșira. ✦ A(-și) desface cosițele.

DESPLETIT, -Ă (< *despleti*) adj. **1.** Desfăcut din împletitură; deșirat. **2.** (Despre femei) Cu părul neîmpletit; *p. ext.* nepieptănat, zbârlit, neîngrijit.

DESPORTES [deport], **Alexandre-François** (1661—1743), pictor francez. A lucrat o perioadă în Polonia, realizând „Portretul lui Jan Sobieski". Naturi moarte (multe dintre ele așezate în peisaj) și scene de vânătoare (animaliere). Cartoane pentru tapiserii („Noile Indii").

DESPOT (< ngr., fr.) s. m. **1.** (În Antic. și în Ev. Med.) Conducător cu puteri discreționare; tiran **(1)**. ✦ Fig. Om excesiv de autoritar cu alții, care vrea să-și impună voința cu orice preț. **2.** Titlu în ierarhia aulică. **3.** (În Imp. Bizantin) Guvernator autonom al unei provincii, al unui ținut.

DESPOTAT (< fr.) s. n. **1.** Demnitatea de despot. **2.** Teritoriu guvernat de un despot (ex. Despotatul de Morea).

DESPOTIC, -Ă (< fr.) adj. Caracteristic despoților; tiranic, dictatorial, samavolnic.

DESPOTISM (< fr.) s. n. Regim politic caracterizat prin puterea nelimitată și guvernarea arbitrară, neîngrădită de nici o lege, a despotului, și prin lipsa de drepturi pentru cetățenii țării. ✦ Fig. Comportare sau atitudine arbitrară; samavolnicie.

DESPOTMOLI (< *des*[1]- + *[îm]potmoli*) vb. IV tranz. A scoate pe cineva sau ceva din împotmolire. ✦ A curăța un canal, un bazin etc. de nămolul depus pe fund.

DESPOT-VODĂ (Ioan Iacob Heraclid), domn al Moldovei (1561—1563), de origine grec. A obținut tronul cu sprijinul Habsburgilor și al polonilor; plănuia să unească Țara Românească și Moldova sub conducerea sa. A favorizat pătrunderea protestantismului în Moldova și a întemeiat Școala de la Cotnari (1562), condusă de umanistul *Ioan Sommer*. Ucis în urma unui complot al boierilor.

DESPOȚIE (< *despot*) s. f. Formă de guvernământ autocratică.

DESPRĂFUIRE (< *des*[1]- + *prăfuire*, după fr. *dépoussiérage*) s. f. Operație de separare și de eliminare a prafului dintr-un curent de aer sau de gaz în scopul curățirii acestora sau al recuperării particulelor solide valoroase (praful de ciment, pulberile metalifere etc.).

DESPRE (< *de*[3] + *spre*) prep. **1.** (Introduce un complement indirect, circumstanțial de relație sau un atribut care exprimă referirea) În legătură cu..., privitor la..., de. ✦ (Pop.; introduce un atribut care exprimă linia de înrudire) După, dinspre. **2.** (Introduce un complement circumstanțial de loc sau un atribut care exprimă locul) Din partea, din regiunea, de la. **3.** (Introduce un complement circumstanțial de timp) Aproape de..., către, înspre.

DESPRÉS [deprę], **Josquin** v. **Josquin Des Prés**.

DESPRESURĂ (< *des*[1]- + *[îm]presura*) vb. I tranz. (MILIT.) A scoate din încercuirea făcută de inamic o grupare a forțelor proprii, o localitate etc.

DESPRIMĂVĂRA (< *des*[1]- + *primăvară*) vb. I refl. unipers. A se face primăvară; a se împrimăvăra.

DESPRINDE (< *des*[1]- + *prinde*) vb. III. **1.** Tranz. A separa unul de altul lucruri care au fost unite, prinse, legate etc. ✦ A deshăma, a dejuga animale de tracțiune. **2.** Tranz. și refl. A (se) desface, a (se) dezlipi, îndepărtându-se din locul unde era prins, fixat, așezat; a (se) detașa **(1)**. ✦ Refl. (Despre oameni) A ieși dintr-un grup, dintr-o mulțime; a se separa. **3.** Refl. Fig. A rezulta, a reieși. ✦ A se deosebi, a se distinge. **4.** (TEHN.) Refl. și tranz. A trece sau a face să treacă o mașină electrică, un oscilator electronic etc. într-un regim de funcționare instabilă, ca urmare a depășirii unor valori critice ale parametrilor; a decroșa **(2)**.

DESPUIA (lat., *dispoliare*, 3 după fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) dezbrăca în pielea goală. ✦ A (se) desfrunzi; a lăsa sau a rămâne fără verdeață. **2.** Tranz. A jefui, a prăda. **3.** Tranz. A scoate dintr-o scriere, dintr-o publicație periodică etc. tot ce prezintă interes dintr-un anumit punct de vedere.

DESPUIAT, -Ă (< *despuia*) adj. **1.** În pielea goală, dezbrăcat; *p. ext.* îmbrăcat (foarte) sumar. ✦ (Despre plante) Lipsite de verdeață, fără frunze. **2.** Jefuit, prădat.

DESPUIERE (< *despuia*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) despuia. **2.** (DR.) *Despuierea scrutinului* = scoaterea din urnă a buletinelor de vot și numărarea lor.

DESROCHERS [derosę], **Alfred** (1901—1978), poet canadian de limbă franceză. Poeme de factură parnasiană și de inspirație regionalistă („La umbra lui Orford").

DESSALINES [desalin], **Jean-Jacques** (c. 1758—1806), împărat în Haiti. Sclav negru în Santo-Domingo; a participat la marea răscoală antifranceză din 1791. În 1804 proclamă independența statului Haiti și își ia titlul de împărat, sub numele de Iacob I. Ucis în urma unui complot.

DESSAU, oraș în E Germaniei (Saxonia-Anhalt), pe Mulde; 138 mii loc. (1991, cu suburbiile). Metalurgie, constr. de mașini (echipament electric, vagoane, mașini-unelte, instrumente de precizie), produse chimice și alim., hârtie, țesături. Marienkirche (sec. 16), palat (sec. 18). Muzeu de artă. Sediu temporar, în anii '20—'30, al mișcării artistice Bauhaus. Menționat documentar în 1213.

DESSAU, Paul (1894—1979), compozitor și dirijor german. A compus o operă („Condamnarea lui Lucullus"), lucrări orchestrale, muzică de film și de scenă pentru piesele lui B. Brecht.

DESSOIR [desoar], **Max** (1867—1947), estetician și psiholog german. Prof. univ. la Berlin. Unul dintre întemeietorii „științei generale a artei" ca disciplină de sine stătătoare, separată de estetică („Estetica și știința generală a artei"). Cercetări parapsihologice și ale stărilor hipnotice, cu aplicații în psihologia artei.

DESTĂINUI (< *des*[1]- + *tăinui*) vb. IV. **1.** Tranz. A spune, a mărturisi cuiva o taină; a dezvălui **(2)**; a divulga. **2.** Refl. A-și da pe față, a-și declara gândurile sau sentimentele.

DESTĂINUIRE (< *destăinui*) s. f. Acțiunea de a (se) destăinui; *concr.* mărturisire, confidență.

DESTIN (< fr.) s. n. **1.** Forță superioară care pare a hotărî în mod fatal tot ceea ce se petrece în viața omului; soartă, fatalitate. **2.** (La stoici) „Rațiunea lumii", „ordine" care nu poate fi niciodată transgresată, având un sens inevitabil condiționat de un fapt exterior sau de noroc.

DESTINA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A stabili, a hotărî dinainte destinația (cuiva sau a ceva); a hărăzi **(1)**. **2.** A predestina, a ursi.

DESTINATAR, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană căreia i se destinează, i se trimite ceva; adresant.

DESTINAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Întrebuințare (dinainte hotărâtă); funcție **(2)**. **2.** Loc către care se îndreaptă cineva sau se trimite ceva.

DESTINDE (< *des*[1]- + *[în]tinde*, după fr. *détendre*) vb. III refl. **1.** A pierde din încordare; a se relaxa. ✦ (Despre nervi, stări de surescitare etc.) A se liniști, a se calma. **2.** (Despre ființe, despre corpul sau părți ale corpului lor) A se întinde, a se îndrepta (din închircire). **3.** A decomprima.

DESTINDERE (< *destinde*) s. f. **1.** Faptul de a se destinde. ✦ Atenuare și înlăturare treptată a stării de încordare din viața internațională, în vederea creării premiselor pentru soluționarea marilor probleme ale contemporaneității: pacea și securitatea, dezarmarea, progresul economic și social, libertatea socială și națională. **2.** Creștere a volumului unui gaz datorată scăderii presiunii sale; expansiune, detentă **(1)**.

DESTINS, -Ă (< *destinde*) adj. Care a pierdut din încordare, relaxat; (despre nervi) calmat.

DESTITUI (< fr., lat.) vb. IV tranz. (DR.) A înlătura, a scoate o persoană dintr-o funcție; a revoca **(2)**, a demite.

DESTOINIC, -Ă (< sl.) adj. **1.** Vrednic, merituos. ✦ Isteț, îndemânatic. **2.** (Urmat de un verb la infinitiv sau la conjunctiv) Capabil; *p. ext.* în măsură (să...), competent.

DESTOINICIE (< *destoinic*) s. f. Însușirea de a fi destoinic.

DESTRĂBĂLA vb. I refl. A duce o viață de desfrâu; a avea purtări dezmățate.

DESTRĂBĂLAT, -Ă (< *destrăbăla*) adj., s. m. și f. (Persoană) care duce o viață imorală; desfrânat. ✦ Adj. (Despre purtarea, ținuta etc. oamenilor) Care denotă imoralitate, dezmăț; deșucheat **(2)**.

DESTRĂMA (< *des*[1]- + *tramă*) vb. I. **1.** Refl. (Despre țesături sau obiecte țesute) A se desface în fire rupte neregulat în urma uzurii sau a unei utilizări necorespunzătoare; a se rupe. **2.** Tranz. și refl. A (se) desface, a (se) dizolva, a (se) risipi, a (se) împrăștia. **3.** Tranz. A desfoia, a desface, a separa impuritățile și a pregăti pentru cardare. **4.** Tranz. A mărunți semifabricatele fibroase (celuloza, semicelulozele, maculatura etc.) în vederea transformării lor în pastă de hârtie.

DESTRĂMĂTOR (< *destrăma*) s. n. **1.** Mașină folosită la destrămarea semifabricatelor în industria hârtiei și a celulozei. **2.** Mașină folosită la prelucrarea componenților de amestec în filatura de vigonie, pentru destrămarea în fibre a deșeurilor și regenerarea materialului fibros.

DESTRUCTIV, -Ă adj. v. **distructiv, -ă.**

DESTRUCTOR (< engl.) s. n. Aparat folosit pentru sterilizarea și uscarea deșeurilor de abator, în vederea producerii făinii furajere.

DESTUL, -Ă (< *de*[3]- + *sătul*) adj., adv. **I.** Adj. **1.** Care este atât cât trebuie; suficient. **2.** Care este în cantitate sau în număr mare; mult. ✦ Care depășește necesarul, mai mult decât trebuie. **II.** Adv. **1.** În cantitate suficientă; de ajuns. ✦ (Cu valoare de interj.) Ajunge! Încetează! **2.** Prea mult, peste măsură. ✧ Loc. *Din destul* = din belșug, cu abundență. **3.** Urmat de un adjectiv sau un adverb de care se leagă prin prep. „de", exprimă ideea de diminuare sau de sporire a unei calități: *e destul de frumoasă; destul de rău.*

DESTUPÁ (< *des*[1]- + *[a]stupa*) vb. I tranz. **1.** A scoate dopul, capacul etc. unui recipient înfundat; a desfunda. **2.** A da la o parte ceea ce acoperă o deschizătură, o gaură etc.; a descoperi **(1)**, a dezvălui **(1)**.

DESTUTT DE TRACY [dəstüt də trasi], **Antoine Louis Claude, conte** (1754—1836), filozof și om politic francez. Șef al „ideologilor". A considerat „ideile" (nume dat masei de impresii, modificări și moduri de a exista de care suntem conștienți) ca sursă a gândirii („Elemente de ideologie").

DESȚELENÍ (< *des*[1]- + *[în]țeleni*) vb. IV tranz. A ara adânc o suprafață înierbată natural (țelină) sau un teren cultivat cu plante perene (pajiște semănată, lucernieră etc.).

DESUBLIMÁRE (< *des*[1]- + *sublimare*) s. f. (FIZ.) Trecere directă a unei substanțe din starea gazoasă în starea solidă.

DESUÉȚ, -Ă (< fr., lat.) adj. Căzut în desuetudine; învechit, perimat; demodat.

DESUETÚDINE (< fr., lat.) s. f. *A cădea în ~* = a nu mai fi obișnuit; a se învechi, a se perima; a se demoda. ✦ (DR.; despre o lege) A ieși din uz prin neaplicarea ei o lungă perioadă de timp.

DESULFITÁRE (< *des*[1]- + *sulfitare*, după fr.) s. f. Operație de îndepărtare a dioxidului de sulf din must sau din unele vinuri care au fost prelucrate cu metabisulfit de potasiu, efectuată prin aerisire sau prin încălzire.

DESULFONÁRE (< *des*[1]- + *sulfonare*) s. f. (CHIM.) Reacție hidrolitică sau reductivă de eliminare a grupei sulfonice, prin substituție cu hidrogen, din acizii sulfonici aromatici.

DESULFURÁRE (după fr. *désulfuration*) s. f. **1.** (CHIM.) Operație de eliminare a sulfului sau a compușilor care conțin sulf din unele produse petroliere (benzine), din gazele de cocserie, din benzen etc. prin hidrogenare catalitică, doctorizare etc. **2.** Îndepărtare a sulfului dintr-un metal topit, în special din oțel și din fontă, prin adăugarea unor substanțe cu care formează compuși ce trec în zgură.

DESZĂPEZÍ (< *des*[1]- + *[în]zăpezi*) vb. IV tranz. A curăța, a elibera de sau din zăpada depusă în cantitate mare.

DESZĂVORÎ (*des*[1]- + *zăvori*) vb. IV tranz. A deschide o ușă, o poartă etc. prin deplasarea zăvorului. ✦ A scoate un zăvor din poziția în care împiedica deplasarea unui obiect mobil.

DEȘĂNȚÁT, -Ă (< *deșănța*, rar, „a se destrăbăla") adj. (Despre oameni; și subst.) Dezmățat (în atitudini, în îmbrăcăminte etc.). ✦ Lipsit de decență, nerușinat.

DEȘEGUBÍNĂ s. f. v. **dușegubină**.

DEȘELÁ (< *des*[1]- + *șale*) vb. I tranz. A frânge sau a îndoi spinarea unui animal, *p. ext.* a unui om, prin poveri prea grele sau lovituri puternice.

DEȘÉRT, DEȘÁRTĂ (lat. *desertus*) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Care nu conține nimic; gol. **2.** (Despre terenuri sau regiuni) Lipsit de vietăți sau de vegetație; pustiu. ✦ Nelocuit, nepopulat. **3.** Fig. Lipsit de temei, amăgitor. **II.** S. n. Spațiu gol, pustiu. ✧ Loc. adv. *În deșert* = în van, zadarnic; (în legătură cu privirea) în gol, fără țintă. ✦ (GEOGR.) Regiune în care, datorită climei aride, vegetația și animalele sunt rare, rețeaua hidrografică lipsește sau este dezorganizată, precipitațiile atmosferice sunt extrem de puține (sub 200 mm pe an) și, ca urmare, populația este foarte rară; pustiu. ✧ *D. de piatră* = hamadă. *D. de nisip* = vaste câmpuri cu dune; erg[2]. *D. de argilă* = takâr.

DEȘERTÁ (< *deșert*) vb. I tranz. A goli un recipient; a scoate, a răsturna conținutul unui recipient.

DEȘERTĂCIÚNE (< *deșert*) s. f. **1.** Zădărnicie. **2.** Preocupare pentru lucruri nefolositoare; vanitate. **3.** (REL.) Ceea ce este trecător și lipsit de un țel înalt, escatologic, conferit de Dumnezeu; ceea ce nu vine de la Dumnezeu și este făcut de către oameni.

DEȘEU (< fr.) s. n. Parte dintr-o materie primă sau dintr-un material ce rămâne în urma unui proces tehnologic de realizare a unui anumit produs sau semifabricat, nemaiputând fi utilizată în cursul aceluiași proces tehnologic (**d.** industriale), sau care rezultă din activități umane, casnice, menajere (**d.** neindustriale). **D.** pot fi valorificate ulterior.

DEȘEUÁ (< *des*[1]- + *[în]șeua*) vb. I tranz. A scoate șaua de pe cal.

DEȘÍ (< *de*[3] + *și*) conj. Cu toate că, măcar că.

DEȘIRÁ (< *șir*) vb. I. **1.** Tranz. și refl. (Despre ață, gheme) A (se) desfășura într-un fir lung. ✦ (Despre mărgele sau alte obiecte înșirate pe ață) A face să iasă sau a ieși de pe ața pe care au fost înșirate. **2.** Refl. (Despre corpul omenesc) A se destinde în lungime.

DEȘIRÁT, -Ă (< *deșira*) adj. **1.** Desfăcut, desfășurat (în fire lungi). ✦ Fig. (Despre manifestări ale gândirii) Fără șir; dezlânat. **2.** Fig. (Despre oameni) Exagerat de înalt și de slab.

DEȘLIU, Dan (1927—1992, n. București), poet român. Evoluând de la discursivitate și tezism stalinist („Lazăr de la Rusca") la interiorizarea meditativă („Visul și veghea"), poezia sa sfârșește prin evocarea sumbră a golului existențial și sfidarea dictaturii „omnipotentului Babuin" („Un glonț pierdut").

DEȘTEAPTĂ-TE, ROMÂNE !, imnul național al României începând cu ian. 1990, pe versurile poeziei „Un răsunet" de Andrei Mureșanu și muzică de Anton

DEȘERTURI

	Supr. (km²)	Temperaturi extreme ian.	iul.	Precipitații (max./mm)
Sahara (Africa de Nord)	7 770 000	+10	+37	25—200
Libiei (Libia, Egipt)	1 683 000	+13	+35	100
Arabiei (Egipt)	1 290 000	+15	+33	25
Gobi (Gov') (Mongolia, China)	1 036 000	–15	+25	100
Rub'al Khāli (Arabia Saudită)	650 000	+20	+34	100
Kalahari (Botswana)	518 000	+32	+10	25
Marele Deșert de Nisip (Australia)	414 000	+35	+15	200
Victoria (Australia)	324 000	+26	+11	200
Taklimakan (China)	320 000	–10	+26	75
Nubiei (Sudan)	310 000	+17	+35	25
Karakum (Turkmenistan)	270 000	–5	+32	150
Thar (India)	254 000	–15	+32	150
Kîzîlkum (Uzbekistan, Kazahstan, Turkmenistan)	230 000	–9	+29	180
Gibson (Australia)	220 000	+30	+12	200
Atacama (Chile)	181 000	+23	+11	50
Nafūd (Arabia Saudită)	120 000	+10	+30	100
Mojave (S.U.A.)	35 000	–2	+22	75
Dasht-e-Lūt (Iran)	8 000	+5	+30	100
Sonoran (Mexic, S.U.A.)	6 000	+ 3	+35	150

Pann. A fost, inițial, marșul revoluționarilor de la 1848—1849.

DEȘTEPT, -EAPTĂ (lat. *de- excitus*) adj. **1.** Care înțelege repede și cu ușurință; ager la minte, inteligent. ✦ Care exprimă inteligență. ✦ (Uneori cu o nuanță peiorativă) Șiret, viclean; rafinat. **2.** Care nu doarme; treaz.

DEȘTEPTA (lat. *de-excitare*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A (se) trezi din somn. ✦ A (se) trezi dintr-o stare de amorțeală; *p. ext.* a reveni sau a face să revină la viață. **2.** Refl. (Despre sentimente, idei etc.) A lua ființă; a se stârni. **3.** Refl. A deveni conștient, a ajunge să-și dea seama de realitate.

DEȘTEPTARE (< *deștepta*) s. f. Faptul de a (se) deștepta; *p. ext.* momentul când se trezește cineva din somn. ✦ Semnal care anunță sculatea în cazărmi, internate etc.

DEȘTEPTĂCIUNE (< *deștept*) s. f. Însușirea de a fi deștept, inteligență. ✦ (Folosit de obicei ironic) Faptă sau vorbă de om deștept.

DEȘTEPTĂTOR, -OARE (< *deștepta*) adj. Care deșteaptă, care trezește. ✧ *Ceas d.* (și subst. n.) = ceas care sună automat, la ora fixată, pentru a deștepta pe cineva din somn.

DEȘTEPTĂTORUL, numele popular al stelei *Aldebaran.*

DEȘUCHEAT, -Ă (< *des*[1]- + *șuchet*, reg., „smintit") adj. (Despre oameni și acțiunile lor) **1.** Nebun, smintit. **2.** Desmățat, destrăbălat.

DEȘURUBA (< *des*[1]- + *[în]șuruba*) vb. I tranz. A învârti un șurub în sensul invers celui de înșurubare, pentru a-l scoate din locul unde era fixat. ✦ A desface o asamblare realizată cu șuruburi.

DETA, oraș în jud. Timiș, pe râul Lanca-Birda; 7 257 loc. (1995). Expl. de argile. Fabrică de placaje și furnire. Prelucr. tulpinilor de cânepă. Complex avicol. Muzeu de istorie. Prima mențiune documentară datează din 1360. Între 1727—1794 s-au făcut colonizări cu germani. Declarat oraș în 1810, a decăzut la sfârșitul sec. 19, fiind trecut în rândul com. rurale. Recunoscut din nou oraș în 1968. Biserică romano-catolică (1898—1899), în stil neogotic.

DETAILIST, -Ă (< germ.) s. m. și f., adj. Comerciant care vinde cu amănuntul.

DETALIA (< *detaliu*) vb. I tranz. A prezenta, a expune (ceva) amănunțit.

DETALIU (< it.) s. n. Amănunt. ✧ Loc. *În detaliu* = în fiecare amănunt; cu de-amănuntul. ✦ Lucru mărunt, fără importanță, secundar. ✦ Parte a unei opere literare sau artistice care poate fi considerată și izolat.

DETALONARE (după fr. *détalonnage*) s. f. (TEHN.) Prelucrare după o spirală a suprafeței de așezare a dinților unei freze, în scopul menținerii profilului acestora după reascuțire.

DE TARE (< *de*[3] + *tare*) subst. Dans popular românesc, răspândit în ținutul Vrancei, cu ritm binar și mișcare vioaie, sincopată; melodia corespunzătoare acestui dans.

DETAȘA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) desprinde, a (se) desface, a (se) separa dintr-un întreg, dintr-un grup etc. ✦ Refl. Fig. A se desprinde, a se îndepărta de o situație, de o preocupare. **2.** Tranz. A trece temporar un angajat, în interes de serviciu, de la o unitate la alta sau, în cadrul aceleiași unități, dintr-o localitate într-alta. **3.** Refl. A ieși în evidență, a se evidenția; a se distanța, a întrece (într-o competiție).

DETAȘAMENT (< fr.) s. n. **1.** Reunire temporară a unui număr variabil de subunități sau unități militare, sub comandă unică, pentru îndeplinirea unor misiuni de luptă cu caracter independent (ex. **d.** de recunoaștere, **d.** înaintat etc.). **2.** Unitate, echipă, grup.

DETECTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A identifica, a determina prezența unui gaz, a unui foc subteran, a semnalelor radioelectrice, a unui avion, a unei mine explozive etc. **2.** (TELEC.) A realiza o detecție **(1).**

DETECTIV (< fr., engl.) s. m. Agent în serviciul poliției sau particular, care culege date, informații asu investighează în interesul unei persoane fizice sau juridice.

DETECTOR (< fr.) s. n. **1.** (TEHN.) Aparat sau dispozitiv utilizat pentru a detecta **(1).** ✧ *D. de mine* = aparat electronic cu ajutorul căruia se descoperă minele terestre sau acvatice în scopul culegerii sau al distrugerii lor. **2.** (TELEC.) Dispozitiv care pune în evidență prezența undelor electromagnetice. **3.** (TELEC.) Circuit electric neliniar (cu diode semiconductoare, cu tuburi electronice etc.) folosit la detecție. **4.** (FIZ.) *D. de particule* = aparat pentru stabilirea prezenței radiațiilor ionizate într-un mediu și pentru determinarea intensității lor.

DETECȚIE (< fr.) s. f. (TELEC.) **1.** Demodulație a oscilațiilor de înaltă frecvență modulate în amplitudine, efectuată cu ajutorul unui detector **(3).** **2.** Decelerare. **3.** (INFORM.) *D. a erorilor* = ansamblu de operații executate la destinație pentru verificarea corectitudinii transmisiei datelor.

DETENSIONARE (< *de*[4]- + *tensionare*) s. f. Eliminare totală sau parțială a tensiunilor interne dintr-o piesă turnată, sudată etc., realizată printr-un tratament termic, mecanic etc. sau pe cale naturală.

DETENTĂ (< fr.) s. f. **1.** (FIZ.) Destindere **(2).** **2.** (SPORT) Calitate fizică a sportivului, obținută prin combinarea forței și vitezei, cu care reușește să se desprindă de la sol în înălțime sau lungime; putere de împingere bruscă.

DETENTOR (< fr., lat.) s. m. (DR.) Persoană care are deținerea unui lucru, deținător **(1).**

DETENȚIUNE (DETENȚIE) (< fr., lat.) s. f. (DR.) **1.** Stăpânire de către o persoană a unui lucru care aparține altei persoane, cu obligația de restituire. **2.** Pedeapsă privativă de libertate (ex. **d.** preventivă).

DETERGENȚI (< fr., lat.) s. m. pl. Produse de spălare și curățire, agenți activi de suprafață, care dețin în mare măsură sau în totalitate caracteristicile săpunurilor alcaline, dar care prezintă rezistență la apa dură, capacitate de udare și pătrundere mai mare și dependență mai mică față de temperatură.

DETERIORA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) uza, a (se) strica, a (se) defecta, a (se) degrada.

DETERMINA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A servi drept cauză pentru apariția sau dezvoltarea unui fenomen; a cauza, a pricinui. **2.** A fixa (cu precizie), a stabili (o dată, un termen etc.). ✦ A preciza însușirile unei ființe sau ale unui lucru (în vederea definirii sau clasificării lui). ✦ A calcula, a deduce pe baza anumitor date. **3.** A face pe cineva să ia o hotărâre. **4.** A preciza sensul unui cuvânt sau al unei propoziții. **5.** (MAT., FIZ.) A afla valoarea unei mărimi; a măsura.

DETERMINANT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. **1.** Adj. Care determină, care este de natură să determine; hotărâtor. **2.** S. m., adj. (LINGV.) (Termen al unui raport sintactic) Care precizează sensul unui alt termen, numit *determinat.* **3.** S. m. Expresie matematică atașată unui tabel format din elemente (numere, monoame etc.) dispuse pe un număr egal de linii și coloane; servește la rezolvarea sistemelor de ecuații. ✧ *D. caracteristic* = **d.** obținut din **d.** principal prin adăugarea unei linii secundare și a coloanei termenilor liberi corespunzători. *D. principal* = **d.** nenul de ordin maxim ce se poate forma cu elementele matricei atașate unui sistem de ecuații liniare. *D. Vandermonde* = **d.** particular

care conține pe fiecare linie *k* puterea *k*-1 a unor elemente. **4.** S. m. (GENET.) Unitate ipotetică (genă sau grup de gene) care condiționează dezvoltarea și manifestarea morfofiziologică a unui caracter. Sin. *factor genetic.* **5.** S. m. (BIOL.) *D. antigenic* = structură chimică indicatoare a centrului activ al anticorpului, care determină interacțiunea antigen-anticorp.

DETERMINARE (< *determina*) s. f. **1.** Acțiunea de a determina. **2.** Operație logică, inversă *generalizării*, prin care se trece de la noțiuni mai generale la noțiuni mai puțin generale, cu o sferă mai restrânsă, dar cu un conținut mai bogat, prin introducerea unor însușiri restrictive. **3.** (LINGV.) Precizare a conținutului unui cuvânt sau al unei propoziții (care constituie termenul numit *determinat*) cu ajutorul unui *determinant* **(2). 4.** (EMBRIOL.) *D. embrionară* = stadiu din care un țesut embrionar își pierde capacitatea de a evolua în mai multe direcții. **5.** (GENET.) *Determinarea sexului* = ansamblul de fenomene genetice și condiții de dezvoltare care produc diferențierea în organism mascul sau femel.

DETERMINAT, -Ă (< *determina*) adj., s. m. **1.** Adj. Precizat, stabilit. ✦ Cauzat, pricinuit. **2.** S. m., adj. (LINGV.) (Termen al unui raport sintactic) al cărui sens este precizat de un alt termen, numit *determinant.*

DETERMINATIV, -Ă (< fr.) adj. (Adesea substantivat) Determinant **(2).**

DETERMINATOR (< *determina*) s. n. Îndreptar cu ajutorul căruia se identifică speciile, genurile etc. de plante și de animale, mineralele etc.

DETERMINISM (< fr.) s. n. **1.** Concepție conform căreia tot ceea ce există se află în interacțiune. **2.** Teorie a interacțiunii universale. **3.** Grup de teorii care explică tot ce se întâmplă prin înlănțuiri de cauze și efecte, prin condiționări și legități, prin interacțiuni necesare și repetitive. Există **d.** cauzal (fiecare eveniment are o cauză), **d.** logic (atribuit stoicilor), **d.** teologic (atribuit lui Calvin, potrivit căruia Dumnezeu a predeterminat totul în creație). **4.** Mod de gândire teoretizat în sec. 19, conform căruia nimic nu se produce fără a avea o cauză, hazardul fiind eliminat din desfășurarea fenomenelor. Laplace consideră că, fără eliminarea hazardului, nici o știință nu ar fi posibilă. ✧ *D. laplacean* sau *universal* = ipoteză după care cunoașterea legilor evoluției Universului și a stării actuale permite previziunea stărilor viitoare. *D. probabilist* sau *statistic* = teorie conform căreia cunoașterea unor fenomene complexe și aparent aleatoare presupune mai multe cauze ce nu pot fi determinate simultan, impunându-se astfel folosirea metodei statistice. *D. idealist* consideră ideile drept substrat al lucrurilor, întreaga existență nefiind altceva decât obiectivarea substratului ideal, care deține fie un rol generator (ca în cazul idealismului obiectiv), fie doar un rol regulator (ca în cazul concepțiilor aprioriste, kantiene). *D. ideologic* deduce evoluția omenirii din mersul ideilor și din stadiile prin care trece spiritul omenesc. *D. biologic* explică lumea prin analogie cu organismul, adică prin analogie cu un întreg a cărui lege dominantă este coerența funcțiilor, trecerea de la incoerent la coerent, de la neprecis la precis, de la confuz la distinct, de la omogen la eterogen. *D. economic* consideră că istoria omenirii, inclusiv aspectele ei politice și spirituale, rezultă integral din condițiile economice ale societății omenești, în primul rând din modul de producție, adică din relațiile pe care le stabilesc oamenii între ei și cu forțele productive în procesul producției materiale. *D. social* = teorie conform căreia realitatea socială este guvernată de legi obiective, la fel ca și natura. Atribuie conștiinței un rol secundar în dinamismul comportamentului individual și colectiv (ca în concepția marxistă) sau conferă conștiinței colective statut de „realitate obiectivă", de „sistem determinat" care are viața sa proprie și se impune cu necesitate tuturor indivizilor. **5.** (REL.) Credința în predestinare, fatalism.

DETERMINIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține determinismului, privitor la determinism. **2.** S. m. și f. Adept al determinismului.

DETESTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A disprețui profund, a urî.

DETESTABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Demn de dispreț, de ură; oribil.

DETIMBRARE (< *de*[4]- + *timbrare*) s. f. (TELEC.) Operație de accentuare sau de diminuare a ponderii frecvențelor joase (sau a celor înalte) ale benzii de frecvență a unui canal de transmisiune fonică, în scopul măririi inteligibilității vorbirii, al compensării pierderilor de la capetele benzii de frecvență a canalului sau al obținerii unor efecte speciale.

DETONANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate exploda, producând o detonație; exploziv **(1).** ✦ Care poate iniția detonația unui exploziv.

DETONATOR (< fr.) s. n. Exploziv care amplifică impulsul dat de capsa detonantă la bombe, proiectile etc., în vederea amorsării exploziei unei încărcături mai greu detonabile. ✦ Ansamblul format dintr-o capsă detonantă și un aprinzător chimic, folosit pentru provocarea detonației unei încărcături explozive.

DETONAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Reacție chimică (în general de ardere) care se propagă cu viteză mare (1 000–10 000 m/s), caracterizată printr-o acțiune puternică de sfărâmare și un zgomot intens; explozie **(1);** detunătură. **2.** Apariția unor distorsiuni neliniare la înregistrarea și la redarea sunetului, ca urmare a variației vitezei de antrenare a purtătorului de sunet (peliculă fotosensibilă, disc, bandă magnetică).

DETRACA (< fr.) vb. I refl. (Livr.; întrebuințat numai la timpurile compuse) A se dezechilibra mintal, a se ticni, a se sminti; a decădea.

DETRACTA (< fr.) vb. I tranz. A micșora, a diminua meritele cuiva; a defăima, a ponegri.

DETRACTOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care caută să micșoreze meritele cuiva; bârfitor, ponegritor.

DETRIMENT (< fr., lat.) s. n. *În detrimentul* (cuiva sau a ceva) = în dauna, în paguba (cuiva sau a ceva).

DETRITIC, -Ă (< fr.) Adj. (PETROGR.) Clastic.

DETRITUS (< fr. {i}; {s} lat. *detritus* „sfărâmat") s. n. **1.** (PETROGR.) Material rezultat din sfărâmarea rocilor sub acțiunea agenților externi. **2.** (DRUM.) Material granular mărunt rezultat din uzura unei îmbrăcăminți rutiere din piatră, datorită circulației. **3.** Material granular rezultat în timpul săpării găurii de sondă, ca urmare a acțiunii utilajului (freze, sape etc.) asupra rocilor. **4.** (BIOL.) Totalitatea particulelor organice mici (resturi ale descompunerii animalelor și plantelor) depuse pe fundul bazinelor acvatice sau aflate în suspensie în ape; are rol esențial în circulația substanței organice (lanțul trofic detritic) și servește ca hrană pentru animale pelagice și betonice. **5.** (MED.) Rămășițe tisulare prezente în focare inflamatorii, în procese tumorale etc. **6.** Tartru dentar.

DETROIT [ditroit], oraș în N S.U.A. (Michigan) pe țărmul L. Erie; 5,19 mil. loc. (1990, cu suburbiile Ann Arbor, Dearborn, Hamtramck, Highland Park, Windsor de pe terit. Canadei etc. formează o aglomerație urbană). Port (14,3 mil. t, 1991). Nod important de comunicații. Aeroport internațional. Mare centru al ind. automobilelor (uzinele concernelor „Ford", „Chrysler", „General Motors"), care a determinat și dezvol-

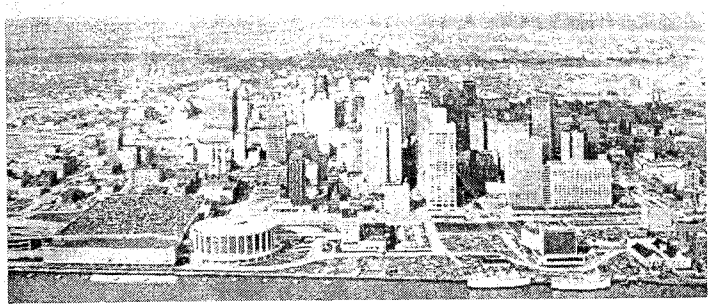

Detroit. Vedere generală

tarea altor ramuri ind. (siderurgie, chimie, constr. de mașini-unelte). Șantiere navale. Rafinărie de petrol. Ind. ușoară (textilă, confecții) și alim. Centru cultural (universități, muzee). Aici se află una dintre cele mai importante comunități românești din S.U.A.

DETRONÁ (< fr.) vb. I tranz. A înlătura de la tron. ✦ (Ir.) A scoate dintr-o funcție.

DETUBÁRE (după fr.) s. f. Ansamblul operațiilor care se execută la o sondă de țiței, de gaze etc. în scopul extragerii și al recuperării totale sau parțiale a unei coloane de burlane.

DETUNÁ (lat. *detonare*) vb. I. **1.** Intranz. A produce un zgomot asemănător tunetului; a bubui, a răsuna (puternic). **2.** Intranz. și tranz. A trăsni.

DETUNÁTELE, denumire a două vf. din M-ții Trascău (M-ții Apuseni), resturi ale unor vulcani neogeni: *Detunata Goală* (1 169 m) și *Detunata Flocoasă* (1 265 m) situate la 12 km E de Abrud. Alcătuite din curgeri de lave bazaltice solidificate, D. apar ca niște pereți uriași de stâncă, formați din nenumărate coloane hexagonale, așezate una lângă alta. Zgomotul asurzitor provocat de rostogolirea unor bucăți mari de bazalt desprinse din stâncă le justifică denumirea. Monumente ale naturii. Turism.

DETUNÁTOR, -OÁRE (< *detuna*) adj., s. n. **1.** Adj. Care detună **(1)**; tunător. **2.** S. n. Partea dinapoi a țevii unei arme de foc de infanterie, mai groasă decât restul țevii și în care intră tubul-cartuș.

DETUNÁTURĂ (< *detuna*) s. f. Zgomot puternic produs de o explozie sau de o descărcare a unei arme de foc; bubuitură, detonație **(1)**.

DETURNÁ (< fr.) vb. I tranz. A face o deturnare.

DETURNÁRE (< *deturna*) s. f. Schimbare ilegală a destinației unor fonduri. ◇ *Deturnare a activelor* = falsificare a evidențelor activelor unei firme care se află în situația de încetare a plăților. ✦ Schimbare ilegală a direcției de zbor a unui avion.

DEȚINÁTOR (< *deține*, după fr.) s. m. (DR.) **1.** Detentor. **2.** Persoană care deține ceva (o funcție, un titlu etc.).

DEȚÍNE (după fr. *détenir*) vb. III tranz. **1.** (DR.) A avea deținerea unui lucru. **2.** A ocupa (o funcție). **3.** A avea (un titlu). **4.** A poseda. *A deține un secret.* **5.** (DR.) A închide o persoană pentru cercetări în vederea unui proces penal sau după ce a fost condamnată; a aresta.

DEȚÍNUT, -Ă (după fr. *détenu*) s. m. și f. Persoană aflată în deținere **(2)**.

DEUCÁLION (în mitologia greacă), fiul lui Prometeu. Împreună cu soția sa Pyrrha, a repopulat Pământul după un potop care nimicise neamul omenesc, aruncând peste cap, la porunca lui Zeus, „oase ale mamei lor", adică pietre, deoarece acestea reprezentau oasele Geei (Pământul), socotită mama a tot ceea ce există.

DEȚÚNĂZI (DĂȚÚNĂZI) (< *de*[3] + *una* + *zi*) adv. Nu de mult, acum câteva zile.

DEUTÉRIU (< fr. {i}; {s} gr. *deuteros* „al doilea") s. n. Izotop al hidrogenului ($^{2}_{1}H$, D, nr. at. 1, nr. de masă 2) prezent în natură (în apele oceanelor și mărilor, în râuri și ape subterane) în proporție de 1 atom d. la c. 5 000 atomi hidrogen. A fost obținut (1932) de H. C. Urey, F. Brickwedde și F. Murphy. În prezent se obține prin metode de schimb izotopic între hidrogen și amoniac sau între apă și hidrogenul sulfurat și prin distilarea fracționată a hidrogenului lichid. Este folosit în reactoarele nucleare; hidrogen greu.

DEUTEROCANONICE, denumire dată în sec. 16, în Apus, celor zece cărți ale „Vechiului Testament" considerate de Sfântul Atanasie ca „folositoare și bune de citit", dar a căror admitere în canon de către Biserica Apuseană a fost pusă în discuție (Iudit, Tobit, III Ezdra, Baruh, Epistola lui Ieremia, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Sirah, I Macabei, II Macabei, III Macabei). Protestanții, optând pentru canonul ebraic, numesc aceste cărți *apocrife*.

DEUTEROMORFÓZĂ ({s} gr. *deuteros* „al doilea" + *morphe* „formă") s. f. Modificare a formei cristalelor de minerale, sub acțiunea proceselor mecanice și chimice la care acestea au fost supuse.

DEUTERÓN (DEUTÓN) (< fr. {i}) s. m. Nucleul atomului de deuteriu, format dintr-un proton și un neutron.

DEUTERONÓMUL, a cincea și ultima carte a *Pentateuhului* din „Vechiul Testament", cuprinzând o exprimare rezumativă a Legii iudaice și relatând moartea lui Moise.

DEUTSCHER [dɔitʃər] **WERKBUND,** asociație de arhitecți, artiști, repre-

Detunata Goală

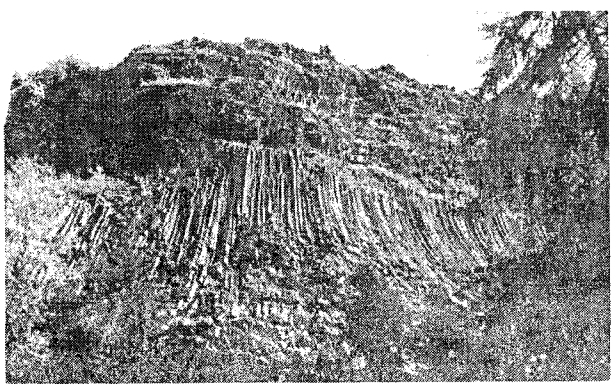

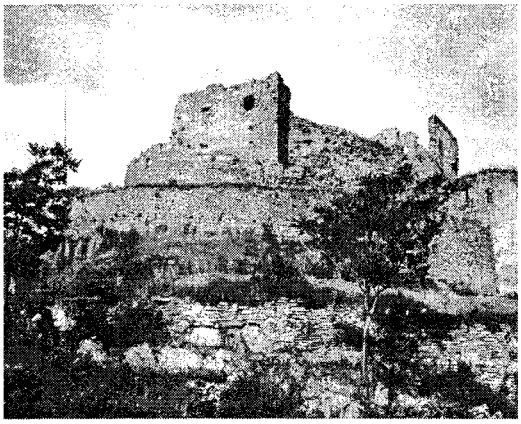

Cetatea

Hotel „Sarmis"

Deva

zentanți ai unor meserii, ai industriei și comerțului, întemeiată de arhitectul german H. Muthesius, la München, în 1907. Urmărea să asigure o mai bună calitate a produselor industriale, artizanale și a arhitecturii. Prin congrese, reuniuni și expoziții, **D. W.** și-a precizat obiectivele și a prezentat, în forme demonstrative, marile valențe ale arhitecturii moderne din oțel, beton și sticlă. La manifestările **D.W.** au participat H. van de Velde, W. Gropius, P. Behrens, Le Corbusier ș.a. Asociații similare au fost create și în Austria (1910) și Elveția (1913).

DEVA (cuv. sanscrit „divinitate") subst. **1.** (În hinduism) Putere cerească, zeu, divinitate. **2.** (În zoroastrism) Spirit rău, demon.

DEVA, municipiu pe stg. Mureșului, reședință jud. Hunedoara; 77 067 loc. (1995). Exploatări de pirită și andezit. Termocentrală (în satul Mintia; 860 MW). Metalurgie neferoasă (prepararea min. cuprifere), constr. de mașini, mat. de constr. (produse refractare, prefabricate din beton, cahle de teracotă, cărămidă, lianți), sticlă, porțelanuri și faianță, prelucr. lemnului, țesătorie de mătase, produse alim. Centru pomicol. Teatru muzical. Muzeu de istorie, arheologie și științele naturii. Terit. orașului a fost intens locuit încă din antic. Vestigiile unor așezări din epocile bronzului și a fierului. Importantă așezare dacică (sec. 2—1 î.Hr.) și vestigiile unor edificii romane, unele dintre ele suprapuse de așezări din sec. 9—10. Menționat documentar în 1269. Reședință a voievozilor transilvăneni (sec. 13–16). În 1582 a fost construită Casa Bethlen („Magna Curia"); palat princiar din sec 16–17. Centru al Răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan (1784). Cetatea (construită la mijlocul sec. 13) a fost distrusă în urma unei explozii (1849). Declarat municipiu în 1968.

DE VALERA [də vəleərə], **Eamon** (1882—1975), om politic irlandez. Unul dintre conducătorii luptei pentru independența națională a Irlandei. Prim-min. (1932—1948, 1951—1954, 1957—1959) și președinte (1959—1973) al Rep. Irlanda.

DEVALIZA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A fura, a prăda, a jefui (lucruri de valoare).

DE VALOIS [də valuą], **Ninette** (pe numele adevărat *Edris Stannus*) (n. 1898), dansatoare și coregrafă britanică. Contribuție în dezvoltarea baletului („Cariera unui libertin", „Joh").

DEVALORIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A(-și) reduce valoarea.

DEVALORIZARE (după fr. *devalorisation*) s. f. Acțiunea de a (se) devaloriza. ✦ Diminuare a valorii unei monede, unui capital, unei materii prime, unui produs etc. ✦ Depreciere în raport cu un etalon de referință. ✧ *D. monetară* = act juridic prin care statul reduce paritatea monedei naționale în raport cu alte monede; reprezintă o oficializare a deprecierii monetare.

DEVANSA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A depăși, a întrece **(1). 2.** Intranz. A se petrece mai devreme decât normal (sau obișnuit).

DEVASTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A distruge, a pustii (o țară, o regiune, o casă). ✦ A jefui, a prăda.

DEVASTATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care devastează; distrugător **(1)**, pustiitor.

DEVĂLMAȘ (< *de-a valma*) s. m. Participant la stăpânirea în devălmășie; *p. ext.* părtaș la o afacere.

DEVĂLMĂȘIE (< *devălmaș*) s. f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Formă de stăpânire în comun, de către moșneni și răzeși, a unei părți din hotarul satului; era specifică obștii sătești. ✦ Activitate desfășurată în comun. ✧ Loc. *În devălmășie* = în comun, de-a valma. ✦ (DR.) *Drept de proprietate în d.* = drept de proprietate exercitat de două sau de mai multe persoane asupra aceluiași lucru și nedivizat pe cote părți; este specifică dreptului soților asupra bunurilor comune (dobândite în timpul căsătoriei).

DEVELOPA (< fr.) vb. I tranz. A trata cu un reactiv chimic filmele, plăcile sau hârtiile fotografice, făcând să apară imaginile latente care se formează la expunere. ✦ A supune semnele scrise cu cerneală simpatică tratamentului necesar pentru a le face vizibile.

DEVELOPANT (< fr.) s. n. **1.** Developator **(1). 2.** Eluant.

DEVELOPATOR (< *developa*) s. n. **1.** Substanță capabilă să producă developarea unui material fotografic impresionat; developant **(1).** V. și *revelator.* **2.** Substanță chimică folosită în industria textilă pentru sintetizarea direct pe fibră a anumitor coloranți.

DEVENI (< fr.) vb. IV intranz. **1.** A se preface, a se transforma în... **2.** A ajunge să fie..., a se face...

DEVENIRE (< *deveni*) s. f. (FILOZ.) Ordine ontologică exprimând desfășurarea existenței ca reluare neîncetată, după o logică a contrariilor, prin repetare nedefinită, la Heraclit (aprindere-stingere, prisos-lipsă, naștere-moarte etc.), sau la Hegel, prin momente antagoniste, teză-antiteză și în sinteze tot mai complexe. ✧ *Devenirea întru ființă* = (la C. Noica) **d.** ca împlinire și diferențiere, ca spor al ființei.

DEVENTER, oraș în E Olandei, port pe IJssel; 68 mii loc. (1992). Prelucr. metalelor; ind. alim., poligrafică. Groote Kerk (sec. 15—16), Primăria (1694). Întemeiat în sec. 8. Vechi oraș hanseatic.

DEVER (< tc.) s. n. Volumul valoric al vânzărilor de mărfuri.

DEVERSARE (după fr. *déversement*) s. f. **1.** Trecerea apelor unui curs de apă peste maluri. **2.** Scurgerea surplusului de apă dintr-un lac de acumulare peste un deversor.

DEVERSOR (după fr. *déversoir*) s. n. Construcție hidrotehnică, alcătuită dintr-un prag sau dintr-un perete, care asigură scurgerea dirijată a surplusului de apă, într-o amenajare hidrotehnică.

DEVESEL, com. în jud. Mehedinți; 3 594 loc. (1995).

DEVESELU, com. în jud. Olt; 3 229 loc. (1995). Stație de c.f. Urmele unei așezări romane rurale fortificate (sec. 2—3).

DEVIA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. și tranz. A (se) abate de la direcția dată. **2.** Intranz. Fig. A se depărta de la subiect; a porni pe un drum greșit.

DEVIANȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Abatere a comportamentului de la normele de viață și de la valorile sociale, morale și culturale, de la normele juridice ale unui grup sau ale unei societăți. **2.** Comportament excentric sau bizar (ex. în ținută, limbaj etc.).

DEVIAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Abatere de la normal, de la regulă, de la direcția dată; deviere **(1). 2.** (MED.) *D. de sept* = deformare a peretelui despărțitor al cavităților nazale; predispune la rinite cronice. **3.** (FIZ.) Unghiul dintre direcția razei emergente dintr-un sistem optic și direcția razei incidente; deflexie **(2);** deviere **(2).**

DEVIERE (< *devia*) s. f. **1.** Faptul de a devia; deviație **(1);** diversiune. ✧ *Devierea apelor* = abaterea totală sau parțială a unui curs de apă, în vederea executării unor lucrări în albia acestuia. *Devierea sondei* = abaterea profilului găurii de sondă de la direcția proiectată, în timpul operației de foraj. O sondă este verticală când deviația este mai mică de 3°. ✦ Abatere de la linia politică a unui partid. **2.** (FIZ.) Deviație **(3);** deflexie **(2).**

DEVITRIFICARE (după fr. *dévitrification*) s. f. Pierdere a transparenței sticlei ca urmare a cristalizării parțiale sau totale a masei sticloase.

DEVIZ (< fr.) s. n. Situație, calculație întocmită anticipat, în care se prezintă detaliat cheltuielile necesare executării unei lucrări proiectate.

DEVIZĂ (< fr.) s. f. Formulă care exprimă concis o idee călăuzitoare în comportarea sau în activitatea cuiva.

DEVIZE (< fr.) s. f. pl. **1.** Ansamblul mijloacelor de plată ce pot fi exprimate în monedă străină și folosite la efectuarea plăților cu străinătatea (titluri de credit, valute, metale prețioase etc.). *D. convertibile* = **d.** care pot fi preschimbate liber în altă monedă decât cea în care sunt exprimate, la un curs fix sau cunoscut. *D. neconvertibile* = **d.** a căror preschimbare în altă monedă decât cea în care sunt exprimate este îngrădită de anumite restricții. **2.** Ansamblul titlurilor de credit pe termen scurt exprimate în monedă străină folosite în operațiunile financiare efectuate cu străinătatea (acțiuni, cambii, cecuri, cupoane, obligațiuni etc.), care dau beneficiarului dreptul de a primi la vedere o anumită sumă de bani într-o localitate din străinătate stabilită de părți.

DEVOLTOR (< fr.) s. n. Mașină electrică sau transformator electric folosite pentru reducerea tensiunii unei rețele electrice.

DEVOLUȚIUNE (< fr., lat. m.) s. f. (DR.) ~ *succesorală* = transmiterea unui patrimoniu succesoral la moștenitorii legali (**d.** legală) sau testamentari (**d.** testamentară).

DEVON (< fr., engl. {s} *Devonshire*) s. n. Nălucă **(3)** de metal de forma unui peștișor, prevăzută cu cârlige de undiță și folosită la prinderea peștilor răpitori.

DEVON (NORTH DEVON [nɔ:θ dɐvn]**),** ins. nelocuită în Arh. Arctic Canadian (Northwest Territories), la N de ins. Baffin; 55,3 mii km². Țărmuri cu fiorduri. Relief glaciar montan (alt. max.: 1 887 m). Vegetație de tundră arctică. Descoperită de W. Baffin, în 1616.

DEVONIAN (de la numele comitatului *Devonshire*), a patra perioadă a Paleozoicului, care a durat 50 de milioane de ani, caracterizată, din punct de vedere petrografic, prin gresii și conglomerate roșii, instalarea unui climat cald și uscat; din punct de vedere paleontologic, reprezintă perioada de trecere de la viața în mediul acvatic în cel terestru. Flora este reprezentată prin *Archaeopteris, Lepidodendron*, datorită cărora au apărut și primele insecte neuroptere și hemiptere. Depozitele **D.** conțin importante substanțe minerale utile: argint, plumb, mercur, fosfat de calciu, țiței, zăcăminte de huilă și antracit.

John Dewey

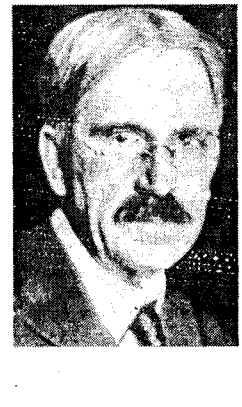

DEVORA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Despre animale și, ironic, despre oameni) A mânca cu lăcomie, a înghiți pe nemestecate. ✦ Fig. A consuma, a mistui.

DEVORANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care devorează. ✦ Fig. Mistuitor, arzător.

DEVOTA (< fr., lat.) vb. I refl. A se consacra, a se dedica total unei cauze, unei idei, unei persoane.

DEVOTAMENT (< *devota,* după fr. *dévouement*) s. n. Atașament puternic față de o cauză, față de o persoană etc.

DEVOTAT, -Ă (< *devota*) adj. Plin de devotament, de abnegație.

DEVOȚIUNE (< fr.) s. f. **1.** Pietate, cucernicie. **2.** (Impr.) Devotament.

DEVREME (< *de*[3] + *vreme*) adv. De timpuriu, din timp.

DE VRIES, Hugo v. **Vries, Hugo de.**

DEWAR [diuə], **Sir James** (1842—1923), fizician și chimist britanic. Prof. univ. la Cambridge. A studiat fizica temperaturilor joase (a lichefiat hidrogenul și fluorul) și a inventat termosul (vasul **D.,** 1898).

DEWEY [diu:i], **John** (1859—1952), filozof, psiholog și pedagog american. Reprezentant al pragmatismului și inițiator al variantei acestuia, instrumentalismul. În concepția sa, educația trebuie să pregătească persoana pentru a se integra în mod util în comunitate („Caracterul și comportamentul uman", „Experiență și natură", „Școala și copilul").

DEWEY [diu:i], **Melvil** (1851—1931), bibliotecar și bibliograf american. Inventatorul clasificării zecimale (1874) utilizate în biblioteci și fondatorul primei școli de bibliotecari (1883).

DEXTERITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Îndemânare, dibăcie, iscusință manuală, abilitate. **2.** (PEDAG.; în trecut, la pl.) Denumire dată unor obiecte de învățământ (desenul, caligrafia, muzica, educația fizică etc.) menite să dezvolte însușirile artistice și îndemânarea practică a elevilor.

DEXTRANI (< fr.) s. m. pl. Polizaharide conținând molecule de D-glucopiranoză, produse din zaharoză de un grup de bacterii sau enzimele lor, în special, din genul *Leuconostoc*. Se folosesc în medicină ca înlocuitori de plasmă sanguină.

DEXTRINE (< fr. {i}) s. f. pl. Polizaharide rezultate la hidroliza parțială a amidonului, constituite din polimeri cu masa moleculară inferioară acestuia. Sunt folosite ca înlocuitori ai gumei arabice, la fabricarea unor cleiuri reci și cleiuri speciale, ca material de apretare etc.

DEXTRINIZARE (după fr. *dextrinisation*, engl. *dextrinization*) s. f. Proces de transformare a amidonului în dextrine, prin procedee chimice sau enzimatice.

DEXTROCARDIE (< fr. {i}; {s} lat. *dexter* „dreapta" + gr. *kardia* „inimă") s. f. (ANAT.) Situare a inimii în partea dreaptă a toracelui (**d.** congenitală) sau devierea ei progresivă spre dreapta datorită dezvoltării unui proces patologic în vecinătate.

DEXTROGIR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *dexter* „dreapta" + *gyrus* „rotire") adj. (Despre substanțe) Care rotește spre dreapta planul luminii polarizate, în raport cu un observator către care aceasta se propagă. V. și *levogir*.

DEXTROZĂ (< fr. {i}) s. f. Glucoză dextrogiră, solubilă în apă, care se obține prin hidroliza acidă a zahărului, amidonului, celulozei etc. Se folosește în dietetică, la fabricarea bomboanelor, a mierii artificiale, a lichiorurilor etc.

DEZ- v. de[4]-.

DEZACORD (< fr.) s. n. Lipsă de acord, de armonie; neînțelegere, diferend, disensiune, disidență. ✦ (GRAM.) Lipsa acordului (în gen, număr, caz, persoană) între cuvinte legate prin raporturi de determinare.

DEZACORDA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) strica acordajul unui instrument muzical cu coarde.

DEZACTIVARE (< *dez* + *activare*) s. f. **1.** Fenomen de reducere a vitezei unui proces chimic și, la limită, de oprire a acestuia. ✧ *Dezactivarea catalizatorului* = scăderea sau dispariția activității catalitice a unui catalizator, datorită unor deteriorări mecanice, prin procese fizice, prin reacții chimice. **2.** Îndepărtarea substanțelor radioactive, răspândite fie de un inamic, fie din cauza unui accident nuclear, de pe armament, obiecte, alimente, sol, construcții etc. **3.** (INFORM.) Oprirea lucrului unui subsistem al calculatorului; oprire a executării unui program sau proces.

DEZAFECTA (< fr.) vb. I tranz. A schimba destinația unui imobil.

DEZAGREABIL, -Ă (< fr.) adj. Neplăcut, supărător.

DEZAGREGA (< fr.) vb. I refl. **1.** (Despre corpuri) A se desface în părțile componente. **2.** Fig. A-și pierde unitatea, coeziunea.

DEZAGREGARE (< *dezagrega* după fr. *désagrégation*) s. f. **1.** Acțiunea de a se dezagrega. ✦ Transformare chimică a unui material sau a unei combinații chimice greu solubile în dizolvanți obișnuiți în una sau mai multe substanțe solubile, cu ajutorul unor reactivi specifici. **2.** (PETROGR.) Fragmentare mecanică a rocilor sub acțiunea agenților externi. Rezultă *grohotișuri* care se întâlnesc pe pantele versanților, iar dacă **d.** ajunge până la mineralele componente se formează *arene* (ex. **d.** granitului în cuart, feldspat, mică).

DEZAMĂGI (< *des*[1]- + *amăgi*) vb. IV tranz. A face pe cineva să-și piardă încrederea, iluziile; a deziluziona, a decepționa.

DEZAMINARE (după fr. *désamination*) s. f. (BIOCHIM.) Reacție de scindare și eliminare, sub acțiunea unor enzime (dezaminaze), a grupării amino- din aminoacizi și monopeptide, permițând metabolizarea acestora în organism.

DEZAMORSARE (< *dezamorsa*, după fr. *désamorçage*) s. f. **1.** Întrerupere voită a funcționării unui aparat, a unei mașini (ex.: decuplarea detonatorului unei bombe, întreruperea alimentării unei pompe). **2.** Aplanare a unui conflict, a unui eveniment periculos.

DEZANCOLARE (după fr. *désencollage*) s. f. Descleiere **(2).**

DEZANGAJARE (*dez*[1]- + *angajare*) s. f. Ansamblu de măsuri vizând înlăturarea pericolului unei confruntări militare. ✦ (În sens restrâns) Măsură întreprinsă în scopul separării efective a forțelor armate ale unor state sau ale unor grupări de state opuse, prin care este redus riscul unui conflict militar.

DEZAPROBA (< *des*[1]- + *aproba*, după fr. *désapprouver*) vb. I tranz. A fi împotriva a ceva, a nu aproba; a considera reprobabil, a înfiera.

DEZARISTATOR (< *des*[1]- + *ariste*) s. n. Organ al batozelor sau al unor combine de cereale păioase, care are rolul de a rupe și desprinde aristele și paleele rămase pe boabe după procesul de treierare.

DEZARMA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A lua (cuiva) armele, a sili (pe cineva) să predea armele. ✦ Fig. A pune (pe cineva) în imposibilitatea să riposteze. **2.** Intranz. (Despre state) A pune în aplicare un ansamblu de măsuri în vederea dezarmării.

DEZARMANT, -Ă (< fr.) adj. Care anihilează puterea de reacție a cuiva, care face pe cineva să părăsească lupta, să capituleze; *fig.* să nu mai poată riposta.

DEZARMARE (< *dezarma*) s. f. Ansamblu de măsuri în scopul lichidării sau limitării armamentelor și a forțelor armate ale statelor, în primul rând a armelor de distrugere în masă.

DEZARMAT, -Ă (< *dezarma*) adj. Care nu este înarmat; care a pierdut armele (în luptă). ✦ Fig. Pus în imposibilitate de a se opune la ceva; învins. ✦ Fig. Care nu știe să lupte, să se apere în viață; slab, neputincios.

DEZARTICULA (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A executa o operație de dezarticulare. ✦ Refl. (Despre oase) A ieși din încheieturi.

DEZARTICULARE (< *dezarticula*) s. f. Acțiunea de a (se) dezarticula. ✦ (MED.) Amputarea unui membru sau segment de membru la nivelul unei articulații.

DEZARTICULAT, -Ă (< *dezarticula*) adj. **1.** (Despre membre) Scos din articulație; (despre oase) dislocat. **2.** Fig. Care nu-și poate coordona mișcările; dezechilibrat.

DEZASFALTARE (< *des*[1]- + *asfalta*) s. f. Separare a asfaltului din păcură prin distilare în vid sau prin tratare cu un solvent selectiv.

DEZASIMILAȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Fază a metabolismului în cursul căreia substanțele proprii organismului sunt transformate în substanțe mai simple și degradate în substanțe care vor fi eliminate; catabolism.

DEZASTRU (< fr.) s. n. Nenorocire mare; catastrofă.

DEZASTRUOS, -OASĂ (< fr.) adj. De proporțiile unui dezastru; catastrofal, groaznic.

DEZAVANTAJ (< fr.) s. n. Împrejurare nefavorabilă; aspect sau cauză care creează o situație nefavorabilă; inconvenient.

DEZAVANTAJA (< fr.) vb. I tranz. A păgubi pe cineva; a-i fi în dezavantaj, în defavoare; a defavoriza.

DEZAVANTAJOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care dezavantajează; nefavorabil, neprielnic.

DEZAVUA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A dezaproba, a condamna spusele sau faptele cuiva. ✦ A nu recunoaște ceva.

DEZAXA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A(-și) schimba poziția astfel încât axa să nu se mai afle în poziția normală. **2.** Refl. Fig. (Despre oameni) A-și pierde echilibrul moral (și mintal); a se detracă, a se scrânti **(2)**, a se sminti.

DEZBĂTE (după fr. *débattre*) vb. III tranz. A discuta, a analiza pe larg o problemă cu una sau cu mai multe persoane.

DEZBĂTERE (< *dezbate*) s. f. Acțiunea de a dezbate; discuție **(2)**, dispută **(1)**. ◇ *D. judiciară* = discutare în contradictoriu de către părțile unui proces a problemelor legate de rezolvarea acestuia. *D. parlamentară* = punere în discuția parlamentului a unor probleme importante de politică internă sau externă.

DEZBĂRA vb. I refl. **1.** A se dezobișnui de un năravi, de o deprindere rea; a se dezvăța. **2.** A scăpa, a se descotorosi de cineva sau de ceva.

DEZBENZINARE (< *des*[1]- + *benzină*) s. f. Degazolinare.

DEZBINA (< *des*[1]- + *[îm]bina*) vb. I tranz. A produce discordie între două sau mai multe persoane, a învrăjbi. ✦ Refl. A se desface în două, a se separa.

DEZBRĂCA (lat. **disbracare*) vb. I. **1.** Refl. și tranz. A(-și) scoate îmbrăcămintea, a (se) despuia. **2.** Tranz. Fig. A jefui, a prăda.

DEZBRĂCAT, -Ă (< *dezbrăca*) adj. Cu hainele scoase, fără haine; gol. ✦ (Substantivat) Fig. Om lipsit de mijloace materiale; sărac.

DEZBROBONIRE (*des*[1]- + *broboană*) s. f. Operație de separare a boabelor de struguri de pe ciorchini; desciorchinare.

DEZBROBONITOR (< *dezbroboni*) s. n. Mașină de separare a boabelor de struguri de pe ciorchini, folosită în instalațiile de vinificație; desciorchinător.

DEZDOI (< *des*[1]- + *[în]doi*) vb. IV. **1.** Tranz. A desface, a întinde un lucru îndoit. **2.** Refl. A reveni în poziție dreaptă; a se îndrepta.

DEZECHILIBRA (< fr.) vb. I. **1.** Refl. A-și pierde echilibrul. ✦ Fig. A-și pierde rațiunea, judecata dreaptă. **2.** Tranz. A face să nu existe echilibru (între ramuri economice conexe, între resursele și cheltuielile dintr-o balanță etc.); a strica echilibrul.

DEZECHILIBRU (< fr.) s. n. **1.** Lipsă de echilibru. **2.** (MED.) Tulburare obiectivă a echilibrului manifestată prin imposibilitate funcțională statică și motrică, datorată afectării labirintului osos al urechii, alterării sensibilității profunde, lezării cerebelului sau centrilor vestibulari. ◇ *D. psihic* = diminuare patologică, progresivă, a posibilităților de adaptare socială, fără a fi însoțită de tulburări delirante sau demențiale. Se manifestă prin comportamentul paradoxal. *D. alimentar* = modificare în proporția elementelor nutritive conținute în produsele alimentare sau absența lor totală, având ca rezultat apariția unor carențe proteice, minerale, vitaminice. **3.** *D. economic* = fenomen care constă în lipsa de proporționalitate sau concordanță între elementele interdependente ale unei economii. **4.** (FIN.) *Dezechilibrul balanței de plăți* = inegalitate înregistrată între încasările și plățile unei balanțe într-o anumită perioadă de timp (de obicei un an). *D. fundamental* = noțiune utilizată în statutul F.M.I. semnificând **d.** balanței de plăți curente a unei țări, care se prelungește pe o perioadă mai mare de 2—3 ani, ca urmare a creșterii costurilor de producție și a nivelului prețurilor în general, redresarea necesitând, de regulă, modificarea paritații monetare prin devalorizarea sau deprecierea monedei naționale.

DEZECHIPA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A lua înapoi echipamentul de la un ostaș, care urmează să fie lăsat la vatră. ✦ A scoate echipamentul de pe un vas de luptă. **2.** Refl. A-și scoate echipamentul; (fam.) a se dezbrăca.

DEZEMULSIONANT (< *dezemulsionare*) s. n. Substanță chimică (ex. electroliții, uleiurile sulfuroase etc.) folosită la ruperea emulsiilor pentru separarea componenților în straturi distincte.

DEZEMULSIONARE (< *des*[1]- + *emulsionare*) s. f. Rupere și separare a unei emulsii în cele două faze nemiscibile ale ei, prin încălzire, centrifugare, acțiunea curentului electric, adăugare de *dezemulsionanți*.

DEZERTA (< fr.) vb. I intranz. **1.** A se face vinovat de dezertare. **2.** Fig. A fugi (de la datorie), a se sustrage (de la o obligație).

DEZERTARE (< *dezerta*) s. f. Părăsirea fără învoire de către un militar a unității din care face parte, a locului unde își face serviciul ori a câmpului de luptă.

DEZERTOR (< fr.) s. m. Persoană care se face vinovată de dezertare.

DEZESPERANT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care te face să desperi, care te împinge la desperare.

DEZEXCITARE (< fr.) s. f. **1.** (ELT.) Anulare sau reducere a intensității curentului de excitație a unei mașini electrice. **2.** (FIZ.) Trecere a unui sistem de particule (ex. atom, moleculă, nucleu) dintr-o stare energetică superioară în starea normală, cu emisia unei cuante de energie. Fenomen opus excitării **(3)**.

DEZFUL (DIZFUL), oraș în SV Iranului, la poalele M-ților Zagros; 151,4 mii loc. (1986). Aeroport. Ind. piel.; morărit, covoare. Centru comercial (bumbac, orez). Acumulare pentru irigații. La 24 km S se află vestigiile anticei Susa.

DEZGHEȚ (< *dezgheța*) s. n. Topire naturală a gheții sau a zăpezii; dezghețare.

DEZGHEȚA (lat. *disglaciare*) vb. I refl. și tranz. A readuce un solid în stare lichidă, a redeveni lichid. ✦ Refl. (Despre ființe) A se dezmorți, a se încălzi; *fig.* a deveni vioi, îndrăzneț; a căpăta îndemânare la ceva.

DEZGHEȚAT, -Ă (< *dezgheța*) adj. **1.** Care s-a dezghețat sau a fost dezghețat. **2.** Fig. (Despre oameni) Vioi, deștept, îndemânatec.

DEZGHIOCA (lat. **disglubicare*) vb. I tranz. A îndepărta învelișul anumitor fructe sau legume pentru a scoate semințele din interior.

DEZGHIOCĂTOR (< *dezghioca*) s. n. Mașină utilizată la scoaterea semințelor de leguminoase din păstăi și la separarea acestora de pleavă și de alte impurități.

DEZGOLI (< *des*[1]- + *goli*) vb. IV tranz. A lăsa gol, descoperit (trupul sau părți ale trupului). ✦ Refl. A se dezbrăca, a se despuia.

DEZGROPA (< *des*[1]- + *[în]gropa*) vb. I tranz. **1.** A scoate un cadavru din mormânt; a exhuma, a deshuma. ✦ Fig. A scoate la iveală, a aduce în discuție fapte, lucruri uitate din trecut. **2.** A aduce la suprafață, prin săpături, un obiect îngropat.

DEZGUST (< *des*[1]- + *gust*, după fr. *dégoût*) s. n. Aversiune pentru mâncare; *p. ext.* scârbă, silă (față de cineva sau de ceva).

DEZGUSTA (< *dezgust*) vb. I tranz. și refl. A-și pierde sau a face pe cineva să-și piardă gustul, pofta pentru ceva; a (se) scârbi.

DEZGUSTĂTOR, -OARE (< *dezgusta*) adj. Care trezește dezgust; respingător, scârbos.

DEZICE (< *des*[1]- + *zice*, după fr. *dédire*) vb. III tranz. A nega, a retrage, a retracta (ceva). ✦ Refl. A-și retrage cuvântul, a se dezminți.

DEZIDERAT (< fr., lat.) s. n. Ceea ce ar fi de dorit (sau ar dori cineva) să se realizeze, să se întâmple; dorință **(4)**, doleanță **(2)**.

DEZILUZIE (< fr.) s. f. Decepție, dezamăgire.

DEZILUZIONA (< fr.) vb. I tranz. A pricinui cuiva o deziluzie, a face pe cineva să-şi piardă iluziile; a dezamăgi, a decepţiona.

DEZINCRIMINA (< *des*[1]- + *incrimina*) vb. I tranz. A scoate o faptă ilicită de sub incidenţa legii penale, a nu o mai considera ca infracţiune (eventual sancţionând-o doar ca abatere disciplinară, contravenţie etc.).

DEZINCRUSTANŢI (< fr.) s. n. Substanţe chimice (acizi diluaţi sau soluţii alcaline) folosite la *dezincrustare*.

DEZINCRUSTARE (după fr. *désincrustation*) s. f. **1.** Operaţie de îndepărtare a crustei sau de împiedicare a formării acesteia, prin procedee chimice sau mecanice, în cazanele de abur, în motoarele termice, în turbine etc. **2.** Îndepărtare a incrustanţilor (lignină, hemiceluloze, răşini etc.) care însoţesc celuloza în materia primă fibroasă, în vederea obţinerii pastei de hârtie.

DEZINDUSTRIALIZARE (< *des*[1]- + *industrializare*) s. f. Diminuare a ponderii unui sector industrial comparativ cu alte sectoare.

DEZINFECTA (< fr.) vb. I tranz. A efectua o dezinfectare.

DEZINFECTANT, -Ă (< fr.) adj., s. n. (Substanţă sau agent fizic) care este utilizat pentru dezinfecţie (ex. acidul fenic, alcoolul, permanganatul de potasiu, clorul, ozonul etc.).

DEZINFECTARE (< *dezinfecta*) s. f. **1.** Operaţie prin care se urmăreşte distrugerea germenilor patogeni din afara organismului, în scopul împiedicării contaminării; dezinfecţie. **2.** (FITOPAT.) Tratare a materialului săditor, a solului etc., cu scopul de a distruge germenii bolilor sau dăunătorii.

DEZINFECŢIE (< fr.) s. f. Dezinfectare (1).

DEZINFESTARE (< *des*[1]- + *infestare*) s. f. **1.** (MED.) Totalitatea procedeelor fizice sau chimice ce servesc la exterminarea speciilor de animale dăunătoare mici (rozătoare şi artropode, în special), care infestează mediul în care trăiesc oamenii sau animalele. **2.** (FITOPAT.) Tratament, cu diferite substanţe chimice sau prin diferite procedee, al legumelor şi fructelor, precum şi al spaţiilor de depozitare, în scopul distrugerii dăunătorilor.

DEZINFORMA (< rus.) vb. I tranz. A informa greşit (în mod intenţionat); a utiliza în mass-media informaţii, mesaje cu scopul de a induce în eroare opinia publică.

DEZINSECŢIE (< fr.) s. f. Combaterea artropodelor dăunătoare, vectoare de maladii transmisibile sau generatoare de disconfort, care trăiesc în preajma omului (gândaci de bucătărie, ploşniţe, pureci, furnica faraon), dăunători ai produselor depozitate (gărgăriţe), a materialelor textile (molii) sau de construcţie (cari). Pentru distrugere se utilizează insecticide, momeli cu insecticide, capcane lipicioase etc.

DEZINSERŢIE (< *des*[1]- + *inserţie*) s. f. Desprindere operatorie a unui muşchi sau a unui tendon de la locul de fixare pe os.

DEZINTEGRARE (< după fr. *désintégration*) s. f. Transformare a atomului unui element în atomul altui element, însoţită de emisia de radiaţii β (electroni), α (helioni) şi uneori γ (radiaţie electromagnetică); procesul poate fi spontan (la elementele naturale) sau provocat (în reacţiile nucleare).

DEZINTEGRATOR (< fr. {i}) s. n. **1.** Maşină folosită pentru măcinarea materialelor moi sau semitari (gips, sare, cocs etc.) şi a celor fibroase (azbest, coji etc.). **2.** (IND. ALIM.) Maşină folosită la tocarea fină a cărnii pentru prepararea unor subproduse sub formă de pastă.

DEZINTERES (< fr.) s. n. Lipsă de interes (faţă de cineva sau de ceva); indiferenţă. ✦ Lipsă de preocupare pentru interesele personale.

DEZINTERESA (< fr.) vb. I refl. A-i lipsi cuiva interesul pentru cineva sau ceva; a nu se ocupa, a nu-i (mai) păsa de...

DEZINTERESAT, -Ă (< *dezinteresa*) adj. (Şi adv.) Care nu are în vedere interesul personal, care nu caută un câştig.

DEZINTOXICA (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta efectele unei intoxicaţii.

DEZINTOXICARE (< *dezintoxica*) s. f. **1.** Proces prin care toxinele sau otrăvurile prezente în organism sunt transformate (neutralizate sau fixate), apoi eliminate. **2.** Tratament aplicat toxicomanilor sau alcoolicilor pentru a-i elibera de dependenţa faţă de drog sau băutură.

DEZINVOLT, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Liber, degajat în mişcări; (despre manifestări ale oamenilor) care se produce liber, nestingherit.

DEZINVOLTURĂ (< fr.) s. f. Atitudine, comportare naturală, degajată.

DEZLĂNŢUI (< *des*[1]- + *lanţ*, după fr.) vb. IV refl. şi tranz. A porni sau a face să pornească cu violenţă, a(-şi) da curs liber; a (se) declanşa. ✦ A (se) năpusti cu furie.

DEZLÂNA (< *des*[1]- + *lână*) vb. I refl. (Despre fire de lână răsucite) A-şi pierde răsuceala; a se scămoşa. ✦ Fig. (despre stări sau manifestări ale omului) A deveni neprecise, fără contur.

DEZLÂNAT, -Ă (< *dezlâna*) adj. **1.** (Despre fire toarse; despre obiecte confecţionate din fire toarse) Destrămat, rărit. **2.** Fig. (Despre exprimări, stil etc., adesea adverbial) Lipsit de concizie; prolix, confuz.

DEZLEGA (lat. *disligare*) vb. I tranz. **1.** A deschide ceva desfăcând legătura cu care este legat sau închis; a desface, a deznoda. ✦ Tranz. şi refl. A (se) desface din legături, a (se) elibera din strânsoare. **2.** (Mai ales în practicile religioase şi în basme) A elibera de obligaţii, de jurăminte etc. ✦ (REL.) A face să i se ierte cuiva păcatele (prin rugăciuni). **3.** A rezolva, a soluţiona o problemă, o enigmă etc.

DEZLEGAT, -Ă (< *dezlega*) adj. **1.** Desfăcut din legături, deznodat, lăsat liber. **2.** Eliberat de un blestem; absolvit (de păcate). **3.** (Despre probleme, enigme etc.) Rezolvat, descifrat.

DEZLIPI (< *des*[1]- + *lipi*) vb. IV tranz. şi refl. **1.** A (se) desface, a (se) desprinde de ceva. ✦ Tranz. A desface o îmbinare realizată prin lipire. **2.** (Despre oameni) A (se) depărta de ceva; *fig.* a se depărta de cineva, a se despărţi.

DEZLOCUIT, -Ă (< *des*[1]- + *[în]locuit*) adj. (Despre fluide) Înlocuit cu un corp solid.

DEZMĂŢ (< *dezmăta*) s. n. Purtare urâtă, neruşinată; destrăbălare. ✦ Fig. Debandadă, dezordine, dezorganizare, anarhie.

DEZMĂŢA (< *des*[1]- + *maţ*) vb. I refl. A se destrăbăla.

DEZMĂŢAT (< *dezmăţa*) adj. Lipsit de ruşine, de bună-cuviinţă, neruşinat, destrăbălat, desfrânat. ✦ Neglijent, dezordonat.

DEZMEMBRA (după fr. *démembrer*) vb. I tranz. şi refl. A (se) descompune, a (se) desface; a (se) desfiinţa.

DEZMETICI (lat. **dismatticire*) vb. IV refl. A se trezi din ameţeală, din spaimă etc.; a-şi veni în fire; a-şi reveni, a se reculege.

DEZMIERDA (lat. **dismerdare*) vb. I tranz. A mângâia pe cineva cu vorbe sau cu gesturi alintătoare; a alinta, a răsfăţa.

DEZMINŢI (< *des*[1]- + *minţi*, după fr. *démentir*) vb. IV **1.** Tranz. A declara că un fapt, o afirmaţie etc. nu corespunde adevărului, a considera fals; a nega, a contesta. ✦ A fi în dezacord cu... **2.** Refl. A se arăta altfel decât se credea că este, a dovedi nestatornicie, a fi instabil; a (se) dezice; a nu corespunde

așteptărilor. ✦ A recunoaște că a făcut o afirmație greșită; a retracta.

DEZMINȚIRE (< *dezminți*) s. f. Acțiunea de a (se) dezminți și rezultatul ei; afirmație, declarație prin care se arată că ceva nu este adevărat.

DEZMIRIȘTI (< *des*[1]- + *miriște*) vb. IV tranz. A lucra solul la adâncime mică (8—12 cm), vara, după recoltarea păioaselor, a leguminoaselor etc.

DEZMIRIȘTITOR (< *dezmiriști*) s. n. Mașină agricolă folosită la dezmiriștire; poate fi un plug cu mai multe trupițe sau un discuitor.

DEZMORȚI (< *des*[1]- + *[a]morți*) vb. IV. **1.** Refl. și tranz. A ieși sau a scoate din amorțeală; *fig.* a (se) trezi din inerție, din nesimțire; a (se) anima, a (se) însufleți. **2.** Refl. (Despre lichide foarte reci) A deveni mai puțin rece. ✦ (Despre pământ, *p. ext.* despre natură) A se dezgheța; *fig.* a recăpăta viață, a reînvia.

DEZMOȘTENI (< *des*[1]- + *moșteni*, după fr. *désheriter*) vb. IV tranz. (DR.) A înlătura, prin testament, o persoană de la moștenire.

DEZMOȘTENIRE (< *dezmoșteni*) s. f. Acțiunea de a dezmoșteni și rezultatul ei.

DEZMOȘTENIT, -Ă (< *dezmoșteni*) adj. **1.** Înlăturat de la moștenire. **2.** Fig. (Și subst.) Lipsit de bunurile vieții; privat de drepturi.

DEZNA, com. în jud. Arad; 1 649 loc. (1995).

DEZNAȚIONALIZA (după fr. *dénationaliser*) vb. I refl. și tranz. (Despre grupuri etnice) A-și pierde particularitățile naționale. ✦ Tranz. A face ca un grup etnic să-și piardă particularitățile naționale.

DEZNAȚIONALIZARE (după fr. *dénationalisation*) s. f. Politică prin care se urmărește ca un popor sau o populație să-și piardă caracterele naționale.

DEZNĂDĂJDUI (< *deznădejde*) vb. IV intranz. A-și pierde nădejdea, a nu mai spera; a despera. ✦ Tranz. A aduce la deznădejde.

DEZNĂDĂJDUIT, -Ă (< *deznădăjdui*) **1.** Care și-a pierdut nădejdea; desperat. **2.** (Despre sentimente, manifestări) Care exprimă deznădejde; provocat de desperare.

DEZNĂDEJDE (< *des*[1]- + *nădejde*, după fr. *désespoir*) s. f. Stare sufletească a omului care nu mai are nici o speranță; desperare.

DEZNODA (< *des*[1]- + *[în]noda*) vb. I tranz. A desface un nod, *p. ext.* a desface un obiect legat. ✦ Refl. (Despre noduri) A se desface; a se dezlega.

DEZNODAT, -Ă (< *deznoda*) adj. **1.** Dezlegat **(1). 2.** Fig. (Fam., despre corpul omului) Înalt și slab; deșirat.

DEZNODĂMÂNT (după fr. *dénouement*) s. n. Soluție, dezlegare; sfârșit. ✦ Parte a unei compoziții literare, epice sau dramatice, care aduce soluția intrigii.

DEZOBIȘNUI (< *des*[1]- + *obișnui*) vb. IV tranz. și refl. A (se) dezvăța, a (se) dezbăra de un obicei, de un năravș; a pierde sau a face să piardă o obișnuință.

DEZODORIZA (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta un miros neplăcut sau nedorit.

DEZODORIZANT (< fr.) s. m. Substanță sau amestec de substanțe folosite pentru dezodorizare.

DEZODORIZARE (< *dezodoriza*) s. f. Atenuare sau îndepărtare a mirosurilor neplăcute din aer, apă, dintr-un produs etc. ✦ Fază din procesul de rafinare a uleiurilor vegetale, care are ca scop îndepărtarea componenților ce imprimă uleiurilor miros neplăcut sau caracteristic.

DEZOLA (< fr., lat.) vb. I tranz. A întrista adânc, a mâhni, a descuraja, a deprima.

DEZOLANT, -Ă (< fr.) adj. Care dezolează; deprimant.

DEZOLARE (< *dezola*) s. f. Mâhnire adâncă; jale, deprimare. ✦ Fig. Singurătate apăsătoare, pustietate.

DEZONGULARE (după fr.; {s} *dez-* + lat. *ungula* „copită") s. f. (MED. VET.) Desprindere și cădere a cornului copitei la animale datorată unor boli infecțioase, în special febrei aftoase.

DEZONOARE (< fr.) s. f. Lipsă de onoare; necinste; *p. ext.* ocară, rușine.

DEZONORA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A face pe cineva să-și piardă sau a-și pierde onoarea, a (se) face de ocară, a (se) acoperi de rușine.

DEZONORANT, -Ă (< fr.) adj. Care dezonorează; necinstit, rușinos.

DEZORDINE (< *des*[1]- + *ordine*, după fr. *désordre*) s. f. **1.** Lipsă de ordine; deranj, neorânduială. **2.** Lipsă de disciplină; dezorganizare; debandadă. ✦ Revoltă, răscoală.

DEZORDONAT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care arată lipsă de ordine. (Despre oameni) Neglijent (în muncă, în gândire, în îmbrăcăminte etc.). **2.** (Despre lucruri) În dezordine, în neorânduială.

DEZORGANIZA (< fr.) vb. I tranz. A face să-și piardă organizarea, să nu mai funcționeze normal; a strica ordinea.

DEZORGANIZARE (după fr. *désorganisation*) s. f. Acțiunea de a dezorganiza. ✦ (MED.) Distrugere sau alterare profundă a unui țesut ori a unei structuri organice, ce poate merge până la pierderea totală a funcționalității acestora.

DEZORIENTA (< fr.) vb. I tranz. A face pe cineva să-și piardă simțul orientării, siguranța direcției în care se îndreaptă; *fig.* a descumpăni pe cineva; a zăpăci, a deconcerta, a deruta.

DEZORIENTARE (după fr. *désorientation*) s. f. Faptul de a fi dezorientat; stare a celui dezorientat; *fig.* descumpănire, deconcertare. ✦ (MED.) Diminuarea sau absența facultății unui individ de a aprecia situarea sa în timp și spațiu.

DEZORIENTAT, -Ă (< fr.) adj. Care nu se poate orienta, care nu știe unde se află, încotro trebuie să se îndrepte. ✦ Fig. Care nu știe ce hotărâre să ia într-o anumită situație; descumpănit, deconcertat.

DEZOXICOLIC (< fr. {i}) adj. *Acid ~* = acid biliar derivat din acidul colic, combinat cu glicocolul și cu taurina, care intră în compoziția bilei.

DEZOXICORTICOSTERON (< fr.) s. m. Steroid cu acțiune hormonală, secretat de glandele suprarenale, având rol esențial în metabolismul apei și al electroliților; este sintetizat în industrie sub formă de acetat de **d.**

DEZOXIDANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care dezoxidează. **2.** S. m. Substanță chimică cu afinitate mare pentru oxigen, care, introdusă în masa metalică topită în timpul elaborării unui metal sau a unui aliaj, provoacă dezoxidarea.

DEZOXIDARE (după fr. *désoxydation*) s. f. Operație de îndepărtare a oxigenului din topitura metalică la elaborarea metalelor sau a aliajelor.

DEZRĂDĂCINA (< *des*[1]- + *rădăcină*) vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. A scoate din pământ o plantă, un copac cu rădăcină cu tot. **2.** Tranz. Fig. A determina dispariția totală a unei idei, a unei deprinderi etc.; a stârpi. **3.** Refl. A-și părăsi locul (mai ales țara) natal.

DEZRĂDĂCINAT, -Ă (< *dezrădăcina*) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care a fost scos, smuls din pământ. **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care și-a părăsit locul de naștere și se simte străină în noul loc.

DEZROBI (< *des*[1]- + *[în]robi*) vb. IV. **1.** Tranz și refl. A (se) elibera din starea de robie; *p. ext.* a (se) elibera de sub asuprire politică sau socială; a (se) emancipa. ✦ Tranz. A elibera un stat, un popor de sub ocupație străină; a asigura independența unui stat, a unui popor. ✦ A elibera pe cineva din prizonierat **2.** Tranz. Fig. A scăpa pe

cineva dintr-o situație umilitoare; a descătușa.

DEZROBITOR, -OARE (< *dezrobi*) adj., s. m. și f. (Persoană) care dezrobește.

DEZULEIERE (< *des*[1]- + *uleia*) s. f. Operație de îndepărtare a uleiului reținut de parafina brută rezultată din procesul de deparafinare.

DEZUMANIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A face pe cineva să-și piardă sau a-și pierde caracterele sau sentimentele umane; a (se) abrutiza.

DEZUMANIZAT, -Ă (< *dezumaniza*) adj. Care și-a pierdut trăsăturile specifice omenești; abrutizat, animalizat.

DEZUMFLA (< *des*[1]- + *umfla*) vb. I. **1.** Tranz. A face ca un obiect umflat sau un organ inflamat să-și scadă volumul. ✦ Refl. (Despre obiecte sau organe inflamate) A-și recăpăta volumul normal. **2.** Refl. Fig. (Despre oameni) A-și reveni dintr-o stare de exaltare; (despre manifestări sufletești) a se tempera, a se potoli.

DEZVĂLUI (< *des*[1]- + *[în]vălui*) vb. IV tranz. **1.** A dezveli **(1)**; a descoperi **(2)**. **2.** A da la iveală, a face cunoscut; a arăta, a releva. ✦ A destăinui; a divulga.

DEZVĂȚ (< *dezvăța*) s. n. Faptul de a (se) dezvăța; dezobișnuire.

DEZVĂȚA (< *des*[1]- + *[în]văța*) vb. I tranz. și refl. A (se) dezobișnui; a (se) dezbăra.

DEZVELI (< *des*[1]- + *[în]veli*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A ridica, a da la o parte o învelitoare de pe cineva sau de pe ceva; a (se) descoperi. ✦ Tranz. A da jos acoperișul unei case. **2.** Tranz. Fig. A dezvălui **(1)**; a arăta; a lăsa să se vadă. ✦ Refl. A se înfățișa, a apărea. **3.** Tranz. și refl. Fig. A (se) da pe față, a (se) destăinui; a (se) trăda, a (se) demasca.

DEZVELIRE (< *dezveli*) s. f. Acțiunea de a (se) dezveli. ◇ (IND. EXTR.) *Dezvelirea zăcământului* = operație de îndepărtare a stratelor de deasupra unui zăcământ de substanțe minerale utile în vederea exploatării la zi a acestuia; decopertare.

DEZVINOVĂȚI (< *des*[1]- + *[în]vinovăți*) vb. IV refl. și tranz. A-și dovedi sau a căuta să-și dovedească nevinovăția; a se disculpa. ✦ Tranz. A declara pe cineva nevinovat.

DEZVIRGINARE (< *des*[1]- + *virgină*) s. f. Ruperea membranei himenale; deflorare.

DEZVOLTA (< vechiul adj. *dezvolt* „desfăcut, desfășurat") vb. I. **1.** Refl. A crește, a evolua (treptat). **2.** Refl. (BIOL., despre ființe) A-și realiza formele și funcțiile în cursul ontogenezei; a evolua. ✦ A se extinde dobândind forță sau proporții însemnate; a crește, a se mări. **3.** Tranz. A amplifica în mod creator o doctrină, o teorie; a completa cu idei, cu păreri, cu informații noi. **4.** Tranz. A expune în mod amănunțit; a desfășura (un subiect, o problemă). **5.** Tranz. A degaja **(1)**, a produce **(1)**, a crea. **6.** (MAT.) A transforma o expresie în altă expresie care conține elemente mai simple sau mai ușor de calculat (ex. dezvoltarea produsului a două polinoame, dezvoltarea puterii unui binom, dezvoltarea unui determinant etc.).

DEZVOLTARE (< *dezvolta*, cu sensurile neologice după fr. *développement*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) dezvolta și rezultatul ei; evoluție **(4)**. **2.** Desfășurare, prin schimbări progresive, a unui proces. **3.** (BIOL.) Proces de creștere și de amplificare, însoțit de transformări calitative ale organismului. ◇ *D. embrionară* = embriogeneză. ✦ Creștere în proporții, în însemnătate, în forță. **4.** *Psihologia dezvoltării* = ramură a psihologiei care cercetează **d.** biologică, socială și intelectuală a oamenilor începând cu etapa embrionară și continuând pe tot parcursul vieții. Cea mai mare atenție este acordată copiilor, urmărindu-se constituirea conduitelor și atitudinilor noi, formarea instrumentelor de adaptare, a modalităților de exprimare etc. Reprezentanți: H. Wallon, J. Piaget ș.a. **5.** Expunere amănunțită a unei idei, a unui subiect etc. **6.** (CHIM.) Producere, emanare, degajare; de ex. reacția dintre oxidul de calciu și apă are loc cu dezvoltare de căldură. **7.** (MAT.) *D. a unei serii* = alcătuire a unei serii, a cărei sumă este egală cu o funcție dată. **8.** (MUZ.) Tratare specifică, ritmico-melodică, a unei teme sau a unui motiv. ✦ Secțiune dintr-o compoziție muzicală (ex. sonata, fuga) în care se utilizează un astfel de procedeu.

DEZVOLTAT, -Ă (< *dezvolta*) adj. **1.** (Despre ființe și însușirile lor) Ajuns la gradul considerat normal de dezvoltare, evoluat. ✦ Proeminent, mare. ✦ Ajuns într-un stadiu înaintat. **2.** (Despre o temă, o idee, un subiect) Expus în mod amănunțit, analitic; amplu.

DHĂKĂ (DACCA), cap. statului Bangladesh (din 1971), port în delta Gange—Brahmaputra; 6,54 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. textilă (bumbac, covoare de iută), alim., chimică (produse din cauciuc), de prelucr. a metalelor. Giuvaergerie. Centru de cercetări nucleare. Universitate. Monumente de arhitectură din sec. 17 (mormântul lui Bibi Pari, soția guvernatorului Bengalului). Muzee. Cap. a prov. mogule a Bengalului de Est (1608—1639; 1660—1704). Sub control britanic (din 1765). Cap. a prov. Bengalului de Est și Assam (1905—1912). Centru ad-tiv al prov. Bengalul de Est (din 1947) și al Pakistanului de Est (din 1956).

DHAL s. n. Scut indian, folosit și de către persani (sipar), de formă rotundă sau ovală, caracterizat printr-un bogat ornament vegetal și inscripții încrustate cu metal auriu sau argintiu. La piesele unor mari comandanți militari, incrustațiile erau din aur sau argint.

DHARMA (cuv. sanscrit) subst. (În hinduism și iudaism) Noțiune cu sensuri multiple, desemnând, în principal, legea universală care se exprimă în fiecare ființă individuală ca trebuință morală.

DHAULAGIRI [dəulaghiri], unul dintre cele mai înalte vf. din M-ții Himalaya (al șaselea din lume), în Nepalul central. Alt.: 8 172 m. Escaladat, la 13 mai 1960, de o expediție elvețiană, condusă de M. Eiselin. Acoperit de zăpezi veșnice și ghețari.

D'HOLBACH [dolbac] v. **Holbach.**

Dhākā. Centrul de cercetări nucleare

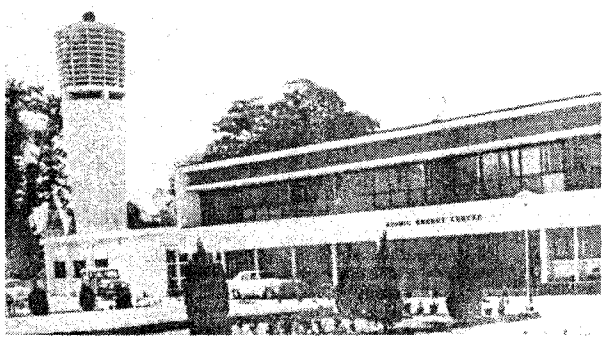

DI- ({s} gr. *di{s}* „de două ori") Element de compunere în terminologia tehnică și științifică internațională, cu sensul „de două ori, dublu", care formează adjective și substantive.

DIA- ({s} gr. *dia* „prin, între") Element de compunere, cu sensul „prin, între, de-a curmezișul", care formează adjective și substantive.

DIABAZ (< fr. {i}) s. n. Rocă vulcanică preterțiară cu structură ofitică, verzuie sau cenușie, în care sunt de obicei transformate mineralele componente. Se utilizează ca piatră de construcție pentru drumuri.

DIABAZĂ (< fr.) s. f. Mecanism de intrare în circulație a elementelor sangvine generate în măduva osoasă hematoformatoare.

DIABELLI, Anton (1781—1858), compozitor și editor austriac. Lucrări pentru pian, cu caracter pedagogic, misse, arii.

DIABEȚ (< fr. {i}) s. n. Boală metabolică și endocrină caracterizată prin poliurie, ca unic simptom (**d.** insipid) sau/și glicozurie (**d.** zaharat). ✧ *D. zaharat* = boală endocrină datorată insuficienței de insulină, care se manifestă prin creșterea concentrației glucozei sanguine *(hiperglicemie),* cu apariția acesteia în urină *(glicozurie),* foame și sete exagerate; (pop.) boală de zahăr. *D. insipid* = boală neuroendocrină, datorată unor leziuni sau tulburări funcționale ale centrilor nervoși de la baza creierului sau a hipofizei posterioare, caracterizată prin imposibilitatea de a reține apa în organism și manifestată prin eliminarea unor cantități foarte mari de urină și prin sete continuă. *D. renal* = denumire pentru glicozuria care apare în insuficiența renală. *D. bronzat* = boala lui Addison.

DIABETIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Caracteristic diabetului, de natura diabetului. **2.** S. m. și f., adj. (Persoană) care suferă de diabet.

DIABOLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Drăcesc. **2.** Care denotă răutate, cruzime; cinic; perfid, viclean; funest.

DIAC (< sl.) s. m. **1.** (În Ev. Med. în Țările Române) Scriitor la cancelaria domnească și slujbaș al vistieriei; subaltern al marelui logofăt; grămătic, uricar; *p. ext.* copist. **2.** (Înv.) Om cu știință de carte, cărturar, învățat. **3.** Dascăl **(3).**

DIACHENĂ (< fr., rus.) s. f. Fruct constituit din două achene lipite între ele (ex. la umbelifere).

DIACLAZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaklasis* „spargere") s. f. Crăpătură formată în roci prin presiune sau prin răcire, de-a lungul căreia n-au avut loc deplasări ale compartimentelor respective și care poate rămâne deschisă sau umplută cu depuneri minerale din soluții.

DIACON (< gr. *diakonos*) s. m. Slujitor bisericesc, membru al clerului în Biserica creștină, hirotonit în prima treaptă a ierarhiei bisericești.

DIACONAT (< *diacon*) s. n. Prima treaptă, inferioară, a ierarhiei hirotonite în Biserica creștină.

DIACONEASĂ (sau **DIACONIȚĂ**) (< *diacon*) s. f. (În Biserica primară) Văduvă sau tânără fată care-și închina viața Domnului, ajutând apostolii și evangheliștii misionari. ✦ (La protestanți) Femeie trăind în comunitate, care îngrijește bolnavii și instruiește copiii; doamnă de caritate.

DIACONESCU, Emanuel (n. 1944, sat Buru, jud. Cluj), inginer român. M. coresp. al Acad. (1990), prof. univ. la Suceava. Creator al școlii de cercetare în domeniul lubrifiației și al tracțiunii elastohidrodinamice. A elaborat un model lichid molecular, aplicabil în lubrifiația elastohidrodinamică și a dedus cinematica relativă a solidelor deformabile.

DIACONESCU, Ion (n. 1917, Boțești, jud. Argeș), om politic român. Președinte al Partidului Național Țărănesc Creștin Democrat (din 1996). Membru al Partidului Național-Țărănesc, a fost arestat și condamnat pentru convingerile sale politice (1947—1964).

DIACONESCU, Ion (1930—1994, n. sat Milostea, jud. Vâlcea), lingvist român. Prof. la Univ. din București, Beijing, Belgrad, Paris, München. Contribuții în domeniul morfo-sintaxei („Infinitivul în limba română", „Probleme de sintaxă. Construcție și analiză", „Sintaxa limbii române"). A colaborat la elaborarea primului dicționar român-chinez.

DIACONICON (< ngr.) s. n. Absidiola sau nișa de pe peretele sudic al altarului unei biserici de rit greco-oriental, unde se păstrează veșmintele liturgice.

DIACONIE (< *diacon*) s. f. Slujire în general; slujirea sacramentală și socială a Bisericii creștine.

DIACONIȚĂ, Ghiță (1911—1985, n. sat Poiana, jud. Galați), medic român. Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul morfopatologiei și al tehnicilor de histopatologie. A studiat morfofiziologia morții subite.

DIACONOVICI, Corneliu (1859—1923, n. Bocșa Montană, azi Bocșa), publicist și lexicograf român. Redactor și director al mai multor ziare și reviste din Transilvania; prim-secretar al ASTRA, sub auspiciile căreia a publicat „Enciclopedia Română", 3 vol. (Sibiu, 1898—1904), conținând c. 40 000 de articole, realizate prin conlucrarea a 200 de personalități ale lumii științifice și literare românești.

DIACONOVICI-LOGA, Constantin (1770—1850, n. Caransebeș), cărturar român de orientare latinistă. Directorul școlilor românești din Banat (1831—1850). Autor al unei scrieri despre ortografie și al unei gramatici românești (1822).

DIACONU 1. Gheorghe D. (n. 1921, Silistra), arheolog și istoric român. Cercetări privind începuturile epocii medievale în Moldova („Cetatea Scheia. Monografie arheologică", în colab., „Târgșor. Necropola din sec. III—IV e.n."). **2. Petre D.** (n. 1924, Silistra), arheolog și istoric român. Frate cu **D. (1).** Studii consacrate Evului Mediu timpuriu („Capidava", în colab., „Les Petchénègues au Bas Danube", „Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină", în colab.).

DIACONU, Ion (1903—1985, n. Spinești, jud. Vrancea), folclorist român. Elev al lui Ov. Densusianu. Adept al metodei monografice, pe care a ilustrat-o în cuprinzătoarea lucrare „Ținutul Vrancei".

DIACONU, Mircea (n. 1949, Vlădești, jud. Argeș), actor român de teatru și film. Interpret cu egale disponibilități comice și tragice (în teatru: „Mincinosul", „O scrisoare pierdută", „Revizorul", „Răceala"; în film: „Mere roșii", „Buletin de București"). Proză scurtă („La noi când vine iarna", „Scaunul de pânză al actorului").

DIACRITIC (< fr. {i}; {s} gr. *diakritikos* „care distinge") adj. *Semn* ~ = semn grafic care însoțește o literă a alfabetului și marchează o anumită valoare fonetică.

DIACRONIC, -Ă (< fr.; {s} *dia-* + gr. *khronos* „timp") adj. Evolutiv; istoric.

DIACRONIE (< fr.; {s} *dia-* + gr. *khronos* „timp") s. f. Aspectul evolutiv al fenomenelor lingvistice.

DIADEMĂ (< fr., lat.) s. f. Podoabă în formă de cunună din metale prețioase, uneori cu pietre scumpe, purtată de suverani ca semn al regalității sau de unele grade ecleziastice. ✦ Obiect de podoabă din diverse materiale, purtat de femei pe frunte la anumite ocazii.

DIADOH (< ngr.) s. m. **1.** Denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon, care, după moartea acestuia, au purtat între ei îndelungate războaie pentru putere. **2.** Titlu purtat de moștenitorul tronului în Grecia modernă

DIADUMEN, statuie antică greacă reprezentând un atlet, opera lui Policlet (sec. 5 î.Hr.).

DIADUR (< fr.) s. n. Material metaloceramic dur, obținut prin sinterizare din carburi de wolfram, ori din carburi de wolfram și de titan sau din carburi de wolfram și de tantal, având ca liant cobaltul.

DIAFAN, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care lasă să străbată lumina fără să se poată distinge clar contururile; (foarte) subțire, străveziu. **2.** (Despre oameni) Cu pielea străvezie; palid, fin[1] **(1).**

DIAFILM (< rus.) s. n. Film fotografic care cuprinde o succesiune de diapozitive.

DIAFIZĂ (< fr. {i} {s}; gr. *diaphysis* „interstițiu") s. f. (ANAT.) Partea mijlocie a unui os lung, cuprinsă între extremitățile numite epifize; corpul osului.

DIAFONIE (< fr. {i}; {s} *dia* + gr. *phone* „sunet") s. f. **1.** (TELEC.) Interacțiune cu caracter perturbator între circuite de telecomunicații, prin care semnalele transmise pe un circuit devin perceptibile pe alte circuite. **2.** (MUZ.) Termen în baza căruia se desemnau, în teoria muzicală a grecilor antici, intervalele disonante. ✦ Formă muzicală în polifonia sec. 9—12.

DIAFORETIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s. n. (Substanță, preparat) care provoacă o creștere a transpirației (ex. ceaiurile calde, pilocarpina, alcoolul).

DIAFOREZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphoresis*[4] „secreție") s. f. Transpirație (abundentă) fiziologică sau patologică.

DIAFRAGMARE (după fr.) s. f. Delimitare a unui fascicul de radiații cu ajutorul unei diafragme.

DIAFRAGMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphragma* „perete, diafragmă") s. f. **1.** (ANAT.) Organ musculo-tendinos care desparte cavitatea toracică de cea abdominală și care ia parte activă la respirație. **2.** (TEHN.) Placă de grosime mică așezată între două piese și folosită ca element separator sau de rigidizare. **3.** (CONSTR.) Element de rigidizare a construcțiilor, alcătuit dintr-o placă plană sau dintr-un planșeu. **4.** (HIDROTEHN.) Dispozitiv format dintr-o membrană cu un orificiu, introdus într-o conductă pentru a măsura debitul și viteza fluidului. **5.** Plăcuță elastică subțire care, fiind fixată pe margini, poate vibra producând sunete (ex. d. de la casca telefonică). **6.** Dispozitiv al obiectivelor aparatelor fotografice, alcătuit din mai multe plăcuțe opace mobile, de formă adecvată, care limitează o deschidere circulară reglabilă, lăsând să treacă mai multă sau mai puțină lumină; blendă **(2).**

DIAFTOREZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diaphthora* „distrugere") s. f. Proces de metamorfism retrograd în cadrul căruia rocile se adaptează de la un regim de metamorfism intens la un metamorfism mai puțin pronunțat. Ex.: gnais transformat în filit. Sin. *retromorfism, metamorfism retrograd.*

DIAGENEZĂ (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *genesis* „naștere") s. f. Totalitatea transformărilor chimice, mineralogice, structurale și de textură pe care le suferă sedimentele în cursul consolidării lor, după ce au pierdut legătura cu mediul în care s-au format.

DIAGHILEV v. **Deaghilev, Serghei Pavlovici.**

DIAGNOSTIC (< fr. {i}; {s} gr. *diagnostikos* „care poate diagnostica") s. n. Identificare a unei afecțiuni pe baza datelor clinice și de laborator; diagnoză. ✧ *D. diferențial* = etapă premergătoare stabilirii diagnosticului definitiv, constând în înlăturarea diverselor ipoteze diagnostice pe baza comparării semnelor pe care le prezintă bolnavul cu semne similare din cursul altor afecțiuni.

DIAGNOSTICA (< fr.) vb. I A pune diagnosticul.

DIAGNOZĂ (< fr. {i}; {s} gr.) s. f. **1.** Diagnostic. **2.** Parte componentă a științei conducerii, premisă necesară a prognozei sociale; constă în identificarea stării unui fenomen sau sistem economico-social ori politic pe baza unei analize științifice.

DIAGONAL, -Ă (< fr., lat.) s. f., adj. I. S. f. **1.** Segment de dreaptă care unește două vârfuri neconsecutive ale unui poligon sau două vârfuri ale unui poliedru aflate pe fețe diferite. ✧ *D. principală* = mulțimea elementelor unei matrici sau unui determinant care au același indice pentru linie și pentru coloană. ✧ Loc. *În diagonală* = de-a curmezișul. ✧ Curea purtată de-a curmezișul pieptului la unele uniforme militare. **2.** Bară înclinată care leagă două noduri ale unei grinzi cu zăbrele. **3.** Linia de cale ferată care intersectează oblic două sau mai multe linii paralele, permițând trecerea materialului rulant de pe o linie pe alta. **II.** Adj. Ca o diagonală; curmeziș.

DIAGRAMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Reprezentare grafică în plan, cu ajutorul unor puncte, curbe, dreptunghiuri, cercuri etc. a unui fenomen, a unei corelații între două sau mai multe mărimi etc. **2.** Schemă pentru fixarea locurilor în vagoane la anumite trenuri, în sălile de spectacol, pe terenurile de sport etc. **3.** Linie trasă pe hârtie de un aparat înregistrator care reprezintă desfășurarea unor fenomene. ✧ *D. meteorologică* = reprezentarea variațiilor în timp ale unui element meteorologic. **4.** (BOT.) *D. florală* = reprezentare convențională, schematică, a structurii florii, care reflectă numărul, raporturile, dimensiunile și dispunerea independentă a elementelor florale și prezența sau lipsa legăturii dintre ele; pe ea sunt indicate, prin puncte, componente florale încă nedezvoltate sau dispărute în procesul evoluției. **5.** (INFORM.) Reprezentare particulară a tabelei de adevăr, folosită pentru minimizarea funcțiilor logice (ex. **d.** Karnaugh, **d.** Veitch).

DIALECT (< fr., lat.) s. n. **1.** Ramificație teritorială a unei limbi, caracterizată prin anumite particularități (mai ales fonetice și lexicale), care o deosebesc de alte ramificații teritoriale ale aceleiași limbi. **2.** (Impr.) Grai.

DIALECTAL, -Ă (< fr.) adj. Caracteristic unui dialect; care aparține unui dialect; privitor la dialect.

DIALECTIC, -Ă (< fr., germ., gr.) adj., s. f. **1.** S. f. Teorie generală și metodă filozofică constând în analiza și depășirea argumentelor contradictorii, în scopul descoperirii adevărului. ✦ (Inițial) Arta de a ajunge la adevăr prin dialog și interogație, așa cum proceda Socrate. **2.** S. f. (La Platon) **a)** Analiza sau diviziunea logică a lucrurilor în genuri și specii; **b)** Știința supremă, proprie filozofului, despre cercetarea ideilor. **3.** S. f. (La Aristotel) Metodă de a ajunge la adevăr prin raționamente bazate pe opinii diferite, în opoziție cu analitica, având ca obiect demonstrația. **4.** S. f. (La Kant) Logică a aparențelor, a gândirii care, încercând să depășească limitele oricărei experiențe posibile, cade în *antinomii.* **5.** S. f. (La Hegel) Dezvoltare logică progresivă constând în trecerea gândirii de la *teză* prin *antiteză* la *sinteză*, care devine teză pentru un viitor proces **d.**, culminând cu „ideea absolută"; un proces analog are loc în natură și istorie. **6.** S. f. (La Marx). Proces al autodezvoltării unei acțiuni, eveniment, ideologii etc., în acord cu legile *materialismului dialectic.* **7.** S. f. (În Ev. Med.) Arta deosebirii adevărului de neadevăr (Abélard), logica formală, alcătuind, împreună cu retorica și gramatica, așa-numitul *trivium.* **8.** Adj. Care se petrece conform cu principiile dialecticii **(1)** sau confirmă aceste principii.

DIALECTICIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** (Persoană) care gândește potrivit principiilor dialecticii. **2.** (În filozofia

antică) (Persoană) care folosește arta discuției în contradictoriu.

DIALECTOLOG, -OAGĂ (< fr.) s. m. și f. Specialist în dialectologie.

DIALECTOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *dialectos* „dialect" + *logos* „studiu") s. f. Disciplină a lingvisticii care studiază dialectele și graiurile unei limbi.

DIALELĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diallelos [tropos]* „cerc vicios") s. f. (LOG.) Definire a unei noțiuni în cerc vicios printr-o altă noțiune care o presupune.

DIALIPETAL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dialyo* „a separa" + *petalon* „petală") adj., s. f. **1.** Adj. (Despre plante cu flori) A căror corolă are petale libere, neconcrescute. **2.** S. f. (La pl.) Subclasă de plante dicotiledonate cu corola dialipetală (ex. ranunculaceele, cruciferele etc.); (și la sg.) plantă din această subclasă.

DIALISEPAL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dialyo* „a separa" + fr. *sépale*) adj. (Despre plante cu flori) Al căror caliciu are sepale libere, neconcrescute.

DIALIT s. n. Material termoizolant, fasonat sub formă de cărămizi, obținut din praf de diatomit, argilă sau var stins (ca liant) și rumeguș de lemn (pentru a-i asigura porozitatea după ardere).

DIALIZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dialysis* „separare") s. f. Proces de separare prin membrane semipermeabile (pergament, colodiu etc.), care permite difuzia ionilor și micromoleculelor sub acțiunea unui gradient de concentrație. Este cel mai vechi (1861) proces de separare, concentrare și/sau purificare a coloizilor de dispersie și a celor moleculari. ✦ (MED.) Tehnică ce permite epurarea anumitor substanțe conținute în lichidele biologice, constând în trecerea lor prin membrane semipermeabile (**d.** extrarenală, *hemodializă*).

DIALIZOR (< fr.) s. n. Aparat pentru dializă.

DIALOG (< fr., lat.; gr. *dia* „între" + *logos* „cuvânt, vorbire") s. n. **1.** Convorbire între două sau mai multe persoane. ✦ Schimb de opinii între reprezentanții a două sau mai multe părți (partide politice, state etc.). **2.** Procedeu literar specific genului epic sau dramatic, constând în alternarea replicilor personajelor. **3.** Lucrare scrisă sub formă de **d. (1)**, urmând, de obicei, demonstrația logică a unei idei, concepții filozofice etc. (ex. „dialogurile" lui Platon). **4.** (INFORM.) *D. om-calculator* = operație de transmitere a comenzilor de către om și de recepționare a mesajelor calculatorului.

DIALOGA (< fr.) vb. I intranz. A întreține o conversație cu cineva.

DIALOGIC (< fr.) adj. (În teoria literară modernă) Principiu formulat de M. Bahtin, potrivit căruia orice discurs narativ este îndreptat către un răspuns și nu se poate elibera de profunda influență a discursului-replică așteptat.

DIAMAGNETIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care prezintă diamagnetism.

DIAMAGNETISM (< fr. {i}; {s} *dia-* + fr. *magnétisme* „magnetism") s. n. Proprietate a unor corpuri (numite diamagnetice) cu permeabilitate magnetică subunitară, de a prezenta magnetizație de sens contrar câmpului exterior.

DIAMALT (< fr. {i}) s. n. Extract de malț uscat, folosit la prepararea bomboanelor, în patiserie, precum și în industria textilă.

DIAMANDI, Constantin (1860—1931, n. București), diplomat român. Colaborator apropiat al lui I. I. C. Brătianu, a semnat, în 1914, Convenția secretă ruso-română (Acordul Sazonov-**D.**). Fiind ministru la Sankt Petersburg a fost arestat (dec. 1917) de autoritățile bolșevice, drept represalii împotriva guvernului român. Eliberat (ian. 1918), în urma protestului șefilor misiunilor diplomatice din oraș, a fost obligat să părăsească Rusia Sovietică. Membru în delegația României la Conferința de Pace de la Paris și în Comisia de redactare a Pactului Societății Națiunilor.

DIAMANT (< fr., **2** germ.) s. n. **1.** (MINER.) Modificație polimorfă cubică a carbonului nativ, care apare sub formă de cristale octaedrice, incolor-transpa-

DIAMANTE CELEBRE

Denumirea	Țara de proveniență	Greutatea brută (c.v.* sau c.m.**)
Arc	Africa de Sud	381 c.v.
Beaumont	Africa de Sud	273 c.v.
Bob Grove	Africa de Sud	337 c.v.
Brady	Africa de Sud	330 c.v.
Brunswick	Africa de Sud	412,25 c.v.
Burgess	Africa de Sud	220 c.v.
Coromandel	Brazilia	400,65 c.m.
Cullinan	Africa de Sud	3 106 c.m.
Darcy Vargas	Brazilia	460 c.m.
Excelsior	Africa de Sud	995,20 c.m.
Fineberg Jones	Africa de Sud	206,25 c.v.
Harvey Young	Africa de Sud	269,25 c.v.
Imperial	Africa de Sud	468,90 c.m.
Jagersfontein	Africa de Sud	215 c.m.
Jonker	Africa de Sud	726 c.m.
Jubileu (Reitz)	Africa de Sud	650,80 c.m.
Julius Pam	Africa de Sud	245 c.m.
Koh-i-Noor	India	800 c.v.
Litkie	Africa de Sud	205,25 c.v.
Marea Stea a Africii (este cel mai mare diamant tăiat din lume și se află în sceptrul suveranului Marii Britanii)	Africa de Sud	530,20 c.m.
Marea Masă	o piatră legendară	242 c.v.
Marele Mogul	India	787,25 c.v.
Nizam	India	340 c.v.
Orlov	India	300 c.v.
Presidente Vargas	Brazilia	726,60 c.m.
Red Cross	Africa de Sud	370 c.m.
Regentul	India	410 c.v.
Steaua Sudului	Brazilia	261,88 c.m.
Stewart	Africa de Sud	296 c.m.
Ven Zyl	Africa de Sud	229,25 c.v.
Venter	Africa de Sud	511 c.v.
Victoria	Sierra Leone	770 c.m.

* c.v. = carate vechi
** c.m. = carate metrice

rente sau ușor colorate, cu luciu puternic adamantin, greu atacabil de agenții chimici. Prezintă duritatea 10, cea mai mare pe scara Mohs. Se formează în roci magmatice ultrabazice de adâncime (kimberlite, peridotite etc.), în condiții de presiune și temperatură înalte; se întâlnește frecvent în aluviunile formate prin dezagregarea rocilor diamantifere. Varietățile perfect transparente sunt utilizate ca pietre prețioase, iar cele impure (bort, carbonado) ca abrazive, la armarea obiectelor de tăiat și de forat etc. *(d. industrial).* **2.** (POLIGR.) Literă tipografică având corpul de patru puncte tipografice.

DIAMANT, Teodor (1810—1841, n. București), socialist utopist român. Reprezentant al fourierismului. A inițiat falansterul de la Scăeni (1835).

DIAMANTIFER, -Ă (< fr.; {s} fr. *diamant* + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre terenuri, formații geologice sau zăcăminte de minerale utile) Care conține diamante.

DIAMANTIN, -Ă (< fr.) adj., s. f. **1.** Adj. Strălucitor ca diamantul **(1),** asemănător cu diamantul; adamantin. **2.** S. f. Pulbere pe bază de oxid de aluminiu, folosită la polizare, în special a pieselor de oțel.

DIAMB (< fr., lat.) s. m. Picior de vers latin, compus din doi iambi.

DIAMETRAL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la diametru, de diametru. ◇ *Plan d.* = plan care trece prin centrul unei sfere. ✦ (Despre două figuri, obiecte etc.) A căror așezare este analogă cu dispoziția extremităților unui diametru de cerc față de centrul acestuia. ✦ (Adverbial) *Diametral opus* = cu desăvârșire opus, de neîmpăcat.

DIAMETRU (< fr., lat.) s. n. Segment de dreaptă care unește două puncte ale unui cerc sau ale unei sfere, trecând prin centrul acestora; lungimea acestui segment. ✦ *D. conjugat* (într-o conică) = locul geometric al mijloacelor tuturor coardelor paralele cu o direcție dată. ◇ *D. aparent* (sau *unghiular*) = unghi sub care se observă diametrul unui obiect aflat la o distanță oarecare (ex. *d.a.* al unui astru).

DIAMOFOS s. m. Îngrășământ agricol bogat în fosfor și azot, higroscopic, cu reacție ușor bazică.

DIAMOND [daiəmənd], **Neil** (n. 1941), solist vocal, chitarist și compozitor american de muzică pop. S-a lansat în 1954. După 1967, *melodiile sale* devin șlagăre internaționale.

DIANA (în mitologia romană), zeița vânătorii, a pădurilor și a lunii. Identificată cu zeița greacă *Artemis.*

DIAPAUZĂ (< fr. {i}) s. f. (ZOOL.) Perioadă de repaus aparent la insecte, ce apare în diferite stadii de dezvoltare, în care acestea își încetinesc funcțiile vitale, supraviețuind unor condiții nefavorabile de existență.

DIAPAZON (< fr., lat., gr.) s. n. **1.** Mic instrument acustic, alcătuit dintr-o bară de oțel în formă de U, care, pus în vibrație, produce un sunet de o frecvență constantă și unică (de ex. 440 de vibrații pe secundă, corespunzătoare notei *la* din octava *întâi*). Este folosit la acordarea instrumentelor muzicale și la indicarea tonului de către dirijorul ansamblurilor corale. **2.** Totalitatea sunetelor de diferite înălțimi, accesibile unei voci sau unui instrument, de la sunetul cel mai grav la cel mai acut; întindere **(3),** ambitus.

DIAPEDEZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diapedesis* „traversare") s. f. (FIZIOL.) Trecere a leucocitelor prin pereții capilarelor sanguine, care are loc în timpul digestiei (**d.** normală) sau al infecțiilor (**d.** patologică). A fost descoperită de I. I. Mecinikov.

DIAPIR ({s} *dia-* + *peiro-* „a străpunge") s. n. Cută anticlinală caracterizată prin prezența unui sâmbure de roci plastice (halit, gips, argile îmbibate cu soluții saline) ce străpunge formațiunile acoperitoare.

DIAPIRISM ({s} *dia-* + *peiro* „a străpunge") s. n. Proces, descoperit de savantul român L. Mrazec, prin care unele roci, devenite plastice sub influența presiunii, migrează spre suprafață și boltesc sau străpung stratele acoperitoare, formând astfel structuri favorabile acumulării zăcămintelor de petrol și gaze.

DIAPOZITIV (< fr. {i}) s. n. Pozitiv fotografic (alb-negru sau în culori) realizat direct prin expunere pe un film reversibil sau prin copierea unui negativ pe un film pozitiv.

DIAPROIECTOR (< *dia-* + *proiector*) s. n. Aparat optic manual, semiautomat sau automat, pentru proiectarea pe un ecran a diapozitivelor ori a diafilmelor.

DIAPROIECȚIE (< *dia-* + *proiecție*) s. f. Proiecție care se realizează trecând lumina unei surse prin obiecte transparente.

DIAREE (< fr., lat.) s. f. Stare patologică manifestată prin eliminare frecventă de fecale moi sau lichide. Se întâlnește în boli acute sau cronice ale tubului digestiv, în afecțiuni endocrine etc. ◇ *Diareea albă a puilor* = boală microbiană contagioasă, provocată de *Bacillus pullorum* și transmisă prin ouă; afectează puii de găină în primele 14 zile după ecloziune.

DIARIUM (cuv. lat.) subst. (Livr.) Jurnal zilnic.

DIARTROZĂ (< fr. {i}) s. f. (ANAT.) Articulație mobilă dintre oase (ex. **d.** genunchiului).

DIAS [diaș], **Bartolomeu** (c. 1450—1500), navigator portughez. În căutarea drumului maritim spre India (1487—1488), a înconjurat Africa pe la S și a descoperit Capul Bunei Speranțe (1487).

DIASCOP (< fr.; {s} fr. *dia[positive]* + gr. *skopeo* „a examina") s. m. Aparat folosit pentru vizionarea diafilmelor sau/și a diapozitivelor.

DIASISTEM (< *dia-* + *sistem*) s. n. Interval de timp între depunerea a două depozite sedimentare, în decursul căruia condițiile de sedimentare se schimbă și noul depozit este individualizat.

DIASPOR (< fr. {i}; {s} gr. *diaspora* „împrăștiere") s. m. Oxid natural hidratat de aluminiu, de culoare albă, galbenă-brună, violetă sau cenușiu-verzuie cu luciu sticlos-sidefos și aspect de cristale tabulare foarte mărunte. Se formează pe cale metasomatică la contactul calcarelor cristaline cu roci magmatice; se găsește în cantități mari în zăcămintele de bauxită; utilizat la fabricarea refractarelor diasporice (este foarte rezistent mecanic).

DIASPORA (cuv. gr. „împrăștiere") subst. **1.** Totalitatea comunităților evreiești dispersate în afara Palestinei ca urmare a cuceririi (597 î.Hr.), distrugerii orașului Ierusalim și a templelor (587 î.Hr.) și alungării, în anul 586 î.Hr. a populației („captivitatea babiloneană"), de către Nabucodonosor II, regele Babilonului, iar mai târziu a cuceririi și distrugerii Ierusalimului (70 d.Hr.) de către legiunile romane. ✦ P. ext. Orice grup etnic aflat în afara granițelor țării de origine. **2.** (BOT.) Orice parte a plantei a cărei structură morfologică este specializată pentru diseminare.

DIASPORIE (cf. gr. *diaspora* „împrăștiere") s. f. (BOT.) Tip de diseminare (propagare) a unui organism vegetal sub formă de spori, semințe, părți (organe) de plantă (propagule).

DIASTIL (< fr.) s. n. Edificiu la care distanța dintre coloane este egală cu trei diametre de coloană; cel mai larg intercolonament folosit în arhitectura antică.

DIASTOLĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diastole* „dilatare") s. f. Relaxare fiziologică a cavităților cardiace în timpul umplerii lor cu sângele adus de vene. **D.** atrială precedă pe cea ventriculară.

DIASTROFISM (< fr. {i}; {s} gr. *diastrophe* „dislocare") s. n. Ansamblul deformărilor și dislocărilor pe care le suferă rocile din scoarța terestră sub acțiunea mișcărilor tectonice.

DIATERMAN, -Ă (< fr. {i}; {s} *dia-* + *thermaino* „a încălzi") adj. (Despre corpuri) Care posedă o bună conductibilitate termică.

DIATERMĂ (< fr.) s. f. Deschidere caracteristică unui fenomen vulcanic de tip central (conduct vulcanic + crater), manifestat în special prin explozii de gaze fără emisiune de material solid.

DIATERMIE (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *therme* „căldură") s. f. Procedeu terapeutic care constă în creșterea temperaturii unor organe interne și, în mod secundar, a afluxului de sânge la aceste organe prin utilizarea unor curenți de înaltă frecvență.

DIATERMOCOAGULARE s. f. Electrocoagulare.

DIATESSARON (cuv. gr.) subst. Redactarea, sub forma unei singure narațiuni continue, a celor patru Evanghelii, realizată de Tațian între anii 150 și 160. Lucrarea a circulat în limbile greacă, siriacă și latină, dovadă a popularității de care s-a bucurat.

DIATEZĂ[1] (< germ., engl.) s. f. Categorie gramaticală care exprimă raportul dintre subiect și acțiunea verbului. În limba română există **d.** activă, **d.** pasivă și **d.** reflexivă.

DIATEZĂ[2] (< fr. {i}; {s} gr. *diathesis* „stare a sănătății") s. f. **1.** Tendință cu caracter strict individual de a răspunde la diverși stimuli prin reacții violente, chiar patologice. ◇ *D. exsudativă* = predispoziție, uneori moștenită, a unor copii în primii ani de viață, de a reacționa la anumite noxe (bacteriene, alimentare etc.) — inofensive la un copil sănătos — prin fenomene de tip exsudativ (prurigo, eczemă etc.). **2.** (GENET.) Exteriorizare fenotipică a unui genotip anormal, caracterizat printr-o predispoziție marcată de a contracta anumite boli (ex. **d.** biliară, **d.** gastrică, **d.** hemoragică).

DIATOMEE (< fr. {i}; {s} gr. *diatomos* „tăiat în două") s. f. *pl.* Alge unicelulare, microscopice, de apă dulce, salmastră și marină, dezvoltate în regiuni cu climă rece. Au culoare galben-brună; apar în Jurasicul inferior și au dezvoltare maximă în Terțiar, când prin acumularea valvelor silicioase au format *diatomite*.

DIATOMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre un element sau compus chimic) Care are molecula formată din doi atomi. Sin. *biatomic*.

DIATOMIT (< fr. {i}) s. n. Rocă sedimentară organogenă, silicioasă, formată pe seama diatomeelor și din fragmente minerale de origine terigenă (calcar, oxizi de fier și de aluminiu, argilă etc.); este poroasă, foarte ușoară și de culoare alb-gălbuie până la brună, fiind utilizată ca material izolant, abraziv, în ind. cosmetică, drept suport pentru fabricarea dinamitei și a explozivilor pe bază de aer lichid etc.

DIATONIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. *Gamă diatonică* = gamă formată din seria succesivă a treptelor sale naturale. **2.** S. f. Structură melodică alcătuită din tonuri și semitonuri, care poate fi redusă la o gamă **d.**

DIATRIBĂ (< fr., lat.) s. f. Critică violentă; *p. ext.* cuvântare polemică vehementă; pamflet.

DIAVOL (< sl.) s. m. **1.** (REL.) Spiritul suprem al răului care ispitește, dezbină și seamănă ură între oameni; cunoscut și sub numele ebraic de *satana*. În „Vechiul Testament", **d.** este spirit ceresc care se împotrivește lui Dumnezeu și-i ispitește pe oameni la păcat. În „Noul Testament", **d.** este principiul distructiv, ființă sinistră, care la sfârșitul veacurilor se va folosi de *Antihrist* pentru a domina o scurtă vreme, dar va fi biruit definitiv de Hristos. **2.** Fig. (Fam.) Copil sau, *p. ext.*, om viol, zglobiu, isteț, obraznic.

DIAZ [diaț], **Armando** (1861—1928), mareșal italian. Comandant suprem și șef al Marelui Stat Major (1917); ministru de Război (1918, 1922—1924). Respingând ofensiva trupelor Puterilor Centrale pe Piave (iun. 1918), **D.** a preluat inițiativa, a recuperat Vittorio Veneto și Triest (oct.—nov. 1918) și a impus Austro-Ungariei capitularea necondiționată (3 nov. 1918).

DÍAZ [diaș], **José de la Cruz Porfirio** (1830—1915), general și om politic mexican. Ca președinte al Mexicului (1877—1880 și 1884—1911) a promovat o politică autoritară în conducerea statului; răsturnat de la putere de Revoluția din 1911.

DIAZ DE LA PEÑA [diaz de la peña], **Narcisse Virgile** (1808—1876), pictor *francez de origine spaniolă*. A făcut parte din grupul de la Barbizon. Peisaje caracterizate prin efecte de lumină și pastă abundentă („Sărbătoare câmpenească", „Pădurea de la Fontainebleau", „Drum prin pădure"). Reprezentat în Muzeul Național de Artă al României.

DÍAZ DEL CASTILLO [diaș del castiλo], **Bernal** (1492— c. 1581), cronicar și conchistador spaniol. A participat la mai multe expediții (1514—1581) de descoperire și cucerire în America. A scris „Adevărata istorie a cuceririi Noii Spanii", una dintre sursele de bază privind cucerirea Americii.

DÍAZ DE SOLIS [diaș], **Juan** (c. 1470—1516), navigator spaniol. A explorat coastele de N și E ale Americii Latine; a descoperit estuarul Río de la Plata (1516).

DIAZEPAM (fr.) s. n. Derivat farmaceutic tranchilizant.

DIAZODERIVAȚI (< engl., germ.) s. m. pl. Combinații organice care conțin în molecula lor cel puțin o grupare de doi atomi de azot, legați între ei prin legături duble sau triple. Se obțin prin reacția de diazotare.

DIAZOTARE (după fr. *diazotation* {i}) s. f. Reacție chimică prin care se obțin diazoderivați și care constă în tratarea aminelor aromatice primare cu acid azotos la rece (0—10°C); este folosită în ind. coloranților azoici.

DIB, Mohammed (n. 1920), scriitor algerian de expresie franceză. Romane consacrate țării sale și a dramelor din perioada decolonizării („Marea casă", „Incendiul", „Războiul de țesut") sau cu accente de critică socială („Habel", „Terasele de la Orsol"). Versuri („Formularele", „Omneros").

DIBACI, -E (< scr.) adj. Priceput, îndemânatic; abil, iscusit.

DIBĂCI (< *dibaci*) vb. IV tranz. **1.** A potrivi lucrurile cu iscusință, cu îndemânare; a nimeri. **2.** A căuta cu stăruință. **3.** A descoperi **(2)**; a dibui **(3)**.

DIBĂCIE (< *dibaci*) s. f. Iscusință, îndemânare, pricepere. ✦ Șiretenie, abilitate, viclenie.

DIBELIUS, Otto (1880—1967), teolog protestant german. Episcop. Președinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1949—1961). Adversar al nazismului. Lucrări: „Granițele statului și ale bisericii", „Pacea pe pământ".

DIBLU (< germ.) s. n. Piesă de lemn, de metal etc. fixată în zidărie, care servește la prinderea unor obiecte cu un cui sau cu un șurub.

DIBROMOETANI (< fr.) s. m. pl. Derivați dibromosubstituiți ai benzenului. Se cunosc doi izomeri (*orto-* și *meta*-dibromoetan). ◇ *orto-D.* (p.t. 10°C, p.f. 131,6°C), lichid incolor, toxic, obținut prin bromurarea etenei. Este întrebuințat ca antidetonant, la determinarea indicilor de refracție ai mineralelor etc.

DIBUI vb. IV. **1.** Intranz. A căuta (un drum) șovăind. ✦ A căuta cu nesiguranță, pipăind în întuneric. **2.** Intranz. A cerceta, a căuta stăruitor. **3.** Tranz. A descoperi, a afla, a găsi, a dibăci **(3)**.

DIBUIT (< *dibui*) s. n. Dibuială. ✧ Expr. *Pe dibuite* = dibuind; umblând cu nesiguranță; pipăind.

DICAZIU (< germ; {s} gr. *dichazein* „a se divide în două") s. m. Inflorescență a cărei axă principală, terminată cu o floare, formează două ramuri opuse în primul nod sub floare (ex. la cariofilacee).

DICERAS (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *keras* „corn") s. m. Lamelibranhiat având cochilia cu valve groase și umbonele răsucit în forma coarnelor de berbec. Fosilă caracteristică pentru Jurasicul superior și pentru Cretacic.

DICHER (< ngr.) s. n. Sfeșnic cu două brațe simbolizând cele două firi, divină și umană, folosit de arhierei pentru a-i binecuvânta pe credincioși.

DICHIS (< *dichisi*) s. n. **1.** (Mai ales la pl.) Obiecte, piese, accesorii mărunte care completează un sistem, un tot. ✧ Loc. *Cu dichis* (sau *cu tot dichisul*) = cu toate cele necesare; cu tot rostul. **2.** Podoabă, găteală.

DICHISI (< ngr.) vb. IV refl. A se îmbrăca cu grijă, a se găti; (fam.) a se ferchezui. ✦ Tranz. A potrivi; a aranja cu migală, cu dichis.

DICHISENI, com în jud. Călărași, pe brațul Borcea; 1 862 loc. (1995). Cherhana.

DICINODON (< fr.; {s} *di-* + gr. *kyn* „câine" + *odont-* „dinte") s. m. Gen fosil de reptile teromorfe, de talie variabilă, între mărimea unei pisici și aceea a unui leu, având premaxilarele transformate într-un cioc cornos, iar caninii în defense. Caracteristic Permianului și Triasicului.

DICKENS [dikinz], **Charles John Huffam** (pseud. *Boz*) (1812—1870), scriitor englez. Personaje memorabile, forță evocatoare în recrearea atmosferei Vechii Anglii și o viziune originală, amestec de realism sarcastic și sentimentalism, atitudine sceptică și patetism, melancolie și umor, cu accente vizionare („Documentele postume ale clubului Pickwick", „Aventurile lui Oliver Twist", „Nicholas Nickleby", „Dugheana

Diceras

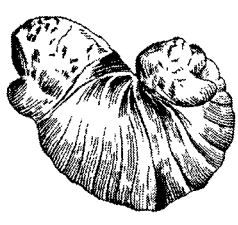

Charles Dickens

cu vechituri", „Dombey și fiul", „Timpuri grele", „Marile speranțe", „David Copperfield", „Martin Chuzzlewit"). Romane istorice („Barnaby Rudge", „Poveste despre două orașe").

DICKINSON [dikinsn], **Emily** (1830—1886), poetă americană. Opera sa, cuprinzând scurte „Poeme", publicate postum, a contribuit la renovarea conceptului de poezie prin concentrarea expresiei, imagismul îndrăzneț, puritatea lirică. Străbătută de obsesia dragostei și a morții, se caracterizează printr-un ascuțit simț al realului, pasiune introspectivă și ardoare mistică.

DICLOROBENZENI (< fr.) s. m. pl. Derivați diclorosubstituiți ai benzenului obținuți prin clorurarea catalitică a acestuia. Se cunosc trei izomeri (*orto-*, *meta-* și *para-diclorobenzen*), folosiți ca solvenți, insecticide etc.

DICLOROETANI (< fr.) s. m. pl. Derivați diclorosubstituiți ai etanului. Se cunosc doi izomeri (*orto-* și *meta-dicloroetan*). ✧ *meta-D.* (p.t.—35,3°C, p.f. 83,7°C), lich. incolor, cu miros de cloroform, obținut prin clorurarea etenei. Este folosit ca dizolvant pentru grăsimi, lacuri, cauciuc, plexiglas etc.

DICLOROETENĂ (< fr.) s. f. Clorură de viniliden.

DICLOROMETAN s. m. Clorură de metilen.

DICOMES (a doua jumătate a sec. 1 î.Hr.), rege geto-dac, urmaș al lui Burebista, conducător al uniunii de triburi geto-dacice din zona Câmpiei muntene și/sau centrul Moldovei.

DICOTILEDONAT, -Ă (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *kotyledon* „cavitate") adj., s. f. **1.** Adj. (Despre plante) Al cărei embrion are două cotiledoane. **2.** S. f. (La pl.) Clasă de plante cu flori al căror embrion are două cotiledoane; cuprinde c. 75 % din plantele cu flori (350 de familii, în jur de 10 000 de genuri, peste 18 000 de specii) și sunt răspândite pe tot globul, cu excepția Antarcticii; (și la sg.) plantă care face parte din această clasă.

DICOTOMIE v. **dihotomie.**

DICROISM (< fr. {i}; {s} gr. *dikhroos* „bicolor") s. n. (FIZ.) Proprietate a unor cristale birefringente uniaxe (de ex. turmalina) de a prezenta culori diferite, când sunt privite în lumină albă pe direcția axei optice și perpendicular pe ea; se datorează absorbției selective, inegale a celor două raze, ordinară și extraordinară, ce se formează din raza incidentă.

DICROMATOPSIE (fr.) s. f. Anomalie a vederii caracterizată prin neputința sesizării uneia dintre culorile fundamentale.

DICTA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A pronunța rar și desluși cuvintele unui text pentru ca ele să poată fi scrise întocmai. **2.** A impune în mod categoric; a ordona. ✦ Fig. A determina (la o acțiune).

DICTAFON (< fr. {i}; lat. *dicto* „a dicta" + gr. *phone* „voce") s. n. Aparat folosit pentru înregistrarea vorbirii, în scopul dactilografierii ulterioare a textului.

DICTANDO (< germ.) s. n. Scriere obișnuită cursivă (după dictare). ✧ *Caiet (de) d.* = caiet cu linii orizontale.

DICTARE (< *dicta*) s. f. Acțiunea de a dicta și rezultatul ei. ✦ Lucrare școlară care constă în reproducerea în scris a unui text dictat.

DICTAT (< germ.) s. n. (DR.) Act inechitabil prin care un stat (sau mai multe) impune altui stat anumite condiții politice, economice, militare etc. împotriva voinței lui (ex. Dictatul de la Viena, 1940).

DICTATOR (< fr., lat.) s. m. **1.** (În Roma antică, în perioada Republicii) Magistrat superior, ales de Senat pe termen de șase luni și învestit în împrejurări excepționale (război, răscoale) cu puteri nelimitate; (în timpul lui Cornelius Lucius *Sulla* și Iulius Caius *Cezar*) magistrat pe termen nelimitat *(dictator perpetuus)*, demnitatea căpătând un caracter monarhic; desființată în 44 î.Hr. de către Marcus Antonius. **2.** Persoană care, fiind la conducerea unui stat, deține toate puterile și exercită un control autoritar. ✦ Fig. Persoană autoritară care își impune punctul de vedere și felul de a trăi celor din jur; tiran, despot.

DICTATORIAL, -Ă (< fr.) adj. De dictator; impus cu forța.

DICTATUL DE LA VIENA v. **Viena.**

DICTATURĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (În Roma antică) Demnitatea, puterea unui dictator (1); perioada în care își exercită

puterea dictatorul **(1). 2.** (În sens modern) Regim în care puterea politică este deținută de o persoană (ex. Mussolini, Hitler, Stalin ș.a.) sau de un grup de persoane („juntă militară") pe care o exercită arbitrar, de o manieră autoritară, recurgând la forță și coerciție; dictatorului i se atribuie calități excepționale, întreținându-se, în chip deliberat, un adevărat „cult al personalității". **3.** Mod de înfăptuire a puterii politice și de stat și pe calea aplicării nemijlocite a forței armate, în condiții de maximă tensiune socială și politică (ex. Dictatura iacobină în Franța, 1793—1794; dictatura proletariatului în U.R.S.S. și în țările central- și sud-est europene; dictatura nazistă în Germania, 1933—1945, fascistă în Italia, 1922—1945 ș.a.).

DICTEU (< fr.) s. n. **1.** (Livr.) Dictare. **2.** Tehnică de creație propusă de poetica suprarealistă, pe care A. Breton o definește ca „automatism psihic pur". ✧ *D. muzical* = procedeu prin care se solicită transcrierea după auz a unei evoluții muzicale.

DICTIOCAULOZĂ s. f. (MED. VET.) Boală parazitară a erbivorelor domestice și sălbatice, provocată de viermi nematozi, care se localizează în plămâni, producând bronșite și bronhopneumonii.

DICTIONEMA subst. (PALEONT.) Gen fosil de graptoliți, caracterizați prin colonii arborescente pseudoplanctonice sau fixate printr-un disc bazal *(Dictyonema).* A trăit din Silurian până în Carbonifer.

DICTON (< fr.) s. n. Expresie devenită proverb; zicătoare, maximă.

DICȚIONAR (< fr., lat. m.) s. n. **1.** Lucrare lexicografică cuprinzând cuvintele unei limbi așezate într-o anumită ordine, de obicei alfabetică. Cuvintele pot fi *însoțite de definiții* (**d.** explicativ), de indicații asupra originii lor (**d.** etimologic), de traducerea în altă limbă (**d.** bilingv) etc. ✧ *D. enciclopedic* v. *enciclopedie.* ✦ Culegere alfabetică de termeni aparținând unei anumite științe, arte etc., însoțiți de explicații asupra sensului lor. V. *glosar, lexicon.* **2.** (INFORM.) Listă asociată unui fișier (biblioteci) care conține, în ordine, indicații despre componentele fișierului (bibliotecii); listă ce conține cuvinte cheie și interpretarea lor.

DICȚIUNE (< fr., lat.) s. f. (TEATRU) Arta de a rosti textul unui rol în teatru, cinema etc.; *p. ext.* mod de pronunțare. ✧ Expr. *A avea dicțiune* = a pronunța cu claritate cuvintele (din textul unui rol).

DICULESCU, Ilie (n. 1924, Târgu Cărbunești), medic veterinar român. Prof. univ. la București. Cercetări de

Denis Diderot

histologie și biologie celulară. A organizat Societatea de histo- și citochimie din România. Lucrări privind tehnicile de histochimie.

DICUMAROL (< fr.) s. n. Derivat al cumarinei, folosit ca anticoagulant în profilaxia și tratamentul infarctului miocardic, al tromboflebitelor etc.

DIDACTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *didaktikos* „instructiv") adj., s. f. **1.** Adj. Care aparține învățământului, privitor la învățământ. ✦ Menit să instruiască. *Operă didactică.* ✦ (Peior.) Arid, sec. **2.** S. f. Disciplină pedagogică având ca obiect învățământul școlar ca formă principală de instruire și educație. Studiază teoria generală a învățământului și a instruirii, a diferitelor obiecte de învățământ, stabilind totodată principiile, metodele și formele de organizare ale procesului de învățământ. A fost fundată de *Comenius.*

DIDACTICISM (< *didactic*) s. n. Folosire exagerată a principiilor și a metodelor didactice; tendință de a instrui cu orice preț. În artă și literatură se manifestă ca o supralicitare a aspectelor explicative, etico-pedagogice în detrimentul celor emoționale, estetice ale operelor.

DIDAHIE (< ngr.) s. f. (BIS.; înv.) Predică moralizatoare, cazanie. ✦ Învățătură (ex. „Didahiile" lui Antim Ivireanul).

DIDASCAL (< gr.) s. m. Învățător bisericesc; cleric sau laic, care se ocupa cu învățătura adevărurilor religioase în cadrul cultului și în afara acestuia; rol însemnat până în sec. 5. **D.** au fost: Iustin, Atenagora, Tatian, Origene ș. a.

DIDASCALEU (< *didascal)* s. n. Școală catehetică din primele secole creștine în care programa de studii cuprindea două cicluri: profan (dialectica, științele naturii, etica) și creștin (exegeze biblice, filozofia creștină). Ex.: Școala catehetică din Alexandria.

DIDASCALIE (< fr.; {s} gr. *didaskalia* „însemnare", „instrucțiune") s. f. (În teatrul antic) Indicație pentru actor făcută pe manuscris de autor. ✦ Informații asupra unei piese, cu indicarea autorului, actorilor etc.

DIDEROT [didro], **Denis** (1713—1784), filozof și scriitor francez. Inițiator și redactor principal al „Enciclopediei franceze", pentru care a elaborat numeroase articole. Influențat de spiritul raționalist al sec. 18, a susținut idei anticreștine, fapt pentru care lucrarea sa „Cugetări filozofice" a fost arsă. A inaugurat critica de artă în Franța („Saloanele"). Teoretician („Despre poezia dramatică") și autor de drame („Fiul natural", „Tatăl de familie"), s-a preocupat de structura scenei și de arta actorului („Paradoxul actorului"). Romanul sentimental cu adresă anticlericală „Călugărița". Capodoperele sale literare: povestirea filozofică „Jacques Fatalistul" și dialogul „Nepotul lui Rameau" se remarcă prin arta modernă a narației, prin verva scânteietoare, prin caracterul eseistic.

DIDEȘTI, com. în jud. Teleorman; 1 487 loc. (1995). Biserică de schit (1705).

DIDONA, prințesă feniciană, întemeietoare legendară a Cartaginei. În „Eneida" lui Vergiliu, **D.** se îndrăgostește de Enea, naufragiat pe țărmul Africii. La porunca lui Iupiter, acesta o părăsește, iar ea își pune capăt zilelor, mistuită de flăcările rugului, pe care singură și-l înălțase.

DIDOT [dido], familie de librari, tipografi și editori francezi. **François D.** (1689—c. 1757) a editat operele abatelui Prévost; fiii lui, **François Ambroise** D. (1730—c. 1804) a creat noi caractere tipografice *(caracterul de literă D.)* și o unitate de măsură tipografică *(punctul D.),* iar **Firmin D.** (1764—1836) a inventat (1811) stereotipia.

DIECEZĂ (< fr., lat.) s. f. Dioceză **(2).**

DIECI, com. în jud. Arad; 1 764 loc. (1995). Expl. de andezit.

DIEDRU (< fr.; {s} *di-* + gr. *hedra* „bază") s. n. Figură formată de două semiplane mărginite de dreapta lor de intersecție; porțiunea din spațiu cuprinsă între aceste semiplane; unghi diedru.

DIEGIS (sec. 1 d.Hr.), căpetenie dacă. Probabil, fratele lui Decebal; folosit de acesta în tratativele diplomatice cu romanii.

DIEGO, Gerardo (1896—1987), poet spaniol. A cultivat forma tradițională și experimentul („Romancero-ul logodnicei", „Fabula lui X și Z", „Manual de spume"). Versuri de inspirație religioasă („Îngeri la Compostela"). Antologia „Poezia spaniolă contemporană".

Otto Diels

Rudolf Diesel

Marlene Dietrich

DIEGO GARCIA, ins. coraligenă în Arh. Chagos (Oc. Indian) în Teritoriul Britanic din Oc. Indian; 27 km². Cocotieri. Bază militară a S.U.A. și Marii Britanii.

DIEHL [di:l], **Charles** (1859—1944), istoric francez. Prof. univ. la Sorbona. Specialist în istoria și arta Imp. Bizantin („Bizant. Măreție și decadență", „Figuri bizantine", „Manual de artă bizantină"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

DIELECTRIC, -Ă (< fr. {i}) s. n., adj. (Material) izolant din punct de vedere electric, susceptibil de a se polariza temporar când este introdus într-un câmp electric. ◇ *Constantă d.* = permitivitate. *Rigiditate d.* = proprietate a unui **d.** de a nu fi străpuns sub acțiunea unei tensiuni electrice; se exprimă prin valoarea maximă a intensității câmpului electric pe care o poate suporta local un **d.** fără să fie străpuns.

DIELS [di:ls] **1. Hermann D.** (1848—1922), filolog german și istoric al filozofiei antice. Ediții critice („Fragmentele presocraticilor", „Doxographi Graeci"). **2. Otto** D. (1876—1954), chimist german. Fiul lui **D. (1).** Prof. univ. la Berlin și Kiel. Împreună cu K. Aider, a studiat hidrocarburile dienice conjugate, descoperind o clasă nouă de reacții de aditie, cunoscută sub numele de „sinteze dien" (1929). Premiul Nobel (1950), împreună cu K. Alder.

DIEMBRIONIE (< *di-* + *embrion*) s. f. Diviziune a unui zigot în două jumătăți, fiecare dând naștere la câte un embrion, ambii cu aceeași structură genetică (ex. gemenii monozigoți).

DIEN-BIÊN-PHU, localit. în NV Vietnamului. Aici a avut loc, la 7 mai 1954, bătălia decisivă între forțele armate Vietminh (comandate de generalul Vo Nguyen Giap) și trupele coloniale franceze; capitularea garnizoanei franceze a determinat începerea negocierilor de la Geneva (1954), soldate cu divizarea Vietnamului.

DIENCEFAL (< fr.) s. n. (ANAT.) Segment al creierului, situat între mezencefal și telencefal, cuprinzând hipotalamusul, talamusul, epitalamusul și metatalamusul.

DIENE (< fr. {i}) s. f. pl. Hidrocarburi nesaturate care conțin două duble legături în moleculă, cu formula generală C_nH_{2n-2}. Au importanță industrială butadiena și izoprenul. Sin. *diolefine.*

DIEPPE [diep], oraș în N Franței (Normandia), port la Marea Mânecii; 43,3 mii loc. (1990). Șantiere navale. Produse petroliere. Prelucr. fildeșului. Pescuit. Stațiune balneară. Biserica Saint-Jacques (sec. 13—16, restaurată în sec. 19), castel (sec. 15—17) transformat în muzeu. În timpul celui de-al doilea război mondial, un comando canadiano-britanic-american (6 050 de oameni) a încercat să debarce aici, cu scopul testării capacității de ripostă a trupelor germane (19 aug. 1942), dar a fost respins cu grele pierderi (70 % din efectiv).

DIEREZĂ (< fr., lat.) s. f. Disociere a unui diftong în elementele sale componente.

DIERNA, port și punct de vamă întemeiat de romani la începutul sec. 1 î.Hr. pe malul stg. al Dunării, în jurul unui castru. Azi *Orșova.*

DIESEL (< germ., fr. {i}; {s} *Diesel*) [dizel] s. n. (Și în sintagma *motor* **D.**) = motor cu ardere internă la care combustibilul, introdus prin injectare în camera de ardere, se aprinde datorită temperaturii înalte a aerului comprimat de piston. Sin. *motor cu autoaprindere.*

DIESEL [di:zəl], **Rudolf Christian Karl** (1858—1913), inginer german. Inventator al motorului cu aprindere prin compresiune, care-i poartă numele (brevetat în 1893).

DIESTERWEG [di:stərvec], **Friederich Adolf** (1790—1866), pedagog german. Adept al ideilor lui Rousseau și Pestalozzi, a promovat un învățământ bazat pe intuiție („Îndrumător pentru învățătorii germani").

DIETĂ[1] (< fr., lat.) s. f. Regim alimentar care include, elimină sau limitează consumul anumitor alimente sau băuturi, prescris unui individ în scop igienic, profilactic sau terapeutic.

DIETĂ[2] (< fr., lat. m.) s. f. **1.** Veche adunare politică în unele state din centrul și estul Europei, organ de reprezentare a stărilor privilegiate (ex. Dieta Imperiului German, Dieta celui de-al II-lea Reich și a Republicii de la Weimar, Dieta Poloniei, Dieta Transilvaniei ș.a.). **2.** Nume dat adunărilor câtorva ordine religioase.

DIETETIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Care aparține dietei[1], privitor la dietă[1], de dietă[1] (ex. alimentație **d.**). **2.** S. f. Ramură a medicinii care stabilește regimurile alimentare indicate în diferite stări de boală.

DIETMAR [di:tmar], **von AIST** (?—1171), poet german. Poemele sale erotice *(Tagelied*-uri) aparțin unei tradiții mai vechi decât cea a liricii curtenești de influență provensală.

DIETRICH [di:trih], **Marlene** (pseud. *Mariei Magdalena von Losch*) (1901—1992), actriță americană de teatru și film de origine germană. A ilustrat tipul femeii fatale: sofisticată, malitioasă și cosmopolită („Îngerul albastru", „Dezonorata", „Viciul blond"). Roluri de compoziție („Spaima pe scenă", „Martorul acuzării", „Procesul de la Nürnberg", „Gigolo"). A jucat și în music-hall-uri. Autobiografia „Povestea vieții mele".

DIEUDONNÉ [diödone], **Jean** (n. 1906), matematician francez. Prof. univ. la Nisa. Membru fondator al grupului Bourbaki. Lucrări de topologie generală.

Dieppe. Biserica Saint-Jacques

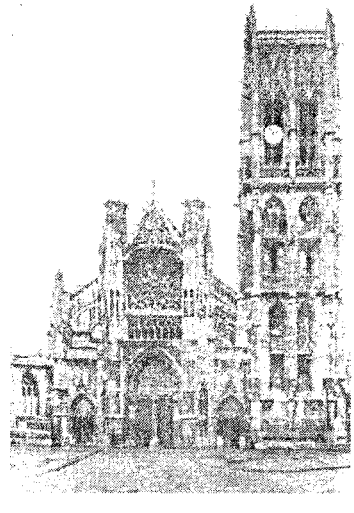

spații vectoriale topologice, geometrie și istorie a matematicii.

DIEZ (< fr.) s. m. (MUZ.) Semn convențional pus înaintea unei note sau la începutul portativului, după cheie, pentru a indica ridicarea înălțimii sunetului respectiv cu un semiton. ✦ (Adjectival, despre note) Ridicat cu un semiton (ex. do diez).

DIEZ [di:t], **Friedrich** (1794—1876), *lingvist și filolog german*. Prof. univ. la Bonn. Creatorul lingvisticii romanice ca disciplină științifică; autor al primei gramatici și al primului dicționar etimologic al limbilor romanice. A aplicat metoda comparativă-istorică în studiul limbilor romanice și a recunoscut latinitatea limbii române. A dovedit influența latinei vulgare asupra limbilor romanice. M. de onoare al Acad. Române (1872).

DIFENILDICETONĂ (< fr.) s. f. Benzil **(2)**.

DIFERÉND (< fr.) s. n. Deosebire de păreri; neînțelegere, dezacord; dispută **(1)**.

DIFERÉNȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Lipsă de asemănare, deosebire; distincție **(1)**. **2.** (LOG.) *Metoda diferenței* = una dintre metodele inductive formulate de Fr. Bacon și J. St. Mill, conform căreia cauza fenomenului cercetat este împrejurarea a cărei eliminare atrage după sine dispariția fenomenului. ✧ *D. specifică* = notă prin care specia de definit se deosebește de celelalte specii cuprinse în genul ei proxim. **3.** (MAT.) Rezultatul unei scăderi numerice, algebrice sau vectoriale. **4.** (GEOGR.) *D. de nivel* = deosebire de altitudine între două puncte de pe suprafața globului terestru. **5.** (FIZ.) *D. de fază* = defazaj. *D. de potențial* = d. dintre valorile potențialului în două puncte ale unui câmp electric. Se măsoară în volți (V); numită uzual *tensiune electrică*.

DIFERÉNȚIA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A stabili diferența, deosebirea între două sau mai multe lucruri. **2.** Refl. A se deosebi, a se distinge (de altceva, de altcineva). **3.** Tranz. (MAT.) A calcula diferențiala unei funcții.

DIFERENȚIÁL, -Ă (< fr.) adj., subst. I. Adj. **1.** Care face să se deosebească; care diferențiază. **2.** (MAT.; Referitor la diferențe foarte mici) Care operează cu cantități infinitezimale. ✧ *Calcul d.* = capitol al analizei matematice care se ocupă cu studiul derivatelor și al diferențialelor **(II 1)**. *Ecuație d.* = ecuație care conține variabila independentă, funcția necunoscută și derivate ale acesteia. **3.** (TEHN.; despre un sistem tehnic, piesă, obiect etc.) În care se utilizează rezultatul suprapunerii a două acțiuni antagoniste (ex.: palan **d.**, montaj **d.** etc.). II. Subst. **1.** S. f. (MAT.) Funcție liniară, atașată unei funcții date și unui punct în care aceasta este definită, construită cu ajutorul derivatelor funcției date. **2.** S. n. (TEHN.) Mecanism constituit din două roți dințate planetare, care se rotesc în jurul unei axe comune, și din roți satelite montate pe un portsatelit, care se rotește în jurul aceleiași axe; este utilizat la autovehicule pentru a transmite la roți turații diferite la înscrierea vehiculelor în curbe, iar la mașini de lucru pentru a varia în mod diferit turația unor organe ale acestora etc.

DIFERENȚIÉRE (< *diferență*) s. f. **1.** (GENET.) Proces în timpul căruia zigotul, prin diviziuni repetate, dă naștere diferitelor tipuri de celule care alcătuiesc țesuturile și organele. **2.** (EMBRIOL.) Apariția unor caracteristici particulare în celule care, la origine, erau asemănătoare; **d.** orientează evoluția într-o singură direcție și stă la baza constituirii diferitelor țesuturi (histogeneza) sau organe (organogeneza). **3.** (BIOL.) Transformare a structurilor generale și a funcțiilor lor potențiale în structuri și funcții specializate. **4.** *D. magmatică* = ansamblul proceselor prin care dintr-o masă de magmă omogenă iau naștere roci cu compoziții variate, care formează un corp unic sau corpuri distincte. *D. m.* se produce fie înainte de începerea cristalizării magmei (sub acțiunea gravitației), fie simultan (prin cristalizare fracționată).

DIFERÍ (< fr., lat.) vb. IV intranz. A se deosebi.

DIFERÍT, -Ă (< *diferi*) adj. **1.** Care nu se aseamănă; deosebit **(1)**, altfel; distinct. **2.** (La pl.) Tot felul de ..., fel de fel de ..., feluriți, diverși, variați.

DIFICÍL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă dificultăți; anevoios; complicat, greu. **2.** (Despre oameni) Care se împacă greu cu alții; capricios, susceptibil. ✧ *Copil d.* = (în teoria educației) copil care nu se înscrie în tiparele pedagogice obișnuite.

DIFICULTÁTE (< fr., lat.) s. f. Greutate de a îndeplini, de a rezolva ceva. ✦ Piedică, obstacol.

DIFLUÉNȚĂ (< fr.; {s} *di-* + lat. *fluentia* „scurgere") s. f. Desfacere în două brațe a cursului unui râu la vărsarea în alt râu sau în râuri deosebite. ✧ *D. glaciară* = despărtire realizată în corpul unui ghețar în aval datorită ivirii unor stânci.

DIFORM, -Ă (< fr.) adj. (Despre ființe sau părți ale corpului lor) Cu anomalii; pocit, slut. ✦ (Rar; despre materii) Brut, inform.

DIFORMITÁTE (< fr.) s. f. Deviere, abatere de la forma normală; defect **(1)**; *p. ext.* urâțenie.

DIFRÁCȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *diffractus* „sfărâmat") s. f. Fenomen de propagare a undelor (*luminoase, radio, acustice* etc.) în spatele obstacolelor, prin ocolirea acestora și abaterea aparentă de la propagarea rectilinie. ✧ *Rețea de d.* = plăcuță de sticlă pe care sunt trasate numeroase linii fine, paralele și echidistante, servind la descompunerea spectrală a luminii pe baza fenomenului de **d.**

DIFTÉRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (MED.) Care ține de difterie, privitor la difterie (ex. anghină **d.**, crup **d.**).

DIFTÉRIE (< fr. {i}; {s} gr. *diphthera* „piele, membrană") s. f. (MED.) Boală infecțioasă gravă endemoepidemică, provocată de bacilul difteric, care se localizează frecvent în faringe. Vaccinarea antidifterică, aplicată prima oară de Gaston Ramon (1928), a dus la scăderea progresivă a cazurilor de **d.**

DIFTEROVARIOLĂ (< *difterie* + *variolă*) s. f. (MED. VET.) ~ *aviară* = boală contagioasă a păsărilor, provocată de un virus. Se previne prin vaccinări.

DIFTÍNĂ (< fr.) s. f. Țesătură de bumbac deasă, rezistentă, cu una dintre fețe pufoasă.

DIFTÓNG (< fr., lat.) s. n. Emisiune vocalică formată din două sunete diferite (semivocală și vocală) pronunțate în aceeași silabă, cu o singură tensiune musculară. ✧ *D. ascendent* (sau *suitor*) = d. al cărui element semivocalic precedă elementul vocalic. *D. descendent* (sau *coborâtor*) = d. al cărui element semivocalic este precedat de elementul vocalic.

DIFTONGÁ (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre vocale) A *se transforma în* diftong. ✦ Tranz. A transforma o vocală în diftong.

DIFÚZ, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. Împrăștiat, risipit; neordonat; neclar.

DIFUZÁ (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A răspândi, a propaga (o idee, o stire). ✦ A pune în vânzare, a distribui (o publicație, o carte). **2.** Refl. (FIZ.; despre moleculele unui corp) A pătrunde în masa altui corp. ✦ Tranz. și refl. (Despre sunete, lumină, unde) A (se) răspândi în toate direcțiile, a (se) împrăștia; a (se) propaga prin difuzie.

DIFÚZIE (DIFUZIÚNE) (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Fenomen de pătrundere a particulelor unei substanțe printre particulele altei substanțe, cu care se află în contact, datorită diferentei de

concentrație sau de temperatură (**d.** termică). ✧ *Difuzia luminii* = abatere în diferite direcții a unui fascicul de lumină la propagarea lui printr-un mediu. ✦ Procedeu tehnologic de fabricare a semiconductoarelor. **2.** (FIZ.) Împrăștiere **(2). 3.** (EC.) *Difuziunea proprietății* = fenomenul de creștere a numărului proprietarilor unei societăți comerciale prin sporirea numărului de acțiuni puse în vânzare. *Difuziunea impozitului* = fenomen de incidență fiscală prin care un producător sau un intermediar acceptă să suporte o parte a impozitului care altfel s-ar răsfrânge integral asupra consumatorului. **4.** (ANTROP.) Răspândirea unei anumite valori culturale de la un grup la altul, de la o societate la alta.

DIFUZIONISM (< fr., engl. {i}) s. n. Teorie antropologică de la începutul sec. 20, susținând că similitudinile culturale sunt rezultatul difuziunii și deci toate culturile își au originea într-un număr redus de regiuni ale lumii. Reprezentanți: E. B. Tylor, Fr. Boas, L. Frobenius, W. J. Perry, R. Linton etc. O variantă a **d.** este teoria cercurilor culturale a lui W. Schmidt.

DIFUZIVITATE (< fr.) s. f. Mărime care caracterizează un material din punctul de vedere al conducției căldurii.

DIFUZOR (< fr.) s. n. **1.** (TEHN.) Ajutaj cu secțiunea transversală crescândă în sensul de curgere a fluidului, în care are loc transformarea parțială a energiei cinetice în energie potențială a fluidului, micșorându-se viteza de curgere și mărindu-se presiunea statică a acestuia. ✦ Ajutaj din camera de amestec a carburatorului, dispus în dreptul capătului tubului jiclorului principal pentru a provoca ieșirea și pulverizarea combustibilului. **2.** (FIZ.) Dispozitiv translucid din sticlă, porțelan etc., care împrăștie uniform lumina în toate direcțiile; este folosit la lămpile de iluminat. **3.** (TELEC.) Aparat destinat să transforme semnalele electrice de audiofrecvență în sunete pe care le transmite în mediul ambiant, folosit în radioreceptoare, instalații de amplificare etc. pentru audiții colective. **4.** Aparat sau agregat pentru extragerea prin difuzie **(1)** a unei substanțe (ex. a zahărului din tăiței de sfeclă). **5.** Persoană care difuzează (presa, periodice).

DIG (< fr.) s. n. Construcție hidrotehnică de piatră, de pământ sau de beton, executată în lungul malului unui curs de apă, al unui lac sau al unei mări ori îndreptată spre larg și care servește la dirijarea cursului de apă sau la apărarea malurilor ori a porturilor de acțiunea apei și a curenților. ✧ *D. de mină* = construcție de zidărie, de beton sau un puț de mină care previne scurgerea debitelor mari de apă ce ar putea inunda lucrările miniere ori acțiunea distrugătoare a undei de aer a exploziei.

DIGERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A mistui alimentele.

DIGESTE v. **Pandecte.**

DIGESTIE (< fr., lat.) s. f. (FIZIOL.) Proces fiziologic complex în cursul căruia alimentele sunt transformate în substanțe asimilabile. La majoritatea animalelor pluricelulare, **d.** se realizează în segmentele tubului digestiv. La animalele superioare și la om, **d.** începe în cavitatea bucală, unde alimentele sunt supuse masticației și acțiunii fermenților salivari *(amilaza* și *maltaza).* Prin deglutiție, alimentele trec prin esofag în stomac, unde suferă acțiunea pepsinei și a acidului clorhidric din sucul gastric. Alimentele parțial digerate *(chimul)* trec apoi în prima porțiune a intestinului subțire *(duodenul),* unde acționează asupra lor fermenții pancreatici *(amilaza, lipaza, tripsina),* la care se adaugă sărurile biliare. **D.** ia sfârșit în intestinul subțire, unde se face și absorbția produșilor de digestie în sânge (prin vilozitățile intestinale). Resturile nedigerate ajung în intestinul gros, de unde sunt eliminate ulterior. Întregul proces de **d.** este supus unui control nervos și endocrin.

Aparatul digestiv
1. Gura; **2.** Faringele; **3.** Esofagul; **4.** Ficatul; **5.** Stomacul; **6.** Pancreasul; **7.** Vezica biliară; **8.** Colonul transversal; **9.** Colonul descendent; **10.** Intestinul subțire; **11.** Colonul ascendent; **12.** Zigmoidul; **13.** Ampula rectală; **14.** Anusul

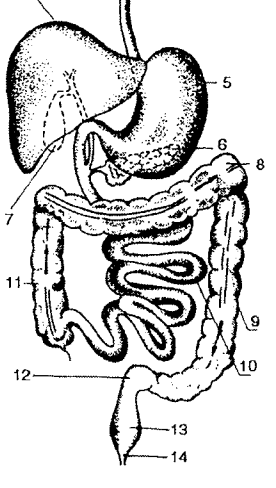

DIGESTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (ANAT.) Care se referă la digestie. ✧ *Aparat d.* = ansamblul organelor care participă la digestie. La om și la mamifere este format din tubul digestiv (cavitatea bucală, faringele, esofagul, stomacul, intestinul subțire și intestinul gros) și din organele anexe (glandele salivare, ficatul, pancreasul) care-și varsă secreția în tubul digestiv. Structura *a. d.* este adaptată pentru îndeplinirea funcțiunii complexe a digestiei: mestecatul și transportul alimentelor, digerarea lor și absorbția substanțelor nutritive în sânge.

DIGESTOR (< fr.) s. n. Instalație folosită pentru opărirea în apă sau în vapori a fructelor și a legumelor destinate preparării conservelor.

DIGGERI (< engl.) [digəri] s. m. pl. Denumire a grupului radical înființat în timpul Revoluției din Anglia (1642—1649), condus de Gerrard Winstanley, care propaga ideile comunismului primitiv, egalitarist, de tip agrarian.

DIGITAL[1], -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparține degetelor, care se referă la degete (ex. arteră **d.**).

DIGITAL[2], -Ă (< engl.) adj. (CIB.) Care exprimă sau care poate fi exprimat prin cifre ori numere (ex. calculator **d.**).

DIGITALĂ (< fr.) s. f. Degețel-roșu.

DIGITALINĂ (< fr. {i}) s. f. (FARM.) Glicozid extras din frunzele plantei degețelul-roșu, utilizat în tratamentul bolilor cardiovasculare și ca diuretic.

DIGITAT, -Ă (< fr.; {s} lat. *digitus* „deget") adj. (BOT.) La care diviziunile unuia sau mai multor organe asemănătoare pornesc din același punct și stau răsfirate ca degetele unei mâini deschise (ex. foliolele unor frunze, spicele unor ierburi etc.).

DIGITAȚIE (< fr.) s. f. (MUZ.) Repartizarea degetelor pe clapele sau pe coardele instrumentelor muzicale pentru a obține *maximum de precizie* în execuția unei lucrări muzicale.

DIGITIGRAD (< fr.; {s} lat. *digitus* „deget" + *gradior* „a merge") s. m. și f., adj. (Mamifer) care în mers se sprijină numai pe degete (ex. câinele, pisica).

DIGITIZARE (< fr., engl.; {s} lat. *digitus* „deget") s. f. Transformarea unei reprezentări continue (analogice) într-o formă discretă (numerică).

DIGITIZOR (< engl.) s. n. (INFORM.) Dispozitiv utilizat pentru transformarea unei curbe plane într-un set de carac-

tere binare, corespunzătoare coordonatelor punctelor reprezentative ale curbei.

DIGRAF s. n. (MAT.) Graf direcționat.

DIGRESIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Procedeu constând dintr-o dezvoltare colaterală a unui subiect prin paranteze, prin incursiuni ce țin în mai mică măsură de tema principală; divagație. **2.** (ASTR.) *Maxim de d.* = depărtarea maximă a unui astru față de meridianul nordic.

DIHANIE (< sl.) s. f. **1.** Fiară, jivină. **2.** Ființă ciudată, monstruoasă; namilă, monstru **(2)**; (pop.) *bală.* ✦ Fig. Ciudățenie, monstruozitate.

DIHIDROFOLICULINĂ s. f. Estradiol.

DIHOR (< sl.) s. m. Mamifer carnivor din familia mustelidelor, de mărimea unei pisici, cu corp lung și subțire, picioare scurte și blană cafenie *(Putorius putorius).*

DIHOTERMIE (< fr.; {s} gr. *dicha* „separat" + *thermos* „cald") s. f. Stratificare termică a apelor oceanelor sau ale lacurilor, de tipul cald-rece-cald sau rece-cald-rece (ex.: stratul de apă caldă situat la c. 150 m între cele de apă rece de la suprafață și din adâncime se datorește pătrunderii apelor calde ale Gulfstream-ului sub apele reci și mai puțin dense de la suprafața Oceanului Arctic).

DIHOTOMIE (DICOTOMIE) (< fr. {i}; {s} gr. *dicha* „în două" + *tome* „secțiune") s. f. **1.** (LOG.) Diviziune cu doi membri. **2.** (BOT.) Mod de ramificație a talului și a tulpinilor în două ramuri egale, care se divid la rândul lor în alte două ramuri egale ș.a.m.d. **3.** Cheie de determinare a genurilor și speciilor de plante și animale.

DIIODOTIROZINĂ s. f. (BIOCHIM.) Aminoacid format prin combinarea tirozinei cu două molecule de iod, folosit în medicină în tratamentul hiperfuncțiunii tiroidiene.

DIJMAȘ *(< dijmă)* s. m. Țăran dependent, obligat la plata dijmei.

DIJMĂ (< sl.) s. f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Dare

Wilhelm Dilthey

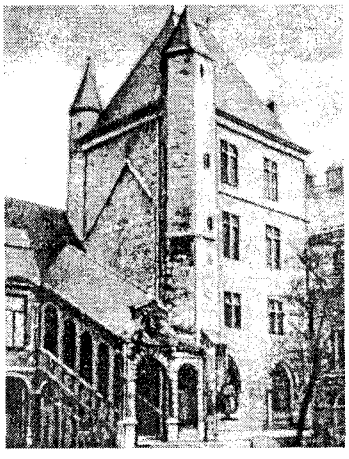

Dijon. Palatul ducilor de Burgundia

reprezentând a zecea parte din produse (în grâu, vin, miere și ceară, oi etc.), percepută de stăpânii feudali de la producătorii direcți. V. și *decimă.* ✧ *D. la tarla* = formă de rentă funciară, care consta în cedarea de către țăran proprietarului funciar a unei părți (1/2, 2/3, 3/5) din producția obținută de pe tarlalele de pământ primite spre a fi lucrate în parte.

DIJMĂRESCU, Eugen (n. 1948, București), economist și om politic român. Prof. univ. la București. Studii în domeniul comerțului exterior și al relațiilor economice internaționale („Tendințe în comerțul internațional", „Relații economice internaționale în lumea contemporană").

DIJMUI (< *dijmă*) vb. IV tranz. **1.** A aduna dijma. **2.** A lua dijma; a ciunti, a împărți ceva în favoarea sa.

DIJON [dijõ], oraș în E Franței (Burgundia); 230,5 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Piață viticolă (vinuri de Burgundia). Constr. de mașini (echipament optic și electric, locomotive), produse alim. și tutun, produse cosmetice și chimico-farmaceutice etc. Universitate (1722). Important centru artistic, patronat de ducii de Burgundia (sec. 14—15). Bisericile Notre-Dame (sec. 13—14) și Saint-Bénigne (sec. 13—14), palatul ducilor de Burgundia (sec. 14—18). Palatul Justiției (sec. 15—16). Muzee. Castru roman *(Castrum Divionense)* fortificat de împăratul Aurelian în 273. Inclus în ducatul Burgundiei din 1015. Sediu al strălucitoarei curți a casei de Valois (1361—1477), D. a fost alipit Coroanei franceze în 1477, devenind reședință a guvernului și sediu de episcopie (1731).

DILATA (< fr., lat.) vb. I refl. **1.** (FIZ.; despre corpuri) A-și mări dimensiunile sub acțiunea căldurii. **2.** (Despre unele organe) A se mări, a se lărgi.

DILATAȚIE (< fr., lat.) s. f. Creștere a dimensiunilor unui corp datorită căldurii; dilatare. ✧ *Coeficient de d.* = creșterea unității de lungime, de suprafață sau de volum a unui corp datorită creșterii temperaturii cu un grad.

DILATOGRAF (< fr.; {s} lat. *dilato* „a dilata" + *graphe* „a scrie") s. n. Dilatometru înregistrator.

DILATOGRAMĂ (< fr.) s. f. Diagramă a variației lungimii unui corp în funcție de temperatură.

DILATOMETRIE (< fr. {i}) s. f. Ansamblul procedeelor de măsurare a dilatației corpurilor și a metodelor prin care se studiază, pe baza dilatației, transformările structurale fizice sau chimice suferite de corpuri sub acțiunea căldurii.

DILATOMETRU (< fr. {i}; {s} lat. *dilato* „a dilata" + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea dilatației corpurilor.

DILATORIU, -IE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care tinde la amânarea soluționării unui litigiu (ex. excepție **d.**).

DILEMĂ (< fr., gr.) s. f. (LOG.) Raționament disjunctiv-ipotetic care oferă două soluții, dintre care trebuie aleasă una, deși ambele duc la aceeași concluzie. ✦ Alternativă care pune pe cineva în încurcătură.

DILETANT, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care se ocupă numai din plăcere cu o ramură a artei, a științei, a tehnicii; neprofesionist, amator; (peior.) persoană care nu adâncește problemele specialității sale, având o pregătire nesatisfăcătoare și cunoștințe precare.

DILETANTISM (< fr.) s. n. Faptul de a se ocupa cu o ramură a artei, a științei sau a tehnicii numai din plăcere, fără o pregătire specială; amatorism; (peior.) superficialitate.

DILIGENȚĂ (< fr.) s. f. Trăsură mare, acoperită, folosită în trecut pentru transportul în comun al persoanelor și al poștei; poștalion.

DILLINGER [diliŋə], **John (Herbert)** (1904—1934), gangster american. Celebru prin jefuirea mai multor bănci, a devenit „inamicul public numărul 1" al autorităților americane. Împușcat mortal de agenți ai F.B.I.

DILOGIE (< fr.; {s} *di-* + gr. *logos* „lucrare") s. f. Operă dramatică care conține două acțiuni distincte.

DILTHEY [diltai], **Wilhelm** (1833—1911), filozof și istoric al culturii german. Reprezentant al „filozofiei vieții". Preo-

Alexandru Dima

Gheorghe Dima

cupat de întemeierea și determinarea specificului științelor spiritului în raport cu științele naturii. A acordat un rol preponderent psihologiei, întrucât considera analiza conștiinței ca bază a oricărei filozofii („Introducere în științele spiritului"). Printr-o abordare interdisciplinară — estetică, sociologică, psihologică — reevaluează mari scriitori germani și propune o teorie a imaginației poetice din perspectiva raportului trăire-creație („Trăire și poezie").

DILUA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** (CHIM.) A micșora concentrația unei soluții. **2.** (Fig.) A atenua, a micșora, a slăbi.

DILUANT (< fr.) s. m. (CHIM.) Substanță lichidă (uneori solidă sau gazoasă) care se adaugă unei soluții pentru a-i micșora concentrația, fără să-i modifice principalele proprietăți chimice sau fizice.

DILUARE (< *dilua*) s. f. **1.** Operație fizică de micșorare a concentrației unei soluții a unui corp dizolvat prin adăugarea unui solvent (dizolvant) sau a unui alt lichid nemiscibil cu soluția respectivă. **2.** (EC.) *Diluarea capitalului* = sporirea numărului de acțiuni ale unei societăți fără determinarea creșterii valorii capitalului social.

DILUAT, -Ă (< *dilua*) adj. **1.** (CHIM.) Care e mai puțin concentrat. ✦ (Și subst.) (Soluție) căreia i s-a micșorat concentrația. **2.** Fig. (Despre stil) Dezlânat, prolix.

DILUȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (CHIM.) Raportul dintre o cantitate de soluție și cantitatea de substanță dizolvată din aceasta. **2.** (IND. EXTR.) Reducerea conținutului în componenți utili în urma amestecării minereului cu rocă sterilă, în timpul exploatării.

DILUVIU (< fr., lat., **2.** germ.) s. n. **1.** Potopul biblic. **2.** (GEOL.) Impr. Deluviu.

DILUVIUM (lat. *diluvium* „potop"), subdiviziune inferioară a Cuaternarului, în timpul căreia s-au succedat glaciațiile și implicit interglaciațiile; Glaciar.

DILVER (< fr. {i}; {s} *Dilver*) s. n. Aliaj fier-nichel, cu un coeficient de dilatare termică egal, la variații mari de temperatură, cu cel al sticlei și al platinei, folosit la fabricarea electrozilor, pentru becuri electrice, tuburi electronice etc.

DIMA, Alexandru (1905—1979, n. Turnu Severin), estetician și istoric literar român. M. coresp al Acad. (1963), prof. univ. la București. Studii teoretice („Conceptul de artă populară", „Gândirea românească în estetică", „Principii de literatură comparată").

DIMA, Gheorghe (1847—1925, n. Brașov), compozitor, dirijor de cor și pedagog român. M. de onoare al Acad. (1919). Cantate, balade vocale („Mama lui Ștefan cel Mare"), coruri, lieduri, prelucrări de melodii populare. Unul dintre primii maeștri ai polifoniei corale românești. Primul director al Conservatorului din Cluj (1919—1925), care îi poartă numele.

DIMANCEA, Haralambie (1855—1890, n. București), ofițer român. Participant la Războiul de Independență (1877—1878). Inventator al revolverului care îi poartă numele (brevetat în Marea Britanie).

DIMENSIONARE (< germ., fr.) s. f. **1.** Operație prin care se stabilesc, pe bază de calcul, dimensiunile unei piese, ale unui element de construcții etc. în funcție de solicitările la care acestea sunt supuse în funcționare. **2.** (INFORM.) Indicarea dimensiunilor matricelor (masivelor) în programe.

DIMENSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (MAT.) Numărul de coordonate necesare pentru determinarea unui punct al unui corp geometric etc. Dreapta, planul și spațiul au respectiv dimensiunile 1, 2, 3. **2.** (FIZ.) Oricare mărime fizică considerată din punct de vedere al legăturii dintre unitatea sa de măsură și unitățile mărimilor fundamentale ale unui sistem de unități de măsură. **3.** Mărime, măsură, proporții. **4.** (INFORM.) Valoare maximă pe care poate să o ia indicele unui element al unei matrice (ex. numărul de elemente din vector, numărul de linii sau de coloane ale unei matrice dreptunghiulare etc.).

DIMER (< fr. {i}; {s} gr. *dimeres* „compus din două părți") s. m. Substanță rezultată prin adiția a două molecule identice (monomeri).

DIMERIZARE (după fr. {i}) s. f. *Reacție de* ~ = reacție chimică de formare a unui *dimer*.

DIMERLIE (< tc.) s. f. Unitate de măsură cerealieră pentru capacitate, egală cu aproximativ 21,5 l, folosită în trecut în Moldova; baniță (**2**).

DIMETRU (< fr.; {s} gr. *dimetros* „de două măsuri") s. m. Vers antic format din două măsuri de câte două picioare fiecare.

DIMIE (< tc.) s. f. Țesătură țărănească, groasă, din lână albă; aba, pănură.

DIMINEAȚA, cotidian românesc de informații, fundat și condus de C. Mille. A apărut la București (1904–1938, cu întreruperi). Inițial, în 1904, apare sub titlul de „Adevărul de dimineață" (febr.—nov.) și „Dimineața. Adevărul de dimineață" (nov.—dec.). Printre colaboratori: C. Bacalbașa, N. Batzaria, C.C. Costa-Foru, M. Sadoveanu, Z. Bârsan, Radu C. Rosetti, T. Arghezi, G. Galaction, E. Lovinescu.

DIMINEAȚĂ (< *de*[3] + *'mâneață* < lat' *manitia*) s. f., adv. **1.** S. f. Timpul de la răsăritul soarelui până la amiază. ◇ Loc. *În faptul dimineții* = în zori de zi. ✦ (BOT.) *Bună-dimineața* = zorea. **2.** Adv. (În forma *dimineața*) În timpul dimineții; în fiecare dimineață.

DIMINI, localit. în NE Greciei (lângă Volos), în apropierea căreia a fost descoperită așezarea eponimă a culturii **D.** caracteristică Neoliticului timpuriu din Tesalia (milen. 5 î.Hr.).

DIMINUA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) micșora; a (se) împuțina, a scădea.

DIMINUARE (< *diminua*) (MUZ.) Micșorare proporțională a duratelor notelor și pauzelor muzicale în reluarea unei teme sau a unui motiv.

DIMINUENDO (cuv. it.) adv. (MUZ.) Descrescendo.

DIMINUTIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. (Cuvânt) derivat cu ajutorul unui sufix diminutival.

DIMINUTIVAL (< *diminutiv*) adj. *Sufix* ~ = sufix care, adăugat la un cuvânt, formează derivate denumind lucruri sau ființe mai mici decât cele denumite de cuvântul de bază sau cuprinzând o notă afectivă.

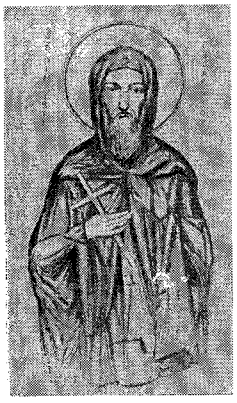

Sfântul Dimitrie cel Nou (Basarabov)

Constantin Dimitrescu-Iaşi

DIMISIANU, Gabriel (n. 1936, Brăila), critic literar român. Studii de rigoare analitică şi sobrietate stilistică despre epica actuală („Prozatori de azi", „Nouă prozatori") şi clasică („Introducere în opera lui C. Negruzzi").

DIMITRESCU, Constantin (1847—1928, n. Blejoi, jud. Prahova), compozitor şi violoncelist român. A scris primele concerte instrumentale (pentru violoncel) şi cvartete de coarde româneşti; operete („Nini"), muzică de scenă; a întemeiat prima formaţie de cvartet de coarde.

DIMITRESCU, Radu Alexandru (n. 1926, Ploieşti), geolog român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Iaşi. Contribuţii în domeniul petrologiei („Geologia Munţilor Apuseni", în colab., „Petrologia endogenă a teritoriului României", în colab.).

DIMITRESCU, Ştefan (1886—1933, n. Huşi), pictor şi desenator român. Compoziţii, portrete şi peisaje sobre, expresive, caracterizate prin construcţia solidă a formelor şi prin cromatică reţinută, în tonuri profunde, cu o tematică frecvent inspirată din viaţa ţărănească („Ţărănci lucrând la război", „Interior ţărănesc", „Morţii de la Caşin").

DIMITRESCU-ALDEM, Alexandru (1880—1917, n. Buhuşi), geograf român. Adept al teoriei ciclului geografic de eroziune. Contribuţii în geomorfologie („Dunărea inferioară între Turnu Severin şi Brăila"; „Asupra teraselor aluvionare").

DIMITRESCU-IAŞI, Constantin (1849—1923, n. Iaşi), filozof, sociolog, estetician şi pedagog român. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. A ţinut primul curs de sociologie la Universitatea din Bucureşti (1897). Op. pr.: „Conceptul de frumos", „Nevoia de ideal", „Două morale".

DIMITRIE CANTEMIR, com. în jud. Vaslui; 2 906 loc. (1995). Până la 23 mart. 1974 s-a numit *Hurdugi.* Reşed. com. este satul *Hurdugi.* Expoziţia memorială „Dimitrie Cantemir".

DIMITRIE CEL NOU (BASARABOV) (sec. 12), sfânt, patron al Bucureştilor. A trăit ca pustnic într-o peşteră (lângă satul său natal Basarabov, în Bulgaria), unde a şi murit. Moaştele lui au fost aduse în timpul Războiului Ruso-Turc din 1768—1774 în Ţara Românească şi depuse la Biserica Mitropoliei (azi a Patriarhiei). Prăznuit la 27 oct.

DIMITRIOS I (Dimitrios Papadopolos) (1914—1991), arhiepiscop al Constantinopolului şi patriarh ecumenic al Bisericii Ortodoxe (1972—1991), cu sediul la Istanbul.

DIMITRIU, Toma (1908—1979, n. Bucureşti), actor român de teatru şi film. Joc plin de dramatism şi forţă interioară (în teatru: „Năpasta", „Moartea unui artist"; în film: „Darclée", „Tudor", „Ştefan cel Mare").

DIMITROV, Gheorghi (1882—1949), om politic comunist bulgar. Unul dintre fondatorii Partidului Comunist Bulgar (1919), Secretar general (1935—1943) al Internaţionalei a III-a, unul dintre principalii colaboratori ai lui Stalin. Arestat de nazişti în 1933 sub pretextul incendierii Reichstagului, dar achitat din lipsă de probe. Preşedinte (1945—1948) şi secretar general al P.C.B. (1948—1949). Prim-min. (1946—1949).

DIMIU, Mihai (1932—1984, n. Bucureşti), regizor român de teatru. Prof. univ. la Bucureşti. Adept al înnoirii mijloacelor de expresie scenică şi al afirmării dramaturgiei originale. Studii („Teatrul — artă şi civism").

DIMO, Paul (1905—1990, n. Turnu Severin), om de ştiinţă şi inginer electroenergetician român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări în domeniul supratensiunilor interne. Creatorul analizei nodale a sistemelor electroenergetice *(analiza nodală D.).* Premiul internaţional Montefiore (1981) pentru lucrarea „Modelele REJ. Soluţie generală pentru informatica viitorului a resurselor de energie".

DIMORF, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dimorphos* „cu formă dublă") adj. (FIZ.; despre substanţe) Care prezintă dimorfism **(1).**

DIMORFISM (< fr. {i}) s. n. **1.** (FIZ.) Proprietate a unei substanţe de a cristaliza în două forme diferite. **2.** (BIOL.) Prezenţa la aceeaşi specie a două forme deosebite, evidenţiate printr-un ansamblu de caractere morfologice evidente (penaj, dimensiuni, culoare), permanente în cazul **d.** sexual şi temporare, în cazul **d.** sezonier, fiind condiţionate de factorii de mediu.

Ştefan Dimitrescu: „Interior ţărănesc"

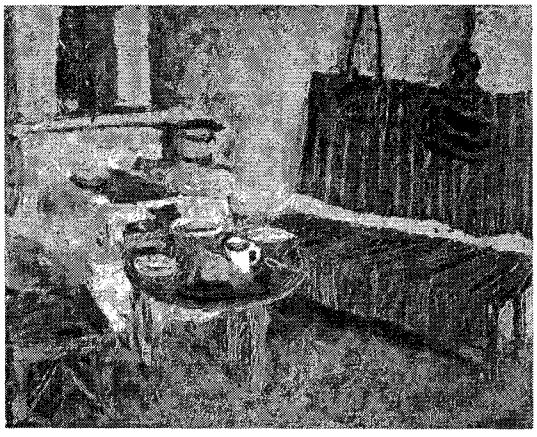

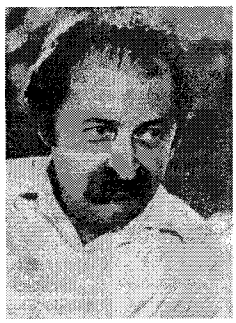

Leonid Dimov

DIMOV, Dimităr (1909—1966), scriitor bulgar. Romane de analiză a proceselor psihologice („Suflete osândite", „Tutunul" — frescă a societății bulgare interbelice). Piese de teatru.

DIMOV, Leonid (1926—1987, n. Ismail), poet român. Reprezentant al mișcării onirice. Lirică barocă, instituind un univers miraculos, de profunzime imagistică, îngemănând fantezia debordantă cu rigoarea formală, sentimentalismul cu ironia, oralitatea levantină cu invenția lexicală insolit-savantă („7 poeme", „Cartea de vise", „Semne cerești", „A.B.C.", „Veșnica reîntoarcere"). Traduceri din L. N. Tolstoi, Lermontov, G. de Nerval.

DIMPOTRIVĂ (< *de*^{3} + *împotrivă*) adj. invar., adv. **1.** Adj. invar. Din față, din partea cealaltă, de dincolo; opus **(1). 2.** Adv. Din contra; invers, cu totul altfel.

DIN (< *de*^{3} + *in*) prep. **1.** (Local) **a)** Introduce un atribut care arată locul unde se află un lucru: *tabloul din perete*; **b)** (introduce un complement care arată punctul de plecare) dinspre, dintre, de la; **c)** arată succesiunea în spațiu de la un loc la altul de același fel: *sărea din piatră în piatră*; **d)** introduce un atribut sau un complement care arată originea, provenința: *substanțe extrase din plante medicinale.* **2.** (Partitiv) Dintre. *Într-una din zile.* **3.** Introduce un complement care arată timpul când se petrece o acțiune sau punctul de plecare în timp: *din copilărie se dovedise talentat.* **4.** Introduce un complement de cauză: *din nebăgare de seamă.* **5.** Introduce un complement de mod: *râdea din toată inima.* **6.** (Introduce un complement instrumental) Cu. *Cântă din fluier.* **7.** Introduce un complement indirect: *a face din noapte zi.* **8.** (Introduce un complement de relație) În ce privește, în privința: *îi întrece pe toți din nebunii.* **9.** (Indică materia din care este făcut un lucru) De.

DINADINS (< *de*^{3} + *înadins*) adv. În mod intenționat; cu un anumit scop, înadins. ✧ Expr. *Cu tot dinadinsul* = cu orice preț; cu adevărat, în adevăr.

DINAFARĂ (< *de*^{3} + *în* + *afară*) adv. *Pe ~* = **a)** pe de rost; **b)** (în) afară (M-*a lăsat pe dinafară; A dat pe dinafară).*

DINAINTE (< *de*^{3} + *înainte*) adv. **1.** Înainte, în față. ✧ Expr. *A nu-i trece (cuiva) pe dinainte* = a nu îndrăzni să se arate în fața cuiva. ✦ (Adjectival) Anterior, din față. **2.** De mai înainte, de mai de mult. ✧ Loc. *De dinainte* = de adineauri.

DINAINTEA (< *de*^{3} + *înaintea*) prep. **1.** Din fața (cuiva sau a ceva). ✦ Înaintea, în fața. ✦ (Precedat de prep. „pe") Prin fața. **2.** Din timpul care precedă, înainte de ... *Săptămâna dinaintea Anului Nou.*

DINAM (< fr. {i}) s. n. Generator electric de curent continuu.

DINAMETRU (< fr. {i}) s. n. (FIZ.) Aparat folosit la măsurarea grosismentului lunetelor.

DINAMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *dynamikos* „puternic") adj., s. f. **I.** Adj. **1.** Care se referă la mișcare, la forță; care este în continuă (și intensă) mișcare, prefacere, evoluție. ✦ (Despre un proces social, economic etc.) Care se desfășoară, care se dezvoltă rapid. **2.** Plin de mișcare, de acțiune; activ, energic. ✦ (Despre oameni) Care dovedește forță vitală, putere de a acționa; energic.

DINAMICĂ (< fr.) **1.** Capitol al mecanicii care studiază mișcarea corpurilor sub acțiunea forțelor de diferite naturi care se exercită asupra lor. ✧ *Dinamica fluidelor* = capitol al mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul fluidelor în mișcare. Cuprinde ca ramuri *aerodinamica* și *hidrodinamica. Dinamica construcțiilor* = capitol al mecanicii construcțiilor care studiază oscilațiile construcțiilor la solicitările dinamice, metodele de calcul și procedeele de reducere a acestor oscilații. **2.** (TELEC.) Intervalul dintre intensitatea sonoră maximă și cea minimă care intervine în cursul vorbirii, al execuției unui program sonor, al unei transmisiuni etc., exprimat în decibeli. **3.** (MUZ.) Totalitatea indicațiilor privind intensitatea sonorității muzicale (ex. *forte* și *piano, crescendo* și *descrescendo*). **4.** (GEOL.) *D. externă* = totalitatea proceselor geologice care au loc în scoarța terestră sau la suprafața ei sub acțiunea unor factori externi (în special energia solară); acțiunea *d. e.* tinde să niveleze relieful. *D. internă* = totalitatea proceselor geologice care au loc în scoarța terestră sau la suprafața ei sub acțiunea unor factori interni (în special căldura internă a Pământului); acțiunea *d. i.* tinde să creeze și să accentueze neregularitățile reliefului. **5.** (BIOL.) *Dinamica populației* = totalitatea schimbărilor cantitative suferite de o populație de plante sau de animale. **6.** (PSIH.) *Dinamica grupurilor* = **a)** ansamblul fenomenelor psihosociale specifice grupurilor mici și al legilor care dirijează aceste fenomene; **b)** ansamblu de tehnici vizând ameliorarea comportamentului unui individ prin intermediul grupului din care face parte. **7.** Dezvoltare intensă, schimbare continuă, bogăție de mișcare.

DINAMISM (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s. n. **1.** Doctrină ce explică lumea prin existența unei forțe sau a anumitor forțe care interacționează, ireductibile la materie (Leibniz); contrar *mecanicismului.* ✦ În general, orice teorie care consideră devenirea, mișcarea sau energia ca temei al constituirii Universului. **2.** Putere vitală, forță de acțiune, de mișcare. ✧ *D. economic* = dezvoltare, creștere economică (rapidă).

DINAMITARE (< *dinamită*, după fr. *dynamitage*) s. f. Operație de distrugere, de îndepărtare a unor roci sau de excavare, executată cu ajutorul dinamitei; *p. ext.* operație de același fel executată cu orice exploziv.

DINAMITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s. f. Exploziv detonant format din 30—94 % nitroglicerină ca substanță explozivă principală, absorbită într-un material de bază, care poate fi inert (diatomit, praf de cretă) sau activ (nitroceluloză, fulmicoton, trinitrotoluen, nitroglicol etc.). A fost obținută de A. Nobel în 1866.

DINAMIZA (< fr.) vb. I tranz. A stimula pe cineva, a face să fie (mai) dinamic.

DINAMOGRAF (< fr.; {s} gr. *dynamis* „putere" + *graphein* „a scrie") s. n. (EXPL. PETR.) Dinamometru înregistrator folosit pentru urmărirea variației sarcinilor care solicită garnitura de prăjini în timpul unui ciclu de pompare.

DINAMOMETAMORFISM (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere" + fr. *métamorphisme* „metamorfism") s. n. (GEOL.) Proces de transformare distructivă a rocilor, mai ales sub influența presiunii orientate *(stres)*, în zonele de intensă mișcare a scoarței terestre, în urma căruia apar roci crăpate, zdrobite, măcinate.

DINAMOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere" + *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea forțelor.

DINANȚIAN, etajul inferior al Carboniferului de facies marin caracterizat printr-o bogată faună de brahiopode, trilobiți, coralieri, blastoidee, foraminifere.

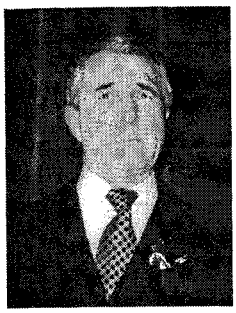

Gheorghe Dinică

Dimitrie Dinicu

Grigoraș Dinicu

DINAPOI (< *de*[3] + *înapoi)* adv. **1.** În partea din urmă; înapoi, în spate. ✦ (Adjectival) Din spate, posterior. **2.** De la spate, din urmă, dindărăt.

DINAPOIA (< *de*[3] + *înapoi*) prep. Înapoia, în spatele (cuiva sau a ceva), în partea din urmă, după (cineva sau ceva); dindărătul.

DINAR (< fr.) s. m. **1.** Monedă de argint care a circulat în Evul Mediu în Țara Românească și Moldova. **2.** Unitate monetară în Algeria, Bahrain, Iordania, Iraq, Iugoslavia, Kuweit, Libia, Tunisia, Yemen.

DINARICI, Alpii ~, lanț muntos de-a lungul litoralului M. Adriatice pe direcția NV-SE, ce străbate Slovenia, Croația, Bosnia și Herțegovina, Iugoslavia până în Albania; alcătuit dintr-o succesiune de platouri calcaroase, cu forme carstice. Lungime: c. 1 000 km. Alt. max.: 2 522 m (vf. Bobotov Kuk). Păduri de conifere și foioase. Se mai numesc *Alpii Ilirici* sau *Dalmatici.*

DINASTIC, -Ă (< fr.) adj. Privitor la dinastie.

DINASTIE (< fr.) s. f. **1.** Succesiune ereditară de suverani aparținând aceleiași familii (ex. *Abbasizi, Saudiți, Ming, Bourbon, Hanovra, Hohenzollern, Habsburg, Romanov*). Sin. *casă*[1] **(5). 2.** P. ext. Succesiune de personalități celebre din aceeași familie.

DINATRON (< fr. {i}) subst. *Efect ~* = scăderea curentului stabilit între doi electrozi ai unui tub electronic la creșterea, între anumite limite, a tensiunii dintre ei, datorită emisiei secundare de electroni de către electrodul pozitiv. *Oscilator ~* = oscilator electronic care utilizează în principiu efectul **d.** al unui tub electronic.

DINĂ (DYNĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *dynamis* „putere") s. f. (METR.) Unitate de măsură a forței (simbol: dyn) în sistemul de unități CGS, egală cu forța care imprimă unei mase de 1 g o accelerație de 1 cm/s^2; are valoarea 10^{-5}N.

DINĂUNTRU (< *de*[3] + *înăuntru*) adv. (Și adj.) Din interior. ✧ Pe dinăuntru = în interior.

DINCOACE (< *de*[3] + *încoace*) adv. În partea dinspre vorbitor, în partea aceasta.

DINCOLO (< *de*[3] + *încolo*) adv. **1.** În partea cealaltă, în partea opusă vorbitorului. **2.** (În corelație cu „aici", „ici", „colo" etc.) În altă parte. ✧ Expr. *Așa și pe dincolo* = așa cum s-a spus mai sus, așa și așa.

DINCOTRO (< *de*[3] + *încotro*) adv. De unde, din ce parte, din care direcție.

DINCULEANU, Niculae (n. 1925, sat Padea, jud. Dolj), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1976). Prof. univ. la București și la Gainesville (Florida). Lucrări privind teoria măsurii și integrării, teoria ergodică, spații de funcții, procese stocastice.

DINCULESCU, Constantin (1898—1990, n. Alexandria), inginer român. M. coresp. al Acad. (1952), prof. univ. la București. Lucrări în domeniile electrificării (electrificarea căilor ferate românești, planul general de electrificare a României) și termoficării.

DINDĂRĂT (< *de*[3] + *îndărăt*) adv. Dinapoi. ✧ Loc. *De dindărăt* = din urmă, din spate.

DINDĂRĂTUL (< *de*[3] + *îndărătul*) prep. Dinapoia.

DINE [dain], **James** (n. 1935), grafician american. Adept al curentului „Pop Art". Litografii și serigrafii, gravuri în acvatinta, având drept subiect obiecte din mediul ambiant și portrete-obiect („Autoportret"). Unul dintre întemeietorii (1959) genului american „happening" („Accident de automobil").

DINERS CLUB INTERNATIONAL [dainəz clab intənæʃənəl], denumirea primului sistem al cărților de credit instituit în S.U.A. (din 1950) pentru facilitarea decontărilor serviciilor turistice, extins ulterior și în alte domenii și acceptat, începând cu 1980, în c. 150 de state.

DINESCU, Mircea (n. 1950, Slobozia), poet român. Lirică evoluând de la confesiunea adolescentină teribilistă („Invocația nimănui") la contestarea sarcastică a unei lumi ostile spiritului și poeziei („Proprietarul de poduri") și la denunțarea absurdului totalitarismului comunist („Moartea citește ziarul"). În perioada 1988—1989 își manifestă deschis disidența. Director al săptămânalului „Academia Cațavencu" (din 1991).

DINESCU, Violeta (n. 1953, București), compozitoare română. Stabilită în Germania. Prof. univ. la Bayreuth. Muzică de cameră (vocală și instrumentală), orchestrală, de operă („Eréndira"), de balet („Die Kreisler") și de film („Tabu").

DINEU (< fr.) s. n. Masă de seară (în special de gală).

DINGO (< fr.) s. m. (ZOOL.) Câine sălbatic din Australia; are blana roșcată și nu latră *(Canis dingo).*

DINICĂ, Gheorghe (n. 1934, București), actor român de teatru și film. Interpretare modernă, de rafinată expresivitate, în repertoriul clasic și contemporan (în teatru: „Troilus și Cresida", „Nepotul lui Rameau", „Capul de rățoi", „Romulus cel Mare"; în film: „Felix și Otilia", „Bietul Ioanide", „Balanța", „Patul conjugal").

DINICU, familie de muzicieni români. Mai importanți: **1. Angheluș D.** (sec. 19). A popularizat „Ciocârlia". **2. Dimitrie A. D.** (1868—1936, n. București), violoncelist, dirijor și pedagog. Fiul lui **D. (1).** A format orchestra Ministerului Instrucțiunii Publice. Lucrări cu caracter didactic. **3. Grigoraș I. D.** (1889—1949, n. București), violonist și compozitor. Nepotul lui **D. (1).** Interpret virtuoz al

muzicii populare („Ciocârlia") și culte; a compus „Hora staccato" (orchestrată de P. Vladigherov), „Hora mărțișorului", „Hora spicato", „Sârba expoziției de la Paris". Numeroase turnee în străinătate. **4. Dimitrie G. D.** (1898—1964, n. București), violoncelist român. Nepotul lui **D. (1).** Prof. univ. la București. Lucrări didactice („Metodă de violoncel").

DINICU, Sile (Vasile) (1919—1993, n. Bacău), pianist, dirijor, compozitor și orchestrator român de muzică ușoară. Prim-dirijor al Orchestrei de estradă a Radioteleviziunii Române (1951—1986). A dirijat Festivalurile de muzică ușoară de la Mamaia (până în 1986) și de la Brașov („Cerbul de aur", 1968—1971).

DINISTOR s. n. Element semiconductor asemănător tiristorului, fără electrod de comandă, care, la depășirea unei anumite valori a tensiunii directe aplicate între cei doi electrozi, basculează între conducție și blocare; diodă cu patru straturi. Se folosește în schemele de comandă a tiristoarelor.

DINIS (DENIS), rege al Portugaliei (1279—1325). A sprijinit dezvoltarea agriculturii, comerțului și a construcției

Dinte (1)
1. Coroana; **2.** Coletul; **3.** Rădăcina; **4.** Emailul; **5.** Cimentul; **6.** Dentina; **7.** Pulpa

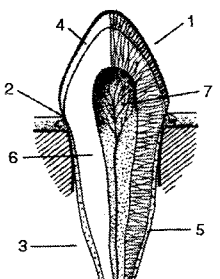

Dinozaur

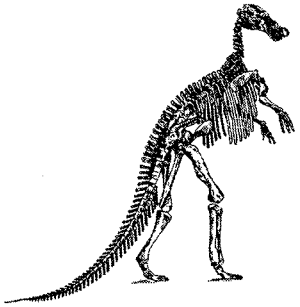

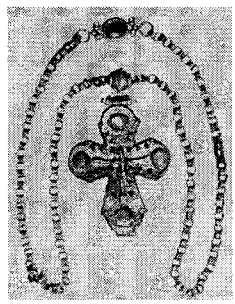

Dinogeția
Cruce de aur (sec. 11) descoperită cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate pe ostrovul Bisericuța

de nave. Protector al culturii, a înființat Universitatea din Lisabona (1290). A reorganizat *Ordinul Templierilor,* sub numele de *Ordinul lui Christ.* Canonizat (1625).

DINODĂ (< fr.) s. f. Electrod al unui tub electronic a cărui emisie secundară de electroni îndeplinește o funcțiune utilă.

DINOFLAGELATE (< fr.; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *flagelate*) s. f. pl. Organisme marine, unicelulare, cu membrană celulozică sau chitinoasă *(Dinophlagellata).* Au apărut în Mezozoic, astăzi fiind importante în planctonul oceanelor.

DINOGETIA, cetate romană clădită de Dioclețian (284—305) pe locul unei vechi așezări geto-dacice. Ocupată și reconstruită de bizantini în sec. 10, a avut o intensă viață urbană până la sfârșitul sec. 12. Azi, ostrovul Bisericuța, în apropiere de satul Garvăn, com. Jijila, jud. Tulcea.

DINOTERIU (< fr. {i}; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *therion* „animal") s. m. Gen fosil de proboscidieni neogeni, cu talia mai mare decât a elefantului și cu defensele curbate în jos și fixate de maxilarul inferior *(Deinotherium).*

DINOZAUR (< fr. {i}; {s} gr. *deinos* „cumplit" + *sauros* „șopârlă") s. m. Reptilă fosilă uriașă din ordinul dinozaurienilor.

DINOZAURIENI (< fr.) s. m. pl. Reptile fosile superioare, de dimensiuni gigantice (20—30 m lungime și greutate de zeci de tone), suverane ale Mezozoicului. Aveau craniul extrem de redus, creierul fiind compensat prin dezvoltarea unor centri secundari de transmitere și amplificare a mesajelor cerebrale, situați în lungul măduvei spinării. Vertebrele erau complet osificate, centura scapulară lipsită de claviculă și aparatul dentar constituit din dinți mici, cuneiformi sau spatulați.

DINSPRE (< *de*[3] + *înspre*) prep. **1.** (Introduce un complement care arată punctul de plecare) Din direcția ... **2.** (Introduce un complement circumstanțial de timp) Cam spre ..., aproximativ (în momentul ...).

DINTÂI (< *de*[3] + *întâi)* adj. invar. Primul. ✦ (Adverbial). La început, în primul moment; mai întâi.

DINTE (lat. *dens, -ntis*) s. m. **1.** (ANAT.) Organ osos special, prezent la majoritatea vertebratelor și la om, situat în cavitatea bucală. **D.** este compus din coroană, colet și rădăcină, iar în interior are pulpă dentară formată din țesut conjunctiv, vase sangvine și nervi. Dinții servesc la apucarea, reținerea și mestecarea alimentelor, iar la unele animale și la apărare. V. *dentiție.* ✧ *D. de lapte* = fiecare dintre dinții care le cresc copiilor în primii ani ai vieții și care mai târziu cad, fiind înlocuiți cu cei definitivi. (ARTE PL.) *D. de lup* = motiv decorativ de formă prismatică folosit în arta decorativă. ✧ Expr. *Soare cu dinți* = soare pe timp de ger. *Printre dinți* = neclar, nedeslușit. ✦ (BOT.) *Dinte-dracului* = plantă erbacee anuală, meiiferă, cu gust de piper și cu flori mici, albe, roșii-purpurii sau verzui, dispuse în spice *(Polygonum hydropiper);* crește prin locuri umede; dentiță **(2). 2.** (TEHN.) Fiecare dintre proeminențele (zimții) de formă regulată ale unor scule, organe de mașini etc. (ex. **d.** de roată dințată; **d.** de ferăstrău etc.). **3.** (ELT.) Porțiune a circuitului magnetic al unei mașini electrice cuprinsă între două crestături. **4.** Înălțime stâncoasă, izolată, cu pereții abrupți.

DINTRE (< *de*[3] + *între*) prep. Introduce atribute care indică: **a)** (locul ocupat de cineva sau de ceva între două sau mai multe obiecte) care se află între ..., în mijlocul ...; **b)** (detașarea unui obiect din mijlocul mai multora de același fel) printre, între, din; **c)** (corelație sau alternanță) *raportul dintre formă și conținut;* **d)** (răstimpul dintre două momente cunoscute) situat între; **e)** (un raport de reciprocitate) care există între ... ✦ (Introduce un complement care arată punctul de plecare) Din mijlocul ...

DINTRU (< *de*[3] + *întru*) prep. **1.** (Local) Din, dinspre. ✧ *Dintr-acolo* = din partea aceea. **2.** (Partitiv) Din. **3.** (Temporal) De la. ✦ (Introduce un atribut care indică timpul desfășurării unei acțiuni) Din, petrecut în. **4.** (Introduce un complement care exprimă proveniența, originea) Din. **5.** (Introduce un complement indirect). Din. **6.** (Introduce un complement circumstanțial de mod)

Dintr-o dată = cu o singură mișcare; pe neașteptate. **7.** (Introduce un complement instrumental) Cu. **8.** (Introduce un atribut care exprimă materia) Din. **9.** (Introduce un complement circumstanțial de cauză) Din cauza.

DINTR-UN LEMN, Mănăstirea ~, mănăstire de maici, în com. Frâncești (jud. Vâlcea). Biserica Nașterea Maicii Domnului, ctitorită în 1634—1635 de Preda Brâncoveanu, cu adăugiri din 1684 și 1715, a fost zidită pe locul unui schit construit, în sec. 16, cu lemnul provenit dintr-un singur stejar. Picturi murale interioare (sec. 17—18). În apropierea incintei se află o biserică de lemn (sec. 19).

DINȚA (< *dințat*) vb. I tranz. A face crestături în formă de dinți **(2)** pe marginea unui obiect.

DINȚARE (< *dința*) s. f. Acțiunea de a dința. ✦ (Concr.) Ansamblul dinților unui obiect. ✦ (TEHN.) Operație de așchiere executată pe mașini de frezat, de mortezat sau de rectificat pentru a realiza *dantura* **(2).**

DINȚAT, -Ă (< *dințe*) adj. Cu dinți; crestat în formă de dinți; zimțat.

DINȚATURĂ (< *dința*) s. f. **1.** (Rar) Parte dințată a unui obiect. **2.** Totalitatea perforațiilor făcute pe marginile unei mărci poștale pentru a putea fi ușor desprinsă din coală.

DINU, Gheorghe v. **Roii, Ștefan.**

DINU, Valeriu-Voinea (n. 1905, Cioara Radu-Vodă, jud. Brăila), inginer român. Lucrări în domeniul silviculturii („Politica forestieră națională. Doctrina modernă și realizările epocii 1918—1939"). Studii asupra mediului înconjurător.

DINULESCU, Gheorghe (1896—1965, n. Cândești, jud. Buzău), medic veterinar român. Prof. univ. la București. Lucrări de parazitologie, ihtiopatologie, economie piscicolă. Întemeietorul primului institut de cercetări piscicole din România.

DINULESCU, Nicolae (1907—1989, n. Bratovoești, jud. Dolj), astronom român. Prof. univ. la București. Cercetări asupra refracției astronomice. Lucrări de istorie a astronomiei.

DIO CASSIUS, Coccelanus (c. 155—c. 236), istoric și om politic grec. Opera sa „Istoria romană" (în 80 de cărți) tratează istoria Romei de la începuturi și până în zilele sale. Lucrarea, păstrată fragmentar și în rezumate ale istoricilor bizantini, constituie un izvor prețios pentru istoria Daciei în perioada cuceririi romane.

DIOCEZĂ (< fr.) s. f. **1.** Diviziune teritorial-administrativă a Imp. Roman târziu, creată printr-o reformă inițiată de împăratul Dioclețian. Au fost înființate 12 **d.,** împărțite la rândul lor în peste 100 de provincii, conduse fiecare de un magistrat cu atribuții administrative și militare, numit vicarius. **2.** (Începând din Ev. Med. în Europa Apuseană) Circumscripție ecleziastică condusă de un episcop sau arhiepiscop; dieceză, eparhie.

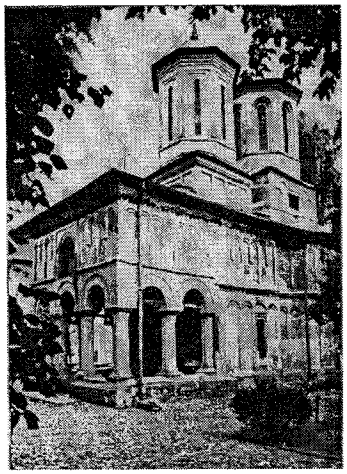

Mănăstirea Dintr-un Lemn.
Biserica Nașterea Maicii Domnului

Dioclețian

Diomede (2)

DIOCLEȚIAN (Caius Aurelius Valerius Diocletianus), împărat roman (284—305). Prin reformele sale economice, administrative și militare a pus bazele sistemului politico-administrativ al *Dominatului* și al tetrarhiei. A restaurat monumente și a construit noi terme. A abdicat în 305 și s-a retras în Dalmația, la Spalatum (azi Split), unde a murit în 316.

DIODĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diodos* „trecere") s. f. Element neliniar de circuit cu doi electrozi (anod și catod) care prezintă o rezistență mare la polarizarea inversă și o rezistență neglijabilă la polarizarea directă. ✧ *D. semiconductoare* = **d.** constituită din joncțiunea dintre un semiconductor cu conducție electronică (tip *n*) cu un semiconductor cu conducție de goluri (tip *p*). *D. luminescentă* = **d.** cu emisie luminoasă la trecerea curentului electric prin ea. Sin. *LED.* ✧ *D. cu vid* = tub electronic cu doi electrozi, situați într-o incintă cu vid înaintat. *D. cu gaz* = tub electronic cu doi electrozi, situați într-o incintă care conține gaz rarefiat.

DIODOR din Sicilia (c. 90—c. 20 î.Hr.), istoric roman de origine greacă. A scris „Biblioteca istorică", în 40 de cărți, păstrată fragmentar, care cuprinde istoria lumii antice începând din epoca mitologică până la războiul lui Cezar în Galia (58—51 î.Hr.).

DIOFANT (325—409), matematician grec din Alexandria. Lucrări de algebră și de teorie a numerelor („Aritmetica"). A studiat ecuații cu soluții în numere întregi (diofantice).

DIOGENE din Sinope (c. 412—323 î.Hr.), filozof grec. A pus în practică principiile Școlii cinice, ducând o viață simplă „conform cu natura" (de aceea, dramatizând, locuia într-un butoi și condamnând corupția contemporanilor săi umbla ziua cu felinarul aprins în căutarea unui „om").

DIOGENE LAERȚIU (sec. 3), învățat grec. Autorul lucrării „Despre viețile și doctrinele filozofilor" (10 cărți).

DIOIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *oikos* „casă") adj. (Despre plante unisexuate) Care are florile mascule și femele pe indivizi deosebiți ai aceleiași specii (ex. cânepa).

DIOLEFINE (< fr. {i}) s. f. pl. Diene.

DIOMEDE (DIOMEDES) 1. Rege legendar al Traciei, care își hrănea caii cu carne omenească. A fost ucis de Herakles. **2.** (În „Iliada") Tovarăș nedespărțit al lui Ulise. A răpit-o pe Afrodita în cursul luptelor de sub zidurile Troiei.

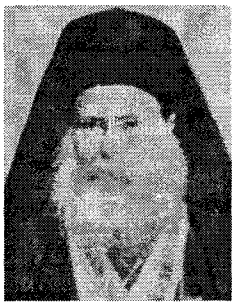

Dionisie Romano

DION CHRISOSTOMUL (c. 30—c. 120), retor și filozof grec. Autor al unei „Istorii a geților" (folosită de *Casiodor* și *Iordanes*), al unor scrisori și discursuri.

DIONEA s. f. Plantă carnivoră, perenă, endemică în Carolina de Nord și de Sud, cu tulpina foarte scurtă, ale cărei frunze sunt alcătuite din două foliole ovale, prinse între ele ca foile unei cărți, având pe partea internă trei dinți senzitivi, rigizi și multe glande digestive, adaptate pentru prinderea și digerarea insectelor *(Dionaea muscipola)*.

DIONISIAC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** *Serbări dionisiace* (și subst.) = (în Grecia antică) serbări în cinstea zeului Dionysos. **2.** (Despre atitudine în artă sau în cultură; la Schelling și Nietzsche) Extatic, pasionat, zbuciumat, teluric, exprimând impulsurile iraționale ale vieții (cum ar fi, după Nietzsche, muzica orgiastică a cultului lui Dionysos), în opoziție cu *apolinic*.

DIONISIE AREOPAGITUL (sec. 1 d.Hr.), episcop și martir atenian. Membru al Areopagului din Atena. Convertit de apostolul Pavel, a predicat apoi credința creștină devenind primul episcop al Atenei. Prăznuit de Biserica ortodoxă la 3 oct.

Dionysos

DIONISIE (PSEUDO)AREOPAGITUL (sec. 5—6), pseud. unui scriitor creștin anonim de limbă greacă. Autorul unor tratate mistice care au influențat gândirea Ev. Med. european prin teologia apofatică pe care o inaugurează, prin schema neoplatoniciană a ierarhiilor cerești, prin modul de examinare a manifestărilor divinității („Teologia mistică", „Ierarhia cerească", „Despre numele divine").

DIONISIE CEL MARE (c. 195—c. 265), episcop de Alexandria. Conducător ai Școlii catehetice din Alexandria, după plecarea lui Origen. Autor al unor „Scrisori", păstrate fragmentar, în care încearcă să lămurească probleme ale creștinismului.

DIONISIE CEL MIC (DIONYSIUS EXIGUUS) (c. 500—c. 550), călugăr din Scythia Minor. A trăit la Roma, traducând din scrierile Părinților greci în latină; contribuții în domeniul dreptului bisericesc: *Collectio Dionysiana*. Cunoscut mai ales pentru calcularea erei creștine începând cu data nașterii lui Iisus Hristos, stabilită de el cu o eroare de 4—5 ani.

DIONISIE ECLEZIARHUL (c. 1759—1820, n. Pietrari, jud. Vâlcea), călugăr, caligraf și cronicar din Țara Românească. Autorul unui „Hronograf" care înfățișează istoria Țării Românești între 1764 și 1815.

DIONISIE LUPU (1769—1831), mitropolit al Țării Românești (1819—1821). Partizan al Eteriei; a trimis bursieri din Țara Românească în străinătate.

DIONISIE ROMANO (1806—1873, n. Sălișteș, jud. Sibiu), prelat român. M. de onoare al Acad. (1868), prof. la seminariile din Buzău și București. Episcop de Buzău (1865—1873). Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească și la mișcarea unionistă. Inițiator al „Bibliotecii religioase-morale" în care a publicat scrieri proprii („Geografia sfântă", „Hermeneutica") și traduceri din Sf. Augustin, Chauteaubriand.

DIONYSIOS din Halicarnas (sec. 1 î.Hr.—sec. 1 d.Hr.), retor și istoric roman de origine greacă. Autorul unei istorii a Romei de la origini până în anul 266 î.Hr. („Antichitățile romane"), în 20 de cărți, păstrată fragmentar.

DIONYSIOS CEL BĂTRÂN, tiran al Siracuzei (405—367 î.Hr.). A reorganizat orașul și a purtat trei războaie împotriva cartaginezilor, oprind ofensiva punică în E Siciliei.

DIONYSIOS CEL TÂNĂR, tiran al Siracuzei (367—344 î.Hr., cu întreruperi). Fiul lui *D. cel Bătrân*; izgonit de Timoleon din Corint.

DIONYSOPOLIS, colonie greacă, întemeiată de milesieni în sec. 6 î.Hr. pe țărmul apusean al Mării Negre. Azi Balcic, Bulgaria.

DIONYSOS (în mitologia greacă), zeul vinului și al viței de vie. Fiul lui Zeus și al muritoarei Semele. Cultul lui orgiastic era răspândit în întreaga lume veche. Numit și Bacchos. La romani, *Bachus*.

DIONYSOS THRAX (170—90 î.Hr.), gramatic din școala alexandrină. Lucrări de gramatică („Arta gramaticii") și de critică literară.

DIOP, Cheikh Anta (1923—1986), scriitor și om politic senegalez. Eseuri cu privire la civilizația neagră („Anterioritatea civilizațiilor negre: mit sau adevăr istoric?").

DIOPSID (< fr. {i}) s. m. Silicat dublu de calciu și magneziu, din grupa piroxenilor monoclinici; rar este incolor, frecvent colorat verzui-cenușiu, sticlos; component important al unor roci eruptive bazice și ultrabazice și al skarnelor, mai rar al unor șisturi cristaline. Utilizat ca piatră semiprețioasă.

DIOPTAZ (< fr. {i}) s. n. Silicat hidratat de cupru format împreună cu azuritul și malachitul în pălăria zăcămintelor de cupru, prin alterarea sulfurilor respective. Este verde ca smaraldul, transparent sau translucid, sticlos. Utilizat ca piatră semiprețioasă.

DIOPTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s. f. **1.** Adj. Referitor la refracția luminii. **2.** S. f. Capitol al opticii care se ocupă cu studiul fenomenelor de refracție.

DIOPTRIE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Unitate de măsură a convergenței lentilelor, egală cu convergența unei lentile cu distanța focală de 1 m; numărul de dioptrii este pozitiv pentru lentilele convergente și negativ pentru cele divergente.

DIOPTRU (< fr. {i}) s. m. (FIZ.) Suprafață care separă două medii transparente diferite cu indici de refracție diferiți. ✦ Dispozitiv optic pentru determinarea liniei de vizare către un anumit punct.

DIOR, Christian (1905—1957), creator de modă francez. A lucrat ca desenator și modelist la mari case de modă. Își deschide propria firmă (1941) și lansează stilul „new-look", precum și renumitele parfumuri **D.** După 1957, casa sa de modă se extinde sub auspiciile lui Yves Saint-Laurent, apoi ale lui Marc Bohan.

DIORAMĂ (< fr. {i}; {s} *dia-* + gr. *horama* „privelițe, spectacol") s. f. **1.** Tablou de mari dimensiuni, reprezen-

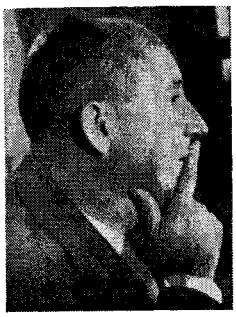

Christian Dior

tând de obicei o scenă istorică sau un peisaj alcătuit din diferite planuri și care, datorită variațiilor efectelor de lumini, dă impresia realității. Primul care a folosit procedeul a fost L. J. M. Daguerre, în sec. 19. **2.** (BIOL.) Reprezentare spațială a unei porțiuni dintr-un ecosistem (pădure, baltă etc.) în care se expun, în muzee, animale naturalizate. A fost inițiată de Gr. Antipa.

DIORAMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ține de dioramă.

DIORI, Hamani (1916—1989), om politic din Niger. Fondator și secretar general al Partidului Progresist. Președinte și prim-min. al Rep. Niger (1960—1974).

DIORIT (< fr. {i}) s. n. Rocă magmatică intruzivă, de culoare cenușiu-verzuie, compusă din feldspați calcosodici, plagioclazi, hornblendă, biotit și cuarț; forma de zăcământ este variabilă: filoane, lacolite sau faciesuri marginale ale masivelor de granit sau de gabrou. Este utilizat ca piatră de construcție și de ornament.

DIOSCORIDE, Pedanios (sec. 1 d.Hr.), medic și botanist grec, originar din Asia Mică. În lucrarea „Despre mijloacele de vindecare", în care sunt descrise medicamentele de origine vegetală, animală și minerală din timpul său, sunt glosate și echivalentele dacice ale numelor unor plante medicinale.

DIOSCURI (în mitologia greacă), nume dat fraților *Castor* și *Pollux*. Frecvent reprezentați în sculptura romană, în pictura vaselor grecești, pe monezi. Sub alte forme, **D.** apar în arta medievală și barocă germană.

DIOSIG, com. în jud. Bihor, pe râul Ier; 9 435 loc. (1995). Centru viticol. Stație de c.f.

DIOȘTI, com. în jud. Dolj; 3 535 loc. (1995). Complex avicol.

DIOUF [diuf], **Abdou** (n. 1935), om politic senegalez. Secretar general (din 1981) al Partidului Socialist Senegalez. Prim-min. (1970—1980) și președinte (din 1981) al Republicii Senegal. Președinte al Confederației Senegambia (1982—1989).

DIOXINĂ (< fr.) s. f. Denumire generică pentru un grup de peste 75 de substanțe chimice toxice, care pot apărea în sinteza unor ierbicide, dezinfectanți, uleiuri de transformator, dar și în instalații de ardere a gunoaielor menajere. Cea mai toxică, tetraclorodibenzo-1, 4-dioxina, a provocat dezastrul ecologic de la Seveso (Italia) din 1976, când a fost poluată de industria chimică italiană o suprafață de 1 800 ha, ceea ce a dus la îmbolnăvirea a sute de copii și la moartea a sute de mii de animale domestice.

DIOXIZI (< fr.) s. m. pl. Combinații chimice ale oxigenului cu elementele nemetalice, de tipul EO_2, sau cu elementele metalice, de tipul MO_2. ✧ *Dioxid de carbon* = compus oxigenat al carbonului, gaz incolor cu miros înțepător, mai greu decât aerul, necesar plantelor pentru sinteza hidraților de carbon; întrebuințat la fabricarea bicarbonatului de sodiu, a ureii etc., în ind. zahărului, la prepararea unor băuturi gazoase, iar în stare solidă în tehnica frigului; anhidridă carbonică. *Dioxid de mangan* = compus oxigenat al manganului; apare în natură sub formă de piroluzită și se prezintă ca o pulbere cristalină brună-neagră; oxidant, toxic, întrebuințat ca depolarizant la pile Leclanché, în ind. cauciucului, chibriturilor, a sicativilor, a glazurilor ceramice, a sticlei etc. *Dioxid de siliciu* = compus oxigenat al siliciului, care se găsește în natură sub formă de cuarț, opal, agat etc.; intră în compoziția a diferite roci și este componentul principal al nisipului. Se mai găsește și ca pământ de infuzori (diatomit, kiselgur). Servește ca materie primă pentru combinațiile siliciului și pentru fabricarea sticlei; silice. *Dioxid de sulf* = compus oxigenat al sulfului (se lichefiază la −10,2°C și se solidifică la −73°C), gaz incolor, sufocant; se întrebuințează la fabricarea acidului sulfuric, ca decolorant în vopsitorie, ca mijloc de conservare a fructelor, la sulfitare în ind. zahărului, la rafinare în ind. petrolieră și ca insecticid; anhidridă sulfuroasă. *Dioxid de titan* = compus oxigenat al titanului, cristalizat, alb, insolubil în apă, folosit ca pigment în pictură, la prepararea vopselelor și a cernelurilor poligrafice albe, în ind. textilă, a sticlei și a ceramicii, în cosmetică etc.; alb de titan. Sin. *bioxizi*.

DIPEPTIDE (< fr.) s. f. pl. (BIOCHIM.) Produși formați din unirea a doi aminoacizi și care conțin un grup peptidic.

DIPETAL, -Ă (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *petalon* „petală") adj. (Despre corole) Care are două petale.

DIPIRIDAMOL s. n. Derivat pirimidopirimidinic antispastic, cu acțiune similară papaverinei.

DIPLEGIE (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *plege* „lovitură") s. f. Paralizie simultană a structurilor anatomice omonime din cele două jumătăți ale corpului, dreaptă și stângă (ex. d. membrelor superioare sau a celor inferioare) sau a întregului corp (hemiplegie totală sau bilaterală).

DIPLOBACIL (< fr. {s} gr. *diploos* „dublu" + fr. *bacile* „bacil") s. m. Fiecare dintre germenii patogeni, în formă de bastonașe unite câte două cap la cap, care produc infecții ale conjunctivei oculare (ex. *Moraxella*).

DIPLOCOC (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + fr. *coque* „coc") s. m. Fiecare dintre microbii, grupați doi câte doi (ca un bob de cafea), care produc pneumonia, gonoreea, meningita cerebrospinală.

DIPLODOC (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *dokos* „bârnă") s. m. Specie de reptilă dinozauriană fosilă, găsită în Jurasicul superior din America de Nord *(Diplodocus)*. Era un animal erbivor, lung de c. 26 m, care trăia pe uscat și în apă. V. *dinozaurieni*.

DIPLOE (< fr. {i}; {s} gr. *diploe* „lucru împărțit în două") s. f. (ANAT.) Țesut osos spongios cuprins între cele două

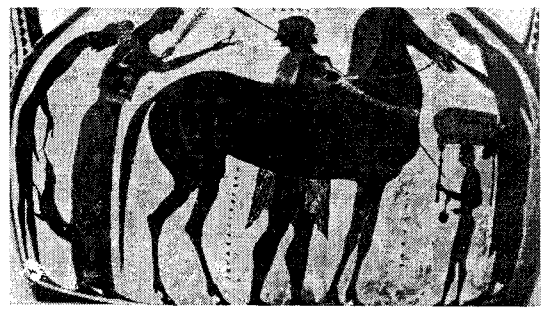

Dioscuri

table osoase compacte ale oaselor craniene.

DIPLOFAZĂ (< fr.) s. f. (BIOL.) Fază sau generație diploidă din ciclul vital care are un set dublu de cromozomi (*2n*); este situată între fecundație, formarea zigotului și meioză; fază diploidă.

DIPLOGRAF (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *grapho* „a scrie") s. n. Mașină de scris cu două mecanisme, care funcționează simultan și după principii diferite, efectuând două produse (ex. un text obișnuit și un text în relief pentru orbi).

DIPLOID, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *eidos* „aspect"), s. m. și f., adj. (Celulă, țesut, organ, organism) cu două seturi omoloage de cromozomi (*2n*), matern și patern. ✧ *Fază d.* = diplofază.

DIPLOMA IOANIȚILOR, privilegiu acordat în 1247 de regele Ungariei, Bela IV, cavalerilor ioaniți instalați în reg. Dunării de Jos pentru apărarea regatului împotriva tătarilor. Actul menționează, în reg. dintre Carpați și Dunăre, formațiunile statale românești conduse de *Ioan, Farcaș, Litovoi* și *Seneslau,* precum și Țara Hațegului în Transilvania.

DIPLOMA LEOPOLDINĂ, act emis în 4 dec. 1691 de împăratul Leopold I de Habsburg în scopul reglementării raporturilor dintre Transilvania și Imp. Habsburgic și al statuării principiilor de guvernare a provinciei. Completată în 1693, **D. L.** realizează, în esența ei, garanția necesară obținută de stările Principatului pentru păstrarea autonomiei Transilvaniei în cadrul Imp. Habsburgic, îndeplinind funcția de constituție a Transilvaniei până în 1867. **D. L.** se mai numesc și cele două acte emise de împăratul Leopold I în 1699 și 1701 privitoare la unirea religioasă a unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica romano-catolică.

DIPLOMAT[1], -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) care deține un titlu pe bază de diplomă.

Dipnoi

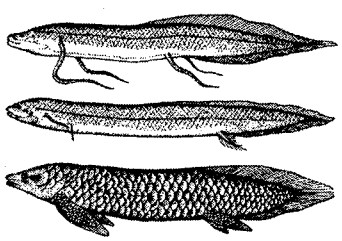

DIPLOMAT[2], -Ă (< fr.) s. m., adj. **1.** S. m. Reprezentant oficial al unui stat în relațiile cu alte state. **D.** se bucură de anumite privilegii și imunități în țara unde își îndeplinește misiunea, în țările prin care trece, nu însă și în propria-i țară. **2.** Adj. Care are calități proprii unui diplomat[2] **(1).** ✦ Care știe cum să se comporte, ce să facă într-o anumită împrejurare, pentru a-și atinge scopurile; dibaci, abil; șiret[2], viclean **(1).**

DIPLOMATIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care aparține diplomației, privitor la diplomație. ✦ Care arată dibăcie, abilitate, șiretenie (în comportare). **2.** Care privește diplomatica. ✧ *Critică d.* = critica formală a unui act și a autenticității sale.

DIPLOMATICĂ (< fr.) s. f. Disciplină auxiliară a istoriei care studiază actele și documentele oficiale (diplome, cărți, tratate ș.a.), elaborarea, autenticitatea și transmiterea lor.

DIPLOMAȚIE (< gr., fr.) s. f. **1.** Totalitatea metodelor, mijloacelor și activităților în domeniul relațiilor internaționale prin care un stat își înfăptuiește obiectivele și scopurile de politică externă. Apărută încă din Antic., în formele ei actuale a luat naștere în sec. 16—17 o dată cu crearea statelor centralizate și a extinderii relațiilor internaționale politice și comerciale (în acest răstimp apar și primele reprezentanțe diplomatice permanente), căpătând o deosebită însemnătate în sec. 19—20. În condițiile diversificării activității diplomatice, **d.** începe să fie guvernată de uzanțe, norme și principii de drept internațional (de ex.: respectarea suveranității de stat), precum și de regulile dreptului diplomatic, cum sunt cele referitoare la privilegiile și imunitățile diplomatice, rangurile și clasele diplomaților. D. se realizează prin mijloace variate, dintre care cele mai importante sunt: negocierile, corespondența diplomatică, participarea la congrese și conferințe și organizații internaționale, reuniunile la nivel înalt, misiunile diplomatice etc. Activitatea diplomatică a statelor se realizează prin organele de stat pentru relațiile externe, și anume: șeful statului, guvernul, Ministerul de Externe (în interior) și misiunile diplomatice, reprezentanțele comerciale și consulatele (în exterior). Guvernul înfăptuiește conducerea generală a relațiilor externe ale statului, iar Ministerul de Externe exercită conducerea permanentă operativă a reprezentanțelor diplomatice și consulare, prezintă guvernului toate problemele importante ale politicii externe, apără interesele statului și ale cetățenilor săi în străinătate. **2.** Ramură a științelor politice care se ocupă de relațiile internaționale. **3.** Arta de a conduce și de a practica negocierile între state. ✦ Tact, abilitate, dexteritate, suplețe, prudență într-o situație sau problemă dificilă.

DIPLOMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Înscris prin care se atestă unei persoane o anume calificare profesională, i se recunoaște dreptul de a purta un titlu ori se atestă meritele deosebite ale unui participant la o expoziție sau la un concurs etc. **2.** (În Ev. Med.) Act de înnobilare, de acordare de privilegii (ex. hrisov, uric, cartă regală, bulă pontificală).

DIPLOPIE (< fr. {i}; {s} gr. *diploos* „dublu" + *opsis* „vedere") s. f. Tulburare de vedere caracterizată prin perceperea dedublată a imaginilor, datorată în special lipsei de paralelism a axelor globilor oculari în urma paraliziei unor mușchi oculari sau a unei leziuni a cristalinului.

DIPLOPORA (< fr.) s. f. Alge verzi, cu talul calcaros format din numeroase celule neindividualizate, cu un număr mare de nuclee. Au apărut în Triasic și au existat până în Eocen, formând importante depozite de roci calcaroase.

DIPLURA (< fr.) s. f. (La pl.) Ordin de insecte mici, fără aripi și ochi, cu antene foarte lungi; campodeoidee; (și la sg.) insectă din acest ordin.

DIPMETRU (< fr. {i}) s. n. Aparat care se introduce în gaura de sondă pentru a măsura deviația de la verticală în timpul săpării.

DIPNOI ({s} *di-* + gr. *pneo* „respira") s. m. pl. Pești din Africa și din America de Sud care respiră atât prin branhii, cât și prin plămâni (ex. *Neoceratodus, Lepidosiren*). Apar în Devonianul inferior.

DIPOD ({s} gr. *dipod-* „de două picioare") adj. (Despre versuri) Alcătuit din două picioare.

DIPODIDE (< fr.) s. n. pl. (ZOOL.) Rozătoare cu picioarele posterioare lungi, care aleargă în salturi; trăiesc în zonele de stepă și deșert.

DIPODIE (< fr., lat.) s. f. Unitate metrică în versificația antică, alcătuită dintr-un grup de două picioare.

DIPOL (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *polos* „pol") s. m. **1.** Circuit sau rețea electrică cu două borne de acces, care nu prezintă alte cuplaje (magnetice sau electrice) cu circuitele exterioare. **2.** *D. electric* = **a)** ansamblu de două sarcini electrice punctiforme, foarte apropiate, egale și de semne contrare; dublet

Paul Dirac

electric; **b)** antenă de telecomunicații formată din două corpuri conductoare dispuse și alimentate simetric, asimilabilă din punctul de vedere al câmpului electromagnetic radiat cu un dipol electric **(a). 3.** *D. magnetic* = **a)** model fictiv de corp magnetizat, constituit din două sarcini magnetice, foarte apropiate, punctiforme, egale și de semne contrare; **b)** spiră mică perfect conductoare parcursă de un curent electric de o intensitate dată.

DIPOLAR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține dipolilor, referitor la dipoli. ✧ *Moment d.* = moment **(5)** al unui dipol (electric, magnetic).

DIPSOMANIE (< fr. {i}; {s} gr. *dipsa* „sete" + *mania* „nebunie") s. f. Manifestare psihopatică constând în consumarea abuzivă de băuturi alcoolice.

DIPTER (< fr. {i}; {s} gr. *dipteros* „cu două aripi", **2** fr., lat.) s. n., adj. **1.** S. n. (La pl.) Ordin de insecte cu o singură pereche de aripi, a doua fiind redusă; (și la sg.) insectă din acest ordin (ex. țânțarii, muștele). ✧ (Adjectival) *Insectă dipteră.* **2.** Adj., s. n. Edificiu antic înconjurat cu două rânduri de coloane.

DIPTIC (< fr., lat.) s. n. **1.** (ARTE PL.) Tablou alcătuit din două piese (de obicei panouri de lemn) legate între ele. ✦ P. gener. Operă compusă din două părți. **2.** Registru (în mânăstirile și bisericile din Occident) în care se înscriau numele binefăcătorilor și ale episcopilor.

DIRAC [diræc], **Paul Adrien Maurice** (1902—1984), fizician și matematician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Unul dintre fondatorii mecanicii și electrodinamicii cuantice. Autor al teoriei cuantice relativiste pe baza căreia a prevăzut (1928) existența pozitronului. A pus bazele statisticii cuantice a particulelor cu spin impar *(statistica Fermi-D.)* și a introdus funcția pentru distribuții punctuale *(funcția D.).* A postulat existența monopolului magnetic, a elaborat teoria relativistă a mișcării electronului *(ecuația D.).* Premiul Nobel pentru fizică (1933), împreună cu E. Schrödinger.

DIREȘT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f., adv. **1.** Adj. Care duce de-a dreptul la țintă, la capăt. ✧ Loc. *În linie dreaptă* = din tată în fiu. **2.** S. f. (La box) Lovitură dată prin întinderea în linie dreaptă a brațului și antebrațului. **3.** Adv. Fără ocol, de-a dreptul. **4.** Adj., adv. (Care este, se face etc.) fără ascunzișuri, fățiș, drept[2] **(I 2). 5.** Adj. Care are loc, se face etc. nemijlocit, fără intermediar. ✧ *Vot d.* v. *vot. Impozit d.* v. *impozit. Investiții directe* = investiții care oferă posibilitatea investitorilor străini de a exercita controlul direct asupra acestora. *Finanțare d.* = creștere de capital obținută fără a se face apel la subscrieri noi (vânzări de acțiuni din stocul principal etc.). *Costuri directe* v. *cost. Complement d.* = complement necircumstanțial care determină un verb tranzitiv. *Vorbire d.* sau *stil d.* = procedeu sintactic sau stilistic de redare fidelă a spuselor sau a gândurilor cuiva. (INFORM.) *Acces d.* = acces la o înregistrare pe adresă aleatoare a unui fișier fără a parcurge înregistrările anterioare ei. **6.** Adv. În mod nemijlocit. ✧ Expr. *A fi* (sau *a face*) *direct răspunzător (de ceva)* = a răspunde (sau a face să răspundă) personal de anumite fapte. **7.** Adv. (Despre două mărimi) *Direct proporționale* = a căror legătură este de asemenea natură încât creșterea sau micșorarea uneia de un număr de ori provoacă creșterea sau, respectiv, micșorarea celeilalte de același număr de ori.

DIRECTIVĂ (< fr., rus.) s. f. Indicație, îndrumare generală dată de un organ superior celor ce se află în subordinea sa, prin care se orientează activitatea acestora. ✦ Document al unui partid politic cuprinzând principalele orientări și obiective programatice într-o anumită etapă și căile de realizare practică a acestora.

DIRECTIVITATE (< fr.) s. f. Proprietate a surselor, respectiv a receptoarelor de radiații (electromagnetice, sonore etc.) de a emite, respectiv de a recepționa preferențial radiația în (sau din) anumite direcții.

DIRECTOIRE (cuv. fr.) [directuar] subst. *Stil* ~ = stil care s-a dezvoltat în Franța (mai ales în mobilier, orfevrărie și costum) în perioada *Directoratului* și a cărui caracteristică este ornamentația inspirată mai ales din arta veche egipteană și din cea antică greco-romană. Face trecerea de la stilul Ludovic al XVI-lea la stilul Empire.

DIRECTOR[1], -OARE (< fr., **2, 3,** după fr.) adj., s. f. **1.** Adj. Care indică direcția; care arată, care îndrumă. **2.** S. f. Curbă pe care se sprijină generatoarele rectilinii ale unei suprafețe riglate. **3.** S. f. (La conice) Polara unuia dintre focare.

DIRECTOR[2], -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care conduce o instituție, o întreprindere sau o direcție din administrația centrală și locală. ✦ Persoană aleasă de acționarii unei societăți pe acțiuni pentru a conduce firma; funcție deținută de această persoană.

DIRECTORAT, formă de guvernământ a Republicii Franceze, creată în baza Constituției anului III; format din cinci membri (directori). Au fost două directorate: 1795—1797 și 1797—1799. În urma loviturii de stat a lui Bonaparte, din 18—19 brumar (1799), **D.** este răsturnat și se instaurează *Consulatul.*

DIRECTORIAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține directorului[2], privitor la director[2].

DIRECȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Orientare în spațiu a unui obiect, a unei mișcări etc.; sens (de desfășurare a uneia acțiuni). ✧ (MILIT.) *D. de atac* = linie care marchează orientarea atacului de la aliniamentul de plecare până la obiectivul de cucerit. **2.** (MAT.) Proprietate comună tuturor dreptelor paralele cu o dreaptă fixă. **3.** Conducere (sau organ de conducere) a unei instituții, a unei întreprinderi etc.; postul, funcția de director[2]; durata acestei funcții. ✧ *D. de scenă* = regie. ✦ Biroul directorului[2]. ✦ Subdiviziune în sistemul de organizare a unui minister sau a altui organ central care conduce un anumit domeniu de activitate. **4.** Ansamblul organelor folosite pentru dirijarea (orientarea) dorită a unui autovehicul. Este compusă din volan, angrenajul de direcție **(1)** (la unele autovehicule grele cu servomecanism sau cu servomotor) și pârghiile de legătură ale acestora cu fuzetele roților de direcție ale autovehiculului.

DIRECȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la o anumită direcție; (despre

Directoare

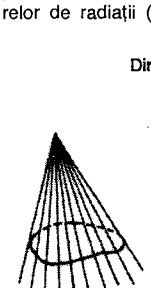

2

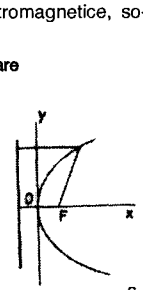

3

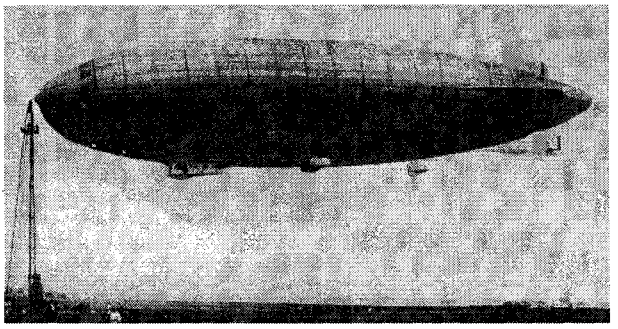

Dirijabil

un fascicul de raze) puțin divergent, aproape paralel.

DIRE DAWA, oraș în E Ethiopiei centrale, pe calea ferată Addis Abeba—Djibouti; 127,4 mii loc. (1990, cu suburbiile). Aeroport internațional. Ind. textilă, a cimentului, de reparații utilaj feroviar și alim. Centru comercial (piei și cafea).

DIREPTATE, Câmpia de la ~, câmpie lângă Suceava, pe Siret. Aici, în 14 apr. 1457, Ștefan cel Mare, fiul lui Bogdan II, a fost recunoscut și uns domn al Moldovei de către mitropolitul Teoctist.

DIREȘE (< *direge*, înv., „a drege") s. f. pl. (În Evul Mediu în Țara Românească și în Moldova) Termen generic prin care erau denumite actele emise de cancelaria domnească.

DIRHAM (< fr. {i}) s. m. Monedă de argint cu largă circulație în lumea islamică în Evul Mediu; unitate bănească în Maroc și Emiratele Arabe Unite.

DIRICHLET [diriclę], **Peter Gustav Lejeune** (1805—1859), matematician german de origine franceză. Contribuții în teoria numerelor, teoria funcțiilor, calculul integral și teoria potențialului. Cercetări de mecanică și fizică matematică.

DIRIGENT (< fr., lat.) adj., s. m. (Înv.) (Persoană) care dirijează sau are principala conducere.

DIRIGENȚIE (< *diriginte*) s. f. Îndrumare și control al unei clase de elevi de către diriginte **(1)**.

DIRIGINTE, -Ă (< după fr.) s. m. și f. **1.** Profesor însărcinat cu îndrumarea și controlul unei clase de elevi. **2.** (În trecut) Director al unei școli primare rurale. **3.** Șef al unui oficiu poștal sau vamal.

DIRIJA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A conduce o orchestră, un cor în procesul interpretării muzicale. **2.** P. gener. A conduce, a îndruma.

DIRIJABIL (< fr.) s. n. Aerostat de formă cilindrică, cu secțiune circulară sau ovală și cu extremitățile alungite, prevăzut cu o nacelă pentru călători și echipat cu mijloace proprii de propulsie și de dirijare pentru deplasare în orice direcție. V. *aerostat.*

DIRIJISM (< fr.) s. n. Doctrină formulată de J. M. Keynes, care încearcă să fundamenteze teoretic intervenția masivă a statului în economie, considerând indispensabilă dirijarea proceselor economice.

DIRIJOR, -OARE (< *dirija*) s. m. și f. Persoană care conduce o orchestră sau un cor; șef de orchestră.

DIRIJORALĂ (< *dirijor*) adj. *Artă ~* = arta de a îndruma studiul și de a conduce execuția muzicală a unei orchestre, a unui cor sau a unui ansamblu coral-simfonic, urmărind redarea exactă și expresiv-artistică a partiturii.

DIRT-TRACK [dɜ:t-træc] (cuv. engl.) s. n. Cursă de motociclism care se desfășoară în circuit închis, pe o pistă cu zgură, uneori cu obstacole.

DIS- (< {s} gr. *dys-*, lat. *dis-*) Prefix cu sens privativ care servește la formarea unor substantive, a unor adjective sau a unor verbe.

DISAGIO (cuv. it.) subst. **1.** Diferența negativă dintre cursul pieței și cel nominal pentru o monedă sau o hârtie de valoare. **2.** Taxă percepută pentru schimbarea unor monede ieșite din uz.

DISAMARĂ (< fr.; {s} *di-* + lat. *samara* „sămânță de ulm") s. f. Fruct uscat indehiscent, provenit dintr-un gineceu bicarpelar și format din două achene aripate (samare) alipite, care la maturitate se desface în două (ex. la arțar).

DISARTRIE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *arthron* „articulație") s. f. Tulburare de vorbire constând în articularea defectuoasă a cuvintelor.

DISC[1] (< fr., lat.) s. n. **1.** Obiect plat cu contur circular (ex. **d.** cu came, **d.** de frână, **d.** divizor etc.). ✧ *D. de apel* = dispozitiv al aparatului telefonic automat, având rolul de a forma numărul de apel spre centrala automată. *D. stroboscopic* = rondelă circulară cu sectoare albe și negre, utilizată pentru verificarea turațiilor și a frecvenței unui element în rotație. *Discul lui Newton* = **d.** împărțit în mai multe sectoare, pe care sunt reproduse culorile spectrului solar; prin rotire rapidă, discul apare alb (sau gri), demonstrându-se astfel sinteza luminii albe din componente de diverse culori. **2.** Semnal mobil (de formă circulară) folosit la căile ferate pentru a indica reducerea vitezei în stații sau acolo unde calea ferată este slabă. **3.** (SPORT) Placă circulară din lemn sau alt material, de forma unei lentile biconvexe, cu care se efectuează aruncări la distanță; are 2 kg pentru bărbați și 1 kg pentru femei. ✦ Probă de aruncare în atletism, care constă în aruncarea discului **(3). 4.** Placă circulară din material plastic, cu diametrul de 30, 25 sau 17 cm și cu turația de 78, 45, $33^{1/3}$ sau $16^{2/3}$ rot/min, care servește la înregistrarea și la reproducerea sonoră a muzicii, a pieselor de teatru, a lecțiilor, a conferințelor etc. ✧ *D. compact* v. *compact disc. D. de aur,* distincție inițiată în 1958 de R.I.A.A. (*R*ecord *I*ndustry *A*ssociation of *A*merica) pentru a marca vânzările discografice deosebite (peste 1 mil. de discuri „single" sau peste 500 000 de discuri „LP"/ „Long Play" vândute dintr-un singur titlu; în Franța și Marea Britanie *d. de a.* se acordă pentru 500 000 discuri „single" și peste 100 000 „LP"). Ulterior, au apărut **„d.** de argint" și **„d.** de platină" (în S.U.A. **d.** de platină se acordă pentru 2 mii. de discuri „single" și 1 mii. discuri „LP"). ✧ (INFORM.) *Pachet de discuri* = un număr de 6 sau 11 discuri coaxiale pe care se înmagazinează informație. *Unitate de discuri* = periferic de intrare și ieșire de date memorate pe discuri magnetice. *D. flexibil* = dispozitiv pe care se scrie sau de pe care se citește informația, constând dintr-o placă circulară din material plastic, acoperită cu un material ușor magnetizabil; dischetă. *D. magnetic* = dispozitiv de memorare a datelor, constând dintr-un **d.** metalic, acoperit pe ambele fețe cu material magnetic, datele memorate fiind aranjate sub formă liniară pe piste concentrice. *D. fix (d. dur)* = **d.** magnetic fixat în microcalculator, având o mare capacitate de memorare și o viteză de lucru relativ mai mare decât a dischetelor, dar mult mai mică decât a memoriei centrale; d. Winchester. **5.** (BIOL.) *D. embrionar* = formație a embrionului în stadiu de blastulă la rechini, pești ososi, reptile și la păsări; bănuț **(2). 6.** (ANAT.)

D. intervertebral = cartilaj fibroelastic interpus între corpurile a două vertebrate alăturate și contribuind la solidarizarea lor.

DISC[2] **(DISKOS)** (< sl.) s. n. Suport de aur sau de argint pe care se pune *agnețul* când se oficiază liturghia.

DISCANT (< fr.) s. n. **1.** Formă și procedeu aparținând începuturilor polifoniei Evul Mediu în Europa, linia melodică nou creată fiind situată deasupra liniei melodice date. **2.** Partea de sus a claviaturii pianului, orgii sau clavecinului.

DISCERNĂMÂNT (< fr.) s. n. Facultatea de a discerne. ✦ (DR.) Calitate cerută unei persoane pentru a putea încheia un act juridic sau pentru a putea răspunde în fața legii de faptele sale și care constă în posibilitatea de a-și da seama de consecințele actelor sau faptelor sale.

DISCERNE (< fr., lat.) vb. III tranz. A vedea limpede, deosebind lucrurile unele de altele; a judeca, a raționa cu pătrundere.

DISCHERATOZĂ (< fr.; {s} *dis-* + gr. *keras* „corn") s. f. Tulburare a cheratinizării celulelor de la suprafața tegumentelor sau mucoaselor; unele **d.** sunt precanceroase.

DISCHETĂ (< fr., amer.) s. f. V. disc **(4)**, *d. flexibil.*

DISCIPLINA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) obișnui cu disciplina, cu ordinea.

DISCIPLINAR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține disciplinei **(1)**, conform cu disciplina **(1)**, privitor la disciplină **(1)**. ✧ *Pedeapsă* (sau *sancțiune) d.* = sancțiune aplicată unui angajat, unor elevi, studenți, membri ai unor organizații ș.a. pentru o încălcare a disciplinei. *Pe cale d.* = printr-o pedeapsă disciplinară.

DISCIPLINĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Ansamblul regulilor de purtare, de ordine impuse membrilor unei colectivități în scopul bunei funcționări a organizării sociale (ex. **d.** școlară, **d.** militară etc.). ✧ (INFORM.) *D. de servire* = totalitatea regulilor care guvernează ordinea de servire a cererilor dintr-un șir de așteptare la o stație de servire. ✦ Ordine, bună rânduială; spirit de ordine. **2.** Domeniu particular al cunoașterii sau ramură a unei științe; domeniu de învățare sau materie din programele de învățământ; *p. gener.* știință.

DISCIPOL (< fr., lat.) s. m. **1.** Elev. **2.** Persoană care primește învățătura de la un maestru (ex. Platon a fost **d.** lui Socrate). ✧ *Discipolii lui Iisus Hristos* = cei 12 apostoli aleși și trimiși de către Iisus să predice Evanghelia Sa la toate popoarele lumii. **3.** Persoană care adoptă și continuă doctrina unui maestru (ex. discipolii lui Freud).

DISC-JOCKEY [disc dʒɔkei] (cuv. engl.) subst. Prezentator și comentator al unor programe de înregistrări muzicale la radio, televiziune sau discoteci.

DISCLIMAX (< *dis-* + *climax*) s. n. (BIOL.) Perturbare a realizării stadiului de climax **(2)** într-o succesiune vegetală prin intervenția omului sau a animalelor (ex. agroclimaxul este un **d.**).

DISCO (abreviere de la *discotecă*) subst. Stil de muzică populară americană destinată dansului, avându-și debutul în jurul anului 1980; muzică modernă după care se dansează în discoteci.

DISCOBOL (< fr.; {s} gr. *diskos* „disc" + *ballo* „a arunca") s. n. Atlet care practică aruncarea discului.

DISCOGRAFIE (< fr., cf. engl. *discography*) Ramură a documentaristicii (muzicale) care se ocupă cu descrierea, aprecierea și sistematizarea producției de discuri **(4)**. ✦ Publicație (carte, revistă, catalog) care semnalează publicului titlurile de discuri recent apărute. **2.** Listă a discurilor privind opera unui autor sau realizate de un interpret (muzical sau dramatic). Completează de obicei o listă de opere, o bibliografie de referință.

DISCONT (< engl.) s. n. **1.** Rabat comercial, remiză, practicate în vânzările de produse desperecheate sau fără însemnele de marcă, etichete etc. **2.** Rabat autorizat aplicat de un comerciant asupra prețurilor în funcție de amploarea comenzilor sau a vânzărilor. **3.** Practică comercială care constă în vânzarea de produse la prețuri mai mici pentru achiziționarea de cantități mari de marfă.

DISCONTINUITATE (< fr.) s. f. Lipsă de continuitate; intermitență. ✦ (GEOL.) Suprafață din interiorul Pământului evidențiată prin variațiile bruște ale vitezei și modului de propagare a undelor seismice longitudinale și transversale. Principalele discontinuități sunt (după numele celor care le-au stabilit): Conrad (între pătura de granit și cea de bazalt), Mohorovicić (între scoarța terestră și manta, la adâncimea de 35—60 km sub continente și de 6—10 km sub oceane), Gutenberg—Wichert (separă mantaua de nucleu, la adâncimea de 2 900 km și absoarbe undele seismice transversale), Lehman (separă nucleul extern de nucleul intern al Pământului, la adâncimea de 5 120 km). ✦ (MAT., FIZ.) Variație bruscă, în salturi, a valorii unei mărimi; trecere de la o valoare la alta fără parcurgerea valorilor intermediare. ✧ *D. de speța întâia* (a unei funcții într-un punct) = **d.** la care, în punctul considerat, limitele laterale ale funcției există și sunt diferite. *D. de speța a doua* = **d.** la care, în punctul considerat, cel puțin una dintre cele două limite laterale nu există.

DISCONTINUU, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care este lipsit de continuitate; intermitent. **2.** Discret **(2)**. **3.** (MAT.) *Funcție d. într-un punct* = funcție definită în acel punct, dar care nu are limită sau pentru care limita nu este egală cu valoarea în acel punct.

DISCOPATIE (< fr.; {s} lat. *discus* „disc" + gr. *pathos* „suferință") s. f. Afectarea unuia sau a mai multor discuri intervertebrale.

DISCORDA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Intranz. A nu concorda, a nu se potrivi. **2.** Refl. (Despre instrumente muzicale cu coarde) A se dezacorda.

DISCORDANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este nepotrivit, care distonează; strident **(2)**.

DISCORDANȚĂ (< fr.) s. f. Nepotrivire flagrantă, stridență; distonanță. ✦ (GENET.) Absență sau dezvoltare deficitară a unui caracter oarecare la unul dintre membrii unui cuplu gemelar. ✦ (STRAT.) Raport între strate mai vechi, parțial erodate sau dislocate, și strate mai noi, acoperitoare, depuse după o anumită întrerupere în procesul de sedimentare; indică existența mișcărilor tectonice.

DISCORDIE (< fr., lat.) s. f. Neînțelegere, dezacord; *p. ext.* ceartă; dușmănie.

DISCOTECĂ (< fr.; {s} fr. *disque* „disc" + gr. *theke* „dulap, cutie") s. f. **1.** Colecție de discuri[1] **(4)**; *p. ext.* mobilă cu rafturi în care se păstrează astfel de colecții. **2.** Încăpere special amenajată pentru păstrarea și audierea discurilor[1] **(4)**. **3.** Local în care se dansează sau se ascultă muzică înregistrată.

DISCOVERER [discəvərə], program spațial american de interes militar (1959—1962) pentru experimentarea recuperării unor capsule cu aparate, înregistrări, obiecte biologice.

DISCRAZIE (< fr.; {s} *dis-* + gr. *krasis* „amestec") s. f. Termen utilizat pentru a defini o stare generală morbidă caracterizată prin apariția unor tulburări ale umorilor organismului, fără o cauză bine definită (ex. **d.** sanguină).

DISCREDITA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) compromite **(1)**.

DISCREPANT, -Ă (< it., lat.) adj. Care nu se potrivește, care este în dezacord.

DISCREPANȚĂ (< it., lat.) s. f. Nepotrivire (flagrantă); dezacord.

DISCREȚ, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care știe să păstreze un secret. ✦ Rezervat, reținut în vorbe și acțiuni. **2.** (FIZ., FILOZ.) Care este alcătuit din elemente distincte; care variază în salturi; cuantificat; discontinuu. **3.** Fig. Care nu atrage atenția; abia perceptibil. **4.** (MAT.) *Mulțime d.* = mulțime care conține numai puncte izolate. *Relație d.* = relație pe o mulțime în care orice element este în relație numai cu el însuși.

DISCREȚIE (< fr.) s. f. **1.** Însușirea de a fi discret **(1). 2.** (Fam., în loc. adv.) *La discreție* = din belșug. *La discreția cuiva* = la dispoziția, la bunul plac al cuiva.

DISCREȚIONAR, -Ă (< fr.) adj. (DR.; în unele state) *Putere d.* = prerogativă (putere) recunoscută de lege unor organe de stat de a lua măsuri, fără a fi îngrădite în inițiativa lor.

DISCRIMINA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o discriminare.

DISCRIMINANT, -Ă (< fr.) s. m., adj. (MAT.) **1.** S m. Expresie formată din coeficienții unei ecuații de gradul doi; valoarea sa față de zero indică natura celor două rădăcini ale ecuației. **2.** Adj. *Analiză d.* = metodă folosită în teoria clasificării.

DISCRIMINARE (< *discrimina,* după fr. *discrimination*) s. f. **1.** Deosebire, distincție netă făcută între două sau mai multe lucruri, idei etc. **2.** (PSIH.) Capacitatea de a sesiza și răspunde diferențiat la stimuli relativ apropiați ca intensitate. **3.** (DR.) Lipsire de drepturi, de natură a crea o situație de inegalitate a unor state, a cetățenilor sau a reprezentanților acestor state ori a unor categorii de persoane fizice sau juridice pe baza unor considerații nelegitime, cum ar fi apartenența la o anumită organizare social-economică, grupare politică, națională sau rasă (**d.** în relațiile internaționale, **d.** națională, **d.** rasială).

DISCRIMINATOR (< fr. {i}) s. n. Element al unui sistem automat care extrage un semnal numeric (prin comparație, sincronizări, operații aritmetice) sau un semnal analogic (prin filtrări, medieri, neteziri) dintr-un semnal dat.

DISCRIMINATORIU, IE (< fr.) adj. Care face, cauzează o discriminare, care susține discriminarea.

DISCUIRE (< *disc*) s. f. Lucrare a solului la adâncimea de 6—10 cm, executată cu grapa cu discuri, vara la dezmiriștire, iar toamna sau primăvara în vederea pregătirii terenului pentru semănat.

DISCUITOR (< *discui*) s. n. Unealtă folosită la discuirea solului, formată dintr-una sau din mai multe baterii de discuri de oțel care taie și răstoarnă parțial solul.

DISCULPA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) dezvinovăți, a (se) justifica.

DISCURS (< fr., lat.) s. n. **1.** Specie a genului oratoric, constând într-o expunere făcută în fața unui auditoriu pe o temă politică, morală etc.; cuvântare. **2.** Vorbire.

DISCURSIV, -Ă (< fr., lat. m.) adj. (FILOZ., despre un procedeu de cunoaștere sau o formă de gândire) Care se realizează pe o cale indirectă, atingându-și scopul prin folosirea unor operații parțiale, respectiv prin parcurgerea unor etape intermediare; în care ceva este cunoscut prin altceva (ex. *raționamentul, demonstrația* sunt procedee de cunoaștere și forme de gândire **d.**).

DISCURSIVITATE (< *discursiv*; cf. fr. *discursivité*) s. f. Calitatea de a fi discursiv; *spec.* calitate a unei expuneri de a fi explicită, întemeiată pe gândirea rațională. În teoria poeziei moderne termenul este folosit cu sens peiorativ, **d.** fiind considerată improprie și nocivă lirismului.

DISCUTA (< fr.) vb. I. **1.** Intranz. A sta de vorbă cu cineva; a vorbi, a conversa. **2.** Tranz. A analiza, a dezbate o lucrare, un proiect, o lege etc.

DISCUTABIL, -Ă (< fr.) adj. Care (mai) poate fi discutat; *p. ext.* contestabil, îndoielnic.

DISCUȚIE (< fr.) s. f. **1.** Convorbire, conversație; controversă, dispută. ✧ Loc. *Fără discuție* = indiscutabil, neîndoios. *Nu (mai) încape discuție* = desigur, bineînțeles. **2.** Cercetare, examinare minuțioasă a unei probleme; dezbatere.

DIS-DE-DIMINEAȚĂ (DES-DE-DIMINEAȚĂ) (< *des*[1] + *de* + *dimineață*) adv. Foarte de dimineață; în zorii zilei.

DISEARĂ s. f. v. **deseară**.

DISECA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o disecție. ✦ Fig. A examina în mod minuțios (spre a evidenția caracteristici, însușiri necunoscute).

DISECȚIE (< fr., lat.) s. f. Deschidere a unui organism, urmată de separarea și de evidențierea metodică a diferitelor lui componente cu ajutorul mijloacelor chirurgicale, în scopul studierii lor anatomice sau al realizării unei operații.

DISEMINARE (după fr. *dissémination*) s. f. **1.** Împrăștierea naturală a semințelor, fructelor, polenului și sporilor etc. după maturizarea lor; se face prin deschiderea fructelor de la sine sau cu ajutorul vântului, al apei și al animalelor. **2.** Răspândire în organism a agenților unei boli (ex. **d.** bacilului Koch, d. sifilisului, **d.** celulelor canceroase etc.). **3.** (În filozofia și critica literară deconstructivistă) Derivare fără limite, prin asociații libere de tip paronimic, a unor cuvinte (sensuri) dintr-un grup fonic neinvestit cu semnificație. **4.** P. gener. Răspândire, împrăștiere. **4.** *D. nucleară* = (în dreptul internațional) sporire a numărului de state care dispun de arsenale nucleare realizate fie autonom, fie prin transferul de cunoștințe tehnico-științifice, de material sau instalații nucleare din partea unui stat „nuclear" către un stat „nenuclear". În vederea împiedicării *d.n.* a fost încheiat Tratatul cu privire la neproliferarea armelor nucleare (1968).

DISENSIUNE (< fr., lat.) s. f. Discordie sau neînțelegere cauzată de nepotrivirea unor interese, a unor opinii etc.; dezacord.

DISEPAL (< fr.; {s} *di-* + fr. *sépale* „sepală") adj. (Despre caliciu) Care are două sepale.

DISERTAȚIE (DIZERTAȚIE) (< fr., lat.) s. f. Expunere științifică asupra unei probleme. ✦ (Ieșit din uz) Lucrare științifică susținută în public de autor pentru dobândirea unui grad științific.

DISFAGIE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *phag-* „a mânca") s. f. Dificultate de înghițire a alimentelor; se întâlnește în afecțiuni ale gurii, faringelui și esofagului.

DISFEMISM (< engl.) s. n. Cuvânt sau expresie dură, jignitoare, insultătoare sau injurioasă. Opusul *eufemismului.*

DISFONIE (< fr.; {s} gr. *dysphonia* „glas neplăcut") s. f. Modificare temporară sau permanentă a timbrului și intensității vocii; răgușeală.

DISFUNCȚIE (< engl.) s. f. Funcționarea anormală a unui organ (ex. **d.** hepatică, **d.** a unei glande endocrine etc.).

DISGENEZIE (< *dis-* + *geneză*) s. f. **1.** Diminuare a capacității reproductive. **2.** Formă de hibridare în care hibrizii sunt sterili între ei, dar fecunzi la încrucișarea cu indivizi din rasa maternă (ex. *Bos americanus* cu *B. europaeus*).

DISGRAVIDIE (< {s} *dis-* + lat. *gravida* „gravidă") s. f. (MED.) Gestoză.

DISIDENT, -Ă (DIZIDENT, -Ă) (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care își declară disidența.

DISIDENȚĂ (DIZIDENȚĂ) (< fr., lat.) s. f. Deosebire de opinii; dezacord. ✦ Acțiune, situație a unei persoane sau grup de persoane care se opune unei

autorități stabilite sau care se separă de comunitatea (politică, religioasă etc.) căreia îi aparține. ✦ Grup de disidenți.

DISIMETRIE (< fr.) s. f. Asimetrie.

DISIMILA (< fr.) vb. I refl. (LINGV.; despre sunetele vorbirii) A se modifica sau a dispărea prin disimilație.

DISIMILAȚIE (< fr.) s. f. (LINGV.) Modificare sau dispariție a unui sunet sub influența unui sunet identic sau asemănător dintr-un cuvânt.

DISIMULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ascunde, a masca adevărata înfățișare a lucrurilor; a camufla, a masca. ✦ Fig. A deghiza.

DISIMULARE (< *disimula*) s. f. (PSIH.) Acțiune premeditată de a ascunde adevăratele sentimente, intenții, trăsături de caracter, în scop utilitar. Se poate manifesta și ca simptom al unor maladii.

DISIPA (< fr.) vb. I tranz. A face să dispară prin împrăștiere, prin dispersare (ex. norii, ceața).

DISIPARE (< *disipa*) s. f. Pierdere sau eliminare a unui surplus de energie sub formă de căldură cedată unui corp sau mediului ambiant.

DISIPATIV (< *disipa*) Care disipează. ✦ *Mediu d.* = mediu în care propagarea undelor este însoțită de dezvoltare ireversibilă de căldură.

DISIPATOR (< fr.) s. n. Sistem tehnic sau instalație în care se produce fenomenul de disipare. ✧ *D. hidraulic de energie* = element al unei construcții hidrotehnice destinat să micșoreze viteza curenților de apă în aval de un baraj, de un deversor etc., pentru a evita acțiunea distructivă a apei.

DISJUNCT, -Ă (după fr. *disjoint*) adj. (Rar) Disjunctiv. ✧ (MAT.) *Mulțimi disjuncte* = mulțimi care nu au elemente comune. *Reuniune d.* = alăturare a elementelor a două mulțimi fără a se elimina elementele care se repetă.

DISJUNCTIV, -Ă (< lat. *disjunctivus*, după fr. *disjonctif*) adj. (LOG.) Care se află într-un raport de disjuncție; disjunct. ✧ (LINGV.) *Propoziție d.* = propoziție coordonată care se găsește într-un raport de excludere față de coordonata ei.

DISJUNCTOR (< fr.) s. n. Întreruptor electric a cărui funcționare este declanșată fie printr-o comandă voită, fie automat, prin acțiunea unui declanșator sau a unui releu.

DISJUNCȚIE (< fr.) s. f. **1.** (LOG.) Relație între două enunțuri care se exclud reciproc. **2.** Operator (functor) logic exprimat prin cuvintele „sau", „ori" și „fie"; expresia alcătuită cu ajutorul lui este adevărată, când cel puțin una din propozițiile componente este adevărată, și falsă dacă toate sunt false. *D. a două propoziții p și q* = propoziția „p sau q". **3.** (MED.) Termen care desemnează desfacerea, îndepărtarea sau decelarea unor elemente articulate.

DISJUNGE (< lat. *disjungere*, după fr. *disjoindre*) vb. III tranz. (DR.) A hotărî disjungerea. ✦ A separa (dintr-un ansamblu) o chestiune de alta.

DISJUNGERE (< *disjunge*) s. f. (DR.) Măsură luată de un organ de urmărire penală sau de jurisdicție pentru cercetarea sau soluționarea separată a două sau mai multe litigii sau aspecte diferite ale aceluiași litigiu, care altfel ar fi fost cercetate sau rezolvate împreună.

DISKINEZIE (< fr.; {s} *dis-* + gr. *kinesi* „mișcare") s. f. Proces marcat de alterarea mecanismelor de reglare a motricității a organelor contractile (*d.* biliară).

DISKO, ins. pe coasta de V a Groenlandei, în str. Davis; 8,6 mii km². Localit. pr.: *Godhavn*. Relief de platou bazaltic cu alt. max. de 1 919 m. Ghețari. Expl. de cărbune și min. de fier. Descoperită în timpul expediției (982—985) lui Eirik Tordvaldssön.

DISLOCA (< fr., lat. m.) vb. I tranz. și refl. A (se) mișca, a (se) deplasa dintr-un anumit loc; a (se) desprinde din întreg. ✦ (MILIT.; despre trupe) A (se) deplasa dintr-un loc în altul, dintr-o garnizoană într-alta. ✦ Tranz. A separa doi termeni dintr-un grup sintactic prin introducerea între determinant și determinat a unuia sau a mai multor cuvinte.

DISLOCAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Defect structural macroscopic al unui cristal rezultat din alunecarea unui semiplan atomic în rețeaua cristalină (d. de margine) sau prin translația unei părți limitate din cristal în raport cu partea cu care se învecinează (d. în spirală). **2.** (GEOL.) Modificarea poziției, inițial orizontală, a unui element geologic (structură, masiv, strat), prin deformare plastică sau rupturală. Se formează cute (dislocații plicative sau de cutare tangențială) sau fracturi (dislocații disjunctive, radiare sau rupturale).

Walt Disney

DISMENOREE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *men* „lună" + *rheo* „a curge") s. f. Sindrom dureros care precede sau însoțește menstruația.

DISNEY [dizni], **Walter Elias** (zis **Walt**) (1901—1966), producător, desenator și regizor american de film. Maestru al filmului de animație, realizator al unui stil în care realismul caricatural se îmbină cu fantezia poetică. Creator al personajelor Mickey Mouse, Donald, Pluto, Chip și Dale ș.a. A transpus în imagini animate capodopere ale literaturii pentru copii („Albă ca zăpada și cei șapte pitici", „Pinnochio", „Alice în țara minunilor", „Cartea junglei", „101 dalmații"). Încercări de vizualizare a muzicii („Silly Simphonies", „Fantasis"). Deține 31 de premii Oscar.

DISNEYLAND [diznilænd], parc de distracții (73 ha) în Anaheim, lângă Los Angeles, California, creat de W. Disney în 1955. În 1971, lângă Orlando, Florida, a fost inaugurat *Disney World*, iar în 1992, lângă Paris, *Euro Disney*.

DISOCIA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. **1.** Refl. (Despre electroliți) A se descompune în componenți ionici. **2.** Tranz. A separa, a delimita între ele (sau dintr-un tot) probleme, noțiuni etc.

DISOCIATIV, -Ă (< *disocia*) adj. Care disociază.

DISOCIAȚIE (< fr., lat.) s. f. Disociere. ✧ *D. ionică (electrolitică)* = fenomen spontan de descompunere a unui electrolit în componenții săi ionici. *D. termică* = proces de echilibru de descompunere reversibilă a unei substanțe chimice sub acțiunea căldurii, în elemente sau în compuși cu masă moleculară mai mică. *D. fotochimică* = scindare reversibilă a unor molecule complexe în molecule mai simple, în atomi sau în radicali liberi sub influența radiațiilor luminoase (ex. scindarea în atomi a moleculei de clor sub acțiunea radiației ultraviolete).

DISODILE (< germ.) s. n. pl. Roci sedimentare marnoase și argiloase bituminoase, de culoare cenușiu-negricioasă, formate prin consolidarea și slaba incarbonizare a nămolului sapropelic; șisturi disodilice. Fiind șistoase, se desfac în foi subțiri, elastice, pe suprafața cărora se găsesc frecvent impresiuni de pești și eflorescențe de sulf sau de gips. Prin distilarea lor se obțin gudroane, cocs, cenușă, gaze, apă.

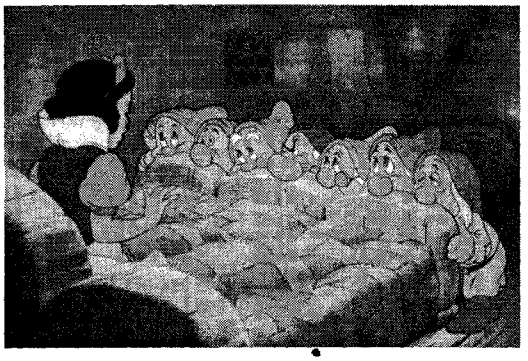

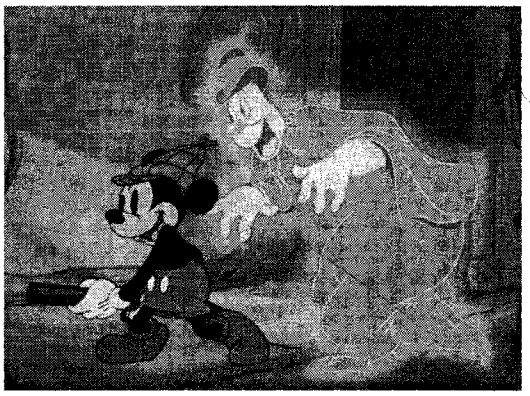

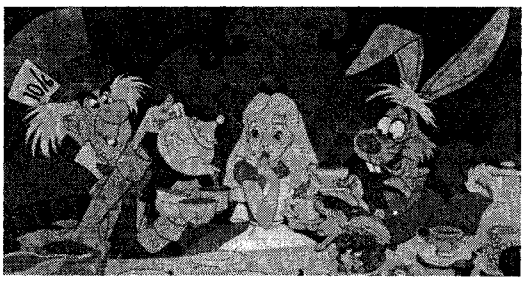

Personaje din filmele lui W. Disney

DISONANT, -Ă (< fr.) adj. Care sună neplăcut, care produce o disonanță.

DISONANȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (MUZ.) Lipsă de consonanță; relație între două sau mai multe sunete de înălțimi diferite, care, auzite simultan, produc o senzație de încordare, de instabilitate. ✦ P. gener. Ceea ce sună neplăcut, nearmonios, strident. **2.** (ARTE PL.) Raport cromatic nesupus armoniei clasice, fără a avea accepția peiorativă din muzică. **3.** (PSIH.) *D. cognitivă* = stare tensionată a subiectului (individului) generată de coexistența unor elemente de cunoaștere contradictorii privitoare la același obiect sau de dezacordul între atitudine și realitate. *D.c.* presupune un efort din partea individului pentru realizarea echilibrului cognitiv necesar.

DISPARAT, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de legătură cu alte lucruri de același fel; răzleț, desperecheat.

DISPARIȚIE (< fr.) s. f. Faptul de a dispărea; pieire; moarte.

DISPĂREA (după fr. *disparaître*) vb. II intranz. **1.** A nu se mai vedea, a ieși din câmpul vizual. ✦ A se pierde fără urmă. **2.** A înceta să mai existe; a pieri; a muri.

DISPECER (cuv. engl.) s. m. **1.** Tehnician care urmărește și coordonează operativ mersul procesului de producție într-o întreprindere sau, la căile ferate, mersul trenurilor pe o anumită porțiune de linie etc. **2.** Funcție tehnică-organizatorică în cadrul întreprinderilor industriale, de construcții, de transporturi etc., care asigură coordonarea centralizată și operativă a procesului de producție; poate fi îndeplinită de către un **d. (1)** sau cu ajutorul unui sistem automat.

DISPECERAT (< *dispecer*) s. n. Serviciu care urmărește, reglementează și coordonează operativ modul în care se desfășoară producția într-o întreprindere.

DISPENSA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Refl. A se lipsi de ..., a renunța la ... **2.** Tranz. A scuti pe cineva (de o obligație, de o îndatorire etc.).

DISPENSAR (< fr.) s. n. Unitate medico-sanitară care asigură asistența curativ-profilactică pe un anumit teritoriu.

DISPENSĂ (< fr.) s. f. Scutire a unei persoane de obligația de a îndeplini anumite condiții (de fond sau de formă) legale (ex. **d.** de vârstă la căsătorie).

DISPEPSIE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *pepsis* „digestie") s. f. Tulburare a procesului de digestie, de origine variată, care se manifestă prin dureri în partea superioară a abdomenului, balonare

abdominală după prânz, modificări ale motilității stomacului și intestinului.

DISPERA vb. I v. **despera.**

DISPERS (< lat. *dispersus)* adj. *Sistem ~* = amestec eterogen de două sau de mai multe substanțe, dintre care cel puțin una se află în stare fin divizată.

DISPERSA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) împrăștia, a (se) răspândi, a (se) risipi. ✦ Tranz. (În timp de război) A dispune unitățile militare pe subunități, în raioane situate la distanțe mai mari, pentru a reduce la minimum riscul de nimicire prin focul inamicului.

DISPERSARE (< *dispersa*) s. f. Acțiunea de a (se) dispersa; împrăștiere, răspândire, risipire. ✦ (CHIM.) Procedeu de obținere a unui sistem dispers.

DISPERSIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Împrăștiere, răspândire, risipire. ✦ (CHIM.) Stare de împrăștiere a unei substanțe în particule foarte fine, într-un mediu solid, lichid sau gazos. **2.** *D. magnetică* = închidere a unei părți a liniilor de câmp ale câmpului magnetic produs de o bobină, în afara porțiunilor utile ale circuitului magnetic. **3.** (FIZ.) Separare și răspândire a componentelor monocromatice ale unei radiații printr-unul din fenomenele de refracție, difracție etc. (ex. descompunerea luminii albe cu ajutorul unei prisme de sticlă în vederea formării spectrului). **4.** (MAT.) Mărime care caracterizează abaterea valorilor unei variabile aleatoare față de valoarea medie.

DISPERSIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care permite dispersia. **2.** (Despre un mediu transparent) Al cărui indice de refracție este dependent de lungimea de undă a radiației care îl străbate.

DISPERSOR (< *dispersa*) s. n. Dispozitiv de reglare a dozajului amestecului carburant la unele carburatoare.

DISPLAY [displei] (cuv. engl.) subst. Dispozitiv prin care informația este prezentată utilizatorului într-o formă direct interpretabilă, numai pe durata cât acesta o solicită; dispozitiv de afișare, dispozitiv de vizualizare. În tehnica de calcul cel mai frecvent **d.** este tubul catodic, pe care se pot afișa atât caractere alfanumerice, cât și informație sub formă grafică.

DISPLAZIE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *plasso* „a forma") s. f. Formare anormală a unui țesut, a unui organ, a unui sistem sau a unei părți a corpului.

DISPLĂCEA (< *dis-* + *plăcea* după it. *dispiacere*) vb. II intranz. A nu plăcea, a nu fi pe plac.

DISPNEE (< fr. {i}; {s} gr. *dis-* + *pneo* „a respira") s. f. Greutate în respirație, manifestată subiectiv prin sete de aer și obiectiv prin creșterea frecvenței și amplitudinii mișcărilor respiratorii. Se întâlnește în boli cardiace, respiratorii etc. Sin. (pop.) năduf **(1).**

DISPONIBIL, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s. n. **1.** Adj. De care se poate dispune. ✦ Care nu este ocupat, nu este angajat; care a fost scos (temporar) dintr-un post (cu posibilitatea de a fi rechemat). **2.** S. n. Sumă de bani, cantitate de bunuri rămasă fără o destinație imediată și de care se poate dispune (fără ca anumite nevoi sau obligații să rămână neacoperite).

DISPONIBILITATE (< fr.) s. f. **1.** Însușirea de a fi disponibil. ✦ *Principiul disponibilității* = principiu potrivit căruia părțile dintr-un proces civil pot să dispună asupra dreptului în discuție și asupra mijloacelor procedurale de apărare a acestui drept. **2.** *A pune în disponibilitate* (pe cineva) = a scoate (pe cineva) din serviciul pe care îl deținea. **3.** Starea sufletească în care sentimentele sau judecata nu sunt îngrădite de nici un angajament anterior. **4.** (TEHN.) Mărime care caracterizează un sistem tehnic din punctul de vedere al fiabilității și al posibilităților sale de întreținere. **5.** (EC.; la pl.) Totalitatea activelor circulante de care o întreprindere poate să dispună imediat (lichidități) sau într-un termen scurt (creanțe transformabile rapid în lichidități). ✧ *Disponibilități monetare* = totalitatea mijloacelor bănești existente la un moment dat în circulație pe teritoriul național. *Disponibilități valutare* = ansamblul lichidităților valutare deținute de o țară, o firmă etc. și care pot fi folosite în orice moment.

DISPOZITIV (< fr.) s. n. **1.** Ansamblu de organe legate între ele într-un mod determinat, imobile sau cu mișcări limitate unele față de celelalte, care îndeplinesc o funcțiune anumită într-un sistem tehnic. ✧ *D. de prelucrare* = **d.** care servește la așezarea și la fixarea pieselor de prelucrat la o mașină-unealtă. *D. de amortizare* = **d.** care micșorează intervalul de timp în care echipamentul mobil al unui instrument se stabilește în poziția de echilibru. *D. de legare* = **d.** care asigură transmiterea forței de tracțiune de la vehiculul autopropulsat la remorcă sau de la o remorcă la alta. (INFORM.) *D. periferic* = subsistem al unui calculator prin care se face transferul de informații (ex. cititor și perforator de cartele, imprimantă, consolă, unități de bandă și discuri magnetice etc.). ✦ *D. de înregistrare* = **d.** cu ajutorul căruia informația este transpusă pe un suport fizic, pentru a putea fi utilizată ulterior. ✦ *D. de afișare (d. de vizualizare)* = display. **2.** Grupare a forțelor și a mijloacelor de luptă ale unei unități sau mari unități militare în vederea unei acțiuni de luptă *(d. de luptă)* sau a deplasării *(d. de marș).* **3.** (DR.) Parte din hotărârea unui organ de jurisdicție care cuprinde soluția dată de acest organ în soluționarea litigiului.

DISPOZIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (DR.) **a)** Prevedere obligatorie cuprinsă într-un act normativ; **b)** Măsură luată de un organ ierarhic superior, obligatorie pentru organul ierarhic inferior căruia îi este comunicată. ✧ *Act de d.* v. *act. Drept de d.* = atribut făcând parte din conținutul juridic al dreptului de proprietate, în temeiul căruia proprietarul poate dispune material (prin transformare, consumare, distrugere etc.) sau juridic (prin înstrăinare, grevare etc.) de bunul său. (CONT., FIN.) *D. de încasare* = ordin scris prin care o persoană juridică dispune direct băncii să încaseze pentru contul său o sumă de la o altă persoană juridică. *D. de plată* = ordin scris prin care o persoană fizică sau juridică dispune băncii să plătească sau să verse altei persoane fizice sau juridice, din contul său, o sumă de bani datorată. ✧ Loc. *La dispoziție* = la îndemână. **2.** Așezare relativă, într-o anumită ordine, a unor obiecte, a unor elemente, în special a elementelor unui sistem tehnic (ex. **d.** orizontală, verticală, în V, în W etc. a cilindrilor unei mașini termice). **3.** Stare sufletească; *p. restr.* stare sufletească bună, favorabilă. ✧ *D. afectivă* = stare afectivă având o cauză bine precizată, dar puțin conștientizată de către individ. **4.** (La pl.) Aptitudini.

DISPREȚ (< it.) s. n. Sentiment de desconsiderare față de cineva sau de ceva; atitudine prin care se manifestă acest sentiment.

DISPREȚUI (< *dispreț*) vb. IV tranz. A avea un sentiment sau o atitudine de dispreț față de cineva sau de ceva; a desconsidera.

DISPREȚUITOR, -OARE (< *disprețui*) adj. (Și adv.) Care disprețuiește, care arată sau exprimă dispreț; batjocoritor.

DISPROPORȚIE (< fr.) s. f. Lipsă de proporție, nepotrivire între elementele unui ansamblu.

DISPROPORȚIONARE (< *disproporționa*) s. f. Reacție chimică de oxido-reducere prin care un element polivalent, aflat într-o combinație în stare de oxidare intermediară, trece simultan (sub acțiunea apei, prin încălzire, iluminare)

într-un compus în stare de oxidare inferioară și în altul în stare de oxidare superioară.

DISPROPORȚIONAT, -Ă (< fr.) adj. Care este lipsit de proporție.

DISPROSIU (< fr. {i}; {s} gr. *dysprositos* „inaccesibil") s. n. Element chimic (Dy; nr. at. 66, m. at. 162,50, p.t. 1475°C, p.f. 2600°C) din familia lantanoidelor. În combinații funcționează trivalent. Intră în compoziția unor aliaje magnetice speciale. A fost descoperit de Lecoq de Boisbaudran, în 1886.

DISPUNE (după fr. *disposer*) vb. III. **1.** Tranz. A hotărî, a decide; a ordona. ✦ (DR.) A face un act de dispoziție. **2.** Intranz. A avea la dispoziție, a putea utiliza după bunul plac. **3.** Tranz. A așeza într-o anumită ordine; a aranja. **4.** Refl. A căpăta o bună dispoziție; a se înveseli.

DISPUR, oraș în NE Indiei, la 10 km SE de Gauhăti, centru ad-tiv al statului Assam. Centru comercial.

DISPUTĂ (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. (Despre persoane, colectivități; construit cu dativul pronumelui) A lupta pentru dobândirea unui lucru, pentru întâietate etc.; a fi în concurență; a rivaliza. **2.** Refl. (Despre competiții sportive) A avea loc, a se desfășura.

DISPUTĂ (< fr.) s. f. **1.** Discuție în contradictoriu; dezbatere, controversă, diferend; *p. ext.* ceartă. **2.** Luptă pentru întâietate; competiție sportivă.

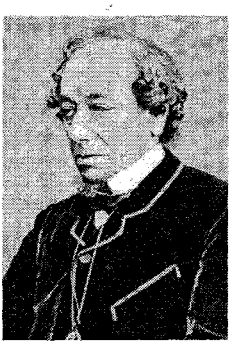

Benjamin Disraeli

Constantin Dissescu

DISRAELI [dizreili)], **Benjamin, conte de Beaconsfield** (1804—1881), om politic și scriitor britanic. Lider al partidului tory; ca prim-min. (febr.-dec. 1868 și 1874—1880) a promovat o politică expansionistă în Asia și Africa. A preconizat extinderea imp. colonial britanic, printr-un celebru discurs programatic ținut în iun. 1872 la Crystal Palace din Londra. În timpul guvernării sale, Marea Britanie și-a asigurat controlul asupra Canalului Suez (nov. 1875), iar regina Victoria și-a luat titlul de împărăteasă a Indiei (1877). Autor de romane („Vivian Grey", „Alroy", „Endymion"), pamflete politice („Scrisorile din Runnymede", „Concepția whigilor") și satire („Ixion în cer", „Căsătoria infernală").

DISRUPTIV, -Ă (< fr., engl.; {s} lat. *disruptus* „sfărâmat") adj. Distructiv; exploziv; de amorsare. ✧ (FIZ.) *Tensiune d.* = tensiunea electrică la care se produce străpungerea unui dielectric.

DISSESCU, Constantin (1854—1932, n. Slatina), jurist și om politic român. Prof. univ. la București și Iași. De mai multe ori ministru. Director al revistei „Dreptul" (1901—1932). Contribuții în domeniul dreptului public, constituțional și administrativ („Cursul de drept public român", „Dreptul Constituțional", „Dreptul Administrativ" — prima lucrare de acest fel din România — „Originile dreptului român").

DISTANT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni și despre atitudinea lor) Necomunicativ, rezervat; care manifestă un aer de superioritate.

DISTANȚA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A pune, a aranja ființe sau lucruri la anumite distanțe; a rări. **2.** Refl. A întrece, a depăși, a lăsa în urmă (pe cineva sau ceva); a se depărta (de ...).

DISTANȚARE (< *distanța*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) distanța. **2.** Fenomen întâlnit în teatrul modern, având diferite consecințe la B. Brecht, E. Ionescu ș.a., care vizează detașarea spectatorului de operă și, uneori, a actorului de personajul interpretat. Se opune *identificării* (empatiei).

DISTANȚĂ (< fr., lat.) s. f. Interval care separă două puncte din spațiu; depărtare **(2)**; cale **(I 7).** ✧ *D. unghiulară* (dintre două puncte) = unghiul format de semidreptele care unesc un punct de referință cu cele două puncte considerate. *D. euclidiană* (dintre două puncte ale unui spațiu euclidian) = numărul real pozitiv obținut prin extragerea rădăcinii pătrate din suma pătratelor diferențelor coordonatelor celor două puncte. *D. focală* v. *focal.* (MILIT.) *D. de tragere* = **d.** măsurată pe orizontală, de la gura de foc până la obiectivul asupra căruia se trage. ✦ Interval de timp care desparte două evenimente. ✧ Expr. *A ține pe cineva la distanță* = a se arăta distant față de cineva, a-i impune rezerve.

DISTANȚIER (< *distanță*) s. n. **1.** Instrument folosit în navigație pentru măsurarea indirectă a distanțelor mici (c. 1 500 m) dintre nave. **2.** Piesă metalică sau din material plastic, care are rolul de a menține un anumit spațiu între două piese ale unui ansamblu.

DI STEFANO, Alfredo (n. 1926), fotbalist spaniol de origine argentiniană. Conducător de joc al echipei Real Madrid, s-a remarcat prin calitățile sale tehnice, fiind unul dintre cei mai completi fotbaliști ai anilor '50—'60.

DI STEFANO, Giuseppe (n. 1921), tenor italian. Carieră de excepție pe toate marile scene ale lumii. Voce clară, expresivă, forță dramatică („Pescuitorii de perle", „Traviata", „Carmen", „Cavaleria rusticană").

DISTEL, Herbert (n. 1942), pictor și sculptor elvețian. Lucrări influențate de viziunea *pop-art* („Un muzeu pentru un muzeu").

DISTEN (< fr. {i}; {s} *di-* + gr. *sthenos* „forță") s. n. Silicat natural de aluminiu, de culoare albastră, verde sau galbenă, transparent până la translucid, cu luciu sticlos sau sidefos. Se formează în șisturi cristaline rezultate din metamorfozarea rocilor bogate în alumină, la mari adâncimi în scoarța Pământului. Utilizat ca piatră semiprețioasă, în ind. ceramicii, la fabricarea unor produse refractare de calitate superioară. Sin. *cianit.*

DISTIH (< fr., lat.) s. n. Unitate strofică alcătuită din două versuri cu structură metrică, de obicei deosebită și cu înțeles de sine stătător, frecventă în poezia antică, mai ales la elegiaci *(d. elegiac).*

DISTIL (< fr.; {s} *di-* + gr. *stylos* „coloană") adj. (Despre un edificiu) Care are două coloane situate frontal.

DISTILA (< fr., lat.) vb. I tranz. A efectua o distilare.

DISTILARE (< *distila,* după fr. *distillation*) s. f. **1.** Trecere a unui lichid în stare de vapori prin încălzire până la fierbere, urmată de condensarea vaporilor obținuți. Ea poate fi efectuată la presiune normală (atmosferică), la presiune redusă sau la presiune ridicată. ✧ *D. simplă* = **d.** la care lichidul se

încălzește până la fierbere într-un blaz de **d.**, vaporii formați trecând direct în condensator; se folosește când diferența de volatilitate între doi componenți este foarte mare. *D. fracționată* = operație prin care se separă unul câte unul, dintr-un amestec lichid, diverșii lui componenți după punctul de fierbere, prin **d.** și colectarea separată a fracțiunilor condensate. *D. în vid* = **d.** la presiune redusă, folosită pentru a coborî punctul de fierbere a substanțelor care se vaporizează la temperaturi înalte, cu scopul de a evita descompunerea lor. *D. azeotropă* = separare a doi componenți cu puncte de fierbere apropiate, prin adăugarea altui component care formează un amestec azeotropic cu unul dintre componenții inițiali. *D. moleculară* = **d.** realizată la presiune atât de joasă, încât moleculele desprinse de pe suprafața de evaporare a lichidului ajung la suprafața de condensare fără a se ciocni de alte molecule; se folosește la purificarea substanțelor care se descompun la temperaturi ridicate. *D. primară* = **d.** fracționată a țițeiului, la presiunea atmosferică, în vederea obținerii diverselor fracțiuni petroliere distilate (benzină, petrol lampant, motorină etc.). *D. secundară* = proces de fracționare în vid a păcurii rezultate la **d.** primară a țițeiului în scopul obținerii unor fracțiuni grele (motorină grea, uleiuri minerale și reziduuri). **2.** Vaporizare a lichidelor conținute în unele materii solide sau rezultate din descompunerea termică a acestora. ✧ *D. distructivă* = **d.** a produșilor volatili, obținuți prin reacții de descompunere chimică a diverselor substanțe, pe măsură ce se formează acești produși. *D. uscată* = descompunerea termică a cărbunelui sau a lemnului în absența aerului, cu formare de produși volatili care se vaporizează pe măsură ce iau naștere.

Distorsiune (1)
1. Imagine corectă; **2.** Imagini deformate;
a. Cu distorsiune în formă de butoiaș;
b. Cu distorsiune în formă de perniță

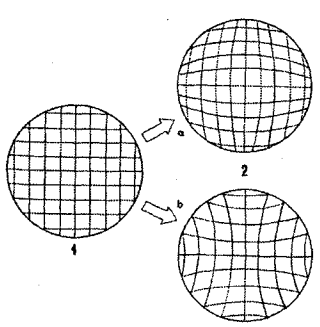

DISTILAT, -Ă (< distila) adj., s. n. **1.** Adj. Care a fost supus distilării. **2.** S. n. Produs obținut prin distilare.

DISTILATOR (< fr.) s. n. Aparat de distilat.

DISTILERIE (< fr.) s. f. Instalație industrială în care se efectuează operația de distilare.

DISTINCT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Deosebit, diferit de alte lucruri de același fel. **2.** Clar, evident, lămurit, deslușit.

DISTINCTIV, -Ă (< fr.) adj. Prin care se distinge un lucru; caracteristic.

DISTINCȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Deosebire, diferență **(1). 2.** Finețe, eleganță în înfățișare, în purtări etc. **3.** Decorație sau titlu care se acordă unei persoane ca recompensă pentru merite deosebite.

DISTINGE (< fr., lat.) vb. III. **1.** Tranz. A deosebi un lucru de altul; a diferenția. ✦ A vedea lămurit; a desluși, a observa **(1). 2.** Refl. A ieși din comun, a se deosebi, a se remarca, a se evidenția. **3.** Tranz. A acorda cuiva o distincție, un premiu.

DISTINS, -Ă (< *distinge*) adj. Care se remarcă prin însușirile sale, care iese din comun; deosebit, remarcabil.

DISTOCIE (< fr.; {s} gr. *dystokia* „naștere grea") s. f. (MED. VET., MED.) Desfășurare anormală a actului fătării la animale sau a nașterii la om, care necesită intervenție obstetricală. Se datorează, de regulă, poziției sau dezvoltării anormale a fătului.

DISTOMATOZĂ (< fr.; {s} *dis-* + gr. *stoma* „gură") s. f. (MED. VET.) Fascioloză, gălbează **(2).**

DISTONA (< germ.) vb. I intranz. **1.** A fi în dezacord, a nu se potrivi (cu cineva sau cu ceva). **2.** (Despre sunete muzicale) A intona eronat (fals) înălțimea unui sunet.

DISTONANT, -Ă (< *distona*) adj. Care distonează.

DISTONIE (< fr. {i}; {s} *dis-* + gr. *tonos* „vigoare") s. f. Dereglare a tonusului funcțional al sistemului nervos vegetativ, manifestată fie prin simpaticotonie, fie prin vagotonie, fie prin existența amândurora (amfotonie).

DISTOPIE (< fr.) s. f. Termen modern construit prin opoziție cu *utopie* și care se aplică unei lumi imaginate și negative. Printre creațiile distopice sunt mai renumite „Mașina timpului" a lui G. H. Wells, „1984" de G. Orwell și „Noi" de E. Zamiatin.

DISTORSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (TELEC.) Abatere (nedorită, supărătoare) a unei unde sau a unui semnal de la forma inițială, cauzată de imperfecțiunile sistemelor de înregistrare, de transmitere, de reproducere etc. ✦ (FIZ.) Aberație geometrică ce produce curbarea liniilor datorată prezenței diafragmelor într-un sistem optic. **2.** (TEHN.) Modificare a repartiției câmpului magnetic de sub polii de excitație ai unei mașini de curent continuu, produsă de reacțiunea indusului. **3.** (În psihanaliză) Termen denumind modificările inconștiente ale unor situații sau gânduri refulate ori inacceptabile, spre a le face acceptabile de către Eu.

DISTRA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A petrece sau a face să-și petreacă timpul în mod plăcut; a (se) înveseli, a (se) amuza.

DISTRACTIV, -Ă (< *distracție*) adj. Care distrează; amuzant.

DISTRACȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Ceea ce distrează; amuzament, petrecere, divertisment **(1). 2.** Lipsă de atenție.

DISTRAGE (< fr., lat.) vb. III tranz. A abate atenția cuiva de la un lucru, de la o preocupare etc.

DISTRAT, -Ă (< fr.) adj. Cu gândul în altă parte; neatent.

DISTRIBUI (< fr., lat.) vb. IV tranz. A împărți, a repartiza ceva în mai multe locuri sau la mai multe persoane.

DISTRIBUIRE (< *distribui*) s. f. **1.** Împărțire, repartizare; distribuție. **2.** (EC.) *D.* (sau *repartiție primară) a venitului național* = prima etapă a repartiției venitului național, în cursul căreia se formează veniturile primare.

DISTRIBUITOR, -OARE (< fr.) s. m. și f., s. n. **1.** S. m. și f. Persoană care distribuie. ✦ (EC.) Persoană fizică sau juridică ce asigură distribuirea unor produse sau a unor servicii contra cost. **2.** s. n. (TEHN.) Piesă, mecanism etc. cu ajutorul căruia se face distribuirea agentului motor într-o mașină de forță, a apei în centralele hidroelectrice etc. **3.** S. n. (TELEC.) Mecanism al instalațiilor de telegrafie și de telemăsură folosit pentru transmiterea semnalelor care aparțin unuia sau mai multor mesaje, în intervale de timp succesive, pe aceeași linie de transmisiune.

DISTRIBUTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (LINGV.) *Numeral d.* = numeral care exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor (ex. *câte unul, câte doi* etc.). **2.** (MAT.) Care prezintă proprietatea de distributivitate. **3.** (SOCIOL.) *Sistem d.* = sistem de împărțire a surplusului unei societăți în raport cu organizarea sa socială și de putere (clase, caste, elite etc.).

DISTRIBUTIVITÁTE (după fr. *distributivité* și engl. *distributiveness*) s. f. (MAT., LOG.) Proprietate a unei operații de a putea fi efectuată separat asupra diferiților termeni dintr-o expresie; ex. *a(b + c) = ab + ac.*

DISTRIBUȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Distribuire. ✦ Repartizarea rolurilor la actori; *p. ext.* ansamblul actorilor care joacă într-un spectacol. **2.** (FIZ.) Modul în care elementele unei mulțimi (electroni, atomi, molecule etc.) sunt repartizate după valorile posibile ale unei mărimi caracteristice (viteză, energie etc.). **3.** (TEHN.) Dirijarea, transmiterea și repartizarea spre diferiți consumatori a unui fluid, a unui flux de energie etc. ✧ *D. electrică* = **a)** procesul de transmisiune prin cablu și de repartizare a energiei electromagnetice spre diferiți consumatori grupați pe o anumită suprafață, de la centrale sau stațiuni electrice locale racordate la centrale electrice depărtate; **b)** ansamblul instalațiilor electrice care servesc la realizarea distribuției electrice. **4.** (TEHN.) Ansamblul de organe ale unei mașini termice care comandă automat admisia și evacuarea agentului energetic (abur, aer comprimat, amestec carburant etc.) în vederea desfășurării fazelor de funcționare ale acesteia. **5.** (MAT.) Tip de funcțională. ✧ *Teoria distribuțiilor* = ramură a matematicii care studiază distribuțiile. **6.** (EC.) Împărțirea unei anumite cantități de valori (bonuri) între mai mulți indivizi și/sau entități. ✦ Procesul de alocare a veniturilor și cheltuielilor în conturi suplimentare (subconturi). ✦ Împărțirea venitului total al unei comunități între membrii ei. ✦ Vânzarea unui bloc de valori (acțiuni) la bursă fără a se ține seama de scăderea prețului lor. ✦ Ansamblul operațiunilor de repartizare a bunurilor și serviciilor între consumatorii dintr-o țară. ✦ Activitățile și operațiunile prin care bunurile produse sunt puse la dispoziția consumatorilor. **7.** (BIOL.) Răspândire a unei specii sau a populațiilor de specii în zonele biogeografice ale globului. **8.** (LINGV.) Totalitatea pozițiilor (contextelor) în care apare o anumită entitate lingvistică (sunet, fonem, morfem, cuvânt etc.) într-o limbă dată, într-un anumit stadiu de evoluție al acesteia.

DISTRICT (< fr., lat.) s. n. (În unele țări) Unitate administrativ-teritorială care cuprinde capitala și împrejurimile (**d.** federal) sau care are o populație cu compoziție națională omogenă (**d.** național). ✦ Comitat.

DISTRICTUAL, -Ă (< *district*) adj. Care aparține districtului; privitor la district.

DISTROFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține distrofiei, care se referă la distrofie; (și subst.) bolnav de distrofie (ex. copil **d.**).

DISTROFIE (< fr. {i}; gr. *dystrophos* „greu de hrănit") s. f. Alterare a structurii normale a unui țesut, a unui organ, a unui sistem, a unei regiuni anatomice sau a întregului organism datorită unei tulburări de nutriție.

DISTRUCTIV, -Ă (DESTRUCTIV, -Ă) (< fr., lat.) adj. Distrugător **(1).** ✧ (EC.) *Concurență d.* = tip de concurență care împinge prețul de vânzare la un nivel atât de scăzut încât determină deteriorarea gravă a ofertei de mărfuri și servicii.

DISTRUGĂTOR, -OARE (< *distruge* după fr., **2.** după germ., engl.) adj., s. n. **1.** Adj. Care distruge; nimicitor, distructiv, devastator. **2.** S. n. Navă de luptă de tonaj mijlociu (800—2500 t), dotată cu armament de artilerie, rachete și torpile, și care nu are protecție prin cuirasă; contratorpilor.

DISTRUGE (< it.) vb. III tranz. A face să nu mai existe; a nimici, a devasta.

DISURIE (< fr. {i}; {s} gr. *dysuria* „retenție de urină") s. f. Eliminare dificilă a urinei, care apare în stricturi uretrale, hipertrofie a prostatei, cistită etc.

DITIONIC (< fr. {i}) adj. *Acid ~* = acid oxigenat al sulfului, care se formează în diferite procese de oxidare a acidului sulfuros, cunoscut numai în soluții apoase; acid hiposulfuric.

DITIONIȚI (< fr.) s. m. pl. Săruri ale acidului ditionos, folosite ca decoloranți în industria textilă și la analiza gazelor pentru absorbția oxigenului; (impr.) hidrosulfiți.

DITIONOS (< fr.) adj. *Acid ~* = acid oxigenat al sulfului. Nu există în stare liberă. Sărurile sale, ditioniții, sunt reducători puternici; acid hidrosulfuros.

DITIRAMB (< fr., lat.) s. m. **1.** Poem liric, imn (antic) dedicat zeului Dionysos, recitat la serbările dionisiace și care stă la originea tragediei; poem liric entuziast. **2.** Fig. Elogiu exagerat, entuziast, la adresa cuiva.

DITIRAMBIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre stil, vorbire etc.) Laudativ, retoric, emfatic.

DITLEVSEN [didleusən], **Tove Irma Margit** (1918—1976), scriitoare daneză. Romane de sensibilă analiză psihologică, cu accente de critică socială, evocând experiențele unor tineri în peisajul marilor orașe („Strada copilăriei", „Camera lui Guillaume").

DITRĂU 1. Pas în Carpații Orientali, în M-ții Giurgeu, la 1 036 m. alt. Asigură legătura între Depr. Giurgeu, și cele de pe valea Bistricioarei (Bilbor, Borsec) pe un drum parțial modernizat. **2.** Com. în jud. Harghita; 6 628 loc. (1995). Expl. de min. complexe. Cariere de roci pentru constr. Cherestea. Stație de c.f.

DITROIT (< n. pr. *Ditrău*) s. n. Varietate de sienit care conține nefelin și sodalit. Se utilizează ca piatră de construcție.

DITTERSDORF, Karl Ditters von (1739—1799), violonist și compozitor austriac. Opere comice („Doctorul și farmacistul"), simfonii, concerte, muzică de cameră și bisericească. Între 1765 și 1769 a activat la Oradea.

DITZINA v. **Vicina.**

DIU v. **Damăn și Diu.**

DIURÉTIC, -Ă (< fr., lat.) s. n., adj. (Medicament natural sau de sinteză) care mărește secreția și eliminarea urinei (ex. cafeina, diuretina, teobromina, ceaiul din cozi de cireșe etc.).

DIUREZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *diureo* „a elimina prin urină") s. f. **1.** Proces fiziologic de producere și de eliminare a urinei, caracteristic mamiferelor. **2.** Creștere a cantității de urină.

DIURN, -Ă (< fr., lat.) adj. De zi, din timpul zilei. ✦ (BIOL.) Viețuitor (animal) care își desfășoară activitatea în cursul zilei. ✦ Referitor la intervalul de timp de 24 de ore (ex. rotația diurnă a Pământului).

DIURNĂ (< lat. *diurna*) s. f. Indemnizație zilnică acordată și plătită unui angajat pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de deplasarea sa în alte localități, în vederea rezolvării unor probleme de serviciu.

DIVAGA (< fr., lat.) vb. I intranz. A se îndepărta de la subiect; *p. ext.* a vorbi aiurea, a bate câmpii.

DIVAGARE (< *divaga*) s. f. **1.** Faptul de a divaga; divagație. **2.** Pendulare a cursului râurilor în câmpiile de subsidență, ca urmare a pantei reduse, a scufundării lente a terenului și a aluvionării puternice, din care rezultă meandre, belciuge, brațe părăsite, ostroave, renii, zone mlăștinoase etc.

DIVAGAȚIE (< fr.) s. f. Divagare **(1),** digresiune, elucrubație.

DIVALÉNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre un element chimic sau radical chimic) Care are valența doi. Sin. *bivalent.*

DIVAN (< tc.) s. n. **I.** Canapea lată, fără spătar, pe care se poate dormi. **II. 1.** (În Imp. Otoman) Sală în care se țineau ședințele consiliului principalilor demnitari. ✦ P. ext. Consiliu cu atribuții politice, administrative și juridice. **2.** (În

sec. 16—19 în Țara Românească și în Moldova) Denumire a Sfatului Domnesc; *p. ext.* adunare, ședință a acestuia. ✦ Sală, clădire în care se adunau membrii divanului. III. Culegere de versuri ale unui poet oriental.

DIVANURI AD-HOC v. **Adunări ad-hoc.**

DIVĂ (< it., fr.) s. f. Cântăreață sau artistă de teatru sau de cinema de notorietate.

DIVERGENT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (FIZ.; despre un fascicul de raze) A cărui secțiune crește pe măsura depărtării față de un punct de referință. ✧ *Lentilă d.* = lentilă care transformă fasciculele paralele sau convergente în fascicule divergente. **2.** (MAT.; despre un șir de numere) Care nu este convergent; (despre o serie) pentru care șirul sumelor parțiale nu converge. **3.** Fig. (Despre păreri, concepții etc.) Care se deosebesc; care sunt în contradicție, contradictorii.

DIVERGENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Deosebire, dezacord de păreri, de concepții etc.; *p. ext.* neînțelegere. **2.** (BIOL.) (În teoria evoluției) Separare a caracterelor specifice ale organismelor, în cursul evoluției lor, pe linii filogenetice diferite, ce își au originea într-un strămoș comun. Termenul a fost creat de Ch. Darwin în forma de *d. a caracterelor;* procesul apare, conform studiilor recente, ca rezultat al selecției disruptive și al izolării, fără a mai fi obligatoriu legat de concurența intraspecifică acută. **3.** (GEOGR.) Difluență. **4.** Însușirea de a fi divergent. ✦ (MAT.) Mărime scalară care caracterizează câmpurile de vectori, egală cu suma derivatelor parțiale ale componentelor vectorului în raport cu variabila corespunzătoare componentei, într-un punct dat.

DIVERS, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă caractere diferite; variat, felurit. ✧ *Fapt d.* = **a)** întâmplare banală, neînsemnată; **b)** (la pl.) rubrică de ziar care relatează, comentează succint evenimente și întâmplări cotidiene. ✦ (Substantivat, f. pl.) Probleme mărunte, de mică importanță. **2.** (La pl., precedând substantivul) Tot felul de ...; diferiți.

DIVERSIFICA (după fr. *diversifier*) vb. I tranz. A schimba, a face ceva să prezinte forme multiple și variate.

DIVERSIFICARE (< *diversifica*) s. f. **1.** Faptul de a diversifica. **2.** (EC.) Extindere a investițiilor unei firme prin intermediul mai multor companii care activează în domenii diferite. ✦ Cumpărare de valori diferite pentru diminuarea riscului de portofoliu al firmei.

DIVERSIFICAT, -Ă (< *diversifica*) adj. Care prezintă forme multiple și variate. ✧ (EC.) *Companie d.* = tip de holding prin care o corporație controlează mai multe firme, compania-holding nepărticipând însă la conducerea companiilor subsidiare.

DIVERSIONISM (< *diversiune*) s. n. Manifestare diversionistă; atitudine de diversionist.

DIVERSIONIST, -Ă (< *diversionism*) adj. De diversiune, care urmărește să provoace o diversiune. ✦ (Substantivat) Cei care provoacă sau încearcă să provoace o diversiune.

DIVERSITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Varietate, felurime. **2.** (BIOL.) Proprietate a ecosistemelor (măsurabilă prin indicele de **d.**) care exprimă relația dintre numărul speciilor și cel al indivizilor din fiecare specie. **D.** unui ecosistem este cu atât mai mare cu cât numărul indivizilor componenți este mai mare.

DIVERSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Încercare de a schimba cursul unei acțiuni, de a abate (creând probleme false) intențiile sau preocupările cuiva; abatere, deviere. **2.** (MILIT.) Acțiune realizată prin procedee specifice (distrugeri, sabotaje, propagandă) în scopul provocării de pierderi, întârzierii acțiunilor de luptă sau influențării moralului inamicului.

DIVERTICUL (< fr., lat.) s. n. (ANAT.) Cavitate saciformă, anatomică, patologică sau teratologică, ce comunică cu un conduct (canal) natural.

DIVERTISMENT (< fr.) s. n. **1.** Petrecere de scurtă durată; distracție **(1),** amuzament. **2.** (MUZ.; în sec. 18) Suită de piese instrumentale cu caracter diferit, asemănătoare partitei, serenadei etc. ✦ Secțiune mediană a fugii ca formă muzicală. **3.** (TEATRU) Interludiu **(2),** intermediu **(2).**

DIVIDE (< lat. *dividere*) vb. III tranz. și refl. A (se) împărți, a (se) diviza **(1).**

DIVIDEND (< fr., it., germ.; {s} lat. *dividendus* „care trebuie să fie împărțit") s. n. Parte a profitului net (cotă procentuală) al unei societăți pe acțiuni, repartizată anual acționarilor în funcție de capitalul subscris (valoarea nominală a acțiunilor), declarată oficial. ✧ *D. brut* = valoarea beneficiului de distribuit, declarată anual administrației fiscale, care servește ca bază de calcul al impozitului asupra unei societăți (firme). *D. net* = suma încasată efectiv de un acționar, reprezentând partea ce i se cuvine din beneficiul brut diminuat cu impozitul aferent. ✦ Parte ce revine fiecăruia dintre creditorii urmăritori din activul net al unui comerciant falit.

DIVIN, -Ă (< fr., lat.) **1.** Adj. Care aparține unei divinități, care provine de la Dumnezeu sau de la zei; în felul lui Dumnezeu sau al zeilor; dumnezeiesc, ceresc. ✦ Făcut pentru preamărirea lui Dumnezeu; bisericesc, religios. *Serviciu divin.* **2.** Fig. Înzestrat cu însușiri superioare; minunat, încântător, admirabil.

DIVINATORIU (< fr.) adj. Care se referă la divinație.

DIVINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Ghicire a viitorului sau dobândire a cunoașterii secrete prin anumite metode tradiționale (preziceri, oracole, cititul în globul de cristal, chiromanția, astrologia) bazate pe credința că asemenea informații apar în formele extraraționale de cunoaștere.

DIVINITATE (< fr., alt.) s. f. **1.** Calitatea de a fi divin; natură, esență divină. **2.** Dumnezeu. **3.** (La pl.) Zeii și zeițele păgânismului.

DIVINIZA (< fr.) vb. I. tranz. A iubi nespus de mult pe cineva; a adora, a idolatriza, a proslăvi. ✦ A considera ca divinitate **(2, 3).**

DIVIZA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) despărți în mai multe părți, a (se) divide; *p. ext.* a (se) separa, a (se) dezbina. ✦ Tranz. A trasa diviziuni pe un instrument de măsură. **2.** Tranz. A efectua operația aritmetică de împărțire; a împărți.

DIVIZARE (< *diviza*) s. f. Acțiunea, faptul de a diviza. ✦ Modalitate de reorganizare a persoanelor juridice. **D.** poate fi *totală,* când persoana juridică astfel reorganizată își încetează existența, întregul ei patrimoniu fiind transmis la două sau mai multe alte persoane juridice existente sau care iau astfel ființă; **d.** este *parțială,* când din patrimoniul unei persoane juridice (care nu-și încetează existența) se desprinde o parte ce se transmite, cu titlu universal, uneia sau mai multor alte persoane juridice existente sau care iau astfel ființă.

DIVIZIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate diviza **(1).** ✦ (Despre numere întregi, despre polinoame etc.) Care prezintă divizibilitate.

DIVIZIBILITATE (< fr.) s. f. Calitatea de a se putea împărți, de a fi divizibil. ✦ (MAT.) Proprietate a două numere întregi, a două polinoame etc. de a se împărți exact între ele (fără rest). ✧ *Divizibilitatea obligațiilor* = principiu de drept civil potrivit căruia drepturile de creanță și obligațiile corelative lor se divid de plin drept între creditori și/sau între debitori, atunci când aparțin/

incumbă mai multor persoane sau când sunt dobândite în comun printr-o transmisiune cu titlu universal. Inconvenientele acestui principiu pot fi înlăturate de părți prin stipularea *solidarității* sau a *indivizibilității*.

DIVIZIE (< rus.) s. f. **1.** Mare unitate tactică formată din brigăzi (regimente) și unități de divizie (batalioane și companii independente). După felul unităților de bază pot fi d. de infanterie, de tancuri, de artilerie etc. ✦ Comandamentul unei astfel de unități. **2.** Categorie de calificare a echipelor sportive.

DIVIZION (< rus.) s. n. Subunitate de artilerie sau de cavalerie care corespunde batalionului de infanterie.

DIVIZIONAR, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Monedă d.* = monedă (de obicei monedă bilon) a cărei valoare nominală reprezintă o fracțiune a unității bănești legale (ex. banul în raport cu leul, centul în raport cu dolarul, centima în raport cu francul etc.). **2.** Care ține de divizie (ex. companie **d.** de mitraliere). **3.** (MUZ.) Sistem ritmic bazat pe împărțirea proporțională a valorilor de durate, sunete și pauze, cu execuția strictă a acestora.

DIVIZIONISM (< fr., it.) s. n. **1.** Tehnică de aplicare a culorii pure în tușe alăturate, folosită de artiștii neoimpresioniști, menită să refacă forma pe retină. **2.** Mișcare artistică apărută în Italia, între 1885 și 1915, bazată pe principiul descompunerii culorii practicat de G. Seurat și P. Signac. Reprezentanți: G. Previati — teoreticianul mișcării —, A. Morbelli, G. Segantini, Pelizza da Volpedo etc. V. *neoimpresionism*.

DIVIZIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Împărțire, separare, divizare; *concr.* parte, fragment, fracțiune etc. rezultată prin divizare, despărțire **(3).** ✧ (EC.) *Diviziunea muncii* = împărțirea ansamblului muncii sociale în activități specializate. Se reflectă în împărțirea activităților pe ramuri și subramuri, între întreprinderi, între secții, ateliere, între muncitori, între muncitori și personalul tehnic ingineresc etc. Prin natura ei, presupune schimbul de activități dintre lucrători. *D. internațională a muncii* = diviziune a muncii ce se înfăptuiește în economia mondială prin specializarea unei țări sau a unui grup de țări în realizarea unui anumit gen de producție; constituie baza relațiilor de comerț exterior, de colaborare și cooperare economică și tehnico-științifică. **2.** (LOG.) Operație logică de împărțire, conform unor criterii stabilite, a genului în speciile sale (membrii **d.**). **3.** (BIOL.) *D. celulară* = mod de înmulțire a celulelor; are loc prin mitoză și amitoză. **4.** Fragment, unitate obținută prin împărțire. **5.** Linie marcată pe o scală funcțională sau pe cadranul unui instrument de măsură și care corespunde unei anumite valori a funcției sau a mărimii măsurate; intervalul sau valoarea intervalului dintre două astfel de linii vecine. **6.** (MAT.) Partiție a unui interval determinată de o mulțime crescătoare de puncte. ✧ *D. armonică* = patru puncte coliniare ce determină segmente proporționale.

DIVIZOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m., s. n. **1.** Adj. Care divide, care împarte. ✦ (TEHN.) *Cap d.* = mecanism care servește pentru stabilirea pozițiilor unghiulare succesive ale unor piese în timpul prelucrării la mașini-unelte (ex. la prelucrarea roților dințate și a canelurilor prin divizare). **2.** S. n. Număr întreg prin care se împarte exact un alt număr întreg. ✧ *D. comun* = număr care este divizor pentru două sau mai multe numere date. *D. prim* = număr prim ce este divizor. *D. propriu* = **d.** diferit de unu și de numărul însuși. *D. al lui zero* = element nenul al unui inel pentru care există un alt element nenul al inelului care, înmulțit cu primul, dă elementul nul pentru adunare. ✦ Împărțitor. **3.** S. n. *D. de frecvență* = circuit electric folosit pentru obținerea la ieșirea sistemului a unui semnal de frecvență egală cu o fracțiune din frecvența semnalului de la intrare. *D. de tensiune* = **a)** circuit electric constituit din elemente pasive (rezistoare, condensatoare) la ale căror borne se obține o tensiune electrică mai mică decât tensiunea aplicată la intrarea circuitului; **b)** aparat electric care conține un **d.** de tensiune **(a),** utilizat pentru obținerea la ieșire a unei fracțiuni determinate a tensiunii electrice aplicate la bornele de intrare.

DIVORȚ (< fr., lat.) s. n. **1.** Desfacere a căsătoriei prin hotărâre judecătorească; despărțire **(2). 2.** Fig. Dezacord, disensiune; ruptură.

DIVORȚA (< fr., it.) vb. I intranz. (Despre soți) A se despărți prin divorț.

DIVULGA (< fr., lat.) vb. I tranz. A da pe față, a dezvălui o taină; a destăinui **(1).** ✦ (DR.) A face cunoscute secrete de stat, economice, profesionale, privind interesele publice sau acte secrete unei persoane care nu are dreptul să le cunoască, ceea ce constituie o infracțiune.

DIX, Otto (1891—1969), pictor și gravor german. Prof. univ. la Dresda. De natură târziu expresionistă, opera sa poartă amprenta protestului social, a pacifismului („Vânzătorul de chibrituri", „Invalizi de război"); ulterior, se consacră subiectelor religioase („Saul și David", „Crucificarea").

DIXIELAND [dixilænd] (cuv. american) subst. Stil din epoca de început a jaz-ului. Distincția apare între **d.**, ca muzică practicată de albi și *new orleans*, care se aplică în mod special ansamblurilor de negri.

DIXTUOR (< fr.) s. n. (MUZ.) Ansamblu format din zece instrumentiști care execută împreună o compoziție muzicală; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu.

DIYARBAKIR, oraș în SE Turciei, pe Tigru; 381,1 mii loc. (1990). Expl. de min. de crom și cupru. Nod de comunicații. Centru agricol și comercial. Ind. de prelucr. a petrolului, electrotehnică, textilă și alim.

DIZAHARIDĂ (< fr. {i}) s. f. Combinație organică rezultată prin eliminarea unei molecule de apă dintre două molecule de monozaharide (ex. zahărul din sfeclă, zahărul din lapte etc.).

DIZENTERIE (< fr., lat.) s. f. Infecție acută, cu tendință de cronicizare, localizată în intestinul gros, provocată de germeni din grupul bacililor dizenteriei (**d.** bacilară) și caracterizată prin frecvente scaune diareice sanguinolente; pentru regiunile tropicale este caracteristică **d.** amibiană, produsă de un parazit patogen *(Amoeba disenteriae)*.

DIZENTERIFORM, -Ă (< fr.) adj. Care are aspectul dizenteriei, care este specific dizenteriei (ex. scaun **d.**).

DIZGRAȚIA (după fr. *disgracier*) vb. I tranz. A retrage cuiva bunăvoința, favoarea de care s-a bucurat.

DIZGRAȚIE (< it.) s. f. Pierdere a bunăvoinței, a favoarei (unui superior).

DIZGRAȚIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Lipsit de grație, de farmec; urât.

DIZIDENT, -Ă adj., s. m. și f. v. **disident, -ă.**

DIZOLVA (< it., lat.) vb. I tranz. și refl. **1.** (Despre zahăr, sare etc.) A (se) topi. **2.** A desființa, ca persoană juridică, o organizație, o asociație, o societate, o adunare etc.

DIZOLVANT (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care are proprietatea de a dizolva. ✦ Fig. Care dezorganizează, descompune. **2.** S. m. (CHIM.) Solvent[1].

DIZOLVARE (< *dizolva*) s. f. **1.** Proces de dispersare moleculară a unei substanțe solide, lichide sau gazoase în altă substanță (de obicei lichidă) cu formarea unei soluții. **2.** (EC.) Pierderea valabilității autorizației de funcționare a unor corporații la ordinul procuraturii, prin decizia acționarilor sau prin

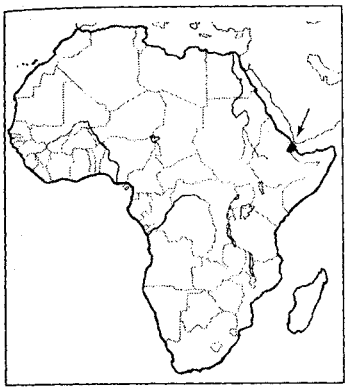

transformare. 3. (DR.) Mod tipic de încetare a unei persoane juridice de tip asociativ. Intervine de plin drept atunci când a expirat termenul pentru care persoana juridică a fost constituită, când scopul pentru care a fost constituită este realizat sau, dimpotrivă, devine imposibil de atins şi când numărul membrilor scade sub minimul prevăzut de lege.

DIZOLVAT, -Ă (< *dizolva*) adj., s. m. 1. Adj. Dispersat molecular în altă substanţă. 2. S. m. Substanţă care se dizolvă; solvat; solut.

DJABR [dʒabr], **Djamil** (*n.* 1924), scriitor libanez. Reprezentant al tendinţei existenţialiste în literaturile arabe moderne („După furtună", „Neliniştе").

DJAGHATAIZI, dinastie mongolă, coborâtoare din Djaghatai, fiul lui Ginghis Han; a domnit în Asia Centrală din 1227 până la sfârşitul sec. 17. După cucerirea Asiei Centrale de către Timur Lenk (1365), s-a menţinut doar în Mongolia şi în Kashgaria.

DJALĂL [dʒalăl] **AD-DIN RUMÎ** (1207—1273), poet persan. Întemeietor al ordinului de dervişi Maulawi. Poemul „Mathnawi", gazeluri, rubaiate.

DJAMBUL [dʒămbul], oraş în S Kazahstanului; 312,3 mii loc. (1991). Ind. chim., alim., mat. de constr. Centru cultural. S-a mai numit *Aulie-Ata* şi *Mirzoian.*

DJAMI [dʒami], **Abdurrahman Nureddin bin Ahmad** (1414—1492), poet clasic şi erudit persan. Adept al sufismului. Creaţia sa lirică cuprinde trei divanuri conţinând gazeluri şi poeme cu caracter simbolic şi religios („Iusuf şi Zuleika"). Proză alegorică („Baharestan").

DJEBAR [dʒebar], **Assia** (pseud. *Fatmei Zohra Imalayene*) (n. 1936), scriitoare algeriană. Romane consacrate prefacerilor sociale din Algeria („Copiii lumii noi", „Femei din Alger în apartamentul lor").

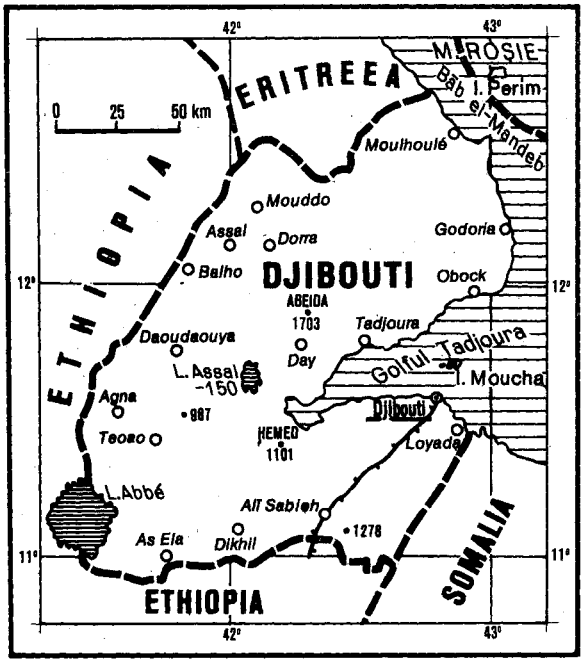

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Districte („Cercles")	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1982)	Capitala
Ali-Sabieh	2 400	15 000	Ali-Sabieh
Dikhil	7 200	30 000	Dikhil
Djibouti	600	200 000	Djibouti
Obock	5 700	15 000	Obock
Tadjoura	7 300	30 000	Tadjoura

DJEMDET-NASR, cultură materială dezvoltată în Mesopotamia antică, în milen. 4—3 î.Hr. Denumită astfel după numele localităţii irakiene **D.-N.**, aflată în apropiere de Kish.

DJERBA [dʒerbă] v. **Jerba.**

DJÉRID [dʒerid] sau **CHOTT** [şot] **JÉRID** v. **Jérid.**

DJEZKAZGAN, oraş în partea central-vestică a Kazahstanului; 111,1 mii loc. (1991). Nod de c.f. Expl. de min. de cupru (unul dintre cele mai mari zăcăminte din lume). Combinat metalurgic pentru flotaţia cuprului. Hidrometalurgie.

DJIBOUTI [dʒibuţi] **1. Republica ~ (République de ~ / Jumhūriyah Jībūtī),** stat în E Africii; 23,2 mii km^2; 565 mii loc. (1993). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniţi 96%), creştină (4%). Cap.: *Djibouti.* Este împărţită în cinci districte (cercles). Relief de platouri vulcanice joase (400—500 m) dominate de culmi ce trec de 1 000—1 500 m (alt. max.: 2 063 m, vf. Mousâ'alli). Partea central-nordică este ocupată de depresiunea tectonică Assal, ce coboară sub nivelul mării (—155 m). Climă tropicală aridă, cu precipitaţii reduse (180 mm/an). Vegetaţie de semideşert, cu plante xerofite. Creşterea seminomadă a animalelor: ovine (420 mii capete, 1991), caprine (504 mii capete, 1991), cămile, asini. Legumicultură. Pescuit de bureţi şi perle. Energie electrică (202 mii. kWh, 1990). Mici întreprinderi ale ind. uşoare şi alim.; extracţia sării marine. Intens comerţ de tranzit. C.f. (1989): 106 km. Căi rutiere (1989): 3 067 km. Flota comercială: 350 mii t.d.w. (1990). Moneda: 1 Djibouti franc = 100 centimes. Export: cafea, sare, piei, perle. Import: produse alim. şi agricole, combustibili, utilaje, lemn, produse chimice ş.a. — *Istoric.* Populat din Evul Mediu de triburile *issa*

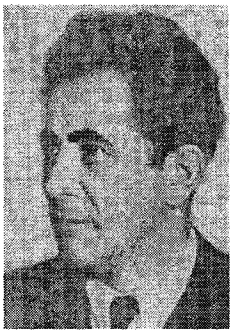

Milovan Djilas

(aparținând populației somaleze) și *afar* (din etnia etiopiană dankali), terit. **D.** este transformat, în 1896, în colonie franceză, sub numele de Coasta Franceză a Somalilor. În 1946 primește statut de terit. de peste mări al Franței. În 1967 obține autonomie internă și își schimbă denumirea în Teritoriul Francez al Populațiilor Afar și Issa. La 27 iun. 1977 și-a proclamat independența sub numele actual. Prin referendumul din 1992 este adoptată noua Constituție, care instituie un pluripartidism limitat. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament unicameral (Camera Deputaților), iar cea executivă de președinte și de Consiliul de Miniștri. **2.** Cap. Rep. **D.**, port la G. Aden; 329,3 mii loc. (1991). Aeroport internațional. Prelucr. petrolului. Reparații navale. Export de cafea, piei, semințe oleaginoase. Este legată printr-o cale ferată (realizată în 1917) de Addis Abeba (Ethiopia). Port liber.

DJIHAD v. **Jihad.**

DJILAS, Milovan (1911—1995), scriitor și om politic muntenegrean. Membru al partidului comunist (din 1932). Alături de *Tito*, a condus rezistența antigermană în al doilea război mondial. A ocupat importante funcții de partid și de stat în Iugoslavia. În 1954, acuzat de revizionism și „deviaționism burghez", **D.** a demisionat din partid. A denunțat necruțător sistemul de guvernare comunist. Arestat și deținut (1956—1961; 1962—1966). Reabilitat în 1989. Op. pr.: „Convorbiri cu Stalin", „Noua clasă", „Tito, prietenul meu, dușmanul meu".

DJINN (cuv. arab) s. m. (În mitologia musulmană) Denumire dată duhurilor, în special celor rele.

DJOSER v. **Zoser.**

DJUVARA, Alexandru G. (1858—1913, n. București), om politic liberal român; publicist. Orator de mare talent. A editat ziarele „L'Etoile Roumaine" și „La Liberté Roumaine". De mai multe ori ministru.

DJUVARA, Mircea (1886—1945, n. București), jurist, diplomat și filozof român. M. coresp. al Acad. (1936), prof. univ. la București, Haga, Roma, Paris. Specialist în filozofia dreptului și sociologia juridică. Adversar al pozitivismului, a conceput dreptul în funcție de un sistem de relații, a fundamentat ideea de justiție și necesitatea apărării sale împotriva forței, urmărind coerența logică a scopurilor într-o societate („Le fondement du phénomène juridique", „Teoria generală a dreptului", „Drept rațional, izvoare și drept pozitiv").

DŁUGOSZ [duugoș], **Jan** (1415—1480), istoric și diplomat polon. Principala sa lucrare, „Historia Poloniae" (până la 1480), cuprinde informații prețioase privind istoria românilor.

DMITRI IVANOVICI DONSKOI, mare cneaz al Vladimiruiui și Moscovei (1350—1389). A întărit poziția Moscovei ca hegemon între cnezatele rusești și a înfrânt la Kulikovo (1380) oastea tătarilor, condusă de hanul Mamai.

DNA v. **ADN.**

DNEPRODZERJINSK [dñieprədzirjînsc] v. **Kamenskoe.**

DNEPROPETROVSK [dñieprəpitrofsc] v. **Ekaterinoslav.**

DO (< fr. *ĭi*) s. m. invar. (MUZ.) Una dintre cele șapte denumiri simbolice ale sunetelor muzicale, corespunzătoare notației literale C, și care în trecut se numea *ut.* ✦ Denumirea uneia dintre cheile muzicale.

DOAGĂ (lat. *doga*) s. f. Fiecare dintre piesele din lemn plate, uneori curbate, care formează corpul unor vase (butoaie, putini, vedre etc.).

DOAMNĂ (< lat. *dom(i)na*) s. f. **1.** Termen de politețe întrebuințat de sine stătător ori înaintea numelui sau titlului unei femei (căsătorite) căreia cineva i se adresează sau despre care se vorbește. ✧ *D. de onoare* = femeie (din înalta societate) aflată în serviciul unei prințese, al unei regine etc. ✦ Soție. **2.** (Înv.) Soție a unui domn **(2).** ✦ Stăpână a unei case, a unei moșii.

DOAR (DOARĂ) (lat. *de-hora*) adv. **1.** Numai. **2.** Vezi bine, cum se știe; desigur. *Doar nu ți-am făcut nimic.* **3.** Poate, probabil. ✧ Expr. *Fără doar și poate* = fără nici o îndoială; neapărat, sigur, precis. ✦ În speranța că ... ✧ Expr. *Într-o doară* = la noroc, la întâmplare, pe nimerite.

DOBA, com. în jud. Satu Mare; 2 650 loc. (1995).

DOBÂNDĂ (< *dobândi*) s. f. Preț (taxă) al serviciului de creditare pe care debitorul îl plătește creditorului, stabilit ca o cotă procentuală din suma împrumutată; volumul **d.** depinde de suma creditată, timpul de imobilizare a mijloacelor bănești, rata **d.** (exprimată în procente); *d. simplă* este proporțională cu timpul și mărimea creditului, spre deosebire de *d. compusă* care are o creștere exponențială în raport cu timpul de imobilizare a sumei creditate. ✧ *D. fixă* = **d.** a cărei rată rămâne constantă pe toată perioada de rambursare. *D. variabilă* = **d.** a cărei cotă se modifică în funcție de evoluția pieței ratei **d.** *D. negativă* = **d.** încasată de debitor (este o măsură de limitare a importului de capital). *D. statutară* = cotă procentuală din valoarea nominală a unei acțiuni pe care acționarii unei societăți au dreptul să o primească ca prime dividente. *D. preferențială* = rată a **d.**, percepută la creditele în cont curent, constituind baza de calcul pentru stabilirea celorlalte genuri de **d.**

DOBÂNDI (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A câștiga, a agonisi (prin muncă); a realiza. **2.** A primi, a căpăta, a obține. **3.** (Înv.) A cuceri (o cetate, un ținut etc.).

DOBÂRCENI, com. în jud. Botoșani; 2 606 loc. (1995).

DOBÂRLĂU, com. în jud. Covasna; 2 292 loc. (1995).

DOBERMAN (< germ.) s. m. Rasă de câini originară din Thuringia, de talie mijlocie (60—70 cm, 20—26 kg), cu corp musculos, păr scurt, negru, gri-albăstrui, maro-închis, cu nuanțe distinct localizate ruginii; inteligent, viguros, rapid, excelent pentru pază, companie, apărare.

DÖBLIN, Alfred (1878—1957), scriitor german. Principal reprezentant al romanului expresionist, influențat de psihologismul suprarealist. Preocupat de interferența dintre mit și istorie, politică și credință, social și transcendent, cu experimente în domeniul formei („Cele trei salturi ale lui Wang-lun", „Lupta lui Wadzek cu turbina de aburi", „Wallenstein", „Berlin, Alexanderplatz", „Călătorie spre destin").

DOBORÎ (< sl.) vb. IV tranz. **1.** A răsturna, a culca, a prăvăli la pământ, a face să cadă (o ființă sau un lucru). **2.** A înfrânge, a răpune; *fig.* a copleși. **3.** (SPORT) A depăși (recordul existent).

DOBRA 1. Com. în jud. Dâmbovița, pe Ialomița; 3 694 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Hunedoara; 3 583 loc. (1995). Stație de c.f. Expl. de calcar. Prelucr. lemnului. Biserică (sec. 15), cu picturi murale din 1766.

DOBRA, Alexandru (1794—1870, n. sat Şopteriu, jud. Bistriţa-Năsăud), primul episcop greco-catolic al Lugojului, consacrat în 1855. A lăsat un însemnat fond pentru scopuri culturale.

DOBRA, Petru (1817—1849, n. Zlatna), avocat român. Prefect în oastea lui Avram Iancu. A dus tratative cu Dragoş, trimisul lui Kossuth, la Abrud în apr./mai 1849; arestat şi împuşcat de unguri.

DOBRAN, Ion C. D. (n. 1919, sat Văleni-Podgoria, jud. Argeş), aviator român. S-a distins, în cadrul Flotilei 1 Vânătoare, în luptele de pe Frontul de Est (1943—1944), iar în funcţia de comandant al Escadrilei 41, pe Frontul de Vest (1944—1945), îndeplinind pe ambele fronturi 330 de misiuni de luptă.

DOBRE, Aurelia (n. 1972, Bucureşti), gimnastă română. Campioană mondială absolută (Rotterdam, 1987), fiind singura sportivă din România ce deţine acest titlu până în prezent. Campioană mondială la bârnă şi pe echipe (1987).

DOBRENI, com. în jud. Neamţ; 3 541 loc. (1995). Mânăstirea Horaiţa (1725).

DOBRESCU, Demetru I. (1871—1948, n. Jilava, Ilfov), jurist şi om politic român. Membru al Partidului Naţional-Ţărănesc. Primar al Capitalei (1929—1934).

DOBRESCU, Dumitru (n. 1927, Bucureşti), farmacist şi medic român. M. coresp. al Acad. (1992), prof. univ. la Bucureşti. Lucrări privind efectele adverse ale medicamentelor (autor al conceptului de „farmacoepidemiologie"); cercetări originale, la scară moleculară, privind ulcerul gastro-duodenal. A conceput şi realizat medicamente antiulceroase, psihoenergizante, anticonvulsivante etc.

DOBRESCU, Emilian (n. 1933, Bucureşti), economist român. Acad. (1990), prof. univ. la Bucureşti. Lucrări consacrate problemelor dezvoltării economice: doctrine, metode de analiză şi predicţie („Ritmul creşterii economice", „Corelaţia dintre acumulare şi consum", „Macromodelarea şi tranziţia la economia de piaţă").

DOBRESCU, Nicolae (1874—1914, n. sat Celeiu, înglobat în oraşul Corabia), istoric român al Bisericii. M. coresp. al Acad. (1911), prof. univ. la Bucureşti. Studii despre Biserica ortodoxă română („Întemeierea mitropoliilor", „Istoria bisericii române în Oltenia"). Manuale pentru seminarii şi licee.

DOBRESCU-ARGEŞ, Constantin (1859—1903, n. Muşăteşti, jud. Argeş), om politic român. A înfiinţat prima partidă ţărănească din România (1895); a condus şi a editat mai multe publicaţii pentru ţărani.

DOBREŞTI 1. Com. în jud. Argeş; 1 934 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Bihor; 6 071 loc. (1995). Expl. de bauxită (Luncasprie). **3.** Com. în jud. Dolj; 2 746 loc. (1995).

DOBREŢU, com. în jud. Olt; 1 521 loc. (1995).

DOBRIAN, Vasile (n. 1912, sat Rod, jud. Sibiu), grafician şi pictor român. A colaborat la revistele „Cuvântul liber", „Şantier". Xilogravuri policrome („Pâine şi flori", „Moara de aur"). Compoziţiile geometrice şi cromatica lipsită de echivoc, vădesc un temperament echilibrat şi lucid.

DOBRIN, com. în jud. Sălaj; 1 880 loc. (1995).

DOBRIN, Nicolae (n. 1947, Piteşti), fotbalist român. Component al echipei F.C. Argeş peste 20 de ani. Titlul de cel mai bun fotbalist al României în anii 1966, 1967, 1971. Maestru al driblingului, al execuţiei pasei şi al loviturilor libere.

DOBRINESCU, Valeriu Florin (n. 1943, sat Ianca, jud. Brăila), istoric român. Contribuţii privind istoria contemporană a României şi relaţiile internaţionale („Relaţii româno-engleze, 1914—1933", „România şi organizarea postbelică a lumii, 1944—1947").

DOBROEŞTI, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe stg. râului Colentina; 6 137 loc. (1995).

DOBROGEA 1. Podişul Dobrogei, mare unitate de podiş în SE României, între Dunăre la V şi N, Delta Dunării la NE, ţărmul Mării Negre la E şi graniţa cu Bulgaria la S, suprapusă peste trei subunităţi structurale, diferite atât prin fundament, cât şi prin cuvertura sedimentară de supr.: **I. Podişul Dobrogei de Nord,** situat între valea Dunării la V şi N, Delta Dunării la NE, complexul Razim-Sinoe la E şi aliniamentul văilor Peceneaga-Slava la S (cu înălţimi de 150—450 m), reprezintă o asociere de trei subunităţi morfostructurale, bine diferenţiate între ele: *M-ţii Măcinului, Dealurile Tulcei, Depr. Naibant şi Pod. Babadag.* Fundamentul este constituit din formaţiuni paleozoice, străbătute de mase granitice, acoperite de depozite calcaroase, grezoase, argiloase, triasice şi cretacice. Importante zăcăminte de pirite cuprifere (Altân Tepe) şi baritină (Somova); roci de constr. (granite, porfire, calcare). Păduri de stejar în amestec cu gorun, tei alb, jugastru etc. Pomicultură; viticultură (podgoria Niculiţel). **II. Podişul Dobrogei Centrale** sau **Pod. Casimcea,** situat între aliniamentele văilor Peceneaga-Slava la N, ţărmul Mării Negre la E, Pod. Carasu la S şi Dunăre la V, este constituit predominant din şisturi verzi în fundament, care adeseori apar la supr., peste care stau formaţiuni jurasice şi cretacice, fiind un pod. de eroziune, cu înălţimi de 150—320 m, fragmentat pe direcţie NV—SE de râul Casimcea. Masivele calcaroase, resturi ale unei bariere de corali din Jurasic, rămase la supr. sub forma unor martori de eroziune pe aliniamentul Hârşova — Crucea — Gura Dobrogei, cheile, dolinele şi peşterile din această zonă dau o notă de diversitate în peisaj. Cuprinde mai multe subunităţi: *Pod. Casimcei* — propriu-zis, *Pod. Hârşovei* şi *Pod. Istriei.* **III. Podişul Dobrogei de Sud,** cuprins între Dunăre la V, Pod. Dobrogei Centrale la N, ţărmul Mării Negre la E şi graniţa cu Bulgaria la S, corespunde în fundament soclului rigid de platformă, format din şisturi cristaline mezometamorfice, peste care sunt extinse depozite de gresii şi calcare mezozoice şi neogene, acoperite de o cuvertură de loess care conferă pod. un caracter structural tabular. C. 2/3 din supr. este drenată de bazine hidrografice care sunt tributare în cea mai mare parte Dunării. Unele diferenţieri geomorfologice permit împărţirea Pod. Dobrogei de Sud în patru subunităţi: *Pod. Medgidiei* cu *Pod. Dorobanţului, Pod. Oltinei, Pod. Negru Vodă* şi *Pod. Cobadin.* Vegetaţie de stepă cu procent ridicat de plante termofile. Viticultură (podgoriile Murfatlar, Ostrov). **2.** Prov. istorică în SE României, între Dunăre şi Marea Neagră. Terit. **D.,** locuit din Paleoliticul mijlociu, a fost populat din milen. 2 î.Hr. de strămoşii geto-dacilor. Coloniştii greci au întemeiat în sec. 7—6 î.Hr. pe litoralul Mării Negre coloniile Histria, Callatis, Tomis. În sec. 1 î.Hr. a intrat în componenţa statului lui Burebista, apoi a Imp. Roman şi Bizantin (până în sec. 7). Reintrată sub dominaţia bizantină (din 971), **D.** a fost menţinută cu greu de către aceştia (sec. 10—13), fiind invadată de pecenegi, uzi şi bulgari. În sec. 14, în **D.** s-a constituit o formaţiune politică de sine stătătoare, condusă, pe rând, de Balica, *Dobrotici* (din c. 1348) şi *Ivanco* (din c. 1386). A făcut parte din Ţara Românească în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân. Sub stăpânire turcească (1417—1878). În urma Războiului de Independenţă din 1877—1878, Congresul de la Berlin (1878) a recunoscut independenţa României şi restabilirea autorităţii statului român asupra **D.** de Nord. Prin Pacea

de la București (1913), ce punea capăt celui de-al doilea Război Balcanic, partea de S a **D.** (Cadrilaterul) a intrat în componența statului român. În 1940, prin Tratatul de la Craiova, România a fost silită să cedeze Cadrilaterul Bulgariei.

DOBROGEAN, -Ă (< *Dobrogea*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană din Dobrogea. **2.** Adj. Care aparține Dobrogei, care se referă la Dobrogea sau la populația ei.

DOBROGEANU-GHEREA v. **Gherea.**

DOBROLIUBOV, Nikolai Aleksandrovici (1836—1861), critic literar și publicist rus. Fondator al „criticii reale" care descifrează în opera literară realitatea socială („Ce este oblomovismul", „Împărăția întunericului").

DOBROMIR, com. în jud. Constanța; 2 535 loc. (1995). Expl. de calcar. Pomicultură. Până în 1968 s-a numit *Dobromiru din Vale.*

DOBROMIR din Târgoviște (sec. 16), zugrav român. A pictat bisericile mănăstirilor Dealu, Bistrița și Curtea de Argeș. Stilul său se impune prin caracterul solemn, somptuozitate și construcția geometrizantă.

DOBROSLOVENI, com. în jud. Olt, pe Teslui; 3 916 loc. (1995). Pe terit. satului Rești au fost descoperite ruinele orașului roman *Romula* (sec. 2—3 d.Hr.).

DOBROTEASA, com. în jud. Olt; 2 178 loc. (1995).

DOBROTEȘTI, com. în jud. Teleorman; 5 473 loc. (1995). Biserică (1753).

DOBROTICI, conducător (despot) al Dobrogei (c. 1348—c. 1386). A purtat lupte cu genovezii așezați la gurile Dunării și a intervenit în luptele dinastice din Imp. Bizantin în scopul consolidării și lărgirii stăpânirilor sale; de la el ar proveni numele *Dobrogei.*

DOBROVĂȚ, com. în jud. Iași; 2 577 loc. (1995). Centru de expl. a lemnului. Mănăstire de maici, cu biserică (cu hramul Pogorârea Duhului Sfânt) ctitorită de Ștefan cel Mare (1503—1504). Picturi murale interioare (1527—1531) cu un remarcabil tablou votiv care îi reprezintă pe Ștefan cel Mare, Bogdan III și Petru Rareș.

DOBROVSKY, Josef (1753—1829), filolog și istoric literar ceh. Întemeietorul filologiei slave moderne („Studii asupra vechilor dialecte ale limbii slave", „Istoria limbii și literaturii cehe").

DOBRUN, com. în jud. Olt; 3 336 loc. (1995). Reșed. com. este satul *Osica de Jos.*

DOBZHANSKI [dɔbja:nski], **Theodosius** (1900—1975), biolog american de origine rusă. Prof. la Universitatea Columbia. A studiat diversificarea genetică a populațiilor de drosofila în natură, efectele selecției asupra mutațiilor acestora. A descoperit bazele cromozomiale ale formării noilor specii. Lucrări privind rolul fondului genetic în evoluția populațiilor, inclusiv a omului.

DOC[1] (< engl.) s. n. Țesătură de bumbac mai groasă, din care se confecționează obiecte de îmbrăcăminte, prelate etc.

DOC[2] (< fr., lat.) s. n. **1.** Ansamblu de construcții portuare și de instalații (bazine, magazii, macarale, linii de cale ferată etc.), care, împreună cu serviciile tehnice și administrative aferente, servesc la încărcarea, descărcarea și depozitarea mărfurilor într-un port. **2.** Construcție specială în șantierele navale, echipată cu instalații pentru ridicarea și lăsarea la apă a navelor, care servește la executarea unor lucrări de reparații sau de întreținere a corpului acestora. ✧ *D. plutitor* = **d.** constituit dintr-un corp plutitor, destinat lucrărilor de reparație a navelor. *D. uscat* = bazin îngropat, deschis la partea superioară, prevăzut cu instalații care permit evacuarea apei din interiorul lui după introducerea navei, în care se efectuează lucrări de reparație.

DOCAR (< engl.) s. n. Trăsură mică și ușoară pe două sau pe patru roți folosită la transportul persoanelor.

DOCENT (< germ.) s. m. **1.** (În unele țări) Grad didactic (onorific) în învățământul superior, corespunzător aceluia de conferențiar; persoană având acest grad. **2.** *Doctor d.* v. *doctor.*

DOCENTIȘTI ([s] gr. *dokeo* „a părea, a da impresia") s. m. pl. Grupare eretică creștină primară, constituită pe baza credinței că Iisus a avut doar un trup aparent, negându-i astfel suferința pe cruce, dar recunoscându-i divinitatea. Erezia se regăsește și în Islam.

DOCENȚĂ (< *docent*) s. f. Titlu și funcția de docent (1); examen pentru obținerea acestui titlu.

DOCHIA (BABA DOCHIA) (în mitologia românească), semidivinitate meteorologică. După mitul principal, **D.** era o bătrână care a plecat cu oile la munte îmbrăcată cu nouă cojoace. Vremea încălzindu-se, ea și-a lepădat în fiecare zi câte un cojoc, dar în ultima zi un îngheț brusc a transformat-o în stană de piatră împreună cu turma. În concepția populară, cele nouă zile, numite *Zilele Babei* sau *Babele* (corespunzând perioadei 1—9 martie) sunt capricioase și fac trecerea de la iarnă la primăvară.

DOCHER (< fr., engl.) s. m. Muncitor care lucrează în docuri la încărcatul și la descărcatul vapoarelor.

DOCIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care se supune cu ușurință, fără să protesteze; ascultător, maleabil.

DOCILITATE (< fr., lat.) s. f. Însușirea de a fi docil.

DOCIMAZIE (< fr. [i]; [s] gr. *dokimasia* „verificare, examen") s. f. Examen de laborator folosit în medicina judiciară pentru precizarea stării unui organ în momentul morții (ex. **d.** hepatică).

DOCIMOLOGIE (< fr., gr.) s. f. (PEDAG.) Studiul metodelor de selecție (teste, examene, concursuri etc.) și de notare a elevilor, în scopul perfecționării acestora și formării unei tehnici de examinare.

DOCLIN, com. în jud. Caraș-Severin; 2 128 loc. (1995). Expl. de nisip. Centru viticol (satul Tirol). Stație de c.f.

DOCT, -Ă (< fr., lat.) adj. Învățat, erudit.

DOCTOR (< germ., fr., lat.) s. m. **1.** Medic. **2.** Titlu științific acordat de o instituție de învățământ superior sau de un institut academic; persoană având acest titlu. ✧ *D. docent* = cel mai înalt titlu științific care se acordă doctorilor **(2)** cu o activitate științifică valoroasă și îndelungată. *D. honoris causa* = titlu onorific acordat unor mari personalități din domeniul vieții social-politice, culturale, științifice etc. **3.** (REL.) *D. al Bisericii* (lat. *doctor ecclesiae*) = titlu atribuit celor mai mari teologi și apologeți creștini, începând cu „Părinții Bisericii" (Ioan Hrisostom, Augustin, Toma d'Aquino ș.a.). *D. al Legii* = interpret al Legii Sacre a iudeilor. **4.** (Fam.) Persoană foarte pricepută într-un anumit domeniu; maestru.

DOCTORAL, -Ă (< fr.) adj. (Despre atitudini, ton) Pedant, afectat.

DOCTORAND, -Ă (< germ.) s. m. și f. Persoană care își pregătește doctoratul.

DOCTORAT (< fr., germ.) s. n. Stagiu de calificare științifică superioară, efectuat după terminarea studiilor universitare, în vederea obținerii titlului de doctor în științe și constând în trecerea unor examene pregătitoare, susținerea unor referate și a unei lucrări (teze).

DOCTORIE (< *doctor*) s. f. Medicament.

DOCTORIȚĂ (< *doctor*) s. f. Femeie medic.

DOCTORIZARE (< *doctor*) s. f. Tratare a benzinelor de distilare primară și

de cracare cu o soluție alcalină de plumbit de sodiu și floare de suf, în scopul transformării mercaptanilor în disulfuri organice (substanțe inactive și necorosive).

DOCTOROW [dɔctərəv], **Edgar Lawrence** (n. 1931), scriitor american. Romane evocând personalități, evenimente și „cazuri" celebre din istoria americană, printr-o suprapunere a realului și imaginarului („Bun venit în vremuri grele", „Cartea lui Daniel", „Ragtime").

DOCTRINAR, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **I.** Adj. Care aparține unei doctrine, privitor la o doctrină. **II.** S. m. și f. **1.** Persoană care formulează sau susține o doctrină. **2.** Adept al unor păreri preconcepute, al unor sisteme dogmatice.

DOCTRINĂ (< fr., lat.) s. n. **1.** Ansamblu de principii sau credințe despre Univers, despre istorie etc., constituind un sistem de învățământ religios, filozofic, politic etc., acceptate ca reguli de gândire sau de conduită. ✦ Ansamblul principiilor într-o ramură a cunoașterii. **2.** Învățătură formulată și susținută de un maestru sau de o școală (ex. d. platoniciană despre nemurirea sufletului). **3.** Teorie susținută sau contrazisă de evidență, propusă spre acceptare. **4.** Ansamblul principiilor în baza cărora conducerea unui stat își propune să acționeze în anumite domenii (politica externă, politica drepturilor omului etc.). **5.** Corp de idei, teze, principii și modele politice adoptate de un partid politic pentru elaborarea unei concepții de guvernare (ex. d. liberală, socialistă, social-democrată, național-democrată, fascistă etc.).

DOCUMENT (< fr., lat.) s. n. **1.** Înscris de proveniență publică sau particulară prin care se atestă un fapt, se conferă ori se recunoaște un drept, o obligație etc. ✦ (CONT.) Act scris prin care se dispune ori se constată executarea unei operații economice, financiare etc. ✧ *D. primar* = primul document în care se reflectă o operație sau se atestă ceva în cadrul unui sistem de documente (ex. chitanță, bon de materiale, proces-verbal de recepție etc.). ✧ *D. justificativ* v. *justificativ*. **2.** Text scris sau tipărit, inscripție, fotografie, monument etc. servind la cunoașterea unui fapt prezent sau trecut.

DOCUMENTA (< fr.) vb. I refl. A se informa temeinic (pe bază de documente).

DOCUMENTAR, -Ă (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care servește la documentare;

Traian Doda

care are valoare de document. **2.** S. n. Film, scriere care prezintă fapte reale.

DOCUMENTARE (< *documenta*) s. f. **1.** Acțiunea de a se documenta. **2.** Știința înregistrării, organizării și diseminării cunoștințelor specializate.

DOCUMENTARIST (< *documenta*) s. m. Specialist în domeniul documentării **(2)**.

DOCUMENTAT, -Ă (< *documenta*) adj. **1.** Dovedit, susținut pe bază de documente. **2.** Întemeiat pe documente; *p. ext.* bine informat.

DOCUMENTAȚIE (< fr.) s. f. Totalitatea informațiilor, a documentelor relative la o problemă sau la un domeniu de activitate.

DODA, Traian (1822–1895, n. sat Prilipeț, jud. Caraș-Severin), general român care a servit în armata austro-ungară. A participat la războaiele Austriei împotriva Italiei (1859) și împotriva Prusiei (1866). A susținut cauza românilor din Banat și Transilvania.

DODECAEDRU (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *hedra* „bază") s. n. Poliedru cu douăsprezece fețe.

DODECAFONISM (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *phone* „sunet") s. n. Sistem atonal utilizând toate cele 12 sunete ale gamei cromatice, ilustrat de muzica compusă de A. Schönberg, care a pus la punct sistemul dodecafonic serial între anii 1908 și 1923, preluat cu anumite modificări de către elevii și succesorii săi și chiar de către el însuși.

DODECAFONIST (< fr. {i}) s. m. Persoană care compune lucrări muzicale folosind tehnica dodecafonismului.

DODECAGON (< fr., gr. *dodeka* „12" + *gonia* „unghi") s. n. Poligon cu douăsprezece laturi.

DODECANEZ, grup de ins. în arh. grecesc Sporadele de Sud, în M. Egee, în apropierea coastelor de SV ale Asiei Mici; 2,7 mii km²; c. 145 mii loc. (1981). Ins. pr.: Rodos, Samos, Astipálaia, Kálimnos, Kârpathos. Oraș pr.: *Rodos*. Relief muntos (1 434 m alt.), alcătuit din calcare și gnaise. Culturi de legume; măslini, tutun, citrice. Creșterea ovinelor și a caprinelor. Pescuit. Turism.

DODECAR (< ngr.) s. m. Monedă turcească de aur care a circulat și în Țările Române în sec. 19.

DODECASILAB (< fr., lat.) s. m. Vers de douăsprezece silabe.

DODECASILABIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre versuri) Care are douăsprezece silabe.

DODECASTIL (< fr.; gr. *dodeka* „12" + *stylos* „coloană") s. n. Edificiu (clădire, templu) care are fațada precedată de douăsprezece coloane.

DODERER [dɔdərər], **Heimito von** (1896–1966), scriitor austriac. Versuri expresioniste („Străduțe și peisaje", „Drum prin tenebre"), nuvele („Trompetele Ierihonului", „Sub stelele negre") și romane („Scara Strudlhof", „Demonii") care se remarcă prin rigoarea construcției și o nouă modalitate realistă („realismul magic").

DODOMA, cap. Tanzaniei (din 1974), situată în centrul țării, la 1 130 m alt.; 203,8 mii loc. (1988). Nod feroviar și rutier. Aeroport. Centru comercial și agricol. Prelucr. lemnului, pieilor și a produselor agricole (cereale, arahide, hrișcă, struguri). Muzeu geologic.

DODONA (în Grecia antică), celebru sanctuar și oracol, situat în orașul cu același nume din zona centrală a Epirului (NV Greciei). Dedicat lui Zeus, rivaliza ca importanță cu cel din *Delfi*.

DOESBURG [du:sbürh], **Theo van** (1883–1931), pictor și teoretician de

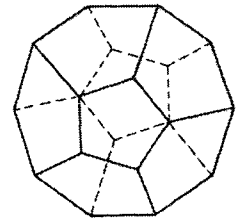

Dodecaedru

Dodecagon

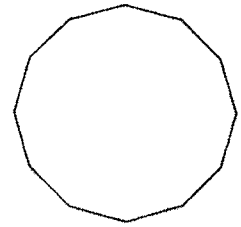

artă olandez. Inițial adept al neoplasticismului, de care se desparte ulterior, preconizând o artă mai dinamică, numită de el „elementarism" („Compoziție în alb și negru"). Lucrări teoretice („Clasic, baroc, modern", „Principiile fundamentale ale noii arte plastice").

DOFTANA, închisoare clădită între 1894 și 1897 în satul Telega (jud. Prahova), care a înlocuit vechea ocnă unde erau întemnițați răzvrătiții împotriva stăpânirii. Loc de detenție pentru legionari și comuniști. În urma cutremurului din noaptea de 9/10 nov. 1940, închisoarea s-a prăbușit. Refăcută, a devenit muzeu (până în 1990).

DOFTEANA, com. în jud. Bacău, la confl. râului Dofteana cu Trotușul; 10 555 loc. (1995). Expl. de nisipuri și de petrol. Prelucr. lemnului. Stație de c.f. Parc dendrologic (24 ha).

DOG (< engl.) s. m. Rasă de câini originară din Germania, de talie foarte mare (peste 80 cm, 50—70 kg), cu cap expresiv; blana cu păr scurt, des, lins, strălucitor, poate fi albăstruie, arămie, neagră, tigrată sau arlechin (pătată); rezistent, rapid, fără agresivitate nativă, excelent pentru pază.

DOGĂR (< *doagă*) s. m., s. n. **1.** S. m. Meșteșugar care se ocupă cu confecționarea vaselor din doage. **2.** S. n. Unealtă cu lama curbă, folosită la despicatul lemnelor pentru doage.

DOGĂRIE (< *doagă*) s. f. **1.** Atelier în care se confecționează vase din doage. **2.** Meseria dogarului.

DOGE (< it.) s. m. Titlu purtat de conducătorul politic ales, pe viață, al republicilor italiene Veneția (între sec. 8 și 1797) și Genova (din 1339; între 1528 și 1797, o dată la doi ani); persoană având acest titlu.

DOGGER, epoca mijlocie a Jurasicului, caracterizată prin amoniți, belemniți, lamelibranhiate, brahiopode și, din punct de vedere petrografic, prin roci calcaroase de culoare brună, oolitice și spatice, șisturi marnoase și argiloase.

DOGGER BANK [dɔgə bæŋc], banc de nisip cu direcția SV-NE, în partea centrală a Mării Nordului, în E coastelor Marii Britanii. Lungime: 259 km; lățime: 33 km. Ad. mării: 14,6—36,5 m. Pescuit intens (cod, heringi). Locul mai multor bătălii navale, dintre care cea mai importantă între englezi și germani (24 ian. 1915).

DOGI (< *doagă*) vb. IV. **1.** Tranz. A desface, a strica un butoi, o putină etc. făcute din doage. **2.** Refl. Fig. (Despre voce) A răguși.

DOGMATIC, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Care ține de dogme, privitor la dogme; care se sprijină pe dogme. **2.** Adj. Care are opinii bine întemeiate, pe care le consideră adevăruri absolute, exprimându-le categoric. **3.** S. f. (REL.) Parte a teologiei constituind o expunere sistematică despre adevărurile credinței religioase considerate ca revelate. **4.** S. m. și f. Adept al dogmatismului.

DOGMATISM (< fr.) s. n. **1.** Atitudine filozofică sau religioasă care se bazează pe o dogmă, respingând îndoiala și critica. **2.** Comportament al unei persoane dogmatice.

DOGMĂ (< fr., lat; gr. *dogma* „opinie, hotărâre") s. f. **1.** Sensul inițial: „ceea ce este bun". **2.** Termen specializat folosit de autorii clasici pentru a desemna învățăturile propuse de diferite școli filozofice sau decretele autorităților publice. **3.** (În sens religios) În perioada patristică, învățătura creștină în opoziție cu învățăturile filozofilor. În accepțiunea actuală creștină reprezintă adevărul religios stabilit de Biserică pe temeiul revelației divine, exprimând „regula fidei" sau „quae creditur", conținutul obiectiv, normativ și unitar al mărturisirii de credință. **4.** (În sens filozofic) Teorie admisă de o anumită școală filozofică (ex. d. școlii stoice). ✦ P. ext. (În sens peiorativ) Teză acceptată în mod necritic, neargumentată și neverificată de experiență.

DOGNECEA 1. M-ții ~, masiv muntos în NV M-ților Banatului, între văile Pogăniș la N și Caraș la S. Alt. max.: 617 m (vf. Culmea Mare). Alcătuit din fliș, șisturi sericito-cloritoase, argilo-bituminoase etc. **2.** Com. în jud. Caraș-Severin; 2 158 loc. (1995). Expl. min. de fier și plumb.

DOGOARE (< *dogori*) s. f. Căldură arzătoare; fierbințeală.

DOGORÎ (DOGORI) (< bg., scr.) vb. IV intranz. **I.** (Despre soare, foc) A răspândi căldură puternică. ✦ Tranz. A înfierbânta, a încinge ceva. **2.** (Despre oameni sau părți ale corpului lor) A fi aprins, înfierbântat de căldură, de emoție, de febră etc.

DOGORĂTOR, -OARE (< *dogori*) adj. Care dogorește; *canicular*, torid.

DOHA (ad-DAWHAH), cap. statului Qatar (din 1971), port la G. Persic; 236,1 mii loc. (1987, cu suburbiile). Aeroport internațional. Important centru comercial. Pescuit de perle. Prelucr. metalelor și a peștelui; rafinărie de petrol. Exportă pește și perle. Universitate. Vechiul nume: *Bida.*

DOHNÁNYI [dohna:ñi] **Ernö** (1877—1960), compozitor, pianist și dirijor ungur. Opere, muzică simfonică și de cameră, lucrări pentru pian. Interpret consacrat al muzicii lui Beethoven.

DOI, DOUĂ (lat. **dui, duae*) num. card. Număr natural, mai mare decât unu cu o unitate; baza sistemului binar de numerotație. ✧ Loc. *În* (sau *pe din*) *două* = în două bucăți (egale); (împărțit) în două părți egale. *Cu una, cu două* = fără dificultăți, ușor; repede. ✧ Expr. *Una și cu una fac două* = fără vorbă multă, scurt; limpede. ✧ (Adjectival) *Doi oameni.* ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Paragraful doi.* ✧ (Substantivat) *A scris un doi pe tablă.*

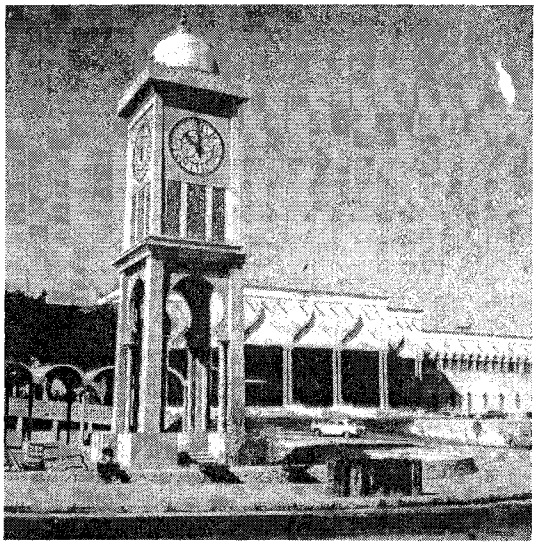

Doha

DOICĂ (< bg.) s. f. Femeie care alăptează (și îngrijește) copilul altei femei; nursă. ✦ Dădacă.

DOICESCU, Octav (1902—1981, n. Brăila), arhitect român. Acad. (1974), prof. univ. la București. Continuator al tradițiilor arhitecturii urbane românești; atent la plastica detaliului (Opera Română, cartierul de locuințe de lângă lacul Herăstrău, ansamblul Institutului Politehnic, toate la București).

DOICEȘTI, com. în jud. Dâmbovița, pe Ialomița; 4 921 loc. (1995). Termocentrală. Centru viticol. Stație de c.f. Ruinele unei reședințe brâncovenești; biserică (sec. 18).

DOILEA, DOUA (< *doi*) num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care se află între întâiul și al treilea. ✧ Loc. *A doua oară* = data următoare, cu altă ocazie. *A doua zi* = în ziua următoare. (Pop.) *De-al doilea* = **a)** (despre soți) din a doua căsătorie; **b)** (despre veri) care sunt fiii verilor primari.

DOIME (< *doi*) s. f. A doua parte dintr-un întreg; jumătate. ✦ (MUZ.) Subdiviziune a valorii de notă întreagă.

DOINAȘ (< *doină, doini*) s. m. Cântăreț de doine.

DOINAȘ, Ștefan Augustin (pseud. lui *Ștefan Popa*) (n. 1922, sat Caporal Alexa, jud. Arad), poet român. Acad. (1992). A făcut parte din Cercul literar de la Sibiu. Meditații despre condiția umană, evoluând de la lirismul baladesc la o poezie a emoției filtrate intelectual, în forme concentrate și riguroase, de tip clasic („Seminția lui Laokoon", „Ipostaze", „Hesperia", „Arie și ecou", „Lamentațiile"). Eseuri („Orfeu și tentația realului", „Poezie și modă poetică", „Măștile adevărului poetic"). Traduceri din Goethe, Hölderlin, Mallarmé, Valéry.

DOINĂ (probabil cuv. autohton) s. f. Specie a liricii populare și a folclorului muzical românesc, care exprimă un sentiment de dor, de jale, de dragoste, de revoltă etc. Din punct de vedere muzical, **d.** este un cântec bazat, în mare măsură, pe improvizație, folosind numeroase ornamente ritmic-melodice. Este cunoscută și sub numele de „horă lungă", „cântec prelungit" etc. Specia literară a **d.** a fost preluată și de poezia cultă (M. Eminescu, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Aron Cotruș).

Ștefan Augustin Doinaș

DOINI (< *doină*) vb. IV intranz. și tranz. A cânta doine; a hori.

DOISPREZECE (< *doi* + *spre* + *zece*) num. card. Număr natural mai mare decât unsprezece cu o unitate. ✧ (Cu valoare de num. ord.) *Pagina doisprezece.*

DOISPREZECELEA, DOUĂSPREZECEA (< *doisprezece*) num. ord. (Precedat de art. „al", „a") Care se află între al unsprezecelea și al treisprezecelea.

DOISY [dọizi], **Edward Adelbert** (1893—1986), biochimist american. Prof. univ. la Saint Louis. A izolat vitaminele K în stare pură din plante și microorganisme, le-a determinat structura chimică și le-a preparat apoi sintetic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1943), împreună cu H. P. C. Dam.

DOJA, Gheorghe (? —1514), mic nobil secui. Conducătorul marii răscoale țărănești din Transilvania și Ungaria din 1514. **D.** a fost numit, în 1514, comandant al oastei cruciate antiotomane, inițiate de papa Leon al X-lea. Cruciada n-a avut loc; nemulțumirile au dus la transformarea ei într-o răscoală țărănească. După o serie de victorii (Cenad, Nădlac), **D.** a fost înfrânt în lupta de la Timișoara de armata nobililor, condusă de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya; prins și executat la capătul unor suplicii cumplite (20 iul. 1514).

DOJANĂ (< *dojeni*) s. f. Observație; mustrare, ceartă.

DOJENI (< sl.) vb. IV tranz. A face cuiva observații; a mustra, a certa.

DOKIDAVA, localit. în Dacia, situată, potrivit știrilor transmise de Ptolemeu, în NV terit. de azi al României. Identificată ipotetic cu așezarea dacică de la Șimleu Silvaniei.

DOL (< fr., lat.) s. n. (DR.) Viciu de consimțământ constând în eroarea provocată uneia dintre părțile contractante, prin utilizarea de către cealaltă parte a unor mijloace viclene (acte de șiretenie, abilități sau mașinații) și în lipsa căreia partea nu ar fi încheiat contractul (**d.** principal) sau l-ar fi încheiat în condiții mai avantajoase pentru ea (**d.** accesoriu); viclenie.

DOLAR (< engl.) s. m. Denumire a unității bănești din S.U.A., Australia, Canada, Dominica, Jamaica, Liberia, Nauru, Noua Zeelandă, Singapore, Trinidad—Tobago, Zimbabwe etc.

DOLCINO, Fra ~ (1260—1307), călugăr italian. Conducător al unei răscoale țărănești din NV Pen. Italice (1304—1307). Ars pe rug.

DOLDORA (< tc.) adj. invar. Umplut peste măsură; înțesat, ticsit.

DOLEANȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Dorință (exprimată printr-o cerere); plângere. **2.** Deziderat.

DOLERIT (< fr. {i}; {s} gr. *doleros* „înșelător") s. n. Rocă eruptivă de natură bazaltică, larg cristalizată, cu structură ofitică, caracterizată prin faptul că golurile dintre cristalele prismatice de plagioclaz sunt umplute cu granule de piroxeni, de formă neregulată. Se prezintă ca filoane sau pânze intrusive.

DOLET [dolę], **Étienne** (1509—1546), savant umanist, poet și tipograf francez. Denunțat ca eretic, a fost strangulat și ars pe rug, devenind, pentru posteritate, simbolul științei zdrobite de fanatismul religios. Lucrări erudite de filologie; poezii.

DOLGORUKI (DOLGORUKOV), veche familie princiară rusă (din sec. 13), cu rol de prim rang sub împărații Petru cel Mare și Ecaterina I. Mai important: **Vasili Vladimirovici D.** (1667—1746), feldmareșal. A luptat la Poltava și l-a însoțit pe Petru cel Mare în călătoriile din Occident (1716—1717).

DOLHASCA, com. în jud. Suceava, pe Șomuzu Mare; 10 601 loc. (1995). Expl. de balast. Nod feroviar. Cherestea. Mănăstirea Probota (1530), ctitorită de Petru Rareș. Muzeu.

DOLHEȘTI 1. Com. în jud. Iași; 2 585 loc. (1995). Biserică de lemn (sec. 17). **2.** Com. în jud. Suceava, pe Șomuzu Mare; 4 139 loc. (1995). Reședința com. este satul *Dolheștii Mari.* Biserică ridicată de hatmanul Șendrea înainte de 1481.

DOLIE (< sl.) s. f. Linia de intersecție a două versante de acoperiș, care formează un unghi intrând.

DOLIHOCEFAL, -Ă (DOLICOCEFAL, -Ă) (< fr. {i}; {s} gr. *dolikhos* „alungit" + *kephale* „cap") adj., subst. (ANTROP.) **1.** Adj., s. m. (Craniu) caracterizat prin alungire anteroposterioară (indice cefalic: 75—81). Se întâlnește la nordici, la unele populații mediteraneene și la unele grupe de negri. **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care are craniu **d.** (1).

DOLIHOCEFALIE (DOLICOCEFALIE) (< fr. {i}) s. f. (ANTROP.) Însușirea de a fi dolihocefal.

DOLINĂ (< scr.) s. f. Formă negativă de relief carstic, cu aspect de pâlnie, produsă prin dizolvarea rocilor la suprafață. În dezvoltarea lor, dolinele se

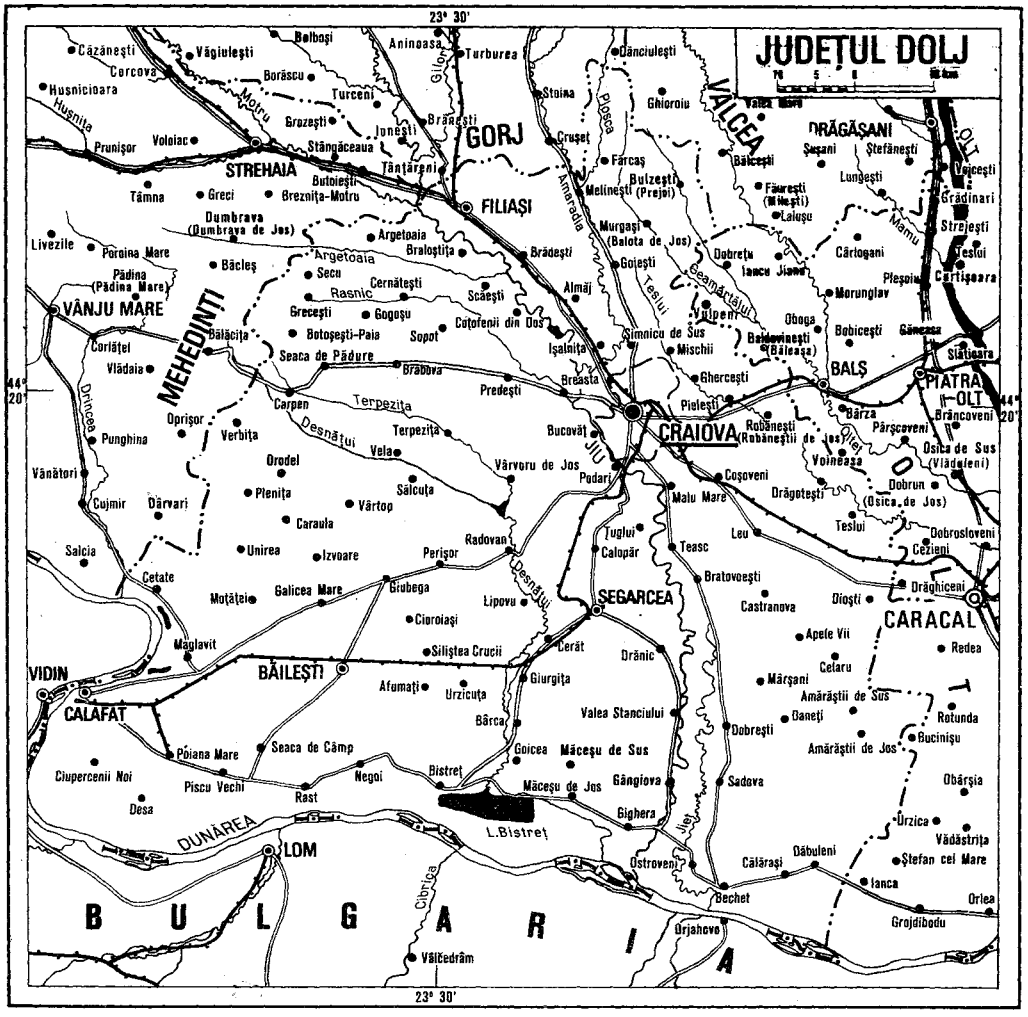
JUDEȚUL DOLJ
23° 30'
44° 20'
GORJ
VÂLCEA
OLT
MEHEDINTI
STREHAIA
FILIAȘI
VÂNJU MARE
CRAIOVA
BALȘ
PIATRA-OLT
SEGARCEA
CARACAL
BĂILEȘTI
CALAFAT
VIDIN
LOM
DRĂGĂȘANI
Turburea
Turceni
Bălbași
Aninoasa
Stoina
Ghioroiu
Dănciulești
Crușet
Farcaș
Melinești (Prejoi)
Butești
Tântăreni
Brănești
Junești
Grozești
Stăngăceaua
Butoiești
Brezniță-Motru
Greci
Tămna
Prunișor
Voloiac
Husnicioara
Corcova
Văgiulești
Căzănești
Borăscu
Motru
Husnița
Livezile
Porcina Mare
Pădina (Pădina Mare)
Bâcleș
Dumbrava (Dumbrava de Jos)
Argetoaia
Braloștița
Brădești
Goiești
Almăj
Scăești
Cernătești
Secu
Rasnic
Greceștii
Gogoșu
Botoșești-Paia
Sopot
Cotofenii din Dos
Seaca de Pădure
Brabova
Predești
Carpen
Terpezița
Desnățui
Vela
Bucovăț
Breasta
Ișalnița
Simnicu de Sus
Mischii
Ghercești
Pielești
Vârvoru de Jos
Pudari
Coșoveni
Drăgotești
Malu Mare
Teslui
Leu
Teasc
Tuglui
Calopăr
Radovan
Perișor
Desnățui
Lipovu
Ciuroiași
Siliștea Crucii
Cerăt
Drănic
Giurgița
Urzicuța
Afumați
Bârca
Valea Stanciului
Goicea
Măceșu de Sus
Măceșu de Jos
Gângiova
Bistreț
Negoi
Rast
Seaca de Câmp
Poiana Mare
Piscu Vechi
Desa
Ciupercenii Noi
Gighera
L.Bistreț
DUNĂREA
Cibrica
Vălcedrâm
Urjahovo
Bechet
Ostroveni
Călărași
Dăbuleni
Ștefan cel Mare
Ianca
Orlea
Grojdibodu
Vădăstrița
Urzica
Obârșia
Sadova
Amărăștii de Jos
Amărăștii de Sus
Ganeți
Rotunda
Bucinișu
Dobrești
Mărșani
Celaru
Redea
Apele Vii
Castranova
Bratovoești
Drăghiceni
Dioști
Cezieni
Dobrosloveni
Teslui
Voinești
Osica de Sus (Vlădueni)
Dobrun (Osica de Jos)
Pârșcoveni
Brâncoveni
Slătioara
Bobicești
Oboga
Cârtoiani
Dobrețu
Iancu Jianu
Morunglav
Plești
Cârtișoara
Strejești
Teslui
Vișina
Vișinești
Șuțani
Ștefănești
Lunguești
Băicești
Fărcășești (Milești)
Laiușu
Murgași (Balota de Jos)
Amaradia
Teslui
Jiu
Olt
Mamu
Valea Mare
Vânători
Cujmir
Dârvari
Punghina
Oprișor
Verbița
Drincea
Vlădaia
Corlățel
Bălăciță
Botoșești-Paia
Orodel
Plenița
Caraula
Vârtop
Sălcuța
Unirea
Izvoare
Salcia
Cetate
Moțăței
Galicea Mare
Grubega
Maglavit
Obârșia
Bistreț
Rast
Negoi
Piscu Vechi
Desa
Ciupercenii Noi
Seaca de Câmp
Poiana Mare
Urzicuța
Afumați
Giurgița
Bârca
Valea Stanciului
Goicea
Măceșu de Sus
Măceșu de Jos
Gângiova
Gighera
Sadova
Ostroveni
Călărași
Dăbuleni
Bechet
Ștefan cel Mare
Ianca
Orlea
Grojdibodu
Urjahovo
Vădăstrița
Urzica
Obârșia

Bulgaria. Desnățuiul, râu tipic de câmpie, brăzdează partea central-sudică a jud., debușând în L. Bistreț. *Resurse naturale*: petrol (Brădești, Malu Mare, Coșoveni, Mischii, Pielești, Ghercești, Cârcea), gaze naturale (Ișalnița, Mischii, Coșoveni), mat. de constr. (nisipuri, pietrișuri, luturi argiloase). *Industria*, ramură conducătoare a economiei jud., se caracterizează printr-o diversificare pronunțată a producției, în cadrul ei cele mai mari ponderi revenind constr. de mașini, ind. chimice, alim. ș.a. Pr. produse realizate de ind. doljeană sunt: utilaj greu, locomotive Diesel și Diesel-electrice, tractoare și mașini agricole, avioane, automobile, motoare electrice pentru locomotive, transformatoare și autotransformatoare de mare forță (până la 400 MVA, cel mai mare produs electrotehnic realizat în România), generatoare electrice destinate echipării grupurilor electrogene navale, aparataj electric de înaltă tensiune (toate la Craiova), energie electrică și termică (Ișalnița, 980 MW, Podari, 9,4 MW), piese turnate și produse electrotehnice (Calafat, Băilești), produse chimice (acetilenă, îngrășăminte azotoase, amoniac la Ișalnița), prefabricate din beton, panouri de locuințe (Craiova, Plenița, Calafat, Băilești), conf. (Craiova, Calafat, Băilești), țesături de lână și bumbac, covoare (Calafat, Băilești, Cetate), produse alim. (Craiova, Segarcea, Băilești, Calafat, Podari). *Agricultura*, căreia ind. îi furnizează mașini și utilaje agricole, îngrășăminte chimice, materiale necesare pentru canale de irigații etc., produce o gamă variată de produse agrozootehnice. În 1994, terenurile arabile (485 331 ha, locul doi pe țară după jud. Timiș) erau ocupate în special cu porumb (165 226 ha), grâu și secară (178 608 ha), plante de nutreț (36 424 ha), plante uleioase (25 984 ha), floarea-soarelui (24 230 ha), orz și orzoaică, leguminoase pentru boabe, cartofi, sfeclă de zahăr, tutun, legume etc. O importantă cantitate de legume (în special tomate, castraveți, ardei) se obține în serele de la Ișalnița. Cultura viței de vie (16 666 ha, 1994), practicată pe terase sau pe terenurile nisipoase, formează podgoriile Segarcea-Lipovu (specializate în prod. de struguri pentru vinificație) și Ostroveni—Bechet—Dăbuleni, cu soiuri de struguri pentru masă. Pomicultura (pruni, meri, peri, piersici) formează livezi mari în arealul localit. Brabova, Fărcaș, Predești, Murgași ș.a. În 1995 sectorul zootehnic cuprindea 88,3 mii capete bovine, 179,8 mii capete porcine, 333,2 mii capete ovine, 29,2 mii capete cabaline; avicultură (2 898,1 mii capete); apicultură (17,6 mii familii de albine); sericicultură. *Căi de comunicație* (1994): lungimea rețelei feroviare este de 221 km (79 km electrificate), iar cea a drumurilor publice de 2 116 km (din care 472 modernizate). Transportul fluvial se efectuează pe Dunăre, prin intermediul porturilor Calafat, Bechet, Cetate, iar transportul aerian prin aeroportul din Craiova. Terit. jud. **D.** este străbătut de magistrala feroviară București—Craiova—Timișoara și de drumurile europene E 70 și E 79. *Unitățile de învățământ, cultură și artă* (1994—1995): 374 grădinițe de copii, 375 școli generale, 47 licee, o universitate, două teatre (dramă și de păpuși), o filarmonică („Oltenia"), 28 cinematografe, 378 biblioteci cu 4 669 000 volume, edituri, o stație locală de radio-emisie etc. *Turism.* Absența peisajelor naturale, de o valoare turistică deosebită, situează jud. **D.** între unitățile ad-tive cu un potențial turistic nu prea dezvoltat, dar abundența obiectivelor istorice și arhitectonice din Craiova (Casa Băniei, Casa Glogoveanu, Muzeul Olteniei, Muzeul de Artă,

Dolmen

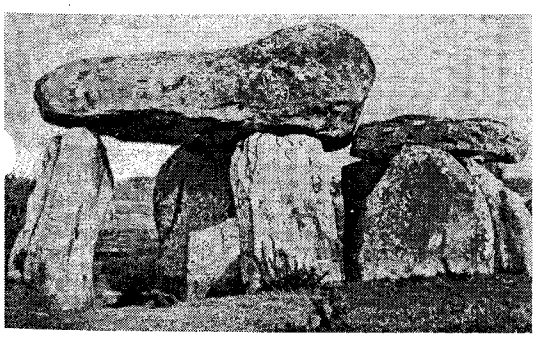

Dolman

Teatrul Național, Mănăstirea Bucovăț, sec. 16, etc.) și din alte localit. (Conacul de la Cotofeni, Mănăstirea Jitianu, sec. 16, castrele de la Bistreț, Desa, Răcari ș.a.) înlesnesc practicarea unui turism local și de tranzit. Indicativ auto: *DJ.*

DOLJEȘTI, com. în jud. Neamț; 6 839 loc. (1995). Biserică (1774).

DOLLFUSS, Engelbert (1892—1934), om politic austriac. Unul dintre liderii Partidului Social-Creștin. Cancelar al Austriei (1932—1934), a introdus un regim autoritar. S-a opus Anschluss-ului. Asasinat la Viena de naziștii austrieci.

DÖLLINGER [dœ̈lingər], **Johann Joseph Ignaz von** (1799—1890), teolog catoiic, preot și istoric ecleziastic german. Excomunicat pentru opoziția față de dogma infailibilității papei. Lucrări: „Reforma", „Papalitatea și statul papal".

DOLLY (cuv. engl.) s. n. Cărucior cu macara cu braț mic, pe care se așază aparatul de filmat pentru a executa vederi și cadre panoramice de la mică înălțime.

DOLMAN (< fr., germ.) s. n. Tunică de ofițer de cavalerie, scurtă, cu margini, guler și mâneci îmblănite. Era prevăzut cu brandenburguri și se folosea ca anexă la ținuta de ceremonie a ofițerului de cavalerie.

DOLMEN (< fr. {i}; breton *taol* „masă" + *men* „piatră") s. n. Monument preistoric, megalitic, alcătuit dintr-o lespede de piatră așezată orizontal pe două sau mai multe blocuri de piatră dispuse vertical (răspândit în Europa, N Africii, Japonia, India).

DOLOFAN, -Ă (< *dolf*, înv., „delfin") adj. Grăsuliu, durduliu, rotofei.

DOLOMIT (DOLOMITĂ, s. f.) s. n. (< fr. {i}; {s} *Dolomien*) s. f. Carbonat anhidru dublu de calciu și magneziu, cu impurități de fier (în proporții mari se numește *ankerit*), mangan, nichel, format pe cale hidrotermală, sedimentar prin substituirea metasomatică a

calcarelor și ca depunere primară în bazinele saline, împreună cu gipsul și anhidritul. Are culoare alb-cenușie, luciu sticlos și aspect de mase compacte zaharoide. Utilizat ca fondant în siderurgie, piatră de construcție, îngrășământ chimic etc.

DOLOMITIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre roci, formațiuni geologice, materiale refractare etc.) Care conține dolomit; de dolomit.

DOLOMITIZARE (< după fr. {i}) s. f. Fenomen natural de formare a dolomitului prin îmbogățirea în magneziu a rocilor calcaroase sub influența soluțiilor de profunzime sau în mediul marin.

DOLOMIȚI sau ALPII DOLOMITICI, masiv muntos calcaros și dolomitic în N Italiei între Adige și Piave. Lungime: 120 km. Alt. max.: 3 342 m (vf. Marmolada). Relief alpin cu creste și turnuri. Păduri de conifere și foioase. Turism.

DOLON (cuv. gr.) s. n. Velă mică, pătrată, folosită în antichitate la corăbiile feniciene.

DOLOSIV, -Ă (< fr.; {s} lat. *dolosus* „înșelător") adj. (DR.) *Mijloace dolosive* = mijloace folosite pentru provocarea erorii în cazul dolului.

DOLUHANOVA, Zara (n. 1918), mezzo-soprană armeană. Interpretă de operă (Mozart și Rossini) și de lieduri.

DOM (< fr.) s. n. **1.** Cupolă monumentală înălțată pe tambur deasupra unui edificiu (ex. **d.** bazilicii San Pietro din Roma, **d.** Panteonului din Roma etc.). **2.** P. ext. Biserică impunătoare, de obicei catedrală a unui oraș. **3.** Calotă sau cutie de oțel așezată în partea superioară a cazanelor orizontale de abur, pentru colectarea aburului, pentru protejarea instalației etc. **4.** (GEOL.) Anticlinal de tip cratogen, cu boltă largă, contur circular sau elipsoidal, format pe seama forțelor verticale de ridicare în scoarța terestră. Favorizează acumulări importante de gaze naturale. Formațiunea cea mai veche din centrul **d.** apare la zi, formând o butonieră **(2)** în jurul căreia stratele mai noi se afundă în toate direcțiile. ✦ Formă de zăcământ a rocilor magmatice care apar la zi ca *stock*-uri, caracterizată printr-o parte superioară boltită și una bazală plană. Poate fi endogen, exogen sau **d.** de lavă. **5.** (MINER.) Formă de cristal caracterizată prin existența a două fețe înclinate, simetrice în raport cu un plan de simetrie. **6.** (ANAT.) *D. pleural* = parte a pleurei parietale care învelește vârful plămânului.

DOMAGK [domac], **Gerhard** (1895—1964), medic și biochimist german. Prof. univ. la Münster. Promotor al sulfamidoterapiei, prin descoperirea proprietăților antimicrobiene ale prontosilului (1935). Lucrări privind anatomia patologică a infecțiilor bacteriene și chimioterapia acestora; a tuberculozei, a cancerului ș.a. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1939), pe care l-a refuzat (în 1947 a acceptat medalia de aur și diploma).

DOMAȘNEA, com. în jud. Caraș-Severin; 1 593 loc. (1995). Stație de c.f. Centru pomicol.

DOMBROWSKI v. **Dabrowski.**

DÔME, Puy de ~ [püi də dom], vulcan stins în Franța, în platoul Auvergne (Masivul Central Francez), format din andezite. Alt.: 1 464 m. Pășuni. Observator meteorologic.

DOMENICHINO (Domenico Zampieri, zis **il ~)** (1581—1641), pictor italian. Reprezentant al academismului Școlii din Bologna („Martiriul Sf. Agnes", frescele reprezentând „Povestea vieții Sf. Cecilia").

DOMENIU (< fr., lat.) s. n. **1.** (În Ev. Med. în Europa de Apus) Proprietate funciară, care a constituit celula economică de bază a feudalismului; era formată din rezerva seniorială, din pământurile posedate de țăranii dependenți

Dolomiți. Vf. Marmolada

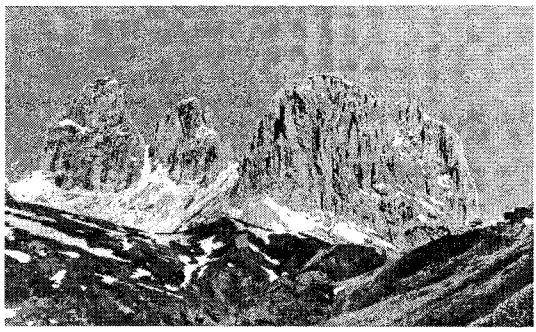

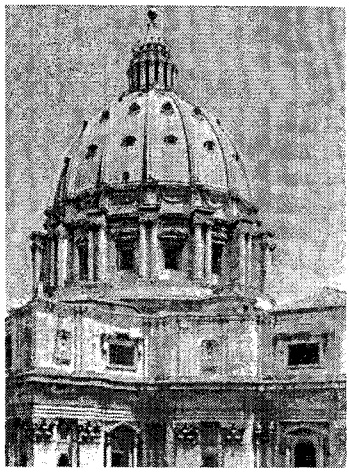

Domul bazilicii San Pietro din Roma

ș.a. **2.** *D. public* = totalitatea bunurilor proprietate publică, aparținând statului sau unităților administrativ-teritoriale, care, prin natura sau modul de afectare, sunt destinate satisfacerii unei utilități sau unui interes public. **3.** Sector al unei discipline științifice, artistice etc.; sferă, câmp de activitate; compartiment **(2). 4.** (MAT.) Mulțime de puncte situate pe o dreaptă, pe o suprafață sau în spațiu, care are două proprietăți; pentru fiecare punct există o vecinătate a lui cuprinsă în **d.**; oricare două puncte pot fi unite printr-o linie poligonală cuprinsă în **d.** ✦ *D. de integritate* = inel fără divizori ai lui zero. **5.** (FIZ.) Intervalul de valori pentru care poate fi folosit un instrument de măsură. ✧ *D. de magnetizare* v. *feromagnetism.*

DOMEȘTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre animale) Care trăiește pe lângă casă, fiind folosit în anumite scopuri. **2.** Care privește casa și gospodăria; *p. ext.* intim, privat.

DOMESTICI (< *dumesnici*, înv., „a domestici", refăcut după *domestic*) vb. IV tranz. A obișnui un animal sălbatic să trăiască în apropierea omului, spre a-i aduce anumite foloase; a face domestic; a îmblânzi.

DOMESTICIRE (< *domestici*) s. f. Proces îndelungat, efectuat sub controlul omului, de transformare a animalelor sălbatice în animale domestice și de modificare a caracteristicilor lor biologice corespunzător intereselor lui economice.

DOMICILIA (< fr.) vb. I intranz. A-și avea domiciliul într-un anumit loc; a locui.

DOMICILIU (< fr., lat.) s. n. Locul, casa în care locuiește cineva în mod

statornic. Este un element de identificare a persoanei fizice.

DOMINA (< fr., lat.) vb. I. **1.** Tranz. A ține sub influența sau sub stăpânirea sa; a stăpâni. ✦ Refl. A-și reține sentimentele, manifestările etc.; a se stăpâni. **2.** Tranz. și intranz. A se înălța peste lucrurile sau ființele înconjurătoare, a întrece în înălțime. **3.** Intranz și tranz. A predomina ca număr, intensitate etc.

DOMINANT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Care domină, care stăpânește. ✦ P. ext. Specific, caracteristic, predominant. **2.** S. f. (MUZ.) Funcție tonală acordică, construită pe treapta a cincea a gamei; acordul major al acestei trepte. **3.** Adj. (BIOL.; despre specii) Care într-un ecosistem și într-o anumită perioadă domină factorii biotici sau predomină numeric. **4.** S. f. (GENET.) Caracter (sau genă) al unuia dintre părinți (genitori) care, la un descendent hibrid, maschează caracterul similar al celuilalt părinte.

DOMINAT (< lat. *dominatus*) s. n. Sistem de guvernare caracteristic Imp. Roman, bazat pe puterea absolută a împăratului. Procesul de transformare a statului roman din republică în imperiu autocratic, început încă din timpul Principatului, s-a încheiat prin reformele inițiate de *Diocleția*n (284—305) și continuate de *Constantin cel Mare* (306—337). D. a durat în Occident până în anul 476, iar în Orient până la c. 600, când presiunea avaro-slavilor a determinat reorganizarea fundamentală a Imp. Bizantin.

DOMINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Dominare, stăpânire; domnie **(2).**

DOMINGO, Placido (n. 1941), tenor spaniol. Voce remarcabilă prin timbrul exuberant, sensibilitate și tehnică perfectă (în operele lui Verdi, Puccini). A cântat pe marile scene ale lumii (Scala, Metropolitan Opera, Covent Garden ș.a.). Roluri în ecranizări ale unor opere celebre („Othello", „Traviata", „Carmen").

DOMINIC, Sfântul (Guzmân) (c. 1170—1221), predicator spaniol. Fondator al Ordinului Fraților Predicatori (1215). A dus o viață de ascet și a fost misionar devotat, în special printre membrii sectei albigenzilor din S Franței. Canonizat (1234).

DOMINICA, Uniunea ~ (Commonwealth of ~), stat în America Centrală insulară, constituit din insula vulcanică omonimă, în partea centrală a arh. Antilele Mici (M. Caraibilor); 740 km²; 73,9 mii loc. (1993). Limba oficială: engleza. Religia: creștină (catolici 67,4%, anglicani, metodiști). Cap.: *Roseau.* Este împărțită în 10 regiuni (parishes). Orașe pr.: Portsmouth, Marigot. Relief muntos (alt. max.: 1 433 m în vf. Morne Diablotin). Climă tropical-ocea-nică; temperaturi ridicate (26—28°C), precipitații bogate (2 500—5 000 mm/an); frecvente cicloane tropicale, uneori devastatoare. Vegetație luxuriantă. Plantații de bananieri (67 mii t banane, 1991), cocotieri, citrice, trestie de zahăr, mango, cacao ș.a. Creșterea animalelor: porcine, caprine. Prelucr. produselor agricole (uleiuri vegetale, rom, copra, sucuri ș.a.). Turism: 55 mii turiști (1991). Moneda: 1 East carribean dolar = 100 cents. Nu are căi ferate. Căi rutiere (1988): 756 km. Export (1990): banane, ulei de cocos, citrice ș.a. Import (1990): echipament ind. și mijloace de transport, produse alim. și agricole, combustibili, bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric.* Descoperită de Cristofor Columb în 1493, disputată între francezi și englezi, devine colonie britanică în 1763. În 1956 obține autonomie internă; în 1958—1962 a fost membră a Federației Indiilor de Vest; în 1967 primește statutul de stat asociat cu Marea Britanie. La 3 nov. 1978 își proclamă independența ca republică membră în Commonwealth. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și un parlament unicameral (Camera Adu-nării), iar cea executivă de președinte și de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Camera Adunării.

Placido Domingo

DOMINICAN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. I. **1.** S. m. și f. Călugăr sau călugăriță dintr-un ordin religios catolic (numit oficial Ordinul Fraților Predicatori) întemeiat de Sf. Dominic (1215), în Italia, și confirmat, în 1216, de papa Honorius III. Membrii ordinului, numiți și „frații negri"

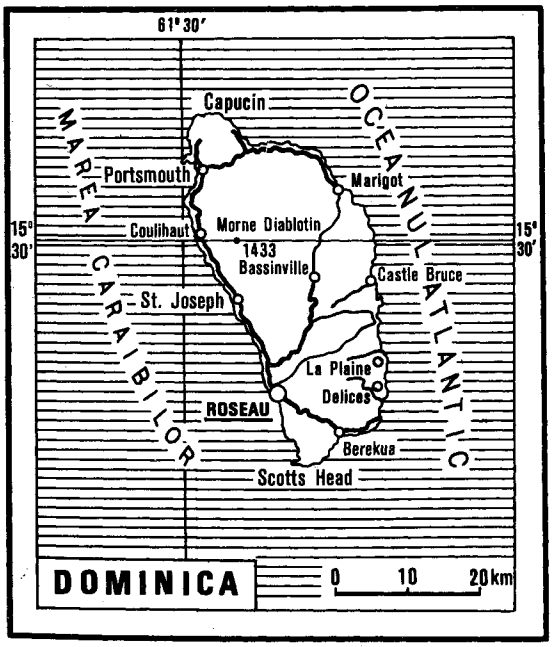

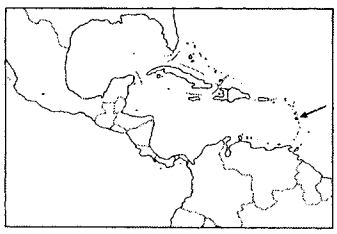

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni („Parishes")	Suprafața (km^2)	Populația (1991)
St. Andrew	179	11 100
St. David	127	6 900
St. George	54	20 400
St. John	60	5 000
St. Joseph	119	6 200
St. Luke	10	1 600
St. Mark	10	1 900
St. Patrick	83	8 900
St. Paul	67	7 500
St. Peter	29	1 600

din cauza veșmintelor, s-au dedicat în special predicării și învățăturii (dând teologi eminenți ca: Toma d'Aquino, Albertus Magnus), precum și activității misionare. Desființat în 1792 în Franța (unde membrii săi erau numiți *iacobini*), ordinul a fost reînființat în 1839 de H. Lacordaire. **2.** Locuitor al Republicii Dominicane. **II.** Adj. Care ține de ordinul dominicanilor, referitor la dominicani **(I, 2)** sau la Republica Dominicană.

DOMINICANĂ, Republica ~ (República Dominicana), stat în America Centrală insulară; ocupă c. 2/3 din estul ins. Hispaniola, pe care o împarte cu statul haitian; 48,3 mii km^2; 7,63 mii. loc. (1993). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (catolici 90,8%, protestanți ș.a.). Cap.: *Santo Domingo*. Orașe pr.: Santiago de los Caballeros, San Pedro de Macorís. Este împărțit în 29 prov. (provincias) și un district național. Relieful țării este format dintr-o succesiune de culmi muntoase (alt. max.: 3 175 m, Pico Duarte) și câmpii fertile. Clima tropicală oceanică cu frecvente uragane. Expl. de min. de fier, aur (3 160 kg, 1991), argint, nichel (28,7 mii t, 1990), sare, gips și forestiere (pădurile ocupă 12,7 % din supr. țării), în special mahon. Terenurile cultivate reprezintă 30,5 % din terit., fiind ocupate cu mari plantații de trestie de zahăr (7,2 mil. t, 1991), cafea (46 mii t, 1991), cacao (50 mii t, 1991), bananieri (395 mii t banane, 1990), avocado (130 mii t, 1991, locul 3 pe glob), mango (190 mii t, 1990), precum și de culturi de orez (303 mii t, 1991), manioc, batate, bumbac și tutun. Se cresc bovine (2,25 mii. capete, 1991), porcine și caprine. Ind. este reprezentată prin centrale electrice (3,5 md. kWh, 1991), rafinării de petrol, fabrici de zahăr (93,5 mii t, 1991), ciment (1,2 mil. t, 1988), textile, rom, țigarete ș.a. C.f. (1989): 142 km. Căi rutiere: 17 mii km. Flotă comercială: 11,3 mii t.d.w (1991). Turism (1990): 1,5 mii. Moneda: 1 dominican peso = 100 centavos. Export (1991): zahăr, concentrate de fier și nichel, cafea, cacao, tutun și fructe. Import (1991): petrol și produse petroliere, mașini, utilaje și mijloace de transport, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric.* În partea de E a ins. Hispaniola, în urma unei revolte populare, s-a proclamat **R. D.** (27 febr. 1844). În 1861—1865, s-a aflat sub ocupație spaniolă, dar în urma unei răscoale și-a recăpătat independența. Regimului autoritar al lui Buenaventura Báez (1865—1873, cu întreruperi), i-a succedat o perioadă de tulburări cărora le-a pus capăt dictatura lui Ulises Heureaux (1887—1899). După asasinarea acestuia, țara a cunoscut anarhia și ocupația americană (1916—1924). În 1930, în urma unei lovituri de stat militare, generalul R. L. Trujillo y Molina a luat puterea, pe care a exercitat-o timp de 31 de ani ca pe o dictatură severă. Compromis în interior, dezavuat de Organizația Statelor Americane (O.S.A.), Trujillo a fost asasinat în 1961. În urma unor alegeri democratice, a fost ales președinte Juan Bosch, inițiatorul unor reforme liberale; răsturnat de la putere în 1963 de o juntă militară. În 1965, pentru a bloca pătrunderea forțelor de orientare marxistă, sprijinită de Cuba, O.S.A. a intervenit, restabilind ordinea de stat, revenindu-se la un sistem democratic de organizare. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament bicameral compus din Senat și Camera Deputaților, iar cea executivă de un cabinet condus de președinte.

DOMINION (< fr., engl.) s. n. Denumire purtată, începând din a doua jumătate a sec. 19, de către unele posesiuni engleze care se bucurau de o anumită independență (ex. Canada, Australia, Noua Zeelandă). În 1931 d. au fost declarate suverane și egale în drepturi

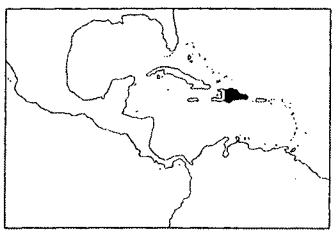

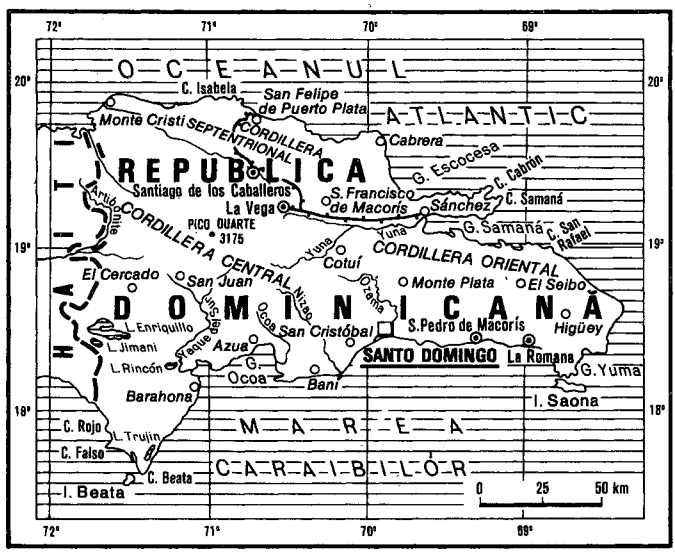

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii („Provincias")	Suprafața (km^2)	Populația (1990)	Capitala
Azua	2 430	195 400	Azua
Baoruco (Bahoruco)	1 376	87 400	Neiba
Barahona	2 528	152 400	Barahona
Dajabón	890	64 123	Dajabón
Duarte	1 292	261 725	San Francisco de Macorís
El Seibo	1 659	97 600	El Seibo
Espaillat	1 000	182 300	Moca
Hato Mayor	1 330	77 823	Hato Mayor
Indepdendencia	1 861	43 100	Jimaní
La Altagracia	3 084	111 200	Higüey
La Estrelleta	1 788	72 700	Elías Piña
La Romana	541	169 200	La Romana
La Vega	2 373	303 000	La Vega
María Trinidad Sânchez	1 310	125 100	Nagua
Monseñor Nouel	1 004	124 800	Bonao
Monte Cristi	1 989	92 700	Monte Cristi
Monte Plata	2 179	174 800	Monte Plata
Pedernales	967	18 900	Pedernales
Peravia	1 622	186 800	Baní
Puerto Plata	1 881	229 700	San Felipe de Puerto Plata
Salcedo	533	110 200	Salcedo
Samaná	989	73 000	Samaná
San Cristóbal	1 564	320 900	San Cristóbal
San Juan	3 561	266 600	San Juan
San Pedro de Macorís	1 166	197 900	San Pedro de Macorís
Sânchez Ramírez	1 174	140 600	Cotuí
Santiago	3 122	704 800	Santiago de los Caballeros
Santiago Rodríguez	1 020	61 600	Sabaneta
Santo Domingo*	1 477	2 411 900	Santo Domingo
Valverde	570	111 500	Mao

* District național („Distrito Nacional")

cu Marea Britanie. În 1947 ele au început să fie denumite oficial *Commonwealth Countries* (state ale Commonwealth-ului).

DOMINIUM (cuv. lat.) subst. *Dominium eminens* = dreptul suprem de stăpânire asupra pământului țării, exercitat de un suveran. *Dominium utile* = dreptul imediat al stăpânului feudal asupra pământului aflat în posesiunea țăranilor dependenți.

DOMINO (< fr.) s. n. **1.** Costum pentru bal mascat, compus dintr-o mantie lungă cu glugă. ✦ Persoană îmbrăcată într-un astfel de costum. **2.** Joc de societate care se joacă cu 28 de piese dreptunghiulare, marcate cu un anumit număr de puncte, pe care jucătorii le combină între ele după anumite reguli.

DOMIȚIAN (Titus Flavius Domitianus), împărat roman (81—96 d.Hr.). Fiul lui Vespasian. Sprijinindu-se pe armată și pe administrație, a întărit autoritatea imperială, intrând în conflict cu aristocrația senatorială; a purtat războaie împotriva dacilor (87—89 d.Hr.), a sarmaților, quazilor și marcomanilor.

DOMN (lat. *dom(i)nus*) s. m. **1.** Termen de politețe întrebuințat de sine stătător ori înaintea numelui sau titlului unui bărbat căruia i se adresează cineva sau despre care se vorbește. ✦ (Fam.; la voc., în forma *domnule!*) Termen impersonal de adresare. ✦ Bărbat. **2.** Titlu purtat în Evul Mediu de suveranii români, derivat din titlul împăraților romani din epoca Dominatului. Aveau atribuții judecătorești, militare, administrative etc., pe care le exercitau cu ajutorul *sfatului domnesc*. **3.** (Fam.) Stăpân. **4.** (REL.) Dumnezeu; Iisus Hristos. ✧ *Doamne, Doamne!* = invocație rostită de credincioși în rugăciunea către Dumnezeu sau către Iisus Hristos. ✦ (La voc., în forma *doamne!*) Exclamație, invocație, care exprimă mirare, amărăciune, surpriză etc. ✧ Expr. *Vezi doamne* = chipurile, vorba vine.

DOMNEȘC, -EASCĂ (< *domn*) adj. **1.** Care emană de la un domn **(2);** de domn; ca de domn. **2.** *Măr d.* = soi românesc de măr, cu coroană rară, neregulată și cu fructul mare, sfericturtit, de culoare gălbui-portocalie, cu dungi roșii late și întrerupte.

DOMNEȘTI 1. Com. în jud. Argeș, pe Râul Doamnei; 3 389 loc. (1995). Cherestea. Fabrică de sucuri. Centru pomicol (meri, pruni, peri). Expoziție de artă feudală. **2.** Com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Sabar; 5 834 loc. (1995).

DOMNI (< *domn*) vb. IV intranz. A fi domn **(2);** a conduce o țară, o împărăție etc. ✦ Fig. A stăpâni. *Domnește liniștea.*

DOMNIE (< *domn*) s. f. **1.** Demnitatea de domn **(2).** ✦ Durata stăpânirii unui suveran. ✦ Ținut, regiune stăpânită de un domn **(2). 2.** Dominație, putere. **3.** Formează locuțiuni pronominale cu valoare de pronume de reverență (ex. *domniile-voastre*).

DOMNIȘOARĂ (< *doamnă*) s. f. Termen de politețe, întrebuințat de sine stătător ori înaintea numelui sau a titlului unei fete căreia i se adresează cineva sau despre care se vorbește; duduie; (reg.) duducă. ✧ *D. de onoare* = fată care însoțește pe mireasă la cununie.

DOMNITOR, -OARE (< *domni*) s. m., adj. **1.** S. m. Titlu purtat de suveranii României *(Al. I. Cuza* și *Carol I)* între 1859 și 1881; persoană care avea acest titlu. **2.** Adj. *Familie* (sau *casă) domnitoare* = dinastie.

DOMNIȚĂ (< *doamnă*) s. f. **1.** Fiică de domn **(2);** prințesă. **2.** (Fam.) Termen de adresare pentru o femeie tânără.

Domițian

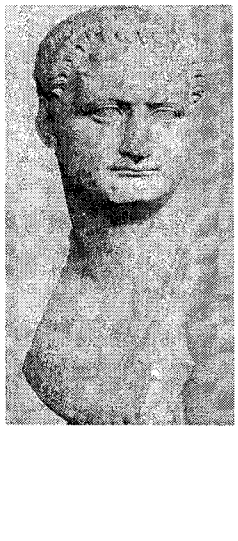

DOMOKOS Géza (n. 1928, Brașov), prozator, publicist și om politic maghiar din România. Director al Editurii Kriterion (1969—1990). Însemnări de călătorie și reportaje („Cel mai frumos mesaj", „A patra amintire"). Scenarii de film, traduceri. Președinte al Uniunii Democrate Maghiare din România (1989—1993).

DOMOKOS Samuel (n. 1913), istoric literar, bibliograf, traducător ungur. Prof. univ. la Budapesta. Cercetări privind relațiile culturale ungaro-române („Bibliografia maghiară a literaturii române", „Octavian Goga, poet și traducător"). Traduceri din Eminescu, Creangă, Caragiale, Agârbiceanu.

DOMOL, -OALĂ (< *domoli*) adj. **1.** Care se mișcă sau care se face fără grabă; încet, potolit. ✦ (Adverbial) Încet, cătinel, molcom. **2.** (Despre oameni și animale) Blajin, pașnic. **3.** Cu intensitate redusă; moderat, slab. ✦ (Despre vorbe) Liniștit, blând. **4.** (Despre temperatură, climă etc.) Temperat, moale **(6)**. **5.** (Despre terenuri) Cu panta lină, puțin înclinată.

DOMOLI vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A face să se miște sau a se mișca mai încet; a încetini. **2.** Tranz. și refl. A (se) liniști, a (se) calma, a (se) potoli, a (se) tempera.

DOMRĂ (< rus.) s. f. Instrument muzical popular rus cu coarde, cutie de rezonanță rotundă și gât foarte lung, care produce sunete prin ciupire, cunoscut din sec. 16.

DON, fl. în Federația Rusă; 1 870 km. Izv. din E Pod. Central Rusesc, de la S de Moscova, trece prin Voronej și Rostov pe Don și se varsă printr-o deltă în M. Azov. Afl. pr.: Hopior, Sal, Donеț. Navigabil pe 1 355 km. Unit cu Volga printr-un canal navigabil.

DONA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o donație; a dărui **(1)** ceva.

DONA, Iosif (1875—1956), medic și colecționar de artă român. Împreună cu soția sa, Elena, a adunat timp de 50 de ani lucrări de pictură românească, alcătuind o valoroasă colecție (c. 30 de lucrări ale lui N. Grigorescu), ce se află în prezent la Muzeul Colecțiilor de Artă din București.

DONALDSON [dɔnəldsn], **Simon Kirwan** (n. 1957), matematician britanic. Prof. univ. la Oxford. Contribuții în domeniul ecuațiilor fizicii matematice. Medalia Fields (1986).

DONAR v. **Ihor.**

DONAT, Ion (1909—1988, n. Craiova), istoric român. Cercetări în domeniul geografiei istorice și în toponimie („Datele principale din istoria Olteniei", „Satele lui Mihai Viteazul", „L'Analyse geografique dans l'histoire").

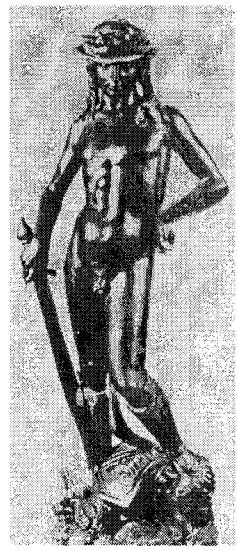

Donatello: „David"

DONATAR, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. (DR.) Persoană în favoarea căreia se face o donație.

DONATELLO (Donato di Niccolò di Betto Bardi, zis ~) (1386—1466), sculptor italian. Spirit umanist, personalitate artistică complexă. **D.** întruchipează în operele sale idealul de echilibru și forță al omului Renașterii („San Marco", „San Giorgio", „Niccolò da Uzzano", „David", statuia ecvestră a condotierului Gattamelata). A lucrat la Florența, Padova, Roma, Veneția, Siena.

DONATIȘTI (< fr.) s. m. pl. Schismatici creștini din N Africii (sec. 4—7), partizani ai episcopului Donatus (m. c. 355), care cereau constituirea unei Biserici creștine africane autonome. Susțineau că validitatea Tainelor depinde de calitatea morală a celui care le săvârșește, practicau cultul martirilor și predicau întoarcerea la modul de viață comunitar și simplu al primilor creștini. Condamnați de sinoadele de la Roma (313) și Arles (314).

DONATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care face o donație. ✦ (În iconografia religioasă medievală) Personaj reprezentând pe cel care a dăruit opera în care este și el portretizat. ✧ *D. de sânge* = persoană sănătoasă care oferă o cantitate din sângele propriu pentru transfuzii sau perfuzii.

DONAȚIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Contract solemn prin care o persoană se obligă să transmită cu titlu gratuit, în principiu irevocabil, un bun al său altei persoane. ✦ P. ext. Bun transmis printr-un astfel de contract; dar[2] **(I, 1)**, danie.

DONBASS v. **Donețk (1).**

DONCASTER [dɔŋcəstə], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 291,6 mii loc. (1988, cu suburbiile). Bazin huilifer. Nod de comunicații. Ind. chim., constr. de locomotive, mașini agricole. Muzeu tehnic.

DONCHIȘOTISM (< fr.) s. n. Denumire provenită de la eroul principal al romanului „Don Quijote" de Cervantes, desemnând atitudinea unor persoane nerealiste care bravează pericole imaginare sau sunt gata să lupte eroic pentru cauze utopice.

DONE, Stan (n. 1937, Giurgiu), grafician român. Ilustrație de carte cu elemente fantastice (Odobescu „Pseudokynegheticos", J. Prévert „Poezii", Molière „Teatru"). Stil clar, sobru cu aluzii la realitatea comentată ironic (ciclul „Agricultura"). Decoruri și costume de teatru.

DONELAITIS, Kristijonas (1714—1780), poet lituanian. Pastor luteran. Unul dintre fondatorii literaturii lituaniene. Evocă natura rurală și datinile populare (poemul „Anotimpurile"). Basme.

DONEȚ 1. Râu în Ucraina și Federația Rusă, afl. dr. al Donului; 1 053 km. Izv. din Pod. Central Rusesc și trece prin Belgorod. Navigabil pe 222 km. **2.** Podiș în S Câmpiei Ruse, alcătuit din gresii și calcare, străbătut de râul cu același nume. Alt. max.: 367 m. Mari expl. de cărbune.

DONEȚK 1. Bazin huilifer în Ucraina și Federația Rusă, de o parte și de alta a Donețului; 60 mii km². Depozitele de cărbuni conțin 300 de straturi, rezervele fiind evaluate la 240 miliarde t. Importantă bază a ind. grele (ind. energetică, chimică și cocsochimică, constr. de mașini, siderurgică, a mat. de constr.). Orașe pr.: Iuzovka, Gorlovka, Makeevka. Vechea denumire: *Donbass.* **2.** v. *Iuzovka.*

DONGEN [dɔŋə], **Kees van** (1877—1968), pictor și grafician olandez. Reprezentant al fovismului. Stabilit în Franța (1897). Colorist sensibil. Portrete (ciclul „Femei") și peisaje. Ilustrații.

DONGOROZ, Vintilă (1893—1976, n. Tecuci), jurist român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la București. Contribuții la dezvoltarea și formularea principiilor dreptului penal român și de

procedură penală („Drept penal", „Explicații teoretice ale codului penal român").

DONGTING HU, lac în centrul Chinei, la S de Yangtze (Chang Jiang) de care este legat prin canale; supr. variabilă: 6 mii km² (iarna) și 12 mii km² (vara). Adâncime mică și ins. numeroase. Navigație și pescuit.

DONICI, Alexandru (Alecu) (1806—1865, n. com. Bezin, Orhei, Basarabia), fabulist român. Satirizează cu umor moravurile sociale ale vremii („Fabule"). Traduceri din Pușkin și Antioh Cantemir.

DONICI, Andronache (c. 1760—1829), jurist și om de stat român. Adept al iluminismului. Unul dintre autorii Codului Calimah. În „Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești..." (1814) prelucrează norme luate din obiceiul pământului și din dreptul bizantin.

DONICI, Leon (1887—1926, n. Chișinău), scriitor român. S-a stabilit la Paris (din 1924). A susținut drepturile românilor asupra Basarabiei. Nuvele, povestiri, romane („Floare amară", „Funingine și fum", „Exilat").

DONICI, Nicolae (1874—1956, n. Chișinău), astronom român. Cercetări asupra eclipselor de Soare, efectuate în diverse țări de pe glob (Spania, Indonezia, Cambodgea ș.a.), și asupra luminii zodiacale (Sahara, 1946). M. de onoare al Acad. (1922).

DÖNITZ [dönițt], **Karl** (1891—1980), amiral german. Comandant suprem al marinei militare a Germaniei naziste (1943—1945); unul din promotorii războiului submarin. Succesor al lui Hitler în funcția de președinte al Reichului (mai 1945); a negociat capitularea Germaniei. Judecat la Nürnberg pentru crime de război, a fost condamnat la 10 ani închisoare (1946—1956).

DONIȚĂ (< scr.) s. f. **1.** Cofă. **2.** Vas din doage de lemn, în care se adună laptele muls.

DONIZETTI [donidzetti], **Gaetano** (1797—1848), compozitor italian, autor a 71 de opere melodioase, pline de forță dramatică, întemeiate pe cultul belcanto-ului („Lucia di Lammermoor", „Elixirul dragostei", „Fiica regimentului", „Don Pasquale", „Martirii", „Favorita").

Doniță (2)

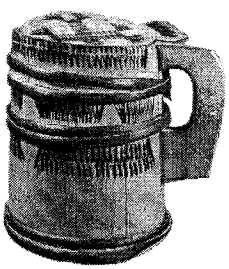

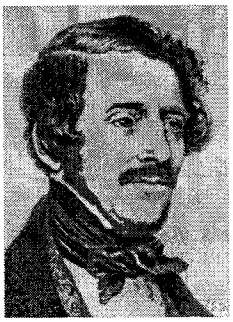

Gaetano Donizetti

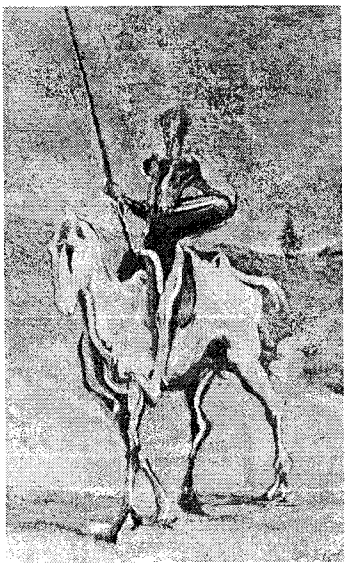

Don Quijote.
Pictură de Honoré Daumier

DONJON (< fr.) s. n. Turnul principal al unui castel medieval, bine întărit pentru a rezista unui asediu îndelungat.

DON JUAN [don huan], personaj legendar, tipul seducătorului orgolios și cinic. Își are originea în cronicile spaniole. Conturat pentru întâia oară în piesa „Seducătorul din Sevilla" de Tirso de Molina, a inspirat numeroase alte opere literare și muzicale (de Mozart, Molière, Byron, G. B. Shaw ș.a.).

DONNE [dan], **John** (1572—1631), poet, teolog și predicator englez. Lirică erotică și religioasă („Cântece și sonete", „Elegii", „Satire", „Poeme sacre") ilustrând stilul „metafizic" și fuziunea intelectului cu sensibilitatea.

DONOR, -OARE (< fr.) adj., s. m. **1.** S. m. Element chimic tri- sau pentavalent, introdus ca impuritate într-un semiconductor, capabil să producă apariția electronilor liberi în masa acestuia (ex. stibiu, fosfor, arseniu). **2.** Adj. (Despre atomi) Care poate ceda electroni.

DONOSTIA, denumirea bască a orașului spaniol *San Sebastian.*

DON QUIJOTE DE LA MANCHA [don kihote de la mant[a], eroul romanului cu același nume de Miguel de Cervantes Saavedra. Simbolul literar al visătorului care opune prozaismului cotidian idealul său de dragoste, onoare și justiție.

DONSKOI DMITRI IVANOVICI v. **Dmitri Ivanovici Donskoi.**

DONSKOI, Mark Semionovici (1901—1981), regizor și scenarist rus. A realizat cu precădere ecranizări („Copilăria mea", „La stăpân", „Universitățile mele", „Mama", „Foma Gordeev", toate după Gorki).

DOOLITTLE [du: litl], **Hilda** (pseud.: *H.D.*) (1886—1961), poetă americană. Stabilită în Anglia (1911). A evoluat de la *imagism* („Culegere de poeme", „Îndeamnă-mă să trăiesc") către o expresie mai discursivă („Trandafiri roșii pentru bronz") și mai îndepărtată de modernism („Zidurile nu se năruie").

DOP (< săs.) s. n. **1.** Piesă cilindrică sau tronconică de plută, de cauciuc, de sticlă etc., cu care se astupă sticlele, flacoanele etc. ✦ Piesă metalică specială folosită pentru închiderea unei conducte terminate cu mufă. **2.** Sculă metalică în formă de ogivă sau trunchi de ogivă care se fixează la extremitatea unei tije, fiind folosită în unele faze la fabricarea țevilor. **3.** (EXPL. PETR.) *D. de cimentare* = piesă introdusă într-o coloană care se cimentează și care împiedică amestecarea cimentului cu noroiul de foraj. **4.** Bucată de lemn care se pune la capătul de sus al fluierului, lăsând o mică deschizătură pentru suflat.

DOPA (< fr., engl.) vb. I tranz. A administra un excitant unui concurent înaintea unei probe sportive, a unui meci etc. pentru mărirea capacității la efort.

DOPAJ (< fr.) s. n. Dopare, doping.

DOPARE (< *dopa*) s. f. **1.** Folosirea unor excitante înainte de o probă sportivă. Având un efect nociv, **d.** este interzisă prin statute și regulamente. Sin. *dopaj, doping.* **2.** Introducere

Gustave Doré (grafică de carte)

deliberată și controlată de impurități în rețeaua unui material semiconductor în scopul modificării proprietăților sale.

DOPING (cuv. engl.) s. n. Dopare, dopaj.

DOPPLER, Christian (1803—1853), fizician și matematician austriac. A descoperit variația frecvenței undelor sonore când sursa se deplasează față de observator, variație explicată corect de A. Fizeau (efect **D.**-Fizeau). A prevăzut că un efect similar are loc și în cazul luminii (v. și *efect D.-Fizeau*). A studiat culoarea stelelor duble.

DOR (lat. *dolus* din *dolere* „a durea") s. n. Dorință puternică de a vedea sau de a revedea pe cineva sau ceva drag; nostalgie, alean **(2).** ✦ Stare sufletească cu un fond afectiv complex, în care sunt prezente o tristețe și o durere discretă, deseori fără obiect precis, aspirații nedefinite, dorințe împletite cu așteptări. Motiv permanent și componentă specifică a creației folclorice românești, în care apare și cu sensul de „dragoste", „ființă iubită", „suferință provocată de dragoste". ✧ Expr. *Dor de ducă* = dorință puternică de a pleca, de a călători. ✧ Loc. *Cu dor* = duios; cu pasiune, pătimaș.

Andrea Doria

DORA D'ISTRIA (pseud. *Elenei Ghica,* căsătorită Koltsoff-Massalski) (1828—1888, n. București), scriitoare română de limbă franceză și italiană. Cercetătoare a folclorului balcanic, a situației femeii („Des femmes par une femme"); studii și cercetări politice și sociale, unele privitoare la români. („La nationalité Roumaine d'après les chants populaires").

DORCHESTER [dɔ:tʃistə], oraș în Marea Britanie (Anglia central-sudică) pe râul Frome; 14 mil. loc. (1981). Centrul comercial. Mașini agricole. Piel. și conf. Centru antic *Durnovaria* devine apoi *Doracestria;* menționat documentar în 989; primește statut de oraș în 1610. Amfiteatrul preroman Maumburykings, biserica normandă St. George.

DORDEA, Toma (n. 1921, sat Bungard, jud. Sibiu), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Timișoara. Studii și cercetări asupra teoriei, construcției și exploatării mașinilor, aparatelor și echipamentelor electrice. A elaborat modelul matematic ce are la bază linearizarea proceselor din mașinile electrice.

DORDOGNE [dordoñ], afl. dr. al Garonnei, la N de Bordeaux; 472 km. Izv. din Masivul Central Francez. Formează cu Garonne, la Oc. Atlantic, estuarul Gironde. Navigabil pe 300 km. Hidrocentrale.

DORDRECHT [dordreht], oraș în SV Olandei, pe Maas; 112,7 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Șantiere navale. Ind. aeronautică (uzinele firmei „Fokker"), chimică, alim., de prelucr. a lemnului. Biserică (sec. 13—15). Muzee. Fundat în 1008, a fost, din 1203, reședința conților de Holland. Prosper port hanseatic.

DORÉ, Gustave (1832—1883), pictor, desenator și litograf francez. Temperament romantic, a ilustrat cu o inepuizabilă fantezie și cu amploare epică operele lui Rabelais, Cervantes, Dante, La Fontaine, Balzac ș.a.

DORGELÈS [dorjəlɛ̀s], **Roland** (pseud. lui *Roland Lecavelé*) (1886—1973), scriitor francez. A evocat boema literară din Montmartre („Castelul cețurilor"), personalitatea unor scriitori și artiști ai vremii sale („Portrete fără retuș"), evenimentele celui de-al doilea război mondial („Cruci de lemn", „Cartea de identitate").

DORGOȘ, com. în jud. Arad; 1 281 loc. (1995).

DORI (< dor) vb. IV tranz. **1.** A fi stăpânit de dorința de a avea, de a dobândi, de a face ceva; a râvni, a năzui, a tinde la ceva. ✧ Expr. *A fi de dorit* = a fi necesar, a se cuveni. *A lăsa de dorit* = a avea lipsuri, a nu fi corespunzător. ✦ A vrea, a intenționa. **2.** A-i fi dor de cineva sau de ceva, a-l aștepta cu nerăbdare. **3.** A ura.

DORIA, familie patriciană genoveză, aparținând partidului ghibelin. Mai important, **Andrea D.** (1466—1560), amiral și om politic. A participat la războaiele italiene (1494—1559), fiind, pe rând, în serviciul Franței, al suveranilor italieni și apoi al Spaniei. A eliberat, în 1528, Genova de sub dominația franceză, dând o Constituție prin care a consfințit instaurarea republicii oligarhice a patriciatului.

DORIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține dorienilor, privitor la dorieni. ✧ *Ordin d.* = unul dintre cele trei ordine de arhitectură antică greacă, caracterizat prin coloane robuste, fără bază și cu capitel simplu. V. ordin **(5).** ✦ (Despre elemente arhitectonice, clădiri etc.) În ordin doric. **2.** (MUZ.; despre modul antic grecesc) Cu finala pe sunetul *mi,* având profil descendent; (despre modul medieval european) cu finala pe sunetul *re,* având profil ascendent.

DORIENI (< fr.) s. m. Populație care a migrat din NV Pen. Balcanice (unde se opriseră la începutul milen. 2 î.Hr.) și stabilită în Peloponeș, în Grecia insulară și în Asia Mică (Dorida), în sec. 12—11 î.Hr. Invazia **d.** a marcat declinul culturii miceniene.

DORINȚĂ (< *dori*) s. f. pl. **1.** Tensiune sufletească intensă care are ca scop obținerea lucrului dorit; năzuință, aspirație. ✦ (Concr.) Lucru sau fapt care formează scopul acestei tensiuni. **2.** Poftă, gust; voie. **3.** Atracție erotică. **4.** Deziderat.

DORITOR, -OARE (< *dori*) adj. Care dorește (cu ardoare); iubitor de ..., dornic.

DORKING (cuv. engl.) [dɔ:kiŋ] subst. (ZOOT.) Rasă de găini originară din Anglia, caracterizată prin picioare cu cinci degete și o greutate medie de 3,5—5 kg. Una dintre cele mai bune rase producătoare de carne.

DOR MĂRUNT, com. în jud. Călărași; 6 921 loc. (1995). Stație de c.f. Herghelie.

DORMEZĂ (< fr.) s. f. Canapea îngustă, fără spătar, de obicei cu căpătâi, pe care se poate dormi.

DORMI (lat. *dormire*) vb. IV intranz. **1.** A se găsi în stare de somn, a fi adormit. ✦ Fig. A fi mort. **2.** A rămâne peste noapte undeva; (pop.) a mânea. **3.** A mocni, a se afla ascuns.

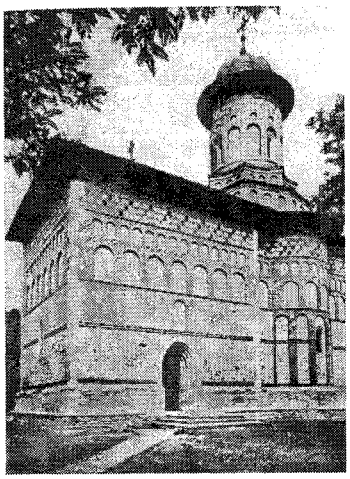

Dorohoi. Biserica Sf. Nicolae

DORMITĂ (< lat. *dormitare*) vb. intranz. A dormi ușor și întrerupt, a ațipi din când în când; a moțăi, a picoti.

DORMITOR (< lat. *dormitorium*) s. n. **1.** Cameră de dormit (într-un apartament, într-un cămin, într-o cazarmă etc.). **2.** Mobilă specială pentru camera de dormit.

DORN (< germ.) s. n. **1.** Sculă în formă de tijă cilindrică sau conică, având multiple utilizări în tehnică (ex. **d.** de verificare etc.). ◇ *D. de instrumentație* = unealtă de salvare pentru prinderea și extragerea prăjinilor de foraj, a tuburilor de extracție sau a burlanelor rămase în gaura de sondă; funcționează pe principiul tarodului. **2.** Priboi[1] **(1).**

DORNA 1. Râu, afl. dr. al Bistriței moldovenești în Depr. Dornelor, la Vatra Dornei; 50 km. Izv. din N M-ților Călimani. **2. Depresiunea** sau **Țara Dornelor,** depr. tectono-erozivă în Carpații Orientali, încadrată de munții Suhard, Bârgău, Rarău, Giumalău, Călimani și Bistrița, drenată de Bistrița cu afl. ei Dorna, Negrișoara, Neagra Șarului ș.a. Supr.: 450 km². Relief deluros, cu alt. între 800 și 1 000 m, cu văi largi, terase de acumulare, meandre, turbării (Poiana Stampei), păduri de fag și conifere. Expl. forestiere, de min. de mangan și turbă. Izv. minerale. Stațiuni balneoclimaterice (Vatra Dornei, Șaru Dornei).

DORNA-ARINI, com. în jud. Suceava; 3 151 loc. (1995). Reșed. com. este satul *Cozănești.*

DORNA CANDRENILOR, com. în jud. Suceava, pe Dorna; 4 779 loc. (1995). Expl. de andezite. Prelucr. lemnului și a laptelui. Izv. minerale feruginoase și carbogazoase. Nămol de turbă. Stațiune balneoclimaterică de interes local. Stație de îmbuteliere a apelor minerale.

DORNEȘTI, com. în jud. Suceava; 4 435 loc. (1995). Morărit; topitorie de in. Stație de c.f.

DORNIC, -Ă (< *dor*) adj., s. m. **1.** Adj. Plin de dor; doritor. **2.** S. m. Plantă erbacee, bienală, din familia umbeliferelor, înaltă de 30—90 cm, cu flori mici, albe, comună în toată țara *(Falcaria sioides).*

DORNIER [dornie:], **Claude (zis Claudius)** (1884—1969), constructor german de avioane. A lucrat în domeniul dirijabilelor rigide. În 1914, a fundat propria sa firmă de construcții aeronautice, în care a realizat peste 150 de tipuri de avioane de toate categoriile (Do 17, Do X, Do 27, Do 28, Do 29).

DOROBANȚ (< germ. *Drabant,* prin magh.) s. m. **1.** (În Transilvania, în sec. 15) Pedestraș mercenar cunoscut sub numele de *trabant.* **2.** (În a doua jumătate a sec. 16, în Țara Românească și Moldova) Ostaș pedestru din corpul de slujitori militari. **3.** (La pl.) (După 1832, în Țara Românească) Formațiune militară teritorială de factură populară (2/3 călări, 1/3 pedeștri); după anul 1859, a fost extinsă și în Moldova, unde se numeau *darabani.* **4.** (La pl.) (Între 1872 și 1891) Trupe de infanterie teritorială, care au avut un rol însemnat în Războiul pentru Independență. După 1891, au fuzionat cu infanteria permanentă.

Dorobanț (4)

DOROBANȚU 1. Com. în jud. Călărași; 3 383 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Tulcea; 1 729 loc. (1995). Expl. de calcar.

DOROHOI, municipiu în jud. Botoșani, pe Jijia, la contactul Pod. Sucevei cu Câmpia Jijiei; 35 187 loc. (1995). Expl. de argile. Constr. de mașini-unelte grele pentru deformare plastică; prelucr. lemnului. Fabrici de conf. și tricotaje, de cărămidă, de corpuri pentru iluminat, de sticlărie pentru menaj, de porțelan și alim. (preparate din carne, brânzeturi); morărit și panificație; reparații de mașini și utilaje agricole. Muzeu de științele naturii; muzeu memorial „George Enescu". Biserica Sf. Nicolae (1495), ridicată de Ștefan cel Mare, cu picturi interioare din 1522—1525. Biserică de lemn (sec. 18). Menționat documentar ca târg în 1407, iar în 1408 ca punct de vamă. Legat prin c.f. cu orașele Botoșani (1888) și cu Iași (1896). Declarat municipiu în 1994.

DOROLȚ, com. în jud. Satu Mare; 3 430 loc. (1995).

DORPAT, denumirea orașului estonian *Tartu,* între 1224 și 1893.

DÖRPFELD, Wilhelm (1853—1940), arheolog și arhitect german. Director al Institutului Arheologic German din Atena (1887—1911), colaborator al lui *H. Schliemann* la săpăturile de la Troia. A condus cercetările de la Olimpia, Pergam, Tirint.

DORSAL, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s. f. **1.** Adj. Care se referă la regiunea posterioară a unui organism sau a unui organ. **2.** S. f. (GEOMORF.) *D. oceanică* = sistem muntos subacvatic. *D. orografică* = lanț muntos ce se desfășoară pe spații mari continentale (peste unul sau două continente). Ex.: **d.** Anzilor, Cordilierilor, Alpilor, Carpato-Balcanică, Himalaya.

DORSALA ATLANTICĂ, cel mai lung lanț muntos submarin de pe Terra, ce se întinde din Islanda până în Antarctica; lungime: 16 100 km; lățime max.: 805 km. Alt. max.: Mt. Pico (Arh. Azore) 7 198 m submers și 2 320 m emers. Format din bazalte, este intersectat de fracturi și fose marine (Romanche, 7 759 m). Vulcanism intens (Islanda, Azore, Madeira, Sf. Elena, Ascension etc.).

DORSALIZARE (după fr.; {s} lat. *dorsum* „spate") s. f. Dezvoltare anormală a ultimei vertebre cervicale, apofizele transversale formând o pereche suplimentară de oase care pot comprima nervii și vasele vecine, determinând diferite tulburări.

DORSEY [dɔ:si], **Thomas A.** (1900—1993), compozitor american. Părintele muzicii *gospel,* în care, pornind de la cântecele „negro spirituals", a îmbinat tradițiile africane cu învățături creștine. A organizat primul cor și festival gospel.

DORSEY [dɔ:si], **Thomas (Tommy)** (1905—1956), instrumentist american de jaz. Solist la trombon și dirijor al unei celebre orchestre de jaz, a adus ele-

mente stilistice noi în acest gen. Fratele său, **James (Jimmy)** (1904—1957), a avut o carieră solistică instrumentală de clarinetist și saxofonist și, apoi, de dirijor.

D'ORS Y ROVIRA, Eugenio (1882—1954), filozof, eseist și scriitor spaniol. Proză scurtă și eseistică în limba catalană („Moartea lui Isidro Nonell", „Glose"). Eseuri și studii de critică de artă („Poussin și El Greco", „Goya. Trei ore în Muzeul Prado", „Barocul"). Lucrări filozofice („Aporiile lui Zenon", „Ideile și formele").

DORTICÓS TORRADO, Osvaldo (1919—1983), jurist și om politic comunist cubanez. Președinte al Republicii Cuba (1959—1976).

DORTMUND, oraș în Germania (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr, port pe canalul Dortmund-Ems; 601 mii loc. (1992). Centrul financiar și industrial al Ruhrului. Ind. carboniferă (huilă), siderurgică (uzinele concernului „Hoechst DG"), chimică și constr. de mașini (electrotehnică). Fabrici de bere. Monumente din sec. 13—15, restaurate în sec. 20. Muzee. Universitate. Menționat din c. 885, fost oraș liber imperial (1220—1803) și membru al *Hansei*. Din a doua jumătate a sec. 19, cunoaște o mare înflorire datorită dezvoltării economice a bazinului Ruhr. A suferit mari distrugeri în al doilea război mondial.

DORTMUND—EMS, Canalul ~, canal navigabil în Germania, care leagă Westfalia cu porturile Mării Nordului, trecând prin Münster și Dortmund. Lungime: 272 km. Deschis navigației în 1899.

Dosoftei

DOS (lat. *dossum*) s. n. **1.** Partea de dinapoi a unui lucru sau a unei ființe. ✧ Loc. *În dosul* = după, în spatele ... ✧ Expr. *A intra pe (sau prin) ușa din dos* = a parveni prin protecție. ✦ Șezut, fund. **2.** Partea mai puțin arătoasă a unui lucru. **3.** Partea de dinăuntru a unei haine. **4.** *Dosul mâinii* (sau *palmei)* = partea din afară a mâinii (sau a palmei).

DOSAR (după fr. *dossier*) s. n. Totalitatea actelor privind un litigiu, o problemă, o persoană etc.; îmbrăcăminte de carton, în care se țin aceste acte. ✧ Expr. *A închide dosarul* = (despre un organ de jurisdicție) a da o hotărâre prin care se pune capăt litigiului, fără a se fi procedat la soluționarea lui în fond; a clasa. *A pune la dosar* = a nu da curs (unei cereri, unui act etc.); *fig.* a da uitării, a nu-i păsa (de ceva).

DOSI (< *dos*) vb. IV tranz. și refl. A (se) ascunde. ✦ Tranz. A fura.

DOSINIA (< fr. *{i}*) subst. Lamelibranhiat heterodont cu cochilia aproape circulară, având striuri concentrice de creștere, care a trăit din Cretacic până în Cuaternar.

DOSITEI FILITTI (1734—1826), mitropolit al Țării Românești (1793—1810). A înființat Episcopia Argeșului (1793); a întemeiat la București o școală de preoți. S-a împotrivit, în timpul ocupației rusești (1806—1812), subordonării mitropoliei față de exarhul Gavriil, fapt pentru care a fost destituit. Și-a lăsat averea pentru opere de binefacere și unui așezământ pentru tineri studioși.

DOSNIC, -Ă (< *dos*) adj. (Despre locuri, străzi, clădiri etc.) Retras, lăturalnic, izolat.

DOSOFTEI (numele monahal al lui *Dimitrie Barila*) (c. 1624—1693, n. în ținutul Sucevei), cărturar, poet și traducător român. Mitropolit al Moldovei (1671—1674 și 1675—1686). A promovat introducerea limbii române în biserică; a instalat la Iași o tipografie, unde a tipărit în românește numeroase cărți bisericești. Creator al poeziei românești culte, a tradus și prelucrat din slavonă „Psaltirea pre versuri tocmită" — prima mare operă în versuri, tipărită în românește, remarcabilă prin intuițiile lirice și prin inventivitatea ritmurilor —, precum și alte lucrări religioase („Psaltirea de-nțeles", „Viața și petrecerea sfinților", „Molitvenic de-nțeles", „Parimiile preste an", „Octoih"). Opera laică a lui **D.** cuprinde o istorie în versuri a Moldovei, stihuri închinate stemei țării și traducerea prologului dramei „Erophile" a scriitorului cretan Gheorghios Hortatzis. **D.** este primul poet cult al literaturii române, depășind prin geniu poetic modelul literaturii religioase canonice.

DOS PASSOS [dəs pæsəs], **John Roderigo** (1896—1970), scriitor american. A cultivat romanul cu problematică socială („Manhattan Transfer"); a introdus procedee literare inspirate de tehnica montajului de film. Capodopera sa, trilogia „S.U.A." („Paralela 42", „1919", „Marile afaceri"), realizează un tablou caleidoscopic, critic, al societății americane interbelice, constituit din biografii fictive și reale, pasaje de proză poetică, fragmente jurnalistice și notații folosind tehnica fluxului conștiinței.

DOSPEALĂ (< *dospi*) s. f. Faptul de a dospi; *(concr.)* plămădeală.

DOSPI (< scr.) vb. IV intranz. **1.** (Despre aluat) A se transforma într-o masă afânată, mărindu-și volumul, datorită dioxidului de carbon sau amoniacului degajat sub acțiunea unor fermenți (drojdii) ori a unor substanțe chimice introduse cu acest scop. **2.** (Despre alimente) A suferi un proces de

Dortmund. Vedere generală

fermentație care-i schimbă gustul, culoarea etc. **3.** (Despre unele materii organice) A fermenta în anumite condiții de căldură, de umiditate etc.

DOSPITOR (< *dospi*) s. n. (În panificație) Cameră sau utilaj (fix sau mobil) care servește la dospirea maielei, aluatului înainte de a fi introdus în cuptor.

DOS SANTOS, José Eduardo (n. 1942), om politic angolez. Președinte al Angolei (din 1979).

DOST MOHAMMED, emir al Afghanistanului (1826—1863, cu o întrerupere între 1839 și 1842). A condus lupta poporului afgan împotriva încercărilor Marii Britanii de a cuceri Afghanistanul.

DOSTOEVSKI, Fiodor Mihailovici (1821—1881), scriitor rus. A debutat cu romanul „Oameni sărmani", în care își exprimă compasiunea față de cei oprimați. Frecventând cercul liberal al lui M. V. Petrașevski, este arestat și condamnat la moarte sub acuzația de complot împotriva statului, sentință comutată în deportare, prin ordinul de grațiere sosit cu câteva minute înaintea execuției. În Siberia (1850—1854), unde singura carte pe care o poate citi este Biblia, traversează o criză religioasă devenind credincios. Se întoarce la Sankt Petersburg, unde are frecvente crize de epilepsie. Perioada detenției, evocată în „Amintiri din casa morților" și „Însemnări din subterană", și-a pus amprenta asupra întregii sale opere. Realismul fantastic și psihologic al scrierilor din tinerețe („Nopți albe", „Netocika Nezvanova"), în care viața omului mărunt este descrisă ca o tragedie socială, a evoluat în opera de maturitate spre un realism cu accente simbolice, vizionare, mistice, filozofice și didactice, puternic marcate de boală și de experiența personală a patimii pentru jocurile de noroc, și către formula unui roman „polifonic", de o complexitate structurală pe măsura realităților umane pe care le evocă. Interesul pentru tipologie nu scade din profunzimea și adevărul uman al personajelor sale, caractere complexe, contradictorii, oscilând între bine și rău, între eul rațional conștient și subconștientul însetat de libertate. Față de condiția dramatică a omului supus agresiunii răului social și moral, D. propune soluția creștină a mântuirii prin iubire, jertfă și umilință („Crimă și pedeapsă", „Adolescentul", „Idiotul", „Demonii", „Frații Karamazov"). Opera lui D. a exercitat o puternică influență asupra literaturii ruse și universale.

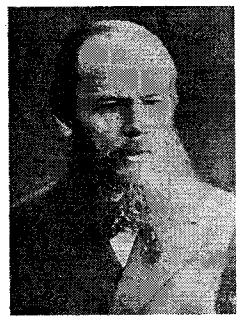

Fiodor Mihailovici Dostoevski

DOȘTAT, com. în jud. Alba; 1 035 loc. (1995).

DOTA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A utila, a înzestra o întreprindere sau o instituție cu cele necesare desfășurării activității. **2.** (În unele țări) A constitui o dotă femeii la căsătoria ei.

DOTAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) Care ține de dotă, privitor la dotă. ◇ *Regim d.* = totalitate a regulilor privitoare la raporturile patrimoniale dintre soți, în timpul căsătoriei, în cazurile constituirii de dotă.

DOTAT, -Ă (< *dota*) adj. Înzestrat cu calități deosebite.

DOTAȚIE (< fr.) s. f. Acțiunea de a dota; (concr.) mijloace puse la dispoziția cuiva prin dotare.

DOTĂ (< fr., lat.) s. f. (În unele țări) Bunuri pe care femeia căsătorită în regim dotal le aduce soțului spre a-l ajuta să susțină nevoile căsătoriei, soția putând dispune numai de bunurile mișcătoare, cu autorizația soțului. V. *zestre.*

DOU [dou], **Gerrit (Gérard)** (1613—1675), pictor olandez. Elev al lui Rembrandt. Scene de gen folosind tehnica clarobscurului („Femeia hidropică", „Bucătăreasa olandeză").

DOUAI [duę], oraș în NV Franței (Nord-Pas-de-Calais), la S de Lille; 199,7 mii loc. (1990, cu suburbiile). Expl. de cărbune. Centru comercial și industrial. Ind. metalurgică, constr. de mașini (utilaj feroviar), chimică, poligrafică, a inului și alim. Universitate (1562—1887).

DOUALA [duala], oraș în SV Camerunului, port la G. Guineii, pe estuarul fl. Wouri; 1,12 mil. loc. (1987, împreună cu Bonabéri). Aeroport internațional. Prelucr. lemnului și metalelor; fabrici de uleiuri comestibile, de textile și bere. Export de ulei de palmier, cacao, cafea, banane și lemn prețios. Pescuit. După cucerirea portugheză (1472), D. a devenit un însemnat centru al comerțului cu sclavi. Sub protectorat german (1884—1916) și francez (1919—1960). Capitală a coloniei Camerun (1940—1946).

DOUĂZECI (< *două* + *zeci*) num. card. Număr natural mai mare cu o unitate decât 19. ◇ (Cu o valoare de num. ord.) *Secolul douăzeci.*

DOUĂZECILEA, -ZECEA (< *douăzeci*) num. ord. (Precedat de articolul „al", „a") Care este situat între al nouăsprezecelea și al douăzeci și unulea.

DOUBS [du:], râu în Franța și în Elveția, afl. stg. al râului Saône; 430 km. Izv. din M-ții Jura și trece prin Besançon.

DOUCIN (cuv. fr.) [dusẽ] s. n. Varietate de măr înalt de 5—6 m, cu frunze lungi și fructe mici, folosit în pepiniere ca portaltoi pentru măr (*Malus pumila* var. *praecox*).

DOUGLAS [dągləs], oraș în V Marii Britanii, port la M. Irlandei, centru ad-tiv al ins. Man; 22,2 mii loc. (1991). Instrumente de precizie, îmbutelierea apelor minerale. Centru turistic balnear.

DOUGLAS [dągləs], **Donald Wills** (1892—1981), inginer american. A proiectat și realizat mai multe tipuri de avioane transoceanice de pasageri și de transport, civile și militare. Unul dintre pionierii proiectării și construcției navelor aerospațiale.

DOUGLAS [dągləs], **Jesse** (1897—1970), matematician american. Prof. univ. la Princeton. Lucrări importante de topologie. Medalia Fields (1936).

DOUGLAS [dągləs] **1. Kirk D.** (n. 1916), actor american de teatru și film. Repertoriu variat, dominat de personaje puternice („Campionul", „Ultimul tren din Gun Hill", „Discipolul diavolului"); roluri de compoziție („Ulysse", „Spartacus", „Van Gogh"). **2. Michael D.** (n. 1944), actor și producător american de film. Fiul lui **D. (1).** Interpretează cu

Kirk Douglas

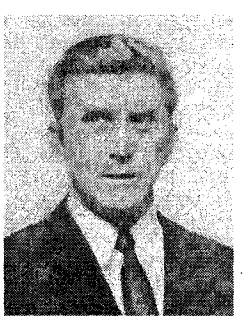

predilecție personaje de acțiune („Străzile din San Francisco", „Alergătorul", „Ploaie neagră"). Premiul Oscar: 1988 („Wall Street").

DOUGLAS-HOME [dagləs hiu:m], **Alexander Frederick, baron Home of the Hirsel** (1903—1995), om politic britanic. Prim-min. (1963—1964). Președinte al Partidului Conservator (1963—1970).

DOUMERGUE [dumerg], **Gaston** (1863—1937), om politic francez. Radical-socialist. De mai multe ori ministru și prim-min. (1913—1914; febr.—nov. 1934). Președinte al Franței (1924—1931).

DOUSSAULT [duso], **Charles** (prima jumătate a sec. 19), pictor, litograf și desenator francez. Portrete și peisaje cu subiect oriental. Acuarele și litografii pentru „Albumul moldo-valah". A călătorit prin Țările Române (1843—1844).

DOVADĂ (< *dovedi*) s. f. **1.** Fapt sau lucru care arată sau demonstrează ceva; mărturie **(2). 2.** (DR.) Prezentare a mijloacelor de convingere cu ajutorul cărora se stabilește adevărul referitor la existența unui fapt juridic, pe care se întemeiază un drept; probă **(2);** rezultatul acestei înfățișări. ✦ Mijloc de convingere, admis de lege, în vederea stabilirii adevărului (ex. înscris, interogatoriu, depoziție de martori, mărturisire, expertiză, cercetare la fața locului); mijloc de probă.

DOVE [dav], **Arthur** (1880—1946), pictor american. Compoziții în spirit expresionist („Natura simbolizată") și suprarealist („Portretul lui Ralph Dusenberry"), apoi peisaje lirice, cu suprafețe largi și forme tensionate („Răsăritul lunii nebune").

DOVEDI (< sl.) vb. IV. **1.** Tranz. A face dovada, a demonstra, a proba. **2.** Tranz. și refl. A (se) arăta, a (se) manifesta. **3.** Tranz. A învinge, a birui, a prididi.

DOVEDITOR, -OARE (< *dovedi*) adj. Care dovedește, atestă, confirmă ceva.

Aleksandr Petrovici Dovjenko

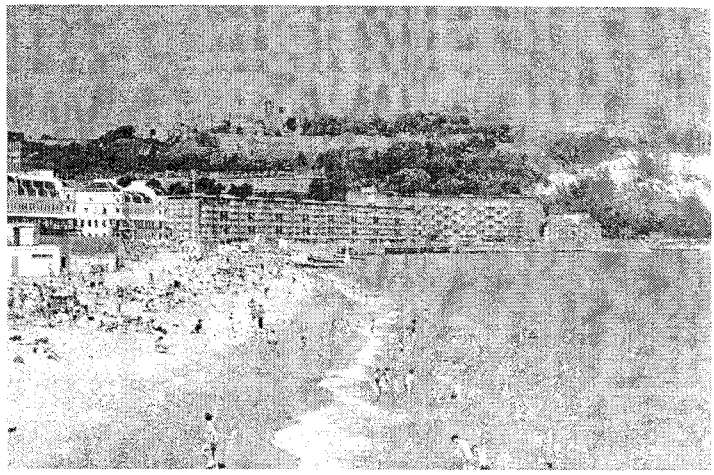

Dover (1)

DOVER [dəuvə] **1.** Oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port militar și de călători la str. omonimă; 33,5 mii loc. (1981). Șantier de reparații navale. Siderurgie. Stațiune turistică. Este legat prin feribot cu orașul *Dunkerque,* de pe coasta de NV a Franței. Muzeu. Cunoscut din epoca preromană sub numele de *Dubris.* Rol important în timpul celor două războaie mondiale. **2.** Oraș în E S.U.A., centru ad-tiv al statului Delaware; 27,6 mii loc. (1990). Centru comercial. Muzeu. **3.** V. **Pas de Calais.**

DOVJENKO, Aleksandr Petrovici (1894—1956), regizor și scenarist ucrainean de film. Filme de referință pentru istoria cinematografului, în care structura poematică și viziunea plastică pun în evidență elemente de folclor ucrainean și lirismul dialogului om—natură („Arsenal", „Pământ", „Ivan", „Poemul mării", „Sciors").

DOVLEAC (< tc.) s. m. Denumire dată mai multor specii de plante anuale monoice din genul *Cucurbita,* familia cucurbitaceelor; *d. comun (Cucurbita pepo), d. turcesc (Cucurbita maxima)* și *d. moscat (Cucurbita moschata).* Se cultivă ca plante alimentare sau furajere. Fructul dovlecilor este sferic, sau oval, de dimensiuni mari, folosit în alimentație, iar unele varietăți în furajare; bostan.

DOVLECEL (< *dovleac*) s. m. Plantă anuală, monoică, din familia cucurbitaceelor, cu tulpini scurte și ramificate în tufe mari, compacte *(Cucurbita pepo* var. *oblonga).* ✦ Fructul acestei plante, alungit-cilindric, este folosit în alimentație înainte de maturitate.

DOW-JONES [dau dʒəunz] **1.** *Metoda D.-J.* = metodă de previziune a evoluției cursurilor la bursă, bazată pe analiza grafică a indicilor bursieri, pusă la punct de brokerii americani C. H. Dow și E. Jones. **2.** *Index D.-J.* = index american de prețuri, publicat, din 1883, de buletinul financiar american al companiei Dow-Jones. **3.** *Indicele D.J. (mediile D.J.)* = media cursurilor valorilor la bursă aparținând celor mai reprezentative 30 de companii din industrie, 15 companii de utilitate publică și 20 din transporturi, precum și media generală a acestor 65 de valori la sfârșitul unei zile de tranzacții la bursa din New York. **4.** *Teoria D.J.* = teorie conform căreia se poate efectua o analiză a pieței după evoluția indicelui **D.J.** din industrie și transporturi (este considerată, în mod greșit, ca o metodă de previziune a evoluției economice).

DOWLAND [dauland], **John** (c. 1562—1626), lutist, interpret și compozitor englez. Compoziții pentru lăută, voce. Reprezentant al muzicii din epoca elisabetană.

DOWN (< n. pr. *J. L. Down*), *Sindromul ~* = maladie ereditară cauzată de o aberație cromozomială; idioție mongoloidă; embrioidie.

DOWNING STREET [daunig stri:t], stradă din Londra, unde, la nr. 10, se află reședința oficială a primului ministru (din 1735).

DOXOGRAF (< fr. {i}; {s} gr. *doxa* „părere, doctrină" + *grapho* „a scrie") s. m. (În Grecia antică) Autor specializat în culegerea și expunerea sistematică a opiniilor filozofilor (ex. Aetius, sec. 2; Stobeu, sec. 5).

DOXOLOGIE (< fr.; {s} gr. *doxa* „glorie" + *logos* „vorbire") s. f. Cântare

liturgică de laudă și de preamărire a lui Dumnezeu sau a lui Iisus Hristos (ex.: cântarea îngerilor la nașterea lui Iisus, rugăciunea dreptului Simeon).

DOYLE [dɔil], **Sir Arthur Conan** (1859—1930), scriitor englez. Romane și povestiri polițiste, al căror personaj central este celebrul detectiv Sherlock Holmes („Aventurile lui Sherlock Holmes", „Câinele din Baskerville").

DOZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A determina proporția în care un element, o substanță sau un material intră în compoziția unui compus chimic sau a unui amestec. ✦ A pune împreună, în proporții precizate, substanțele sau materialele care formează un amestec. **2.** A fracționa, după o anumită regulă, o cantitate dată dintr-o substanță sau dintr-un material. **3.** Fig. A folosi (ceva) în proporții bine determinate.

DOZAJ (< fr.) s. n. **1.** Proporție exprimată prin raportul maselor sau al volumelor dintre materialele ori substanțele care intră în componența unui amestec. **2.** Operație de echilibrare a unui submarin în vederea navigației sub apă, care constă în adăugarea sau scoaterea de lest (apă de mare) din tancuri **(2)**.

DOZARE (< *doza*) s. f. Acțiunea de a doza. ✧ (DR.) *Dozarea pedepsei* = individualizarea sau determinarea concretă, de către judecător, a pedepsei aplicate infractorului, între limitele — minimă și maximă — prevăzute de lege.

DOZATOR (< fr.) s. n. Aparat sau dispozitiv cu funcționare continuă sau intermitentă, care alimentează o mașină sau o instalație de prelucrare a unor amestecuri de materiale (ex. betonieră, malaxor etc.) și care servește la introducerea în mașină a materialelor în cantități determinate.

DOZĂ[1] (< fr., lat. m.) s. f. Cantitate determinată dintr-o anumită substanță. ✧ *D. toxică* = cantitatea minimă dintr-o substanță care produce intoxicație. *D. letală* = cantitatea minimă dintr-o substanță sau medicament care provoacă moartea. *D. letală 50 %* (prescurtat DL 50) = cantitatea minimă dintr-o substanță care provoacă moartea a 50 % din animalele de experiență; indicator pentru aprecierea toxicității unui medicament nou. *D. de radiații nucleare* = cantitatea de energie transmisă (absorbită) în unitatea de masă, într-un loc specificat al unui corp. Se măsoară în *rad*. *D. de expunere la radiații nucleare* = cantitatea de radiații (X sau γ) măsurată prin ionizarea produsă de radiațiile respective în aer. Se măsoară în *röntgen*.

DOZĂ[2] (< germ.) s. f. **1.** Cutie izolată electric în interior, care servește la protecția anumitor elemente ale instalațiilor electrice de joasă tensiune. **2.** *D. de înregistrare* = dispozitiv al instalațiilor de înregistrare a sunetelor, având rol de *traductor* electromecanic și servind la tăierea rilei (șanțului) în discul pe care se face înregistrarea. *D. de redare* = traductor mecano-electric, care produce o tensiune electrică proporțională cu elongația oscilațiilor unui ac ce parcurge rilele (șanțurile) unui disc pe care s-a făcut înregistrarea unor sunete.

DOZIMETRIE (< fr. {i}) s. f. Ansamblul metodelor de măsurare a dozelor de radiații.

DOZIMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *dosis* „dare" + metron „măsură") s. n. Instrument sau aparat pentru măsurarea dozelor de radiații.

DPA *(Deutsche Presse-Agentur)*, principala agenție de presă din Germania. Înființată în 1949, cu sediul la Hamburg.

DRA sau **DRAA**, fl. în S Marocului; 1 150 km (curs permanent 200 km). Izv. din S M-ților Atlasul Înalt, străbate numeroase oaze și se varsă în Oc. Atlantic. Irigații.

DRABBLE [dræbl], **Margaret** (n. 1939), scriitoare engleză. Romane consacrate condiției femeii moderne („Tărâmurile aurului", „În plan intermediar").

DRAC (lat. *draco* „dragon, șarpe fabulos") s.m. **1.** (În diverse religii). Întruchipare a răului, mai mare peste *iad*, cel care îl îndeamnă pe om la săvârșirea păcatelor; demon, diavol, necuratul. ✧ Expr. *(A fi) dracul gol* sau *împielițat* sau *drac împielițat* = **a)** a fi foarte rău; **b)** a fi isteț, poznaș. *(A fi) omul dracului* sau *om al dracului* = (a fi) un om extrem de rău; (a fi) deștept, întreprinzător. *A face pe dracu-n patru* (sau *și pe dracul*) = a uza de toate mijloacele pentru a rezolva sau a întreprinde ceva. *Lucrul dracului* = lucru dificil, cu probleme. *Buruiana* (sau *iarba, tămâia) dracului* = tutun. **2.** Fig. Om crud, rău. ✦ Persoană deosebit de vioaie, isteață; ghiduș, poznaș. **3.** *Drac-de-mare* = pește teleostean, lung de 18—30 cm, cenușiu-roșiatic, cu corpul și capul comprimate lateral, botul scurt, ochii bulbucați și prima înotătoare dorsală formată din țepi veninoși *(Trachinus draco)*; dragon[2] **(1)**. Trăiește în Oc. Atlantic, M. Mediterană, M. Azov și în M. Neagră.

DRAČ, v. **Durrës.**

DRACENA subst. Gen de plante tropicale și subtropicale, cu c. 150 de specii, majoritatea arborescente, cu aspect de palmier; cultivate pentru

Sir Arthur Conan Doyle

aspectul decorativ al frunzelor lungi (până la 60 cm), de formă cilindrică sau panașate, zebrate cu alb, alb-gălbui, alb-auriu *(Dracaena)*.

DRACHMANN, Olger (1846—1908), scriitor danez. Piese de teatru („Marinarii lui Strandley") și romane sociale („Pact cu diavolul"). Precursorul neoromantismului danez în poezie („Cântece la malul mării", „Corzi grave").

DRACILĂ (< sl.) s. f. Arbust spinos, răspândit în Europa, înalt de 1—3 m, cu frunze simple, dințate, uneori transformate în spini, flori galbene în raceme și fructe bace negre-roșietice; coaja conține alcaloizi amari cu acțiune colagenă, ușor hipotensivă și vasodilatatoare.

DRACON (sec. 7 î.Hr.), legiuitor atenian. Codul său de legi, de o asprime rămasă proverbială, pedepsea cu moartea cele mai neînsemnate delicte („legi draconice").

DRACONIC, -Ă (< germ.) adj. Foarte aspru, excesiv de sever.

DRACONITIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la linia ce unește punctele de intersecție (numite noduri) ale orbitei Lunii cu planul eclipticii. ✧ *Lună d.* (sau *draconică*) = intervalul de 27 de zile, 5 ore, 5 minute și 36 de secunde dintre două treceri succesive ale Lunii prin același nod.

DRACȘANI, iaz situat în C. Jijiei, pe cursul inferior al râului Sitna, pe terit. jud. Botoșani. Supr.: 440 ha. Importanță piscicolă și pentru irigații. Se mai numește *Sulița*.

DRACUL, numele popular al constelației *Dragonul*.

DRAG, -Ă (< sl.) adj., s.n. **1.** Adj. lubit, scump. ✧ Expr. *A-i fi cuiva drag să...* = a avea atracție pentru ceva, a-i plăcea să... ✦ (Substantivat, fam.; la

Drac-de-mare

voc. sg.) Termen de afecțiune cu care ne adresăm unei persoane (bărbat sau femeie). **2.** S. n. Iubire, dragoste. ✧ Loc. *Cu (mare, mult, atâta* etc.) *drag* sau *cu tot dragul* = bucuros; din toată inima. *De drag* = de plăcere. *De dragul...* = pentru...

DRAG (sec. 14), voievod din Maramureș, asociat fratelui său Balc. Fiul lui *Sas.* Ctitor al mănăstirii din Peri.

DRAGĂ (< fr.) vb. I tranz. A săpa cu ajutorul dragelor fundul unei ape și a îndepărta materialul rezultat, în vederea înlesnirii navigației, a executării unor lucrări etc.

Ion Dragalina

Silviu Dragomir

Mihail Dragomirescu

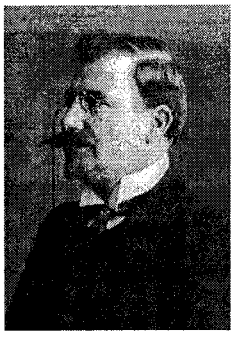

DRAGAJ (< fr.) s.n. **1.** Acțiunea de a draga. **2.** Operație de căutare sub apă a unor epave mici, a unor obiecte pierdute (ex. ancore) sau a vârfurilor de stâncă (nedescoperite prin sondaje). **3.** Operație de pescuire sau de distrugere a minelor marine dintr-o anumită zonă de navigație.

DRAGALINA, com. în jud. Călărași; 8 655 loc. (1995). Reparații de mașini și utilaje agricole. Morărit. Stație de c.f.

DRAGALINA 1. Ion D. (1860—1916, n. Caransebeș), general român. Ofițer în armata austriacă, a demisionat în 1887 și a trecut în România. În primul război mondial, în fruntea Armatei 1, a condus apărarea eroică de pe Jiu (1916), în cursul căreia a fost rănit mortal. **2. Corneliu D.** (1887—1949, n. Caransebeș), general român. Fiul lui **D. (1).** A participat la campaniile din 1913, 1916—1918 și 1941—1945; în calitate de comandant al Corpului 6 Armată, s-a remarcat pe Frontul de Est în bătăliile de la Odessa și Stalingrad.

DRAGAVEI s.m. Plantă erbacee perenă, răspândită în Eurasia și America, de c. 50 cm înălțime, cu flori bisexuate, mici, verzui, cu frunze lanceolate de 10—20 cm lungime, cu margini încrețite, comestibile *(Rumex crispus).*

DRAGĂ (< fr.) s. f. **1.** Navă cu mijloace proprii de propulsie sau remorcată, echipată cu instalații de săpat sub apă și cu instalații de scos și de transportat materialul rezultat din săpare. **2.** Plasă de formă specială folosită în cercetări hidrobiologice pentru colectarea viețuitoarelor de pe fundul apei sau pentru pescuit scoici și stridii. **3.** *D. de mine* = aparatură tehnică de luptă cu ajutorul căreia se curăță minele dintr-o anumită regiune a mării sau a unui fluviu.

DRAGFI, familie de nobili români din Transilvania, descendentă din *Drag.* A luptat pentru autonomia Bisericii ortodoxe din Maramureș și sprijinit traducerea de texte bisericești în limba română. Mai important: **Bartolomeu D.,** voievod al Transilvaniei (1493—1499). A sprijinit, în 1497, pe Ștefan cel Mare împotriva regelui polon Ioan Albert.

DRAGLINĂ (< fr.) s. f. Echipament de lucru montat pe un excavator și care servește la săpatul și încărcatul pământului în lucrările de construcție, amenajări terasiere etc.

DRAGODANA, com. în jud. Dâmbovița; 7 473 loc. (1995).

DRAGOMAN (< ngr.) s. m. Interpret oficial în țările din Orient; tălmaci. ✧ *Mare d.* = înalt dregător al Porții Otomane, care se ocupa de relațiile diplomatice cu statele europene.

DRAGOMIR (sec. 14), pârcălab al Cetății Dâmbovița. În 1368 a înfrânt armata condusă de Nicolae Lackfi, voievodul Transilvaniei, care invadase Țara Românească.

DRAGOMIR, Marcel (n. 1944, Câmpina), compozitor, saxofonist, solist vocal român de muzică ușoară. Șlagăre, muzică de scenă, show-uri T.V., musical-uri.

DRAGOMIR, Mihu (pseud. lui *Mihail G. Dragomirescu*) (1919—1964, n. Brăila), poet român. Poeme romantice militante („Rugă de ateu...", „Stelele păcii"). Proză („Povestiri deocamdată fantastice"). Postume („Minutar peste netimp", „Noaptea calmă"). A condus revista „Tânărul scriitor", promovând tinere talente.

DRAGOMIR, Silviu (1888—1962, n. Gurasada, jud. Hunedoara), istoric și om politic român. Acad. (1928), prof. univ. la Cluj. Secretar al Adunării Naționale de la Alba Iulia (1918). Ministru în mai multe rânduri (1937—1940). Contribuții la istoria medie și modernă a românilor („Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu", „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în sec. XVIII", „Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849", „Avram Iancu").

DRAGOMIR, State (1870—1920, n. Coștangalia, Cahul, Basarabia), actor român. A jucat la Teatrul Național din Iași. Profesor de mimică și declamație la Conservatorul din Iași.

DRAGOMIRESCU, Mihail (1868—1942, n. Plătărești, jud. Călărași), estetician și critic literar român. M. de onoare al Acad. (1938), prof. univ. la București. Director al revistei „Convorbiri critice". Partizan al autonomiei esteticului în descendență maioresciană, cunoscut o vreme mai ales prin „teoria capodoperei". **D.** este promotorul unei estetici bazate pe specificitatea obiectului estetic, pusă în evidență prin intermediul unei concepții structurale, de o marcantă actualitate („Critica științifică și Eminescu", „Știința literaturii", „Sămănătorism, poporanism, criticism", „Integralismul"). Construind un sistem și instituind un limbaj conceptual științific ce prefigurează cercetările și terminologia estetică postbelică, **D.** s-a remarcat și prin activitatea sa de critic literar al epocii sale.

DRAGOMIRESCU, Radu (n. 1944, C.A. Rosetti, jud. Tulcea), pictor român.

Stabilit în Italia (1974). Peisaje de obicei nocturne, în care negrul este pus în valoare de lumina lunii („Frunze fără arbori", „Nod nocturn"). Compoziții abstracte.

DRAGOMIREȘTI 1. Com. în jud. Dâmbovița, pe Dâmbovița; 8 097 loc. (1995). Expl. de petrol. **2.** Com. în jud. Maramureș, pe Iza; 3 481 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Neamț; 2 330 loc. (1995). **4.** Com. în jud. Vaslui; 4 197 loc. (1995).

DRAGOMIREȘTI-VALE, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Dâmbovița; 4 017 loc. (1995).

DRAGOMIRNA 1. Pod. Dragomirnei, subunitate a Pod. Sucevei situată între Siret, la E, Pod. Fălticeni, la S, și Obcina Mare, la V, fragmentată de râul Suceava cu afl. săi. Are forma unor platouri structurale largi, domoale, alcătuite din gresii în alternanțe cu nisipuri și argile, acoperite cu păduri de foioase. Alt. max.: 528 m (vf. Teișoara). **2. Mănăstirea ~,** mănăstire de maici, situată în com. Mitocu Dragomirnei (jud. Suceava), ctitorie a mitropolitului Anastasie Crimca, cu o biserică (Pogorârea Duhului Sfânt sau Biserica Mare) construită în 1608—1609 și alta (Biserica Mică) zidită în 1602. Puternică incintă fortificată, cu ziduri înalte, cu patru turnuri de apărare la colțuri și un turn de poartă cu clopotniță, realizată în timpul lui Miron Barnovschi (1627). Picturile murale interioare, executate în frescă, în stil bizantin, se mai păstrează doar în naos și altar. Ansamblul monahal a fost jefuit de oastea lui Timuș Hmelnițki (în 1653) și de tătari (în 1758). Muzeu cu colecții de artă veche (broderii, cruci sculptate, obiecte de cult, *Tetraevan-gheliarul* lui Anastasie Crimca, scris în 1609 pe pergament și decorat cu miniaturi).

DRAGON[1] (< fr.) s. n. Piesă anexă a armelor albe de tăiere și împungere (spade, săbii, pumnale etc.), confecționată din bumbac, mătase, piele, fier, aurie sau argintie, împletită, fixată de mânerul armei. Folosit inițial pentru ștergerea lamei după utilizare, în epoca modernă devine în epoca modernă un element complementar, decorativ.

DRAGON[2] (< fr.) s. m. **1.** (ZOOL.) Drac-de-mare. **2.** Monstru fabulos care întruchipează forțe ale naturii, reprezentat cu gheare de leu, aripi de vultur și coadă de șarpe; capul, de câine sau pisică, are o gură, cu multe limbi, pe care scoate foc. **3.** (HERALD.) Profilul unui chip omenesc, cu barbă formată din șerpi încolăciți. **4.** (În trecut) Soldat din cavaleria de linie astfel echipat încât să poată lupta și pedestru.

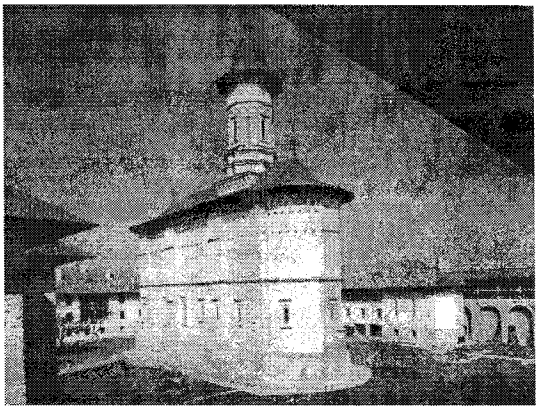

Mănăstirea Dragomirna. Biserica Pogorârea Duhului Sfânt

DRAGONUL *(Draco),* constelație din emisfera boreală, între Ursa Mare și Ursa Mică, compusă din stele puțin strălucitoare, dispuse într-un șir terminat cu un trapez. Numele popular: *Dracul.*

DRAGOR (< fr.) s. n., s. m. **1.** S. n. Navă de luptă construită și amenajată pentru curățarea minelor depuse într-o anumită regiune a unei mări sau a unui fluviu. **2.** S. m. Muncitor care manevrează comenzile unei drage.

DRAGOSLAVELE, com. în jud. Argeș, pe Dâmbovița; 2 484 loc. (1995). Expl. de calcare. Microhidrocentrală (7,6 MW). Prelucr. lemnului (cherestea). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1661) și Înălțarea Domnului (1745). În

Dragon[2] **(4)**

Drahmă histriană

avers revers

Evul Mediu, important punct de vamă al Țării Românești. Teatrul unor lupte violente în primul război mondial (oct. ♦916).

DRAGOSTE (< sl.) s. f. **1.** Sentiment de afecțiune pentru cineva sau ceva; iubire. **2.** Sentiment de afecțiune față de o persoană de sex opus; amor, iubire. ✦ (Concr.) Ființă iubită. **3.** Legătură sexuală; relații amoroase.

DRAGOȘ (sec. 14), voievod român din Maramureș. S-a remarcat în luptele împotriva tătarilor. A condus marca creată (c. 1352—1353) în NV Moldovei, cu centrul probabil la Baia.

DRAGOȘ, Coman (sec. 16), zugrav român din Iași. A integrat elemente stilistice ale artei occidentale fondului tradițional autohton. Autor principal al picturilor bisericii Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul din Arbore (1541). Se impune prin desăvârșita rezolvare compozițională, suplețea desenului și coloritul strălucitor.

DRAGOȘ, Lazăr (n. 1930, Usad, jud. Bihor), matematician român. M. al Acad. (1992), prof. univ. la București. Lucrări în domeniile mecanicii fluidelor, magnetohidrodinamicii, magnetoelasticității, aerodinamicii.

DRAGOȘ VODĂ, com. în jud. Călărași; 3 093 loc. (1995). Stație de c.f.

DRAGU, com. în jud. Sălaj; 1 334 loc. (1995).

DRAGU, Teodor (1848—1925, n. Zăpodeni, jud. Vaslui), inginer român. Constructor de locomotive cu abur. Inițiator al utilizării în țară a locomotivelor care funcționau cu combustibil lichid; a inventat (1887) un injector cu păcură.

DRAHMĂ (< ngr.) s. f. **1.** Monedă de argint în Grecia antică. În Dobrogea și în S Moldovei au circulat **d.** bătute la Histria (mijlocul sec. 5 î.Hr.). **2.** Unitate monetară în Grecia contemporană. **3.**

(În unele țări) Veche unitate de măsură pentru greutăți.

DRAIBĂR (< germ.) s. n. Burghiu cu vârful plat, pentru lemn.

DRAIFUS (< germ.) s. n. Unealtă-suport din fontă, folosită la repararea încălțămintei și formată din trei brațe profilate după anumite părți din conturul interior al încălțămintei.

DRAIS, Karl Friedrich, baron von Sauerbronn [zauərbron] (1785—1851), inginer german. A construit un vehicul cu roți care a precedat bicicleta și dreziна (1816).

DRAJEU (< fr.) s. n. **1.** Bomboană (colorată) cu miezul din cristale de zahăr, sâmburi de fructe, creme etc., acoperit cu o glazură de zahăr sau de ciocolată. **2.** Medicament în formă de pilulă, învelit în zahăr sau în ciocolată.

DRAJNA, com. în jud. Prahova; 5 918 loc. (1995). Reședința com. este satul *Drajna de Sus*. Pe terit. satului Drajna de Jos a fost descoperit un important depozit de obiecte de la sfârșitul Epocii Bronzului (sec. 13 î.Hr.), iar în satul Drajna de Sus, o așezare dacică și apoi romană. V. *Ramidava*.

DRAJON (< fr.) s. m. Lăstar crescut din rădăcină și din care, prin înrădăcinare, se poate forma o nouă plantă.

DRAKE [dreic] **1. Sir Francis D.** (c. 1540—1596), navigator și corsar englez. Amiral. A condus expediții piratерești de-a lungul coastelor Americii, jefuind posesiunile și vasele spaniole; a făcut, primul, după Magellan, ocolul Pământului (1577—1580). A luat parte activă la distrugerea flotei spaniole *Invincibila Armada* (1588); înnobilat de regina Elisabeta, care-i finanțase expedițiile. **2. Strâmtoarea ~,** cea mai largă str. maritimă de pe glob, între ins. Țara de Foc și ins. Shetland de Sud, care leagă Oc. Atlantic de Oc. Pacific; descoperită în 1578 de Fr. Drake. Lățime: 1 140 km. Ad. max.: 5 248 m.

DRAM (< ngr.) s.n. **1.** (Înv.) Unitate de măsură pentru greutate și capacitate, folosită în Țara Românească (3,18 g, respectiv 3,22 cm) și în Moldova (3,23 g, respectiv 3,80 cm). **2.** Fig. Fărâmă, strop, pic.

DRAMATIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ține de dramă sau de teatru, privitor la dramă sau la teatru. ✧ *Gen d.* = gen literar cuprinzând opere scrise în dialog și menite a fi reprezentate pe scenă, în care conflictul se dezvoltă gradat, din ciocnirea intereselor și sentimentelor diverselor personaje. *Cronică d.* = prezentare critică, analitică a unei reprezentații teatrale. *Artă d.* = totalitatea regulilor, principiilor privind punerea în scenă și interpretarea operelor dramatice; dramă **(4)**. *Artist d.* = actor. ✦ (Despre voci) Cu sonoritate intensă, viguroasă, capabilă să exprime situații încordate (ex. tenor **d.**, soprană **d.**). **3.** Fig. Zguduitor, impresionant.

DRAMATISM (< rus.) s. n. **1.** Caracterul încordat al conflictului dintr-o operă dramatică. **2.** Fig. Caracterul impresionant, zguduitor al unei lupte între sentimente, interese.

DRAMATIZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transforma o operă literară epică în operă dramatică. **2.** Fig. A imprima, a induce un caracter impresionant. ✦ (Ir.) A lua în tragic ceva care nu merită importanță.

DRAMATIZARE (< *dramatiza*) s. f. Acțiunea de a dramatiza. ✦ (Concr.) Narațiune adaptată pentru a fi reprezentată pe scenă (adaptare scenică), transmisă la radio (adaptare radiofonică) sau la televiziune (adaptare pentru televiziune).

DRAMATURG (< fr.) s. m. Autor de opere dramatice.

DRAMATURGIE (< fr.) s. f. Totalitatea creațiilor dramatice aparținând unui scriitor, unei literaturi naționale, unei epoci sau genului în ansamblu.

DRAMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Specie a genului dramatic caracteristică literaturii moderne. Fiind, la origine, o îmbinare hibridă de elemente comice și tragice (**d.** satirică în teatrul grec), evoluând în epoca Renașterii spre o formă apropiată de teatrul modern (Marlowe, Shakespeare, Lope de Vega), **d.** se definește ca specie în sec. 18 (**d.** burgheză — Diderot, Lessing) și 19 (**d.** romantică — Hugo, Dumas, Vigny), ilustrând în construcția caracterelor și a conflictului complexitatea nuanțată a vieții reale. În sec. 19, **d.** își pierde autonomia, devenind o specie proteică, înglobând o mare diversitate de forme de expresie. **2.** *D. muzicală* (sau *lirică*) = (înv.) denumire dată spectacolului de operă. **3.** Termen atribuit de R. Wagner (preluat apoi și de alți compozitori) operelor sale. **4.** Artă *dramatică*. **5.** Fig. Eveniment tragic, zguduitor; nenorocire. ✧ Expr. *A face dramă din ceva* = a vedea o situație tragică într-o întâmplare oarecare. ✦ Frământare, conflict sufletesc puternic, cu suferință morală.

Sir Francis Drake

DRAMMEN, oraș în SE Norvegiei, port la Oslofjord; 52 mii loc. (1990). Ind. celulozei și hârtiei, electrotehnică și electronică.

DRANGIANA, reg. istorică antică în Orientul Mijlociu, prov. a Imp. Persan, apoi a Regatului Seleucid (azi în Iranul Oriental și V Afghanistanului).

DRANG NACH OSTEN, expresie germană („expansiune spre răsărit") care desemnează politica de cucerire germană între Elba și Oder până spre țărmurile Balticii (sec. 10—13), reluată de Hitler în cadrul planului său de creare a unui „spațiu vital pentru germani".

DRANOV 1. Ostrov în Delta Dunării, între brațul Sf. Gheorghe, L. Razim și Marea Neagră; 870 km². Mlăștinos, presărat cu lacuri și bălți (dintre care L. Dranov de 2 062 ha) și traversat de canalele Dranov și Dunavăț. **2.** Grind maritim în SV ostrovului cu același nume, la S de L. Dranov, străbătut de numeroase canale. **3.** Canal navigabil care unește brațul Sf. Gheorghe cu L. Razim, legat și de canalele Dunavăț și Crasnicol.

DRAPA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. A acoperi, a învesmânta cu o draperie. ✦ A dispune într-un mod artistic faldurile unei draperii sau cutele unui obiect de îmbrăcăminte. **2.** Tranz. și refl. (Despre actori) A (se) îmbrăca (în felul anticilor) cu un veșmânt larg care cade în falduri.

DRAPEL (< it.) s. n. Semn distinctiv al unui stat, al unei unități militare, al unei organizații internaționale, asociații etc., reprezentat printr-o bucată de pânză sau de mătase, într-una sau mai multe culori, prinsă de o lance de lemn și având imprimată, uneori, o stemă sau o emblemă; steag. ✧ *D. de stat* = drapelul oficial al unui stat, a cărui descriere este prevăzută în constituție. Drapelul național românesc a fost instituit la 14/26 iun. 1848, printr-un decret al Guvernului provizoriu. **D.** României, datând de la 1848, este format din trei benzi verticale egale, roșu, galben și albastru (lângă lance). Proporție: lățimea = 2/3 din lungime. ✧ Expr. *A fi sub drapel* = a servi în armată. *A lupta sub drapelul cuiva* = a lupta pentru cineva sau pentru ceva.

DRAPER [dreipə], **Henry** (1837—1882), astronom american. Prof. univ. la New York. Contribuții în domeniul astro-

fotometriei. A realizat prima fotografie a unui spectru stelar (1872, Vega). Cunoscut prin catalogul fundamental al spectrelor stelare, ce-i poartă numele.

DRAPERIE (< fr.) s. f. **1.** Perdea grea de stofă, de catifea etc., cu falduri. **2.** Veșmânt larg, cu multe cute, care îmbracă o statuie, personajele unui tablou.

DRASTIC, -Ă (< fr.) adj. Foarte energic; brutal, violent, vehement. ✦ (Despre medicamente, tratamente etc.) Cu acțiune puternică și rapidă.

DRAVA (DRAU), afl. dr. al Dunării, în aval de Osijek; 898 km. Izv. din Alpii Carnici, trece prin Austria și formează pe o porțiune granița Ungariei cu Croația. Navigabil pe 610 km. Hidrocentrale.

DRAVIDIAN, -Ă, (< fr.) s. m., adj. **1.** S.m. (La pl.) Grup de populații de rasă intermediară între negrizi și europizi, care trăiesc în special în S Indiei, N statului Sri Lanka și în Pakistan. ✦ (La sg.) Persoană care face parte dintr-un astfel de grup. **2.** Adj. *Limbi dravidiene* = familie de limbi vorbite de populațiile dravidiene. Principalele *l. d.* sunt: tamil, malayalam, kanara, telugu.

DRĂCEA, Marin (1885—1958, n. Izvoru, jud. Giurgiu), inginer român. Prof. univ. la București. Fondatorul silvotehnicii moderne și al primului institut de cercetări forestiere din România. Lucrări în domeniul dendrologiei și silvotehnicii.

DRĂCOAICĂ (< *drac*) s. f. **1.** Ființă imaginară, întruchipare feminină a răului, în special în basme. **2.** (Fam.) Fată sau femeie isteață, vioaie, ispititoare, care se ține de pozne.

DRĂCȘENEI, com. în jud. Teleorman; 4 026 loc. (1995). Muzeu sătesc.

DRĂGAICĂ (< bg.) s. f. I. **1.** Sărbătoare populară din ciclul agrar, care celebrează coacerea holdelor (24 iun.); sânziene **(2). 2.** (Art.) Vechi dans popular românesc, jucat de un grup de fete care evoluează în monom, și melodia după care se execută; numele fiecărei executante a acestui dans. **3.** Târg care se ține la 24 iunie; *p. ext.* orice târg. **4.** (La pl., în superstiții) Zâne rele despre care se crede că ar desfigura oamenii; iele. II. Plantă erbacee perenă din familia rubiaceelor, cu tulpina în patru muchii, înaltă de 30—100 cm, cu frunze liniare înguste, dispuse câte 8—12 în verticil, și flori mici, galben-aurii, cu miros specific *(Galium verum)*; sânziană **(1).**

DRĂGAN, Aurel (n. 1938, sat Hunia, jud. Dolj), voleibalist român. Component al echipei României, campioană europeană (1963), medaliată cu argint la campionatele mondiale (1966) și al

Mihai Corneliu Drăgănescu

echipei „Rapid", câștigătoarea Cupei Campionilor Europeni (1961, 1963 și 1965).

DRĂGAN, Constantin Iosif (n. 1917, Lugoj), jurist, economist și publicist român. Stabilit în Italia. Lucrări de management și marketing („Metodi di ricerche di mercato sul petrolio"), de istorie („Noi tracii"); memorialistică („Prin Europa").

DRĂGAN, Dida (n. 1947, Găești), interpretă română de muzică ușoară. Stil pregnant, inconfundabil, voce expresivă.

DRĂGAN, Gleb (n. 1920, Tatar Copceag, Basarabia), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la București. Studii și cercetări asupra supratensiunilor, descărcărilor corona. Lucrări privind calculul regimurilor tranzitorii pentru diferite circuite electrice și metodele probabilistice de analiză a unor regimuri tranzitorii.

DRĂGAN, Mircea (n. 1923, Gura Ocniței, jud. Dâmbovița), regizor român de film. Prof. univ. la București. Predilecție pentru ecranizări și evocări istorice („Neamul Șoimărești-lor", „Columna", „Ștefan cel Mare. Vaslui 1475"). Alte filme: „Seria B.D.", „Explozia", „Cuibul salamandrelor".

DRĂGANU, com. în jud. Argeș; 1 912 loc. (1995). Expl. de petrol. Reședința com. este satul *Drăganu-Olteni.*

DRĂGANU, Nicolae (1884—1939, n. Zagra, jud. Bistrița-Năsăud), filolog, lingvist, lexicograf și istoric literar român. Acad. (1939), prof. univ. la Cluj. Studii de onomastică, de sintaxă istorică și descriptivă („Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei", „Elemente de sintaxă a limbii române", „Istoria sintaxei"), de lexicologie și de istorie a literaturii române din Transilvania.

DRĂGANU, Tudor (n. 1912, Năsăud), jurist român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții în dreptul administrativ („Actele de drept administrativ") și în dreptul constituțional („Structures et institutions constitutionnelles des pays Européens", „Introducere în teoria și practica statului de drept", „Drept constituțional și instituții politice").

DRĂGĂLAȘ, -Ă (< *drag*) adj. Drăguț, grațios, gingaș, nostim.

DRĂGĂLĂȘENIE (< *drăgălaș*) s. f. Gingășie, grație. ✦ (La pl.) Atitudine plină de atenții, de tandrețe față de cineva.

DRĂGĂNESCU, Mihai Corneliu (n. 1929, sat Făget, jud. Prahova), inginer român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Fondatorul școlii românești de dispozitive electronice. A condus primul program de informatizare a economiei naționale (1965—1971). Cercetări în domeniul electronicii corpului solid („Procese electronice în dispozitive semiconductoare de circuit"). Lucrări de filozofie („Informația materiei"). Eseuri.

DRĂGĂNESCU, State (1891—1964, n. sat Ohaba, jud. Mehedinți), medic român. Prof. univ. la București. Elev și colaborator al lui Gh. Marinescu. Studii originale asupra neuroinfecțiilor, neurovirozelor, encefalitei virotice, sclerozei laterale amiotrofice („Encefal și glande endocrine", „Encefalite virotice umane").

DRĂGĂNEȘTI 1. Com. în jud. Bihor; 3 060 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Galați, pe Bârlad; 5 735 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Prahova; 5 146 loc. (1995). Stație de c.f.

DRĂGĂNEȘTI DE VEDE, com. în jud. Teleorman; 2 291 loc. (1995).

DRĂGĂNEȘTI-OLT, oraș în jud. Olt, pe stg. văii Oltului; 13 408 loc. (1995). Expl. de argilă. Hidrocentrală (53 MW), intrată în funcțiune în 1987. Filatură de bumbac; produse chimice și alim. (preparate din lapte, băuturi alcoolice); fabrici de zahăr, de conf. și tricotaje. Centru viticol. Atestat documentar în 1526. Declarat oraș în 1968.

DRĂGĂNEȘTI-VLAȘCA, com. în jud. Teleorman, pe Câlnișteа; 5 198 loc. (1995). Reparații de mașini și utilaje agricole; mobilă. Piscicultură.

DRĂGĂSTOS, -OASĂ (< *dragoste*) adj. Plin de dragoste; iubitor, afectuos.

DRĂGĂȘANI, municipiu în jud. Vâlcea, pe dr. Oltului; 22 693 loc. (1995). Expl. de pietrișuri și nisipuri. Hidrocentrală (45 MW), intrată în funcțiune în 1980. Întrep. de prelucr. a maselor plastice și a lemnului, de textile și de conf. Fabrică de talpă și încălț. de cauciuc. Important centru viticol și de vinificație. Produse alim. (panificație, preparate din carne și lapte, băuturi alcoolice). Muzeu memorial „I.G. Duca". Muzeul viei și vinului. Muzeu de artă și etnografie. Menționat ca sat în 1535. La 7 iun. 1821, s-a desfășurat aici o sân-

geroasă bătălie între eteriști și armata otomană, încheiată cu înfrângerea eteriștilor. Declarat municipiu în 1995.

DRĂGESCU, Mariana (n. 1912, Craiova), aviatoare română. În timpul celui de-al doilea război mondial, pilot militar în cadrul Grupului aerotransport și sanitar. Participantă la numeroase competiții aeriene în țară și în străinătate.

DRĂGEȘTI, com. în jud. Bihor; 2 485 loc. (1995). Stație de c.f.

DRĂGHICEANU, Matei (1844—1939, n. Târgoviște), inginer român. M. de onoare al Acad. (1933). Pionier al cercetărilor de geologie aplicată și al studiilor de geologie dinamică din România. Autor al primei hărți geologice a României la scara 1: 800 000 (publicată la Viena în 1890) și al primei hărți de soluri din România (pentru jud. Mehedinți). Studii asupra tectonicii lanțului alpino-carpato-himalayan („Eurasia").

DRĂGHICENI, com. în jud. Olt; 2 041 loc. (1995).

DRĂGHICESCU, Dumitru (1875—1945, n. sat Zăvoieni, jud. Vâlcea), filozof, sociolog și diplomat român. Prof. univ. la București. Promotor ai neoliberalismului. Concepție sociologică deterministă. A considerat că evoluția omenirii este determinată de „idealul creator", destinul ei depinzând deopotrivă, de știință și credință („Le problème du déterminisme social", „Le problème de la conscience", „Din psihologia poporului român", „L'idéal créateur", „Vérité et révélation").

Sabin Drăgoi

Eugen Drăguțescu: „Domul din Pistoia"

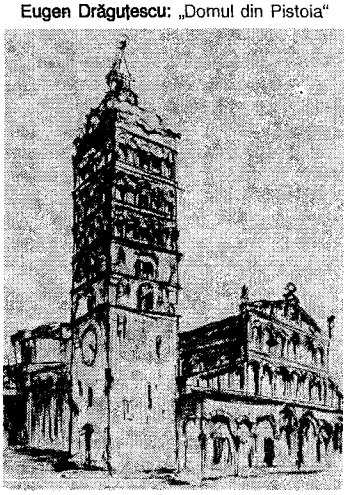

DRĂGHICI, Alexandru (1919—1993, n. Tisău, jud. Buzău), om politic român. Muncitor feroviar. Arestat pentru activitatea comunistă (1935) și condamnat la nouă ani închisoare. Colaborator apropiat al lui Gh. Gheorghiu-Dej. Ca ministru adjunct (1951) și apoi titular (1952—1965) la Interne, **D.** a fost unul dintre principalii organizatori ai politicii de represiune brutală a opozanților anticomuniști, iar în timpul luptei pentru putere, inclusiv a celor din propriul partid. În 1968, a fost înlăturat din funcțiile de partid și de stat.

DRĂGHICI, Dorina (1922—1994, n. Craiova), interpretă română de muzică ușoară. Cu un timbru cald al vocii, a interpretat într-o manieră originală, plină de sensibilitate, numeroase șlagăre românești.

DRĂGOESCU, Șerbana (n. 1943, Craiova), artist decorator român. Tapiserii într-o viziune plastică înnoitoare. Piesele, tratate ca suprafețe-covor sau ca obiecte tridimensionale, prezintă game cromatice subtil valorificate („Spre lumină", „Spirala").

DRĂGOEȘTI 1. Com. în jud. Ialomița; 974 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 2 426 loc. (1995).

DRĂGOI, Sabin (1894—1968, n. sat Seliște, jud. Arad), compozitor și folclorist român. M. coresp. al Acad. (1955). Unul dintre promotorii școlii naționale de muzică contemporană, bazată pe folclorul autentic. Opere („Kir Ianulea", „Năpasta", „Păcală"), opera-oratoriu „Constantin Brâncoveanu", lucrări simfonice și vocal-simfonice, instrumentale, coruri. Unul dintre pionierii culegerilor științifice de folclor românesc.

DRĂGOIEȘTI, com. în jud. Suceava; 5 374 loc. (1995). Reședința com. este satul *Mălăneşti*.

DRĂGOIU, Ioan (1878 sau 1879—1941, n. Caransebeș), anatomist, histolog și medic veterinar român. Prof. univ. la București și Cluj. A editat primul tratat de histologie din literatura medicală română („Elemente de histologie și de tehnică microscopică").

DRĂGOTEȘTI 1. Com. în jud. Dolj; 2 457 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Gorj; 2 776 loc. (1995). Expl. de lignit. Stație de c.f.

DRĂGULESCU, Coriolan Șt. (1907—1977, n. Vărădia, jud. Caraș-Severin), chimist român. Acad. (1963), prof. univ. la Timișoara. Lucrări în domeniul chimiei anorganice; studiul combinațiilor complexe, cercetări în chimia analitică („Analiza volumetrică", „Teoria și practica măsurii *p*H-ului", „Chimie structurală modernă").

DRĂGUȘENI 1. Com. în jud. Botoșani; 2 759 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Galați; 4 966 loc. (1995). Mănăstirea Adam (sec. 17). **3.** Com. în jud. Suceava, pe Moldova; 2 791 loc. (1995). Han (sec. 18); biserică de lemn (c. 1780).

DRĂGUȚ,-Ă (< *drag*) adj., s. m. și f. **I.** Adj. Frumușel. ✧ Expl. *A fi drăguț (cu* sau *față de cineva*) = a fi gentil, serviabil. **II.** S.m. și f. **1.** (Fam.; la voc.) Termen alintător cu care cineva se adresează unei persoane. **2.** Iubit, ibovnic.

DRĂGUȚ, Vasile (1928—1987, n. Craiova), istoric și critic de artă român. Prof. univ. la București. Lucrări asupra artei medievale românești („Arbore", „Pictura murală în Transilvania", „Dicționar enciclopedic de artă medievală românească") și a celei moderne („Sirato", „Dărăscu").

DRĂGUȚESCU, Eugen (1914—1993, n. Iași), pictor și grafician român. Stabilit în Italia (1940). Peisaje citadine (Roma, Orvieto, Pistoia), portrete („C. Brâncuși", „G. Papini", „S. Celibidache"), care se disting printr-un joc sensibil de linii. Abordează arta abstractă („Mișcare în spațiu", „Lacul din Joux").

DRĂGUȚEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 4 855 loc. (1995). Stație de c.f.

DRĂMUI (< *dram*) vb. IV tranz. A măsura, a socoti, a împărți ceva cu chibzuință; a cumpăni **(1).**

DRĂNIC, com. în jud. Dolj; 3 128 loc. (1995).

DRĂMBĂ (< ucr.) s. f. Instrument muzical popular, întâlnit în Moldova și Ucraina, alcătuit dintr-o sârmă de fier îndoită în formă de potcoavă și prevăzut cu o lamă elastică de oțel; sunetul este produs prin ciupirea lamei și modularea acestuia cu ajutorul buzelor, instrumentul fiind sprijinit pe dinți.

DRĂMBĂ, Constantin (n. 1907, sat Borșani, jud. Bacău), astronom și matematician român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Studii asupra proprietăților calitative ale sistemelor de ecuații diferențiale. Contribuții în mecanica cerească privind ciocnirile duble și triple imaginare din problema celor trei corpuri (determinarea mișcării a trei corpuri cerești sub acțiunea forțelor gravitaționale proprii). Cercetări asupra mișcării Pământului.

DRÂNCENI, com. în jud. Vaslui, pe Prut; 4 500 loc. (1995). Expl. de nisipuri (Albița). Ape minerale clorosodice, bicarbonatate, iodurate și sulfuroase (Băile Drânceni), indicate în tratarea afecțiunilor reumatice, digestive, ginecologice. Reședința com. este satul *Ghermănești.*

DRDA, Jan (1915—1970), scriitor ceh. Nuvele de evocare dramatică a rezistenței antifasciste a cehilor și slovacilor („Baricada mută"). Romane satirice („Orășelul de pe coline") și de moravuri („Apa vie"). Comedii inspirate din folclor.

DREAVĂ (< sl.) s.f. **1.** Vergea care trece prin mosorul alergătoarei **(3). 2.** Unealtă cu care plăpumarul bate lâna. **3.** Chingă formată din șipci transversale care întărește aripa unei mori de vânt.

DREGĂTOR (< *dregе*) s. m. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Demnitar la Curtea domnească cu atribuții administrative, militare și judecătorești; unii dintre dregători erau membri ai Sfatului domnesc. Principalii dregători erau: *vornicul, logofătul, vistierul, banul, spătarul.*

DREGĂTORIE (< *dregător*) s. f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Demnitatea de dregător.

DREȚE (lat. *dirigere*) vb. III tranz. **1.** A readuce în stare bună; a repara. ✧ Expr. *A-și drege glasul* (sau *vocea*) = a tuși pentru a-și limpezi vocea în vederea vorbirii sau a cântatuiui. ✦ Fig. A îndrepta o greșeală, o nedreptate. **2.** A pune la cale; a aranja, a ticlui. ✧ Expr. *A face și a drege* = a face în așa fel încât lucrurile să iasă bine; (ir.) a se afla în treabă. **3.** A potrivi gustul unei mâncări. ✦ A amesteca, a falsifica o băutură.

DREIKANTER (cuv. germ.) [drăicantər] s. n. Piatră cu muchii ascuțite și cu trei fețe lustruite, generată de *coroziune* în ținuturile deșertice și în regiunile periglaciare, când direcția vântului variază sau când pietrele își schimbă poziția, expunând eroziunii altă față.

DREISER [drăisə], **Theodore** (1871—1945), scriitor american. Romane de tendință naturalistă, înlocuind mirajul „visului american" cu analiza lucidă a destinelor individuale și dezvăluind — uneori cu mijloacele limbajului simbolic și metaforic — incompatibilitatea dintre erou și societate („Sora Carrie", „Jennie Gerhardt", „O tragedie americană" — capodopera sa).

DREN (< fr.) s. n. **1.** (HIDROT.) Conductă subterană sau canal deschis, având secțiunea transversală liberă umplută cu material filtrant (pietriș, fascine etc.), destinată să colecteze și să evacueze apa de infiltrație, să coboare nivelul pânzei de apă dintr-un teren sau să colecteze apa dintr-o pânză acviferă subterană. ✦ *D. contrafort* = ansamblu de șanțuri umplute cu piatră, amenajate la suprafața unui taluz, în scopul drenării apelor și al consolidării terenului. **2.** (CONSTR.) Strat de piatră spartă sau de pietriș, așezat în spatele unui zid de sprijin ori deasupra unei bolți de pod sau de tunel, destinat să colecteze apa de infiltrație. **3.** (NAV.) Conductă de oțel montată de-a lungul unei nave, pe fundul ei, care servește la colectarea apei drenate din santinele acesteia. **4.** (MED.) *Tub de d.* = tub de cauciuc, de aluminiu, de sticlă etc. cu care se efectuează drenarea **(4).** *Meșă de d.* = fâșie de tifon, sterilizată, uscată, utilizată pentru drenare **(4).**

DRENA (< fr.) vb. I tranz. **1.** (TEHN.) A colecta și a îndepărta apa dintr-un teren, din santinele unei nave etc. cu ajutorul unui dren **(1, 2, 3). 2.** (HIDROL.) A colecta apele provenite din precipitații prin rețeaua hidrografică. **3.** (MED.) A efectua o drenare **(4).**

DRENAJ (< fr.) s.n. **1.** Lucrare hidrotehnică constând dintr-o rețea de drenuri **(1),** destinată desecării și consolidării unui teren. ✦ *Mașină de d.* = mașină folosită pentru executarea canalelor deschise de drenare. *Instalație de d.* = instalație folosită pe o navă pentru evacuarea apei din santine. Sin. *instalație de santină.* **2.** (GEOGR.) Proces de colectare, de către rețeaua hidrografică, a apelor provenite din precipitații. **3.** Drenare **(1, 4).**

DRENARE (< *drena*) s. f. **1.** Acțiunea de a drena; drenaj **(1, 2, 3). 2.** Deplasare a țițeiului din zăcământ spre gaura de sondă. **3.** *Drenarea metanului* = procedeu artificial de degazare a unui zăcământ de cărbuni, care constă în executarea unor lucrări miniere pentru canalizarea gazului metan din zăcământ. **4.** (MED.) Tratament folosit pentru îndepărtarea secrețiilor dintr-o plagă operatorie sau accidentală cu ajutorul tuburilor sau al meșelor de dren; drenaj **(3).** ✧ *Drenarea bilei* = tubaj duodenal.

DREPNELE (< lat.) s. f. pl. Familie de păsări mici, cosmopolite, insectivore, cu c. 80 de specii, foarte bune zburătoare; își fac cuibul în crăpături și firide cu saliva proprie care se întărește imediat în contact cu aerul. În România se întâlnesc două specii, oaspeți de vară: *drepneaua mică (Apus apus),* de c. 18 cm, cu penaj negru, și *drepneaua mare (A. melba),* de c. 21 cm, cu penaj negru cu alb.

DREPT[1] (lat. *directus*) adv. **1.** (Urmat de determinări locale, indicând direcția) În linie dreaptă, fără ocol; direct **(3). 2.** Tocmai, exact. *Drept în fața casei.*

DREPT[2], **DREAPTĂ** (lat. *directus,* cu unele sensuri după fr. *droit*) adj., prep., s. n. **I.** Adj. **1.** Care merge de la un punct la altul fără ocol, fără abatere. *Drum drept.* ✦ (MAT.; despre o linie) Care unește două puncte din spațiu pe drumul cel mai scurt dintre ele. (Substantivat f.) Linie dreaptă[2] **(I 1),** considerată a fi prelungită în ambele părți până la infinit. ✧ *Drepte coplanare* = drepte ce aparțin aceluiași plan. ✦ *Unghi d.* = unghi format de două drepte[2] **(I 1)** perpendiculare una pe cealaltă. *Cilindru d.* = cilindru ale cărui generatoare sunt perpendiculare pe baze. *Prismă d.* = prismă ale cărei muchii laterale sunt perpendiculare pe baze. **2.** (Despre haine) Cu o croială simplă, fără cute sau clini. ✦ Fig. (Despre privire) Fără ascunzișuri, deschis **(4),** direct **(4). 3.** (Despre lucruri) Vertical. ✦ (Despre terenuri înclinate) Aproape vertical; abrupt, povârnit. ✦ (Despre oameni) Neaplecat, neadus de spate. ✧ (Adverbial, fig.) *A călca drept* = a avea o purtare bună, cinstită. ✦ (Despre litere, și subst.). De tăietură verticală. **4.** Orizontal, plan, neted. **5.** (Înv.) *Complement drept* = *complement direct.* **6.** Fig. Potrivit dreptății și adevărului: just, echitabil, cinstit. ✧ *Parte d.* = parte care se cuvine cuiva în mod legal ia o împărțire. *Luptă d.* = luptă corp la corp, fără arme și fără înșelătorii. ✧ Loc. *Cu drept cuvânt* = pe bună dreptate, în mod întemeiat. ✦ (Adverbial) În conformitate cu dreptatea, just; adevărat, corect. ✧ Expr. *Ce-i drept* = într-adevăr. *A spune drept* = a spune adevărul, a mărturisi deschis. (Substantivat) *La drept* (sau *la dreptul) vorbind* = în realitate. **7.** Fig. (Despre oameni) Cinstit, integru. ✧ *Drept-credincioși* (și subst.) = denumire dată celor care fac parte din Biserica creștină ortodoxă. **8.** (Despre organe ale corpului) Așezat în

Theodore Dreiser

partea opusă părții în care se află inima. ✦ (Substantivat, f. art.) Mâna dreaptă. ✦ (La m. sg., art.) Piciorul drept. ✦ Care se află în partea mâinii drepte (când cineva stă cu fața spre un lucru). ✧ (Substantivat, f.) *A ține dreapta* = a merge pe partea dreaptă a unui drum. **9.** Fig. (Substantivat, f.; în viața politică). Tabără conservatoare. II. Prep. **1.** (Introduce un complement indirect) În loc de..., în calitate de..., ca. *M-a luat drept altcineva.* **2.** (Introduce un complement circumstanțial de scop) Pentru, ca. ✧ Expr. *Drept care* = prin urmare, așadar, deci. III. S. n. (DR.) **1.** Totalitatea regulilor/normelor juridice care reglementează conduita oamenilor în relațiile sociale, într-o colectivitate politicește determinată, susceptibile de a fi impuse prin forța coercitivă a statului *(d. obiectiv/pozitiv).* În funcție de domeniile de relații sociale reglementate, **d.** se împarte în *d. public* și *d. privat,* iar fiecare dintre acestea, în ramuri: **d.** constituțional, **d.** administrativ, **d.** financiar, **d.** penal, **d.** civil, **d.** comercial, **d.** familiei, **d.** muncii, **d.** procesual civil/penal, **d.** internațional (public/privat) etc. **2.** Posibilitate, prerogativă sau putere, recunoscută de dreptul obiectiv unei persoane fizice sau juridice, de a avea o anumită conduită și de a pretinde altei/altor persoane o anumită comportare corespunzătoare, constând în îndeplinirea obligației corelative de a da, de a face sau de a nu face ceva, care poate fi impusă, la nevoie, prin forța de constrângere a statului *(d. subiectiv).* În funcție de anumite criterii, **d.** subiective pot fi *patrimoniale* (evaluabile în bani) sau *extrapatrimoniale* (neevaluabile în bani), *d. absolute* (opozabile tuturor) sau *d. relative* (opozabile numai subiectului pasiv determinat); cele patrimoniale pot fi *d. reale* (care sunt absolute) sau *d. de creanță* (care sunt relative). ✦ *Drepturi fundamentale ale cetățenilor* = drepturi esențiale pentru existența, formarea și afirmarea personalității omului și pentru asigurarea participării sale active la viața publică, recunoscute și garantate de Constituție și de celelalte legi. Pot fi clasificate în *d. social-economice* (ex. **d.** la muncă, la învățătură, la informație, la asigurări sociale etc.), *d.* și *libertăți social-politice* (**d.** electorale, **d.** de asociere, libertatea conștiinței, libertatea presei, accesul liber la justiție etc.), *inviolabilități* (ex. **d.** la viață și la integritate fizică și psihică, libertate individuală, inviolabilitatea domiciliului, secretul corespondenței și convorbirilor telefonice, **d.** la moștenire, la protecția proprietății private etc.). **3.** Știință care studiază **d.** obiectiv și **d.** subiective. Se împarte în discipline, pe ramuri (**d.** constituțional, **d.** civil, **d.** penal etc.). ✧ Loc. *De drept/de plin drept* = în temeiul legii; de la sine, fără a fi nevoie de pronunțarea unei hotărâri judecătorești; *fig.* firesc.

DREPTĂR (< *drept*) s. n. Riglă sau scândură dată la rindea, cu muchiile perfect drepte, folosită în construcții pentru trasare sau pentru verificarea suprafețelor plane (ex. la așezarea cărămizilor unui zid).

DREPTĂTE (< *drept*) s f. **1.** Valoare etică și juridică, în funcție de care se aprobă sau se dezaprobă relațiile sociale și raporturile juridice, normele juridice și hotărârile organelor de jurisdicție existente într-o epocă și într-o organizare socială dată; echitate. ✦ Faptul de a recunoaște drepturile cuiva, de a acorda fiecăruia ceea ce i se cuvine în mod legitim. ✧ Loc. *Cu* (sau *după*) *dreptate* = după lege, cum se cuvine, în mod just. *Pe bună dreptate* = în mod întemeiat, pe drept cuvânt. **2.** Virtute morală, cea mai înaltă dintre cele patru virtuți cardinale, care constă în faptul de a da fiecăruia ce este al său, în a respecta drepturile altuia. ✦ Ceea ce este drept să se facă, purtarea celui drept.

DREPTATEA, cotidian al Partidului Național-Țărănesc. Apare la București (1927—1938, 1944—1947). Directori: Virgil Madgearu, Constantin Gongopol Mihai Ralea, Ion Livianu, N. Carandino. Printre colaboratori: I. Vinea, Sergiu Dan, P. Pandrea, P. Zarifopol, P. Andrei, Ș. Cioculescu, Vl. Streinu. În 1990 a reapărut ca organ al P.N.Ț-C.D. cu întreruperi și cu o periodicitate diferită.

DREPTUL, revistă juridică apărută la București (1871—1944, cu întreruperi); reapare din 1990. Publică studii și articole, dezbateri și discuții, cronici, recenzii etc.

DREPTUNGHI (< *drept* + *unghi,* după fr. *rectangle*) s. n. (MAT.) Patrulater cu toate unghiurile drepte și laturile opuse egale.

DREPTUNGHIC, -Ă (< *dreptunghi*) adj. (Despre figuri geometrice) Care posedă unul sau mai multe unghiuri drepte (ex. triunghi **d.**).

DREPTUNGHIULAR, -Ă (< *dreptunghi,* după fr. *rectangulaire*) adj. De forma dreptunghiului; rectangular.

DREPTURI SPECIALE DE TRAGERE (D.S.T.), instrument monetar internațional cu rol de unitate de cont și de rezervă, utilizat frecvent ca etalon monetar o dată cu restrângerea rolului aurului ca unitate de referință. **D.S.T.** se atribuie țărilor membre *F.M.I.* proporțional cu cota deținută de acestea la Fond, făcând obiectul mai multor tipuri de operațiuni (emitere de hârtii de valoare, stabilirea unor prețuri și tarife internaționale, acoperirea riscului valutar etc.); valoarea **D.S.T.** se calculează pe baza unui coș valutar format din principalele valute forte.

DRES[1] (< *drege*) s. n. **1.** Acțiunea de a drege și rezultatul ei. **2.** Fard.

DRES[2] (< engl.) s. n. Piesă vestimentară compusă din ciorapi lungi și chilot, purtată de femei și copii; ciorapi-pantalon.

DRESA[1] (< fr.) vb. I tranz. **1.** A învăța, a deprinde un animal să execute anumite mișcări, să îndeplinească anumite comenzi. **2.** Fig. (Peior). A învăța, a deprinde pe cineva să se comporte într-un anumit fel.

DRESA[2] (< fr.) vb. I tranz. (Despre un organ de stat). A întocmi un act oficial (ex. un proces-verbal).

DRESAJ (< fr.) s. n. (ZOOT.) Proces de instruire sau de obișnuire a unui animal domestic (sau sălbatic, pentru circ) să execute la comandă anumite mișcări, să îndeplinească anumite munci; dresură. ✧ *Dresajul albinelor* = crearea la albine a unor reflexe condiționate pentru miros, gust și culoare, în scopul de a le obișnui să cerceteze anumite plante entomofile și să evite altele.

DRESDA (DRESDEN), oraș în E Germaniei (Saxonia), port pe Elba; 485,1 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru ind. (constr. de mașini electrice, aparate fotografice și de filmat — firma „Pentacon", mecanică fină, optică, aparataj electronic, țesături; produse din faianță și alim.) și cultural (institute de învățământ superior, de cercetări științifice, biblioteci, muzee, teatre), numeroase monumente arhitectonice, mai ales în stil baroc (palatele Zwinger și Albertinum; Frauenkirche, Hofkirche, sec. 18). *Galeria de pictură (Pinacoteca)* din palatul Zwinger, întemeiată în 1711—1722, este una dintre cele mai valoroase colecții de pictură din lume. Atestat documentar din 1216, orașul a devenit capitală a Saxoniei (sec. 16–19) și reședință regală (1806–1918). Aici s-a încheiat, la 25 dec. 1745, Tratatul de pace între Prusia, Saxonia și Austria; Prusia recunoaște *Pragmatica Sancțiune,* primind în schimb Silezia. Distrus aproape în întregime de bombardamentele britanice și americane în

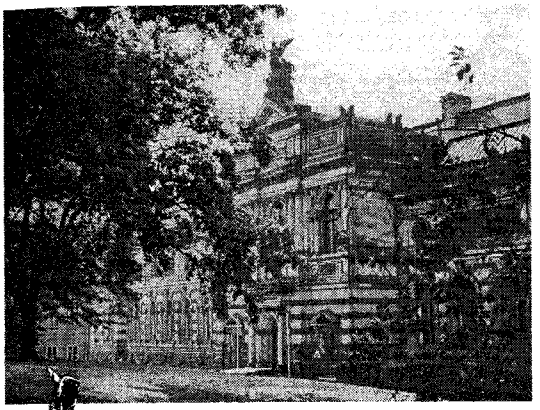

Palatul Zwinger

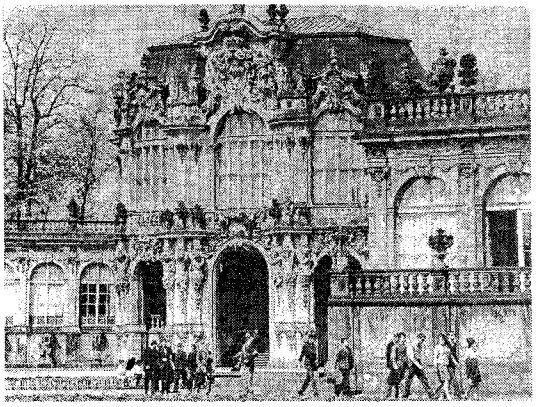

Palatul Albertinum

Dresda

13–14 febr. 1945 (135 000 morți). **Bătălia de la ~** = bătălie încheiată cu victoria lui Napoleon I asupra armatelor austriece, rusești și prusiene conduse de K. P. Schwarzenberg (26–27 aug. 1813), după denunțarea armistițiului încheiat în iunie cu prusienii și rușii.

DRESOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Specialist în dresura animalelor.

DRESSLER, Franz Xaver (n. 1898), organist și dirijor ceh. Stabilit în Germania. Activitate concertistică internațională. Din 1922 a fost organist la Catedrala din Sibiu, unde a desfășurat o activitate pedagogică susținută pentru școala românească de orgă.

DRESURĂ (< germ.) s. f. Faptul de a dresa; dresaj. ✦ Număr al unui spectacol de circ alcătuit din figuri executate de animale dresate sub conducerea unui dresor.

DREȚE s. f. Specie de plantă acvatică, subtropicală, cu frunze mari, violacee pe partea inferioară și cu flori de c. 10 cm diametru, întâlnită la noi în pârâul și lacul Pețea de lângă Oradea *(Nimphaea lotus* var. *thermalis)*. Este un relict terțiar, ocrotit prin lege; floare de tău; floare de lotus; nufăr.

DREYER, Carl Theodor (1889–1968), cineast danez. Clasic al cinematografiei nordice; creații de mare originalitate și rigoare tematică și stilistică („Dezmoșteniții", „Vampir", „Gertrud", „Patimile Ioanei d'Arc" – capodopera sa).

DREYFUS [dreifʊs], **Alfred** (1859–1935), ofițer francez, de origine evreu. Acuzat într-un proces celebru (*Afacerea D.*, scandal politic și judiciar care a zguduit societatea franceză) și condamnat pe nedrept pentru spionaj și înaltă trădare (1894). A fost grațiat (1899) și reintegrat în armată (1906) după o intensă campanie de revizuire a procesului, cu largi implicații sociale și politice. Decorat cu Legiunea de Onoare.

DREZINĂ (< fr. {i}; n. pr. *Drais*) s. f. Vehicul mic și ușor de cale ferată, acționat manual sau cu motor, destinat transportului unui număr mic de persoane.

DRIBLA (< fr., engl.) vb. I tranz. și intranz. A conduce mingea prin lovituri scurte cu piciorul (la fotbal), cu mâna (la handbal, baschet) sau cu crosa (la hochei) prin mișcări înșelătoare pentru a putea trece de adversar.

DRIBLING (< engl.) s. n. (SPORT) Procedeu tehnic de înaintare, constând în driblarea adversarului.

DRIC (< magh.) s. n. **1.** Fiecare dintre subansamblurile din față și din spate ale unei căruțe, legate de osii, și pe care se sprijină podul acesteia. **2.** Car mortuar. **3.** (Pop.) Punct culminant al zilei, al nopții, al unui anotimp, al unei acțiuni.

DRICAR (< *dric*) s. m. **1.** (În trecut) Antreprenor de pompe funebre. **2.** Cioclu.

DRIDU 1. Com. în jud. Ialomița, pe Ialomița; 5 456 loc. (1995). Conf. și tricotaje. Stație de c.f. **2.** Cultură aparținând populației autohtone dezvoltată în sec. 8–11, pe terit. României, denumită astfel după așezarea eponimă din sec. 10–11. Răspândită pe o arie largă în spațiul carpato-dunărean.

DRIFTER (cuv. engl.) [drifte] s. n. Navă pescărească pentru pescuitul marin de larg.

DRIL (< germ.) s. n. Țesătură deasă din fire de bumbac sau de cânepă, folosită în confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte, a pânzelor de corturi, a velelor etc.

DRIMBA 1. Ovidiu D. (n. 1919, sat Margine, jud. Bihor), eseist și istoric literar român. Prof. univ. la București. Studii și monografii dedicate culturii universale („Pagini despre cultura europeană", „Ovidiu, poetul Romei și al Tomisului"). Autor al amplei lucrări „Istoria culturii și civilizației". Traduceri. **2. Vladimir D.** (n. 1924, Lugașu de Jos, jud. Bihor), lingvist și filolog român. Frate cu D. **(1).** Prof. la Univ. din București. Specialist în turcologie și lexicografie („Sintaxe comane"). Editor al operei lui I. Heliade Rădulescu.

DRIN (DRINI), râu în Albania, format din unirea D. Negru (care izv. din L. Ohrida) și a D. Alb (cu obârșia în reg. muntoasă din N țării); 280 km. Se varsă în golful cu același nume al M. Adriatice.

DRINA, râu, afl. dr. al Savei; 320 km. Izv. din masivul Durmitor (Alpii Dinarici) și străbate către N o regiune muntoasă de pe terit. Muntenegrului, Bosniei și Herțegovinei și Serbiei. Între ultimele două state formează granița pe cursul inferior.

DRINCEA, râu, afl. stg. al Dunării; 72 km. Izv. din Dealul Bucovățu

Carl Theodor Dreyer

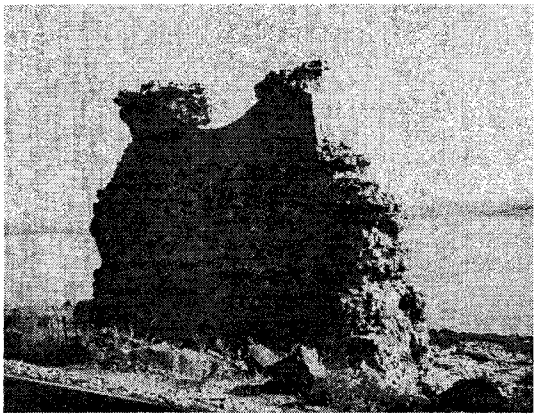

Ruinele piciorului podului lui Traian

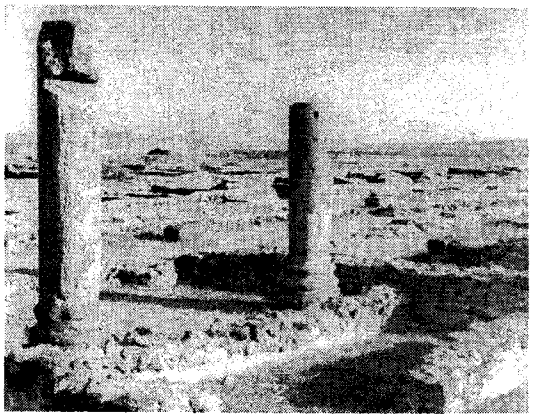

Drobeta-Turnu Severin

Vestigiile castrului Drobeta

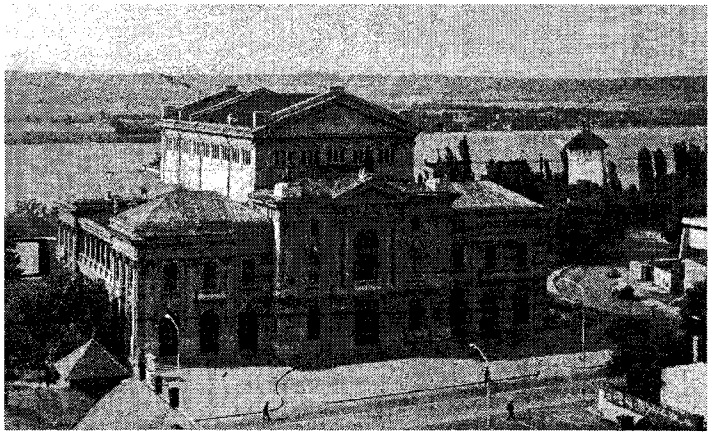

Teatrul

(V Piemontului Bălăciței) și străbate C. Blahniței. Curs intermitent. Cunoscut și sub denumirea de *Corlățel.*

DRINFELD, Vladimir (n. 1954), matematician ucrainean. Cercetător la Institutul de Fizică Tehnică din Harkov. Cercetări de fizică matematică și teoria numerelor. Medalia Fields (1990).

DRIOPITEC (< fr. {ı}; {s} gr. *dryo-* „stejar" + *pithekos* „maimuță") s. m. Maimuță antropomorfă, bipedă, arboricolă, cu membrele anterioare mai lungi decât cele posterioare și dentiție asemănătoare cu a gorilei și a omului. A trăit în Europa, Asia și Africa în timpul Miocenului, fiind considerat strămoșul comun al antropoidelor și hominidelor *(Dryopithecus).*

DRIȘCĂ (< bg.) s. f. Unealtă manuală sau mecanizată cu care se netezește tencuiala, betonul sau asfaltul.

DROAIE (cuv. autohton) s. f. Mulțime, ceată de oameni sau de animale; buluc **(2)**. ◇ Loc. *Cu droaia* = în număr mare, cu grămada.

DROB (< bg., **4—6** rus., ucr.) s. m., s. n. **1.** S. m. Bucată mare. **2.** S. n. Măruntaie de miel; mâncare preparată din măruntaie de miel tocate, învelite în prapur sau în foaie de aluat. **3.** S. n. Cutia teascului de vin. **4.** S. m. Arbust din familia leguminoaselor, înalt de 1,5—2 m, cu frunze trifoliate, cu flori galbene și păstăi lungi, turtite, cultivat în scopuri decorative *(Sarothamnus scoparius).* **5.** S. m. Plantă erbacee, anuală, din familia cruciferelor, cu frunze alterne, acoperite cu peri stelați, și flori mici galben-aurii *(Neslia paniculata).* Crește prin semănături, în regiunile de câmpie și de dealuri. **6.** S. m. Nume dat arbuștilor din genul *Cytisus,* familia leguminoaselor, cu frunze trifoliate, flori albe, rar roșietice, dispuse în racem, și fructe păstăi. ◇ *Drob-de-munte* = mic arbust din familia leguminoaselor, înalt de 30—60 cm, cu flori galbene în raceme care se dezvoltă înaintea frunzelor *(Cytisus hirsutus).*

DROBETA-TURNU SEVERIN, municipiu în SV României, reședința jud. Mehedinți, port pe stg. Dunării, la ieșirea acesteia din defileu; 118 816 loc. (1995). Expl. de calcar, gresii și marne (Gura Văii). Termocentrală. În colab. cu Iugoslavia, în această zonă s-a construit (1964—1971) nodul hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier I cu cea mai mare hidrocentrală (1 050 MW — centrala de pe malul românesc) din România. Șantier naval, uzină de vagoane, întreprinderi de anvelope (pentru echiparea basculantelor de 25, 50 și 100 t), de celuloză și hârtie, de tricotaje și conf., de aparate de măsură și control, de mat. de constr. (var, la Gura Văii), de prelucr. lemnului (mobilă, placaje, furnire, plăci fibro-lemnoase și cherestea), alim. (produse zaharoase, preparate din carne și lapte, bere, spirt, drojdie). Parcul trandafirilor. Muzeu cu secții de istorie, științele naturii, artă, etnografie. Cetatea Ada-Kaleh a fost strămutată pe ins. Șimian, în imediata apropiere a municipiului. Monumente: ruinele Podului lui Traian; ruinele castrului roman Drobeta și ale termelor romane; vestigiile cetății medievale (sec. 13—14), cuprinzând și fundațiile a două biserici romanice (sec. 13). Ruinele bisericii mănăstirii Vodița, întemeiată înainte de 1374 de Nicodim (în satul Vârciorova). Pe locul actualului oraș, în antic. a existat așezarea dacică *Drobeta,* unde, în 101—102 d.Hr., împăratul Traian a înființat un important centru militar și politic, rămas sub stăpânire romană până în sec. 3, perioadă în care așezarea a fost ridicată

la rang de municipiu (121 d.Hr.) de împăratul Adrian și la rang de colonie (193 d.Hr.) de Septimiu Sever. Menționat documentar în 1233, sub denumirea de *Severin*. Cetatea medievală „Castrum Zeurini", citată în *Diploma Ioaniților* din 1247, a fost distrusă de turci în 1524. În 1833, orașul a fost reconstruit după planurile arhitectului francez Xavier Vilacrosse. Declarat municipiu în 1968. Denumirea actuală a fost atribuită la 15 mai 1972.

DROBIȚĂ (< *drob*) s. f. Arbust mic (30—60 cm) din familia leguminoaselor, cu frunze lanceolate și flori galbene, dispuse în racem *(Genista tinctoria)*; părțile aeriene ale plantei uscate, mărunțite, macerate și apoi fierte sunt utilizate la vopsit în galben-intens, portocaliu, verde.

DROBUȘOR (< *drob*) s. n. **1.** Diminutiv al lui drob **(1). 2.** Plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, înaltă de peste 50 cm, cu flori galbene, dispuse în racem, fructe silicve și frunze albastru-brumate *(Isatis tinctoria)*. În Evul Mediu, din frunzele culese înainte de înflorire, preparate într-un mod special, se obținea o pastă neagră-verzuie care vopsea în albastru-indigo; florile sau planta întreagă, uscate și apoi fierte, sunt utilizate pentru vopsit în galben.

DROG (< fr.) s. n. Materie primă de origine vegetală, animală sau minerală, care servește la prepararea anumitor medicamente; narcotic **(2).** ✦ Stupefiant.

DROGA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A-(și) administra cantități exagerate de medicamente, în special de stupefiante, fapt care are consecințe nefaste asupra organismului.

DROGHERIE (< fr., germ.) s. f. Unitate comercială pentru vânzarea articolelor de parfumerie și de toaletă, precum și a unor articole farmaceutice.

DROJDIE (< sl.) s. f. **1.** Nume dat unor ciuperci microscopice unicelulare, saprofite sau parazite, din clasa ascomicetelor, folosite în industria alimentară, în farmacie și în furajarea animalelor. Cele mai multe specii de **d.** provoacă fermentația alcoolică a zaharurilor (ex. drojdia de bere: *Saccharomyces cerevisiae*). ✧ *Drojdii selecționate* = rase de drojdii folosite la fermentarea mustului din care se prepară vinuri de calitate superioară; fermenți selecționați. ✦ Preparat industrial făcut din drojdie de bere, întrebuințat ca ferment pentru dospirea aluatului. Sin. *levuri*. **2.** Substanță depusă dintr-un lichid pe fundul vasului. ✦ (Spec.) Zaț de cafea. **3.** Rachiu făcut din drojdie de vin. 4. Fig. Rămășiță, urmă. **5.** Fig. (La sg.) Elemente declasate, corupte ale unei societăți; pleavă.

DROLERIE (< fr.) s. f. (În arta medievală) Reprezentare cu funcție decorativă și caracter grotesc sau satiric, fie sculptată, aplicată capitelelor romanice și consolelor gotice sau mobilierului și candelabrelor, fie pictată, în arta miniaturii de carte.

DROMADER (< fr.) s. m. Cămilă cu o singură cocoașă *(Camelus dromadarius)*. Trăiește în N Africii și SV Asiei și este folosită la transport.

DROMICHAITES (DROMIHETE) (sec. 4—3 î.Hr.), conducătorul unei uniuni de triburi geto-dacice din stg. Dunării. A purtat lupte cu diadohul *Lisimah*, pe care l-a înfrânt (300—292 î.Hr.).

DROMOMANIE (< fr.; {s} gr. *dromos* „alergare" + *mania* „nebunie") s. f. Simptom întâlnit la unii bolnavi psihici, constând din îndelungi și repetate deplasări fără scop, datorită unui impuls patologic irezistibil de a merge.

DROPGOL (< engl.) s. n. (La rugbi) Lovitură de picior efectuată imediat după ce mingea a atins pământul; lovitură de picior căzută.

DROPIE (< bg.) s. f. Pasăre de stepă, bună alergătoare, una dintre cele mai mari păsări din Europa (lungă de 85—115 cm), cu penajul spatelui galben-ruginiu, pântecele și pieptul albe, capul și gâtul sur-deschis (*Otis tarda*). Este ocrotită prin lege. *D. mică* = spurcaci.

DROPS (< engl., germ.) s. n. Bomboană sticloasă, simplă sau cu diferite adaosuri, fabricată din masă de caramel și acoperită cu un strat de zahăr cristalizat.

DROSEL (< germ.) s. n. Bobină electrică folosită pentru blocarea curenților electrici care au frecvența superioară unei anumite valori; bobină de șoc.

DROSOFILĂ (< fr.; {s} gr. *drosos* „rouă" + *philod* „iubitor") s. f. *Musculiță* de oțet.

DROSOMETRU (< fr.; {s} gr. *drosos* „rouă" + *metron* „măsură") s. n. Aparat pentru măsurarea cantității de rouă, funcționând pe principiul cântăririi unui corp înainte și după ce se depune roua pe el.

DROSTE-HÜLSHOFF [drəstə hülshof], **Annette von** (1797—1848), scriitoare germană. Considerată cea mai importantă poetă lirică germană. Poeme de inspirație religioasă („Anul liturgic") și epice („Testamentul doctorului").

DROȘCĂ (< ucr.) s. f. (Înv.) Trăsură mică, pe arcuri, descoperită; birjă.

DROUHET [druę], **Charles** (1879—1940, n. Bârlad), istoric literar român de origine franceză. Prof. univ. la București. Studii despre influența franceză asupra operei lui C. Conachi, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri („Vasile Alecsandri și scriitorii francezi"), Al. Macedonski.

DROYSEN [drɔizən], **Johann Gustav** (1808—1884), istoric, filolog și om politic german. Prof. univ. la Berlin, Kiel și Jena. Specialist în istoria antichității („Istoria lui Alexandru cel Mare", „Istoria elenismului"); a introdus în istoriografie noțiunea de *elenism*. A scris și o „Istorie a politicii prusace".

DR. PETRU GROZA v. **Știei.**

DRUC, Mircea (n. 1941, sat Pociumbeni, Bălți, Basarabia), economist și om politic român. Prim-min. (1990–1991) al Republicii Moldova. Președinte al Partidului Național al Reîntregirii (din 1991).

DRUCKER [drakə], **Peter Ferdinand** (n. 1909), economist american de origine austriacă. Prof. univ. la New York. Specialist în management și în analiza mecanismelor economice actuale („Practica managementului", „Frontierele managementului", „Inovația și sistemul antreprenorial").

DRUG (< scr.) s. m. **1.** Bară de fier sau de lemn, având diverse întrebuințări. **2.** Par gros cu care se zăvorăște o ușă sau o poartă. **3.** Fiecare dintre cele două lemne groase, sprijinite pe câte două picioare, care alcătuiesc corpul războiului de țesut manual. **4.** Punct de broderie prin care se obțin pe cusătură linii pline.

DRUGĂ (< scr.) s. f. Fus mare folosit la torsul fuiorului din care se face urzeala pentru lăicere, saci etc.

DRUID (< fr., lat.) s. m. (În Antic., în Galia, Britannia și Irlanda) Preot celt. **D.** formau o clasă sacerdotală a cărei influență politică, socială și juridică a scăzut după cucerirea romană. Caracte-

Dromader

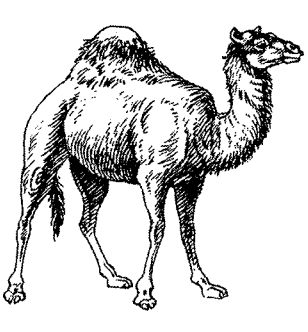

Ion Druță

ristice religiei lor erau credința în metempsihoză, sacrificiile omenești etc.

DRUM (< bg.) s. n. **1.** Cale de comunicație terestră, construită dintr-o fâșie de teren amenajată special (bătătorită, pietruită, pavată sau asfaltată); elementele principale ale unui **d.** sunt: *infrastructura*, care cuprinde terasamentele, podurile și lucrările de consolidare și de asanare (diguri, ziduri de sprijin etc.), și *suprastructura*, care cuprinde corpul drumului (calea), acostamentele sau trotuarele și benzile laterale. ✧ *D. de stradă* = (înv.) amenajare în interiorul unei fortificații, la nivelul meterezelor. *D. modernizat* = **d.** care are calea protejată de o îmbrăcăminte rutieră permanentă. *D. de acces* v. *acces* **(1)**. *D. de coloană* = drum amenajat sumar pentru deplasarea trupelor. *D. de halaj* (sau *de edec*) = (înv.) cale de comunicație terestră în lungul unui curs de apă, rezervată circulației mijloacelor de tracțiune (oameni, animale, autovehicule, locomotive) care remorchează ambarcații. *D. de fier* = cale ferată. *Drumul mare* = **d.** de mare circulație. ✧ Expr. *Pe drumuri* = fără locuință, fără rost în viață, fără mijloace de trai. *Pe toate drumurile* = peste tot. *A pune (pe cineva) pe drumuri* = a face (pe cineva) să alerge mult pentru rezolvarea unei probleme. *A da drumul* = a lăsa din mână (ceva), a lăsa sau a reda libertatea (cuiva). *A-și da drumul* = a se lăsa în jos, a coborî; *fig.* a se porni să povestească, să se destăinuiască; a izbucni. ✦ Parcurs, rută, itinerar. **2.** Călătorie. ✦ Cursă; (la pl.) umblet mult încoace și încolo; alergătură. **3.** Traseu. ✧ *D. navigabil* = traseul pe care-l pot urma navele fără pericolul de a atinge fundul sau de a se lovi de stânci. *D. maritim* = traseul parcurs de nave, pe mări și pe oceane, determinat de condițiile de navigație (distanțe minime, siguranță maximă de navigație etc.). *D. aerian* = traseul unei linii de navigație aeriană, marcat prin instalații (faruri optice, radiofaruri, semnalizări la sol etc.), care asigură dirijarea avioanelor pe timp cu vizibilitate redusă. (BIOL.). *D. de migrație* = traseul parcurs de unele viețuitoare în perioadele de primăvară și de toamnă. **4.** (FIZ.) Traiectorie, parcurs. ✧ *D. optic* = produsul dintre distanța parcursă de lumină într-un mediu transparent și indicele de refracție al acestuia. ✦ *Drumul liber mediu* = valoarea medie a distanței parcurse între două schimbări succesive de direcție ale unei molecule într-o masă de gaz. **5.** Unghiul format de o direcție de referință cu direcția urmată de o aeronavă, în zbor orizontal. Se numește și *unghi de drum*. **6.** (MAT.) Reprezentarea parametrică a unei curbe. **7.** Înșiruire de muchii (arce paralele dintre două noduri ale unui graf) în care fiecare muchie apare o singură dată, iar trecerea de la una la alta se face printr-un nod comun.

DRUMEAG (< *drum*) s. n. Drum mic și îngust.

DRUMEȘ, Mihail (pseud. lui *M. Dumitrescu*) (1901—1982, n. Ohrida, Macedonia), scriitor român. Romane de mare popularitate, aducând în prim-plan frământări ale tinerilor („Elevul Dima dintr-a șaptea", „Invitație la vals", „Cazul Magheru", „Scrisoare de dragoste"). Piese bulevardiere („Năluca", „Liniștea soțului").

DRUMEȚ, -EAȚĂ (< *drum*) s. m. și f. Persoană care călătorește (pe jos); călător.

DRUMEȚIE (< *drumeț*) s. f. Călătorie; turism **(1)**.

DRUMEV, Vasil (c. 1838—1901), prelat și scriitor bulgar. Mitropolit de Târnovo (din 1884) sub numele de *Clement*. Autor al nuvelei „Familia nefericită" și al dramei „Ivanko, ucigașul lui Asen I", considerată prima operă dramatică din literatura bulgară.

DRUMLIN (< fr. {i}) s. n. Formă pozitivă de relief de origine glaciar-acumulativă, cu contur elipsoidal, alcătuită din material morenic sau nisipuri fluvio-glaciare, din regiunile marginale ale vechii calote glaciare continentale.

Druză (1)

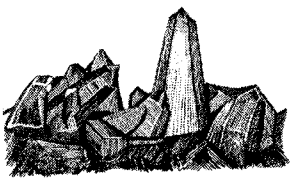

DRUMMOND [dramənd], **Sir Eric, viconte de Strathalan** (1876—1951), diplomat britanic. Primul secretar general al Societății Națiunilor (1919—1933).

DRUMMOND DE ANDRADE, Carlos (1902—1987), scriitor brazilian. Poezia sa, străbătută de motive expresioniste, asimilând și depășind experimentele avangardiste ale modernismului, propune un antilirism construit din asimetrii și disonanțe („Câteva poezii", „Mlaștina sufletelor", „Trandafirul poporului", „Poeme", „Vioară de buzunar").

DRUMUIRE (< *drum*) s. f. (TOPOGR.) Metodă de ridicare a datelor unei suprafețe de teren prin măsurarea unghiurilor succesive.

DRUON [drüõ], **Maurice** (pe numele adevărat *Druon Samuel*) (n. 1918), scriitor francez. Romane de factură socială („Marile familii") și istorice, de mari proporții („Regii blestemați").

DRUPACEE (< fr.) s. f. pl. (BOT.) Sâmburoase.

DRUPĂ (< fr., lat.) s. f. Fruct indehiscent, cu mezocarpul de obicei cărnos, colorat, și endocarpul dur, cu sclereide, formând sâmburele (ex. caisa, măslina).

DRUSARE s. f. Operație aplicată în filatura de lână cardată pentru desăvârșirea destrămării în fibre a materialului fibros, în scopul obținerii lânii regenerate.

DRUSETĂ (< fr.) s. f. Cardă de construcție specială folosită pentru drusare.

DRUȚĂ, Ion (n. 1928, Horodiștea, Soroca), scriitor român. M. de onoare al Acad. (1990). Nuvele („Dor de oameni", „Ultima lună de toamnă") și romane („Povara bunătății noastre", „Clopotnița", „Biserica Albă") în care creează, cu mijloacele prozei poetice, imaginea morală și spirituală a satului tradițional moldovean. Piese de teatru („Casa cea mare"), eseuri („Lumea lui Cehov", „Eminescu, poet național").

DRUZĂ (< fr.) s. f. **1.** (MINER.) Agregat mineral, bine dezvoltat, format din cristale de minerale în formele lor de cristalizare proprii, crescute în mod liber pe pereții geodelor, în cavitățile rocilor, în peșteri, pe fisuri. Facilitează studiul ordinii separării diferitelor minerale cristalizate în ultimele faze ale unei soluții. **2.** (BOT.) Grupă de cristale de oxalat de calciu în formă de stea, care apare în diferite țesuturi vegetale (în scoarță, măduvă etc.).

DRUZI s. m. pl. Comunitate religioasă constituită în timpul califului fatimid al-Hakim (996—1021), considerată de unii extremiști ismaeliți o

manifestare a Divinității. **D.** așteaptă întoarcerea lui al-Hakim și a discipolului său Hamza ibn Ali. Ei cred în transmigrarea sufletelor, nu permit convertirea religioasă și sunt monogami. În prezent, numără c. 500 000 de adepți în Iordania, Liban, Siria și Israel.

DRYDEN [drąidən], **John** (1631—1700), dramaturg, poet și critic literar englez. Părintele criticii literare engleze („Eseu asupra poeziei dramatice"). Creatorul tragediei eroice („Regina indienilor"). Tragedii neoclasice în versuri albe („Totul pentru iubire"), comedii („Marriage-à-la Mode"). Poeme satirice și didactice („Absalom și Achitophel", „Medalia"); poezii lirice.

DRYGALSKI, Erich von (1865—1949), geograf, geofizician și explorator german. Prof. univ. la München. Cercetări în Groenlanda (1891—1893), Antarctica (1901—1903), Spitsbergen (1910—1912). După 1930, călătorii de explorare în Siberia. Mai multe lacuri, un lanț muntos, un ghețar de șelf și o insulă (din Antarctica) îi poartă numele.

D.S.T. v. **Drepturi speciale de tragere.**

DUAL (< fr., lat.) s. n. Număr gramatical pe care unele limbi îl disting de singular și de plural pentru a arăta că numele sau verbul se referă la două exemplare dintr-o speță, alcătuind de obicei o pereche. ✦ (Adjectival; MAT.) Care se referă la două noțiuni matematice de aceeași natură ce se obțin una din cealaltă prin același procedeu (ex. spații liniare duale, coduri duale, expresii booleene duale etc.).

DUALISM (< fr. {i}; {s} lat. *dualis* „compus din doi") s. n. **1.** (În filozofie și teologie) Orice teorie care explică fenomenele în termenii a două principii distincte și ireductibile: la Platon, lucruri sensibile și idei; la Aristotel, materie și formă; la Descartes, materie (substanță având ca atribut întinderea) și spiritul sau sufletul (substanță necorporală având ca atribut gândirea); în teologie, bine și rău (**d.** zoroastrist). Opus *monismului.* **2.** Dualitate. **3.** (FIZ.) *Dualism undă-corpuscul* = concepție potrivit căreia unei microparticule (corpuscul) i se poate asocia o undă și reciproc, confirmată experimental prin efectul fotoelectric și efectul Compton. Natura radiațiilor electromagnetice apare astfel: ondulatorie în fenomenele de propagare, reflexie, refracție, interferență, difracție, polarizare și corpusculară în fenomenele de emisie și absorbție. **4.** *Dualismul austro-ungar* = formă de conducere statală, realizată printr-o uniune personală între Austria și Ungaria (1867—1918), ca urmare a crizei politice și sociale, provocate de înfrângerea Austriei în războiul cu Prusia pentru hegemonie în rândul statelor germane.

DUALIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Propriu dualismului **(1)**, privitor la dualism. **2.** S. m. și f. Adept al dualismului **(1)**.

DUALITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Calitatea unui lucru de a avea o natură dublă, ca urmare a coexistenței a două principii sau elemente diferite ori opuse. ✦ Ansamblu compus din două elemente diferite sau opuse. **2.** (LOG.) Raport de inversiune între două funcții de adevăr, atât în soluția, cât și în componentele lor. **3.** *Dualitatea puterii* = situație politică temporară, manifestată prin existența concomitentă a două puteri politice în stat (ex. *d. p.* în Rusia, între febr. și iul. 1917; în timpul Războiului Civil, 1936—1939). **4.** (MAT.) Corelație simetrică, adică, în plan, transformare biunivocă prin care unui punct îi corespunde o dreaptă și, reciproc, acestei drepte îi corespunde punctul respectiv.

DUANT s. m. Denumire a fiecăreia dintre cele două piese, de forma literei „D", care alcătuiesc sistemul accelerator al ciclotronului.

DUARTE, rege al Portugaliei (1433—1438), fiul lui João I cel Mare. A revăzut și codificat legile portugheze, promulgând în 1434 codul *Lei mental.* Protector al culturii.

DUBAI (DUBAYY) **1.** Emirat în Emiratele Arabe Unite, pe țărmul G. Persic; 3,9 mii km²; 501 mii loc. (1991). Centru ad-tiv: *Dubai.* Expl. petrolului (20,9 mil. t, 1991). Pescuit de perle. **2.** Oraș în emiratul omonim, port la G. Persic. Aeroport internațional. Pescuit.

DU BARRY v. **Barry, Jeanne Bécu Du ~.**

DUBAS (< rus.) s. n. Ambarcație din lemn folosită pentru trecerea unei ape sau pentru pescuit.

DUBAWNT, râu în Canada central-nordică; 935 km. Izv. din reg. preriilor subarctice, curge spre NV, traversează lacul omonim și L. Aberdeen și se varsă printr-o deltă în G. Hudson (Oc. Atlantic).

DUBĂ[1] (< ucr.) s. f. Camionetă închisă folosită pentru transport. ✦ Vehicul închis, cu ferestruici și gratii, cu care se transportă deținuții. ✦ Fig. Pușcărie.

DUBĂ[2] (< rus.) s. f. **1.** Vas circular din lemn ori din beton sau groapă căptușită cu lemn, în care se face tăbăcirea pieilor cu soluții tanante. **2.** Luntre mică, confecționată dintr-un trunchi de arbore scobit, folosită la pescuitul în lacuri. **3.** (Reg.) Tobă **(1)**.

DUBĂSARI, oraș situat în E Rep. Moldova, pe malul stg. al Nistrului. Nod de telecomunicații. Fabrici de conf., de fermentare a tutunului, mat. de constr., de bere și sucuri naturale. Hidrocentrală. Menționat documentar în 1702.

DUBČEK, Alexander (1921—1992), om politic slovac. Prim-secretar al C.C. al P.C. din Slovacia (1963—1968). Prim-secretar al C.C. al P.C. din Cehoslovacia (1968—1969). Inițiatorul programului de reforme „Socialismul cu chip uman" cunoscut sub numele de „Primăvara de la Praga" (1968), care a provocat invazia Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varșovia, cu excepția celor române. Exclus din partid (1970). Președinte al Adunării Federale a Republicii Federative Cehă și Slovacă (1989—1992).

DUBIOS, -OASĂ (< lat. *dubiosus*) adj. Nesigur, îndoielnic; suspect.

DUBITATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre propoziții) Care exprimă o îndoială, o nehotărâre, o nesiguranță, o posibilitate sau o bănuială.

DUBIU (< lat. *dubium*) s. n. Îndoială, nesiguranță.

DUBLA (< fr.) vb. I. **1.** Tranz. și refl. A (se) face de două ori mai mare; a (se) îndoi **(II, 1)**. **2.** Tranz. A reuni, în lung, două sau mai multe șiruri de fibre în formă de pături, de benzi sau de semitorturi, pentru a uniformiza grosimea sau pentru a mări secțiunea. **3.** Tranz. A executa o lucrare similară sau care are aceeași funcțiune cu o alta. ✦ A căptuși (o haină, un cazan etc.). ✦ A acoperi fundul unei nave de lemn cu foi de tablă de cupru, care, în contact cu apa de mare, produc substanțe toxice, împiedicând depunerile vegetale și ani-male. **4.** Tranz. (În spectacole de teatru, operă etc.) A înlocui pe titularul unui rol, a interpreta un rol în mod alternativ cu titularul lui. ✦ Fig. A secunda, a însoți.

Alexander Dubček

DUBLAJ (< fr.) s. n. (În filmul sonor) Operație de înregistrare a dialogului într-o altă limbă decât cea în care a fost înregistrat inițial, menținându-se sincronismul sunetului cu imaginea.

DUBLĂ (< *dublu[-decalitru]*) s. f. (Înv., reg.) Măsură cerealieră de capacitate, egală cu un dublu-decalitru; baniță.

DUBLĘ (< fr.) s. n. **1.** Aliaj de cupru placat cu aur sau cu un aliaj cu conținut mare de aur, utilizat la confecționarea bijuteriilor. **2.** Argint placat cu un strat foarte subțire de aur sau aur placat cu un strat foarte subțire de platină.

DUBLET (< fr.) s. n. **1.** Al doilea exemplar al unei cărți, al unei medalii dintr-o colecție, al unei mărci poștale etc. **2.** Fiecare dintre cuvintele cu același etimon, dar cu aspect fonetic și sens mai mult ori mai puțin diferite, datorită faptului că au intrat în limbă fie în momente și în condiții istorice diferite, fie pe căi deosebite (ex.: *drept* și *direct*). **3.** (FIZ.) Pereche de linii spectrale ale unui element cu lungimi de undă foarte apropiate. ✦ *Dublet electric* = *dipol* electric. *Dublet electronic* = configurație electronică formată din doi electroni aflați în aceeași stare energetică (pe același nivel, atomic sau molecular, de energie) și diferind numai prin orientarea opusă a momentului de spin[2].

DUBLIN (< engl.) s. n. Mod de legare, cu ajutorul unei parâme, a unei nave la țărm sau de o geamandură, astfel încât dezlegarea să se poată face fără ajutor de pe mal sau de pe geamandură.

DUBLIN [dablin] **(BAILE ÁTHA CLIATH** [blacliːə]), cap. Irlandei, port la M. Irlandei; 477,7 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Constr. navale, de locomotive și automobile. Ind. alim. (bere, whisky, morărit, conserve), textilă (țesături de in, confecții), chimică, siderurgică, a cauciucului, hârtiei și sticlăriei. Grădină zoologică (1830). Două universități, dintre care „Trinity College" datează din 1591 (clădirea din sec. 18). Academie de științe, de artă. Muzee. Catedrală (sec. 11—13). Atestat documentar din 291. Cucerit de normanzi în 841, s-a aflat în stăpânirea acestora până în 1170, când a fost cucerit de englezi. Din sec. 17, unul dintre centrele mișcării de eliberare națională. În apr. 1916, principalul centru al unei puternice mișcări antiengleze. Din 1922, cap. noului „Stat Liber Irlanda".

DUBLOR (< fr.) s. n. **1.** Mașină pentru îndoit pachete de tablă în vederea laminării acesteia în foi subțiri. **2.** Dispozitiv, circuit etc. care dublează **(1)** o anumită mărime (ex. **d.** de frecvență, **d.** de tensiune etc.).

DUBLU, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre o mărime; și subst.) Care are o valoare de două ori mai mare decât o mărime de comparație; îndoit. ✧ *Cuvânt* (sau *vorbă*) *cu d. sens* (sau *înțeles*) = cuvânt care are două înțelesuri; echivoc. **2.** Care este alcătuit din două elemente sau părți egale, identice sau asemănătoare. ✧ (DR.) *D. cetățenie* = situație în care se află un cetățean care, dobândind și cetățenia altui stat, nu a pierdut sau nu i s-a retras cealaltă cetățenie. ✧ Expr. (Adverbial) *A vedea dublu* = a vedea două imagini ale aceluiași obiect; a vedea tulbure; *fig., fam.* a fi beat. **3.** (CHIM.) *D. legătură* = ansamblu de două legături de valență care leagă doi atomi ai unui compus chimic, caracteristic compușilor organici nesaturați (ex. $CH_2 = CH_2$). **4.** (FIZ.) *D. refracție* v. *refracție*. **5.** *Dublă-comandă* = echipament de comandă al unui avion sau autovehicul constituit din două sisteme conexate între ele în vederea conducerii lui de la două posturi diferite; comandă-dublă. **6.** (EC.) *D. înregistrare* = reflectare concomitentă și cu aceeași sumă a unei operații economice în două conturi (în debitul unui cont și în creditul altui cont), între care există corespondență. *D. impunere* = impozitarea concomitentă a aceleiași persoane fizice sau juridice de către autoritățile fiscale a două state; fenomenul are loc când sursa de venit sau obiectul impozabil se află pe terit. altui stat decât cel de rezidență al proprietarului (în cazul plății unor dividende, dobânzi, drepturi de autor etc.). **7.** (SPORT) **a)** (Substantivat, m.) *Dublu băieți* (sau *fete, mixt*) = partidă de tenis sau de tenis de masă la care joacă de fiecare parte câte două persoane. b) (În expr.) *Minge d.* = (la tenis sau la tenis de masă) mingea care a lovit de două ori terenul sau masa; (la volei sau la handbal) minge care a fost lovită de două ori consecutiv de aceeași persoană. **8.** (Substantivat, n.) (LIT.) Motiv folosit în comedie (îndeosebi în cea latină și shakespeariană), constând în aducerea în scenă a două personaje identice sau asemănătoare. În literatura modernă, d. este utilizat, în sensul dedublării, de proza fantastică (de ex. la Poe, Hoffmann) și de cea de analiză psihologică a conștiinței (de ex. la Dostoievski și Kafka).

DUBLU-DECALITRU (< *dublu* + *decalitru*) s. m. (Înv.) Unitate de măsură cerealieră egală cu 20 l. ✦ (Concr.) Vas cu capacitatea de 20 l.

DUBLU-DECIMETRU (< *dublu* + *decimetru*) s. m. Riglă cu lungimea de 20 cm.

DUBLURĂ (< fr.) s. f. **1.** Actor care înlocuiește pe titularul rolului. ✦ Figurant care înlocuiește actorul principal într-un film în cursul unor repetiții, al reglării luminii etc. **2.** Vatelină, vată, blană sau țesătură de bumbac sau de mătase, folosită pentru căptușirea unor obiecte de îmbrăcăminte.

DUBNA, oraș în Federația Rusă, pe Volga, la 128 km N de Moscova; 67,2 mii loc. (1991). Centru de cercetări *nucleare* (din 1956). Hidrocentrală.

DUBOIS [dübuạ], **Eugéne** (1858—1940), medic, anatomist și paleontolog olandez. Prof. univ. la Amsterdam. A descoperit precursorul fosil al omului, *Pithecanthropus erectus*, în sedimentele pleistocene de la Trinil, în Java (1891).

DUBOIS [dübuạ], **Guillaume** (1656—1723), cardinal și om politic francez. Abil diplomat, a susținut interesele regentului Philippe II de Orléans. A inițiat o alianță anglo-franco-olandeză (1717) împotriva Spaniei. Prim-min. (1722).

Dublin. *Clădirea guvernului*

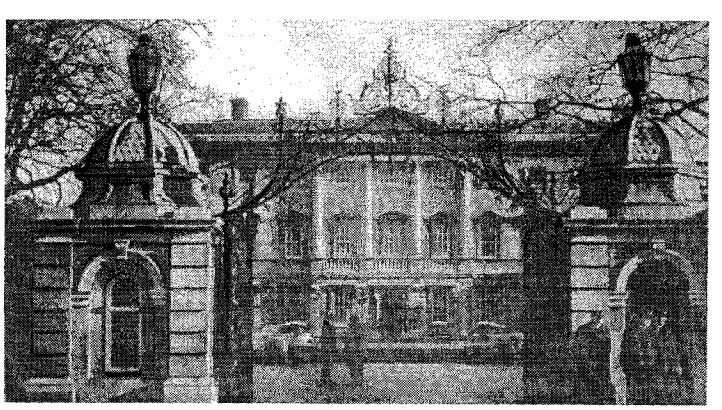

Dubrovnik. Orașul vechi

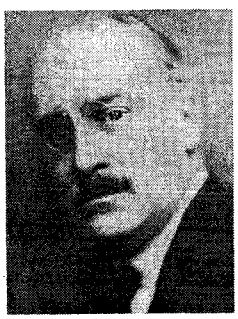

Ion Gheorghe Duca

DU BOIS [dəbọis], **William Edward Burghardt** (1868—1963), sociolog ghanez de origine americană. A militat pentru drepturile și libertățile populației de culoare din America, criticând concepțiile filozofice care promovau ideile supremației rasei albe („Sufletul populației de culoare", „Omul de culoare în Philadelphia. Studiu social").

DU BOIS-REYMOND [dübua reimõ], **Emil** (1818—1896), fiziolog german. Unul dintre creatorii electrofiziologiei („Cercetări asupra electricității animale"). A formulat teza agnostică: *ignoramus ignorabimus* (nu știm, nu vom ști niciodată).

DU BOS [dü bọs], **Charles** (1882—1939), scriitor francez. Eseuri critice susținând primatul valorilor spirituale și morale în geneza operei literare („Aproximații").

DUBOVA, com. în jud. Mehedinți, pe Dunăre; 1 164 loc. (1995). Expl. de crom, huilă (Baia Nouă), antracit (Eibenthal) și serpentinit. În apropiere, complex de așezări de peșteră, în Cazanele Mari ale Dunării, din Paleoliticul târziu, Neolitic, Epoca bronzului și a fierului. Până la 29 oct. 1977 s-a numit *Plavișevița*.

DUBRIS, v. **Dover (1).**

DUBROVNIK, oraș în Croația, port la M. Adriatică; 49,7 mii loc. (1991). Rafinarea petrolului. Important centru turistic și balneoclimateric de pe coasta dalmată. Monumente: biserica Sveti Stjepan (sec. 7—8), palate în stil romanic, gotic și renascentist, catedrală (sec. 12—14), mănăstire dominicană (sec. 13—15), zidul de incintă al orașului vechi, numeroase fântâni. Întemeiat în sec. 7, a fost centrul republicii orășenești cu același nume. S-a aflat în dependență vasalică față de bizantini, venețieni, Ungaria și Imp. Otoman (până în 1806). Important centru comercial și cultural. Între 1806 și 1813, a fost ocupat de francezi, iar în urma Congresului de la Viena (1814—1815), a fost inclus în Imp. Habsburgic. În 1918 a intrat în componența Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). A suferit mari distrugeri în timpul conflictului sârbo-croat (1991—1992). S-a mai numit *Ragusa*.

DUBUFFET [dübüfe], **Jean** (1901—1985), pictor francez. Teoretician al mișcării „arta brută". În lucrările sale folosește o pastă abundentă, amestecată cu materiale insolite ca nisip, gudron, frunze („Peisaje grotești", „Corpuri de femei").

DUBY [dübi], **Georges Michel Claude** (n. 1919), istoric francez. Prof. la Collège de France. Director al revistei „Études rurales". Lucrări: „Timpul catedralelor. Arta în societate", „Cele trei Ordine sau imaginarul în feudalism", „Istoria vieții particulare".

DUCA, Gheorghe, domn al Moldovei (1665—1666, 1668—1672, 1678—1683) și al Țării Românești (1673—1678). Politica sa fiscală excesivă a provocat în Moldova răscoala condusă de Mihalcea Hâncu și Apostol Durac (1671—1672); numit de turci, în 1681, hatman al Ucrainei apusene; ctitor al mănăstirii Cetățuia (Iași, 1669—1672).

DUCA 1. Gheorghe D. (1847—1899, n. Galați), inginer român. Prof. univ. la București. Contribuții la organizarea Școlii Naționale de Poduri și Șosele (1881), a transporturilor feroviare române și la lucrările de construcție a portului Constanța. **2. Ion Gheorghe** D. (1879—1933, n. București), jurist, publicist și om politic român. Fiul lui **D. (1).** Orator de mare talent. Director al ziarului „Viitorul" (1911—1914); unul dintre ideologii liberalismului din România, președinte al Partidului Național-Liberal (1930—1933). Unul dintre colab. lui I. I. C. Brătianu în *pregătirea* diplomatică și politică a reîntregirii României. De mai multe ori ministru și prim-min. (nov.—dec. 1933). A avut un rol important în fundamentarea politicii externe a României, pentru consolidarea statu-quo-ului teritorial. Adversar al mișcărilor totalitare, a dizolvat *Garda de Fier*. Asasinat de un comando legionar pe peronul gării Sinaia (29 dec.). Memorii. **3. George I. D.** (1905—1985, n. București), diplomat și publicist român. Fiul lui **D. (2).** Stabilit în S.U.A. (1948). Consilier al Legației române la Stockholm (1943—1946), unde a dus negocieri secrete cu reprezentanții U.R.S.S și, neoficial, în numele opoziției democrate, cu Aliații și sovieticii (1943—1944), privind ieșirea României din război. Memorii.

DUCA (DUCAS), Neofit (1760—1845), savant enciclopedist grec. Prof. și director la Academia Domnească din București (1805—1821).

DUCA, Zoltan (1913—1971, n. Nagybrezna, Ungaria), inginer român. Prof. univ. la București. Întemeietorul școlii românești de teoria așchierii și de proiectare a sculelor așchietoare. A elaborat teoria generală analitică a sculelor așchietoare.

DUCAL, -Ă (< fr., it.) adj. Al ducelui, privitor la duce.

DUCAS (c. 1400—c. 1470), cronicar bizantin. Lucrarea sa, „Istoria turco-bizantină", relatează evenimente dintre 1341 și 1462 și conține prețioase informații privind istoria românilor.

avers revers
Ducat (2) de argint emis în timpul domniei lui Vladislav I (Vlaicu)

DUCAT (< it.) s. n. și m. **1.** S. n. Teritoriu (stat) condus de un duce[1] **(3)** sau de o ducesă. **2.** S. m. Monedă italiană (din sec. 12) de argint, mai târziu de aur, care a circulat în Evul Mediu și în alte țări din Europa Apuseană; în sec. 14—17 emis și în Țările Române.

DUCCIO DI BUONINSEGNA [buoninseña] (c. 1255—c. 1319), pictor italian din Siena. Scene religioase influențate de pictura bizantină („Madonna Rucellai", altarul „Maestà").

DUCE[1] (< lat. *dux, -cis*) s. m. **1.** Conducător militar la vechile triburi germanice. **2.** (În Ev. Med.) Mare stăpân feudal. ✦ Înalt titlu nobiliar, superior marchizului și inferior prințului. **3.** Titlu purtat de conducătorul unui ducat **(1)**; persoană având acest titlu. **4.** Titlu, cu sensul de conducător, acordat lui *B. Mussolini* din 1921.

DUCE[2] (lat. *ducere*) vb. III. **I.** Tranz. **1.** A lua ceva sau pe cineva dintr-un loc și a-l așeza într-altul. **2.** A conduce, a îndruma. ✦ Intranz. (Despre un drum) A conduce într-un loc, a da în... ✦ Intranz. Fig. A avea ca rezultat. **3.** A apropia. *Duce mâna la gură.* **4.** A transmite (vești, vorbe, răspunsuri, salutări etc.). **5.** A-și petrece viața, zilele etc. ✧ Expr. *A o duce în...* = a nu mai înceta cu..., a o ține în... *A nu o (mai) duce (mult)* = a nu mai avea mult de trăit, a fi pe moarte. **6.** A îndura, a suporta, a suferi, a răbda. **7.** A purta (războaie, lupte, tratative etc.). ✦ A depune, a presta o muncă. ✧ Expr. *A duce (ceva) la capăt* (sau *la îndeplinire, la bun sfârșit*) = a îndeplini (ceva). **8.** A trage (o linie). **II.** Refl. **1.** A merge, a se deplasa, a se îndrepta spre cineva sau ceva. ✧ Expr. *A se duce după cineva* = a se mărita. *A se duce de râpă* (sau *pe copcă*) = a se prăpădi, a se nărui; a decădea. (Substantivat) *Du-te-vino* = mișcare continuă și intensă încoace și încolo. **2.** (Despre vești, zvonuri etc.) A se răspândi, a se lăți. **3.** Fig. A trece, a dispărea. **4.** Fig. A muri, a se sfârși. **III.** Intranz. (Urmat de prep. „la") A ține, a rezista la...

DUCEȘĂ (< *duce*, după fr. *duchesse*) s. f. Femeie care stăpânește un ducat **(1)**; soția unui duce[1] **(3)**.

DUCHAMP [düșă], **Marcel** (1887—1968), artist plastic francez. Influențat de cubism („Nud coborând o scară", „Râșnița de cafea"), a jucat apoi un rol important în mișcarea dadaistă și în cea suprarealistă.

DUCHAMP-VILLON [düșă viõ], **Raymond** (1876—1918), sculptor francez. Frate cu M. Duchamp și J. Villon. Inițial, sub influența lui Rodin și a stilului *Art-Nouveau*, realizează o sinteză între cubism și futurism („Baudelaire", „Femeie șezând", „Marele Cal").

DUČIĆ [duċiċ], **Jovan** (1874—1943), poet, prozator și diplomat sârb. Creator al unei limbi literare elegante și nuanțate. Versuri influențate de parnasianism și simbolism („Sonete imperiale", „Poemele Soarelui", „Poeme lirice"). Note de călătorie („Cetăți și himere"), eseuri literare. M. de onoare al Acad. Române (1940).

DÜCKER (cuv. germ.) s. n. Conductă de forma unui sifon inversat, care asigură trecerea apelor pe sub căi de comunicație terestre, canale etc.

DUCLAUX [düclo], **Pierre Émile** (1840—1904), biochimist francez. Prof. la Sorbona. Succesorul lui L. Pasteur. Contribuții la studiul enzimelor.

DUCO (< engl., s. *Du[pont]* + *co[lor]*) s. n. **1.** Denumire comercială pentru unele lacuri fabricate pe bază de nitroceluloză. **2.** Plastifiant, solvent sau colorant, folosit în industria acestor lacuri.

DUCOMMUN [dücomẽ], **Elie** (1833—1906), scriitor și editor elvețian. Militant pentru o Europă unită, a editat „Les Etats-Unis d'Europe", periodic al Ligii Internaționale pentru Pace și Prietenie, fundată în 1867. Primul secretar general onorific al Biroului Internațional al Păcii (1891). Premiul Nobel pentru pace (1902), împreună cu A. Gobat.

DUCOS DU HAURON [dü Kos dü orõ], **Louis** (1837—1920), fizician francez. Simultan, dar independent de Ch.-E. Cros, a inventat (1868—1869) principiul tricromiei (selecția tricromică) și al sintezei aditive și substractive de realizare a fotografiei color.

DUCTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre metale) Care prezintă ductilitate.

DUCTILITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unui metal de a putea fi tras în fire foarte subțiri.

DUD (< tc.) s. m. Denumire dată speciilor de arbori din genul *Morus*, familia moraceelor, înalte de 15 m, cu frunze asimetric lobate și fructe dulcifade, albe (*Morus alba*, originar din China) sau negru-roșietice (*Morus nigra*, originar din Iran). Lemnul se utilizează în tâmplărie. Frunzele se folosesc la hrănirea viermilor de mătase.

DUDA-EPURENI, com. în jud. Vaslui; 4 896 loc. (1995). Reședința com. este satul Epureni.

DUDĂ (< *dud*) s. f. Fructul dudului.

DUDEN [dudn], **Konrad** (1829—1911), lingvist german. Autorul „Dicționarului ortografic complet al limbii germane", în care a pus bazele unificării ortografice a limbii germane.

DUDESCU, familie de boieri din Țara Românească, cu rol însemnat în sec. 17—18. Mai importanți: **1. Dumitru D.** (? —1649), întemeietorul familiei. De origine modestă, a slujit domnilor Radu Mihnea, Leon Tomșa, Radu Iliaș și Matei Basarab, în timpul cărora a

Duccio di Buoninsegna: „Madonna Rucellai"

Marcel Duchamp: „Nud coborând o scară"

deținut importante dregătorii. **2. Radu D.** (? —1715), mare logofăt (1714) și spătar (1715). Sfetnic al domnului Ștefan Cantacuzino, împreună cu care a fost ucis de turci. **3. Constantin D.** (?—1766), mare ban (1748, 1761—1763).

DUDEȘTI 1. Com. în jud. Brăila; 4 001 loc. (1995). Centru viticol. Stație de c.f. Până în 1965 s-a numit *Niculești-Jianu*. **2.** Cultură neolitică (milen. 5—4 î.Hr.) denumită astfel după așezarea eponimă descoperită în cartierul Dudești (municipiul București).

DUDEȘTII VECHI, com. în jud. Timiș, pe Aranca; 6 356 loc. (1995). Expl. de petrol și gaze. Stație de c.f. Până în 1965 s-a numit *Bașenova Veche*.

DUDINSKAIA, Natalia Mihailovna (n. 1912), balerină rusă. Interpretă expresivă a rolurilor prime din „Lacul lebedelor", „Giselle".

DUDIȚĂ, Florea (n. 1934, Vitomirești, jud. Olt), inginer român. Prof. univ. la Brașov. Cercetări în domeniul mecanismelor articulate spațiale. A studiat cuplajele mobile homocinetice și regimurile tranzitorii în transmisia automobilului.

Georges Duhamel

Raoul Dufy: „Omagiu lui Mozart"

DUDLEY [dădli], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la NE de Birmingham; 304,3 mii loc. (1988). Expl. de huilă. Metalurgie; constr. de mașini.

DUECENTO (DUCENTO) (cuv. it.) subst. Denumire folosită în general pentru arta și literatura Italiei din sec. 13.

DUEL (< fr., lat.) s. n. Luptă care se desfășoară între două persoane înarmate (în prezența unor martori), după un anumit cod, în vederea rezolvării unui diferend personal. ✧ *D. de artilerie* = luptă în care artileriile părților combatante trag simultan atât asupra pozițiilor de infanterie, cât și una împotriva celeilalte (contrabaterie). ✦ Fig. Luptă, dispută (pe cale orală sau scrisă) între două persoane sau între două grupuri.

DUELA (< *duel*, cf. it. *duellare*) vb. I intranz. și refl. A se bate în duel.

DUERO (port. **DOURO** [do:ru]), fl. în Spania și Portugalia; 938 km. Izv. din M-tii Iberici, traversează Pod. Castilia Veche și se varsă printr-un estuar în Oc. Atlantic, în apropiere de Porto. Navigabil pe 200 km. Hidrocentrale.

DUET (< it., germ.) s. n. Ansamblu format din două voci care cântă împreună o compoziție muzicală, fiecare executând o partidă separată; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu. V. *duo*.

DU FAY sau **DUFAY** [düfe], **Charles François de Cisternay** (1698—1739), fizician francez. Contribuții în domeniul electricității. A pus în evidență existența celor două tipuri de electricitate, „vitroasă" și „rășinoasă" (ulterior denumite de B. Franklin pozitivă și negativă). Studii privind fosforescența și dubla refracție în cristale.

DUFAY [düfe], **Guillaume** (c. 1400—1474), compozitor flamand. Reprezentant al școlii franco-flamande. Promotor al polifoniei vocale, îmbinând structurile armonice cu expresivitatea melodică. Creația sa cuprinde misse, motete, cântece.

DUFOURSPITZE [düfurșpițe], cel mai înalt vf. al Alpilor Pennini, în masivul Monte Rosa, la granița Italiei cu Elveția. Alt.: 4 634 m (al doilea pisc al Alpilor). Cucerit în 1855 de o expediție britanică.

DUFRENNE [düfren], **Michel** (n. 1910), estetician și filozof francez. De pe poziții umaniste și raționaliste, a încercat să definească omul în raport cu praxisul și limbajul („Limbaj și filozofie", „Pentru om"). A definit obiectul estetic ca pe un corelat al experienței estetice, a delimitat statutul ontologic al poeticului („Fenomenologia experienței estetice", „Poeticul").

DU FU (712—770), poet chinez. Creator al unor noi forme de expresie îndelung cizelate în poezia chineză. Versuri de evocare a sentimentului de prietenie și compasiune, de revoltă socială și de adânc patriotism („Bucurii autumnale", „Dregătorul din Sinan").

DUFY [düfi], **Raoul** (1877—1953), pictor, grafician și decorator francez. La început fovist, a ajuns apoi la o factură originală, utilizând un desen de notații rapide și armonii de culori pure (ciclurile „Nisa", „Deauville", „Nuduri în atelier", „Omagiu lui Mozart", „Compoziție dedicată Electricității").

DUGHIE s. f. Plantă erbacee, anuală, furajeră, din familia gramineelor, înaltă până la 120 cm, cu frunze alungite, aspre, cu marginile ciliat-păroase și ondulate *(Setaria italica)*.

DUGLAS (< engl.) s. m. Arbore rășinos din familia pinaceelor, înalt până la 100 m, cu coroana piramidală, originar din America de Nord; la noi este prezent în plantații forestiere *(Pseudotsuga menziesii)*. ✦ Lemnul arborelui cu același nume, foarte rezistent, cu calități tehnologice superioare, folosit în industrie și în construcții.

DU GUESCLIN [dü geclẽ], **Bertrand** (c. 1320 —1380), cavaler breton. A intrat în serviciul regelui Franței (1350), participând la luptele de la Evreux, Auray (1364), Najera (1367) din timpul *Războiului de 100 de ani*. Întruchipare ideală a cavalerului medieval, erou al unor poeme populare.

DUGUIT [dügi], **Leon** (1859—1928), jurist francez. Prof. univ. la Bordeaux. Contribuții în dreptul constituțional și administrativ („Tratat de drept constituțional").

DUH (< sl.) s. n. **1.** Suflare de viață primită de om de la Dumnezeu; suflet, ființă lăuntrică a omului, deosebită de trup. ✧ *Duhuri necurate* = diavoli sau demoni care duc la rătăcire și-i chinuiesc pe unii oameni. **2.** Suflet, spirit. ✦ (Înv.) Respirație, suflare, răsuflare. ✧ Expr. *A-și da duhul* = a muri. **3.** Inteligență, minte. ✧ Expr. *Vorbă de duh* = cuvânt cu tâlc, vorbă spirituală. *Sărac cu duhul* = prost; naiv; lipsit de inteligență (prin coruperea sensului biblic). **4.** (Înv.) Caracter, fire, natură; temperament. ✧ Expr. *Cu duhul blândeții* = cu blândețe, binevoitor.

DUHAMEL [düamel], **Georges** (1884—1966), scriitor francez. Romane de tendință realist-umanitaristă (ciclul „Viața și aventurile lui Salavin"). „Cronica familiei Pasquier" (10 vol.) este o frescă

a societății franceze din prima jumătate a sec. 20. Eseuri.

DUHNI (< sl.) vb. IV intranz. A răspândi un miros urât și greu; a mirosi urât.

DUHOARE (< *duh* + *putoare*) s. f. Miros greu și urât; putoare, miasmă. ✦ Atmosferă viciată, aer greu.

DUHOVNIC (< sl.) s. m. (La ortodocși) Preot care spovedește pe credincioși; confesor.

DUHOVNICEȘC, -EASCĂ (< *duhovnic*) Adj. Al duhovnicului, privitor la duhovnic; *p. ext.* preoțesc. ✧ *Parte d.* = preot; preoție.

DÜHRING [dȕriŋ], **Karl Eugen** (1833—1921), filozof și economist german. Reprezentant al curentului pozitivist. A elaborat o concepție globală despre lume inspirată de științele naturii, îndeosebi de matematică. Lucrări: „Dialectică naturală", „Capital și muncă".

DUHUL SFÂNT (SFÂNTUL DUH), al treilea ipostas al Sfintei Treimi, alături de Tatăl și Fiul. Doctrina despre D.S. a fost fixată de cel de-al doilea sinod ecumenic (Constantinopol, 381). D.S. poartă diferite denumiri: D. Tatălui, D. lui Hristos, D. Domnului, D. adevărului, Mângâietorul. Potrivit învățăturii creștine, i-a inspirat pe profeți, apostoli și pe scriitorii cărților „Noului Testament" și lucrează asupra Bisericii. În iconografie, D.S. este reprezentat ca porumbel pogorându-se peste Iisus botezat, ca nor luminos când are loc Schimbarea la față a Domnului, în chip de limbi de foc la Cincizecime.

DUICAN, Laurențiu (1964—1982, n. Brașov), matematician român. Înclinații precoce spre studiul geometriei („Transformări geometrice"); eseuri („Prin labirintul geometriei", „Caiet de seară").

DUIOS, -OASĂ (lat. **doliosus*) adj. 1. Mișcător, emoționant. ✦ Mângâietor, blând, dulce. ✦ Iubitor, sentimental, afectiv. 2. Îndurerat, jalnic, trist.

DUIOȘIE (< *duios*) s. f. 1. Simțire gingașă, delicată; afecțiune, gingășie. 2. Tristețe, melancolie, jale.

DUISBURG [dȕsburc], oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe Ruhr, la confl. cu Rinul, în bazinul Ruhr; 537,4 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Cel mai mare port fluvial al țării (47,2 mil. t, 1983). Expl. de cărbuni. Uzine cocsochimice, metalurgice, constr. de mașini grele și navale; ind. chimică și de prelucr. a petrolului. Grădină zoologică. Muzeu de artă. Membru al Hansei. Format în 1929 prin unirea a două localități, D. și Hamborn. Puternic bombardat de Aliați (1943—1945) în cel de-al doilea război mondial.

DUIUM (< tc.) s. n. Mulțime, grămadă, gloată. ✧ *Cu duiumul* = în număr mare, cu grămada.

DUJARDIN [düjardẽ], **Edouard** (1861—1949), poet, dramaturg și romancier francez. Simbolist. Precursor al romanului modern, a introdus tehnica monologului interior („Laurii sunt tăiați").

DUKAS [dücaș], **Paul** (1865—1935), compozitor și critic muzical francez. Opere („Ariadna și Barbă-Albastră"), lucrări simfonice (scherzoul „Ucenicul vrăjitor", poemul coregrafic „La Péri").

DUKLA, pas în Carpații Nord-Vestici (Beskizii Orientali), între Polonia și Slovacia, la 502 m alt. Pe aici trece șoseaua Krosno-Prešov.

DULAMĂ (< tc.) s.f. 1. Haină de ceremonie purtată de domni și de boieri, făcută din stofă scumpă, împodobită cu blană și cu paftale. 2. Haină lungă, purtată în trecut de negustori, preoți și lăutari. 3. Haină țărănească lungă din dimie; suman.

DULAP (< tc.) s. n., s. m. 1. S. n. Piesă de mobilier din lemn sau din metal, cu unul sau mai multe compartimente și cu polițe susținătoare etc., în care se păstrează rufe, haine, obiecte de gospodărie, obiecte de birou etc. 2. S. m. Piesă de cherestea cu grosimea de 28—100 mm și lățimea de cel puțin 100 mm, folosită în lucrări de tâmplărie și de dulgherie. 3. S. n. (Reg.) Scrânciob (1).

DULĂU (< pl.) s. n. Câine mare; zăvod.

DULBECCO, Renato (n. 1914), medic american de origine italiană. Lucrări privind fiziologia și genetica virusurilor, raporturile virus–cancer, reactivarea bacteriofagilor cu ajutorul razelor ultraviolete. A inventat o metodă de studiu a virusurilor animale în culturi tisulare și a descoperit mutante ale virusului poliomielitic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1975), împreună cu D. Baltimore și H. Temin.

DULCE (lat. *dulcis*) adj., s. n. A. Adj. I. 1. Care are gustul caracteristic mierii și zahărului. ✦ Îndulcit (cu miere, cu zahăr etc.). 2. (Despre lapte) Proaspăt; nefermentat. ✦ (Despre brânzeturi) Nesărat. 3. *Apă dulce* = apa izvoarelor, râurilor, bună de băut, în opoziție cu apa sălcie sau sărată. II. Fig. 1. Frumos, drăgălaș. ✦ (Despre miros) Parfumat, suav. ✦ (Despre voce, sunete etc.) Plăcut la auz, armonios, melodios. ✦ (Despre lumină) Blândă, plăcută, nu prea puternică. ✦ (Despre culori) Pal, estompat. 2. (Despre somn) Liniștit, calm, neagitat. ✦ (Despre acțiuni) Ușor, delicat, gingaș. 3. (Despre terenuri) Cu panta lină, puțin înclinat. ✦ (Despre climă și agenți fizici) Moderat, potolit. 4. (Despre ființe) Plăcut, agreabil, simpatic, bun, blând, înțelegător. ✦ Care aduce mulțumire, plăcut; (despre vorbe) care desfată, mângâietor; alinător. B. S. n. 1. Ceea ce e plăcut, bun; ceea ce produce plăcere sau bucurie. ✧ (În ritualul creștin) *De dulce* = (despre mâncăruri) care nu este îngăduit în timp de post; (despre perioade de timp) în care este îngăduit să se mănânce orice fel de aliment. 2. (Concr.; la pl.) Produse alimentare de diferite sorturi în componența cărora intră zahărul, glucoza, fructele, diferite esențe și arome etc.

DULCEAG, -Ă (< *dulce*) adj. 1. (Despre mâncăruri și băuturi) Cam dulce, ușor îndulcit. ✦ Fără gust; searbăd, fad. 2. Fig. (Despre ton, vorbe) Care vrea să pară prietenos; mieros.

DULCEAȚĂ (< *dulce*) s. n. 1. Însușirea de a fi dulce; gustul mâncărurilor sau băuturilor dulci; gust plăcut al unor mâncăruri sau băuturi. 2. Preparat alimentar obținut prin fierberea fructelor sau a unor petale de flori în sirop de zahăr. 3. Lucru foarte gustos; (la pl.) bunătăți. 4. Fig. Însușirea de a fi plăcut; ceea ce procură cuiva o senzație plăcută. ✦ Plăcere, desfătare; bucurie, fericire. 5. Fig. Duioșie, blândețe.

DULCEȘTI, com. în jud. Neamț; 4 837 loc. (1995).

DULCICOL, -Ă ({s} lat. *dulcis* „dulce" + *colo* „a locui") adj. (BIOL.) Care trăiește în ape dulci.

DULCIȘOR, -OARĂ *(dulce)* s. m., adj. 1. Adj. Diminutiv al lui dulce (A). 2. S. m. Denumire dată speciilor de plante erbacee perene sau arbuști mici din genul *Hedysarum*, familia leguminoaselor, cu frunze imparipenat-compuse, flori în raceme axilare, lung pedunculate și fructe păstăi; cap-de-cocoș.

DULFU, Petre (1856—1953, n. sat Tohat, jud. Maramureș), scriitor român. Snoave, povești și balade populare, prelucrate în versuri („Păcală", „Gruia lui Novac").

DULGHER (< tc.) s. m. Muncitor calificat care execută construcții, elemente de construcții (ferme, planșeuri etc.) sau construcții auxiliare (cintre, schele etc.) din lemn.

DULGHERIE (< *dulgher*) s. f. 1. Dulgherit. 2. Totalitatea lucrărilor executate de dulgher. 3. Atelierul dulgherului.

DULGHERIT (< *dulgher*) s. n. Meseria dulgherului; dulgherie (1).

DULIE[1] (< gr.) s. f. Cinstire sau venerare acordată sfinților pe temeiul

legăturii lor cu Hristos; distinctă de *latrie* și *hiperdulie*.

DULIE[2] (după fr. *douille*) s. f. Piesă din metal și material izolant (porțelan, bachelită) în care se fixează soclul unui bec electric și care asigură racordarea becului la circuitul electric; fasung.

DULLES [dălis] **1. John Foster D.** (1888—1959), diplomat și om politic republican american. Secretar al Departamentului de Stat (1953—1959). Adversar consecvent al expansiunii comuniste; a inițiat sistemul de alianțe americane în Asia (Tratatul Asiei de Sud-Est, 1954). **2. Allen Welsh D.** (1893—1969), diplomat și om politic american. Frate cu **D. (1)**. Șeful Oficiului Serviciilor Strategice Americane din Berna (1942—1945). Director al C.I.A. (1953—1961).

DULLIN [dülē], **Charles** (1885—1949), actor și regizor de teatru francez. Înnoitor al artei spectacolului, a influențat pe J. L. Barrault și pe Jean Vilar.

DULONG [dülō], **Pierre-Louis** (1785—1838), fizician și chimist francez. Prof. univ. la Paris. Împreună cu A. T. Petit, a formulat (1819) legea privind relația dintre masele atomice ale elementelor și căldurile lor specifice *(legea D.—Petit)*. A descoperit clorura (1811) și triclorura (1813) de azot.

DULUTH [dəluθ], oraș în S.U.A. (Minnesota), port de mare trafic (37,7 mil. t, 1991) la Lacul Superior; 240 mii loc. (1990, cu suburbiile). Centru comercial. Siderurgie; constr. navale și de mașini; morărit și conserve. Export de min. de fier, grâu, petrol etc. Universitate.

DU MARSAIS [dümarsę], **César Chesneau** (1676—1756), gramatician și retorician francez. A redactat articolele de gramatică ale „Enciclopediei franceze". Lucrări de gramatică și studiul „Despre tropi", care anticipează unele teorii lingvistice moderne privind actul traducerii.

DUMAS [dümą] **1. Alexandre D.** (zis și *Dumas-père*, „tatăl") (1802—1870), romancier și dramaturg romantic francez. Romanę istorice de aventuri, captivante prin savoarea narațiunii, eroic, insolit și imprevizibil („Cei trei muschetari", „După 20 de ani", „Contele de Monte Cristo", „Regina Margot", „Doamna de Monsoreau", „Cei patruzeci și cinci", „Colierul reginei", „Ange Pitou"); memorii, note de călătorie. Considerat cel mai popular scriitor al timpului său în Franța, este autorul a c. 300 de lucrări. **2. Alexandre D.** (zis și *Dumas-fils*, „fiul") (1824—1895), romancier și dramaturg francez. Fiul lui **D. (1)**. Drame și comedii cu implicații de critică socială, constituind rechizitorii la adresa prejudecăților vremii, pledoarii în favoarea femeii și copilului („Dama cu camelii", „Fiul natural", „Problema banilor").

DUMAS [dümą], **Georges** (1866—1946), filozof, psiholog și medic francez. Prof. univ. la Sorbona. A contribuit la afirmarea psihologiei ca știință („Tratat de psihologie"). Membru fondator al publicației de specialitate „Journal de psychologie". M. de onoare al Acad. Române (1933).

DUMAS [dümą], **Jean-Baptiste** (1800—1884), chimist francez. Prof. univ. la Paris. A determinat masa atomică a unor elemente, a descoperit (1831) o metodă *(metoda D.)* de determinare cantitativă a azotului în compuși organici și a preparat acidul cloracetic. A formulat (1834) teoria substituției și a descoperit o metodă de determinare a densității gazelor.

DU MAURIER [dü morie], **Daphné** (1907–1989), scriitoare engleză. Romane de dragoste, cu numeroase ecranizări („Rebecca", „Golful francezului").

DUMĂ s. f. (În Rusia) **1.** Denumire a adunărilor (consiliilor) boierilor (sec. 10 — începutul sec. 18) sau *zemstvelor* (1864—1917) alese (**D.** Boierilor sau **D.** Zemstvelor). **2.** Denumire a instituției reprezentative alese (1906—1917), cu funcție legislativă sau consultativă (**D.** de Stat), creată cu scopul asigurării tranziției de la monarhia autocrată la cea constituțională; denumire a organelor orășenești de autoadministrație (**D.** Orășenească). **3.** Denumire a Camerei Inferioare a Parlamentului Federației Ruse (din 1993).

DUMBARTON OAKS [dambartn əux], clădire în Georgetown (Washington D.C.), unde s-a desfășurat, între 21 aug. și 7 oct. 1944, o conferință internațională cu participarea reprezentanților U.R.S.S., S.U.A., Chinei și Marii Britanii, la care s-a hotărât crearea O.N.U. și s-au stabilit componența și atribuțiile Consiliului de Securitate.

DUMBRAVA **1.** Com. în jud. Mehedinți; 2 219 loc. (1995). Reședința com. este satul *Dumbrava de Jos*. **2.** Com. în jud. Prahova; 4 259 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Timiș; 2 747 loc. (1995).

DUMBRAVA ROȘIE, com. în jud. Neamț, 6 279 loc. (1995). Combinat de prelucr. a lemnului.

DUMBRAVĂ (< sl.) s. f. Pădure tânără și rară. ✦ Pădure de stejari.

DUMBRAVĂ, Constantin (1890—1935, n. Buhuși), medic și explorator român. A participat la expediția întreprinsă pe coasta estică a Groenlandei

Alexandre Dumas-tatăl

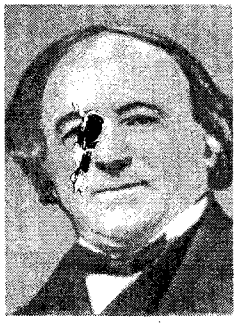

Jean-Baptiste Dumas

de vasul „Gertrude Reik" (1927—1928). Observații complexe de meteorologie și hidrologie, precum și cercetări de botanică și magnetism. Între 1930 și 1931, a traversat Groenlanda de la Angmagssalik (în V) la Holsteinsborg (în E). Autor al unui *Jurnal de călătorie*.

DUMBRĂVNIC (< sl.) s. m. Plantă erbacee, perenă, medicinală și meliferă, din familia labiatelor, înaltă de 20—60 cm, cu miros de cumarină (în stare uscată), cu frunze late, pețiolate și cu flori purpurii, roz sau albe *(Melittis melissophyllum)*.

DUMBRĂVEANCĂ (cf. *dumbravă*) s. f. Pasăre migratoare din S și SE Europei, de c. 31 cm, cu penajul albastru-verzui *(Coracias garrulus)*.

DUMBRĂVEANU, Anghel (n. 1933, Dobroteasa, jud. Olt), scriitor român. Lirică de dragoste și de meditație asupra condiției umane („Fața străină a nopții", „Tematica umbrei", „Curtea retorilor"); memorialistică („Fonetica astrelor"), proză („Călătorie în eternitate"). Traduceri.

DUMBRĂVENI **1.** Oraș în jud. Sibiu, pe Târnava Mare; 8 800 loc. (1995). Expl. de argile. Panificație; topitorie de

Georges Dumézil

Geo Dumitrescu

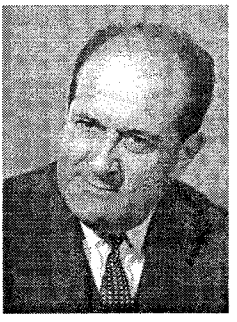

Ion Dumitrescu (1)

cânepă. Prelucr. lemnului. Castelul Apafi (sec. 16—17). Menționat documentar în 1332. În 1671 s-au stabilit aici coloniști armeni veniți din Moldova, care au ridicat o impunătoare catedrală în stil baroc. **2.** Com. în jud. Constanța, în SV Pod. Cobadin, la granița cu Bulgaria; 568 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Suceava; 7 961 loc. (1995). **4.** Com. în jud. Vrancea; 4 072 loc. (1995). Casa memorială „Al. Vlahuță" (în satul Dragosloveni).

DUMBRĂVEȘTI, com. în jud. Prahova; 3 664 loc. (1995).

DUMBRĂVIȚA 1. Com. în jud. Brașov; 4 508 loc. (1995). Stație de c.f. Colecție muzeală (în satul Vlădeni). **2.** Com. în jud. Maramureș; 4 473 loc. (1995). **3.** Com. în jud. Timiș; 2 254 loc. (1995).

DUM-DUM (< fr. *ɶ*) s. n. Proiectil de infanterie care explodează când atinge ținta, datorită unei mici încărcături de exploziv aflată în interiorul său.

DUMERI (DUMIRI) (< bg.) vb. IV refl. și tranz. A pricepe sau a face să priceapă, a-și da sau a face să-și dea seama; a(-și) explica, a (se) lămuri.

DUMEȘTI 1. Com. în jud. Iași; 4 385 loc. (1995). Biserică de lemn (sec. 18). **2.** Com. în jud. Vaslui, pe Bârlad; 3 710 loc. (1995).

DUMÉZIL [dümezíl], **Georges** (1898—1986), istoric francez al religiilor. Prof. la Collège de France. Examinând civilizațiile indoeuropene din perspectiva „mitologiei comparate", a pus în lumină cele trei funcții originare ale organizării sociale: sacerdotal-religioasă, militară, economică („Mitra-Varunna", „Mit și epopee").

DUMICA (*lat.* **demicare*) vb. I tranz. **1.** A tăia în bucățele, a fărâmița un aliment. **2.** A ciopârți; *p. ext.* a distruge, a nimici.

DUMINICA SFINȚILOR ROMÂNI, sărbătoare prăznuită în Calendarul Bisericii Ortodoxe Române „în fiecare an, în a doua duminică după Pogorârea Duhului Sfânt". A fost hotărâtă de Sfântul Sinod la 20 iun. 1992 „pentru a cinsti după pravilă, cu slujbă specială și cu acatist, toți sfinții din neamul nostru știuți și neștiuți".

DUMINICĂ (lat. *dominica*) s. f. Ultima zi a săptămânii, destinată repausului. ✦ (REL.) Ziua săptămânală de odihnă și de sărbătoare religioasă, înlocuind, la primii creștini, sa. atul iudaic; cea dintâi și cea mai veche sărbătoare creștină, zi în care a înviat Iisus Hristos, în care s-a arătat apostolilor a opta zi după Înviere, în care s-a pogorât Duhul Sfânt la Cincizecime; Ziua Domnului. În această zi se săvârșesc euharistia și alte taine. ✧ Loc. *De duminică* = (despre haine) bun, de sărbătoare, festiv. ✦ (Adverbial) În cursul zilei de duminică; (în forma *duminica)* în fiecare duminică.

DUMITRA, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 4 483 loc. (1995). Centru pomicol și viticol. Biserică evanghelică, cu turn, din 1488 și biserică ortodoxă în stil gotic (1504).

DUMITRACHE MEDELNICERUL (c. 1720—1796, n. București), cronicar român. Medelnicer (1768—1774), apoi mare stolnic (1779) și mare clucer (1792) în Țara Românească. Autor al unei cronici a Războiului Ruso-Turc (1768—1774); posesorul unei importante biblioteci.

DUMITRESCU 1. Dumitru D. (1904—1984, n. Buftea), mecanician și inginer român. Acad. (1963). Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul hidraulicii (mișcarea fluidelor grele cu suprafață liberă), al fluidelor vâscoase. Contribuții la realizarea hidrocentralelor de la Stejaru, Sadu V. A efectuat printre primele (1950) încercări hidraulice pe modele reduse în laborator. Colecționar de artă. **2. Zamfir D.** (n. 1946, București), pictor român. Fiul lui **D. (1).** Prof. univ. la București. Reprezentant al hiperrealismului. Imagini-obiect în care rama tabloului devine prelungire sculpturală a picturii („Natură statică"). Proprietar al galeriei „Dominus" din București.

DUMITRESCU, Geo (n. 1920, București), poet român. M. coresp. al Acad. (1993). Inițiatorul și conducătorul revistei „Albatros" (1941) și al grupului omonim (1941—1943). Poeme în care notația prozaică, explorarea cotidianului se întâlnesc cu alegoria și hiperbola („Libertatea de a trage cu pușca", „Aventuri lirice", „Nevoia de cercuri", „Aș putea să arăt cum crește iarba"). Traduceri.

DUMITRESCU, Horia (1893—1988, n. Buzău), antropolog român. Prof. univ. la București. A utilizat dermatoglifele în studiul genealogiei. Lucrări de neuromorfologie și antropologie („Cercetări antropologice în Țara Hațegului: Clopotiva", în colab.; „Atlasul antropologic al Olteniei").

DUMITRESCU, Ion (Giovanni) (1860–1913, n. Iași), tenor român. A cântat în prima formație de operă românească și apoi pe scenele unor mari teatre de operă din străinătate. Roluri în „Aida", „Faust", „Paiațe".

DUMITRESCU 1. Ion D. (n. 1913, Oteșani, jud. Vâlcea), compozitor român. Elev al lui A. Castaldi, M. Jora, C. Brăiloiu și D. Cuclin. Prof. univ. la București. O simfonie „Simfonietta" și alte lucrări pentru orchestră, muzică de scenă („Hamlet", „Regele Lear") și de film („Nepoții gornistului", „Desfășurarea"), într-un limbaj de inspirație folclorică. **2. Gheorghe D.** (1914—1996), Oteșani, jud. Vâlcea), compozitor român. Frate cu **D. (1).** Elev al lui M. Jora, D. Cuclin și C. Brăiloiu. Prof. univ. la București. Oratorii („Tudor Vladimirescu", „Zorile de aur"), opere („Ioan-Vodă cel Cumplit", „Decebal", „Răscoala", „Fata cu garoafe"), muzică simfonică, de cameră și corală. **3. Ilinca D.** (n. 1952, București), pianistă română. Fiica lui **D. (1). 4. Tudor D.** (1957—1977), pianist și compozitor român. Fiul lui **D. (2).**

Zoe Dumitrescu-Buşulenga

Silvia Dumitrescu-Timică

Anton Dumitriu

Petru Dumitriu

DUMITRESCU, Mircea (n. 1941, Căscioarele, jud. Călăraşi), grafician român. Ilustraţie de carte (Ovidiu, Goethe, Creangă) şi grafică de şevalet, într-un stil impetuos, de sorginte expresionistă. Portrete sugestive („Eugen Schileru"), cicluri de gravuri („Recviem pentru un coleg", „Ciclu alcoolic").

DUMITRESCU, Natalia (n. 1915, Botoşani), pictoriţă română. Stabilită în Franţa (1947). Foloseşte procedeele artei populare româneşti prin care formele geometrice sunt puse în evidenţă de lumină („Ritm", „Oraş — Portocaliu"). Ilustraţie de carte. Împreună cu soţul său, Al. Istrati, a reorganizat atelierul lui Brâncuşi la Centrul „Georges Pompidou" din Paris (1977).

DUMITRESCU, Petre (1881—1950, n. sat Dobridor, jud. Dolj), general român. A participat la primul război mondial, contribuind la victoriile de la *Mărăşti* şi *Oituz*. Comandant al Armatei a 3-a (mart. 1941—aug. 1944); pe Frontul de Est a condus luptele pentru eliberarea Bucovinei, luând apoi parte la acţiunile militare de dincolo de Nistru. Arestat, a murit în închisoare.

DUMITRESCU, Sorin (n. 1946, Bucureşti), pictor român. Lucrări cu substrat simbolist-spiritualist, cu elemente religioase sau filozofice, în culori adânci — game de brun, negru, bej, alb —, de o construcţie riguroasă.

DUMITRESCU, Ştefan I. (1893—1978, n. Râmnicu Sărat), economist român. Prof. univ. la Bucureşti. Preocupări în domeniul perfecţionării contabilităţii şi al aplicării metodelor şi instrumentelor bancare moderne în economia românească („Elemente şi principii de ştiinţă contabilă", „Tratat de monetă, schimb şi tehnică monetară").

DUMITRESCU, Vladimir (1902—1991, n. Bucureşti), arheolog român. Specialist în istoria societăţii primitive („Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cârna", „L'art néolitique en Roumanie").

DUMITRESCU-BUŞULENGA, Zoe (n. 1920, Bucureşti), istoric şi critic literar român. Acad. (1990), prof. univ. la Bucureşti. Monografii („Eminescu", „Ion Creangă", „Sofocle", „Surorile Brontë"), cercetări comparatiste („Eminescu şi romantismul german"), studii de sinteză bazate pe o vastă şi erudită documentare („Renaşterea — umanismul şi dialogul artelor", „Itinerarii prin cultură").

DUMITRESCU-SEVEREANU, Constantin v. **Severeanu**.

DUMITRESCU-TIMICĂ, Silvia (n. 1902, Craiova), actriţă română. Interpretă a unor mari roluri de comedie („O noapte furtunoasă" de Caragiale, „Bădăranii" de Goldoni, „Gaiţele" de Al. Kiriţescu, „Micul infern" de M. Ştefănescu, „Titanic vals" de T. Muşatescu).

DUMITREŞTI, com. în jud. Vrancea, pe Râmnic; 5 297 loc. (1995). Centru pomicol. Cherestea.

DUMITRIŢE (< *Dumitru*) s. f. (BOT.) Crizanteme.

DUMITRIU, Anton (1905—1992, n. Brăila), filozof şi logician român. Prof. univ. la Bucureşti. Preocupat de problemele filozofice ale ştiinţei şi paradoxelor logico-matematice. S-a ocupat, printre primii, de logicile polivalente. A conceput „istoria logicii" în etape complementare. Concepţia sa filozofică se bazează pe tradiţia greco-latină şi, în special, pe ontologia aristotelică. Op. pr.: „Bazele filosofice ale ştiinţei", „Logica polivalentă", „Soluţia paradoxelor logico-matematice", „Istoria logicii", „Philosophia mirabilis", „Alétheia".

DUMITRIU, Dana (1943—1987, n. Bucureşti), scriitoare română. Tehnică novatoare a prozei de analiză psihologică („Migraţii", „Duminica mironosiţelor", „Întoarcerea lui Pascal") şi a romanului istoric („Prinţul Ghica"). Cronici literare, un eseu despre realismul psihologic.

DUMITRIU, Ion (n. 1943, Galaţi), pictor român. Imaginile-arhetip, organizate în ample cicluri tematice („Şura", „Cap de grindă", „Umbre-autoportret"), sunt susţinute prin rigoare compoziţională şi rafinate acorduri cromatice.

DUMITRIU, Petru (n. 1924, sat Baziaş, jud. Caraş-Severin), scriitor român. Stabilit în Germania (1960). Romane despre transformările comuniste („Drum fără pulbere", „Pasărea furtunii"). „Cronică de familie", capodoperă a epicii sale, prezintă, de pe poziţii proletcultiste, destinul aristocraţiei române moderne. Romane şi eseuri în limba franceză, radiografii ale totalitarismului comunist („Întâlnire la judecata de apoi", „Incognito") şi mărturii ale unor experienţe personale de salvare prin sacru („Zero, sau punctul de plecare").

DUMITRU, Alexe (1935—1970, n. Mahmudia, jud. Tulcea), canoist român. Campion olimpic la canoe dublu, împreună cu S. Ismailciuc (Melbourne, 1956), campion mondial (1958) şi european (1957).

DUMNEALUI, DUMNEAEI (< *domnia* + *lui, ei*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 3-a sg. ✦ (Fam.) Soţ, soţie.

DUMNEATA (< *domnia* + *ta*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 2-a sg.

DUMNEAVOASTRĂ (< *domnia* + *voastră*) pron. pers. Pronume de politeţe pentru pers. a 2-a sg. şi pl.

Petre Dumitrescu

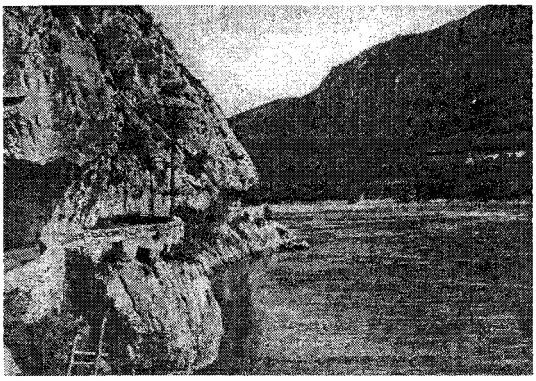

(înainte de realizarea lacului de acumulare)

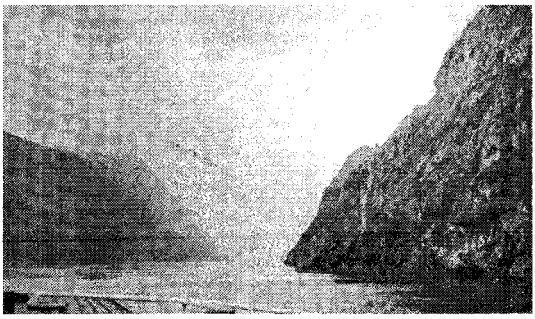

Dunărea la Cazane

(după crearea lacului de acumulare)

DUMNEZEIÉSC, -IÁSCĂ (< *Dumnezeu*) adj. **1.** Minunat, superb, splendid. **2.** Ce aparține lui (de) Dumnezeu **(1)**; divin. ✧ *Lăcaș d.* = biserică.

DUMNEZEIRE (< *Dumnezeu*) s. f. Ființa sau natura lui Dumnezeu, unică, transcendentă, apofatică.

DUMNEZEU (lat. *dom(i)ne deus*) s. m. (cu regim de n. pr.) **1.** (În religiile monoteiste) Ființă supremă personală, cauză transcendentă primordială, principiu fundamental al existenței și ordinii universale, creator, proniator și judecător al lumii. Monoteismul iudaic și cel islamic îl separă pe **D.** de lume (deism), pe când cel creștin îmbină prezența și activitatea lui **D.** în lume prin energiile sale divine necreate (imanența), cu realitatea Sa infinită și veșnică de dincolo de lumea timpului și spațiului (transcendența). Creștinismul mai afirmă că **D.**, unu în ființă, este întreit în persoane (ipostasuri): Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. **2.** Divinitate, zeu. ✧ Expr. *A nu avea* (sau *a fi fără*) *nici un Dumnezeu* = a nu avea (sau a fi fără) nici un sens, valoare, gust.

DUMONT D'URVILLE [dümõ dürvil] **1. Jules Sébastien César D.** (1790—1842), navigator francez. A întreprins două călătorii în jurul Pământului (1822—1829); în cursul celei de-a doua călătorii a găsit în ins. Vanikoro (Arh. Santa Cruz) urmele expediției lui La Pérouse. Între 1837 și 1842 a navigat în zona Antarcticii, descoperind Țara Adélie. **2.** Stațiune franceză de cercetări științifice în Antarctica. Situată la 66°40' lat. S și 140°01' long. E, în apropierea polului magnetic sudic. Deschisă la 1 dec. 1956, în cadrul Anului Geofizic Internațional.

DUMOURIEZ [dümurie], **Charles François DU PÉRIER** [dü perie], *zis* ~ (1739—1823), general francez. Împreună cu mareșalul Kellerman, a oprit la Valmy (20 sept. 1792) înaintarea armatelor intervenționiste austro-prusiene; a învins pe austrieci la Jemappes (6 nov. 1792), cucerind Belgia.

DUMPING (cuv. engl.) [dampiŋ] s. n. **1.** Vânzare de mărfuri la prețuri mai scăzute decât costul lor real; practică întâlnită mai ales pe piața externă, vizând diminuarea stocurilor, subminarea concurenței, câștigarea de noi piețe de desfacere. ✧ *D. valutar* = **d.** bazat pe un decalaj creat între cursul, micșorat în mod intenționat, al valutei naționale a țării exportatoare față de valuta țării importatoare. **2.** (MED.) *D. syndrom* = sindrom caracteristic bolnavilor care au suferit o *gastrectomie*, determinat de trecerea prea bruscă a alimentelor din stomac în jejun și manifestat clinic prin ameteli, dureri abdominale, cefalee, uneori stare de *colaps* vasomotor și, cu timpul, pierdere ponderală.

DUNAEVSKI, Issak Osipovici (1900—1955), compozitor rus. Operete („Valea de aur", „Vânt de libertate"), muzică de film („Volga-Volga"), cântece de masă, muzică de estradă.

DUNAJEC [dunaiec], râu în S Poloniei, afl. dr. al Vistulei; 243 km. Izv. din N M-ților Tatra înaltă și trece prin Zakopane. Hidrocentrale.

DUNANT [dünã], **Henri** (1828—1910), filantrop elvețian. Principalul organizator al Crucii Roșii Internaționale (1863). Primul Premiu Nobel pentru pace (1901), împreună cu Frédérick Passy.

DUNAVĂȚ, canal navigabil care traversează ostrovul Dranov din S Deltei Dunării, alimentând L. Razim cu apă dulce din brațul Sf. Gheorghe; 25 km lungime.

DUNĂ (< fr.) s. f. Formă pozitivă de relief, generată de acțiunea vântului, situată pe țărmurile joase ale mărilor *(d. litorale)*, pe cursul inferior al râurilor *(d. continentale)* și pe suprafețe întinse în regiunile aride *(d. deșertice)*, orientată fie transversal, fie longitudinal față de direcția vântului dominant și cu înălțimi între 10 și 100 m.

DUNĂREA (DONAU, DUNA, DUNAI, DUNAJ sau DUNAV), fl. în Europa, al doilea ca dimensiuni și debit (după Volga); 2 860 km. Bazinul hidrografic are o supr. de 817 mii km², din care 221,7 mii km² (27 %) pe terit. României. Izv. din E M-ților Pădurea Neagră (Schwarzwald) prin pâraiele Breg și Brigach care confl. la Donaueschingen, străbate de la V la E partea de S a Germaniei, traversează apoi reg. de NE a Austriei, după care formează, pe o porțiune, granița dintre Slovacia și Austria, parcurge apoi SV Slovaciei, făcând granița cu Ungaria. În această zonă se află în construcție barajul hidrocentralei Gabacikovo, între Hrušov (Slovacia) și Dunakiliti (Ungaria). După ce separă M-ții Borzsöny de M-ții Pilis prin defileul Porțile Vișegrád-ului din N Ungariei, își schimbă brusc cursul către S (la Vác), drenând partea central-vestică a Ungariei, apoi formează granița dintre Croația și Iugoslavia și intră în România la Baziaș. În continuare, face graniță cu Iugoslavia până la râul Timok, iar de aici, până în dreptul localit. Silistra, formează hotarul cu Bulgaria. De la Silistra până la confl. cu Prutul, **D.** curge numai pe terit. României, iar de aici până la gura brațului Chilia, formează granița cu Rep. Moldova și Ucraina. Sectorul superior (de la izvoare până la Viena) este tipic

BAZINUL DUNĂRII
POLONIA
UCRAINA
CEHIA
GERMANIA
SLOVACIA
REPUBLICA MOLDOVA
UNGARIA
ROMÂNIA
UCRAINA
ELVEȚIA
SLOVENIA
CROAȚIA
BOSNIA ȘI HERȚEGOVINA
IUGOSLAVIA
BULGARIA
ITALIA
ALBANIA
GRECIA
TURCIA
MAREA ADRIATICĂ
MAREA TIRENIANĂ
MAREA NEAGRĂ
PRAGA
Regensburg
Ulm
Donau
Brigach
Breg
Donaueschingen
Passau
Linz
VIENA
BRATISLAVA
Vác
BUDAPESTA
Erd
Paks
Mohács
Novi Sad
Pančevo
BELGRAD
Bazias
Orșova
Drobeta-Turnu Severin
Calafat
Vidin
Lom
Nikopol
Svištov
Ruse
Giurgiu
Turnu Măgurele
Oltenița
Silistra
Călărași
Hârșova
Constanța
Tulcea
Brăila
Galați
CHIȘINĂU
Tokaj
Oradea
Cluj-Napoca
Târgu Mureș
Alba Iulia
Arad
Timișoara
BUCUREȘTI
SOFIA
SKOPJE
FOSTA REP. IUGOSLAVĂ A MACEDONIEI
SARAJEVO
ZAGREB
LJUBLJANA
ROMA
L. Balaton
Main
Canalul Dunare-Main
Isar
Inn
Lech
Iller
Salzach
Traun
Raba
Drava
Sava
Drina
Morava
Váh
Hron
Dunaj
Tisza
Someș
Moldova
Siret
Bistrița
Prut
Nistru
Mureș
Buzău
Ialomița
Argeș
Olt
Jiu
Timok
Iskâr
Iantra
Vit
Dunărea
Dunav
0
100 km
1. LIECHTENSTEIN

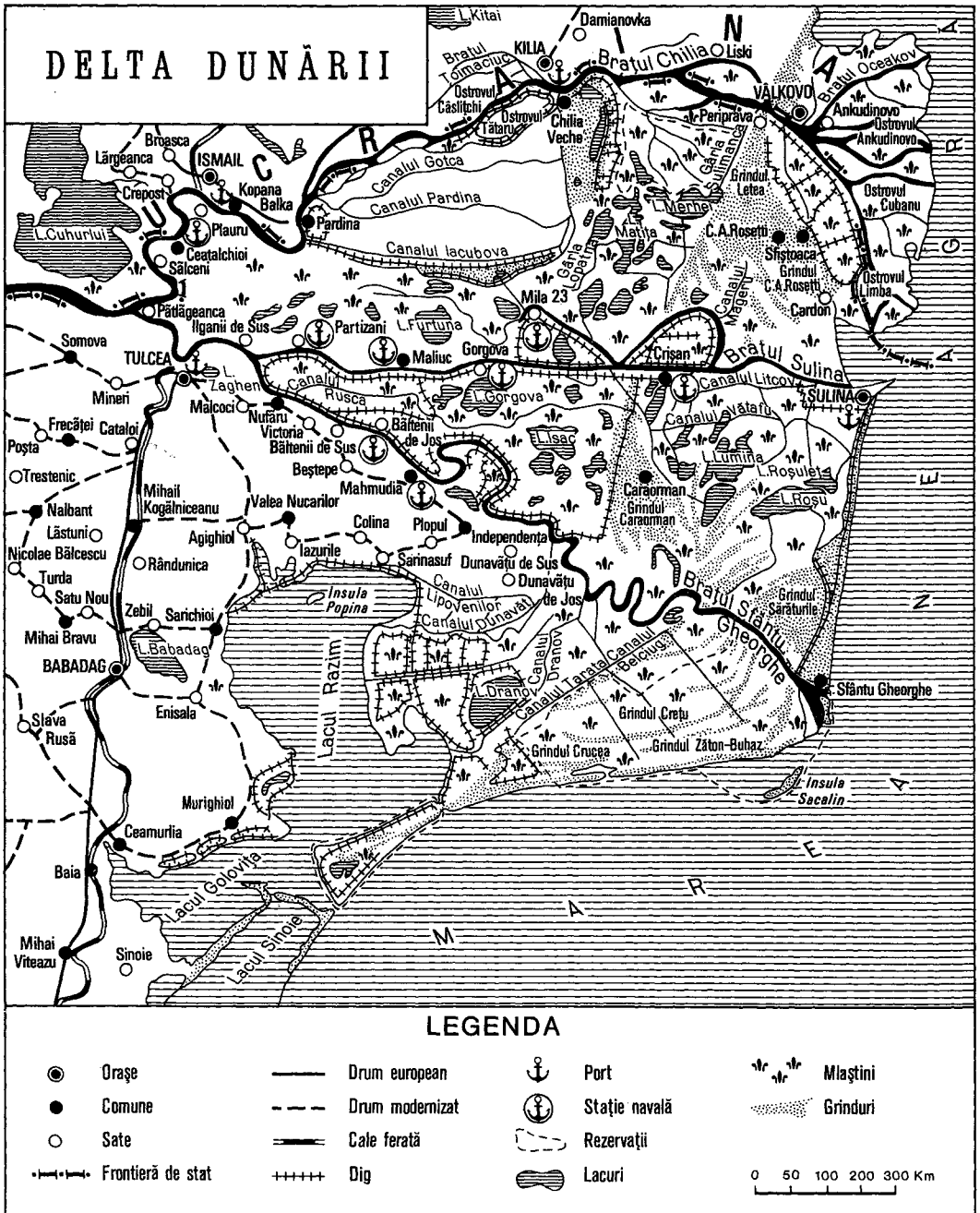

DELTA DUNĂRII

L.Kitai
Damianovka
KILIA
Bratul Toimaciuc
Bratul Chilia
Liski
Ostrovul Căslițchi
Ostrovul Tătaru
Chilia Veche
VĂLKOVO
Bratul Oceakov
Ankudinovo
Ostrovul Ankudinovo
Periprava
Gârla Sulimanca
Grindul Letea
Ostrovul Cubanu
Broasca
Lărgeanca
ISMAIL
Crepost
Kopana Balka
Canalul Gotca
Canalul Pardina
Pardina
Plauru
L.Cuhurlui
Ceatalchioi
Sălceni
Canalul Iacubova
L.Merhei
Matița
C.A.Rosetti
Sfiștoaca
Grindul C.A.Rosetti
Ostrovul Limba
Cardon
Gârla Lopatna
Canalul Mageru
Mila 23
Pătlăgeanca
Ilganii de Sus
Partizani
L.Furtuna
Maliuc
Gorgova
Crișan
Bratul Sulina
Somova
TULCEA
L. Zaghen
Canalul Rusca
L.Gorgova
Canalul Litcov
SULINA
Mineri
Malcoci
Nufăru
Victoria
Bălteni de Jos
Bălteni de Sus
Canalul Vătafu
Frecăței
Cataloi
Poșta
L.Isac
L.Lumina
L.Roșuleț
Trestenic
Beștepe
Mahmudia
Caraorman
Grindul Caraorman
L.Roșu
Nalbant
Mihail Kogălniceanu
Valea Nucarilor
Colina
Plopul
Independența
Lăstuni
Agighiol
Iazurile
Sarinasuf
Dunavățu de Sus
Nicolae Bălcescu
Rândunica
Turda
Satu Nou
Insula Popina
Canalul Lipovenilor
Canalul Dunavăț
Dunavățu de Jos
Bratul Sfântu Gheorghe
Grindul Sărăturile
Zebil
Sarichioi
Mihai Bravu
L.Babadag
BABADAG
Lacul Razim
Canalul Dranov
Canalul Tarata
Canalul Belciug
Sfântu Gheorghe
L.Dranov
Enisala
Grindul Crețu
Slava Rusă
Grindul Crucea
Grindul Zăton-Buhaz
Insula Sacalin
Murighiol
Ceamurlia
Baia
Lacul Golovița
Lacul Sinoie
Mihai Viteazu
Sinoie
M A R E A N E A G R A

LEGENDA

Orașe	Drum european	Port	Mlaștini
Comune	Drum modernizat	Stație navală	Grinduri
Sate	Cale ferată	Rezervații	
Frontieră de stat	Dig	Lacuri	

0 50 100 200 300 Km

montan, cu o vale îngustă și adâncă, cu pante abrupte. Lățimea **D.** până la Ulm oscilează între 20 și 100 m, de la Ulm la Viena între 100 și 350 m, iar viteza de curgere este de 1—2,8 m/s. Sectorul mijlociu (de la Viena la Baziaș) ocupă câmpia slab accidentată a Panoniei. Valea este largă, cu albie meandrată și luncă bine dezvoltată. Viteza de curgere este de 0,3—1,1 m/s, cu excepția zonei defileului Porțile Vișegrad-ului, unde valea se îngustează până la 0,6—1,5 km, iar viteza curentului crește la 2,2—4,7 m/s. Sectorul inferior, românesc (de la Baziaș la vărsare), în lungime de 1 075 km, începe cu un defileu lung de 144 km, care străbate Carpații, având, pe o porțiune numită *Cazane*, caracter de vale transversală cu versanți calcaroși abrupți. În sectorul Porțile de Fier, între localit. Gura Văii și Șip, s-a construit (1964—1971), în colaborare cu Iugoslavia, nodul hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier I, care cuprinde și o mare hidrocentrală cu o putere instalată de 2 100 MW (hidrocentrala de pe malul românesc are 1 050 MW). În aval de aceasta, tot ca urmare a colaborării între România și Iugoslavia, a fost dată în folosință, în 1985, hidrocentrala Porțile de Fier II (8 grupuri energetice cu o putere instalată totală de 216 MW) amplasată în dreptul localit. Ostrovu Mare, jud. Mehedinți și Mihailovac (Iugoslavia). În zona com. Gogoșu se află în construcție o hidrocentrală adițională (54 MW), aparținând numai României. Între Drobeta-Turnu Severin și Călărași, **D.** se lărgește, lunca, populată cu lacuri, dezvoltându-se și ea, mai ales pe malul stg. În cadrul albiei există și ostroave vechi, neinundabile. De la S de Călărași până la Hârșova, între brațul Borcea la V și **D.** Veche la E, se întinde Balta Ialomiței (zonă în care, în 1987, a fost dat în folosință un complex de poduri feroviare și rutiere, precum și un sector de autostradă, ce leagă Muntenia de Dobrogea pe o rută mult mai scurtă; tot în această reg., la Cernavodă, **D.** e legată de Marea Neagră prin Canalul Dunăre-Marea Neagră). De la N de Hârșova și până la Brăila, între **D.** și **D.** Veche se află Balta Brăilei (azi asanată). În dreptul com. Giurgeni a fost dat în folosință (22 dec. 1970) un pod rutier ce asigură legătura între București și Constanța. De la Brăila până la primul ceatal (ceatalul Chiliei), unde se desparte în brațele Chilia și Tulcea, **D.** curge pe o singură albie, cu coturi mari (Cotul Pisicii) care favorizează formarea zăpoarelor. Ad. ei atinge 24 m, iar fundul coboară sub nivelul mării. În aval de municipiul Tulcea, brațul Tulcea se desparte din nou la al doilea ceatal (ceatalul Sf. Gheorghe) formând brațele Sulina și Sf. Gheorghe, astfel încât **D.** se varsă în Marea Neagră prin trei guri pr. (Chilia, Sulina și Sf. Gheorghe), care formează Delta Dunării. Regimul hidrologic al **D.** este complex. Anual **D.** aduce în Marea Neagră în medie un debit de apă de 6,5 mii m^3/s și 66,5 mii. t aluviuni. Pe anumite porțiuni **D.** îngheață, în iernile aspre. Are peste 300 afl., dintre care cei mai importanți sunt: Inn, Morava, Váh, Hron, Drava, Sava, Tisa, Timiș, Jiu, Olt, Argeș, Ialomița, Siret, Prut ș.a. Este navigabilă de la Ulm (Germania) și până la vărsare în Marea Neagră. Canalele Rin—Main—Dunăre (dat în folosință la 25 sept. 1992) și Dunăre—Marea Neagră (26 mai 1984) asigură legătura navigabilă între Marea Nordului și Marea Neagră (3 500 km). Porturi pr.: Ulm, Linz, Viena, Bratislava, Budapesta, Belgrad, Drobeta-Turnu Severin, Giurgiu, Călărași, Brăila, Galați, Tulcea. Denumiri antice: *Danubius, Istros, Donaris* (denumire geto-dacă). V. *Comisia Dunării.*

DUNĂREA VECHE, brat navigabil al Dunării inferioare, între Giurgeni și Brăila, limitând la E Balta Brăilei. Prin el se scurg 20 % din apele fl. Cunoscut și sub numele de Brațul *Măcin.*

DUNĂREAN, -Ă (< *Dunărea*) adj. Al Dunării, privitor la Dunăre; din părțile Dunării; danubian. ✧ *Școala d.*, curent în pictura și grafica germană și austriacă din zonele Dunării în sec. 15—16. Caracteristic este peisajul de pădure cu personaje de mici dimensiuni, redat cu efecte de lumină și culoare, poetic, uneori cu o notă de fantastic. Reprezentanți principali: L. Cranach cel Tânăr și A. Altdorfer.

DUNĂREANU, Nicolae (1881—1973, n. Galați), prozator român. Nuvele („Chinuiții", „Din împărăția stufului") inspirate de viața oamenilor din Delta Dunării și din porturi.

DUNBAR [danbə:], **Paul Laurence** (1872—1906), scriitor american. Poezii, romane și nuvele inspirate din viața negrilor americani, scrise în dialect („Stejar și iederă", „Poemele vieții mele").

DUNCAN [daŋcən], **Isadora** (1878—1927), dansatoare americană de origine irlandeză. Soția lui Esenin. A căutat să reînvie naturaleța și plasticitatea vechilor dansuri grecești. A dansat pe muzică de Gluck, Beethoven, Ceaikovski. Puternică influență asupra dansului modern.

DUNDEE [dandi], oraș în NE Marii Britanii (Scoția), port la M. Nordului; 172,9 mii loc. (1990). Șantiere navale; mecanică fină; electronică; produse alim. (bere) și textile (iută, in); prelucr. petrolului. Poligrafie. Biserica Saint Mary (sec. 14). Muzeu de istorie naturală.

DUNEDIN [dani:din], oraș în Noua Zeelandă (Insula de Sud), port la Oc. Pacific; 116,6 mii loc. (1991). Aeroport. Centru comercial. Șantiere navale; constr. de mașini. Ind. electrotehnică, chimică (îngrășăminte chimice, săpun), textilă, de încălț., de mobilă, alim. Pescuit și prelucr. peștelui. Universitate (1869).

DUNĘTĂ (< fr.) s. f. Construcție situată la pupa unei nave, deasupra punții superioare, în care sunt amenajate locuințele echipajului.

DUNFERMLINE [dənfəmlin], oraș în NE Marii Britanii (Scoția), port la estuarul Firth of Forth; 125,8 mii loc (1981). Expl. de cărbune. Ind. mătăsii naturale și artificiale, a inului.

DUNGĂ (< sl.) s. f. **1.** Linie vizibilă pe un fond de altă culoare. ✦ Fâșie, dâră (2), cută. **2.** Muchie, margine a unui obiect, partea laterală a unui lucru; latură, coastă. ✧ Expr. (Fam.) *A fi într-o dungă* = a fi țicnit. *A trage clopotul în dungă* = a trage clopotul într-o parte în semn de alarmă.

DUNIKOWSKI, Xawery (1875—1964), sculptor și pictor polonez. Monumente care se disting prin sobrietatea stilizării („Monumentul eroilor Varșoviei"). În pictură s-a apropiat de cubism. Portrete („Maria Skłodowska-Curie").

DUNIT (< fr. {i}; {s} engl. *Dun [Mountains]* „[Munții] Dun") s. n. Rocă magmatică intruzivă, ultrabazică, de culoare galben-verzuie, constituită din olivină și cromit. Reprezintă minereu pentru extragerea cromului și a platinei native pe care o conține uneori.

Isadora Duncan

John Duns Scot

DUNKA 1. Nicolae R.D. (1837–1862, n. Iași), ofițer român în armata austriacă. S-a înrolat, în 1860, în rândurile celor „o mie" de voluntari ai lui Garibaldi, iar, în 1862, a participat la Războiul de Secesiune din S.U.A. în armata nordistă; a murit în luptă. **2. Titus Al. D.** (1845–1903, n. Iași), inginer român. Frate cu **D. (1)**. Participant la răscoala poloneză din 1863–1864; a luptat în Italia în armata lui Garibaldi (1862, 1867), în Franța împotriva Prusiei (1870) și în armata română pentru cucerirea independenței naționale (1877). A lucrat la construirea Canalului *Suez*.

DUNKERQUE [dɔ̃kerc], oraș în N Franței (Flandra), port la Marea Nordului; 190,9 mii loc. (în 1991, cu suburbiile). Centru siderurgic. Șantiere navale. Prelucr. petrolului. Îngrășăminte chimice. Țesături. Este legat prin feribot cu orașul *Dover* de pe coasta de SE a Marii Britanii. Locul unei violente bătălii (27 mai – 4 iun. 1940) între trupele anglo-franceze și cele germane, în cursul căreia Aliații au suferit mari pierderi materiale și umane, dar au reușit evacuarea a 340 mii oameni în Marea Britanie.

DÙN LAOGHAIRE [danleərə], oraș în NE Irlandei, la S de Dublin, port la M. Irlandei; 54,7 mii loc. (1986). Șantiere navale. Uzine chimice. Export de animale. Stațiune turistică și balneară. Vechiul nume: *Kingstown*.

DUNLOP [dənlə], **John Boyd** (1840–1921), inventator britanic. În 1887 a inventat pneul (utilizat prima dată la triciclete, apoi la biciclete și, din 1888, la automobile). A fondat (1889) Dunlop Rubber Company Ltd., care a devenit una dintre cele mai importante producătoare de pneuri din lume.

DUNOYER DE SEGONZAC [dünuaie də səgɔ̃zac], **André** (1884–1974), pictor și grafician francez. Postimpresionist cu ecouri foviste, de mare finețe, aduce în creația sa un elogiu naturii vitale. Peisaje în ulei (Saint-Tropez), desene, gravuri și, în ultima perioadă, numeroase acuarele.

DUNS SCOT [danz scot] **(SCOTUS), John** (c. 1265–1308), filozof și teolog scoțian. Franciscan. Sub influență augustină, s-a opus tomismului, făcând distincții ingenioase între obiectul credinței și obiectul rațiunii, între teologie și filozofie, fapt pentru care Biserica i-a acordat titlul de *Doctor subtilis*. Autor al „Tratatului despre primul principiu".

DUNST (< germ.) s. m. Griș fin, produs intermediar obținut în procesul tehnologic de măcinare a grâului în morile industriale.

DUNSTABLE [dənstəbl], **John** (c. 1385–1453), compozitor englez. Promotor al polifoniei vocale. Autor de misse, motete, chanson-uri („O rosa bella"). Creația lui a influențat muzica compozitorilor flamanzi din timpul său (Dufay, Binchois).

DUNSTAN [dənstən] (c. 909–988), arhiepiscop de Canterbury. Subliniază pentru prima dată natura sacerdotală a funcției regale și îndatoririle regelui față de Biserică și popor. Biserica St. Dunstan din Londra, care îi este închinată, servește drept lăcaș de cult și centru spiritual al românilor ortodocși din Londra.

DUO (< it.) s. n. invar. (MUZ.) Ansamblu format din două instrumente care execută împreună o compoziție muzicală, fiecare având o partidă separată; lucrare muzicală scrisă pentru acest ansamblu. V. *duet*.

DUODECIMAL, -Ă (< germ.) s. n. Care are la bază împărțirea în 12 unități.

DUODEN (< fr. {i}; {s} lat. *duodenum [digitorum]* „de 12 [degete]") s. n. Porțiune inițială și fixă a intestinului subțire, care înconjură capul pancreasului, cuprinsă între pilor și unghiul duodenojejunal, a cărui mucoasă secretă fermenți și alte substanțe cu rol în digestie. În **d.** se varsă bila și sucul pancreatic.

DUODENAL, -Ă (< fr. {i}) adj. Al duodenului, care se referă la duoden; care se formează în duoden.

DUODENITĂ (< fr.) s. f. Inflamație a mucoasei duodenale.

DUODIODĂ (< germ.) s. f. Tub electronic care conține sub același înveliș două *diode* cu vid.

DUOLEȚ (< fr.) s. n. (MUZ.). Diviziune ritmică excepțională folosită în metrica ternară; două valori de durată în loc de trei.

DUOPOL (< fr.; {s} lat. *duo* „doi" + gr. *poleo* „a vinde") s. n. Tip de monopol caracterizat prin existența a două firme care domină piața, producând și vânzând aceleași produse sau produse similare.

DUOPSON (< fr.) s. n. Situație a unei piețe în care există doar doi cumpărători ai aceluiași produs sau ai unor produse similare.

DUOTRIODĂ (< germ.) s. f. Tub electronic care conține sub același înveliș două *triode*.

DUPARC [düparc], **Henri** (1848–1933), compozitor francez. Elev al lui C. Franck. Poeme simfonice („Léonore"), muzică pentru pian, melodii vocale, transcripții.

DUPARC [düparc], **Louis** (1866–1932), geolog și chimist elvețian. Prof. univ. la Geneva. Lucrări de petrografie, mineralogie, chimie analitică și organică. Colaborator al prof. Ludovic Mrazec. M. de onoare al Acad. Române (1913).

DUPĂ (lat. *de-post*) prep. **I.** (Introduce un complement circumstanțial de loc). **1.** Îndărătul..., în dosul..., înapoia... **2.** Mai departe de..., dincolo de... **3.** În urma..., pe urma (cuiva sau a ceva). ◇ Expr. (Pop.) *A da (o fată) după cineva* = a mărita (o fată) cu cineva. **II.** (Introduce un complement circumstanțial de timp) **1.** În urma... ◇ Expr. *După toate* = pe lângă toate câte s-au întâmplat. **2.** Introduce o propoziție circumstanțială de timp. **III.** (Introduce un complement circumstanțial de mod) **1.** Potrivit cu..., în conformitate cu..., la fel cu... ◇ Expr. *A se da după cineva* = a căuta să fie la fel cu cineva; a se acomoda cu cineva. *Dacă ar fi după mine* = dacă ar depinde de mine. **2.** Ținând seama de..., având în vedere..., luând în considerație... **3.** În raport cu..., pe măsura..., în proporție cu.... **4.** Având ca model sau ca exemplu. **IV.** Introduce un complement circumstanțial de scop: *umbla după vânat*. **V.** Introduce un complement indirect: *tremura după bani*. **VI.** (Introduce un atribut) **1.** (Arată originea, descendența) Din partea... *Văr după mamă*. **2.** Indică obiectul acțiunii: *adaptare după o nuvelă*. **VII.** Leagă două propoziții copulative. *După ce (că)...* = în afară de faptul că..., pe lângă că...

DUPLEIX [düplei], **Joseph François** (1697–1763), administrator colonial francez în India. În serviciul Companiei Indiilor (1720–1754), a încercat, dar fără succes, să pună bazele unui imperiu colonial francez în India, opunându-se expansiunii engleze.

DUPLEX (< fr. {i}; {s} lat. *duplex* „dublu") s. n. **1.** Hârtie sau carton format din două straturi de pastă, lipite prin

deshidratare și presare în stare umedă. **2.** Procedeu de reproducere în două culori a ilustrațiilor monocrome prin realizarea a două negative cu raster, dintre care unul mai contrastant, iar celălalt mai puțin contrastant. **3.** *Sistem d.* = sistem de telecomunicație care asigură comunicația simultană bilaterală între două posturi corespondente. **4.** *Procedeu d.* = procedeu de elaborare a oțelului, în care se folosesc două agregate de afinare. **5.** *Pompă d.* = pompă cu piston, cu doi cilindri paraleli. **6.** *Apartament d.* = apartament construit pe două nivele, cu scară interioară.

DUPLICAT (< germ.) s. n. (DR.) Al doilea exemplar al unui înscris emanat de la o persoană fizică sau juridică; copie.

DUPLICAȚIE (< engl.) s. f. Prezența în genom a unui fragment cromozomial suplimentar, rezultat al unui crossing-over inegal.

DUPLICITAR, -Ă (< *duplicitate*) adj. Care are caracter de duplicitate; fals, ipocrit, fățarnic.

DUPLICITATE (< fr., lat.) s. f. Fățărnicie, ipocrizie.

DUPONT DE NEMOURS [düpõ də nemur] **1. Pierre Samuel** (1739—1817), economist francez. Cunoscut financiar în timpul Revoluției Franceze și a Imperiului. **2. Eleuthère Irénée** (1771—1834), chimist francez. Fiul lui **D. (1).** În 1802 a construit (la Wilmington, S.U.A.) o fabrică de pulberi explozive, nucleul firmei „Du Pont de Nemours", una dintre cele mai importante din lume în domeniul produselor chimice.

DUPRÉ [düpre], **Marcel** (1886—1971), organist și compozitor francez. Prof. la Conservatorul din Paris. Lucrări religioase și muzică pentru orgă.

DUQUE DE CAXIAS [duke də caşiəs], oraș în SE Braziliei (Rio de Janeiro) în conurbația Rio de Janeiro; 685,3 mii loc. (1991, cu suburbiile). Mare rafinărie de petrol. Ind. metalurgiei neferoase, chimică, textilă, ceramicii și alim. Întemeiat în sec. 16.

DUR[1]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre corpuri solide) Greu de pătruns; tare. **2.** *Apă d.* = apă care conține compuși solubili ai calciului și ai magneziului peste limita admisă pentru apa potabilă sau industrială *A. d.* nu face spumă cu săpunul, nu fierbe legumele etc. **3.** (Despre radiația X sau γ) Foarte pătrunzător, care poate străbate straturi groase de substanță. **4.** *Consoană d.* = consoană a cărei articulație nu conține nici un element palatal. **5.** Fig. Aspru[2] **(2),** sever; crud **(II),** brutal, nemilos.

DUR[2] (< germ.) adj. (MUZ.) Major (ex. do major = C dur).

DURĂ[1] **(DUR)** (onomat) interj. Cuvânt care imită zgomotul produs de un lucru ce se rostogolește sau se învârtește repede. ✧ Loc. *De-a dura* = de-a rostogolul, de-a berbeleacul.

DURĂ[2] (lat. *dolare*) vb. I tranz. (Înv.) A construi, a zidi, a clădi.

DURĂ[3] (< fr., lat.) vb. I intranz. **1.** A ține, a se desfășura un anumit timp, o anumită perioadă. **2.** A dăinui, a se menține; a fi trainic, rezistent.

DURABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează[2] **(2)** (de) mult timp; trainic, dăinuitor.

DURABILITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Calitatea de a fi durabil; trăinicie. **2.** Calitatea unui material de a-și păstra proprietățile fizico-chimice și mecanice o perioadă de timp îndelungată. **3.** Perioadă de timp cât poate fi utilizat un sistem tehnic în serviciu, în condiții stabilite în prealabil.

DURACID (< *dur*[1] + *acid*) s. m. Aliaj fier-siliciu cu conținut mare de siliciu, rezistent la acțiunea acizilor.

DURA-EUROPOS, oraș antic în E Siriei, pe cursul mijlociu al Eufratului. Întemeiat de Seleucos I (c. 312 î.Hr.), rămâne timp de șase sec. un oraș de frontieră, adăpostind un fascinant mozaic de populații, credințe religioase și stiluri artistice. Azi, *Salahiyeh* (Siria).

DURALUMINIU (< germ., fr.; {s} *Dür* [*en*] + germ. *Aluminium* „aluminiu") s. n. Aliaj de aluminiu cu cupru și magneziu, care poate fi durificat prin călire și îmbătrânire, folosit în ind. aeronautică, la fabricarea pieselor cu greutate specifică mică și rezistență mare. A fost obținut (1809) de metalurgul german A. Wilm.

DURAMATER (loc. lat. m.) subst. Membrană externă, fibroasă, groasă, rezistentă a meningelor; meninge dur, meninge extern, pahimeninge.

DURAMEN (< fr.; {s} lat. *duramen* „lemn solid") s. n. Partea centrală din tulpinile și ramurile arborilor și arbuștilor, colorată mai intens. Inactiv fiziologic, foarte rezistent, cu valoare industrială mare; (pop.) inima lemnului.

DURAN (< fr. {i}) s. n. Sticlă de tipul borosilicaților, cu rezistență mare la variațiile bruște de temperatură, folosită pentru sticlăria de laborator și în construcția aparatelor de fizică.

DURANCE [dürãs], râu în SE Franței, afl. stg. al Ronului, în apropiere de Avignon; 350 km. Izv. din Alpii Cotici. Mari variații de debit. Irigații. Hidrocentrale.

DURANGO 1. Oraș în V Mexicului, la poalele Sierrei Madre Occidental, la 2 040 m alt., centru ad-tiv al statului cu același nume; 414 mii loc. (1990, cu suburbiile). Expl. de min. de fier, aur, argint și antimoniu. Prelucr. primară a min. și lemnului. Produse textile și alim. Universitate (1856). Fondat în 1556. Numit și *Victoria de Durango.* **2.** Stat în Mexic; 123,2 mii km²; 1,35 mil. loc. (1990). Expl. forestiere și de min. de fier, antimoniu, zinc, plumb etc. Porumb și bumbac. Creșterea bovinelor.

DURAS [dürą], **Marguerite** (pseud. *Margueritei Donnadieu*) (1914—1996), scriitoare și cineastă franceză. Romane („Moderato cantabile", „Amanta engleză", „Iubitul", „Amantul din China de nord") și scenarii de film („Hiroshima, dragostea mea", „Camionul") ale căror personaje încearcă să scape de singurătate și de banalitatea existenței cotidiene prin dragoste sau crimă.

DURAS-DIURPANEUS (sec. 1 d.Hr.), rege geto-dac. Predecesor al lui Decebal.

DURATĂ (< după fr. *durée*) s. f. Timpul dintre două evenimente succesive. ✦ Interval de timp în care se petrece sau se desfășoară o acțiune; timpul cât dăinuie ceva. ✦ (FILOZ.) Concept fundamental în filozofia lui H. Bergson desemnând timpul trăit, succesiunea fără juxtapunere a stărilor de conștiință ale subiectului; opus timpului obiectiv, măsurabil.

DURATIV, -Ă (< fr.) adj. (Despre verbe sau timpuri verbale) Care arată că o acțiune durează, este în desfășurare.

DURAZZO v. **Durrës.**

DURĂ (< *dura*[1]) s. f. Roată plină, fără spițe și fără butuc.

DURĂU, stațiune climaterică și de odihnă, cu funcționare permanentă, situată la poalele M-ților Ceahlău, la 780—800 m alt., la 60 km NV de Piatra Neamț (jud. Neamț). Climat subalpin, cu

Marguerite Duras

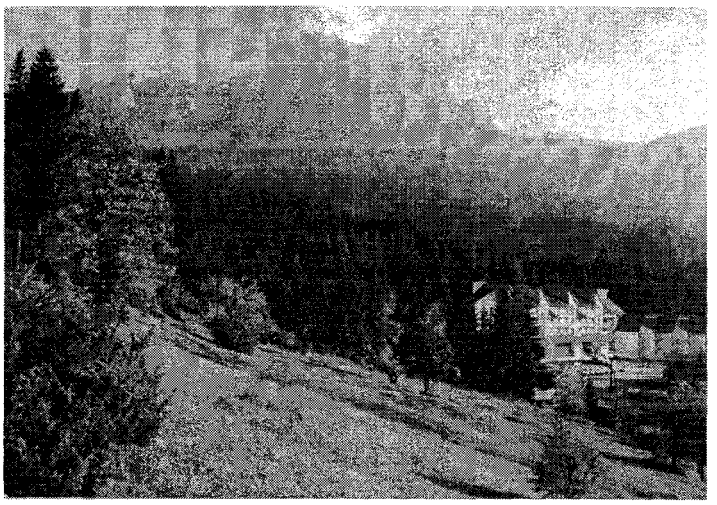

Durău. Complexul turistic

aer curat, bogat în ozon. Indicată pentru tratarea nevrozelor, a stărilor de debilitate etc.

DURBAȚCĂ (< tc.) s. f. **1.** Cada teascului de struguri. **2.** Vas cu apă în care se află serpentina alambicului pentru făcut țuică.

DURBAN [də:bən], oraș în SE Rep. Africa de Sud (Natal), port la Oc. Indian; 1,1 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Constr. navale. Fabrici de zahăr, textile și de prelucr. a lemnului; uzine chimice; rafinării de petrol. Export de cărbuni, mangan, cromit, zahăr și lână. Bază pentru vânătoare de balene. Stațiune balneoclimaterică. Universitate. Vechiul nume: *Port Natal.*

DURDULIU, -IE (< *durd*, rar, „id") adj. Grăsuț, dolofan, plin; bucălat.

DUREA (lat. *dolere*) vb. II tranz. **1.** A simți o durere **(1)**, a avea o senzație de durere. ✦ A produce cuiva o senzație de durere **(1)**. ✧ Expr. *A-l durea inima* (sau *sufletul*) = a-i părea rău, a fi mâhnit, îndurerat. *Nici capul nu mă doare* = n-am nici o grijă, nu-mi pasă. **2.** Fig. A produce cuiva o suferință morală; a mâhni, a îndurera.

DÜRER [dȳrer], **Albrecht** (1471—1528), pictor, desenator și gravor german. Reprezentant al Renașterii. A îmbinat, într-o sinteză personală, viziunea coloristică italiană cu unele elemente ale goticului german. Creația sa se caracterizează prin adâncul sens filozofic, prin compoziția complexă și clară, plasticitatea formelor, vigoarea și expresivitatea nervoasă a desenului. Gravuri („Cavalerul, moartea și diavolul", „Cavalerii Apocalipsei", „Melancolia"), picturi („Cei patru apostoli", „Autoportret"), acuarele (peisaje). Teoretician, a contribuit la dezvoltarea teoriei despre artă („Tratatul de geometrie descriptivă", „Cele patru cărți despre proporție"). Reprezentat prin stampe în muzeele din România.

DUREȘE (< *durea*) s. f. **1.** Senzație neplăcută generată de excitația puternică a terminațiilor nervoase (din piele și din celelalte organe). **D.** are adesea o valoare protectoare, determinând reacții de apărare. **2.** Suferință morală; mâhnire, întristare.

DUREROS, -OASĂ (< *durere*) adj. Care provoacă durere (fizică sau morală).

DURGA v. **Kali.**

DURGAPUR, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest); 416 mii loc. (1991). Combinat metalurgic. Constr. de mașini grele. Uzine chimice. Baraj hidroenergetic.

DURHAM (cuv. engl.) [dărəm] Rasă englezească de taurine, crescută pentru producția de carne; are cap relativ mic și membre scurte. *Sin. shorthorn.*

DURHAM [dărəm] **1.** Oraș în E Marii Britanii (Anglia); 38,1 mii loc. (1981). Nod de comunicații. Siderurgie, uzine chimice. Universitate (1832). Catedrală

Durban

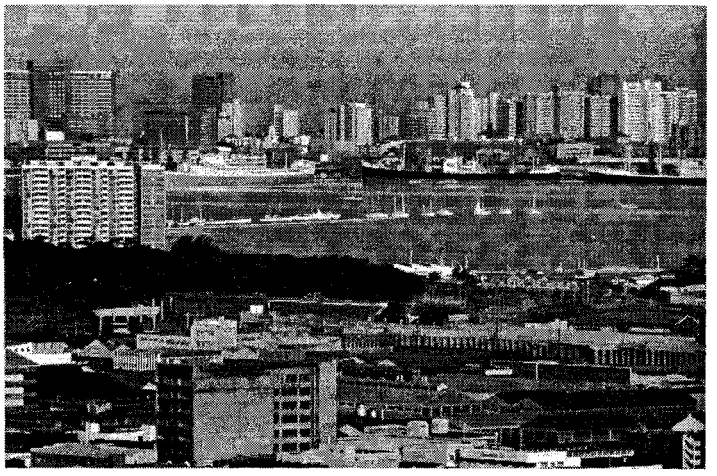

Albrecht Dürer: „Cavalerii Apocalipsei"

celebră, în stil gotic englez timpuriu (sec. 11—13, transformată în sec. 15, restaurată în sec. 19). Renumit centru de anluminuri și manuscrise (sec. 13). **2.** Oraș în E S.U.A. (North Carolina); 136,6 mii loc. (1990). Ind. tutunului și textilă. Instrumente de precizie (componente electronice). Cherestea. Poligrafie. Universități.

DURIFICA (< *dur*[1]) vb. I tranz. și refl. A (se) face (mai) dur **(1)**; a (se) întări.

DURIFICARE (< *durifica*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) durifica. **2.** Proces sau tratament (termic, termochimic sau mecanic) de mărire a durității unui metal.

DURINĂ (< fr. {i}) s. f. Boală parazitară a cailor, provocată de *Trypanosoma equiperdum*, care se transmite prin montă.

DURIT (DUREN) (< fr., germ.; {s} lat. *durus* „dur, tare") s. n. Mineral organic amorf, negru-cenușiu, mat și dur, component al cărbunilor de pământ.

DURITATE (< fr., lat. *duritas, -atis*) s. f. **1.** Proprietate a corpurilor solide de a rezista acțiunilor mecanice care tind să le deformeze suprafața. ✧ *D. mineralogică* = rezistența pe care suprafața netedă a unui cristal o opune la pătrunderea în interiorul său, prin zgâriere sau apăsare, a vârfului ascuțit al unui corp foarte dur. ✧ *D. absolută* se măsoară cu sclerometrele; frecvent se utilizează scara **d.** (scara lui Mohs) de apreciere a *d. relative*, prin comparație cu alte minerale a cărora **d.** este cunoscută. **2.** *Proprietate transmisă apei de sărurile de* calciu și de magneziu dizolvate, care o fac improprie folosirii în cazanele de abur din cauza formării crustei. V. *dedurizare*. ✧ *D. temporară* = mărime egală cu cantitatea de bicarbonați de calciu și de magneziu pe care o conține o apă și care, prin fierbere, precipită, cu degajare de dioxid de carbon. *D. permanentă* = mărime egală cu cantitatea de cloruri și sulfați de calciu și de magneziu pe care o conține o apă și care, prin fierbere, rămâne în soluție. **3.** (FIZ.) *Duritatea radiațiilor X* = proprietate a radiațiilor care determină puterea de pătrundere a lor într-un material în funcție de lungimea lor de undă. **4.** Fig. Asprime, severitate; cruzime, brutalitate (în atitudini, în comportare).

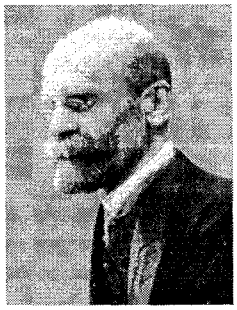

Émile Durkheim

Friedrich Dürrenmatt

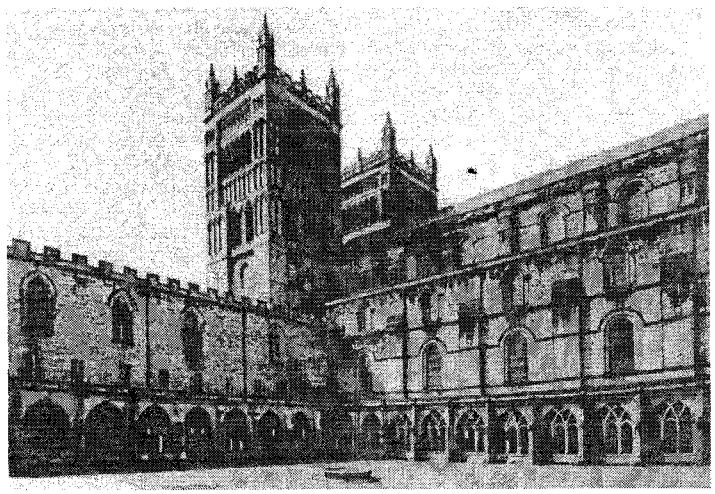

Durham (1). Catedrala

DURKHEIM [dürkęm], **Émile** (1858—1917), sociolog francez. Influențat de pozitivismul lui A. Comte, a definit obiectul și metodele sociologiei, considerând fenomenele sociale ca exterioare în raport cu individul, iar reprezentările și sentimentele comune sau colective ca surse ale religiei și moralei („Regulile metodei sociologice", „Sinuciderea", „Formele elementare ale vieții religioase"). A întemeiat, în 1896, revista *l'Année sociologique*, în jurul căreia s-a constituit școala franceză de sociologie.

DURMITOR, masiv muntos calcaros și dolomitic în Alpii Dinarici (Muntenegru). Alt. max.: 2 522 m (vf. Bobotov Kuk). Parc național.

DURNEȘTI, com. în jud. Botoșani; 3 841 loc. (1995).

DURO (cuv. sp.) s. m. Veche monedă de argint spaniolă.

DUROMETRU (< fr.) s. n. Aparat pentru măsurarea durității, folosit în ind. cauciucului.

DUROSCOP (< fr. {i}; {s} lat. *duritas* „duritate" + gr. *skopeo* „a examina") s. n. Aparat pentru măsurarea durității **(1)** metalelor prin metoda electromagnetică.

DUROSTORUM (DÂRSTOR), cetate romană, apoi bizantină. Sediul themei bizantine Paristrion. Azi *Silistra*, Bulgaria.

DURRELL [diuərel], **Lawrence** (1912—1990), scriitor englez. Proză de factură impresionistă a cărei temă obsedantă este timpul (romanele compunând ciclurile „Cvartetul din Alexandria" și „Cvintetul din Avignon", „Labirintul întunecat", „Cartea neagră"). Versuri („Orașe, câmpuri și oameni", „Poeme alese").

DÜRRENMATT, Friedrich (1921—1990), scriitor elvețian de limbă germană. Eseuri („Scrieri despre teatru"), nuvele („Tunelul", „Pana de automobil", „Judecătorul și călăul"), romane de factură polițistă cu accente de satiră la adresa epocii („Bănuiala", „Făgăduința") și piese de teatru ilustrând, în manieră grotescă, precaritatea condiției umane într-o lume absurdă și amenințătoare („Vizita bătrânei doamne", „Romuius cel Mare", „Fizicienii", „Hercule și grajdul lui Augias").

Eleonora Duse

DURRËS [dụrəs] **1. Gjiri i Durrësit** [ghiri i dụrəsit], golf al M. Adriatice, pe coasta de V a Albaniei, care adăpostește portul cu același nume. **2. Durrësi,** oraș în V Albaniei, port la M. Adriatică; 85,4 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Șantier naval; fabrici de conserve din pește; prelucr. tutunului și a pieilor. Produse din cauciuc. Export de cereale, ulei de măsline, tutun. Stațiune balneoclimatică. În sec. 7 î.Hr., aici a existat colonia greacă Epidamos, unul dintre cele mai importante centre monetare ale Antic., port și punct de tranzit spre Grecia. Cucerit de romani (229 î.Hr.), care l-au numit *Dyrrachium*, apoi de bulgari (sec. 10—11), de regatul Neapolelui (1272—1336), de sârbi (1336—1392) și de Veneția din 1392 până în 1501, când a intrat în stăpânirea otomanilor. În 1912—1921, D. a fost capitala Albaniei. Cunoscut și sub numele de *Durazzo* (italian) și *Drač* (sârbo-croat).

DUR-ȘARRUKIN, oraș antic în N Mesopotamiei, fundat în 713 î.Hr. de regele Sargon II, care a stabilit aici capitala statului asirian. Ruinele grandiosului palat al lui Sargon II. Azi *Khorsabad* (Iraq).

DURUI (< *dura*[1]) vb. IV intranz. **1.** (Despre un vehicul) A face zgomot mare în mers; a hurui. **2.** intranz. și tranz. (Fig.) A vorbi repede, fără întrerupere; a turui.

DURUITOAREA, cascadă în două trepte pe versantul de NV a masivului Ceahlău, la 1 200 m alt.; înălțimea primei trepte 20 m, iar totală 30 m. Obiectiv turistic în apropiere de stațiunea Durău.

DURUY [dürüi], **Victor** (1811—1894), istoric francez. Specialist în istoria Romei și a Greciei antice („Istoria romanilor", 7 vol.).

DUS, -Ă (< *duce*) adj. Plecat (fără a se mai întoarce). ◇ Expr. *Dus (pe ceea lume)* = mort. *A dormi dus* = a dormi foarte adânc. *Dus pe gânduri* = preocupat, absorbit, îngândurat. ✦ Fig. Neatent, îngândurat; adormit.

DUSE [dụze], **Eleonora** (1858—1924), tragediană italiană. A interpretat cu mare profunzime roluri în piesele lui Dumas-fiul, Ibsen și, în special, în cele ale lui d'Annunzio.

DUSSEK (DUSEK sau **DUŠIK),** familie de muzicieni cehi: **1. Jan Josef D.** (1738—1818), organist. **2. Jan Ladislav D.** (1760—1812), organist, pianist și compozitor. Lucrări pentru pian; autor al unei metode pentru pian.

DÜSSELDORF, oraș în V Germaniei, centru ad-tiv al landului Renania de Nord-Westfalia, port pe Rin; 577,6 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru comercial și financiar. Ind. siderurgică, constr. de automobile (uzinele firmei „Auto-Union"), de vagoane și de utilaj minier, electrotehnică, instrumente de precizie, chimică, piel., hârtie, conf. Centru cultural (institute de învățământ superior, muzee). Biserica Sankt Lambertus (sec. 13—14), monumentul principelui Johann Wilheim II (sec. 18). Centru pentru congrese și târguri internaționale. Fundat în sec. 11, D. a devenit oraș în 1288. Reședință a ducilor de Berg, principi electori ai Palatinatului. Centru al marelui ducat de Berg (din 1805), creat de Napoleon; în componența Prusiei (din 1815). A suferit mari distrugeri în cel de-al doilea război mondial (1942—1945).

DUȘ (< fr.) s. n. **1.** Fascicul de jeturi subțiri de apă, realizat cu un dispozitiv adecvat și utilizat în scopuri igienico-sanitare. ✦ Fig. Vorbă sau veste neașteptată și neplăcută. ◇ Expr. *A face (cuiva) un duș (rece)* = a face (cuiva) o morală, o critică aspră. **2.** Instalație de spălare sau de tratare echipată cu **d. (1).**

DUȘANBE, cap. Tadjikistanului situată pe râul omonim; 582,4 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport. Mare combinat pentru bumbac. Uzine constr. de mașini; produse textile și alim. Centru cultural (universitate, academie de științe, muzee). Între 1929 și 1961 s-a numit *Stalinabad.*

DUȘCĂ (< scr.) s. f. Cantitate de băutură (alcoolică) care se poate bea dintr-o singură înghițitură; înghițitură (dintr-o băutură).

DUȘEGUBINĂ (DEȘEGUBINĂ) (< sl.) s.f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Răscumpărare plătită domniei (în bani sau în vite), percepută pentru omor, adulter sau răpire de fete. Se mai numea *șugubină.*

DUȘMAN, -Ă (< tc.) s. m. și f., adj. **1.** (Persoană) care are o atitudine ostilă față de ceva sau de cineva, care urăște ceva sau pe cineva. **2.** Vrăjmaș, inamic în război.

DUȘMANCĂ (< *dușman*) s. f. Femeie care are o atitudine ostilă față de ceva sau de cineva, care urăște ceva sau pe cineva.

DUȘMĂNI (< *dușman*) vb. IV tranz. și refl. recipr. A avea sentimente ostile față de cineva; a (se) urî).

DUȘMĂNIE (< *dușman*) s. f. Sentiment de ură împotriva cuiva, atitudine ostilă față de cineva; vrăjmășie.

DUȘMĂNOS, -OASĂ (< *dușman*) adj. Plin de dușmănie; ostil, răuvoitor.

DUȘUMEA (< tc.) s. f. Pardoseală de scânduri (a unei încăperi). ◇ *D. oarbă* = dușumea din scânduri de brad, care constituie stratul-suport al unei pardoseli de parchet.

DUTILLEUX [dütiö], **Henri** (n. 1916), compozitor francez. Balete („Lupul"),

Düsseldorf

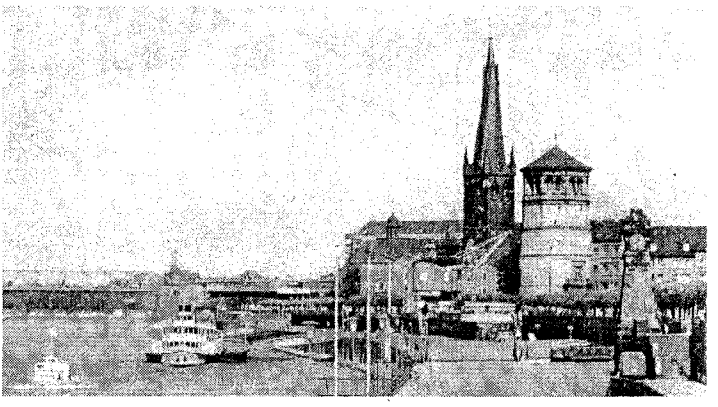

simfonii, suite simfonice, muzică de cameră, melodii pentru voce și pian.

DUTRA, Eurico Gaspar (1885—1974), general și om politic brazilian. Ministru de Război (1936—1945), a organizat „Forțele expediționare braziliene" care au luptat în Italia alături de Aliați. Președinte al Braziliei (1946—1951).

DUȚU, Alexandru (n. 1928, București), istoric literar român. Studii de istorie a culturii românești („Cărțile de înțelepciune în cultura română", „Sinteză și originalitate în cultura română", „Cultura română în civilizația europeană modernă"), de teorie și istorie a mentalităților („Dimensiunea umană a istoriei; direcții în istoria mentalităților").

DUUMVIR (cuv. lat.) s. m. (În Roma antică) Magistrat care exercita o funcție împreună cu un alt magistrat, egal în drepturi.

DUUMVIRAT (< lat. *duumviratus*) s. n. (În Roma antică) Magistratură compusă din duumviri.

DUUN, Olav (1876—1939), scriitor norvegian. Romane într-o limbă cu particularități dialectale, având ca nucleu tematic confruntarea omului cu „puterile" obscure irațională și urmărind evoluția unor personaje, în majoritate țărani (ciclul „Oamenii din Juvik").

DUVALIA (< fr. {i}) s. f. Cefalopod fosil din grupa belemniților, caracterizat printr-un rostru scurt și turtit, bombat în partea ventrală. A trăit din Jurasic până în Cretacic.

DUVALIER [düvalie] **1. François D.** (1907—1971), om politic haitian. Președintele statului (1957—1971). A condus țara prin metode dictatoriale. **2. Jean Claude D.** (n. 1951), om politic haitian. Fiul lui **D. (1)**. Președinte al Rep. Haiti (1971—1986).

DUVANLI (DUVANLII), așezare în S Bulgariei, în apropierea orașului Plovdiv, celebră prin tezaurul de obiecte de argint tracice (sec. 6—4 î.Hr.), descoperit într-un mormânt princiar tumular.

DU VIGNEAUD [dü viño], **Vincent** (1901—1978), biochimist american. Lucrări fundamentale în domeniul compușilor organici biologici care conțin sulf (biotină, penicilină, insulină, cistină) etc. A obținut oxitocina prin sinteză. Premiul Nobel pentru chimie (1955).

DUVIVIER [düviviẹ], **Julien** (1896—1967), cineast francez. Filme diverse ca tematică și gen („Morcoveață", „Nopți marocane", „Pépé le Moko"), afirmându-se prin tehnica sketch-ului („Povestiri din Manhattan", „Diavolul și cele 10 porunci", „Un carnet de bal").

DUXOCROMIE (< fr.) s. f. Procedeu de executare a fotografiilor și a diapozitivelor colorate cu ajutorul a trei imagini parțiale în trei culori fundamentale (roșu, galben și albastru), care, prin suprapunere, dau o imagine colorată.

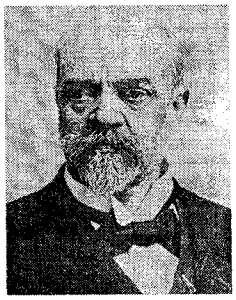

Antonin Dvořák

DUZĂ (< germ.) s. f. **1.** Ajutaj. ✦ *D. de erupție* = piesă de oțel prevăzută în interior cu un canal cu diametru relativ redus, folosită pentru reglarea debitului de țiței și de gaze la sondele în erupție. **2.** Filieră **(3)**.

DUZINĂ (< ngr.) s. f. Grup de douăsprezece obiecte de același fel care formează un tot. ✧ Expr. *De duzină* = (despre mărfuri) făcut în serie; de calitate inferioară.

DVERĂ (< sl.) s. f. **1.** Fiecare dintre cele trei uși ale iconostasului, două laterale și una centrală **(d.** împărătească). **2.** Piesă decorativă de forma unei perdele care acoperă spațiul liber de la intrările în altar ale tâmplei.

DVINA DE NORD, fl. în Federația Rusă; 750 km. Se formează prin unirea râurilor Suhona și lug și se varsă printr-o deltă în Marea Albă, în apropiere de Arhanghelsk. Legat prin canale de Volga. Navigație (c. 525 km). Pescuit.

Van Dyck: „Carol I la vânătoare"

DVINA DE VEST v. **Daugava.**

DVOŘÁK [dvorjac], **Antonin** (1841—1904), compozitor ceh. Prof. și director la conservatoarele din New York și Praga. Simfonii, concerte pentru pian, vioară și violoncel, lucrări simfonice și vocal-simfonice, muzică de cameră, coruri, cântece, opere („Regele și cărbunarul", „Rusalka"). Fondator, alături de Smetana, al școlii muzicale naționale cehe.

DVOŘÁK [dvorjac], **Max** (1831—1922), istoric de artă și estetician ceh. A conceput istoria artei ca istorie a spiritului uman, iar opera de artă ca fenomen istoric supus mutațiilor sociale, filozofice, culturale („Despre El Greco și manierism", „Idealism și naturalism în sculptura și pictura gotică").

Dy, simbol chimic pentru *disprosiu.*

DYCK (VAN DYCK) [daic], **Sir Anthonis van** (1599—1641), pictor flamand. Colaborator al lui Rubens. A călătorit în Italia și Anglia, unde a devenit pictor de curte al lui Carol I Stuart. Excepțional portretist, a avut o influență considerabilă asupra școlii engleze de pictură („Cardinalul Bentivoglio", „Frans Snyders", „Carol I la vânătoare").

DYKE (< engl. {i}) [daic] s. n. Formă de zăcământ comună rocilor vulcanice și subvulcanice, discordantă față de formațiunile înconjurătoare, rezultată în urma injectării și consolidării magmei într-o crăpătură a scoarței terestre, pe care o străbate transversal pe formațiunile înconjurătoare.

DYLAN [diłən], **Bob** (pe numele adevărat *Robert Zimmermann*) (n. 1941), interpret vocal și compozitor american. Reprezentant al curentului folk; creații și interpretări emoționante, profunde.

DYNĂ s. f. v. **dină.**

DZAOUDZI, oraș în ins. Mayotte (Arh. Comore), port la Oc. Indian, centru ad-tiv al ins.; 8 mii. loc. (1989). Export de copra, cafea, vanilie. Pescuit.

DZERJINSK, oraș în partea central-europeană a Federației Ruse, la V de Nijni Novgorod, pe Oka; 286,6 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. chimică (fibre artificiale), a mat. de constr., textilă și alim.

DZERJINSKI, Feliks Edmundovici (1877—1926), om politic rus, de origine poloneză. Membru al Centrului de partid pentru conducerea insurecției armate bolșevice din 1917. Unul dintre organizatori și președinte (din dec. 1917) al poliției politice „Comisia Extraordinară pe Întreaga Rusie" (CEKA), care a desfășurat acțiuni de exterminare sistematică a adversarilor politici.

E

E s. m. invar. **1.** A șaptea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală prepalatală mijlocie nerotunjită). **2.** (LOG.) Simbol pentru judecata universal-negativă. V. *pătratul logic*. **3.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *mi*. **4.** (TEHN.) Simbol pentru modulul de elasticitate a materialelor (la oțel $E = 21 \times 10^4$ N/m^2).

e 1. (FIZ.) Simbol pentru sarcina electrică elementară ($e = 1{,}602\,10^{-19}$ C). **2.** (MAT.) Simbol pentru baza logaritmilor naturali ($e = 2{,}718...$).

EA pron. pers. v. **el.**

EA, divinitate asiro-babiloneană. Zeu al înțelepciunii, patron al apelor pământene și subpământene. Una dintre cele trei divinități supreme, alături de Anu și Enlil.

EAKINS [ẹikinz], **Thomas** (1844—1916), pictor și sculptor american. Tablouri de gen, cu tendință academistă („Clinica dr. Gross") și portrete („Walt Whitmann").

EAMES [i:mz], **Charles** (1907—1978), designer și arhitect american. Creatorul unor tehnici de mobilier, simplu și funcțional, pentru producția de masă, realizat din cele mai diverse materiale (metal, placaj, mase plastice, fibre de sticlă). A construit originale locuințe din piese prefabricate.

EANES [eạneș], **António dos Santos Ramalho** (n. 1935), general și om politic portughez. Președinte al Consiliului Revoluției (1976—1982) și președinte (1976—1986) al Portugaliei.

EARHART [ẹərha:rt], **Amelia** (1898—1937), aviatoare americană. Prima femeie care a efectuat un zbor, ca pasageră (1928) și ca pilot (1932), traversând Oc. Atlantic: Newfoundland (Canada)—Irlanda.

EARL (< danez *jarl*) [ə:l] subst. Vechi titlu nobiliar englez, datând dinainte de cucerirea normandă, echivalentul continental al titlului de conte **(2).** Soția unui **e.** este contesă.

EASTBOURNE [i:stbɔ:n], oraș în SE Marii Britanii (Anglia), pe țărmul Mării Mânecii; 86,7 mii loc. (1981). Ind. constr. de mașini, textilă (conf.); sticlărie; jucării. Vestită stațiune balneară și centru sportiv.

EAST LONDON [i:st lạndən] **(OOS LONDEN),** oraș în SE Rep. Africa de Sud (Cape), port de pescuit la Oc. Indian; 320 mii loc. (1985, cu suburbiile). Centru comercial. Siderurgie, produse chim., textile (lână) și alim. (prelucr. peștelui). Mobilă, sticlărie. Reparații de nave. Export de lână și produse agroalimentare. Centru turistic.

EASTMAN [i:stmən], **George** (1854—1932), inventator și industriaș american. A realizat (1878) primele plăci de bromură gelatinoasă de argint, a căror fabricație industrială a început în 1880, și a construit (1888) aparatul de fotografiat „Kodak". În 1889, a brevetat filmul transparent din nitroceluloză, utilizat ulterior în ind. cinematografică. A fundat (1892) „Eastman Kodak Company".

EASTMANCOLOR (< engl.; {s} *G. Eastman* + engl. *color* „culoare") [istmənkələ] subst. (CINEMAT.) Procedeu de tratare a peliculei pentru filmul color, creat în 1950 (al cărui patent aparține societății americane „Eastman Kodak Company"); film realizat prin acest procedeu.

EAST RIVER [i:st rivə], str. maritimă, navigabilă, în NE S.U.A., care separă ins. Long Island de continent și unește G. New York cu str. Long Island. Lungime: 25 km; lățime: 180—1 215 m. Traversată, în raza orașului New York, de șapte poduri și două tunele.

EASTWOOD [i:stud], **Clint** (n. 1930), actor și regizor american de film. Erou al trilogiei western „Pentru un pumn de dolari", s-a impus în alte numeroase filme („Firefax", „Bronco Billy", „În bătaia puștii"). Premiul Oscar: 1993 („Necruțătorul").

EBAN, Abba (Solomon) (n. 1915), diplomat și om politic israelian. Ca mi-

Thomas Eakins: „Violoncelistul"

George Eastman

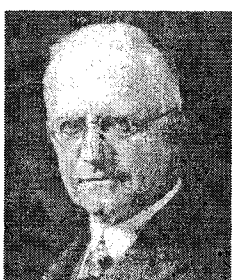

Clint Eastwood

nistru de Externe (1966—1974), a susținut cu succes interesele Israelului, îndeosebi în timpul conflictului cu statele arabe din 1967.

EBBINGHAUS [ębiŋhaus], **Hermann** (1850—1909), psiholog german. Prof. univ. la Breslau și Halle. Deschizător de drumuri în cercetarea experimentală a procesului învățării, a inteligenței și a memoriei („Principii ale psihologiei", „Despre memorie").

EBEN (< fr., lat.) s. m. **1.** Denumire generică pentru esențele lemnoase de culoare închisă, grele, dure, cu pori foarte fini. V. *abanos*. **2.** Nume dat esenței lemnoase a arborelui de palisandru (ex. **e.** de Sénégal, **e.** de Mozambic). **3.** *E. verde* = nume dat esenței lemnoase de culoare brun-măsliniu-vânăt, ce se obține din specia *Diospyros crassifolia*.

EBENIER s. n. (BOT.) Nume generic atribuit arborilor din genul *Diospyros*, originari din Asia tropicală și Africa ecuatorială, care furnizează esențe lemnoase.

EBENIST, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f. Tâmplar specializat în placarea mobilei; *p. ext.* tâmplar care execută lucrări de tâmplărie fină; artizan de mobilier.

EBERT [ę:bərt], **Friedrich** (1871—1925), om politic german. Președinte al Partidului Social-Democrat (din 1913). Primul președinte al Germaniei („Republica de la Weimar", 1919—1925).

EBERTH [ę:bərt], **Karl Joseph** (1835—1926), anatomopatolog și bacteriolog german. Prof. univ. la Zürich și Halle. A descris (1879) microbul febrei tifoide *(bacilul tific* sau *bacilul E.)*. Lucrări privind trombozele, viermii paraziți, bacilul tuberculos.

EBLA, oraș-stat antic în N Siriei, cunoscut printr-o civilizație înfloritoare (milen. 3 î.Hr.). Centru comercial, a întreținut relații cu Egiptul și Mesopotamia. Săpăturile arheologice de la Tell Mardik, lângă *Alep* (Siria), au dat la iveală un număr impresionant de table cu scriere cuneiformă, care relatează despre civilizația acestuia.

EBNER-ESCHENBACH [ębnər ęʃnbah], **Marie von** (1830—1916), scriitoare austriacă. Nuvele realiste, de acută observație socială, evocând mediul aristocrației, al micii burghezii vieneze și viața țărănimii morave („Copilul comunității", „Noi povestiri").

EBONITĂ (< fr. {i}) s. f. Material plastic, dur, obținut prin vulcanizarea cauciucului natural cu cantități mari (25—50%) de sulf. Utilizată în industrie pentru proprietățile sale electroizolante și anticorosive.

EBOȘA (< fr.) vb. I tranz. **1.** (METAL., TEHN.) A efectua operația de eboșare. **2.** A da o primă formă unei opere de artă plastică.

EBOȘARE (< *eboșa*) s. f. **1.** (METAL.) Operație de prelucrare preliminară a lingourilor, prin laminare, obținându-se eboșe și realizându-se atât micșorarea secțiunii, cât și modificarea structurii metalului. **2.** (TEHN.) Operație (sau fază) de prelucrare preliminară a unei piese prin așchiere, tăiere, deformare plastică în vederea finisării.

EBOȘĂ (< fr.) s. f. **1.** (METAL.) Semifabricat obținut prin deformare plastică din lingouri (ex. blumul, slebul, țagla etc.). **2.** Prima formă (încă imperfectă) a unei opere de artă plastică; schiță, crochiu.

EBOȘOAR (< fr.) s. n. **1.** Spatulă din lemn, fier sau os, cu care sculptorii modelează argila, ceara etc. **2.** Daltă folosită de olari, dulgheri etc.

EBRAIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține vechilor evrei, privitor la vechii evrei. ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de vechii evrei și folosită astăzi ca limbă oficială în Israel. Face parte din familia afro-asiatică, ramura limbilor semitice și este vorbită de majoritatea locuitorilor Israelului. În ebraică, se numește *ivrit*.

EBRIETATE (< fr., lat.) s. f. Beție **(1)**.

EBRU (EBRO), fl. în NE Spaniei; 928 km. Izv. din S M-ților Cantabrici, traversează Catalonia de Sud și Aragónul, trece prin Saragosa și se varsă în M. Mediterană printr-o deltă. Navigabil pentru vase mici în aval de Saragosa. Hidrocentrale (c. 15% din energia electrică a Spaniei). Irigații.

EBULIOMETRIE (< fr. {i}; {s} lat. *ebullio* „a fierbe" + gr. *metron* „măsură") s. f. Ansamblul metodelor fizico-chimice bazate pe determinarea temperaturilor de fierbere și de condensare ale substanțelor componente ale soluțiilor și altor amestecuri care formează cel puțin o fază lichidă.

EBULIOMĘTRU (< fr. {i}) s. n. Aparat folosit pentru determinarea concentrației de alcool dintr-un lichid (ex. din vin), prin stabilirea punctului de fierbere al acestuia în comparație cu cel al apei.

EBULIOSCOPIE (< fr. {i}; {s} lat. *ebullio* „a fierbe" + gr. *skopeo* „a examina") s. f. Metodă fizico-chimică de determinare a maselor moleculare ale componentelor dizolvate într-o soluție, care se bazează pe proprietatea soluțiilor de a fierbe la temperaturi mai ridicate decât dizolvantul pur.

EBULMENT (< fr.) s. n. Alunecare superficială de teren produsă în roci omogene, independent de stratificație, pe suprafața versanților, pe taluzurile săpăturilor, în urma uscării maselor argiloase sau a acțiunii hidrodinamice a apei de infiltrație.

EÇA DE QUEIROS, José Maria v. **Queiros.**

ECARISAJ (< fr.) s. n. Operație de tratare și de prelucrare a cadavrelor de animale și a deșeurilor de la abatoare pentru obținerea de produse industriale sau furajere (făină de oase, de sânge, clei etc.). ✦ Întreprindere care execută această operație.

ECARISARE (după fr. *équarrissage*) s. f. *Ecarisarea lemnului* = operație de fasonare manuală a trunchiurilor de copaci pentru a obține diferite piese de lemn (grinzi, traverse etc.) cu secțiune dreptunghiulară.

ECARLAT (< fr.) s. n. **1.** Colorant sintetic, cu nuanța roșu-stacojiu, folosit în ind. textilă. **2.** Roșu-stacojiu.

ECARTAMENT (< fr.) s. n. Distanța dintre axele urmelor lăsate pe calea de rulare de roțile de pe aceeași osie ale unui vehicul rutier. ✧ *E. de cale ferată* = distanța dintre cele două șine ale unei căi ferate, măsurată între fețele interioare ale ciupercilor **(3)** șinelor.

ECATERINA (EKATERINA), numele a două împărătese ale Rusiei: **E. I** (1684—1727), soția lui Petru I cel Mare, împărăteasă (din 1725). A întărit autocrația prin crearea, în 1726, a Înaltului Consiliu Secret; **E. II cea Mare** (1729—1796), soția lui Petru III, pe care l-a înlăturat în 1762, devenind împărătească. Apărătoare a intereselor nobilimii, a întărit autocrația și procesul de aservire a țărănimii, înăbușind, în 1775, răscoala lui *Pugaciov*. A dus o politică externă activă, purtând războaie cu Imp. Otoman și Suedia; a anexat importante teritorii. A participat la acțiunile armate împotriva Revoluției Franceze și la cele trei împărțiri ale Poloniei.

ECBATANA, vechi oraș în podișul Iranului. Capitala Mediei (sec. 8—6 î.Hr.),

Ecaterina II cea Mare

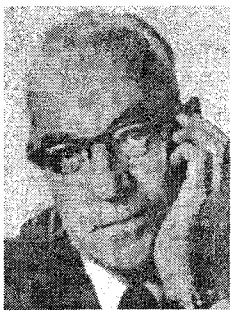

Sir John Carew Eccles

José Echegaray y Eizaguirre

apoi reședință de vară a suveranilor persani și parți. Distrus în 330 î.Hr. de Alexandru cel Mare. Azi *Hamadān* (Iran).

ECCLES [eclz], **Sir John Carew** (n. 1903), neurofiziolog australian. Prof. univ. la Canberra. A studiat mecanismele ionice de transmitere a impulsului nervos de la o celulă la alta. Op. pr.: „Principiile neurofiziologiei", „Fiziologia sinapselor". Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1963), împreună cu A.L. Hodgkin și A.F. Huxley.

ECCLESIA (EKKLESIA) (cuv. gr.) s. f. **1.** (În Grecia antică) Adunarea poporului, organul suprem al democrației antice. **2.** (REL.) Denumire dată unei comunități creștine vechi; (mai târziu) denumire a întregii biserici **(2)**; parohie **(1)**.

ECCLESIASTICUL, text apocrif al „Vechiului Testament" scris între anii 190 și 180 î.Hr. I se mai spune „Cartea înțelepciunii lui Iisus, fiul lui Sirah".

ECCLESIASTUL, carte a „Vechiului Testament" atribuită prin tradiție lui Solomon, tratând despre netemeinicia și deșertăciunea vieții umane. Critica biblică modernă plasează data scrierii acestei cărți în sec. 3 î.Hr.

ECEVIT, Bülent (n. 1925), om politic și publicist turc. Președinte al Partidului Republican al Poporului, iar apoi al Partidului Democratic de Stânga (din 1989). Prim-min. (ian.—nov. 1974, iun.—iul. 1977, 1978—1979). A inițiat intervenția armatei turce în Cipru (1974).

ECFONIS ({s} gr. *ekfonesis*) subst. Cuvintele de încheiere ale unei rugăciuni sau ectenii rostite cu voce tare.

ECG, abreviere pentru *electrocardiogramă.*

ECH-CHELIFF [eș-șeli:f], oraș în N Algeriei, la V de Alger, situat pe uedul Cheliff; 130 mii loc. (1987). Nod de comunicații. Ind. alim., piel. și încălț., chim., textilă. S-a mai numit: *Orléansville și El-Asnam.*

ECHE (< germ.) s. f. Piesă fixată pe axul sau pe pana cârmei unei ambarcații sau a unei nave și care servește la manevrarea acestora.

ECHEGARAY Y EIZAGUIRRE [ecegarai i eiθaghire], **José** (1832—1916), dramaturg, om politic, matematician și economist spaniol. Fondator al Băncii Spaniei. Drame romantice sau cu problematică ibseniană („Nebunie sau sfințenie", „Marele Galeoto" — capodopera sa). Premiul Nobel pentru literatură (1904), împreună cu Frédéric Mistral.

ECHER (< fr.) s. n. **1.** Instrument, în formă de triunghi dreptunghic, folosit pentru trasarea unghiurilor drepte sau a dreptelor perpendiculare în plan sau pentru verificarea unghiurilor diedre drepte; colțar **(3). 2.** *E. topografic* = instrument utilizat în ridicările de detaliu, cu ajutorul căruia se orientează fixarea pe teren a aliniamentelor perpendiculare.

ECHEVERRÍA [eceveria], **Esteban** (1805—1851), scriitor argentinian. Poezie marcată de romantismul european (poemul „Elvira", volumele „Consolări", „Rime"); proză de moravuri.

ECHEVERRÍA ÁLVAREZ [eceveria alvareθ], **Luis** (n. 1922), om politic mexican. Președinte al Mexicului (1970—1976). A liberalizat viața politică și sindicală, a relansat reforma agrară.

ECHI- ({s} lat. *aequus* „egal") Element de compunere cu sensul „egal", cu ajutorul căruia se formează substantive sau adjective.

ECHIDISTANT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre puncte, drepte, plane etc.) Care se află la distanțe egale față de un punct, de o dreaptă ori de un plan sau care sunt egal distanțate între ele. **2.** Fig. Egal plasat față de părți aflate în conflict, față de tendințe, forțe, orientări politice, persoane etc.

ECHIDISTANȚĂ (< fr.; {s} *echi-* + lat. *distantia* „distanță") s. f. (TOPOGR.) Diferența constantă dintre cotele a două puncte situate pe două *curbe de nivel.*

ECHIDNĂ (< fr.; {s} gr. *ekhidna* „viperă") s. f. Mamifer din ordinul monotremelor, lung de c. 50 cm, cu corpul acoperit de țepi și ciocul cornos; se hrănește cu insecte *(Tachyglossus aculeatus).* Endemic în Australia și Noua Guinee.

ECHIGRAVITAȚIE (< fr.) s. f. Proprietate a unei anumite regiuni din spațiul cosmic în care forțele gravitaționale ale corpurilor cerești se află în echilibru.

ECHILATERAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre triunghiuri) Care are toate laturile congruente.

ECHILIBRA (< fr.; {s} *echi-* + lat. *libra* „balanță") vb. I **1.** Tranz. și refl. A aduce sau a ajunge în stare de echilibru, a (se) cumpăni. **2.** Tranz. A efectua o echilibrare.

ECHILIBRARE (< *echilibra*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) echilibra; cumpănire. **2.** (TEHN.) Operație de eliminare sau reducere a forțelor de inerție nesimetrice care acționează asupra pieselor unui sistem tehnic, când acestea se găsesc în mișcare, prin adăugarea sau înlăturarea unor mase convenabil alese și dispuse. **3.** (ELT.) Aducere a unui circuit sau a unei rețele electrice în starea caracterizată prin valoarea nulă a intensității curentului dintr-o anumită ramură, sau a tensiunii electrice dintre două puncte (ex. **e.** unei punți electrice de măsură). **4.** (TELEC.) Operație de compensare a nesimetriilor capacitive sau inductive ale unei linii de telecomunicații în vederea reducerii perturbațiilor.

ECHILIBRAT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care este în echilibru. ✦ Fig. (Despre oameni) Cumpănit, ponderat. **2.** (Despre un montaj, o rețea electrică etc.) Care prezintă o simetrie electrică transversală în raport cu axa definită de sensul de transmisiune a energiei sau a semnalelor.

ECHILIBRISTICĂ (< *echilibru*) s. f. Gen al artei circului care presupune păstrarea echilibrului în diferite poziții sau în cazul unor mișcări dificile ale corpului.

ECHILIBRU (< fr., lat.) s. n. **1.** Stare de repaus a unui corp; stare staționară a unui fenomen. ✦ Moment al stabilității sistemelor dinamice. ✧ (FIZ.) *E. dinamic* = **e.** determinat de două procese opuse care se desfășoară cu aceeași intensitate. *E. mecanic* = stare în care se află un corp atunci când rezultanta forțelor ce acționează asupra lui este nulă și momentul rezultant este, de ase-

menea, nul. *E. termodinamic* = stare a unui sistem termodinamic în care parametrii de stare nu variază în timp. *E. chimic* = stare termodinamică a unui sistem cu reacție chimică, în care concentrațiile componenților nu variază în timp. *E. natural* = stare de echilibru relativ stabil între toți componenții mediului natural (**e.** fizico-geografic, **e.** ecologic). ✧ Expr. *A-și pierde echilibrul* = a fi pe punctul de a cădea, a se prăbuși. ✦ Proprietate a unui sistem de forțe sau de alte acțiuni care au efect rezultant nul și, în consecință, nu modifică starea corpului sau a fenomenului asupra căruia se exercită. ✦ Fig. Stare de liniște, de armonie, de stabilitate lăuntrică. ✧ *Teoria echilibrului* = concepție despre dezvoltare (sec.17—18) care acordă o importanță exagerată stării de echilibru între obiect și mediu în acest proces și susține că echilibrul este starea finală către care tinde orice proces. **2.** *E. economic* = stare de concordanță între elementele interdependente și toate variabilele necesare a fi corelate ale activității economice și sociale. Rezultă dintr-un sistem determinat de raporturi între factorii tehnici, economici și social-politici, care asigură stabilitatea prețurilor prin corespondența dintre ofertă și cerere, dintre cheltuieli și venituri, dintre circulația mărfurilor și cea a banilor, dintre dinamica locurilor de muncă, pe de o parte, și creșterea numerică și pregătirea forței de muncă, pe de altă parte, echivalența dintre nivelul economiilor și cel al investițiilor etc. *E. economic general* = starea spre care tinde piața națională în ansamblul ei, ca și cele patru componente ale acesteia (piața bunurilor economice, monetară, a capitalurilor și a muncii), caracterizată prin egalitatea dintre cerere și ofertă (ca volum și structură) sau prin discrepanțe reduse între acestea, care nu pot genera dificultăți majore. *E. bugetar* = acoperirea integrală, cu caracter stabil, și repartizarea cât mai uniformă în timp a cheltuielilor prin venituri (resurse). *E. monetar* = corespondența dintre masa banilor în circulație și sumele de bani necesare efectuării normale a operațiunilor economice care se realizează prin intermediul banilor. *Echilibrul balanței* = raportul de egalitate între părțile componente ale unei balanțe. *E. valutar* = raportul dintre încasările și plățile în valută efectuate de o țară într-o anumită perioadă de timp; reprezintă o componentă a **e.** economic general. *Echilibrul pieței* = menținerea egalității dintre cerere și ofertă în condițiile unui preț de echilibru pe o singură piață (**e.** parțial) sau pe toate piețele (**e.** total). *Teoria echilibrului* = teorie economică elaborată de J.M. Keynes, care susține posibilitatea menținerii **e.** economic și în cazul subocupării forței de muncă. **3.** (PSIH.) *Senzație de e.* = senzație care reflectă poziția și mișcările corpului în spațiu, în special devierile de la poziția verticală. Receptorul ei senzorial este *organul vestibular,* situat în urechea internă. **4.** *E. politic* = caracteristică a unui sistem politic de a-și păstra stabilitatea. **5.** *E. social* = capacitate a sistemului social de a-și reface proporțiile („dependențele mutuale") interne într-un mediu de variații permanente și diversificate. **6.** Fig. Proporție justă, raport just între lucruri opuse; stare de armonie care rezultă din aceasta.

ECHIMOZĂ (< fr.; {s} gr. *egkhymosis* „răspândire a unui lichid") s. f. Pată cutanată a cărei culoare variază în timp de la roșu-închis la violet, apoi la albastru, galben, datorită ieșirii sângelui în piele în urma unui traumatism sau, mai rar, spontan (în caz de fragilitate vasculară); vânătaie.

ECHINĂ (< fr.) s. f. (ARHIT.) s. f. (< fr.) Ciubuc de formă curbă, așezat la partea superioară a capitelelor dorice; ornament în formă de ou care decorează o cornișă sau un capitel doric.

ECHINID (< fr., germ.; {s} gr. *ekhinos* „arici") s. m. (ZOOL.) Arici-de-mare.

ECHINISM (< fr.; {s} lat. *equinus* „de cal") s. n. Poziție anormală a labei piciorului în raport cu gamba, astfel încât călcătura se face numai pe vârful degetelor; piciorul astfel deformat seamănă cu piciorul de cal.

ECHINOCOC (< fr. {i}; {s} gr. *ekhinos* „arici" + *kokkos* „grăunte") s. m. Vierme parazit din clasa cestodelor, de 2—6 mm lungime *(Echinococcus granulosus).* Trăiește ca adult în intestinul carnivorelor, iar ca larvă în unele organe ale rumegătoarelor, porcinelor sau omului.

ECHINOCOCOZĂ (< fr.) s. f. Boală parazitară, comună omului și animalelor, produsă de echinococ, manifestată prin apariția de chisturi cu lichid în plămâni, ficat etc. V. *hidatidoză.*

ECHINOCȚIAL, -Ă (ECHINOXIAL, -Ă) (< fr., lat.) adj. Referitor la echinocțiu, care aparține echinocțiului. ✧ *Punct e.* = fiecare dintre cele două puncte de intersecție ale eclipticii cu ecuatorul ceresc, prin care trece Soarele la echinocțiu.

ECHINOCȚIU (ECHINOX) (< fr.; {s} *echi-* + lat. *nox* „noapte") s. n. Fiecare dintre cele două momente ale trecerii Soarelui, în mișcarea sa aparentă, prin punctele echinocțiale. În timpul *e. de primăvară* (20 sau 21 mart.) și al *e. de toamnă* (22 sau 23 sept.) durata zilei este egală cu a nopții.

ECHINODERM (< fr. {i}; {s} gr. *ekhinos* „arici" + *derma* „piele") s. n. (La pl.) Încrengătură de animale marine nevertebrate, cu simetrie pentaradiară și cu schelet calcaros, care se deplasează cu ajutorul ambulacrelor *(Echinodermata);* (și la sg.) animal din această încrengătură (ex. ariciul-de-mare, steaua-de-mare). Apare în Cambrian.

ECHINOSFERIȚES ({s} gr. *ekhinos* „arici" + *sphaira* „sferă") subst. Gen fosil de echinoderme caracterizat prin test sferic format din numeroase plăci poligonale străbătute de pori și de orificiile bucal, anal și genital, toate aflându-se la polul superior al testului *(Echinosphaerites).* Apare în Silurian.

ECHIPA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A înzestra (o navă, un avion, o armată, un soldat etc.) cu cele necesare pentru o acțiune, o expediție etc. ✦ Refl. A se pregăti pentru o acțiune (îmbrăcându-se); a-și pune echipamentul; a se îmbrăca. **2.** A dota cu echipament o întreprindere, o instalație etc.

ECHIPAJ (< fr.) s. n. **1.** Totalitatea personalului de conducere și de deservire a unui avion, a unei nave, a unei ambarcații, a unui tanc etc. **2.** Totalitatea sportivilor care se găsesc pe o ambarcație, pe un avion, pe un bob sau motocicletă și care participă la conducerea acestora. **3.** (Înv.) Trăsură cu cai.

ECHIPAMENT (< fr.) s. n. **1.** Totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte, încălțăminte și accesorii (foi de cort, rucsac etc.) cu care este dotat un militar sau, *p. ext.,* un excursionist, un sportiv, un scafandru etc. **2.** (TEHN.) Ansamblul pieselor, dispozitivelor, aparatelor, mașinilor care deservesc un sistem tehnic. ✧ *E. de bord* = ansamblul aparatelor, mecanismelor și instalațiilor folosite la controlul zborului și conducerii unui avion, precum și pentru asigurarea condițiilor de confort în interiorul acestuia. **3.** (INFORM.) *E. periferic* = denumire utilizată pentru orice alt echipament al unui sistem de calcul, în afara unității centrale și memoriei interne (unitate de memorie externă, **e.** de intrare, **e.** de ieșire etc.).

ECHIPARTIȚIE (< fr.; {s} *echi-* + lat. *partitio* „împărțire") s. f. Repartizare egală a unei substanțe, a unei forțe etc. între diversele componente ale unui ansamblu. ✧ *Echipartiția energiei* = lege a mecanicii statistice clasice, conform căreia energiile cinetice medii, care revin fiecăruia dintre gradele de libertate ale atomilor sau ale moleculelor, sunt egale.

ECHIPĂ (< fr.) s. f. **1.** Formație (grup) de oameni care, sub conducerea unui șef (șef de **e.**), conlucrează (sistematic) în mod direct la desfășurarea unei activități (ex. **e.** de producție) sau a unor acțiuni (ex. **e.** de stingere a incendiilor). ✧ Expr. *Spirit de e.* = legătură spirituală între membrii unei echipe, care stă la baza conlucrării lor; solidaritate. **2.** Colectiv de sportivi organizați într-o formație, în cadrul căreia se antrenează sub conducerea unui specialist și participă la competiții. ✦ Fiecare dintre cele două formații care își dispută un meci (de fotbal, baschet, hochei, polo etc.).

ECHIPIER, -Ă (< fr.) s. m. și f. Component al unei echipe sportive.

ECHIPOTENȚIAL, -Ă (< fr.; {s} *echi-* + lat. m. *potentialis* „potențial") adj. (FIZ.; despre o linie sau o suprafață) Pe care potențialul are aceeași valoare.

ECHITABIL, -Ă (< fr.) adj. Care se bazează pe dreptate; just **(1)**, drept **(I 6)**, nepărtinitor.

ECHITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Dreptate, nepărtinire; cinste **(I 1). 2.** Principiu etic și juridic care stă la baza reglementării tuturor relațiilor sociale (interumane, interetnice și interstatale) în spiritul dreptății, egalității și justiției, al colaborării și respectului reciproc; comportare conformă cu acest principiu; criteriu fundamental de referință în interpretarea și aplicarea normelor de drept, a actelor juridice și a convențiilor internaționale, ca și în aprecierea conduitei părților în exercitarea drepturilor și executarea obligațiilor.

ECHITAȚIE (< fr., lat.) s. f. (SPORT) Călărie.

ECHIVALA (< fr., lat.) vb. I intranz. și tranz. A avea sau a face să aibă aceeași valoare cu altceva sau cu altcineva; a fi sau a face să fie egal. ✦ Tranz. A face o echivalare **(2).**

ECHIVALARE (< *echivala*) s. f. **1.** Acțiunea de a echivala. **2.** Recunoaștere a valabilității unor studii, examene sau diplome obținute în cadrul unei școli de alt tip sau în străinătate.

ECHIVALENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **I.** Adj. (Și subst.) Care are aceeași valoare, același efect, aceeași semnificație sau același sens cu altceva. ✦ (Despre figuri geometrice) Care are aceeași arie cu o altă figură, fără a fi identică cu aceasta. **II.** S. n. **1.** Mărime, număr etc. care caracterizează dintr-un anumit punct de vedere, egalitatea sau echivalența a două efecte sau a două acțiuni. ✧ *Echivalentul mecanic al caloriei* = mărime ce reprezintă raportul dintre lucrul mecanic produs și cantitatea de căldură echivalentă; are valoarea 4,187 J/cal. *E. chimic* = cantitatea, în grame, dintr-un element, care se combină cu 1 g hidrogen sau 8 g oxigen. *E.-gram (val)* = cantitatea, în grame, egală numeric cu **e.** chimic. *E. electrochimic* = cantitatea de substanță depusă, într-o celulă de electroliză, de unitatea de sarcină electrică (1 coulomb). *E. de trotil* = valoare a energiei degajate de o explozie nucleară, exprimată în numărul de tone de trotil care ar degaja aceeași cantitate de energie. **2.** (EC.) Marfă care, având înglobată în ea aceeași cantitate de muncă socială cu o altă marfă, servește la exprimarea valorii acesteia din urmă. ✧ *E. simplu* = marfă care exprimă valoarea altei mărfi în procesul schimbului în natură (troc); el arată cantitatea dintr-un anumit bun A necesară pentru procurarea unei unități din bunul B. *E. general* = marfă care permite exprimarea unui raport de schimb față de toate mărfurile. Rolul de *e. g.* al schimbului este îndeplinit de bani.

ECHIVALENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Egalitate de valoare, de semnificație, de sens etc.; însușirea a ceea ce este echivalent. ✦ (LOG.) Relație între două enunțuri care sunt adevărate sau false împreună. ✦ (MAT.) Relație simetrică, reflexivă și tranzitivă între elementele unei mulțimi. **2.** (MED.) Denumire care caracterizează un simptom ce substituie un altul obișnuit pentru o anumită boală (ex. cazul unei crize de natură epileptică, manifestată sub altă formă decât cea convulsivă).

ECHIVOC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care poate fi înțeles în mai multe feluri, care are două înțelesuri. ✦ Suspect, îndoielnic. ✦ (Substantivat, n.) Sens neclar, ambiguu, pe care îl are un cuvânt, un context sau o afirmație; atitudine, situație neclară, ambiguă. **2.** S. n. (TELEC.) Măsură a efectului perturbațiilor asupra comunicațiilor din canale, exprimând cantitatea de informație care rămâne netransmisă din cauza perturbațiilor.

Figuri echivalente

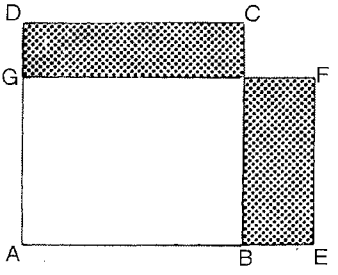

aria ABCD = aria AEFG

ECHO (în mitologia greacă), nimfă a munților și pădurilor. Complice cu Zeus în aventurile amoroase ale acestuia, a fost pedepsită de Hera să repete ultimele silabe ale cuvintelor rostite de alții. După altă variantă, dragostea neîmpărtășită pentru frumosul Narcis a făcut-o să se topească de durere, nerămânându-i decât vocea.

ÉCIJA [eθiha], oraș în S Spaniei (Andaluzia), la SV de Córdoba; 45,6 mii loc. (1986). Ind. textilă și alim. Produse din piele. Ruine romane. Palat maur din sec. 14. Coride celebre.

ECIMIADZIN, oraș în V Armeniei, în depr. Ararat, la 20 km V de Erevan; 53 mii loc. (1987). Ind. electrotehnică, a mat. de constr., maselor plastice și alim. Sediul Bisericii armeano-gregoriene. Bisericile Ripsime (618) și Gaianeh (630). Centru turistic. Întemeiat în sec. 2 î.Hr., a fost cap. Regatului Armeniei (184—344). Până în 1945 s-a numit *Vagarșapat.*

ECK, Johann Mayer von (1486—1543), teolog catolic german. Adversar al lui Luther, a contribuit la emiterea bulei prin care acesta era declarat eretic (1520).

ECKART (zis și *Meister Eckhart* sau *Eckehart),* **Johannes** (1260—1327), filozof german. Călugăr dominican. Considerat inițiatorul mișcării mistice germane din sec. 14. Învățătura sa panteistă, influențată de curentele și filozofiile speculative, a fost condamnată printr-o bulă papală (1329).

ECKENER [ęcənər], **Hugo** (1868—1954), aeronaut german. Pionier în domeniul construcției dirijabilelor. A făcut peste 2 000 de călătorii cu zeppelinul, a realizat prima traversare a Oc. Atlantic (1924) și a făcut ocolul Pământului (1929), împreună cu contele F. von Zeppelin. În 1930 a întreprins primul zbor în Arctica cu dirijabilul „Graf Zeppelin".

ECKERMANN, Johann Peter (1792—1854), scriitor german. Editor al operelor complete ale lui Goethe. Lucrarea sa „Convorbirile lui Goethe cu Eckermann" constituie un document asupra ultimilor ani ai vieții acestuia.

ECKERSBERG [ękərsberk], **Christoffer Wilhelm** (1783—1853), pictor danez. Reprezentant al neoclasicismului. Elev al lui David. Peisaje („Villa Borghese"), portrete („Thorvaldsen", „Surorile Nathanson"), pictură istorică (Palatul

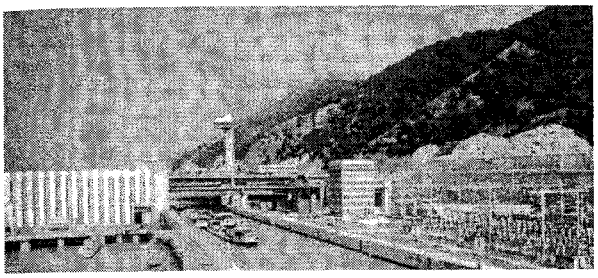

Ecluză

Christianborg). Lucrări teoretice despre perspectivă.

ECKERT [ęcərt], **John Presper** (n. 1919), inginer american. A realizat (împreună cu J. W. Mauchly, 1946) primul calculator electronic ENIAC (*E*lectronic *N*umerical *I*ntegrator and *C*omputer), în construcția căruia au fost folosite o serie de circuite devenite standard în calculatoarele moderne.

ECLAMPSIE (< fr.; {s} gr. *eklampsis* „apariție subită") s. f. Toxicoză gravidică întâlnită către sfârșitul sarcinii sau imediat după expulsia fătului, caracterizată prin accese convulsive epileptiforme și stare de comă. Poate apărea și la copii sau adulți în afecțiuni ale sistemului nervos central sau în intoxicațiile cu stricnină.

ECLATOR (< fr.) s. n. Dispozitiv electric folosit pentru măsurarea tensiunilor înalte, pentru protecția rețelelor și instalațiilor contra supratensiunilor sau pentru generarea oscilațiilor de înaltă frecvență.

ECLECTIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eklektikos* „selectiv") adj., s. f. **1.** S. f. Alegere și îmbinare, după mai multe criterii, a unor idei, concepții, puncte de vedere eterogene sau chiar opuse; acordarea aceleiași valori, importanțe, semnificații la ceea ce de fapt diferă sub aceste aspecte, fără a se distinge esențialul, ceea ce este determinant, de neesențial, respectiv de nedeterminant; sistem de gândire neunitar care rezultă dintr-o asemenea îmbinare. **2.** Adj. Care aparține eclectismului, privitor la eclectism, care adoptă sau propagă eclectismul.

ECLECTISM (< fr.) s. n. **1.** Denumire a unor concepții, școli sau teorii filozofice constituite prin unirea, într-un sistem coerent, a unor teze ce aparțin mai multor sisteme, doctrine, puncte de vedere (ex. filozofia lui Cicero, școala spiritualistă a lui V. Cousin, teoria factorilor în sociologie și filozofia istoriei). **2.** (În arhitectură și artele plastice) Îmbinare a unor elemente provenind din stiluri sau modalități de exprimare diferite.

ECLEZIARH (< fr.) s. m. Cleric care are în grijă rânduiala serviciului religios într-o biserică sau într-o mănăstire.

ECLEZIASTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Bisericesc.

ECLEZIOLOGIE (< fr.) s. f. **1.** Învățătura sau doctrina despre natura Bisericii. **2.** Știința despre construirea și decorarea sau ornamentarea bisericilor.

ECLIMETRU (< fr.; {s} gr. *ekklines* „înclinat" + *metron* „măsură") s. n. Instrument topografic care servește la determinarea distanței zenitale a unui punct sau a diferenței de nivel între două cote date.

ECLIPSA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A întuneca, parțial sau total, un corp ceresc. ✦ Fig. A întrece, a depăși pe cineva (în merite), a-i ocupa locul în centrul atenției generale, a-l pune în umbră. **2.** Refl. Fig. A se sustrage (pentru un timp) atenției publice; (fam.) a se face nevăzut, a dispărea (pe furiș).

ECLIPSĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Dispariție parțială sau totală, de scurtă durată, a imaginii unui astru, ca urmare a interpunerii unui corp ceresc între el și observator sau a intrării lui în conul de umbră al altui corp ceresc fără lumină proprie. O **e.** totală de Soare poate dura până la 7,5 min, iar o **e.** parțială de Soare până la 120 min, o **e.** totală de Lună poate dura până la 105 min. **2.** Intermitență a luminii unui far sau a unei geamanduri. ✦ Instalație de semnalizare prin semnale Morse, constituită din becuri electrice așezate pe catargul unei nave. **3.** Fig. Întunecare temporară a cunoștinței.

ECLIPTIC, -Ă (< fr., lat.) s. f., adj. **1.** S. f. Cerc imaginar rezultat prin intersecția planului orbitei Pământului cu sfera cerească; constituie traiectoria descrisă de Soare în mișcarea sa aparentă. **2.** Adj. Privitor la ecliptică (**1**), raportat la aceasta (ex. plan **e.**, coordonate **e.**).

ECLIȘĂ (< fr.) s. f. Piesă plată de lemn sau de metal cu care se acoperă rostul dintre două piese ce se înnădesc în prelungire sau care se așază pe o parte sau pe ambele părți ale unei piese mai lungi, pentru a o întări.

ECLOGIT (< fr.; {s} gr. *eklogê* „selecție") s. n. Rocă metamorfică de culoare închisă, cu structură granulară, constituită din granați și piroxeni. Varietățile de jadeit și hornblendă se utilizează la confecționarea obiectelor ornamentale.

ECLOZIONATOR (< fr.) s. n. (ZOOT.) Compartiment al *incubatorului* în care are loc ecloziunea.

ECLOZIUNE (< fr.) s. f. (ZOOT.) Ieșire a puiului din ou în urma *incubației* (**1**).

ECLUZĂ (< fr.) s. f. Construcție hidrotehnică executată pe traseul unei căi navigabile, pentru a face legătura între două porțiuni cu nivele diferite; se compune dintr-una sau din mai multe camere *(sasuri)* în care pătrund navele și care sunt închise cu porți pentru a putea modifica nivelul apei în interiorul

Eclipsă
A. Eclipsă de Soare; B. Eclipsă de Lună.
1 — totală; 2 — parțială

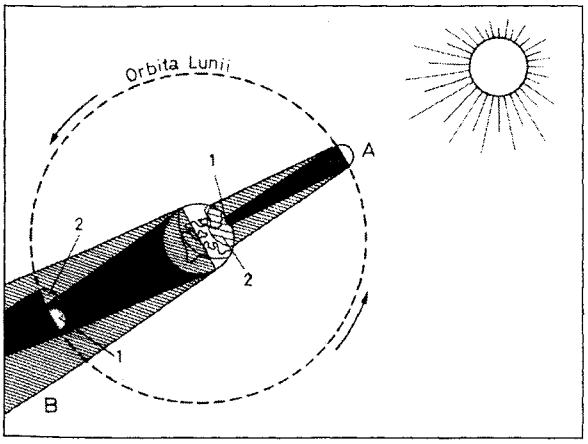

lor, făcând astfel posibilă trecerea navelor în porțiunea următoare a cursului de apă. ✧ *E. de aer* = cameră metalică, așezată la partea superioară a sasului unui cheson cu aer comprimat, care servește la menținerea presiunii atmosferice sau a presiunii înalte în interiorul chesonului în timpul intrării sau al ieșirii personalului sau materialelor; campadă. *E. de salvare* = cameră metalică, în general de formă tronconică, montată pe corpul unui submarin, care permite ieșirea echipajului, în caz de naufragiu, fără inundarea submarinului.

ECMNEZIE (< fr.) s. f. Amnezie constând din trăirea în prezent a unor evenimente dintr-o perioadă de viață mult anterioară, specifică în psihozele involutive presenile.

ECO, Umberto (n. 1932), filozof al culturii, estetician și scriitor italian. Prof. univ. la Bologna. Reprezentant al școlii semiotice („Tratat de semiotică generală"). Analiză a limbajului literaturii ca mijloc de comunicare, prin aplicarea metodei structurale și a teoriei informației („Opera deschisă", „Structura absentă", „Lector in fabula"). Romane cu substrat ezoteric („Numele trandafirului", „Pendulul lui Foucault").

ECOFIZIOLOGIE (< engl.; {s} gr. *oikos* „casă, gospodărie" + *fiziologie*) s. f. Domeniu al ecologiei care studiază fiziologia grupurilor de organisme în corelație cu mediul lor natural de viață.

ECOGRAFIE (< fr.) s. f. Metodă de explorare a structurilor vii ale organismelor cu ajutorul reflexiei ultrasunetelor, care măsoară adâncimea și situarea acestor structuri (**e.** simplă) și obține imagini ale formei lor (ecotomografie). Se utilizează ca tehnică de diagnostic care în neurologie, oftalmologie, obstetrică, cardiologie, urologie, în afecțiunile pulmonare, hepatice, gastrice.

ECOLALIE (< fr.) s. f. Repetarea ca un ecou a cuvintelor interlocutorului, prezentă în schizofrenie, confuzie mintală etc.

ECOLOCAȚIE (< fr.) s. f. Modalitate de orientare a unor organisme în mediu cu ajutorul ultrasunetelor reflectate de anumite obstacole (obiecte, alte viețuitoare) existentă la anumite grupe de mamifere (ex. lilieci, delfini) și la unele insecte.

ECOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *oikos* „casă, gospodărie" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază relațiile dintre organisme și ambianța lor, fie că este vorba de individ (*autoecologie*, subdiviziune a **e.** care urmărește relațiile individ-mediu), populație (*demecologie*, subdiviziune a **e.** care studiază raporturile dintre populație și ambianță) sau de o comunitate (*sinecologie*, subdiviziune a **e.** care cercetează relațiile biocenoză-mediu); are relații cu biochimia, cibernetica, chimia, climatologia, fizica, fiziologia, geografia, meteorologia, pedologia ș.a. și din ea s-au diferențiat agroecologia, biogeografia, ecofiziologia, ecomorfologia, radioecologia ș.a. Conceptul de **e.** a fost formulat de E. Haeckel (1866). ✧ *E. industrială* studiază interacțiunea dintre ecosistemele antropogene, naturale și diferitele ramuri industriale, respectiv produșii secundari rezultați din activitatea acestora și răspândirea lor în mediu. *E. mentală* studiază individul uman și fenomenele lui mentale, conștiente sau inconștiente, normale sau patologice, structurate pe conștiința de sine, personalitate, în raport cu mediul de viață. *E. socială* = disciplină a sociologiei constituită în deceniul 2 al sec. 20, care studiază relațiile dintre om și mediul natural și social, inclusiv relațiile dintre fenomenele și instituțiile sociale și spațiile în care ele se amplasează (orașe, întreprinderi, locuințe etc.), influențele lor reciproce. *Psihoecologia și e. spirituală* cercetează raporturile dintre indivizii umani într-o anumită ambianță culturală.

ECOLOT s. n. v. **ecosondă.**

ECOMETRU (< fr.) s. n. Aparat folosit pentru măsurarea adâncimii nivelului stratului de lichid în găurile de sondă, pe baza reflexiei undelor sonore.

ECOMIMIE (< fr.) s. f. Reproducerea mimicii interlocutorului, prezentă în schizofrenie, confuzie mintală etc.

ECONOM, -OAMĂ (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care cheltuiește cu cumpătare, care face economii; *deprec.* zgârcit. **2.** S. m. și f. Persoană care administrează veniturile unei mănăstiri, episcopii sau mitropolii.

ECONOMAT (< fr.) s. n. **1.** Funcția economului **(2)**; biroul în care acesta își desfășoară activitatea. **2.** (Înv.) Mic magazin în care se vând salariaților unor întreprinderi, firme, instituții produse de primă necesitate.

ECONOMETRIC (< fr.) adj. Referitor la econometrie. ✧ *Model e.* = sisteme de ecuații bazate pe tehnicile statistico-matematice, folosite la analiza datelor economice, considerate a fi în măsură să descrie cantitativ impactul unor variante de politică economică.

ECONOMETRIE (< fr. {i}; {s} gr. *oikonomia* „economie" + *metron* „măsură") s. f. Tehnică de cercetare economică cu ajutorul analizei matematice, introdusă de economistul norvegian *R. Frisch* și devenită ulterior disciplină de graniță, care face legătura între teoria economică, matematică și statistică și se ocupă cu aplicarea metodelor statistice și matematice (ex. modelarea) la analiza fenomenelor și proceselor economice.

ECONOMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține economiei, privitor la economie. ✧ *Rată de creștere e.* = raport procentual al sporirii producției anuale, a veniturilor, a capitalurilor reale etc. *Indice e.* = clasificare a informațiilor economice în scopul utilizării lor în analiza ciclurilor de afaceri, în elaborarea prognozelor etc. *Profit e.* = profitul rămas după achitarea tuturor costurilor. **2.** (Și adv.) Care cere puține cheltuieli, puține eforturi; ieftin **(1)**, convenabil.

ECONOMIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Ansamblul activităților umane desfășurate în sfera producției, distribuției și consumului bunurilor materiale și serviciilor. ✦ Activitate fundamentală a societății desfășurată în scopul satisfacerii necesităților umane de bunuri și servicii. ✧ *E. naturală* = tip de **e.** în care produsul activității umane este destinat în totalitate consumului producătorilor. *E. de schimb* = tip de **e.** în care rezultatele activității umane sunt destinate schimbului, pieței (**e.** de piață), constituind genul de **e.** care a marcat progresul societății. În epoca modernă, activitatea economică desfășurată în cadrul unei **e.** de piață, care, bazându-se pe proprietatea privată, face posibilă libertatea de acțiune și inițiativă, atestă faptul (subliniat de economiști și teoreticieni, chiar predecesori ai lui A. Smith) că interesul general este determinat în mod spontan de „jocul liber" al intereselor particulare. **E.** de piață este motivată și „condusă" de concurență („mâna invizibilă a pieței"), care determină utilizarea rațională a resurselor umane și materiale prin eliminarea oricărei risipe, permițând consumatorilor să-și exprime diferitele opțiuni în favoarea lor,

Umberto Eco

iar forțelor economice să le asigure coerența, eficacitatea și echilibrul activităților economice. Dintre acestea, cele mai importante sunt: constrângerile tehnice de producție, impuse în orice societate sau perioadă, indiferent de ideologiile politice dominante la un moment dat; diviziunea muncii care asigură eficiența utilizării resurselor materiale și umane, a organizării economice și sociale la nivel global, sectorial etc.; echilibrul financiar care, în esență, semnifică imposibilitatea efectuării unor cheltuieli care depășesc veniturile obținute anterior. *E. socială de schimb* = concept specific doctrinei creștin-democrate conform căruia criteriul economic este considerat la fel de important ca cel social; se concretizează prin adoptarea unei politici economice care să asigure sprijinirea efectivă a categoriilor sociale defavorizate, prin acordarea unei protecții sociale adecvate din partea statului, concomitent cu respectarea legilor **e.** de piață și a principiului subsidiarității deciziilor în sfera economicului și socialului. *E. liberală* = tip de e. de piață, specific doctrinei liberale, caracterizat prin limitarea intervenției statului în sfera economicului și promovarea unei libertăți neîngrădite, dar în limitele legalității, în ceea ce privește inițiativa și activitatea economică. *E. dirijată (planificată)* = tip de **e.** bazată pe proprietatea de stat, în care activitățile economice se desfășoară conform unei planificări centralizate, adoptate la niveluri superioare de decizie. *E. națională* = ansamblul activităților și interdependențelor economice la nivel macro- și microeconomic, coordonat în plan național prin mecanisme proprii de funcționare. *E. mondială* = totalitatea economiilor naționale și a interdependențelor stabilite între ele ca o consecință a cadrului juridic și instituțional internațional și a mecanismelor economice. **2.** *E. politică (știință economică)* = știința administrării unor resurse și mijloace limitate pentru satisfacerea unor necesități numeroase și nelimitate; studiază, analizează și explică comportamentele umane legate de organizarea și utilizarea acestor resurse, precum și modalitățile de realizare a acestora. Elemente de teorie economică au existat încă din Antic., dar fundamentarea *e.p.* moderne este opera școlii clasice engleze (A. Smith, D. Ricardo ș.a.). Deși, în evoluția sa, știința economică a avut mai multe variante teoretice și practice, teoria economică poate fi grupată în următoarele mari concepții, cărora le corespund tipuri de analiză fundamental diferite: școala clasică (sec. 18 până la 1870), marxismul (a doua jumătate a sec. 19), neoclasicismul (din 1870 până în prezent), keynesismul (deceniile 4—8 ale sec. 20). **3.** Chibzuință, cumpătare. ◇ *E. la scară* = reducerea costurilor de producție concomitent și corelat cu dezvoltarea întreprinderii. **4.** Sumă de bani sau cantitate de bunuri care se economisește. **5.** *Economia protecției mediului* = disciplină de graniță între economie și ecologie care studiază repartiția în biosferă a resurselor naturale, precum și utilizarea lor în concordanță cu menținerea echilibrului ecologic.

ECONOMISI (< ngr.) vb. IV tranz. A folosi cu chibzuială banii, mijloacele materiale; a agonisi.

ECONOMISM (< fr. {i}) s. n. Tendință de a explica fenomenele sociale și politice, evenimentele istorice ca fiind determinate de factori economici.

ECONOMIST, The ~, săptămânal britanic de politică și economie, fondat la Londra, în 1843, de James Wilson. Publică studii și analize ale unor prestigioși specialiști contemporani.

ECONOMIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Specialist în studiul și analiza proceselor și fenomenelor economice; specialist în științe economice.

ECONOMIZOR (< fr.) s. n. Instalație de preîncălzire a apei înainte de a o introduce în sistemul de fierbere a cazanului cu abur.

ECOPEDOLOGIE (< *eco[logie]* + *pedologie*) s. f. Disciplină de graniță (ecologie și pedologie) care studiază interacțiunea dintre componentele abiotice (umiditate, textură, apă accesibilă, *p*H, porozitate, aer) și biotice (microorganisme, rizosferă, microfite, macrofite) din sol; edafologie.

ECORȘEU (< fr.) s. n. (ARTE PL.) Reprezentare a corpului omenesc sau a unui animal, jupuite de piele, pentru a servi sculptorilor și pictorilor la studiul anatomic al musculaturii (au executat e.: Houdon, Salvage, Brâncuși ș.a.).

ECOSEZ (< fr.) adj. invar. (Despre țesături) Care este țesut în carouri, de obicei în culori vii.

ECOSEZĂ (< fr.; *Ecosse* „Scoția") s. f. Dans popular scoțian, în ritm ternar și cu mișcare vie; melodia corespunzătoare acestui dans.

ECOSFERĂ (< engl. {i}) s. f. (GEOGR.) Suprasistem al exteriorului Pământului format din întrepătrunderea structurală și funcțională a tuturor învelișurilor externe (litosferă, atmosferă, hidrosferă, biosferă). Conceptul de e. a fost introdus, în 1972, de biologul american Barry Commoner, pentru a reprezenta complex relațiile dintre organisme (inclusiv omul) și mediul lor de viață.

ECOSISTEM (< fr.) s. n. (BIOL.) Unitate naturală care include toate organismele vii *(biocenoza)* și mediul *(biotopul)* în care trăiesc. Relațiile între organismele vii și factorii de mediu sunt realizate prin schimbul reciproc de materie și energie dintre ele. **E.** nu are limite fixe, structura sa numerică, faunistică, floristică și trofică fiind permanent mobilă. **E.** reprezintă unitatea structurală și funcțională de bază în ecologie și constituie un nivel superior de organizare a materiei vii (ex. lacul, pădurea, pajiștea). Termenul a fost propus (1935) de A. Tansley.

ECOSOC v. Organizația Națiunilor Unite.

ECOSONDĂ (după rus.) s. f. Aparat bazat pe principiul reflexiei undelor sonore, alcătuit dintr-un emițător, un calculator de timp și un receptor; este folosit pentru măsurarea marilor adâncimi oceanice; ecolot.

ECOSPASM ({s} gr. *oikos* „casă" + *spasm*) s. n. Termen introdus în analiza ecologică pentru a descrie starea unui ecosistem exploatat de om dincolo de pragul critic al legii fertilității descrescânde. O asemenea depășire pune în primejdie capacitatea de refacere a unui ecosistem, distrugând ireversibil echilibrul dintre biocenoză și biotop.

ECOSPECIE (< fr.) s. f. Grup de vietuitoare animale sau vegetale alcătuit din unul sau mai multe *ecotipuri*; indivizii componenți se pot încrucișa și reproduce, descendenții fiind fertili.

ECOTIP (< fr. {i}; {s} fr. *eco[logie]* + gr. *typos* „tip") s. n. Grup de indivizi deosebit de ceilalți componenți ai aceleiași specii prin nișa ecologică ocupată sau prin caracteristicile biologice și de structură genetică (ex. numărul de cromozomi, caracterele ereditare). **E.** pot fi climatice (ex. **e.** nordic și cel sudic ale meduzei *Aurelia aurita* din Oc. Atlantic), edafice (ex. **e.** de mlaștină), biogeografice (ex. **e.** mesteacănului de Finlanda); în zootehnie este asimilat cu *rasa ecologică*, în agronomie cu *soi* [2]; formă geografică, formă ecologică.

ECOTON ({s} gr. *oikos* „casă" + *tonos* „atingere") s. n. 1. (BIOL.) Specie de tranziție între două ecosisteme alăturate. **2.** Spațiu de tranziție între două biocenoze alăturate (de ex. zonele umede).

ECOTOP ({s} gr. *oikos* „casă" + *topos* „loc") s. n. Ambianța specifică a unui ecosistem; *p. ext.* ambianța particulară dintr-o regiune dată.

ECOU (< fr., lat.; {s} de la numele nimfei *Echo*) s. n. **1.** Undă (acustică,

electromagnetică) reflectată de un obstacol și receptată de un observator. Poate fi perceput numai dacă intervalul de timp dintre unda directă și cea reflectată este mai mare de o zecime de secundă. **E.** este folosit în radiolocație, hidrolocație, defectoscopie ultrasonică. **2.** Fig. Răsunet produs de un eveniment, de un apel, de o problemă etc.

ECRAN (< fr.) s. n. **1.** Suprafață mată, plată sau curbă, de obicei albă, pe care se proiectează și se formează imagini reale produse de aparate și/sau de instrumente de proiecție. Este folosit în cinematografie, în laboratoare etc. ✧ *E. cinematografic* = **e.** cu anumite dimensiuni (având raportul dintre laturi de 1,38, la **e.** clasice sau obișnuite, ori de 2,55, la **e.** late, pentru sistemul cinemascop) și cu anumite proprietăți reflectante. *E. panoramic* = **e.** de formă cilindrică, având aria de 150—270 m², folosit în sistemul cinerama și în cinematograful panoramic. *Micul e.* = televizor; *p. ext.* televiziune. *E. luminescent* = parte frontală a unui tub catodic, acoperit în interior cu un strat de luminofor, pe care se pune în evidență deplasarea spotului luminos. **2.** Perete sau înveliș de protecție a unei regiuni din spațiu, a unui sistem tehnic sau a unui element al acestuia contra unor acțiuni fizice exterioare (acustice, optice, electrice, termice, radioactive etc.). ✧ *E. electromagnetic* = înveliș metalic folosit pentru protecția unor circuite sau elemente de circuit electric împotriva acțiunii câmpului electromagnetic exterior. *E. de etanșare* = element al unui baraj sau al unui dig destinat să împiedice trecerea apelor de infiltrație. **3.** Suprafață de secționare a unor roci poros-permeabile, colectoare de hidrocarburi, de-a lungul căreia un complex impermeabil împiedică migrația, protejând zăcământul de degradare.

ECRANA (< *ecran*) vb. I tranz. A proteja o anumită regiune din spațiu, un sistem tehnic etc. contra unei acțiuni fizice cu ajutorul unui ecran **(2)**.

ECRANIZA (< *ecran*, după rus.) vb. I tranz. A transpune, a adapta pentru ecran **(1)** o operă literară sau muzicală.

ECRANIZARE (< *ecraniza*) s. f. *Adaptare* cinematografică.

ECRAZITĂ (< fr. {i}) s. f. Exploziv brizant pe bază de acid picric.

ECREMARE (după fr. *écrémage*) s. f. Proces de transformare a unei emulsii constând în separarea a două straturi, dintre care unul de emulsie foarte concentrată — cremă (smântânirea laptelui).

ECRU (cuv. fr.) [ecrǔ] adj. invar., subst. **1.** Adj. De culoarea mătăsii naturale nealbite. **2.** Subst. Țesătură din fire de mătase degomată parțial (conținut de sericină 1—4%).

ECRUISAJ (< fr.) s. n. Stare a unui metal sau a unui aliaj caracterizată prin mărirea durității, a rezistenței și a anizotropiei și prin micșorarea rezilienței, a rezistenței la coroziune etc., rezultată în urma unor prelucrări mecanice prin deformare plastică.

ECRUISARE (< *ecruisaj*) s. f. (METAL.) Operație de trecere a unui metal sau aliaj în stare de *ecruisaj*, în urma unui proces de deformare plastică la rece sau la o temperatură inferioară celei la care începe recristalizarea; se poate produce în operațiile de laminare, forjare, trefilare etc.

ECTAZIE (< fr. {i}; {s} gr. *ektasis* „lungire") s. f. (MED.) Dilatația temporară sau permanentă a unui organ cavitar sau tubular (ex. **e.** aortei etc.).

ECTENIE ({s} gr. *ecteneia* idem) s. f. (În cultul ortodox) Rugăciune de cerere sau mulțumire rostită de către preot sau diacon, la care dascălul sau corul și comunitatea credincioșilor participă prin răspunsurile „Doamne, miluiește" sau „Dă, Doamne".

ECTIMĂ (< fr.; {s} gr. *ekthyma* „bubuliță") s. f. Boală infecțioasă de piele provocată de streptococ, manifestată prin pustule și ulcerații care se acoperă de cruste.

ECTODACTILISM (< fr.; {s} gr. *ektos* „în afară" + *daktylos* „deget") s. n. Lipsa unuia sau a mai multor degete.

ECTODERM (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + *derma* „piele") s. n. **1.** (EMBRIOL.) Foiță embrionară externă, caracteristică pentru animalele pluricelulare. Din **e.** se formează epiderma, sistemul nervos, organele de simț, porțiunile anterioare și posterioare ale tractului digestiv. **2.** (ZOOL.) Strat unicelular extern al peretelui corpului la celenterate.

ECTOENDOPARAZIT, -Ă ({s} gr. *ektos* „în afară" + *endon* „înăuntru" + *parasitos* „parazit") adj., s. m. și f. (FITOPAT.) (Ciupercă parazită) al cărei miceliu se dezvoltă atât la suprafața, cât și în interiorul plantei-gazdă (ex. ciuperca *Phyllactinia corylea*, care produce făinarea alunului).

ECTOPARAZIT, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + *parasitos* „parazit") adj., s. f. **1.** Adj. (Și subst.) (Animal) care parazitează temporar (ex. puricii, ploșnițele) sau permanent (ex. păduchii, căpușele) suprafața corpului omenesc și al animalelor. **2.** S. f. (Și adj.) (Ciupercă parazită) al cărei miceliu se dezvoltă la suprafața organelor atacate (ex. majoritatea ciupercilor care produc *făinarea*).

ECTOPIE (< fr. {i}; {s} gr. *ektopos* „deplasat") s. f. Anomalie de poziție a unui organ (ex. **e.** renală).

ECTOPLASMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ektos* „în afară" + fr. *plasma* „plasmă") s. f. (HIST., ZOOL.) Zonă periferică a citoplasmei; hialoplasmă.

ECTROPION (< fr., gr.) s. m. (MED.) Întoarcere în afară (uni- sau bilaterală) a pleoapelor, precum și ieșirea în afară a unei mucoase.

ECU sau **ecu** (*European Currency Unit*) s. m. Unitate monetară convențională, introdusă în 1979, plasată în centrul Sistemului Monetar European; valoarea ei se calculează pe baza unui coș de monede ale țărilor comunitare, ponderate cu importanța economică și monetară a fiecărei țări în ansamblul Uniunii Europene. **E.** servește la calcularea cursului-pivot al fiecărei monede, respectiv un curs de schimb care definește câte unități monetare ale unei țări valorează un **e.** În raport de cursul-pivot este autorizată o marjă de fluctuație a cursurilor de schimb ale monedelor țărilor membre ale Uniunii Europene.

ECUADOR, Republica ~ (República del ~), stat în NV Americii de Sud, cu ieșire la Oc. Pacific; 269,8 mii km² (din care arh. Galápagos 8 mii km²); 11 mil. loc. (1993). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (catolici 92,1%, protestanți), animistă. Cap.: *Quito*. Orașe pr.: Guayaquil, Cuenca, Machala. Este împărțit în patru regiuni și 21 de prov. Se disting trei regiuni naturale: în E, o parte din Amazonia, cu păduri ecuatoriale, în centru un platou înalt, dominat de vulcanii Cotopaxi și Chimborazo (alt. max. din E., 6 310 m), iar în V, o câmpie litorală, în lungul țărmului Oc. Pacific. Climă variabilă în raport cu alt.: ecuatorială în Câmpia Amazoniei, tropicală până la 2 500 m alt., temperată în zonele mai înalte; precipitații bogate (1 000—5 000 mm/an), mai puține pe țărmul de SV (700 mm/an). Expl. de petrol (6 mil. t, 1990), gaze naturale, aur (10 000 kg, 1991), cupru, platină, plumb, mangan, sulf. Terenurile cultivate ocupă 9,4% din supr. țării, iar pădurile reprezintă 39,5%. Se cultivă, pe plantații, banane (3,525 mil. t, 1991), cafea (138 mii t, 1991), trestie de zahăr (3,7 mil. t, 1991), cacao (100 mii t, 1991), precum și orez (848 mii t, 1991), porumb, grâu, cartofi ș.a. Se cresc bovine (4,516 mil. capete, 1991), porcine (2,3 mil. capete, 1991), ovine (1,5 mil. capete, 1991). Pescuit: 391 mii t (1991). Ind. prelucrătoare este reprezentată prin

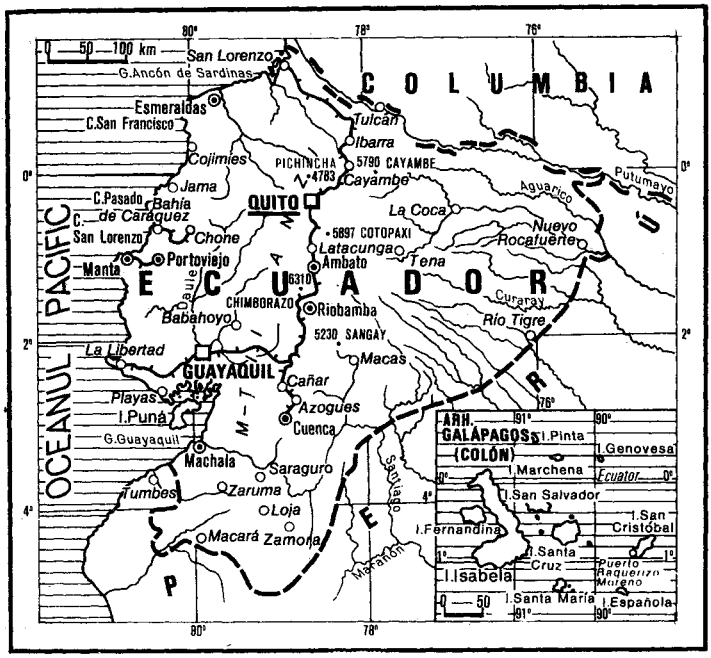
OCEANUL PACIFIC
E C U A D O R
C O L U M B I A
P E R U
QUITO
GUAYAQUIL
Cuenca
Ambato
Riobamba
Latacunga
Macas
Tena
Puyo
Loja
Zamora
Machala
Esmeraldas
Portoviejo
Manta
Chone
Babahoyo
Cañar
Azogues
Tulcán
Ibarra
Cayambe
Nueva Loja
Lago Agrio
Puerto Baquerizo Moreno
ARH. GALÁPAGOS (COLÓN)
CHIMBORAZO 6310
COTOPAXI 5897
PICHINCHA 4783
CAYAMBE 5790
SANGAY 5230
Río Napo
Río Pastaza
Río Santiago
Río Marañón
Río Curaray
Río Tigre
Río Aguarico
Río Putumayo
Río Napo
Río Guayas
Río Daule
Río Jama
Río Cojimíes
Río Esmeraldas
Río Mira
Río Zarumilla
Río Puyango-Tumbes
Río Catamayo
Río Chinchipe
Río Zamora
Río Pastaza
Río Morona
Río Santiago
Río Marañón
Río Napo

Amazonului). Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament unicameral, Congresul Național.

ECUATOR (< fr., lat. m.) s. n. *E. terestru* = linie imaginară pe suprafața Pământului, rezultată din intersecția cu planul care trece prin centrul lui, perpendicular pe axa polilor. Reprezintă cercul de referință al latitudinii geografice, împărțind globul terestru în două emisfere: nordică (boreală) și sudică (australă). Lungimea *e.t.* este de 40 075,7 km. *E. termic* = linie sinuoasă care unește punctele de pe glob cu cea mai mare temperatură medie anuală și care nu coincide peste tot cu **e.** terestru. În general, este situat la c. 10° lat. N, trecând prin deșerturile Sahara și Thar, California ș.a. *E. ceresc* = cerc de pe sfera cerească obținut prin intersecția acesteia cu planul **e.** terestru. *E. magnetic* = linie imaginară sinuoasă care unește punctele de pe globul terestru cu înclinația magnetică zero, situată în vecinătatea **e.** terestru.

ECUATORIAL, -Ă (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care aparține ecuatorului, specific ecuatorului, raportat la ecuator; referitor la regiunile sau la fenomenele din regiunea ecuatorului. ✧ *Zonă e.* = zonă care se întinde de o parte și de alta a ecuatorului terestru, între 5° lat. N și 5° lat. S. *Coordonate e.* = sistem de coordonate *(ascensia dreaptă* și *declinația)* pentru determinarea locului unui astru pe sfera cerească. **2.** S. n. Lunetă astronomică prevăzută cu un mecanism care-i permite să se rotească în jurul unei axe perpendiculare pe planul ecuatorului ceresc, în scopul urmăririi unui astru a cărui imagine se deplasează datorită mișcării diurne de rotație a Pământului.

ECUAȚIE (< fr., lat. m.) s. f. **1.** Relație matematică exprimată sub forma egalității a două expresii care conțin atât mărimi cunoscute cât și necunoscute, egalitatea fiind valabilă numai pentru anumite valori ale necunoscutelor (numite soluții sau rădăcini). De obicei, membrul drept al ecuației este zero. V. *diferențial, integral.* ✧ *E. algebrică* = **e.** în care apar numai polinoame. *E. diofantică* = ecuație algebrică având coeficienți întregi pentru care se caută soluții numere întregi. ✦ Relație care leagă între ele coordonatele unui punct de pe o curbă sau de pe o suprafață. ✦ Fig. Problemă dificilă. **2.** *E. chimică* = reprezentare simbolică a reacțiilor chimice, care exprimă aspectele calitative și cantitative ale transformărilor chimice cu ajutorul simbolurilor și formulelor chimice. **3.** (FIZ.) *E. de stare* = relație între parametrii de forță, de poziție și temperatură, ce caracterizează starea de echilibru termodinamic a unui sistem fizic. V. *Van der Waals, ecuația ~. E. lui Schrödinger* v. *Schrödinger. Ecuațiile Maxwell* v. *Maxwell.* **4.** (ASTR.) *Ecuația timpului* = diferența dintre timpul solar mijlociu și timpul solar adevărat. **5.** (SOCIOL.) *E. socială* = capacitatea unei societăți de a distribui surplusul muncii sociale, astfel încât de la un ciclu de producție la altul să fie refăcut echilibrul dintre muncă și capital, respectiv dintre cât consumă o categorie și munca (fizică sau intelectuală) pe care ar trebui s-o presteze pentru a-și compensa consumul propriu.

Statuie ecvestră
(Mihai Viteazul, Alba Iulia)

ECUMENĂ (< fr., gr.) v. **oicumenă.**

ECUMENIC, -Ă (< fr., lat.; {s} gr. *oikoumene* „lumea locuită, Univers") adj. (REL.) Care are un caracter universal, învestit cu o autoritate ce se extinde asupra întregii Biserici creștine (ex. sinod **e.**). ✧ *Patriarh e.* = titlul patriarhului de Constantinopol, care este recunoscut drept cea mai înaltă oficialitate ecleziastică în Biserica ortodoxă.

ECUMENISM (< fr.) s. n. Mișcare de refacere a unității universale a Bisericilor creștine, cu respectarea autonomiei lor, pe calea acordurilor și a dialogului teologic. Începuturile **e.** sunt legate de încercările protestanților din sec. 16 de a intra în relații cu Bisericile istorice tradiționale. La originea **e.** contemporan se află Conferința Mondială a Misiunilor, reunind mai multe biserici protestante (Edinburgh, 1910). Această mișcare este coordonată de *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* (World Council of Churches).

ECUSON (< fr.) s. n. **1.** Ornament sculptat, pictat etc. în formă de scut, adesea împodobit cu inscripții, cu elemente heraldice etc. **2.** Plăcuță de metal, de plastic sau țesătură având imprimate unele date despre persoana care o poartă, ca legitimație (la rever, pe un buzunar), fie la locul de muncă, fie în anumite ocazii (conferințe, congrese etc.). ✦ Bucată de carton, expusă pe parbriz, pe care este imprimată o mențiune specială și numărul de înmatriculare al unui automobil, ce permite accesul acestuia în anumite zone.

ECVESTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. De călăreț, călare; (despre opere plastice) care reprezintă o persoană călare.

ECVIDE (< fr. {i}; {s} lat. *equus* „cal"), s. n. pl. Grup de mamifere imparicopitate erbivore, nerumegătoare și fără vezică biliară (ex. calul, zebra). Au apărut în Eocenul inferior, în Eurasia și America de Nord (genul ancestral *Hyracotherium — Eohippus*).

ECVISETACEE ({s} lat. *equisetum* „coada-calului") s. f. pl. Familie de plante erbacee, criptogame vasculare, cu un singur gen în flora actuală: coada-calului *(Equisetum)*; au frunze mici, concrescute într-o teacă în jurul nodurilor; se înmulțesc prin spori. Unele specii sunt dăunătoare animalelor, altele sunt folosite în medicină ca diuretice.

ECZEMATIDE (< fr.) s. f. pl. Dermatoze eritematoase, scuamoase și pruriginoase, adesea de origine infecțioasă, cu aspect de eczemă.

ECZEMĂ (< fr., gr.) s. f. Boală de piele, acută sau cronică, de natură alergică sau infecțioasă, caracterizată prin leziuni multiforme, umede sau uscate, însoțite de mâncărimi intense.

EDAFOLOGIE v. **ecopedologie.**

EDAFON (< germ.; {s} gr. *edaphos* „sol") s. n. Totalitatea asociațiilor vegetale și animale din sol alcătuite de bacterii, ciuperci, mușchi, licheni, artropode ș.a.; alcătuiesc biocenoza solului.

EDAM (< fr.; localit. *Edam*, Olanda) subst. Brânză fermentată obținută din lapte de vacă, cu gust dulce (uneori ușor sărat), de formă sferică, acoperită cu un strat subțire de parafină de culoare roșie.

EDDA, numele a două culegeri de poezie, cele mai vechi din literatura islandeză: *E.* poetică (numită și *E. veche*, sau a lui *Saemund*) păstrată într-un manuscris din sec. 13 și cuprinzând poeme mitologice, didactice și despre eroii germanici; **E.** în proză (numită și *E. nouă*) atribuită lui Snorri Sturluson, din sec. 13—14; cuprinde o artă poetică cu exemplificări din poezia scaldă.

Sir Robert A. Eden

Lazăr Edeleanu

EDDINGTON [ędiŋtən], **Sir Arthur Stanley** (1882—1944), astronom și fizician britanic. Prof. univ. la Cambridge. Unul dintre fondatorii astrofizicii teoretice. A studiat mișcarea stelelor, structura lor internă și a elaborat teoria echilibrului stelelor ca mase gazoase. Lucrări de cosmologie relativistă („Universul în expansiune"); contribuții la teoria relativității (acțiunea gravitației asupra luminii, 1919).

EDDY, Mary (Baker) (1821—1910), mistică americană. Fondatoare a sistemului spiritualist, cunoscut sub numele de *Știința creștină* (Christian Science).

EDE, oraș în SV Nigeriei (Oyo), pe râul Oshun, la NE de Ibadan; 284,9 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Întreprinderi prelucrătoare de cacao, ulei de palmier și bumbac. Centru comercial (lână, tutun, bumbac).

EDÉA, oraș în SV Camerunului, pe Sanaga; 31 mii loc. (1981). Mare hidrocentrală (150 MW); electrometalurgie (aluminiu), celuloză și hârtie.

EDEC (< tc.) s. n. **1.** Parâma cu care se leagă (la catarg sau la babalele din pro ră) o ambarcație sau o navă pentru a fi remorcată de pe mal împotriva curentului unui curs de apă. **2.** Lucru vechi, necesar într-o gospodărie.

EDELEANU, Lazăr (1861—1941, n. București), chimist român. Contribuții în chimia, rafinarea și chimizarea țițeiului. A inventat numeroase procedee de prelucrare a țițeiului, printre care procedeul de rafinare bazat pe solubilitatea selectivă a diverselor clase de hidrocarburi în dioxid de sulf lichid (cunoscut în literatura mondială de specialitate ca „procedeul **E.**"). A sintetizat benzedrina (1887).

EDELMAN [ędəlmən], **Gerald Maurice** (n. 1929), biochimist american. Prof. la Univ. Rockefeller (New York). Lucrări privind structura imunoglobulinelor. Autor al unei teorii privind funcțiile creierului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1972), împreună cu R.R. Porter.

EDELSCHWEIN (cuv. germ.) [ędəlșvain] subst. Rasă de porci pentru carne, originară din Germania. În România, **e.** a fost folosită la formarea rasei alb de Banat.

EDEM (< fr. {i}; {s} gr. *aidema* „umflătură") s. n. Acumulare excesivă de lichid în spațiile intercelulare ale țesuturilor (piele, mucoase etc.) sau ale organelor (plămâni, creier etc.), ca urmare a tulburării mecanismului normal de reglare a schimbului de apă și de electroliți între sânge și țesuturi (ex. **e.** subcutanat, **e.** cerebral, **e.** pulmonar acut etc.).

EDEN (sau **Grădina Edenului**) (în Biblie) Raiul, locul unde au trăit primii oameni, Adam și Eva, până când au fost izgoniți din cauza săvârșirii păcatului originar, neascultând porunca lui Dumnezeu și gustând din roadele pomului cunoașterii.

EDEN [i:dn], **Sir Robert Anthony, conte de Avon** (1897—1977), om politic conservator britanic. De mai multe ori ministru al Afacerilor Externe (1935—1938, 1940—1945, 1951—1955); prim-min. (1955—1957). Memorii.

EDENTATE (< fr., lat.) s. f. pl. Mamifere cu aspect variat și dentiție diferențiată (la formele fosile) sau lipsite de dinți (forme actuale); filogenetic, constituie un grup omogen, fiind împărțite după modul de articulație a vertebrelor (ex.: *Megatherium* și *Glyptodon*, fosile din Pliocen și Cuaternar, tatúul și furnicarul actual) *(Edentata)*. Apar în Eocen.

EDENTAȚIE (< fr.) s. f. Lipsa unuia sau a mai multor dinți de pe arcadele dentare; adentație.

EDER, Hans (1883—1955, n. Brașov), pictor și grafician german din România. Viziune cu caracter expresionist în portrete („Cap de expresie", „Pictorul Fritz Kimm"). Peisaje, compoziții și naturi statice.

EDER, Iosif Carol (1760—1810, n. Brașov), istoric german din Transilvania. În comentariul la „Supplex Libellus Valachorum", a încercat să justifice inegalitatea politică a românilor transilvăneni, a negat continuitatea lor pe acest terit., nerecunoscând că aceștia constituiau, de fapt, majoritatea populației.

EDESSA, vechi oraș în Mesopotamia. Centru al creștinismului sirian. Școala persană nestoriană a funcționat aici până la închiderea ei, în 489. Reședință a mitropoliților creștini monofiziți până la începutul sec. 20. Cucerit de arabi (637) de la bizantini, s-a aflat în stăpânirea acestora până în 1098, când a fost cucerit de cruciații conduși de Baudouin (fratele lui Godefroy de Bouillon), care a întemeiat comitatul **E.** În 1144, ocupat de atabegul de Mosul; în 1637, a intrat în componența Imp. Otoman. Azi *Urfa* (Turcia).

EDESSA, oraș în N Greciei; 16,6 mii loc. (1981). Veche capitală a statului macedonean (până în sec. 5 î.Hr.). Aici a fost ucis regele Macedoniei, Filip II. Azi: *Edhessa*.

EDFU, așezare antică în Egiptul de Sus. Aici se află templul lui Horus din epoca ptolemeică (sec. 3—1 î.Hr.), deosebit de bine conservat (dezgropat în 1864). Azi *Idfu*.

EDICT (< fr., lat.) s. n. (În Antic. și în Ev. Med.) Act (decret) imperativ cu caracter normativ promulgat de un monarh, de o autoritate laică sau eclezіastică superioară (ex. **E.** de la Milano).

EDICUL (< fr., lat.) s. n. **1.** Mic edificiu (chioșc, pavilion) ridicat într-un loc public. **2.** Tabernacol într-un templu roman. ✦ Cabinet sau nișă în care se păstrează portretele morților, urnele funerare. **3.** Construcție ușoară în formă de chioșc, templu etc., protejând de intemperii o lucrare de artă și alcătuind un cadru pentru aceasta.

EDICULE (în traducere „Cele șapte turnuri"), închisoare celebră din Istanbul. Aici au fost întemnițați și domni români, între care Constantin Brâncoveanu cu cei patru fii și sfetnicul său, Ianache.

EDIFICA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A zidi, a construi, a clădi (construcții monumentale). **2.** Tranz. și refl. Fig. A (se) lămuri.

EDIFICATOR, -OARE (< *edifica*) adj. Care lămurește, care exemplifică în mod convingător.

EDIFICIU (< fr., lat.) s. n. Clădire (publică) de proporții mari.

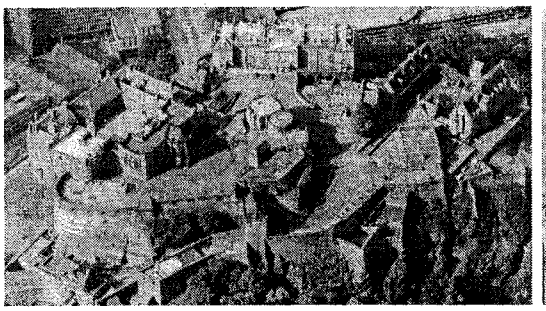

Castelul ducilor de Edinburgh

Edinburgh

Palatul Holyrood

EDIL (< fr., lat.) s. m. **1.** (În Antic. romană) Magistrat însărcinat cu administrația construcțiilor și instalațiilor publice; se mai ocupa de aprovizionare, de organizarea jocurilor etc. **2.** Consilier municipal care se ocupă cu problemele edilității.

EDILITAR, -Ă (< fr.) adj. Privitor la administrația sau la lucrările de interes public ale unei așezări umane.

EDILITATE (< fr., lat.) s. f. Ansamblul lucrărilor de interes public, destinate să asigure mediul salubru și confortul într-un centru populat.

EDINBURGH [ędinbərə], oraș în NE Marii Britanii (Scoția), port la estuarul Firth of Forth; 630 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Important centru financiar și cultural. Șantiere navale. Siderurgie; ind. textilă, chimică, a sticlei, de prelucr. a lemnului, a celulozei și hârtiei și alim. Universitate (1583), institute de cercetări, muzee, biblioteci. Castelul ducilor de E. (sec. 11). Catedrala gotică Saint Giles (sec. 12, reconstruită între 1387 și 1500), mănăstirea și palatul Holyrood (sec. 13, reședință regală). Galeria națională a Scoției (pictură modernă), Muzeul național al Scoției. Grădină botanică regală. Festivaluri de film, teatru și muzică. Reședință regală în sec. 11. Capitală a Scoției și sediu al Parlamentului din 1437. Începând din 1707, după unirea Scoției cu Anglia, și-a pierdut importanța politică.

EDIP (OEDIPUS, OIDIPUS) (în mitologia greacă), erou din ciclul legendelor tebane. Abandonat în munți îndată după naștere de către tatăl său, Laios, regele Tebei, căruia un oracol îi prezisese că va pieri de mâna propriului său fiu. **E.**, care nu-și cunoștea părinții, și-a ucis mai târziu tatăl și s-a căsătorit cu mama sa, Iocasta. Aflând adevărul, **E.** și-a scos ochii. V. *Sfinxul.* ✧ (PSIH.) *Complexul lui E.* = complex psihologic evidențiat de S. Freud pentru a descrie ura geloasă a fiului față de tată și dorința sexuală față de mamă, în perioada structurării psihismului infantil.

EDIRNE, oraș în Turcia europeană, la NV de Istanbul, situat la confl. râurilor Tunja cu Marița; 102,3 mii loc. (1990). Reparații de utilaj feroviar. Ind. textilă (bumbac, covoare), a lemnului, piel. și alim. (ulei, brânzeturi). Centru comercial. Moscheea Selimiye (sec. 16). Vechiul nume: *Adrianopol.*

EDISON [ędəsn], **Thomas Alva** (1847—1931), inventator american. Autor al unui sistem telegrafic multiplu de transmisie simultană a mesajelor (1876—1877). A inventat microfonul telefonic cu praf de cărbune (1877), fonograful (patentat în 1878), lampa electrică cu incandescență, cu filament de cărbune (1879), dulia și soclul cu filet *(soclul E.),* diverse aparate pentru iluminatul electric: un contor electric, siguranțe fuzibile, întreruptorul rotativ. În 1882 a condus lucrările primei centrale electrice (New York) și a construit un dinam. A descoperit (1883) emisia termoionică *(efect E.),* care stă la baza electronicii moderne. A mai inventat: o mașină de fabricat ciment Portland (1903), acumulatorul alcalin fier-nichel (1914) și diverse echipamente pentru tehnica de cinema.

Thomas Alva Edison

Edip și Sfinxul

EDITA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A efectua operațiile legate de pregătirea pentru tipar, de imprimarea și de difuzarea unei cărți sau a unei publicații. **2.** A stabili, pe baza unei cercetări amănunțite, un text, în vederea publicării lui (cu note critice, adnotări etc.).

EDITARE (< *edita*) s. f. Acțiunea de a edita. ✦ (INFORM.) Activitate de pregătire, corectare, completare sau modificare textuală a unui program sau a unor date, în vederea prelucrării lor cu calculatorul.

EDITOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. **1.** Persoană (fizică sau juridică) care se ocupă cu editarea cărților, a revistelor etc. **2.** (INFORM.) *E. de legături* = program de sistem utilizat pentru legarea mai multor module-obiect, provenite din una sau mai multe translatări. *E. de program* = program care realizează, pe baza unor comenzi, editarea unui program-sursă. *E. de texte* = program care poate realiza formarea sau modificarea oricărui text, inclusiv textul programelor-sursă.

EDITORIAL, -Ă (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Privitor la editură sau la editare. **2.** S. n., adj. (Articol de ziar, de revistă

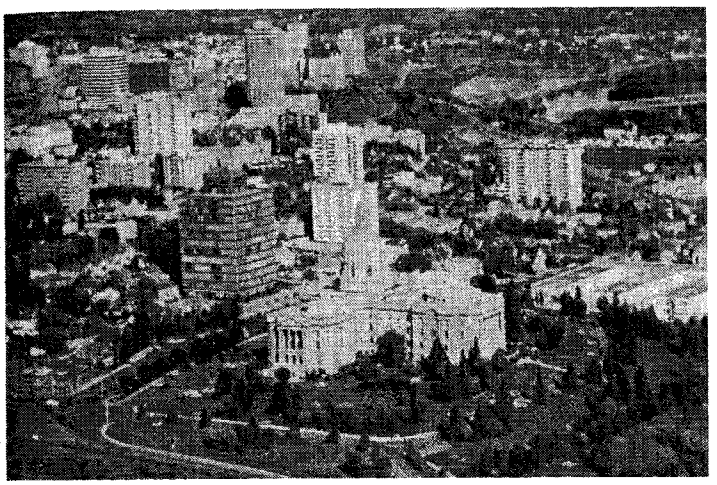

Edmonton. Vedere generală

etc., de obicei nesemnat) care exprimă punctul de vedere al conducerii redacției într-o problemă la ordinea zilei.

EDITURĂ (< *editor*) s. f. Instituție cu personalitate juridică specializată în valorificarea dreptului de autor, care publică și difuzează operele de creație intelectuală. Încă din Antichitate s-au multiplicat manuscrise prin copiere, orice persoană interesată în achiziționarea unui manuscris putând să-l recopieze. În perioada Evului Mediu, în Europa, ateliere de copiat au existat aproape numai în mănăstiri, Biserica fiind principalul editor de carte. O activitate de editare susținută a început însă, practic, o dată cu apariția tiparului în Europa. În sec. 16—17, au început să se afirme case editoriale ca Elzevir (Leiden), Plantin (Anvers), Estienne (Paris) ș.a., după care s-au înființat edituri la Leipzig, Viena, Florența, Zürich, Londra, Edinburgh (în Europa), Boston, Philadelphia, New York (S.U.A.). Printre cele mai vechi și importante edituri din România au fost „Socec" (1852), „Casa Școalelor" (1896), „Minerva" (1898), „Datina Românească" (1908), înființată de N. Iorga, „Cartea Românească" (1919), „Cultura națională" (1921), continuată de „Fundația Regală pentru literatură și artă" (1933), condusă de Al. Rosetti ș.a. În prezent, în România există c. 3 000 de edituri și case editoriale (Editura Academiei, Editura Albatros, Cartea Românească, Editura Ion Creangă, Editura Dacia, Editura Didactică și Pedagogică, Editura Eminescu, Editura Enciclopedică, Editura Kriterion, Editura Litera, Editura Meridiane, Editura Minerva, Editura Științifică, Editura Tehnică; Editura All, Editura Fundației Culturale Române, Editura Humanitas, Institutul European, Editura Nemira, Editura RAO, Editura Teora, Editura Univers Enciclopedic ș.a.).

Eduard (Prințul Negru)
(detaliu după o statuie)

EDIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Totalitatea exemplarelor unei tipărituri (carte, ziar etc.) dintr-unul sau din mai multe tiraje, pentru care s-a folosit același zaț tipografic. ◇ *E. critică* = ediție a unei lucrări științifice sau literare însoțite de aparat *critic*. *E. specială* = tiraj suplimentar al unui ziar publicat în afara periodicității obișnuite, cu prilejul unui eveniment important, al unei sărbători etc.; (la radio sau televiziune) emisiune specială consacrată unui eveniment sau unei probleme de mare actualitate. **2.** Competiție sportivă tradițională care are loc periodic (ex. campionatul național de fotbal, ediția a 57-a, din anul 1974/1975).

EDLUND [ędlənd], **Milton Carl** (n. 1924), fizician american. Prof. la Univ. din Michigan. Contribuții la teoria reactoarelor nucleare. A condus lucrările de proiectare și construcție a centralei nucleare de la Indiana Point și ale reactoarelor cargoului nuclear „Savannah" (1962).

EDMONTON [ędmənton], oraș în Canada, pe râul North Saskatchewan, centru ad-tiv al prov. Alberta; 840 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru comercial și ind. (rafinării de petrol, uzine chim., morărit, întreprinderi de prelucr. a cărnii). Întemeiat ca factorie în 1785. Universitate.

EDO v. **Tokio.**

EDO, stat în SV Nigeriei, în câmpia litorală, la V de delta fl. Niger; 35,5 mii km² (împreună cu statul Delta); 2,2 mil. loc. (1991). Cap.: *Benin City*. Expl. de petrol.

EDROIU, Nicolae (n. 1939, sat Olteni, jud. Covasna), istoric român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții privind istoria medievală și științele auxiliare ale istoriei: „Răsunetul european al Răscoalei lui Horea (1784—1785)", „Ioachim Crăciun și bibliologia românească".

EDUARD (EDWARD) [ędуəd], numele a opt regi ai Angliei, dintre care primii trei au făcut parte din dinastia Plantagenet. Mai importanți: **1. E. I** (1272—1307). A întărit puterea centrală și a intervenit în conflictele pentru tron din Scoția. **2. E. II** (1307—1327). Domnia lui a fost tulburată de revoltele baronilor. A fost silit de Parlament să abdice în favoarea fiului său, **E. III. 3. E. III** (1327—1377). În timpul domniei sale a început *Războiul de 100 de Ani* (1337—1453) împotriva Franței; a urmărit subordonarea Bisericii (Statutul *praemunire*, 1353) și a emis, după epidemia de ciumă neagră (1348—1349), decrete privind prețurile și plata muncii. Pe vremea lui începe să se folosească limba engleză în tribunale și școli. **4. E. IV** (1461—1470, 1471—1483), întemeietorul dinastiei York.

EDUARD (EDWARD) („Prințul Negru") (1330—1376), prinț de Wales. Duce de Aquitania (1362). Fiul regelui Eduard III. A câștigat bătălia de la Poitiers (1356); a luptat în Castilia și a repurtat victoria de la Nâjera (1367).

EDUCA (< fr., lat.) vb. I tranz. A forma pe cineva prin educație.

EDUCABILITATE (< fr. *îi*) s. f. Capacitatea generală de care dispun indivizii umani încă de la naștere, într-un grad mai mare sau mai redus, de a se modela, de a asimila experiența socială.

EDUCATIV, -Ă (< fr.) adj. Care aparține educației, privitor la educație; care contribuie la educația cuiva.

EDUCATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care educă; mentor, preceptor. **2.** S. f. Persoană care se ocupă de educarea copiilor preșcolari.

EDUCAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Fenomen social fundamental de transmitere a experienței de viață a generațiilor adulte și a culturii către generațiile de copii și tineri, în scopul pregătirii pentru viață, pentru integrarea lor în societate. Se realizează în familie, dar mai ales în cadru instituționalizat (școală, biserică, armată, asociații profesionale, sportive etc.). Procesul urmărește formarea personalității umane și se realizează la niveluri și zone diferite, în funcție de obiectivele vizate: **e.** morală, **e.** estetică, **e.** profesională, **e.** sexuală, **e.** fizică, **e.** sanitară etc. Factori importanți în procesul educației sunt literatura, arta, massmedia, opinia publică ș.a. **2.** Cunoașterea bunelor maniere și comportarea în societate conform acestora. **3.** *E. fizică* = ansamblu de exerciții corporale, practicate în școli și universități, destinat întreținerii calităților fizice ale organismului; constituie obiect de învățământ. **4.** *E sanitară* = metodologie de instruire a populației în vederea însușirii unor noțiuni medicale, necesare pentru întreținerea propriei sănătăți și a persoanelor cu care conviețuiesc.

EDUCAȚIONAL (< engl., fr.) adj. Educativ. ✧ *Tarif vamal e.* = taxă vamală care urmărește protejarea unei ramuri industriale noi, până în momentul în care nivelul ei de dezvoltare oferă posibilitatea unei competitivități reale cu mărfuri similare importate.

EDULCORANȚI (< fr.) s. m. pl. Substanțe naturale (zaharoză, glicină) sau sintetice (zaharină, ciclamați) cu grad de îndulcire foarte mare, utilizate în ind. alimentară, farmacie etc.

EDWARD [ęduəd] **(EDUARD),** lac tectonic în E Africii, în bazinul Nilului, la granița dintre Zair și Uganda, situat în Marele Graben Est-African, la 913 m alt.; 2,15 mii km². Ad. max.: 111 m. Legat de lacul Mobutu Sésé Séko prin râul Semliki. Pescuit. Parc național. Descoperit în 1889 de *H.M. Stanley*. S-a mai numit și *Albert Edward Nyanza* și *Idi Amin Dada*.

EDWARDS [ęduədz], **Blake** (n. 1922), cineast american. A realizat numeroase comedii, cel mai important fiind ciclul „Pantera roz" cu D. Niven și P. Sellers. Alte filme: „Mic dejun la Tiffany", „Darling Lili".

EDWARDS [ęduədz], **Jonathan** (1703—1758), teolog și filozof american. Pastor congregaționist, misionar. Lucrările lui, inspirate de doctrina calvină despre suveranitatea absolută a lui Dumnezeu, stau la baza renașterii cunoscute sub numele de „Marea reînviere" („Scopul pentru care Dumnezeu a creat lumea", „Doctrina creștină despre păcatul originar", „Natura virtuții adevărate").

EEKHOUD [ecǫut], **Georges** (1854—1927), scriitor belgian de expresie franceză. A descris cu realism viața din provincia natală Campine („Chermeze", „Noi chermeze", „Kees Doorik").

EFATE (VATÉ), ins. în SV Oc. Pacific, în Arh. Noile Hebride (Vanuatu); 923 km²; lungime max.: 43 km; lățime max.: 23 km; 31 mii loc. (1989). Oraș pr.: *Vila*. Relief muntos vulcanic. Expl. de mangan. Ind. lemnului. Cafea, cacao, copra. Creșterea animalelor.

EFEB (< fr., lat., gr.) s. m. (În Grecia antică) Tânăr între 18 și 20 de ani care își făcea educația într-o efebie. ✦ Adolescent; *p. ext.* tânăr de o deosebită frumusețe.

EFEBIE (< fr., lat., gr.) s. f. (În Grecia antică) Școală în care se făcea educația militară și cetățenească a tineretului.

EFEBOLOGIE ({s} gr. *ephebos* „adolescent" + *logos* „știință") s. f. Studiul evoluției structurale și funcționale ale pubertății la băieți.

EFECT (< germ., lat., după fr.) s. n. **1.** (FILOZ.) Ceea ce este produs de un agent sau de o cauză; ceea ce este considerat ca rezultat al unei acțiuni sau al unei intenții; urmare, consecință. **2.** Impresie produsă asupra organelor de simț; *p. ext.* impresie produsă de cineva asupra cuiva. ✧ Expr. *A-și face efectul* = a da rezultatul scontat. ✧ Loc. *De efect* = care impresionează puternic, care atrage atenția. **3.** (GEOGR.) *E. de seră* = proces de încălzire a aerului și a solului datorită reflectării pe stratul de dioxid de carbon (situat la plafonul serelor) a radiațiilor infraroșii emise de la sol în urma încălzirii sale de la Soare. Este specific serelor, dar și unor aglomerări urbane și tinde să devină global la nivelul atmosferei, din cauza cantității mari de dioxid de carbon eliminat în aer. **4.** (GENET.) *E. cis-trans* = fenomen care rezultă din posibilitatea ca două gene (ce nu se referă la aceleași locus) să se găsească pe același cromozom al unei perechi de omologi *(cis)* sau pe cromozomi diferiți *(trans)*. **5.** (FIZ.) *E. corona* v. *corona*. *E. Doppler-Fizeau* = modificare a frecvenței undelor (sonore sau luminoase) recepționate de un observator în raport cu frecvența cu care undele sunt emise de sursă, datorită faptului că observatorul și sursa se deplasează unul față de celălalt. *E. Procopiu* v. *Procopiu*. *E. tunel* v. *tunel*. ✧ *Efecte speciale* = totalitatea mijloacelor tehnice utilizate în producerea filmelor, cu scopul creării iluziei sau simulării unor fenomene; pot fi mecanice, optice, electronice, pe computer. ✦ (TEHN.) *Efectul Coandă* = modificare (deflectare) cu un unghi de până la 180° a direcției unui jet fluid, practic bidimensional, tangent în secțiunea de ieșire la o suprafață solidă convexă, tinzând să urmeze curbura acestei suprafețe. Descoperit de H. Coandă în 1910 și brevetat în 1934, are aplicații în: sustentația și propulsia vehiculelor aeriene, construcția dispozitivelor pneumatice, medicină. **6.** Impresie produsă de cineva sau de ceva asupra unei persoane. **7.** (Concr.; la pl.) Bunuri mobile. ✦ Spec. (La pl.) Îmbrăcăminte militară; echipament **(1).** **8.** (FIN.; la pl.) Hârtii de valoare. ✧ *Efecte de comerț* = denumire generică atribuită titlurilor de credit negociabile (cambii, bilete la ordin, cecuri etc.) care atestă existența unei creanțe de o valoare determinată, plătibilă imediat sau la un termen scurt. *Efecte publice* = titluri de creanță emise de stat sau de instituții de drept public. **9.** (EC.) *E. util* = rezultatul efortului depus la nivel micro- și macroeconomic, exprimat în formă valorică, materială și socială.

EFECTIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Real, adevărat. ✧ *Valoare e.* = rădăcina pătrată din media aritmetică a pătratelor valorilor instantanee luate de o mărime periodică într-un interval de timp egal cu o perioadă (ex. valoarea efectivă a intensității curentului electric alternativ); valoare eficace. (EC.) *Câștig e.* = câștigul realizat de un investitor prin revinderea unei valori cumpărate anterior. *Câștig anual e.* = venitul obținut dintr-o investiție într-o perioadă de un an exprimat în raport cu rata dobânzii. *Cerere e.* = **a)** cantitate de bunuri și servicii solicitate pe piață la prețuri normale; **b)** diferență apărută la un moment dat între cererea de bunuri și servicii a clienților care au posibilități, dar nu și dorința de cumpărare, și a celor aflați în situație inversă. *Datorie e.* = datoria totală a unei firme. **2.** S. n. Numărul de persoane care fac parte dintr-o colectivitate, în special din compunerea unei unități sau a unei formații militare. **3.** S. n. Numărul de specii de animale și de plante pe un anumit teritoriu.

EFECTUA (< fr., lat., m.) vb. I tranz. A face, a înfăptui; a executa **(1),** a îndeplini.

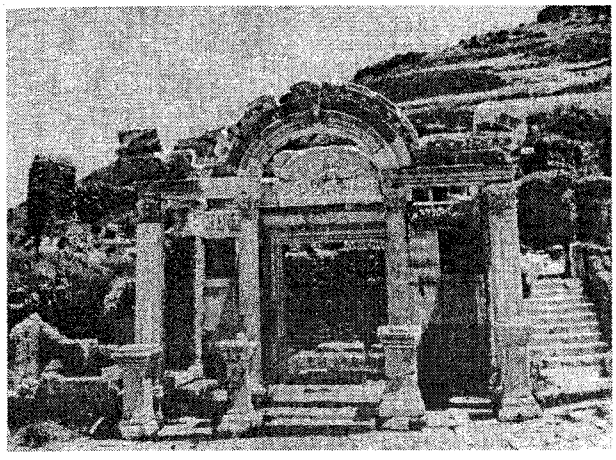

Efes. Templul lui Adrian

EFEDRINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ephedra* arbust asemănător cu „coada-calului") s. f. Alcaloid extras din planta *Ephedra distachya,* folosit ca antiasmatic, antihipotensiv și, local, ca decongestiv în rinite; antagonic hipnoticelor.

EFEMER, -Ă (< fr.; {s} gr. *ephemeros* „care durează o zi") adj., s. f. **1.** Adj. De foarte scurtă durată; trecător, vremelnic. **2.** S. f. (La pl.) Ordin de insecte (ex. rusalia) cu corpul subțire și moale, terminat cu trei filamente lungi, care trăiesc ca adult câteva zile sau câteva ore, iar ca larvă (acvatică) 2—3 ani *(Ephemerida);* efemerid**ă (1). 3.** S. f. (La pl.) Plante anuale erbacee caracteristice zonelor de stepă, semideșerturilor, cu ciclu de vegetație scurt (două săptămâni — șase luni).

EFEMERIDĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (ENTOM.) Efemeră **(2). 2.** (La pl.) Note (de ziar sau de calendar) care arată evenimentele petrecute la aceeași dată în ani diferiți. ✦ Știri cotidiene de importanță minoră. **3.** (ASTR.) (La pl.) Tabele care anticipează fenomenele cerești ce se vor desfășura în anul următor, ca de ex.: pozițiile zilnice ale Soarelui, planetelor, evoluția cometelor etc.

Efemeră (2)

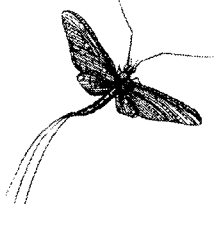

EFEMINAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Cu aspect sau caracter feminin, delicat **(1)**; *p. ext.* molatic, moleșit.

EFENDI (< tc.) s. m. invar. (Înv.) Titlu onorific dat în Turcia funcționarilor, învățaților etc.

EFERVESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre reacții în lichide) Care se produce cu efervescență. ✦ Fig. Agitat, viu; clocotitor.

EFERVESCENȚĂ (< fr.) s. f. Degajare activă și zgomotoasă a unui gaz în masa unui lichid, în urma unei reacții fizice sau chimice. ✦ Fig. Agitație, frământare, fierbere.

EFES (EPHESOS), vechi oraș pe coasta Asiei Mici, la S de Izmir, azi în ruină. Întemeiat în sec. 11 î.Hr. de coloniștii greci (ionieni), **E.** a devenit unul dintre cele mai dezvoltate centre comerciale și religioase. Aflat, rând pe rând, sub diferite ocupații străine (a Lidiei, Persiei ahemenide, Macedoniei, Seleucizilor ș.a.), **E.** a fost cucerit de romani (133), devenind, de la sfârșitul sec. 1, capitala provinciei romane Asia. Jefuit de goți (263), orașul a fost afectat de devastatoarele cutremure de pământ din anii 358 și 365. În sec. 7, **E.** a decăzut. Templul Artemisei, construit în sec. 6 î.Hr., una dintre cele șapte minuni ale lumii, a fost incendiat, în 356 î.Hr., de un locuitor din **E.** Herostrat, din dorința de a deveni celebru. Vestigii importante din epoca elenistică și romană (agora, forum, teatru, biblioteca lui Celsus). Ruine de biserici bizantine. La **E.** au avut loc trei sinoade bisericești: cel din anul 190, convocat de Policrat pentru a fixa data sărbătorii Sf. Paști; cel din 431, sub împăratul Theodosiu II, care a condamnat *nestorianismul* și a stabilit dogma întrupării lui Iisus Hristos; „sinodul tâlhăresc" din 449 care a susținut *monofizitismul,* condamnat apoi de sinodul de la *Calcedon.*

EFETONIȚĂ s. f. Efedrină sintetică, cu aceleași utilizări ca și cea naturală.

EFIALTE (EPHIALTES) (c. 500—461 î.Hr.), om politic atenian. Conducător al partidei democratice. A efectuat reforma prin care Areopagului i-au fost retrase atribuțiile politice și juridice, slăbind astfel puterea aristocrației. Asasinat de aristocrați.

EFIALTE (EPHIALTES) (sec. 5 î.Hr.), trădător grec care i-a condus pe perși, în timpul luptei de la Termopile (480 î.Hr.), în spatele pozițiilor apărate de lacedemonienii lui Leonida, regele Spartei, contribuind la infrângerea acestuia.

EFICACE (< fr., lat.) adj. invar. Care produce efectul scontat, care dă un rezultat pozitiv; eficient. ✧ *Valoare e.* = valoare *efectivă.*

EFICACITATE (< fr., lat.) s. f. Calitatea de a produce efectul (pozitiv) așteptat; eficiență. ✧ *E. luminoasă* = raportul dintre fluxul luminos total emis de o sursă de lumină și puterea consumată.

EFICIENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Eficace.

EFICIENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Eficacitate. ✧ *E. economică* = raportul dintre ansamblul efectelor utile (rezultatelor) ce se obțin de pe urma unei activități economice și totalul eforturilor economice (cheltuielilor) pe care le implică acea activitate.

EFIGIE (< fr., lat.) s. f. Imaginea, portretul unei persoane pictat, desenat, incizat etc. ✦ Reprezentare în relief pe o monedă, pe o medalie etc. a figurii unui personaj important.

EFILARE (după fr.) s. f. Subțiere a zăcămintelor stratiforme sau filoniene, până la dispariția completă. În funcție de cauzele care produc fenomenul, se disting: **e.** tectonică, **e.** stratigrafică, **e.** litologică.

EFLORESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (BOT.) Care înflorește, care se află în

Efigie monetară cu portretul lui Ioan Vodă cel Viteaz

Eforie Nord. Hotelurile Delfinul, Meduza și Steaua de Mare

eflorescență. ✦ Fig. Bogat în aspecte sau detalii. **2.** (CHIM.) Care prezintă eflorescență.

EFLORESCȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Începutul înfloririi unei plante. **2.** Prezența unui praf albicios pe anumite fructe sau frunze, rezultând din secreția unor materii rășinoase sau gome, care se usucă la suprafața organului respectiv. **3.** (CHIM.) Proprietate a unor săruri cristaline de a pierde o parte din apa de cristalizare pe care o conțin, în condițiile păstrării într-o atmosferă uscată, transformându-se la suprafață în pulbere, în urma modificării rețelei cristaline. ✦ Formă de agregare a mineralelor, care apare ca o depunere pulverulentă sau în crustă pe suprafața rocilor sau a solului și care ia naștere prin cristalizarea unor săruri din soluții într-un mediu arid (ex. eflorescență de sare gemă). Se datorează migrației capilare ascendente a sărurilor solubile în umiditatea rocilor și a solurilor sau a sărurilor care se găsesc în apele freatice saline, sub influența unei evaporări excesive într-o atmosferă uscată. **4.** Pată sau depozit cristalin de săruri alcaline ori alcalino-pământoase, care apare pe suprafața exterioară a construcțiilor de beton sau de zidărie.

EFLUVIU (< fr., lat.) s. n. **1.** Emanație a unor corpuri, perceptibilă cu ajutorul mirosului. **2.** Descărcare electrică autonomă, de slabă luminozitate, neînsoțită de zgomot sau căldură, între electrozii aflați la o tensiune foarte înaltă; v. și *corona, efect ~*. **3.** Defect, sub forma unor linii subțiri în evantai, care apare la developare pe o peliculă cinematografică datorită unei derulări prea rapide, în cursul căreia pelicula se încarcă electric și se produc descărcări între spirele vecine.

EFLUX (< fr.; {s} lat. *effluxio* „scurgere") s. n. Scurgere dintr-o masă de fluid statică sau în mișcare.

EFOR (< ngr.) s. n. **1.** Membru în consiliul de conducere al unei eforii; epitrop **(2). 2.** Nume dat în Sparta antică fiecăruia dintre cei cinci magistrați, aleși anual, cu largi și importante atribuții în politica internă și externă a statului.

EFORIE (< ngr.) s. f. (În trecut) Instituție administrativă de utilitate publică social-culturală (ex. Eforia Spitalelor Civile din București, 1864; Eforia Școalelor, pentru coordonarea învățământului în Țara Românească, 1833); consiliul de conducere al acestei instituții; epitropie **(2).**

EFORIE, oraș în jud. Constanța, situat pe fâșia litorală înaltă dintre L. Techirghiol și Marea Neagră; 9 295 loc. (1995). Renumit centru balneoclimateric și de odihnă format din două stațiuni *(Eforie Nord* și *Eforie Sud),* indicate pentru tratarea afecțiunilor reumatismale, neurologice periferice, respiratorii, ginecologice, rahitism, decalcifieri, anemii, a unor boli dermatologice etc. La *Eforie Nord* funcționează două baze de tratament (una legată de complexul hotelier Meduza, Delfinul, Steaua de Mare și alta de clinica Grand), iar la *Eforie Sud,* două sanatorii pentru copii (reumatologic și pentru debilitate și rahitism). În 1894, Eforia Spitalelor din București a construit primul sanatoriu care a constituit nucleul stațiunii de mai târziu. Până în 1933, când a fost declarat oraș, E. a aparținut de orașul Techirghiol. Înainte de 1950, *Eforie Sud* s-a numit *Carmen Sylva,* iar între 1950 și 1962, *Vasile Roaită.*

EFORT (< fr.) s. n. **1.** Solicitare și autosolicitare maximă a funcțiilor unui organism, pentru realizarea unor acțiuni deosebite; străduanie. **2.** Acțiune ponderо-motoare internă (forțele tăietoare, forțele axiale, momentele de încovoiere și momentele de răsucire), care se produce într-o secțiune a unei piese sau a unui mediu deformabil. ✧ *E. unitar* = **e. (2)** raportat la unitatea de arie a secțiunii pe care acționează; se măsoară în N/m^2; tensiune **(3).** *E. de război* = ansamblul activităților (operațiunile militare propriu-zise, cât și producția de materiale de război), care, din apropiere sau de la distanță, contribuie la susținerea și continuarea ostilităților.

EFRACȚIE (< fr.) s. f. (DR.) Spargere a zidurilor, forțare a încuietorilor, rupere a legăturilor sau violare a oricărui dispozitiv de închidere, ca mijloc pentru săvârșirea unei infracțiuni (ex. furt, violare de domiciliu prin **e.**).

EFRAIM 1. Al doilea fiu al lui Iosif, strămoșul eponim al uneia din cele 12 seminții ale lui Israel. **2.** Numele cetății în care s-au retras Iisus cu ucenicii lui (la NE de Ierusalim) după învierea lui Lazăr.

EFREM SIRUL (c. 306—c. 373), teolog și predicator creștin. Unul dintre Părinții Bisericii. A scris imnuri, rugăciuni, omilii și tratate de dogmatică îndreptate împotriva ereziilor.

E.F.T.A. v. **Asociația Europeană a Liberului Schimb.**

EFTIMIE (sec. 16), călugăr și cronicar român. Egumen la mănăstirea Căpriana. Ca istoriograf oficial al lui Alexandru Lăpușneanu, a scris în slavonă „Cronica Moldovei", care cuprinde evenimentele dintre anii 1541 și 1554.

EFTIMIE MURGU, com. în jud. Caraș-Severin; 1 967 loc. (1995). Expl. de azbest. Până în 1970 s-a numit *Rudăria.*

EFTIMIU 1. Victor E. (1889—1972, n. Boboștița, Albania), scriitor român. Acad. (1948). Piese de inspirație folclorică

Victor Eftimiu

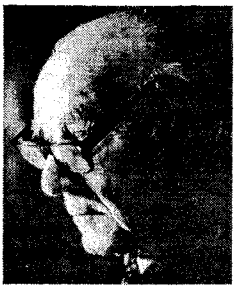

(„Înșir'te mărgărite" — prima încercare de sintetizare a lumii mitologice românești, „Pană Lesnea Rusalim", „Cocoșul negru"), istorică („Ringala"), mitologică („Prometeu"); comedii satirice („Dansul milioanelor") și provinciale („Omul care a văzut moartea"), poezii clasicizante, sonete („Odă limbei române"); proză memorialistică („Amintiri și polemici"), aforisme, literatură pentru copii („Păunașul codrilor"); traduceri. **2. Agepsina Macri E.** (1885—1961, n. Pitești), actriță română. Soția lui **E. (1)**. Interpretă a eroinelor din piesele lui V. Eftimiu, O'Neill („Din jale se-ntrupează Electra"), Ibsen („Nora"), Shakespeare („Hamlet", „Macbeth").

EFUZIOMĚTRU (< engl.; {s} lat. *effusio* „revărsare" + gr. *metron* „măsură") s. n. Dispozitiv pentru determinarea densității gazelor, bazat pe fenomenul efuziunii **(2)**.

EFUZIÚNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Manifestare, exteriorizare puternică a unor sentimente pozitive. **2.** Trecere a unui gaz printr-un perete poros. **3.** (GEOL.) Proces cu caracter neexploziv de emisiune a lavei printr-un aparat vulcanic; rezultă roci sau corpuri efuzive.

EFUZÍV, -Ă (< fr. {i}) adj. (GEOL.) Vulcanic **(1)**.

EFUZÓR (< *efuziune*) s. n. (AV.) Tub profilat longitudinal, utilizat pentru accelerarea scurgerii unui gaz.

EGAL, -Ă (< fr.) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** (Și adv., subst.) Care este la fel cu altul sau cu altceva într-o anumită privință; (despre cetățeni, națiuni etc.) care au aceleași drepturi și aceleași îndatoriri. ✧ Expr. *Fără egal* = neîntrecut, excepțional, unic. **2.** (Despre expresii matematice) Care are aceeași valoare cu o altă expresie sau cu un număr dat. ✦ (Despre figuri geometrice) Care coincide, prin suprapunere, cu o altă figură. **3.** Fig. (Despre oameni, obiecte, fenomene etc. comparate cu ele însele) Neschimbat, statornic; uniform, invariabil; monoton. ✧ Expr. (Adverbial) *A-i fi (cuiva) egal* = a-i conveni în aceeași măsură oricare dintre alternative; a-l lăsa indiferent. **II.** S. n. Numele semnului „=", care exprimă o egalitate.

EGALÁ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni egal; a face să fie sau a fi la fel cu altul.

EGALITÁR, -Ă (< fr.) adj. Care are ca scop egalitatea civilă, politică și socială.

EGALITARÍSM (< fr.) s. n. **1.** Credința că oamenii s-au născut egali în aptitudini și capacitate și că, prin urmare, sunt îndreptățiți să aibă acces în mod egal la privilegiile societății în care trăiesc. **2.** Doctrină susținând egalitatea absolută a oamenilor și suprimarea inegalităților sub toate aspectele (social, economic, politic etc.); reprezentată îndeosebi de P.J. Proudhon. **3.** Principiu internațional acceptat de Carta O.N.U., desemnând egalitatea tuturor statelor în fața legilor internaționale.

EGALITÁTE (< fr.) s. f. **1.** Stare a două sau a mai multor lucruri egale **(I)** între ele. **2.** (SOCIOL.) Similitudine de statuturi sociale, drepturi, responsabilități, șanse. **3.** (ETICĂ) Principiu moral în baza căruia oamenii, indiferent de țara și condiția lor, au același drept la respect. **4.** (MAT.) Relație între două sau mai multe cantități, elemente, termeni etc. egali; expresie a acestei relații, scrisă cu ajutorul semnului „=". ✦ Relație de interschimbabilitate a obiectelor. Posedă următoarele proprietăți: reflexivitate (fiecare obiect este egal cu el însuși), simetrie (dacă $a = b$, atunci $b = a$) și tranzitivitate (dacă $a = b$ și $b = c$, atunci $a = c$).

EGALIZÁ (< fr.) vb. I tranz. A face ca două sau mai multe lucruri, situații, mărimi etc. să fie egale între ele din anumite puncte de vedere.

EGALIZÁRE (< *egaliza*) s. f. **1.** Acțiunea de a egaliza și rezultatul ei. ✧ *Dividend de e.* = dividend achitat pentru acoperirea neregularităților create prin schimbarea datei de reglementare. **2.** Operație de nivelare a unui drum, a unei construcții etc. prin așternerea unui strat de material corespunzător (pământ, beton, asfalt etc.). **3.** Repartizarea uniformă a coloranților în materialele textile cu ajutorul egalizatorilor **(II 1)**. **4.** Operație de uniformizare a lățimii țesăturilor, executată la mașini de tipul ramelor de uscat.

EGALIZÁTOR, -OÁRE (**I** < fr., **II** după fr.) adj., s. n. **I.** Adj. Care produce sau determină egalizarea; care egalizează. **II.** S. n. **1.** Produs chimic care se adaugă în băile de vopsire pentru dispersarea, pătrunderea uniformă și fixarea colorantului. **2.** Amestec de solvenți organici și de plastifianți sau rășini, folosit la netezirea peliculelor de lacuri pe bază de nitroceluloză. **3.** Dispozitiv care reglează presiunea într-o conductă.

EGALIZÓR (după engl.) s. n. (TELEC.) Dispozitiv (cuadripol) ce se intercalează într-un lanț de transmisiune telefonică, radiofonică sau TV, pentru corectarea distorsiunilor de *atenuare* a semnalului.

EGEE, Marea ~, mare semiînchisă, formată prin prăbușire, în bazinul oriental al M. Mediterane, între Pen. Balcanică, Asia Mică și ins. Creta, care scaldă țărmurile Greciei și ale Turciei; 191 mii km². Ad. max.: 2 561 m. Salinitate: 37—38‰. Prin str. Dardanele comunică cu M. Marmara. Țărmuri foarte crestate. Golfuri pr.: Egina, Salonic. Arh. pr.: Ciclade, Sporadele de Nord și de Sud, Dodecanez. Ins. pr.: Rodos, Eubeea, Creta. Pescuit și navigație intensă. Porturi pr.: Salonic, Izmir, Pireu.

EGEEAN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la popoarele sau ținuturile din jurul Mării Egee. ✧ *Cultura e.* (cretano-minoică) = termen pentru desemnarea culturii Greciei antice din Epoca bronzului (c. 2 800—1 100 î.Hr.); are următoarele variante geografice: în ins. Creta – cultura minoică; în Grecia continentală – cultura elenă; în ins. din M. Egee – cultura cicladică.

EGER, oraș în N Ungariei, situat la poalele M-ților Bükk; 61,9 mii loc. (1990). Ind. constr. de mașini (echipament de transport și utilaje alim.), piel. și încălț., mobilă, prelucr. tutunului. Vechi centru viticol. Stațiune balneoclimaterică. Ruine ale unei cetăți din sec. 13—16. Monumente arhitectonice (sec. 12—18). Întemeiat în sec. 11.

EGERTON, Papirusul ~, document scris în limba greacă; cuprinde un text asemănător Evangheliilor canonice, datând dinainte de anul 150 d.Hr. Documentul, deteriorat, se află la British Museum.

EGEU, rege legendar al Aticii. Crezând că fiul său Tezeu a fost ucis de Minotaur, s-a aruncat în marea care-i poartă numele.

EGGE, Peter (1869—1959), scriitor norvegian. Romane prezentând conflictul dintre viață și artă („Inima") sau dintre viața personală a individului și munca sa („Jaegtvig și dumnezeul său"). Comedii populare („Jakob și Kristoffer").

EGGELING [egəliŋ], **Viking** (1880—1925), pictor, desenator și cineast suedez. Influențat inițial de cubism, participă la mișcarea dada. Filme abstracționiste în care alătură muzica artelor plastice („Simfonie în diagonală"). A participat la expozițiile românești de avangardă.

EGHILÉȚ (< fr.) s. m. Șnur împletit în trei, care împodobește anumite uniforme militare; (în unele cazuri) semn distinctiv purtat de ofițerii unor unități militare decorate.

EGÍDĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (În mitologia greacă) Scut al lui Zeus, mai târziu al

Egidă (1)

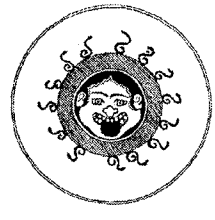

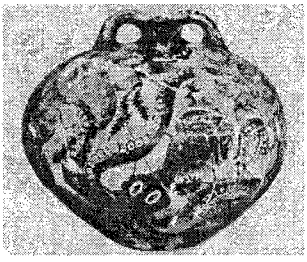

1

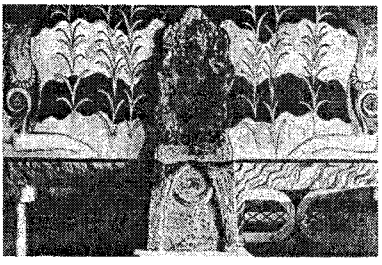

2

3

4

5

Artă egeeană

1. Vas din Gurnia (ins. Creta); **2.** Sala tronului din Palatul din Cnossos; **3.** Figurină reprezentând „Zeița cu șerpi" (Cnossos); **4.** Rhyton în formă de cap de taur (Cnossos); **5.** „Pariziana" — pictură murală (Cnossos); **6.** Mască funerară din aur (Micene); **7.** „Poarta Leilor" (Micene)

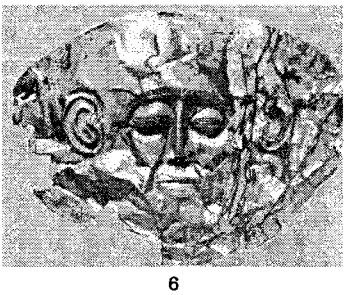

6

7

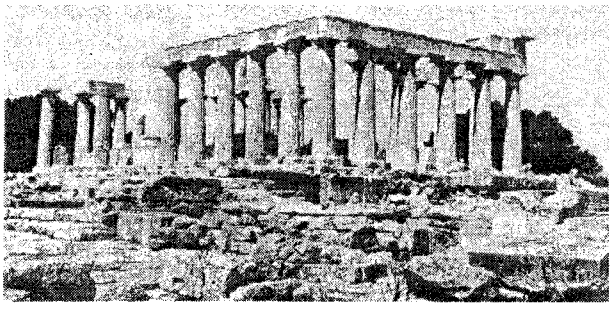

Egina (2) Templul Atenei Aphaia

Atenei și al lui Apolo, acoperit cu pielea caprei Amalteea, în centrul căruia era reprezentat capul tăiat al Gorgonei. A fost folosit ca motiv ornamental în arta greco-romană și, preluat ulterior, mai ales în neoclasicism. **2.** Ocrotire, protecție; îndrumare, îngrijire. ✧ Loc. *Sub egida* = sub auspiciile, sub protecția cuiva.

EGILL SKALLAGRIMSSON (c. 910—după 970), poet islandez. Unul dintre cei mai însemnați poeți scalzi, a scris numeroase poeme despre viața vikingilor („Ireparabila pierdere a fiilor").

EGINA (AÍYINA) 1. Golf al M. Egee, între Peloponeș (Argolida) și Atica; comunică, prin canalul Corint, cu G. Corint. **2.** Ins. grecească în golful cu același nume, în apropiere de Pireu; 86 km²; c. 10 mii loc. Cereale și măslini. Populată de dorieni, E. a devenit în sec. 6—5 î.Hr. unul dintre centrele comerciale înfloritoare ale Greciei antice; după cucerirea ei de către Atena (456 î.Hr.), a decăzut. Celebru templu al Atenei Aphaia (500—480 î.Hr.), ale cărui sculpturi, de pe cele două frontoane, marchează o etapă importantă în evoluția statuarei grecești.

EGIPT, Republica Arabă ~ (Jumhūrīyah Misr Al-'Arabīyah), stat în NE Africii, cuprinzând și Pen. Sinai din Asia; 997,7 mii km² (din care supr. locuită și cultivată 55,1 mii km²); 57,1 mil. loc. (1993). Limba oficială: araba. Religia: islamică (sunniți 92%), creștină (copți, protestanți). Cap. *Cairo.* Orașe pr.: Alexandria, Giseh (Al-Jīzah), Shubrā al-Khaymah, Al-Mahallah al-Kubrā, Tantā, Suez, Port Said. Este împărțit în patru regiuni și 26 guvernorate (din care patru urbane). Cea mai mare parte a terit. țării este un deșert (Deșertul Libiei, parte a *Saharei* și Deșertul Nubiei la E de Nil); Nilul care străbate țara de la S la N pe c. 1 500 km creează în apropierea sa o imensă oază, care concentrează 97% din populația țării. Climă mediteraneană în N (precipitații medii anuale între 100 și 400 mm) și tropical-deșertică în rest (Assuan, 16 mm/an precipitații). Expl. de petrol (43 mil. t, 1990), min. de fier (1,3 mil. t, 1989), magnezit, aur, fosfați (1,31 mil. t, 1989), sare (1,2 mil. t, 1989), caolin, marmură, gips (1,3 mil. t, 1989). Se cultivă bumbac (779 mii t, 1991), trestie de zahăr (11,1 mii. t, 1991), grâu (4,5 mil. t, 1991), orez (3,1 mii. t, 1991), porumb (5,3 mil. t, 1991), arahide; plantații de curmali (595 mii t, 1991, locul 1 pe glob), citrice (2,2 mil. t, 1991), bananieri. Se cresc bubaline (2,5

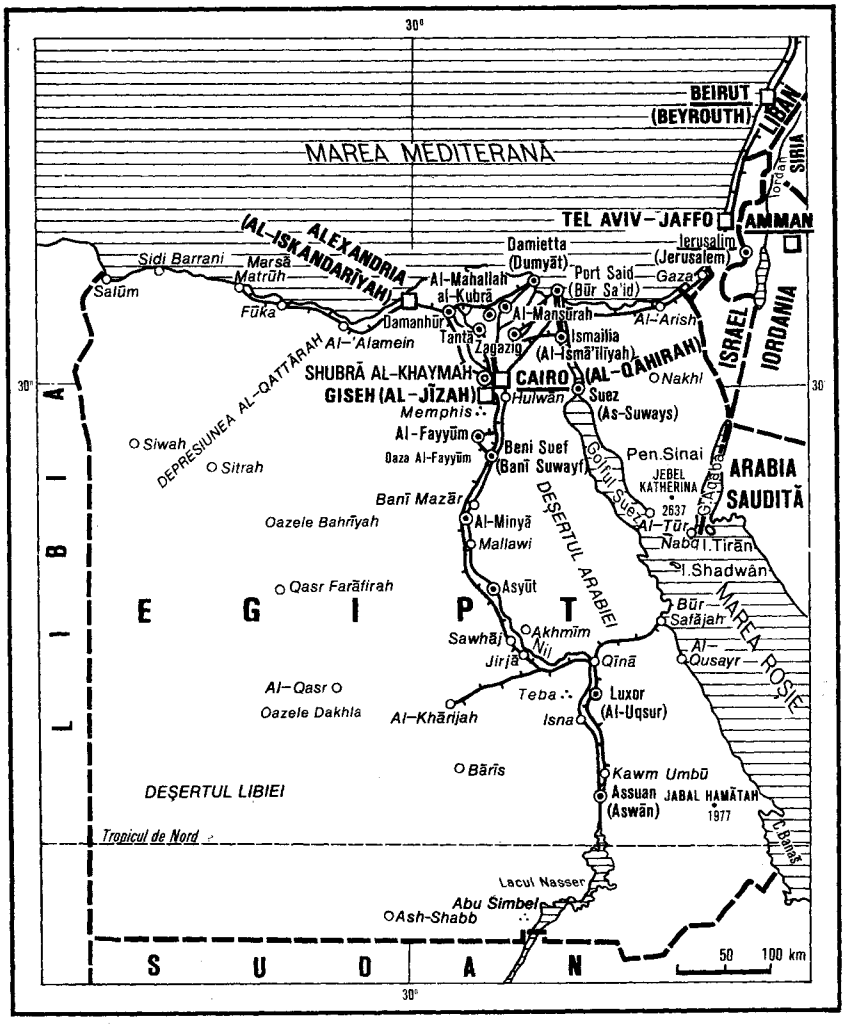

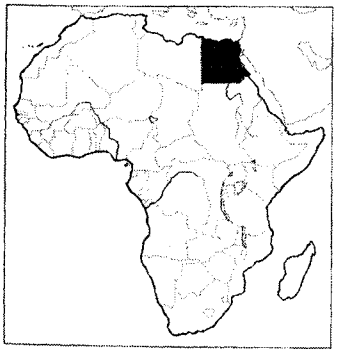

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni și guvernorate	Suprafața (km²)	Populația (1991)	Capitala
Egiptul de Jos			
Al-Buhayrah (Beheíra)	10 130	3 730 000	Damanhūr
Ad-Daqahlīyah (Dakahlia)	3 471	3 939 000	Al-Mansūrah
Damietta (Dumyāt)	589	836 000	Damietta (Dumyāt)
Al-Gharbīyah (Gharbia)	1 942	3 240 000	Tantā
Ismailia (Al-Ismā'īlīyah)	1 442	632 000	Ismailia (Al-Ismā'īlīyah)
Kafr ash-Shaykh (Esh-Sheikh)	3 437	2 054 000	Kafr ash-Shaykh (Esh-Sheikh)
Al-Minūfīyah (Menufia)	1 532	2 532 000	Shibīn al-Kawm (Shibin el Kom)
Al-Qalyūbīyah (Qalibya)	1 001	2 880 000	Banhā (Benha)

Regiuni și guvernorate	Suprafața (km²)	Populația (1991)	Capitala
Ash-Sharqīyah (Sharkia)	4 180	3 899 000	Zagazig (Az-Zaqāzīq)
Egiptul de Sus			
Assuan (Aswān)	679	925 000	Assuan (Aswān)
Asyūt	1 553	2 532 000	Asyūt
Banī Suwayf (Beni Suef)	1 322	1 656 000	Banī Suwayf (Beni Suef)
Al-Fayyūm	1 827	1 805 000	Al-Fayyūm
Al-Jīzah (Giseh)	85 153	4 182 000	Al-Jīzah (Giseh)
Al-Minyā (Menia)	2 262	3 003 000	Al-Minyā (Menia)
Qīnā (Qena)	1 851	2 598 000	Qīna (Qena)
Sawhāj (Suhag)	1 547	2 763 000	Sawhāj (Suhag)
Frontieră (Deșertică)			
Al-Bahr al-Ahmar (Marea Roșie)	203 685	112 000	Al-Ghurdaqah
Janūb Sīnā' (Sinai de Nord)	33 140	41 000	Aṭ-Tūr
Matrūh	212 112	193 000	Marsā Matrūh
Shamāl Sīna' (Sinai de Sud)	27 574	223 000	Al-'Arish
Al-Wādī al-Jadīd (Valea Nouă)	376 505	130 000	Al-Khārijah
Urban (orașe)			
Alexandria (Al-Iskandarīyah)	2 679	3 295 000	Alexandria (Al-Iskandarīyah)
Cairo (Al-Qāhirah)	214	6 663 000	Cairo (Al-Qāhirah)
Port Said (Būr Sa'īd)	72	449 000	Port Said (Būr Sa'īd)
Suez (As-Suways)	17 840	376 000	Suez (As-Suways)

mil. capete, 1991), bovine (3,5 mil. capete, 1991), caprine și ovine. Pescuit: 313 mii t (1991). E. are o ind. variată: energie electrică (37 md. kWh, 1989), textile (577,2 mil. m țesături de bumbac, 1987), produse alim. (zahăr 977 mii t, 1989, alcool, țigarete, conserve de fructe ș.a.), ciment (9,9 mil. t, 1989), prelucr. petrolului, chim., siderurgică și constr. de mașini (vagoane, tractoare, autovehicule, frigidere, produse electrotehnice și electronice ș.a.). C.f. (1990): 8,8 mii km. Căi rutiere (1989): 45,5 mii km. Flota comercială: 1,8 mil. t.d.w. (1991). Turism dezvoltat (2,6 mil. vizitatori, 1990). Canalul Suez (161 km), închis între 1967 și 1975, constituie o importantă sursă de venituri (peste 1 miliard dolari anual). Moneda: 1 liră egipteană = 100 piaștri. Export (1990): petrol și produse petroliere, textile și conf., bumbac, aluminiu, citrice ș.a. Import (1990): mașini și utilaje, produse alim., produse chimice, produse siderurgice, material lemnos ș.a. —*Istoric.* În Antic., pe terit. E. a existat un puternic stat centralizat (v. *Egiptul antic*). Prov. a Imp. Bizantin (395—642), E. a fost condus de reprezentantul împăratului, prefectul de E. și de episcopul de Alexandria; în acest răstimp se dezvoltă arta și literatura coptă. În 639—642 arabii au cucerit E., care inițial a păstrat Biserica și administrația bizantine; islamizarea a progresat rapid, însă arabizarea lingvistică a fost mai lentă. În condițiile slăbirii puterii politice a Abbasizilor, începând din 868, E. a cunoscut o scurtă perioadă de independență, fiind condus de diferite dinastii (Tulunizi, Fatimizi, Aiubizi). La mijlocul sec. 13, puterea în stat a fost luată de *mameluci*. În 1517, E. a fost cucerit de turci, conduși de sultanul Selim I, și inclus în Imp. Otoman. În timpul campaniei napoleoneene (1798—1801), cucerit de francezi, care, în 1801, au fost obligați de armata anglo-turcă să capituleze și să se retragă din E., restaurându-se, formal, autoritatea sultanului otoman. Guvernatorul E., Mehmet Ali (1805—1848), a înfăptuit o serie de reforme social-economice, iar pe plan extern a luptat pentru obținerea independenței, purtând două războaie (1832—1833, 1839—1841) împotriva turcilor. În 1882 Marea Britanie a ocupat E., în 1914 și-a instituit protectoratul, iar în 1922 i-a acordat, în mod formal, independența de stat (ca monarhie constituțională). În 1936 a fost semnat tratatul anglo-egiptean, prin care Marea Britanie avea dreptul de a menține trupe și de a construi baze militare pe terit. egiptean. În 1948—1949, E. participă la războiul statelor arabe împotriva Israelului. După lovitura de stat a „ofițerilor liberi" din 23 iul. 1952, regele Faruk a fost detronat, iar în 1953 E. s-a proclamat republică, G.A. Nasser îndeplinind funcția de șef al statului (1954—1970). Canalul Suez a fost naționalizat (iul. 1956), măsură ce a declanșat un conflict cu Marea Britanie, Franța și Israel (oct.—nov. 1956), după care trupele engleze se retrag din E. În 1958, E. s-a unit cu Siria, constituindu-se Republica Arabă Unită (în 1961 Siria s-a retras din noul stat). În urma conflictului armat arabo-israelian din iun. 1967, trupele israeliene au ocupat Pen. Sinai și fâșia Gaza; navigația pe Canalul Suez a fost întreruptă. Rezoluția Consiliului de Securitate al O.N.U., din nov. 1967, prevede retragerea trupelor israeliene din terit. ocupate, încheierea stării de război și afirmarea dreptului tuturor națiunilor din zonă la existență în cadrul unor granițe sigure și recunoscute. În 1971, E. adoptă actuala denumire. Un nou război arabo-israelian se desfășoară în oct. 1973. În dec. 1973 se deschide, la Geneva, sub egida O.N.U., Conferința de Pace în Orientul Apropiat. În ian. 1974, E. semnează cu Israelul acorduri privind încetarea ostilităților și dezangajarea forțelor militare. Ulterior, prin acordul încheiat cu Israelul în 1975, E. își restabilește suveranitatea asupra unei părți a Pen. Sinai, inclusiv malul răsăritean al Canalului Suez (1975—1976), pe care îl redă circulației (iun. 1975). În 1977, președintele Anwar Sadat (1970—1981) vizitează Ierusalimul, expunând în parlamentul israelian principiile unui plan de pace. În urma acordului de la Camp David (1978), în 1979 este semnat, la Washington, tratatul de pace între E. și Israel, care prevede, între altele, retragerea trupelor israeliene din Pen. Sinai (acțiune încheiată în 1982), precum și negocieri în problema autonomiei populației palestiniene din *Gaza* și *Cisiordania*. În 1981, președintele A. Sadat a fost asasinat de extremiști musulmani, puterea fiind preluată, în urma unui referendum, de Muhammad Hosni Mubarak (reales în 1987 și 1993). În ultimii ani țara este confruntată cu un val de atentate ale fundamentaliștilor islamici. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Adunarea Poporului, iar cea executivă de președinte și de Consiliul de Miniștri.

EGIPTEAN, -Ă (< n. pr. Egipt) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Vechii locuitori ai văii și Deltei Nilului, care au creat în Antic. unul dintre principalele

state ale Orientului și una dintre cele mai vechi civilizații cunoscute în istorie (4 000 de ani î.Hr.). V. *Egiptul Antic.* ✦ Persoană care aparține acestor vechi locuitori. **2.** Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Republicii Arabe Egipt; persoană care aparține acestui popor. **3.** Adj. Care aparține Egiptului sau egiptenilor, privitor la Egipt sau la egipteni. ✧ *Artă e.* = artă dezvoltată în Egiptul Antic până în sec. 4 î.Hr., când devine parte componentă a artei *elenistice.* Primele monumente sacre datează din milen. 4—3 î.Hr. Majoritatea construcțiilor o constituie templele, palatele și mormintele. Sculptura în „ronde-bosse", relieful plat, adesea policrom, și pictura erau subordonate arhitecturii. Reprezentative pentru statuara e. sunt dimensiunile grandioase, atitudinea statică și supunerea față de canonul frontalității. Sculptura și pictura se caracterizează printr-un anumit convenționalism în tratarea atitudinilor, prin stilizarea formelor și folosirea perspectivei verticale. În pictură predomină culorile vii, fără treceri de clar-obscur. În perioada Regatului Vechi s-au construit morminte de tip mastaba și piramide colosale (Saqqarah, Giseh). Statuile regale redau imaginea idealizată a faraonului, iar cele civile se remarcă printr-o notă realistă. În Regatul Mijlociu apar mormintele hipogee și se construiesc temple colosale (Deir el-Bahri). Pentru Regatul Nou sunt reprezentative templele grandioase cu săli hipostile (Karnak, Luxor), templul rupestru de la Abu-Simbel, ansamblul de la Medinet-Habu, elementul dominant constituindu-l palatul (*Tell el-Amarna*). Sculptura se eliberează de canoane (Nefertiti, Tutankhamon tânăr). O excepțională virtuozitate vădesc artele decorative (orfevrăria, smalțurile și mobilierul incrustat). ✦ (Substantivat, f.) Limbă dispărută în sec. 5, aparținând familiei de limbi hamito-semitice. Limba cu cea mai îndelungată istorie, a cunoscut în evoluția ei mai multe faze, caracterizate prin diferite tipuri de scriere: pictografică (hieroglifică) în faza veche; hieratică sau sacră în faza medie; demotică (cu caracter cursiv, semnele fiind legate între ele) sau populară, în faza nouă, ultimul stadiu de dezvoltare reprezentându-l *copta.* Astăzi, în R.A. Egipt se vorbește un dialect al limbii arabe.

EGIPTEANCĂ (< *egiptean*) s. f. Femeie egipteană.

EGIPTOLOG (< fr. {i}) s. m. Specialist în *egiptologie.*

EGIPTOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a orientalisticii care se ocupă cu studiul istoriei și culturii Egiptului Antic.

EGIPTUL ANTIC, formațiune statală istorică în NE Africii, leagăn al unei civilizații străvechi ce s-a *constituit în* milen. 4 î.Hr. de-a lungul Nilului, pe o supr. cuprinsă între cataracte și M. Mediterană. Organizată inițial în ginți și apoi în comunități teritoriale, la mijlocul milen. 4 î.Hr., populația Egiptului se afla constituită în două mari state: *E. de Sus* (în reg. izvoarelor Nilului) și *E. de Jos* (în Delta Nilului). La sfârșitul milen. 4 î.Hr. cele două regate s-au contopit, punându-se bazele statului unificat egiptean, a cărui dezvoltare cunoaște mai multe perioade: *Regatul Timpuriu* (cea mai mare parte a milen. 3 î.Hr.), capitala la Thinis; apariția sclaviei, a cultului morților și a primelor morminte dreptunghiulare, precursoare ale piramidelor; *Regatul Vechi* (sfârșitul milen. 3 î.Hr.), capitala la Memphis. Începutul politicii asiatice a **E.A.;** cuceriri în Pen. Sinai și Nubia; construcția marilor piramide. *Regatul Mijlociu* (sec. 21—16 î.Hr.), capitala la Teba. Campanii militare în Nubia și Siria. *Regatul Nou* (sec. 16—11 î.Hr.). Apogeul politic și cultural al **E.A.** Capitala și metropola religioasă a statului se află la Teba, în apropierea căreia este construit vestitul ansamblu de temple de la Luxor și Karnak. *Regatul Târziu* (sec. 10—6 î.Hr.), capitala la Sais. Prestigiul și influența Egiptului în Orientul Apropiat scad. Dezmembrându-se într-o serie de state mici, **E.A.** este cucerit pe rând de asirieni (sec. 7 î.Hr.), de perși (sec. 6 î.Hr.), iar în 332 î.Hr. de Alexandru Macedon. După moartea acestuia, este condus de dinastia Lagizilor, sub care va rămâne până în 30 î.Hr., când este cucerit de romani, care l-au stăpânit până în 395 d.Hr. V. *egipteană, artă ~.*

EGIRIN ({s} *Egir,* zeul mărilor la islandezi) s. n. Silicat natural de sodiu și fier, din grupul piroxenilor, de culoare neagră-verzuie, cu aspect de agregate stelare și radiale, cu luciu sticlos-rășinos; este întâlnit în formațiunile metasomatice de contact și în rocile magmatice bogate în alcalii.

EGIST (AIGISTHOS) (în mitologia greacă), fiul lui Tieste, rege al Micenei. Împreună cu amanta sa, Clitemnestra, l-a ucis pe soțul acesteia, Agamemnon, la întoarcerea lui din Războiul troian. A fost ucis de Oreste.

EGK [ec], **Werner** (1901—1983), compozitor și dirijor german. Oratorii, balete („Abraxas"), opere („Vioara fermecată"), muzică simfonică, lieduri.

EGLOGĂ (< fr., lat.) s. f. Specie lirică apropiată ca structură și conținut de poezia bucolică și pastorală. Cultivată *inițial* în Grecia și Roma antică (Horațiu, Vergiliu); din epoca Renașterii până la începutul sec. 19, a devenit o narațiune sau un dialog în versuri înfățișând scene din viața de la țară (Ronsard, Spenser).

EGMOND (EGMONT), Lamoraal, conte de ~ (1522—1568), general și om politic din Țările de Jos. Unul dintre conducătorii opoziției nobiliare împotriva stăpânirii spaniole; arestat (1567) din ordinul ducelui de Alba, a fost condamnat la moarte și decapitat. Erou al tragediei lui Goethe și al uverturii lui Beethoven.

EGMONT (TARANAKI), vulcan stins în V Insulei de Nord (Noua Zeelandă). Alt. max.: 2 518 m. Parc național (336 km², fondat 1900). Turism. Semnalat pentru prima oară de J. Cook (1770), a fost cucerit în 1839.

EGOCENTRIC, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) care privește totul prin prisma intereselor și sentimentelor proprii, care suferă de egocentrism.

EGOCENTRISM (< fr. {i}; {s} lat. *ego* „eu" + *centrum* „centru") s. n. Preocupare excesivă față de propria persoană, tendință și atitudine de a raporta totul la sine însuși, la interesele și sentimentele personale; egotism, egolatrie. ✦ P. ext. Concepție etico-filozofică ce așază „eul", individul în centrul Universului.

EGOISM (< fr.; {s} lat. *ego* „eu") s. n. Iubire de sine, atitudine a celui pentru care orice acțiune conștientă este subordonată intereselor personale.

EGOIST, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Stăpânit de egoism; determinat de egoism, care denotă egoism.

EGOLATRIE (< sp.; {s} lat. *ego* „eu" + gr. *latreia* „adorare") s. f. Adorare a propriului eu, a propriei persoane; egotism, egocentrism.

EGOTISM (< fr., engl.; {s} lat. *ego* „eu") s. n. (La Stendhal, care a creat termenul) Studiu detaliat efectuat de un scriitor asupra propriei individualități. ✦ (Astăzi) Cult al propriului eu; egolatrie, egocentrism.

EGRENARE (< *egrena,* după fr.) s. f. Operație de smulgere de pe semințe, cu ajutorul unor mașini speciale, a firelor de bumbac cu lungimea mai mare de 8 mm.

EGRESIUNE (< fr.) s. f. Ieșirea unuia sau a mai multor dinți din alveole; este un proces lent continuu.

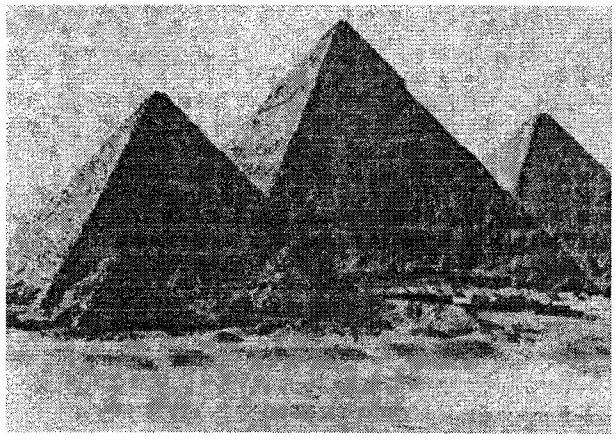
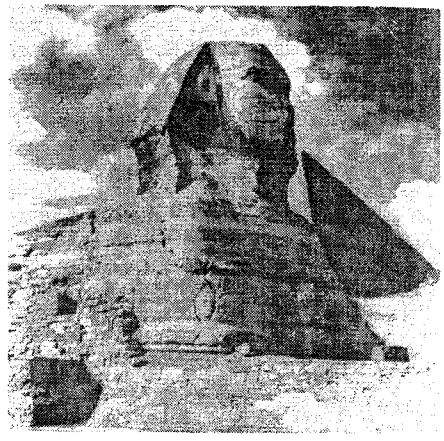
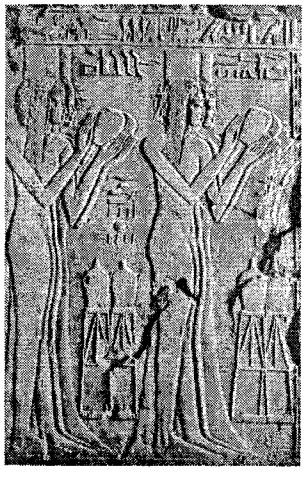

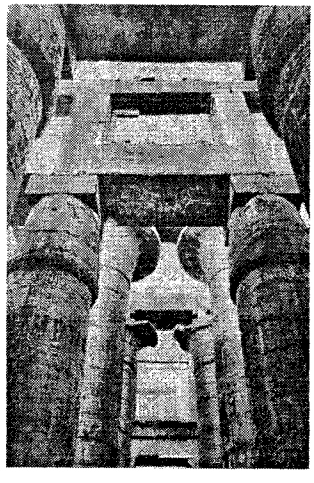

Artă egipteană

1. Piramidele faraonilor Kheops, Khefren și Mikerynos (Giseh); **2.** Marele Sfinx (Giseh); **3.** Relief dintr-un mormânt (Teba); **4.** Cap neterminat, executat în cuarțit, reprezentând figura reginei Nefertiti (Amarna); **5.** Sala hipostilă din templul lui Ramses II (Karnak); **6.** Colonada templelor faraonului Amenhotep III (Karnak); **7.** Ladă din lemn cu scene pictate din război (Teba); **8.** Pictură murală dintr-un mormânt (Teba); **9.** Placă comemorativă Narmer; **10.** Masca din aur a lui Tutankhamon; **11.** Statuia din lemn a lui Șeic el-Beled („Primarul satului"); **12.** Scribul; **13.** Templul lui Horus (Edfu).

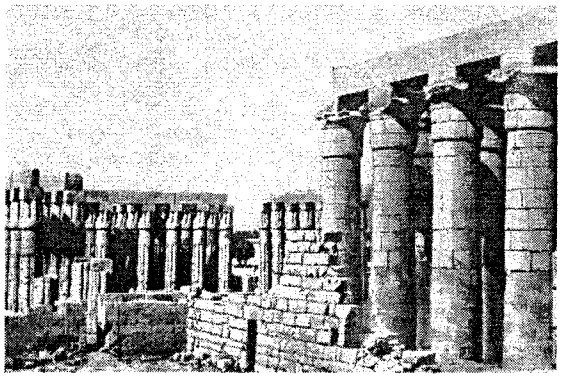
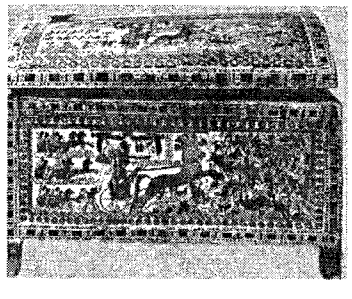

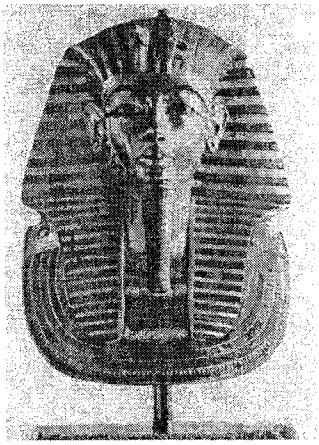

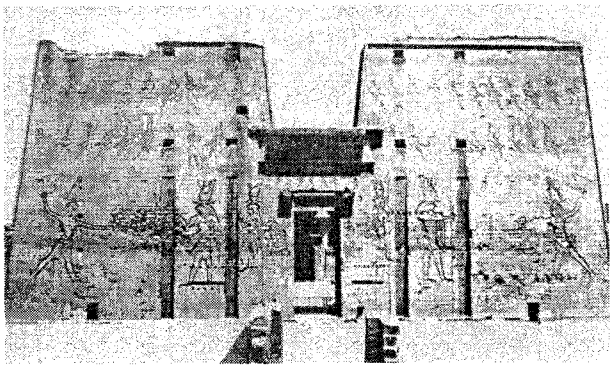

	1	2
3	4	5
6	7	

8	9	10	
11	12		
13			

EGREȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Gen de păsări de baltă migratoare, din ordinul ciconiiformelor, de culoare albă; stârc alb. În perioada de reproducere se dezvoltă, în regiunea spatelui la *e. mare (Egretta alba*, 90 cm), și pe cap, la *e. mică (E. garzetta*, 56 cm), pene ornamentale foarte lungi; păsări ocrotite. **2.** Mănunchi de pene de egretă (**1**) sau de fire albe folosit (odinioară) ca podoabă la pălării, chipie etc. **3.** *Descărcare în e.* = descărcare electrică autonomă la presiune egală sau mai mare decât presiunea atmosferică, ce se prezintă sub forma unei succesiuni rapide de scântei luminoase de scurtă durată.

EGUMEN (< ngr.) s. m. Superiorul unei mănăstiri de călugări; stareț.

EGUTARE (după fr. *égouttement*) s. f. Îndepărtare a apei din cărbuni și din minereuri, în silozuri sau în grămezi expuse la aer.

EGUTOR (< fr.) s. n. Cilindru gol în interior, cu o manta din sită de metal, care presează banda de material pe sita plană a cutiilor aspiratoare la mașinile de fabricat hârtie, pentru a o stoarce de apă și a o netezi.

EHF (*E*xtra *H*igh *F*requency), simbol pentru frecvența cuprinsă între 30 și 300 kHz.

EHRENBERG [ę:rənberg], **Christian Gottfried** (1795—1876), medic și naturalist german. Prof. univ. la Berlin. Inițiator al cercetării infuzorilor. Unul dintre întemeietorii *protistologiei*. Participant la numeroase expediții științifice: Egipt, Europa Centrală și Asia (împreună cu A. von Humboldt).

EHRENBURG [ę:rənburg], **Ilya Grigorievici** (1891—1967), scriitor și pu-

Paul Ehrlich

Manfred Eigen

blicist rus. Opera sa, caracterizată prin conformism în perioada stalinistă, este inspirată de realităţile sociale şi de istoria contemporană („Furtuna", „Al nouălea val", „Dezgheţul"). Proză satirică („Aventurile lui Julio Jurenito"). Memorii.

EHRENFELS [e:rənfels], **Christian von** (1859—1932), filozof şi psiholog austriac. Prof. univ. la Praga. Unul dintre precursorii *gestaltismului.* A elaborat conceptul calităţii formelor, spaţiale şi temporale, ale obiectelor („Sistemul teoriei valorii").

EHRENFEST [e:rənfest], **Paul** (1880—1933), fizician austriac. Prof. univ. la Leiden. Lucrări de fizică (termodinamică) şi mecanică statistică. A studiat punctele Curie ale substanţelor feromagnetice.

EHRLICH [e:rlih], **Paul** (1854—1915), medic şi chimist german. Prof. univ. la Berlin şi Frankfurt am Main. Contribuţii la studiul imunităţii, vaccinării, seroterapiei, chimioterapiei. A descoperit şi a introdus (împreună cu S. Hata, 1909) salvarsanul în tratamentul sifilisului. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1908), împreună cu I.I. Mecinikov. M. de onoare al Acad. Române (1911).

EICH [aih], **Günther** (1907—1972), poet german. Lirica sa exprimă ambiguitatea realului populat de „semne" („Curţi răzleţe", „Metrou", „Mesaje ale ploii"). Scenarii radiofonice („Vise", „Voci").

EICHENDORFF [aihəndorf], **Joseph, baron von** (1788—1857), scriitor german. Ultimul dintre romanticii germani. Versuri inspirate de bucuria călătoriei, de nostalgia depărtărilor, de farmecul naturii şi al iubirii. Proză („Din viaţa unui pierde-vară", „Castelul Durande", „Statuia de marmură").

EICHMANN [aihmən], **Adolf** (1906—1962), demnitar nazist. Unul dintre principalii iniţiatori ai campaniei de exterminare a evreilor din Europa. După înfrângerea Germaniei, E. s-a refugiat în Argentina, de unde a fost capturat de un comando israelian (1960). Judecat pentru crime de război şi executat.

EIDER [aidər], fl. în N Germaniei (Schleswig-Holstein), legat de canalul Kiel; 188 km. Izv. din apropiere de Kiel şi se varsă în Marea Nordului (G. Helgoland) printr-un estuar.

EIDETIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *eidos* „imagine") adj. **1.** (FILOZ.) Care ţine de esenţa lucrurilor, care posedă trăsăturile esenţei. ✧ *Reducţie e.* = (la Husserl) suspendarea sau punerea în paranteză, succesiv, a judecăţilor relative la existenţa lumii spaţio-temporale, în scopul de a accede la esenţă, la conştiinţa pură, proprie fenomenologiei. **2.** (PSIH.) Care se referă la capacitatea, îndeosebi a copiilor, de a avea reprezentări foarte vii, de a conferi imaginilor o deosebită pregnanţă. **3.** (ESTETICĂ) Ceea ce defineşte dispoziţia artistului de a-şi reprezenta idei, produse ale imaginaţiei, cu o accentuată plasticitate, după voinţă.

EIFEL [aifəl], platou muntos în Germania, delimitat la S de râul Moselle, la E de Rin, iar la V de graniţa luxemburgheză, alcătuit din şisturi, cuarţite şi bazalte; parte componentă a Masivului Şistos Renan. Relief de platou împădurit şi presărat cu conuri vulcanice. Alt. max.: 747 m (vf. Hohe Acht). Viticultură.

EIFELIAN (de la numele platoului *Eifel*), etajul inferior al Devonianului mediu reprezentat prin tetracoralieri, brahiopode şi, din punct de vedere petrografic, prin şisturi grezo-marnoase cu intercalaţii de calcare.

EIFFEL [efel], **Gustave** (1832—1923), inginer francez. Contribuţii la dezvoltarea construcţiilor metalice, prin înlocuirea fontei cu oţelul în executarea a numeroase poduri şi construcţii: podul Marcia Pia, cu deschidere de 160 m, pe Douro (Porto, 1876), viaductul de la Garabit, în S Franţei (165 m, 1882—1884) şi **Turnul E.**, construcţie metalică, ridicată la Paris, cu ocazia Expoziţiei Universale

Gustave Eiffel

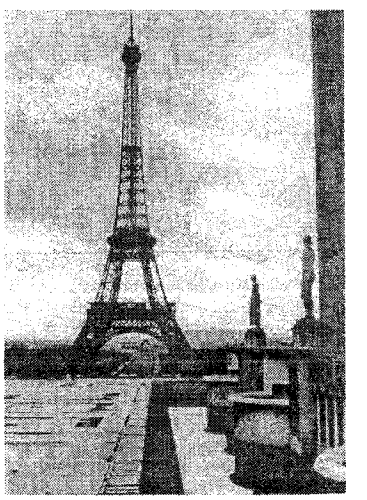

Turnul Eiffel

din 1889 (înălţimea totală actuală, inclusiv antena emiţătorului TV, 320,75 m), devenit simbolul Parisului. Alte lucrări: cupola (22 m diametru) Observatorului din Nisa (1885), structura de rezistenţă a Statuii Libertăţii din New York (1886).

EIGEN [aigən], **Manfred** (n. 1927), chimist german. Prof. univ. la Göttingen. Cercetări în domeniul biologiei moleculare. Contribuţii la studiul cineticii reacţiilor chimice foarte rapide (a elaborat metoda relaxării sistemului, punând în evidenţă formarea radicalilor liberi şi recombinarea lor). Premiul Nobel pentru chimie (1967), împreună cu R.G.W. Norrish şi G. Porter.

EIGTVED, Nils (1701—1754), arhitect danez. Lucrări în stil baroc (Palatul regal Christianborg, Teatrul regal, Muzeul de arte decorative, Biserica Frederik, toate la Copenhaga).

EIJKMAN [eicman], **Christiaan** (1858—1930), medic igienist şi fiziolog

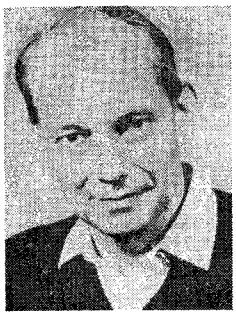

Christiaan Eijkman

olandez. În perioada 1886—1898 a trăit în Arh. Indonezian. Prof. univ. la Utrecht. Studii asupra proceselor fiziologice caracteristice vieții în regiunile tropicale, igienei alimentației, condițiilor de viață ale insectelor ș.a. A stabilit natura carențială a bolii beri-beri și a descoperit Vitamina B_1. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1929), împreună cu F.G. Hopkins.

EIMER [aimər], **Theodor Gustav Heinrich** (1843—1898), zoolog german. Prof. univ. la Tübingen. A elaborat, în opoziție cu evoluționismul darvinist, o teorie conform căreia evoluția are loc pe baza unor transformări orientate în direcții diferite.

EINAUDI 1. Luigi E. (1874—1961), economist și om politic democrat-creștin italian. Președinte al Italiei (1948—1955). **2. Giulio E.** (n. 1912), publicist italian. Fiul lui **E. 1.** A fondat în 1933, la Torino, editura care-i poartă numele.

EINDHOVEN [eintho:və], oraș în S Olandei; 252 mii loc. (1992, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Siderurgie. Aparataj electronic (uzine ale firmei „Philips"), constr. de mașini, sticlărie, textile, prelucr. lemnului. Institut politehnic. Muzeu de artă modernă. A primit statut de oraș în 1232.

EINEM, Gottfried (n. 1918), compozitor austriac. Stil cu o claritate deosebită a liniei melodice. Opere („Moartea lui Danton" după Büchner, „Procesul" după Kafka, „Intrigă și iubire" după Schiller, „Nunta lui Iisus").

EINHARD [ainhart] **(EGINHARD** [ejina:r]**)** (c. 770—840), cronicar franc. Secretar și biograf al lui Carol cel Mare.

EINSIEDELN [ainzi:dəln], localit. în centrul Elveției (Schwyz); 10 mii loc. (1980). Importantă abație benedictină din anul 934, refăcută în stil baroc în sec. 18. Pelerinaj.

EINSTEIN (< fr. {i}; {s} *Einstein*) [ainștain] s. m. Unitate de măsură pentru fluxul luminos absorbit în procese fotochimice (simbol: E), definită ca energia a $6{,}022 \cdot 10^{23}$ (numărul lui Avogadro) cuante de radiație electromagnetică teoretic necesară excitării unui mol dintr-o substanță.

EINSTEIN [ainștain], **Albert** (1879—1955), fizician german. Emigrat (1933) în S.U.A.; naturalizat (1940). Prof. univ. la Berlin și Princeton. În 1905, a explicat efectul fotoelectric pe baza naturii corpusculare (discontinue) a luminii, introducând noțiunea de foton. Autorul teoriei relativității restrânse, care modifică legile mecanicii newtoniene (mai ales la viteze mari), ce stă la baza electrodinamicii relativiste („Asupra electrodinamicii corpurilor în mișcare", „Depinde oare inerția corpurilor de cantitatea de energie pe care o conțin?", 1905) și al teoriei relativității generalizate, conform căreia legile generale ale tuturor fenomenelor fizice sunt aceleași în toate sistemele de referință din Univers, inerțiale sau neinerțiale („Bazele teoriei relativității restrânse și generalizate", 1916). În 1917, a enunțat legile statistice ale proceselor de emisie spontană și de absorbție a luminii de către atomi și ale emisiei stimulate a luminii, pe baza cărora s-a construit ulterior (1960) laserul. A elaborat teoria căldurii specifice a solidelor, a efectului giromagnetic (numit și *efectul Einstein — de Haas*, 1915). În 1928, a enunțat teoria câmpului unitar (magnetismul și gravitația sunt două aspecte ale aceluiași fenomen). Premiul Nobel pentru fizică (1921).

Albert Einstein

EINSTEINIU (< fr. {i}; {s} *Einstein*) [ainștainiu] s. n. Metal din grupa actinoidelor (Es; nr. at. 99). A fost descoperit (1952) de A. Ghiorso și colaboratorii săi în probele colectate în urma primei explozii termonucleare efectuată de S.U.A. în Oc. Pacific. În cantități submicro a fost obținut de colectivul condus de B.B. Cunningham.

EINTHOVEN [eintho:və], **Willem** (1860—1927), fiziolog și fizician olandez. Prof. univ. la Leiden. Studii asupra câmpului electric cardiac. A utilizat galvanometrul cu coardă pentru înregistrarea electrocardiogramei, punând astfel bazele studiului electrofiziologic și electrofiziopatologic al activității inimii. A folosit pentru prima oară (1906) electrocardiografia în scop diagnostic. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1924).

EIRE, denumirea *Republicii Irlanda* între 1937 și 1949.

EIRIK TORVALDSSÖN (TORVALDSEN), supranumit **Eric cel Roșu (Raunde)** (c. 940—c. 1010), navigator normand (viking). A descoperit și a explorat coasta de SE a Ins. Groenlanda (c. 982—985), pe care a numit-o „pământul verde" (Groenlanda). A întemeiat în anul 986 prima așezare normandă din Groenlanda.

EISENACH [aizənah], oraș în centrul Germaniei (Thuringia); 45,2 mii loc.

Eisenach. Castelul Wartburg

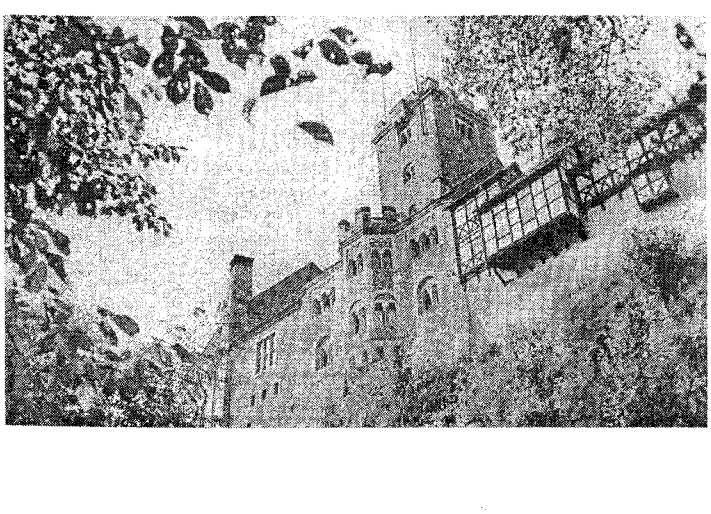

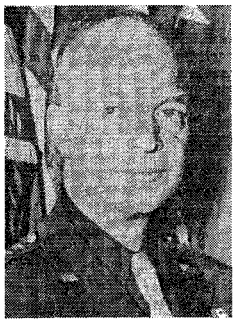

Dwight Eisenhower

Serghei Mihailovici Eisenstein

(1991). Ind. constr. de mașini (firma „Opel" și utilaj agricol), chimică, electrotehnică, textilă și alim. Biserica Sankt Nikolaus (sec. 12). Castelul Wartburg (sec. 12), muzeele J.S. Bach, M. Luther și R. Wagner. Fundat în sec. 12. Reședința principilor de Saxa — E. în sec. 17. Încorporat Thuringiei în 1815.

EISENHOWER [aizənhauər], **Dwight David („Ike")** (1890—1969), general și om politic republican american. Comandant suprem al armatelor aliate debarcate în N Africii (1943), în Sicilia (1943) și în V Europei (1944—1945). Comandant suprem al forțelor armate ale N.A.T.O. (1951—1952). Președinte al S.U.A. (1953—1961). Memorii.

EISENHÜTTENSTADT [aizənhütənștat], oraș în E Germaniei (Brandenburg), port pe canalul Oder-Spree; 50,2 mii loc. (1991). Siderurgie. Întemeiat în 1961.

EISENSTADT [aizənștat], oraș în E Austriei, centru ad-tiv al Burgenlandului; 10,5 mii loc. (1991). Prelucr. metalelor, ind. textilă; vinificație. Muzeul J. Haydn. Domkirche (sec. 17).

EISENSTEIN [ęizinștiein], **Serghei Mihailovici** (1898—1948), regizor, scenarist, scenograf și teoretician rus de cinema. Novator prin dramatismul și amploarea scenelor de masă, prin montajul ritmic, rigurozitatea compoziției a cadrelor, prin exactitatea detaliului („Greva", „Crucișătorul Potemkin" — capodopera sa, „Aleksandr Nevski", „Ivan cel Groaznic", „Que viva Mexico!"). Lucrări teoretice („Forma filmului", „Sensul filmului").

EISIKOVITS, Max (1908—1983, n. Blaj), compozitor român. Poeme corale, opere-basm („Povestea țapului", „Fântâna cu bucluc"), muzică de cameră.

EISNER [aisnər], **Lotte H.** (1903—1975), istoric și teoretician german de film. Din 1933 a activat în Franța, unde a condus cinemateca franceză. Studii privind cinematografia germană, expresionismul și avangarda („Ecranul demoniac", „F.W. Murnau").

EJACULA (< fr.) vb. I tranz. A elimina sperma.

EJECTOR (< fr. {i}; {s} lat. *ejecto* „a arunca") s. n. **1.** Aparat folosit la deplasarea unui fluid prin aspirație și antrenarea acestuia de către un alt fluid (fluidul motor), care are o presiune mai înaltă decât fluidul antrenat. **2.** Dispozitiv al armelor de vânătoare basculante, care, la deschiderea acestora, extrage și aruncă din țeavă tubul cartușului. V. *extractor* **(3).** **3.** Mecanism care realizează extragerea pieselor metalice sau plastice realizate cu ajutorul mulajului.

EJECȚIE (< fr.) s. f. Evacuare cu mare viteză, printr-un ajutaj, a unui curent de fluid folosit pentru propulsie.

EJOV, Nikolai Ivanovici (1895—1940), general și om politic rus. În calitate de comisar de Interne (1936—1938), în guvernul sovietic, a fost unul dintre inițiatorii și organizatorii represiunii în masă, ordonată de Stalin, împotriva „disidenților". La rândul său, căzut în dizgrație, a fost executat.

EKATERINBURG, oraș în Federația Rusă, în E M-ților Ural; 1,37 mil. loc. (1992). Nod feroviar. Siderurgie. Ind. constr. de mașini grele (instalații ind. și utilaje complexe), aparataj electronic, material feroviar, rulmenți, instrumente de precizie, ind. chimică (mase plastice, medicamente), a mat. de constr., textilă, de prelucr. lemnului (mobilă) și alim. Universitate. Catedrală și palate neoclasice. Teatre și muzee. Întemeiat în 1723. În noaptea de 16/17 iul. 1918, țarul Nicolae II, împreună cu întreaga familie imperială, au fost uciși aici de bolșevici. Între 1924 și 1991 s-a numit *Sverdlovsk.*

EKATERINOSLAV, oraș în S Ucrainei, port pe Nipru; 1,19 mil. loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport. Centru al ind. grele (uzine siderurgice, cocsochimice, de utilaj ind. și feroviar, de mașini agricole), a cimentului. Universitate. Palatul Potemkin (sec. 18), biserica Schimbarea la Față (sec. 19). Între 1796 și 1802 s-a numit *Novorossiisk,* iar între 1927 și 1991 s-a numit *Dnepropetrovsk.*

EKELÖF [ę:cəlöv], **Bengt Gunnar** (1907—1968), poet suedez. Lirică meditativă, intelectualistă, de o expresie muzicală rafinată („Târziu pe pământ", „Opus incertum").

EKELUND [ekə:lund], **Vilhelm** (1880—1949), poet suedez. Precursor al poeziei moderne naționale. Lirică inspirată de puritatea și frumusețea naturii („Melodii la asfințit", „Pe malul mării").

EKIBASTUZ, oraș în NE Kazahstanului, la NE de Karaganda; 138,9 mii loc. (1991). Important bazin huilifer cu expl. la zi (8,8 miliarde t rezerve). Ind. mat. de constr. și alim. (carne). Termocentrală.

EKISTICĂ (< fr., engl. {i}) s. f. Știință care studiază fenomenele ce condiționează așezările umane în scopul maximizării rolului elementelor naturale, optimizării calității relațiilor dintre om și mediul înconjurător și al menținerii unei calități înalte a mediului și a vieții. **E.** este considerată de unii cercetători ca formă superioară a ecologiei umane.

EKKLESIA s. f. v. **ecclesia.**

EL, EA (lat. *ille, illa*) pron. pers. a 3-a sg. (Ține locul persoanei despre care se vorbește) **1.** La nominativ în formele *el, ea, ei, ele: ea a pregătit lucrarea.* **2.** La genitiv, în formele *lui, ei, lor* precedat de *al, a, ai, ale,* are valoare posesivă *(ale lui nu sunt bune).* ✧ *Ai lui* sau *ai ei* = persoane legate prin rudenie de cineva. **3.** La dativ, în formele *lui, ei, îi, i, lor, le, li,* cu funcție de complement indirect *(îi iese-n prag),* de atribut *(ochi-i ard)* sau, în forma *i,* cu valoare neutră *(dă-i înainte).* **4.** La acuzativ, în formele *îl, l, o îi, i, le,* cu funcție de complement direct: *orașul pe care l-am vizitat.* ✦ Precedat de prepoziții, în formele *el, ea, ei, ele: pe ea n-am mai văzut-o.* ✦ În forma *o,* cu valoare neutră: *a luat-o la fugă.*

ELABORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A crea, a realiza o operă, un text.

ELABORARE (< *elabora*) s. f. Ansamblu de operații (topire, supraîncălzire, rafinare etc.) pentru obținerea metalelor și aliajelor în stare lichidă, cu caracteristici fizico-chimice predeterminate, în vederea turnării în formă.

ELADA (ELLAS), denumire antică a *Greciei.*

ELAGABAL (HELIOGABAL) (Varius Avitus Bassianus), împărat roman (218—222) originar din Emesa (Siria). A încercat să impună la Roma cultul Soarelui ca religie universală.

ELAGAJ (< fr.) s. n. Operație de îndepărtare a crăcilor din partea inferioară a tulpinii arborilor, aplicată în exploatările forestiere.

EL AIÚN v. **Aiún, E~.**

ELAM, stat antic din SV Iranului actual, cu capitala la Susa. Menționat în izvoare începând din milen. 3 î.Hr.; a cunoscut succesiv ocupația Akkadului, Babilonului, Asiriei și a Imp. Persan.

ELAN[1] (< fr.) s. m. Mamifer rumegător cu coarne ramificate și lățite *(Alces alces).* Trăiește în N Eurasiei și al Americii de Nord. Este cel mai mare animal paricopitat din familia cervidelor (c. 2,4 m și 450 kg greutate).

ELAN[2] (< fr.) s. n. Avânt, însuflețire, entuziasm. ◇ (FILOZ.) *E. vital* = (la Bergson) principiu dinamic, energie prezentă în toate formele de existență, determinând evoluția neîncetată a acestora. ✦ (SPORT) Complex de mișcări și procedee care ajută la efectuarea unei sărituri sau a unei aruncări (precedându-le).

ELAN 1. Râu, afl. dr. al Prutului; 68 km. Izv. din Coasta Lohanului (Podișul Central Moldovenesc) și străbate Dealurile Fălciului și depr. cu același nume. **2. Depresiunea Elanului,** reg. colinară în E Pod. Bârladului, între râul cu același nume și Prut, la E de Dealurile Fălciului. Alt. max.: 234 m.

ELASTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. (Despre corpuri) Care prezintă elasticitate. ◇ *Deformație e.* = deformație care dispare când încetează solicitarea ce a produs-o. ✦ (Despre ființe) Mlădios, suplu: *fig.* (despre oameni) care se adaptează ușor oricărei situații. **2.** S. n. Produs executat din fire de cauciuc împletite în fire textile și folosit la confecționarea unor obiecte de îmbrăcăminte.

Elan[1]

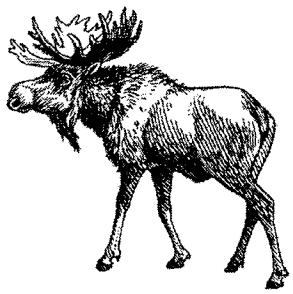

ELASTICITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Proprietate a unor corpuri (solide, lichide, gazoase) de a se deforma, modificându-și volumul sau forma sub acțiunea solicitărilor exterioare și de a reveni la starea inițială după încetarea acestora. ◇ *Teoria elasticității* = capitol al mecanicii corpului solid care se ocupă cu determinarea stării de tensiune și stării de deformație a unui corp elastic, supus acțiunii unor sarcini exterioare, luându-se, eventual, în considerație influența temperaturii, a câmpului electromagnetic etc.; elastomecanică. **2.** (REZ. MAT.) *Limită de e.* = solicitarea maximă la care poate fi supus un corp fără a rămâne cu deformații permanente. *Modul de e.* v. *modul* **(3). 3.** *Elasticitatea rocilor colectoare* = proprietate a rocilor colectoare de hidrocarburi de a-și modifica reversibil volumul porilor și fisurilor, sub acțiunea presiunii exterioare variabile (litostatică, tectonică) sau presiunii interioare (prin exploatare). **4.** (EC.) Variațiile relative a două mărimi economice corelate între ele. Se calculează ca raport între rata (procentul) de creștere a unei mărimi *x* și rata (procentul) de creștere a altei mărimi *y.* ✦ Capacitatea unei bănci de a răspunde unei cereri crescute de credite și monedă într-o perioadă de expansiune economică și de a limita creditele și disponibilul de monedă într-o perioadă de supraîncălzire a pieței. ✦ Frecvența și mărimea variațiilor cursului unei valute. ◇ *E. cererii* = modificarea procentuală a cererii unei mărfi raportată la modificarea procentuală a prețului acesteia sau a venitului. Când cererea unei mărfi are o elasticitate-prețuri de 0,3% înseamnă că dacă prețul crește cu 1% cererea crește cu numai 0,3%. *E. de previziune* = rata creșterii/scăderii relative a cererii prognozată pentru o viitoare creștere sau scădere de prețuri comparativ cu o perioadă anterioară. *E. de înlocuire* = proporția în care un factor de producție, o marfă, un serviciu, pot fi înlocuite cu altele pentru a răspunde unei schimbări de prețuri. *E. monetară* = variația ofertei de monedă conform necesităților economiei prin intervenția autorităților monetare (banca de emisiune) sau prin operațiunea de rescont efectuată de celelalte bănci.

ELASTINĂ (< fr.) s. f. (BIOCHIM.) Scleroproteină care intră în constituția țesutului elastic de susținere (piele, vasele sanguine, tendoane etc.).

ELASTOMERI (< fr. {i}) s. m. pl. (CHIM.) Polimeri sintetici cu proprietăți înalt elastice, asemănătoare cu ale cauciucului natural (ex. cauciucurile sintetice, polimerii plastifiați și mulți produși anorganici printre care sulful elastic, seleniul elastic etc.).

ELAT (EILAT), oraș în S Israelului, port petrolier la G. Aqaba (Marea Roșie); 24,7 mii loc. (1988). Pescuit. Rezervație naturală marină. Întemeiat în 1949.

ELATERIDE (< fr.; {s} gr. *elater* „care împinge") s. n. (La pl.) Familie de coleoptere cu corp alungit și scorțos; larvele sunt fitofage (ex. viermele-sârmă); (și la sg.) insectă din această familie; faur **(2).**

ELÂZIĞ [elazî], oraș în Turcia asiatică, în M-ții Taurus; 204,6 mii loc. (1990). Centru comercial. Ind. cimentului, textilă și alim. (zahăr, bere).

ELBA, ins. italiană în M. Ligurică, la E de ins. Corsica, cea mai mare ins. din Arh. Toscan, separată de Italia prin str. Piombino; 223,5 km²; c. 40 mii loc. Oraș pr.: *Portoferraio.* Relief muntos alcătuit din șisturi, granite, gabrouri. Alt. max.: 1 019 m (vf. Monte Capanne). Expl. de min. de fier. Măslini, viticultură. Pescuit. Turism. Aici a fost exilat Napoleon I (1814—1815).

ELBA (germ. **ELBE,** ceh. **LABE),** fl. în Europa Centrală (Cehia, Germania); 1 165 km. Izv. din M-ții Sudeți și se varsă în Marea Nordului, printr-un estuar, la Cuxhaven. Afl. pr.: Vltava, Saale, Havel, Elsterul Negru. Trece prin Pardubice, Dresda, Meissen, Torgau, Magdeburg, Hamburg. Navigabil pe 947 km. Magistrală fluvială importantă, legată prin canale cu alte sisteme hidrografice ale Europei Centrale și Occidentale.

ELBASAN (ELBASANI), oraș în centrul Albaniei, la SE de Tirana; 83,3 mii loc. (1990). Prelucr. lemnului și a tutunului; produse alim. (ulei de măsline), ciment.

ELBERT [elbərt], cel mai înalt vf. al M-ților Stâncoși (S.U.A.) situat în culmea Sawatch (Colorado). Alt.: 4 396 m. De aici izv. râul Arkansas.

ELBLAG [elblōc], oraș în N Poloniei, port la G. Gdańsk; 126,9 mii loc. (1992). Metalurgie. Șantiere navale de constr. și reparații. Constr. de mașini. Fabrici de bere. Întemeiat în 1237.

ELBRUS, vulcan stins alcătuit din lave andezitice, cel mai înalt vârf din M-ții Caucaz (Caucazul Mare). Are două cratere pr.: cel vestic (5 642 m) și cel estic (5 595 m) și peste 50 de ghețari.

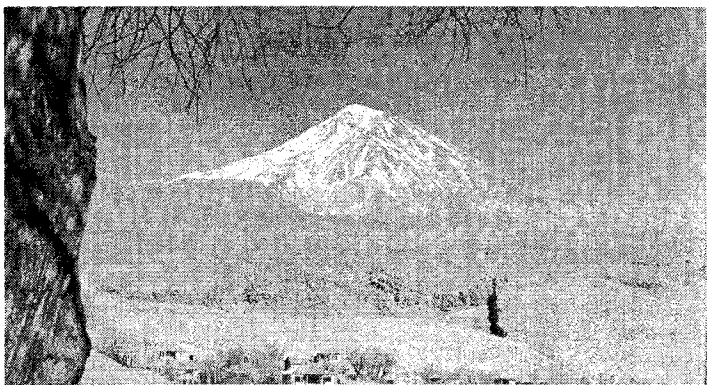

Elburz. Vf. Demavend

Alpinism și turism. Observator astronomic la 4 250 m alt.

ELBURZ (ALBORZ), masiv muntos în N Iranului alcătuit din calcare și gresii și traversat de calea ferată transiraniană. Lungime: c. 900 km. Alt. max.: 5 604 m (vf. Demavend). Zăcăminte de petrol și min. de cupru.

EL CANO (ELCANO, DEL CANO), Juan Sebastián (c. 1476—1526), navigator spaniol. A participat la prima expediție maritimă în jurul lumii, inițiată și condusă de Magellan (1519—1522), pe care a continuat-o după moartea acestuia, fiind, de fapt, primul care a încheiat înconjurul Pământului.

ELCHE (ELX) [ęlce], oraș în SE Spaniei, pe Costa Blanca (Valencia); 181,7 mii loc. (1991). Prelucr. pieilor, a cauciucului și a lemnului; produse chimice și alim.; încălț., ceramică; confecții. Numeroase vestigii din Antichitate (celebra statuetă „Doamna din Elche", între sec. 5 și 3 î.Hr.). Biserica Santa María (sec. 16—17).

ELDJÁRN [ęldiarn], **Kristján** (1916—1982), om politic islandez. Arheolog și istoric de artă. Președinte al Republicii (1968—1980).

ELDORADO, țară imaginară, considerată fabulos de bogată în aur, pe care conchistadorii spanioli o credeau situată undeva în NE Americii de Sud, între Orinoco și Amazon. Simbol al bogăției și abundenței, a devenit subiect al unor opere literare, cinematografice etc.

ELDRIDGE [ęldridʒ], **Roy** (supranumit *Little Jazz)* (1911—1989), trompetist american. Stil interpretativ derivat din cel al lui L. Armstrong, îmbinând forța cu velocitatea. Prin fantezia, exuberanța și mobilitatea frazei sale, a influențat generațiile viitoare de trompetiști de jaz.

ELEAGNACEE (< fr.) s. f. pl. Familie de arbori și de arbuști răspândiți în America de Nord și în Eurasia, cu solzișori bruni sau argintii pe părțile aeriene, flori apetale, axilare și rădăcinile cu nodozități; (și la sg.) plantă din această familie (ex. cătina albă).

ELEAT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. **1.** (În Grecia antică) *Școala e.* = școală filozofică din Eleea, colonie grecească din S Italiei, întemeiată la începutul sec. 5 î.Hr. de *Parmenide* și dezvoltată de elevii săi, *Melissos* și *Zenon.* Eleații au susținut că există două căi de cercetare: cea a rațiunii, după care ființa este numai una, și cea a simțurilor, care admite pluralitatea. **2.** Adj. Care se referă la reprezentanții Școlii eleate sau la concepțiile lor. **3.** S. m. Reprezentant al Școlii eleate.

ELECTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se face prin alegere; care alege.

ELECTOR, -OARE (< fr., lat.) subst. **1.** S. m. și f. (Și adj.) Persoană care are dreptul să participe la o alegere.

Electra și Oreste

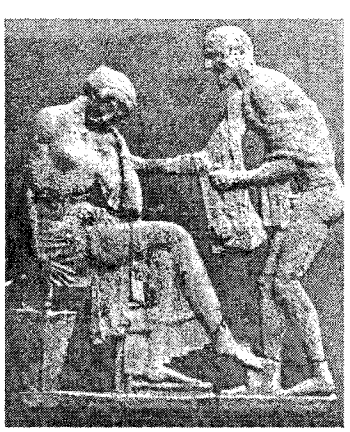

2. S. m. (În Imp. Romano-German) Principe sau prelat din colegiul care alegea pe împărat.

ELECTORAL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de alegeri, privitor la alegeri.

ELECTORAT (< fr., germ.) s. n. **1.** Demnitatea de elector **(2). 2.** Teritoriu supus autorității unui elector **(2). 3.** Totalitatea persoanelor cu drept de vot.

ELECTRA (în mitologia greacă), fiica lui *Agamemnon* și a *Clitemnestrei.* L-a îndemnat și l-a ajutat pe fratele ei, Oreste, să răzbune moartea tatălui lor. ✧ *Complexul Electrei* = (în accepția lui C. Jung) termen desemnând varianta feminină a *complexului lui Edip.*

ELECTRET (< fr. {i}) s. m. (FIZ.) Dielectric care păstrează sarcina electrică timp îndelungat după electrizare (analog magnetului permanent); este folosit la unele microfoane și receptoare electroacustice.

ELECTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *elektron* „chihlimbar") adj. (Și adv.) Care ține de electricitate, privitor la electricitate, al electricității; care funcționează pe baza electricității (ex. generator **e.,** aparat **e.,** motor **e.**). ✧ *Sarcină e.* = mărime scalară care caracterizează proprietatea unui corp de a crea în jurul său un câmp electric sau de a fi acționat atunci când se află în câmpul electric al altui corp; măsurată în coulombi; cantitate de electricitate, (impr.) electricitate **(2).** *Câmp e.* = câmp vectorial, purtător material al interacției dintre sarcinile electrice. *Lumină e.* (și subst., f.) = iluminare cu surse de lumină care consumă energie electrică; (impr.) energie electrică. *Energie e.* = formă specifică de energie reprezentând capacitatea de acțiune a unei sarcini electrice în prezența unui câmp electromagnetic.

ELECTRICIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană specializată în lucrări de construcție, instalare și reparație a mașinilor, aparatelor și instalațiilor electrice.

ELECTRICITATE (< fr. {s}) s. f. **1.** Ramură a fizicii care studiază fenomenele produse sau influențate de sarcinile electrice aflate în mișcare sau în repaus, sau al interacțiunilor dintre sarcinile electrice și magnetice și materie. **2.** Sarcină electrică. ✧ *E. atmosferică* = totalitatea fenomenelor electrice din atmosferă: ionizarea aerului sau a particulelor suspendate în el, electrizarea norilor, fulgerul, trăsnetul etc. *E. animală* = energie electrică produsă de țesuturile vii. ✦ Lumină electrică.

ELECTRIFICA (după fr. *électrifier*) vb. I tranz. A efectua lucrări de electrificare.

ELECTRIFICARE (după fr. *électrification*) s. f. Introducere și extindere a

utilizării energiei electrice în diferite scopuri: forță motrice, procese tehnologice, iluminat, încălzit etc.

ELECTRIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. (Despre corpuri) A (se) încărca cu sarcini electrice, prin frecare, contact sau influență. ✦ Tranz. Fig. A produce asupra cuiva o impresie puternică și bruscă; a înflăcăra, a entuziasma, a anima.

ELECTRIZANT, -Ă (< fr.) adj. Care electrizează.

ELECTRO- ({s} gr. *elektron* „chihlimbar") Element de compunere care înseamnă „electric", „bazat pe electricitate", servind la formarea unor substantive sau a unor adjective.

ELECTROACUSTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la electroacustică. ✧ *Muzică e.* = denumire utilizată în special în zonele francofone, desemnând o tehnică și un gen muzical apărute în anii '50, respectiv muzica pentru bandă magnetică. Se realizează prin prelucrare și mixaj, utilizând atât sunete de origine convențională înregistrate prin microfoane, cât și sunete obținute cu ajutorul generatoarelor electronice, calculatoarelor, sintetizatoarelor etc.

ELECTROACUSTICĂ (< fr. {i}) s. f. Ramură a acusticii aplicate care studiază transformarea oscilațiilor acustice în oscilații electromagnetice și invers, precum și teoria, proiectarea și construcția convertoarelor electroacustice.

ELECTROANALIZĂ (< fr. {i}) s. f. Totalitatea metodelor electrochimice folosite în analiza chimică cantitativă (ex. electrogravimetria, conductometria, polarografia etc.); analiză electrochimică.

ELECTROBIOGENEZĂ (< fr.) s. f. Capacitate a organismelor vii de a produce electricitate, ca urmare a existenței unei diferențe de potențial între mediul lor de viață și mediul lor intern. **E.** stă la baza explorării electrice a țesuturilor vii prin electromiografie, electroencefalografie etc.

ELECTROBIOLOGIE (< fr.) s. f. Studiul formării și al efectelor electricității în organismele vii.

ELECTROCALORIC, -Ă (< germ.) adj. Referitor la căldura degajată sau absorbită în conductoare prin trecerea curentului electric.

ELECTROCAPILARITATE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Modificarea tensiunii superficiale la suprafața de separare a două fluide prin aplicarea unei diferențe de potențial între acestea.

ELECTROCAR (< germ.) s. n. Cărucior autopropulsat, acționat de un motor electric alimentat de la o baterie de acumulatoare proprie, folosit pentru transportul de materiale pe distanțe scurte, în ateliere, depozite, gări etc.

ELECTROCARDIOGRAF (< fr. {i}) s. n. Aparat cu ajutorul căruia se realizează electrocardiogramele, înregistrându-le pe hârtie fotografică sau pe film.

ELECTROCARDIOGRAFIE (< fr. {i}) s. f. Metodă de investigație a funcțiunilor inimii prin înregistrarea grafică a activității electrice a mușchiului cardiac.

ELECTROCARDIOGRAMĂ (< fr. {i}) s. f. Înregistrare grafică a activității electrice a mușchiului cardiac.

ELECTROCARDIOSCOP (< fr.) s. n. Oscilograf inserat unui electrocardiograf pentru vizualizarea variației curenților fiziologici; este utilizat, în special, intraoperator.

ELECTROCASNIC, -Ă (< *electro-* + *casnic*) adj. (Despre aparate electrice) Care are diferite utilizări în menaj (ex. aspirator, mașină de spălat, fier de călcat, răsniță, frigider etc.).

ELECTROCAUTER (< fr.) s. n. Instrument care servește la electrocauterizare. Se compune dintr-o tijă metalică prevăzută, la o extremitate, cu un fir de platină adus la incandescență cu ajutorul curentului electric.

ELECTROCAUTERIZARE (după engl. *electrocauterization*) s. f. Cauterizare efectuată cu ajutorul electrocauterului.

ELECTROCERAMICĂ (< fr. {i}) s. f. Ramură a tehnicii ceramice care se ocupă cu studiul compoziției, proprietăților, fabricarea și utilizarea unor produse ceramice în electrotehnică și electronică.

ELECTROCHIMIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține electrochimiei, privitor la electrochimie. ✧ *Analiză e.* = electroanaliză.

ELECTROCHIMIE (< fr.) s. f. Știința transformării energiei electrice în energie chimică și invers, care studiază echilibrele existente în sistemele ce conțin ioni, structura și transportul acestora. Aplicații industriale la obținerea aluminiului, clorului, coloranților etc.

ELECTROCHIRURGIE (< fr.) s. f. Utilizarea curenților de înaltă frecvență în tehnicile chirurgicale.

ELECTROCINETICĂ (< fr. {i}) s. f. Capitol al electricității **(1)** care studiază fenomenele electrice produse de sarcinile electrice aflate în mișcare.

ELECTROCOAGULARE (după fr. *électrocoagulation*) s. f. (MED.) Coagulare a țesuturilor vii prin secționarea locală (ex. cu bisturiul electric) sau prin distrugerea totală a zonei adiacente (cu ajutorul curentului electric alternativ de înaltă frecvență); diatermocoagulare.

ELECTROCORTICOGRAFIE (< fr.) s. f. Tehnică de studiere a activității electrice a scoarței cerebrale. Constă în înregistrarea grafică a activității electrice a creierului prin electrozi aplicați pe suprafața acestuia.

ELECTROCUTA (< fr., engl.) vb. I tranz. și refl. A vătăma, a omorî sau a muri datorită unei descărcări electrice.

ELECTROCUTARE (< *electrocuta*) s. f. Vătămare sau moarte produsă de trecerea unui curent electric printr-un organism viu.

ELECTROD (< fr. {i}; {s} *electro-* + *hodos* „drum") s. m. Conductor electric (metalic sau de cărbune) prin care curentul electric intră (anod) și iese (catod) într-un sau dintr-un mediu oarecare sau vid; de regulă, are conductivitatea electrică mai mare decât a mediului respectiv. ✧ *E. de sudură* = **e.** de sârmă ce conduce curentul electric la piesa care se sudează prin arcul electric format între capătul acestuia și piesă. *E. indicator* = **e.** folosit pentru determinarea concentrației ionilor din soluția în care este introdus.

ELECTRODEPUNERE (< *electro-* + *depunere*) s. f. Tehnică de depunere a metalelor și aliajelor pe suprafața unor piese, în vederea obținerii unor straturi decorative, metalizării suprafețelor anumitor materiale plastice, realizării de economii de metale prețioase etc.

ELECTRODIAGNOSTIC (< fr.) s. n. Investigare funcțională a sistemelor nervos și muscular cu ajutorul curentului electric.

ELECTRODIALIZĂ (< fr. {s}) s. f. Proces de *dializă* accelerat sub acțiunea unei diferențe de potențial electric, electrozii fiind așezați de o parte și de cealaltă a membranei dializante. Este utilizată la purificarea apei, la impregnarea stofelor, la tăbăcirea pieilor etc.

ELECTRODINAMIC, -Ă (< fr. {s}) adj. Referitor la stările și la fenomenele legate de prezența câmpului electromagnetic variabil în timp; referitor la acțiunile care se exercită între conductoarele parcurse de curenții electrici; care aparține acestor stări, fenomene și acțiuni. ✦ (Despre instrumente de măsurat, relee etc.) Bazat pe interacțiunea dintre două bobine parcurse de curent electric.

ELECTRODINAMICĂ (< fr. {s}) s. f. Ramură a fizicii care studiază fenomenele legate de acțiunea dintre câmpul electric și câmpul magnetic la variația în timp a mărimilor de stare, precum și interacțiunea dintre câmpul electromagnetic și substanță. ✧ *E. cuantică* = teoria interacțiunilor electro-

magnetice dintre particulele elementare electrizate, precum și dintre câmpul radiant cuantificat și substanță.

ELECTROENCEFALOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *egkephalos* „creier" + *graphe* „descriere") s. f. (FIZIOL.) Tehnică de înregistrare a activității bioelectrice a creierului prin intermediul unor electrozi aplicați pe tegumentele capului. E. se folosește în neurofiziologie și în diagnosticarea unor boli nervoase.

ELECTROENERGETICĂ (< fr.) s. f. Domeniu al energeticii care se ocupă cu producerea, transportul, distribuția și utilizarea energiei electrice.

ELECTROERODARE (după fr. *électro-érosion*) s. f. Procedeu de prelucrare a pieselor metalice (dure și extradure) prin acțiunea directă a curentului electric într-un mediu de lucru fluid.

ELECTROFIZIOLOGIE (< fr., rus.) s. f. Ramură a fiziologiei care studiază activitatea bioelectrică a organelor și țesuturilor (mușchi, inimă, țesut nervos etc.).

ELECTROFON, -Ă (< fr.) adj. *Instrument* ~ = aparat care utilizează oscilațiile electromagnetice pentru a genera sunete muzicale transmise prin difuzoare (ex. orga electronică, sintetizatorul etc.).

ELECTROFOR (< fr.; {s} *electro-* + gr. *phoros* „purtător") s. n. Mașină electrostatică alcătuită dintr-un disc dielectric electrizat prin frecare și un disc metalic, care poate fi electrizat prin influență de primul disc.

ELECTROFOREZĂ (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *phoresis* „deplasare") s. f. **1.** (FIZ.) Fenomen de migrare a particulelor unei soluții coloidale printr-un lichid aflat într-un câmp electric, datorat stratului dublu electric existent la suprafața particulelor. **2.** (MED.) Analiză de laborator bazată pe **e. (1),** utilizată pentru separarea diferitelor fracțiuni proteice din lichidele biologice (ser sanguin, urină etc.).

ELECTROGEN, -Ă (< fr.; {s} *electro-* + gr. *gennao* „a produce") adj. Care produce energie electrică prin transformarea altor forme de energie. ◇ *Grup e.* = ansamblu format dintr-un motor termic și unul sau mai multe generatoare electrice, acționate de acesta.

ELECTROGRAVIMETRIE (< fr. {s}) s. f. Metodă de analiză cantitativă bazată pe separarea unei specii chimice, prin electroliză, cu depunerea sa într-o formă solidă pe un electrod metalic (catod sau anod) și cântărirea electrodului înainte și după depunere.

ELECTROLITIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține electrolizei, privitor la electroliză; produs prin electroliză, folosit la electroliză. ◇ *Polarizare e.* v. *polarizare* **(1).**

ELECTROLIȚI (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *lytos* „solubil") s. m. pl. Substanțe (acizi, baze, săruri) ale căror soluții sau topituri au proprietatea de a conduce curentul electric prin intermediul ionilor formați prin disocierе electrolitică.

ELECTROLIZĂ (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *lysis* „descompunere") s. f. Descompunere a unei substanțe chimice cu ajutorul curentului electric; se utilizează pentru obținerea clorului, hidrogenului (**e.** apei), a unor metale (v. *electrometalurgie*), în galvanoplastie și galvanostegie.

ELECTROLIZOR (< fr.) s. n. Aparat folosit pentru obținerea produselor chimice pe cale electrolitică.

ELECTROLUMINESCENȚĂ (< fr.) s. f. Emisie de radiație luminoasă, vizibilă sau invizibilă, produsă de o descărcare electrică în gaze.

ELECTROMAGNET (< germ.) s. m. **1.** Corp feromagnetic, magnetizat temporar cu ajutorul unei înfășurări (bobine) parcurse de curent electric de conducție. **2.** Aparat electric care conține, ca parte principală, un electromagnet **(1),** folosit la producerea unor câmpuri magnetice intense sau la exercitarea de forțe sau de cupluri asupra unor corpuri feromagnetice, în diferite aplicații tehnice.

ELECTROMAGNETIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** Referitor la legătura dintre electricitate și magnetism, la interacțiunea dintre fenomenele electrice și cele magnetice. ◇ *Câmp e.* = formă a materiei, caracterizată prin existența unui câmp electric și a unuia magnetic variabile în timp, care se condiționează reciproc și se propagă cu viteza luminii. **2.** (Despre instrumente de măsurat, relee etc.) Bazat pe acțiunea unui electromagnet asupra unei piese feromagnetice.

ELECTROMAGNETISM (< fr. {i}) s. n. Ramură a fizicii care studiază câmpurile magnetice și propagarea lor sub formă de unde, precum și fenomenele electrice și magnetice legate de interacția dintre aceste câmpuri și substanță.

ELECTROMECANIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la un dispozitiv mecanic comandat electric. ✦ Care se referă la aplicațiile combinate ale mecanicii și electrotehnicii.

ELECTROMETALURGIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a metalurgiei care folosește procedee electrolitice sau electrotermice pentru elaborarea și rafinarea metalelor și aliajelor.

ELECTROMETRIE (< fr. {i}) s. f. Metodă de analiză chimică cantitativă volumetrică, folosind ca indicator pentru observarea sfârșitului reacției variația potențialului electric al unui electrod cufundat în soluția de analizat. Punctul de echivalență este marcat de un salt puternic al potențialului. Sin. *potențiometrie.*

ELECTROMETRU (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument electrostatic folosit la măsurarea diferențelor mici de potențial electric.

ELECTROMIOGRAF (< fr.) s. n. Aparat cu ajutorul căruia se face electromiografia.

ELECTROMIOGRAFIE (< fr.) s. f. Metodă de înregistrare optică sau grafică a contracțiilor mușchilor scheletici, cu ajutorul electromiografului, în scopul diagnosticării unor afecțiuni musculare.

ELECTROMOTOR, -OARE (< fr. {i}) adj., s. n. **1.** Adj. Care dezvoltă o cantitate de electricitate sub influența unei acțiuni mecanice sau chimice. ◇ *Tensiune* (sau *forță*) *e.* = tensiune electrică măsurată la bornele unui generator când circuitul exterior este deschis. **2.** S. n. Motor electric.

ELECTRON (< fr. {i}; {s} gr. *elektron* „chihlimbar") s. m. Particulă elementară, constituent general al materiei; are masa de repaus de $9{,}109 \cdot 10^{-31}$ kg, dimensiunile sub 10^{-13} m și sarcina electrică negativă $e = 1{,}602 \cdot 10^{-19}$ C. A fost descoperit (1897) de *J.J. Thomson.*

ELECTRONARCOZĂ (< fr.) s. f. Narcoză produsă prin acțiunea curentului electric asupra creierului.

ELECTRONEGATIV, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre unele elemente chimice) Ai cărui atomi captează cu ușurință electroni. Elementele situate în partea din dreapta a sistemului periodic al elementelor sunt electronegative (ex. halogenii, oxigenul, sulful etc.).

ELECTRONEGATIVITATE (< *electronegativ*) s. f. Mărime neconvențională care exprimă capacitatea unui atom dintr-o moleculă de a atrage electronii de valență.

ELECTRONIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține electronilor sau electronicii, privitor la electroni sau la electronică, bazat pe electroni sau pe electronică. ◇ *Circuit e.* = circuit electric care conține elemente neliniare de circuit (ex. tuburi electronice, dispozitive semiconductoare). *Nor e.* = zonă de distribuție probabilistică a electronului în anumite

domenii ale spațiului înconjurător nucleului atomic. *Muzică e.* = denumire dată, în general, muzicilor ce utilizează pentru compunerea, realizarea și executarea lor aparate electronice (instrumente, magnetofoane, sintetizatoare, calculatoare etc.); în sens restrâns, se referă la muzica ce utilizează în exclusivitate sunete realizate prin sinteză, înregistrate și combinate pe bandă magnetică, excluzând orice sursă de sunet tradițională. Reprezentanți: K. Stockhausen, H. Eimert, G.M. Koenig ș.a.

ELECTRONICĂ (< fr. {i}) s. f. **1.** Ramură a științei care se ocupă cu studiul fenomenelor legate de mișcarea electronilor și a ionilor în corpuri sau în câmpuri electrice și magnetice. **2.** Ramură a tehnicii care se ocupă cu tehnologia construcției, studiul dispozitivelor și aparatelor care funcționează pe baza fenomenelor electronice **(1)**; aceste dispozitive dau posibilitatea amplificării unor semnale electrice slabe, comandării automate a unor procese, acumulării și transmiterii informației. ✦ Ramură a industriei electrotehnice care se ocupă cu producerea dispozitivelor electronice.

ELECTRONIST (< *electron[ică]*) s. n. Specialist în electronică.

ELECTRONVOLT (< fr. {i}) s. m. Unitate de măsură tolerată a energiei (simbol: eV), reprezentând energia înmagazinată de un electron care se deplasează între două puncte aflate la o diferență de potențial de un volt. 1 eV = $1{,}602 \cdot 10^{-19}$ J.

ELECTROOPTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre dispozitive) Care cuprinde o parte electrică și o parte optică.

ELECTROOPTICĂ (< fr. {i}) s. f. Capitol al opticii fizice care studiază influența câmpului electric asupra proprietăților optice ale substanțelor.

ELECTROOSMOZĂ (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Mișcare a unui lichid prin capilarele sau porii unei diafragme sub acțiunea curentului electric exterior.

ELECTROPLASMOLIZĂ s. f. Procedeu aplicat în industria zahărului, a sucurilor de fructe, în vinificație etc., care constă în expunerea materiei prime la acțiunea unui curent electric de joasă tensiune, în scopul degradării protoplasmei celulare și al măririi randamentului la operația de presare.

ELECTROPOZITIV, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre unele elemente chimice) Ai cărui atomi cedează cu ușurință electroni, transformându-se în ioni pozitivi. Elementele așezate în partea stângă a sistemului periodic al elementelor sunt electropozitive (ex. sodiul, potasiul etc.).

ELECTROPOZITIVITATE (< *electropozitiv*) s. f. Proprietate a elementelor chimice de a ceda electroni și de a forma ioni pozitivi.

ELECTROPRELUCRARE (< *electro-* + *prelucrare*) s. f. Procedeu de prelucrare a unui metal printr-o acțiune electrotermică sau electrochimică, combinată cu o acțiune mecanică (ex. lustruirea, electroerodarea, acoperirea electrolitică).

ELECTROPUNCTURĂ (< fr.; {s} lat. *punctio* „împunsătură") s. f. Metodă de tratament (în paralizii, crize reumatismale etc.) constând în punctionarea unor țesuturi cu ace-electrozi situate într-un circuit electric.

ELECTROSCOP (< fr. {i}; *electro-* + gr. *skopeo* „a examina") s. n. Instrument cu ajutorul căruia poate fi pusă în evidență existența (și semnul) sarcinilor electrice mici.

ELECTROSINTEZĂ (< fr. {i}) s. f. Tehnologie electrochimică utilizată pentru fabricarea directă sau în urma unor etape chimice, anterioare celei electrochimice, a unor produși organici sau anorganici.

ELECTROSOMN (după engl. *electrosleep*) s. n. (MED.) Somn artificial provocat cu ajutorul unor impulsuri electrice dreptunghiulare, de intensitate până la 1 mA, timp de 20—120 minute, în scop terapeutic.

ELECTROSTATIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la sarcinile electrice aflate în repaus. ✧ *Mașină e.* = generator electric care funcționează pe baza fenomenului de electrizare. ✦ (Despre instrumente de măsurat) Bazat pe interacțiunea dintre două conductoare supuse unei diferențe de potențial.

ELECTROSTATICĂ (< fr. {i}) s. f. Capitol al electricității care studiază interacțiunile dintre sarcinile electrice aflate în repaus.

ELECTROSTIVUITOR (< *electro-* + *stivuitor*) s. n. Utilaj folosit pentru manevrarea, transportul și ridicarea paletelor, navetelor etc., acționat printr-un mecanism electrohidraulic de un motor electric, alimentat de la rețea sau de la o baterie de acumulatoare.

ELECTROSTRICȚIUNE (< fr. {i}) s. f. (FIZ.) Deformare a unui dielectric sub acțiunea câmpului electric variabil.

ELECTROȘOC (< fr. {i}) s. n. (MED.) Metodă de tratament care constă în trecerea curentului electric prin creier, determinând pierderea cunoștinței, convulsii generalizate și modificări intense ale funcțiunilor vegetative. Se folosește în anumite boli psihice (ex. melancolia).

ELECTROTEHNIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține electrotehnicii, privitor la electrotehnică.

ELECTROTEHNICĂ (< fr. {i}) s. f. **1.** Ramură a științei care studiază fenomenele electrice și magnetice din punctul de vedere al aplicațiilor lor în tehnică. **2.** Ramură a tehnicii care are ca obiect studierea aplicațiilor tehnice ale fenomenelor electrice și magnetice, precum și proiectarea, construcția și exploatarea echipamentelor folosite în instalațiile care utilizează aceste aplicații. Problemele **e.** se referă la producerea, transportul, distribuția și utilizarea energiei electromagnetice (probleme de *electroenergetică* sau de *curenți tari*) și la producerea, transportul, reproducerea și utilizarea semnalelor electromagnetice purtătoare de informație (probleme de *curenți slabi*).

ELECTROTEHNOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a tehnologiei **(1)** care studiază metodele de transformare a energiei electrice în energie termică sau chimică, aplicate direct asupra obiectului supus prelucrării.

ELECTROTERAPIE (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. (MED.) Metodă de tratament care folosește curenții electrici ca agenți terapeutici ai anumitor boli (ex. reumatismul).

ELECTROTERMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *electro-* + gr. *thermos* „cald") adj. Care aparține electrotermiei, care se referă la electrotermie.

ELECTROTERMIE (< fr. {i}) s. f. **1.** Domeniu al electrotehnicii care studiază procesele de transformare a energiei electrice în căldură. **2.** Ansamblul procedeelor și mijloacelor tehnice de utilizare a energiei electromagnetice pentru obținerea căldurii necesare funcționării unor instalații tehnologice, dispozitive, în gospodăria casnică etc.; electrocăldură.

ELECTROTONUS (< fr. {i}) s. n. (FIZIOL.) Modificare a excitabilității unui țesut viu (de obicei nerv sau mușchi) în cursul trecerii prin acesta a unui curent electric continuu.

ELECTROVALENȚĂ (< fr. {i}) s. f. Mărime care indică numărul sarcinilor pozitive sau negative ale unui ion într-o combinație chimică; valență ionică. V. *legătură ionică.*

ELECTRUM (< fr. {i}; {s} gr. *eiektron* „chihlimbar") subst. Aliaj natural de aur cu un conținut mare de argint (15—50%), galben-deschis până la alb-argintiu, maleabil și ductil. Rar întâlnit în unele zăcăminte hidrotermale în parageneză cu sulfurile argentifere.

ELEFÁNT (< fr., lat.) s. m. Mamifer din ordinul proboscidienilor, cel mai mare mamifer erbivor actual, cu trompa mobilă și colți lungi. *E. african* are c. 4 m înălțime, peste 7 t greutate, urechi mari și prezintă colți la ambele sexe *(Loxodonta africana)*; *e. asiatic (indian)* are talia de până la 3 m, maximum 3 t greutate, urechi mici și prezintă colți numai masculul; se îmblânzește ușor *(Elephas maximus)*. A apărut la începutul Cuaternarului. ◇ *E. de mare* = mamifer carnivor din ordinul pinipedelor, care prezintă o proeminență (excrescență) pe maxilarul superior (focă cu trompă). Trăiește în mările polare ale Oc. Pacific. Specie ocrotită.

ELEFANTIÁZIS (< fr. {i}; {s} gr. *elephant-* „elefant") s. n. Edem voluminos, cronic, dur, al pielii și al țesuturilor subcutanate, frecvent la nivelul extremităților sau al organelor genitale, produs de infectarea cu unele specii de filarii. Este endemic în zonele tropicale. Sin. *filarioză*.

ELEGÁNT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se distinge prin eleganță. ✦ Spec. Care este îmbrăcat cu gust.

ELEGÁNȚĂ (< fr., lat.) s. f. Distincție, grație în atitudine, în maniere; rafinament, gust ales în felul de a se îmbrăca, în croiala hainelor. ✦ Distincție în limbaj, în stil etc.

ELEGÍAC (< fr., lat.) adj. **1.** Cu caracter de elegie; *p. ext.* trist, jalnic, nostalgic. **2.** (Despre un poet) Care compune elegii sau opere cu caracter de elegie.

ELEGÍE (< gr., fr., lat.) s. f. **1.** Specie a poeziei lirice, particularizată inițial (Grecia antică) prin metrică (distihul elegiac), iar ulterior prin conținutul afectiv (melancolie, regret, durere). Au scris **e.** Teognis, Tirteu, Properțiu, Ovidiu, Chénier, Leopardi, Rilke, Eminescu, Bacovia, I. Vinea ș.a. **2.** Piesă muzicală vocală sau instrumentală cu caracter melancolic, nostalgic, trist.

ELEKTRÓN (< germ.) subst. Grup de aliaje complexe de magneziu, având la bază sistemul binar aluminiu-magneziu, cu adaosuri de mangan, zinc și siliciu, în diferite proporții. Sunt utilizate în construcția de avioane, automobile, vagoane.

ELEKTROSTÁL, oraș în Federația Rusă, la E de Moscova; 153 mii loc. (1992). Electrometalurgie; utilaj siderurgic, mat. de constr. Până în 1928 s-a numit *Zatișie*.

ELEMÉNT (< fr., lat.) s. n. **1.** Partea cea mai simplă a unui întreg. **2.** Persoană care face parte dintr-o colectivitate. **3.** (În mitologii și la primii filozofi) Una dintre substanțele simple din care este compus Universul. În cele mai multe cazuri, **e.** sunt patru sau cinci: aer, apă, foc, pământ și, uneori, eter. În alte cazuri, apar ca **e.** lemnul și metalul (de ex. la chinezi). Primii filozofi greci au pus **e.** în condiția principiului: Thales, apa; Anaximene, aerul; Heraclit, focul; Empedocle, focul, apa, aerul, pământul. **4.** Fig. Mediul în care trăiește o ființă. **5.** (La pl.) Totalitatea forțelor naturii. *E. meteorologic* = mărime (temperatură, umiditate, presiune etc.) sau fenomen atmosferic (precipitații, vânt) cu rol esențial în caracterizarea vremii. **6.** (CHIM.) Substanță chimic pură, formată din atomi identici din punct de vedere chimic. Fiecare **e.** este caracterizat printr-un anumit *număr atomic, Z,* și printr-o *masă atomică*. Se cunosc 106 **e.** dintre care 90 au fost descoperite în natură (v. și *sistemul periodic al elementelor*). ◇ *Elemente alcaline* = **e.** chimice situate în prima grupă principală, IA, a sistemului periodic (litiu, sodiu, potasiu, rubidiu, cesiu, franciu). *Elemente alcalino-pământoase* = **e.** chimice situate în grupa a doua principală, IIA, a sistemului periodic (beriliu, magneziu, calciu, stronțiu, bariu, radiu). *Elemente artificiale* = **e.** radioactive care se obțin prin sinteză nucleară. *Elemente radioactive* = specii atomice cu proprietatea de a emite spontan particule α și β, radiații γ sau X. *Elemente rare* = **e.** chimice care cuprind *gazele rare, lantanoidele, actinoidele* și *metalele rare. Elemente semimetalice* v. *semimetale. Elemente transuraniene* = **e.** radioactive artificiale situate în sistemul periodic după uraniu (neptuniu, plutoniu, americiu, curiu, berkeliu, californiu, einsteiniu, fermiu, mendeleeviu, nobeliu, lawrenciu). *Elemente tranziționale* v. *metale tranziționale*. **7.** Obiect matematic de natură oarecare (număr, punct, figură geometrică etc.), care, împreună cu altele, formează o *mulțime*. ◇ *E. neutru* (al unei mulțimi față de o lege de compoziție) = **e.** care lasă neschimbat orice alt **e.** atunci când se face compunerea lor după legea dată (ex. numărul zero în raport cu adunarea numerelor reale, numărul unu în raport cu înmulțirea). *E. simetric* (al unui **e.** dat față de o anumită lege de compoziție) = e. care, compus cu cel dat, dă **e.** neutru față de legea respectivă. *E. de arie* (în analiza matematică) = porțiune arbitrar de mică dintr-o suprafață. **8.** *E. de circuit* = porțiune de circuit electric cu două sau mai multe borne de acces pentru curentul electric și care, „în studiul circuitului, este considerată ca un ansamblu unitar, fără a mai fi descompusă în părți componente (ex. rezistorul, bobina electrică, condensatorul electric etc.). *E. galvanic* = pilă electrochimică. *E. normal* = pilă electrochimică folosită ca etalon pentru tensiune electrică. *E. de execuție* = **e.** într-o instalație automată, care prelucrează informația de intrare, furnizând la ieșire o mărime de execuție aplicată elementului automatizat din instalația tehnologică. **9.** (La pl.) Principii de bază, noțiuni fundamentale (ale unei discipline oarecare).

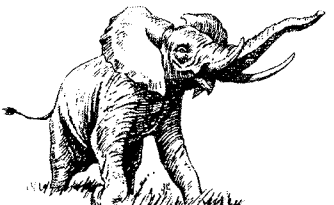

Elefant african

Elefant asiatic

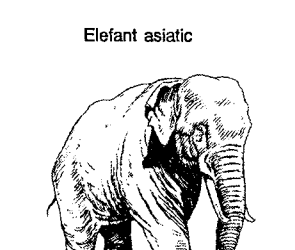

ELEMENTÁR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** De bază, esențial, fundamental. ✦ (Despre cărți, manuale etc.) Care cuprinde principiile de bază ale unei discipline. **2.** Simplu, ușor, necomplicat. ◇ (MAT.) *Funcție e.* = funcție rațională, trigonometrică, exponențială, logaritmică, putere sau funcție ce se obține din acestea printr-un număr finit de operații de compunere. ◇ (FIZ.) *Sarcină e.* = sarcină electrică a electronului, egală cu $1{,}602 \cdot 10^{-19}$ C. **3.** Care ține de natură și de fenomenele ei.

ELÉN, -Ă (< ngr., lat.) s. m., adj. **1.** S. m. (La pl.) Denumire a celor patru vechi triburi grecești (eolieni, dorieni, ionieni și ahei) din S Tesaliei, care s-a extins, din sec. 8—6 î.Hr., asupra tuturor triburilor grecești; (și la sg.) persoană care aparține populației Greciei antice. V. *grec.* **2.** Adj. Care aparține elenilor **(1)**, referitor la eleni. ✦ (Substantivat, f.; în forma *elină*) Limba

Elena (1896—1982)

greacă veche (vorbită până în sec. 6 inclusiv).

ELENA (în mitologia greacă), fiică a lui Zeus și a Ledei, soția lui Menelau, regele Spartei. Femeie de o neobișnuită frumusețe. Răpirea ei de către Paris, fiul regelui Troiei, a provocat Războiul troian.

ELENA (c. 257—336), mama lui Constantin cel Mare. În 327 s-a convertit la creștinism și, prin influența exercitată asupra fiului său, a avut un rol însemnat în recunoașterea creștinismului ca religie de stat în Imp. Roman.

ELENA (1896—1982, n. Atena), regina-mamă (din 1940) a României. Fiica regelui Constantin al Greciei și a Sofiei de Prusia. Căsătorită (1921—1928) cu principele moștenitor, Carol; mama regelui Mihai I; după abdicarea acestuia, a trăit în exil în Elveția și Italia.

ELENA (OLENA) (1465—1505), fiica lui Ștefan cel Mare și a Evdochiei din Kiev. Căsătorită în ian. 1483 cu Ivan cel Tânăr, fiul și moștenitorul marelui cneaz al Moscovei, Ivan III.

ELENESCU, Emanuel (n. 1911, Piatra Neamț), dirijor și compozitor român. Repertoriu universal și românesc

Emanuel Elenescu

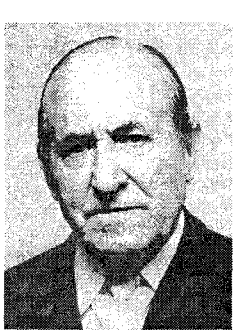

de mare varietate. Muzică simfonică („Variațiuni simfonice", „Rapsodia română pentru violoncel și orchestră", „Burlesca pentru pian și orchestră"), vocal-simfonică, corală.

ELENIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparține Greciei antice sau elenilor, privitor la Grecia antică sau la eleni.

ELENISM (< fr., germ.) s. n. Civilizația și cultura greacă din epoca elenistică.

ELENIST, -Ă (< fr., germ.) s. m. și f. Specialist în studiul limbii și culturii Greciei antice și culturii epocii elenistice.

ELENISTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparține elenismului, privitor la elenism. ✧ *Epoca e.* = perioadă din istoria și civilizația Greciei și a Orientului Apropiat și Mijlociu, cuprinsă între 323 î.Hr. (moartea lui Alexandru cel Mare) și 30 î.Hr. (cucerirea Egiptului de către romani). *Arta e.* = nume generic dat artei dezvoltate în sec. 4—1 î.Hr. în câteva centre din bazinul estic al M. Mediterane (Atena, Alexandria, Pergam, Rodos etc.). S-a format pe baza artei clasice grecești, puternic influențată de arta Orientului. În cadrul ei au înflorit arhitectura, caracterizată prin gustul pentru grandios (Farul din Alexandria), grija pentru organizarea urbanistică (Agora din Atena), apariția unor noi tipuri de clădiri publice (biblioteci; Museion), sculptura cu o gamă bogată de preocupări pentru teme ca: nudul feminin („Venus din Milo"), copilul („Copilul cu gâsca"), barbarii („Gal murind") și pentru redarea vieții psihice individuale („Laocoon"). Pictura este cunoscută azi numai din copii rămase în mozaic („Bătălia de la Issos") și din frescă. Un domeniu cunoscut al *a.e.* îl constituie micile statuete de gen lucrate din ceramică policromă la Tanagra (Beoția). V. *arta greacă. Filozofia e.* = filozofia sec. 4—1 î.Hr. reprezentată de epicureism, stoicism, scepticism, platonismul Noii Academii, Școala peripatetică, filozofia alexandrină și având ca trăsătură definitorie orientarea către morală.

ELENIZARE (după fr. *hellénisation*) s. f. Proces început în timpul lui Alexandru cel Mare, prin care limba și cultura elenă au fost propagate în afara Greciei, în special, la popoarele orientale.

ELEPHANTINE [elefantine], ins. pe cursul mijlociu al Nilului, în fața orașului Assuan; c. 1,8 mii loc. Ruine antice. A cunoscut o epocă de înflorire în timpul faraonilor din dinastiile VI—XI. Săpăturile arheologice sistematice au scos la iveală mai multe straturi: egiptean, roman, arab. Aici a fost găsit, în 1903, un papirus datând din sec. 5 î.Hr. și conținând informații referitoare la poporul evreu.

ELERON (< fr.) s. n. **1.** Fiecare dintre suprafețele de comandă ale cârmei transversale a unui avion. **2.** Aripioară (3).

ELEUSIS, oraș în Atica, la 20 km V de Atena; c. 20 mii loc. Vestit în Antic. prin serbările (misterele eleusine) în cinstea zeiței agriculturii, Demeter. Monumente de arhitectură (Telestrionul).

ELEUTHERIADE, Micaela (1900—1983, n. București), pictoriță română. Peisaje, naturi moarte și portrete compoziționale de viziune postimpresionistă, transpuse într-o cromatică gravă, caldă și de o prețioasă strălucire („Valea Slănicului", „Figură în alb", „Peisaj din Balcic", „Natură statică").

ELEV, -Ă (< fr.) s. m. și f. **1.** Tânăr care învață într-o școală sau care este instruit de cineva; școlar. **2.** Discipol (2).

ELEVAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre stil, limbaj etc.) Nobil, superior, rafinat.

ELEVATOR (< fr.) s. n. **1.** Utilaj pentru transportul materialelor pe direcție verticală sau aproape verticală și pe distanțe relativ mici. **2.** Încărcător (2). **3.** Unealtă cu care se prind și se manevrează prăjinile de foraj, burlanele etc. în exploatările petroliere sau în lucrările de exploatare.

ELEVAȚIE (< fr. {i}) s. f. **1.** Reprezentare grafică, la o scară dată, care redă fețele verticale exterioare ale unei construcții, mașini etc. **2.** Parte a unui zid, a unei pile sau a unei culee de pod, situată deasupra terenului. **3.** Fig. Însușirea de a fi elevat.

ELEVEZĂ (< fr.) s. f. (ZOOT.) Aparat metalic folosit pentru creșterea artificială, în condiții vitale optime, a puilor și a bobocilor.

EL FERROL DEL CAUDILLO (**EL FERROL**) [del caudiλo], oraș în NV

Elena și Menelau

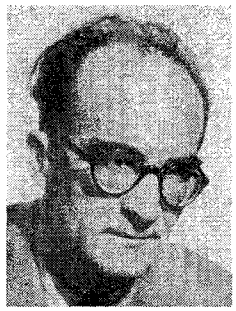

Mircea Eliade

Spaniei (Galicia), pe țărmul Oc. Atlantic; 86,3 mii loc. (1990). Port militar. Constr. și reparații navale. Prelucr. metalelor și a lemnului; produse chimice; conserve de pește.

ELFI (< fr., germ., engl.) s. m. pl. (În mitologia popoarelor germanice) Ființe supranaturale imaginate ca niște pitici, binevoitori sau răuvoitori, spirite ale vântului, apei sau focului.

ELGAR [ɛlgə], **Sir Edward** (1857—1934), compozitor și dirijor britanic. Apropiat stilistic de neoromantism. Oratorii („Visele lui Gerontius"), cantate, un concert pentru vioară, simfonii.

ELGIN [ɛlghin], **Thomas Bruce, conte de** (1766—1841), diplomat și anticar scoțian. A adus la British Museum colecția de marmure a Parthenonului, cunoscute sub numele de marmurele E.

ELGON, vulcan stins în Africa Ecuatorială, la NE de L. Victoria, la frontiera dintre Kenya și Uganda. Alt.: 4 321 m. Parc național.

ELIADE, Mircea (1907—1986, n. București), istoric al religiilor, scriitor și filozof român. M. post-mortem al Acad. (1990). Studii la Univ. din București și Calcutta. Asistent, din 1933, la Facultatea de Litere și Filozofie a Univ. București, participă la activitățile grupării „Criterion". Ataşat cultural în Marea Britanie (1940), Portugalia (1941—1944), s-a stabilit în Franța (1945—1956), apoi în S.U.A. (din 1956). Prof. univ. la Chicago (catedra de Istoria religiilor pe care a condus-o poartă numele său). Membru a numeroase academii și societăți științifice străine. Discipol al lui Nae Ionescu. Spirit al totalității, enciclopedist, E. a încercat să fundamenteze o disciplină integratoare, autonomă. După E., lumea modernă a pierdut sentimentul sacrului. Filozofia lui constă în încercarea de a reconstitui spiritualitatea omului și de a-i conferi dimensiunea cosmică, prin regăsirea miturilor și refacerea unității interioare. Studii de istoria religiilor („Tratat de istoria religiilor", „Mitul eternei reîntoarceri", „Sacrul și profanul", „Nostalgia originilor", „De la Zalmoxis la Genghis Han", „Istoria credințelor și ideilor religioase"), indianistică („Yoga. Nemurire și libertate"), orientalistică („Alchimie asiatică", „Șamanismul și tehnicile extazului"), mitologie („Imagini și simboluri"). E. consideră că renașterea literaturii este posibilă numai prin redescoperirea funcțiilor mitului. Rolul literaturii este acela de a surprinde „hierofaniile" (manifestările sacrului) în cotidian. În proza sa există mai multe niveluri: unul realist, de influență gidiană, care se circumscrie esteticii autenticității („Isabel și apele diavolului", „Maitreyi", „Întoarcerea din Rai", „Huliganii"), altul fantastic, mitic („La țigănci", „Pe strada Mântuleasa", „Noaptea de Sânziene", „În curte la Dionis"). Proza fantastică pendulează între simbolul folcloric românesc („Domnișoara Christina", „Șarpele") și cel indic („Secretul doctorului Honigberger", „Nopți la Serampore"). Fantasticul său, de tip mitic, este original prin întrepătrunderea permanentă a sacrului cu profanul. Un loc aparte în opera lui E. îl ocupă jurnalul și memoriile („Șantier", „Romanul adolescentului miop", „Memorii", „Jurnal"). Eseistică („Solilocvii", „Oceanografie", „Fragmentarium", „Insula lui Euthanasius", „Comentarii la legenda Meșterului Manole"). Coordonator al „Enciclopediei religiilor" (16 vol.), apărută postum.

Alexandru Elian

ELIADE, Pompiliu (1869—1914, n. București), istoric literar român. M. coresp. al Acad. (1912), prof. univ. la București. Studii comparatiste („Influența franceză asupra spiritului public în România").

ELIAN, Alexandru (n. 1910, București), istoric român. Acad. (1993), prof. univ. la București. Studii și cercetări privind relațiile Țărilor Române cu Bizanțul și istoria culturii românești medievale („Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea", „Fontes Historiae Daco-Romanae", vol. III, în colab., „Inscripțiile medievale ale României", vol. I, sub red.).

ELIAS 1. Jacques M. E. (1844—1923, n. București), proprietar și bancher evreu din România. Întemeietor al industriei zahărului și proprietar al Băncii Generale. **2. Fundația familiei Menahem E.,** înființată la 24 iun. 1925, conform testamentului lui **E.(1),** de către Academia Română în calitate de legatară universală. A sprijinit instituții de cultură și a întemeiat spitalul din București ce-i poartă numele.

ELIAS, Nicolai (sec. 17), sculptor din Sibiu. A îmbinat elemente renascentiste și baroce în lucrări executate la Sibiu, Cluj, la castelul Criș din Daneș ș.a. (piatră de mormânt, sarcofagul lui G. Apafi, amvonul bisericii reformate din Cluj-Napoca).

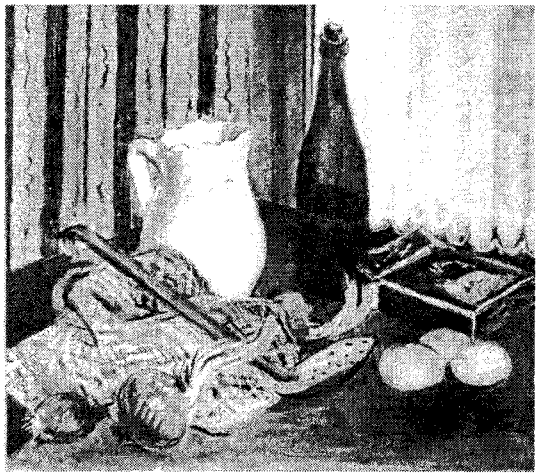

Micaela Eleutheriade: „Natură statică"

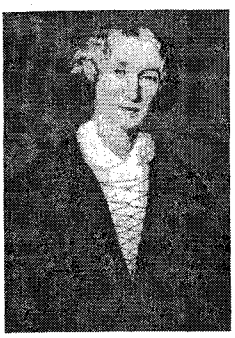

George Eliot

Thomas Stearns Eliot

ELIBERA (< lat. *eliberare*) vb. I tranz. **1.** A pune în libertate; a dezrobi, a descătuşa. ✦ Refl. A-şi câştiga independenţa; a se emancipa. ✦ Refl. (Ieşit din uz; despre militari) A fi lăsat la vatră. ✦ Refl. (Despre atomi) A se desprinde dintr-o moleculă rămânând în stare liberă. **2.** A scoate dintr-o funcţie. **3.** A goli, a evacua. **4.** A emite (şi a preda) un act, un document, a preda o marfă etc.

ELICE (< fr.; {s} gr. *helix* „spirală") s. f. **1.** (MAT.) Curbă care poate fi înscrisă pe un cilindru circular sau pe un con circular şi care taie sub un unghi constant generatoarele cilindrului sau ale conului. **2.** (TEHN.) Organ de maşină rotativ, format din două sau din mai multe pale dispuse simetric pe un butuc, folosit pentru propulsia avioanelor şi a navelor, pentru antrenarea unui rotor în mişcare de rotaţie, utilizând energia cinetică a unui fluid (ex. **e.** unei turbine hidraulice) sau pentru deplasarea unui fluid (ex. **e.** unui ventilator).

ELICITATE s. f. (FIZ.) Caracteristică a particulelor elementare legată de orientarea spinului în raport cu direcţia de deplasare.

ELICOID (< fr. {i}; {s} gr. *helikoeides* „în spirală, sinuos") s. n. (MAT.) Suprafaţă generată de o curbă supusă unei mişcări elicoidale.

ELICOIDAL, -Ă (< fr.) adj. În formă de elice.

ELICOPTER (< fr. {i}; {s} gr. *helix* „spirală" + *pteron* „aripă") s. n. Aeronavă mai grea decât aerul, prevăzută cu una sau cu mai multe elice portante; poate decola şi ateriza pe verticală, se poate deplasa în orice direcţie sau poate rămâne suspendată în aer (zbor la punct fix).

ELIDA (< fr., lat.) vb. I tranz. (LINGV.) A face o eliziune.

ELIDA (ELIS), nume dat în Grecia antică regiunii din NV Peloponesului, celebră prin oraşul Olimpia, în care se organizau, o dată la patru ani, Jocurile Olimpice.—**Şcoala din ~ şi Eritreea,** şcoală filozofică „socratică" din Grecia antică, de orientare eclectică, fundată de Fedon din Elis (sec. 4 î.Hr.).

ÉLIE DE BEAUMONT [eli də bomõ], **Léonce** (1798—1874), geolog francez. Studii asupra Jurasicului şi Terţiarului. A alcătuit prima hartă geologică a Franţei (1851) şi a formulat primele elemente de tectonică modernă.

ELIESCU, Grigore (1898—1975, n. Bucureşti), entomolog român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii în ecologie şi în entomologia forestieră (combaterea dăunătorilor). A publicat determinatoare ale păsărilor răpitoare (1936) şi agăţătoare (1938) din România.

ELIESCU, Mihail (1893—1977, n. Craiova), jurist român. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Specialist în dreptul civil, în dreptul internaţional privat („Essai sur les conflits de lois dans l'espace sans conflit de souveraineté", „Transmisiunea şi împărţeala moştenirii", „Răspunderea civilă delictuală").

ELIGIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care poate fi ales într-o funcţie sau într-un organ reprezentativ.

ELIGIBILITATE (< fr.) s. f. **1.** Principiu democratic potrivit căruia organele reprezentative ale statului, organele de conducere ale partidelor, ale diferitelor organizaţii se alcătuiesc pe bază de alegeri. **2.** Drept de a fi ales în anumite funcţii sau într-un organ reprezentativ.

ELIMA (sau *Bariisus*, „fiul lui Iisus"), proroc mincinos evreu înfruntat de apostolul Pavel pentru că se împotrivea învăţăturii Evangheliei.

ELIMINA (< fr., lat.) vb. I tranz. A scoate, a înlătura, a îndepărta, a exclude; *spec.* a da afară din şcoală.

ELIMINATORIU, -IE (< fr.) adj. Care elimină, care atrage eliminarea (dintr-un examen, dintr-un concurs etc.).

ELINĂ s. f. v. **elen.**

ELINDĂ (< fr.) s. f. Grindă metalică la excavatoarele cu cupe sau la drage, care susţine lanţul purtător de cupe.

ELIN PELIN (pseud. lui *Dimităr Ivanov*) (1877—1949), scriitor bulgar. Maestru al nuvelei realiste, inspirate din viaţa ţărănimii („Neamul Gheracilor", „Pământul").

ELINVAR (< fr. {i}; {s} gr. *él[asticité]* + *invar[iable]*) s. n. Oţel bogat aliat cu nichel (c. 35%), cu crom (c. 10%) uneori şi cu mangan şi wolfram, având elasticitate constantă până la max. 100°C, folosit în construcţia unor instrumente de măsurat de precizie.

ELION [eliən], **Gertrude Belle** (n. 1918), farmacolog american. Contribuţii la studiul şi tratamentul infecţiilor virale şi al bolilor autoimune. Împreună cu G.H. Hitchings, a creat noi medicamente: antimalarice, anticanceroase, pentru atenuarea fenomenelor de respingere a grefelor de organe ş.a. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1988), împreună cu J.W. Black şi G.H. Hitchings.

ELIOT [eliət], **George** (pseud. lui *Mary Ann Evans*) (1819—1880), scriitoare engleză. Una dintre cele mai reprezentative prozatoare ale epocii victoriene, a cultivat romanul de factură psihologică („Adam Bede", „Moara de pe Floss", „Silas Marner", „Middlemarch"), în care tendinţa moralizatoare este compensată de descripţia realistă a atmosferei şi a caracterelor, de umor şi de spiritul de observator social.

ELIOT [eliət], **Thomas Stearns** (1888—1965), poet şi eseist englez de origine americană. Influenţat de simboliştii francezi şi de „poeţii metafizici", a revitalizat stilul, ritmica şi versificaţia liricii engleze în versuri remarcabile prin noutatea expresiei şi densitatea intelectuală („Ţărâmul pustietăţii", „Miercurea cenuşii", „Patru cvartete"). Teatru poetic („Crimă în catedrală", „Reuniunea de familie"). Critica sa, de o mare autoritate, expunând principiile unei doctrine neoclasice, se exercită îndeosebi asupra poeziei şi teatrului („Pădurea sacră", „Rostul poeziei şi rostul criticii", „Ce este un clasic", „Despre poezie şi poeţi", „Muzica poeziei"). Premiul Nobel (1948).

ELIPORT (< fr.) s. n. Aeroport de dimensiuni reduse, construit special pentru elicoptere.

ELIPSĂ (< **1** fr. {i}; {s} gr. *elleipsis* „insuficienţă", **2** fr., lat.) s. f. **1.** (MAT.) Curbă plană închisă pentru care suma

distanțelor oricărui punct al său la două puncte fixe (numite focare) este constantă. **2.** (Figură de stil constând în) omiterea din vorbire sau din scris a unor cuvinte, fără ca, de obicei, sensul comunicării să sufere.

ELIPSOGRAF (< fr.; {s} fr. *ellipse* „elipsă" + fr. *grapho* „a scrie") s. n. Instrument pentru desenarea elipselor (1).

ELIPSOID (< fr. {i}; {s} fr. *ellipse* „elipsă" + gr. *eidos* „aspect") s. n. Suprafață închisă ale cărei secțiuni plane sunt elipse și care posedă trei plane de simetrie, perpendiculare două câte două. ◇ *E. de revoluție* (sau *de rotație*) = **e.** obținut prin rotirea unei elipse în jurul uneia dintre axele sale. (ASTR.) *E. de referință* = **e.** de revoluție convențional, foarte apropiat de geoid ca formă și dimensiuni; servește drept suprafață de referință pentru lucrările de nivelment.

ELIPSOIDAL, -Ă (< fr., engl.) adj. În formă de elipsoid.

ELIPTIC, -Ă (< 1 fr. {i}, 2 fr. {i}; {s} gr. *elleiptikos* „eliptic") adj. **1.** În formă de elipsă (1). **2.** Care conține o elipsă (2).

ELISABETA (Paula Otilia Elisa) (1843—1916, n. Neuwied), principesă germană, fiica principelui de Wied, căsătorită în 1869 cu domnitorul Carol I. Încoronată, împreună cu soțul său, ca regină a României (1881—1914). V. *Carmen Sylva.*

ELISABETA (Carlotte Iosefina Victoria Alexandra) (1894—1954, n. Sinaia), principesă română, regină a Greciei. Fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria. Căsătorită (1921—1934) cu principele moștenitor al Greciei, viitorul rege, George al II-lea. După proclamarea Greciei ca republică (1924), **E.** și George se stabilesc în România. În exil, din 1948.

ELISABETA I (ELIZABETH [ilizəbəθ]), regină a Angliei și a Irlandei (1558—1603), din dinastia Tudor. Reprezentantă a absolutismului. De numele ei se leagă restabilirea Bisericii anglicane. A sprijinit expansiunea colonială a Angliei (fondarea Companiei Indiilor Orientale, 1600) precum și lupta Provinciilor Unite împotriva Spaniei. În timpul domniei sale a fost nimicită *Invicibila Armada* (1588). A încurajat înflorirea literaturii și artelor.

ELISABETA II (ELIZABETH Alexandra Mary) [ilizəbəθ] (n. 1926), regină a Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (din 1952), din dinastia Windsor.

ELISABETAN (< fr.) adj. *Stil* ~ = stil al Renașterii engleze, dezvoltat în timpul reginei Elisabeta I, caracterizat prin adăugarea anumitor elemente eterogene

Elisabeta (Paula Otilia Elisa)

Elisabeta I

Elisabeta II

Elisabeta Petrovna

pe fondul tradiției gotice anterioare. În *arhitectură,* sub influența artei flamande, au fost reinterpretate modelele Renașterii italiene, creându-se construcții de o simetrie strictă, excesiv ornamentate (Longleat House, Wollaton House ș.a.). În *pictură* s-au cultivat portretul și arta miniaturii. În *mobilier,* formele au devenit masive, înregistrându-se o creștere sensibilă a elementelor ornamentale. *Teatru* ~ = literatura dramatică din epoca Elisabetei I. Reprezentanți: Kyd, Marlowe, Shakespeare.

ELISABETA (ELIZAVETA) PETROVNA, împărăteasă a Rusiei (1741—1761), din dinastia Romanov. Fiica lui Petru I cel Mare. În timpul domniei sale, s-au înregistrat progrese în dezvoltarea economico-socială și culturală (fondarea Universității din Moscova, 1755) a Rusiei, precum și în politica externă; în timpul său, Rusia a participat la Războiul de 7 Ani.

ELISTA, cap. Rep. Autonome Kalmîkia (Federația Rusă); 92,7 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. mat. de constr. Reparații mecanice. Universitate. Teatru. Vechiul nume: *Stepnoi.*

ELITĂ (< fr.) s. f. **1.** Ceea ce este mai bun, mai ales. ◇ Loc. adj. *De elită* = ales, deosebit, distins. **2.** Minoritate organizată căreia îi este socialmente recunoscută o anumită superioritate și posibilitatea de a influența unele sau toate sectoarele sistemului social. ◇ *Teoria elitelor* = teorie care susține că activitatea de conducere socială trebuie să revină persoanelor superior dotate, care alcătuiesc grupuri restrânse, „elite". Principalii teoreticieni: V. Pareto, Ch.W. Mills ș.a.

ELITRĂ (< fr. {i}; {s} gr. *elytron* „învelitoare, teacă") s. f. Prima pereche de aripi ale insectelor coleoptere; sunt scorțoase, puternic chitinizate și au rol protector în timpul deplasării și stabilizator în timpul zborului.

ELIXIR (< fr. {i}) s. n. **1.** Băutură cu proprietăți miraculoase pe care o căutau alchimiștii în Evul Mediu; *p. ext.* băutură scumpă, aleasă. **2.** (FARM.) Extract alcoolic de uleiuri volatile, utilizat în terapeutică.

ELIZABETH [ilizəbəθ], oraș în NE S.U.A. (New Jersey), în aglomerația urbană New York, port la Oc. Atlantic; 110 mii loc. (1990). Siderurgie. Constr. de mașini (uzinele „Singer"), ind. chimică (prelucr. petrolului), electrotehnică, conf., poligrafică. Șantiere navale. Întemeiat în 1664.

ELIZEU (< fr.) s. n. Loc unde vechii greci credeau că se duc sufletele celor virtuoși. V. *Câmpiile Elizee.*

Duke Ellington

ELIZIUNE (< fr., lat.) s. f. Suprimare a vocalei finale a unui cuvânt înaintea vocalei inițiale din cuvântul următor.

ELKHART [ɛlkha:rt], oraș în partea central-estică a S.U.A. (Indiana); 156,2 mii loc. (1990, cu suburbiile). Instrumente muzicale. Ind. farmaceutică; echipament de telecomunicații.

ELKIND [ɛlkind], **Mortimer Murray** (n. 1922), biofizician american. A elaborat (1959), teoria *efectului cumulativ al microleziunilor de iradiere*, infirmând teoria țintei, admisă în radiobiologie. A elucidat mecanismele raportului cauză-efect al radiațiilor.

ELKINGTON [ɛlkiŋtən], **George Richards** (1801—1865), inventator britanic. A brevetat (1840) procedeele de argintare și aurire electrolitică. În 1862, a imaginat un procedeu de rafinare electrolitică a cuprului.

ELLEF RINGNES [ɛləfriŋneis], ins. în N Arh. Arctic Canadian, în grupul Queen Elizabeth; 13,3 mii km². Relief de platou acoperit cu ghețari. Vegetație de tundră.

Ellora. Templul Kailasa

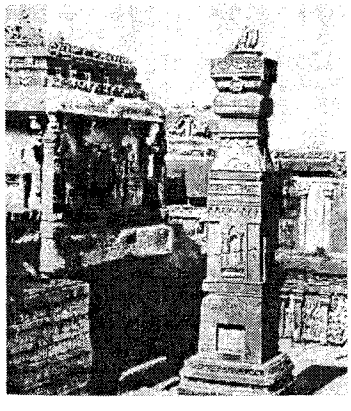

Zăcăminte de petrol. Stațiuni meteorologice.

ELLESMERE [ɛlzmiə], ins. în N Arh. Arctic Canadian, separată prin str. Kennedy și Smith de ins. Devon și de Groenlanda; 200,5 mii km². Relief muntos, cu alt. până la 3 000 m. Gheața acoperă 1/3 din supr. Ins. cu temp. medie anuală cea mai scăzută din emisfera nordică (–20°C). Zăcăminte de lignit. Stațiuni meteorologice.

ELLICE [ɛlis], denumirea, până în 1976, a Arh. *Tuvalu*.

ELLINGTON [ɛliŋtən], **Duke** (pe numele adevărat *Edward Kennedy E.*) (1899—1974), pianist, dirijor și compozitor american de jaz. Nenumărate reușite ca autor de teme ce își păstrează disponibilitățile chiar pentru jazul contemporan („Rapsodia creolă", „Caravana", „Solitude"). Remarcabil orchestrator.

ELLISON [ɛlisn], **Ralph** (1914—1994), scriitor american. Romane tratând condiția negrilor în societatea americană modernă și procesul de căutare a propriei identități („Omul invizibil").

ELLORA, localit. în V Indiei (Mahārāshtra) lângă *Aurangābād*. Aici se află o stațiune arheologică brahmanică, jainistă și budistă, cuprinzând grote și temple rupestre (cel mai vestit, templul Kailasa) din sec. 6—8, bogat decorate cu altoreliefuri.

ELLSWORTH [ɛlzuəθ], **Lincoln** (1880—1951), inginer și explorator polar american. În 1926, împreună cu R. Amundsen și U. Nobile, reușește primul zbor transarctic la bordul dirijabilului „Norge". A întreprins patru expediții cu avionul în Antarctica (1933—1938), realizând prima traversare integrală a Antarctidei (1935).

ELOCINȚĂ (< lat. *eloquentia*) s. f. Elocvență.

ELOCUȚIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Parte a retoricii care se ocupă de însușirile generale ale stilului și de arta de a alege și de a aranja cuvintele într-un discurs. **2.** Manieră de exprimare (ex. **e.** lentă, facilă etc.).

ELOCVENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care vorbește frumos și convingător. ✦ Plin de conținut; expresiv, demonstrativ **(1),** grăitor.

ELOCVENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Talentul, arta de a vorbi frumos, de a emoționa, de a convinge. ✦ Expresivitate. Sin. *elocință*.

ELOGIA (< *elogiu*) vb. I tranz. A aduce elogii.

ELOGIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care elogiază; laudativ.

ELOGIU (< it., fr.) s. n. Discurs prin care este preamărit cineva; panegiric. ✦ Laudă deosebită adusă cuiva.

ELOHIM (ebr. „cei puternici") (în mitologia ebraică timpurie), divinitate plurală consacrată construcției și reconstrucției Universului, premergătoare divinității unice Iahve; ulterior, a desemnat unul dintre atributele lui Iahve, apoi pe Dumnezeu în general, fiind frecvent menționat în „Vechiul Testament".

ELONGAȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *longus* „lung") s. f. **1.** (MED.) Extensiune accidentală sau terapeutică a unui ligament, tendon, mușchi, nerv; leziunea produsă de această tracțiune. **2.** (FIZ.) Valoare momentană a unei mărimi oscilatorii. **3.** (ASTR.) Distanța unghiulară dintre Soare și o planetă sau dintre o planetă și un satelit al ei, în raport cu Pământul.

ELOXARE (< germ.) s. f. Depunere electrolitică a unui strat superficial de oxid de aluminiu pe suprafața pieselor sau obiectelor din aluminiu în vederea protecției contra coroziunii.

EL PASO [ɛl pæsou], oraș în SE S.U.A. (Texas), port pe Rio Grande; 650 mii loc. (1991, cu suburbiile). Aeroport internațional. Metalurgia cuprului, prelucr. petrolului, conf., ind. alim. (carne). Centru comercial (bumbac, legume și fructe). Turism. Universitate.

EL SALVADOR, Republica ~ (República de ~), stat în America Centrală istmică; 21,0 mii km²; 5,5 mil. loc. (1993). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (romano-catolici 93,6%, protestanți). Cap.: *San Salvador*. Orașe pr.: Santa Ana, San Miguel. Este împărțit în 14 departamente. Relief predominant muntos (alt. max.: Santa Ana, 2 365 m) format din două șiruri de vulcani stinși sau activi separați de un podiș cu alt. de 600—700 m. Spre Oc. Pacific o îngustă câmpie litorală. Climă tropicală nuanțată de relief. Expl. de min. auro-argintifere, sare, roci de construcție. Una dintre puținele țări din lume care utilizează pe scară largă resursele geotermale în obținerea energiei electrice. Pe 26,8% din terit. țării se cultivă cafea (312,4 mii t, 1991), porumb (1 mil. t, 1991), sorg, trestie de zahăr (3,8 mil. t, 1991), bumbac, citrice, bananieri, avocado ș.a. Expl. de mahon, cedru și extinderea terenurilor cultivate au redus pădurile la *doar 5% din terit. țării*. Creșterea bovinelor (1,2 mil. capete, 1991), asinilor, porcinelor (450 mii capete, 1990). Producție ind. diversificată: energie electrică (2,2 md kwh, 1990), oțel, produse chimice, ciment, textile, cherestea, zahăr (213 mii t, 1990), țigarete, bere. C.f. (1990): 602 km. Căi

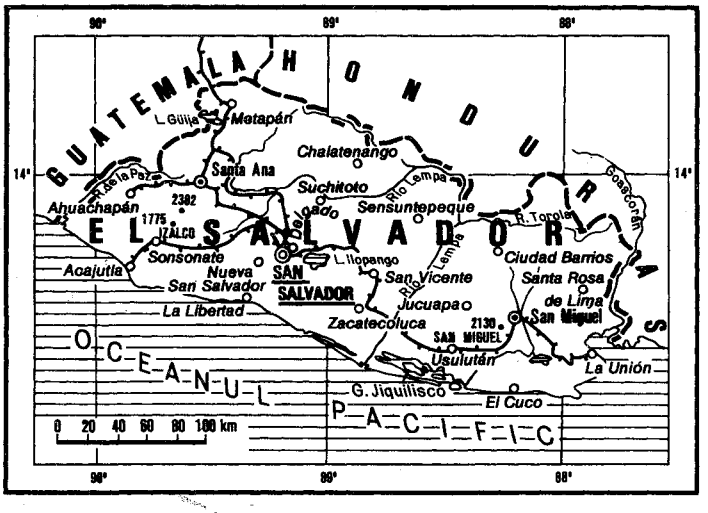

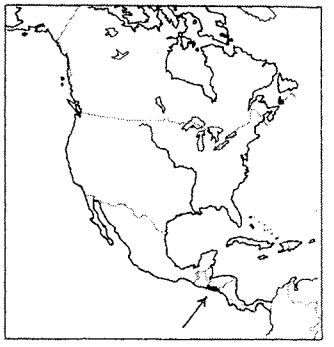

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Departamente („Departamentos")	Suprafața (km^2)	Populația (1992)	Capitala
Ahuachapán	1 240	260 000	Ahuachapân
Cabañas	1 104	136 300	Sensuntepeque
Chalatenango	2 017	180 600	Chalatenango
Cuscatlán	756	167 300	Cojutepeque
La Libertad	1 653	522 100	Nueva San Salvador
La Paz	1 224	246 100	Zacatecoluca
La Unión	2 074	251 100	La Unión
Morazán	1 447	166 800	San Francisco (Gotera)
San Miguel	2 077	380 400	San Miguel
San Salvador	886	1 477 800	San Salvador
San Vicente	1 184	135 500	San Vicente
Santa Ana	2 023	451 600	Santa Ana
Sonsonate	1 226	354 600	Sonsonate
Usulután	2 130	317 100	Usulután

rutiere (1989): 12 495 km. Moneda: 1 colón = 100 centavos. Export (1990): cafea, produse chimice, zahăr, textile, creveți ș.a. Import (1990): petrol brut, produse chimice, utilaje, mijloace de transport, produse agricole ș.a. — *Istoric.* Terit. **El S.,** locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene, a fost cucerit în 1523 de spanioli și inclus în Căpitănia Generală Guatemala (1527). În 1821, **El S.** s-a eliberat de sub dominația spaniolă, proclamându-și independența. Între 1823 și 1839, **El S.** a făcut parte din Republica Federală a Provinciilor Unite ale Americii Centrale. În 1839 s-a proclamat stat independent, iar în 1841, republică. La începutul sec. 19, în economia țării a început să pătrundă capitalul străin, iar la sfârșitul acestuia viața politică a fost dominată de antagonismul dintre partidele liberal și conservator și de conflictele militare cu Guatemala, Honduras și Nicaragua. În sec. 20, S.U.A. au reușit să-și asigure o influență predominantă. În 1931 a fost instaurat regimul dictatorial al lui M.H. Martinez, răsturnat de la putere în 1944. În anii următori, viața politică s-a caracterizat prin instabilitate guvernamentală, statul fiind condus mai ales de junte militare. În 1969 a izbucnit un conflict teritorial cu Hondurasul, încheiat în 1988, printr-o hotărâre a Curții Internaționale de Justiție. Neînfăptuirea reformelor economice și sociale promise de autoritățile guvernamentale după al doilea război mondial, suspendarea constituției și instituirea stării de asediu (1980) au contribuit la accentuarea tensiunii sociale, culminând cu declanșarea unui lung și pustiitor război civil între forțele de stânga, grupate în Frontul Farabundo Martí pentru Eliberare Națională și Frontul Democratic Revoluționar și, respectiv, autoritățile guvernamentale, sprijinite de S.U.A. La 2 febr. 1992 s-a încheiat, sub auspiciile O.N.U., un armistițiu între părțile beligerante în vederea încetării ostilităților și restabilirii păcii în țară. În apr. 1994, au loc, după războiul civil, primele alegeri generale, câștigate de Armando Calderon Sól, reprezentant al partidului de dreapta, Alianța Republicană Națională. Republică prezidențială. Puterea executivă este exercitată de președinte și Consiliul de Miniștri, iar cea legislativă de Adunarea Națională.

ELSHEIMER [elshaimər], **Adam** (1578—1610), pictor și gravor german. Stabilit în Italia (1600). Compoziții de influență barocă; peisaje, scene mitologice și de gen („Aurora", „Fuga în Egipt", „Philemon și Baucis"). I-a influențat pe Rubens, Rembrandt și pe Claude Lorrain.

ELSKAMP [elscă], **Max** (1862—1931), poet belgian de limbă franceză. Versuri de factură simbolistă, inspirate din tradițiile populare și din cele ale Orientului („Aegri somnia").

ELSTER [elstər], numele a două râuri din Germania: *E. Alb*, afl. dr. al râului Saale, în amonte de Halle; izv. din Erzgebirge; 195 km. Trece prin Plauen, Gera, Leipzig; *E. Negru*, afl. dr. al Elbei, în amonte de Wittenberg; izv. din Lausitzer Gebirge; 188 km. Trece prin Hoyerswerda și Senftenberg.

ELSTER [elstər], **Julius** (1854—1920), fizician german. Studii și cercetări privind electricitatea atmosferică, radioactivitatea, efectele fotoelectrice. Lucrări asupra conducției în gaze (împreună cu H.E. Geitel).

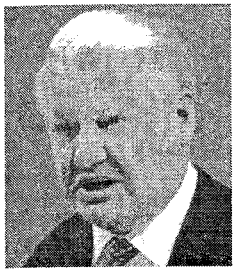

Boris Nikolaevici Elțin

ELTON [ęltən], lac sărat, de origine tectonică, în bazinul inferior al Volgăi (Federația Rusă), rest al M. Sarmatice; 152—200 km² (în funcție de nivelul apei). Rezerve de sare (3 miliarde t). Izvoare minerale sărate. Balneologie.

ELTON [ęltn], **Charles Sutherland** (1900—1991), zoolog britanic. Prof. univ. la Oxford. Fondator al biologiei populațiilor. A formulat conceptele fundamentale ale trofoecologiei: lanț trofic, nișă, rețea trofică, piramidă a numerelor și biomasei, numită azi piramidă eltoniană.

ELȚIN, Boris Nikolaevici (n. 1931), om politic rus. Primul președinte al Federației Ruse ales prin vot universal (din 1991). Prim-secretar al Comitetului de partid al orașului Moscova (1985—1987). A demisionat din P.C.U.S. în 1990.

ÉLUARD [elüar], **Paul (Eugène Grindel** [grădęl] zis ~) (1895—1952), poet francez. A participat la Rezistență. Inițiator și reprezentant al suprarealismului („Capitala durerii", „Dragostea, poezia", „Viața imediată"), a transformat limbajul poetic ezoteric într-un element de comuniune umană, scriind o poezie remarcabilă prin patosul reținut, bogăția metaforică și armonia ritmurilor („Întâlnirea cu nemții", „O lecție de morală").

ELUARE v. **eluție.**

ELUCIDA (< fr., lat.) vb. I tranz. A explica, a clarifica, a desluși o problemă.

Paul Éluard

ELUCUBRAȚIE (< fr., lat.) s. f. Lucrare, combinație haotică și greoaie de idei absurde; aberație. ✦ Divagație.

ELUDA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ocoli, a evita intenționat (ex. a eluda aplicarea unei legi).

ELUENT (< fr.) s. m. Solvent sau amestecuri de solvenți folosiți la *eluare;* developant **(2).**

ELURU, oraș în E Indiei (Andhra Pradesh), la confl. râurilor Godavari și Krishna; 212,9 mii loc. (1991). Ind. textilă, piel. și încălț.; fabrică de țigări. Produse electrotehnice. Covoare. Vechiul nume: *Ellore.*

ELUȚIE (ELUARE) (< fr. {i}; {s} lat. *eluo* „a dizolva") s. f. Procedeu de separare cromatografică în care elementul este trecut prin coloana cromatografică după aplicarea probei.

ELUVIAL, -Ă (< fr.) adj. (Despre orizonturile superioare ale solului) Care s-a diferențiat prin eluvionare.

ELUVIONARE (< **1** *eluviune,* **2** lat. *eluvio* „inundație") s. f. **1.** (GEOL.) Eluviune. **2.** (PEDOL.) Spălare spre adâncime a unor componente din orizonturile superioare ale solului sub acțiunea apei de precipitații, infiltrate în sol.

ELUVIU (< fr. {i}; {s} lat. *elua* „a dizolva") s. n. Produse ale alterării exogene a rocilor, acumulate pe loc; se caracterizează prin lipsa stratificației și prin nesortarea materialului, fiind alcătuite din cei mai stabili componenți ai rocilor-mamă. Sunt răspândite în regiunile arctice și subarctice, unde gelivația acționează puternic, creând „câmpurile de pietre".

ELUVIUNE (< fr.) s. f. Proces de formare a eluviilor; produse ale acestui proces.

ELVEHJEM [ęlvəiem], **Conrad Arnold** (1901—1962), biochimist american. A sintetizat acidul nicotinic și l-a folosit pentru prima oară în tratamentul pelagrei. Studii privind respirația tisulară.

ELVEND (KŪH E ALVAND), masiv muntos în V Iranului, la V de M-ții Zagros și la S de orașul Hamadān. Alt.: 3 571 m. Zăcăminte de petrol.

ELVEȚIA, Confederația Elvețiană (Schweizerische Eidgenossenschaft / Confédération Suisse / Confederazione Svizzera / Confederazium Svizzra), stat în Europa Centrală; 41,3 mii km²; 7 mil. loc. (1993). Limbi oficiale: germana, franceza, italiana; limbă națională: retoromana. Religia: creștină (catolici 46,1, protestanți 40%). Cap.: *Berna.* Orașe pr.: Zürich, Basel, Geneva, Lausanne. Confederație formată din 26 de cantoane și semicantoane. Țară muntoasă, în care Alpii (alt. max. în **E.,** 4 634 m) ocupă 60% din terit. Pod. prealpin cu peste 200 lacuri glaciare (Geneva, Lacul Celor Patru Cantoane, Constanța, Zürich ș.a.) se întinde la N de sistemul alpin. În V, M-ții Jura au înălțimi mici (alt. max.: 1 679 m) și sunt bine împăduriți. Climă temperată de tip montan, cu precipitații bogate (1 000—3 000 mm/an). În ind. predomină ramurile care prelucrează materiile prime importate. Prod. de energie electrică (56 md. kWh, 1990), de aluminiu (71,6 mii t, 1990), oțeluri speciale. Este dezvoltată ind. constr. de mașini (aparataj electrotehnic, mașini-unelte, utilaje pentru ind. textilă, locomotive Diesel-electrice, montaj de autovehicule ș.a.); instrumente optice și de precizie, ceasuri (28 mil. bucăți export, 1986); ind. chimică (îngrășăminte, coloranți, medicamente), de prelucr. a lemnului (cherestea, celuloză și hârtie), textilă, alim. (zahăr, lapte condensat, ciocolată). 10% din supr. țării se cultivă cu cartofi (725 mii t, 1991), grâu, secară, ovăz, sfeclă de zahăr (897 mii t, 1991), plante furajere ș.a.; 39% din terit. îl reprezintă pășunile, creșterea animalelor având un caracter intensiv (1,829 mil. capete bovine, 1991). Pomicultură și viticultură. C.f.: 5 021 km (1989, dintre care 99,5% electrificate). Căi rutiere: 71,1 mii km (1991, din care 1 486 km autostrăzi); 3 mil. autoturisme (1990). Flota comercială: 486 mii t.d.w. (1991). Turism foarte dezvoltat (11,5 mil. turiști, 1991). Stațiuni climaterice renumite: Davos, St. Moritz, Interlaken, Lucerna, Vevey. Moneda: 1 franc elvețian = 100 centime. Export (1991): mașini-utilaje și mijloace de transport, produse chimice și farmaceutice, ceasuri, produse textile, lactate ș.a. Import (1991): echipament ind. și mijloace de transport, bunuri ind. de larg consum, produse agricole, combustibili ș.a. —*Istoric.* Terit. **E.,** populat din timpuri străvechi de triburile germanice ale helveților, a fost inclus în sec. 11 în Imp. Romano-German. În scopul apărării independenței, țăranii liberi din cantoanele Uri, Schwyz și Unterwalden au încheiat în 1291 o alianță împotriva Habsburgilor, la care s-au raliat în sec. 14 cantoanele Lucerna, Zürich, Berna, Glarus și Zug, constituind împreună o confederație. În 1499, **E.** și-a proclamat independența, recunoscută pe plan internațional prin Pacea westfalică (1648). Între 1798 și 1803, pe terit. **E.** a fost creată Republica Helvetică, dependentă de Franța. Congresul de la Viena (1814—1815) a recunoscut neutralitatea perpetuă a **E.** În 1832, șapte cantoane (Aargau, Berna, Solothurn, Lucerna, St. Gallen, Thurgau, Zürich) formează o

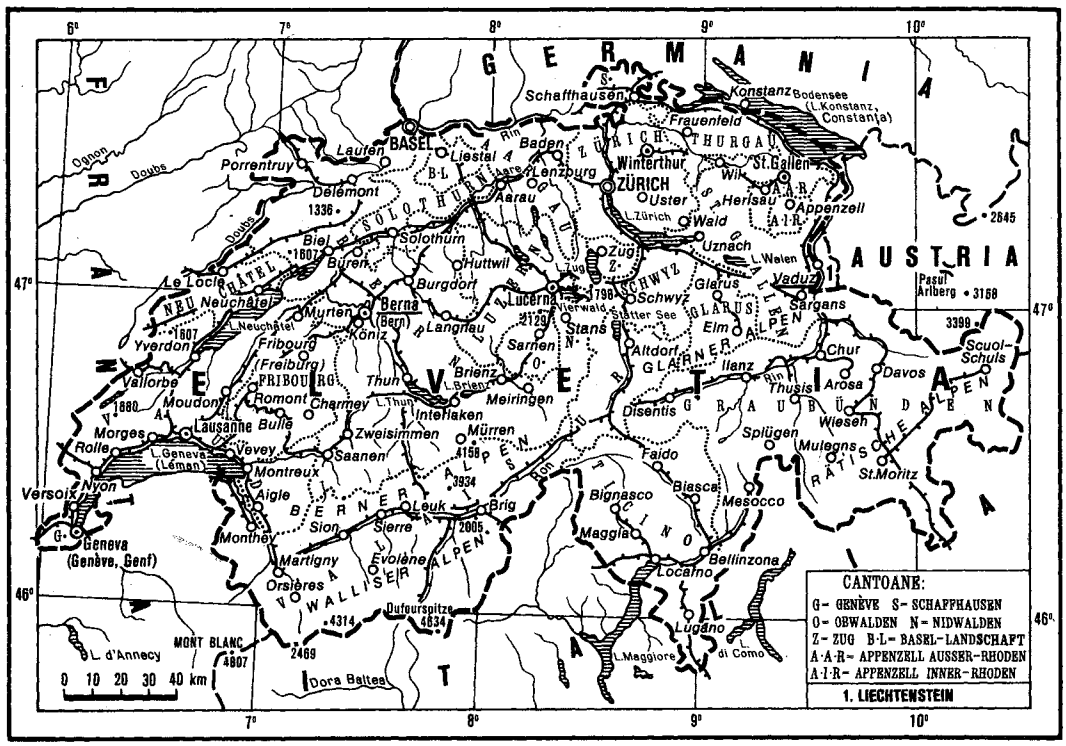

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Cantoane	Suprafața (km²)	Populația (1993)	Capitala
Aargau (Argovia, Argovie)	1 404	512 000	Aarau
Appenzell Ausser-Rhoden*	243	53 400	Herisau
Appenzell Inner-Rhoden*	173	14 500	Appenzell
Basel (Bâle Ville, Basel Stadt, Basilea Cita)**	37	196 600	Basel
Basel-Landschaft*	428	233 200	Liestal
Berna (Bern, Berne)	6 051	953 500	Berna (Bern, Berne)
Fribourg (Freiburg, Friburgo)	1 671	214 600	Fribourg
Geneva (Genève, Genf, Ginevra)	282	383 900	Geneva
Glarus (Glaris, Glarona)	685	39 000	Glarus
Graubünden (Grisons, Grigioni)	7 105	179 300	Chur (Coire, Coira)
Jura (Giura)	836	68 300	Delémont (Delsberg)
Lucerna (Luzern, Lucerne)	1 493	331 800	Lucerna
Neuchâtel (Neuenburg)	803	162 600	Neuchâtel
Nidwalden*	276	34 900	Stans
Obwalden*	491	30 200	Sarnen
Sankt Gallen (Saint-Gall, San Gallo)	2 026	432 800	Sankt Gallen
Schaffhausen (Schaffhouse, Sciafusa)	298	73 000	Schaffhausen
Schwyz (Svitto)	908	116 100	Schwyz
Solothurn (Soleure, Soletta)	791	234 900	Solothurn
Thurgau (Thurgovie, Turgovia)	991	213 200	Frauenfeld
Ticino (Tessin)	2 812	294 100	Bellinzona
Uri	1 077	35 500	Altdorf
Valais (Wallis, Vallese)	5 224	262 400	Sion (Sitten)
Vaud (Waadt)	3 211	593 000	Lausanne (Losanna)
Zug (Zoug, Zugo)	239	87 100	Zug
Zürich (Zurigo)	1 729	1 158 100	Zürich

* semicanton
** oraș semi-canton

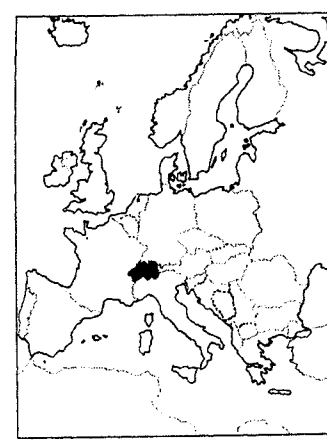

alianță (Siebenbund), care s-a pronunțat pentru centralizarea statului, democratizarea vieții politice ș.a. În scopul împiedicării transformărilor democratice și menținerii fărâmițării politice, șase cantoane din **E.** (Uri, Schwyz, Unterwalden, Lucerna, Fribourg, Valais) au încheiat în 1843—1845 o alianță politică-militară (Sonderbund), care în 1847 a declanșat un război civil, soldat în cele din urmă cu înfrângerea Sonderbundului. În baza constituției din 1848, **E.** s-a transformat

într-un stat federal unitar. E. nu este membră a O.N.U. E. a fost și este sediul a numeroase organizații și conferințe internaționale. Republică federală. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, Adunarea Federală, compusă din Consiliul Statelor și Consiliul Național, iar cea executivă de Consiliul Federal (= guvern) numit de Adunarea Federală. Președintele țării, desemnat pe un termen de un an, este și șef al guvernului.

ELVEȚIAN, -Ă (< *Elveția*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al Elveției. **2.** Adj. Care aparține Elveției sau populației ei, referitor la Elveția sau la populația ei. ✧ *Arta e.* = diferențiată în funcție de zone și legată de arta germană în nordul, centrul și estul Elveției, de arta franceză în cantoanele din vestul țării și de arta italiană în sud, s-a afirmat totuși cu trăsături caracteristice proprii, în care domină un realism cu subliniate trăsături populare, îmbinat cu tendința spre fantastic, totul frecvent marcat de preocuparea pentru funcția moralizatoare și educativă a artei. În *arhitectură:* biblioteca mănăstirii St. Gallen (sec. 8), Marea Catedrală din Zürich (sec. 11—13), Domul din Chur și Catedrala din Basel (sec. 12), catedralele din Geneva, Neuchâtel și Lausanne în stil gotic. În Renaștere înflorește arhitectura civilă (primăriile și turnurile din Basel, Berna etc.) în care supraviețuiesc elemente gotice (arcadele palatului din Lucerna, sec. 16). Biserica abației din Einsiedeln aparține barocului. Un loc important îl ocupă arhitectura sec. 20, inițiată de Le Corbusier. *Pictura* și *grafica* sunt reprezentate prin nume de seamă: Konrad Wig (sec. 15), Niklaus Manuel Teutsch și Urs Graf (sec. 15—16), Tobias Strimmer și Jost Amman (sec. 16), Hans Holbein (sec. 16), Jean-Etienne Liotard (sec. 18), Anton Graff (sec. 18), J.K. Füssli (sec. 18). În sec. 19 se afirmă J.A. Koch, François Diday, Albert Calame, François Bocion, Charles Gleyre, Arnold Böcklin, Albert Welti, Giovanni Segantini, Félix Vallotton. La începutul sec. 20, Ferdinand Nodler, Cuno Amiet, Albert Müller și grupul de la Basel, în frunte cu Niklaus Stoecklin, apoi Augusto Giacometti. În perioada interbelică, Paul Klee, Max Gubler, Johannes Itten, W.K. Wiernken. În perioada postbelică ia avânt sculptura, prin Max Bill și Jean Tinguely. *Arta decorativă* a cunoscut importante realizări în Evul Mediu și Renaștere. Încă înaintea Reformei, s-a dezvoltat, în special în zona renană a Elveției, arta tapiseriei cu subiecte „de curte". După Reformă, în locul vitraliilor cu tematică religioasă din biserici, a apărut arta vitraliului din locuință, de mici dimensiuni, cu subiecte heraldice, dar și cu subiecte din viața citadină.

Odisseas Elytis

ELVEȚIANCĂ (< *elvețian*) s. f. Locuitoare a Elveției.

ÉLYSÉE [elizę], palat în Paris, reședința președinților Franței din timpul celei de-a II-a Republici. Construit în 1718 de Claude Mollet pentru contele d'Évreux.

ELYTIS, Odysseas (pseud. lui *Odysseas Alepoudelis)* (1911—1996), poet grec. Lirică suprarealistă („Clepsidrele necunoscutului", „Orientări", „Cuvine-se cu adevărat"— capodopera sa), într-un limbaj de mare forță expresivă. Premiul Nobel (1979).

ELZÉVIR sau **ELZEVIER,** familie de tipografi și librari olandezi din sec. 16—17, care au activat la Leiden, Copenhaga, Amsterdam ș.a. Lucrările editate de ei sunt un model de rafinament tipografic.

ELZÉVIR (< fr.) s. n. **1.** Volum imprimat sau publicat de unul dintre membrii familiei de tipografi olandezi Elzévir. **2.** Tip de literă caracterizat prin grosimea diferită a trăsăturilor și prin tălpile *triunghiulare.*

EMACIERE (după fr. *émaciation*) s. f. Slăbire pronunțată care apare în faza finală a bolilor cronice.

EMAIL (< fr.) s. n. **1.** Masă sticloasă obținută prin topire sau prin sinterizare, constituită din oxizi (în special de siliciu și de bariu), care se aplică pe suprafața unor obiecte metalice sau ceramice pentru a le proteja împotriva coroziunii, a le îmbunătăți rezistența mecanică, a realiza izolarea lor electrică sau în scop decorativ (folosit mai ales în arta metalelor — *champlevé, cloisonné*) etc.; smalț **(1),** glazură **(1). E.** se colorează cu diferiți oxizi. **2.** Obiect emailat. **3.** Pelicula obținută din lacuri pe bază de rășini care au în conținutul lor pigmenți.

EMAILA (< fr.) vb. I tranz. A acoperi suprafața unui obiect cu email **(1);** a smălțui **(1),** a glazura.

EMAILOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană specializată în lucrări de emailare; smălțuitor.

EMANA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A degaja, a răspândi un miros, un gaz etc.; a exala. **2.** Intranz. A-și avea originea, a proveni.

EMANATISM (< germ.; {s} lat. *emanatio* „scurgere") s. n. Teorie despre producerea sau generarea lucrurilor prin *emanație;* emanaționism.

EMANAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Faptul de a emana; ceea ce emană. ✧ (GEOL.) *E. vulcanică* = **a)** emitere de produse gazoase legate de activitatea vulcanică; **b)** produs al acestei activități, reprezentat prin dioxid de carbon, hidrogen, amoniac, hidrogen sulfurat, clor, metan, azot, oxigen etc. După natura și temperatura de formare, se disting: fumarole, solfatare și mofete. *E. magnetică* = ansamblul fluidelor — lichide și gazoase — eliberate de magme ulterior etapei lichid-magmatice. ✦ (În filozofia tradițională) Generarea lucrurilor, supuse diminuării și dispariției, din domeniile superioare ale existenței, nemodificabilă și inepuizabilă (Empedocle, Democrit, Plotin, J. Böhme, J. Eckart, G. Bruno etc.). **2.** Gaz radioactiv compus din actinon, radon și toron, obținut prin dezintegrarea radioactivă a actiniului, radiului și toriului.

EMANAȚIONISM (< *emanație*) s. n. (FILOZ.) Emanatism.

EMANCIPA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A (se) elibera de sub o tutelă, de sub o dominație, a-și câștiga sau a face să-și câștige independența; a (se) dezrobi **(1).** ✦ Refl. A se elibera de prejudecăți, constrângeri, convenții sociale, concepții retrograde etc.

EMANCIPARE (după fr. *émancipation*) s. f. Acțiunea de a (se) emancipa. ✦ (DR.; în unele state) Scoatere de sub tutelă sau de sub puterea părintească a unui minor, căruia i se recunoaște o capacitate de exercițiu restrânsă.

EMANUEL (< ebr. *Immanu'el* „Dumnezeu este cu noi"), nume simbolic dat de Dumnezeu, prin profetul Isaia, unui descendent din semința lui David, pe care avea să-l nască Sf. Fecioară Maria, întrunind în făptura Sa natura dumnezeiască și cea omenească.

EMBA, fl. în Kazahstan; 712 km. Izv. din colinele Mugodjarî (Uralul de Sud), traversează Câmpia Caspică și se varsă în Marea Caspică printr-o deltă. În bazinul său, mari expl. de petrol.

EMBARGO (< fr. {i}) s. n. (DR.) **1.** Sistem de măsuri de interdicție, cu

caracter preventiv, luate de un stat sau o comunitate de state, fie împotriva accesului pe piața proprie a mărfurilor sau a capitalurilor provenind dintr-o anumită țară, fie împotriva exportului de mărfuri sau de capitaluri proprii către alte țări, ca sancțiune pentru încălcarea unor reguli sau principii de drept internațional sau ca mijloc de presiune politică. Posibilitatea stabilirii **e.** este prevăzută de Carta O.N.U., ca măsură colectivă de constrângere, față de statul (statele) ale căror acțiuni constituie o amenințare pentru pacea și securitatea internațională. **2.** Reținere de către un stat a navelor comerciale sau a mărfurilor altui stat aflate pe terit. său (în condițiile în care a survenit un conflict între statele respective).

EMBATIC (< ngr.) s. n. (În trecut) Arendarea unui teren pe termen foarte lung, până la 99 de ani, în intervalul căruia arendașul se bucura de dreptul de posesiune deplină a terenului; emfiteoză.

EMBLEMĂ (< fr., lat.) s. f. Obiect, imagine (însoțită uneori de o deviză) care simbolizează o anumită idee, are un anumit înțeles. ✦ Simbol, figură alegorică reprezentând o colectivitate, un personaj, o corporație etc.

EMBOLIE (< fr. {i}; {s} gr. *embole* „înfigere, inserare") s. f. Obstruare bruscă a unui vas sanguin printr-un *embolus* migrat din altă parte (ex. **e.** pulmonară, **e.** cerebrală, **e.** arterei coronare etc.).

EMBOLUS (< fr. {i}; {s} gr. *embolos* „obiect care se înfige") s. n. Cheag de sânge, celulă grasă, bulă de aer sau o aglomerare de microbi care obstruează un vas sanguin, provocând o embolie.

EMBRIOCARDIE (< fr.; {s} gr. *embryon* „embrion" + *kardia* „inimă") s. f. Ritm cardiac patologic apărut în miocarditele grave, caracterizat prin accelerarea bătăilor inimii și prin egalizarea pauzelor și a tonalității dintre cele două zgomote ale ei; ritm fetal.

EMBRIOGENEZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *embryon* „embrion" + *genesis* „geneză") s. f. Proces de transformare succesivă a oului și a embrionului până la ecloziune sau naștere; dezvoltare embrionară.

EMBRIOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *embryon* „embrion" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază transformările succesive ale oului (ontogenia), necesare pentru a ajunge la constituirea unui organism asemănător ascendenților (părinților). A fost fundamentată științific după descoperirea ovulului mamiferelor și a elementelor ce constituie foițele embrionare la vertebratele amniote (K.E. von Baer, 1827). În sec. 20, legea biogenetică fundamentală (E. Haeckel, H. Müller), abandonarea teoriei generației spontanee, consolidarea evoluționismului a oferit **e.** largi posibilități de diversificare. ✧ *E. experimentală* studiază cauzele și mecanismele dezvoltării embrionare. *E. morfologică* studiază histologia și citologia embrionului uman și introduce noțiunea de potențial morfogenetic, care înlocuiește diversitatea calitativă prin diferențieri pur cantitative.

EMBRION (< fr., gr.) s. m. **1.** (La om) Produsul concepției în primele trei luni de viață. **2.** (BOT.) Corp multicelular situat în interiorul seminței, din care se formează plantula. **3.** Fig. Început, germen al unui lucru, al unei acțiuni etc.; prima fază a dezvoltării unui proces.

EMBRIONAR, -Ă (< fr.) adj. **1.** Al embrionului, referitor la embrion (ex. anexe **e.**). ✧ *Dezvoltare e.* = embriogeneză. **2.** Fig. Abia născut, la începutul existenței, al dezvoltării.

EMBRIOTOMIE (< fr. {i}; {s} gr. *embryon* „făt" + *tome* „tăiere") s. f. Operație de secționare intrauterină a fetusului mort.

EMDEN [emdən], oraș în NV Germaniei (Saxonia inferioară), situat la confl. râului Ems cu canalul Dortmund-Ems; 50,7 mii loc. (1991). Port de pescuit. Ind. constr. de mașini (navale, automobile) și petrochimică (rafinărie de petrol). Muzeul Friesland. Întemeiat la c. 800.

EMDEN (cuv. germ.) [emdən], subst. Rasă de gâște originară din Germania, de culoare albă, în greutate de 7—10 kg (îngrășată poate ajunge până la 15 kg).

EMENAGOG (< fr.; {s} gr. *emmena* „menstruație" + *agogos* „care atrage") s. n. și adj. (Medicament) care provoacă sau favorizează declanșarea menstruației.

EMERGENT, -Ă (< fr.) adj. (Despre radiații, corpuri) Care prezintă emergență.

EMERGENȚĂ (< fr.) s. f. Însușire a unui fascicul de radiații de a părăsi un sistem de medii (ex. un fascicul luminos emergent dintr-un sistem optic). ✦ (GEOGR.) Ieșire a apelor subterane la suprafață sub formă de izvor.

EMERI (< fr.) s. n. Șmirghel **(2).**

EMERIT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Experimentat, priceput, competent. **2.** (DR.) Calificativ cuprins în titlul de onoare ce se acorda în România, între 1949 și 1989, iar în unele ramuri și în prezent, unor personalități din diferite domenii, pentru merite deosebite în activitatea lor (ex. artist **e.**, profesor **e.**, maestru **e.** al sportului etc.).

EMERIT [emərit], **Marcel** (1899—1985), istoric francez. Filoromân. Prof. univ. la București, Alger și Lille. Studii și cercetări privind istoria economică și socială a Europei Centrale și Răsăritene: „Țăranii români după Tratatul de la Adrianopol până la desființarea iobăgiei (1829—1864)", „Victor Place și politica franceză în România până la Unire".

Embriogeneză

1a. Embrion de 10—12 zile (văzut din față); **1b.** Embrion de 10—12 zile (văzut din profil); **2.** Embrion la sfârșitul celei de-a doua săptămâni de viață intrauterină; **3.** Embrion de patru săptămâni; **4.** Embrion de patru săptămâni (mai dezvoltat); **5.** Embrion de cinci săptămâni; **6.** Embrion de șase săptămâni; **7.** Embrion de nouă săptămâni; **8.** Embrion de trei luni; **9.** Embrion de cinci luni

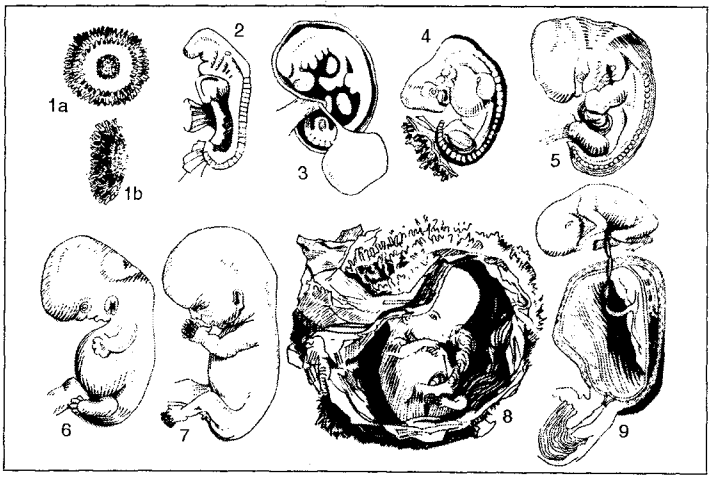

EMERSIUNE (< fr.) s. f. **1.** Ieșire a unui corp la suprafața unui lichid (ex. **e.** unui submarin). **2.** Ieșire a unui corp ceresc din conul de umbră al altuia sau din spațiul aflat în dreptul altui corp ceresc; reprezintă momentul de sfârșit al ocultației.

EMERSON [ɐmərsn], **Ralph Waldo** (1803—1882), filozof, poet și publicist american. Cel mai de seamă reprezentant al transcendentalismului. Eseurile sale („Despre natură", „Conduita vieții", „Tratatul asupra caracterului englez") au evidențiat, pentru prima dată, originalitatea culturii americane. Versuri clasice, adesea gnomice („Poeme").

EMESA v. **Homs.**

EMETIC (< fr., lat.) s. n. Tartrat de stibiu și de potasiu utilizat în medicină ca vomitiv, în imprimeria textilă ca mordant și la prepararea lacurilor; *p. ext.* orice substanță care provoacă vărsături.

EMETROP, -Ă (< fr.; {s} gr. *emmetros* „măsurat, potrivit" + *ops* „vedere") adj., s. m. și f. (Persoană) care are vederea normală.

EMETROPIE (< fr. {i}) s. f. Vedere normală.

EMFATIC, -Ă (< fr.) adj., adv. Care se caracterizează prin emfază.

EMFAZĂ (< fr., lat.) s. f. Prețiozitate, afectare în scris, în vorbire, în comportament. ✦ (MED.) Atitudine lipsită de naturalețe, în dezacord cu realitatea, prezentă la psihopați, paranoici, schizofrenici.

EMFITEOZĂ (< fr., lat. m.) s. f. Embatic.

EMFIZEM (< fr. {i}; {s} gr. *emphysema* „umflare") s. n. Acumulare de aer în țesuturi. Se deosebesc mai multe forme în funcție de mecanismul de producere: *e. pulmonar* (caracterizat prin distensie alveolară), *e. de putrefacție* (consecutiv unor infecții), *e. traumatic* (urmare a unei rupturi la nivelul alveolelor) etc.

EMI- v. **hemi-.**

Ralph Waldo Emerson

EMIGRA (< fr., lat.) vb. I intranz. A-și părăsi patria pentru a se stabili în altă țară, temporar sau definitiv; a se expatria.

EMIGRANT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană care emigrează.

EMIGRAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Emigrare, expatriere. **2.** Situația, starea celui emigrat. **3.** Timpul cât cineva este emigrat. **4.** Totalitatea persoanelor emigrate din aceeași țară, în același loc, într-o anumită perioadă.

EMI KOUSSI [emi cusi], vulcan stins, cel mai înalt vf. din masivul Tibesti (Sahara) pe teritoriul Ciadului. Alt.: 3 415 m.

EMIL BODNARAȘ, com. în jud. Suceava; 8 506 loc. (1995). Până la 7 sept. 1976 s-a numit *Bădeuți.* Reședința com. este satul *Bădeuți.* Biserică (1487), ctitorie a lui Ștefan cel Mare, în satul Milișăuți.

EMILIAN, Céline (1898—1981, n. București), sculptoriță română. Stabilită la Paris. Elevă a lui Bourdelle. Portrete („Alfred Cortot", „Vincent d'Indy"). Basoreliefuri, plachete, medalii.

EMILIA-ROMAGNA [emilia-romaña], reg. în N Italiei; 22,1 mii km²; 3,9 mil. loc. (1991). Oraș pr.: *Bologna.* Viticultură. Citrice și măslini. Cereale, sfeclă de zahăr. Creșterea bovinelor și a porcinelor. Ind. automobilelor și a mașinilor agricole; produse farmaceutice.

EMINAMENTE (< it., fr.) adv. În cel mai înalt grad, prin excelență, cu deosebire, în special.

EMINENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Remarcabil, superior, excepțional **(2),** excelent.

EMINENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (Urmat de un pronume posesiv) Titlu onorific conferit cardinalilor. **2.** *E. cenușie* = colaborator intim al unui conducător de stat, demnitar care acționează din umbră, fără a se face observat. Prima dată i s-a spus *e. c.* lui François Leclerc Joseph du Tremblay, consilierul lui Richelieu.

EMINESCIAN, -Ă (< *Eminescu*) adj. Care aparține lui Eminescu, privitor la Eminescu, în genul operei lui Eminescu.

EMINESCU, Mihai (pseud. lui *M. Eminovici*) (1850—1889, n. Botoșani), poet român. M. de onoare post-mortem al Acad. După o copilărie trăită la Ipotești și Cernăuți (unde urmează școala primară și gimnazială) și după o adolescență petrecută în peregrinări prin țară, o vreme însoțind, ca sufleur, trupe teatrale, pleacă pentru studii universitare la Viena (1869—1872) și, cu sprijinul material al „Junimii", la Berlin (1872—1874). Studiază filozofia (cu preferințe pentru Schopenhauer, Kant, Platon), dar și istoria, economia politică, științele naturii, dintr-o nevoie de cunoaștere excepțională, manifestată de timpuriu. Formația intelectuală și universul de cultură configurate acum se vor resimți în întreg scrisul eminescian. Stabilit la Iași, este, succesiv, director al Bibliotecii Centrale, revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui, redactor la „Curierul de Iași". În toamna lui 1877 pleacă la București, unde va fi redactor (între febr. 1880 și dec. 1881, redactor-șef) la ziarul conservator „Timpul", până în iun. 1883, când se îmbolnăvește. Anii următori sunt ai unei vieți profund nefericite, cu perioade alternante de alienație și luciditate. Internat în sanatorii la București și Viena, revine, după o scurtă călătorie în Italia, la Iași, unde lucrează la Biblioteca Centrală. În apr. 1888, la București, reintră în gazetărie, dar internat în spital (febr.), moare la 15 iun. 1889. După debutul din 1866 în revista „Familia" (când I. Vulcan îi dă numele Eminescu) publică aici, până în 1869, mai multe poezii, în care (ca și în cele rămase în manuscris) se pot observa deopotrivă influențe ale romanticilor pașoptiști (elogiați, alături de alți înaintași, în „Epigonii" și în alte poezii) și cristalizarea unor motive și formule stilistice originale. Din apr. 1870 începe să colaboreze (cu „Venere și Madonă") la „Convorbiri literare", singura revistă în care va publica de aici înainte poezie. Activitatea lui creatoare continuă cu o mare intensitate pe parcursul celor trei epoci următoare ale vieții și ale scrisului său: studențească, ieșeană, bucureșteană. Opera lui **E.** a fost descoperită treptat, de-a lungul câtorva decenii și abia o dată cu încheierea (1993) ediției academice de „Opere" (ediția „Perpesicius"), în 16 tomuri, a devenit cunoscută în totalitate. Creată în numai 17 ani, cuprinde poezie, proză, teatru, articole, eseuri și însemnări filozofice, literatură populară, traduceri. Poeziile de dragoste — cele mai numeroase și mai cunoscute — cântă fie o iubire ideală, un vis de iubire („Sara pe deal", „Floare albastră", „Lacul", „Dorința", „Scrisoarea IV"), fie o iubire trecută („Departe sunt de tine", „De câte ori, iubito", „Afară-i toamnă", „Sunt ani la mijloc", „Când însuși glasul", „Din valurile vremii"), fie, mai rar, un reproș adresat femeii care nu înțelege iubirea sau o degradează („Pe lângă plopii fără soț", „Scrisoarea V"). În general, erotica eminesciană este una a iubirii absente, a reveriei proiective sau recuperatoare. Caracteristică este semnificația cosmică a sentimentului, înțele-

gerea iubirii ca mod de a participa la viața Universului. De aici, sensul existențial al iubirii, în care poetul vede salvarea de neant și condiția realizării vocației sale creatoare, ceea ce explică gravitatea și profunzimea eroticii eminesciene. Componentă a poeziei de dragoste sau obiect de contemplare în ea însăși, natura este în poezia lui E. mai ales o proiecție a imaginației sale decât descrierea unui peisaj real. Este o natură fabuloasă, reprezentată mai ales de codru, spațiu al vitalității cosmice („Memento mori" — episodul Dacia, „Călin [file din poveste]", „Povestea codrului"), în care peisajele au o semnificație simbolică. O funcție esențială în creația poetică eminesciană revine visului în stare trează, reveriei, care transfigurează lumea reală („Diana", „Fiind băiet păduri cutreieram") sau produce materia poeziei, fiind principalul instrument al imaginației. E. este, ca toți marii romantici, un poet vizionar și visul intră în țesătura intimă a operei lui. Din romantism vine și prezența masivă a mitului; se constată nu doar absorbirea în materia poetică a unor mituri din diverse culturi și din folclorul național, ci și tendința continuă de mitizare și creare de mituri noi. În afară de mituri cosmogonice și escatologice („Scrisoarea I", „Rugăciunea unui dac"), aflăm mituri ale geniului („Povestea magului călător în stele", „Luceafărul"), o viziune mitică asupra Daciei (episodul cu această temă din „Memento mori", „Gemenii") etc. E. privește din perspectiva mitului istoria lumii („Memento mori") sau a ființei („Andrei Mureșanu", „Scrisoarea III"), femeia (văzând în ea un înger sau o Dalilă), natura — spațiu al unei geneze perpetue („Scrisoarea I", „Luceafărul") sau al contopirii de tip mioritic („Mai am un singur dor"). Când iubirea, contemplarea naturii, mitul nu mai pot exalta spiritul și nici măcar detașarea de lume („Glossa") nu-l poate împăca, poetul e copleșit de melancolia lui funciară („Melancolie", „Peste vârfuri", „Trecut-au anii", „Odă — în metru antic"), care răzbate de altfel din toată opera. Chiar și modelul folcloric este folosit pentru a filtra în el tulburătoarea expresie a suferinței naționale („Doina"). Paralel cu poezia, E. a scris proză și teatru. Din proză a publicat doar patru texte, valoroase și importante pentru lărgirea posibilităților genului. „Făt-Frumos din lacrimă" este un basm de autor, deosebindu-se de prototipul folcloric atât sub raportul substanței — mai bogată și puternic liricizată — cât și al stilului, original și strălucitor. „Sărmanul

Mihai Eminescu

Dionis" este prima nuvelă filozofică-fantastică din literatura română, „La aniversară" este o delicată schiță psihologică despre adolescență, „Cezara" o nuvelă de dragoste într-o viziune naturistă, ce culminează în imaginea paradisiacă a „insulei lui Euthanasius". Dintre prozele rămase, în general, neterminate și publicate postum, se remarcă romanul de început „Geniu pustiu" și „Avatarii faraonului Tlă", construit pe ideea metempsihozei. Din multele proiecte de piese de teatru ale lui E. cele mai interesante sunt acelea care trebuiau să compună un „Dodecameron dramatic", un ciclu de 12 drame inspirate din istoria națională. Puține au ajuns însă în stadii mai avansate de elaborare, între care „Bogdan Dragoș", „Alexandru Lăpușneanu", „Mira". Publicistica lui E. constituie o importantă operă de gânditor social-politic. Dincolo de valoarea documentară, ea interesează prin fundamentul ei doctrinar, formulat explicit în seriile de articole „Icoane vechi și icoane nouă" (1877), „Studii asupra situației" (1880) și implicit în toate textele, ceea ce conferă consecvență și coerență atitudinilor gazetarului. Este o doctrină organicistă și evoluționistă, a dezvoltării economice, sociale, culturale firești, prin structuri și instituții care să țină seama de tradițiile naționale și de nivelul istoric atins de societatea românească. O doctrină conservatoare, dar nu reacționară, căci respingând „formele goale" (structurile și instituțiile) introduse („importate") de revoluția burgheză, E. nu pledează pentru întoarcerea la stadii istorice anterioare, ci pentru „umplerea" cu conținut a acestor forme. Publicistica are o valoare deosebită și prin calitățile literare, prin varietatea registrului stilistic ce merge de la demonstrația teoretică riguroasă și de la aforism până la comunicarea colocvială menită să facă accesibile unui public neinițiat concepte și teorii de economie politică sau până la pamfletul de mare forță expresivă. Din toată opera lui E. s-a tipărit în timpul vieții doar un volum de poezii, alcătuit de T. Maiorescu (dec. 1883), cel care afirmase primul valoarea poetului, în 1871, și va scrie întâiul studiu de referință asupra lui, în 1889. Atunci a început extraordinara influență a lui E. asupra liricii românești, ca și procesul descoperirii și asimilării întregii creații a celui care a devenit pentru conștiința noastră națională „expresia integrală a sufletului românesc" (N. Iorga).

EMIN PAȘA, Mehmed (pe numele adevărat *Eduard Schnitzer*) (1840—1892), explorator și administrator german. Guvernator (din 1878) al provinciei Equatoria — Sudan. A luptat împotriva insurgenților mahdiști. Asasinat.

EMIR (< fr.) s. m. **1.** Titlu dat descendenților Profetului Mahomed; persoană având acest titlu. **2.** Titlu dat unui guvernator, șef de stat sau unui comandant de oști în unele țări musulmane; persoană având acest titlu.

EMIRAT (< fr.) s. m. Stat condus de un emir.

EMIRATELE ARABE UNITE (Al-Imārāt al-'Arabīyah al-Muttahidah), stat în SE Pen. Arabia, pe coasta meridională a G. Persic, format din șapte emirate (Abū Dhabi, Ajmān, Dubai, Al-Fujairah, Ras al-Khaimah, Sharjah, Umm al-Qaiwain); 83,6 mii km²; 2 mii. loc. (1993). Cap.: *Abu Dhabi.* Limba oficială: araba. Religia: islamică 94,9% (sunniți 80%, șiiți 20%), creștină 3,8%. Orașe pr.: Dubai, Sharjah. Terit. este alcătuit, în mare parte, dintr-o câmpie litorală joasă, deșertică, acoperită de nisipuri și sărături; în E se înalță M-ții Al Hajar al-Gharbi (2 100 m); țărmul este însoțit de insule de corali. Climă tropical-deșertică cu precipitații puține (75 mm/an). Mari rezerve de petrol și gaze naturale. Se expl. mai ales petrol (110 mii. t, 1992, locul 7 pe glob); gazele naturale se exportă, în parte, lichefiate (mari instalații pe ins. Dās). În oaze se cultivă curmali, mango, citrice, legume, cereale. Creșterea nomadă a animalelor (caprine, ovine, cămile). Pescuit de perle. Energie electrică (13,6 miliarde kWh, 1990); prelucr. petrolului, aluminiu (239 mii t, 1991), ciment (52 mil. t, 1991), îngrășăminte chimice (212 mii t, 1986), mase plastice ș.a. Nu are căi ferate. Căi rutiere (1984): 4 360 km. Flota comercială: 1,3 mii. t.d.w. (1991). Moneda: 1 E.A.U. dirham = 100 fils. Export (1991): petrol, gaze lichefiate,

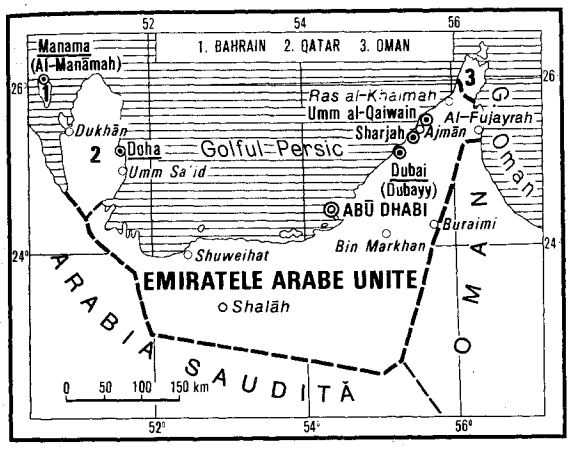

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Emirate	Suprafața (km²)	Populația (1993)	Capitala
Abū Dhabi (Abū Zabī)	73 060	798 000	Abū Dhabi (Abū Zabī)
Ajmān	260	76 000	Ajmān
Dubai (Dubayy)	3 900	501 000	Dubai (Dubayy)
Al-Fujayrah	1 300	63 000	Al-Fujayrah
Rās al-Khaimah	1 700	130 000	Ra's al-Khaymah (Rās al-Khaimah)
Sharjah	2 600	314 000	Sharjah
Umm al-Qaiwain	780	27 000	Umm al-Qaiwain

peşte, perle ş.a. Import (1991): maşini, utilaje şi mijloace de transport, bunuri ind. de larg consum, produse siderurgice, produse alim., produse chim. ş.a. — *Istoric.* Populată din sec. 7 de arabi, aşa-numita „Coastă a Piraților" a semnat cu Marea Britanie un tratat de pace perpetuă, în 1853, şi s-a aflat sub protectorat britanic între 1892 şi 1971. Între 1968 şi 1971, cele şapte şeicate şi emirate care formează astăzi **E.A.U.** fac parte, sub denumirea de *Omanul Contractual*, alături de Qatar şi Bahrain, din Federația Şeicatelor din regiunea Golfului Persic. În dec. 1971, şase emirate devenite independente proclamă **E.A.U.**, la care se raliază, în febr. 1972, şi Ras al-Khaimah. Guvernul a susținut material şi logistic efortul militar aliat în Războiul Golfului (1991). **E.A.U.** sunt un stat federal condus de un președinte. Activitatea legislativă este exercitată de Consiliul Suprem al Uniunii (compus din suveranii celor şapte state) şi de Consiliul Național Federal, iar cea executivă de Consiliul Suprem al Uniunii şi de Consiliul de Miniştri. Fiecare dintre cele şapte emirate componente este o monarhie absolută, suveranii având competențe legislative şi executive depline, cu excepția domeniilor apărării şi politicii externe.

EMISAR (< fr., lat.) s. m., s. n. **I.** S. m. Trimis însărcinat cu o misiune, sol² **(1).** **II.** S. n. **1.** Apă de suprafață (curgătoare sau stătătoare, lac, bazin

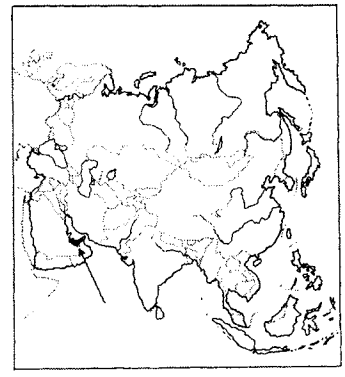

artificial etc.) care colectează apele murdare provenite de la întreprinderi industriale, din centre populate sau surplusul de apă de pe terenuri irigate ori desecate, antrenându-le în curgere către o altă apă. **2.** Curs de apă permanent, care drenează surplusul de apă dintr-un bazin lacustru (ex. Ronul pentru lacul Geneva).

EMISFERĂ (< fr.; ți) *emi-* + gr. *sphaira* „sferă") s. f. **1.** (MAT.) Jumătate dintr-o sferă. ✧ (FIZ.) *Emisferele de Magdeburg* = glob alcătuit din două emisfere metalice, alăturate, în care s-a făcut vid şi care nu au putut fi desfăcute (nici cu patru perechi de cai), demonstrându-se astfel existența presiunii atmosferice. Au fost construite de Otto von Guericke în 1654. **2.** (ASTR., GEOGR.) Fiecare dintre cele două jumătăți ale sferei cereşti sau terestre, mărginite de ecuatorul ceresc, respectiv de ecuatorul terestru şi de meridianul de referință. Poate fi: *nordică* (boreală, septentrională) şi *sudică* (australă, meridio-

Emisferele Pământului

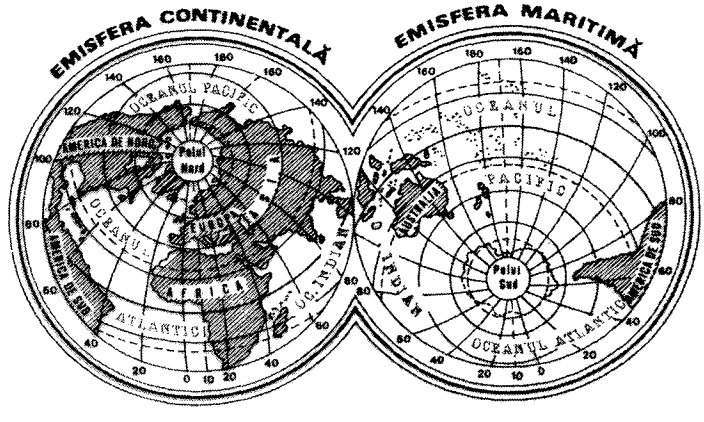

nală), *vestică* (occidentală) și *estică* (orientală). ✧ *E. continentală* = **e.** ipotetică, cu centrul în apropiere de orașul Nantes din Franța, în care uscatul ocupă 47% din suprafață. *E. maritimă* (sau *oceanică*) = **e.** ipotetică, cu centrul în Arh. Bounty, la SE de Noua Zeelandă, în care apa ocupă 91% din suprafață. **3.** (ANAT.) *Emisfere cerebrale* = cele două părți simetrice ale creierului mare, de formă eliptică, separate între ele prin *scizura* interemisferică. *Emisfere cerebeloase* = cele două părți laterale, simetrice, ale cerebelului, situate de o parte și de alta a *vermisului*.

EMISFĚRIC, -Ă (< fr.) adj. În formă de emisferă.

EMIȘIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Producere a unei radiații ondulatorii (ex. lumină, sunet) sau corpusculare (ex. electroni, protoni), urmată de propagarea acestora în mediul înconjurător. ✧ *E. radio* = radioemisie. (ELT.) *E. electronică* = **e.** de electroni apărută la suprafața unui corp, sub acțiunea unor câmpuri electrice exterioare puternice (**e.** autoelectronică), prin bombardarea suprafeței respective cu electroni, ioni, atomi neutri (**e.** secundară) sau datorită temperaturii ridicate a acesteia (**e.** termoelectronică). *E. fotoelectronică* sau *fotoemisie* = efect *fotoelectric* extern. *E. stimulată* = **e.** unui foton în urma tranziției unui atom dintr-o stare energetică superioară într-una inferioară, datorită interacției rezonante a atomului cu un foton incident. **2.** Fază din ciclul mașinilor cu abur, în care aburul, după ce a efectuat lucrul mecanic, este evacuat în atmosferă sau într-un condensator.

EMISIÚNE (EMISIE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Faptul de a emite, de a pune în circulație; emitere. **2.** Program transmis prin radio sau prin televiziune într-o ordine dinainte stabilită. **3.** (FIN.) Crearea și punerea în circulație a semnelor bănești (**e.** bănească) de către banca centrală (banca de **e.**), a unui împrumut de stat, a unor obligațiuni din sectorul public sau privat, baterea de monedă metalică cu valoare proprie deplină de către autoritățile monetare (**e.** monetară). ✧ *Perioadă de e.* = perioada de timp în care se efectuează plasarea unui împrumut sau a unor obligațiuni. ✦ Punere în vânzare a unor acțiuni sau obligațiuni de către o societate pe acțiuni la constituire sau în vederea măririi capitalului propriu. **4.** (FILAT.) Punere în circulație a unei noi serii de mărci poștale sau retipărirea la o anumită dată a unei serii mai vechi.

EMISÍV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la emisie; emițător **(1).**

EMISTÍH (HEMISTÍH) (< fr., lat.) s. n. Nume dat fiecăruia dintre cele două jumătăți de vers despărțite de cezură (mai ales în versul alexandrin).

EMITÁNȚĂ (< fr.) s. f. Radianță.

EMÍTE (< lat. *emittere*, cu unele sensuri după fr. *émettre*) vb. III tranz. **1.** A enunța, a exprima, a lansa o părere, o teorie etc. ✦ A transmite. **2.** (DR.) A elabora un act normativ (ex. o instrucțiune). **3.** (FIN.) A crea și a pune în circulație o bancnotă, o hârtie de valoare etc. **4.** (FIZ.) A produce o radiație ondulatorie sau corpusculară.

EMITÉNT, -Ă (< it., lat.) adj., s. m. **1.** Adj. Care emite **(3). 2.** S. m. Emițător **(3). 3.** S. m. Organism care lansează un împrumut (stat, întreprindere publică sau privată, organism internațional).

EMITÓR (< *emite*) s. n. Electrodul unui tranzistor prin care se injectează *electronii*, dacă tranzistorul este de tipul *n-p-n*, sau *golurile* **(II, 2)**, dacă este de tipul *p-n-p*.

EMIȚĂTÓR, -OÁRE (< *emite*, după fr. *émetteur*) adj., s. n., s. m. **1.** Adj. Care emite; emisiv. **2.** S. n. Instalație, aparat, dispozitiv etc. care emite unde electromagnetice, sonore sau impulsuri de curent. ✧ *E. de radio* = instalație de telecomunicație pentru producerea oscilațiilor electromagnetice purtătoare de informație, destinate emisiei în spațiul înconjurător sub formă de unde electromagnetice, prin intermediul unei antene; radioemițător. După natura informației conținute, ele pot fi: de radiodifuziune, de radiotelegrafie, de televiziune, de radiofototelegrafie, de radiotelecomandă, de radiolocație etc. **3.** S. m. (LINGV.) Persoană care emite un enunț lingvistic; emitent.

EMMANUEL, David (1854–1941, n. București), matematician român. M. de onoare al Acad. (1936), prof. univ. la București. Unul dintre întemeietorii școlii românești de matematică. Cercetări în domeniul analizei matematice (teoria funcțiilor eliptice). A determinat proprietățile integralelor abeliene de speța a treia. Op. pr.: „Asupra integralelor pseudo-eliptice", „Lecțiuni de teoria funcțiilor".

David Emmanuel

EMMANUEL [emanüél], **Pierre** (pseud. lui *Noël Mathieu*) (1916–1984), scriitor francez. Poemele sale ilustrează spiritul Rezistenței („Zile de mânie"), dar și angoasa metafizică a omului din epoca modernă în confruntarea cu creștinismul și miturile păgâne („Sodoma", „Iacob", „Evangheliar", „Duel").

EMMANUEL-PHILIBERT (zis Cap de Fier) (1528–1580), duce de Savoia (1553–1580). În slujba împăratului Carol Quintul (din 1544). Victorios în bătălia de la Saint-Quentin (1557) împotriva regelui francez Henric II; a recuperat Savoia și Piemontul (1559). A stabilit capitala ducatului la Torino (1562) și a reintrodus catolicismul.

EMMAUS, sat în Iudeea, la c. 25 km NV de Ierusalim; pe drumul ce ducea spre acest sat, Iisus, înviat, s-a arătat dinaintea a doi dintre ucenicii săi, Luca și Cleopa, tâlcuindu-le din Scriptură; n-a fost recunoscut decât în momentul când a binecuvântat și a frânt pâinea. Azi, probabil, *Imwas*.

EMMEN, oraș în NE Olandei, la SE de Groningen; 92,8 mii loc. (1989). Produse electrotehnice, ciment. Ind. chimică (fire și fibre sintetice, medicamente) și a tricotajelor. Produse lactate. Grădină zoologică.

EMOLIÉNT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care are proprietatea de a muia și de a destinde țesuturile congestionate sau înșăprite. **2.** S. n. Produs care înmoaie pielea și mucoasele (ex. lanolina). ✦ Substanță (ulei, grăsime, ceară etc.) folosită la finisarea produselor textile pentru a le imprima moliciune, suplețe și luciu.

EMONDÁJ (< fr.) s. n. Operație de tăiere a ramurilor de pe trunchiurile arborilor în vegetație pentru a stimula creșterea în înălțime.

EMOȚÍV, -Ă (< fr., it.) adj. **1.** Care se referă la emoție sau la afectivitate; care provoacă emoții; afectiv; emoțional. **2.** Care se emoționează ușor; sensibil, impresionabil.

EMOTIVÍSM (< fr.) s. n. Teorie dezvoltată în cadrul filozofiei analitice, conform căreia propozițiile moralei nu descriu stări de fapt, ci exprimă sau provoacă sentimente și atitudini ce au legătură cu istoria folosirii cuvintelor. Reprezentanți: R. Carnap, M. Schlick, H. Reichenbach, A.J. Ayer, Ch.L. Stevenson.

EMOTIVITÁTE (< fr., it.) s. f. **1.** Gradul de reactivitate a unui individ la

factori emotivi. **2.** Reacție emotivă exagerată, faptul de a se emționa ușor.

EMOȚIE (< fr.) s. f. Reacție psihică și neuroendocrină a omului și a animalelor la acțiunea unor factori interni sau externi de nuanță subiectivă pronunțată, manifestată prin fenomene vegetative, viscerale și vasomotorii (ex. bucuria, mânia, frica).

EMOȚIONA (< fr.) vb. I tranz. A cauza, a provoca o emoție; a impresiona **(1).** ✦ Refl. A fi cuprins de emoție.

EMOȚIONAL, -Ă (fr., engl., germ.) adj. Care este propriu emoțiilor; provocat de o emoție; care provoacă emoție; emotiv **(1).**

EMOȚIONANT, -Ă (< it.) adj. Care emoționează; tulburător, mișcător **(2).**

EMPATIE (< fr.) s. f. Intuiție simpatetică, identificare afectivă, transpunere. În psihologie, desemnează un proces complex (perceptiv, intelectual, afectiv) constând în identificarea subiectului cu obiectul cunoașterii (îndeosebi o persoană) și în proiectarea stărilor proprii asupra acesteia din urmă, subiectul trăind în sine viața altuia. În estetică, se aplică unui proces complex (perceptiv, intelectual, afectiv) de raportare la obiectul artistic. A cunoscut o largă circulație în estetica romantismului (Novalis, R. H. Lotze, Th. Lipps).

EMPEDOCLE (EMPEDOKLES) (c. 490—c. 430 î.Hr.), filozof, medic și poet grec. Discipol al lui Pitagora și Parmenide. A susținut că orice schimbare rezultă în urma acțiunii a două forțe cosmice, Iubirea și Ura, care produc amestecul și separarea celor patru elemente eterne și intransformabile: apă, aer, foc, pământ. Potrivit tradiției, s-ar fi aruncat în craterul vulcanului Etna pentru a-și convinge concetățenii că este zeu.

EMPIEM (< fr.; {s} gr. *en* „în" + *pyon* „puroi") s. n. **1.** Acumulare de puroi într-o cavitate naturală a organismului. **2.** Pleurezie purulentă (ex. între doi lobi pulmonari, între pleură și diafragmă).

EMPIRE (cuv. fr.) [ãpir] s. n. *Stil ~* = stil apărut în Franța în timpul lui Napoleon I, la începutul sec. 19, care durează până către 1830. Se dezvoltă mai ales în arhitectură și în artele decorative și aplicate. Continuând stilul *directoire*, inspirat din arta antichității greco-romane și din cea egipteană, se caracterizează în arhitectură prin monumentalitate și austeritate (Arc du Carrousel de Ch. Percier și P. Fontaine, Arcul de Triumf din piața l'Etoile de J.F. Chalgrin, Palatul Bursei din Paris), iar în artele decorative printr-o îmbinare a motivelor mitologice cu acelea ale emblemelor militare.

EMPIRE STATE BUILDING [empəiə steit bildiŋ], clădire în New York (Manhattan), situată pe Fifth Avenue. Construită în 1930—1931, are 102 etaje (449 m) și este una dintre cele mai înalte clădiri din lume. Sediu a numeroase instituții publice.

EMPIREU (< fr.; {s} gr. *emphyros* „care este în flăcări") s. n. **1.** (În cosmologia și mitologia greco-romană) Ultima sferă cerească, de foc; partea cea mai înaltă a cerului, unde își aveau lăcașul zeii. **2.** (În Ev. Med., în teologia creștină) Al șaptelea cer, lăcașul lui Dumnezeu și al sufletelor celor mântuiți.

EMPIRIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Bazat (numai) pe experiență; limitat la datele senzoriale, fără prelucrarea lor teoretică. ✧ *Comportament e.* = comportamentul celui care acționează numai pe baza propriei experiențe, neverificate critic, fără a o îmbogăți cu cunoștințe dobândite prin studiu. **2.** (FIZ.) *Formulă e.* = formulă obținută din încercările de a interpreta datele experimentale, fără suport teoretic.

EMPIRIOCRITICISM (< rus.) s. n. Formă fenomenalistă a empirismului orientată spre reducerea cunoașterii la descrierea experienței pure și eliminarea elementelor apriorice, metafizice și dualiste. Reprezentanți: R. Avenarius și E. Mach.

EMPIRISM (< fr. {i}; {s} gr. *empeiria* „experiență") s. n. **1.** Orientare în filozofie, care accentuează (unilateral) rolul experienței și al observației în cunoaștere, subapreciind rolul cunoașterii logice, teoretice; este opus, de obicei, *rationalismului.* **2.** Folosirea exclusivă a experienței într-un domeniu oarecare de activitate, subapreciere a rolului teoriei sau al abstracției științifice. **3.** Teorie susținând că orice cunoștință derivă din experiență, asociată cu numele filozofilor britanici J. Locke, G. Berkeley și D. Hume. *E. social (sociologic)* = inițial (sec. 19) orientare, apoi tendință dominantă în sociologia sec. 20, influențată de neopozitivism și punând accentul pe lărgirea sferei de cercetare a problemelor de metodologie, pe elaborarea de tehnici de precizie pentru investigații.

EMPLASTRU (< lat. *emplastrum*) s. n. Preparat farmaceutic solid, adeziv, plastic, care are în componență săruri de plumb, rășini, cauciuc, medicamente; se aplică pe piele pentru izolarea rănilor sau fixarea pansamentelor; plasture.

EMPSON [empsn], **William** (1906—1984), poet și critic literar englez. Poezie influențată de *școala metafizică* („Poeme", „Se pornește furtuna. Poeme"). Folosind analiza de text, identifică ambiguitatea drept trăsătură definitorie a limbajului poetic („Șapte tipuri de ambiguitate").

EMS, fl. în NV Germaniei; 371 km. Izv. din Teutoburger Wald, traversează NV Câmpiei Germane și se varsă în Marea Nordului, aproape de Emden, printr-un estuar. Legat prin canale de Elba, Weser și Rin.

EMU (< germ.) s. m. Pasăre terestră acarinată, de talie mare (până la 2 m), endemică în Australia și asemănătoare cu struțul, dar lipsită de creasta cornoasă de pe cap, foarte bună alergătoare (70 km/h) și înotătoare *(Dromiceius novaehollandiae).* Specie ocrotită.

EMUL (< fr., lat.) s. m. Persoană care caută să egaleze sau să depășească pe cineva într-un domeniu de activitate.

EMULARE (după engl. *emulation*) s. f. Proprietate a unui sistem de calcul numeric de a executa programe scrise în limbajul mașină al unui alt sistem și de a obține performanțe similare în privința timpului de calcul.

EMULAȚIE (< fr., lat.) s. f. Străduință de a depăși pe cineva; întrecere, competiție.

EMULGATOR (< germ.; {s} lat. *emulgeo* „a mulge") s. m. Substanță cu acțiune superficial activă care se adaugă unei emulsii pentru a-i crește stabilitatea (ex. cazeina, săpunul etc.); agent de emulsionare.

EMULSIE (< fr.; {s} lat. *emulsus* „muls") s. f. (CHIM.) Sistem dispers neomogen format din două lichide nemiscibile, dintre care unul se află dispersat sub formă de picături fine în masa celuilalt. Pot fi naturale (ex. laptele, untul) sau artificiale (ex. cremele cosmetice). ✧ (FIZ.) *E. fotografică* = suspensie formată din microcristale de halogenuri (bromură sau clorură) de argint, dispersate într-o soluție vâscoasă de gelatină depusă pe celuloid, hârtie, sticlă

Emu

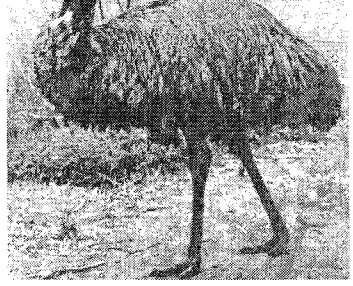

etc. *E. nucleară* = strat de **e.** fotografică pe un suport de sticlă, în care particulele elementare cu sarcină electrică sau alte particule ionizante lasă urme vizibile (după developare) la microscop; se utilizează în cercetările de fizică nucleară.

EMULSINĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Enzimă hidrolitică, cu acțiune în special asupra beta-glicozidelor, cum este amigdalina (prezentă în sâmburi de migdale amare), pe care o scindează în glucoză, aldehidă benzoică și acid cianhidric.

EMULSIONA (< fr.) vb. I intranz. și tranz. A forma sau a prepara o emulsie.

ENACHE, Ștefănuță (n. 1929, București), inginer român. Prof. univ. la București. Contribuții în proiectarea (modelul grafic și matematic) și tehnologia sculelor așchietoare. A studiat mecanismul formării microprofilului suprafeței prelucrate prin așchiere.

ENACOVICI, George (1891—1965, n. Focșani), compozitor și violonist român. Prof. univ. la București. Bogată activitate solistică și camerală. A compus muzică simfonică și camerală, vocală și corală.

ENANTEM (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *antheo* „a înflori") s. n. Leziuni eruptive ale mucoaselor ce apar în unele boli contagioase (ex. scarlatină, rujeolă).

ENANTIOBIOZĂ (< fr.) s. f. Stare a organismelor vii care trăiesc în același mediu și care execută acțiuni antagonice unele față de altele.

ENANTIOMORF, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă enantiomorfie.

ENANTIOMORFIE (< fr., {s} gr. *enantion* „față în față" + *morphe* „formă") s. f. Proprietate a unor substanțe de a cristaliza în două forme, dintre care una este imaginea celeilalte într-o oglindă plană; enantiomorfism.

Encefal

1. de pește teleostean (păstrăv); **2.** de amfibian (broască); **3.** de pasăre (porumbel); **4.** de mamifer (câine); **5.** de choata *(Ateles geoffroyi)*; **6.** de hamadril *(Cynocephalus hamadryas)*; **7.** de urangutan *(Simia satyrus)*; **8.** de cimpanzeu *(Anthropopitechus troglodytes)*; **9.** de om *(Homo sapiens)*

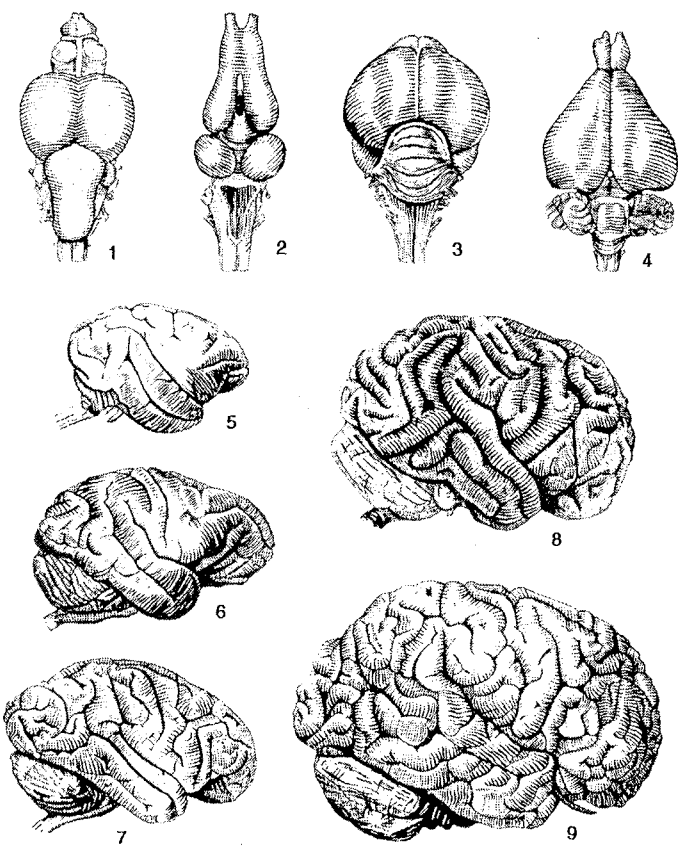

ENANTIOPATIE (< fr.) s. f. **1.** (MED.) Stare de antagonism între două procese patologice. **2.** (MED.) Metodă terapeutică bazată pe principiul contrariilor, ce practică administrarea de remedii cu efecte opuse celor ce se vor combătute.

ENANTIOTROP, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă enantiotropie.

ENANTIOTROPIE (< fr. {i}; {s} gr. *enantios* „opus" + *tropos* „fel") s. f. Proprietate a unor substanțe de a prezenta diferite structuri cristaline în aceeași stare de agregare, fiecare dintre acestea fiind stabilă în anumite intervale de temperatură și de presiune.

ENARMONIE (< fr. {i}; {s} gr. *enarmonios* „în acord perfect") s. f. (MUZ.; în sistemul temperat) Raportul dintre sunete cu aceeași înălțime, dar cu notație diferită (ex. fa diez—sol bemol).

ENĂCEANU, Ghenadie (1837—1898, n. Iași), cărturar român. Prof. la seminarul teologic din București. Episcop de Râmnic (din 1886). Unul dintre fondatorii periodicului „Biserica Ortodoxă Română". Lucrări de folclor („Meșterul Manole și Petru Movilă"), stilistică și literatură („Stilistica sau Curs de literatură în proză"), teologie și istorie („Vizite canonice însoțite de note istorice și arheologice").

ENĂȘESCU, Artur (1888—1942, n. Burdujeni, jud. Suceava), poet român. Lirică a boemei, elegiacă și clasicizantă („Pe gânduri"), ilustrând o existență de „poet blestemat".

ENCARNACIÓN [encarnaeión], oraș în S Paraguayului, port pe Paraná; 55,4 mii loc. (1992). Important centru comercial și economic al țării. Produse alim. Prelucr. lemnului și a pieilor. Export de produse agroalimentare și lemn. Fundat în 1632.

ENCAUSTIC, -Ă (< fr., lat.) s. f., s. m. (ARTE PL.) **1.** S. f. (În Antic.) Procedeu de pictură în care culorile se foloseau diluate cu ceară. **2.** S. m. Preparat pe bază de ceară folosit la impregnarea statuilor de marmură sau de ipsos, pentru a le da un ton catifelat sau pentru a le feri de umezeală.

ENCEFAL (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier") s. n. Parte a sistemului nervos central care cuprinde creierul mare, pedunculii cerebrali și bulbul rahidian. V. *creier*.

ENCEFALITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *egkephalites* „al creierului") s. f. Inflamație acută sau cronică a țesutului nervos cerebral. Este însoțită de febră, dureri de cap, paralizii, tulburări de cunoaștere etc. Se cunosc mai multe forme de encefalite, diferite ca patogenie, etiologie și evoluție (**e.** bacteriană, **e.** letargică, **e.** tuberculoasă etc.).

ENCEFALOGRAFIE (< fr. {i}; {s} gr. *egkephalos* „creier" + *graphe* „descriere") s. f. Metodă de examinare radiografică a encefalului cu ajutorul introducerii de aer în spațiul subarahnoidian cerebral sau de substanțe radioopace.

ENCEFALOID, -Ă (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier" + *eidos* „aspect") adj. Care are aspect și consistență asemănătoare creierului (ex. tumoare **e.**).

ENCEFALOMIELITĂ (< fr.) s. f. Leziune inflamatorie a encefalului și măduvei spinării, în care coexistă atât simptome de encefalită, cât și de mielită.

ENCEFALOPATIE (< fr.; {s} gr. *egkephalos* „creier" + *pathos* „suferință") s. f. Denumire generică pentru suferințele organice ale creierului; boală a creierului.

ENCHI, Fumiko (n. 1905), scriitoare japoneză. Romane și piese de teatru ce investighează psihologia feminină într-o societate de tranziție, dominată încă de caracterul feudal al relațiilor familiale („Portretul împărătesei Komyo", „Alunecuș pentru femei", „Zile flămânde").

ENCICLICĂ (< fr., germ.; {s} gr. *egkyklios* „circular") s. f. **1.** Scrisoare adresată bisericilor dintr-un teritoriu dat. ✦ Inițial, scrisoare a oricărui episcop către bisericile și credincioșii săi. **2.** (În Biserica catolică) Scrisoare a papei către bisericile, clerul și credincioșii din toate țările sau dintr-o anumită țară, conținând o problemă de doctrină sau de actualitate. **3.** (Din 1867, în anglicanism) Denumire dată scrisorilor redactate la sfârșitul conferințelor de la *Lambeth* și expediate către întreaga comunitate anglicană.

ENCICLOPEDIC, -Ă (< fr. {s}) adj. Care ține de enciclopedie, privitor la enciclopedie.

ENCICLOPEDIE (< fr. {i}; {s} gr. *egkyklia* „ansamblul științelor" + *paideia* „educație, învățătură") s. f. **1.** Ansamblu multilateral de cunoștințe omenești. **2.** Tip de lucrare lexicografică, de diferite proporții, care tratează sistematic termeni, noțiuni sau nume proprii din toate domeniile de activitate sau dintr-un singur domeniu, fie în ordine alfabetică, fie pe probleme sau pe ramuri (**e.** tematice). În funcție de concepție și de consemnarea noțiunilor și realităților, **e.** pot avea un caracter *universal,* cuprinzând informații generale, sau *național,* conținând referiri exclusive la cultura și civilizația unei țări sau ale unui popor. Lucrări cu caracter enciclopedic au apărut, încă din cele mai vechi timpuri, la chinezi, egipteni, greci, romani, arabi. Termenul de **e.** a fost introdus în Evul Mediu. Prima enciclopedie modernă, tratând termenii în ordine alfabetică, a fost cea a lui J.H. Alsted, din 1630 *(Encyclopaedia VII tomus).* În sec. 18 apare „Enciclopedie sau Dicționar rațional al științelor, artelor și meșteșugurilor", realizată de savanți francezi, care a avut un mare rol în difuzarea culturii iluministe. Printre cele mai importante **e.** se numără: „Encyclopaedia Britannica" (30 vol., 1978; prima ediție în 3 vol., apărută între 1768 și 1771), „Der Grosse Brockhaus" (12 vol., 1977—1981), „Meyers Neues Lexikon" (18 vol., 1972—1978), „Enciclopedia hispano-americană", editată de Espasa Calpe (80 vol., 1905—1933), „Enciclopedia italiană Treccani" (37 vol., 1929—1939), „Larousse du XXe siècle" (6 vol., 1929—1933), „Grand Larousse Encyclopédique" (10 vol., 1960—1964), „Marea enciclopedie sovietică" (ed. I, 66 vol., 1925—1947), „Encyclopedie de l'Islam" (4 vol. + 5 fasc., prima ediție 1913—1936), „Enciclopedia americană" (30 vol., 1962), „Marele dicționar enciclopedic italian" (20 vol., 1966—1973), „Encyclopaedia Universalis" (lucrare franceză în 30 vol., realizată prin colaborarea a c. 4 000 de specialiști din toată lumea, 1968—1975), „Encyclopaedia Judaica" (16 vol., 1971). Cea mai veche **e.** românească este „Enciclopedia română", editată de ASTRA (3 vol., 1898—1904) și coordonată de Corneliu Diaconovici; în 1931, I.A. Candrea și Gh. Adamescu au publicat Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"; între 1938 și 1943, sub conducerea lui D. Gusti, a fost editată „Enciclopedia României" (4 vol.); în 1940, s-a publicat „Enciclopedia Cugetarea", elaborată de Lucian Predescu; în 1962—1967 a apărut „Dicționarul enciclopedic român" (4 vol.), „Micul dicționar enciclopedic" (1972 prima ediție), „Dicționar enciclopedic" (vol. I, 1993; vol. II, 1996; —).

ENCICLOPEDIE SAU DICȚIONAR RAȚIONAL AL ȘTIINȚELOR, ARTELOR ȘI MEȘTEȘUGURILOR (denumită pe scurt „Enciclopedia franceză"), vastă lucrare enciclopedică, monument al filozofiei iluministe, inițiată de D. Diderot și J. d'Alembert și editată în 35 vol. (1751—1780). La elaborarea ei au luat parte peste 150 de filozofi, savanți și specialiști în toate domeniile (Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Helvétius, Condillac, Buffon, d'Holbach, Marmontel, Quesnay, Turgot), **E.** fiind oglinda progresului științei și gândirii timpului. *Discursul preliminar* elaborat de d'Alembert constituie un tablou sintetic al cunoașterii epocii iluministe.

ENCICLOPEDISM (< fr. {i}) s. n. Erudiție vastă, multilaterală.

ENCICLOPEDIST, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. **1.** S. m. pl. Nume dat gânditorilor, savanților și scriitorilor francezi din sec. 18 care au colaborat la editarea „Enciclopediei franceze". **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care are cunoștințe enciclopedice.

ENCINA [enθina], **Juan del** (1469—1529), cleric, scriitor și muzician spaniol. Poeme pastorale, cântece de Crăciun și versuri de circumstanță (ciclul „Colinde"). Operă dramatică alcătuită din „autos", egloge laice exaltând iubirea erotică și egloge religioase, pline de patetism („Piesa despre certăreț", „Plácida și Vitorino", „Cristino și Febeea", „Egloga în versuri trubadurești", „Reprezentare a preasfintei Învieri a lui Hristos"). Un „Cancionier" pus pe muzică.

ENCKE [ɛŋkə], **Johann Franz** (1791—1865), astronom german. Prof. univ. la Berlin. Contribuții în mecanica cerească. A elaborat metode de determinare a orbitelor cometelor *(cometa E.)* și a perturbațiilor planetare. A determinat paralaxa solară.

ENCKELL, Rabbe Arnfinn (1903—1974), pictor și scriitor finlandez de expresie suedeză. Poezii în care se reflectă suferințele lumii („Bolta"); tragedii în versuri de inspirație antică („Hecuba", „Alcman"); romanul „Un autoportret" influențat de psihologia freudiană.

ENCLAVĂ (< fr., germ.) s. f. **1.** Fragmente de roci de altă natură înglobate în masa rocilor eruptive. **2.** Terit. de mici dimensiuni având o populație puțin numeroasă, aflat în apropierea granitei dintre două state, în interiorul unuia, dar aparținând celuilalt. Același terit. este socotit **e.** de statul care îl înconjură spațial, dar de care nu aparține, și, în același timp, de statul sub jurisdicția căruia se află. În prezent sunt pe glob c. 250 de **e.,** mai mult de 200 aflându-se la granița dintre India și Bangladesh și 38 la granița dintre Belgia și Olanda. **3.** Situare geografică a unui stat sau terit. înconjurat total de spațiul altui stat. Ex.: Lesotho (**e.** în Rep. Africa de Sud), San Marino (**e.** în terit. italian), Brunei (**e.** în Federația Malaysia), Cabinda (**e.** a Angolei în Rep. Zair).

ENCLITIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte) Care este legat de un cuvânt precedent cu care alcătuiește o unitate, fiind lipsit de accent propriu. ✧ *Articol e.* = articol hotărât care se atașează la sfârșitul unui cuvânt.

ENCLIZĂ (< fr.; {s} gr. *egkiipsis* „deplasare a accentului") s. f. Atașare a unui cuvânt, a unei silabe sau a altui

element neaccentuat la cuvântul precedent; postpunere.

ENCOMIÁSTIC (< it.) adj. Care ține de encomion; laudativ, elogios. ✦ (Peior.; subst.) Laudă exagerată, nemeritată.

ENCOMION (< ngr.) s. n. Cuvântare de laudă, elogiu în onoarea cuiva.

ENCRÍNUS ({s} gr. *krinon* „crin") subst. Gen fosil de crini-de-mare cu caliciul diciclic, având 10–20 de brațe și un peduncul lung format din articole cilindrice străbătute de un canal central. Caracteristic pentru Triasic.

ENDARTERÍTĂ (< fr. {i}; {s} *endo-* + fr. *artérite* „arterită") s. f. Leziune ce afectează tunica internă și regiunile vecine din peretele arterial, datorată fie ateroamelor, care produc obstruare totală sau parțială a lumenului arterial, și prin degenerare dau ulcerații, tromboze, anevrisme *(e. degenerativă)*, fie proliferării fibroblastelor ce obliterează progresiv vasul *(e. obliterantă)*.

ENDECAGÓN (< fr., engl.; {s} gr. *hendeka* „unsprezece" + *gonia* „unghi") s. n. Poligon cu unsprezece laturi.

ENDECASILÁB (< fr., lat.) s. m. Vers de unsprezece silabe folosit în versificația greco-latină antică și în lirica modernă, ca vers specific al sonetului.

ENDELL [endəl], **August** (1871—1925), arhitect și decorator german. Prof. la Academia de Artă din Breslau. Lucrări în spiritul *Jugendstil*-ului, uneori cu elemente fantastice („Casa Elvira" din München).

ENDÉMIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (BIOL.; despre plante sau animale) Care prezintă endemism. **2.** (Despre boli) Permanent într-o anumită regiune.

ENDEMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *endemos* [*nosos*] „boală permanentă într-o regiune") s. f. Prezență sporadică în aceeași regiune sau colectivitate a unor boli infecțioase ori de metabolism (pelagră, gușă), semnalate o perioadă îndelungată de timp; boală endemică.

ENDEMÍSM (< fr.) s. n. Fenomen constând în apariția și existența de noi specii, genuri, familii pe un teritoriu determinat, relativ limitat, uneori cu arie extrem de redusă, cantonată doar la centrul de origine genetică.

ENDEMÍT (< fr.) s. n. Nume generic dat speciilor, genurilor, familiilor sau altor taxoni delimitați în răspândirea lor geografică la un teritoriu strict (ex. garofița Pietrei Craiului, aspretele ș.a.).

ENDEMOEPIDÉMIC, -Ă (< *endemic* + *epidemic*) adj. Care se referă la boli infecțioase prezente în mod endemic, dar care pot provoca, ocazional, izbucniri epidemice (ex. ciuma, holera).

ENDERBURY [endərberi] v. **Canton și Enderbury.**

ENDERBY [endərbi], **Țara ~ (ENDERBY LAND** [lænd]), terit. în Antarctida, cuprins între 45°—57° long. E și 66° lat. S, la Oc. Indian. Relief muntos, cu alt. până la 2 260 m, alcătuit din gnaise și șisturi. Stațiunea de cercetări antarctice Molodiojnaia.

ENDERS [endərz], **John Franklin** (1897—1985), microbiolog și virusolog american. Prof. univ. la Harvard. Cercetări asupra virușilor umani (etiologia și imunologia rujeolei și parotiditei epidemice). A elaborat teste de diagnostic serologic pentru bolile virale. Studii asupra virusului poliomielitei, pe care l-a cultivat (împreună cu F.C. Robbins și T.H. Weller) pe culturi de țesuturi și celule, demonstrând că nu e neurotrop. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1954), împreună cu F.C. Robbins și T.H. Weller.

ENDO- ({s} gr. *endon* „înăuntru") Element de compunere cu sensul „intern", cu ajutorul căruia se formează adjective și substantive.

ENDO, Shūsaku (n. 1923), scriitor și ziarist japonez. Romane („Marea și otrava", „Tăcere") și piese („Țara făgăduinței") abordând problema incompatibilității ideatice dintre Occident și Orient, precum și cea a responsabilității umane (în timp de război). Eseuri.

ENDOBIÓNT (< fr.; {s} *endo-* + gr. *bios* „viață") s. m. Organism parazit sau simbiont în corpul plantelor *(endofit)* sau al animalelor (endozoic); ex. virusurile, bacteriile, ciupercile, protozoarele.

ENDOCÁRD (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *kardia* „inimă") s. n. (ANAT.) Membrană subțire care căptușește cavitățile și valvulele cordului.

ENDOCARDÍTĂ (< fr. {i}) s. f. Inflamație a endocardului cauzată de unii agenți sau factori patogeni. Se întâlnește mai frecvent în reumatismul poliarticular acut. ✧ *E. lentă* = boală gravă provocată de localizarea unor microbi pe endocardul valvular, urmată de apariția unor leziuni ulcero-vegetante și de embolii septice în diverse organe.

ENDOCÁRP (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *karpos* „fruct") s. n. Stratul intern al pericarpului, care protejează sămânța unor fructe; poate fi subțire, uneori devine lemnos, fiind format din sclereide (la prune, la cireșe etc.).

ENDOCRÂNIU (după fr.; {s} *endo-* + *kranion* „craniu") s. n. (ANAT.) Fața internă a cutiei craniene.

ENDOCRÍN, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *krino* „a secreta") adj. **1.** *Glandă e.*, care își varsă conținutul direct în sânge; glandă cu secreție internă (ex. tiroida, hipofiza ș.a.). **2.** Care aparține glandelor endocrine, care se referă la glandele endocrine (*ex.* secreție **e.**).

ENDOCRINOLOGÍE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *krino* „a secreta" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază glandele endocrine, fiziologia (secreția hormonală), patologia (bolile endocrine) și reglajele neurohormonale. Dezvoltarea **e.** este legată de numele savanților Cl. Bernard, C.E. Brown-Sequard, T. Addison, von Mehring, J.J. Abel și Takamine, W.M. Bayliss și E.H. Starling. Un moment important în istoria **e.** îl constituie monografia lui C.I. Parhon și M. Goldstein „Secrețiile interne" (1909). De menționat contribuțiile savanților români: Gh. Marinescu, Fr. Rainer, Gh.T. Popa, I.I. Nițescu, St. Milcu, Gr. Benetato, I. Nițulescu, Marcela Pitiș ș.a. **E.** modernă se orientează spre cercetarea nivelului celular și molecular al sistemului endocrin, urmărind elucidarea unor aspecte privind determinismul sexual, îmbătrânirea, cancerul, creșterea, reproducerea ș.a.

ENDOCRINOTERAPÍE (< fr.) s. f. Tratament medical făcut cu substante extrase din glandele endocrine. V. și *opoterapie*.

ENDODÉRM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *derma* „piele") s. n. **1.** (EMBRIOL.) Foiță embrionară internă din care provin tubul digestiv și glandele anexe. **2.** (ZOOL.) Strat unicelular interior al peretelui corpului la celenterate. **3.** (BOT.) Strat celular intern al scoarței tulpinii și rădăcinii, lipsit de spații intercelulare.

ENDODIASCOPÍE (< fr.) s. f. Examinare a unei cavități anatomice cu ajutorul unui aparat radiologic cu radiații X (endoscop).

ENDOECÍE (< fr.; {s} *endo-* + gr. *oikos* „casă") s. f. (BIOL.) Folosire a cavităților din corpul indivizilor unei specii ca locuință de către indivizii altei spe-

John Franklin Enders

cii, fără ca între cele două organisme să existe relații de parazitism (ex. nematodele *Trichostrongylidae* care trăiesc în stomacul calului).

ENDOENZIME (< fr. {i}) s. f. pl. Enzime intracelulare, care în mod normal nu difuzează în mediul pericelular și a căror eliberare are loc numai după distrugerea mecanică a celulelor.

ENDOFITE (< fr. {i}; {s} gr. *endo-* + gr. *phyton* „plantă") s. f. pl. Grup de plante care trăiesc în interiorul rocilor, lemnului sau organismului altor ființe; în acest din urmă caz, ele pot fi *e. simbionte* (ex. microflora intestinală a mamiferelor) sau *e. endoparazite* (ex. unele ciuperci).

ENDOGAMIE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *gamos* „căsătorie") s. f. **1.** Contractare obligatorie a căsătoriilor în sânul aceluiași trib, dar nu și al ginții, practicată la unele populații primitive. **2.** (BOT.) Formare a zigotului în interiorul celuleiou prin fuzionarea reciprocă a produșilor diviziunii (a nucleelor-fiice), ca urmare a *autopolenizării* și *autofecundării*.

ENDOGEN, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *genos* „naștere") adj. **1.** (MED.) Care ia naștere, care se datorează unor cauze din interiorul organismului (ex. intoxicație **e.**, infecție **e.**). **2.** (Despre procese geologice) Determinat de forțele interne ale Pământului și de produsele acestora (magmatice și metamorfice).

ENDOLIMFĂ (< fr. {i}) s. f. Lichid care se găsește în interiorul urechii interne.

ENDOMETRITĂ (< fr. {i}) s. f. Inflamație a mucoasei uterine.

ENDOMETRU (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *metra* „uter") s. n. Membrană internă a uterului; mucoasă uterină.

ENDOMITOZĂ (< {s} *endo-* + *mitoză*) s. f. Formă a *mitozei* în care multiplicarea cromozomilor nu este însoțită de diviziunea nucleului.

ENDOMIXIE (< {s} *endo-* + gr. *mixis* „amestecare") s. f. Tip de reorganizare nucleară internă, comparabilă cu *partenogeneza*, existentă în ciclul reproducător al unor protozoare.

ENDOMORFISM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *morphe* „formă") s. n. **1.** Totalitatea schimbărilor suferite de rocile eruptive la contactul cu alte roci și prin asimilarea acestora. **2.** (MAT.) Morfism pentru care domeniul și codomeniul coincid.

ENDOPARAZIT, -Ă (< fr. {i}) subst., adj. **1.** S. f. Ciupercă parazită al cărei miceliu se dezvoltă în interiorul țesuturilor plantei-gazdă, provocând boli grave (ex. *Synchytrium endobitocum*, care provoacă râia neagră a cartofului); endofită. **2.** S. m. și f., adj. (Animal) care parazitează în organele interne ale corpului omenesc și ale animalelor (ex. limbricii, oxiurii etc.).

ENDOPLASMĂ (< fr.) s. f. (HIST.) Partea internă sau centrală a corpului celulei la monocelulare, înconjurată de ectoplasmă; granuloplasmă.

ENDOREIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *rheo* „a curge") adj. (GEOGR.) Lipsit de scurgere. ◇ *Regiune e.* = areal în zone aride, lipsit de legături prin ape curgătoare cu Oceanul Planetar; se caracterizează printr-o rețea hidrografică slab dezvoltată (ueduri), adesea cu lacuri și mlaștini sărate.

ENDOSCOPIE (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *skopeo* „a examina") s. f. Metodă de examinare pe viu a unui organ cavitar sau tubular cu ajutorul unor instrumente înzestrate cu sisteme optice și de iluminat, care se introduc în organele explorate (ex. gastroscopie, bronhoscopie, rectosigmoidoscopie etc.).

ENDOSMOZĂ (< fr. {i}) s. f. Pătrundere a unui fluid, prin osmoză, în spațiul mărginit de o membrană semipermeabilă. Are loc în procesul de nutriție a celulelor.

ENDOSPERM (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *sperma* „sămânță") s. n. Țesut vegetal în care se înmagazinează substanțele de rezervă necesare creșterii embrionului; la leguminoase **e.** lipsește.

ENDOTELIU (< fr. {i}; {s} *endo-* + fr. *[épi]thélium* „epiteliu") s. n. Epiteliu care căptușește o cavitate închisă a corpului (ex. **e.** vascular).

ENDOTERM, -Ă (< germ.; {s} *endo-* + gr. *thermon* „căldură") adj. (Despre procese fizice sau chimice) Care se produce cu absorbție de căldură; endotermic.

ENDOTERMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *endo-* + gr. *thermos* „cald") adj. Endoterm.

ENDOTOXINE (< fr. {i}) s. f. pl. Substanțe toxice de natură glucido-lipido-polipeptidică, prezente mai ales la germenii gram-negativi, care nu sunt eliberate din corpul celular decât o dată cu dezintegrarea lor.

Enea

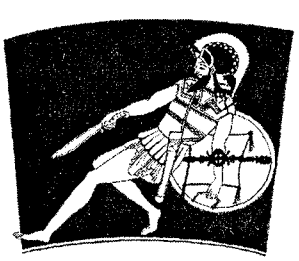

Constantin Ene

ENDYMION (în mitologia greacă), păstor de o rară frumusețe, care, îngrozit de perspectiva bătrâneții, e cufundat de tatăl său Zeus, la rugămintea sa, într-un somn veșnic, pentru a-i conserva tinerețea. Mitul a circulat în literatură (J. Lyly, J. Keats), pictură (van Dyck, Rubens) etc.

ENE, Constantin (1837–1877, n. Bacău), maior român. A participat la Războiul de Independență; a căzut eroic în luptele de la Rahova (nov. 1877).

ENEA (AENEAS), erou legendar, fiul lui Anchise și al zeiței Venus. După căderea Troiei, E. pleacă spre Pen. Italică pentru a întemeia un oraș. Ajuns aici, după multe peripeții, se căsătorește cu Lavinia, fiica regelui Latinus, devenind străbunul romanilor. Personaj central al „Eneidei" lui Vergiliu.

ENEASILAB (< fr.; gr. *ennea* „nouă" + *syllabe* „silabă") adj., s. m. (Vers) compus din nouă silabe.

ENEOD (< fr.; {s} gr. *ennea* „nouă" + fr. *[électr]ode* „electrod") s. f. Tub electronic cu nouă electrozi utilizat în radioreceptoarele cu modulație de frecvență.

ENEOLITIC (< fr.; {s} lat. *aeneus* „de aramă" + gr. *lithos* „piatră"), ultima subdiviziune a Neoliticului (milen. 4 î.Hr. în Orientul Antic, milen. 3 î.Hr. în Europa), faza de tranziție la Epoca bronzului; se foloseau unelte din piatră, din os și din aramă.

ENERGETIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la energie. ◇ *Sistem e.* = ansamblu de instalații organizat unitar în scopul producerii, transportului și distribuției energiei electrice pe un anumit teritoriu; este compus din centrale electrice interconectate, rețele electrice de energie și, în cazul centralelor termoelectrice de termoficare, rețele de termoficare.

ENERGETICĂ (< fr. {i}) s. f. Ramură a științelor tehnice având ca obiect descoperirea, inventarierea și exploatarea resurselor energetice, transformarea, transportul și utilizarea energiei, precum

și construcția și exploatarea sistemelor energetice. După energia produsă, transmisă sau consumată, se deosebesc: energetica generală, *termoenergetica, hidroenergetica, electroenergetica,* energetica nucleară, energetica eoliană etc. După natura sectorului economic în care intervin purtătorii de energie, **e.** economiei naționale se clasifică în: **e.** industrială, **e.** transporturilor, **e.** agriculturii, **e.** comunală și edilitară. ✧ *E. industrială* = domeniu al **e.** care studiază utilizarea energiei în cadrul proceselor industriale, până la nivelul platformelor industriale. *E. nucleară* = domeniu al **e.** care se ocupă cu obținerea energiei termice prin reacția controlată de fisiune în lanț în reactoarele nucleare și transformarea acesteia în energie electrică în cadrul centralelor nuclearoelectrice.

ENERGETISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Doctrină apărută în sec. 19 conform căreia sursa și cauza fenomenelor naturii este energia concepută ca substanță indestructibilă. A fost susținută de chimistul și filozoful german W. Ostwald.

ENERGIC, -Ă (< fr.) adj. Care are energie **(2)**; care exprimă energie; plin de energie; dinamic **(I, 2)** ✦ (Despre medicamente) Care are acțiune puternică, imediat eficace.

ENERGIDĂ (< engl.; cf. gr. *energos* „activ") s. f. Unitate protoplasmatică vie, uni- sau multinucleată, cu sau fără membrană, în stare activă.

ENERGIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Mărime ce caracterizează capacitatea unui corp sau a unui sistem de a efectua un anumit lucru mecanic la trecerea dintr-o stare dată în altă stare; se măsoară în jouli (J) sau în unități tolerate: kilowatt-oră (kWh); erg, kilogram-forță-metru (kgfm), electron-volt (eV). Diferitele forme de **e.** (mecanică, electrică, magnetică, solară) se transformă din unele în altele în mod echivalent, conform legii conservării energiei. V. *cinetic, electric, eolian, geotermal, informațional, potențial, solar.* ✧ *E. atomică* (sau *nucleară)* = **e.** degajată într-o reacție de fisiune sau fuziune nucleară. *E. internă* = funcție de stare a unui sistem termodinamic ce înglobează totalitatea formelor de energie pe care le posedă particulele sale. *E. radiantă* = **e.** care se propagă în spațiu sub formă de radiație de natură ondulatorie, elastică sau corpusculară. *E. chimică* = **e.** care se eliberează sau se absoarbe în reacțiile chimice, determinată de componența și de structura chimică a substanțelor. **2.** Forță, vigoare, tărie. ✧ (BOT.) *E. germinativă* = însușire calitativă a semințelor de a germina într-un interval de

George Enescu

timp cât mai scurt. ✦ Fermitate, hotărâre în atitudini, în acțiune.

ENERGIZANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Produs, factor) care dă energie, care stimulează un proces metabolic. ✧ *E. psihic* = derivat hidrazinic care stimulează activitatea psihomotorie și are efecte antidepresive.

ENERGUMEN (< fr., lat.) s. m. Persoană stăpânită, posedată de demoni. ✦ Fig. Persoană agitată, exaltată.

ENERVA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) înfuria, a (se) irita.

ENERVANT, -Ă (< fr.) adj. Supărător, iritant.

ENESCU, George (1881—1955, n. Liveni, azi com. George Enescu, jud. Botoșani), compozitor, violonist, dirijor și pianist român. Acad. (1932). Prof. la Paris, Siena și la Univ. Illinois și Harvard. Membru a numeroase academii și societăți cultural-artistice străine. Studii la Viena cu Hellmesberger și la Paris cu A. Thomas, Gédalge, Massenet și Fauré. În 1898, i se cântă la Paris, în primă audiție, „Poema română". Desfășoară, în paralel, o strălucitoare carieră internațională de violonist concertist—arta sa interpretativă fiind caracterizată printr-o viziune unică, de mare noblețe—dar își continuă și activitatea componistică. Muzician complet, cu multiple daruri de compozitor, interpret și pedagog (printre elevii săi celebri se află Yehudi Menuhin), realizează prin creația sa o genială sinteză între esența transfigurată a melosului folcloric românesc și marile tradiții muzicale europene. Utilizează o scriitură îndrăzneață, ce ajunge la maturitate la un înalt grad de rafinament. Pornind de la orientarea postromantică și de la cuceririle simfonismului francez, în creațiile din ultima parte a vieții atinge o autentică originalitate componistică, provenită în mare parte dintr-o subtilă transfigurare a folclorului românesc. Două rapsodii românе pentru orchestră, trei simfonii, trei suite de orchestră (a III-a „Sătească"), simfonia concertantă pentru violoncel și orchestră, trei sonate pentru vioară și pian (a III-a „în caracter popular românesc"), suita pentru vioară și pian „Impresii din copilărie", două sonate și trei suite pentru pian, două cvartete de coarde, două cvartete cu pian, un cvintet cu pian, un dixtuor pentru instrumente de suflat, o simfonie de cameră, opera „Oedip" ș.a. Președinte de onoare al Societății Compozitorilor Români și inițiatorul premiului de compoziție (1912), care-i poartă numele.

ENESCU, Gheorghe (n. 1932, Tâmna, jud. Mehedinți), logician și filozof român. Prof. univ. la București. Cercetări de logică simbolică, metalogică, filozofia logicii („Logica simbolică", „Fundamentele logice ale gândirii", „Dicționar de logică").

ENESCU, Ioan (1884—1972, n. Porcești, azi Moldoveni, jud. Neamț), medic român. Acad. (1955), prof. univ. la Iași. Lucrări privind modificările cardiologice în hipertensiune, diagnosticul aterosclerozei, acțiunea diureticelor în insuficiența cardiacă ș.a. Studii privind patologia renală, terapia antireumatismală, cura de ape în reglarea secreției gastrice.

ENESCU, Radu (n. 1925, Satu Mare), estetician și eseist român. Studii despre statutul criticii și al ironiei („Critică și valoare"), eseuri de literatură și filozofie universală axate pe o problematică axiologică („Ab urbe condita"). O monografie „Franz Kafka".

ENGEL [ęnęl], **Johann Christian** (1770—1814), istoric german. A susținut teza potrivit căreia poporul român s-ar fi format exclusiv în S Dunării, de unde, în sec. 9, ar fi imigrat în N fluviului.

ENGELBREKT ENGELBREKTSSON [ęnęlbrect ęnęlbrectson] (c. 1390—1436), conducător al răscoalei țărănești din Suedia (1434—1436), transformată în război antidanez de eliberare. Numit conducător al statului suedez (1435). A convocat primul *Riksdag.* Erou național al Suediei.

ENGELHARDT [ęnghelhart], **Vladimir Aleksandrovici** (1894—1984), biochimist rus. Cercetări privind conexiunea dintre fenomenele chimice din fibra musculară și funcțiile acesteia. A descoperit procesul de fosforilare respiratorie și (în colab.) activitatea fermentativă a miozinei. Contribuții în structura chimică, sinteza și transcrierea acizilor nucleici.

ENGELS [ęngęls], **Friedrich** (1820—1895), filozof și om politic german. Unul dintre fondatorii „socialismului științific". A elaborat, împreună cu Marx, „Ideologia

germană", „Manifestul Partidului Comunist" etc. A expus principiile materialismului dialectic și istoric („Anti-Dühring", „Dialectica naturii", „Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane", „Originea familiei, a proprietății private și a statului").

ENGHILCEK (INÎLCEK), unul dintre cei mai mari ghețari de vale din lume, situat în partea centrală a M-ților Tian-Shan (Kîrgîzstan); format din două limbi glaciare, dintre care una are 60 km lungime și 800 km², iar cealaltă 38,2 km lungime și 88 km².

ENGINEERING (cuv. engl.) [endzinіərin] subst. Activitate de *consulting* constând în elaborarea, la cererea clienților, de proiecte de investiții, de studii tehnico-economice, acordarea de consultații tehnice privind cumpărarea de licențe și de asistență tehnică (la cerere) în timpul realizării investiției.

ENGLEZ, -Ă (< ngr., it.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor anglo-saxon (puternic influențat de normanzii de limbă franceză care au cucerit Anglia în sec. 11); s-a format ca națiune pe teritoriul Angliei. Mai trăiesc în Africa de Sud, S.U.A., Canada, Australia, India ș.a.; de religie creștină (anglicani și catolici); *p. ext.* britanic. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Anglia. **2.** Adj. Care aparține Marii Britanii sau englezilor, privitor la Marea Britanie sau la englezi; *p. ext.* britanic. ✧ *Artă e.* = artă dezvoltată în Arhipelagul Britanic. În *arhitectură*, se păstrează monumente încă din Neolitic (cromlehurile de la Stonehenge), din perioada romană și din epoca dinaintea cuceririi normande, dar construcțiile importante apar în sec. 11 în stilul romanic de influență normandă (catedrala de la Ely). O serie de monumente gotice sunt construite după modelul unor prototipuri continentale, cristalizându-se apoi trei faze ale goticului **e.**: lanceolat, decorat și perpendicular (catedrala de la Gloucester). Caracterele Renașterii se regăsesc în stilurile *Tudor* și *elisabetan.* În sec. 17, I. Jones impune spiritul clasicist, inspirat după A. Palladio, a doua jumătate a secolului fiind dominată, în arhitectură, de creația lui Chr. Wren. Sec. 18 continuă în special formele clasiciste, pentru ca în sec. 19 să se revină la gotic (Parlamentul din Londra); apar însă și construcțiile cu schelet metalic (Crystal Palace din Londra), premergătoare arhitecturii moderne. Pictura de manuscris și sculptura ca ornament arhitectonic sunt formele reprezentative de *artă plastică* în Evul Mediu, păstrându-se și monumente de sculptură funerară, pictură de portrete (miniaturile lui Nicholas Hilliard, sec. 16). În sec. 17 se dezvoltă portretistica, iar în sec. 18 are loc o mare înflorire a picturii, în genuri variate (portret, peisaj, de gen), ilustrată de personalități ca W. Hogarth, J. Reynolds, Th. Gainsborough, G. Romney — ca și a gravurii și a sculpturii (J. Flaxman). Spre sfârșitul sec. 18 și în sec. 19 se afirmă romantismul în pictura **e.** (T.H. Lawrence, H. Raeburn, apoi J. Constable, R.P. Bonington, J. Turner). Un loc aparte îl ocupă W. Blake, cu viziunea sa fantastică de esență gotică, iar la mijlocul sec. 19 mișcarea *prerafaeliților.* După 1860, filozoful Morris va întemeia mișcarea „Art and Crafts" (Arte și meserii) menită să resuscite meșteșugurile artistice și să confere vieții cotidiene o dimensiune a frumosului ce va influența „Modern Style" („Arta 1990" în Anglia). Curentele sec. 20 și-au găsit exponenți în arta **e.** (Ben Nicholson, G. Sutherland, V. Pasmore ș.a.). Sculptura sec. 20 este dominată de personalitatea lui H. Moore. În *artele decorative* s-au remarcat, în sec. 18, frații Adam (decoratori), ebeniștii Chippendale și Sheraton, ceramistul Wedgwood. ✦ (Substantivat f.). Limbă indo-europeană din familia de limbi germanice, ramura de vest. Este a doua din lume ca număr de vorbitori (c. 700 mil.), după chineză. Este limbă oficială în Marea Britanie, Irlanda, S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă, Jamaica și în unele zone din Asia, Africa, Oc. Pacific și limbă secundă sau folosită oficial în alte state (India, Filipine ș.a.); este una din limbile oficiale de lucru la O.N.U. Grafie latină.

Ion Enescu

ENGLEZEȘC, -EASCĂ (< *englez*) adj. Care aparține englezilor sau Angliei, privitor la englezi sau la Anglia.

ENGLEZEȘTE (< *englez*) adv. Ca englezii, în limba engleză.

ENGLEZOAICĂ (< *englez*) s. f. Femeie engleză.

ENGLISH CHANNEL [iŋgliș tʃænl] v. **Marea Mânecii.**

ENGOLPION (< ngr.) s. n. Iconiță rotundă sau ovală lucrată dintr-un metal prețios, cu chipul Mântuitorului sau al Sfintei Fecioare, purtată de arhierei la gât; numită și *panaghiu* sau *panaghion.*

ENGRAMĂ (< fr.) s. f. **1.** (GENET.) Înscrierea unui caracter în memoria speciei (a *genomului* respectiv) conform *teoriei mnemice a eredității.* **2.** (FIZIOL.) Totalitatea modificărilor biochimice, biofizice, fiziologice și morfologice din neuroni și căi nervoase, postulate ca premise pentru înmagazinarea (stocarea) experienței de viață. **3.** (PSIH.) Conținutul unei urme memoriale.

ENIGĂRESCU, Octav (1924—1993, n. București), bariton român. Voce vibrantă, însușiri actoricești în susținerea unui repertoriu variat („Rigoletto", „Falstaff", „Gianni Schicchi", „Apus de soare").

ENIGMATIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține, care constituie o enigmă; misterios **(2).**

ENIGMĂ (< fr., lat.) s. f. Lucru greu de înțeles, ascuns; taină, mister. ✦ Ghicitoare, șaradă.

ENIGMISTICĂ (< it.) s. f. Știința jocurilor distractive bazate pe încifrarea și descifrarea cuvintelor (rebus, monoverbe, criptograme etc.).

ENIPOSTAZIERE (< gr.) s. f. Doctrină promovată de Leonțiu de Bizanț (m. 542) și Sf. Ioan Damaschinul, potrivit căreia firea umană a fost preluată în firea Logosului, cele două firi păstrându-se în unire, dar neamestecate. Doctrina a fost promovată împotriva monofiziților.

ENISALA, sat în com. Sarichioi, jud. Tulcea. Ruine ale cetății bizantine fortificate Heracleea (sec. 10—11), refăcută, probabil, de genovezi (sec. 13—14).

ENISEI, fl. în V Siberiei (Federația Rusă); 4 102 km de la izv. **E.** Mic, iar de la confl. **E.** Mic cu **E.** Mare, 3 487 km; supr. bazinului: 2,6 mil. km². Izv. din M-ții Saian de Est, curge la limita Siberiei de Vest și Centrale, trece prin Minusinsk și Krasnoiarsk și se varsă printr-un estuar în M. Kara. Fl. cu cel mai mare debit din Siberia (19 800 m³/s la vărsare). Afl. pr.: Angara, Tunguska. Navigabil pe 2 870 km. Hidrocentrale. Pescuit.

ENIWETOK, atol în V Oc. Pacific, în NV Arh. Marshall, alcătuit din 40 ins. în jurul unei lagune de c. 39 km diametru. Cocotieri. Poligon al S.U.A. pentru experimentarea armelor atomice (1948—1956).

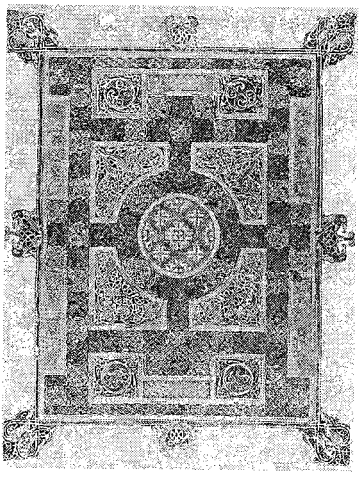

1

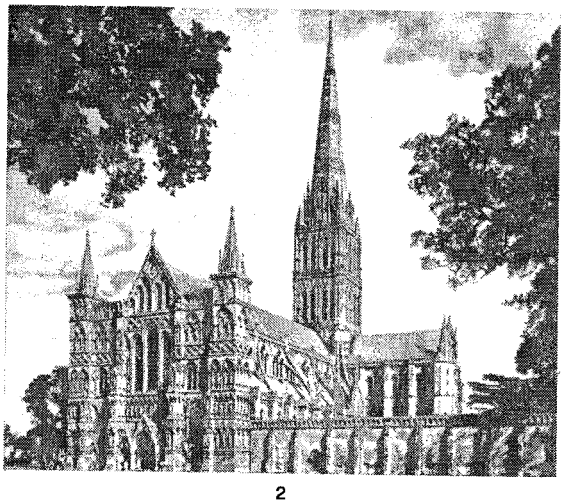

2

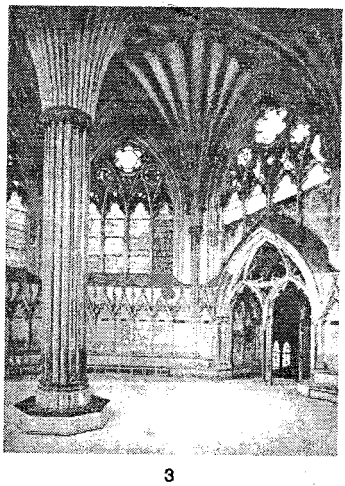

3

4

5

6

7

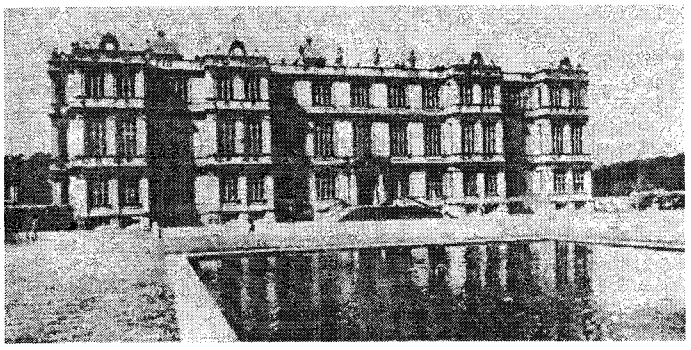

8

9

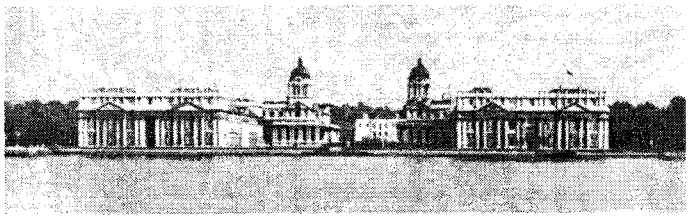

Artă engleză

1. Anluminură (sec. 7—8); **2.** Catredala din Salisbury (sec. 13); **3.** Interiorul catedralei din Wells (sec. 12—14); **4.** D.G. ROSSETTI: „Victoria"; **5.** J. REYNOLDS: „Lord Heathfield"; **6.** W. HOGARTH: „Vânzătoarea de creveți"; **7.** J. CONSTABLE: „Wivenhoe Park"; **8.** Longleat House din Wiltshire (sec. 16); **9.** Ch. WREN: Royal Hospital din Greenwich; **10.** H. MOORE: „Figură culcată"

10

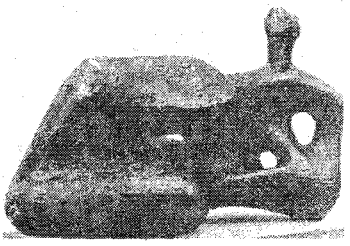

ENLIL, divinitate asiro-babiloniană. Zeu al Pământului. Una dintre cele trei divinități supreme, alături de Anu și Ea.

ENNIUS, Quintus (239—169 î.Hr.), poet latin. A contribuit la răspândirea culturii elenice la Roma. Tragedii („Sabinele"), comedii, poezii filozofice și morale. Epopeea „Annales", păstrată fragmentar, este o frescă a istoriei romane de la origini până în epoca contemporană lui.

ENOFTALMIE (< fr. {i}) s. f. Înfundarea patologică a globului ocular în orbită.

ENOH (ENOCH) (în „Vechiul Testament"), patriarh, tatăl lui Matusalem. Datorită credinței, a fost ridicat la cer înainte de a muri. Îi sunt atribuite „Cartea lui Enoh" și „Cartea tainelor lui Enoh", apocrife păstrate doar în tradițiile etiopiană și slavonă.

ENOLI (< fr.) s. m. pl. Compuși organici ce conțin în molecula lor o grupare hidroxil legată de un atom de carbon care are o dublă legătură. Sunt folosiți ca intermediari la obținerea polimerilor vinilici.

ENOLOGIE (OENOLOGIE) (< fr.; gr. *oinos* „vin" + *logos* „studiu") s. f. Știința vinificației.

ENORIAȘ, -Ă (< *enorie*) s. m. și f. Membru al unei parohii.

ENORIE (< ngr.) s. f. Parohie **(1).**

ENORM, -Ă (< fr., lat.) adj. Foarte mare, imens, colosal, gigantic. ✦ (Adverbial) Foarte mult; extrem de...

ENORMITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Caracterul a ceea ce este enorm. **2.** Lucru de necrezut; exagerare. ✦ Prostie, absurditate.

ENOT s. m. Animal cu blană prețioasă, asemănător unui câine, de unde și denumirea de *câinele-jder (Nyctereutes procynoides).* Originar din Extremul Orient asiatic, a fost colonizat în partea europeană a Rusiei și în Ucraina. În România trăiește în Delta Dunării și în S Moldovei; poate fi crescut și în captivitate, ca animal pentru blană.

ENRIQUES [enrikes], **Federico** (1871—1946), matematician și filozof italian. Prof. univ. la Bologna și Roma. Împreună cu G. Castelnuovo și F. Severi, a fondat școala italiană de geometrie algebrică. A elaborat teoreme privind clasificarea suprafețelor algebrice. Lucrări de istorie și filozofie a științei.

ENSCHEDE [ənshədə], oraș în E Olandei, în apropiere de granița cu Germania; 252 mii loc. (1992, cu suburbiile). Aeroportul Twente. Centru textil (bumbac, in); constr. de utilaj textil; ceramică, produse farmaceutice și din cauciuc, bere. Muzeu de istorie naturală. Institut politehnic.

ENSOR, James (1860—1949), pictor și gravor belgian. Operă împletind caricaturalul cu elemente simbolice și vizionare („Intrarea lui Hristos în Bruxelles", „Intriga"). Lucrări prefigurând suprarealismul („Ispitirea Sf. Anton"), peisaje („Bărci eșuate"), naturi statice și portrete („Ensor cu pălărie cu flori").

ENSTATIT (< fr.; {s} gr. *enstates* „refractar") s. n. Silicat natural de magneziu din grupul piroxenilor rombici, alb-cenușiu sau verde-brun, translucid, cu luciu sticlos-sidefat. Important constituent al rocilor magmatice bazice și ultrabazice sau al formațiunilor magmatice de contact.

ENTALPIE (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *thalpos* „căldură") s. f. Mărime termodinamică de stare a unui sistem fizic egală cu diferența dintre energia internă și lucrul mecanic efectuat de sistem în orice transformare reversibilă, izentropă și izobară. Pentru ca un sistem termodinamic să fie în echilibru față de transformările reversibile, trebuie ca variația **e.** să fie nulă.

ENTAMIBĂ (< fr. {i}; {s} gr. *entos* „înăuntru" + fr. *amibe* „amibă") s. f. Amibă care trăiește în tubul digestiv al animalelor și al omului (ex. *Entamoeba histolytica,* care provoacă dizenteria amibiană).

ENTEBBE [entebə], oraș în Uganda, pe Ecuator, situat la 1 146 m alt., port la L. Victoria; 20,5 mii loc. (1980). Aeroport internațional. Unit printr-o c.f. cu Nairobi și Mombasa (Kenya) la Oc. Indian. Centru comercial (banane, cafea, bumbac). Grădină botanică. Fostă capitală a țării (1894—1962). Pe aeroportul orașului a avut loc în iul. 1976 un raid israelian pentru eliberarea unui grup de

c. 100 ostatici luați de un comando palestinian.

ENTELEHIE (< fr., lat., gr.) s. f. Noțiune introdusă în filozofie de Aristotel și preluată apoi de diverse concepții finaliste, care desemnează perfecțiunea, desăvârșirea ca scop lăuntric al dezvoltării. La unii reprezentanți ai vitalismului, **e.** devine un principiu imaterial al vieții.

ENTERIC, -Ă (< fr.) adj. Intestinal.

ENTERITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *enteron* „intestin") s. f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei intestinale, cauzată de infecții, intoxicații sau alergii.

ENTEROBACTERII (< fr.) s. f. pl. Nume generic dat germenilor saprofiți care constituie flora intestinală normală a organismului, precum și a germenilor patogeni sau condiționat patogeni pentru care intestinul constituie poarta de intrare sau mediul propice înmulțirii acestora, cu toate manifestările patologice consecutive, ce afectează organismul uman.

ENTEROCHINAZĂ (< fr. {i}) s. f. Enzimă prezentă în sucul intestinal, care activează acțiunea proteolitică a secreției pancreatice prin convertirea tripsinogenului în tripsină.

ENTEROCOLITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *enteron* „intestin" + *kolon* „colon") s. f. Inflamație a mucoaselor intestinului subțire și gros, provocată de germeni patogeni sau chiar de unele saprofite condiționat patogene, fie direct, fie prin intermediul toxinelor.

ENTEROGASTRONĂ ({s} gr. *enteron* „intestin" + *gaster* „stomac") s. f. Hormon duodenal cu acțiune inhibitoare asupra secreției și motilității gastrice.

ENTEROLOGIE (< fr.) s. f. Parte a științelor medicale care se ocupă cu studiul tractului intestinal.

ENTEROMORF, -Ă (< fr.; {s} gr. *enteron* „intestin" + *morphe* „formă") adj. (BIOL.) Care are formă tubulară, de intestin.

ENTIMEMĂ (< fr., lat.) s. f. (LOG.) Formă prescurtată de silogism, în care una dintre premise sau chiar concluzia nu este exprimată, ci subînțeleasă.

ENTITATE (< fr., lat. m.) s. f. **1.** (FILOZ.) Existență sau realitate determinată. **2.** (În filozofia scolastică) Esența unui lucru, existență distinct, independent de acesta. **3.** (INFORM.) Totalitatea caracteristicilor unui obiect reprezentate sub formă de informații.

ENTOMOFAG, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *phag-* „a mânca") adj., s. m. și f. (Animal) care se hrănește cu insecte (ex. *ihneumonidele*).

ENTOMOFIL, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *philos* „iubitor") adj. (Despre plante) La care polenizarea se face cu ajutorul insectelor (ex. salcâmul).

ENTOMOLOG, -Ă (< *entomologie*; germ., it.) s. m. și f. Specialist în entomologie.

ENTOMOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *entomon* „insectă" + *logos* „studiu") s. f. Disciplină a zoologiei care se ocupă cu studiul insectelor (morfologie, taxonomie, ecologie, foloase și daune etc.); are numeroase aplicații practice: **e.** agricolă, **e.** forestieră, **e.** veterinară, **e.** sanitară ș.a.

ENTOMOSTRACEE (< fr.; {s} gr. *entomon* „insectă" + *ostrakon* „carapace") s. n. pl. Grup de crustacee inferioare mici, fără apendice abdominal și cu branhii (ex. dafnia, ciclopul).

ENTORSĂ (< fr.) s. f. Leziune traumatică a unei articulații, care, spre deosebire de luxație, nu determină deplasări permanente ale oaselor și ligamentelor acesteia (ex. **e.** gleznei).

ENTRANȚĂ (< fr.) s. f. (INFORM.) Fan-in.

ENTRECASTEAUX [ăntrəcastǫ] **1. Antoine Raymond Joseph de Bruni** [də brüni] **cavaler d' ~** (1737—1793), navigator francez. Contribuții la explorarea bazinului sudic al Oc. Pacific; a descoperit G. Espérance și arh. Recherche de pe țărmul SV al Australiei și arh. Kermadec și Loyauté. **2.** Arh. în V Oc. Pacific, în SE ins. Noua Guinee; 3,1 mii km²; c. 35 mii loc. Localit. pr.: *Dobu*. Ins. pr.: Fergusson. Relief vulcanic. Descoperit în 1793 de A.R. d'Entrecasteaux.

ENTREMONT [ătrəmõ], **Philippe** (n. 1934), pianist și dirijor francez. Mare virtuozitate în interpretarea repertoriului romantic, post-romantic și modern. Carieră internațională.

ENTRE RÍOS, prov. federală în NE Argentinei, situată între fl. Paraná și Uruguay; 78,8 mii km²; 1 mil. loc. (1991). Centru ad-tiv: *Paraná*. Cultura plantelor tehnice (in, iarba alfa). Creșterea bovinelor.

ENTROPIE (< fr. {i}; {s} gr. *entrope* „întoarcere, schimbare") s. f. **1.** (FIZ.) Mărime termodinamică de stare, ce caracterizează gradul de dezordine al unui sistem, a cărei valoare crește în urma unei transformări ireversibile. Simbol: S. Măsurată în J/K. **2.** (TELEC.) Mărime fundamentală în teoria informației, care indică cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis. **3.** (MAT.) Mărime ce indică gradul de nedeterminare a unei surse de informații.

ENTROPION (< fr., gr.) s. n. (MED.) Inversiune a pleoapei, uni- sau bilaterală (întoarcerea ei înăuntru spre globul ocular), cauzată de un proces inflamator (conjunctivite, cheratite), de o cicatrice vicioasă etc.

ENTUZIASM (< fr., gr.) s. n. **1.** (În Antic.) Stare de exaltare considerată de inspirație divină (ex. în cazul profeților). **2.** Exaltare spirituală la artiști, scriitori, creatori, sub efectul inspirației. 3. Stare de puternică emoție însoțită de exte-

James Ensor: „Intriga"

Federico Enriques

Enver Paşa

riorizarea bucuriei, a mulţumirii. **4.** Stare de avânt, de însufleţire puternică, de înflăcărare.

ENTUZIASMA (< fr.) vb. I tranz. şi refl. A (se) înflăcăra, a (se) însufleţi.

ENTUZIAST, -Ă (< fr.) adj. Care se lasă uşor cuprins de entuziasm; care se entuziasmează uşor; înflăcărat, avântat.

ENUCLEARE (după fr.; {s} lat. *enucleo* „a scoate nucleul") s. f. **1.** Extirpare a unei formaţii circumscrise organice (ex. ochi) sau tumorale prin separarea de ţesuturile înconjurătoare. **2.** Îndepărtare experimentală a nucleului, utilizată curent în embriologia şi genetica dezvoltării.

ENUGU 1. Stat în Nigeria centrală sudică; 27,3 mii km² (împreună cu statul Abia); 3,16 mil. loc. (1991). Cap.: *Enugu*. Expl. de cărbune. **2.** Oraş în SE Nigeriei, port pe Niger, centru ad-tiv al statului omonim; 293,2 mii loc. (1993). Expl. de huilă şi gaze naturale. Siderurgie. Ciment. Întreprinderi alim. şi poligrafice. Ateliere feroviare. Ceramică. Tricotaje. Export de cărbune. Colegiu tehnic.

ENUMERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A număra, a enunţa unul după altul (părţile unui tot); a înşira.

ENUMERAŢIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Acţiunea de a enumera. **2.** Figură de stil (retorică) care cuprinde înşiruirea tuturor argumentelor, faptelor etc. privitoare la aceeaşi împrejurare sau temă. **3.** Parte a unui discurs care precedă peroraţia şi în care se recapitulează toate dovezile cuprinse în argumentaţie.

ENUNŢ (< *enunţa*) s. n. **1.** (LOG.) Propoziţie care exprimă un sens; forma lingvistică de exprimare a unei judecăţi. **2.** (MAT.) Formulare a datelor unei probleme.

ENUNŢA (< it., lat.) vb. I tranz. A exprima ceva oral sau în scris; a expune **(1)**, a formula, a emite **(1)**.

ENUNŢIATIV, -Ă (< it., lat.) adj. Care conţine o enunţare. ✧ *Propoziţie e.* = propoziţie care exprimă o constatare, prezentând o acţiune sau o stare ca reală; propoziţie *expozitivă*.

ENUREZIS (< fr. {i}; {s} gr. *enureo* „a avea incontinenţă urinară") s. n. (MED.) Pierderea involuntară a urinei, de obicei în timpul nopţii, mai frecventă la copiii cu tulburări nevrotice sau malformaţii congenitale; incontinenţă urinară.

ENVERI (sec. 15), cronicar turc. Cronica sa în versuri „Cartea vizirului" (1465) cuprinde informaţii cu privire la istoria românilor.

ENVER PAŞA (1881—1922), general şi om politic turc. Unul dintre conducătorii mişcării „junilor turci" (1908) şi membru al triumviratului care a condus de facto Imp. Otoman (1913—1918). După 1918 a fugit din ţară, participând la acţiuni militare în Caucaz; ucis în timpul unei ciocniri cu un detaşament al Armatei Roşii.

ENZENBERG [ęnţənberg], **Carol, baron de ~** (1725—1810), general austriac. Administrator militar al Bucovinei (1778—1786). Activitate deosebită pe plan administrativ, economic şi cultural. La 1 ian. 1783 a introdus în Bucovina serviciul poştal.

ENZENSBERGER [ęnţənsbergər], **Hans Magnus** (n. 1929), scriitor german. Poezie politico-satirică şi social-moralizatoare („În apărarea lupilor", „scriere pentru orbi"). Eseuri („Detalii", „Poetica lui Clemens Brentano").

ENZIMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *en* „în" + *zyme* „drojdie") s. f. Compus organic, de natură proteică şi structură coloidală, prezent în celulele vii, care dirijează, prin acţiuni catalitice, procesele de sinteză şi degradare ale substraturilor organice, cu producere şi înmagazinare de energie în organism (ex. fosfataza, lipaza etc.). Prezintă importanţă în terapeutică şi în industria alimentară. Sin. *ferment, diastază*.

ENZIMOLOGIE (< fr. {i}; {s} fr. *enzyme* „enzimă" + gr. *logos* „studiu") s. f. Ramură a biochimiei care se ocupă cu studiul enzimelor şi al modului lor de acţiune, bazat pe folosirea metodelor biochimice şi histochimice, care permit stabilirea structurilor moleculare şi localizarea lor în celule şi ţesuturi.

Eohippus

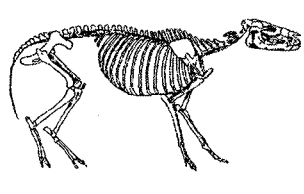

ENZIMOPATIE (< fr.) s. f. Termen generic desemnând sindroamele prin dereglări ale funcţionării unor sisteme enzimatice.

ENZOOTIE (< fr.; {s} gr. *en* „în" + *zootes* „natură animală") s. f. (MED. VET.) Răspândire a unei boli infectocontagioase la animale pe un anumit teritoriu sau în cadrul unui efectiv limitat de animale fără tendinţă de extindere.

EOCEN, prima serie (epocă), după unii autori a doua, a Paleogenului, din istoria geologică a Pământului, caracterizată prin anumite specii de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide şi mamifere. Uneori, stratele sedimentare din E. conţin petrol.

EOHIPPUS (< fr. {i}; {s} fr. *Éo*[*cène*] „Eocen" + gr. *hippos* „cal") subst. Gen fosil de ecvide imparicopitate, din Eocenul inferior, socotit cel mai vechi strămoş al calului. Avea mărimea unei vulpi şi membrele anterioare cu câte patru degete, cele posterioare cu câte trei, călcând la mers pe toate degetele; trăia probabil în păduri, nefiind adaptat la fugă. Sin. *hyracoterium*.

EOKA (*E*thniki *O*rganosis *K*ipriakoú *A*gónos), organizaţie a grecilor naţionalişti ciprioţi, creată în 1955, care militează pentru alipirea Ciprului la Grecia.

EOL (în mitologia greacă), zeul vânturilor.

EOLIAN, -Ă (< **1** fr., **2** fr.; {s} gr. *Aiolos* „Eol, zeul vânturilor") s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Unul dintre cele patru triburi ale elenilor. ✦ Persoană aparţinând acestui trib. **2.** Adj. Care este acţionat sau produs de vânt. ✧ *Energie e.* = energia cinetică a maselor de aer atmosferic aflate în mişcare relativă faţă de suprafaţa terestră. *Relief e.* = ansamblu de forme de relief sculptate prin acţiunea de eroziune *(deflaţie şi coraziune)* şi de acumulare. **3.** Adj. (MUZ.) *Mod e.* = mod medieval gregorian cu finala pe *la*.

EOLIENE, Insulele ~ v. **Lipare, Insulele ~.**

EOLOTROP, -Ă (< fr. {i}) adj. Anizotrop.

EOLOTROPIE (< fr. {i}) s. f. Însuşire a unui corp de a nu fi izotrop; anizotropie. ✧ *E. magnetică* = proprietate a unor corpuri solide omogene de a se magnetiza inegal, în diferite direcţii, când sunt supuse unor deformaţii.

EON (< fr., gr.) s. m. **1.** (FILOZ.; la gnostici) Fiecare dintre multiplele emanaţii, ipostaze, forme de manifestare ale divinităţii supreme unice. **2.** (GEOL.) Eră.

EÖTVÖS [ötvöş] **1. József, baron E.** (1813—1871), scriitor şi om politic un-

gur. Romane de factură romantică („Notarul satului", „Surorile") și studii prezentând opțiunile sale în favoarea liberalismului. De mai multe ori ministru. **2. Loránd, baron E.** (1848—1919), fizician ungur. Fiul lui **E. (1).** Contribuții în studiul gravitației, geomagnetismului, capilarității. A descoperit (1886) legea variației tensiunii superficiale cu temperatura *(legea lui E.)* și a construit (1888) balanța de torsiune gravimetrică, care-i poartă numele, cu aplicații în geofizică.

EOZINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *eos* „aurora, zori") s. f. Colorant roșu strălucitor din grupa fluoresceinei, folosit la fabricarea cernelii roșii, pentru a colora diverse preparate bacteriologice, la sensibilizarea plăcilor fotografice, în cosmetică, în industria alimentară etc.

EOZINOFIL (< fr. {i}; {s} fr. *éosine* „eozină" + gr. *philos* „iubitor") adj. (HIST.) Care fixează eozina. ✧ *Polinuclear e.* (și subst., n.) = leucocit cu granulații **e.**; în sângele normal se găsește în proporție de 1—3%.

EOZINOFILIE (< fr. {i}) s. f. Creștere excesivă a numărului de eozinofile din sânge, întâlnită în maladii alergice și parazitare.

EOZINOPENIE (< fr. {i}; {s} gr. *éosine* „eozină" + gr. *penia* „sărăcie") s. f. Scădere sub valorile normale a eozinofiielor din sânge, întâlnită în boli infecțioase grave.

EPAMINONDA (EPAMINONDAS) (c. 420—362 î.Hr.), om politic și general teban. Împreună cu Pelopida a restaurat democrația în Teba, a reorganizat Liga beoțiană, iar după bătălia de la Leuctra (371 î.Hr.), încheiată cu înfrângerea Spartei, a instaurat hegemonia tebană în Grecia; rănit mortal în bătălia victorioasă de la *Mantineea*.

EPANALEPSĂ (< fr.) s. f. Figură retorică constând în repetarea unuia sau mai multor cuvinte ori în reluarea cuvântului inițial la sfârșitul versului sau frazei.

EPANDAJ (< fr.) s. n. Operație de răspândire a apelor murdare pe un teren cultivabil (după decantarea lor), în scopul epurării biologice naturale a acestora.

EPARHIE (< ngr.) s. f. Unitate administrativă bisericească condusă de un episcop; episcopie, dieceză, dioceză **(2).**

EPARVEN (< fr.) s. n. (ZOOT.) Excrescență *(exostoză)* situată pe partea interioară a gleznei *(jaret)* la cal, mai rar la alte animale; spavan.

EPATA (< fr.) vb. I tranz. A impresiona puternic; a uimi prin atitudine, comportare, ținută.

EPATANT, -Ă (< fr.) adj. Care epatează.

EPAVĂ (< fr.) s. f. **1.** Navă scufundată sau eșuată. **2.** Fig. Om distrus, ruinat (fizic sau moral).

EPECIE (< fr.; {s} *epi-* + gr. *oikos* „casă") s. f. (BIOL.) Folosire a indivizilor unei specii ca substrat de către indivizii altei specii (ex. plante epifite, crustacee decapode pe balene).

EPECTAZĂ ({s} gr. *epektasis* „urcuș", „întindere") s. f. **1.** Învățătură dezvoltată de Sf. Grigorie de Nisa potrivit căreia sufletul, fiind atras de Dumnezeu, se află într-o permanentă mișcare ascendentă către treptele superioare ale harului. **2.** Progres în virtute și acțiune; aspirație permanentă spre desăvârșire.

EPENDIM (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *endyma* „veșmânt") s. n. (ANAT.) Epiteliu care căptușește canalul rahidian, trunchiul cerebral și ventriculii cerebrali.

EPENGLU (< fr.) s. n. (AV.) Exercițiu de zbor compus dintr-un număr de viraje executate la un unghi de 180° pe panta de urcare și de coborâre, urmate de coborâre în zbor și aterizare.

EPENTETIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre sunete) Apărut prin epenteză.

EPENTEZĂ (< fr., lat.) s. f. Apariția unui sunet consonantic (ex. apariția regională a lui *c* în *sclab, sclănină* etc.) sau introducerea unei semivocale între două vocale care se află în hiat în interiorul unui cuvânt (ex. în *zijar, socijal* etc.).

EPI - ({s} gr. *epi* „pe, peste") Element de compunere cu sensul „peste, (pe) deasupra", care servește la formarea unor substantive sau a unor adjective.

EPIBLAST (< fr.) s. n. Ectoderm **(1).**

EPIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Care povestește o acțiune eroică. V. *epopee.* ✧ *Gen e.* = unul dintre cele trei genuri literare fundamentale (alături de cel liric și dramatic); cuprinde creațiile în care se narează, în cadrul acțiunii, evenimente sau întâmplări, dezvăluind portretul fizic și moral al personajelor, relațiile lor cu mediul înconjurător. ✦ Fig. De proporții vaste, grandios. **2.** S. f. Totalitatea operelor literare aparținând genului epic.

Epicicloidă

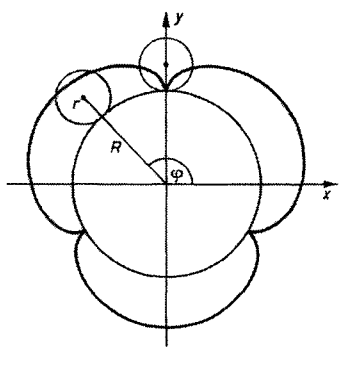

EPICARD (< fr.; {s} *epi-* + gr. *kardia* „inimă") s. n. (ANAT.) Membrană seroasă care învelește inima.

EPICARP (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *karpos* „fruct") s. n. (BOT.) Stratul extern, subțire, al *pericarpului*, constituit dintr-unul sau din două straturi de celule; acoperă fructul unei plante; exocarp; pieliță **(3).**

EPICEN (< fr., lat.) adj. (Despre substantive nume de ființe) Care are aceeași formă pentru indicarea ambelor sexe (ex. *cuc, elefant*).

EPICENTRU (< fr. {i}; {s} gr. *epikentros* „central") s. n. Proiecția pe suprafața scoarței terestre a focarului unui cutremur. În **e.** intensitatea undei seismice este maximă.

EPICHEREMĂ (< fr., lat.) s. f. (LOG.) Polisilogism prescurtat, având una dintre premise sau ambele entimeme.

EPICICLOIDĂ (< fr. {i}) s. f. (MAT.) Curbă plană descrisă de un punct al unui cerc care se rostogolește fără alunecare pe un cerc fix, cele două cercuri fiind tangente exterior.

EPICLEZĂ ({s} gr. *epiklesis*) s. f. Rugăciune sacerdotală ce urmează după cuvintele de instituire a euharistiei, rostită de către preot, invocând trimiterea Duhului Sfânt peste darurile de pâine și vin în vederea prefacerii lor în adevăratul trup și sânge al Mântuitorului.

EPICONTINENTAL, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** *Mare ~* = mare situată la marginea sau în interiorul unui continent (ex. Marea Baltică, Marea Nordului etc.). **2.** *Depozit ~* = depozit cu grosime relativ mică și variații mari de facies, cu strate orizontale sau slab afectate de mișcări tectonice și cu frecvente discordanțe simple; este format din roci depuse pe platforma continentală, la marginea sau în interiorul unui continent ori pe fundul mărilor **e.** puțin adânci (Marea Albă, Marea Baltică).

EPICOTIL (< germ.) s. n. (BOT.) Regiune a tulpinii cuprinsă între cotiledoane și primele frunze.

EPICTET (c. 50—138 d.Hr.), filozof stoic grec. Sclav eliberat. Concepțiile sale etice și religioase au fost expuse de discipolul său Arrianus în „Convorbiri" și în renumitul „Manual al lui Epictet" („Encheiridion").

EPICUR (341—270 î.Hr.), filozof grec. A organizat școli filozofice la Mytilene (Lesbos), la Lampsacos și la Atena. Continuator al atomismului lui

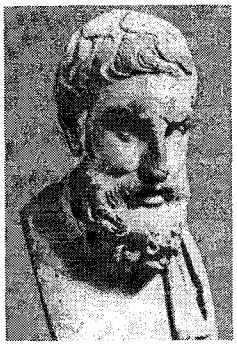

Epicur

Democrit, pe care-l atenuează prin teoria „devierii atomului de la linia dreaptă", făcând posibilă astfel, la nivel uman, libertatea. A susținut că „scopul vieții" este plăcerea înțeleasă ca „absență a suferinței din corp și a tulburării din suflet".

EPICUREIC, -Ă (< germ.) adj. Epicurian **(1).** ✧ *Școala e.* = școală filozofică deschisă de Epicur, în anul 307 î.Hr., într-o grădină de la periferia Atenei (de unde și numele de „Grădina"), în care se trăia și se filozofa după principiile învățăturii lui. Activitatea ei s-a desfășurat timp de mai multe secole și a avut trei etape principale: în epoca elenistică (sec. 4—3 î.Hr.), în lumea greco-romană (sec. 2—1 î.Hr.) și în perioada Imp. Roman (sec. 1—5 d.Hr.).

EPICUREISM (EPICURISM) (< fr.) s. n. (FILOZ.) **1.** Concepțiile reprezentanților *Școlii epicureice.* **2.** Concepția etică a lui *Epicur*, a discipolilor și a continuatorilor lui. Înrudită inițial cu *eudemonismul*; mai târziu a apărut adesea în forme vulgarizate și nu arareori a fost interpretată în termenii hedonismului. **3.** Curent de valorificare și de reconsiderare a ideilor lui Epicur, în speță a eticii și atomismului lui, în Renaștere (M. Montaigne, J. Huarte, L. Valla ș.a.), în filozofia iluministă și materialistă din sec. 17—18 (P. Gassendi ș.a.).

Epidaur. Teatrul

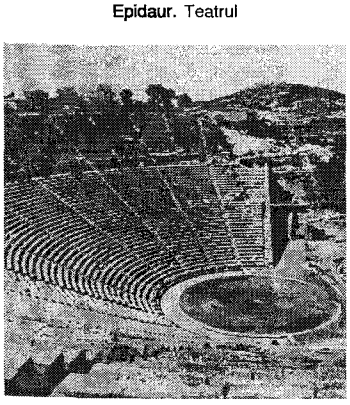

EPICURIAN, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care ține de epicureism; epicureic. **2.** S. m. și f. Adept al epicureismului. ✦ Persoană care uzează cu rafinament de plăcerile delicate, alese, îndeosebi de cele spirituale; (deprec.) persoană înclinată spre plăceri.

EPIDACTILOSCOP s. n. Aparat pentru compararea rapidă a amprentelor folosit în serviciul judiciar.

EPIDAUR (EPIDAURUS), oraș în Grecia antică, în Argolida. Cunoscut azi prin cel mai bine păstrat teatru al antichității grecești (construit în sec. 4 î.Hr.) de Polyctet cel Tânăr (capacitate: 14 000 locuri) și prin templul lui Asclepios (sec. 4 î.Hr.). Festival anual (iun.—iul.) de teatru (tragedie, comedie). Azi *Epidavros.*

EPIDEMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la epidemie (ex. boală **e.**).

EPIDEMIE (< fr., gr.) s. f. Extindere a unei boli infecțioase într-un timp scurt la un număr mare de persoane dintr-o colectivitate; (pop.) molimă.

EPIDEMIOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *epidemia* „epidemie" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a medicinii care studiază factorii ce determină apariția, răspândirea și evoluția într-o comunitate a bolilor infecțioase ca și a altor boli care afectează categorii largi de populație, precum și mijloacele de prevenire și de combatere a acestora.

EPIDERMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (ANAT.) Epiteliu care acoperă corpul animalelor; la nevertebrate are un singur strat de celule, iar la vertebrate este pluristratificat. **2.** (BOT.) Țesut vegetal de protecție al organelor plantelor superioare, format de obicei dintr-un singur strat de celule așezate la exterior.

EPIDERMIZARE (< *epidermă*) s. f. Acoperire a unei plăgi în curs de reparare cu epidermă **(1).**

EPIDERMOFIȚIE (< fr.; {s} gr. *epidermis* „epidermă" + *phyton* „plantă") s. f. Boală de piele datorată localizării în stratul cornos al epidermei a unor ciuperci microscopice.

EPIDIASCOP (< fr. {i}; {s} gr. *epidiaskopeo* „a cerceta din nou") s. n. Aparat de proiecție a imaginilor fixe de pe obiecte opace *(episcop)* sau transparente *(diascop).*

EPIDOT (< fr. {i}) s. m. (MINERAL.) Silicat natural complex de calciu, aluminiu și fier, de culoare verde-albăstruie, negricioasă, translucid sau opac. Varietățile limpezi sunt utilizate ca pietre semiprețioase. Se formează hidrotermal și la contactul dintre skarne și șisturi cristaline.

EPIFANIE (în gr. „apariție", „arătare"; cf. it. *epifania*) s. f. **1.** Apariția sau manifestarea divinității, a lui Dumnezeu. ✦ În creștinism, manifestarea lui Dumnezeu prin întruparea Fiului și prin arătarea Sfintei Treimi cu ocazia botezului lui Iisus, în râul Iordan. **2.** Sărbătoare creștină celebrând nașterea după trup a lui Iisus, închinarea magilor și păstorilor, botezul în Iordan și prima minune săvârșită de Iisus la nunta din Cana Galileii. În sec. 4, Biserica Romei a fixat sărbătoarea Nașterii Domnului la 25 dec., păstrând pentru **e.**, vechea dată (6 ian.). **3.** Manifestarea sau *irumperea* sacrului în sfera profanului; fenomen specific tuturor religiilor. **4.** P. ext. Manifestare sau percepere neașteptată a esenței sau semnificației unui lucru.

EPIFENOMEN (< fr. {i}) s. n. Fenomen secundar care însoțește un alt fenomen fără să-l influențeze.

EPIFENOMENALISM (< fr.) s. n. (FILOZ., PSIH.) Concepție după care conștiința este un simplu epifenomen al proceselor neurofiziologice, pe care nu le pot influența câtuși de puțin.

EPIFIT, -Ă (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *phyton* „plantă") adj. (Și subst.) Biofit.

EPIFIZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *epiphysis* „excrescență") s. f. **1.** Glandă endocrină care influențează dezvoltarea glandelor sexuale și procesele metabolice; glandă pineală. **2.** Extremitate a unui os lung constituită dintr-un țesut cartilaginos.

EPIGAMIE (< fr.) s. f. Atracție reciprocă între doi gameți de sex opus.

EPIGASTRIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la epigastru.

EPIGASTRU (< fr., gr.) s. n. Regiune anatomică cuprinsă în treimea superioară și centrală a cavității abdominale; în această zonă, stomacul este situat imediat sub peretele anterior al abdomenului.

EPIGENETIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *epigenetos* „care se produce ulterior") adj., s. f. **1.** Adj. (Despre minerale sau despre procesul lor de depunere) Care sunt mai recente decât rocile în care se găsesc. **2.** Adj. (GEOMORF.; despre văi) Care prezintă caracter de *supraimpunere.* **3.** (GENET.; despre orice factor mezologic) Care intervine în procesul de dezvoltare și acționează asupra transcripției sau translației. **4.** S. f. Ramură a geneticii care studiază mecanismele de *manifestare sau de exprimare în fenotip* a efectelor determinate de genele din genotip.

EPIGENEZĂ (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *genesis* „naștere") s. f. **1.** (BIOL.) Teorie conform căreia orice embrion se formează prin schimbări succesive ale structurilor interne și externe, programate genetic prin informația genetică; formulată simplist, de către C.F. Wolf în sec. 18, s-a opus *preformismului*. **2.** (PETROGR.) Proces de depunere a unor minerale după formarea rocilor în care se găsesc. Mineralele epigenetice se datorează fie unei substituții chimice, fie depunerii din soluție (concrețiuni de galenă în calcare, acumulări de metale prețioase, de metale rare și de elemente radioactive). **3.** (GEOMORF.) Proces de eroziune sub acțiunea apelor curgătoare care își adâncesc albiile începute în roci moi, continuând și în rocile tari din fundament, formând văi adânci cu caracter de chei; supraimpunere.

EPIGEU, -EE (< fr. {i}; {s} gr. *epigeios* „de pe pământ") s. m. și f., adj. (Animal sau plantă) care trăiește la suprafața pământului.

EPIGLOTĂ (< fr., lat.) s. f. Membrană fibrocartilaginoasă așezată în partea superioară a laringelui, pe care îl acoperă în momentul înghițirii, împiedicând pătrunderea alimentelor pe căile respiratorii.

EPIGON (< fr., lat.) s. m. **1.** (În mitologia greacă) Fiecare dintre fiii celor șapte eroi din Argos care pieriseră (cu excepția lui Adrast) la asediul Tebei. După zece ani, **e.**, sub conducerea lui Adrast, au asediat din nou cetatea, reușind s-o cucerească. **2.** Nume dat fiilor *diadohilor*, care în sec. 3 î.Hr. se luptau între ei pentru putere. **3.** Denumire dată scriitorilor sau artiștilor de valoare minoră care imită mijloacele de expresie ale unui mare înaintaș, curent sau școală literară de prestigiu etc. **4.** P. ext. Urmaș, succesor, imitator.

EPIGONISM (< *epigon*) s. n. Lipsă de originalitate a unei creații în raport cu modelul ei; imitație sterilă.

EPIGRAF (< fr., gr.) s. n. **1.** Inscripție pe monumente, edificii pentru a indica data, destinația etc. **2.** Moto.

EPIGRAFIE (< fr. {i}; {s} gr. *epigraphe* „inscripție") s. f. Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu descifrarea și cu interpretarea inscripțiilor.

EPIGRAFIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Specialist în epigrafie.

EPIGRAMATIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Cu caracter de epigramă **(1)**; satiric, înțepător.

EPIGRAMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Inscripție, în proză sau în versuri, cu conținut epic sau elegiac, care se încrusta, în Grecia antică, pe morminte, monumente, vase etc. **2.** Specie a poeziei lirice, cu caracter satiric, de proporții reduse, care se sfârșește printr-o poantă ironică, mușcătoare la adresa unui personaj, a unui fapt etc.

EPIGRAMIST, -Ă (< *epigramă*; it.) s. m. și f. Autor de epigrame.

EPIHARM (sec. 6—5 î.Hr.), poet dramatic grec. A introdus în comedie intriga, inspirată din pantomima populară („Busiris", „Bacantele", „Țăranul").

EPILA (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A depila **(1)**.

EPILATOR, -OARE (< fr.) adj. (FARM.) Depilator.

EPILEPSIE (< fr., lat.) s. f. Boală nervoasă caracterizată prin crize repetate convulsive, localizate sau generalizate, pierderea cunoștinței, halucinații senzoriale și alte tulburări psihice; (pop.) boala copiilor. **E.** apare ca urmare a unor suferințe cerebrale infecțioase, toxice, metabolice, traumatisme, ictus (hemoragic) cerebral etc. **(e.** simptomatică) sau fără cauză determinabilă **(e.** esențială).

EPILOG (< fr., lat.) s. n. **1.** Partea finală a unei opere literare care rezumă concluziile autorului, subliniază anumite idei sau face cunoscută pe scurt evoluția viitoare a personajelor sale etc.; încheiere **(3). 2.** Fig. Sfârșit, încheiere a unei acțiuni, a unei întâmplări etc.

EPINAL, oraș în NE Franței (Lorena), pe Moselle, la S de Nancy; 51,5 mii loc. (1982). Expl. de marmură. Metalurgie. Mecanică de precizie; marochinărie, poligrafie. Confecții. Manufacturi de ceramică (din sec. 18). Biserica Saint-Maurice (sec. 11—14), locuințe din sec. 16. Muzee.

EPINEFRINĂ (< fr.; {i} *epi-* + gr. *nepheros* „rinichi") s. f. (BIOCHIM.) Adrenalină.

EPIPALEOLITIC (< germ.) s. n. Denumire dată de unii cercetători *Mezoliticului*.

EPIPLOON (< fr. {i}; {s} gr. *epiploon* „plutitor") s. n. (ANAT.) Ligament peritoneal care unește viscerele, permițându-le o mișcare limitată.

EPIR (ÎPIROS), reg. muntoasă în NV Greciei și S Albaniei, la V de M-ții Pind, scăldată de M. Ionică. Oraș pr.: *Ianina*. Culmi alcătuite din calcare, gresii și șisturi cristaline. Zăcăminte de petrol. Economie pastorală. Locuit de triburi ilirice, puternic influențate de cultura elenă. Regat în sec. 4 î.Hr., **E.** a devenit împreună cu Macedonia, în 148 î.Hr., prov. romană, apoi bizantină (din 395); despotat (între 1204 și 1318/1340), a fost ocupat de turci în 1430. Cea mai mare parte a nordului **E.** a revenit Greciei în 1913, rămânând minorități de o parte și de alta a graniței greco-albaneze.

EPIROGENETIC, -Ă (< germ.) adj. (Despre deplasări ale scoarței Pământului) Care sunt cauzate de concentrarea neuniformă a materiei radioactive și de existența curenților de convecție subcrustali. Se manifestă pe verticală și pot fi ascendente (de ridicare, pozitive) sau descendente (de coborâre, negative).

EPIROGENEZĂ (< germ.; {s} gr. *epeiros* „continent" + *genesis* „naștere") s. f. Proces de ridicare a unor compartimente mari din scoarța Pământului deasupra nivelului mărilor, datorită mișcărilor oscilatorii; are drept rezultat formarea unor întinse arii continentale.

EPISCOP[1] (< ngr.) s. m. Grad înalt al ierarhiei bisericești; arhiereu. Membru al clerului superior ales de Sf. Sinod și hirotonit să prezideze săvârșirea euharistiei, să supravegheze și să coordoneze Biserica locală sau eparhia. În Biserica primară, **e.** era instituit de către apostoli ca supraveghetor sau conducător spiritual al parohiilor din împrejurimile unui oraș. Autoritatea **e.** nu este de natură juridică, ci harismatică. În prezent, Biserica locală desemnează ca **e.** pe unul din preoții săi, dar pentru hirotonirea lui sunt invitați episcopii eparhiilor vecine. La ortodocși și la catolici, **e.** este celibatar; la ortodocși este membru al Comunității monahale.

EPISCOP[2] (< fr. {i}; {s} gr. *episkopeo* „a examina") s. n. Aparat care servește la proiecția figurilor de pe cărți, de pe fotografii sau de pe alte obiecte netransparente.

EPISCOPAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține episcopului[1] sau episcopiei, privitor la episcop sau episcopie.

EPISCOPAT (< fr., lat.) s. n. Rangul, demnitatea, funcția de episcop[1]; timpul cât este în funcție un episcop; episcopie.

EPISCOPIE (< ngr.) s. f. Teritoriu asupra căruia se extinde autoritatea unui episcop; eparhie; reședința episcopului; episcopat.

EPISCUPESCUL (PISCUPESCU), Ștefan Vasile (1777—1850, n. București), medic român. Unul dintre primii medici titrați români și unul dintre cei dintâi autori de lucrări medicale în limba română („Practica doctorului în casă", 1837).

EPISILOGISM (< fr.; {s} *epi-* + gr. *syllogismos* „raționament") s. n. (LOG.) Silogism dintr-un șir de silogisme (polisilogism), care are ca premisă concluzia silogismului anterior (prosilogismul).

EPISOD (< fr., gr.) s. n. **1.** Acțiune secundară în ansamblul unei opere literare, având un rol relativ independent. **2.** (În vechea dramă grecească) Parte a acțiunii dintre două intervenții ale corului, corespunzând actului din dramaturgia modernă. ✦ Diviziune a unei acțiuni dramatice (ex. film în mai multe **e.**) **3.** Întâmplare, incident (din viața cuiva).

EPISTAT (IPISTAT) (< ngr.) s. m. **1.** Funcționar în Grecia antică, în Egiptul ptolemaic și în Epoca elenistică. **2.** (În sec. 19, în Țările Române) Cel mai mic grad de ofițer de poliție, corespunzând mai târziu aceluia de subcomisar. **3.** Administrator, intendent, supraveghetor, logofăt, vechil.

EPISTAXIS (< fr., gr.) s. n. Hemoragie nazală.

EPISTAZIE (< fr.) s. f. **1.** (BIOL.) Modificare de grad superior manifestată de una dintre două forme înrudite filogenetic. **2.** (GENET.) Dominanța unei gene asupra alteia nealelomorfice, producând mascarea unui caracter ereditar de către altul.

EPISTEMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *episteme* „cunoaștere") s. f. Caracteristică generală a cunoașterii într-o anumită epocă și care asigură comunicarea între discursurile epistemologice ale diferitelor științe din acea epocă. Termenul a căpătat o mare circulație o dată cu lucrarea lui M. Foucault „Cuvintele și lucrurile" (1966).

EPISTEMOLOGIE (< fr.; {s} gr. *episteme* „cunoaștere" + *logos* „studiu") s. f. (FILOZ.) Parte a gnoseologiei care studiază procesul cunoașterii așa cum se desfășoară în cadrul științelor, cercetează valoarea acesteia, în raport cu obiectivitatea și validitatea rezultatelor științei, analizează și explică posibilitatea și necesitatea teoretică a științei; teorie a cunoașterii științifice.

EPISTIL (< fr., lat.) s. n. (ARHIT.) Arhitravă.

EPISTOLAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la arta de a scrie scrisori; compus în stil de scrisoare.

EPISTOLĂ (< it., lat.) s. f. **1.** (Înv.) Scrisoare (**1**). **2.** Specie literară aparținând în general poeziei didactice, în care se abordează, sub formă de scrisoare adresată unei persoane reale sau imaginare, un subiect filozofic, moral, artistic etc. (Au scris **e.** Horațiu, Boileau, Montesquieu, Voltaire, Gr. Alexandrescu). Se mai numește *scrisoare.* **3.** (REL.) Scriere din „Noul Testament", datând din vremurile apostolice, care prezintă învățături religioase, moral-sociale, pastorale etc. și are ca titlu numele apostolului-autor și comunitatea căreia îi era adresată. „Noul Testament" cuprinde 21 de epistole.

EPITAF (< fr., gr.) s. n. **1.** Monument funerar cu inscripție; *p. ext.* inscripție funerară, în versuri sau în proză, cuprinzând elogiul defunctului sau o sentință morală. ✦ Poezie epigramatică, având ca pretext moartea imaginară a cuiva. **2.** Obiect de cult, constând dintr-o țesătură brodată cu fir de aur ori argint, reprezentând punerea în mormânt a lui Hristos.

EPITALAM (< fr., lat.) s. n. Poem sau cântec de nuntă compus în cinstea mirilor cu prilejul oficierii căsătoriei. Cele mai cunoscute sunt ale lui Solomon, Teocrit, Anacreon, Catul.

EPITAXIE (< fr.) s. f. Metodă fizică de obținere și creștere a cristalelor peliculare, direct din faza gazoasă, utilizată în elaborarea tranzistoarelor.

EPITAZĂ (< fr., lat.) s. f. Parte a unei drame în care se conturează intriga, conflictul.

EPITELIAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la epiteliu, de epiteliu.

EPITELIOM (< fr.) s. n. (MED.) Carcinom.

EPITELIU (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *thele* „mamelon") s. n. Țesut format dintr-unul sau din mai multe straturi de celule de diverse forme (plate, cilindrice etc.) care acoperă suprafața corpului (**e.** propriuzis) și suprafețele libere (mucoase, seroase etc.) din interiorul corpului *(endoteliu).* Țesutul epitelial intră și în structura unor glande (ex. **e.** glandular) și a unor organe (ex. **e.** renal).

EPITELIZARE (după germ.) s. f. Acoperire cu epiteliu a unei plăgi traumatice sau operatorii.

EPITERMAL, -Ă (< fr. {i}; {s} *epi-* + gr. *thermos* „cald") adj. (Despre o fază a procesului hidrotermal) Care reprezintă stadiul final al depunerii mineralelor din soluții fierbinți, cu o temperatură cuprinsă între 50 și 175°C. În aceste condiții apar minerale de aur, argint, stibiu, arsen, mercur, împreună cu cuarț, calcit etc.

Epitaf (2)
Epitaful de la Cozia (1396)

EPITEȚ (< fr., lat.) s. n. Figură de stil constând în determinanți (de obicei adjectivali sau adverbiali) alăturați unor substantive, pronume sau verbe spre a le marca individualitatea și a exprima perspectiva estetică din care le surprinde autorul. ✦ Calificativ; *p. ext.* calificare lăudabilă sau injurioasă.

EPITOMĂ (cuv. gr.) s. f. (În Antic.) Reproducerea sumară sau abreviată a unei opere cu caracter științific, istoric sau filozofic. Procedeul a cunoscut o mare dezvoltare în epoca romană când opera respectivă este desemnată cu titlul de *breviarium* și se referea cu precădere la lucrări de istorie (Titus Livius, Eutropius ș.a.).

EPITRAHIL (< ngr.) s. n. Patrafir.

EPITROP (< ngr.) s. m. **1.** Tutore. **2.** Administrator al unui bun, în special al averii unei biserici; efor (**1**).

EPITROPIE (< ngr.) s. f. **1.** Tutelă. ✦ Îngrijire. **2.** (Reg.) Consiliu de epitropi (**2**); instituție condusă de un consiliu de epitropi; eforie. **3.** Funcția de epitrop.

EPIU (< fr.) s. n. Construcție hidrotehnică în formă de dig, așezată transversal în albia unui curs de apă (cu un capăt încastrat în mal), care servește la regularizarea cursului de apă, la apărarea malurilor etc.

EPIZOM (< fr.; {s} *epi-* + gr. *soma* „corp") s. n. Element genetic caracteristic procariotelor, constituit din DNA, care există independent în celulă sau poate fi integrat în cromozom (și atunci se replică simultan cu el).

EPIZONĂ (< fr. {i}) s. f. Prima zonă de transformare a metamorfismului general, extinsă până la adâncimea de 6 km, caracterizată prin: temperatură joasă (−200°C), presiune litostatică scăzută, stres puternic și umiditate mare. Rocile formate (șisturi cloritoase, sericitoase, grafitoase, talcoase și filite) au textură șistoasă și luciu mătăsos.

EPIZOOTIE (< fr., engl.; {s} *epi-* + gr. *zootes* „natură animală") s. f. Răspândire în masă și pe teritorii mari a unei boli contagioase la animale.

EPOCA, cotidian al Partidului Conservator, apărut la București între 1885 și 1918 cu întreruperi, fondat de Nicolae (Nicu) Filipescu. Rol important în promovarea principiilor și acțiunilor Partidului Conservator; a avut un mare ecou în opinia publică a vremii. Printre colaboratori: T. Maiorescu, B. Șt. Delavrancea, Gr. Păucescu, Gr. Ventura, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, ș.a.

EPOCAL, -Ă (< germ.) adj. Destinat să marcheze o epocă. ✦ De mare răsunet, de valoare covârșitoare, memorabil.

EPOCĂ (< fr., gr.) s. f. **1.** Perioadă, interval de timp din istorie, caracterizat prin trăsături proprii; eră **(2).** ✧ *Epoca pietrei* = cea mai veche (timpurie) și cea mai îndelungată perioadă din istoria omenirii, care a durat circa un milion de ani; principala materie primă pentru confecționarea uneltelor, a ustensilelor și a armelor a fost piatra. În funcție de tehnologia prelucrării pietrei, dar și de evoluția modului de asigurare a subzistenței (dobândire a hranei) și de perfecționarea formelor de organizare socială, *E. p.* se împarte în: **E.** veche a pietrei (= Paleolitic = **E.** pietrei cioplite, pe terit. României între c. 1 000 000 și 10 000/8 000 î.Hr.); **E.** mijlocie a pietrei (= Mezolitic, c. 10 000/8 000 — 6 000 î.Hr.) și **E.** nouă a pietrei (= Neolitic = E. pietrei șlefuite, c. 6 000 — 3 000 î.Hr.). În Neolitic, umanitatea face progrese hotărâtoare — așa-numita „revoluție neolitică" — trecând de la cules la cultivarea plantelor și de la vânătoare la creșterea animalelor domestice; totodată, începe folosirea intenționată a focului, pentru producerea (arderea) olăriei și pentru prelucrarea la cald a primelor metale cunoscute, existente în natură în stare nativă (aur, cupru). *E. bronzului* (milen. 3—2 î.Hr.) se caracterizează prin apariția și generalizarea metalurgiei bronzului, înmulțirea și diversificarea considerabilă a tipurilor de unelte, de arme și de podoabe, practicarea intensivă a agriculturii și a creșterii vitelor, prin adâncirea diferențierii sociale și formarea aristocrației tribale cu o accentuată funcție militară. În domeniul reprezentărilor religioase predomină cultul solar și ritul incinerației. În arheologia europeană, începând din secolul trecut, s-a operat cu diferite periodizări ale *E. b.* (O. Montelius, S. Müller, N. Aberg), dar sistemul cronologic cel mai larg utilizat rămâne cel elaborat în 1902 de savantul german P. Reinecke, care împarte această **e.** în patru perioade (Bronz A—D). *E. fierului* = perioadă caracterizată prin introducerea și generalizarea folosirii fierului (în Europa începând din sec. 12 î.Hr.), cu efecte revoluționare în domeniul confecționării uneltelor și armelor și în producția de mărfuri, comerț, dezvoltarea structurilor sociale și politice. Se subîmparte în: *prima E. a f. (Hallstatt),* și *a doua E. a f. (La Tène/Latène).* Trecerea de la prima la cea de-a doua este consecința impactului civilizației elenice (respectiv elenoetrusce) asupra populațiilor europene „barbare" (celți, iliri, traci, geto-daci, sciți, germani) și a expansiunii celtice, atât spre vestul, cât și spre estul continentului. Sfârșitul *E. f.* este marcat fie de cucerirea romană (Dacia în 106 d.Hr.), fie de puternica răspândire a influențelor civilizației romane în spațiul „barbar" de la nord de limesul renano-danubian. ✧ Expr. *A face epocă,* se spune despre un eveniment care prin importanța sau faima sa lasă o amintire durabilă. **2.** Timp, moment (în care se repetă periodic, în aceleași condiții, un proces, un fenomen, o activitate). **3.** (GEOL.) Subdiviziune de ordinul al treilea din istoria geologică a Pământului; îi corespunde în spațiu, din punct de vedere stratigrafic, seria. ✧ *E. glaciară* = parte a Cuaternarului, corespunzătoare Paleoliticului, în timpul căreia s-au succedat mai multe faze de climă rece și umedă, care au determinat formarea marilor calote glaciare și a marilor ghețari montani. După unii autori, a durat 500 000 ani, individualizându-se patru faze: Günz, Mindel, Riss, Würm. *E. metalogenetică* = interval de timp favorabil formării și acumulării de minerale utile, caracterizat prin interdependența dintre orogeneză și magmatism (ex. *e. precambriană, e. caledoniană, e. hercinică, e. chimerică, e. alpină).*

EPODĂ (< fr., gr.) s. f. **1.** (În teatrul antic grec) Ultima parte din cântecul corului, după strofă și antistrofă. **2.** Cuplet liric compus din două versuri inegale; suită de asemenea cuplete.

EPOLEȚ (< rus, fr.) s. m. Bandă de stofă prinsă de-a lungul umerilor uniformelor și pe care se aplică, în general, însemnele gradelor militare. Prin culoarea stofei **e.** sau prin insigne, este indicată și arma căreia îi aparține militarul (infanterie, artilerie etc.).

EPONIM, -Ă (< fr., gr.) adj. Care dă numele său unui oraș, unei localități etc. (ex. Atena este zeița eponimă a orașului omonim).

EPOPEE (< fr., gr.) s. f. **1.** Specie în versuri a genului epic, de mari dimensiuni, cultivată cu precădere în Antichitate, care narează și celebrează fapte eroice, legendare sau istorice, dominate de personaje adesea extraordinare, angrenate într-o acțiune la care participă deseori și forțe supranaturale („Ramayana", „Mahabharata", „Iliada", „Odiseea", „Eneida", „Kalevala" ș.a.); *p. ext.* operă epică de mare amploare. Sin. *epos* **(2).** **2.** Șir de fapte, de întâmplări eroice, glorioase.

EPOPEIC, -Ă (< it.) adj. Referitor la epopee **(1);** care are caracter de epopee.

EPOS (< germ., lat.) s. n. **1.** Ansamblul motivelor epice majore proprii unei culturi. **2.** (Livr.) Epopee **(1).** ✦ Povestire.

EPOXIZI (< fr. *(i)*) s. m. pl. Eteri ciclici interni ai diolilor 1–2, întrebuințați la obținerea glicolilor, a plastifianților, a rășinilor sintetice etc.

EPRUBETĂ (< fr. *éprouvette,* influențat de *probă*) s. f. Mic tub de sticlă, de obicei neutră, cu pereții subțiri și rezistenți, închis la un capăt, întrebuințat în laborator la analiza chimică calitativă, la luarea de diverse probe (de sânge, sucuri gastrice etc.), la culturi (în microbiologie) etc.

EPRUVETĂ (< fr.) s. f. Piesă realizată pentru a fi supusă încercărilor de determinare a unor proprietăți ale materialului din care este confecționată. Forma și dimensiunile ei sunt standardizate și variază în funcție de material și tipul încercării.

EPSOM AND EWELL [epsəm and iual], oraș în SE Marii Britanii (Anglia), la SV de Londra; 69,2 mii loc. (1988). Stațiune balneoclimatică cu ape termale. Hipodrom, pe care au loc anual, din 1870, celebre curse de cai. Renumit colegiu.

EPSTEIN [epstain], **Sir Jacob** (1880—1959), sculptor britanic, originar din S.U.A. Reprezentant al vorticismului. Autor al pietrei mormântului lui Oscar Wilde de la cimitirul Père Lachaise. Grupuri statuare cu accente expresioniste („Ecce Homo", „Genesis"). Portrete de factură rodiniană („Einstein", „Yehudi Menuhin", „G.B. Shaw").

EPSTEIN [epsten], **Jean** (1897—1953), cineast francez. Lucrări teoretice („Spiritul cinematografului", „Inteligența unei mașini"). A realizat „Prăbușirea casei Usher", „Inimă fidelă" ș.a.

EPUIZA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A isprăvi, a termina un bun material (prin vânzare, consum etc.) ✦ A lămuri deplin o problemă, a o discuta, a o studia în toate amănuntele. **2.** Tranz. și refl. A fi supus sau a supune epuizării **(3);** a (se) extenua, a (se) istovi.

EPUIZANT, -Ă (< fr.) adj. Care epuizează; istovitor, extenuant.

EPUIZARE (< *epuiza*) s. f. **1.** Acțiunea de a epuiza; terminare, isprăvire. **2.** Operație de îndepărtare, cu ajutorul pompelor, a apelor din interiorul unei săpături sau al unui batardou, în vederea executării unor lucrări de construcții (fundații, pile de pod) etc. **3.** Pierdere a

capacității funcționale a unui organ, a unui sistem sau a întregului organism în urma unei solicitări excesive, ducând la consumul tuturor rezervelor funcționale; extenuare, oboseală mare, uzură.

EPURA (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta, a elimina, a curăța.

EPURARE (< *epura*) s. f. Acțiunea de a epura; curățire, purificare. ✧ *Epurarea apei* = operație de îndepărtare din ape (potabile, industriale, de canal etc.) a substanțelor care le fac improprii anumitor întrebuințări. *Stație de e. a apei* = ansamblul construcțiilor și instalațiilor pentru **e.** apelor reziduale.

EPURATOR (< fr.) s. n. Aparat sau instalație care servește la epurarea materialelor solide (minereuri, cărbuni etc.), lichide (ex. apa) sau gazoase (ex. aerul).

EPURĂ (< fr.) s. f. Desen liniar reprezentând proiecțiile ortogonale ale unei piese pe două sau pe trei plane ortogonale, aduse ulterior la coplanaritate prin rabatarea cu 90° a două dintre ele.

EPUREANU, Emanoil (Manolache) Costache (1820—1880, n. Iași), jurist și om politic român. Primul președinte al Partidului Conservator. Orator de mare talent. Membru al Adunării ad-hoc a Moldovei (1857). Președinte al Adunării Constituante din 1866, ministru în mai multe rânduri și prim-min. al Moldovei (1859—1860) și al României (apr.—dec. 1870 și apr.—iul. 1876).

EPURENI, com. în jud. Vaslui; 3 216 loc. (1995). Stație de c.f. Satul E. menționat documentar în 1493.

Er, simbol chimic pentru *erbiu.*

ERADICA (< lat. *eradicare*) vb. I tranz. A smulge din rădăcini, a dezrădăcina; *p. ext.* a stârpi, a desființa.

ERA NOUĂ, publicație politică și literară a grupării „Junimea"; a apărut, săptămânal, la Iași, (1889—1900, cu întreruperi). A fost întemeiată și condusă de P. Th. Missir, A. C. Cuza, N. Volenti și E. Ionescu.

Emanoil (Manolache) Costache Epureanu

Erasm

ERARD [erar], familie franceză de fabricanți de instrumente muzicale: **Sébastien E.** (1752—1831), a adus îmbunătățiri esențiale pianului, inventând diferite variante ale acestuia. A inventat harpa cu două pedale, aducând-o aproape de stadiul actual; împreună cu fratele său, **Jean-Baptiste** (?—1826) a fondat firma cu numele lor (1814); **Pierre E.** (1796—1855), nepotul lui **S. E.,** a continuat opera înaintașilor săi. În 1959 casa **E.** a fuzionat cu Gaveau, formând societatea „Gaveau — E.".

ERASISTRATOS (304—c. 245 î.Hr.), medic grec originar din Asia Mică. Unul dintre întemeietorii școlii medicale alexandrine. A practicat printre primii *laparatomia* și a introdus în medicină studiul anatomiei venelor și arterelor.

ERASM din Rotterdam (Erasmus Desiderius) (pseud. lui *Gerhard Gerhards*) (c. 1466—1536), umanist renascentist olandez. Preot catolic. Prof. la Cambridge. A editat opere ale clasicilor greci și latini și scrieri ale Părinților Bisericii; a tradus în latină „Noul Testament". A susținut Reforma, dar s-a opus protestantismului denunțând concepția despre predestinare a lui Luther și apărând toleranța și liberul arbitru. Prin învățătura sa, expusă în scrieri satirice și eseuri, a influențat profund cultura umanistă europeană („Elogiul nebuniei", „Adagii", „Colocvii", „Diatriba despre liberul arbitru").

ERASTIANISM (< fr., de la n. pr. *Erastus*) s. n. Curent apărut în sânul Bisericii creștine susținând intervenția și controlul statului în chestiuni ecleziastice. Legat de numele lui *Thomas Erastus* (1524—1583), teolog protestant elvețian, care s-a opus calvinismului și practicii excomunicării de către Biserică, acceptând supremația statului în probleme de ordin penal.

ERATĂ (< fr.; {s} lat. *errata* „greșeli") s. f. Listă adăugată de obicei la sfârșitul unei cărți, cuprinzând rectificarea greșelilor de tipar (uneori și de fond).

ERATIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu este fix. ✧ *Bloc e.* = bloc de rocă de dimensiuni mari, transportat de ghețari departe de locul desprinderii, între alte formațiuni geologice.

ERATO (în mitologia greacă), muza poeziei lirice.

ERATOSTENE (ERATOSTHENES) (c. 276—194 î.Hr.), matematician, astronom, geograf și filozof grec din Alexandria. A pus bazele geografiei matematice și a măsurat pentru prima oară arcul de meridian; a determinat raza Pământului, a introdus termenii de latitudine și geografie. Contribuții la teoria numerelor (*ciurul lui E.*). A soluționat mecanic problema dublării cubului. Op. pr.: „Geografia", „Cronografia".

ERĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Perioadă istorică ce începe cu data unui anumit eveniment, real sau legendar, de la care se pornește numărătoarea anilor. **2.** Epocă **(1). 3.** (STRAT.) Cea mai mare subdiviziune din istoria geologică a Pământului, ale cărei depozite constituie în spațiu o grupă. **E.** sunt caracterizate prin faună și floră proprii, delimitate între ele prin discordanțe produse de manifestarea unor procese geologice majore. Conform criteriului paleontologic, **e.** sunt următoarele: Arhaic, Proterozoic, Paleozoic, Mezozoic, Neozoic (Cainozoic, Antropogen). **E.** are următoarele subdiviziuni: *perioadă, epocă, etaj, subetaj.* Sin. *eon.*

ERBACEE (< fr., lat.) adj., s. f. (Plantă) care are tulpina nelignificată; ierbos **(2).**

ERBEN, Karel Jaromír (1811—1870), folclorist și poet ceh. A publicat „Ghirlanda de legende naționale", o culegere de balade cu motive demonice. Poezie romantică.

Erato

ERELE GEOLOGICE

STANDARD

| VÂRSTA ÎN MILIOANE ANI | ERA (GRUPA) | SISTEM (PERIOADA) | SERIE (EPOCĂ) | ETAJ (VÂRSTA) | SUBETAJE SAU ALTE SUBDIVIZIUNI | | |

ERBICEANU 1. Constantin E. (1838—1913, n. Erbiceni, jud. Iaşi), istoric literar român. Prof. univ. la Iaşi şi Bucureşti. Acad. (1899). Elenist, cercetător şi editor de izvoare greceşti („Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă", „Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei şi a Catedralei mitropolitane din Iaşi, urmată de o serie de documente, de facsimile şi de portrete privitoare la istoria naţională şi bisericească a românilor"). **2. Constanţa E.** (1874—1961, n. Iaşi), pianistă şi pedagogă română. Fiica lui **E. (1).** Profesoară de pian la Conservatorul din Bucureşti (printre elevii săi: Valentin Gheorghiu, Silvia Şerbescu ş.a.).

ERBICENI, com. în jud. Iaşi; 5 095 loc. (1995). Pe terit. ei au fost descoperite mai multe aşezări şi morminte datând din Paleoliticul superior, Epipaleolitic, Neolitic, perioada de trecere la Epoca bronzului, din perioada migraţiilor şi din cea medievală. Satul E. menţionat documentar în 1436.

ERBICIDE (< fr. {i}; {s} lat. *herba* „iarbă", „plantă" + *-cid* „care ucide") s. n. pl. Substanţe chimice cu acţiune toxică selectivă (limitată la unele specii vegetale) sau generală (pentru orice specie), folosite pentru distrugerea buruienilor din culturile agricole, de pe diferite terenuri (drumuri, căi ferate) etc.

ERBIU (< fr. {i}; {s} n. localit. *Yterby*) s. n. Element chimic (Er; nr. at. 68, m. at. 167,26) din grupa lantanoidelor; metal alb-argintiu *(d* 9,045, p. t. 1 522°C, p. f. 2 510°C); intră în componenţa aliajelor magnetice cu fier, cobalt, nichel. A fost descoperit de chimistul şi medicul suedez C.G. Mosander (1843).

ERBIVOR, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *herba* „iarbă, plantă" + *voro* „a devora") adj., s. n. şi f. (Mamifer) care se hrăneşte cu vegetale (ex. boul—rumegător, calul—nerumegător).

ERCEANU, Dan (n. 1943, Bucureşti), grafician român. Stabilit la Paris (între 1982 şi 1992). Operă caracterizată de suprarealism („Marele Cavaler", „Ultimul Ptolemeu"). Figuri din ficţiuni literare („Jertfe negre" de Léopold Sédar Senghor).

ERCILLA y ZÚÑIGA [erciλa i θuniga], **Alonso de** (1533—1594), scriitor spaniol. Autor al poemului epic „La Araucana", consacrat cuceririlor spaniole din Lumea Nouă.

ERCKMANN-CHATRIAN [ercmanşatriă], nume sub care scriitorii francezi *Émile Erckmann* (1822—1899) şi *Alexandre Chatrian* (1826—1890) şi-au publicat opera. Romane antimilitariste („Doamna Thérèse"), proză consacrată ţinuturilor alsaciene natale („Prietenul Fritz", „Poveşti populare").

ERDEY-GRUZ Tibór (n. 1902), chimist ungur. Prof. univ. la Budapesta. Cercetări în domeniul cineticii proceselor de electrod şi al fenomenelor de transport în soluţii. M. de onoare al Acad. Române (1965).

ERDÖS [ærdöş] **Paul** (1916—1987, n. sat Hurezu Mare, jud. Satu Mare), grafician şi pictor maghiar din România. Grafie sensibilă („Gorunul", „Viaţă nouă în oraş").

EREBUS, vulcan activ în Antarctica cu patru cratere, situat pe ins. James Ross din Marea Ross. Alt.: 3 743 m. Cel mai sudic vulcan activ din lume (77°35' lat. S). Descoperit în 1841 de J.C. Ross şi cucerit în 1908 de expediţia E. Shackleton.

ERECŢIE (< fr., lat.) s. f. Act reflex cu răspuns vascular, prin care se acumulează şi se reţine sângele în corpii erectili.

EREDE (< lat., fr.) s. m. Persoană cu vocaţie succesorală (legală) universală sau cu titlu universal; moştenitor.

EREDITAR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre particularităţi fizice, psihice) Care se transmite prin ereditate **(1). 2.** (Despre un bun, un privilegiu) Care se transmite prin moştenire.

EREDITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Însuşire fundamentală a materiei vii de a transmite de la o generaţie la alta factorii genetici (genele). ✧ *E. celulară* = transmitere a informaţiei genetice existente în structurile DNA celulare. *E. citoplasmatică* = transmitere a informaţiei genetice existente în formaţiuni specifice extranucleare, ce nu se supune legilor mendeleene. *E. controlată de sex* = transmitere diferită a informaţiei genetice la cele două sexe. *E. cromozomială* = transmitere a informaţiei genetice cantonată în cromozomi. *E. extracromozomială* = transmitere a informaţiei genetice implicate în sterilitatea masculină. **2.** Proprietate a stării unui material sau unui fenomen de a depinde atât de acţiunile momentane, cât şi de mulţimea stărilor succesive anterioare. **3.** (DR.) Moştenire; avere succesorală.

EREDOSIFILIS (< fr.; {s} lat. *hered[itarius]* „moştenit" + fr. *syphilis* „sifilis") s. n. Termen impropriu cu care este denumit uneori sifilisul congenital.

Erehteion. Loja cariatidelor

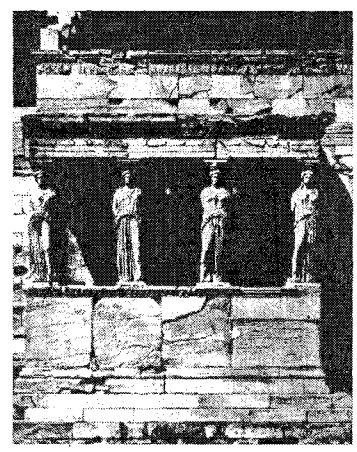

EREHTEION, templu în stil ionic pe acropola Atenei, închinat zeiţei Atena şi zeului Poseidon. Construit între anii 421 şi 406 î.Hr. pe ruinele unui edificiu dedicat miticului strămoş al ionienilor, Erehteu (de unde şi numele). Celebra „Lojă a cariatidelor".

EREMIE, Tiberiu (1875—1937, n. Bucureşti), inginer român. A realizat diverse tipuri de construcţii: Palatul Cantacuzino (azi, Muzeul „George Enescu"), Facultatea de Drept, Hotelul „Ambasador" — în Bucureşti — şi Catedrala ortodoxă din Timişoara, complexul de rafinării Brazi.

EREMIT (< it.) s. m. Călugăr care trăieşte în retragere totală şi practică asceza şi pocăinţa.

EREMITU, com. în jud. Mureş; 3 915 loc. (1995). Staţie de c.f. Biserică de lemn (sec. 18).

ERES (< sl.) s. n. Credinţă în forţe miraculoase; superstiţie. ✦ Fig. Ceea ce se abate de la concepţiile comune (ale unei societăţi); *p. ext.* rătăcire.

ERETE s. m. Gen de păsări răpitoare de zi (falconiforme), migratoare, cu corpul zvelt, robust, ciocul scurt, foarte curbat şi un disc de pene pe părţile laterale ale capului *(Circus).* În România sunt oaspeţi de vară *e. alb* (*C. macrourus*, 46 cm), *e. de stuf* (*C. aeruginosus*, 48–56 cm), *e. sur* (*C. pygargus*, 44 cm); apare şi o specie de pasaj, *e. vânăt* (*C. cyaneus*, 45-60 cm).

ERETIC, -Ă (< sl.) s. m. şi f. (Şi adj.) Adept sau promotor al unei erezii.

ERETISM (< fr. {i}; {s} gr. *erethismos* „iritare, stimulare") s. n. **1.** *E. cardiac* = stare de hiperexcitabilitate cardiacă, întâlnită mai frecvent la tineri, care se manifestă clinic prin puls rapid, uneori neregulat. **2.** Fig. Exaltare.

EREVAN, cap. Armeniei; 1,3 mil. loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport. Siderurgie, metalurgia aluminiului, generatoare, turbine, maşini-unelte, aparataj

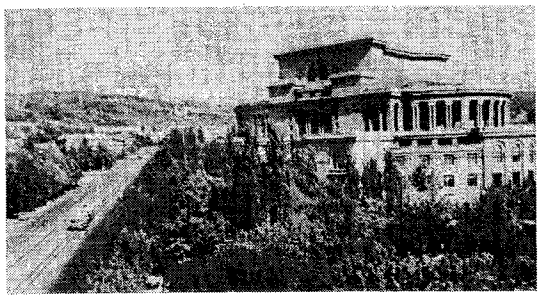

Erevan.
Teatrul de operă

electrotehnic, țesături de mătase, mase plastice, produse de cauciuc sintetic și alim. (vinuri). Hidrocentrală. Centru cultural (universitate, filarmonică, teatre, muzee) și științific (academie de științe, institute de cercetări etc.). Biserici din sec. 13—18. Întemeiat în sec. 1 î.Hr. Pe locul actual al **E.** s-a construit, în 782 î.Hr., cetatea Erevun (Erebuni) — de unde și denumirea de azi — aflată în ruină. Menționat pentru prima oară în sec. 6, ca făcând parte din Regatul Armeniei. Important centru al comerțului medieval transcaucazian (din sec. 13); din 1440 centru ad-tiv al Armeniei răsăritene. Reședința hanatului persan de **E.** din sec. 17. Anexat Imp. Rus în 1828. A devenit, în 1918, cap. Rep. Armene independente și, în 1920, a Republicii Sovietice Socialiste Armenia. Din 1991, cap. Armeniei.

EREZIARH (< lat., gr.) s. m. Fondatorul unei erezii sau întemeietorul unei mișcări eretice.

EREZIE (< fr., lat.; {s} gr. *hairesis* „alegere") s. f. **1.** (În gândirea greacă clasică) Aderare la o anumită școală filozofică; (în „Noul Testament") partid, grupare, spirit sectar (ex. saducheii, fariseii), fără angajarea unei atitudini schismatice față de structura doctrinară din care face parte; (în gândirea creștină primară și mai târziu) interpretare nepotrivită, în opoziție cu dogma creștină sau respingerea acesteia (ex. arianismul, nestorianismul); eroare teologică. Este diferită de *apostazie* și *schismă*. **2.** Mișcare socială centrifugă în sânul unei comunități religioase, întemeiată pe interpretarea eronată a învățăturii creștine tradiționale (ex. bogomilismul, husitismul). **3.** (Fig.) Greșeală, abatere, rătăcire.

ERFURT, oraș în Germania centrală, pe râul Gera, centru ad-tiv al landului Thuringia; 204,9 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Electrometalurgie. Mașini de precizie și instrumente optice; ind. textilă, încălț., chimică, electronică (aparate de radio și mașini de calcul) și alim.; instrumente muzicale. Universitate (între 1379 și 1812). Monumente: catedrală gotică (sec. 15), Severkirche (sec. 12—14), case în stil gotic, renascentist și baroc. Menționat documentar în anul 724. Sediu episcopal creat în 742 de Sf. Bonifaciu; principalul oraș al Thuringiei începând din sec. 13. S-a alăturat Hansei în sec. 15. Înglobat Prusiei în 1802.

ERG[1] (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă") s. m. Unitate de măsură tolerată pentru energie, lucru mecanic și căldură, egală cu lucrul mecanic efectuat de o forță de o dină când aceasta își deplasează punctul de aplicație cu **1** cm, pe direcția și în sensul ei; 1 erg = 10^{-7} joule.

ERG[2] (< fr. {i}) s. n. (GEOGR.) Deșert de nisip, cu dune, caracteristic Saharei, format de obicei în porțiunile mai coborâte ale terenului.

ERGAN (< fr. {i}) s. n. Produs ceramic folosit la confecționarea pieselor izolatoare pentru curenții de înaltă frecvență.

ERGASTERIE (< gr.) s. f. (În Antic.) Atelier meșteșugăresc în care era folosită munca sclavilor.

ERGOCALCIFEROL (< fr.) s. m. Vitamina D_2.

ERGOGRAF (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă" + *grapho* „a scrie") s. n. (FIZIOL.) Aparat care înregistrează grafic activitatea musculară.

ERGOLOGIE (< fr.; {s} gr. *ergos* „muncă" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a etnologiei care se ocupă cu studiul culturii materiale (diferitele tehnici elaborate de grupuri umane pentru producerea de bunuri de larg consum sau pentru prelucrarea materiilor prime). Se distinge de *ergonomie*, care are un caracter normativ.

ERGOMETRIE (< fr.; {s} gr. *ergon* „muncă" + *metron* „măsură") s. f. Disciplină care se ocupă cu determinarea eforturilor fizice (musculare) prin măsurarea lucrului mecanic efectuat.

ERGONĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ergon* „muncă") s. f. Nume generic dat unor

Erfurt

Domul și catedrala Severkirche

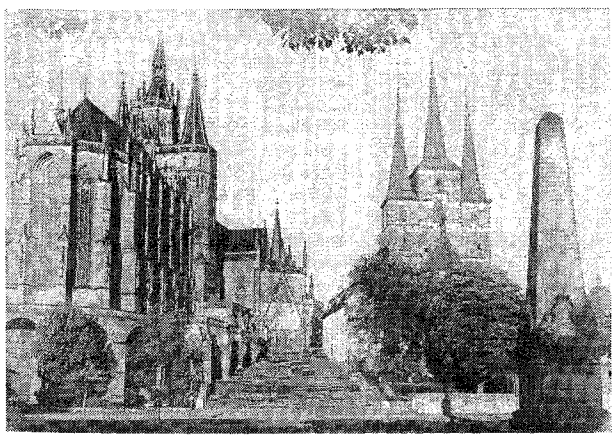

Primăria

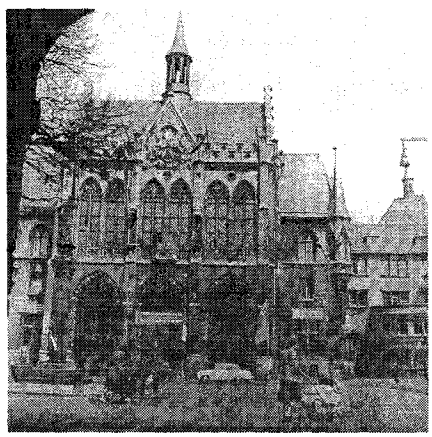

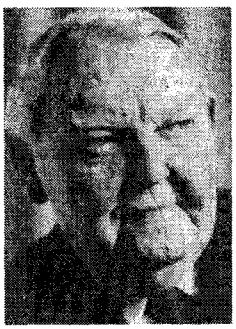

Ludwig Erhard

John Ericsson

substanțe organice (enzime, vitamine, hormoni) din constituția celulelor vii, a căror acțiune constă în potențarea și în stimularea funcțiunilor celulare; **e.** sunt active chiar în cantități foarte mici.

ERGONOMIE (< fr., gr.) s. f. Știință interdisciplinară care studiază relațiile dintre om, mașină și mediul de muncă în perspectiva îmbunătățirii metodelor, mijloacelor și mediului de muncă.

ERGOSTEROL (< fr., engl.) s. m. Substanță sterolică prezentă în diverse țesuturi animale și vegetale, a cărei activare, prin iradiere cu raze ultraviolete, produce vitamina D_2.

ERGOTERAPIE (< engl., fr.; {s} gr. *ergon* „muncă" + *therapeia* „tratament") s. f. Modalitate de tratament și readaptare a unui bolnav psihic prin învățarea și practicarea unei activități manuale.

ERGOTINĂ (< fr. {i}) s. f. Substanță toxică, extrasă din cornul secarei și care provoacă tulburări nervoase, digestive și cardiorespiratorii. Este folosită în medicină ca hemostatic, mai ales în hemoragiile uterine Sin. *ergotoxină.*

ERGOTISM (< fr. {i}) s. n. Intoxicație cu ergotină.

ERGOTOXINĂ (< fr. {i}) s. f. Ergotină.

ERHAN, Dionisie (1868—1943, n. sat Bardar, jud. Lăpușna), episcop al Ismailului (ales în 1933 și investit în 1934). Stareț al mănăstirii Suruceni, iar apoi arhimandrit și arhiereu vicar al Arhiepiscopiei Basarabiei. A colaborat la gazeta „Basarabia" și la revistele „Luminătorul" și „Cuvânt moldovenesc", contribuind la întărirea sentimentului național, precum și la pregătirea românilor basarabeni pentru Marea Unire din 1918.

ERHARD [erhart], **Ludwig** (1897—1977), economist și om politic german. Unul dintre principalii artizani ai refacerii economice a R.F.G. după cel de-al doilea război mondial („miracolul german"). Ministru al Economiei (1949—1963). Președinte al partidului Uniunea Creștin Democrată (1966—1967; între 1967 și 1977, președinte de onoare). Cancelar federal (1963—1966).

ERIC (ERIK), numele mai multor regi ai Danemarcii, Suediei și Norvegiei. Mai important: **E. VII de Pomerania,** rege al Norvegiei, ca **E. III** (1389—1442), al Danemarcii, ca **E. VII** (1412—1439) și al Suediei, ca **E. XIII** (1412—1434/1439), conducătorul nominal al Uniunii de la Kalmar (1397—1412).

ERICSSON, John (1803—1889), inginer și inventator suedez. Stabilit în S.U.A. (în 1839). A construit (1829) o locomotivă cu abur și a inventat o mașină cu aer cald (1833), elicea propulsoare pentru nave (1839) și un motor solar.

ERIDAN *(Eridanus),* constelație din emisfera australă. Se compune din steaua de primă mărime Achernar și alte stele de mărimea 3 și 4, dispuse sub forma unei linii sinuoase la S de constelația Taurul.

ERIE [i:ri] **1.** Lac în America de Nord, la granița S.U.A. cu Canada, la 174 m alt., care comunică cu L. Ontario prin râul Niagara (care formează cascada omonimă); 25,7 mii km². Ad. max.: 64 m. Navigabil. Face parte din sistemul Marilor Lacuri. **2.** Canal navigabil în S.U.A. care unește fl. Hudson cu L. Erie; 590 km. Trece prin Rochester, Syracuse și Utica. Construit în perioada 1817—1825. **3.** Oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania), port la lacul cu același nume; 275,6 mii loc. (1990, cu suburbiile). Metalurgie feroasă și neferoasă. Constr. de aparataj electrotehnic (uzinele concernului „General Electric Co"), de automobile, motoare și locomotive electrice. Fabrici de hârtie și produse din azbest. Colegii.

ERIJA (< fr.) vb. I refl. (Livr.; urmat de determinări introduse prin prep. „în") A-și atribui o autoritate, un rol; a-și aroga un drept, a voi să treacă drept..., a se da drept...

ERIKSON, Erik Homburger (1902—1994), psihanalist american de origine germană. Prof. univ. la Harvard, Berckley, Yale ș.a. Preocupat de cercetarea identității individuale și de psihologia adolescenței („Copilărie și societate", „Identitate, tinerețe, criză").

ERINACEID (< fr. {i}; {s} lat. *erinaceus* „arici" + gr. *eidos* „aspect") s. n. (La pl.) Familie de mamifere insectivore, cu corpul acoperit de țepi *(Erinaceidae);* (și la sg.) animal din această familie (ex. ariciul).

ERINII (în mitologia greacă), cele trei divinități răzbunătoare care pedepseau fărădelegile muritorilor, urmărind mai ales pe ucigași. Erau numite, prin antifrază, *Eumenide* („Binevoitoarele"); romanii le numeau *Furii.*

ERISIFACEE (< fr.) s. f. (La pl.) Familie de ciuperci parazite care provoacă la plante bolile numite *făinare* sau *oidium;* (și la sg.) ciupercă din această familie.

ERISTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *eristikos* „amator de controverse") s. f., adj. (FILOZ.) **1.** S. f. Artă a disputei, a controversei, care folosește argumente subtile sau recurge la artificii sofistice. **2.** Adj. *Școala eristică* = nume dat școlii din Megara *(megaricilor),* datorită înclinării ei spre controverse.

ERITEM (< fr. {i}; {s} gr. *erythema* „roșeață") s. n. Roșeață a pielii care apare în cursul unor boli contagioase, dermatologice, sanguine.

ERITREEA, stat în NE Africii, cu ieșire la Marea Roșie (875 km); 117,4 mii km²; 3,67 mil. loc. (1993). Limbi oficiale: tigriga și araba. Religie: creștină (copți 50%), islamică (50%). Cap.: *Asmara.* Orașe pr.: Massawa, Keren, Aseb, Agordat. Este împărțită în zece prov. Relief accidentat reprezentat de prelungirile nordice ale Masivului Ethiopian (alt. max.: vf. Simba, 3 248 m) și de M-ții Danakil (alt. max.: 2 130 m). O îngustă câmpie însoțește țărmul Mării Roșii, iar în depr. Danakil (SE țării) există sectoare cu alt. sub nivelul mării. Climă tropicală aridă în reg. joase (sub 200 mm/an) și cu precipitații mai bogate (până la 1 000 mm/an) pe versanții răsăriteni ai Masivului Ethiopian. Râurile (multe temporare) sunt scurte, excepție Tekeze și Atbara (la granița cu Ethiopia) și Baraka. Vegetație xerofită în depr. Danakil și în câmpia litorală, savane cu pâlcuri forestiere în reg. înalte. Resurse de subsol variate (min. neferoase, crom, nichel, huilă, aur, azbest ș.a.) practic nevalorificate. Se exploatează doar sarea (din apa mării) și sărurile de potasiu. Economia este predominant agrară, în care creșterea animalelor joacă rolul

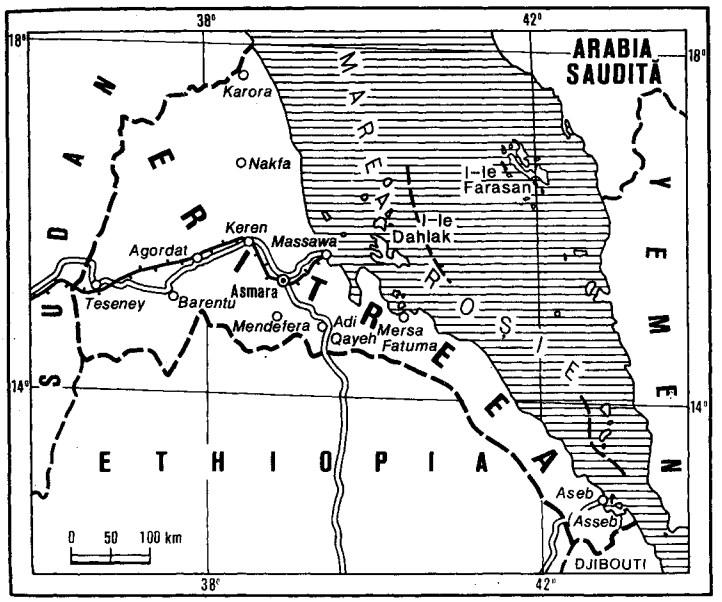

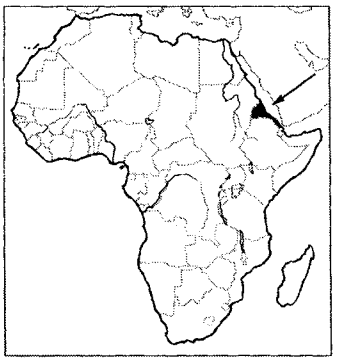

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii	Suprafața (km²)	Populația	Capitala
Akele Guzai	8 400	—	Adi Qayeh
Asmara	200	—	Asmara
Barka	27 800	—	Agordat
Dankalia (Denkel)	24 300	—	Aseb (Asseb)
Gash-Setit (Setir)	18 600	—	Barentu
Hamasien	2 700	—	—
Sahel	16 400	—	Nakfa
Semhar	6 300	—	Massawa
Senhit	5 900	—	Keren
Seraye	6 800	—	Mendefera

principal. Pe 5% din terit. se cultivă cereale (orz, porumb, grâu, teff), bumbac, tutun, cafea. Mici supr. ocupate de citrice și bananieri. Ind. slab dezvoltată (prelucrarea produselor agricole, rafinarea petrolului importat, materiale de constr.), concentrată în Asmara, Aseb și Massawa. Infrastructură insuficientă, degradată de îndelungatul conflict militar. C.f.: 310 km. Porturi: Massawa și Aseb, ultimul asigurând accesul Ethiopiei la mare. Moneda: 1 *birr* = 100 cents. Exportă produse animaliere, cafea și importă combustibili, bunuri manufacturate, produse alimentare. — *Istoric.* Parte componentă a Regatului Aksum (primele sec. ale milen. 1 d.Hr.), terit. **E.** a fost ocupat, în sec. 8, de către arabi, iar în perioada următoare a fost disputat de către etiopieni, portughezi, otomani, egipteni și italieni. Colonie a Italiei (din 1890), iar după ocuparea Ethiopiei de către trupele italiene (1935—1936), **E.** a fost inclusă în Somalia Italiană. În 1941 a fost eliberată de trupele anglo-etiopiene. S-a aflat sub administrația Marii Britanii până în 1952, când, în urma unei rezoluții a Adunării Generale a O.N.U., a fost integrată Ethiopiei ca regiune autonomă. În 1962 statutul federal al **E.** a fost lichidat și aceasta a fost transformată în prov. a Ethiopiei. În aceste condiții s-a declanșat o puternică și îndelungată mișcare de gherilă (soldată cu aproape 100 000 de victime și o jumătate de milion de refugiați), condusă de Frontul de Eliberare a Eritreei (fondat în 1958, din 1970, Frontul Popular de Eliberare a Eritreei — F.P.E.E.). După prăbușirea regimului marxist al lt.-col. Hailé Mariam Mengistu, F.P.E.E. a ocupat la 24 mai 1991 cap. Asmara (ultimul centru de rezistență etiopian); în urma referendum-ului (23—24 apr. 1993) desfășurat sub egida O.N.U., **E.** și-a proclamat oficial independența (24 mai 1993). În febr. 1994, F.P.E.E. se transformă în partid politic — Frontul Popular pentru Democrație și Justiție. În **E.** s-a instituit un regim prezidențial cu parlament interimar (Consiliul Legislativ).

ERITREMIE (< fr.; {s} gr. *erythros* „roșu" + *haima* „sânge") s. f. (MED.) Poliglobulie.

ERITROBLAST (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *blastos* „vlăstar") s. m. Globulă roșie primitivă, cu nucleu, care se găsește în organele hematopoetice și care dă naștere hematiei.

ERITROBLASTOZĂ (< fr.) s. f. Boală caracterizată prin apariția în sânge a *eritroblaștilor.*

ERITROCIT (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *cito-*) s. n. (HIST.) Hematie.

ERITRODERMIE (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *derma* „piele") s. f. Boală manifestată prin roșeața generalizată a pielii, apariția de vezicule, edeme etc.

ERITROPOEZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *poiesis* „creare") s. f. Proces de formare a globulelor roșii (eritrocite). **E.** începe încă din viața embrionară, în splină și în ficat, apoi în măduva osoasă. După naștere, **e.** are loc în măduva câtorva oase (stern, oasele late ale craniului, coaste, creasta iliacă a osului coxal). Alterarea **e.** dă naștere la afecțiuni caracteristice (anemii, poliglobulii). V. *hematopoeză.*

ERITROPSINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *erythros* „roșu" + *opsis* „vedere") s. f. Cromoproteină de culoare roșie, legată de vitamina A, prezentă în unele celule ale retinei, și care, sub acțiunea luminii, își schimbă culoarea spre galben-palid, stimulând astfel terminațiile senzoriale din retină.

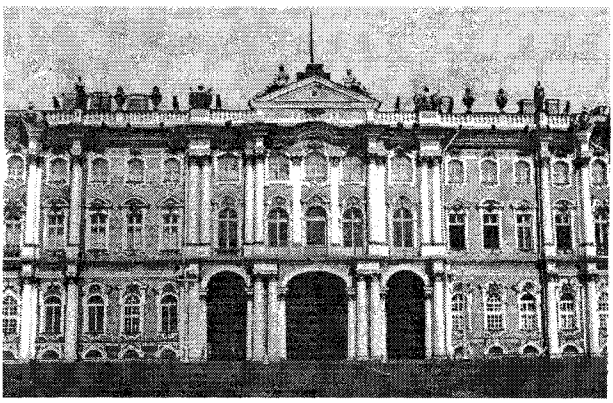

Muzeul Ermitaj

ERIZIPEL (< fr., lat.) s. n. Boală infecto-contagioasă datorată streptococului, care se manifestă printr-o erupție cutanată de culoare roșie, strict delimitată, localizată cel mai frecvent pe față și pe membre; (pop.) brâncă[2] **(2),** orbalț.

ERKEL Ferenc (1810—1893), compozitor, pianist și dirijor ungur. Fondatorul școlii naționale de operă. Opere („Bánk Bán", „Hunyadi László", „Sarolta"), muzică de scenă, uverturi, coruri, cântece, muzică de cameră. Autorul imnului național maghiar.

ERLANDER [ęrlandər], **Tage Fritiof** (1901—1985), om politic suedez. Președinte al Partidului Social-Democrat Muncitoresc (1945—1969). Prim-min. (1946—1969).

ERLANGEN [ęrlaŋən], oraș în Germania (Bavaria); 102,4 mii loc. (1992). Instrumente muzicale și optice, echipament electronic; țesături, hârtie. Universitate (1743).

ERLANGER [ę:rlaŋər], **Joseph** (1874—1965), medic și fiziolog american. Prof. univ. la St. Louis. A studiat, cu ajutorul oscilografului catodic, transmiterea impulsurilor printr-o singură fibră nervoasă. Lucrări asupra manifestărilor electrice caracteristice activității nervoase, presiunii sanguine, patologiei cordului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1944), împreună cu H.S. Gasser.

ERLENMEYER [ęrlənmaiər], **Emil Richard Carl** (1825—1909), chimist german. Prof. univ. la München. A sintetizat numeroși compuși organici și a stabilit formulele lor structurale (naftalina, creatina, tirosina etc.). A introdus în aparatura de laborator flaconul de sticlă care-i poartă numele.

ERMENEUTICĂ s. f. v. **hermeneutică.**

ERMETIC, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** (Despre încăperi, incinte etc.) Care prezintă o etanșeitate foarte bună față de mediul înconjurător; (despre sisteme de închidere) care astupă, care etanșează perfect. **2.** Fig. Greu de înțeles.

ERMETISM (< fr.) s. n. Direcție estetică manifestată prin cultivarea unui limbaj artistic concentrat, greu inteligibil, menit să constituie suportul unei creații cât mai esențializate, eliberată de anecdotă și cu o finalitate pronunțat estetizantă. **E.** a apărut în mai multe epoci ale artei și literaturii. Reprezentanți: L. Gongora, G. Marino, I. Lyly, St. Mallarmé, P. Valéry, G. Ungaretti, E. Montale ș.a.; în literatura română, Ion Barbu.

ERMINIE (< ngr.) s. f. **1.** Tâlcuire, interpretare, explicare a unui text religios. **2.** Manual de pictură bisericească bizantină, care se ocupa în special de canoanele iconografiei teologice (compoziția scenelor, reprezentarea chipurilor, poziția suitei de texte care le însoțea etc.). Cea mai cunoscută **e.** aparține lui Dionisie din Furna (sec. 18). Au circulat în Țările Române în perioada medievală și în epoca modernă.

ERMITAJ (< fr.) s. n. **1.** (Franțuzism) Locuința unui ermit; *p. ext.* loc retras. **2.** Mic palat izolat sau casă singuratică la țară.

ERMITAJ, muzeu la Sankt Petersburg. Inițial (1764) colecție particulară a Ecaterinei a II-a, a fost deschis pentru public în 1852. Conține lucrări de artă antice europene și orientale (singura colecție din lume de argintărie sasanidă), artă medievală și modernă, secții de numismatică și artă decorativă, un cabinet de stampe. Este dotat cu o bibliotecă. Clădirile **E.** constituie un important ansamblu arhitectonic, urmărind evoluția palatelor de acest fel, de la baroc (Palatul de Iarnă) la neoclasicism: Palatul de Iarnă (construit în 1754—1762 de B.F. Rastrelli), Micul **E.** (1764—1767, V. de la Mothe), Vechiul **E.** (1771—1787, I.M. von Felten), Noul **E.** (1839—1852, L. von Klenze), Teatrul (1783—1787, J. Quarenghi).

ERMOLOVA, Maria Nikolaevna (1853—1928), actriță rusă. Creații în marele repertoriu clasic rus și universal. Roluri în piesele lui Ostrovski.

ERNEI, com. în jud. Mureș; 4 842 loc. (1995). Expl. de gaze naturale. Castel (sec. 19). Stație de c.f. în satul Dumbrăvicioara.

ERNI, Hans (n. 1909), pictor și grafician elvețian. În lucrările sale îmbină naturalismul cu suprarealismul și simbolismul („Elveția, sărbătoarea popoarelor", „Omul creator"). Panouri pictate pe sticlă („Ziua și noaptea"). Ilustrație de carte (Homer, Vergiliu, Voltaire); afișe.

ERNST, Max (1891—1976), pictor francez de origine germană. A participat la mișcarea dadaistă („Laocoon"), alăturându-se apoi suprarealiștilor („Masacrul inocenților"). După al doilea război mondial, când s-a refugiat în S.U.A., unde a realizat „Europa după ploaie", lucrările sale au ca teme predilecte pădurea, luna, păsările. Sculpturi schematice („Capricorn"). A abordat scenografia („Romeo și Julieta", montat de Deaghi-

Joseph Erlanger

Max Ernst: „L'Éléphant Célèbes"

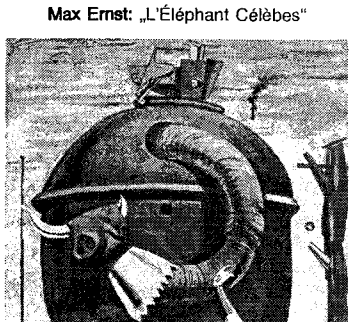

lev), cinematograful („Vârsta de aur", în colab. cu Buñuel și Dali). Romanul colaj „Femeia cu 100 de capete" (în colab. cu A. Giacometti).

ERNST, Richard R. (n. 1933), chimist elvețian. Contribuții în domeniul spectroscopiei de rezonanță magnetică nucleară. Premiul Nobel pentru chimie (1991).

EROARE (< fr., lat.) s. f. **1.** Iluzie a simțurilor, care provoacă decepție în planul conștiinței. ✦ Cunoștință sau idee falsă, inexactă în raport cu un fapt real sau cu o normă definită. ✧ *Erori logice* = erori provenite din încălcarea regulilor demonstrației, săvârșite intenționat *(sofisme)* sau neintenționat *(paralogisme).* ✦ Idee, părere, opinie greșită; ceea ce e greșit, greșeală. **2.** (GENET.) *E. înnăscută de metabolism* = defect ereditar enzimatic, prin mutație deficitară (Dorothy Garrod, 1908); orice tulburare biochimică determinată genetic, în care un defect enzimatic specific produce un bloc metabolic (Thompson și Thompson, 1967); eroare garrodiană. **3.** (DR.) Falsă reprezentare asupra unei situații de fapt *(e. de fapt)* ori asupra existenței sau conținutului unui act normativ *(e. de drept)* și care, atunci când împiedică întâlnirea voinței părților contractante *(e. obstacol),* constituie o cauză de nulitate absolută a contractului, iar când alterează numai voința părților *(e. viciu de consimțământ)* constituie o cauză de nulitate relativă a contractului. ✧ *E. comună* = **e.** în care, aflându-se un număr însemnat de persoane, se produc efectele juridice corespunzătoare falsei reprezentări a realității. *E. judiciară* = stabilire greșită a faptelor dintr-un proces penal și care duce la pronunțarea unei condamnări nedrepte. **4.** (FIZ.) *E. medie* = valoarea medie a erorilor posibile. *E. admisibilă* = **e.** maximă admisă, astfel încât rezultatele obținute în urma activității supuse **e.** pot fi utile. *E. absolută* = valoarea absolută a diferenței dintre valoarea exactă a unei mărimi și cea obținută în urma unei măsurări sau a calculului. *E. relativă* = raportul dintre eroarea absolută și valoarea reală a mărimii respective. **5.** *Teoria erorilor* = capitol al analizei numerice care studiază erorile și propagarea lor în calcule. **6.** (EC.) *Cont de erori* (sau *de așteptare*) = cont în care sunt înregistrate toate **e.** acumulate până la închiderea bilanțului. ✧ Expr. *Erori și omisiuni* = formă de asigurare legată de angajamentul de a se acoperi pagube survenite în urma unor greșeli în practicarea anumitor profesii cu excepția celei medicale (inginerie, financiar-bancară etc.).

ERODA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Despre ape curgătoare sau alți agenți geografici externi) A exercita o acțiune de desprindere și de înlăturare prin transport a unor părți de teren; a roade **(2).**

ERODE, oraș în S Indiei (Tamil Nadu), pe Cauvery; 357,4 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Întreprinderi de prelucr. a orezului, bumbacului și mirodeniilor. Templul Cōla (sec. 10—11).

EROGEN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eros* „dragoste" + *gennao* „a naște") adj. **1.** Care stimulează sexualitatea. **2.** (Despre părți ale corpului) Care sunt susceptibile de a manifesta o excitație de tip sexual.

EROIC, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. **1.** Adj. Care aparține eroilor, caracteristic eroilor; cu calități de erou. ✦ P. ext. Grandios, măreț. **2.** S. n. Categorie estetică reflectând valoarea acțiunilor și atitudinilor cum sunt vitejia, curajul, spiritul de sacrificiu ale unei persoane sau colectivități.

EROICOMIC (< fr.) adj. Care este în același timp eroic și comic. ✧ *Poem e.* = *gen de poem epic, care,* utilizând modalități specifice epopeii, narează cu intenții satirice sau parodice întâmplări hazlii (ex. „Batrahomiomahia" atribuită lui Homer, „Găleata răpită" de A. Tassoni, „Țiganiada" de I. Budai-Deleanu).

EROINĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Femeie care se distinge printr-un mare curaj, spirit de sacrificiu, abnegație în muncă, în împrejurări dificile etc. **2.** Personajul feminin principal dintr-o operă literară; *p. ext.* orice personaj feminin dintr-o operă literară. ✦ Femeie care constituie centrul preocupărilor și al atenției într-o anumită întâmplare, împrejurare etc.

EROISM (< fr.) s. n. Comportare umană deosebită manifestată prin fapte cu totul excepționale, eroice; vitejie, curaj. ✦ Capacitatea de a săvârși asemenea fapte.

ERONAT, -Ă (< fr.) adj. Greșit; inexact, neadevărat.

EROS 1. (În mitologia greacă) Zeul iubirii. Fiul Afroditei, înfățișat ca un copil frumos, uneori înaripat, cu tolbă și arc. La romani se numea *Amor* sau *Cupidon.* **2.** Mic asteroid de formă alungită neregulată, descoperit în 1898 de astronomul german G. Witt. Se poate apropia de Pământ până la c. 17 mil. km; a servit la determinarea precisă a paralaxei solare.

EROTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Privitor la dragoste, de dragoste, propriu dragostei.

EROTISM (< fr.) s. n. Caracterul a ceea ce este erotic; senzualitate.

EROTOCRITUL, scriere populară în versuri, din a doua jumătate a sec. 17, atribuită poetului cretan Vincenzo Cornaros și având la origine romanul cavaleresc medieval francez „Paris et Vienne" (sec. 15). Cartea, celebrând puterea dragostei, a fost tradusă pentru prima oară în limba română în sec. 18, cunoscând o largă circulație.

EROTOMAN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *erotomanes* „nebun de dragoste") adj., s. m. și f. Obsedat sexual.

EROU (< fr., lat.) s. m. **1.** Persoană care se distinge prin abnegație, vitejie și curaj excepțional în războaie sau în alte împrejurări deosebite. ✦ Ostaș căzut pe câmpul de luptă. **2.** Semizeu sau persoană legendară despre care se credea că s-a născut dintr-o zeitate și o ființă pământeană (ex. Hercule, Ahile, Perseu). ✦ Personaj principal al unei opere literare; *p. ext.* orice personaj literar. ✦ Persoană care constituie centrul preocupărilor și al atenției într-o anumită întâmplare sau împrejurare.

EROZIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Proces complex prin care particule de sol sau de rocă sunt desprinse și îndepărtate din loc sub acțiunea *agenților geografici externi.* ✧ *E. fluvială* = **e.** care se manifestă prin *e. de albie,* acțiune de adâncire permanentă, înaintând din aval spre amonte și realizând *e. regresivă sau remontantă,* și prin *e. laterală,* acțiune de lărgire a albiei, prin extinderea meandrelor, care subminează versanții. *E. glaciară* = **e.** legată de fenomenul de subsăpare a ghețarilor montani sau de calotă; exarație. *E. în suprafață* = **e.** datorată scurgerii difuze pe versanți a apelor din precipitații. *E. eoliană* v. *coraziune; deflație. E. marină* v. *abraziune.* **2.** (MED.) Ulcerație ușoară, superficială a pielii sau a mucoaselor, nedepășind

Eros (1)

membrana bazală, cauzată de agenți fizici, chimici, mecanici sau apărută în urma unei inflamații; excoriație.

EROZIV, -Ă (< fr.) adj. Care provoacă o eroziune.

Er RIF v. **Rif.**

ERRÓ, Gudmundur Gudmundsson FERRÓ, zis (n. 1932), pictor islandez. În lucrările sale, pline de ironie, inspirate din actualitate sau istorie, folosește colajul („Mecca", „Napoleon", „Giudecca").

ERTÉ, Romain de Tirtoff, zis (1892—1990), decorator de teatru și desenator de modă rus. Stabilit în Franța (1912). A realizat costume pentru spectacole la Paris și în S.U.A. Lucrări într-un stil rafinat al formelor și culorilor („Tosca").

ERUCTĂ (< fr., lat.) vb. I intranz. A râgâi.

ERUCTAȚIE (< fr., lat.) s. f. Acțiunea de a eructa; eliminarea pe cale bucală a gazelor din stomac; râgâială, râgâit.

ERUDIT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Care posedă cunoștințe temeinice și vaste; savant, învățat, doct. ✦ (Despre opere științifice) Care conține cunoștințe profunde și vaste.

ERUDIȚIE (< fr., lat.) s. f. Cunoaștere temeinică a uneia sau mai multor științe; cultură vastă.

ERUPE (< lat. *erumpere*, sub influența lui *rupe*) vb. III intranz. **1.** (Despre magmă, lavă, petrol) A țâșni **(1)**, a izbucni **(1)**, a se revărsa cu putere. **2.** (Despre pete, bășicuțe etc. caracteristice unor boli) A apărea, a se forma.

ERUPTIV, -Ă (< fr.) adj. 1. (GEOL.) (Cu privire la procese, formațiuni geologice, terenuri, corpuri, roci) Care se referă la procesele asociate evoluției și punerii în loc a maselor magmatice și a produselor rezultate prin consolidarea acestora. **2.** Care se referă la erupție **(3)**, care se caracterizează sau se manifestă printr-o erupție (ex. febră **e.**).

ERUPTIVISM (< fr., lat.) s. n. Ansamblul fenomenelor ce țin de dinamica și localizarea magmei în zonele profunde (intruziuni) și la suprafața scoarței terestre (efuziuni) din care rezultă *roci* eruptive (intruzive, efuzive, filoniene) și zăcăminte metalifere.

ERUPȚIE (< fr., lat.) s. f. 1. (PETROGR.) Acțiune de străpungere, deplasare și punere în loc a magmei și de formare a corpurilor și a rocilor eruptive atât în interiorul scoarței Pământului (formarea de intruziuni), cât și la suprafața ei (formarea de efuzii). ✧ *E. vulcanică* = activitate vulcanică paroxistică, în cadrul căreia are loc emisiunea masivă de material, în mod exploziv, efuziv sau protruziv; poate fi centrală (prin craterul principal) sau laterală (prin cratere sau fracturi deschise pe pantele

ERUPȚII VULCANICE

Anul	Vulcanul	Victime
79	Vezuviu (Italia)	16 000
1169	Etna (Sicilia)	15 000
1631	Vezuviu (Italia)	4 000
1669	Etna (Sicilia)	20 000
1772	Papandayan (Java)	3 000
1792	Unzen-Dake (Japonia)	10 400
1815	Tamboro (Java)	12 000
26—28 aug. 1883	Krakatau (Indonezia)	36 000
8 apr. 1902	Santa Maria (Guatemala)	1 000
8 mai 1902	Montagne Pelée (Martinica)	30 000
1911	Taal (Filipine)	1 400
1919	Kelud (Java)	5 000
18—21 ian. 1951	Mt. Lamington (Noua Guinee)	3 000
26 apr. 1966	Kelud (Java)	1 000
18 mai 1980	St. Helens (S.U.A.)	60
13 nov. 1985	Nevado del Ruiz (Columbia)	22 940

conului vulcanic). ✦ Ridicarea la suprafață, prin sondă, a fluidelor din zăcămintele de hidrocarburi, datorită energiei proprii sau sub acțiunea unui agent de lucru comprimat, introdus de la suprafață. Poate fi naturală sau artificială. ✦ P. ext. Țâșnire, izbucnire. **2.** (ASTR.) *E. solară* = creștere bruscă, de scurtă durată (câteva minute până la câteva ore), a strălucirii unei mici regiuni a cromosferei, constând din emisia unor radiații luminoase, X și radio. **3.** (MED.) Apariția pe piele sau pe mucoase, în cazul unor boli contagioase (scarlatină, rujeolă, febră tifoidă etc.) a unor pete, vezicule, plăci urticariene, pustule etc.; *concr.* totalitatea acestor pete, bășicuțe etc. apărute.

ERZBERGER [ɐrtbergər], **Matthias** (1875—1921), om politic german. Lider al Partidului Centrului (catolic). Șeful comisiei de armistițiu de la Compiègne; a condus delegația germană care a semnat armistițiul de lângă *Rethondes* (11 nov. 1918). Asasinat de ofițeri naționaliști.

ERZGEBIRGE [ɐrtgebirgə], denumirea germană a *Munților Metalici.*

ERZURUM (ERZERUM), oraș în E Turciei, situat pe un platou, la 1 960 m alt.; 242,4 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Expl. de petrol. Centru comercial și ind. (constr. de mașini, siderurgie, conf.). Marea moschee (sec. 12). Universitate.

ES (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *mi bemol.*

Es, simbol chimic pentru *einsteiniu.*

ESA (*E*uropean *S*pace *A*gency, Agenția Spațială Europeană), organizație cu sediul la Paris, creată în 1975 (prin fuzionarea Organizației Europene pentru Cercetări Spațiale, ESRO, cu Organizația Europeană pentru Construirea Lansatoarelor de Sateliți, ELDO), în scopul cooperării statelor europene în domeniul cercetării și tehnologiilor spațiale.

ESAKI, Leo (n. 1925), fizician japonez. Din 1960, stabilit în S.U.A. Contribuții în domeniul fizicii solidului și electronica semiconductoarelor. A realizat (1957) dioda cu efect tunel. Premiul Nobel (1973), împreună cu I. Giaever și B.D. Josephson.

ESARCU, Constantin (1836—1898, n. București), naturalist, medic și diplomat român. M. coresp. al Acad. (1884), prof. univ. la București. Ministru de Externe (febr.-nov. 1891). S-a dedicat operelor culturale de interes național (a fondat Societatea Filarmonică și a inițiat subscripția publică pentru construirea Ateneului Român). Colecționar de artă.

Constantin Esarcu

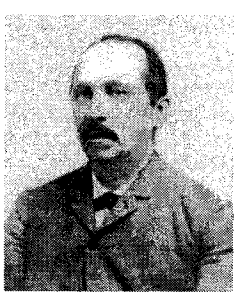

ESAVERAJ (< *es[eu]* + *[gol]averaj*) s. n. (La rugbi) Numărul de puncte realizat de o echipă prin eseu (5 puncte), transformare după eseu (2 puncte), transformare după lovitură de pedeapsă (3 puncte) și după lovitura de picior căzută — dropgol (3 puncte).

ESBJÆRG [ęsbier], oraș în Danemarca (Iutlanda), pr. port de pescuit al țării la Marea Nordului; 81,8 mii loc. (1992). Aeroport. Antrepozite. Constr. navale, ciment. Ind. chimică și alim.

ESCĂDRĂ (< fr.) s. f. **1.** Mare unitate a forțelor maritime militare. **2.** (În timpul celui de-al doilea război mondial, în unele armate) Mare unitate militară de aviație.

ESCADRILĂ (< fr.) s. f. Subunitate a forțelor aeriene militare formată din câteva *patrule*.

ESCADRON (< fr.) s. n. Subunitate a unui regiment de cavalerie, corespunzând unei companii de infanterie sau unei baterii de artilerie.

ESCALADA (< fr.) vb. I tranz. A se cățăra pe un zid, pe un obstacol înalt etc. pentru a trece de partea cealaltă; *p. ext.* a sări peste un obstacol. ✦ A face o ascensiune pe un vârf de munte.

ESCALADARE (< *escalada*) s. f. Acțiunea de a escalada. ✦ Fig. Extindere treptată a unei acțiuni.

ESCALATOR (< engl., fr.) s. n. Scară rulantă.

ESCALĂ (< fr.) s. f. Staționare temporară pe ruta unui avion sau a unei nave, pentru aprovizionare, îmbarcare și debarcare a pasagerilor etc.; *p. ext.* localitate unde se face o asemenea oprire.

ESCALOP (< fr.) s. m. Preparat culinar făcut din bucăți subțiri de mușchi de vițel sau din pește.

ESCAMOTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A face să dispară ceva fără a se băga de seamă, a ascunde cu iscusință. ✦ Fig. A denatura, a falsifica. **2.** A retrage un organ sau un subansamblu al unei mașini în interiorul unei carcase (de ex. trenul de aterizare al unui avion în aripi sau în fuzelaj, după decolare, pentru a micșora rezistența la înaintare a avionului în timpul zborului).

ESCAMOTABIL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se poate escamota **(1). 2.** (Despre unele organe sau subansamble ale unor mașini) Care se pot escamota **(2).**

ESCAPADĂ (< fr.) s. f. Ieșire (pe furiș, nepermisă) de obicei de scurtă durată, cu scopul de a petrece.

ESCARĂ (< fr.; {s} gr. *eskhara* „coajă pe o rană") s. f. Crustă negricioasă care se formează în urma modificării unor țesuturi superficiale ale organismului.

ESCARPĂ (< fr.) s. f. Taluz sau perete înclinat care mărginește șanțul de apărare al unei fortificații. ✦ Baraj antitanc, realizat prin săparea de taluze în versanții îndreptați spre inamic pentru a mări panta și a împiedica trecerea tancurilor.

ESCARPEN (< fr.) s. m. Pantof de damă nedecupat, foarte decoltat.

ESCARPIT [escarpi], **Robert** (n. 1918), scriitor și sociolog francez. Contribuții în domeniul sociologiei literaturii și a cărții („Sociologia literaturii", „Revoluția cărții", „Teoria generală a informației și a comunicării").

ESCATOLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la escatologie, de escatologie.

ESCATOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *eskhatos* „ultima" + *logos* „studiu") s. f. (REL.) Totalitatea concepțiilor despre sfârșitul Universului și despre destinul omului după moarte. ✦ (În creștinism) Învățătura despre instaurarea împărăției lui Dumnezeu după a doua venire a lui Hristos, ca Judecător.

ESCAUT [escọ] **(SCHELDE** [shęldə]), fl. în V Europei; 430 km. Izv. din N Franței (Flandra), străbate Belgia, trece prin Gent, Antwerpen și Tournai, vărsându-se printr-un estuar dublu în Marea Nordului. Curs liniștit, aproape în întregime canalizat. Navigație intensă. Legat prin canale de Somme și Oise cu Sena.

ESCHER [ęʃər], **Maurits Cornelis** (1898—1972), gravor olandez. Lucrări care conțin iluzii vizuale sofisticate, de o precizie matematică, create printr-un joc al perspectivelor trucate („Aer și apă", „Salonul de gravură").

ESCHERICH [ęʃərih], **Karl** (1871—1951), entomolog german. Prof. univ. la München. Autor al unor importante tratate privind insectele forestiere din fauna Europei Centrale.

ESCHIL (AISCHYLOS) (c. 525—456 î.Hr.), poet tragic grec. A luptat la Maraton și Salamina. Supranumit „părintele tragediei grecești" pentru că i-a adus modificări profunde, introducând cel de-al doilea personaj și dialogul. Tragediile sale (90), dintre care numai șapte s-au păstrat integral („Rugătoarele", „Perșii", „Cei șapte contra Tebei", „Prometeu înlănțuit", trilogia „Orestia": „Agamemnon", „Choeforele", „Eumenidele"), impresionează prin violența conflictelor, măreția eroică a personajelor, stilul viguros și intensitatea lirică. Geniu auster și religios, patriot înflăcărat, **E.** a înfățișat omul în luptă cu destinul implacabil.

ESCHILĂ (< fr.) s. f. Fragment osos detașat dintr-o fractură complexă sau cominutivă.

ESCHIMOS -Ă (< fr.) s. m. și f. (La m. pl.) Populație de tip mongoloid care trăiește în regiunile arctice din Europa, America și Asia; (și la sg.) persoană care face parte din această populație. ✦ (Substantivat, f.) Limbă amerindiană din familia eschimo-aleută, având în prezent c. 65 mii vorbitori în Groenlanda, Canada, S.U.A. (Alaska), Federația Rusă (NE Siberiei). Grafie latină și chirilică (în Siberia).

ESCHINE (c. 390—c. 314 î.Hr.), orator grec. Dotat cu un neobișnuit dar al improvizației. Rival al lui Demostene. Discursuri („Împotriva lui Timarhos", „Despre ambasada necredincioasă", „Împotriva lui Ctesifon").

ESCHIVA (< fr.) vb. I refl. A se sustrage de la îndeplinirea unei obligații; a se da în lături; a se feri **(2).** ✦ A se retrage pe furiș.

ESCHIVĂ (< fr.) s. f. Procedeu tehnic de apărare folosit în box, care constă în aplecarea capului lateral sau îndoirea picioarelor pentru a lăsa ca lovitura adversarului să treacă pe alături sau pe deasupra.

ESCH-SUR-ALZETTE [eș sür alzęt], oraș în Luxemburg, în apropierea granței cu Franța; 83 mii loc. (1991, cu suburbiile). Principalul centru industrial al țării. Expl. de min. de fier și cărbune. Siderurgie (oțelării); îngrășăminte chimice; fabrică de ciment.

ESCORIAL, El ~, incintă arhitecturală la NV de Madrid (Noua Castilie), cuprinzând un castel-reședință, o mănăstire romano-catolică, o necropolă și un colegiu. A fost construită din inițiativa regelui Spaniei, Filip al II-lea între anii 1563 și 1584 de către arhitecții J. Bautista de Toledo și J. Hererra. Capodoperă a barocului spaniol, **E.** adăpostește una dintre cele mai mari co-

Eschil

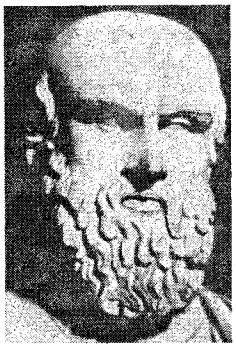

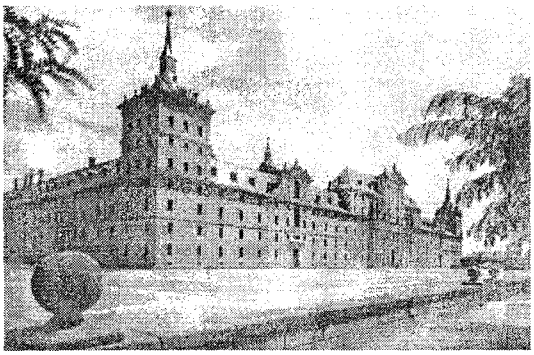

El Escorial

lecții de artă din lume (bronzuri, fresce, tapiserii, precum și lucrări ale pictorilor flamanzi, ale lui Tițian, El Greco, Zurbarán, Velásquez ș.a.).

ESCORTĂ (< fr.) vb. I tranz. A duce, a însoți cu escortă.

ESCORTĂ (< fr.) s. f. **1.** Grup de oameni care asigură protecția unor înalți demnitari. **2.** Grup de nave sau de avioane militare, care însoțesc (în timp de război) alte nave sau avioane pentru a le păzi. ✦ Grup de nave sau de avioane militare, care însoțesc (în timp de pace) o navă sau un avion în care călătoresc persoane oficiale importante. **3.** Pază, alcătuită din persoane înarmate, care supraveghează pe deținuți; oamenii care alcătuiesc această pază.

ESCROC, -OACĂ (< fr.) s. m. și f. Persoană care săvârșește o escrocherie; pungaș, șarlatan.

ESCROCA (< fr.) vb. I tranz. A săvârși o escrocherie; a înșela.

ESCROCHERIE (< fr.) s. f. (DR.) Înșelăciune.

ESCUDERO, Vicente (1889—1984), dansator și coregraf spaniol. Unul dintre cei mai mari dansatori de flamenco, căruia i-a impus un stil propriu. A creat coregrafia pentru „Ritmuri primitive de flamenco", „Romanța morii" ș.a.

ESCUDO (< cuv. port.) s. m. Denumirea unității bănești în Portugalia și Rep. Capului Verde.

ESCULAP v. **Asclepios.**

ESCULINĂ (< fr. {i}; {s} lat. *aesculus* „specie de stejar") s. f. Glicozid extras din coaja plantei *Aesculus hippocastanum*, utilizat ca febrifug și antinevralgic.

ESEIST, -Ă (< fr., engl.) s. m. și f. Autor de eseuri.

ESEISTICĂ (< germ.) s. f. Literatura eseurilor.

ESENIAN (< fr.) s. m. Membru al unei secte iudaice apărute pe la mijlocul sec. 2 î.Hr. și dăinuind până în sec. 2 d.Hr., caracterizată prin comuniunea bunurilor, ascetism, pacifism și practicarea divinației. Gruparea a fost menționată de Filon din Alexandria, Josephus Flavius și Pliniu cel Bătrân. De la **e.**, care au influențat puternic creștinismul primitiv, au rămas, probabil, *Manuscrisele de la Marea Moartă*.

ESENIN, Serghei Aleksandrovici (1895—1925), poet rus. Primele încercări poetice le publică în 1913 („Mesteacănul"). De factură naturistă, primele volume de versuri („Pagyseuesa" și „Cheile Mariei") atestă aderența poetului la valorile tradiționale ale satului rus, înfățișat cu mijloace artistice vădind bogăția resurselor expresive ale limbii. Ulterior, evoluează contradictoriu, oscilând între refuzul valorilor citadine („Cântec despre pâine") și dorința de a aborda prefacerile din viața satului rus („Anna Sneghina"), considerându-se totuși „poetul Rusiei care se duce" și al izbei. Într-un moment de depresiune sufletească, poetul se sinucide. Poezia lui exprimă tristețea neistovită a oamenilor, dragostea și mila față de toate ființele lumii, E. fiind un remarcabil înnoitor al limbajului poetic, creator al unui univers în care se îngemănează muzicalitatea și expresivitatea folclorului rus cu complexitatea trăirilor individuale.

ESENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (FILOZ.) Ceea ce este constitutiv și permanent într-un lucru, în contrast cu ceea ce este accidental și variabil. ✦ (La Aristotel) Substanța formală a unui lucru exprimată în definiție. ✦ (La Toma d'Aquino) Natura ultimă a unui lucru, opusă existenței. ✦ (În existențialismul sartrian) Treapta la care omul trebuie să ajungă printr-o continuă alegere, existența sa anterioară fiind contingentă. ◇ Loc. *În esență* = în ceea ce este fundamental; în ultima analiză. **2.** Substanță volatilă cu miros aromatic, extrasă din plante sau fabricată pe cale sintetică, întrebuințată în cosmetică, ind. farmaceutică și alimentară. **3.** Soluție concentrată care, prin diluare, de obicei cu apă, este folosită ca produs alimentar (ex. e. de oțet, **e.** de ceai etc.). **4.** (SILV.) Denumire generică dată diferitelor specii de arbori forestieri.

ESENȚIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de esență **(1)**, privitor la esență: principal, de prim ordin, fundamental.

ESENȚIALISM (< fr.) s. n. Teorie filozofică fundată de Aristotel, care admite că în orice lucru subzistă o esență accesibilă prin intuiție, aceasta fiind primă în raport cu existența.

ESEU (< fr.) s. n. **1.** Scriere în proză, opusă studiului de tip academic, în care cele mai diverse probleme (de filozofie, știință, literatură etc.) sunt abordate într-o manieră liberă, digresivă și fără pretenția de a le epuiza. Termenul a fost inventat de Montaigne („Essais", 1580). **E.** a cunoscut o mare înflorire în epoca modernă. În cultura română este ilustrat de Al. Odobescu, M. Ralea, L. Blaga, G. Călinescu, P. Zarifopol, M. Eliade, Al. Paleologu ș.a. **2.** (SPORT) Punere la pământ a balonului la rugbi de către un jucător în terenul de țintă al adversarului; încercare. Un e. valorează 5 puncte.

ESFAHAN (ISFAHAN), oraș în partea central-vestică a Iranului, la poalele M-ților Zagros; 1,18 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru comercial (al doilea după Teheran) pentru produse agricole. Ind. textilă (covoare), alim. (zahăr, tutun), de prelucr. a produselor petroliere, chim., sticlei, cimentului. Monumente din sec. 11—16 (Marea moschee, pavilionul Aii Qapu, Palatul celor 40 de coloane și Palatul celor opt paradisuri). Vechi oraș persan, cucerit în 664 de arabi. În sec. 8—13 important centru meșteșugăresc și comercial. Ocupat în 1387 de Timur Lenk, a fost impus la plata unor contribuții foarte grele, ceea ce a provocat răscoala orășenilor (1388), reprimată cu o rară

Serghei Aleksandrovici Esenin

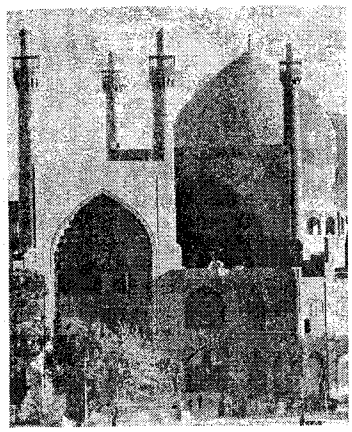

Esfahān

cruzime de noul stăpân (au fost uciși c. 70 000 de oameni). Capitală a statului Sefevizilor (din c. 1598), orașul cunoaște o nouă perioadă de înflorire până la sfârșitul sec. 18.

ESKILSTUNA [eskilstu:na], oraș în SE Suediei, la L. Mälaren; 89,8 mii loc. (1991). Centru siderurgic (oțelării); constr. de tractoare și motoare.

ESKIȘEHIR, oraș în V Turciei la SV de Ankara; 413,1 mii loc. (1990). Important centru de comunicații și comercial. Constr. de locomotive Diesel și mașini agricole; reparații de material rulant; ind. textilă, a cimentului, piel. și alim. (zahăr, morărit); porțelanuri. În Antic.: *Dorylaeum.* Aici, în iul. 1097, armata cruciată i-a înfrânt pe turcii selgiucizi.

ESKOLA, Pentti (1883—1964), geolog finlandez. A elaborat teoria faciesurilor metamorfismului și a diferențierii metamorfice.

ESNAULT-PELTERIE [esno-peltri], **Robert** (1881—1957), inginer și aviator francez. Inventator al motorului de avion cu număr impar de cilindrii în stea. Studii privind propulsia prin reacție; a anticipat utilizarea energiei nucleare ca mod de propulsie („Astronautica").

ESOFAG (< fr., gr.) s. n. Porțiune din tubul digestiv cuprinsă între faringe și stomac. La om are o lungime de 24—28 cm.

ESOFAGISM (< fr.) s. n. (MED.) Spasm al esofagului întâlnit în isterie, tetanos, turbare etc.

ESOP (AISOPOS) (c. 620- c. 560 î.Hr.), fabulist grec, originar din Asia Mică. Personaj semilegendar, probabil sclav eliberat. Fabulele sale, culese pentru prima oară de Demetrios din Faleron (sec. 4 î.Hr.), au fost prelucrate în versuri de Babrios și Fedru.

ESOPIA, carte populară cuprinzând viața și fabulele lui Esop. Alcătuită în Grecia antică, tradusă și prelucrată în Evul Mediu în numeroase limbi europene. În lb. română a fost tradusă pentru prima oară în 1703 de către dascălul Costea din Brașov; în decursul sec. 18 au circulat copii, după o traducere din cultura bizantină, în toate provinciile țării. Prima ediție tipărită, sub titlul de „Viața și pildele preaînțeleptului Esop", apare la Sibiu, în 1795.

ESOPIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la Esop, care aparține lui Esop. ✧ *Stil e.* = stil sibilinic, cu semnificații ascunse, practicat în special în epoci în care exprimarea liberei opinii este cenzurată.

ESPADON (< fr.) s. n. Sabie mare cu două tăișuri, care se mânuia cu ambele mâini, folosită mai ales în sec. 15—16.

ESPADRILĂ (< fr.) s. f. Încălțăminte cu fețele de pânză și cu talpă de sfoară sau dintr-un material ușor.

ESPARTERO, Baldomero (1793—1879), general și om politic spaniol. Șef al guvernului (1840—1841; 1854—1856). Regent (1841—1843). A participat la primul război carlist (1833—1840) de partea reginei Isabela.

ESPATRIATUL, gazetă editată la Brașov (mart.—iun. 1849) de Cezar Bolliac. A militat pentru colaborare între revoluționarii români și maghiari împotriva stăpânirii habsburgice.

ESPERANCE [esperăs], cel mai adânc canion submarin de pe Terra, în zona litorală a Marelui Golf Australian (SV Australiei), în largul orașului omonim; ad. max.: 1,8 km; lățime max.: 32 km.

ESPERANTO (cuv. *esperanto* „cel care speră") s. n. Limbă artificială, formată din elemente de vocabular și de gramatică împrumutate din cele mai răspândite limbi europene, creată la sfârșitul sec. 19 de către medicul polonez L. Zamenhof, cu scopul de a servi ca limbă internațională.

Esop

ESPERIDE v. **Hesperide.**

ESPINEL, Vicente Martínez de (c. 1550—c. 1624), scriitor și muzician spaniol. În poezie, a inventat combinația metrică ce îi poartă numele. Autor al romanului picaresc „Povestirea vieții scutierului Marcos de Obregón", cu caracter autobiografic și moralizator. A inventat a cincea coardă a chitarei.

ESPÍRITO SANTO [ișpiritu sătu], stat în E Braziliei, la Oc. Atlantic; 45,7 mii km²; 2,6 mil. loc. (1991). Centru ad-tiv.: *Vitória.* Expl. forestiere și de minereuri radioactive. Cafea, cacao, trestie de zahăr, bumbac, tutun, grâu, orez și manioc. Creșterea animalelor.

ESPÍRITU SANTO [ișpiritu sătu], cea mai mare ins. din arh. Noile Hebride (Oc. Pacific) în cuprinsul statului Vanuatu; 4,8 mii km²; 16,2 mii loc. (1980). Relief muntos (alt. max. 1 879 m). Trestie de zahăr, cacao, copra, lemn.

ESPLANADĂ (< fr.) s. f. **1.** Spațiu de mari dimensiuni (amenajat cu plantații și alei) aflat în fața unei clădiri importante sau a unui ansamblu arhitectural. **2.** (MILIT.) Spațiu neted în pantă ușoară, situat în fața unei lucrări de fortificație.

ESPOO (ESBO), oraș în S Finlandei, la V de Helsinki; 178,9 mii loc. (1993). Nod de comunicații. Expl. de granit. Biserică (1458).

ESPRONCEDA Y DELGADO [espronθeda], **José de** (1808—1842), poet spaniol. Versuri retorice, pe alocuri pline de forță expresivă, cultivând teme romantice byroniene („Diavolul lume", ample poeme epice și dramatice „Studentul din Salamanca", poezie lirică). Romanul istoric „Don Sancho Saldaña".

ESRIG, David (n. 1933, București), regizor român. Spectacole de mare rafinament estetic pe scenele românești și străine: „Nepotul lui Rameau" de Diderot; „Troilus și Cresida" de Shakespeare, „Capul de rățoi" de Gh. Ciprian. Din anii '70 lucrează în Germania.

ESSEN [ɐsən], oraș în Germania (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr; 627 mii loc. (1993). Important nod de comunicații. Centru de expl. a huilei. Siderurgie și constr. de mașini și armament (uzinele „Krupp"), metalurgia cositorului, uzine chimice (mase plastice, îngrășăminte), constr. de utilaj industrial complet, țesături, sticlă și produse alim.

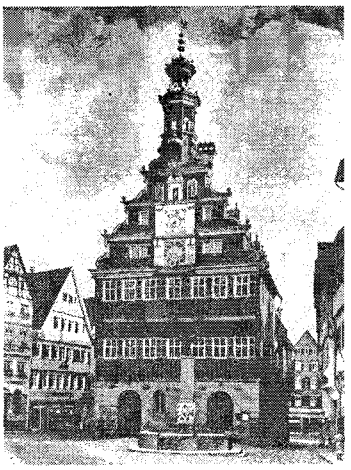

Esslingen. Primăria

Catedrală (sec. 15, pe locul unei abații din sec. 9). Muzeul Folkwang. Fundat în sec. 9. Încorporat Prusiei în 1803. Bombardat intens de Aliați în al doilea război mondial.

ESSEQUIBO, fluviu în N Americii de Sud (Guyana); 1 010 km. Izv. din Pod. Guyanelor de la frontiera cu Brazilia și se varsă în Oc. Atlantic printr-un larg estuar. Navigabil 80 km.

ESSEX [esix] (sau *Regatul Saxonilor din Est*), regat anglo-saxon, fondat în sec. 6, având reședința la Londra. Membru al *Heptarhiei*. În anul 825 a intrat în stăpânirea lui Egbert, rege al Wessex-ului.

ESSEX [esix], familie nobiliară engleză. Mai important: **Robert Devereux, conte de ~** (1566—1601), militar și om politic englez. Favorit al reginei Elisabeta I; conspirând împotriva ei, a fost executat.

ESSLING v. **Aspern–E.**

ESSLINGEN (E. am NECKAR) [ęs liŋən], oraș în SV Germaniei (Baden-Württemberg), pe Neckar, la SE de Stuttgart; 91,7 mii loc. (1991). Ind. constr. de mașini (echipament electronic) și mobilei. Primăria veche (c. 1430). Bisericile Frauenkirche (sec. 14—16) și St. Paul (1233—1268, cea mai veche biserică dominicană din Germania). Menționat documentar în 777 sub numele *Cella* și în 866 ca *Hetsilinga*, a primit statut de oraș în c. 1219.

ES SUR [aes sur], oraș în Liban; 16,5 mii loc. (1975). Ind. textilă. V. *Tyr.*

EST (< fr.) s. n. Unul dintre cele patru puncte cardinale; răsărit **(4)**; orient.

ESTACADĂ (< fr.) s. f. **1.** Platformă susținută la înălțime printr-o infrastructură de metal, de lemn, de beton etc., care realizează o cale de comunicație între două puncte deasupra solului sau între un punct de pe țărmul unei ape și un punct situat la o anumită depărtare de acesta. **2.** Construcție asemănătoare cu un dig, care are aceeași destinație ca și *jetela*. **3.** Baraj construit de-a curmezișul unui curs de apă sau la intrarea într-un port, fie pentru a interzice trecerea inamicului, fie pentru a împiedica minele sau obiectele plutitoare lansate de inamic să ajungă la un pod.

ESTE (D'ESTE), familie princiară italiană. A domnit la Ferrara (sec. 13—16), Modena și Reggio (sec. 13—18). Important rol politic și cultural.

ESTERA (în „Vechiul Testament"), femeie de o rară frumusețe, calitate grație căreia a devenit soția regelui persan Xerxe I (Ahașver). A împiedicat masacrarea compatrioților săi evrei, eveniment considerat sursa sărbătorii iudaice a Purimului. ✧ *Cartea Esterei* = carte din „Vechiul Testament" relatând întâmplări din viața E.

ESTERAZE (< fr. {i}) s. f. pl. Enzime cu acțiune hidrolitică asupra esterilor, prin descompunerea acestora în acidul și alcoolul respectiv.

ESTERHÁZY, familie de nobili unguri. Mai importanți: **1. Miklós E.,** conte (1582—1645), palatin al Ungariei (din 1625). **2. Pál E.,** duce (1635—1713), palatin al Ungariei (din 1681). A participat la despresurarea Vienei (1683) și a eliberat Buda (1686) de sub stăpânirea otomană. **3. Miklós E.** (1765—1833), diplomat. Protectorul lui Haydn. Colecționar de artă.

ESTERI (< fr. {i}; {s} germ. *Essigäther* „eter acetic") s. m. pl. Derivați funcționali ai acizilor și alcoolilor, obținuți din condensarea acestora prin eliminare de apă.

ESTERIFICARE (după fr.) s. f. Reacție reversibilă dintre un acid și un alcool, cu formare de ester și eliminare de apă.

ESTET (< fr., germ.; {s} gr. *aisthetes* „cel care simte") s. m. Adept al estetismului.

ESTETIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *aisthetikos* „sensibil") s. f., s. m., adj. **1.** S. f. Știință care tratează despre frumos și despre judecățile de apreciere referitoare la sentimentul provocat de acesta. Primul care a supus critica frumosului unor reguli și care a folosit termenul de **e.** în sensul de discurs rațional despre frumos a fost *A.G. Baumgarten.* În trecut, **e.** era considerată una din cele trei discipline normative (alături de logică și morală), având ca obiect stabilirea normelor frumosului și urâtului. În sens larg, **e.** tratează despre frumosul sensibil, înglobând studiul descriptiv al obiectelor de artă, analiza psihologică a sentimentelor provocate și a criteriilor aprecierii judecății de gust, istoria artei etc. Ca știință pozitivă, **e.** are ca obiect frumosul artistic (filozofia artei). *E transcedentală* = (la Kant) teorie despre formele *apriori* ale cunoașterii sensibile: spațiul, pentru lumea exterioară; timpul, pentru lumea interioară, a conștiinței. **2.** S. m. art. Categorie desemnând ansamblul însușirilor și al fenomenelor studiate de estetică; domeniul esteticii. **3.** Adj. Care aparține esteticii, privitor la estetică; care corespunde cerințelor esteticii, frumos. *Emoție e.* = stare analogă plăcerii și căreia analiză constituie obiectul esteticii ca știință. *Judecată e.* = (la Kant) judecată de apreciere asupra frumosului. *Chirurgie e.* = domeniu al chirurgiei plastice consacrat remodelării aspectului exterior al corpului omenesc, în special al feței.

ESTETICIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. Specialist în estetică.

ESTETISM (< fr.) s. n. **1.** Atitudine care situează rafinamentul sau virtuozitatea formală înaintea tuturor celorlalte valori. **2.** Tendință artistică și literară engleză, de la sfârșitul sec. 19, făcând parte din curentul antinaturalist al „artei pentru artă", ilustrată de personalități ca: W. Morris, O. Wilde, J. Whistler.

ESTÈVE [estęv], **Maurice** (n. 1904), pictor francez. Influențat de Cézanne, Van Gogh și cubism, a evoluat către o pictură nonfigurativă în culori fluide și ardente („Femeie citind", „Acvariu").

ESTEZIOMETRIE (< fr.; {s} gr. *aisthesis* „simț" + *metron* „măsură") s. f. (FIZIOL.) Metodă de măsurare a sensibilității tactile, prin stabilirea distanței minime la care cele două vârfuri ale esteziometrului, aplicate pe piele, determină două senzații distincte.

ESTEZIOMETRU (< fr.) s. n. Aparat în formă de compas cu care se fac esteziometriile.

ESTIC, -Ă (< est) adj. Care este (de) la est (în raport cu un punct de reper dat); răsăritean, oriental.

ESTIENNE [etiẹ] (sec. 15—17), familie de tipografi francezi. Erudiți lexicografi și umaniști, au contribuit la dezvoltarea artei tipografice.

ESTIMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A evalua (cu aproximație), a aprecia mărimea, valoarea etc.

ESTIMAT (< *estima*) s. n. Valoare aproximativă cu care se înlocuiește

valoarea exactă a unei mărimi atunci când măsurarea experimentală a acesteia este afectată de erori.

ESTIMATIV, -Ă (< fr.) adj. Care conține o evaluare, o estimare (ex. act e.).

ESTIMATOR (< fr.) s. m. Operator statistic utilizat pentru estimarea unui parametru sau a unei legi de probabilitate pentru reprezentarea unei populații.

ESTIMAȚIE (< fr., lat.) s. f. Estimare. ✧ *Teoria estimației* = capitol al statisticii matematice, care studiază problemele legate de elaborarea metodelor de evaluare a unor parametrii numerici, de care depinde repartiția teoretică a populației statistice studiate.

ESTIVAL, -Ă (< fr.) adj. De vară; din timpul verii. *Stagiune estivală.*

ESTIVAȚIE (< fr.; {s} lat. *aestivo* „a petrece vara") s. f. (BIOL.) Stare de viață latentă prin care trec vara unele animale din regiuni calde și secetoase.

ESTOMPA (< fr.) vb. I tranz. (ARTE PL.) A lucra, într-un desen, cu estompa, obținând treceri gradate de la umbră la lumină; *p. ext.* a acoperi cu o umbră ușor pierdută. ✦ Tranz. și refl. Fig. A (se) atenua, a (se) învălui, a (se) diminua.

ESTOMPAT, -Ă (< fr.) adj. Ale cărui umbre sunt îndulcite; șters. ✦ Fig. Pierdut în umbră; vag, imprecis.

ESTOMPĂ (< fr.) s. f. (ARTE PL.) Obiect în formă de creion, din hârtie, piele sau alt material moale, cu care se estompează un desen.

ESTON, -Ă (< *Estonia*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a format ca națiune pe teritoriul Estoniei. De religie creștină (majoritatea luterani). ✦ Persoană care aparține acestui popor; estonian. **2.** Adj. Care aparține Estoniei sau estonilor, referitor la Estonia sau la estoni; estonian. ✦ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de estoni; aparține grupei finice din ramura fino-ugrică a familiei de limbi uralice; grafie latină.

ESTONIA, Republica ~ (Eesti Vabariik), stat în N Europei, cu largă ieșire la M. Baltică; 43,7 mii km²; 1,53 mil. loc. (1993). Limba oficială: estona. Religia: creștină (luterani, ortodocși, baptiști). Cap.: *Tallinn.* Orașe pr.: Tartu, Narva, Kohtla-Järve. Este împărțit în 15 districte (maakond) și șase orașe sub jurisdicție republicană. Relief de câmpie joasă, mlăștinoasă (alt. medie 50 m), sectoare colinare calcaroase ceva mai înalte (alt. max. 318 m), aflându-se în S și SE. 9,2% din teritoriul țării este format de cele peste 1 500 de insule și insulițe (mai mari: Saaremaa, Hiiumaa, Vormsi). Climă oceanică de tranziție pe litoral, cu nuanțe continentale spre interior. Rețea hidrografică densă, peste 1 000 de lacuri (mai mari: Peipsi, Suurjärv). Pădurile (în special de conifere) ocupă 38% din teritoriul țării. Expl. de șisturi bituminoase, fosforite, turbă. Ind. diversificată: energie electrică (14,6 md. kWh, 1991), utilaje ind., excavatoare, îngrășăminte chimice (214 mii t, 1989), ciment, hârtie (77 mii t, 1991), textile, tricotaje, produse lactate, conserve ș.a. Se cultivă cereale (939,4 mii t, 1991), cartofi (592,1 mii t, 1991), legume (120,5 mii t, 1991). Se cresc bovine (708,3 mii capete, 1991), porcine (798,6 mii capete, 1991), ovine. C. f. (1991): c. 1 026 km. Căi rutiere (1991): 14 811 km. Moneda: 1 kroon (coroană) = 100 senti. Exportă (1991): utilaje ind., produse electronice și electrotehnice, textile, produse alim. Importă (1991): petrol brut, metale, lemn, bumbac, diverse alte materii prime. — *Istoric.* Teritoriul **E.**, locuit din timpuri străvechi, a fost invadat de vikingi (sec. 9—10) și slavii de răsărit (sec. 11—12); la începutul sec. 13, eești, strămoșii estonienilor din ramura fino-ugrică, au fost cuceriți și convertiți la creștinism de ordinele cavalerești germane și de danezi. Poporul estonian s-a constituit în sec. 12—13. În sec. 13—16, cruciații germani au reușit să pună stăpânire pe **E.**, aceasta devenind parte componentă a Livoniei. În a doua jumătate a sec. 16, **E.** a fost împărțită între Suedia (nordul), Polonia (sudul) și Danemarca (ins. Saaremaa). Ulterior, întreg teritoriul **E.** s-a aflat în stăpânirea Suediei (1625—1721), iar prin Pacea de la Nystadt (1721), sub cea a Rusiei, care timp de aproape două secole a dus o politică de intensă rusificare a populației autohtone. În aceste condiții a luat naștere o puternică mișcare națională de emancipare de sub dominația străină. În timpul evenimentelor revoluționare din Rusia, **E.** și-a proclamat autonomia (mart. 1917), iar la 24 febr. 1918, independența de stat. Ocupată de trupele germane (febr. 1918), apoi de cele ale bolșevicilor ce au proclamat la Narva (29 nov. 1918) Republica Sovietică Estonă, care a avut o existență efemeră. În apr. 1919, Adunarea Constituantă a adoptat Declarația de Independență și o nouă constituție a **E.** Rusia Sovietică i-a recunoscut independența prin Tratatul de la Tartu (2 febr. 1920), **E.** devenind în 1921, membru al Societății Națiunilor. În urma pactului Molotov-Ribbentrop (23 aug. 1939), **E.** a intrat în sfera de influență a U.R.S.S.; în iun. 1940, **E.** a fost ocupată de Armata Roșie și, în prezența acesteia, a fost proclamată R.S.S. Estonă (21 iul. 1940) și încorporată U.R.S.S. (6 aug. 1940). Ocupată de trupele germane (iul. 1941 — sept. 1944), **E.** reintră în nov. sub stăpânirea U.R.S.S. La 23 aug. 1987 a avut loc prima demonstrație politică a estonienilor pentru obținerea independenței țării. La 16 nov. 1988 este adoptată Declarația de suveranitate a **E.**, prin care se recunoaște supremația legilor estoniene asupra celor unionale. La 30 mart. 1990 parlamentul proclamă unilateral independența, iar la 8 mai este adoptată denumirea de Republica **E.** Prin referendumul din mart. 1991, populația s-a pronunțat pentru independența țării, proclamată la 20 aug. 1991. În iun. 1992 a fost aprobată prin referendum noua Constituție. La 31 aug. 1994 s-a încheiat procesul de retragere definitivă a trupelor ruse de pe teritoriul Republicii parlamentară. Activitatea legislativă este exercitată de parlament (Riigikogu), iar cea executivă de un cabinet, condus de un prim-min.

ESTONIAN, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. Eston.

ESTRADĂ (< **1** fr., rus.; **2** rus.) s. f. **1.** Platformă (demontabilă) într-o sală ori în aer liber, pe care se desfășoară reprezentații publice. ✧ Loc. *De estradă* = (despre teatru) de varietăți (cu program agreabil și variat); (despre muzică, concerte, spectacole) ușor, distractiv. ✦ Platformă pe care este așezată masa unui prezidiu, o catedră etc. **2.** (MUZ.) Gen distractiv, cuprinzând piese vocale și instrumentale accesibile, de dimensiuni reduse, cu caracter dansant, umoristic sau satiric, ori sentimental.

ESTRADIOL (< engl., germ. {i}) s. m. Hormon steroid, secretat de ovar; dihidrofoliculină.

ESTRAL, -Ă (< fr.) adj. (FIZIOL.) Privitor la estru, de estru. ✧ *Ciclu e.* = ansamblul modificărilor periodice ale uterului și ale vaginului, care cuprinde patru faze, denumite: proestru, estru, metestru, diestru.

ESTRAN (< fr.) s. n. (GEOGR.) Fâșie de litoral afectată de maree.

ESTRIOL (< engl.) s. m. Hormon steroid, secretat de placentă, izolat din urina gravidelor.

ESTROGEN (< engl.) s. n. Nume generic dat hormonilor feminizanți de tipul foliculinei, care provoacă fenomene caracteristice estrului.

ESTRONĂ (< engl.) s. f. Hormon folicular; foliculină.

ESTROPIA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A mutila, a schilodi.

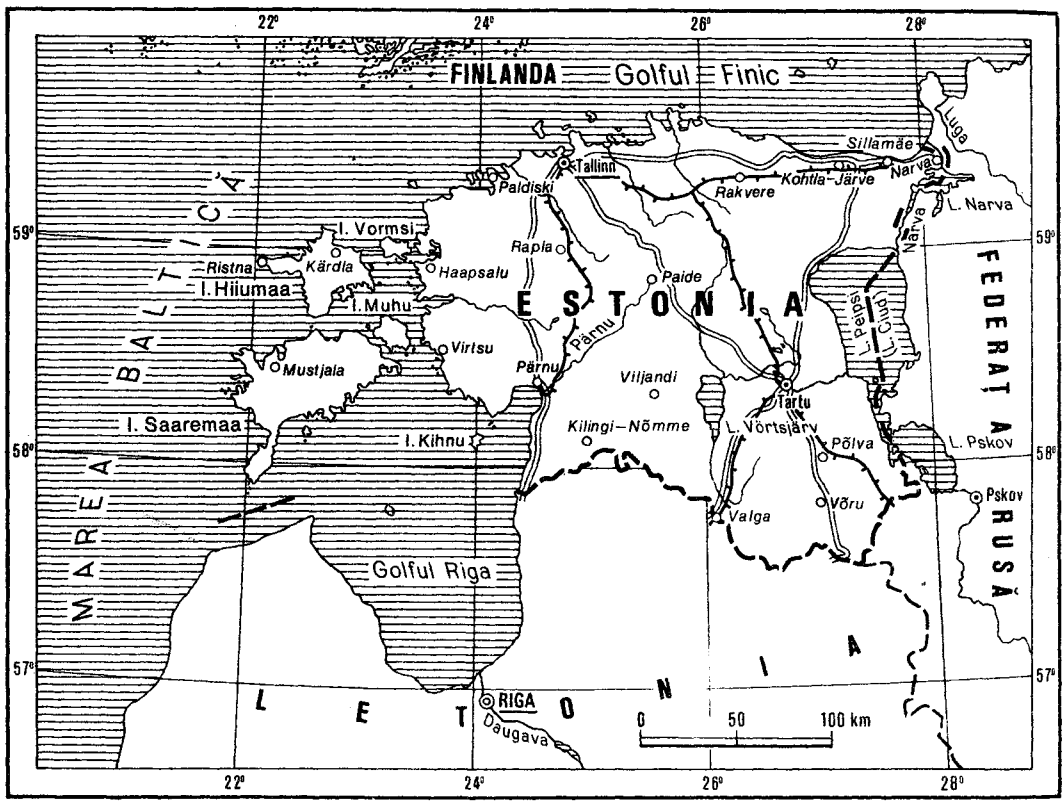

ȘTRU (< fr.; {s} gr. *oistros* „dorință violentă") s.n. (FIZIOL.) Fază a ciclului sexual al femelelor, în care mucoasa uterului permite fixarea oului fecundat.

ESTRUP, Jakob Bronnum Scavenius (1825—1913), om politic conservator danez. De mai multe ori ministru și prim-min. (1875—1894).

ESTUAR (< fr., lat.) s. n. Gura de vărsare a unui fluviu, lărgită și adâncită

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Districte („Maakond) și orașe	Suprafața (km^2)	Populația (1992)	Capitala
Harju	4 147	107 100	Keila
Hiiumaa	1 023	11 700	Kärdla
Ida-Viru	3 258	38 700	Jõhvi
Järva (Paide)	2 624	43 800	Paide
Jõgeva	2 604	42 600	Jõgeva
Lääne (Haapsalu)	2 417	33 900	Haapsalu
Lääne-Viru (Rakvere)	3 451	79 300	Rakvere
Pärnu	4 771	43 000	Pärnu
Põlva	2 164	36 100	Põlva
Rapla	2 939	39 900	Rapla
Saare (Kingissepa)	2 917	40 500	Kuressaare
Tartu	3 071	49 300	Tartu
Valga	2 044	41 100	Valga
Viljandi	3 578	64 900	Viljandi
Võru	2 305	45 200	Võru
Orașe			
Kohtla-Järve	—	76 800	—
Narva	101	86 900	—
Pärnu	35	57 100	—
Sillamäe	10	21 100	—
Tallinn	183	493 400	—
Tartu	39	113 400	—

(uneori în formă de pâlnie) pe țărmurile afectate de maree puternice. Cele mai lungi **e.** sunt cele ale fl. Amazon (1 500 km), Sf. Laurențiu (500 km), Río de la Plata (200 km) ș.a.

ESZTERGOM, oraș în N Ungariei, pe Dunăre, la granița cu Slovacia, la 40 km NV de Budapesta; 33 mii loc. (1988). Ind. constr. de mașini-unelte, a mat. de constr. (ceramică). Centru viticol. Importante monumente arhitectonice: Fortăreața (restaurată în sec. 18); cea mai veche arhiepiscopie din Ungaria (1189); Muzeul castelului (cu relicve din Palatul regal, sec. 10—12); Muzeul de artă creștină (cea mai mare colecție de artă bisericească din Ungaria); Marea catedrală (1822—1860) construită după modelul Catedralei Sf. Petru din Roma. Turism. În Ev. Med. s-a numit *Strigonium.*

EȘAFOD (< fr.) s. n. Platformă construită în piețe publice, pe care erau executați condamnații la moarte; *p. ext.* condamnare la moarte, mai ales prin tăierea capului.

EȘAFODAJ (< fr.) s. n. **1.** Schelet provizoriu de rezistență, utilizat la susținerea instalațiilor, a materialelor, a personalului etc. în timpul executării unor construcții; schelă **(1). 2.** Fig. Ansamblu de fapte, de argumente, de exemple etc. pe care se construiește o operă, o teorie, o ipoteză.

EȘALON (< fr.) s. n. **1.** Parte a dispozitivului de luptă (sau operativ) ori a unei coloane de marș. **2.** Unitate de transport (tren, coloană de mașini etc.).

EȘALONA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A dispune, a repartiza părțile unui întreg la intervale succesive (ex. a fixa datele succesive la care urmează să se plătească în rate o datorie). **2.** A dispune pe eșaloane.

EȘANTION (< fr.) s. n. Probă, mică parte dintr-un întreg, pe baza căreia se determină, se verifică sau se atestă anumite caracteristici ale întregului; mostră.

EȘANTIONARE (după fr.) s. f. (NAV.) Dimensionarea elementelor principale ale construcției unei nave pe baza prescripțiilor unui registru naval, conform dimensiunilor acesteia și condițiilor ei de încărcare.

EȘAPAMENT (< fr.) s. n. Totalitatea organelor de mașină care asigură evacuarea gazelor arse dintr-un motor cu ardere internă, a gazelor și a aerului din unele pompe pentru servicii auxiliare, precum și reducerea zgomotului.

EȘARFĂ (< fr.) s. f. **1.** Fâșie de mătase, de lână etc. care se înfășoară în jurul gâtului, ca podoabă (mai ales de femei). **2.** Fâșie lungă de mătase purtată pe piept, în diagonală sau în jurul mijlocului, ca semn al unei funcții, al unei demnități. **3.** Bandă de pânză trecută pe după gât ca să susțină o mână bandajată sau fracturată.

EȘEC (< fr.) s. n. Înfrângere, insucces, nereușită. ✦ (PSIH.) Nereușită sau insucces al unei acțiuni individuale sau de grup destinată atingerii unui scop. În general, **e.** deprimă și, dacă se repetă frecvent, poate antrena tulburări nervoase grave, individul ajungând să-și dorească nereușita ca pedeapsă, fără să-și pună problema vinei.

EȘUA (< fr.) vb. I intranz. (Despre nave) A lovi fundul apei, de regulă neintenționat, uneori cu intenție (în caz de avarie pentru a salva nava); a pune pe uscat. ✦ Fig. A suferi un eșec, a da greș, a nu reuși, a nu izbuti.

E.T.A. (*Euzkadi ta Askatasuna* „Țara Bascilor și libertate"), organizație separatistă clandestină înființată în 1959 din aripa extremistă a mișcării naționaliste basce și divizată în 1973 în două suborganizații („militară" și „politico-militară"). Luptă pentru independența Țării Bascilor față de Spania prin acțiuni teroriste.

ETAIX [ete], **Pierre** (n. 1928), actor și regizor francez de film. Se remarcă prin originalitatea gagurilor și printr-un comic de expresie poetică („Îndrăgostitul", „Marea dragoste", „La mulți ani").

ETAJ (< fr.) s. n. **1.** Fiecare dintre părțile unei clădiri care se află între planșeele de deasupra parterului; cat, nivel. **2.** (MINER.) Porțiune dintr-un zăcământ cuprinsă între două orizonturi succesive. **3.** (TEHN.) Fiecare dintre treptele de turație ale unui schimbător de viteze. **4.** (TEHN.) Parte dintr-o mașină termică în care se produce o variație a vitezei sau a presiunii agentului de lucru (abur, gaz). **5.** (ELT.) Parte a unui lanț de transmisiune electromagnetică, conținând elemente de circuite electronice, în care semnalul suferă o transformare bine determinată (amplificare, modulație, defazare etc.) necesară pentru emisiune, transmisiune sau recepție. **6.** (GEOL.) Complex de strate bine individualizate petrografic și faunistic, corespunzător vârstei geologice. **7.** (BOT.) *E. de vegetație* = zonă de vegetație cu anumite condiții proprii, determinate de modificarea pe verticală a regimului termic și hidric. Pentru România sunt specifice următoarele *e. de v.:* stepa, silvostepa, pădurile de stejar, pădurile de fag, pădurile amestecate de fag și molid, pădurile de molid, pajiștile subalpine și pajiștile alpine. **8.** (GEOGR.) *E. de relief* = dispunere pe altitudine a tipurilor majore de relief, a unora din elementele lor caracteristice și a proceselor geomorfologice.

ETAJA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) așeza în etaje, în rânduri care se suprapun.

ETAJERĂ (< fr.) s. f. Mobilă formată dintr-unul sau din mai multe rafturi suprapuse, pe care se așază cărți sau diferite obiecte.

ETALA (< fr.) vb. I tranz. A expune ceva vederii (în mod ostentativ, pentru a fi admirat); a exhiba.

ETALAJ (< fr.) s. n. Partea inferioară, în formă de trunchi de con, a cuvei unui furnal.

ETALON (< fr.) s. n. Măsură sau instrument de măsură, care materializează o unitate de măsură și servește la reproducerea și păstrarea preciziei acesteia. ✦ Model, tip de mare precizie, acceptat oficial spre a servi ca bază de comparare (ex. metru **e.,** kilogram **e.**). ✦ (EC.) Cantitate de metal prețios (aur în cazul **e.** aur, argint în cazul **e.** argint) sau de valută străină (în cazul **e.** aur-devize) care este adoptată oficial ca bază a unității bănești dintr-o anumită țară (de obicei în condiții de convertibilitate) și care servește, prin semnele bănești, pentru măsurarea prețurilor (constituind etalonul prețurilor).

ETALONARE (după fr. *étalonnage*) s. f. **1.** Operație metrologică de comparare directă a unui instrument de măsură sau a unei măsuri cu un etalon. **2.** Determinarea relației care există între indicațiile unui aparat și valorile reale ale mărimii măsurate.

ETAMBOU (< fr.) s. n. **1.** Element de rezistență a scheletului unei nave, amplasat în planul longitudinal-vertical la pupa navei și care susține cârma. ✧ *Tub e.* = tub montat la pupa navei, prin care trece axul elicei. **2.** Piesă de rezistență situată la coada fuzelajului unui avion, care servește ca element de sprijin pentru ampenajul vertical al acestuia.

ETAMINĂ (< fr.) s. f. Țesătură rară de bumbac sau de mătase.

ETAN (< fr. {i}) s. m. Hidrocarbură aciclică saturată (p.t. — 172°C, p.f. — 88,5°C), incoloră, fără miros, care se găsește în gazele de sondă, întrebuințată la prepararea etenei, drept combustibil și ca agent frigorigen.

ETANOL (< fr. {i}) s. m. Alcool etilic.

ETANȘ, -Ă (< fr.) adj. (Despre un aparat, recipient etc.) Care este perfect închis, nepermițând să intre sau să iasă un fluid (gaz sau lichid).

ETANȘARE (după fr. *étanchement*) s. f. Operație de realizare a etanșeității totale sau parțiale a unui sistem tehnic ori a unui element al acestuia.

ETANȘEITATE (după fr. *étanchéité*) s. f. Proprietate a unui aparat, a unei construcții, a unui recipient etc. de a fi etanș.

ETAPĂ (< fr.) s. f. **1.** Interval de timp, caracterizat de obicei prin evenimente importante; stadiu, fază **(1). 2.** Distanță străbătută de o unitate militară în marș într-un timp anumit. **3.** Fragment de distanță dintr-o cursă sportivă de mare fond, care trebuie parcurs fără oprire. ✦ Una dintre părțile unei competiții sportive care se dispută succesiv pe o durată mai mare de timp.

ETATE (< lat. *aetas*) s. f. Vârstă ✧ Loc. *În etate* = bătrân; vârstnic.

ETATIZA (< fr.) vb. I tranz. A trece un bun, o întreprindere sau o instituție particulară în proprietatea sau administrarea statului.

ETĂWAH, oraș în N Indiei (Uttar Pradesh), la SE de Agra; 124 mii loc. (1991). Filaturi de bumbac. Numeroase moschei (Jama Masjid).

ETCETERA (Prescurtat etc.) (loc. lat. *et caetera*) adv. Și alții, și altele; și așa mai departe.

ETÉ (< port.) subst. Păduri tropicale din C. Amazonului, situate pe locuri mai înalte și neinundabile.

ETENĂ (< fr.) s. f. Hidrocarbură nesaturată cu o dublă legătură în moleculă (p.t. — 169,4°C, p.f. 103,9°C), gazoasă, inflamabilă. Întrebuințată la producerea polietenei, a alcoolului etilic, a cauciucului sintetic etc.; etilenă.

ETER (< fr. {i}; {s} gr. *aither* „cer, văzduh", **2.** fr., lat.) s. m. **1.** (Înv.) Substanță ipotetică având proprietăți fizice contradictorii (imponderabilitate, elasticitate etc.) căreia, până la începutul sec. 20, i s-a atribuit rolul de suport mecanic al undelor electromagnetice. **2.** (În concepția unor filozofi antici) Al cincilea element al Universului (alături de foc, apă, pământ și aer), din care sunt alcătuite corpurile cerești. **3.** (În mitologia greacă) Ultimul strat al aerului, în care locuiesc zeii.

ETERAT, -Ă (< fr.) adj., s. m. **1.** Adj. Care are mirosul eterului. ✦ Fig. Diafan. **2.** S. m. Combinație organomagneziană, rezultată prin evaporarea soluțiilor eterice ale compușilor organomagnezieni micști.

ETERI (< fr. {i}; {s} gr. *aither* „cer, văzduh") s. m. pl. Derivați funcționali ai acizilor și alcoolilor, obținuți prin condensarea acestora. ✧ *Eter etilic* = derivat funcțional al alcoolului etilic (p.t. — 117,4°C, p.f. 35°C) obținut prin fierberea alcoolului etilic cu acid sulfuric; lichid incolor, foarte volatil și inflamabil, cu miros aromatic specific, folosit ca dizolvant la fabricarea colodiului, în medicină etc. A fost obținut de fizicianul german V. Cordus în 1540; eter sulfuric. *Eter metilic* = eter (p.t. — 135°C, p.f. — 25°C) obținut din alcool metilic prin încălzire cu acid sulfuric. Gaz solubil în alcool, întrebuințat ca refrigerent, agent de extracție etc. ✦ *Eter de petrol* = fracție petrolieră parafinoasă, volatilă; lichid incolor, inflamabil (—38°C—18°C), folosit ca solvent. Vaporii formează cu aerul amestecuri explozive.

ETERIA (*Philiké hetairia* „Societatea amicală"), societate secretă grecească, înființată la Odessa (1814), având drept obiectiv eliberarea Greciei de sub stăpânirea otomană, în cadrul efortului de emancipare națională a popoarelor sud-est europene supuse Porții. Al. Ipsilanti, ajuns conducător al E., a pregătit revoluția greacă din 1821 mizând pe sprijinul Rusiei. Conflictul E. cu Tudor Vladimirescu, după dezavuarea E. și a mișcării din Țara Românească de către țarul Aleksandru I, a permis reprimarea celor două mișcări de către Imp. Otoman, în timp ce revoluția din Grecia a sfârșit prin a impune recunoașterea independenței sale (1829) proclamată în 1822.

ETERIC, -Ă (< it., germ.) adj. **1.** Care are proprietăți asemănătoare eterului etilic. ✧ *Ulei e.* = substanță uleioasă, volatilă, cu miros puternic, care se extrage din florile, fructele sau frunzele plantelor parfumate; se întrebuințează în cosmetică și ind. alimentară. **2.** Fig. Diafan, fin; inconsistent.

ETERN, -Ă (< lat. *aeternus*) adj. (Și adv.) Care există din totdeauna; care nu va înceta niciodată să existe; nepieritor, nemuritor, veșnic.

ETERNITATE (< fr., lat.) s. f. Existență nelimitată în timp; durată infinită; veșnicie.

ETERNIZA (< fr.) vb. I tranz. A face să dureze, să dăinuiască veșnic (în amintirea posterității).

ETERO- (HETERO-) (< {s} gr. *heteros* „altul") Element de compunere cu sensul de „diferit", „contrar", care formează substantive și adjective.

ETERODOX, -Ă (< fr. {i}) Care se îndepărtează de o doctrină sau de un punct de vedere, în special, în materie de religie.

ETERODOXIE (< fr. {i}) s. f. **1.** Caracterul a ceea ce este contrar credinței mărturisite. **2.** Opinie sau doctrină eterodoxă.

ETEROFONIE (< fr. {i}; {s} gr. *heterophonia* „diferență de sunet") s. f. (MUZ.) Deviere incidentală de la linia melodică de bază în cazul suprapunerii a două sau mai multe voci care intonează aceeași melodie; tip de structură muzicală de origine folclorică și extraeuropeană, preluat de unii compozitori ai sec. 20.

ETEROGEN, -Ă (< fr.; {s} *etero-* + *genos* „fel") adj. **1.** De natură sau de origine diferită; compus din elemente diferite. **2.** (Înv.) *Substantiv e.* = substantiv de genul neutru.

ETEROMANIE (< fr.; {s} gr. *éther* „eter" + gr. *mania* „nebunie") s. f. Formă de toxicomanie constând din consumarea (inhalare, injectare etc.) repetată de cantități crescânde de eter etilic în scopul obținerii unei stări de excitație psihică.

ETEROMORF, -Ă (< fr., gr.) adj. Compus din părți cu forme foarte diferite; polimorf. ✦ (Despre unele animale) Care prezintă, în cursul dezvoltării, o diversitate de forme.

ETERONOM (< fr. {i}; {s} *etero* + gr. *nomos* „lege") adj. Care se supune unei legi venite din exterior, străină fenomenului respectiv.

ETHIOPIA 1. **Republica Democratică ~ (Ityop'iya Hizebawi Democraciyawi Republic),** stat în Africa Orientală; 1,14 mil. km²; 51,8 mil. loc. (1993). Limba oficială: amhara. Religia: creștină (copți 52,5%), islamică (31,4%), animistă. Cap.: *Addis Abeba.* Orașe pr.: Dire Dawa, Nazret, Gondar. Este împărțită în 25 reg. și patru reg. autonome. În mare parte, țara se suprapune unui podiș înalt (Masivul Etiopian) fragmentat de văi tectonice și dominat de culmi muntoase (alt. max.: Ras Dashen, 4 620 m). Pod. Ogaden (în SE). Climă tropicală uscată în E și SE și cu precipitații bogate (1 000—1 500 mm/an) în restul țării (podișul înalt). Zăcăminte de gaze naturale, cupru, aur, platină ș.a. Se cultivă 11,4% din terit. țării cu: cafea (400 mii ha, 168 mii t, 1991), bumbac, trestie de zahăr (1,53 mil. t, 1991), susan, tutun, grâu (890 mii t, 1991), porumb (1,6 mil. t, 1991). 36,8% din supr. țării este ocupată de pășuni. Creșterea animalelor: bovine (30 mil. capete, 1991, locul 1 în Africa), ovine (23 mil. capete, 1991), caprine (18 mil. capete, 1991), asini. Pescuit de perle. Mici întreprinderi care produc energie electrică (906 mil. kWh, 1990), ciment (345 mii t, 1991), cherestea, țesături de bumbac, încălț., țigarete,

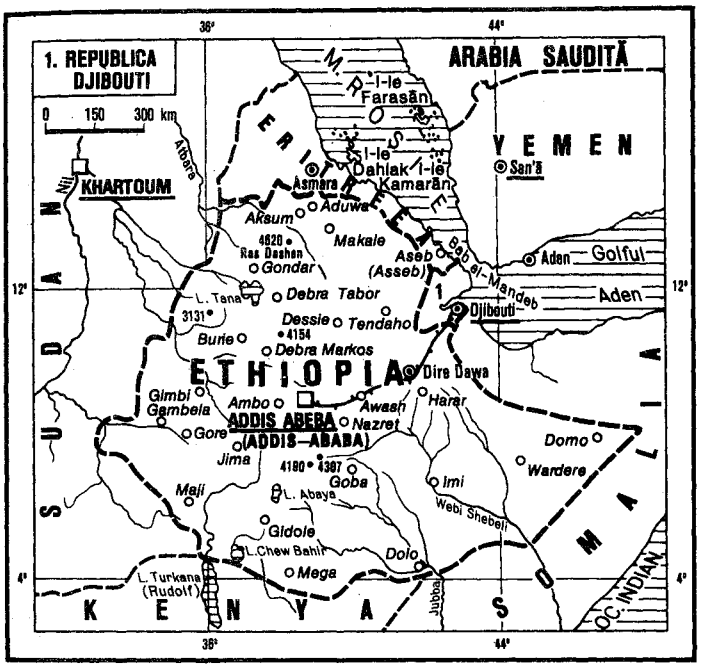

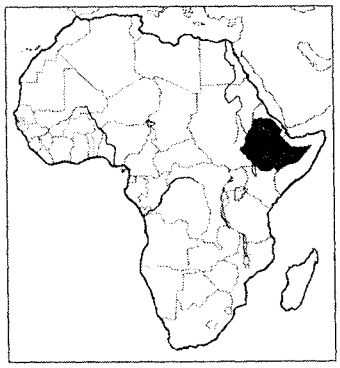

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Addis Abeba (Addis-Ababa)	5 188	2 657 600	—
Arussi (Arsi)	23 710	2 157 200	Asela (Assella)
Asosa	23 067	570 900	—
Bale	67 330	1 063 400	Goba
Borena	94 018	723 800	—
Gambela	26 065	195 000	—
Gojam de Est (Misrak Gojam)	13 936	1 699 500	—
Gojam de Vest (Miirab Gojam)	17 289	2 210 500	—
Gondar de Nord (Semen Gondar)	62 020	2 038 600	—
Gondar de Sud (Debub Gondar)	17 079	1 867 800	—
Harerge de Est (Misrak Harerge)	98 600	2 774 400	—
Harerge de Vest (Miirab Harerge)	33 188	1 482 600	—
Ilubaror (Illubaror)	35 059	3 117 200	Mefa
Kefa	40 083	1 148 600	Jima (Djimma)
Metekel	30 481	416 400	—
Omo de Nord	29 923	3 046 900	—
Omo de Sud	22 000	269 200	—
Shewa de Est (Misrak Shewa)	12 754	1 026 200	—
Shewa de Nord (Semen Shewa)	27 030	2 570 100	—
Shewa de Sud (Debub Shewa)	16 799	3 235 800	—
Shewa de Vest (Miirab Shewa)	23 218	2 934 400	—
Sidamo	20 742	2 980 100	Awasa (Awassa)
Welega	42 632	2 673 700	Nekemte
Welo de Nord (Semen Welo)	30 835	1 621 500	—
Welo de Sud (Debub Welo)	20 702	2 676 000	—
Regiuni autonome			
Aseb	46 065	246 400	—
Dire Dawa	29 244	521 700	—
Ogaden	179 327	906 600	—
Tigray (Tigre)	53 498	2 999 900	Makale

zahăr (171,4 mii t, 1991), bere, conserve; rafinărie de petrol. C.f. (1990): 595 km. Căi rutiere (1991): 28 mii km. Flota maritimă: 84,3 mii t.d.w. (1991). Moneda: 1 birr = 100 cents. Export (1990): cafea, piei, produse petroliere, zahăr ș.a. Import (1990): echipament ind. și mijloace de transport, produse alim., materii prime și semifabricate, bunuri ind. de larg consum ș.a. — *Istoric.* Pe terit. E., care a fost populat din timpuri străvechi, s-a constituit la începutul erei creștine statul *Aksum*, care a cunoscut cea mai mare înflorire în sec. 4—6, când și-a extins dominația și asupra Yemenului. La mijlocul sec. 4, creștinismul a devenit religia oficială. În sec. 7, începe expansiunea Islamului. În sec. 13, este amintit în izvoare un nou stat, Ethiopia, în granițele căruia intră și terit. fostului stat *Aksum*. La începutul sec. 19, ca urmare a luptelor interne dintre principii feudali (sec. 17—18), statul s-a destrămat în câteva principate independente, unificate pe la mijlocul sec. 19, în timpul domniei negusului Theodor II, care a dus o politică de întărire a puterii centrale. În 1867—1868, englezii, susținând pe șefii locali ostili lui Theodor II, au înfrânt oastea negusului. În a doua jumătate a sec. 19, a început pătrunderea capitalului englez, francez și italian în economia țării. La sfârșitul sec. 19, Italia a încercat să cucerească E., dar a fost înfrântă la Aduwa (1896). În 1935—1936 italienii cuceresc E., care își recapătă însă independența în 1941. Potrivit hotărârii O.N.U., în 1952, fosta colonie italiană Eritreea a fost unită, pe baze federative, cu E. Din 1962, sub conducerea Frontului de Eliberare din Eritreea, s-a declașat un război de gherilă pentru independență; statutul federal a fost lichidat și Eritreea a fost transformată într-o provincie a E. Împăratul Haile

Selassie, urcat pe tron în 1930, a dus o politică timidă de reforme. În sept. 1974, acesta este înlăturat de la tron, iar în mart. 1975 monarhia este abolită și se proclamă republica, sub denumirea de **E.** Socialistă (din 1977 — Republica Populară Democratică Ethiopia; din 1991 — Ethiopia). Din 1977, Hailé Mariam Mengistu a impus un regim de tip socialist, transformat într-o dictatură sângeroasă. Sprijinită de trupe sovietice și cubaneze, armata etiopiană a învins pe somalezi (1977—1978, 1982—1983) și a recucerit Eritreea secesionistă (1978). Poporul etiopian a trebuit să facă față foametei, datorată mai multor ani de secetă, proastei administrații și politicii antiumane duse de noul regim, soldată cu suspendarea ajutorului umanitar internațional. În 1984 a fost creat Partidul Muncitoresc (partid unic) al cărui secretar general a devenit Mengistu. În mai 1991 acesta a fost silit să renunțe la putere și a fugit din țară. La 5 iul. 1991 a avut loc la Addis Abeba o conferință națională cu participarea a 24 de grupări politice și militare în vederea stabilirii viitorului statului. La 23 iul. 1991, Consiliul Național a ales ca președinte al statului pe Meles Zenawi, conducătorul Frontului Democratic Revoluționar al Poporului Etiopian. În urma unui referendum (apr. 1993), desfășurat sub egida O.N.U., Eritreea și-a proclamat oficial independența (mai 1993). Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de către președinte și Consiliul reprezentanților (Parlament). **2. Podișul Ethiopiei** v. **Abisinia, Podișul Abisiniei**.

ETIAJ (< fr.) s. n. Nivel de referință (nivel 0) al unui curs de apă, stabilit pe baza nivelurilor minime anuale pe o perioadă îndelungată de observație și în raport cu care se măsoară cotele apelor.

ETIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Privitor la morală, bazat pe morală, conform cu morala; moral **(1). 2.** S. f. Disciplină având ca obiect studiul teoretic al valorilor și condiției umane din perspectiva principiilor morale, privite fie ca cerințe individuale, fie ca ansamblu de obligații și datorii sociale. În cadrul **e.** se disting două preocupări principale: de a stabili sistemul de valori suprem și idealul de viață (**e.** normativă) și de a cerceta problemele legate de originea și esența moralei. **3.** S. f. Ansamblu de norme morale, morală **(1).**

ETICHETA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A aplica o etichetă pe un obiect. **2.** Fig. A califica pe cineva sau ceva.

ETICHETĂ (< fr.) s. f. **1.** Bucată mică de hârtie, de carton etc. care se pune pe un obiect pentru a indica prețul, conținutul, posesorul etc. **2.** Fig. Titlu, calitate sub care se prezintă cineva sau ceva. **3.** Ceremonial, norme riguroase de comportare stabilite la curțile monarhilor, în relațiile diplomatice etc.; *p. ext.* reguli convenționale de comportare politicoasă folosite în viața de toate zilele. **4.** (INFORM.) Element al unui limbaj de programare (ansamblu de caractere alfanumerice) folosit pentru identificarea instrucțiunilor dintr-un program sau a unor fișiere.

ETIEMBLE [etiãbl], **René** (n. 1909), scriitor francez. Critică și eseuri pledând pentru puritatea limbii franceze („Vorbiți frangleza?").

ETIENNE-MARTIN, Etienne MARTIN, zis (1913—1995), sculptor francez. Lucrări grandioase în lemn și bronz („Scara") sau folosind fragmente din materiale diverse (seria „Pasmanterii").

ETIL (< fr. {i}) s. m. Radical organic monovalent, derivat din etan prin eliminarea unui atom de hidrogen.

ETILARE (după fr. *éthylation*) s. f. **1.** Introducere a unui radical etil într-o moleculă organică. **2.** Tratare a benzinei cu etil fluid în vederea obținerii benzinei antidetonante.

ETILENĂ (< fr. {i}) s. f. Etenă.

ETILENDIAMINĂ (< fr.) s. f. Cea mai simplă diamină alifatică, solubilă în apă, având caracter bazic, folosită ca reactiv în chimia analitică și ca intermediar în sinteze organice.

ETILENGLICOL (< fr. {i}) s. m. Glicol.

ETILENOXID s. m. Oxid de etenă.

ETILFLUID (< fr. {i}) s. n. Amestec de tetraetil-plumb cu bromură de metil sau dibrommetan și naftalină clorurată folosit ca adaos la benzine pentru îmbunătățirea proprietăților lor antidetonante.

ETILISM (< fr.) s. n. Alcoolism.

ETIMOLOGIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține etimologiei; bazat pe etimologie.

ETIMOLOGIE (< fr.; {s} gr. *etymos* „adevăr" + *logos* „studiu") s. f. **1.** Stabilirea originii unui cuvânt prin explicarea evoluției etimonului. ◇ *E. multiplă* = proveniență a unui cuvânt din două sau din mai multe surse diferite. *E. populară* = modificare a formei sau a sensului unui cuvânt mai puțin cunoscut sub influența altui cuvânt mai cunoscut, asemănător ca formă, uneori și ca sens. **2.** Ramură a științei limbii care studiază originea cuvintelor și a oricăror elemente lingvistice. **3.** Etimon.

ETIMON (< fr. {i}; {s} gr. *etymon* „sens etimologic") s. n. Cuvânt din care provine un anumit cuvânt dintr-o limbă: etimologie **(3).**

ETINĂ (< fr.) s. f. Acetilenă.

ETIOLARE (după fr. *étiolement*) s. f. Fenomen care apare la plantele crescute în întuneric, manifestat prin lungirea tulpinilor, micșorarea și albirea frunzelor etc., din cauza lipsei de clorofilă. La anumite legume se practică **e.** pentru a le îmbunătăți însușirile de consum (ex. cicoarea de grădină — andiva —, telina pentru pețiol, cardon, sparanghel).

ETIOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *aitiologia* „căutarea cauzelor") s. f. **1.** Știință a cauzelor, a descifrării cauzelor. **2.** Capitol al patologiei medicale care studiază cauzele și factorii care determină apariția diverselor boli.

ETIOPIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al Etiopiei. **2.** Adj. Care aparține Etiopiei sau etiopienilor, referitor la Etiopia sau la etiopieni. ◇ *Biserica e.* = comunitate de creștini (copți) din Etiopia, de tendință monofizită, organizată în sec. 7. Până în 1951, episcopii și preoții erau hirotoniși de patriarhul copt de Alexandria. În 1958, *B. e.* devine patriarhie autocefală.

ETIOPICA („Theagen și Haricleea"), roman popular atribuit lui Heliodor din Emesa (sec. 3), prezentând peripețiile unui cuplu de îndrăgostiți. Tradus din sec. 16 în neogreacă, latină și franceză, s-a bucurat de o largă răspândire. Manuscrisele care au circulat în sec. 18—19 în limba română erau copii ale traducerii făcute de logofătul Toma Dimitriu (Grămăticul) în sec. 18.

ETIRARE (după fr. *étirage*) s. f. **1.** (METAL.) Tragere **(3),** trefilare. **2.** Operația de tragere prin filieră, respectiv de întindere, până la alungiri de 50—1 200%, a fibrelor sintetice, în scopul orientării macromoleculelor și al creșterii rezistenței lor.

ETMOID (< fr.; {s} gr. *ethmoeides* „ciuruit") s. n. (ANAT.) Os nepereche, mic, străbătut de numeroase orificii traversate de nervii olfactivi; formează o parte din scheletul nasului.

ETNA, cel mai înalt vulcan activ din Europa, în NE Siciliei. Alt.: 3 323 m. Craterul principal are diametrul de 400 m și 200 conuri secundare. Vulcanul activ cu cea mai lungă perioadă de activitate (136 erupții în 6 000 de ani). Cele mai puternice erupții au avut loc în anii 475 și 396 î.Hr., 1169, 1669, 1908, 1928, 1950 și 1964. Ultima erupție

Etna

1993. Până la 1 000—1 200 m acoperit cu vii și livezi. La 2 943 m, stațiune de observație vulcanologică.

ȚNIC (< fr., lat.) adj. Referitor la apartenența la un popor; privitor la formele de cultură și de civilizație specifice unui popor. ✧ *Nume e.* = nume de popor. *Grup e.* = parte a populației dintr-o societate vorbind aceeași limbă, împărtășind aceleași atitudini, comportamente, trăsături mentale etc. ca produs al originii și tradiției culturale comune. Într-o societate, *g. e.* poate fi *asimilat* când adoptă modelele culturale comune; sau *dominat*, atunci când este controlat și i se impune cultura unui alt grup; mai poate fi *asociat* cu alte grupuri, fiecare păstrându-și însă identitatea culturală.

ȚNO- ({s} gr. *ethnos* „popor") Element de compunere a unor cuvinte, cu sensul „popor".

ETNOCENTRISM (< fr. {i}) s. n. Tendința de a considera valorile și modelele culturale ale propriului grup ca fiind superioare celor ale altor grupuri, ceea ce implică o înțelegere restrictivă a societăților și a culturilor străine și duce la discriminare.

ETNOGENEZĂ (< fr.) s. f. Proces de formare etnolingvistică a unui popor și a structurilor sale social-economice și politice.

ETNOGRAF, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f. Specialist în etnografie.

ETNOGRAFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține etnografiei, privitor la etnografie.

ETNOGRAFIE (< fr. {i}; {s} gr. *ethnos* „popor" + *graphe* „descriere") s. f. Știință care studiază originea și răspândirea teritorială a popoarelor, modul lor de viață, cultura, legăturile cultural-istorice reciproce.

ETNOLINGVISTICĂ (< engl., fr.) s. f. Disciplină a lingvisticii care studiază limbajul ca produs al societății și ca o funcție a culturii. Inițiată de lingvistul american E. Sapir, la începutul sec. 20.

ETNOLOG (< fr. {i}) s. m. Specialist în etnologie.

ETNOLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la etnologie, privitor la etnologie.

ETNOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *ethnos* „popor" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază caracteristicile fiecărei etnii în scopul determinării liniilor generale ale structurii și evoluției societăților. În sec. 20, predominant devine însă studiul comparativ al culturilor, **e.** constituind, după unii autori, o ramură a antropologiei sociale și culturale.

ETNOMETODOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Orientare sociologică inițiată de H. Garfinkel și A. Cicourel (denumită și *neopraxiologie* sau *sociologie cognitivă*), care-și propune studiul metodelor, al strategiilor pe baza cărora membrii societății acționează și interacționează în activitatea și relațiile lor cotidiene.

ETNOMUZICOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Ramură a muzicologiei care se ocupă cu studiul culturilor muzicale ale tuturor popoarelor.

ETOLĂ (< fr.) s. f. **1.** Ornament sacerdotal constând dintr-o fâșie de stofă sau mătase împodobită cu o cruce, purtat de preoții catolici în timpul oficierii serviciului religios. **2.** Fâșie lată de blană, purtată de femei în jurul gâtului sau al umerilor.

ETOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *ethos* „obicei" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază comportamentul speciilor animale din punctul de vedere al dinamicii lor biologice, urmărind interacțiunile dintre indivizi în cadrul aceleiași specii sau populații. După 1970, D. Morris, D. S. Lehrmand ș.a. au introdus în analiza comportamentului animal componenta genetică, experiența proprie a individului în ontogenie, relațiile om-animal în mediul de viață.

ETON [i: tn], oraș în S Marii Britanii (Anglia central-sudică) pe Tamisa; c. 2 mii loc. Vestit colegiu fundat în 1440—1441 de Henric VI, azi una dintre cele mai mari școli publice din Marea Britanie.

ȚOS (< gr.) s. n. **1.** (În filozofia antică) Termen desemnând caracterul unui fenomen fizic, moral, social și artistic, privit în unitatea dintre intern și extern, punctele de vedere etic și estetic asupra lui. **2.** Ansamblul trăsăturilor, normelor, idealurilor morale specifice indivizilor unei colectivități, unui grup social, unei clase sau unei epoci; fizionomie morală, moralitate **(1). 3.** (În antropologie și etnografie) Specific cultural al unei colectivități. **4.** (MUZ.) Noțiune prin care grecii antici defineau relația de corespondență dintre sonoritatea fiecărui mod și anumite stări sufletești; în prezent este folosit pentru a susține teoria corespondenței între stări sufletești și o anumită tonalitate sau, *p. ext.* un anumit stil muzical.

ETOSHA PAN [etoʃa pan], mare bazin sărat în Namibia, în V deșertului Kalahari la 1 065 m alt.; 4 mii km². Vegetație halofilă. În sezonul ploios se transformă într-un lac temporar cu o supr. de 3,4 mii km². Parc național.

ETRAVĂ (< fr.) s. f. Element de rezistență care închide corpul unei nave la extremitatea prorei și cu care nava își deschide drumul prin apă.

ETRIER (< fr.) s. n. **1.** Piesă în formă de U utilizată pentru asamblarea barelor de tracțiune ale vehiculelor, ca mâner pentru pârghiile de acționare a întreruptoarelor electrice etc. **2.** Element de armătură realizat din bare subțiri din oțel-beton, care înconjură armătura longitudinală la construcțiile din beton armat.

ETRURIA (în Antic.), regiune în V Pen. Italice, locuită de etrusci și inclusă, în sec. 3 î.Hr., în statul roman. Corespunde azi, în mare parte, *Toscanei.* — **Regatul Etruriei,** regat creat (1801) de Napoleon Bonaparte în Toscana în favoarea lui Ludovic, duce de Bourbon-Parma. Alipit în 1807 Imperiului francez. Transformat în marele ducat de Toscana (1809) și donat de Napoleon I surorii sale, Eliza.

ETRUSC, -Ă (< fr., lat.) s. m., adj. **1.** S. m. (La pl.) Denumire dată de latini populației care trăia în mileniul 1 î.Hr. în unele regiuni ale Pen. Italice (Etruria, Campania, Câmpia Padului) și care, după ce a exercitat o puternică influență asupra Romei (sec. 6—5 î.Hr.), a fost complet romanizată până în sec. 1 î.Hr. **2.** Adj. Care se referă la etrusci **(1),** privitor la etrusci. ✧ *Arta e.* = creația artistică a etruscilor (sec. 7—1 î.Hr.). Deși influențată de arta greacă, a păstrat un caracter original, cu tradiții preistorice și orientale. Se leagă îndeosebi de cultul morților; necropolele de la

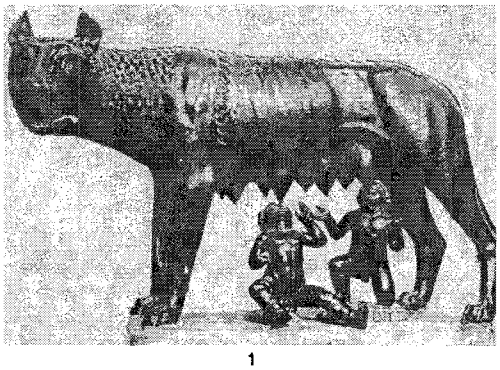

1

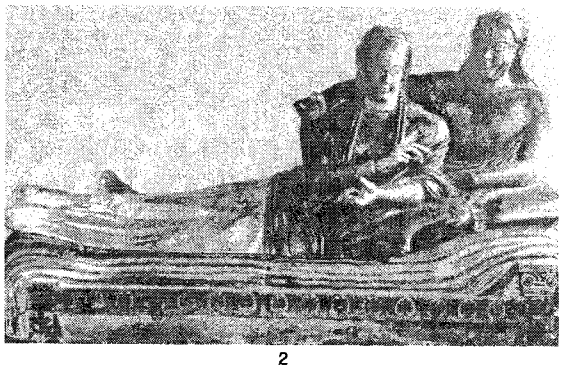

2

Artă etruscă

1. Lupa capitolina, (bronz, sec. 5 î.Hr.); **2.** Sarcofag descoperit într-o necropolă din Cerveteri (teracotă policromă, c. 520 î.Hr.); **3.** Apolo din Veii (lut ars), detaliu dintr-un mormânt din Tarquinia (sec. 5 î.Hr.); **4.** Frescă dintr-un mormânt din Tarquinia (detaliu); **5.** Capul zeului Turmes Hermes (lut ars, c. 500 î.Hr.)

3

4

5

Cerveteri, Tarquinia etc. reprezintă vestigiile cele mai importante ale *a. e.* Mormintele reproduc interioarele locuințelor, fiind decorate cu picturi murale în culori vii. Din domeniul sculpturii s-au păstrat figurine antropomorfe, urne funerare, sarcofage și importante sculpturi în bronz („Apolo din Veii", „Lupoaica"). Importante sunt orfevrăria și ceramica „bucchero" (neagră cu decor incizat sau în relief). S-au păstrat și urmele construcțiilor civile și religioase. Cultura **e.** a fost înglobată în cultura Romei antice.

ETTERLE, Fory (1905—1983, n. Ploiești), actor român de teatru și film. Creator al unor roluri de subtilitate compozițională din dramaturgia universală clasică și modernă și din dramaturgia românească contemporană („Hamlet", „Azilul de noapte", „Omul care aduce ploaia", „Dragă mincinosule"). Roluri în filme („Străinul", „Tudor", „Mihai Viteazul", „Departe de Tipperary").

ETUFARE (< *etufa,* după fr. *étouffage*) s. f. Operație care constă în distrugerea nimfei fluturelui de mătase prin introducerea gogoșilor, destinate filării, într-un cuptor special la o temperatură de circa 80°C.

ETUFOR (< fr.) s. n. **1.** (AV.) Dispozitiv care permite oprirea rapidă a unui motor de avion cu electroaprindere, prin obturarea accesului aerului sau al vaporilor de benzină în carburator. **2.** (CINEMA.) Dispozitiv de protecție împotriva focului, cu care sunt echipate tobele unui aparat de proiecție.

ETUI (cuv. fr.) [etüi] s. n. Cutiuță sau toc care servește la păstrarea și la protejarea unor obiecte fragile (ex.: **e.** pentru ochelari).

ETUVARE (după fr. *étuvage*) s. f. Procedeu de dezinfecție, sterilizare și deparazitare prin căldură a obiectelor din sticlă sau metalice și a echipamentelor de protecție, utilizat în medicina umană și veterinară.

ETUVĂ (< fr.) s. f. Aparat format dintr-o incintă etanșă, de obicei încălzită, destinată fie uscării, fie menținerii la o

Fory Etterle

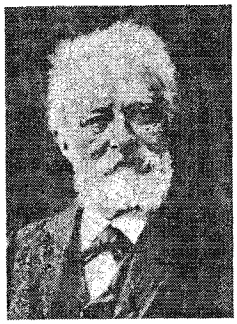

Rudolf Eucken

Euclid
Pagină din lucrarea „Elementele" (1482)

temperatură ridicată a unor substanțe sau piese, fie sterilizării sau deparazitării.

Eu, simbol chimic pentru *europiu.*

EU (lat. *ego;* II după fr. *moi,* s. m. și germ. *Ich,* s. n.) pron. pers. 1 sg., s. n. **I.** Pron. pers. 1 sg. **1.** La nominativ, ca subiect, ține locul persoanei care vorbește: *eu am plecat.* **2.** La dativ în formele *mie, îmi, mi: încă nu mi-ai povestit.* ✧ Indică posesiunea: *ce-mi face floarea!* ✧ Cu valoare de dativ etic: *mândru ce-mi ești!* **3.** La acuzativ, în formele *mine, mă, m-: m-au văzut!* ✧ Intră în compunerea verbelor reflexive: *mă îmbrac.* **II.** S. n. (PSIH.) Conștiință intuitivă de sine, sesizarea sau presimțirea existenței propriului corp (**e.** corporal) și a propriei vieți psihice (**e.** psihic) exprimând unicitatea persoanei în relațiile cu ceilalți oameni. Poezia și poetica modernă operează o distincție netă între *eul poetic* (creator) și *eul empiric* (psihologic). ✧ (FILOZ.) *E. transcendental* = la Kant, subiectul gânditor.

E.U.A. (*European Unit of Account*) v. **unitate de cont.**

EUBEEA (ÉVVOIA), ins. grecească în M. Egee; 3 908 km²; 188 mii loc. (1981). Str. Evripos, de 65 m lățime minimă (în dreptul orașului Khalkís) o desparte de continent. Relief muntos cu alt. max. de 1 743 m. Expl. de min. de crom, fier, marmură. Cereale. Creșterea ovinelor și caprinelor. Măslini. Oraș pr.: *Khalkís.* Ruinele orașelor antice Khalkís și Eretria.

EUBIOZĂ (< fr.) s. f. Desfășurare optimă a mecanismelor vieții.

EUCALIPT (< fr. {i}; {s} gr. *eu* „bine" + *kalyptos* „acoperit") s. m. Denumire dată arborilor tropicali și subtropicali din genul *Eucalyptus,* familia mirtaceelor, cu frunze persistente, acoperite cu un strat ceros ce conține ulei eteric parfumat și flori mici verzui. Sunt cei mai înalți arbori (până la 155 m), având o creștere foarte rapidă, de circa 5 m pe an. Frunzele conțin 0,25—4,5% uleiuri eterice, folosite în farmacie și parfumerie. Lemnul de **e.,** foarte rezistent și dur, este folosit în construcții.

EUCALIPTOL (< fr. {i}) s. n. Substanță uleioasă obținută din frunzele de *Eucalyptus globulus,* utilizată ca antiseptic al căilor respiratorii.

EUCKEN [ɔikən], **Rudolf** (1846—1926), filozof german. Prof. univ. la Jena. A opus teoriei naturaliste concepția unui activism etic, filozofia sa fiind denumită „neoidealism" („Unitatea vieții spirituale în conștiința și în acțiunea umanității", „Sensul și valoarea vieții"). Premiul Nobel pentru literatură (1908).

EUCLID (EUKLEÍDES) (sec. 3 î.Hr.), matematician grec din Alexandria. Autor al primei expuneri complete și sistematice a fundamentelor geometriei elementare (euclidiene) — „Elementele" —, care conține și celebrul postulat al paralelelor conform căruia printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o singură paralelă la aceasta. Contribuții în aritmetică (*algoritmul lui E.* v. *algoritm*). Lucrări de astronomie, optică, teoria muzicii.

EUCLID din Megara (c. 450—c. 380 î.Hr.), filozof grec. Discipol al lui Socrate. Întemeietorul școlii megarice.

EUCLIDIAN, -Ă (< fr.) adj. Referitor la geometria lui Euclid sau la principiile acesteia. ✧ *Geometrie e.* v. *geometrie. Spațiu e. n-dimensional* v. *spațiu.*

EUCOLOID (< fr. {i}) s. m. Substanță macromoleculară cu proprietăți coloidale, al cărei grad de polimerizare este mai mare de 1 000 și cu lungimea catenei atingând 1,5 microni (ex. albumina, globulina, gelatina, cauciucul, celuloza etc.).

EUDEMONISM (< fr.; {s} gr. *eudaimonia* „fericire") s. n. Concepție sau doctrină morală care consideră că scopul conduitei umane este fericirea, obținută însă printr-o viață dominată de rațiune, și nu de plăceri efemere (Epicur, Helvetius, Diderot, Feuerbach ș.a.).

EUDIOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *eudia* „timp frumos, calm" + *metron* „măsură") s. n. Aparat electric alcătuit dintr-un tub de sticlă gradat, cu doi electrozi de platină, folosit în analiza volumetrică a gazelor sau la sinteza anumitor substanțe din constituenți gazoși cu ajutorul descărcărilor electrice.

EUDOXOS din Cnidos (408—355 î.Hr.), astronom și matematician grec. Precursor al geometriei euclidiene și al teoriei numerelor iraționale. Autor al unei teorii geocentrice a Universului. I se atribuie inventarea cadranului solar orizontal.

EUFEMISM (< fr., gr.) s. n. Cuvânt sau expresie care evită un cuvânt sinonim considerat obscen, vulgar sau (prea) jignitor.

EUFENIE (< fr.) s. f. Totalitatea măsurilor care trebuie luate în vederea dezvoltării fizice și psihice plenare, optime, a indivizilor din populațiile umane.

EUFONIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Privitor la eufonie; care produce eufonie.

EUFONIE (< fr., gr.) s. f. Succesiune armonioasă a vocalelor și a consoanelor, care produce o impresie auditivă plăcută.

EUFORBIACEE (< fr.; {i} lat. *euphorbia* „laptele-cucului") s. f. (La pl.) Familie de plante dicotiledonate, lemnoase și erbacee, răspândite pe aproape toate continentele, cu flori actinomorfe, unisexuate, fruct capsulă, bacă sau drupă și semințe bogate în uleiuri grase: unele **e.** prezintă canale laticifere, celule secretoare, peri glandulari etc. Au importanță în ind. alimentară, textilă, ca plante ornamentale și ca producătoare de cauciuc; (și la sg.) plantă din această familie (ex. ricinul, arborele de cauciuc etc.).

EUFORIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la euforie, care provoacă euforia.

EUFORIE (< fr.; {s} gr. *euphoria* „abundență") s. f. Stare de bună dispoziție exagerată, nejustificată, întâlnită în unele boli neuropsihice (ex. manie, paralizie generală progresivă) sau provocată de unele substanțe (ex. opiu). ✦ Stare de fericire, de beatitudine.

EUFRAT (AL FURÂT, FIRAT NEHRI), fl. în SV Asiei, format prin unirea râurilor

Murat și Karasu; 3 065 km (de la izvoarele râului Murat). Izv. din Pod. Armeniei. Trece prin Turcia, Siria și Iraq. Străbate orașele Erzincan, Dayr az-Zawr, An-Najaf. Împreună cu Tigru formează brațul Shatt al-Arab, care se varsă printr-o deltă în G. Persic. Navigabil. Irigații. Reg. dintre Tigru și E. este cunoscută sub numele de *Mesopotamia*.

EUFUISM (< engl., fr.) s. n. Manieră stilistică similară gongorismului spaniol sau marinismului italian folosită în proza elisabetană și barocă (sfârșitul sec. 16 și începutul sec. 17). Termenul a fost sugerat de titlurile romanelor epistolare ale lui J. Lyly „Euphues, cercetarea spiritului" și „Euphues și Anglia sa".

EUGENE, oraș în NV S.U.A. (Oregon), pe râul Willamette; 282,9 mii loc. (1990, împreună cu Springfield). Nod de comunicație. Prelucr. metalelor; poligrafie. Ind. lemnului și alim. (produse din carne, conserve de legume și fructe). Universitate.

EUGENIA, Maria de Montijo de Guzmán (1826—1920), soția lui Napoleon III și împărăteasă a Franței (1853—1870). A influențat deciziile politice ale soțului său.

EUGENIE (< fr.; {s} gr. *eugenia* „origine nobilă") s. f. Disciplină care studiază aplicarea practică a biologiei eredității în ameliorarea genetică a individului. *E. pozitivă* promovează descendenții proveniți din indivizi excepțional dotați, iar *e. negativă* elimină (de la reproducere) efectele transmiterii în descendență a unor însușiri genetice nefavorabile. A fost fondată de Fr. Galton. Practicată empiric de unele popoare în Antic. (ex. spartanii); a fost discreditată, prin asocierea ei nestiințifică cu rasismul, de către naziști. Măsuri eugenice, pe bază de legislație adecvată, se aplică în prezent în peste 30 de țări, printre primele numărându-se Suedia, S.U.A., Germania (ex. sfatul genetic premarital este o formă de consiliere eugenică). În prezent se pune însă tot mai mult accentul pe *eufenie*.

EUGENIU DE SAVOIA-CARIGNAN [cariñă] (1663—1736), feldmareșal austriac de origine franceză. S-a remarcat în luptele împotriva turcilor, obținând victoriile de la Zenta (1697), Petrovaradin (1716) și Belgrad (1717) și în *Războiul pentru Succesiune la Tronul Spaniei* (1701—1714).

EUGENOL (< fr.) s. n. Produs farmacologic neutru folosit ca ingredient pentru a corecta gustul sau mirosul unor medicamente ori ca diluant și dizolvant.

EUGLENĂ (< fr. {i}; {s} gr. *euglenos* „cu ochi frumoși") s. f. Protozoar flagelat oval-alungit, dulcicol, care posedă cromatofori cu clorofilă (*Euglena viridis*).

EUHARISTIE (< fr., gr.) s. f. (REL.) Taină și act de venerație în cele mai multe biserici creștine, constând în împărtășirea cu pâine și vin a credincioșilor. E. a fost instituită de însuși Iisus Hristos la Cina cea de Taină când, mulțumind lui Dumnezeu-Tatăl, a identificat pâinea pe care a frânt-o și vinul pe care l-a turnat în pahar cu trupul și sângele său, anticipând jertfa de pe cruce. E. se săvârșește exclusiv în cadrul Sfintei Liturghii, punctul culminant fiind prefacerea pâinii și vinului în trupul și sângele lui Hristos prin puterea Duhului Sfânt invocată de episcop sau preot. Această prefacere este explicată, în Biserica catolică, prin doctrina *transsubstanțierii*. Spre deosebire de ortodocși și catolici, protestanții admit numai o prezență spirituală a lui Hristos în e.

EUHEMERISM (după fr. *evhémérisme*) s. n. Doctrina lui Euhemeros (sec. 4—3 î.Hr.), potrivit căreia zeii nu sunt decât oameni de seamă divinizați.

EULER [ɔilər], **Leonhard** (1707—1783), matematician, fizician și astronom elvețian. Prof. univ. la Berlin și Sankt Petersburg. Creator al calculului variațional („Institutiones calculi integralis"). Contribuții fundamentale în matematică: teoria numerelor, analiza matematică, geometrie (numeroase teoreme, formule și noțiuni fiind legate de numele său). Cercetări în domeniile mecanicii raționale, hidrodinamicii, opticii, mecanicii cerești; a dezvoltat teoria mișcării planetelor și cometelor.

EULER-CHELPIN [ɔilər-kelpin] **1. Hans Karl von E.-C.** (1873—1964), chimist suedez. Prof. univ. la Stockholm. A elaborat metode noi de cercetare a proceselor fermentative, enzimelor și vitaminelor. Contribuții în biochimia tehnică, cu implicații în ind. alim. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1929), împreună cu A. Harden. **2. Ulf Svante von E.-C.** (1905—1983), fiziolog suedez. Fiul lui **E.-C. (1).** Prof. univ. la Stockholm. Cercetări de fiziologie și farmacologie a sistemului nervos. A izolat (1946) în stare pură noradrenalina. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1970), împreună cu J. Axelrod și B. Katz.

Leonhard Euler

EUMENE (EUMENES), numele a doi regi ai Pergamului: **E. I** (263—241 î.Hr.), fondator al regatului independent al Pergamului. **E. II** (197—159 î.Hr.), aliat al romanilor în războaiele împotriva Macedoniei și a Regatului seleucid, ctitor al celebrului altar al lui Zeus din Pergam.

EUMENIDE v. **Erinii.**

EUNUC (< fr., lat.) s. m. **1.** Bărbat castrat. Rol important în Orientul antic, ca oameni de încredere ai suveranilor; unii au ocupat funcții înalte în Imp. Bizantin, iar în Imp. Otoman asigurau, în principal, paza haremurilor. Sin. *famen* **(1). 2.** Nume dat sectanților fanatici (sec. 3) care se automutilau sau mutilau pe cei prinși.

EUPATORIA, oraș în Ucraina, în Pen. Crimeea, la NV de Simferopol; 111 mii loc. (1991). Prelucr. metalelor. Port de pescuit la Marea Neagră. Stațiune balneoclimaterică. Muzeu etnografic.

EUPATRID (< fr., gr.) s. m. (În Grecia antică) Membru al aristocrației gentilice în Atica.

EURASIA, denumire folosită pentru prima dată de geologul *Ed. Suess* pentru a desemna ansamblul continental format din Europa și Asia, care ocupă 36,7% din suprafața uscatului (54,5 mii. km² și 2,75 mii. km² ins. adiacente — cea mai mare masă continentală a Terrei) și este locuit de c. 3/4 din populația globului (3,84 miliarde loc., 1991).

EURATOM v. **Comunitatea Europeană a Energiei Atomice.**

EURCO (< *Eur*opean *Co*mposite Unit), unitate europeană compusă, reprezentând una dintre unitățile de cont ale Uniunii Europene, evaluată pe baza coșului valutar și folosită la unele emisiuni de obligațiuni.

EURIBAR, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *baros* „greutate") adj., s. n. (Animal) care suportă variații mari ale presiunii hidrostatice.

EURIBIONT, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *biont* „care trăiește") adj. (Despre organisme) Care suportă variații mari ale condițiilor de mediu.

EURIDICE (EURYDIKE) (în mitologia greacă), soția lui Orfeu. După moartea ei, acesta a obținut permisiunea zeilor de a o readuce pe Pământ, cu condiția

Euridice și Orfeu

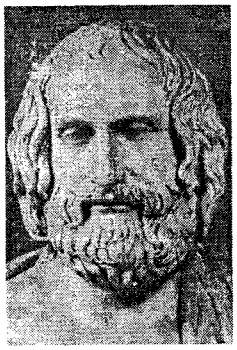

Euripide

de a nu o privi până la ieșirea din Infern. Nerespectând consemnul, Orfeu a pierdut-o pentru totdeauna.

EURIHALIN, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *halinos* „de sare") adj. (Despre organisme acvatice) Care suportă variații largi ale salinității. Dacă aceste variații nu sunt prea bruște, organismele **e.** se pot adapta complet la noul mediu (ex. scrumbia).

EURIONIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + fr. *ionique* „ionic") adj. (Despre organisme) Care suportă variații relativ largi de *p*H ale solului sau apei.

EURIPIDE (EURIPIDES) (c. 480—406 î.Hr.), poet tragic grec. Supranumit „filozof al scenei". Alături de Eschil și Sofocle, creator al tragediei clasice. Influențat de Protagoras și sofiști. Piesele sale (18 păstrate) dezbat patetic teme filozofice și etnice („Ion", „Ifigenia în Aulis", „Troienele", „Rugătoarele", „Fenicienele", „Hecuba", „Medeea", „Andromaca", „Electra"). Personalitate de excepție în evoluția poeziei tragice, **E.** a contribuit la formarea unui tip ideal de umanitate, mutând accentul asupra omului și a analizei pasiunilor care îi călăuzesc destinul. Primul autor dramatic preocupat de prezentarea psihologiei feminine. A restrâns rolul corului, a alăturat elemente comice celor tragice, a introdus prologul, „deus ex machina" etc.

EURISTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *heurisko* „a descoperi") adj., s. f. **1.** Adj. (Despre procedee metodologice) Care servește la obținerea unor cunoștințe noi; care se aplică metodelor descoperirii și ale invenției. **2.** S. f. Disciplină care are ca obiect studierea activității creatoare, a metodologiei și tehnicii inovației intelectuale. **3.** Adj. (INFORM.) *Algoritm e.* = algoritm verificat pe cazuri particulare, dar nedemonstrat ca valabil pentru cazul general; algoritm care dă o soluție aproximativă unei probleme.

EURITERM, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *eurys* „larg, întins" + *thermos* „cald") adj. (Despre organisme) Care suportă variații mari ale temperaturii din mediul extern.

EURITMIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la euritmie, cu ritm armonios.

EURITMIE (< fr., gr.) s. f. **1.** Îmbinare armonioasă a liniilor, proporțiilor, sunetelor. **2.** Școală artistică creată de Rudolf Steiner, constând într-o sinteză a gimnasticii și a dansului, ce se desfășoară pe un fond de muzică, poezie sau chiar simplă incantație. **3.** (MED.) Ritm regulat al pulsului.

EURO- (< *Europa*) Element de compunere având sensul „din Europa", „care aparține Europei".

EUROBANCĂ (< *euro-* + *bancă*) s. f. Instituție bancară privată care efectuează operațiuni în monedă națională și în eurovalute.

EUROCEC (< *euro-* + *cec*) s. n. Carte de credit pentru cumpărare de bunuri, valabilă în mai multe țări ale Uniunii Europene.

EUROCOMUNISM (< fr. {i}) s. n. Curent de idei apărut în anii '70 în rândul partidelor comuniste din Occident (Spania, Italia, Franța), preconizând un program și structuri de organizare adaptate democrației liberale și economiei de piață.

EUROCREDIT (< *euro-* + *credit*) s. n. Împrumut garantat în eurovalute, acordat pentru o perioadă mai mare de un an.

EURODEPOZIT (< *euro-* + *depozit*) s. n. Depozit de eurovalute.

EURODEVIZĂ s. f. v. **eurovalută.**

EURODOLAR (< fr., engl. {i}) s. m. Principala formă de eurovalută reprezentând depozite și surse de fonduri pe termen scurt exprimate în dolari existenți în filialele europene ale unor bănci sau întreprinderi noneuropene (situate în afara teritoriului sau legislației S.U.A.); **e.** pot fi negociați pe piețele monetare internaționale.

EUROOBLIGAȚIUNE (< *euro-* + *obligațiune*) s. f. Obligațiune emisă în eurovalută pe europiețe de către o bancă internațională, plasându-se în afara țării debitorului și nominalizându-se în altă valută decât moneda țării creditoare.

EUROPA, continent în emisfera nordică, întins de la N la S pe 4 000 km, între Capul Nord (71°11' lat. N) din Pen. Scandinavă și Capul Tarifa (36° lat. N) din Pen. Iberică și de la V la E pe 6 000 km, punctele extreme fiind Capul Roca (9°30' long. V) din Pen. Iberică și partea de NE a Uralului polar (67°20' long. E). Supr.: 10,4 mii. km²; c. 717 mil. loc. (1990). Pe teritoriul **E.** sunt în prezent 44 de state. Țărmurile sale, crestate puternic, sunt scăldate la N de Oc. Înghețat, la V de Oc. Atlantic, iar la S de M. Mediterană și Marea Neagră. Limita fizico-geografică dintre **E.** și Asia urmărește poalele estice ale M-ților Ural, fl. Ural, depr. Kuma-Manici și Marea Neagră (după unii autori, poalele de E ale M-ților Ural, râul Emba, M. Caspică, S M-ților Caucaz și Marea Neagră). Împreună cu Asia formează ansamblul continental *Eurasia*. *Relieful* **E.** prezintă o mare varietate, datorită mișcărilor tectonice diferențiate și istoriei formării diverselor ei părți. **E.** vestică are țărmuri dantelate, relief variat, tectonică complicată și climă oceanică, iar **E.** estică un relief monoton, stabilitate tectonică mare și climă continentală. Munții ocupă aproape 17% din supr. continentului (1,5% având înălțimi mai mari de 2 000 m). Predominant rămâne însă relieful de câmpie. Altitudinea medie a continentului este de 300 m, iar cea max. de 4 807 m (vf. Mont Blanc). Unele reg. (S Câmpiei Caspice și țărmurile Mării Nordului) se află sub nivelul Oceanului Planetar. Câmpia Rusă și Câmpia Germano-Poloneză, reprezentând laolaltă aproape 50% din supr. **E.**, ocupă părțile ei de E și N. În partea de E, Câmpia Rusă este străjuită pe direcția N-S de lanțul M-ților Ural a căror înălțime maximă atinge, în vf. Narodnaia, 1 894 m. Fundamentul Platformei Ruse apare la suprafață în NV **E.**, formând scutul cristalin baltic (gnaisuri, șisturi cristaline, roci eruptive vechi), de care în V se leagă strâns cutele caledoniene ale Pen. Scandinave. Împreună, ele alcătuiesc Fenoscandia (Scutul Baltic), al cărei relief se carac-

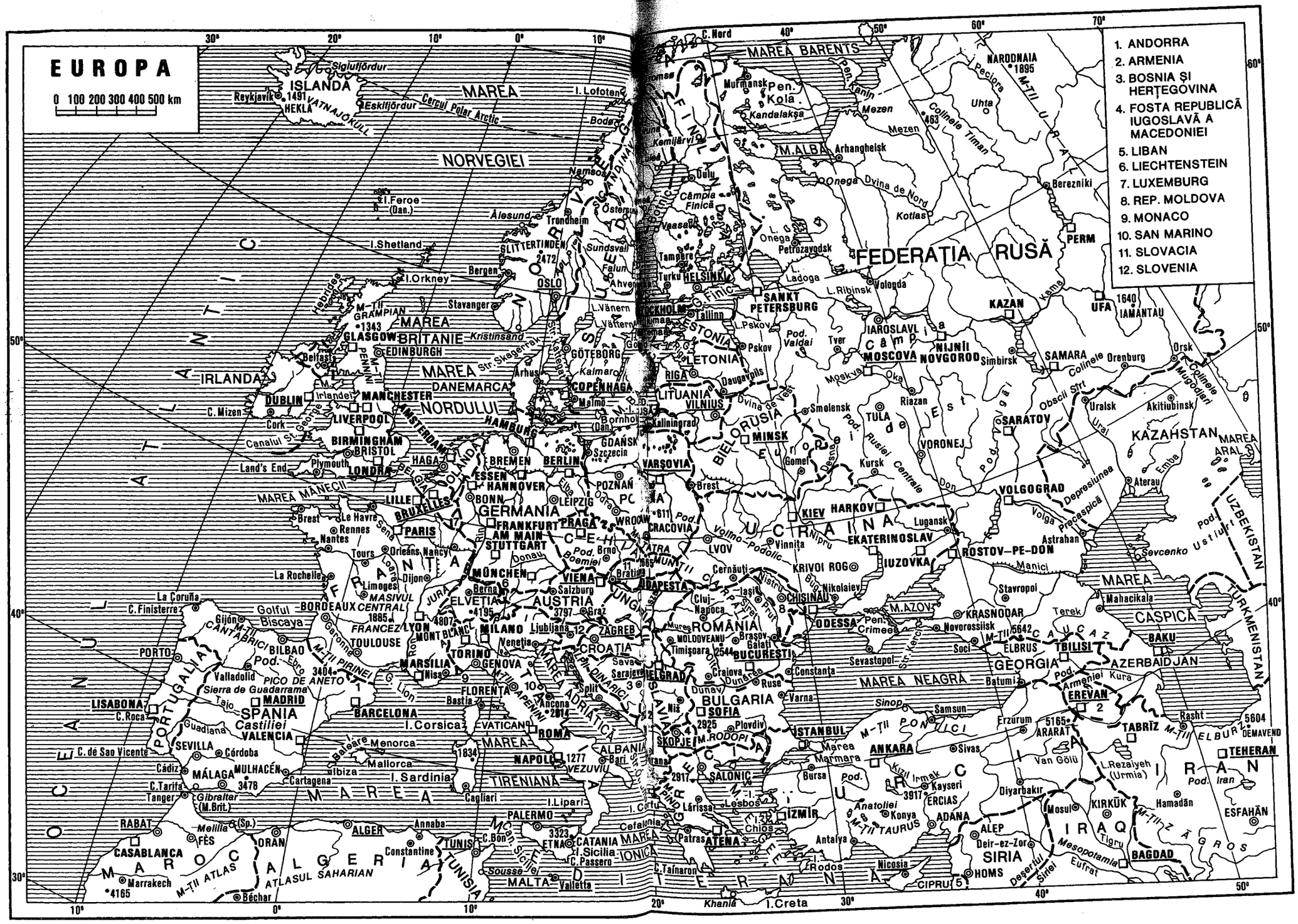
EUROPA
0 100 200 300 400 500 km
1. ANDORRA
2. ARMENIA
3. BOSNIA ŞI HERŢEGOVINA
4. FOSTA REPUBLICĂ IUGOSLAVĂ A MACEDONIEI
5. LIBAN
6. LIECHTENSTEIN
7. LUXEMBURG
8. REP. MOLDOVA
9. MONACO
10. SAN MARINO
11. SLOVACIA
12. SLOVENIA
MAREA NORVEGIEI
MAREA BARENTS
FEDERAŢIA RUSĂ
IRLANDA
DANEMARCA
MAREA NORDULUI
MAREA MANECII
GERMANIA
POLONIA
BIELORUSIA
UCRAINA
KAZAHSTAN
MAREA ARAL
UZBEKISTAN
TURKMENISTAN
FRANŢA
SPANIA
PORTUGALIA
ELVEŢIA
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
BULGARIA
GEORGIA
AZERBAIDJAN
MAREA NEAGRĂ
CASPICA
MAREA MEDITERANĂ
MAROC
ALGERIA
TUNISIA
SIRIA
IRAQ
IRAN
CIPRU
MALTA
OCEANUL ATLANTIC
OSLO
STOCKHOLM
HELSINKI
SANKT PETERSBURG
MOSCOVA
MINSK
VARSOVIA
BERLIN
PARIS
LONDRA
MADRID
ROMA
ATENA
ISTANBUL
ANKARA
TEHERAN
BAGDAD
ESFAHÂN
KIEV
HARKOV
BUCUREŞTI
BELGRAD
VIENA
PRAGA
BUDAPESTA
ODESSA
TBILISI
BAKU
EREVAN
TABRÎZ
ALGER
TUNIS
CASABLANCA
LISABONA
ATLASUL SAHARIAN
M-ŢII ATLAS
M-ŢII CARPAŢI
M-ŢII PIRINEI
M-ŢII ALPI
M-ŢII APENINI
M-ŢII DINARICI
M-ŢII BALCANI
M-ŢII PONTICI
M-ŢII TAURUS
M-ŢII ZĂGROS
M-ŢII URAL
M-ŢII ELBURZ
MUNŢII CAUCAZ
MUNŢII RODOPI
MUNŢII CARPAŢII MERIDIONALI
MUNŢII CARPAŢII OCCIDENTALI
MUNŢII CARPAŢII ORIENTALI
ALPII SCANDINAVI
ALPII IULIENI
ALPII DINARICI
ALPII TRANSILVANIEI
ALPII PONTICI
ALPII CAUCAZ
ALPII ELBURZ
ALPII ZĂGROS
MUNŢII URAL
MUNŢII RODOPI
MUNŢII CARPAŢII MERIDIONALI
MUNŢII CARPAŢII OCCIDENTALI
MUNŢII CARPAŢII ORIENTALI
ALPII SCANDINAVI
ALPII IULIENI
ALPII DINARICI
ALPII TRANSILVANIEI
ALPII PONTICI
ALPII CAUCAZ
ALPII ELBURZ
ALPII ZĂGROS
MUNŢII URAL
MUNŢII RODOPI

STATELE EUROPEI

Statul	Suprafață (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Albania	28 748	3 305 000	Tirana (Tiranë)
Andorra	453	56 000	Andorra la Vella (Andorre-la-Vieille, Andorra la Vieja)
Austria	83 850	7 899 000	Viena (Wien)
Belgia	30 518	10 030 000	Bruxelles (Brussel)
Bielorusia (Belarus)	207 600	10 400 000	Minsk
Bosnia și Herțegovina	51 129	4 375 000	Sarajevo
Bulgaria	110 912	8 842 000	Sofia
Cehia	78 864	10 335 000	Praga (Praha)
Croația	56 538	4 793 000	Zagreb
Danemarca	43 093	5 169 000	Copenhaga (København)
Elveția	41 293	6 848 000	Berna (Berne, Bern)
Estonia	43 681	1 613 000	Tallinn
Finlanda	338 145	5 074 000	Helsinki (Helsingførs)
Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei	25 713	2 179 000	Skopje (Skoplje)
Franța	543 990	57 570 000	Paris
Germania	356 917	80 590 000	Berlin
Grecia	131 957	10 075 000	Atena (Athínai)
Irlanda	70 285	3 525 000	Dublin (Baile Átha Cliath)
Islanda	102 819	260 000	Reykjavik
Italia	301 302	56 550 000	Roma
Iugoslavia	102 173	10 670 000	Belgrad (Beograd)
Letonia	64 600	2 737 000	Riga
Liechtenstein	160	30 000	Vaduz
Lituania	65 200	3 804 000	Vilnius
Luxemburg	2 586	392 000	Luxembourg
Malta	316	360 000	Valletta
Marea Britanie	244 154	57 890 000	Londra (London)
Moldova, Republica ~	33 700	4 474 000	Chișinău
Monaco	1,9	31 000	Monaco
Norvegia	323 877	4 308 000	Oslo
Olanda	41 864	15 190 000	Amsterdam și Haga
Polonia	312 683	38 330 000	Varșovia (Warszawa)
Portugalia	92 389[1]	10 660 000	Lisabona (Lisboa)
România	238 391	22 681 000[2]	București
Rusia	4 238 500[3]	115 021 000	Moscova (Moskva)
San Marino	61	23 000	San Marino
Slovacia	49 035	5 287 000	Bratislava
Slovenia	20 251	1 965 000	Ljubljana
Spania	504 750[4]	39 155 000	Madrid
Suedia	449 964	8 619 000	Stockholm
Turcia	23 764[5]	6 010 000	—
Ucraina	603 700	51 990 000	Kiev
Ungaria	93 033	10 305 000	Budapesta (Budapest)
Vatican	0,4	800	Vatican

[1] Inclusiv Arh. Azore și Madeira
[2] 1995
[3] Partea europeană
[4] Inclusiv Balearele, Canarele și Posesiunile spaniole din Africa de Nord
[5] Numai partea europeană

terizează prin predominarea în V și N a M-ților Scandinavici, erodați și puternic fragmentați, a M-ților Hibini din Pen. Kola și a unei câmpii joase de denudație, cu unele regiuni mai înălțate, în E și S. În E. de V, micile câmpii alternează frecvent cu munții diferențiați după înălțime, structură și relief. La S terit. descrise se găsește reg. munților hercinici, puternic fragmentați de mișcări tectonice, având, datorită eroziunii îndelungate, alt. mijlocii și culmi domoale, teșite. Această reg. cuprinde munții din Marea Britanie și Islanda, Masivul Central Francez, M-ții Vosgi, M-ții Ardeni, Pădurea Neagră, Masivul Șistos Renan, Masivul Boemiei, în alternanță cu câmpii deluroase având relief de cueste, situate în bazine tectonice, umplute cu depozite mezozoice și terțiare din N Franței (Bazinul Parisului), SE Angliei (Bazinul Londrei), Suabia și Franconia. Reg. cu înălțimi mijlocii deluroase și câmpii înalte sunt mărginite de munți cutați, rezultați în cadrul orogenezei alpine. Cei mai înalți sunt Alpii, cu relief glaciar, continuați către E de M-ții Carpați. În depr. tectonice umplute cu sedimente marine, lacustre și fluviatile aflate în imediata apropiere a munților, s-au format câmpiile eluviale (Padului, Panonică și Română). Relieful E. mediteraneene este predominant muntos. Sunt caracteristici munții hercinici, cu pante abrupte, cei cutați (de vârstă alpină), în care prezența pe suprafețe întinse a unei pături groase de calcare a favorizat dezvoltarea puternică a reliefului carstic, precum și platourile joase sau mijlocii cu relief uniform. Aceasta este o reg. de mișcări tectonice recente și actuale, cu o seismicitate accentuată și un puternic vulcanism actual. *Clima* E. este în funcție de poziția sa, în special, în zona temperată, de alt. și de orientarea liniilor mari ale reliefului, precum și de circulația generală a atmosferei, predominant vestică, caracterul ei continental accentuându-se de la V spre E. Deasupra continentului acționează masele de aer temperat-continental și maritim la lat. medii, masele de aer tropical-continental și maritim în S și masele de aer arctic în N. Circulația acestor mase de aer este determinată de maximul azoric, minimul islandic și dorsala anticiclonului siberian de iarnă. Vara, temperatura medie a lunii celei mai calde scade de la 26–28°C în S până la 3–5°C în N, iar iarna temperatura medie a lunii celei mai reci scade de la 10–12°C în S și SV până la –18°C și –20°C în NE. Precipitațiile sunt excedentare în NV (Marea Britanie, Scandinavia), unde

depășesc 1 000 mm/an, și deficitare în SE (C. Precaspică), unde scad sub 500 mm/an. Zona climatică temperată ocupă cea mai mare parte a continentului. Părții de V îi este caracteristică clima temperat-maritimă, cu amplitudini termice anuale mici (8—18°C), ierni blânde, veri calde în S și răcoroasă în N, cu precipitații abundente, căzând regulat în cursul anului, mai ales sub formă de ploi. Părții de E îi corespunde o climă temperat-continentală, cu amplitudini termice anuale mari (30 sau 35°C), cu iarnă lungă și geroasă, având un strat de zăpadă stabil (exceptând partea de S) și cu vară caldă, pe alocuri fierbinte. *Hidrografia* E. se caracterizează printr-o densitate mare a râurilor și a lacurilor. Marile fluvii se găsesc pe Platforma Rusă, ele aparținând bazinelor M. Caspice, Mării Negre și M. Azov. Cel mai mare este Volga, care, laolaltă cu afluenții săi, constituie o importantă sursă de alimentare cu apă a M. Caspice. În Marea Neagră se varsă Dunărea, Nistrul și Niprul, iar în M. Azov, Donul. Oc. Înghețat primește fluviile Peciora și Dvina de Nord, iar Oc. Atlantic, Marea Baltică și Marea Nordului-Neva, Niemenul, Vistula, Oderul, Elba. Toate aceste fluvii au cursuri liniștite, în albii slab înclinate și puternic meandrate. Pr. fl. ale E. de V aparțin fie Oc. Atlantic (Rinul, Sena, Loara, Garonne), fie M. Mediterane (Ronul, Padul). Râurile E. sudice se varsă în Oc. Atlantic (Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir) și în M. Mediterană (Tibru, Arno, Vardar). Ghețarii acoperă o supr. de 119,9 mii km², dintre care 109,8 mii km² se află în insulele arctice, 5 mii km² în M-ții Scandinavici și 5,1 mii km² în Alpi. *Vegetația și solurile* sunt repartizate latitudinal și etajat, în funcție de climă și de relief. Insulele ocupă o supr. de 730 mii km² (Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Sicilia, Sardinia, Novaia Zemlea, Spitsbergen ș.a.). Pr. pen. ale E. sunt: Scandinavă, Iberică, Italică, Balcanică, Kola, Iutlanda.

EUROPA (EUROPE) 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Agenor, regele Tyrului (în Fenicia). Zeus, transformat în taur, a răpit-o și a dus-o în Creta. Aici E. a născut pe Minos, Radamante și Sarpedon. 2. Satelit al planetei Jupiter; 3 000 km diametru; descoperit de G. Galilei în 1610.

EUROPA LIBERĂ, post de radio cu sediul la München, (din 1995, la Praga) înființat în mai 1951; finanțat de Congresul S.U.A. Creat pentru a sparge blocada informațională instituită în țările comuniste, E. L. a penetrat timp de peste 40 de ani „cortina de fier", transmițând știri din lumea întreagă. Departamentul român al postului s-a deschis în oct. 1951.

EUROPEAN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. 1. S. m. și f. Persoană care face parte din populația Europei. 2. Adj. Care aparține Europei sau populației ei, privitor la Europa sau la populația ei.

EUROPENIZA (după fr. *européaniser*) vb. I tranz. și refl. A adopta obiceiurile, portările, îmbrăcămintea europenilor.

EUROPEOID, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. Denumire improprie pentru *europid.*

EUROPIAȚĂ (< *euro-* + *piață,* după fr. *euromarché*) s. f. Piață internațională de valori (capital) unde negocierile și tranzacțiile se efectuează în eurovalute. Existența e. necesită reglementări bancare interne pentru țările în cauză în vederea menținerii controlului schimburilor.

EUROPID, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj., 1. S. m. și f. (La m. pl.) Denumirea uneia dintre cele trei rase omenești răspândită în Europa, Orientul Apropiat și Mijlociu, N Indiei și Africa de Nord și care, din perioada colonizării europene, devine predominantă și în America, Australia și S Africii. Se mai numește *rasă caucaziană.* ✦ Persoană care aparține acestei rase. 2. Adj. Care se referă la e. (1).

EUROPIU (< fr. {i}; {s} gr. *Europe* „Europa") s. n. Element chimic (Eu; nr. at. 63, m. at. 151,96) din grupa lantanoidelor; metal (*d* 5,26, p. t. 826° C), utilizat la reactoarele nucleare. A fost identificat de W. Crockes (1889) și izolat de E. Demarçay (1896).

EUROȚITLU (< *euro-* + *titlu*) s. n. Titlu emis de o firmă neeuropeană pentru a fi vândut pe piața europeană.

EUROTUNEL, galerie cu cale feroviară și rutieră, subacvatică, realizată în anii 1987—1994, pe sub Marea Mânecii, între Folkestone (Marea Britanie) și Calais (Franța), la o adâncime de 40 m. Lungime: 50,5 km (al doilea din lume, după tunelul Seikan, Japonia). Inaugurat, la 6 mai 1994, în prezența reginei Elisabeta a II-a a Marii Britanii și a președintelui Franței, François Mitterand. Calea ferată care străbate E. conectează rețelele feroviare din Mare Britanie cu cele din Franța și Belgia. Cunoscut și sub numele de *Tunelul Mânecii.*

EUROVALUTĂ (< it.) s. f. Monedă negociată în afara țării de origine (în special în Europa), scăpând astfel controlului autorităților monetare. Astăzi toate monedele convertibile au devenit eurovalute: eurodolari, euroyeni, euromărci, eurofranci etc.

EUROVISION, organizație, cu sediul la Geneva, care coordonează schimbul de programe de radiodifuziune și televiziune între state europene și asigură realizarea lor. Înființată în 1954, funcționează din 1974 ca o bursă cotidiană de imagini.

EUSÉBIO (Eusebio Ferreira da Silva, zis; supranumit „Perla Neagră") (n. 1942), fotbalist portughez, de origine mozambicană. Component al echipei Benfica Lisabona timp de 15 ani. Unul dintre cei mai talentați și înzestrați fotbaliști ai anilor '60.

EUSEBIU (EUSEBIOS) (c. 260—c. 340), istoric grec. Episcop (din 313) al Cezareii (Palestina). Întemeietorul istoriografiei ecleziastice. Autor al unei istorii universale de la origini până la 325 și al unei istorii bisericești în 10 vol. Confesorul și biograful împăratului Constantin cel Mare.

EUSTACHI (EUSTACHIO) Bartolomeo (c. 1500—1574), anatomist italian. Unul dintre creatorii anatomiei științifice moderne. Numeroase descoperiri anatomice care-i poartă numele (ex. cartilajul lui E., trompa lui E., valvula lui E.).

EUSTATIC, -Ă (< fr.) adj. *Mișcări eustatice* = mișcări pe verticală, de ridicare (*m. e.* pozitive) și de coborâre *(m. e.* negative), ale nivelului apelor oceanice, având o anumită importanță în producerea transgresiunilor și regresiunilor marine. Pot fi *hidrocratice* (datorită glaciațiilor) și *geocratice* (datorită mișcărilor tectonice și colmatării bazinelor oceanice cu sedimente).

EUSTATIE DE LA PUTNA (c. 1465—c. 1546, n. Bistrița), protopsalt român. A trăit la mănăstirea Putna (1493—1546). Culegeri de muzică bisericească pe texte grecești și slavone („Carte de cântece", „Culegere de melodii bisericești").

EUSTATIEVICI, Dimitrie (c. 1730—1796, n. Brașov), cărturar român. Prof. la școala din Șcheii Brașovului, apoi director al școlilor naționale ortodoxe din Transilvania (1786—1796). Autorul primei gramatici complete a limbii române, păstrată în manuscris (1757); i se atribuie însemnări de cronică referitoare la perioada 1512—1780. A tradus și a prelucrat cărți religioase și manuale didactice.

EUSTRATIE Logofătul (?—c. 1646), boier dregător și cărturar din Moldova. La porunca domnului Vasile Lupu a tradus din grecește „Pravila aleasă", care constituie prima parte a „Cărții românești de învățătură" tipărită la Iași, în 1646. Presupus autor al unui „Letopiseț moldovenesc", pe care l-ar fi cunoscut și folosit Grigore Ureche.

EUSTRATIE DABIJA, domn al Moldovei (1661—1665). A luat parte la două campanii ale turcilor în Ungaria împotriva Habsburgilor (1663 și 1664). A reînființat monetăria din Suceava (1661).

EUTANASIE (< fr. {i}; {s} gr. *euthanasia* „moarte ușoară") s. f. **1.** Moarte fără dureri. **2.** Metodă de provocare (de către medic) a unei morți precoce nedureroase unui bolnav incurabil, pentru a-i curma o suferință grea și prelungită. Legislația românească interzice practica **e.**

EUTECTIC (< fr. {i}; {s} gr. *eutektos* „care se topește ușor") adj., s. n. **1.** Adj. (Despre amestecuri chimice) Care se topește sau se solidifică la temperatură constantă, inferioară punctului de topire al fiecăruia dintre constituenți. **2.** S. n. Constituent metalografic alcătuit din două sau mai multe faze, care se separă simultan din topitură, la cea mai mică temperatură de solidificare, cu compoziție chimică caracteristică sistemului respectiv.

EUTECTOID (< fr.) s. n. Constituent metalografic format din două sau mai multe faze care se separă simultan printr-o transformare în stare solidă.

EUTERPE (în mitologia greacă), una dintre cele nouă muze, patroană a tragediei și a muzicii de flaut.

EUTOCIE (< fr.; {s} gr. *eutokia* „naștere fericită") s. f. Naștere normală, fără complicații.

EUTROFIZARE (după fr. *eutrophisation*) s. f. Creșterea masei organice a unei ape stagnante (lac, baltă etc.) sau cu scurgere lentă prin îmbogățirea naturală sau artificială cu substanțe nutritive (combinații ale fosforului, azotului etc.); uneori provoacă fenomenul de *înflorire a apei*, cu consecințe foarte grave asupra echilibrului biologic al acestor ape.

EUTROPIU (EUTROPIUS) (sec. 4), istoric roman. A scris o istorie a Romei în 10 cărți, de la întemeierea orașului până la domnia împăratului Valens (*Breviarium ab Urbe condita*), prețioasă prin informațiile privind sec. 3—4.

EUTYCHES (c. 378—c. 454), călugăr bizantin. Întemeietor al unei erezii ce-i poartă numele (prima fază a *monofizitismului*), susținând că Hristos nu are decât natură divină, trupul său fiind doar o aparență. Condamnat de Conciliul din Calcedon (451).

EUWE [ɔive], **Max** (1901—1981), șahist olandez. Campion mondial (1935—1937), după meciul cu A. Alehin. Președinte al Federației Internaționale de Șah (1970—1974). Teoretician al șahului.

eV (METR.), simbol pentru *electronvolt*.

EV (< lat. *aevum*) s. n. Perioadă din istoria omenirii. ◇ *Evul Mediu* = denumire convențională a perioadei din istoria omenirii cuprinsă între *Antichitate* și *Epoca Modernă*. Tradițional, în Europa, cuprinde perioada dintre căderea Imperiului Roman de Apus (476) și, după unele opinii, cucerirea Constantinopolului (1453), respectiv descoperirea Americii (1492) sau revoluțiile din Țările de Jos (1566—1609) și din Anglia (1642—1649).

EVA (în „Vechiul Testament"), nume dat primei femei în virtutea menirii ei de a fi „mamă a tuturor celor vii"; soția lui Adam, creată de Dumnezeu din coasta acestuia. Ispitită de șarpe (diavol), **E.** și, la îndemnul ei, Adam încalcă porunca divină, mâncând din fructul pomului cunoașterii binelui și a răului *(păcatul originar)*, ambii fiind alungați din Rai. Cu Adam a avut trei fii (Cain, Abel și Seth) și mai multe fiice. ◇ Expr. *Fiică a Evei* = femeie; în sens peiorativ, femeie frivolă.

EVACUA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A goli, a lăsa liber, a părăsi (un imobil, o localitate). **2.** A lua măsuri de îndepărtare a unor persoane sau lucruri dintr-un anumit loc. ✦ A scoate dintr-o zonă periculoasă populația și bunurile, spre a preveni distrugerea lor. **3.** A elimina, a îndepărta reziduurile unui proces tehnologic, fluidele uzate, apele colectate de pe un teren, dintr-o mină etc.

EVACUARE (după fr. *évacuation*) s. f. **1.** Acțiunea de a evacua. **2.** Fază din ciclul motoarelor cu ardere internă sau al turbinelor cu gaze, în care gazele de ardere sunt evacuate din mașină după ce au efectuat lucrul mecanic.

EVADA (< fr., lat.) vb. I intranz. A fugi dintr-o închisoare sau de sub pază; *p. ext.* (fam.) a scăpa, a fugi.

Euterpe

EVALUA (< fr.) vb. I tranz. A determina valoarea aproximativă a unui bun, a unui lucru etc. ✦ A exprima în bani mărimea valorică a mijloacelor fixe și circulante, a surselor acestora și a tuturor operațiilor economice consemnate în documente. ✦ A prețui, a estima.

EVANESCENȚĂ (< fr.) Dispariție lentă, estompare treptată.

EVANGHELIAR (< fr., lat.) s. n. **1.** Carte care cuprinde cele patru Evanghelii; tetraevanghel. Unele exemplare, realizate de mari caligrafi și miniaturiști (Gavril Uric, Anastasie Crimca), sunt adevărate capodopere. Primul **e.** în limba română a apărut în 1561 la Brașov („Tetraevangheliarul" lui Coresi). **2.** Carte de slujbă ce conține pericope din cele patru Evanghelii, citite în cadrul liturghiei sau cu alte ocazii și aranjate în funcție de sărbătoarea Sf. Paști.

EVANGHELIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la evanghelie, conform cu evanghelia; din evanghelie. **2.** (Și subst.) Care ține de cultul luteran. ◇ *Biserica e.* = federație bisericească grupând cele 27 de biserici protestante teritoriale din Germania, fondată în 1945, guvernată de un consiliu, o conferință și un sinod. **3.** *Alianța e.* = mișcare religioasă întemeiată în 1846 în Anglia, reunind persoane și confesiuni creștine care au drept scop atragerea lumii la credința în Hristos.

EVANGHELIE (< sl.; {s} gr. *evangélion* „vestea cea bună") s. f. **1.** Vestea cea bună despre împărăția lui Dumnezeu și despre mântuire, mesajul sau conținutul acesteia cuprins în predica și învățătura lui Iisus. **2. a)** Tradiția orală a predicii lui Iisus; **b)** Istoria vieții pământene a Fiului lui Dumnezeu întrupat; **c)** Predica și învățătura lui Iisus expusă în primele patru cărți ale „Noului Testament", atribuite lui Matei, Marcu, Luca, și Ioan, fiecare cuprinzând **e.** (**1**) în întregime, dar prezentată într-un mod propriu autorului; fiind singurele **e.** recunoscute de Biserică, au fost numite *canonice*. **E.** lui Matei, Marcu și Luca, prezentând cea mai mare concordanță în relatarea faptelor, au fost numite sinoptice. Redactarea **e.** lui Marcu se situează înainte de anul 70, iar a celorlalte trei între 80 și 100 d.Hr. *Evanghelii apocrife* = scrieri reluând biografii din textele canonice, dar nerecunoscute de Biserică; cele mai cunoscute sunt: **e.** lui Petru, **e.** lui Toma *E. a.* conțin principiile și căile spre desăvârșire a persoanei umane, în vederea instaurării Împărăției lui Dumnezeu, printr-un act de transformare lăuntrică a omului în iubire față de

semeni și față de Dumnezeu. ✦ Evangheliar. ✦ Capitol dintr-o **e.** care se citește la serviciul divin.

EVANGHELIST (< sl., ngr.) s. m. **1.** (În „Noul Testament") Propovăduitor al Evangheliei, activitatea sa fiind asociată funcției sacerdotale (episcop sau diacon). **2.** Fiecare dintre cei patru autori care au consemnat Evanghelia lui Hristos: Matei, Marcu, Luca și Ioan, simbolizați în arta creștină ca om, leu, taur și vultur. **3.** În accepțiunea actuală, în cultele neoprotestante, sunt laici, bărbați sau femei, predicatori misionari.

EVANGHELISTAR (< ngr.) s. n. (În Biserica ortodoxă) Lista completă a pericopelor evanghelice care se citesc în cadrul cultului divin în răstimpul unui an liturgic, aranjate în funcție de data Sf. Paști.

EVANS [ęvanz], **Sir Arthur John** (1851—1941), arheolog britanic. A efectuat săpături arheologice în insula Creta, descoperind palatul din Cnossos și alte mărturii ale civilizației cretane („Palatul lui Minos").

EVANS [i:vənz], **Herbert McLean** (1882—1971), medic și biochimist american. Cercetări privind biochimia vitaminelor, enzimelor și hormonilor. A descoperit (1922) vitamina E și a extras (1942) hormonul de creștere din hipofiză.

EVANS [i:vənz], **Lloyd Thomas** (n. 1927), botanist australian. Cercetări privind influența mediului înconjurător asupra creșterii plantelor, inducției florale și proceselor fiziologice din cadrul unui ciclu întreg de cultură.

EVANS [i:vənz], **Oliver** (1755—1819), inginer american. Pionier în construcția mașinilor cu abur, de înaltă presiune. A construit utilaje pentru ind. textilă (cardare), ind. alimentară (morărit).

EVANS [i:vənz], **Walker** (1903—1975), fotograf american. Reportaje documentare într-un stil direct, abordând în special efectele crizei economice din '29 asupra fermierilor sud-americani. Portrete de mare expresivitate.

EVANS [i:vənz], **William (Bill)** (1929—1980), pianist american de jazz. Stil plin de sensibilitate și inventivitate („Show Type Tune", „Time Remembered", „Blue in Green").

EVANSVILLE [ęvənzvil], oraș în centrul S.U.A. (Indiana), pe Ohio; 279 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de huilă. Centru comercial și ind. (metalurgia aluminiului, automobile, frigidere, mase plastice, produse chimice, mobilă, sticlărie). Universitate.

EVANTAI (< fr.) s. n. Obiect pliabil, în formă de sector de cerc, executat din diverse materiale ușoare (hârtie, pene, mătase), care prin agitare, produce senzația de răcoare.

EVAPORA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. **1.** (FIZ.) A (se) transforma (un lichid) în vapori. **2.** Refl. Fig. A se face nevăzut, a dispărea.

EVAPORARE (după fr. *évaporation*) s. f. Proces de transformare a unui lichid (la suprafață) în vapori, la temperaturi inferioare temperaturii sale de fierbere.

EVAPORATOR (< fr.) s. n. (TEHN.) **1.** Aparat utilizat la concentrarea soluțiilor prin evaporarea solventului. **2.** Parte componentă a unei instalații frigorifice în care se evaporă lichidul de răcire, producând frigul.

EVAPORIMETRU (< germ.) s. n. Instrument folosit pentru măsurarea vitezei medii de evaporare a apei.

EVAPORITE (< fr.) s. f. pl. Roci sedimentare provenite în urma precipitației chimice din soluții saline concentrate, în ținuturi cu climat arid.

EVAZARE (după fr. *évasement*) s. f. Lărgire progresivă a secțiunii de trecere, în zona de ieșire, a unei cavități.

EVAZIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** *E. fiscală* = sustragerea prin orice mijloace de la plata impozitelor, taxelor și a altor sume datorate bugetelor administrației de stat de către persoanele fizice și juridice care realizează venituri impozabile conform reglementărilor fiscale. **2.** (Rar) Evadare.

EVAZIV, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care exprimă o atitudine vagă, neprecisă.

EVDOKIMOV, Pavel Nikolaevici (1901—1970), teolog ortodox rus. Stabilit în Franța (1923). Prof. univ. la Paris. A valorificat izvoarele spiritualității răsăritene, dezvoltând mari teme ale patristicii („Femeia și mântuirea lumii", „Ortodoxia", „Vârstele vieții spirituale", „Iubirea nebună a lui Dumnezeu", „Arta icoanei").

EVECȚIE (< lat.) s. f. Abatere periodică a mișcării Lunii ca urmare a variațiilor excentricității orbitei lunare; este determinată de atracția solară.

EVENEPOEL, Henri (1872—1899), pictor belgian. Portrete de femei și copii („Doamna cu pălărie albă"); lucrări în manieră impresionistă („Un spaniol la Paris").

EVENIMENT (< fr.) s. n. **1.** Întâmplare importantă. **2.** (MAT.) Noțiune de bază din domeniul teoriei probabilităților, care exprimă producerea sau neproducerea unui fenomen în cadrul unui experiment. **3.** *E. juridic* = **e.** natural sau social care produce efecte juridice (dă naștere, modifică, transmite sau stinge raporturi juridice) independent de voința părților.

EVENIMENTUL ZILEI, cotidian de informație, de mare tiraj, care apare la București din 1992; ediția de prânz din 1993. Redactor șef: Ion Cristoiu.

EVENTIV (< germ.; {s} lat. *eventus* „efect, rezultat") adj. *Verb reflexiv* ~ (și subst.) = verb reflexiv care arată o schimbare în starea subiectului.

EVENTRAȚIE (< fr.; {s} lat. *e* „din" + *venter* „pântece") s. f. Ieșire sub piele a viscerelor învelite în sacul peritoneal; apare după un traumatism sau după o operație și, uneori, spontan ca urmare a unor eforturi fizice exagerate sau prin scăderea tonicității mușchilor și aponevrozelor care formează peretele respectiv.

EVENTUAL, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care depinde de împrejurări; posibil; probabil. ✧ *Drept e.* = drept subiectiv care conferă titularului său un grad redus de putere și siguranță, întrucât îi lipsește fie obiectul, fie subiectul activ, adică unul dintre componentele necesare existenței sale (ex. dreptul la repararea unui prejudiciu ce s-ar putea produce în viitor).

EVENTUALITATE (< fr.) s. f. Caz posibil; situație, împrejurare care s-ar putea ivi. ✦ (DR.) Eveniment viitor și nesigur, care, afectând un drept în elementele sale esențiale, face ca acesta să fie eventual.

EVERAC, Paul (pseud. lui *Paul Constantinescu*) (n. 1924, Oradea), dramaturg român. Piese cu problematică etică, comedii („Ferestre deschise", „Explozie întârziată", „Un fluture pe lampă", „Ordinatorul").

EVEREST [ęvarist] **1. Sir George E.** (1790—1866), militar și geodez britanic. Conducător (din 1823) al Serviciului geodezic al Indiei. Numele lui a fost purtat multă vreme de cel mai înalt vf. de pe Pământ (azi Chomolungma din M-ții Himalaya). **2.** V. **Chomolungma.**

EVERGLADES [ęvərgleids], reg. mlăștinoasă în SE S.U.A. (Florida), în S Pen. Florida; 12 mii km². Parc național (5,6 mii km² — înființat 1947) cu vegetație de mangrove, floră tropicală, numeroase specii de păsări și reptile.

EVERT [ęvərt], **Christine (Chris)** (n. 1954), jucătoare americană de tenis. A dominat tenisul mondial feminin între anii 1974 și 1984, câștigând toate marile turnee (Wimbledon, de trei ori; Roland Garros, de cinci ori; Forest Hills, de șase ori). Campioană a lumii în 1979.

EVIAN-LES-BAINS [eviă-le-bẽ], oraș în E Franței (Savoia), pe malul sudic al

L. Geneva; 6,2 mii loc. (1990). Stațiune balneoclimaterică. Cazinou. Aici s-a încheiat, între guvernul francez și reprezentanții Frontului de Eliberare Națională din Algeria, un acord (18 mart. 1962) privind încetarea focului; Franța a recunoscut independența și integritatea teritorială a Algeriei.

EVICȚIUNE (< fr., lat.) s. f. (DR.) Pierderea, totală sau parțială, a posesiei sau a dreptului de proprietate asupra unui lucru dobândit prin cumpărare, partaj etc., în favoarea unei terțe persoane, căreia îi este recunoscut legal un drept real asupra acelui lucru (de ex. când s-a cumpărat un bun furat, revendicat apoi de proprietar, ori s-a dobândit de la moștenitorul aparent un bun, revendicat apoi de adevăratul moștenitor).

EVIDENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Vădit, flagrant, clar **(3)**; neîndoielnic.

EVIDENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Faptul de a fi evident, caracterul a ceea ce este evident. ◇ Expr. *A scoate* (sau *a pune*) *în evidență* = a scoate la iveală, a sublinia. **2.** Oglindirea într-un document sau într-un sistem de documente, prin înregistrarea într-o anumită ordine și pe baza unor principii stabilite, a ceea ce ține de un fenomen, de o activitate, de o situație etc. ◇ *E. tehnic-operativă* = **e.** care are ca obiect înregistrarea într-o anumită ordine a diferitelor fapte, procese economice, direct în momentul și la locul în care se produc și servește conducerii operative, precum și ca sursă de date pentru celelalte forme de evidență.

EVIDENȚIA (< *evidență*) vb. I refl. și tranz. A ieși sau a scoate în evidență; a (se) deosebi, a (se) distinge. ✦ Tranz. A recunoaște sau a face cunoscute oficial meritele sau succesele cuiva în muncă.

EVISCERARE (după fr. *éviscération;* {s} lat. *eviscero* „a deschide pântecele") s. f. Operație tehnologică de abator, constând în scoaterea organelor interne (viscere) din cavitatea abdominală și toracală a animalelor.

EVISCERAȚIE (< fr.) s. f. (MED.) Ieșire a viscerelor din cavitatea lor normală (abdomen, torace) printr-un orificiu sau traiect, creat artificial, prin traumatism sau prin desfacerea unei cicatrice postoperatorii.

EVITA (< fr., lat.) vb. I tranz. A se feri de...; a căuta să scape de...; a ocoli. ✦ A împiedica; a înlătura.

EVITARE (< *evita*) s. f. **1.** Acțiunea de a evita. **2.** Poziția (determinată de direcția prorei) pe care o ia o navă sub acțiunea vântului și a curenților. ✦ *Spațiu de e.* = spațiu liber necesar în jurul unei nave ancorate pentru ca aceasta să poată lua orice direcție sub acțiunea vântului și a curenților. **3.** Manevră efectuată de o navă pentru întoarcere sau pentru a ocoli o altă navă întâlnită, un obstacol etc.

EVLAVIE (< ngr.) s. f. Religiozitate profundă, exteriorizată printr-o îndeplinire scrupuloasă a practicilor rituale; pietate, cuviosie, cucernicie. ✦ Fig. Comportare respectuoasă față de cineva sau ceva.

EVLAVIOS, -OASĂ (< *evlavie*) adj. (Adesea substantiv) Stăpânit de evlavie; cucernic, cuvios, bisericos.

EVLIA, Celebi (1611—după 1683), învățat și călător turc. Notele sale de drum („Seiahatname") conțin numeroase informații privind Țările Române, pe care le-a vizitat la mijlocul sec. 17.

EVOCA (< fr., lat.) vb. I tranz. A reaminti fapte sau evenimente din trecut; a zugrăvi prin cuvinte imagini de demult.

EVOCARE (după fr. *évocation*) s. f. Faptul de a evoca; *concr.* compoziție literară în care se evocă ceva.

EVOCATOR, -OARE (< fr.) adj. Care are darul, puterea de a evoca, de a rechema în amintire.

EVOLUA (< fr.) vb. I intranz. **1.** A trece prin diferite faze progresive spre o treaptă superioară; a se dezvolta; a se transforma. ✦ A se desfășura; a-și urma cursul. **2.** A se deplasa cu mișcări largi (circulare).

EVOLUAT, -Ă (< fr.) adj. Care a ajuns la un stadiu superior de dezvoltare. ✦ (Și subst.) Dezvoltat din punct de vedere intelectual.

EVOLUȚĂ (< germ., engl.) s. f. (MAT.) Desfășurată **(2).**

EVOLUTIV, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care se dezvoltă treptat și neîntrerupt. **2.** Care ține de evoluție **(1, 2).**

EVOLUȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *evolutio* „desfășurare") s. f. **1.** (BIOL.) Transformare a unei specii în altă specie fie prin *anageneză* (modificări progresive), fie prin *cladogeneză* (ramificare a unei specii în două specii fiice, fiind cel mai important mecanism evolutiv). Speciația presupune prezența unui factor care împiedică încrucișarea populațiilor primare. Fără izolare reproductivă este imposibilă apariția unor noi specii. Ulterior, intervin alți factori — procese genetice, întâmplătoare migrații care fac ireversibil acest proces. Conform teoriei sintetice a evoluției, toate caracterele sunt rezultatul acțiunii selecției naturale, care permite adaptarea la mediu. Se presupune însă că numeroase gene s-au fixat întâmplător, în absența selecției naturale, fiind astfel neutre selectiv. V. *evoluționism.* **2.** (FILOZ.) Proces de schimbare în cadrul căruia ultima stare apare ca o continuare a stărilor precedente, păstrând identitatea și individualitatea entității originare. ✦ *E. culturală* = proces de schimbări culturale, într-o societate, marcat de trecerea de la forme simple la forme complexe. *E. socială* = dezvoltarea instituțiilor și a formelor de relații sociale urmând o succesiune proiectată de stadii. **3.** Produsul final al unui proces evolutiv. ✦ *Teoria evoluției emergente* = teorie evoluționistă elaborată de S. Alexander și C. L. Morgan susținând că apariția noilor calități (viața, spiritul) este absolut spontană și neprevăzută, datorându-se reorganizării entităților preexistente. **4.** Dezvoltare **(2). 5.** Desfășurare, curs[1] **(II 2). 6.** (COREGR.) Deplasare prin mișcări largi (circulare).

EVOLUȚIONISM (< fr. {i}) s. n. Teorie conform căreia speciile sunt rezultatul unui proces continuu, care a început o dată cu formarea primei celule. Sugerată de Lucrețiu în sec. 1 d.Hr., a fost apărată sporadic, cu argumente neconcludente, până la începutul sec. 19, când J.B. Lamarck (1801) a formulat o primă teorie transformistă, în care susținea că evoluția a fost condiționată de adaptarea directă la mediu și de transmiterea caracterelor câștigate. În 1859, Ch. Darwin a demonstrat că originea speciilor ca evoluție este rezultatul acțiunii selecției naturale asupra variațiilor spontane — numite ulterior mutații. Variațiile constituie materia primă asupra căreia acționează selecția naturală. E. modern s-a născut din fuziunea geneticii mendeleene cu selecția naturală darviniană și se numește teoria neodarvinistă (sau *sintetică*) a evoluției; se bazează pe numeroase argumente extrase din embriologie, anatomie comparată, paleontologie, geologie și, mai ales, din genetica moleculară și citogenetică.

EVOLUȚIONIST, -Ă (< fr. {i}) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Privitor la evoluționism, care se bazează pe evoluționism. **2.** S. m. și f. Adept al evoluționismului.

EVOLVENTĂ (< germ.) s. f. (MAT.) Desfășurătoare.

ÉVORA, oraș în partea central-sudică a Portugaliei; 34,1 mii loc. (1984). Piață pentru cereale și uleiuri vegetale. Metalurgie. Întreprinderi textile (bumbac) și alim. Muzeu de artă. Ruine romane, catedrală (sec. 12—13), Mănăstirea São Francisco, în stil mudejar portughez (sec. 15), biserică gotică (sec. 15).

EVORSIUNE (< germ.) s. f. (GEOMORF.) Acțiune erozivă a apei curgătoare, care, prin cădere pe verticală, formează vârtejuri la baza cascadelor, dând naștere la adâncituri circulare în albiile râurilor, numite marmite sau căldări.

EVREICĂ (< rus.) s. f. Femeie care face parte din populația evreiască.

EVREIESC, -IASCĂ (< *evreu*) adj. Care aparține evreilor; privitor la evrei.

EVREN, Kenan (n. 1918), general și om politic turc. Președinte al Consiliului Național al Securității (șef al statului, 1980—1982). Președinte al Rep. Turcia (1982—1989).

EVREU (< sl.) s. m. **1.** (La pl.) Denumire generică dată populațiilor de religie iudaică (mozaică), descendente din vechii locuitori ai Palestinei și din alte populații care au adoptat iudaismul. Trăiesc în Israel și în diferite țări ale lumii (c. 20 mil.). Majoritatea vorbesc limba țării în care locuiesc; o parte din ei vorbesc *idiș* și *ivrit* (ebraică). **2.** Bărbat care face parte din această populație.

ÉVREUX [evrö], oraș în N Franței (Normandia), la V de Paris; 58 mii loc. (1990). Aparataj electronic (radioreceptoare), țesături din bumbac, produse farmaceutice și din cauciuc. Catedrala Notre-Dame (sec. 12—15) cu celebre vitralii din sec. 14. Vestigii romane.

EVRICA (cuv. gr. „am găsit") interj. (Livr.) Exclamație de bucurie marcând rezolvarea unei probleme dificile. Se presupune că a fost rostită de Arhimede, în clipa când a descoperit principiul fundamental al hidrostaticii (*legea lui Arhimede*).

EVTUȘENKO, Evgheni Aleksandrovici (n. 1933), scriitor rus. Poet prolific, de mare forță expresivă, dar inegal, cu treceri bruște de la registrul intim la cel public, abordează acute probleme civice, morale, politice („Stația Zima", „Universitatea din Kazan", „Moștenitorii lui Stalin", „Gingășie"). Proză pe teme contemporane („Ardabiola"), romane consacrate satului siberian („Dulce ținut al poamelor"), piese de teatru („Sub pielea Statuii Libertății"). Note de călătorie, eseuri, traduceri.

Évreux. Catedrala Notre-Dame

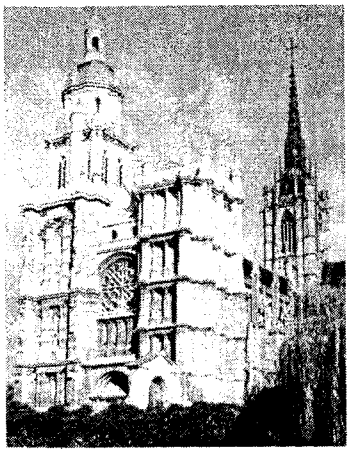

EWALD [e:val], **Johannes** (1743—1781), scriitor danez. Poet liric, precursor al romantismului („Odă sufletului", „Regele Christian" — textul imnului național). Tragedii influențate de clasicismul francez și de Shakespeare („Rolf Krage", „Moartea lui Balder", folosind pentru prima oară versul alb în dramaturgia daneză).

EWING [iu:iŋ], **Sir James Alfred** (1855—1935), fizician și inginer britanic. Cercetări asupra proprietăților magnetice ale fierului și oțelului. A studiat structura cristalină a mai multor metale și a descoperit (1882) fenomenul de *histerezis*.

EX- ([s] lat. ex. „din") Prefix cu sensul de „afară de" sau „fost", care servește la formarea unor substantive.

EXACERBA (< fr., lat.) vb. I tranz. A intensifica, a accentua, a exagera sentimente, senzații.

EXACT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și adv.) Care este conform cu realitatea, în deplină concordanță cu adevărul; întocmai, chiar. ✦ *Știință e.* = știință în care formulările (logice) se pot prezenta în formă matematică. ✦ Care reproduce întocmai modelul, originalul; fidel **(2). 2.** (Despre oameni) Punctual.

EXACTITATE (< *exact*) s. f. Calitatea de a fi exact; exactitudine.

EXACTITUDINE (< fr.) s. f. Exactitate.

EXAGERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A da proporții, a amplifica peste măsură un fapt, o întâmplare etc. (deformând realitatea).

EXAGERAT, -Ă (< fr.) adj. Care depășește proporțiile realității. ✦ (Despre oameni) Care exagerează. ✦ (Adverbial) Prea, din cale-afară de..., excesiv de...

EXALA (< fr., lat.) vb. I tranz. A emana **(1)**, a degaja mirosuri, vapori etc.

EXALAȚIE (< fr., lat.) s. f. Acțiunea de a exala și rezultatul ei; miasmă, duhoare. ✦ Emanație de gaze și/sau vapori asociate activității vulcanice, din care se pot depune minerale, în cantități modeste, sub formă de crustă. E. pot fi: *fumarole, solfatare* și *mofete*.

Evgheni Evtușenko

EXALTA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) înflăcăra, a (se) entuziasma peste măsură.

EXALTAT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Înflăcărat, entuziasmat peste măsură; exagerat. **2.** (Fam.) Ieșit din minți; surescitat.

EXAMEN (< fr., lat.) s. n. **1.** Probă la care este supus un elev, student, candidat la un post etc. pentru verificarea și aprecierea cunoștințelor. ✧ Expr. *Examen de conștiință* = meditare sau examen critic asupra propriei conduite. ✧ *E. de diplomă* = examen de absolvire a unei instituții de învățământ superior, constând în elaborarea și susținerea unei lucrări. *E. de licență* = **e.** constând din susținerea a 2—4 examene din disciplinele de bază și de specialitate, precum și a unei lucrări (proiect). ✦ Probă, încercare prin care se verifică trăinicia, temeinicia unui lucru. **2.** Cercetare amănunțită. ✧ *E. medical* = cercetare a unui bolnav pentru a pune diagnosticul și a stabili tratamentul.

EXAMINA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A supune unui examen **(1). 2.** A cerceta, a studia amănunțit ceva sau pe cineva; a măsura **(3). 3.** A face un examen medical.

EXAMINATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. m. și f. (Persoană) care examinează.

EXANTEM (< fr., gr.) s. n. (MED.) Erupție care apare pe piele în unele boli contagioase.

EXANTEMATIC (< fr. {i}) adj. *Tifos* ~ v. *tifos*.

EXARAȚIE (< germ.) s. f. (GEOMORF.) Eroziune glaciară.

EXARH (< fr., lat., 3 ngr.) s. m. **1.** Comandant al unei unități de cavalerie în armata romană (sec. 4). **2.** Guvernator bizantin din Italia și din Africa de Nord în sec. 6—7. **3.** (În Biserica ortodoxă) Mitropolit delegat de patriarhul din Constantinopol să conducă sau să îndrume treburile bisericești dintr-o provincie sau dintr-o țară. ✦ Arhiereu însărcinat cu inspecția și controlul mănăstirilor dintr-o eparhie.

EXASPERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A *enerva*, a *irita* peste măsură; a scoate din sărite.

EXASPERANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care exasperează; înnebunitor.

EXASPERARE (după fr. *exaspération*) s. f. Acțiunea de a exaspera. ✧ *Loc. Până la exasperare* = până la ultima limită.

EXCAVA (< fr., lat.) vb. I tranz. A săpa o cavitate în scoarța Pământului în vederea realizării unei exploatări **(4)** deschise, îndepărtării pământului dintr-un anumit loc pentru diverse lucrări etc.

EXCAVATOR (< fr., rus.) s. n. Mașină de lucru autopropulsată utilizată pentru excavare, la lucrările de săpare și de încărcare a pământului, în exploatările miniere, în lucrările de îmbunătățiri funciare etc.

EXCAVAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Cavitate în scoarța Pământului creată de unele fenomene naturale sau executată artificial în scopul realizării unor construcții (fundații, terasamente, canale, tuneluri etc.) **2.** (MED.) Cavitate patologică formată într-un organ (ex. în plămân, în ficat).

EXCEDENT (< fr., iat.) s. n. Ceea ce rămâne după acoperirea necesarului; prisos; surplus. ✦ (EC.) Cantitatea, valoarea cu care veniturile sau resursele dintr-o balanță **(2)** depășesc nevoile, cheltuielile sau consumul (ex. valoarea cu care veniturile unui buget depășesc cheltuielile formează e. bugetar).

EXCEDENTAR, -Ă (< fr.) adj. Care are un excedent.

EXCELA (< fr., lat.) vb. I intranz. A se deosebi, a se remarca, a se distinge (într-un domeniu).

EXCELENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care excelează; excepțional; admirabil, minunat.

EXCELENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Titlu folosit în raporturile cu anumiți demnitari. **2.** *Prin excelență* = în cel mai înalt grad, cu deosebire.

EXCENTRIC, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s. n. **1.** Adj. Care iese din limitele obișnuitului; ciudat, bizar, extravagant. **2.** *Cercuri excentrice* = două cercuri care nu au același centru. **3.** S. n. Organ de mașină în formă de disc, montat pe un arbore rotitor, a cărui axă geometrică este deplasată paralel față de axa de rotație a arborelui.

EXCENTRICITATE (< fr.) s. f. **1.** Însușirea de a fi excentric; originalitate **(2)**, extravaganță. **2.** (MAT.) Mărime care caracterizează alungirea conicelor, reprezentând raportul distanțelor de la un punct al unei conice la focar și la directoarea corespunzătoare. **3.** (TEHN.) Distanța dintre axele de rotație a două piese excentrice (ex. distanța dintre axa fusului și cea a butonului de manivelă la un arbore cotit). **4.** (TEHN.) Abatere de la coaxialitate, eroare rezultată în urma montării greșite a două piese sau a prelucrării greșite a două suprafețe care în mod normal ar trebui să fie coaxiale.

EXCEPTA (< fr.) vb. I tranz. A exclude, a lăsa deoparte.

EXCEPȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Abatere de la regulă; ceea ce nu se supune normei generale. ✧ Expr. *Fără excepție* = fără deosebire. **2.** (DR.) Abatere (de la o regulă de drept generală) îngăduită sau impusă de lege în cazuri particulare.

EXCEPȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care constituie o excepție. ✦ Care iese din comun; neobișnuit, deosebit **(3)**. **2.** (Și adv.) Foarte bun, excelent, extraordinar, eminent.

EXCERPTA (< *excerpte*) vb. I tranz. A scoate, a alege dintr-o lucrare termeni, pasaje.

EXCERPTE (< lat. *excerpta*) s. n. pl. Pasaje sau termeni scoși dintr-o lucrare.

EXCES (< fr., lat.) s. n. **1.** Exagerare, abuz; lipsă de cumpătare, de măsură. ✦ Surplus. *În exces* = prea mult. **2.** (MAT.) *E. sferic* = diferența dintre suma unghiurilor unui triunghi sferic și 180 de grade sexagesimale. **3.** (MAT.) *Calcul prin e.* = rotunjirea ultimei zecimale în calcule prin adaos (se ia cifra următoare dacă mai urmează zecimale la precizia dată).

EXCESIV, -Ă (< fr.) adj. Care depășește limita normală; exagerat. ✧ *Climă e.* = climă cu diferențe mari de temperatură între vară și iarnă. ✦ (Adverbial) Din cale-afară de..., nespus de..., foarte, prea.

EXCITA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A produce o excitație. **2.** A atâta, a întărâta. ✦ A provoca, a stârni o senzație, un sentiment.

EXCITABILITATE (< fr.) s. f. (BIOL.) Capacitate a substanței vii de a reacționa în mod specific la stimuli.

EXCITANT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care provoacă excitație; excitator **(1)**. **2.** S. n. (FARM.) Substanță care stimulează capacitatea funcțională a organismului (ex. *cofeina, benzedrina*).

EXCITARE (după fr. *excitation*) s. f. **1.** Acțiunea de a excita și rezultatul ei; excitație **(1)**. **2.** Aplicarea unei mărimi de comandă (tensiune electrică, curent electric etc.) la intrarea unui aparat sau a unui dispozitiv comandat. **3.** (FIZ.) Trecerea unui sistem de particule (nucleu, atom, moleculă) din starea normală într-o stare energetică superioară, prin absorbția unei cuante de energie. Fenomen opus *dezexcitării* **(2)**.

EXCITATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care excită, excitant. **2.** S. n. Generator auxiliar de curent continuu folosit pentru alimentarea înfășurării de excitație **(3)** a altor mașini electrice.

EXCITAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Excitare **(1)**, rezultatul excitării; factor excitant. **2.** (FIZIOL.) Reacție a unui organ, țesut, celulă sub influența unui excitant intern (influx nervos) sau extern (acțiune fizică, chimică, psihică etc.), care se manifestă prin contracție, secreție sau generare de impulsuri (în cazul țesutului nervos); este caracteristică materiei vii. **3.** (ELT.) Realizare a câmpului magnetic inductor necesar funcționării unei mașini (generator sau motor) electrice. Poate fi independentă (produsă de o sursă de energie electrică separată) sau autoexcitație, care poate fi în serie, derivație sau mixtă (e. compound). ✧ *Înfășurare de e.* = înfășurare electrică cu care se produce fluxul magnetic. **4.** Solenația sau curentul electric al înfășurării de excitație a unei mașini electrice sau a unui aparat electric.

EXCITON s. m. (FIZ.) Particulă fictivă asociată unei stări de excitație (constituită dintr-un electron și un gol generați împreună și legați între ei), care se propagă prin masa unui corp cristalin.

EXCITRON (< fr. {i}) s. n. Redresor monoanodic cu vapori de mercur la care arcul se menține în intervalele de polarizare inversă, cu ajutorul unui anod de excitație, conectat la o sursă auxiliară de curent continuu de putere mică. Sin. *ignitron*.

EXCIZARE s. f. Tehnică în artele decorative constând în evidențierea unui element prin săparea câmpului din jurul lui.

EXCIZIE (< fr., lat.) s. f. Extirpare a unei porțiuni de țesut sau de organ.

EXCLAMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A scoate o exclamație; a striga.

EXCLAMARE (după fr. *exclamation*) s. f. Acțiunea de a exclama; exclamație. ✧ *Semnul exclamării* = semnul de punctuație „!" folosit după interjecții, după vocativ, după propoziții exclamative sau imperative.

EXCLAMATIV, -Ă (< fr.) adj. Care exprimă o exclamație. ✧ *Propoziție e.* (și substantivat, f.) = propoziție prin care se exprimă o stare afectivă.

EXCLAMAȚIE (< fr., lat.) s. f. Cuvânt, propoziție sau frază prin care se exteriorizează o stare afectivă; exclamare, strigăt.

EXCLUDE (< lat. *excludere*, cu sensurile după fr. *exclure*) vb. III tranz. A înlătura; a da afară, a elimina, a excepta. ✦ Refl. recipr. (Despre două elemente) A se respinge ca fiind incompatibile, contrare.

EXCLUDERE (< *exclude*) s. f. **1.** Înlăturare, eliminare. **2.** (EC.) Restricție, limitare. ✦ Prevedere a unei polițe de asigurare sau a unui titlu aplicabilă în caz de neacoperire. ✧ *E. fiscală* = parte a venitului unei firme exclusă din venitul impozabil.

EXCLUS, -Ă (< *exclude*) adj. Înlăturat, eliminat, dat afară. ✦ (Adverbial) Cu neputință, inadmisibil.

EXCLUSIV, -Ă (< fr., lat. m.) adj., adv. **1.** Adj. (Despre noțiuni abstracte) Care se exclude unul pe altul; care este incompatibil cu altceva. ✦ Care se referă la un singur lucru. ✧ *Drept e.* = drept care aparține numai titularului, cu excluderea oricărei alte persoane (cum este dreptul de proprietate). **2.** Adv. În afară de..., exceptând. ✦ Numai (și numai).

EXCLUSIVISM (< fr.) s. n. **1.** Atitudine care refuză să ia în seamă ideile, părerile altora. **2.** Caracterul a ceea ce este exclusiv.

EXCLUSIVITATE (< fr.) s. f. Starea, situația a două lucruri care se exclud între ele; calitatea a ceea ce este exclusiv. ✦ Loc. *În exclusivitate* = cu excluderea tuturor celorlalți.

EXCLUZIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Excludere, interdicție. ✧ (FIZ.) *Principiul de excluziune* v. *Pauli, W.* **2.** (LOG.) Relație care există între două propoziții care nu pot fi simultan adevărate.

EXCOMUNICA (< lat. *excomunicare*, cu sensul după fr. *excommunier*) vb. I tranz. A exclude pe cineva dintr-o comunitate religioasă.

EXCOMUNICARE (după fr. *excommunication*) s. f. Excludere temporară sau definitivă dintr-o comunitate religioasă (creștină, mozaică etc.) pentru abateri de la canoane sau dogme. **E.** sub afurisenie *(anatemă)* implica în Evul Mediu scoaterea în afara legii.

EXCORIAȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *excorio* „a jupui") s. f. (MED.) Eroziune **(2)**.

EXCREMENT (< fr., lat.) s. n. Materie rezultată în urma digestiei și eliminată prin anus; (materii) fecale.

EXCRESCENȚĂ (< lat. *excrescentia*, cu sensul după fr. *excroissance*) s. f. Formațiune care rezultă în urma unei creșteri tisulare în exces, realizând denivelări pe anumite suprafețe (polip, vegetații, neg etc.).

EXCRETA (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A elimina din organism prin excreție.

EXCRETOR, -OARE (< fr.) adj. Care se referă la excreție (ex. canal **e.**, glandă **e.**).

EXCREȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *excretus* „eliminat, evacuat") s. f. Proces de eliminare a produșilor rezultați din secreția unor glande sau organe. **E.** are loc pe diverse căi: urinară, digestivă, respiratorie, cutanată etc.

EXCURS (< lat. *excursus*) s. n. Digresiune, abatere de la un subiect, pentru a lămuri o problemă secundară.

EXCURSIE (< fr., lat.) s. f. Plimbare sau călătorie (de obicei în grup) cu scop educativ, sportiv sau distractiv.

EXCURSIONIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care face o excursie.

EXECRABIL, -Ă (< fr.) adj. Respingător, oribil.

EXECUTA (< fr.) vb. I tranz. și refl. **1.** Tranz. A face **(I, 1)**, a confecționa, a prelucra, a fabrica, a efectua. **2.** Tranz. A îndeplini (un ordin, un plan, un contract, o hotărâre judecătorească etc.). ✦ Refl. A se supune, a da ascultare. **3.** Tranz. A face exerciții de gimnastică, sau figuri de balet. ✦ A cânta o bucată muzicală la un instrument. **4.** Tranz. A aduce la îndeplinire o hotărâre judecătorească de condamnare la moarte.

EXECUTANT, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care execută, care îndeplinește ceva; executor **(1)**.

EXECUTARE (după fr. *exécution*) s. f. **1.** Acțiunea de a executa; îndeplinire. **2.** (DR.) Îndeplinire a unei obligații (prevăzută de lege, de un contract, de un act administrativ, de o hotărâre a unui organ de jurisdicție). Poate fi *voluntară* (de bunăvoie) sau *silită* (cu ajutorul aparatului de constrângere al statului). ✦ *E. prin echivalent* = plată de despăgubire pentru neîndeplinirea unei obligații contractuale. *Executarea pedepsei* = aducere la îndeplinire a hotărârii prin care cel trimis în judecată penală a suferit o condamnare.

EXECUTIV, -Ă (< fr.) adj. (DR.) *Organ e.* = organ de stat cu funcții de organizare și de asigurare a executării legilor (ex. guvernul). *Putere e.* = (în unele state) sistem de organe compus din guvern și din întregul aparat administrativ, în frunte cu șeful statului; (substantivat, n.) puterea executivă în ansamblu.

EXECUTOR, -OARE (< fr., lat.) adj. **1.** Executant. **2.** (DR.; subst.) *E. judecătoresc* = funcționar de stat care îndeplinește acte de procedură și execută hotărâri judecătorești. *E. testamentar* = persoană însărcinată, printr-un testament, cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor acestuia.

EXECUTORIU, -IE (< fr., lat.) adj. (DR.) Care dă loc la executare, care poate fi executat. ✧ *Hotărâre e.* = hotărâre care poate fi executată de îndată, fie că este definitivă, fie că se încadrează într-un caz de execuție provizorie. *Titlu e.* = act care servește drept temei unei executări silite. *Formulă e.* = ordin de executare pus pe hotărârea definitivă a unui organ de jurisdicție pentru a o transforma într-un titlu executoriu și a da loc la executarea ei silită.

EXECUȚIE (< fr., lat.) s. f. (DR.) **1.** Aducere la îndeplinire a unei hotărâri judecătorești de condamnare la moarte. **2.** *E. provizorie* = efect al unei hotărâri judecătorești de a fi executată înainte de a rămâne definitivă. **3.** (INFORM.) Proces de realizare, de către calculator, a acțiunilor descrise de instrucțiunile programului.

EXEGET (< fr., gr.) s. m. **1.** (LIT.) Specialist în exegeză; cel care practică exegeza. **2.** Persoană care interpreta riturile, oracolele, visele în Grecia antică. **3.** Interpret sau comentator al textelor vechi, în special al celor biblice.

EXEGETIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** (LIT.) Care explică, interpretează; bazat pe exegeză. **2.** (DR.) *Școala e.* = curent care considera că textele de lege trebuie interpretate strict literal și logic-formalist.

EXEGEZĂ (< fr., gr.) s. f. Interpretare filologică, istorică etc. a unui text literar, juridic, religios. ✧ *E. biblică* = metodă de interpretare a textului biblic care urmărește înțelegerea sensului său teologic, ținând seama de contextul istoric și cultural, de unitatea revelației biblice.

EXEMPLAR[1] (< fr., lat.) s. n. Fiecare dintre obiectele identice multiplicate după un model comun. ✦ Reprezentant izolat al unei categorii de ființe sau de lucruri asemănătoare.

EXEMPLAR[2]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. Care poate servi drept exemplu; pilduitor. ✦ Care are un caracter drastic, servind de avertisment (ex. pedeapsă **e.**).

EXEMPLIFICA (< it., fr.) vb. I. tranz. A ilustra, a demonstra, a lămuri prin exemple.

EXEMPLU (< fr., lat.) s. n. **1.** Acțiune sau persoană care servește drept model; pildă. **2.** Caz, fapt tipic, citat pentru a lămuri, a sprijini o idee, o demonstrație. ✧ Loc. *De exemplu* = de pildă, bunăoară.

EXEQUATUR (cuv. lat. „să execute") subst. (DR.) **1.** Procedură de învestire cu formula executorie a hotărârii unui organ de jurisdicție străin, în vederea executării ei în țară. **2.** Act prin care un

stat autorizează un consul să-și exercite funcțiile pe teritoriul acelui stat.

EXERCITĂ (< lat. *exercitare*) vb. I tranz. **1.** (DR.) A valorifica un drept sau a îndeplini o funcție. **2.** A face să fie simțit un privilegiu, o influență etc.

EXERCIȚIU (< fr., lat.) s. n. **1.** Activitate fizică sau intelectuală, sistematică și repetată, desfășurată în scopul dobândirii de abilități și deprinderi. ✦ Instruire a militarilor pentru mânuirea armelor și executarea acțiunilor de luptă. **2.** Temă servind ca mijloc pentru însușirea de cunoștințe într-un anumit domeniu. **3.** *E. financiar* = perioada de timp cuprinsă între două bugete sau două inventare. **4.** (Despre un funcționar de stat) *În exercițiul funcțiunii* = în timpul îndeplinirii sarcinilor de serviciu.

EXEREZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *exairesis* „extragere") s. f. (MED.) Ablațiune **(1)**.

EXERGĂ (< fr.) s. f. Mic spațiu gol pe o medalie, destinat unei inscripții. ✦ Inscripție, nume, dată etc. gravate pe o medalie.

EXERSA (< fr.) vb. I intranz. și tranz. A face exerciții.

EXETER [ęxətə], oraș în SV Marii Britanii (Anglia), port la gura de vărsare a râului Exe în Canalul Mânecii; 95,6 mii loc. (1981). Nod de comunicații. Piață agricolă. Prelucr. metalelor. Ind. textilă, piel. și încălț., a hârtiei și alim. (bere). Catedrală (sec. 12—14, restaurată în sec. 19). Universitate.

EXFOLIAȚIE (< fr., engl.; {s} lat. *exfolio* „a desfrunzi") s. f. (MED.) Desprindere sub formă de lamele subțiri a straturilor superficiale ale pielii, ale unui os, cartilaj sau tendon necrozat.

EXFOLIERE (după fr. *exfoliation*) s. f. **1.** (TEHN.) Fenomen de fisurare și desprindere a unor straturi subțiri de la suprafața unui material, a unei piese etc. **2.** (GEOL.) Proces fizic în urma căruia se formează învelișuri de rocă, având suprafața curbă, care se desprind succesiv de masa originară, dezgolind astfel corpuri sferoidale din ce în ce mai mici. **3.** (FITOPAT.) *Exfolierea scoarței ramurilor* = boală a pomilor fructiferi și a arborilor de pădure, provocată de ciuperca *Physalospora cydoniae;* se manifestă prin înnegrirea scoarței și apariția de crăpături neregulate.

EXHAUSTIV, -Ă (< fr., engl.) adj. Care epuizează un subiect; complet, în întregime.

EXHAUSTOR (< fr. {i}) s. n. **1.** Ventilator utilizat pentru aspirarea și evacuarea aerului (sau a altor gaze) din încăperi închise, în scopul aerisirii, desprăfuirii și al transportului de particule solide prezente în suspensie în aer sau gaze. **2.** Dispozitiv pentru alimentarea carburatorului, așezat deasupra nivelului camerei de nivel constant.

EXHIBA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A etala, a arăta (ostentativ) ceva; a se făli cu ceva, a se afișa **(2)**.

EXHIBIȚIE (< fr., lat.) s. f. Etalare, expunere ostentativă. ✦ (La pl.) Jonglerii (de circ).

EXHIBIȚIONISM (< fr.) s. n. Mania sau înclinarea de a face exhibiții.

EXHUMA (< fr.) vb. I tranz. A dezgropa **(1)**.

EXHUMARE (după fr. *exhumation*) s. f. **1.** Acțiunea de a exhuma. **2.** (GEOL.) Apariția la suprafață, prin eroziune diferențială, a unei forme de relief acoperită de depozite mai puțin rezistente. Fenomenul este frecvent în zonele marginale ale masivelor hercinice.

EXIGENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care pretinde multă grijă, strictețe în îndeplinirea unei datorii; pretențios.

EXIGENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Faptul de a fi exigent; cerință.

EXIGIBIL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) (Despre o obligație) A cărei executare poate fi cerută de creditor de îndată.

EXIGIBILITATE (< fr.) s. f. (DR.) Calitate a unei obligații de a fi exigibilă.

EXIL (< fr., lat.) s. n. (DR.) **1.** (În unele state) Pedeapsă, îndeosebi cu caracter politic, constând în obligarea unei persoane de a părăsi țara al cărei cetățean este; surghiun. **2.** Părăsirea voluntară sau impusă a țării de baștină din motive politice, religioase sau economice. **3.** Situație în care se găsește o persoană exilată.

EXILA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A trimite sau a pleca în exil; a surghiuni.

EXILAT, -Ă (< *exila*) adj. (Și subst.) Pedepsit cu exilul, surghiunit. ✦ Aflat în exil.

EXISTA (< fr., lat.) vb. I intranz. A avea existență, a fi, a se afla; a trăi.

EXISTENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care există, se află, trăiește.

EXISTENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Faptul de a fi real sau actual, în contrast cu ceea ce este aparent. Au **e.** obiectele fizice, ființele vii, dar și construcțiile abstracte determinate în raport cu noțiunile mai generale pe care le exemplifică. **2.** (FILOZ.) Ființă în procesul devenirii. La scolastici, ființa în act, opusă esenței. În existențialism, condiția sau ființarea specific umană. **3.** (LOG.) Faptul de a fi necontradictoriu, logic. **4.** (SOCIOL.) *E. socială* = concept utilizat de materialismul istoric potrivit căruia totalitatea componentelor geografice, biologice și în mod special cele tehnologice, inclusiv organizarea socială a producției, determină conștiința socială, aceasta nefiind decât existența devenită conștientă.

EXISTENȚIAL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la existență. ✦ (MAT.) *Operator (cuantificator) e.* = operator logic ce presupune existența unui obiect cu o anumită proprietate. Simbol ∃.

EXISTENȚIALISM (< fr., germ.) s. n. Curent filozofic contemporan ce evidențiază și justifică importanța existenței individuale și caracterul ei ireductibil. Termenul de **e.** se aplică în general ideilor filozofice ale lui K. Jaspers, J.P. Sartre, M. Heidegger, N. Berdeaev, G. Marcel, L. Șestov, M. Merleau-Ponty ș.a. Ca precursor principal este revendicat S. Kierkegaard, care a deplasat interesul filozofic asupra trăirilor umane. În sens strict, **e.** desemnează doctrina filozofică a lui J.P. Sartre (pe care o găsim și în teatrul și romanele sale) ca expresie metafizică a credinței în libertatea absolută. **E.** a influențat literatura (A. Camus, Simone de Beauvoir), psihanaliza (L. Binswanger), teologia (P. Tillich, R. Bultmann, M. Buber). ✧ *E. creștin* = formă a **e.** care se oprește asupra persoanei umane și a dorinței acesteia de a-l căuta pe Dumnezeu (N. Berdeaev, G. Marcel) sau asupra depărtării dintre omul vinovat și Dumnezeul omnipotent (S. Kierkegaard, K. Barth).

EXISTENȚIALIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care ține de existențialism, privitor la existențialism. **2.** S. m. și f. Adept al existențialismului.

EXITUS (cuv. lat.) subst. Ieșire, sfârșit; deseori termenul este întrebuințat cu sensul de moarte.

EXÎNSCRIS, -Ă (după fr. *exinscrit*) adj. **1.** (Despre figuri plane) Care este tangent la una dintre laturile unei figuri poligonale, precum și la prelungirile celor două laturi alăturate primei laturi. **2.** (Despre corpuri) Care este tangent la una dintre fețele unui corp poliedral și la prelungirile fețelor alăturate primei fețe.

EX LIBRIS (loc. lat.) Mențiune făcută pe cărțile dintr-o bibliotecă, pentru a se indica posesorul lor. Se poate realiza fie printr-o ștampilă, fie printr-o etichetă aplicată pe copertă sau pe foaia de titlu a cărții. Cuprinde adesea și gravuri cu valoare artistică.

EXMATRICULA (după germ. *exmatrikulieren*) vb. I tranz. A exclude un elev sau un student dintr-o școală sau dintr-o facultate.

EXO- ({s} gr. *exo* „în afară") Element de compunere cu sensul „extern", „exterior", care servește la formarea de substantive și adjective.

EXOBIOLOGIE (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *bios* „viață" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază posibilitatea existenței vieții pe alte planete; astrobiologie.

EXOCARP (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *karpos* „fruct") s. n. Epicarp.

EXOCORDA ({s} *exo-* + gr. *chorda* „coardă") subst. Gen de plante decorative, arbustoide, originare din Asia Centrală, din familia rozaceelor, cu frunze oblonge, eliptice, mucronate, flori albe de 3—5 cm diametru și fructe capsule (*Exochorda sp.*).

EXOCRIN, -Ă (< fr.; {s} *exo-* + gr. *krino* „a secreta") adj. Care are o secreție externă. ◇ *Glandă e.* = glandă al cărei conținut se elimină printr-un canal excretor.

EXOD (< fr., lat.) s. n. **1.** Emigrare în masă a unei populații, evacuare, refugiere (în timp de război, cataclism etc.), plecare în număr mare (dintr-o regiune în alta, de la sat la oraș etc.). **2.** Parte finală a unei tragedii grecești, cuprinzând deznodământul și ieșirea din scenă, în cortegiu, a actorilor.

EXODERM (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *derma* „piele") s. n. Țesut vegetal de protecție format din celule mari, poliedrice, cu pereții suberificați, fără spații intercelulare, situat sub *rizodermă*.

EXODUL (IEȘIREA), carte a „Vechiului Testament" (a doua din „Pentateuh"), relatând ieșirea (în jurul anului 1250 î.Hr.) din Egipt a evreilor conduși de Moise către „pământul făgăduinței", primirea „Legii", construirea cortului sfânt.

EXOELECTRON (< fr.) s. m. Electron produs prin *exoemisie*.

EXOEMISIE (< fr.) s. f. Emisie de electroni de către suprafețele corpurilor supuse în prealabil unor acțiuni ca: prelucrare mecanică, iradiere etc.

EXOFTALMIE (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *ophthalmos* „ochi") s. f. Proeminență (bulbucarea) a globilor oculari în afara orbitelor; se întâlnește în special în boala lui Basedow și în tumorile intraorbitale.

EXOGAMIE (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *gamos* „căsătorie") s. f. **1.** Lege fundamentală a gintii matriarhale, conform căreia căsătoriile între membrii aceleiași ginți erau interzise. **2.** Căsătorie între parteneri ce nu aparțin aceluiași grup social. **3.** (BIOL.) Fuzionare a gameților în afara organismului.

EXOGEN, -Ă (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *genos* „naștere") adj. **1.** (MED.) Care ia naștere, care se datorează unor cauze din afara organismului (ex. infecție **e.**, intoxicație **e.**). **2.** (GEOL., despre procese geologice) Care se datorează fenomenelor geologice de natură fizică produse la suprafața scoarței Pământului de către agenții modificatori externi, care depind de energia solară captată de planetă.

EXOGIRĂ (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *gyros* „cerc") s. f. Lamelibranhiat fosil fixat prin valva stângă, cu valve inegale, cu umbonele răsucit în spirală lateral și cu rudimente de dinți. Se întâlnește din Jurasicul superior până în Cretacic.

EXOMORFISM (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *morphe* „formă") s. n. Ansamblul transformărilor metamorfice produse de o masă magmatică în drumul ei ascensional în rocile metamorfice străbătute și la suprafața scoarței terestre. Rocile caracteristice, rezultate sub influența temperaturii ridicate și a difuziunii soluțiilor fierbinți degajate din magmă, sunt marmurele, skarnele, corneenele filite etc.

EXON s. m. (GENET.) Secvență de nucleotide care codifică o secvență de aminoacizi specifici.

EXONARTEX (< fr., gr.) s. n. (În bisericile ortodoxe) Spațiu care precede nartexul (pronaos). Sin. *pridvor, tindă*.

EXONDA (< fr.) vb. I refl. (Despre formații și structuri geologice) A fi supus procesului de exondare.

EXONDARE (după fr. *exondation*) s. f. Proces de ridicare deasupra nivelului mării a unor suprafețe din scoarța Pământului, datorită mișcărilor tectonice. Prin acumulare de sedimente se poate produce și colmatarea bazinului marin.

EXONERA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) elibera, a (se) achita (în întregime sau în parte) de o obligație, de o sarcină.

EXONERARE (după fr. *exonération*) s. f. (DR.) Eliberare de răspundere a unei persoane care nu-și execută obligația (prevăzută de lege sau de un contract) din cauze străine culpei sale (forța majoră, culpa creditorului sau victimei și fapta unui terț pentru care debitorul nu răspunde). ◇ *Clauze de e.* (sau *de neräspundere*) = clauze cuprinse într-un contract (cu excepția unor contracte în care sunt interzise) în temeiul cărora se obține o anume limitare a răspunderii debitorului pentru neexecutare.

EXORBITANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre prețuri) Exagerat de mare; excesiv.

EXORCISM (< fr., lat.) s. n. Ceremonie rituală însoțită de rugăciuni pentru alungarea demonilor din trupul unui posedat, dintr-o casă etc.; se practică însă și ocazional pentru eliberarea oamenilor din posesia diavolului, utilizându-se în acest scop îndeosebi tămâia.

EXORCIST (< fr.) s. m. Cel care săvârșește actul de exorcism. ✦ (În catolicism) Cleric care a primit de la episcop al treilea ordin minor și deci dreptul de a exorciza.

EXORDIU (< fr., lat.) s. n. Prima parte a unui discurs care, enunțând sumar conținutul acestuia, urmărește câștigarea atenției și bunăvoinței auditorului; *p. ext.* introducere, prefață.

EXOSFERĂ (< fr.) s. f. Stratul periferic al atmosferei, dincolo de 1 000 km înălțime, în care gazele ce compun aerul sunt disociate și rarefiate.

EXOSMOZĂ (< fr. {i}) s. f. Trecere a unui fluid, prin osmoză, din spațiul mărginit de o membrană semipermeabilă în cel din afara ei.

EXOSTOZĂ (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *osteon* „os") s. f. Excrescență osoasă traumatică sau inflamatorie (ex. în gută, sifilis), care provoacă șchiopătare și anchilozarea articulațiilor la om și la cal.

EXOSTOZIC Ă (< *exostoză*) adj. f. *Boală* ~ = dezvoltare patologică a oaselor în punctele de osificare activă, apărută în timpul creșterii acestora.

EXOTERIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Despre o doctrină) Public, destinat publicului. Opus lui *ezoteric*.

EXOTERM, -Ă (< fr.) adj. Exotermic.

EXOTERMIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *exo-* + gr. *thermos* „căldură") adj. (Despre procese fizice sau chimice) Care se produce cu degajare de căldură; exoterm.

EXOTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre țări) Care se află în zone foarte îndepărtate și care sunt caracterizate prin aspecte puțin obișnuite; care provine din aceste țări, care aparține, care este propriu acestor țări.

EXOTISM (< fr.) s. n. Însușirea de a fi exotic. ✦ Tendință în arta și în literatura europeană, mai ales în cea romantică, manifestată prin insistența cultivare a descrierilor de peisaje și obiceiuri exotice.

EXOTOXINE (< fr.) s. f. pl. Substanțe toxice de natură proteică, secretate de unele specii microbiene în mediile în

Exogiră

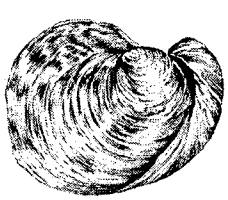

care se dezvoltă; produc stări toxico-infecțioase la om și la animale.

EXPANDARE (< fr.) s. f. Proces complex constând în creșterea volumului unor materiale la trecerea bruscă de la presiune și temperatură înalte la condițiile mediului ambiant.

EXPANSIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care tinde să ocupe un spațiu sau o suprafață din ce în ce mai mare; *spec.* (despre gaze) care se poate dilata.

EXPANSIONISM (< fr.) s. n. Politică de expansiune.

EXPANSIONIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Cel) care promovează, care practică expansionismul.

EXPANSIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Creștere a volumului unui gaz; destindere **(2)**, detentă **(1)**. **2.** *Expansiunea Universului* = teorie cosmologică bazată pe observarea *deplasării spre roșu* a liniilor spectrale din liniile galaxiilor, conform căreia galaxiile se îndepărtează una de alta cu o viteză proporțională cu distanța dintre ele. **3.** Extindere a influenței, a dominației politice și economice a unei puteri asupra unor țări și popoare străine; acaparare de teritorii, de sfere de influență (adesea cu ajutorul forței). **4.** (EC.) Proces economic opus recesiunii sau stagnării, caracterizat prin sporirea producției și a cererii la nivel național. ✦ Extindere a activității sau a ariei (în sens geografic) unei afaceri într-un ciclu de afaceri, caracterizând etapele de dezvoltare industrială.

EXPANSIV, -Ă (< fr.) adj. Exuberant, vioi, comunicativ.

EXPANSIVITATE (< fr.) s. f. Însușirea de a fi expansiv; manifestarea acestei însușiri.

EXPATRIA (< fr.) vb. I refl. A emigra. V. *exila.*

EXPECTATIVĂ (< fr.) s. f. Așteptare bazată pe anumite drepturi, promisiuni, probabilități sau calcule.

EXPECTAȚIE (< fr.) s. f. (PSIH.) Stare de așteptare, de pregătire interioară și de orientare a persoanei, bazată pe elemente obiective și scontând pe o anumită reușită în raport cu o performanță. E. exprimă o poziție realistă, de evaluare a propriilor rezultate spre deosebire de aspirație, care se organizează în jurul dorințelor.

EXPECTORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A elimina prin tuse expectorația **(1)**.

EXPECTORANT, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care ușurează expectorația **(2)**. **2.** S. n. Medicament folosit pentru a favoriza expectorația.

EXPECTORAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Secreție patologică a căilor respiratorii, eliminată prin tuse; spută, flegmă. **2.** Eliminare prin tuse a produselor patologice din plămâni sau din căile respiratorii superioare.

EXPEDIA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A trimite (scrisori, pachete etc.) la destinație. **2.** (Fam.) A îndepărta pe cineva, a se descotorosi, a se debarasa de cineva. **3.** A face ceva în grabă și superficial.

EXPEDIENT (< fr., lat.) s. n. Mijloc ingenios de a rezolva o dificultate; *p. ext.* mijloc improvizat, adesea nepermis, prin care se procură bani.

EXPEDITIV, -Ă (< fr.) adj., adv. Care rezolvă cu ușurință orice lucru; prompt, iute **(1)**.

EXPEDITOR, -OARE (< fr.) s. m. și f., adj. (Persoană fizică sau juridică) care expediază scrisori, pachete, bani etc.

EXPEDIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Călătorie de explorare făcută de un grup organizat, în regiuni îndepărtate, greu accesibile, cu scopuri științifice sau comerciale. **2.** Campanie militară pentru cucerirea unui teritoriu îndepărtat de propria țară. **3.** Expediere. ✧ *Condică de e.* = condică în care se înregistrează operativ ceea ce se expediază.

EXPEDIȚIONAR, -Ă (< fr.) adj. Care efectuează o expediție, care se află într-o expediție. ✧ *Corp* (sau *armată*) *e.* = totalitatea trupelor care participă la o expediție **(2)**.

EXPERIENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Totalitatea cunoștințelor, aptitudinilor, capacităților pe care oamenii le dobândesc în mod nemijlocit în contact cu realitatea și prin observație. În plan moral, ea se traduce printr-o înțelepciune practică. **2.** Încercare. **3.** Experiment.

EXPERIMENT (< germ., lat.) s. n. Procedeu de cercetare în știință care constă în reproducerea artificială sau modificarea intenționată a unor fenomene în condițiile cele mai propice pentru studierea lor și a legilor ce le guvernează, potrivit, de regulă, unor *ipoteze* sau *modele* prealabile; observație provocată. Sin. *experiență* **(3)**. V. *in vitro; in vivo.* ✧ *E. crucial* = e. destinat să aibă un rol decisiv în alegerea uneia dintre două ipoteze contradictorii.

EXPERIMENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A verifica ceva prin experiență.

EXPERIMENTAL, -Ă (< fr.) adj., adv. **1.** De experiență, bazat pe experiență, rezultat din experiență. ✧ *Metodă e.* = observarea provocată, organizată a fenomenelor și verificarea consecințelor prin experiență, prin punerea la probă. *Psihologie e.* = ramură a psihologiei fondată de G.J. Fechner și W. Wundt, la sfârșitul sec. 19, ca reacție la psihologia speculativă, care studiază fenomenele mintale prin metode experimentale. **2.** *Muzică e.* = denumire folosită în anii 1950—1960 pentru muzica concretă, electronică, electroacustică, în general pentru cea considerată ca fiind de avangardă.

EXPERIMENTAT, -Ă (< fr.) adj. Care posedă multă experiență, priceput; *p. ext.* care a trecut prin multe încercări; încercat.

EXPERIMENTATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană care face experiențe științifice.

EXPERT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. (Și adj.) Persoană care posedă cunoștințe și experiență deosebite într-un anumit domeniu; specialist de înaltă clasă. ✦ Persoană însărcinată să facă o expertiză.

EXPERTIZĂ (< fr.) s. f. **1.** Cercetare făcută de un expert asupra unei situații, probleme etc. **2.** (DR.) Mijloc de probă bazat pe constatări cu caracter tehnic medical, contabil etc. făcute de un expert, la cererea unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală, în legătură cu situații de fapt a căror lămurire interesează soluționarea cauzei. ✧ *Raport de e.* = lucrare în care sunt consemnate constatările unui expert. **3.** *E. medicală* = **a)** stabilire, în urma unui examen medical, a capacității de muncă a unui bolnav sau a unui om sănătos în condițiile solicitărilor fizice și psihice din diferite profesiuni; **b)** consultație sau autopsie efectuată de medicul legist în cazuri de rănire, accident, viol, otrăvire, omor etc. *E. fitopatologică* = complex de analize și cercetări de specialitate necesare stabilirii naturii și nivelului de infectare a semințelor, plantelor, solurilor sau culturilor. **4.** *E. artistică* = analiză realizată prin coroborarea mai multor modalități (anamneza operei, fotografiere de diverse tipuri, analize chimice ale materialelor componente etc.) pentru stabilirea autenticității sau paternității unei opere de artă.

EXPIA (< fr., lat.) vb. I tranz. A ispăși o greșeală, o vină etc.

EXPIATOR, -OARE (< fr.) adj. Care poate șterge, ispăși, răscumpăra o greșeală.

EXPIAȚIE (EXPIAȚIUNE) (< fr., lat.) s. f. Faptul de a expia.

EXPIRA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A da afară aerul din plămâni în procesul respirației. **2.** Intranz. (Despre un contract, o convenție) A se desființa prin împlinirea termenului pentru care a fost încheiat. **3.** Intranz. (Despre un termen) A se împlini. **4.** Intranz. Fig. A muri.

EXPIRARE (după fr. *expiration*) s. f. Acțiunea de a expira și efectul ei. ✧ *Dată de e.* = data la care o poliță încetează să mai aibă efect fără să existe o anulare anterioară a ei.

EXPIRATOR, -OARE (< fr.) adj. Care ajută, care servește la expirare.

EXPIRAȚIE (< fr., lat.) s. f. Act fiziologic prin care se elimină aerul din plămâni.

EXPLANT (< fr.) s. n. (BIOL.) Fragment de țesut sau organ, vegetal ori animal, transferat într-un mediu de cultură, unde el își reia dezvoltarea.

EXPLETIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte) Care este de prisos din punctul de vedere al înțelegerii conținutului unei comunicări.

EXPLICA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A face să se înțeleagă; a lămuri, a clarifica. ✦ A servi drept explicație la ceva. ✦ A comenta un autor, o operă etc. **2.** Refl. A-și justifica faptele, vorbele etc. ✦ Refl. recipr. și tranz. A (se) lămuri, a (se) înțelege.

EXPLICABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate explica, care poate fi explicat.

EXPLICATIV, -Ă (< fr.) adj. Care explică.

EXPLICAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Expunere, descriere amănunțită sau interpretare în vederea înțelegerii unor chestiuni, unor probleme; lămurire, clarificare a ceva dificil. ✦ *A avea o explicație cu cineva* = a discuta cu cineva în vederea evitării unui diferend. **2.** Cauză. **3.** Dezvăluirea cauzei, temeiului, legității, scopului unei acțiuni, unui eveniment, fenomen. ✦ Determinarea cauzei unui fenomen, justificarea prin scop a unei decizii sau acțiuni, justificarea faptelor prin legi. **4.** (LOG.) Dezvoltarea a ceea ce este implicat în premise sau deducerea din premise date. **5.** Rezultatul actului explicativ, expresiile, propozițiile prin care se realizează. E. reprezintă funcția esențială, finalitatea și rațiunea oricărei *ipoteze* sau *teorii.*

EXPLICIT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adverbial) (Care este) exprimat limpede; deslușit **(2)**, lămurit, clar **(3).** ✦ (MAT.; despre relația dintre variabile) Care definește o funcție.

EXPLOATA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A folosi, a pune în valoare o resursă (ex. a cultiva un teren, a extrage minereu dintr-un filon, a valorifica lemnul dintr-o pădure etc.). **2.** A-și însuși fără plată din rezultatele muncii altuia. **3.** Fig. A profita de ceva, a trage folos (în mod abuziv) din ceva.

EXPLOATARE (< *exploata*) s. f. **1** Acțiunea de a exploata și rezultatul ei. **2.** (EC.) *Cheltuieli de e.* = parte a cheltuielilor totale ale unei firme formate din: cheltuieli cu materii prime, materiale și mărfuri, cheltuieli cu lucrări și servicii executate de terți, cheltuieli de personal, cheltuieli cu impozite, taxele și vărsămintele asimilate etc. *Venituri din e.* = veniturile unei firme provenite din vânzări de produse, mărfuri, servicii prestate, lucrări executate și din alte activități, din producția stocată, din producția de imobilizări, din subvenții de **e.**, precum și din orice alte venituri sau câștiguri din **e.** *Rezultat din e.* = diferența dintre veniturile din **e.** și cheltuielile din **e.** Poate fi un profit sau o pierdere. *Subvenții de e.* = subvențiile primite pentru acoperirea diferențelor de preț și a pierderilor, precum și alte subvenții (ex. pentru finanțarea activității de cercetare) de care beneficiază o firmă din partea statului, a colectivităților publice sau a altor firme. **3.** Exploatație. **4.** (TEHN.) Totalitatea lucrărilor de punere în valoare a unui bun natural (**e.** minieră, forestieră etc.) sau a unui sistem tehnic (cale de comunicație, fabrică etc.). ✦ (IND. EXTR.) Totalitatea operațiilor care constituie procesul tehnologic de extragere a substanțelor minerale utile, a rocilor, a țițeiului sau a gazelor. ✧ *E. la zi* = metodă de extragere a substanțelor minerale utile, când procesul tehnologic se efectuează sub cerul liber. **5.** Fig. Faptul de a profita, de a trage folos în mod abuziv din ceva.

EXPLOATATOR, -OARE (< *exploata;* după fr. *exploiteur*) s. m. și f., adj. **1.** (Cel) care exploatează munca altuia. **2.** (Cel) care exploatează o pădure, o mină etc.

EXPLOATAȚIE (< fr.) s. f. **1.** Unitate economică, întreprindere care exploatează terenuri, păduri, mine etc. **2.** Terenurile, pădurile, minele etc. care se află în exploatare **(4).**

EXPLODA (< lat. *explodere*, influențat semantic de fr. *exploser*) vb. I intranz. **1.** (Despre explozivi, proiectile, reactoare nucleare, vase etc.) A face explozie. ✦ A provoca o explozie. ✦ (Despre aparate care funcționează cu gaze sub presiune) A se sfărâma datorită presiunii interioare. **2.** (Despre vulcani) A erupe violent. **3.** Fig. A interveni brusc în discuție, a izbucni.

EXPLORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A cerceta (în scopuri științifice) o regiune necunoscută sau greu accesibilă. ✦ A cerceta posibilitățile de exploatare a unui zăcământ. ✦ (Fam.) A cerceta, a căuta.

EXPLORARE (după fr. *exploration*) s. f. **1.** Acțiunea de a explora. **2.** (GEOL.) Totalitatea cercetărilor geologice și geofizice care au drept scop stabilirea limitelor și condițiilor de zăcământ în cazul valorificării substanțelor minerale utile, precizarea structurii de detaliu a rocilor din fundament și determinarea proprietăților lor fizico-mecanice în cazul lucrărilor de fundații pentru baraje, precum și stabilirea regimului debitului, naturii, adâncimii și condițiilor de zăcământ ale apelor subterane în cazul cercetărilor hidrogeologice. E. poate fi preliminară sau de detaliu. **3.** (TEHN.) *Explorarea spațiului* = (în radiolocație) cercetarea unei regiuni a spațiului cu ajutorul unui fascicul dirijat de unde electromagnetice, în vederea descoperirii și localizării corpurilor (țintelor) din acea regiune. *Explorarea imaginii* = (în televiziune) operația de examinare punct cu punct, într-o ordine dată, a unei suprafețe cu scopul captării de informații referitoare la starea locală (strălucire, culoare etc.) a unei imagini existente pe acea suprafață sau cu scopul prezentării unei imagini pe ea. **4.** (MED.) Examen clinic sau de laborator efectuat pentru stabilirea diagnosticului unei boli (ex. **e.** funcțiunii hepatice).

EXPLORATOR, -OARE (< fr., lat.) subst. **1.** S. m. și f. Persoană care explorează. **2.** S. n. Instrument utilizat pentru explorarea diferitelor organe în scop diagnostic.

EXPLORER, nume generic al unei serii de sateliți americani. Primul satelit **E-1** a fost lansat în 1958, pentru cercetarea radiațiilor și meteoriților. Pe baza datelor furnizate au fost descoperite *centurile de radiații Van Alen.*

EXPLOZIBIL, -Ă (< fr.) adj., s. n. (Substanță) care poate exploda.

EXPLOZIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Reacție chimică sau fizică foarte rapidă, violentă, însoțită de degajare de energie cu expulzarea gazelor sau a altor materiale; are efecte mecanice, sonore, termice, luminoase etc.; detonație **(1).** *E. nucleară* = explozie produsă în scopuri pașnice, militare sau accidental, printr-o reacție de fisiune în lanț necontrolată (într-un reactor nuclear sau bombă atomică) sau printr-o reacție de fuziune necontrolată (într-o bombă termonucleară). ✦ Distrugere a unui vas sub efectul presiunii fluidului din interiorul său. **2.** Fenomen fizico-chimic de descompunere rapidă a explozivilor, cu degajare mare de căldură și cu efectuarea de lucru mecanic. **3.** (GEOL.) *E. vulcanică* = emisiune violentă de material vulcanic; constituie un moment paroxistic în evoluția vulcanilor și reprezintă descomprimarea sistemului în urma creșterii excesive a presiunii prin acumulare de

gaze. **4.** Trecerea bruscă a unui fenomen de la vechea lui calitate la una nouă, prin distrugerea calității vechi. **5.** Fig. Manifestare, izbucnire neașteptată, dar de scurtă durată, a unei acțiuni, a unui sentiment etc. ✧ *E. demografică* = proces demografic constând în creșterea numerică accentuată a populației, ca urmare a scăderii bruște a mortalității și a menținerii natalității la niveluri ridicate. **6.** (LINGV.) Ieșire bruscă a aerului, la rostirea unor sunete, după ce a fost oprit de un obstacol (limbă, buze etc.).

EXPLOZIV, -Ă (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care poate exploda, care provoacă explozie; detonant. ✦ (LINGV.) *Sunet e. sau consoană e.* (și substantivat, f.) = sunet sau consoană ocluzivă. **2.** S. n. Substanță sau amestec de substanțe care, sub acțiunea căldurii sau a unui factor mecanic, se descompune brusc și violent, cu dezvoltare de căldură, lumină și gaze, provocând o creștere a presiunii la locul exploziei.

EXPONAT (< rus.) s. n. Obiect expus într-o expoziție, într-un muzeu etc.

EXPONENT, -Ă (< germ.) subst. **1.** S. m. și f. Reprezentant. **2.** S. m. (MAT.) Număr sau literă indicând puterea la care se ridică un număr sau o mărime matematică; se scrie sus, la dreapta acestora (ex. 2 este exponentul lui *x* în monomul x^2). **3.** S. m. (CHIM.) *E. de hidrogen* = pH.

EXPONENȚIAL, -Ă (< fr., germ.) adj. Care conține un exponent (**2**). ✦ (Despre funcții) A cărei variabilă independentă apare într-un exponent. ✦ (Despre fenomene) A cărui lege de variație este o funcție exponențială.

EXPONOMĚTRU (< rus.) s. n. Instrument pentru stabilirea duratei de expunere optimă a materialelor fotografice.

EXPORT (< germ.) s. n. Vânzare în străinătate, scoatere din țară a unor mărfuri care au fost produse, prelucrate, completate sau reparate în țară; *concr.* totalitatea mărfurilor exportate. ✧ *E. invizibil* = vânzare de servicii în (sau la) alte țări (ex. operații de transport, de asigurare, de credit, licențe și brevete, servicii de turism, reparații de mijloace de transport, întocmire de proiecte sau conducere de lucrări comandate de străini în țară). *E. de capital* = plasare de capitaluri în alte țări. *Subvenție de e.* = sumă de bani plătită de guvern pentru exportul unor produse. *Credit de e.* = credit acordat pe baza unui efect comercial emis pentru finanțarea în altă țară, dar și pentru comerțul propriu-zis (de regulă al transportului de mărfuri). *Licență de e.* = document emis de guvern prin care se autorizează exportul anumitor mărfuri la o valoare stabilită de acesta (într-o economie de piață se utilizează la **e.** de aur, arme, medicamente). *Cote de e.* = cantitate fixă de bunuri ce pot fi exportate, stabilită de guvern în conformitate cu o anumită politică economică. *Taxe de e.* = taxe aplicate asupra valorii unor bunuri exportate; de regulă se practică în cazuri excepționale (războiu); în unele țări (ex. S.U.A.) sunt chiar interzise prin constituție.

EXPORTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face export; *p. ext.* a vinde servicii cumpărătorilor din alte țări.

EXPORTATOR, -OARE (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană, țară etc.) care exportă.

EXPOZANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană, țară etc.) care prezintă, expune ceva la o expoziție.

EXPOZEU (< fr.) s. n. Expunere, amănunțită, sistematizată și clară prezentată oral sau scris, a unor fapte, idei, doctrine, legi etc.

EXPOZITIV, -Ă (< engl.) adj. În care se expune; care explică. ✦ (Despre o lecție, un text etc.) Prezentat în forma unei expuneri. ✧ *Metodă e.* = metodă de predare bazată pe expunere. *Propoziție e.* = propoziție enunțiativă. ✦ (Despre ton) Rece, sec.

EXPOZIȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Prezentare organizată, publică a unor lucrări de artă, a unor produse etc. **2.** Loc, clădire special amenajate în acest scop. **3.** (MUZ.) Secțiune inițială a unei forme muzicale (ex. fugă, sonată) în care sunt enunțate temele principale (sau tema unică) ale lucrării.

EXPOZIȚIUNE (< fr., lat.) s. f. Parte neobligatorie situată la începutul unei opere literare, în special dramatice, în care sunt schițate datele fundamentale ale acțiunii.

EXPRES[1], -Ă (< fr., engl.) adj. *Tren e.* (și substantivat, n.) = tren de mare viteză, care oprește numai în stațiile importante. *Scrisoare e.* = scrisoare care ajunge la destinație mai repede, în schimbul unei suprataxe. *Cafea e.* = cafea (băutură) preparată rapid la filtru.

EXPRES[2], -Ă (< fr., lat.) adj. Exprimat clar, în anumiți termeni, lămurit, limpede. ✦ (Adverbial) Precis, anume.

EXPRESIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Formulare a unor idei sau sentimente; exprimare. ✦ Îmbinare concisă (fixă) de cuvinte care exprimă, adesea figurat, o idee. ✦ Cuvânt. **2.** Exprimare, manifestare a gândirii, sentimentelor prin fizionomie, gesturi. ✧ *E. artistică* = mod de exprimare figurată a ideilor și sentimentelor prin intermediul cuvintelor, gesturilor, culorilor, liniilor, sunetelor. ✦ Înfățișare exterioară a figurii care denotă starea sufletească a omului; reflectarea stării interioare în privire, fizionomie. **3.** (LOG.) Formulă compusă dintr-un operator și variabile propoziționale. **4.** (PSIH.) *Expresii emoționale* = manifestări vizibile ale emoțiilor sub forma unor reacții vegetative (ex. paloare, lacrimi, transpirație), motorii (ex. mimică) sau fonetice-verbale (ex. schimbarea intensității vorbirii). **5.** (GENET.) *E. genică* = manifestare genotipică a unei gene specifice. **6.** (MAT.) Ansamblu de numere, litere etc., legate între ele prin simbolurile operațiilor matematice.

EXPRESIONISM (< fr., germ.) s. n. Curent artistic de largă răspândire apărut în Germania la începutul sec. 20. E. în *artele plastice* s-a afirmat prin grupările „Die Brücke" și „Der Blaue Reiter", pătrunzând apoi în toată Europa și în America. Inițial a reprezentat o reacție împotriva impresionismului, definindu-se ulterior atât sub aspect tematic (sublinierea conflictului dintre individ și societate, a trăirilor lăuntrice frământate, surprinderea unor aspecte de critică a societății), cât și plastic (accentuarea grafică a traseelor, violență cromatică, monumentalitate, exagerarea jocului de volume), prin elemente care creează o atmosferă de puternică tensiune dramatică. Printre reprezentanți: E. Nolde, E.L. Kirchner, Ed. Munch, O. Kokoschka, G. Rouault, C. Soutine, G. Grosz, K. Kollwitz, E. Barlach, O. Zadkine, J.C. Orozco, D.A. Siqueiros. **E.** *în literatură* tinde spre deformarea realității, punând un puternic accent pe subiectivitate, irațional, esențializare, grotesc și caricatură. Opoziția față de civilizația industrială dezumanizantă, viziunile apocaliptice întâlnesc patosul vital, spiritul antirăzboinic și antiburghez, căutarea unei noi umanități. În poezie, **e.** favorizează combinațiile ritmice, îndrăzneala și acumularea imaginilor (G. Trakl, Fr. Werfel, G. Benn, G. Heym), în teatru aduce personaje simbolice, dezbateri de idei (G. Kaiser, B. Brecht), în proză abstracția, burlescul, grotescul (H. Mann, F. Kafka, A. Döblin). *În muzică*, deși nu a existat efectiv un program expresionist, în anii 1910—1920 are loc o exacerbare maladivă a parametrilor limbajului muzical, care va genera spargerea cadrului cunoscut al operei muzicale. Melodica fragmentată, cromatismul intens, disonanța duc la atonalism (A. Schönberg și A. von Webern). Principalii exponenți ai **e.** muzical sunt considerați reprezentanții Noii Școli Vieneze (Schönberg, Webern,

A. Berg). **E.** se manifestă și în cinema (R. Wiene, F. Lang, F.W. Murnau). Interesante elemente expresioniste se găsesc atât în opera unor scriitori români (L. Blaga, A. Maniu, V. Voiculescu, T. Arghezi, A. Cotruș), cât și în cea a unor importanți artiști plastici (L. Vorel, A. Pop, N. Eder, Grete Csaky-Copony, F. Kimm, I. Nagy, M. Mattis-Teutsch (**e.** abstract), I. Țuculescu (**e.** simbolic).

EXPRESIONIST, -Ă (< fr., germ.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care ține de expresionism, care reprezintă expresionismul. **2.** S. m. și f. Adept al expresionismului.

EXPRESIV, -Ă (< fr.) adj. (Despre cuvinte, gesturi etc.) Care exprimă plastic, sugestiv, elocvent gândirea, sentimentele. ✦ Care are multă expresie, care este plin de expresie. *Privire expresivă.*

EXPRESIVITATE (< fr.) s. f. **1.** Calitatea de a fi expresiv; elocvență. **2.** (GENET.) Grad *de realizare a unei* gene în fenotip.

EXPRESS, L' ~, săptămânal francez. Apare la Paris, din 1953. Fondat de J. J. Servan-Schreiber, asociat cu Fr. Giroud.

EXPRIMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A expune, a formula (prin cuvinte sau gesturi) gânduri, sentimente, impresii. ✦ Refl. A vorbi, a reda în cuvinte.

EXPRIMARE (< *exprima*) s. f. Acțiunea de a (se) exprima și rezultatul ei; formulare a unor idei sau sentimente; expresie **(1).** ✦ Comunicare prin cuvinte; vorbire; pronunțare a unor cuvinte etc.

EXPROPRIA (< fr.) vb. I tranz. A deposeda pe cineva de un bun care îi aparține, care se află în proprietatea lui; a face un act de expropriere.

EXPROPRIAT, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. (DR.) **1.** Adj. (Despre un bun nemișcător) Care a fost supus exproprierii. **2.** Adj., s. m. și f. (Persoană) al cărui lucru nemișcător a fost supus exproprierii.

EXPROPRIERE (după fr. *expropriation*) s. f. (DR.) Trecere a unui bun imobil (teren sau construcție) din proprietatea unei persoane fizice sau juridice în proprietatea statului, pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu o dreaptă și prealabilă despăgubire.

EXPULSIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Împingere în afară a unui gaz, a unui lichid etc. **2.** (MED.) Eliminare a fătului sau a placentei din cavitatea uterină.

EXPULZA (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A obliga pe cineva (printr-un act al puterii de stat) să părăsească teritoriul unei țări. ✦ A împinge afară, a sili să iasă.

EXPUNE (< lat. *exponere,* cu unele sensuri după fr.) vb. III **1.** Tranz. A prezenta, a reda prin cuvinte; a relata; a enunța. **2.** Tranz. A arăta publicului, a așeza la vedere. ✦ A așeza un lucru în așa fel încât să se poată exercita asupra lui o influență, o acțiune. **3.** Tranz. și refl. A pune sau a se afla în fața unei primejdii. **4.** Tranz. A supune acțiunii luminii un material fotosensibil (film, hârtie etc.) pe timp limitat, în vederea obținerii unui clișeu sau a unei fotografii.

EXPUNERE (< *expune*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) expune și rezultatul ei. ✦ Relatare; *concr.* ceea ce se expune, se relatează; narațiune, povestire. ✧ (DR.) *E. de motive* = prezentare a unui proiect de act normativ cu sublinierea soluțiilor noi, mai importante și a motivării acestora. **2.** (FOTO.) Mărime caracteristică fotografierii, egală cu produsul dintre iluminarea unui material fotografic și timpul cât a fost expus iluminării.

EXSANGUINOTRANSFUZIE (< fr.) s. f. Înlocuirea totală a sângelui cu ajutorul transfuziei, practicată în leucemie, intoxicații grave, la nou-născuții cu eritroblastoză fetală etc.

EXSICATOR (< fr. {i}; {s} lat. *exsicco* „a usca") s. n. Aparat de sticlă folosit în laborator pentru uscarea sau păstrarea în stare uscată a substanțelor cu ajutorul *compușilor higroscopici, ca: acid* sulfuric, clorură de calciu etc. În **e.** se poate face vid parțial pentru accelerarea uscării.

EXSUDAT (< fr. {i}) s. n. Lichid limfatic albuminos, fibrinos, hemoragic sau seros, ieșit din vasele sangvine, limfatice sau din țesuturi, în urma unui proces patologic, microbian, bacterian sau a intervenției unui factor chimic, fizic sau traumatic.

EXTATIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Livr.) Privitor la extaz, cauzat de extaz; fermecat, încântat.

EXTAZ (< fr., gr.) s. n. **1.** (MED.) Afecțiune nervoasă caracterizată prin lipsa senzațiilor, incapacitatea mișcărilor voluntare, idei fixe și exaltare mintală. **2.** Stare excesivă de însuflețire, admirație, *adorație, venerație, ajungând uneori* la frenezie. **3.** (În mistica naturistă și panteistă) Stare psihică dominată de sentimentul pierderii identității personale în unire totală cu natura sau cu Absolutul impersonal. **4.** Stare cognitivă supremă, expresie a cunoașterii nemijlocite a realităților divine; act de trăire supremă a comuniunii de iubire cu Dumnezeul personal (ilustrat, în mistica creștină, de Juliana din Norwich, Caterina de Siena, Tereza de Ávila, Ioan al Crucii, Sf. Simeon Nou Teolog).

EXTAZIA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A cuprinde sau a fi cuprins de extaz **(2).**

EXTEMPORAL (< germ.) s. n. Probă scrisă, neanunțată, din lecția zilei, dată elevilor pentru verificarea periodică a cunoștințelor; lucrare de control.

EXTENSIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate extinde; care poate fi alungit fără a se rupe.

EXTENSIBILITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unui corp de a se alungi când este supus la întindere.

EXTENSIE (EXTENSIUNE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Dezvoltare, creștere, amplificare, extindere. ✦ Proces prin care un cuvânt își lărgește înțelesul. ✦ (LOG.) Sferă. **2.** (MED.) Alungire sau întindere a unui membru sau a trunchiului în caz de luxații sau de fractură. **3.** (MAT.) *Extensia unei funcții* = funcție al cărei domeniu include domeniul funcției date și care în punctele comune celor două domenii ia aceeași valoare cu funcția dată. **4.** (INFORM.) Extinderea unui limbaj de programare prin îmbogățirea semanticii sale *(e. semantică)* sau prin introducerea unor instrucțiuni de prelucrare sau/și control *(e. sintactică).*

EXTENSIV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care produce, care arată, marchează o extensiune. ✧ *Agricultură e.* v. *agricultură.* (EC.) *Creștere e.* = creșterea rezultatelor activității economice obținută, în principal, prin majorarea factorilor de producție utilizați (număr mai mare de muncitori, mai multe mașini, consumul unor cantități suplimentare de materii prime etc.). **2.** (Despre mărimi caracteristice unui sistem fizic) Care, prin compunerea mai multor sisteme identice, își mărește de atâtea ori valoarea câte sisteme au fost compuse (ex. volumul, masa etc.).

EXTENSOR, -OARE (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care are rolul de a întinde. ✧ *Mușchi e.* (și substantivat, m.) = mușchi (de la suprafața corpului) care ajută la întinderea diferitelor părți ale corpului, în special a membrelor. **2.** S. n. Instrument de gimnastică pentru dezvoltarea mușchilor, format dintr-unul sau din mai multe arcuri sau benzi de cauciuc, prevăzute la capete cu mânere.

EXTENUA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. A (se) obosi foarte tare; a (se) istovi, a (se) epuiza **(2).**

EXTENUANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care extenuează, epuizează; obositor, epuizant.

EXTERIOR, -OARĂ (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care este în afară; din

afară; extern **(1).** ✧ (MAT.) *Unghi e.* = fiecare dintre unghiurile formate de o latură a unui triunghi cu prelungirea altei laturi. V. *exterior, extern.* (EC.) *Comerț e.* v. *comerț.* **2.** S. n. Partea exterioară a unui lucru; fațadă. ✦ Ținută, înfățișare, aspect.

EXTERIORIZA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A exprima, a manifesta idei, sentimente etc. prin cuvinte, gesturi, fizionomie.

EXTERITORIAL, -Ă (< germ.) adj. (DR.) Supus principiului exteritorialității.

EXTERITORIALITATE (< germ.) s. f. Regim special de care se bucură anumite persoane (ex. reprezentanții diplomatici), precum și sediile oficiilor diplomatice aflate într-un stat străin, prin prezumția că ele s-ar afla situate pe teritoriul statului lor național.

EXTERMINA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face să piară în întregime; a distruge, a nimici, a stârpi.

EXTERMINANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care extermină.

EXTERN, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. I. Adj. **1.** Așezat în afară; din afară, exterior. ✧ (MAT.) *Unghi e.* = fiecare dintre unghiurile formate de două drepte tăiate de o secantă, aflate în afara dreptelor. **2.** (Despre medicamente) Care se administrează numai pe suprafața corpului. II. S. m. și f. **1.** Elev, ucenic care locuiește și ia masa în afara școlii sau a locului unde învață. **2.** Student în medicină care, în urma unui examen, este admis să facă stagiu de practică în spital.

EXTERNAT (< fr.) s. n. **1.** Școală medie ai cărei elevi locuiesc și iau masa în afara școlii. **2.** Stagiu de practică în spital, la care sunt admiși studenții în medicină după trecerea unui examen; denumirea acestui examen.

EXTEROCEPTOR (< fr.) s. m. Organ de simț care recepționează excitațiile din mediul extern. E. pot fi tactili, olfactivi, gustativi etc.

EXTINCTIV (< fr.) adj. (DR.) Care duce la stingerea efectelor unui act juridic (ex. termen **e.**).

EXTINCTOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care are proprietatea de a stinge. **2.** S. n. Stingător de incendiu.

EXTINCȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Stingere, slăbire, încetare a unei funcțiuni, a unei acțiuni etc.; *fig.* dispariție, moarte. ✦ (FIZ.) Micșorare sau anulare a intensității unui fascicul de radiații, datorat absorbției acestora de mediul prin care se propagă. **2.** (ECOL.) Dispariție a unor specii de pe un teritoriu dat, având ca urmare restrângerea progresivă a arealului speciei; se datorează mai ales unor factori antropomorfi (ex. speciile intens vânate).

EXTINDE (< lat. *extindere*) vb. III tranz. și refl. A (se) întinde (ca suprafață); a (se) mări **(1)**, a (se) lărgi.

EXTINDERE (< *extinde*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) extinde și rezultatul ei. **2.** Prelungirea datelor de achitare a unui împrumut; amânare. ✧ *Înțelegere de e.* = autorizație scrisă acordată de creditorii implicați în procedurile de faliment ale unei firme pentru continuarea activității în speranța unei redresări financiare și a achitării datoriilor. **3.** Dreptul de împrumut sau de cumpărare pe credit acordat de o bancă sau de stat.

EXTINS, -Ă (< *extinde*) adj. Mărit. ✧ (MAT.) *Matrice e.* = matrice care se obține prin adăugarea coloanei termenilor liberi la matricea coeficienților unui sistem liniar.

EXTIRPA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A scoate, a înlătura pe cale chirurgicală, un organ sau o parte dintr-un organ (bolnav). **2.** Fig. A distruge definitiv, a stârpi, a nimici.

EXTIRPATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care extirpă. **2.** S. n. Unealtă sau mașină agricolă care taie buruienile și afânează stratul superficial al solului.

EXTORCA (< fr., lat.) vb. I tranz. A obține ceva prin forță, prin violență, prin amenințări, prin șantaj etc.

EXTRA- ({s} lat. *extra* „în afară") Element de compunere care înseamnă **a)** „afară" (de), **b)** „superior", „deosebit", „foarte", și care servește la formarea unor adjective.

EXTRABUGETAR, -Ă (< fr.) adj. Care nu este inclus în buget, care se face în afara bugetului.

EXTRACELULAR, -Ă (< fr. {i}) adj. Care este situat în afara celulei.

EXTRACONTABIL, -Ă (< *extra-* + *contabil*) adj. (CONT.; despre calcule, situații, lucrări etc.) Care se efectuează pe baza unor date procurate pe alte căi decât pe cale contabilă (din documente primare, din evidența tehnică operativă, din evidența statistică etc.).

EXTRACT (< germ., lat.) s. n. **1.** (Impr.) Parte din conținutul unui înscris. **2.** Produs preparat prin concentrarea soluțiilor extractive obținute din diferite materii vegetale sau animale, proaspete sau uscate.

EXTRACTIV, -Ă (< fr., germ.) adj. Care poate extrage, care servește la extragerea unor substanțe, care se referă la extracție.

EXTRACTOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. n. I. Adj. Care extrage sau ajută la extragerea anumitor substanțe sau corpuri. II. S. n. **1.** Aparat folosit în operațiile de extracție **(3). 2.** Utilaj de construcții folosit pentru extragerea din pământ a piloților sau a palplanșelor în vederea reutilizării lor la alte lucrări. **3.** Piesă componentă a închizătorului armelor de foc (portative sau de artilerie). Asigură extragerea și înlăturarea tubului proiectilului din țeavă după executarea tragerii. V. *ejector* **(2).**

EXTRACȚIE (< fr., germ.) s. f. **1.** Operație de aducere la suprafață a minereului, a materialelor și a personalului prin puțurile unei mine, realizată cu ajutorul unor instalații și mașini speciale de ridicat. ✧ *E. bietajată* (realizată prin două puțuri, fiecare asigurând transportul pe jumătate din adâncimea minei). *Instalație de e.* = ansamblu de construcții, utilaje și echipament care servește la transportul materialului excavat în subteran, al utilajelor destinate operațiilor miniere și al personalului între diferite orizonturi ale minei și suprafață. *Mașină de e.* = mașină de ridicat care pune în mișcare vasele de extracție (colivii, skipuri etc.), destinate transportului între interiorul minei și suprafață. **2.** *Extracția hidrocarburilor* = ansamblul procedeelor de scoatere la suprafață a hidrocarburilor fluide (ex. țiței, gaze naturale) din zăcăminte. **3.** (CHIM.) Operație de separare a unuia sau a mai multor componenți dintr-un amestec omogen sau eterogen prin dizolvare într-un solvent (ex. **e.** cu apă a zahărului din sfecla de zahăr). **4.** (FIZ.) *Energie de e.* = energia necesară pentru scoaterea unui electron dintr-un metal; lucru mecanic de extracție. **5.** (MED.) Îndepărtare a unui corp străin pătruns în organism (ex. o schijă). Se mai folosește și în sensul de extirpare (ex. e. unui dinte).

EXTRADOS (< fr.) s. n. **1.** (CONSTR.) Suprafață exterioară, convexă, a unui arc sau a unei bolți. **2.** (TEHN.) Față convexă a unei palete de turbină sau fața superioară a unei aripi de avion, pe care, în zbor normal, se exercită o depresiune.

EXTRAFIN, -Ă (< fr.) adj. De o calitate superioară; foarte fin.

EXTRAGALACTIC, -Ă (< fr.) adj. Din afara galaxiei (ex. nebuloasă **e.**).

EXTRAGE (< lat. *extrahere*, refăcut după *trage*, influențat semantic de fr. *traire*) vb. III tranz. **1.** A face o extracție **(3)**; a separa o substanță de alta, prin diverse procedee. **2.** A scoate un corp din locul în care s-a format sau în care a fost introdus. **3.** (MAT.) A calcula rădăcina (pătrată, cubică etc.) unui număr dat.

EXTRAJUDICIAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre o procedură sau despre o probă) Care se desfășoară sau se administrează în afara unui organ de jurisdicție.

EXTRANEITATE (< fr.) s. f. **1.** Caracter străin al unui element cuprins într-un raport juridic (ex. cetățenia părților din raportul juridic), necesitând aplicarea unei legi nenaționale. **2.** Situația juridică a unei persoane care se află într-o țară străină.

EXTRAORDINAR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și adv.) Dotat cu calități deosebite; neobișnuit, nemaipomenit, formidabil, excepțional, ieșit din comun; miraculos **(1). 2.** (DR.) *Cale de atac e.* = cale de atac îndreptată împotriva unor hotărâri judecătorești definitive. Există trei *c. de a. e.*: contestația, revizuirea, recursul în anulare. **3.** (EC.) *Venit e.* = venit al unei firme care nu rezultă din operațiunile ordinare. *Buget e.* = buget creat în mod separat față de cel ordinar pentru anumite scopuri bine precizate (ex. buget pentru înzestrarea armatei).

EXTRAPOLA (< fr.) vb. I tranz. A face o extrapolare.

EXTRAPOLARE (după fr. *extrapolation*) s. f. **1.** (FILOZ.) Extindere ipotetică (legitimă sau nelegitimă) a unei noțiuni (legi, teorii, propoziții) de la un domeniu la altul (ex. **e.** acțiunii legilor terestre la corpurile cerești); trecere de la o idee la alta, mai complexă, cu o sferă mai largă etc. **2.** (MAT.) Determinare a valorii unei funcții pentru o valoare a variabilei aflată în afara intervalului de valori ale variabilei pentru care funcția este cunoscută.

EXTRAS (< *extrage*) s. n. **1.** Fragment, pasaj scos dintr-o scriere. ✧ Loc. *În extras* = reprodus fragmentar, parțial. **2.** Articol sau studiu scos dintr-o revistă, dintr-o publicație colectivă etc. și machetat sub formă de broșură. **3.** (CONT.) *E. de cont* = document care conține copia operațiilor efectuate într-o anumită perioadă într-un cont. Se trimite (periodic) titularului contului spre confirmarea operațiilor și a soldurilor. **4.** (DR.) Reproducere a unei părți dintr-un înscris sau dintr-un registru (ex. **e.** din registrul actelor de stare civilă). *E. de carte funciară* = copie-extras după cartea funciară originală a imobilului, servind ca înscris doveditor.

EXTRASISTOLĂ (< fr. {i}; {s} *extra-* + gr. *systole* „contracție") s. f. Contracție prematură a inimii, care alterează ritmul normal al bătăilor cardiace.

EXTRAȘCOLAR, -Ă (< *extra-* + *școlar*) adj. În afara activității școlare sau a programului școlii.

EXTRAURBAN, -Ă (< *extra-* + *urban*) adj. Aflat în afara orașului.

EXTRAUTERIN, -Ă (< fr., {i}) adj. Situat în afara uterului. ✧ *Sarcină e.* = sarcină patologică în care oul fecundat se dezvoltă în afara cavității uterine.

EXTRAVAGANT, -Ă (< fr.) adj. (Și subst.) Care caută să iasă din comun; excentric. ✦ Ciudat, bizar, neobișnuit.

EXTRAVAGANȚĂ (< fr.) s. f. Purtare, ținută neobișnuită, ieșită din comun; faptă lipsită de judecată; excentricitate, bizarerie, ciudățenie.

EXTRAVAZARE (după fr. *extravasation*) s. f. Trecere a serului și limfei din vasele sangvine în țesuturile înconjurătoare; provoacă apariția edemelor.

EXTRAVERTIT, -Ă (< fr. {i}; {s} *extra-* + lat. *verto* „a întoarce") adj. *Tip* ~ = tip psihologic, descris de C.G. Jung, caracterizat prin proiectarea tendințelor psihice interioare asupra lumii înconjurătoare, exteriorizarea sentimentelor, sociabilitate.

EXTRAVILAN, -Ă (< *extra-* + fr. *ville* „oraș") adj. Caracteristic teritoriului situat în afara spațiului construit al unei localități.

EXTRĂDA (< fr.) vb. I tranz. A face o extrădare.

EXTRĂDARE (după fr. *extradition*) s. f. (DR.) Predare, de către un stat unui alt stat, a unui infractor care se găsește pe teritoriul său, spre a fi judecat sau spre a-și executa pedeapsa. Între state, **e.** este reglementată prin acorduri speciale bi- sau multilaterale.

EXTREM, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m., s. f., s. n. **I.** Adj. **1.** Foarte mare, exagerat. ✧ Loc. *La extrem* = până la ultima limită; peste măsură. ✧ (Adverbial; urmat de prep. „de", formează superlativul) Foarte, prea, extraordinar de... **2.** Foarte grav. **3.** (Despre soluții, metode, mijloace etc.) Foarte energic, drastic, radical. **4.** Așezat în punctul cel mai îndepărtat (spre vârf, lateral, la capăt etc.). **5.** (MAT.) Care are cea mai mare sau cea mai mică valoare a unei funcții. **II.** (MAT.) **1.** S. m. Primul sau ultimul termen al unei proporții. **2.** S. n. (MAT.) *Punct de e. al unei funcții* = punct în care valoarea funcției este cea mai mare sau cea mai mică dintr-o vecinătate convenabil aleasă. **III.** S. f. **1.** Margine, capăt, limită. ✦ *Extremă dreaptă* = partid politic, fracțiune dintr-un partid, dintr-o adunare etc., care se situează pe poziții extremiste de dreapta. *Extremă stângă* = partid politic, fracțiune dintr-un partid, dintr-o adunare etc. care se situează pe poziții extremiste de stânga. **2.** Jucător care ocupă locul lateral cel mai înaintat într-o echipă de fotbal, de handbal sau de hochei. *Extreme absolute* = cele mai mari și cele mai mici valori înregistrate de un element meteorologic, în întreaga perioadă de observații, la o stație oarecare.

EXTREMADURA [estremadura], comunitate autonomă în V Spaniei; 41,6 mii km²; 1,13 mil. loc. (1992). Centru ad-tiv: *Mérida*. Expl. forestiere, de cărbune, fosforite și min. de zinc, argint și cupru. Cereale, tutun, măslini. Viticultură. Plută. Creșterea extensivă a animalelor.

EXTREMALĂ (< fr. {i}) s. f. Funcție care realizează extremul unei funcționale.

EXTREMISM (< fr.) *s. n.* Atitudine a anumitor curente, mișcări etc. politice care, pe baza unor teorii, idei sau opinii extreme, urmăresc, prin măsuri violente sau radicale, să-și impună programul.

EXTREMIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Privitor la teoriile, ideile, opiniile, metodele, măsurile etc. împinse la extrem. **2.** S. m. și f. Adept al extremismului.

EXTREMITATE (< fr., lat.) s. f. Limită, parte extremă, punct final; margini **(1)**; cap **(7).** ✦ Parte terminală periferică a unui organ sau a corpului.

EXTREMUL ORIENT, denumire generică sub care se grupează ansamblul regiunilor naturale și țările din Asia de Est.

EXTRINSEC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care vine dinafară, care nu provine din esența lucrurilor. **2.** (Despre semiconductoare) A cărui conducție electrică este determinată de impuritățile conținute.

EXTRUDARE (după fr. *extrudage*) s. f. Procedeu de prelucrare a materialelor (metale, aliaje, mase plastice) prin deformare plastică, constând în trecerea forțată a materialului, supus unei forțe de compresiune, printr-o deschidere profilată (fire, bare, tuburi) a unei matrițe; extruziune.

EXTRUZIUNE (< fr.) s. f. **1.** (GEOL.) Totalitatea fenomenelor legate de eliberarea magmei la suprafața scoarței terestre. În jurul craterului se formează cupole, din care periodic sunt emanate gaze. **2.** (TEHN.) Extrudare.

EXUBERANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care își manifestă sentimentele prin demonstrații excesive; foarte vioi **(1)**, expansiv.

EXUBERANȚĂ (< fr., lat.) s. f. Vioiciune excesivă, înflăcărare, expansivitate.

EXULCERAȚIE (< fr., lat.) s. f. Ulcerație superficială, ușoară.

EXULTA (< fr., lat.) vb. I intranz. A simți o mare bucurie, a fi foarte fericit.

Jan van Eyck: „Portretul soților Arnolfini"

EYADÉMA [eiadema], **(Étienne) Gnassingbe** (n. 1937), general și om politic togolez. Președinte și prim-min. al Republicii Togoleze (din 1967). Președinte-fondator al partidului Adunarea Poporului Togolez (din 1969).

EYCK [aic], **VAN ~ 1. Jan van E.** (c. 1390—1441), pictor flamand. Unul dintre primii pictori renascentiști din Țările de Jos. Compoziții cu temă religioasă (polipticul „Mielul mistic") și portrete („Bărbatul cu tichie albastră") sau portrete compoziționale și de grup („Madona cancelarului Rolin", „Portretul soților Arnolfini"), realizate într-o gamă cromatică bogată și strălucitoare. Vădește o deosebită știință a compoziției, interes pentru viața lăuntrică a personajelor, virtuozitate în redarea detaliilor și în sugerarea materialității obiectelor. A contribuit la perfecționarea tehnicii picturii în ulei care, prin elevii săi, s-a răspândit în Europa. **2. Hubert van E.** (c. 1366 sau 1370—1426), pictor flamand. Coautor la unele lucrări ale fratelui său **E. (1).**

EYLAU [ailau], localit. unde, la 8 febr. 1807, armatele franceze, conduse de Napoleon I, au purtat o luptă sângeroasă și nedecisă împotriva forțelor ruso-prusiene. Azi *Bagrationovsk* (Federația Rusă).

EYRE [eə] **1. Edward John E.** (1815—1901), explorator britanic. Stabilit în Australia (1833). A cercetat zonele interioare ale continentului și a descoperit lacul care îi poartă numele (1840). A traversat Australia de la E la V. **2.** Lac sărat în S Australiei, situat într-o depr. tectonică, la 12 m alt. Supr. variabilă: 8,2—15 mii km² (supr. medie: 9,6 mii km²). Crusta de sare atinge 45 cm grosime. Cel mai mare lac sărat interior din Australia. **3.** Pen. în S Australiei între G. Spencer și Marele Golf Australian (Oc. Indian). Relief deluros (alt. max. 472 m). Lungime: 300 km.

EYRING [eəriŋ], **Henry** (n. 1901), chimist american. Prof. la Univ. Utah din Salt Lake City. Contribuții la aplicarea mecanicii cuantice și statistice în chimie; a dezvoltat teoria vitezelor absolute de reacție a lichidelor și teoria activității optice.

EYSENCK [aizənc], **Hans Jürgen** (n. 1916), psiholog britanic de origine germană. Prof. univ. la Londra. Adept al curentului modernist de cercetare experimentală directă în psihologie. Lucrări privind analiza motivațiilor testelor de inteligență și a personalității prin analiză factorială („Dimensiunile personalității", „Experimente în terapia comportamentului").

EYSKENS [eiscəns], **Gaston** (1905—1988), om politic belgian. Lider al Partidului Social Creștin. Prim-min. (1949—1950, 1958—1961 și 1968—1972).

EZDRA (sec. 5 î.Hr.), preot și scrib evreu. A avut un rol important, după perioada exilului babilonean, la reorganizarea comunității din Ierusalim pe bazele legii mozaice și la alcătuirea canonului ebraic. Faptele lui sunt relatate în *Cărțile lui E. și Neemia*, în care se continuă istoria poporului evreu, începută în *Cronici*, de după exilul babilonean.

EZECHIEL (IEZECHIEL) (sec. 6 î.Hr.), unul dintre cei patru mari profeți evrei, care în timpul captivității babiloneene a insuflat curaj și speranță compatrioților săi pentru a le întări credința. ✧ *Cartea lui E.* = carte din „Vechiul Testament", care conține profețiile lui **E.** despre distrugerea Ierusalimului, pedepsirea neamurilor străine, reînvierea morților și viziunea unei teocrații ideale.

EZERINĂ (< fr. {i}) s. f. Alcaloid extras din semințele plantei *Physostygma venenosum*, utilizat în tratamentul glaucomului, miasteniei, parezelor intestinale; fizostigmină.

EZERIȘ, com. în jud. Caraș-Severin; 1 344 loc. (1995). Pomicultură.

EZITA (< fr., lat.) vb. I intranz. A sta la îndoială, a șovăi, a pregeta, a se codi.

EZITANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ezită; șovăitor, nehotărât **(1).**

EZOTERIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *esoterikos* „pentru inițiați") adj. (Despre doctrine, ritualuri) Secret, ascuns; destinat numai celor inițiați. Opus lui *exoteric.*

EZOTERISM (< fr. {i}) s. n. Ansamblu de principii care prescrie transmiterea unei doctrine ezoterice sau ceea ce trebuie să rămână necunoscut profanilor. **E.** caracterizează doctrinele pitagoreice, cabaliste și practicile urmărind o inițiere.

F

F s. m. invar. **1.** A opta literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană fricativă labiodentală surdă). **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *fa*. **3.** (MUZ.) Prescurtare pentru cuvântul *forte*. **4.** (METR.) Simbol pentru *farad*. **5.** Simbol chimic pentru *fluor*.

°F (METR.), simbol pentru grad *Fahrenheit*.

f (MAT.), simbol pentru *funcție*.

FA (< it., fr.) s. m. invar. (MUZ.) Denumire a unuia dintre cele șapte sunete ale gamei, corespunzătoare notației literale *F*. ✦ Denumire a uneia dintre cheile muzicale. ✧ *Instrument în fa* = instrument transpozitoriu, ale cărui sunete sunt emise cu o cvintă mai jos decât sunt scrise.

FABIAN, -Ă (< engl., fr.) s. m. și f. Membru al organizației reformiste engleze „Societatea fabiană", întemeiată în 1884 de un grup de intelectuali care au intrat, în 1906, în Partidul Laburist.

FABIAN-BOB, Vasile (1795—1836), poet și pedagog român. Prof. la Seminarul Socola și Academia Mihăileană. L-a sprijinit pe Gh. Asachi în organizarea învățământului din Moldova. Versuri în latină și română. Manuale didactice (în manuscris).

FABIUS CUNCTATOR (Quintus Fabius Maximus) (c. 275—203 î.Hr.), general și om politic roman. În timpul celui de-al doilea război punic a aplicat împotriva armatei lui Hannibal tactica războiului de uzură, evitând lupta decisivă. După victoria asupra cartaginezilor de la lacul Trasimene (217 î.Hr.), a devenit dictator al Romei.

FABIUS PICTOR, Quintus (c. 254—200 î.Hr.), istoric roman. Opera sa, „Annales" (păstrată fragmentar), este considerată prima lucrare de istoriografie latină.

FABLIAU (cuv. fr. „povestioară") [fabliǫ] s. n. Scurtă povestire versificată, de obicei licențioasă, a unor întâmplări cu o evoluție neprevăzută și insolită, mizând pe ironie, umor. Apărută în literatura populară din Franța în sec. 12, a avut o largă răspândire în literatura Evului Mediu.

FABRE [fabr], **Henri** (1882—1984), inginer francez. A realizat (1910) primul zbor cu hidroavionul, deasupra lacului Berre (Provence).

FABRE, Jean Henri Casimir (1823—1915), entomolog francez. Observații și studii experimentale privind instinctul, comportamentul și obiceiurile insectelor („Amintiri entomologice"). Contribuții în psihologia comparată a comportamentului.

FABRE D'ÉGLANTINE [fabr d'eglãtin], **Philippe** (1750—1794), scriitor și revoluționar francez. Autor al calendarului republican; ghilotinat o dată cu Danton.

FÁBRI Zoltán (1917—1994), regizor ungur de film. Autor al unor pelicule cu implicații politico-sociale, ce marchează o etapă nouă în cinematografia ungară („Caruselul", „A cincea pecete", „Două-zeci de ore", „Întâlnirea lui Fabian Balint", „Recviem").

FABRICA (< fr., lat.) vb. I tranz. A produce, cu mijloace mecanizate, diferite bunuri. ✦ (Fam.) A face, a confecționa. ✦ Fig. A născoci, a plăsmui (la repezeală).

FABRICANT (< fr., germ) s. m. și f. Proprietar de fabrică; industriaș. ✦ Firmă producătoare a unui bun.

FABRICAT (< germ.) s. n. Produs obținut prin fabricație.

FABRICAȚIE (< fr., lat.) s. f. Fabricare; tehnica de a fabrica; producția unei fabrici. V. *producție*.

FABRICĂ (< fr., germ.) s. f. Unitate industrială alcătuită dintr-un sistem de mașini de lucru, fie de același gen, fie diferite și combinate, pentru a executa operațiile complementare și succesive de transformare a materiei prime în produse finite. Utilajele sunt acționate de mașini de forță și sunt deservite de muncitori; *p. ext.* uzină.

FABRICIUS, David (1564—1617), astronom și teolog german. Observații astronomice asupra primei stele variabile, Mira Ceti (1596), și asupra petelor solare (1610). Constructor de quadrante și sextante.

FABRICIUS, Wilhelm (1882—1964), diplomat german. Ca ministru al celui de-al III-lea Reich la București (1936—1941), **F.** a avut un rol important în susținerea intereselor Germaniei în România.

FABRICIUS D'ACQUAPENDENTE (Girolamo Fabrizzi) (1533—1619), natu-

Jean Henri Casimir Fabre

ralist și anatomist italian. Prof. la Univ. din Padova. Lucrări de filozofie, anatomie comparată, embriologie.

FABRITIUS [fabriții̯s], **Carel** (c. 1622—1654), pictor olandez. Elev al lui Rembrandt. Portrete, peisaje și compoziții de gen, pline de viață și de poezie („Autoportret", „Santinela", „Puiul de sticlete").

FABRITIUS, Karl (1826—1881, n. Sighișoara), preot și publicist sas. Lucrări de istorie politică și culturală a Transilvaniei (sec. 15—18).

FABRY [fabri], **Charles** (1867—1945), fizician francez. Prof. univ. la Paris. Studii în domeniul opticii, spectroscopiei și fotometriei. Inventator (1896), împreună cu A. Pérot, al unui instrument pentru studiul structurii fine a spectrelor (interferometrul *F.—Pérot*). A descoperit ozonul în atmosfera înaltă, împreună cu H. Buisson (1913).

FABULAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (PSIH.) Prezentare a unor fapte, întâmplări imaginare ca reale. La copii, **f.** este frecventă și normală, având loc sub influența lecturilor sau a filmelor și fiind adesea compensatorie. La adulți, **f.** se prezintă însă și ca fenomen patologic. **2.** Povestire alegorică; *p. ext.* povestire. **3.** Afabulație.

FABULĂ (< lat. *fabula*) s. f. **1.** Specie a genului epic, alegorică, în versuri sau în proză, având ca personaje animale, plante, lucruri, cu ajutorul cărora sunt satirizate, în scop moralizator, deprinderi, obiceiuri, mentalități umane. Au scris **f.**: Esop, Fedru, La Fontaine, Krîlov, Gr. Alexandrescu, Al. Donici, T. Arghezi ș.a. **2.** (Rar) Subiectul unei opere literare.

FABULIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Autor de fabule **(1)**.

FABULOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. **1.** Foarte mare, extraordinar. **2.** Minunat, nemaipomenit. ✦ De domeniul fantasticului, miraculosului.

FACA, Constantin (Costache) (c. 1800—1845, n. București), scriitor român. Autor de fabule, este cunoscut mai ales prin piesa de teatru „Comodia vremii" (reintitulată de I. Heliade Rădulescu, editorul ei, „Franțuzitele"), în care satirizează galomania.

FACE (lat. *facere*) vb. III **A.** Tranz. **I. 1.** A crea, a alcătui, a forma, a fabrica ceva. ✦ A executa **(1)**, a confecționa sau a pune să execute, să confecționeze (*obiecte de îmbrăcăminte, de încălțăminte* etc.). ✦ A construi, a clădi; a așeza. **2.** A prepara (un aliment, o mâncare). **3.** A compune, a scrie (opere literare); a executa, a realiza (opere artistice). ✦ A întocmi, a institui (o lege). **4.** A câștiga, a agonisi (avere, bani). **II.** A aranja, a potrivi ceva pentru un anumit scop; a pregăti. ✧ Expr. *A-și face părul, unghiile, buzele* = a-și aranja părul (coafându-l), unghiile, buzele etc. **III. 1.** A naște, a făta, a scoate (pui). ✦ *A face muguri* (*frunze, flori, roade* etc.) = a da muguri (frunze, flori, roade etc.). **2.** A se îmbolnăvi de... *A face gripă.* **3.** *A face ochi* = **a)** (despre puii unor animale) a deschide ochii (după naștere); **b)** (fam.; despre oameni) a se trezi din somn; **c)** *fig.* a se trezi la realitate, a înțelege. **IV. 1.** A săvârși, a făptui, a comite; a pricinui. ✧ Expr. *Ce-i de făcut?* = cum să se procedeze? *N-am făcut nimic* = **a)** nu am realizat nimic; **b)** nu sunt vinovat. *A avea (de-) a face cu cineva* (sau *cu ceva*) = a avea anumite relații (dificultăți) cu cineva (sau cu ceva). *Ce are a face?* = ce legătură are (cu un anumit lucru), ce interesează? (Refl.) *S-a făcut!* = ne-am înțeles! s-a aranjat! *A-și face jocul* = a-și realiza cele puse la cale. **2.** *A-i face trebuință* = a-i trebui. *A-și face gânduri* (sau *griji*) = a se îngrijora. **3.** A arăta, a acorda, a manifesta (*cinste, onoare* etc.). **4.** A realiza, a îndeplini, a împlini. ✦ A urma cursurile unei facultăți, unei specialități. **5.** A exercita o meserie. **V.** A provoca ceva, a determina; a convinge; *p. ext.* a sili. ✦ A îndemna. **VI.** A ajuta, a determina pe cineva sau ceva să-și schimbe starea inițială. ✦ A preface, a transforma în... ✧ Expr. *A face noaptea* (sau *din noapte*) *zi* = a petrece noaptea lucrând, chefuind etc. ✦ A învinui de...; *p. ext.* a insulta. **VII.** A parcurge (o distanță). **B.** Intranz. **I. 1.** A se comporta; a proceda. ✦ (Pop.) A o duce, a-i merge (bine sau rău). **2.** (Pop.) A vrăji, a fermeca. **3.** A valora, a prețui; *p. ext.* a costa; a merita. **II. 1.** A se îndrepta... a porni spre... *Mașina a făcut la dreapta.* **2.** (Pop.) A zice, a spune. **C.** Refl. **1.** (Despre zi, noapte, întuneric etc.) A începe să fie, a se ivi. ✦ (Pop.) A părea că... *Se făcea că...* ✦ A se constitui, a se forma. **2.** A deveni..., a ajunge... *S-a făcut profesor.* **3.** A căuta să pară..., a simula. *M-am făcut că plec.* ✦ Intranz. A-și lua înfățișarea de..., a-și da aere de... *Face pe deșteptul.* **4.** Intranz. A se îndeletnici cu ceva ocazional.

FACERE (< *face*) s. f. **1.** Acțiunea de a face; întocmire, alcătuire, săvârșire. ✦ (În concepțiile religioase) Crearea lumii de către Dumnezeu. ✦ Construire, zidire. **2.** (Pop.) Naștere.

FACEREA (CARTEA FACERII sau **GENEZA)**, prima carte a „Vechiului Testament" și prima dintre cele cinci cărți ale lui Moise care alcătuiesc Biblia ebraică (Tora). Considerată de specialiștii epocii moderne ca aparținând mai multor tradiții, **F.** povestește despre originea lumii și a omului, despre începutul istoriei omenirii, despre relația lui Dumnezeu cu poporul lui Israel, începând cu strămoșul Avraam și terminând cu fiii lui Iacov.

FACEȚIE (< fr.; lat. *facetia* „poznă", „glumă") s. f. Narațiune cu caracter anecdotic și umoristic, de mare circulație în folclorul Evului Mediu occidental și în Renaștere; a pătruns și în literatura cultă (Boccaccio, Chaucer, Molière, La Fontaine, Cervantes ș.a.). Sin. *snoavă.*

FACHIR (< fr.; cuv. arab) s. m. **1.** Ascet musulman sau hindus care trăiește din mila semenilor și se supune, public, unor privațiuni sau suferințe fizice. **2.** Iluzionist, prestidigitator, îmblânzitor de animale (șerpi).

FACIAL, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) Care aparține feței, privitor la față. ✧ *Nerv f.* = al șaptelea nerv (pereche) cranian, nerv mixt ale cărui fibre motorii se distribuie, în majoritate, la mușchii mimicii faciale. *Nevralgie f.* = durere localizată la față, în regiunea sau pe traiectul unei ramuri nervoase senzitive, cel mai des aparținând nervului trigemen (nevralgie trigeminală). *Paralizie f.* = paralizie, de obicei unilaterală, a mușchilor feței și gâtului, cauzată de o leziune a nervului facial sau de o leziune centrală.

FACIES (cuv. lat.) s. n. **1.** Aspect caracteristic al expresivității feței întâlnit în cursul unei boli (ex. **f.** palid în anemii, **f.** bilios, **f.** congestiv etc.); *p. ext.* fizionomie, aspect exterior. ✧ *F. cadaveric* (sau *f. hipocratic*) = aspect particular al feței întâlnit în bolile cu evoluție gravă. **2.** Suprafața unei formațiuni anatomice. **3.** (STRAT.) Totalitatea particularităților petrografice și paleontologice ale unui depozit sedimentar, care caracterizează condițiile lui de formare (marine, lagunare sau continentale); studiul **f.** permite reconstituirea condițiilor paleogeografice dintr-un anumit loc.

FACIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se face, care se produce cu efort minim. ✦ Care pare făcut fără greutate; *p. ext.* ușor; superficial.

FACILITA (< fr.) vb. I tranz. A înlesni, a ușura.

FACILITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Ușurință, înlesnire. ✧ (PSIH. SOC.) *F. socială* = concept introdus de F. Allport pentru a desemna influențele pozitive ale grupului asupra performanțelor activității. **2.** (INFORM.) Caracteristică a unui calculator, sistem de operare sau limbaj, care înlesnește activitatea utili-

zatorilor în ceea ce privește scrierea programelor, organizarea datelor sau corectarea erorilor.

FACLA, publicație social-politică și literară. A apărut în anii 1910—1940, la București; a fost editată și condusă de N.D. Cocea, iar din 1930 de I. Vinea. În 1923, N.D. Cocea editează „Facla literară".

FĂCLĂ (< bg.) s. f. Torță.

FACOLIT (-i); (-s) gr. *fakos* „lentilă" + *lithos* „piatră") s. n. Formă de zăcământ a rocilor magmatice intruzive, de dimensiuni relativ mici (sute de metri grosime și până la 1 km lungime), concordantă într-o creastă anticlinală sau în albiile sinclinale. În secțiune orizontală are suprafață circulară sau forma unei coroane circulare.

FAÇON, Nina (1909—1980, n. Ploiești), istoric literar, eseistă și traducătoare română. Prof. univ. la Padova, Bari și București. Studii de literatură universală („Concepția omului activ"). Lucrări de sinteză („Literatura italiană. Dicționar cronologic", „Dicționar enciclopedic al literaturii italiene", în colab.).

FACSIMIL (< fr.; lat. *fac simile* „fă ceva asemănător") s. n. Reproducere exactă a unei scrieri, a unui desen, a unei picturi, a unei semnături etc., fie printr-o copiere manuală fidelă, fie prin mijloace mai avansate de reproducere (fotografiere, galvanoplastie etc.). V. și *fax.* ✦ (EC.) Semnătură imprimată pe instrumente de plată care, pentru unele bănci, oferă prioritate în achitare față de instrumentele de plată cu semnătură autografă.

FACTAJ (< fr.) s. n. **1.** Transport de mărfuri la domiciliu sau la depozitele consignațiilor. ✧ *Preț de f.* = prețul acestui transport. **2.** Distribuirea corespondenței la domiciliu.

FACTICE (< fr.) adj. invar. Artificial; nefiresc.

FACTICITATE (< fr.) s. f. Caracteristică a ceea ce este construit sau produs în mod artificial. ✦ (În existențialism) Caracterul contingent al existenței, ceea ce nu este decât un fapt fără necesitate și incomprehensibil.

FACTITIV (< fr.) adj. (Despre verbe) Care arată că subiectul face pe cineva să îndeplinească o acțiune; cauzativ.

FACTOLOGIC, -Ă (după rus.) adj. Care cuprinde sau relatează un mare număr de fapte și întâmplări (nesemnificative).

FACTOLOGIE (< *factologic*) s. f. Viciu de concepție a unei opere literare sau științifice, constând în aglomerarea de material faptic nesemnificativ, fără a-l interpreta sau generaliza.

FACTOR (< fr., lat., lI. fr.) s. m. **I. 1.** Ceea ce determină, ceea ce face să ia naștere un proces, o acțiune etc. ✧ *Factori de producție* = totalitatea resurselor economice care sunt utilizate pentru producerea bunurilor economice. Cele trei grupe de *f. de p.* sunt: munca, pământul (solul și subsolul) și capitalul. **2.** (MAT.) Fiecare dintre elementele unui produs. ✧ *F. prim* = fiecare dintre numerele prime sau polinoame ireductibile prin care se împarte exact un număr sau polinom dat. *F. comun* = număr sau polinom prin care se divide oricare dintre termenii unei sume de numere sau polinoame. **3.** Mărime a cărei valoare intră multiplicativ într-o relație ce caracterizează starea și proprietățile unui sistem fizico-chimic sau tehnic. **4.** Coeficient **(1, 2);** constantă **(2).** ✧ (INFORM.) *F. de utilizare* = raportul dintre numărul mediu al cererilor adresate unui sistem de calcul în unitatea de timp și numărul mediu de cereri satisfăcute în unitatea de timp; gradul de ocupare a sistemului de calcul. **5.** Mărime caracteristică pentru un sistem tehnic, un material etc., definită prin raportul a două mărimi de natură diferită. ✧ *F. de putere* = raportul dintre puterea activă și puterea aparentă a unui circuit de curent alternativ. **6.** *Factori fizico-chimici (abiotici)* = ansamblul condițiilor mediului extern, cu care organismele se află în raporturi strânse, formând împreună o unitate; ei includ temperatura, lumina, umiditatea, compoziția chimică a aerului, a apei etc. **7.** *Factori biologici* (sau *biotici*) = totalitatea viețuitoarelor din mediul în care trăiește un organism și cu care acesta se află în interrelații. ✧ *F. genetic* = genă sau determinant. *F. ereditar* = f. mendelian sau **f.** determinant. **8.** *Factori ecologici (geografici* sau *de mediu)* = totalitatea factorilor mediului înconjurător capabili să acționeze asupra vieții, care se condiționează reciproc, dând specificul unei regiuni naturale. Pot fi: abiotici sau fizici (climatici, hidrici, geomorfologici), edafici, biotici, antropici etc. *Factori antropici ai climei* = ansamblul activităților antropice (despăduriri, desecări, irigații, poluare a atmosferei etc.) de mare amploare, care determină modificarea condițiilor climatice, contribuind astfel la geneza unor climate cu trăsături specifice (*topoclimă* sau *microclimă*). **9.** *F. viager* = primă netă unică plătită de un asigurat pentru a încheia o asigurare de supraviețuire pe termen lung în valoare de o unitate monetară. **10.** *Teoria factorilor* = teorie sociologică apărută la sfârșitul sec. 19, care încearcă să explice schimbările din societate fie prin acțiunea concomitentă a mai mulți factori, considerați de valoare și importanță egală, ignorând astfel caracterul istoric și sistematic-structural al fenomenelor sociale, fie prin acțiunea unui singur factor (geografic, psihic, tehnologic etc.). **II. 1.** Funcționar al poștei care duce corespondența la destinatari; poștaș. **2.** Agent comercial (mandatar) care acționează în nume propriu, având drept de posesiune și control asupra mărfurilor încredințate. ✦ Agent comercial care acționează în baza unui contract de factoring, având rol de creditor al exportatorului. ✦ Agent de licitație în comerțul cu ridicata (de regulă, pentru produse alimentare).

FACTORAJ (< fr.) s. n. Formă de comerț cu ridicata practicat prin licitație, mai ales pentru produsele alimentare.

FACTORIAL, -Ă (< fr.) s. m., adj. **1.** S. m. (MAT.) *F. al unui număr* = produsul numerelor întregi și pozitive consecutive, începând de la 1 și până la numărul respectiv; se notează cu semnul „!" scris după numărul dat (ex. $4! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 4 = 24$). **2.** Adj. *Analiză f.* = metodă de analiză a datelor de observație depinzând de factori ce acționează concomitent.

FACTORIE (< fr.) s. f. **1.** Punct pentru schimb de mărfuri situat, de obicei, pe coastele teritoriilor nou descoperite în Africa, Asia și America; primele f. au fost înființate de navigatorii portughezi (sec. 15); comptoar. **2.** (EC.) Birou al agenților comerciali ai unei companii deschis în străinătate.

FACTORING (cuv. engl.) [fæctəriŋ] subst. Mod de finanțare pe termen scurt (în general, a exporturilor de mărfuri de larg consum), conform căruia o instituție financiară (bancă, grupuri intermediare etc.) se obligă, pe baza unui contract, să preia, în schimbul unui comision (cotă procentuală din valoarea tranzacției), toate creanțele exportatorului, inclusiv riscul neîncasării la termen a creanțelor.

FACTORIZARE (după. fr. *factorisation*) s. f. (MAT.) Operația de trecere de la o mulțime la mulțimea claselor de echivalență, în raport cu o relație de echivalență dată.

FACTURA (< fr.) vb. I tranz. A întocmi (și, *p. ext.*, a expedia, a preda) o factură[2].

FACTURĂ[1] (< fr., lat.) s. f. **1.** Structură, constituție (intelectuală, psihică, morală etc.). **2.** Caracterul, aspectul exterior al unei opere de artă; modul, maniera în care se execută o astfel de

operă. ✦ Totalitatea mijloacelor de expresie (melodia, ritmul, armonia, polifonia, orchestrația etc.) care constituie țesătura muzicală, structura tehnică a compozițiilor muzicale.

FACTURĂ[2] (< fr.) s. f. Document comercial de sinteză (în care se specifică denumirea, sortul, calitatea, prețul mărfurilor vândute) având rol de document de plată, de custodie sau de credit documentar, eliberat în vederea atestării dreptului de încasare a contravalorii mărfurilor livrate sau serviciilor prestate. ✧ *Preț de f.* = preț la care sunt cumpărate mărfurile din fabrică. *F. pro forma* = document întocmit de vânzător, înaintea vânzării mărfurilor, conținând suma unei comenzi, cu scopul de a permite cumpărătorului obținerea unor licențe de import, de export sau de credite.

FACTURIȘR (< fr.) s. n. **1.** Carnet care conține formulare pentru facturi[2]. **2.** Funcționar care se ocupă cu întocmirea facturilor[2].

FACȚIUNE (< fr., lat.) s. f. Grup de persoane care se unesc în baza unui interes politic; partidă.

FACULE (< fr.; {s} lat. *facula* „torță mică") s. f. pl. Formațiuni strălucitoare care apar, de obicei în timpul erupțiilor, în cromosfera Soarelui, vizibile îndeosebi la marginea discului solar.

FACULTĂTE (< fr., lat.) s. f. **I. 1.** Capacitate, posibilitate morală sau intelectuală; aptitudine. ✦ (Înv.) *Facultățile sufletului* = denumire dată proceselor psihice fundamentale (inteligența, afectivitatea și voința). **2.** (AGR.) *F. germinativă* = capacitatea semințelor de a germina. **II.** Unitate didactică și administrativă în cadrul unei instituții de învățământ superior, condusă de un decan și cuprinzând mai multe catedre pentru pregătirea studenților și a doctoranzilor într-un anumit domeniu de specialitate.

FACULTATIV, -Ă (< fr.) adj. Care nu trebuie făcut în mod obligatoriu, ci la alegere; benevol.

FAD, -Ă (< fr.) adj. Fără gust, insipid. ✦ Fig. Inexpresiv, plictisitor, anost, searbăd.

FADEEV, Aleksandr Aleksandrovici (1901—1956), scriitor rus. Romane de factură eroică, evocând războiul civil („Înfrângerea", „Ultimul dintre udeghi") și lupta partizanilor sovietici în anii celui de-al doilea război mondial („Tânăra gardă").

FADO (cuv. port. „destin") subst. Cântec popular portughez.

FAENZA [faența], oraș în NE Italiei (Emilia-Romagna), la SV de Ravenna; 54,1 mii loc. (1989). Izv. minerale termale. Din sec. 14, renumit centru de ceramică (de la care derivă numele „faianței"). Catedrală (1474); primărie (sec. 13—15). Muzeu internațional de ceramică (1908); expoziții anuale.

FAETON (< fr.) s. n. Trăsură înaltă, ușoară, cu patru roți și cu capotă pentru scaunul din față.

FAETON (PHAETHON) (în mitologia greacă), fiul lui Helios (zeul Soarelui). A cerut tatălui său carul de foc, dar, nefiind în stare să țină în frâu armăsarii înaripați, era gata să pârjolească întreg Pământul. Pentru a evita acest lucru, Zeus l-a trăsnit și F. s-a prăvălit în râul Eridan.

FAG(O)-[1] (< gr. *phag-* „a mânca") Element de compunere cu semnificația „consumator", „devorator" (ex. bacteriofag, antropofag, energofag, fagocit ș.a.).

FAG[2] (lat. *fagus*) s. m. Arbore din familia fagaceelor, înalt de c. 40 m, cu scoarță cenușiu-albicioasă, cu frunze alterne, eliptice, flori unisexuate monoice și cu fructe achene, numite jir *(Fagus silvatica).* Lemnul este utilizat în ind. mobilei, hârtiei, chimică și, impregnat, pentru traverse de cale ferată sau drept combustibil. În România există două specii, f. comun, cu largă răspândire, și f. oriental.

FAGACEE (< fr.; {s} lat. *fagus* „fag") s. f. pl. Familie de plante lemnoase, cu frunze alterne, persistente sau caduce, cu flori mici, unisexuate, grupate câte 2—5 sau dispuse în amenți, și cu fructe achene, învelite, parțial sau total, de o cupulă (ex. fagul, stejarul). Sunt utilizate în industria lemnului.

FAGNANO [fañano] **(CAMI),** lac în partea meridională a Americii de Sud (Ins. Mare a Țării de Foc), la granița dintre Argentina și Chile; 593 km². Ad. max.: 919 m. Situat într-o depr. tectonică, are forma unui fiord. Descoperit în 1886.

FAGOCIT (< fr. {i}; {s} *fag-* + *cito-*) s. n. **1.** (HIST.) Celulă capabilă să capteze, prin fagocitoză, particule sau macromolecule străine sau proprii, degradându-le intracelular. **2.** (BOT.) Celulă cu nucleu lobat, situată în rădăcină, capabilă să digere filamentele anumitor ciuperci.

FAGOCITOZĂ (< fr.) s. f. Înglobare și distrugere a particulelor de origine exogenă (bacterii, virusuri, fungi) sau endogenă (celule alterate fiziologic sau malign) prin fagocite.

FAGOFOBIE (< fr.) s. f. Teamă morbidă de a înghiți, de a se îneca cu alimente.

FAGOPIRISM (< fr.; {s} *Fagopyrum* „hrișcă") s. n. Boală a animalelor, caracterizată printr-o mare sensibilitate la acțiunea luminii solare, după ingerarea de hrișcă; apare mai ales la animalele cu pielea nepigmentată (porci, oi).

FAGOT (< fr., it., germ.) s. n. Instrument muzical de suflat, din lemn, cu registru grav și timbru nazal, alcătuit dintr-un tub lung și un tub suplimentar, îndoit la capăt, terminat cu o ancie dublă; inventat de A. Alborosi (1539).

FAGUET [faghe], **Émile** (1847—1916), critic și istoric literar francez. Analist de factură impresionistă („Arta de a citi", „Istoria literaturii franceze", „Secolul al XVII-lea, studii literare și dramatice"). Alte lucrări: „Anticlericalismul", „Pacifismul", „Feminismul".

FAGURE (lat. *favulus*) s.m. (APIC.) Construcție de ceară cu celule mici, hexagonale (8 000—10 000 pe ambele fețe), realizată prin secreția glandelor cerifere ale albinelor lucrătoare. Servește ca adăpost pentru ouă și miere. **F.** naturali sunt tot mai mult înlocuiți prin f. artificiali, produși pe cale industrială.

FAHD IBN ABD al-AZIZ (n. 1923), rege al Arabiei Saudite și șef al guvernului (din 1982).

FAHLBANDE (cuv. germ.) [fa:lbande] subst. Șisturi cristaline impregnate cu nodule și granule de pirită, calcopirită, blendă și sulfură de argint.

FAHLSTRÖM, Öjvind (1928—1976), poet și pictor suedez. Poezie militantă („Manifest de poezie concretă"). Pictură abstractă tratând cu ironie chestiuni politice („Șezând", seria „Planetarium", „Războiul rece", „Ultima misiune a dl. Schweitzer").

FAHRENHEIT [fa:rənhait], **Gabriel Daniel** (1686—1736), fizician german. Unul dintre fondatorii termometriei. A inventat termometrele cu alcool (1709) și cu mercur (1714). A descoperit că punctele de fierbere ale lichidelor variază cu presiunea. Numele său a fost atribuit unui grad de temperatură (gradul F.). — **Scara de temperatură F.,** scară termometrică utilizată în țările anglo-saxone, al cărei interval standard de temperatură este divizat în 180 de grade, punctele de topire a gheții și de fierbere a apei, la presiune normală, fiind de 32 și, respectiv, 212°F.

FA-HSIEN (FA-HIEN) (sec. 4—5), călugăr budist chinez. A străbătut partea de S a deșertului Gobi și India (399). A petrecut câțiva ani (c. 405—c. 411) la curtea regelui Chandragupta II. Relatare asupra locurilor vizitate.

FAIANȚĂ (< fr.; n. pr. *Faenza*) s. f. **1.** Produs ceramic clincherizat, nevitrifiat,

Faianță spaniolă din sec. 18

Faianță de Strasbourg

Faianță de Nevers. Către 1670

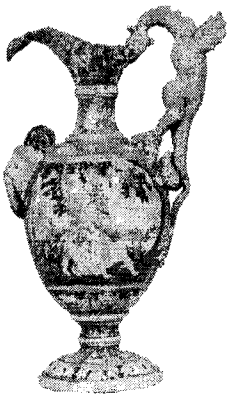

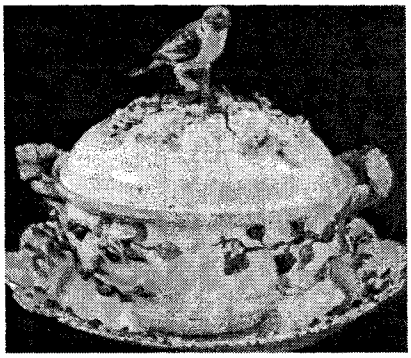

Faianță de Sceaux din sec. 18

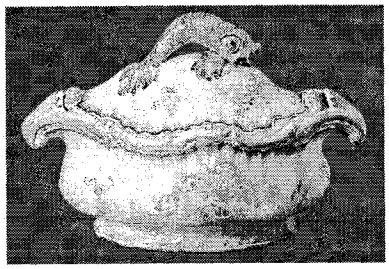

Supieră suedeză, din sec. 18, din Lund

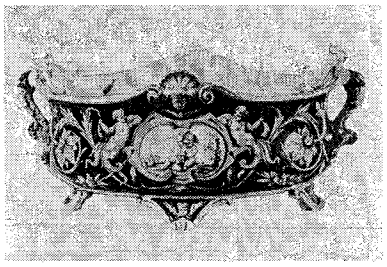

Faianță italiană din Urbino

cu cei puțin o față glazurată, obținut prin arderea unui amestec de argilă plastică și nisip, sau amestec de caolin, feldspat și cuarț; din **f.** se execută plăci pentru placaje, veselă, obiecte sanitare, obiecte decorative etc. **2.** Ceramică vernisată sau smălțuită (**f.** comună, colorată, acoperită cu un smalț opac, în general alb; **f.** fină, albă, acoperită cu un smalț transparent).

FAIDHERBE [fedɛrb], **Louis Léon César** (1818—1889), general francez. Unul dintre fondatorii imperiului colonial francez în Africa. Guvernator al Sénégalului (1854—1861; 1863—1865); a inițiat construirea porturilor din Dakar și Rufisque. Comandant al Armatei de Nord în Războiul Franco-Prusian; victorios la Pont-Noyelles și Bapaume (4 ian. 1871), dar învins la Saint-Quentin (19 ian.).

FAIK, Sait (1906—1954), scriitor turc. Maestru al nuvelei contemporane turce („Samovarul", „Cisterna", „Soclul fântânii", „Puțin zahăr").

FAILIBIL, -Ă (< fr.) adj. Supus greșelii, care se poate înșela.

FAIMĂ (< lat. *fama*) s. f. Renume, reputație; notorietate.

FAIMOS, -OASĂ (după fr., lat.) adj. Cu faimă, vestit, celebru; renumit.

FAIN, -Ă (< germ.) adj. (Reg.) Foarte bun; ales, minunat, frumos.

FAIRBANKS [fɛəbæncs], **Douglas** (1883—1939), actor american de teatru și film. Roluri de june prim; a creat prototipul eroului din filmele de capă și spadă („Semnul lui Zorro", „Robin Hood", „Hoțul din Bagdad", „Piratul negru", „Cei trei muschetari").

FAIRFAX [fɛəfæx], **Thomas** (1612—1671), general englez. Comandant al armatei Parlamentului (1645) în timpul Revoluției Engleze. L-a înfrânt pe regele Carol I la Naseby (iun. 1645) și a contribuit la restaurarea monarhiei prin aducerea pe tron a lui Carol II Stuart.

FAISALABAD, oraș în NE Pakistanului, la V de Lahore; 1,1 mil. loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru comercial. Ind. textilă, încălț., chimică și alim. (zahăr, ulei, morărit). Universitate. Vechea denumire: *Lyallpur.*

FAJANS [fɛidʒənz], **Kasimir** (1887—1975), fizician și chimist american de origine poloneză. Stabilit în S.U.A. (1936). Prof. univ. la Karlsruhe, München și Ann Arbor (Michigan). Lucrări în domeniul chimiei fizice, fotochimiei și radioactivității. A descoperit (1913), în același timp și independent de F. Soddy, legea deplasării radioactive.

Louis Léon César Faidherbe

Douglas Fairbanks (în „Piratul negru")

FAKHR AL DIN II (FICARDIN) (1572—1635), emir al Libanului (1593—1633). A dus o politică de unificare a *druzilor* și *maroniților* din Munții Libanului, fapt ce a determinat invadarea țării de către otomani. Se autoexilează. Revine în 1618, dar este înfrânt de otomani (1633), dus în captivitate și executat la Istanbul.

FALAISE [falez], localit. în NV Franței (Normandia), la SE de Caen; c. 10 mii loc. În zona localităților **F.**—Argentan, trupele germane au fost încercuite de Aliați (18—23 aug. 1944) și, în urma unor lupte grele, au fost înfrânte. V. și *Argentan*.

FALANGĂ (< fr., gr.) **I. 1.** (În Grecia antică) Unitate militară formată din infanteriști înarmați cu lănci, așezați în rânduri lungi, compacte și având centrul și aripa dreaptă mai puternice (ex. **f.** tebană, **f.** macedoneană). ✦ Fig. Grup compact și omogen de oameni. **2.** (În concepția lui Ch. Fourier) Celulă social-economică primară formată din 1 500—2 000 de persoane, care trebuia să funcționeze ca o asociație de producție și consum bazată îndeosebi pe îndeletniciri agricole. **3.** Grupare politică și paramilitară fascistă. **II.** (ANAT.) Fiecare dintre oasele care alcătuiesc scheletul degetelor.

FALANSTER (< fr.) s. f. (În concepția lui Ch. Fourier) Mare edificiu în formă de palat, cu corpuri de clădiri ce comunică între ele, în care urma să trăiască o falangă **(2)**. În România s-a înființat un **f.**, în 1835, la Scăeni (jud. Prahova), din inițiativa lui T. Diamant.

FALANSTERIANISM (< fr.) s. n. Doctrina socială a lui Ch. Fourier. V. *fourierism*.

FALĂ (< sl.) s. f. **1.** Trufie, mândrie, orgoliu. **2.** Strălucire, măreție; pompă. ✦ Glorie, renume.

Faleză

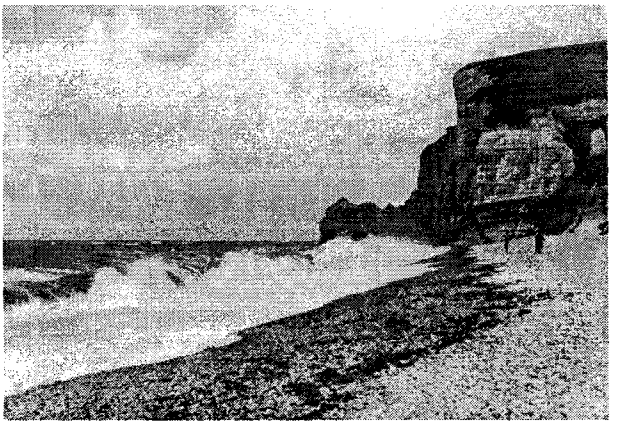

FALCĂ (lat. **falca*) s. f. **1.** Denumire populară a maxilarului și a mandibulei. ✦ Partea inferioară a obrazului. ✦ (La insecte și crustacee) Maxilă. **2.** Element al unui dispozitiv de prindere a unei mașini, utilaj etc., care realizează prinderea sau eliberarea unui obiect (ex. **f.** de menghină). **3.** Organ de mașină, de formă adecvată, care servește la sfărâmare, deformare, ghidare etc. (**f.** de concasor, **f.** de osie, **f.** de ghidare etc.).

FALCE (lat. *falx, -cis*) s. f. (Înv.) Unitate de măsură agrară, egală cu 1,43 ha, folosită în Moldova.

FALCÓN, stat în NE Venezuelei; 24,8 mii km²; 599,2 mii loc. (1991). Centrul ad-tiv.: *Coro*. Expl. de petrol, gaze naturale și forestiere. Trestie de zahăr, cafea, cacao, cereale. Creșterea animalelor.

FALCONET [falconę], **Étienne** (1716—1791), sculptor francez. Lucrări caracterizate prin rigoarea compoziției și viziunea clasică asupra formelor („Milon din Crotona devorat de leu", „Pygmalion la picioarele propriei statui"). A executat statuia ecvestră din Sankt Petersburg închinată lui Petru I („Călărețul de aramă").

FALCONEȚĂ (< it.) s. f. Piesă de artilerie de calibru mic, folosită în Evul Mediu. Componentă a artileriei de câmp, executa trageri directe asupra trupelor și obiectivelor inamice.

FALCONIFORME (< fr.; {s} lat. *falcon* „șoim" + *forma* „formă") s. f. pl. (ORNIT.) Ordin de răpitoare de zi (ex. vulturul, pajura, uliul, șoimul).

FALD (< ucr.) s. n. Cută adâncă pe care o formează o haină largă sau un material care atârnă; creț **(3)**.

FALERN (< fr., lat. *Falernum*) s. n. Vin de calitate superioară produs în Campania, cunoscut din Antichitate.

FALEZĂ (< fr.) s. f. Țărm abrupt creat prin *abraziune* marină sau lacustră. ✦ Fâșie îngustă de pământ, special amenajată pentru plimbare de-a lungul țărmului.

FALIE (< fr.) s. f. (GEOL.) Dislocație de ruptură în scoarța terestră, pe a cărei suprafață de discontinuitate compartimentele (părți ale aceluiași strat) sunt deplasate unul față de celălalt, rezultând o denivelare. **F.** pot să apară asociate în sisteme sau în fascicule și sunt rezultatul mișcărilor tectonice verticale.

FALIER sau **FALIERO,** familie de dogi venețieni. Mai important: **Marino** (1274—1355), doge (1354—1355); a organizat un complot împotriva guvernului patrician al Veneției, în urma căruia a fost decapitat. Viața sa l-a inspirat pe lordul Byron („Marino Faliero").

FALIMENT (< it., germ.) s. n. **1.** Stare de insolvabilitate a unei persoane fizice sau juridice, stabilită (constatată) prin hotărâre judecătorească și urmată de lichidarea integrală, în beneficiul tuturor creditorilor, a patrimoniului falitului, care pierde dreptul de a efectua

Étienne Falconet: Statuia lui Petru I din Sankt Petersburg

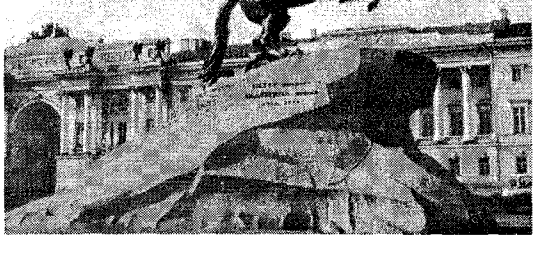

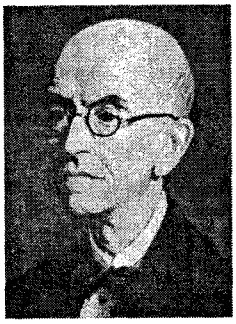

Manuel de Falla

Erich von Falkenhayn

acte de comerț și dreptul de administrare și dispoziție asupra bunurilor sale; bancrută. 2. Fig. Ruină, eșec total. ◇ Expr. *A da faliment* = a nu izbuti într-o acțiune.

FALIMENTAR, -Ă (< it. sau *faliment*) adj. În stare de faliment; insolvabil. ✦ Fig. Care a suferit un eșec dezastruos; ruinat, distrus, prăbușit.

FALIT, -Ă (< it.) adj., s. m. și f. (Persoană) care se află în stare de faliment. ✦ Fig. Ruinat, distrus.

FALKBERGET [fɑlcbærgə], **Johan** (1879—1967), scriitor norvegian. Romane inspirate din viața minerilor și a țăranilor („Christianus sextus", „Pâine și noapte").

FALKENHAYN [fɑlcənhain], **Erich von** (1861—1922), general german. În timpul primului război mondial a fost șef al Marelui Stat-Major (1914—1916), comandant al Armatei a IX-a în campania din România (1916—1917), iar din mart. 1918, al Armatei a X-a pe frontul rusesc.

FALKIRK [fɔ:lcəc], oraș în Marea Britanie (Scoția), la NE de Glasgow; 148,2 mii loc. (1981, cu suburbiile). Expl. de cărbuni și min. de fier. Ind. aluminiului, chimică. Morărit; fabrici de bere.

FALKLAND [fɔ:lclənd] (în sp. **MALVINAS**) 1. Arh. în SV Oc. Atlantic, la c. 500 km ESE de țărmul Americii de Sud, format din două ins. pr. *(F. de Vest* și *F. de Est)* și din c. 200 ins. mici; 12,2 mii km²; 2,1 mii loc. (1993). Centrul ad-tiv.: *Stanley.* Relief muntos (705 m), țărmuri crestate, climă rece, oceanică și vegetație de tundră. Creșterea animalelor (ovine, bovine). Pescuit și vânătoare de balene. Descoperite de navigatorul englez J. Davis în 1592 și numite de englezi Falkland, iar de francezii din Saint-Malo — Malouines, insulele sunt ocupate în 1770 de spanioli, în 1820 de argentinieni, iar după alungarea acestora de către trupele engleze, în 1833, devin colonie a Coroanei britanice (1892). Autoritățile argentiniene consideră terit. ca aparținând Argentinei. Debarcarea forțelor armate argentiniene, în apr. 1982, la Stanley, în scopul „reintegrării insulelor Malvinas în patrimoniul național", a determinat, în apr.—iun. 1982, declanșarea unui conflict armat argentiniano-britanic, soldat cu reocuparea insulelor de către unități militare britanice. Între 1908 și 1985, ins. Georgia de Sud și Sandwich de Sud au fost dependente politic și ad-tiv de ins. F. După 3 oct. 1985, depind numai ad-tiv. În timpul primului război mondial, lângă F. a avut loc o luptă navală (dec. 1914) între escadrilele germană și engleză, încheiată cu victoria englezilor. 2. Curent rece în Oc. Atlantic, lângă coastele Americii de Sud (între Arh. Falkland și estuarul La Plata). Viteza: 1—2 km/h. Temperatura apei: 4—15° C.

FALLA [fɑλa], **Manuel de** (1876—1946), compozitor și pianist spaniol. Creație de mare originalitate, valorificând sugestiile muzicii folclorice și preluând elemente ale impresionismului. Opere („Viața scurtă"), balete („Amorul vrăjitor", „Tricornul"), lucrări orchestrale („Nopți în grădinile Spaniei").

Hans Fallada

FALLACI, Oriana (n. 1929), ziaristă și scriitoare italiană. Cunoscută corespondentă de război în Vietnam, Orientul Mijlociu, America de Sud. A colaborat la principalele publicații din lume („Life", „New York Times", „Washington Post" ș.a.). Romane („Penelopa în război", „Scrisoare către un copil nenăscut", „In Sh'allah", „Un bărbat").

FALLADA, Hans (pseud. lui *Rudolf Ditzen*) (1893—1947), scriitor german. Romane realiste, explorând destinul micii burghezii și al omului mărunt din mediul citadin în lupta pentru existență („Omule mărunt, încotro?", „Lup printre lupi", „Fiecare moare singur"); romane autobiografice.

FALL RIVER [fɔl rivə], oraș în NE S.U.A. (Massachusetts), port la Oc. Atlantic; 157,3 mii loc. (1990, cu suburbiile). Unul dintre cele mai vechi centre ale ind. bumbacului din S.U.A. Ind. constr. de mașini (șantiere navale, electronică și electrotehnică), a hârtiei, conf., maselor plastice și cauciucului.

FALS, -Ă (< lat. *falsus*, după fr.) adj., s. n. I. Adj. 1. Care nu este conform adevărului; mincinos. ✦ Inexact, eronat. ✦ Neautentic, nereal; imitat, artificial. ◇ *Coastă f.* = cartilaj prin intermediul căruia se articulează coastele de stern. 2. Prefăcut, ipocrit. 3. (MUZ.) Incorect ca intonație. 4. Neîntemeiat. II. S. n. 1. Neadevăr, contrafacere. 2. (DR.) *F. material în înscrisuri oficiale* = infracțiune care constă în contrafacerea scrierii ori semnăturii sau alterarea în orice alt mod (adăugiri, modificări în conținut) a unui înscris oficial. *F. intelectual* = falsificare a unui înscris oficial cu prilejul întocmirii acestuia, de către un funcționar ori alt salariat aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu, prin atestarea unor fapte sau împrejurări necorespunzătoare adevărului, ori prin omisiunea, cu știință, a unor date sau împrejurări. *F. în înscrisuri sub semnătură privată* = contrafacerea scrierii sau semnăturii și alterarea în orice alt mod a unui înscris sub semnătură privată, pe care făptuitorul îl folosește personal ori îl încredințează unei alte persoane spre folosire, în vederea producerii unor consecințe juridice. ◇ *Înscriere în f.* = procedură prin care se urmărește stabilirea falsului (II, 2) de către instanța penală și, drept consecință, înlăturarea actului falsificat și sancționarea celui vinovat de fals.

FALSET (< it., germ.) s. n. (MUZ.) Registrul cel mai înalt al vocii masculine, situat deasupra ultimelor rezonanțe acute ale registrului „de piept". ✦ Mod de emisie obținut prin obturarea parțială

a glotei, menținând laringele în poziție înaltă. Utilizat de cântăreți în timpul repetițiilor, pentru a evita oboseala excesivă.

FALSIFICĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A face ca un lucru să semene cu altul, cu intenția de a înșela; a contraface. **2.** (DR.) A săvârși un fals **(II, 2). 3.** A prezenta ceva altfel decât este; a denatura, a mistifica.

FALSIFICARE (< *falsifica*, după fr. *falsification*) s. f. Acțiunea de a falsifica. ✧ (DR.) *F. de monede sau de alte valori; f. de timbre, mărci sau bilete de transport; de valori străine; f. a instrumentelor oficiale de autentificare sau de marcare* = infracțiuni constând în săvârșirea unor fapte de contrafacere, imitare, reproducere neautorizată etc. a bunurilor sau valorilor menționate, în vederea folosirii sau punerii lor în circulație.

FALSIFICATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană care săvârșește un fals **(II 1, 2).**

FALSITATE (< it., lat.) s. f. Caracterul a ceea ce este fals **(I, 1);** lipsă de adevăr; netemeinicie. ✦ Ipocrizie, fățărnicie, prefăcătorie.

FALSTAFF v. **Fastolf, Sir John.**

FALSTER [falstər], ins. daneză în M. Baltică, la S de ins. Sjælland; 513 km²; c. 50 mii loc. Oraș pr.: *Nykøbing Falster.* Relief morenaic, vălurit, cu pășuni și resturi de păduri. Creșterea animalelor pentru lapte și a păsărilor. Cereale; pomicultură (mere). Legată de ins. Sjælland și Lolland prin poduri.

FALTINGS, Gerd (n. 1954), matematician german. Prof. univ. la Princeton (New Jersey). Cercetări de geometrie algebrică cu aplicații în teoria numerelor. Medalia Fields (1986).

FALȚ (< germ.) s. n. **1.** Tăietură profilată executată în lungul marginii unei piese (scândură, placă de piatră etc.), în vederea îmbinării cu o altă piesă a cărei tăietură are un profil corespunzător. ✦ (CONSTR.) Șanț mic pe fața unei țigle, în lungul marginii care se îmbină cu o nervură de același profil, executată pe cealaltă față a țiglei vecine, pentru a evita pătrunderea apei de ploaie. **2.** Îmbinare a foilor de tablă subțire prin îndoirea, una peste alta, la 180°, a marginilor alăturate. **3.** Îndoitură a unei coli de hârtie împăturite. **4.** (TIPOGR.) Bentiță de pânză sau de hârtie pe care se lipesc planșele intercalate într-un volum. **5.** Fiecare dintre bucățile mici de piele care cad la mașina de fălțuit. **6.** Clește de formă specială, folosit la tragerea pe calapod a fețelor încălțămintei în operațiile manuale.

FALUN [fałun], oraș în Suedia centrală; 53,7 mii loc. (1991). Expl. de min. de cupru și de fier. Metalurgia cuprului. Constr. de vagoane; produse chimice. Biserica Stora Kopparbergs (sec. 15). Muzeu etnografic.

FALUNE s. n. pl. (GEOL.) Depozite sedimentare necimentate, formate preponderent din cochilii de moluște (lamelibranhiate și gasteropode).

FALX (cuv. lat.) subst. Sabie scurtă, specifică dacilor *(Falx dacorum).*

FAMAGUSTA (GAZIMAĞUSA), oraș în Cipru, port în E ins.; 19,4 mii loc. (1985). Pescuit. Export de citrice, măsline, tutun și vin. Ind. textilă și alim. Numeroase monumente religioase (biserica Sf. Nicolae, azi moschee) și laice din sec. 13—14. Întemeiat în sec. 3 î.Hr. de Ptolemeu II, regele Egiptului elenistic, sub denumirea de *Arsinoe,* a cunoscut o perioadă de înflorire până la cucerirea arabă (674). S-a aflat în stăpânirea genovezilor (din 1372) și a venețienilor (din 1489). A fost cucerit de Imp. Otoman (în 1571), după un lung asediu.

FAMA LIPSCHII PENTRU DACIA, prima publicație în limba română. A apărut săptămânal, la Leipzig, în iun.— dec. 1827, din inițiativa și cu finanțarea unui grup de boieri, în frunte cu Dinicu Golescu. Redactori: I.M.C. Rosetti și A.I. Lascăr. Unicul număr păstrat datează din nov. 1827.

FAMAT, -Ă (< fr., lat.) adj. *Rău* ~ = care are o reputație proastă.

FĂMEN (lat. *feminus*) s. m. **1.** Eunuc **(1). 2.** (În „Noul Testament") Persoană care, prin voință și exercițiu spiritual continuu, și-a înfrânat complet pornirile trupului, renunțând de bunăvoie la căsătorie și la relații sexuale (ex. apostolul Pavel).

FAMENIAN, etaj al Devonianului superior, caracterizat prin specii de brahiopode, amoniți etc.

FAMILIA 1. Revistă română enciclopedică și beletristică. Apărută sub conducerea lui Iosif Vulcan, mai întâi la Pesta (1865—1880), apoi la Oradea (1880—1906). Editată de un comitet în perioada interbelică (1926—1929, 1934—1940, 1944). Printre colaboratori: M. Eminescu (care a debutat aici), G. Coșbuc, T. Cipariu, G. Barițiu, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță, O. Goga, Cezar Petrescu, M. Eliade, I. Agârbiceanu, I. Minulescu, T. Vianu ș.a. **2.** Revistă de cultură care apare la Oradea (din 1965).

FAMILIAL, -Ă (< fr.) adj. Privitor la familie **(1),** care ține de familie; destinat familiei.

FAMILIAR, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre exprimare, limbaj) Simplu, obișnuit. ✦ (Despre comportări, atitudini) Simplu, neafectat, prietenos, cordial, intim. **2.** Cunoscut, știut.

FAMILIARISM (< *familiar*) s. n. Intimitate exagerată între membrii unui colectiv.

FAMILIARITATE (< fr., lat.) s. f. Comportare, atitudine familiară **(1).** ✦ (La pl.) Vorbe, gesturi etc. permise numai în relații familiale sau între prieteni apropiați.

FAMILIARIZA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) deprinde cu ceva (prin practică), a cunoaște sau a face să cunoască mai bine un lucru, a (se) obișnui cu (ceva).

FAMILIE (< fr., lat., it.) s. f. **1.** Formă istorică de comunitate umană între membrii căreia există relații întemeiate pe consangvinitate și înrudire, acestea fiind sancționate prin norme; nucleu social elementar, realizat prin căsătorie, care unește pe soți (părinți) și pe descendenții acestora (copiii necăsătoriți) prin raporturi strânse de ordin biologic, economic și spiritual, și care îndeplinește diferite *funcțiuni* (economică, biologică, de socializare). ✧ *Nume de f.* = nume pe care îl poartă toți membrii aceleiași familii. *Aer de f.* = ansamblu de trăsături comune persoanelor înrudite. ✦ Totalitatea persoanelor legate prin raporturi de rudenie. ✧ *Sociologia familiei* = ramură specializată a sociologiei care studiază **f.** ca o structură dinamică, definită în raporturile sale cu mediul social global. ✦ Totalitatea persoanelor care descind dintr-un strămoș comun; neam **(3),** descendență. **2.** Fig. Grup de persoane, de țări etc. legate prin comunitate de interese, de aspirații. **3.** (BIOL.) Categorie sistematică subordonată *ordinului;* cuprinde unul sau mai multe *genuri* de organisme. **4.** (LINGV.) Totalitatea cuvintelor, derivate și compuse, formate de la același cuvânt de bază. ✦ Grup de limbi care provin din aceeași limbă, numită limbă comună. **5.** (MAT.) Mulțime de drepte, de curbe sau de suprafețe ale căror ecuații sunt asemănătoare, deosebindu-se între ele doar prin valorile unuia sau mai multor parametri reali; colecție de obiecte matematice asemănătoare (ex. **f.** de mulțimi, **f.** de vecinătăți, **f.** de matrici etc.) ✧ *F. indexată* = f. în care fiecărui element i se asociază un unic element al unei mulțimi, numită mulțime index.

FAM (PHAM) VAN DONG (n. 1906), om politic comunist vietnamez. Prim-min. al Republicii Democrate Vietnam

(1955—1976) și președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste Vietnam (1976—1986).

FAN (cuv. engl., abreviere de la *fanatic*) [fæn] s. m. Admirator fanatic al unui cântăreț, *actor, sportiv etc.*

FANA (< fr.) vb. I refl. A se ofili, a se veșteji, a se trece.

FANAR (FENER), cartier din Constantinopol (Istanbul), locuit de greci; reședință a patriarhului ortodox de Constantinopol (din 1453).

FANARIOT, -Ă (< ngr.; *Fanar*) s. m., adj. **1.** S. m. Denumire a vârfurilor populației orășenești grecești din Imp. Otoman, care, începând din sec. 16, au avut un important rol economic și politic; din rândul lor erau aleși numeroși dregători ai Porții Otomane. În Moldova (1711—1821) și în Țara Românească (1716—1821), domnii au fost numiți de sultan dintre **f. 2.** Adj. Care se referă la fanarioți **(1),** al fanarioților, caracteristic pentru fanarioți.

FANARIOTISM (< *fanariot*) s. n. Termen folosit în publicistica sociologică interbelică pentru a desemna acele suprastructuri de guvernare „delegate", puse în funcțiune de către pături de funcționari și politicieni recrutați pe baza loialității și a dependenței totale față de voința și interesele unei autorități centrale situate într-o metropolă străină (imperială sau capitalistă); regim degradant al unei puteri locale care renunță la atributul suveranității pentru a căpăta, în schimb, protecția unei puteri străine și a se bucura de „favorul centrului"; administrație în care funcțiile se confundă cu beneficiile și poziția publică cu privilegiul personal sau de grup; atitudine de totală desconsiderare a obligațiilor publice și a oricăror preocupări pentru organizarea rațională a muncii, a proprietății și a pieții.

FANATIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Și subst.) Stăpânit de fanatism. ✦ Care manifestă admirație, pasiune exaltată pentru cineva sau pentru ceva. **2.** (Despre sentimente, manifestări) Împins la extrem, excesiv, exagerat, pătimaș.

FANATISM (< fr.) s. n. Zel excesiv pentru o religie. ✦ Atașament exagerat, față de o convingere, de o idee, însoțit de totală intoleranță față de adversari, de respingere a oricărei posibilități de compromis.

FANDA (< fr.) vb. I intranz. (SPORT) A duce un picior înainte, lateral, oblic sau înapoi, în așa fel încât piciorul din față să fie îndoit de la genunchi, iar cel dinapoi să rămână întins, centrul de greutate al corpului fiind mutat pe direcția deplasării efectuate.

FANDANGO (cuv. sp.) subst. *Vechi* dans popular spaniol în măsură ternară și cu mișcare vioaie, acompaniat de chitară și de castaniete; melodia corespunzătoare acestui dans.

FANDOSEALĂ (< *fandosi*) s. f. Faptul de a se fandosi; atitudine afectată.

FANDOSI (< ngr.) vb. IV refl. A face mofturi, a se alinta; a-și da aere.

FANERE (< fr.; {s} gr. *phaneros* „vizibil") s. n. pl. 1. (ANAT.) Anexele pielii, cu rol de protecție a organismului (ex. părul, unghiile). **2.** Formațiuni ale pielii mamiferelor și păsărilor (păr, lână, pene, coarne etc.) folosite la fabricarea făinii tehnice, confecționarea obiectelor gospodărești, în ind. textilă etc.

FANERITIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phaneros* „vizibil") adj. (Despre structura unor roci magmatice) Care are toate mineralele componente cu dimensiuni macroscopice.

FANEROFITE (< fr. {i}; {s} gr. *phaneros* „vizibil" + *phyton* „plantă") s. f. pl. Nume dat plantelor lemnoase (arbori și arbuști).

FANEROGAMĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phaneros* „vizibil" + *gamos* „unire") s. f. (La pl.) Nume dat plantelor cu flori care se înmulțesc prin semințe; (și *la sg.*) plantă de acest fel; spermatofită.

FANFANI, Amintore (n. 1908), economist și om politic italian. Secretar general (1954—1959 și 1973—1975) și președinte (1976) al Partidului Democrat Creștin. Prim-min. (ian.—febr. 1954, 1958—1959, 1960—1963 și 1982—1983).

FANFARĂ (< fr.) s. f. Orchestră alcătuită din instrumente de suflat și de percuție; capelă[1] **(4).**

FANFARON, -OANĂ (< fr.) s. m. și f. Persoană plină de sine, care face caz de calități închipuite.

FANFARONADĂ (< fr.) s. f. Faptă, vorbă de fanfaron; lăudăroșenie.

FANGEN, Ronald (1895—1946), scriitor norvegian. Apărător și promotor al valorilor tradiționale. Drame de moravuri („Ziua promisă"). Romane de factură lirică („Drumul unei femei", „Un înger de lumină").

FANGIO [fanhio], **Juan Manuel** (1911—1995), automobilist argentinian. Campion mondial de Formula 1 (1951 și 1954—1957).

FANGOTERAPIE (< fr.; {s} it. *fango* „noroi, nămol" + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Tratament cu nămoluri naturale, utilizat sub formă de aplicații locale sau generale în reumatism, artropatii, nevralgii etc.

FAN-IN (cuv. engl.) [fæn in] subst. (INFORM.) Numărul de intrări ale unei *porți logice*; intrantă.

FANION (< fr.) s. n. Steguleț montat pe lance sau suliță, în mod decorativ, dar și pentru a marca unitatea sau subunitatea militară din care face parte trupa. S-a folosit în mod deosebit de către unitățile călare. ✦ Steguleț folosit pentru semnalizare (la căile ferate, în sport etc.).

FANON (< fr.) s. n. **1.** Fiecare dintre lamele cornoase, lungi de c. 2 m, fixate de maxilarul superior al balenelor. Formează o sită care reține hrana, lăsând apa să se scurgă. **2.** Cută a pielii de pe marginea inferioară a gâtului la bovine și la unele rase de ovine. Constituie adesea, prin formă și mărime, un caracter de rasă. Este mai dezvoltată la masculi. Sin. *salbă* **(2).**

FANOTRON (< fr.; {s} gr. *phanos* „luminos" + fr. *[élec]tron* „electron") s. n. Gazotron.

FAN-OUT (cuv. engl.) [fæn aut] subst. (INFORM.) Numărul de ieșiri ale unei porți logice; sortantă.

FANTAS, -Ă (< fr.) adj. Ciudat, bizar.

FANTASM (< fr.) s. n. Produs al fanteziei, născocire a imaginației. ✦ (PSIH.) Construcție a imaginației creatoare. ✦ (În psihanaliză) Ansamblu de reprezentări imaginative, conștiente sau inconștiente, compensând decepțiile și dorințele celor incapabili de adaptare la real și care se refugiază în reverie.

FANTASMAGORIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de fantasmagorie; ireal, fantastic.

FANTASMAGORIE (< fr.) s. f. Imagine fantastică, vedenie produsă de o minte tulburată. ✦ Idee bizară; aberație, elucubrație.

FANTASMĂ (< ngr.) s. f. Arătare, fantomă, stafie. ✦ Fig. Imagine neclară, ireală. ✦ Himeră, iluzie.

FANTAST, -Ă (< germ.) adj., s. m. și f. **1.** (Livr.) Adj. Care este produsul imaginației. **2.** S. m. și f. Persoană stăpânită de idei fantastice; visător.

Amintore Fanfani

FANTÁSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care nu există în realitate, care este un produs al fanteziei; fabulos, supranatural; *p. ext.* care pare ireal, de necrezut; minunat. ✧ *Literatură f.* = modalitate a literaturii bazată pe convenția agresiunii misterului (a inexplicabilului, inadmisibilului, insolitului, supranaturalului) în lumea reală sau în viața cotidiană. *L.f.* implică relatarea unor evenimente sau prezența unor detalii care țin de două ordini diferite, determinând ezitarea cititorului între o explicație naturală și una supranaturală — ezitare ce poate fi împărtășită și de unul dintre personaje. Categorii tematice specifice *l.f.:* fantoma, strigoiul, vampirul, vârcolacul, vrăjitorii și vrăjitoarele, ființa invizibilă, părțile separate ale trupului omenesc, mirajul, regresiunea în timp, pactul cu diavolul, tulburările personalității ș.a. Reprezentanți: E.A. Poe, E.T.A. Hoffmann, Gogol, J. Potocki, A. Bierce, J. L. Borges, M. Eminescu, I. L. Caragiale, G. Galaction, V. Voiculescu, M. Eliade. **2.** (Și adv.) Extraordinar, grozav. **3.** S. n. Categorie estetică ce definește bresa pe care o creează inexplicabilul, iraționalul, insolitul, neinteligibilul, straniul care irumpe în lumea reală; **f.** se naște dintr-un detaliu ciudat, enigmatic, deconcertant, supranatural, inadmisibil pentru experiență și rațiune, detaliu ce tulbură întreaga logică a ansamblului. **F.** durează atâta timp cât ține ezitarea receptorului (cititor, privitor) între o explicație naturală și una supranaturală.

FĂNTĂ (< fr.) s. f. Deschidere strâmtă, crăpătură (într-un perete). ✦ (FIZ.) Deschidere dreptunghiulară îngustă, care permite trecerea și limitează secțiunea unui fascicul de radiație ondulatorie sau corpusculară; fereastră **(4).** ✧ (ANAT.) *F. palpebrală* = deschiderea dintre pleoape.

FANTEZ|IE (FANTAZ|IE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Imaginație. ✦ Imaginație creatoare; facultate esențială în actul de plăsmuire a universului ficțiunii, de invenție artistică. Termenul adecvat acestui sens este *fantazie,* în timp ce *fantezie* desemnează înclinația unor creatori către neobișnuit, bizar. **2.** (La pl.) Plăsmuiri. **3.** (Fam.) Capriciu; ciudățenie. **4.** Compoziție muzicală instrumentală de formă liberă, având caracter de improvizație, de virtuozitate, folosind uneori prelucrarea melodiilor, cântecelor și dansurilor populare, a ariilor de operă etc.

Henri Fantin-Latour: „Natură moartă"

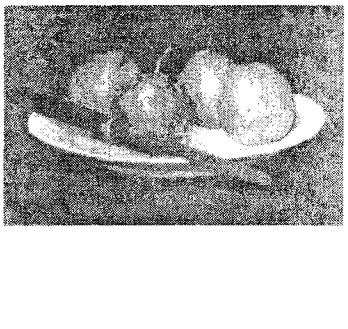

FANTEZ|IST, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care ține de fantezie **(1),** privitor la fantezie, bazat pe fantezie. **2.** (Despre oameni; și subst.) Care este condus în acțiunile sale de prea multă fantezie **(1),** care nu are simțul realității. **3.** (Despre creatori sau opere literare) Care instituie un univers, împletind pitorescul cu straniul, capriciul și spiritul poetic cu melancolia și sentimentul solitudinii. În literatura română au scris opere **f.** D. Anghel, Al. Macedonski, A. Maniu, Mateiu I. Caragiale, I. Vinea ș.a.

FANTIN-LATOUR [fãte-latu:r], **Henri** (1836—1904), pictor și litograf francez. Principal reprezentant al realismului intimist. Portrete de grup („Omagiu lui Delacroix") sau individuale („Manet") și naturi statice.

FANTOMÁTIC, -Ă (< fr.) adj. Cu aspect de fantomă; *fig.* vag, neprecis; (fam., despre ființe) foarte slab, spectral.

FANTÓMĂ (< fr.) s. f. Arătare, nălucă, vedenie, fantasmă, spectru; stafie, strigoi. ✦ Fig. Ceea ce are o existență fictivă.

FANTÓȘĂ (< fr.) s. f. Marionetă, păpușă trasă cu sfori. ✦ Fig. Om lipsit de personalitate; om de paie.

F.A.O. (*F*ood and *A*griculture *O*rganization of the United Nations) v. **Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură.**

FAPT (lat. *factum*) s. n. **1.** Lucru, întâmplare reală; circumstanță concretă. ✧ *F. juridic* = (în sens restrâns) eveniment natural sau acțiune omenească săvârșită fără intenția de a produce efecte juridice (dar care produce asemenea efecte, în temeiul legii); în sens larg, noțiunea include și acte juridice, adică manifestările de voință făcute anume în scopul de a produce efecte juridice (de a crea, modifica, transmite sau stinge raporturi juridice conținând drepturi și obligații). ✧ Loc. *De fapt* = efectiv, real; în realitate. **2.** Fenomen. ✦ (SOCIOL.) Orice fenomen, proces, acțiune, întâmplare care manifestă trăsături calitative în stare să le confere repetabilitate, exterioritate (independență față de stările psihice ale celui care le percepe). **3.** Acțiune, faptă. ✧ Expr. *Fapt împlinit* = acțiune care s-a încheiat,

Michael Faraday

situație care nu mai poate fi schimbată. **4.** *(În) faptul zilei* (sau *dimineții*) = (în) zori. *(În) faptul serii* = (pe) înserat.

FĂPTĂ (lat. *facta*) s. f. Acțiune, lucru înfăptuit, fapt **(3).** ✧ *Fapte de arme* = acte de eroism militar.

FAPTELE APOSTOLILOR v. **Apostolul.**

FĂPTIC, -Ă (< *fapt*, după germ., rus.) adj. Care ține de fapte **(1),** care se referă la fapte, care înregistrează exclusiv faptele.

FAR (< fr., lat.; {s} de la numele ins. *Pharos,* în apropiere de Alexandria, Egipt) s. n. **1.** Corp de iluminat care transmite lumina pe o anumită direcție sub forma unui fascicul divergent (ex. f. de automobil). **2.** Construcție metalică, din zid sau beton, în formă de turn, echipată cu instalații prevăzute cu o sursă luminoasă, amplificată cu ajutorul unor lentile plan-convexe. **F.** reprezintă repere în navigația maritimă.

FARABI (al-FĂRĂBI), Abū Nasr (c. 870—950), filozof și savant enciclopedist de limbă arabă din Asia Centrală. A încercat o sinteză între islamism, aristotelism și neoplatonism („Cartea conceptiilor locuitorilor orașului ideal").

FARAD (< fr. {i}; {s} *Faraday*) s. n. Unitate de măsură a capacității electrice (simbol: F) egală cu capacitatea unui conductor care acumulează o sarcină electrică de un coulomb sub o tensiune de un volt.

FARADAY [færədei], **Michael** (1791—1867), fizician și chimist englez. Unul dintre fondatorii electromagnetismului. A descoperit fenomenul de inducție electromagnetică (1831), paramagnetismul și diamagnetismul (1845). Contribuții în electrostatică și la studiul luminii polarizate (a descoperit, în 1845, fenomenul de polarizare rotatorie în câmp magnetic, numit și *efect F.*). A formulat (1833—1834) legile cantitative ale electrolizei *(legile lui F.),* a introdus noțiunile de ion, catod, anod, electrod, echivalent electro-

chimic *(numărul lui F.)*, a realizat lichefierea clorului și a altor gaze și a descoperit (1824) benzenul. A enunțat legea conservării sarcinilor electrice (1843) și a elaborat teoria electrizării prin influență și principiul ecranului electrostatic *(cușca F.)*. Numele său a fost atribuit unității de capacitate *(faradul)* și numărului ce exprimă cantitatea de electricitate necesară depunerii unui atom-gram dintr-un element *(constanta F.)*.

FARADIZÁRE (după fr. *faradisation*) s. f. Aplicare terapeutică a curenților de inducție (ex. în atrofia musculară).

FARADMĚTRU (< fr. {i}; {s} fr. *farad* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument de măsurare directă a capacității electrice, în limite restrânse (1-2 μF sau 5-10 μF).

FARAGO, Elena (pseud. *Elenei Paximade*) (1878—1954, n. Bârlad), poetă română. Lirică de factură simbolistă dedicată dragostei și maternității („Șoaptele amurgului"). Cărți pentru copii („Să fim buni").

FARANDOLĂ (< fr.) s. f. Vechi dans popular francez (din Provence), în măsură binară sau ternară și cu mișcare rapidă, care se execută cu acompaniament de tamburină și galoubet (un fel de flaut); melodia corespunzătoare acestui dans.

FARAOANI, com. în jud. Bacău, pe dr. Siretului; 5 597 loc. (1995). Expl. de balast. Stație de c.f.

FARAON (< fr., lat.) s. m. (În Egiptul antic) Titlu pe care îl purta suveranul.

FARBAKY [fɔrbɔki] **István** (1837—1929), inventator ungur. Constructor de acumulatoare. A realizat un tip de gazogen. Cercetări și descoperiri în tehnica iluminatului.

FARCAȘ, cneaz român. Conducătorul formațiunii feudale situate în dreapta Oltului. Menționat de *Diploma ioaniților* (1247).

FARCAȘA, com. în jud. Neamț, pe Bistrița; 3 258 loc. (1995). Biserica Cuvioasa Paraschiva (1774) în satul Farcașa.

FARCĂU, cel mai înalt vârf din M-tii Maramureș, alcătuit din porfire, calcare și gresii. Alt.: 1 961 m. Pășuni alpine.

FARD (< fr.) s. n. Produs cosmetic de diferite culori, pentru față, ochi și buze; machiaj, dres.

FARDA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) da cu fard, a (se) machia.

FAREHAM [fɛərəm], oraș în Marea Britanie (Anglia), la SE de Southampton; 88,3 mii loc. (1981). Constr. navale. Prelucr. pieilor; ceramică. Întemeiat în sec. 9.

FAREWELL [fɛəuel] **1.** Cap în Noua Zeelandă, pe țărmul de NV al Insulei de Sud, la M. Tasman, la 43°30' lat. S și 172°41' long. E. **2.** Cap în S Groenlandei, situat pe o mică ins. (Eggers), la 59°45' lat. N și 43°40' long. V. Se mai numește *Farvel* (în daneză) și *Uummannarsuaq* (în eschimoză).

FARFURIE (< ngr.) s. f. Vas (rotund) de faianță, porțelan etc., cu fundul plat sau adâncit, în care se servește mâncarea. ✧ *F. zburătoare* v. *O.Z.N.*

FARGUE [farg], **Léon-Paul** (1876—1947), poet francez. A evocat boema literară de la începutul sec. 20 („Refugii", „Lanterna magică", „Meandre", „Înalta singurătate") și Parisul în perioada interbelică („Pietonul Parisului").

FARÍN (< fr.) adj. (Despre unele produse alimentare, în special despre zahăr) Care se prezintă sub formă de pudră fină.

FARINACCI (FARINACIUS), Prospero (1554—1618), jurist italian. Lucrarea sa principală, „Practica și teoria penală", a constituit unul dintre izvoarele *Pravilei lui Vasile Lupu*.

FARINACEU, -EE (< fr., lat.) adj. Ca făina.

FARINELLI (pe numele adevărat *Carlo Broschi*) (1705—1782), sopranist castrat italian. Supranumit „Il Ragazzo". Carieră celebră în toată Europa; virtuoz și muzician desăvârșit. Consilier al lui Filip V, a introdus opera italiană la Madrid, sprijinit de acesta; a avut o mare influență și la curtea lui Ferdinand VI.

FARINGAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține faringelui, privitor la faringe. ✦ (Despre sunete) Care se articulează sau se formează în faringe.

FARÍNGE (< it., după fr. *pharinx*) s. n. (ANAT.) Canal musculomembranos care urmează cavității bucale și se continuă cu esofagul.

FARINGIAN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține faringelui, care se referă la faringe (ex. nerv **f.**).

Elena Farago

FARINGÍTĂ (< fr.) s. f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei faringelui; poate apărea și la animalele domestice.

FARINOGRAF (< germ., fr. {i}; {s} lat. *farina* „făină" + gr. *grapho* „a scrie") s. n. Aparat cu ajutorul căruia se înregistrează grafic (farinogramă) rezistența la frământare a unui aluat și se pot determina capacitatea de hidratare a făinurilor și variația structurii aluatului în cursul operațiunilor de panificație.

FARISEIC, -Ă (< fr.) adj. De fariseu **(2)**; ipocrit, fățarnic, prefăcut.

FARISEU (< sl.) s. m. **1.** Membru al unei grupări minoritare active în cadrul iudaismului palestinian până în anul 70 d.Hr. (căderea Ierusalimului), a cărei trăsătură distinctivă era respectarea strictă a Legii scrise (*Tora*) și a vechilor tradiții orale iudaice legate de ritualul purificării, regulile de alimentație etc. Deși în Evanghelie, **f.** sunt criticați datorită formalismului lor rigid și orgoliului care derivă din el, fiind adversari ai lui Iisus Hristos, propovăduitorul Legii Noi. Deși în opoziție cu secta *saducheilor*, s-au unit cu aceștia în momentul osândirii lui Iisus la moarte. Rigorismul lor a contribuit însă la supraviețuirea iudaismului. **2.** Fig. Om ipocrit, fățarnic.

FARMACEUTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține farmaciei, care se referă la farmacie (ex. preparat **f.**).

FARMACÍE (< fr., lat., it.) s. f. **1.** Știință care se ocupă cu studiul preparării, controlului, acțiunii și conservării medicamentelor. **2.** Unitate specializată în vânzarea și (sau) prepararea medicamentelor.

FARMACIST, -Ă (< *farmacie*) s. m. și f. Specialist în farmacie **(1)**; persoană care se ocupă cu prepararea și cu vânzarea medicamentelor.

FARMACODINAMÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *dynamis* „putere") s. f. Parte a farmacologiei care studiază acțiunea medicamentelor asupra organismului.

FARMACOGNOZÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *gnosis* „cunoaștere") s. f. Studiul medicamentelor de origine vegetală, animală sau minerală.

FARMACOLOGÍE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază originea, proprietățile, compoziția și acțiunea terapeutică a medicamentelor.

FARMACOMANÍE (< fr.) s. f. Tendință irezistibilă de a consuma sau de a administra medicamente.

FARMACOPÉE (< fr. {i}; {s} gr. *pharmakon* „leac" + *poieo* „a face") s. f. Tratat care cuprinde datele oficiale privind descrierea și formulele de prepa-

Henri Farman

rare a medicamentelor, precum și modul lor de conservare și utilizare.

FARMAN [farmă], **Henri** (1874—1958), pilot și constructor de avioane francez. Unul dintre pionierii aviației. A efectuat primul zbor în circuit închis (de o milă, 1908). A organizat (1911, la Issy-les-Moulineaux, lângă Paris) o școală de pilotaj. În 1912, a fundat (împreună cu fratele său Maurice) firma ce-i poartă numele, în cadrul căreia s-au construit peste 30 de tipuri de avioane militare și civile.

FARMEC (lat. *pharmacum*) s. n. **1.** Acțiunea de a fermeca și rezultatul ei; mijloace și formule magice folosite în basme și în superstiții pentru transformarea miraculoasă a lucrurilor, pentru lecuire etc.; vrajă, descântec. ✧ Expr. *Ca prin farmec* = pe neașteptate, dintr-o dată. **2.** Calitatea de a incita, de a atrage; șarm. **3.** (FIZ.) Șarm.

FARNEȘE, familie de nobili italieni. Mai importanți: **1. Alessandro F.** v. **Paul III,** *papa* ~. **2. Alessandro F.** (1545—1592), conducător militar și diplomat, duce de Parma și Piacenza (din 1586). Guvernator al Țărilor de Jos (1578—1592), în numele lui Filip II. A comandat armata spaniolă în lupta împotriva Revoluției din Țările de Jos. Una dintre marile personalități militare ale timpului, s-a distins în bătăliile de la *Lepanto* (1571) și *Gembloux* (1577).

Alessandro Farnese

FARRELL [færəl], **James Thomas** (1904—1979), scriitor american. Influențat de Th. Dreiser. Romanele sale, grupate în mari cicluri și construite în jurul unui personaj central (Studs Lonigan — trilogie; Danny O'Neill — pentalogie; Bernard Carr — trilogie) constituie un tablou naturalist al societății americane a sec. 20, cu accent pe monotonia, cruzimea și violența vieții din marile orașe.

FARRÈRE [farer], **Claude** (pseud. lui *Frédéric Charles Bargone*) (1876—1957), scriitor francez. Romane înfățișând viața francezilor din Indochina și de evocare a Războiului Ruso-Japonez; romane de moravuri („Civilizații", „Bătălia", „Verișoarele").

FÂRS sau **FARSISTAN,** reg. naturală în SV Iranului, scăldată de apele G. Persic; 133 mii km²; 3,2 mil. loc. (1986). Oraș pr.: *Shīrāz.* Spre V o zonă litorală cu climă caldă, iar în interior un platou muntos cu alt. de 2 000 m, drenat de râul Mand. Grâu, ovăz, orz, sfeclă de zahăr, bumbac, tutun. Viticultură și pomicultură (curmali). Creșterea animalelor.

FARSĂ (< fr., it.) s. f. **1.** Comedie în care este cultivat îndeosebi comicul ușor, de situație, bufoneria, intriga amuzantă și replica spirituală, fără pretenția de a aprofunda psihologia personajelor (ex. la Molière, Alecsandri). În teatrul modern, sub influența, mai ales, a existențialismului, apare f. tragică, exprimând, cu mijloacele grotescului și ale absurdului, angoasele omului contemporan (ex. la A. Adamov, S. Beckett, E. Ionescu). **2.** (MUZ.) Operă comică într-un act, mai sentimentală decât opera bufă (ex. „Poliția de căsătorie" de Rossini). **3.** Păcăleală, festă, renghi.

FARSOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană care f. ce farse, care se ține de păcăleli, poznaș; om lipsit de seriozitate. ✦ Înșelător, impostor.

FARUK I (1920—1965), rege al Egiptului (1936—1952). A abdicat în urma loviturii de stat militare din 1952.

FARUL DIN ALEXANDRIA, construcție antică de mari proporții din Alexandria (Egipt), una dintre cele „șapte minuni" ale lumii. Realizat din marmură albă, de arhitectul Sostratos din Cnidos (285—247 î.Hr.), avea c. 130 m înălțime. A fost distrus treptat (sec. 12—14).

FAR WEST [fa: uest], denumire tradițională dată în S.U.A., în sec. 19, teritoriilor situate la Vest de Mississippi. Loc de desfășurare a filmelor western.

FASCIAȚIE (< fr.; {s} lat. *fascia* „panglică") s. f. Creștere anormală, în formă de lamă, a tulpinii sau a axei florale a unei plante; dezvoltare simultană prin unificare a mai multor lăstari vegetali sau florali, provocată de paraziți sau determinată genetic (ex. la conopidă).

FASCICUL (< fr., lat.) s. n. **1.** Reunire, mănunchi de elemente de același fel. ✧ (MAT.) *F. de drepte* = mulțimea dreptelor care trec printr-un punct fix. *F. de cercuri* = mulțimea cercurilor care trec prin unul sau două puncte fixe. ✦ (FIZ.) Ansamblu de radiații electromagnetice (luminoase sau corpusculare) cu secțiune bine delimitată. ✦ (ANAT.) Grup de fibre musculare, nervoase sau conjunctive, care au același traiect și aceeași distribuție. **2.** (BOT.) Țesut vegetal conducător format din fibre lemnoase și liberiene, care străbat tulpinile, ramurile și frunzele.

FASCICULAT, -Ă (< fr.) adj. (BOT.) Dispus în formă de mănunchi, de tufă.

FASCICULĂ (< fr.) s. f. (POLIGR.) Lucrare tipărită numai pe câteva pagini. ✦ Parte (de obicei o coală tipografică) dintr-o lucrare mai mare publicată în fragmente succesive. ✦ Denumire dată colii de tipografie după ce a fost fălțuită.

FASCIE (< fr.; {s} lat. *fascia* „panglică", „fașă") s. f. (ANAT.) Foiță aponevrotică ce acoperă mușchii sau alte structuri ale organismului (ex. o f. lată acoperă mușchii coapsei).

FASCII (< lat. *fascis*) s. f. pl. (În Roma antică) Mănunchi de nuiele legat cu o curea în jurul unei securi, purtat de lictorii care însoțeau pe unii magistrați (dictatori, consuli ș.a.); simboliza atributul puterii. Reprezentarea grafică a f. a fost preluată ca emblemă de fascismul italian.

FASCINA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A atrage, a subjuga pe cineva cu privirea; a încânta. **2.** A fermeca, a captiva, a seduce.

FASCINANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care fascinează; captivant, fermecător.

FASCINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Acțiunea de a fascina, atracție irezistibilă, captivare.

FASCINĂ (FAȘINĂ) (< fr., it.) s. f. Legătură de nuiele subțiri, uneori cu umplutură de piatră sau moloz, folosită ca material de construcție, pentru consolidări de maluri și taluzuri, diguri mici, drumuri, lucrări de fortificație etc.

FASCIOLOZĂ (< fr.; {s} *fasciola* „gălbează") s. f. Boală parazitară, specifică mai ales rumegătoarelor, provocată de gălbează (1); distomatoză, gălbează (2).

FASCISM (< it., fr.; {s} lat. *fasciae* „mănunchi de nuiele") s. n. Ideologie și regim politic apărute în Europa după primul război mondial, în condițiile declanșării unor crize economice și sociale, precum și al imposibilității gu-

vernanților de a-și menține și exercita puterea cu mijloace parlamentare. Organizatoric, f. a apărut mai întâi în Italia (1919), sub forma „fasciilor", mișcare ce a avut în frunte pe Benito Mussolini, care, în 1922, a preluat puterea și a instaurat regimul fascist. Partide și regimuri fasciste sau de tip fascist au luat ființă și au fost instaurate în Germania, Japonia, Portugalia, Spania și în unele țări din centrul și estul Europei, îmbrăcând forme specifice, „naționale". Devenind ideologie oficială a mai multor state, s-a caracterizat prin: naționalism extremist, misticism, violență, cultul forței, intoleranță față de alte partide sau mișcări politice, mai ales a celor de extremă stângă; a presupus existența unor partide puternic centralizate, cu o largă bază socială conduse de lideri charismatici, supunerea necondiționată față de voința acestora, tendința de monopolizare a tuturor sferelor vieții sociale, promovarea rasismului, în forma antisemitismului și șovinismului, și a unor concepții filozofice voluntariste și iraționaliste. În planul politicii externe, f. a propovăduit așa-numitul drept al unor rase și națiuni la dominație mondială, justificând expansiunea și cotropirea teritorială. A contribuit la declanșarea celui de-al doilea război mondial, al cărui sfârșit a însemnat și prăbușirea principalelor regimuri politice fasciste. V. *național-socialism, neofascism.*

FASCIST, -Ă (< it., fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține fascismului, privitor la fascism. **2.** S. m. și f. Adept al fascismului sau membru al unui partid fascist.

FASHODA [fașoda], veche denumire a orașului Kodok din Sudan. Aici a avut loc un episod al conflictului dintre Franța și Marea Britanie pentru stăpânirea cursului superior al Nilului; întâlnirea la F. (sept. 1898) a grupului expeditionar francez, comandat de J.B. Marchand, cu cel britanic, de sub comanda lui H.H. Kitchener, a provocat o încordare a relațiilor franco-britanice, rezolvată printr-un compromis, constând în retragerea trupelor franceze din zonă.

FASOLE (< ngr.) s. f. **1.** Plantă anuală din familia leguminoaselor, cu frunze compuse din trei foliole mari și cu flori albe, verzui, roz sau roșii *(Phaseolus vulgaris).* Semințele conțin 23—25% substanțe proteice, 3—4% zaharoză, 5—7% glucoză. Este cultivată ca plantă alimentară. **2.** Păstaia de culoare verde sau galbenă a fasolei **(1)**; fiecare dintre boabele din interiorul acestei păstăi. **3.** Mâncare preparată din păstăi sau boabe de fasole.

FASON (< fr.) s. n. **1.** Fel, mod în care este făcut ceva; forma, croiala unui obiect de îmbrăcăminte; model. **2.** Fig. (Fam.; la pl.) Mofturi, nazuri, fandoseli.

FASONA (< fr.) vb. I tranz. A da o anumită formă unui lucru. ✦ Fig. A modela felul de a fi al cuiva.

FASONARE (< *fasona*) s. f. **1.** Acțiunea de a fasona; fasonat. **2.** (SILV.) *Fasonarea lemnului* = operații executate în exploatările forestiere, prin care arborii doborâți sunt prelucrați și clasați în sorturi de lemn pentru lucru și pentru foc. ✦ Scurtare a rădăcinilor sau a ramurilor materialului săditor, pomicol și viticol, pentru îmbunătățirea procesului de creștere și dezvoltare a acestuia. **3.** (IND. ALIM.) Proces tehnologic de abator care constă în îndepărtarea franjurilor de carne rezultate în timpul prelucrării carcaselor. **4.** (METAL.) Prelucrare prin deformare plastică (forjare, matrițare, ștanțare etc.) a unui material în vederea realizării unui obiect cu o formă determinată.

FASSBINDER [fasbindər], **Rainer Werner** (1946—1982), regizor, actor și scenarist german de film. S-a impus printr-un stil novator, în creații de mare diversitate. A interpretat roluri în filmele sale („Lili Marleen", „Lola", „Dreptul celui mai tare", „Ruleta chinezească", „Secretul Veronicăi Voss").

FAST (< fr., lat.) s. n. Strălucire, măreție; lux, pompă.

FASTIDIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. (Livr.) Plictisitor, searbăd, anost.

FASTOLF [fæstəlf], **Sir John** (c. 1378—1459), căpitan englez. S-a distins în lupta de la Azincourt (1415); guvernator de Anjou și Maine (1423—1426). A câștigat victoria de la Verneuil (1424), dar a fost învins de Ioana d'Arc la Patay (1429). L-a inspirat pe Shakespeare în crearea personajului John Oldcastle, devenit apoi *Falstaff.*

FASTUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Plin de fast; măreț, splendid, luxos.

FASUNG (< germ.) s. n. Dulie.

FAȘĂ (lat. *fascia*) s. f. **1.** Fâșie îngustă și lungă de pânză cu care se leagă scutecele. **2.** Fâșie îngustă și lungă de tifon cu care se bandajează o rană.

FATAH, al ~, organizație a palestinienilor refugiați, creată în 1958—1959, care la începutul anilor '60 a declanșat acțiuni de gherilă și sabotaj împotriva Israelului. Membră a Organizației de Eliberare a Palestinei (O.E.P.), F. a formulat un program de luptă pentru crearea unei „noi Palestine progresiste, democratice și neangajate confesional". După semnarea acordului între O.E.P. și Israel (sept. 1993), cea mai mare parte a membrilor F. susține noua orientare politică inițiată de președintele Arafat.

FATAL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care pricinuiește sau aduce nenorocire ori moarte; funest. ✦ Nefericit, nenorocit. *Deznodământ fatal.* **2.** Inevitabil, de neînlăturat. **3.** Care provoacă o atracție irezistibilă.

FATALISM (< fr.) s. n. **1.** Doctrină după care toate evenimentele din viața oamenilor sunt dinainte determinate, viitorul fiind la fel de greu de schimbat ca și trecutul. **2.** Atitudine a celui care consideră că totul se desfășoară sub forța implacabilă a destinului, a soartei sau a providenței divine și deci orice încercare de modificare este deșartă.

FATALIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Referitor la fatalism, bazat pe fatalism **(2). 2.** S. m. și f. Adept al fatalismului; persoană care crede în fatalitate **(1).**

FATALITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (În concepțiile religioase) Forță supranaturală, voință divină care determină și dirijează viața oamenilor; soartă, destin. ✦ Ceea ce este de neînlăturat, inevitabil. **2.** Concurs de împrejurări nefericite.

FATA MARE DIN HORĂ, numele popular al stelei *Gemma* din constelația Coroana boreală.

FATA MORGANA (< it. {i}; cf. lat. *fatum* „soartă, destin, fatalitate" și arab *margān* „perlă", întrebuințat și ca nume propriu feminin) s. f. Tip de *miraj* frecvent în regiunile călduroase, datorat variației rapide a densității aerului cu înălțimea și care face să se vadă ca într-o apă imagini simple sau multiple, drepte sau răsturnate, ale obiectelor aflate la orizont sau dincolo de acesta.

FATĂ (lat. *feta*) s. f. Persoană de sex feminin, necăsătorită. ✧ *F. mare* = fecioară; fată la vârsta de măritat. *F. bătrână* = fată trecută de vârsta măritișului și rămasă necăsătorită. *F. în casă* = femeie de serviciu într-o gospodărie. ✦ (În raport cu părinții) Fiică.

FATIDIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Hotărât de soartă, predestinat; profetic. ✦ P. ext. Aducător de nenorociri, fatal.

FÁTIMA, localitate în V Portugaliei, la SE de Leiria, vestit centru de pelerinaj la bazilica și altarul Fecioarei Maria. La 13 mai 1917, Fecioara Maria s-ar fi arătat înaintea a trei copii, transmițându-le un mesaj tainic. Două dintre taine au fost făcute publice (obligația recitării Rozariului și practicarea penitenței); a treia, vizând, se pare, soarta Vaticanului, trebuia făcută publică până în

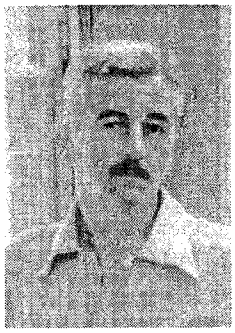

William Faulkner

1960, însă evenimentul a fost amânat *sine die*.

FATIMA (c. 605—633), fata cea mică a profetului Mahomed; căsătorită cu Ali, al patrulea calif și văr al Profetului. Descendenții lor au format dinastia *Fatimizilor*. Venerată de șiiți.

FATIMIZI, dinastie musulmană șiită (909—1171), din N Africii și Egipt. Întemeiată de Ubaydullah, conducătorul sectei ismailiților șiiți. Au cucerit Sicilia, Egiptul (969), care a devenit centrul Califatului fatimid, apoi Siria, Libanul, Palestina și V Arabiei.

FATIS (< fr. {i}) s. n. Produs macromolecular, obținut prin polimerizarea uleiurilor vegetale în prezența sulfului. Este întrebuințat ca material de umplutură în industria cauciucului și la fabricarea linoleumului.

FATTORI, Giovanni (1825—1908), pictor italian. Unul dintre reprezentanții mișcării antiacademiste din a doua jumătate a sec. 19. Lucrări în *plein air* cu scene militare, rurale și portrete („Câmp italian după bătălia de la Magenta").

FATUITĂTE (< fr.) s. f. Îngâmfare, înfumurare.

FĂTUM (cuv. lat.) s. n. (La romani) Destin irevocabil, fatalitate, soartă; ceea ce a fost „hărăzit" (de zei).

FAȚADĂ (după fr. *façade*) s. f. Fiecare dintre fețele exterioare ale unei clădiri, ale unui monument etc.; fața unui edificiu, exterior **(2).** ✧ *F. oarbă* = **f.** fără deschideri (în general fără ferestre). ✦ P. restr. Partea dinspre stradă a unei clădiri. ✧ Loc. *De* (sau *pentru*) *fațadă* = de formă, de ochii lumii.

FAȚĂ (lat. *facies*) s. f. **I. 1.** Partea anterioară a capului omului, formată din oasele faciale, maxilarul superior și inferior, acoperite de mușchii faciali și care cuprinde importante organe de simț (ochi, nas, urechi, limbă), precum și orificiul bucal și respirator; chip, figură. ✧ Loc. *Față cu* (sau *de*) *(cineva* sau *ceva)* = în raport cu..., în ceea ce privește... *Pe față* = fără înconjur, deschis, cinstit, sincer. *Față în față* = unul către altul; unul împotriva celuilalt. ✧ Expr. *A scăpa cu fața curată* = a ieși cu bine dintr-o situație dificilă. *A face față* = a se descurca onorabil într-o împrejurare. *A (se) da pe față* = a (se) demasca. *Om* (sau *taler*) *cu două fețe* = om prefăcut, ipocrit. ✦ Expresie a figurii; mină, fizionomie. ✧ Expr. *A schimba* (sau *a face*) *fețe-fețe* = a se tulbura, a se simți foarte încurcat. ✦ Obraz. **2.** Partea dinainte a corpului omenesc. ✦ (Înv.) Persoană, personaj. ✧ *F. bisericească* = preot care ocupă o funcție în ierarhia bisericească. **3.** (REL.) *Schimbarea la f.* = **a)** apariția lui Iisus, într-o lumină strălucitoare (în slavă) pe muntele Tabor, dinaintea a trei dintre apostolii săi: Petru, Iacov și Ioan; tot atunci au apărut Moise și Ilie, prezența lor având darul de a confirma că Iisus este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu și Mesia; **b)** sărbătoare creștină în amintirea acestui eveniment, celebrată la 6 aug. **II. 1.** (MAT.) Fiecare dintre suprafețele plane care mărginesc un corp geometric sau fiecare dintre semiplanele situate de o parte și de alta a muchiei unui diedru. **2.** Suprafață. ✧ Expr. *La fața locului* = în locul unde s-a întâmplat ceva. **3.** Înfățișare, aspect. **4.** Culoare. ✦ Partea lustruită, poleită etc. a unui obiect. ✧ Expr. *A da față unui lucru* = a face să arate frumos; a lustrui, a polei, a netezi. ✦ (În opoziție cu *dosul*) Partea finită a unei țesături. **5.** *F. de masă* = acoperitoare pentru masă. *F. de pernă* (sau *de plapumă* etc.) = îmbrăcăminte de pânză care acoperă o pernă (sau plapumă etc.). **6.** Pagină. **7.** Fațadă. **8.** *Fața dealului* (sau *a muntelui* etc.) = partea unui deal (sau a unui munte etc.) orientată spre sud.

Faun

FAȚETĂ (< fr.) s. f. **1.** Fiecare dintre suprafețele șlefuite ale unei pietre prețioase, ale unui obiect de sticlă, de metal etc. **2.** *F. de cuțit* = tesitură a muchiei tăietoare la cuțitele de prelucrare prin așchiere. **3.** (POLIGR.) Placă de fontă folosită ca fundament pentru clișee sau pentru plăci de stereotipie.

FAULKNER [fɔ:knər], **William Harrison** (1897—1962), scriitor american. Debut cu versuri de influență simbolistă. Majoritatea nuvelelor și romanelor sale („Zgomotul și furia", „Sartoris", „Lumină de august", „Absalom, Absalom!", „Pe patul de moarte", „Cătunul", „Orașul", „Casa cu coloane", „Recviem pentru o călugăriță") alcătuiesc o adevărată epopee a Sudului, ilustrat de ținutul imaginar Yoknapatawpha. F. evocă, printr-o scriitură cu remarcabile valențe simbolice și retorice, folosind tehnica fluxului conștiinței, un univers existențial de structură tragică, bazat pe *miturile* condiției umane. Premiul Nobel (1949).

FAULT (< engl.) s. n. (În unele jocuri sportive) Abatere penalizată de regulament, prin care adversarul este împiedicat de a acționa în câmpul de joc.

FAULTĂ (< *fault*) vb. I tranz. și intranz. A comite un fault.

FAUN (în mitologia romană), ființă fabuloasă, reprezentată ca un bărbat cu picioare și coarne de țap, considerată protectoare a câmpiilor, pădurilor și turmelor.

FAUNĂ (< fr. {i}; {s} lat. *Faunus,* divinitate romană) s. f. Totalitatea speciilor de animale dintr-o anumită regiune, dintr-o epocă geologică. Termenul denumește și diferite grupe de animale (**f.** de mamifere, ornitofaună, ihtiofaună).

FAUNISTICĂ (< fr.) s. f. Ramură a zoologiei care studiază componența specifică a faunelor, originea și particularitățile lor. Cunoștințele în domeniul f. au o mare importanță pentru zoogeografie.

FAUR[1] (lat. *faber*) s. m. **1.** (Astăzi rar) Fierar. **2.** (ENTOM.) Denumire dată insectelor adulte din familia *elateridelor.*

FAUR[2] (< *făurar*) s. m. Numele popular al lunii februarie.

FAURE [fɔr], **Élie** (1873—1937), istoric de artă și eseist francez. Lucrări de sinteză („Istoria artei", „Spiritul formelor").

FAURÉ [forę], **Gabriel** (1845—1924), compozitor francez. Elev al lui Saint-

Gabriel Fauré

Saëns. Creație hotărâtoare pentru evoluția muzicii franceze, de la C. Franck la Debussy și la muzica nouă. Pedagog (printre elevii săi: G. Enescu, M. Ravel). Opere („Penelopa", „Prometeu"), muzică de scenă, vocal-simfonică („Requiem"), de cameră, lucrări instrumentale și vocale.

FAUST, Johannes (Georg) (c. 1480 — c. 1540), alchimist și astrolog german. Legenda spune că și-a vândut sufletul diavolului în schimbul redobândirii tinereții. Tema lui **F.** a inspirat numeroși scriitori (Marlowe, Heine, Goethe, Lenau, Th. Mann, Pușkin, Lermontov, Espronceda, Valéry), muzicieni (Gounod, Berlioz, Liszt, Wagner, Eisler) și artiști plastici (Rembrandt, Delacroix).

FAUSTIC, -Ă (< germ.) adj. (Livr.) În genul lui *Faust*, propriu lui *Faust*. Potrivit unor filozofi ai culturii, este o trăsătură definitorie a spiritului european occidental începând din Evul Mediu, constând în aspirația spre infinit și spre depășirea limitelor umane, printr-o atitudine activă și prin intervenția creatoare asupra naturii. Termenul a fost creat de O. Spengler în 1917, deși conținutul lui se regăsește și la Schopenhauer, Wagner, Nietzsche ș.a.

FAVELLA (cuv. port.) (GEOGR.) subst. Habitat spontan intraurban sau suburban al populației rurale migrate în număr excesiv, fără a beneficia pe deplin de serviciile civilizației urbane (ex. în Brazilia). În țările francofone este cunoscut sub denumirea de *bidonville*.

FAVISA (< lat. *favissae*) s. f. (În Antic.) Pivniță care servea pentru depozitarea obiectelor sacre ale templelor.

FAVOARE (< fr.) s. f. Avantaj, bunăvoință care se acordă cu preferință cuiva; hatâr **(2).** ✧ Expr. *În favoarea cuiva* = în folosul, în profitul cuiva.

FAVORABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre acțiuni, fenomene, împrejurări etc.) Care e în avantajul cuiva; prielnic, propice. ✦ (Despre persoane) Binevoitor.

FAVORIT, -Ă (< fr.) adj., subst. **I.** Adj. Preferat. **II.** Subst. **1.** S. m. și f. Cel care este preferat, iubit, plăcut de cineva mai mult decât alții sau altcineva. ✦ Protejat al unei persoane influente, al unui suveran etc. ✦ S. f. Amantă (a unui monarh, nobil etc.) sau amant (al unei regine, nobile etc.). **2.** S. m. și f. (Într-o competiție sportivă) Participantul considerat a avea șansele cele mai mari de a câștiga. ✦ Cal socotit a avea cele mai mari șanse să câștige o cursă. **III.** S. m. pl. (La bărbați) Păr care este lăsat să crească de o parte și de alta a obrazului.

FAVORITISM (< fr.) s. n. Acordare de favoruri în mod nemeritat și abuziv.

FAVORIZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A fi favorabil, a înlesni desfășurarea unei acțiuni, a unui eveniment etc. **2.** A acorda cuiva o favoare, a sprijini (în mod abuziv) pe cineva.

FAVORIZARE (< *favoriza*) s. f. Acțiunea de a favoriza. ✧ (DR.) *Favorizarea infractorului* = ajutor dat unui infractor de a scăpa de urmărire, de judecată sau de executarea pedepsei ori pentru a beneficia de pe urma săvârșirii infracțiunii.

FAVORSKI, Aleksei Evgrafovici (1860—1945), chimist rus. Prof. univ. la Sankt Petersburg. Contribuții în chimia hidrocarburilor nesaturate, în special a acetilenei (a descoperit reacția de izomerizare a acetilenei). A stabilit structura și a indicat metoda de sinteză a izoprenului.

FAVORSKI, Vladimir Andreevici (1886—1964), desenator, gravor, ilustrator, pictor monumentalist și scenograf rus. Ilustrații la „Cântec despre oastea lui Igor" și „Boris Godunov" de Pușkin.

FAVOSITES (< fr. {i}) subst. Coralier tabulat, care se prezintă sub forma unor calicii înguste, prismatice, hexagonale, grupate într-un mănunchi ce reprezintă colonia. Caracteristic faciesului recifal din Silurian și Devonian.

FAVRE [favr], **Alexandre Jean Auguste** (n. 1911), fizician francez. Prof. univ. la Marsilia. Contribuții în mecanica fluidelor. A elaborat ecuațiile statistice ale gazelor turbulente compresibile. A inventat un compresor centrifugal (1940); a descoperit hipersustentația (1934) și hiperconvecția (1951) cu volet mobil.

FAVRE [favr], **Joseph** (1849—1903), bucătar elvețian. A inițiat, la Geneva, apariția primei publicații consacrate artei culinare. A conceput (1889—1892) un „Dicționar de bucătărie și igienă alimentară".

FAVRE [favr], **Jules** (1809—1880), avocat și om politic republican francez. Ministru de Externe și vicepreședinte în guvernul „Apărării naționale" (1870—1871). A reprezentat Franța la tratativele și la semnarea păcii cu Germania (Frankfurt am Main, 1871). Memorii.

FAVUS (< fr.; {s} lat. *favus* „fagure") s. n. Dermatomicoză provocată de ciuperca *Achorian schoenleini*, localizată, în special, pe pielea capului sub forma unor cruste galbene; are ca efect căderea părului. Este o boală contagioasă, care se transmite și de la animale la om.

FAX (< engl. *Facsimile transmission*) s. n. Metodă modernă de transmitere a materialelor grafice (texte, desene, fotografii etc.), pe liniile de comunicație telefonice. V. și *telex*.

FAYETTEVILLE [fajetvil], oraș în E S.U.A. (Carolina de Nord), pe râul Cape Fear; 274,6 mii loc. (1990, cu suburbiile). Ind. chimică, textilă și a mobilei. Universitate (1867). Institut tehnic.

FAYOL, Henri (1841—1925), inginer francez. Contribuții la dezvoltarea științei și organizării conducerii întreprinderii („Administrația industrială și generală — prevedere, organizare, comandă, coordonare și control").

FAYSĂL (FEISAL), regi ai Iraqului: 1. F. I, rege (1921—1933), cu sprijinul Marii Britanii. **2. F. II,** rege (1939—1958), nepotul lui **F. (1).** Înlăturat de lovitura de stat militară din iul. 1958; a fost executat.

FAYSĂL (FEISAL) (Ibn Abd-al Aziz al Saud) (1906—1975), rege (1964—1975) și prim-min. (1953—1960 și 1962—1975) al Arabiei Saudite. Inițiator al unor reforme interne privind modernizarea țării. Asasinat.

FAYYŪM, Al ~ 1. Oază în NE Deșertului Libiei, la V de Nil (Egipt); este o depresiune sub nivelul mării (— 44 m) străbătută de numeroase canale de irigații, alimentate de Nil; în NE se întinde lacul Birkat-Qarūn. Cereale, bumbac, citrice, măslini, smochini, trestie de zahăr. Crânguri de curmali și palmieri. Viticultură. Creșterea animalelor. Vestigii neolitice; construcții ale faraonilor din dinastia XII (sec. 19—18 î.Hr.), între care necropola lui Amenemhat III, cunoscută sub numele de „Labirint". În necropola orașului roman (sec. 1—4 d.Hr.) au fost descoperite portrete funerare pictate pe lemn, sinteză a tradițiilor elenistice și a celor orientale, care au deschis drumul spre iconografia bizantină. **2.** Oraș în Egipt,

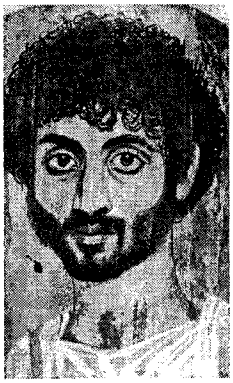

Fayyūm, Al ~. Portret funerar

la V de Nil; 212,5 mii loc. (1986). Ind. bumbacului, tutunului și pielăriei.

FAZAN (< germ., rus.) s. m. Pasăre sedentară din ordinul galiformelor, originară din Asia, foarte răspândită în crescătorii și în libertate; dimorfism sexual pronunțat; gâina are penaj modest, brun-roșcat; bărbătușul are penaj viu colorat (galben, roșu, verzui), este pintenat, cu coadă lungă *(Phasianus colchicus)*. Vânat pentru carnea fină, cu gust specific.

FAZANERIE (< *fazan*) s. f. Ansamblul construcțiilor și instalațiilor pentru creșterea fazanilor, în scopul colonizării fondului de vânătoare.

FAZĂ (< fr.) s. f. **1.** Etapă distinctă în evoluția unui fenomen, a unui proces etc.; fiecare dintre stările succesive ale unei transformări. ◇ *F. tehnologică* = parte a unei operații tehnologice care se execută în același regim de lucru. **2.** (ASTR.) (La pl.) Aspecte variabile sub care se prezintă unui observator terestru fața luminată (de către Soare) a Lunii (ex. Lună plină, Lună nouă). **3.** (FIZ.) Argument al unei mărimi care variază sinusoidal, în timp; se exprimă în unități de unghi. ◇ Loc. *În fază* = cu aceeași fază. *În opoziție de f.* = ale căror faze diferă cu π radiani (180°). **4.** (ELT.) Fiecare dintre circuitele componente ale unui sistem polifazat de circuite electrice. **5.** Parte dintr-un sistem termodinamic (omogen după componența chimică și proprietățile fizice), delimitată de celelalte părți ale sistemului (care posedă alte proprietăți) prin suprafața de separare pe care are loc schimbarea proprietăților. ◇ (CHIM.) *F. dispersă* = f. a unui sistem fizico-chimic eterogen, divizată în particule foarte mici răspândite în masa sistemului. **6.** (GEOL.) *F. orogenică* (sau *de cutare*) = etapă de intensitate maximă a mișcărilor tectonice, care este pusă în evidență prin discordanțele unghiulare între strate; se grupează în cicluri orogenice, fiecare încheindu-se cu formarea unui lanț muntos. În Carpații Românești, în *f.o.* austrică și laramică a fost cutată zona centrală, iar în *f.o.* savică, stirică și valahă (orogeneza alpină) zonele periferice. **7.** (BOT.) *F. fenologică* = perioadă din ciclul de vegetație a plantelor (ex. încolțirea, înfrunzirea, înflorirea etc.); fenofază.

FAZITRON (< fr.; {s} fr. *phase* „fază" + [*élec*]*tron* „electron") s. n. Tub electronic de construcție specială, folosit pentru modulația de fază a unor oscilații de înaltă frecvență.

FAZMETRU (< fr.; {s} fr. *phase* „fază" + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea defazajului dintre mărimi electrice sinusoidale sau a factorului de putere a unui circuit ori element de circuit electronic.

FAZOR (< fr.) s. m. Vector rotitor reprezentând grafic una dintre mărimile caracteristice ale unui curent alternativ (intensitate, tensiune).

FAZOTRON s. n. Sincrociclotron.

FĂCĂENI, com. în jud. Ialomița, pe stg. brațului Borcea; 5 950 loc. (1995). Fermă avicolă.

FĂCĂLEȚ s. n. Băț gros și neted de lemn cu care se amestecă mămăliga sau se întinde aluatul.

FĂCLIE (< scr., bg.) s. f. Lumânare mare, torță; *fig.* flacără, văpaie.

FĂCUT[1] (< *face*) s. n. **1.** Acțiunea de a face și rezultatul ei. **2.** (Pop.) Farmec, vrajă. **3.** (Pop.) Destin, ursită.

FĂCUT[2]**, -Ă** (< *face*) adj. **1.** (Despre băuturi) Falsificat, dres; contrafăcut. **2.** (Și subst.) *Parcă-i un (lucru) făcut,* se spune despre ceva care nu se realizează cu nici un chip (ca și când ar fi vrăjit). **3.** (Fam.) Beat.

FĂGAȘ (< magh.) s. n. Urmă adâncă lăsată în pământ de apele de șiroire; ogaș. ✦ Fig. Direcție, drum; orientare.

FĂGĂDUI (< magh.) vb. IV tranz. A-și lua obligația să..., a promite.

FĂGĂDUIALĂ (< *făgădui*) s. f. Faptul de a făgădui.

FĂGĂRAȘ 1. Munții Făgăraș, masiv muntos în Carpații Meridionali, între Olt și Dâmbovița, constituit din șisturi cristaline. Culmea principală, care se întinde pe 70 km lungime, e dublată, spre S, de culmile Iezer—Păpușa—Ghițu—Frunți—Cozia. Sunt munți înalți, masivi, cu caractere alpine, cu urme ale glaciației cuaternare (circuri cu lacuri glaciare, custuri, văi glaciare). Vf. pr.: Moldoveanu (2 544 m, cel mai înalt din țară), Negoiu (2 535 m), Vistea Mare (2 527 m), Lespezi (2 522 m), Vânătarea lui Buteanu (2 508 m), Dara (2 500 m). Climat alpin, cu precipitații abundente, cu vânturi predominante dinspre V. În zona înaltă, la peste 1 700 m alt., se află pășuni alpine (păstorit), iar mai jos, păduri de conifere și de fag. Nod orohidrografic. Zonă turistică importantă. Traversat, pe la obârșia râului Argeș, de *Transfăgărășan.* **2. Depresiunea Făgăraș,** depr. tectono-erozivă cuprinsă între M-ții Făgăraș, Perșani și Pod. Hârtibaciului, formată prin drenarea și colmatarea de către Olt și afl. săi a unui vechi lac. Supr.: c. 1 000 km^2. Relieful este reprezentat printr-o câmpie piemontană, fragmentată de culmi deluroase, care trece treptat într-o câmpie joasă de acumulare. Climă răcoroasă cu inversiuni de temp. Cunoscută și sub denumirea *Țara Făgărașului* sau *Țara Oltului.* **3.** Municipiu în jud. Brașov, în depr. cu același nume, pe stg. Oltului; 45 426 loc. (1995). Expl. de argile. Termocentrală. Hidrocentrală. Combinat chimic (îngrășăminte, mase plastice, vopsele). Constr. de utilaje pentru ind. chimică și alim.; cherestea, mobilă, produse alim. (preparate din carne și lapte, panificație). Muzeul Țării Făgărașului cu colecții de etnografie locală (ceramică populară, țesături, icoane pe sticlă, piese de port popular). Castelcetate (sec. 15—18) construit pe ruinele unuia mai vechi (1308—1310) și refăcut după 1620; Biserica Sf. Nicolae (1694—1697), ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, biserică reformată (1712—1715). Menționat documentar în 1291; amintit ca oraș în 1431. Declarat municipiu în 1979.

FĂGĂRĂȘANU 1. Ion F.(1900—1987, n. București), chirurg român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Contribuții teoretice și practice în domeniul anatomiei și chirurgiei vasculare (patogenia varicocelului ligamentelor largi), abdominale (stomac, veziculă și căi biliare). Op. pr.: „Colecistografia văzută de radiolog, medic, chirurg", „Radioizotopii în chirurgie". **2. Dan F.** (n. 1936, București), medic român. Nepotul lui F. **(1).** Contribuții în chirurgia cardiovasculară și toracică. A realizat în România (1964) prima operație de implantare a unui stimulator cardiac.

FĂGET (< *fag,* cf. lat. **fagetum*) s. n. Grupă de formații forestiere zonale, în amestec cu foioase și rășinoase, în care fagul este specia majoritară.

FĂGET, oraș în jud. Timiș, pe Bega; 7 642 loc. (1995). Expl. de nisip cuarțos

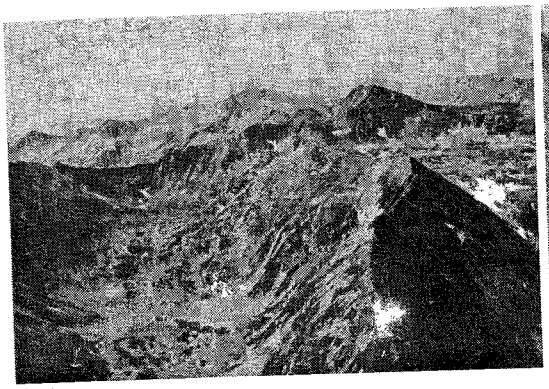

Vedere generală

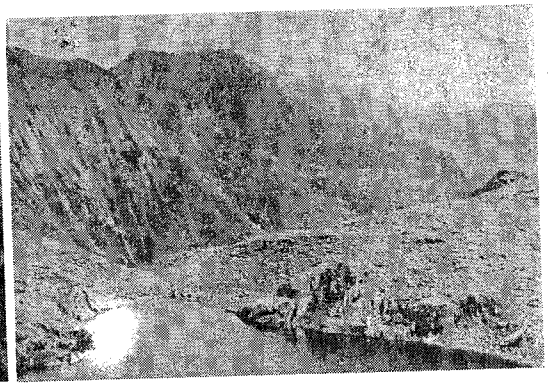

Vf. Moldoveanu

Munții Făgăraș

Vf. Negoiu

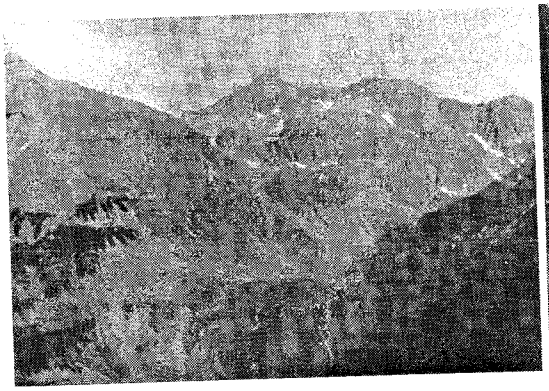

Transfăgărășanul

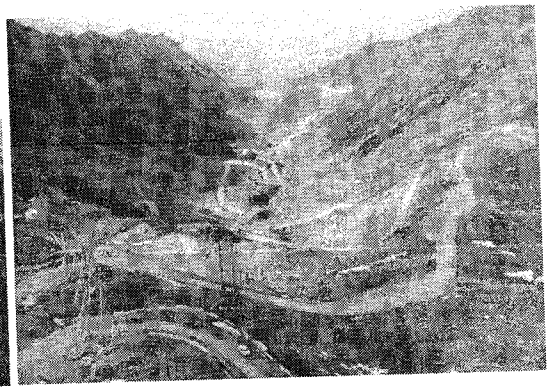

Făgăraș

Cetatea

Biserica Sf. Nicolae

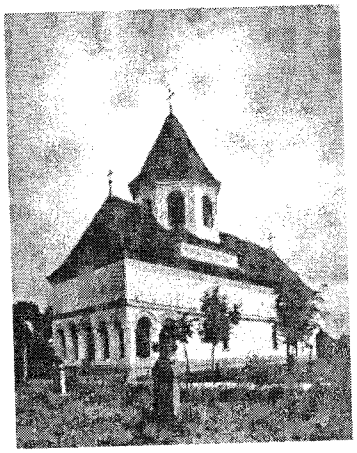

și de argilă. Prelucr. lemnului; produse textile și alim. Menționat documentar, ca târg, în 1548, cu o cetate puternică. Cetatea **F.** s-a aflat sub stăpânirea turcilor (1552—1594) și apoi în posesia banului de Lugoj (1594—1602), după care a căzut în ruină. Declarat oraș în 1994. Stație de c. f.

FĂGEȚELU, com. în jud. Olt, pe Vedea; 1 424 loc. (1995).

FĂINARE (< *făină*) s. f. Boală a plantelor provocată de anumite ciuperci parazite, manifestată prin apariția pe frunze și tulpini a unui puf alb-cenușiu, prăfos; cauzează reduceri de creștere, debilitate etc. (ex. **f.** cerealelor, **f.** mărului etc.).

FĂINĂ (lat. *farina*) *s.* f. **1.** (De obicei urmat de determinări care indică felul) Produs alimentar sub formă de pulbere fină, obținută prin măcinarea boabelor de cereale. **2.** Pulberea obținută prin măcinarea fină a anumitor materiale. ✧ *F. animală* = produs fabricat din reziduuri, subproduse și deșeuri de la abator, din industria peștelui și de la valorificarea ouălor, constituent de bază în furajele combinate. *F. de oase* = pulbere obținută prin măcinarea oaselor degresate și degelatinizate, folosită ca furaj, îngrășământ, dezincrustant. *F. de pește* = produs obținut prin măcinarea peștilor inferiori și necomestibili sau a unor resturi din industria peștelui, folosit ca furaj. *F. de fosforite* = îngrășământ agricol obținut prin măcinarea unor roci fosfatice sedimentare. *F.* (sau *zgură*) *Thomas* = pulbere obținută prin măcinarea zgurei rezultată în procesul de fabricare a oțelului prin procedeul Thomas; este folosită ca îngrășământ agricol.

FĂINOS, -OASĂ (lat. *farinosus*) adj. **1.** Care are consistența sau aspectul făinii. ✦ (Despre fructe) Fără zeamă, mălăieț. **2.** (La pl.) Preparat din făină. ✧ *Paste f.* (și subst. f. pl.) = produse alimentare preparate din făină și apă (și alte adaosuri).

FĂLCEA (< *falcă*) s. f. **1.** Talpă de sanie. **2.** Fiecare dintre: **a)** cele două brațe ale piscului carului; **b)** părțile laterale ale meliței între care intră limba; **c)** stinghiile orizontale de la cârceaua carului.

FĂLCIU 1. Dealurile (Colinele) Fălciului, complex de dealuri în E Pod. Bârladului, între râurile Bârlad și Elan. Alt. max.: 377 m (în Dealurile Lohanului). **2.** Com. în jud. Vaslui, pe Prut; 6 446 loc. (1995). Iazuri și heleșteie. Vinificație. Stație de c. f. Punct de frontieră. În perioada interbelică a fost oraș și reședința de plasă.

FĂLCOIANU, Mihail (1884—1951, n. Pungești, jud. Vaslui), medic veterinar român. Fondator al învățământului veterinar obstetrical și ginecologic din România. Contribuții în domeniul ameliorării raselor de animale: a experimentat, printre primii, și a extins în practică însămânțările artificiale la animale.

FĂLCOIANU, Ștefan (1835—1905, n. București), general român. Acad. (1876). Șef al Statului-Major în timpul Războiului pentru Independență (1877—1878). A contribuit la elaborarea planurilor ofensive ale armatei române în zonele Plevna și Vidin.

FĂLCOIU, com. în jud. Olt, pe Olteț; 4 216 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1596).

FĂLI (< sl.) vb. IV refl. A fi mândru de cineva sau de ceva; a se lăuda, a se fuduli cu...

FĂLOS, -OASĂ (< *fală*) adj. Trufaș, semeț. ✦ Mândru de cineva sau de ceva.

FĂLTICENI, municipiu în jud. Suceava, pe Șomuzu Mare; 33 429 loc. (1995). Expl. de argilă. Constr. de mașini-unelte. Prelucr. lemnului (mobilă, cherestea, dogărie); sticlărie pentru menaj; amidon și glucoză; detergenți, sulfați de amoniu, plexiglas; topitorie, filatură și țesătorie de cânepă și in; conserve din fructe și legume, preparate din carne, panificație. Centru pomicol. Muzeu cu colecții de istorie, arheologie, științele naturii, mineralogie și etnografie. Colecția de artă „Ion Irimescu". Casele memoriale „Ion Creangă" și „Mihail Sadoveanu". Biserica Sf. Nicolae (1798). Așezarea a fost înființată, în 1779, de locuitorii refugiați din Suceava, în urma cotropirii Bucovinei (1775) de către austrieci. Recunoscut ca târg prin hrisov domnesc (1780) cu numele *Șoldănești.* Numele actual datează din 1826. Declarat municipiu în 1994.

FĂLȚUI (< germ.) vb. IV tranz. A executa o fălțuire.

FĂLȚUIRE (< *fălțui*) s. f. **1.** Îndepărtare a unui strat subțire din partea cărnoasă a pielii tăbăcite (în vederea reducerii și uniformizării grosimii). **2.** Operație de executare a îmbinărilor prin falț **(2). 3.** Operație de îndoire și împăturire a colilor tipărite, astfel încât paginile să fie așezate în ordinea numerotării lor, în vederea tăierii, broșării sau legării. **4.** Executarea, prin rindeluire, a unui falț **(1)** la o piesă din lemn.

FĂLȚUITOR, -OARE (< *fălțui*) subst. **1.** S. m. și f. Persoană care fălțuiește. **2.** S. n. Rindea pentru fălțuire **(4). 3.** S. n. Cuțit pentru fălțuire **(1)** manuală. **4.** S. f. (POLIGR.) Unealtă plată de os sau de alt material, folosită în tipografie pentru desprinderea colilor în timpul tipăririi sau pentru presarea și netezirea falțului etc.

FĂPTAȘ (< *faptă*) s. m. Persoană care săvârșește o faptă (condamnabilă); făptuitor, infractor.

FĂPTUI (< *fapt* sau *faptă*) vb. IV tranz. **1.** A face, a făuri. **2.** A comite, a săvârși (o faptă rea, o infracțiune).

FĂPTUITOR, -OARE (< *făptui*) s. m. și f. **1.** Făuritor. **2.** Făptaș.

FĂPTURĂ (lat. *factura*) s. f. **1.** Ființă, creatură; vietate. ✦ Înfățișare fizică; statură, chip. **2.** Natură, fire.

FĂRAȘ (< tc.) s. n. Obiect casnic de forma unei lopeți în care se adună gunoiul cu mătura.

FĂRĂ (lat. *foras* „afară") conj., prep. I. Conj. (Cu valoare de negație): **a)** urmat de o propoziție circumstanțială de mod sau de un infinitiv care-i ține locul. *A primit vestea fără a se arăta mirat;* **b)** (urmat de o propoziție concesivă sau de un infinitiv care-i ține locul) deși, cu toate că nu. II. Prep. **1.** (Introduce complemente circumstanțiale de mod și atribute): **a)** conține ideea de excludere; *o familie fără copii;* **b)** indică lipsa unei părți dintr-o măsură, dintr-o cantitate etc.; *este ora șase fără zece minute;* **c)** (leagă două numerale; în operații aritmetice de scădere) minus, mai puțin. **2.** Introduce complemente circumstanțiale sociative negative; *merge la concert și fără mine.* ✦ Introduce complemente circumstanțiale instrumentale negative; *cioplește lemnul fără daltă.*

FĂRĂDELEGE (< *fără* + *de* + *lege,* după sl.) s. f. Faptă rea, nelegiuire, ticăloșie.

FĂRĂGĂU, com. în jud. Mureș; 1 678 loc. (1995).

FĂRĂU, com. în jud. Alba; 2 130 loc. (1995).

FĂRÂMA (< *fărâmă*) vb. I tranz. A preface ceva în fărâme; a zdrobi, a sparge; *fig.* a nimici.

FĂRÂMĂ (cuv. autohton) s. f. Mic fragment rămas din ceva spart, frânt etc.; firimitură; (pop.) fărâmitură.

FĂRÂMICIOS, -OASĂ (< *fărâma*) adj. Care se fărâmă cu ușurință; friabil.

FĂRÂMITURĂ (< *fărâma*) s. f. (Pop.) Fărâmă.

FĂRÂMIȚA (< *fărâmiță*) vb. I tranz. A fărâma (mărunt), a fragmenta.

FĂRCAȘ, com. în jud. Dolj; 3 416 loc. (1995).

FĂRCAȘ, Dumitru (n. 1938, Groși, jud. Maramureș), oboist și taragotist român. A consacrat taragotul în circuitul folclorului românesc, perfecționându-i tehnicile de virtuozitate. Carieră interna-

țională. Înregistrări de folclor românesc la taragot, cu acompaniament de orgă.

FĂRCAȘA, com. în jud. Maramureș; 3 653 loc. (1995). Produse de uz casnic din sticlă. Biserica de lemn Sf. Arhangheli (1799), în satul Buzești.

FĂRCAȘELE, com. în jud. Olt; 5 184 loc. (1995). Stație de c.f. Mănăstirea Hotărani (sec. 16, refăcută în 1708).

FĂRCĂȘANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai important: *Popa Stoica din Fărcaș (Aga Fărcaș)* (?—1596), unul dintre cei mai viteji căpitani ai lui Mihai Viteazul; ucis la Vidin.

FĂRCĂȘEȘTI, com. în jud. Gorj; 4 254 loc (1995). Atestată documentar din 1464. Expl. de lignit. Termocentrală (în satul Rogojel) cu o putere instalată de 1 720 MW.

FĂRȘEROȚI (< *Frășari*) s. m. pl. Denumire a populației aromâne din Albania, având ca centru de locuit *Frășari* (Frashëri); renumiți prin portul lor pitoresc.

FĂT (lat. *fetus*) s. m. **1.** Produsul de concepție, în perioada de viață intrauterină, din momentul în care începe să aibă aspectul caracteristic speciei respective și până la naștere, urmând fazei de embrion (la om, la sfârșitul celei de a treia luni); fetus. **2.** (Pop.) Copil, băiat, fiu, fecior.

FĂTA (lat. *fetare*) vb. I tranz. (Despre mamifere) A naște, a face pui.

FĂTĂTOARE (< *făta*) adj. (Despre femelele unor animale) Care este aptă pentru reproducție.

FĂT-FRUMOS (în mitologia românească), erou întrunind calități pozitive esențiale: vitejie, puritate morală, spirit justițiar, abnegație, virtute, forță fizică și spirituală, pasiune și consecvență în iubire, fidelitate, frumusețe. Este principalul adversar al forțelor răului (zmeu, balaur, Muma-Pădurii ș.a.), asupra cărora triumfă întotdeauna, și, supus unor încercări care depășesc capacitatea omului normal, iese mereu biruitor.

Dumitru Fărcaș

FĂTU, Anastasie (1816—1896, n. sat Mușata, jud. Vaslui), medic și naturalist român. Acad. (1871), prof. univ. la Iași. Autorul primului tratat românesc de botanică (1877) și întemeietorul Grădinii botanice din Iași. Lucrări privind apele minerale din România.

FĂȚĂRNIC, -Ă (< *fățare* reg., „fața ariei") adj. (Și subst.; despre oameni și manifestările lor) Lipsit de sinceritate; ipocrit, prefăcut, fariseu **(2).**

FĂȚĂRNICIE (< *fățarnic*) s. f. **1.** Termen frecvent în „Noul Testament" cu sensul de falsă smerenie și credință greșită, îndemnând uneori la erezie. **2.** Lipsă de sinceritate; prefăcătorie, ipocrizie, duplicitate.

FĂȚIȘ, -Ă (< *față*) adj. (Și adv.) Pe față, deschis, fără ascunzișuri.

FĂȚUI (< *față*) vb. IV tranz. A executa o fățuire.

FĂȚUIALĂ (< *fățuit*) s. f. Acțiunea de a fățui; fățuire. ✦ Strat subțire de mortar, bine netezit, care constituie fața aparentă a unei tencuieli.

FĂȚUIRE (< *fățui*) s. f. **1.** Operație de netezire a suprafeței aparente a unei construcții sau a unui element de construcție. ✦ Netezire, lustruire a suprafeței unui obiect. **2.** (IND. PIEL.) Îndepărtare prin stoarcere, după cenușărire, a impurităților sau a grundului din piele.

FĂȚUITOR (< *fățui*) s. n. Rindea pentru netezit fețele scândurilor.

FĂURAR[1] (lat. *febrarius*) s. m. (Pop.) Februarie.

FĂURAR[2] (< *faur*) s. m. (Pop.) Fierar. ✦ Fig. Făuritor, creator.

FĂUREI 1. Oraș în jud. Brăila, în NE Câmpiei Române; 4 565 loc. (1995). Nod feroviar și rutier. Expl. de petrol și argilă. Aparataj de telecomunicații; agregate de irigație. Prelucr. lemnului și a metalelor; ind. conf., mat. de constr. (cărămizi) și alim. Centru agricol. Declarat oraș în 1968. **2.** Com. în jud. Neamț; 2 140 loc. (1995).

FĂUREȘTI, com. în jud. Vâlcea; 3 874 loc. (1995). Expl. de petrol și gaze naturale. Reședința com. este satul *Miiești.*

FĂURI (< *faur*[2]) vb. IV tranz. A crea, a înfăptui, a realiza, a construi.

FĂURITOR, -OARE (< *făuri*) s. m. și f. Cel care făurește, înfăptuiește, construiește (ceva); făurar[2].

FÂLFÂI (onomat.) vb. IV tranz. **1.** (Despre păsări) A da din aripi, producând zgomotul caracteristic zborului. **2.** (Despre o pânză, un steag etc.) A flutura în bătaia vântului.

FÂN (lat. *fenum*) s. n. Iarbă cosită și uscată, folosită ca furaj.

FÂNEAȚĂ (< *fân*) s. f. Teren înierbat natural sau cultivat cu plante furajere, de pe care se recoltează fânul.

FÂNTÂNĂ (lat. *fontana*) s. f. Construcție din piatră, beton sau cărămidă, care adăpostește o sursă de apă (de obicei potabilă) și permite distribuirea acesteia; constituie uneori o compoziție arhitectonică decorativă. ✧ *F. arteziană* v. *arteziană.*

FÂNTÂNEL (< *fântână*) s. m. Specie de păstrăv, de origine nord-americană, cu corpul de c. 20 cm, frumos colorat *(Salvelinus fontinalis).*

FÂNTÂNELE 1. Lac antropic pe cursul superior al Someșului Cald (jud. Cluj), folosit în scop energetic (hidrocentrala Mărișel: 220 MW); supr.: 8,15 km^2. Vol.: 225 mil. m^3. **2.** Com. în jud. Arad, pe Mureș; 5 693 loc. (1995). Castel (sec. 19). **3.** Com. în jud. Mureș, pe Târnava Mică; 5 262 loc. (1995). Termocentrala Sângeorgiu de Pădure—F. (250 MW). Stație de c. f. **4.** Com. în jud. Prahova; 4 239 loc. (1995). **5.** Com. în jud. Suceava; 4 884 loc. (1995). **6.** Sat în com. Matei (jud. Bistrița-Năsăud), în apropierea căruia a fost descoperită o importantă necropolă celtică (sec. 4—2 î.Hr.). Unele dintre mormintele de incinerație aparțin dacilor timpurii, care au folosit necropola împreună cu celții. **7.** Loc istoric în M-ții Apuseni, lângă com. Mărișel (jud. Cluj). Aici, la 24 iun./6 iul. 1849, oastea moților, condusă de tribunul N. Corcheș, a înfrânt oastea maghiară a lui Vasvári Pál.

FÂRDEA, com. în jud. Timiș; 1 986 loc. (1995).

FÂRLIUG, com. în jud. Caraș-Severin; 2 163 loc. (1995).

FÂRȚAT (< *frate*) s. m. (Pop.) Prieten până la moarte, legat prin jurământ; frate de cruce. ✦ Tovarăș.

FÂRȚĂȚEȘTI, com. în jud. Vâlcea; 4 823 loc. (1995). Rachiuri.

FÂRȚĂNEȘTI, com. în jud. Galați; 5 218 loc. (1995).

FÂSĂ s. f. Nume dat speciilor de păsări migratoare mici, asemănătoare cu ciocârlia, din genul *Anthus.* Sunt păsări cântătoare, de culoare cafeniu-cenușie, cu pântecele albicios, care fug balansându-și coada.

FÂSTÂCI (< *fâstâc,* înv. „fistic") vb. IV refl. (Fam.) A se intimida, a se zăpăci în fața unei situații neașteptate.

FĂȘ (< *fâș,* onomat.) s. n. **1.** Material sintetic impermeabil, folosit la confecționarea mantalelor de ploaie, a canadienelor etc. **2.** Haină de ploaie confecționată din **f. (1).**

Lucien Febvre

Gustav Theodor Fechner

FĂȘĂI (< *fâs*) vb. IV intranz. A produce zgomotul caracteristic provocat de frunzele mișcate de vânt, de hârtia răsfoită, de mișcarea unei țesături de mătase etc.

FĂȘIE (< *fașă*) s. f. **1.** Bucată lungă și îngustă de pânză , de mătase etc. **2.** Suprafață lungă și îngustă de teren.

FĂȚĂI (onomat.) vb. IV **1.** Refl. A nu avea astâmpăr, a se mișca de colo până colo. **2.** Tranz. A mișca repede, a agita.

F.B.I. (*F*ederal *B*ureau of *I*nvestigation), organism federal în S.U.A., creat, în 1908, de Th. Roosevelt pentru investigarea încălcărilor legilor federale. În activitatea sa, **F.B.I.** îmbină funcțiile penale cu cele ale poliției politice secrete. Unul dintre cei mai importanți directori: J.E. Hoover (1924—1972).

F'DÉRIK, localit. în Mauritania, în partea central-vestică a țării; 4,7 mii loc. (1987). Mare zăcământ de min. de fier în reg. Kédia d'Idjil. Până în 1969 s-a numit *Fort-Gouraud.*

Fe, simbol chimic pentru *fier.*

FEBRĂ (< lat. *febris*) s. f. **1.** Simptom care constituie reacția organismului la un agent infecțios, toxic etc., caracterizat prin creșterea, peste valori normale, a temperaturii acestuia (la om peste 37° C). ✦ Denumire atribuită unor boli caracterizate prin **f.** ✧ *Febre eruptive* = grup de boli infecto-contagioase, epidemice, însoțite de erupții pe piele și mucoase, cu evoluție ciclică etc. (varicelă, scarlatină, rujeolă). *F. galbenă* = boală infecto-contagioasă acută, provocată de un virus, răspândită în Africa și America de Sud și transmisă omului prin diverse specii de diptere. *F. pappatacci* (sau de *trei zile*) = boală infecțioasă epidemică, virotică, răspândită în special în Pen. Balcanică și în S Europei prin insecta *Phlebotomus pappatasii. F. recurentă* = boală infecțioasă acută, datorată unei spirochete *(Treponema recurentis)* și transmisă omului prin păduchi, căpușe etc. *F. aftoasă* v. *aftoasă.* **2.** *F. musculară* = stare de oboseală generală, însoțită de dureri musculare, indispoziție, creșterea ușoară a temperaturii provocată de eforturi fizice mari (de ex. la sportivii insuficient antrenați). **3.** Fig. Emoție, neliniște, încordare.

FEBRIFUG (după fr.; {s} lat. *febrifugia* „plantă care reduce febra") adj., s. n. (Substanță) care reduce sau suprimă febra (ex. aspirina); antipiretic, antitermic.

FEBRIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care ține de febră **(1),** privitor la febră; cu febră. **2.** (Și adv.) Agitat, intens; viu.

FEBRILITATE (< fr.) s. f. Încordare, înfrigurare, nervozitate; activitate vie și intensă.

FEBRONIANISM (< fr.; n. pr. *Febronius*) s. n. Mișcare în sânul Bisericii romano-catolice din Germania, în sec. 18, inspirată din *galicanism,* împotriva prerogativelor teocrației papale asumate în perioada medievală, pe temeiul ideilor promovate de episcopul de Trier, J. N. von *Hontheim,* cunoscut sub pseud. Justinus Febronius.

FEBRONIUS, Justinus v. **Hontheim, Johannes Nikolaus von.**

FEBRUALII (< fr., lat.) s. f. pl. (La romani) Sărbători cu ocazia cărora se aduceau ofrande morților și zeului Februus, purificatorul sufletelor omenești.

FEBRUARIE (< lat. *februarius*) s. m. A doua lună a anului, de 28 de zile în anii comuni și de 29 în anii bisecți; (pop.) faur[2], făurar[1].

FEBUS-APOLO (PHOEBUS-APOLLO) („Apolo strălucitorul"), nume dat zeului *Apolo.*

FEBVRE [fevr], **Lucien** (1878—1956), istoric francez. Prof. univ. la Strasbourg și Paris. A susținut strânsa interdependență între politic, economic, social și reprezentările lor mentale („Un destin, Martin Luther", „Religia lui Rabelais"). A fondat, împreună cu Marc Bloch, în 1929, revista „Annales d'histoire économique et sociale".

FECAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la materiile fecale. ✧ *Materii fecale* = material (resturi alimentare incomplet sau deloc digerate, epitelii și mucus intestinal etc.) eliminat din colon prin defecație.

FECHNER [fęhnər], **Gustav Theodor** (1801—1887), psiholog, fizician și filozof german. Unul dintre fondatorii psihofizicii contemporane („Elemente de psihofizică"). A stabilit că intensitatea senzației variază în raport cu logaritmul excitației *(legea lui F.).* A argumentat posibilitatea abordării matematice a plăcerii estetice („Școala pregătitoare a esteticii"). Ideile lui au influențat dezvoltarea psihologiei experimentale.

FECIOARA *(Virgo),* constelație zodiacală situată în regiunea ecuatorului ceresc. Cuprinde: steaua Spica, de magnitudine 1, c. 181 de stele mici și mai multe nebuloase.

FECIOARA MARIA v. **Maria.**

FECIOARĂ (< lat.' *fetiola* sau *fată*) s. f. Fată mare, virgină.

FECIOR (< lat.' *fetiolus* sau *făt*) s. m. **1.** Fiu, băiat, făt **(2).** ✦ Flăcău. **2.** Valet.

FECIORELNIC, -Ă (< *fecioară*) adj. De fecioară. ✦ Pur, curat, cast, virgin, neprihănit.

FECIORESTI (< *fecior*) s. f. pl. Categorie de dansuri populare românești, răspândite în Transilvania, în care jucătorii (de obicei numai bărbați) execută figuri de virtuozitate cu sărituri, bătăi în podea și cu palma peste picioare; melodii corespunzătoare acestor dansuri.

FECIORICĂ (< *fecioară*) s. f. Numele a două plante erbacee medicinale, din genul *Herniaria,* familia cariofilaceelor, cu tulpini târâtoare și cu flori galbene-verzui. Conțin saponine, cumarină și alcaloizi.

FECIORIE (< *fecioară*) s. f. Calitatea de a fi fecioară; castitate; *p. ext.* nevinovăție.

FECIORU, Dumitru (1905—1988), teolog român. Prof. la Institutul Teologic din București. Inițiator al colecției „Izvoarele ortodoxiei". Studii de literatură patristică („Epoca Fericitului Augustin"); traduceri din Sfinții Părinți.

FECULĂ (< fr.) s. f. Amidon extras din tuberculi de cartofi, rădăcini de manioc etc., folosit în alimentație și la fabricarea dextrinei și a glucozei.

FECULOMETRU (< fr.; {s} fr. *fécule* „feculă" + gr. *metron* „măsură") s. n.

Aparat pentru măsurarea densității tuberculilor de cartofi (procente de feculă).

FECUND, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Capabil de reproducere; care se înmulțește cu repeziciune, prolific. ✦ Roditor, fertil. **2.** Fig. (Despre imaginație, idei etc.) Bogat. **3.** Fig. (Despre oameni de știință, artă etc.) Care scrie, compune repede și cu ușurință numeroase creații artistice, opere științifice etc.

FECUNDA (< fr., lat.) vb. I tranz. (BIOL.) A provoca fecundația; a transforma un ovul sau o oosferă într-un zigot.

FECUNDAȚIE (< fr.) s. f. (BIOL.) Proces de unire a gametului mascul (anterozoid, spermatozoid) cu gametul femel (oosferă, ovul), în urma căruia se formează zigotul. Este urmată de reproducere. La plante, fiind consecutivă polenizării, poate fi (ca și aceasta) directă (autofecundare, autogamă) sau indirectă (f. străină, alogamă). Pentru angiosperme este caracteristică dubla f. Sin. *singamie*. ✧ *F. în vitro* = f. realizată în afara organismului matern, în condiții de laborator; experimentată din 1961.

FECUNDITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** (BIOL.) Capacitate a organismelor de a se reproduce și a da descendenți normal dezvoltați. ✦ Fertilitate, rodnicie. 2 (Fig.) Mare putere de creație artistică, capacitate de a activa intens.

FEDAIN (< arabă „om care se sacrifică în numele unei idei") s. m. **1.** (În Ev. Med., sec. 11—13, în Persia, Siria, Liban) Membru al unei organizații religioase secrete a ismailiților—asasini. **2.** (În epoca modernă, în Imp. Otoman și în Persia) Membru al grupărilor politico-religioase de opoziție. **3.** Luptător al gherilelor palestiniene.

FEDCENKO 1. Aleksei Pavlovici (1844—1873), naturalist și explorator rus. A explorat cursul inferior al fl. Sîr-Daria, nisipurile Kîzîlkum, văile Alai, Fergana și Zeravșan, precum și culmile muntoase Alai și Turkestan. A descoperit lanțul montan Zaalai, stabilind că acesta formează partea de N a Pod. Pamir. **2.** Ghețar de munte (unul dintre cei mai mari din lume) în Asia Centrală (Tadjikistan), situat în Pod. Pamir, în M-ții Academiei de Științe, la 5 240 m alt.; 907 km²; lungime: 71,2 km; lățime: 1,7—3,1 km. Viteza medie zilnică de deplasare: 0,8 m.

Aleksei Pavlovici Fedcenko

FEDELEȘ (< magh.) s. n. Butoiaș în care se transportă sau se păstrează apă ori vin. ✧ Expr. *A lega fedeleș* = a lega foarte strâns, fără a da posibilitatea să se miște.

FEDER (< germ.) s. n. Lambă **(1)**.

FEDERAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Despre un stat) Care are structura unei federații **(1)**; federativ. **2.** (Despre organe, legi) Care aparține unei federații **(1)**, privitor la o federație (ex. guvern f., constituție f.).

FEDERALISM (< fr.) s. n. Orientare și acțiune politico-juridică urmărind realizarea unei federații **(1)** în care se accentuează solidaritatea între părți, fiecare păstrându-și, în același timp, particularitățile.

FEDERALIZARE (< după fr. *fédéralisation*, engl. *federalization*) s. f. Constituirea unui stat într-o federație **(1)**; introducerea sistemului de organizare federală într-un stat.

FEDERAT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. **1.** (La m. pl.) Populații așezate la granițele Imp. Roman, care, în schimbul unor subsidii, se angajau să-i apere hotarele. **2.** (În timpul Revoluției Franceze, 1789—1794) Voluntar din provinciile Franței venit la Paris pentru apărarea cuceririlor revoluției. **3.** (În timpul Comunei din Paris, 1871) Membru al gărzii naționale. **4.** Membru al organizației patriotice secrete „Federația italiană", care a luat parte, în 1821, la răscoala antiaustriacă din Lombardia și Piemont. **5.** Nume purtat de soldații nordiști în timpul *Războiului de Secesiune*, adepți ai uniunii federale.

FEDERATIV, -Ă (< fr.) adj. Federal **(1)**.

FEDERAȚIA DEMOCRATĂ INTERNAȚIONALĂ A FEMEILOR *(F.D.I.F.)*, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Berlin, creată în 1945, în scopul apărării drepturilor femeilor și stabilirii legăturilor de prietenie și solidaritate între femeile din întreaga lume.

FEDERAȚIA INTERNAȚIONALĂ A MIȘCĂRILOR DE REZISTENȚĂ *(Federația Internațională a Rezistenților)*, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Viena, creată în 1951, unind organizații ale foștilor luptători din mișcarea de rezistență împotriva nazismului.

FEDERAȚIA INTERNAȚIONALĂ DE ASTRONAUTICĂ *(F.I.A.)*, organizație științifică internațională, cu sediul la Paris, creată în 1950, în vederea dezvoltării, promovării și popularizării astronauticii în scopuri pașnice. România este membră din 1981.

FEDERAȚIA INTERNAȚIONALĂ DE FOTBAL ASOCIAȚIE *(F.I.F.A.)*, organizație sportivă internațională, înființată în 1904, cu sediul la Zürich, din care fac parte peste 150 de federații de fotbal. Organizează principalele competiții mondiale (ex. campionatul mondial de fotbal); în subordinea ei se află celelalte foruri continentale (ex. U.E.F.A. pentru Europa).

FEDERAȚIA MONDIALĂ A ASOCIAȚIILOR PENTRU NAȚIUNILE UNITE, organizație internațională neguvernamentală. Înființată în 1946, cu sediul la Geneva.

FEDERAȚIA MONDIALĂ A ORAȘELOR ÎNFRĂȚITE *(F.M.O.Î.)*, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Paris, creată în 1957, în scopul stabilirii relațiilor de colaborare și prietenie între locuitorii unor orașe din țări diferite.

FEDERAȚIA RUSĂ v. Rusia.

FEDERAȚIA SINDICALĂ MONDIALĂ *(F.S.M.)*, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Praga, creată în 1945, în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață și de lucru ale muncitorilor de pretutindeni.

FEDERAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Formă de organizare statală constând din asocierea mai multor state (uneori provincii sau landuri) care-și păstrează organizarea lor proprie, având anumite organe politico-administrative și legi comune (ex. S.U.A., Australia). Sin. *stat federal*. **2.** Asociație a unor organizații din state diferite sau din același stat (ex. Federația Internațională de Astronautică).

FEDIN, Konstantin Aleksandrovici (1892—1977), scriitor rus. Romane de analiză psihilogică („Orașe și ani"); trilogia „Primele bucurii", „O vară neobișnuită", „Ringul" are ca temă transformările din societatea rusă.

FEDING (< engl.) s. n. **1.** Variație în timp, într-un loc dat, a valorii efective medii a intensității de câmp produs de o emisiune radioelectrică, determinată de condițiile de propagare a undelor radioelectrice. **2.** Modificare a culorii unei țesături, provocată de acțiunea unui agent (ex. lumina, apa etc.)

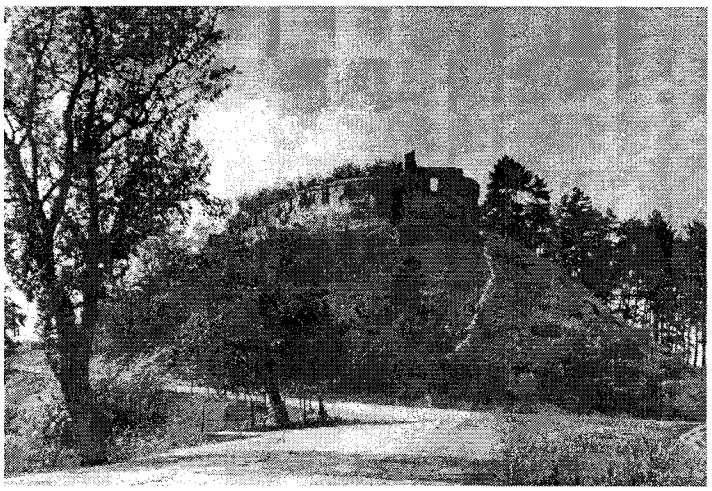

Feldioara. Cetatea

FEDOTOV, Pavel Andreevici (1815—1852), pictor și desenator rus. Pictură de gen, cu accente de critică socială („Logodnica pretențioasă", „Dejunul aristocratului").

FEDRA (PHAEDRA) (în mitologia greacă), fiica regelui Minos al Cretei și a reginei Pasifae. Soția lui Tezeu. S-a îndrăgostit de fiul ei vitreg, Hipolit, care însă a respins-o. Ca să se răzbune, l-a acuzat că a încercat să o seducă. După omorârea acestuia, **F.**, cuprinsă de remușcări, s-a spânzurat. Mitul F. a inspirat numeroase tragedii (Sofocle, Racine, D'Annunzio ș.a.), precum și creații muzicale (Gluck, Massenet ș.a.).

FEDRU (PHAEDRUS) (15 î.Hr.— c. 59 d.Hr.), poet latin de origine tracă. A imitat fabulele lui Esop, în versuri remarcabile prin pregnanța stilului.

FĘE (< fr.) s. f. Ființă supranaturală foarte frumoasă; zână.

FEEDBACK (cuv. engl.) [fi:dbæk] subst. **1.** Conexiune inversă. **2.** Retrocontrol.

FEEDĘR s. n. v. **fider.**

FEĘRIC, -Ă (< fr.) adj. Care are caracterul unei feerii **(1)**; minunat, încântător.

FEERIE (< fr.) s. f. **1.** Priveliște nespus de frumoasă, încântătoare. **2.** Specie a genului dramatic cu tematică și personaje de basm, uzând de efecte spectaculoase, obținute prin îmbinarea discursului literar cu cel muzical-coregrafic și prin fantezia montării. Au scris **f.** Shakespeare, C. Gozzi, V. Alecsandri, V. Eftimiu ș.a.

FEFFERMAN [feferman], **Charles** (n. 1949), matematician american. Prof. univ. la Princeton. Lucrări de analiză matematică. Medalia Fields (1978).

FEHLING [fe:liŋ], **Hermann Christian von** (1811—1885), chimist german. Prof. univ. la Stuttgart. Contribuții în chimia organică (sinteza aldehidelor și derivaților acizilor succinic și benzoic). A descoperit reactivul folosit pentru identificarea și dozarea aldehidelor, monozaharidelor etc. *(soluția F.)*. Lucrări în domeniul panificației și tăbăcăriei.

FEIJÓO Y MONTENEGRO [feihoo], **Benito Jerónimo** (1676—1764), eseist și teolog spaniol. Călugăr benedictin. Preocupări în domenii diverse (filozofie, matematică, istorie, filologie, artă, literatură, politică). Eseuri evidențiind un accentuat spirit critic, specific epocii („Teatrul critic universal", „Scrisori erudite"). Adept al folosirii neologismelor („Introducerea unor cuvinte noi").

FEININGER [fainiŋər], **Lyonel** (1871—1956), pictor american de origine germană. Influențat de cubism, păstrează tendința arhitecturizării formelor și a compoziției („Goeletă pe marea de vest").

FEIRA DE SANTANA, oraș în E Braziliei (Bahía); 405,8 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ceramică. Piață pentru animale. Centru comercial (porumb, tutun, manioc, mei, fasole). Refrigerarea cărnii. Tăbăcării. Teatru.

FEISAL v. **Faysăl.**

FEKETE, Iosif (1903—1979, n. Hunedoara), sculptor român. Lucrări în piatră, lemn și metal oscilând între forma arhaică, de aluzie brâncușiană, și cea grațioasă ori decorativă. Portretist („Eminescu", „Nina Cassian"). A realizat, împreună cu Lydia Kotzebue, Monumentul Eroilor Aerului din București.

FEL (< magh.) s. n. **1.** Mod de a fi sau de a acționa; *p. ext.* soi, varietate, gen, chip. ◇ Loc. *De fel* sau *nici un fel de...* = de loc. ◇ Expr. *De fel din...* = originar din... *A face felul* (cuiva) = a omorî pe cineva, a face un rău cuiva. **2.** Obicei, datină. **3.** Soi de mâncare, de bucate.

FELAH (< fr., de la arab *fallāh* „cultivator de pământ") s. m. (În țările de limbă arabă, în special în Egipt) Termen ce denumește populația agricolă sedentară (spre deosebire de beduini sau de populația orașelor).

FELCER (< germ.) s. m. Persoană cu pregătire sanitară medie, auxiliar al medicului; agent sanitar.

FELDIOARA, com. în jud. Brașov, în depr. Brașov, în zona de confl. a Oltului

Pavel Andreevici Fedotov: „Peținul maiorului"

cu Bârsa; 7 042 loc. (1995). Expl. de nisip cuarțos. Cărămidă și țiglă. Stație de c. f. Așezare fortificată atribuită cavalerilor teutoni (sec. 13), biserică în stil gotic (sec. 13—15). Aici a avut loc, în iun. 1529, o luptă în care armata Moldovei, condusă de vornicul Grozav, a înfrânt oastea săsească, susținătoare a lui Ferdinand I de Habsburg.

FELDMAN, Ludovic (1893—1987, n. Galați), compozitor și violonist român. Lucrări simfonice („Concert pentru dublă orchestră de coarde", „Variațiuni simfonice"), muzică de cameră. Tematică de inspirație folclorică într-un limbaj de factură modernă.

FEȚDMAREȘAL (< fr., germ.) s. m. Cel mai mare grad militar în armatele de uscat ale unor state (Germania, Rusia, Marea Britanie ș.a.). ✦ Persoană care poartă acest grad.

FELDRU, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 7 965 loc. (1995).

FELDSPATOID (< fr. {i}; {s} fr. *feldspaths* „feldspați" + gr. *eidos* „aspect") s. m. Alumosilicat de sodiu (nefelin, sodalit) sau de potasiu (leucit), asemănător, după compoziție, cu feldspatul, dar nesaturat în silice. Se găsește în roci eruptive alcaline, nesaturate în silice, ca înlocuitor al feldspatului.

FELDSPAȚI (< fr., germ.) s. m. pl. Grupă de minerale foarte răspândite în scoarța Pământului (c. 55%, respectiv 60% în roci magmatice, 30% în roci metamorfice și 10% în gresii și conglomerate), reprezentând alumosilicați de potasiu (*f. potasici:* ortoză, microclin) sau de sodiu și de calciu (*f. plagioclazi:* albit, anortit etc.). Cristalizează monoclinic sau triclinic, au luciu sticlos, fiind transparenți, incolori sau tulburi ori divers colorați. Sunt utilizați în industria sticlei, ceramicii etc., iar unele varietăți limpezi, drept pietre semiprețioase, de ornament etc.

FELEA, Victor (1923—1993, n. sat Muntele Băișorii, jud. Cluj), poet și critic literar român. Lirică elegiacă și contemplativă („Sentiment de vârstă", „Omul modern", „Cumpăna bucuriei"), eseuri critice („Reflexii critice", „Secțiuni").

FELEACU, com. în jud. Cluj; 3 804 loc. (1995). Biserica Adormirea Maicii Domnului (sec. 16).

FELIBRI (< fr.) s. m. pl. Membrii unei grupări literare din S Franței, întemeiate în 1854 de F. Mistral ș.a., cu scopul dezvoltării limbii, literaturii și tradițiilor provensale. În anul 1879, Societatea **F.** a decernat lui V. Alecsandri premiul pentru „Cântecul gintei latine".

FELICENI, com. în jud. Harghita, pe Târnava Mare; 2 981 loc. (1995).

FELICIANO [feliciano], **José** (n. 1945), chitarist, cântăreț și compozitor american. Orb din naștere. Compune și interpretează melodii în spaniolă și engleză, îmbinând modalități folk, soul și latino-americane. Numeroase discuri de aur.

FELICITA (< fr., lat.) vb. I tranz. A adresa cuiva cuvinte de laudă, urări cu ocazia unei aniversări, a unui eveniment important, a unui succes etc. ✦ Refl. (Fam.) A fi satisfăcut pentru obținerea unui rezultat.

FELICITARE (< *felicita* și după fr. *félicitation*) s. f. Acțiunea de a felicita. ✦ (Concr.) Scrisoare, carte de vizită, ilustrată etc. adresată cuiva pentru a-l felicita.

FELIDE (< fr.; {s} lat. *felis* „pisică") s. f. pl. Familie de mamifere carnivore cu corpul zvelt, mlădios, cap rotund, de obicei cu coada lungă și gheare retractile (ex. pisica, tigrul, râsul, leul). Sin. *feline.*

FELIE (< ngr.) s. f. Bucată tăiată dintr-un întreg, mărginită de două fețe plane cu aria relativ mare. ✦ Porțiune dintr-un zăcământ de substanțe minerale utile, limitată de două plane paralele, în care se execută lucrări miniere.

FELIN, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Care aparține familiei felinelor. **2.** S. f. (La pl.) Felid. **3.** Adj. Fig. Suplu, grațios.

FELINAR (< tc.) s. n. **1.** Corp de iluminat, portativ sau fix, de formă prismatică, cilindrică, tronconică etc., cu pereți transparenți sau translucizi, conținând o sursă de lumină (lampă cu petrol, bec electric sau de gaz, lumânare etc.). **2.** Pată albă, mare, de pe fruntea cabalinelor și taurinelor, care se întinde pe părțile laterale ale feței (cuprinzând și nările).

FELIX, Iacob (1832—1905, n. Hoțice, Boemia), medic român. Acad. (1879), prof. univ. la București. Întemeietorul igienei științifice în România („Tratat de igienă publică și poliție sanitară", „Profilaxia pelagrei").

FELIX, Maria (pseud. *Mariei de Los Angeles Felix Guereña*) (n. 1915), actriță mexicană de film. De o frumusețe exotică, cu un temperament ardent, s-a impus în roluri dramatice, de femeie puternică, pasionată („Maria Candelaria", „Rio Escondido", „French cancan", „Temperatura crește la El Pao", „Eroii sunt obosiți").

FELLINI, Federico (1920—1993), regizor și scenarist italian de film. Creațiile sale, cu vădite elemente autobiografice, îmbinând critica unei societăți

Federico Fellini

care duce la alienarea omului cu o viziune grotesc asupra lumii, se caracterizează printr-o mare forță de redare a caracterelor umane, prin împletirea dramatismului cu lirismul, fantezia („Nopțile Cabiriei", „La dolce vita", „Boccaccio 70", „Opt și jumătate", „Satyricon", „Roma", „Casanova", „Orașul femeilor", „Și nava a pornit"). Premiul Oscar: 1954 („La strada"), 1993 (pentru întreaga activitate).

FELMER, Martin (1720—1767, n. Sibiu), istoric sas. Preot și profesor la Sibiu. Preocupări privind îndeosebi istoria antică și medievală a Transilvaniei („Primae Lineae M. Principatus Transylvaniae Historiam Antiqui, Medii et Recentioris Aevi exhibentes et illustrantes"). A fost primul care, într-o lucrare a sa, a dat terit. locuit de români numele de România.

FELNAC, com. în jud. Arad, pe stg. Mureșului; 4 957 loc. (1995). Expl. de petrol și gaze naturale (în satul Zădăreni). Mănăstirea *Hodoș-Bodrog* (în satul Bodrogu Nou).

FELODERM (< fr.; {s} gr. *phellos* „plută" + *derma* „piele") s. n. (BOT.) Țesut vegetal ale cărui celule au pereții celulozici și subțiri; provine din activitatea *felogenului.*

FELOGEN (< fr.; {s} gr. *phellos* „plută" + *gennao* „a produce") s. n. (BOT.) Țesut generator compus dintr-un strat de celule alungite, care se divid tangențial, dând naștere (către exteriorul plantei) *suberului* și (spre interior) *felodermului.*

FELON (< sl.) s. n. Veșmânt preoțesc de forma unei pelerine scurte, cu o mică deschizătură la gât, care se îmbracă peste celelalte veșminte; este folosit la oficierea slujbei. **F.** reprezintă haina îmbrăcată de Iisus în curtea lui Pilat din Pont.

FELONIE (< fr.) s. f. Act de neloialitate, de trădare, de care se făcea vinovat vasalul față de suzeranul său;

infidelitate **(3);** (în Țările Române) *hicleníe.* ✦ Trădare.

FELSÍTE (< fr.; {s} *fel*dspat + *silica*t) s. n. pl. Roci constituite predominant din minerale incolore (feldspați, feldspatoizi, cuarț, muscovit etc.).

FELUCĂ (< fr., it.) s. f. Navă mică și îngustă, foarte rapidă, echipată cu vele și rame, folosită în M. Mediterană mai ales de pirați.

FELURÍT, -Ă (< *feluri,* înv., „a varia") adj. Divers **(1),** variat; diferit de altceva.

FEMÉIE (lat. *familia* „familie") s. f. **1.** Persoană adultă de sex feminin. **2.** Spec. Persoană de sex feminin, căsătorită. ✦ (Pop.) Soție.

FEMEIÉSC, -IÁSCĂ (< *femeie*) adj. Feminin. ✧ *Parte f.* = (persoană) de sex feminin.

FEMÉLĂ (< fr., lat.) s. f. Denumire generică dată organismelor de sex feminin.

FEMININ, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de femeie **(1),** specific femeilor, privitor la femeie; femeiesc. ✦ (Despre genul unor părți de vorbire) Care are forma atribuită în gramatică numelor de ființe de sex femeiesc.

FEMINÍSM[1] (< fr.) s. n. Dezvoltare la bărbat a caracterelor sexuale secundare feminine (sâni, șolduri late, lipsa bărbii etc.), din cauza absenței sau a insuficienței secreției interne testiculare și creșterii secreției de estrogen.

FEMINÍSM[2] (< fr.) s. n. Mișcare socială care militează pentru îmbunătățirea și creșterea rolului și drepturilor femeii în societate; s-a constituit la sfârșitul sec. 18 și a căpătat o largă răspândire în a doua jumătate a sec. 19.

FEMINITÁTE (< fr.) s. f. Caracter feminin.

FEMINIZÁRE (după fr. *féminisation*) s. f. Apariție anormală a caracterelor feminine secundare la bărbați în cazul unor tumori testiculare și corticosuprarenale.

FEMTO- (< engl.; cuv. danez) Element de compunere care intră în denumirea submultiplilor unităților de măsură pentru a exprima a 10^{-15}-a parte din întreg; simbol: f.

FEMÚR (< fr., lat.) s. n. Os lung, pereche, care formează scheletul coapsei.

FEMURÁL, -Ă (după fr., lat.) adj. Care ține de femur, privitor la femur (ex. nerv **f.,** arteră **f.**).

FENAMÍNĂ s. f. (FARM.) Benzedrină.

FENANTRÉN (< fr. {i}) s. n. Arenă polinucleară; industrial se separă din gudronul obținut la distilarea fracționată a cărbunilor de pământ; utilizată în industria coloranților.

FENAZÓNĂ (< fr.) s. f. (FARM.) Antipirină.

FENÉC (< fr.) s. m. Animal carnivor din Sahara, lung de 60 cm, cu urechile mari și blana de culoarea nisipului; vulpea deșertului *(Fennecus zerda).*

FÉNELON [fenəlõ], **François de SALIGNAC** [saliñac], **de la Mothe** (1651—1715), scriitor și prelat francez. Arhiepiscop de Cambrai (1695). Preceptor al ducelui de Burgundia pentru care a scris mai multe cărți, între care „Aventurile lui Telemac", operă didactică inspirată de „Odiseea", și „Dialogurile morților". Autor de scrieri teologice, unele cu accent polemic, în care apără doctrina cvietismului, precum „Explicarea maximelor sfinților", carte condamnată de papalitate. A scris și un „Tratat despre educația fetelor", promovând idei pedagogice foarte moderne prin toleranța lor.

FENESTÉLLA (cuv. lat. „ferestruică") subst. Gen fosil de briozoare marine care trăiau în colonii cu aspect reticular, caracterizând formațiunile paleozoice, din Silurian până în Permian. Formează importante acumulări de calcare recifale.

FENEȘAN, Costin (n. 1947, Timișoara), istoric român.Specialist în istorie medie și paleografie latină, germană și maghiară („Documente medievale bănățene 1440—1653"); studii de istorie socială și economică a Transilvaniei și Banatului.

FENIÁN (< fr.) s. m. Membru al unei organizații revoluționare irlandeze, create în 1858 în S.U.A. **F.** preconizau lupta pentru independența Irlandei față de dominația engleză. La începutul sec. 20, tradițiile și spiritul de luptă ale **f.** au fost preluate de organizația *Sinn Fein.*

FÉNIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = fenol.

François Fénelon

FENÍCIA, denumirea antică a terit. de pe coasta răsăriteană a M. Mediterane, unde au luat naștere în Antic., începând cu sfârșitul milen. 3 î.Hr., mici orașe-stat sclavagiste: Byblos, Ugarit, Sidon, Tyr ș.a., cu o cultură și o economie înfloritoare în milen. 2—1 î.Hr. Aici a apărut, în sec. 13 î.Hr., scrierea alfabetică, preluată de greci și de romani. Fenicienii au întemeiat, în sec. 12—8 î.Hr, colonii în Cipru, Sicilia, Sardinia, Spania și în N Africii. Supuse ori dominate succesiv de egipteni (sec. 16—14 î.Hr.), hitiți (sec. 14—13 î.Hr.), asirieni (sec. 8—7 î.Hr.), persani (sec. 6—4 î.Hr.), orașele feniciene au fost cucerite în 332 î.Hr. de Alexandru cel Mare, importanța lor scăzând în epocile elenistică și romană.

FENICIÁN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La pl., m.) Populație semitică așezată pe coasta de răsărit a M. Mediterane, care a creat, în milen. 3—1 î.Hr., în *Fenicia,* o strălucită civilizație. ✦ Persoană care făcea parte din această populație. **2.** Adj. Care aparține Feniciei sau fenicienilor, referitor la Fenicia sau la fenicieni. ✧ *Artă f.,* cele mai vechi monumente datează de la sfârșitul milen. 3 î.Hr. Influențată de arta și arhitectura egipteană, babiloneeană și hitită, iar, mai târziu, și de arta persană sau greacă. Sanctuare de forma unor curți deschise, înconjurate de porticuri, morminte hipogee, statuete de idoli și reliefuri, țesături prețioase (purpura), amulete, bijuterii, obiecte de metal, fildeș și sticlă ornamentate cu motive animaliere.

FENICOPTERIFÓRME (cf. lat. *phoenicopterus* „flamingo") s. f. pl. Ordin de păsări de talie mare, cu picioarele și gâtul foarte lungi, care trăiesc în locuri mlăștinoase de pe marginea lagunelor și a lacurilor sărate și dulci. Păsări accidentale în fauna României.

FENICÚL ({s} lat. *foeniculum*) s. m. Plantă erbacee din familia umbeliferelor, înaltă până la 2 m, având frunze penate cu segmente înguste și flori mici galbene *(Foeniculum vulgare).* Se cultivă pentru semințele sale, care conțin 3—7% ulei eteric, folosit în medicină și în industria alimentară. ✧ *F. de Florența* = varietate de **f.** (de la care se consumă pețiolii frunzelor), cultivată ca legumă în S Europei.

FENÍL (< fr. {i}) s. n. Radical organic monovalent, derivat din benzen prin eliminarea unui atom de hidrogen.

FENILALANÍNĂ (< fr. {i}) s. f. Compus organic din clasa aminoacizilor esențiali, care conține un nucleu ben-

zenic; intră în structura a numeroase proteine naturale.

FENILAMINĂ (< fr.) s. f. Anilină.

FENILBUTAZONĂ (< fr.) s. f. Medicament cu acțiune analgezică, antitermică și antiinflamatorie, folosit în tratamentul nevralgiilor, reumatismului, gutei etc.

FENILEN (< fr. {i}) s. n. Radical organic divalent, derivat din benzen prin eliminarea a doi atomi de hidrogen.

FENILHIDRAZINĂ (< fr. {i}) s. f. Derivat aromatic al hidrazinei folosit ca reactiv în analiza chimică, în sinteza medicamentelor (antipirină) și a coloranților.

FENIX (< fr., lat.) s. m. *Pasărea ~* v. *Phoenix.*

FENOFAZĂ s. f. (BOT.) Fază fenologică.

FENOGLIO [fenoʎio], **Beppe** (1922—1963), scriitor italian. Romane și povestiri prezentând fenomenul violenței, văzut ca simbol unic al raporturilor interumane și chiar al naturii înseși („O zi de foc", „Ploaia și mireasa", „O afacere personală").

FENOL (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a străluci") s. m. Compus hidroxilic al benzenului, cu miros specific, întrebuințat ca dezinfectant, ca intermediar în sinteza rășinilor artificiale, a coloranților, a medicamentelor etc. Produs toxic. Sin. acid *fenic,* acid *carbolic.*

FENOLAT (< fr.) s. m. Sare a unui fenol obținută prin înlocuirea hidrogenului de la grupa hidroxil cu un atom de metal (ex. *f. de sodiu*).

FENOLAZE (< fr.) s. f. pl. Enzime de tipul cupru-proteidelor, prezente în organism, care catalizează oxidarea fenolilor și aminelor aromatice.

FENOLFTALEINĂ (< fr. {i}) s. f. Colorant din clasa ftaleinelor, insolubil în apă, solubil în alcool. Întrebuințat ca indicator acid-bază în chimia analitică. În mediu bazic se colorează în roșu. În farmacie, servește la prepararea unor laxative.

FENOLI (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a străluci") s. m. pl. Derivați ai hidrocarburilor aromatice obținuți prin înlocuirea unuia sau a mai multor atomi de hidrogen din nucleul aromatic, prin grupa hidroxil. După numărul grupelor hidroxil, pot fi monohidroxilici (ex. fenolul, crezolii etc.) și polihidroxilici (ex. pirocatechina, rezorcina etc.).

FENOLOGIE (< fr. {i}) s. f. Știință care studiază modificările sezoniere în funcție de factorii climatici ai fiecărui anotimp, ce apar în floră și faună (înflorire, fructificare, migrare etc.). Furnizează date pentru întocmirea hărților bioclimatice, folosite în ecologie, biogeografie, climatologie etc.

FENOMEN (< fr., lat., ngr.) s. n. **1.** (FILOZ.) Ceea ce este perceput de către subiectul conștient ca fapt exterior, în ordine fizică, sau ca experiență interioară, ca fapt de conștiență. ✦ (La Kant) Ceea ce este obiectul unei experiențe posibile, după modul cum apare facultăților noastre de cunoaștere, în opoziție cu ceea ce este lucrul în sine (numenul). **2.** Proces, transformare, efect etc. din natură sau din societate. ✧ *F. social* = relație, proces, mod de organizare, suficient de conturate pentru a fi susceptibile de descriere și explicare științifică. **3.** (În sens curent) Orice aspect, proces, fapt, întâmplare care surprind (prin calități, noutate etc.).

FENOMENAL, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Ieșit din comun, extraordinar, uimitor. **2.** Care ține de fenomene, de natura fenomenelor.

FENOMENALISM (< germ.) s. n. (FILOZ.) Doctrină potrivit căreia numai fenomenele constituie obiectul cunoașterii pozitive sau științifice, lucrul în sine fiind incognoscibil (criticismul kantian, pozitivismul lui Comte, evoluționismul lui Spencer).

FENOMENISM (< fr.) s. n. Doctrină după care există doar fenomene, lucrul în sine nefiind decât un nume (Ch. Renouvier).

FENOMENOLOGIC, -Ă (< fr., germ.) adj. **1.** Care se referă la fenomenologie **(1),** care are la bază fenomenologia. **2.** (Despre o cercetare, un studiu) Care se limitează la descrierea fenomenelor. ✦ Care privește fenomenele.

FENOMENOLOGIE (< fr., germ.) s. f. **1.** (FILOZ.; în sens larg) Studiul descriptiv al fenomenelor, distinct de cunoașterea prin cauze și legi și de metafizică. **2.** (La Hegel) Descrierea fazelor succesive prin care trece spiritul în evoluția sa de la „certitudinea senzorială" la „cunoașterea absolută". **3.** Mișcare filozofică inițiată de Ed. Husserl, la începutul sec. 20, care opune teoriilor cunoașterii bazate pe atitudinea naturalistă (presupunerea unei lumi fizice obiective existând independent de conștiință) o interpretare a elementelor experienței noastre (fenomenele) prin prisma *intenționalității.* Ca metodă, **f.** constă în suspendarea sau punerea în paranteză a atitudinii naturaliste și ridicarea, printr-o succesiune de reducții eidetice, la conștiința pură, independentă de orice determinație a lumii empirice. La acest nivel, sunt surprinse esențele, ca fundamente sau condiții ultime ale cunoașterii și realității. Și-a găsit aplicații în diferite proiecte și reconstrucții contemporane din filozofie și științele umane. Reprezentanți: M. Scheler, M. Heidegger, J. P. Sartre, M. Merleau-Ponty, L. Landgrebe, R. Ingarden, E. Levinas, P. Ricoeur, E. Fink ș.a.

FENOPLASTE (< fr.; {s} fr. *phénol* „fenol" + gr. *plastikos* „plastic") s. n. pl. Produși macromoleculari sintetici obținuți prin policondensarea fenolului (și a omologilor săi) cu formaldehidă sau cu alte aldehide, întrebuințați în industria lacurilor, a obiectelor de uz industrial și casnic (rezistente la coroziune); rășini fenolice. V. *bachelită.*

FENOTIAZINĂ (< fr.) s. f. Medicament pe bază de sulf, utilizat în medicina veterinară (tratamentul strongilozei); toxic pentru om.

FENOTIP (< fr. {i}; {s} gr. *phaino* „a apărea" + *typos* „caracter") s. n. (GENET.) Manifestare vizibilă a caracterelor și a însușirilor ereditare, precum și a modificărilor produse de mediu în condiții concrete de viață.

FENTĂ (< fr.) s. f. **1.** (SPORT) Procedeu tehnic constând într-o mișcare rapidă, înșelătoare, executată cu corpul, prin care se urmărește inducerea în eroare, depășirea adversarului (ex. la fotbal, scrimă, handbal etc.). **2.** (DR.) Despicătură **(3).**

FENTON [fæntən], **Roger** (1819—1869), pictor și fotograf britanic. A înregistrat în imagini fotografice aspecte din Războiul Crimeii, fiind considerat, ulterior, primul fotograf corespondent de război.

FEODOSIA, oraș în Ucraina (Rep. Autonomă Crimeea), la V de Kerci, în E Pen. Crimeea; 85,6 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. mat. de constr., mobilei, alim. (conserve de pește, tutun, vin). Port de pescuit. Centru turistic și balnear. Galeria de artă „I.K. Aivazovski". Fundat în sec. 6 î.Hr.

FEOFICEE (< fr. {i}; {s} gr. *phaios* cafeniu + *phykos* „algă") s. f. pl. Clasă de alge brune care conțin clorofilă și un pigment brun. Unele specii de **f.** au talul diferențiat în țesuturi, datorită dimensiunilor mari (ex. *Laminaria*). Sunt utilizate ca furaje și în medicină, pentru extracția iodului.

FER s. n. v. **fier.**

FERALITIZARE (după fr. *ferrallitisation*) s. f. Proces de alterare puternică și rapidă a mineralelor primare, manifestat în domeniul superficial al scoarței Pământului, în condiții de climă caldă și umedă, ca urmare a hidrolizei totale a silicaților din care se eliberează oxizi de fier și de aluminiu.

FERAOUN [feraũ], **Mouloud** (1913—1962), scriitor algerian de limbă franceză. Romane pe tema dragostei pentru pământul natal, inspirate din viața oamenilor nevoiași („Fiul săracului", „Pământ și sânge", „Drumurile care urcă"). „Jurnalul" său constituie un document cu privire la războiul din Algeria. Asasinat.

FERAT (< fr. {i}) s. m. Sare a acidului feric.

FERATĂ (< fr.) adj. *Cale* (sau *linie*) ~ v. *cale.*

FERĂSTRAȘ (< *ferăstrău*) s. m. Pasăre din ordinul anseriformelor, cu corpul lung și zvelt, cu ciocul prevăzut cu dinți cornoși (ca un ferăstrău) și terminat cu un cârlig *(Mergus).* În România este oaspete de iarnă.

FERĂSTRĂU (< magh.) s. n. **1.** Unealtă sau mașină-unealtă destinată tăierii, în general prin așchiere, a materialelor (metal, lemn, piatră etc.). Poate avea formă de lamă, disc, bandă etc., de obicei dințate. **2.** Instrument muzical alcătuit dintr-o lamă de metal, care, frecată cu un arcuș, emite sunete legate prin *glissando.*

FERDINAND, numele a trei împărați ai Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană și regi ai Ungariei și Boemiei, din dinastia de Habsburg: **1. F. I,** împărat (1556—1564), rege al Ungariei și al Boemiei (din 1526). A purtat, între 1526 și 1538, un îndelungat război cu *Ioan Zápolya* pentru tronul Ungariei; a întreținut relații cu domnii români Radu de la Afumați, Alexandru Lăpușneanu și, mai ales, cu Despot-Vodă. **2. F. II,** împărat (1619—1637), rege al Ungariei (din 1618) și al Boemiei (1619, 1620—1637). Adversar înverșunat al protestanților. Politica sa de asuprire națională a cehilor și a ungurilor a provocat răscoala cehilor (1618) și declanșarea Războiului de 30 de Ani (1618—1648). **3. F. III,** împărat (1637—1657), rege al Ungariei și al Boemiei (1637). Comandant al armatelor imperiale (din 1634) în timpul Războiului de 30 de Ani; a înfrânt armatele protestanților și suedezilor la Nördlingen (1634).

FERDINAND I de Habsburg, împărat al Austriei (1835—1848), rege al Boemiei și Ungariei (1830—1848). A domnit sub tutela cancelarului Metternich. În dec. 1848 a fost constrâns să abdice.

FERDINAND, numele a cinci regi ai Castiliei și Leónului. Mai important: **F. III cel Sfânt,** rege al Castiliei (1217—1252) și al Leónului (1230—1252). A luptat împotriva maurilor (1230—1248), de la care a cucerit Córdoba (1236) și Sevilla (1248).

Ferdinand I, rege al României

Ferdinand I, împărat romano-german

Ferdinand III, împărat romano-german

Ferdinand VII, rege al Spaniei

FERDINAND, regi ai Spaniei. Mai important: **F. VII,** rege (mart.—mai 1808 și 1814—1833) din dinastia Bourbon. Înlăturat de Napoleon I în 1808, a fost reinstalat în 1814; în 1823 a reprimat, cu ajutorul trupelor franceze trimise de Sfânta Alianță, revolta Cortes-urilor (izbucnită în 1820), reinstaurând monarhia absolută. În timpul domniei sale a avut loc Războiul de Eliberare a Coloniilor Spaniole din America Latină (1810—1826).

FERDINAND I de Hohenzollern-Sigmaringen (1865—1927, n. castelul Sigmaringen, Germania), rege al României (1914—1927). Al doilea fiu al principelui Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen (frate mai mare al lui Carol I) și al principesei Antonia a Portugaliei. În lipsa unui moștenitor în linie directă și legitimă al regelui Carol I, prin decretul din 18 mart. 1889, **F.** a fost proclamat „moștenitor prezumtiv al coroanei României", conferindu-i-se în același timp titlul de „Alteță Regală", Principe de România. După eșuarea proiectului principelui **F.** de a lua de soție pe *Elena Văcărescu,* la 29 dec. 1892 **F.** se căsătorește cu principesa *Maria,* înrudită cu marile case domnitoare din Marea Britanie, Rusia și Germania. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la gradul de sublocotenent (1886) până la cel de general de corp de armată (1911). În 1913, în calitate de generalisim, principele **F.** a comandat armata română în campania din timpul celui de-al doilea război balcanic. Devenit rege al României (sept. 1914), în împrejurări excepționale pentru soarta țării, **F.,** cu prilejul depunerii jurământului în fața Parlamentului și a țării, făgăduiește solemn că va fi „un bun român". În Consiliul de Coroană (14/27 aug. 1916), **F.** s-a identificat cu idealul național al românilor, susținând intrarea României în război alături de Antantă împotriva Puterilor Centrale (fapt pentru care a fost numit și **F.** cel Leal). Decizia de a susține intrarea României în război de partea Antantei a provocat mânia membrilor familiei de Hohenzollern, care l-au dezavuat. În condițiile înfrângerilor armatei române în campania din 1916 și a ocupării de către inamic a celei mai mari părți din teritoriul țării, **F.,** împreună cu familia regală, s-a retras la Iași, unde, încrezător în victoria finală a poporului român, s-a distins prin abnegație și spirit de sacrificiu, contribuind, într-o măsură importantă, la refacerea și reorganizarea armatei române, precum și la marile victorii obținute la Mărăști, Mărășești și Oituz, în vara anului 1917.

După prăbușirea frontului rusesc, F. și majoritatea oamenilor politici au luat hotărârea ca România să înceteze ostilitățile și să accepte încheierea unei păci separate, concretizate în Tratatul de la București (apr. 1918), pe care însă a refuzat să-l ratifice. După realizarea unirii cu România, în 1918, a Basarabiei (mart.), a Bucovinei (nov.) și a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului (dec.), delegații veniți la București din partea acestor provincii românești înmânează Regelui actele Unirii, care, la rându-i, prin decrete-legi, le sancționează. La 15 oct. 1922 a avut loc la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia încoronarea Regelui și a Reginei Maria (pe coroana regală de oțel a lui Carol I, ce amintea de Plevna, adăugându-se însemnele Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei), simbolizând actul Unirii tuturor provinciilor istorice românești sub sceptrul aceluiași monarh. Prin participarea la festivități a reprezentanților din peste douăzeci de state europene, din S.U.A. și Japonia, noua realitate național-statală a dobândit o largă recunoaștere internațională. După înfăptuirea României Mari, **F.** a sprijinit inițiativele, în special ale guvernelor liberale, menite să ducă la importante prefaceri în viața economică, social-politică și culturală a țării; dintre acestea se detașează reforma regimului electoral bazat pe votul universal (1918), reforma agrară din 1921 (promisă pe front, în 1917, de către Rege, ca un act de justiție socială, dar și ca o recunoaștere a contribuției țăranilor la războiul de întregire națională), Constituția din 1923 și unificarea legislativă, care a consinfințit noile realități istorice, inclusiv regimul constituțional democratic. A avut șase copii: *Carol, Elisabeta, Marioara, Nicolae, Ileana* și *Mircea,* botezați în religia ortodoxă. A murit la 20 iul. 1927, fiind înmormântat în pronaosul Mănăstirii Curtea de Argeș.

FERDINAND V CATOLICUL (FERDINAND II DE ARAGÓN), rege al Siciliei (din 1468, ca Ferdinand II) și al Aragónului (1479—1516). În urma căsătoriei sale cu Isabela (1469), s-a realizat unirea Castiliei și Aragónului într-un singur regat, Spania (1479). A luptat împotriva maurilor, cucerind Granada (1492), a ocupat Regatul Neapolelui (1504), al cărui suveran a devenit (ca Ferdinand III, 1504—1516), și Navarra Superioară (1512). Cu sprijinul bisericii (în 1480 a creat *Inchiziția*), al micii nobilimi și al orașelor, a luptat împotriva marii nobilimi. A pus bazele supremației spaniole în Europa, în sec. 16. În timpul lui, Cristofor Columb a întreprins călătoriile care au dus la descoperirea și colonizarea Americii.

FERDINAND I de Saxa-Coburg, prinț german, ales, în 1887, cneaz al Bulgariei. În 1908, când Bulgaria s-a declarat independentă, a luat titlul de țar. Exponent al intereselor austro-germane, a contribuit la împingerea Bulgariei în primul război mondial de partea Puterilor Centrale. A abdicat în 1918.

FEREASTRĂ (lat. *fenestra,* cu unele sensuri după fr. și engl.) s. f. **1.** Deschidere amenajată într-un perete exterior al unei clădiri, al unui vehicul etc. pentru a permite iluminarea naturală și aerisirea. ✧ *F. oarbă* = adâncitură în perete, de forma unei **f.,** constituind un motiv arhitectonic. ✧ Expr. *A arunca banii pe fereastră* = a fi risipitor, a cheltui fără socoteală. **2.** Dispozitiv format dintr-un cadru și din panouri (canaturi sau batante) cu geamuri, care închide o **f. (1). 3.** Deschidere efectuată în peretele unui burlan dintr-un foraj, pentru a săpa o gaură deviată. **4.** (FIZ.) Fantă. **5.** Deschizătură dreptunghiulară care limitează fluxul luminos ce trece spre film într-o cameră de proiecție cinematografică *(f. de proiecție)* sau spre pelicula, într-un aparat de luat vederi *(f. de expunere).* **6.** Spațiul dintre coloanele unui transformator electric. **7.** Locul unde se intersectează un puț de mină cu o rampă. **8.** (GEOL.) *F. tectonică* = apariție la suprafața Pământului a unor formațiuni geologice mai noi între altele șariate, acoperitoare, mai vechi, datorită eroziunii. **9.** (INFORM.) Zonă rectangulară de ecran destinată afișării mesajelor și imaginilor la un moment dat, fără a modifica restul ecranului. **10.** (Fam.) Oră neocupată, intercalată între două ore de curs în programul zilnic al unui profesor, student etc.

FERECA (lat. *fabricare*) vb. I tranz. **1.** A strânge în fiare, a acoperi cu cercuri sau cu benzi metalice un obiect de lemn, pentru a-i mări rezistența. ✦ A întări prin legături metalice. **2.** A face crestături (șaruri, șanțuri sau zimți) pe fețele active ale pietrelor de moară prin batere cu un ciocan de oțel (ciocan de ferecat). ✦ A zimți banii. **3.** A mări rugozitatea suprafeței pietrei de defibrator (în industria hârtiei). **4.** A împodobi un obiect cu plăci din metal prețios sau cu pietre scumpe. **5.** A încătușa, a pune în lanțuri pe cineva. **6.** A încuia, a zăvorî o ușă, o încăpere etc.

FERECĂTURĂ (< *fereca*) s. f. Îmbrăcăminte de metal (prețios) aplicată unui obiect (ex. unei cărți), pentru a-l fereca (4).

FEREGEA (< tc.) s. f. **1.** Văl cu care femeile musulmane își acoperă fața. **2.** Mantilă din postav subțire sau din mătase, purtată odinioară de boieri peste îmbrăcăminte.

FERENCZI [fărænți] **Sandor** (1873—1933), neurolog și psihiatru ungur. Elev și discipol al lui S. Freud. Cercetări asupra simptomelor nevrotice, isteriei („Thalassa, psihanaliza originilor vieții sexuale") și comportamentului infantil („Faze evolutive ale sensului realității").

FERENCZY [fărænți] **Károly** (1862—1917), pictor ungur. A lucrat și la Școala de la Baia Mare. Influențat de impresionism („Iosif vândut de frații săi", „Seară de martie").

FERFENIȚĂ (< ucr.) s. f. *A face* (sau *a rupe*) ~ = a rupe, a distruge, a ferfeniți.

FERFENIȚI (< *ferfeniță*) vb. IV refl. și tranz. A (se) sfâșia în bucăți, a (se) zdrenți; a face ferfeniță.

FERGANA 1. Depr. intramontană în Asia Centrală (Uzbekistan, Tadjikistan, Kîrgîzstan), în bazinul râului Sîr-Daria, încadrată de M-ții Altai și Tian-Shan; 2 mii km². Lungime: c. 300 km; lățime max.: 170 km. Altitudinile cresc de la 300—400 m (în V) la 900—1 200 m (în E). Climă continentală excesivă, cu precipitații puține (150—500 mm/an). Culturi irigate de bumbac, orez. Pomicultură și viticultură. Zăcăminte de petrol. **2.** Oraș în V Uzbekistanului; 193,7 mii loc. (1991). Expl. și prelucr. petrolului. Ind. bumbacului și alim. Muzeu etnografic. Întemeiat în 1876.

FERI (lat. **ferire*) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A (se) apăra, a (se) păzi, a (se) pune la adăpost. ✦ Tranz. A evita, a ocoli ceva care prezintă un risc, o primejdie etc. ✦ Refl. A se ascunde, a se păzi. **2.** Refl. A (se) da deoparte, a (se) eschiva, a (se) trage înapoi.

FERIBOT (< fr., engl.) s. n. Navă cu sau fără propulsie proprie, special amenajată pentru a transporta peste un fluviu, canal etc. vagoane de cale ferată, autovehicule, pasageri etc.; asemenea legături există mai ales între porturile mărilor Nordului și Balticii.

FERIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) În care fierul are valența trei. ✧ *Oxid f.* = pigment roșu de fier trivalent, utilizat în vopsele de ulei, la zugrăveli, în rășini sintetice etc. Se găsește în natură sub formă de hematit.

FERICE (lat. *felix*) adj. invar. (Poetic) Fericit. ✧ Expr. *Ferice de mine* (*de tine* etc.) = ce fericit sunt (ești etc.).

Pierre de Fermat

Enrico Fermi

FERICI (< *ferice*) vb. IV tranz. **1.** A considera pe cineva fericit. ✦ A felicita, a gratula. **2.** A face pe cineva fericit.

FERICIANURI (< fr.) s. f. pl. Săruri ale acidului fericianhidric. ✧ *Ferocianură de potasiu* = sarea de potasiu a acidului fericianhidric utilizată în vopsitorie, ca oxidant, la imprimarea bumbacului etc.

FERICIRE (< *ferici*) s. f. Stare de mulțumire sufletească deplină, satisfacție totală; stare afectivă de împlinire și de trăire intensă a bucuriei acestei împliniri; este mai frecventă la persoanele optimiste. În morala antică, **f.** reprezintă scopul suprem cel mai demn de dorit, destinația finală a omului. Scolasticii considerau f. ca starea de perfecțiune finală la care ajunge o ființă având viziunea esenței divine. ✧ *Fericirile* = cele nouă sentințe rostite de Iisus în „Predica de pe munte", care încep cu cuvântul „fericiți".

FERICIT, -Ă (< *ferici*) adj., s. m. I. Adj. **1.** (Și subst.) Care se află într-o stare de deplină mulțumire sufletească; plin de bucurie, total satisfăcut. **2.** Care aduce fericire, mulțumire; favorabil. **II.** S. m. **1.** (La catolici) Primul grad de sfințenie acordat de papă. V. *beatificare*. **2.** (La ortodocși) Primul grad de sfințenie acordat de sinod. Unii sfinți catolici (ex. Augustin) sunt consacrați de Biserica ortodoxă numai cu acest grad. ✧ *Prea fericit* = titlu dat patriarhilor.

FERIGĂ (lat. *filix*) s. f. Denumire dată unor specii de plante din încrengătura pteridofitelor, de obicei erbacee, rar lemnoase, arborescente. Pot fi terestre sau acvatice, cu frunze întregi sau penate, pe dosul cărora se găsesc sporangii.

FERIGILE, vechi sat înglobat în com. Costești (jud. Vâlcea), unde s-a descoperit o așezare și un cimitir de incinerație cu tumuli de la sfârșitul primei epoci a fierului (1150—450 î.Hr.), aparținând populației geto-dace.

FERIMAGNETISM (< fr., engl.) s. n. Ansamblul proprietăților magnetice ale feritelor **(1),** care le deosebesc de corpurile antiferomagnetice.

FERIT, -Ă (< *feri*) adj. Pus, aflat la adăpost; *p. ext.* (despre locuri, regiuni etc.) puțin cunoscut, ascuns, tăinuit.

FERITĂ (< fr. {i}) s. f. **1.** Material magnetic în compoziția căruia intră oxizi ai fierului și ai unor metale divalente (nichel, zinc, cupru, cadmiu ș.a.), care prezintă permeabilitate magnetică mare și conductibilitate electrică redusă; utilizat în electrotehnică, telecomunicații, electronică. **2.** Constituent structural al aliajelor fier-carbon.

FERLINGHETTI, Lawrence (n. 1919), poet american. Unul dintre principalii mentori ai mișcării *beat*. Lirică de orientare pacifistă, împotriva discriminărilor sociale („Imagini ale lumii trecute", „Unde e Vietnamul?"). Traduceri.

FERM, -Ă (< fr.) adj. **1.** Hotărât, nesovăitor, neclintit, decis; sigur, tare. **2.** (Despre contracte, înțelegeri, tranzacții comerciale) Stabilit în mod hotărât, la un preț și la un termen precis, asupra cărora nu se mai poate reveni.

FERMAT [ferma], **Pierre de** (1601—1665), matematician francez. Precursor, împreună cu B. Pascal, al calculului probabilităților. Contribuții în geometria analitică și diferențială, teoria numerelor *(teorema lui F.)* și la vestita problemă a imposibilității rezolvării în numere întregi a ecuației $x^n + y^n = z^n$, pentru $n \geq 3$. A elaborat un principiu fundamental în optica geometrică *(principiul F.)*

FERMATA (cuv. it.) subst. Semn grafic pus în drepul unei note muzicale, al unui acord sau al unei pauze, care dă interpretului posibilitatea de a le prelungi durata.

FERMĂ[1] (< fr.) s. f. **1.** Gospodărie agricolă compusă dintr-un teren și din amenajările, construcțiile, instalațiile, mașinile etc. care servesc producției agricole de pe acel teren. ✦ Subunitate de producție agricolă, cu amenajări și dotări speciale, care are ca obiect mai ales creșterea unei anumite specii de animale. **2.** Proprietate rurală productivă care poate fi valorificată în mod direct prin practicarea activităților agricole de către proprietar sau, în mod indirect, prin închiriere unei alte persoane, cu drept de folosință, în schimbul unei rente.

FERMĂ[2] (< fr.) s. f. Element de construcție din lemn, metal, beton armat etc., în formă de grindă cu zăbrele sau de arc, folosit de obicei la construcția acoperișurilor. ✧ *F. de tunel* = element principal de rezistență din eșafodajul de sprijinire a unui tunel în construcție.

FERMECA (< *farmec*) vb. I tranz. **1.** A încânta, a desfăta, a fascina **(2). 2.** (În basme și în superstiții) A face farmece, a vrăji.

FERMECĂTOR, -OARE (< *fermeca*) adj. Care place, farmecă; încântător.

FERMENT (< fr., lat.) s. m. Enzimă. ✧ (AGR.) *Fermenți selecționați* = drojdii selecționate.

FERMENTA (< fr., lat.) vb. I intranz. A fi în stare de fermentație, transformându-se în alte substanțe sau descompunându-se.

FERMENTAȚIE (< fr., lat.) s. f. Proces spontan sau declanșat de transformarea biochimică (sub acțiunea unor enzime specifice) a produselor naturale cu structuri complexe în produși cu structuri simple. Are loc în prezența *(f. aerobă)* sau în absența *(f. anaerobă)* oxigenului; *f. alcoolică*, *f. lactică* și *f. acetică* au loc datorită unor germeni specifici (levuri) și constituie treptele succesive ale degradării glucidelor în alcool, acid acetic și acid lactic. Procesele de **f.** sunt folosite în ind. alimentară și ind. chimică; fermentare. ✦ Substanță fermentată.

FERMI, Enrico (1901—1954), fizician italian. Stabilit în S.U.A. (1939). Prof. univ. la Roma și la Univ. Columbia. Contribuții în fizica nucleară, la studiul radioactivității și în mecanica cuantică *(statistica F.-Dirac)*. În 1934 a efectuat experiențe de bombardare a nucleelor elementelor grele cu neutroni — primele cercetări în domeniul fisiunii nucleare. A condus lucrările de construcție a primului reactor nuclear la Univ. din Chicago, realizând (2 dec. 1942) prima reacție nucleară în lanț controlată. A dezvoltat teoria matematică a emisiei neutrinice, a studiat reacțiile pion-nucleon și a participat (Los Alamos) la construcția bombei atomice. Numele său a fost atribuit elementului transuranic—*fermiu*. Premiul Nobel pentru fizică (1938). M. de onoare al Acad. Române (1938).

Fernandel

FERMIÉR, -Ă (< fr.) s. m. și f. **1.** Persoană care deține o fermă[1]. **2.** Persoană care locuiește pe terenul pe care-l cultivă; agricultor.

FERMIÓN (fs) n. pr. *Fermi*) s. m. Particulă elementară, descrisă de statistica Fermi-Dirac, cu numărul cuantic de spin semiîntreg (ex.: electronul, protonul, neutronul, neutrinul și antiparticulele lor).

FERMITÁTE (< *ferm*) s. f. Hotărâre neclintită, statornicie, tărie morală.

FÉRMIU (< fr. {i}; fs} n. pr. *Fermi*) s. n. Element chimic (Fm; nr. at. 100) cu caracter metalic din grupa actinoidelor obținut (1953, de S. G. Thompson și colab.) prin bombardarea uraniului-238 cu neutroni.

FERMOÁR (< fr.) s. n. Închizătoare pentru obiecte de îmbrăcăminte, serviete etc., formată din două șiruri de lamele speciale fixate pe o bandă textilă. ✦ Închizător de os, de metal etc. la un colier, la un album etc.

FERNANDEL (pe numele adevărat *Fernand Contandin*) (1903—1971), actor francez de film. Una dintre cele mai populare vedete comice ale ecranului („Angèle", „Un carnet de bal", „Inamicul public nr. 1", „Diavolul și cele zece porunci", „Caidul", „Oaia cu cinci picioare", „Fericit precum Ulise").

FERNANDES, Vasco (c. 1480—c. 1543), pictor portughez. A îmbinat în opera sa manierismul cu instinctul frust și cu o vigoare aproape populară („Bunavestire", „Vizitațiunea", „Creația animalelor"). A realizat un ciclu al Patimilor în 16 episoade.

FERNÁNDEZ [fernandeθ], **Emilio** (1904—1986), regizor și actor mexican de cinema. Filme de profundă originalitate despre realitățile mexicane, în care, uneori, a și interpretat roluri importante („Maria Candelaria", „Îndrăgostita", „Rio Escondido", „Trandafirul alb").

FERNÁNDEZ DE LIZARDI [fernandeθ de liθardi], **José Joaquín** (1776—1827), scriitor și ziarist mexican. Autorul primului roman latino-american, „El Periquillo Sarniento" (1816), de factură picarescă, reconstituind atmosfera de la sfârșitul perioadei coloniale. Romane de critică a moravurilor („Don Catrín de la Fachenda").

FERNANDO DE NORONHA [fernandu di noroñə], ins. vulcanică în Oc. Atlantic, în E coastelor Braziliei (la NE de Capul São Roque); 26 km²; 1,3 mii loc. (1980). Face parte din statul Pernambuco. Localit.: *Vila dos Remédios*. Relief deluros (332 m). Climă ecuatorială cu precipitații bogate (1 300 mm/an) și vegetație de savană. Locul cu cea mai redusă variație a temp. aerului (13,4° C). Escală aeriană. Descoperită în 1501.

FERNANDO PÓO, denumirea până în 1973 a ins. *Bioko*.

FERNEYHOUGH [fə:nihaf], **Brian** (n. 1943), compozitor britanic. Prof. univ. la Haga, Freiburg, San Diego (California). Adept al muzicii seriale și postseriale. Compoziții pentru execuție instrumentală („Cântec de vis al Casandrei", „Căderea lui Icar", „Sonată pentru cuartet de coarde", „Casele negre").

FERNIC, Ionel (1901—1938, n. Târgoviște), poet, compozitor și pilot român. Melodii de mare succes, reprezentând perioada de început a muzicii ușoare românești, și romanțe („Îți mai aduci aminte doamnă", „Scrisoare de-amor").

FERNICO (< *fer* + *nichel* + *cobalt*) subst. Aliaj de fier cu nichel, cobalt și mangan, cu coeficient de dilatare egal cu cel al sticlei, folosit la confecționarea electrozilor de trecere etanșă prin sticlă (ex. sârma de susținere a filamentelor lămpilor cu incandescență).

FERO- (< fr.) Element de compunere care indică prezența fierului în aliaje; formează substantive și adjective.

FEROALIÁJ (< fr.) s. n. Aliaj al fierului cu unul sau mai multe elemente (siliciu, mangan, crom, wolfram etc.), folosit la elaborarea oțelurilor, în vederea îmbunătățirii proprietăților lor.

FEROALUMÍNIU (< fr.) s. n. Feroaliaj cu 11—20% aluminiu, folosit la afinarea oțelurilor.

FEROCÁRT (< germ. {i}) s. n. Miez magneto-izolant pentru bobine electrice de înaltă frecvență, obținut prin presarea între foițe de hârtie a unor straturi de pulbere feromagnetică foarte măruntă, aglomerată cu un liant.

FERÓCE (< fr., lat.) adj. invar. Crud, nemilos, sălbatic, inuman.

FEROCIANÚRI (< fr.) s. f. pl. Săruri ale acidului ferocianhidric. ✧ *Ferocianură de potasiu* = sare de potasiu a acidului ferocianhidric, folosită ca reactiv în chimia analitică pentru determinarea sărurilor ferice și a cianurilor.

FEROCITÁTE (< fr., lat.) s. f. Cruzime, sălbăticie.

FEROCRÓM (< engl., fr.) s. n. Feroaliaj cu 50—80% crom, folosit la elaborarea fontelor și a oțelurilor aliate.

FERODÓU (< fr., engl.) s. n. Denumire comercială pentru metal-azbest.

FEROE [færö] **(FÆRØERNE, FØROYAR** [færö:ərnə]), grup de 22 ins. în N Oc. Atlantic, între Islanda și Marea Britanie; constituie un terit. danez cu autonomie internă (din 1948); 1,4 mii km²; 49 mii loc. (1993). Centrul ad-tiv: *Thorshavn*. Relief vulcanic (bazalte), țărmuri cu fiorduri. Climă umedă. Pescuit și vânătoare de balene. Creșterea ovinelor. Export de lână, pește, crustacee și moluște. — *Istoric*. Colonizate în sec. 9 de vikingi; în sec. 11 a fost introdus creștinismul. Insulele au fost alipite Danemarcii după Uniunea de la Kalmar (1397). După Constituția din 1953, are doi deputați în *Folketing*.

FEROELECTRICITÁTE (< fr.) s. f. Proprietate a unor dielectrici (ex. sarea Seignette), cu permitivitate foarte mare și dependentă de câmpul electric în care se găsesc, de a prezenta, în intervale caracteristice de temperatură, polarizație permanentă (chiar și la anularea câmpului electric) și histerezis electric; seignettoelectricitate.

FEROFÉRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) Care conțin în rețeaua cristalină ioni ai fierului cu valența doi și trei. ✧ *Oxid f.* = pigment negru de fier utilizat în grunduri și în vopsele pentru metale, în locul negrului de fum etc., pentru proprietățile sale anticorosive și pentru că asigură peliculei o rezistență mecanică bună. Se găsește în natură ca magnetit.

FEROFÓSFOR (< fr.) s. n. Feroaliaj cu 17—25% fosfor folosit ca adaos la turnarea fontelor cenușii.

FEROMAGNÉTIC, -Ă (< fr. {i}) s. n., adj. (Material) care prezintă feromagnetism.

FEROMAGNETÍSM (< fr. {i}) s. n. Proprietate a unor substanțe (metale sau aliaje), cu permeabilitate mare și dependență de câmpul magnetic, de a prezenta, la temperaturi mai mici decât o anumită temperatură caracteristică (punct Curie), magnetizație permanentă (chiar și la anularea câmpului magnetic) și histerezis magnetic.

FEROMANGÁN (< germ.) s. n. Feroaliaj cu 20—82% mangan, 5—8% carbon, 1,3—2% siliciu și cel mult 0,4% fosfor, folosit ca adaos desulfurant și ca dezoxidant la elaborarea oțelurilor speciale.

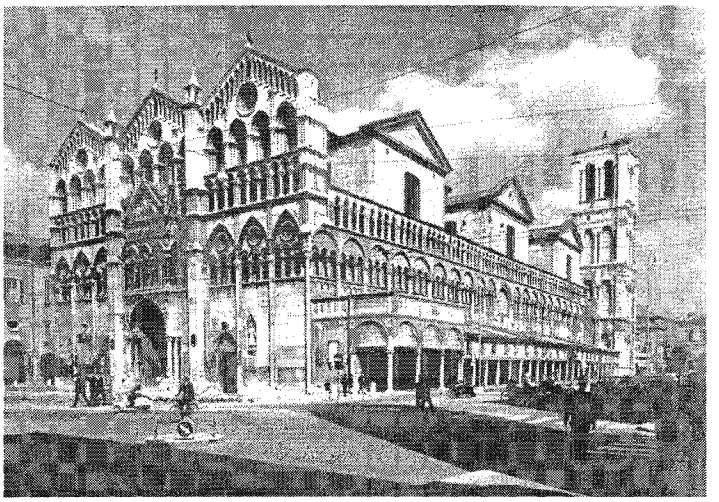

Ferrara. Domul

FEROMON (< fr.) s. n. Substanță biogenă care servește la comunicarea între indivizii aparținând aceleiași specii (ex. **f.** sexuali). În prezent se utilizează capcane cu **f.** pentru combaterea dăunătorilor.

FERONERIE (< fr.) s. f. **1.** Lucrare artistică executată din fier (oțel) sau din alte metale (ex. grilaje ornamentale, balustrade etc.). **2.** Artă a prelucrării metalelor prin ciocănire sau prin deformare plastică la cald.

FEROREZONANȚĂ (< fr.) s. f. Fenomen caracterizat prin apariția supratensiunilor și supracurenților cu variații în salturi, în circuitele ce conțin capacități (ex. linii, cabluri lungi) și inductivități neliniare (ex. bobine cu miez de fier).

FEROS, -OASĂ (< fr.) adj. (Despre combinații ale fierului) Care conțin fier divalent. ✧ *Oxid f.* = compus al fierului divalent cu oxigenul. Se prezintă sub formă de pulbere neagră piroforică.

FEROSILICIU (< fr., germ.) s. n. Feroaliaj cu 12—90% siliciu folosit ca dezoxidant la elaborarea oțelurilor calmate și la fabricarea oțelurilor silicioase, rezistente la coroziune, pentru arcuri, scule etc.

FEROTIPIE (< fr. {i}) s. f. Procedeu fotografic în care materialul sensibil este o emulsie de colodiu aplicată pe o tablă smălțuită, folosit în trecut de fotografii ambulanți.

FEROVIAR, -Ă (< fr., it.) adj. (Despre instalații, transporturi etc.) De cale ferată, în legătură cu calea ferată. ✦ (Substantivat) Lucrător la căile ferate.

FERPAR (< fr.) s. n. (Livr.) Anunț conținând o veste, în special moartea unei persoane.

FERRARA, oraș în N Italiei (Emilia-Romagna), pe fl. Pad; 140,6 mii loc. (1991). Nod de *comunicații.* Ind. constr. de mașini, petrochimică, a maselor plastice, a aluminiului, sticlei, încălț., textilă (cânepă) și alim (zahăr). Universitate (1391). Catedrala San Giorgio și Domul (sec. 12), castelul D'Este (sec. 14—16), palate renascentiste. Muzeul greco-etrusc. În sec. 15, aici s-a dezvoltat o celebră școală de pictură reprezentată de C. Tura și Fr. del Cosa. În a doua jumătate a sec. 8 a fost alipită Statului Papal, iar la sfârșitul sec. 10 a fost trecută ca ducat contelui de Toscana. În 1264, ca urmare a luptei pentru putere dintre familiile aristocratice

Ettore Ferrari:
Statuia poetului Ovidiu din Constanța

Galileo Ferraris

Salinguerra (gibelini) și D'Este (guelfi), aceasta din urmă a reușit să-și instituie stăpânirea asupra **F.,** pe care a alipit-o posesiunilor sale, Reggio și Modena. În componența Statului Papal (din 1598). Ocupat de francezi (1796), a revenit Statului Papal (1815), iar în 1860 a fost integrat Regatului Sardiniei. Aici au început lucrările Conciliului de la **F.**—Florența (1438—1445), care a proclamat unirea dintre biserica apuseană și cea răsăriteană și a hotărât sprijinirea Bizanțului în lupta împotriva otomanilor, care amenințau Constantinopolul.

FERRARI, Enzo (1898—1988), pilot și constructor de automobile italian. Numele său este legat de istoria curselor automobilistice. În 1929, la Modena, a fundat firma ce-i poartă numele, controlată din 1969 (50%) de firma FIAT.

FERRARI, Ettore (1849—1930), sculptor italian. Viziune romantică exprimată în forme clasice (monumente: „Garibaldi" la Rovigo, „Lincoln" la New York, „Heliade Rădulescu" la București, „Ovidiu" la Constanța).

FERRARI, Ludovico (1522—1565), matematician italian. Colaborator al lui *G. Cardano.* A stabilit metode de rezolvare a ecuațiilor algebrice de gradul patru.

FERRARIS, Galileo (1847—1897), fizician și inginer italian. Prof. univ. la Torino. Contribuții în electrotehnică, în teoria curenților alternativi. În 1885 a construit un motor de inducție (asincron) bifazat, bazat pe fenomenul câmpului electric învârtitor. Lucrări de optică geometrică și de teoria căldurii.

FERRAS [ferą:s], **Christian** (n. 1933), violonist francez. S-a perfecționat alături de G. Enescu. Carieră internațională, ca solist concertist și interpret de muzică de cameră; remarcabil prin tehnica perfectă și sunetul de o mare puritate.

FERREIRA [fərẹirə], **António** (1528—1569), scriitor portughez. A scris sonete, elegii, ode, epistole publicate postum

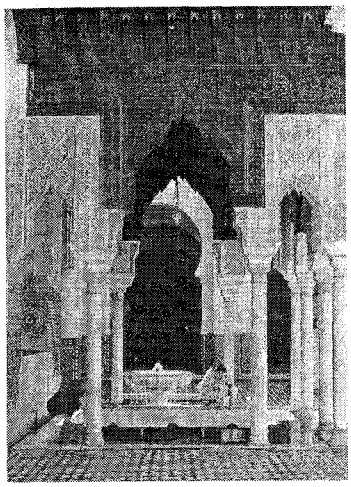

Fès.
Curtea interioară a moscheii Qarawiyin

(„Poeme lusitane"), care au contribuit la formarea limbii literare portugheze într-o perioadă de bilingvism. Autor al tragediei „Ines de Castro".

FERREIRA DE CASTRO, Jose Maria v. **Castro.**

FERRERI, Marco (n. 1928), cineast italian. Filmele sale, cu predilecție pentru absurd și derizoriu, pentru provocare și scandal, denunță vicii sociale profunde („Patul conjugal", „Marea crăpelniță", „Ultima femeie", „Dillinger este mort", „Marșul nupțial", „Casa surâsului").

FERRI, Enrico (1856—1929), jurist și om politic italian. Prof. univ. la Roma. Reprezenant al școlii antropologice a dreptului penal („Sociologie criminală"); unul dintre întemeietorii criminologiei moderne.

FERRIER [feriə], **Kathleen** (1912—1953), contraltistă britanică. Renumită pentru căldura timbrului vocal și prezența scenică, a cântat cu precădere muzică vocal-simfonică și lieduri.

FERRIÈRE [feriẹr], **Adolphe** (1879—1960), psiholog și pedagog elvețian. Promotor al „școlii libere" în mijlocul naturii, variantă a „școlii active" („Școala activă", „Anatomia școlarilor").

FERROUD [feru], **Pierre Octave** (1900—1936), compozitor și critic muzical francez. Fondator al societății „Tritonul", care a avut un rol important în difuzarea muzicii contemporane. Muzică instrumentală, vocală, orchestrală.

FERRY [feri], **Jules** (1832—1893), om politic republican francez. Prim-min. (1880—1881 și 1883—1885). Rol important în expansiunea colonială franceză în Africa și Indochina, precum și în organizarea învățământului primar din Franța.

FERSEN, Hans Axel, conte de ~ (1755—1810), mareșal suedez. A participat la Războiul pentru Independența Coloniilor Engleze din America de Nord. Apropiat Mariei Antoaneta, a facilitat fuga familiei regale la Varennes (1791). Ulterior, reîntors în Suedia, fiind acuzat de moartea principelui Christian August, a fost lapidat.

FERSMAN, Aleksandr Evghenievici (1883—1945), mineralog și geochimist rus. A elaborat un amplu tratat de geochimie și o teorie asupra pegmatitelor („Pegmatitele").

FERTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre terenuri) Care poate asigura condiții favorabile plantelor agricole pentru a da *producții mari*; roditor, fecund **(1)**, bogat, mănos.

FERTILITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Însușire a unui teren de a asigura condiții favorabile dezvoltării plantelor; rodnicie, fecunditate. ✧ *Fertilitatea naturală (potențială)* a terenurilor agricole depinde de compoziția chimică a solului, acumulată în timpul formării sale naturale, de regimul ploilor, de climă etc. *Fertilitatea economică (efectivă)* a terenurilor se realizează prin activitatea productivă a omului, putând fi modificată și sporită prin măsuri agrotehnice. **2.** (DEMOGR.) Capacitatea de a procrea.

FERTILIZA (< fr.) vb. I tranz. A distribui îngrășăminte organice și/sau chimice pe terenurile agricole, în vederea măririi capacității de producție.

FERTÖ, denumirea maghiară a lacului *Neusiedler.*

FERȚĂ (< it.) s. f. Fâșie de pânză, de formă dreptunghiulară sau trapezoidală, care, cusută împreună cu alte asemenea fâșii, formează o velă.

FERUGINOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care conține oxizi de fier (ex. ape **f.**).

FERURĂ (< fr.) s. f. Piesă de oțel aliat sau dintr-un aliaj de aluminiu, utilizată pentru asamblarea elementelor constitutive ale unui avion.

FERVENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Înfocat, pasionat, zelos.

FERVOARE (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Ardoare, înfocare, pasiune, zel. ✦ Pasiune mistică, ardoare religioasă, bigotism.

FES (< tc.) s. n. **1.** Acoperământ pentru cap, uneori cu ciucure, de formă tronconică, din pâslă sau postav (roșu) purtat de musulmani. **2.** Piesă de costum popular purtată sub marama de femeile căsătorite în zonele din sudul Carpaților.

FÈS (FEZ, FĂS), oraș în N Marocului; 1 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. textilă, piel., chimică, alim. și a parfumurilor. Produse din metal. Centru religios. Monumente de arhitectură islamică (moscheea Qarawiyin, sec. 9, cea mai veche din Africa, cu universitate musulmană din anul 859). Muzeu. Întemeiat în sec. 8.

FEȘĂ (< fr.) s. f. (ANAT.) Fiecare dintre cele două părți cărnoase, formată din mușchii fesieri, situată în partea posterioară a corpului la om și la unele animale; bucă **(2).**

FESENKOV, Vasili Grigorovici (1889—1972), astronom rus. Studii de fotometrie stelară, cosmogonie, astrofizică. A emis o teorie a evoluției stelelor și inițiat studiul fotometric al luminii zodiacale.

FESIER, -Ă (< fr.) adj. Din regiunea feselor, care aparține feselor (ex. mușchi **f.**).

FEȘTĂ (< it.) s. f. Păcăleală, farsă.

FESTIN (< fr., it.) s. n. (Livr.) Ospăț mare, festiv; banchet.

FESTIV, -Ă (< it., lat.) adj. De sărbătoare; sărbătoresc, măreț, somptuos, maiestuos.

FESTIVAL (< fr.) s. n. Manifestare ocazională sau periodică, națională sau internațională, cu caracter festiv, în diverse domenii cultural-artistice: muzică (ex. **f.** Wagner de la Bayreuth, **f.** de la San Remo, Cerbul de aur de la Brașov), film (**f.** de la Veneția, Cannes, Locarno, Karlovy Vary, Berlin, Moscova), de teatru și de balet (**f.** de la Santander, Edinburgh, Aix-en-Provence) etc.

FESTIVALUL INTERNAȚIONAL „GEORGE ENESCU", festival muzical ce are loc, din 1958, din trei în trei ani, la București. Din 1991, periodicitatea sa este la patru ani, festivalul fiind dublat de un concurs internațional cu secțiunile: *vioară, pian, canto, compoziție.*

Hans Axel, conte de Fersen

Lion Feuchtwanger

Ludwig Feuerbach

FESTIVITATE (< fr., lat.) s. f. Serbare solemnă, organizată ocazional, pentru un eveniment important.

FESTON (< fr.) s. n. Cusătură cu care se tivește marginea unui obiect de pânză. ✦ Ornament arhitectural care imită o astfel de broderie.

FESTONA (< fr.) vb. I tranz. A face un feston, a tivi cu feston.

FEȘTILĂ (< sl.) s. f. Fitil; *p. ext.* lumânare.

FET, Afanasi Afanasievici (pseud. lui *A. A. Șenșin*) (1820—1892), poet rus. Adept al „artei pentru artă", promotor al căutărilor în domeniul formei („Focuri de seară").

FETAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la făt, care aparține fătului (ex. arteră f.).

FETEȘC, -EASCĂ (< localit. *Fetești*) adj., s. f. **1.** Adj. De fată, caracteristic fetelor. **2.** S. f. (VITICULT.) *F. albă* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini mici, cilindrici și boabe dese, neomogene, verzi-ruginii; produce vinuri de calitate superioară. *F. neagră* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini mijlocii, cilindrici și boabe dese, de culoare neagră; produce vinuri roșii superioare. *F. regală* = soi românesc de viță de vie, cu ciorchini cilindrici, boabe mici, sferice, dese, de culoare galben-verzuie; produce vinuri albe superioare, deosebit de fine.

FETEȘTI, municipiu în jud. Ialomița, port pe stg. brațului Borcea, la capătul vestic al podurilor rutier și de cale ferată peste Borcea și Dunăre spre Constanța; 36 319 loc. (1995). Nod feroviar. Fabrică de tricotaje. Conserve de legume și fructe; panificație; produse lactate; centru de vinificație. Fabrică de nutrețuri concentrate; siloz; topitorie de în. Centru agricol. Complex de creștere a porcilor. Muzeu cu colecții de mașini și unelte agricole tradiționale. Biserica Sf. Nicolae (1884). Întemeiat în 1864. Declarat oraș în 1934 și municipiu în 1995.

FETI (FETTI), Domenico (1589—1623), pictor italian. Emul al lui Caravaggio. Tablouri de gen, de mici dimensiuni, într-o cromatică bogată, reprezentând Parabolele din „Vechiul Testament" („Înmulțirea pâinilor", „Oaia rătăcită", „Fuga în Egipt", „Fiul risipitor").

FETIȚĂ (< *fată*) s. f. (BOT.) Denumire dată plantelor erbacee anuale din genul *Valerianella*, familia valerianaceelor, cu tulpini ramificate dicotomic și flori hermafrodite, albe-albăstrui, grupate în capitul. Frunzele unor specii sunt folosite ca salată.

FETID, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu miros greu, respingător, urât; împuțit, mefitic.

FÉTIS [fetis], **François Joseph** (1784—1871), muzicolog și compozitor belgian. Prof. la Conservatorul din Paris. Lucrări teoretice fundamentale („Biografia universală a muzicienilor și bibliografia generală a muzicii", „Istoria generală a muzicii"). Precursor al studiului muzicii extraeuropene.

FETIȘ (< fr.) s. n. Obiect căruia, în religiile primitive, îi sunt atribuite virtuți magice, supranaturale, fiind venerat ca atare; obiect care transmite posesorului său puterile magice care-i aparțin. ✦ Fig. Idee, principiu etc. care constituie obiectul unei venerații iraționale.

FETIȘCANĂ (< *fată*) s. f. Fată între vârsta copilăriei și a adolescenței.

FETIȘISM (< fr., germ.) s. n. Formă rudimentară de religie, bazată pe cultul fetișurilor.

FETIȘIZA (< germ., rus.) vb. I tranz. A face din ceva un fetiș.

FETOGRAFIE s. f. Imaginea radiografică a fătului în cavitatea uterină care permite constatarea numărului fetilor, vârsta sarcinii, existența unor malformații fetale etc.

FETRU (< fr.) s. n. Pâslă fină, deasă, fabricată din lână sau din păr de animale, folosită la confecționarea pălăriilor.

FETUS (< fr., lat.) s. m. (ANAT.) Făt.

FEUCHTWANGER [fɔihtvaŋər], **Lion** (pseud. lui *J.L. Wetcheek*) (1884—1958), romancier german. A emigrat în 1933 în Franța, Anglia și apoi, în 1940, în S.U.A. Romane istorice cu aluzii critice la contemporaneitate („Evreul Süss"; trilogia „Josephus", „Vulpile în vie", „Goya"), pacifiste și antifasciste (trilogia „Sala de așteptare").

FEUD (FEUDĂ s. f.) (< it., lat. m.) s. n. (în Ev. Med. în vestul Europei) Moșie, domeniu pe care vasalul le primea în stăpânire de la seniorul său în schimbul anumitor obligații; inițial viager, f. a devenit ereditar; fief.

FEUDAL, -Ă (< it., lat. m.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Membru al clasei stăpânitoare în feudalism. **2.** Adj. Care aparține feudalului **(1)** sau feudalismului, privitor la feudal sau la feudalism. *Orânduire f.* = feudalism.

FEUDALISM (< it.) s. n. **1.** Ansamblul raporturilor, întemeiate pe fidelitatea personală, dintre suzeran și vasal, cel dintâi asigurându-i celui din urmă protecție și o sursă de venit (feud), de obicei o stăpânire funciară, iar vasalul fiind obligat față de suzeran cu sprijin militar și participare la adunările de judecată sau alte foruri de deliberare. **2.** Organizare social-economică care, în concepția materialist-istorică, urmează după sclavagism și precede capitalismul, în cadrul căreia baza relațiilor o constituie stăpânirea feudală asupra pământului și dependența personală a țăranilor față de stăpânii feudali.

FEUERBACH [fɔiərbah], **Anselm** (1829—1880), pictor german. Compozițiii monumentale în spiritul tradiției clasicismului academic („Medeea", „Banchetul lui Platon").

FEUERBACH [fɔiərbah], **Ludwig Andreas** (1804—1872), filozof german.

Anselm Feuerbach: „Medeea"

Richard Feynman

Adept al lui Hegel, a evoluat, ulterior, spre un materialism antropologic făcând din om, inclusiv din natură ca bază a lui, obiectul unic, universal și suprem al filozofiei („Principiile filozofiei viitorului"). A respins divinitatea ca nefiind altceva decât o proiecție în afară a naturii umane („Esența creștinismului", „Esența religiei"). Ideile lui **F.** l-au influențat pe Marx.

FEUERBACH [fɔiarbah], **Paul Johann Anselm** (1775—1833), jurist german. Reprezentant al Școlii clasice a dreptului penal. Autorul Codului penal al Bavariei din 1813.

FEUERMANN [fɔiarman], **Emanuel** (1902—1942), violoncelist american de origine austriacă. Carieră solistică și de muzică de cameră (trio, cvartet) remarcabilă prin sonoritatea profundă a interpretării, tehnica desăvârșită și simțul deosebit al frazării.

FEUILLÈRE [föiɛ:r], **Edwige** (n. 1907), actriță franceză de teatru și film. A jucat pe scene pariziene și londoneze un vast repertoriu clasic și modern (Racine, Dumas-fiul, Giraudoux, Cocteau, Claudel). Roluri de excepție în film („De la Mayerling la Sarajevo", „Vulturul cu două capete", „Grâu necopt", „În caz de nenorocire").

FÉVAL, Paul Henri Corentin (1817—1887), scriitor francez. Romane de aventuri publicate în foileton („Fiul diavolului", „Misterele Londrei") și de capă și spadă („Cocoșatul sau micul parizian").

FEYDEAU [fedo], **Georges** (1862—1921), scriitor francez. A înnoit genul vodevilului, exprimând printr-un pitoresc bufon un adevăr psihologic, o imagine sugestivă a vieții („Doamna de la Maxim", „Puricele în ureche").

FEYDER [fedɛr], **Jacques** (1888—1948), cineast francez de origine belgiană. A debutat cu filme de scurtmetraj, devenind cunoscut cu ecranizarea romanului lui Pierre Benoît „l'Atlantide". A turnat în Franța, Marea Britanie, Germania, Elveția („Sărutul", „Anna Christie", „Thérèse Raquin", „Pension Mimosas").

FEYERABEND [fɑiarabənd], **Paul** (n. 1924), filozof american de origine austriacă. Inițiatorul „anarhismului metodologic" în epistemologie, care presupune, împotriva metodologiei reducționiste a empirismului anglo-saxon contemporan, proliferarea teoriilor rivale („Contra metodei. Schița unei teorii anarhiste a cunoașterii").

FEYNMAN [feinmən], **Richard Phillips** (1918—1988), fizician american. Prof. la Univ. Corneli și la Institutul Tehnologic California. Unul dintre fondatorii electrodinamicii cuantice moderne. A conceput (1949) diagramele *(diagrama F.)* ce pun în evidență transformările posibile ale unei particule și a propus (1969) modelul partonic pentru proton. A participat la realizarea bombei atomice. Premiul Nobel (1965) pentru fizică, împreună cu S. Tomonaga și J. Schwinger.

FEZABIL (< fr.) adj. Care se poate face; posibil, realizabil.

FEZABILITATE (< fr.) s. f. **1.** Caracteristica a ceea ce este fezabil. **2.** (TEHN.) *Studiu de f.* = studiu al unui proiect sau al unei investiții din punct de vedere al posibilităților tehnice de realizare și al rentabilității economice.

FEZANDARE (după fr. *faisander*) s. f. Proces de frăgezire a cărnii de vânat, prin menținerea la o temperatură scăzută sau prin expunerea la vânt timp de câteva zile; îmbunătățește digestibilitatea cărnii și pune în valoare aroma ei.

FEZZAN (FAZZAN, PHAZANIA), reg. de deșert și oaze în SV Libiei (Africa de Nord); 550 mii km²; c. 80 mii loc. Curmale. Prov. romană din anul 19 î.Hr., a fost ocupată de arabi în 666. În componența Imp. Otoman (sec. 16—1911), apoi cucerită de italieni, iar din 1942 ocupată de trupele franceze. Din 1951, **F.** a fost înglobat Libiei.

FI (lat. *fio, fieri*) vb. IV intranz. **A.** Verb predicativ. **1.** A exista, a avea ființă. **2.** A se afla, a se găsi (într-un loc). ✦ A proveni, a se trage din... **3.** A trăi, a viețui; a dura, a dăinui, a ține. ✦ Cu determinări temporale exprimă momentul acțiunii, scurgerea timpului etc.; *era toamnă; e mult de-atunci.* **4.** A se întâmpla, a se petrece, a avea loc. ✧ Expr. *Ce-o fi o fi!* exprimă resemnarea în fața unei anumite situații. *Fie!* = să se facă precum spui; admit, aprob, merită! *O fi!* exprimă îndoiala față de o afirmație. **5.** A costa, a valora. *Cât sunt merele?* **B.** Cu funcție copulativă. **1.** Formează, împreună cu numele predicativ, predicatul: *banca este de lemn.* **2.** Construit cu dativul, împreună cu un nume predicativ, exprimă o acțiune sau o stare arătată de numele predicativ: *mi-e prieten.* **3.** (Impers., cu subiectul logic în dativ, exprimă o stare fizică, sufletească etc.) A simți. *Mi-e cald.* **4.** (Impers., urmat de un infinitiv sau conjunctiv) A urma (să se facă), a trebui (să se facă). *Când a fost să plece...* **5.** (Impers., la imperfect, urmat de un conjunctiv) A avea posibilitatea, ocazia să... ✦ A se afla pe punctul de a... *Era să plece.* **6.** (Urmat de un supin) A putea, a trebui, a se cuveni. *Nu e nimic de făcut.* **C.** Verb auxiliar. **1.** Construit cu un participiu, servește la formarea conjugării pasive: *activitatea era cunoscută.* **2.** Construit cu un participiu invariabil, formează timpuri compuse ale conjugării active (viitorul anterior, perfectul optativ, condiționalul, perfectul conjunctivului, perfectul infinitivului, prezumtivul prezent și perfect); *ar fi spus.* **3.** Construit cu un participiu invariabil sau cu un gerunziu, servește la alcătuirea unor forme perifrastice de perfect compus, mai mult ca perfect sau imperfect; *te-ai fost mirat.*

FIABIL (< fr.) adj. (Despre un sistem tehnic, o mașină, un aparat etc.) Care prezintă fiabilitate **(1).**

FIABILITATE (< fr.) s. f. **1.** Ansamblul calităților unui sistem tehnic care determină capacitatea acestuia de a fi utilizat un timp cât mai îndelungat pentru scopul în care a fost construit. **2.** Mărime care caracterizează siguranța în funcționare a unui sistem tehnic. ✦ Mărime a probabilității de funcționare a unui sistem tehnic, în conformitate cu normele prescrise. ✧ *Teoria fiabilității* = teorie care se ocupă cu studiul măsurilor generale de care se ține seama la proiectarea, încercarea, fabricarea, recepția și exploatarea sistemelor tehnice, pentru a se a asigura eficiența maximă a utilizării lor.

FIANARANTSOA, oraș în SE Madagascarului, la 1 200 m alt.; 124,5 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Expl. de grafit. Ind. textilă, a medicamentelor, de prelucr. a lemnului și alim. Centru comercial (orez, cafea, animale).

FIARĂ (lat. *fera*) s. f. **1.** Animal sălbatic mare; dihanie, jivină. ✦ Fig. Om rău, crud. **2.** (În „Apocalipsă") Personificarea lui Antihrist care va apărea înainte de a doua venire a lui Hristos: *prima fiară* se ridică din mare, îndemnând popoarele lumii la război cu Biserica; *a doua fiară* (balaurul) se ridică din pământ și este profetul mincinos.

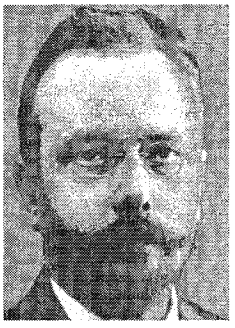

Johannes Fibiger

FIASCO (< it., fr.) s. n. Insucces total, eșec, nereușită.

FIAT (*Fabbrica Italiana Automobili Torino*), firmă italiană de construcții de mașini (automobile, mașini agricole, utilaj terasier, armament etc.) fondată în 1899 de un grup de industriași italieni printre care G. Agnelli, L. Scarfiotti, E.I. Bricherasio. A absorbit progresiv firmele de automobile Lancia, Ferrari (50%) ș.a., iar din 1986 și Alfa Romeo.

FIBICH [fibih], **Zdenek** (1850—1900), compozitor, pianist, dirijor și maestru de cor ceh. Opere („Blanik", „Șarka"), melodrame, simfonii, muzică instrumentală și de cameră.

FIBIGER [fi:bigər], **Johannes Andreas Grib** (1867—1928), microbiolog și patolog danez. Prof. univ. la Copenhaga. Pionier în domeniul cercetărilor privind cancerul (pe care l-a indus experimental în 1913). Lucrări privind patogenia difteriei și a tuberculozei. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1926).

FIBONACCI, Leonardo zis și **Leonardo da Pisa** (c. 1175—c.1240), matematician italian. Cunoscător al matematicii arabe, a introdus în Europa scrierea și folosirea cifrelor arabe. Descoperitor al șirului recurent, ce-i poartă numele. Lucrări de trigonometrie.

FIBRĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (Și în sintagma *fibră textilă*) Corp solid în formă de filament foarte subțire, de proveniență vegetală, animală, minerală sau produs pe cale sintetică, folosit la fabricarea țesăturilor și a tricoturilor. ✧ *F. chimică* = f. obținută pe cale chimică, prin filare, din soluții sau topituri de polimeri naturali ori sintetici. *F. artificială* = denumire improprie pentru f. obținută prin transformarea chimică a polimerilor naturali, precum celuloza, cazeina etc. *F. sintetică* = f. obținută, prin filare, din soluții sau din topituri ale polimerilor sintetici; pot fi *poliamidice* (nailon, relon, capron etc.), *poliesterice* (tergal), *polinitrilacrilice* (melana). *F. vulcan* = material dur și rezistent obținut din carton imbibat cu clorură de zinc, apoi presat puternic și spălat cu apă; este folosit la fabricarea de geamantane, roți dințate etc. **2.** (BOT.) *F. lemnoasă* = celulă vegetală alungită, cu pereți îngroșați și lignificați, situată în țesutul lemnos. *F. liberiană* = celulă vegetală alungită, cu lumenul redus și pereții sclerificați, nelignificați; este dispusă izolat sau în fascicule în tulpini și frunze. **3.** (ANAT., HIST.) Nume dat unor formațiuni alungite care alcătuiesc țesuturi reprezentate prin celule modificate (f. musculară, f. elastică), fie printr-o prelungire celulară (f. nervoasă) etc. **4.** (TEHN.) Succesiunea punctelor materiale care se găsesc pe o linie paralelă cu axa unei bare supuse la încovoiere. **5.** (TELEC.) *F. optică* = filament sau f. realizată din material dielectric (siliciu dopat cu bor, fluor, fosfor, germaniu); este constituită dintr-un miez cu diametrul de 3—80 μm și un înveliș cu diametrul de 20—50 μm și cu un indice de refracție mai mic (pentru a se realiza reflexia totală a undei electromagnetice incidente). Grupate în fascicule (numite cabluri sau ghiduri de unde optice), *f.o.* sunt utilizate în telecomunicații (telefonie, cabluri submarine etc.) și în aparatura medicală.

FIBRILAR, -Ă (< fr.) adj. (ANAT., HIST.) Care se referă la fibră, care are aspectul unei fibre (ex. țesut f.).

FIBRILAȚIE (< fr.) s. f. (MED.) Stare caracterizată prin contracții neregulate, rapide sau lente, repetate la intervale scurte, ale unei fibre musculare izolate sau ale unui grup de fibre musculare (f. atrială, f. ventriculară etc.).

FIBRILĂ (< fr. {i}) s. f. (ANAT., HIST.) Filament component al unei fibre (ex. f. musculară, f. nervoasă).

FIBRINĂ (< fr. {i}) s. f. Proteină prezentă în sânge, rezultată din fibrinogen, sub acțiunea trombinei, în procesul de coagulare a sângelui; preparatele de f. sunt utilizate ca hemostatice.

FIBRINOGEN (< fr.; {s} fr. *fibrine* „fibrină" + gr. *gennao* „a produce") s. n. Proteină prezentă în plasma sangvină, care se transformă în fibrină sub acțiunea trombinei.

FIBRINOLIZĂ (< fr.) s. f. Proces de descompunere a fibrinei sub acțiunea fibrinolizinei.

FIBRINOLIZINĂ (< fr. {i}) s. f. Enzimă proteolitică serică; solubilizează fibrina, împiedicând prin aceasta procesul de coagulare a sângelui.

FIBROADENOM (< engl.) s. n. Tumoră benignă, derivată din epiteliul glandelor, frecvent localizată la glanda mamară, uter.

FIBROCIT (< fr.; {s} lat. *fibra* „fibră, lob" + *cito-*) s. n. (HIST.) Celulă fundamentală a țesutului conjunctiv, de formă sferică, fusiformă sau stelată, cu prelungiri filiforme.

FIBROGRAF (< {s} lat. *fibra* „fibră" + gr. *grapho* „a scrie") s. n. Aparat folosit pentru măsurarea lungimii fibrelor de bumbac, cu înregistrarea pe o bandă de hârtie a curbei de distribuție după lungimea fibrelor din proba analizată.

FIBROLIT (< fr.) s. n. Material de construcție, realizat prin presare din deșeuri vegetale fibroase, rumeguș, talaș etc. aglomerate cu un liant mineral sau cu bitum, folosit sub formă de plăci pentru izolarea termică a acoperișurilor clădirilor, a pereților și planșelor frigoriferelor etc.

FIBROM (< fr. {i}; {s} lat. *fibra* „fibră") s. n. Tumoră benignă derivând din țesutul conjunctiv, dură, bine delimitată de țesutul înconjurător printr-o capsulă, frecvent localizată la uter, glanda mamară, intestin.

FIBROMETRU (< {s} lat. *fibra* „fibră" + gr. *metron* „măsură") s. n. (TEHN.) Aparat folosit pentru determinarea unor caracteristici, în special dimensionale, ale fibrelor.

FIBROS, -OASĂ (< fr.) adj. **1.** (Despre unele corpuri) Alcătuit în mare parte din fibre. **2.** (ANAT.) Care se referă la fibre **(3)**, care este format din fibre (ex. țesut f.).

FIBULĂ (< lat. *fibula*) s. f. **1.** Agrafă ornamentală de metal cu care se fixau veșmintele în Antichitate. **2.** Inel purtat de actorii și de atleții romani.

FICAT (lat. *ficatum*) s. m. (ANAT., FIZIOL.) Glandă anexă a tubului digestiv, de culoare roșie-brună, situată la mamifere și la om în partea dreaptă a abdomenului, sub diafragmă, formată din patru lobi și din colecist. Cea mai voluminoasă glandă a organismului, f. secretă *bila* și o varsă în intestin în timpul digestiei, intervine în metabolismul glucidelor, protidelor, lipidelor, hormonilor, vitaminelor, sintetizează și depozitează glicogenul, participând la reglarea glucozei sangvine, neutralizează toxinele endogene (uree, acid uric) și exogene, participă la mecanismele antihemoragice etc. Îmbolnăvirea f. tulbură funcțiile întregului organism; lipsa lui este incompatibilă cu viața.

FICHTE [fihtə], **Johann Gottlieb** (1762—1814), filozof german. Prof. univ. la Jena și Berlin. Sistemul său filozofic, în opoziție cu dualismul lui Kant, se bazează pe relația dintre Eu, de natură

Johann Gottlieb Fichte

Marsilio Ficino.
Portret de Ghirlandaio

spirituală, ca principiu activ, și Non-Eu, formă în care realitatea este percepută de gândire. În plan etic, idealismul lui **F.** exprimă tendința spre perfecționare, caracteristică activității omului („Bazele teoriei științei", „Despre menirea omului"). A avut un rol însemnat în formarea conștiinței naționale germane („Cuvântări către națiunea germană").

FICHTELGEBIRGE [fihtəlgəbirgə], masiv muntos în E Germaniei (NE Bavariei), alcătuit din roci cristaline (granite, gnaise) și vulcanice (bazalte). Alt. max.: 1 051 m (vf. Schneeberg). Nod orohidrografic, de unde izv. râurile Main, Eger, Saale, Elster. Zăcăminte de min. de fier, plumb, cupru.

FICINO, Marsilio (1433—1499), umanist italian. Fondatorul Academiei Platonice din Florența (1459). Traducător al lucrărilor lui Platon și ale neoplatonicienilor. Preocupări de teologie și lingvistică.

FICK, August (1833—1916), filolog și lingvist german. Prof. univ. la Göttingen și Breslau. Contribuții la studiul limbilor indo-europene și al etimologiei („Dicționar comparativ al limbilor indo-germanice").

FICOMICEȚE (< fr. {i}; {s} gr. *phykos* „algă" + *myket-* „ciupercă") s. f. pl. Clasă de ciuperci inferioare, saprofite sau parazite, care provoacă mana cartofului și a tomatelor, al căror aparat vegetativ este format dintr-un miceliu ramificat, cu mai multe nuclee.

FICTIV, -Ă (< fr.) adj. Care nu există în realitate; plăsmuit, imaginar; aparent, fals. ✧ (EC. POL.) *Capital f.* = capital sub formă de acțiuni, obligațiuni și alte hârtii de valoare care nu au valoare proprie, ci reprezintă doar titluri de proprietate asupra capitalului real. *Dividend f.* = cotă procentuală din beneficiile nerealizate ale unei societăți pe acțiuni și prelevate asupra capitalului sau a rezervelor. *Act (juridic) f.* = act simulat, inexistent efectiv între părți, încheiat doar în scopul de a crea o aparență înșelătoare pentru terți.

FICȚIONALISM (< germ., rus.) s. n. Concepție filozofică formulată de Hans *Vaihinger* în lucrarea „Filozofia lui *ca și cum*", potrivit căreia oamenii întrebuințează categoriile „ca și cum", de parcă ar fi adevărate, deoarece se dovedesc utile în practică, deși ele sunt ficțiuni sau convenții stabilite arbitrar.

FICȚIUNE (< fr., lat.) s. f. Născocire produsă de imaginația cuiva. ✦ Creație a imaginației într-o operă literară (povestire, roman).

FICUS (< lat. *ficus*) s. m. Denumire dată plantelor lemnoase tropicale și subtropicale din genul *Ficus*, familia moraceelor; se cunosc c. 1 000 de specii. Ca plantă decorativă este răspândită specia *Ficus elastica*.

FIDEA (< ngr.) s. f. Pastă făinoasă în formă de fire lungi și subțiri, modelate (de obicei) sub formă de gheme.

FIDEISM (< fr.; {s} lat. *fides* „credință") s. n. Caracteristică a unor teorii, doctrine sau concepții religioase, filozofice (neotomism, neoaugustianism, personalism, existențialism creștin etc.), antropologice, morale, artistice care acordă prioritate credinței în raport cu știința și resping justificarea rațională a dogmelor.

FIDEIST, -Ă (< fr.) adj. Care ține de fideism, privitor la fideism; caracteristic fideismului. ✦ (Substantivat) Adept al fideismului.

FIDEJUSIUNE (< fr., lat.) s. f. Cauțiune.

FIDEJUSOR (< fr., lat.) s. m. Persoană care încheie cu un creditor un contract de fidejusiune (cauțiune) sau plătește o cauțiune.

FIDEL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Statornic în sentimente; foarte devotat, credincios. **2.** Care reproduce, păstrează (ceva) întocmai; exact **(1)**.

FIDELITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Statornicie (în convingeri, în sentimente etc.); devotament, credință. ✧ (DR.) *Obligația de f. a soților* = îndatorire (morală și juridică) de a nu întreține relații intime cu alte persoane și de a pune și a menține la baza căsătoriei principiile moralității, corectitudinii și sincerității; încălcarea acestei obligații justifică cererea de divorț și poate constitui infracțiunea de *adulter*. **2.** Exactitate în prezentarea sau în reproducerea unui model. ✦ (TELEC.) Caracteristică a unui dispozitiv electroacustic de a reproduce cu precizie semnalul primit. ✦ (METR.) Caracteristică de funcționare a instrumentelor de măsură de a indica aceeași valoare în condiții de măsurare identice.

FIDER (FEEDER) (< engl.) s. n. **1.** Linie de transmisie a semnalului de înaltă frecvență de la emițător la antenă sau de la antenă la receptor. **2.** Element al rețelelor electrice de distribuție constituit din una sau mai multe linii aeriene sau din cabluri subterane.

FIDIAS (PHEIDIAS) (sec. 5 î.Hr.), sculptor grec. Reprezentant de frunte al perioadei clasice a artei grecești. Creații care se disting prin echilibru și armonie, perfectă proporționalitate, subtilă nuanțare a volumelor și structurilor. Statui monumentale, de o severă măreție („Athena Promachos", „Athena Parthenos", „Zeus din Olimpia", azi dispărute, păstrate în copii). Însărcinat de Pericle cu conducerea construcțiilor pe Acropola

Fidias: „Tezeu" (detaliu de pe frontonul Partenonului)

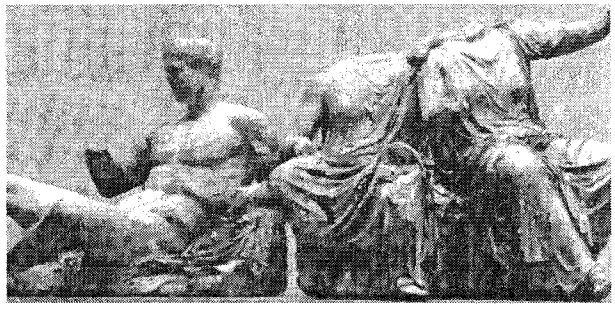

Atenei, a îndrumat direct edificarea și decorarea Partenonului. **F.** a exercitat o puternică influență asupra artei epocii sale și a secolelor următoare.

FIDOGRAF s. n. (IND. EXTR.) Aparat înregistrator pentru stabilirea valorii și a caracterului avansării garniturii de foraj, determinate de anumite caracteristici: duritatea rocilor, grosimea stratelor, momentul trecerii de la un strat la altul etc.

FIDUCIAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu valoare fictivă, bazat pe încredere. ✧ *Circulație f.* = circulație a monedei fiduciare. *Monedă f.* = hârtie-monedă cu valoare convențională, cu putere de circulație numai în interiorul unei țări; volumul *m.f.* este fixat în funcție de necesitățile de tranzacții și de volumul altor tipuri de monedă, mai ales cea scripturală; monedă de credit. *Etalon f.* = **a)** sistem monetar în care unitatea monetară este reprezentată de bancnote; **b)** sistem monetar bazat pe un metal prețios, în care valoarea monedei este mult mai mică decât suportul ei material (are o valoare arbitrară). *Societate f.* = firmă care se ocupă cu ținerea evidențelor contabile ale altor societăți comerciale și industriale, cu expertize contabile etc.

FIDUCIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Tehnică comercială prin care o bancă sau o societate specializată (fiduciarul) primește de la un ordonator (fiduciantul) un depozit în vederea plasării pe piață în numele fiduciarului, dar pe riscul fiduciantului, a cărui identitate rămâne ascunsă. **2.** Achiziționare de bunuri printr-un creanțier care restituie debitorului extincțiunea datoriei.

FIE (lat. *fiat*) conj. **1.** (În corelație cu el însuși, cu „ori" și „sau" introduce propoziții disjunctive) Ori (că)... ori (că)... **2.** (Urmat de „și" introduce o propoziție concesivă) Chiar (și), măcar, barem.

FIECARE (< *fie* + *care*) pron. nehot. (Indică lucruri sau ființe luate individual, dintr-un grup) Și unul, și altul; oricare.

FIEDLER [fi:dlər], **Konrad** (1841—1895), filozof, istoric al artei și estetician german. Creatorul teoriei vizualității, a încercat să găsească în elementele formale ale operei de artă criteriile unei judecăți obiective. Lucrările sale au influențat decisiv evoluția teoriei artei în sec. 20 („Originea activității artistice", „Scrieri despre artă").

FIEF (< fr.) s. n. Feud. ✦ Fig. Posesiune exclusivă, absolută.

FIELD (cuv. engl.) [fi:ld] s. n. (GEOMORF.) Platou în zona muntoasă a Scandinaviei, constituind un rest al peneplenei terțiare, modelat de calota de gheață cuaternară.

FIELD [fi:ld], **Cyrus West** (1819—1892), industriaș american. A instalat primul cablu submarin între continentul american și cel european (1858—1866).

FIELDING [fi:ldiŋ], **Henry** (1707—1754), scriitor englez. Supranumit „părintele romanului englez". Proză caracterologică de factură realistă, întemeiată pe observația socială și psihologică valorificată printr-un stil direct, alert și expresiv („Istoria aventurilor lui Joseph Andrews", „Tom Jones. Povestea unui copil găsit", „Amelia").

FIELDS [fi:ldz] **1. John Charles** (1863—1932), matematician canadian. Prof. univ. la Toronto. *Lucrări de algebră* și de teoria numerelor. **2. Medalia F.**, premiu internațional (de prestigiul Premiului Nobel), inițiat de J.Ch. Fields, decernat (pentru prima dată în 1936; după 1950, din patru în patru ani) pentru studii și cercetări matematice deosebite.

FIENI, oraș în jud. Dâmbovița, pe dr. Ialomiței; 8 218 loc. (1995). Expl. de gresii și marne. Fabrică de becuri. Combinat de lianți și azbociment (ciment, var, ipsos, tuburi și plăci de azbociment); constr. de utilaj energetic; panificație. Menționat documentar, ca sat, în 1532. Declarat oraș în 1968.

FIER (FER) (lat. *ferrum*) s. n. **1.** Element chimic (Fe; nr. at. 26, m. at. 55,847, p.t. 1 535°C, p.f. 3 250°C, gr. sp. 7,86). Metal greu, de culoare cenușie (alb lucios în stare pură), maleabil, ductil, bun conducător de căldură și de electricitate. Se oxidează în aer umed, cu formare de rugină. În combinație, funcționează în stări de valență 2, 3 și mai rar 4 și 6. Se găsește în natură sub formă de oxizi, sulfuri și carbonați. Varietățile tehnice de f. sunt aliaje ale f., în primul rând cu carbonul (fonte și oțeluri). Industrial, se obține prin reducerea directă sau, mai ales, indirectă (sub formă de fontă) a unor minereuri de f. (hematit, magnetit, siderit, limonit). Este cunoscut din timpuri străvechi, descoperirea sa îndeplinind un rol deosebit în dezvoltarea materială și culturală a societății omenești *(epoca fierului)*. ✧ Loc. *De fier* = tare, vânjos, neînduplecat; riguros, sever. ✧ *Aliaj fier-carbon* = aliaj tehnic al fierului cu carbonul, care mai conține și alte elemente rămase în urma elaborării (Si, Mn, P și S în proporții mici), sau special introduse pentru a îmbunătăți proprietățile aliajelor (Cr, Ni, Mo, Si etc.). Aliajele care conțin carbon până la 2,16% se numesc *oțeluri*, iar cele cu conținut de carbon de 2,16—6,67% se numesc *fonte*. *F. vechi* = deșeuri și piese, obiecte etc. de oțel sau de fontă, scoase din uz și folosite ca materie primă la elaborarea oțelurilor. **2.** (De obicei urmat de determinări) Nume dat unor unelte sau ustensile de oțel sau de fontă. ✧ *F. de călcat* = aparat cu cărbuni sau electric folosit în gospodării, croitorii, spălătorii etc. pentru netezirea confecțiilor de pânză și de stofă. ✦ (Adesea determinat prin „roșu") Unealtă sau bucată de fier **(1)** înroșit în foc, folosit pentru însemnarea vitelor cu marca proprietarului sau pentru arderea rănilor. ✦ Lamă sau ascuțiș de armă tăioasă; *p. ext.* sabie. ✦ (La pl.) Lanțuri, cătușe folosite pentru a lega deținuții.

Henry Fielding

FIERAR (lat. *ferrarius*) s. m. **1.** Muncitor sau meșteșugar care efectuează operații de prelucrare prin deformare la cald a metalelor cu ajutorul ciocanului manual sau mecanic; forjor, *(rar)* faur[1] **(1)**, făurar[2]. **2.** Muncitor specializat în fasonarea și montarea armăturilor de beton armat.

FIERĂRIE (< *fierar;* **3, 4** < *fier*) s. f. **1.** Meșteșugul fierarului **(1)**. **2.** Atelier în care fierarul[1] prelucrează fierul (metalele). **3.** Magazin în care se vând obiecte de oțel sau de fontă. **4.** Obiecte și semifabricate din oțel sau din fontă.

FIERĂIE s. f. v. **herăie.**

FIERBĂTOR (< *fierbe*) s. n. Aparat sau instalație folosită în industria chimică, alimentară etc. pentru fierberea unui lichid. ✧ *F. electric* = aparat electrocasnic pentru încălzirea și fierberea apei.

FIERBE (lat. *ferbere*) vb. III intranz. **1.** A trece un lichid în stare de vapori; a fi în stare de efervescență; a clocoti. ✦ Tranz. *Am fiert laptele.* ✦ (Subiectul este vasul în care clocotește un lichid) *Samovarul fierbe.* ✦ Fig. (Despre apa râurilor, a mării) A se agita puternic, a face valuri. **2.** (Despre alimente) A fi introdus într-un lichid care fierbe **(1)** pentru a deveni bun de mâncat. ✦ Tranz. A supune (un aliment sau alt corp) acțiunii fierberii apei. **3.** Fig. (Despre oameni) A fi cuprins de o mare fră-

mântare, a fi agitat. ✦ Tranz. A necăji, a chinui pe cineva. **4.** (Despre unele lichide) A fi în stare de efervescență (din cauza fermentării).

FIERBERE (< *fierbe*) s. f. **1.** Trecere a unui corp din stare lichidă în stare de vapori în toată masa sa; are loc la o temperatură constantă, specifică fiecărui corp, numită punct de fierbere. **2.** Operație aplicată țesăturilor de bumbac, premergătoare albirii lor, în scopul îndepărtării substanțelor care însoțesc celuloza. **3.** Proces tehnologic de transformare a materiei prime fibroase tocate (lemn, stuf etc.) în paste fibroase sub acțiunea unor substanțe chimice. **4.** *Fierberea metalului* = degajare violentă a gazelor din baia de metal topit în cursul elaborării, turnării sau după turnare în lingotieră ori în forma de turnare.

FIERBINTE (lat. *fervens, -ntis*) adj. Care are o temperatură ridicată; care este foarte cald; arzător, torid. ✦ Fig. (Despre sentimente și manifestări ale oamenilor) Înflăcărat, arzător, pasionat.

FIERBINȚEALĂ (< *fierbinte*) s. f. **1.** Căldură dogoritoare; canicula, arșiță. ✦ Fig. Înflăcărare, însuflețire. **2.** (Pop.) Stare de febră; temperatură.

FIERBINȚI-TÂRG, com. în jud. Ialomița, pe Ialomița, în C. Vlăsiei; 5 357 loc (1995). Stație de c.f.

FIERE (lat. *fele*) s. f. **1.** Bilă[1]. ✦ Fig. Amărăciune, necaz. **2.** (BOT.) *Fierea-pământului* = **a)** plantă erbacee medicinală din familia gențianaceelor, cu gust amar, înaltă de 10—50 cm, cu flori roșii, rar albe, și fruct capsulă *(Centaurium umbellatum)*; frigurică, țintaură; **b)** plantă dioică din clasa hepaticelor, cu tal târâtor, lamelar, care poartă pe partea superioară coșulețe speciale de înmulțire, iar pe partea inferioară, rizoizi și rudimente de frunze *(Marchantia polymorpha)*. Crește prin păduri umede și umbroase.

FIERT, FIARTĂ (< *fiartă*) adj., s. n. **1.** Adj. (Despre lichide) Care a fost supus acțiunii fierberii. ✦ (Despre alimente) Preparat prin fierbere. ✦ Fig. Supărat, necăjit. **2.** S. n. (Rar) Fierbere.

FIERTURĂ (< *fiert*) s. f. **1.** (Uneori depreciativ) Mâncare sau băutură preparată prin fierbere. **2.** Produs obținut la fabricarea zahărului după concentrarea prin fierbere a siropului, din care, prin centrifugare, se separă cristalele de zahăr.

FIESCHI [fieʃi], familie nobiliară genoveză, aparținând partidei guelfilor. Mai importanți: **1. Sinibaldo F.,** papă (1243—1254) sub numele de Innocențiu IV; **2. Gian Luigi, conte de Lavagna** (1522—1547). A încercat să restaureze supremația familiei sale la Genova, organizând conjurația împotriva lui Andrea *Doria* (1546). L-a inspirat pe Schiller („Conjurația familiei Fieschi").

FIESOLE, oraș în centrul Italiei (Toscana), situat la 7 km NE de Florența; 14,5 mii loc. (1981). Catedrală în stil romanic (1028), palat episcopal, ruinele zidului etrusc, teatru și băi romane.

FIGARO, personaj din comediile lui Beaumarchais („Bărbierul din Sevilla", „Nunta lui Figaro", „Mama vinovată"). Spiritual și abil, F. este întruchiparea isteției și iscusinței populare împotriva abuzurilor aristocraților.

FIGARO (Le ~), ziar francez conservator, înființat la Paris, în 1826, de M. Alhoy și É. Arago, ca săptămânal umoristic; din 1827, cotidian, cu apariție neregulată; reînființat ca săptămânal, în 1854, de H. de Villemessant; din 1866, cotidian.

FIGUEIREDO [figheiredu], **João Baptista de** (n. 1918), general și om politic brazilian. Președinte al Braziliei (1979—1985); a inițiat un program de măsuri privind democratizarea țării și tranziția de la regimul militar la cel civil.

FIGULINĂ (< fr.) s. f. (În Antic.) **1.** Obiect de artă, fabricat din argilă arsă și smălțuită, având în relief ornamente figurate sau florale. **2.** Vază de argilă arsă.

FIGURA (< fr.) vb. I intranz. A fi prezent undeva (luând parte la ceva); a fi înscris pe o listă etc.

FIGURANT, -Ă (< fr.) s. m. și f. (TEATRU, CINEMA) Persoană care joacă într-o piesă de teatru sau film, fără a rosti, în general, vreo replică, rolul fiind destinat să întregească ambianța scenică. ✦ P. ext. Persoană care deține un rol neînsemnat într-o anumită împrejurare sau situație.

FIGURARE (< *figură*) s. f. Aranjare a materialelor de construcție granulare sub formă de corpuri geometrice regulate pentru a li se măsura volumul.

FIGURAT, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Despre cuvinte și sensul lor) Întrebuințat în alt sens decât cel obișnuit (folosind alegorii, metafore etc.) pentru efecte stilistice. **2.** (Despre stil) Bogat în figuri poetice.

FIGURATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care cuprinde figuri de stil; figurat. **2.** *Artă f.* = reprezentare plastică a figurilor, care pot fi ușor recunoscute în realitate.

FIGURAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Ansamblul figuranților într-o piesă, într-un film etc. ✦ *A face figurație* = a avea rol de figurant. **2.** (În artele plastice) Acțiunea de a construi o imagine în datele sale esențiale; enunțul unei forme, indiferent dacă este sau nu din câmpul figurativului.

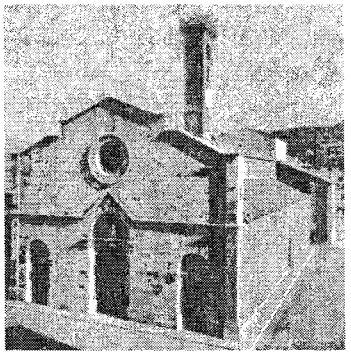

Fiesole. Catedrala

FIGURĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Chip, față, obraz. **2.** Imagine a unei persoane, a unui animal sau a unui obiect realizat cu mijloace plastice. ✦ *F. geometrică* = reprezentare plană ori în spațiu a unor suprafețe, corpuri, drepte, segmente, unghiuri sau a altor elemente geometrice. ✦ (La jocul de cărți) Carte care reprezintă diverse personaje (valet, damă etc.). ✦ (La șah) Fiecare dintre piesele de joc (rege, nebun etc.). **3.** Desen obținut printr-o legătură (cu efect de urzeală, ori de bătătură) pe fondul unei țesături (ex. țesături pentru mobile, pentru fețe de masă etc.). **4.** Personalitate marcantă. **5.** *F. de stil* = procedeu stilistic prin care se modifică înțelesul propriu al unui cuvânt sau se asociază cuvintele în așa fel încât înțelesurile lor capătă un spor de expresivitate. **6.** (LOG.) *F. silogistică* = formă a silogismului specificată de poziția termenului mediu în premise. Sunt posibile patru poziții diferite și, prin urmare, patru *f.s.*: (I) mediul este subiect în majoră și predicat în minoră; (II) mediul este predicat în ambele premise; (III) mediul este subiect în ambele premise; (IV) mediul este predicat în majoră și subiect în minoră. Primele trei au fost descoperite de Aristotel, în timp ce *f.s.* IV este atribuită, prin tradiție, mediculuí Galenus.

I	II	III	IV
M-P		P-M	M-P
P-M		premisă majoră	
S-M		S-M	M-S
M-S		premisă minoră	
S-P		S-P	S-P
S-P		concluzia	

7. Poziție sau ansamblu de poziții și de mișcări (la dans, balet, scrimă, patinaj etc.).

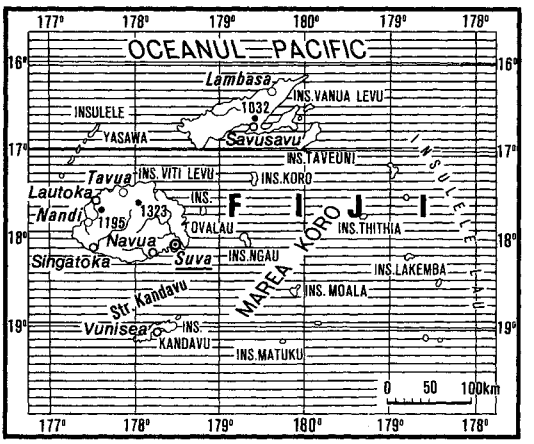

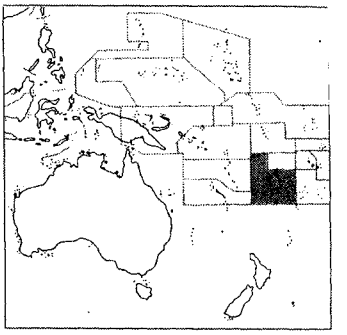

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Diviziuni și provincii	Suprafața (km²)	Populația (1986)	Capitala
Centru	**4 293**	**260 100**	**Suva**
Naitasiri	1 666	100 200	Vunidawa
Namosi	570	4 836	—
Rewa	272	97 400	Nausori
Serua	830	13 400	Navua
Tailevu	955	44 200	Nausauri
Est	**1 422**	**42 800**	**Levuka**
Kadavu	478	9 800	Vunisea
Lau	487	14 200	Lakeba
Lomaiviti	411	16 100	Levuka
Rotuma	46	2 700	—
Nord	**6 199**	**129 200**	**Lambasa (Labasa)**
Bua	1 379	14 000	Lambasa
Cakaudrove	2 816	40 400	Nabouwalu
Makuata	2 004	74 700	Savusavu
Vest	**6 360**	**283 300**	**Lautoka**
Ba (Mba)	2 634	197 600	Lautoka
Nadroga-Navosa	2 385	54 400	Singatoka
Ra	1 341	31 300	Rakiraki

FIGURÍNĂ (< it., lat.) s. f. Statuetă de marmură, bronz, porțelan etc.

FIICĂ (< *fie,* înv., „fiică", lat. *filia*) s. f. Persoană de sex feminin considerată în raport cu părinții; fată. ✧ (REL.) *F. a Sionului* = expresie prin care Iisus numește Cetatea Ierusalimului, întrucât a fost zidită pe muntele Sion.

FIINDCĂ (< *fiind* + *că*) conj. Deoarece, pentru că, de vreme ce.

FIINȚA (< *ființă*) vb. I intranz. A exista, a-și desfășura activitatea.

FIINȚĂ (< *fi*) s. f. **1.** Tot ceea ce are viață; viețuitoare, vietate. ✦ Om, persoană. ✦ Făptură **(1). 2.** (FILOZ.) Ceea ce este un lucru în esență, considerat în mod formal, și nu după determinațiile lui sensibile, făcând abstracție deci de existența sa efectivă. **F.,** în această accepție, este identificată, în filozofia tradițională, cu formele platonice, substanța aristotelică etc. Uneori, însă, **f.** este asimilată cu *existența;* filozofii existențialiști pun conceptul **f.** în legătură cu existența specific umană, insistând asupra sensului acesteia. ✧ Loc. *În ființă* = existent; în realitate. ✧ Expr. *A da ființă* = a naște, a crea, a făuri.

FIJI 1. Dominionul F. (Viti /Dominion of Fiji/ Matanitu ko Viti), stat în SV Oc. Pacific, la S de Ecuator, cuprinzând arhipelagul cu același nume, format din c. 300 insule (din care 100 sunt nelocuite), cele mai mari, Viti Levu și Vanua Levu, dețin împreună 87% din terit. țării; 18,3 mii km²; 762 mii loc. (1993). Limba oficială: engleza; limbi uzuale: hindi și fijiana. Religia: creștină (metodiști și catolici 52,9%), hindusă (38,1%), islamică (7,8%). Cap.: *Suva.* Este împărțit în patru diviziuni și 15 prov. Relief cu munți vulcanici (alt. max. 1 323 m, în ins. Viti Levu) și câmpii litorale în insulele mai mari; insulele mici sunt atoli cu întinse plaje nisipoase și pălcuri de cocotieri. Climat tropical-umed (1 800—3 000 mm/an); cicloni devastatori afectează uneori insulele. Păduri tropicale dense (64,9% din terit. țării). Expl. de min. auro-argentifere (2 810 kg aur, 1991). Se cultivă trestie de zahăr (3,4 mil. t, 1991), orez (33 mii t, 1991), *manioc, igname;* mici supr. cu bananieri, cocotieri (239 mii t nuci de cocos, 1991), ananas. Pescuit (35 mii t, 1990). Ind. alim. (zahăr 389 mii t, 1991, copra, uleiuri vegetale, lactate ș.a.), ind. lemnului (cherestea). C.f. (1991): 820 km. Căi rutiere (1990): 4 821 km. Flota comercială: 50 mii t.d.w. (1991). Moneda: 1 dolar fijian = 100 cents. Export (1990): zahăr, conserve de pește, copra ș.a. Import (1990): combustibili, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. —*Istoric.* Descoperite, în 1643, de navigatorul, olandez A.J. Tasman, ins. F. au devenit, în 1874, colonie britanică; în 1944 obțin statut de autonomie internă. În 1970 se proclamă stat independent. În viața politică a țării, ca urmare a tensiunilor dintre populația melaneziană și cea indiană, intervin militarii, care proclamă **F.** republică (oct. 1987) și retragerea din Commonwealth. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament bicameral, compus din Senat și Camera Reprezentanților, iar cea executivă de președinte și de Consiliul Executiv, condus de liderul partidului majoritar în Camera Reprezentanților. **2.** Mare în SV Oc. Pacific între Arh. Fiji, Noua Caledonie, Noua Zeelandă, Norfolk și Kermadec; 2,6 mil. km². Ad. medie: 3 250 m. Ad. max.: 6 638 m. Temp. apei: 18—28°C. Salinitate: 34,5—35,5‰.

FIL- v. **filo-.**

Filaret

FILĂ (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A transforma prin răsucire fibrele textile în fire textile (fie sub formă de semifabricate pentru țesături și tricotaje, fie în produs finit, ca ața etc.); a toarce. **2.** Tranz. A transforma în fire, prin extrudare, o masă de polimeri sintetici în stare de soluție vâscoasă, de topitură sau de pastă. **3.** Tranz. A reduce până la anulare semnalul de ieșire a unui canal de transmisiune, în vederea obținerii unui anumit efect acustic sau vizual. **4.** Tranz. (NAV.) A desfășura lent lanțul de ancoră sau o parâmă în timpul manevrei de acostare sau de plecare a unei nave. **5.** Tranz. A urmări o persoană fără ca ea să observe. **6.** Intranz. (Despre lămpi cu fitil) A scoate fum. **7.** Tranz. A răsfira în mână cărțile de joc, încet, una câte una.

FILACTERĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Talisman purtat de vechii evrei, constând dintr-un pergament pe care erau scrise versete din „Tora". **2.** Banderolă conținând scurte texte caracteristice personajelor interpretate de către actorii medievali.

FILAMENT (< fr., lat.) s. n. **1.** Fir conductor (de obicei din wolfram), care devine incandescent la trecerea curentului electric, utilizat la tuburile electronice și la becurile cu incandescență. **2.** Produs al fiecărui orificiu din filiera mașinii de filat fibre textile pe cale chimică. **3.** (BOT.) Piciorușul sau codița staminei. **4.** (ASTR.) Denumire dată protuberanțelor **(2)** când sunt privite în proiecție pe discul solar; apar ca niște formațiuni întunecate.

FILANTROP, -OAPĂ (< fr.; gr. *philos* „iubitor" + *anthropos* „om") s. m. și f. Om care practică filantropia; om darnic, mărinimos.

FILANTROPIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparține filantropului sau filantropiei, privitor la filantrop sau la filantropie.

FILANTROPIE (< fr., lat.) s. f. Acțiune de binefacere în folosul celor lipsiți de mijloace de trai.

FILANTROPINISM (< germ.) s. n. Curent pedagogic întemeiat în a doua jumătate a sec. 18 de *J.B. Basedow*, pe baza principiilor lui Rousseau, și continuat de discipolii săi, J.H. Campe, C.H. Wolke și C.G. Salzmann. A militat împotriva scolasticismului și formalismului didactic, preconizând o „educație liberă".

FILARE (< *fila*) s. f. **1.** Acțiunea de a fila; filat. **2.** (AV.) Fază a manevrei de aterizare a unui avion, constând în zborul aproximativ orizontal, la mică înălțime, în scopul reducerii vitezei.

FILARET (1742—1794), cărturar român. Episcop de Râmnic (1780—1792) și mitropolit al Țării Românești (1792—1793). A continuat opera de traducere și de tipărire a *Mineielor*, începută de episcopul Chesarie.

FILARETE (*Antonio Averlino*, zis ~) (c. 1400—c. 1469), sculptor și arhitect italian. Lucrările sale, inspirate de clasicismul hieratic, au influențat sculptorii Renașterii (ușile de bronz ale Baptisteriului din Florența și ale Basilicii San Pietro din Roma). A realizat într-o concepție grandioasă planurile Spitalului Mare din Milano. „Tratatul său de arhitectură" *cuprinde proiectul unui oraș* ideal (numit Sforzinda).

FILARIA (< fr. {i}; {s} lat. *filum* „fir") s. f. Vierme nematod parazit la om, lung de 10—100 cm și subțire ca o ață *(Filaria bancrofti)*.

FILARIOZĂ (< fr.) s. f. (MED.) Denumire generică dată unor boli exotice provocate de viermi nematozi paraziți din specia *Filaria*.

FILARMONIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *philos* „iubitor" + *harmonia* „armonie") adj., s. f. **1.** Adj. (Înv.) Iubitor de muzică. **2.** S. f. **a)** (În trecut) Asociație de muzicieni profesioniști sau amatori. În Europa, printre cele mai vechi f. se numără cele de la Bologna (1666), Sankt Petersburg (1802), Londra (1813). În România, prima **f.** a fost Societatea literar-artistică întemeiată în 1833 de I. Heliade Rădulescu și I. Câmpineanu; **b)** (Azi) Instituție muzicală al cărei scop este cultivarea și răspândirea muzicii prin concerte, recitaluri, spectacole muzicale etc. **3.** S. f. Orchestră aparținând unei astfel de instituții.

FILAT (< *fila*) s. n. Acțiunea de a fila; filare. ✧ *Mașină de f.* = **a)** mașină cu ajutorul căreia se fabrică firele pe cale chimică; **b)** mașină la care, din fibre textile, îndreptate și așezate paralel, se obțin, prin laminare și răsucire, fire care sunt înfășurate pe tevi.

FILATELIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de filatelie, care se referă la filatelie (ex. revistă f.).

FILATELIE (< fr. {i}; {s} gr. *philos* „iubitor" + *ateleia* „scutire de impozit") s. f. Colecționare și studiere a mărcilor poștale.

FILATELIST, -Ă (< fr. {i}) adj., s. m. și f. (Persoană) care se ocupă cu filatelia.

FILATOR, -OARE (< fr.) s. m. și f. Persoană specializată care lucrează la filarea fibrelor textile.

FILATOV, Vladimir Petrovici (1875—1956), medic rus. A elaborat (1917) metoda grefei cutanate cu ajutorul lamboului migrator (lambou F.) și a introdus tehnica transplantelor de cornee conservată la rece (1924), tratamentul cu biostimuline și terapia tisulară, care-i poartă numele (1933).

FILATURĂ (< fr.) s. f. Unitate industrială în care materia primă, sub formă de fibre textile, este transformată în fire. Se deosebesc: **f.** pentru fire fine, **f.** pentru fire medii și groase, **f.** de deșeuri pentru fire groase (ex. **f.** de vigonie), **f.** de fibre chimice și **f.** de mătase.

FILĂ (< ngr.) s. f. Foaie a unui caiet, a unei cărți.

FILCHNER [filhnər] **1. Wilhelm F.** (1877—1957), explorator german. A condus o expediție (1911—1912) în M. Weddell, pe vasul „Deutschland"; a descoperit Țara Luitpold. Între 1926 și 1940 a condus trei expediții în Asia Centrală pentru măsurarea magnetismului terestru. Lucrări: „O expediție germană în Tibet", „Spre cel de-al șaselea continent. A doua expediție la Polul Sud". **2.** Mare ghețar de șelf în Antarctica, în M. Weddell; c. 438 mii km². Lungime max.: 730 km. Include și ins. Berkner (53 km²). Descoperit în 1912 de o expediție germană condusă de **F. (1)**. Stațiuni de cercetări științifice.

FILDERMAN, Wilhelm (1882—1963, n. București), avocat și om politic evreu din România. Președinte al Federației Comunităților Evreiești din România (1921—1941; 1944—1946). În anii celui de-al doilea război mondial, cu prețul propriei deportări, a inițiat cele mai energice demersuri pentru împiedicarea trimiterii evreilor din România în lagărele de exterminare naziste. În 1948, a plecat în exil.

FILDEȘ (< tc.) s. m., s. n. **1.** S. m. Fiecare dintre colții (incisivii) elefantului, de circa 40—70 kg greutate; defensă. **2.** S. n. Substanță osoasă, albă și dură, din care sunt constituiți colții de elefant; ivoriu **(1)**. Lucrat cu deosebită finețe, **f.** este folosit, din cele mai vechi timpuri, în Extremul Orient, în arta decorativă, în statuara mică (bibelouri, talismane etc.). ✧ *F. artificial* = substanță asemănătoare

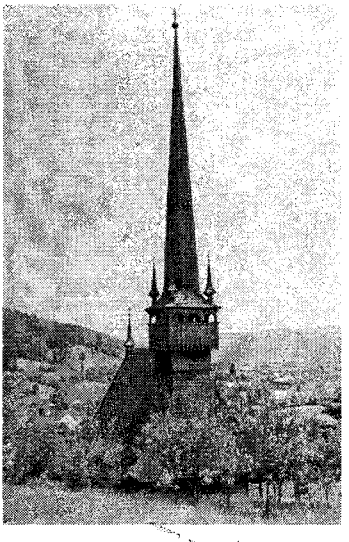

Biserica de lemn din Fildu de Sus

cu fildeșul natural, obținută prin macerarea prelungită a oaselor de animale în clorură de var și prelucrată ulterior pentru a fi întrebuințată la confecționarea diferitelor obiecte. **3.** S. n. Obiect sculptat în fildeș **(2).**

FILDU DE JOS, com. în jud. Sălaj, pe Almaș; 1 593 loc. (1995). Biserică de lemn (sec. 18), în satul Fildu de Sus. Centru de prelucr. artistică a lemnului.

FILE (< fr.) s. n. Carne de calitate superioară din lungul șirei spinării unei vite, a unui porc sau a unui pește. ✦ Produs alimentar preparat din această specialitate de carne.

FILEMON și **BAUCIS** (în mitologia greacă), bătrâni din Frigia, soț și soție. Drept răsplată pentru ospitalitatea lor, Zeus le-a transformat coliba în templu, pe ei în slujitorii săi și le-a îndeplinit dorința de a muri în același timp, prefăcându-l pe **F.** în stejar, iar pe **B.** în tei.

FILER (< fr.) s. n. Material pulverulent (praf de calcar, de var stins, negru de fum etc.), inert din punct de vedere chimic, folosit ca material de umplutură la prepararea lianților bituminoși pentru a le mări consistența, adezivitatea și stabilitatea termică.

FILERIZARE (după fr. *filerisation*) s. f. Operație de încorporare a unui filer în masa unui liant bituminos.

FILET (< fr.) s. n. **1.** Șanț elicoidal, cu profil constant, prelucrat pe suprafața cilindrică sau conică, exterioară sau interioară a unei piese, în vederea asamblării prin înșurubare cu o altă piesă, prevăzută cu un șanț asemănător; ghivent. **2.** (ANAT.) Termen generic pentru formațiunile filiforme (ex. **f.** dentar, **f.** nervos).

FILETARE (< fr.) s. f. Operație de prelucrare prin așchiere, prin deformare plastică sau prin turnare, în scopul executării unui filet **(1).**

FILETAT (< *fileta*) s. n. *Mașină de f.* = mașină-unealtă specială pentru filetarea în serie a pieselor. *Cap de f.* = unealtă de prelucrare rapidă a filetelor, formată dintr-un corp cu 3–4 scule de filetat și din mecanisme de acționare și blocare a acestora.

FILEȚĂ (< germ.) s. f. Unealtă folosită în lucrările de legătorie pentru aplicarea liniilor, a ornamentelor aurite etc. pe cotorul și pe coperta cărților.

FILETIC, -Ă (< fr.) adj. (BIOL.) Filogenetic.

FILEU (< fr.) s. n. **1.** Produs textil cu ochiuri egale, în formă de pătrate sau de romburi, folosit la confecționarea perdelelor, a plaselor de pescuit etc.; plasă[1] **(1).** ✦ Rețea subțire pentru prinderea părului. ✦ Sacoșă. **2.** (SPORT) Plasă (la volei, tenis etc.).

FILIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Ca) de fiu. ✦ (Despre sentimente) De fiu, specific unui fiu.

FILIALĂ (< fr.) s. f. **1.** Unitate organizatorică subordonată unei întreprinderi, instituții sau organizații, căreia îi îndeplinește funcțiile într-o unitate administrativ-teritorială (ex. **f.** unei bănci). **2.** Societate comercială cu personalitate juridică proprie, constituită pe baza capitalului unei alte societăți comerciale („societate-mamă") în proporție de minimum 50%; este dirijată și controlată de „societatea-mamă", dar supusă unui regim fiscal special.

FILIAȘI, oraș în jud. Dolj, pe stg. Jiului; 20 199 loc. (1995). Nod feroviar și rutier. Expl. de argilă și balast. Fabrică de transformatoare și motoare electrice, de utilaje și piese de schimb pentru ind. lemnului; prelucr. lemnului (cherestea și parchete); prefabricate din beton; produse alim. Menționat documentar, ca sat, în 1574. Declarat oraș în 1968.

FILIAȚIE (< fr., lat.) s. f. Raport de rudenie între copil și părinte; descendență. ✦ Fig. Legătură stabilită între lucruri, între fapte care derivă unele din altele.

FILICINĂ (< fr.; {s} lat. *filix* „ferigă") s. f. Medicament extras din rizomul feriigii *Dryopteris filix-mas,* cu acțiune vermifugă, utilizat în tratamentul teniazei.

FILIERĂ (< fr.) s. f. **1.** Sculă așchietoare compusă din 2—4 bacuri **(2),** folosită pentru tăierea filetului exterior. **2.** Unealtă având un orificiu profilat, prin care se trage un material ductil, folosită pentru obținerea barelor, țevilor sau a sârmei. V. *trefilare.* **3.** Piesă componentă a mașinii de filat fire textile obținute pe cale chimică, având forma unui tub metalic, prevăzut cu orificii fine, în care se presează sau se pompează soluția, topitura sau pasta de filare pentru a se obține filamente **(2);** duză **(2). 4.** (EC.) Modalitate de lichidare folosită pe piața la termen, în cadrul burselor de mărfuri, prin care vânzătorul unui produs emite un titlu la ordin pentru livrarea mărfurilor vândute la un termen fixat și la un anumit preț, titlul emis fiind andosat de mai multe ori. ✦ Ordin scris, transmis prin andosare pentru livrarea unei mărfi. **5.** Fig. Intermediu, mijlocire, cale.

FILIFORM, -Ă (< fr., {s} lat. *filum* „fir" + *forma* „formă") adj. **1.** În formă de fir. **2.** (BIOL.; despre un organ) Care are formă, aspect de fir (ex. papilele gustative **f.,** antenele unor insecte).

FILIGRAN (< fr. {i}) s. n. **1.** Dantelă din metal, executată de obicei din fire de aur sau argint sudate, folosită în orfevrărie. **2.** Desen sau inscripție executată ori imprimată pe hârtie și folosită ca marcă de fabricație sau ca marcă specială pe hârtiile de valoare (timbre, bancnote etc.).

FILIGRANA (< fr.) vb. I tranz. A lucra în filigran.

FILIMICĂ s. f. Plantă erbacee, decorativă și medicinală, din familia compozitelor, cu miros balsamic puternic, înaltă de 30—50 cm, cu flori portocalii, dispuse în capitule, și fructe achene *(Calendula officinalis).*

FILIMON, Nicolae (1819—1865, n. București), scriitor român. Unul dintre fondatorii romanului românesc. Capodopera sa, „Ciocoii vechi și noi sau ce naște din pisică șoarici mănâncă" (1863), evocare documentată și colorată a societății românești de la începutul sec. 19, stigmatizează arivismul. Anticipându-l pe Caragiale, în nuvela rea-

Nicolae Filimon

list-satirică „Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala", F. creionează fizionomia politicianului demagog și venal. Jurnal de călătorie („Escursiuni în Germania Meridională. Memorii artistice, istorice și critice"), proze romantice („Friederich Staaps"), basme culese și prelucrate („Roman năzdrăvanul", „Omul de Piatră"). Cântăreț și epitrop la Biserica Enei din București. Primul critic muzical român; cronicar teatral.

FILIOQUE (cuv. lat. „și din fiul") subst. Formulă dogmatică exprimând dubla purcedere a Duhului Sfânt „de la Tatăl și de la Fiul", introdusă de Biserica apuseană în Crezul niceeo-constantinopolitan, începând cu sinoadele locale de la Toledo (589), Hatfield (680), Friuli (796). Roma acceptă oficial adaosul f., prin hotărârea papei Benedict al VIII-lea, în anul 1014, fără consimțământul Bisericii răsăritene (ortodoxe). F. a reprezentat și reprezintă o temă fundamentală a disputei teologice dintre bisericile apuseană și răsăriteană.

FILIP (sec. 1), unul dintre cei 12 apostoli. A fost între primii chemați de Iisus. După pogorârea Duhului Sfânt, el ar fi propovăduit în Frigia și în Sciția. Prăznuit de Biserica ortodoxă la 14 nov.

FILIP, numele a cinci regi ai Macedoniei antice. Mai importanți: **1. F. II** (359—336 î.Hr.), tatăl lui Alexandru cel Mare. A înfăptuit reforme militare și economice, care au contribuit la ridicarea statului macedonean la rangul de mare putere în lumea greacă. A cucerit Tracia și coloniile grecești de pe litoralul de N al M. Egee. Prin victoria de la Cheroneea (338 î.Hr.), a instituit hegemonia Macedoniei în Grecia. Asasinat. **2. F. V** (221—179 î.Hr.). A purtat două războaie împotriva Romei (215—205 și 200—197 î.Hr.), încheiate cu înfrângerea Macedoniei.

FILIP, numele a șase regi ai Franței. Mai importanți: **1. F. II August** (1180—1223). A întărit autoritatea regală și organizarea statului francez și a cucerit, între 1204 și 1206, de la regele englez Ioan Fără de Țară, Normandia, Anjou, Maine, Touraine și o parte din Poitou, consolidându-și stăpânirea asupra lor prin victoria de la Bouvines (iul. 1214); a participat la Cruciada a III-a. **2. F. IV cel Frumos** (1285—1314). A dus o politică de centralizare a statului și de extindere a domeniului regal. A respins pretențiile de supremație emise de papa Bonifaciu VIII și, având sprijinul Statelor Generale (convocate în 1302), l-a umilit pe papă la *Anagni* (1303). Conflictul cu papalitatea s-a încheiat o dată cu instalarea papei Clement V (1305), care

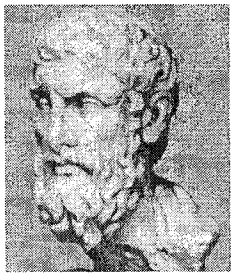

Filip II, rege al Macedoniei

Filip II August, rege al Franței

Filip IV cel Frumos, rege al Franței

Filip II, rege al Spaniei

a mutat reședința pontificală la Avignon (1309). A desființat Ordinul templierilor (1312), confiscându-i averile.

FILIP, numele a cinci regi ai Spaniei. Mai importanți: **1. F. II** (1556—1598). A urmărit instaurarea absolutismului monarhic și a sprijinit Contrareforma; a purtat războaie cu Franța și cu Anglia. În timpul domniei lui a început Revoluția din Țările de Jos, a fost ocupată Portugalia (1580—1581), flota spaniolă a participat la lupta de la *Lepanto* (1571), iar în 1588, *Invincibila Armada* a fost înfrântă de flota engleză și apoi distrusă de furtuni. **2. F. V** (1700—1724, 1724—1746), întemeietorul dinastiei Bourbonilor în Spania. A participat la Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei (1701—1714), la cel al Poloniei (1733—1738), precum și la cel al Austriei (1740—1748).

FILIP, Florin Gheorghe (n. 1947, București), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuții privind sistemele de teleprelucrare, modelare și simulare, sistemele ierarhizate de conducere automată și optimizare, sistemele suport pentru decizii, sistemele de producție inteligente, integrate prin calculator.

FILIP, Nicolae (1864—1922, n. București), medic veterinar și agronom român. Prof. univ. la București. Conducător al primului institut zootehnic din România. Propagator al cunoștințelor științifice în rândurile țărănimii. Op. pr.: „Zootehnie generală".

FILIP ARABUL (Marcus Iulius Philippus), împărat roman (244—249). Fiul unui șeic arab. Înfrânt și ucis de Decius, care fusese proclamat împărat de legiunile de la Dunărea de Jos.

FILIPENI, com. în jud. Bacău; 2 420 loc. (1995). Biserică de lemn (sec. 19).

FILIPESCU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Alexandru F.-Vulpe** (1775—1856, n. București), mare ban în timpul domniei lui Gh. Bibescu. A dus tratative cu Tudor Vladimirescu la intrarea acestuia în București. Logofăt al Dreptății, apoi ministru de Externe. A participat la redactarea Regulamentelor Organice și a fost favorabil alegerii ca domn a principelui Gheorghe Bibescu. **2. Dimitrie (Mitică) F.** (1808—1843), om politic român de orientare liberală. Conducător al acțiunii revoluționare secrete din 1840, după descoperirea căreia a fost închis la Mănăstirea Snagov. **3. Ion A. F.** (1811—1863), om politic. Fiul lui **F. (1).** Caimacam al Țării Românești (1858—1859). Adept al unirii Principatelor. Ministru în timpul lui Al.I. Cuza. **4. Nicolae F. (Nicu)** (1862—1916, n. București), om politic român. Orator de mare talent. Președinte (1915—1916) al Partidului Conservator (adept al Antantei). A fundat și condus ziarul „Epoca" (1885—1916). Primar al Capitalei (1893—1895). De mai multe ori ministru; ca ministru de Război (1910—

Ion Filipescu

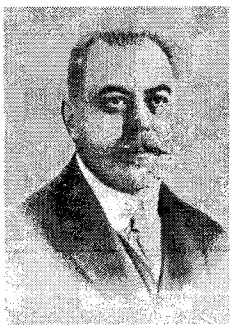

Nicolae Filipescu

Miltiade Filipescu

1912) a inițiat: înzestrarea armatei cu armament și echipament militar, înființarea Liceului militar de la Mănăstirea Dealu și construirea Cercului Militar din București. Situându-se pe pozițiile apărării marii proprietăți, F. s-a pronunțat împotriva proiectelor de reformă agrară și electorală preconizate de liberali. În perioada neutralității României, F. a susținut cu fervoare intrarea României în primul război mondial de partea Antantei, în vederea înfăptuirii idealului național — Unirea, din inițiativa lui creându-se, în 1915, „Federația unionistă". Contribuții teoretice importante la îmbogățirea doctrinei conservatoare românești („Către un nou ideal", „Finanțele noastre", „Discursuri politice 1911, 1912—1915", „Pentru România Mare. Cuvântări din război. 1914—1916"). **5. Grigore F.** (1886—1938, n. București), om politic conservator român. Fiul lui **F. (4).** Președinte al Partidului Conservator (1932—1938). Director al ziarului „Epoca" (1918—1938). Președinte al Societății de Telefoane (1931—1938).

FILIPESCU, Gheorghe Em. (1885—1937, n. Botoșani), inginer român. M. coresp. al Acad. (1936), prof. univ. la București. Lucrări de rezistența materialelor, elasticitate și calculul construcțiilor. A elaborat o metodă de calcul al sistemelor static nedeterminate (metoda F.). Op. pr.: „Formule pentru calculul betonului armat", „Hypothéses sur la rupture des matériaux".

FILIPESCU, Ion P. (n. 1927, Motătei, jud. Dolj), jurist român. Acad. (1993), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul dreptului civil, al dreptului internațional privat și al dreptului comercial internațional („Drept internațional privat", „Drept civil, dreptul de proprietate și alte drepturi reale").

FILIPESCU, Miltiade (1901—1992, n. sat Burdusaci, jud. Bacău), geolog și paleontolog român. Acad. (1963), prof. univ. la București. A studiat îndeosebi organismele și microorganismele fosile din depozitele mezozoice și neozoice, stratigrafia, petrografia și tectonica formațiunilor cretacice și terțiare din Carpați și din Subcarpați. Lucrări de sinteză: „Geologia Carpaților Orientali", „Stratigrafia Cretacicului din flișul Carpaților Orientali".

FILIPEȘTI, com. în jud. Bacău; 4 318 loc. (1995). Hidrocentrală (29,1 MW) în satul Galbeni, intrată în funcțiune în 1983. Fabrică de amidon, glucoză și dextrină. Stație de c.f. (satul Galbeni). Conac (sec. 18).

FILIPEȘTII DE PĂDURE, com. în jud. Prahova; 10 757 loc. (1995). Expl. de lignit și petrol. Termocentrală. Constr. și reparații de utilaj minier. Prelucr. fructelor. Castru roman (sec. 2). Biserică (1688) pictată de Pârvu Mutu (1692).

FILIPEȘTII DE TÂRG, com. în jud. Prahova; 8 021 loc. (1995). Ruinele palatului postelnicului Cantacuzino (sec. 17); conacul Filipescu (sec. 18), clădirea Poștei (sec. 18).

FILIPICĂ (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Discurs violent, acuzator, rostit împotriva cuiva; rechizitoriu. La origine, a denumit discursurile oratorului atenian Demostene, îndreptate împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei. Cuvântul a fost preluat de Cicero, care și-a intitulat astfel discursurile împotriva lui Antoniu.

FILIPINE 1. Republica Filipinelor (Republica Ng Pilipinas /Republica de Filipinas/ Republic of the Philippines), stat în Asia de Sud-Est, cuprinzând arh. omonim alcătuit din peste 7 000 de insule (mai mari, ins. Luzon: 104,7 mii km² și Mindanao: 94,6 mii km²); 300,0 mii km²; 65 mii. loc. (1993). Limbi oficiale: tagalog (filipineza), engleza, spaniola. Religia: creștină (catolici și protestanți 88%), aglipayan (6,2%), islamică (4,3%). Cap.: *Manila.* Orașe pr.: Quezon City, Caloocan Davao, Cebu, Zamboanga, Pasay, Iloilo. Este împărțit în 14 regiuni. Relief muntos cu numeroși vulcani (13 în activitate), înscriindu-se în „Cercul de Foc al Pacificului". Alt. max. este atinsă în vulcanul Apo (2 954 m). Câmpii litorale înguste și depr. bine populate. Climă tropicală cu temp. medii anuale de 28°C, precipitații bogate (peste 2 000 mm/an) și frecvente taifunuri. Pădurile, cu esențe valoroase (mahon, mayapis, abanos ș.a.), ocupă 35,4% din terit. țării. Vegetație de mangrove în lungul țărmului. Expl. de huilă (1,25 mil. t, 1990), bauxită, cupru (180 mii t, 1990), crom (218 mii t, 1990), nichel, aur (25 000 kg, 1990), argint ș.a. Ind. diversificată: energie electrică (26,3 miliarde kwh, 1990), cupru, autovehicule, tranzistori, televizoare, frigidere, anvelope, cherestea, mobilă, ciment (6,4 mil. t, 1990), conf., zahăr (1,74 mii. t, 1990), conserve de pește ș.a. Pe 26,7% din terit. țării se cultivă cereale (14,2 mil. t, din care 9,7 mil. t orez și 4,7 mil. t porumb, 1991), manioc (1,85 mil. t, 1990), batate, dar mai ales culturi tropicale comerciale: trestie de zahăr (25,5 mil. t, 1991), ananas (1,2 mil. t, 1991—locul 2 pe glob), cocotieri (8,9 mil. t nuci de cocos, 1991, 41% din prod. mondială), banane (3,5 mil. t, 1991), mango, cafea, abaca, arbori de cauciuc (201 mii t cauciuc natural, 1991). Pescuit intens (1,9 mil. t pește, 1990). Se cresc bubaline (1,7 mil. capete, 1991), bovine, porcine (8 mil. capete, 1991), caprine. Moneda: 1 peso filipinez = 100 centavos. C.f. (1990): 1,1 mii km (90% în ins. Luzon). Căi rutiere (1990): 161,7 mii km. Flota comercială: 13,8 mii. t.d.w. (1990). Export (1990): produse agricole și alim. (ulei de copra, pește, banane, ananas ș.a.), echipamente electronice, conf., lemn și mobilă, cupru ș.a. Import (1990): utilaje și mijloace de transport, combustibili,

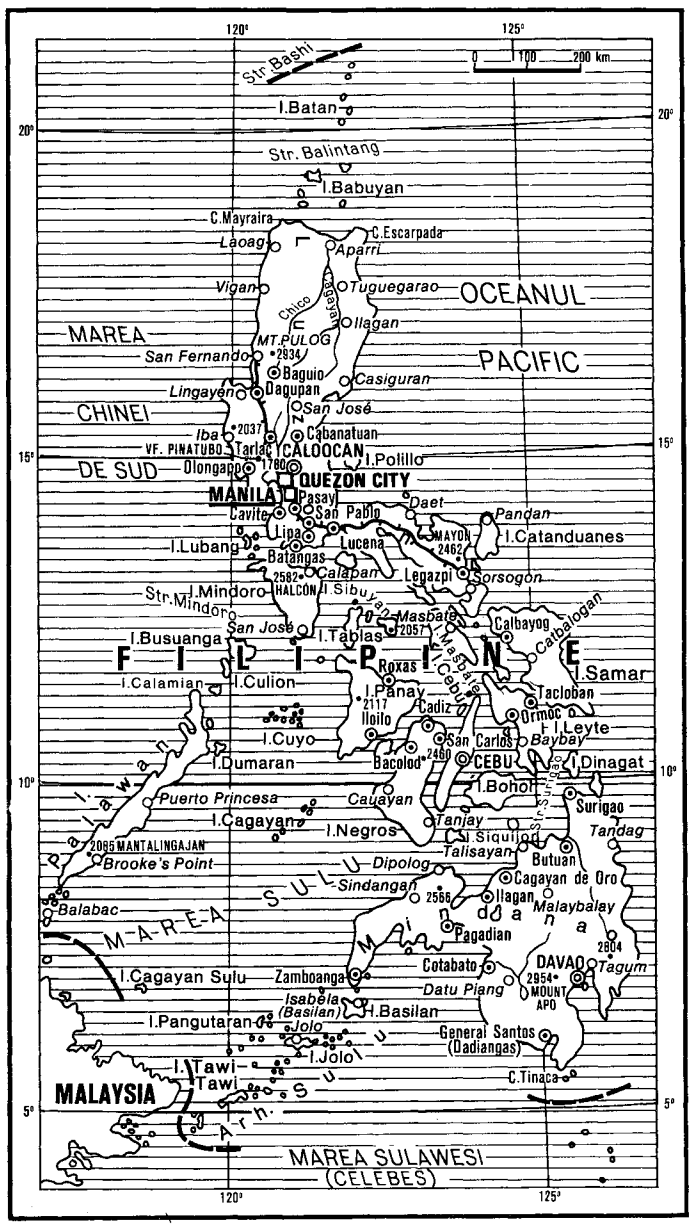

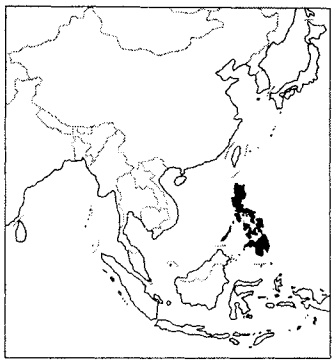

produse chimice, produse agro-alim. ș.a. — *Istoric.* Locuit din timpuri îndepărtate, pe terit. **F.** au existat în sec. 14—16 mai multe principate de tip feudal; în 1521, arhipelagul **F.** a fost descoperit de Magellan. Cucerit de spanioli în a doua jumătate a sec. 16 (primind denumirea de **F.** după numele viitorului rege Filip II), împotriva cărora au avut loc numeroase răscoale, culminând în 1896 cu războiul de eliberare antispaniol, condus de J. Rizal, A. Bonifacio, E. Aguinaldo și cu proclamarea, la 12 iun. 1898, a independenței țării. În urma Războiului Hispano-American, încheiat cu Tratatul de Pace de la Paris (dec. 1898), Spania, înfrântă, cedează **F.** Statelor Unite; în ian. 1899, **F.** se proclamă republică independentă, nerecunoscută însă de S.U.A., împotriva ei pornind acțiuni militare încheiate, în 1902, cu înfrângerea rezistenței insurgenților filipinezi. În 1934, S.U.A. acordă **F.** autonomie internă, iar în 1935 Manuel Luis Quezón este ales președinte și șef al guvernului. În perioada celui de-al doilea război mondial, **F.** sunt ocupate de trupele japoneze (1942—1945). La 4 iul. 1946, **F.** își proclamă independența de stat, ca republică. În anii următori și mai ales în timpul președinției lui Ferdinand Marcos (1965—1986) este promovată o politică de modernizare a vieții economice și sociale. În condițiile unei situații politice extrem de tensionate (acțiuni antiguvernamentale, tendințele secesioniste ale populației islamice, războiul de gherilă declanșat de stânga comunistă), se introduce legea marțială (1972) prin care activitatea Congresului și a partidelor politice este suspendată, se adoptă o nouă Constituție (1973), amendată în 1981, care consfințește instituirea unui regim prezidențial autoritar. În 1986, F. Marcos, constrâns să demisioneze, pleacă în exil, președinția țării fiind preluată de Corazón Aquinó (1986—1992), văduva liderului opoziției, Benigno Aquinó, asasinat în 1983. Viața politică în acest răstimp se caracterizează prin instabilitate, marcată de tentative eșuate de puciuri militare. În urma alegerilor generale (mai 1992), Fidel Ramos a fost ales președinte. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament bicameral, iar cea executivă, de un cabinet numit și condus de președinte. **2. Marea Filipinelor,** mare în V. Oc. Pacific, între arh. Japoniei, ins. Taiwan și Filipine, unul dintre cele mai întinse și mai adânci bazine maritime ale Terrei; 5,5 mii. km². Ad. medie: 5 860 m. Ad. max.: 10 265 m (groapa Filipinelor). Temp. apei: 10—29°C.

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km^2)	Populația (1990)
Bicol	17 633	3 911 000
Cagayan (Valea ~)	26 838	2 342 000
Cordillera	18 294	1 149 000
Ilocos	12 840	3 548 000
Luzon central	18 231	6 199 000
Mindanao central	23 293	3 171 000
Mindanao de Nord	28 328	3 510 000
Mindanao de Sud	31 693	4 457 000
Mindanao de Vest	18 685	3 159 000
Regiunea Capitalei Naționale	636	7 929 000
Tagalog de Sud	46 924	8 266 000
Visayas central	14 951	4 593 000
Visayas de Est	21 432	3 055 000
Visayas de Vest	20 223	5 392 000

Salinitate medie: 35‰. **3.** Fosă marină în Oc. Pacific, la E de Arh. Filipine. Ad. max.: 10 265 m. A fost descoperită de cercetătorii de pe nava „Cape Johnson", în 1945.

FILISTENI (< fr., lat.) s. m. pl. Populație antică aparținând grupului de triburi egeice („popoarele mării"); în sec. 13—12 î.Hr. s-au așezat în S Palestinei.

FILISTIN (< fr.) s. m. (În argoul studenților germani, pe la 1700) Târgovet incult. ✦ P. ext. (Livr.) Om mulțumit de sine, mărginit în vederi, meschin, fățarnic și laș.

FILISTINISM (< fr.) s. n. Atitudine sau concepție de filistin.

FILIT (< fr. {i}; {s} gr. *phyllon* „frunză" + *lithos* „piatră") s. n. Rocă metamorfică fin cristalizată, foarte șistoasă, formată în condiții de epizonă (prin transformarea șisturilor argiloase) și alcătuită din cuarț, sericit, uneori și clorit, calcit, grafit, turmalină etc. Are luciu mătăsos și culori diferite, în funcție de mineralul predominant.

Ioan C. Filitti

FILITTI, Ioan C. (1879—1945, n. București), istoric și jurist român. M. coresp. al Acad. (1915). Studii de istorie a dreptului public românesc („Rolul diplomatic al fanarioților de la 1700 până la 1821", „Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848", „Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864").

FILM (< fr.) s. n. **1.** (FIZ., CHIM.) Strat subțire de material solid, lichid sau gazos, care se întinde (depune) pe suprafața unui corp solid sau lichid; peliculă. **2.** Membrană subțire, flexibilă, din celuloid, sub formă de foi izolate (filmpac) sau benzi (rolfilm), folosită ca suport al stratului fotosensibil (bromură de argint) în tehnica fotografică. **3.** (CINEMAT.) Peliculă cu marginile perforate pe care sunt înregistrate imagini și sunete în vederea proiectării lor pe un ecran. **4.** Creație cinematografică. După modalitățile de realizare, conținutul și scopul lor, **f.** sunt *artistice,* de *animație, documentare* etc.

FILMA (< fr.) vb. I tranz. A înregistra momente și scene pe o peliculă cinematografică.

FILMARE (< *filma*) s. f. Acțiunea de a filma. ✧ *F. cu încetinitorul* = **f.** cu viteză sporită, având ca efect, la proiecție, o redare lentă a mișcărilor. Practicată pentru studierea unor detalii sau a unor etape diferite ale mișcării și pentru realizarea unor efecte artistice.

FILMFONOGRAF (< fr.) s. n. Aparat folosit în studiourile cinematografice pentru redarea înregistrărilor de pe diferite benzi în faza finală a realizării filmului *(mixaj).*

FILMOGRAFIE (< fr. {i}) s. f. Listă cuprinzând filmele unui regizor, actor, producător, scenarist etc.

FILMOLOGIE (< fr. {i}; {s} fr. *film* + gr. *logos* „studiu") s. f. Disciplină care studiază arta cinematografică, modalitățile ei artistice și raporturile ei cu societatea.

FILMOSTAT (< fr.; {s} fr. *film* + lat. *status* „fix, stabil") s. n. Cutie specială în care se păstrează filmele pentru a fi ferite de variațiile de temperatură și de umiditate.

FILMOTECĂ (< fr.; {s} fr. *film* + gr. *theke* „ladă, casetă") s. f. **1.** Spațiu special amenajat în care se păstrează filmele. **2.** Colecție de filme clasate într-o ordine sistematică (filme artistice, științifice etc.).

FILO- ({s} gr. *philos* „iubitor") Element de compunere însemnând „iubitor", „prieten", care servește la formarea unor substantive și adjective (ex. filoromân, filogerman).

FILOCALIE ({s} gr. *filo-kalos* „iubirea de frumos") s. f. **1.** Titlu dat de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie Teologul unei antologii a scrierilor lui Origene, având ca temă „iubirea de frumusețe divină". **2.** Culegere de texte privind viața contemplativă și ascetică redactată de Părinții Bisericii înainte de sec. 9 și reluată după sec. 13; principala sursă a trăirii ortodoxe. Tradusă în limba română de Dumitru Stăniloae sub titlul „Filocalia sfintelor nevoințe ale desăvârșirii", în 12 volume (1946—1991).

FILODENDRON (< fr. {i}) s. m. Plantă lemnoasă decorativă, originară din America Centrală, cu frunze mari, lobate, găurite spre mijloc *(Monstera deliciosa* sau *Philodendron pertusum).*

FILODORMĂ (< ngr.) s.f. Sumă de bani pretinsă de cineva, în mod ilegal, în schimbul unui avantaj.

FILOGENETIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (BIOL.) Care ține de filogenie, privitor la filogenie (ex. arbore **f.**); filetic.

FILOGENIE (FILOGENEZĂ) (< fr. {i}; {s} gr. *phyle* „trib" + *genea* „neam") s. f. (BIOL.) Proces de diferențiere istorică a unui grup de organisme (specii, genuri, familii etc.) în cadrul evoluției lumii vii. Prin cercetarea **f.** se stabilesc strămoșii și înrudirile organismelor.

FILOLAOS (PHILOLAOS) din Crotona (sec. 5 î.Hr.), filozof și matematician grec. A reformulat pitagoreismul filozofic ca doctrină cosmologică, introducând câteva inovații astronomice, precum ideea unui „Antipământ", pentru a explica eclipsele.

FILOLOG, -OAGĂ (< fr., gr.) s. m. și f. Specialist în filologie.

FILOLOGIE (< fr. {i}; {s} *filo-* + gr. *logos* „vorbire") s. f. Știință care se ocu-

Maria Filotti

pă cu studiul textelor vechi și al operelor literare din punctul de vedere al limbii, al influențelor suferite, al felului în care s-au transmis, al autenticității, precum și cu editarea lor.

FILOMELĂ (< fr.; gr. *philos* „iubitor" + *melos* „cântec") s. f. (Înv. și poetic) Privighetoare.

FILON (< fr.) s. n. Corp geologic tabular, format prin injecția și consolidarea magmei în crăpăturile scoarței Pământului sau prin depunerea mineralelor din soluții hidrotermale.

FILON din Alexandria (FILON IUDEUL) (c. 25 î.Hr.—c. 40 d.Hr.), filozof mistic grec. Șeful școlii iudeo-alexandrine. A interpretat alegoric „Vechiul Testament" prin prisma filozofiei grecești și a influențat neoplatonismul și creștinismul prin doctrina sa despre „Logos", conceput ca mediator între Dumnezeu și lume.

FILOPON (PHILOPON), Ioan (c. 490—566), filozof și gramatic grec. Comentator al operei lui Aristotel; a criticat în special fizica și cosmologia acestuia, opunându-i viziunea despre Univers ca o creație a lui Dumnezeu.

FILOTAXIE (fs) gr. *phyllon* „frunză" + *taxis* „așezare") s. f. Modul în care sunt așezate frunzele pe tulpină și pe ramuri, după anumite reguli (ex. opus sau în lungul unei spirale matematic determinate).

FILOTEHNIE (< fr.; fs) *filo-* + gr. *tekhne* „meșteșug") s. f. Înclinație deosebită pentru arte și invenții tehnice.

FILOTEI (sec. 14—15), monah român. Logofăt al lui Mircea cel Bătrân. Imnuri religioase („Pripeale") scrise după model bizantin, care se numără printre cele mai vechi manifestări literare românești de limbă slavonă.

FILOTEI sân Agăi Jipei (c. 1670—c. 1720), cântăreț și protopsalt român. A tradus din greacă și slavonă texte ale cântării de strană tradițională ortodoxă. Lucrări psaltice („Psaltikie rumânească").

FILOTTI, Eugen (1896—1975, n. București), diplomat și ziarist român. Redactor la „Dimineața" și „Adevărul", director al revistei „Cuvântul liber". Ministru plenipotențiar la Ankara (din 1935), Atena (din 1936), Sofia (din 1939), Budapesta (1941—1944). Personalitate remarcabilă a Corpului diplomatic român, a făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris (1946).

FILOTTI, Maria (1883—1956, n. Brăila), actriță română. Jocul său a îmbinat forța temperamentală cu aprofundarea psihologică a rolului (regina Elisabeta din „Maria Stuart" de Schiller, Irina din „Pescărușul" de Cehov, Zoe din „O scrisoare pierdută" de Caragiale). Filme: „Războiul Independenței", „Visul unei nopți de iarnă", „Citadela sfărâmată".

FILOXERĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phyllon* „frunză" + *xeros* „uscat") s. f. Insectă dăunătoare din ordinul homopterelor, cu forme aripate și nearipate care produc gale[2] pe frunzele și pe rădăcinile viței de vie *(Phylloxera vastatrix); p. ext.* boala viței de vie provocată de aceste insecte.

FILOZITATE (< fr. {s}; lat. *filum* „fir") s. f. Apariția unor colți lungi și subțiri la tuberculii de cartofi atacați de virusuri sau ținuți la întuneric.

FILOZOF, -OAFĂ (< ngr., fr., lat.) s. m. și f. **1.** Persoană care se ocupă sistematic cu studiul filozofiei, care are ca profesiune filozofia; persoană cu o concepție filozofică proprie, gânditor. Termenul a fost folosit pentru prima dată de Pitagora spre a se numi astfel pe sine, refuzând, din modestie, numele de „înțelept" (gr. *sophos*). Ulterior, a denumit pe cel ce se dedică filozofiei sau se ocupă cu filozofia, ca și pe cel ce practică filozofia în sens moral, ca mod de viață. Din Antichitate și până în sec. 18, a fost sinonim cu *savant*. În Evul Mediu, alchimiștii erau numiți **f.**, iar în sec. 18, termenul este aplicat intelectualilor partizani ai rațiunii, ai „luminilor" (Voltaire, Diderot, Rousseau, D'Alembert, D'Holbach). **2.** Fig. Persoană cu o atitudine înțeleaptă, echilibrată față de viață.

FILOZOFA (< fr., lat.) vb. I intranz. (Fam.) A face reflecții asupra vieții și a problemelor ei.

FILOZOFALĂ (< fr.) adj. *Piatră ~* = substanță imaginară despre care alchimiștii credeau că are forța miraculoasă de a transforma metalele în aur; *fig.* descoperire, idee extraordinară; lucru imposibil de aflat.

FILOZOFEM (< fr., germ.) s. n. Teză filozofică.

FILOZOFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține filozofului sau filozofiei, privitor la filozof sau la filozofie.

FILOZOFIE (< fr.; {s} gr. *philos* „iubitor" + *sophia* „înțelepciune") s. f. **1.** Inițial, doar năzuința individuală, iubirea de înțelepciune, dar, o dată cu primii filozofi și primele școli filozofice din cetățile ioniene și italice ale vechii Grecii (sec. 6 î.Hr.), prin **f.** se înțelegea un exercițiu intelectual distinct în raport cu celelalte activități ale spiritului, deși, până în epoca modernă, filozofii examinau aproape toate domeniile cunoașterii, iar **f.** însăși era privită ca „știință primă și supremă", ca „știința prin excelență" sau „știința absolută". Față de *știință* și *religie*, **f.**, în natura ei, este interogativă și polimorfă, ceea ce implică o eternă revenire asupra obiectului și condițiilor posibilității ei. De la presocratici la Hegel, dominante sunt construcțiile ontologice sau metafizice, de felul celor ale lui Platon sau Aristotel, având ca punct de plecare marile întrebări privind ființa în sine și ființa determinată. Trecerea fizicii din condiția de **f.** secundă în aceea de știință, în sec. 16—17, reflecțiile lui Descartes, Leibniz, Locke ș.a. asupra implicațiilor filozofice ale noilor rezultate științifice și mai ales opera lui Kant determină orientarea **f.** către cercetarea posibilităților și condițiilor *cunoașterii*. În sec. 20, în locul sistemelor atotcuprinzătoare se impun filozofiile care încearcă o anumită „deconstruire" a totalității și care aplică metoda analizei, evidențiind rolul constitutiv al limbajului în cunoaștere, acțiunea și existența umană. Din această perspectivă sunt reconstruite în prezent metafizica, etica și alte părți ale **f.** tradiționale. Finitudinea existenței umane, intenționalitatea actelor de conștiință, logica științei etc. au devenit domenii importante ale meditației filozofice, alături de eternele întrebări cu semnificație general umană. ◇ *F. primă* = parte a **f.** (la Aristotel, Toma d'Aquino, Descartes, Hobbes ș.a.) care studiază primele cauze și primele principii sau ființa în sine; metafizică. Numită astfel în raport cu *f. secundă*, care studiază cauzele și principiile mișcării în natură (fizica). *F. creștină* = ansamblu de idei filozofice dezvoltate în Evul Mediu pe baza sintezei dintre **f.** veche (în special, platonismul și neoplatonismul, aristotelismul și stoicismul) și ideile creștine, considerând *revelația* ca indispensabilă pentru *rațiune*, deși, formal, acestea apar ca distincte; *p. ext.* orice **f.** pentru care revelația și adevărurile teologiei creștine sunt inatacabile (filozofia lui

Kierkegaard, existențialismul creștin, filozofia lui Nae Ionescu etc.). *Filozofia istoriei* = disciplină filozofică în cadrul căreia se disting, pe de o parte, analiza istoriografiei, consacrată evidențierii specificului cunoașterii istorice, iar pe de alta, încercările de a descoperi în schimbările, ciclurile, tradițiile societății sensuri sau semnificații care scapă cercetării istorice propriu-zise. *Filozofia naturii* sau *f. naturală* = ansamblul teoriilor având drept obiect natura sau realitatea fizică; în Renaștere, știința bazată pe experiment. În medii post-kantiene, *f.n.* se constituie ca teorie generală despre natură, opusă **f.** spiritului, dar construită tot cu ajutorul conceptelor rațiunii (Schelling, Hegel). *F. politică* = studierea, sub aspectul semnificației, condițiilor și implicațiilor, a unor fenomene politice precum puterea, drepturile omului, libertatea individului, acțiunea politică, dar și a cunoștințelor și științei politice, din punct de vedere logic și metodologic. *Filozofia religiei* = ansamblul de cercetări filozofice privind natura religiei, credinței și revelației, natura și semnificația experienței religioase, relația religiei cu știința și cultura, limbajul și simbolismul religios etc. Ca disciplină distinctă, s-a constituit în epoca „luminilor", dar preocupările de acest gen sunt tot atât de vechi ca și f. *Filozofia științei* = disciplină aflată la granița **f.** cu știința, care investighează și analizează natura, adevărul și valoarea științei, metodele, presupozițiile și categoriile cunoașterii științifice etc. S-a constituit ca atare la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20; cuprinde atât probleme speciale, intim legate de cercetarea științifică, cât și probleme cu un accentuat caracter metafizic, reunind deopotrivă eforturi ale oamenilor de știință și ale filozofilor. *Filozofia vieții* = curent filozofic inițiat de Nietzsche, solicitând restructurarea scării valorilor prin considerarea cunoașterii și a vieții sociale din perspectiva artei și a artei din punctul de vedere al „vieții". **F.** istorică a vieții (Dilthey), intuiționismul bergsonian sunt forme ulterioare ale *f.v.* La fel, filozofiile lui Spengler, Fouillée, Ravaisson, Unamuno, Ortega y Gasset ș.a. ✧ *Filozofia culturii* = disciplină relativ autonomă, constituită în sec. 19, dar fiind prezentă ca preocupare la numeroși gânditori, istorici, scriitori, poeți, eseiști etc. în Antichitate, Evul Mediu, Renaștere și Epoca modernă. Ea își propune definirea genetică, structurală și funcțională a conceptului de cultură, aceasta fiind studiată în integralitatea corelațiilor sale constitutive interne și a conexiunilor în care este integrată. *Filozofia valorii* v. *axiologie* și *valoare. Filozofia limbajului* se impune după cel de-al doilea război mondial, prin contribuția lui L. Wittgenstein și a școlii de la Oxford (G. Ryle, I. Hustin, P. Strawson, S. Hampshire), ca o analiză a sensurilor limbii, a raporturilor dintre limbă și gândire, dintre limbă și realitate. ✦Doctrină sau sistem filozofic constituit (**f.** lui Platon, **f.** lui Hegel). ✦ Ansamblul doctrinelor filozofice dintr-o epocă sau dintr-o țară (**f.** greacă, **f.** modernă). **2.** Principiile de bază ale unei instituții sau organizații. **3.** Comportare, atitudine (înțeleaptă) față de problemele vieții; fel de a privi lumea și viața. **4.** (Fam.) Lucru greu de făcut, de rezolvat.

FILSTICH, Johann (1684—1743, n. Brașov), istoric și profesor sas din Transilvania. Rector al gimnaziului din Brașov (din 1720). Autor al unor lucrări privind îndeosebi istoria politică și bisericească a Țărilor Române. Primul istoric sas care a tradus în lb. germană cronici românești. A reorganizat învățământul săsesc din Brașov.

FILTRA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa o filtrare. **2.** Refl. (Despre lumină) A pătrunde, a se strecura printr-o perdea.

FILTRARE (< *filtra*) s. f. **1.** (FIZ., CHIM.) Operație de separare a fazei solide, în suspensie, dintr-un amestec eterogen solid-fluid în mișcare la trecerea printr-o suprafață permeabilă. **2.** (FIZ.) Selectare cu ajutorul unui filtru a unor anumite componente ale unei oscilații electromagnetice. ✦ Oprire cu ajutorul unui filtru a unor componente monocromatice ale unui flux luminos incident, permițând trecerea celorlalte.

FILTRAT, -Ă (< *filtra*) adj., s. n. **1.** Adj. Care a fost trecut prin filtru. **2.** S. n. Lichid limpede, rezultat după filtrarea unei suspensii.

FILTRU (< fr., lat. m.) s. n. **1.** Dispozitiv, aparat sau instalație pentru separarea particulelor solide, aflate în suspensie, dintr-un fluid (lichid sau gaz) fie cu ajutorul unui material filtrant, fie prin trecerea dirijată a fluidului printr-un sistem de șicane, fie cu ajutorul unui câmp electric. ✧ *F. de aer* = **a) f.** care servește la curățirea de impurități a aerului carburant introdus în cilindrii motorului; **b)** instalație folosită pentru captarea prafului format în atmosfera diferitelor locuri de muncă din subteran, în urma executării operațiilor miniere. *Hârtie de f.* = hârtie poroasă specială, fabricată din bumbac pur, care servește ca material filtrant. *F. electrostatic* = **f.** pentru epurarea gazelor, în care particulele se încarcă cu sarcini electrice negative sub acțiunea unui câmp electric și migrează spre electrozii pozitivi, de unde sunt colectate. ✧ *F. biologic* = oxidant biochimic folosit pentru mineralizarea substanțelor organice poluante din apa reziduală și din deșeurile solide rezultate în cabina spațială unde se află echipajul. Se folosesc microorganisme care se dezvoltă la suprafața unui material filtrant cu structură poroasă. **2.** *F. electric* = circuit electric format din condensatoare și bobine (condensatoare și rezistoare) care separă oscilațiile de diferite frecvențe, lăsând să treacă sau oprind oscilațiile dintr-o anumită *bandă de frecvență*. **3.** (FIZ.) Placă de sticlă colorată folosită la unele instrumente optice pentru filtrare. ✧ *F. optic* = dispozitiv care absoarbe radiațiile electromagnetice de orice lungimi de undă (**f.** neutru) sau de anumite lungimi de undă (**f.** selectiv), care îl străbat. **4.** Aparat electric cu ajutorul căruia se filtrează cafeaua; *p. ext.* cafeaua obținută în acest mod. **5.** (MAT.) Familie de mulțimi cu anumite proprietăți topologice.

FILȚ (< germ.) s. n. Țesătură elastică și rezistentă, obținută prin împâslirea lânii (merinos sau țigaie). Se folosește la confecționarea filtrelor și a valțurilor pentru piese tipografice, la izolarea acustică etc.

FILUM (cuv. lat. „ramură") s. n. Denumire folosită mai ales în botanică pentru *încrengătură*.

FIMOZĂ (< fr.) s. f. Îngustare congenitală sau inflamatorie a prepuțului.

FIN[1], -Ă (< fr.) adj. **1.** Subțire; delicat, gingaș. ✦ Mărunt. **2.** De cea mai bună calitate, superior. **3.** Fig. Sensibil; manierat, bine crescut. ✦ (Despre simțuri, manifestări ale omului) Subtil, ingenios; isteț.

FIN[2], -Ă (lat. *filianus*) s. m. și f. Persoană considerată în raport cu nașii săi (de botez sau de cununie).

FINAL, -Ă (< fr., lat.) adj. s. n., s. f. I. Adj. **1.** Care marchează sfârșitul, încheierea (unei lucrări, a unui eveniment etc.), care se află la urmă, la sfârșit; de (la) sfârșit. ✧ *Etaj f.* = ultimul etaj al unui amplificator, emițător, receptor etc., care asigură legătura cu sarcina și este, în general, un amplificator de putere. **2.** (LINGV.; despre sunete) care se găsește la sfârșitul unui cuvânt, al unei propoziții sau al unei fraze. ✦ (Despre un complement sau o propoziție) Care arată scopul. *Cauză f.* v. *cauză*. II. S. n. Încheiere, sfârșit (ale unei opere, ale unei lucrări, ale unei întâmplări etc.). III. S. f. **1.** Ultima fază a unei competiții sportive, desfășurate în

sistem eliminatoriu, în care învingătorul devine și câștigătorul oficial al întrecerii. **2.** Ornament tipografic așezat la sfârșitul unui capitol. **3.** (În muzica modală) Sunet stabil în jurul căruia gravitează toate celelalte.

FINALISM (< fr.) s. n. (FILOZ.) Doctrină ce explică evenimentele din diferite domenii și întregul Univers prin *finalitate* sau *cauze finale*, care consideră superior scopul (tendința) în raport cu acțiunea mecanică. V. *voluntarism*.

FINALIST, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **I. 1.** Adj. Care ține de finalism. **2.** S. m. și f. Adept al finalismului. **II.** S. m. și f. Sportiv sau echipă care participă la o finală.

FINALITATE (< fr.) s. f. **1.** (FILOZ.) Scop pentru atingerea, înfăptuirea căruia se desfășoară o acțiune sau o activitate; orientare sau tendință spre un scop. **2.** P. ext. Organizare sau activitate armonioasă, aparent subordonate unui scop (ex. finalitatea ființelor vii) sau subordonate scopului stabilit de om (**f.** dispozitivelor cibernetice).

FINALIZA (< *engl.*) vb. I tranz. A încheia, a termina ceva prin atingerea scopului.

FINANCIAR, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **I.** Adj. Care ține de finanțe, privitor la finanțe; *p. ext.* privitor la bani și la credite; bănesc. ✧ *Capital f.* v. *capital*. *Operațiune f.* = activitate întreprinsă pe piața financiară în scopul furnizării de capitaluri proprii sau de împrumut pe termen lung (sporirea capitalului, emisiunea de obligațiuni). *Sistem f.* = ansamblul instituțiilor bancare și de credit la nivel macroeconomic. *Administrație f.* = instituție guvernamentală însărcinată cu gestionarea resurselor financiare ale serviciilor publice centrale și locale. *Gardă f.* v. *gardă*. **II.** S. m. și f. **1.** Posesor de capital financiar. **2.** Specialist în domeniul financiar; finanțist.

FINANȚA (< fr.) vb. I tranz. A da bani pentru a susține o acțiune, o lucrare, o întreprindere, o instituție etc.

FINANȚARE (< *finanța*) s. f. Alocare de fonduri din surse particulare, ale bugetului de stat sau de la organisme și organizații internaționale, în scopul creării și funcționării unei întreprinderi, unui organism sau pentru aplicarea unei politici economice. ✧ *F. internă* = alocare de fonduri din sursele proprii ale unei întreprinderi, respectiv din profitul net, *rezerve* și *provizioane*. *F. externă* = alocare de fonduri pentru finanțarea întreprinderii prin aporturile aduse de către persoane sau instituții străine de aceasta, respectiv prin majorări de capital (emisiuni de acțiuni) și prin împrumuturi. *F. rambursabilă* = credite pe diferite termene acordate de bănci și alte instituții financiare. *F. nerambursabilă* = cedare cu titlu definitiv a unor fonduri bănești. *F. bugetară* = alocare de fonduri de la bugetul de stat pentru administrația de stat, apărare, activități culturale etc. *F. legată* = condiționarea acordării unor credite de obligativitatea cumpărării de produse de pe piața creditorului. *F. compensatorie* = acordare de credite din diferite surse internaționale pentru țările exportatoare de produse de bază, în vederea echilibrării balanțelor comerciale care au înregistrat deficite din cauza diferențelor mari de prețuri între produsele exportate și cele importate. *F. pentru dezvoltare* = acordare de fonduri rambursabile sau nerambursabile de la organisme internaționale specializate pentru realizarea programelor de dezvoltare ale unor țări.

FINANȚE (< fr.) s. f. pl. **1.** Totalitatea mijloacelor bănești aflate la dispoziția *statului*, *a unei persoane fizice* sau juridice. ✧ *F. publice* = totalitatea resurselor și mijloacelor bănești ale administrațiilor locale și centrale de stat, guvernate de anumite reguli privind activitatea lor financiară. ✦ (Fam.) Averea în bani a unei persoane. **2.** (La sg.) *Marea finanță* = posesorii de mari capitaluri financiare. **3.** Știință care are ca obiect de studiu gestionarea patrimoniilor publice și private.

FINANȚIST (< *finanțe*) s. m. Financiar (**II 2**).

FINE (< it.) s. n. Sfârșit. ✧ (MUZ.) *Al fine* = notație muzicală în partituri pentru a indica locul până unde se interpretează. ✧ Loc. *În fine* = în sfârșit, așadar, *în concluzie*.

FINET (< fr., it.) s. n. Țesătură din fire de bumbac, cu legătură de pânză subțire, pufoasă, din care se confecționează diferite obiecte de îmbrăcăminte.

FINEȚE (< it., fr.) s. f. **1.** Calitatea a ceea ce este fin[1] **(1)**; delicatețe. **2.** (IND. TEXT.) Raportul dintre greutatea în grame și lungimea în metri a unei fibre textile. **3.** (TEHN.) Raportul, exprimat în procente, dintre cantitatea de material rămasă pe o sită și întreaga cantitate de material cernută. **4.** (METAL.) Cantitatea de metal prețios dintr-un aliaj, exprimată în părți la o mie. **5.** Calitate superioară. **6.** (Despre imagini) Mărime ce caracterizează calitatea reproducerii detaliilor într-o imagine. Cantitatea maximă de detalii depinde de numărul total de elemente de imagine. **7.** Fig. Subtilitate, putere de pătrundere, ingeniozitate. ✧ *Spirit de f.* = percepție și interpretare nuanțată, subtilă a fenomenelor. B. Pascal face distincția între *s. de f.*, bazat pe intuiție, gust și sentiment și spiritul geometric, bazat pe rațiune, deducție logică, riguroasă și clară.

FINI, Leonor (Eleonora) (n. 1918), pictoriță italiană. Compoziții suprarealiste cu făpturi informe, hibride, halucinante, amintind tragismul și regresia vieții („Memorie geologică", „Pământul roșu"). Scenografie și costume pentru spectacole de teatru.

FINIC, Golful ~, golf al M. Baltice, cuprins între coastele sudice ale Finlandei și cele nordice ale Estoniei; acoperit cu gheață în perioada nov.—apr.; numeroase ins.; aici se varsă fl. Neva și Narva; 30 mii km². Lungime: 400 km. Lățimea la intrare: 70 km. Ad. max.: 115 m. Țărmuri crestate și joase. Porturi pr.: Sankt Petersburg, Tallinn, Helsinki.

FINIC (< gr.) s. m. (Înv.) Curmal.

FINISA (< fr.) vb. I tranz. A da formă definitivă unui produs sau unei lucrări.

FINISARE (< *finisa*) s. f. Ultima fază sau ultimul grup de faze din procesul tehnologic de fabricație, de confecționare *ori* de execuție a unui obiect, a unei construcții etc., prin care li se dă aspectul, forma și dimensiunile definitive.

FINISOR (< fr.) s. n. Mașină de lucru folosită la construcția de drumuri pentru executarea îmbrăcămințiilor rutiere de asfalt sau de beton.

FINISTERRE, cap în extremitatea de NV a Pen. Iberice (Spania), pe coasta atlantică a Galiciei, la 42°53' lat. N și 9°16' long. V. S-a numit astfel din pricina credinței vechi că ar fi limita extremă a Pământului.

FINIȘ (< engl.) a. n. Ultima parte a unei curse sau probe sportive, în care concurenții, printr-un efort deosebit, caută să forțeze victoria sau să-și îmbunătățească rezultatul.

FINIȘ, com. în jud. Bihor, în Depr. Beiuș; 3 688 loc. (1995). Păstrăvărie. Prelucr. lemnului.

FINIT, -Ă (< fr.) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Limitat, mărginit. **2.** (Despre produse, mărfuri etc.) Care a trecut prin toate fazele de prelucrare; terminat. **II.** S. n. (FILOZ.) Categorie ce desemnează stări relative, fundamentale ale existenței, procese, fenomene, lucruri determinate, transformabile unele în altele, limitate în timp și spațiu, având deci un început și un sfârșit. V. *infinit*.

FINITUDINE (< fr.) s. f. Concept existențialist introdus, în principal, de M. Heidegger, K. Jaspers, G. Marcel,

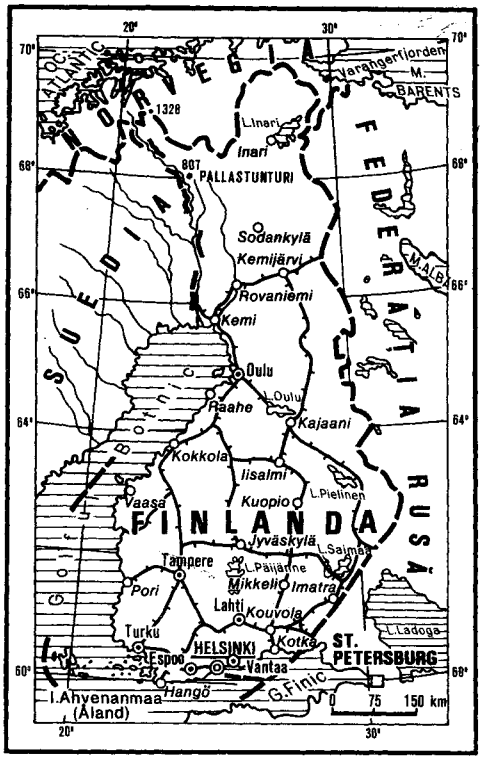

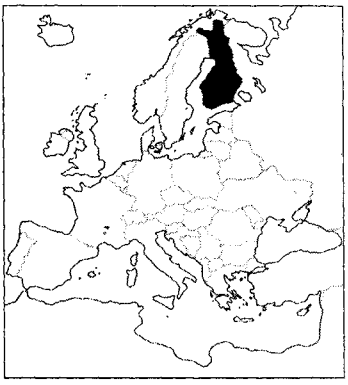

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii* („Lääni" sau „Län")	Suprafața (km²)***	Populația (1993)	Capitala
Ahvenanmaa (Åland)**	1 527	25 100	Maarianhamina (Mariehamn)
Häme (Tavastehus)	16 341	724 600	Hämeenlinna (Tavastehus)
Keski-Suomi (Mellersta Finland)	16 251	256 700	Jyväskylä
Kuopio (Kuopion)	16 510	258 800	Kuopio (Kuopion)
Kymi (Kymmene)	10 783	334 300	Kouvola
Lappi (Lappland)	93 057	202 900	Rovaniemi
Mikkeli (St. Michels)	16 321	207 400	Mikkeli
Oulu (Uleåborg)	56 868	447 800	Oulu (Uleåborg)
Pohjois-Karjala (Norra Karelen)	17 782	178 100	Joensuu
Turku-Pori (Åba-Björneborg)	22 839	699 200	Turku (Åbo)
Uusimaa (Nyland)	9 898	1 293 700	Helsinki (Helsingfors)
Vaasa (Vasa)	26 418	449 300	Vaasa (Vasa)

* în paranteze sunt înscrise denumirile în limba suedeză
** provincie autonomă
*** exclusiv supr. apelor interioare (33 550 km²)

semnificând însușirea de finit, conștiința limitelor gnoseologice și biologice.

FINLANDA, Republica ~ (Suomen Tasavalta / Republiken Finland), stat în N Europei, cu largă ieșire la M. Baltică (1 100 km); 338,1 mii km² (inclusiv supr. apelor interioare); 5,1 mil. loc. (1993). Limbi oficiale: finlandeza și suedeza. Religia: creștină (evanghelişti-luterani 87,3%, ortodocși 1,1%). Cap.: *Helsinki.* Orașe pr.: Tampere (Tammerfors), Turku (Åbo), Espoo (Esbo), Vantaa (Vanda), Oulu (Uleåborg), Lahti (Lahtis). Este împărțit în 12 prov., dintre care una autonomă, Ahvenanmaa (Åland). Relief colinar, mai scund în S (cu depresiuni lacustre și morene împădurite) și mai înalt în N, în Laponia (alt. max. 1 328 m). Climă temperat-continentală, cu veri răcoroase (14—16°C în iulie) și ierni aspre, mai ales în Laponia (–19°C, media lunii februarie). Vaste întinderi forestiere (76,2% din terit. țării) și numeroase lacuri (33,5 mii km²) care dețin c. 10% din supr. țării. Expl. de turbă (3 mil. t, 1989), min. de fier, crom (146 mii t, 1990), nichel, cobalt, argint (27 t, 1991), aur (1 818 kg, 1991), fosfați (564 mii t, 1989), granit de Rapakivi. Ind. diversificată: energie electrică (55,2 miliarde kWh, 1991), oțel (2,8 mil. t, 1990), nave maritime, material rulant, produse electronice și electrotehnice, celuloză (4,9 mil. t, 1991), hârtie de ziar (1,43 mil. t, 1990), cherestea de rășinoase (7,7 mil. m³, 1989), mobilă, ciment (1,3 mil. t, 1991), anvelope auto (19,1 mil. buc., 1990), sticlărie, porțelan, textile, conf., zahăr ș.a. 7,25% din supr. țării este ocupată de terenurile arabile pe care se cultivă grâu, orz (1,3 mil. t, 1992), ovăz (1,7 mil. t, 1990), secară, cartofi (673 mii t, 1992), sfeclă de zahăr (1 mil. t, 1992) ș.a. Creșterea intensivă a animalelor asigură o producție ridicată de carne, lapte și unt. Pescuit (97,4 mii t pește, 1990). Vânătoare intensivă. C.f. (1992): 5 863 km (28% electrificați). Căi rutiere (1992): 76,6 mii km (215 km autostrăzi, 1990); 2 mil. autovehicule (1,8 mil. autoturisme, 1988). Flota comercială (1991): 876 mii t.d.w. (1991). Moneda: 1 markka = 100 penniă. Export (1991): hârtie, celuloză, utilaje și echipament ind., produse metalurgice, produse chimice, lemn și produse din lemn, textile ș.a. Import (1991): utilaje ind. și mijloace de transport, bunuri de larg consum, combustibili, produse chimice, produse agro-alim. ș.a. —*Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, terit. F. a fost colonizat, începând din sec. 1, de triburile

finilor *sum* (SV ţării), *em* sau *iam* (centrul ţării) şi *saam* (N), iar în sec. 12—14 a fost cucerit, treptat, de către suedezi, şi administrat ca ducat (din 1248) şi apoi ca mare ducat (din 1581). În sec. 12, creştinismul este impus de suedezi ca religie oficială de stat; în sec. 16, se răspândeşte Reforma. Sec. 16—19 sunt dominate de rivalitatea ruso-suedeză pentru stăpânirea **F.** şi de războaiele dintre acestea (multe dintre operaţiunile militare desfăşurându-se şi pe terit. **F.**), cu consecinţe devastatoare pentru viaţa social-economică a ţării. Prin Tratatul de Pace de la Nystadt (1721), care încheie Războiul Nordului, Suedia cedează Rusiei, pe lângă alte teritorii, şi partea de SV a Careliei, cu fortăreaţa Vîborg (construită de suedezi în 1293, după anexarea unei părţi din Carelia, la mijlocul sec. 13). În urma Războiului Ruso-Suedez (1808—1809), încheiat cu Pacea de la Frederikshamn, **F.** a fost alipită la Rusia, sub denumirea de Marele Ducat al **F.**, care s-a bucurat însă de o largă autonomie. La 6 dec. 1917, **F.** şi-a proclamat independenţa de stat, iar la 17 iul. 1919 devine republică, recunoscută, în oct. 1920, de guvernul sovietic. În nov. 1939, **F.** a fost atacată de trupele sovietice; prin Tratatul de Pace de la Moscova (mart. 1940), **F.** a fost silită să cedeze U.R.S.S. Carelia şi o parte a Laponiei. În 1941, **F.** a fost atrasă de Germania în războiul împotriva U.R.S.S., iar la 10 febr. 1947 a semnat Tratatul de Pace de la Paris, care a consfinţit anexarea Careliei de către U.R.S.S., **F.** restituind, în acelaşi timp, printre altele, regiunea Petsamo (Pecenga) pe care statul sovietic i-o cedase în 1920. După al doilea război mondial, în timpul preşedinţilor J.K. Paasikivi (1946—1956), U.K. Kekkonen (1956—1982) şi M. Koivisto (1982—1994), **F.** a cunoscut o dezvoltare economică şi socială rapidă şi a promovat o politică externă de neutralitate, care respecta interesele de securitate ale U.R.S.S. (de aici termenul de „finlandizare"). Membră a Consiliului Nordic (din 1955). În 1994, pentru prima oară, Martti Ahtissari a fost ales preşedinte prin sufragiu universal direct. Republică prezidenţială. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte şi de un parlament unicameral (Edeskunta), iar cea executivă de Consiliul de Stat (guvernul).

FINLANDEZ, -Ă (< *Finlanda*) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca naţiune pe teritoriul Finlandei. Mai trăiesc în S.U.A., Suedia, Federaţia Rusă, Canada, Norvegia ş.a. De religie evanghelic-luterană. ✦ Persoană care aparţine acestui popor sau este originară din Finlanda. **2.** Adj. Care aparţine Finlandei sau finlandezilor, referitor la Finlanda sau la finlandezi. ✦ (Substantivat, f.) Limbă fino-ugrică vorbită de finlandezi; importantă limbă finică, păstrând cel mai bine tipul fino-ugric.

FINNBOGADÓTTIR, Vigdis (n. 1930), om politic islandez. Preşedintă a Republicii Islanda (din 1980). Prima femeie aleasă şef de stat într-o ţară europeană. Directoare a Teatrului Municipal din Reykjavík (1972—1980).

FINO-UGRIC, -Ă (după fr., germ.) adj. **1.** *Limbi fino-ugrice* = cea mai importantă ramură a familiei de limbi uralice; au trăsături comune cu limbile baltice şi cuprind limbi vorbite în unele regiuni din nordul şi centrul Europei şi nordul Asiei (finlandeza, estona, maghiara, mordvina şi ziriana sau komi). **2.** Privitor la limbile fino-ugrice.

FINSEN [finsən], **Niels Ryberg** (1860—1904), medic şi biolog danez. Inventatorul metodei de tratament al lupusului prin expunere la razele luminoase (finsenterapie sau fototerapie). Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1903).

FINSTERAARHORN, cel mai mare vârf al Alpilor Bernezi (S Elveţiei). Alt.: 4 274 m (al 4-lea vârf al Alpilor). Alcătuit din gnaise. Ghețari. Cucerit, în 1812, de o expediţie elveţiană.

FINTA, com. în jud. Dâmboviţa; 4 736 loc (1995). Expl. de gaze naturale. Reşed. com. este satul *Finta Mare*. Satul Finta, atestat documentar în 1494. Aici a avut loc, în mai 1653, o luptă în care oastea Ţării Româneşti, condusă de Matei Basarab, a înfrânt oastea moldo-cazacă, condusă de Vasile Lupu şi Timuş Hmelniţki.

FINTEŞTEANU, Ion (1899—1984, n. Bucureşti), actor şi regizor român. Prof. univ. la Bucureşti. Interpret de comedie, cu o mare varietate a mijloacelor compoziţionale (Tartuffe, Farfuridi, Ianke). A jucat în filme începând din 1923 („O scrisoare pierdută", „Afacerea Protar", „Titanic vals", „Serata").

FINŢI, Alexandru (1910—1972, n. Giurgiu), regizor şi actor român. Prof. univ. la Bucureşti. S-a remarcat prin claritatea transmiterii mesajului dramatic, punând în scenă piesele: „Discipolul diavolului" de G.B. Shaw, „Oameni şi şoareci" de J. Steinbeck, „Omul cu mârţoaga" de G. Ciprian ş.a.

FIODOROV, Evgraf Stepanovici (1853—1919), mineralog şi cristalograf rus. Unul dintre fondatorii cristalografiei structurale şi mineralogiei moderne. A dedus, pe cale matematică, cele 230 de posibilităţi de dispoziţie a particulelor în reţele cristaline (grupe spaţiale); a elaborat clasificarea şi nomenclatura rocilor.

FIOLĂ (< fr.) s. f. Mic recipient din sticlă neutră, uşor fuzibilă, de capacităţi diferite (1—20 ml/cm³), de formă cilindrică, cu una sau ambele capete trase la flacără, în care se conservă soluţii şi pulberi sterile.

FIONIA (FYN, FUNEN), ins. daneză în M. Baltică, separată de Pen. Iutlanda prin Str. Beltul Mic şi de Ins. Seeland prin Str. Beltul Mare, constituind o reg. geografică a Danemarcii; 3,5 mii km²; 465,3 mii loc. (1993). Oraş. pr.: *Odense*. Relief morenaic calcaros (alt. max.: 131 m). Ovăz, sfeclă de zahăr, in, cânepă. Creşterea animalelor. Pescuit.

FIOR (lat. *febris*) s. m. Senzaţie de frig (însoţită de o uşoară tremurătură). ✦ P. ext. Emoţie provocată de un sentiment puternic.

FIORD (< fr., germ.) s. n. Golf marin adânc, strâmt, sinuos, cu ţărmuri abrupte, format în urma pătrunderii apelor marine în văile glaciare după topirea ghețarilor. Sunt numeroase în Norvegia, Noua Zeelandă, Chile şi Groenlanda. Unul dintre cele mai mari este Sognefjord, de pe coasta de V a Norvegiei (lungime: 220 km; lăţime: 6 km; ad. max.: 1 308 m).

FIORIN (< it.) s. m. Florin.

FIORITURĂ (< it.) s. f. (MUZ.) Ornament vocal.

FIOROS, -OASĂ (lat. *'febrosus*) adj. Care înspăimântă, care îngrozeşte; înfricoşător, groaznic.

FIR (lat. *filum*) s. n. **1.** Produs obţinut prin filarea (toarcerea) manuală sau mecanizată a fibrelor textile; *p. restr.* fibră textilă. ✧ *F. cu plumb* = dispozitiv compus dintr-un fir care are la un capăt o greutate metalică, folosit pentru

Ion Finteşteanu

verificarea verticalității unor elemente de construcție sau a unor mașini, pentru așezarea aparatelor topografice etc. *Firul apei* = linia imaginară de pe suprafața unui curs de apă care unește punctele de viteză maximă ale acestuia. ✦ P. ext. Idee prezentă de-a lungul unei opere, unei acțiuni etc.; principiu călăuzitor, linie (de conduită). ✦ Fig. Șir continuu, desfășurare neîntreruptă. ✦ Șuviță subțire de aur sau de argint, folosită la cusături artistice. **2.** (TEHN.) Corp solid cu lungimea mare în comparație cu dimensiunile secțiunii lui transversale. ✧ *F. de contact* = conductă electrică pentru alimentarea cu energie a vehiculelor cu tracțiune electrică (tramvaie, troleibuze etc.). ✦ Sârmă de telegraf, de telefon etc. ✦ (Impr.) Linie electrică. **3.** Fiecare dintre elementele de forma unui fir **(1)** care alcătuiesc iarba, părul etc.; *p. ext.* un exemplar dintr-o specie de plante. ✦ Bob (de nisip, de piper etc.). ✧ Loc. *Fir cu fir* = bob cu bob.

FIRAV, -Ă (< sl.) adj. (Despre ființe) Care are o constituție delicată, fragilă; plăpând, debil, șubred.

FIRCA, Gheorghe (n. 1935, Grădinari, jud. Caraș-Severin), muzicolog și compozitor român. Contribuții în domeniul teoriei muzicale („Bazele modale ale cromatismului diatonic", „Structuri și funcții în armonia modală") și analize ale componisticii contemporane; muzică simfonică, de cameră, corală, lieduri.

FIRDOUSI (FIRDŪSĪ) (Abul Kasim Mansur) (c. 934—c. 1025), poet persan. Renumita sa epopee „Șah-Name" (Cronica șahilor), de peste 50 000 de distihuri, este o grandioasă evocare a istoriei poporului persan, din timpurile mitice până la cucerirea arabă.

FIRE (< *fi*) s. f. **1.** Natura înconjurătoare; lumea. ✧ Loc. *Peste fire* = extraordinar (de tare, de mult). **2.** Factură psihică și morală; caracter, temperament. **3.** Minte, cuget; cumpăt. ✧ Loc. *În toată firea* = matur; serios. ✧ Expr. *A-și veni în fire* = a-și reveni, a se reculege. *A scoate din fire* = a enerva, a scoate din sărite. *A-și ține firea* = a se stăpâni.

FIREȘC, -EASCĂ (< *fire*) adj. **1.** Potrivit legilor naturii; al naturii. ✧ (DR.) *Părinți firești* = ascendenți de gradul întâi (mama și tatăl) față de care copilul are stabilită legal filiația (rudenie de sânge) și care exercită drepturile și îndatoririle părintești în interesul ocrotirii copilului; consimțământul *p.f.* este indispensabil la înfierea copilului de către altă persoană sau familie. **2.** De la sine înțeles, natural, normal **(1)**. ✦ (Substantivat, n.) Naturalețe.

FIREȘTE (< *fire*) adv. Natural, bineînțeles; negreșit, desigur.

FIRET (< *fir*) s. n. Fir de aur sau de argint folosit la broderii. ✦ Broderie cusută cu acest fir; găitan din aceste fire.

FIRIDĂ (< bg.) s. f. Adâncitură prevăzută în grosimea unui zid, cu scop utilitar sau decorativ; nișă, ocniță **(1)**.

FIRIMITURĂ (< *fărâmă*) s. f. Bucățică foarte mică de pâine (rămasă când se taie ori se rupe pâinea) sau, *p. ext.*, dintr-un alt aliment; fărâmă.

FIRMAMENT (< fr., lat.) s. n. Cer, boltă cerească.

FIRMAN (< tc.) s. n. (În trecut) Decret, ordin emis de suveranii Imp. Otoman, Persiei, Afghanistanului și ai unor state din Asia Centrală.

FIRMĂ (< germ.) s. f. **1.** Denumire (unică, deosebită de oricare alta) consemnată în Registrul de Comerț sub care o persoană fizică sau juridică desfășoară o activitate economică. **2.** P. gener. Întreprindere comercială sau industrială. **3.** Inscripție pe o placă, pe un zid etc., la intrarea unui magazin, unei întreprinderi etc., pe care este indicată denumirea, destinația, caracterul acestora; *p. ext.* placă, panou etc. cuprinzând o asemenea inscripție.

FIRN (< germ., rus.) s. n. Zăpadă persistentă de pe munții înalți, acumulată și tasată, care, trecând prin faza grăunțoasă, devine ghețar; nevé.

FIRNIS (< germ.) s. n. Amestec fluid de substanțe periculogene, care, întins în strat subțire pe un obiect, formează o peliculă lucioasă aderentă, elastică, transparentă și rezistentă la agenți externi. Se folosește ca liant al pigmenților, ca solvent la fabricarea cernelurilor tipografice și drept grund la vopsitul lemnăriei.

FIRUȚĂ (< *fir*) s. n. Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Poa*, familia gramineelor, mult răspândite în vegetația pajiștilor. Prezintă importanță economică; mai răspândită specia *Poa pratensis*.

FIȘĂ (< ngr.) s. f. **1.** Plăcuță care, pe baza unei convenții, poate înlocui monede de la plata în localurile de consumație, la jocurile de cărți etc. **2.** Piesă metalică, de forma unei monede, care poate declanșa mecanismul unui automat; jeton.

FISC (< fr., lat.) s. n. **1.** Instrument administrativ al statului, reglementat prin norme juridice, care stabilește și administrează impozitele (directe și indirecte) și taxele ce se cuvin statului de la contribuabili. **2.** Instituție a administrației de stat care se ocupă cu așezarea, încasarea, urmărirea silită și administrarea impozitelor directe sau indirecte și a taxelor cuvenite statului.

FISCAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la fisc, care ține de fisc. ✧ *Agent f.* = **a)** funcționar al administrației financiare locale sau centrale; **b)** bancă sau companie (sistem trust) care acționează printr-o înțelegere de corporație cu alte corporații; în calitate de *a.f.*, banca sau compania trust poate avea funcția de trezorier general al corporației sau poate fi desemnată să îndeplinească anumite funcții fiscale (obținerea sumelor pentru plata dividendelor, plata rentelor, alte plăți). *Monopol f.* = monopolizarea de către un guvern a unei întreprinderi sau a vânzării unui anumit produs pentru obținerea de venituri necesare bugetului de stat. *Politică f.* = componentă a politicii economice care constă în manevrarea pârghiei fiscale (dozajul între tipurile de impozite directe și indirecte, gradul de impozitare a veniturilor, nivelul presiunii fiscale) pentru realizarea obiectivelor economice stabilite.

FISCALISM (< *fiscal*) s. n. Politică de mărire (exagerată) a sarcinilor fiscale ale contribuabililor și îndeosebi de percepere a unor impozite și taxe numeroase și mari de la populație.

FISCALITATE (< fr.) s. f. Ansamblul legilor, reglementărilor și modalităților de impozitare. ✧ Grad de f. = ponderea procentuală a impozitelor, taxelor și contribuțiilor obligatorii în produsul intern brut (P.I.B.) al unei țări.

FISCHART [fișart], **Johann** (c. 1546—c. 1590), scriitor german. Pamflete („Corbul nocturn și cioara negurilor"), scrieri polemice și satirice împotriva catolicismului („Stupul sfântului roi roman"), poeme alegorice și umoristice („Vânătoarea de purici"). A prelucrat cu umor grotesc și virtuozitate lexicală romanul lui Rabelais „Gargantua și Pantagruel".

FISCHER [fișər], **Edmond Henry** (n. 1920), biochimist american de origine elvețiană. Prof. univ. la Washington. Contribuții la studiul biochimismului activității celulelor normale și anormale. Împreună cu E. Krebs, a elucidat modul de funcționare a kinazelor și fosfatazelor. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1992), împreună cu E. Krebs.

FISCHER [fișər], **Edwin** (1886—1960), pianist, dirijor și compozitor elvețian. Prof. la conservatoarele din Berlin și Lucerna, a fost un model de interpretare

pentru o întreagă generație. Artă pianistică marcată de atitudine reflexivă, dramatică și de profunzime. Interpret de referință al muzicii lui Bach și Mozart.

FISCHER [fișər], **Emil Hermann** (1852—1919), chimist german. Prof. univ. la Erlangen, Würzburg și Berlin. Contribuții fundamentale în domeniul chimiei organice și biologice. Cercetări asupra zaharurilor, fermenților, aminoacizilor, polipeptidelor, proteinelor, derivaților purinei, pepsidelor și substanțelor tanante. A sintetizat (1878) fructoza, glucoza, peptone etc. Premiul Nobel pentru chimie (1902). M. de onoare al Acad. Române (1913).

FISCHER [fișər], **Ernst** (1899—1972), critic literar și estetician austriac. Reprezentant al criticii socio-istorice, a studiat fenomenul estetic în relație cu evoluția curentelor literare („Arta și umanitatea", „Spiritul timpului și literatura", „Artă și coexistență").

FISCHER [fișər], **Ernst Otto** (n. 1918), chimist german. Prof. univ. la München. Cercetări în domeniul chimiei compușilor organometalici ai metalelor tranziționale. A studiat ferocenul și, independent de G. Wilkinson, a descoperit complecșii π. Premiul Nobel pentru chimie (1973), împreună cu G. Wilkinson.

FISCHER [fișər], **Hans** (1881—1945), chimist german. Prof. univ. la München. Studii privind coloranții pirolici din sânge și bilă și colorantul verde din plante. A sintetizat și stabilit structurile chimice ale porfinei, heminei, bilirubinei și a precizat structura clorofilei. Premiul Nobel pentru chimie (1930).

FISCHER, Iancu (n. 1923, Iași), filolog român. Prof. univ. la București. Studii de fonologie, lexicologie și gramatică latină și română („Latina dunăreană"). Manuale, ediții critice (A. Pann, Gr. Alexandrescu). Traduceri din texte clasice.

FISCHER [fișər], **Kuno** (1824—1907), istoric german al filozofiei. Reprezentant al hegelienilor de dreapta. Monografii consacrate îndeosebi filozofilor moderni, cea despre Kant marcând începutul „mișcării kantiene" contemporane. Op. pr.: „Istoria filozofiei moderne".

FISCHER [fișər], **Robert (Bobby)** (n. 1943), șahist american. Campion al S.U.A. la vârsta de 14 ani, a devenit mare maestru internațional la 15 ani. Campion mondial (1972—1975).

FISCHER-DIESKAU [fișər-di:skau], **Dietrich** (n. 1925), bariton german. Carieră de concertist și cântăreț de operă. Repertoriu foarte larg, incluzând numeroase lieduri, interpretat cu sensibilitate, inteligență și prestanță scenică.

FISCHER [fișər] **von ERLACH, Johann Bernhard** (1656—1723), arhitect austriac. Numeroase clădiri în stil baroc la Praga, Salzburg și, mai ales, Viena (Karlskirche, Biblioteca Imperială, Palatul Schönbrunn).

FISCHER-GALAȚI, Stephen Alexander (n. 1924, București), istoric american de origine română. Prof. univ. la Boulder (Colorado). Contribuții la studiul istoriei Europei de Est („România nouă: de la Democrația Populară la Republica Socialistă", „România în sec. al XX-lea", „Estul Europei și războiul rece").

FISHER [fișər], **Irving** (1867—1947), economist și statistician american. Prof. la Univ. Yale. Specialist în probleme monetare, a promovat economia matematică; contribuții la teoria indicilor („Valoarea de cumpărare a banului", „Investigații matematice în teoria valorii și a prețurilor").

FISHTA [fișta], **Gjergj** (1871—1940), scriitor albanez. Contribuții la stabilirea limbii literare și a alfabetului albanez. Operă cu caracter patriotic, pe teme istorice și folclorice (poemul epico-liric „Lăuta munților", „Picătură de rouă", drame, nuvele).

FISIBILITATE (< fr.; {s} lat. *fissilis* „ușor de despicat") s. f. Proprietate a lemnului de a crăpa sau de a se despica de-a lungul unei suprafețe paralele cu fibrele, la solicitarea, în această direcție, cu ajutorul unei pene.

FISIONA (< *fisiune*) vb. I tranz. (Despre nucleele atomice grele) A scinda, a diviza, a desface.

FISIPEDE (< fr., lat.) s. f. pl. Mamifere terestre carnivore, cu membre digitigrade, rar plantigrade, terminate cu gheare; aveau creierul relativ voluminos, cu circumvoluțiuni în cadrul emisferelor cerebrale, camera timpanică osificată și prezentau o dezvoltare mare a caninilor și carnasierilor. Apar în Eocen. Ex.: ursul, câinele, leul, tigrul, hiena etc.

FISIUNE (< fr., lat.) s. f. Proces spontan sau indus (sub acțiunea neutronilor, particulelor alfa, protonilor, deuteronilor, fotonilor etc.) de scindare a unui nucleu atomic greu (uraniu, plutoniu etc.), de obicei, în două produse de **f.**, de energii cinetice foarte mari, și emisiune de neutroni. A fost descoperită (1938) de O. Hahn și F. Strassmann. Neutronii emiși într-o reacție de **f.** pot iniția noi reacții de **f.**, acestea autoîntreținându-se rapid (reacție în lanț), cu degajarea unor mari cantități de energie. Reacția nucleară în lanț, controlată cu

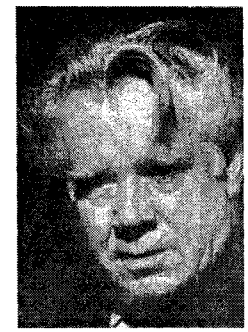

Edwin Fischer

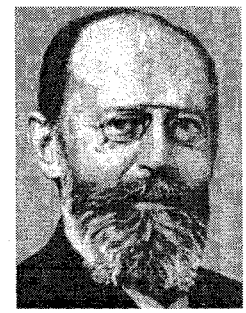

Emil Fischer

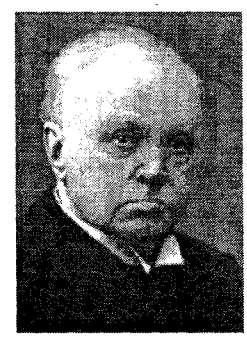

Kuno Fischer

Dietrich Fischer-Dieskau

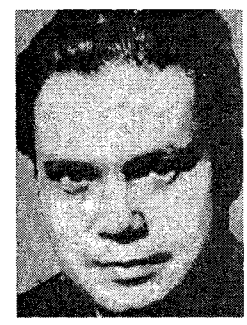

ajutorul moderatorilor, constituie sursa de energie a reactoarelor nucleare.

FISTIC (< tc.) s. m., s. n. **1.** S. m. Arbore cultivat în zonele tropicale și subtropicale din semințele căruia se extrage un ulei gras, folosit în alimentație *(Pistacia vera)*. **2.** S. n. Fruct al fisticului **(1)**, mic, ovoid, cu sâmburele verde, bogat în ulei și cu gust plăcut, specific, care se consumă ca atare sau se folosește la prepararea diverselor produse de cofetărie.

FISTICHIU, -IE (< tc.) adj. **1.** (Înv.) De culoarea fisticului. **2.** Curios, ciudat; extravagant.

FISTULĂ (< fr., lat.) s. f. Canal format accidental sau prin operație, comunicând cu o glandă sau cu o cavitate pentru drenarea secrețiilor acestora (ex. **f.** lacrimală, **f.** intestinală).

FISURA (< fr.) vb. I tranz. A produce fisuri. ✦ Refl. A căpăta fisuri.

FISURARE *(< fisura)* s. f. Acțiunea de a (se) fisura. ✦ Fenomenul de producere, accidentală sau intenționată, a unor fisuri într-un material, într-o rocă, într-o piesă etc. sub acțiunea unor suprasolicitări.

FISURĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Discontinuitate de forma unei crăpături mici, la suprafața sau în interiorul unei piese, a unui material etc., provenită în urma unor suprasolicitări sau în cursul elaborării. **2.** (GEOL.) Crăpătură sau deschizătură tabulară într-o rocă, nedepășind câțiva metri lățime și cu lungime, uneori, de ordinul kilometrilor. **3.** (MED.) Șanț sau crăpătură, normală sau patologică, pe suprafața unui organ (ex. **f.** abdominală, **f.** osoasă).

FIȘA (< fr.) vb. I tranz. A înscrie pe o fișă **(1)**, a nota pe fișe, a întocmi fișe; a extrage pe fișe citate dintr-o lucrare.

FIȘĂ (< fr.) s. f. **1.** Mică foaie de hârtie sau de carton, de formă dreptunghiulară, folosită pentru a face însemnări în cursul unei documentări sau în vederea elaborării unei lucrări; conținutul unei fișe. ✦ (BIBL.) Mică foaie de carton tipizată, în care sunt înscrise datele privitoare la o carte sau la o publicație periodică dintr-o bibliotecă în vederea întocmirii unui fișier **(2)**. ✦ *F. tehnologică* = ansamblul indicațiilor privitoare la tehnologia, organizarea și planificarea (programarea) unui anumit proces de lucru, scrise pe un formular special; formularul pe care se scriu aceste indicații. ✦ (CONT.) *F. de evidență* = foaie volantă (special imprimată) folosită pentru urmărirea sistematică a unui mijloc economic, a unui proces, a unei surse etc. Sub formă de *f. de e.* se pot prezenta și conturile. **2.** (ELT.) Dispozitiv de conectare, cu piese de contact proeminente, pentru racordarea unui receptor mobil la o instalație electrică fixă sau mobilă prin intermediul unui al doilea dispozitiv (numit uneori contrafișă), care poate fi o priză, o cuplă etc.; ștecăr.

FIȘIC (< tc.) s. n. Teanc de monede înfășurate în hârtie.

FIȘIER (< fr.) s. n. **1.** Colecție de fișe **(1)** ordonate sistematic. **2.** Catalog de fișe **(1)**. **3.** Cutie sau mobilă (dulap) cu sertare, în care se păstrează fișele **(1)**. **4.** (INFORM.) Colecție de date de același tip (date propriu-zise, texte, programe etc.) grupate sub un nume și reprezentate pe un suport (discuri sau benzi magnetice etc.).

FIȘIU (< fr.) s. n. Batic subțire de mătase.

FITCH [fitʃ], **Val Logsdon** (n. 1923), fizician american. Prof. univ. la New Jersey. Studii și cercetări în fizica particulelor elementare. Împreună cu J.W. Cronin, descoperă violarea simetriei combinate (sau a legii parității combinate CP — Change Conjugation Parity) din teoria particulelor elementare. Premiul Nobel pentru fizică (1980), împreună cu J. W. Cronin.

FITIL (< tc.) s. n. **1.** Produs textil în formă de sfoară, șiret, panglică sau tub, confecționat din fire moi răsucite sau țesute și folosit pentru absorbirea lichidelor în diferite scopuri (ex. **f.** de lampă, **f.** de ungere etc.). ✦ Partea centrală, din cânepă sau din bumbac, a unei lumânări; feștilă. ✦ Fir de bumbac, răsucit sau țesut, folosit, împreună cu cremenea și amnarul, la aprins. **2.** *F. detonant* = tub subțire din plumb, staniu sau din fibre textile impregnate, care conține o umplutură de exploziv cu o mare viteză de transmitere a detonației; servește pentru aprinderea încărcăturilor de exploziv la provocarea simultană a exploziei în mai multe puncte. *F. aprinzător* (sau *f. de siguranță, f. Bickford*) = dispozitiv constituit dintr-un înveliș izolant și o inimă de pulbere inflamabilă, folosit ca mijloc de aprindere a capselor detonante în minele negrizutoase sau fără praf de cărbune exploziv. **3.** (Fig.) Aluzie malițioasă care poate alimenta sau determina intrigi, neînțelegeri.

FITINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *phyton* „plantă") s. f. Sarea de calciu și de magneziu a acidului inositohexafosforic, ce constituie rezerva fosfoorganică a plantelor verzi; prezentă în diferite cereale; are acțiune inhibitoare asupra resorbției în intestin a calciului, magneziului și fierului.

FITING (< engl., germ.) s. m. (TEHN.) Piesă de legătură folosită la îmbinarea țevilor, a tuburilor, a armăturilor etc.; are formă tubulară și este, în general, filetată.

FITIONEȘTI, com. în jud. Vrancea; 3 256 loc. (1995). Viticultură. Schitul Mușunoaiele (1839).

FITO- ({s} gr. *phyton* „plantă") Element de compunere cu sensul „care se referă la plantă"; formează substantive și adjective.

FITOCENOLOGIE (< fr.; {s} *fito-* + gr. *koinós* „comun" + *logos* „studiu") s. f. Disciplină a botanicii care studiază asociațiile de plante (alcătuirea, răspândirea și ecologia lor).

FITOCENOZĂ (< fr.; {s} *fito-* + gr. *koinós* „comun") s. f. Asociație de plante care trăiesc într-un anumit mediu de viață *(biotop)* și sunt condiționate de anumiți factori fizico-geografici și biologici.

FITOCHIMIE (< fr. {i}; {s} *fito-* + *chimie*) s. f. Studiul proceselor chimice care au loc în plantă.

FITOFAG, -Ă (< fr. {i}; {s} *fito-* + gr. *phag-* „a mânca") s. m., adj. (Animal) care se hrănește cu plante, provocând pagube în agricultură, piscicultură, silvicultură (ex. omizi, cari).

FITOFIZIOLOGIE (< fr.) s. f. Fiziologia plantelor.

FITOGEOGRAFIE (< fr. {i}) s. f. Știință interdisciplinară care, pe baza informațiilor de taxonomie, filogenie, ecofiziologie, paleobotanică, geologie și geografie, studiază distribuția prezentă și trecută în spațiu și timp a speciilor de plante și a comunităților pe care acestea le alcătuiesc în toate zonele globului; geografia plantelor.

FITOHORMONI (< fr. {i}) s. m. pl. Substanțe fiziologic active, prezente în plante care, în doze foarte mici, stimulează înflorirea, creșterea și dezvoltarea acestora (ex. auxina, giberelina).

FITOMORF (< fr.; {s} *fito-* + gr. *morphe* „formă") s. n. Motiv ornamental care constă din prelucrarea artistică a elementelor vegetale.

FITON (< fr.; {s} gr. *phyton* „plantă") s. m. **1.** Plantă rudimentară. **2.** (GENET.) Cea mai mică unitate de propagare care, detașată de pe un organism vegetal, prelevat dintr-o cultură, generează un nou organism vegetal.

FITONCIDE ({s} *fito-* + lat. *-cida* „care ucide") s. f. pl. Substanțe volatile produse și eliminate de unele plante (ceapă, usturoi, hrean etc.), cu acțiune bactericidă și fungicidă, folosite în tratarea semințelor de legume, în combaterea unor agenți patogeni.

FITOPATOGEN (< engl., fr.; {s} *fito-* + gr. *pathos* „boală" + *gennao* „a produce") s. m. Agent de natură fizică, chimică sau infecțioasă care provoacă îmbolnăvirea plantelor.

FITOPATOLOGIE (< fr., engl. {i}; {s} *fito-* + gr. *pathos* „boală" + *logos* „studiu") s.f. Știință care se ocupă cu recunoașterea, diagnosticarea și tratarea bolilor plantelor, cu studiul biologiei agenților fitopatogeni, depistarea și combaterea acestora; protecția plantelor.

FITOPLANCTON (< germ.) s. n. (BIOL.) Totalitatea organismelor vegetale din plancton, care populează straturile superficiale (50—100 m) ale bazinelor de apă dulce, ale apei mărilor și oceanelor. Servește ca hrană pentru diferite animale acvatice. V. și *plancton.*

FITOSTEROL (< fr.) s. m. Substanță de natură sterolică, izolată din plante și utilizată în industria farmaceutică la sinteza unor hormoni sexuali.

FITOTEHNIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la fitotehnie, de fitotehnie.

FITOTEHNIE (< fr.) s. f. Știință agricolă care studiază plantele de cultură și metodele lor de cultivare, cu scopul de a obține recolte mari, stabile și de calitate cu cheltuieli minime. Include: legumicultura, viticultura, pomicultura, silvicultura ș.a.

FITOTERAPIE (< fr., germ.) s. f. Ramură a fitopatologiei care se ocupă cu metodele de prevenire și de combatere a bolilor și a dăunătorilor plantelor cultivate.

FITOTOXIC, -Ă (< fr. {i}) adj., s. n. (Substanță) care are acțiune toxică asupra plantelor.

FITOTRON (< fr. {i}; {s} *fito-* + fr. *[élec]tron* „electron") s. m. Instalație specială, de dimensiuni mari, pentru cultivarea plantelor în încăperi unde se dirijează temperatura, umiditatea, lumina etc., în scopuri experimentale.

FITTIPALDI, Emerson (n. 1946), automobilist brazilian. Campion mondial de Formula 1 (1972, 1974).

FITZGERALD [fitgerəld], **Ella** (n. 1918), cântăreață americană. Carieră solistică. Voce cu registru larg, permițându-i o interpretare de mare virtuozitate a pieselor de jaz.

FITZGERALD [fitgerəld], **Francis Scott (Key)** (1896—1940), scriitor american. Reprezentantul „generației pierdute" a anilor '20. Nuvele și romane ilustrând atmosfera „epocii jazz-ului", cu amestecul ei de exuberanță și inconsistență, denunțând consecințele tragice ale optimismului american înnăscut și „visul american" al unei fericiri iluzorii, întemeiate pe succesul material („Cei frumoși și blestemați", „Povestiri din epoca jazz-ului", „Marele Gatsby" — capodopera sa, „Blândețea nopții"). Scrisul său a evoluat spre concentrarea mijloacelor de expresie și cultivarea detaliului cu semnificație simbolică.

FITZGERALD [fitgerəld], **George Francis** (1851—1901), fizician irlandez. Prof. univ. la Dublin. A studiat radiația electromagnetică emisă la descărcarea unui condensator (precedând experiențele lui H. R. Hertz) și a cercetat polarizarea luminii prin reflexie.

FITZMAURICE [fitmɔris], **Edmond George, baron** (1846—1935), diplomat și om politic liberal britanic. Filoromân. A sprijinit prin publicistică și prin activitatea sa lupta poporului român pentru desăvârșirea unității sale politice.

FITZROY [fitrɔi], râu în NE Australiei; 960 km. Izv. din M-tii Marii Cumpene de Ape prin unirea râurilor Dawson și Mackenzie, are un curs intermitent și se varsă în Oc. Pacific, în aval de Rockhampton. Navigabil 56 km. Maree puternice (14 m).

FITZROY [fitrɔi], **Robert** (1805—1865), navigator și meteorolog britanic. Comandant al navei „Beagle", cu care a întreprins o expediție hidrografică pe coastele Americii de Sud (între Río de la Plata și Capul Horn), precum și în Ins. Galápagos. Inventatorul barometrului **F.**

FIȚUICĂ (cf. germ. *Fitzel*) s. f. Hârtiuță cu însemnări. ✦ Termen depreciativ pentru o publicație fără însemnătate.

FIU (lat. *filius*) s. m. **1.** Persoană de sex bărbătesc considerată în raport cu părinții; copil, fecior, făt. **2.** Fig. Cetățean; membru al unei colectivități. **3.** Urmaș, descendent. ✧ (REL.) *Fiul lui David* = titlul mesianic al lui Iisus. *Fiul lui Dumnezeu* = expresie din „Noul Testament" indicând pe Iisus Hristos ca Dumnezeu și Om. *Fiul Omului* = nume atribuit în „Vechiul Testament" celor drepți, care vor primi, la Judecata de Apoi, „stăpânirea, slava și împărăția" sau chiar persoanei mesianice a Judecătorului; în „Noul Testament" este numele pe care și-l atribuie Iisus însuși.

FIUME v. **Rijeka.**

FIVE-O'CLOCK (loc. engl.) [faivə-clɔc] s. n. Ceai servit la ora cinci după-amiază, însoțit de o gustare. ✦ Petrecere făcută (în jurul orei cinci) după-amiază.

FIX, -Ă (fr., lat.) adj. **1.** (Și adv.) Care nu-și schimbă locul sau poziția; nemișcat, imobil. **2.** Care nu se schimbă, nu variază; stabil. ✧ *Idee fixă* v. *idee.* **3.** (Despre oră) Precis, exact. **4.** (MAT.) *Punct fix* = punct din domeniul de definiție al unei funcții (funcționale) egal cu valoarea funcției (funcționalei) în acel punct.

Ella Fitzgerald

Francis Scott Fitzgerald

FIXA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A prinde, a înțepeni un obiect într-un loc din care să nu se poată clinti. ✦ Fig. A privi țintă pe cineva sau ceva. **2.** Tranz. A stabili, a hotărî (un preț, un termen etc.). **3.** Refl. (Despre persoane) A se decide. **4.** Refl. A se așeza în mod stabil într-un loc, a se statornici, a se stabili. **5.** Tranz. (CHIM.) A aduce un corp într-o stare stabilă; a împiedica să se volatilizeze.

FIXARE *(< fixa)* s. f. Acțiunea de a (se) fixa. ✦ Operație din procesul de finisare a produselor textile, prin care se conferă acestora stabilitatea dimensiunilor și luciului, uniformitate, elasticitate etc. ✦ Operație de stabilizare a legăturii dintre colorant și fibră, efectuată în procesul de vopsire și de imprimare a produselor textile sau a pieilor. ✦ Operație de tratare cu un reactiv chimic (solvenți ai halogenurilor de argint) a materialelor fotografice (hârtie, film etc.) pentru a le face insensibile la lumină (prin dizolvarea halogenurii de argint neimpresionate), imaginile obținute prin developare rămânând definitive.

FIXATIV (< fr.) s. n. **1.** Soluție incoloră de rășină diluată în eter, alcool sau benzină, care servește la acoperirea, prin pulverizare, a desenelor executate în cărbune sau pastel pentru a le feri de ștergere. **2.** Fixator **(1). 3.** Produs cosmetic folosit pentru menținerea coafurii.

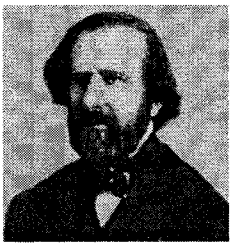

Armand-Hippolyte-Louis Fizeau

FIXATOR (< fr.) s. m. **1.** Reactiv chimic sau soluție a acestuia care se folosește pentru fixarea materialelor fotografice developate; fixativ **(2). 2.** Substanță folosită în operația de finisare a țesăturilor textile, în scopul măririi stabilității vopsirii și a imprimării. **3.** (BIOL.) Soluție folosită în histologie și citologie pentru conservarea structurilor celulare și studierea lor la microscop (ex. formolul, dicromatul de potasiu, azotatul de argint etc.).

FIXING (cuv. engl.) s. n. Operație de cotare a cursurilor valutare sau a prețului aurului la principalele burse de valori (Londra, Paris, Zürich) de către agenți autorizați, pe baza dispozițiilor de vânzare-cumpărare primite de la clienți, comisioanele bancare aferente acestei operațiuni fiind adăugate, în cazul vânzărilor, și deduse, în cazul cumpărărilor; **f.** se publică sub forma unor cotații unice. ✧ *Preț f.* = **a)** preț (de regulă, arbitrar) stabilit pentru valute sau aur prin operațiunea de **f.**; **b)** prețul stabilit pentru care o marfă (serviciu) poate fi rapid livrată (executat).

FIX|ISM (< fr.) s. n. Concepție biologică conform căreia speciile de plante și animale nu au suferit nici o modificare de-a lungul timpului. A fost susținut de C. Linné, G. Cuvier, R. Owen ș.a. **F.** se opune *evoluționismului, transformismului.*

FIXITATE (< fr.) s. f. Starea, caracterul a ceea ce este fix; imobilitate, nemișcare.

FIZEAU [fizo], **Armand-Hippolyte-Louis** (1819—1896), fizician francez. Contribuții în optică, fizica cristalelor, astronomie. A determinat viteza luminii (1849) și a extins *efectul Doppler* în optică *(efectul Doppler-F.).* A utilizat lungimea de undă a undelor luminoase ca etalon de lungime.

FIZEȘU GHERLII, com. în jud. Cluj; 2 513 loc. (1995). Mănăstirea Nicula (sec. 16) cu biserică de zid, din 1875—1879, ce păstrează picturi murale originare, de factură bizantină. Vestit centru de realizare a icoanelor pe sticlă (satul Nicula).

F|IZIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **1.** Adj. Care se referă la corpul ființelor vii; *spec.* care privește activitatea musculară. **2.** S. n. Aspectul exterior al unei persoane. **3.** Adj. Care se referă la materie, care privește materia; material, concret. **4.** Adj. Care se referă la obiectul fizicii **(1)** sau la metodele ei.

FIZICAL|ISM (< germ.) s. n. (FILOZ.) Orientare în neopozitivism, promovată, în deceniul 4 al sec. 20, de O. Neurath, R. Carnap ș.a., care preconizează unificarea științelor pe baza unui limbaj universal, de preferință cel al fizicii. Sub raportul fundamentelor teoretice, **f.** se înscrie printre manifestările nominalismului contemporan.

F|IZICĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Știință care studiază materia și energia, precum și interacțiunile dintre acestea. Cuprinde mecanica, acustica, optica, electricitatea, magnetismul, structura atomului, fenomenele nucleare etc. ✧ *F. atomică* studiază structura și proprietățile atomilor, precum și interacțiile lor reciproce. *F. moleculară* studiază structura moleculară a corpurilor în diverse stări de agregare, proprietățile moleculelor și interacțiile dintre ele. *F. nucleară* studiază structura și proprietățile nucleelor atomice, precum și reacțiile nucleare. *Fizica plasmei* studiază proprietățile mecanice, electrice, magnetice, optice ale plasmei. *Fizica solidului* studiază proprietățile și structura corpurilor solide, folosind metodele **f.** clasice și mecanicii cuantice. **2.** (FILOZ.; din Antic. până la Descartes) Ramură a filozofiei consacrată studiului naturii; opusă metafizicii.

FIZICIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care lucrează în domeniul fizicii, specialist în fizică.

FIZIOCRAT (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *kratos* „putere") s. m. și f. Adept al fiziocratismului.

FIZIOCRAT|ISM (< fr.) s. n. Doctrină economică clasică, apărută, în sec. 18, în Franța, care critică mercantilismul și pune bazele analizei științifice a economiei capitaliste și a politicii economice liber-schimbiste. Reprezentanții **f.,** Fr. Quesnay, A. R. J. Turgot ș.a., transpun analiza plusvalorii în sfera producției, demonstrează caracterul echivalent al schimbului de mărfuri și bani, primit în proporții de masă, și analizează capitalul din punctul de vedere al componentelor sale materiale.

FIZIOGNOMON|IE (< fr., gr. *physis* „natură" + *gnomon* „știutor") s. f. (Înv.) Disciplină, popularizată mai ales de poetul și oratorul elvețian J. K. Lavater (1741—1801), care determina caracterul oamenilor după fizionomia lor.

FIZIOLOG|IE (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază legile de funcționare a organismului viu, animal sau vegetal, mecanismele de reglare a funcțiunilor și proceselor ce au loc în celule, țesuturi, în diversele organe și sisteme.

FIZIOLOGUL, manual popular de zoologie și morală. Cuprinde o suită de povestiri, în care diferite animale, reale sau imaginare, simbolizează viciile și virtuțile. Alcătuit în Egipt (sec. 2), s-a răspândit apoi în Bizanț și în literaturile occidentale sub forma *bestiariilor* **(1).** Cea mai veche traducere românească păstrată datează din 1693, într-o copie făcută de Costea dascălul din Șcheii Brașovului.

FIZIONOM|IE (< fr.) s. f. **1.** Totalitatea trăsăturilor feței și expresia ei particulară; chip. ✧ *Joc de f.* = mimică. **2.** Fig. Înfățișare caracteristică; caracter distinctiv (al unei epoci, ai unei colectivități umane etc.).

FIZIOPATOLOG|IE (< fr.; {s} gr. *physis* „natură" + fr. *pathologie* „patologie") s. f. Ramură a medicinii care studiază mecanismele de producere a bolilor și funcțiile organismului în condiții de boală.

FIZIOTERAP|IE (< fr. {i}; {s} gr. *physis* „natură" + *therapeia* „tratament") s. f. Ramură a medicinii care studiază acțiunea fiziologică a factorilor fizici naturali (apă, aer, lumină, căldură) și artificiali (curent electric, câmp magnetic) și elaborează metode de aplicare a acestora în scop curativ și profilactic. Cuprinde: hidroterapia, balneoterapia, electroterapia ș.a.

FIZOSTIGM|INĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Ezerină.

FLACĂRA 1. Revistă literară, artistică și socială, apărută săptămânal, apoi bilunar, la București, în 1911—1916 și 1921—1923. Printre colaboratori: G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, D. Anghel, M. Sadoveanu, O. Goga, E. Lovinescu, A. Maniu, I. Pillat ș.a. **2.** Publicație care apare la București (din mai 1952, cu periodicitate lunară, bilunară, apoi săptămânală); reflectă actualitatea politică, socială, culturală și științifică.

FLĂCĂRĂ (lat.* *flaccula*) s. f. **1.** Masă de gaze, oxidantă sau reducătoare, care, în urma unor reacții chimice puternic exotermice, dezvoltă căldură și lumină; (livr.) flamă. ✧ *F. oxiacetilenică* = **f.** rezultată în urma arderii acetilenei cu oxigenul, într-un arzător special numit suflai. Degajă temperaturi până la

3 100° C și este folosită la tăierea sau sudarea metalelor. *F. olimpică* = **f.** aprinsă de la razele solare în Olimpia, adusă, prin ștafetă, la deschiderea Jocurilor Olimpice; atribut tradițional al Jocurilor Olimpice moderne, *f.o.* arde pe toată durata lor. **2.** Fig. Pasiune, înflăcărare; căldură; strălucire.

FLACON (< fr.) s. n. Sticluță (închisă ermetic) sau tub din material plastic, metal etc. în care se țin medicamente, parfumuri etc.; conținutul acestora.

FLAGEL (< fr., lat. *flagellum*) s. n., s. m. **1.** S. n. (Rar) Bici; mănunchi de nuiele folosit pentru flagelări. **2.** S. n. Fig. Dezastru, calamitate; *spec.* boală, molimă. **3.** S. m. (ANAT., ZOOL.) Filament mobil al flagelatelor, zoosporilor și al spermatozoizilor, care servește la locomoție.

FLAGELA (< fr., lat.) vb. I tranz. A biciui. ✦ Fig. A ataca prin vorbe sau prin scris.

FLAGELANȚI (< it.) s. f. Sectă de fanatici religioși apărută, în 1260, în Pen. Italică, ai cărei membri, sub pretextul ispășirii păcatelor lumii, se biciuiau în public; desființată (1417) în urma Conciliului de la Constanța.

FLAGELARE *(< flagela)* s. f. Acțiunea de a flagela; biciuire aplicată ca pedeapsă în Antichitate și în Evul Mediu (constituind o practică rituală ascetică).

FLAGELATE (< fr.) s. n. pl. Grup de organisme inferioare, unicelulare, pelagice, marine sau dulcicole, caracterizate prin prezența unuia sau a mai multor flageli cu ajutorul cărora se deplasează *(Flagellata);* se înmulțesc prin diviziune celulară, rar sexuat. Au apărut în Cambrian, iar în Jurasic au avut o largă răspândire, cu rol deosebit în formarea unor roci.

FLAGRANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Evident, izbitor. ✧ *Infracțiune f.* = infracțiune descoperită în timpul sau îndată după săvârșirea ei; flagrant delict.

FLAGSTAD [flagsta], **Kirsten** (1895—1962), soprană norvegiană. Interpretă wagneriană. Voce de o forță excepțională, timbru cald, tehnică ireproșabilă, muzicalitate rafinată.

FLAHERTY [flæərti], **Robert** (1884—1951), regizor american de film. Pionier al filmului documentar („Nanuk al nordului", „Moana", „Omul din Aran", „Louisiana Story").

FLAIER (FLYER) (< engl.) s. n. Mașină de tors care transformă benzile de fibre textile în semitorturi înfășurate pe mosoare.

FLAJEOLET (< fr.) s. n. **1.** Instrument muzical de lemn sau de metal, asemănător flautului, folosit în orchestre și în fanfare. **2.** Sunet armonic produs de instrumentele cu coarde printr-o atingere ușoară a coardei cu degetul în anumite puncte precise: la jumătate, la o treime, la un sfert etc. din lungimea corzii.

FLAMAND, -Ă (< fr.) s. m., pl. adj. **1.** S. m. pl. Populație germanică care locuiește în Flandra (partea nordică a Belgiei). Mai trăiesc în Franța și în Olanda. De religie creștină (catolică). **2.** Adj. Care aparține Flandrei sau populației ei, privitor la Flandra sau la populația ei. *Artă f.* = arta care s-a dezvoltat până în sec. 16 pe teritoriul Țărilor de Jos și din sec. 17 numai pe teritoriul actual al Belgiei. În arhitectură, remarcabile creații au fost realizate în stilul romanic, gotic, al Renașterii și baroc. În sculptură s-au impus, printr-un pronunțat simț al monumentalului, Claus Sluter, Cornelis Floris, A. Quellinus ș.a. Pictura a cunoscut o excepțională înflorire. Încă din sec. 15, artiștii flamanzi, dezvoltând tehnica picturii în ulei, au manifestat un viu interes pentru portretul individualizat ca și pentru redarea cât mai concretă a obiectelor (frații H. și J. van Eyck, R. van der Weyden, H. Memling ș.a.). În sec. 16, spiritul Renașterii a fost asociat cu elementele naționale (Bosch, P. Brueghel cel Bătrân, Matsys), contribuind la înflorirea peisajului și a portretului, reprezentarea vieții zilnice a țărănimii și burgheziei constituind tematica predilectă a artiștilor. În sec. 17 s-a impus spiritul baroc al timpului, dar și o tendință de autentică inspirație populară (Rubens, Jordaens, Van Dyck, Snyders, Teniers cel Bătrân, Brouwer ș.a.). Dintre artele decorative, tapiseria (Bruxelles, Brugge) ocupă un loc important. ✧ *Limba f.* = limbă indo-europeană din ramura germanică; limbă oficială în Belgia, alături de franceză. După unii cercetători este dialect sau variantă a limbii olandeze. Mai este vorbită în Olanda, Franța.

FLAMARE (< *flamă*, după fr.) s. f. Operație de curățire parțială sau totală a suprafețelor lingourilor sau semifabricatelor cu ajutorul arzătoarelor oxiacetilenice.

FLAMĂ (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Flacără.

FLAMBA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. A trece prin flăcări un obiect în vederea sterilizării lui. **2.** Intranz. (Despre corpuri în formă de bară) A suferi fenomenul de flambaj.

FLAMBAJ (< fr.) s. n. Pierderea bruscă a formei de echilibru stabil a unui corp (bară, țeavă etc.) sub acțiunea

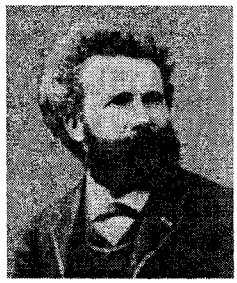

Camille Flammarion

unor solicitări exterioare de compresiune, când eforturile axiale ating o anumită valoare critică. ✧ *Lungime de f.* = distanța dintre două puncte succesive de inflexiune a fibrei medii deformate, considerată ca fiind prelungită la infinit.

FLAMBOYANT (cuv. fr.) adj. Denumire dată ultimei perioade a stilului gotic (sec. 15), caracterizată prin complicarea, îmbogățirea și delicatețea decorului, ale cărui contururi sugerează flacăra.

FLAMEN sau **FLAMIN** (< lat.) s. m. (În vechea Romă) Preot consacrat cultului particular al unei divinități. Erau trei **f.** superiori, aleși dintre patricieni și consacrați marii triade capitoline (Jupiter, Marte, Quirinus) și 12 **f.** inferiori, aleși dintre plebei și consacrați altor divinități.

FLAMENCO (cuv. sp.) subst. Gen tradițional de cântec și dans popular din Andaluzia (S Spaniei), cu caracter viu și spectaculos.

FLAMINGO (< germ.) s. m. Pasăre migratoare, din ordinul fenicopteriformelor, de mărimea unei berze, cu gâtul și picioarele foarte lungi și cu penele roz cu nuanțe corai *(Phoenicopterus ruber roseus).* Exemplare răzlețe ajung uneori și în România (în Delta Dunării și complexul lagunar Razim).

FLAMINIO, Marcantonio (1498—1550), poet și umanist italian. Poemă de inspirație pastorală și religioasă („De rebus divinis Carmina").

FLAMINIUS, Caius (sec. 3 î.Hr.), om politic și general roman. Înfrânt și ucis de către Hannibal în bătălia de la lacul Trasimene (217 î.Hr.).

FLAMMARION [flamariõ], **1. Camille** (1842—1925), astronom francez. Autodidact. A studiat Luna, planeta Marte, stelele duble. Autor a numeroase lucrări de popularizare. **2. Ernest F.** (1846—1936), editor francez. Fratele lui **F.** (1). A fondat, în 1875, Editura **F.**

FLAMSTEED [flæmsti:d], **John** (1646—1719), astronom englez. Organizator al Observatorului Greenwich, a realizat

1

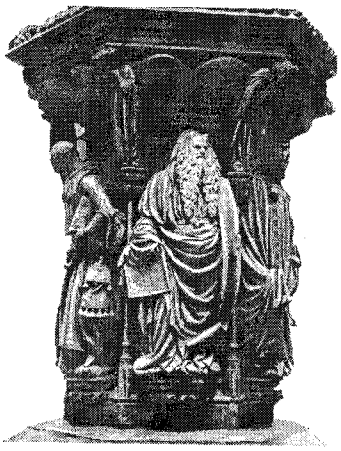

2

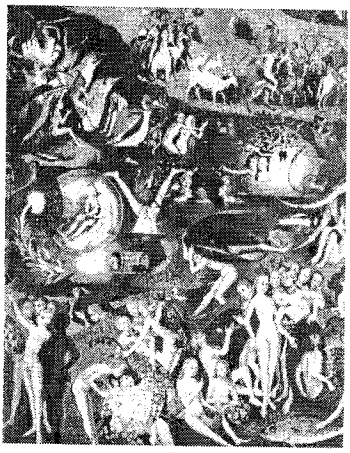

3

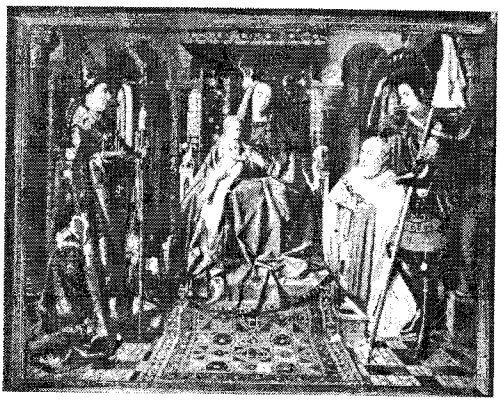

4

5

6

7

8

9

10

Artă flamandă

1. Clădiri vechi din Brugge; **2.** C. SLUTER: „Fântâna lui Moise"; **3.** H. BOSCH: „Grădina deliciilor" (detaliu); **4.** Jan van EYCK: „Madona canonicului Van der Paele"; **5.** P. BRUEGHEL CEL BĂTRÂN: „Iarna"; **6.** Tapiserie (detaliu); **7.** J. JORDAENS: „Satirul și țăranul" **8.** A. v. DYCK: „Autoportret"; **9.** P.P. RUBENS: „Helena Fourment"; **9.** J. ENSOR: „Măști"

aici primele observații astronomice reale, folosite de Newton la elaborarea teoriei gravitaționale. A întocmit un catalog stelar.

FLAMURĂ (< ngr.) s. f. **1.** Steag, drapel; stindard. ✦ Pavilion triunghiular purtând culorile naționale sau emblema marinei unei țări, folosit pe navele de război. **2.** Pavilion triunghiular folosit în codul internațional de semnale pentru semnalizarea cifrelor.

FLANAGAN [flæŋən], **Barry** (n. 1941), sculptor britanic. Lucrări eclectice și fanteziste din materiale fragile („Bani lichizi", „Pânză de tablou atârnând") sau din bronz („Iepure sărind").

FLANC (< fr.) s. n. **1.** Extremitatea din stânga sau din dreapta a unei

John Flamsteed

formații sau a unui dispozitiv de luptă (**f.** stâng, **f.** drept). ✧ Loc. (MILIT.) *În flanc (câte unul)* = unul în spatele altuia. **2.** (ANAT.) Fiecare dintre cele două părți laterale ale peretelui abdominal, cuprinse între ultima coastă și șold. ✦ Fiecare dintre cele două porțiuni laterale ale peretelui abdominal la animale. **3.** (TEHN.) Fiecare dintre fețele opuse ale unei configurații, ale unui obiect etc. (ex. fețele frontale ale unui disc, fețele laterale ale unui filet sau ale unui dinte de angrenaj etc.). **4.** (POLIGR.) Coală de carton fabricat dintr-o pastă specială, folosită la confecționarea matrițelor de stereotipie.

FLANCA (< fr.) vb. I tranz. A apăra flancul unei unități militare; a ataca dintr-o parte. ✦ Fig. A însoți pe cineva (pentru a-l apăra); a mărgini lateral, de o parte și de alta.

FLANCGARDĂ (< fr.) s. f. (MILIT.) Unitate sau subunitate care se deplasează de o parte sau de alta a forțelor principale, servind ca element de siguranță.

FLANDRA (VLAANDEREN, FLANDRE), reg. naturală în V Europei (Belgia, Olanda și Franța), cuprinsă între colinele Artois și estuarul Scheldei și locuită în cea mai mare parte de flamanzi. Relief de câmpie cu alt. de 100—500 m. Cereale și plante tehnice. Ocupată, pe rând, de celți și de romani (sec. 1 î.Hr.). Invadată în 430 de francii salieni, care au inclus-o în componența statului franc. Creștinată în sec. 6—7; însemnat avânt economic și comercial (sec. 7—10). Din sec. 11, sub dubla vasalitate a Franței și a Sfântului Imp. Roman de Națiune Germană. În sec. 12—15, a cunoscut o puternică dezvoltare a vieții urbane și a industriei textile. În timpul *Războiului de 100 de Ani* (1337—1453) a constituit obiectul luptei între Franța și Anglia. Între sec. 14 și 19 a fost viu disputată de către Franța, Spania și Habsburgii austrieci. După 1477, domeniu al Habsburgilor din Austria, apoi al celor din Spania (1556). Unul dintre centrele *Revoluției din Țările de Jos*. Transferată Austriei prin Tratatul de la Utrecht (1713); vechea **F.** spaniolă a fost ocupată de Franța (1794). Provincie a Regatului Țărilor de Jos (1815—1830), o mare parte din **F.** a intrat apoi în componența Regatului Belgiei, iar partea vestică a rămas Franței.

FLANELĂ (< fr.) s. f. **1.** Țesătură ușoară, moale, scămoșată pe ambele fețe. **2.** Îmbrăcăminte de lână tricotată, în formă de pieptar sau de cămașă scurtă; (pop.) flanea. V. *pulover*.

FLANȘĂ (< germ.) s. f. **1.** Bordură la capătul unei piese care constituie elementul de legătură al acesteia, de obicei prin șuruburi, cu o piesă similară. **2.** Element de asamblare etanșă a două conducte sau al unei conducte cu un rezervor.

FLAPS (< germ.) s. n. (AV.) Aripioară de hipersustentație situată pe bordul de fugă al aripii unui avion pentru a-i mări portanța maximă.

FLASC, -Ă (< fr.) adj. Fără rezistență; moale, fleșcăit. ✦ Fig. Fără forță, fără vigoare, lipsit de energie.

FLASH (cuv. engl.) [flæʃ] s. n. Tub de descărcare electrică, folosit în fotografiere sau în construcția laserilor; produce un impuls luminos de scurtă durată, dar foarte intens; impulsul produs astfel.

FLASH-BACK (cuv. engl.) [flæʃbæc] subst. Procedeu folosit în cinematografie, prin care unele episoade sau secvențe din trecut sunt interpolate în acțiune. În literatură, este folosit pentru a readuce în actualitate, într-un interval de timp limitat, evenimentele trecute ale unei vieți.

FLAȘNETAR *(< flașnetă)* s. m. Muzicant ambulant care cântă din flașnetă.

FLAȘNETĂ (< germ.) s. f. Mică orgă mecanică portativă, mânuită prin învârtirea unei manivele; caterincă; minavet.

FLATA (< fr.) vb. I tranz. A măguli.

FLATULENȚĂ (< fr.; {s} lat. *flatus* „vânt") s. f. Acumulare excesivă de aer în stomac și intestine.

FLAUBERT [flobɛr], **Gustave** (1821—1880), prozator francez. Romanele sale evocă moravuri ale provinciei franceze („Doamna Bovary"), viața Parisului și a generației de la 1848 („Educația sentimentală"), episoade din istoria Cartaginei („Salammbô"). Drama filozofică „Ispita Sf. Anton" și romanul satiric „Bouvard și Pécuchet" sunt caracterizate printr-un marcat scepticism. Valoroasă corespondență. Opera sa îl impune ca unul dintre maeștrii romanului universal prin observația exactă, perspicacitatea analizei, gustul pentru descrierile somptuoase, cultul pentru adevăr și pentru perfecțiunea clasică a formei. Fizionomia morală a eroinei titulare din romanul „Doamna Bovary" a devenit prototipul *bovarismului.*

FLAUT (< it.) s. n. Instrument muzical de suflat, odinioară din lemn, astăzi din metal, alcătuit dintr-un cilindru îngust, prevăzut cu găuri și clape. Există mai multe specii: mare, piccolo, alto, bas. ✧ *F. piccolo* = flaut de dimensiuni reduse, care emite sunete foarte înalte; piculină.

FLAUTIST, -Ă *(< flaut)* s. m. și f. Persoană care cântă la flaut.

FLAVIA, familie plebeiană de origine sabină în Roma antică. Din această familie au făcut parte împărații Vespasian (69—79), Titus (79—81), Domițian (81—96).

FLAVIAN (c. 390—449), patriarh de Constantinopol (din 446). A condamnat

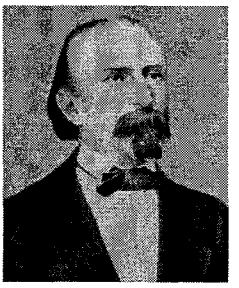

Alexandru Flechtenmacher

erezia eutihiană. Excomunicat în 449 de un sinod care l-a reabilitat pe Eutyches. Canonizat ca martir de Sinodul de la Calcedon (451).

FLAVIN [flәvin], **Dan** (n. 1933), sculptor american. Influențat de Brâncuși. Lucrări din tuburi de neon fluorescente divers colorate („Diagonală de la 25 mai 1963", „Diagonală de extaz personal").

FLAVONE (< fr. {i}; {s} lat. *flavus* „galben") s. f. pl. Substanțe cristaline, galbene, extrase din florile unor plante, folosite la prepararea de coloranți. Unele f. (rutina, hisperidina etc.) prezintă și proprietăți farmacodinamice.

FLAX (< germ.) s. n. Țesut conjunctiv elastic, format din fascii, tendoane, cartilaje, cordoane neurovasculare etc., care se elimină din carne la prepararea mezelurilor și a conservelor.

FLAXMAN [flæksmən], **John** (1755—1826), sculptor și grafician britanic. Reprezentant al neoclasicismului. Monumente funerare (monumentul lui Nelson), modele pentru manufactura de ceramică Wedgwood, ilustrații la operele lui Homer, Eschil, Dante.

FLĂCĂIANDRU *(< flăcău)* s. m. Flăcău mai tânăr; adolescent.

FLĂCĂU (< cf. v. sl. *hlakŭ* „holtei") s. m. Tânăr neînsurat; fecior, holtei.

FLĂMÂND, -Ă (lat. **fammabundus*) adj. (Și subst.) Care simte senzația de foame; înfometat.

Gustave Flaubert

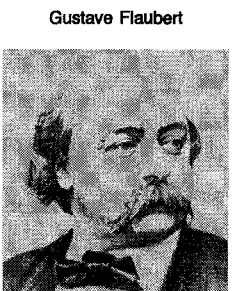

FLĂMÂNDU, Horia (n. 1941, Alba Iulia), sculptor român. Modelaj sensibil, atât în reliefuri cât și în lucrările tridimensionale; stilistică de factură postbizantină; calități de portretist („Octavian Goga", „Eminescu").

FLĂMÂNZI *(< flămând)* vb. IV intranz. A fi sau a deveni flămând; a răbda, a suferi de foame.

FLĂMÂNZI, com. în jud. Botoșani; 11 954 loc. (1995). Filatură de bumbac; fabrică de brânzeturi. Aici a izbucnit, în febr. 1907, marea răscoală țărănească. Monument închinat răscoalei.

FLĂMÂNZILĂ v. **Însoțitori năzdrăvani.**

FLEAC (< germ.) s. n. **1.** Lucru, faptă de mică importanță; bagatelă **(1). 2.** (La pl.) Vorbe goale, lipsite de valoare; nimicuri, palavre.

FLEBITĂ (< fr.; {s} gr. *phleb-* „venă") s. f. Boală care constă în inflamarea peretelui venos, urmată de obicei de astuparea venei respective. Apare în special la membrele inferioare.

FLEBOLOGIE (< fr.) s. f. (MED.) Disciplină care studiază sistemul venos.

FLEBOTOM (< fr., lat.) s. m. Insectă dipteră, asemănătoare cu țânțarul, din regiunile mediteraneană și tropicală *(Phlebotomus pappatasii)*; răspândită și în S României. Transmite la om febra pappataci, leishmanioza, bartoneloza.

FLEBOTOMIE (< fr., lat.) s. f. Secționare operatorie a unei vene pentru extragerea unui trombus, introducerea unui cateter etc.; venisecție.

FLEC (< germ.) s. n. Bucată de talpă, cauciuc, metal aplicată pe tocul încălțămintei.

FLECAR, -Ă *(< fleac)* s. m. și f. Persoană care flecărește; palavragiu; limbut.

FLECĂRI *(< flecar)* vb. IV intranz. A spune fleacuri; a trăncăni, a pălăvrăgi.

FLECHTENMACHER [flehtənmahər] **1. Christian F.** (1785—1843, n. Brașov), jurist român. A ținut primele cursuri de drept (1830) și a fost primul profesor de „legi" la Academia Mihăileană. Adept al iluminismului și al teoriei dreptului natural. Principal alcătuitor și traducător al Codului Calimah. **2. Alexandru F.** (1823—1898, n. Iași), compozitor, violonist, dirijor și pedagog român. Fiul lui **F. (1).** A compus primele vodeviluri și operete românești („Baba Hârca", pe text de Matei Millo), cuplete pentru piesele lui V. Alecsandri, „Uvertura națională", cântece patriotice („Hora Unirii", pe versurile lui V. Alecsandri). Întemeietorul și primul director al Conservatorului din București, unde a funcționat ca profesor (1864—1895).

FLECTIV (< fr.) s. n. (LINGV.) Morfem ce realizează diferite valori ale categoriilor gramaticale și determină flexiunea unei părți de vorbire; reprezintă termenul variabil, în timp ce rădăcina (care înglobează morfemul lexical) reprezintă componenta constantă a paradigmei.

FLEGMATIC, Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Nepăsător, cu sânge rece; imperturbabil, calm, liniștit, placid. **2.** (PSIH.) *Tip. f.* = unul dintre cele patru tipuri de temperament în clasificarea lui Hipocrat, caracterizat prin echilibru, stăpânire de sine și lipsă de mobilitate; corespunde, în clasificarea propusă de Pavlov, tipului de sistem nervos puternic, echilibrat și inert.

FLEGMĂ (< fr., lat.) s. f. Mucozitate, uneori purulentă, eliminată din căile respiratorii prin tuse sau prin vomă; expectorație **(1).**

FLEGMON (< fr., lat.) s. n. Inflamație acută, manifestată sub forma unei colecții purulente difuze a țesutului conjunctiv subcutanat sau submucos, provocată de infecții cu stafilococi sau streptococi; se tratează chirurgical (ex. f. amigdalian, fesier, *al planșeului bucal* etc.).

FLEICĂ (< germ.) s. f. Specialitate rezultată la tranșarea cărnii de bovine, cuprinzând mușchii abdominali, și care se consumă mai ales friptă la grătar.

FLEISCHER [flaișər], frații **Max** (1883—1972) și **Dave** (1894—1979), realizatori și producători americani de film de animație. Creatori ai unor personaje celebre: Koko, clovnul ieșit dintr-o călimară, Betty Boop, Bimbo, Popeye Marinarul și Olive, Bluto, Sindbad Marinarul.

FLÉMALLE [flemal] **(Maestrul din ~)** (a creat în prima jumătate a sec. 15), pictor flamand. Unul dintre primii maeștri ai perioadei de trecere spre Renaștere în Țările de Jos. Lucrări cu teme religioase într-o viziune dramatică („Bunavestire", „Fecioara cu pruncul", „Nașterea lui Iisus"). Identificat, de obicei, cu Robert Campin (c. 1378—1444).

FLEMING [flemiŋ], **Sir Alexander** (1881—1955), bacteriolog britanic. A descoperit (1929) penicilina și proprietățile sale bactericide, experimentată (1939) în clinică de E. B. Chain și H. W. Florey. Lucrări privind lizozimul ca element bacteriolitic prezent în țesuturi și secreții. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1945), împreună cu E. B. Chain și H. W. Florey.

FLEMING [flemiŋ], **Ian** (1908—1964), scriitor englez. Romane de spionaj al căror personaj principal este agentul secret James Bond 007 („James Bond contra dr. No", „Goldfinger", „Casino Royal").

FLEMING [flemiŋ], **Sir John Ambrose** (1849—1945), inginer britanic. Prof. univ. la Londra. Pionier în domeniul radiocomunicațiilor. A inventat dioda termoionică, care-i poartă numele, brevetată în 1904.

FLEMING [flemiŋ], **Paul** (1609—1640), poet german. Considerat cel mai important liric al sec. 17 („Poezii germane").

FLEMING [flemiŋ], **Peggy** (n. 1948), patinatoare americană. Campioană olimpică (Grenoble, 1968) și mondială (1967 și 1968) la patinaj artistic.

FLEMING [flemiŋ], **Victor** (1883—1949), regizor american de film. A realizat numeroase filme, unele de referință pentru cinematografia americană („În umbra morții", „Pe aripile vântului", „Doctor Jekyll și Mr. Hyde", „Vrăjitorul din Oz").

FLENSBURG [flensburc], oraș în N Germaniei (Schleswig-Holstein), port la M. Baltică; 98 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Șantiere navale. *Ind. siderurgică, a pielăriei,* chimică, a hârtiei, alim. (rom), constr. de aparate electrice și instrumente optice. Nikolaikirche și Marienkirche (sec. 13), noua primărie. Muzeu municipal. Menționat documentar în 1240.

FLER (< fr.) s. n. Simț de orientare rapidă într-o împrejurare sau într-o situație dificilă; agerime în observație, perspicacitate.

FLEROV, Gheorghi Nikolaevici (1913—1990), fizician rus. Contribuții în domeniul fizicii nucleare. A descoperit (1940, împreună cu colaboratorii) fisiunea spontană a nucleelor grele. Cercetări privind sinteza și proprietățile izotopilor elementelor 102—107 („Sinteza elementelor transuraniene", în colab.).

FLERS [fle:r], **Robert PELLEVÉ** [pelve] **de la MOTTE-ANGO, marchiz de** (1872—1927), scriitor și diplomat francez. A sprijinit lupta poporului român pentru desăvârșirea unității sale politice. Comedii („Fracul verde"). M. de onoare al Acad. Române (1919).

FLEȘĂ (< fr.) s. f. Partea cea mai înaltă (ascuțită), de formă conică sau piramidală, a unei turle, clopotnițe etc., întâlnită mai ales la catedralele gotice construite în Evul Mediu.

FLETCHER [fleʧə], **John** (1579—1625), dramaturg englez. A scris în colaborare cu Shakespeare („Cele două rude nobile", poate și „Henric VIII"), cu Francis Beaumont („Philaster", „Tragedia fecioarei") ș.a.

Sir Alexander Fleming

Robert de Flers

André Hercule de Fleury

FLEURON (< fr.) [flörõ] s. n. Ornament sculptat, în formă de floare sau de frunză stilizată, așezat ca vârf pe un element de arhitectură; folosit mai ales în arhitectura gotică.

FLEURUS [flörüs], localit. în partea central-sudică a Belgiei (Hainaut), la NE de Charleroi; 22,6 mii loc. (1981). Aici, trupele comandate de mareșalul Jourdan, au înfrânt pe cele austriece, comandate de prințul de Saxa-Coburg (26 iun. 1794).

FLEURY [flöri], **André Hercule de** (1653—1743), cardinal și om de stat

francez. A exercitat o mare influență asupra regelui Ludovic XV. A condus, între 1726 și 1743, politica internă (caracterizată printr-o mare stabilitate) și externă a Franței.

FLEVA, Nicolae (1840—1914, n. Focșani), om politic, ziarist și avocat român. Membru al Partidului Liberal și, din 1899, al Partidului Conservator. De mai multe ori ministru și primar al Capitalei (1884—1886).

FLEWELLING [fluəliŋ], **Ralph Tyler** (1871—1960), filozof american. Fondator și conducător al revistei „The Personalist". Varianta *personalismului* susținută de **F.** se caracterizează prin viziunea teistă și critica tehnocratismului („Christ și dramele îndoielii", „Filozofia și războiul", „Rațiunea în credință").

FLEXIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Care poate fi încovoiat ușor, fără a suferi deformații permanente; mlădios; elastic **(1). 2.** (LINGV.; despre părțile de vorbire) Care are flexiune **(2);** flexionar. **II.** S. n. (ELT.) Mănunchi de lamele de cupru flexibile **(I 1)** folosit în construcția contactoarelor, a întreruptoarelor automate ș.a. ca element de legătură electrică conductivă. ✧ *F. de trasaj* = riglă folosită la trasarea liniilor curbe în proiectarea navelor și în sălile de trasaj naval.

FLEXIONAR, -Ă (< *flexiune*) adj. Care are flexiune **(2);** flexibil **(I, 2).** *Limbă f.* = tip morfologic de limbă caracterizată prin flexiune (ex. română, franceza, italiana, spaniola, germana).

FLEXIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Încovoiere, îndoire; mlădiere. ✦ (FIZIOL.) Mișcare de îndoire a unui segment al corpului pe un alt segment situat deasupra sa (ex. **f.** gambei pe coapsă). **2.** (LINGV.) Totalitatea schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvânt pentru a exprima diferite raporturi gramaticale. Există **f.** nominală, **f.** pronominală și **f.** verbală.

FLEXOGRAFIE s. f. (POLIGR.) Procedeu de tipar înalt, executat cu forme de tipar elastice și flexibile (din cauciuc sau material plastic), folosit la imprimarea etichetelor și a hârtiei de ambalaj.

FLEXOR (< fr., germ.; {s} lat. *flexo* „a îndoi") adj. *Mușchi ~* = mușchi care determină, prin contracție, flexiunea membrelor.

FLEXURĂ (< fr., lat.) s. f. (GEOL.) Accident tectonic în scoarța Pământului, premergător unei dislocații de ruptură (falie), în cadrul căruia compartimentele astfel formate păstrează continuitatea stratelor.

FLIBUSTIER (< fr., engl.) s. m. (În sec. 17—18) Pirat din apele Antilelor. ✦ P. ext. Hoț, pirat.

FLICTENĂ (< fr.; {s} gr. *phlyktaina* „bășică") s. f. Veziculă plină cu serozitate, care se formează la suprafața pielii în arsurile de gradul I—II; se întâlnește și în *pemfigus.*

FLIGORN (< germ. *Flügelhorn*) s. n. Instrument muzical de suflat făcut din alamă, asemănător trompetei, folosit în fanfare.

FLINDERS [flindəz], **Matthew** (1774—1814), navigator britanic. Împreună cu G. Bass, a cercetat și cartografiat, în 1797—1798 și 1801—1803, coastele meridionale ale Australiei și a constatat, în 1798, caracterul insular al Tasmaniei. A propus ca „Noua Olandă" să fie numită Australia.

FLINT (< germ., engl.) s. n. *Sticlă ~* = sticlă optică pe bază de silicați de plumb și potasiu, folosită la confecționarea pieselor optice (lentile, prisme etc.) pentru corectarea aberației cromatice.

FLINT, oraș în N S.U.A. (Michigan), la NV de Detroit; 430,5 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Mare centru al ind. de automobile (General Motors). Motoare de avion, aparataj electrotehnic, biciclete, vopsele și lacuri. Institut tehnologic.

FLINTĂ (< magh.) s. f. Pușcă cu țeavă lungă, cu cocoș, cremene și fitil. Folosită și în Țările Române (sec. 17—19); sâneață.

FLIRT (< fr., engl.) s. n. **1.** Conversație ușoară, curtenitoare, între persoane de sex opus; cochetărie. ✦ Legătură de dragoste lipsită de profunzime și de statornicie. **2.** Persoană cu care cineva are o astfel de legătură.

FLIRTA (< fr.) vb. I intranz. A fi în flirt **(1)** cu cineva.

FLIȘ (< fr., germ.) s. n. (GEOL.) Formațiune geologică tipică de geosinclinal, alcătuită dintr-o alternanță ritmică de depozite marine cu grosime mare (până la 6 000 m), care conține argile, marne, gresii și conglomerate foarte sărace în fosile. Depozitele de **f.** se studiază pe baza indicațiilor date de *hieroglife.*

FLOARE (lat. *flos, -ris*) s. f. **I. 1.** Grupare vizibilă de organe specializate pentru reproducerea plantelor *fanerogame,* formată din organele sexuale (androceul-staminele și gineceul-pistilul) înconjurate de cele mai multe ori de caliciu și corolă; provine dintr-un țesut special apical. **F.** poate avea petale și sepale libere sau concrescute. Unele **f.** nu au petale (apetale), la altele lipsesc sepalele (asepale), la altele atât sepalele, cât și petalele (nude). După simetrie, **f.** sunt actinomorfe și zigomorfe, iar după sex sunt hermafrodite și unisexuate. ✧ (La sg., cu înțeles colectiv) *Salcâmii plini de floare.* ✧ Loc. *În floare* = (despre plante) în perioada înfloririi; înflorit; *fig.* (despre oameni) în plină putere și frumusețe, în toată strălucirea. *În floarea vârstei* = tânăr. ✧ Expr. *Floare la ureche* = lucru de mică importanță, lipsit de gravitate; fleac. **2.** Orice plantă erbacee care face flori **(I 1). 3.** *Floarea-soarelui* = plantă anuală, oleaginoasă, din familia compozitelor, originară din America de Nord, introdusă în Europa în sec. 16. Prezintă fototropism. Soiurile producătoare de semințe au 1—1,5 m iar cele furajere 3—5 m înălțime. Are frunze mari, ovalcordate și flori galbene în capitule foarte mari *(Helianthus annuus);* semințele conțin 30—50% substanțe grase, din care se extrage ulei comestibil. *Floarea-Paștilor* = păștiță. *Floare-de-colți* (sau *floarea-reginei, floarea-doamnei, albumeală)* = plantă erbacee perenă din familia compozitelor, înaltă de 5—20 cm, cu inflorescențe compuse din capitule, înconjurate de numeroase bractee lungi, alb-argintii, lânos-păroase *(Leontopodium alpinum).* Crește în munți calcaroși, în pajiști de pe versanți abrupți și însoriți sau pe stâncării; plantă ocrotită. *Floare-de-leac* = plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, cu tulpina lungă de 10—60 cm, frunze palmat divizate și flori galbene *(Ranunculus repens).* În stare verde este toxică pentru animale. *Flori de paie* = plantă erbacee ornamentală din familia compozitelor, înaltă de 40—120 cm, cu flori dispuse în capitule înconjurate de bractee galbene, roz, purpurii sau albe *(Helichrysum bracteatum);* imortele. **II.** P. analog. **1.** Desen, broderie, cusătură etc. în formă de floare **(I 1). 2.** Strat subțire de mucegai care se formează uneori la suprafața vinului și a unor alimente. **3.** (POLIGR.) Suprafața activă,

Nicolae Fleva

Iancu, cavaler de Flondor

care tipărește, a unui element tipografic (literă, cifră, linie, ornament etc.). **4.** Extremitatea lățită a cuiului. **III.** Fig. Partea cea mai de seamă cea mai selectă din ceva; frunte, elită.

FLOAREA DARURILOR (ALBINUȘA), carte populară, culegere de pilde și sentințe cu caracter didactic-moralizator, alcătuită de călugărul italian Tommaso Gozzadini sub titlul „Fiore di virtù" (sec. 13). Tradusă în numeroase limbi, a avut o largă circulație în literaturile medievale. În Țările Române a pătruns inițial în traducerea lui Gherman Vlahul, făcută direct din italiană. Cea mai veche copie manuscrisă, datată 1620,după o traducere din slavonă, îi aparține lui Ioan Românul (Vlahul) și se păstrează în *Codex Neagoeanus*. A fost tipărită de Antim Ivireanul la Snagov, în 1700, după o traducere făcută de Filotei Sfântagoretul.

FLOC (lat. *floccus*) s. m. și n. Smoc de păr, de lână sau de mătase.

FLOCOS, -OASĂ (< *floc*) adj. Cu păr des, lung și moale; mițos.

FLOCOȘEL (< *flocos*) s. m. Ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, ruginie, gălbuie sau alburie, prevăzută cu numeroși ghimpi pe partea inferioară *(Hydnum repandum)*. Crește în pădurile de fag și de brad.

FLOCUL (< fr. {i}; {s} lat. *flocculus* „smoc mic") s. n. Formațiune strălucitoare (nor format din vapori de calciu sau de hidrogen) ce se observă în cromosfera solară.

FLOCULANT, -Ă (< fr.) adj., s. m. (Agent) care provoacă floculareа (ex. electroliții, căldura etc.).

FLOCULARE (după fr. *floculation*) s. f. Proces de aglomerare, sub formă de particule mai mari (flocoane), a particulelor fine dintr-o suspensie sau dintr-o soluție coloidală, urmată de depunerea acestora, sub acțiunea unui agent floculant.

FLOGISTIC (< fr. {i}; {s} gr. *phlogistos* „inflamabil") s. n. Substanță fictivă, imaginată de alchimiști pentru a explica arderea.

FLOGOPIT (< fr.; {s} gr. *phlogopos* „ca focul") s. n. Varietate de mică feromagneziană asemănătoare cu biotitul, galbenă-brună, uneori roșiatică, verzuie sau argintie, cu luciu sticlos-sidefos. Ia naștere în formațiunile metasomatice de contact și în pegmatitele care străbat calcare dolomitice sau alte roci magneziene sărace în silice și fier. Are aspect de agregate foioase, lamelare, solzoase. Utilizat ca izolant termic și electric.

FLONDOR 1. Tudor, cavaler de ~ (1862—1908, n. Storojinet, Bucovina), compozitor român. Muzică de scenă, operete („Nunta țărănească", „Moș Ciocârlan"), lucrări pentru pian, voce, cor. **2. Iancu, cavaler de ~** (1865—1924, n. Storojinet, Bucovina), om politic român. Frate cu **F. (1).** Unul dintre fruntașii mișcării românilor din Bucovina pentru emancipare națională și unire cu România. Președinte al Partidului Național Român din Bucovina (1900—1902, 1908—1910), șef al guvernului provizoriu (oct.—nov. 1918). A prezidat Congresul General care a votat unirea Bucovinei cu România (15/28 nov. 1918). Ministru pentru Bucovina în guvernul I.I.C. Brătianu (1918—1919).

FLONDOR-STRĂINU, Constantin (n. 1936, Cernăuți), pictor român. Lucrări, în special de inspirație creștină, în registru figurativ sau nonfigurativ, de rafinament coloristic și compozițional, în tonalități reținute sau în mónocromie („Desen pentru mișcarea gândului").

FLONTA, Mircea (n. 1932, sat Supuru de Sus, jud. Satu Mare), filozof român. M. coresp. al Acad. (1992), prof. univ. la București. Cercetări în domeniul teoriei cunoașterii, filozofiei limbajului, filozofiei științei („Adevăruri necesare?", „Perspectivă filosofică și rațiune științifică", „Imagini ale științei"). Traduceri din D. Hume, I. Kant, K. Popper.

Floarea darurilor

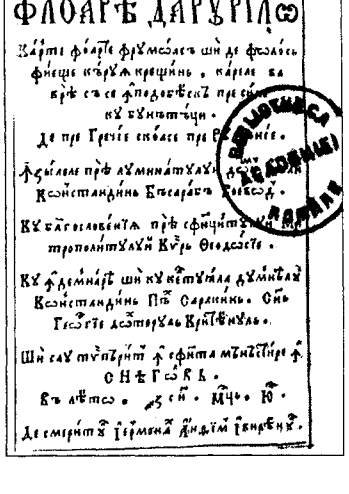

FLORA (în mitologia romană), zeița florilor și a vegetației de primăvară. În cinstea ei se organizau serbările *Floralia* (25 apr.—5 mai), cu varianta dacoromană *Floriile*.

FLORA, Francesco (1891—1962), critic literar și scriitor italian. Prof. univ. la Bologna. Influențat de D'Annunzio. A abordat, sub raport filologic, valorile literaturii italiene, în manieră eclectică („Istoria literaturii italiene", „Scriitori italieni contemporani"). Romane, versuri („Cântece spirituale").

FLORA, Radu (n. 1922, Banatsco Novo Selo, Serbia), folclorist, istoric literar și dialectolog român din Serbia. Prof. univ. la Belgrad. Cercetător al graiurilor românești și al folclorului din Banatul sârbesc („Folclor literar bănățean. Premise și sinteze").

FLORAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de floare, privitor la floare. ✦ Care înfățișează o floare, în formă de floare.

FLORAR (< *floare*) s. m., s. n. **I.** S. m. **1.** Persoană care cultivă sau vinde flori. **2.** (Înv. și pop.) Luna mai. **II.** S. n. Instrument de desen, confecționat din lemn, celuloid, metal etc., folosit pentru trasarea liniilor curbe.

FLORĂ (< fr. {i}; {s} lat. *Flora* „zeița florilor") s. f. **1.** Totalitatea plantelor dintr-o anumită regiune a globului, dintr-un anumit mediu sau dintr-o anumită perioadă geologică. **2.** *F. microbiană* = totalitatea microorganismelor vegetale (specii inofensive sau patogene) dintr-un mediu (apă, sol, aer), din cavitatea bucală, din intestin etc.

FLORĂREASĂ (< *florar*) s. f. Femeie care cultivă sau vinde flori.

FLORĂRIE (< *florar*) s. f. Magazin în care se vând flori.

FLOREASCA, lac antropogen pe valea Colentinei, în N municipiului București; 56 ha. Total asanat; loc de agrement. Legat prin ecluze, în amonte, cu lacul Herăstrău și, în aval, cu lacul Tei. Bază nautică.

FLORENȚA (FIRENZE), oraș în N Italiei (Toscana), pe Arno; 640 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Important centru industrial și cultural al țării. Mecanică de precizie, electronică, ind. metalurgică, chimică, a ceramicii și sticlei, mobilă, textilă; marochinărie și încălț. Universitate (1321). Turism. Mare centru artistic și

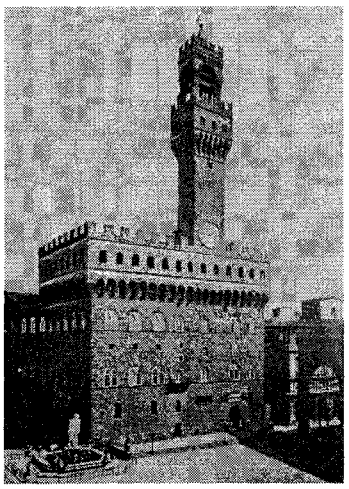

Palazzo Vecchio

Florența

Biserica Santa Croce

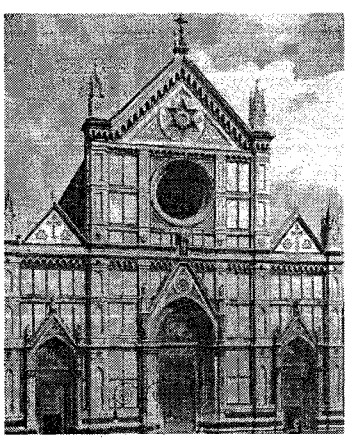

literar. De numele orașului se leagă înflorirea unei celebre școli de artă (sec. 13—16), promotoare a principiilor Renașterii. Biserici vestite din sec. 11—13 (San Miniato al Monte, Domul sau Santa Maria del Fiore cu Baptisteriul, Santa Croce, Santa Maria Novella, Capela Medici din Biserica San Lorenzo, 1520), palate (cel al Signoriei sau Palazzo Vecchio, sec. 13—15, Pitti, Medici-Riccardi, Rucellai, Strozzi), poduri (Ponte Vecchio), muzee (Uffizi, Bargello ș.a.), biblioteci (Laurenziana). Cunoscut din Antic. (sub numele de Florentia); centru al Toscanei, a devenit în 1115 republică comunală. Important centru meșteșugăresc, comercial și bancar al Europei medievale. Din 1434, orașul s-a aflat sub conducerea familiei Medici, care, în sec. 16, a instaurat aici absolutismul; între 1569 și 1801 și între 1814 și 1859 a fost capitala Marelui Ducat al Toscanei, iar între 1865 și 1871 a Regatului Italiei.

FLORES 1. Ins. în arh. Sondelor Mici (Indonezia), între ins. Sumbawa și Timor; 14,2 mii km^2; c. 1 mii. loc. Oraș pr.: *Ende*. Relief vulcanic (vulcanul activ Inerie: 2 245 m), cu alt. până la 2 400 m. Climă subecuatorială cu un sezon uscat. Porumb, orez, cocotieri și arbori de cafea. Lemn de esențe prețioase (santal). **2.** Mare în bazinul Oc. Pacific, între ins. Flores și Sulawesi (Indonezia); 115 mii km^2. Ad. medie: 1 829 m; ad. max.: 5 140 m.

FLORES, Juan José (1800—1864), om politic ecuadorian. Primul președinte al Ecuadorului (1830—1834, 1839—1845).

FLORESCU, Alexandru (1863—1936), inginer și om politic român. Secretar general al *Ligii Culturale*. A militat pentru desăvârșirea unității politice a poporului român.

FLORESCU, Arta (n. 1921, București), soprană română. Prof. univ. la București. Repertoriu de operă (Mozart, Verdi, Puccini, Wagner) interpretat cu simț dramatic. Remarcabilă tehnică a cântului.

FLORESCU, Bonifaciu (1848—1899, n. Budapesta), publicist și scriitor român. Fiul nelegitim al lui N. Bălcescu și al Luxiței F. Activitate pedagogică și de traducător. Lucrări de istorie („Memento de istorie universală sau Istoria în tablouri"), poezii („Ritmuri și rime").

FLORESCU, George D. (1893—1976, n. București), genealogist român. Cercetări fundamentale privind boierimea munteană („Din vechiul București", „Divanele domnești din Țara Românească").

FLORESCU 1. Grigore F. (1892—1960, n. Poroina Mare, jud. Mehedinți), istoric român. Specialist în arheologia și epigrafia epocii romane în Dacia („Arcul de triumf al lui Constantin cel Mare", „Capidava, monografie arheologică"). **2. Radu F.** (n. 1931, București), arheolog, antropolog cultural și istoric de artă român. Fiul lui **F. (1)**. Prof. univ. la Sibiu. Director general al Muzeului Național de Istorie a României (din 1993). Lucrări pr.: „Istoria artei în antichitate pe teritoriul României", „Strămoșii românilor", în colab.

FLORESCU, Ioan Emanoil (1819—1893, n. Râmnicu Vâlcea), general și om politic conservator român. Ministru în mai multe rânduri și prim-min. (apr. 1876 și febr.—nov. 1891). Contribuții importante la organizarea modernă a armatei și a sistemului ei de învățământ.

FLORESCU, Vasile (n. 1915, sat Manga, jud. Dâmbovița), filozof și critic literar român. Lucrări de istorie literară („Conceptul de literatură veche") și filozofia discursului („Retorica și neretorica. Geneză, evoluție, perspective").

FLOREȘTI 1. Com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 6 306 loc. (1995). Creșterea nurcilor. **2.** Com. în jud. Mehedinți; 2 931 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1832—1835) în satul Zegujani; biserică de lemn (1777) în satul Peștenuța. **3.** Com. în jud. Prahova; 7 575 loc. (1995). Expl. de petrol. Fabrică de anvelope și camere de aer; reparații de mașini și utilaje (Călinești). Stație de c.f. Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1640—1646) și Sfânta Treime (1887) în satele Călinești și Floreşti.

FLOREȘTI-STOENEȘTI, com. în jud. Giurgiu; 8 615 loc. (1995). Expl. de petrol. Muzeu etnografic. Reședința com. este satul *Stoenești*. Bisericile Sf. Nicolae (1679—1715), Cuvioasa Paraschiva (1838), Sf. Voievozi (1800—1801) în satele Floreşti, Stoenești și Palanca.

FLORETĂ (< germ.) s. f. **1.** Armă albă sportivă, formată dintr-o lamă lungă flexibilă, în patru muchii, prevăzută cu gardă și mâner și folosită la scrimă. **2.** Sport practicat cu floreta **(1)**.

FLORETIST, -Ă (< *floretă*) s. m. și f. Sportiv care practică floreta **(2)**.

FLOREY [flori], **Sir Howard Walter** (1898—1968), medic britanic. Prof. univ. la Oxford. Studii și cercetări privind proprietățile terapeutice ale penicilinei, pe care, împreună cu E.B. Chain, a experimentat-o clinic (1939). Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1945), împreună cu A. Fleming și E.B. Chain.

FLORIAN [floriă], **Jean-Pierre Claris de** (1755—1794), scriitor francez. „Fabule" caracterizate prin tonul optimist și vioi.

Arta Florescu

Mircea Florian

FLORIAN, Mircea (1888—1960, n. București), filozof român. Prof. univ. la București. Reformulând noțiunile de experiență și de raționalism, a propus o ontologie realistă pornind de la „dat" ca atare. A elaborat o vastă sinteză filozofică având la bază ideea „dualismului recesiv", în care primul termen este dominant, dar al doilea, deși recesiv, are o semnificație existențială majoră. Studii erudite de istorie a filozofiei universale („Cosmologia elenă", „Cunoaștere și existență", „Reconstrucție filosofică", „Recesivitatea ca structură a lumii"). Traduceri din Aristotel, Fr. Bacon. M. post-mortem al Acad. (1990).

FLORIANÓPOLIS, oraș în SE Braziliei, port la Oc. Atlantic, centru ad-tiv al statului Santa Catarina; 420 mii loc. (1991, cu suburbiile). Aeroport internațional. Piață agricolă (cereale, legume, fructe). Fabrici de zahăr și de prelucr. a metalelor. Export de tapioca, tutun, produse din pește. Vechiul nume: *Destêro.*

FLORICEA, -ICĂ (< *floare*) s. f. **1.** Diminutiv al florii. **2.** (La pl.) Boabele unor soiuri de porumb, care, prin prăjire, se desfac în forma unor flori mici albe.

FLORICOL, -Ă (< fr.) adj. (Despre plante ornamentale) Care au flori.

FLORICULTURĂ (< fr.; {s} lat. *flor-* „floare" + *cultura* „cultură") s. f. Ramură a horticulturii care studiază cultura plantelor ornamentale indigene sau exotice, folosite pentru grădini, parcuri sau apartamente.

FLORID, -Ă ({s} lat. *floridus* „în floare") adj. (Despre boli) În plină evoluție (ex. erupție **f.**, în scarlatină).

Florin

avers revers

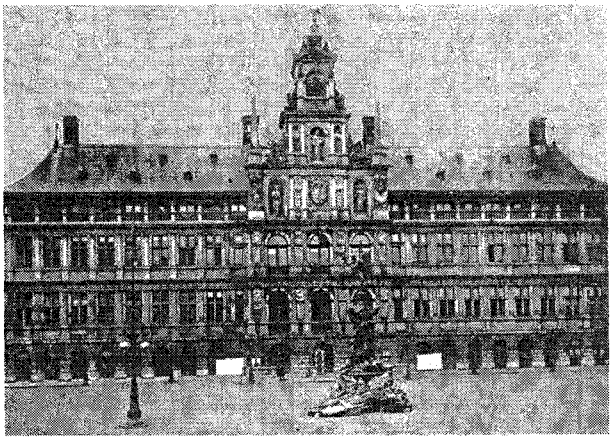

Cornelis Floris: Primăria din Antwerpen

FLORIDA 1. Pen. în SE Americii de Nord, între G. Mexic și Oc. Atlantic; 115 mii km². Relief de câmpie joasă, mlăștinoasă, uneori colinară, cu numeroase fenomene carstice. Țărm lagunar, mărginit de recife coraligene. Climă subtropicală în N și tropicală umedă în S. Parcul național *Everglades.* **2.** Stat în SE S.U.A.; 151,9 mii km²; 13,7 mil. loc. (1993). Centru ad-tiv: *Tallahassee.* Orașe pr.: Miami, Jacksonville. Expl. de fosforite. Citrice, ananas, trestie de zahăr, tutun, cereale (orez, porumb), bumbac. Legumicultură. Creșterea animalelor (bovine, porcine). Produse chim., mașini electrice, hârtie. Numeroase stațiuni balneare (Miami Beach, Fort Lauderdale, Daytona Beach etc.). Turism. Pescuit. Centrul spațial de la Cape Canaveral. **3.** Str. între Pen. Florida, ins. Cuba și Arh. Bahamas, care leagă G. Mexic cu Oc. Atlantic. Lungime: 570 km. Lățime minimă: 80 km. Ad.: între 567 și 2 084 m. **4.** Curent marin cald, care se formează în G. Mexic; scaldă coastele pen. cu același nume și se continuă cu Golfstrom-ul. Viteza: 10 km/h. Temperatura apei: 24—28°C.

FLORIFER, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce flori.

FLORII (lat. **florilia*), sărbătoare creștină în Duminica dinaintea Paștelui. Cu acest prilej se împart la biserică mătișori și ramuri de salcie în amintirea ramurilor de finic (curmal) cu care a fost întâmpinat Iisus, la intrarea în Ierusalim. ✧ *Sâmbăta Florilor* = sâmbăta dinainte de Florii, numită și Sâmbăta lui Lazăr.

FLORILEGIU (< it., fr.) s. n. (Rar) Antologie.

FLORIN (< germ., fr.) s. m. **1.** Veche monedă bătută la Florența, mai întâi în argint, apoi, din 1252, în aur. Imitată și utilizată în toată Europa; *florin.* **2.** Unitatea monetară în Olanda și Surinam. În limba olandeză se numește *gulden.*

FLORINTE s. m. Pasăre din familia fringilidelor, de mărimea unei vrăbii, de culoare verde-măslinie, cu aripile și partea ventrală galbene și cu ciocul gros, roșiatic *(Carduelis chloris chloris).*

FLORIS sau **FLORIS DE VRIENDT** [vri:nt], **Cornelis II** (1514—1575), arhitect și sculptor flamand. A construit Primăria din Antwerpen (1560—1565).

FLORISTICĂ s. f. Capitol al fitogeografiei care studiază totalitatea plantelor dintr-o anumită regiune geografică.

FLORNOY [flornua], **Bertrand** (1910—1980), explorator francez. A realizat mai multe expediții (începând cu 1936) în Amazonia și Anzi. A descoperit izvorul râului Marañon (1941), principalul izvor al Amazonului („La izvoarele Amazonului", „Aventura Inca").

FLOROGLUCINĂ (< fr. {i}) s. f. Substanță chimică cristalină, albă, solubilă în alcool și eter, folosită ca developator în fotografie și ca intermediar în sinteza unor rășini, coloranți, medicamente etc.

FLOROVSKY, Gheorghi Vasilievici (1893—1979), preot și teolog ortodox rus. Stabilit în S.U.A. Prof. univ. la New York și New Jersey. Preocupat de istoria ecleziastică, patristică și de gândirea teologică ortodoxă rusă („Aspecte ale istoriei bisericești", „Părinții răsăriteni din sec. al IV-lea", „Părinții bizantini din sec. al VI-lea", „Căile teologiei ruse").

FLORUS (Lucius Annaeus Florus) (sec. 2), retor și istoric latin. Autor al lucrării „Rezumat al tuturor războaielor purtate în curs de 700 ani", o sinteză despre războaiele purtate de romani de la fundarea Cetății Eterne până în vre-

mea lui Augustus (cuprinde și informații despre geto-daci).

FLORY [flɔ:ri], **Paul John** (1910—1985), chimist american. Prof. univ. la San Francisco. Contribuții fundamentale, teoretice și experimentale, în chimia fizică a macromoleculelor. A definit constanta ce exprimă relația dintre proprietățile soluțiilor de polimeri *(constanta universală a lui F.)*. Premiul Nobel pentru chimie (1974).

FLOTABILITĂTE (< fr.) s. f. **1.** Capacitate a unui corp de a pluti pe suprafața unui fluid, de obicei apă *(f. de suprafață)* sau la o anumită adâncime *(f. în imersiune)*. ✦ Raportul dintre volumul părții nescufundate și volumul total al unui corp plutitor. **2.** Proprietate a particulelor mici de material solid (minereuri, cărbuni etc.) de a pluti într-un lichid, deși au o densitate mai mare decât a acestuia, datorită tensiunilor superficiale ce apar la contactul dintre diferite faze (solidă, lichidă, gazoasă). Stă la baza *flotației*.

FLOTANT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Care plutește, plutitor. ✦ (Despre corpuri plutitoare sau suspendate) Care poate efectua oscilații în jurul unei axe orizontale. ✦ (Substantivat, m. pl.) Corpuri plutitoare transportate de apele râurilor sau ale canalelor. **2.** (Despre persoane și subst.) Care nu locuiește permanent într-o localitate, care este în trecere pe acolo, fără a se stabili definitiv. **3.** (EC.) *Datorie f.* = orice obligație pe termen scurt (de obicei parte din *datoria publică*) reprezentată de hârtii ale Trezoreriei; parte a *datoriei publice* care nu a fost consolidată. *Rată f. (de schimb)* = fluctuarea ratei de schimb a unei monede naționale atunci când valoarea sa nu este fixată, pe termen lung, în altă valută.

FLOTARE s. f. **1.** (IND. TEXT.) Trecere a unui fir dintr-un sistem (urzeală sau bătătură) peste două sau mai multe fire din celălalt sistem, la confecționarea

Friedrich von Flotow

țesăturilor ornamentale. **2.** (EC.) *Flotarea cursului valutar* = fluctuație liberă a cursului valutelor pe piață, exclusiv sub influența cererii și a ofertei, fără intervenția băncilor centrale pentru susținerea unui anumit nivel al cursului monedelor naționale.

FLOTAȚIE (< fr.) s. f. Procedeu de concentrare, pe cale umedă, a minereurilor și a cărbunilor bazat pe flotabilitatea **(2)** acestora. **F.** este utilizată și în industria alimentară (la separarea impurităților), chimică, în medicină etc. ✧ *F. selectivă* = **f.** care urmărește, prin folosirea unor reactivi modificatori, obținerea unui concentrat care conține numai un anumit tip de minereu.

FLOTĂ (< fr.) s. f. **1.** Totalitatea navelor (fluviale, maritime sau aeriene), mijloacelor auxiliare și de asigurare afectate unei anumite regiuni sau unui anumit scop și puse sub conducere unică (**f.** de război, **f.** de pescuit, **f.** comercială). **2.** (IND. TEXT.) Soluție sau suspensie de coloranți, ori de alte substanțe chimice în apă, folosită în operațiile de finisare a materialelor textile (albire, vopsire etc.). **3.** Bazin de tăbăcire cu soluții concentrate, în care pieile, după ce au parcurs șiruri de bazine de pretăbăcire, se țin un timp mai îndelungat.

FLOTILĂ (< fr.) s. f. Totalitatea forțelor și a mijloacelor necesare unor acțiuni speciale pe mare și pe ape interioare. Reprezintă, de obicei, o parte componentă a flotei militare sau comerciale (ex. **f.** de dragaj, **f.** de distrugătoare, **f.** fluvială, **f.** de pescuit etc.). ✧ *F. de aviație* = denumire veche a unei unități de aviație, similară regimentului.

FLOTOR (< fr.) s. n. Corp plutitor, hidrodinamic, etanș, cu diferite destinații: marchează un canal navigabil sau o zonă periculoasă, ranfluează nave scufundate, asigură stabilitatea pontoanelor și a docurilor plutitoare, susține conducte, instalații și cabluri submarine. ✧ *F. hidrometric* = corp plutitor destinat măsurării direcției și vitezei curenților de apă. *F. de hidroavion* = plutitor montat sub corpul hidroavionului, la extremitatea planurilor sale, ce asigură decolarea și amerizarea acestuia.

FLOTOW [flo:to:], **Friedrich von** (1812—1883), compozitor german. Opere („Martha"), balete, muzică de scenă și de cameră. Creația sa, de o forță dramatică deosebită, îmbină influențe franceze și italiene.

FLOURENS [flurẽs], **Pierre Jean-Marie** (1794—1867), fiziolog francez. Prof. univ. la Paris. A descoperit centrul respirator din bulbul rahidian care-i poartă numele, a descris centrul coordonării echilibrului și al poziției bipede din cerebel. Lucrări de psihoterapie, psihologie comparată.

FLUAJ (< fr.) s. n. (TEHN.) Deformație continuă și lentă a materialelor supuse unor solicitări continue (permanente) și de lungă durată.

FLUATIZARE (după fr.) s. f. Impermeabilizare a suprafețelor unor materiale de construcție (pietre calcaroase, tencuieli, beton etc.) în vederea protejării acestora de intemperii, de agenți chimici etc.

FLUCTUA (< fr., lat.) vb. I intranz. A se schimba mereu; a oscila, a varia.

FLUCTUANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are fluctuații, schimbător; *p. ext.* nehotărât, ezitant.

FLUCTUAȚIE (< fr., lat.) s. f. Abatere întâmplătoare, temporară și foarte mică față de o anumită stare. ✦ Oscilație, schimbare neîntreruptă, mutare dintr-un loc în altul. ✧ (EC.) *Fluctuația prețurilor* = **a)** variația alternativă, în sens pozitiv sau negativ, a nivelului prețurilor într-o perioadă de timp determinată, ca urmare a instabilității pieții; **b)** variația cursurilor cotate la bursă. *Fluctuații ciclice* = ansamblul mișcărilor de creștere sau de contracție a activității economice, exprimate de evoluția unor indicatori macroeconomici (volumul producției, nivelul veniturilor, numărul șomerilor etc.), care se repetă cu o anumită regularitate, dar cu ritmuri și intensități diferite ale mișcărilor ascendente (expansiune) sau descendente (recesiune).

FLUDOR s. n. Material de lipit pentru lipitură moale, compus dintr-un aliaj de staniu; se prezintă sub formă de tub subțire de aliaj de staniu umplut cu flux **(3)** decapant.

FLUENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre stil, vorbire etc.) Curgător **(2)**, curent **(1)**, cursiv **(1)**.

FLUERAȘ, Ioan (1882—1953, n. sat Cherelus, jud. Arad), om politic social-democrat român. Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920). Președinte al Confederației Generale a Muncii (1926—1938). La scindarea P.S.D.R. (1946), s-a alăturat grupării lui C. Titel-Petrescu, care a pus bazele Partidului Social-Democrat Independent. Mort în închisoare.

FLUID, -Ă (< fr., lat.) adj., s. n. (Substanță în stare gazoasă — gaze, vapori — sau lichidă) caracterizată prin forțe de coeziune mici între molecule, ce poate curge și lua forma vasului care o conține. ✧ *F. perfect* = **f.** a cărui formă poate fi modificată fără consum de energie, viscozitatea sa fiind nulă. *F.*

real = **f.** vâscos și compresibil. *F. de foraj* = **f.** (apă, noroaie de foraj, aer, gaze de sondă etc.) folosit la săparea sondelor.

FLUIDAL, -Ă (< *fluid*) adj. *Textură ~* = (despre textura unor roci vulcanice) caracterizată prin orientarea paralelă a microlitelor ca urmare a consolidării lavei în timpul curgerii.

FLUIDIFIANT (< fr.) s. m. Substanță care micșorează viscozitatea unui fluid cu care se amestecă.

FLUIDIFICARE (după fr. *fluidification*) s. f. Micșorare a viscozității unui fluid, a unei topituri metalice etc., cu ajutorul unui fluidifiant sau prin încălzire.

FLUIDITATE (< fr.) s. f. **1.** Proprietate a unor corpuri de a se deforma plastic sau viscos sub acțiunea tensiunilor mecanice; se caracterizează prin mărimea inversă a vâscozității. La gaze și lichide se manifestă la orice tensiuni, iar la corpurile solide plastice numai la tensiuni mari ce depășesc limita de **f. 2.** Mărime ce caracterizează fluidele reale, egală cu inversul viscozității dinamice, simbol: φ. **3.** Fig. Cursivitate.

FLUIDIZARE (< fr.) s. f. Operație prin care un material pulverulent este adus într-o stare cu proprietăți asemănătoare unui lichid, prin trecerea de jos în sus, prin material, a unui fluid (gaz, lichid).

FLUIER (cuv. autohton) s. n. **1.** Străvechi instrument muzical popular, alcătuit dintr-un tub subțire de lemn prevăzut cu găuri. **2.** Mic instrument, de obicei de metal, cu care se fluieră **(3). 3.** *Fluierul piciorului* = (pop.) tibia.

FLUIERA (< *fluier*) vb. I intranz. **1.** A produce sunete asemănătoare cu cele ale fluierului **(1),** cu ajutorul buzelor sau al degetelor. ✧ (Substantivat) *Fluierătorul* = om neserios, om de nimic; vagabond, haimana. ✦ (Despre unele păsări) A scoate sunete asemănătoare cu cele ale fluierului **(1).** ✦ Tranz. A-și manifesta dezaprobarea sau aprobarea prin fluierături. **2.** A cânta la fluier **(1). 3.** A semnaliza sonor cu ajutorul fluierului **(2). 4.** (Despre vânt) A șuiera.

FLUIERAR (< *fluier*) s. m. **1.** Persoană care cântă din fluier **(1);** fluieraș **(2). 2.** (Reg.) Meșter care face fluiere **(1). 3.** Nume dat speciilor de păsări din genul *Tringa,* din ordinul caradriiformelor, cu ciocul lung, subțire și cu picioarele înalte. Trăiesc pe malul bălților, în regiunile mlăștinoase și se recunosc după fluierăturile lor puternice.

FLUIERAȘ (< *fluier*) s. n., s. m. **1.** S. n. Diminutiv al lui fluier **(1). 2.** S. m. Fluierar **(1).**

FLUIERĂTOR, -OARE (< *fluiera*) adj., s. f. **1.** Adj. Care fluieră. **2.** S. f. Plantă perenă, dioică, înaltă de 2—4 m, volubilă, cu rădăcină cărnoasă, frunze alterne, flori galbene-verzui și fructe bace roșii *(Tamus communis).* Lăstarii tineri și rădăcinile sunt comestibile.

FLUIERĂTURĂ (< *fluiera*) s. f. **1.** Sunet pe care îl scoate cineva fluierând sau suflând în fluier. **2.** Șuierătură, șuierat.

FLUOR (< fr. {i}; {s} lat. *fluor* „scurgere") s. n. Element chimic (F; nr.at. 9, m.at. 19, p.t. −219°C, p.f. −188,1°C), primul din grupa halogenilor. Gaz de culoare galbenă-verzuie deschisă, cu miros înăbușitor, foarte corosiv și toxic *(fluoroză).* În combinații funcționează monovalent; prezintă reactivitate chimică neobișnuit de mare (este elementul cel mai electronegativ), cu puține excepții (heliu, argon, neon), reacționează cu toate elementele, metale sau nemetale. Se găsește în natură sub formă de fluorină, apatit și criolit. Oligoelement. Se obține prin electroliza fluorurii acide de potasiu. A fost descoperit de H. Moissan, în 1886.

FLUORCLORMETAN s. m. (La pl.) Compuși organici obținuți prin substituția hidrogenului din metan cu fluor și clor, folosiți ca agenți de răcire și de dispersie. Sunt cunoscuți sub diferite denumiri comerciale (ex. freoni). În prezent utilizarea lor este limitată. V și *freoni.*

FLUOREN (< fr.) s. m. Substanță chimică din clasa hidrocarburilor aromatice polinucleare. Este întrebuințat în diferite sinteze organice. Sin. *ortodifenilenmetan.*

FLUORESCEINĂ (< fr.) s. f. Colorant organic obținut din rezorcină și anhidridă ftalică. Soluția apoasă a sării sale de sodiu este verde, puternic fluorescentă și servește în geologie la studiul apelor subterane, iar în medicină pentru cercetarea corneei etc..

FLUORESCENT, -Ă (< fr.) adj. Care poate produce fluorescență; bazat pe fluorescență. ✧ *Tub f.* = sursă luminoasă alcătuită dintr-un tub de sticlă, în interiorul căruia se realizează o descărcare electrică într-un amestec de gaze și vapori metalici (ex. de mercur); lumina este produsă de un strat de material **f.,** depus pe fața interioară a tubului.

FLUORESCENȚĂ (< fr.) s. f. Proprietate a unor substanțe, numite fluorescente, de a emite lumină un timp foarte scurt (până la 10^{-9} s) când sunt iradiate cu radiații de o anumită lungime de undă (radiații ultraviolete, radiații X etc.). Pe **f.** unor substanțe (sulfat de chinină, fluoresceină) se bazează unele teste clinice (fluoroscopia și fluorometria).

FLUORHIDRIC (< fr.) adj. *Acid ~* = combinație a fluorului cu hidrogenul. Gaz incolor, toxic, care atacă în soluție apoasă majoritatea metalelor și sticla. Se întrebuințează în ind. petrolieră, ind. spirtului, în fluorografie.

FLUORIMETRU (< fr. {i}; {s} fr. *fluor* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea concentrațiilor slabe de substanțe fluorescente.

FLUORINĂ (< fr.) s. f. Fluorură naturală de calciu transparentă, incoloră sau verde, galbenă, roză, violetă, sticloasă; prezintă termoluminescență și fluorescență. Se formează pe cale hidrotermală și însoțește, în filoane, cele mai variate minerale metalifere. Se utilizează ca fondant în metalurgie, în optică, în industria chimică etc.

FLUORIZARE (după fr. *fluorisation*) s. f. (MED.) Operație de tratare a apei potabile, sării, pastei de dinți sau a laptelui cu fluor sau săruri de fluor pentru profilaxia cariilor dentare.

FLUORMETRU (< fr.; {s} fr. *fluor[fesence]* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea duratei de emisie a luminii prin fluorescență, după încetarea iradierii materialului fluorescent.

FLUOROGRAFIE (< fr.; {s} fr. *fluor-[hydrique]* „fluorhidric" + gr. *grapho* „a desena") s. f. Procedeu fotografic de gravură pe sticlă, realizat cu ajutorul acidului fluorhidric.

FLUOROZĂ (< fr.) s. f. Intoxicație cronică alimentară (peste 2 mg zilnic per os) sau prin expunere profesională cu fluor sau compuși ai acestuia.

FLUORURI (< fr.) s. f. pl. Săruri ale acidului fluorhidric, combinații ale fluorului cu unele elemente chimice sau cu substanțe organice. **F.** sunt substanțe antiseptice puternice. ✧ *Fluorură de calciu* = sarea de calciu a acidului fluorhidric. Se găsește în organism, în concentrații mai mari în compoziția dinților și a oaselor. Mineralul se numește *fluorină.*

FLUTTER (cuv. engl.) [flața] subst. **1.** Fenomen aeroelastic propriu aparatelor aerospațiale, care constă în apariția în timpul zborului a unor oscilații, datorate interacțiunii dintre forțele aerodinamice și cele elastice exercitate asupra lor. **2.** (MED.) Fluturare; vibrație sau pulsație rapidă. ✧ *F. atrial* = tahiaritmie atrială (200—400 contracții atriale/min) cu răspuns ventricular regulat sau neregulat, frecvența evoluând între 60 și 300 bătăi/min, în paralel cu intensitatea tulburărilor clinice.

FLUTURĂ (< *fluture*) vb. I **1.** Intranz. (Despre păsări, insecte) A bate din aripi; *p. ext.* a zbura. **2.** Intranz. (Despre plete, haine etc.) A se legăna în vânt, a fâlfâi. ✧ (Substantivat) *Flutură-vânt* = om de nimic, vagabond, haimana. **3.** Tranz. A agita în aer un obiect; a fâlfâi.

FLUTURARE (< *flutura*) s. f. **1.** Acțiunea de a flutura. **2.** Oscilație a structurilor elastice ale unui avion, produsă de forțele aerodinamice.

FLUTURAȘ (< *fluture*) s. m. **1.** Diminutiv al lui fluture **(1). 2.** Mic afiș sau anunț care se distribuie publicului sau se lipește pe ziduri, geamurile autobuzelor, tramvaielor etc. **3.** Bandă de hârtie pe care este scris un text, ce urmează a înlocui (pentru a corecta sau completa) un pasaj dintr-un manuscris. **4.** *F. de stâncă* (sau *de piatră* sau *purpuriu*) = pasăre insectivoră din ordinul paseriformelor, cu penajul cenușiu cu pete roșii, albe și galbene *(Tichodroma muraria)*. Trăiește în munții înalți din Europa centrală și sudică și din Asia.

FLUTURE (probabil cuv. autohton) s. m. **1.** Denumire generică dată insectelor din ordinul lepidopterelor care au patru aripi membranoase acoperite cu solzișori microscopici, adeseori viu colorați, și aparatul bucal cu aspect de trompă spirală, adaptat pentru supt. După timpul când se hrănesc se cunosc *f. diurni (lămâița, păunul de zi, fluturele „coada-rândunicii", fluturele frunză, fluturele „amiral", albilița), f. crepusculari (fluturele cap-de-mort)* și *f. nocturni (fluturele ochi-de-păun)*. Larva **f.** este omida. Sin. *lepidopter*. ✧ *F.-de-mătase* = **f.** a cărui larvă produce gogoașa de mătase; vierme-de-mătase. *F.-de-varză* = albiliță. ✦ Fig. (Fam., la pl.) Idei năstrușnice. **2.** (La pl.) Paiete. **3.** Procedeu tehnic de înot, în care brațele execută o mișcare de tracțiune simultană și simetrică (dinainte-înapoi), iar picioarele, după o mișcare de strângere, execută o împingere simultană înapoi în plan orizontal.

FLUVIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De (pe un) fluviu, referitor la un fluviu; în legătură cu un fluviu.

FLUVIU (< lat. *fluvius*) s. n. Curs de apă, în general cu lungime și debit mari, care colectează apele curgătoare dintr-un bazin hidrografic, curge printr-o albie bine definită și se varsă într-un ocean sau într-o mare. ✦ Fig. Debit mare, șuvoi. ✧ *Roman-fluviu* = roman de mari dimensiuni (cuprinzând mai multe volume), a cărui acțiune se întinde, de obicei, pe o perioadă ce include mai multe generații.

FLUVIILE LUMII

Africa

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Nil + Kagera	6 671	2 870 000
Congo (Zair) + Lualaba	4 320	3 691 000
Niger	4 160	2 092 000
Zambezi (Zambeze)	2 660	1 330 000
Shebele (Shabeelle)	2 490	200 000
Oubangui (Ubangi) + Uele	2 300	773 000
Kasai (Cassai)	2 000	880 200
Orange (Oranje)	1 860	1 020 000
Cubango (Okavango)	1 600	785 000
Jubba + Genale	1 600	196 000
Limpopo	1 600	440 000
Volta + Volta Neagră	1 600	394 000
Chari (Shari)	1 450	700 000
Sénégal + Bafing	1 430	441 000

America de Nord

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Mississippi + Missouri	6 420	3 263 000
Mackenzie	4 241	1 804 000
Mississippi	3 778	1 878 000
Missouri	3 726	1 370 000
Yukon	3 185	665 000
Sf. Laurențiu (St. Lawrence)	3 058	1 290 000
Rio Grande (Rio Bravo)	3 034	570 000
Colorado	2 740	635 000
Nelson + Saskatchewan	2 580	1 072 000
Arkansas	2 410	416 000
Columbia	2 250	670 000
Snake	1 670	282 000
Ohio	1 580	528 100

America de Sud

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Amazon + Apurimac + Ucayali	7 025	7 180 000
Amazon + Marañon	6 400	6 120 000
Paraná	4 380	2 970 000
Madeira + Mamoré	3 200	1 391 000
Purus	3 200	365 000
Tocantins	2 850	770 000
São Francisco	2 800	600 000
Orinoco	2 730	944 000
Araguaia	2 630	370 000
Paraguay	2 410	1 150 000
Tapajos + Juruena	2 200	487 000
Uruguay + Pelatas	2 200	307 000
Xingu	1 980	513 000
Ucayali	1 950	375 000
Japurá (Yapurá)	1 930	282 000
Magdalena	1 540	260 000

Asia

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Chang Jiang (Yangtze)	5 800	1 808 500
Obi + Irtîș	5 410	2 990 000
Huang He	4 845	771 000
Mekong	4 500	810 000
Amur	4 510	1 840 000
Lena	4 400	2 490 000
Irtîș	4 248	1 643 000
Enisei	4 102	2 580 000
Ind (Indus, Sindh)	3 180	980 000
Sîr-Daria + Narîn	3 019	219 000
Salween	3 200	325 000
Eufrat (Furāt)	3 065	673 000
Brahmaputra	2 900	935 000
Gange (Ganga)	2 700	1 130 000
Amu-Daria + Piandj	2 540	309 000
Irrawaddy	2 150	490 000
Kolîma	2 129	643 000
Aldan	2 273	729 000
Tarim	2 030	1 000 000
Tigru (Dijlah)	1 850	375 000
Indighirca	1 726	360 000

Australia

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Murray + Darling	3 490	910 000
Darling	2 740	650 000
Murray	2 570	1 057 000
Murrumbidgee	2 172	165 000

Europa

	Lungimea în km	Suprafața bazinului în km²
Volga	3 530	1 360 000
Dunărea (Donau Dunaj, Duna, Dunav Dunai)	2 860	817 000
Ural	2 428	237 000
Nipru (Dnepr)	2 201	504 000
Don	1 870	422 000
Peciora	1 809	322 000
Nistru (Dnestr)	1 352	72 100
Rin (Rhein, Rhin, Rijn)	1 326	224 400
Dvina de Nord	750	407 300
Elba (Elbe, Labe)	1 165	148 000
Vistula (Wisła)	1 047	198 500
Daugava (Dvina de Vest)	1 020	87 500
Loara (Loire)	1 012	115 200
Tajo (Tejo)	1 007	81 000
Mezen	966	78 000
Neman (Nemunas)	937	98 200
Ebru (Ebro)	928	86 800
Duero (Douro)	938	95 000
Meusa (Meuse, Maas)	950	36 000
Oder (Odra)	912	149 000
Guadiana	820	68 000
Ron (Rhône)	812	98 000
Bug	772	63 700
Sena (Seine)	776	78 600

FLUX (< fr., lat.) s. n. **1.** Fază de ridicare periodică a nivelului suprafeței mărilor și oceanelor în cadrul fenomenului de maree, ca urmare a mișcării de rotație a Pământului și a atracției Lunii și a Soarelui. ✦ Fig. Cantitate mare, șuvoi, revărsare. **2.** Curent de particule. ✦ Mărime care caracterizează viteza de transmitere a unei alte mărimi printr-o anumită suprafață. ✧ *F. termic* = mărime egală cu cantitatea de căldură care trece printr-o suprafață de arie dată, în unitatea de timp. Unitatea de măsură în S.I. este wattul (W). *F. energetic* = raportul dintre energia radiantă care străbate o anumită suprafață într-un interval de timp corespunzător. Unitățile sale de măsură sunt: wattul (în S.I.) și erg-ul (în C.G.S.); putere radiantă, flux de energie radiantă. *F. luminos* = mărime fizică ce evaluează puterea radiației electromagnetice după senzația luminoasă pe care o produce. Unitatea de măsură în S.I. este lumenul (lm). ✦ Numărul liniilor de câmp care traversează o anumită suprafață. ✧ *F. magnetic* = mărime fizică reprezentând produsul dintre inducția magnetică perpendiculară pe o anumită suprafață și aria acesteia. *Densitate de f.* = **f.** raportat la unitatea de arie. **3.** Substanță sau amestec de substanțe care, adăugate în baia de topire, pot ușura topirea unui material greu fuzibil, prin coborârea punctului de topire și eliminarea oxizilor, nitrurilor etc. **4.** *F. tehnologic* = circulație continuă a materiei prime, a semifabricatelor etc. în succesiunea operațiilor dintr-un proces tehnologic. *Producție în f.* = formă de organizare superioară a producției (îndeosebi a celei de masă și de serie), în cadrul căreia produsele se obțin, în condiții de adâncă divizare a procesului tehnologic, prin operații sau grupe de operații (simple), egale sau multiple între ele, care se execută în mod permanent, succesiv, în ordinea fluxului tehnologic, cu perioade minime de așteptare între operații, de către lucrători sau grupuri de lucrători calificați și cu utilaje specializate (ex. producția pe bandă). **5.** *F. economic* = mișcări ale valorilor materiale, financiare, spirituale (comerț, relații financiar-valutare, transporturi, turism etc.) de la un agent al schimburilor economice la altul la nivel național, regional, internațional, alcătuind, prin intercondiționarea lor, circuitele economice. **6.** *F. informațional* = **a)** ansamblul datelor, informațiilor și deciziilor necesare desfășurării unei anumite activități, operații etc.; **b)** raportul dintre cantitatea de informație și timpul în care

ea este transmisă. **7.** (BIOL.) Circulație continuă de lichid (sânge, sevă) sau de informație *(f. nervos)* care trece ordonat într-o unitate de timp. **8.** (MAT.) *F. al unui câmp vectorial V printr-o suprafață S* = integrala de suprafață a componentei normale a vectorului *V.*

FLUXMĚTRU (< fr.; {s} lat. *fluxus* „flux" + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument pentru măsurarea fluxurilor magnetic și luminos.

FLY [flai], fluviu în SE ins. Noua Guinee; **1** 130 km. Izv. de pe versantul sudic al M-ților Star și se varsă în G. Papua printr-un larg estuar. Navigabil pe 800 km.

FLYNN [flin], **Errol** (1909—1959), actor american de film, de origine irlandeză. Roluri în filme de coloratură romantic-aventuroasă („Căpitanul Blood", „Robin Hood", „Misiunea brigăzii", „Don Juan", „Corsarul", „Rădăcinile cerului").

Fm, simbol chimic pentru *fermiu.*

F.M.I. v. **Fondul Monetar Internațional.**

FO, Dario (n. 1926), dramaturg și actor italian. Comedii satirice caracterizate prin rafinament și inventivitate („Moartea accidentală a unui anarhist", „Elisabeta, din întâmplare, o femeie", „A șaptea poruncă: fură mai puțin"). Roluri în piesele sale.

FOAIA SOCIETĂȚII PENTRU LITERATURA ȘI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA, revistă lunară apărută la Cernăuți (1865—1869), având drept scop popularizarea literaturii române în partea de nord a țării, aflată sub stăpânire austriacă. Colaboratori: I. Sbiera, V. Alecsandri, Gh. Hurmuzachi, T. Maiorescu, V. Burlă ș.a.

FOAIE (lat. *folia,* **3** după germ., fr.) s. f. **1.** Frunză. ✦ Sepală sau petală. **2.** Bucată dintr-un material cu o grosime foarte mică. **3.** Bucată de hârtie (în general de formă dreptunghiulară) folosită la scris, la ambalat etc.; filă a unui caiet, a unei cărți etc. ✧ *F.* (sau *filă, pagină*) *de gardă* = pagină situată între coperta unei cărți și **f.** ei de titlu. Pe ea se tipărește, de obicei, titlul cărții (prescurtat) și, uneori, numele autorului. *F. de titlu* = pagină la începutul unei cărți tipărite, pe care se găsește scris titlul complet al lucrării, numele autorului, editura sau numele editorului, localitatea, anul tipăririi și, eventual, alte date. Servește pentru descrierea bibliografică și pentru catalogare. *F. volantă* = **a)** tipăritură pe o singură **f.** care se difuzează cu un prilej deosebit (ca manifest, prospect etc.); **b) f.** de hârtie care nu este prinsă de alte **f.** sau de vreun obiect. ✦ (Cu determinări) Hârtie, dovadă care atestă un drept, o obligație etc. ✧ (CONT.) *F. de drum* = document special, emis de un for autorizat pe bază de aranjament financiar încheiat cu o organizație de transport, care dă drept unei persoane sau unui grup de persoane să folosească pentru călătorie, în condiții precizate în prealabil, mijloacele de transport ale organizației respective. *F. de expediție* = document folosit în transporturile internaționale feroviare, ca parte componentă a scrisorii de trăsură, pentru decontările dintre căile ferate. *F. de zestre* (sau *dotală*) = act care consemnează averea, zestrea unei fete sau a unei femei măritate. **4.** Ziar; revistă. **5.** (Înv.) Lățime a unei pânze; bucată dintr-un material folosită în toată lățimea ei la confecționarea unei haine. ✧ *F. de cort* = pânză impermeabilă, din care se confecționează un cort sau alte obiecte. ✦ (Pop.; la pl.) Fustă. **6.** Strat de aluat subțire din care se fac plăcinte, tăiței etc.

FOAIE PENTRU MINTE, INIMĂ ȘI LITERATURĂ, supliment literar al „Gazetei de Transilvania", apărut cu intermitențe la Brașov între 2 iul. 1838 și 24 febr. 1865, sub conducerea lui Gh. Barițiu și a lui Iacob Mureșianu (singurul redactor din 1850). A susținut emanciparea culturală și politică a românilor. Colaborări din toate provinciile românești: V. Alecsandri, C. Bolliac, A. Mureșanu, I. Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, T. Cipariu, D. Bojinca ș.a.

FOAIER (< fr.) s. n. **1.** Sală în care se reunesc actorii într-un teatru. **2.** Încăpere sau grup de încăperi destinate spectatorilor în timpul antractelor.

FOAIE SĂTEASCĂ A PRINCIPATULUI MOLDOVEI, prima publicație românească adresată cititorilor de la sate. A apărut săptămânal la Iași, între 1839 și 1851. Redactori: Gh. Asachi, M. Kogălniceanu și C. Rolla.

Dario Fo

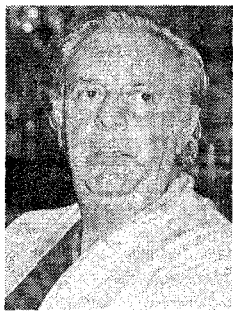

FOALE (lat. *follis*) s. n. **1.** Aparat compus dintr-o cameră cu burduf, o supapă și un ajutaj pentru ieșirea aerului, folosit în atelierele mici de forjă și în fierării la intensificarea focului. ✦ Burduful (plisat) de piele al unor instrumente muzicale. ✦ (Pop.) Sac confecționat din piele; burduf. **2.** (Pop.) Abdomen, pântece.

FOAME (lat. *fames*) s. f. **1.** (FIZIOL.) Stare funcțională periodică a organismului animal, manifestată prin senzația puternică de a mânca, asociată cu contracții ritmice ale stomacului gol, generată de scăderea rezervelor nutritive. **F.** poate fi: *acută,* provocând moartea, când organismul pierde 30—40% din greutate (la om după 40—71 de zile), și *cronică,* provocând distrofii alimentare caracteristice populațiilor subnutrite. **2.** Fig. Dorință nestăvilită; lăcomie.

FOAMETE (< *foame,* cf. lat. *fomes, -item*) s. f. Lipsă mare, generală și prelungită, de hrană.

FOARFECE (FOARFECĂ, FOARFEC) (lat. *forfex*) s. n. **1.** Unealtă sau mașină-unealtă pentru tăiat materiale (textile, table, benzi metalice etc.) formată din două cuțite (lame) cu fețe paralele alăturate și cu tăișurile (drepte sau curbe) situate practic în același plan. ✧ *F.-ghilotină* = **f.** la care un cuțit este fixat cu tăișul la nivelul unei mese, iar al doilea este mobil și are o mișcare de oscilație sau de translație într-un plan vertical; ghilotină **(2). 2.** (EC.) Cuantum al deteriorării raportului de schimb dintre produsele manufacturate și cele de bază, exprimând pierderile relative înregistrate de vânzătorii de produse de bază față de cei ai produselor manufacturate. *Foarfeca prețurilor* = decalaj între prețuri (ex. în favoarea prețurilor produselor industriale în raport cu prețurile produselor agricole). **3.** Nod marinăresc format din două sau trei bucle, folosit la legarea unei parâme de un scondru. **4.** (La fotbal, gimnastică etc.) Execuție tehnică de mare finețe care sugerează, printr-o mișcare a picioarelor, deschiderea și închiderea unei **f. (1).**

FOARTE (lat. *fortis*) adv. Ajută la formarea superlativului absolut, determinând un adjectiv sau un adverb *(foarte frumos, foarte bine),* o locuțiune *(foarte de dimineață)* sau un substantiv care exprimă o însușire *(e foarte copil pentru vârsta lui).* ✦ Ca determinativ pe lângă un verb: *îți foarte mulțumesc.*

FOARȚĂ, Șerban (n. 1942, Timișoara), poet român. Lirică de rafinament lingvistic și prozodic („Simpleroze", „Holorime"). Glose critice manieriste

Ferdinand Foch

(„Eseu asupra poeziei lui Ion Barbu", „Afinități efective"). Traduceri.

F.O.B. (< engl. *f*[ree] *o*[n] *b*[oard] „franco la bord") Abreviere comercială semnificând o clauză contractuală privind modalitatea de transport a mărfii destinată exportului, prin care vânzătorul se obligă să aducă marfa la dispoziția cumpărătorului în portul stabilit de ambele părți (suportând cheltuielile de transport și toate taxele percepute până în momentul preluării mărfii pe vas).

FOBIE (< fr.; gr. *phobia* „teamă") s. f. Teamă patologică cu obiect precizat: spațiile largi *(agorafobia)*, spațiile închise *(claustrofobia)*, apa *(hidrofobia)* etc. sau în planul relațiilor umane: căsătoria *(gamofobia)*, străinii *(xenofobia)* etc.

FOBURG (< fr.) s. n. (GEOGR.) Parte a unui oraș situat dincolo de limitele sale juridice, spațiale, actuale sau trecute. Evoluția urbană tinde spre încorporarea f. drept cartier în masa urbană. Sin. *cartier periferic, periferie.*

FOC (lat. *focus*) s. n. **I. 1.** Flacără de ardere (în sobă, cuptor, pe vatră) însoțită de degajare de gaze și de căldură, care produce lumină, eventual și efecte sonore; *concr.* ceea ce arde. ✧ *F. de artificii (f. bengal)* = ardere de artificii **(2)** care produce jerbe de flăcări colorate. *F. grecesc* = armă secretă a navigatorilor bizantini din sec. 7, a cărei invenție este atribuită lui Kalinikos. Amestec inflamabil de salpetru, pucioasă, smoală și alte substanțe, *f.g.* ardea chiar în contact cu apa, distrugând navele inamice, asupra cărora era aruncat cu ajutorul unor tuburi metalice. ✧ Expr. *A lua focul cu mâna altuia* sau *a scoate castanele din foc cu mâna altuia* = a pune pe altcineva să acționeze într-o situație dificilă sau primejdioasă, a arunca răspunderea pe seama altcuiva. *A(-și) pune* sau *a(-și) băga mâna în foc* (pentru cineva) = a garanta pentru faptele, pentru cinstea cuiva. *Harnic* (sau *iute* etc.) *foc* = foarte harnic (sau iute etc.). ✦ Ajută la formarea superlativului absolut: *scump foc.* ✧ (Expr.) *De mama focului* = grozav, strașnic. ✦ Lumină, far sau flacără care reprezintă un anumit semnal în navigația pe apă. ✦ Fig. Strălucire (a unei pietre prețioase, a unui metal prețios etc.). ✧ (CLIM.) *Focul Sfântului Elm* = fenomen electrometeorologic constând dintr-un mănunchi de raze luminoase, violete sau verzi, care se observă mai ales noaptea, în regiunile montane sau pe mare. Constituie o descărcare electrică, mai mult sau mai puțin continuă, care se produce în vârfurile obiectelor ascuțite de pe suprafața terestră (paratrăsnete, coșuri, catarge etc.) către atmosferă; are loc în situațiile când aerul este puternic ionizat și câmpul electric al atmosferei prezintă o intensitate mare. ✦ Dispozitiv de ardere. **2.** Incendiu. ✧ Expr. *A trece* (o țară, un oraș etc.) *prin foc și sabie* = a distruge complet cu forța armată (și prin incendiu). **3.** Împușcătură. ✦ *Foc!* = comandă de tragere. ✦ Tragere cu orice categorie de armament. ✧ Expr. *A fi* (sau *a sta*) *între două focuri* = a fi încolțit din două părți. ✦ Luptă, război. **4.** Velă triunghiulară de manevră, susținută de bompres și de arborele de la proră. **II.** Fig. **1.** Entuziasm, elan, înflăcărare. ✧ Loc. *În focul ...* = în clipe de mare tensiune, în faza culminantă a unei acțiuni. **2.** Vioiciune, agilitate, neastâmpăr. **3.** Durere, necaz, jale; dor. ✧ Expr. (Fam.) *N-o fi foc* = nu se întâmplă nimic dacă ...

FOCAL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la focar. ✧ *Distanță f.* = distanța dintre centrul optic al unei lentile și focarul său, egală cu jumătatea razei de curbură a lentilei; este pozitivă în cazul focarului real și negativă în cazul focarului virtual.

FOCALIZARE (după fr. *focalisation*) s. f. **1.** Concentrare a unui fascicul de radiații într-un punct (focar), cu ajutorul oglinzilor sau lentilelor optice ori electronice. **2.** Operație de clarificare a imaginii formate de un sistem optic, prin reglarea optimă a distanței de vizualizare. Sin. *focusare.*

FOCAR (< *foc,* după fr.) s. n. **1.** (FIZ.) Punct situat pe axa optică a unui sistem optic centrat (de ex. lentilă, oglindă), în care se întâlnesc razele de lumină ce au străbătut sistemul după o direcție paralelă cu axa acestuia. ✧ *F. real* = punctul în care se strânge un fascicul de lumină convergent, obținut prin reflexia pe o oglindă sau prin refracția printr-o lentilă, a unui fascicul luminos paralel. *F. virtual* = punctul din care pare că izvorăsc razele unui fascicul de lumină divergent, obținut prin trecerea unui fascicul luminos paralel printr-o lentilă divergentă. **2.** (MAT.) Punct din planul unei conice care are proprietatea că raportul distanțelor de la un punct de pe conică la acesta și la directoarea corespunzătoare este constant. **3.** Incintă metalică sau de zidărie refractară, parte componentă a instalațiilor de încălzit, a cazanelor de abur, a unor cuptoare etc. în care se produce arderea combustibilului. ✦ (PETROGR.) *F. magmatic* = bazin magmatic. (GEOL.) *F. seismic* = hipocentru. **4.** (MED.) Țesut sau organ (amigdală, ovar, sinus, dinte etc.) afectat de o infecție cronică, de unde microbii pătrund în sânge, determinând îmbolnăvirea altor organe sau a întregului organism. ✦ Locul în care se găsește sursa de infecție și se mențin condiții pentru răspândirea unei boli infecto-contagioase (ex. f. de febră tifoidă). ✦ Localitate, țară, regiune geografică unde există surse de infecție și factori de transmitere a acesteia. **5.** Fig. Izvor, punct de concentrare și de răspândire a unor acțiuni, idei, sentimente etc. ✧ *F. de război* = zonă geografică în care izbucnesc conflicte generate de interese opuse între două sau mai multe state sau în interiorul aceluiași stat și care amenință pacea și securitatea lor și a lumii.

FOCAS, împărat bizantin (602—610), proclamat de garnizoanele răsculate împotriva lui Mauriciu. În timpul domniei lui, perșii au cucerit unele posesiuni imperiale din Anatolia (605—609).

FOCĂ (< fr., lat.) s. f. Nume generic dat unor mamifere acvatice din ordinul pinipedelor, cu corp fusiform, urechi rudimentare și membrele anterioare transformate în lopeți înotătoare *(Phoca)*; sunt animale carnivore, greoaie. *F. de Caliacra* trăiește în apele litorale ale Mării Negre și are abdomenul alb *(Monachus albiventer).*

FOCH [foș], **Ferdinand** (1851—1929), mareșal francez. În timpul primului război mondial s-a remarcat în luptele de pe Marna (1914) și mai ales în operațiile din Artois și de pe Somme (1916); șef al Marelui Stat Major al armatei franceze (1917), apoi comandant suprem al forțelor armate aliate (1918). Memorii.

FOCHI, Adrian (1920—1985, n. Cernăuți), folclorist român. Studii și monografii („Mioriţa. Tipologie, circulație, geneză, texte", „Estetica oralității"); autor

Henri Focillon

al „Bibliografiei generale a etnografiei și folclorului românesc".

FOCHIST (< it.) s. m. Lucrător calificat care conduce sau supraveghează arderea combustibilului într-un focar **(3).**

FOCILLON [fosiiǫ], **Henri** (1881—1943), istoric de artă și estetician francez. Studii de istorie a artei („Istoria picturii în Europa în sec. 19 și 20", „Arta sculptorilor romanici", „Viața formelor", „Arta Occidentului"). A publicat articole despre arta românească și artiștii români. M. de onoare al Acad. Române (1926).

FOCOMETRIE (< fr.) s. f. Capitol al opticii care se ocupă cu instrumentele și metodele de determinare a poziției focarelor și valorilor distanțelor focale ale sistemelor optice.

FOCOMETRU (< fr.; {s} fr. *focal* + gr. *metron* „măsură") s. n. Dispozitiv pentru măsurarea distanțelor focale ale sistemelor optice.

FOCOS, -OASĂ (< *foc*) adj., s. n. **I.** Adj. Plin de înflăcărare, de entuziasm. **II.** S. n. Dispozitiv mecanic, pirotehnic, electric sau radiotehnic, destinat provocării exploziei încărcăturilor proiectilelor de artilerie, rachetelor, bombelor, minelor etc.

FOCȘA, Gheorghe (1903—1995, n. sat Răscani, jud. Vaslui), etnograf român. Prof. univ. la București. Membru al Școlii sociologice a lui D. Gusti. Unul dintre întemeietorii și director al Muzeului Satului din București (1948—1978). Lucrări: „Le village roumain pendant les fêtes religieuses d'hiver", „Evoluția portului popular din zona Jiului de sus", „Țara Oașului. Studiu etnografic", „Bordeiele din Oltenia".

FOCȘANI, municipiu, reședință jud. Vrancea, pe Milcov; 100 691 loc. (1995). Expl. de balast. Termocentrală. Turnătorie de fontă; laminor de sârmă și de profile mijlocii; constr. de utilaj greu, de utilaje și piese de schimb pentru ind. chimică, de motoare electrice, de dispozitive, ștanțe, matrițe și scule așchietoare; întreprindere de vase emailate; reparații de mașini și de utilaje agricole; combinat pentru prelucr. lemnului (mobilă, plăci fibro-lemnoase); fabrică de confecții și tricotaje; filatură de lână și bumbac; prelucr. maselor plastice (folii, tuburi ș.a.); prefabricate din beton; combinat de vinificație. Important centru viticol și pomicol. Muzeu județean cu colecții de arheologie și istorie. Teatru. Monumentul Unirii (1974). Bisericile Nașterea Maicii Domnului (fostă Sf. Ioan, ctitorie din 1661 a lui Grigore Ghica), Sf. Nicolae-Vechi (1700—1720), Sf. Dumitru (1696—1700), Sf. Voievozi (1744—1746), Adormirea Maicii Domnului (1709—1716). Clădiri din sec. 19. Menționat ca târg din 1546, F. a avut un rol însemnat în pregătirea unirii Moldovei cu Țara Românească, din 1859. Aici a semnat România, la 26 nov./9 dec. 1917, armistițiul cu Puterile Centrale. Declarat municipiu în 1968.

FOCȘENEANU, Paul (1840—1867), sculptor român. A decorat cu sculpturi frontonul Universității din București (distrus în 1944, în timpul războiului, azi refăcut).

FOCUL VIU, Ghețarul de la ~, peșteră în M-ții Apuseni, la 1 120 m alt., formată dintr-o sală de mici dimensiuni și o sală mare (50 m lungime; 5 m lățime), în care se păstrează un bloc uriaș de gheață fosilă (25 000 m³). Numeroase coloane și domuri mari de gheață. Rezervație speologică în cadrul Parcului național al M-ților Apuseni.

FOCURI, com. în jud. Iași; 5 948 loc. (1995).

FOCUSARE (< fr.) s. f. Focalizare **(2).**

FODOR, Octavian (1913—1976, n. Mediaș), medic român. Acad. (1974), prof. univ. la Cluj. Lucrări de gastroenterologie privind aspectele genetice și patogenia bolii ulceroase, enterocolita cronică, hepatita epidemică.

FODOR Sándor (n. 1927, sat Șumuleu, azi înglobat în Miercurea-Ciuc), scriitor și traducător maghiar din România. Romane de factură social-psihologică („Cronică", „O zi, o viață"); proză pentru copii („Cipi, piticul cel fioros"). Traduceri din Caragiale, Agârbiceanu, Topârceanu, Sadoveanu, E. Barbu, D.R. Popescu.

Focșani

Monumentul Unirii

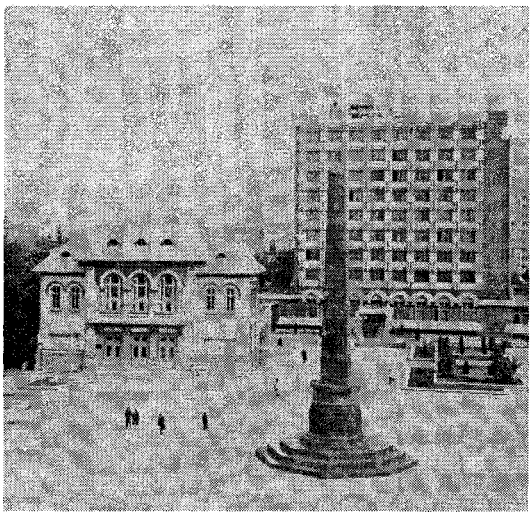

Biserica Sf. Ioan Botezătorul

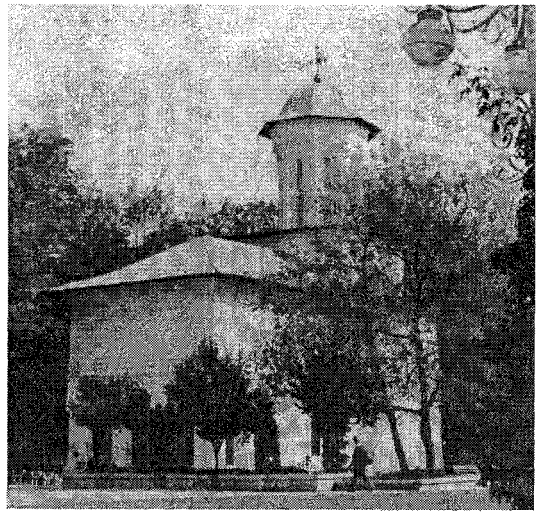

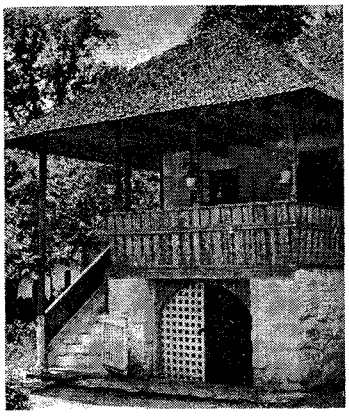

Foișor (1)

FODRĂ (< it.) s. f. **1.** Căptușeală interioară a bordajului unei nave. **2.** Volan la mâneca sau gura cămășilor în portul popular din Transilvania. ✦ (Reg.) Dantelă.

FOEHN (FÖHN) (cuv. germ.) [fön] s. n. **1.** (METEOR.) Vânt cald, uscat și puternic, care bate primăvara dinspre crestele munților spre văi, grăbind topirea zăpezilor; este caracteristic regiunilor alpine din Elveția și Austria. În România se manifestă în masivele Făgăraș (Vântul Mare), Cîndrel, Trascău etc. **2.** Uscător electric pentru păr.

FOENI, com. în jud. Timiș; 1 712 loc. (1995).

FOERSTER [förstər], **Friedrich Wilhelm** (1869—1966), pedagog german. A trăit în Elveția (din 1920) și în S.U.A. (din 1940). Reprezentant al curentului „noii educații". A susținut ideea „școlii-cetate" și a unei educații pusă în slujba valorilor morale („Școala și caracterul").

FOERSTER [förstər], **Wilhelm** (1832—1921), astronom german. Prof. univ. la Berlin. Director al Observatorului Astronomic din Berlin. Studii de astronomie și metrologie. M. de onoare al Acad. Române (1913).

FOFEAZĂ s. f. Nume dat unor obiecte sau părți de obiecte în formă de aripă sau de braț. ✦ Aripa unei ferestre, a unei uși, a unei porți. ✦ Fiecare dintre lopățelele de lemn pe care se întind torturile când se pun pe vârtelniță. ✦ Braț de vatală.

FOFELNIȚĂ (< *fofează* + *vârtelniță*) s. f. **1.** Fiecare dintre brațele crucii vârtelniței, la capătul cărora sunt fixate fofezele. **2.** Limba (cuțitul) meliței.

FOFILA (< fr.) vb. I refl. A se strecura neobservat, a intra undeva pe furiș; *fig.* a se eschiva de la o îndatorire.

FOGAZZARO [fogaţţaro], **Antonio** (1842—1911), scriitor italian. Proză de factură romantic-pasională („Malombra") și romane de idei, excelând în prezentarea ambianței provinciale („Daniele Cortis", „Mica lume de altădată"—capodopera sa, „Sfântul"). Eseuri filozofice, versuri.

FOGGIA, oraș în SE Italiei (Puglia); 155 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Morărit. Ind. hârtiei, textilă, chimică (celuloză) și alim. (paste făinoase, zahăr). Piață pentru cereale și lână. Centru agricol (tutun, măsline, citrice). Catedrală (sec. 12). Muzeu arheologic. Galerie de pictură. Atestat documentar din sec. 11. În al doilea război mondial, trupe britanice au ocupat orașul F. (sept. 1943), unde se afla și principala bază aeriană germană din Italia centrală.

FOGGINI, Giovanni Battista (1652—1725), sculptor și arhitect italian. Lucrări statuare („Cardinalul Leopoldo de Medici", bustul lui G. Galilei), reliefuri („Patimile") și de arhitectură (Palatul Viniani della Robbia, Capela Feroni a Bisericii Sf. Annunziata din Florența).

FOGO, ins. în S arh. Capului Verde; 476 km^2; 34 mii loc. (1990). Oraș pr.: *São Filipe*. Relief muntos vulcanic (Pico do Fogo, 2 829 m alt.). Arahide, cafea, citrice, tutun.

FOI (lat. **follire*) vb. IV **1.** Refl. A nu avea astâmpăr, a umbla încoace și încolo; a se fâțâi. ✦ A se răsuci de pe o parte pe alta, a se agita. **2.** Intranz. (Despre o colectivitate, o mulțime) A mișuna. ✦ (Despre un loc, o încăpere) A fi plin de lume care forfotește.

Foggia. Catedrala

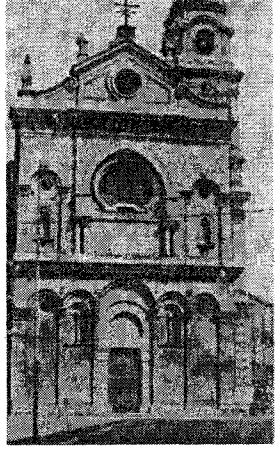

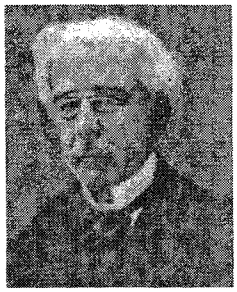

Antonio Fogazzaro

FOIAȘ, Ciprian Ilie (n. 1933, Reșița), matematician român. Stabilit în S.U.A. (1980). Prof. univ. la București, Paris și Bloomington. Contribuții în analiza armonică a operatorilor contractivi sau disipativi în spații Hilbert. Lucrări în domeniul ecuațiilor diferențiale și cu derivate parțiale, al ecuațiilor integrale și de analiză funcțională.

FOIENI, com. în jud. Satu Mare; 1 994 loc. (1995). Biserica romano-catolică Sf. Arhanghel Mihail (1785).

FOILETA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A răsfoi, a frunzări.

FOILETON (< fr.) s. n. **1.** Articol (de literatură, de știință, de artă, de politică) sau fragment de roman tipărit, în mai multe numere succesive ale unei reviste sau ale unui ziar, de obicei în partea de jos a paginilor acestora. **2.** Articol cu caracter satiric pe o temă de actualitate.

FOILETONIST (< fr.) s. m. Autor de foiletoane.

FOIOS, -OASĂ (< *foaie,* **2** după fr.) adj., s. n. **1.** Adj. (Despre arbori și arbuști cu frunze caduce) Care face parte din încrengătura angiospermelor. ✦ (Substantivat, f. pl.) Denumire dată speciilor de arbori și arbuști din încrengătura angiospermelor (ex. stejarul, fagul, carpenul, ulmul, salcia, plopul etc.). ✦ (Despre minerale, materiale etc.) Care se prezintă sub formă de foițe subțiri. **2.** S. n. Unul dintre cele patru compartimente ale stomacului rumegătoarelor, în care are loc o fază a digestiei.

FOIȘOR (< magh.) s. n. **1.** Mică terasă acoperită, înconjurată de stâlpi și ieșită din linia fațadei, ridicată de obicei deasupra gârliciului pivniței. **2.** Construcție izolată, mărginită de stâlpi sau de coloane, ridicată în grădina unei case, într-un parc etc. **3.** Turn care servește drept post de pază sau observație pentru semnalarea incendiilor.

FOITAJ (< fr.) s. n. Aluat de prăjituri alcătuit din mai multe straturi de foi foarte subțiri.

FOIȚĂ (< *foaie*) s. f. **1.** Diminutiv al lui foaie. **2.** Foaie subțire de hârtie. ✧ *F. de țigară* = foaie de hârtie subțire, dreptunghiulară, în care se învelește tutunul pentru a-i da forma de țigară. ✦ Foaie subțire de metal. **3.** Frunză mică. **4.** *Foițe embrionare* = straturile de celule (ectodermul, endodermul și mezodermul) ale embrionului, din care derivă toate organele adultului. **5.** (În S Munteniei și Olteniei) Covor de tipul lăicerului care se pune pe perete sau pe pat.

FOK, Vladimir Aleksandrovici (1898—1974), fizician rus. Prof. univ. la Sankt Petersburg. Studii în domeniile mecanicii cuantice, electrodinamicii, teoriei relativității și a difracției. Lucrări de fizică matematică.

FOKIN, Mihail Mihailovici (1880—1942), dansator și coregraf rus. Colaborator al lui Deaghilev. A creat coregrafia pentru dansurile polovțiene din „Cneazul Igor", „Pasărea de foc", „Petruška", „Șeherezada", „Dafnis și Cloe". Teoretician al baletului. Inițiator al baletului modern.

FOKKER, Anthony Herman Gerard (1890—1939), aviator și constructor olandez de aeronave. A conceput un avion monoplan, prototipul avionului de vânătoare Eindecker, folosit în primul război mondial. În 1913, își deschide propria firmă, în care, după 1920, intră în producția de serie avionul comercial standard, ce-i poartă numele.

George Folescu

Anthony Fokker

FOLCLOR (< fr., engl.) s. n. Totalitatea producțiilor artistice (literare, muzicale, coregrafice, mimice și dramatice) create și răspândite de popor. Are un caracter sincretic, colectiv și anonim.

FOLCLORIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține folclorului; privitor la folclor; folcloristic **(1)**.

FOLCLORIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care se ocupă cu strângerea și studierea materialului folcloric; specialist în folcloristică.

FOLCLORISTIC, -Ă (< germ., rus.) adj., s. f. **1.** Adj. Folcloric. **2.** S. f. Știință care se ocupă cu studiul sistematic al folclorului, dezvoltată îndeosebi începând din sec. 19.

FOLENGO, Teofilo (cunoscut și sub numele de *Merlin Cocai*) (1491—1544), poet italian. Creatorul stilului „macaronic", amestec de dialecte și argouri italiene cu latină. Autor al poemului „Baldus", parodie a poemelor cavalerești.

FOLESCU, George (1884—1939, n. Slobozia), cântăreț român de operă. Bas cu deosebite calități vocale și resurse dramatice și lirice (în roluri ca: Faust, Boris Godunov, Ion din „Năpasta"). Activitate pedagogică. Membru fondator al Operei Române din București.

FOLIA (< fr.; cuv. port.) subst. Vechi dans de carnaval, de origine portugheză, în ritm ternar, mișcare rapidă și caracter capricios, cu acompaniament de castaniete; melodia corespunzătoare acestui dans.

FOLIACEU, -EE (< fr., lat.) adj. Care seamănă cu o frunză.

FOLIANT (< germ.) s. n. Carte de dimensiuni mari, de obicei cu paginația *in-folio*.

FOLIAȚIE (< fr.) s. f. Capacitate a rocilor de a se desface în plăci, după suprafețe paralele determinate de dispoziția în spațiu a mineralelor foioase (ex.: mica) și a celor alungite. Suprafețele de f. pot fi plane, ondulate sau contorsionate.

FOLIC (< fr.; {s} lat. *folium* „foaie") adj. *Acid ~* = substanță din grupul vitaminei B; sintetizată sub formă de acid pteroil-glutamic; este un factor esențial de creștere. Are acțiune hematopoetică, carența lui în organism fiind cauza unor forme grave de anemie.

FOLICUL (< fr., lat.) s. m. (HIST.) Mică formație anatomică în formă de săculeț (ex. f. pilos, f. sebaceu). ✧ *F. de Graaf* sau *f. ovarian* = f. situat în porțiunea externă a ovarului, care conține *ovulul* și secretă *foliculina*.

FOLICULAR, -Ă (< fr.; {s} *folliculus* „săculeț") adj. Care se referă la folicul. ✧ *Hormon f.* = foliculină.

FOLICULĂ (< fr.) s. f. Fruct uscat, dehiscent, provenit dintr-o singură carpelă, îndoită în formă de cornet (ex. planta nemțișor).

FOLICULINĂ (< fr.) s. f. Hormon sexual feminin natural, de tip sterolic, capabil să declanșeze reacția estrală (ex. estradiol, estriol etc.); hormon folicular, estronă.

FOLICULITĂ (< fr.) s. f. Inflamație a rădăcinii firului de păr provocată de ciuperci sau microbi piogeni.

FOLIE (< germ.) s. f. Foiță foarte subțire de metal (aur, aluminiu etc.), de material plastic etc. În poligrafie este folosită pentru lucrări de ornamentare (ex. la imprimarea titlurilor pe copertele legate în pânză sau piele).

FOLIES-BERGÈRE [foli berjer], teatru parizian de music-hall, deschis în 1869, în al cărui repertoriu, extrem de variat, au apărut celebri actori, cântăreți, mimi și acrobați, francezi și străini.

FOLIO (< fr., germ.) s. n. Filă de carte, de registru sau de manuscris numerotată pe o singură față. ✧ *In-folio* = format de hârtie sau de carte obținut prin îndoirea colii de hârtie o singură dată.

FOLIOLĂ (< fr.; {s} lat. *foliolum* „frunzuliță") s. f. Fiecare dintre frunzulițele care intră în alcătuirea unei frunze compuse.

FOLIU (< fr. {i}; {s} lat. *folium* „frunză") s. n. Curbă geometrică ce prezintă o buclă asemănătoare unei frunze și care are ca asimptotă o dreaptă paralelă cu a doua bisectoare a sistemului ortogonal.

FOLK (< engl. *folk[music]* „muzică folclorică") s. n. Muzică de factură simplă, vocală, cu acompaniament de chitară, având texte cu subiecte preluate din cotidian. Este cântată, cu precădere, de un singur interpret, care realizează și acompaniamentul instrumental.

FOLKESTONE [fəukstən], oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port la str. Dover; 43,7 mii loc. (1981). Stațiune balneoclimaterică. Pescuit. Este legat prin feribot cu *Boulogne-sur-Mer*.

FOLKETING, denumire a Parlamentului unicameral din Danemarca, ales pe patru ani, prin vot universal.

FOLOS (< ngr.) s. n. Câștig moral sau material; avantaj, profit, beneficiu. ✧ Loc. *De folos* = folositor, avantajos, util.

FOLOSI (< *folos*) vb. IV **1.** Tranz. și refl. A face uz (de ceva); a utiliza, a

Henry Fonda

Jane Fonda
(în „Cat Ballou")

întrebuința. **2.** Refl. A trage folos (din ceva); a profita (de ceva). **3.** Intranz. A fi de folos, a ajuta; a servi la ...

FOLOSINȚĂ (< *folosi*) s. f. (DR.) **1.** Atribut (făcând parte — alături de *posesie* și *dispoziție* — din conținutul juridic) al dreptului de proprietate (și al altor drepturi reale principale: uzufruct, uz, abitație etc.), în temeiul căruia titularul poate utiliza lucrul potrivit destinației sale și poate profita de toate foloasele și beneficiile corespunzătoare. **2.** *Drept real de f.* = drept real „de tip nou", similar în conținutul său juridic cu *dreptul de uzufruct*, dar — spre deosebire de acesta — neopozabil nudului proprietar, conferind titularului (persoană fizică sau juridică de tip „cooperatist-obștesc") atributul de **f. (1)** asupra unui bun proprietate de stat atribuit acestuia, cu titlu gratuit sau oneros, cu sau fără termen, de regulă cu o destinație precis stabilită (cel mai adesea pentru construirea de locuințe proprietate personală sau pentru amplasarea unor obiective social-culturale ori economice).

FOLOSITOR, -OARE (< *folosi*) adj. Care aduce folos; util, trebuincios.

FOLQUET de Marseille [fɔekɛ də marsɛj] (c. 1160—1231), poet, prelat și erudit provensal. Versuri („Cântece") cu rol important în istoria literaturii provensale. Ca arhiepiscop de Toulouse, a contribuit la reprimarea *catarilor*.

FOLTEȘTI, com. în jud. Galați; 3 186 loc. (1995). Stație de c.f. Așezare din perioada de tranziție de la Neolitic la Epoca bronzului (sfârșitul milen. 3 și începutul milen. 2 î.Hr.); caracteristică pentru cultura Horodiștea-**F.**, răspândită pe terit. Moldovei.

FOMALHAUT, cea mai strălucitoare stea din constelația Peștele Austral, de mărimea 1,2, situată la o distanță de 22 ani-lumină.

FON (< fr. {i}; {s} gr. *phone* „sunet") s. m. Unitate de măsură a tăriei sunetelor, egală cu tăria unui sunet a cărui intensitate auditivă este de 1,26 ori mai mare decât *pragul auditiv* inferior.

FONATOR (< fr.) adj. *Organ* (sau *aparat*) ~ = organ care produce sunete. V. *laringe*.

FOND (< fr.) s. n. **1.** (În corelație cu formă) Conținut. ✧ Loc. *În fond* = în realitate, de fapt. **2.** Totalitatea trăsăturilor esențiale ale caracterului unei persoane (sub aspectul lor pozitiv). **3.** Culoare de bază a unui tablou, ton general al unei țesături etc. pe care se detașează figurile, desenele. ✦ Desen executat pe un suport opac, care servește drept decor în desfășurarea desenelor animate. **4.** (POLIGR.) Strat de culoare sau ornament ce acoperă suprafața unei coli de hârtie pe care urmează a se executa unele lucrări (ex. diplome, prospecte, hârtii de valoare etc.). **5.** (SPORT) Nume generic dat unor probe sportive care se desfășoară pe distanțe mari sau foarte mari și la care se cere un consum sporit de energie (ex. la atletism, ciclism, caiac-canoe, schi, înot etc.). **6.** (FIZ.) Radiație greu de înlăturat sau inevitabilă, cu caracter parazit, în prezența căreia se efectuează o experiență sau o măsurare. **7.** (CONT.) Mijloace materiale ale întreprinderii, urmărite potrivit surselor din care au provenit în pasivul bilanțului. ✧ *F. de dezvoltare* = resursele, la dispoziția întreprinderii, destinate executării sau achiziționării de noi mijloace fixe, constituit din următoarele surse: amortizarea indusă în cheltuieli, sumele încasate din vânzarea mijloacelor fixe disponibilizate sau a materialelor rezultate din dezmembrarea mijloacelor fixe scoase din funcțiune (diminuate cu amortizarea nerecuperată și respectiv cu cheltuielile de dezmembrare) și din profitul net al exercițiului financiar curent repartizat pentru constituirea acestui **f.** *F. de participare la profit* = f. la dispoziția întreprinderii, constituit din profitul net realizat în exercițiul financiar curent, destinat remunerării suplimentare a salariaților, în scopul stimulării participării acestora la creșterea profitului. *F. de comerț* = totalitatea valorilor mobiliare corporale (utilaje, echipamente, mobilier, materiale, mărfuri etc.) și necorporale (clientelă, vad, nume comercial, drepturi de proprietate industrială sau o firmă din domeniul comerțului). *F. comercial* = parte a **f.** de comerț constituit numai din valoarea elementelor necorporale de patrimoniu, care participă la menținerea sau la dezvoltarea potențialului întreprinderii. *F. de rulment brut* = totalitatea activelor circulante ale unei întreprinderi aflate în stare de rotație permanentă (stocuri, creanțe și valori disponibile). *F. de rulment net* = diferența dintre **f.** de rulment brut și datoriile pe termen scurt ale întreprinderii. Finanțarea *f. de r. n.* se face numai din capitalurile permanente. *F. de salarii* = **f.** bănești ale agenților economici și ale instituțiilor administrației publice destinate plății muncii propriilor salariați și colaboratorilor externi; include salarii tarifare, premii, sporuri, indemnizații, contribuții la fondul de șomaj ș.a. *Fonduri atrase (împrumutate)* = mijloace bănești suplimentare, peste cele proprii ale agenților economici, constituite din credite acordate de bănci. *F. de asigurare* = parte a produsului național net care se constituie, în procesul repartizării, sub forma mijloacelor tehnice și a bunurilor de consum care se folosesc pentru acoperirea unor cerințe suplimentare și a necesităților neprevăzute. *F. mutual* = f. constituit din resursele bănești disponibile ale indivizilor pentru investirea capitalului, astfel format, în domenii de activitate economico-socială, interne și internaționale. *F. funciar* v. *funciar*. **8.** (DR.) Bun imobil. ✧ *F. aservit* = imobil asupra căruia s-a constituit, în favoarea unui imobil învecinat, un drept real de servitute. ✧ *F. dominant* = imobil în favoarea căruia s-a constituit un drept real de servitute asupra unui imobil învecinat, aparținând altui proprietar. **9.** (DR.) *Judecată în f.* = rezolvarea litigiului în fața instanței judecătorești competente să-l soluționeze în primul grad de jurisdicție, printr-o sentință supusă apelului.

FONDA vb. I v. **funda.**

FONDA [fɔndə] **1. Henry F.** (1905—1982), actor american de teatru și film. Creatorul unei tipologii diverse, complexe, dominată de eroul puternic și integru („Fructele mâniei", „Draga mea Clementina", „12 oameni furioși", „Ziua cea mai lungă", „Bătălia de la Midway",

„Tentacule"). Premiul Oscar: 1982 („Elesteul de aur"). **2. Jane F.** (n. 1937), actriță americană de film. Fiica lui **F. (1).** Interpretă sensibilă, în special a rolurilor de factură dramatică („Cat Ballou", „Barbarella", „Și caii se împușcă, nu-i așa?", „O femeie de afaceri", „Stanley și Iris"). Premiul Oscar: 1971 („Klute"), 1978 („Întoarcerea acasă"). **3. Peter F.** (n. 1939), actor și regizor american de film. Fiul lui **F. (1).** S-a impus în „Îngerii sălbatici" și „Călărețul nepăsător", lansând un nou tip de antierou. În filmele pe care le-a regizat se regăsesc toate obsesiile Americii („Călătoria", „Oamenii").

FONDANE, Benjamin v. **Fundoianu, Beniamin.**

FONDANT, -Ă (< fr.) adj., s. m., s. f. **1.** Adj. Care se înmoaie, care se topește ușor. **2.** S. m. Substanță minerală naturală sau amestec de substanțe sintetice care se adaugă la topirea unor amestecuri (aliaje metalice, mase ceramice etc.) pentru a coborî temperatura de topire sau pentru a separa impuritățile, formând cu acestea o zgură la suprafața topiturii. **3.** S. f. Bomboană preparată dintr-o umplutură moale, acoperită cu un strat asemănător cu șerbetul.

FONDATOR, -OARE (< fr.) adj., s. m. și f. (Persoană) care fundează, care întemeiază ceva.

FONDIST, -Ă (< *fond*) s. m. și f. Sportiv care practică probe de fond (la alergări, înot, schi etc.).

FONDUL MONETAR INTERNAȚIONAL (*F.M.I.;* în engl.: International Monetary Fund — I.M.F.) v. **Organizația Națiunilor Unite.**

FONDUL NAȚIUNILOR UNITE PENTRU COPII (*UNICEF;* în engl.: United Nations International Children's Emergency Fund) v. **Organizația Națiunilor Unite.**

FONEM (< fr. {i}; {s} gr. *phónema* „sunet") s. n. Clasă de variante ale aceluiași sunet articulat, în realizarea concretă a diferiților vorbitori sau în contexte fonetice diferite; are funcția de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt. ✦ (În trecut) Sunet.

FONEMATIC, -Ă (< fr.) adj. Fonologic.

FONETIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phonetikos* „de sunet") s. f., adj. **1.** S. f. Disciplină care studiază producerea, structura acustică, transmiterea, audiția și evoluția sunetelor limbajului articulat. ✧ *F. generală* studiază sunetele vorbirii, fără a se mărgini la o limbă anumită. *F. descriptivă* (sau *statică*) se ocupă cu descrierea și clasificarea sunetelor vorbirii în general sau ale unei anumite limbi într-o perioadă determinată. *F. istorică* (sau *evolutivă*) studiază, în dezvoltarea lor, sunetele unei limbi sau ale unui grup de limbi înrudite, încercând să stabilească legile după care au loc modificările fonetice. *F. experimentală* (sau *instrumentală*) studiază sunetele articulate cu ajutorul unor aparate speciale și al unor mijloace tehnice. *F. sintactică* studiază modificările f. suferite de un cuvânt sub influența cuvintelor vecine, cu care se găsește în relații sintactice. *F. funcțională* = fonologie. **2.** Adj. Relativ la sunetele unei limbi; care ține de f. **(1),** privitor la f. ✧ *Ortografie f.* = ortografie bazată pe principiul scrierii cuvintelor după cum se pronunță.

FONETICIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană specializată în fonetică.

FONETISM (< fr.) s. n. **1.** Totalitatea sunetelor unui sistem fonetic. **2.** Mod caracteristic de a pronunța un anumit sunet sau cuvânt.

FONGAFALE, cap. statului Tuvalu, situată pe atolul Funafuti din Oc. Pacific; 3,4 mii loc. (1990).

FONIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *phone* „sunet") adj. **1.** Privitor la sunete; constituit din sunete. **2.** (Despre consoane) Care se produce prin vibrarea coardelor vocale; sonor.

FONIE (< fr.) s. f. Calitate a sunetelor limbii rezultată din vibrarea coardelor vocale în timpul emisiunii lor; sonoritate (a sunetelor limbii).

FON(O)- ({s} gr. *phone* „sunet") Element de compunere însemnând „sunet", care servește la formarea unor substantive sau adjective.

FONOCARDIOGRAF (< fr.) s. n. (MED.) Aparat care transformă vibrațiile sonore ale inimii în semnale electromagnetice.

FONOCARDIOGRAMĂ (< fr.; {s} *fono-* + gr. *kardia* „inimă" + *gramma* „semn") s. f. Înregistrare grafică a zgomotelor inimii cu ajutorul fonocardiografului.

FONOGRAF (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *grapho* „a scrie") s. n. Denumire a primului aparat de înregistrare mecanică și redare a sunetelor, inventat de Edison (1878); o formă veche a *gramofonului.*

FONOGRAMĂ (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *gramma* „inscripție") s. f. **1.** Rezultatul înregistrării sunetelor pe un suport (disc de gramofon, pistă sonoră din lungul unui film cinematografic, bandă de magnetofon etc.) **2.** Mesaj transmis prin telefon și transcris pe un formular special sau înregistrat automat.

FONOLIT (< fr.; {s} *fono-* + gr. *lithos* „piatră") s. n. Rocă neovulcanică, fin cristalizată, de culoare cenușiu-verzuie, compactă și care, în plăci subțiri, produce, prin lovire, un sunet caracteristic. Este alcătuită din feldspați alcalini și feldspatoizi asociați cu piroxeni sodici și amfiboli. Se întrebuințează sub formă de plăci, în locul ardeziei.

FONOLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ține de fonologie sau de foneme, privitor la fonologie sau la foneme; fonematic.

FONOLOGIE (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul sunetelor limbii din punctul de vedere al valorii lor funcționale, stabilind sistemul de foneme al unui idiom și caracterul diferitelor variante; fonetică funcțională. ✦ (În trecut) Fonetică.

FONOMONTAJ (< *fono-* + *montaj*) s. n. Program radiofonic obținut prin combinarea mai multor înregistrări realizate separat.

FONON (< *fono-*) s. m. (FIZ.) Cvasiparticulă asociată vibrațiilor elastice ale unei rețele cristaline, având viteza comparabilă cu cea a sunetului. Prin analogie cu fotonul, f. poate fi definit drept cuantă de sunet.

FONOTECARE (< *fonotecă*) s. f. Selecționare și racordare a părților utile ale fonogramelor **(1),** înregistrate pe bandă de magnetofon sau pe film cinematografic.

FONOTECĂ (< fr. {i}; {s} *fono-* + gr. *theke* „ladă, casetă") s. f. **1.** Colecție de înregistrări sonore (pe discuri, benzi de magnetofon, casete audio etc.). **2.** Mobilă sau încăpere special amenajată, în care este depozitată o astfel de colecție.

FONSECA, golf al Oc. Pacific, pe coasta Americii Centrale, între El Salvador, Honduras și Nicaragua. Lungime: 65 km. Lățime la intrare: 35 km. Ad. max.: 27 m. Țărmuri joase cu mangrove. Porturi pr.: La Unión, Amapala. Descoperit în 1522 de Gil Gonzales Avila.

FONSECA, Manuel Deodoro da (1827—1892), general și om politic brazilian. În 1889, organizează o lovitură de stat în urma căreia monarhia este înlăturată, **F.** devenind șeful guvernului provizoriu (1889—1891) și primul președinte al Braziliei (febr.—nov. 1891).

FONT (< fr.) s. n. Totalitatea informațiilor privind înălțimea, lățimea, corpul, apropierea etc. unui set de caractere aflate într-un fișier de disc, în memoria sau într-un dispozitiv (cartuș) atașat imprimantei (f. Times Roman, f. Wingdings etc.)

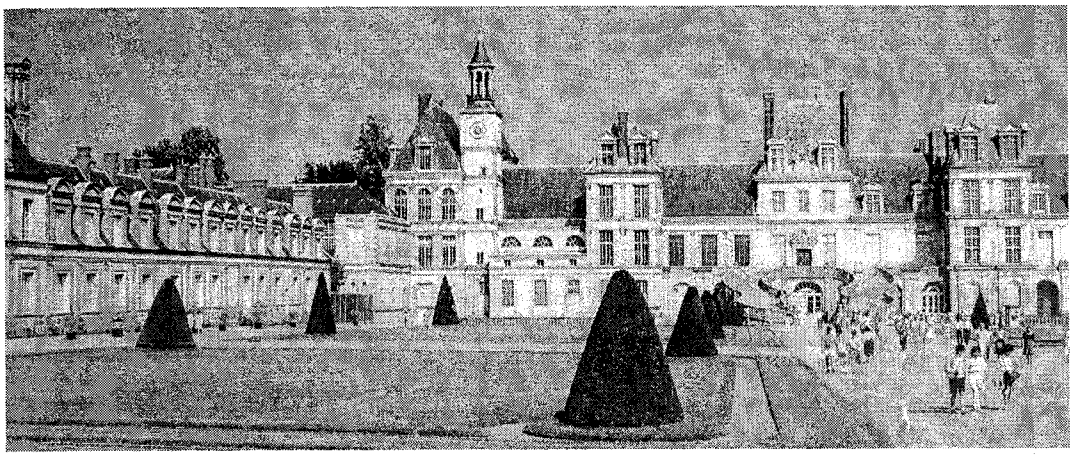

Fontainebleau. Castelul

FONTAINE [fonțen], **André** (n. 1921), ziarist francez. Activitate îndelungată la „Le Monde". Lucrări privind politica mondială („Istoria războiului rece", „Ultimul sfert de secol").

FONTAINE [fonțen], **Charles** (1514—1570), poet francez. Promotor al ideii iubirii ideale, de sorginte neoplatonică („Fântâna dragostei").

FONTAINEBLEAU [fõtenbloˌ], oraș în N Franței (Île-de-France), la 60 km SE de Paris; 35,6 mii loc. (1982). Ind. mecanică și a mat. de constr. Castel celebru (azi muzeu) construit, începând din 1527, pentru Francisc I, după planurile arhitecților G. Le Breton, S. Serlio și Ph. Delorme; cuprinde și clădiri mai vechi, din sec. 10—12. Bogat decorat de maeștri italieni, care au format „școala de la F." (G.B. Rosso, F. Primaticcio, B. Cellini) și de artiști francezi (A. Cousin, J. Goujon, A. Caron). În timpul lui Henric IV construcția a fost mărită considerabil. Grădinile au fost proiectate de A. Le Nôtre (sec. 17). Ateliere de tapiserie sub Francisc I. Manufactură de porțelan în sec. 18.

FONTANA, familie de arhitecți italieni. **1. Domenico F.** (1543—1607). Precursor al barocului timpuriu. A construit Cappella del Presepio de la Santa Maria Maggiore. A ridicat cele mai importante obeliscuri egiptene în piețele din Roma (San Pietro, San Giovanni in Laterano ș.a.). Amenajări hidrotehnice și lucrări de sistematizare urbanistică la Roma și Napoli. **2. Carlo F.** (1634—1714). Reprezentant al barocului roman, se remarcă prin simplitatea îmbinării planurilor (palatele Bolognetti, Grimani, Visconti, fațada bisericii Santa Maria in Trastevere, Capela Cybo din Santa Maria del Popolo, toate la Roma, cupola domului din Montefiascone).

FONTANA, Lucio (1899—1968), pictor și sculptor italian. Experimentează expresia figurativă, abstractă, spațialismul și forma cinetică; în lucrările sale, intitulate „Concept spațial", se simte intuiția unor taine cosmice.

FONTANA, Prospero (1512—1596), pictor italian. Autor de compoziții istorice, portrete. Maestrul lui Agostino Carracci.

FONTANE, Theodor (1819—1898), scriitor german. Reprezentant al „realismului poetic". Povestitor sceptic și ironic, este unul dintre fondatorii romanului social german („Doamna Jenny Treibel", „Stechlin"), cu excelente analize psihologice („Effi Briest" — capodopera sa). Balade de inspirație istorică.

FONTANEL (< fr.) s. f. Spațiu neosificat dintre oasele craniului la copilul mic (ex. f. bregmatică); (pop.) moalele capului. Suprafața f. scade o dată cu vârsta, închizându-se complet către vârsta de 15 luni.

FONTĂ (< fr.) s. f. Aliaj fier-carbon cu conținut de carbon de peste 1,7% și cu elemente de aliere (siliciu, mangan, sulf, fosfor etc.), casant, cu temperatura de topire de 1 050—1 250°C, putând fi turnat ușor; se obține din minereuri de fier în furnale *(f. brută* sau *f. de primă fuziune)* sau din topirea în cubilouri a f. brute, a f. vechi și diferite adaosuri *(f. de a doua fuziune).* ✧ *F. albă* = f. cu 1,7—4% carbon sub formă de cementită, dură, neprelucrabilă prin așchiere; este folosită în special pentru elaborarea oțelului. *F. cenușie* = fontă cu carbon liber sub formă de grafit și cu 0,8% carbon sub formă de cementită, folosită la turnarea unor piese de mașini.

FONTENAY-AUX-ROSES [fõtne-o-ro:z], cartier al Parisului. Aici a funcționat Școala Română fondată de N. Iorga în 1920 (inaugurată în 1922), unde tinerii absolvenți ai universităților din București, Iași, Cluj și Cernăuți își desăvârșeau pregătirea în istorie, filologie și artă. Și-a încetat activitatea în 1948.

FONTENELLE [fõtənel], **Bernard LE BOVIER de** (1657—1757), scriitor și filozof francez. Precursor al iluminismului. Partizan al modernilor în renumita polemică dintre antici și moderni de la sfârșitul sec. 17 („Digresiune asupra anticilor și modernilor"). A încercat o apropiere între cartezianism și concepțiile lui Copernic și G. Bruno („Convorbiri despre pluralitatea lumilor"). Adversar al *ocazionalismului.*

FONTEYN [fəntein], **Margot** (pe numele adevărat *Hookham Margaret*) (1919—1991), balerină britanică. Creațiile sale au marcat marile roluri ale baletului clasic („Lacul lebedelor", „Giselle", „Frumoasa din pădurea adormită" ș.a.). A fost interpreta ideală a coregrafului Fr. Ashton, care a compus pentru ea mai multe lucrări („Nocturna", „Dafnis și Cloe", „Ondine" ș.a.).

FONVIZIN, Denis Ivanovici (c. 1745—1792), scriitor rus. Iluminist. Creatorul comediei moderne ruse („Brigadierul", „Neisprăvitul"); impresii de călătorie („Scrisori din Franța"). Pamflete politice.

FOR (< fr., lat. *forum*) s. n. **1.** (În Antic. romană) Piață publică cu funcții social-politice, religioase și economice. De obicei prevăzut cu portice, f. era înconjurat de edificiile reprezentative ale orașului. **2.** Autoritate, organ de stat; *p. ext.* organ politic, științific etc. care se

bucură de o mare autoritate. ✧ *F. tutelar* = organul (administrativ) central/local ierarhic superior, în raport cu organul sau unitatea subordonate. ✧ Expr. *For interior* = conștiință.

FORA (< fr., lat.) vb. I intranz. A efectua operațiile de săpare a unei găuri de sondă în vederea cercetării structurilor geologice, a explorării sau a exploatării unor zăcăminte de substanțe minerale utile etc.

FORAIBĂR (< germ.) s. n. Piesă de metal cu care se blochează o ușă sau o fereastră.

FORAIN [forẽ], **Jean Louis** (1852—1931), desenator, pictor și gravor francez. Caricaturi politice, de moravuri și scene de gen, inspirate din viața pariziană. Influențat de Daumier și Degas.

FORAJ (< fr.) s. n. **1.** Ansamblul operațiilor care se execută pentru a realiza o sondă (forajul **(2)**, carotajul, tubajul, cimentarea coloanei etc.). **2.** Ansamblul operațiilor de fărâmare sau de așchiere a rocilor din talpa găurii de sondă, care se execută în vederea adâncirii acesteia.

FORAMINIFERE (< fr.; {s} lat. *foramin* „orificiu" + *fero* „a purta") s. n. pl. Ordin de protozoare rizopode, marine, rar salmastre, și cu o singură familie de apă dulce, având corpul protoplasmatic învelit într-o cochilie chitinoasă (rar fosilizată), calcaroasă sau arenacee, formată din mai multe camere care comunică între ele prin orificii ale pereților despărțitori, iar, în exterior, printr-o deschidere prin care iese rețeaua de pseudopode *(Foraminiferida)*. Au dimensiuni microscopice (unele forme fosile ating însă 12 cm). Apar în Cambrian.

FORĂȘTI, com. în jud. Suceava; 4 940 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1764) în satul Forăști.

FORCEPS (< fr., lat.) s. n. Instrument obstetrical folosit pentru extragerea fătului viu în cazul nașterilor dificile.

Henry Ford

FORD [ford], familie de industriași americani. Mai important: **Henry F.** (1863—1947), fondator al industriei americane de automobile, a întemeiat Ford Motors Company (1903). Autor al unui nou mod de organizare a producției industriale, cunoscut sub denumirea de *fordism*.

FORD, Aleksander (1908—1980), realizator polonez de film. A trăit în U.R.S.S. (în timpul războiului), Israel, Danemarca și S.U.A. (după 1968). Inițial, filme cu tematică socială („Adevărul n-are granițe", „Deșteptarea"), apoi documentare, denunțând atrocitățile naziste („Maidanek, cimitirul Europei"). Ecranizări („Cavalerii Teutoni", după Sienkiewicz; „Primul cerc", după Soljenițîn).

FORD [ford], **Gerald Rudolph** (n. 1913), om politic american. Membru al Partidului Republican. Vicepreședinte (1973—1974), în timpul președinției lui R.M. Nixon, și președinte (1974—1976) al S.U.A.

FORD [ford], **John** (1586—1639), dramaturg englez. Tragedii caracterizate prin bogăția imaginației, punând accentul pe tensiunea psihologică și scenele pasionante („Inimă zdrobită", „Sacrificiul iubirii").

FORD [ford], **John** (pe numele adevărat *Sean Aloysius O'Fearna*) (1895—1973), regizor american de film. Maestru al westernului, căruia îi dă o dimensiune psihologică („Informatorul", „Diligența", „Draga mea Clementina", „Fructele mâniei", „Omul care l-a ucis pe Liberty Valance").

FORDISM (< rus, it; n. pr. *Ford*) s. n. Teorie a organizării producției industriale, creată de H. Ford, care constă în integrarea principiilor definite de R. Taylor (separarea concepției de execuție a produselor și parcelizarea muncii pe operații elementare, executate de un singur muncitor) și introducerea montajului mecanizat al automobilelor, pe bandă continuă, posibil pe baza standardizării pieselor, în acest fel realizându-se produse ieftine (pe baza reducerii costurilor) și o producție de masă (serie mare).

FOREL, Auguste (1848—1931), psihiatru, neuropatolog și entomolog elvețian. Prof. univ. la Zürich. Lucrări în domeniul morfologiei și fiziopatologiei cerebrale („Hipnotismul", „Creier și psihic"), al zoopsihologiei („Capacitățile psihice ale furnicilor").

FOREMAN [fɔrmən], **George** (n. 1949), boxer american. Campion mondial de categorie grea (1973), a pierdut titlul (1974) în fața lui Cassius Clay. A recucerit centura după 20 de ani (1994), caz unic în istoria boxului.

FOREST [forẹ], **Fernand** (1851—1914), inventator francez. A construit un motor cu ardere internă în patru timpi (1881).

FORESTER [fɔristə], **Cecil Scott** (1899—1966), scriitor englez. Romane istorice („Napoleon", „Victor Emmanuel II și unitatea Italiei"); o cronică maritimă dedicată tânărului ofițer Hornblower. Romanul „Regina africană" a fost ecranizat.

FORESTIER, -Ă (< fr.) adj. Privitor la pădure, în legătură cu exploatările silvice. ✧ *Perdea f.* = plantație de pădure îngustă și lungă, destinată protecției culturilor agricole în silvostepă și stepă, protecției șoselelor și căilor ferate împotriva înzăpezirii, prevenirii și combaterii procesului de eroziune.

FOREZIE (< fr.; {s} gr. *phoresis* „transportare") s. f. (BIOL.) Transportare a indivizilor unei specii de către indivizii altei specii, fără ca între cele două organisme să existe relații de parazitism (ex. unele păsări răspândesc sporii ciupercilor patogene).

FORFAIT (cuv. fr.) [forfẹ] subst. Neprezentare a unui concurent sau a unei echipe la o probă, fază sau etapă a unei competiții, fapt ce atrage după sine o penalizare.

FORFECA (lat. *forficare*) vb. I tranz. A tăia în bucăți (cu foarfecele sau cu alt obiect tăios). ✦ Fig. A cerceta o operă literară, științifică etc. cu minuțiozitate exagerată, pentru a o pune într-o lumină defavorabilă.

FORFECĂR (< *foarfece*) s. m. Gândac lung de c. 2 cm, negru, lipsit de aripi posterioare, cu picioarele adaptate pentru scormonit *(Lethrus cephalotes)*. Este dăunător deoarece taie lăstarii viței de vie ca un foarfece.

FORFECĂRE (< *forfeca*) s. f. **1.** Acțiunea de a forfeca. **2.** (TEHN.) Solicitare simplă a unei piese, bare, a unui arbore etc. prin acțiunea unui cuplu de forțe în planul unei secțiuni transversale.

FORFECUȚĂ (< *foarfecă*) s. f. **1.** Diminutiv pentru *foarfecă*. **2.** Nume dat speciilor de păsări, din genul *Loxia*, familia fringilidelor, mai mari decât vrabia, cu ciocul puternic, cele două jumătăți ale acestuia fiind încrucișate ca niște foarfeci.

FORFETAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre tarife, taxe, impozite, prețuri etc.) Care sunt fixate anticipat la o sumă globală și invariabilă.

FORINT (< magh.) s. m. Unitate monetară în Ungaria.

FORJABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre metale sau aliaje) Care poate fi forjat.

FORJARE (< *forjă*) s. f. Deformare plastică la cald sau la rece a unui semifabricat metalic, prin exercitarea unor forțe exterioare (cu ciocanul, presa sau valțuri de forjare).

FORJĂ (< fr.) s. f. **1.** Instalație fixă sau mobilă pentru încălzirea metalelor, în vederea forjării lor la cald. **2.** Atelier în care se execută operații de forjare.

FORJOR (< fr.) s. m. Fierar **(1).**

FORLANINI, Carlo (1847—1918), medic italian. Prof. univ. la Torino. Contribuții la studiul bolilor pulmonare. Inițiator al aplicării (1892) pneumotoraxului artificial în tratamentul tuberculozei.

FORLÌ, oraș în Italia centrală (Emilia-Romagna), la S de Ravenna; 109,8 mii loc. (1991, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimică, textilă, încălț., mobilă, obiecte de uz casnic și alim. Bazilica San Mercuriale (sec. 12—13), Palatul comunal (sec. 15), Catedrala (reconstruită în sec. 19). Muzeu arheologic.

FORMA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A da ființă și formă unui lucru; a face. ✦ Refl. A lua ființă, a lua naștere. **2.** A educa, a crește. **3.** (Despre mai multe elemente) A alcătui, a compune. ✦ A constitui. **4.** (TEHN.) A efectua o formare.

FORMAL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Privitor la formă, care ține de formă, de aparență. ✦ (Adverbial) În aparență. **2.** Formulat precis; categoric, expres. ✦ (SOCIOL.) (Sistem de organizare) bazat pe prescrierea oficială a obiectivelor și regulilor de funcționare, pe stabilirea precisă a sarcinilor, privilegiilor și obligațiilor. **3.** Pătruns de formalism **(1),** făcut de formă. **4.** (DR.; despre unele acte) Care necesită anumite forme pentru a fi încheiat valabil. **5.** (INFORM.) *Gramatică f.* = noțiune matematică alcătuită din vocabular terminal, vocabular neterminal, reguli de producție și axiomă cu ajutorul cărora se pot descrie limbaje. *Limbaj f.* = limbaj generat de o gramatică formală.

FORMALDEHIDĂ (< fr.) s. f. Substanță chimică gazoasă, întrebuințată la prepararea de rășini sintetice, coloranți, medicamente, explozivi, dezinfectanți etc. Se obține prin dehidrogenarea alcoolului metilic sau prin oxidarea parțială a metanului. Sin. *aldehidă formică.*

FORMALINĂ (< fr. {i}) s. f. (FARM.) Formol.

FORMALISM (< fr. {i}) s. n. **1.** Practică sau teorie care acordă o importanță deosebită formei, formalităților, convențiilor. ✦ Atitudine conformistă, protocolară. ✦ (FILOZ.; la Kant) Doctrină conform căreia valoarea morală a unui act este determinată de principii pur formale, precum *imperativul categoric* (respectarea legii morale), și nu de consecințele acțiunii, de ceea ce facem. **2.** Orientare estetică ce acordă preeminență formei operei de artă, considerată ca un scop în sine și nu ca expresie a conținutului; izolare și apreciere separată a laturii formale a operei de artă, autonomizarea ei. **3.** Orientare metodologică în filozofia matematică contemporană, care susține că matematica își găsește deplina ei justificare în construcția formală, perfect închisă și izolată de orice adaos exterior. A fost fundată de D. Hilbert, care a opus-o *intuiționismului.* **4.** *F. politologic* = folosirea structurilor logico-matematice ale modulelor formale, a simulărilor în studiul științei politice.

FORMALIST, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f., adj. **1.** (Persoană) care dă dovadă de formalism **(1). 2.** (Persoană) protocolară, ceremonioasă.

FORMALITATE (< fr.) s. f. **1.** (DR.) Condiție de formă cerută la săvârșirea unui act juridic, fie pentru ca acesta să producă efecte, fie pentru dovedirea existenței sau conținutului lui, fie pentru a-l face opozabil terților. **2.** Cerință impusă de regulile de politețe.

FORMALIZA (< fr.) vb. I. **1.** Refl. A se supăra, a se simți jignit de nerespectarea unor reguli neînsemnate de politețe. **2.** Tranz. (LOG.) A supune enunțuri unui procedeu de formalizare.

FORMALIZARE (după fr. *formalisation*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) formaliza. **2.** (LOG.) Procedeu prin care se dau regulile de formare a enunțurilor și de derivare a lor unele din altele.

FORMAN, Miloš (n. 1932), regizor american de film de origine cehă. Comedii ilustrând viața tinerilor cehi și conflictul între generații („Asul de pică", „Dragostea unei blonde"). După 1968, când imigrează în S.U.A., a turnat filme muzicale sau cu tematică socială („Desprinderea", „Hair", „Zbor deasupra unui cuib de cuci", „Amadeus").

FORMANT (< fr., engl.) s. m. (LINGV.) Element constitutiv al unei entități lingvistice complexe (sunet, cuvânt, sintagmă, propoziție etc.).

FORMARE (< *forma*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) forma. ✧ (LINGV.) *Formarea cuvintelor* = procedeu de îmbogățire a vocabularului prin derivare (progresivă și regresivă), compunere și schimbarea valorii gramaticale (conversiune). **2.** (METAL.) Proces tehnologic de confecționare și de asamblare a părților constitutive și a miezurilor care alcătuiesc o formă de turnare. **3.** Procedeu de fabricare, prin vulcanizare în matrițe, a unor obiecte de cauciuc cu contururi neregulate. **4.** Ansamblul operațiilor de turnare și deshidratare a pastei fibroase, în vederea obținerii unei benzi sau foi de hârtie. **5.** Ansamblul operațiilor prin care se dă unei piese de îmbrăcăminte o formă potrivită corpului. **6.** Operație prin care se produc deformații permanente ale pieselor din piele pentru încălțăminte, în vederea mulării acestora pe calapod. **7.** (EC) *Formarea brută a capitalului fix* (F.B.C.F.) = valoarea bunurilor durabile (cu excepția celor de valoare mică) achiziționate de o întreprindere (prin cumpărare sau din producție proprie) pentru a fi utilizate pe o perioadă mai mare de un an, ca și valoarea bunurilor și serviciilor încorporate capitalului fix (mijloacelor fixe), terenurilor și activelor necorporale achiziționate. *Formarea netă a capitalului fix* = F.B.C.F. din care s-a scăzut amortizarea inclusă în cheltuieli.

FORMAT[1] (< *forma*) s. n. Acțiunea de a forma; formare. ✧ *Mașină de f.* = mașină care execută îndesarea amestecului de formare în cutii de miez și alte dispozitive, în vederea obținerii miezurilor și formelor de turnătorie.

FORMAT[2] (< fr.) s. n. Ansamblul dimensiunilor care caracterizează forma și mărimea unui corp plat. ✧ *F. de hârtie* = **f.** al produselor de hârtie dreptunghiulare standardizate, având laturile în raportul $1/\sqrt{2}$; formatul de bază are aria de 1 m^2. *F. de imprimate* = formatul unui produs finit (carte, broșură, revistă etc.), exprimat în funcție de numărul de pagini care rezultă dintr-o coală întreagă tipărită pe ambele fețe. *F. de text* = formatul textului cules, inclusiv clișeele și albitura, așezate în formă de pagină pentru a fi tipărit; dimensiunile *f. de t.* se exprimă în unități tipografice: cuadrați, cicero sau puncte tipografice. ✦ (INFORM.) Mod de prezentare a datelor sau instrucțiunilor unui program pe un suport de informație (**f.** extern) sau în memorie (**f.** intern).

FORMAT[3]**, -Ă** (< *forma*) adj. Maturizat, matur.

FORMATARE (după fr.) s. f. Operație care pregătește un disc magnetic pentru a putea fi folosit de calculator; constă în înscrierea pe disc a unor informații de control și ștergerea (totodată) a eventualelor date înregistrate.

FORMATIV, -Ă (< fr.) adj. Care servește sau contribuie la formarea cuiva sau a ceva.

FORMATOR[1], **-OARE** (< *forma*) subst. **1.** S. m. și f. Muncitor calificat care confecționează forme de turnătorie. **2.** S. n. Aparat de laborator folosit pentru formarea foilor de pastă de hârtie sau de semifabricate fibroase care urmează să fie supuse încercărilor de determinare a caracteristicilor fizico-chimice.

FORMATOR[2] (< engl.) s. n. (INFORM.) Program care realizează conversia datelor, din format extern în format intern. Conversia poate fi prestabilită sau realizată pe baza unei declarații de format.

FORMAȚIE (FORMAȚIUNE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Alcătuire, întocmire, organizare, constituire. ✧ (BIOL.) *Formațiune vegetală* = vegetație specifică unui anumit habitat, existentă pe suprafețe întinse (de ex. tundra, pădurile de conifere, preeria, stepa, pădurea tropicală etc.). **2.** (GEOL.) Complex de roci care se disting prin anumite particularități ale compoziției lor și care s-au format în anumite condiții geologice (de geosinclinal, de platformă etc.), într-o anumită perioadă de timp, pe mari întinderi ale scoarței Pământului. **3.** *Formațiune socială* = tip de organizare socială. În școala franceză de sociologie a lui F. Le Play, *f.s.* indică modul de organizare a societății care-și împrumută caracteristicile generale de la tipurile de familie: patriarhale, particulariste și instabile. Sociologia germană face distincție între **f.** comunitară (bazată pe obiceiuri, legături de sânge, de rudenie, de vecinătate și spirituale) și **f.** societală (bazată pe convenție, contract sau credit). Marxismul a impus acest termen cu înțelesul de orânduire istorică, determinată de gradul dezvoltării forțelor productive și de tipul relațiilor economice predominante. În acest sens, Marx distinge: orânduirea comunei primitive, sclavagistă, feudală, capitalistă și comunistă. **4.** Mod de dispunere a militarilor pentru un anumit scop (ex. **f.** de luptă sau **f.** de marș). **5.** Componența unei echipe sportive; echipă sportivă. ✦ Modul de dispunere (în coloană sau în linie) a mai multor sportivi. ✦ Ansamblu, echipă artistică. **6.** Combinație de cifre, de figuri sau de poziții la unele jocuri (șah, loto etc.).

FORMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Înfățișare, aspect exterior al unui corp, al unei figuri, al unei făpturi. ✦ (La pl.) Conturul corpului, siluetă. **2.** (FILOZ.) În filozofia tradițională, natura sau esența unui lucru, distinctă de materia lui; model ontologic, structură existând separat de lumea obiectelor sensibile (la Platon); principiu întemeind individualul în ordine universală și făcând posibilă cunoașterea conceptuală, opus și determinant în raport cu *materia* (la Aristotel). În filozofia modernă, **f.** denumește structuri ale gândirii care fac posibile sesizarea și înțelegerea datelor simțurilor (la Kant, formele *a priori* ale sensibilității: spațiul și timpul; cele 12 categorii ale intelectului; ideile transcendentale ale rațiunii). ✦ (ETICĂ) Normă morală care trebuie respectată într-o conduită. (LOG.) *F. logică* = structură sau schemă de organizare a conținutului gândirii obținută prin înlocuirea cuvintelor care au sens cu variabile și constante logice. *F.l.* sunt: *noțiunea, judecata, inferența.* ✦ (GEOM., TEHN.) Proprietate a unei figuri care depinde numai de raporturile dintre diferitele ei dimensiuni. **3.** (LOG.) *F. logică* = structura mintală care reflectă realitatea obiectivă în generalitatea și esențialitatea ei pe bază de abstracții. *F.l.* fundamentale sunt noțiunea, judecata și raționamentul. **4.** Organizarea internă a elementelor constitutive ale operei de artă realizată prin intermediul mijloacelor și modalităților de expresie specifice ei. **5.** Fel, chip, mod. ✧ Loc. *De formă* = pentru a salva aparențele; formal. ✦ Expr. *A fi în formă* = a fi în bună dispoziție fizică sau intelectuală. **6.** Mod de organizare, de conducere politică, socială. **7.** *Forma actului juridic* = modul concret în care trebuie să se exprime/exteriorizeze consimțământul la încheierea unui act juridic (ex. **f.** autentică, **f.** scrisă, **f.** solemnă). **8.** Dispoziție legală cu procedură. **9.** (LINGV.) Învelișul sonor al unui cuvânt prin care se exprimă sensul, valoarea sau funcția gramaticală a acestuia; organizarea fonologică a substanței fonice. **10.** (GEOGR.) *F. de relief* = aspect exterior al suprafeței terestre, rezultat al interacțiunii agenților geografici interni și externi, care, raportat la un plan de referință, poate fi pozitiv (câmp, movilă, deal, munte) sau negativ (crov, dolină, vale, depresiune etc.). **11.** Tipar **(2).** ✧ *F. de turnare* = element sau ansamblu de elemente constituit din cavitatea în care, prin turnarea materialului metalic lichid, se obține, prin solidificarea acestuia, piesa turnată. *F. de tipar* = piesă plană sau curbă, din metal, material plastic etc. formată din elemente individuale sau monolită, după care se execută, prin imprimare, tiparul **(1)** (ex. placa de stereotipie, placa litografică, zațul realizat prin culegere etc.). **12.** *F. muzicală* = totalitatea mijloacelor de expresie (melodie, ritm, armonie, factură etc.) care redau conținutul (de idei, sentimente etc.), într-o lucrare muzicală; (în sens restrâns) structura unei lucrări muzicale (corelația dintre părțile ei, particularitățile ritmului și armoniei, modul de expunere a temei etc.).

FORMIAT (< fr.) s. m. Sare a acidului formic.

FORMIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *formica* „furnică") adj. *Acid f.* = acid organic, lichid incolor, volatil, corosiv, răspândit în regnul vegetal și animal (a fost extras prima dată din corpul furnicilor roșii), întrebuințat la vopsirea lânii, ca antiseptic etc. *Aldehidă f.* =▾formaldehidă.

FORMIDABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care uimește prin însușiri neobișnuite; extraordinar.

FORMOL (< fr., germ.) s. n. Soluție apoasă de formaldehidă, cu miros puternic, înțepător (ingerarea accidentală provoacă tulburări grave în organism), utilizată la formolizare; formalină.

FORMOLIZARE (< *formol*) s. f. **1.** Dezinfectare cu formol a unei încăperi și a obiectelor contaminate cu microorganisme patogene. **2.** Tratare a unui cadavru cu o soluție de formol pentru a conserva structura celulelor, a țesuturilor și a organelor și ca măsură epidemiologică preventivă.

FORMOLIZOR (< fr.) s. n. Cutie compartimentată pentru sterilizarea instrumentelor și materialelor sanitare prin formolizare.

FORMOSA 1. Prov. federală în N Argentinei; 72,1 mii km²; 363 mii loc. (1991). Centru ad-tiv.: *Formosa.* Cultura manioculuí și bumbaculuí. **2.** Oraș în NE Argentinei, port pe râul Paraguay, centru ad-tiv al prov. omonime; **166** mii loc. (1991). Prelucr. lemnului. Ind. textilă și alim. (zahăr). **3.** Denumirea portugheză a ins. *Taiwan.*

FORMULA (< fr.) vb. I tranz. A da o formă precisă unei gândiri, unei hotărâri etc.; a exprima prin cuvinte; a enunța.

FORMULA 1, tip de automobile de curse de mare viteză, cu un singur loc, destinate competițiilor în circuit sau pe parcursuri ferme. În fiecare an se desfășoară Campionatul mondial al mărcilor și piloților de automobile de **F.1**, pe parcursul a 16 mari circuite (pentru care se acordă Mari premii și punctaje), selecționați după timpul obținut în calificări. Mari campioni ai **F. 1**: M. Fangio, E. Fittipaldi, J. Stewart, N. Lauda, A. Prost, N. Mansell, A. Sena.

FORMULAR (< fr.) s. n. Imprimat care se completează în vederea întocmirii unui act, a unui tabel etc.

FORMULĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Enunț precis al regulii de urmat pentru efectuarea unei anumite operații. ✦ Frază-tip folosită în anumite ocazii sau la redactarea unor acte, sentințe etc. ✧ *F. de politețe* = formă convențională de exprimare sau de adresare. **2.** (MAT.) Relație, în general simbolică, care exprimă o proprietate cu caracter general și servește la rezolvarea problemelor de același gen (ex. aria triunghiului = $(b \times \text{h}) / 2$; $(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$). ✧ *Formulele lui Cardano* = f. pentru găsirea soluțiilor ecuațiilor polinomiale de gradul trei. *F. lui Euler* = relație între numărul nodurilor, al muchiilor și al fețelor unui graf planar. *F. lui Leibniz-Newton* = f. de calcul al integralei definite plecând de la o primitivă a funcției de integrat. *F. lui Moivre* = f. pentru ridicarea la o putere a unui număr complex scris sub formă trigonometrică. *F. lui Taylor* = f. de dezvoltare în serie de puteri a unei funcții. **3.** *F. chimică* = f. care exprimă compoziția calitativă și cantitativă a moleculelor unei substanțe folosind simbolurile chimice. ✧ *F. brută* = f. chimică indicând natura elementelor și proporția relativă a numărului de atomi din aceste elemente care compun molecula. *F. moleculară* = f. chimică indicând natura și numărul atomilor elementelor care compun molecula. *F. structurală* = reprezentare simbolică a modului de așezare a atomilor într-o moleculă, în care se indică legăturile de valență dintre atomii componenți, ordinea legării atomilor și valențele fiecărui atom care intră în alcătuirea moleculei. **4.** *F. contabilă* = procedeu convențional de exprimare, sub forma unei egalități, a soluției adoptate în urma analizei contabile, privitoare la înregistrarea în conturi corespondente a unei operații economice sau financiare. **5.** *F. floral* = mod de reprezentare a părților constitutive ale unei flori prin litere, cifre și semne. **6.** *F. dentară* = mod de înscriere grafică a dentiției (la copii cu cifre romane, la adulți cu cifre arabe). **7.** Mijloc, soluție.

FOROTIC, com. în jud. Caraș-Severin; 1 951 loc. (1995). Expl. de granit. Biserică de lemn (sec. 19) în satul Surducu Mare.

FORPIC (< germ.) s. n. Compartiment etanș la prora unei nave.

FORRESTER [fɔristər], **Jay Wright** (n. 1918), inginer american. Cercetări și invenții în domeniul înmagazinării informației la calculatoarele digitale prin folosirea dispozitivelor magnetice de memorare.

FORSSMANN, Werner (1904—1979), chirurg și urolog german. Prof. univ. la Mainz. A autoexperimentat primele cateterisme cardiace. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1956), împreună cu D.W Richards și A.F. Cournand.

FORSTER [fɔ:stə], **Edward Morgan** (1879—1970), romancier englez. Folosind tehnica tradițională, abordează cu sobrietate stilistică, într-o manieră reflexivă, complexitatea relațiilor umane („O cameră cu vedere", „Howard's End", „O călătorie în India"). Contribuții la estetica romanului („Aspecte ale romanului").

FORSTERIT (< fr.) s. n. Silicat natural de magneziu din grupa olivinei, cenușiu-gălbui, sticlos, întâlnit în rocile care au luat naștere în urma metamorfismului de contact al calcarelor și dolomitelor, uneori și în erupțiile vulcanice (ex.: Vezuviu), precum și în unele roci magneziene. Se produce și artificial pentru industria materialelor refractare.

FORSYTHE [fɔrsait], **William** (n. 1955), dansator și coregraf american. A înnoit mijloacele de expresie, a creat tehnici noi în arta dansului clasic.

FORȘPAN (< germ.) s. n. Film alcătuit, în scopuri publicitare, din secvențe extrase dintr-un film de lungmetraj.

FORT (< fr.) s. n. Lucrare de fortificație, construită din zidărie, cu contur poligonal, care face parte dintr-o linie fortificată.

FORT [fo:r], **Paul** (1872—1960), poet francez. Balade, ecloge, imnuri, ode, idile de o rară muzicalitate, realizată prin ritm și asonanțe („Balade franceze"). A fondat în 1890, la Paris, Teatrul de artă de orientare simbolistă.

FORTALEZA [fortaləzə], oraș în NE Braziliei, port la Oc. Atlantic, centru administrativ al statului Ceará; 2,04 mii. loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Important centru comercial. Ind. bumbacului; fabrici de zahăr. Export de zahăr, cafea, bumbac. Pescuit de languste. Două universități, șase muzee, cinci teatre. Întemeiat în 1609.

FORTĂREAȚĂ (după fr. *forteresse*) s. f. Loc important din punct de vedere militar, puternic întărit, pregătit pentru apărarea circulară de lungă durată, în caz de asediu. ✧ *F. zburătoare* = denumire dată, în 1942, bombardierelor grele americane, Boeing B-17 și apoi bombardierelor B-29 (1944), B-36 (1949), B-52 (1949) și B-58 (1956).

FORT-DE-FRANCE [for də frãs], oraș, port la M. Caraibilor, centrul ad-tiv al ins. Martinica, situat în SV ins.; 100 mii loc. (1990). Aeroport internațional. Încălț., zahăr, conserve de fructe și rom. În 1839 a fost distrus parțial de un cutremur, iar în 1890, de incendii. Vechiul nume: *Fort-Royal.*

FORTE (< it.) adj. invar., adv. **1.** Adj. invar. Tare, puternic. **2.** Adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) Cu intensitate, tare. ✧ *Forte fortissimo* = extrem de tare.

FORTESCUE [fɔ:tiskiu:], **Sir John** (c. 1385—c. 1479), jurist și om politic englez. Judecător principal la Curtea Regală; autor al unor lucrări de teorie politică, în care a definit trăsăturile monarhiei constituționale engleze („De laudibus legum Angliae").

FORTH [fɔθ], fl. în N Marii Britanii (Scoția); 158 km. Izv. de pe pantele sudice ale M-ților Grampian, la NV de Glasgow, și se varsă în Marea Nordului prin estuarul Firth of Forth. Comunică cu fl. Clyde printr-un canal navigabil de 64 km lungime.

FORTIFIANT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.; despre medicamente) Întăritor; tonic.

FORTIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. **1.** A întări un loc cu ajutorul unor fortificații. **2.** A întări organismul, a-l face mai puternic, mai rezistent; a oțeli.

FORTIFICAȚIE (< fr., lat.) s. f. Lucrare permanentă de apărare, construită în scopul de a feri forța vie și mijloacele de luptă proprii de focul și mijloacele de nimicire ale inamicului.

FORTINI, Franco (pseud. lui *F. Lattes*) (n. 1917), poet și critic literar italian. Poezie relevând drama omului modern într-o lume dominată de îndoială și minciună („O dată pentru totdeauna. Poezii 1938—1973", „Peisaj cu șarpe"). Studii critice („Optzeci de voci pentru un dicționar de literatură"). Memorii de călătorie; traduceri.

FORT-LAMY [for-lami], denumirea, până în 1973, a orașului *N'Djamena.*

FORT LAUDERDALE [fɔrt lɔdərdeil], oraș în SE S.U.A. (Florida) pe coasta

Werner Forssmann

Oc. Atlantic; formează cu Miami o aglomerație urbană de 3,2 mil. loc. (1990). Aeroport internațional. Aparatură audio și video. Construcții aeronautice. Centru turistic și bancar. Universitate.

FORT MYERS [fɔ:rt maiərs], oraș în SE S.U.A. (Florida), port pe țărmul G. Mexic, la S de Tampa; 335,1 mii loc. (1990, cu suburbiile). Constr. de mașini (instrumente medicale), echipament electronic, prelucr. lemnului, țigarete. Export de produse agricole. Turism. Stațiune balneoclimaterică.

FORTRAN (< engl. *For*[mula] *Tran*[slation]) s. n. (INFORM.) Limbaj de programare introdus în 1956; conceput pentru calcule tehnico-științifice, dar cu utilizări și în alte domenii. Are diverse versiuni, dintre care cea mai cunoscută este **F.** IV.

FORT SMITH [fɔ:rt smiθ], oraș în partea central-sudică a S.U.A. (Arkansas), la confl. râurilor Arkansas și Poteau, la SE de Tulsa; 176 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Electrotehnică, laminate, piese auto, instrumente optice, frigidere, sticlă, mobilă; ind. alim.

FORTUIT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Venit pe neașteptate, în mod neprevăzut; întâmplător. ✧ (DR.) *Caz f.* = eveniment independent de culpa debitorului, care-l împiedică pe acesta să-și execute o obligație, apărându-l, în consecință, de răspunderea pentru neexecutare, dar care, spre deosebire de forța *majoră,* are un caracter intern față de activitatea debitorului.

FORTUNA (În mitologia romană) Zeița sorții schimbătoare. Reprezentată ținând cornul abundenței (ca dătătoare de belșug), cu o cârmă de corabie (întrucât ea „cârmuiește" destinul oamenilor) și, cel mai adesea, legată la ochi (deoarece împarte darurile sale la întâmplare). În cultul popular roman era implicit și zeița norocului. La greci, *Tyche.* ✦ S. f. (Livr.) Soartă, destin.

FORTUNATOV, Filipp Fiodorovici (1848—1914), lingvist rus. Fondator al Școlii lingvistice de la Moscova. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene și în lingvistica generală („Compendiu de fonetică comparată a limbilor indo-europene").

FORTUNY, Mariano (y Carbó) (1838—1874), pictor și gravor catalan. Compoziții istorice și de gen („Penitența unui eremit", „Vicaria"), scene exotice („Santinela arabă", „Îmblânzitorul de șerpi", „Interior de bazar"), care au avut influență asupra picturii spaniole și italiene din sec. 19.

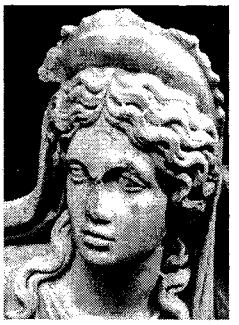

Fortuna

FORT WALTON BEACH [fɔ:rt uɔ:ltən bi:tʃ], oraș în SE S.U.A. (Florida), pe țărmul G. Mexic; 143,8 mii loc. (1990, cu suburbiile). Ind. electronică și aeronautică. Sporturi nautice (iahting).

FORT WAYNE [fɔ:rt uein], oraș în NE S.U.A. (Indiana); 363,8 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Centru comercial și financiar. Constr. de aparataj electrotehnic, mașini agricole, utilaj minier, pompe, autocamioane, anvelope, macarale. Institut de tehnologie. Întemeiat în 1692.

FORT WORTH [fɔ:rt uɔ:θ], oraș în S.U.A. (Texas), la V de Dallas; 1,33 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Formează, împreună cu Dallas, o conurbație de 3,9 mii. loc. Nod de comunicații. Aeroport internațional. Piață pentru cereale și animale. Prelucr. petrolului; constr. aeronautice, electronică, utilaj petrolier, poligrafie, conf., produse din carne. Universitate (1873). Planetariu. Întemeiat în 1849.

FORȚĂ (< it., fr.) vb. I tranz. **1.** A sili, a constrânge, a obliga la ceva. ✦ Refl. A se strădui, a se sforța, a face un efort. **2.** A mânui cu violență un mecanism, deteriorându-l; a sparge, a strica. ✧ Expr. *A forța* (cuiva) *mâna* = a constrânge (pe cineva) să facă ceva. ✦ A supune la un efort prea mare o mașină, un animal etc.

FORȚAT, -Ă (< *forța*) adj. **1.** Făcut sau impus cu forța, prin constrângere. ✧ *Aterizare f.* = aterizare impusă de împrejurări nefavorabile. ✦ (Despre uși, lacăte) Deschis cu forța. **2.** Nenatural, nefiresc, silit; artificial, fals.

FORȚĂ (< it., fr.) s. f. **I. 1.** Capacitate pe care o au ființele vii de a depune un efort; putere fizică, vigoare, tărie. ✧ Expr. *Tur de forță* = acțiune care cere multă energie și îndemânare. **2.** Tărie, putere. ✦ Energie (morală). ✦ Aptitudine, capacitate, putință de a realiza ceva. ✧ (EC.) *F. de muncă* = capacitate de muncă a omului; totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale ale omului, pe care le pune în funcțiune atunci când creează bunuri economice; *p. ext.* totalitatea persoanelor ce dispun de capacitate de muncă. *Forța productivă a muncii* = eficacitatea posibilă a cheltuirii muncii; capacitatea potențială a forței de muncă de a produce, într-o anumită perioadă de timp, o anumită cantitate de bunuri economice. ✧ *Forțe sociale și politice* = expresie desemnând categorii sociale, partide politice și organizații guvernamentale sau neguvernamentale care acționează în vederea atingerii unor țeluri programatice comune și care determină cursul evenimentelor social-politice. **3.** (MIL.IT.) *Forțe armate* = totalitatea forțelor militare ale unui stat (trupe de uscat, forțe aeriene, forțe maritime); armată. *F. vie* = expresie prin care se denumește în mod obișnuit, pe câmpul de luptă, personalul militar. **II.** (FIZ.) Mărime vectorială reprezentând acțiunea ce poate modifica starea de mișcare a unui corp sau care îl poate deforma. Se măsoară în newtoni (SI) sau unități de măsură tolerate: dină și kilogram-forță. ✧ *F. centrifugă* v. *centrifug. F. centripetă* v. *centripet. F. Coriolis* v. *Coriolis. F. electromotoare* v. *electromotor.* (TEHN.) *F. de tracțiune* v. *tracțiune* **(1). III. 1.** Putere de constrângere. ✧ Loc. *Cu forța* = în mod forțat, cu sila. *Prin forța împrejurărilor* = constrâns de motive obiective. **2.** (DR.) *Caz de forță majoră* = **a)** Împrejurare independentă de culpa debitorului, care, împiedicându-l să-și execute obligația și neputând fi înlăturată, are drept efect exonerarea acestuia de răspundere pentru neexecutare; **b)** P. ext. Situație în care cineva nu poate acționa sau proceda așa cum ar dori, din cauza unor împrejurări constrângătoare. ✧ *F. probantă* = putere doveditoare a unui mijloc de probă.

FORUM (cuv. lat.) subst. v. **for (1).**

FORUM, publicație lunară editată de Ministerul Învățământului și Redacția publicațiilor pentru străinătate „Romania". Apare la București din 1969. Serie nouă a „Revistei Învățământului Superior" (1959—1968).

FORZATO (cuv. it.) [forțato] adv. (Indică modul de executare a unei bucăți muzicale) Puternic, accentuat.

FORZAT (< germ.) s. n. Filă dublă de hârtie groasă, albă sau colorată, având formatul cărții, care fixează blocul de carte de scoarță.

FOSĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (GEOL.) Porțiune alungită și îngustă a unui geosinclinal în care predomină mișcări de scufundare accentuate, încadrată de

două cordiliere; caracterizată prin depozite geologice groase, fine, de facies de mare adâncă, lipsite de discordanțe și afectate uneori de metamorfism. Sin. *intrageosinclinal.* ✧ (GEOGR.) *Fosă abisală* v. *abisal.* **2.** (ANAT.) Depresiune, șanț sau orificiu de pe suprafața unei structuri anatomice (ex. **f.** nazală, **f.** iliacă). **3.** (ARHIT.) Spațiu aflat sub avanscenă, destinat de obicei orchestrei.

FOSBURY [fɑsbəri], **Richard (Dick)** (n. 1947), atlet american. Campion olimpic (México, 1968) la săritura în înălțime (2,24 m). A inițiat stilul „flop".

FOSCOLO, Ugo (1778—1827), scriitor italian. Adept al *Risorgimento*-ului, a fost exilat și a murit la Londra. Lirică de inspirație preromantică (ciclul de versuri „Ode", „Mormintele"; tragediile „Tieste", „Ajax"); romanul „Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis". Eseuri.

FOSFAGEN (< fr.) s. n. Fosfocreatină.

FOSFATARE (< după fr. *phosphatation*) s. f. **1.** Operație de tratare a mustului de struguri cu soluție de fosfat de calciu pentru a activa fermentarea și a mări proporția de alcool. **2.** Operație de acoperire a suprafețelor metalice cu un strat subțire de fosfați cristalini, în vederea protecției anticorosive, a înlesnirii efectuării unor operații sau a măririi durabilității tăișului unor scule așchietoare.

FOSFATAZE (< fr. {i}) s. f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează hidroliza esterilor monofosforici, participând la metabolismul glucidelor, acizilor nucleici ș.a. Dozarea **f.** este folosită în scop diagnostic în hematologie.

FOSFATIDE (< fr. {i}) s. f. pl. (BIOCHIM.) Substanțe din clasa lipidelor, esteri ai acizilor grași cu alcooli polivalenți în a căror moleculă intră fosforul, prezente mai ales în țesutul nervos; fosfolipide.

FOSFAȚI (< fr. {i}) s. m. pl. Săruri ale acidului fosforic. Au rol deosebit în organism, mai ales în procesele energetice. ✧ *Fosfat de calciu* = sare de calciu a acidului fosforic; îngrășământ agricol care conține fosfat primar de calciu, numit și *superfosfat. Fosfat de sodiu* = sare de sodiu a acidului fosforic; este întrebuințat în analiza chimică și la dedurizarea apei.

FOSFENE (< fr.; {s} gr. *phos* „lumină" + *phaino* „a apărea") s. f. Tulburări vizuale (lumină vagă, scântei etc.) ce apar și pe un fond psihic normal, prin excitații mecanice ale retinei.

FOSFINĂ (< fr. {i}) s. f. Hidrogen fosforat.

FOSFIT (< fr. {i}) s. m. Sare a acidului fosforos.

FOSFOBACTERIN s. m. Îngrășământ agricol ce conține culturi de bacterii *(Bacillus megatherium,* var. *phosfaticum),* care transformă fosforul din compușii organici ai solului în compuși ușor asimilabili pentru plante.

FOSFOCREATINĂ (< engl., fr. {i}) s. f. Compus organic (derivat fosforat al creatinei) care participă la procesele metabolice ale contracției musculare; fosfagen.

FOSFOGIPS s. n. Îngrășământ agricol rezultat ca deșeu în urma fabricării acidului fosforic, a fosfatului trisodic. Conține 75% gips și 8,5% fosfor și se folosește pe sărături.

FOSFOLIPIDE (< fr.) s. f. pl. Fosfatide.

FOSFOPROTEIDE (< fr. {i}) s. f. pl. Proteine conjugate, esteri ai acidului fosforic cu diverși hidroxiaminoacizi (ex. cazeina, vitelina).

FOSFOR (< fr. {i}; {s} gr. *phosphoros* „purtător de lumină") s. n. Element chimic (P; nr. at. 15, m. at. 30,974). Funcționează în combinații în stările de valență 3 și 5. Se găsește în natură, mai ales sub formă de fosfați (principalul mineral este apatitul), în organismul animal (oase, nervi, urină), în guano și în solurile fertile. Prezintă mai multe modificații alotropice. ✧ *F. alb,* masă albă, uneori gălbuie, moale ca ceara (p.t. 44°C, p.f. 287°C), solubil în sulfură de carbon, foarte activ din punct de vedere chimic, toxic, inflamabil, fosforescent; se păstrează sub apă; luminează în întuneric. *F. roșu,* modificație alotropică stabilă, netoxică, folosită la fabricarea chibriturilor. **F.** a fost descoperit de alchimistul H. Brand în 1669.

FOSFORESCENT, -Ă (< fr.) adj. Care poate produce fosforescență.

FOSFORESCENȚĂ (< fr.) s. f. **1.** Luminescența fosforului alb. **2.** Proprietate a unor substanțe (ex. sulfura de calciu) de a emite radiații luminoase, în urma excitării atomilor acestora cu un flux de radiații incidente (ex. radiații ultraviolete). Emisia luminoasă se poate prelungi (ore, zile) după încetarea iradierii.

FOSFORIC, -Ă (< fr.) adj. **1.** *Acid ~* = acid anorganic întrebuințat la obținerea de îngrășăminte mixte, la sinteza glicerofosfaților, la acidularea limonadelor, drept coagulant al latexului etc. Sin. *acid ortofosforic.* **2.** Fig. Luminos, fosforescent, strălucitor.

FOSFORIT (< fr. {i}) s. n. Varietate amorfă de apatit, compactă sau pământoasă, negricioasă, concentrată sub formă de nodule sau concrețiuni în depozitele de fosfat de calciu sau fosfat tricalcic. Rezultă din acumularea și transformarea resturilor organice bogate în fosfor (oase, dejecții, cochilii etc.). Apare în depozite concreționare sau oolitice interstratificate, în sedimente marine epicontinentale, lagunare și în mlaștini întinse. Utilizat la fabricarea îngrășămintelor agricole.

FOSFOROS, -OASĂ (< fr.) adj. *Acid ~* = acid anorganic solubil în apă, în alcool și eter; întrebuințat ca reducător puternic în chimia analitică.

FOSFOROSCOP (< fr.; {s} fr. *phosphore* „fosfor" + gr. *skopeo* „a examina") s. n. Instrument pentru măsurarea duratei de emisie a luminii prin fosforescență.

FOSFURI (< fr.) s. f. pl. Combinații binare ale fosforului cu metalele (ex. fosfura de zinc, întrebuințată la combaterea rozătoarelor; fosfura de calciu, folosită ca intermediar în sinteza cianamidei de calciu etc.).

FOSGEN (< fr. {i}; {s} gr. *phos* „lumină" + *gennao* „a produce") s. n. Compus chimic gazos, foarte toxic, cu miros sufocant, puternic iritant al ochilor; intermediar în sinteze de medicamente și de coloranți, a fost folosit ca gaz de luptă.

FOSHAN [fɔșan], oraș în S Chinei (Guangdong), în delta fl. Xi Jiang, în aglomerația urbană Guangzhou; 303 mii loc. (1990). Ind. constr. de mașini, textilă, porțelan. Meșteșuguri (olărie). Templul Zumiao (sec. 5).

FOSIL, -Ă (< fr., lat.) s. f., adj. **1.** S. f. Rest sau urmă de organism animal ori vegetal din trecut, conservat în depozite sedimentare. Cu ajutorul **f.** se pot afla date privitoare la dezvoltarea viețuitoarelor, iar dacă au avut o răspândire teritorială largă și o evoluție rapidă (**f.** conducătoare) se poate stabili vârsta geologică relativă a stratelor. **2.** Adj. (Despre organisme, formații geologice etc.) Care a existat, care s-a format în trecutul geologic al Pământului.

FOSILIZA (< fr.) vb. I refl. A se transforma în fosilă.

FOSILIZARE (< *fosiliza*, după fr. *fossilisation*) s. f. Totalitatea fenomenelor fizice (încrustare) și chimice (mineralizare, incarbonizare) care conduc la conservarea resturilor și urmelor de organisme în scoarța Pământului.

FOSSE [fɔs], **Bob** (1925—1987), dansator, coregraf, cântăreț și realizator american de film. A debutat ca dansator (1948) pe Broadway și ca cineast (1969) cu „Sweet Charity". Alte filme de succes: „Unora le place jazz-ul", „Cabaret", „Lenny", „Star 80".

FOST, -Ă (< *fi*) adj. Care a avut o calitate, o funcție, un nume etc. pe care nu le mai are *(fost ministru).* ✦ De altădată, de pe vremuri. ✦ Care a aparținut în trecut cuiva, care și-a pierdut vechea destinație.

FOSTER [fɔstər], **Lawrence** (n. 1941), dirijor american. Născut din părinți originari din România. Carieră internațională ca dirijor de orchestră simfonică și de operă. A înregistrat integrala lucrărilor simfonice ale lui G. Enescu și opera „Oedip".

FOSTER [fɔstə], **Sir Norman** (n. 1935), arhitect și urbanist britanic. Promotorul unui stil funcțional, bazat pe folosirea elementelor modulare (Cartierul rezidențial Couldson-Surrey, Centrul artelor vizuale din Sainsbury, Norvegia, Muzeul de artă contemporană de la Nîmes, Franța).

FOȘNET (< *foșni*) s. n. Sunet ușor, produs de mișcarea sau de frecarea frunzelor, a mătăsii, a hârtiei etc.; foșnitură, freamăt. ✦ Susur.

FOȘNI (onomat.) vb. IV intranz. (Despre frunze, arbori, mătăsuri etc.; *p. ext.* despre vânt) A produce un sunet ușor prin mișcare sau prin frecare.

FOT (< fr. {i}; {s} gr. *phot* „lumină") s. m. Unitate de măsură (simbol: ph), reprezentând iluminarea unei suprafețe de 1 cm^2 pe care cade un flux luminos de 1 lumen; este egală cu 10^4 lucși.

FOTĂ (< tc.) s. f. Piesă din costumul popular românesc (bogat ornamentată) purtată de femei ca fustă în Muntenia, S Transilvaniei și Moldova. Este alcătuită dintr-o țesătură dreptunghiulară de lână și se petrece în jurul corpului, de la brâu în jos.

FOTBAL (< fr., engl.) s. n. Joc sportiv cu mingea, în care două echipe (a câte 10 jucători de câmp și un portar) încearcă fiecare să introducă (cu piciorul sau cu altă parte a corpului în afară de mâini) mingea în poarta celeilalte echipe, marcând un gol. Se desfășoară pe un teren cu lungimea de 100—110 m și lățimea de 64—75 m, la extremitățile căruia se află două porți (7,32 x 2,44 m). Data oficială de apariție a jocului este considerată 26 oct. 1863, când la Manchester s-a publicat și primul regulament. Este introdus la Jocurile Olimpice în ediția 1900, de la Paris. Campionatele Mondiale încep să se desfășoare din 1930, iar cele europene din 1960. Alte competiții importante: Liga Campionilor, Cupa Cupelor și Cupa U.E.F.A. (Europa), Cupa Libertadores și Artemio Franchi (în America de Sud), Cupa Intercontinentală, Supercupa Europei ș.a. ✧ *F. american* = joc sportiv inventat (1872, la Harvard) și practicat în S.U.A., asemănător rugbiului. Se dispută între echipe de 11 jucători, un meci având, de obicei, patru reprize a 15 minute de joc efectiv. Terenul (91/49 m) are culoare de 4,5 m, ce trebuie cucerite progresiv și seamănă cu o grilă. Echipamentul (cască, platoșă, apărători etc.) unui jucător cântărește în jur de 8 kg.

FOTBALIST, -Ă (< *fotbal*) s. m. și f. Persoană care practică fotbalul.

FOTIE sau **FOTIUS** (c. 820—891), teolog și scriitor bizantin. Patriarh de Constantinopol (858—867 și 877—886). Apărător al autonomiei Bisericii ortodoxe față de Biserica Romei. În conflict cu Papalitatea, a fost excomunicat de mai multe ori. La rândul său, în enciclica din 867 l-a acuzat de erezie și l-a excomunicat pe papa Nicolae I, respingând în special dogma *filioque.* A formulat principii de doctrină și exegeză biblică („Amphilochia", „Myriobiblion", „Bibliotheca").

FOTINO, Dionisie (1769—1821), istoric grec. Originar din Patras, s-a stabilit în Țara Românească (1804). Secretar al domnului Ioan Gheorghe Caragea. A elaborat, în lb. greacă, o sinteză a istoriei poporului român până la 1818 („Istoria vechii Dachii, a Transilvaniei, a Valahiei și a Moldaviei...").

FOTINO, George (1896—1969, n. București), jurist și istoric român. M. coresp. al Acad. (1945), prof. univ. la București. Contribuții la explicarea originilor și specificului dreptului românesc („Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain", „Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești", „Pagini din istoria dreptului românesc").

FOTINO, Maria (n. 1917, București), pianistă română. Interpretările sale în domeniul cameral și solistic vădesc un temperament liric elevat.

FOTINO (FOTINOPULOS), Mihail (Hiotul) (sec. 18), jurist grec. Stabilit la București. Autor al unui manual de legi în limba greacă populară, conținând extrase din „Bazilicale" și alte culegeri de legi bizantine, adaptate la condițiile epocii în care a trăit. Manualul, în forma din 1777, a servit la alcătuirea „Pravilniceștii Condici".

FOTINO 1. Mișu F. (1886—1970, n. București), actor român. Elev al lui Nottara și Soreanu. Interpret de comedie („O noapte furtunoasă"). **2. Mihai F.** (n. 1930, București), actor român. Fiul lui **F. (1).** Roluri în repertoriul comic și tragi-comic („O femeie cu bani" de G.B. Shaw; „Comedie de modă veche" de A. Arbuzov; „Idolul și Ion Anapoda", de G.M. Zamfirescu).

FOTO- Element de compunere din gr. *phôs, phôtos* „lumină" sau din fr. *[photo]graphie* „*[foto]grafie*", servind la formarea unor substantive.

FOTOAMPERMETRU (< fr. {i}) s. n. Instrument de măsurat intensitatea curenților de înaltă frecvență, prin determinarea emisiei luminoase a unui fir metalic adus la incandescență în momentul trecerii curentului electric.

FOTOBIOLOGIE (< fr.) s. f. Capitol al biologiei care studiază acțiunea luminii asupra organismelor vii.

FOTOCARTARE (< *foto-* + *cartare*, după germ.) s. f. (TOPOGR.) Tehnica întocmirii planurilor și hărților topografice după fotograme cu ajutorul aparatelor fotogrammetrice.

FOTOCARTOGRAF (< fr.) s. n. Aparat fotogrammetric pentru realizarea automată a hărților pe bază de fotograme.

FOTOCATALIZĂ (< fr. {i}) s. f. Cataliză selectivă produsă de lumină.

FOTOCATOD (< fr. {i}) s. m. Catod a cărui emisie de electroni are loc prin efect fotoelectric extern.

FOTOCELULĂ (< fr.) s. f. Celulă *fotoelectrică.*

FOTOCHIMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care ține de fotochimie. ✧ *Reacție f.* = transformare chimică a substanțelor sub acțiunea luminii.

FOTOCHIMIE (< fr. {i}) s. f. Capitol al chimiei care studiază reacțiile chimice declanșate sau accelerate de lumină. V. *fotosinteză.*

FOTOCOLOGRAFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care se referă la *fotocolografie.*

FOTOCOLOGRAFIE (< fr. {i}) s. f. Procedeu de tipărire care folosește, ca formă de tipar, un strat de gelatină fotosensibil, transformat într-un clișeu imprimabil prin reproducere fotomecanică.

FOTOCONDUCTIBILITATE (< fr., germ.) s. f. Conductibilitate electrică a semiconductorilor, stimulată prin iluminarea suprafeței acestora; efect *fotoelectric* intern.

FOTOCOPIE (< fr.) s. f. Copie fotografică (pozitiv, mai rar negativ) a unui document, text, a unei fotografii, fotograme etc.

FOTOCROMIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *khroma* „culoare") s. f. (Impr.) Fotografie în culori.

FOTOCROMOGRAFIE (< fr.) s. f. Procedeu de fotografiere în culori sau de reproducere fotografică a tablourilor în culori; fotografie obținută prin acest procedeu.

FOTOCROMOTIPOGRAFIE (< fr.) s. f. Procedeu fotomecanic de reproducere a culorilor pentru ilustrarea cărților, a revistelor etc.

FOTOCROMOXILOGRAFIE (< fr.) s. f. Procedeu de tipărire multicoloră, cu clișee gravate în lemn, care sunt confecționate prin reproducere fotografică; stampă colorată obținută prin acest procedeu.

FOTOCULEGERE (< *foto-* + *culegere*) s. f. **1.** Procedeu fotomecanic de culegere a unui text în vederea tipăririi. **2.** *Mașină de f.* = mașină de cules care se bazează pe aceleași principii ca și linotipul, dar, spre deosebire de acesta, este echipată cu un aparat fotografic și cu clișee pe care sunt imprimate semnele tipografice.

FOTODERMATOZĂ (< fr.) s. f. Afecțiune cutanată provocată de expunerea la razele solare.

FOTODEZINTEGRARE (după fr. *photodésintégration*) s. f. Dezintegrare a unui nucleu atomic în urma absorbției unui foton de radiație X sau Y de mare energie.

FOTODIODĂ (< fr.) s. f. Diodă semiconductoare polarizată invers, bazată pe efectul fotoelectric intern.

FOTOELASTICIMETRIE (< fr. {i}) s. f. Metodă optică de studiere a tensiunilor dintr-o piesă prin determinarea tensiunilor care apar într-un model transparent al acesteia.

FOTOELASTICITATE (< fr. {i}) s. f. Proprietate a corpurilor izotrope transparente de a deveni anizotrope (birefringente) sub acțiunea unor forțe exterioare, care dau naștere la tensiuni mecanice. A fost descoperită (1813) de fizicianul german J. Seebeck.

FOTOELECTRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. **1.** *Efect f.* = punerea în libertate a electronilor liberi dintr-un corp solid sub acțiunea radiației electromagnetice. *Efect f. extern* = emisie de electroni liberi la suprafața metalelor sau a semiconductorilor sub acțiunea luminii incidente; emisie fotoelectrică, fotoemisie. *Efect f. intern* = creșterea conductibilității electrice a unui material semiconductor sub acțiunea luminii; efect fotoconductiv. **2.** Referitor la efectul **f.** intern sau extern; bazat pe aceste efecte. ✧ *Celulă f.* = dispozitiv bazat pe efectul fotoelectric, cu ajutorul căruia energia luminoasă se transformă în energie electrică; element esențial în construcția bateriilor solare.

FOTOELECTRON (< fr. {i}) s. f. Electron emis prin efect fotoelectric.

FOTOELEMENT (< engl.) s. n. Dispozitiv semiconductor cu o joncțiune *p-n,* care transformă energia luminii incidente în energie electrică; pilă (sau celulă) fotovoltaică.

FOTOEMISIE (< fr.) s. f. Emisie fotoelectronică; efect *fotoelectric* extern.

FOTOEXCITARE (< *foto-* + *excitare*) s. f. Excitare suferită de un nucleu, atom sau moleculă, în urma absorbției de radiații cu lungimi de undă convenabile.

FOTOFOBIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *phobos* „frică") s. f. Sensibilitate exagerată (până la aversiune) a ochiului la lumină, întâlnită în unele boli oculare, în meningite etc.

FOTOFOREZĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *phoresis* „deplasare") s. f. (FIZ.) Mișcare a particulelor microscopice sub acțiunea unei iluminări puternice.

FOTOGENIC, -Ă (< fr.; {s} *foto-* + gr. *gennao* „a produce") adj. Care are calități pentru a fi reprodus în mod avantajos în fotografie sau în film.

FOTOGENIE (< fr.) s. f. Însușirea de a fi fotogenic.

FOTOGRAF (< fr. {i}) s. m. Persoană care fotografiază; specialist în tehnica fotografică.

FOTOGRAFIA (< fr.) vb. I tranz. A fixa imaginea instantanee a unei persoane, a unui peisaj etc. pe o placă sau pe un film fotografic cu ajutorul unui aparat fotografic; a realiza o fotografie.

FOTOGRAFIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la fotografie; care servește pentru fotografiere. ✧ *Aparat f.* = dispozitiv optic cu ajutorul căruia se fotografiază; este format din obiectiv, diafragmă, obturator, declanșator, camera obscură, caseta filmului, vizor etc. ✦ Obținut pe cale fotografică.

FOTOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *graphe* „scriere, desen") s. f. Imagine stabilă, pozitivă, obținută pe hârtie specială (fotografică), în urma unor procese fotochimice primare (expunerea la lumină a stratului fotosensibil) și a unor reacții chimice secundare (developare și fixare). Există fotografii albnegru și color, și fotografii în infraroșu și ultraviolet, prin care se vizualizează obiecte și fenomene inaccesibile vederii umane. Sin. *poză* **(1).** ✦ Tehnica fotografierii.

FOTOGRAMĂ (< fr. {i}) s. f. Fotografie luată, de obicei, din avioane special dotate sau de pe anumite puncte geodezice dominante ale scoarței Pământului, care oferă o perspectivă centrală și elemente de orientare interioară bine stabilite; folosită în geodezie, topografie și cartografie.

FOTOGRAMMETRIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *gramma* „scriere" + *metron* „măsură") s. f. Ramură a topografiei care studiază principiile, metodele și procedeele de determinare a formei și dimensiunilor obiectelor pe baza *fotogramelor.* Se deosebesc **f.** aeriană (aerofotogrammetrie) și f. terestră (geofotogrammetrie).

FOTOGRAMMETRU (< germ.) s. n., s. m. **1.** S. n. Aparat cu care se fac fotograme. **2.** S. m. Tehnician care se ocupă cu operații de fotogrammetrie.

FOTOGRAVURĂ (< fr.) s. f. **1.** Procedeu fotografic cu care se pot obține clișee în vederea imprimării planșelor în tipografie; gravură obținută prin acest procedeu. **2.** Heliogravură.

FOTOLAPARASCOPIE (< fr.) s. f. *Laparascopie* cu înnregistrarea fotografică a imaginilor.

FOTOLITOGRAFIE (< fr. {i}) s. f. **1.** Procedeu de executare a formelor de tipar prin fotografiere pe o piatră litografică sau pe o placă metalică; reproducere obținută prin acest procedeu. **2.** Procedeu de fabricare a circuitelor integrate.

FOTOLIU (< fr.) s. n. Scaun mare, de obicei capitonat și prevăzut cu rezemători pentru brațe. ✧ *Fotoliu-pat* = **f.** extensibil, care poate fi folosit ca pat.

FOTOLIZĂ (< fr.; {s} *foto-* + gr. *lysis* „desfacere") s. f. Descompunere chimică a unei substanțe sub acțiunea luminii (ex. disocierea, ionizarea etc.).

FOTOLUMINESCENȚĂ (< fr.) s. f. (FIZ.) Luminescență a unor substanțe datorită iluminării lor sau a iradierii cu radiații ultraviolete ori cu radiații X (ex. fluorescența și fosforescența).

FOTOMETRIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la fotometrie; al fotometrului.

FOTOMETRIE (< fr. {i}) s. f. Capitol al opticii care se ocupă cu studiul și măsurarea mărimilor caracteristice radiațiilor luminoase. ✧ *Fotometria radiației* studiază mărimile fizice obiective ale radiației (energie radiantă, flux energetic, emitanță energetică). *Fotometria vizuală* studiază mărimile subiective corespunzătoare (ex. cantitatea de lumină, intensitatea luminoasă etc.).

FOTOMETRU (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument optic utilizat în fotometria vizuală pentru măsurarea intensității luminoase a surselor de lumină, fluxului luminos, iluminării etc.

FOTOMONTAJ (< fr., rus.) s. n. **1.** Asamblare a mai multe fotografii sau fragmente de fotografii cu scopul de a obține un nou clișeu fotografic. **2.** Ansamblu de fotografii obținut în acest mod. **3.** Montaj de fotografii cu

Joseph Fouché

Jean Bernard Léon Foucault

tematică unitară, expuse pe unul sau mai multe panouri.

FOTOMULTIPLICATOR (< fr.) s. n. Dispozitiv bazat pe fenomenul de fotoemisie, utilizat pentru amplificarea fluxurilor luminoase.

FOTON (< fr. {i}; {s} gr. *phot-* „lumină") s. m. Particulă elementară asociată câmpului electromagnetic cu masă de repaus și sarcină electrică nule. Emis numai în mișcare (viteza $3 \cdot 10^8$m/s, viteza luminii), **f.** are energie, impuls și spin. Posedă proprietăți ondulatorii (frecvență, lungime de undă etc.). Radiațiile electromagnetice sunt considerate un flux de **f.**

FOTONASTIE (< fr.) s. f. Mișcare a petalelor sau a frunzelor provocată de variația intensității luminii.

FOTOPERIODISM (< fr.) s. n. (BIOL.) Totalitatea reacțiilor organismelor (în special ale plantelor) față de durata relativă a zilei și a nopții.

FOTOREPORTAJ (< rus.) s. n. Suită de fotografii, însoțite de un scurt text explicativ, care prezintă un eveniment sau unele aspecte (actuale) din viața economică, culturală etc.

FOTOREPORTER, -Ă (< rus.) s. m. și f. Fotograf specializat în fotografii pentru reportaje.

FOTOREPRODUCERE (< *foto-* + *reproducere*) s. f. Ansamblu de operații prin care se execută pe cale fotografică, după un original, negativele și pozitivele (diapozitivele) necesare obținerii clișeelor pentru tipar.

FOTOREZISTIV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la dependența rezistenței electrice a conductorilor sau a semiconductorilor de gradul de iluminare a suprafeței lor.

FOTOREZISTOR (< fr.) s. n. Dispozitiv semiconductor a cărui rezistență electrică variază cu gradul de iluminare, modificând curentul în circuit.

FOTOSENSIBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre unele substanțe sau materiale fotografice) Care este sensibil la lumină, care poate fi impresionat de lumină.

FOTOSENSIBILITATE (< fr.) s. f. Sensibilitate la lumină. ✦ Sensibilitate crescută a organismului, în special a pielii, față de radiațiile luminoase.

FOTOSFERĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *sphaira* „sferă") s. f. Stratul vizibil, intens luminos al Soarelui sau al unei stele. **F.** Soarelui are grosimea de c. 500 km și temperatura variabilă (c. 6 000 K — c. 4 000 K, la baza cromosferei).

FOTOSINTEZĂ (< fr.) s. f. (BIOL.) Asimilație clorofiliană.

FOTOTACTISM (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *taktos* „dirijat") s. n. Deplasare a unor organisme vegetale inferioare, mobile (alge verzi, flagelate) după direcția razelor de lumină într-un mediu inegal iluminat.

FOTOTECĂ (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *theke* „ladă") s. f. Colecție de fotografii organizată sistematic pentru cercetări, studii etc. ✦ Spațiu în care se păstrează o asemenea colecție.

FOTOTELEGRAF (< fr.) s. n. Echipament destinat producerii și recepției, însoțită de înregistrare, a mesajelor corespunzătoare imaginilor statice transmise prin fototelegrafie. V. *fax, telex.*

FOTOTELEGRAFIE (< fr.) s. f. Telefotografie.

FOTOTEODOLIT (< fr. {i}) s. n. Aparat constituit dintr-un teodolit și un aparat fotografic special montat pe acesta, utilizat la obținerea fotogramelor terestre.

FOTOTERAPIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Tratament prin radiații luminoase (lumină naturală sau artificială) indicat în unele boli de piele, în rahitism, tuberculoză osoasă etc.

FOTOTIPIE (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *typos* „urmă") s. f. Procedeu de fotocolografie la care stratul fotosensibil se aplică pe o placă de cupru; reproducere obținută prin acest procedeu.

FOTOTROPIE (< fr.) s. f. Fototropism (1).

FOTOTROPISM (< fr. {i}; {s} *foto-* + gr. *trope* „întoarcere") s. n. **1.** Schimbare reversibilă a culorii unui corp sub acțiunea luminii, revenirea la culoarea inițială făcându-se lent, la întuneric; fototropie. **2.** Mișcare de îndreptare a organelor vegetale către sursa de lumină; heliotropism.

FOTOVOLTAIC, -Ă (< fr.) adj. 1. *Efect f.* = apariție a unei tensiuni electromotoare într-o joncțiune semiconductoare *p-n* sau într-un contact metal-semiconductor sub incidența unui flux luminos. **2.** *Pilă* (sau *celulă*) *f.* = fotoelement.

FOUCAULD [fucǫ], **Charles-Eugène viconte de** (1858—1916), misionar francez. Ca ofițer al armatei franceze, a explorat regiuni din Maroc (1883—1884). În 1886, **F.** a părăsit armata, s-a călugărit și a intrat în Ordinul trapist, trăind, până la sfârșitul vieții, în mijlocul triburilor de tuaregi. Asasinat.

FOUCAULT [fucǫ], **Jean Bernard Léon** (1819—1868), fizician francez. Contribuții în optică, mecanică, electricitate. A determinat viteza luminii folosind un sistem de oglinzi (*prisma F.*, 1850), a demonstrat mișcarea de rotație a Pământului cu ajutorul pendulului care-i poartă numele (1851), a inventat giroscopul (1852), a descoperit (1855) curenții de inducție turbionari care apar în corpurile feromagnetice aflate într-un câmp electromagnetic variabil *(curenții F.)*.

FOUCAULT [fucǫ], **Michel** (1926—1984), istoric al culturii și epistemolog francez. Potrivit concepției sale, la temelia cunoașterii se află structuri sincronice unice și unitare, care constituie reprezentări ale cunoștințelor dintr-o perioadă istorică dată („Istoria nebuniei în epoca clasică", „Cuvintele și lucrurile", „Arheologia cunoașterii", „Istoria sexualității").

FOUCHÉ [fușe], **Joseph, duce de Otrante** (1759—1820), om politic francez. Participant la Revoluția Franceză. Montagnard, membru al Convenției Naționale. Ministru al Poliției în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului și Restaurației. Politician abil, cinic și calculat, maestru al intrigilor politice.

FOUILLÉE [fuię], **Alfred** (1838—1912), filozof francez. Autorul teoriei spiritualiste potrivit căreia „ideile sunt forțe", ele determinând transformarea indivizilor și a societății („Evoluționismul ideilor-forțe", „Psihologia ideilor-forțe", „Morala ideilor-forțe").

Jean-Baptiste Joseph Fourier

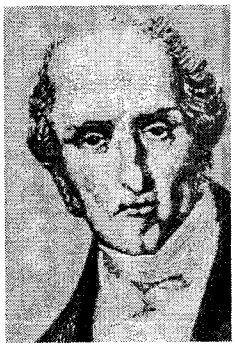

Charles Fourier

FOULARD (cuv. fr.) [fulạr] s. n. Mașină folosită pentru impregnarea țesăturilor textile cu soluții de coloranți sau de apret.

FOUQUE [fukę], **Friedrich baron de la Motte** (1777—1843), scriitor german. Reprezentant al romantismului. Poezii lirice, opere dramatice („Sigurd, ucigătorul balaurului") și proză (romanul „Inelul magic") inspirate din mitologia scandinavă. Autor al basmului cult „Undine".

FOUQUET [fukę], **Jean** (c.1420—c.1481), pictor și miniaturist francez. Portrete caracterizate prin forța și finețea observației („Carol VII", „Autoportret"). Miniaturi de manuscris care vestesc, prin tratarea realistă a detaliilor, Renașterea („Cartea orelor lui Étienne Chevalier").

FOUQUET (FOUCQUET) [fukę], **Nicolas** (1615—1680), om politic francez. Protector al artelor și literelor. Controlor general al *finanțelor* (din 1653) în timpul lui Ludovic XIV. Denunțat de Colbert pentru fraudele financiare comise, a fost arestat (1661) și condamnat; a murit în închisoare.

FOUQUIER-TINVILLE [fukię-tēvil], **Antoine Quentin** (1746—1795), magistrat și om politic francez. Acuzator public al Tribunalului Revoluționar în perioada dictaturii iacobine. Condamnat la moarte și ghilotinat după lovitura din 9 Thermidor 1794.

FOURASTIÉ [furastię], **Jean** (1907—1990), economist și sociolog francez. Lucrări privind efectele sociale ale progresului tehnic („Marea speranță a secolului XX", „Planificarea economică în Franța").

FOURCROY [furcruạ], **Antoine François, conte de** (1755—1809), chimist și om politic francez. Prof. univ. la Paris. A studiat albuminele, gelatina, compoziția depozitelor de guano. Contribuții la adoptarea primei nomenclaturi a combinațiilor chimice (1786—1787).

FOURIER [furię], **Charles** (1772—1837), filozof și economist francez, creatorul fourierismului. Critic al inegalității în repartiția bogățiilor, a preconizat o societate utopică a „armoniei", în care toate capacitățile omului se pot dezvolta deplin și al cărei model era *falansterul* („Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale", „Tratat despre asociația domestică și agricolă"). Încercările sale de a înființa colonii falansteriene au eșuat. Ideile lui F. au fost propagate în Țara Românească de T. Diamant și I. Heliade Rădulescu. •

FOURIER [furię], **Jean-Baptiste Joseph, baron** (1768—1830), matematician francez. Contribuții în algebră, teoria ecuațiilor diferențiale, teoria analitică a căldurii (a dat dezvoltarea unei funcții periodice în serie trigonometrică, *serii F.*).

FOURIERISM (< fr.) [furierism] s. n. Sistemul politic și social al lui Ch. *Fourier* și al discipolilor săi; falansterianism.

FOURNEAU [furnọ], **Ernest** (1872—1949), farmacolog francez. Contribuții în domeniul chimioterapiei. A studiat proprietățile terapeutice a numeroși compuși chimici și a sintetizat anestezice locale și medicamente folosite în terapia unor boli tropicale (boala somnului, paludism), a sifilisului, leprei etc.

FOURNEYRON [furnerọ̃], **Benoît** (1802—1867), inginer francez. Inventatorul turbinei hidraulice cu reacție (1827).

FOURNIER [furnię], **Pierre** (1906—1986), violoncelist francez. Carieră internațională ca solist; interpretări pline de sensibilitate, tehnică remarcabilă. Numeroși compozitori i-au dedicat lucrări, pe care le-a interpretat în primă audiție.

FOURREAUX [furọ], frații **Joseph și Baptiste** (sec. 19), actori francezi de circ și varietăți. Au jucat la București (1831) și la Iași (1832—1837), influențând începuturile mișcării teatrale din Moldova.

FOUTA DJALLON [futa dzalọ̃], ansamblu de platouri și masive muntoase în Africa Occidentală (în principal în Guineea), alcătuit din gresii, bazalte și gabrouri; c. 77 mii km². Alt. medie: 1 000 m; alt. max.: 1 538 m (vf. Tamgué). Nod orohidrografic (izvoarele Nigerului, Sénégal-ului și Gambiei). Arahide, mei, orez. Bovine și ovine.

FOVISM (< fr.) s. n. Curent artistic apărut în pictura franceză la începutul sec. 20 ca reacție împotriva disocierii impresioniste a tonurilor; exaltă culoarea pură, așezată în pete mari, adeseori violente, excluzând preocupările de clarobscur și perspectiva atmosferică și tinzând spre efecte decorative (Matisse, Derain, Friesz, Vlaminck, Marquet ș.a.).

FOWLER [faulə], **Alfred** (1868—1940), astronom britanic. Prof. univ. la Londra. Lucrări asupra structurii spectrelor cometelor, Soarelui și stelelor.

FOWLER [faulə], **William Alfred** (1911—1994), astrofizician american. Prof. univ. la Institutul Tehnologic din California. Cercetări în fizica nucleară, astrofizică, cosmologie. Contribuții la dezvoltarea teoriei expansiunii Universului (studii privind rolul reacțiilor nucleare la formarea elementelor chimice în Univers). Fondator al nucleocronologiei. Premiul Nobel pentru fizică (1983), împreună cu S. Chandrasekhar.

FOWLES [fauls], **John** (n. 1926), romancier englez. Scriitor cerebral, experimentează în domeniul formei, folosind procedee diverse (inclusiv cele ale romanului polițist) pentru a investiga relația dintre realitate și iluzie („Colecționarul", „Magicianul", „Iubita locotenentului francez", „Turnul de abanos", „Daniel Martin").

FOX (< fr.) s. m. Foxterier.

FOX [fɔx], **Charles James** (1749—1806), om politic britanic. Lider al partidului whig; de mai multe ori ministru. Adversar al politicii externe antifranceze promovate de William Pitt junior. Memorii.

FOX [fɔx], **George** (1624—1691), predicator englez. Fondator al sectei *quakerilor* (1668). După experiența mistică trăită în 1646, a predicat ideea creștinismului, înțeles ca „lumină interioară" prin care Iisus luminează sufletele credincioșilor („Jurnal").

FOX (FOXE) [fɔx], **Luke** (1586—1635), navigator și explorator arctic englez. În 1631, a încercat să găsească

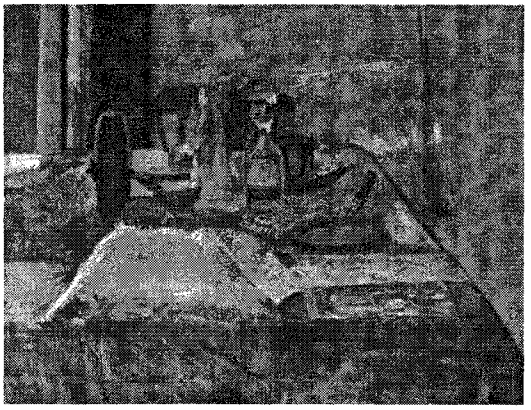

Henri Matisse: „Natură moartă"

Maurice Vlaminck: „Grădinile din Chatou"

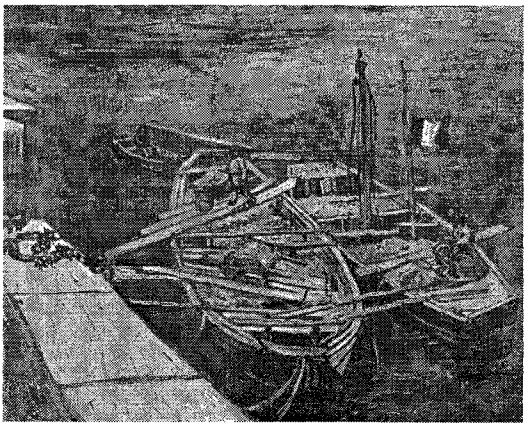

Vincent van Gogh: „Bărci amarate"

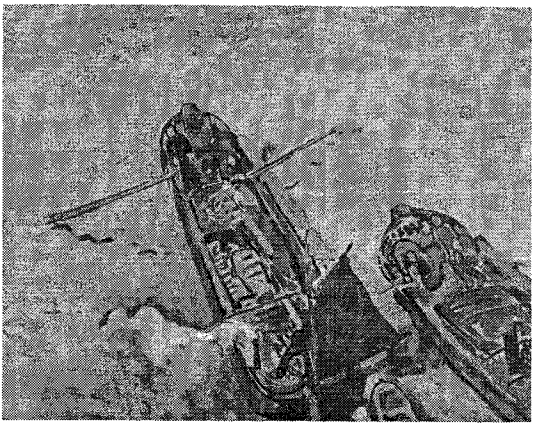

André Derain: „Salupele"

Raoul Dufy: „Portul Le Havre"

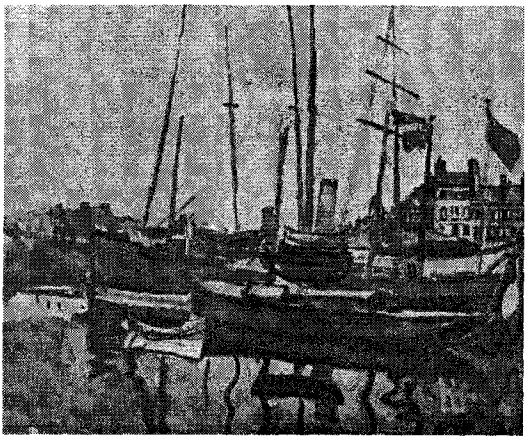

Wassily Kandinsky: „Cimitir arab"

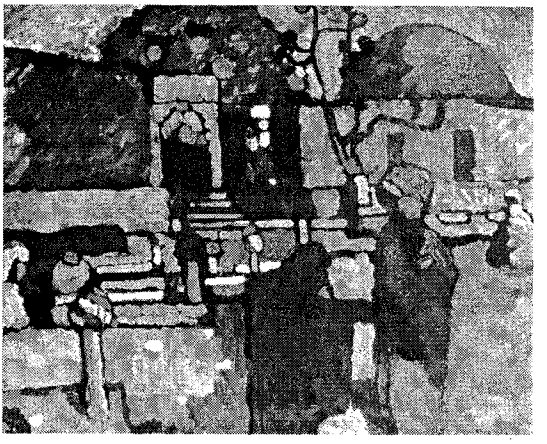

trecerea prin Pasajul de Nord-Vest, studiind litoralul meridional al G. Hudson și strâmtoarea, situată la N acestui golf, care astăzi îi poartă numele.

FOXTERIER (< fr.) s. m. Rasă de câini mici, rezistenți, cu urechi scurte și cu picioare drepte, folosiți, în special, pentru vânarea și prinderea animalelor din vizuini; fox.

FOXTROT (< engl.) s. n. Dans originar din America de Nord, apărut în jurul anului 1910, cu o mișcare moderată, de marș, cu un ritm puternic sincopat.

Fr, simbol chimic pentru *franciu.*

FRAC (< fr.) s. n. Costum bărbătesc de ceremonie, din stofă neagră, cu sacoul scurt în față, până la talie, iar la spate terminat cu două cozi lungi.

FRACASTORO, Girolamo (1478—1553), medic, naturalist, astronom și poet italian. A emis ipoteza existenței microbilor și apariției bolilor contagioase cauzate de aceștia; a descris tifosul exantematic și sifilisul, folosind pentru prima dată termenul („Syphilis sive de morbo gallico").

FRACHT v. **fraht.**

FRACTAL, -Ă (< fr.; lat. *fractus* < *frango* „a frânge, a sparge, a rupe") adj. *Structuri fractale* = clasă de structuri (obiecte) matematice, fizice, biologice etc. ce nu pot fi studiate cu metodele matematicii clasice (de ex., structurile geometriei f. nu pot fi studiate cu metodele geometriei euclidiene, iar cele fizice cu metodele dinamice ale lui Newton) și care, din punctul de vedere al acestora, sunt considerate haotice sau chiar „patologice". Termenul a fost creat și introdus în 1967 de matematicianul francez Benoit B. Mandelbrot. *S. f.* se întâlnesc pretutindeni în natură, de la roiurile de galaxii la structurile orogenice, rețelele hidrologice, ramurile pomilor, ramificațiile bronhiilor și bronhiolelor, fulgii de zăpadă etc. și până la microcosmosul particulelor moleculare. Cu ajutorul unor clase speciale de *s. f.* se pot studia și modela fenomene

Foxterier

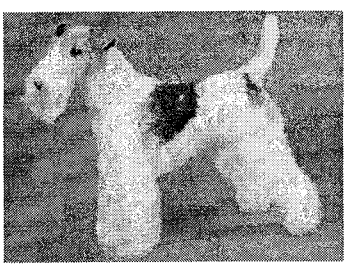

diverse, de la producerea celulelor roșii în măduva osoasă la mișcarea browniană, curgerea fluidelor și până la crearea de imagini artistice (decorative) larg folosite în industrie și alte domenii. Tehnica modernă de calcul stimulează cercetările privind aplicațiile acestor structuri în știință, tehnică, artă etc.

FRACTURA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A produce sau a suferi o fractură.

FRACTURĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** (MED.) Ruptură a unei structuri, mai ales a unui os, de obicei în urma unui traumatism; poate fi deschisă sau închisă, completă, incompletă sau cominutivă (când osul este rupt în mai multe bucăți); (pop.) frântură. **2.** (GEOL.) Ruptură care întrerupe continuitatea rocilor. Înglobează faliile, fisurile, diaclazele și planele de clivaj.

FRACȚIE (< fr., lat.) s. f. (MAT.) Termen folosit în aritmetică pentru numărul rațional. ✧ *F. ireductibilă* = f. în care numărătorul și numitorul sunt numere prime. *F. ordinară* = simbol sau număr care reprezintă raportul a două numere întregi (ex. 2/3, 5/7, 9/8). *F. zecimală finită* = f. ordinară al cărei numitor este o putere a lui 10 (ex. 3/10 = 0,3). *F. zecimală periodică* = f. zecimală care are un grup de zecimale (numit perioadă) ce se repetă necontenit. *F. zecimală periodică simplă* = f. zecimală periodică la care perioada urmează imediat după virgulă; ex. 4/3 = 1,333... = 1,(3). *F. zecimală periodică mixtă* = f. zecimală periodică la care perioada nu urmează imediat după virgulă; ex. 5/6 = 0,833... = 0,8(3).

FRACȚIONA (< fr.) vb. I tranz. A împărți, a divide.

FRACȚIONAR, -Ă (< fr.) adj. Care conține o fracție, care are forma unei fracții. ✧ *Număr f.* = număr rațional.

FRACȚIONARE (< *fracționa*) s. f. **1.** Acțiunea de a fracționa. **2.** (CHIM.) Separare a unui amestec lichid sau gazos, în componente pure sau în fracțiuni bogate în anumite componente, prin distilare, rectificare fracționată, cristalizare fracționată, cromatografie etc.

FRACȚIONAT, -Ă (< *fracționa*) adj. Divizat în fracțiuni; îmbucătățit. ✧ *Distilare f.* v. *distilare. Cristalizare f.* = proces de separare a substanțelor dintr-un amestec folosind diferența lor de solubilitate într-un dizolvant.

FRACȚIONISM (< *fracțiune,* după rus.) s. n. Acțiune, atitudine care tinde să rupă unitatea unui partid.

FRACȚIONIST, -Ă (< *fracțiune,* după rus.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține unei fracțiuni, privitor la o

Fra Diavolo

fracțiune. **2.** S. m. și f. Cel care are tendința de a rupe unitatea unui partid.

FRACȚIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Parte distinctă dintr-un întreg. **2.** (CHIM.) Porțiune din lichidul obținut prin distilarea unui amestec de lichide la o anumită temperatură sau porțiune solidă obținută prin cristalizare fracționată dintr-o soluție. *F. petroliere* = produse rezultate la distilarea primară a țițeiului. **3.** (DR.) *F. parlamentară* = grupare de membri ai unui parlament după apartenența lor la un anumit partid politic.

FRA DIAVOLO (pseud. lui *Michele Pezza*) (1771—1806), țăran din S Italiei. Conducător al briganzilor calabrezi aflați în solda cardinalului Ruffo împotriva armatelor franceze invadatoare, în 1799 și 1806. Prins și spânzurat de ocupanți.

FRAENKEL [frenkəl], **Adolf Abraham Halevi** (1891—1965), matematician și logician israelian, originar din Germania. Contribuții la elaborarea teoriei mulțimilor.

FRAG (< *fragă*) s. m. Plantă perenă din familia rozaceelor, cu tulpina scurtă, frunze în rozetă, flori mici, albe și fructe mici, conice, roșii sau albicioase, comestibile *(Fragaria vesca).*

FRAGĂ (lat. *fraga*) s. f. Fructul fragului.

FRAGED, -Ă (lat. **fragidus*) adj. **1.** (Despre plante) Crescut de puțină vreme; tânăr, crud. ✦ (Despre carne sau alte alimente) Care provine de la animale sau plante tinere; care fierbe ușor. **2.** (Despre ființe) Tânăr, gingaș, plăpând. ✧ *Vârstă f.* = perioada copilăriei. ✦ (Despre obraji, mâini) Cu pielea fină, delicată.

FRAGIL, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** (Depre materiale) Care prezintă fragilitate. **2.** Gingaș, firav, delicat.

FRAGILITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unui material de a se rupe sau sfărâma ușor, sub acțiunea unor mici solicitări externe sau a unor mici tensiuni interne.

FRAGMENT (< fr., lat.) s. n. Bucată, parte, frântură dintr-un întreg. ✦ Parte

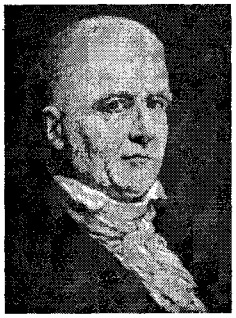

Jean-Honoré Fragonard: „Autoportret"

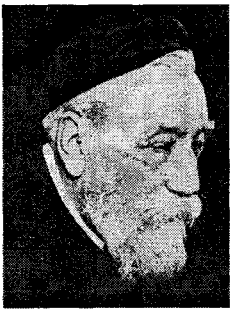

Anatole France

Francesco d'Assisi
(tablou de El Greco)

izolată dintr-o scriere sau rest dintr-o operă pierdută ori neterminată.

FRAGMENTĂ (< fr.) vb. I tranz. A împărți, a tăia în fragmente.

FRAGMENTAR, -Ă (< fr.) adj. Care este prezentat în fragmente; parțial, incomplet.

FRAGONARD [fragonar], **Jean-Honoré** (1732—1806), pictor, desenator și gravor francez. Elev al lui F. Boucher. Scene galante și familiale pline de grație și de accente lirice („Sărbătoare la Saint-Cloud", „Jurământul de dragoste", „Sărutul pe furate", „Cămașa").

FRAHT (FRACHT) (< germ.) s. n. **1.** Document constatator al contractelor de transport pe căile ferate și aeriene în care se menționează mărfurile transportate, expeditorul și destinatarul, stația de destinație și taxele de transport; scrisoare de trăsură. **2.** Taxă plătită pentru transportul de mărfuri (pe căile ferate și aeriene).

FRAME [freim], **Janet** (n. 1924), scriitoare neozeelandeză. Poezii („Oglinda de buzunar"). Romane cu personaje marginalizate, în căutarea propriei identități, trăind între delir și realitate („Când plâng bufnițele", „Cură intensivă", „Un înger pe masa mea" — ecranizat).

FRAMEE (< fr., lat.) s. f. (În Ev. Med. la popoarele germanice) Lance de luptă de înălțimea unui om, cu vârful de forma unei frunze de laur, ascuțit și tăios.

FRANASOVICI, Richard (1883—1964, n. Turnu Severin), om politic liberal român. De mai multe ori ministru. Colaborator apropiat al lui I.I.C. Brătianu. A făcut parte din gruparea „tinerilor liberali" condusă de Gh. Tătărescu. Director al ziarului „L'Indépendence Roumaine". Membru al delegației României la Conferința de Pace de la Paris (1946).

FRANC[1] (< fr.) s. m. Denumire a unității monetare în Franța, Belgia, Elveția, Luxemburg, Liechtenstein, Monaco, Madagascar, Djibouti, Burundi, Guineea, Rwanda. ✧ *Franc C.F.A.* = unitate monetară în țările care fac parte din [*C*]omunitatea [*F*]ranceză [*A*]fricană (Ciad, Niger ș.a.). *Franc C.F.P.* = unitate monetară în teritoriile care fac parte din [*C*]omunitatea [*F*]ranceză a [*P*]acificului (Noua Caledonie, Polinezia Franceză, Wallis și Futuna).

FRANC[2]**, -Ă** (< fr.) adj. **1.** Sincer, loial, cinstit. **2.** (Despre port-altoi) Sălbatic, pur.

FRANC[3]**, -Ă** (< fr., lat.) s. m. pl., adj. **1.** S. m. pl. Uniune de triburi din grupul germanilor apuseni, care trăiau în sec. 3 pe cursul inferior și mijlociu al Rinului. În sec. 5—6 au cucerit aproape toată Galia și au creat statul franc. **2.** Adj. Care aparține francilor[3] **(1),** privitor la franci.

FRANCA (< it., germ.) vb. I tranz. **1.** A plăti cu anticipație taxa pentru transportul unui colet sau al unui bagaj. **2.** A timbra o scrisoare.

FRANÇAIX [frãsę], **Jean** (n. 1912), compozitor și pianist francez. Elev al Nadiei Boulanger. Opere, balete, concerte pentru pian, lucrări de cameră, piese instrumentale.

FRANCASTEL [frãcastęl], **Pierre** (1900—1970), istoric și critic de artă francez. A abordat problematica limbajului figurativ prin prisma raporturilor dintre artă și societate („Realitatea figurativă", „Figura și locul", „Pictură și societate").

FRANCE [frã:s], **Anatole** (pseud. lui *Anatole François Thibault*) (1844—1924), scriitor francez. Erudit, gânditor sceptic, ironist subtil, îndrăgostit de frumusețea antică, a criticat cu vigoare moravurile societății. Maestru al prozei franceze („Crima lui Sylvestre Bonnard", „Thaïs", „Ospătăria «La regina Pédauque»", ciclul „Istoria contemporană", „Insula pinguinilor", „Afacerea Crainquebille", „Zeilor le este sete"). Premiul Nobel (1921).

FRANCE [frã:s], **Henri de ~** (1911—1986), inventator francez. Realizator al procedeului de televiziune color SECAM brevetat în 1956. A fost adoptat de Franța și U.R.S.S. și de majoritatea țărilor est-europene (1966) pentru emisiunile color de televiziune.

FRANCEINE s. f. pl. Clasă de coloranți fără azot, cu mare stabilitate la lumină, care vopsesc mătasea în diferite nuanțe de roșu; au fost descoperite de chimistul român C.I. Istrati.

FRANCE PRESSE [frã:s pres] *(Agence ~; AFP),* principala agenție de presă din Franța, cu sediul la Paris. Înființată în 1944 (ca succesoare a agenției *Havas*).

FRANCESCO D'ASSISI (pe numele laic *Giovanni Bernardone*) (1182—1226), teolog și poet italian. Fondatorul ordinelor franciscanilor (1209), clariselor (1212) și terțiarilor (1221); canonizat (1228). Concepția sa ascetică, bazată pe idealul sărăciei, se îmbină cu candoarea și cu dragostea pentru oameni și pentru toate viețuitoarele. Versuri pătrunse de sentimentul fraternității universale („Cântul fratelui Soare").

FRANCESCO DA PAOLA (pe numele laic *Francesco Martolilla*) (1416—1507), călugăr franciscan italian. Întemeietor al Ordinului minimilor (1435). Canonizat (1519).

FRANCEZ, -Ă (< it., fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Franței. Mai trăiesc în S.U.A., Canada, Algeria, Maroc, Tunisia ș.a. De religie creștină (catolică). ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Franța. **2.** Adj. Care aparține Franței sau francezilor **(1),** privitor la Franța sau la francezi; franțuzesc. ✧ *Arta f.* = arta

Francisc I, rege al Franței

dezvoltată pe terit. Franței. Vestigii de artă se păstrează încă din preistorie (peștera Lascaux), precum și din epocile greacă, celtică și galo-romană. În timpul Carolingienilor, arhitectura, pictura de manuscris, orfevrăria cunosc o perioadă de înflorire. Arhitectura romanică apare în sec. 11, fiind ilustrată prin monumente importante (Cluny, Arles, Poitiers). Sculptura, adaptată arhitecturii, ornamentează portalurile și capitelurile (Moissac, Vézelay). Goticul este, în sec. 12—15, stilul marilor catedrale (Chartres, Reims, Notre-Dame din Paris, Amiens, Rouen ș.a.) împodobite cu sculpturi și vitralii. În sec. 15 se dezvoltă miniatura (frații Limbourg) și se impune pictura în ulei (J. Fouquet, N. Froment, Maestrul din Moulins). Contactul cu Renașterea se realizează prin pictorii decoratori italieni (Școala de la Fontainebleau). Se construiesc palate (Luvru, Tuileries, Blois, Chambord ș.a.). În sculptură se remarcă J. Goujon, G. Pilon, iar în pictură portretiștii J. și F. Clouet. Orientarea către clasicism devine decisivă în sec. 17 (v. *clasicismul francez;* v. *stilul Ludovic XIV*), reapărând după interludiul constituit de stilul rocaille (v. *stilul Ludovic XV*) la finele sec. 18 (v. *neoclasicism;* v. *stilul Ludovic XVI*). După Cl. Lorrain, N. Poussin, frații Le Nain, G. de La Tour în sec. 17, numele importante ale picturii sec. 18 sunt Watteau, Fragonard, Boucher; Chardin este preocupat de realitatea cotidiană, iar Greuze reflectă sentimentalismul epocii. Epoca Revoluției și a Imperiului este dominată de L. David și Ingres, cărora li se opune în primele decenii ale sec. 19 *romantismul,* ilustrat de Géricault și Delacroix în pictură și de F. Rude în sculptură. La mijlocul sec. 19, se afirmă *realismul* (Courbet, pictorii de la Barbizon, Daumier). Un moment important în pictura franceză de la sfârșitul sec. 19 îl constituie *impresionismul,* din care derivă *neoimpresionismul.* Arta lui Cézanne și Gauguin domină finalul sec. 19 și începutul sec. 20, în care se succed *fovismul, cubismul, arta abstractă, suprarealismul.* „Școala din Paris" reunește diversele tendințe ale artei moderne. La sfârșitul sec. 19, în sculptură se afirmă personalități puternice: Rodin, Maillol, Bourdelle. Arhitectura sec. 19 se caracterizează prin eclectism (Opera din Paris); un loc de frunte îl ocupă în a doua jumătate a secolului construcțiile metalice (Turnul Eiffel), care se îmbină cu spiritul stilului *art-nouveau.* În sec. 20, Le Corbusier domină orizontul arhitecturii mondiale și contribuie în mod decisiv la propagarea funcționalismului. ✦ (Substantivat, *f.*) Limbă indo-europeană din familia limbilor romanice occidentale, grupul galo-romanic. Se deosebește de celelalte limbi romanice prin caracterul etimologic al ortografiei. Are peste 200 milioane de vorbitori (în Europa, America, Africa, Asia, Oceania ș.a.). Este una dintre limbile oficiale de lucru la O.N.U. Grafie latină.

Franchet D'Esperey

FRANCHE-COMTÉ [frâș cõte], prov. istorică în E Franței centrale, între Ron și Rin la granița cu Elveția, cuprinzând M-ții Jura și cursul superior al râului Saône; 16,2 mii km²; 1,1 mii. loc. (1991). Oraș pr.: *Besançon.* Expl. de sare și forestiere. Porumb și grâu; viticultură și pomicultură. Creșterea animalelor. Terit. prov. **F.-C.** a fost ocupat de sequani (sec. 2 î.Hr.), romani (sec. 1 î.Hr.). În sec. 10 a primit statutul de ducat, în sec. 11 a intrat în componența Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, iar apoi s-a aflat, succesiv, în stăpânirea Franței, ducatului burgund și a Habsburgilor austrieci și spanioli. Reunit cu Franța în urma Păcii de la Nimègue (1678).

FRANCHET D'ESPEREY [frâșe despere], **Louis** (1856—1942), mareșal al Franței. În timpul primului război mondial s-a remarcat în luptele de pe Marna (1914); comandant șef al Armatelor Aliate în Pen. Balcanică (din 1918), colaborând cu armata română.

FRANCHEȚE (< it.) s. f. Calitatea de a fi franc²; sinceritate.

FRANCHIȘĂ (< fr.) s. f. **1.** Privilegiu acordat unui *dealer* pentru distribuirea unui produs. **2.** Privilegiu primit de un guvern pentru a utiliza o proprietate publică sau a crea un monopol (monopol fiscal). **3.** Autorizație de creare a unei corporații. **4.** *Impozit pe f.* = taxă percepută pe veniturile unei corporații care activează sub numele său propriu. **5.** Cheltuieli suportate de asigurator, în cazul în care s-au produs pagubele asigurate.

FRANCHISING [frențʃaiziŋ] (cuv. engl.) s. n. Procedură comercială prin care este acordată licența de distribuire a unor produse (servicii) de către o societate (franchisor) unei alte firme (franchisat) în schimbul unui comision, fixat, de regulă, în funcție de cifra de afaceri și cedat de firma care a primit licența.

FRANCIS [fræ̃nsis], **James** (1815—1892), inginer american. Inventator al turbinei hidraulice cu reacție, care-i poartă numele (1849).

FRANCIS [fræ̃nsis], **Sam** (1923—1994), pictor american. Reprezentant al abstracționismului în variantă tașistă. Lucrări cu efecte ritmice, dominate de luminozitate („Roșu și galben").

FRANCISC, numele a doi regi ai Franței. Mai important: **F. I** (1515—1547). Pe plan extern domnia lui se caracterizează printr-o luptă permanentă împotriva Habsburgilor, concretizată în numeroasele războaie pentru supremație în Pen. Italică, începute prin campania din 1515; a pus bazele armatei permanente; pe plan intern a consolidat autoritatea centrală, a introdus limba franceză în redactarea actelor oficiale, a întemeiat Collège de France (1529), Imprimeria națională (1538) și a încurajat artele și cultura.

FRANCISC, numele a doi împărați romano-germani: **F. I** (1745—1765), fondatorul ramurii dinastice Habsburg-Lorena. Căsătorit cu Maria Tereza (1736); a fost declarat coregent (1740), iar în 1745 încoronat ca împărat la Frankfurt; nu a avut un rol politic important. **F. II,** ultimul împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1792—1806) și primul împărat ereditar al Austriei (1804—1835), sub numele de

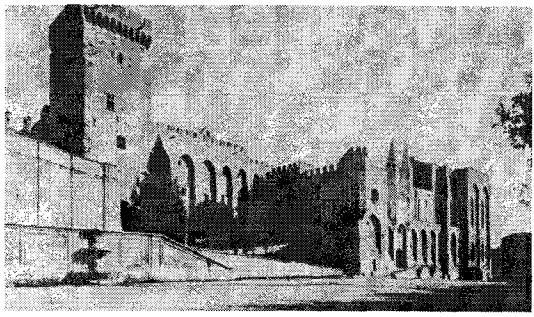

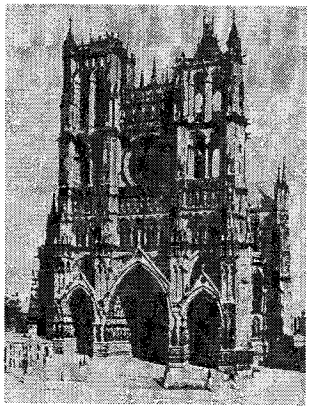

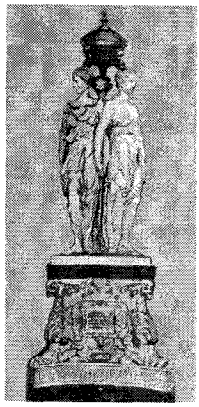

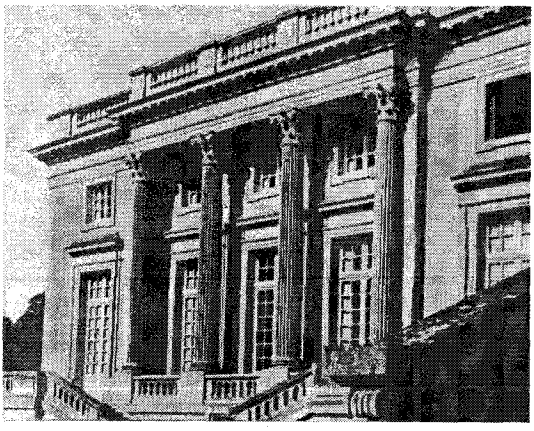

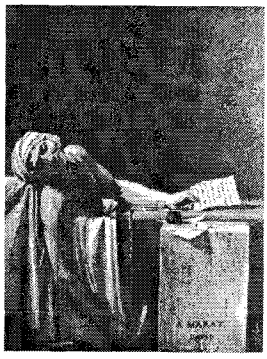

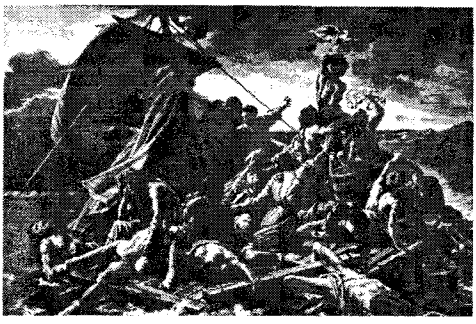

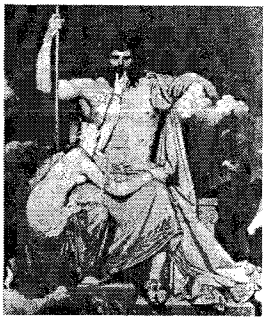

1	2	3
4	5	6
7	8	
9	10	11

12	13

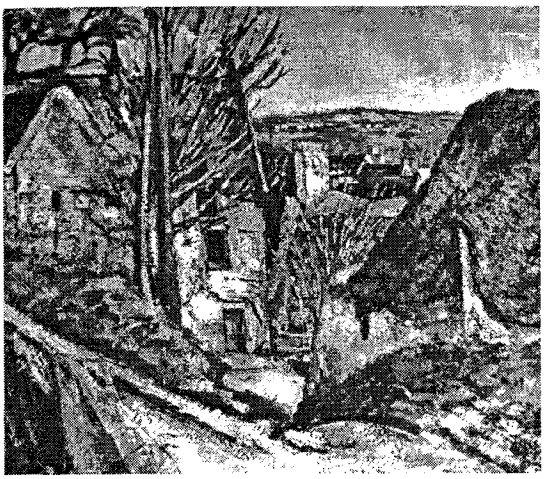

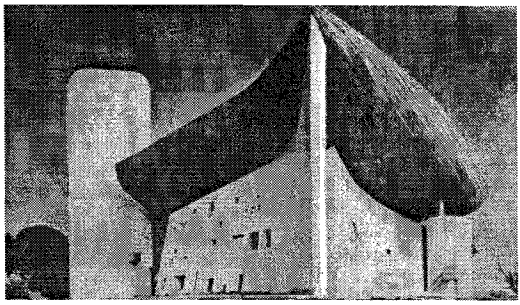

1. Palatul papilor de Avignon (sec. 14); **2.** Catedrala din Amiens (sec. 13); **3.** G. PILON: „Monument pentru inima lui Henric al II-lea"; **4.** J. A. GABRIEL: „Micul Trianon", Versailles (sec. 18); **5.** A. WATTEAU: „Cântăreț din lăută"; **6.** L. DAVID: „Marat ucis"; **7.** TH. GÉRICAULT: „Pluta Meduzei"; **8.** J. A. INGRES: „Jupiter și Thetis"; **9.** E. MANET: „Dejunul pe iarbă"; **10.** A. RODIN: „Sărutul"; **11.** H. MATISSE: „Bluză românească"; **12.** P. CÉZANNE: „Casa spânzuratului"; **13.** LE CORBUSIER: Biserica „Notre-Dame de Ronchamp"

Francisc I. A participat la majoritatea coaliţiilor împotriva lui Napoleon I. Împreună cu *Metternich* a fost unul dintre creatorii *Sfintei Alianţe.* Congresul de la Viena i-a conferit preşedinţia Confederaţiei Germanice (1815).

FRANCISCAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Călugăr (sau călugăriţă) membru (sau membră) al unuia dintre ordinele fundate de *Francesco d'Assisi* (franciscanii sau minoriţii, 1209; clarisele, 1212; terţiarii, 1221) sau dintr-un ordin întemeiat ulterior cu reguli asemănătoare (ex. capucinii). **2.** Adj. Care ţine de franciscani **(1)**, privitor la franciscani.

FRANCIȘCĂ (< fr.) s. f. Armă albă de lovire şi tăiere de forma unei securi, folosită mai ales de franci în Evul Mediu.

FRANCISCO [franɛișco], **Xavier** (1506—1552), misionar iezuit de origine bască. „Apostol al Indiilor". A întemeiat (1534—1539), împreună cu Ignaţiu de Loyola, Compania (Societatea) lui Iisus (Ordinul iezuiţilor). Canonizat (1622).

FRANCISTOWN [fransistaun], oraş în E Botswanei; 65,2 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport internaţional. Expl. aurifere. Ind. alim. (ulei), piel. şi conf.

FRANCIU (< fr.; {s} fr. *France* „Franţa") s. n. Element chimic radioactiv, cu caracter metalic, din grupa metalelor alcaline (Fr.; nr. at. 87, m. at. 223). Izotopul natural cel mai stabil ^{223}Fr; apare în natură în cantităţi extrem de mici, prin dezintegrarea actiniului. A fost descoperit (1939) de Marguerite Perey, dar n-a fost izolat în cantităţi apreciabile, fiind extrem de instabil (timp de înjumătăţire ^{223}Fr = 21 min.). Proprietăţile sale chimice se aseamănă cu ale cesiului.

FRANCK [frā:k], **César Auguste** (1822—1890), compozitor, organist şi pedagog francez de origine belgiană. Unul dintre întemeietorii şcolii simfonice moderne franceze. Exponent al romantismului muzical. Oratorii („Ruth", „Beatitudinile"), o simfonie, poeme simfonice („Djinii", „Psyché"), lucrări de cameră, piese instrumentale. Promotorul principiului construcţiei ciclice.

FRANCK [frænk], **James** (1882—1964), fizician american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1935). Împreună cu G.L. Hertz, a pus în evidenţă stările de energie staţionare ale atomului, interacţia electron-atom (1913, experienţa *F.*-Hertz), suport experimental pentru modelul atomic al lui N. Bohr. Contribuţii la studiul reacţiilor fotochimice, al fotosintezei, la construirea bombei atomice. Premiul Nobel pentru fizică (1925), împreună cu G.L. Hertz.

César Auguste Franck

FRANCKE [frankə], **August Hermann** (1663—1727), predicator, educator şi filantrop german. Întemeietor al mişcării pietiste. A înfiinţat şcoli, orfelinate, internate.

FRANCMASON (< fr.) s. m. Membru al unei organizaţii (loji) francmasonice; adept al francmasoneriei; mason.

FRANCMASONERIA (ORDINUL MASONIC), asociaţie (fraternitate) de elite, non-profit, liber consimţită, universală (fără bariere naţionale, rasiale sau confesionale), secretă (sau mai degrabă „discretă"), care aderă la o anumită explicaţie metafizică a lumii, de obicei cu caracter esoteric; are o orientare filantropică şi activează pentru ameliorarea calităţii vieţii atât pe plan material cât şi moral a oamenilor, ca şi pentru progresul individual şi social. Începuturi legendare obscure sunt plasate în Antichitate. **F.** modernă apare în sec. 18, răspândindu-se în Europa şi S.U.A., diversificându-se în peste 50 de rituri. În România a fost introdusă în epoca fanariotă (prin 1733) de A. M. del Chiaro (fost secretar al lui Constantin Brâncoveanu). Între 1740 şi 1750, se constituie primele loji la Iaşi şi la Bucureşti. După 1750, apar primele loji în Transilvania. Prima grupare masonică mai importantă din România a fost *Societatea Filarmonică* (1833). În sec. 20, **f.** a primit cele mai drastice lovituri, cea mai importantă fiind interzicerea ei în Germania (1933). În România, la 24 febr. 1937, Marea Lojă Naţională (condusă de J. Pangal) s-a

autodizolvat sub presiunea regelui Carol II. În 1944, **f.** română reîncepe să activeze legal. În iun. 1948, autoritățile comuniste ordonă închiderea lojilor masonice din țară, după care (începând din 1950) urmează condamnările capilor masoneriei. **F.** română reîncepe să activeze în țară din 1990. În momentul de față, în România există o mișcare masonică în curs de structurare sub trei obediențe: a „Marelui Orient al Franței", a „Marelui Orient al Italiei" și a lojei „Americano-canadiene".

FRANCMASONIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de francmasonerie, privitor la francmasonerie; care are legătură cu francmasoneria; masonic.

FRANCO (< fr., it.) adj., adv. Termen internațional desemnând exceptarea, scutirea de la plata unor taxe (introdus în 1807 pentru corespondența oficială a armatei napoleoneene și universal acceptat în comerțul internațional și în relațiile poștale internaționale, începând cu 1815).

FRANCO BAHAMONDE, Francisco (1892—1975), general și om politic spaniol. Comandant al Legiunii Străine în Maroc (1923—1927). Comandant-șef al forțelor naționaliste în timpul *Războiului Civil.* S-a proclamat conducător (caudillo) al statului și șef al armatei (1936—1975); șef al guvernului (1938—1973). A instaurat un regim autoritar corporatist, bazat pe partidul unic Falanga Spaniolă (din 1958, Mișcarea Națională). A menținut neutralitatea Spaniei în timpul celui de-al doilea război mondial. În 1947 a fost votată „legea de succesiune" prin care a devenit regent al monarhiei spaniole. În 1969, în urma unui referendum, l-a desemnat pe Juan Carlos de Bourbon ca viitor rege al Spaniei, după moartea sa.

Francisco Franco Bahamonde

Ilia Mihailovici Frank

FRANCOFONIE (< fr.) s. f. Ansamblul politico-cultural al popoarelor care vorbesc limba franceză.

FRANÇOIS de Sales [frăsuą də sal] (1567—1622), episcop francez. Prin predicile sale a determinat întoarcerea la catolicism a numeroși protestanți. Împreună cu Jeanne de Chantal, a întemeiat Ordinul vizitațiunii pentru călugărițe (1610). Canonizat (1665). Din 1922, este considerat patronul sfânt al scriitorilor catolici.

FRANCONIA (FRANKEN), reg. muntoasă calcaroasă în Europa Centrală (Germania), în NV Bavariei, traversată de râurile Main și Neckar; c. 24 mii km². Divizată în *F. Superioară* (oraș pr.: *Bayreuth*), *F. de Mijloc* (oraș pr.: *Ansbach*) și *F. Inferioară* (oraș pr.: *Würzburg*). Turism. În sec. 7 a fost ocupată de franci (de unde și numele), devenind centrul Regatului francilor, apoi al Regatului german (sec. 10); denumirea de **F.** s-a păstrat numai pentru **F.** de Est (bazinul râului Main). În 1803, **F.** a fost împărțită între Bavaria (cea mai mare parte a teritoriului), Würtemberg și Baden.

FRANCTIROR (< fr.) s. m. Denumire dată în Franța soldaților voluntari care participau la lupta împotriva invadatorilor. Au acționat în Războiul Franco-Prusian (1870—1871) și în timpul ocupației Franței de către Germania (1940—1944). În 1941 s-a creat organizația militară de luptă „Franctirori și partizani francezi" (F.T.P.F.).

FRANGHIAS, Andreas (n. 1921), scriitor și ziarist grec. Romane prezentând în manieră realistă viața Greciei după perioada de război civil din 1945 („Oameni și case").

FRANJ (< fr.) s. n. (La pl.) Ornament pentru perdele, fețe de masă, uneori obiecte de îmbrăcăminte, sub formă de fire care atârnă la marginea materialului.

FRANJĂ (< fr.) s. f. (FIZ.) Fiecare dintre benzile alternativ luminoase și întunecoase obținute pe un ecran prin fenomenul interferenței sau difracției luminii.

FRANJIEH, Süleiman (1910—1992), om politic libanez. De mai multe ori ministru; președinte al republicii (1970—1976). A susținut, 1976, intervenția militară a Siriei în Liban.

FRANK, Anna (1929—1945), tânără evreică, emigrată din Germania, împreună cu familia, în Olanda (1933). Între 1942 și 1944 a scris un *Jurnal,* cu certă valoare literară, în care a relatat viața și spaima fiecărei zile petrecute într-un mic apartament din Amsterdam, unde au trăit ascunși până la arestare. A murit într-un lagăr de concentrare.

FRANK, Ilia Mihailovici (1908—1990), fizician rus. Prof. univ. la Moscova. Cercetări în domeniile opticii fizice, fotoluminescenței, fizicii nucleare. Împreună cu I.E. Tamm, a dezvoltat teoria efectului *Cerenkov.* A condus lucrările de construcție a reactorului nuclear cu regim de funcționare în impulsuri, folosind ca sursă de radiații neutroni rapizi. Premiul Nobel pentru fizică (1958), împreună cu P.A. Cerenkov și I.E. Tamm.

FRANK, Philipp (1884—1964), filozof austriac. Stabilit în S.U.A. (1938). Membru al *Cercului vienez.* A întreprins analize ale științei, în special ale fizicii, aplicând tezele pozitivismului logic („Legea cauzală și limitele ei", „Știința modernă și filozofia ei").

FRANKFORT [frænçfərt], oraș în partea central-estică a S.U.A. pe râul Kentucky, centru ad-tiv al statului Kentucky; 26 mii loc. (1990). Echipament electronic. Fabrici de mobilă și whisky; încălț., tricotaje. Centru turistic. Colegiu (1886).

FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG [algəmainə ţaituŋ], cotidian cu orientare de centru din Germania. Fundat în 1949; succesorul lui „Frankfurter Zeitung" (1856—1943).

FRANKFURT am MAIN, oraș în centrul Germaniei (Hessen), port pe Main; 1,94 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru bancar și comercial. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimico-farmaceutică (concernul „Hoechst") și a cauciucului, textilă, poligrafică, a piel., alim.; mecanică fină. Universitate. Academie de artă. Târguri internaționale. Monumente: Nicolaikirche (sec. 13—15), Bartholomäuskirche (sec. 13—16), primăria „Römer" (sec. 14—15). Muzeul Senckenberg. Casa natală (reconstruită) a lui Goethe. A fost sediul Confederației Rinului (1806—1813) și al dietei Confederației germane (1815—1866). — **Școala de la ~,** grup de filozofi, sociologi și psihologi germani constituit în jurul Institutului pentru Cercetări Sociale (înființat în 1923). Reprezentanții școlii (M. Horkheimer, Th. Adorno,

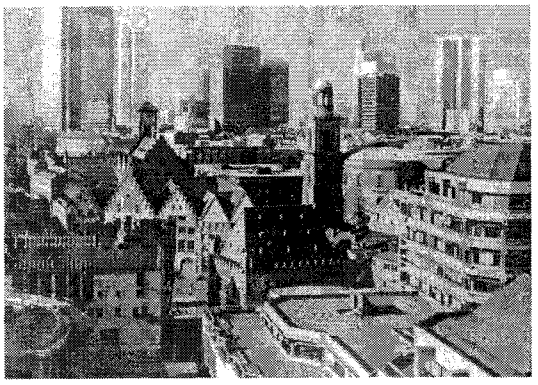

Frankfurt am Main. Centrul orașului

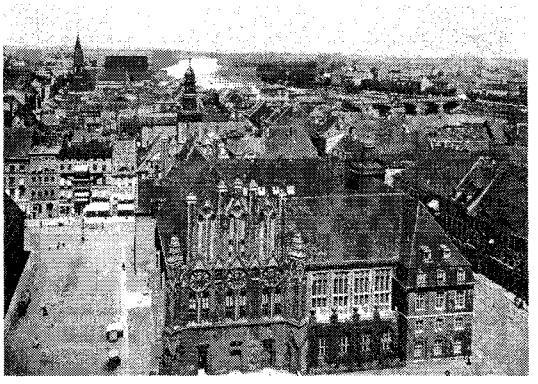

Frankfurt an der Oder. Vedere generală

H. Marcuse, J. Habermas) au dezvoltat „teoria critică", identificând cunoașterea societății cu critica ei din perspectiva idealului libertății individuale și concentrându-se, sub influența scrierilor lui Marx și Freud, asupra formelor de dominație socială și asupa ideologiilor. **—Tratatul de Pace de la ~,** tratat încheiat (10 mai 1871) în urma Războiului Franco-Prusian (1870—1871), care prevedea anexarea la Germania a Alsaciei și a estului Lorenei și obligația Franței de a plăti drept despăgubiri de război cinci miliarde franci aur.

FRANKFURT an der ODER, oraș în E Germaniei (Brandenburg), port pe Oder; 86,1 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Termocentrală. Constr. de mașini, produse chimice și textile. Universitate. Monumente: Marienkirche (sec. 15—16), primărie (sec. 15—17).

Benjamin Franklin

Sir John Franklin

FRANKLAND [frænklænd], **Sir Edward** (1825—1899), chimist britanic. Prof. univ. la Londra. Contribuții la studiul compușilor organo-metalici. În colaborare cu J.N. Lockyer, a identificat heliu în spectrul solar. A studiat (împreună cu J. Tyndall) fenomenul de luminescență și a introdus conceptul de valență chimică.

FRANKLIN (< fr. {i}; {s} n. pr. *Franklin*) s. m. Unitate de măsură tolerată a sarcinii electrice (simbol: Fr), egală cu 0,333 · 10^{-9} C.

FRANKLIN [frænklin], **Aretha** (n. 1942), compozitoare și cântăreață americană. După debut în mediile muzicale religioase *(gospel)*, devine interpretă de marcă a stilului rhythm-and-blues.

FRANKLIN [frænklin], **Benjamin** (1706—1790), fizician, filozof, economist și om politic american. Gânditor iluminist. Deputat în primul Congres american de la Philadelphia (1774); a elaborat, împreună cu Th. Jefferson și J. Adams, *Declarația de Independență* (1776); a negociat alianța cu Franța (1778) și a semnat Tratatul de Pace cu Marea Britanie (1783). Ca membru al Conventului federal constituțional, s-a pronunțat pentru desființarea sclaviei negrilor. Contribuții în electrostatică. A pus în evidență natura electrică a descărcărilor atmosferice, a inventat lentilele bifocale, paratrăsnetul (1753). A fondat la Philadelphia prima bibliotecă publică din coloniile engleze din America de Nord (1731), Universitatea din Pennsylvania (1740).

FRANKLIN [frænklin], **Sir John** (1786—1847), amiral britanic. A explorat coastele arctice ale Canadei (1819—1822; 1825—1827); a dispărut în timpul căutării Pasajului de Nord-Vest.

FRANKO, Ivan Iakovlevici (1856—1916), scriitor ucrainean. Nuvele realiste inspirate de lupta socială („Borislav râde", „Boa constrictor"); poeme istorico-filozofice („Moise"), versuri sociale și patriotice, drama cu subiect rural („Fericirea furată").

FRANȚA, Republica Franceză (République Française), stat în V Europei, cu largă ieșire la Oc. Atlantic și M. Mediterană (în total 4 900 km de țărm); 544 mii km^2; 57,8 mil. loc. (1994). Limba oficială: franceza. Religia: creștină (catolici 76,4%), islamică (3%). Cap.: *Paris*. Orașe pr.: Marsilia, Lyon, Toulouse, Nisa, Strasbourg, Nantes, Bordeaux, Montpellier. Este împărțit în 22 regiuni și 96 departamente. Franței îi aparțin patru departamente de peste mări, două colectivități teritoriale și trei teritorii de peste mări. Relief variat: M-ții Alpi (vf. Mont Blanc, 4 807 m) în SE, M-ții Pirinei în S, Jura (1 718 m) și Vosgi (1 424 m) în E; podișuri și reg. colinare în NE (Pod. Ardeni); în NV se află Masivul Armorican, iar în partea central-sudică, Masivul Central Francez,

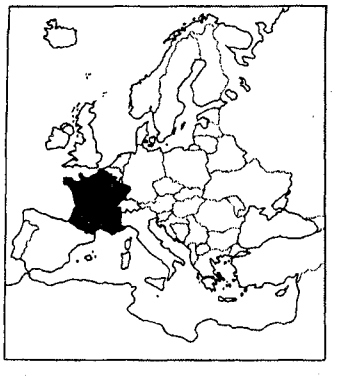

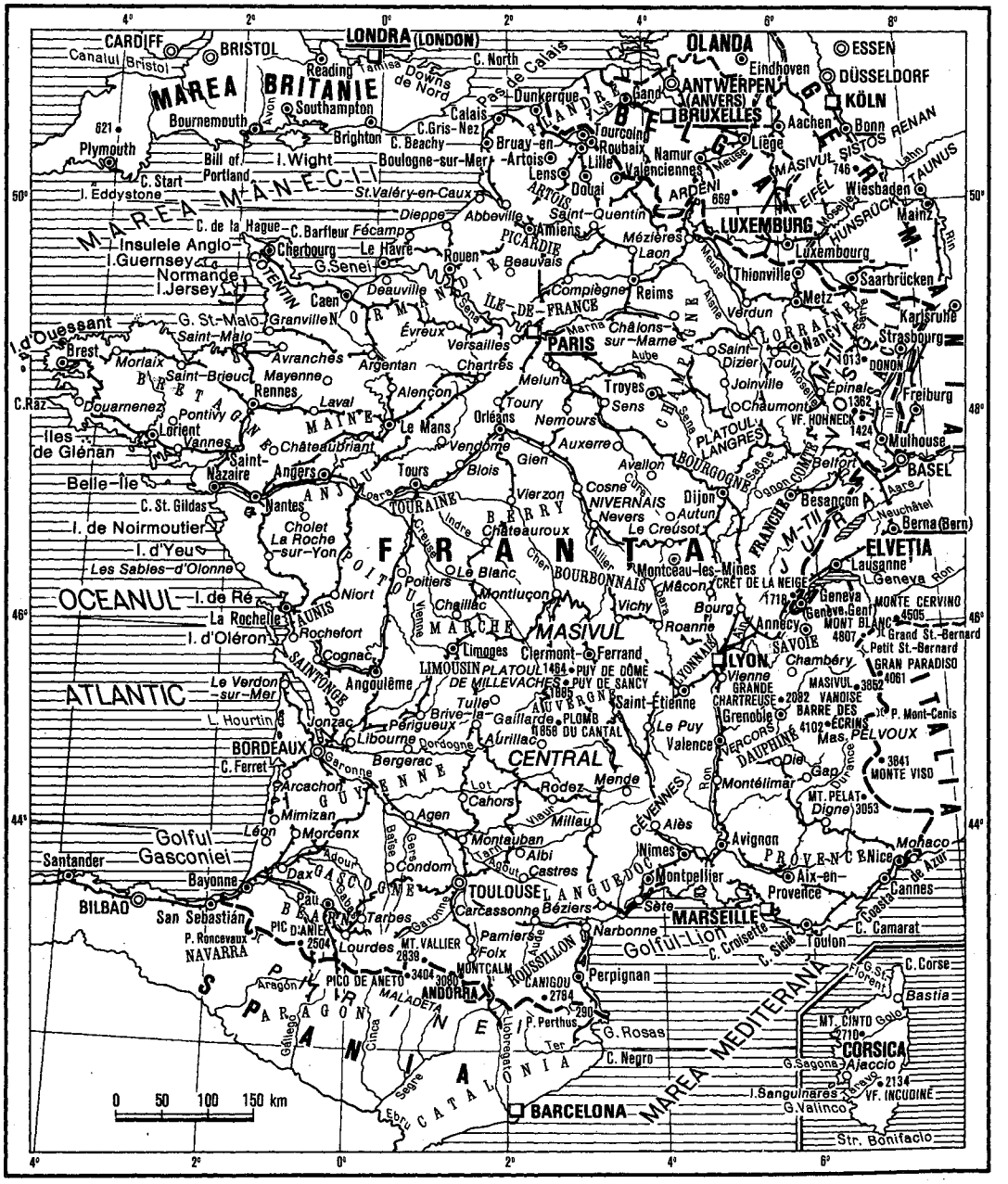
LONDRA (LONDON)
BRISTOL
CARDIFF
Canalul Bristol
MAREA BRITANIE
Reading
Southampton
Bournemouth
Plymouth
621
Bill of Portland
I. Wight
C. Start
I. Eddystone
Boulogne-sur-Mer
C. Gris-Nez
C. Beachy
Brighton
Dunkerque
Calais
Bruay-en-Artois
Lens
Lille
Douai
Tourcoing
Roubaix
Valenciennes
Namur
Liège
Aachen
Bonn
Eindhoven
ESSEN
DÜSSELDORF
KÖLN
OLANDA
ANTWERPEN (ANVERS)
BRUXELLES
BELGIA
MASIVUL SISTOS RENAN
TAUNUS
Wiesbaden
Mainz
Rin
Luxemburg
Luxemburgo
Thionville
Metz
Saarbrücken
Karlsruhe
Strasbourg
DONON
Freiburg
Mulhouse
BASEL
Berna (Bern)
ELVETIA
Lausanne
Geneva
Genève
Lac Léman
MONTE CERVINO
MONT BLANC
Grand St.-Bernard
Petit St.-Bernard
GRAN PARADISO
Chambéry
SAVOIE
LYON
MASIVUL CENTRAL
PUY DE DÔME
PUY DE SANCY
Saint-Étienne
Le Puy
Valence
Grenoble
CHARTREUSE
VANOISE
BARRE DES ÉCRINS
P. Mont-Cenis
Mas. PELVOUX
MONTE VISO
MT. PELAT
Digne
Gap
Montélimar
Avignon
Nîmes
Alès
Montpellier
Aix-en-Provence
Cannes
Monaco
Nice
PROVENCE
Toulon
C. Camarat
MARSEILLE
Sète
Béziers
Narbonne
Golful Lion
C. Croisette
C. Sicié
Golful Gasconiei
Santander
Bayonne
BILBAO
San Sebastián
P. Roncevaux
NAVARRA
PIC D'ANIE
2504
Lourdes
Tarbes
Pau
Dax
Adour
Landes
GASCOGNE
BEARN
TOULOUSE
Carcassonne
Pamiers
Foix
MT. VALLIER
2839
MONTCALM
3404
3080
PICO DE ANETO
ANDORRA
CANIGOU
2784
Perpignan
ROUSSILLON
LANGUEDOC
Albi
Castres
Agen
Millau
Rodez
Mende
Cahors
Lot
Aurillac
Tulle
Brive-la-Gaillarde
PLOMB DU CANTAL
1856
Périgueux
Libourne
Bergerac
Dordogne
Garonne
BORDEAUX
Arcachon
C. Ferret
Mimizan
Morcenx
Léon
Golful Gasconiei
Cognac
Angoulême
Jonzac
Saintonge
Le Verdon-sur-Mer
L. Hourtin
ATLANTIC
OCEANUL
La Rochelle
Rochefort
I. d'Oléron
I. de Ré
Niort
Poitiers
Le Blanc
Montluçon
Chaillac
Vienne
POITOU
AUNIS
MARCHE
LIMOUSIN
Limoges
Clermont-Ferrand
PLATOUL AUVERGNE
1464
1885
Vichy
Roanne
Montceau-les-Mines
Mâcon
CRÊT DE LA NEIGE
1719
Bourg
Annecy
4807
4505
4061
3852
2082
4102
3841
3053
Vienne
Isère
Drôme
Durance
Rhône
Saône
Doubs
Ain
Jura
FRANCHE COMTÉ
BOURGOGNE
Dijon
Besançon
Belfort
Neuchâtel
Aare
Nevers
Autun
Le Creusot
Cosne
NIVERNAIS
BOURBONNAIS
Allier
Cher
Indre
Creuse
Vienne
Loire
TOURAINE
Tours
Blois
Vierzon
Châteauroux
BERRY
Gien
Auxerre
Avallon
Yonne
Cure
Sena
CHAMPAGNE
Troyes
Sens
Toury
Melun
Nemours
Orléans
Le Mans
Vendôme
Châteaubriant
Angers
Saint-Nazaire
Belle-Île
Nantes
C. St. Gildas
I. de Noirmoutier
I. d'Yeu
Les Sables-d'Olonne
Cholet
La Roche-sur-Yon
ANJOU
MAINE
Laval
Alençon
Mayenne
Saint-Brieuc
Morlaix
Brest
C. Raz
Douarnenez
Pontivy
Lorient
Vannes
Îles de Glénan
BRETAGNE
Avranches
Granville
Saint-Malo
G. St-Malo
Insulele Anglo-Normande
I. Guernsey
I. Jersey
C. de la Hague
Cherbourg
C. Barfleur
Fécamp
Le Havre
G. Senei
Caen
Deauville
Évreux
Argentan
Chartres
Versailles
PARIS
Marne
Châlons-sur-Marne
Aube
Saint-Dizier
Joinville
Chaumont
Toul
Épinal
1362
VF. HOHNECK
1424
1013
Nancy
Meuse
Moselle
LORRAINE
Verdun
Reims
Compiègne
Beauvais
Amiens
Abbeville
Saint-Quentin
Dieppe
St.Valéry-en-Caux
Rouen
Seine
ÎLE-DE-FRANCE
PICARDIE
ARTOIS
Mézières
Laon
Aisne
ARDENI
669
Sambre
Lahn
HUNSRÜCK
Rin
Mosel
Saar
Rhin
Ems
Weser
Fulda
Werra
Elba
Oder
Vistula
Dunăre
Rin
Main
Neckar
Lech
Iller
Inn
Salzach
Traun
Enns
Mur
Drava
Sava
Tisa
Pad
Ticino
Adda
Oglio
Mincio
Adige
Brenta
Piave
Tagliamento
Isonzo
Soča
Ljubljana
Trieste
Venezia
Milano
Torino
Genova
Monaco
Nice
Cannes
Aix-en-Provence
Marseille
Toulon
Avignon
Montpellier
Nîmes
Alès
Millau
Rodez
Mende
Cahors
Agen
Montauban
Albi
Castres
Carcassonne
Béziers
Sète
Narbonne
Perpignan
Pamiers
Foix
Tarbes
Lourdes
Pau
Dax
Bayonne
Bilbao
San Sebastián
Santander
Golful Gasconiei
Golful Lion
C. Croisette
C. Sicié
Toulon
C. Camarat
Cannes
Aix-en-Provence
Nice
Monaco
C. Corse
Bastia
MT. CINTO Golo
2710
CORSICA
G. Sagona
Ajaccio
I. Sanguinares
VF. INCUDINE
2134
G. Valinco
Str. Bonifaciu
MAREA MEDITERANĂ
Golful Lion
C. Creus
P. Perthus
290
G. Rosas
C. Negro
Llobregat
Ter
Segre
Ebru
CATALONIA
BARCELONA
Aragon
Gállego
Cinca
MALADETA
3404
PIRINEE
SPANIA
PARAGON
0 50 100 150 km
4°
2°
0°
2°
4°
6°
8°
50°
48°
46°
44°

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni și departamente	Suprafață (km²)	Populația (1990)	Capitala
Alsacia	**8 280**	**1 624 500**	**Strasbourg**
Bas-Rhin	4 755	953 000	Strasbourg
Haut-Rhin	3 525	671 300	Colmar
Aquitania	**41 309**	**2 796 100**	**Bordeaux**
Dordogne	9 060	386 500	Périgueux
Gironde	10 000	1 214 200	Bordeaux
Landes	9 243	311 500	Mont-de-Marsan
Lot-et-Garonne	5 361	305 800	Agen
Pyrénées-Atlantiques	7 645	578 100	Pau
Auvergne	**26 013**	**1 321 700**	**Clermont-Ferrand**
Allier	7 340	357 800	Moulins
Cantal	5 726	158 800	Aurillac
Haute-Loire	4 977	206 600	Le Puy
Puy-de-Dôme	7 970	598 500	Clermont-Ferrand
Bourgogne	**31 582**	**1 609 800**	**Dijon**
Côte-d'Or	8 763	493 900	Dijon
Nièvre	6 817	233 300	Nevers
Saône-et-Loire	8 575	559 441	Mâcon
Yonne	7 427	323 100	Auxerre
Bretagne	**27 209**	**2 795 500**	**Rennes**
Côtes-d'Armor	6 878	538 400	Saint-Brieuc
Finistère	6 733	838 600	Quimper
Ille-et-Vilaine	6 775	798 500	Rennes
Morbihan	6 823	619 900	Vannes
Centru	**39 151**	**2 371 100**	**Orléans**
Cher	7 235	321 500	Bourges
Eure-et-Loir	5 880	396 100	Chartres
Indre	6 791	237 500	Châteauroux
Indre-et-Loire	6 127	529 400	Tours
Loiret	6 775	580 600	Orléans
Loir-et-Cher	6 343	305 900	Blois
Champagne-Ardenne	**25 606**	**1 348 200**	**Châlons-sur-Marne**
Ardennes	5 229	296 400	Charleville-Mézières
Aube	6 004	289 300	Troyes
Haute-Marne	6 211	204 200	Chaumont
Marna	8 162	558 300	Châlons-sur-Marne
Corse (Corsica)	**8 680**	**249 700**	**Ajaccio**
Corse-du-Sud	4 014	118 500	Ajaccio
Haute-Corse	4 666	131 200	Bastia
Franche-Comté	**16 202**	**1 097 300**	**Besançon**
Belfort (Teritoriul ~)	609	134 100	Belfort
Doubs	5 234	484 800	Besançon
Haute-Saône	5 360	229 500	Vesoul
Jura	4 999	248 800	Lons-le-Saulnier
Île-de-France	**12 011**	**10 661 900**	**Paris**
Essonne	1 804	1 085 100	Évry
Hauts-de-Seine	176	1 391 500	Nanterre
Paris (Orașul ~)	105	2 152 300	Paris
Seine-et-Marne	5 915	1 078 900	Melun
Seine-Saint-Denis	236	1 381 300	Bobigny
Val-de-Marne	245	1 215 400	Créteil
Val-d'Oise	1 246	1 049 700	Cergy-Pontoise
Yvelines	2 284	1 307 600	Versailles
Languedoc-Roussillon	**27 376**	**2 116 000**	**Montpellier**
Aude	6 139	298 900	Carcassonne
Gard	5 853	585 300	Nîmes
Hérault	6 101	795 200	Montpellier
Lozère	5 167	72 800	Mende
Pyrénnes-Orientales	4 116	363 800	Perpignan
Limousin	**16 942**	**722 900**	**Limoges**
Corréze	5 857	237 900	Tulle
Creuse	5 565	131 400	Guéret
Haute-Vienne	5 520	363 600	Limoges
Loire	**32 082**	**3 057 700**	**Nantes**
Loire-Atlantique	6 815	1 051 500	Nantes
Maine-et-Loire	7 166	705 400	Angers
Mayenne	5 175	277 900	Laval
Sarthe	6 206	513 600	Le Mains
Vendée	6 720	509 200	La Roche-sur-Yon

dominat de înălțimi vulcanice; bazine și culoare depresionare (Bazinul Parisului, al Aquitaniei, Culoarul Ronului, Câmpia Alsaciei); câmpii litorale (Languedoc, Roussillon, Gascogne). Climă temperată, oceanică în V, mediteraneană în S; precipitații anuale mai bogate în V și în munții înalți (peste 1 000 mm) și mai reduse pe litoralul sudic (c. 500 mm). Rețea hidrografică densă, legată printr-un sistem de canale (4,6 mii km) și orientată spre Oc. Atlantic (Loara, Sena, Garonne, Moselle, Rin) și M. Mediterană (Ron). Numeroase lacuri (mai mari — Geneva, Annecy). 26,8% din supr. țării este acoperită de păduri (fag, stejar, pin ș.a.). Resurse apreciabile de min. de fier (de calitate inferioară), bauxită, argint, uraniu, azbest, săruri de potasiu și sare gemă. Alte resurse de subsol (cu rezerve modeste): hidrocarburi, cărbuni, min. complexe. Franța este un stat puternic industrializat, cu o agr. intensivă diversificată (este primul producător agricol din Europa), o densă și modernă rețea de căi de comunicații și o recunoscută ind. turistică. Principalele produse ind. (1991): huilă (12,5 mil. t), petrol (3,2 mil. t), min. de fier (5,7 mil. t, 1992), argint (20,5 mii t), aluminiu (636,7 mii t, 1992), min. de uraniu (2 085 t, 1992), săruri de potasiu (1,2 mii. t, 1992), sare gemă (7,6 mil. t, 1989), energie electrică (454,7 miliarde kWh, 70% produsă de centrale atomoelectrice, locul 1 pe glob), oțel (18 mil. t, 1992), fontă (14,4 mil. t, 1992), zinc (263 mii t), mașini-unelte, instalații ind. diverse, autovehicule (3,24 mil. buc., 1992 din care 2,96 mil. buc. autoturisme), nave maritime, material rulant, avioane și elicoptere, sateliți, mașini agricole, produse electronice și electrotehnice, îngrășăminte chimice (1989: azotoase 1,9 mii. t, fosfatice 2 mii. t, potasice 1,4 mil. t), cauciuc sintetic (470 mii t, 1991), anvelope (57,6 mil. buc., 1990, locul 3 pe glob), fire și fibre sintetice, mase plastice, ciment (21,6 mil. t, 1992), cherestea de rășinoase (6,75 mil. m³, 1989), cherestea de foioase (3,6 mil. m³, 1989), textile, conf., încălț., produse lactate, zahăr (4,6 mii. t, 1990), uleiuri vegetale, produse farmaceutice, cosmetice, parfumuri ș.a. Terenurile cultivate ocupă 34,7% din terit. țării. Mari producții de cereale (locul 5 pe glob): grâu (32,6 mil. t, 1992), orz (10,5 mil. t, 1991), porumb (14,6 mil. t, 1992), floarea-soarelui (2,6 mil. t, 1991, locul 3 pe glob), cartofi (6,5 mil. t, 1992), mere (2,3 mil. t, 1992), sfeclă de zahăr (31,3 mil. t,

Regiuni și departamente	Suprafața (km²)	Populația (1990)	Capitala
Lorraine	**23 547**	**2 306 500**	**Metz**
Meurthe-et-Moselle	5 241	712 100	Nancy
Meuse	6 216	196 400	Bar-le-Duc
Moselle	6 216	1 011 600	Metz
Vosges	5 874	386 300	Épinal
Midi-Pyrénées	**45 349**	**2 431 500**	**Toulouse**
Ariège	4 890	136 600	Foix
Aveyron	8 736	270 300	Rodez
Gers	6 257	174 700	Auch
Haute-Garonne	6 309	925 900	Toulouse
Haute-Pyrénées	4 464	224 900	Tarbes
Lot	5 217	155 900	Cahors
Tarn	5 758	342 900	Albi
Tarn-et-Garonne	3 718	200 300	Montauban
Nord-Pas-de-Calais	**12 413**	**3 967 100**	**Lille**
Nord	5 742	2 533 600	Lille
Pas-de-Calais	6 671	1 433 500	Arras
Normandie (Basse-)	**17 589**	**1 392 000**	**Caen**
Calvados	5 548	618 700	Caen
Manche	5 938	479 900	Saint-Lô
Orne	6 103	293 300	Alençon
Normandie (Haute-)	**12 318**	**1 737 900**	**Rouen**
Eure	6 040	514 025	Évreux
Seine-Maritime	6 278	1 223 900	Rouen
Picardie	**19 400**	**1 810 900**	**Amiens**
Aisne	7 369	537 300	Laon
Oise	5 860	725 700	Beauvais
Somme	6 170	547 930	Amnies
Poitou-Charentes	**25 809**	**1 595 600**	**Poitiers**
Charente	5 956	342 100	Angoulême
Charente-Maritime	6 864	527 200	La Rochelle
Deux-Sèvres	5 999	346 200	Niort
Vienne	6 990	380 100	Poitiers
Provence-Alpes-Côte d'Azur	**31 400**	**4 259 600**	**Marseille**
Alpes (Hautes-)	5 549	113 300	Gap
Alpes-de-Haute Provence	6 925	131 000	Digne
Alpes-Maritimes	4 299	972 500	Nice
Bouches-du-Rhône	5 087	1 759 500	Marseille
Var	5 973	816 100	Toulon
Vaucluse	3 567	467 200	Avignon
Rhone-Alpes	**43 698**	**5 352 300**	**Lyon**
Ain	5 762	471 200	Bourg-en-Bresse
Ardèche	5 529	277 700	Privas
Drôme	6 530	414 200	Valence
Isère	7 431	1 016 500	Grenoble
Loire	4 781	746 500	Saint-Étienne
Rhône	3 249	1 509 200	Lyon
Savoie	6 028	348 300	Chambéry
Savoie (Haute-)	4 388	568 600	Annecy
Departamente de peste mări			
Guadelupa	1 780	378 200	Basse-Terre
Guyana franceză	91 000	114 800	Cayenne
Martinica	1 128	359 600	Fort-de-France
Réunion	2 512	597 800	Saint-Denis
Teritorii de peste mări			
Noua-Caledonie	18 576	164 200	Nouméa
Polinezia franceză	4 000	188 800	Papeete
Wallis și Futuna	274	13 700	Mata-Utu
Colectivități teritoriale de peste mări			
Mayotte	373,2	94 400	Mamoudzou
Saint-Pierre și Miquelon	242	6 400	Saint-Pierre

1992), în pentru fibre (77 mii t, 1990, locul 3 pe glob) ș.a. Viticultură dezvoltată: 7 mil. t struguri și 62 mil. hl vinuri — locul 1 pe glob (1991); vinuri roșii (Bordeaux, Burgundia, Beaujolais) și șampanie (Champagne, Charente, Alsacia). Plantații de citrice și măslini; pomicultură (meri, peri, piersici, pruni, caișI). Creșterea intensivă a animalelor (mil. capete, 1992): bovine (12,4), porcine (20,9), ovine (10,6). Pescuit (1991): 812,8 mii t. C.f. (1992): 34 mii km (36,2% electrificați). Căi rutiere (1991): 810 mii km (7 mii km autostrăzi); c. 23 mil. autovehicule (c. 19,5 mil. autoturisme). Căi navigabile interne: 8,5 mii km. Transporturi speciale: peste 5,3 mii km de *pipe-line*-uri. Flota comercială (1991): 5,7 mil. t.d.w. Moneda: 1 franc = 100 centimes. Export (1991): echipament ind. și mijloace de transport, produse chimice, produse alim., produse agricole, textile ș.a. Import (1991): echipamente ind. și mijloace de transport, bunuri ind. de larg consum, produse alim. și agricole, combustibili ș.a. Turism dezvoltat: 43,8 mil. turiști (1989). —*Istoric.* Populat în Antichitate de triburi celtice (gali), terit. **F.** a fost cucerit în sec. 1 î.Hr. de romani și transformat în provincie romană. Din sec. 5 până la mijlocul sec. 9, terit. **F.** a fost centrul statului francilor (ale cărui baze sunt puse de *Clovis*, din dinastia Merovingilor), ajungând la cea mai mare înflorire în timpul lui *Carol cel Mare* (768—814) din dinastia Carolingiană (întemeiată în 751 de Pepin cel Scurt). Prin Tratatul de la Verdun (843), Imp. Carolingian se destramă, partea sa occidentală devenind viitoarea **F.** După o perioadă de fărâmițare feudală (sec. 9—11), în sec. 12—14, s-a întărit puterea regală, mai ales în timpul domniilor lui Ludovic IX cel Sfânt, Filip II August și Filip IV cel Frumos. După înfrângerile suferite de francezi în prima parte a *Războiului de 100 de Ani* (1337—1453) cu Anglia, elanul patriotic și național, întruchipat de figura legendară a Ioanei d'Arc, i-au permis F. încheierea victorioasă a războiului; în acest răstimp, pe fondul efectelor dezastruoase ale războiului și ale înăspririi sarcinilor feudale impuse țăranilor, au loc răscoale, între care se detașează *Jacqueria*. La sfârșitul sec. 15 și începutul sec. 16, în timpul domniilor lui Ludovic XI (1461—1483) și Francisc I (1515—1547), s-a instituit monarhia absolută, care s-a întărit, mai ales, sub *Henric IV*, Ludovic XIII și Ludovic XIV, ultimul marcând apogeul absolutismului regal francez („statul sunt

eu"). Între 1494 și 1559, **F.** luptă pentru supremație în Pen. Italică, apoi în V Europei („Războaiele italiene") împotriva Spaniei și a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, iar în prima jumătate a sec. 16, o dată cu răspândirea calvinismului, izbucnesc pustiitoarele Războaie religioase (1562—1598) și fratricide (masacrul din *noaptea Sf. Bartolomeu,* 1572), încheiate de Henric IV, întemeietorul dinastiei de *Bourbon,* prin *Edictul din Nantes* (1598), care acordă libertatea de cult protestanților. Războaiele purtate de Franța în timpul lui Ludovic XIV și Ludovic XV au avut drept urmare ruinarea țării, implicit adâncirea crizei economice și slăbirea considerabilă a puterii coloniale franceze (prin Tratatul de la Paris ce pune capăt Războiului de 7 Ani — 1763, **F.** a pierdut posesiunile din India și Canada în favoarea Angliei). Pe fundalul transformărilor economice, demografice și ideologice, izbucnește *Revoluția Franceză,* al cărei preludiu l-a constituit convocarea Statelor Generale (mai 1789), unde deputații stării a treia s-au declarat constituiți în Adunare Națională, apoi în Adunarea Națională Constituantă (9 iul. 1789), care a abolit privilegiile feudale și a adoptat „Declarația drepturilor omului și cetățeanului". La 14 iul. 1789, a fost luată cu asalt Bastilia, acțiune urmată de măsuri de restrângere a prerogativelor regale, ce a culminat cu proclamarea primei republici (22 sept. 1792), cu execuția regelui Ludovic XVI (ian. 1793) și cu dictatura iacobină (1793—1794). La sfârșitul sec. 18, Napoleon Bonaparte instaurează în țară un regim autoritar (întâi sub forma Consulatului în 1799, iar, din 1804, sub forma Imperiului), timp în care **F.** a purtat numeroase războaie victorioase împotriva Austriei, Angliei, Prusiei, Rusiei și Spaniei în vederea asigurării hegemoniei în Europa. După înfrângerea lui Napoleon I la Waterloo (1815), a fost restaurată dinastia Bourbonilor, înlăturată apoi de Revoluția din iul. 1830, care impune monarhia constituțională a lui Ludovic Filip (1830—1848). În urma Revoluției din febr. 1848 a fost proclamată Republica a II-a (1848—1852), în frunte cu Ludovic Napoleon Bonaparte, care, la 2 dec. 1852, se proclamă împărat al **F.** sub numele de Napoleon III (1852—1870), instaurând cel de-al II-lea Imperiu. În condițiile înfrângerilor suferite în Războiul Franco-Prusian (1870—1871), Imperiul a fost înlocuit cu Republica a III-a (1870—1940). La 18 mart. 1871, s-a proclamat *Comuna din Paris,* care a fost reprimată sângeros. Sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, a fost marcat de mari dificultăți economice și de o criză politică internă și externă. În 1893 s-a încheiat alianța franco-rusă, care, împreună cu acordul anglo-francez (1904), a pus bazele Triplei Înțelegeri (Antanta). Participantă la primul război mondial (1914—1918), **F.** a ieșit victorioasă din conflict, dar foarte slăbită (a pierdut 10% din populație și 1/6 din venitul național). În perioada interbelică, **F.** a fost unul dintre factorii politici importanți în relațiile internaționale. O coaliție de stânga a pregătit victoria electorală a Frontului Popular (1936). În 1938, guvernul Daladier a semnat *Acordul de la München.* După atacarea Poloniei de către Germania, **F.** a declarat război Reich-ului (3 sept. 1939); în mai 1940, trupele germane au pătruns în **F.,** înfrângând-o și obligând-o să capituleze (22 iun. 1940). În zona neocupată s-a format guvernul Pétain-Laval, cu sediul la Vichy. După debarcarea anglo-americană în Africa de Nord franceză, trupele germane și italiene au invadat întregul teritoriu al **F.** (nov. 1942). Lupta împotriva ocupanților a fost coordonată de Consiliul Național al Rezistenței (înființat în mai 1943) și de Comitetul Francez de Eliberare Națională (creat în iun. 1943), care s-a transformat (în iun. 1944, la Alger) în guvernul provizoriu al **F.** (1944—1946), condus de generalul Charles de Gaulle. Instaurată după război, Republica a IV-a s-a caracterizat prin instabilitate guvernamentală, dificultăți economice și coloniale (războaiele din Indochina, 1946—1954 și Algeria, 1954—1962) și a participat la acțiunea militară împotriva Egiptului (1956). Alegerea generalului de Gaulle ca președinte (1959), cu atribuții sporite pentru șeful statului, a marcat instaurarea Republicii a V-a, **F.** cunoscând o perioadă de stabilitate politică și avânt economic. La începutul deceniului 7, majoritatea coloniilor franceze (îndeosebi cele africane) și-au dobândit independența. Criza universitară și socială din mai și iul. 1968 și eșecul referendumului din apr. 1969 privind reforma administrativă și transformarea structurii Senatului au dus la demisia generalului de Gaulle. Au urmat la președinție Georges Pompidou (1969—1974) și Valéry Giscard d'Estaing (1974—1981). În condițiile erodării popularității gaulliștilor, alegerile generale din 1981 au fost câștigate de candidatul Partidului Socialist, François Mitterrand. Alegerile legislative din mart. 1986 sunt câștigate de coaliția centru-dreapta (Adunarea pentru Republică și Uniunea pentru Democrația Franceză), având ca urmare o „coabitare" a unui președinte socialist cu un guvern de centru-dreapta (1986—1988); alegerile parlamentare și prezidențiale din 1988 sunt câștigate de Partidul Socialist, care suferă însă o zdrobitoare înfrângere, în mart. 1993, din partea coaliției de centru-dreapta. În mai 1995 au loc alegeri prezidențiale, câștigate de Jacques Chirac. **F.** este unul dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al O.N.U. Este membră a N.A.T.O. (1949), dar din mart. 1966, fără a se retrage din Alianța Nord-Atlantică, nu mai participă cu forțele sale armate la activitatea organismelor militare integrate ale N.A.T.O.; este membră a Uniunii Europene. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament compus din Senat și Adunarea Națională, iar cea executivă de președinte și de Consiliul de Miniștri numit de președinte.

FRANȚUZEȘC, -EASCĂ (< *franțuz,* înv., „francez") adj. Francez **(2).**

FRANȚUZEȘTE (< *franțuz*) adv. Ca francezii, în felul francezilor; în limba franceză.

FRANȚUZ|SM (< *franțuz*) s. n. Cuvânt sau expresie împrumutată din limba franceză de o altă limbă și neadaptată la sistemul acesteia.

FRANȚUZOAICĂ (< *franțuz*) s. f. Femeie care face parte din poporul francez.

FRANYÓ Zoltán (1887—1978, n. Marghita), publicist și traducător maghiar din România. Traduceri în maghiară și germană din lirica universală („Continente lirice") și românească („Poezia lirică română"). Publicistică („Pe prispa iadului").

FRANZELĂ (< ngr.) s. f. Pâine albă de formă lunguiață.

FRANZ FERDINAND [franț] (1863—1914), arhiduce din familia de Habsburg. Nepot al împăratului Franz Joseph I.

Franz Ferdinand

Franz Joseph I

Moștenitor al tronului Austro-Ungariei (din 1889). Unul dintre promotorii politicii expansioniste a monarhiei austro-ungare în Balcani. Asasinarea sa, la Sarajevo (28 iun. 1914), de către naționaliștii sârbi, a constituit pretextul pentru declanșarea primului război mondial.

FRANZ JOSEF [franț io:zef], arh. în Europa arctică, în N M. Barents, la E de Arh. Spitsbergen, format din 187 ins.; aparține Federației Ruse; 16 mii km². Acoperit de gheață și stânci vulcanice. Alt. max.: 620 m. Faună polară (urși albi, vulpi argintii, morse, foci). Stații meteorologice. Descoperită, în 1873, de o expediție austro-ungară.

FRANZ JOSEPH I [franț io:zef] **de Habsburg,** împărat al Austriei (1848—1916) și rege al Ungariei (1867—1916). A înăbușit Revoluția de la 1848—1849 din Ungaria și Transilvania, cu sprijinul trupelor rusești, și a reprimat mișcările naționale din Imp. Habsburgic restabilind absolutismul. În timpul său Austria a fost înfrântă în războaiele Austro-Franco-Piemontez (1859) și Austro-Prusian (1866), și s-a creat statul dualist Austro-Ungaria (1867). A participat la înfăptuirea Triplei Alianțe și a dus o politică expansionistă în SE Europei.

FRAPA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A se impune atenției prin caracteristici izbitoare; a bate la ochi. **2.** A răci șampania sau alte băuturi cu ajutorul gheții.

FRAPANT, -Ă (< fr.) adj. Care frapează **(1)**; bătător la ochi, izbitor, impresionant.

FRAPIÉ [frapie], **Léon** (1863—1949), scriitor francez. Romane evocând copilăria nefericită („Grădinița", „Învățătoarea de provincie").

FRAPIERĂ (< *frapa* **2**) s. f. Vas, de obicei din aluminiu, umplut cu gheață, așezat pe un suport, în care se răcesc băuturile.

FRASER [frezə] **1.** Fl. în V Canadei; 1 370 km. Izv. din M-ții Stâncoși, traversează Pod. Columbiei Britanice, M-ții Coastelor și Cascadelor, formând numeroase cascade și chei, și se varsă în Oc. Pacific (str. Georgia) în dreptul orașului Vancouver. Navigabil pe 180 km. Hidrocentrale. Îngheață în perioada nov. — apr. Descoperit de A. Mackenzie (1793) și explorat de S. Fraser (1808). **2.** Podiș intramontan în S Cordilierilor Canadieni, cu alt. medii între 600 și 1 800 m, acoperit de formațiuni vulcanice, cu alt. până la 2 400 m.

FRASER [frezə], **Dawn** (n. 1938), înotătoare australiană. Prima femeie din lume care a înotat 100 m liber în mai puțin de un minut: 58,9 secunde. Multiplă campioană olimpică (Melbourne, 1956; Roma, 1960; Tokyo, 1964) și mondială.

FRASHËRI [frașəri] **1. Naim F.** (1846—1900), scriitor albanez. Fondator al literaturii moderne albaneze. Versuri pastorale („Pajiști și câmpii"), erotice („Flori de vară"), de inspirație epopeică („Istoria lui Skanderbeg"). **2. Sami F.** (1850—1904), cărturar și om politic albanez. Frate cu **F. (1).** Unul dintre organizatorii luptei pentru eliberarea națională a Albaniei. Manifestul renașterii albaneze, „Albania ce a fost, ce este și ce va fi" (1899), redactat de el, a fost tipărit la București.

FRĂSIN (lat. *fraxinus*) s. m. Arbore din familia oleaceelor, cu tulpină dreaptă, scoarță cenușiu-verzuie, coroana rară, frunze compuse, flori mici, violacee, unisexuate, lipsite de corolă și fructe (samare), alungite, cu aripa plană *(Fraxinus excelsior).* Lemnul greu, durabil, rezistent, elastic, cu fibre fine și lungi, este utilizat în industria mobilei, a materialelor sportive etc. ✧ *F. pufos* = specie de **f.** care vegetează pe soluri cu apă stagnantă *(Fraxinus pubescens);* prezent mai ales în Câmpia Română (Pădurea Frasinu, jud. Buzău, rezervație naturală).

FRĂSIN, com. în jud. Suceava, pe râul Suha, în apropiere de confl. cu Moldova; 6 689 loc. (1995). Expl. de balast. Cherestea și ambalaje. Stație de c.f.

FRATA, com în jud. Cluj; 4 457 loc. (1995). Biserica Sf. Arhangheli (1747) în satul Berchieșu; biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (1827) în satul Frata.

FRĂTE (lat. *frater*) s. m. **1.** Persoană de sex masculin, considerată în raport cu altă persoană născută din aceeași mamă și același tată *(frate bun* sau *adevărat, drept)* ori numai din aceeași mamă sau din același tată *(frate vitreg).* ✧ *Frați de lapte* = copii care au supt la aceeași doică. *F. de cruce* = fârtat. ✦ (La pl.) Nume dat fraților și surorilor (la un loc). **2.** Termen de adresare cu caracter familiar, prietenesc. **3.** Titlu pe care și-l dau călugării între ei. ✦ Călugăr care nu este cleric și care ajută în mănăstire la treburile gospodărești. **4.** (La cerealele păioase) Lăstar care crește din nodurile subterane ale tulpinii.

FRĂTERN, -Ă (< lat. *fraternus*) adj. (Livr.) Frățesc.

FRATERNITATE (< fr., lat.) s. f. Legătură strânsă, frățească între persoane, între colectivități, între popoare etc.; frăție **(2).**

FRATERNIZA (< fr.) vb. I intranz. A manifesta sentimente frățești față de cineva; a intra în strânsă prietenie, a face cauză comună cu cineva.

FRATRICID, -Ă (< fr., lat.) subst. **1.** S. n. Omor de frate sau de soră. **2.** S. m. și f. Persoană care săvârșește un fratricid **(1).**

FRATRIE (< fr., gr. *phratria*) s. f. (În Grecia antică) Uniune gentilică mai mică decât tribul.

FRAȚII MORAVI, membri ai unei comunități protestante (Biserica moravă), avându-și originea în „Unitatea fraților husiți", grupare apărută în cadrul reformei lui Jan Hus, din sec. 15, în Boemia și Moravia. S-au desprins din ramura *taboriților,* secta răspândindu-se în Europa, Indiile de Vest, America Latină, Africa, India, Tibet și S.U.A. Definitorii pentru **f.m.** sunt considerarea Sfintei Scripturi ca bază a învățăturii și unic îndreptar al vieții creștine, viața în comun și forma simplificată a liturghiei.

FRAUDA (< fr., lat.) vb. I tranz. (DR.) A săvârși o fraudă.

FRAUDĂ (< fr.) s. f. (DR.) Săvârșirea cu rea-credință, pentru a obține foloase, a unor acte de atingere a drepturilor altuia (păgubitoare pentru altă persoană); hoție. ✧ *Frauda creditorilor* = săvârșirea, de către debitor, a unor acte păgubitoare pentru creditor (ex. înstrăinarea unor bunuri ale debitorului, având cunoștință de faptul că prin aceasta devine insolvabil). *F. la lege* = încheierea unui act juridic cu scopul de a încălca o dispoziție legală imperativă sau prohibitivă.

FRAUDULOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. (Despre acțiuni) Care este bazat pe o fraudă, pe o înșelătorie.

FRAUENFELD [frauənfelt], oraș în N Elveției, la NE de Zürich, centru ad-tiv al cantonului Thurgau; 17 mii loc. (1991). Metalurgia aluminiului; ind. textilă (bumbac, mătase), chimică, alim. (conserve, zahăr). Poligrafie. Castel (sec. 13).

FRAUNHOFER [fraunhofər], **Joseph von** (1787—1826), fizician german.

Contribuții în optică (perfecționarea lunetei), spectroscopie (a inițiat analiza spectrală) și astronomie (spectrele stelelor). A descoperit (1814) 576 de linii întunecate în spectrul solar *(liniile lui F.)* și le-a determinat lungimile de undă, notând principalele șapte linii prin literele A-G *(notația F.)*.

FRAZARE (< *fraza*, rar „a delimita frazele muzicale") s. f. (MUZ.) Acțiunea de a delimita frazele muzicale. ✦ Expunere logică și expresivă a ideilor muzicale.

FRAZĂ (< fr.) s. f. **1.** (LINGV.) Unitate sintactică alcătuită din două sau mai multe propoziții, legate între ele prin raporturi de coordonare sau subordonare, exprimând una sau mai multe judecăți. Există și **f.** așa-zise „nominale", de felul: *Liniște, Hoții!* Uneori, **f.** se referă la propoziție, denumind în felul acesta orice enunț. **2.** *F. muzicală* = unitate de gândire muzicală formată dintr-o succesiune de sunete cu un sens expresiv propriu; (în muzica clasică) structură sonoră alcătuită din două sau trei motive și delimitată de cadență.

FRAZEOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. Care ține de frazeologie, privitor la frazeologie.

FRAZEOLOGIE (< fr.) s. f. **1.** Totalitatea îmbinărilor frazeologice proprii unei limbi. **2.** Disciplină a lingvisticii care studiază unitățile (grupurile) frazeologice din limbă. **3.** Mod propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele. **4.** Fig. Vorbărie goală, fără conținut; pălăvrăgeală.

FRAZER [freizə], **Sir James George** (1854—1941), antropolog și etnolog britanic. Prof. univ. la Liverpool. A cercetat comparativ miturile, riturile, originea și importanța lor în dezvoltarea istorică a religiilor, stabilind că religiile descind din magia primitivă („Creanga de aur", „Totemism și exogamie").

FRĂGEZI (< *fraged*) vb. I refl. (Despre unele alimente) A deveni fraged. ✦ Tranz. A face să devină fraged.

FRĂGEZIME (< *fraged*) s. f. Însușirea de a fi fraged. ✦ Prospețime, gingășie, finețe, delicatețe.

FRĂMÂNTA (lat. **fragmentare*) vb. I. **1.** Tranz. A preface aluatul într-o masă uniformă, apăsându-l și amestecându-l. ✦ A lovi, a călca în picioare o persoană trântită la pământ. **2.** Tranz. Fig. A examina îndelung și temeinic o idee, un plan etc. ✦ (Despre stări sufletești, sentimente etc.) A neliniști, a preocupa, a agita. **3.** Tranz. și refl. A (se) mișca puternic; a (se) agita. ✦ Refl. (Despre ființe) A umbla încolo și încoace; a nu avea astâmpăr. ✦ Tranz. A învârti, a răsuci (un obiect moale, o batistă etc.) în mână.

FRĂSINEL (< *frasin*) s. m. Plantă erbacee perenă, medicinală și ornamentală, înaltă de 50—120 cm, cu frunze imparipenate și flori mari, albe sau roz, plăcut mirositoare *(Dictamnus albus)*.

FRĂSINET (lat. *frasinetum*) s. m. Formație forestieră azonală cuprinzând arborete pure, constituite din frasin comun și frasin pufos sau amestecat cu alte foioase (stejar pedunculat, carpen, tei, plop etc.).

FRĂSINET, com. în jud. Călărași, pe Mostiștea; 1 926 loc. (1995). Pepiniere piscicole. Biserica Sf. Nicolae (1834) în satul Tăriceni.

FRĂTĂUȚII NOI, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 5 292 loc. (1995).

FRĂTĂUȚII VECHI, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 4 880 loc. (1995).

FRĂTEȘTI, com. în jud. Giurgiu; 5 513 loc. (1995). Stație de c.f. Muzeu sătesc (unelte de silex, ceramică, unelte și podoabe din epoca fierului; colecție de unelte agricole și piese de port popular). Bisericile Sf. Apostoli Petru și Pavel (1864) și Sf. Ecaterina (1880) în satele Cetatea și Frătești.

FRĂȚESC, -EASCĂ (< *frate*) adj. Propriu legăturii dintre frați, de frate, ca de frate; (livr.) fratern.

FRĂȚEȘTE (< *frate*) adv. În mod frățesc, ca un frate, ca frații. ✧ Expr. *A împărți* (ceva) *frățește* = a împărți în părți egale.

FRĂȚIA, societate revoluționară secretă, întemeiată la București, în 1843, din inițiativa lui N. Bălcescu, Ion Ghica, Christian Tell și Al.G. Golescu-Negru. A avut un rol însemnat în pregătirea Revoluției de la 1848 din Țara Românească.

FRĂȚIE (< *frate*) s. f. **1.** Legătura de rudenie dintre frați. ✦ Iubire frățească. **2.** Prietenie strânsă; înfrățire, fraternitate. **3.** (În Ev. Med. în Țara Românească) Termen care desemna o instituție juridică folosită în special pentru transmiterea averii în cazul lipsei succesorilor legitimi.

FRÂNA (< *frână*, după fr. *freiner*) vb. I tranz. **1.** A reduce progresiv, eventual până la oprire, viteza de deplasare a unui corp, a unui vehicul etc. prin transformarea energiei cinetice în alte forme de energie. **2.** Fig. A ține în loc, a împiedica, a opri dezvoltarea, cursul unei acțiuni, al unui proces etc.

FRÂNĂ (după fr. *frein*) s. f. **1.** Dispozitiv folosit pentru a micșora sau a anula viteza unor corpuri ori vehicule în mișcare. După modul de funcționare, se deosebesc **f.** cu fricțiune, **f.** electrice, **f.** hidrodinamice, **f.** pneumatice, **f.** electromagnetice etc. ✧ *F. de încercare* = **f.** pentru măsurarea puterii unei mașini de forță. *F. de tragere* = mecanism care face legătura între țeava și afetul unei guri de foc de artilerie, destinat pentru frânarea deplasării țevii înapoi în timpul tragerii. **2.** Fig. Piedică, obstacol care ține în loc dezvoltarea sau cursul unei acțiuni, al unui proces etc.

FRÂNC, -Ă (lat. *Francus*) s. m. și f. Nume generic dat în trecut la noi occidentalilor de origine latină. ✧ (Adjectival) *Împărat frânc.*

FRÂNCEȘTI, com. în jud. Vâlcea; 5 690 loc. (1995). Aici se află Mănăstirea *Dintr-un Lemn*; bisericile Sf. Trei Ierarhi (1797), cu picturi murale interioare originare, Sf. Nicolae (1893), Înălțarea Domnului (1684) și Sf. Treime (1706) în satele Genuneni, Frâncești, Mănăilești și Surpatele; biserica de lemn Sf. Nicolae (1776) în satul Mosteni.

FRÂNCU, Amos (1829—1891, n. sat Benic, jud. Alba), avocat român. Tribun în oastea lui Avram Iancu. Participant la Revoluția de la 1848—1849. A înființat gimnaziul din Zarand (1869).

FRÂNCUȘĂ (< *frânc*) s. f. Soi românesc de viță de vie, cu boabe sferice, neuniforme ca mărime și rare, folosit pentru vinuri albe de masă.

FRÂNGE (lat. *frangere*) vb. III. **1.** Tranz. A rupe (în două) un obiect. ✦ A fractura un os sau, *p. ext.*, un membru al corpului. ✦ Refl. (Despre linii, spații etc.) A se întrerupe. ✦ Refl. Fig. A se curma. **2.** Tranz și refl. Fig. A (se) îndoi, a (se) apleca de mijloc. **3.** Tranz. Fig. A învinge, a birui.

FRÂNGHIE (lat. *fimbria*) s. f. Mănunchi de fire vegetale, animale sau sintetice cu torsadare încrucișată.

FRÂNT, -Ă (< *frânge*) adj. **1.** (Despre obiecte) Rupt (în două). ✦ (Despre oase sau *membre*) Fracturat. ✦ Spart; zdrobit, stricat. **2.** (Despre linii etc.) Care prezintă îndoituri, întorsături. **3.** (Despre oameni) Îndoit de mijloc. **4.** Fig. Foarte obosit; sleit, extenuat. **5.** Fig. Învins, înfrânt.

FRÂNTURĂ (lat. *fractura*) s. f. **1.** Frângere; ceea ce se obține când se frânge sau se rupe ceva; bucată desprinsă dintr-un întreg îmbucătățit. ✦ Porțiune dintr-un întreg. **2.** (Pop.) Fractură.

FRÂU (lat. *frenum*) s. n. Ansamblu de curele, împreună cu zăbala, care se

Frecăței. Biserica mănăstirii Çelik-Dere

pun pe capul unui cal de călărie sau de tracțiune, pentru a-l putea supune și mâna. ✧ Expr. *A ține* (pe cineva) *în frâu* = a domoli avântul sau pornirile cuiva.

FREAMĂT (lat. *fremitus*) s. n. **1.** Zgomot surd produs de frunzele mișcate de vânt, de valurile mării etc.; foșnet. ✦ Murmur de voci nedeslușite. ✦ Zgomot, larmă. **2.** Fig. Fior, înfiorare.

FREATIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *phreat-* „puț") adj. (Despre ape subterane) Care formează în partea superioară a scoarței terestre un strat liber (pânză freatică), cu roci impermeabile numai la bază; acest strat ia naștere prin infiltrarea apelor de precipitație și alimentează puțurile și izvoarele.

FREATOBIOLOGIE (< *freatic* + *biologie*) s. f. Știință care studiază organismele din pânzele de apă freatică; a fost definită de C. Motaș.

FRECA (lat. *fricare*) vb. I tranz. **1.** A mișca forțat un corp pe suprafața altui corp cu care este în contact. **2.** A amesteca îndelung un aliment pentru a obține o masă omogenă. ✦ A lustrui, a curăța. **3.** A fricționa. ✦ Fig. A mustra aspru; a examina riguros.

FRECARE (< *freca*) s. f. **1.** Acțiunea de a freca. **2.** (FIZ.) Fenomen care se produce la mișcarea (sau tendința de mișcare) relativă a două corpuri aflate în contact, concretizat prin forțe și momente care se opun mișcării sau tendinței de mișcare a corpurilor unul față de celălalt; există f. de alunecare, pivotare și rostogolire. Sin. *fricțiune* **(1).** ✧ *Coeficient de f.* = raportul dintre forța de frecare și forța pe care un corp o exercită perpendicular pe suprafața corpului cu care este în frecare. Se determină experimental, depinzând de natura corpurilor în contact.

FRECĂTURĂ (lat. *fricatura*) s. f. **1.** Fricțiune **(3). 2.** Loc care poartă urma unei frecări. **3.** Fig. Mustrare aspră. **4.** Fig. (La pl.) Divergențe, neînțelegeri (surde); frecușuri.

FRECĂȚEI 1. Com. în jud. Brăila; 1 518 loc. (1995). 2. Com. în jud. Tulcea; 3 848 loc. (1995). Mănăstirea Çelik-Dere (1838—1844) cu Biserica Adormirea Maicii Domnului; stăreția și chiliile datează din 1901 — 1902.

FRÉCHET [freșe], **René Maurice** (1878—1973), matematician francez. Creatorul topologiei moderne. Lucrări în domeniul analizei funcționale și al calculului probabilităților („Spații abstracte", „Matematicile și concretul").

FRÉCHETTE [freșet], **Louis-Honoré** (1839—1908), scriitor de expresie franceză și om politic canadian. Deputat liberal. Poezii constituind adevărate pamflete politice („Vocea unui exilat"). Lirică peisagistă („Florile boreale", „Păsările de zăpadă") și de evocare epică a istoriei Canadei („Legenda unui popor"). Memorii.

FRECȚIE s. f. v. **fricțiune (2).**

FRECȚIONA vb. I v. **fricționa.**

FRECUȘ (< *freca*) s. n. (La pl.) Divergențe, neînțelegeri (surde); frecătură **(4).**

FRECVENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se întâmplă des, la intervale scurte; obișnuit.

FRECVENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A merge cu regularitate (la școală, la spectacole etc.). ✦ (Livr.) A vizita, în mod obișnuit, pe cineva.

FRECVENȚĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Repetare (deasă, regulată) a unei acțiuni, a unui fapt etc. ✦ (În învățământ) Participare a studenților sau a elevilor la cursuri. **2.** (FIZ.) Mărime ce caracterizează fenomenele periodice, fiind numeric egală cu numărul de oscilații complete (sau cicluri) produse în unitatea de timp; unitatea sa de măsură este *hertzul* (numit și ciclu pe secundă).

FRECVENȚMĚTRU (< fr.) s. n. Instrument pentru măsurarea frecvenței unei mărimi care variază periodic.

FREDANOV, Beate (n. 1913, Cernăuți), actriță română. Prof. univ. la București. S-a remarcat în roluri de compoziție din dramaturgia modernă (G.B. Shaw, M. Gorki, H. Ibsen, J. Cocteau, M. Sebastian ș.a.).

FREDERIC, numele a trei împărați romano-germani. Mai importanți: **F. I Barbarossa** din dinastia Hohenstaufen, împărat și rege al Germaniei (1152—1190), rege al Italiei (1155—1190). A întreprins, între 1154 și 1186, șase campanii în Italia; înfrânt la Legnano (1176) de armata orașelor din Liga Lombardă, a recunoscut acestora anumite libertăți prin Pacea de la Constanța (1183); unul dintre conducătorii Cruciadei a III-a în timpul căreia a murit. **F. II de Hohenstaufen,** împărat (1220—1250), rege al Germaniei (1212—1250) și al Siciliei sub numele de **F. I** (1197—1250). A luptat împotriva papalității și a orașelor din Liga Lombardă (1226—1250); în Sicilia a pus bazele unui stat centralizat și a sprijinit dezvoltarea culturii; conducător al Cruciadei a VI-a (1228—1229), în timpul căreia s-a încoronat rege al Ierusalimului (mart. 1229). **F. III de Stiria,** rege (din 1440) și apoi împărat german (1452—1493). Șef al Casei de Habsburg, a fost ultimul împărat încoronat la Roma.

FREDERIC (FREDERIK), numele a nouă regi ai Danemarcii și Norvegiei. Mai importanți: **F. II** (1559—1588). A purtat un lung război împotriva Suediei (1563—1570), în urma căruia a reușit să consolideze supremația Danemarcii în bazinul Mării Baltice; **F. III** (1648—1670). A purtat războaie împotriva Suediei (1657—1658 și 1658—1660). A proclamat monarhia ereditară (1660) și a restabilit caracterul absolut al puterii

Frederic I Barbarossa

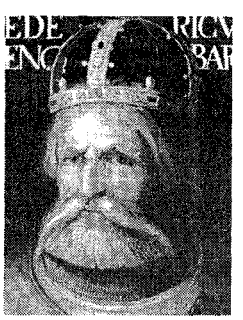

Frederic V,
rege ai Danemarcii şi Norvegiei

regale; **F. IV** (1699—1730). A participat la *Războiul Nordului* (1700—1721) fie alături de Carol XII, fie de Petru I, în funcţie de mersul războiului. În 1720, a obţinut partea de sud a Schleswig-ului. A abolit şerbia (1701); **F. V** (1746—1766). Sub domnia sa, Danemarca a cunoscut o perioadă de mare prosperitate ca urmare a aplicării unor profunde reforme economice şi sociale. A sprijinit ştiinţele, învăţământul şi comerţul; **F. VI,** regent (din 1784), rege al Danemarcii şi Norvegiei (1808—1814) şi al Danemarcii (1814—1839). Adept al absolutismului luminat, **F.** a iniţiat, în anii 1788—1800, un şir de reforme (a lichidat robia în Indiile de Vest ş.a.). Îndepărtându-se de politica tradiţională a neutralităţii Danemarcii, a participat, alături de Rusia, la războiul împotriva Suediei (1788—1790) şi la războaiele napoleoneene. A cedat Suediei, în urma Tratatului de la Kiel (1814), Norvegia; **F. VII** (1848—1863). Înfrânt în Războiul Prusiano-Danez (1848—1850). A sancţionat Constituţia (1849) care a îngrădit puterea regală.

FREDERIC, regi ai Prusiei. **F. I,** elector de Brandenburg (din 1688), apoi rege al Prusiei (1701—1713). A participat la războaiele Ligii de la Augsburg şi la *Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei,* obţinând coroana regală. Protector al ştiinţei şi artelor (Universitatea din Halle, 1694, Academia de Ştiinţe, 1700 şi Academia de Arte din Berlin). **F. II,** rege al Prusiei (1740—1786), din dinastia Hohenzollern. Supranumit *Frederic cel Mare.* A dus o politică internă de reforme în spiritul mercantilismului şi absolutismului luminat şi a acordat o deosebită atenţie organizării armatei, care a devenit cea mai puternică şi numeroasă armată din Europa. A participat la *Războiul de Succesiune la Tronul Austriei* (1740—1748), la *Războiul de 7 Ani* (1756—1763) şi la cel de Succesiune la Tronul Bavariei (1778—1779). A anexat Silezia şi a reuşit, printr-un şir de alianţe, să consolideze poziţia internaţională a Prusiei, slăbind influenţa Habsburgilor asupra statelor germane. A participat la prima împărţire a Poloniei (1772). Sprijinitor al culturii şi artelor. Din iniţiativa sa, în anii 1745—1747, s-a construit palatul de la Sans-Souci din Potsdam. Admirator al culturii franceze; prieten cu Voltaire. Autor al unor iucrări filozofice („Anti-Machiavelli", „Istoria timpului meu").

FREDERIC (FREDERICK) III cel Înţelept, duce elector de Saxonia (1486—1525). Fondator, în 1502, al Universităţii din Wittenberg; susţinător al lui Luther; a sprijinit *Reforma.*

FREDERIC-AUGUST I cel Drept, elector, sub numele de **F.-A. III** (din 1763) şi rege al Saxoniei (1806—1827). După înfrângerea Prusiei la Jena (1806), a trecut de partea lui Napoleon I, de la care a primit titlul de rege, şi apoi de mare duce al Marelui Ducat al Varşoviei.

FREDERIC-WILHELM zis Marele Elector, elector de Brandenburg şi duce de Prusia (1640—1688). Prin Pacea Westfalică (1648) anexează Pomerania Răsăriteană şi alte teritorii, iar în 1657, Prusia. A pus bazele statului absolutist prusian şi a creat armata regulată. Conducător al opoziţiei calvine, a primit refugiaţi hughenoţi după revocarea Edictului din Nantes (1685).

FREDERIC WILHELM, regi ai Prusiei. Mai importanţi: **F.W. I** (1713—1740), supranumit „Regele Sergent", datorită grijii deosebite pe care a acordat-o armatei. A urmărit centralizarea statului. **F.W. III** (1797—1840). A participat la campaniile antinapoleoneene; înfrânt la Jena şi Auerstädt (1806), a pierdut o însemnată parte a ţării, pe care a redobândit-o în urma hotărârilor Congresului de la Viena (1814—1815).

FREDERICIA [freðəreţia], oraş în Danemarca centrală (Iutlanda); 46,6 mii loc. (1992). Ind. textilă, chimică (îngrăşăminte) şi de prelucr. a petrolului şi a tutunului. Fundat în 1650 ca fortăreaţă.

Frederic II, rege al Prusiei

FREDERICTON [frędrictən], oraş în E Canadei, centru ad-tiv al prov. New Brunswick; 71,9 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicaţii. Comerţ cu lemn şi produse agroalimentare. Prelucr. peştelui. Universitate (1785).

FREDERIKSBERG, oraş în E Danemarcii (Seeland), în aglomeraţia Copenhaga; 86,3 mii loc. (1992). Porţelanuri. Cabluri. Ind. berii (Carlsberg). Universitate agricolă (1856). Grădină zoologică. Fundat în 1651.

FREDHOLM, Erik Ivar (1866—1927), matematician suedez. Prof. univ. la Stockholm. A *c*reat teoria ecuaţiilor integrale cu limite fixe (numite *ecuaţii de tip F.*).

FREDONA (< fr.) vb. I tranz. A cânta încet (fără cuvinte), a îngâna o melodie.

FREDRO, Aleksander, conte (1793—1876), dramaturg polonez. Comedii satirice, cu personaje tipice („Dame şi husari", „Jurămintele fetelor", „Răzbunarea", „Renta viageră"), ridiculizând moravurile vremii.

FREE CINEMA [fri: sinemə] („cinema liber"), mişcare în cinematografia britanică fondată (1956) de Lindsay Anderson şi Karel Reisz împotriva tradiţionalismului producţiilor din acea perioadă. Au fost turnate în acest spirit mai multe scurtmetraje, influenţate de şcoala documentaristă a lui J. Grierson, de filmele lui H. Jennings, şi de neorealismul italian.

FREEDMAN [fri:dman], **Michael** (n. 1951), matematician american. Prof. univ. la San Diego (California). Studii de geometrie diferenţială. Medalia Fields (1986).

FREE JAZZ [fri: ʤæz] („jaz liber"), mişcare apărută în S.U.A., după 1958, contra tendinţelor jazului tradiţional, pentru o improvizaţie liberă în muzica de jaz.

FREETOWN [fri:taun], cap. statului Sierra Leone, port la Oc. Atlantic; 525 mii loc. (1985, cu suburbiile). Pr. centru politic şi comercial al ţării. Aeroportul internaţional Lungi. Şantiere de reparaţii navale. Ind. chimică şi cosmetică, textilă, a cimentului şi alim. (ulei de palmier şi ţigarete). Export de huilă, cacao, nuci de cola, min. de fier şi diamante. Universitate (1827). Muzeu etnografic. Fundat, în 1787, de către englezi, F. a devenit, în 1808, centru ad-tiv al coloniei engleze Sierra Leone; din 1961, capitala statului independent cu acelaşi nume.

Girolamo Frescobaldi

Augustin Jean Fresnel

FREGATĂ (< fr., it.) s. f. **1.** (În trecut) Navă militară cu pânze, echipată cu tunuri instalate la ambele borduri, folosită în special pentru recunoaşteri. ✦ (Azi) Tip de navă rapidă de escortă. **2.** Gen de păsări palmipede marine, cu coada şi aripile lungi, foarte bune zburătoare, care trăiesc în apropierea mărilor tropicale *(Fregata).*

FREGE [frega], **Gottlob** (1848—1925), logician şi matematician german. Unul dintre întemeietorii logicii simbolice moderne („Teoria conceptului, un limbaj formalizat al gândirii pure după modelul aritmeticii", „Concept şi obiect", „Sens şi semnificaţie").

FREIBERG [fraiberc], oraş în E Germaniei (Saxonia), pe râul Mulde, la poalele M-ţilor Metalici; 48,6 mii loc. (1991). Expl. de plumb şi zinc. Metalurgie neferoasă (plumb, zinc, nichel, cositor). Constr. de maşini agricole, echipament electric, instrumente optice. Ind. poligrafică, textilă, a celulozei şi hârtiei, piel. şi încălţ., porţelanului. Cercetări atomice. Catedrală (sec. 15). Castelul Freudenstein. Academia de Mine (fundată în 1765).

FREIBURG IM BREISGAU [fraiburc im braisgau], oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), la poalele M-ţilor Pădurea Neagră; 235 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod feroviar. Metalurgia zincului şi plumbului. Ind. textilă, electrotehnică, optică, chimică, mecanică (piese de automobil) şi a hârtiei. Universitate (1457). Monumente: catedrală (sec. 13—16), biserica franciscană Sf. Martin (sec. 13), turnul Schwabentor, Muzeul Augustin de artă medievală. Întemeiat în 1120.

FREINET [frenę], **Célestin** (1896—1966), institutor francez. Ultimul reprezentant al „Şcolii active", pe care a încercat să o orienteze către activităţile artistico-practice.

FREMĂTA (< *freamăt*) vb. I intranz. **1.** (Despre frunze, valurile mării etc.) A produce freamăt. **2.** (Despre oameni) A se înfiora; a palpita; (despre colectivităţi) a se agita.

FRÉMIET [fremię], **Emmanuel** (1824—1910), sculptor francez. Elev al lui F. Rude. Maestru al statuarei ecvestre („Ioana d'Arc" din Paris). Autor al statuii lui Ştefan cel Mare din Iaşi.

FRENCH-CANCAN (cuv. fr.) [frenci-cancan] s. n. Cancan[2].

FRENEAU [freno], **Philip** (1752—1832), scriitor american. Primul ziarist profesionist din S.U.A. Susţinător al cauzei independenţei americane. Poeme lirice şi militante („Caprifoiul sălbatic", „Cimitirul indian").

FRENETIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se află în stare de frenezie, care exprimă o asemenea stare. ✦ (Şi adv.) Puternic, violent; pasionat.

FREZIE (< fr.) s. f. Stare de excitare excesivă; *p. ext.* pasiune puternică şi violentă.

FRENI, Mirela (n. 1935), soprană italiană. Carieră internaţională. Interpretare ce se remarcă prin expresivitate şi sensibilitate („Boema", „Faust", „Turandot", „Othello", „Nunta lui Figaro").

FRENIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *phren* „diafragma") adj. (ANAT.) Care este în raport cu diafragma. ✧ *Nerv f.* = nervul motor principal al diafragmei.

FRENKEL, Iakov Ilici (1894—1952), fizician rus. Contribuţii la studiul reţelelor cristaline *(defecte F.),* la teoria moleculară a lichidelor, teoria cantitativă a fisiunii nucleare, feromagnetism şi geofizică.

FRENKIAN, Aram (1898—1964, n. Constanţa), filolog şi filozof român. Prof. univ. la Bucureşti. Studii erudite asupra filozofiei şi literaturii greceşti („Lumea homerică", „Studii de filozofie presocratică", „Realismul grec"). Traduceri adnotate din operele filozofilor greci.

FRENOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *phren-* „gândire, spirit" + *logos* „studiu") s. f. Teorie emisă, în 1796, de medicul german Fr. J. Gali, potrivit căreia există o corelaţie între caracterul şi funcţiunile intelectuale ale individului, pe de o parte, şi conformaţia craniului, pe de altă parte. A exercitat o mare influenţă la începutul sec. 19, întocmindu-se chiar hărţi citoarhitectonice ale creierului. În prezent, a fost abandonată, impunându-se studiul localizărilor cerebrale.

FREONI (< fr. {i}) s. m. pl. Derivaţi fluoruraţi şi fluoroclоruraţi ai metanului şi etanului, întrebuinţaţi ca agenţi frigorigeni, la prepararea aerosolilor cosmetici, a insecticidelor etc. În prezent, folosirea lor este limitată datorită efectului negativ asupra stratului de ozon.

FREŞCĂ (< fr.) s. f. **1.** (ARTE PL.) Tehnică de a picta, cu culori dizolvate în apă sau în apă de var, pe o tencuială umedă; cunoscută încă din Antichitate, a fost folosită mult în Bizanţ şi în Occident, în Evul Mediu. În arta veche românească, f. a fost folosită cu mare măiestrie la picturile murale interioare şi exterioare ale bisericilor şi mănăstirilor din Ţările Române. ✦ Pictură monumental-decorativă executată în această tehnică. **2.** Fig. Operă literară de amploare care evocă oamenii, evenimentele, specificul unei anumite epoci.

FREŞCO s. n. Ţesătură din fire subţiri de lână, uni, uneori cu efecte de culori, întrebuinţată pentru confecţionarea îmbrăcămintei de vară.

FRESCOBALDI, Girolamo (1583—1643), compozitor, organist şi pedagog italian. Piese pentru orgă, lucrări vocale religioase şi profane („Florilegii muzicale"). Introduce în formele tradiţionale ale Renaşterii elemente inovatoare (efecte de disonanţă în toccate, variaţie ritmică şi melodică).

FRESNEL [frenęl], **Augustin Jean** (1788—1827), fizician francez. A pus bazele opticii ondulatorii (1819), considerând razele de lumină unde transversale, şi a explicat fenomenele de interferenţă (cu dispozitivul numit oglinzile lui F.), polarizarea luminii şi dubla refracţie. A construit oglinzi şi lentile ce-i poartă numele.

FRESNO [freznou], oraş în SV S.U.A. (California); 667,5 mii loc. (1990, cu suburbiile). Constr. de automobile, aparatură audio-video. Piaţă de citrice, vinuri şi animale. Conserve de fructe şi legume. Universitate. Colegii.

FRETA (< fr.) vb. I tranz. A executa o fretare.

FRETAJ (< fr.) s. n. Ansamblu constituit din două sau mai multe tuburi coaxiale montate forţat unul în altul.

FRETARE (< *freta*) s. f. **1.** Asamblare prin presarea a două piese metalice de tip arbore-alezaj. Se poate realiza fie prin încălzirea piesei cuprinzătoare (alezajul), fie prin răcirea (contracția) piesei cuprinse (arborele). O dată cu revenirea la temperatura normală, cele două piese asamblate vor realiza, între ele, un ajustaj cu strângere. **2.** Armare a pieselor de beton armat (mai ales stâlpi) cu ajutorul fretelor **(3)**.

FRETĂ (< fr.) s. f. **1.** Tub sau inel metalic montat la exteriorul unei piese tubulare (țeavă de tun, butelie pentru gaze comprimate etc.) sau al unui ansamblu de piese, pentru a le mări rezistența la presiuni interioare. **2.** Fir metalic înfășurat tensionat pe o piesă tubulară sau pe un ansamblu de piese pentru a le mări rezistența ori pentru a prelua solicitările datorate presiunii interioare ori forței centrifuge. **3.** Piesă de oțel, în formă de inel sau de elice, care înconjoară barele armăturii longitudinale ale unei piese de beton armat.

FREI MONTALVA, Eduardo (1911—1982), om politic chilian. Fondator al Partidului Democrat-Creștin. Președinte al republicii (1964—1970).

FREUD [frɔit], **Sigmund** (1856—1939), psihiatru austriac. Stabilit la Londra (1938). Întemeietorul psihanalizei („Introducere în psihanaliză"). A contribuit la constituirea psihologiei clinice prin tehnica explorativă a inconștientului. Cercetări asupra simptomelor nevrotice (angoase, fobii, obsesii). A studiat rolul sexualității în viață și în artă, al viselor, al actelor de fiecare zi, ca și al impulsurilor de autoafirmare („Interpretarea viselor", „Psihopatologia vieții cotidiene", „Trei eseuri asupra teoriei sexualității", „Totem și tabu").

FREUDISM (< fr.) [frɔidism] s. n. Concepția psihologică a lui Sigmund Freud și a adepților săi (A. Adler, C.G. Jung ș.a.); cunoscută și sub denumirea de *psihanaliză*. V. *abisal, psihologie ~*.

FRÉY (FREYR) (în mitologia scandinavă), zeu al fertilității.

FRÉYA (FREYJA) (în mitologia scandinavă), zeița dragostei. Soră cu Frey.

FREYCINET [fresinę], **Louis Claude de SAULCES** [so:s] **de** (1779—1842), navigator francez. A condus o expediție în mările australe (1817—1820) pentru cercetarea magnetismului terestru și pentru studii meteorologice cu rezultate științifice deosebite (13 vol. și 4 atlase).

FREYSSINET [freisinę], **Eugène** (1879—1962), inginer francez. A elaborat tehnologia de precomprimare a betonului. Priorități în numeroase soluții tehnice privind construcțiile din elemente

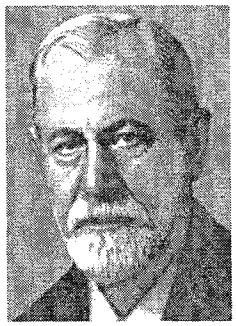

Sigmund Freud

prefabricate asamblate prin precomprimare.

FREYTAG [frąitac], **Gustav** (1816—1895), scriitor și publicist german. Romane sociale („Debit și credit") și istorice (ciclul „Strămoșii"), de mare popularitate în epocă. Comedia „Ziariștii". Lucrări de teatrologie („Tehnica dramei").

FREZ (< fr.) adj. invar. (Livr.) De culoarea fragilor.

FREZA (< fr.) vb. I tranz. A executa o frezare.

FREZARE (< *freza*) s. f. Operație de prelucrare prin așchiere a suprafețelor plane, profilate, canelate ale unei piese cu ajutorul frezei.

FREZAT (< *freza*) s. n. Acțiunea de a freza. ✧ *Mașină de f.* = mașină-unealtă destinată prelucrării cu freza **(1)**; frezătoare **(2)**.

FREZĂ (< fr.) s. f. **1.** Sculă așchietoare cu mai multe tăișuri dispuse simetric pe suprafața unui corp de revoluție, utilizată la prelucrarea prin așchiere pe mașina de frezat (ex. **f.**

Fribourg. Catedrala St. Nicholas

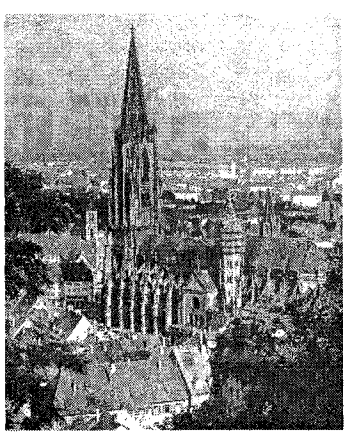

cilindrică, **f.** frontală, **f.** profilată etc.). ✧ *F. modul* = freză profilată, utilizată la prelucrarea roților dințate. **2.** Mașină de frezat. **3.** Mașină agricolă pentru prelucrarea solului (la adâncimi de 10—25 cm), constituită dintr-un rotor cu cuțite elastice sau rigide care taie și mărunțesc pământul; terenurile prelucrate cu **f.** nu mai trebuie grăpate. **4.** *F. rutieră* = **a)** mașină de lucru rutieră folosită pentru scarificarea, mărunțirea și amestecarea cu lianți a stratului superficial de pământ, la executarea drumurilor de pământ stabilizat; **b)** mașină de lucru folosită la netezirea în plan vertical a marginilor laterale ale stratului superior al unei îmbrăcăminți asfaltice. **5.** (MED.) Instrument metalic a cărui parte activă, de mărimi variabile, este prevăzută cu creste ascuțite sau în spirală, și care, adaptat la un dispozitiv de rotire (acționat manual, cu o pedală de picior sau electric), este folosit pentru găurirea, forarea, trepanarea, craterizarea osului sau a dintelui ori pentru regularizarea unei suprafețe osoase sau dentare.

FREZOR (< fr.) s. m. Muncitor care lucrează la o mașină de frezat.

FRIA, oraș în V Guineei, la N de Conakry; 50 mii loc. (1983). Nod de comunicații. Complexul ind. Friguia, cu o mare uzină de alumină, care prelucrează bauxita din zăcămintele muntelui Kimbo.

FRIABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre materiale) Care se fărâmițează, se sparge ușor; fărâmicios.

FRIBOURG [fribu:r] **(FREIBURG** [fraiburc]) **1.** Canton în Elveția; 1,7 mii km²; 211,6 mii loc. (1992). Expl. forestiere. Agricultură intensivă. Creșterea bovinelor. Turism. **2.** Oraș în V Elveției, la SV de Berna, centru ad-tiv al cantonului cu același nume; 34,2 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. prelucr. metalelor, lânii, chimică, alim. (ciocolată). Universitate. Catedrala St. Nicholas (sec. 13—15). Clădiri din sec. 13—18, cele mai importante în stilurile gotic și baroc. Muzee de artă și istorie. Turism.

FRIČ, Martin (1902—1968), regizor ceh de film. Unul dintre fondatorii cinematografiei naționale. Filme cu subiecte dramatice, dar și comice, ecranizări („Jánošik", „Eroi pentru o noapte", „Aventurile bravului soldat Švejk", „Taina sângelui").

FRICANDO (< fr.) s. m. Fel de mâncare preparat din bucăți de carne de vițel, împănate cu bucățele mici de slănină.

Milton Friedman

FRICATIV, -Ă (< fr., germ.; {s} lat. *frico* „a freca") adj., s. f. *Consoană ~* (și subst. f.) v. *constrictiv.*

FRICĂ (< ngr.) s. f. Tulburare provocată de un pericol real sau imaginar; lipsă de curaj, teamă.

FRICOS, -OASĂ (< *frică*) adj. (Și subst.) Care se sperie ușor.

FRICȚIONA (FRECȚIONA) (< fr.) vb. I tranz. A face (cuiva) o fricțiune **(2)**; a freca **(3)**, a masa.

FRICȚIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** (FIZ.) Frecare. **2.** (MED.) Procedură hidroterapeutică în care acționează simultan factori mecanici și termici. ✦ Frecare a unei părți a corpului cu un lichid revulsiv; frecție. **3.** (Fig.) Neînțelegere, divergență între două persoane sau grupuri de persoane.

FRIDERIC (< germ.) s. m. Monedă de aur prusiană, care a circulat și în Țările Române în prima jumătate a sec. 19.

FRIED [fri:t], **Alfred Hermann** (1864—1921), publicist austriac. Fondator al Societății Germane pentru Pace (1892). A protestat contra politicii Germaniei în primul război mondial și a Tratatului de la Versailles. Premiul Nobel pentru pace (1911), împreună cu T.M.C. Asser.

FRIEDEL [fridəl] **1. Charles F.** (1832—1899), chimist și mineralog francez. Prof. la Sorbona. A studiat cetonele, aldehidele, acizii organici, combinațiile siliciului. Împreună cu J.M. Crafts, a descoperit acțiunea catalitică a clorurii de aluminiu anhidră în reacția de alchilare a nucleului aromatic cu un compus halogenat *(reacția F.-Crafts).* **2. Georges F.** (1865—1933), chimist și mineralog francez. Fiul lui **F.(1).** Contribuții la studiul cristalelor lichide.

FRIEDLÄNDER, Erwin (n. 1925, Cluj), fizician român. M. coresp. al Acad. (1963). Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul fizicii nucleare (energii înalte).

FRIEDLÄNDER [fri:tlandər], **Max** (1852—1934), muzicolog german. Studii despre lied și cântecele populare („Liedul german în sec. 18").

FRIEDLÄNDER [fri:tlandər], **Max Jacob** (1867—1958), istoric și teoretician de artă german. Autorul lucrărilor: „Vechea pictură olandeză", „Despre artă și cunoaștere".

FRIEDMAN [fri:dmən], **Milton** (n. 1912), economist american. Prof. univ. la Chicago. Contribuții teoretice la istoria și teoria monetară („Un program pentru stabilizare monetară", „Istoria monetară a S.U.A. între anii 1867—1960", „Capitalism și libertate"). Premiul Nobel pentru economie (1976).

FRIEDMANN [fridmən], **Georges** (1902—1977), filozof al culturii și sociolog francez. Prof. univ. la Sorbona. Studii prezentând caracterul dezumanizant al muncii în societatea industrială („Probleme umane ale mașinismului industrial"); eseuri asupra civilizației („Puterea și înțelepciunea").

FRIEDRICH [fri:drih], **Caspar David** (1774—1840), pictor romantic german. Peisaje străbătute de melancolie („Răsărit de lună la mare", „Călătorind deasupra norilor").

FRIEDRICH [fri:drih], **Hugo** (1904—1978), romanist și teoretician literar german. Introduce în teoria literară conceptul de „categorii negative" (obscuritate, incoerență, disonanță, fragmentarism etc.) pentru a defini lirica modernă („Structura liricii moderne"). Studii asupra literaturilor romanice („Trei clasici ai romanului francez: Stendhal, Balzac, Flaubert", „Straniul Calderon").

FRIEDRICH [fri:drih], **Johannes** (1836—1917), teolog și istoric german. S-a opus dogmei infailibilității papale, fapt pentru care a fost excomunicat. Conducător al mișcării Vechiul catolicism.

FRIEDRICHSHAFEN [fri:drihshafən], oraș în SV Germaniei (Baden-Württemberg), pe malul L. Constanța; 56,3 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Constr. de tractoare și motoare; instrumente de precizie, electrotehnică, reparații navale; piei. și încălț., prelucr. lemnului, țesături. Stațiune turistică. Vechi centru de constr. și încercare a dirijabilelor Zeppelin. Vechiul nume: *Buchhorn.*

FRIES [fris], **Jakob Friedrich** (1773—1843), filozof german. Interpretările lui privind opera kantiană și studiile de psihologie au stat la baza orientării psihologiste în *neokantianism* („Noua critică a rațiunii", „Manual de antropologie psihologică").

FRIESZ [friəs], **Othon** (1879—1949), pictor francez. Inițial promotor al fovismului, a folosit ulterior un colorit discret și forme simplificate. Portrete („Fernand Fleuret"), peisaje, nuduri.

FRIG (lat. *frigus*) s. n. **1.** Temperatură scăzută a mediului ambiant, care dă senzația de rece. ✦ Senzație de rece provocată de temperatura scăzută a mediului. **2.** Tremur provocat de senzația de rece, care precedă uneori o stare febrilă; frison. ✦ (La pl.) Malarie. ✦ Fig. Stare de neliniște, de agitație puternică.

FRIGANA (< fr. {i}; {s} gr. *phryganon* „lemn uscat") s. f. (GEOGR.) Fitocenoză răspândită în E bazinului M. Mediterane, în care predomină semiarbuștii xerofiți ce cresc, mai ales, pe versanții pietroși (ex. cimbrul, rozmarinul, levănțica etc.).

FRIGANEA (< ngr.) s. f. Felie de pâine albă muiată în lapte și ou, apoi prăjită în grăsime.

FRIGĂRE (< *frige*) s. f. Vergea ascuțită la un capăt, din lemn sau fier, în care se înfige carnea pentru a fi friptă deasupra jeraticului.

FRIGĂRUIE (< *frigare*) s. f. Carne tăiată în bucăți mici și friptă la frigare.

FRIGE (lat. *frigere*) vb. III. **1.** Tranz. A pregăti un aliment expunându-l direct acțiunii focului pe frigare, pe grătar etc.; *p. ext.* a prăji în tigaie. **2.** Tranz. (Despre foc, soare sau un obiect fierbinte) A produce cuiva o (senzație de) arsură. ✦ Intranz. A iradia căldură puternică; a dogori. **3.** Tranz. și refl. A-și produce sau a-i produce cuiva o arsură prin atingerea de un corp fierbinte; a (se) arde. **4.** Refl. (Fam.) A se păcăli, a se înșela.

FRIGG (FRIGGA) (în mitologia scandinavă), soția zeului Odin (Wotan). Mama zeilor, zeița Pământului și a dragostei conjugale.

FRIGIA, reg. istorică situată în partea central-vestică a Asiei Mici, pe valea râului Sangarius (azi Sakarya, Turcia), numită astfel după numele populației care a dominat Asia Mică între căderea Regatului Hitit (sec. 13 î.Hr.) și cucerirea Regatului Lidiei (sec. 7 î.Hr.). După invazia cimerienilor (sec. 7 î.Hr.) și distrugerea capitalei (Gordion), statul frigian (care cunoscuse cea mai mare înflorire în timpul domniei lui *Midas*) s-a aflat, succesiv, sub dominație străină (lidiană, persană, macedoneană ș.a.). Din 133 î.Hr. a făcut parte din provincia romană Asia.

FRIGIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Locuitor al Frigiei. **2.** Adj. Care aparține Frigiei sau populației ei, privitor la Frigia sau la locuitorii ei. ✧ *Bonetă f.* v. *bonetă.*

FRIGIDĂ (< fr., lat.) adj. Care prezintă frigiditate.

Karl von Frisch

FRIGIDER (< fr.; {s} lat. *frigidarium* „gheţărie") s. n. Aparat de construcţie specială, izolat termic, echipat cu un agregat frigorigen, folosit în gospodărie pentru conservarea prin frig a alimentelor (la 4—5° C).

FRIGIDITĂTE (< fr., lat.) s. f. Indiferenţă (sau aversiune) faţă de actul sexual, datorită lipsei orgasmului.

FRIGORIFER, -Ă (< fr.; {s} lat. *frigor* „frig" + *fero* „a purta") adj. (Despre un sistem fizico-chimic sau tehnic) Care transferă frigul. ✦ (Substantivat; impr.) Instalaţie frigorifică. ✧ *Lanţ f.* = şir de instalaţii frigorifice care asigură păstrarea şi transportul la rece al alimentelor. *Agent f.* = agent frigorific (soluţii de clorură de sodiu sau de clorură de calciu în apă) care transferă frig unui mediu ce trebuie răcit de la un mediu cu temperatură mai joasă (în general de la un agent *frigorigen*).

FRIGORIFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de frig; relativ la frig. ✧ *Agent f.* = substanţă sau amestec de substanţe care produce sau transferă frig pentru a răci un mediu până la o temperatură mai joasă decât cea ambiantă. Poate fi: *frigorifer* şi *frigorigen*. *Instalaţie f.* = sistem tehnic compus dintr-un agregat frigorigen, o încăpere răcită, o instalaţie de comandă şi control şi dispozitive anexe, utilizat pentru răcire. *Capacitate f.* = căldură preluată de un agent **f.** în timp de o oră.

FRIGORIGEN, -Ă (< fr.; {s} lat. *frigor* + gr. *gennao* „a produce") adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care poate efectua transformări de stare endotermice, producând frig. ✧ *Agent f.* = substanţă (freoni, amoniac, dioxid de sulf etc.) cu căldură de vaporizare mare, care, la temperatură joasă, absoarbe căldura. *Agregat f.* = parte componentă a unei instalaţii frigorifice, în care, prin consum de energie, agentul **f.** îşi modifică continuu starea de agregare, producând frig.

FRIGOTEHNICĂ (< *frig* + *tehnică*, după germ.) s. f. Ramură a termotehnicii care studiază mijloacele şi instalaţiile de producere a frigului.

FRIGURICĂ (< *frig*) s. f. (BOT.) Fierea-pământului **(a)**.

FRIGUROS, -OASĂ (lat. *frigorosus*) adj. **1.** (Despre locuinţe) Care se încălzeşte greu şi insuficient. ✦ Care are o temperatură scăzută, care răspândeşte frig; rece. **2.** (Despre fiinţe) Care rezistă greu la frig, care nu suportă frigul.

FRIMU, Ioan C. (1871—1919, n. sat Bârzeşti, jud. Vaslui), militant socialist român. Contribuţie însemnată la crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893) şi a primelor sindicate.

FRINGILID (< fr.; {s} lat. *fringilla* „cintezoi") s. n. (La pl.) Familie de păsări cântătoare, cu cioc conic şi scurt, granivore, frugivore şi insectivore; (şi la sg.) pasăre din această familie (ex. cinteza, canarul, scatiul, sticletele, botgrosul).

FRIPT, -Ă (< *frige*) adj. **1.** (Despre alimente) Care a fost gătit prin expunere directă la foc. **2.** Ars, rănit prin acţiunea focului sau a unui obiect fierbinte.

FRIPTURĂ (lat. **frictura*) s. f. Carne friptă pe grătar, în frigare, în cuptor sau în tigaie.

FRISCH [friş], **Karl von** (1886—1982), fiziolog şi naturalist german. Prof. univ. la München. Lucrări privind comportarea instinctivă a animalelor. A stabilit semnificaţia „dansului" în orientarea spre surse de hrană a familiilor de albine. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1973), împreună cu K. Lorenz şi N. Tinbergen.

FRISCH [friş], **Max** (1911—1991), dramaturg şi romancier elveţian de limbă germană. Romane poetice despre destinul intelectualului („Stiller", „Homo Faber", „Numele meu fie Gantenbein").

Max Frisch

Piesele sale („Zidul chinezesc", „Când s-a sfârşit războiul", „Andorra", „Biedermann şi incendiatorii") explorează criza morală şi intelectuală a societăţii contemporane.

FRISCH [friş], **Otto Robert** (1904—1979), fizician austriac. Stabilit în Marea Britanie (1947). Prof. univ. la Cambridge. Lucrări în domeniul fizicii atomice şi nucleare („Fizica atomică astăzi"). Împreună cu Lise Meitner, a studiat fisiunea nucleelor de uraniu.

FRISCH [friş], **Ragnar** (1895—1973), economist norvegian. Prof. univ. la Oslo. Unul dintre principalii creatori ai econometriei („Legile tehnice şi economice ale producţiei", „Maxima şi minima", „Teorie şi aplicaţii economice"). Premiul Nobel (1969), împreună cu J. Tinbergen.

FRISCHMANN [frişman], **David** (1859—1922), scriitor şi critic literar evreu, originar din Polonia. A contribuit la modernizarea şi dezvoltarea limbii ebraice. Nuvele pe teme biblice („Ba-Midbar"), traduceri. Lucrarea sa „Scrisori despre literatură" stă la baza criticii literare ebraice moderne.

FRISIA, reg. istorică în V Europei, de-a lungul coastei de SE a Mării Nordului, între Meuse şi Weser, a cărei denumire provine de la populaţia frisonilor, stabilită aici în sec. 1 d.Hr. În sec. 4, **F.** a fost ocupată de franci, iar în sec. 8, inclusă în statul franc al lui Carol cel Mare. În componenţa Sfântului Imperiu German (din 870, definitiv din 925), terit. iniţial al **F.** s-a separat treptat în: *F. propriu-zisă* (în prezent, prov. activă a Olandei — Friesland) şi *F. de Est* (în prezent, în NV landului Saxonia Inferioară — Germania).

FRISICE, Insulele ~, lanţ de ins. nisipoase în S şi SE Mării Nordului; 250 km lungime; 480 km^2; c. 20 mii loc. Grupate în trei arh.: *F. de Vest* (Olanda), *F. de Est* (Germania) şi *F. de Nord* (Germania şi Danemarca). Creşterea animalelor. Pescuit. Staţiuni balneare.

FRISON (< fr.) s. n. Succesiune de tremurături convulsive şi ritmice, asociată cu senzaţia de frig; indică de obicei începutul unei boli febrile (ex. gripă, malarie, pneumonie). Sin. *frig* **(2)**.

FRIŞCĂ s. f. Smântână proaspătă, îndulcită, în care se înglobează aer prin batere.

FRIULI-VENEZIA GIULIA [veneţia], reg. în NE Italiei, la M. Adriatică, la graniţa cu Austria şi Slovenia; 7,84 mii km^2; 1,2 mil. loc. (1991). Oraş pr.: *Trieste*. Expl. forestiere. Porumb, plante furajere şi oleaginoase. Creşterea bovi-

Friedrich Fröbel

nelor şi porcinelor. Constr. navale, prod. textile şi alim.

FRIVOL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se ocupă de lucruri neserioase; uşuratic. ✦ (Despre lucruri, fapte etc.) Neînsemnat; neserios.

FRIVOLITATE (< fr.) s. f. **1.** Însuşire a ceea ce este frivol; neseriozitate. **2.** (La pl.) Fapte, cuvinte, purtări uşuratice, neserioase.

FRIZ (< fr.) s. n. **1.** Piesă de lemn de esenţă tare folosită în tâmplărie sau la fabricarea parchetului. **2.** Chenarul de lemn care încadrează pardoseala de parchet sau linoleum a unei camere.

FRIZA (< fr.) vb. I Tranz. şi refl. (Rar) A(-şi) încreţi, a(-şi) ondula părul; a (se) coafa.

FRIZĂ[1] (< fr.) s. f. **1.** Parte componentă a antablamentului, cuprinsă între arhitravă şi cornişă. Dimensiunile, ca şi decoraţia **f.**, sunt caracteristice ordinului de arhitectură din care ea face parte. **2.** Element decorativ în formă de bandă orizontală, cu picturi, sculpturi etc., care înconjoară faţada unei clădiri, o încăpere, o mobilă etc.

FRIZĂ[2] (< germ.) s. f. (ZOOT.) Rasă de bovine, originară din Olanda, de culoare bălţată, negru cu alb, crescută pentru producţia de lapte.

FRIZER[1] (< germ.) s. m. Persoană care se ocupă cu bărbieritul şi cu tunsul părului; bărbier.

FRIZER[2] (< engl.) s. n. Aparat pentru congelarea parţială a apei din amestecul destinat fabricării îngheţatei.

FRIZERIE (< *frizer*) s. f. Atelier pentru tuns, ras şi frizat.

FRIZON (< fr.) s. n. Fibră textilă provenită din straturile exterioare ale gogoşilor de mătase, de pe care nu poate fi trasă; constituie un deşeu.

FRIZONEŢ s. n. Partea interioară a peretelui gogoşii de mătase; constituie un deşeu, care poate fi prelucrat împreună cu *galetama*.

FRIZURĂ (< fr.) s. f. Pieptănătură, coafură.

FRÖBEL [frœbəl], **Friedrich** (1782—1852), pedagog german. Teoretician al educaţiei preşcolare („Educaţia omului"). A întemeiat prima grădiniţă de copii (1837). A conceput materiale didactice pentru copii (obiectele geometrice), încurajând învăţarea prin joc.

FROBENIUS, Leo (1873—1938), etnolog, explorator şi filozof german. Prof. univ. la Frankfurt am Main. Călătorii în Africa („Atlas Africanus", „Continente trăite"). A elaborat o teorie difuzionistă a culturii şi o „morfologie culturală" de inspiraţie biologistă („Istoria culturală a Africii").

FROBERGER [frobərgər], **Johann Jakob** (1616—1667), organist şi compozitor german. Lucrări pentru orgă şi clavecin în care a contopit stilurile italian, francez şi german. Puternică influenţă asupra lui Bach şi Händel.

FROBISHER [froubişə], **Sir Martin** (c. 1535—1594), navigator şi explorator englez. Călătorii în Africa (G. Guineii) şi în extremitatea nordică a Americii. A încercat, după John şi Sebastian Cabot, să găsească Pasajul de Nord-Vest. A contribuit la înfrângerea Invincibilei Armada (1588).

FRODA, Alexandru (1894—1973, n. Bucureşti), matematician român. Prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii în domeniul topologiei generale şi al algebrei. Cercetări de mecanică generală şi aplicată.

FROISSART [fruasa:r], **Jean** (1333 sau 1337—1404), cronicar francez. „Cronicile" sale cuprind perioada anilor 1325—1400, prezentând viaţa medievală din Franţa, Anglia, Scoţia, Italia şi Spania.

FROMENT [fromă], **Nicolas** (c. 1435—c. 1484), pictor francez. Operă legată de tradiţia gotică (tripticul „Tufişul în flăcări", de la Catedrala din Aix-en-Provence).

FROMENTIN [fromătę], **Eugène** (1820—1876), pictor şi scriitor francez. A pictat scene şi peisaje din N Africii. Proză autobiografică („Dominique"), studii despre pictorii flamanzi şi olandezi („Maeştri de altădată").

FROMM, Erich (1900—1980), psiholog şi sociolog american de origine germană. Stabilit în S.U.A. (1934). Preocupat de elaborarea unei concepţii integraliste asupra omului, pe baza unei sinteze între marxism şi freudism („Fuga de libertate", „Criza psihanalizei", „Psihanaliză şi religie"). Adept al unui socialism umanitarist utopic, întemeiat pe iubire („Societatea sănătoasă", „Arta iubirii").

FRONDA, nume dat revoltelor din Franţa dintre 1648 şi 1653, în timpul minoratului regelui Ludovic XIV, izbucnite ca urmare a politicii de întărire a absolutismului şi a fiscalităţii excesive practicate de cardinalul Mazarin. A avut două faze: *F. parlamentară* (1648—1649) şi *F. prinţilor* (1650—1653).

FRONDĂ (< fr.) s. f. Opoziţie, răzvrătire cu caracter persiflant, cauzată mai ales de interese personale.

FRONT (< fr.) s. n. **1.** Teritoriu în care se duc acţiunile de luptă în timp de război; partea dinspre inamic a unui dispozitiv de luptă. ✦ Partea spre care este orientată o formaţie militară sau, *p. ext.*, un grup organizat (de sportivi, şcolari etc.). **2.** Mare unitate operativă compusă din mai multe armate. ✦ Fig. Grup organizat în vederea unei lupte comune. **3.** (ARHIT.) Plan vertical în care este situată faţada unei clădiri sau faţadele unui ansamblu de clădiri. ✦ Latură a unei parcele, care coincide cu alinierea căii de circulaţie. **4.** (IND. EXTR.) Porţiune dintr-un zăcământ de substanţe minerale utile, deschisă printr-o lucrare minieră, unde se efectuează săpăturile. **5.** (METEOR.) *F. atmosferic* = strat (suprafaţă) de discontinuitate între două mase de aer adiacente, deosebite ca proprietăţi fizice (îndeosebi termice). După proprietăţile fizice sau după regiunile de pe Pământ unde se formează, se deosebesc: f. cald (ex. tropical), f. rece (arctic, antarctic). **6.** (FIZ.) *F. de undă* = locul geometric al punctelor cele mai depărtate de o sursă de unde, la un moment dat, care reproduc perturbaţia iniţială, oscilând în fază.

FRONTAL, -Ă (< fr.) adj. **1.** (ANAT.) Care aparţine regiunii frunţii (ex. os **f.**, sinus **f.**). **2.** Aşezat în faţă, din faţă.

FRONTALITATE (< fr.) s. f. *Legea frontalităţii* = canon în statuara antică prin care se impunea reprezentarea din faţă şi strict simetrică a corpului în raport cu planul median ce trece vertical prin şaua nasului, stern şi ombilic.

FRONTIERĂ (< fr.) s. f. **1.** (DR.) Linie naturală sau convenţională trasată între diferite puncte de pe suprafaţa globului, care delimitează teritoriul unui stat de teritoriul altui stat, de marea liberă, de spaţiul cosmic (în înălţime). **F.** delimitează juridic cadrul în care statul îşi exercită suveranitatea sa deplină şi exclusivă. **F.** de stat sunt inviolabile, ca şi teritoriul de stat, respectarea lor fiind o condiţie *sine qua non* a promovării unor relaţii normale, de cooperare şi

securitate între state. ✧ (EC.) *F. vamală* = limită până la care se aplică regimul vamal al unui stat sau al unei uniuni vamale; ea poate să nu coincidă cu cea națională, în cazul în care anumite porțiuni din teritoriul național (porturi, zone libere) sunt exceptate de la aplicarea regimului vamal sau în cazul uniunilor vamale. **2.** (MAT.) *Frontiera unei mulțimi* = mulțimea punctelor cu proprietatea că orice vecinătate a lor conține puncte din mulțime și din complementara sa.

FRONTISPICIU (< fr., lat.) s. n. **1.** (ARHIT.) Partea superioară a fațadei principale a unui edificiu; *p. ext.* fațada principală a unui edificiu. **2.** Prima pagină a unei cărți, care cuprinde titlul, numele autorului etc. ✦ Partea de sus a primei pagini a unui ziar, cuprinzând titlul.

FRONTOGENEZĂ (< fr. {i}) s. f. Proces meteorologic care, în cazul convergenței a două mase de aer, formează mai întâi o zonă cu gradienți mai mari de temperatură și umiditate, urmată de crearea unei suprafețe de separație de-a lungul căreia poate avea loc deplasarea unei mase de aer în raport cu alta, care la latitudini medii determină precipitații și nebulozitate.

FRONTON (< fr.) s. n. **1.** (În arhitectura clasică) Element de formă triunghiulară, mărginit de o cornișă, care încoronează fațada unui edificiu. **2.** Element arhitectural decorativ, cu forme variate, plasat deasupra unei părți ieșinde a construcției, a ușilor, ferestrelor etc.

FRONTUL NAȚIONAL DEMOCRAT (F.N.D.), coaliție a forțelor politice de stânga, creată în oct. 1944 din inițiativa P.C.R. La **F.N.D.** au aderat Partidul Social-Democrat, Comisia de organizare a mișcării sindicale, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Uniunea Tineretului Comunist, Madosz-ul (ulterior Uniunea Populară Maghiară) și alte organizații.

FRONTUL PLUGARILOR, organizație politică a țărănimii din România. Creată în ian. 1933, sub conducerea dr. Petru Groza. În dec. 1935, **F.P.** a încheiat înțelegeri și acorduri de luptă antifascistă cu Madosz-ul, Blocul Democratic și Partidul Socialist (Popovici). În perioada postbelică, până la autodizolvarea sa (febr. 1953) și-a desfășurat activitatea sub tutela partidului comunist.

FRONTUL RENAȘTERII NAȚIONALE, partid politic unic în stat (primul partid de „masă" din istoria României), înființat la 28 iun. 1938, care cuprindea în rândurile sale pe toți cetățenii țării, cu excepția militarilor activi și a judecătorilor, având drept scop sprijinirea monarhiei în general și a regimului autoritar al regelui *Carol II*. Șeful suprem al **F.R.N.** era regele. La alegerile parlamentare din 1 iun. 1939, **F.R.N.** a obținut totalitatea mandatelor și, conform Decretului din 3 iun. 1939, deputații și senatorii au fost obligați să depună jurământ de credință față de rege și să poarte uniforma **F.R.N.** (de culoare albastră). La 20 ian. 1940 s-a instituit funcția de președinte, în care a fost numit Al. Vaida-Voevod, iar la 22 iun. 1940, Carol II a hotărât transformarea **F.R.N.** în Partidul Națiunii, declarat „partid unic și totalitar", sub conducerea supremă a regelui. Desființat prin Decretul din 9 sept. 1940.

FRONTUL SALVĂRII NAȚIONALE (F.S.N.) 1. Organism al puterii de stat constituit, la București, în 22 dec. 1989, ca urmare a evenimentelor revoluționare din 16—22 dec., având drept scop „instaurarea democrației, libertății și demnității poporului român". Hotărând dizolvarea tuturor structurilor de putere ale fostului regim dictatorial, întreaga putere de stat a fost preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale (C.F.S.N.), în care au fost desemnați, provizoriu, ca membri (fără consultarea prealabilă a unora dintre aceștia) Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu, László Tökés, Dumitru Mazilu, Dan Deșliu, general Ștefan Gușă, general Victor Stănculescu, Aurel Dragoș Munteanu, Corneliu Mănescu, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Gelu Voican Voiculescu, Dan Marțian, căpitan Mihai Lupoi, Ion Iliescu ș.a. În teritoriu, se hotărăște constituirea de consilii județene, municipale, orășenești și comunale ale **F.S.N.** Platforma-program a **F.S.N.** cuprindea deziderate ca: abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere în luna aprilie; separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat; elaborarea unei noi Constituții; respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale; restructurarea întregii economii naționale pe baza criteriilor rentabilității și eficienței ș.a. La 26 dec., a fost ales în funcția de președinte Ion Iliescu care a numit în calitate de prim-min. al României, până la alegeri, pe Petre Roman. La începutul anului 1990, societatea românească, marcată de cele patru decenii și jumătate de dictatură comunistă, a traversat în câteva rânduri (12 ian., 23 ian., 28—29 ian., 18 febr. 1990 ș.a.) puternice crize politice, succesiunea evenimentelor devenind deosebit de rapidă și densă. La 23 ian., C.F.S.N. hotărăște participarea **F.S.N.** (care în febr. se constituie în partid politic) la alegeri, în contextul deținerii puterii politico-legislative, ceea ce a provocat protestul unor partide. Reprezentanții partidelor politice și cei ai C.F.S.N. cad de acord asupra constituirii Consiliului Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.), format prin restructurarea C.F.S.N. și reprezentare egală, cu câte trei membri, a partidelor constituite până la acea dată (50% din totalul membrilor C.P.U.N.). **2.** Partid politic creat în febr. 1990, la București, care s-a autodefinit „formațiune politică democratică, de largă cuprindere socială, ce urmărește transformarea societății românești pe baza valorilor democrației, libertății și demnității". Președinte: Ion Iliescu (din apr. 1990; în urma alegerilor din 20 mai 1990, candidând din partea **F.S.N.,** este ales președinte al României); Petre Roman, lider național (din mart. 1991) și președinte al **F.S.N.** (din apr. 1992). În condițiile existenței, în partid, a unor acute divergențe privind căile de trecere a României la economia de piață și a instituirii statului de drept, **F.S.N.** se scindează în partidele: Frontul Salvării Naționale (din mai 1993, *Partidul Democrat-F.S.N.)* și Frontul Democrat al Salvării Naționale (din iul. 1993, *Partidul Democrației Sociale din România — P.D.S.R.*).

FROST [frɔst], **Robert** (1874—1963), poet american. Lirică expresivă, directă, configurând măreția naturii și axată pe problemele fundamentale ale existenței („Voința unui tânăr", „La nord de Boston", „Pârâul ce curge spre vest", „Un arbore martor").

FROTAJ (< fr.) s. n. Procedeu al picturii abstracte constând în frecarea hârtiei, așternute deasupra unei texturi, cu un creion cu mină moale.

FROTIU (< fr.) s. n. Preparat microscopic obținut prin întinderea pe o lamă de sticlă, într-un strat subțire și omogen, a suspensiei de celule bacteriene (sânge, țesut triturat), pentru a putea fi examinat la microscop.

FROTOLLA (cuv. it.) s. f. Vechi cântec italian pe mai multe voci, pe text liric, în special de dragoste, răspândit în sec. 15—16, cântat de obicei la carnavaluri sau în reprezentații teatrale.

FRUCT (< lat. *fructus*) s. n. **1.** Organ caracteristic angiospermelor, care se dezvoltă de obicei din pistilul florii fecundate și care conține semințele; rod. **F.** poate proveni din concrescerea mai multor pistiluri (f. multiplu) sau se poate forma și prin participarea altor părți ale florii, care concresc cu carpelele (f. fals).

Există fructe cărnoase (ex. baca, drupa) și fructe uscate (ex. folicula, păstaia, silicva, silicula, capsula, nuca, achena, cariopsa, samara). ✧ *Fructe zaharate* (sau *confiate*) = fructe întregi sau părți de fructe sau de plante, îmbibate cu sirop de zahăr și glucoză și acoperite cu o crustă de zahăr. **2.** (DR., la pl.) Bunuri produse de un bun *frugifer* în mod periodic și fără a-și consuma substanța. **F.** se cuvin proprietarului sau celui care a posedat cu bună-credință acele bunuri. Ele pot fi: *naturale* (produse de la sine), *industriale* (produse prin munca omului) sau *civile* (veniturile bănești precum dobânzile, chiriile etc.). **3.** Fig. Rezultat firesc al unei activități sau al unei situații. **4.** (REL.) *Fructul oprit* = f. pomului cunoașterii binelui și răului, situat în mijlocul grădinii Raiului, din care Eva, nesocotind porunca lui Dumnezeu, a mâncat dându-i apoi și lui Adam; *p. ext.* lucru cu atât mai dorit, cu cât este mai strict interzis.

FRUCTIERĂ (< *fruct*) s. f. Vas în care se pun fructele (pe masă).

FRUCTIFER, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce fructe.

FRUCTIFICA (< fr., lat.) vb. I **1.** Intranz. (Despre bani, capitaluri) A aduce venit, a spori prin acumularea sumelor ce se adaugă din dobânzi. **2.** Tranz. A folosi cu profit o valoare, o situație, o ocazie oarecare.

FRUCTIFICAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** (La pl.) Ansamblul organelor reproducătoare ia criptogame. **2.** Perioadă în care se formează fructele.

FRUCTOZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *fructus* „fruct") s. f. (BIOCHIM.) Monozaharidă prezentă în toate fructele dulci, care, împreună cu glucoza, formează zaharoza; levuloză.

FRUCTUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Care dă rezultate bune; avantajos, folositor.

FRUGAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre modul de hrănire) Care constă din mâncare puțină și simplă.

FRUGIFER, -Ă (< fr.) adj. (DR.) *Bun ~* = bun care produce fructe **(2).**

FRUGIVOR, -Ă (< fr.; {s} lat. *frugi-* „fruct" + *voro* „a devora") adj., s. m. și f. (Animal, pasăre) care se hrănește în special cu fructe (ex. papagalul, veverița).

FRUGONI, Cesare (1881—1978), medic italian. Prof. univ. la Padova. Cercetări privind metodele de investigare chimică. Studii de semiologie și medicină internă.

FRUMENTIUS (c. 300—c. 380), apostol al Ethiopiei. A fost hirotonisit episcop de Aksum de către Sf. Atanasie (340). A propăvăduit Evanghelia, convertindu-i pe etiopieni.

FRUMOASA 1. Com. în jud. Harghita; 3 735 loc. (1995). Fabrică de cherestea. Satul **F.** este atestat din 1324. **2.** Com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 2 843 loc. (1995). Bisericile Sf. Nicolae (1821) și Adormirea Maicii Domnului (1806) în satele Frumoasa și Păuleasca.

FRUMOS, -OASĂ (lat. *formosus*) adj., adv., s. n. **I.** Adj. **1.** Care place pentru armonia liniilor, a culorilor, a mișcărilor, a sunetelor etc.; care are valoare estetică. ✦ (Substantivat, f. pl.) Iele. **2.** Care trezește admirație din punct de vedere moral. ✦ Loc. (Substantivat, n.) *Cu frumosul* = cu menajamente, în chip blajin. **3.** (Despre timp) Senin, calm; blând. **4.** Important, remarcabil. **II.** Adv. **1.** În mod plăcut, armonios. **2.** Potrivit, bine; așa cum se cuvine. **III.** S. n. Categorie fundamentală a esteticii, referitoare la obiectele naturii și la creațiile omenești, care provoacă o satisfacție, o emoție estetică datorită organizării lor armonioase, tinzând spre perfecțiune.

FRUMOSU, com. în jud. Suceava, pe Moldovița; 3 603 loc. (1995). Stație de c.f.

FRUMUSEȚE (< *frumos*) s. f. **1.** Însușirea a ceea ce este frumos. **2.** (Concr.) Obiect, faptă, lucru frumos; *spec.* femeie foarte frumoasă.

FRUMUȘANI, com. în jud. Călărași; 4 686 loc. (1995). Complex avicol. Bisericile Sf. Dumitru (1817) și Adormirea Maicii Domnului (1833) în satul Orăști și Sf. Nicolae (1841) în satul Postăvari.

FRUMUȘICA, com. în jud. Botoșani; 5 920 loc. (1995). Biserica Sf. Treime (1835, cu transformări din 1990) în satul Storești.

FRUMUȘIȚA, com. în jud. Galați; 5 261 loc. (1995). Stație de c.f.

FRUNDSBERG [frundsberk], **(FRONSBERG** sau **FREUNDSBERG), Georg von** (1473—1528), militar german. Devotat împăraților *Maximilian I* și *Carol V.* Organizator și comandant al armatei de mercenari *(Landsknechten),* **F.** a adus mari servicii Imperiului în luptele purtate de acesta în perioada 1499—1525. Unul dintre creatorii trupelor regulate și ale infanteriei de linie.

FRUNTAR (< *frunte*) s. n. **1.** Grinda principală care mărginește prispa în partea de sus și pe care se sprijină grinzile secundare ale casei. **2.** Catapeteasmă. **3.** Curea care leagă cele două părți laterale ale căpețelei, trecând peste fruntea calului. **4.** Bentiță de mătase sau de catifea, brodată cu mărgele cu care se fixează pe frunte marama în portul popular din Muscel.

Georg von Frundsberg

FRUNTAȘ (< *frunte*) adj., subst. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care este în frunte într-o activitate și poate servi drept exemplu. **2.** S. m. Al doilea grad militar; pe scară ierarhică, urmează gradului de soldat. Corespunde, ca funcție de bază, comandantului de grupă. ✦ Persoană care poartă acest grad.

FRUNTE (lat. *frons, -ntis*) s. f. **1.** (La oameni) Partea superioară a feței, formată din osul frontal, cuprinsă între sprâncene și păr, mărginită lateral de tâmple; (la animale) partea dinainte a capului, deasupra ochilor. ✦ Cap; față, chip. **2.** Fig. (Adesea articulat) Ceea ce este de calitate superioară; cel mai bun; persoană aleasă, fruntaș **(1). 3.** (CHIM.) Lichid obținut la începutul unei distilări fracționate.

FRUNȚI, masiv muntos, cu aspect de horst, în S culmii principale a M-ților Făgăraș, între Topolog și Argeș, alcătuit din fliș grezo-marnos, gresii, gnaise oculare etc. Alt. max.: 1 543 m. Acoperit cu păduri de foioase.

FRUNZAR (< *frunză*) s. n. **1.** Desiș format din crengile pline de frunze ale unui copac. **2.** Umbrar, adăpost făcut din crengi cu frunze. **3.** Frunze uscate, folosite ca așternut sau nutreț pentru vite.

FRUNZĂ (lat. *frondem*) s. f. **1.** Organ vegetal principal al plantelor superioare, format în general dintr-o lamă verde *(limb)* și o codiță *(pețiol).* Pot fi: caduce, marcescente, persistente, sesile, pețiolate, simple și compuse din mai multe foliole. Funcțiile principale ale **f.** sunt: asimilația clorofiliană, respirația și transpirația. Uneori, **f.** îndeplinește alte funcții, schimbându-și forma și structura (ex. spinii, cârceii etc. sunt **f.** metamorfozate). ✧ Loc. *Ca frunza și ca iarba* = numeros. **2.** *Frunză-de-potcă* = plantă erbacee anuală din familia chenopodiaceelor, înaltă de 20—80 cm, cu frunze de un verde lucitor și flori verzi,

dispuse în racem terminal *(Chenopodium murale)*. **3.** (FITOPAT.) *Frunze-de-ferigă* = boală a tomatelor, provocată de un virus și manifestată prin îngustarea foliolelor, care devin aproape filiforme, luând aspectul frunzelor de ferigă.

FRUNZĂRI (< *frunză*, după fr.) vb. IV tranz. A întoarce repede foile unei cărți, ale unui dosar etc., cercetându-le în grabă; a citi superficial, a răsfoi, a foileta.

FRUNZE 1. Mihail Vasilievici F. (1885—1925), militant comunist și comandant de armată sovietic. Unul dintre organizatorii Armatei Roșii, care, în perioada Războiului Civil, sub conducerea sa, a înfrânt armatele lui *Kolceak* și *Vranghel*. **2.** V. **Bishkek.**

FRUNZETTI, Ioan (1850—1878), sublocotenent român. Erou al Războiului pentru Independență. A căzut în luptele de la Smârdan.

FRUNZETTI, Ion (1918—1985, n. Bacău), poet, istoric și critic de artă român. Studii abordând cu precădere fenomenul plastic românesc. Monografii („Pictorii bănățeni din sec. XIX", „Șt. Ionescu-Valbudea", „Dimitrie Paciurea"). Poezii. Traduceri din Cervantes, Shakespeare.

FRUNZIȘ (< *frunză*) s. n. Frunzele unui copac.

FRUPT (lat. *fructus*) s. n. Produsul în lapte al animalelor mulgătoare; derivate ale laptelui. ✦ Mâncare (lapte, ouă, carne, pește etc.) care nu este îngăduită în timp de post creștinilor ortodocși. ✧ Loc. *De frupt* = de dulce.

FRUST, -Ă (< fr.) adj. **1.** (Livr.; despre monede, medalii etc.) Tocit, șters de vreme. **2.** Fig. Simplu, rudimentar, nelucrat, rustic.

FRUSTRA (< fr., lat.) vb. I tranz. A lipsi, a priva pe cineva de un bun, de un drept; a păgubi; *p. ext. a* înșela.

FRUSTRARE (< *frustra*, după fr.) s. f. **1.** Acțiunea de a frustra și rezultatul ei. **2.** (PSIH., SOCIOL.) Stare afectivă negativă, creată unui individ sau unui grup, atunci când o reacție orientată spre un scop este contrariată sau când aspirațiile cresc peste nivelul mijloacelor disponibile pentru realizarea lor; sentiment generat de această situație.

FRY [frai], **Christopher** (n. 1907), actor, scenarist și dramaturg englez. A revitalizat drama în versuri și a redescoperit valențele limbajului poetic elisabetan („Fenix vine prea adesea", „Rugul nu e pentru ea"). Scenarii cinematografice („Ben Hur", „Opera de trei parale").

FRYE [frai], **Herman Northrop** (1912—1991), critic și teoretician literar canadian. După **F.**, studiul literaturii trebuie ferit de fluctuațiile aprecierii, exegeza apropiindu-se de rigoarea științifică; criticul poate renunța la principiile normative în favoarea judecăților descriptive („Anatomia criticii", „Marele cod", „Imaginația educată", „Dubla viziune").

F.S.M. v. **Federația Sindicală Mondială.**

FTALAȚI (< fr. {i} s. m. pl. Săruri sau esteri ai acidului ftalic. ✧ *Ftalat dibutilic* = ester al acidului ftalic cu butanolul; lichid uleios, întrebuințat la combaterea țânțarilor și ca plastifiant în industria maselor plastice.

FTALEINE (< fr.; {s} fr. *[na]phtaline* „naftalină") s. f. pl. Clasă de combinații organice, obținută prin condensarea anhidridei ftalice cu fenoli; se folosesc ca indicatori în acidimetrie și ca laxativi (fenolftaleina).

FTALIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid organic dibazic; se prezintă sub formă de cristale albe, puțin solubile în apă și alcool, insolubile în cloroform; întrebuințat în industria maselor plastice.

FTIZIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. Bolnav de ftizie; tuberculos; (pop.) ofticos.

FTIZIE (< fr., lat.) s. f. Tuberculoză pulmonară; (pop.) otică.

FTIZIOLOGIE (< fr.; {s} gr. *phthisis* „ftizie" + *logos* „studiu") s. f. Disciplină a medicinii interne care studiază tuberculoza pulmonară.

FUAD I, sultan (1917—1922), apoi rege (1922—1936) al Egiptului. A promovat o politică de strânsă colaborare cu Marea Britanie.

FUAD-PAȘA, Mehmet (1815—1869), om politic turc. Comisar în Principatele Române în 1848; a condus acțiunea de înăbușire a Revoluției din Țara Românească și de restaurare a regimului regulamentar.

FUBINI, Guido (1879—1943), matematician italian. Emigrat în S.U.A. (din 1938). Prof. univ. la Genova, Torino și New York. Studii în domeniul analizei matematice și al geometriei diferențiale proiective.

FUCHS [facs], **Sir Ernest Vivian** (n. 1908), geolog polar britanic. A explorat zona lacurilor Rudolf (Turkana) și Rukwa din Africa de Est (1933—1938). Între 1947 și 1950, explorează Arh. Falkland și Pen. Țara lui Graham, iar între 1957 și 1958 a realizat, pentru prima dată, traversarea continentului antarctic cu autoșenilete, trecând prin Polul Sud.

FUCHS [fuhs], **Lazarus** (1833—1902), matematician german. Prof. univ. la Berlin, Göttingen și Heidelberg. Studii în domeniul ecuațiilor diferențiale lineare și al funcțiilor transcendente. A introdus o importantă clasă de funcții de variabilă complexă *(funcțiile fuchsiene)*.

FUCHS, Theodor (1873—1953), compozitor, pianist și dirijor român. Muzică de teatru (feeriile „Păunașul codrilor", „Dunărea noastră"), de operă, simfonică, de cameră, corală; lucrări didactice.

FUČIK [fucic], **Julius** (1903—1943), scriitor și publicist ceh. Erou național al Cehoslovaciei. Executat de naziști. Proză de atitudine umanist-revoluționară („Reportaj cu streangul de gât"), eseuri critice.

FUCOIDE (< fr.; {s} lat. *fucus* „algă" + gr. *eidos* „aspect") s. f. pl. (GEOL.) Impresiuni alungite, uneori ramificate, vizibile pe suprafața sau în interiorul unor strate de argile sau marne, frecvente în fomațiunile cretacice și paleogene ale flișului carpatic.

FUCOXANTINĂ (< fr.; {s} lat. *fucus* „algă" + gr. *xanthos* „galben") s. f. Pigment de culoare brună care se găsește în algele brune.

FUCSIE (< fr.; {s} *Fuchs*) s. f. (HORT.) Cerceluș.

FUCSINĂ (< fr.; germ. *Fuchs* „vulpe") s. f. Substanță colorantă roșie din clasa trifenilmetanului, folosită la colorarea pieilor, a țesăturilor și, în histologie, la colorarea preparatelor microscopice.

FUCUS (cuv. lat.) s. m. Denumire dată algelor brune din genul *Fucus*, al căror tal este fixat, prin crampoane fixatoare, de stâncile din apa mărilor.

FUEGIAN, -Ă (< fr.) s. m. și f. (La m. pl.) Denumire a populației amerindiene din Țara de Foc. ✦ Persoană care face parte din această populație.

FUEGO, vulcan activ în Guatemala, la SV de cap. țării. Alt.: 3 763 m. Ultima erupție: 1991.

FUENTES, Carlos (n. 1928), scriitor, eseist și critic literar mexican. Povestiri fantastice („Aura"), romane de analiză socială și psihologică folosind tehnica

Carlos Fuentes

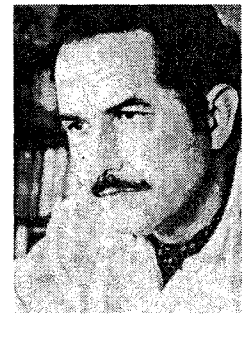

fluxului conștiinței în maniera lui Joyce, Dos Passos etc. („Zona cea mai transparentă", „Moartea lui Artemio Cruz"). Studii critice („Noul roman hispano-american").

FUERTEVENTURA, ins. în Arh. Canare (Oc. Atlantic); 1,73 mii km²; c. 20 mii loc. Relief vulcanic (807 m). Oraș pr.: *Puerto del Rosario.* Aeroport. Banane, citrice, tutun. Viticultură și floricultură. Creșterea animalelor (bovine).

FUFĂ s. f. **1.** (IHT.) Plevușcă. **2.** (În sens depreciativ) Femeie de moravuri ușoare.

FUGACI, -E (lat. *fugax, -acem;* fr.) adj., s. m. **1.** Adj. (Despre cai) Bun alergător, iute la fugă. ✦ (Substantivat, m.) Cal. **2.** Adj. Fig. (Livr.) Trecător, fugitiv. **3.** S. m. Nume dat mai multor specii de păsări migratoare din genul *Calidris,* ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel; au picioare lungi și fug repede.

FUGACITĂTE (< fr., lat.) s. f. **1.** (Livr.) Caracterul a ceea ce este fugaci **(2). 2.** (FIZ.) Valoare corectată a presiunii unui gaz real dat, pentru ca acesta să aibă aceeași acțiune ca un gaz perfect.

FUGA în Egipt, călătoria de la Bethlehem în Egipt a lui Iosif împreună cu Fecioara Maria și pruncul Iisus, pentru salvarea acestuia de mânia lui Irod cel Mare. Revenirea în Galileea a avut loc după moartea lui Irod.

FUGAR, -Ă (< *fugă*) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. m. și f. (Persoană) care a fugit dintr-un loc, pentru a scăpa de o situație grea sau de o constrângere; băjenar. 2. Adj. Care trece repede, fără a putea fi reținut; fugitiv, trecător, nestatornic.

FUGARU, Cornel (n. 1940, București), compozitor, dirijor, pianist, solist vocal de muzică ușoară. Conducător (întemeietor, 1964) al formației „Sincron". Muzică pentru spectacole de varietăți, teatru, film și desene animate.

FUGAȘĂ (< fr.) s. f. **1.** Încărcătură mare de exploziv îngropată în pământ sau instalată sub apă, în scopul nimicirii forței vii și a tehnicii de luptă a inamicului. **2.** Recipient încărcat cu substanțe toxice de luptă, amestec incendiar etc., folosit în sistemul de baraje sau pentru incendierea diferitelor obiective. Substanțele sunt împrăștiate prin explozie.

FUGATO (cuv. it.) s. n. Episod dintr-o lucrare muzicală scrisă parțial în formă de *fugă*[2].

FUGĂ[1] (lat. *fuga*) s. f. **1.** Deplasare rapidă; alergare, goană. ✧ Loc. *Din* (sau *în*) *fugă* = în timp ce fuge; *p. ext.* în grabă, în treacăt, superficial. *O fugă de cal* = o distanță nu prea mare. ✦ (Adverbial; în forma *fuga*) Repede, degrabă. **2.** Plecare rapidă (și pe ascuns) dintr-un loc pentru a scăpa de o primejdie sau de o constrângere. **3.** (MINER.) Înclinare spre axa galeriei a montanților unei armături sau a unui cadru trapezoidal. Pentru o galerie înaltă de 2 m, f. este de 30—50 cm, iar înclinarea stâlpilor față de axa centrală variază de la 8 la 10°.

FUGĂ[2] (< it.) s. f. Gen și formă muzicală polifonică pe două sau mai multe voci, constând în expunerea imitativă a una, două sau, mai rar, trei teme, după un plan tonal-armonic precis, și având trei secțiuni: *expoziție, dezvoltare, concluzie,* legate prin *interludii.* Apărută pe baza formelor polifonice anterioare, și-a conturat structura consacrată în creația lui Bach.

FUGĂRI (< *fugi*) vb. IV tranz. A pune pe fugă, a urmări pe cineva fugind în urma lui; a goni **(1)** ✦ Refl. A fugi unul după altul.

FUGGER [fugər], familie de negustori și bancheri germani din Suabia. Ramura cea mai importantă a familiei întemeiată de **Hans F.** (?—1409) se stabilește la Augsburg, unde înființează o țesătorie. Cei trei nepoți **Ulrich** (1441—1510), **Georg** (1453—1506) și **Jakob** („cel bogat") (1459—1525) vor dezvolta și diversifica activitățile familiei, reușind să dețină cvasimonopolul asupra minelor din Europa. A susținut financiar Casa de Habsburg, campaniile lui Maximilian I și Carol Quintul. Banca **F.** și-a pierdut importanța la mijlocul sec. 17.

FUGHETĂ (< it.) s. f. (MUZ.) Fugă[2] de proporții reduse.

FUGI (lat. *fugere*) vb. IV intranz. **1.** A se deplasa cu pași repezi, a merge în fugă; a goni, a alerga. ✧ Expr. *A-i fugi* (cuiva) *pământul de sub picioare,* se spune când cineva își pierde echilibrul și e gata să cadă sau când cineva se află într-o situație grea, nesigură. **2.** (Urmat de determinări introduse prin prep. „după") A alerga pe urmele cuiva pentru a-l ajunge, pentru a-l prinde. ✧ Expr. *A-i fugi* (cuiva) *ochii după cineva* = a nu-și mai putea lua ochii de la cineva, a privi insistent, cu admirație. **3.** Fig. (Despre vreme sau despre unități de timp) A trece repede. **4.** Fig. (Despre peisaje din natură) A se perinda prin fața ochilor cuiva care trece în viteză. **5.** A părăsi în grabă (și pe ascuns) un loc pentru a scăpa de o primejdie; (despre un deținut) a evada; (despre un ostaș) a dezerta. ✧ Expr. *A fugi în lume* = a pleca de acasă (fără să se știe unde). ✦ A se retrage dintr-un loc, a se depărta. ✦ A se sustrage, a se eschiva.

FUGITIV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care este de scurtă durată; trecător. **2.** Sumar, rapid; superficial.

FUGPAPIER (cuv. germ.) s. n. Hârtie gumată folosită pentru înnădirea furnirelor.

FUGUI (< germ.) vb. IV tranz. **1.** A înnădi furnire prin rosturi drepte. **2.** A îndrepta muchiile unei piese de lemn prin rindeluire.

FÜHRER (cuv. germ.) s. m. Titlu purtat de Adolf Hitler (din 1934), având sensul de conducător.

FUIOR (lat. **folliolus*) s. n. Mănunchi de fibre de in sau de cânepă meliță și pieptănat, pregătit pentru tors; *p. ext.* mănunchi de borangic sau de lână. ✦ Pânză de in sau de cânepă.

FUITUIALĂ (< *fuitui,* rar „a astupa") s. f. Material inert folosit în exploatările miniere la *burare;* fultuială; material de buraj.

FUITUITOR (< *fuitui,* rar „a astupa") s. n. Baston de lemn cu care se împing cartușele de exploziv și fuituiala în găurile de mină.

FUJAIRAH (AL-FUJAYRAH) [fəʤzairə], emirat în Emiratele Arabe Unite, în SE Pen. Arabia, pe țărmul G. Oman; 1,3 mii km²; 63 mii loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Al-Fujairah.* Pescuit de perle.

FUJI [fugi], oraș în Japonia (Honshū), la poalele vulcanului Fuji Yama; 226,6 mii loc. (1992). Ind. constr. de mașini, electrotehnică, chimică și a hârtiei. Centru comercial agricol (orez, citrice, legume). Centru turistic (Fujinomiya). Temple.

FUJIAN, prov. în E Chinei, în dreptul str. Taiwan; 123,1 mii km²; 30,8 mil. loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Fuzhou.* Expl. de cărbuni, min. de fier, wolfram, aur, grafit, cupru și plumb. Trestie de zahăr, ceai, orez, tutun, arbori de camfor etc. Sericicultură.

Jakob Fugger

Fuji Yama

FUJIMORI, Alberto Kenyo (n. 1939), om politic peruvian. Prof. univ. la Lima. Președinte al republicii (din 1990).

FUJISAWA [fugisaua], oraș în Japonia (Honshū), la SV de Yokohama; 358,8 mii loc. (1992). Siderurgie. Ind. constr. de mașini (automobile); aparataj electric. Piață pentru cereale și cartofi. Stațiune balneară. Sporturi nautice (iahting).

FUJIWARA [fugiuara], familie aristocratică japoneză ai cărei membri se aflau la putere din sec. 7 și care au format o dinastie, luându-și, în sec. 9, titlul de „regenți" (kampaku). Au uzurpat, practic, puterea Curții Imperiale, până la mijlocul sec. 12.

FUJI YAMA [fugi iama] sau **FUJI SAN,** vulcan stins în Japonia (Honshū), la 90 km SV de Tokyo. Alt.: 3 776 m. Ultima erupție 1707—1708. Considerat de șintoiști ca munte sacru. Parc național. Vf. este acoperit cu zăpadă zece luni pe an. Turism.

FUKUI, oraș în Japonia (Honshū), la NV de Nagoya; 254 mii loc. (1992). Ind. mătăsii naturale și artificiale și a hârtiei. Artizanat (porțelan și prelucr. pieilor). Universitate.

FUKUI, Kenichi (n. 1918), chimist japonez. Prof. univ. la Kyoto. Contribuții în domeniul mecanismelor reacțiilor chimice, cinetica polimerizării, cataliză.

James William Fulbright

Independent de R. Hoffman, a elaborat (1952) un model matematic al orbitalilor moleculari. Premiul Nobel pentru chimie (1981), împreună cu R. Hoffman.

FUKUOKA, oraș în Japonia (Kyūshū), port la str. Tsushima; 1,26 mil. loc. (1992, cu suburbiile). Expl. de huilă. Șantiere navale. Ind. siderurgică, constr. de mașini, electrotehnică, textilă, a cauciucului, hârtiei. Pescuit. Universitate.

FUKUSHIMA [fucușima], oraș în Japonia (Honshū), pe râul Abukuma, la S de Sendai; 281 mii loc. (1992). Ind. mătăsii (filaturi și țesătorii). Centrală atomoelectrică. Centru agricol.

FUKUYAMA, oraș în Japonia (Honshū), la E de Hiroshima; 369,4 mii loc. (1992). Nod feroviar. Ind. cauciucului, metalurgică, constr. de mașini, textilă, alim. Castel (sec. 17).

FUKUZAWA, Yukichi (1835—1901), scriitor, filozof, lingvist și pedagog japonez. Principal promotor al introducerii culturii occidentale în Japonia; adept al liberalismului („Sfaturi pentru studenți", „Starea de lucruri în Occident", „Studiu general al civilizației"). Poeme („Înconjurul lumii").

FUL (< engl.) s. n. Figură la jocul de pocher, formată dintr-un *brelan* și o pereche.

FULA (< fr.) vb. I intranz. (Despre un corp în rotație) Care execută o mișcare de fulare.

FULANI (FULBE) s. m. pl. Populație africană negridă, de religie musulmană, care trăiește în Africa de Vest, între L. Ciad și Oc. Atlantic. Vorbesc o limbă aparținând grupului lingvistic bantu de vest.

FULAR (< fr.) s. n. **1.** Fâșie dreptunghiulară dintr-o țesătură sau din tricot de lână, de mătase etc., care se poartă în jurul gâtului. **2.** Țesătură ușoară de mătase pentru rochii, cravate etc.

FULARDARE (după fr. *foulardage*) s. f. (IND. TEXT.) Operație de îmbibare a țesăturilor cu soluții de colorant și mase de apret.

FULARE (< *fula*) s. f. **1.** Mișcare pendulară a unui corp rotitor față de un plan perpendicular pe axa lui de rotație (ex. **f.** *roților unui vehicul*); bătaie frontală. **2.** (AV.) Fenomen caracterizat prin apariția unei oscilații divergente a structurii avionului care, depășind viteza critică, duce la dezintegrarea explozivă a acestuia.

FULBRIGHT [fulbrait], **James William** (1905—1995), jurist și om politic democrat american. Inițiator (1946) al Programului educațional **F.,** care constă în schimburi culturale și de învățământ între S.U.A. și celelalte state, sub egida Departamentului de Stat al S.U.A.

FULDA, oraș în centrul Germaniei (Hessen), la NE de Frankfurt am Main; 74 mii loc. (1991, cu suburbiile). Piață pentru cereale și animale. Ind. textilă și a cauciucului (anvelope); produse chimice și mașini agricole. Abație (sec. 8), catedrală (sec. 18), palat episcopal (sec. 18, azi primărie și muzeu); clădiri baroce. Centru religios și cultural medieval.

FULG s. m. **1.** Categorie de pene **(1)** de mărime mijlocie, cu jumătate de lamă pufoasă. **2.** Asociere de mici cristale de apă, de formă hexagonală, care se formează iarna în atmosferă și care, căzând pe pământ, alcătuiesc zăpada. **3.** (La pl.) Crăpături interne fine, grupate, care se formează mai ales în lingourile sau în piesele din oțel aliat cu nichel și cu crom-nichel. **F.** înrăutățesc caracteristicile fizico-mecanice ale pieselor. **4.** (La pl.) Produs sub formă de foițe subțiri din ovăz, porumb, cartofi, fasole.

FULGA, com. în jud. Prahova; 4 036 loc. (1995). Reșed. com. este satul *Fulga de Jos.*

FULGA, Laurențiu (pseud. lui *Al. Ionescu*) (1916—1984, n. sat Fulga de Jos, jud. Prahova), scriitor român. Nuvele de atmosferă fantastic-onirică („Straniul paradis", „Doamna străină"); romane de evocare a anilor războiului și a dramelor de conștiință („Eroica", „Alexandra și infernul", „Moartea lui Orfeu", „E noapte și e frig, seniori").

FULGARIN s. n. Manta de ploaie confecționată dintr-un material impermeabil **(1);** impermeabil **(2).**

FULGER (lat. **fulger < fulgur*) s. n. **1.** Descărcare electrică luminoasă, însoțită de tunet, care se produce între doi nori sau în interiorul unui nor; poate avea o lungime de 1—3 km, durata de 0,001—0,020 s, intensitatea curentului de 10—20 kA, tensiunea electrică de 30—200 MV. ◇ *F. globular* = **f.** a cărui formație luminoasă are aspectul unei sfere de plasmă care se deplasează

Robert Fulton

sub influența curenților de aer, ocolind în general obstacolele; dispare brusc, cu sau fără explozie. **2.** Lumină, sclipire puternică și trecătoare; scăpărare, străfulgerare.

FULGERA (lat. *fulgerare*) vb. I **1.** Intranz. A se produce fulgere **(1). 2.** Intranz. A scânteia, a luci, a sclipi. ✦ A se ivi sau a trece repede (ca fulgerul). **3.** Tranz. Fig. A izbi pe cineva, doborându-l. ✦ A privi pe cineva repede și tăios, a străfulgera cu privirea.

FULGERĂTOR, -OARE (< *fulgera*) adj. **1.** Rapid, iute. **2.** Fig. (Despre privire) Pătrunzător.

FULGUI (< *fulg*) vb. IV intranz. A ninge cu fulgi rari.

FULGUIALĂ (< *fulgui*) s. f. Ninsoare cu fulgi rari.

FULGURANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care împrăștie o lumină vie și de scurtă durată.

FULGURAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Fulgerare fără tunet în regiunile înalte ale atmosferei. **2.** *F. electrică* = veche metodă de tratare a rănilor prin aplicare de scântei electrice de înaltă frecvență.

FULGURIT (< fr. {i}; {s} lat. *fulgur* „fulger") s. n. (GEOL.) Formațiune tabulară cu diametru mic și lungime de mai mulți metri, constituită dintr-o masă sticloasă formată prin topirea rocii pe care a căzut trăsnetul. Apare pe crestele munților, pe versanții văilor lipsite de vegetație, pe plaje și în deșerturi.

FULLER [fʊlə], **John** (1878—1966), general și teoretician militar britanic. Specialist în strategia folosirii blindatelor, a organizat marea ofensivă de la Cambrai (nov. 1917). Corespondent de război în campaniile din Ethiopia (1935) și Spania (1936—1939); unul dintre principalii analiști militari ai presei britanice în timpul celui de-al doilea război mondial („Istoria militară a Războiului din Vest").

FULLER [fʊlər], **Richard Buckminster** (1895—1983), inginer și arhitect american. Promotor al structurilor spațiale. În 1927, a propus o nouă concepție constructivă, „Dymaxion House" (dinamism și maximum de eficiență), iar în 1932—1935 o soluție similară pentru automobile („Dymaxion Auto"). A realizat structuri spațiale: cupole geodezice (atelierul de reparații al Union Tank Car Co., cu diametrul de 118 m) și, ulterior, așa-numitele „Tenegrity Structures". Lucrări: pavilioanele S.U.A. la expozițiile universale de la Montreal (1967) și Osaka (1970), Palatul Sporturilor (Paris), Yomiuri Star (Tokyo).

FULMICOTON (< fr.; {s} lat. *fulmen* „fulger" + fr. *coton* „bumbac") s. n. (CHIM.) Exploziv puternic, obținut prin acțiunea acidului azotic asupra celulozei. V. *nitroceluloză.*

FULMINANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce explozie; exploziv. ✦ Fig. Violent, amenințător; provocator.

FULMINAȚI (< fr.) s. m. pl. Săruri ale acidului fulminic. ✧ *Fulminat de mercur* = sarea de mercur a acidului fulminic; praf cenușiu, foarte otrăvitor, folosit ca exploziv detonant în capse și amorse.

FULMINAȚIE (FULMINAȚIUNE) (< fr., lat.) s. f. Descompunere cu detonație a unei substanțe explozive.

FULMINIC (< fr.) adj. *Acid ~* = izomer al acidului cianic. Cu metalele formează săruri explozive (fulminați).

FULTON [fʊltn], **Robert** (1765—1815), inventator american. Pionier în domeniul propulsiei cu abur. A construit și a experimentat o serie de mașini, un submarin cu elice (1798) și prima navă practic utilizabilă, acționată de un motor cu abur (1807).

FUM (lat. *fumus*) s. n. **1.** Aerosol în care faza dispersă este formată din particule solide de dimensiuni mici (combustibil nears, cenușă, funingine), iar faza continuă din gaze de ardere, aer etc. ✦ Fig. Încețoșare, tulbureală, amețeală (provocată de băutură). **2.** Cantitate de fum **(1)** pe care fumătorul o trage dintr-o dată din țigară sau din pipă. **3.** Fig. (La pl.) Îngâmfare; pretenții nejustificate. **4.** Fiecare dintre canalele din interiorul unei sobe, prin care gazele arse circulă spre coșul de evacuare.

FUMA (< fr.) vb. I intranz. A aspira, a trage (în piept) fumul de tutun.

FUMAGINĂ (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum") s. f. (FITOPAT.) Boală a unor arbori de pădure, a viței de vie și a unor pomi fructiferi, provocată de o ciupercă din clasa ascomicetelor. Pe organele atacate apare un înveliș negru, prăfos, asemănător cu funinginea.

FUMAR (< *fum;* cf. lat. *fumarium*) s. n. Deschizătură făcută în acoperișul caselor de la țară, pentru a permite evacuarea fumului din pod; hogeac.

FUMARAZĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Enzimă care catalizează adiția, respectiv eliminarea apei în reacția de transformare a acidului fumaric în acid malic.

FUMARIC (< fr.) adj. (CHIM.) *Acid ~* = acid organic nesaturat, produs intermediar în metabolismul glucidelor și acizilor grași.

FUMAROLE (< fr. {i}) s. f. pl. Emisiuni de gaze și vapori, prin deschideri cu caracter punctiform, în cadrul structurii vulcanice sau în zona aureolei mofetice. Natura f. variază în funcție de temperatura și compoziția gazelor emise. **F.** se pot manifesta în orice moment al evoluției unui aparat vulcanic, dar sunt caracteristice etapelor târzii ale acesteia, după încetarea activității paroxismale.

FUMAT (< *fuma*) s. n. Acțiunea de a fuma. ✦ Deprinderea de a fuma.

FUMĂRIT (< *fum*) s. n. (În sec. 17) Dare percepută în Țara Românească pe clădirea fiecărei prăvălii și pe așezările pescarilor din bălțile Dunării; în Moldova se încasa pe casa fiecărui contribuabil, iar, mai târziu, pentru fiecare coș de fum.

FUMĂRIȚĂ (< *fum*) s. f. Denumire dată plantelor erbacee din genul *Fumaria*, familia papaveraceelor, cu frunze bipenate, flori mici, zigomorfe, roșietice, dispuse în racem și fructe nuculiforme, globuloase. În trecut, folosită ca plantă medicinală.

FUMĂTOR, -OARE (< *fuma*) s. m. și f. Persoană care fumează.

FUMEGA (lat. *fumigare*) vb. I intranz. A scoate fum, a arde înăbușit, fără flacără și cu fum. ✦ (Despre lămpi, sobe, lumânări etc.) A arde defectuos, eliminând fum **(1).**

FUMIGANT (< fr., lat.) s. m. Substanță toxică, sub formă de vapori sau fin dispersată, utilizată pentru fumigație.

FUMIGAȚIE (< fr., lat.) s. f. Operație de afumare, prin arderea unor substanțe (acid sulfuros), în scop terapeutic sau pentru dezinfecție, deparazitare; parfumarea aerului într-un spațiu închis (ex. prin arderea lemnului de santal).

FUMIGEN, -Ă (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum" + gr. *gennao* „a produce") adj. Care produce fum. ✧ *Lumânare f.* = tub care conține o substanță **f.,** folosită mai ales pentru camuflarea unui obiectiv militar.

FUMIVOR (< fr.; {s} lat. *fumus* „fum" + *voro* „a devora") s. n. Dispozitiv folosit pentru alimentarea cu aer suplimentar a unui focar de cazan, în vederea îmbunătățirii arderii combustibilului.

FUMIZA (< *fum*, după fr. *fumiger*) vb. I intranz. A executa operația de *fumizare*.

FUMIZARE (< cf. fr. *fumigation*) s. f. Acțiune de producere a fumului artificial, cu ajutorul substanțelor chimice, în aparate speciale. ✦ (MILIT.) Acoperire a unui obiectiv cu fum sau cu ceață artificială în scopul mascării lui.

FUMOAR (< fr.) s. n. Încăpere, mai ales pe lângă sălile de spectacol, în care se poate fuma.

FUMURIU, -IE (< *fum*) adj. De culoarea fumului; cenușiu, întunecat. ✦ Fig. Posomorât, mohorât.

FUNABASHI [funabași], oraș în Japonia (Honshū), în conurbația Tokyo; 537,6 mii loc. (1992). Ind. textilă, a aluminiului, prelucr. lemnului. Piață de pește.

FUNABASHI [funabași], **Seiichi** (n. 1904), scriitor japonez. Reprezentant al literaturii de avangardă. Romane privind condiția femeii și a gheișei în noul context social („Scene din viața doamnei Juki", „Ciulinul alb", „Privirea îndepărtată a unei femei", „Broșa femeii îndrăgite"). Teatru.

FUNAFUTI, atol în V Oc. Pacific (Tuvalu); 2,4 km²; (format din 30 insulițe înșirate în jurul lagunei, pe o lungime de 21,7 km); 3,4 mii loc. (1990). Escală navală și aeriană. Copra.

FUNAMBUL, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. (Livr.) Persoană care merge sau dansează pe sârmă.

FUNAMBULESC (< fr.) adj. (Livr.) Fantezist, extravagant, bizar. Cuvântul a fost lansat, în 1857, de poetul francez Th. de Banville („Ode funambulești"), spre a sublinia virtuozitatea prozodică.

FUNCHAL [fũșal], oraș, centru ad-tiv al ins. portugheze Madeira, din Atlanticul de Nord; 44,1 mii loc. (1989). Port. Fabrică de zahăr. Centru viticol. Turism. Catedrală (sec. 15—16).

FUNCIAR, -Ă (după fr. *foncier*) adj. Care se referă la terenuri sau la averi imobiliare. ✧ *Fond f.* = totalitatea suprafețelor de teren (inclusiv terenurile acoperite de ape) aflate în limitele unei țări, ale unei unități administrativ-teritoriale sau aparținând unei unități agricole. *Impozit f.* = impozit care se plătește de către cineva pentru un teren aflat în proprietatea sa. *Carte f.* v. *carte*.

FUNCTOR (după fr. *functeur*) s. m. (LOG.) Operator logic. V. *negație* **(1)**.

FUNCȚIE (FUNCȚIUNE) (< fr., lat.) s. f. **1.** Activitate pe care o prestează un funcționar; slujbă. ✦ Grad deținut de cineva într-o ierarhie. **2.** Sarcină, rol; destinație **(1)**. **3.** Comportare a unui obiect, favorizând conservarea existenței lui sau a sistemului al cărui element îl formează; contribuția, acțiunea specifică, pozitivă sau negativă, a unui element la realizarea finalităților sistemului din care face parte; consecința acestei comportări, contribuții, acțiuni etc. asupra sistemului dat. **4.** (GRAM.) Rolul sintactic al unui cuvânt în propoziție. **5.** Ansamblu de proprietăți chimice ale unui compus, determinat de o anumită grupă de atomi din moleculă. **6.** (FIZ.) *F. de undă* = **f.** complexă, cu interpretare probabilistică, ce descrie starea unui sistem (ansamblu de microparticule) în mecanica cuantică. **7.** (FIZIOL.) Activitate a unui organ, aparat, țesut, specifică organismelor vii, animale sau vegetale. **F.** este condiționată de structura acestora și de factorii de mediu. Cele mai importante **f.** sunt de nutriție (digestia), respirația, excreția, de relație (la animale și om sistemul nervos și locomotor, iar la plante tropismele) și **f.** de reproducere. **8.** (SOCIOL.) Rolul îndeplinit de o anumită instituție socială sau de un proces social particular în raport cu societatea ca întreg; dependența dintre componentele procesului social unitar. **9.** (LOG.) Operație care prin aplicare asupra unui argument dă o anumită valoare corespunzătoare respectivului argument. **10.** (MAT.) Triplet format dintr-o mulțime *A* (domeniu de definiție), o mulțime *B* în care funcția ia valori (codomeniu) și o relație de corespondență care asociază fiecărui element din *A* un element și numai unul din *B*. ✧ *F. polinomială* = **f.** pentru care există un polinom astfel încât în orice argument *x* valoarea ei este egală cu valoarea polinomului în *x*. *F. rațională* = raportul a două **f.** polinomiale. *Funcții trigonometrice* v. *trigonometric*. Simbol: *f*. ✧ Expr. *A fi în funcție de...* = a depinde de... **11.** (MUZ.) Expresie a raporturilor dintre trepte și a acordurilor lor în cadrul tonalității **(1)**; principalele **f.** aparțin *tonicii, dominantei* și *subdominantei*.

FUNCȚIONA (< fr.) vb. I intranz. A-și exercita funcția, rolul, a fi în stare de activitate, de producție.

FUNCȚIONAL, -Ă (< fr., engl.) adj., s. f. **1.** Adj. Referitor la o funcție, care ține de o funcție. ✧ (MAT.) *Analiză f.* v. *analiză*. **2.** S. f. (MAT.) Funcție al cărei domeniu de definiție este un spațiu vectorial peste corpul *K* (al numerelor reale sau complexe) și domeniul de valori este corpul *K*.

FUNCȚIONALISM (< fr.) s. n. **1.** Concept în arhitectura sec. 20, extins apoi în domeniul artelor aplicate (în special mobilier) și în acela al formelor industriale (design), care pornește de la primatul funcției și socotește forma drept o consecință a acesteia. Într-o accepțiune mai largă, **f.** a inclus în categoria funcțiilor care determină forma, alături de utilitate, durată, fiabilitate etc., și o importantă componentă psihologică. Îmbinarea gândirii funcționaliste cu tehnici și materiale noi de construcție a constituit adevăratul act de naștere al arhitecturii moderne. **2.** (SOCIOL.) Principiu metodologic de analiză constând în considerarea obiectului analizat ca un întreg și desfacerea lui în părțile sale componente, evidențierea legăturilor și dependențelor funcționale între părți, elemente, factori, variabile, precum și între acestea și întreg.

FUNCȚIONALITATE (< *funcțional*) s. f. Capacitate a unor construcții, sisteme fizice, tehnice etc. de a îndeplini o funcție, de a corespunde unor cerințe.

FUNCȚIONAR, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care ocupă o funcție publică; persoană care are o funcție permanentă în cadrul administrației publice; salariat care deține un post administrativ. ✧ *Înalt f.* = **f.** de grad superior, numit de guvern (ex. ambasador, prefect, comisar). *F. internațional* = angajat al O.N.U. (în organisme și agenții specializate) care beneficiază de imunitate diplomatică.

FUND (lat. *fundus*) s. n. **1.** Partea de jos a unui vas, formând baza lui. ✦ Fiecare dintre cele două fețe plane (mobile) și opuse ale unui butoi sau recipient. ✦ Placă de lemn pe care se răstoarnă mămăliga, se toacă zarzavatul etc. **2.** Partea de jos, închisă, a unei cavități naturale; limita de jos. ✧ Expr. *A se da la fund* = **a)** a se cufunda în adâncul unei ape; **b)** a se ascunde (pentru a scăpa de sub urmărire). ✦ Partea cea mai îndepărtată, considerată în linie orizontală, a unui loc. ✦ Partea dinapoi a unui vehicul. **3.** Partea opusă deschizăturii la unele obiecte confecționate. ✧ *Sac fără fund* = **a)** om lacom, nesățios; **b)** (despre produse, obiecte etc.) care nu se epuizează. **4.** Șezut.

FUNDA (FONDA) (< fr., lat.) vb. I tranz. A pune bază; a înființa, a institui, a întemeia, a crea.

FUNDAC (< *fund*) s. m., s. n. **1.** S. m. (ZOOL.) Cufundar. **2.** S. n. Fundătură.

FUNDAL (< it.) s. n. Fond al unui tablou sau al unui panou sculptat, format din elemente de peisaj, decor, culoare, ce scoate în relief subiectul compoziției. ✦ Câmp arhitectonic sau natural pe care se proiectează o construcție. ✦ Pânză, decor care închide scena unui teatru în direcția opusă sălii.

FUNDAMENT (< fr., lat.) s. n. **1.** Fundație, bază, temelie a unei construcții. ✦

(GEOL.) Totalitatea rocilor cristaline aflate la baza formațiunilor sedimentare, afectate sau nu de mișcările orogenice. ✦ Planșetă de lemn pe care se așază și se transportă formele tipografice la imprimare. **2.** Element pe care se întemeiază ceva; bază, temei. ✦ (FILOZ.) Element prim al existenței sau explicației.

FUNDAMENTĂ (< *fundament;* germ.) vb. I tranz. A pune baze solide unei concepții, unui program etc., a consolida; a demonstra cu argumente științifice.

FUNDAMENTAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s. f. **1.** Adj. De bază, principal, esențial, capital[2] **(1). 2.** S. f. (MUZ.) Sunet de bază, generator, ce stă la baza armonicelor. ✦ Sunet de bază al unui acord.

FUNDAMENTALISM (< fr.) s. n. **1.** (În creștinism) Mișcare în sânul protestantismului american de la începutul sec. 20, ca reacție împotriva secularizării și liberalismului în învățământul teologic. **2.** Denumire dată, în general, unui mod conservator de a gândi în opoziție cu tendințele liberale și moderniste. **3.** Tendința de a menține nealterată doctrina de bază („fundamentală") a învățăturii creștine, punând accentul pe interpretarea literală a Bibliei. **4.** (În islam) Mișcare religioasă și politică cu scopul de a restabili adevărata comunitate islamică, prin reîntoarcerea la tradiția nealterată a islamului; f. este conceput ca „Jihad", războiul sfânt, și prin urmare nu exclude nici războiul și nici atentatul criminal pentru atingerea scopului.

FUNDARIS! (< *fund*) vb. IV intranz. A lăsa ancora să cadă de pe ancorator sau de pe navă **(2),** în vederea ancorării sau a afurcării unei nave.

FUNDAȘ (< *fund,* după engl.) s. m. Jucător plasat în imediata apropiere a porții proprii, la o echipă de fotbal, rugbi etc.; apărător.

FUNDATA 1. Liman fluviatil pe stg. Ialomiței, în Câmpia Bărăganului; 510 ha. **2.** Com. în jud. Brașov; 1 187 loc. (1995). Muzeu de istorie, arheologie și etnografie (în satul Șirnea). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1835—1837) în satul Fundata.

FUNDAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Element sau ansamblu de elemente de construcție care servește ca suport sau bază de susținere a unui sistem tehnic (construcție, utilaj, mașină etc.); f. realizează legătura sistemului cu terenul, căruia îi transmite, repartizându-le uniform, greutatea proprie și sarcinile; fundament, bază, temelie. **2.** Strat de teren pe care se reazemă o construcție cu dimensiunile bazei foarte mari (ex. dig, baraj etc.); stratele de material așternute pe patul unui drum, peste care se aplică îmbrăcămintea rutieră. **3.** Persoană juridică de drept privat, înființată printr-un act juridic gratuit (*donație* sau *legat* testamentar), prin care o persoană fizică sau juridică constituie un patrimoniu distinct și autonom de patrimoniul său propriu destinat, în genere în mod permanent, realizării unui scop ideal (nepatrimonial, nelucrativ) de interes public (ex. Fundațiile Regale, Fundația Culturală Română, Fundația Rockefeller, Fundația Franței, Fundația Humboldt ș.a.).

FUNDĂ (< ngr.) s. f. Fâșie care se leagă în forma aripilor unui fluture, făcută din mătase, pânză etc. și servind ca podoabă.

FUNDĂTURĂ ([*în*]*funda*) s. f. Cale de circulație, cu acces la o altă cale publică numai la unul dintre capete, celălalt capăt fiind închis prin construcții sau printr-un taluz; fundac **(2),** intrare **(3).**

FUNDENI 1. Lac neasanat pe râul Colentina, în NE municipiului București; 123 ha. Pescuit. Pe malul său se află biserica Fundenii Doamnei (1699), monument reprezentativ de artă brâncovenească. **2.** Com. în jud. Călărași, pe râul Pasărea; 5 176 loc. (1995). Biserica Sf. Andrei (1732). **3.** Com. în jud. Galați, pe Siret; 3 984 loc. (1995). Reședința com.: *Fundenii Noi.*

FUNDOIANU, Benjamin (pseud. lui *B. Wexler*) (1898—1944, n. Iași), poet și eseist român. Stabilit în Franța (1923). Participant la Rezistența franceză, a fost arestat de Gestapo și ucis la Auschwitz. Liric al toamnelor opulente, al târgului provincial, semirustic și al dragostei de viață, este un înnoitor al tehnicii poetice („Priveliști"). Ca scriitor de limbă franceză semnează *Benjamin Fondane.* Eseuri de orientare existențialistă („La conscience malheureuse"), studii („Rimbaud, le Voyou", „Faux traité d'esthétique"), poezie („Ulysse", „Titanic").

FUNDUARĂ adj. (Înv.) *Carte ~* = carte funciară.

FUNDUC (< tc.) s. m. Monedă turcească de aur, care a circulat și în Țările Române în sec. 18; fundueliu.

Funduc

avers revers

FUNDUCLIU (< tc.) s. m. Funduc.

FUNDULEA, oraș în jud. Călărași, situat în Câmpia Română, pe râul Belciugatele; 6 555 loc. (1995). Fabrică de zahăr. Confecții metalice. Fermă pentru creșterea bovinelor. Institut de cercetări pentru cereale și plante tehnice. Stațiune de cultură a plantelor medicinale. Declarat oraș în 1989.

FUNDU-MOLDOVEI, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 4 419 loc. (1995). Expl. de pirite cuprifere și stație de preparare. Biserica de lemn Sf. Nicolae (1800) în satul Colacu.

FUNDY (FUNDY BAY) [fandi bei], golf la Oc. Atlantic (SE Canadei), situat între Pen. Noua Scoție și țărmul estic. (S New Brunswick). Lungime: 300 km. Lățime: 90 km. Cea mai mare amplitudine medie a mareelor de pe glob (16,3 m). Parc național.

FUNEBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. De înmormântare. ✧ *Marș f.* = marș trist, solemn, care se execută de obicei la înmormântări. ✦ Trist, jalnic; lugubru.

FUNERALII (< fr.; lat.) s. n. pl. Ceremonie de înmormântare sau de incinerare a unei personalități.

FUNERAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de înmormântare, de funeralii; privitor la funeralii. ✧ *Piatră f.* (sau *monument f.*) = lespede (sau monument) care se așază pe mormânt.

FUNÈS [fünes], **Louis de** (1914—1983), actor francez de teatru și film. Comic, prin excelență, a devenit popular prin filmele din seria „Jandarmul". Alte creații în: „Nevăzut, necunoscut", „Prostănacul", „Avarul", „Marea hoinăreală", „Hibernatus".

FUNEST, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aduce nenorocire, moarte; fatal. ✦ Trist, sinistru, lugubru.

FUNGĂ (< it.) s. f. Parâmă din grupul manevrelor **(5)** curente, care se folosește la ridicarea și coborârea unei vele, la navele cu pânze.

FUNGI (cuv. lat. „ciuperci") s. m. pl. (BOT.) *F. imperfecți* = grupă mare de ciuperci la care se cunoaște numai faza asexuată *(Deuteromycetes).* Unii provoacă boli la plante, animale și om (antracnoze, fuzarioze), alții trăiesc în simbioză cu rădăcinile plantelor superioare.

FUNGIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) (Despre un lucru) Care poate fi înlocuit, în executarea unei obligații, cu altul de același fel.

FUNGICID, -Ă (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + *-cida* „care ucide") adj. Care distruge ciupercile dăunătoare.

FUNGICIDE (< fr.) s. n. pl. Compuși chimici, cu acțiune de contact sau sistemică, folosiți în combaterea ciupercilor fitopatogene. Pot fi preventive *(fungistatice)* sau curative.

FUNGIFORM, -Ă (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + *forma* „formă") adj. În formă de ciupercă. ✧ (ANAT.) *Papile f.* = papile asemănătoare cu niște ciupercuțe, care se află pe limbă, reprezentând receptori gustativi.

FUNGISTATIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *fungus* „ciupercă" + gr. *statikos* „care oprește") adj., s. n. (Substanță) care, acționând asupra sporilor ciupercilor fitopatogene, împiedică infectarea plantelor.

FUNICUL (< fr., lat.) s. n. (BIOL.) Fir care fixează ovulul de placentă.

FUNICULAR (< fr.; {s} lat. *funiculus* „sforicică") s. n., adj. **1.** S. n. Mijloc de transport aerian, format din unul sau mai multe cabluri suspendate pe stâlpi, pe care circulă cabinele sau scaunele pentru transportul pasagerilor (teleferic) și vagonetele sau cărucioarele cu materiale; este folosit în regiunile muntoase greu accesibile. **2.** Adj. (FIZ.) *Poligon f.* = construcție grafică, de forma unei linii poligonale, care servește, în mecanică, la studiul unui sistem de forțe.

FUNIE (lat. *funis*) s. f. **1.** Frânghie. ✧ *F. de ceapă* (sau *de usturoi*) = împletitură de ceapă (sau de usturoi); cunună **(4). 2.** (ELT.) Conductor multifilar flexibil, confecționat din sârme mai groase decât cele care compun lița (peste 0,3 mm), răsucite sau cablate. **3.** Împletitură din paie sau talaș, utilizată la confecționarea miezurilor lungi, la formele pentru turnare. **4.** (Înv.) Numele unei unități de măsură a pământului. ✧ *F. de moșie* = fâșie îngustă de moșie.

FUNIGEL s. m. (De obicei la pl.) Fir al unor păianjeni mici *(Erigonii)*, care plutește în aer în zilele senine de toamnă.

FUNINGINE (lat. *fuligo, -inis*) s. f. Produs negru sau negru-brun, rezultat din arderea incompletă a materialelor organice, datorită cantității insuficiente de aer.

FUNT (< germ.) s. m. **1.** Unitate de măsură engleză pentru masă, egală cu 0,453592 kg. **2.** (În trecut, în Rusia, sfârșitul sec. 17 — 1918) Unitate de măsură pentru masă, egală cu 0,409512 kg.

FURA (lat. *furare*) vb. I tranz. **1.** A săvârși un furt. ✧ Expr. *A fura* (cuiva) *meseria* = a-și însuși pe apucate o meserie (văzând cum o profesează altcineva). ✦ A răpi pe cineva. ✦ Fig. A lua pe neașteptate, pe nesimțite; a cuprinde. ✧ Expr. *A-l fura* (pe cineva) *somnul* = a adormi. *A-l fura* (pe cineva) *gândurile* = a cădea pradă gândurilor. **2.** Fig. A fermeca, a vrăji.

FURAJ (< fr.) s. n. Produs de origine vegetală, animală sau minerală, folosit pentru hrana animalelor; nutreț. ✧ *Furaje combinate* = nutrețuri complexe obținute pe cale industrială, prin amestecarea și dozarea diferitelor concentrate, plante furajere, leguminoase etc. cu reziduuri industriale, drojdii furajere, vitamine, aminoacizi sintetici, săruri minerale etc. Se prezintă sub formă de uruială sau de granule.

FURAJER, -Ă (< fr.) adj. (Despre semințe, plante sau unele produse și reziduuri industriale) Care poate fi întrebuințat ca furaj. ✧ *Plante furajere* = grup de plante cultivate sau spontane, cu valoare nutritivă ridicată, folosite în stare verde sau conservate pentru hrănirea animalelor.

FURAN (< fr. {i}) s. m. Combinație chimică organică, lichidă, obținută la distilarea rășinilor de conifere, utilizată ca intermediar în sintezele de mase plastice sau medicamente.

FURBURĂ (< fr.) s. f. Inflamație acută a țesuturilor moi ale copitei, întâlnită în special la cai, în urma unui efort deosebit sau a unei alimentații nerațională.

FURCĂ (lat. *furca*) s. f. **1.** Unealtă agricolă formată dintr-o prăjină de lemn cu doi sau mai mulți dinți încovoiați, din lemn sau oțel, folosită la mânuirea paielor, fânului, gunoiului de grajd etc. ✦ Cantitate de fân care se poate lua, o singură dată, cu furca **(1). 2.** Denumire dată unor piese, organe de mașină sau părți ale corpului asemănătoare cu furca **(1): a)** *furca telefonului* = parte a telefonului pe care se sprijină receptorul când telefonul este închis; **b)** *furca puțului* (sau *a fântânii*) = stâlpul pe care se sprijină cumpăna fântânii; **c)** *furca scrânciobului* = stâlpul orizontal pe care este fixat scrânciobul; **d)** *furca drumului* = răspântie, răscruce; **e)** *furca pieptului* = extremitatea inferioară a sternului, cu cele două cartilaje (coastele fixate de el); **f)** *furca gâtului* = extremitatea superioară a sternului, cu cele două clavicule fixate de el. ✦ (Înv., la pl.) Spânzurătoare. **3.** Unealtă pentru torsul manual, formată dintr-un băț de lemn, uneori ornamentat, pe care se prinde caierul. ✧ Expr. *A da* (cuiva) *de furcă* = a face pe cineva să-și bată capul cu chestiuni încurcate. **4.** Organ al mașinii de filat, cu ajutorul căr[illegible] se realizează torsionarea fibrelor. **5.** Fiecare dintre stâlpii groși de stejar pe care sunt rezemate cosoroabele și care susțin acoperișul și pereții caselor țărănești din paiantă.

FURCHEȚ (< it.) s. m. Dispozitiv în formă de furcă **(1)** mică, fixat de copastia bărcii, pe care se sprijină vâsla (rama).

FURCOI (< *furcă*) s. n. Furcă **(1)** mare (cu doi dinți), întrebuințată mai ales la încărcatul fânului și al snopilor.

FURCULEȘTI, com. în jud. Teleorman; 4 085 loc. (1995). Biserică (1850) în satul Moșteni.

FURCULIȚĂ (< *furcă*, după fr.) s. f. **1.** Obiect de metal alcătuit dintr-un mâner și doi până la patru dinți, care servește la mâncat. ✧ Loc. *În furculiță* (sau *în furculițe*) = **a)** (despre barbă) cu părțile laterale mai lungi decât mijlocul; **b)** (despre mustăți) cu capetele răsucite în sus. **2.** Cele două piese curbate, prin care este fixată inima carului pe podul osiei dinapoi; gemănare.

FURCUȚĂ (< *furcă*) s. f. **1.** (Rar) Diminutiv al lui furcă. **2.** (ZOOT.) Parte cornoasă a copitei calului, de forma unei piramide culcate cu vârful înainte, care se află în porțiunea posterioară a tălpii, având rolul de a proteja țesuturile vii și de a amortiza șocurile.

FURDA (< tc.) s. f. Deșeuri de piele de calitate inferioară, rezultate la tăierea marginilor și a părților cu defecte.

FURFUROL (< fr.) s. m. Aldehidă derivată din furan; lichid uleios, cu miros specific, folosit ca solvent selectiv la rafinarea uleiurilor minerale și vegetale și ca insecticid, fungicid, germicid etc.; furfural.

FURGON (< fr.) s. n. Căruță militară de mare capacitate, trasă de cai, care servește la transportarea alimentelor, bagajelor etc.

FURIBUND, -Ă (< fr., lat.) adj. Furios, plin de furie.

FURIE (< fr., lat.) s. f. Mânie nestăvilită, iritare extremă; violență. ✦ Dorință puternică, patimă, pornire nestăpânită.

FURIER (< fr.) s. m. Ostaș care îndeplinește lucrări de birou într-o subunitate sau unitate militară.

FURII v. **Erinii.**

FURIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. (Despre ființe și despre manifestările lor) Cuprins de furie, furibund, mânios. ✦ (Adverbial) Cu furie. ✦ (Despre elemente ale naturii) Violent, puternic.

FURIOSO (cuv. it.) adv., s. m. **1.** Adv. (Indică modul de executare a unei piese muzicale) Cu pasiune, vijelios, puternic. **2.** S. n. (ZOOT.) Varietate de cai rezultată din încrucișarea rasei de galop engleză cu rase locale.

FURIȘ, -Ă (< *fur*, înv. „hoț, tâlhar") adj., adv. (Care se face) în ascuns, pe neobservate.

FURIȘA (< *furiș*) vb. I refl. și tranz. A (se) strecura pe nesimțite, pe furiș, a (se) introduce undeva pe neobservate, pe ascuns, tiptil. ✦ Refl. A se ascunde, a se feri de cineva.

FURMÎNT (< fr.) s. m. Soi de viță de vie cu ciorchini mijlocii, cilindrici, cu boabe dese, omogene, verzi-gălbui. Produce vinuri albe superioare.

FURNAL (după fr. *fourneau*) s. n. **1.** Cuptor înalt, în formă de turn, folosit la elaborarea fontei brute din minereuri de fier, utilizând combustibili, de obicei solizi, și fondanți. Este cunoscut din sec. 14. **2.** Încărcătură **(2)**.

FURNICA, vf. în E M-ților Bucegi care domină Valea Prahovei la Sinaia; 2 103 m. Constituit din conglomerate.

FURNICA (lat. *formicare*) vb. I **1.** Intranz. (defectiv) A umbla de colo până colo în număr mare; a mișuna. **2.** Tranz. impers. A avea o senzație neplăcută de mâncărime și înțepături pe piele.

FURNICAR[1] (< *furnică*) s. n. **1.** Construcție făcută de furnici, care adăpostește o colonie a acestora. ✦ Totalitatea furnicilor dintr-un f. **(1). 2.** Mulțime (de oameni) care mișună.

FURNICAR [2] (< *furnică*, după fr.) s. m. (ZOOL.) Mamifer edentat sud-american cu bot alungit ca o trompă și cu limbă lungă și cleioasă, care se hrănește cu furnici *(Myrmecophaga jubata)*.

FURNICĂ (lat. *formica*) s. f. (La pl.) Grup de insecte din ordinul himenopterelor, de talie mică sau mijlocie, negre, galbene sau roșii, care trăiesc în colonii (în furnicare[1] **(1)**); (și la sg.) insectă din acest grup. ✦ *Furnică albă* = termită.

FURNICĂTURĂ (< *furnica*) s. f. Senzație neplăcută de înțepături și de mâncărime de piele; parestezie.

FURNIR (< germ.) s. n. Foaie subțire (0,2—6 mm) de lemn de calitate superioară, folosită în industria mobilei la acoperirea părților din lemn de calitate mai slabă sau ca semifabricat pentru placaje și panele.

FURNIRUI (< *furnir*) vb. IV tranz. A aplica, prin încleiere și presare, una sau două foi de furnir pe un obiect de lemn pentru a-i înfrumuseța aspectul, pentru a-i mări stabilitatea sau pentru a acoperi unele defecte.

FURNITURĂ (< fr.) s. f. Material accesoriu folosit în croitorie, cizmărie.

FURNIZA (după fr. *fournir*) vb. I tranz. A pune la dispoziție mărfuri sau servicii, contra plată, în baza unei înțelegeri prealabile; a livra. ✦ A da, a oferi o informație, o știre etc.

FURNIZOR, -OARE (după fr.) s. m. și f. Persoană fizică sau juridică ce furnizează ceva.

FURORI (< fr.) s. f. pl. (Fam.) *A face ~* = a provoca senzație.

FUROU (< fr.) s. n. Combinezon **(1)**.

FURSEC (< fr.) s. n. Nume dat unor prăjituri mici și uscate, cu sau fără umplutură, acoperite cu glazură etc.

FURT (lat. *furtum*) s. n. (DR.) Infracțiune care constă în luarea unui bun mobil din posesiunea sau detenția unei persoane, fără consimțământul acesteia, în scopul de a și-l însuși pe nedrept; hoție. ✧ *F. calificat* = furt săvârșit în împrejurări speciale, de două sau mai multe persoane împreună, având asupra lor o armă sau o substanță narcotică, într-un loc public, sau mijloc de transport în comun, în timpul nopții, în timpul unei calamități, prin efracție, escaladare, prin folosirea fără drept a unei chei adevărate sau false.

FÜRTH [fürt], oraș în S Germaniei (Bavaria), la NV de Nürnberg; 105,3 mii loc. (1992). Nod de c.f. (între **F.** și Nürnberg a fost construită prima cale ferată din Germania, 1835). Ind. electronică (firma „Grundig"); jucării; sticlă; instrumente optice și de precizie; tricotaje. Artizanat. Biserica St. Michael (sec. 14). Primărie (1840—1850).

FURTUN (< tc.) s. n. Tub flexibil, confecționat din material textil, cauciuc, materiale plastice etc., folosit la transportul, pe distanță mică, a fluidelor.

FURTUNA (FORTUNA), lac în Delta Dunării, situat în NE ostrovului Maliuc, în apropiere de brațul Sulina, de care este legat prin mai multe gârle; 906,25 ha. Ad. max.: 2 m. Pescuit.

FURTUNAR (< *furtună*) s. m. Pasăre marină de mărimea unui porumbel, foarte bună zburătoare, cu nările aflate la capătul unor tuburi cornoase așezate pe cioc *(Puffinus puffinus)*.

FURTUNĂ (lat. *fortuna;* ngr.) s. f. **1.** Stare de mare instabilitate a atmosferei, caracterizată prin vânt puternic și nori cumulonimbus, însoțită de averse și de descărcări electrice; vijelie. ✧ (CLIM.) *F. de praf* = vânt foarte puternic care dislocă de pe sol particule de praf și/sau nisip, transportându-le la înălțimi și distanțe mari. Uneori, partea ei anterioară are înfățișarea unui zid care înaintează amenințător, asemenea unui tăvălug uriaș. **2.** *F. solară* = accentuare bruscă a activității solare, însoțită de intensificarea emisiei corpusculare și a celei electromagnetice. Emisia electromagnetică are efecte imediate asupra stării ionosferei și a legăturilor radio terestre; după un interval de una până la patru zile, emisia corpusculară este urmată de însemnate perturbații ale stării ionosferei *(f. ionosferică)* și ale magnetismului terestru *(f. geomagnetică)*, de apariția aurorelor polare etc. **3.** Fig. Zbucium, tulburare sufletească. **4.** Fig. Revoltă, răscoală.

FURTUNĂ, Ștefan (1860—1937), medic și ziarist român. Autor și colaborator la numeroase studii și lucrări în domeniul medicinii veterinare („Dizenteria la oi", „Pneumoenterita porcilor", „Tuberculoza păsărilor"). A colaborat la principalele publicații ale vremii („Universul", „Românul", „Adevărul" ș.a.).

FURTUNOS, -OASĂ (< *furtună*) adj. **1.** Bântuit de furtună; fig. agitat, zbuciumat. **2.** Fig. (Despre ființe și acțiunile lor) Năvalnic, impetuos, violent.

FURTWÄNGLER [furtveŋlər] **1. Adolf F.** (1853—1907), arheolog german. Specialist în istoria Greciei antice și în istoria artei („Gemele antice"). A participat la expedițiile arheologice de la Olimpia (1878—1879), Egina (1901) ș.a. **2. Wilhelm F.** (1886—1954), dirijor și compozitor german. Fiul lui **F. (1)**. A condus orchestra „Gewandhaus" din Leipzig, Filarmonica din Viena și cea din Berlin. Repertoriu clasic și romantic. Simfonii, un concert pentru pian, lucrări instrumentale. Scrieri de muzicologie („Dialoguri despre muzică", „Sunet și cuvânt").

FURUNCUL (< fr., lat.) s. n. Inflamare a foliculilor firelor de păr, ca urmare a unei infecții cu stafilococi, care poate afecta țesuturile învecinate provocând leziuni multiple, întinse.

FURUNCULOZĂ (< fr.) s. f. Boală manifestată prin apariția repetată de furuncule, datorită unei carențe în apărarea naturală a organismului și unui focar stafilococic latent.

FURURĂ (< fr.) s. f. Piesă metalică sau de lemn care umple sau acoperă spațiul dintre două elemente de construcție solidarizate între ele, fără a avea rolul de a mări rezistența.

FUS[1] (lat. *fusus*, 2—8 după fr.) s. n. **1.** Unealtă de forma unui bețișor lung și subțire, îngroșat la mijloc, pe care se înfășoară firul pe măsură ce este tors. **2.** (IND. TEXT.) Piesă la mașinile de tors, de formă specială, folosită la toarcerea fibrelor textile în fire, precum și la răsucirea și înfășurarea acței. **3.** (TEHN.) Porțiune cilindrică, conică, sferică etc. a unui arbore, ax sau osie, care se sprijină și se rotește într-un lagăr **(II). 4.** Trunchiul unui arbore, de la bază până la vârf, fără crengi. **5.** (BIOL.) *F. nuclear* = formație în formă de fus[1] **(1)**

Numa Denis Fustel De Coulanges

care apare în celule în timpul diviziunii nucleare și pe care se dispun cromozomii. **6.** (ARHIT.) Partea principală a unei coloane, cuprinsă între bază și capitel. Formele și proporțiile **f.** sunt determinate de ordinul sau de stilul arhitectonic căruia îi aparține. **7.** Corpul drept al ancorei. **8.** *F. sferic* = porțiune din suprafața unei sfere cuprinsă între două cercuri mari care au un diametru comun. ✦ *F. orar* = porțiune din suprafața globului pământesc cuprinsă între două meridiane ale căror longitudini diferă cu 15°. Există 24 de *f.o.*, numerotate de la 0 la 23, în sensul de la vest spre est, începând cu *f.o.* prin mijlocul căruia trece meridianul de longitudine 0° (meridianul Greenwich). V. *oră*.

FUS[2] (< germ.) s. n. Unitate de măsură a ariei, egală cu 929,03 cm^2, folosită în industria pielăriei; bucată de piele care are această arie.

FUSAR (< *fus*[1]) s. m. Pește teleostean dulcicol, cu corpul fusiform de circa 15 cm, galben-castaniu, cu 4—5 dungi transversale *(Aspro streber)*. ✧ *F. mare* = pietrar.

FUSCEL (lat. **fusticellus*) s. m. **1.** Vergea de care se leagă firele la războiul de țesut. **2.** Fiecare dintre vergelele loitrei carului. **3.** Fiecare dintre barele scurte care formează treptele unei scări simple.

FUSCUS, Cornelius, general roman. Înfrânt și ucis în timpul unei campanii împotriva geto-dacilor (87 d.Hr.).

FUSELI, Henry (numele anglicizat al lui *Johann Heinrich Füssli*) (1741—1825), pictor și critic de artă englez, de origine elvețiană. Compoziții de mare forță imaginativă, halucinante, proiecții ale unui subconștient tulburat de mari neliniști („Coșmarul"). Ilustrații pentru operele lui Shakespeare și Milton.

FUSHUN, oraș în NE Chinei (Liaoning), la NE de Shenyang; 1,2 mil. loc. (1990). Nod de comunicații. Centru minier (unul dintre cele mai mari zăcăminte de huilă din lume, exploatat în carieră). Chihlimbar. Siderurgie. Ind. constr. de mașini, electrotehnică, a aluminiului, chimică (cauciuc) și a mat. de constr. (ciment).

FUSIFORM (FUZIFORM), -Ă (< fr.; {s} lat. *fusus* „fus"+ *forma* „formă") adj. Care are formă de fus[1] **(1).**

FUSTANELĂ (< ngr.) s. f. Fustă scurtă, largă și creață, care face parte din costumul național bărbătesc al grecilor și al albanezilor.

FUSTĂ (< ngr.) s. f. **1.** Obiect de îmbrăcăminte femeiască, ce acoperă corpul de la talie în jos. **2.** Perete flexibil care limitează camera de suprapresiune la vehiculele cu pernă de aer, permițând sustentația acestora.

FUSTEL DE COULANGES [füstel də culă:j], **Numa Denis** (1830—1889), istoric francez. Prof. la Sorbona. Studii erudite privind civilizația antică („Cetatea antică") și Evul Mediu („Istoria instituțiilor vechii Franțe").

FUSULINA (< fr.) s. f. Gen fosil de foraminifere neperforate, cu țesutul fusiform aproape cilindric, rezultat din rularea unei lame spirale calcaroase în jurul unui ax. Au populat mările calde de platformă, puțin adânci, ale Paleozoicului.

FUȘTAȘ (< *fuște*) s. m. (În Ev. Med. în Țara Românească și Moldova) Soldat pedestru înarmat cu o fuște; **f.** constituiau un corp domnesc de ceremonial. Sin. *lăncier*.

FUȘTE (lat. *fustem*) s. f. Suliță de lemn cu vârful de fier; lance.

FUTABATEI, Shimei (pseud. lui *Hasegawa Tatsunosuke*) (1864—1909), scriitor japonez. Romane în stil modern („Norul plutitor", „Un soț adoptat"), uneori cu referiri autobiografice („Mediocritate"), prezentând critic societatea niponă de la sfârșitul secolului trecut. Traduceri.

FUTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Lipsit de importanță; inutil, neserios; frivol.

FUTILITATE (< fr., lat.) s. f. (Livr.) Neseriozitate, frivolitate.

FUTUNA v. **Wallis și Futuna.**

FUTURISM (< fr., it.) s. n. Mișcare literară și artistică inițiată în Italia de un grup de tineri intelectuali, uniți în jurul lui F.T. Marinetti. Deși *Manifestul* apare la Paris (1909), **f.** este la început o mișcare exclusiv italiană. Vehement antiacademist, **f.** contrapune trăirea paroxistică, jubilația absolutei libertăți, oricăror norme, rigori și convenții prestabilite. Negând tradiția, muzeul, arheologia, arta, biblioteca, deci întreaga memorie culturală, **f.** instituie un nou cult: cel al dinamicii industriale, al vitezei care pulverizează formele, al mașinii ca obiect definitoriu. Poeți, pictori, sculptori, muzicieni, arhitecți experimentează libertatea deplină a limbajului, emanciparea de sub povara formelor învechite. Mulți dintre ei vor migra însă în direcții estetice și doctrinare diverse, Marinetti rămânând singurul fidel programului **f.** Elemente ale **f.** se vor prelungi în toate curentele de avangardă de la începutul sec. 20, aria lor de răspândire cuprinzând deopotrivă vestul și estul Europei. Reprezentanți: P. Buzzi, G. Papini, A. Soffici, G. Severini, G. Balla, U. Boccioni, A. Sant'Elia, A. Sartoris ș.a. În România, **f.** nu are reprezentanți propriu-ziși, dar consecințele lui se regăsesc în opțiunile pentru alte mișcări avangardiste.

FUTURIST, -Ă (< fr., it.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține futurismului, privitor la futurism. **2.** S. m. și f. Adept al futurismului.

FUTUROLOGIE (< fr., germ. {i}) s. f. Știința despre viitor; viitorologie.

FUX (< germ.) s. n. Aducere pe linia de plutire a bușteniilor înțepeniți în apă, prin împingerea și răsucirea lor cu ajutorul țapinei.

FUX, Johann Joseph (1660—1741), compozitor și teoretician muzical austriac. Muzică religioasă, lucrări instrumentale, opere. A publicat un tratat de contrapunct („Gradus ad Parnassum").

FUXIN, oraș în NE Chinei (Liaoning); 635,5 mii loc. (1990). Nod de comunicații. Ind. extractivă (cărbune), chim. (îngrășăminte și insecticide), alim. Termocentrală.

FUZANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre proiectile) Care explodează în aer pe un anumit punct al traiectoriei; (despre focoase) care provoacă explozia în aer a unui proiectil.

FUZARIOZĂ (< fr. {i}) s. f. Boală a plantelor provocată de ciuperci din genul *Fusarium,* manifestată prin apariția unei pâsle dese, de culoare albă-roz, pe organele atacate, care putrezesc.

FUZEL (< fr.) s. m. Amestec de alcooli superiori, rezultat la fermentația alcoolică a proteinelor din cereale și fructe sub acțiunea drojdiei de bere. Este întrebuințat ca dizolvant și la fabricarea substanțelor aromatizante și a parfumurilor.

FUZELAJ (< fr.) s. n. Corp de formă aerodinamică al unui avion sau al unui planor, care face legătura între aripi și ampenaj; reprezintă spațiul util de transport pentru echipaj, echipamente, pasageri, încărcătură etc.

FUZEN (< fr.) s. n. Constituent microlitotipic al cărbunilor naturali, negru, cu luciu mătăsos (asemănător cu

manganul) și conținut ridicat de cenușă (4—30%); nu cocsifică, prezența lui îngreunând cocsificarea cărbunelui. Se deosebesc: *f. moale*, friabil, ale cărui celule sunt goale și *f. tare*, ale cărui celule au fost umplute cu substanțe minerale; fuzit.

FUZEȚĂ (< fr.) s. f. Fiecare dintre cele două dispozitive care fac legătura dintre roțile directoare și osia din față ale unui autovehicul și care permit orientarea roților în direcția dorită.

FUZHOU [fuțiou], oraș în SE Chinei, port pe Min Jiang, centru ad-tiv al provinciei Fujian; 874,8 mii loc. (1990). Șantiere navale. Ind. constr. de mașini, chimică, electronică, a mat. de constr., prelucr. lemnului, textilă și alim. Export de ceai, lemn, camfor, fructe. Universitate. Mănăstirea Yongquan (sec. 9). Templul Kaiyuan.

FUZIBIL, -Ă (< fr.; {s} lat. *fusilis* „care se topește") adj., s. m. **1.** (Despre un metal) Care poate fi topit ușor. **2.** S. m. Element al unei siguranțe electrice, în formă de fir sau de lamelă, care se topește atunci când este parcurs de un curent a cărui intensitate este mai mare decât cea admisă.

FUZIONA (< fr.) vb. I intranz. A realiza o fuziune **(1, 2)**; a se contopi.

FUZIT (< rus.) s. n. (GEOL.) Fuzen.

FUZIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Contopire a două sau mai multe state sau a două ori mai multe partide într-unul singur, a două sau mai multe organizații într-una singură. **2.** (EC.) Formă de comasare a unor societăți comerciale, industriale prin absorbirea de către o firmă a uneia sau a mai multe firme, aceasta preluând în totalitate profiturile sau pierderile și obligațiile contractuale; se mai realizează prin contopirea a două sau a mai multe firme din punct de vedere economic, administrativ și juridic. Aceste **f.** duc la apariția unor noi persoane juridice și reprezintă una dintre cele mai răspândite forme de concentrare a capitalului. **3.** (FIZ.) Topire. **4.** Reacție nucleară de sinteză a unui nucleu greu, mai stabil, din două nuclee ușoare, însoțită de degajarea unei energii egală cu diferența dintre energia de legătură a nucleului rezultat și cea a nucleelor ușoare. A fost descoperită (1920—1925) prin bombardarea gheții grele (D_2O) cu un fascicul de deuteroni accelerați. Învingerea forțelor electrostatice de respingere dintre nuclee este posibilă numai pentru energii cinetice foarte mari, corespunzătoare unor temperaturi de ordinul zecilor și sutelor de milioane de grade, la care substanța se află în stare de plasmă. Energia imensă degajată în cursul **f.** se redistribuie între particulele plasmei, astfel încât reacția se autoîntreține. De aceea **f.** mai poartă și numele de *reacție termonucleară*. Reacțiile de **f.** în lanț constituie sursa energiei solare și a altor stele. În cadrul cercetărilor moderne de fizică nucleară, realizarea reacțiilor termonucleare controlate va pune la dispoziția omului o sursă inepuizabilă de energie V. și *stelarator, tokamak*.

FYN v. Fionia.

G

G s. m. invar. **1.** A noua literă a alfabetului limbii române: **a)** consoană oclusivă velară sonoră (ex. gară, gură); **b)** element component al grupurilor de litere *ge, gi,* prin care se notează consoana semioclusivă prepalatală sonoră *ğ* (ex. geam, gingie); **c)** element de compunere al grupurilor de litere *ghe, ghi,* prin care se notează consoana oclusivă palatală sonoră *g'* (ex. gheară, ghiață). **2.** (MUZ.) Notație literală pentru sunetul *sol.* **3.** (METR.) Simbol al prefixului *giga-*.

g[1] (FIZ.), simbol pentru accelerația gravitațională.

g[2] (METR.), simbol pentru *gram.*

Ga, simbol chimic pentru *galiu.*

GAÁL Gábor (1891—1954, n. Budapesta), publicist, estetician și sociolog maghiar din România. Acad. (1948), prof. univ. la Cluj. Redactor-șef al revistei „Korunk" (1931—1940) și „Utunk" (1946—1954). Preocupat de problemele realismului, ale valorificării moștenirii culturale, de critica estetismului și a unor curente din sociologia și filozofia contemporană („Realitate și literatură").

GABARĂ (< fr.) s. f. **1.** Ambarcație mare de lemn, cu pânze sau cu rame, folosită în trecut pentru transportul mărfurilor. **2.** Navă-platformă (20—100 t), cu punte spațioasă, destinată transportului de materiale pentru construcțiile hidrotehnice, vehiculelor etc. Unele **g.** pot avea puntea înclinată pentru basculareа rapidă a materialelor.

GABARDINĂ (< fr.) s. f. Stofă de lână cu mici dungi paralele înclinate pe ambele fețe.

GABARIT (< rus., fr.) s. n. Contur poligonal, format din linii drepte sau curbe, care limitează dimensiunile maxime ale unui agregat, utilaj, vehicul sau ale unei clădiri. ✧ *G. de cale ferată* = contur care marchează limitele transversale admise pentru construcția locomotivelor și a vagoanelor de cale ferată, precum și pentru încărcarea vagoanelor deschise; instalație care materializează acest contur.

GABELĂ (GABELLA) (< fr.) s. f. (În Ev. Med., în Franța) Impozit pe sare, introdus în sec. 14, bazat pe monopolul statului asupra acesteia și pe obligația populației de a cumpăra anual o anumită cantitate. Abolit la 1790.

GABERONES v. **Gaborone.**

GABÈS (QĂBIS) 1. Golf al M. Mediterane, situat pe țărmul de N al Africii (Tunisia); lungime: c. 100 km; lățime: c. 68 km; ad. medie: 50 m. Ins. pr.: *Jerba.* Vechiul nume: *Sirta Mică.* **2.** Oraș în E Tunisiei, port la golful omonim; 92,2 mii loc. (1984, cu suburbiile). Nod de comunicații. Combinat chimic. Prelucr. petrolului. Produse textile. Ulei de măsline. Vinificație. Pescuit. Centru comercial (lână, piei, curmale).

GABIE (< fr., it.) s. f. Platformă orizontală fixată la extremitatea superioară a unui arbore (catarg) de navă (cu pânze), servind la manevrarea arborelui-gabier; la navele de război, la baleniere etc. era folosită ca post de observație.

GABIER (< fr., it.) s. m. **1.** Marinar care execută manevra vergelor, a velelor etc.; marinar care face serviciul de veghe pe gabie. **2.** *Arbore-gabier* = parte a arborelui (catargului) unei nave cuprinse între coloană (partea inferioară a arborelui) și arboret.

GABIN [gabẽ], **Jean** (pseud. lui *Jean Alexis Moncorgé*) (1904—1976), actor francez. Într-o manieră interpretativă, ce se distingea prin naturalețe, simplitate, sobrietate și eleganță, a întruchipat mitul romantic al omului în afara legii („Nopți marocane", „Pépé le Moko", „Iluzia cea mare", „Suflete în ceață") sau a compus portrete reprezentative de vagabonzi și bogătași, escroci și avocați în peste 100 de filme („Mizerabilii", „Marile familii", „Doi oameni în oraș", „Clanul sicilienilor").

GABION (< fr.) s. n. Coș de nuiele sau din plasă de sârmă, de formă paralelipipedică, tronconică sau cilindrică, umplut cu pietriș sau cu pământ, folosit la executarea unor lucrări hidrotehnice.

GABIROL, Solomon ibn Yehuda (AVICEBRON) (c. 1020—c. 1070), poet, teolog și filozof evreu, originar din Spania. De orientare neoplatonică („Fântâna vieții", „Îmbunătățirea calităților morale"); versuri („Coroana regească").

GABLE [gæbl], **Clark** (1901—1960), actor american de film. Roluri de „dur" sau de june-prim („Văduva veselă",

Jean Gabin

Clark Gable

„Prizoniera dragostei"), urmate de partituri complexe, caracterizate prin ironie tandră, umor discret („Revolta de pe Bounty", „Pe aripile vântului", „Steaua singuratică", „Inadaptații"). Premiul Oscar: 1934 („S-a întâmplat într-o noapte").

GABO [gabə], **Naum** (pseud. lui *Naum Neemia Pevsner*) (1890—1977), sculptor american de origine rusă. Promotor al *constructivismului;* împreună cu fratele său, A. Pevsner, a experimentat materiale noi (nailon), în structuri abstracte, animate de ritmuri dinamice. Precursor al *artei cinetice.*

GABON, Republica Gaboneză (République Gabonaise), stat în partea central-vestică a Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic (950 km); 267,7 mii km²; 1,28 mil. loc. (1993). Limba oficială: franceză; uzuală: fang (bantu). Religia: creștină (catolici 65,2%, protestanți 18,8%), animistă (2,9%). Cap.: *Libreville.* Orașe pr.: Port-Gentil, Franceville, Lambaréné. Este împărțit în nouă regiuni administrative. Trei trepte de relief: câmpia litorală (în V), zona muntoasă (alt. max. în vf. Mont Iboundji: 1 575 m) în centru, podișurile drenate de fl. Ogooué (în E). Climă ecuatorială, vegetație luxuriantă, păduri cu esențe valoroase (okoumé, ozigo, acaju, abanos) ocupând 74,7% din terit. țării (lemn — 4,3 mil. m³, 1991). Expl. de petrol (13,8 mil. t, 1990), gaze naturale, min. de mangan (1,2 mil. t, 1989, locul 3 în lume), uraniu (870 t, 1989), aur; importante zăcăminte de min. de fier. Ind. de prelucr. a lemnului (cherestea, placaje, furnire), a produselor agricole (zahăr, ulei de palmier ș.a.). Agricultura se practică pe 1,7% din terit. țării: manioc, batate, yams, porumb, trestie de zahăr (210 mii t, 1991), banane (9 mii t, 1991), arahide, cacao, cafea. Pescuit: 17,6 mii t pește (1990). C.f. (1991): 668 km. Căi rutiere (1991): 7,3 mii km. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Export (1989): petrol brut, lemn brut și prelucrat, min. de mangan, uraniu ș.a. Import (1989): utilaje ind. și mijloace de transport, produse agro-alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric.* În sec. 15, litoralul **G.** este explorat de navigatorii portughezi; în 1839, francezii fondează prima așezare pe malul stâng al estuarului **G.** Ocupat de trupele franceze la sfârșitul sec. 19, **G.** este inclus în 1886 în colonia Congo Francez, iar din 1910, în componența Africii Ecuatoriale Franceze. În 1958, **G.** a devenit republică autonomă, în cadrul Comunității Franceze. În 1960 s-a proclamat rep. independentă. În 1993 au loc primele alegeri libere multipartite, câștigate de Omar Bongo (la putere din 1967). Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament unicameral (Adunarea Națională), iar cea executivă de președinte și de Consiliul de Miniștri.

GÁBOR Áron (1814—1849, n. Brețcu, jud. Covasna), revoluționar secui. În timpul Revoluției din 1848—1849 din Transilvania, a organizat rezistența antihabsburgică în ținutul Scaunelor secuiești.

GÁBOR, Dennis (1900—1979), fizician britanic de origine ungară. Prof. univ. la Londra. Contribuții în optica fizică, teoria plasmei, microscopia electronică ș.a. Inventator al *holografiei* (1948). Premiul Nobel pentru fizică (1971).

GABORIAU [gaborio], **Émile** (1832—1873), scriitor francez. Considerat unul

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Provincii („prefecturi")	Suprafața (km²)	Populația (1978)	Capitala
Estuaire	20 740	359 000	Libreville
Haut-Ogooué	36 547	213 000	Franceville
Moyen-Ogooué	18 535	49 000	Lambaréné
Ngounié	37 750	118 000	Mouila
Nyanga	21 285	98 000	Tchibanga
Ogooué-Ivindo	46 075	53 000	Makokou
Ogooué-Lolo	25 380	50 000	Koulamoutou
Ogooué-Maritime	22 890	194 000	Port-Gentil
Woleu-Ntem	38 465	166 000	Oyem

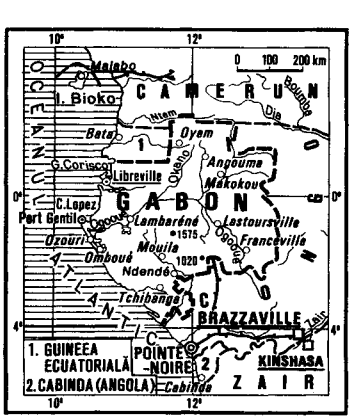

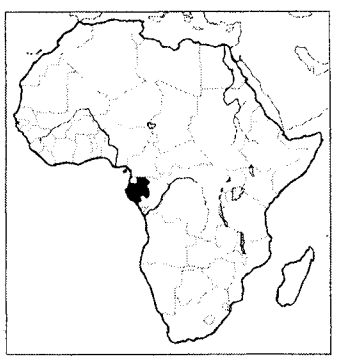

Dennis Gábor

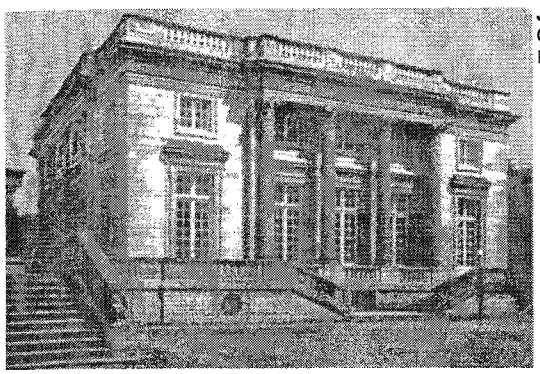

Jacques Ange Gabriel: Palatul Micul Trianon

dintre creatorii genului polițist, a acordat un rol preponderent raționamentului în rezolvarea intrigii („Afacerea Lerouge", „Crima de la Orcival", „Domnul Lecoq").

GABORONE, cap. Botswanei, în S țării; 133,5 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport. Centru comercial. Prod. meșteșugărească. Universitate. Centru ad-tiv al protectoratului britanic Bechuanaland, înlocuind (1965) orașul Mafeking, de pe terit. Africii de Sud. G. a devenit (din 1966) cap. Republicii Botswana. Vechiul nume: *Gaberones.*

GABREA 1. Iosif G. (1893—1975, n. sat Văleni, jud. Argeș), pedagog român. Prof. univ. la București. Preocupări în domeniul formării personalității elevului („Școala creatoare", „Individualitatea învățământului"), al aplicării teoriei generale a educației la școala românească și al pedagogiei comparate („Organizarea învățământului în 28 de țări", în colab.). A organizat Laboratorul de pedagogie al Univ. din București (1935). **2. Șerban G.** (n. 1940, București), pictor român. Fiul lui **G. (1).** Stabilit în Germania (1979). Viziuni plastice însoțite de o dimensiune ludică și reflexiv-lirică („Desenele de la Marea Moartă" „Două sălbăticiuni", „Omagiu nimănui"). Grafică și tapiserie (tapiseria Teatrului Național din București, în colab.)

GABRIEL, Jacques Ange (1698—1782), arhitect și decorator francez. După planurile sale, au fost construite, la Versailles, aripa dreaptă dinspre curte a palatului și Micul Trianon, iar, la Paris, Piața Ludovic al XV-lea, azi Piața Concorde și palatul Bourbon.

GABRIELESCU, Grigore (1859—1915, n. Craiova), tenor român. Turnee în Europa și America de Sud. Unul dintre fondatorii Operei Române. Autor de romanțe și de piese corale.

GABRIELI 1. Andrea G. (c. 1510 — c. 1585), compozitor italian. Reprezentant al școlii venețiene. Madrigale, numeroase piese pentru orgă, cântece, sonate. Inovator în domeniul polifoniei. **2. Giovanni G.** (1557—1612), compozitor și organist italian. Nepot al lui **G. (1),** continuator al acestuia. Piese pentru orgă și lucrări instrumentale de sine stătătoare, intitulate „simfonii" sau „sonate". Creatorul stilului concertant și al primelor sonate pentru un ansamblu instrumental.

GABROU (< fr. {i}) s. n. Rocă magmatică intruzivă, bazică, de culoare cenușie-neagră, alcătuită din feldspați, plagioclazi și piroxeni. Apare sub formă de masive, filoane, dyke-uri etc. Utilizată pentru pavaj, ca material de construcție sau ornamental.

GABROVEAN (< n. pr. *Gabrovo*) s. m. (Înv.) Meșter și negustor de cuțite.

GABROVO, oraș în Bulgaria, în N M-ților Balcani, pe râul Iantra; 80,1 mii loc. (1989). Centru pomicol. Constr. de mașini textile. Ind. electronică și electrotehnică, confecții, piel. și alim. Fabrică de mobilă și încălț. Prima școală laică bulgară (1835). Festival internațional anual de umor.

GACI[1] (< magh., sl.) s. m. pl. (În costumul tradițional bărbătesc din NV Transilvaniei) Obiect de îmbrăcăminte, larg și lung, în formă de pantaloni, confecționat din pânză albă (uneori, doar până la mijlocul gambei).

GACI[2] (< rus., fr.) s. n. Masă uleioasă de parafină, obținută prin deparafinarea (la temperatură joasă) fracțiunilor de ulei ușoare din țiței.

GADAMER, Hans Georg (n. 1900), filozof german. Discipol al lui Heidegger; creator al *hermeneuticii,* ca disciplină fundamentală în sistemul cunoașterii, având drept obiect explicarea motivației ce determină orice demers științific („Adevăr și metodă", „Rațiunea în epoca științei", „Istoria conceptelor și a limbajului filozofic").

GADDA, Carlo Emilio (1893—1973), scriitor italian. Romane și nuvele într-o diversitate de stiluri și planuri, sugerând varietatea vieții, caracterul ei fragmentar („Castelul de la Udine", „Încurcătura blestemată din strada Merulana", „Cunoașterea durerii").

GADDAFI, Mu'ammar al ~ (n. 1942), ofițer și om politic libian. Conducător al Marii Revoluții de la 1 Septembrie 1969 (șef al statului din 1969). Președinte al Consiliului Comandamentului Revoluției (1969—1977). Prim-min. (1970—1972). Secretar general al Congresului General Popular (1977—1979).

GADDI, Taddeo (c. 1300—1366), pictor italian. Elev al lui Giotto. Fresce (în bisericile Santa Croce din Florența și San Francesco din Pisa) și tablouri de altar.

GADE [gɑ:ðə], **Niels** (1817—1890), compozitor, dirijor și violonist danez. Balete, uverturi cantate, simfonii, piese orchestrale, muzică de cameră etc. caracterizate prin farmecul melodic, prin lirism discret și instrumentație rafinată. A dirijat orchestra „Gewandhaus" din Leipzig și Filarmonica din Copenhaga.

GADES, oraș antic în SV Spaniei. Întemeiat de fenicieni în sec. 11 î.Hr. sub numele de *Gadir;* centru economic înfloritor în timpul dominației romane (sec. 3 î.Hr.—sec. 5 d.Hr.). Azi *Cádiz.*

GADOLIN, Johann Gotlieb (1760—1852), chimist și fizician finlandez. Prof. univ. la Uppsala. Cercetări în domeniul chimiei pământurilor rare. În 1794, a descoperit *ytriul.* Numele său a fost atribuit unui element chimic (gadoliniu) și unui mineral (gadolinita).

GADOLINIU (< fr. {i}; {s} n. pr. *Gadolin*) s. n. Element chimic (Gd; nr. at. 64, m. at. 157,25) din familia lantanoidelor. În combinații funcționează trivalent. Este utilizat la aliajele magnetice și ca moderator în reactoarele nucleare. A fost descoperit (1880) de J.Ch. Galissard de Marignac.

GAELI (< fr.) s. m. pl. Denumirea vechilor locuitori de origine celtică din Irlanda și din Scoția la sfârșitul mileniului 1 î. Hr.

Niels Gade

GAFĂ[1] (< fr.) s. f. (TEHN.) Cârlig de formă specială, fixat la capătul unui dispozitiv de ridicat, cu care se prinde direct sarcina; se montează numai în pereche. ✦ Instrument în formă de cârlig cu ajutorul căruia se scoate din apă peștele mare prins în undiță. ✦ (NAV.) Piesă de oțel sau de bronz, formată din unul sau două cârlige cu vârfurile rotunjite, cu care se prind ambarcațiile pentru acostare sau îndepărtare de țărm.

GAFĂ[2] (< fr.) s. f. Vorbă sau atitudine care poate constitui o nedelicatețe sau o jignire neintenționată adusă cuiva.

GAFENCU, Grigore (1892–1957, n. București), avocat, diplomat, om politic și publicist român. Unul dintre fruntașii Partidului Național Țărănesc. A participat la Războiul de Reîntregire Națională, distingându-se ca pilot în luptele de la Mărăști și Mărășești. Fondează ziarele „Revista vremii" (1921), „Timpul" (1937) și, în 1923, preia conducerea cotidianului „Argus". Membru fondator al agenției telegrafice de presă Orient-Radio (RADOR). Jurist-expert și membru în consiliile de administrație ale unor societăți comerciale de stat și particulare. Ca ministru de Externe (1938–1940), în condițiile situației internaționale date, **G.** a încercat să consolideze Înțelegerea Balcanică și să contracareze tendințele revizioniste ale statelor vecine, pentru apărarea integrității teritoriale a României. Ministru al României la Moscova (1940–1941). În 1941, s-a stabilit în Elveția, unde a desfășurat o intensă activitate diplomatică (oficială și oficioasă) pentru ieșirea României din război, sugerând inițierea de tratative atât cu anglo-americanii, cât și cu sovieticii în perspectiva victoriei Aliaților și a încheierii păcii cu România. Rol important, alături de alte personalități politice și diplomatice aflate în străinătate (mai ales după constituirea Ligii Românilor Liberi), în susținerea intereselor naționale la Conferința de Pace de la Paris (1946), precum și în rezistența împotriva regimului comunist. Lucrări de analiză politică: „Préliminaires de la guerre à l'Est. De l'acord de Moscou (21 août 1939) aux hostilités en Russie (22 juin 1941)"; „Derniers jours de l'Europe. Un voyage diplomatique en 1939". Memorii.

GAFSA (QAFSAH), oraș în V Tunisiei, situat într-o oază; 61 mii loc. (1984). Legat prin c.f. cu porturile Sfax și Gabès. Nod rutier. Expl. și prelucr. fosfaților. Centru agricol (măsline, curmale). Prod. meșteșugărească (covoare). Stațiune balneară cu ape termale.

Grigore Gafencu

Iuri Gagarin

GAG (< fr.) s. n. **1.** Efect comic în teatru și în cinematograf bazat pe surpriză. **2.** (Fam.) Glumă, vorbă cu haz.

Thomas Gainsborough: „Plimbarea de dimineață"

GAGARIN, Iuri Alekseevici (1934–1968), pilot-cosmonaut rus. Primul om care a zburat în spațiul cosmic (la 12 apr. 1961, efectuând o rotație în jurul Pământului). A murit în timpul unui zbor de antrenament cu avionul.

GAGLIANO [galiano], **Marco da** (c. 1575–1642), compozitor italian. Lucrări religioase (mise, psalmi) și profane (madrigale). Opere („Dafne"). Compozitorul oficial al curții familiei Medici.

GAGLIARDA (cuv. it.) [galiarda] s. f. Dans italian și francez în măsură ternară și mișcare vie; melodia corespunzătoare acestui dans. ✦ (În sec. 15–17) Parte dintr-o suită instrumentală, plasată de obicei după *pavană.*

GAIAC (GAYAC) (< fr.) s. m. Denumire dată unor specii de arbori din genul *Guaiacum* din America Centrală și de Sud, cu frunze persistente, importanți pentru lemnul dur și pentru extractele lor (rășini).

GAIACOL (GUAIACOL) (< fr.) s. n. (FARM.) Substanță extrasă din rășina de gaiac, folosită ca antiseptic al căilor respiratorii și ca expectorant.

GAIAL s. m. (ZOOT.) Specie de bovid din Indonezia, reprezentând forma domestică a *gaurului;* folosit ca animal de tracțiune, mai puțin pentru lapte și carne.

GAICĂ (< rus.) s. f. **1.** Bandă de stofă, cusută în talie la spatele hainelor, pentru a strânge lărgimea stofei sau în scop decorativ. **2.** Bentiță fixată în talie la unele haine, prin care se trece cordonul sau cingătoarea. **3.** (Impr.) Agățătoare.

GAIDAR, Arkadi Petrovici (pseud. lui *A.P. Golikov)* (1904–1941), scriitor rus. Nuvele și povestiri pentru copii („Ținuturi îndepărtate", „Timur și băieții lui").

GAIDĂ (< bg., scr.) s. f. **1.** Cimpoi. **2.** Dans popular românesc cu ritm binar și mișcare domoală, care se execută cu acompaniament de cimpoi; melodia corespunzătoare acestui dans.

GAIE (probabil din lat. *gaja* „gaiță") s. f. Nume dat unor păsări răpitoare de zi, migratoare, din genul *Milvus,* răspândite în România, asemănătoare cu uliul, dar cu coada bifurcată. Atacă puii de iepuri și păsările. Sin. *șorliță.*

GAINSBOROUGH [gheinzbərə], **Thomas** (1727–1788), pictor și desenator englez. Peisaje ample și în special portrete, adesea înscrise în peisaj, remarcabile prin armonia coloritului și eleganța atitudinilor („Băiatul în albastru", „Portretul d-nei Siddons",

„Plimbarea de dimineață", „Portretul d-lui și d-nei Andrews").

GAIRDNER [gęədnə], lac sărat în S Australiei, situat în N Pen. Eyre, la 111 m alt.; 7,7 mii km². Lungime max.: 160 km; lățime max.: 48 km. Descoperit, în 1857, de exploratorul britanic P.E. Warburton.

GAIȚĂ (< *gaie*) s. f. **1.** Pasăre sedentară din familia corvidelor, de mărimea unei ciori, cu penajul brun-roșcat, dungi albastre și negre pe aripi, răspândită în pădurile din Eurasia și Africa de Nord-Vest; imită glasul altor animale (*Garrulus glandarius*). ✧ *G. de munte* trăiește în pădurile de conifere din Carpați; penaj brun-întunecat cu pete albe; alunar (*Nucifraga caryocatactes*). **2.** Epitet dat unei femei care vorbește mult și fără rost. **3.** Bețișor în care sunt înfipți câțiva peri de porc, având aspectul unui pieptene și folosit în ceramica populară pentru jirăvirea străchinilor.

GAIUS (sec. 2), jurisconsult roman. Opera sa principală („Instituțiile") a înlocuit tratarea cazuistică cu una sistematică, privind persoanele, bunurile și acțiunile.

GAJ (< fr.) s. n. **1.** Contract accesoriu, unilateral, constitutiv de drepturi reale, conform căruia un debitor garantează achitarea îndatoririlor sale contractuale prin remiterea unui bun mobil, aflat în circuitul civil, corporal sau incorporai, creditorului; creditorul are dreptul ca, în cazul nerespectării contractului, să valorifice g. pentru recuperarea prejudiciilor. **2.** Garanție formată din bunuri care fac obiectul unui contract **(1)** pusă la dispoziția creditorului sau a unui terț. Formează de obicei obiectul garanțiilor pentru credite bancare (titluri, conturi blocate etc.); *p. ext.* amanet, zălog.

GAJ [ga:i], **Ljudevit** (1809—1872), filolog și ziarist croat. A pus bazele limbii literare croate („Scurtă prezentare a ortografiei sârbo-croate") și a favorizat apariția literaturii naționale.

GAJAH MADA (?—c. 1364), om de stat din Java. Ministru principal al statului Madjapahit (din 1331). În 1343, organizează expediția de cucerire a ins. Bali. Rol important în unificarea Arh. Indoneziei. Erou național al Indoneziei.

GAJDUSEK, Daniel Carleton (n. 1923), medic și biolog american. Descoperiri privind originea și diseminarea bolilor infecțioase. A demonstrat că boala lui Parkinson și alte boli ale sistemului nervos central sunt de origine virală. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1976), împreună cu B.S. Blumberg.

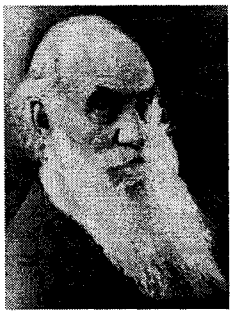

Gala Galaction

GAL (< fr. {i}; {s} n. pr. *Galilei*) s. m. (FIZ.) Unitate de măsură (tolerată) a accelerației (simbol: Gal), egală cu 1 cm/s².

GALACTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (ASTR.) Referitor la galaxie.

GALACTION, Gala (pseud. lui *Grigore Pișculescu*) (1879—1961, n. Dideşti, jud. Teleorman), scriitor român. Preot. Acad. (1947). Prof. la facultățile de teologie din Cernăuți și București. Întreaga sa operă este străbătută de spiritul iubirii de oameni, al carității și al toleranței. Analist al pasiunilor violente și al crizelor sufletești, nuvelele sale excelează prin tensiune dramatică, îmbinând fantasticul magic cu tratarea realistă („De la noi la Cladova", „Moara lui Călifar", „Gloria Constantini", „La Vulturi", „Lângă apa Vodislavei"). Romanele („Roxana", „Papucii lui Mahmud", „Doctorul Taifun") surprind frământări moral-umanitariste cu implicații religioase. A tradus Biblia (în colab. cu Vasile Radu). Memorialistică („Jurnal").

GALACTOREE (< fr. {i}; {s} gr. *galakt-* „lapte" + *rhein* „a curge") s. f. (MED.) Secreție excesivă de lapte la femeia care alăptează sau care înțarcă copilul.

GALACTOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *galakt-* „lapte") s. f. (BIOCHIM.) Monozaharidă din clasa aldozelor, prezentă în lactoză, agar-agar, precum și în organism (cerebrozidele din creier), foarte asemănătoare ca proprietăți cu glucoza.

GALALIT (< fr. {i}; {s} gr. *gala* „lapte" + *lithos* „piatră") s. n. Masă plastică rezistentă, dură, obținută prin tratarea cazeinei cu formaldehidă. Este întrebuințat la fabricarea nasturilor, a pieptenilor, ca material electroizolant etc.

GALANT, -Ă (< fr.) adj. **1.** Curtenitor față de femei; *p. ext.* politicos, plăcut, amabil. ✧ *Literatură g.* = literatură care cultivă cu precădere intriga amoroasă. ✧ Expr. *Aventură* (sau *intrigă*) *galantă* = aventură de dragoste. **2.** Galanton.

GALANTAR (< *galanterie*) s. n. Vitrină în care sunt expuse mostre din obiectele care se vând într-un magazin.

GALANTERIE (< fr., **2.** germ.) s. f. **1.** Politețe curtenitoare față de femei. **2.** Denumire generală dată obiectelor mici de îmbrăcăminte (mănuși, fulare, cravate, lenjerie) care se vând în magazine; *p. ext.* magazin în care se vând astfel de obiecte.

GALANTON, -OANĂ (după fr. *galant homme*) adj. (Fam.) Darnic, generos, galant **(2)**.

GALAONUL s. n. Dans popular românesc cu ritm binar și mișcare rapidă, răspândit în Câmpia Olteniei și jucat numai de bărbați; melodia corespunzătoare acestui dans.

GALÁPAGOS (COLÓN), arh. vulcanic în Oc. Pacific situat pe Ecuator, la 950 km de țărmurile Ecuadorului, constituind, din 1832, un terit. insular al acestuia; 8 mii km²; 9,8 mii loc. (1990). Alcătuit din 61 de insule și insulițe. Ins. pr.: Isabela, Fernandina, Santa Cruz. Centrul ad-tiv: *Puerto Baquerizo Moreno.* Relief de vulcani stinși și activi. Climă secetoasă. Vegetație xerofită. Floră (peste 200 de specii) și faună cu multe endemisme (broaște țestoase uriașe, iguane, păsări), studiate în 1835 de Ch. Darwin, care l-au ajutat în conturarea teoriei sale evoluționiste. Plantații de trestie de zahăr, bananieri, ananas. Guano. Pescuit. Parc național (din 1936; 691,2 ha), patrimoniu al umanității (1979), rezervație naturală a biosferei. Stațiunea de cercetări științifice „Charles Darwin" (1964). Turism.

GALATA, mănăstire situată pe teritoriul municipiului Iași, cu biserica având hramul Înălțarea Domnului, ctitorie (1579—1584) a lui Petru Șchiopul. Turn clopotniță (1584), completat (1847) de Mihail Sturdza. Restaurată (1968—1971); a fost reînființată în 1991.

GALATÉEA (GALATEIA, GALÀTHEA) (în mitologia greacă), nereidă, fiica lui Nereu și a lui Doris, protectoare a

Triumful Galateii
Pictură de Rafael (detaliu)

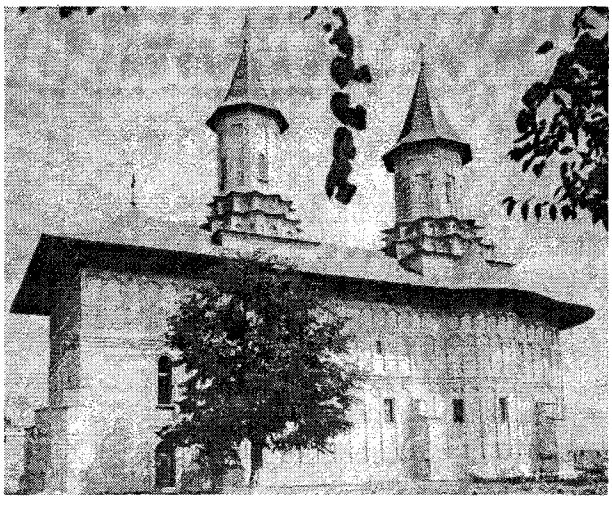

Mănăstirea Galata. Biserica Înălţarea Domnului

Biserica Precista

turmelor. Iubită de ciclopul Polifem şi de păstorul sicilian Acis, care, ucis din gelozie de ciclop, este transformat de G. într-un râu ce-i poartă numele. Legenda ei a inspirat compozitori (Haendel, Haydn) şi pictori (Carracci, Poussin, Watteau).

GALAŢI 1. Municipiu în E României, port fluvio-maritim pe stg. Dunării, reşed. jud. cu acelaşi nume; 328 058 loc. (1995). Nod feroviar şi rutier. Important centru industrial, comercial şi cultural. Termocentrală. Mare combinat siderurgic (şase furnale, ultimul de 3 500 m^3, intrat în funcţiune în febr. 1981), care produce oţel, fontă, tablă groasă, sârmă, cabluri etc.; staţie de sortare şi aglomerare a min. de fier; uzină cocsochimică. Constr. navale (mineraliere remorchere maritime, cargouri fluvio-maritime, motonave fluviale etc.), constr. de maşini (echipament pentru nave, piese de schimb pentru tractoare şi maşini agricole), de utilaje pentru telecomunicaţii şi de platforme pentru foraj marin; produse metalice de larg consum; mat. de constr. (cărămidă, prefabricate din beton); prelucr. lemnului (mobilă); produse chimice (coloranţi şi vopsele), textile (fire şi ţesături din bumbac, in şi cânepă), cosmetice şi alim. (dulciuri, paste făinoase, conserve, preparate din lapte şi carne etc.). Poligrafie. Universitate; teatre (dramatic, de păpuşi şi muzical), orchestră simfonică, muzee (de artă, de istorie, de ştiinţele naturii ş.a.). Grădină zoologică. Monumente: biserica fortificată Precista, cu hramul Adormirea Maicii Domnului (1645—1647); Catedrala ortodoxă Sf. Ierarh Nicolae, construită în 1906—1917, după planurile arhitecţilor P. Antonescu şi Şt. Burcuş, este, totodată, sediul Episcopiei Dunării de Jos; bisericile Sf. Gheorghe (1664); Mavromol — cu hramul Adormirea Maicii Domnului — ctitorie din 1669 a lui Gheorghe Duca şi reconstruită în 1700—1702 (aici a fost înfiinţată în 1765 o şcoală cu limba de predare greacă, iar în 1803 o şcoală în limba română); Vovidenia (sau Intrarea în Biserică a Maicii Domnului), 1790, cu refaceri din 1865; Sf. Voievozi (1801—1805, refăcută în 1856); Sf. Spiridon (1815—1817); Sf. Dumitru, ctitorie din 1649 a lui Vasile Lupu; Sf. Nicolae construită în 1845 pe fundaţiile uneia din 1776; biserică romano-catolică (sec. 17, refăcută în 1829—1844). În cartierul Barboşi au fost descoperite vestigiile unui castru roman întemeiat în sec. 2 pe locul unei vechi aşezări dacice. Prima menţiune documentară din 1445, dar cu o existenţă anterioară acestei

Galaţi

Faleza

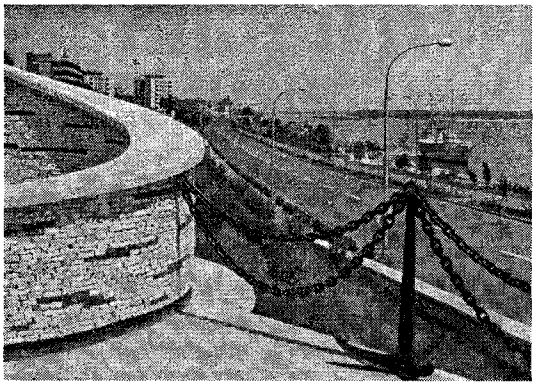

Muzeul de Artă

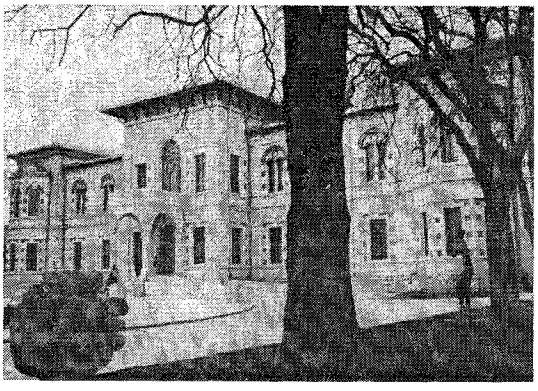

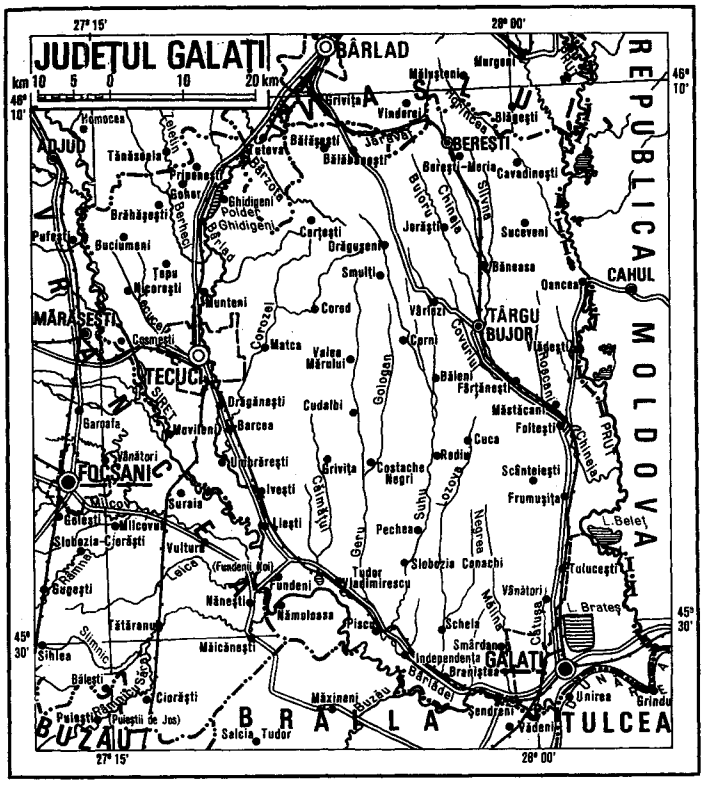
JUDEȚUL GALAȚI
27° 15'
28° 00'
46° 10'
45° 30'
km 10 5 0 10 20 km
BÂRLAD
BEREȘTI
TÂRGU BUJOR
TECUCI
FOCȘANI
GALAȚI
TULCEA
BRĂILA
BUZĂU
ADJUD
MĂRĂȘEȘTI
CAHUL
REPUBLICA MOLDOVA
Grivița
Vinderei
Măluțeni
Bălășești
Cavadinești
Cărțești
Drăgușeni
Smulți
Băneasa
Oancea
Corod
Matca
Valea Mărului
Cârnu
Bălani
Fârțănești
Măstăcani
Foltești
Cuca
Rodin
Scânteiești
Frumușița
Costache Negri
Cudalbi
Dragănești
Movileni
Barcea
Garoafa
Vânători
Șuraia
Ivești
Liești
Pechea
Slobozia Conachi
Tulucești
Vânători
Independența
Smârdan
Schela
Pisc
Năm oloasa
Fundeni
Tudor Vladimirescu
Nănești
Măicănești
Sihlea
Bălești
Ciorăști
Tătăranu
Vulturu
Jariștea
Suceveni
Bălășești-Moara
Bălășești
Homocea
Tănăsoaia
Prisăcani
Ghidigeni
Poiana
Buciumeni
Topu
Movileni
Runteni
Corozel
Gologan
Siret
Prut
Chinejei
Siretul
Buzău
Bârlad
Șuhu
Lotrea
Negrea
Milcov
Zăbrăuți
Șuștanu
Slobozia-Ciorăști
Milcovul
Gârla Mare
Gârla Mică
Gârla Mare
Gârla Mică
Gârla Mare
Gârla Mică

raza de c. 50 000 ani-lumină. Observații recente relevă existența unei vaste coroane gazoase în jurul discului galactic. Soarele și sistemul se rotesc în jurul centrului **G.** cu o viteză de c. 250 km/s, efectuând o mișcare completă în c. 240 milioane de ani. Pe bolta cerească, **G.** se vede sub forma unui brâu luminos numit *Calea Lactee.*

GALAXIE (< fr.; gr. *galaxias* „de lapte") s. f. Ansamblu vast de stele, praf cosmic, gaze și alte obiecte cerești, având diverse forme și mărimi, menținute împreună de atracția gravitațională (ex. *Galaxia* noastră). **G.** mici, cunoscute sub denumirea de *g. pitice,* conțin c. 100 000 stele, în timp ce *g. gigant* (ex. **g.** eliptică M. 87) conțin de c. 15 ori mai multe mase stelare decât Galaxia noastră. Diversele tipuri de **g.** (eliptice, spirale și neregulate) sunt în general grupate în roiuri de **g.** Cele mai îndepărtate se găsesc la c. 10 miliarde ani-lumină. Se consideră că g. s-au format la c. un miliard de ani după *Big-Bang.* ✧ *G. cvasistelară* sau *albastră* = quasar.

GALĂ[1] (< fr., it.) s. f. **1.** *De gală* = sărbătoresc, solemn. *Spectacol de g.* = spectacol de înaltă ținută artistică, la care participă, de obicei, persoane oficiale. **2.** *G. de box* = competiție sportivă alcătuită din mai multe meciuri de box. *G. de film(e)* = serie de filme produse de aceeași țară și prezentate cu o ocazie solemnă.

GALĂ[2] (< fr., lat.) s. f. (FITOPAT.) Cecidie.

GALB (GALBĂ s. f.) (< fr.) s. n. **1.** Conturul (curb) al unui element de arhitectură, de sculptură sau al unui vas. **2.** Parte a fusului unei coloane, arcuită spre exterior, pentru a evita iluzia de strangulare pe care o dă un cilindru perfect.

GALBEN, -Ă (lat. *galbinus*) subst., adj. **1.** S. n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între portocaliu și verde; colorant sau pigment care are această culoare. ✧ *G. de cadmiu* = sulfură de cadmiu utilizată ca pigment galben în pictură. *G. de crom* = pigment galben pe bază de cromat de plumb, folosit la vopselele de ulei. *G. de zinc* = sare dublă de cromat de zinc și bicromat de potasiu; este un colorant galben pentru ulei, apă, hârtie, imprimare de textile și materie primă pentru obținerea verdelui de zinc. **2.** Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. ✦ Palid. **3.** Adj. (Despre părul oamenilor) Blond. ✦ (Despre părul cailor) Șarg. **4.** S. m. Denumire generică a unor monede de aur străine (ex. **g.** turcești,

Galaxie

ungurești, austrieci etc.) care au circulat și în Țările Române în Evul Mediu. **5.** S. n. *Galbenă de Odobești* = soi românesc de viță de vie cu ciorchini mijlocii, cilindroconici, boabe dese și neomogene, galbene-verzui; produce vinuri albe de calitate superioară.

GALBENU, com. în jud. Brăila; 3 394 loc. (1995).

GALBRAITH [gælbreiθ], **John Kenneth** (n. 1908), economist american. Adept al teoriei societății industriale condusă de o tehnostructură (ansamblul persoanelor participante la luarea deciziilor), teoretician al fenomenului managementului („Societatea belșugului", „Noul stat industrial", „Anatomia puterii").

GALBURĂ, Gheorghe (n. 1916, Trifești, jud. Iași), matematician român.

Galenus
Basorelief din sec. 16

John Galbraith

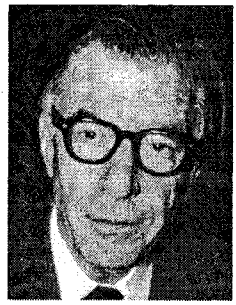

Prof. univ. la București. Contribuții în domeniul geometriei algebrice și al topologiei („Corpuri de funcții algebrice și varietăți algebrice").

GAŁCZYŃSKI, Konstanty Ildefons (1905—1953), scriitor polonez. Poeme celebrând frumusețea vieții, artei și dragostei („Niobé", „Cântece").

GALDA DE JOS, com. în jud. Alba, pe râul Galda; 4 414 loc. (1995). Bisericile Nașterea Maicii Domnului (1715, cu pictură murală din 1752), Sf. Arhanghel Mihail (sec. 17) și Cuvioasa Paraschiva (1782) în satele Galda de Jos, Galda de Sus și Mesentea.

GÁLDI László (1910—1974), lingvist și istoric literar ungur. Prof. univ. la Budapesta. Contribuții în domeniile lexicografiei, romanisticii, istoriei culturii („Din istoria raporturilor culturale româno-maghiare", „Dicționarul român-latin al lui S. Micu-Klein", „Stilul poetic al lui Eminescu"). Traduceri din Eminescu, Rebreanu, Goga, Bacovia, Pillat.

GALENĂ (< fr., lat.) s. f. (MINER.) Sulfură naturală de plumb, de culoare cenușie, cu luciu metalic până la mat, formată predominant pe cale hidrotermală, în filoane, și, parțial, metasomatic, în roci calcaroase. Cel mai important minereu de plumb (86,8% Pb). ✧ (TEHN.) *Detector cu g.* = diodă semiconductoare, realizată dintr-un cristal de galenă pe a cărui suprafață apasă un vârf metalic fin, folosită pentru detecție în radioreceptoare simple; au fost înlocuite cu detectoare moderne (ex. tuburi electronice, detectoare cu cristal cu punct fix ș.a.).

GALENIC, -Ă (< fr.; {s} *Galenus*) adj. *Preparate galenice* = preparate farmaceutice care servesc la pregătirea formulelor medicamentoase după rețete (ex. tincturi, pomezi, ape medicinale etc.).

GALENISM (< fr., {s} *Galenus*) s. n. Teorie emisă în sec. 2 de medicul grec *Galenus,* care explică apariția bolilor prin ruperea echilibrului dintre cele patru umori ale organismului.

GALENȚI (< ngr.) s. m. pl. Papuci cu talpă de lemn.

GALENUS (GALEN, GALENOS), Claudius, din Pergam (c. 130—c. 201), medic și filozof grec din Roma antică. Unul dintre promotorii experimentului în medicină și biologie. Fondator al neurofiziologiei și neuropatologiei. Cercetări privind conformația și funcțiile mușchilor, mecanismul respirației, activitatea rinichilor. Autor al unor tratate enciclopedice de anatomie, terapeutică, farmacologie, morală, logică, retorică. Dogmele galenice au dominat medicina

Occidentului și a Orientului Apropiat timp de un mileniu și jumătate.

GALERĂ (< fr.) s. f. Navă de luptă sau de comerț, folosită în Antichitate și până la începutul sec. 18; era prevăzută cu una sau două vele și cu 25—30 perechi de rame mânuite de sclavi sau condamnați la muncă silnică.

GALERIE (< fr.) s. f. **1.** (ARHIT.) Coridor lung, situat în interiorul sau în afara unei clădiri (în care unul din pereții laterali este înlocuit cu coloane sau stâlpi), care servește ca element de legătură sau ca loc de plimbare. **2.** Balcon situat la ultimul nivel al unei săli de spectacol; publicul care ocupă locurile amplasate în acest balcon; *p. ext.* publicul care se manifestă zgomotos la un spectacol, la o adunare etc. ✧ Expr. *A face galerie* = a se manifesta zgomotos, în semn de aprobare (în cursul unui spectacol, la o întrecere sportivă etc.). **3.** Muzeu de artă sau secție a unui muzeu unde sunt expuse picturi, sculpturi sau alte obiecte de artă. **4.** Magazin cu obiecte de artă; (la pl.) magazin universal. **5.** Lucrare minieră în formă de tunel cu secțiunea de 1,5—20 m², prin care se pătrunde la locul de muncă din mină, se face legătura cu lucrările miniere din același orizont etc. **6.** Conductă de legătură între două puncte ale unei lucrări hidrotehnice. ✧ *G. de admisie* = (la motoarele cu ardere internă, policilindrice) conductă ramificată care distribuie amestecul carburant (din carburator) la fiecare dintre cilindrii motorului. *G. de aducție* = g. prin care se face transportul apei de la punctul de priză la punctul de utilizare în centralele hidroelectrice. *G. contra avalanșelor* = construcție de forma unui tunel deschis, destinată protejării unei căi de comunicații (rutieră sau cale ferată) contra avalanșelor sau a alunecărilor de teren. ✦ Canal subteran săpat de unele animale (ex. cârtița). **7.** Bară din lemn sau metal de care se atârnă perdelele.

GALERIU (Caius Galerius Valerius Maximianus), împărat roman (293—311). Unul dintre principalii inițiatori ai campaniei de persecuție împotriva creștinilor. A promulgat, cu câteva zile înainte de moarte, un edict de toleranță (311) față de creștini.

GALEȘ, -Ă (< bg.) adj. (Despre ochi, privire) Care exprimă duioșie, melancolie, tristețe; (despre oameni; adesea adv.) duios, melancolic, trist.

GALEȘ, lac de origine glaciară, situat în E M-ților Retezat, la obârșia văii omonime, la 2 040 m alt. Supr.: 3,68 ha; ad. max.: 20,5 m.

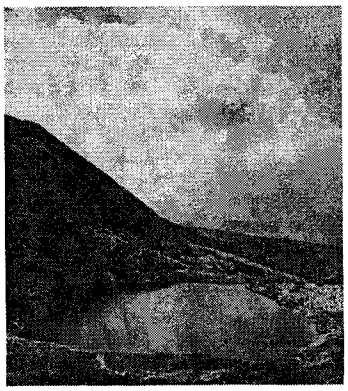

Lacul Galeș

GALET (< fr.) s. m. **1.** (PETROGR.) Fragment, de minerale sau de roci, șlefuit și rotunjit prin rulare în timpul transportului în apa râurilor și a mărilor și care, prin acumulare și cimentare, alcătuiește pietrișurile și conglomeratele. **2.** (TEHN.) Rolă montată pe un ax și folosită la transmiterea unei mișcări, de obicei rectilinii, înlocuind frecarea de alunecare cu frecarea de rostogolire (ex. g. mecanismelor cu camă, g. supapei etc.). **3.** (TEXT.) Piesă cilindrică confecționată dintr-un material rezistent la acțiunea agenților chimici, cu care se întinde firul de mătase artificială la ieșirea din baia de filare. **4.** (ELT.) Bobină de formă inelară, cu mai multe straturi, folosită în înfășurările secționate ale transformatoarelor electrice.

GALEȚAMĂ s. f. Deșeu de mătase naturală obținut prin destrămarea gogoșilor cu defecte.

GALI (< lat. *Galli*, pl. lui *Gallus*) s. m. pl. Nume dat de romani celților.

GALIA (GALLIA), reg. istorică în Europa, între fluviul Pad și Alpi *(G. Cisalpina)* și între Alpi, M. Mediterană, M-ții Pirinei și Oc. Atlantic *(G. Transalpina).* Populată în milen. 1 î.Hr. de iberi și de liguri în S și de celți (numiți de romani *gali*) în restul teritoriului. În sec. 2 î.Hr., N Pen. Italice — *G. Cisalpina (G. Citerior)* — a fost cucerit de romani și transformat în prov. romană *(G. Narbonensis),* care cuprindea *G. Transpadana,* la N de fluviul Pad și *G. Cispadana,* la S de Pad, restul G. libere primind denumirea de *G. Comata.* În 58—51 î.Hr., Cezar a cucerit *G. Transalpina (G. Ulterior* sau *G. Celtica),* reprezentând G. propriu-zisă. În anul 16 î.Hr., Augustus a împărțit G. în patru provincii: *G. Narbonensis* (SE G. propriu-zise), *G. Lugdunensis* (în centrul G.), *Aquitania* (în SV) și *G. Belgica* (în NE). La începutul sec. 5, G. a fost cucerită de triburile germanice, iar la sfârșitul sec., a intrat în componența Regatului Franc.

Galeră

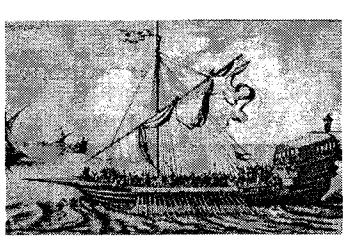

GALIC[1]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. Care se referă la gali. ✧ *Cocoșul g.* = una dintre emblemele națiunii franceze. ✦ (Substantivat f.) Limbă celtă vorbită de gali.

GALIC[2] (< fr.) adj. *Acid ~* = acid organic aromatic extras din tanin, astringent, hemostatic, antiseptic, folosit la fabricarea unor medicamente, a cernelurilor și coloranților. Se găsește în gogoșile de ristic și în coaja de stejar.

GALICANISM (< fr.) s. n. (REL.) Doctrină politico-religioasă care apără libertățile organizatorice ale Bisericii catolice din Franța (biserica galicană) opusă Papalității. A fost promovată de Bossuet și sprijinită de monarhie. V. *ultramontanism.*

GALICEA, com. în jud. Vâlcea; 4 307 loc. (1995). Bisericile Sf. Voievozi (1833), Sf. Nicolae (sec. 18, refăcută în 1821) și Adormirea Maicii Domnului (1752, cu picturi originare) în satele Bratia din Deal, Cocoru și Teiu.

GALICEA MARE, com. în jud. Dolj; 5 255 loc. (1995).

GALICI, Aleksandr Arkadievici (pe numele său adevărat *Ginzburg)* (1919—1977), scriitor rus. Emigrat în Norvegia (1974); stabilit ia Paris. Piese de teatru („O oră înainte de răsăritul soarelui"), scenarii de film. Poezii și cântece împotriva arbitrarului și conformismului („Cântece", „Generație de condamnați").

GALICIA [galiția], comunitate autonomă în NV Spaniei; 29,4 mii km²; 2,8 mil. loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Santiago de Compostela.* Expl. forestiere. Expl. de min. de cupru, plumb, staniu. Grâu, porumb, ovăz, orz, secară, cartofi și plante textile. Legumicultură. Creșterea bovinelor. Reg. istorică locuită în Antichitate de callaici, probabil o populație de origine celtică; ocupată de suabi, vizigoți (sec. 6), G. a fost încorporată Regatului Asturiei (sec. 8),

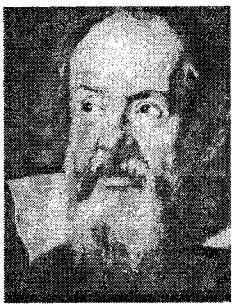

Galileo Galilei

Rómulo Gallegos

iar din sec. 11, Regatului Leónului și Castiliei.

GALICISM (< fr.) s. n. Expresie sau construcție proprie limbii franceze (greu de tradus în altă limbă).

GALIFORME (< fr.; {s} lat. *gallus* „cocoș" + *forma* „formă") s. f. pl. Ordin de păsări tericole sau arboricole (șase familii cu 283 de specii), cu zbor greoi, de talie variată, cu gheare la picioare (pentru scormonit), uneori cu creastă colorată în roșu și cu ciocul puternic; cele mai multe trăiesc în păduri, fiind vânate (fazanul, potârnichea, prepelița, ierunca), câteva specii fiind domesticite (găina, păunul, bibilica). Multe prezintă dimorfism sexual.

Vas Gallé

GALILEEA 1. Reg. istorică în N Palestinei antice, limitată la E de râul Iordan și lacul Tiberiada. Prov. romană (sec. 1 î.Hr.), a format o tetrarhie sub domnia regelui Irod. Vechea capitală: Sepphoris. Capitala romană: Tiberias. Oraș important: Nazaret. Considerată leagănul creștinismului; aici și-a petrecut Iisus Hristos copilăria și a început activitatea sa mesianică. 2. **Marea Galileei** v. **Tiberiada, lacul ~.**

GALILEI, Galileo (1564—1642), fizician și astronom renascentist italian. Întemeietorul mecanicii clasice și al metodei experimentale în știință. A descoperit legea inerției, izocronismul micilor oscilații ale pendulului (1583), legile căderii corpurilor (1602), legea compunerii mișcărilor. În 1609 a construit o lunetă, cu ajutorul căreia a descoperit munții de pe Lună, natura stelară a Căii Lactee, patru sateliți ai lui Jupiter, petele solare. Adept al concepției heliocentrice a lui Copernic; silit de Inchiziție să-și retracteze ideile, ar fi rostit (1633) expresia, devenită celebră, „Eppur si muove" („Și totuși se mișcă"). A fost reabilitat de Biserică în 1992.

GALIMATIE (GALIMATIAS) (< fr.) s. f. Vorbire sau scriere confuză, greoaie.

GALINACEE (< fr.; {s} lat. *gallinaceus* „de găină") s. f. pl. Subordin de păsări galiforme, omnivore, al cărui tip este găina domestică.

GALION[1] (< fr.) s. n. 1. Navă cu vele, de comerț și de luptă, folosită în sec. 16—18. 2. Sculptură ornamentală din lemn, fixată la prora unei nave, reprezentând un personaj, în general mitic.

GALION[2] (< ngr.) s. n. (POLIGR.) Planșetă din lemn sau metal încadrată cu o ramă, pe care se așază rândurile de litere culese; șif.

GALIOTĂ (< fr.) s. f. 1. Corabie ușoară cu două catarge, folosită în sec. 18. 2. Navă de război cu vele (sec. 18—19), având la prova un mortier.

GALIPOT (< fr.) s. n. Rășină întărită pe locul unei incizii sau crăpături în scoarța arborelui *Pinus maritima;* folosită în industria lacurilor.

GALIȚIA, regiune istorică situată pe pantele de nord-est ale Carpaților, pe cursurile superioare ale râurilor Nistru, Prut și Siret. În sec. 9—11, a făcut parte din Rusia Kieviană, apoi din cnezatul Halici-Volînia. În 1349 a fost cucerită de poloni, iar din 1352 a fost inclusă în componența Poloniei. Între 1772 și 1918, G. s-a aflat în stăpânirea Imperiului Habsburgic. În timpul primului război mondial, a fost teatrul unor operațiuni militare de anvergură între trupele austro-germane și cele ruse. Din 1920, G. răsăriteană a intrat în componența Poloniei, iar din 1939 în cea a Ucrainei.

GALIU (< fr.) s. n. Element chimic (Ga; nr. at. 31, m. at. 69,72), metal alb-argintiu, foarte ușor fuzibil (p. t. 29,78°C; p. f. 2 300°C); în natură se găsește în cantități foarte mici (însoțește zincul în blende și aluminiul în bauxite). Funcționează în stările de valență 1 și 3. Este folosit la fabricarea materialelor semiconductoare și ca lichid termometric. A fost descoperit (1875) de chimistul francez P.E Lecoq de Boisbaudran.

GÁLL [ga:l] **Ernö** (n. 1917, Oradea), publicist și filozof maghiar din România. M. coresp. al Acad. (1974). Prof. univ. la Cluj-Napoca. Preocupări de istorie a sociologiei („Intelectualitatea în viața socială") și de problematica umanismului contemporan („Idealul prometeic").

GÁLL, Franz Joseph (1758—1828), medic și fiziolog german. Creatorul *frenologiei.* Studii privind funcțiunile creierului și localizările cerebrale („Asupra funcțiunilor creierului").

GALLAND [galã], **Antoine** (1646—1715), orientalist francez. A tradus „Coranul" și cele 12 volume ale povestirilor „O mie și una de nopți".

GALLE, oraș în SV Rep. Sri Lanka, port la Oc. Indian; 83 mii loc. (1989). Prelucr. lemnului. Ind. chimică. Fabrică de ciment. Piață pentru orez, ceai și cauciuc. Export de cauciuc și ceai.

GALLÉ, Émile (1846—1904), sticlar, ceramist și ebenist francez. Reprezentant al stilului *Art Nouveau.* Creator al unui tip de sticlărie opacă și cizelată, care îi poartă numele.

GALLÉ, Johann Gottfried (1812—1910), astronom german. Cercetări asupra cometelor, meteoriților, fenomenelor luminoase. A descoperit (1846) planeta Neptun, confirmând existența ei prevăzută prin calcul, în același an, independent de J.C. Adams și U.J.J. Le Verrier.

GALLEGOS [gaʎegos], **Rómulo** (1884—1969), scriitor și om politic venezuelan. Președinte al Republicii (febr.—nov. 1948). Povestiri, romane („Doña Barbara", „Canaima", „Pe același pământ"), consacrate savanei și locuitorilor ei, având ca temă esențială lupta dintre civilizație și barbarie.

GALLERON [galərõ], **Albert** (1855—1904), arhitect francez. După planurile

sale au fost construite Palatul Băncii Naționale a României (împreună cu Cassien Bernard), Ateneul Român ș.a.

GALLI-CURCI, Amelita (1882—1963), soprană italiană de coloratură. A cântat pe marile scene ale lumii roluri lirice din repertoriul italian („Boema", „Traviata").

GALLIENI, Joseph Simon (1849—1916), mareșal francez. A participat la Războiul Franco-Prusian (1870—1871). Guvernator militar al Senegalului Superior (1886) și al Madagascarului (1896—1905). Rol hotărâtor în victoria trupelor franceze de pe Marna (sept. 1914). Memorii.

GALLIENUS, Publius Licinius Egnatius, împărat roman (253—268), asociat la domnie tatălui său Valerian (până în 260), încredințându-i-se provincii din Europa. Confruntat cu cea mai mare criză a statului roman din sec. 3, a inițiat un program de reforme (îndeosebi în domeniul militar). A purtat războaie grele la granița Rinului cu francii și alamanii (254—259) și cu dacii (257), luându-și titlul de *Dacicus Maximus* și a respins o mare invazie a goților (267).

GALLIFFET [galifę], **Gaston Auguste, marchiz de** (1830—1909), general francez. A reprimat sângeros Comuna din Paris.

GALLIMARD [galimar], editură franceză creată în 1911 de Gaston Gallimard (1881—1975) împreună cu fondatorii publicației „Nouvelle Revue Française". Din 1919, a început publicarea marilor personalități ale literaturii contemporane naționale și universale.

GALLINAS, Punta ~, cel mai nordic cap al Americii de Sud, situat în Pen. Guajira (Columbia) la 12°25′ lat. N și 71°40′ long. V.

GALLIPOLI, oraș în pen. cu același nume din Turcia europeană. Cunoscut din Antichitate (Kallipolis), în Ev. Med. orașul s-a aflat în stăpânirea bizantinilor,

Gallienus

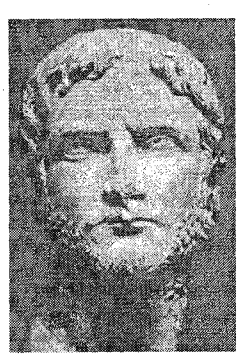

Albert Galleron. Palatul Băncii Naționale a României

a veneților (1204—1234), din nou a bizantinilor, iar în 1354 a fost cucerit de otomani. În timpul primului război mondial, aici a avut loc o ofensivă nereușită a unui corp expediționar anglo-francez (1915—1916). Azi *Gelibolu.*

GĂLLIVARE [ięliva:rə], localit. în N Suediei, în Laponia; 24,7 mii loc. (1980). Importante expl. de min. de fier în carieră. Hidrocentrală.

GALLONE, Carmine (1886—1973), regizor italian. Succese în filmul mut („Femeia goală", „Pădurea sfântă", „Marșul nupțial"); superproducții pe teme istorice („Ultimele zile ale orașului Pompei", „Scipio Africanul", „Cartagina în flăcări") și ecranizări de operă („Rigoletto", „Trubadurul", „Cavaleria rusticana", „Tosca").

GALLUP [gæləp], **George Horace** (1901—1984), statistician și ziarist american. Creator, în 1935, al unui important institut de sondaj al opiniei publice, cu sediul la Princeton (New Jersey).

GALOIS [galuą], **Évariste** (1811—1832), matematician francez. Fondator al algebrei moderne. Contribuții fundamentale în teoria generală a rezolvării ecuațiilor și funcțiilor algebrice. A aplicat noțiunea de grup în teoria ecuațiilor. Mort într-un duel politic.

GALON[1] (< fr.) s. n. Panglică, șiret sau bandă de metal care se prinde pe epoleți sau pe mânecile unei uniforme pentru a indica gradul persoanei care o poartă. ✦ Șiret de lână, mătase sau fir cusut ca podoabă pe haine, pălării, draperii etc.

GALON[2] (< engl., fr.) s. m. **1.** Unitate de măsură pentru capacitate (ex. *g. britanic:* 1 U.K. gal = 4,546 l; *g. american:* 1 U.S. gal = 3,785 l). **2.** (Rar) Sticlă mare pentru băuturi.

George Gallup

GALOP (< fr.) s. n. **1.** Cel mai rapid mers al calului constând dintr-o succesiune de salturi cu momente de suspensie totală (plutire) în aer. **2.** Dans de societate francez, de proveniență germană, în măsură binară, ritm sacadat și mișcare foarte animată introdus în cadril ca parte finală; melodia corespunzătoare acestui dans. Compozitorii l-au introdus apoi în opere, operete, balete (Schubert, Liszt, Ceaikovski).

GALOPA (< fr.) vb. I intranz. (Despre cai) A alerga în galop; *p. ext.* (despre oameni) a fi purtat în galopul calului.

GALOPANT, -Ă (< fr.) adj. (În expr.) *Tuberculoză ~* v. *tuberculoză.*

GALOPARE (< *galopa*) s. f. **1.** Acțiunea de a galopa. **2.** (TEHN.) *Galoparea motorului* = funcționare neuniformă a unui motor cu ardere internă, mai ales la mersul în gol, caracterizată prin variații mari și uneori bruște ale vitezei unghiulare a arborelui cotit, reglajul motorului rămânând neschimbat.

GALO-ROMAN, -Ă (< fr.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Populație rezultată din amestecul galilor cu romanii după cucerirea Galiei de Imp.

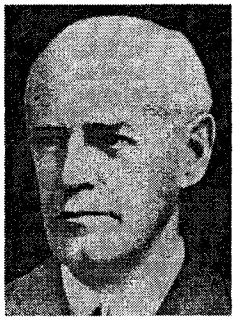

John Galsworthy

Luigi Galvani

Roman. ✦ Persoană aparţinând acestei populaţii. **2.** Adj. Care aparţine galo-romanilor **(1)**, privitor la galo-romani.

GALOŞ (< fr.) s. m. Încălţăminte din cauciuc, care se poartă peste pantofi pentru a-i proteja de umezeală.

GALSWORTHY [gɔ:lzwəɾθi], **John** (pseud. lui *John Sinjohn*) (1867—1933), scriitor englez. Supranumit de contemporanii săi „un moralist umanitar". Romane sociale şi de moravuri (cele mai importante fiind incluse în trilogiile „Forsyte Saga", „O comedie modernă", „Sfârşit de capitol") urmărind din unghi realist evoluţia socială şi psihologică a burgheziei engleze din epoca victoriană şi post-victoriană. Piese de teatru („Tabachera de argint", „Lupta"). Premiul Nobel (1932).

GALTON [gɔ:ltən], **Sir Francis** (1822—1911), psiholog, naturalist şi antropolog britanic. A introdus metode cantitative şi de analiză statistică a descendenţei *(legea* şi *curba lui G.).* Fondator al *eugeniei* şi unul dintre creatorii biometriei. Promotor al investigaţiilor dactiloscopice. Contribuţii la studiul anticicloanelor.

GALVANI, Luigi (1737—1798), medic şi naturalist italian. Profesor de anatomie la Univ. din Bologna. Unul dintre fondatorii electricităţii ca ştiinţă. A pus în evidenţă curentul electric care ia naştere într-un circuit închis datorită diferenţei de potenţial la contactul dintre două metale diferite (1791), precum şi efectele fiziologice ale acestuia („Tratat despre forţele electrice în mişcarea muşchilor"). Lucrări privind structura oaselor, rinichiului şi ureterelor la păsări.

GALVĂNIC, -Ă (< fr. {i}; {s} n. pr. *Galvani*) adj. Referitor la curentul electric continuu, în particular la cel produs de pile electrochimice.

GALVANIZARE (< după fr. *galvanisation*) s. f. **1.** Depunere electrolitică a unui strat subţire de zinc pe suprafaţa unei piese (în special de oţel). V. şi *galvanostegie.* **2.** Termen impropriu folosit pentru zincarea tablei şi a sârmei de oţel. **3.** Utilizarea curentului continuu de mică intensitate şi tensiune în tratamentul unor boli ale sistemului nervos periferic.

GALVANO- ({s} n. pr. *Galvani*) Element de compunere care indică referiri la curentul electric de conducţie sau la procese de depunere electrolitică; serveşte la formarea de substantive şi adjective.

GALVANOCAUTER (< fr. {i}) s. n. Instrument chirurgical format dintr-un suport izolant şi un fir metalic care, adus la incandescenţă cu ajutorul curentului electric continuu (galvanic), este folosit la cauterizarea ţesuturilor; cauter galvanic.

GALVANOMETRU (< fr. {i}; {s} *galvano-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument electric de mare sensibilitate, folosit la măsurarea curenţilor electrici slabi, cu intensităţi de 10^{-5}—1μA.

GALVANOPLASTIE (< fr.) s. f. (TEHN.) Ramură a galvanotehnicii care se ocupă cu obţinerea copiilor metalice exacte prin metoda depunerii electrolitice a metalului pe originalul metalic sau nemetalic.

GALVANOSCOP (< fr. {i}; {s} *galvano-* + gr. *skopeo* „a examina") s. n. Instrument electric care indică prezenţa unui curent electric într-un circuit.

GALVANOSTEGIE (< fr.; {s} *galvano-* + gr. *stégos* „acoperiş") s. f. Ramură a galvanotehnicii, care se ocupă cu procedeele de depunere electrolitică a unui strat metalic subţire, aderent şi continuu pe un obiect metalic în scopul protecţiei împotriva coroziunii şi al măririi rezistenţei la uzură mecanică sau în scopuri decorative.

GALVANOSTEREOTIPIE s. f. (POLIGR.) Totalitatea operaţiilor de reproducere a formelor de imprimare pentru tipar înalt prin depunerea electrolitică a unui strat metalic pe copiile obţinute prin procedeul de stereotipie.

GALVANOTEHNICĂ (< fr. {i}) s. f. Totalitatea procedeelor şi operaţiilor executate pentru depunerea pe cale electrolitică a stratelor metalice pe obiecte metalice sau nemetalice; cuprinde galvanostegia şi galvanoplastia.

GALVANOTERAPIE (< fr.; {s} *galvano-* + gr. *therapeia* „tratament") s. f. Metodă de tratament al unor afecţiuni locomotorii, nervoase etc. cu ajutorul curentului electric continuu (curent galvanic) de mică tensiune (50 V).

GALVANOTIPIE (< fr. {i}; {s} *galvano-* + gr. *typos* „amprentă") s. f. Procedeu galvanoplastic de reproducere, pe cupru sau pe zinc, a formelor de tipar şi a gravurilor în lemn.

GALVESTON, oraş în S S.U.A. (Texas), în aglomeraţia Houston, port (10,8 mil. t trafic, 1991) la G. Mexic; 217,4 mii loc. (1990, cu suburbiile). Şantiere navale. Ind. metalurgică, prelucr. petrolului, cimentului, textilă şi alim. (morărit, conserve de carne). Pescuit. Universitate.

GALWAY [ga:luei], **James** (n. 1939), flautist britanic. Carieră solistică internaţională. Interpret în toate genurile, de la Bach la muzică pop, cu un suflu inepuizabil şi timbru vibrant.

GAMA (GAMMA) (< fr. *gamma*) s. f. **1.** A treia literă a alfabetului grecesc. **2.** Unitate de măsură pentru masă (simbol: γ), egală cu 10^{-9} kg = 1 microgram. **3.** *Radiaţie gamma* (γ) = radiaţie electromagnetică, cu lungimea de undă sub 0,1 Å, emisă de nucleele atomice la: trecerea dintr-o stare energetică superioară într-o stare energetică inferioară, frânarea particulelor rapide, anihilarea unei perechi particulă — antiparticulă, sau dezintegrarea unor nuclee radioactive. *Cuantă gamma* (γ) = foton al radiaţiei γ. **4.** (MAT.) Funcţie din teoria probabilităţilor şi statistica matematică ce reprezintă o generalizare a factorialului.

GAMA, Vasco da (c. 1469—1524), navigator şi explorator portughez. A descoperit (1497—1498) calea maritimă spre India, ocolind Africa pe la Capul Bunei Speranţe şi ajungând la Calicut în 1498. În a doua călătorie (1502—1503), a fundat factoriile portugheze Mozambic şi Sofala. Vicerege al Indiilor portugheze (1524).

GAMALEIA, Nikolai Fiodorovici (1859—1949), microbiolog rus. Colaborator al lui I. I. Mecinikov şi L. Pasteur la perfecţionarea metodei de vaccinare contra turbării. A descoperit *bacteriofagul* (1898).

Vasco da Gama

GAMALIEL (ebr. *gamli'el* „răsplata lui Dumnezeu"; gr. *Gamaliel*) **1.** Prinț din seminția lui Manase, fiul lui Pedahzur, care l-a ajutat pe Moise în timpul recensământului din pustie. **2.** Fiul lui Simon și nepot al lui Hillel, doctor al legii și membru al Sinedriului. Reprezentant al școlii liberale fariseice, opusă școlii lui Shammai. Ca semn al respectului de care se bucura, a primit titlul de „Rabban" (Învățătorul nostru). La judecata apostolilor, **G.** a avut o atitudine moderată. Apostolul Pavel îl recunoaște drept învățător. Tradiția creștină afirmă că **G.** s-ar fi creștinat.

GAMARRA, Juan Benito DIAZ de (1745—1783), filozof și pedagog iluminist mexican. A preconizat ideea independenței rațiunii față de dogmele religiei catolice („Elemente ale filozofiei contemporane").

GAMAY BEAUJOLAIS (loc. fr.) [gamę bojolę] subst. Soi de viță de vie originar din Franța, cu ciorchini mijlocii, cilindrici, boabe dese, negre; produce vinuri roșii de bună calitate.

GAMĂ (< fr.) s. f. **1.** (MUZ.) Succesiune melodică din treaptă în treaptă, ascendentă sau descendentă, care cuprinde toate sunetele tonalității **(1)** sau ale unui mod **(4)** în limitele unei octave și care își ia numele de la nota cu care începe (ex. **g.** do major, **g.** la minor). **2.** (TEHN.) Șir de mărimi scalare care exprimă termenii unei serii utilizate în tehnică (ex. **g.** de dimensiuni, **g.** de puteri, **g.** de turații, **g.** de frecvențe etc.). **3.** Fig. Serie de situații, valori, aspecte cu trăsături comune etc., alcătuind un tot armonios.

GAMBĂ (< it., lat.) s. f. **1.** (ANAT.) Parte a membrelor inferioare, cuprinsă între genunchi și laba piciorului. **2.** (ZOOT.) Porțiune a membrelor posterioare la animale, situată între articulațiile grasetului și jaretului.

GAMBEȚĂ (< n. pr. *Gambetta*) s. f. Pălărie bărbătească din fetru tare (cu calotă ovală și boruri răsfrânte); melon.

GAMBETTA [gãbetą], **Léon** (1838—1882), avocat și om politic francez. Lider al opoziției republicane. Ca ministru de Interne în guvernul „Apărării naționale" (1870—1871), a încercat să organizeze rezistența împotriva armatelor prusiene, plecând cu un balon din Parisul încercuit (oct. 1870). A reprimat mișcarea comunardă din provincie. Prim-min. (1881—1882).

GAMBIA 1. Republica G. (Republic of the Gambia), stat în Africa de Vest, în lungul fl. omonim; 10,7 mii km² (11,3 mii km², cu ape interne); 1 mil. loc. (1993). Limba oficială: engleza. Religia: islamică (95,4%), creștină (3,7%). Cap.: *Banjul.* Localit. pr.: Brikama, Kuntaur (Georgetown). Împărțit în șase diviziuni. Relief de câmpie joasă (sub 50 m alt.), mlăștinoasă ce însoțește cursul inferior al fluviului. Climă tropicală cu precipitații bogate în zona litorală (1 000 mm/an). Pe 15,7% din terit. țării se cultivă

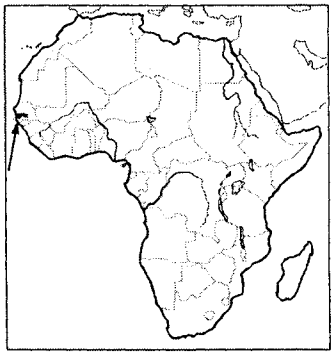

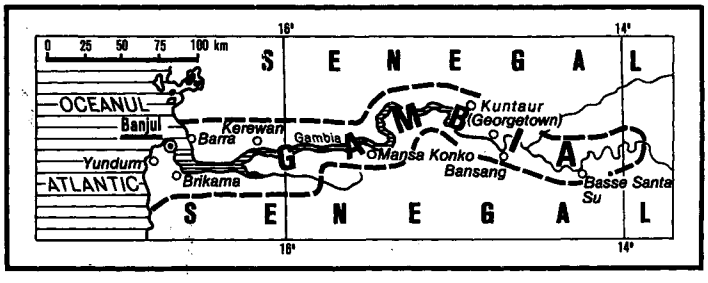

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Diviziuni	Suprafața (km²)	Populația (1993)	Capitala
Lower River	1 618	55 300	Mansa Konko
McCarthy Island	2 894	126 000	Kuntaur (Georgetown)
North Bank	2 256	112 200	Kerewan
Upper River	2 069	111 400	Basse Santa Su
Western	1 764	137 200	Brikama
Oraș			
Banjul*	88	145 700	—

* inclusiv zona Kombo Saint Mary

Léon Gambetta

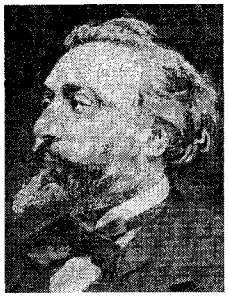

arahide (85 mii t, 1991), mei, orez (21 mii t, 1991), porumb (25 mii t, 1991), sorg, manioc, bumbac. Ind. alim. (ulei de arahide, preparate din carne, lactate ş.a.), expl. lemnului. Creşterea animalelor: bovine (410 mii capete, 1991), caprine (205 mii capete, 1991), ovine. Pescuit (16,8 mii t peşte, 1990). Nu are c.f.; căi rutiere (1990): 2,4 mii km. Moneda: 1 dalasi = 100 butut. Export (1990): arahide şi ulei de arahide, peşte, ulei de palmier ş.a. Import (1990): bunuri de larg consum, produse agro-alim., combustibili, utilaje şi mijloace de transport. — *Istoric.* Terit. **G.** a făcut parte, în sec. 13—15, din Imp. Mali, apoi din statul Songhai (sec. 15—16). Primii europeni care şi-au făcut apariţia pe terit. **G.** au fost portughezii (1455), urmaţi apoi de englezi (sfârşitul sec. 16) şi de francezi (începutul sec. 17), care au înfiinţat pe litoralul **G.** o serie de factorii. Prin Tratatul de Pace de la Versailles (1783), s-a recunoscut Marii Britanii dreptul asupra celei mai mari părţi a **G.** Din 1843 **G.** a devenit colonie a Coroanei britanice (în perioada 1821—1843 şi 1886—1888, **G.** s-a aflat în componenţa coloniei engleze Sierra Leone). **G.** a obţinut, în 1963, autonomie internă. În 1965 a devenit stat independent, iar în apr. 1970 s-a proclamat republică. Între 1982 şi 1989, **G.** a făcut parte, împreună cu Sénégalul, din Confederaţia Senegambia, cele două state înfiinţând unele instituţii comune, păstrându-şi însă identitatea naţională, guvernul propriu şi locul la O.N.U. Republică prezidenţială. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte şi de Camera Reprezentanţilor, iar cea executivă de un cabinet numit şi condus de preşedinte. **2.** Fl. în Africa Occidentală (Guineea, Sénégal şi Gambia); 1 200 km. Izv. din masivul Fouta Djallon şi se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar larg de 20 km, în care se află oraşul Banjul. Navigabil pe 467 km.

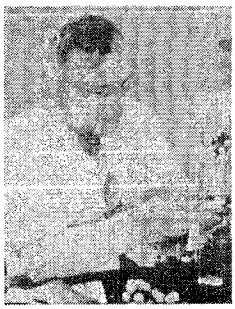

George Gamow

Abel Gance

GAMBIER, mic grup de ins. coraligene în SE Arh. Tuamotu (Oc. Pacific); 36 km²; c. 600 loc. Relief colinar (427 m). Ins. pr.: Mangareva. Catedrala St.-Michel (1834—1871). Descoperit în 1797 de către căpitanul James Wilson. Anexat de Franţa (1881); azi face parte din Polinezia Franceză.

GAMBIŢ (< fr.) s. n. (În jocul de şah) Deschidere prin care jucătorul cu piese albe îşi sacrifică o piesă de mai mică importanţă cu scopul de a obţine o poziţie favorabilă pentru atac.

GAMBUZIE (< fr.) s. f. Peşte teleostean dulcicol de talie mică (cel mult 5 cm), vivipar, originar din America de Nord şi aclimatizat în Europa *(Gambusia affinis).* Consumă mai ales larve de ţânţar.

GAMEŢĂ (< fr.) s. f. Vas metalic mic în care ostaşii primesc mâncarea gătită, în timpul aplicaţiilor sau în campanie.

GAMELIN [gamlẽ], **Maurice-Gustave** (1872—1958), general francez. Comandant suprem al forţelor aliate din Franţa (1939—1940).

GAMEŢ (< fr. {i}; {s} gr. *gamet-* „soţ") s. m. (BIOL.) Celulă sexuală a plantelor şi animalelor. **G.** se află în fază *haploidă;* prin unirea **g.** mascul (anterozoid la plante, spermatozoid la animale) cu cel femel (oosfera la plante, ovulul la animale) se formează *zigotul.*

GAMETOFIŢ (< fr. {i}; {s} gr. *gamet-* „soţ" + *phyton* „plantă") s. m. (BOT.) Una dintre cele două generaţii din ciclul de dezvoltare a plantelor care se înmulţesc sexual. Alternează cu sporofitul.

GAMMA s. f. v. **gama.**

GAMMAGLOBULINE (< fr.) s. f. pl. (BIOCHIM.) Substanţe proteice cu acţiune antimicrobiană specifică, prezente în sângele persoanelor imune; inoculate la om sau la animale, determină o stare de imunitate temporară faţă de infecţii; imunoglobuline.

GAMOPETAL, -Ă (< fr.; {s} gr. *gamos* „împreunare" + *petalon* „petală") adj. (Despre corolă, *p. ext.* despre flori) Cu petale unite; (despre o plantă) a cărei floare are petalele unite. ✦ (Substantivat, f.) Plantă sau floare cu petalele unite.

GAMOSEPAL, -Ă (< fr.; {s} gr. *gamos* „împreunare" + fr. *sépale* „sepală") adj. (Despre caliciul unei flori, *p. ext.* despre flori) Cu sepalele unite; (despre o plantă) a cărei floare are sepalele unite. ✦ (Substantivat, f.) Plantă sau floare cu sepalele unite.

GAMOW [ghẽimou], **George Anthony** (1904—1968), fizician american de origine rusă. Prof. univ. la Boulder (Colorado). Studii privind reacţiile termonucleare, izomeria nucleară, ipoteza fluidului nuclear. Contribuţii în astronomie: a emis (împreună cu Teller, 1942) teoria structurii interne a stelelor roşii gigante, a propus teoria neutrinică a supernovelor şi a formulat (în mare măsură) teoria *Big Bang*-ului (1948). Cercetări fundamentale în domeniul geneticii.

GAMSAHURDIA 1. Konstantin G. (1893—1975), scriitor georgian. Romane expresioniste, prezentând, de pe poziţii critice, indiferenţa tinerilor intelectuali georgieni faţă de idealurile naţionale („Zâmbetul lui Dionis") şi istorice, consacrate luptei pentru independenţă a Georgiei („Dreapta marelui maestru"). **2. Zviad G.** (1939—1993), om politic şi scriitor georgian. Fiul lui **G. (1).** Preşedinte al Georgiei (1991—1992), răsturnat de o revoltă armată. Cunoscut disident, arestat (1975—1977) pentru convingerile sale naţionaliste. Lirică; traduceri.

GANAŞĂ (< fr.) s. f. (ZOOT.) Porţiunea inferioară şi laterală a feţei la animale, având ca bază anatomică maxilarul inferior (mandibula).

GANCE [gãs], **Abel** (1889—1981), cineast francez. Unul dintre pionierii cinematografiei moderne, inovator în domeniul tehnicii de film: sunetul stereofonic, ecranul lat, triplul ecran etc. Realizator al unor capodopere clasice („Mater Dolorosa", filmul-epopee „Napoleon", „Roata", „Acuz", „Paradisul pierdut", „Austerlitz", „Cyrano şi D'Artagnan").

GAND [gã], denumirea valonă a oraşului *Gent.*

GANDHARA, regiune în S Asiei Centrale (NV Pakistanului şi E Afghanistanului) vestită pentru arta religioasă budistă, dezvoltată aici din sec. 1 î.Hr. şi până în sec. 6 d.Hr. Arta **G.** reprezintă o combinaţie de elemente iraniene şi asiatice centrale cu influenţe

greco-romane. Numele s-a păstrat prin orașul *Kandahar*.

GANDHI 1. Indira Priyadarshini G. (1917—1984), om politic indian. Fiica lui Jawaharlal Nehru. Lider al partidului Congresul Național Indian-Indira (1978—1984; între 1967 și 1978, Congresul Național Indian). Prim-min. (1966—1977 și 1980—1984). Asasinată. **2. Rajiv G.** (1944—1991), om politic indian. Fiul lui **G. (1).** Președinte al partidului Congresul Național Indian (I) (1984—1991), prim-min. (1984—1989). Asasinat.

GANDHI, Mohandas Karamchand (supranumit *Mahatma* „suflet mare") (1869—1948), om politic indian. Conducător al luptei de eliberare națională a Indiei. Lider (1919—1947) al partidului Congresul Național Indian; promotor al doctrinei social-politice și filozofico-religioase a nonviolenței; a organizat campanii de nesupunere civilă împotriva colonialiștilor britanici. Asasinat.

GĂNDHĪNAGAR, oraș în India central-vestică, centru ad-tiv al statului Gujarăt; 121,7 mii loc. (1991). Oraș nou construit în perioada 1966—1970.

GANDJA (GHIANDJA), oraș în V Azerbaidjanului, la poalele masivului Caucazul Mic; 282 mii loc. (1991). Metalurgia aluminiului. ind. constr. de mașini (utilaje agricole, camioane), mat. de constr., de prelucr. a lemnului (mobilă), textilă (covoare, egrenarea bumbacului), alim. Uleiuri industriale și săpun. Teatru. Muzeu. Întemeiat în sec. 7. În perioada 1804—1918 s-a numit *Elizavetpol,* iar între 1935 și 1991, *Kirovabad.*

GANE, Constantin (1885—1962, n. Botoșani), istoric și romancier român. Lucrări de istorie romanțată („Trecute vieți de doamne și domnițe", „Farmece. Viața lui Despot-Vodă", „Acum o sută de ani", „Amărâte și vesele vieți de jupânese și cucoane").

GANE, Nicolae (1838—1916, n. Fălticeni), prozator român. Acad. (1908). A făcut parte din cercul „Junimea". Proză sentimentală și nostalgică, evocând trecutul, viața patriarhală, incursiunile cinegetice („Novele", „Pagini răzlețe"). A tradus „Infernul" de Dante.

GANG (< germ.) s. n. **1.** Loc de trecere, la nivelul terenului, pe sub o construcție. **2.** Coridor, galerie, culoar. ✧ *Pictură de g.* = pictură de calitate îndoielnică, realizată de diletanți în scop comercial, expusă odinioară în ganguri. **3.** Viteza remanentă a unei nave după stoparea mașinilor.

GANGĂ (< fr.) s. f. Parte sterilă a unui zăcământ metalifer; este înlăturată în procesul de prelucrare și concentrare a mineralelor utile. Poate constitui uneori un produs minier secundar util (ex.: baritina, fluorina).

GANGE (GANGA), fl. în S Asiei (India și Bangladesh); 2 700 km. Supr. bazinului: 1,13 mil. km². Izv. din M-ții Himalaya, din apropiere de Gangotri, de la peste 4 500 m alt. și, după ce se unește cu Brahmaputra, se varsă în G. Bengal, formând cea mai mare deltă din lume. Cursul superior, de munte, are o albie adâncă, cu multe repezișuri și cascade. Cursul mediu și inferior din Câmpia aluvială Indo-Gangetică prezintă o luncă largă, tăiată de numeroase brațe și canale de irigații. Delta are o structură complicată și o supr. de 100 mii km². Afl. pr.: Yamuna, Dāmodar, Ghāghra. Anual acest sistem fluviatil aduce în G. Bengal 1 300 km³ de apă și 200 mil. t de aluviuni, ocupând ca debit locul 3 în lume (după fl. Amazon și Zair). Navigabil pe 1 450 km în cursul inferior. Irigații în cursul mijlociu. Trece prin orașele: Allahābād, Kānpur, Vārānasi, Patna și Calcutta. Considerat fl. sacru.

GANGLION (< fr., lat.; {s} gr. *gagglion* „nod") s.m. Formație anatomică rotundă sau alungită, care se întâlnește pe traiectul vaselor limfatice sau al nervilor, alcătuită dintr-o masă de celule nervoase (ex. **g.** rahidian, **g.** simpatic, **g.** parasimpatic) sau dintr-un grup de celule limfoide, înconjurat de o capsulă (**g.** limfatici).

GANGLIONĂR, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la ganglioni (ex. sistem **g.**).

GANGLIOPLEGIC (< fr.; {s} fr. *ganglion* + gr. *plege* „lovitură") s. n. Medicament cu acțiune depresivă asupra centrilor nervoși vegetativi superiori și periferici utilizat în preanestezie și în tratamentul hipertensiunii arteriale (ex. *hexametoniul, ecolidul*).

GANGOTRI, ghețar în M-ții Himalaya de V (Garhwal); 300 km²; 30 km lungime. La poalele sale se află numeroase temple budiste și locuri de pelerinaj.

GANGRENĂ (CANGRENĂ) (< fr., it.) s. f. (MED.) Necroză combinată cu putrefacție a unor țesuturi sau organe, datorită suprimării circulației arteriale (**g.** uscată) sau venoase (ex. **g.** umedă), de origine infecțioasă. Apare frecvent la extremitățile inferioare în cursul degerăturilor, bolilor obstructive ale arterelor sau venelor etc. ✧ *G. gazoasă* = boală toxiinfecțioasă gravă, datorată pătrunderii și dezvoltării în organism a unor microbi anaerobi *(Clostridium perfringens* sau *aedematiens, Vibrionum*

Indira Gandhi

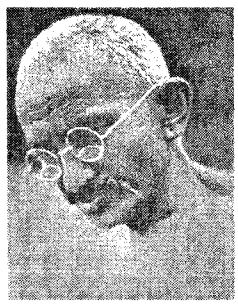

Mahatma Gandhi

Constantin Gane

Nicolae Gane

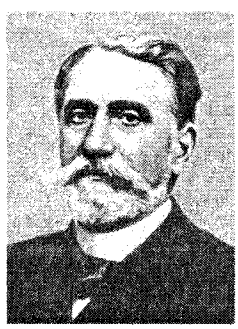

septicum) și caracterizată prin edem local, stare septică etc.

GĂNGSTER (< engl.) s. m. Membru al unei organizații criminale, ale cărei venituri proveneau din jaf, prostituție, trafic de narcotice și extorcări industriale, în S.U.A., în perioada prohibiției. ✦ P. ext. Criminal, răufăcător.

GANGTOK [gəŋtɔc], oraș în NE Indiei, situat la poalele M-ților Himalaya, la 1 640 m alt., centru ad-tiv al statului Sikkim; 25 mii loc. (1991). Centru comercial (orez, porumb, citrice) și caravanier. Prod. meșteșugărească (covoare). Mănăstirea Rumtek și un institut de tibetologie.

GANIMEDE (GANYMEDE) 1. (În mitologia greacă) Adolescent de o rară frumusețe, prinț al Troiei. Îndrăgostindu-se de el, Zeus, metamorfozat în vultur, îl răpește și îl duce în Olimp, unde va deveni paharnic al zeilor. 2. Unul dintre sateliții planetei Jupiter, cel mai mare din sistemul solar (c. 5 260 km diametru). Descoperit de G. Galilei în 1610.

GANIVET, Ángel (1865—1898), scriitor spaniol. Romane și eseuri filozofice care au pregătit renașterea literară de după 1898 („Idearium spaniol").

GANOIZI (< fr.; {s} gr. *ganos* „strălucire" + *eidos* „aspect") s. m. pl. Ordin de pești (din care fac parte morunul, nisetrul, cega etc.) cu scheletul în parte cartilaginos, cu pielea fără solzi sau acoperită cu discuri osoase, așezate în cinci șiruri longitudinale sau împrăștiate, și cu înotătoarea codală asimetrică.

GANSU, prov. în N Chinei, traversată de cursul superior al fl. Huang He; 366,5 mii km²; 22,8 mil. loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Lanzhou.* Expl. de min. de fier, cupru, petrol și cărbune. Grâu, gaolean, orz, porumb, in, bumbac, sfeclă de zahăr, tutun. Creșterea ovinelor și a bovinelor. Aici, în 1920, s-a produs, în urma unui seism, cea mai catastrofală alunecare de teren de pe glob (200 mii victime).

GANTT [gænt], **Henry Laurence** (1861—1919), inginer american. Pionier în domeniul managementului. I se datorează *diagrama G.,* referitoare la controlul producției. Lucrări: „Muncă, salarii și profituri", „Organizarea muncii".

GANZHOU, oraș în SE Chinei (Jiangxi), pe râul Gan Jiang, la poalele M-ților Luoxiao; 346 mii loc. (1986, cu suburbiile). Utilaj siderurgic. Ind. textilă și a prelucr. lemnului. În apropiere, expl. de wolfram.

GAO, oraș în Mali, port pe Niger; 55,3 mii loc. (1987). Centrul comercial (export de piei, lână și vite). Pescuit. Vechea capitală a Imp. Songhai (sec. 11—16).

GAOLEAN (< rus.) s. m. Plantă anuală din familia gramineelor, cu semințe mici, bogate în proteine și grăsimi *(Sorghum chinense).* În România se cultivă pentru nutreț.

GAON subst. 1. Conducător spiritual și intelectual al evreimii post-talmudice din Babilon, începând cu anul 589 d.Hr. și până la mijlocul sec. 11; conducător al academiilor iudaice de la Sura și Pumbedita. 2. Titlu onorific acordat unor eminenți gânditori evrei.

GAOXIONG (KAOHSIUNG) [gausiuŋ], oraș în E Chinei (Taiwan), port la Marea Chinei de Sud; 1,8 mil. loc. (1992, cu suburbiile). Șantiere navale. Rafinării de petrol și uzine chimice. Ind. aluminiului, cimentului, textilă și alim. Pescuit.

GAPRINDAȘVILI, Nona (n. 1941), șahistă georgiană. Deține recordul supremației mondiale în șahul feminin (1962—1978).

GARA (< fr.) vb. I tranz. 1. A adăposti un autovehicul într-un garaj. 2. A dirija un tren într-o stație de cale ferată pe o anumită linie, astfel încât să nu împiedice circulația sau manevrarea materialului rulant pe liniile vecine.

Ganimede
Pictură de Rubens (detaliu)

GARAFĂ (CARAFĂ) (< ngr., fr.) s. f. Sticlă cu gâtul strâmt și partea de jos bombată; conținutul unei astfel de sticle.

GARAJ (< fr.) s. n. Incintă total sau parțial acoperită, special amenajată pentru adăpostirea și, eventual, pentru întreținerea și repararea autovehiculelor.

GARAMOND (< fr.; n. pr. *Garamond*) s. n. 1. Caracter de literă, denumit și *roman,* în opoziție cu cel *gotic,* inventat de gravorul și tipograful francez Claude Garamond (1499—1561). 2. Denumire tradițională pentru corpul de literă de zece puncte tipografice.

GARANT (< fr.) s. m. (DR.) Persoană care dă o garanție (care garantează).

GARANȚA (< fr.) vb. I tranz. 1. A da cuiva siguranța că va avea ceva, că se va bucura de ceva; a asigura respectarea unui principiu (ex. a libertății), a unui drept (ex. a dreptului la muncă, a dreptului de apărare etc.). 2. (DR.) A da asigurare unui creditor pentru executarea unei obligații, prin constituirea unei garanții reale (gaj, ipotecă) sau personale (fidejusiune/cauțiune). 3. A răspunde de valoarea, de calitatea unui lucru sau a unei ființe, de autenticitatea unei afirmații.

GARANTAT, -Ă (< *garanta*) adj. (Despre mărfuri, obiecte etc.) A cărui valoare, calitate, funcționare etc. este asigurată. ✦ (Adverbial, fam.) Sigur, neîndoielnic.

GARANȚIE (< fr., it.) s. f. 1. (DR.) Mijloc de asigurare a executării unei obligații. ✧ *G. reală* = afectarea unui lucru (al debitorului sau al altei persoane) pentru garantarea executării unei obligații (ex. *ipotecă, gaj*), care dă dreptul creditorului ca, în caz de neexecutare din partea debitorului, să ceară scoaterea în vânzare silită a lucrului, pentru ca din prețul obținut să fie plătit. *G. bancară* = tip de contract economic, prin care o bancă are obligația de a plăti o sumă convenită, în anumite condiții, în cazul în care debitorul unui contract comercial nu-și îndeplinește obligațiile contractuale (cauțiune bancară) sau dacă garantul înregistrează o pierdere sau nu realizează câștigul estimat. *G. contractuală* = termen acreditat de Camera Internațională de Comerț de la Paris, pentru a denumi garanțiile acordate de bănci, societăți de asigurare etc., în scopul asigurării unor disponibilități de fonduri pentru un terț, în cazul în care un beneficiar ar avea o revendicare justificată împotriva ordonatorului. 2. Obligație în virtutea căreia o persoană răspunde de ceva.

Greta Garbo

Federico García Lorca

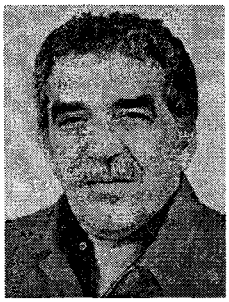

Gabriel García Márquez

GARAUDY [garodi], **Roger** (n. 1913), filozof, scriitor și publicist francez. Eseurile sale evoluează de la o problematică militantist-marxistă („Libertatea", „Marxismul secolului 20", „Dumnezeu a murit") spre una umanist-creștină („Apel către cei vii"). S-a convertit la islamism.

GARĂ (< fr.) s. f. **1.** Ansamblu de clădiri și de instalații situat lângă o linie de cale ferată, unde opresc trenurile pentru urcarea și coborârea călătorilor și pentru încărcarea și descărcarea mărfurilor. ✧ *G. maritimă* (sau *fluvială*) = ansamblul clădirilor și instalațiilor portuare pentru îmbarcarea și debarcarea călătorilor și a bagajelor. **2.** Stație de cale ferată.

GARBO, Greta (pseud. *Gretei Lovisa Gustaffson*) (1905—1990), actriță suedeză de cinema. Stabilită în S.U.A. Supranumită „Divina", ca omagiu adus frumuseții ei stranii, fascinante. Tipul feminin — enigmatic, glacial și distant — întruchipat de ea, a creat în epocă un adevărat mit („Femeia divină", „Orhideea sălbatică", „Grand Hotel", „Dama cu camelii", „Contesa Walewska", „Ninotchka"). Partenera lui *J. Gilbert* în „Carnea și diavolul", „Anna Karenina", „Regina Christina". A abandonat cinematograful în 1941, în plină glorie și frumusețe, pentru a păstra aura magică a personajului ei.

GARBORG, Arne (1851—1924), scriitor și ziarist norvegian. Adept al libertății de gândire și exprimare („Studenții-țărani") și, ulterior, al unui misticism lipsit de dogme („Oameni obosiți", „Tatăl dispărut"). Teatru satiric („Intransigenții").

GARCIA [garθia] **GUTIÉRREZ, Antonio** (1813—1884), scriitor spaniol. Drame cavalerești și istorice („Trubadurul", care l-a inspirat pe Verdi, „Vendeta catalană", „Juan Lorenzo"). Versuri narative („Lumină și întuneric. Poezii sacre și profane").

GARCÍA LORCA [garθia], **Federico** (1898—1936), poet și dramaturg spaniol. Lirica sa, de inspirație folclorică și modernistă, având ca fundal peisajul andaluz, este străbătută de obsesia dragostei, a sângelui și a morții („Carte de poeme", „Romancero țigănesc", „Poetul la New York"). Teatru poetic evoluând sub semnul tragicului de inspirație patriotică („Mariana Pineda", „Nuntă însângerată", „Casa Bernardei Alba"). Condamnat de un tribunal franchist, a fost executat.

GARCÍA MÁRQUEZ [garθia markes], **Gabriel** (n. 1928), prozator columbian. În opera sa romanescă, surprinzând realitățile latino-americane, converg diverse tradiții narative, de la romanul cavaleresc la proza de observație socială, romanul politic și „realismul magic", mitic și miraculos („Frunzișul", „Colonelului n-are cine să-i scrie", „Ora fatală", „Un veac de singurătate" — capodopera sa, „Toamna patriarhului"). Premiul Nobel (1982).

GARCÍA MORENO [garθia], **Gabriel** (1821—1875), om politic ecuadorian. Președinte al Republicii (1861—1865; 1869—1875). Prin Concordatul încheiat de el cu Vaticanul (1862) catolicismul a devenit religie unică în stat; a promovat o politică de modernizare a țării. Asasinat.

GARCÍA ROBLES [garθia], **Alfonso** (1911—1991), diplomat și publicist mexican. Reprezentant permanent (din 1977) la Conferința pentru Dezarmare de la Geneva. Premiul Nobel pentru pace (1982), împreună cu A. Myrdal.

GARCILASO [garθilaso] **DE LA VEGA** (1503—1536), poet spaniol. Reprezentant de seamă al liricii renascentiste spaniole, în care a introdus cultul pentru natură și studiul Antichității. Sonete, elegii, egloge, exprimând dragostea, melancoliile sale într-un decor pastoral.

GARCILASO [garθilaso], **DE LA VEGA,** zis **El Inca** (1539—1616), cronicar peruan. Fiul unei prințese inca și al unui căpitan spaniol, se face cunoscut datorită lucrării sale istorice în două părți: „Cronicile regale care tratează despre originea incașilor" și „Istoria generală a Perú-ului".

GARD (cuv. autohton) s. n. **1.** Construcție de lemn, zidărie, metal etc. care împrejmuiește un teren sau separă două terenuri cu destinație diferită. ✧ *G. viu* = împrejmuire sau element decorativ în grădini și parcuri, format din plante lemnoase, de obicei arbuști (lemn câinesc, cătină albă, glădiță și altele), plantate la distanță mică între ele. **2.** Împletitură din nuiele sau trestie de-a curmezișul unui râu, servind drept baraj pentru prinderea peștelui. **3.** (SPORT) Instalație în formă de gard **(1),** amplasată pe o pistă de alergări și folosită ca obstacol.

GARD [ga:r], râu în SE Franței, afl. dr. al Ronului, la Beaucaire; 130 km. Traversat de un apeduct roman (sec. 1) lung de 273 m și înalt de 49 m.

GARDA (BENACO), Lago di ~, lac de baraj morenic subalpin (68 m alt.) în Italia de N (Lombardia); 370 km²; lungime: 52 km; lățime: 17,5 km. Ad. medie: 136 m; ad. max.: 346 m. Din el izv. râul Mincio (afl. stg. al Padului). Climă blândă. Pescuit. Reg. turistică cu numeroase localit. balneo-climaterice: Garda, Sirmione, Riva-del-Garda ș.a.

GARDA DE FIER, grupare politică de extremă dreaptă, creată în 1930, de Corneliu Zelea-Codreanu, cu scopul reprezentării pe plan politic a Mișcării legionare, ale cărei baze fuseseră puse, în 1927, prin înființarea Legiunii Arhanghelul Mihail. Interzisă de autorități în mai multe rânduri (1931, 1932 și 1933), **G. de F.** a fost reînființată, în 1935, sub numele de partidul Totul pentru Țară. În contradicție cu spiritul și morala creștină care au stat la baza doctrinei legionare, **G. de F.** s-a impus în viața politică a țării prin naționalism, cultivând și promovând în același timp cultul violenței, ca instrument al politicii, și al conducătorului charismatic; totodată, a combătut dominația evreilor în viața economică și culturală a țării și a acționat împotriva comuniștilor, majoritatea alogeni, care, aserviți unei puteri străine (U.R.S.S.), se pronunțau pentru dezmembrarea României Mari din 1918. Cu o bază socială eterogenă, precumpănind însă țărănimea și tineretul, îndeosebi cel studios, **G. de F.** a cunoscut o extindere la nivel național, cu succese imediate în alegerile parlamentare parțiale din jud. Neamț (aug. 1931), Tutova (apr. 1932) și generale (iul. 1932, când a obținut 5 locuri în Parlament), precum și în cele din dec. 1937, când prin numărul de

voturi obținute (15,58%) s-a situat pe locul 3 după național-liberali și național-țărăniști. După instaurarea dictaturii regelui Carol II (febr. 1938), partidul s-a autodizolvat. În nov. 1938, liderul Mișcării legionare, Corneliu Zelea-Codreanu, împreună cu alți 13 legionari, este asasinat de autorități (din dispoziția regelui Carol II și a lui Armand Călinescu), sub pretextul încercării de evadare în timpul transferării de la închisoarea din Râmnicu Sărat la cea din Jilava. După aceste evenimente, conducerea Mișcării legionare este finalmente asumată de Horia Sima, care a trecut la anihilarea fizică a adversarilor politici regaliști (asasinarea, în sept. 1939, a primului ministru Armand Călinescu, urmată de replica sângeroasă a lui Carol II, soldată cu împușcarea, fără judecată, a peste 250 de fruntași legionari), comuniști și a evreilor. În sept. 1940, generalul Ion Antonescu a format un guvern din legionari și militari; aflată la putere (sept. 1940—ian. 1941), Mișcarea legionară s-a făcut vinovată de crime și acte de terorism (asasinarea în nov. 1940 a personalităților politice: N. Iorga și V. Madgearu și a 64 de demnitari deținuți în închisoarea Jilava ș.a.). Urmărind să devină singura beneficiară a puterii, Mișcarea legionară a declanșat rebeliunea din 21—23 ian. 1941, soldată cu reprimarea ei de către armată și scoaterea în afara legii. După rebeliune, peste 30 000 de legionari sunt arestați și judecați, mulți dintre ei fiind condamnați la moarte, ia muncă silnică pe viață sau la ani grei de temniță, iar o altă parte a ales calea exilului. După ocuparea României de către trupele sovietice, legionarii au acționat pe cele mai diverse căi, până la luptă armată, contra comunizării și sovietizării țării.

GARDAMAN (< it.) s. n. (NAV.) Apărătoare de piele pentru mână, folosită la coaserea velelor și a grandeelor.

GARDĂ (< fr.) s. f. **1.** (MILIT.) Subunitate militară cu misiune de pază a unui obiectiv militar (uneori și civil, ex. o instituție, o întreprindere etc.) sau a unor persoane aflate în stare de arest. ✧ *G. de onoare* = **a)** subunitate militară destinată să dea onorurile unor persoane oficiale sau drapelului în anumite ocazii; **b)** pază instituită în semn de respect cu ocazia unor solemnități (mai ales la funeraliile unei personalități). **2.** P. gener. Pază, supraveghere. ✧ Loc. Adj. *De gardă* = însărcinat cu paza. ✧ *Medic* (sau *soră*) *de gardă* = medic (sau soră) de serviciu într-un spital, în afara orelor obișnuite de lucru. ✦ Poziție inițială din care sportivul poate pleca la luptă (la box, lupte, scrimă etc.). ✧ Expr. *A (se) pune în gardă* = a-și lua toate măsurile (sau a preveni pe cineva) pentru a nu fi surprins de un lucru neplăcut. **3.** *G. financiară* = instituție a administrației de stat având în atribuție supravegherea respectării legislației fiscale, depistarea și eradicarea evaziunilor fiscale. **4.** Apărătoare metalică la mânerul săbiilor sau al spadelor, menită să apere mâna de loviturile adversarului. **5.** *Garda trăgaciului* = piesă metalică ce apără trăgaciul armelor de infanterie (pușcă, carabină etc.). **6.** (ELT.) *Fir de g.* = conductor de protecție împotriva descărcărilor electrice din atmosferă, montat deasupra liniilor electrice aeriene.

GARDENIE (< fr. {i}; {s} n. pr. *Garden*, botanist scoțian) s. f. Denumire dată plantelor lemnoase tropicale din genul *Gardenia*, familia rubiaceelor, cu frunze opuse, membranoase sau pieloase, flori mari, albe, solitare, cu miros plăcut. Crește în Africa și Asia. În România se cultivă în sere calde, ca plantă decorativă, *G. jasminoides* și *G. radicans*.

GARDEN-PARTY (cuv. engl.) [ga:dən-pa:ti] subst. Petrecere organizată în aer liber.

GARDEROB (< rus.) s. n. Dulap în care se păstrează obiecte de îmbrăcăminte.

GARDEROBĂ (< fr.) s. f. **1.** Loc special amenajat în foaierele sălilor de spectacol, în holurile localurilor publice etc., unde se pot lăsa paltoanele, pălăriile etc. **2.** Totalitatea costumelor din magazia unui teatru. **3.** Totalitatea obiectelor de îmbrăcăminte ale unei persoane.

GARDEROBIER, -Ă (< *garderobă*) s. m. și f. Persoană care are în grijă o garderobă (**1, 2**).

GARDIAN (< fr.) s. m. Persoană care păzește sau supraveghează un local, o instituție, o închisoare etc.

GARDINĂ (probabil cuv. autohton) s. f. **1.** Șănțuleț transversal la extremitatea doagelor, în care se fixează fundul butoiului. ✦ Porțiunea de doagă dintre capătul de sus și șănțulețul în care se fixează fundul. **2.** Borul pălăriei.

GARDINER [ga:dinə], **Stephen** (c. 1482—1555), prelat și diplomat englez. Episcop și lord cancelar. Implicat în luptele dintre Papalitate și Regalitatea engleză, a susținut în cele din urmă supunerea față de Roma („De vera oboedientia", „Palidonia").

GARDNER [ga:dnə], **Ava** (pseud. lui *Lucy Johnson*) (1922—1990), actriță

Ava Gardner
(în „Contesa desculță")

americană de film. Simbol al frumuseții explozive, s-a remarcat printr-un joc impetuos, senzual, vibrant („Zăpezile de pe Kilimanjaro", „Contesa desculță", „Ultimul țărm", „Noaptea iguanei", „Mayerling").

GARDNER [ga:dnə], **Erle Stanley** (1889—1970), scriitor american. Romane polițiste în care personaje, devenite celebre, caută cu orice preț să descopere adevărul („Dormitoarele au ferestre", „Selby acceptă sfidarea").

GÁRDONYI Géza (1863—1922), scriitor ungur. Proză de inspirație rurală; inițial idilică, evoluează ulterior spre un realism accentuat („Satul meu"). Romane istorice elogiind sentimentul patriotic („Stelele din Eger").

GARF s. n. Specialitate de carne de porc care cuprinde primele cinci vertebre cu părțile cărnoase ale coastelor respective.

GARFIELD [ga:fild], **John** (pseud. lui *Julius Garfinkle*) (1913—1952), actor american de film. A întruchipat tipul „rebelului simpatic", printr-un joc studiat, nonșalant („Sunt un criminal", „Juarez", „Air Force", „Poștașul sună întotdeauna de două ori").

GARGALLO, Pablo (1881—1934), sculptor spaniol. Influențat de *Art nouveau*, apoi de cubism și arta neagră. Mari structuri metalice. Măști din fier, plumb, lemn („Maternitate", „Picador"), demonstrând noi modalități de expresie și gustul pentru detaliul fantezist și decorativ („Arlechin cu fluier"), de esență expresionistă.

GARGARĂ (< ngr.) s. f. Lichid folosit pentru dezinfectarea și curățirea gurii și a faringelui; gargarism.

GARGUI (< fr.) s. n. (ARHIT.) Jgheab sau burlan scurt pentru scurgerea apei, având și o funcție ornamentală, reprezentând adesea animale fantastice. Este caracteristic în special stilului romanic și gotic.

GARIBALDI, Giuseppe (1807—1882), general și om politic italian. Unul dintre

Giuseppe Garibaldi

conducătorii luptei pentru independența și unificarea națională a Italiei (Risorgimento). În exil (1837—1848), a luat parte la lupta pentru independența țărilor din America de Sud. Participant la Revoluția de la 1848—1849 din Italia. A luptat pentru eliberarea Italiei de sub austrieci. În 1860, în fruntea „cămășilor roșii" („detașamentul celor 1 000"), a debarcat în Sicilia, apoi la Napoli, contribuind efectiv la edificarea statului național unitar. A organizat două expediții militare (1862 și 1867) împotriva Romei papale. Participant, ca voluntar, la apărarea Franței în Războiul Franco-Prusian (1870—1871).

GARIDĂ s. f. v. **caridă.**

GARIGĂ (GARIGA) (< fr.) s. f. Formațiune vegetală alcătuită din arbuști scunzi, sempervirescenți, dezvoltată pe calcarele din regiunea mediteraneană, constituită din specii de stejar pitic, cu frunze persistente, palmier de talie mică, rozmarin, lavandă, cimbrișor etc.

GARLAND [ga:lænd], **Judy** (pseud. lui *Frances Gumm*) (1922—1969), cântăreață, dansatoare și actriță americană. Filme muzicale de mare succes („Puștii de pe Broadway"). Roluri de compoziție („S-a născut o stea"). Premiul Oscar: 1939 („Vrăjitorul din Oz") și 1961 („Procesul de la Nürnberg").

GARLIN s. n. (NAV.) Parâmă sau cablu de sârmă, folosite în porturi pentru anumite manevre.

GARMISCH-PARTENKIRCHEN [garmiș partənkirhən], oraș în S Germaniei (Bavaria), în Alpii Bavariei, la 707 m alt.; 26,8 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Stațiune turistică și pentru sporturi de iarnă. Locul de desfășurare a celei de a 4-a ediții a Olimpiadei de iarnă (1936). Producție de instrumente muzicale. În apropiere, rezervația naturală Ammergebirge. Bisericile medievale Sf. Martin și Sf. Anton (sec. 18).

GARNEAU, [garno] **Hector de Saint-Denys** (1912—1943), poet canadian de expresie franceză. Tributară simbolismului sub raportul formei artistice, opera sa poetică este concepută ca o cale de cunoaștere în căutarea moralei și a spiritului („Priviri și jocuri în spațiu", „Singurătăți").

GARNER, Erroll (1921—1977), pianist și compozitor american de jaz. Activitate solistică în care a sintetizat influențe romantice și moderne.

GARNERIN [garnerẽ], **André-Jacques** (1769—c. 1823), aeronaut francez. Împreună cu fratele său Jean-Baptiste-Olivier, a perfecționat parașuta. În 1797 a realizat prima săritură cu parașuta, dintr-un balon, de la o altitudine de 1 000 m.

GARNEȚĂ s. f. Mașină de destrămat deșeurile din fire de lână cardată și din lână pieptănată, în scopul recuperării fibrelor.

GARNETT [garnit], **William Taylor** (zis *Tay)* (1894—1977), regizor american. Filme de aventuri („Casa celor șapte păcate") și polițiste („Poștașul sună întotdeauna de două ori"). Volumul (postum) „Un secol de cinema".

GARNIER [garnie], **Charles** (1825—1898), arhitect francez. După planurile sale a fost construită Opera din Paris (clădire tipică pentru arhitectura eclectică din a doua jumătate a sec. 19), Cazinoul și Teatrul din Monte-Carlo.

GARNIER [garnie], **Robert** (c. 1545—1590), poet dramatic francez. Precursor al tragediei clasice („Antigona", „Evreicele").

GARNIER [garnie], **Tony** (1869—1948), arhitect și urbanist francez. A conceput proiectul unui „oraș industrial" (1901—1904), cu soluții novatoare pentru acea epocă. Lucrări caracterizate prin funcționalitate, logică constructivă, puritate structurală (stadion olimpic, spital, cartier de locuințe — toate la Lyon).

GARNIERIT (< fr. {i}; {s} n. pr. *Garnier*) s. n. Silicat natural hidratat de nichel, întâlnit sub formă de mase moi, cripto-cristaline sau pământoase, de culoare verde-albăstruie; se formează ca produs de alterație a rocilor olivinice în serpentine. Conține 4—25% nichel.

GARNISAJ (< fr.) s. n. Strat de nuiele fixat pe pereții șanțurilor de scurgere, ai taluzurilor etc., pentru a se evita eroziunea terenului.

GARNISI (după fr. *garnir*) vb. IV tranz. **1.** A împodobi, a orna, a completa (cu o garnitură). **2.** A așeza lanțul ancorei pe barbotina (2) cabestanului.

GARNITURĂ (< fr.) s. f. **1.** Accesoriu folosit pentru împodobirea sau completarea unui lucru. ✦ Adaos de legume, salată etc. servit la friptură. **2.** Piesă sau ansamblu de piese demontabile, fixate pe suprafața de contact a unor piese supuse uzurii prin frecare, în scopul protejării lor, al micșorării uzurii etc. (ex. **g.** de uzură, **g.** de frână etc.) ✧ *G. de etanșare* = placă din cauciuc, piele, clingherit etc., țesătură sau mănunchi de fire cu care se etanșează asamblarea a două organe ale unei mașini sau instalații. **3.** Ansamblu de obiecte (unelte, scule, piese de îmbrăcăminte etc.) de același gen, care formează un asortiment complet (ex. **g.** de mobilă). ✧ *G. de tren* = totalitatea vagoanelor care formează un tren. **4.** Ansamblul pieselor de același fel al unei mașini (ex. **g.** de roți a unei locomotive). **5.** (GENET.) *G. de cromozomi* = totalitatea cromozomilor dintr-o celulă. **6.** (POLIGR.) *G. de literă* = totalitatea semnelor de tipar care aparțin aceluiași caracter de literă, cuprinzând toată gama de corpuri de la cel mai mic până la cel mai mare.

GARNIȚĂ (< sl.) s. f. Vas de metal pentru transportul unor lichide.

GARNIZOANĂ (< fr.) s. f. Totalitatea unităților, formațiunilor și instituțiilor militare dispuse permanent sau temporar într-o localitate sau (în timp de război) într-un loc întărit pentru a-l apăra; localitatea în care sunt dispuse trupele.

GAROAFA, com. în jud. Vrancea; 4 372 loc. (1995). Centru de olărit.

GAROAFĂ (< ngr.) s. f. Plantă perenă din familia cariofilaceelor, înaltă de 30—90 cm, cu frunze opuse, liniare și flori variat colorate *(Dianthus caryophyllus).* Se cultivă ca plantă decorativă. ✦ *G. de munte* = plantă din familia cariofilaceelor, înaltă de 25—60 cm, cu frunze lanceolate și flori albe sau roz, cu peri purpurii, plăcut mirositoare *(Dianthus superbus).*

GAROFIȚĂ (< *garoafă*) s. f. **1.** Diminutiv pentru garoafă. **2.** Nume dat unor specii de plante din genul *Dianthus,* familia cariofilaceelor (*D. chinensis, D. carthusianorum* etc.). ✧ *Garofița Pietrei Craiului* = mică plantă cu flori roz-violacee, având dungi și, spre centru, o rotiță dantelată, mai închise la culoare *(Dianthus callizonus).* Crește numai în masivul Piatra Craiului și este declarată monument al naturii.

GAROFLID, Constantin (1872—1942, n. Buzău), agronom, economist și om politic român. De mai multe ori ministru la Agricultură și Domenii. Președinte al Ligii Agrare, create în 1929. Lucrări privind proprietatea rurală și structura acesteia („Chestia agrară în România", „Păreri economice și financiare", „Partidele politice și țara").

GARONNE [garón], fl. în SV Franței; 650 km. Izv. din M-ții Pirinei (masivul

Roland Garros

Maladetta, Spania), străbate C. Aquitaniei, trece prin Toulouse și Bordeaux, și, după ce se unește cu fl. Dordogne, formează la Oc. Atlantic (G. Biscaya) estuarul Gironde. Pr. afl. îi primește din Masivul Central Francez (Ariège, Tarn). Navigabil pe 193 km. Legat cu M. Mediterană prin Canal du Midi. Irigații; hidrocentrale.

GARQU (< fr.) s. n. (MED.) Bandă sau tub de cauciuc care servește la întreruperea temporară a circulației sanguine într-o regiune a corpului (de obicei la brat), prin compresiunea circulară a regiunii respective.

GAROUA, oraș în N Camerunului, port pe râul Bénoué; 142 mii loc. (1987). Nod rutier. Aeroport. Expl. de mangan. Ind. textilă, chimică, a piei., alim. (ulei de arahide). Centru comercial (bumbac, carne, lână, piei).

GARRETT [gəret], **João Baptista da SILVA LEITÃO de ALMEIDA** [də silva leitæ̃ de almeidə] (1799—1854), scriitor portughez. Șeful școlii romantice, reformator al dramaturgiei portugheze („Camões", „Fratele Luis de Sousa"). Romane confesive, versuri.

GARRICK [gæric], **David** (1717—1779), actor și comediograf englez. Conducător al teatrului Drury Lane. A revoluționat maniera de interpretare a personajelor shakespeariene. Autor de comedii și farse („Valetul mincinos").

Pierre Gassendi

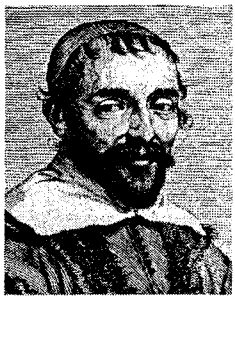

GARRIGOU-LAGRANGE [garigu-lagrənj], **Marie Aubin Gontran** (*R.P. Reginald*) (1877—1964), filozof și teolog (călugăr dominican) francez. Prof. univ. la Roma. Reprezentant al neotomismului francez, a criticat modernismul („filozofiile devenirii"—hegelianismul, materialismul istoric etc.). Op. pr.: „Sensul comun, filozofia ființei și formulele dogmatice", „Sinteza tomistă".

GARROS [garo:s], **Roland** (1888—1918), pilot francez. Recordman mondial la altitudine. În 1913, a realizat prima traversare a M. Mediterane. A murit în primul război mondial, în timpul unei lupte aeriene. Numele său a fost atribuit celui mai important concurs internațional de tenis pe zgură care are loc anual în Franța, pe arena ce-i poartă numele.

GARSONIERĂ (< fr.) s. f. Locuință compusă dintr-o cameră și baie, uneori și bucătărie.

GARVĂN v. **Dinogetia.**

GARVEY, Marcus Moziah (1887—1940), om politic jamaican. Orator de mare talent. Ideolog al mișcării naționaliste a negrilor americani. Fondator, în 1914, al Asociației mondiale pentru îmbunătățirea situației negrilor. Reîntors în țară după expulzarea din S.U.A. (1927), a militat pentru autonomia Jamaicăi.

GARY, oraș în N S.U.A. (indiana), la E de Chicago, port la L. Michigan (c. 23 mil. t trafic); 604,5 mii loc. (1990, cu suburbiile). Mare centru al ind. siderurgice. Cocsochimie. Prelucr. petrolului. Constr. de mașini. Ciment. Universitate.

GARY, Romain (pe numele adevărat *Kacew*) (1914—1980), scriitor francez. Romane evocând rezistența poloneză în fața ocupației nazi'ste și afirmând necesitatea adevăratelor valori („Rădăcinile cerului", „Zmeele"), a propriei identități („Făgăduiala din zori"), a resorturilor sufletului feminin („Clar de femeie"). A publicat, sub pseud. *Émile Ajar,* romane într-o manieră diferită („Cu viața în față", „Neliniștea regelui Solomon").

GARZANTI, editură italiană fondată la Milano, în 1938, de Aldo Garzanti (1888—1961). S-a impus prin publicarea unor mari enciclopedii generale sau domeniale și a altor instrumente de lucru. A publicat „Enciclopedia europeană" (1976—1984). A lansat mari scriitori contemporani (P. Pasolini, C.E. Gadda, M. Soldati, P. Volponi).

GASCAR, Pierre (pseud. lui *Pierre Fournier*) (n. 1916), scriitor francez. Romane evocând experiența războiului („Timpul morților") și viața de provincie („Himerele", „Izvoarele").

GASCONIA (GASCOGNE [gascoñ]) **1.** Prov. istorică în SV Franței, cuprinsă între M-ții Pirinei și G. Biscaya. Reșed.: *Auch.* Expl. forestiere; renumită reg. viticolă. Populată începând din sec. 6 de basci (în lat. vasconi, de unde și numele de Vasconia) veniți din S Pirineilor. Cucerită succesiv de romani, vizigoți și franci, G. devine în sec. 9 ducat; inclus în sec. 11 în Aquitania. Între 1154 și 1453, G. a aparținut Coroanei engleze, iar din 1453, la sfârșitul *Războiului de 100 de Ani,* s-a unit definitiv cu Franța. **2. Golful Gasconiei** v. **Biscaya.**

GASHERBRUM [gașərbrum], denumire a șase vf. de peste 7 000 m din M-ții Karakorum, în apropierea ghețarului Baltoro. Primul, **G. I,** cunoscut și sub denumirea de *Hidden Peak,* are 8 068 m și a fost cucerit la 5 iul. 1958 de o expediție americană, condusă de N. Clinch. **G. II** are 8 035 m și a fost cucerit la 7 iul. 1956 de o expediție austriacă, condusă de Fr. Moravec.

GASKELL [gæscəl], **Elizabeth Cleghorn** (n. **Stevenson**) (1810—1865), scriitoare engleză. Romanele sale — ale căror eroine trăiesc intens profunde contradicții și înfruntări sociale, morale și religioase — prezintă cu ironie și umor societatea engleză de la mijlocul sec. 19 („Cranford", „Mary Barton", „Nord și Sud").

GASPAR GRAȚIANI, domn al Moldovei (1619—1620). Aliat cu polonii, a luptat împotriva turcilor, dar a fost înfrânt la Țutora (1620); ucis de boieri.

GASPÉ (GASPÉSIA), pen. în E Canadei (Québec), între estuarul fl. Sf. Laurențiu și G. Chaleur. Lungime: 240 km. Relief muntos (M-ții Jacques Cartier, alt. max: 1 277 m). Expl. de min. de cupru, plumb, zinc și forestiere. Pescuit. Turism. Parcul natural Gaspésie.

GASSENDI [gasẽdi], **Pierre** (1592—1655), filozof, matematician, fizician și astronom francez. Abate. A predat matematica la Colegiul Regal din Paris. Adversar al teoriei carteziene despre ideile înnăscute. A criticat aristotelismul scolastic, regândind atomismul epicurian din perspectiva dogmelor creștine, întemeind o nouă teorie filozofică — gassendismul. Op. pr.: „Sistemul filozofiei".

GASSER [gæsər], **Herbert Spencer** (1888—1963), fiziolog american. Prof. la Univ. Cornell (Ithaca). Contribuții la studiul fiziologiei nervilor. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1944), împreună cu J. Erlanger.

GASSMAN, Vittorio (n. 1922), actor și regizor italian de film. S-a impus prin

exuberanța și vitalitatea stilului de joc, tipic meridional („Orez amar", „Depășirea", „Porumbelul", „Monștrii", „Parfum de femeie", „Familia").

GASTER, Moses (1856—1939, n. București), filolog român de origine evreu. Expulzat din țară în 1885, s-a stabilit în Marea Britanie. M. de onoare al Acad. Române (1919). Studii de literatură română veche („Literatura populară română", „Apocrifele în literatura română", „Chrestomație română") și de ebraistică. A tradus în engleză legende și basme românești.

GASTEROPODE (< fr.; {s} gr. *gaster* „stomac" + *pod-* „picior") s. n. pl. Clasă de moluște adaptate atât la mediul acvatic, cât și la cel terestru *(Gasteropoda)*. Se caracterizează printr-un corp asimetric, alcătuit din trei părți distincte: capul (prevăzut cu tentacule, organe vizuale și gură cu aparat masticator), masa viscerală (învelită de o manta, care secretă cochilia spiralată) și piciorul (așezat ventral, specializat pentru târâre). Apar în Cambrian.

GASTOUÉ [gastuę], **Amédée** (1873—1943), muzicolog francez. Teoretician al muzicii medievale, gregoriene și bizantine („Arta gregoriană", „Introducere în paleografia muzicală bizantină").

GASTRALGIE (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac" + *algos* „durere") s. f. Durere (nervoasă) a stomacului.

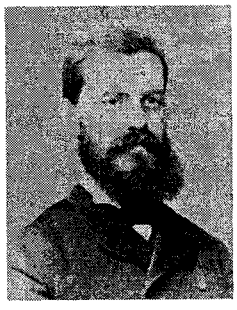

Moses Gaster

Vittorio Gassman

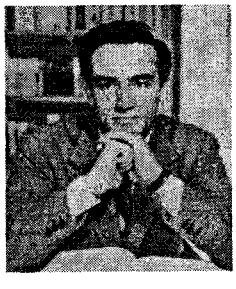

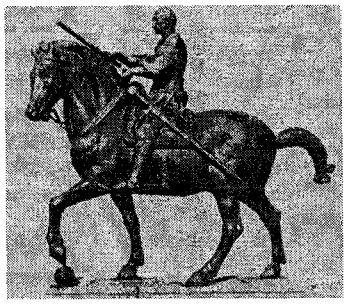

Gattamelata
Monument ecvestru de Donatello

GASTREA ({s} gr. *gaster* „stomac") subst. Animal ipotetic cu structură de *gastrulă*, strămoș al metazoarelor, care a constituit obiectul teoriei gastreei, formulată în 1868 de *E. Haeckel*.

GASTRECTOMIE (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac" + *ektome* „amputare") s. f. (MED.) Rezecție parțială sau totală a stomacului.

GASTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *gaster* „stomac") adj. Care se referă la stomac (ex. arteră **g.**). ✧ *Suc g.* = suc secretat de glandele mucoasei gastrice, care conține pepsină și acid clorhidric, necesare digestiei.

GASTRITĂ (< fr.) s. f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei stomacului în urma unei intoxicații, infecții, stări alergice etc. Este frecventă la alcoolici, fumători și persoane care iau mese neregulate.

GASTRO- ({s} gr. *gastros* „stomac") Element de compunere cu sensul de „stomac", „pântece", care servește la formarea unor substantive și adjective.

GASTROENTERITĂ (< fr.) s. f. Inflamație acută sau cronică a mucoasei stomacului și a intestinului subțire.

GASTROENTEROLOGIE (< fr.; {s} *gastro-* + gr. *enteron* „intestin" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a științelor medicale care se ocupă cu studiul fiziologiei și patologiei tubului digestiv.

GASTROFILOZĂ (< fr.) s. f. (MED. VET.) Boală de natură parazitară la cabaline, provocată de larvele insectelor din genul *Gastrophilus*. Poate duce la colici grave și la perforarea stomacului.

GASTROINTESTINAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la stomac și la intestinul subțire.

GASTROLOGIE (< fr. {i}; {s} *gastro-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Studiul stomacului.

GASTRONOM (< fr.) s. m. Expert în gastronomie. ✦ Persoană cu gusturi culinare alese.

GASTRONOMIE (< fr.; {s} *gastro-* + gr. *nomos* „lege") s. f. Arta de a prepara mâncăruri alese, de a le degusta și de a le aprecia calitatea.

GASTROSCOP (< fr. {i}; {s} *gastro-* + gr. *skopein* „a examina") s. n. Instrument prevăzut cu o sursă luminoasă și un sistem de prisme și lentile, folosit în gastroscopie.

GASTROSCOPIE (< fr. {i}) s. f. Examen al interiorului stomacului cu ajutorul gastroscopului.

GASTRULAȚIE (< fr. {i}) s. f. (EMBRIOL.) Proces de transformare a blastulei în gastrulă.

GASTRULĂ (< fr. {i}) s. f. Stadiu embrionar la metazoare. Are formă de sac, cu o cavitate interioară care comunică cu exteriorul prin blastopor, având două foițe embrionare: ectoderm și endoderm.

GATA (cuv. autohton) adj. invar. **1.** (Adesea adverbial) Isprăvit, terminat. ✧ Loc. *(Pe) de-a gata* = fără a-și da osteneala, din munca altora. ✧ Expr. *A da gata* = **a)** a isprăvi, a lichida ceva; **b)** a chinui, a distruge pe cineva; *fig.* a zăpăci, a epata. ✦ (Cu valoare de adverb sau interjecție) Ajunge! destul! **2.** Pregătit, dispus pentru ceva, în stare să... **3.** Aproape să ..., pe punctul de a...

GATER (< germ.) s. n. Ferăstrău mecanic cu una sau mai multe pânze, folosit pentru debitarea în piese de cherestea a lemnului rotund sau a lemnului tăiat în prealabil în prisme.

GATESHEAD [gheitshed], oraș în N Marii Britanii (Anglia), pe râul Tyne, lângă Newcastle; 206,2 mii loc. (1988). Expl. de cărbune. Șantiere navale. Siderurgie. Material rulant. Ind. chimică, a sticlei și alim.

GATINEAU [gatinǫ], **Alexandre** (1812—1883), actor francez. Stabilit la București în 1847. A introdus în teatrul românesc funcția de director de scenă (regizor) ca o funcție artistică autonomă.

GATT, denumirea până în 1994 a *Acordului General pentru Tarife și Comerț*. În prezent, *Organizația Mondială a Comerțului*.

GATTAMELATA (Erasmo da NARNI, zis **il ~)** (c. 1370—1443), condotier italian. În serviciul papilor Martin V, Eugeniu IV, apoi în serviciul Veneției, împotriva Milanului (1434—1441). Monumentul său ecvestru din Padova a fost realizat de Donatello.

GATTI, Armand (pseud. lui *Dante Armando G.*) (n. 1924), dramaturg și regizor francez. Teatru militant, influențat de Piscator și Brecht („Viața imaginară a gunoierului Auguste Geai", „Pasiunea generalului Franco", „Trandafirul colectiv").

GATTO, Alfonso (1909—1976), poet italian. Poezie de factură suprarealistă, ce a evoluat ulterior spre romantism („Poezii de dragoste", „Desinențe").

GATÚN, lac în zona istmului Panamá, traversat de Canalul Panamá, care comunică prin râul Chagres cu M. Caraibilor; 420 km².

GAȚI (GHATS), Munții ~, munți în Pen. Hindustan, situați la marginea de E (Gații de Est) și de V (Gații de Vest) a Pod. Deccan, dominând coastele Malabar și Coromandel. Versanții exteriori sunt abrupți, iar cei interiori se continuă cu suprafața ondulată a Pod. Deccan. *G. de Vest* se întind între râul Tapti și C. Comorin. Alt. max.: 2 695 m (vf. Ānai Mudi); *G. de Est* se împart în trei sectoare, cel mai important fiind cel dintre fl. Godavari și Mahanadi. Alt. max.: 1 680 m. Acoperiți cu păduri.

GAȚU, Cristian (n. 1945, București), handbalist român. Component al echipei României, campioană mondială (1970 și 1974). Joc de o deosebită inventivitate tehnică.

GAUCER [goșe], **Philippe Charles Ernest** (1854—1918), medic francez. Contribuții în domeniul dermatologiei și venerologiei. — **Boala G.** = boală caracterizată prin acumularea în celulele reticulare și histocitare din ficat, măduvă, ganglioni și alte organe a kerazinei; se manifestă prin hepatomegalie, osteoporoză, tulburări psihice etc.

GAUCHO (cuv. sp.; „prieten, tovarăș") [gaucio] s. m. Păzitor de vite în pampasul sud-american. Figuri legendare, **g.** au dezvoltat o literatură și o muzică specifice modului lor nomad de viață.

GAUDÍ Y CORNET, Antoni (1852—1926), arhitect și sculptor spaniol. Reprezentant al Modern-Style-ului, plin de o fantezie lirică originală, găsind soluții constructive îndrăznețe. În rezolvarea plastică adoptă interpretări ale unor forme organice (plante, animale) în

Paul Gauguin: „Și aurul trupurilor lor"

Charles de Gaulle

linii sinuoase (Biserica Sagrada Familia și Casa Milà din Barcelona).

GAUDIN [godẽ], **Martin Michel Charles** (1756—1841), financiar și om politic francez. Ca ministru al Finanțelor (1799—1814), a inițiat o reorganizare financiară; a pus bazele cadastrului, a creat Curtea de Conturi și a impulsionat sistemul creditelor.

GAUGUIN [goghẽ], **Paul** (1848—1903), pictor francez. Influențat la început de impresionism, a evoluat spre o pictură simbolică, în care formele simplificate se constituie din mari pete de culoare, într-o viziune decorativă apropiată de artele arhaice și primitive („Hristosul galben", „Și aurul trupurilor lor", „Femei pe plajă", „Calul alb", „Viziunea de după predică", „Lupta lui Iacob cu îngerul"). Fire aventuroasă, a peregrinat la Pont-Aven, unde a inițiat gruparea artistică „sintetistă", la Arles cu Van Gogh, în Tahiti și în insulele Marchize, unde a murit.

GAUHĂTI (GUWĂHĂTI), oraș în E Indiei (Assam), port pe fl. Brahmaputra; 577,6 mii loc. (1991). Rafinărie de petrol construită de România. Universitate. Lângă templul Kamakhya, loc de pelerinaj al hindușilor. Muzeu. Grădină zoologică.

GAULEITER (cuv. germ.) [gaulaitər] s. m. Conducător al unui teritoriu ocupat sub regimul nazist.

GAULLE [go:l], **Charles de** (1890—1970), general și om politic francez. În al doilea război mondial a comandat o divizie cuirasată. Dezavuând acceptarea capitulării Franței, **G.** s-a refugiat la Londra de unde a lansat primul apel-radio către poporul francez, îndemnându-l la rezistență armată împotriva invadatorului (18 iun. 1940). A întemeiat și condus „Forțele Franceze Libere"; în 1947, a fondat partidul Adunarea Poporului Francez (azi Adunarea pentru Republică). Șef al guvernului provizoriu (1944—1946), prim-min. (1958—1959) și președinte (1959—1969); a instaurat cea de-a V-a republică în Franța. Lucrări de teorie și tactică militară („Pe muchie de cuțit", „Pentru o armată de profesioniști"). Memorii.

GAUMONT [gomõ], **Léon** (1864—1946), producător de film și industriaș francez. Construiește, împreună cu G. Demeny, cronofotograful **G.,** cu ajutorul căruia obține primele imagini animate (1895). Inventează cele dintâi aparate pentru producția cinematografică pe scară industrială, precum și procedeele de realizare a filmului vorbit (1902) și a celui în culori (1912). Fondează prima mare firmă și studio de producție cinematografică (1895), care îi poartă numele.

GAUR (< germ.) s. m. (ZOOL.) Mamifer din familia bovinelor, lung de peste 3 m, având 1,85 m înălțime la greabăn, coarne lungi, păr scurt și des, brun-roșcat *(Bibos gaurus).* Trăiește în N Indiei și în Birmania.

GAURĂ (lat. *'cavula*) s. f. **1.** Scobitură, adâncitură, spărtură într-un corp; cavitate, (pop.) bortă. ✦ (FIZ.) Gol **(II 2).** ✧ *Gaura cheii* = orificiul prin care se introduce cheia în broască. **2.** (ASTR.) *G. neagră* = regiune ipotetică a spațiului, ce nu poate fi observată direct, caracterizată printr-o densitate extrem de mare și câmp gravitațional intens, care captează lumină și materie din spațiul înconjurător. (*Acreția* materiei poate determina emisia de radiații X, ceea ce ar face posibilă detectarea acesteia). *G.n.* este considerată a fi

Antoni Gaudí y Cornet:
Biserica Sagrada Familia

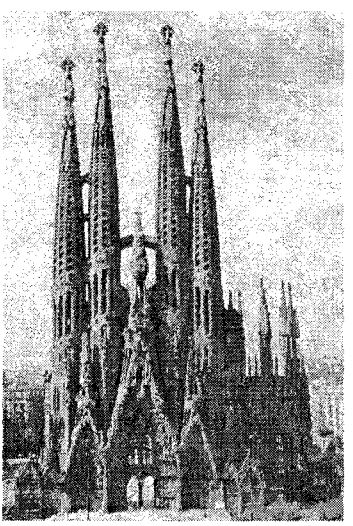

starea finală în evoluția unei stele masive ale cărei surse de energie termonucleară s-au epuizat. Sin. *black hole.*

GAURISANKAR, masiv muntos în partea centrală a M-ților Himalaya (Nepal). Alt.: 7 145 m. Până în 1913 confundat cu vf. Chomolungma/Everest, situat mai la est.

GAUSS (< fr. {i}; {s} n. pr. *Gauss*) s. m. Unitate de măsură (tolerată) a inducției magnetice (simbol: Gs), egală cu 10^{-4} tesla.

GAUSS, Carl Friedrich (1777—1855), matematician, fizician și astronom german. Prof. univ. la Göttingen. Contribuții fundamentale în matematică: teoria numerelor („Disquisitiones arithmeticae"), geometrie, algebră, analiză matematică. Prima demonstrație a teoremei fundamentale a algebrei, prima expunere sistematică a teoriei numerelor complexe, introducând reprezentarea lor geometrică. Studii de geometrie diferențială (teoria suprafețelor și reprezentarea conformă). A aplicat metode matematice în studiul electricității și al magnetismului. Inventator al magnetometrului (1832) și, împreună cu W.E. Weber, al primului telegraf electromagnetic utilizabil (1833). A descoperit, prin calcul, asteroizii Ceres, Pallas, Vesta, Iunona. — **Teorema G.**, fluxul electric total printr-o suprafață închisă este direct proporțional cu suma algebrică a sarcinilor electrice existente în interiorul acesteia.

GAUTAMA, Siddhartha, numele laic al lui *Buddha.*

GAUTIER [gotie], **Théophile** (1811—1872), scriitor și eseist francez. Susținător al mișcării romantice, a fost ulterior unul dintre promotorii teoriei „artă pentru artă" și precursor al parnasianismului („Emailuri și camee" — capodopera sa). Romane cu implicații fantastice sau de aventuri („Romanul mumiei", „Căpitanul Fracasse"), eseuri, studii de artă („Grotești", „Istoria romantismului"). Note de călătorie.

GAVARNI [gavarni], **Paul** (pseud. lui *Sulpice Guillaume Chevalier* [ʃəvalie]) (1804—1866), desenator și ilustrator francez. Litografii expresive și spirituale, reprezentând scene din viața cotidiană a Parisului (ciclul „Măști și figuri").

GAVARNIE [gavarni], circ glaciar etajat, cu versanții abrupți și mici ghețari, pe pantele de N ale masivului Mont Perdu din Pirineii Centrali (SV Franței), situat la 1 600 m alt. De aici izv. râul Gave de Pau, care formează cascada **G.**, de 422 m înălțime.

GAVĂT, Iulian P. (1900—1978, n. Tâmboești, jud. Vrancea), geolog și geofizician român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la București. Studii privind geologia zăcămintelor de petrol și gaze și de geofizică aplicată (a pus în evidență gradientul regional de gravitație la contactul dintre C. Română și Depr. Getică). Prima lucrare de prospecțiune gravimetrică asupra masivului de sare de la Florești-Prahova (1929, în colab. cu T. Ghițulescu).

GAVIAL (< fr.) s. m. Crocodil cu bot lung și îngust care trăiește în India *(Gavialis gangeticus);* se hrănește cu pești și nu atacă omul.

GĂVLE (GĂFLE, GEFLE) [ievlə], oraș în E Suediei, port la G. Botnic; 88,6 mii loc. (1991). Metalurgie; constr. navale, ind. chimică, textilă, de prelucr. a lemnului, celulozei și porțelanului. Export de min. de fier și celuloză. Castel (sec. 16). Clădirea tribunalului (sec. 18).

GAVOJDIA, com. în jud. Timiș; 2 959 loc. (1995). Expl. de balast. Fabrică de cizme de cauciuc. Stație de c.f.

GAVOTĂ (< fr.) s. f. Vechi dans francez de origine populară, în măsură binară și cu mișcare moderată, devenit în sec. 17 dans de curte; melodia corespunzătoare acestui dans. ✦ (În sec. 18) Parte dintr-o suită instrumentală, plasată înaintea *sarabandei.*

GAVOTY, Bernard (1908—1982), critic muzical și organist francez. Monografii dedicate marilor interpreți contemporani. A publicat „Memoriile" lui G. Enescu.

GAVRIIL (ebr. „omul lui Dumnezeu"), unul dintre cei șapte arhangheli. **G.** este venerat de mozaici, creștini și musulmani. În „Vechiul Testament" îl ajută pe Daniil să înțeleagă viziunile avute. În „Noul Testament" este purtătorul Buneivestiri. În islam se presupune că ar fi dictat „Coranul" Profetului Mahomed.

GAVRIIL (GAVRIL) IEROMONAHUL (sfârșitul sec. 15—începutul sec. 16), zugrav român. A pictat frescele din biserica Bălinești (1493). Reprezentant de seamă al artei din vremea lui Ștefan cel Mare.

GAVRIIL (GAVRIL) PROTUL (sec. 15—16), monah grec. Conducător al comunității călugărilor de la Athos. A scris în 1517—1521 „Viața Sfântului Nifon", important izvor pentru istoria Țării Românești între 1495 și 1521.

GAVRIIL (GAVRIL) URIC (sfârșitul sec. 14—începutul sec. 15), călugăr, miniaturist și caligraf român. A lucrat în timpul domniei lui Alexandru cel Bun la mănăstirea Neamț. Creatorul unui mod original de interpretare a formelor bizantine, care a influențat miniatura și pictura murală moldovenească de mai târziu. Principala lucrare: „Tetraevanghelul" din 1429 (se găsește la Biblioteca Bodleiana, Oxford).

Carl Friederich Gauss

Théophile Gautier

GAVRILESCU, Nicolai (1896—1966, n. Bacău), fiziolog și hidrobiolog român. Elev și colaborator al lui Sir R.A. Peters. A introdus noțiunea de „leziune biochimică".

GAVRILIU, Dan (n. 1915, Brăila), medic român. Prof. univ. la București. Autor al unui procedeu de înlocuire a esofagului, care îi poartă numele.

GAVRIȘ, Emil (1915—1989, n. sat Chelința, jud. Maramureș), cântăreț român de muzică populară și de romanțe. Culegător de folclor, compozitor de romanțe, prelucrări corale de folclor și cântece pentru copii.

GAXOTTE [gaxot], **Pierre** (1895—1982), istoric și publicist francez. Specialist în istoria sec. 17—18 în Franța („Secolul lui Ludovic XV", „Revoluția Franceză").

GAYĂ, oraș în NE Indiei (Bihar), în C. Gangelui; 294 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Filaturi de bumbac. Producție de lacuri și vopsele. Ind. alim. (tutun). Artizanat. Numeroase temple. Oraș sfânt al budiștilor. Pelerinaj.

GAYAC s. m. v. **gaiac.**

GAY-LUSSAC [ghe-lüsac], **Louis Joseph** (1778—1850), fizician și chimist francez. Contribuții în domeniile fizicii, chimiei fizice și chimiei anorganice. A formulat legea dilatației termice a gazelor perfecte (1802), legea volumelor constante pentru reacțiile ce decurg în fază gazoasă, care-i poartă numele. A descoperit acizii iodhidric și cloric, borul (1808, împreună cu L.J. Thénard) și a elaborat un procedeu de obținere a acidului sulfuric *(turnul G.-L.).*

GAYOOM, Maumoon Abdul (n. 1937), om politic din Maldive. Președinte al Republicii Maldive (din 1978).

GAZ[1] (< fr.; {s} gr., lat. *khaos* „haos") s. n. **1.** (FIZ.) Fluid cu densitate redusă, expansibil, foarte compresibil, având tendința de a ocupa tot volumul care îi stă la dispoziție, indiferent de mărimea și de forma acestuia; este alcătuit din molecule (uneori din atomi, ioni) în stare liberă, între care se exercită forțe foarte slabe și care se află într-o continuă mișcare dezordonată (agitație termică). ✧ *G. perfect* (sau *ideal;* în opoziție cu *g. real*) = **g.** ale cărui molecule au dimensiuni neglijabile față de distanța medie dintre ele, încât pot fi considerate practic puncte materiale lipsite de coeziune; orice g. foarte rarefiat poate fi considerat *g. p. G. de aer* = **g.** combustibil obținut prin trecerea unui curent de aer peste cărbuni (cocs, mangal) incandescenți; compoziție teoretică: c. 35 voi. oxid de carbon și 65 vol. azot; putere calorică mică (900—1 500 kcal/m³). *G. de apă* = **g.** combustibil (amestec de oxid de carbon și hidrogen) obținut prin trecerea unui curent de vapori de apă peste cărbuni incandescenți; putere calorică: 2 500—2 700 kcal/m³. *G. de cocserie* = **g.** asemănător gazului de iluminat, obținut la distilarea huilei în cocserii; putere calorică: 4 000 kcal/m³; este întrebuințat ca materie primă pentru ind. chimică de sinteză și drept combustibil. *G. de cracare* = amestec gazos de hidrogen, parafine, olefine inferioare și hidrocarburi superioare obținut la cracarea fracțiunilor petroliere grele; este întrebuințat la fabricarea benzinelor sintetice, a dizolvanților etc. *G. de furnal* = **g.** combustibil produs în furnale; putere calorică: c. 900 kcal/m³. *G. de generator* = denumire generală dată gazelor obținute în generatorul de gaz (ex. **g.** de aer, **g.** de apă, **g.** mixt etc.). *G. de iluminat* (sau *aerian*) = **g.** obținut la distilarea huilei, folosit la iluminat și la încălzit. *G. de rafinărie* = amestec de hidrocarburi parafinice și olefinice, rezultat din procesele de cracare și de reformare din rafinării, materie primă importantă pentru fabricarea cauciucului sintetic, a detergenților, a fibrelor sintetice etc. *G. de sondă* = g. natural existent în amestec de parafine ușoare, în care predomină metanul (66—75%) și procente mici de etan, propan și butan, zăcăminte de țiței sau de țiței și gaze, extras o dată cu țițeiul prin sonde; utilizat, după separarea de faza lichidă, drept combustibil. Putere calorică: 5 500—6 000 kcal/m³. *G. de sinteză* = amestec de oxid de carbon și hidrogen (1:2 vol.); întrebuințat la obținerea benzinei sintetice, a metanolului, ca sursă de hidrogen în sinteza amoniacului etc. *G. detonant* = amestec de hidrogen și oxigen (2:1 vol.), care, în prezența unei flăcări, reacționează violent, cu explozie, formând apă. *G. lichefiat* = substanță gazoasă adusă prin răcire și comprimare în stare lichidă (ex. dioxidul de carbon, clorul, butanul). *G. mixt* = **g.** obținut prin insuflarea simultană de aer și vapori de apă peste combustibili incandescenți; putere calorică: c. 1 500 kcal/m³. *G. petrolier* = g. provenit din zăcămintele de țiței sau obținut din instalațiile de prelucrare a țițeiului, care conține hidrocarburi inferioare cu până la șase atomi de carbon în moleculă. *G. petrolier lichefiat* v. *aragaz* **(1).** *Gaze naturale* = amestec de hidrocarburi parafinice inferioare care formează zăcăminte independente în scoarța terestră; se deosebesc *g.n.* combustibile, formate prin procesele de bituminizare, de ex. hidrocarburi din seria metanului, și care reprezintă o însemnată sursă de combustibil și de materie primă pentru industria chimică, *g.n.* degajate de vulcani, *g.n.* din bălți etc.; bitumene gazoase. *Gaze de luptă* v. *substanțe toxice de luptă.* **2.** (CHIM.) *Gaze nobile* = denumire a elementelor din grupa zero a sistemului periodic: heliu, neon, argon, kripton, xenon și radon. Se găsesc în aerul atmosferic în proporție de 1% volume, cele mai abundente fiind argonul și radonul. Sunt incolore, inodore, monoatomice și au o reactivitate chimică extrem de scăzută: cu excepția heliului, neonului și argonului, se combină relativ ușor cu fluorul. Se folosesc la umplerea tuburilor cu descărcări electrice luminoase; gaze rare; gaze inerte. **3.** (La pl.) Emanații gazoase ale stomacului sau ale intestinelor. **4.** (Reg.) Petrol lampant.

Louis J. Gay-Lussac

GAZ[2] (< fr.) s. n. Țesătură foarte subțire (de mătase); voal.

GAZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** (MILIT.) A lansa substanțe toxice de luptă într-o anumită zonă, regiune etc. **2.** (AGR.) A distruge dăunătorii (insecte, șoareci) din magaziile și silozurile de cereale cu ajutorul substanțelor toxice sub formă de gaze sau vapori.

GAZA (GHAZZAH) 1. Fâșie litorală situată pe țărmul M. Mediterane, la NE de Pen. Sinai și la V de Israel; 378 km²; 670 mii loc. (1992). Orașe pr.: Gaza, Khān Yūnus. Citrice, cereale, măsline. Pescuit. **2.** Oraș, centrul autorității palestiniene din fâșia **G.**; 57 mii loc. (1988). Întemeiat în milen. 2 î.Hr., **G.** a fost, potrivit tradiției biblice, unul dintre cele cinci orașe membre ale Ligii cetăților filistene. S-a aflat, succesiv, sub controlul Egiptului, Regatului Israel, Asiriei, Persiei, Macedoniei ș.a. Cucerit de arabi în 635, a devenit un important centru al tradiției islamice; ocupat de Imp. Otoman (sec. 16—până în 1917). În componența Palestinei, sub mandat britanic (1920—1947). Potrivit hotărârii Adunării Generale O.N.U. (nov. 1947), G. și teritoriul înconjurător („fâșia **G.**") trebuia să se constituie, împreună cu Iordania, într-un stat arab de sine stătător. În urma războiului arabo-israelian (1948—1949), **G.** și „fâșia G." au trecut sub administrația Egiptului. După războiul arabo-israelian (1967), a fost ocupat de trupe israeliene. Potrivit Declarației de principii (Washington, 19 sept. 1993), la 4 mai 1994, după mai multe runde de negocieri, Itzhak Rabin și Yasser Arafat au semnat, la Cairo, un acord privind punerea în aplicare a autonomiei interne în **G.**, „fâșia aferentă" și Ierihon.

GAZDĂ (< magh.) s. f. **1.** Stăpânul casei în raport cu oaspeții; amfitrion. **2.** Cel care ține pe cineva cu chirie (și cu întreținerea plătită). **3.** (PARAZIT.) Organism pe (sau în) care trăiește un parazit, aflat în stare larvară (la **g.** intermediară) sau adultă (la **g.** definitivă).

GAZEL (< fr.) s. n. Poezie de origine orientală (sec. 17), cu formă fixă,

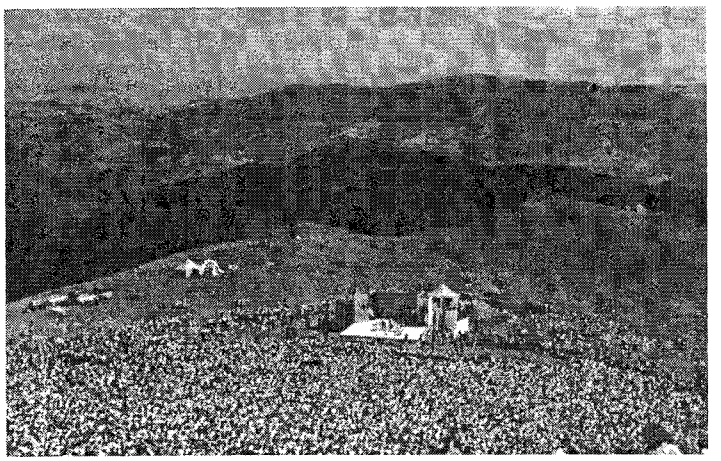

Târgul de pe Muntele Găina

alcătuită din distihuri, care cânta mai ales dragostea și vinul.

GAZELĂ (< fr.) s. f. Nume generic dat unor mamifere rumegătoare din familia antilopelor, cu corpul zvelt, picioare lungi și sprintene și coarne în formă de liră (prezente la ambele sexe), care trăiesc în Asia și Africa.

GAZETA DE TRANSILVANIA, primul ziar politic-informativ și cultural al românilor din Transilvania, fundat de G. Barițiu la Brașov (12 mart. 1838). De la 1 dec. 1849 s-a numit „Gazeta Transilvaniei", titlu sub care a apărut până în dec. 1945. A militat pentru realizarea obiectivelor politice, sociale, culturale și naționale ale românilor din Transilvania. Printre colaboratori: A. Mureșanu, T. Cipariu, A.T. Laurian, Al. Papiu-Ilarian, I. Heliade Rădulescu, C. Negruzzi, I. Slavici, G. Bogdan-Duică, A. Bârseanu.

GAZETA LITERARĂ v. **România literară.**

GAZETA MATEMATICĂ, revistă lunară de specialitate, care apare la București începând cu 15 sept. 1895, din inițiativa unui colectiv de ingineri condus de I.M. Ionescu.

GAZETAR (< *gazetă*) s. m. Ziarist, jurnalist.

GAZETĂ (< fr., it.) s. f. Ziar, jurnal.

GAZETĂRIE (< *gazetar*) s. f. Ziaristică, jurnalistică.

GAZEU (< fr.) s. n. Țesătură transparentă prezentând rărituri rezultate dintr-o combinație de țesut și împletit, folosită ca material pentru bluze, rochii etc.

GAZI (< tc.) s. m. (În Ev. Med., în lumea musulmană) **1.** Participant la o expediție militară împotriva nemusulmanilor. **2.** Titlu onorific acordat celor care se distingeau în aceste războaie; persoană având acest titlu (ex. sultanul Orchan I Gazi).

GAZIANTEP, oraș în Turcia asiatică, în apropiere de granița cu Siria; 603,4 mii loc. (1990). Comerț cu fistic. Ind. cimentului, piei., textilă și alim. Vechiul nume: *Aintab.*

GAZIFER, -Ă ({s} *gaz* + lat. *fero* „a purta") adj. (Despre zăcăminte) Producător de gaze[1]; care conține rezerve de gaz metan.

GAZIFICA (GAZEIFICA) (< fr.) vb. I tranz. A transforma, printr-o reacție chimică, un corp solid sau lichid într-un gaz cu o compoziție chimică diferită de aceea a corpului din care provine.

GAZIFICARE (GAZEIFICARE) (< *gazifica* sau după fr. *gazéification*) s. f. **1.** Acțiunea de a gazifica. ✧ *Gazificarea combustibililor* = transformarea combustibililor solizi în combustibili gazoși, produsă prin oxidare parțială cu ajutorul oxigenului, aerului, vaporilor de apă sau al amestecurilor acestora în aparate speciale (gazogene). **2.** Proces de dispersare a unui lichid în masa unui gaz, folosit în tehnologia extracției țițeiului prin erupție.

GAZOGEN (< fr.; {s} gr. *gaz* + gr. *gennao* „a produce") s. n. Aparat sau instalație destinată transformării unui combustibil solid (lemne, cărbuni etc.) în gaze combustibile, necesare arderii în unele motoare, instalații industriale etc. Sin. *generator de gaz.*

GAZOLINĂ (< fr. {i}) s. f. Produs lichid combustibil, obținut prin dezbenzinarea gazului de sondă. ✧ *G. stabilizată* = **g.** din care s-au eliminat propanul și butanul prin rectificare sub presiune de 8—12 kg/cm² în instalații de stabilizare, întrebuințată la prepararea benzinelor ușoare.

GAZOMETRU (< fr. {i}; {s} fr. *gaz* + gr. *metron* „măsură") s. n. Aparat pentru măsurarea cantității de gaz care trece printr-o conductă.

GAZON (< fr.) s. n. Iarbă scurtă și deasă cultivată în parcuri, în spații verzi; se udă și se taie des pentru a se menține verde. ✦ Teren cultivat cu astfel de iarbă (mai ales pentru unele competiții sportive).

GAZOS, -OASĂ (< fr.) adj. Ca un gaz[1] (ex. starea de agregare **g.**). ✦ (Despre lichide) Care conține dizolvat, sub presiune, un gaz ce se poate degaja la o presiune mai scăzută.

GAZOTRON (< *gaz* + *[elec]tron*) s. n. Diodă cu gaz (gaze inerte, vapori de mercur) la presiune joasă și catod cald, funcționând cu descărcare electrică în arc, folosită ca redresor de curent alternativ.

GĂEȘTI, oraș în jud. Dâmbovița, pe interfluviul Argeș-Sabar; 17 157 loc. (1995). Uzină de piese de schimb și reparații de utilaj chimic; fabrică de frigidere; prelucr. tutunului; prefabricate din beton și constr. metalice; panificație. Centru pomicol. Bisericile Sf. Ilie (1780), Sf. Nicolae (1812), Sf. Treime (1823). Menționat ca sat în 1498. A fost pentru o perioadă (sec. 18) reședința jud. Dâmbovița, apoi a jud. Vlașca, până în 1832.

GĂGĂUZ, -Ă (< tc.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Populație de origine turcă, dar de religie creștină care locuiește în sudul Republicii Moldova, Ucraina, România (Dobrogea), Bulgaria, Turcia. ✦ Persoană aparținând acestei populații. **2.** Adj. Care aparține găgăuzilor **(1),** privitor la găgăuzi.

GĂGEȘTI, com. în jud. Vaslui; 2 015 loc. (1995).

GĂICEANA, com. în jud. Bacău; 2 921 loc. (1995). Expl. de gaze naturale. Biserica Sf. Dumitru (1854, cu modificări din 1873), biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1808, refăcută în 1864 și reparată în 1933).

GĂINA, culme muntoasă în S M-ților Bihor, în zona de izvoare a Arieșului Mic, la S de vf. Curcubăta Mare, formată din fliș marno-grezos. De sub **G.** izvorăște Crișu Alb. Alt.: 1 486 m. Renumită pentru târgurile anuale care au loc aici, în luna iulie, pe platoul dintre vf. Găina și înălțimea numită „La Târg".

GĂINAȚ (lat. *gallinaceum*) s.n. Excremente de pasăre.

GĂINĂ (lat. *gallina*) s. f. **1.** Specie de galinacee domestică, originară din India *(Gallus bankiwa domestica);* femela

cocoșului. Cuprinde rase ușoare, de obicei foarte bune producătoare de ouă (ex. leghorn), rase grele, crescute pentru producția de carne (brahma, cochinchina, dorking etc.), rase mixte, importante atât pentru ouă, cât și pentru carne (rhode island, sussex, plymouth etc.), rase combatante (ex. malaieză, engleză) și rase decorative (banthan, phönix). **2.** *G. sălbatică* (sau *de munte*) = femela cocoșului de munte, cu penajul brun-gălbui și roșcat-ruginiu, cu pete pe gât, pe piept și pe cap.

GĂINUȘĂ (< *găină*) s. f. **1.** Diminutiv pentru găină. **2.** (ZOOL.) *Găinușă-de-baltă* = pasăre migratoare, frecventă în bălțile din România, mai mică decât o cioară, cu penaj negru, picioare verzui și cu o pată roșie de piele golașă în frunte *(Gallinula chloropus);* corlă. **3.** (ENTOM.) Cărăbuș. **4.** (BOT.) Plantă erbacee perenă, toxică, din familia ranunculaceelor, înaltă de 10—30 cm, cu 4—7 flori albe, solitare *(Isopyrum thalictroides);* turiță, floarea-ciutei. Întreaga plantă conține un alcaloid iritant (izopirona).

GĂISENI, com. în jud. Giurgiu; 5 409 loc. (1995). Expl. de petrol și gaze naturale. Conac (sec. 19) în satul Cărpenișu; bisericile Vovidenia (1725) și Sf. Nicolae (sec. 16) în satele Căscioarele și Găiseni.

GĂITAN (< tc.) s. n. Șiret împletit sau răsucit din fire de lână, bumbac, mătase ori din fire metalice, cusut pe unele piese de îmbrăcăminte.

GĂLĂNEȘTI, com. în jud. Suceava, pe Suceava; 5 984 loc. (1995). Expl. de balast. Stație de c.f.

GĂLĂGIE s. f. Zgomot mare (de glasuri); larmă, tărăboi.

GĂLĂGIOS, -OASĂ (< *gălăgie*) adj. Care face gălăgie; zgomotos.

GĂLĂȘESCU-PYK, Dumitru (1886—1958, n. București), jurist român. Prof. univ. la Cernăuți și București. Lucrări de drept comercial, maritim și aeronautic („Cambia și biletul la ordin", „Autonomia dreptului aeronautic", „Particularismul dreptului maritim").

GĂLĂTENI, com. în jud. Teleorman, pe Clanița; 3 483 loc. (1995). Expl. de petrol. Stație de c.f. Conac (1900), bisericile Sf. Dumitru (1844) și Sf. Gheorghe (1852) în satul Gălăteni.

GĂLĂUȚAȘ, com. în jud. Harghita, pe Mureș; 2 933 loc. (1995). Expl. de balast. Combinat pentru industrializarea lemnului. Stație de c.f. Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1791) în satul Gălăuțaș.

GĂLBEAZĂ (cuv. autohton) s. f. **1.** Vierme trematod *(Fasciola hepatica)* care trăiește în căile biliare ale ficatului la oi și la bovine, provocând boala numită gălbează. **2.** Fasciloză, distomatoză.

GĂLBENEA (< *galben*) s. f. **1.** Buruiană perenă din familia cruciferelor, cu tulpina groasă, fistuloasă, înaltă de 30—100 cm, frunze tulpinale lanceolate, dințate, cele bazale în formă de liră, și flori galbene *(Rorippa amphibia).* Crește în ape stătătoare sau lin curgătoare, în mlaștini, stufărișuri și lunci umede. **2.** (La pl.) Plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, cu tulpina păroasă în partea inferioară, frunze palmate, flori galbene-aurii și frunze cu rostrul scurt *(Ranunculus polyanthemos);* crește în păduri și pe fânețe. ✧ *Gălbenele de pădure* = plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, cu tulpină păroasă, flori galbene-aurii și fructe cu rostrul lung, la vârf recurbat *(Ranunculus nemorosus).* Crește în zona montană.

GĂLBENUȘ (< *galben*) s. n. (ZOOL., EMBRIOL.) Partea centrală, de culoare galbenă, bogată în substanțe nutritive, a ouălor de batracieni, reptile și păsări.

GĂLBINARE (< *galben*) s. f. (Pop.) Icter.

GĂLBINAȘI, com. în jud. Buzău; 3 833 loc. (1995).

GĂLBUI, -UIE (< *galben,* prin analogie cu *albui*) adj. Care bate în galben, galben-deschis.

GĂLEATĂ (lat. *galleta*) s. f. **1.** Vas din lemn, tablă zincată ori smălțuită sau material plastic de formă tronconică, mai larg la partea superioară, prevăzută cu două urechi și o toartă mobilă sau cu capac rabatabil, folosit pentru transportul lichidelor, al materialelor granulare etc. **2.** (În Ev. Med. în Țara Românească) Veche măsură de capacitate pentru lapte, cereale etc. 3. Dijmă în grâne.

GĂLEȘTI, com. în jud. Mureș; 3 015 loc. (1995). Biserici în satele Gălești (sec. 14—15) și Maiad (sec. 14—18); biserica de lemn Sf. Arhangheli (sec. 19) în satul Troița.

GĂLUȘCĂ (< ucr.) s. f. Preparat culinar făcut din aluat sau din griș.

GĂMĂLIE (< magh.) s. f. Capăt îngroșat, de formă sferică, al unui ac, chibrit etc.; măciulie.

GĂNEASA 1. Com. în jud. Olt; 4 162 loc. (1995). Conac (sec. 20) și biserica Cuvioasa Paraschiva (1862) în satul Izvoru. **2.** Com. în Sectorul Agricol Ilfov; 4 189 loc. (1995).

GĂNESCU, Benedict (n. 1929, Craiova), grafician român. Caricaturi, desene, ilustrație de carte („Comedia erorilor" de Shakespeare; „Gargantua și Pantagruel" de Rabelais); decoruri de teatru („Doi tineri din Verona" de Shakespeare).

GĂNEȘTI, com. în jud. Mureș, la confl. râului Belde cu Târnava Mică; 4 357 loc. (1995). Stație de c.f. Castel (sec. 18) și biserică romano-catolică (1806—1809) în satul Găneşti; bisericile de lemn cu hramul Sf. Arhangheli în satele Cuștelnic (1780) și Sub Pădure (1750).

GĂOACE s. f. **1.** Coaja tare a oului. **2.** Fiecare dintre jumătățile unei coji de nucă, sau a sâmburilor de alte fructe.

GĂRDINAR (< *gardină*) s. n. Unealtă folosită la executarea manuală a șanțurilor transversale interioare de la extremitățile doagelor de butoi.

GĂRDURĂRIȚĂ (<*gard*) s. f. Arbust spinos, otrăvitor, din familia solanaceelor, cu frunze alterne, alungit-lanceolate și flori roșii-violacee, cultivat ca gard viu *(Lycium halimifolium).*

GĂRGĂRIȚĂ (< scr.) s. f. Nume dat unor insecte coleoptere mici, fitofage, cu corpul sferic sau oval și capul prelungit cu un rostru (ex. **g.** mazării, **g.** alunului, **g.** sfeclei, **g.** grâului etc.).

GĂRGĂUN s. m. Viespe mare de pădure, de c. 3 cm, cu ac veninos, care bâzâie tare când zboară *(Vespa crabro);* bărzăun **(2).** Se hrănește cu insecte pe care le prinde în zbor.

GĂȘELNIȚĂ[1] (< bg.) s. f. Fluture de c. 5 cm, cenușiu-roșiatic, cu cercuri albe, ale cărui larve rod fagurii de miere; molia stupilor *(Galleria melonella).*

GĂȘELNIȚĂ[2] (< *găsi,* după fr. *trouvaille*) s. f. (Fam.) Situație de efect descoperită și exploatată de cineva într-o scriere literară, de critică etc. ✦ Rezolvare, soluție ingenioasă găsită de cineva într-o anumită situație.

GĂSI (< sl.) vb. IV **1.** Tranz. A da peste ceva sau cineva; a descoperi **(2),** a afla **(2).** ✦ Tranz. și refl. A întâlni pe cineva sau a se întâlni cu cineva. ✧ Expr. (Tranz.) *A-și găsi omul* = a întâlni persoana de care are nevoie. *A-și găsi nașul* (sau *popa, omul*) = a da peste cineva pe care nu-l poate birui sau înșela. **2.** Tranz. (Despre suferințe fizice sau despre moarte) A surprinde. ✦ Intranz. A-i veni, a-i trece prin minte să facă ceva. 3. Refl. A exista, a se afla undeva; a se afla într-o anumită împrejurare. **4.** Tranz. A fi de părere că...; a socoti, a crede că... ✧ Expr. *A găsi cu cale* (sau *de cuviință*) = a socoti nimerit, potrivit să ...

GĂTAIA, com. în jud. Timiș, pe Bârzava; 7 920 loc. (1995). Prelucr. lemnului. Produse electrotehnice și alim. Stație de c.f. În satul Mânăstire se află biserica Sf. Gheorghe (1793—1794) a

mânăstirii sârbești, iar în satul Șemlacu Mic, biserica Schimbarea la Față (sec. 15, cu picturi din 1730) a mănăstirii Săraca.

GĂTEALĂ (< *găti*) s. f. Faptul de a (se) găti; (concr.) ceea ce servește cuiva spre a (se) găti, podoabă **(1).**

GĂTI (< *gata*) vb. IV **1.** Tranz. A prepara mâncare. **2.** Refl. și tranz. A (se) pregăti (de drum, de plecare). **3.** Refl. și tranz. A (se) îmbrăca frumos sau a (se) împodobi; a (se) dichisi.

GĂUJANI, com. în jud. Giurgiu; 2 924 loc. (1995). Bisericile Adormirea Maicii Domnului (1856) și Cuvioasa Paraschiva (1882) în satele Găujani (atestat documentar la 1451) și Pietrișu.

GĂUNOS, -OASĂ (< *găun,* înv., „gaură") adj. (Despre copaci) Găurit pe dinăuntru; scorburos **(1);** (despre nuci) fără miez; sec; (despre măsele) cariat. ✦ Fig. Fără substanță, gol de sens.

GĂURELE (< *gaură*) s. f. pl. Tip de broderie executată pe o pânză din care s-au scos câteva fire.

GĂURI (< *gaură*) vb. IV tranz. A face o gaură într-un obiect, material etc.; a perfora. ✦ Refl. A se strica, a se deteriora din cauza unor găuri.

GĂURIRE (< *găuri*) s. f. Acțiunea de a găuri. ✦ Operație de executare a unei găuri într-un material, prin așchiere, perforare sau ștanțare.

GĂURIT (< *găuri*) s. n. *Mașină de ~* = mașină-unealtă pentru executarea găurilor în piese sau obiecte metalice ori nemetalice.

GĂVAN s. n. (Pop.) **1.** Scobitură, adâncitură. ✦ Orbita ochiului. **2.** Strachină (de lemn). **3.** (GEOGR.) Mică depresiune circulară sau alungită, care se formează în zonele de stepă, pe depozite de loess, prin tasare naturală.

GĂVANU-BURDEA, porțiune a Câmpiei Române cuprinsă între Olt și Argeș și fragmentată de văile râurilor Călmățui, Vedea (cu afl. Burdea), Teleorman, Glavacioc, Dâmbovnic și Neajlov. Alt. medie: 140 m. Acoperită cu depozite loessoide a căror grosime variază între 5 și 12 m. Numeroase crovuri. Denumirea câmpiei a fost dată de geograful *G. Vâlsan.*

GĂZDARU, Dumitru (1897—1991, n. Grivița, jud. Ialomița), filolog și istoric român. Stabilit în Argentina (1946). Prof. univ. la Iași, București, Roma, Buenos Aires. Contribuții în filologia romanică („Descendenții demonstrativului latin *ille* în limba română", „Gramatica limbii italiene", „Cultura neolatină"). A publicat informații despre români, limba și literatura lor, descoperite în bibliotecile străine.

GĂZDUI (< *gazdă*) vb. IV **1.** Tranz. A primi în casă, a adăposti pe cineva; a oferi ospitalitate. **2.** Intranz. A locui provizoriu la cineva.

GÂDE s. m. Călău; gealat **(1).**

GÂDILA (< bg.) vb. I tranz. **1.** A atinge ușor (cu vârful degetelor) anumite părți ale corpului unei persoane, provocându-i o senzație specifică (însoțită de obicei de râs). ✦ Refl. A fi sensibil la astfel de atingeri. **2.** Fig. A produce cuiva plăcere. ✦ A măguli (în mod exagerat).

GÂFÂI (onomat.) vb. IV intranz. A respira des și greu.

GÂLCEAVĂ (< bg.) s. f. Discuție, ceartă (zgomotoasă), ciorovăială.

GÂLCESCU (CÂLCESCU), lac glaciar în masivul Parâng, la 1 925 m alt.; 3 ha. Ad. max.: 9,3 m. Aici își are obârșia unul dintre izv. Lotrului.

GÂLGĂU, com. în jud. Sălaj, pe Someș; 2 808 loc. (1995). Stație de c.f. Expl. de calcar. Avicultură. Bisericile de lemn Fecioara Maria (1690) și Sf. Nicolae (1817) în satele Bârsău Mare și Fodora.

GÂLGÂI (onomat.) vb. IV **1.** Intranz. (Despre lichide) A se scurge cu zgomot printr-o deschizătură; a curge cu zgomot, lovindu-se de obstacole. **2.** Tranz. (Pop.) A înghiți o băutură cu zgomot.

GÂND (< magh.) s. n. **1.** Idee, cuget **(2).** ✦ Convingere, părere. **2.** Minte. **3.** Reflecție, meditare. ✧ Expr. *(Dus, căzut) pe gânduri* = meditând la ceva, preocupat; distrat. *A pune* (pe cineva) *pe gânduri* = a pricinui cuiva îngrijorare, a face să se neliniștească; a-i da de gândit. **4.** Închipuire, fantezie. **5.** Intenție, pian, hotărâre. ✧ Expr. *A-l bate* (sau *a-l paște* etc. pe cineva) *gândul* = a intenționa, a plănui să... ✦ Voie, dorință, plac. **6.** Grijă, îngrijorare.

GÂNDAC s. m. Denumire generică dată unor insecte, în special coleoptere și ortoptere. ✧ *G. de casă* (sau *de bucătărie*) = numele a două specii de insecte omnivore, purtătoare de germeni ai unor boli (colibaciloză, dizenterie etc.) și de ouă de viermi paraziți; **a)** insectă moale de culoare neagră-cafenie, comună în locurile întunecoase *(Blatta orientalis);* **b)** insectă mică de culoare galbenă-roșcată *(Blattella germanica). G. de frasin* = cantaridă. *G. de mai* = cărăbuș. *G. de Colorado* = insectă coleoptera dăunătoare solanaceelor, lungă de 10—12 mm, de culoare galbenă-portocalie, cu zece dungi longitudinale negre pe elitre *(Leptinotarsa decemlineata). G. de trandafiri* = ileană.

GÂNDI (< *gând*) vb. IV **1.** Intranz. A-și forma o idee despre un lucru, a-l înțelege; a cugeta. ✦ A concepe, a crea. **2.** Refl. și intranz. A reflecta, a medita; a chibzui. ✧ Expr. *A da* (cuiva) *de gândit* = a pricinui neliniște, a pune pe gânduri. ✦ (Urmat de determinări precedate de prep. „la") A se îngriji, a-i păsa de cineva sau de ceva. **3.** Intranz. și refl. A-i trece prin minte, a crede, a socoti că ... ✦ Tranz. și refl. A-și da seama (că ...). **4.** Refl. A intenționa, a plănui să ...

GÂNDIRE (< *gând*) s. f. **1.** Proces cognitiv complex cuprinzând reflectarea subiectivă a obiectului și construcția ideatică („creștere din interior", J. Dewey). Psihologia a demonstrat că **g.** este o construcție generalizată și abstractizată a realului și a posibilului. **G.** umană ființează și acționează prin următoarele dimensiuni fundamentale: a) formarea și transformarea conceptelor; b) înțelegerea (surprinderea relațiilor și extragerea semnificațiilor); c) rezolvarea și descoperirea de probleme; d) operațiile gândirii (analiza și sinteza care sunt fundamentale, abstractizarea și concretizarea, generalizarea și particularizarea, analogia și disanalogia, clasificarea și diviziunea etc.). Pentru rezolvarea și descoperirea problemelor, ca și pentru formarea conceptelor și înțelegere, **g.** utilizează diverse strategii: a) algoritmi (reguli și metode); b) euristici (inovații, invenții și descoperiri); c) strategii mixte (euristico-algoritmice și algoritmico-euristice). J.P. Guilford a pus în evidență o *g. convergentă* (caracterizată prin rigoare și algoritmizare), care s-ar afla în opoziție cu o *g. divergentă* (care stimulează creația). M. Bejat a demonstrat experimental posibilitatea realizării unei relații complementare între aceste două modalități. Creația nu poate fi doar opera **g.**, este necesară interacțiunea tuturor proceselor cognitive, mai ales interacțiunea **g.** cu imaginația. Prin complementaritatea **g.** și imaginației se realizează un proces mixt care poate fi numit „imaginație conceptuală" sau „gândire imagistică". **G.** poate fi concepută și ca proces decizional prin însăși desfășurările ei, pentru că a gândi înseamnă a selecta informații și strategii în vederea unei construcții; în același timp se pot identifica funcțiile de decizie ale **g.** în adaptarea inteligentă la mediu. Atributele principale ale **g.** moderne sunt: integrativitatea, complementaritatea, sinergia, constructivitatea, probabilitatea, structuralitatea, generativitatea, emergența, combinatorica, utilizarea metaforei și analogiei, transpoziția etc. **2.** (În filozofia marxistă; în opoziție dialectică cu *materia*) Factor ideal

derivat care reflectă veridic realitatea obiectivă; conștiință **(1)**, spirit **(I, 1)**. **3.** Meditare, reflexie; reverie. ✦ Imaginație, fantezie.

GÂNDIREA, revistă literară și culturală, apărută bilunar, apoi lunar, de la 1 mai 1921 până în iun.—iul. 1944, la Cluj (director Cezar Petrescu) și București (de la 22 dec. 1922, director Nichifor Crainic). Prestigiul **G.** — una dintre cele mai însemnate publicații românești — a fost conferit de colaborarea marilor scriitori și gânditori ai epocii: T. Arghezi, L. Blaga, I. Minulescu, G. Topârceanu, A. Maniu, Camil Petrescu, I. Agârbiceanu, G. Mihăescu, M. Sadoveanu, M.I. Caragiale, T. Vianu, G. Călinescu, M. Eliade, O. Goga, P. Șeicaru ș.a.

GÂNDIRISM (< *Gândirea*) s. n. Curent filozofic din România, de orientare existențialist-ortodoxă, cristalizat în jurul revistei „Gândirea", în primele decenii ale sec. 20. Având ca trăsătură generală autohtonismul, **g.** a cunoscut o orientare religioasă (prin N. Crainic, D. Stăniloaie ș.a.) și una metafizică (ilustrată îndeosebi prin L. Blaga). **G.** s-a afirmat după primul război mondial ca reacție la degradarea morală și la politicianismul care amenințau noul edificiu politic și spiritual al României Mari. A fost conceput ca mișcare de reafirmare a spiritului ortodox în cultura română, direcția impusă de N. Crainic (pe urmele lui O. Spengler, N. Berdeaev), respingând „nihilismul europenizat" și „occidentalizarea". Considerând că ortodoxia este trăsătura specifică, definitorie a etosului românesc și că sinteza dintre ortodoxie și românism este singura care poate scoate România din criza morală și poate apăra ființa și identitatea etnică a românilor, **g.** și-a propus să formeze o punte între idealurile naționale pașoptiste și orientarea tradițională, între autohtonism (etnicism) și ortodoxie. A pus bazele unei sociologii „etnocratice", în cadrul căreia era relevată predominanța politică a elementului românesc față de celelalte elemente etnice și a elaborat o „estetică teologală", conform căreia arta este un mijloc de exprimare a aspirațiilor omului către dumnezeire („nostalgia Paradisului"). Pe plan politic, **g.** formulează programul „statului etnocratic", opunând democrației „corporatismul etnocratic". Curent neomogen, cu disidențe de răsunet (L. Blaga), **g.** a determinat manifestări reducționiste, dar și realizări de excepție în cunoașterea și afirmarea tradiției spirituale și a creativității românești.

GÂNDITOR, -OARE (< *gândi*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Cugetător, filozof. **2.** Adj. (Despre oameni) Dus pe gânduri; preocupat, îngândurat.

GÂNGIOVA, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 2 983 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1786, cu picturi murale interioare din 1789) în satul Comoșteni.

GÂNGURI (onomat.) vb. IV intranz. **1.** (Despre copiii mici) A scoate sunete puțin articulate. **2.** (Despre porumbei și turturele) A scoate sunete caracteristice speciei.

GÂNGURIT (< *gânguri*) s. n. Faptul de a gânguri; sunetele caracteristice scoase de copiii mici, de porumbei etc.

GÂNJU, Ioan (n. 1942, Iași), pictor român. Registru tematic larg, cu tentă etnografică și suprarealistă, într-o cromatică bogată în nuanțe („Mireasa cu manșon", „Semănător", „Învingătorul").

GÂNSAC (< bg.) s. m. (Reg.) Gâscan.

GÂRBACI (< tc., bg.) s. n. Bici făcut din mai multe curele (împletite) sau din vână de bou, care servea în trecut și ca instrument de tortură.

GÂRBĂU, com. în jud. Cluj; 2 546 loc. (1995). Expl. de nisipuri cuarțoase. Stație de c.f. Conacele Lazsay (sec. 19), Lazsay-Filip (sec. 18—19) și Bánffy (sec. 17) în satele Gârbău, Nădășelu și Turea; biserica romano-catolică Sf. Maria Mare (1725) și biserică reformată (sec. 16) în satele Cornești și Viștea.

GÂRBIȚĂ (< bg., scr.) s. f. **1.** (Rar) Denumire dată greabănului la animale și, *p. ext.*, regiunii din apropierea lui. ✦ (La oameni) Ceafă. **2.** Plantă erbacee perenă din familia orhideelor, cu tulpina lipsită de frunze, acoperită cu solzi, și cu flori mari violete-deschis, dispuse în spice alungite *(Limodorum abortivum)*. Crește în păduri, pe soluri calcaroase.

GÂRBOU, com. în jud. Sălaj; 2 793 loc. (1995). Castel baroc (sec. 18). Biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) în satul Solomon.

GÂRBOV, -Ă (< bg.) adj. Adus de spate, încovoiat (mai ales de bătrânețe).

GÂRBOVA, com. în jud. Alba; 2 136 loc. (1995). Centru viticol. Castel (sec. 19). Biserică evanghelică (1491, cu transformări din 1801) și biserica ortodoxă Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) în satele Reciu și Cărpiniș.

GÂRBOVI (< *gârbov*) vb. IV refl. A deveni gârbov.

GÂRBOVI, com. în jud. Ialomița; 4 649 loc. (1995). Expl. de gaze naturale. Stație de c.f.

GÂRCENI, com. în jud. Vaslui; 2 236 loc. (1995). Bisericile de lemn Nașterea Sf. Ioan Botezătorul (1814), Sf. Voievozi

Emil Gârleanu

(sec. 18, refăcută în 1830) și Sf. Nicolae (1746, refăcută în 1821 și 1921) și Adormirea Maicii Domnului (sfârșitul sec. 18, refăcută în 1940) în satele Gârceni, Dumbrăveni și Trohan.

GÂRCINA, com. în jud. Neamț; 4 432 loc. (1995). Expl. de săruri de potasiu. Centru de cojocărit. Bisericile Duminica Tuturor Sfinților (1821) a fostului schit Almaș și Pogorârea Duhului Sfânt (ante 1668) a mănăstirii Gârcina, în satele Almaș și Gârcina.

GÂRCOV, com. în jud. Olt, pe Dunăre; 2 809 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1845) în satul Gârcov.

GÂRDA DE SUS, com. în jud. Alba, pe cursul superior al Arieșului; 2 043 loc. (1995). Cherestea. Biserica de lemn Nașterea Sf. Ioan Botezătorul (1792, cu picturi interioare din 1804, refăcută în 1863) în satul Gârda de Sus.

GÂRLA MARE 1. Com. în jud. Mehedinți; 5 648 loc. (1995). Creșterea porcinelor. Biserica Pogorârea Duhului Sfânt (1838) în satul Gârla Mare. **2.** Cultură din Epoca bronzului (sec. 15—13 î.Hr.) numită astfel după numele com. în care a fost descoperită așezarea eponimă. Răspândită în S Olteniei, Banat și NE Iugoslaviei; face parte din marea arie culturală a „Câmpurilor de urne" de pe cursul mijlociu și inferior al Dunării.

GÂRLĂ (< bg.) s. f. Curs de apă în lunca unui râu, cu debit permanent sau temporar și circulație în ambele sensuri; face legătura între râu și lacurile de luncă; (concr.) ramificație, braț al unei ape mai mari; (înv. și reg.) râu. ✧ Expr. *A se duce pe gârlă* = a se pierde, a se risipi (fără folos). ✦ (Adverbial) Din belșug; mult, abundent.

GÂRLEANU, Emil (1878—1914, n. Iași), scriitor român. Povestiri sămănătoriste („Bătrânii") sau de formulă veristă („Nucul lui Odobac"). Tablete naturiste imaginând cu duioșie și umor

universul vietăților mărunte („Din lumea celor care nu cuvântă").

GÂRLENI, com. în jud. Bacău, pe Bistrița; 5 644 loc. (1995). Hidrocentrală (23,6 MW) dată în folosință în 1965. Stație de c.f. Reșed. com. este satul *Gârlenii de Sus*. Până în 1965 s-a numit *Racila*.

GÂRLICIU, com. în jud. Constanța, pe dr. brațului Dunărea Veche; 1 819 loc. (1995). Creșterea ovinelor. Biserică (1865) în satul Gârliciu.

GÂRLIȚA, liman fluviatil pe dr. văii Dunării, situat în SV Dobrogei, în apropierea Băltii Ialomiței (brațul Ostrov); 13,86 km². Ad. max.: 1,70 m. Pescuit. Cunoscut și sub numele *Bugeac*.

GÂRLIȚĂ s. f. Specie de gâscă sălbatică de talie mică, cu penaj cenușiu, alburie pe piept și pe pântece și cu o pată albă în frunte, vânată pentru carnea ei gustoasă *(Anser albifrons)*. În România sosește în octombrie, rămânând și în timpul iernilor blânde.

GÂRNIC, com. în jud. Caraș-Severin; 1 976 loc. (1995).

GÂRNIȚĂ (< bg., scr.) s. f. Arbore din familia fagaceelor, cu frunze penat-lobate, sesile, păroase pe dos, lungi de 20—40 cm și cu fruct (ghindă) mic, cilindric *(Quercus frainetto)*. Formează păduri pure sau în amestec cu cerul[1], în regiunile de câmpie și de dealuri, pe soluri compacte. Are lemn tare, rezistent, folosit în construcții.

GÂRNIȚET (< *gârniță*) s. n. Pădure în care predomină gârnița. În România se află cele mai întinse și mai bine dezvoltate **g.** din Europa (ex. pădurea Seaca-Optășani, jud. Olt).

GÂSCAN (< *gâscă*) s. m. Bărbătușul gâștei; gânsac.

GÂSCARIȚĂ (< *gâscă*) s. f. Plantă erbacee, perenă, din familia cruciferelor, cu frunze păroase și flori albe *(Arabis alpina)*. Crește în zona montană. Se cultivă în numeroase forme horticole.

GÂSCĂ (< bg.) s. f. Gen de păsări din ordinul anseriformelor, de talie mare, cu penaj cenușiu, alburiu pe piept și pântece *(Anser)*. ✧ *G. domestică* = specie de **g.** mai mare decât speciile sălbatice, crescută pentru carne, grăsime și fulgi *(Anser domesticus)*. Prezintă o mare varietate de rase, cu greutate corporală până la 8 kg. În România se cresc rasele: comună, albă, transilvăneană, frizată danubiană, emden, toulouse, pomerană etc. *G. sălbatică* = specie de **g.,** oaspete de vară în România, vânată pentru carnea ei *(Anser anser)*. Este strămoșul **g.** domestice.

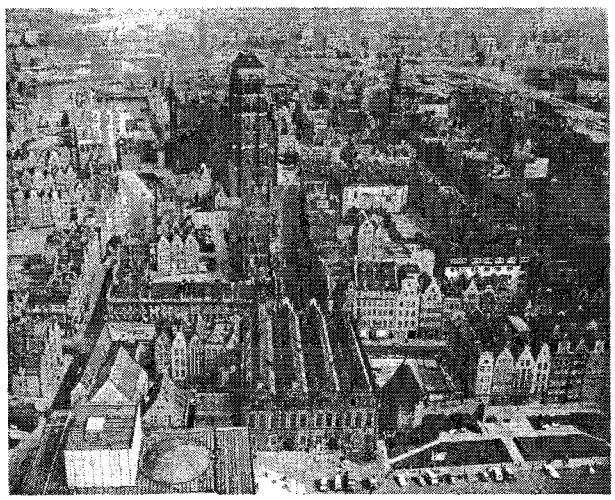

Gdańsk. Vedere generală

GÂT (< sl.) s. n. **1.** Parte a corpului care leagă capul cu trunchiul la om sau la animale, având ca schelet coloana cervicală. **2.** Interiorul gâtului **(1).** ✧ Expr. *A da* (ceva) *pe gât* = a bea, a înghiți repede, dintr-o sorbitură. *A-i sta* (sau *a i se opri*) *în gât* = **a)** a nu putea înghiți; **b)** a nu putea suferi pe cineva sau ceva. ✦ Cantitate de băutură care se poate înghiți dintr-o dată. **3.** Parte a unor obiecte care este asemănătoare cu gâtul **(1).** ✦ (TEHN.) Zonă a unei piese în care aria secțiunii transversale este mai mică decât în părțile alăturate. **4.** *Gât-golaș-de-Transilvania* = rasă de găini cu caractere de producție mixtă (ouă și carne). Este de culoare albă, neagră sau porumbacă, cu capul și gâtul lipsite de pene până sub gușă.

GÂTAR (< *gât*) s. n. Porțiunea de curea lată de la ham care trece peste gâtul calului. ✦ Partea superioară a jugului pentru boii de muncă.

GÂTLEJ (< sl.) s. n. Partea interioară a gâtului **(1),** care cuprinde faringele, esofagul, laringele și traheea.

GÂTUI (< *gât*) vb. IV tranz. A strânge pe cineva de gât (pentru a-l omorî); a sugruma **(1).**

GÂTUIRE (< *gâtui*) s. f. **1.** Acțiunea de a gâtui și rezultatul ei; sugrumare. **2.** (TEHN.) Micșorare, într-o zonă limitată, a secțiunii transversale a unei piese, fie ca rezultat al unor operații tehnologice (strunjire, frezare, forjare), fie sub acțiunea solicitărilor și uzurii.

GÂZĂ (< pol.) s. f. Nume generic dat insectelor mici zburătoare.

Gb, simbol pentru *gilbert*.

Gd, simbol chimic pentru *gadoliniu*.

GDAŃSK 1. Golf în S M. Baltice, la țărmurile Poloniei și Federației Ruse, în care se varsă printr-o deltă fl. Vistula. Țărmuri cu lagune. Pătrunde în continent pe 74 km și are la gură lățimea de 107 km și ad. max. de 110 m. **2.** Oraș în N Poloniei, port la golful cu același nume (18,1 mil. t trafic, 1988); 466,5 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Mari șantiere navale. Ind. constr. de mașini, chimică, electrotehnică, prelucr. lemnului, textilă și alim. Institute de învățământ superior. Monumente: biserici gotice (sec. 13—15), palatul Artushof (sec. 14). Menționat documentar în sec. 10 ca oraș polonez sub numele de **G.** Din sec. 13, cunoscut sub denumirea de *Danzig*. Cucerit de Ordinul Teutonilor (1308); membru al Hansei (din 1361). Anexat de Prusia (1793—1918). Prin Tratatul de la Versailles (1919) a devenit „oraș liber", sub mandatul Societății Națiunilor. Cererea Germaniei de cedare a orașului și a unui coridor care s-o pună în directă legătură cu Prusia Orientală s-a aflat la originea izbucnirii celui de-al doilea război mondial. După 1945, **G.** a reintrat în componența Poloniei. Grevele de la șantierele navale din **G.** (1970—1980) au dus la recunoașterea sindicatului liber „Solidaritatea" și au constituit unele dintre cele mai importante manifestări anticomuniste din Europa de Est.

GDYNIA, oraș în N Poloniei, port la G. Gdańsk (10,7 mil. t trafic, 1985); 251,8 mii loc. (1992). Șantiere navale. Conserve de pește. Export de cărbune și cocs. Bază de pescuit.

Ge, simbol chimic pentru *germaniu*.

GEACA, com. în jud. Cluj; 1 773 loc. (1995). Expl. de gaze naturale. Iaz, declarat rezervație naturală pentru păsări de baltă.

GEALĂ s. f. (IND. EXTR.) Unealtă formată din două piese care culisează una în interiorul celeilalte, montată deasupra prăjinii grele în operațiile de săpare a sondelor petroliere sau deasupra aparatelor de *instrumentație* **(2).**

GEALĂU (< magh.) s. n. Rindea lungă de c. 60 cm.

GEAM (< tc.) s. n. **1.** Placă de sticlă plană, curbă sau de altă formă, transparentă sau mată, incoloră sau colorată, cu fețe netede sau cu desene în relief, care permite pătrunderea luminii în interiorul unei încăperi, vehicul etc. ✧ *G. armat* = **g.** de siguranță de 5—10 mm, în care, la fabricare, s-a înglobat o plasă de sârmă pentru a-i mări rezistența. *G. jivrat* = placă de sticlă translucidă, cu desene în relief pe una din fețe. *G. de siguranță* = placă de sticlă de fabricație specială, care nu se sparge în cioburi (de ex. **g.** armat, călit, stratificat). **2.** Fereastră.

Nicolai Gedda

Hans Geiger

Erik Gustaf Geijer

GEAMANDURĂ (< ngr.) s. f. Corp plutitor, sferic, cilindric, ovoidal sau conic, din metal sau materiale plastice, ancorat, folosit pentru a indica restricții, obstacole etc. pentru înot sau navigație.

GEAMANTAN (< ngr.) s. n. Cufăr portabil (din lemn, piele, carton, material plastic etc.) în care se pun lucrurile necesare pentru călătorie; valiză.

GEAMĂN, -Ă (lat. *geminus*) adj., s. m. și f. **1.** Adj., s. m. și f. (Ființă) care provine din același ovul sau din mai multe ovule fecundate în același timp, fiind născută o dată cu alta de aceeași mamă. **2.** Adj. (Despre plante) Care are două tulpini crescute din aceeași rădăcină; (despre fructe) crescute lipit, câte două. **3.** Adj. (ANAT.) *Mușchi gemeni* = mușchi ai gambei, dispuși pereche.

GEAMĂT (lat. *gemitus*) s. n. Sunet nearticulat emis de cel care geme **(1).** ✦ (Poetic) Freamăt provocat de vânt; murmur al apelor.

GEAMBAȘ (< tc.) s. m. Negustor sau samsar de cai.

GEAMBLAC s. n. Dispozitiv format dintr-un ansamblu de scripeți ficși (role) și o ramă, montat la coroana turlei unei sonde și care, împreună cu macaraua, cablul și cârligul, servește la susținerea și la manevrarea coloanei de burlane, a prăjinilor, a țevilor de extracție etc.

GEAMGIU (< tc.) s. m. Persoană care vinde sau pune geamuri (la ferestre, la uși etc.).

GEAMIE (< tc.) s. f. Locaș de cult la musulmani; moschee.

GEAMLÂC (< tc.) s. n. (Înv.) **1.** Perete format din geamuri fixate pe un schelet metalic sau de lemn. **2.** Coridor, galerie ai cărei pereți exteriori sunt construiți din geam **(1).**

GEAMPARALE (GEAMBARALE) (< tc.) s. f. pl. Dans popular românesc răspândit în C. Dunării și Dobrogea (având mai multe variante și denumiri), cu ritm asimetric și mișcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans.

GEANĂ (lat. *'genna*) s. f. **1.** Fir de păr de pe marginea pleoapelor. **3.** Fig. Dungă luminoasă; fâșie de deal, de nor etc. luminată.

GEANTĂ[1] (< tc.) s. f. Obiect de piele, pânză, material plastic etc., folosit pentru purtat acte, cărți, bani etc.; servietă. ✦ Poșetă.

GEANTĂ[2] s. f. v. **jantă.**

GEANTICLINAL (< fr.; {s} gr. *ge* „pământ" + fr. *anticlinal*) s. n. Porțiune a scoarței terestre din cadrul unui geosinclinal, de formă alungită, cu aspect de culme (ridicată din formațiunile soclului) mărginită de fose. Conține depozite cu caracter detritic grosier și faciesuri recifale.

GEB (în mitologia egipteană), zeul Pământului. Soțul zeiței cerului, Nut. Din unirea lor s-au născut Osiris, Isis și Set.

GEBELEIZIS (în mitologia daco-getică), zeul fulgerului și al cerului. A fost identificat la un moment dat cu Zamolxe, divinitatea supremă.

GEDDA, Nicolai (pseud. lui *N. Ustinov*) (n. 1925), tenor suedez. Carieră internațională. A interpretat peste 60 de roluri în opere de Mozart, Gounod și operete de Lehár, remarcându-se prin tehnica impecabilă și distincție scenică.

GEEA (GAIA) (în mitologia greacă), personificare a Pământului ca element primordial, izvor a tot ce există. Mama și soția lui Uranus. Mama Titanilor, Titanidelor, Ciclopilor și Eriniilor.

GEELONG [dʒiːlɔŋ], oraș în SE Australiei (Victoria), la SV de Melbourne, port la str. Bass; 145,3 mii loc. (1991). Fabrici de ciment și sticlă. Ind. aluminiului, chimică (îngrășăminte), textilă și alim. Rafinării de petrol. Montaj de automobile. Export de lână. Turism.

GEIGER [gaigər], **Hans** (1882—1945), fizician german. Prof. univ. la Tübingen și Berlin. Contribuții în fizica nucleară. Împreună cu E. Rutherford, a elaborat o metodă de punere în evidență a particulelor α. A inventat (1913) un contor de particule (pentru radiațiile β și γ), pe care l-a perfecționat (1928) cu E.W. Müller *(contorul G.-Müller).*

GEIJER [ieiər], **Erik Gustaf** (1783—1847), poet, istoric și filozof suedez. Animator al mișcării culturale naționale, a avut o largă audiență prin lucrările de istorie și filozofie („Istoria poporului suedez", „Istoria omului"). Poeme romantice („Vikingul", „Ultimul scald").

GEISSLER [gaisler], **Heinrich** (1814—1879), fizician german. Studii privind descărcările electrice în gaze. A inventat o pompă de vid cu vapori de mercur (1855), tuburi cu gaze rarefiate *(tubul*

G.) sau cu vid, vaporimetre, aerometre, termometre.

GEJIU, oraș în S Chinei (Yunnan), în Pod. Yunnan; 215 mii loc. (1990). Centru comercial. Cel mai mare centru din China pentru expl. și prelucr. cositorului, plumbului și zincului.

GEL (< fr.) s. n. Sistem coloidal uniform dispersat, concentrat, cu proprietăți fizice asemănătoare unui solid, obținut dintr-o soluție coloidală prin evaporare sau coagulare, folosit ca absorbant, ca suport pentru unele mase catalitice etc.

GELA, oraș în Italia (Sicilia), port la M. Mediterană; 79,6 mii loc. (1987, cu suburbiile). Centru agricol. Ind. petrochimică. Stațiune balneară. Pescuit. Muzeu de arheologie. Întemeiat în 689 î.Hr. de coloniștii greci din Rodos și Creta, a cunoscut o deosebită înflorire în vremea lui Hipocrat și Gelon. Distrus de cartaginezi în 405 î.Hr. În 1230 s-a întemeiat aici așezarea Terranova, care, în 1927, a reluat numele de **G.**

GELATINĂ (< fr.; {s} lat. *gelatus* „înghețat") s. f. **1.** Substanță proteică coloidală, obținută prin hidroliza parțială a colagenului din oase, cartilaje etc.; folosită în ind. alim. (gelificator), farmaceutică (hemostatic), bacteriologie (mediu de cultură), tehnică (la prepararea peliculelor fotografice), în ind. hârtiei, ind. textilă etc. **2.** Pielea crudă obținută după efectuarea operațiilor de prelucrare, premergătoare tăbăcirii.

GELATINOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care are consistența gelatinei, ca gelatina.

GELEEN-SITTARD, aglomerație urbană în SE Olandei, la NE de Maastricht; 178,8 mii loc. (1989). Expl. de cărbune. Nod de comunicații. Ind. electronică, chimică, textilă.

GELEP (< tc.) s. m. (În Ev. Med.) Negustor levantin care cumpăra din Țările Române vite (mai ales oi) pentru a le revinde la Istanbul.

Murray Gell-Mann

GELFAND, Israel Moiseievici (n. 1913), matematician rus. Prof. univ. la Moscova. Lucrări privind analiza funcțională, algebra liniară, teoria distribuțiilor.

GELIFICARE (după fr. *gélification*) s. f. Transformare a unei soluții coloidale într-un gel; poate avea loc spontan sau sub acțiunea electroliților, a variației de temperatură ori a altor factori; gelatinizare.

GELISOL (< fr.) s. n. (GEOMORF.) Sol înghețat permanent sau temporar. Partea de dedesubt, care rămâne înghețată permanent, se numește *pergelisol* sau *permafrost,* iar cea de la suprafață, care se dezgheață vara, *molisol.*

GELIV, -Ă (< fr.; {s} lat. *gelu* „ger") adj. (Despre roci și materiale) Care se dezagregă ușor sub acțiunea înghețului și a dezghețului repetat.

GELIVAȚIE (GELIFRACȚIE) (< fr.) s. f. Proces de dezagregare a rocilor de la suprafața Pământului, în urma variațiilor de temperatură.

GELIVITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unor materiale poroase (piatră, cărămidă etc.) de a se degrada sau distruge sub acțiunea repetată a înghețului și dezghețului.

GELIVURĂ (< fr.) s. f. Crăpătură adâncă în lungimea tulpinii arborilor provocată de geruri excesive în urma contracției inegale a lemnului.

GELLIUS, Aulus (130—175), erudit latin. Lucrarea sa, cu caracter didactic, „Nopțile atice" constituie o valoroasă sursă documentară despre scriitorii antici.

GELL-MANN [ghel-man], **Murray** (n. 1929), fizician american. Contribuții în fizica particulelor elementare. A introdus (1953) noțiunea de straneitate și a enunțat, independent de K. Nishijima, legea conservării ei. În 1964 a descoperit particula omega minus și a postulat existența quarcilor. Premiul Nobel pentru fizică (1969).

GELON, tiran al Gelei și al Siracuzei (485—478 î.Hr.). În vremea sa, Siracuza își extinde dominația asupra întregii Sicilii grecești, învingând pe cartaginezi la Himera (480 î.Hr.). Sub **G.,** orașele cunosc o perioadă de înflorire economică și culturală.

GELOS, -OASĂ (< it.) adj., s. m. și f. **1.** (Persoană) care suferă de gelozie; (persoană) care manifestă gelozie. **2.** Invidios, pizmaș.

GELOZĂ (< fr. {i}) s. f. (BIOCHIM.) Agar-agar.

GELOZIE (< it.) s. f. **1.** Sentiment chinuitor provocat de bănuiala sau de certitudinea că o ființă iubită îți este necredincioasă. **2.** Invidie, pizmă.

GELSENKIRCHEN [ghelzənchirhən], oraș în Germania (Renania de Nord—Westfalia), la NE de Essen; 294 mii loc. (1991). Cel mai mare centru carbonifer din bazinul Ruhr. Cocserii, furnale, oțelării. Ind. chimică, constr. de mașini (utilaj greu, automobile), prelucr. petrolului. Fabrici de sticlărie, săpun, confecții și bere. Primărie și castel din sec. 16.

GELU (sec. 9—10), voievod român. Conducător al formațiunii politice care cuprindea regiunea dintre Porțile Meșesului și izvoarele Someșurilor, cu centrul în apropierea Clujului. Potrivit cronicii lui *Anonymus,* **G.** a fost înfrânt și ucis la începutul sec. 10 de ungurii conduși de Tuhutum.

GELUI (< *gealău*) vb. IV tranz. A rindelui.

GEM (< engl.) s. n. Produs obținut prin fierberea fructelor într-un sirop de zahăr, care la rece gelifică.

GEMĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Piatră prețioasă translucidă. ✦ Bijuterie făcută din asemenea piatră, de obicei gravată cu motive decorative, profile umane, caracteristică lumii romane. **2.** (Adjectival, în expr.) *Sare gemă* v. *sare.*

GEMĂNARE (< *geamăn*) s. f. Furculiță **(2).**

GEME (lat. *gemere*) vb. III intranz. **1.** A-și exterioriza durerea, suferința prin sunete nearticulate, plângătoare. ✦ (Poetic; despre vânt) A fremăta; (despre ape) a murmura. **2.** Fig. A fi încărcat peste măsură, plin, copleșit de ceva.

GEMENELE 1. Lac de origine glaciară situat în M-ții Retezat, la 1 920 m alt. Supr.: 2,48 ha; ad. max.: 5,3 m. **2.** Com. în jud. Brăila; 2 074 loc. (1995).

GEMENII *(Gemini),* constelație zodiacală din emisfera boreală. Conține două stele principale: *Castor și Pollux* și c. 104 stele mai puțin luminoase.

GEMIER [jemie], **Firmin** (pseud. lui *F. Tonnerre*) (1869—1933), actor, regizor și animator de teatru francez. Director al Teatrului Odéon (1922—1930). Inițiator al Teatrului național popular (1920—1933).

GEMIL, Tahsin (n. 1943, Medgidia), istoric român. Prof. univ. Studii și cercetări privind relațiile româno-turcotătare („Țările Române în contextul politic internațional 1621—1672", „Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești 1601—1712").

GEMINAT, -Ă (< fr., lat.) adj. Împerecheat, îngemănat. ✧ (LINGV.)

Giuliano Gemma

Consoană g. (sau *dublă*) = consoană lungă, pronunțată cu o durată mai mare decât cea obișnuită.

GEMINAȚIE (< fr., lat.) s. f. Îmbinare, împreunare a două elemente. ✦ (LINGV.) Lungire a unei consoane, pronunțată cu o durată mai mare decât cea obișnuită.

GEMINI, program american pentru zboruri pe orbite circumterestre, executat (1965—1966) cu nave pilotate cu două locuri („Gemini"). A realizat: primul zbor orbital de 7, respectiv 14 zile, al unei nave cu echipaj, ieșiri repetate ale copilotului din cabină în spațiul cosmic, primul cuplaj orbital a două nave pilotate și, ulterior, cuplaje cu obiecte cosmice automate.

GEMINIANI, Francesco (c. 1680—1762), compozitor și violonist italian. Elev al lui Corelli și Scarlatti. Concerti grossi, sonate pentru vioară etc. Tratate („Arta cântului la vioară", „Arta acompaniamentului").

GEMISTO PLETHON, Giorgio (1355—1450), filozof și umanist bizantin. A relevat asemănările și deosebirile dintre cultura latină și cea greco-orientală și îndeosebi dintre filozofia lui Platon și cea a lui Aristotel („Comparație între filozofia lui Platon și cea a lui Aristotel").

GEMMA, cea mai strălucitoare stea din constelația Coroana Boreală. De mărimea 2,2. Nume populare: *Perla* sau *Fata Mare din Horă.*

GEMMA, Giuliano (n. 1938), actor italian de cinema. Inițial, roluri de supererou („Titanii") sau de cowboy dur („Un pistol pentru Ringo"), ulterior roluri marcate de un puternic dramatism („Deșertul tătarilor").

GEMULĂ (< fr.; {s} lat. *gemmula* „boboc mic") s. f. **1.** (ZOOL.) Formație rotundă prin care spongierii se înmulțesc asexuat. ✦ (BOT.) Mugure *mic la unele* specii de mușchi. **2.** (GENET.) Particulă celulară ipotetică în care, după părerea lui Darwin, se concentrează proprietățile organismului, asigurând transmiterea lor la descendenți. **3.** (ANAT.) Excrescență protoplasmatică mică pe ramurile unei dendrite la punctul de contact cu sinapsa.

GEN (< lat. *genus*) s. n. **1.** Fel, soi, tip, varietate. ✦ Fel de a fi al cuiva; manieră **(1). 2.** Diviziune obținută prin clasificarea creațiilor artistice, după temă, formă, stil. ✧ *Pictură de g.* = pictură care înfățișează aspecte ale vieții cotidiene. ✦ Categorie a teoriei literare care reunește operele asemănătoare prin raportul dintre artist și realitatea obiectivă exprimată, prin modalitatea specifică de a înfățișa omul, acțiunile și stările sale sufletești și care, fără a cunoaște delimitări rigide, subsumează, la rândul ei, mai multe *specii literare* (ex. *g. liric, g. epic, g. dramatic*). **3.** Categorie gramaticală exprimată prin forma luată de substantivele nume însuflețite pentru a indica sexul ființelor pe care le denumesc și care s-a extins, prin analogie, la substantivele nume neînsuflețite, precum și la cuvintele flexibile care înlocuiesc sau determină substantivul. În limba română, substantivele au trei genuri: masculin, feminin, neutru. În unele limbi există numai masculinul și femininul, iar în altele această categorie gramaticală lipsește. **4.** (LOG.) Clasă de obiecte având aceleași note esențiale și cuprinzând cel puțin două specii. ✧ *G. proxim* (care este cel mai apropiat de noțiunea de definit). *G. suprem* (ultimul în ordinea operației logice de generalizare). **5.** (BIOL.) Categorie sistematică subordonată *familiei* **(3);** cuprinde una sau mai multe specii **(2). 6.** *Bunuri de g.* = bunuri determinate prin caractere generice comune unei întregi categorii de același fel (ex. cereale, bani); ele se determină și se individualizează prin numărare, cântărire, măsurare etc.; bunuri generice.

GENĂ (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „naștere, origine") s. f. (GENET.) Informația

CLASIFICAREA GENELOR

Localizare		Manifestare		Acțiune	
	heterocromozomiale (pe cromozomii sexului)	*dominante:*	determină un caracter, fie că sunt în stare homozigotă, fie heterozigotă	*structurale:*	determină secvența aminoacizilor catenă polipeptidică
cromozomiale (plasate pe cromozomi)	autozomale (pe autozomi)	*recesive:*	determină un caracter numai în stare homozigotă	*reglatoare:*	controlează sinteza proteică
	în diferite organite celulare: cloroplaste, mitocondrii etc.	*codominante:*	funcționează amândouă având eficacitate diferită	*arhitecturale:*	determină integrarea proteinelor în structura celulei
necromozomiale (plasate oriunde în afara cromozomilor)	în particule infecțioase: lambda, kappa, sigma etc.	*epistatică (hipostatică):*	două gene nealele care controlează același caracter, prezența primei acoperind sau împiedicând manifestarea celeilalte	*temporare:*	determină activitatea celor trei tipuri de gene anterioare
	în constituenții citoplasmatici			*operon:*	ansamblu de gene structurale + g. operatoare, sub controlul unui depresor
	cu localizare nedeterminată	*complementare:*	cu efect în raport de complementaritate		

nucleotidică care asigură sinteza unei secvențe de aminoacizi și care ocupă, cel puțin la organismele superioare, un locus specific. Descoperită și definită astfel de *W. Johannsen* în 1909; în genetica moleculară, **g.** este definită ca segment al macromoleculei de ADN (sau ARN, în cazul unor virusuri) format dintr-o anumită secvență de nucleotide, care acționează ca o unitate funcțională și conține informația genetică. În concepția actuală, **g.** are două funcții esențiale: *autocatalitică,* ce determină **g.,** prin replicare, după sistemul matriței, să se reproducă fidel, într-o multitudine de copii necesare celulelor în diviziune, realizând transmiterea ereditară a *informației genetice; heterocatalitică,* prin care **g.** determină sinteza unor proteine cu o anumită secvență de aminoacizi, *decodificând* informația genetică. Se clasifică în funcție de: localizare, manifestare și acțiune. În organismul uman, pe cei 46 cromozomi există c. 50 000 de **g.** La München s-a efectuat prima sinteză de **g.** artificială umană.

GENEALOGIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține genealogiei, relativ la genealogie.

GENEALOGIE (< fr.; gr. *genea* „generație" + *logos* „socoteală") s. f. **1.** Știință auxiliară a istoriei având ca obiect de studiu originea, relațiile și structura familiilor; are un rol important în determinarea moștenitorilor și a drepturilor acestora. **2.** Filiația, enumerarea ascendenților cuiva.

GENERA (< lat. *generare*) vb. I tranz. A produce, a da naștere la ceva.

GENERAL[1] (< fr.) s. m. Denumire generică pentru gradele militare superioare gradului de colonel. În ordine ierarhică, pentru trupele de uscat, în România sunt: general de brigadă, general de divizie, general de corp de armată. ✦ Persoană care poartă unul din aceste grade.

GENERAL[2]**, -Ă** (< fr., lat.) adj. **1.** Care este comun tuturor ființelor sau obiectelor dintr-o anumită categorie. ✦ (Substantivat, n.) (FILOZ.) Categorie desemnând notele, trăsăturile, proprietățile comune, nerepetabile ale tuturor obiectelor unei clase (**g.** abstract), sau pe cele esențiale, obiective, unitatea lor. **G.** nu există decât prin *singular* (individual) și *particular.* ✦ (Despre un fenomen sau o situație) Care privește pe toți; care cuprinde pe toți, la care participă toți. **2.** Care privește ceva în ansamblu, în linii mari. ✧ *Cultură g.* = cultură bazată pe cunoașterea elementelor fundamentale ale creațiilor și cuceririlor din diferite domenii ale științei și ale artei. ✧ Loc. *În general* = în linii mari. *În linii generale* = în punctele, în aspectele principale. **3.** Care există, care se întâmplă pe o întindere mare, care cuprinde tot. **4.** Care are întreaga răspundere în conducerea unei firme, instituții etc.

GENERAL ELECTRIC, societate americană de mașini și aparataj electric. Fondată (1892) la New York, a construit prima locomotivă electrică (1895) și un nou tip de locomotivă Diesel (1934). În 1986 a încorporat societatea RCA (Radio Corporation of America), iar în 1990 societatea franceză Thomas (echipament medical). Produce: echipamente electrice, electronice, medicale, locomotive, turbine, vehicule militare, sateliți ș.a.

GENERALIĆ, Ivan (n. 1914), pictor croat. Unul dintre principalii fondatori ai școlii de pictură naivă. Lucrări într-o cromatică bogată dovedind o remarcabilă putere de observație psihologică asupra personajelor („Înmormântarea lui Stef Halacek").

GENERALISIM (< it., fr.) s. m. Denumire dată în unele țări (ex. Italia, Rusia) comandantului suprem al armatei.

GENERALITATE (< fr., lat.) s. f. **1.** Calitatea a ceea ce este general[2]. **2.** (La pl.) Idei generale.

GENERALIZA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A da o formulare sau o expresie sintetică; a uni mental însușirile fundamentale comune ale unei clase de obiecte. **2.** A considera ca fiind general[2], a extinde (mental) sfera de aplicare a unor procese. ✦ Refl. (Despre boli) A se extinde în întregul organism. ✦ A considera o situație ca generală.

GENERALIZARE (< *generaliza*) s. f. Acțiunea de a (se) generaliza și rezultatul ei. ✦ (PSIH.) Operație mentală prin care se subsumează aceluiași gen obiecte singulare prezentând însușiri, note esențiale comune, proces prin care aceste note se extind mintal asupra tuturor obiectelor aparținând genului respectiv. V. *gândire, abstractizare.* ✦ (MAT.) A trece de la un enunț particular la unul general. ✦ (LOG.) Operație prin care se trece de la noțiuni cu o sferă restrânsă și un conținut bogat, la noțiuni cu o sferă mai largă și cu un conținut mai sărac, limita ei reprezentând categoriile. V. *determinare.*

GENERALIZATOR, -OARE (< fr.) adj. Care generalizează.

GENERAL MOTORS CORPORATION, societate americană pentru construcția de automobile. Înființată (1908) la Detroit pentru fabricarea automobilelor Chevrolet, Pontiac, Oldsmobile, Buick, Cadillac. În prezent are filiale în Europa (Opel, Vauxhall, Holden) și legături de producție și afaceri cu 50 de societăți. Produce: automobile și camioane, echipament energetic și electronic, locomotive, avioane ș.a.

GENERATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s. f., s. n. **1.** Adj. Care generează ceva. **2.** (MAT.) S. f. Linie dreaptă care, prin deplasarea sa în spațiu, generează o suprafață (conică, cilindrică etc.). ✦ (La pl.) Elemente dintr-o mulțime înzestrată cu o structură din care, prin operațiile admise, se pot obține toate celelalte elemente ale mulțimii. **3.** S. n. Aparat, instalație sau mașină pentru producerea energiei de o anumită formă folosind energie de altă formă. ✧ *G. electric* = **a)** **g.** care produce energie electromagnetică (electrică) de o anumită formă, utilizând energia mecanică, energia reacțiilor chimice etc.; ele pot fi de curent continuu (dinam) și de curent alternativ; **b)** mașină electrică care transformă energia mecanică în energie electrică. *G. electronic* = **g.** electric ale cărui principale părți funcționale sunt tuburi electronice sau elemente semiconductoare (diode semiconductoare, tranzistoare). **4.** S. n. Aparat sau instalație pentru producerea unui fluid sau a unei suspensii fluide (ex. **g.** de acetilenă). ✧ *G. de gaz* = gazogen. **5.** S. n. (FIZ.) *G. cuantic* = **g.** sau amplificator de radiații electromagnetice care funcționează pe baza emisiei stimulate a radiațiilor (ex. maseri, laseri ș.a.). *G. de plasmă* v. *plasmatron. G. termoionic* v. *convertor termoionic.*

GENERAȚIA DE LA '98, nume dat în 1913 de J. Azorín grupării de scriitori (M. Unamuno, Azorín, Pío Baroja, R. Maeztu și A. Machado) care, pornind de la dezastrul militar suferit în Cuba de către spanioli, în 1898, au analizat istoria, realitățile și valorile Spaniei într-o viziune demistificatoare, încercând să depășească izolarea politică și culturală a țării.

GENERAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Totalitatea oamenilor care au aproximativ aceeași vârstă. **2.** (ZOOT.) Totalitatea animalelor aparținând unei anumite specii și rase, născute în același an; descendenții din același an ai unui anumit reproducător; produșii rezultați în ordine, în urma unor încrucișări. **3.** *G. spontanee* = teorie naivă care admitea că unele organisme pot lua naștere în mod spontan din materii minerale sau organice în descompunere. Răspândită în Antichitate și în Evul Mediu, teoria *g.s.* a fost combătută de zoologul italian

F. Redi şi infirmată în sec. 19 de L. Pasteur. **4.** (INFORM.) *G. de calculatoare* = denumire utilizată în clasificarea calculatoarelor după tipul componentelor cu care sunt echipate şi ordinea cronologică în care au fost fabricate. Fiecărei **g.** îi sunt caracteristice performanţele echipamentelor, gabaritul, fiabilitatea, preţul de cost ş.a.

GENERE (< it.) subst. *În ~* = în general; de obicei, în mod obişnuit.

GENERIC, -Ă (< fr.; {s} lat. *gener-* „gen, origine") adj., s. n. **1.** Adj. Care ţine de o categorie, de un gen; care cuprinde toate cazurile asemănătoare. **2.** S. n. Parte (introductivă) a unui film, în care sunt menţionate titlul filmului, numele producătorului, regizorului, actorilor etc.

GENEROS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Mărinimos, darnic; dezinteresat. ✦ Însufleţit de idei sau de sentimente alese; care exprimă asemenea idei sau sentimente.

GENEROZITATE (< fr., lat.) s. f. Calitatea de a fi generos; mărinimie; dărnicie.

GENET [jenę], **Jean** (1910—1986), scriitor francez. Romane („Notre-Dame des Fleurs", „Miracolul trandafirului"), povestiri („Jurnalul unui hoţ"), piese de teatru („Guvernantele", „Balconul", „Paravanele") ce transfigurează experienţa răului şi a abjecţiei — ecou al unei tinereţi petrecute în vagabondaj şi închisori — şi demască ipocrizia lumii contemporane.

GENETIC, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *gennetikos* „care naşte") s. f., adj. **1.** S. f. Ştiinţă a eredităţii şi variabilităţii organismelor, care se ocupă cu studiul mecanismelor de înregistrare codificată a informaţiei ereditare, de replicarea şi modificarea sa prin mutaţii, recombinare etc., precum şi de procesul de translaţie, prin care materialul genetic realizează controlul asupra proceselor metabolice din organism, determinând repartiţia caracterelor genitorilor la descendenţi. Noţiunea de **g.** a fost introdusă de *W. Bateson* în anul 1906. Apărută ca ramură a biologiei, devine, în deceniile 5—6 ale sec. 20, prin cercetările şi descoperirile lui J. MacLeod, J.D. Watson, F.H.C. Crick, O'Hara, Jenkis etc., ştiinţă de sine stătătoare, cu legile şi metodele ei proprii de cercetare. Este o ştiinţă în plină dezvoltare, cu largi aplicaţii în agronomie, medicină, demografie etc., din care se desprind permanent noi ramuri: **g.** moleculară, g. celulară, **g.** populaţiilor etc. ✧ *G. moleculară* = ramură a **g.** care cercetează procesele ereditare la nivelul molecular de organizare a sistemelor vii. **2.** Adj. Care aparţine geneticii, referitor la genetică sau la mecanismele de transmitere ereditară a caracterelor. ✧ *Cod g.* v. *cod* [1] **(6).**

Jean Genet

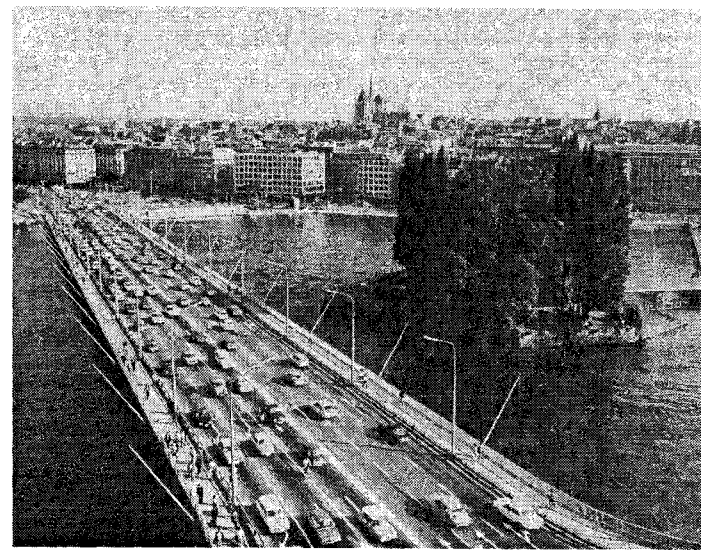

Geneva. Podul „Mont Blanc"

GENETICIAN, -Ă (< fr.) s. m. şi f. Specialist în genetică.

GENEVA (GENÈVE [jənęv], **GENF) 1.** Lac în M-ţii Alpi (în N Alpilor Savoiei), situat în valea glaciară a Ronului (375 m alt.), la graniţa dintre Elveţia şi Franţa; 581 km². Ad. max.: 309 m. Lungime: 70 km. Ţărmuri înalte şi abrupte. Climă blândă. Pe maluri se găsesc oraşele: Geneva, Lausanne şi staţiunile climaterice Montreux, Évian-les-Bains, Vevey. Navigaţie. Se mai numeşte *Léman* sau *Genfer See.* **2.** Canton în SE Elveţiei; 282 km²; 378,8 mii loc. (1992). Culturi cerealiere. Creşterea intensivă a animalelor. **3.** Oraş în Elveţia, pe ţărmul de SE al lacului cu acelaşi nume, centru ad-tiv al cantonului **G.**; 167,7 mii loc. (1992). Important nod de comunicaţii. Aeroport internaţional. Centru bancar internaţional. Ind. ceasornicelor şi a instrumentelor ştiinţifice de precizie, chimică, textilă şi alim.; orfevrărie. Turism. Monumente de arhitectură (Palatul Naţiunilor), catedrala St. Pierre (sec. 12—13), primărie (sec. 16—17), colegiul Saint-Antoine (sec. 16). Muzeu de artă şi istorie. Grădină botanică. Universitate (înfiinţată în 1559 de J. Calvin). În 1536 **G.** a adoptat Reforma, devenind în timpul lui Calvin leagănul noii religii. În 1603 i se recunoaşte independenţa. Alipită Franţei (1789—1814), **G.** a intrat în Confederaţia elveţiană (1814). A fost sediul Societăţii Naţiunilor. În **G.** îşi au sediul numeroase organizaţii internaţionale şi organisme O.N.U. (Crucea Roşie, Organizaţia Mondială a Sănătăţii, Uniunea Internaţională pentru Telecomunicaţii, Organizaţia Meteorologică Mondială ş.a.). Centru al protestantismului şi ecumenismului mondial. — **Convenţia de la ~,** convenţie internaţională asupra drepturilor de autor, încheiată în 1952 şi intrată în vigoare în 1955. Revizuită în 1971. —**Conferinţa de la ~** (apr.—iul. 1954), conferinţă care a dus la semnarea acordului prin care s-a hotărât la 20 iul. încetarea focului şi împărţirea Vietnamului în două zone (de N şi S), de o parte şi de alta a paralelei de 17°.

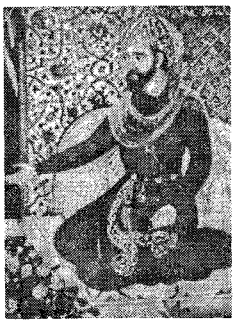

Genghis-Han
(Miniatură din sec. 16)

GENEZA v. **Facerea.**

GENEZĂ (< fr., gr.) s. f. Proces de naștere și de formare a unei ființe sau a unui lucru; naștere **(2)**, origine **(1)**. ✦ Fig. Creație, apariție.

GENGHIS (GINGHIS)-HAN (pe numele adevărat *Temugin*), mare han mongol (1206—1227). Întemeietorul unui mare imperiu cu capitala la Karakorum (din 1220). Dispunând de o uriașă forță armată, bine organizată și extrem de mobilă, **G.** și principalii săi comandanți militari au întreprins numeroase războaie de cucerire, încheiate cu importante câștiguri teritoriale: Siberia (1207), China de Nord (1211—1215) și Asia Centrală (1219—1221). A invadat India (1221) și Rusia (1223).

GENIAL, -Ă (< fr., it.) adj. Care are geniu **(I, 1)**, de geniu.

GENIALITATE (< it., germ.; *genial*) s. f. Însușirea de a fi genial.

GENIL [heníl], râu în S Spaniei, afl. stg. al fl. Guadalquivir, în aval de Córdoba; 358 km. Izv. din masivul Sierra Nevada, de sub vf. Mulhacén, de la 2 900 m alt. Trece prin Granada și Écija.

GENITAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la procreare și la glandele de reproducere. ✧ *Aparat g.* = ansamblu de organe care îndeplinesc funcția de reproducere la animal și la om. *Glande genitale* = ansamblul glandelor care asigură reproducerea (ex. ovar, testicul); gonade.

GENITIV (< fr., lat.) s. n. (LINGV.) Caz al declinării cu funcția sintactică fundamentală de atribut (uneori nume predicativ, complement direct sau circumstanțial) care exprimă apartenența, posesiunea etc.; răspunde la întrebarea „a(l) cui". În limba română este cerut și de unele prepoziții sau locuțiuni prepoziționale.

GENITIVAL, -Ă (< *genitiv*) adj. (Despre cuvinte, părți de propoziție, construcții) Care se află în cazul genitiv sau are valoare de genitiv; referitor la acest caz. ✧ *Articol g.* = articol *posesiv.*

GENITOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. Fiecare dintre organismele parentale deosebite genotipic între ele, care, prin încrucișare, dau naștere unui nou individ.

GENIU (< fr., lat.) s. n. **I. 1.** Aptitudine naturală a spiritului care se concretizează în realizarea unor creații de mare originalitate, de excepțională valoare, de însemnătate epocală; persoană astfel dotată. ✧ Loc. *De geniu* = genial. **2.** Înclinație, dispoziție naturală; fire, natură proprie a unei ființe, gen, caracter specific. **II.** (MITOL.) Divinitate protectoare a unei familii; duh sau spirit protector; demon. **III.** (MILIT.) *Trupe de g.* = trupe specializate în executarea unor lucrări cu caracter tehnic ca: poduri, fortificații, drumuri etc., necesare desfășurării acțiunilor militare.

GENK [henc], oraș în NE Belgiei (Limbourg); 61,2 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Expl. de huilă și gaze naturale. Siderurgie (oțeluri inoxidabile); montaj de automobile; ind. chimică; confecții.

GENNADIUS II (Georgios Scolarios) (pe numele adevărat *Giorgio Curtesi)* (1405—1472), primul patriarh al Constantinopolului (1453—1459) după căderea cetății sub otomani. Ostil (la Conciliul ecumenic de la Ferrara-Florența) unirii cu biserica Romei, a criticat cu asprime în opera sa poziția papalității privind *Filioque.*

GENOCID (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „neam" + lat. *-cido* „a omorî") s. n. (DR.) Infracțiune săvârșită în scopul de a distruge deliberat și sistematic, în întregime sau în parte, o colectivitate sau un grup național, rasial, religios sau politic și care constă în: uciderea membrilor colectivității sau grupului, vătămarea gravă a integrității fizice sau mintale a acestora, supunerea la condiții de existență sau tratament de natură să ducă la distrugerea fizică, luarea de măsuri pentru împiedicarea nașterilor, transferarea forțată a copiilor aparținând colectivității sau grupului în altă colectivitate sau în alt grup (ex. masacrarea unor populații din colonii, a armenilor de către turci la începutul primului război mondial, exterminarea de către naziști a unei părți a populației din teritoriile ocupate în timpul celui de-al doilea război mondial). În 1948, Adunarea Generală a O.N.U. a aprobat Convenția pentru prevenirea și pedepsirea crimei de **g.**, care a intrat în vigoare în ian. 1951.

GENOL (< fr.) s. n. Substanță chimică organică din clasa aminofenolilor, folosită ca developator fotografic; metol.

GENOM (< fr. {i}) s. n. (GENET.) **1.** Grup de cromozomi, diferiți genetic, care formează o unitate. În celulele somatice ale organismelor diploide (2 n) se găsec două genomuri, iar în gameți (n) unul singur. **2.** Totalitatea genelor prezente în setul haploid de cromozomi.

GENOTIP (< fr. {i}; {s} gr. *genos* „neam" + *typos* „caracter") s. n. (GENET.) Constituția ereditară a unui organism, reprezentată de totalitatea fondului de gene caracteristic speciei sau populației; suma acestor gene.

GENOVA 1. Golf al M. Ligurice pe țărmul de NV al Italiei, între Imperia și La Spezia, pe o lungime de 145 km, care pătrunde în uscat pe 30 km. Ad. max.: 1 500 m. Țărmuri stâncoase abrupte. Salinitate: 36,5‰. **2.** Oraș în NV Italiei (Liguria), cel mai mare port al țării (42,7 mil. t trafic, 1990), situat în golful cu același nume; 805 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Siderurgie; constr. navale, de locomotive și tractoare; rafinării de petrol; uzine de îngrășăminte chimice; fabrici textile și alim. Import de cărbune, petrol, fier, bumbac, lemn și cereale. Turism. Universitate (1471). Academia de belle-arte (1751), Institutul de muzică „Verdi". Muzeu de artă orientală. Monumente: catedrala San Lorenzo (sec. 12—16), palatele San Giorgio (sec. 13—16), Doria (sec. 16, azi reședință prezidențială), Bianco (sec. 17—18). Cunoscut din Antichitate (Genua), orașul și-a impus în sec. 13 supremația comercială în bazinul de E al M. Mediterane. **G.** s-a aflat în conflict cu Veneția pentru supremația maritimă. Prin factoriile

Genova. Catedrala San Lorenzo

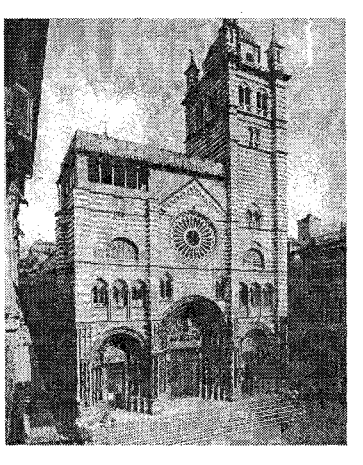

comerciale întemeiate pe țărmurile Mării Negre (Caffa, Sudak, Chilia ș.a.), negustorii genovezi au avut un rol important în dezvoltarea relațiilor de schimb în aceste regiuni. Cucerit de francezi (1796), a fost transformat în Republica Ligurică (1797), iar în 1805 alipit la Franța. În 1815 a intrat în componența Regatului Sardinia. Între 10 apr. și 19 mai 1922 aici a avut loc o conferință internațională la care s-au discutat reconstrucția economică postbelică a țărilor din centrul și estul Europei și căile de îmbunătățire a relațiilor cu Rusia sovietică.

GENOVEVA (GENEVIÈVE), Sf. ~ (c. 422—c. 502), protectoare a Parisului. A salvat orașul de invazia hunilor (451). Moaștele ei se află la Saint-Etienne-du-Mont.

GENOVEVA DE BRABANT, carte populară de origine germanică al cărei personaj principal (Genoveva, fiica ducelui de Brabant) a constituit subiectul unei legende din sec. 13. Modelul a fost prelucrat îndeosebi de scriitorii romantici (L. Tieck, F. Hebbel), iar în muzică de R. Schumann. În literatura română a servit ca izvor de inspirație lui M. Sadoveanu („Măria-Sa Puiul Pădurii").

GENSCHER [ghenșər], **Hans-Dietrich** (n. 1927), om politic german. Președinte al Partidului Liberal Democrat (1974—1992). Vicecancelar federal și ministru de Externe (1974—1992). Unul dintre artizanii reunificării Germaniei și al ideii Europei Unite.

GENSERIC, rege al vandalilor (428—477). Întemeietorul Regatului vandal din N Africii (429). A cucerit și jefuit Roma (455).

Gentile da Fabriano:
„Adorația magilor" (detaliu)

GENT [hent], (**GAND** [gă]), oraș în NV Belgiei, al treilea port al țării (24,4 mil. t trafic, 1990), situat la joncțiunea canalului Leie cu fl. Schelde; 230,2 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Important centru bancar și comercial. Ind. textilă cu veche tradiție (fire și țesături de bumbac, in, iută și cânepă), electrotehnică, constr. de mașini (montaj de automobile) și utilaj textil, petrochimie, hârtie, prelucr. lemnului. Metalurgie. Floricultură. Universitate (1817). Castelul Gravensteen (sec. 9—12), catedrală (sec. 12—14), care adăpostește celebrul poliptic „Mielul mistic" pictat de frații Van Eyck, clădirea „Stapelhuis" (sec. 12). Primăria (sec. 14—16). Muzeu de arte frumoase. Amintit documentar în sec. 7. În sec. 11—12, **G.**, devenit unul dintre principalele centre ale producției de postav din Europa, s-a aflat nemijlocit sub autoritatea conților de Flandra, care în sec. 12—13 acordă orașului mari libertăți și privilegii. Ulterior, viața orașului a fost marcată de importante mișcări social-politice (răscoala din Flandra, 1323—1328, răscoala condusă de J. van Artevelde și răscoala din **G.**, 1539—1540). În timpul Revoluției din Țările de Jos, **G.** a fost ocupat de trupele spaniole. La 8 nov. 1576, se semnează Pacificarea de la **G.**, prin care se prevedea unirea provinciilor din S și N în lupta împotriva Spaniei. În 1794, **G.** a fost anexat de Franța, iar din 1830 a revenit Belgiei. În sec. 19, a devenit unul dintre cele mai importante centre ale industriei textile.

GENTIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Amabil, politicos, curtenitor.

GENTILE, Giovanni (1875—1944), filozof, pedagog și om politic italian. Prof. univ. la Pisa și Roma. Creator al unui sistem filozofic neohegelian numit „idealism actual" sau „actualism" („Teoria spiritului ca act pur"). A militat pentru reforma învățământului italian, fiind ministru al Educației Publice în timpul lui Mussolini („Reforma educației"). A condus lucrările de elaborare a „Enciclopediei Treccani".

GENTILE DA FABRIANO (Niccolo di Giovanni di Massio, zis ~) (c. 1370—1427), pictor italian. Reprezentant al epocii de tranziție de la gotic la arta Renașterii. Pictura lui se remarcă prin grația atitudinilor, finețea și prospețimea culorilor („Adorația magilor", „Încoronarea Mariei").

GENTILESCHI, Orazio (Orazio Lomi, zis ~) (c. 1563—1638), pictor italian. Influențat de Caravaggio, pe care îl interpretează cu multă independență („Cântăreața din lăută").

Gent. Vedere de pe canalul Leie

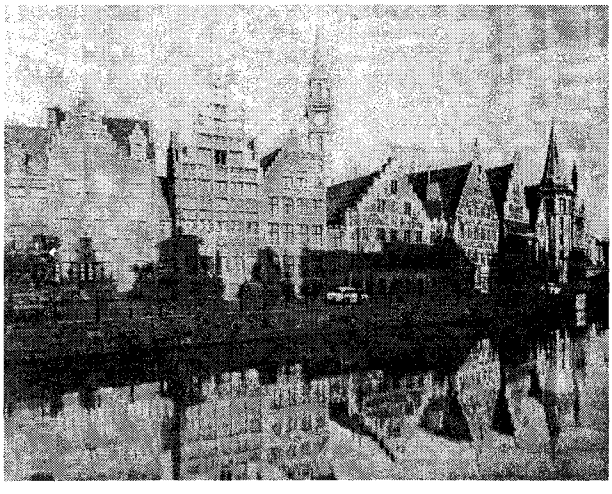

Giovanni Gentile

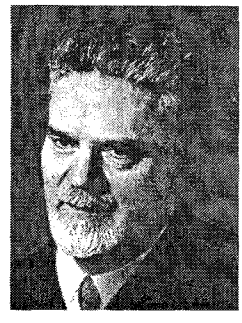

GENTILEȚE (< it.) s. f. Atitudine, comportare, faptă de om gentil; amabilitate.

GENTILIC, -Ă (< lat. *gentilicus*) adj. Care aparține gintei, privitor la gintă.

GENTILOM (după fr. *gentilhomme*) s. m. (În Ev. Med. în apusul Europei) Denumire dată membrilor aristocrației; *p. ext.* om cu comportări alese.

GENTLEMAN (cuv. engl.) [gentlmən] s. m. Bărbat cu maniere distinse și care în toate cazurile se comportă cu tact și eleganță.

GENTLEMEN'S AGREEMENT [gentlmənz əgri:mənt] (expr. engl.) **1.** Acord internațional, verbal sau scris, bi- sau multilateral între reprezentanții unor state, fără efect juridic imediat, dar care exprimă, în general, intențiile partenerilor. **2.** Compromis între persoane sau grupări până atunci adversare.

GENTZ, Friedrich von (1764—1832), om politic, economist și diplomat german. Principalul exponent al romantismului economic german. Consilierul lui Metternich, a luat parte la marile congrese europene de la Viena (1814—1815), Troppau (1820), Laibach (1821). A întreținut corespondență diplomatică cu domnitorii Țărilor Române („Scrisori inedite ale cavalerului **G.** către domnitorii Valahiei").

GENȚIANACEE (< fr.; {s} lat. *gentiana* „gențiană") s. f. pl. Familie de plante dicotiledonate, în general erbacee, cu frunze simple, opuse sau alterne, flori solitare sau grupate în raceme, cu corola gamopetală și cu fructe-capsule. Sunt plante entomofile, bogate în substanțe amare (ex. ghințura).

GENȚIANĂ (< fr., lat.) s. f. Nume generic dat speciilor de plante erbacee din genul *Gentiana,* familia gențianaceelor, cu flori mari, decorative, albastre și galbene. Cresc în zona montană. *Gentiana lutea* (ghințura) este o importantă plantă medicinală, ocrotită, cu flori galbene, înaltă de peste 1 m.

Friedrich von Gentz

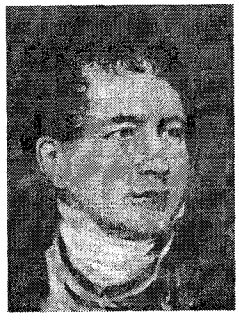

GENUCLA, așezare dacă. Reședința regelui get Zyraxes. Situată în Dobrogea, dar nelocalizată încă.

GENUFLEXIUNE (< fr., lat. m.) s. f. Exercițiu de cultură fizică constând în lăsarea în jos a corpului prin îndoirea genunchilor până la limita lor articulară.

GENUIN, -Ă (< lat. *genuinus*) adj. (Livr.) Natural, veritabil, pur.

GENUNCHI (lat. *genuc(u)lum*) s. m. **1.** (ANAT.) Parte a membrului inferior, cuprinzând regiunea articulației femurului cu tibia. **2.** Mecanism format din două bare articulate între ele la un capăt, legat de un mecanism bielă—manivelă; este folosit la concasoare, prese cu **g.**

GENUNCHIERĂ (< *genunchi*) s. f. Articol din piele, bumbac sau elastic, folosit pentru protecția genunchilor.

GENUNE (lat. **gyro,-onis*) s. f. Prăpastie, abis, hău.

GEO- (< fr.) Element de compunere însemnând „(referitor la) Pământ", care servește la formarea unor substantive și a unor adjective.

GEOAGIU, com. în jud. Hunedoara; 6 252 loc. (1995). Expl. de calcar și travertin. Centru pomicol. Stație de c.f. Muzeul memorial „A. Vlaicu". Așezare geto-dacă, apoi romană *(Germisara).* În 1507 devine, pentru o vreme, feudă a domnului Țării Românești. Mănăstire (sfârșitul sec. 15 și începutul sec. 16), incendiată în 1761 din ordinul generalului austriac Buccow (iar curtea arsă de răsculați în 1784).

GEOAGIU-BĂI, sat în com. Geoagiu, jud. Hunedoara; stațiune balneoclimaterică cu izvoare minerale bicarbonatate, calcice, magneziene, mezotermale (29—31,5°C), hipotone recomandate în tratamentul afecțiunilor digestive, hepatice etc.

GEOBOTANICĂ (< fr. {i}) s. f. Disciplină a *biogeografiei* care studiază învelișul vegetal din punct de vedere al componenței și al legilor care acționează în cadrul asociațiilor vegetale, stabilind *arealele* pe care le ocupă diversele plante sau grupe de plante pe suprafața Pământului. V. *fitogeografie.*

GEOCARPIE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *karpos* „fruct") s. f. Fenomenul prin care unele plante, după fecundație, își afundă floarea în pământ, unde se dezvoltă fructele (ex. aluna de pământ).

GEOCENTRIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *geo-* + lat. *centrum* „centru") adj. Care are Pământul drept centru. ✧ *Sistemul g.* = concepție potrivit căreia Pământul, considerat imobil, s-ar afla în centrul Universului, iar Soarele, planetele și stelele s-ar roti în jurul lui; a fost conceput de Ptolemeu, în sec. 2.

GEOCENTRISM (< fr.) s. n. Concepție care admite sistemul geocentric.

GEOCHIMIE (< fr. {i}) s. f. Știință care studiază distribuția și migrația elementelor chimice care intră în componența scoarței Pământului. Pe baza acestor studii, s-au elaborat metode de prospecțiune geochimică folosite pentru determinarea zăcămintelor de substanțe minerale utile.

GEOCRIOLOGIE (< fr.) s. f. Disciplină a geografiei fizice care studiază zonele de îngheț periodic sau peren al solurilor și rocilor, precum și starea și proprietățile lor fizice, geologice, hidrogeologice și geomorfologice.

GEOCRONOLOGIE s. f. Parte a geologiei istorice care reconstituie succesiunea și durata fenomenelor geologice; se bazează pe stabilirea vârstei geologice (relative sau absolute) a formațiilor geologice și, în funcție de acestea, elaborează scări ale timpului geologic.

GEODĂ (< fr.; {s} gr. *geodes* „ca pământul") s. f. Agregat de minerale depuse zonal în cavitățile rocilor, începând de la periferia golurilor spre centru. Partea interioară a **g.** este frecvent căptușită cu cristale, stalactite etc.

GEODEZIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține geodeziei, privitor la geodezie. ✧ *Punct g.* = loc pe suprafața terestră precis stabilit prin coordonate geografice și care constituie baza pentru noi măsurători. *Linie g.* = curbă a unei suprafețe pe care distanța dintre două puncte este mai scurtă decât pe oricare altă curbă care trece prin aceleași puncte. *Triunghi g.* = triunghi ale cărui vârfuri sunt puncte geodezice.

GEODEZIE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *daiein* „a împărți") s. f. Știință care se ocupă cu studiul formei și al dimensiunilor Pământului, cu tehnica măsurării și reprezentării cartografice sau numerice a suprafeței Pământului pe porțiuni determinate.

GEOFFREY of MONMOUTH [dʒefri əv mɔnməuθ] (1100—1154), episcop și cronicar englez. A cules vechile legende despre regele Arthur și Cavalerii Mesei Rotunde, pe care le-a inclus în „Istoria regilor Britanniei", redactată în latină.

GEOFFROY SAINT-HILAIRE [jofruą sēt-ilę:r], **Étienne** (1772—1844), zoolog și anatomist francez. Precursor al evoluționismului. A susținut ideea unității de structură a corpului animalelor, pe care le considera înrudite. În 1793 a întemeiat menajeria de la Jardin des Plantes din Paris.

GEOFIȚĂ (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *phyton* „plantă") adj., s. f. (Plantă) care

în perioada repausului vegetativ (în timpul iernii) își continuă viața numai prin organe subpământene, ca rizomi, bulbi, tuberculi, din care se dezvoltă anual părțile aeriene.

GEOFIZICĂ (< fr. {i}) s. f. Știință care se ocupă cu studiul proprietăților și al fenomenelor fizice ale Pământului, precum și cu cei ai legăturilor lor cu structura acestuia, folosind legile fundamentale și metodele de investigație ale fizicii și geologiei. **G.** cuprinde: magnetometria, radiometria, seismologia, geotermia. ✧ *G. aplicată* include: prospecțiunile geofizice și **g.** industrială sau carotajul **g.** Observațiile geofizice se efectuează atât pe uscat, cât și pe fundul mărilor și oceanelor.

GEOFON (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *phone* „sunet") s. n. Aparat simplu, construit după principiul seismografului; recepționează undele sonore ce se propagă în stratele superficiale ale scoarței terestre. Utilizat în prospecțiunile geofizice, la cercetarea manifestării presiunii miniere și la lucrările de salvare minieră.

GEOFOTOGRAMMETRIE (< fr.) s. f. Metodă a fotogrammetriei, care măsoară, determină numeric și reprezintă grafic sau fotografic porțiuni din suprafața terestră pe baza fotogramelor terestre obținute cu fototeodolitul, în vederea întocmirii de planuri și hărți ale zonelor puternic accidentate.

GEOGENIE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *genos* „naștere") s. f. Parte a cosmogoniei și geologiei care se ocupă cu studiul originii Pământului.

GEOGRAFIE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *graphein* „a scrie") s. f. **1.** Știință care are ca obiect de studiu învelișul terestru în mod complex; descrie și explică aspectele statice și fenomenele dinamice desfășurate într-o strânsă interdependență cu cele patru învelișuri planetare (atmosferă, litosferă, hidrosferă, biosferă), sub influența energiei radiante ce vine de la Soare (calorică, luminoasă), a forței gravitaționale (terestre și universale) și a forței Coriolis. Analizează fie interacțiunea elementelor ce compun geosfera externă *(g. generală)*, fie aspectele regionale ale îmbinării acestora *(g. regională)*. Numele de **g.** a fost folosit pentru prima dată de Eratostene, care i-a dat un sens matematic (definirea și măsurarea formelor și dimensiunilor Pământului). În ultimele decenii au apărut subramuri noi: *g. socială* (studiul populației, al așezărilor și al activităților sociale; echivalentă cu **g.** umană în Europa și **g.** culturală în S.U.A.), *g. resurselor* (studiul repartiției teritoriale a resurselor de sol și subsol și rolul lor în dezvoltarea economică), *g. sistematică* (abordează geografic Terra prin prezentarea elementelor fizice, biotice, economice, istorice etc.), *g. aplicată* (răspunde unor probleme precise utilizând cercetarea fundamentală) etc. ✧ *G. fizică* studiază învelișul terestru cu cele patru componente ale sale, ca factori și produse ale întregii planete. Se subdivide în: *g. fizică generală, g. atmosferei (climatologia), g. apelor (hidrogeografia), g. formelor de teren (geomorfologia), biogeografia* (care se împarte la rândul ei în *g. plantelor — fitogeografia* și *g. animalelor — zoogeografia*), *g. solurilor (pedologia). G. economică* cercetează, la scară planetară sau regională, învelișul terestru sub aspectul producerii bunurilor necesare întreținerii și dezvoltării populației globului, urmărind repartiția teritorială a producției, condițiile și particularitățile ei concrete de dezvoltare. ✦ *G. istorică (geoistorie)* = ramură a **g.** care reconstituie peisaje trecute, prin urmărirea modificărilor geografice și a modului cum acestea au contribuit la dezvoltarea istorică a unui anumit teritoriu. *G. medicală*, studiază influența mediului înconjurător asupra sănătății omului și distribuția bolilor pe Pământ. *G. politică*, studiază devenirea istorică a hărții politice a lumii, evoluția politică a țărilor în raport cu particularitățile lor geografice și cu consecințele acestora asupra structurilor socio-economice. **2.** (LINGV.) *G. lingvistică* = metodă de cercetare, pe baza hărților lingvistice, a fenomenelor de limbă, care stabilește aria de răspândire a acestora.

GEOGRAPHOS, mic asteroid (diametru de c. 2 km), care se apropie de Pământ o dată la 15 ani până la c. 9,1 mil. km (mărimea stelară 12); la 27 aug. 1969, a trecut la distanța minimă.

GEOID (< fr. {i}; {s} gr. *geoeides* „ca Pământul") s. n. Corp geometric delimitat de suprafața mărilor și a oceanelor, prelungit și sub continente, care reprezintă forma convențională, teoretică a Pământului, apropiată de aceea a unui elipsoid de revoluție; servește drept suprafață de referință pentru lucrările de nivelment.

GEOIZOTERMĂ (< fr. {i}) s. f. Linie care unește pe hartă sau profil punctele cu aceeași temperatură din scoarța terestră. **G.** sunt rare în regiunile muntoase (35—70 m) și mai dese sub văi (20—25 m); la adâncimi mari tind să devină paralele și concentrice. Sin. *izogeotermă*.

GEOLOG, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f. Specialist în geologie.

GEOLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține geologiei, privitor la geologie, care se referă la compoziția, structura și istoria Pământului.

GEOLOGIE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază structura și compoziția Pământului și modul de formare a mineralelor și rocilor *(petrografia);* cercetează caracteristicile fizice ale globului terestru *(geofizica)* și procesele endogene și exogene care produc modificări în structura, compoziția și relieful acestuia *(geodinamica);* determină raporturile pe care rocile le au unele față de altele în dispunerea lor în scoarță *(tectonică)*, studiază fazele de dezvoltare a faunei și florei din trecut *(paleontologia);* stabilește succesiunea stadiilor evolutive ale Pământului (*g. istorică* sau *stratigrafia*); se ocupă cu studiul complex al mineralelor *(mineralogia),* cercetează manifestările vulcanice *(vulcanologie);* studiază proprietățile fizico-mecanice ale pământurilor și modul lor de comportare, ținând seama de interacțiunea permanentă dintre construcții și teren *(geotehnică).*

GEOMAGNETIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la magnetismul terestru.

GEOMAGNETISM (< fr. {i}) s. n. Disciplină a geofizicii care se ocupă cu studiul repartiției în spațiu și al variației în timp ale câmpului geomagnetic.

GEOMETRIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Referitor la geometrie. ✧ *Loc g.* = mulțimea punctelor din plan sau din spațiu care au o anumită proprietate.

GEOMETRIE (< fr.; {s} *geo-* + gr. *metron* „măsură") s. f. **1.** Ramură a matematicii care studiază formele corpurilor și rapoartele lor spațiale. Primele cunoștințe de **g.** (documente egiptene și caldeene) constau în reguli practice pentru măsurarea ariilor și volumelor. În sec. 4—3 î.Hr. a apărut și s-a dezvoltat *g. euclidiană*, bazată pe sistemul de axiome enunțat de Euclid. Studiile asupra evidenței și necesității postulatului paralelelor lui Euclid (printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o paralelă și numai una la acea dreaptă) au dus la crearea *g. neeuclidiene* (sec. 19, Lobacevski, Bolyai), care pornește de la negarea postulatului amintit. Cercetările asupra compatibilității acestor două **g.** (Klein, Riemann, Hilbert) au arătat că obiectul **g.** moderne trebuie să-l constituie studiul grupurilor de transformări ale spațiului (ex. translația, rotația etc.) și al proprietăților invariante ale punctelor și figurilor spațiale față de aceste transformări. ✧

G. analitică = ramură a **g.** care studiază proprietățile figurilor geometrice cu ajutorul calculului algebric. *G. descriptivă* = ramură a **g.** care se ocupă cu reprezentarea figurilor spațiale prin desene executate în plan. *G. diferențială* = capitol ai **g.** care utilizează metodele analizei matematice pentru a studia proprietățile figurilor geometrice. **2.** Structura geometrică a unui sistem tehnic (ex. **g.** avionului).

GEOMETRISM (< fr.) s. n. Perioadă (1050—725 î.Hr.) a artei grecești definită prin caracterul geometric al decorului ceramic. ✦ Tendință în arta sec. 20 care experimentează sistematic puterea expresivă a liniei, a formelor geometrice și a culorilor plate.

GEOMORFOLOGIC, -Ă (< fr. *ti*) adj. Care aparține geomorfoiogiei, privitor la geomorfologie.

GEOMORFOLOGIE (< fr.) s. f. Disciplină care studiază geneza și formele de relief, atât cele care alcătuiesc suprafața uscatului, cât și cele submerse, modul lor de grupare și răspândire pe suprafața Pământului. **G.** urmărește evoluția reliefului ca rezultat al interacțiunii dintre forțele interne și agenții exogeni.

GEOPOLITICĂ (< germ., fr.) s. f. Doctrină social-politică apărută la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 (pe baza lucrărilor lui *Fr. Ratzel*), care, preluând unele teze ale determinismului geografic și ale antropogeografiei, completate cu altele, specifice *neomalthusianismului, darvinismului social* și *rasismului*, susține că politica statelor este determinată, cu precădere, de situarea lor geografică. Adoptată ca doctrină oficială în Germania celui de-al treilea Reich, **g.**, prin conceptul de „spațiu vital", necesar statelor cu o populație foarte densă, a servit ca instrument de justificare a expansionismului și rasismului. Termenul a fost creat în 1916 de sociologul suedez Rudolf Kjellén.

Stefan George

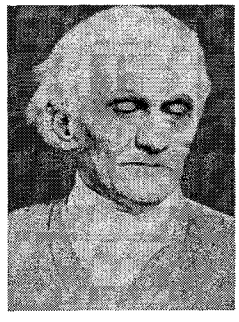

GEORGE [dʒɔ:dʒ], numele mai multor regi britanici. Mai importanți: **1. G. I,** rege al Marii Britanii și Irlandei (1714—1727), fondatorul dinastiei de Hanovra. **2. G. III,** rege al Marii Britanii și Irlandei (1760—1820); în timpul domniei sale, coloniile engleze din America de Nord și-au proclamat independența (1776). **3. G. V,** rege al Marii Britanii, Irlandei de Nord și împărat al Indiei (1910—1936) din dinastia Saxa-Coburg-Gotha, care, din 1917, își schimbă numele în dinastia de Windsor; domnia sa a fost marcată de participarea Marii Britanii la primul război mondial. **4. G. VI,** rege al Marii Britanii și Irlandei de Nord (1936—1952) și împărat al Indiei (1936—1948), în timpul căruia țara a participat la cel de-al doilea război mondial.

GEORGE, numele a doi regi greci: **G.** I (1863—1913), fondatorul dinastiei de Glücksburg, fiul regelui Christian IX al Danemarcii. Desemnat rege de către cele trei puteri protectoare ale Greciei: Marea Britanie, Franța, Rusia; a promovat o politică expansionistă. În timpul său s-au pus bazele instituțiilor moderne ale statului constituțional. **G. II** (1922—1923, 1935—1947). Fiul lui Constantin I, silit de o juntă militară să abdice în 1923. Revine în 1935. După invazia germană (1941) se refugiază în Creta, apoi la Cairo și Londra. Se reîntoarce după referendumul din sept. 1946.

GEORGE, Alexandru (pseud. lui *Al. Georgescu*) (n. 1930, București), scriitor român. Interpretări critice, eseistică pe teme literare și morale („Marele Alpha", „Semne și repere", „La sfârșitul lecturii") și romane care retrăiesc experiențele autobiografice dintr-o perspectivă intelectuală („Caiet pentru...", „Dimineața devreme", „Seara târziu"). Traduceri.

GEORGE [gheorgə], **Stefan** (1868—1933), poet german. Influențat de simbolismul francez, a introdus în Germania teoria „artei pentru artă". În 1933 a plecat în exil în Elveția, unde a și murit. A orientat poezia spre vis și simbol, dăruindu-i o demnitate și o puritate sacerdotală. Versuri lapidare în spirit elenistic și catolic medieval („Imnuri", „Algabal", „Anul sufletului", „Covorul vieții", „Al șaptelea cerc"). Traduceri.

GEORGE, Tudor (pseud. lui *Tudor Georgescu*) (1926—1992, n. Ulmeni, jud. Călărași), poet român. Lirism boem și calofil, în tipare prozodice clasice, îndeosebi în baladă și sonet („Balade singaporene", „Catehismul iubirii", „Turmele soarelui", „Patriarhale și exotice", „Scarabeul sacru").

GEORGE ENESCU, com. în jud. Botoșani; 3 629 loc. (1995). Muzeul memorial „G. Enescu". Până în 1955

George I
rege al Greciei

George III
rege al Marii Britanii și Irlandei de Nord

George VI
rege al Marii Britanii și Irlandei de Nord

s-a numit Liveni-Vârnav. Reșed. com. este satul *Dumeni*.

GEORGESCU, Constantin C. (1898—1968, n. Ploiești), botanist român. M. coresp. al Acad. (1948). Cercetări în domeniul sistematicii și morfologiei plantelor, fitopatologiei și dendrologiei.

GEORGESCU, Corneliu Dan (n. 1938, Craiova), compozitor și muzicolog român. În creația sa simfonică (ciclul *Dansuri I—IV*) și de cameră valorifică, într-o viziune contemporană, valențele esențiale ale folclorului.

George Georgescu

Jean Georgescu

Valentin Georgescu

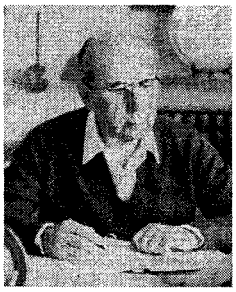

Nicholas Georgescu-Roegen

GEORGESCU, Dumitru C. (1904—1974, n. Strehaia), demograf, statistician și medic oncolog român. Membru al Școlii Sociologice Monografice de la București. Monografii („Demografia și igiena populației în Drăguș"). Contribuții la elaborarea lucrării „60 de sate românești" și a „Enciclopediei României".

GEORGESCU, George (1887—1964, n. Sulina), dirijor român. M. coresp. al Acad. (1963). Elev al lui A. Nikisch și R. Strauss. Director al Operei Române și (din 1920), timp de peste patru decenii, al Filarmonicii din București. Stil dinamic și expresiv. Remarcabile interpretări din Enescu, Beethoven, Brahms, R. Strauss, Wagner.

GEORGESCU, Haralamb (1908—1977), arhitect român. Stabilit în S.U.A. (1947). Prof. la universitățile din București și Lincoln (Nebraska). Lucrări în stil modern (Vila Hurmuzescu din Mangalia) sau amintind de monumentele din N Moldovei (bisericile Sf. Maria din Cleveland și Sf. Gheorghe din Detroit).

GEORGESCU, Ion (1856—1898, n. București), sculptor și desenator român. Elev al lui Karl Storck. Prof. la Școala de Arte Frumoase, a avut ca elevi pe Fr. Storck și D. Mirea. Viziune clasicistă („Izvorul", „Aruncătorul de lance", „Semănătorul") și realistă, adesea cu accente romantice, în portrete („Mihail Pascaly", „V. Alecsandri", statuia lui Gh. Lazăr din București). Statui alegorice („Agricultura" și „Justiția", pe fațada Băncii Naționale a României).

GEORGESCU, Jean (1901—1994, n. București), regizor român de film. Pionier al cinematografului românesc. Predilecție pentru genul comic („Milionar pentru o zi", „O noapte furtunoasă", „Visul unei nopți de iarnă", „Arendașul român", „Vizita", „Lanțul slăbiciunilor", „Mofturi 1900", „Lanterna cu amintiri", „Pantoful Cenușăresei").

GEORGESCU, Paul (1923—1989, n. Țăndărei), critic literar și scriitor român. Critică („Polivalența necesară", „Printre cărți"). Proză ironică, de o mare inventivitate lingvistică („Revelionul", „Vara baroc", „Solstițiu tulburat", „Siesta").

GEORGESCU, Remus (n. 1932, Timișoara), dirijor și compozitor român. Prim-dirijor al Filarmonicii „Banatul" din Timișoara. Predilecție pentru repertoriul contemporan (numeroase prime audiții de compoziții românești). Lucrări simfonice („Concert pentru orchestră de coarde"), vocal-simfonice (oratoriul „Cântare străbunilor"), de cameră.

GEORGESCU, Teohari (1908—1976, n. București), om politic comunist român. Muncitor tipograf. Ca subsecretar de stat (1944—1945) și ministru de Interne (1945—1952), **G.** a fost unul dintre principalii organizatori ai instaurării în țară a unui regim dictatorial de represiune polițienească. Ca urmare a luptei pentru putere între grupările conduse de Gheorghiu-Dej și de Ana Pauker și Vasile Luca, **G.**, care se raliase celei din urmă, a fost învinuit de „deviere de dreapta" și exclus din partid (1952) împreună cu cei din urmă. Închis și anchetat (1952—1955). Reabilitat de N. Ceaușescu în 1968.

Ion Georgescu:
„Aruncătorul de lance"

GEORGESCU, Valentin Al. (1908—1995, n. Corabia), istoric român al dreptului și instituțiilor. Acad. (1992). Prof. univ. la Cernăuți și București. Contribuții în istoria dreptului roman și românesc vechi și modern și a instituțiilor medievale („Essai d'une théorie des «leges privatae»", „Legislația agrară a Țării Românești [1775—1782]", în colab., „Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea").

GEORGESCU, Vlad (1937—1988, n. București), istoric român. Din 1978, a trăit în exil, ca refugiat politic. Director (din 1983) al departamentului românesc al postului de radio „Europa liberă". Cercetător al culturii iluministe și al gândirii politice românești: „Ideile politice și iluminismul în Principatele Române, 1750—1831", „Istoria ideilor politice românești (1369—1868)", „Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre".

GEORGESCU-DELAFRAS, Petre (1885—1963, n. București), tipograf, editor și scriitor român. Fondator al Editurii Cugetarea. Lucrări de tehnică tipografică. Romane autobiografice sau cu tematică socială („Cum am cucerit viața", „Întărirea și ridicarea neamului").

GEORGESCU-ROEGEN, Nicholas (1906—1994, n. Constanța), economist american de origine română. Stabilit în S.U.A. (1946). Prof. la universitățile din București și Vanderbilt (Tennessee). Studii în domeniile teoriei statistice („Metoda statistică. Elemente de statistică matematică"), al statisticii economice și teoriei probabilităților. Specialist în probleme de economie modernă („Legea entropiei și procesul economic"). M. de onoare al Acad. Române (1990).

GEORGESCU-TISTU, Nicolae (1894—1972, n. Cotești, jud. Vrancea), bibliolog român. Prof. univ. la București. Contribuții valoroase în domeniul disciplinelor legate de studiul cărții și al

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Republici autonome și Regiunea republicană	Suprafața (km²)	Populația (1991)	Capitala
Abhazia	8 600	534 000	Suhumi
Adjaria	3 000	381 500	Batumi
Regiunea republicană	54 200	4 549 000	Tbilisi

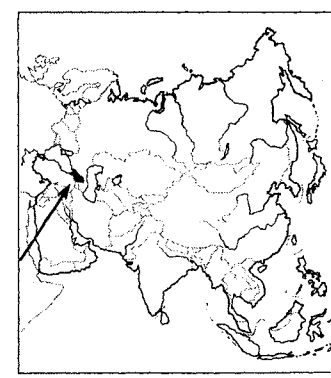

organizării bibliotecilor („Bibliografia literară română", „Vocabular de bibliologie", „Cartea și bibliotecile").

GEORGETOWN [dʒɔ:dʒtaun], cap. Guyanei, port la Oc. Atlantic; 195 mii loc. (1985, cu suburbiile). Aeroport internațional. Centru comercial activ. Ind. textilă, alim. și de prelucr. a lemnului și bauxitei. Export de cafea, cacao, orez, zahăr, diamante și bauxită. Catedrală anglicană în stil gotic, cea mai mare biserică de lemn din lume (1889–1892). Universitate. Grădină botanică. Centru ad-tiv al coloniei britanice Guyana (din 1815), G. a devenit capitala statului independent Guyana (din 1966).

GEORGETOWN [dʒɔ:dʒtaun] **1.** Centru ad-tiv al Arh. Cayman, în ins. Grand Cayman (M. Caraibilor); 13,7 mii loc. (1989). Aeroport. Export de produse agroalimentare. Turism. **2.** V. **Pinang.**

GEORGIA, Republica ~ (Sakartvelos Respublikis), stat în partea sud-vestică a Asiei (în M-ții Caucaz), cu ieșire la Marea Neagră; 69,7 mii km²; 5,5 mil. loc. (1993). Limba oficială: georgiana. Religia: creștină (ortodocși 83%), islamică (11%). Cap.: *Tbilisi.* Orașe pr.: Kutaisi, Rustavi, Batumi, Suhumi. Are în componența sa două rep. autonome: Abhazia și Adjaria. Se deosebesc trei mari reg. naturale: în N, M-ții Caucazul Mare (alt. max.: Shara 5 068 m), în partea centrală, Depr. Colhidei (colinară în E), iar în S, M-ții Caucazul Mic (alt. max.: Ghiamîș 3 724 m). Climă subtropicală în reg. joase și temperată în rest; precipitații bogate în SV (Adjaria, până la 3 000 mm/an). Rețeaua hidrografică (Rioni, Inguri, Kura ș.a.) are un potențial energetic ridicat (15 000 MW), în parte valorificat. Păduri (40% din terit. țării, predominant de foioase), vegetație subtropicală și de stepă. Resurse de subsol variate (huilă, min. neferoase, petrol ș.a.) cu rezerve modeste, exceptând min. de mangan (Ciatura fiind un centru renumit pe plan mondial). Ind. diversificată (metalurgie, electrotehnică, autovehicule, îngrășăminte chimice, textile, băuturi ș.a.), agricultură specializată în culturi de ceai, citrice, viță de vie; sericicultură. Principalele produse (1990): energie electrică (14,2 miliarde kWh), oțel (1,316 mil. t), mașini-unelte, mașini agricole, îngrășăminte chimice, mijloace de automatizare, mase plastice (40,1 mii t), fibre sintetice (32,3 mii t), hârtie (28,2 mii t), mobilă, ceramică fină, țesături (137 mil. m²), tricotaje (60,1 mil. buc.), încălț. (17,8 mil. perechi), conserve (938 mil. buc.), zahăr (53 mii t), carne (181,9 mii t). Terenurile agricole reprezintă 44,3% din terit. țării.

Se cultivă (mii t, 1991): porumb, grâu (557), sfeclă de zahăr (17,7), floarea-soarelui (10,8), cartofi (226), legume (363). Pomicultură: (636,5 mii t fructe din care 578 mii t citrice). Întinse culturi de ceai (458 mii t, 1988). Se cresc (mil. capete, 1990): ovine și caprine (1,8), bovine (1,4), porcine (1,1). C. f. (1990): 1 570 km. Căi rutiere (1989): 35,1 mii km. Porturi active (Batumi, Suhumi) servesc întreaga reg. transcaucaziană (Georgia, Armenia, Azerbaidjan). Oleoduct: Baku-Batumi. Moneda: maneti. Balanța comercială deficitară, 75% din importuri (hidrocarburi, lemn, mașini și utilaje ș.a.) și 90% din exporturi (ceai, citrice, băuturi ș.a.) revenind țărilor membre C.S.I. — *Istoric.* Locuit din timpuri străvechi, pe teritoriul **G.** s-a format, în partea de apus a acestuia, regatul Colhida (sec. 6 î.Hr.), în partea de răsărit regatul Iberia (Khartlia) (sec. 4—3 î.Hr.); în sec. 1 î.Hr. romanii au supus mai întâi Iberia și apoi Colhida. În sec. 1—2 d.Hr., în partea de apus a **G.** s-a constituit regatul Lazica (Egrisi), care a reușit, treptat, să supună formațiunile politice din N Colhidei, punând în sec. 3—4 bazele unui puternic stat, care în sec. 6 a intrat în stăpânirea Bizanțului. În sec. 3—4 se răspândește creștinismul, devenind religie de stat. La începutul sec. 6, regatul Khartlia a fost cucerit de Sasanizi, iar de la începutul sec. 7 a trecut sub autoritatea Bizanțului. De la mijlocul sec. 7 până în sec. 9, o parte însemnată a teritoriului **G.** (cu excepția **G.** apusene) s-a aflat sub dominația arabilor. În sec. 8—10, în condițiile procesului de feudalizare, au apărut principatele: Kakhetia, Eretria, Tao-Klardjetia, regatul Abhazia, emiratul Tbilisi. În a doua jumătate a sec 10—începutul sec. 11, sub regele Bagrat III (975—1014), s-au pus bazele unui puternic stat, care a ajuns la cea mai mare înflorire economică, politică și culturală sub David III (Constructorul) (1089—1121), Gheorghe III (1156—1184) și a fiicei sale, Thamar (1184—1213). Invazia mongolilor (sec. 13—14), cu consecințe devastatoare pentru viața economică și socială a țării, a fost urmată, la sfârșitul sec. 15, de fărâmițarea **G.** în mai multe principate și regate: Khartlia, Kakhetia, Imeretia, care în sec. 16—18 au fost supuse invaziilor pustiitoare din partea Persiei și Imp. Otoman. În a doua jumătate a sec. 18, prin unirea Khartliei și a Kakhetiei sub regele Irakli II (1744—1798) s-au pus bazele unui puternic stat în Transcaucazia; în aceeași perioadă, în regatul Imeretia s-a întărit puterea centrală, mai ales în timpul lui Solomon II (1789—1810). În sec. 19, Rusia a anexat Khartlia și Kakhetia (1801), Megrelia (1803), Imeretia (1804) și Abhazia (1810). După Revoluția din Octombrie, puterea a fost preluată de menșevici, care declară independența țării (26 mai 1918), recunoscută oficial de Rusia Sovietică la 7 mai 1920. La 25 febr. 1921, unități ale Armatei Roșii ocupă Tbilisi, înlătură guvernul menșevic și instaurează puterea sovietelor. **G.,** împreună cu Armenia și Azerbaidjanul, formează Republica Sovietică Federativă Socialistă Transcaucaziană (mart. 1922), parte constitutivă a U.R.S.S. (dec. 1922); din dec. 1946, **G.** devine republică unională a U.R.S.S. În 1988—1989, Abhazia, Regiunea Autonomă a Osetiei de Sud și R.A. Adjaria manifestă tendințe de secesiune față de **G.** În dec. 1990, Sovietul Suprem al **G.** a abolit statutul de regiune autonomă a Osetiei de Sud. La 9 apr. 1991, **G.** și-a proclamat unilateral independența de stat, iar la alegerile din mai 1991, Zviad Gamsahurdia a fost ales președinte al **G.**; acesta instaurează un regim autoritar, având drept consecință declanșarea unui război civil (dec. 1991—ian. 1992). La 6 ian. 1992, Z. Gamsahurdia fuge din țară, iar la 10 mart. 1992 E. Șevardnadze este desemnat președinte al Consiliului de Stat (ales la 11 oct. 1992). În condițiile războiului împotriva Abhaziei secesioniste și ale tentativei lui Z. Gamsahurdia de a redobândi puterea, se adâncește criza economică și politică a țării. În 1993, **G.** aderă la Comunitatea Statelor Independente. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Consiliul Suprem (Sovietul Suprem), iar cea executivă de Consiliul Politic Consultativ și de Consiliul de Miniștri.

GEORGIA [dʒɔrdʒə], stat în SE S.U.A.; 152,6 mii km²; 6,917 mil. loc. (1993). Centru ad-tiv: *Atlanta.* Porumb, bumbac, tutun, arahide. Legumicultură. Creșterea intensivă a animalelor. Expl. de bauxită. Ind. chimică, textilă, a hârtiei și celulozei.

GEORGIADE, Constantin (1898—1991, n. Brăila), psiholog român. Lucrări în domeniul psihofiziologiei, psihologiei copilului și al celei patologice („Psihologia gândirii copilului", „Probleme și idei noi în psihologie").

GEORGIA DE SUD (SOUTH GEORGIA), ins. în S Oc. Atlantic, la 1 800 km E de Țara de Foc, dependentă de Marea Britanie (din 1985); 3,6 mii km². Stațiune de supraveghere antarctică a Serviciului britanic. Singura așezare: *Grytviken.* Țărmuri crestate cu fiorduri. Relief muntos. Alt. max.: 2 934 m (vf. Paget). Climă subantarctică oceanică. Floră și faună subpolară. Bază pentru vânătoare de balene (până în 1966).

GEORGIAN, -Ă (< *Georgia*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. Georgiei. Mai trăiesc în Azerbaidjan, Turcia și Iran; ei își spun kartveli. ✦ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Georgia. **2.** Adj. Care aparține Georgiei sau se referă la georgieni. ✦ (Substantivat, f.) Limba vorbită de georgieni; una din vechile limbi de cultură scrisă, cea mai importantă limbă caucaziană.

GEORGIAN (< *Georgia*), seria inferioară a Cambrianului, caracterizată, paleontologic, prin trilobiți, arheociate, brahiopode, celenterate și, petrografic, prin argile plastice glauconitice.

GEOSFERĂ (< fr. {i}) s. f. Pătură constitutivă a globului pământesc. Concentrice în raport cu centrul Pământului, au compoziția chimică uniformă și forma apropiată de cea geometrică ideală a unei sfere. Se disting următoarele **g.** din profunzime spre suprafață: nucleul central, mantaua, litosfera, hidrosfera, atmosfera și biosfera.

GEOSINCLINAL (< fr. {i}) s. n. Regiune depresionară, alungită și întinsă a scoarței terestre, cu dimensiuni până la zeci sau sute de km, caracterizată printr-o intensă mobilitate tectonică; a suferit în decursul timpului geologic o scufundare însoțită de mișcări puternice de cutare și fracturare, de magnetism și de o deosebită dezvoltare a metamorfismuiui. În **g.** se acumulează depozite sedimentare de grosimi mari și, sub acțiunea predominantă a mișcărilor verticale negative sau pozitive, se produce divizarea regiunii în zone scufundate *(fose)* și ridicate *(geanticlinale).*

GEOSTAȚIONAR, -Ă (< fr., engl.) adj. (Despre sateliți artificiali) Care are perioada de revoluție în jurul Pământului de 23 h 56 min 4,1 s, încât pare că staționează deasupra aceluiași punct de pe glob. V. *satelit* **(2),** *staționar.*

GEOTECTONICĂ (< germ.) s. f. Disciplină geologică ce studiază structura scoarței terestre și cauzele mișcărilor și deformărilor acesteia; tectonică **(2).** ✧ *G. teoretică* (sau *generală*), studiază procesele dezvoltării tectonice a scoarței terestre în ansamblu. *G. regională,*

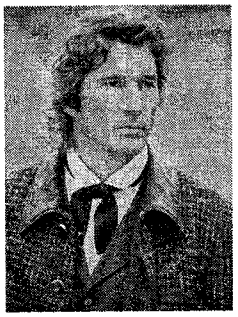

Richard Gere

studiază structura geologică a scoarței terestre a anumitor teritorii, a unei anumite regiuni.

GEOȚEHNICĂ (< fr.) s. f. Geologie tehnică.

GEOTERMAL, -Ă (< fr.) adj. (Despre ape subterane) Care sunt fierbinți, care dau apă caldă.

GEOTERMIC, -Ă (< fr. {i} adj. **1.** Care conține căldura internă a scoarței Pământului. **2.** *Treaptă g.* = distanța, exprimată în metri, cu care trebuie să se coboare pe verticală în adâncul Pământului pentru a constata o creștere a temperaturii cu 1°C; *t.g.* variază între 5 și 150 m, fiind în medie de 33 m în Europa și 40 m în America. ✦ *Gradient g.* = mărime care indică creșterea medie a temperaturii în interiorul Pământului pentru fiecare 100 m cu 1°C.

GEOTERMIE (< fr. {i}; {s} *geo-* + gr. *thermos* „cald") s. f. **1.** Căldura internă a Pământului. **2.** Disciplină a geofizicii care studiază regimul termic al Pământului și dependența acestuia de structura, compoziția și diferitele procese geologice din scoarța terestră.

GEOTERMOMETRIE (< fr.) s. f. Metodă geofizică de prospecțiune bazată pe observarea anomaliilor treptei geotermice în găuri de sondă, aproape de suprafață, și pe determinarea variației laterale de temperatură.

GEOTROPISM (< fr. {i}) s. n. (BOT.) Creștere orientată a plantelor sau a părților de plantă sub influența forței gravitaționale. **G.** este pozitiv în cazul tulpinii.

GEPIZI (< fr., lat.) s. m. pl. Populație de neam germanic, care, migrând dinspre NE Europei, s-a așezat în sec. 3 în N și V Daciei, precum și în Panonia; după înfrângerea lor de către longobarzi și avari (567), nu mai sunt menționați în istorie.

GER (lat. *gelu*) s. n. Frig (foarte) mare (mai ales în timpul iernii).

GERA (< fr.) vb. I A administra, a gestiona.

GERA [ghera], oraș în E Germaniei (Turingia), pe Elster; 126,5 mii loc. (1992). Nod de comunicații. Ind. textilă, constr. de mașini, electrotehnică, chimică, a faianței, alim. (tutun). Prod. de instrumente muzicale. Monumente arhitectonice (sec. 13—18).

GÉRALDY [jeraldi], **Paul** (pseud. lui *Paul Le Fèvre*) (1885—1983), scriitor francez. Versuri de factură intimistă („Tu și eu"), teatru („Nunta de argint"), amintiri („Caietele unui dramaturg").

GERANIACEE (< fr.; {s} gr. *geranion* „mușcată") s. f. pl. Familie de plante erbacee, dicotiledonate, entomofile, cu frunze opuse (rar alterne), de obicei palmat-lobate sau penate, adesea acoperite cu peri glandulari, cu flori viu colorate, dispuse în inflorescențe sau câte una sau două la subsuoara frunzelor, și fructe capsule, cu rostru lung (ex. mușcata, ciocul berzei).

GERANIOL (< fr. {i}) s. n. Alcool primar cu două duble legături în moleculă, component principal al uleiului de trandafir, de mușcată etc. Este întrebuințat în parfumerie, în cosmetică etc.

GERANIUM (< fr. {i}; {s} gr. *geranion* „mușcată") s. n. *Ulei de ~* = ulei eteric obținut din unele plante din familia geraniacee, cu miros de trandafir, utilizat în parfumerie și în cosmetică.

GERANT (< fr.) s. m. Persoană fizică sau juridică căreia i-a fost încredințată administrarea unei afaceri, a unei întreprinderi etc.

GERAR (< *ghen[u]ar* înv., după *ger*) s. m. (Pop.) Ianuarie.

GÉRARD [jera:r], **François, baron** (1770—1837), pictor francez. Elev al lui L. David. Scene istorice („Bătălia de la Austerlitz"), mitologice („Amor și Psyché") și portrete („Doamna Récamier" „Talleyrand") de orientare neoclasică. Prin lirismul său anunță romantismul.

GERAT (< fr.) s. m. Persoană fizică sau juridică care beneficiază de serviciile unui gerant.

GERE [giər], **Richard** (n. 1949), actor american de film. A întruchipat tipuri ca: desperado-ul singuratic, produs al anilor de după război, rockerul sexy etc. („Un gigolo american", „Yankeii", „Ofițer și gentleman", „Cu sufletul la gură", „Frumușica"), evoluând apoi spre roluri de factură dramatică („Sommersby", „Mr. Jones").

GEREMEK, Bronisław (n. 1932), istoric și om politic polonez. Prof. univ. la Paris. Unul dintre liderii sindicatului „Solidaritatea". Contribuții în domeniul istoriei medievale („Puterea sau Mila", „Europa săracilor din Evul Mediu până în zilele noastre", „Marginalizații parizieni în sec. XIV—XV").

GERIATRIE (< fr.; {s} gr. *geras* „bătrânețe" + *iatreia* „tratament") s. f. Ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor bătrâneții și ale senilității, cu tratamentul și prevenirea lor.

GÉRICAULT [jeriko], **Théodore** (1791—1824), pictor francez. Unul dintre inițiatorii romantismului. Tablouri dominate de un puternic suflu dramatic, cu viguroase contraste de umbră și de lumină, reprezentând evenimente contemporane („Pluta Meduzei"), lucrări

François Gérard:
„Amor și Psyché"

Théodore Géricault:
„Ofițer de vânători
din garda imperială șarjând"

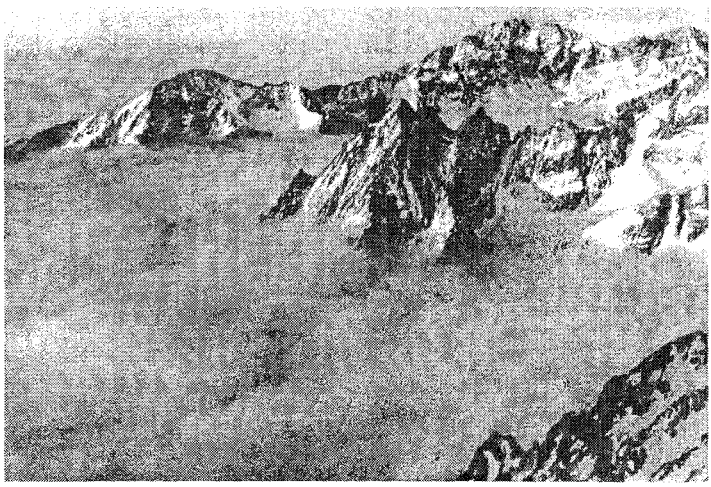

Vf. Gerlachovka

pline de mișcare („Cursele de cai de la Epsom", „Ofițer de vânători din garda imperială șarjând"), peisaje.

GERILĂ v. **Însoțitori năzdrăvani.**

GERLACH [ghẹrlah], **Walther** (1889—1979), fizician german. Prof. univ. la Tübingen, Göttingen, Frankfurt am Main și München. Cercetări în domeniile mecanicii cuantice, magnetismului. Împreună cu O. Stern, a efectuat (1922) o serie de experiențe care au confirmat cuantificarea spațială a momentului magnetic al atomului.

GERLACHE DE GOMERY [jeriaș-dəgomri], **Adrien Victor Joseph, baron de ~** (1866—1934), explorator belgian. A cercetat cu nava Belgica, împreună cu E. Racoviță, Țara lui Graham (1897—1899), a întreprins călătorii în Groenlanda (1905), în mările Barents și Kara (1907), în mările Barents și Groenlandei (1909). Strâmtoarea dintre Țara Graham și Arh Palmer îi poartă numele.

Walther Gerlach

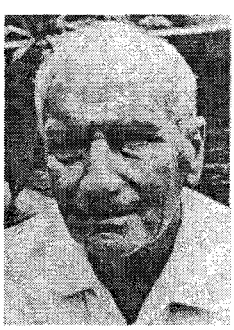

GERLACHOVKA [ghẹrlahovca], cel mai înalt vf. din Carpați (Tatra Înaltă), situat pe terit. Slovaciei Alt.: 2 655 m. Urme glaciare. Important obiectiv turistic.

GERMAN, -Ă (< lat. *Germanus*) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Denumire generală a unor popoare indo-europene (goții, vandalii, francii, longobarzii, burgunzii, anglii, saxonii etc.) care au locuit în Antichitate în centrul, V și E Europei ori au migrat dinspre E și NE sub presiunea hunilor și avarilor. ✦ Persoană aparținând uneia dintre aceste populații. **2.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Germaniei. Mai trăiesc în S.U.A., Canada, Austria, Elveția, Rusia, Kazahstan, Țările Baltice, Brazilia și România. De religie protestantă și catolică. **3.** Adj. Care aparține Germaniei sau populației ei, privitor la Germania sau la populația ei. *Arta g.* = artă dezvoltată pe teritoriul Germaniei și Austriei. Începutul *arhitecturii* în piatră este marcat de Capela Palatină din Aachen (sec. 8). Romanicul este ilustrat de catedralele din Speyer, Worms, Mainz, Viena, goticul, de catedralele din Bamberg, Naumburg, Köln, iar spiritul Renașterii italiene numai în construcția câtorva palate (Heidelberg). Un moment reprezentativ îl constituie barocul germanic din sec. 18, reprezentat de palate și biserici construite de arhitecții Fischer von Erlach, frații C. D. și E. Q. Asam, M. D. Pöppelmann etc. Neoclasicismul este reprezentat prin K. F. Schinkel, C. G. Langhans, Leo von Klenze. Sec. 19 cunoaște și o revenire la vechile stiluri, iar la sfârșitul său se manifestă tendințele Jugendstil-ului. Caracteristic sec. 20 este încercarea artiștilor de la *Deutscher Werkbund* de a crea o arhitectură funcțională, direcție continuată la *Bauhaus*. Sculptura medievală este bogat reprezentată, atât de cea romanică (la catedrala din Hildesheim) cât, mai ales, de cea gotică (la catedralele din Bamberg, Naumburg), în care se cristalizează trăsături specifice, continuate de sculptura din epoca Renașterii prin V. Stoss, T. Riemenschneider, M. Pacher, M. Schongauer și prin familia de bronzieri Vischer. Neoclasicismul, teoretizat de Lessing și Winckelmann, a fost reprezentat de A.R. Mengs, Chr. D. Rauch și J.G. Schadow. W. Lehmbruck și E. Barlach sunt cei mai de seamă sculptori din primele decenii ale sec. 20. Școlile regionale de pictori și gravori din sec. 15 (Westfalia, Franconia etc.) culminează, în sec. 16, cu Dürer, Altdorfer, Grünewald, Cranach cel Bătrân, Holbein cel Tânăr. În pictura sec. 19, după secole de declin, se afirmă artiști ca A. von Menzel, M. Liebermann, W. Leibl. Germania a fost patria expresionismului (E. Nolde, E.L. Kirchner, G. Grosz), dar și a lui P. Klee, unul dintre promotorii artei abstracte. ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană din familia limbilor germanice. Are c. 120 mil. vorbitori. Este limbă oficială în Germania, Austria, Elveția. Ortografie în general fonetică, grafie latină.

GERMANI (GHERMANI), Dionisie (1877—1948, n. Galați), inginer român. M. de onoare al Acad. (1945), prof. univ. la București. Contribuții în hidraulică și mecanica fluidelor, în special în domeniul legilor de similitudine. A elaborat o metodă de calcul al tensiunilor în lichide incompresibile. Studii privind lovitura de berbec. Autor al proiectelor și conducător al lucrărilor de alimentare cu apă și canalizare a unor orașe din România (Tulcea, Brăila, Ploiești, Satu Mare ș.a.).

GERMANIA, Republica Federală ~ (Bundesrepublik Deutschland), stat în partea central-nordică a Europei, situat între Marea Nordului, Marea Baltică (în N) și M-ții Alpi (în S); 356,8 mii km²; 81,2 mii. loc. (1993). Limba oficială: germana. Religia: creștină (protestanți 41,2%, catolici 40,6%, ortodocși), islamică (3%), mozaică ș.a. Cap.: *Berlin*. Orașe pr.: Bonn, Hamburg, München, Köln, Frankfurt am Main, Essen, Dortmund, Stuttgart, Düsseldorf, Bremen, Duisburg, Hanovra, Leipzig, Nürnberg, Dresda. Este împărțit în 16

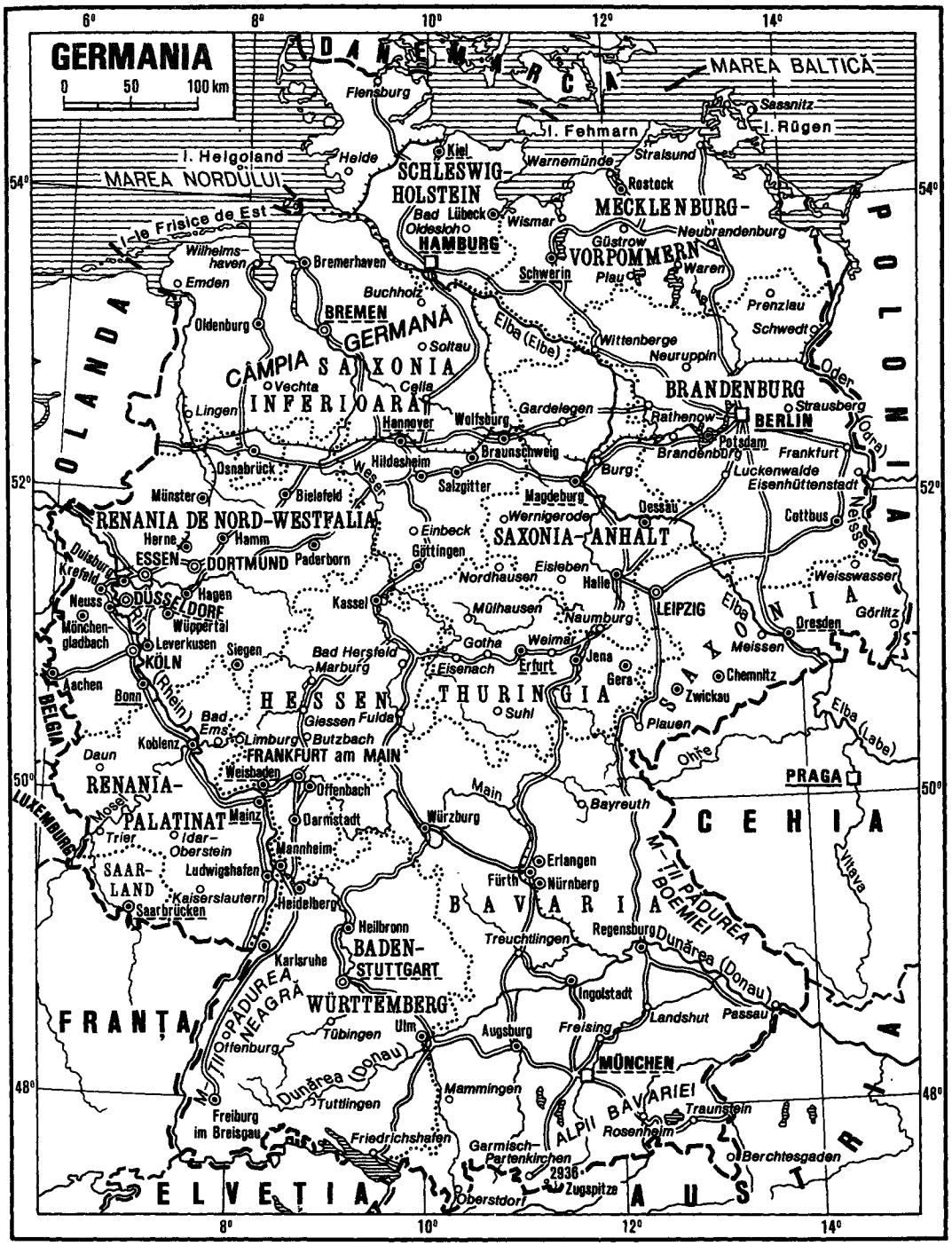
GERMANIA
0 50 100 km
DANEMARCA
MAREA BALTICĂ
MAREA NORDULUI
I. Helgoland
I. Fehmarn
I. Rügen
I. le Frisice de Est
Flensburg
Heide
Kiel
Warnemünde
Stralsund
Sassnitz
Rostock
SCHLESWIG-HOLSTEIN
MECKLENBURG-VORPOMMERN
Bad Lübeck
Oldesloh
Wismar
Neubrandenburg
HAMBURG
Güstrow
Wilhelmshaven
Bremerhaven
Schwerin
Plau
Waren
Emden
Buchholz
Prenzlau
Oldenburg
BREMEN
GERMANIA
Soltau
Elba (Elbe)
Wittenberge
Neuruppin
Schwedt
CÂMPIA SAXONIA INFERIOARĂ
Vechta
Celle
Lingen
Gardelegen
BRANDENBURG
Strausberg
Hannover
Wolfsburg
Rathenow
BERLIN
Potsdam
Oder (Odra)
Braunschweig
Brandenburg
Frankfurt
Osnabrück
Hildesheim
Weser
Burg
Luckenwalde
Eisenhüttenstadt
Münster
Bielefeld
Salzgitter
Magdeburg
Dessau
Cottbus
Neisse
RENANIA DE NORD-WESTFALIA
Einbeck
Wernigerode
SAXONIA-ANHALT
Herne
Hamm
Göttingen
Duisburg
Krefeld
ESSEN
DORTMUND
Paderborn
Nordhausen
Eisleben
Halle
Weisswasser
Neuss
DÜSSELDORF
Hagen
Kassel
Mülhausen
Naumburg
LEIPZIG
Elba
Dresden
Görlitz
Mönchengladbach
Wuppertal
Leverkusen
Siegen
Bad Hersfeld
Gotha
Weimar
Meissen
KÖLN
Marburg
Eisenach
Erfurt
Jena
Aachen
Bonn
Rhein
HESSEN
THURINGIA
Gera
Chemnitz
Zwickau
Bad Ems
Giessen
Fulda
Suhl
Plauen
Elba (Labe)
Koblenz
Limburg
Butzbach
Ohře
Daun
FRANKFURT am MAIN
PRAGA
RENANIA-PALATINAT
Weisbaden
Offenbach
Main
Bayreuth
Mosel
Mainz
Darmstadt
Würzburg
CEHIA
Trier
Idar-Oberstein
Mannheim
Erlangen
Vltava
SAAR-LAND
Ludwigshafen
Fürth
Nürnberg
M-ții PĂDUREA BOEMIEI
Kaiserslautern
Heidelberg
BAVARIA
Saarbrücken
Heilbronn
Regensburg
Dunărea (Donau)
Treuchtlingen
BADEN-WÜRTTEMBERG
Karlsruhe
Ingolstadt
M-ții PĂDUREA NEAGRĂ
FRANȚA
Landshut
Passau
Tübingen
Ulm
Augsburg
Freising
Offenburg
MÜNCHEN
Dunărea (Donau)
Mammingen
Tuttlingen
ALPII BAVARIEI
Traunstein
Freiburg im Breisgau
Friedrichshafen
Rosenheim
Garmisch-Partenkirchen
Berchtesgaden
2936
Zugspitze
Oberstdorf
ELVETIA
AUSTRIA
POLONIA
OLANDA
BELGIA
LUXEMBURG
6°
8°
10°
12°
14°
54°
52°
50°
48°

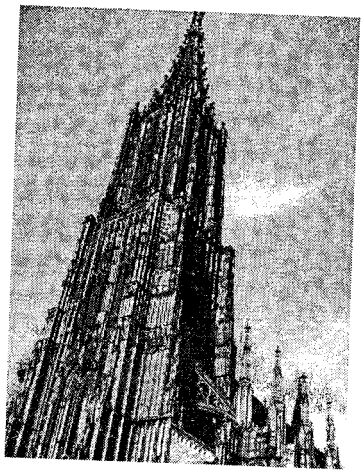

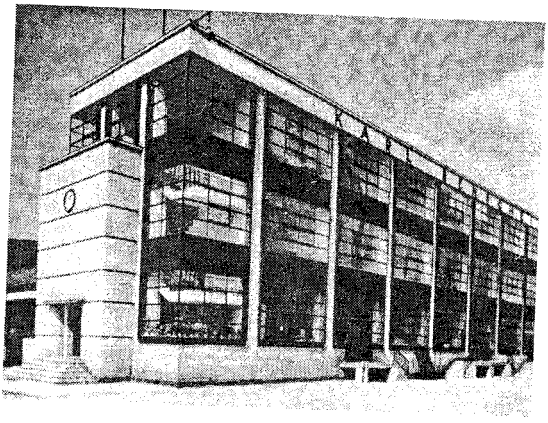

1 | 2 | 3
4 | 5 | 6
7 | 8

9 | 10 | 11

Artă germană

1. Domul din Worms (sec. 11—14); **2.** Domul din Ulm (turnul, sec. 14); **3.** Domul din Bamberg: „Cavalerul" (sec. 13); **4.** M. GRÜNEWALD: Altarul din Isenheim, Madona cu Pruncul; **5.** A. DÜRER: „Apostolii"; **6.** M. LIEBERMANN: „Aleea papagalilor din grădina zoologică din Amsterdam"; **7.** J. B. FISCHER VON ERLACH: Biserica Sf. Treime din Salzburg; **8.** W. GROPIUS: Uzinele Fagus din Alfeld; **9.** J. G. SCHADOW: „Prinţesele Luise şi Frederika"; **10.** P. KLEE: „Moartea şi focul"; **11.** KÄTHE KOLLWITZ: „Tatăl" (detaliu din „Monumentul pentru cei morţi")

landuri. Se deosebesc trei mari regiuni naturale: Germania nordică — o câmpie modelată, în parte, de glaciaţiunea cuaternară, azi cu numeroase lacuri şi coline morenice (în E); Germania centrală — alcătuită din munţi vechi (hercinici) şi scunzi: Harz, Thüringerwald (Pădurea Turingiei), Erzgebirge, Rheinisches Schiefergebirge (Podişul Şistos Renan), Schwarzwald (Pădurea Neagră) ş.a.; Germania sudică (alpină), ce cuprinde podişul Bavariei şi un sector al munţilor Alpi (alt. max.: Zugspitze, 2 963 m). Climă temperată, de tranziţie între cea a Europei de Vest (maritimă) şi a Europei de Est (continentală); precipitaţii anuale între 500 mm/an (în N) şi peste 2 000 mm/an (în Alpi). Reţea hidrografică densă, legată printr-un vast sistem de canale şi orientată spre Marea Nordului (Rin, Ems, Weser, Elba), Marea Baltică (Oder) şi Marea Neagră (Dunărea). 29,1% din supr. ţării este acoperită cu păduri (pin, fag, stejar ş.a.). Resurse importante de huilă, lignit, sare gemă şi săruri de potasiu. Alte resurse de subsol (cu rezerve modeste): plumb, cupru, argint, fosfaţi, hidrocarburi. **G.** este una dintre marile puteri economice ale lumii, cu o industrie diversificată (accent pe constr. de maşini, metalurgie şi chimie), o agricultură intensivă şi un volum impresionant al comerţului exterior (locul 2 pe glob, după S.U.A.). Puternică activitate financiară. Principale produse (1991): huilă (72,8 mii. t), cărbune brun, inclusiv lignit (412,7 mil. t), gaze naturale (21 miliarde m^3), sare gemă (c. 10 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), săruri de potasiu (3,2 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), energie electrică (566,8 miliarde kWh), oţel (38,4 mii. t), aluminiu (1,2 mil. t), cupru (510 mii t), plumb (394 mii t), zinc (604 mii t), echipamente ind. complexe, maşini-unelte, roboţi industriali, autovehicule (5,01 mil. buc., din care 4,66 mil. autoturisme, locul 3 pe glob), material rulant, nave maritime (856 mii trb, 1990, locul 3 pe glob), aeronave, derivate petroliere, mase plastice, cauciuc sintetic (504 mii t), anvelope (48,2 mil. buc., 1990), fire şi fibre sintetice, coloranţi, produse farmaceutice, ciment (32 mil. t), lemn rotund (32,2 mil. m^3, 1990), hârtie de ziar (1,13 mil. t), cherestea, ţesături, conf., încălţ., zahăr (4,2 mii. t, 1990), unt (652,5 mii t, locul 2 pe glob), brânză (1,19 mil. t, locul 2 pe glob), lapte de vacă (29,3 mii. t, locul 3 pe glob), carne (4,53 mil. t, 1991, locul 3 pe glob), bere (118 mii. hl, 1990, locul 2 pe glob) ş.a. Terenurile agricole reprezintă 50,6% din terit. ţării (cele arabile 34,7%). Se cultivă (mii. t, 1991): grâu (16,6), orz (14,5), secară (3,3, locul 1 pe glob), porumb (1,84), rapiţă (2,2), cartofi (10,2), sfeclă de zahăr (25,9, locul 3 pe glob), hamei (32 mii t, 1990, locul 1 pe glob), tutun, legume ş.a. Pomicultură (1,1 mil. t mere, 1991; 63 mii t prune, 1991, locul 3 pe glob). Viticultură (1,16 mil. t, 1991). Se cresc intensiv (mil. capete, 1991): bovine (17,1), porcine (26,1, locul 3 pe glob), ovine (2,4). Pescuit (1990): 351 mii t. C.f. (1990): 90,7 mii km (35,5% electrificaţi). Căi rutiere (1989): 497 mii km, din care 10,6 mii km autostrăzi (34 mil. autovehicule, 95% autoturisme, 1989). Căi navigabile interne: 6 766 km (2 088 km canale). Flota comercială (1991): 7,3 mil. tdw. Pipe-line-uri: 4 545 km (1989). Moneda: 1 DM (Deutsche Mark) = 100 pfennige. Export (1990): instalaţii, echipament ind., autovehicule, produse chimice, produse metalurgice, textile ş.a. Import (1990): utilaje şi instalaţii ind., bunuri de larg consum, mijloace de transport, produse agro-alim., combustibili ş.a. —*Istoric.* În Antic. terit. **G.** este locuit de triburi germanice, celtice şi slave. În sec. 1—4, regiunile din sudul şi vestul **G.** sunt transformate în provincii ale Imp. Roman; în sec. 6—9, regiunile locuite de uniunile de triburi ale alemanilor, turingilor, saxonilor, frizilor şi bavarezilor sunt incluse în Regatul Franc şi ulterior

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Landuri	Suprafața (km^2)	Populația (1993)	Capitala
Baden-Württemberg	35 751	10 149 000	Stuttgart
Bayern (Bavaria)	70 554	11 770 000	München
Berlin	883	3 466 000	Berlin
Brandenburg	29 060	2 543 000	Potsdam
Bremen	404	686 000	Bremen
Hamburg	755	1 689 000	Hamburg
Hessen	21 114	5 923 000	Wiesbaden
Mecklenburg-Vorpommern	23 835	1 865 000	Schwerin
Niedersachsen (Saxonia inferioară)	47 349	7 578 000	Hannover (Hanovra)
Nordrhein-Westfalen (Renania de Nord-Westfalia)	34 068	17 679 000	Düsseldorf
Rheinland-Pfalz (Renania-Palatinat)	19 848	3 881 000	Mainz
Saarland	2 600	1 084 000	Saarbrücken
Sachsen (Saxonia)	18 300	4 641 000	Dresden (Dresda)
Sachsen-Anhalt	20 445	2 797 000	Magdeburg
Schleswig-Holstein	15 700	2 680 000	Kiel
Thüringen (Thuringia)	16 251	2 546 100	Erfurt

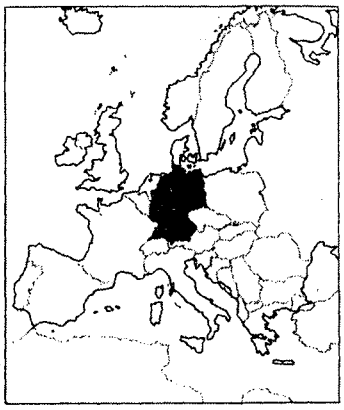

în Imperiul Carolingian; după dezmembrarea acestuia, în 843, a început existența de sine stătătoare a **G.** (Regatul Franc de Răsărit). În sec. 10, Otto I cucerește nordul Pen. Italice (951), iar în 962 ocupă Roma, unde se încoronează ca împărat, punând bazele *Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană* (care a existat, formal, până în 1806). Sec. 11—12 sunt marcate de lupta pentru „învestitură" dintre împărații germani și papalitate, înfruntare care atinge apogeul în timpul lui Henric IV și al papei Grigore VII („penitența de la Canossa"), și se încheie, în 1122, printr-un compromis („Concordatul de la Worms") și cu fărâmițarea politică a **G.** în mici state feudale. De la sfârșitul sec. 11, are loc o puternică dezvoltare economică și politică a orașelor; în 1282 se constituie *Hansa,* care, timp de două secole, va avea un mare rol comercial și politic în Europa de Nord. Sfârșitul sec. 12—începutul sec. 13 se caracterizează printr-o acerbă luptă între casele princiare pentru tronul imperial. Sec. 16 este dominat de *Reformă* și *Războiul Țărănesc* (1524—1525). În sec. 17, **G.** este teatrul *Războiului de 30 de Ani* (1618—1648), încheiat cu Pacea Westfalică, care sancționează fărâmițarea **G.** în peste 300 de state. În sec. 17—18, în **G.** are loc ascensiunea Prusiei și Austriei, care își dispută întâietatea între statele germane. La sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, Prusia și Austria participă la coalițiile statelor europene împotriva Revoluției Franceze și apoi a Imperiului napoleonean. După înfrângerea Prusiei, Napoleon I creează o uniune de state germane — Confederația Rinului (1806—1813). Congresul de la Viena (1814—1815) hotărăște constituirea *Confederației Germane.* În 1848—1849, în **G.** are loc o revoluție, al cărei scop principal era înfăptuirea unității statale. Rivalitatea dintre Prusia și Austria a culminat cu Războiul Austro-Prusian (1866), încheiat cu înfrângerea Austriei și crearea *Confederației Germaniei de Nord,* condusă de Prusia. După victoria Prusiei în Războiul Franco-Prusian (1870—1871), se încheie procesul de unificare a **G.** „de sus", „prin fier și sânge"; **G.** este proclamată imperiu, Wilhelm I încoronându-se ca împărat (18 ian. 1871), iar Bismarck devenind primul cancelar federal. Ca urmare a reformelor introduse de acesta, **G.** cunoaște o puternică creștere a potențialului său economic, ceea ce i-a permis să devină principala putere europeană și, după S.U.A., a doua din lume. În aceste condiții se pun bazele *Triplei Alianțe,* care intră în conflict cu interesele *Antantei* și, în cele din urmă, se declanșează primul război mondial, încheiat cu înfrângerea **G.** și a aliaților ei. În urma revoluției din nov. 1918, împăratul Wilhelm II abdică și **G.** este proclamată republică (9 nov. 1918), fapt consfințit prin Constituția adoptată de Adunarea Constituantă de la Weimar (31 iul. 1919). Prin Tratatul de Pace de la Versailles (1919), **G.** pierde toate coloniile, provinciile Alsacia și Lorena (anexate în 1871), fiind obligată, în același timp, să plătească importante despăgubiri de război. Pe fondul crizei mondiale (1929—1933), în **G.,** în 1933, este instaurată dictatura nazistă, Hitler, fondatorul Partidului Național-Socialist, devenind cancelar și apoi șef al celui de-al III-lea Reich. Guvernul nazist desființează libertățile democratice, iar pe plan extern promovează o politică agresivă, de pregătire a războiului (crearea alianței Berlin-Roma-Tokio). În martie 1938, trupele germane invadează și anexează Austria, regiunea sudetă a Cehoslovaciei (sept. 1938), apoi întreaga Cehoslovacie (mart. 1939). La 1 sept. 1939, **G.** atacă Polonia, declanșând cel de-al doilea război mondial (1939—1945). În 1940 trupele germane ocupă Danemarca, Norvegia, Luxemburg, Belgia, Olanda, Franța, iar în 1941 Iugoslavia și Grecia. La 22 iun. 1941, **G.** atacă U.R.S.S. După înfrângerea și capitularea ei necondiționată (8 mai 1945), **G.** este ocupată de trupele S.U.A., U.R.S.S., Marii Britanii și Franței și, potrivit înțelegerii dintre aceste puteri (5 iun. 1945), este împărțită în patru zone de ocupație. În condițiile izbucnirii războiului rece, are loc unificarea zonelor de ocupație americană, britanică și franceză, constituindu-se Republica Federală Germană (sept. 1949), cu capitala la Bonn, iar în zona sovietică Republica Democrată Germană (oct. 1949), cu capitala la Berlin. R.F.G., evoluând în condițiile economiei de piață și în cadrul unei democrații parlamentare stabile, devine, în deceniile 6—8, unul dintre cele mai prospere state din lume, dezvoltarea sa economică postbelică fiind cunoscută sub numele de „miracolul economic vest-german". În

R.D.G., în prezența trupelor de ocupație sovietice, se promovează o politică de edificare a socialismului, după modelul sovietic, bazat pe o economie centralizată și un sistem politic totalitar. În condițiile unui exod masiv al est-germanilor în R.F.G. (c. 3,5 mil. în perioada 1945—1961), guvernul est-german, la cererea autorităților sovietice, construiește în 1961 „Zidul Berlinului", frontiera dintre cele două state germane devenind una dintre cele mai inexpugnabile din lume. R.F.G., integrată sistemului economic, politic și militar european, este primită în N.A.T.O. (1950), iar, în 1957 devine membru fondator al C.E.E. (Uniunea Europeană), în timp ce R.D.G. intră în C.A.E.R. (1950) și în Tratatul de la Varșovia (1955). După 1965 și, mai ales, în timpul cancelarului Willy Brandt (1969—1974), politica externă a R.F.G. se axează pe deschiderea spre Est (Ostpolitik), concretizată în semnarea, în 1970, a tratatelor cu U.R.S.S. și Polonia, iar, în 1972, a tratatului privind normalizarea relațiilor reciproce dintre R.D.G. și R.F.G., care în 1973 sunt admise ca membre ale O.N.U. În anii '80, criza economică și politică a R.D.G. se adâncește, conducerea de partid și de stat refuzând cu obstinație inițierea și aplicarea vreunui program de reformă. În 1989, în contextul schimbărilor petrecute în viața politică internațională, Ungaria și apoi Cehoslovacia deschid granițele cu Austria, facilitându-se astfel refugierea în R.F.G. a sute de mii de est-germani. La 9 nov. 1989, „Zidul Berlinului" cade, se constituie un guvern al „înnoirii democratice". La 18 mart. 1990 au loc primele alegeri legislative libere din R.D.G., în urma cărora se formează un guvern al „marii coaliții", care negociază o uniune monetară, economică și socială a celor două state germane (1 iul. 1990) și semnează cu cancelarul vest-german tratatul de reunificare intergerman. La 3 oct. 1990, în urma acordului celor patru puteri învingătoare în 1945, au loc festivitățile oficiale care marchează reunificarea **G.** În dec. 1990, se desfășoară alegeri legislative pe întreg teritoriul **G.**, iar în ian. 1991 se formează un nou guvern condus de Helmut Kohl. După reunificare, **G.** traversează o perioadă de recesiune, datorată, între altele, costurilor ridicate impuse de integrarea fostei R.D.G.; pe acest fundal are loc o revigorare a mișcărilor xenofobe de extremă dreaptă. Pentru prima dată după al doilea război mondial, Parlamentul și Curtea Constituțională acceptă participarea trupelor germane la misiuni în afara hotarelor țării (Somalia). La 23 mai 1994, candidatul Uniunii Creștin-Democrate, Roman Hertzog, este ales al 7-lea președinte al statului german. La 31 aug. 1994, ultimele trupe rusești părăsesc teritoriul fostei R.D.G., iar la 8 sept. 1994 trupele celor patru puteri învingătoare părăsesc după 49 de ani Berlinul. În urma alegerilor parlamentare (16 oct. 1994) H. Kohl dobândește un nou mandat de cancelar. **G.** este republică parlamentară, stat federal. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral format din Bundesrat și Bundestag, iar cea executivă de guvernul federal numit de Bundestag.

GERMÁNIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține germanilor, privitor la germani. ✧ *Limbi germanice* = familie de limbi indo-europene în care se disting: grupul de est (din care făceau parte gotica și alte limbi dispărute), de nord (suedeza, daneza, norvegiana, islandeza, faroeza) și de vest (engleza, germana, idiș, olandeza, flamanda, frizona, afrikaans). Au folosit caractere runice și gotice, iar din sec. 8 alfabetul latin.

GERMANICUS, Iulius Caesar (15 î.Hr.—19 d.Hr.), general roman. Fiul vitreg al lui Augustus, adoptat de împăratul Tiberiu. Tatăl lui Caligula. A reprimat răscoala antiromană din Panonia (7—9 d.Hr.) și l-a înfrânt pe *Arminius* (16 d.Hr.), consolidând stăpânirea romană în Germania. A murit în Antiohia în împrejurări tulburi.

GERMANÍSTICĂ (< germ.) s. f. Disciplină care studiază limbile și literaturile germanice; filologie germanică.

GERMÁNIU (< fr. {i}; {s} *Germania*) s. n. Element chimic (Ge; nr. at. 32, m. at. 72,59), semimetal alb-argintiu cu luciu metalic. În natură se găsește în argirodit (în care a fost descoperit de chimistul german C. Winkler, în 1886) și germanit. Funcționează în combinații în stările de valență 2 și 4. **G.** în stare foarte pură este folosit ca semiconductor, la fabricarea diodelor de comutație, tranzistorilor, detectoarelor de radiații, iar oxidul de **g.** la confecționarea instrumentelor optice.

Germanicus

GÉRMEN (GÉRMENE) (< lat. *germen*) s. m. **1.** (BIOL.) Formație inițială în dezvoltarea ființelor vii; ou fecundat; embrionul plantei. ✧ Loc. *În germene* = în stadiul inițial, înainte de a se dezvolta. ✦ Fig. Cauză, element din care se dezvoltă ceva. **2.** (FIZ.) *G. de cristalizare* = asociație de ioni sau particulă microscopică solidă care apar într-o soluție saturată sau într-un lichid răcit și care inițiază procesul de cristalizare.

GERMER [dʒɜrmər], **Lester Halbert** (1896—1971), fizician american. Prof. la Univ. Corneli (New York). Cercetări în domeniile radiațiilor X și particulelor elementare; împreună cu C. J. Davisson, a pus în evidență difracția electronilor (1927). Lucrări privind tuburile electronice cu vid.

GERMI, Pietro (1914—1974), regizor și actor italian. Filme cu tematică socială („În numele legii", „Feroviarul"). Comedii de moravuri siciliene („Divorț în stil italian", „Sedusă și abandonată", „Alfredo, Alfredo").

GERMICÍD (< fr.; {s} lat. *germen* „germen" + *-cid* „a omorî") s. n. Agent sau substanță care distruge germenii patogeni dăunători plantelor, animalelor și omului.

GERMINÁ (< it., lat.) vb. I intranz. A se înmulți (prin semințe, tuberculi, bulbi), a porni un nou ciclu de vegetație (prin spori, scleroți) în condiții favorabile de temperatură și umiditate; a încolți (**I**).

GERMINÁRE (GERMINÁȚIE) (< după fr. *germination*) s. f. **1.** Acțiunea de a germina. **2.** Operație de preparare, în sădărie sau în germinator, a semințelor de cereale folosite la fabricarea berii, a alcoolului etc.

GERMINATÓR, -OÁRE (< fr.) adj., s. n. **1.** Adj. Care poate germina sau care determină germinarea. **2.** S. n. Aparat sau instalație folosită în procesul artificial de încolțire.

GERMISARA, așezare civilă romană din Dacia Superior, dezvoltată ca stațiune balneară (în legătură cu apele termale existente) și care a luat naștere, după cum o arată numele, dintr-o mai veche așezare dacică. Azi *Geoagiu-Băi*, jud. Hunedoara.

GERMISTON [dʒɜrmistən], oraș în Africa de Sud (Transvaal) în aglomerația Johannesburg; 116,7 mii loc. (1985). Importante expl. de aur. Constr. de

Gerona. Biserica Sant Pere de Galligans

mașini agricole. Produse chimice și textile. Cea mai mare topitorie de aur din lume.

GERNSBACK [dʒərnsbæc], **Hugo** (1884—1967), inginer și scriitor american, originar din Luxemburg. A enunțat principiul radarului și al triodei cu cristal. A introdus termenul de *science fiction* (1911).

GERONA [heroṇa], oraș în NE Spaniei (Catalonia); 70,9 mii loc. (1990). Fabrici de ciment, celuloză și hârtie. Ind. chimică, electrotehnică și textilă. Prelucrarea plutei. Vinificație. Catedrală gotică (reconstruită sec. 14, cu turn din sec. 11), bisericile Sant Pere de Galligans (sec. 12) și Sant Feliu (sec. 14). Muzeu arheologic.

GERONTOCRAȚIE (< fr.; {s} gr. *geront-* „bătrân" + *kratos* „putere") s. f. Sistem de guvernare în care puterea politică, conducerea aparține bătrânilor.

GERONTOLOGIE (< fr.; {s} gr. *geront-* „bătrân" + *logos* „studiu") s. f. Știință care studiază legitățile procesului de îmbătrânire a organismelor vii, inclusiv ale omului.

GEROS, -OASĂ (< *ger*) adj. (Despre timp, vreme) Foarte friguros (în timpul iernii).

GEROTA, Dimitrie (1867—1939, n. Craiova), chirurg și anatomist român. M. coresp. al Acad. (1916), prof. univ. la București. Contribuții în studiul anatomiei și fiziologiei vezicii urinare, a vaselor limfatice (tehnica **G.** de evidențiere a acestora).

GERSHWIN [gərʃuin], **George** (1898—1937), compozitor, pianist și dirijor american. A compus peste 500 de melodii (în colab. cu fratele său, Ira **G.**). Comedii muzicale, muzică pentru filme și spectacole de revistă, opera „Porgy și Bess", suita simfonică „Un american la Paris", „Rapsodia albastră" ș.a., influențate de muzica de jaz. Personalitate simbolică pentru muzica americană interbelică.

GERSON [jersɔ̃], **Jean** (pe numele adevărat *Jean de Charlier)* (1363—1429), teolog francez. Mare cancelar al Universității din Paris (din 1395). A participat la Conciliul de la Constanța (1414—1418), unde a încercat să pună capăt luptei dintre papii de la Roma și cei de la Avignon (1378—1417).

GERSOPPA (JOG), cascadă în SV Indiei (Karnātaka), în M-ții Gații de Vest, pe râul Sharavati; 252 m înălțime (cea mai mare din Asia).

GERUI (< *ger*) vb. IV intranz. A fi, a se lăsa ger.

GERUIALĂ (< *gerui*) s. f. Vreme (de iarnă) cu ger. ✦ (Concr.) Firicele de gheață care cad iarna când e ger mare.

GERUNDIV (< fr., lat.) s. n. (LINGV.; în limba latină) Adjectiv verbal cu sens pasiv, derivat de la tema gerunziului; (în limba franceză) una dintre formele participiului prezent.

GERUNZIU (< lat. *gerundium*) s. n. (LINGV.) Mod nepersonal, de obicei nepredicativ, simplu, care exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire la autorul ei sau la momentul în care se petrece acțiunea. Poate avea diverse funcții sintactice (subiect, nume predicativ, atribut verbal, complement indirect, complement circumstanțial de mod, de timp, de cauză, element predicativ suplimentar).

George Gershwin

GERUSIA (< gr. *gerousia*) s. f. Sfatul bătrânilor în Grecia antică; în Sparta era format din cei doi regi și din 28 de membri în vârstă de peste 60 de ani.

GESELL [gəzel], **Arnold Lucius** (1880—1961), psiholog și medic american. Preocupări în domeniul neurologiei și psihologiei copilului („Dezvoltarea mentală a copilului preșcolar", „Comportamentul infantil").

GESNER [ghesnər], **Konrad von** (1516—1565), medic și naturalist elvețian. Primul botanist care încearcă o clasificare a plantelor după flori și fructe. Lucrări de botanică, zoologie, filologie, bibliografie („Historia animalium", „Bibliotheca universalis").

GESSNER [ghesnər], **Salomon** (1730—1788), pictor și poet elvețian de limbă germană. Poeme preromantice, bucolice și sentimentale („Idile").

GEST (< fr., lat.) s. f. **1.** Mișcare a mâinilor, a capului etc. care exprimă idei, sentimente etc. sau dă mai multă expresivitate vorbirii. **2.** Fig. Purtare, faptă cu o anumită semnificație.

GESTALTISM (< fr.; {t} germ. *Gestalt* „structură") [gheștaltism] s. n. Concepție în psihologia sec. 20 elaborată de M. Wertheimer, W. Köhler, K. Koffka, K. Lewin, care accentuează principiul integralității și structuralității fenomenelor psihice, faptul că ele au un caracter global, neputând fi reduse la o simplă însumare a elementelor componente. **G.** a apărut ca o reacție față de *asociationism* și, parțial, față de *behaviorism.* A influențat și alte domenii ale științei (lingvistica structurală, fiziologia, fizica ș.a.). Sin. *structuralism psihologic.*

GESTAPO (prescurtare de la *Ge*heime *Staats*polizei), poliția secretă politică în Germania nazistă, creată de Göring, în 1933 și reorganizată de Himmler în 1936. Desființat în 1945, **G.** a fost declarat, prin sentința Tribunalului Internațional de la Nürnberg (1946), organizație criminală.

GESTAȚIE (< fr., lat.) s. f. Stare fiziologică a unei femele vivipare de la concepție până la nașterea fătului. Are durată variabilă (la om circa 270 zile, iepure 30 zile, pisică 60 zile, scroafă 115 zile, oaie și capră 150 zile, vacă 285 zile, iapă 340 zile, elefant 630 zile).

GESTICĂ (< *gest;* germ.) s. f. Ansamblu de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol ori în recitarea unei opere poetice.

GESTICULA (< fr., lat.) vb. I intranz. A face unele gesturi (cu mâinile, în timpul vorbirii).

GESTIONAR, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care ține de o gestiune, care se referă la o gestiune. **2.** S. m. și f. Persoană care răspunde de o gestiune.

GESTIUNE (< fr., lat.) s. f. **1.** Administrarea patrimoniului sau a unor bunuri ale unei persoane de către reprezentantul ei (ex. **g.** tutorelui). **2.** Totalitatea operațiilor privind primirea, păstrarea și eliberarea bunurilor materiale sau a valorilor bănești, îndeplinite de un angajat în cadrul atribuțiilor sale de serviciu. ✧ *G. de afaceri* = acțiune licită a unei persoane (gerant) care, fără împuternicire, săvârșește acte sau fapte juridice ori materiale în interesul altei persoane (gerat). *Societate de g.* = **a)** firmă care are ca obiect de activitate administrarea sau dirijarea unei alte firme, de obicei aflate în dificultate și cel mai adesea în urma unei reglementări juridice; **b)** firmă căreia i-a fost încredințată gestionarea unei alte firme de către deținătorii de capital social ai firmei gerate. *G. frauduloasă* = infracțiune care constă în săvârșirea cu rea-credință, de către persoana căreia i s-a încredințat o **g.** (ex. tutorele, funcționarul de stat), a unei fapte păgubitoare pentru persoana (fizică sau juridică) ale cărei bunuri îi sunt date în administrare sau conservare.

GESTOZĂ (< fr. {i}; {s} lat. *gesto* „a purta") s. f. Totalitatea manifestărilor patologice care apar într-o sarcină; disgravidie.

GESTUALISM s. n. Mișcare în pictura expresionistă abstractă („Action painting") apărută la New York, în 1945, influențată de expresionismul german și de procedeele automatice suprarealiste, ai cărei principali reprezentanți au fost: F. Kline, J. Pollock, W. De Kooning.

GET-BEGET (< tc.) adj. invar. (Despre oameni) Care se află stabilit într-un anumit loc din moși-strămoși; neaoș **(2).**

GETIC, -Ă (< *geți*) adj. Care aparține geților, privitor la geți.

GETINAX s. n. Material izolant constituit din foi de hârtie impregnate cu bachelită și apoi presate, folosit în electrotehnică, la confecționarea de carcase, șasiuri etc.

GETO-DACI (< *geți* + *daci*) s. m. pl. Denumire dată de istoricii moderni ramurii nordice a neamurilor trace care populau în Antichitate spațiul carpato-dunărean. Ramură distinctă a *tracilor,* delimitată etnic și lingvistic de tracii sudici, creatoare a unei culturi materiale și spirituale originale și unitare, populația autohtonă carpato-dunăreană a fost desemnată începând cu sec. 6 î.Hr., de izvoarele grecești cu numele de *geți,* iar în sec. 1 î.Hr, de cele romane cu numele de *daci.* Întrucât geții și dacii sunt purtătorii uneia și aceleiași civilizații și, așa cum arată Strabon, vorbeau aceeași limbă, reprezentând, deci, ramuri ale aceluiași popor, istoriografia modernă a desemnat populația autohtonă din mileniul 1 î.Hr. — din această zonă geografică — cu numele de **g.-d.** Potrivit informațiilor lui Herodot, se poate afirma că separarea **g.-d.** din masa triburilor trace s-a desăvârșit în decursul primei epoci a fierului *(Hallstatt).* Aflați din punctul de vedere al organizării sociale în faza democrației militare, **g.-d.** erau împărțiți în triburi (apulii, burii, ratacensii, tiragetii, carpii), fiecare dintre acestea fiind condus de un șef militar cu reședința într-un centru întărit *(dava) (Argedava, Piroboridava, Tamasidava, Pelendava).* În anumite împrejurări istorice, mai multe triburi înrudite și învecinate s-au organizat în mari uniuni de triburi, cum a fost aceea condusă de „regele" Dromichaites. Treptat, în cadrul societății geto-dace s-au accentuat diferențele dintre clasa nobililor *(tarabostes, pilleati)* și oamenii liberi de rând *(comati).* Sclavia la **g.-d.** a avut mai mult un caracter patriarhal. Ocupațiile de căpetenie ale **g.-d.** erau agricultura și creșterea vitelor. O anumită importanță în asigurarea bazei economice a societății geto-dace o aveau albinăritul, pomicultura, viticultura, precum și felurite meșteșuguri ca prelucrarea lemnului, olăritul, extragerea și prelucrarea metalelor. **G.-d.** făceau comerț intens cu lumea greco-elenistică și mai târziu cu cea romană, importând vin, untdelemn, obiecte de sticlă și bronz, ceramică superioară. Ofereau în schimb produse vegetale, animale, lemn, sare, pește, miere de albine etc. Începând din a doua jumătate a sec. 3 î.Hr. au emis monedă proprie, inspirată din cea grecească și macedoneană. Emisiunile monetare ale **g.-d.** au încetat în primele decenii ale sec. 1 î.Hr., când denarul roman a devenit moneda de schimb. La Tilișca (jud. Sibiu), Ludești (jud. Hunedoara), Grădiștea Muncelului *(Sarmizegetusa Regia)* au fost descoperite tipare monetare care copiau fidel o serie de denari romani. În același timp, în Dacia a pătruns o mare cantitate de monede romane originale, care ilustrează intensitatea schimbului practicat cu negustorii romani încă din sec. 1 î.Hr. În funcție de factorii geoclimatici, își construiau atât case de suprafață, din lemn și lut, sau bordeie (în regiunile de câmpie), cât și locuințe mai impunătoare, având mai multe încăperi cu temelii lucrate din blocuri de piatră (la *Sarmizegetusa Regia*) sau acoperite cu țigle și olane *(Popești),* acestea din urmă aparținând desigur fruntașilor politici și religioși. Civilizația materială a **g.-d.** a îmbrăcat de-a lungul secolelor diferite aspecte: în epoca hallstattiană complexele culturale *Basarabi* și *Ferigile* poartă deja amprenta lor, iar mai târziu, din sec. 5—4 î.Hr., sunt creatorii unei civilizații de tip La Tène, care atinge apogeul în sec. 1 î.Hr—1 d.Hr. **G.-d.** practicau cu precădere ritul funerar al incinerației. Religia lor politeistă era asemănătoare religiei celorlalte populații indo-europene. De mare popularitate se bucurau zeități ca: Zalmoxis, Gebeleizis, Bendis, Cavalerul trac. Descoperirile arheologice din *Munții Orăștiei* sau de la *Ocnița-Buridava,* au demonstrat că pătura superioară a societății **g.-d.,** în special preoțimea, cunoștea scrierea cu litere grecești și latinești. Izvoarele scrise vorbesc despre existența la **g.-d.** și a unor cunoștințe de astronomie, medicină empirică și botanică. În cadrul ariei largi locuite de **g.-d.** începând cu sec. 1 î.Hr., în condițiile dezvoltării lor economice, politice și spirituale, puternicele uniuni de triburi au fost unificate de către *Burebista,* cel mai de seamă dintre toți regii traci, făuritorul unei „mari stăpâniri" *(megali arhé,* la Strabon), ale cărei hotare se întindeau din Carpații Păduroși, până în M-ții Balcani și de la Marea Neagră până la Dunărea mijlocie și M-tii Slovaciei. După moartea lui Burebista, regatul geto-dac se destramă. Perioada 44 î.Hr.—106 d.Hr. se caracterizează prin încercările urmașilor săi de a realiza reunificarea uniunilor de triburi. Astfel, în fruntea **g.-d.** s-au perindat o serie de regi, dintre care mai cunoscuți sunt: Deceneu, Comosicus, Scorilo, Duras-Diurpaneus. Perioada care a premers cuceririi unei părți a Daciei de către romani a însemnat, sub conducerea lui *Decebal,* și epoca de maximă dezvoltare a civilizației geto-dacice. Meșteșugurile, comerțul, arta s-au îmbogățit și au cunoscut forme superioare de manifestare. Acum se perfecționează puternicul complex defensiv alcătuit din

cetățile dacice din M-ții Orăștiei, având drept centru politic, militar și religios Sarmizegetusa Regia — capitala Daciei. Populație războinică, **g.-d.**, aliați cu alte populații vecine, organizau numeroase atacuri asupra teritoriilor sud-dunărene, aflate sub stăpânirea romanilor. La început victorioși, în cele din urmă **g.-d.** au fost copleșiți de forța armatei romane, superioară din punct de vedere numeric și al tehnicii de luptă. Împăratul *Traian* a reușit, după două campanii grele, în anii 101—102 și 105—106, să cucerească Dacia și să o transforme în provincie romană. O parte a triburilor **g.-d.** (carpii din Moldova și dacii liberi din Muntenia, Crișana și Maramureș) au rămas în afara provinciei Dacia, organizând dese atacuri în interiorul acesteia. Populația autohtonă, dăinuind alături de romani, a fost supusă unui puternic proces de romanizare în urma căruia a rezultat o nouă populație, *daco-romanii*, ce aveau să constituie elementul hotărâtor în procesul formării limbii și poporului român. V. *Dacia; Războaiele daco-romane; români.*

GETTER (cuv. eng.) [ghețə] s. m. Substanță (magneziu, fosfor) care se introduce în tuburile electronice pentru menținerea vidului; se combină cu urmele de oxigen și/sau azot rămase după evacuarea lor.

GETTY, Jean Paul (1892—1976), industriaș petrolist american. Colecționar de artă. În 1974, a fondat la Malibu (California) un muzeu ce cuprinde o vastă și bogată colecție de artă (antichități grecești și romane, obiecte franceze din sec. 17, o galerie de pictură europeană).

GETTYSBURG [ghețizbərg], oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania); 7 mii loc. (1990). Expl. de min. de fier și granit. În apropierea lui, în timpul Războiului de Secesiune (1861—1865), armatele statelor nordiste au obținut o victorie hotărâtoare asupra celor sudiste (1—3 iul. 1863).

GETZ [geț], **Stan(ley)** (1927—1991), saxofonist american de jaz. Unul dintre marii improvizatori ai genului. Inventivitate melodică, interpretare în care unește tandrețea cu vehemența, punând accentul pe virtuozitate.

GEȚI (< fr., lat.) s. m. pl. Denumire sub care sunt cunoscuți în izvoarele istorice, de la sfârșitul sec. 6 î.Hr., locuitorii autohtoni de neam trac care populau în Antichitate spațiul carpato-dunărean. Numele de **g.** a fost dat de greci după ce au intrat în contact cu autohtonii din partea sudică și răsăriteană a spațiului carpato-dunărean (zona Dunării de Jos până în Carpați, Dobrogea și S Moldovei). Denumirea apare pentru prima dată în opera lui Herodot (sec. 5 î.Hr.). Începând din sec. 1 î.Hr., numele de **g.** apare alternativ cu cel de *daci*. Geto-dacii sunt creatori ai uneia și aceleiași civilizații materiale și spirituale pe întregul spațiu carpato-dunărean. V. *daci; geto-daci.*

GEULINCX [höliŋx], **Arnold** (c. 1624—1669), filozof cartezian flamand. Prof. univ. la Leiden. Unul dintre inițiatorii *ocazionalismuiui* („Metaphysica vera").

GEZELLE [həzelə], **Guido** (1830—1899), poet belgian de limbă flamandă. Versuri de inspirație romantică („Poeme, cântece și rugăciuni"), evoluând spre o expresie modernă („Coroana secolului").

gf, simbol pentru *gram-forță.*

GHĂGHRĂ (GHĂGHARA, GHĂGRĂ, GHĂGARA), râu în China, Nepal și India, afl. stg. al Gangelui; 1 022 km. Izv. din S Pod. Tibet sub numele de Karnăli, de la alt. de 5 500 m, și se varsă în Gange, în amonte de Patna. Irigații și navigație. Considerat râu sacru. Vechiul nume: *Gogra.*

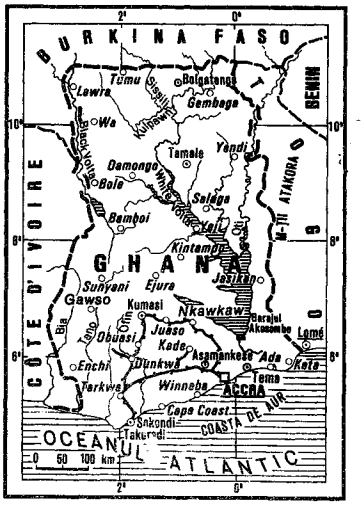

Jean Paul Getty

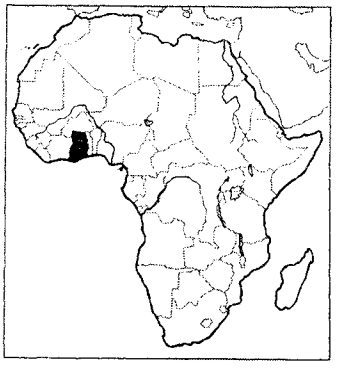

GHANA, Republica ~ (Republic of Ghana), stat în V Africii, cu ieșire la G. Guineii; 238,5 mii km²; 15,6 mil. loc. (1993). Limba de stat: engleza. Religia: creștină (protestanți 27,9%, catolici 18,7%), animistă (21,4%), islamică (15,7%). Cap. *Accra.* Orașe pr.: Kumasi, Tamale, Tema, Sekondi-Takoradi. Este împărțit în 10 regiuni. Terit. țării

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km²)	Populația (1988)	Capitala
Ashanti	24 389	2 308 100	Kumasi
Brong-Ahafo	39 557	1 332 200	Sunyani
Central	9 826	1 262 200	Cape Coast
Eastern	19 323	1 855 800	Koforidua
Greater Accra	3 245	1 580 000	Accra
Northern	70 384	1 285 900	Tamale
Upper East	8 842	853 200	Bolgatanga
Upper West	18 476	483 600	Wa
Volta	20 570	1 338 200	Ho
Western	23 921	1 278 300	Sekondi-Takoradi

corespunde unei câmpii litorale joase (lățime c. 100 km), care trece apoi spre un platou întins și înalt (Așanti) în V, o zonă depresionară în centru, drenată de fl. Volta, iar în E o reg. cu munți scunzi (alt. max. 884 m). Climă subecuatorială caldă și umedă (musonică) cu două anotimpuri (cel ploios din apr. până în oct.); precipitații anuale: 1 500—2 000 mm. Se cultivă 11,4% din supr. țării cu manioc (3,6 mil. t, 1991), taro (1,3 mil. t, 1990), arahide (200 mii t, 1991), porumb (932 mii t, 1991), sorg, mei, orez ș.a. Întinse plantații de arbori de cacao (295 mii t, 1991, locul 3 în lume) și de bananieri. Se cresc bovine (1,3 mil. capete, 1991), ovine (2,5 mil. capete, 1991) și caprine (2,6 mil. capete, 1991). Expl. forestiere (lemn prețios), de bauxită (382 mii t, 1990), min. de mangan, aur (16 562 kg, 1990), diamante (150 mii carate) ș.a. Ind. diversificată: energie elctrică (5,8 miliarde kWh, 1990), aluminiu (174 mii t, 1990), derivate petroliere, ciment, cherestea (472 mii m^3, 1989), țesături, ulei de palmier, zahăr ș.a. Pescuit: 391,8 mii t pește (1990). C.f. (1989): 947 km. Căi rutiere (1988): 40 mii km. Moneda: 1 cedi = 100 pesewas. Export (1989): cacao, bauxită, aur, diamante industriale, pește, lemn ș.a. Import (1989): produse chimice și alim., utilaje ind. și mijloace de transport, petrol brut ș.a. — *Istoric.* Descoperit în 1471 de portughezi (și numit de ei Coasta de Aur), terit. **G.** a fost, până în sec. 18, o sursă importantă a comerțului cu sclavi. În sec. 19, britanicii, înfrângând rezistența statului Așanti (întemeiat la sfârșitul sec. 17—începutul sec. 18), au încorporat terit. acestuia în colonia Coasta de Aur (1874). Proclamată, în 1957, stat independent sub numele de **G.** (după numele imperiului african constituit în sec. 4—13 pe cursul mijlociu al Nigerului). Din același an, **G.** cuprinde și partea vestică a fostului terit. sub tutelă O.N.U., Togo (care fusese administrat de Marea Britanie). În 1960, **G.** a devenit republică. În 1966, Kwame Nkrumah, președintele țării de la proclamarea rep., a fost înlăturat printr-o lovitură de stat militară. Puterea a fost asumată de un Consiliu Național de Eliberare. În 1970, puterea a fost trecută din nou în mâinile civililor. O lovitură de stat militară (1972) instaurează la putere un Consiliu al Salvării Naționale. În 1979 au loc alegeri prezidențiale și legislative, însă după lovitura de stat militară din 1981, puterea este preluată de Consiliul Provizoriu al Apărării Naționale condus de J. Rawlings. În 1992, președintele a prezentat un program pentru revenirea la un regim democratic; la 28 apr. s-a adoptat noua Constituție, care a instaurat multipartidismul. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de parlament.

GHARDAÏA, oraș în Algeria, în grupul oazelor Mzab din N Saharei Algeriene; 88,4 mii loc. (1987). Nod de comunicații. În SV orașului mari expl. de gaze naturale (Hassi R'Mel). Vechi centru meșteșugăresc (covoare și țesături de lână). Moschee. Întemeiat în anul 1053.

GHÂT, grup de oaze în Sahara Centrală, la poalele M-ților Tassili (SV Libiei), în apropiere de frontiera cu Algeria; c. 8 mii loc. Izvoare. Culturi de smochini, legume, cereale. Producție de covoare și obiecte din piele. Nod de drumuri caravaniere transsahariene; centru comercial de tranzit.

GHAWAR, câmp petrolifer în E Arabiei Saudite, în apropierea G. Persic, cel mai mare din lume. Lungime: 240 km; lățime: 35 km. Descoperit în 1948, are rezerve de c. 5 miliarde t petrol. Legat prin conducte de porturile Ras Tanura și Yenbo.

GHĂZALI, Abu Hamid Muhammad al (cunoscut sub numele de *Algazel*) (1058—1111), teolog și gânditor arab. Lucrarea sa, „Renașterea științelor religioase", reprezintă un document important pentru cunoașterea științelor și credinței islamice.

GHĂZIĂBĂD, oraș în N Indiei (Uttar Pradesh), în aglomerația Delhi; 519,5 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de c.f. Ind. electrotehnică, de prelucr. a metalelor, textilă. Poligrafie.

GHAZNAVIZI, dinastie turcică originară din Khorasan (N Iranului), întemeiată de Nasr ad-Daula Abu Mansur Sebüktegin (978—997). La apogeul puterii ei politice, sub emirul Iamin ad-Daula Abu'l-Kasim Mahmud (998—1030) cuprindea teritoriul de azi al Afghanistanului, precum și părți din Iran, Pakistan, India, Turkmenistan, Uzbekistan și Tadjikistan. A decăzut în sec. 12. Capitala la Ghaznī (azi în Afghanistan).

GHE, Nikolai Nikolaevici (1831—1894), pictor rus. Membru al grupului *peredvijnicilor.* Portrete („A.I. Herzen", „L.N. Tolstoi"), peisaje, scene istorice („Petru I interogând pe țareviciul Aleksei Petrovici la Peterhof"), compoziții pe teme etico-religioase („Ce este adevărul?").

GHEARĂ s. f. **1.** (ZOOL.) Formație cornoasă ascuțită și curbată la vârful degetelor unor reptile, păsări și mamifere. **2.** (TEHN.) Piesă curbă în formă de gheară **(1),** care constituie elementul component al unor dispozitive de apucat, de împiedicat etc.

GHEAȚĂ (< it.) s. f. Încălțăminte cu fața din piele sau din materiale sintetice, care acoperă piciorul până mai sus de gleznă.

GHEAȚĂ (lat. *glacia*) s. f. **1.** Apă în stare solidă (apă înghețată); are structură cristalină și este mai ușoară ca apa (densitatea relativă: 0,88—0,93). ✧ Expr. *A (se) sparge* (sau *a se rupe*) *gheața* = a dispărea sau a face să dispară jena, constrângerea. ✦ *G. uscată* = dioxid de carbon în stare solidă, care sublimează la –78,9°C fără să lase reziduuri; este întrebuințată în frigotehnică (agent frigorigen) și în dermatologie; zăpadă carbonică. **2.** (La pl.) Întinderi mari de gheață **(1). 3.** Fig. Indiferență, nepăsare, răceală. ✧ Loc.

Ghardaïa

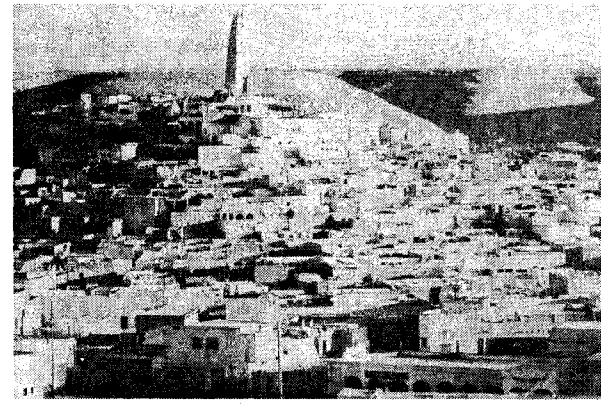

Miluță Gheorghiu
(în rolul „Chiriței")

De gheață = rece, nepăsător. **4.** (BOT.) Denumire dată speciilor de plante din genul *Mesembryanthemum,* cu frunze cărnoase și flori roz, roșii sau albe. Originare din Africa, se cultivă și în România ca plante ornamentale.

GHEB (lat. **gibbulus*) s. n. (Pop.) Cocoașă **(2).**

GHEBĂ (< tc.) s. f. Zeghe **(1).**

GHEBE (< *gheb*) s. f. Ciuperci comestibile, cu pălăria galbenă-brună, puțin cărnoasă, cu piciorul plin, gălbui sau brun, având la jumătatea sa un inel alb *(Armillaria mellea).* Cresc pe arborii de pădure și pe pomii fructiferi (provocând putrezirea lemnului), pe sol sau pe lemnul putred. Sin. *opintici.* ✧ *G. de brad* = ciupercă comestibilă cu pălăria albă, subțire, cărnoasă și piciorul alburiu, fragil, lung și subțire *(Leplota clypeolaria);* crește în pământ, în pădurile de fag și brad. *G. de pădure* = ciupercă comestibilă, cu pălăria cărnoasă, subțire, roșiatică sau brună, catifelat-păroasă și cu piciorul plin, fragil *(Collybia longipes).* Crește prin pădurile de foioase.

GHEBRI (< fr.) s. m. pl. Iranieni, adepți ai zoroastrismului, care au refuzat să treacă la islamism. V. *parși.*

Diamandi Gheciu

GHECIU, Diamandi (1892—1982), compozitor român. Muzică simfonică și vocal-simfonică, de cameră, instrumentală și vocală, lieduri. Lucrări de muzicologie („Formele și genurile muzicale", în colab.).

GHEENA {(s)} ebr. *Gē-Hinnōm* „Valea lui Hinnōm"; gr. *geena*) s. f. **1.** Vale situată în S Ierusalimului, unde erau sacrificați copii, prin ardere, ca jertfă adusă zeului Moloh. **2.** Simbol profetic al judecății; mai târziu, loc al pedepsei finale pentru păcătoși. **3.** Foc nestins, veșnic. **4.** P. ext. Iad, infern.

GHEIȘĂ (< fr.) s. f. (În Japonia) Dansatoare, muziciană și cântăreață care, în anumite ocazii, poate juca rolul de gazdă sau doamnă de companie.

GHEIZER (< fr., engl.; {s} islandez *geysir*) s. n. Izvor termal, intermitent, situat într-o regiune vulcanică, a cărui apă are înainte de țâșnire temperatura de peste 100°C și este azvârlită pe verticală, în coloană, până la 40 m înălțime (vaporii până la 150 m). Se formează datorită vaporizării bruște a apei supraîncălzite care, în anumite condiții subterane, este ținută un timp în stare de suprafuziune; **g.** erup la intervale de timp variate, cu debite diferite și cu presiuni până la zeci de atmosfere; depun cruste vălurite de *gheizerit* care uneori alternează cu limonitul. Sunt cunoscuți **g.** în Islanda, Noua Zeelandă, S.U.A. (Parcul Național Yellowstone), Federația Rusă (Kamceatka). Cele mai mari **g.** din lume: Old Faithful (S.U.A.) și Waimangu (Noua Zeelandă).

GHEIZERIT (< fr. {i}) s. n. Rocă sedimentară de precipitație chimică, poroasă și ușoară, constituită din opal (uneori în alternanță cu limonit), rezultată prin depunere din apa gheizerelor; are culoarea galbenă, roșcată sau albă, aspect de creste vălurite suprapuse, care pot atinge grosimi de zeci de metri.

GHELARI, com. în jud. Hunedoara; 2 953 loc. (1995). Expl. de min. de fier. Bisericile Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, în satele Ghelari (sec. 18) și Ruda (1653).

GHELDERODE [gelderod], **Michel de** (pseud. lui *Adolphe-Adhémar Louis Martens*) (1898—1962), dramaturg belgian de limbă franceză. Teatru de factură expresionistă, cu personaje urmărite de fatalitate și puse în situații limită, care le silesc să renunțe la convenții („Barrabas", „Domnișoara Jaire", „Moartea doctorului Faust").

GHELERTER, Moni (1905—1979, n. Iași), regizor român de teatru. Prof. univ. la București. Viziune plastică accentuând psihologia personajelor („Trei surori", „Ziariștii", „Vizita bătrânei doamne", „Romeo și Julieta").

GHELINȚA, com. în jud. Covasna; 4 611 loc. (1995). Păstrăvărie. Expl. de petrol. Biserică (sec. 13) cu ansamblu de pictură murală gotică (1330), restaurată (1972); tabernacol (1503).

GHEM[1] (lat. **glemus*) s. n. **1.** Rotocol format prin depănarea unor fire de lână, de ață etc. **2.** (APIC.) *Ghemul albinelor* = starea familiei de albine în timpul iernii, când, datorită temperaturii scăzute, albinele formează o grămadă compactă, sferică sau elipsoidală, având la mijloc pe cele tinere și matca. **3.** Al treilea compartiment al stomacului rumegătoarelor.

GHEM[2] (< engl. *game* [gheim] „joc") s. n. (Sport) Fiecare dintre punctele câștigate de un jucător de tenis de câmp în limitele unui set.

GHEMOTOC (< *ghem* + *motoc[ei]*), s. n. Obiect mototolit în formă de ghem[1] **(1);** cocoloș.

GHEMUI (< *ghem*) vb. IV refl. A se strânge ca un ghem[1] **(1).** Tranz. A înghesui într-un spațiu foarte redus.

GHENEA, Toma (1862—1921, n. Bascov, jud. Argeș), general român de artilerie. A inventat aparatul de ochire cu lunetă panoramică.

GHEONOAIE s. f. v. **ghionoaie.**

GHEORGACHI (c. 1719—?), logofăt al doilea în Moldova. Autorul unei *Condici* de obiceiuri (1762), scrisă din porunca domnului Grigore Callimachi, singura lucrare de ceremonial din literatura noastră veche.

GHEORGHE, Sf. ~ (c. 270—303), martir și sfânt creștin, protector al Angliei. Comandant de oaste în timpul lui Dioclețian. Martirizat (Lidda, Palestina antică) pentru că a luat apărarea creștinilor persecutați. Începând din sec. 14, emblema lui (o cruce roșie pe fond alb) a fost purtată de soldații englezi, mai târziu fiind introdusă în steagul Angliei. În iconografie (potrivit celei mai cunoscute legende asupra vieții și faptelor sale) este prezentat călare pe un cal alb, omorând balaurul. Moaștele sale se află la Lidda și la Roma. Prăznuit la 23 aprilie.

GHEORGHE v. **Martin** și **Gheorghe.**

GHEORGHE, Ion (n. 1935, sat Florica, jud. Buzău), poet român. Lirică de substanță tradiționalistă, proiectând miturile, legendele, ritualurile populare asupra realității imediate („Zoosophia", „Cavalerul trac", „Elegii politice").

GHEORGHE DOJA 1. Com. în jud. Ialomița; 2 883 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Mureș; 2 507 loc. (1995). Biserică reformată (1815).

Ion (Alin) Gheorghiu

Ion S. Gheorghiu

Mihnea Gheorghiu

Valentin Gheorghiu

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ v. **Oneşti.**

GHEORGHE LAZĂR, com. în jud. Ialomiţa; 2 462 loc. (1995).

GHEORGHENI, oraş în jud. Harghita, în Depr. Giurgeu; 21 612 loc. (1995). Constr. de utilaje şi piese de schimb pentru ind. forestieră; expl. şi prelucr. lemnului (cherestea şi ambalaje), filatură şi ţesătorie de cânepă şi in; fabrică de stofă pentru mobilă şi ţesături tehnice; produse alim. (preparate din carne şi lapte, bere, prelucr. fructelor de pădure, panificaţie). Atestat documentar în 1333. Declarat oraş în 1905. Muzeu cu colecţii de istorie, etnografie, ştiinţele naturii, mineralogie şi artă plastică. Patinoar artificial (3 000 de locuri). Ruinele cetăţii Both (sec. 16), biserică romano-catolică (sec. 15, refăcută în sec. 18), biserică armenească (1734) în stil baroc şi biserică ortodoxă (1929–1937). Parc dendrologic.

GHEORGHE ŞTEFAN, domn al Moldovei (1653–1658). Mare logofăt în timpul lui Vasile Lupu, pe care îl alungă din domnie cu sprijinul lui Gh. Rákóczi II şi Matei Basarab. A încheiat un tratat de alianţă cu ţarul Rusiei, Aleksei Mihailovici (mai 1656). Mazilit de Poartă, a încercat, în alianţă cu Gh. Rákóczi II, să recucerească domnia. A pribegit prin Austria, Rusia, Polonia şi Suedia.

GHEORGHIEV [gheorghieţ], **Vladimir** (1908–1986), lingvist bulgar. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene şi în istoria limbii bulgare („Probleme privind limba minoică").

GHEORGHIŢĂ, Alexandru (n. 1931, Fântânele, jud. Bacău), sculptor român. Inspirate în mare parte din cultura populară, lucrările sale se caracterizează prin austeritate, monumentalitate şi echilibru. Portrete („Ştefan cel Mare", „George Coşbuc").

GHEORGHIŢĂ, Ştefan (1926–1978, n. Bucureşti), inginer român. Prof. univ. la Bucureşti. Studii şi cercetări în mecanica fluidelor privind hidrogazodinamica corpurilor poroase, ecuaţia fundamentală a mişcărilor cu gradient iniţial, teoria stratului limită.

GHEORGHIU, Constantin Vasile (1894–1956, n. Dolheşti, jud. Iaşi), chimist român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Iaşi. Contribuţii în chimia organică (mecanisme de reacţie, medicamente chimioterapeutice, coloranţi etc.). A sintetizat numeroşi compuşi cu acţiune tuberculostatică şi a contribuit la clasificarea relaţiilor dintre structura acestora şi activitatea lor fiziologică.

GHEORGHIU, Florin (n. 1944, Bucureşti), şahist român. Campion mondial de juniori (1963), câştigător a numeroase turnee internaţionale. Mare maestru internaţional.

GHEORGHIU, Ion (Alin) (n. 1929, Bucureşti), pictor şi sculptor român. M. coresp. al Acad. (1993). Iniţial peisaje şi figuri compoziţionale într-o factură post-impresionistă, evoluează treptat către abstracţia lirică, concentrându-se asupra unui motiv pe care-l tratează pregnant, formă de afirmare a unui larg şi somptuos registru cromatic (ciclurile „Grădini suspendate", „În jurul lui Arcimboldo"); sculptură („Himere").

GHEORGHIU, Ion S. (1885–1968, n. Bacău), inginer român. Acad. (1952), prof. univ. la Bucureşti. Cercetări în electrotehnică şi energetică. Contribuţii la elaborarea unei teorii generale a maşinilor electrice (a introdus noţiunea de generator unic). A realizat proiectele de electrificare a unor căi ferate (Ploieşti-Braşov, Târgovişte-Bucureşti).

GHEORGHIU, Mihnea (n. 1919, Bucureşti), scriitor şi ziarist român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la Bucureşti. Preşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice (1970–1989). Teatrolog şi eseist („Scene din viaţa lui Shakespeare", „Orientări în literatura străină"). Traduceri.

GHEORGHIU, Miluţă (Mihai) (1897–1971, n. Iaşi), actor român. Cunoscut mai ales prin roiurile în travesti din comediile lui V. Alecsandri (seria „Chiriţelor").

GHEORGHIU, Ştefan (1879–1914, n. Ploieşti), militant socialist român. A contribuit la organizarea primelor sindicate, a Uniunii Socialiste din România (1907) şi la reorganizarea Partidului Social-Democrat din România (1910).

GHEORGHIU 1. Ştefan G. (n. 1926, Galaţi), violonist român. Prof. univ. la Bucureşti. Interpret profund al repertoriului naţional (G. Enescu, P. Constantinescu) şi universal (Beethoven, Brahms). **2. Valentin G.** (n. 1928, Galaţi), pianist şi compozitor român. Frate cu **G. (1).** Elev al Constanţei Erbiceanu şi al lui M. Jora. Lucrări simfonice (două simfonii, un concert pentru pian) şi de cameră (sonate, un trio, lieduri). Sensibilitatea deosebită, sunetul catifelat, tehnica desăvârşită l-au consacrat ca remarcabil interpret, mai ales al repertoriului romantic (Schumann, Grieg, Liszt) şi românesc (P. Constantinescu).

GHEORGHIU, Tony (1926–1961, n. Buzău), grafician, pictor şi scenograf român. Autor al decorurilor şi costumelor

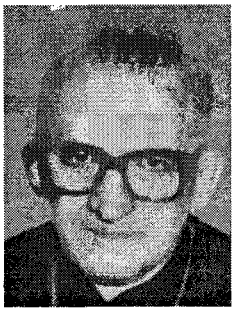

Virgil Constantin Gheorghiu

unor spectacole de succes („Macbeth", „Hoții", „Văduva isteață", „Ioan-Vodă cel Cumplit").

GHEORGHIU, Traian (1887—1968, n. Craiova), fizician român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la București. Lucrări de fotoelectricitate, spectroscopie și studii asupra semiconductorilor. Op. pr.: „Cercetări asupra bachelizării lemnului", „Teoria câmpului electromagnetic".

GEORGHIU, Val (n. 1934, Dorohoi), pictor și scriitor român. Temele picturii sunt împrumutate din folclor și lumea teatrului, având uneori accente expresioniste („Vizita bătrânei doamne"). Proză fantezistă („Arlechin în iarbă", „Viețile după Vasari").

GHEORGHIU, Virgil (1905—1977, n. Roman), poet și pianist român. Inițial versuri avangardiste, ulterior lirică elegiacă („Marea vânătoare", „Cântece de faun"). Lucrări de muzicologie („Din muzica și viața compozitorilor", „Inițiere muzicală").

GHEORGHIU, Virgil Constantin (1916—1993, n. Războieni, jud. Neamț), scriitor român de expresie română și franceză. Stabilit în Franța (1945), unde a devenit preot. Econom stavrofor al Bisericii Ortodoxe Române din Paris. Publicistică pe teme de război („Ard malurile Nistrului"). Romane reflectând propria experiență a înstrăinării și suferinței („Ora 25", ecranizat de studiourile americane) sau evocând paradisul pierdut al spiritului și pământului natal („Nemuritorii de la Agapia", „Sacrificații Dunării", „Dumnezeu la Paris").

Gheorghe Gheorghiu-Dej

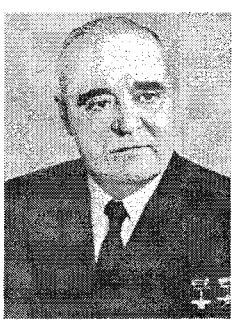

GHEORGHIU-BURLACU, Angela (n. 1954), soprană română. Voce de mare forță și expresivitate, cu o vibrație timbrală subtilă, rafinată. Carieră internațională pe toate marile scene ale lumii în opere de Verdi, Puccini, Donizetti ș.a. („Falstaff", „Boema", „Turandot", „Elixirul dragostei").

GHEORGHIU-DEJ, Gheorghe (1901—1965, n. Bârlad), om politic comunist român. Muncitor electrician. Militant de la începutul anilor '30, unul dintre conducătorii grevei muncitorilor de la Atelierele C.F.R. „Griviță" — București. Arestat în vara anului 1933, este judecat și condamnat de către autorități la 12 ani muncă silnică și deținut la Văcărești, Aiud, Doftana ș.a. După 23 august 1944, ministru în mai multe rânduri. Secretar general (1945—1954) și prim-secretar (1955—1965) al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român. Prim-min. (1952—1955). Președinte al Consiliului de Stat (1961—1965). Exercitând timp de aproape 20 de ani puterea supremă în stat și în partid, **G.-D.** a instaurat în țară un regim totalitar, de represiune polițienească, căruia i-au căzut victimă o mare parte a elitei politice, militare și culturale a țării, participanții la Rezistența anticomunistă, precum și sute de mii de oameni nevinovați (țărani, membri ai partidelor istorice, slujitori ai bisericilor ortodoxă și unită ș.a.), iar în cadrul luptei pentru putere din sânul propriului partid, chiar și unii dintre fruntașii comuniști. După 1958, în plan extern, **G.-D.** a evoluat treptat spre distanțarea de U.R.S.S. și obținerea unui statut de relativă autonomie politică și economică, marcată prin respingerea categorică a planurilor sovietice de integrare economică a țărilor membre ale C.A.E.R.-ului, de transformare a României într-un hinterland agricol, cât și de refuzul de a mai seconda Moscova în tendința ei hegemonică asupra mișcării comuniste internaționale, apropiindu-se în același timp de China și de țările capitaliste dezvoltate. Reorientarea politicii externe a coincis cu semnificative mutații în politica internă, care și-au găsit expresia în atenuarea regimului represiv și eliberarea deținuților politici, în declanșarea unei campanii de desovietizare a țării, precum și în recuperarea, reabilitarea și punerea în circulație a valorilor naționale, dar fără să fie urmate de introducerea unor reforme reale și de democratizare a vieții sociale și politice.

GHEPARD (< fr.) s. m. Mamifer carnivor din familia felidelor, cu unele caractere specifice acestora (cap mic și rotund, coadă lungă), dar și canidelor (picioare înalte și gheare neretractile) *(Acinonyx jubatus)*. Are lungimea de c. 140 cm, blana de culoare gălbuie, cu pete mici întunecate. Este cel mai rapid mamifer (110 km/h); vânează fugărind prada. Trăiește în stepele din Asia și Africa și poate fi domesticit ușor.

GHERASIM, Marin (n. 1937, Rădăuți), pictor român. Lucrări în care interesul pentru limbaj și ample sinteze cromatice se întâlnește cu simbolistica și reprezentarea creștină; geometrismul formal coexistă cu tonuri exuberante și rafinate în același timp (ciclul „Porți").

GHERASIM, Paul (n. 1925, Botești, jud. Suceava), pictor român. Compoziții cu temă rurală, în culori albe sau gri, ce pun în evidență disonanțele de tonuri vii.

GHERASIMOV, Serghei Apollinarievici (1906—1985), regizor rus. Filme prezentând lupta tineretului împotriva ocupantului german („Tânăra gardă"). Ecranizări grandioase, de un tragism profund („Pe Donul liniștit").

GHERASIMOV, Serghei Vasilievici (1885—1964), pictor și grafician rus. Tablouri pe teme istorico-revoluționare („Răscoala lui Pugaciov", „Octombrie 1917"); portrete, scene de gen, peisaje („După ploaie").

GHERĂEȘTI, com. în jud. Neamț, pe râul Moldova; 6 430 loc. (1995). Expl.

Ghepard

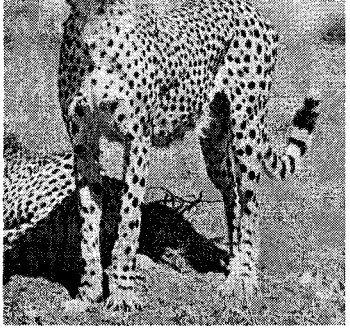

WASSILY KANDINSKY: „Improvizație"

MAX BECKMANN: „Noaptea"

JAMES ENSOR: „Schelete în atelier"

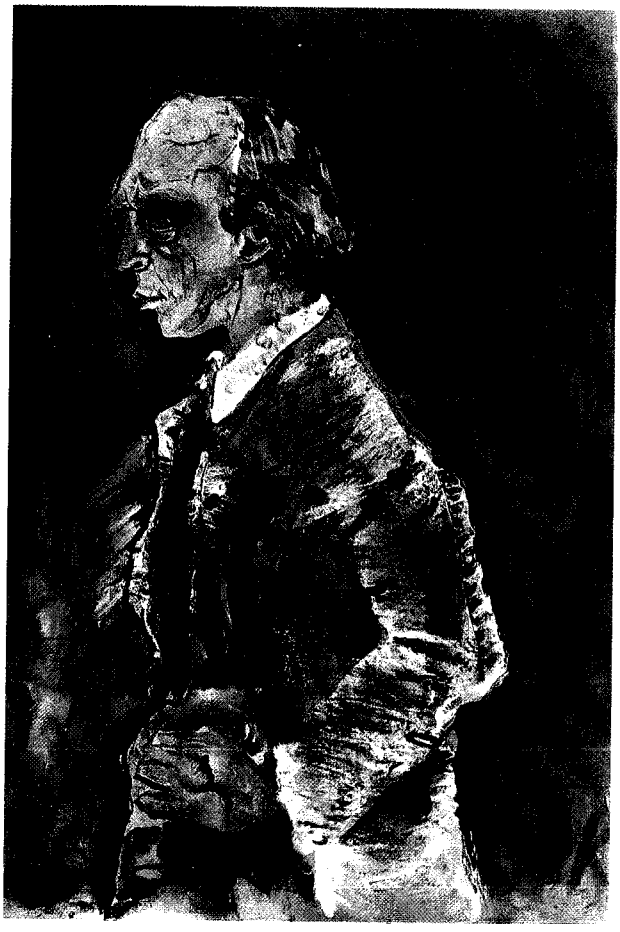

OSKAR KOKOSCHKA: „Portretul lui Herwarth Walden"

ERNST LUDWIG KIRCHNER: „Femei pe stradă"

GEORGE GROSZ: „Portretul lui Max Hermann-Neisse"

FRANZ MARC: „Căluții galbeni"

ERNST LUDWIG KIRCHNER: „Dansatoare cu piciorul ridicat"

ERICH HECKEL: „Femeie îngenuncheată"

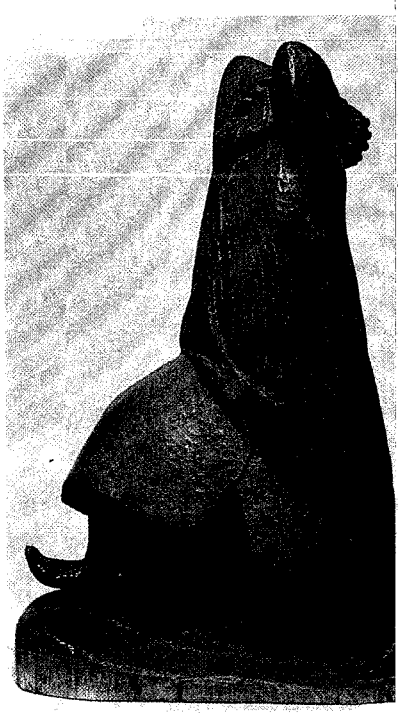

ERNST BARLACH: „Extaticul"

Mănăstirea Voroneț. Biserica Sfântul Gheorghe

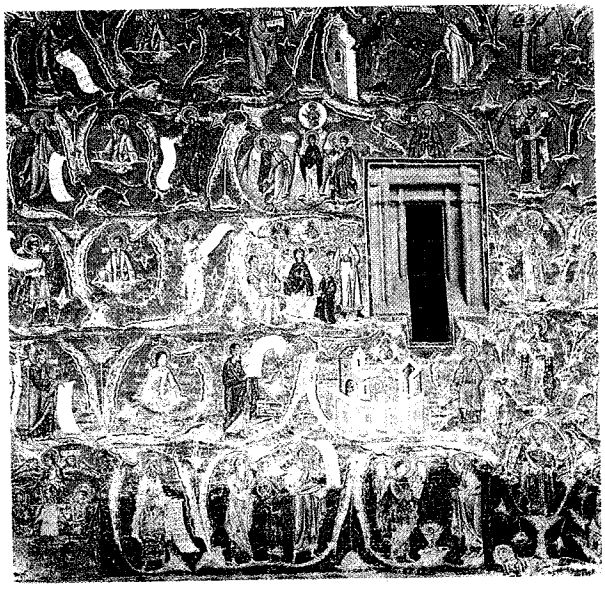

„Arborele lui Ieseu" (detaliu de pe peretele sudic al bisericii Sfântul Gheorghe)

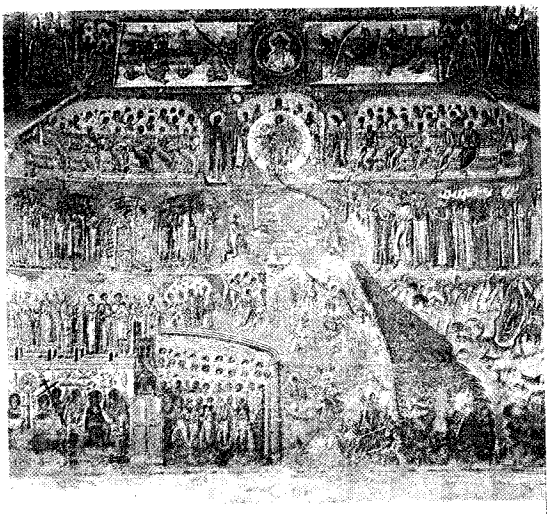

„Judecata de Apoi" (detaliu de pe peretele vestic al bisericii Sfântul Gheorghe)

Mănăstirea Voroneț

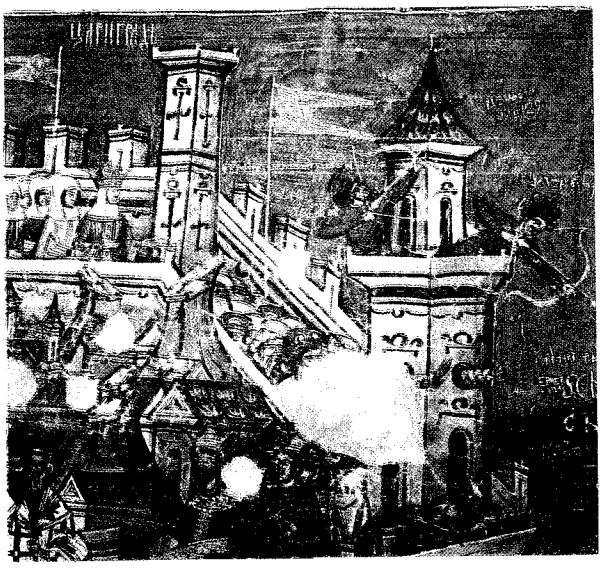

„Asediul Constantinopolului" (detaliu de pe peretele sudic al bisericii Buna Vestire)

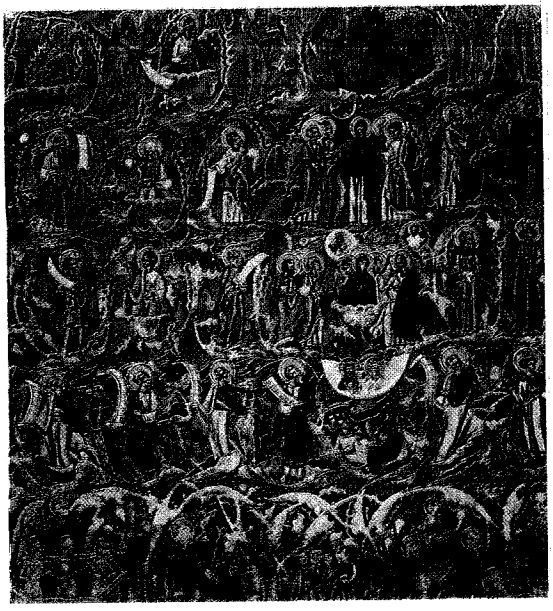

„Arborele lui Ieseu" (detaliu de pe peretele sudic al bisericii Buna Vestire)

Mănăstirea Moldovița

FRESCĂ

ănăstirea Sucevița. „Scara lui Ioan Climax" (pictură de pe peretele sudic al bisericii Învierea Domnului)

Mănăstirea Arbore. „Eva și judecata celui drept" (detaliu de pe peretele sudic al bisericii Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul)

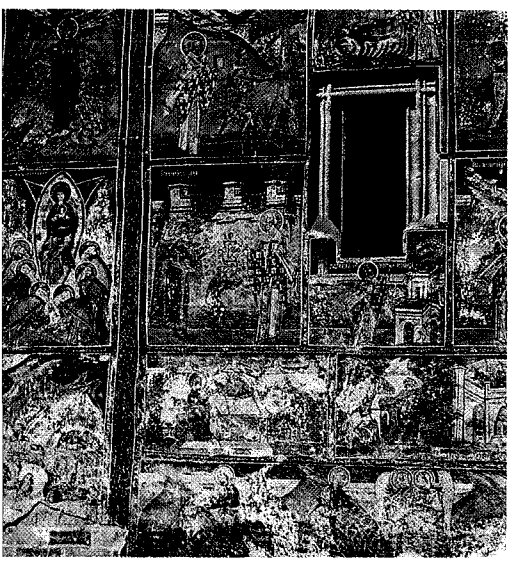

lănăstirea Humor. Detaliu de pe fațada sudică a bisericii Adormirea Maicii Domnului

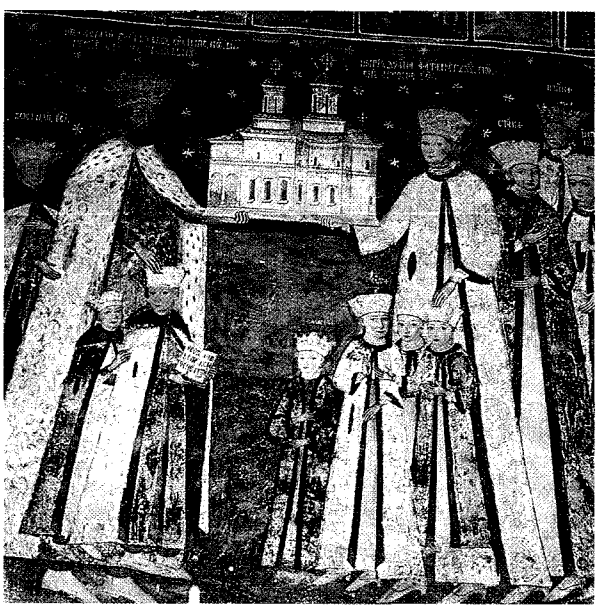

Mănăstirea Hurez. Tabloul votiv din interiorul bisericii cu hramul Sfinții Împărați Constantin și Elena

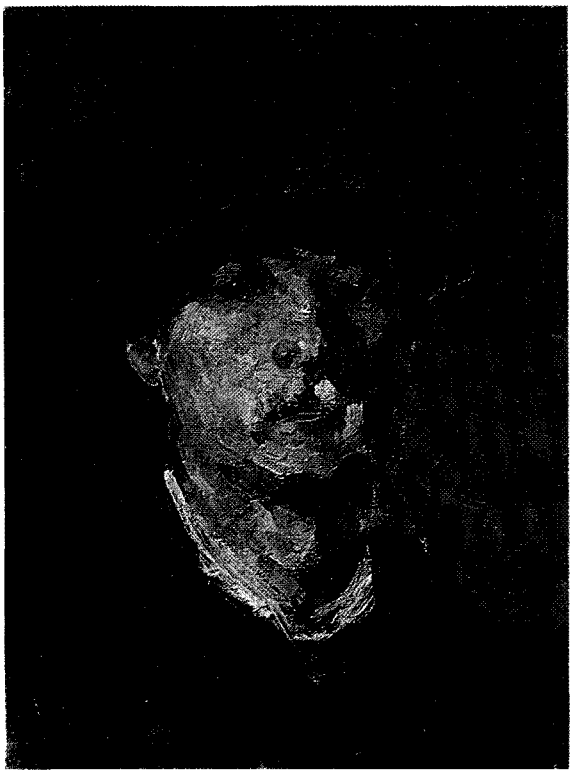

Autoportret (c. 60 de ani)

Stradă din Vitré

Iarmaroc

NICOLAE GRIGORESCU

Interior la Vitré

Flori de cireș

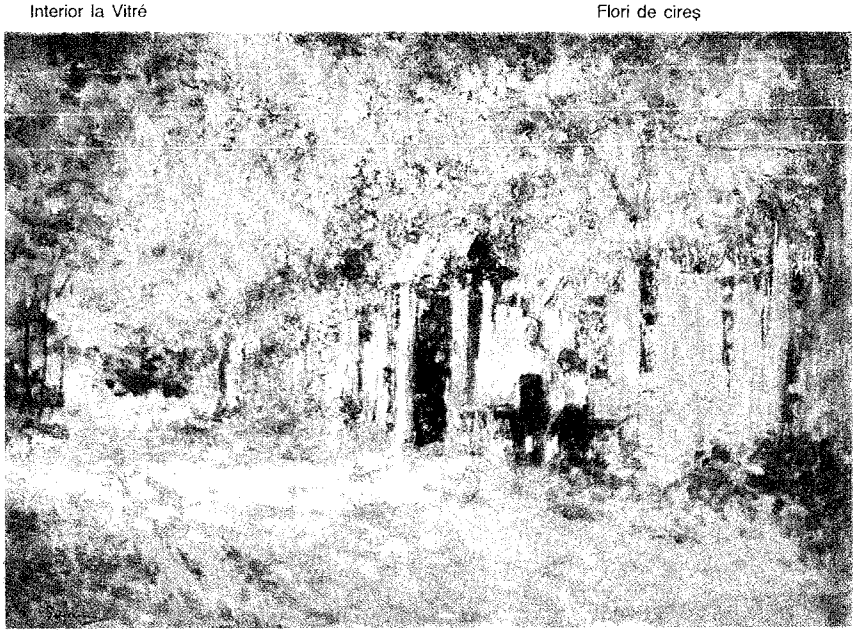

Fete lucrând
la poartă

de balast. Biserica Sf. Voievozi (ante 1809).

GHERĂSENI, com. în jud. Buzău; 3 809 loc. (1995). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1839—1840, refăcută în 1868).

GHERCEȘTI, com. în jud. Dolj, pe Teslui; 1 827 loc. (1995). Expl. de petrol. Bisericile Cuvioasa Paraschiva (1827—1831), Sf. Nicolae (1875) și Înălțarea Domnului (ante 1845, refăcută în 1878) în satele Ghercești, Ungureni și Gârlești.

GHERDAN (< tc.) s. n. Podoabă purtată de femei la gât; șirag de mărgele, salbă **(1),** colan **(1).**

GHEREA (DOBROGEANU-GHEREA) 1. Constantin Dobrogeanu-G. (1855—1920, n. Slaveanka, Ucraina), critic literar; unul dintre conducătorii social-democrației române. Teoretician al mișcării socialiste în România („Ce vor socialiștii români?", „Concepția materialistă a istoriei"). Îndrumător al revistei „Contemporanul" și al altor publicații social-culturale legate de mișcarea muncitorească. Autor al unor lucrări de sinteză asupra societății românești („Neoiobăgia", „Socialismul în țările înapoiate"), de critică și estetică literară („Studii critice"). A dus o polemică de răsunet cu T. Maiorescu, susținând principiul „artei cu tendință" și „critica științifică". Studii consacrate unor mari scriitori contemporani (Eminescu, Coșbuc, Caragiale, Vlahuță). M. post-mortem al Acad. (1948). **2. Ioan (Ionel) Dobrogeanu-G.** (1895—1978, n. Ploiești), scriitor și filozof român. Fiul lui **G. (1).** A analizat noțiunile fundamentale ale simțului comun și contradicțiile acestora („Eul și lumea"). Eseuri, memorialistică („Amintiri"), traduceri.

GHEREȚĂ (după fr. *guérite*) s. f. **1.** Construcție mică în care se adăpostește o santinelă, un paznic etc. **2.** Chioșc în care se vând alimente, ziare etc.

Constantin Dobrogeanu-Gherea

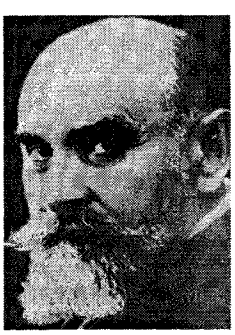

Gherla. Biserica armeano-catolică

GHERGHEASA, com. în jud. Buzău; 2 567 loc. (1995). Expl. de gaze naturale. Aici s-a efectuat cel mai adânc foraj din România (6 800 m). Stație de c.f.

GHERGHEF (< tc.) s. n. **1.** Cadru de lemn sau de metal, de formă dreptunghiulară sau circulară, pe care se întinde o bucată de țesătură pentru a fi brodată sau firele de urzeală pentru țesutul unor covoare; *p. ext.* țesătură întinsă pe acest cadru. **2.** Dispozitiv auxiliar al mașinilor de tricotat, prevăzut cu dinți din oțel ștanțați. **3.** Unealtă în formă de cadru simplu sau cu bară mobilă, folosită în legătorie la cusutul manual al cărților.

GHERGHELEU, deal în E Pod. Târnavelor, cu direcția NV-SE, între râurile Paloș și Archita, la N de Rupea, alcătuit din gresii sarmațiene. Alt. max.: 785 m.

GHERGHEȘTI, com. în jud. Vaslui; 2 664 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1743).

GHERGHINĂ (< germ.) s. f. (BOT.) Dalie.

GHERGHIȚA, com. în jud. Prahova, pe râul Prahova; 4 057 loc. (1995). Amintit ca târg în 1534. Bisericile Sf. Procopie-Domnească, ctitorie din 1641 a lui Matei Basarab (refăcută în 1895), și Sf. Dumitru (1705, refăcută în 1888) în satul **G.**; biserica de lemn Adormirea Maicii Domnului (1790—1791) în satul Ungureni.

GHERIDON (< fr.) s. n. Măsuță rotundă cu unul sau cu trei picioare.

GHERILĂ (< fr; sp. *guerilla)* s. f. Denumire dată războiului de partizani în Spania și în țările Americii Latine. ✧ *Război de g.* = război în care principalele forme și metode de luptă sunt cele folosite de partizani.

GHERLA, oraș în jud. Cluj, în Pod. Someșan, pe Someșu Mic; 24 612 loc. (1995). Termocentrală. Constr. metalice; combinat pentru industrializarea lemnului (plăci aglomerate, furnire, placaje, mobilă); tricotaje și conf.; chibrituri, sticlărie pentru menaj, produse alim. (preparate din carne, băuturi, panificație etc.). Ateliere de confecționat covoare orientale. Muzeu de istorie și arheologie. Castel-cetate în stilul Renașterii (1540—1551), case în stil baroc (sec. 18), biserica armeano-catolică Solomon (1723—1724), biserica romano-catolică (1744) și catedrala armeano-catolică (1748—1804). Parc dendrologic. Așezare romană fortificată. Prima mențiune documentară datează din 1291. Recunoscut ca oraș în 1510. În sec. 17, în **G.** s-a stabilit un grup de armeni veniți din Moldova, dând orașului denumirea de *Armenopolis (Armenienstadt).* Mare centru comercial. Închisoarea din **G.** a fost una dintre cele mai dure din timpul regimului comunist.

GHERMAN, Oliviu (n. 1930, Mihai Viteazu, jud. Cluj), fizician și om politic român. Prof. univ. la Cluj-Napoca și Craiova. Președinte al Partidului Democrației Sociale din România (din 1992). Președinte al Senatului României (din 1992). Studii în domeniul fizicii teoretice („Fizica statistică", „Fizica moleculară, termodinamică și statistică").

GHERMĂNESCU, Mihail (1899—1962, n. București), matematician român. Prof. univ. la București. Cercetări în domeniul ecuațiilor funcționale, al seriilor trigonometrice, teoriei funcțiilor și teoriei numerelor. A introdus noțiunile de derivată parțială areolară și diferențială totală areolară; a definit continuitatea funcțională.

GHERMEA s. f. Piesă îngropată în zidărie, pentru a permite fixarea prin cuie sau prin șuruburi a tocului unei uși sau al unei ferestre.

GHERȚA MICĂ, com. în jud. Satu Mare; 3 250 loc. (1995). Expl. de andezit. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1873), în satul Gherța Mică.

GHES s. n. *A da cuiva ~* = **a)** a da cuiva un ghiont, o lovitură ușoară; **b)** a îndemna, a zori pe cineva.

GHETOU (< it., fr.) s. n. (În sec. 15—19, în unele țări europene) Cartier al unui oraș în care locuiește o populație de o anumită rasă, naționalitate sau

GHEȚARI

	Lungimea (km)	Suprafața (km²)
Africa		
Drygalski (Kilimanjaro)	2,5	—
America de Nord		
Bering (Alaska)	203	5 800
Malaspina (Alaska)	113	3 800
Muir (Alaska)	30	1 200
Nisqually (Munții Coastei)	90	103
Susitna (Alaska)	45	—
America de Sud		
Río de Plombo (Anzi)	17	75
San Tadeo (Anzi)	57	—
San Rafael (Anzi)	45	—
Upsala (Anzi)	60	—
Antarctica		
Lambert	450	20 000
Asia		
Baltoro (Karakorum)	62	775
Biafo (Karakorum)	68	620
Chomolungma (Himalaya)	43	320
Elbrus (Caucaz)	16	145
Enghilcek (Tian Shan)	60	284
Fedcenko (Pamir)	71	907
Gangotri (Himalaya)	30	—
Siachen (Karakorum)	25	1 150
Zemu (Himalaya)	31	130
Zeravșan (Tian Shan)	26	114
Europa		
Aletsch (Alpi)	268	160
Gorner (Alpi)	15	67
Mer de Glace (Alpi)	15	41
Svartisen (Norvegia)	32	450
Unterer Grindelwald (Alpi)	10,1	31
Vatnajökull (Islanda)	142	8 800
Oceania		
Franz Josef (Noua Zeelandă)	15	—
Murchison (Noua Zeelandă)	18	—
Tasman (Noua Zelandă)	29	156

religie, ca urmare a unei politici de discriminare. În timpul celui de-al doilea război mondial, naziștii au creat **g.** în diverse orașe din E Europei, pe care le-au transformat în lagăre de exterminare. Este cunoscută rezistența unor **g.**, mai ales a celui evreiesc din Varșovia, împotriva armatei naziste.

GHȚRĂ (< fr.) s. f. Învelitoare de postav sau de fetru care acoperă glezna și partea de deasupra a încălțămintei bărbătești. ✦ Bandă din piele, folosită pentru protecția gleznei lucrătorilor metalurgiști.

GHETSIMANI (arameic *gat șemen* „presă de ulei"), numele grădinii de la poalele Muntelui Măslinilor, unde Iisus obișnuia să se retragă pentru rugăciune împreună cu discipolii săi; locul ultimei rugăciuni a lui Iisus când, trădat de Iuda, a fost prins și dus la arhierei spre judecare.

GHEȚAR (< *gheață*, după fr. *glacier*) s. m. Masă de gheață formată în munții înalți și în regiunile polare, care se deplasează lent, sub influența gravitației, în lungul văilor sau pe pante. După dimensiune și formă se deosebesc: *g. de calotă* (sau *continentali*) cu grosimi foarte mari, dezvoltați în Antarctica și Groenlanda și *g. de munte* (împărțiți, la rândul lor, în *g. de vșale* și *g. de circ*). Suprafața ocupată de **g.** actuali (c. 16,3 mil. km²) reprezintă 11% din suprafața uscatului.

GHEȚARUL DE LA BARSA, peșteră situată în M-ții Bihor, într-o depresiune închisă (Groapa de la Barsa) din complexul carstic Padiș-Cetățile Ponorului, la 1 100 m alt. Lungime: 2 750 m. Constituită dintr-o galerie principală (întreruptă de mai multe săli, cascade și hornuri) și câteva galerii colaterale. Păstrează un strat permanent de gheață, gros de 50 cm. Face parte din parcul național al M-ților Apuseni.

GHEȚĂRIE (< *gheață*) s. f. Loc special amenajat în care se păstrează gheață (1) naturală pentru a fi folosită vara.

GHEȚIE, Ion (n. 1930, Șimleu Silvaniei), filolog și lingvist român. Lucrări de critică a vechilor texte românești („Începuturile scrisului în limba română"), de istorie a limbii literare și a graiurilor daco-române („Baza dialectală a românei literare", „Istoria limbii române literare", „Introducere în dialectologia istorică românească"). Romane („Pomul vieții").

GHEȚIE, Vasile (1903—1990, n. sat Berința, jud. Maramureș), medic veterinar român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul morfologiei animale („Anatomia animalelor domestice", „Atlas de anatomie comparată").

GHEȚUȘ (< *gheață*) s. n. Polei; *p. ext.* loc înghețat, alunecos, pe care se joacă copiii iarna.

GHEUCA, Leon (c. 1735—c. 1789), episcop de Roman (din 1769) și mitropolit al Moldovei (din 1786). Cărturar și traducător de factură iluministă, sprijinitor al învățământului în limba română.

GHEUNOAIE s. f. v. **ghionoaie.**

GHIAȚĂ, Dumitru (1888—1972, n. sat Colibași, jud. Mehedinți), pictor român. Peisaje, compoziții și naturi moarte cu

Onisifor Ghibu

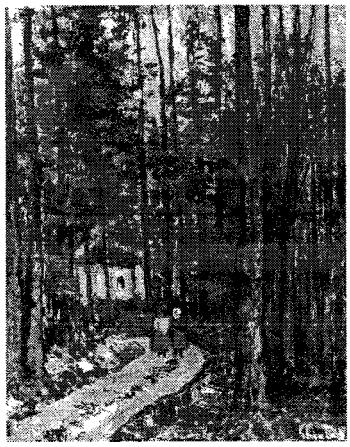

Dumitru Ghiață: „Toamna în pădure"

Lorenzo Ghiberti: Baptisteriu din Florența „Poarta Paradisului" (detaliu)

flori, caracterizate printr-un limbaj simplu, direct, prin coloritul sobru, armonios și prin desenul sintetic, amintind tradițiile artei populare („Țărani la târg", „Iarnă la Târgoviște", „Flori de ferigă", „Toamna în pădure").

GHIAUR (< tc.) s. m. (Înv.) Denumire peiorativă, folosită de turci pentru cei de altă religie decât cea mahomedană.

GHIAUROV, Nicolai (n. 1929), bas bulgar. Carieră internațională, pe toate marile scene ale lumii, în care a interpretat mai ales roluri din operele lui Verdi și Musorgski. Voce puternică, de excepțională întindere în registrul grav.

GHIBĂNESCU, Gheorghe (1864—1936, n. Fălciu, jud. Vaslui), istoric și filolog român. M. coresp. al Acad. (1905). A întemeiat revistele „Theodor Codrescu" și „Ioan Neculce". A editat colecții de documente medievale ale României („Surete și izvoade", 21 vol.; „Ispisoace și zapise", 6 vol.).

GHIBELINI (< it.) s. m. pl. (În sec. 12—14, în orașele italiene) Membrii unei grupări politice, formate mai ales din seniorii feudali; au sprijinit pe împărații germani în lupta împotriva papalității și a *guelfilor.*

GHIBERTI, Lorenzo (c. 1378—1455), sculptor și orfevru florentin. Operă caracteristică trecerii de la gotic la Renaștere. A realizat, într-un stil apropiat de gotic, porțile de nord ale Baptisteriului din Florența, iar în spiritul Renașterii „Poarta Paradisului" (poarta de est a aceluiași edificiu), precum și o serie de statui („Sf. Matei" în Oratoriul Orsanmichele din Florența).

GHIBORȚ s. m. Pește teleostean dulcicol din familia pericidelor, de c. 10—15 cm lungime, cu numeroși spini pe opercul și cu aripioara dorsală țepoasă *(Acerina cernua).*

GHIBU, Onisifor (1883—1972, n. Săliște, jud. Sibiu), pedagog și publicist român. M. coresp. al Acad. (1919), prof. univ. la Cluj. Întemeietor al unor publicații apărute în Transilvania și Basarabia. Luptător pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat, având un rol determinant în opera de redeșteptare a conștiinței naționale a românilor basarabeni. Unul dintre fondatorii istoriei pedagogiei românești, („Puncte cardinale pentru o concepție națională a educației"). **G.** argumentează necesitatea organizării învățământului în spirit național, bazat pe principii moderne („Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria", „Din istoria literaturii didactice românești"). A denunțat politica antinațională și anticulturală a

Gheorghe Ghica (1)

Grigore Gheorghe Ghica (2). Portret de Theodor Aman

Grigore II Ghica (3)

Grigore Dimitrie Ghica (7)

Alexandru Dimitrie Ghica (8)

Ion Ghica (11)

comuniştilor („Chemare la judecata istoriei"). Memorii.

GHICA, familie de boieri din Ţara Românească şi Moldova, de origine albaneză, cu important rol politic în sec. 17—19. Mai importanţi: **1. Gheorghe G.,** domn al Moldovei (1658—1659) şi al Ţării Româneşti (1659—1660). Întemeietorul familiei. A mutat definitiv capitala Ţării Româneşti la Bucureşti (1659). **2. Grigore Gheorghe G.,** domn al Ţării Româneşti (1660—1664 şi 1672—1673).

Nicolae Ghika-Budeşti:
Muzeul Ţăranului Român

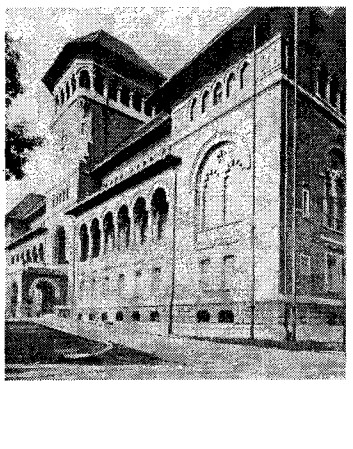

Fiul lui **G. (1).** S-a sprijinit la început pe boierii Cantacuzini, dar sub influenţa facţiunii adverse, condusă de Stroe Leurdeanul, a poruncit uciderea postelnicului Constantin Cantacuzino (1663). În a doua domnie a continuat politica de persecutare a Cantacuzinilor. **3. Grigore II G.,** domn al Moldovei (1726—1733, 1735—1739, 1739—1741, 1747—1748) şi al Ţării Româneşti (1733—1735 şi 1748—1752). Nepot al lui **G. (2).** A adus în Moldova şi Ţara Românească numeroşi greci, cărora le-a încredinţat importante dregătorii şi a desfăşurat o politică fiscală excesivă (reintroducerea văcăritului, 1747—1748). Sprijinit de Hrisant Nottara, s-a preocupat de dezvoltarea învăţământului. Ctitor al mănăstirilor Frumoasa (Iaşi) şi Pantelimon (Bucureşti). **4. Matei G.,** domn al Ţării Româneşti (1752—1753) şi al Moldovei (1753—1756). Fiul lui **G. (3).** A desfăşurat o politică fiscală excesivă şi a cârmuit prin boierii greci, ceea ce a provocat nemulţumirea poporului şi a boierimii pământene. A fost mutat din Ţara Românească în Moldova în urma unei mişcări a populaţiei din Bucureşti. În timpul domniei lui s-a redactat în Moldova „Cronica Ghiculeştilor". **5. Scarlat G.,** domn al Moldovei (1757—1758) şi al Ţării Româneşti (1758—1761 şi 1765—1766). Fiul lui **G. (3).** A desfăşurat o politică fiscală excesivă şi a promovat în dregătorii pe boierii greci. **6. Grigore III G.,** domn al Moldovei (1764—1767, 1774—1777) şi al Ţării Româneşti (1768—1769). Nepot al lui **G. (3).** A întocmit un aşezământ fiscal şi un regulament de salarizare a slujbaşilor, cu scopul de a îngrădi abuzurile acestora. În 1775, Bucovina a fost cedată de Imp. Otoman Habsburgilor, act faţă de care domnul a protestat. Întemeietor al unei manufacturi de postav la Chiperesti-Iaşi (1766). Ucis de turci pentru apropierea lui faţă de Rusia. **7. Grigore Dimitrie G.,** primul domn pământean al Ţării Româneşti (1822—1828) după înlăturarea regimul fanariot. A redeschis Şcoala de la „Sf. Sava" şi a patronat înfiinţarea Societăţii Filarmonice (1833). **8. Alexandru D. G.,** domn al Ţării Româneşti (1834—1842). Frate cu **G. (7).** Mazilit de turci pentru încercarea de a schimba unele prevederi ale Regulamentului Organic. În calitate de caimacam al Ţării Româneşti (1856—1858), a sprijinit mişcarea pentru unirea Principatelor. **9. Grigore Alexandru G.,** domn al Moldovei (1849—1853, 1854—1856). A revizuit regimul agrar regulamentar (1851); a încurajat lucrările publice şi s-a preocupat de organizarea învăţământului public (1851) şi superior. A acordat libertate presei şi a introdus telegraful. Sprijinitor al unirii Principatelor. **10. Dimitrie G.** (zis şi **Beizadea Mitică**) (1816—1897), om politic român. Fiul lui **G. (7).** A participat la detronarea lui Al.I. Cuza (1866); ministru în mai multe rânduri şi prim-min. (1868—1870). **11. Ion G.** (1816—1897, n. Bucureşti), scriitor, economist şi om politic român. Principe de Samos (1854—1858). Acad. (1874). Fruntaş al Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, luptător pentru unirea Principatelor; de mai multe ori ministru şi prim-min. (febr.—mai 1866, 1866—1867, 1870—1871). Primul profesor român de economie politică; a predat cursuri la Academia Mihăileană (1841—1843) şi a publicat „Convorbiri economice" (1865—1875). Preşedinte al Acad. Române (1876—1882, 1890—1893, 1894—1895). Memorialistica sa („Scrisori către V. Alecsandri") se remarcă prin darul evocării şi al portretisticii. **12. Ion (Iancu) Gr. G.** (1829—1891, n. Iaşi), general şi om politic român. De mai multe ori ministru; agent diplomatic la Constantinopol, în timpul proclamării independenţei României. **13. Pantazi G.** (1837—1882, n. Bucureşti), scriitor român. Fiul lui **G. (10).** Secretar al „Magazinului istoric pentru Dacia". Jurnalist cu vederi democrate, a colaborat la „Revista contemporană", „Literatorul", „Dâmboviţa". Autor de romane („Un boem român", „Don Juanii din Bucureşti"). Note critice, comedii, nuvele.

GHICA, Dimitrie (1875—1967, n. Istanbul), diplomat român. A avut un rol important în perioada intrării României în al doilea război balcanic (1913); ministru de Externe (1931—1932), a încercat, fără succes, o apropiere de Italia. Ministru plenipotenţiar al României la Roma (1928—1932; 1932—1933) şi Bruxelles (1933—1937). Memorii.

GHICA-COMĂNEŞTI, Nicolae (1875—1921), călător şi explorator român. Împreună cu tatăl său, **Dimitrie,** a întreprins în 1895 o expediţie în Somalia, unde a efectuat ridicări topografice şi a alcătuit colecţii de elemente rare de floră şi faună („Cinci luni în ţara somalilor", „O călătorie în Africa").

GHICI (< bg.) vb. IV tranz. **1.** A descoperi, a afla, a înţelege ceva (mai mult intuitiv); a intui ceva. ✦ Spec. A dezlega o ghicitoare. **2.** A prezice cuiva viitorul.

GHICITOR, -OARE (< *ghici*) s. m. şi f. Persoană care ghiceşte sau prezice viitorul cuiva.

GHICITOARE (< *ghici*) s. f. Specie a literaturii populare, de mici dimensiuni, de obicei în versuri, care cere identificarea, prin asociaţii logice, a unui obiect, a unei fiinţe etc., prezentate întotdeauna învăluit, cu ajutorul perifrazei sau al tropilor; cimilitură.

GHID (< fr.) s. m., s. n. **1.** S. m. Persoană care conduce şi îndrumează un grup de turişti, de vizitatori ai unui muzeu etc. **2.** S. n. Broşură sau carte care cuprinde informaţiile necesare pentru orientarea într-o regiune, într-un oraş, într-o colecţie sau într-un domeniu de cunoştinţe. **3.** S. n. *G. de unde* = **a)** mediu în care are loc propagarea ghidată a undelor electromagnetice; **b)** conductor tubular în care se propagă unde radioelectrice. **4.** S. n. (INFORM.) *G. de erori* = listă ce conţine tipurile de erori ce pot apărea la calculator şi eventual modul cum pot fi corectate.

GHIDA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. şi refl. A (se) călăuzi, a (se) orienta. **2.** Tranz. A imprima unei piese, unui organ de mecanism etc. o mişcare după o anumită direcţie, şi între anumite limite, cu ajutorul unui ghidaj.

GHIDAJ (< fr.) s. n. Element fix al unui mecanism, care, prin forma sa, permite elementului mobil să se deplaseze între anumite limite, după o anumită direcţie (ex. **g.** batiului maşinilor-unelte).

GHIDFALĂU, com. în jud. Covasna; 2 553 loc. (1995). Biserici reformate (sec. 13) cu zid de incintă (sec. 15) în satele Ghidfalău şi Zoltan (1792).

GHIDIGENI, com. în jud. Galaţi; 5 549 loc. (1995). Fabrică de spirt, de băuturi alcoolice şi de drojdie. Staţie de c.f. Biserica Sf. Dumitru (ante 1809), conac (sec. 19) în satul Ghidigeni.

GHIDIONESCU, Vladimir (1878—1948, n. Iaşi), pedagog român. Prof. univ. la Cluj. Membru fondator al Asociaţiei Internaţionale de Pedologie. A susţinut şi a popularizat activ pedagogia experimentală („Introducere în pedologia şi pedagogia experimentală").

GHIDON (< fr.) s. n. **1.** Bară cu mânere, curbată la capete, care serveşte la dirijarea mişcării unor vehicule simple (bicicletă, motocicletă), fiind fixată la mijloc pe furca roţii directoare. 2. Pavilion **(2)** folosit în marină ca marcă de comandament sau pentru semnalizare.

GHIDRAN s. m. (ZOOT.) Varietate anglo-arabă de cai, cu aptitudini pentru tracţiune şi călărie; are fruntea concavă, culoarea roibă şi înălţimea de 1,55—1,65 m.

GHIDRIN s. m. Peşte teleostean de ape salmastre, cu trei spini pe spate, înaintea înotătoarei dorsale *(Gasterosteus aculeatus).* Îşi depune icrele în cuiburi construite din plante acvatice.

GHIDROPĂ (< fr.) s. f. (AV.) Frânghie cu lungimea de 50—120 m, legată de nacela unui balon şi lăsată să atârne pe sol, pentru a menţine constantă înălţimea de plutire a acestuia.

GHIGHIU, mănăstire de maici, situată în satul Ghighiu, com. Bărcăneşti, jud. Prahova. Întemeiată în 1817 de ieromonahul Arsenie de la Cernica. Până în 1952 a funcţionat ca mănăstire de călugări. Biserica actuală, cu hramul Izvorul Tămăduirii, a fost construită în anii 1858—1866, pe locul unei vechi biserici din lemn. Pictată la interior de Gh. Tattarescu. Restaurată în anii 1954—1958, când s-au construit chilii în stil brâncovenesc, ateliere de lucru. Biserica a fost consolidată după cutremurul din 4 mart. 1977. Muzeu cu colecţii de artă veche bisericească.

GHIKA, Alexandru (1902—1964, n. Bucureşti), matematician român. Acad. (1963), prof. univ. la Bucureşti. Fondator al şcolii româneşti de analiză funcţională. Studii privind funcţiile monogene, spaţiile vectoriale şi topologice, modulele tipologice şi operatorii liniari. A introdus noţiunile de puncte periferice şi puncte interstiţiale, de paraconvexitate.

GHIKA-BUDEŞTI, Nicolae (1869—1943, n. Iaşi), arhitect român. M. de onoare al Acad. (1937), prof. univ. la Bucureşti. Adept al stilului neoromânesc în arhitectură (clădirea actualului Muzeu al Ţăranului Român), a realizat numeroase construcţii de locuinţe şi socialculturale. Activitate susţinută de studiere a vechii arhitecturi româneşti („Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia").

GHIKA-BUDEŞTI, Ştefan (1904—1959, n. Predeal), geolog român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Bucureşti şi Timişoara. Studii geologice şi petrografice asupra m-ţilor Lotru, Parâng şi Făgăraş. Studii de geologie tehnică pentru barajele de la Bicaz, Vidraru şi Lotru.

GHILDĂ (< fr.) s. f. (În apusul Europei, în Ev. Med. timpuriu) Asociaţie de sprijin reciproc, cu puternice trăsături religioase; etapă premergătoare a breslei.

GHILELS, Emil Grigorievici (1916—1985), pianist şi pedagog rus. Carieră internaţională în genul concertant şi cameral. Interpretări de o poezie intensă, dar sobră, cu un caracteristic simţ al legato-ului. Discografie bogată.

GHILGAMEŞ 1. Erou semilegendar, conducător al vechiului oraş sumerian Uruk, din S Mesopotamiei. **2. „Epopeea lui ~",** poem eroic babilonean, din milen. 3 î.Hr., înscris pe 12 tăbliţe de argilă arsă. A fost găsit în biblioteca regelui Assurbanipal din Ninive.

GHILIMELE (după fr. *guillemets*) s. f. pl. Semne de punctuaţie în formă de două mici virgule sau unghiuri dispuse paralel („ "; « »), între care se închid citate, titluri (de opere, reviste etc.), un text în vorbirea directă sau cuvinte cărora li se dă un sens special; semnele citării.

GHILOŞ (GHIOŞ) (< germ., fr.) s. n. Ornament gravat constituit din întretăieri de linii fine, drepte sau ondulate, folosit în decorarea unor obiecte de sticlă sau metal. ✦ Desen complex folosit în poligrafie la obţinerea fondului de siguranţă al imprimatelor cu valoare nominală (bancnote, cecuri etc.).

GHILOTINA (< fr.) vb. I tranz. A executa cu ghilotina **(1).**

GHILOTINĂ (< fr.) s. f. **1.** Instrument de execuţie a condamnaţilor la moarte prin decapitare, cunoscut din Evul Mediu şi introdus în Franţa (25 apr. 1792) la propunerea dr. J.I. Guillotin. Folosirea ei a fost abolită la 9 oct. 1981. **2.** Foarfece-ghilotină.

GHIMBAV 1. Afl. stg. al Oltului, în Depr. Bârsei; 50 km. lzv. din N M-ţilor Bucegi şi trece prin Râşnov şi Ghimbav Formează Cheile Râşnoavei. Cunoscut şi sub numele de *Ghimbăşel.* **2.** Com. în jud. Braşov, pe râul omonim; 5 300 loc. (1995). Constr. aeronautice (motoplanoare, elicoptere). Filatură şi ţesătorie de lână. Fabrică de hârtie şi carton. Culturi floricole de seră. Staţie de c.f. Menţionat documentar în 1342. În satul Ghimbav se află o biserică evanghelică gotică (sec. 13—14), biserica ortodoxă Sf. Treime (1780) şi o cetate ţărănească (sec. 15).

GHIMBER (GHIMBIR) (< magh.) s. n. Plantă aromatică tropicală cu rizomul bogat în uleiuri eterice *(Zingiber officinale).*

GHIMEŞ 1. Depr. intramontană în Carpaţii Orientali, pe valea superioară a Trotuşului, limitată de M-ţii Tarcău (la N şi E) şi Ciuc (la S). Supr.: c. 100 km². Expl. forestiere. **2.** Trecătoare situată în V M-ţilor Ciuc, la 1 170 m alt., pe râul Trotuş, care asigură legăturile rutieră şi feroviară între Moldova şi Transilvania.

GHIMEŞ-FĂGET, com. în jud. Bacău, pe Trotuş; 5 264 loc. (1995). Staţie de

c.f. (Ghimeș). Reșed. com. este satul *Făget.*

GHIMIRLIE (GHIMERLIE) s. f. Ferăstrău cu pânză foarte îngustă, folosită de dogari și de dulgheri.

GHIMPĂRIȚĂ (< *ghimpe*) s. f. Mică plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina ramificată, frunze foarte ascuțite și flori verzui *(Crypsis aculeata).*

GHIMPAT, -Ă (< *ghimpe*) adj. Care are ghimpi. ✧ *Sârmă g.* = sârmă pe care sunt fixate mici bucățele de sârmă ascuțită.

GHIMPAȚI, com. în jud. Giurgiu; 6 200 loc. (1995). Produse chimice și alim. Conf. Crescătorie de fazani. Conacul Petrașcu (1900) și biserica Sf. Nicolae (1866) în satul **G.**; bisericile Sf. Împărați Constantin și Elena (1876), Sf. Gheorghe (1891, refăcută în 1958) și Sf. Voievozi (1827—1828, reparată în 1894), în satele Copaciu, Naipu și Valea Plopilor.

GHÎMPE (cuv. autohton) s. m. **1.** (BOT.) Spin. **2.** (La pl.) Țepii ariciului. **3.** (BOT.) Scaiete. **4.** *G. pădureț* = subarbust totdeauna verde din familia liliaceelor, înalt de 20—50 cm, cu ramurile lățite în formă de frunză și terminate printr-un spin, frunze reduse sub formă de solzi, flori mici verzui și fructe bace roșii persistente *(Ruscus aculeatus).* Monument al naturii.

GHIN s. n. **1.** Cuțit cu lamă curbată în formă de unghie, folosit pentru cioplire la sculptura în lemn. **2.** Daltă cu tăișul semicircular, folosită în rotărie. **3.** Cazma cu lamă curbată, folosită la scosul nămolului de pe fundul apei.

GHINDARI, com. în jud. Mureș, pe Târnava Mică; 5 329 loc. (1995). Expl. de balast. Mat. de constr. Topitorie de in și cânepă. Stație de c.f.

GHÎNDĂ (lat. *glans, -dis*) s. f. **1.** Fructul stejarului; achenă cilindrică sau elipsoidală, prevăzută cu *cupuliă,* conținând o singură sămânță, bogată în grăsimi, amidon etc. **2.** Una dintre culorile de la jocul de cărți; treflă **(1).**

GHINION (< fr.) s. n. Nenoroc, nesănsă; întâmplare, împrejurare defavorabilă pentru cineva.

GHINIONIST, -Ă (< *ghinion*) adj., s. m. și f. (Persoană) care are (adesea) ghinion.

GHINT (< ucr.) s. n. 1. Șanț elicoidal practicat pe suprafața interioară a țevii unei guri de foc și care imprimă proiectilului mișcarea de rotație necesară pentru asigurarea stabilității acestuia pe traiectorie. **2.** Cui de fier cu capătul lat și proeminent.

GHINTUI (< *ghint*) vb. IV tranz. **1.** A executa, prin așchiere sau presare, ghinturile țevii unei guri de foc. **2.** A fereca cu ghinturi **(2)** un buzdugan, o ghioagă etc.

GHINȚURĂ s. f. (BOT.) Gențiană.

GHIOAGĂ (lat. **clava*) s. f. **1.** Bâtă cu măciulie în vârf; măciucă **(1),** ciomag. **2.** Capătul bombat (și ghintuit) al unui buzdugan.

GHIOC (lat. **cloca*) s. m. Gen de melci din mările tropicale, cu cochilia ovală, emisferică, groasă și lucioasă *(Cypraea); p. restr.* cochilia acestor melci. ✧ Expr. *A da cu ghiocul* sau *a căta* (cuiva) *în ghioc* = a ghici (cuiva) cu ajutorul ghiocului.

GHIOCEL (< *ghioc*) s. m. (BOT.) Plantă erbacee perenă, bulboasă, de primăvară, din familia amarilidaceelor, înaltă de 10—30 cm, cu frunze liniare, de regulă două, și cu o singură floare albă, aplecată *(Galanthus nivalis).* Crește de la câmpie până la munte.

GHIOL (< tc.) s. n. Denumire generică pentru lacurile cu fund mâlos. Cuvântul intră ca element de compunere în denumirea unor lacuri din Dobrogea (ex. Techirghiol, Siutghiol).

GHIONDER (< tc.) s. n. Prăjină din lemn de brad sau de pin, cu ajutorul căreia se manevrează bărcile mici în bălți, în Delta Dunării; este folosită și în construcții pescărești (lese de garduri, punți pentru depozitarea peștelui etc.); bătător cu care se mână peștele spre plasă.

GHIONOAIE (GHEONOAIE, GHEUNOAIE) (cuv. autohton) s. f. Numele unor specii de *ciocănitori* din genul *Picus.*

Ghirlandaio: „Sf. Francisc"
(Frescă din biserica Santa Trinită, detaliu)

GHIONOI (< *ghionoaie*) s. n. Târnăcop cu un braț lung, ascuțit la vârf și cu altul în formă de ciocan, folosit în lucrările de abataj.

GHIONT s. m. și n. Lovitură dată cu umărul, cu cotul; brânci.

GHIORDEL s. n. Găleată de lemn sau de pânză de vele folosită la bordul navelor pentru transportul apei, al nisipului etc.

GHIORGHIOS Pisides sau **din Pisidia** (sec. 7), poet bizantin. A celebrat victoriile lui Heraclius asupra perșilor și avarilor și a compus poeme religioase („Despre creație", „Imnuri").

GHIOROC, com. în jud. Arad; 4 144 loc. (1995). Expl. de diorite și balast. Centru viticol. Stație de c.f. Biserica Sf. Mucenic Dimitrie (1779—1781), ctitorită de aromâni.

GHIOROIU, com. în jud. Vâlcea; 2 308 loc. (1995). Bisericile Sf. Îngeri (1786, reconstruită în 1859—1863), Cuvioasa Paraschiva (1784, refăcută în 1837—1838) și Sf. Voievozi (sec. 16, refăcută la 1825), în satele Ghioroiu, Știrbești și Mierea; biserica de lemn Sf. Nicolae (1791) în satul Herăști.

GHIOȘ s. n. v. **ghiloș.**

GHIOȘĂ (< fr.) s. f. Daltă subțire folosită la gravarea pe pietre litografice și pe plăci metalice.

GHIOTURA (< tc.) s. f. *Cu ~* = fără măsură, în mare cantitate, cu grămada.

GHIOZDAN (< tc.) s. n. Geantă din carton, piele sau material plastic (purtată de obicei în spate), în care școlarii își țin cărțile, caietele etc.

GHIRAI (GHIREI), dinastie de hani tătari din Crimeea (sec. 15—1783), întemeiată de Hadji Ghirai Ibn Ghias ad-Din.

GHIRCĂ s. f. Veche denumire a unei specii de grâu bogat în gluten, cu spice mici și cu ariste lungi, rigide *(Triticum durum).*

GHIRCOIAȘU, Romeo (1919—1995, n. Cluj), muzicolog român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări de istorie a muzicii („Contribuții la istoria muzicii românești"), studii de muzicologie.

GHIRLANDAIO (pseud. lui *Domenico di Tommaso Bigordi*) (1449—1494), pictor renascentist italian. Fresce pentru bisericile Santa Trinită și Santa Maria Novella din Florența, pentru Capela Sixtină din Vatican etc. A introdus în compoziția cu teme religioase scene și figuri din viața cotidiană. Remarcabile portrete („Portret de bătrân cu un copil"). În atelierul său a lucrat Michelangelo.

Matila Ghyka

GHIRLANDĂ (< fr.) s. f. Împletitură de frunze sau de flori în formă de lanț; element decorativ de această formă, folosit în arhitectură și în artele decorative.

GHIRODA, com. în jud. Timiș, pe canalul Bega; 4 626 loc. (1995).

GHIȘE, Dumitru (1930—1991, n. Pestișu Mic, jud. Hunedoara), filozof și eseist român. Prof. univ. la București. Studii de istorie a filozofiei, etică și estetică („Existențialismul francez și problemele eticii", „Contrapunct"), ediții critice ale operelor unor gânditori români („Fragmentarism iluminist", în colab.; Gh. Șincai, S. Micu).

GHIȘEU (< fr.) s. n. Ferestruică sau deschizătură făcută în ușa sau în peretele unui birou, prin care publicul ia legătura cu funcționarul unei instituții.

GHITARĂ s. f. v. **chitară.**

GHIȚU, masiv muntos, cu aspect de horst, în S M-ților Făgăraș, între văile superioare ale Argeșului și Vâlsanului. Alcătuit din gnaise. Alt. max.: 1 632 m. Mărginește spre NE depr. Arefu.

GHIU (< fr.) s. n. (NAV.) Bară din lemn sau din metal fixată cu un capăt de partea inferioară a arborelui din pupa unei nave cu pânze.

GHIUDEN (GHIUDEM) (< tc.) s. n. Cârnat condimentat, uscat și presat, în formă de potcoavă, preparat din carne de oaie, de capră sau de vacă.

GHIUJ (cuv. autohton) s. m. (Fam. și peior.) Om bătrân, moșneag.

GHIULEA (< tc.) s. f. Proiectil sferic, din metal sau din piatră, folosit la tragerea cu tunurile vechi, neghintuite.

GHIUMRI (GUMAYRI), oraș în Armenia, la NV de Erevan; 123 mii loc. (1990). Nod de c.f. Ind. textilă, a constr. de mașini (electrotehnică, mașini-unelte pentru prelucr. mat. de constr.), alim. (combinat de prelucr. cărnii). Mobilă. Două teatre. Galerie de pictură. Monumente arhitectonice (ruine ale unei biserici și ale unei bazilici din sec. 6 și respectiv sec. 17). Turism. Puternic afectat de cutremurul din 1988. A avut mai multe denumiri: până în 1840, *Kumairi;* între 1840 și 1924 *Alexandrapol;* între 1924 și 1991, *Leninakan.*

GHIURGHIULIU, -IE (< tc.) adj. (Reg.) (Despre vin) Roșu-deschis, trandafiriu.

GHIVECI (< tc.) s. n. **1.** Vas de pământ ars, de obicei de formă tronconică, în care se plantează flori. ◇ *G. nutritiv* = **g. (1)** confecționat prin presarea (cu prese de mână sau mecanizate) unui amestec de mraniță, turbă, rumeguș de lemn, nisip, îngrășăminte chimice, folosit pentru producerea răsadului; se seamănă direct în câmp. **2.** Mâncare preparată din tot felul de zarzavaturi, cu sau fără carne.

GHIVENT (< germ.) s. n. Filet.

GHIZD s. n. **1.** Căptușeală din zidărie, din piatră, din bârne de lemn etc. a unei fântâni. **2.** Prelungire a ghizdului **(1),** care împrejmuiește o fântână deasupra solului.

GHIZDEI s. m. Plantă furajeră perenă, din familia leguminoaselor, înaltă până la 60—70 cm, cu frunze trifoliate, stipele mari la baza pețiolului și flori galbene; bogată în substanțe hrănitoare *(Lotus corniculatus).*

GHIZELA, com. în jud. Timiș; 1 330 loc. (1995). Expl. de bazalt.

GHYKA, Matila C. (1881—1965), matematician și estetician român. Stabilit în Franța. Unul dintre precursorii „esteticii informaționale" și al „poeticii matematice". A elaborat o teorie matematică a formelor cu valoare estetică („Estetica proporțiilor în natură și în arte"). Studii asupra funcțiilor ritmului („Eseuri despre ritm").

Alberto Giacometti: „Diego"

GIACOMETTI, Alberto (1901—1966), sculptor, pictor și desenator elvețian. Experiențe multiple tinzând către o reprezentare dematerializată a corpului uman, prin alungirea excesivă a formelor și accentuarea rigurozității suprafețelor („Bărbat mergând", „Carul", „Diego").

GIACOSA, Giuseppe (1847—1906), scriitor italian. Melodrame („Partida de șah", „Triumful dragostei"), satire politice („Triste iubiri", „Asemeni unei frunze"); nuvele și memorii. Librete (în colab. cu L. Illica) pentru operele lui Puccini.

GIAEVER [giivə], **Ivar** (n. 1929), fizician american de origine norvegiană. Cercetări în fizica solidului. Studiile sale privind efectul tunel în condiții extreme de temperatură au dus la dezvoltarea teoriei BCS — explicarea pe baze cuantice a fenomenului supraconductibilității. A construit (1960) dioda supraconductoare. Premiul Nobel pentru fizică (1973), împreună cu L. Esaki și B.D. Josephson.

GIA-LONG, împărat al Vietnamului (1802—1820). Sprijinit de Franța, a unificat Indochina orientală. Întemeietor al dinastiei Nguyen (1802—1945).

GIANT GEYSIR, gheizer activ în NV S.U.A. (Wyoming), în Parcul Național Yellowstone. Aruncă cel mai înalt jet de apă și vapori din lume (61 m). Turism.

GIAP NGUYEN VO v. **Võ Nguyên.**

GIARDIOZĂ (< fr.; {s} n. pr. *M. Giard*) s. f. (MED.) Lambliază.

GIARMATA, com. în jud. Timiș; 5 452 loc. (1995). Muzeu etnografic. Centru viticol. Complex avicol. Apicultură. Stație de c.f.

GIAUQUE [giouc], **William Francis** (1895—1982), chimist american. Prof. la Univ. Berkeley (California). Cercetări în domeniul termodinamicii chimice, în special asupra comportării substanțelor la temperaturi extrem de joase. A elaborat o metodă (demagnetizarea adiabatică) de realizare a temperaturilor apropiate de zero absolut. Împreună cu H. L. Johnston, a descoperit al doilea și al treilea izotopi ai oxigenului. Premiul Nobel pentru chimie (1949).

GIBBON [ghibən], **Edward** (1737—1794), istoric iluminist britanic. Opera sa „Istoria declinului și căderii Imperiului Roman" prezintă evoluția Imp. Roman și, apoi, a Imp. Bizantin din 180 până la 1453. Memorii.

GIBBONS [ghibənz], **Orlando** (1583—1625), organist și compozitor englez. Reprezentant al epocii elisabetane.

Muzică bisericească vocală, lucrări pentru virginal.

GIBBS [ghibz], **Josiah Willard** (1839—1903), chimist și fizician american. Prof. la Univ. Yale. Unul dintre creatorii termodinamicii chimice. A formulat (1876) legea fazelor și paradoxul termodinamic care-i poartă numele. Cercetări de optică și mecanică statistică.

GIBBSIT (< engl., fr.) s. n. (MINER.) Hidrargilit.

GIBERELINE (< fr.) s. f. pl. Substanțe vegetale cu acțiune stimulatoare asupra creșterii plantelor, extrase din ciuperca *Gibberella fujikuroi,* folosite pentru a facilita aclimatizarea și dezvoltarea unor plante de cultură.

GIBON (< fr.) s. m. Maimuță antropoidă adaptată pentru viața arboricolă, cu membrele anterioare foarte lungi, cu blana neagră sau cenușie *(Hylobates* și *Symphalangus);* are înălțimea de până la 90 cm și greutatea de c. 11 kg. Trăiește în SE Asiei (Sumatra, Kalimantan și Java) și în S Chinei.

GIBOZITATE (< fr.; {s} lat. *gibbosus* „cocoșat") s. f. (MED.) Cifoză, cocoașă **(2).**

GIBRALTAR 1. Str. între Pen. Iberică și NV Africii, care leagă Oc. Atlantic cu M. Mediterană. Lungime: 65 km; lățime: 14—44 km; ad. min.: 200 m; ad. max.: 1 181 m. Importanță economică și strategică. Numele antic: *Coloanele lui Hercule.* **2.** Oraș, posesiune britanică, situat pe o mică peninsulă în extremitatea de S a Pen. Iberice, despărțită de Spania printr-o zonă neutră; 6,5 km²; 29,1 mii loc. (1993), în majoritate spanioli. Aeroport. Port militar și comercial, bază de aprovizionare a navelor. Ind. textilă și alim. Turism. — *Istoric.* A aparținut romanilor (sub numele de *Calpe*). Ocupat în 711 de musulmanii lui Jabal al-Tarik, de la care își trage numele. Sub stăpânirea englezilor (1309—1333 și 1462), apoi a ducelui de Mediña. La începutul sec. 16, **G.** este cedat Coroanei de Castilia. Prin Tratatul de la Utrecht (1713), Marii Britanii i s-a recunoscut stăpânirea asupra **G.,** care ulterior l-a transformat („Stânca — The Rock", cum a denumit-o) într-o puternică bază militară, cu valoare strategică deosebită. În mart. 1991, britanicii l-au părăsit, prin retragerea ultimului detașament al forțelor terestre, rămânând în continuare un port strategic de observație N.A.T.O., deservit de armata britanică. Negocierile între Marea Britanie și Spania privind statutul **G.** sunt în curs de desfășurare.

GIBRAN, Gibran Khalil (1883—1931), poet și pictor libanez. Stabilit în S.U.A. (1910). Pictură în stilul lui W. *Blake.* Opera poetică, de o mare simplitate stilistică, evocă aspecte ale realităților din țara sa („Nebunul", „Profetul", „Grădina Profetului").

GIBSON [ghibsn], deșert în V Australiei, între Marele Deșert de Nisip în N și deșertul Victoria în S. Relief de podiș, cu alt. între 300 și 500 m, format din granite, gnaise și porfire, cu vegetație de tufișuri țepoase. Precipitații: 250 mm/an. Creșterea extensivă a animalelor.

Gibraltar. Vedere generală a orașului

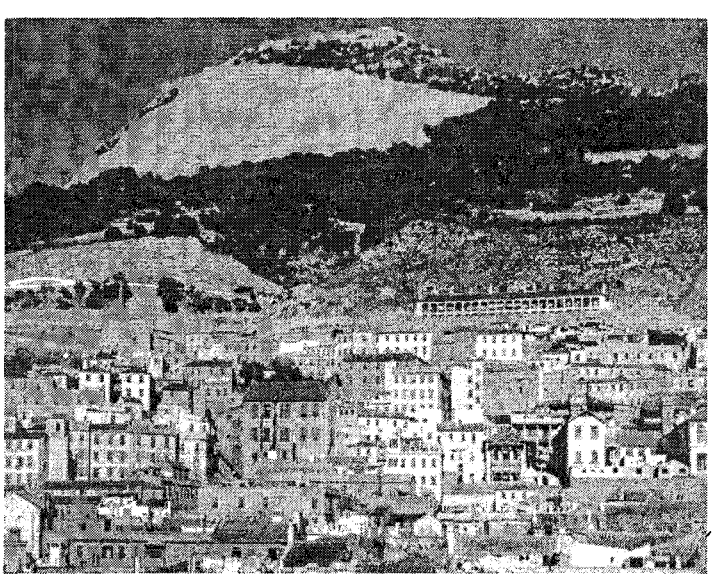

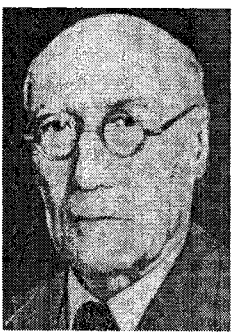

André Gide

GIDE [jid], **André** (1869—1951), scriitor francez. Teoretician al individualismului și amoralismului, al „actului gratuit", a ridicat la rang de principiu ideea de „disponibilitate", refuzul de a se fixa la o convingere stabilă. Proză nonconformistă, remarcabilă prin finețea și luciditatea analizei psihologice („Pivnițele Vaticanului", „Falsificatorii de bani", „Imoralistul", „Simfonia pastorală"). Poeme în proză („Fructele pământului"), versuri, teatru, eseuri scânteietoare („Corydon", „Tezeu"), memorialistică („Jurnal"). Și-a exprimat dezamăgirea față de realitățile sovietice („Întoarcere din U.R.S.S."). Vastă corespondență. Premiul Nobel (1947).

GIELGUD [gi:lgud], **Sir Arthur John** (n. 1904), actor și regizor britanic de teatru și film. Interpret remarcabil al repertoriului shakespearian („Iulius Cezar", „Richard al III-lea"). A susținut roluri variate, cărora le-a conferit dramatism și vigoare („Sfânta Ioana", „Falstaff", „Atacul cavaleriei ușoare", „Crima din Orient Expres", „Carele de foc", „Gandhi").

GIERA, com. în jud. Timiș; 1 294 loc. (1995). Stație de c.f.

GIESEKING [ghi:zechiŋ], **Walter** (1895—1956), pianist și compozitor german. Interpret al muzicii lui Beethoven, Schumann, Debussy și Ravel. Muzică de cameră, lieduri. Lucrări teoretice („Tehnica pianistică modernă").

GIESSEN [ghi:sən], oraș în partea central-vestică a Germaniei (Hessen), la N de Frankfurt am Main; 155 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod rutier. Oțelării. Ind. constr. de mașini, electrotehnică,

Beniamino Gigli

textilă, a încălț., de aparate optice, a cauciucului, farmaceutică și alim. (tutun, băuturi). Universitate (1607). Castelul vechi (sec. 14), Castelul Nou (sec. 16), Primăria veche (sec. 15), Mănăstirea Schiffenberg. Grădină botanică. Menționat documentar în 1197.

GIFFARD [jifar], **Henry** (1825—1882), inginer și inventator francez. A construit primul dirijabil din lume (încercat în zbor în 1852) și a inventat injectorul pentru cazanele cu abur (1858).

GIFU, oraș în Japonia (Honshū), la NV de Nagoya, pe râul Nagara; 410 mii loc. (1992). Constr. aeronautice. Ind. mătăsii și hârtiei. Artizanat. Centru turistic. Parcul național Chubu-Sangaku.

GIG (< engl., fr.) s. n. (SPORT) Ambarcație de inițiere în canotajul academic, construită din lemn, de regulă în clinuri, cu o stabilitate mai mare decât schifurile, dar cu o instalație interioară asemănătoare; semischif.

GIGA- (< fr.; {s} gr. *gigas* „uriaș") Element de compunere (simbol: G) cu sensul de „un miliard de ..." (10^9), folosit pentru alcătuirea multiplilor unor unități de măsură; ex. GW (gigawatt), GJ (gigajoule).

GIGAFON (< fr.; {s} *giga-* + gr. *phone* „sunet") s. n. Difuzor cu cameră de compresiune, care asigură un nivel sonor foarte înalt în spațiul deservit.

GIGANT (< it., lat.) s. m. Uriaș. ✦ Fig. Construcție, clădire de mari dimensiuni. ✦ Fig. Persoană care se remarcă prin calități excepționale.

GIGANTIC, -Ă (< *gigant*, după fr.) adj. De proporții uriașe; enorm, colosal.

GIGANTISM (< fr.; {s} gr. *gigant* „uriaș") s. n. (MED.) Creștere exagerată a corpului în înălțime (peste 2 m) sau a unor segmente corporale, cauzată de hiperfuncția lobului anterior al glandei hipofizare, care produce hormonul creșterii.

GIGANTOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *giga-* + gr. *graphe* „descriere") s. f. Procedeu de reproducere pe formate mari, prin proiecție, a unui clișeu inițial mai mic, aplicat la reproducerea de afișe în ofset și de autotipii mari.

GIGANȚI (în mitologia greacă), ființe monstruoase, uriașe, zămislite de Geea din sângele lui Uranus. În lupta de proporții cosmice care s-a dat între **G.** și zeii olimpieni conduși de Zeus și ajutați de Herakles (gigantomahia), **G.** au fost nimiciți.

GIGĂ (< fr., it.) s. f. Vechi dans popular originar din Scoția și din Irlanda, cu măsură ternară sau binară, mișcare vioaie și săltăreață, devenit în sec. 17—18 dans de salon; melodia corespunzătoare acestui dans. ✦ (În sec. 17—18) Ultima parte a unei suite instrumentale, urmând după *sarabandă*.

GIGHERA, com. în jud. Dolj, la confl. Jiului cu Dunărea; 3 734 loc. (1995). Muzeu sătesc (satul Nedeia). Bisericile Sf. Dumitru (1848, refăcută în 1936), Sf. Nicolae (1845) și Sf. Dumitru (ante 1845) în satele Gighera, Zăval și Nedeia.

GIGLI [giλi], **Beniamino** (1890—1957), tenor italian. A excelat pe marile scene ale lumii (Scala, Metropolitan) în repertoriul liric („Manon", „Andrea Chénier", „Tosca", „Gioconda" ș.a.). Succese remarcabile și în roluri dramatice („Mefistofele"). Considerat reprezentantul „tipic" al tenorului italian.

GIGURTU, Ion (1886—1959, n. Turnu Severin), industriaș, economist și om politic român. De mai multe ori ministru. Prim-min. (iul.—sept. 1940); în timpul guvernării sale, România a fost constrânsă să accepte Dictatul de la Viena (30 aug. 1940). Mort în închisoare.

GIJON [hihon], oraș în N Spaniei (Asturii), port de cabotaj și de pescuit la G. Biscaya (Oc. Atlantic); 259 mii loc. (1991). Reparații navale; siderurgie, manufacturi de tutun, ciocolată. Porțelanuri și sticlărie. Export de huilă și min. de fier. Universități. Stațiune balneară. Vestigii romane; palate din sec. 14—16.

GILA [hilə], râu în S.U.A., afl. stg. al fl. Colorado la Yuma; 950 km. Izv. din M-ții Stâncoși, străbate deșertul cu același nume (în statele New Mexico și Arizona) și se varsă în aval de Phoenix. Hidrocentrale.

GILĂU 1. M-ții Gilăului, masiv muntos în NE M-ților Apuseni, situat la N de valea superioară a Someșului Rece. Alcătuit dintr-un nucleu de granit, înconjurat de șisturi cristaline și depozite sedimentare vechi. Alt. max.: 1 405 m (vf. Măgura Călățele). Împreună cu Muntele Mare formează o unitate geomorfologică distinctă, cunoscută sub numele *Gilău-Muntele Mare*. **2.** Com. în jud. Cluj, situată la confl. Someșului Cald cu Someșu Rece, în aval de care formează Someșu Mic; 7 758 loc. (1995). Expl. de andezit. Lac antropic (0,7 km^2) construit în scop energetic (hidrocentrala din satul Someșu Rece) și pentru alimentarea cu apă a municipiului Cluj-Napoca. Așezare rurală și castru de apărare (sec. 1—2). Satul **G.** este atestat documentar în 1246. Aici a existat o cetate atribuită voievodului Gelu; castel renascentist din sec. 15, renovat în 1877, în satul Gilău; biserica de lemn Pogorârea Duhului Sfânt (sec. 18) în satul Someșu Rece.

GILBERT [ghilbət], arh. în partea central-vestică a Oc. Pacific (Micronezia), la SE de Arh. Marshall, format din 16 atoli coraligeni (mai importanți: Tarawa, Makin, Abaiang); 286 km^2; 67,5 mii loc. (1990). Climă ecuatorială. Copra, pescuit. Face parte din statul *Kiribati*.

GILBERT (< fr. {i}; {s} n. pr. W. *Gilbert*) [jilbẹr] s. m. Unitate (tolerată) de măsură (simbol: Gb) pentru tensiunea magnetică, egală cu 0,7947 amperi.

GILBERT [gilbərt], **John** (pseud. lui *John Pringle*) (1895—1936), actor american de film. Stil de joc patetic-romantic în roluri de june-prim al cinematografului mut („Văduva veselă", „Ce visează fetele", „Nopți în deșert"). Partenerul Gretei Garbo, a impus un cuplu de mare popularitate („Carnea și diavolul", „Anna Karenina", „Regina Christina").

GILBERT [gilbərt], **Walter** (n. 1932), biochimist american. A efectuat cercetări fundamentale de biochimie privind determinarea secvențelor de bază în acizii nucleici. Premiul Nobel pentru chimie (1980), împreună cu F. Sanger și P. Berg.

GILBERT [gilbərt], **William** (1544—1603), medic și fizician englez. Medic la curtea regală a Elisabetei I și a lui Iacob I. Membru al Colegiului Regal de Fizică.

John Gilbert

Pionier al experimentărilor în domeniul electroacusticii și magnetismului. A introdus noțiuni noi ca: electricitate, forță electrică, pol magnetic („De magnete"). Numele său a fost atribuit unității de măsură pentru tensiunea magnetică — *gilbert*.

GILL-BOX (cuv. engl.) s. n. (IND. TEXT.) Tren de laminat cu câmp de ace, folosit la laminoare și flyere în filaturile de fibre liberlene și de lână.

GILLESPIE [gileșpi], **Dizzy** (pe numele adevărat *John Birks*) (1917—1993), trompetist și dirijor american de jaz. Virtuoz al trompetei, a introdus ritmurile afro-cubaneze în muzica de jaz. Discografie bogată.

GILLETTE [ʤəlet], societate americană fondată în 1901 de inventatorul King V. Gillette (1855—1932). Prima producătoare mondială de lame de ras, comercializează și alte articole de toaletă și igienă.

GILLIÉRON [jilierõ], **Jules Louis** (1854—1926), lingvist francez originar din Elveția. Specialist în romanistică; s-a ocupat mai ales de dialectologia franceză. Creator al geografiei lingvistice („Atlasul lingvistic al Franței", în colab. cu E. Edmont). M. de onoare al Acad. Române (1923).

GILMAN, Alfred (n. 1941), farmacolog american. Prof. univ. la Charlottesville (Virginia). A studiat moleculele descoperite de M. Rodbell, a identificat și purificat (1985) proteinele G, determinând rolul lor în transmiterea semnalelor între celulele organismului uman. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1994), împreună cu M. Rodbell.

GILOLO (Jailolo) v. **Halmahera.**

GILORT, râu afl. stg. al Jiului; 116,2 k.m. izv. din masivul Parâng, de sub vf. Parângu Mare, colectează apele de pe versantul sudic al acestuia, străbate Subcarpații Olteniei, trecând prin Novaci și Târgu Cărbunești și separă platforma Jiului de cea a Oltețului.

GILSON [jilsõ], **Étienne** (1884—1978), filozof francez. Prof. la Collège de France. Exponent al *tomismului*. Contribuții în cercetarea naturii filozofiei creștine și a continuității între epoca scolastică și cea modernă („Creștinism și filozofie", „Filozofia în Evul Mediu", „Ființă și esență").

GIMNAST, -Ă (< fr., gr.) s. m. și f. Sportiv care practică gimnastica.

GIMNASTIC, -Ă (< fr., gr.) s. f., adj. **1.** S. f. Sistem compus dintr-un număr nelimitat de exerciții fizice, prin care se urmărește dezvoltarea armonioasă a corpului. ✧ *G. sportivă* = ramură sportivă care cuprinde exerciții impuse și liber alese la aparate (sărituri, paralele, bârnă și sol pentru femei; sărituri, cal cu mânere, bară fixă, paralele inegale, inele și sol pentru bărbați). *G. acrobatică* = ramură sportivă care cuprinde exerciții de acrobatică. *G. artistică* = ramură sportivă pentru femei care cuprinde exerciții artistice cu diferite obiecte (cercuri, eșarfe, mingi, măciuci) și cu acompaniament muzical. *G. ajutătoare* = complex de exerciții necesare obținerii unor deprinderi care ușurează practicarea unui sport. *G. medicală* = complex de exerciții necesare la corectarea unor deficiențe fizice sau funcționale. *Pas de g.* = mers cadențat care se execută după anumite reguli. **2.** Adj. Care aparține gimnasticii, privitor la gimnastică.

GIMNAZIAL, -Ă (< germ.) adj. Privitor la gimnaziu. ✧ *Ciclu g.* = clasele V—VIII ale școlii generale.

GIMNAZIU (< germ. lat.; {s} gr. *gymnasion* „id.") s. n. **1.** (În Grecia antică) Școală în care tinerii între 16 și 18 ani își desăvârșeau educația fizică și intelectuală după absolvirea *palestrei*. **2.** (În Germania) Denumire a liceului clasic. **3.** (În România) Școală corespunzătoare claselor V-VIII ale școlii generale.

GIMNOSPERME (< fr. {i}; {s} gr. *gymnos* „gol" + *sperma* „sămânță") s. f. pl. Categorie sistematică din grupul *spermatofitelor*, care cuprinde plantele ale căror semințe se dezvoltă pe o carpelă deschisă (ex. bradul, molidul). Apar în Devonianul Superior și au avut maxim de dezvoltare în Triasic și Jurasic *(Gymnospermae)*.

GIN (< engl., fr.) s. n. Băutură alcoolică incoloră, obținută prin distilarea repetată a plămezii de cereale, în care se adaugă boabe de ienupăr.

GINANDRIE (< fr.; {s} gr. *gyne* „femeie" + *andr-* „bărbat") s. f. Pseudohermafroditism feminin caracterizat prin faptul că organele genitale feminine externe se aseamănă cu cele masculine. V. *androginie*.

GINASTERA [hinastera], **Alberto** (1916—1983), compozitor argentinian. Influențat de folclorul sud-american, în opera sa, inițial de factură tradițională, folosește ulterior tehnici moderne. Un balet, simfonii, concerte, o cantată („Milena"), opere („Bomarzo", „Barabbas"), coruri, muzică de cameră, de film.

GINECEU (< fr., lat.) s. n. **1.** (În arhitectura antică grecească) Apartament rezervat femeilor. **2.** Loc rezervat femeilor în vechile biserici creștine. **3.** (BOT.) Pistil[1] **(1).**

GINECOLOG, -Ă (< fr. {i}) s. m. și f. Medic specialist în ginecologie.

GINECOLOGIE (< fr. {s}; {i} gr. *gynaik-* „femeie" + *logos* „studiu") s. f. Ramură a științelor medicale care se ocupă cu studiul fiziologiei, patologiei, profilaxiei și tratamentului aparatului genital feminin. V. și *obstetrică*.

Vincenzo Gioberti

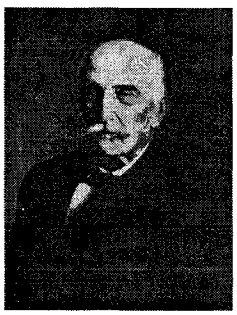

Giovanni Giollitti

GINERE (lat. *gener, -eri*) s. m. **1.** Soțul unei femei în raport cu părinții acesteia. **2.** (Pop. și fam.) Mire.

GINGAȘ, -Ă (< magh.) adj. **1.** Plăpând, slăbuț; delicat **(1)**, fin[1] **(1).** ✦ Plin de delicatețe; sensibil **(1).** **2.** Mofturos la mâncare. **3.** (Despre plante) Care nu rezistă la frig sau la căldură mare. **4.** Care cere multă iscusință și răbdare pentru a fi făcut; dificil, anevoios (de realizat).

GINGĂȘIE (< *gingaș*) s. f. Însușire a ceea ce este gingaș; finețe, delicatețe,

Jean Giono

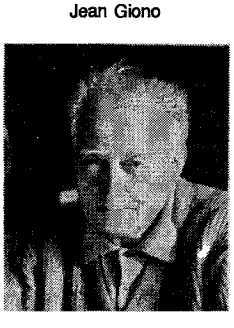

grație; sensibilitate **(3).** ✦ Atitudine, faptă gingașă, delicată.

GINGHIS v. **Gengis-Han.**

GINGIE (lat. *gingiva*) s. f. (ANAT.) Țesut care învelește pereții exteriori ai alveolelor dentare și o parte din corpul dinților.

GINGIRICĂ s. f. Pește teleostean de 8—10 cm lungime, asemănător cu scrumbia de Dunăre *(Clupeonella delicatula).* Trăiește în Marea Neagră și Marea Caspică, de unde migrează periodic în fluvii.

GINGIVITĂ (< fr.; {s} lat. *gingiva* „gingie") s. f. Inflamație a gingiilor.

GINKGO (cuv. chinez) s. m. Arbore dioic, rămas aproape neschimbat din era terțiară până azi, cu frunze caduce bilobate, pieloase, în formă de evantai *(Ginkgo biloba).* Originar din E Chinei, a fost adus în Europa, în sec. 18 și cultivat în parcuri.

GINNEKEN [hînəcə], **Jacobus van** (1877—1945), lingvist olandez. Specialist în lingvistica generală („Principii de lingvistică psihologică") și în gramatica comparată.

GINSBERG, Allen (n. 1926), poet american. Reprezentant al „Generației beat" a anilor '50, alături de J. Kerouac și W. Burroughs. Poezie de factură orală, enunțiativă, incantatorie, cu accente critice la adresa „infernului" vieții moderne („Urlet și alte poeme", „Kaddish și alte poeme", „Oglinda goală").

GINTĂ (< lat. *gens, -ntis*) s. f. Grup exogamic de oameni alcătuit din urmașii recunoscuți ai aceluiași strămoș, constituind forma fundamentală de organizare socială în comuna primitivă; era independentă din punct de vedere economic. ✦ (Livr.) Neam; origine **(2).**

GINZBURG, Natalia (n. *Levi)* (1916—1991), scriitoare italiană. Romane despre raporturile de familie, neînțelegerile dureroase dintre părinți și copii, dintre generații („Dragă Michele", „Orașul și casa"). Eseuri („Viața imaginară"). Piese de teatru.

GIOBERTI, Vincenzo (1801—1852), filozof și om politic italian. Ca membru al societății *Tânăra Italie,* a militat pentru crearea și independența viitorului stat italian. A încercat să împace umanismul filozofiei cu dogmele religiei („Introducere asupra studiului filozofiei", „Primatul moral și civil al italienilor", „Iezuitul modern"). În exil (1833—1848), a ocupat pentru scurt timp (1848—1849) funcția de prim-min. al Regatului Sardiniei.

GIOLITTI, Giovanni (1842—1928), om politic italian. Prim-min. (1892—1893, 1903—1905, 1906—1909, 1911—1914, 1920—1921). A dus o politică de redresare financiară și socială. A introdus votul universal (1912).

GIONEA, Vasile (n. 1914, sat Gârbovățu de Jos, jud. Mehedinți), jurist român. M. de onoare al Acad. (1993), prof. univ. la București. Președinte al Curții Constituționale a României (1992—1995). Studii de drept economic, dreptul muncii și drept constituțional („Drept economic", „Istoria dreptului românesc", în colab.).

GIONO, Jean (1895—1970), scriitor francez. Romane despre ținutul natal, promovând o filozofie a armoniei între oameni și elementele naturii („Unul din Baumugnes", „Cântecul lumii"), un lirism profetic și un pacifism militant („Marea turmă"). Romane-cronică („Doi călăreți ai furtunii").

GIORDANO, Luca (numit și *Luca fa presto*) (1632—1705), pictor italian din școala tenebroșilor. Reprezentant al barocului târziu. Artist de o rară siguranță și rapiditate în execuție (fresce la Palatul Medici, Florența; la El Escorial, Madrid; „Lupta lui Hercule cu centaurul Nessus", în Muzeul Național de Artă al României).

GIORDANO, Umberto (1867—1948), compozitor italian. Opere de orientare veristă („Andrea Chénier", „Fedora", „Madame Sans-Gêne").

GIORGIONE (*Giorgio Barbarelli da Castelfranco,* zis ~) (1477 sau 1478—1510), pictor italian. Reprezentant de frunte al școlii venețiene din perioada de apogeu a Renașterii. Tablouri cu figuri senine, plasate în cadrul naturii, învăluite într-o lumină transparentă și delicată, care degajă o atmosferă de poezie și de visare („Judecata lui Solomon", „Adorația magilor", „Sfânta familie", „Venus adormită", „Concert câmpenesc", „Furtuna", „Cei trei filozofi").

GIOTTO (di BONDONE) (1266 sau 1267—1337), pictor și arhitect italian. Elev al lui Cimabue. Fresce (în bisericile San Francesco din Assisi, Santa Croce și Santa Maria Novella din Florența; ansamblu de scene din viața lui Iisus și a Fecioarei Maria în capela dell'Arena din Padova), ce se disting prin echilibrul compoziției, veridicitatea atitudinii și a expresiei. Prin preocupările pentru redarea volumului și a expresivității plastice a figurilor, prin originalitatea și amploarea viziunii sale, este un premergător al Renașterii și al întregii arte europene moderne. Ca arhitect, a început construcția campanilei Domului (Santa Maria del Fiore) din Florența.

GIOVANNI da FIESOLE v. **Angelico, Fra ~.**

Luca Giordano: „Neptun" (Frescă din Palatul Medici)

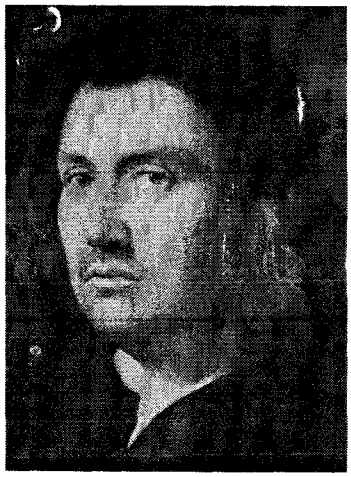

Giorgione: „Portret de bărbat"

Giotto: „Sf. Ștefan" (Panel din Biserica St. Croce din Florența)

Annie Girardot

Jean Giraudoux

GIOVIO, Paolo (1483—1552), umanist și istoric italian. În „Historiarum sui temporis...", care cuprinde perioada anilor 1494 și 1547, prezintă informații referitoare la originea latină a românilor. Predilecție pentru istoria militară; a folosit în operele sale o elegantă latină clasică.

GIPS (< lat.) s. n. Sulfat natural hidratat de calciu, format prin precipitație chimică, în prima fază a evaporării, în bazinele marine și lacustre sărate pe cale de dispariție. Este incolor, alb sau divers colorat în funcție de impuritățile pe care le conține, este solubil în apă și, încălzit la 120—140°C, trece în ipsos. Varietățile curate microgranulare *(alabastru)* sunt folosite ca piatră ornamentală, cele comune utilizându-se ca amendament al solului, la fabricarea vopselelor etc.

GIR (< it.) s. n. **1.** Mijloc prin care cineva garantează pentru cinstea, acțiunile, datoriile cuiva. **2.** (FIN.) Modalitate prin care posesorul unui instrument de plată (cambie, bilet la ordin, cec etc.), numit girant, transferă unei persoane fizice sau juridice, numită giratar, toate drepturile care izvorăsc din posesia instrumentului de plată. **G.** se face prin înscrierea pe verso-ul instrumentului de plată a următoarelor mențiuni: numele girantului, numele giratarului, semnătura girantului și data girării. După efectuarea acestor specificații, instrumentul de plată se înmânează giratarului.

GIRA (< it.) vb. I tranz. (DR.) A face un gir; a garanta, printr-un gir, o cambie. ✦ A garanta pentru cinstea, acțiunile etc. cuiva.

GIRAFA *(Camelopardalis)*, constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Vizitiul, Ursa Mică, Ursa Mare și Casiopeea.

GIRAFĂ (< fr.) s. f. **1.** Gen de mamifer rumegător, cu gâtul foarte lung, capul mic, talie mare (înălțime 5,5 m, trunchiul scurt 2,25 m, greutate c. 700 kg) și blana alburie cu pete brune *(Giraffa)*. Pe cap are două cornițe osoase acoperite cu piele, iar picioarele anterioare, foarte subțiri, sunt mai înalte decât cele posterioare. Trăiește în savanele din Africa. **2.** P. ext. Suport de microfon care permite deplasarea acestuia.

GIRANDOLĂ (< fr.) s. f. Candelabru cu mai multe brațe. **2.** (La pl.) Cercei cu diamante.

GIRANT (< it.) s. m. Persoană care girează. ✦ (FIN.) Posesorul legitim al unui instrument de plată, pe care îl transmite altei persoane prin gir.

GIRARDON [jirardõ], **François** (1628—1715), sculptor clasicist francez. A decorat parcul de la Versailles cu grupuri statuare din marmură. Autorul statuii funerare a lui Richelieu, al statuii ecvestre a lui Ludovic XIV; numeroase portrete.

GIRARDOT [jirardo], **Annie** (n. 1931), actriță franceză. Filme în care ilustrează tipul femeii „adulte", voluntare, în roluri nuanțate psihologic, deopotrivă în registrul comic sau patetic („Rocco și frații săi", „A trăi pentru a trăi", „Trei camere în Manhattan", „Viciul și virtutea", „Prizonierii", „Mulțumesc, viață").

GIRATAR (< it.) s. m. (DR.) Persoană în favoarea căreia se transferă prin gir un instrument de plată.

GIRATORIU (< fr.) adj. (Despre mișcări) Circular. ✧ *Sens g.* = sens în care se execută o mișcare circulară.

GIRAȚIE (< fr.; {s} lat. *gyro* „a învârti") s. f. Mișcare de rotație a unui avion în jurul axei sale centrale de inerție (axă de **g.**), care este verticală la deplasarea orizontală a acestuia. ✧ *Moment de g.* = moment al forțelor aerodinamice care se produce când portanța are o distribuție asimetrică. *Rază de g.* = distanța, față de o axă sau un punct, la care trebuie să se afle un punct, în care se consideră că ar fi concentrată masa unui corp, pentru ca momentul său de inerție să fie egal cu momentul de inerție al corpului considerat, în raport cu o aceeași axă sau cu un același punct.

GIRAUDOUX [jirodu], **Jean** (1882—1944), scriitor și eseist francez. Romane impresioniste („Simon pateticul", „Siegfried și locuitorul din Limousin"), piese pe teme sociale actuale, caracterizate prin echilibrul dintre vis și luciditate, umorul și fantezia, concizia și subtilitatea expresiei („Război cu Troia nu se face", „Nebuna din Chaillot", „Ondine").

GIRIȘU DE CRIȘ, com. în jud. Bihor; 4 926 loc. (1995).

GIRO- ({s} gr. *gyros* „cerc", „roată") Element de compunere cu sensul „rotație", „în cerc"; servește la formarea de substantive și adjective.

GIROC, com. în jud. Timiș; 3 730 loc. (1995). Biserica Sf. Dumitru (1759) în satul Giroc.

GIRODINĂ (< fr.) s. f. Aerodină cu organe de sustentație rotative, compuse dintr-un sistem de elice portante, numit rotor (ex. autogirul, elicopterul etc.).

GIRODIRECȚIONAL (< fr.) s. n. Aparat de bord giroscopic, care indică, în grade, direcția avionului; compas *giroscopic.*

GIROMETRU (< fr. {i}; {s} *giro-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument de bord giroscopic care înregistrează grafic viteza unghiulară a unui avion; este folosit la avioanele pentru zboruri acrobatice, la încercarea avioanelor prototip etc.

GIRONDE [jirõd], estuar în V Franței, format la vărsarea fl. Garonne și Dordogne în G. Biscaya (Oc. Atlantic). Lungime: 72 km; lățime: 3—12 km. Pe malurile sale se practică viticultura. Port pr.: Bordeaux.

GIRONDINI (< fr.) s. m. pl. Grupare politică în timpul Revoluției Franceze reprezentând îndeosebi interesele burgheziei industriale și comerciale. Ei s-au opus deopotrivă tendințelor de restaurare a vechiului regim, cât și politicii sociale a *iacobinilor.*

GIROORIZONT (< engl., fr.) s. n. Aparat de bord giroscopic, care indică înclinarea avionului.

GIROPLAN (< fr. {i}) s. n. Autogir prevăzut cu un rotor format din patru pale cu înclinare variabilă comandată și aripă de avion fixă.

GIROSCOP (< fr. {i}; {s} *giro-* + gr. *skopein* „a examina") s. n. Disc rotitor greu cu axul susținut de câteva cadre cardanice succesive, care îi permit să ia orice orientare în spațiu; dacă discul

este în rotație rapidă, el își păstrează orientarea axei de rotație, indiferent de felul cum s-ar schimba poziția cadrului susținător exterior. Este folosit la aparatele care dau indicații în legătură cu direcția de zbor a avioanelor, submarinelor. V. *girodirecțional, giroorizont.*

GIROSCOPIC, -Ă (< fr.) adj. De giroscop, al giroscopului, bazat pe giroscop. ✧ *Compas g.* = **a)** girodirecțional; **b)** aparat bazat pe principiul giroscopului, a cărui axă principală (invariabilă) de rotație se menține în planul meridian terestru; este folosit pe nave pentru indicarea nordului adevărat (independent de magnetismul terestru).

GIROSIN (< fr. {i}) s. n. Aparat de bord al unui avion, compus dintr-un compas magnetic și un girodirecțional.

GIROSTABILIZATOR (< fr.) s. n. Sistem automat ce asigură orientarea în spațiu a unor echipamente speciale (antene, camere de luat vederi, guri de foc etc.) amplasate la bordul vehiculelor maritime, terestre, aeriene, spațiale.

GIROV, com. în jud. Neamț; 6 823 loc. (1995). Bisericile de lemn Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (1817) și Adormirea Maicii Domnului (1825, cu pridvor din 1930), în satele Gura Văii și Turturești.

GIROVEANU, Aurel (n. 1916, Girov, jud. Neamț), pianist și compozitor român. Muzică de scenă, film, spectacole de revistă și cântece pentru copii.

GIROVERTICAL (< fr.) s. n. Giroscop cu axa de rotație verticală, folosit la stabilizatorul longitudinal-transversal al instalațiilor de pilotare automată (autopilot) ale avioanelor.

GIRUETĂ (< fr.) s. f. Aparat meteorologic utilizat pentru determinarea direcției și intensității vântului; anemoscop.

GISANT (< fr.) s. n. Monument funerar, cu reprezentarea defunctului în relief, culcat pe lespede.

GISCARD D'ESTAING [jisca:r d'este:], **Valéry** (n. 1926), om politic francez. Președinte-fondator (1965) al Federației Naționale a Republicanilor Independenți (din mai 1977 Partidul Republican). Președinte al Uniunii Franceze pentru Democrație (din 1988). Președinte al Franței (1974—1981).

GISEH (EL GÂZA, AL-JÎZAH [æl ghizæl]), oraș în Egipt, pe Nil, în apropiere de Cairo; 2,2 mii. loc. (1990, cu suburbiile). Important centru de comunicații și comercial. Fabrici de țigarete, încălț., băuturi. În apropiere se găsește vestitul complex de monumente antice: piramidele lui Kheops, Khefren, Mykerinos și Marele Sfinx. Turism.

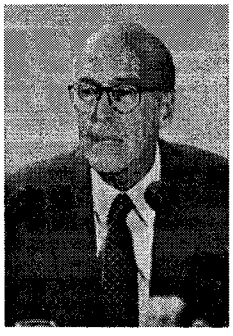

Valéry Giscard D'Estaing

GISH [giʃ], **Lillian** (pseud. lui *Lillian De Guiche*) (1896—1993), actriță americană de film. A întruchipat tipuri adolescentine, cărora le-a conferit o forță dramatică plină de patetism („Intoleranță", „Crinul strivit", „Sora albă", „Nopți de dragoste", „Pânza de păianjen", „Comedianții").

GISMENT (< fr.) s. n. Unghiul, măsurat în sensul rotației acelor de ceasornic, pe care îl face o direcție oarecare cu direcția axei de coordonate *Oy* (care în topografie se confundă cu direcția N—S geografică); (în navigație) unghi format de axa longitudinală a navei cu direcția unui obiect; (în aviație) unghi format de axa longitudinală a avionului cu direcția unui post terestru de emisie.

GIUBEA (< tc.) s. f. Haină largă și lungă de postav, purtată în trecut de boieri peste anteriu. ✦ Haină de sărbătoare purtată, în unele regiuni, de țărani.

GIUBEGA, com. în jud. Dolj; 4 278 loc. (1995). Biserica de zid cu dublu hram Sf. Dumitru și Cuvioasa Paraschiva (ante 1845, refăcută în 1881—1883) în satul Giubega.

GIUGARU, Alexandru (1897—1986, n. Huși), actor român de teatru și film. Vedetă populară de revistă și operetă în perioada interbelică. Stil de joc caricatural și parodic; autentică vocație de interpret comico-dramatic în teatru („Bădăranii", „O noapte furtunoasă", „O scrisoare pierdută") și în film („Tudor", „Haiducii", „Două lozuri").

GIUGLEA, George (1884—1967, n. Săcele), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1936), prof. univ. la Cluj. S-a ocupat de istoria limbii române și de raporturile ei cu alte limbi romanice („Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache"). Studii de lexicologie și de toponimie („Cheia pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia prin limbă și toponimie").

GIULEȘTI, com. în jud. Maramureș; 3 628 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Arhangheli (1653) a fostei mănăstiri Giulești, în satul Mănăstirea; bisericile de lemn Sf. Nicolae (1700) și Adormirea Maicii Domnului (sec. 19) în satele Fereștii și Giulești.

GIULGIU (< magh.) s. n. Pânză foarte fină și subțire, folosită ca văl sau acoperământ. ✦ Bucată de pânză cu care este acoperit mortul; lințoliu. ✧ *Sfântul g.* = pânză în care a fost înfășurat trupul lui Iisus, uns cu miresme, când a fost pus în mormânt.

GIULIO ROMANO (*Giulio Pippi,* zis ~) (1492 sau 1499—1546), pictor, arhitect și desenator italian. A lucrat cu Rafael la Vatican și la Villa Farnesina. A decorat catedrala din Mantova și a elaborat planul urbanistic al acestui oraș.

GIULVĂZ, com. în jud. Timiș; 2 781 loc. (1995). Stație de c.f. Biserică ortodoxă (1851) în satul Ivanda.

GIUMALĂU, masiv muntos în N Carpaților Orientali, alcătuit din roci cristaline, situat între râurile Bistrița (la S), Putna (la V și N) și masivul Rarău (la E). Alt. max.: 1 857 m (în vf. cu același nume). Păduri de molid; pajiști alpine.

Alexandru Giugaru

George Giuglea

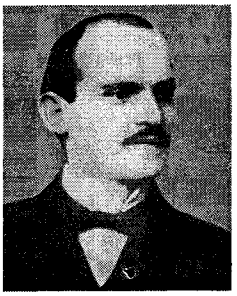

Constantin Giurescu

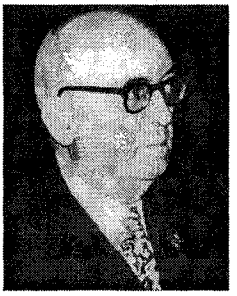

Constantin C. Giurescu

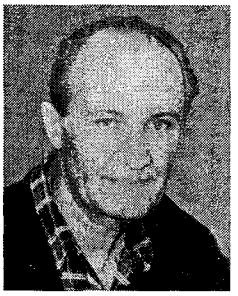

Dinu C. Giurescu

GIURESCU 1. Constantin G. (1875—1918, n. Chiojdu, jud. Buzău), istoric român. Acad. (1914), prof. univ. la București. A studiat vechile instituții românești („Studii de istorie socială"); cercetări de istoriografie („Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene", „Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene") și ediții critice. **2. Constantin C. G.** (1901—1977, n. Focșani), istoric român. Fiul lui **G. (1).** Acad. (1974), prof. univ. la București. Fondator al Institutului de Istorie Națională (1941) și unul dintre întemeietorii „Revistei istorice române" (1931). Prodigioasă activitate științifică privind istoria românilor, concretizată în lucrări monografice și de sinteză („Istoria românilor", „Istoria Bucureștilor", „Contribuții la studiul marilor dregători în secolele XIV—XV", „Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea", „Viața și opera lui Cuza Vodă", „Istoria podgoriei Odobeștilor", „Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri și până astăzi"). Amintiri. **3. Dinu G.** (n. 1927, București), istoric român. Fiul lui **G. (2).** M. coresp. al Acad. (1990), prof. univ. la București, Texas A and M University, William Paterson College (S.U.A.). Studii și cercetări privind istoria românilor („Ion Vodă cel Viteaz", „Țara Românească în sec. XIV—XV", „Distrugerea trecutului României", „Guvernarea Rădescu").

GIURESCU, Dimitrie (1835—1877, n. București), maior român. Comandant al Batalionului 2 dorobanți în timpul Războiului de Independență; a căzut eroic în 7/19 nov., la asaltul Rahovei.

GIURGEA, Margareta (n. 1915, București), fizician român. Acad. (1992), prof. univ. la București. Cercetări fundamentale în fizica descărcărilor, spectroscopie, fizica cristalelor. A studiat conducția electrică în polimeri solizi și împrăștierea luminii în lichide pure, soluții macromoleculare și cristale.

GIURGENI, com. în jud. Ialomița, pe Dunăre; 1 583 loc. (1995). Podul peste Dunăre, construit între **G.** și Vadu Oii, și dat în exploatare la 22 dec. 1970 (lungime: 1 464,4 m), asigură una dintre legăturile rutiere între București și Constanța.

GIURGEU 1. Munții ~, culme muntoasă în Carpații Orientali, în zona cristalino-mezozoică, situată între M-ții Călimani (la N), masivul Hășmaș (la S), depr. **G.** (la V) și Valea Bistricioarei (la NE). Formată din roci cristaline. Lungime: 50 km; lățime: 6—25 km; alt. max.: 1 634 m (vf. Tătaru). **2. Depresiunea ~,** depr. tectono-vulcanică în Carpații Orientali, pe valea superioară a Mureșului, încadrată de M-ții Gurghiu, Hășmaș și **G.** Lungime: c. 40 km; lățime: c. 20 km; supr.: c. 1 600 km^2. Acoperită de depozite pliocene cu grosimi de c. 1 000 m. Relief de lunci, terase și glacisuri piemontane cu aspect de câmpie înaltă, cu unele zone mlăștinoase (în S). Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. Culturi de plante furajere, în pentru fuior și cartofi. Cunoscută și sub denumirea de depr. Gheorgheni sau „Țara Giurgeului".

GIURGIȚA, com. în jud. Dolj; 3 296 loc. (1995). În satul Giurgița se află biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1827, refăcută în 1850—1851) și bisericile Adormirea Maicii Domnului și Sf. Împărați Constantin și Elena (1852—1856) și Sf. Dumitru și Sf. Paraschiva (1862—1864).

GIURGIU 1. Municipiu în S României, reședința jud. cu același nume, port pe stg. Dunării; 73 967 loc. (1995). Termocentrală. Constr. navale și de utilaj greu. Mat. de constr. (cărămidă, prefabricate din beton), mobilă, țesături de bumbac, zahăr, conserve de legume și fructe, panificație. Combinat chimic (sodă caustică). Instalație pentru topit titan și zirconiu. Important centru de tranzit rutier, feroviar și fluvial și punct de legătură cu orașul Ruse (Bulgaria) prin Podul Prieteniei (c.f. și șosea) peste Dunăre, lung de 2 200 m, inaugurat la 20 iun. 1954. Muzeu județean cu secții de istorie, arheologie, etnografie și științele naturii. În 1869, **G.** a fost legat de București prin una dintre primele linii de c.f. din România. Menționat documentar în 1394, apoi în 1403. Cetatea de pe ins. din fața orașului este menționată pentru prima oară în 1409. Cucerită de turci (1417), apoi recucerită de români la 1428, este luată din nou în stăpânire de turci în 1545, care au constituit în stânga Dunării, pentru întreținerea garnizoanei, raiaua **G.,** cu 25 de sate. La **G.,** în oct. 1595, Mihai Viteazul a obținut o remarcabilă victorie asupra trupelor otomane invadatoare. În urma Păcii de la Adrianopol (1829), cetatea a fost dărâmată, iar terit. raialei restituit Țării Românești. Orașul a fost reconstruit în perioada regulamentară, devenind un important centru comercial și portuar al României moderne. Declarat municipiu în 1968. Monumente: ruinele cetății medievale; Turnul cu ceas (începutul sec. 18, refăcut în sec. 19, când i s-a montat ceasul); bisericile Sf. Nicolae (1830), Sf. Gheorghe (1840), Adormirea Maicii Domnului (sec. 18, rezidită în 1852), Sf. Treime-Smârda (1835—1837), Bunavestire (1864). **2.** Jud. în S României, pe stg. Dunării, la granița cu Bulgaria; 3 526 km^2 (1,48% din supr. țării); 302 839 loc. (1995), din care 30,6% în mediul urban; densitate 86 loc./km^2. Reședința: municipiul *Giurgiu.* Orașe: Bolintin-Vale, Mihăilești. Comune: 46. *Relief* predominant de șes (un sector al Câmpiei Române care cuprinde porțiuni ale mai multor subunități: Burnaz, Găvanu-Burdea, Vlăsia, Titu) în cadrul căreia o extensie mare au terasele și luncile Dunării și Argeșului. *Climă* temperat-continentală cu veri călduroase și uscate și ierni relativ reci, marcate adeseori de viscole. Temperaturile medii anuale oscilează în jurul valorii de 10,5° C, iar precipitațiile medii

Margareta Giurgea

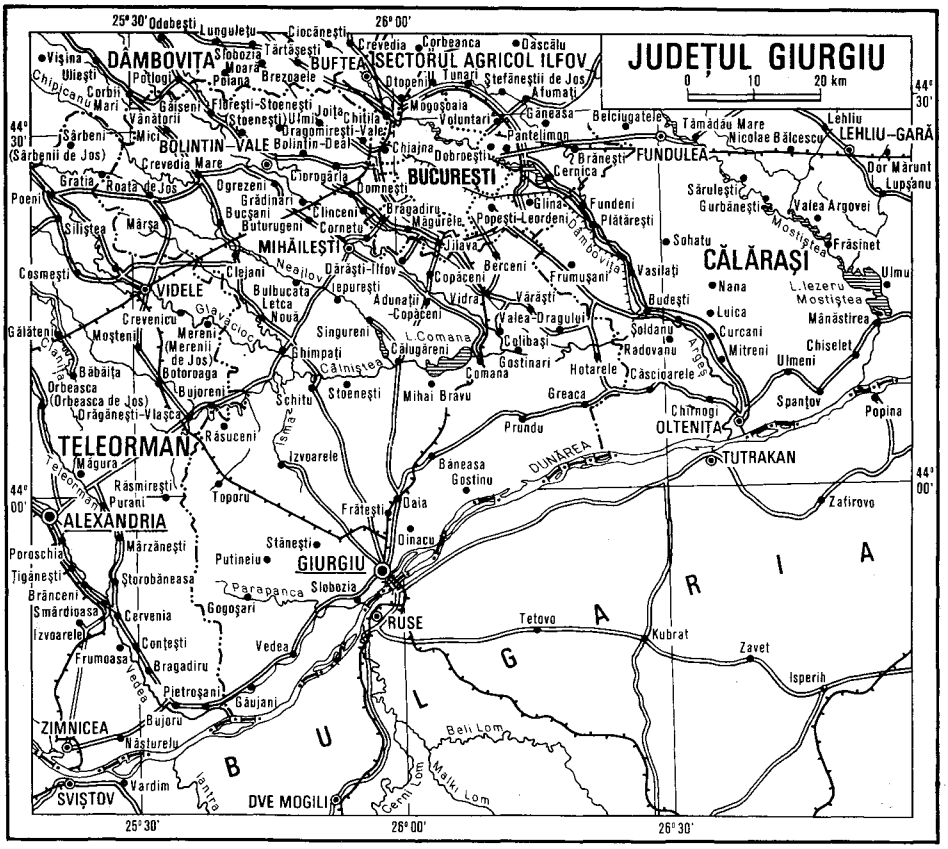

anuale însumează c. 545 mm; vânturi predominante dinspre SV și NE. *Rețeaua hidrografică* este reprezentată în principal prin sectoarele inferioare ale Dunării (care delimitează jud. G. la S, pe o lungime de c. 68 km) și Argeșului (cu afl. săi Dâmbovița, Sabar, Neajlov), ce străbate jud. pe o distanță de 113 km. *Resurse naturale*: zăcăminte de petrol și gaze naturale (Cartojani, Roata de Jos, Mârșa, Vânătorii Mici, Găiseni, Grădinari, Valea Plopilor, Buturugeni, Bolintin-Deal), mat. de constr. (luturi, argile, pietrișuri, nisipuri). *Economia.* Constr. de nave fluviale și de utilaj greu (Giurgiu), ind. textilă și a conf. (Giurgiu, Bolintin-Vale, Mihăilești, Ghimpați), a materialelor de constr. și alim. (Giurgiu, Iepurești, Bolintin-Vale, Mihăilești). *Agricultura.* În 1994, din totalul supr. agricole a jud. (277 393 ha), 259 293 ha reveneau terenurilor arabile, cultivate cu porumb (89 807 ha), grâu și secară (77 077 ha), plante de nutreț (26 310 ha), plante oleaginoase (21 631 ha), orz și orzoaică (20 052 ha), sfeclă de zahăr etc.; legumicultură. În 1995, sectorul zootehnic cuprindea 173,6 mii capete porcine, 129,8 mii capete ovine, 51,2 mii capete bovine, 16 mii capete cabaline, 12,1 mii capete caprine; avicultură (1 409,1 mii capete); apicultură (8,6 mii familii de albine). *Căi de comunicație* (1994): c.f.: 113 km, din care 48 km electrificate; drumuri publice: 1 030 km (328 km modernizate); transportul fluvial este servit de portul *Giurgiu*. *Unitățile de învățământ, cultură și artă* (1994/1995): 169 grădinițe de copii, 193 școli generale, nouă licee, 191 biblioteci, 18 cine-

Giurgiu. Turnul cu ceas

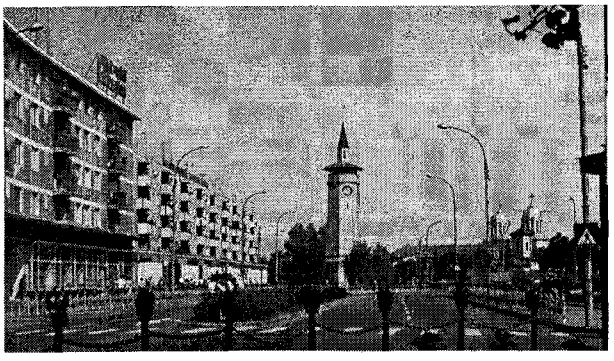

matografe, un teatru de revistă şi comedie, muzee. *Turism* de tranzit. Pr. obiective turistice sunt grupate în municipiul Giurgiu (ruinele cetăţii, datând din sec. 15, Turnul cu ceas, 22 m înălţime — foişor construit în sec. 18, Podul Prieteniei ş.a.) şi în alte câteva localit. (conacul familiei Udriste-Năsturel, sec. 17, din com. Hotarele; ruinele palatului lui C. Cantacuzino, sec. 17 şi biserica, 1699, din satul Mironeşti; muzeul etnografic din Stoeneşti; monumentul de la Călugăreni; lacul, rezervaţia naturală complexă şi mănăstirea din Comana). Indicativ auto: *GR.*

GIURGIU, Victor (n. 1930, Moeciu, jud. Braşov), inginer român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Suceava. Contribuţii în dendrometrie, auxologia forestieră, dendrocronologie. A introdus în învăţământul superior disciplinele biostatistica forestieră (1954) şi economia protecţiei mediului natural (1990).

GIURGIUCA, Emil (1906—1992, n. sat Diviciorii Mari, jud. Cluj), poet român. Poezie impregnată de nostalgia satului şi a naturii („Dincolo de pădure", „Poemele verii"). Antologii („Poeţi tineri ardeleni"), traduceri din literatura maghiară.

GIUSTI, Giuseppe (1809—1850), poet italian. Versuri satirice la adresa societăţii epocii sale şi de factură patriotică, îndemnând la lupta pentru independenţă („Versuri edite şi inedite", „Sfântul Ambrogio").

Dan Giuşcă

Karl Adolph Gjellerup

GIUŞCĂ, Dan (1904—1988, n. Bucureşti), petrograf şi geochimist român. Acad. (1974), prof. univ. la Bucureşti. Cercetări asupra rocilor eruptive şi metamorfice din M-ţii Apuseni şi asupra unor zăcăminte de minereuri (cupru-Moldova Nouă, baritină şi sulfuri complexe din Dobrogea şi Carpaţii Orientali).

GIUVAER (< tc.) s. n. Bijuterie. ✦ Fig. Lucru de mare preţ.

GIUVAERGERIE (< *giuvaergiu*) s. f. 1. Meseria, arta giuvaergiului; lucrare executată de giuvaergiu. **2.** Atelierul, prăvălia giuvaergiului.

GIUVAERGIU (< tc.) s. m. Bijutier.

GIUVĂRĂŞTI, com. în jud. Olt, pe Olt; 2 899 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1857) în satul Giuvărăşti.

GIVEŢIAN (de la numele localit. *Givet, Franţa),* etaj superior al Devonianului mediu, caracterizat paleontologic prin brahiopode, peşti placodermi, tetracoralieri şi prin depozite din cele mai diferite faciesuri.

GIVRAJ (< fr.) s. n. Depunere a vaporilor de apă din atmosferă, sub formă de gheaţă, în anumite condiţii atmosferice, pe suprafaţa unei aeronave sau pe conductoarele electrice aeriene.

GIVULESCU, Răzvan (n. 1920, Viena), botanist român. M. coresp. al Acad. (1993), prof. univ. la Baia Mare. Studii de geologie şi paleobotanică. Lucrări, cataloage, referate privind flora fosilă din România.

GJELLERUP [ghelərob], **Karl Adolph** (1857—1919), scriitor danez. Romane naturaliste influenţate de darvinism („Un idealist", „Tânăra Danemarcă") sau pe teme clasice şi religioase („Peregrinul Kamanita"); drame poetice („Brunhilda"). Premiul Nobel (1917), împreună cu Henrik Pontoppidan.

GLABELĂ (< fr.; {s} lat. *glabellus* „fără păr, chel") s. f. (ANAT.) Regiunea de la rădăcina nasului, cuprinsă între arcadele sprâncenelor.

GLABRU, -Ă (< fr., lat.) adj. (BIOL.) Lipsit de peri pe suprafaţă.

GLACIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) De gheaţă; rece ca gheaţa. ✦ Fig. Lipsit de căldură, distant.

GLACIAR v. **Pleistocen.**

GLACIAŢIE (< fr.; {s} lat. *glaciatus* „îngheţat") s. f. Perioadă de timp în care, datorită răcirii climei, se formează şi înaintează gheţarii, care ocupă suprafeţe întinse ale Pământului. S-au succedat următoarele g.: Precambriană, Paleozoică, Cuaternară. În regiunile alpine ale Europei se cunosc patru faze principale de g.: Günz, Mindel, Riss şi Würm.

GLACIER [glæsiər] **1.** Parc naţional în N S.U.A. (Montana); 4,1 mii km². Întemeiat în 1910 şi unit în 1932 cu parcul naţional canadian Waterton (520 km²), formează un parc internaţional. Relief glaciar cu văi, circuri, lacuri şi gheţari montani. Canioane, cascade şi peşteri. Floră şi faună bogată. Turism. 2. Parc naţional în SV Canadei (Columbia Britanică), în Selkirk Range din M-ţii Stâncoşi Canadieni; 1,35 mii km². Întemeiat în 1886. Relief alpin dominat de vf. Dawson (3 390 m), cu gheţari montani (Illecillewaet), care coboară până la 1 100 m alt., câmpuri de gheaţă, torenţi, cascade şi canioane. Peşterile Nakimu. Traversat de şoseaua şi calea ferată transcanadiană. Turism.

GLACIOEUSTATISM (< fr.; {s} lat. *glacies* „gheaţă" + gr. *eustates* „fixat") s. n. Fenomen de ridicare şi coborâre a nivelului apelor Oceanului Planetar, pe seama fazelor glaciare şi interglaciare din Cuaternar, datorită topirii gheţarilor şi revenirii apei în oceane prin intermediul apelor curgătoare.

GLACIOLOGIE (< fr.; {s} lat. *glacies* „gheaţă" + gr. *logos* „studiu") s. f. Disciplină a geografiei fizice care studiază formele pe care le îmbracă gheaţa în natură, condiţiile de apariţie, acţiunea gheţii asupra solului, rocilor şi reliefului, precum şi repartiţia pe Pământ a gheţarilor.

GLACIOSTAZIE (lat. *glacies* „gheaţă" + gr. *isos* „acelaşi" + *stasis* „poziţie") s. f. Mişcări verticale ale regiunilor acoperite de calote glaciare, ca urmare a modificărilor repetate suferite de volumul şi greutatea gheţarilor cuaternari.

GLACIS (cuv. fr.) [glasi] s. n. Formă pozitivă de relief, în pantă, situată la contactul dintre o zonă înaltă şi una joasă, ca rezultat al acumulării materialelor provenite din scurgerile de pantă, prin îngemănarea şi juxtapunerea *conurilor de dejecţie,* al deplasării gravitaţionale a terenului sau al nivelării erozionale (în cazul pedimentului).

GLAD (sec. 9—10), voievod român. Conducătorul formaţiunii politice care cuprindea Banatul, cu centrul probabil în cetatea Cuvin (Keve); potrivit cronicii lui *Anonymus,* voievodatul său a fost cucerit de unguri.

GLADIATOR (< fr., lat.) s. m. (În Roma antică) Luptător (de obicei sclav) la spectacolele publice; el lupta în arenă cu alt gladiator sau cu animale sălbatice.

GLADIOLĂ (< germ., lat.) s. f. Plantă decorativă perenă din familia iridaceelor, înaltă de 50—150 cm, cu frunze în formă de sabie şi cu flori mari de diferite culori *(Gladiolus gandavensis);* săbiuţă **(2).**

GLĂDIȘ (GLĂDIȘ) (lat. **gladitschia*) s. n. Arbore sau arbust din familia aceraceelor, de înălțime medie (sub 10 m), cu frunze ovate, lujeri anuali bruni-roșcați și fructe disamare *(Acer tataricum).* Sin. *arțar tătăresc.*

GLĂDIUM (cuv. lat.) subst. Sabie romană dreaptă, cu două tăișuri.

GLADSTONE [glædstən], **William Ewart** (1809—1898), om politic britanic. Conservator, apoi lider al Partidului Liberal (din 1867). Prim-min. (1868—1874, 1880—1885, febr.—iul. 1886 și 1892—1894); a înfăptuit numeroase reforme (a sistemului electoral, a învățământului, recunoașterea trade-unionuri-lor), iar pe plan extern a promovat o politică de expansiune colonială, mai ales în Africa (în 1882 a ocupat Egiptul).

GLAF (< bg.) s. n. **1.** Element de construcție, din lemn, marmură sau beton mozaicat, care căptușește partea inferioară a golului unei ferestre; pervaz. **2.** Muchia finisată a unei deschideri practicate într-un perete (pentru fereastră, ușă etc.).

GLAGOLIȚIC, -Ă (< fr., germ.) adj. *Alfabet* (sau *scriere*) *g.* = unul dintre cele două alfabete slave, întocmit după modelul literelor mici grecești și folosit în unele scrieri bisericești. Se presupune că a fost inventat, în sec. 9, de Chiril și Metodiu. În sec. 10—11 s-a răspândit în Bulgaria, Moravia și Croația (unde s-a folosit până la sfârșitul sec. 18).

GLĂMA (GLOMMEN, GLOMMA), fl. în SE Norvegiei; 611 km (cel mai mare din Pen. Scandinavă). Izv. din Alpii Scandinavi, formează numeroase cascade și se varsă în str. Skagerrak, la Frederikstad, în apropiere de fiordul Oslo.

GLANDĂ (< fr.) s. f. (ANAT., FIZIOL.) Organ secretor în formă de tub *(g. sudoripare, g. stomacale)* sau de acin *(g. sebacee, g. mamare).* Produșii de secreție ai g. se elimină prin canale secretorii *(g. exocrine, g. salivare, g. intestinale),* direct în sânge (*g. endocrine* sau *interne:* tiroida, paratiroida, suprarenala) sau pe ambele căi (*g. mixte:* ficatul, pancreasul, ovarul). Secrețiile g. intervin în toate funcțiunile organismului, lipsa sau hiperfuncțiunea lor determină de obicei apariția stărilor patologice. ✧ (BOT.) *Glande nectarifere* = nectarii.

GLANDULAR, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la glande, care aparține glandelor.

GLANȚ (< germ.) s. n. Lustrul pieilor tăbăcite și finisate, uneori acoperite și cu un strat de lac.

GLARUS 1. Canton în Elveția; 685 km²; 38,1 mii loc. (1992). Expl. forestiere. Creșterea intensivă a animalelor. Turism. **2.** Oraș în E Elveției, centru ad-tiv al cantonului cu același nume; 5,5 mii loc. (1990). Țesături din bumbac, fabrică de mobilă și de schiuri; țigarete.

GLAS (< sl.) s. n. **1.** Facultatea omului de a emite sunete; voce **(1).** ✧ Expr. *A ridica* (sau *a înălța*) *glasul* = a vorbi pe un ton ridicat, răstit; a protesta. *A prinde* (sau *a căpăta*) *glas* = a prinde curaj. ✦ (La pl.) Murmur, vuiet (al mulțimii). ✦ Ciripit, cântec de pasăre. ✦ Strigăt (al animalelor). **2.** Fig. Zgomotul produs de vânt, de mișcarea apei etc. **3.** (Înv.) Veste, știre. **4.** Denumirea scării muzicale în cântarea bisericească răsăriteană. ✦ Unul dintre cele opt moduri fundamentale după care se execută cântările bisericești.

GLASA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A acoperi o prăjitură, un fruct etc. cu glazură **(2). 2.** A da lustru sau apret unui obiect (de piele).

GLASER [glęizər], **Donald Arthur** (n. 1926), fizician american. Prof. univ. la San Francisco. Contribuții în domeniul fizicii particulelor elementare. A inventat (1952) camera cu bule și a aplicat metodele fizicii în biologia moleculară. Lucrări privind radiațiile cosmice. Premiul Nobel pentru fizică (1960).

GLASGOW [glą:sgou], oraș în NE Marii Britanii (Scoția) pe fl. Clyde, port fluvio-maritim; 687,6 mii loc. (1991). Aeroportul internațional Abbotsinch. Mari șantiere navale, care realizează 1/3 din constr. navale ale țării. Ind. constr. de mașini (mașini-unelte, locomotive), metalurgică, electrotehnică, petrochimică, textilă și alim. Universitate (1451). Catedrala gotică St. Mungo (sec. 12—16). Muzeul și galeriile de artă Kelvingrove, Grădină botanică.

GLASHOW [glə∫əu], **Sheldon Lee** (n. 1932), fizician american. Prof. la Univ. Harvard. Cercetări în fizica particulelor elementare, mai ales privind interacțiunile electromagnetice dintre particule. A contribuit la fundamentarea modelului Weinberg-Salam, teorie care unifică interacțiunile slabe cu cele electromagnetice. Premiul Nobel pentru fizică (1979), împreună cu A. Salam și S. Weinberg.

GLASIU (< fr.) s. n. Substanță obținută dintr-un pigment **(2)** fin, care, diluat, devine transparent. Este folosit în pictură pentru legarea tonurilor și redarea umbrelor în tehnica clarobscurului.

GLASPAPIR (< germ.) s. n. Hârtie abrazivă sticlată.

GLASS, Ingo (n. 1941, Timișoara), sculptor german din România. Stabilit în Germania (1979). Sculpturi în beton și metal de un echilibru clasic, cu forme expresive. Lucrări de for public („Obiect spațial", Galați; „Expansiune spațială", München; „Pozitiv-Negativ", Südstahl-Mertingen, Germania).

GLASSPOLE [gląspoul], **Sir Florizel Augustus** (n. 1909), om politic jamaican. Lider parlamentar al Partidului Național al Poporului (1944—1973). Guvernator general (1973—1991).

GLĂSTRĂ (< ngr.) s. f. Vas pentru flori; vază².

GLĂSVAND (< germ.) s. n. **1.** Perete interior, construit din panouri de sticlă, fixate într-un cadru de lemn sau de metal. **2.** Ușă cu geamuri între două încăperi ale unei locuințe.

GLAUBER [gląubər], **Johann Rudolf** (1604—1668), medic și chimist german. A preparat acidul clorhidric, acidul azotic și sulfatul de sodiu (sarea lui G.), căruia i-a descoperit proprietățile terapeutice; a obținut rubine pe cale artificială.

GLAUBERIT (< n. pr. *J.R. Glauber*) s. n. Sulfat de sodiu și calciu, incolor sau divers colorat, cu luciu sticlos-gras, transparent până la translucid, format prin precipitație chimică din soluțiile marine concentrate. Se întrebuințează la fabricarea sticlei.

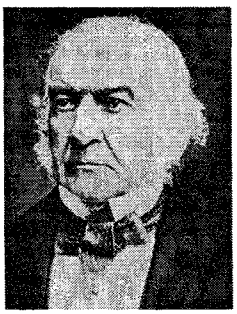

William E. Gladstone

Donald Arthur Glaser

GLAUCOM (< fr., gr.) s. n. Boală de ochi caracterizată prin creşterea tensiunii intraoculare, însoţită de grave tulburări trofice şi ale vederii, mergând până la orbire. Necesită, de obicei, un tratament chirurgical.

GLAUCONIT (< fr. {i}; {s} gr. *glaukos* „verde-albăstrui") s. n. Silicat natural hidratat de aluminiu, magneziu, fier şi potasiu din grupa micelor hidrate, format la adâncimi mici, în zonele litorale ale mărilor şi oceanelor; este fin granulat, sticlos sau mat şi are culoarea verde. Se utilizează ca îngrăşământ potasic al solurilor, pentru dedurizarea apelor, la prepararea vopselelor etc.

GLAUCOS (GLAUKOS) (în mitologia greacă) **1.** Erou troian. A schimbat pe câmpul de luptă (în Războiul troian) armele sale de aur cu cele de bronz ale aheului Diomede în cinstea legăturilor de ospitalitate care uneau familiile lor. **2.** Fiul lui Sisif, devorat de caii săi, deoarece şi-a atras mânia Afroditei. **3.** Divinitate marină înzestrată cu darul profeţiei.

GLAVACIOC **1.** Râu, afl. stg. al Câlniştei (afl. al Neajlovului); 132 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea şi trece prin Videle. Debit semipermanent. **2.** Mănăstire de călugări, situată în satul **G.**, com. Ştefan cel Mare, jud. Argeş, datând din sec. 14 şi menţionată în 1441; reclădită în 1841—1844, a suferit mari transformări în 1941—1944; reînfiinţată şi restaurată (1990—1993). Biserică de zid, cu hramul Bunavestire, a fost refăcută în 1482—1485; în 1861 a devenit biserică de mir.

GLAZUNOV, Aleksandr Konstantinovici (1865—1936), compozitor, dirijor şi pedagog rus. Elev al lui Rimski-Korsakov şi Balakirev. Simfonii, lucrări orchestrale, poeme simfonice („Stenka Razin"), concerte, balete („Raymonda", „Anotimpurile"), muzică de cameră, coruri, romanţe, muzică de scenă.

Aleksandr K. Glazunov

GLAZURĂ (< *glazură*) vb. I tranz. A emaila.

GLAZURĂ (< germ.) s. f. **1.** (ARTE DEC.) Substanţă vitrifiabilă, folosită la impermeabilizarea sau la decorarea produselor ceramice; smalţ **(1)**; email **(1)**, cuvertă. **2.** Strat subţire de sirop de zahăr, de ciocolată, glucoză, fondante, aplicat pe suprafaţa unor produse alimentare pentru a le îmbunătăţii gustul şi aspectul.

GLĂDIŢĂ s. f. Arbore din familia leguminoaselor, înalt până la 30 m, având ramuri cu spini mari, trifurcaţi cu frunze simplu şi dublu penat-compuse, cu flori mici, verzui, în panicule şi cu fructul o păstaie mare, turtită, brun-roşcată *(Gleditschia triacanthos)*. Lemnul este rezistent, cu multe utilizări în tâmplărie. Cultivat în plantaţii forestiere, garduri vii şi parcuri. Originar din America de Nord. Sin. *plătică* [2]; (pop.) salcâm boieresc.

GLĂSUI (< *glas*) vb. IV. **1.** Tranz. şi intranz. A vorbi, a spune. **2.** Tranz. A cânta, a intona.

GLĂVĂNEŞTI, com. în jud. Bacău; 4 000 loc. (1995). Expl. de gaze naturale.

GLĂVILE, com. în jud. Vâlcea; 2 808 loc. (1995). Biserica Sf. Dumitru (1882), în satul Saroştea şi bisericile de lemn Cuvioasa Paraschiva (1782) şi Sf. Nicolae (1847), în satul Olteanca.

GLĂZUIRE (< germ.) s. f. (IND. PIEL.) Operaţie prin care se înlătură stratul superficial al pieselor de încălţăminte, în scopul nivelării porţiunilor subţiate (la ştaifuri), al reducerii grosimii marginii (la bombeuri), al netezirii pentru evitarea crăpăturii feţelor etc.; se execută cu maşini speciale de glăzuit.

GLEBOV, Igor v. **Asafiev, Boris Vladimirovici.**

GLEI (< rus., fr.) s. n. *Orizont cu ~* = strat al solului, de culoare cenuşie sau vânătă-verzuie, bogat în forme reduse ale oxizilor de fier; caracteristic pentru solurile aflate sub influenţa apei freatice aproape de suprafaţă sau a apei stagnante.

GLEIZARE (< *glei*) s. f. Proces de reducere a oxizilor de fier din sol în condiţii de anaerobioză, create de un exces de umiditate.

GLEIZES, Albert (1881—1935), pictor francez. Pictură de factură cubistă, cu elemente realiste mai ales în redarea figurilor („Femeia cu mănuşa neagră", „Jucătorii de fotbal"), evoluând ulterior către arta sacră. Teoretician al cubismului.

GLENC (< germ.) s. n. Piesă rigidă de lemn, de oţel, de talpă etc. fixată la încălţăminte între brant şi talpă.

GLENN [glen], **John Herschel** (n. 1921), astronaut american. Este primul american şi al treilea om din lume (după I.A. Gagarin şi G.S. Titov) care a realizat (1962) un zbor cosmic.

GLENVILLE [glenvil], **Peter** (n. 1913), regizor britanic. A pus în scenă piesa „Becket" şi a realizat adaptări cinematografice („Vară şi fum", „Becket", „Hotel Paradis", „Comedianţii").

GLET (< germ.) s. n. Strat subţire de tencuială vizibilă (de var, ipsos sau mixtă), aplicat peste o tencuială de bază din var, cu scopul de a obţine o suprafaţă perfect netedă peste care se aplică zugrăveala.

GLEY [gle], **Émile** (1857—1930), fiziolog francez. Contribuţii la studiul sistemului nervos şi al glandelor endocrine.

GLEZNĂ (< sl.) s. f. **1.** Parte a membrelor inferioare la om, care cuprinde articulaţia tibio-tarsiană; *p. ext.* partea mai subţire a piciorului care se află deasupra acestei articulaţii. **2.** Porţiune a membrelor la animale între fluier şi chişiţă. La cai are rol de amortizare a şocurilor în mers.

GLIADINE (< fr. {i}; {s} gr. *glia* „clei") s. f. pl. Proteine solubile în alcool (70—80%), prezente în seminţele cerealelor, alcătuite din prolină şi acid glutamic, constituenţi de bază ai glutenului.

GLICEMIE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *haima* „sânge") s. f. Cantitatea de glucoză din sângele circulant, reglementată pe cale neurohormonală; limitele normale sunt 0,70—1,20 gś. În diabet creşte proporţia de glucoză în sânge (hiperglicemie); prin acţiunea insulinei sau a altor mecanisme glicolitice, proporţia poate să revină la normal sau să scadă până la subnormal (hipoglicemie).

GLICERIDE (< fr. {i}; {s} gr. *glykeros* „dulce") s. f. pl. Esteri ai glicerinei cu acizi graşi; componente de bază ale grăsimilor naturale, au importanţă biochimică şi alimentară.

GLICERINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glykeros* „dulce") s. f. Alcool trihidroxilic foarte răspândit în natură sub formă de gliceride; substanţă lichidă, cu o consistenţă siropoasă, incoloră, inodoră, cu gust dulce, g. se întrebuinţează în cosmetică, ind. textilă, la fabricarea explozivilor, lichidelor antigel etc.

GLICINĂ (< fr.) s. f. **1.** Arbust decorativ, volubil, din familia leguminoaselor, cu frunze imparipenat-compuse, foliole cu vârf ascuţit şi flori liliachii, albe, violet

(Wisteria sinensis). **2.** Glicocol; acid aminoacetic.

GLICOCOL (< fr. {i}) s. m. Aminoacid prezent în majoritatea proteinelor (albumină, colagen, cheratină ş.a.); se extrage din gelatină; acid aminoacetic; glicină.

GLICOCOLIC (< fr., engl.) s. m. *Acid ~* = unul dintre acizii biliari, combinaţie a glicocolului cu acidul colic.

GLICOGEN (< fr. {i}; {s} gr. *glykys* „dulce" + *gennan* „a produce") s. m. Polizaharidă naturală specifică organismului animal, sintetizată în ficat din glucoză şi alte monozaharide; constituie rezerva de glucide a organismului.

GLICOGENEZĂ (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *genesis* „producere") s. f. Formare a glicogenului din glucoză şi depunerea lui în diferite depozite (ex. în ficat, muşchi).

GLICOL (< fr.) s. n. Alcool dihidroxilic, lichid siropos, dulce, folosit ca dizolvant, ca lichid antigel şi în poligrafie; etilenglicol.

GLICOLIZĂ (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *lysis* „desfacere") s. f. Hidroliză a glicogenului în apă şi dioxid de carbon, cu eliberarea energiei conţinute, proces care are loc în organism în cadrul metabolismului general.

GLICONEOGENEZĂ (< fr.) s. f. Sinteză de substanţe hidrocarbonate în ficat folosind molecule conţinute în compuşi de natură proteică sau lipidică; este caracteristică diabetului şi excesului de hormoni corticosteroizi endogeni sau exogeni.

GLICONIC (< fr.) s.n. (În versificaţia antică) Vers alcătuit dintr-un troheu (sau spondeu), urmat de un dactil, un troheu şi o silabă oarecare. A fost creat de poetul comic grec Glycon.

GLICOPROTEIDE (< fr. {i}) s. f. pl. Proteine conjugate, de tipul mucoproteidelor care conţin în molecula lor glucide; se găsesc în cartilaje, în unii hormoni, în albuşul de ou.

Mihail Ivanovici Glinka

GLICOREGULATOR, -OARE (< fr.) adj. *Funcţie ~* = reglare pe cale neuroendocrină a metabolismului glicogenului.

GLICOZIDAZE (< fr.) s. f. pl. Enzime de tipul hidrolazelor care hidrolizează glicozidele şi oligozaharidele.

GLICOZIDE (< fr. {i}) s. n. pl. Substanţe de natură vegetală, care conţin în structura lor hidraţi de carbon; heterozide. **G.** extrase din planta degeţel-roşu au acţiune tonifiantă asupra muşchiului cardiac (digitalina, strofantina).

GLICOZURIE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *uron* „urină") s. f. Prezenţa glucozei în urină, întâlnită ca fenomen fiziologic în cursul sarcinii, al alăptării etc. şi patologic în diabetul zaharat.

GLIE[1] s. f. **1.** Pământ; ogor. ✦ Fig. Pământ strămoşesc, patrie. **2.** Brazdă de pământ.

GLIE[2] (< germ.) s. f. (MED.) Nevroglie.

GLIER, Reingold Moritevici (1874/1875—1956), compozitor şi dirijor rus. Balete („Macul roşu", „Călăreţul de aramă"), lucrări simfonice („Sirenele"), piese orchestrale, muzică de cameră vocală şi instrumentală, opere.

GLIGOR, Virgil I. (1918—1977, n. sat Turdaş, jud. Alba), zootehnician şi medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Bucureşti. Contribuţii în domeniul creşterii şi ameliorării unor rase de porci; a obţinut tipuri noi de porci pentru carne, cu însuşiri superioare celor parentale. Lucrări privind principiile de igienă în construcţiile zootehnice.

GLIMBOCA, com. în jud. Caraş-Severin, pe Bistra; 1 907 loc. (1995). Expl. de bazalt, de andezit şi tufuri andezitice. Centru pomicol.

GLINA, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 6 273 loc. (1995). Staţie de c.f. (Cătelu). Creşterea bovinelor şi porcinelor. Abator.

GLINA III-SCHNECKENBERG, cultură de la începutul Epocii bronzului (sec. 18—16 î.Hr.). Răspândită în Muntenia, Oltenia, S Moldovei şi SE Transilvaniei.

GLINKA, Mihail Ivanovici (1804—1857), compozitor rus. Întemeietorul şcolii muzicale naţionale ruse. Creator al operei clasice ruse („Ivan Susanin", „Ruslan şi Ludmila"); lucrări simfonice („Kamarinskaia") şi vocal-simfonice, piese vocale, numeroase lucrări de cameră influenţate de melodica şi ritmica folclorului rus, două uverturi spaniole („Jota aragoneză", „O noapte la Madrid").

GLIOM (< fr.) s. n. Tumoare formată din ţesut nevroglic; se dezvoltă în sistemul nervos central şi nu dă (de obicei) metastaze.

GLIOXAL (< fr. {i}) s. n. Dialdehidă obţinută prin oxidarea catalitică a glicolului; este întrebuinţată la fabricarea răşinilor de cazeină, maselor plastice ca agent de insolubilizare.

GLIPTAL (< fr. {i}) s. m. Răşină sintetică poliesterică, obţinută prin condensarea acidului ftalic cu glicerina.

GLIPTICĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glyptikos* „de gravat") s. f. Arta de a grava motive decorative sau figuri pe o piatră preţioasă sau semipreţioasă.

GLIPTODON (< fr.; {s} gr. *glyptos* „sculptat" + *odont-* „dinte") s. m. Gen fosil de mamifere edentate pliocen-pleistocene, de talie mare, care prezintă o carapace dorsală, sudată de coloana vertebrală, un scut cefalic şi un înveliş codal ţepos, toate constituite din plăci osoase *(Glyptodon).*

GLIPTOGENEZĂ (< fr.; {s} gr. *glyptos* „sculptat" + *genesis* „producere") s. f. *Fază de ~* = interval de timp în cadrul evoluţiei regiunilor geosinclinale, caracterizat prin repaus orogenic şi prin erodarea şi peneplenizarea reliefului de către agenţii modificatori externi (vânt, apă curgătoare etc.).

GLIPTOTECĂ (< fr.; {i}; {s} gr. *glyptos* „gravat" + *theke* „cutie, casetă") s. f. **1.** Colecţie de pietre preţioase sau semipreţioase gravate. **2.** Muzeu în care se păstrează astfel de pietre.

GLISA (< fr.) vb. I tranz. A aluneca; a culisa.

GLISADĂ (< fr.) s. f. Evoluţie a unui avion în cursul căreia acesta alunecă pe o aripă (cu derivă laterală), utilizată la aterizare, pentru ca avionul să realizeze o pierdere importantă de înălţime fără a parcurge o distanţă mare (ca în cazul planării).

GLISANT, -Ă (< fr.) adj. Care alunecă (glisează), de obicei, cu ajutorul unui dispozitiv.

GLISIERĂ (< fr.) s. f. Ghidaj în formă de bară profilată pe care alunecă o piesă (numită patină) ce o cuprinde, parţial, din exterior (ex. **g.** de la şeping, **g.** capului de cruce de la unele maşini, **g.** de la ascensoare etc.).

GLISSANDO (cuv. it.) adv. Procedeu de interpretare muzicală, constând din lunecarea treptată de la un sunet la altul şi realizabil la anumite instrumente cu coarde (vioară, chitară, harpă etc.), de suflat (trombon) sau cu claviatură (pian).

GLIWICE [gliviţe], oraş în S Poloniei la V de Katowice; 215,7 mii loc. (1992). Nod feroviar şi port fluvial pe canalul

omonim. Expl. de huilă. Cocserii. Siderurgie, metalurgia metalelor neferoase. Uzine chimice. Electrotehnică. Universitate tehnică. Aici, în aug. 1939, serviciile secrete germane au înscenat un atac al soldaților „polonezi" împotriva postului de radio din oraș, care era pe terit. Germaniei (Gleiwitz) folosindu-l ca pretext pentru invadarea Poloniei (1 sept. 1939) și dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

GLOAȘĂ (< sl.) s. f. **I.** Cal slab, prăpădit. **II.** (În Ev. Med.) **1.** (În Țara Românească și în Moldova) Denumire generală dată amenzilor aplicate pentru săvârșirea de delicte sau crime. **2.** (În Țara Românească) Taxă specială plătită pentru redeschiderea unui proces. În Moldova se numea *zavescă*.

GLOAȚĂ (< sl.) s. f. **1.** Mulțime de oameni strânși într-un loc; buluc **(2).** ✦ (Deprec.) Adunătură **(2);** vulg. **2.** (În Ev. Med., în Țara Românească și în Moldova) Termen militar care denumea pedestrimea formată din țărani.

GLOB (< fr., lat.) s. n. **1.** Corp sferic. ✦ Spec. Înveliș de formă sferoidală din sticlă, porțelan etc. (care protejează un bec, o lampă). **2.** *G. ocular* = parte a ochiului care se găsește în orbită. **3.** *G. geografic* = obiect sferoidal pe care este desenată harta Pământului; redă o imagine aproximativ reală a continentelor, mărilor și oceanelor, fără a se ține seama de rotirea acestuia. *G. terestru* = Pământul. *G. ceresc* = machetă a sferei cerești pe care sunt reprezentate meridianele, paralele, ecliptica, constelațiile etc.

GLOBAL, -Ă (< fr.) adj. În întregime; total.

GLOBALISM s. n. Dimensiune mondială a politicii internaționale în epoca contemporană; se manifestă pe mai multe planuri: tehnologic, economic, militar și politic.

GLOBE-TROTTER (cuv. engl.) [globtrotər] s. m. Persoană care străbate lumea pe jos.

GLOBIGERINA (< fr.) s. f. Gen de foraminifere perforate, cu țesutul alcătuit din mai multe camere sferice. Formează mâlul cu **g.** care conține 34% parte minerală, restul fiind constituit din organisme calcaroase. Apare în Cretacic.

GLOBULAR, -Ă (< fr.) adj. În formă de glob; sferic.

GLOBULĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Corp minuscul de formă sferică. **2.** (La pl.) Elemente de formă rotundă sau ovală, care se găsesc în diferite lichide organice (sânge, limfă, lapte, puroi). ✧ *Globule sangvine* = elemente celulare prezente în sânge, din seria roșie (hematii sau eritrocite) sau albă (leucocite sau trombocite). V. *sânge*.

GLOBULINE (< fr. {i}; {s} lat. *globulus* „globulă") s. f. pl. Clasă de proteine cu molecule mari, solubile în soluții saline, prezente în plasma sangvină. Gamaglobulinele au rol în imunitatea organismului.

GLOBULIT s. n. (MINER.) Cristal embrionar dezvoltat în masa sticloasă a rocilor vulcanice.

GLOBULIZARE (< *globulă*) s. f. Tratament termic de recoacere aplicat în special oțelurilor cu un conținut mare de carbon și oțelurilor de scule, în urma căruia forma cristalină a constituenților structurali devine globulară; este folosit pentru îmbunătățirea prelucrării prin așchiere și pentru pregătirea structurii la călire a acestora.

GLOCKENSPIEL (cuv. germ.) [glocənșpil] s. n. Instrument muzical de percuție, alcătuit la început din clopoței, iar, ulterior, din lame metalice (așezate fie pe un suport, fie într-o cutie) care sunt lovite cu ciocănele de lemn sau cu clapele unei claviaturi. Sin. *metalofon*.

GLODEANU, Liviu (1938—1978, n. sat Dârja jud. Cluj), compozitor român. A prelucrat materialul sonor prin procedee moderne. Muzică simfonică, de operă („Zamolxe"), lucrări de cameră.

GLODEANU-SĂRAT, com. în jud. Buzău; 4 423 loc. (1995).

GLODEANU-SILIȘTEA, com. în jud. Buzău; 4 452 loc. (1995). Colecție muzeală (satul Cotorca).

GLODENI 1. Com. în jud. Dâmbovița; 4 615 loc. (1995). Expl. de gips și de argile. Stație de c.f. (în satul Lăculețe). Bisericile cu dublu hram Sf. Nicolae și Sf. Paraschiva (1868) și Sf. Nicolae și Sf. Ilie (1646, refăcută în sec. 18 și 19) în satele Glodeni și Lăculețe. **2.** Com. în jud. Mureș, pe Mureș; 3 553 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 17) și conacul Teleki (1872), în satul Glodeni; biserică (sec. 15, cu transformări în 1907—1908) și biserica de lemn Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (sec. 18), în satul Păcureni; biserică de lemn, în satul Moișa.

GLOGOVA, com. în jud. Gorj, pe stg. râului Motru; 1 946 loc. (1995). Centru de ceramică populară. Casă-culă a familiei Glogoveanu (sec. 17—18), biserica Sf. Nicolae (1732, cu pictură murală din 1764) în satul Glogova; biserica Sf. Nicolae (1864) în satul Cleșnești (amintit la 1483). Reșed. com. este satul *Iormănești*.

GLOGOVEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Necula G.,** mare pitar (1656—1657). **2. Mihai** și **3. Matei G.,** consilieri imperiali în timpul ocupației Olteniei de către austrieci (1718—1739).

GLOMERUL (< fr.; {s} lat. *glomus, -eris* „ghem") s. m. Formație anatomică cu aspect de ghem, constituită din vase sangvine (ex. **g.** renal sau **g.** splenic) sau din tuburi glandulare (ex. glanda sudoripară); glomerulă.

GLOMERULĂ (< fr.) s. f. Bulgăre mic format din corpuri, particule de același fel. ✧ (PEDOL.) *G. de sol* = agregat de sol de 0,25—10 mm diametru, poros, rezultat din alipirea particulelor elementare ale solului. ✦ (ANAT.) Glomerul.

GLONȚ s. n. Proiectil de mici dimensiuni folosit la anumite categorii de armament. ✧ *G. perforant* = **g.** din oțel cu o mare putere de pătrundere. *G. exploziv* = **g.** care conține un exploziv și explodează când lovește ținta. *G. incendiar* = **g.** care conține o încărcătură ce degajează la țintă o mare cantitate de căldură. *G. trasor* = **g.** care lasă în urma sa o dâră de lumină. ✦ (Adverbial) foarte repede.

GLORIE (< it., lat.) s. f. Onoare, strălucire; renume obținut prin merite excepționale; slavă **(1).** ✦ Fig. Persoană deosebit de valoroasă.

GLORIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. A preamări, a slăvi.

GLORIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Încărcat de glorie; slăvit.

GLOSA (< fr.) vb. I tranz. A explica un cuvânt, a face adnotări, glose la un text.

GLOSAR (< fr., lat.) s. n. **1.** (Înv.) Dicționar. **2.** Ansamblul cuvintelor unei limbi sau ale unui dialect; vocabular. ✦ Listă de cuvinte învechite sau puțin cunoscute, însoțite de explicație, publicată ca lucrare independentă sau ca anexă a unei alte lucrări. **3.** Lista cuvintelor ce urmează a fi cuprinse într-un dicționar, într-o lucrare enciclopedică.

GLOSATOR (< fr.) s. m. (La pl.) Juriști italieni care au prelucrat și comentat dreptul roman în sec. 11—12, făcând glose pe marginea textelor de lege. Școala glosatorilor a apărut la Bologna, fiind întemeiată de profesorul Irnerio *(Irnerius)*.

GLOSĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Explicație a unui pasaj sau a unui cuvânt dintr-o scriere; *spec.* comentariu, notă pe marginea unui manuscris, a unui text etc. **2.** Poezie cu formă fixă, în care fiecare vers din prima strofă este comentat succesiv în câte o strofă următoare, încheiată cu versul respectiv. Ultima strofă a **g.** reproduce în ordine inversă

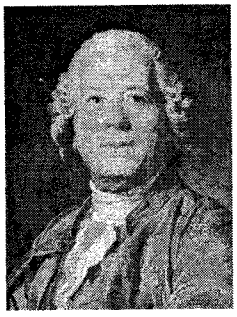

Christoph W. Gluck

versurile primei strofe (ex. „Glossa" de M. Eminescu).

GLOSEMATICĂ (< engl.; {s} gr. *glossa* „limbă") s. f. (LINGV.) Variantă a lingvisticii structuraliste care aplică în domeniul semioticii teoria pozitivismului logic. În concepția **g.**, lingvistica este un fel de algebră a limbii, iar terminologia ei este împrumutată, în cea mai mare parte, din matematică. A fost creată de *L. Hjelmslev,* care face din structura imanentă a limbii unicul obiect de cercetare a lingvisticii.

GLOSITĂ (< fr.) s. f. Inflamație a limbii, caracteristică pentru anumite boli (pelagră, anemie pernicioasă etc.).

GLOSOPTERIS (< fr. {i}; {s} gr. *glossa* „limbă" + *pteris* „ferigă") subst. Plantă fosilă cu aspect de ferigă, apărută pe vechiul continent Gondwana după glaciația de la sfârșitul Carboniferului *(Glossopterys).*

GLOTĂ (< fr.; {s} gr. *glotta* „limbă") s. f. Orificiu al laringelui cuprins între cele două coarde vocale inferioare.

GLOUCESTER [glɔstə], oraș în SV Marii Britanii (Anglia), port pe Severn; 108,1 mii loc. (1981). Constr. aeronautice, de mașini agricole și de instrumente optice; șantiere navale. Pescuit. Catedrală gotică, în stil romanic (1100), construită pe locul unei vechi abații (681) și având o celebră galerie cu bolți gotice în evantai (sec. 14—15). Biserica St. Mary-de-Crypt (sec. 11). Veche colonie romană fondată de împăratul Nerva (96 d.Hr.); ocupat de celți în sec. 4, a devenit capitala regatului saxon *Mercia.*

GLUCAGON (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *gonos* „naștere") s. m. Hormon cu proprietăți hiperglicemiante și glicogenolitice, secretat de celulele unor formațiuni microscopice (numite insulele pancreatice), cu rol în menținerea nivelului normal al glicemiei în organism.

GLUCIDE (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *eidos* „aspect") s. f. pl. Clasă de substanțe organice naturale, sintetizate de plante cu ajutorul luminii (fotosinteză) prin asimilație clorofiliană. **G.** sunt constituenți fundamentali ai materiei vii, având un important rol energetic în metabolism; sunt clasificate în mono- (glucoza), oligo-(zaharoza, lactoza) și polizaharide (amidonul, celuloza, glicogenul). Sin. *hidrați de carbon* (3), *zaharuri, zaharide.*

GLUCIDOGRAMĂ (< fr.) s. f. Determinare (în sânge și alimente) a principalilor constituenți ai glucidelor cu ajutorul metodei electroforetice.

GLUCK, Christoph Willibald (1714—1787), compozitor german. Opere („Orfeu și Euridice", „Alcesta", „Paris și Elena", „Ifigenia în Aulida", „Ifigenia în Taurida", „Armida"), balete, muzică de cameră. A înfăptuit reforma operei, eliberând-o de convenționalism, de virtuozitate vocală gratuită, îndreptând-o spre simplitate și veridicitate dramatică.

GLÜCKSBURG, dinastii de regi în Danemarca (din 1863), Grecia (1863—1924) și Norvegia (din 1905).

GLUCOCORTICOIZI (< fr.) s. m. pl. Hormoni de natură sterolică, secretați de glanda corticosuprarenală, având rol în reglarea metabolismului glucidic, lipidic și protidic, precum și în cel al apei și electroliților (cortizonul, corticosteronul etc.).

GLUCOMETRIE (< fr.) s. f. Ansamblul metodelor de dozare a glucozei din mustul de struguri și a derivatelor lui.

GLUCOMETRU (< fr.; {s} gr. *glykys* „dulce" + *metron* „măsură") s. n. Areometru pentru măsurarea densității lichidelor zaharate.

GLUCONIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid obținut prin oxidarea fermentativă a glucozei, cristalin, solubil în apă, întrebuințat sub formă de sare de calciu la combaterea rahitismului, ca sare de magneziu în stări spasmodice, ca sare feroasă în anemii etc.

GLUCOZAMINĂ (< fr. {i}) s. f. Derivat aminic al glucozei, obținut prin hidroliza mucinei, constituind, sub formă de acetil, unitatea de structură a chitinei.

GLUCOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *glykys* „dulce") s. f. **1.** Monozaharidă de culoare albă, cristalizată, solubilă în apă, cu gust dulce prezentă în miere, fructe dulci, în sânge. Este sintetizată de plantele verzi în cursul asimilației clorofiliene; are un rol fundamental în metabolismul ființelor vii. Se întrebuințează în industria alimentară, în medicină, în industria chimică etc. **2.** Produs industrial de hidroliză acidă sau enzimatică a unor suspensii de amidon.

GLUCURONIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid organic provenit din oxidarea glucozei, prezent la om în sânge și urină.

GLUGĂ (< bg.) s. f. **1.** Obiect de îmbrăcăminte atașat, de obicei, unui palton, unei canadiene care acoperă capul etc. **2.** Stivă conică de snopi, de coceni de porumb etc.

GLUMĂ[1] (< bg.) s. f. Vorbă de haz, care stârnește veselie și râs. ✧ Loc. *În glumă* = **a)** fără seriozitate; **b)** fără nici o intenție rea. ✧ Expr. *A se întrece cu gluma* = a exagera, a împinge lucrurile prea departe. *Nu-i de glumă* = este lucru serios. ✦ Faptă hazlie, poznă, păcăleală. ✦ Anecdotă, snoavă.

GLUMĂ[2] (< fr., lat.) s. f. (BOT.) Bractee, de obicei membranoasă, așezată la baza fiecărei flori, dintr-un spic (la familia ciperaceelor) sau câte 1—4 la baza fiecărui spiculeț (la familia gramiceelor).

GLUMEȚ, -EAȚĂ (< bg.) adj. Care face glume; vesel **(1),** hazliu **(1).**

GLUMI (< si.) vb. IV intranz. A spune glume; a vorbi în glumă, fără seriozitate.

GLUTAMIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = aminoacid prezent în proteine; are acțiune activă în metabolismul hepatic, stimulează acțiunea dezintoxicantă a sistemului nervos.

GLUTATION (< fr.) s. n. Substanță compusă din trei aminoacizi (glicocol, cisteină și acid glutamic), prezentă în toate celulele vii; acționează la nivel celular ca purtător de oxigen și activator a numeroase enzime.

GLUTEN (< fr.; {s} lat. *gluten* „clei, substanță vâscoasă") s. n. Masă proteică complexă, moale, elastică, vâscoasă și cenușie, care se găsește în boabele de cereale, mai ales de grâu, formată în principal dintr-un amestec de gliadină și glutenină. **G.** determină proprietățile de panificație ale făinii, dând porozitate pâinii.

GLUTENINĂ (< fr. {i}) s. f. Proteină prezentă în cereale (cu excepția porumbului), componentul principal al glutenului. Are o valoare alimentară aproape completă.

GMT, prescurtare a expresiei engleze *Greenwich Mean Time* „timpul mediu Greenwich", folosită pentru a indica ora meridianului Greenwich. V. *timp universal.*

GNAIS (< germ., fr.) s. n. Rocă metamorfică alcătuită din cuarț, feldspat și mică, uneori amfiboli, șistoasă sau granulară provenită din transformarea rocilor granitice sau argiloase. Se deosebesc: ortognaisuri (de origine magmatică) și paragnaisuri (de origine

Tito Gobbi

Jean-Luc Godard

Robert Hutchings Goddard

sedimentară). Se utilizează pentru macadam, trotuare etc.

GNATOSTOMATA ({s} gr. *gnatos* „falcă" + *stoma* „gură") subst. Subîncrengătură de vertebrate acvatice și terestre, cu fălci mobile, care cuprinde peștii și tetrapodele *(Gnathostomata).*

GNEISENAU [gnaizənau], **August, conte Neithardt von** (1760—1831), feldmareșal prusian. A contribuit la reorganizarea armatei prusiene; rol important în războaiele antinapoleoneene (intervenția sa la Waterloo a fost decisivă).

GNIEZNO, oraș în partea centralvestică a Poloniei, la NE de Poznań; 70,4 mii loc. (1991). Ind. confecțiilor, alim. (zahăr, bere, ulei). Veche catedrală cu relicvele Sf. Adalbert, patronul sfânt al Poloniei (sec. 14—15). Capitala primei arhidioceze romano-catolice poloneze (1000). Aici s-a încoronat, în 1025, Boleslav cel Viteaz, ca primul rege al Poloniei.

GNOMI (< fr.; {s} gr. *gnome* „inteligență") s. m. pl. Nume dat, în scrierile cabaliștilor medievali, spiritelor care ar locui în interiorul Pământului, ca păzitori ai minelor de aur, de pietre prețioase și ai comorilor ascunse.

GNOMIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *gnomikos* „sentențios") adj. **1.** Care conține maxime, sentințe și reflecții morale. ✧ *Poezie g.* = poezie de tip didactic, cultivată cu precădere în Grecia antică (sec. 7—5 î.Hr., de Teognis, Focilide, Solon), iar mai târziu de latini (Cato), care conținea precepte, reflecții morale, sfaturi practice. **2.** (LINGV.; despre timpuri verbale) Care prezintă acțiunea într-o formă generală (ex. în maxime, teoreme) sau a cărei acțiune se îndeplinește indiferent de timp (ex. prezent g.).

GNOMON (< fr., gr.) s. n. Cel mai vechi instrument astronomic, alcătuit dintr-o vergea verticală fixată pe o placă orizontală în mijlocul mai multor cercuri concentrice; poate servi la determinarea meridianului locului, a latitudinii, a orei etc.

GNOSEOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la gnoseologie.

GNOSEOLOGIE (< fr.; {s} gr. *gnosis* „cunoaștere" + *logos* „studiu") s. f. (FILOZ.) Teoria *cunoașterii.*

GNOSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s. m. și f. **1.** Adj. Care aparține gnosticismului, privitor la gnosticism. **2.** S. m. și f. Adept al gnosticismului.

GNOSTICISM (< fr.) s. n. Curent filozofic-religios cu trăsături mistice, apărut în sânul creștinismului în sec. 1—2 (Basilides, Valentin ș.a.), care a căutat să îmbine doctrina creștină cu filozofia elenistică târzie (neoplatonismul) și cu religiile orientale.

GNOTOBIOTICĂ (< engl.) s. f. Ramură a biologiei care studiază viața unor organisme în prezența sau absența altor organisme (de ex. culturi fără germeni străini — bioculturi; animale fără germeni).

GNOZIE (< fr. {i}; {s} gr. *gnosis* „cunoaștere") s. f. (PSIH.) Cunoaștere elementară, la nivelul percepției.

GNU (< fr.) s. m. Specie de antilopă din S Africii, de talie mare, cu coarne curbate înapoi și cu coada predominant albă *(Connochaetes gnu).*

GOA, stat în V Indiei (din 1987), pe coasta Malabar; 3,7 mii km²; 1,2 mil. loc. (1991). Centru ad-tiv: *Panaji.* Expl. de min. de fier și mangan. Ind. textilă (conf.), chimică (medicamente, pesticide) și alim. Pescuit. Cultura orezului. Pomicultură. Colonie portugheză (din 1510) și capitală a Indiilor Portugheze, a constituit, împreună cu *Damān și Diu,* un terit. portughez până în 1962, când a revenit Indiei.

GOANĂ (< *goni*) s. f. **1.** Fugă mare; urmărire **(1),** fugărire. **2.** Metodă de vânătoare constând din stârnirea vânatului și îndreptarea lui spre vânători cu ajutorul hăitașilor sau al câinilor dresați; haită **(2).**

GOARNĂ (< rus.) s. f. Instrument muzical de suflat, făcut din alamă; trompetă, trâmbiță.

GOBBI, Tito (1913—1984), bariton italian. Peste 100 de roluri pe scenă și în numeroase filme. Mare adaptabilitate vocală și scenică, abordând tipologii variate ale rolurilor lirice de bariton (Scarpia, Falstaff, Iago, Boccanegra). Memorii.

GOBI (GOV) SHAMO [șamo], mare reg. deșertică și semideșertică în Asia central-estică (China și Mongolia); c. 2 mil. km². Relief de podiș pietros și nisipos, cu alt. medii între 900 și 1 200 m, unele masive atingând 2 500 m. Climă continentală excesivă, cu veri călduroase (45°C), ierni reci (–40°C) și precipitații puține (50—200 mm/an). Vegetație de graminee, saxaul, tamarix; în V oaze. Slab populat.

GOBINEAU [gobinǫ], **Joseph Arthur conte de** (1816—1882), sociolog, scriitor și diplomat francez. Unul dintre întemeietorii școlii antropologice în sociologie. A susținut că deosebirile rasiale determină destinele istorice ale popoarelor și statelor și constituie cauza permanentă a inegalității sociale („Eseu asupra inegalității raselor umane"). Doctrina sa a folosit ca argument *pangermanismului.*

GOBLEN (< fr.) s. n. **1.** Tapiserie, denumită astfel după produsele manufacturii Gobelins (Franța), preluată în 1662 de Colbert, care a transformat-o în manufactură regală. **2.** Broderie executată într-un punct având aspectul tapiseriilor.

GODARD [godaːr], **Jean-Luc** (n. 1930), regizor francez de film. Filmele sale se caracterizează printr-o puternică amprentă personală, care, cu timpul, a devenit manieră sau dorință de a șoca („Cu sufletul la gură", „Pierrot nebunul", „Prenumele: Carmen", „Te salut, Maria!", „Detectiv", „Regele Lear"), situându-l printre principalii reprezentanți ai „Noului val".

GODAVARI, fl. în Pen. India; 1 448 km. Izv. din N M-ților Gații de Vest, străbate Pod. Deccan și Gații de Est (unde formează chei) și se varsă printr-o deltă în G. Bengal. Navigabil pe cursul inferior; folosit pentru irigații. Fluviu sacru.

GODDARD [gɔdərd], **Paulette** (pseud. *Paulinei Levy*) (1911—1990), dansatoare și actriță americană. Joc plin de grație în filme de aventuri și melodrame („Femeia", „Seceră vântul sălbatic", „Indiferenții") sau de mare expresivitate („Dictatorul", „Jurnalul unei cameriste", „Soțul ideal").

GODDARD [gɔdərd], **Robert Hutchings** (1882—1945), fizician american. Pionier în construcția rachetelor. Contribuții

Elvira Godeanu

fundamentale la dezvoltarea teoriei generale a rachetelor. Autor a peste 83 de brevete în tehnica acestora (1914—1940). În 1926, a proiectat și construit o rachetă cu combustibil lichid (benzină și oxigen lichid), care s-a ridicat la o înălțime de 12 m.

GODEANU 1. Masiv muntos în V Carpaților Meridionali, situat la SV de M-ții Retezat. Alcătuit din formațiuni cristalino-mezozoice; platforme de eroziune etajate, cu forme de relief glaciar (circuri, văi glaciare). Are 21 de vf. de peste 2 000 m. Alt. max.: 2 291 m (vf. Gugu). Expl. forestiere. Păstorit. Turism. **2.** Com. în jud. Mehedinți; 704 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Dimitrie (1835, reparată în 1884).

GODEANU, Elvira (1904—1991), actriță română de teatru. Interpretări memorabile în repertoriul românesc clasic: Zoe din „O scrisoare pierdută" și Doamna Maria din „Apus de soare".

GODEFROI [godfruą], **IV de Boulogne (de Bouillon)** (c. 1061—1100), duce al Lorenei Inferioare (din 1087/1089). Unul dintre conducătorii primei cruciade (1096—1099); fondator al Regatului de Ierusalim și „Apărător al Sf. Mormânt" (din 1099).

GÖDEL, Kurt (1906—1978), logician și matematician american de origine austriacă. Autorul teoremelor despre incompletitudinea sistemelor formale, care evidențiază imposibilitatea formalizării totale a gândirii omenești și despre imposibilitatea demonstrării necontradicției unui sistem formal prin mijloacele sistemului însuși („Aritmetizarea sintaxei").

GODENI, com. în jud. Argeș; 3 524 loc. (1995). Expl. de lignit. Bisericile Nașterea Maicii Domnului (1875—1880) și Sf. Nicolae (1911) în satele Cotești și Capu Piscului.

GODEȚĂ (< fr.) s. f. Vas mic, fără picior și fără toarte, în care se amestecă culorile pentru pictură.

GODEU (< fr.) s. n. **1.** Cupă de elevator. **2.** Piesă din material izolant cu două sau mai multe cavități umplute cu mercur, utilizată pentru realizarea de legături electrice. **3.** Fald la o draperie, la o stofă, la o rochie.

GODEVIL (GODAVIL) (< engl.) s. n. Dispozitiv pentru ghidarea unui instrument sau a unui aparat în interiorul țevilor de extracție sau în interiorul unor conducte la exploatările petroliere.

GODIN (< n. pr. *Godin*) s. n. Sobă din fontă, de obicei cilindrică, folosită la încălzit.

GODIN, [godẽ], **Jean-Baptiste André** (1817—1888), industriaș francez. A construit o fabrică de aparate pentru încălzire.

GODINEȘTI, com. în jud. Gorj; 2 420 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Voievozi (1778—1779) în satul Arjoci. Satul G. amintit la 1409—1418.

GODOY ÁLVAREZ DE FARIA [alvarə], **Manuel de** (1767—1851), om politic spaniol. Prim-min., favorit al regelui Carol IV și al reginei Maria Luiza; a condus, cu unele întreruperi, politica Spaniei între 1792 și 1808.

GODOY CRUZ, oraș în V Argentinei, în aglomerația urbană Mendoza; 179,5 mii loc. (1991). Nod de c.f. Exploatarea și prelucrarea petrolului. Prelucr. petrolului. Vinificație.

GODTHÅB v. **Nuuk.**

GODWIN AUSTEN [gɔduin ɔstin] v. **K2.**

GOEBBELS [göbəls], **Joseph Paul** (1897—1945), om politic nazist german. Unul din principalii colaboratori ai lui Hitler, ministru al Propagandei și Informației (din 1933). Împuternicit pentru mobilizarea în vederea războiului total (1944). Desemnat de Hitler, prin testament, cancelar, s-a sinucis la 1 mai 1945.

GOELEȚĂ (< fr.) s. f. Navă cu pânze de mărime mijlocie, cu două până la șase catarge. ✧ *G. cu velastraiuri* = tip modern de **g.** cu velastraiuri mari.

Johann Wolfgang von Goethe

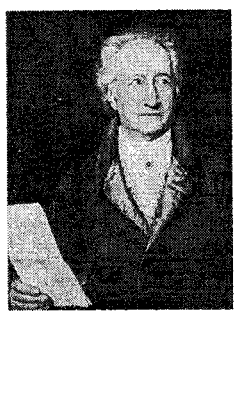

GOEPPERT-MAYER [gopərt-maiər], **Maria** (1906—1972), fiziciană americană de origine germană. Prof. univ. la Chicago. Contribuții în fizica nucleară. Independent de J.H.D. Jensen, a elaborat (1949) modelul nuclear în pături. Premiul Nobel pentru fizică (1963), împreună cu J.H.D. Jensen și E.P. Wigner.

GOES [hu:s], **Hugo van der** (c. 1440—1482), pictor flamand. A continuat tradiția realistă a lui J. Van Eyck. Autor al Altarului Portinari (Florența), remarcabil prin expresivitatea figurilor („Adorația păstorilor").

GOETHE [götə], **Johann Wolfgang von** (1749—1832), scriitor, gânditor și om de știință german. O puternică influență asupra formației sale intelectuale a avut-o J.G. Herder. Chemat în 1775, la Weimar, de marele duce Karl August, a îndeplinit importante funcții administrative. Aici a legat o strânsă prietenie cu Schiller. Exponent în tinerețe al mișcării „Sturm und Drang". Creatorul poeziei naționale germane („Cântece", „Poezii"). Drame exprimând revolta omului de geniu împotriva legilor sociale și a divinității („Götz von Berlichingen", „Prometeu"); proză de analiză a vieții sentimentale („Suferințele tânărului Werther"). Promotor al neoumanismului și al unei etici și estetici clasice: drame („Ifigenia în Taurida", „Egmont", „Torquato Tasso"), poeme („Elegiile romane", „Hermann și Dorothea"), romane („Afinitățile elective") relevând aspirațiile spre libertate și progres și celebrând sentimentul echilibrului și al armoniei spirituale. Uneori evocă procesul de formare a personalității („Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister", „Poezie și adevăr") și aprofundează sensurile transcendente ale poeziei („Divanul occidental-oriental"). Sinteză a creației sale este poemul dramatic „Faust", publicat în 1808, al cărui personaj central reprezintă un simbol al tragicei căutări a adevărului. Studii de botanică, zoologie, mineralogie și meteorologie. Contribuții la teoria culorilor. Memorii. Corespondență.

GOETHIT (< germ. *fi*) s. n. Hidroxid natural de fier, de culoare brun închis-neagră, cu luciu adamantin până la semimetalic și aspect de mase compacte, pulverulente, stalactitice; format ca produs de alterație a minereurilor de fier, rar pe cale hidrotermală în geode de ametist. Conține 63% fier.

GOFF, Bruce Alonzo (1904—1982), arhitect american. Lucrări pline de

fantezie, de o mare varietate formală, întemeiată pe concepția dinamică a spațiului arhitectural (numeroase locuințe în Oklahoma City și Kansas City, Capela de la Camp Parks, California).

GOFRA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A imprima cute paralele sau desene regulate în relief pe o țesătură. **2.** A transforma prin presare o foaie de carton sau de hârtie într-un obiect în relief cu ajutorul presei de gofrat.

GOGA, Octavian (1881—1938, n. Rășinari, jud. Sibiu), poet, ziarist și om politic român. Acad. (1919). Unul dintre conducătorii revistei „Luceafărul". Poezie romantic-vizionară, cu tonalități profetice, evocând satul ardelean într-o lumină dramatică și simbolică („Poezii", „Ne cheamă pământul", „Din umbra zidurilor", „Cântece fără țară", „Din larg"). Liric mesianic, cântăreț al aspirațiilor sociale și naționale, este creatorul unui limbaj patetic și original, care alătură termenul popular și cărturăresc celui bisericesc. Dramaturg („Domnul notar", „Meșterul Manole"), portretist („Precursori"), publicist și traducător (din Petőfi, Ady, Madách). A avut un rol important în lupta politică pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român. Membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Unul dintre conducătorii Partidului Național Creștin (creat în 1935), cu orientare politică de dreapta. Ministru în mai multe rânduri și prim-min. (1937—1938).

Octavian Goga

Nikolai Vasilievici Gogol

GOGH (VAN GOGH), Vincent van (1853—1890), pictor și desenator olandez. După o scurtă perioadă caracterizată printr-un realism sumbru și grav („Țesătorii", „Ghetele", „Mâncătorii de cartofi"), care a coincis cu șederea sa în regiunea minieră Borinage, arta lui, sub influența impresioniștilor francezi și a graficii japoneze, cunoaște o intensitate expresivă maximă, susținută de culoare, căreia îi conferă, prin acordurile cromatice și dinamismul tușei, funcții simbolice, cu profunde rădăcini emoționale („Cameră de dormit la Arles", „Floarea-soarelui", „Autoportret", „Portret al artistului cu urechea tăiată", „Biserica din Anvers", „Drum cu chiparoși", „Câmp de grâu cu corbi"). Biografia lui dramatică exprimă, semnificativ pentru epoca dată, ideea artistului damnat. A influențat arta modernă (îndeosebi fovismul și expresionismul).

GOGOAȘĂ s. f. **1.** Prăjitură rotundă, cu sau fără umplutură, făcută din aluat dospit și prăjit în grăsime încinsă. **2.** Fig. (La pl.) Minciuni. **3.** (ZOOL.) Înveliș protector alcătuit din fire mătăsoase, în care are loc transformarea larvelor unor insecte în nimfă; cocon[1]. ✧ *G. de mătase* = gogoașa **(3)** viermelui de mătase. **4.** *G. de ristic* = gală[2] de pe frunzele de stejar, provocată de unele insecte; este bogată în tanin.

GOGOL, Nikolai Vasilievici (1809—1852), scriitor rus. Unul dintre creatorii prozei realiste ruse, a avut o puternică influență asupra scriitorilor sec. 19. Evocări, pe un fundal de legendă, pline de viață și de culoare ale satului și peisajului ucrainean („Serile în cătunul de lângă Dikanka") sau, în formulă romantică, ale trecutului eroic („Taras Bulba"). Proză satirică exploatând fantasticul psihologic („Jurnalul unui nebun", „Nasul"), drama omului umil („Mantaua"). Comedia „Revizorul", satiră virulentă a moravurilor birocratice, se impune prin verva dialogului și forța tipologică. În capodopera sa, romanul „Suflete moarte", folosind satira și umorul, realizează o frescă necruțătoare a societății ruse contemporane lui. Corespondență.

Van Gogh: „Biserica din Anvers"

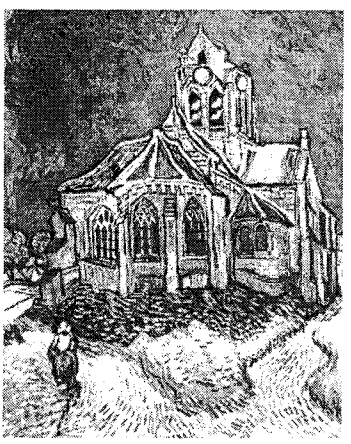

GOGONAT, -Ă (< *gogon*, reg., „obiect rotund") adj. Umflat și rotund ca un glob. ✦ Fig. (Despre minciuni, prostii) Exagerat, extrem de mare.

GOGONEA (< *gogon*) s. f. (Mai ales la pl.) Pătlăgele roșii, neajunse la maturitate, care se pun la murat.

GOGONEȚ, -EAȚĂ (< *gogon*) adj. Gogonat. ✧ *Prune gogonețe* = soi de prune cu fructul mic și rotund.

GOGORIȚĂ s. f. Ființă imaginară cu care sunt speriați copiii; sperietoare. ✦ Fig. Amenințare mincinoasă.

GOGOȘAR (< *gogoașă*) s. m. Soi de ardei cu tufa înaltă de 40—50 cm, cultivat pentru fructele sale mari, sferic-turtite, cu numeroase coaste rotunjite *(Capsicum annuum)*.

GOGOȘARI, com. în jud. Giurgiu; 2 343 loc. (1995). Creșterea porcinelor și ovinelor. Bisericile Sf. Treime (1849, refăcută în 1932), Sf. Nicolae (1886) și Sf. Nicolae (1922) în satele Gogoșari, Izvoru și Rălești.

GOGOȘU 1. Com. în jud. Dolj; 1 196 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Mehedinți, în dreptul Ostrovului Mare; 5 275 loc. (1995). Biserică de lemn (ante 1845). Hidrocentrala Porțile de Fier II (216 MW), construită în colaborare cu Iugoslavia, intrată în funcțiune cu întreaga capacitate (1986). Prelucr. laptelui. Creșterea bovinelor și porcinelor.

GOG și MAGOG (în mitologia creștină), dublă forță ostilă. În „Vechiul Testament", **G.** este menționat în trei ipostaze: localitate în Armenia; țara de origine a lui **M.**; rege din țara lui **M.**, ostil poporului lui Israel și învins, în cele din urmă, din voia lui Dumnezeu (Ezechiel). În „Noul Testament" (Apocalipsa) **G. și M.** sunt două popoare, simboluri ale puterii lui Dumnezeu, instigate de Satana la război împotriva domniei de o mie de ani a lui Iisus Hristos.

GOGU, Constantin (1854—1897, n. Câmpulung), matematician și astro-

nom român. M. coresp. al Acad. (1880), prof. univ. la București. Lucrări privind inegalitățile de lungă perioadă din mișcarea Lunii, datorate atracției perturbatoare a planetei Marte. Studii asupra variației gravitației cu latitudinea.

GOHOR, com. în jud. Galați; 3 777 loc. (1995).

GOIA, Ion (1892—1982, n. Sohodol, jud. Alba), medic român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții privind bolile sângelui, aparatului digestiv, afecțiunilor reumatismale.

GOIÂNIA, oraș în Brazilia centrală, centru ad-tiv al statului Goiás; 1,3 mil. loc. (1991, cu suburbiile). Aeroport internațional. Centru comercial. Expl. de diamante și minereu de titan. Ind. chimică și alim. Prelucr. lemnului. Zootehnie. Construit între 1933 și 1942. Universități.

GOIAS, stat în centrul Braziliei; 340,2 mii km²; 4 mil. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Goiânia*. Expl. de min. de fier, nichel, titan, aur și forestiere. Tutun, bumbac, porumb, cacao, cafea și trestie de zahăr. Creșterea bovinelor.

GOICEA, com. în jud. Dolj; 4 947 loc. (1995). Bisericile Cuvioasa Paraschiva (1856) și Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil (1898) în satele Goicea și Dunăreni.

GOIEȘTI, com. în jud. Dolj, pe Amaradia; 3 354 loc. (1995). Bisericile Sf. Nicolae (1806), Sf. Pantelimon (1816), Adormirea Maicii Domnului (1823), Înălțarea Domnului (1751—1753, cu picturi originare) și Adormirea Maicii Domnului (1743—1746) în satele Adâncata, Goiești, Mălăești, Gruița și Muereni.

GOITSCHEL [goiʧel], **Marielle** (n. 1945), schioare franceză. Campioană olimpică la slalom uriaș (1964), la slalom special (1968) și mondială la combinata alpină (1962, 1964, 1966) și slalom uriaș (1966).

GOJDU, Emanoil (1802—1870, n. Oradea), jurist și om politic român. Luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. Din averea sa (prin dispoziție testamentară, 1869), a fost constituită Fundația G. pentru acordarea de burse studenților români și ajutorarea preoților ortodocși din Transilvania și Ungaria.

GÖKÇEADA, ins. turcească în NE M. Egee, în str. Dardanele; 225 km²; c. 14 mii loc. Relief stâncos (627 m alt.). Vegetație de tufișuri xerofite. Măslini. Pescuit. Turism. Până în 1973 s-a numit *Imroz* (Imbros).

GOL[1], **GOALĂ** (< sl.) adj., s. n. **I.** Adj. **1.** Fără îmbrăcăminte; nud **(1).** ✧ Expr. Cu (sau *în*) *pielea goală* = complet dezbrăcat. *Adevărul gol-golut* = adevăr spus direct, fără ocolișuri. ✦ Care are haine puține; fig. sărac. (Despre copaci) Fără frunze. **2.** (Despre locuri, suprafețe etc.) Neacoperit cu nimic. ✧ Expr. *Sub cerul gol* = fără adăpost. *Pe pământul gol sau pe scândură goală* = fără așternut. **3.** (Despre alimente) Simplu, neînsoțit de altceva. **4.** Care nu conține nimic în interior; deșert **(I 1).** ✧ Expr. *Cu mâna goală* = **a)** fără nici un dar; **b)** neînarmat. *Pe inima goală* sau *pe stomacul gol* = pe nemâncate. ✦ (Despre corpuri) Care are o cavitate în interior. **5.** Fig. Fără temei, fără fond. *Vorbe goale.* **II.** S. n. **1.** Spațiu liber, vid. ✧ Loc. *În gol* = **a)** în aer, în prăpastie; **b)** (despre privire) fixă, fără țintă; **c)** fără folos, zadarnic. ✧ Expr. *A umple un gol* = a completa o lipsă. *A (se) da de gol* = a (se) trăda. **2.** (FIZ.) Noțiune ce desemnează starea locală creată în interiorul unui semiconductor prin lipsa unui electron de valență; este considerat drept o particulă de sarcină egală cu cea a electronului, dar pozitivă. Sin. *gaură* **(1),** *lacună.* **3.** (SILV.) *G. de munte* = suprafață de teren, dincolo de limita superioară a pădurilor, acoperită cu vegetație ierboasă sau lemnoasă scundă. **4.** (METEO.) *G. de aer* = întrerupere bruscă (accentuată uneori) a unui curent de aer ascendent, prin înlocuirea cu un curent descendent. *G. de ozon* = zonă largă de intensă rarefiere a stratului de ozon al Pământului. Descoperit (1985) deasupra Antarcticii prezintă valori extreme anuale în perioadele aug.-oct. Mărind critic transparența atmosferei față de radiația ultravioletă solară, *g. de o.* afectează grav flora și fauna Terrei; fereastră de ozon; gaură de ozon.

GOL[2] (< engl.) s. n. (SPORT) Introducere a mingii sau a pucului în poarta adversarului la fotbal, handbal, polo, hochei; punctul marcat astfel.

GOLAN, -Ă (< *gol*[1]) s. m. și f. **1.** (Înv.) Sărac; cerșetor. **2.** Om de nimic; derbedeu, vagabond.

GOLAN, Înălțimile ~ (AL-JAWLĀN), reg. înaltă în SV Siriei, între râul Yarmuk și lacul Tiberiada; alt. c. 2 200 m. În urma Războiului de 6 Zile (1967), G. a intrat sub control israelian. Eliberat, pentru scurtă vreme, de trupele siriene în timpul Războiului Arabo-Israelian (oct. 1973), G. a fost reocupat și anexat de Israel în 1981.

GOLAȘ, -Ă (< *gol*[1]) adj. **1.** (Despre animale și păsări) Lipsit de păr sau de pene. **2.** (Despre arbori) Fără frunze. **3.** (Despre terenuri) Lipsit de vegetație.

GOLAVERAJ (< fr.; cf. engl. *goal* „gol" + *average* „medie aritmetică") s. n. (În anumite jocuri sportive) Relație care se stabilește între numărul de goluri marcate și cele primite de către o echipă în cursul unor competiții sportive.

GOLĂIEȘTI, com. în jud. Iași, pe Jijia; 3 466 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (sec. 18), în stil baroc, în satul Cilibiu.

GOLCONDA, vechi oraș și fortăreață în S Indiei Centrale (Andhra Pradesh), la c. 9 km de Hyderābād. Capitală (1512—1687) a vechiului regat condus de dinastia Kutb Șah, unul dintre cele cinci regate musulmane din Deccan. Cucerit de Aurangzeb (1687—1688) și anexat Imp. Marilor Moguli. Celebru datorită diamantelor ce se aflau în regiune.

GOLDAN (< *goldană*) s. m. Soi de prun, înalt de 4—6 m, cultivat pentru fructele sale (goldane sau mirabele), sferice, galbene, mici, cu miez dulce *(Prunus insitia);* scoldus. Lemnul, rezistent, este folosit în tâmplărie.

GOLDANĂ (< germ.) s. f. Fructul goldanului.

GOLDBACH, Christian (1690—1764), matematician german. Cunoscut pentru propoziția, încă nedemonstrată, conform căreia oricare număr par este suma a două numere impare (*conjunctura* lui G.)

GOLDFADEN, Abraham (1840—1908), poet și dramaturg de limbă idiș. Organizatorul primului teatru evreiesc modern, la Iași (1876). Piese satirice de tendință naturalistă („Shulamit", „Kuni-Lemel", „Bar Kochba", „David la război").

GOLDING [gouldiŋ], **William** (1911—1993), scriitor englez. Romanele sale, de factură metaforică, dezvăluie, din perspectiva moralei creștine, adevăruri esențiale despre limitele naturii umane și caracterul ei coruptibil și despre încrederea vană în omnipotența rațiunii („Împăratul mușteIor", „Moștenitorii", „Martin hoțomanul", „Cădere liberă"). Premiul Nobel (1983).

GOLDIȘ, Vasile (1862—1934, n. Mocirla, azi sat Lunca Teuzului, jud. Arad), om politic și publicist român. M. de onoare al Acad. (1919). Unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania; susținător al ideii de participare activă a partidului la viața politică. Președinte al Societății ASTRA (1923—1932), colaborator la „Tribuna", „Tribuna poporului" și director al ziarului „Românul" din Arad. A combătut politica guvernelor ungare prin care se urmărea deznaționalizarea românilor din Transilvania. Ca membru al Consiliului Național Român Central (1918), a avut un rol important în lupta pentru desăvârșirea

Vasile Goldiș

Carlo Goldoni

Iordache Golescu

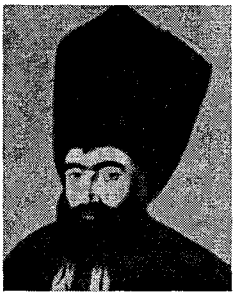

Dinicu Golescu

unității politice a poporului român la Adunarea Națională de la Alba Iulia (1 dec. 1918), unde a rostit cuvântarea solemnă și a prezentat proiectul de rezoluție privind unirea Transilvaniei cu România. Membru al Consiliului Dirigent (1918—1920); de mai multe ori ministru. Autor de manuale didactice pentru toate categoriile de școli românești.

GOLDMANN, Lucien (1913—1970, n. București), filozof și sociolog francez, originar din România. Cercetări de sociologie a literaturii în care a aplicat metodele dialecticii marxiste și ale structuralismului genetic („Dumnezeul ascuns", „Pentru o sociologie a romanului").

GOLDMARK [gəuldmɑːc], **Peter Carl** (n. 1906), inginer american, originar din Ungaria. Stabilit în S.U.A. (1933). Sub conducerea sa, a fost construit și experimentat un sistem practic de televiziune în culori (1940) și sistemul fotografic amplasat pe sateliții artificiali ai Lunii din seria Lunar Orbiter (1966). Este inventatorul discului LP (Long Playing)-microsion.

GOLDONI, Carlo (1707—1793), dramaturg italian. A reînnoit teatrul italian, eliminând din *commedia dell'arte* miraculosul, improvizația și măștile. A creat comedii de caracter și de moravuri inspirate din viața reală, în care interesul dramatic este susținut prin vivacitate tipologică și verva dialogurilor („Văduva isteață", „Slugă la doi stăpâni", „Mincinosul", „Hangița", „Bădăranii"). Memorii.

GOLDSCHMIDT [goltșmit], **Victor Moritz** (1888—1947), geochimist și petrograf norvegian. Prof. univ. la Oslo. Studii fundamentale în geochimie; a emis ipoteza distribuției zonale a elementelor chimice în globul terestru.

GOLDSMITH [gouldșmiθ], **Oliver** (1728—1774), scriitor englez. Romanul sentimental „Vicarul din Wakefield", poeme filozofice („Călătorul"), comedii („Omul bun din fire", „Se umilește pentru a cuceri"), eseuri („Scrisori chinezești"), literatură pentru copii.

GOLDSTEIN, Joseph L. (n. 1940), medic american. Contribuții în genetica moleculară. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1985), împreună cu Michael Brown.

GOLDWYN [gəulduin], **Samuel** (pe numele adevărat *Samuel Goldfish*) (1882—1974), producător american de film, originar din Polonia. Fondator al firmei ce-i poartă numele (1918) și coproprietar la „Metro G. Mayer" (1924). A lansat regizori și actori ca: William Wyler, Ronald Colman, Gary Cooper, Dana Andrews, Danny Kaye.

GOLEA, Antoine (1906—1980), muzicolog francez de origine română. Critic muzical recunoscut pentru independența aprecierilor sale; lucrări de estetică și muzicologie („Estetica muzicii contemporane", „De la Bach la Mozart"), monografii (dedicate compozitorilor P. Boulez, R. Strauss, C. Debussy ș.a.).

GOLEM, substanță informă, embrionară. Potrivit unei legende iudaice, reprezenta un robot însuflețit, care l-ar fi slujit pe Rabin ș. l-ar fi protejat pe evrei de toate persecuțiile. Cel mai cunoscut **G.** a fost plămădit din lut de rabinul Löw (1525—1609) din Praga; devenit primejdios, a fost distrus de autor. Mitul despre **G.** l-a inspirat pe scriitorul austriac G. Meyrink („Golemul").

GOLESCU, familie de boieri din Țara Românească, cu rol politic și cultural însemnat în sec. 19. Mai importanți: **1. Iordache (Gheorghe) G.** (c. 1776—1848, n. probabil București), cărturar. Efor al școlilor (1818), a sprijinit dezvoltarea învățământului în limba română din Țara Românească. Autor al unei gramatici românești („Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești") și al unui dicționar („Condica limbii române"). Tablouri dramatice („Comédiia ce se numește Barbul Văcărescu, vânzătorul țării"), pamflete, o culegere paremiologică. **2. Dinicu (Constantin) G.** (1777—1830, n. sat Goleşti, jud. Argeș), cărturar iluminist. Frate cu **G. (1).** A înființat, în 1826, la Goleşti, o școală de limbă română, deschisă tuturor categoriilor sociale; unul dintre fondatorii Societății culturale, înființată la Brașov (1822), continuată de Societatea literară română (București, 1827). Opera sa reprezentativă, „Însemnare a călătoriii mele, Constandin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826", primul jurnal românesc de călătorie tipărit, înregistrează cu amărăciune decalajele dintre civilizația europeană occidentală și situația social-economică din Țara Românească; este, în fapt, un program politic și cultural, fondat pe convingerea că „luminarea poporului" poate conduce la regenerarea patriei. A publicat prima culegere de documente istorice („Adunare de tractaturile..."). **3. Ștefan G.** (1809—1874, n. Câmpulung), om politic liberal. Fiul lui **G. (2).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească; membru al Guvernului Provizoriu. Ministru și prim-min. (1867—1868). **4. Nicolae G.** (1810—1877, n. Câmpulung), general și om politic liberal. Fiul lui **G. (2).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, membru al Guvernului Provizoriu. Luptător pentru unirea Principatelor. Ministru și prim-min. (mai—nov. 1868). A luat parte la complotul care l-a detronat pe Al.I. Cuza (11/23 febr. 1866). **5. Alexandru C.G. (Albu)** (1815—1873), om politic și publicist. Fiul lui **G. (2).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească și luptător pentru Unire. **6. Alexandru G. (Negru** sau **Arăpilă)** (1819—1881, n. București), om politic. Fiul lui **G. (1).** Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească; apropiat al lui N. Bălcescu. Secretar al Guvernului Provizoriu din Țara Românească și agent al acestui guvern în Occident. Luptător pentru unirea Principatelor. Ministru și prim-min. (febr.—apr. 1870).

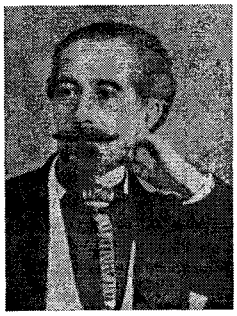

Ștefan Golescu

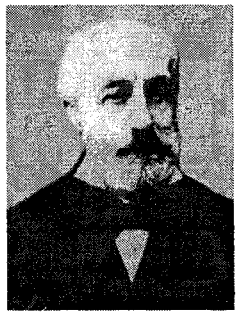

Nicolae Golescu

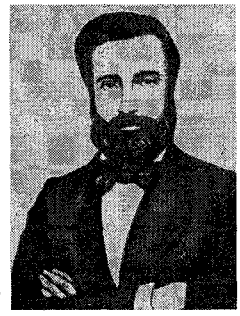

Alexandru Golescu (Negru)

GOLESTAN, Stan (1875—1956, n. Vaslui), compozitor și critic muzical român. Stabilit în Franța. Muzică simfonică și de cameră, instrumentală și vocală. Lucrările sale, constituite după principiile Scholei Cantorum, se întemeiază pe elemente tematice de inspirație populară românească.

GOLEȘTI 1. Sat în com. Ștefănești (jud. Argeș), pe Argeș. Hidrocentrală (58 MW). Conac fortificat (1641—1642) al familiei Golescu. Biserica Sf. Treime (1646). Aici a funcționat prima școală sătească în limba română din Țara Românească, înființată de Dinicu Golescu, în 1826. **2.** Com. în jud. Vâlcea; 2 757 loc. (1995). Reșed. com. este satul *Popești*. Bisericile Cuvioasa Paraschiva (1747) și Sf. Gheorghe (1820) în satele Coasta și Poenița; biserică având dublu hram Buna Vestire și Sf. Ioan (1805, cu fresce originare) și biserica de lemn Cuvioasa Paraschiva (1767) în satele Vătășești și Opătești. **3.** Com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 3 024 loc. (1995). Apicultură. Avicultură.

GOLF[1] (< fr.) s. n. Parte a unui ocean, a unei mări sau a unui lac, de dimensiuni variabile, care pătrunde în uscat. Poate fi larg deschis sau închis de un prag (fiord) ori de un cordon de nisip (liman). Ca mărime, unele sunt asemănătoare mărilor (Hudson, Bengal, Biscaya etc.). Mari **g.** ale globului sunt: G. Persic, G. Mexic, G. Guineii ș.a.

GOLF[2] (< engl., fr.) s. n. Joc sportiv, de origine scoțiană, practicat în aer liber, care constă în introducerea unei mingi în mai multe găuri succesive de pe un teren întins, prin lovirea ei cu un baston, numit crosă. ✧ *Pantaloni g.* = pantaloni largi, legați strâns dedesubtul genunchiului.

GOLFSTROM [golfștrom] **(GULFSTREAM** [gəlfstri:m]), curent oceanic cald, de suprafață (24°—28°C), în N Oc. Atlantic. Se formează în str. Florida, se îndreaptă de-a lungul coastelor estice ale S.U.A. până la capul Hatteras (Curentul Floridei), apoi până la ins. Newfoundland (Curentul Vânturilor de Vest), iar de aici ia direcția principală SV—NE, îndreptându-se spre țărmurile Europei de Vest prin curentul Norvegiei, curentul Irminger și al Capului Nord, influențând clima regiunilor litorale. Are lățimea de 75—250 km și viteza medie de 3—9 km/h. Cel mai mare curent al globului ca lungime și debit (82 mil. m³/sec.). A fost semnalat în 1513 de conchistadorul Juan Ponce de León.

GOLGHEȚER (< engl.) s. m. Sportiv care, pe durata unei competiții, marchează cele mai multe goluri în raport cu coechipierii și adversarii.

GOLGI, Camillo (1843—1926), histolog și patolog italian. Prof. univ. la Siena și Padova. Contribuții în studiul microscopiei sistemului nervos și al metodelor de colorare a țesuturilor. A descris granulațiile din citoplasmă și corpusculii tactili speciali care-i poartă numele.

GOLFURI

	Suprafața (km^2)	Ad. max. (m)
Bengal	2 172 000	4 519
Mexic	1 544 000	4 380
Guineea	1 533 000	6 360
Alaska	1 327 000	5 660
Hudson	1 230 000	259
Baffin	530 000	2 414
Carpentaria	328 000	71
Sf. Laurențiu	240 000	550
Persic	230 000	102
Aden	220 000	3 681
California	180 000	3 292
Botnic	117 000	290

Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1906), împreună cu S. Ramón y Cajal.

GOLGOTA (ebr. „căpățână"), colină lângă Ierusalim, pe care a fost răstignit Iisus Hristos. Prin extensiune, denumește suferința, chinul.

GOLI (< *gol*[1]) vb. IV tranz. A deșerta, a scoate tot conținutul.

GOLIA, mănăstire situată în municipiul Iași, ctitorie de la începutul sec. 16 a marelui logofăt Ioan Golia, menționată în 1564. La începutul sec. 17 s-au făcut reparații capitale și s-a construit turnul-clopotniță. Biserica actuală, cu hramul Înălțarea Domnului, a fost zidită în 1650—1653 din inițiativa lui Vasile Lupu și terminată în 1660, în timpul domniei lui Ștefăniță Lupu. În 1668—1672 s-au construit zidurile de incintă și cele patru turnuri circulare de la colțuri. Distrusă de un incendiu în 1735 și apoi de cutremurul din 1738, biserica a fost supusă ulterior unor reparații. Închisă în perioada 1900—1943; ample lucrări de restaurare în 1943—1947. Desființată în 1947, a fost reînființată în 1991. Important monument arhitectonic; bogat tezaur de obiecte de artă religioasă.

GOLIARDIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la poezia *goliarzilor;* care are caracter satiric, hedonic.

GOLIARZI (< fr.) s. m. pl. Poeți medievali, de regulă clerici insubordonați dogmelor; studenți rătăcitori de la o universitate la alta, creatori ai unor poezii satirice (scrise în latină, dar adesea cu infiltrații ale limbilor naționale) la adresa bisericii și preamărind iubirea, vinul, bucuria de a trăi (cântecul studențesc „Gaudeamus igitur", sec. 13—14, este atribuit **g.**). Poezia g. a introdus rigorile rimei și ale ritmului în versificație.

GOLIAT (în „Vechiul Testament"), războinic filistean uriaș care a provocat la luptă individuală pe cei mai viteji evrei. Păstorul David, devenit rege al evreilor, singurul care a primit provocarea, l-a ucis cu o piatră aruncată din praștie.

GOLICIUNE (< *gol* [1]) s. f. Stare a omului gol; nuditate; *p. ext.* părțile goale ale trupului. ✦ Starea omului zdrențăros, sărac.

GOLIESCU, Rodrig (1877—1942), aviator român. A conceput și construit aparate de zbor: avioplanul cu fuselaj tubular (1909), încercat (1910) în zbor (s-a ridicat 50 m), aviocoleopterul (1934) ș.a.

GOLIȚÎN, familie nobiliară rusă. Mai importanți: 1. **Vasili Vasilievici G.** (1643—1714), cneaz și om politic. Favorit al Sofiei Alekseevna, fiica țarului

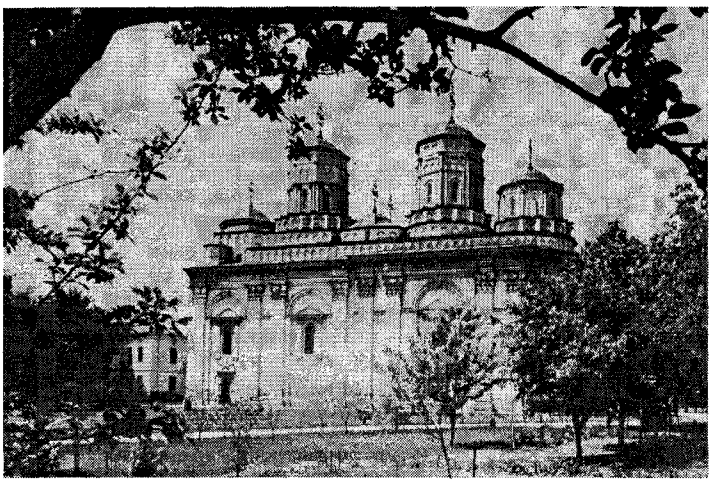

Golia. Biserica Înălțarea Domnului

Aleksei Mihailovici. A comandat armata rusă, în 1687 și 1689, în campaniile împotriva tătarilor din Hanatul Crimeii. **2. Dmitri Mihailovici G.** (1665—1737), cneaz și om politic. Adversar al reformelor lui Petru I. Participând la complotul care urmărea limitarea prerogativelor împărătesei Anna Ivanovna, a fost închis în fortăreața Schlüsselburg (azi Petrokrepost), unde a murit. **3. Mihail Mihailovici G.** (1675—1730), cneaz și general. Fratele lui **G. (2).** A participat la campaniile lui Petru I din 1695—1696, pentru cucerirea cetății Azov și la Războiul Nordic (1700—1721). **4. Dmitri Alekseevici G.** (1734—1803), învățat și diplomat. Ambasador în Franța (1762—1768) și în Țările de Jos (1768—1798). Prieten cu Voltaire și Diderot.

GOLL, Yvan (pseud. lui *Isaac Lang*) (1891—1950), scriitor alsacian. Reprezentant al expresionismului și suprarealismului. Drame satirice („Matusalem sau eternul burghez", „Nemuritorii") prefigurând teatrul absurd francez. Romane („Microbul aurului", „Sodoma și Berlin", ciclul „Ioan Fără de Țară"). Poezii de dragoste („Iarba visului" — capodopera sa).

GOLOGAN s. m. Monedă cu valoare mică; *p. ext.* (la pl.) bani.

GOLOMĂȚ s. m. Plantă erbacee perenă din familia gramineelor, înaltă până la 120 cm, cu flori roșii sau violete, cu lăstari comprimați la bază, tecile frunzelor aspre și inflorescența un panicul *(Dactylis glomerata);* cultivată ca plantă furajeră.

GOLOPENȚIA 1. Anton (1909—1951, n. Prigor, jud. Caraș-Severin), sociolog și statistician român. Preocupări privind sociologia tradițională și raportul dintre sociologia generală și cercetările sociologice concrete. Colaborator al lui D. Gusti. A condus, împreună cu D.C. Georgescu (1938), campania „60 sate românești" ale cărei rezultate le-a publicat în lucrarea cu același nume. Mort în închisoare. **2. Sanda G.-ERETESCU,** (n. 1940, București), lingvistă română. Fiica lui **G. (1).** Stabilită în S.U.A. (1980). Prof. la Univ. Brown (Rhode Island). Cercetări asupra limbii române contemporane cu metode structurale și transformaționale („Sintaxa transformațională a limbii române", în colab.). Eseuri pe teme morale („Mitul pagubei", „Cartea plecării).

GOLOVIȚA, lagună marină în complexul Razim; 119 km². Ad. max.: 1,5 m. În NE se află ins. Bisericuța. Comunică cu L. Zmeica și Razim. Pescuit.

GOŁUCHOWSKI [goluhofski], **Agenor** (1849—1921), om politic conservator austriac, de origine poloneză. Adversar al mișcării revoluționare și al luptei de eliberare a Poloniei. Guvernator al Galiției. Ministru de Externe al Austro-Ungariei (1895—1906).

GOMA, Paul (n. 1935, Mana, Basarabia), scriitor român. Promotor al curentului de disidență față de regimul totalitar comunist, și a fost persecutat, închis, și, în cele din urmă, nevoit să se exileze, stabilindu-se ca refugiat politic la Paris (1977). Romane cu implicații autobiografice, despre universul concentrațional comunist și de evocare a Basarabiei natale („Ostinato", „Gherla", „Culorile curcubeului '77", „Patimile după Pitești", „În cerc").

GOMAJ (< fr.) s. n. Depunere a reziduurilor de ardere pe un piston, în spațiile dintre segment și șanț, la motoarele cu ardere internă; provoacă blocarea segmenților.

GOMĂ (< fr.) s. f. **1.** Tumoare nodulară infecțioasă (sifilis, tuberculoză) sau parazitară (actinomicoză), care se dezvoltă pe piele, în ficat, sistemul nervos etc. **2.** (FITOPAT.) Secreție mucilaginoasă produsă de unele plante sub acțiunea anumitor bacterii parazite (ex. secreția rădăcinilor de sfeclă sub acțiunea bacteriei *Bacillus betae*).

GOMBÓCZ [gomboț] **Zoltán** (1877—1935), lingvist ungur. Specialist în limbile fino-ugrice și altaice („Împrumuturile bulgaro-turce în limba maghiară", „Ungaria antică și patrimoniul național").

GÖMBÖS [gömböș] **Gyula** (1886—1936), general și om politic ungur, de orientare fascistă. Prim-min. (1932—1936); a promovat o politică de colaborare cu Germania și Italia.

GOMBRICH [gombrij], **Ernst Hans** (n. 1909), istoric de artă britanic, de origine austriacă. Lucrări de analiză a aspectelor tehnice ale creației, în care a relevat importanța psihologiei în percepția actului artistic („Arta și iluzia").

GOMBROWICZ [gombrovit], **Witold** (1904—1969), scriitor polonez. Stabilit în Argentina, apoi în Franța. Romane și piese de teatru pe tema răzvrătirii indi-

Ivan Aleksandrovici Goncearov

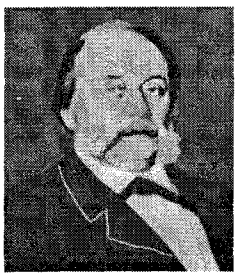

Anton Golopenția

Agenor Gołuchowski

vidului împotriva constrângerilor sociale („Transatlanticul", „Ferdydurke", „Ivona, principesa Burgundiei").

GOMEL (HOMEL), oraș în SE Rep. Belarus, port pe râul Soj; 503 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Constr. de mașini agricole; aparataj electrotehnic, reparații navale; prelucr. lemnului; ind. alim. și textilă. Întemeiat în 1142.

GOMERA, ins. în Arh. Canare, separată de ins. Tenerife printr-o str. de 47 km lățime; 352 km²; 27,8 mii loc. (1991). Localit. pr.: *San Sebástian de la Gomera.* Pescuit. Turism.

GÓMEZ [gomes], **Juan Vicente** (1867—1935), general și om politic venezuelean. Dictator al Venezuelei (1908—1935).

GÓMEZ de la SERNA, Ramon (1888—1963), scriitor spaniol. Romane („Văduva albă și neagră", „Piața de vechituri", „Romancierul", „Femeia de ambră") dominate de o viziune ironică asupra lumii. Autor de *grégarii* — gen de aforisme umoristice.

GOMOIU, Marian Traian (n. 1936, Bazargic, azi Bulgaria), biolog și oceanolog român. M. coresp. al Acad. (1993). Cercetări privind ecologia bentosului și evoluția ecosistemelor în Marea Neagră, elaborarea prognozelor ecologice asupra Rezervației biosferei Delta Dunării—Tulcea. Participant la expediții oceanologice internaționale.

GOMOIU, Victor (1882—1960, n. Vânju Mare, jud. Mehedinți), medic român. Prof. univ. la București. Lucrări de anatomie, chirurgie, istoria medicinii („Din istoria medicinii în România înainte de 1870"). Mort în închisoare.

GO MO-JO v. **Guo Moyuo.**

GOMORA v. **Sodoma.**

GOMOZĂ (< fr.) s. f. (FITOPAT.) Boală a plantelor provocată de bacterii fitopatogene, caracterizată prin scurgerea unei *gome* **(2)** din țesutul atacat.

GOMPERS [gompərz], **Samuel** (1850—1924), om politic american. Lider

Marian Traian Gomoiu

Frații Goncourt

(1886—1924) al primei federații sindicale americane (American Federation of Labor, A.F.L.). A stabilit principiile de bază ale activității sindicale.

GOMUŁKA, Władisław (1905—1982), om politic comunist polonez. Secretar al C.C. al Partidului Muncitoresc Polonez (1943—1948). Acuzat de deviaționism de dreapta (1948), a fost închis. Reabilitat, a devenit prim-secretar al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (1956—1970). Devenit impopular prin reprimarea mișcărilor greviste din 1970, a fost înlăturat.

GONAȘ (< bg.; *goni*) s. m. Hăitaș.

GONADĂ (< fr.; {s} gr. *gone* „sămânță") s. f. **1.** Glandă reproducătoare sau sexuală a animalelor *metazoare;* **g.** femelă este ovarul, iar cea masculină, testiculul. Aceste glande conțin elementele de reproducere a individului (ovulele la femelă și spermatozoizii la mascul). La vertebratele superioare și la om produc și hormoni sexuali (testosteron, extradiol, progesteron etc.). Sin. *glandă genitală.* **2.** Glandă sexuală embrionară înaintea diferențierii ei morfologice în ovar sau testicul.

GONADOTROP (< fr. *gonade* „gonadă" + gr. *tropos* „întoarcere") adj. *Hormoni gonadotropi* = grup de hormoni cu acțiune stimulatoare asupra glandelor sexuale, secretați de glanda hipofiză.

GONÇALVES [gõsalviș], **Nuño** (1450—c. 1472), pictor portughez. Reprezentant al Renașterii. Fondatorul școlii portugheze de pictură. Creație marcată de influența marilor maeștri italieni (polipticul Sf. Vincențiu — Muzeul Național de Artă Antică din Lisabona).

GONÇALVES DIAS [gõsálviș], **Antônio** (1823—1864), poet brazilian. A celebrat dragostea, natura tropicală și viața primitivă a indienilor („Primele cântece", „Timbiras").

GONCEAROV, Ivan Aleksandrovici (1812—1891), scriitor rus. Unul dintre clasicii romanului realist rus, cu remarcabile calități de psiholog. Creator de atmosferă, stilist („O poveste obișnuită", „Râpa"). Capodopera sa, „Oblomov", evocă, pe un fundal de monotonie și tristețe, imaginea omului înfrânt de abulie. Personajul principal a devenit un simbol al inerției, reveriei inactive, ororii de muncă *(oblomovism).*

GONCEAROVA, Natalia (1881—1962), pictoriță rusă. Stabilită la Paris (1915). Lucrări influențate de curentele avangardiste („Ciclist", „Doamnă cu pălărie"). A conceput decoruri și costume pentru spectacolele *Baletelor ruse.*

GONCOURT [gõcur], frații **Edmond de** (1822—1896) și **Jules de** (1830—1870), scriitori francezi. Precursori ai naturalismului prin interesul pentru document, vădind preferința pentru cazuri patologice. Atenți la acuratețea stilului (au inventat așa-zisul „stil artist"). Au scris în colaborare romane („Germinie Lacerteux"), studii istorice, despre artă și un „Jurnal". Prin testamentul său (1896), **Edmond de G.** a întemeiat Academia **G.,** care, din 1903, acordă anual un premiu pentru cel mai bun roman apărut în Franța.

GÖNCZ [gönt] **Árpád** (n. 1922), scriitor și om politic ungur. Președinte al Parlamentului (1989). Președinte al Ungariei (din 1990).

GONDER (GONDAR), oraș în NV Ethiopiei, în apropierea L. Tana, la 2 300 m alt.; 95 mii loc. (1988, împreună cu Azezo). Centru comercial (cafea, cereale, animale). Ind. textilă, piel. Orfevrărie. Artizanat. Castel (sec. 17), biserica Debre Berhan Selassie (sec. 17). Cap. Ethiopiei (1632—1855).

GONDOLARE (după fr. *gondolage*) s. f. Deformare, cu aspect de valuri, a unei plăci metalice (tablă) sau nemetalice (foaie de placaj) sub acțiunea unor forțe exterioare sau a unor agenți atmosferici (precipitații, umiditate sau căldură excesivă etc.).

GONDOLĂ (< it., fr.) s. f. **1.** Ambarcație lungă (c. 10 m), puțin adâncă, cu fundul plat, cu prora și pupa ridicate, care se conduce stând în picioare la pupa, cu o singură ramă; este folosită pe canalele Veneției pentru transportul local de persoane. **2.** *G. de motor* = nacela carenată a motorului unei aeronave.

GONDOLIER (< it., fr.) s. m. Bărbat care conduce o gondolă **(1).**

GONDOLIERĂ (< it.) s. f. Cântec al gondolierilor venețieni.

GONDWANA 1. Vast continent ipotetic, care ar fi existat în emisfera sudică, probabil din Cambrian până în Triasic, ce reunea într-un singur bloc continental America de Sud, Africa, insula Madagascar, Peninsula Arabia, India peninsulară și Australia. După Triasic, **G.** s-a dezmembrat și blocurile continentale rezultate s-ar fi deplasat divergent, conform teoriei *derivei continentelor* față de un punct central (probabil vechiul Pol Sud). Denumit

astfel de geologul austriac E. Suess, după numele provinciei Gonds, din India. **2.** Reg. de platouri în India Centrală (Pod. Deccan), la N de fl. Godavari. Bumbac, orez, iută.

GONFALON (< it.) s. n. (În Ev. Med.) Steag de război prins de o lance, având partea liberă despicată în trei sau patru cozi.

GONFALONIER (< it.) s. m. Purtătorul steagului *(gonfalon)* sau al insignelor unui stat, unui oraș, unei instituții laice sau clericale; constituia o funcție în organul conducător al unor republici italiene, în Ev. Med. (ex. **g.** de companie, 1250 și **g.** de justiție, 1280, în Florența).

GONFLANT (< fr.) s. n. Substanță care, absorbită de un material coloidal, produce gonflarea acestuia.

GONFLARE (< fr.) s.f. Umflare a unui material coloidal în urma îmbibării cu un gonflant.

GONG (< fr.) s. n. Instrument muzical sau de semnalizare, originar din China (sec. 6), alcătuit dintr-un disc de metal (bronz), care, lovit cu un ciocan special, produce un sunet caracteristic; sunetul produs de acest instrument.

GONGOLA (ADAMAWA), stat în E Nigeriei, pe platoul Adamawa; 91,4 mii km²; 2,1 mii. loc. (1991). Centru ad-tiv.: *Yola*. Bumbac, arahide, orez, mei. Creșterea animalelor; zahăr.

GÓNGORA Y ARGOTE, Luis de (1561—1627), poet spaniol. Lirică ermetică și prețioasă de o eleganță rafinată *(gongorism)* și o mare forță de sugestie („Fabula lui Polifem și Galateea", „Singurătăți", „Fabula lui Piram și Tisbe").

GONGORIC (< *gongorism* sau de la n. pr. *Góngora*) adj. (Despre stil) Pedant, prețios, pompos, afectat.

GONGORISM (< fr.; {s} n. pr. *Góngora*) s. n. Manieră literară formalistă și ermetică apărută în Spania la sfârșitul sec. 16, caracterizată prin folosirea abuzivă a neologismului, a sintaxei eliptice, a metaforei hiperbolice, prin prețiozitate și afectare; denumită astfel după poetul Luis de Góngora y Argote. Maniere similare au fost cultivate, în aceeași perioadă, în Italia (marinism), Franța (prețiozitate), Anglia (eufuism); cultism.

Luis de Góngora y Argote

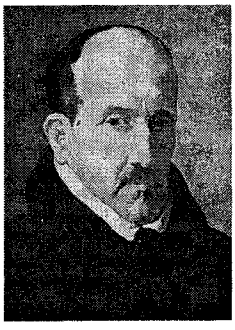

GONI (< si.) vb. IV **1.** Tranz. A fugi după cineva, a urmări în fugă, a fugări. ✦ A alunga vânatul spre locul de pândă al vânătorilor. **2.** Tranz. A alunga, a izgoni. **3.** Intranz. A alerga, a fugi. **4.** Intranz. și refl. (Despre vitele cornute mari) A (se) împreuna.

GONI(DII (< fr. {i}; {s} gr. *gonos* „sămânță") s. f. Celulele verzi ale algelor care trăiesc în simbioză cu ciupercile, formând licheni.

GONI(O)- ({s} gr. *gonia* „unghi") Element de compunere cu sensul „unghi" servind la formarea de substantive și adjective.

GONIOMETRIE (< fr.; {s} *gonio-* + gr. *metron* „măsură") s. f. **1.** Ramură a geometriei aplicate care se ocupă cu studiul relațiilor dintre unghiuri și cu determinarea valorii lor. **2.** Tehnica măsurării unghiurilor cu ajutorul goniometrelor.

GONIOMETRU (< fr. {i}; {s} *gonio-* + gr. *metron* „măsură") s. n. Instrument utilizat pentru măsurarea unghiurilor în geodezie, topografie, cristalografie etc.

GONION (< fr.; {s} gr. *gonia* „unghi") s. n. (ANTROP.) Unghi facial format de ramurile orizontale cu cele verticale ale mandibulei.

GONIRE (< *goni*) s. f. (ZOOT.) Actul montei la vitele cornute mari (taurine).

GONITOR (< *goni*) s. m. (ZOOT.) Reproducător (taur) tânăr.

GONITĂ (< *goni*) s. f. Insectă acvatică din ordinul coleopterelor, care înoată repede la suprafața apei, de obicei descriind cercuri *(Gyrinus natator)*.

GONOCHORISM (< fr.; {s} gr. *gonos* „sex" + *khorismos* „separare") s. n. (BIOL.) Caracteristică a unei specii de a avea sexe separate (indivizi masculi și indivizi femele).

GONOCOC (< fr. {i}; {s} gr. *gonos* „sex" + *kokkos* „grăunte") s. m. (MICROBIOL.) Microb patogen (diplococ), agentul patogen al blenoragiei.

GONOREE (< fr.; gr. *gonos* „sex" + *rhein* „a curge") s. f. (MED.) Blenoragie.

GONSETH, Ferdinand (1890—1975), matematician și filozof neoraționalist elvețian. Inițiator al unei epistemologii dialectice și raționaliste, denumită de el „idoneism" sau „filozofia deschiderii la experiență" („Fundamentele matematicii", „Metafizica și deschiderea la experiență"). Întemeietor și director al revistei „Dialectica".

GONȚA, Alexandru I. (1918—1977, n. Glăseni, Basarabia), istoric român. Prof. univ. la Iași. Contribuții privind istoria Moldovei și a relațiilor acesteia cu Transilvania („Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în sec. XIII—XVII", „Satul în Moldova medievală. Instituțiile").

GONȚEA, Iancu (1907—1976, n. sat Șimon, jud. Brașov), medic român. Prof. univ. la București. Contribuții la igiena alimentației; a introdus conceptul de substanțe antinutriționale.

GONZAGA [gondzagə], familie princiară italiană. Întemeiată de Luigi I (1268—1360). A condus Mantova între 1328 și 1708.

GONZÁLEZ [gonθales], **Julio** (1876—1942), sculptor și pictor spaniol. Lucrări originale executate din bucăți de fier sudate, de expresie primitivistă („Arlechinul", „Omul cactus"), simbol al unei umanități obosite și suferinde.

GONZÁLEZ MÁRQUEZ [gonθales markes], **Felipe** (n. 1942), om politic spaniol. Secretar general al Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol (din 1974). Prim-min. (1982—1996).

GONZÁLEZ MARTÍNEZ [gonθales martines], **Enrique** (1871—1952), poet, medic și diplomat mexican. Lirică de reculegere și de gravitate („Preludii", „Potecile ascunse", „Moartea lebedei", „Noul Narcis"), caracterizată prin măsură și armonie clasică.

GONZÁLEZ PRADA [gonsales], **Manuel** (1848—1918), scriitor peruan. Lirică romantic-umanitară („Minuscule", „Exotice", „Balade peruviene").

GONZALO de Berceo (c. 1195—după 1264), primul poet castilian cunoscut („Viața Sfântului Dominic din Silos", „Minunile Maicii Domnului"), operele poetice anterioare în această limbă fiind anonime.

GONZÁLO FERNÁNDEZ DE CÓRDOBA [gonθalo fernandeθ] (1453—1515), comandant militar spaniol. Supranumit „Marele căpitan". Conducătorul armatei spaniole care a eliberat Granada (1492), ultima fortăreață stăpânită de arabi în Spania. Comandant (1495, 1496—1506) al armatei spaniole din Italia în prima parte a Războaielor italiene. A obținut importante victorii asupra francezilor.

GOODMAN [gudmən], **Benjamin David (Benny)** (1909—1986), clarinetist, dirijor și compozitor american de jaz. Reprezentant al stilului swing. Interpre-

tare caracterizată printr-un nivel tehnic deosebit şi sensibilitatea improvizaţiei. Mari compozitori (Copland, Hindemith, Milhaud, Bártok, Haciaturian) i-au dedicat lucrări.

GOODWILL [gudwil] (cuv. engl.) subst. Noţiune utilizată în cazul evaluării întreprinderilor care realizează un profit net mai mare faţă de cel obţinut de firmele concurente. **G.** reflectă valoarea globală a elementelor necorporale ale firmei (clientelă, vad comercial, marcă, nume comercial, brevete de invenţii etc.), care nu pot fi evaluate în mod individual pentru a fi înscrise în activul bilanţului. Valoarea globală a unei întreprinderi provine din însumarea patrimoniului net al acesteia cu **g.**, calculat prin capitalizarea supraprofitului net anual, în funcţie de durata estimată (în ani) de obţinere a acestuia.

Benny Goodman

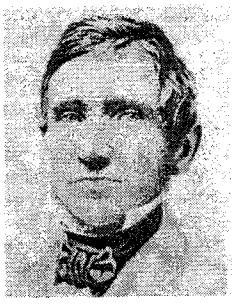

Charles Goodyear

Aleksandr Mihailovici Gorceakov

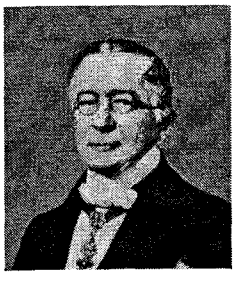

Mihail Sergheevici Gorbaciov

GOODYEAR [gudiə], **Charles** (1800—1860), inventator american. Studii privind compoziţia chimică a cauciucului şi proprietăţile sale adezive. În 1844, a descoperit procedeul de vulcanizare a cauciucului.

GOOSSENS [gu:snz], **Sir Eugene** (1893—1962), compozitor şi dirijor britanic de origine belgiană. Carieră desfăşurată cu precădere în S.U.A. Opere, balete, muzică de scenă, simfonică şi de cameră, concerte.

GOPAC (< ucr.) subst. Dans popular ucrainean, jucat mai ales de bărbaţi, în măsură binară şi mişcări energice, vioaie, cu fandări şi sărituri mari; melodia corespunzătoare acestui dans.

GÖPPINGEN, oraş în SV Germaniei (Baden-Württemberg), la SE de Stuttgart; 155 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicaţii. Ind. constr. de maşini, a maselor plastice, medicamentelor, instrumentelor de precizie, textilă, piei., a lemnului. Jucării. Biserică (sec. 15), Palatul ducal (sec. 16). Fundat în 1150.

GORAKHPUR, oraş în India (Uttar Pradesh), pe râul Rapti, la N de Vărănasi; 490 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Aeroport. Piaţă agricolă. Ind. chimică, a hârtiei, textilă (iută), alim. (zahăr); vopsele. Universitate. Întemeiat la c. 1400.

GORANU, com. în jud. Vâlcea, desfiinţată în 1991. Cele 4 sate au devenit localit. componente ale municipiului Râmnicu Vâlcea. În satul Feţeni se află o rezervaţie geologică şi geomorfologică („Piramidele de pământ", 12 ha).

GORBACIOV, Mihail Sergheevici (n. 1931), om politic sovietic. Secretar general al P.C.U.S. (1985—1991). Preşedinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1988—1991). Preşedinte al Congresului Deputaţilor Poporului din U.R.S.S. (1989—1990). Preşedinte executiv al U.R.S.S. (1990—1991). A iniţiat, în plan intern, o politică de radicală reformare a societăţii sovietice (glasnost şi perestroika), iar pe plan extern a contribuit la încheierea „războiului rece", a sprijinit eforturile depuse în vederea dezarmării nucleare şi reducerii armelor convenţionale şi a netezit drumul spre unificarea Germaniei şi spre liberalizarea Europei de Est. Premiul Nobel pentru pace (1990).

GORBAN, com. în jud. Iaşi; 2 759 loc. (1995). Prelucrarea laptelui. Biserică (1820) în satul Zberoaia.

GORBĂNEŞTI, com. în jud. Botoşani; 3 506 loc. (1995). Centru de ceramică populară. Biserica de lemn Sf. Voievozi (1820).

GORCEAKOV, familie princiară rusă. Mai important: **Aleksandr Mihailovici G.** (1798—1883), om politic şi diplomat. Ministru de Externe al Rusiei (1856—1882). A promovat o politică de expansiune în Balcani şi de apropiere de Franţa.

GORDIAN (< fr.) adj. *Nod ~* = obstacol, dificultate foarte mare, greu de rezolvat. Numele acestei expresii provine din Antichitate, când, pregătind campania împotriva perşilor, Alexandru cel Mare, în drumul spre Anatolia, a ajuns la Gordion (334 î.Hr.), capitala Frigiei. Aici, oracolul prezisese că cel care reuşea să dezlege nodul dintre plugul şi carul lui Gordius (miticul rege fondator al Frigiei), devenea stăpânul Asiei. Potrivit tradiţiei, Alexandru cel Mare l-a tăiat cu sabia.

GORDIANUS, numele a trei împăraţi romani: **G. I** *(Marcus Antonius G.),* procurator al Africii; proclamat împărat în anul 238, şi l-a asociat la domnie pe fiul său **G. II** *(Marcus Antonius G.);* înfrânţi de către Capellianus, guvernatorul Numidiei, în acelaşi an, **G. II** a căzut în luptă, iar **G. I** s-a sinucis; **G. III** *(Marcus Antonius G.),* împărat (238—244), nepotul lui **G. I;** fiind minor, **G. III** a condus imp. împreună cu prefectul pretoriului Timesitheus. Asasinat de prefectul pretoriului Filip Arabul, care s-a proclamat împărat.

GORDIMER, Nadine (n. 1923), scriitoare sud-africană. Romane şi nuvele de fină observaţie psihologică şi socială, tablouri ale vieţii sud-africane relevând implicaţiile discriminării rasiale asupra destinelor individuale („Glasul suav al şarpelui", „Urmele paşilor lui Vineri", „Invitat de onoare", „Fiica lui Burger",

Nadine Gordimer

„Un capriciu al naturii"). Premiul Nobel (1991).

GORDIN s. m. Soi românesc de viță de vie, caracteristic podgoriei Dealul Mare, unul dintre cele mai vechi soiuri din România; are ciorchini mijlocii, tronconici, boabe ovoide verzi-gălbui. Produce vinuri de masă.

GORDIN, Jacob (1853—1909), dramaturg american de limbă idiș. Drame istorice și moralizatoare pe teme preluate din marii clasici europeni („Regele Lear evreu").

GORDINI, Amédée (1899—1979), constructor de automobile francez, de origine italiană. Inițial, pilot de curse, a construit apoi mașini de curse sau cu destinație sportivă (singur sau în asociație cu firmele Simca și Renault).

GORDION oraș antic în Asia Mică, capitală a Regatului Frigiei, întemeiat de legendarul Gordius. Azi *Yassiköyük* (Turcia).

GORDON [gɔrdn], **Charles George** (1833—1885), general britanic. A participat la Războiul Crimeii (1853—1856) și în 1863—1864 la înăbușirea răscoalei *taipinilor* din China. Guvernator al Sudanului (1877—1879, 1884—1885). A luat parte la reprimarea răscoalei *mahdiștilor* din Sudan. A fost ucis în timpul asaltului Khartoum-ului.

GORDUZ, Vasile (n. 1933, Trifești, Basarabia), sculptor român. Lucrări în piatră și metal, prelucrate prin cioplire, modelare, turnare, remarcabile prin comunicarea perfectă cu materia, stăpânirea intuitivă a formei și expresivitate tehnică („Conversând cu o pasăre", „Conversând cu iarba", „Studii după o statuie veche"). Portretistică („Portret de fată"). Lucrări de for public („Nașterea poporului român", la Sevilla).

GORE, Pavel (1875—1927, n. Chișinău), istoric și publicist român. M. de onoare al Acad. (1919). Președinte al Partidului Național Moldovenesc. A susținut mișcarea de eliberare a Basarabiei și de unire a acesteia cu România. Contribuții la studiul istoriei românilor basarabeni („Notițe despre mazilii Basarabiei", „Populația Basarabiei. Materiale istorico-statistice").

GORETTA, Claude (n. 1929), regizor elvețian. Filme de atmosferă, ilustrând relațiile interumane („Nebunul", „Dantelăreasa", „Provinciala", „Moartea lui Mario Ricci"). Reportaje, portrete și filme pentru televiziune.

GORGAN (< rus) s. n. (GEOMORF.) Movilă antropogenă. ✦ Denumire dată movilelor funerare (tumuli sau kurgane), precum și ridicăturilor (măguri) de pământ în care au fost descoperite vestigii de așezări datând din preistorie.

GORGĂN, oraș în N Iranului; 139,4 mii loc. (1986). Legat printr-o c. f. cu portul Bandar-e Torkeman la M. Caspică. Prelucr. tutunului, orezului, măslinelor și bumbacului. Meșteșuguri (covoare). Până în 1930 s-a numit *Asterābad*.

GÖRGEY [görghæi] **Artúr** (1818—1916), general și om politic ungur. Participant la Revoluția din 1848—1849. Comandant al armatei ungare, a capitulat în fața armatei ruse la Șiria (1/13 aug. 1849).

GORGIAS din Leontinoi (c. 483—380 î.Hr.), filozof, retor și om politic grec. Profesorul lui Tucidide. Unul dintre cei mai renumiți *sofiști*. Și-a exprimat scepticismul cu privire la posibilitatea cunoașterii și a comunicării acesteia, susținând că: 1) nu există nimic; 2) dacă ar exista ceva, n-ar putea fi cunoscut; 3) dacă ar putea fi cunoscut, cu siguranță n-ar putea fi comunicat. Preocupat de perfecționarea retoricii ca artă a persuasiunii. Un dialog platonician îi poartă numele.

GORGONE (în mitologia greacă), cele trei fiice (Euryale, Stheno și Meduza) ale zeului marin Forcis. Aveau înfățișări înspăimântătoare, privirea lor prefăcând pe orice muritor în stană de piatră. Meduza, singura muritoare dintre **G.**, a fost ucisă de Perseu.

GORGONZOLA (< localit. *Gorgonzola*, Italia) s. f. Brânză preparată din lapte de vacă, cu miros specific pătrunzător și marmorație de vinișoare albastre, cauzate de ciuperca *Penicillium weidemannii*. Produsă mai ales în Lombardia (Italia).

GORGOTA, com. în jud. Prahova; 5 710 loc. (1995). Stație de c.f. (în satul Crivina).

GORILĂ (< fr., lat. {i}; {s} gr. *gorillai*, „oameni păroși") s. f. Maimuță antropoidă de c. 2 m înălțime, cu pieptul lat și aproape lipsit de păr, robustă, feroce *(Gorilla gorilla)*. Seamănă cu omul la față și la conformația mâinii. Are poziție bipedă, deplasându-se bine pe membrele posterioare. Trăiește în pădurile Africii Ecuatoriale, în grupuri mici, hrănindu-se cu fructe; atinge vârsta de c. 30 de ani. Animal ocrotit.

GÖRING, Hermann (1893—1946), om politic nazist german. Mareșal. Unul dintre colaboratorii principali ai lui Hitler; comandant al aviației militare germane (din 1935). Unul dintre principalii promotori ai înarmării Germaniei. Condamnat la moarte de Tribunalul Internațional de la Nürnberg, ca mare criminal de război; s-a sinucis în închisoare.

GORIZIA [goriția], oraș în NE Italiei (Friuli—Venezia Giulia), pe râul Isonzo, care îl desparte de orașul sloven Nova Gorica (a fost împărțit în urma păcii din 1947); 38 mii loc. (1991). Aeroport. Ind. constr. de mașini, a mat. de constr., chimică și a bumbacului. Catedrală (sec. 14). Stațiune climaterică.

GORJ, jud. în SV României, pe cursul mijlociu al Jiului; 5 602 km² (2,35% din supr. țării); 397 170 loc. (1995), din care 42,7% în mediul urban; densitate: 71 loc./km². Reșed.: municipiul *Târgu Jiu*. Orașe: Bumbești-Jiu, Motru, Novaci, Rovinari, Târgu Cărbunești, Țicleni. Comune: 64. *Relief* variat, în trei trepte distincte: în N și NV sunt M-ții Parâng, Vâlcan și Godeanu, cu alt. ce depășesc frecvent 2 000 m (alt. max.: 2 519, vf. Parângu Mare) și cu urme ale glaciației cuaternare (circuri, custuri, lacuri glaciare, morene), în partea centrală se desfășoară zona subcarpatică, constituită din mai multe aliniamente de dealuri (mai importante: Săcelu, Mogoș, Stroiești, Bran) și depr. (Polovragi, Novaci, Târgu Jiu—Câmpu Mare ș.a.), iar în S, se află o porțiune a Piemontului Getic. *Climă* temperat-continentală, cu temperaturi medii anuale de 10,2° C în depr., 6°C în zona dealurilor înalte și 0°C pe munții înalți; precipitațiile medii anuale sunt repartizate neuniform: 585 mm în S, în lunca Jiului, 753 mm în depr., 925 mm în zona dealurilor subcarpatice și peste 1 200 mm pe culmile montane; vânturi predominante dinspre N, S și V. *Rețeaua hidrografică* aparține în majoritate unui singur bazin colector, Jiul, care adună apele mai multor afl. (Sadu, Tismana, Jiltu, Motru, Gilort, Amaradia etc.) de pe o supr. de peste 10 mii km². Excepție fac extremitățile NE și NV ale jud., care sunt drenate de cursurile superioare ale Oltețului și Cernei. Numeroase lacuri naturale (Călcescu,

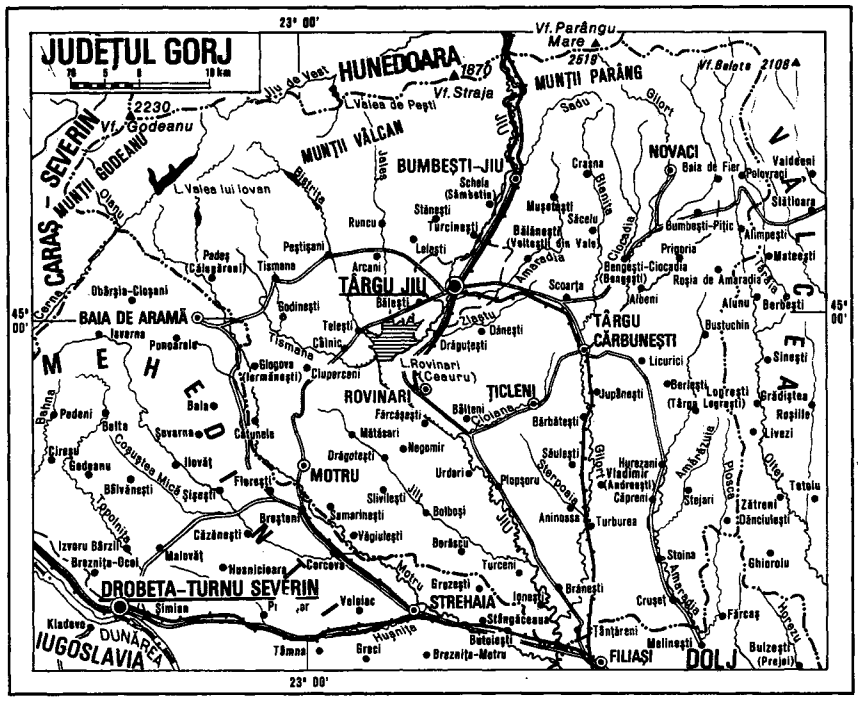
JUDEȚUL GORJ
23° 00'
45° 00'
Vf. Parângu Mare 2519
MUNȚII PARÂNG
Vf. Straja 1870
HUNEDOARA
Jiu de Vest
Valea de Pești
Vf. Godeanu 2230
MUNȚII GODEANU
MUNȚII VÂLCAN
SEVERIN
CARAȘ
Valea lui Iovan
Olanu
Bistrița
Bâlvan
JIU
BUMBEȘTI-JIU
Schela (Gâmbatia)
Stănești
Turcinești
Runcu
Lelești
Peștișani
Arcani
Padeș (Călugăreni)
Tismana
TÂRGU JIU
Bâlești
Obârșia-Cloșani
BAIA DE ARAMĂ
Iaverna
Ponoarele
Bodinești
Telești
Câlnic
Tismana
Drăgutești
Dănești
Cloșani
Glogova (Germănești)
Ciuperceni
L. Rovinari (Ceauru)
ROVINARI
Fărcășești
Mătăsari
Negomir
Bâlteni
Cloșani
ȚICLENI
Bărbătești
Săulești
Hurezani
Vladimir (Andreești)
Căprenii
Stejari
Zătreni
Dănciulești
Totoiu
Roșia de Amaradia
Albeni
Scoarța
Bengești-Ciocadia (Bengești)
Prigoria
Bumbești-Pițic
Alimpești
Mateești
NOVACI
Baia de Fier
Polovragi
Valdeeni
Stațiunea
Crasna
Rânia
Șadu
Mușetești
Săcelu
Bâlănești (Voitești din Vale)
Ciocadia
Amaradia
Jaleș
Gilort
Vf. Balota 2106
Bustuchin
TÂRGU CĂRBUNEȘTI
Licurici
Berlești
Logrești (Târgu Logrești)
Jupânești
Sinești
Grădiștea
Roșiile
Livezi
Aluniș
Berbești
Afânu
Ionești
Turburea
Aninoasa
Stoina
Ghiorolu
Crușeț
Fărcaș
Horezu
Bulzești (Prejoi)
Șuștanovița
Șuștanovița Mică
Șoimuș
Ilovăț
Floreștii
Motru
Urdari
Plopșoru
Slivilești
Samarinești
Bolboși
Văgiulești
Berești
Berești
Jiu
Motru
Turcineni
Grozești
Ionești
Brănești

scriitor rus. Debut cu nuvela romantică „Makar Ciudra", apoi proze realiste inspirate din universul celor năpăstuiți („Malva", „Konovalov"). Romane caracterologice, dezvoltând teze de inspirație socialistă („Foma Gordeev", „Cei trei", „Mama"); piese de teatru înfățișând lumea declasaților („Azilul de noapte"), contradicțiile sociale ale epocii („Micii burghezi", „Vilegiaturiștii"). Arestat, scrie în închisoare piesa „Dușmanii", consacrată luptei muncitorimii. După eliberare, călătorește în S.U.A. și Italia; publică primele volume ale trilogiei autobiografice („Copilăria mea" și „La stăpâni"). După 1917, se întoarce în Rusia, dar părăsește din nou țara și se stabilește, inițial, în Germania, apoi în Italia, unde va publica ultimul volum al trilogiei („Universitățile mele"). După 1929, revenit în U.R.S.S., reia vechile teme și, acceptând realitățile totalitarismului stalinist, publică piesa „Egor Bulîciov și alții", romanul „Viața lui Klim Samghin".

GORKI v. **Nijni Novgorod.**

GORKY, Arshile (pe numele adevărat *Vosdanig Adoian*) (1905—1948), pictor american de origine armeană. Stabilit în S.U.A. (1920). Marcat de diverse influențe (cubism, suprarealism), a evoluat spre o pictură nonfigurativă, cu un desen nervos și fin, exploatând efectele de culoare; inițiatorul „abstracției lirice" („Ficatul este creasta cocoșului", „Agonie").

GÖRLITZ [görlit], oraș în E Germaniei (Saxonia), pe Neisse, la granița cu Polonia; 72,2 mii loc. (1991). Expl. de lignit. Constr. de mașini (vagoane, echipament electronic), țesături, prelucr. lemnului (mobilă), instrumente optice. Biserică gotică, clădiri din sec. 16.

GORLOVKA, oraș în Ucraina, în bazinul Donețk; 700 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Mare centru de expl. a cărbunelui. Uzine cocso-chimice. Siderurgie. Ind. mat. de constr., prelucr. lemnului, alim.

Maxim Gorki

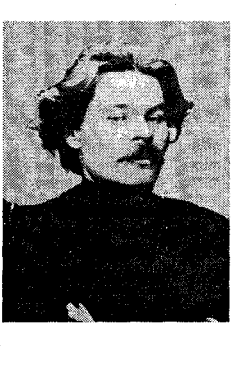

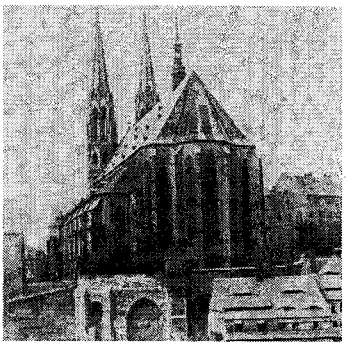

Görlitz: Biserica gotică

GORNEȘTI, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 5 657 loc. (1995). Expl. de gaze naturale (Teleac). Stație de c.f. Palatul Teleki, în stil baroc (1770—1778) și biserică (sec. 15), în satul Gornești; biserica de lemn cu dublu hram Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil și Sf. Nicolae (sec. 17), în satul Mura Mioă.

GORNET, com. în jud. Prahova; 3 306 loc. (1995).

GORNET-CRICOV, com. în jud. Prahova, pe Cricovu Sărat; 2 836 loc. (1995).

GORNIST (< *goarnă*) s. m. Ostaș instruit în darea semnalelor cu goarna; trompet.

GORNO-ALTAI, rep. autonomă în Federația Rusă, în M-ții Altai, la granița cu Mongolia; 92,6 mii km²; 198 mii loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Gorno-Altaisk.* Expl. forestiere, de min. auro-argentifere, mercur și lignit. Cartofi, orz, grâu. Creșterea bovinelor și ovinelor. Vânătoare.

GORNO-ALTAISK, oraș, centru ad-tiv al rep. autonome Gorno-Altai (Federația Rusă) pe râul Katun; 47,5 mii loc. (1991). Prelucr. lemnului (mobilă); tricotaje și conf., încălț., produse electrotehnice; carne.

GORNO-BADAHȘAN, rep. autonomă în Tadjikistan, la granița cu Afghanistanul; 63,7 mii km²; 167 mii loc. (1991). Centru ad-tiv: *Horog.* Expl. de min. auro-argentifere, talc, sare gemă, cuarț, metale rare. Cereale, cartofi; legumicultură; pomicultură (caise); sericicultură. Creșterea ovinelor și caprinelor.

GORODȚOV, Vasili Alekseevici (1860—1945), arheolog rus. Specialist în istoria comunei primitive pe terit. Rusiei („Arheologia comunei primitive", „Culturile epocii bronzului în Rusia centrală").

GOROVEI, Artur (1864—1951, n. Fălticeni), folclorist și etnograf român. M. de onoare al Acad. (1940). A întemeiat și condus revista de folclor „Șezătoarea" (1892—1929). Corpusuri de folclor și etnografie („Cimiliturile românilor", „Credințe și superstiții ale poporului român", „Descântecele românilor").

GOROVEI, Ștefan (n. 1948, Fălticeni), istoric român. Medievist. Contribuții privind istoria Moldovei („Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei", „Mușatinii", „Petru Rareș"). Studii de genealogie.

GORSKI, Aleksandr Aleksei (1871—1924), dansator și coregraf rus. Reformator al școlii de balet în direcția libertății de mișcare și a unui spirit realist („Lacul lebedelor"). Spectacole de mare originalitate („Notre-Dame de Paris", „Stepan Razin", „Grota lui Venus").

GORUIA, com. în jud. Caraș-Severin, pe stg. râului Caraș; 1 021 loc. (1995).

GORUN (< bg., scr.) s. m. Arbore din familia fagaceelor, înalt până la 40 m, cu frunze de obicei obovate, penatlobate, pețiolate și fructul (ghindă) fără peduncul *(Quercus petraea).* Scoarța lui este bogată în tanin. Lemn valoros, folosit în construcții, industria mobilei, pentru parchete etc.

GORUNIȘ (< *gorun*) s. n. Pădure în care predomină gorunul.

GORZÓW WIELKOPOLSKI [gojuf vieleopolski], oraș în NV Poloniei, pe Warta; 125,2 mii loc (1992). Constr. de mașini; prelucr. metalelor și lemnului. Ind. textilă, chimică și alim. Biserici (sec. 13 și 16).

GOSAINTHAN (XIXABANGMA FENG, SHISHA PANGMA), vf. în Himalaya centrală, la granița Chinei cu Nepalul. Alt.: 8 012 m. Cucerit pentru prima oară în 1964, de o expediție chineză.

GOSIPOL s. n. Substanță chimică toxică, polifenolică, existentă în semințele și uleiul de bumbac crud.

GOSPEL (cuv. american) subst. Cântec vesel, pe teme religioase, apărut în bisericile baptiste din S S.U.A. Termenul a fost creat de compozitorul Th. *Dorsey,* care a compus și primele cântece de acest gen.

GOSPODAR[1] (< bg., scr.) s. m. **1.** Persoană care are o gospodărie; *p. ext.* țăran. **2.** (Și adj.) (Persoană) care dovedește pricepere și chibzuială în conducerea gospodăriei personale sau a unor activități publice.

GOSPODAR[2] (< bg.) s. m. (În actele oficiale, în limba slavonă, din Țara Românească și Moldova) Titlu al domnului. Din sec. 17, folosit numai în Moldova.

GOSPODĂRI (< *gospodar*) vb. IV **1.** Tranz. și intranz. A îngriji de gospodărie,

a conduce treburile casei, *p. ext.* ale unei instituții. **2.** *Refl.* A-și întemeia o gospodărie (prin căsătorie); a se așeza, a se căpătui.

GOSPODĂRIE (< *gospodar*) s. f. **1.** Totalitatea bunurilor care formează averea unui locuitor (de la țară). ✦ Unitate formată dintr-o locuință și din persoanele care o locuiesc, trăind în comun. ✦ (STATIST., SOCIOL., ca unitate de observare în cercetarea bugetelor de familie) Totalitatea persoanelor legate în general prin raporturi de rudenie, care locuiesc împreună, au buget comun, lucrează împreună, consumă și valorifică în comun produsele muncii lor. **2.** Activitatea casnică (a gospodinei). ✦ Menaj. **3.** Unitate sau subunitate de producție agricolă sau de prestări de servicii cu utilajele proprii. **4.** Administrare a unui bun, a unei instituții (publice) etc. ✧ *G. comunală* = totalitatea activităților și mijloacelor cu caracter edilitar care servesc la satisfacerea în comun, la nivelul localităților, a unor necesități de trai materiale și sociale ale populației (alimentarea cu apă și canalizarea, distribuirea energiei electrice, termice și a gazelor combustibile, transportul orășenesc al călătorilor și al mărfurilor, îngrijirea parcurilor, a spațiilor verzi, a străzilor și podurilor din localități, servirea igienico-sanitară a populației prin băi publice și spălătorii, precum și menținerea salubrității).

GOSPODINĂ (< sl.) s. f. Femeie a cărei ocupație principală este gospodăria; *p. ext.* (și adj.) femeie pricepută la treburile gospodăriei. ✦ Stăpâna unei case, a unei gospodării.

GOSSAERT, Jan v. **Mabuse.**

GOSSEC [gosec], **François Joseph** (1734—1829), compozitor francez. Opere, oratorii, mise, simfonii, muzică instrumentală, marșuri și imnuri revoluționare. Tratate de cânt, armonie, contrapunct.

GOSTAVĂȚU, com. în jud. Olt; 3 340 loc. (1995). Colecție de arheologie și numismatică (satul Slăveni). Biserica Sf. Voievozi (1810, refăcută în 1863 și pictată în 1867) și Sf. Nicolae (1845) în satul Gostavățu.

GOSTINARI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeș; 2 670 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae (1668—1669, restaurată în 1927), în satul Mironești.

GOSTINU, com. în jud. Giurgiu, pe Dunăre; 2 647 loc. (1995). Albinărit.

GOȘMANU, Munții ~, culme muntoasă în Carpații Orientali, la E de M-ții Tarcău, între văile Tarcău și Asău la V, Bistrița la N și Tazlău la E; alcătuită din

Göteborg.
Statuia lui Poseidon

fliș. Alt. max.: 1 474 m (vf. Geamăna). Expl. forestiere.

GOȘTINĂ s. f. (În Ev. Med. în Țara Românească și în Moldova) Dijmă în porci și oi.

GÖTA ÄLV [iöta elv], fl. în Pen. Scandinavă (Suedia de SV), emisarul L. Vänern; 91 km. Formează cascada Trollhättan (hidrocentrală) și se varsă în Str. Kattegat, la Göteborg, prin două brațe. Parte componentă a canalului Göta care leagă Marea Nordului cu M. Baltică.

GÖTEBORG [iötəbor], oraș în SV Suediei, port la Str. Kattegat; 434 mii loc. (1993). Cel mai mare port al țării (25 mil. t trafic, 1984). Aeroport internațional. Șantiere navale. Prelucr. petrolului; materiale plastice; constr. de automobile (uzinele firmei „Volvo"), constr. mecanice, aparataj electric, țesături, fabrică de hârtie și chibrituri. Legat prin feribot cu Copenhaga. Universitate și institut politehnic. Primărie (sec. 18), biserica Kristine (sec. 17), muzee (de istorie naturală, marină ș.a.). Operă (1859). Grădină botanică. Fundat în 1619 de regele Gustav II Adolf.

GOTHA, oraș în centrul Germaniei (Turingia), la poalele M-ților Pădurea Turingiei; 54,5 mii loc. (1991). Nod feroviar. Ind. constr. de mașini și prelucr. metalelor (instrumente de precizie), electrotehnică, chimică, poligrafică, textilă și de prelucr. a lemnului; porțelanuri; alim. Institut de geografie și cartografie, fundat de Justus Perthes (1763). Primărie (sec. 16), biserica Sf. Margareta (sec. 12), palat ducal (sec. 17). Menționat documentar în 775.

GOTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care aparține goților, referitor la goți. ✧ *Scriere g.* (sau *litere gotice*) = scriere (sau litere) cu caractere colțuroase, folosite în Evul Mediu în Europa Occidentală. **2.** *Artă g.* = artă apărută în Franța, în prima jumătate a sec. 12, și răspândită în vestul (Anglia, Flandra, Spania) și în centrul Europei (țările germanice, Cehia, Polonia), având ramificații până în România (monumente în Transilvania în sec. 14—15; elemente decorative în Moldova în sec. 15—17). Principalul monument gotic, catedrala, concentrează aproape toate ramurile artei: sculptura, pictura, vitraliul, artele decorative (orfevrărie, mobilier, textile). Elementele caracteristice construcției sunt: bolți pe cruce de ogive, a căror greutate se repartizează pe stâlpi fasciculați, arcuri batante și contraforturi care neutralizează împingerile laterale ale bolților, fleșe foarte ascuțite și bogat decorate, rozeta. Tendința spre înălțarea monumentului, alternanța planurilor și golurilor fac ca edificiul să aibă aspectul unei osaturi fine de piatră, împodobită cu vitralii (catedralele din Franța: Paris, Reims, Rouen, Amiens, Chartres; din Spania: Burgos; din Anglia: Worcester, Wells și din Germania: Köln, Bamberg). Monumentele civile (castele, palate, primării, hale) din Franța, Belgia sau Italia prezintă aceleași caractere. Eliberarea sculpturii monumentale de sub dominația strictă a arhitecturii, umanizarea figurilor care câștigă în firesc și în individualitatea portretistică, dezvoltarea miniaturii pe teme laice, apariția picturii pe panou mobil și cuceririle tehnice importante datorate unor artiști ce desăvârșesc tehnica picturii în ulei (frații Van Eyck), înflorirea tapiseriei cu teme istorice și alegorice sunt realizări care fac din arta gotică un moment însemnat în dezvoltarea artelor plastice europene. **3.** *Stil g.* = stil caracteristic artei gotice. **4.** *Roman g.* = (numit și „romanul ororilor" sau „romanul negru") = tip de roman cultivat de scriitorii englezi în a doua jumătate a sec. 18 și la începutul sec. 19 (H. Walpole, Clara Reeve, Ann Radcliffe, G. M. Lewis. Ch. R. Maturin) ca o reacție împotriva raționalismului iluminist. Definitorie pentru *r. g.* este atmosfera apăsătoare, sugerată de prezența obsesivă a ruinelor, castelelor bântuite de stafii, peisajelor stranii și înspăimântătoare, a elementelor magice, expresie a unui tip de sensibilitate

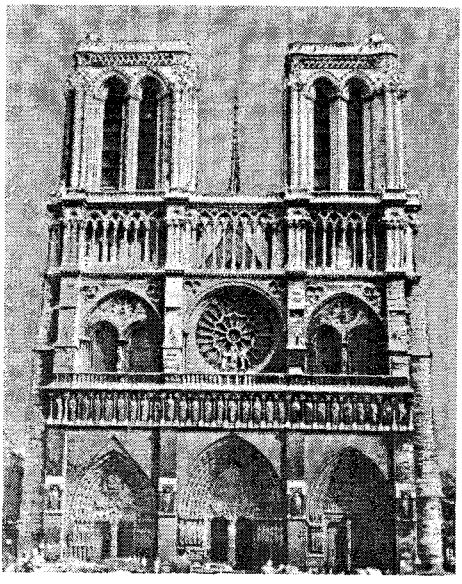

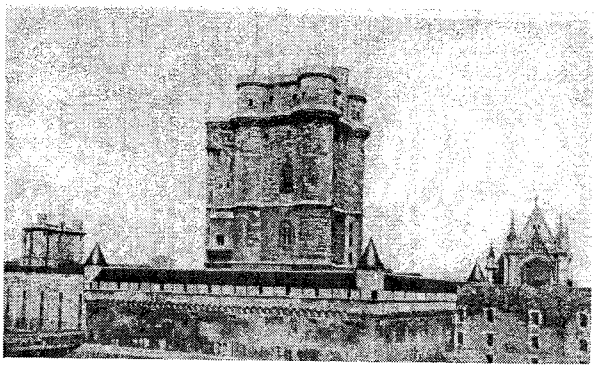

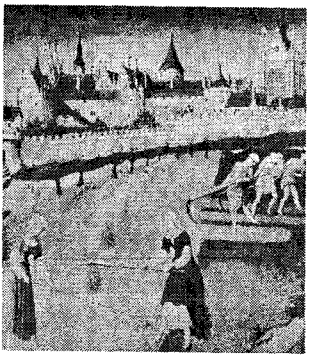

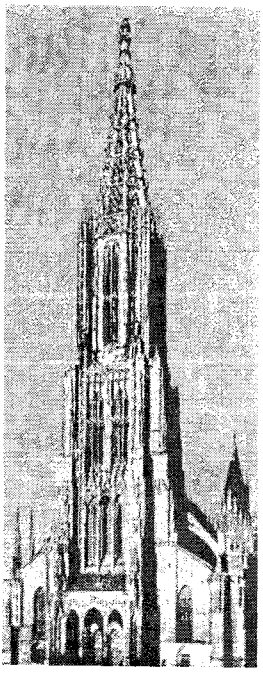

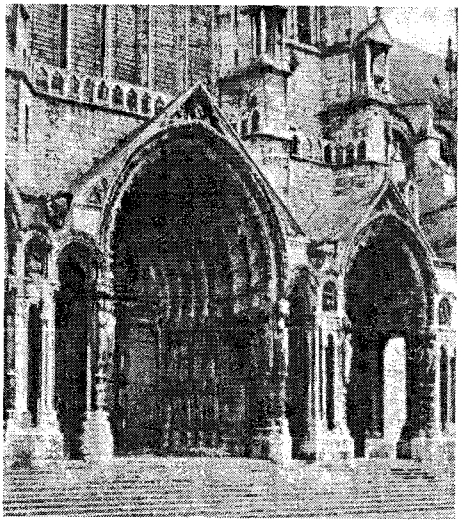

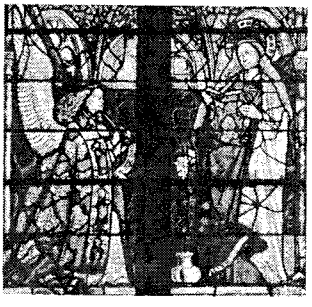

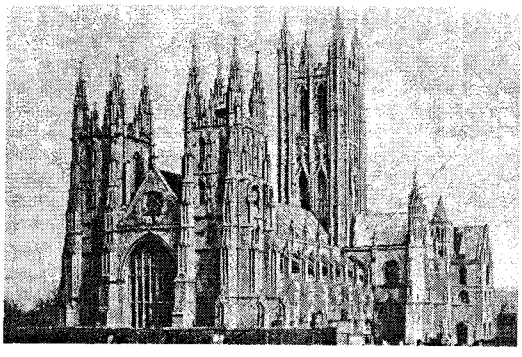

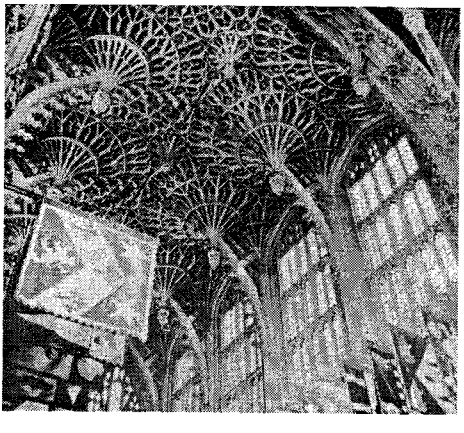

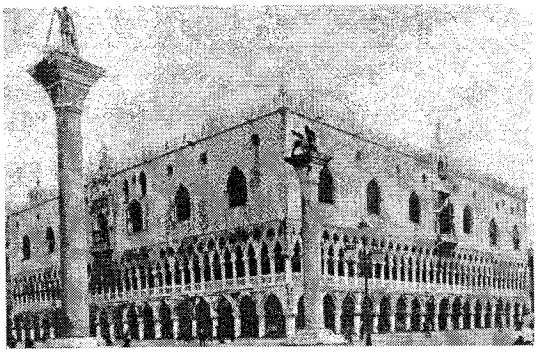

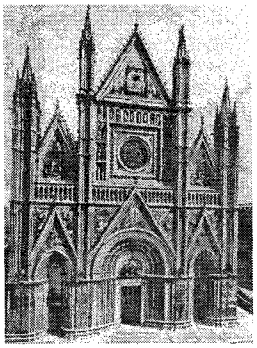

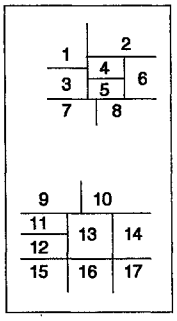

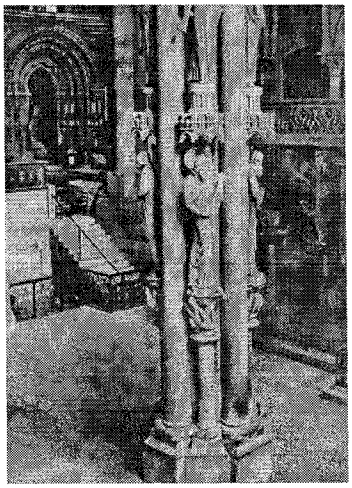

Artă gotică

1. Catedrala Notre Dame din Paris (fațada de vest); **2.** Castelul de la Vincennes; **3.** Catedrala din Chartres (portalul de nord); **4.** Frații LIMBOURG: Miniatură din „Ceaslovul ducelui de Berry"; **5.** Vitraiiul „Bunavestire" de la Catedrala din Bourges; **6.** Domul din Ulm (fațada de vest); **7.** Catedrala din Canterbury; **8.** „Capela Henric VII" din Westminster Abbey; **9.** Palatul dogilor din Veneția; **10.** Domul din Orvieto (fațada de vest); **11.** R. VAN DER WEYDEN: „Coborârea de pe cruce"; **12.** Catedrala din Amiens: „Le beau Dieu"; **13.** Catedrala din Naumburg: „Eckhart și Uta"; **14.** Catedrala din Strasbourg: „Stâlpul îngerilor"; **15.** Biserica evanghelică din Sibiu (nava centrală); **16.** Catedrala din Köln (interior); **17.** Catedrala din Utrecht

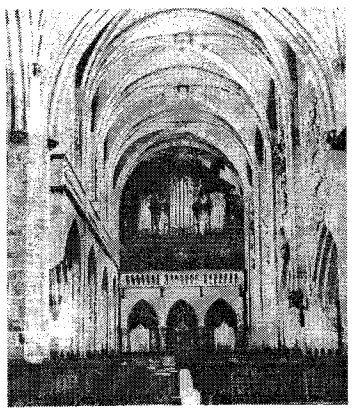

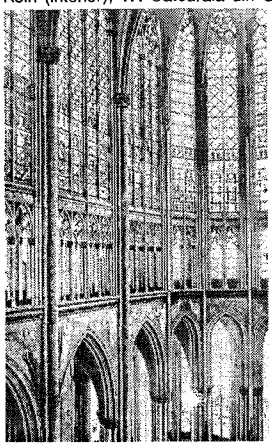

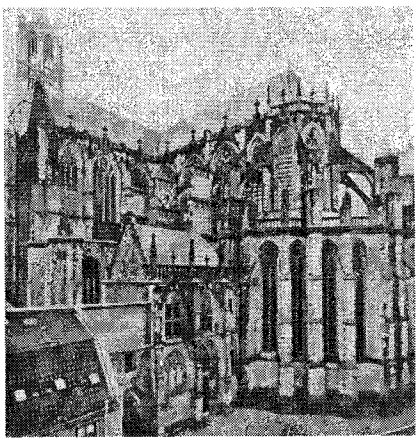

preromantică, marcată de predilecția pentru straniu, misterios, supranatural, morbid. În sec. 19 și 20, printre reprezentanți: E.A.Poe, Charlotte Brontë, Daphne du Maurier.

GOTLAND, ins. suedeză în M. Baltică, la 84 km de țărmul SE al Scandinaviei; 3,1 mii km²; 58 mii loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Visby.* Relief slab ondulat (alt. 83 m), cu țărmuri abrupte. Climă temperat-maritimă. Păduri de conifere. Expl. de marmură. Culturi de cereale (orz, secară), sfeclă de zahăr, cartofi. Creșterea animalelor.

GOTLANDIAN, perioadă a Paleozoicului considerată Silurian propriu-zis, caracterizată prin anumite specii de graptoliți, trilobiți, nautiloidee, brahiopode, celenterate, amoniți, pești etc.

GOTTEREAU [gotərọ], **Paul** (1843—?), arhitect francez. A lucrat la sfârșitul sec. 19 în România (Biblioteca Centrală Universitară și clădirea C.E.C. din București; Casa Dinu Mihail, care adăpostește Muzeul de Artă din Craiova).

GOTTFRIED [gọtfri:t], **von Strassburg** (c. 1170—1215), poet german. A compus poemul „Tristan și Isolda", rămas neterminat, în care a cântat forța irezistibilă a dragostei.

GOTTHELF, Jeremias (pseud. lui *Albert Bitzius)* (1797—1854), scriitor elvețian de expresie germană. Pastor de țară. Observator plin de umor, fantezie și realism al vieții de la țară („Oglinda țăranilor sau istoria vieții lui G.J. povestită de ei înșiși", „Uli valetul").

GÖTTINGEN [götinən], oraș în centrul Germaniei (Saxonia inferioară), pe Leine, la SV de M-ții Harz; 124,3 mii loc. (1992). Metalurgia aluminiului, instrumente optice și aparatură fotografică; țesături, produse din cauciuc. Universitate (1737). Clădiri gotice din sec. 15—16. Filială a Institutului științific „Max Planck". Centru al ind. cinematografice. Grădină botanică.

GOTTSCHED [gọtșe:t], **Johann Cristoph** (1700—1766), scriitor german. Teoretician al clasicismului („Încercare critică de artă poetică germană"). Contribuții la formarea limbii literare („Arta cuvântului") și în crearea unui teatru academic german (tragedia „Cato murind").

GOTTWALD, Klement (1896—1953), om politic cehoslovac. Secretar general (1929—1945), apoi președinte (1945—1953) al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia. Președintele guvernului (1946—1948) și al statului (1948—1953). Rol important la instaurarea regimului comunist.

GOTTWALDOV v. **Zlín.**

GOȚI (< fr., lat.) s. m. pl. Popor migrator germanic, originar din Scandinavia, care s-a așezat în sec. 3 pe teritoriul dintre Carpați și Don; în sec. 4 s-au împărțit în *ostrogoți* și *vizigoți.*

GOUDA [họuda:], oraș în partea central-vestică a Olandei, la NE de Rotterdam; 67,4 mii loc. (1992). Vestit centru pentru faianță și ceramică (olărit); brânzeturi. Primărie și biserică din sec. 15. A primit statut de oraș în 1272.

GOUDSMIT [gudsmiə], **Samuel Abraham** (1902—1978), fizician american, de origine olandeză. Prof. univ. la Ann Arbor (Michigan). Lucrări de spectroscopie atomică. Împreună cu G.E. Uhlenbeck, a demonstrat (1925) existența *spinului* electronic.

GOUJON [gujõ], **Jean** (c. 1510 — c. 1564/1569), sculptor și arhitect renascentist francez. Decorația la Hôtel Carnavalet din Paris, basoreliefurile

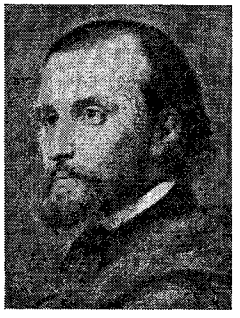

Charles Gounod

amvonului bisericii Saint-Germain-l'Auxerrois, Cariatidele de la tribuna muzicienilor (Luvru), relieful cu nimfe care împodobește „Fântâna Inocenților" din Paris.

GOULD [gu:ld], **Glenn** (1932—1982), pianist canadian. Repertoriu divers, cu predilecție Bach, Beethoven, Schönberg, interpretat cu originalitate. Din 1964 s-a consacrat înregistrărilor.

GOULD [gu:id], **Shane** (n. 1956), înotătoare australiană. Triplă campioană olimpică (München, 1972) în probele de 200 m liber, 400 m liber și 4 x 200 m mixt.

GOUNOD [gunọ], **Charles** (1818—1893), compozitor, organist și dirijor francez. Cel mai de seamă reprezentant al operei franceze, inaugurând o nouă etapă în dezvoltarea acesteia prin lirismul, naturalețea melodicii, finețea armoniei („Faust", „Sapho", „Doctor fără voie", „Mireille", „Romeo și Julieta"). Simfonii, oratorii („Moarte și viață"), mise („În memoria Ioanei d'Arc"), cantate cu subiect patriotic („La graniță", „Gallia"), muzică de scenă și de cameră, piese pentru pian, coruri, lucrări vocale.

GOURMONT [gurmõ], **Rémy de** (1858—1915), scriitor francez. Unul dintre fondatorii revistei „Mercure de France". Poet, dramaturg și prozator simbolist, s-a impus mai ales prin eseurile sale subtile („Estetica limbii franceze", „Promenade literare").

GOURSAT [gursa], **Édouard Jean Baptiste** (1858—1936), matematician francez. Prof. la Sorbona. Lucrări în domeniul teoriei ecuațiilor diferențiale și ecuațiilor cu derivate parțiale, al teoriei funcțiilor analitice și al teoriei ecuațiilor integrale.

GOVERNADOR VALADARES, oraș în E Braziliei (Minas Gerais), la NE de Belo Horizonte; 230,4 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de mică și beril. Ind. lemnului și alim.

Goya: „Execuția din 3 mai 1808"

Centru comercial (cafea, trestie de zahăr, orez). Întemeiat în 1808. Vechiul nume: *Figueira.*

GOVONI, Corrado (1884—1965), poet italian. Influențate inițial de futurism („Poezii electrice"), versurile sale, caracterizate ulterior printr-un suprarealism vizual datorat expresivității imaginilor („Flautul magic", „Cântece cu gura închisă", „Pelegrinul dragostei"), își adaugă, în urma războiului, accente polemice, de revoltă și suferință.

GOVORA v. **Băile Govora.**

GOWER [gąuə], **John** (1330—1408), poet englez. Lucrările sale („Oglinda lumii" — scrisă în franceză, „Vox clamantis" și „Confessio amantis" — scrise în latină), impregnate de idei moralizatoare, sunt inspirate din autori antici și povestiri de dragoste medievale.

GOYA (Francisco José de ~ y Lucientes) (1746—1828), pictor, desenator și gravor spaniol. Opera sa vastă cuprinde tablouri istorice, religioase, de gen, portrete realizate într-un limbaj expresiv, care trece de la vehemență la eleganță rafinată, de la real la fantastic și grotesc, de la clarobscur la tonurile luminoase, prevestind uneori impresionismul. Pictor al familiei regale și al aristocrației („Familia regelui Carol IV", „Ducesa de Alba", „Maja îmbrăcată", „Maja nudă", „Leagănul"). **G.** își pune în valoare calitățile polemice și satirice în ciclul de gravuri „Dezastrele războiului", îndreptat împotriva lui Napoleon, în „Capricii", „Proverbe", care biciuiesc moravuri și tipuri ale vremii sale. Ciclul „Tauromahia" ilustrează, prin vervă și știința mișcării, momente din luptele cu tauri. Prin creația sa, a influențat pictura și grafica modernă.

GOYEN [ho:ia], **Jan van** (1596—1656), pictor și desenator olandez. Peisaje poetice, pline de atmosferă, realizate într-o gamă subtilă de tonuri („Râul Maas în apropiere de Dordrecht", „Canal", „Peisaj cu o turmă de porci" în Muzeul Național de Artă al României).

GOYTISOLO, Juan (n. 1931), scriitor spaniol. Romanele sale investighează problemele Spaniei contemporane și dezamăgirea unei generații de intelectuali, confruntată cu marginalizarea, în încercarea de definire a propriei personalități (trilogia „Efemerul mâine", „Insula", „Sfârșit de serbare"). Critică literară („Problemele romanului", „Disidențe").

GOZO și **COMINO (GHAWDEX** și **KEMMUNI),** insule în M. Mediterană, la NV de ins. Malta; 70 km²; 26,5 mii loc. (1992). Oraș pr.: *Victoria.* Agricultură. Pescuit. Ruinele templului megalitic Ggantija (Gozo).

GOZZANO [godzano], **Guido Gustavo** (1883—1916), poet italian. Reprezentant al liricii crepusculare. Versuri intimiste, nostalgice și melancolice (ciclurile „Calea refugiului", „Colocvii"). Culegeri de nuvele.

GOZZI [gotti], **Carlo** (1720—1806), scriitor italian. Creator al feeriei dramatice („Fiabe"), de influență populară („Corbul", „Regele cerb", „Turandot"). Adversar al lui Goldoni, a apărat *commedia dell'arte.* Scrieri autobiografice („Memorii inutile").

GOZZOLI [gotoli], **Benozzo** (1420—1497), pictor italian. Compoziții în frescă pe teme religioase, tratate în spirit laic, în care a introdus portrete și aspecte din viața societății florentine din sec. 15 („Cortegiul regilor magi" de la Palatul Medici-Riccardi din Florența).

GPSS (engl. *G*[eneral] *P*[urpose] *S*[ystems] *S*[imulator]) (INFORM.) Limbaj de programare destinat simulării sistemelor discrete **(2).**

GRAAF [hra:f], **Regnier (Reinier) de** (1641—1673), anatomist olandez. A descoperit foliculii ovarieni care-i poartă numele.

GRAAL, vas sacru de smarald din care, potrivit tradițiilor creștine, Hristos a băut la Cina cea de taină. În el, Iosif din Arimateea ar fi strâns sângele scurs din rănile lui Iisus după răstignire.

GRABAR, André (1896—1990), istoric de artă francez de origine rusă. Prof. la Collège de France. Lucrări consacrate artei și civilizației antice și a Evului Mediu („Împăratul în arta bizantină", „Iconoclasmul în arta bizantină", „Prima artă creștină", „Vârsta de aur a lui Iustinian").

GRABAR, Igor Emmanuilovici (1871—1960), pictor și istoric de artă rus. Influențat de impresionism, a creat peisaje, portrete etc. Monografii de artă. Sub conducerea sa a fost redactată o „Istorie a artei ruse".

GRĂBĂ (< *grăbi*) s. f. Pornire de a face ceva sau de a ajunge într-un anumit loc cât mai repede; iuțeală **(1),** zor **(1),** pripă. ✧ Loc. *În grabă* sau *în graba mare* = grabnic, în pripă, în fugă, repede.

GRABBE, Christian Dietrich (1801—1836), dramaturg german. Drame istorice în versuri („Don Juan și Faust", „Barbarossa", „Napoleon sau cele o sută de zile") în care sentimentul eroismului este dublat de ironie.

GRĂBEN (< germ. s. *n.* Dislocație tectonică disjunctivă a scoarței terestre, al cărei compartiment central este scufundat în raport cu cele învecinate, de care este delimitat prin falii paralele, aproape verticale; lungimea **g.** poate atinge mii de kilometri (Marele Graben Est-African), iar lățimea 30—70 km, excepție făcând Marea Roșie, cel mai lat **g.** (250 km).

GRĂBNIC, -Ă (< *grabă*) adj. (Și adv.) Grăbit, iute; urgent.

GRACCHUS, familie romană de origine plebeiană. Mai importanți: frații **Tiberius Sempronius G.** (163—133 î.Hr.) și **Caius Sempronius G.** (154—121 î.Hr.), oameni politici. Ca tribuni ai poporului au încercat, fără succes, să rezolve criza agrară a statului roman printr-o reîmpărțire a pământurilor. Uciși de aristocrația senatorială.

GRACIÁN Y MORALES [graθian], **Baltasar** (1601—1658), scriitor spaniol. Teoretician al conceptismului și al cultismului baroc. Tratate etico-politice („Eroul"; culegerea de aforisme „Oracolul manual și arta înțelepciunii"). Proză didactico-alegorică („Criticonul").

GRACQ, Julien (pseud. lui *Louis Poirier*) (n. 1910), scriitor francez. Povestiri („Un balcon în pădure", „Peninsula", „Forma unui oraș") și eseuri („Citind, scriind") de factură suprarealistă, care explorează corespondențele între vis și realitate și descriu neliniștea proprie condiției umane.

GRAD (< fr., lat.) s. n. **1.** Unitate de măsură a unor mărimi fizice în cadrul anumitor sisteme sau scări de reperare (ex. g. areometric). ✧ *G. termometric* = unitate de măsură pentru temperatură. Reprezintă un interval de temperatură egal cu o anumită fracțiune dintr-un interval fundamental, definit între două temperaturi de referință: *g. Kelvin* (simbol: K), egal cu fracțiunea 1/273,16 din intervalul de temperatură cuprins între zero absolut (0 K) și *punctul triplu* al apei (273,16 K); *g. Celsius* (simbol: °C), egal cu gradul Kelvin; *g. Fahrenheit* (simbol: °F), egal cu 0,555 K; *g. Réaumur* (simbol: °R), egal cu 1,25 K. V. *temperatură.* **2.** Unitate de măsură a unghiurilor. V. *centezimal, sexagesimal.* **3.** *G. de libertate* = fiecare dintre parametrii independenți care caracterizează posibilitățile de mișcare ale unui sistem mecanic. **4.** (MAT.) *Gradul unui monom* = **a)** (în raport cu o mărime literală) exponentul literei respective; **b)** (în raport cu două sau cu mai multe mărimi literale) suma exponenților acestor litere. *Gradul unui polinom* = cel mai mare dintre gradele monoamelor care îl alcătuiesc. **5.** Diviziune a unei

scări de reperare în cadrul unui anumit sistem de măsuri al unor mărimi (ex. **g.** areometric, **g.** de duritate etc.) **6.** Valoare relativă a unei mărimi în raport cu o valoare de referință. ✧ *G. alcoolic* = proporția de alcool absolut, exprimată în procente, dintr-o băutură sau soluție alcoolică; exprimă tăria alcoolică a acesteia. **7.** Criteriu de apreciere calitativă a proprietăților unor produse sau a proceselor executate de anumite mașini, instalații etc (ex. **g.** de umplere, **g.** de îndesare etc.). **8.** (GEOGR.) *G. de latitudine* = unitate de măsură a *latitudinii*, egală cu un **g.** sexagesimal, corespunzând unei lungimi medii de 111,05 km. *G. de longitudine* = unitate de măsură a longitudinii, egală cu un **g.** sexagesimal, corespunzând unei lungimi care variază, în funcție de latitudine, de la Ecuator (111,3 km) spre poli (0 km). **9.** *G. de seismicitate* v. *seismic, scară ~*. **10.** (LINGV.) *G. de comparație* = forma pe care o iau adjectivul și unele adverbe pentru a arăta măsura în care un substantiv sau un verb determinat de acestea posedă caracteristica exprimată prin adjectivul sau adverbul respectiv. **11.** Treaptă, nivel, stadiu (al unei situații, stări etc.). ✧ *G. de rudenie* = raportul de apropiere între rude; se calculează după numărul nașterilor ce despart două rude în linie dreaptă (ascendentă sau descendentă), respectiv după numărul nașterilor de la fiecare rudă până la cel mai apropiat descendent comun, însumate. ✧ Loc. *În ultimul grad* = în stadiul cel mai avansat, cel mai grav. **12.** Treaptă în ierarhia administrativă, corespunzătoare unei anumite funcții. ✧ *G. militar* = fiecare dintre treptele ierarhiei militare. În armata României, *g. m.* sunt: soldat, pentru soldați; fruntaș, caporal și sergent pentru gradați; sergent major, plutonier, plutonier major și plutonier adjutant pentru subofițeri; maistru militar clasa a IV-a, maistru militar clasa a III-a, maistru militar clasa a II-a, maistru militar clasa I și maistru militar principal pentru maiștri militari; sublocotenent, locotenent și căpitan (căpitan-locotenent la marina militară) pentru ofițerii inferiori; maior, locotenent-colonel, colonel (respectiv căpitan de rangul III, căpitan de rangul II și căpitan de rangul I la marina militară) pentru ofițerii superiori; general de brigadă, general de divizie (respectiv contra-amiral, viceamiral, amiral la marina militară), general de corp de armată pentru generali și amirali, mareșal al României.

GRADA (< *grad*, după fr.) vb. I. tranz. **1.** (TEHN.) A executa diviziunile (gradațiile) pe o scară a unui instrument de măsurat etc. **2.** A repartiza în raport cu o scară; a nuanța.

GRADARE (< *grada*) s. f. **1.** Acțiunea de a grada și rezultatul ei. **2.** (DR.) *Gradarea pedepselor* = stabilire legală a ordinii pedepselor din punctul de vedere al gravității (ex. muncă silnică pe viață, muncă silnică pe timp limitat, temniță grea, închisoare corecțională etc.).

GRADAT (< *grada*) s. m. (MILIT.) Persoană care deține unul dintre gradele de fruntaș, caporal sau sergent.

GRADAȚIE (< fr., lat.) s. f. **1.** Fiecare dintre semnele de pe scara gradată a unui aparat, instrument de măsurat etc.; diviziune **(5). 2.** Totalitatea semnelor și cifrelor notate pe scara unui aparat, instrument de măsurat etc. **3.** Creștere treptată, înaintare succesivă. **4.** (LIT.) Figură de stil care constă în trecerea treptată, ascendentă sau descendentă, de la o idee la alta. **5.** (ARTE PL.) Trecere ușoară de la un ton la altul, de la o nuanță la alta etc.

GRADEL (< germ.) s. n. Țesătură subțire de bumbac cu dungi longitudinale, uneori mercerizată, folosită pentru lenjeria de corp.

GRADEN (< fr.) s. n. Fiecare treaptă cu scaune sau bănci dintr-un amfiteatru, stadion etc.

GRADIENT (< fr.; {s} lat. *gradiens* „care înaintează") s. n. **1.** (MAT.) Mărime vectorială care caracterizează un câmp scalar, a cărui valoare este dată de viteza de variație a câmpului pe o direcție dată. **2.** Mărime care prezintă modul de variație, în funcție de un anumit parametru (de obicei distanță), a unei mărimi fizice. **3.** (METEOR.) *G. baric* = mărime variabilă a presiunii barometrice, care se stabilește între centru și zona periferică a unui ciclon. *G. termic* = mărime care indică scăderea medie a temperaturii atmosferei pe verticală pentru fiecare 100 m diferență de nivel cu 0,6°C. *G. geotermic* v. *geotermic*.

GRADIER (< germ.) s. n. (TEHN.) Construcție poliedrică înaltă, din lemn sau beton armat, folosită pentru răcirea apei necesare în instalațiile energetice.

GRADINĂ (< it.) s. f. Unealtă asemănătoare cu dalta, confecționată din oțel; folosită la prelucrarea, prin cioplire, a rocilor, pentru realizarea unor elemente de construcție cu aspect decorativ.

GRADIȘTEA, com. în jud. Brăila, pe râul Buzău; 2 573 loc. (1995). Expl. de balast. Prelucr. firelor și fibrelor textile.

GRAEBE [greba], **Karl** (1841–1972), chimist german. Cercetări în domeniul coloranților de sinteză. A descoperit formula acidului ftalic, a sintetizat (împreună cu K. A. Glaser) fenantrenul și carbazolul, iar, în 1869 (împreună cu K. T. Lieberman), alizarina. A introdus termenii de *orto*, *meta* și *para* pentru derivații substituiți ai benzenului.

-GRAF(O)- (< gr. *graphein* „a scrie, a însemna") Element de compunere cu sensul „care înregistrează, care scrie".

GRAF (< fr., engl.) s. n. (MAT.) Pereche formată dintr-o mulțime de elemente numite noduri sau vârfuri și o mulțime de perechi de noduri numite muchii. ✧ *G. direcționat (digraf)* = **g.** în care perechile de noduri le numim arce și unde se fixează primul și al doilea element al perechii (pereche ordonată); un arc iese din primul nod al perechii și intră în al doilea nod. *Teoria grafurilor* = disciplină care studiază proprietățile și aplicațiile grafurilor.

GRAF, Urs (c. 1485—c. 1527), pictor și gravor elvețian. Lucrări pe tema morții și scene religioase reprezentând tentații satanice („Viața Sf. Bernard"), într-un stil plin de umor, acordând atenție detaliilor. Gravuri în lemn, pictură pe sticlă, orfevrărie.

GRAFEM (< fr.) s. n. Semn grafic care reprezintă același fonem (ex. în scrierea limbii române *â* și *î* constituie realizări ale aceluiași **g.**)

GRAFFITI (cuv. it.) subst. Inscripții sau desene, cu caracter adesea satiric sau caricatural, zgâriate pe pereți.

GRAFIC,-Ă (< fr., lat.) adj., s. n., s. f. **1.** Adj. Care se referă la reprezentarea prin desen (sub formă de puncte, linii, figuri, tente etc.) **2.** S. n. Desen sub formă de linii, puncte, figuri geometrice, figuri naturale și simbolice, hărți etc., executat după reguli speciale (la o anumită scară, în cadrul anumitor coordonate etc.), pentru a da o imagine vizuală, intuitivă, asupra unei mărimi, asupra variației unor mărimi, asupra legăturilor dintre două sau mai multe mărimi etc. Cele mai cunoscute **g.** sunt: diagramele, cartogramele, cartodiagramele etc. ✦ (MAT.) Mulțimea perechilor ordonate ce conțin valoarea argumentului unei funcții și valoarea funcției pentru acel argument; reprezentarea în plan sau în spațiu a acestor perechi. **3.** S. f. Domeniu al artei plastice, la baza căruia stă desenul; folosește ca materiale cărbunele, creionul, tușul etc. și ca procedee gravura, laviul etc. Cu-

noaşte mai multe genuri: **g.** de şevalet, **g.** de carte, **g.** publicitară etc.

GRAFICIAN, -Ă (< *grafic*) s. m. şi f. Pesoană care practică grafica **(3)**.

GRAFIE (< fr.) s. f. **1.** Redare în scris a sunetelor vorbirii; scriere. **2.** Mod de redare în scris a vorbirii, a cuvintelor; scris. ✦ Caracterul particular al scrisului unui individ; această manieră individuală este considerată ca o expresie a personalităţii. **3.** Totalitatea elementelor (semnelor) utilizate într-o limbă pentru a scrie (pictograme, ideograme, litere, semne diacritice şi de punctuaţie etc.). **4.** (ARTE PL.) Linia caracteristică a unui desen sau a unui desenator.

GRAFIT (< fr. {i}; {s} gr. *grapho* „a scrie") s. n. (MINER.) Modificaţie polimorfă hexagonală a carbonului, cu aspect de mase compacte sau de agregate solzoase, mătăsoase, de culoare neagră-cenuşie, cu luciu metalic, având mare conductibilitate electrică. Este unsuros la pipăit, moale; se formează prin metamorfozarea şisturilor cărbunoase şi bituminoase sau provine din rocile carbonatate printr-un proces de reducere la temperatură înaltă (grafitizare). Se obţine industrial prin încălzirea antracitului sau a cocsului pulverulent la temperaturi de 2 700–3 300°C. Utilizat în metalurgie, la fabricarea minelor pentru creioane, a electrozilor etc.

GRAFITIZARE (după fr. *graphitisation*) s. f. Proces de separare, la temperaturi înalte, a grafitului din combinaţii chimice ale carbonului în aliajele de fier, nichel, crom etc. **G.** este mult folosită la obţinerea fontelor maleabile.

GRAFOLOG, -OGĂ (< fr. {i}) s. m. şi f. Persoană care se ocupă cu grafologia.

GRAFOLOGIE (< fr. {i}; {s} *grafo-* + gr. *logos* „studiu") s. f. Ansamblul investigaţiilor teoretice şi aplicative asupra scrisului, efectuate în vederea folosirii caracteristicilor individuale ale acestuia ca mijloc de psihodiagnostic, pentru stabilirea autenticităţii unor acte, a unor iscăliturі, pentru studierea trăsăturilor de caracter ale persoanei respective etc.

GRAHAM (< germ.) s. n. Specialitate de pâine dietetică, preparată din făină integrală.

GRAHAM [grejəm], **Martha** (1894–1991), dansatoare şi coregrafă americană. Sub influenţa vechilor tradiţii ale popoarelor indiene şi ale Greciei antice, a revoluţionat baletul tradiţional, restituind dansului caracterul ritual, şi a iniţiat un limbaj propriu, care punea în valoare totalitatea resurselor de mişcare ale corpului. În 1930, a fondat compania de balet care-i poartă numele. Autoare a peste 150 de spectacole („Visul Fedrei", „Scrisoare către lume", „Lamentaţia Andromacăi").

GRAHAM [grejəm], **Thomas** (1805–1869), chimist şi fizician scoţian. Prof. univ. la Glasgow şi Londra. Unul dintre fondatorii chimiei coloidale. A studiat difuzia gazelor *(legea lui G.)* şi a introdus termenii osmoză, coloid, sol, gel, dializă. Inventator al dializorului.

GRAHAM [grejəm], **Ţara lui ~,** pen. în Antarctida, între M. Weddell şi M. Bellingshausen, separată de Capul Horn prin str. Drake. Relief muntos. Alt. max.: 4 190 m (Mount Jackson). Acoperită în cea mai mare parte de zăpadă şi gheaţă. Vânătoare de balene. Cunoscută şi sub denumirea de *Pen. Palmer* sau *Pen. Antarctică.*

GRAI (< *grăi*) s. n. **1.** Glas, voce. **2.** Facultatea de a vorbi; limbaj. ✧ Loc. *Prin viu grai* = oral. **3.** Limbă. ✦ Mod de a vorbi. **4.** Unitate lingvistică subordonată dialectului, caracteristică pentru o regiune mai mică şi care are o serie de particularităţi proprii, mai ales de natură fonetică şi lexicală.

GRAIC! (GRAIE, GREES), Alpii ~, lanţ muntos în Alpii vestici, la S de Mont Blanc, până la râul Dora Riparia (Italia şi Franţa). Alcătuit din şisturi cristaline. Alt. max.: 4 061 m (masivul Gran Paradiso). Turism.

GRAIFER (< germ.) s. n. **1.** Organ al maşinii de cusut cu suveică, având rolul de a prinde bucla aţei superioare, de a o mări şi a o trece peste suveică. **2.** Organ al maşinii pentru cusături elastice, cu (sau fără) ureche (pentru trecerea aţei inferioare), care are rolul de conducere şi de apucare a firului. **3.** Benă cu cablu care face parte din echipamentul unor maşini de ridicat.

GRAJD (< sl.) s. n. **1.** Construcţie specială destinată adăpostirii şi întreţinerii animalelor domestice mari (taurine şi cabaline). **2.** Fig. Loc murdar, insalubru.

GRAJDURI, com. în jud. Iaşi; 2 595 loc. (1995). Staţie de c.f. Schit (sec. 18); biserica Naşterea Maicii Domnului (ante 1840).

GRAM (< fr. {i}; {s} lat. *gramma* „greutate mică") s. n. Unitate de măsură a masei (simbol: g), egală cu a mia parte dintr-un kilogram. ✧ *G.-forţă* = unitate de măsură a forţei (simbol: gf), egală cu a mia parte dintr-un kilogram-forţă.

GRAM, Hans Christian Joachim (1853–1938), bacteriolog danez. Prof. univ. la Copenhaga. A elaborat (1884) metoda de diferenţiere, prin colorare, a bacteriilor, în grampozitive şi gramnegative.

GRAMAJ (< *gram*) s. n. **1.** (FIZ.) Masă exprimată în grame sau greutate exprimată în grame-forţă. **2.** Spec. (TEHN.) Greutatea în grame pe metru pătrat a hârtiei de papetărie.

GRAMATIC (lat. *grammaticus*) s. m. (Înv.) Specialist în probleme de gramatică; autor de gramatici (clasice).

GRAMATICAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ţine de gramatică, referitor la gramatică.

GRAMATICĂ (< lat. *grammatica*) s. f. **1.** Ansamblu de reguli privitoare la modificarea formei cuvintelor şi la îmbinarea lor în propoziţii şi fraze. **2.** Disciplină a lingvisticii al cărei obiect de studiu îl constituie structura gramaticală a unei limbi date ✧ *G. comparată* (sau *comparativă*) studiază faptele de limbă ale unei familii sau ale unui grup de limbi înrudite, prin metoda comparaţiei. *G. descriptivă* studiază structura gramaticală a unei limbi, aşa cum se prezintă într-un anumit moment al evoluţiei ei. *G. istorică* studiază faptele de limbă în evoluţia lor. *G. normativă* descrie structura gramaticală a unei limbi şi dă indicaţii asupra corectitudinii unor forme şi construcţii, în conformitate cu normele limbii literare. *G. contrastivă* studiază comparativ gramaticile a două limbi (una *bază* şi alta *ţintă*), cu scopul de a stabili elementele asemănătoare şi cele diferite ale structurii lor şi de a determina consecinţele acestor asemănări şi deosebiri în procesul de însuşire a limbii-ţintă. *G. generativă* este un tip de **g.** formală, constituită dintr-un număr finit de reguli (de combinare), care, aplicate unui vocabular (de asemenea finit), servesc la definirea, prin enumerare, a clasei (infinite) de propoziţii corect formate într-o limbă dată. *G. transformaţională* este o **g.** de tip generativ care conţine reguli *(de transformare),* prin a căror aplicare, din anumite construcţii (propoziţii) corecte, se obţin alte construcţii (propoziţii) corecte. **3.** (INFORM.) Cvadruplu format din două mulţimi finite şi disjuncte (numite mulţimea simbolurilor neterminale şi mulţimea simbolurilor terminale), un simbol neterminal fixat (numit simbol de start) şi o mulţime finită de reguli (reguli de rescriere sau de producţie), ce generează un limbaj.

GRAMINEE (< fr. {i}; {s} lat. *gramineus* „de iarbă") s. f. pl. Familie de plante monocotiledonate, erbacee, rareori lemnoase (bambusul), cu rădăcina fasciculată, cu tulpina formată din noduri şi internoduri, de obicei lipsită de

așezate câte una sau mai multe în spiculețe, acestea fiind grupate în spice, raceme, panicule etc., și cu frunze cariopse, bogate în albumen făinos. Cuprinde plante cultivate, cu mare importanță economică (ex. grâul, porumbul, secara, ovăzul, orzul, trestia de zahăr ș.a.) și plante spontane, care intră în compoziția pajiștilor, dar și buruieni.

GRAMME [gram], **Zénobe Théophile** (1826—1901), inventator belgian. Stabilit în Franța (1856). În 1869 a construit generatorul de curent continuu cu autoexcitație, iar în 1873 (împreună cu H. Fontaine) a demonstrat principiul reversibilității mașinilor electrice.

GRAMMONT [gramõ], **Maurice** (1866—1964), lingvist francez. Lucrări de fonetică generală („Tratat de fonetică") și comparată a limbilor indo-europene („Disimilația consonantică în limbile indo-europene și în limbile romanice").

GRAMOFON (< fr. {i}; {s} gr. *gramma* „scriere" + *phone* „sunet") s. n. Aparat pentru reproducerea sunetelor de pe discuri; este prevăzut cu o diafragmă cu ac și cu o pâlnie acustică. A fost inventat (1887) de E. Berliner.

GRAMPIAN, masiv muntos în Scoția Centrală între Canalul Caledonian (depr. Glen More) și C. Scoției Centrale, format din roci cristaline. Relief cu suprafețe netede, numeroase lacuri și pășuni. Alt. max.: 1 343 m (vf. Ben Nevis). Creșterea animalelor. Turism.

GRAMSCI [gramși], **Antonio** (1891—1937), gânditor politic italian. Fondator și primul secretar al Partidului Comunist din Italia. Lucrările sale, scrise în închisoare (arestat în 1926 și condamnat în 1928), reprezintă o contribuție în domeniul filozofiei marxiste. A combătut neohegelianismul lui B. Croce și a acordat o atenție deosebită tacticii și strategiei luptei pentru socialism în Italia („Caiete din închisoare", „Scrisori din închisoare").

GRANADA 1. Oraș în SE Spaniei (Andaluzia), pe Genil; 254 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. alim. (zahăr, manufacturi de tutun), textilă (țesături de in și de cânepă), metalurgică, ciment și chimică. Important centru cultural și artistic. Universitate (1531). Palatul maur Alhambra (sec. 13—14), clădirea Cuarto Real de San Domingo (sec. 13), catedrala Santa Maria de la Encarnación (sec. 16—18), mănăstirea San Jerónimo (sec. 15). Începând din 756, orașul a fost stăpânit de arabi. După fărâmițarea Califatului de Córdoba a fost centrul unui emirat; ultima fortăreață arabă din Spania, a cărei cucerire de către spanioli (1492) a marcat sfârșitul Reconquistei. **2.** Oraș în Nicaragua, port pe țărmul de NV al L. Nicaragua; 88,6 mii loc. (1985). Ind. alim. (cafea, zahăr, ulei). Constr. mecanice. Cel mai vechi oraș din țară (1523). Până în 1855 a fost capitală.

GRANADOS Y CAMPIÑA, Enrique (1867—1916), compozitor și pianist spaniol. Opere („Maria del Carmen", „Goyescas"), lucrări vocal-simfonice („Tonadillas") și de cameră, piese vocale și pentru pian („Dansuri spaniole").

GRANAT[1] (< germ.) s. n. Silicat natural de calciu, fier, magneziu, mangan, aluminiu sau crom, sticlos, frecvent roșu-brun, galben, verde sau negru. Cele mai importante varietăți de **g.** sunt: almandinul, piropul, spessartinul, grossularul, andraditul, hessonitul și uwarowitul. Se formează în cadrul metamorfismului de contact prin acțiunea magmelor acide asupra rocilor carbonate. Se găsește în șisturile cristaline, în skarne și în aluviuni, fiind utilizat uneori ca abraziv sau ca piatră semiprețioasă.

Granada (1). Vedere generală

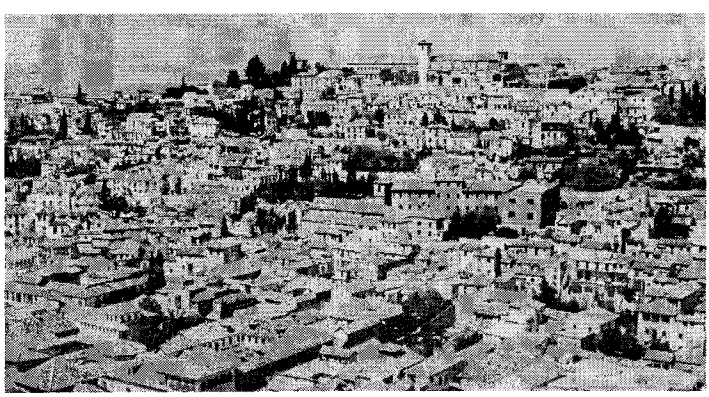

GRANAT[2] (< lat. *granatus*) s. m. Plantă erbacee, aromatică, din familia compozitelor, înaltă de 40—70 cm, cu frunze lobate și flori albe sau galbene dispuse în capitule *(Chrysanthemum parthenium).*

GRAN CANARIA, ins. în Oc. Atlantic, în arh. Canare (Spania); 1,5 mii km²; 464,4 mii loc; (1989). Oraș pr.: *Las Palmas.* Țărmuri înalte, stâncoase. Relief muntos cristalin (1 950 m). Culturi irigate, trestie de zahăr, legume, banane, tutun. Viticultură și pomicultură. Pescuit. Turism.

GRAN CHACO [tʃaco], reg. naturală în centrul Americii de Sud (Argentina, Paraguay, Bolivia), care cuprinde N Câmpiei Paraná și pod. preandine. Climă tropicală în N și subtropicală în S. Păduri rare, savane; faună: tapiri, puma etc. Slab populată. Expl. petroliere (la poalele Anzilor); lemn; vânătoare.

GRANDBOIS [grãboa], **Alain** (1900—1975), poet canadian de expresie franceză. Poemele sale prezintă, printr-un joc savant de sonorități insolite, angoasa existenței într-o lume plină de dramatism („Insulele nopții", „Țărmurile omului").

GRAND CANYON v. **Marele Canion.**

GRAND COMBIN [grã cõbẽ], unul dintre cele mai înalte vf. din Alpii Penini (Elveția), la NE de Pasul Marele Saint-Bernard. Alt.: 4 314 m. Ghețar (15 km²). Escaladat prima oară în 1860.

GRANDEA, Grigore H. (1843—1897, n. Țăndărei), scriitor român. Romane sentimentale („Fulga sau Ideal și Real"), satirice („Vlăsia sau Ciocoii noi"), și de mister („Din altă lume"). Versuri romantice, publicistică, traduceri de poezie.

GRANDEE s. f. (NAV.) Parâmă de cânepă sau sârmă cusută de marginea velelor sau a tenzilor pentru a le mări rezistența.

GRANDILOCVENT, -Ă (< fr.; lat. *grandis* „solemn, elevat" + *loquens* „care vorbește") adj. (Mai ales despre stil) Plin de emfază; umflat **(4),** pompos, bombastic.

GRANDILOCVENȚĂ (< fr.) s. f. Întrebuințare plină de afectare a unor cuvinte sau fraze; stil bombastic.

GRANDIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Măreț, impunător, maiestuos.

GRANDOARE (< fr.) s. f. Măreție.

GRANDOMAN, -Ă (< *grandomanie*) s. m. și f. Persoană care suferă de grandomanie.

GRANDOMANIE (< fr. *grand* „mare" + *manie,* după fr. *mégalomanie*) s. f. Mania de a acorda o importanță deosebită propriei persoane, de a se crede un om important, valoros; megalomanie **(2).**

GRAND RAPIDS [græn ræpidz], oraș în S.U.A. (Michigan), pe Grand River; 189,1 mii loc. (1990, formează împreună cu Muskegon-Holland o aglomerație urbană de 938 mii loc.). Nod de comunicații. Metalurgie, subansamble pentru automobile și radioelectronică; conserve, mobilă, celuloză și hârtie; ind. chimică (petrochimie). Colegii.

GRĂNGUR (lat. *galgulus*) s. m. Pasăre cântătoare, migratoare, din ordinul paseriformelor, care trăiește prin livezi și păduri de foioase; masculul este galben-auriu, cu coada și aripile negre, iar femela are culoare verzuie, cu pieptul și pântecele albe și aripile sure *(Oriolus oriolus)*.

GRĂNIC (< germ.) s. n. **1.** (NAV.) Instalație de încărcare-descărcare independentă de catarg, care se poate roti cu 360°; deservește, de regulă, două hambare. **2.** (TEHN.) Troliu **(2)**.

GRANICUS, denumirea antică a fl. Kokabaș din Turcia. Aici, Alexandru Macedon a obținut, în 334 î.Hr., prima sa mare victorie asupra perșilor, iar, mai târziu, romanii, conduși de Lucullus, l-au învins (în 73 î.Hr.) pe Mitridate VI, regele Pontului.

GRANIT (< fr.) s. n. Rocă intrusivă acidă, grăunțoasă, alcătuită din cuarț, feldspat potasic, feldspat plagioclaz acid și mică sau hornblendă. Este utilizat ca piatră de construcție și de ornament.

GRANIT, Ragnar Arthur (1900—1991), neurofiziolog suedez. Prof. univ. la Helsinki și Stockholm. Contribuții în domeniul proceselor chimice și fiziologice ale vederii. Lucrări privind reglarea mișcărilor de către sistemul nervos central. Inventator al retinogramei. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1967), împreună cu H. K. Hartline și G. Wald.

GRANITIC, -Ă (< fr.) adj. De granit; care are compoziția sau caracterele granitului.

GRANITIZARE (după fr. *granitisation*) s. f. Totalitatea proceselor din interiorul scoarței Pământului prin care diferite roci se transformă în altele, cu compoziția și caracterele granitului.

GRANIȚĂ (< bg., scr.) s. f. Frontieră; hotar **(1)**. ✧ *Peste* (sau *dincolo de*) *g.* = în străinătate. ✦ Fig. Limită, margine.

GRANIVOR, -Ă (< fr.; {s} lat. *granum* „grăunte" + *vorare* „a mânca") adj., s. m. și f. (Pasăre) care se hrănește predominant cu semințe, grăunțe etc. (ex. scatiul, canarul).

GRANODIORIT (< fr.; gr. *granit* + *diorite* „diorit") s. m. Rocă intrusivă acidă, cu compoziție intermediară între granit și diorit, grăunțoasă, alcătuită din cuarț, feldspat potasic și plagioclaz, mică sau hornblendă. Are culoare albă-cenușie pestriță și apare sub formă de batolite, lacolite, filoane, dyke-uri și stock-uri. Se utilizează ca piatră de construcție și de ornament.

GRAN PARADISO, masiv muntos în Alpii Graici, între Valle d'Aosta și valea râului Orco (în NV Italiei). Alt. max.: 4 061 m. Parc național de 64 mii ha. Turism. Ghețar pe vârf.

GRAN SASSO D'ITALIA, masiv muntos în Apeninii Abruzzi (Italia Centrală), alcătuit din calcare. Alt. max.: 2 914 m. (vf. Corno Grande). Ghețarul de firn Calderone. Fenomene carstice.

Masivul Gran Sasso D'Italia

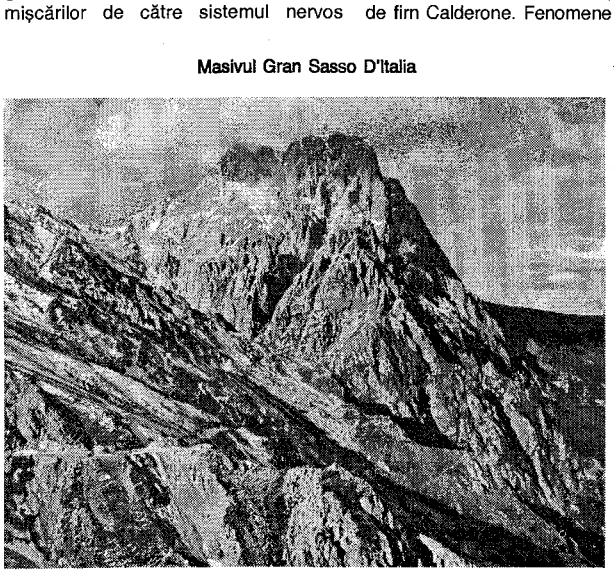

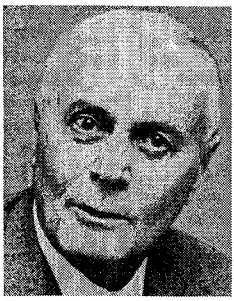

Ragnar Arthur Granit

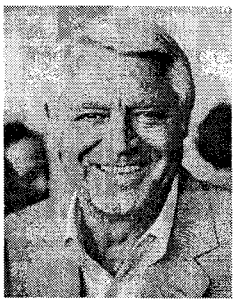

Cary Grant

Ulysses Simpson Grant

GRANT, Cary (pseud. lui *Archibald Alexander Leach*) (1904—1986), actor american de origine engleză. Eleganța naturală, zâmbetul larg, caracteristic, l-au impus pe ecran în roluri de june prim, dramatic și fantezist („Viciul blond", „Nu sunt înger", „Poveste din Philadelphia", „Bănuiala", „Notorius", „Afacerea maimuțelor", „Iarba a înverzit", „Șarada"). Premiul Oscar: 1937 („Acest adevăr sacru").

GRANT, Nicolae (1868—1943, n. București), pictor și grafician român. Autor de peisaje, portrete istorice, scene de gen, majoritatea în acuarelă (portretele familiei Golescu).

GRANT [grænt], **Ulysses Simpson** (1822—1885), general și om politic

republican american. A contribuit la înfrângerea sudiștilor în Războiul de Secesiune; comandant suprem al armatelor nordiste (1864—1865). Președinte al S.U.A. (1869—1877).

GRANULĂ (< fr.) vb. I tranz. **1.** A transforma un material (piatră, minereu, cărbune etc.) în bucăți mărunte. **2.** A reuni prin rostogolire sau a aglomera particulele unui material pulverulent în granule sferice, ovale, cilindrice, de diferite dimensiuni.

GRANULAR, -Ă (< fr.) adj. Care este constituit din granule.

GRANULARE (< *granula*) s. f. **1.** Operație de sfărâmare a materialelor solide, cu ajutorul concasoarelor, morilor etc. **2.** (IND. ALIM.) Proces de prelucrare a materialelor pulverulente (șproturi oleaginoase, tărâțe, nutreturi combinate etc.) prin comprimare, uneori cu adaos de lianți. **3.** Mod de condiționare a unor produse farmaceutice, pesticide.

GRANULATOR (< fr.) s. n. Concasor pentru sfărâmarea materialelor dure.

GRANULAȚIE (< fr.) s. f. Conținutul unui material în granule de diferite mărimi, exprimat în procente de greutate.

GRANULĂ (< fr., lat.) s. f. **1.** Particulă materială solidă din componența unui corp eterogen, a unui agregat natural sau rezultată în urma sfărâmării, tăierii, măcinării etc. unui corp solid și care are dimensiunile cuprinse între 1 m și 1 mm (la agregate până la 30 mm). **2.** (FARM.) Particulă aglomerată, mică, obținută prin amestecul de substanțe medicamentoase cu zahăr.

GRANULIE (< fr.; {s} lat. *granulum* „grăuncior") s. f. Formă gravă de tuberculoză acută, generalizată din cauza răspândirii pe cale sangvină a bacilului Koch în diverse organe; tuberculoză miliară.

GRANULIT (< fr.; {i} {s} lat. *granum* „grăunte" + gr. *lithos* „piatră") s. n. **1.** (PETROGR.) Rocă metamorfică șistoasă-grăunțoasă, deschisă la culoare, alcătuită din feldspați, cuarț, uneori granați, piroxen, apatit etc., formată în condiții de metamorfism regional intens. **2.** (CONSTR.) Material granular artificial, ușor, obținut prin arderea granulelor de argilă și folosit la prepararea unor betoane.

GRANULOCIT (< fr.; {s} lat. *granulum* „grăuncior" + *cito-*) s. n. (HIST.) Leucocit polinuclear sangvin.

GRANULOM (< fr. {i}; {s} lat. *granulum* „grăuncior") s. n. Mică tumoare inflamatorie cronică, de formă nodulară, circumscrisă, de dimensiuni reduse, având uneori o natură specifică (tuberculoză, sifilis) din cauza acumulării unui număr variat de celule fagocite mari; țesut inflamator cronic, circumscris la rădăcina unui dinte.

GRANULOMETRIE (< fr.) s. f. Disciplină care studiază și determină granulozitatea unui amestec solid—solid granular; (impr.) analiză granulometrică.

GRANULOPLASMĂ s. f. (HIST.) Endoplasmă.

GRANULOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care se compune din granule **(1)**; cu granule; grunjos.

GRANULOZITATE (< fr.) s. f. Modul de alcătuire a unui material granular din punctul de vedere al repartiției procentuale a granulelor **(1)** după mărimea lor.

GRAPĂ (cuv. autohton) s. f. Unealtă agricolă în formă de grătar cu colți, discuri sau roți stelate etc., folosită pentru mărunțirea, afânarea și nivelarea arăturii, îngroparea semințelor mici și a îngrășămintelor, distrugerea buruienilor etc.; (reg.) boroană.

GRAPÎNĂ (< fr.) s. f. (NAV.) Ancoră cu patru brațe.

GRAPTOLIȚI (< fr. {i}; {s} gr. *graptos* „sculptat" + *lithos* „piatră") s. m. pl. Clasă de animale coloniale marine, cu colonie arborescentă sau lineară, fixate sau planctonice, cu exoschelet chitinos flexibil *(Graptolithina);* indivizii îndeplineau funcții diferite: plutire, nutriție, reproducere etc. Se fosilizează pe șisturi argiloase sub formă de impresiuni lineare centimetrice. Sunt exclusiv paleozoice, cu maxim de dezvoltare în Ordovician.

GRAS, -Ă (lat. *grassus*) adj., s. f. I. Adj. **1.** Care are sub piele un strat gros de grăsime; cu forme pline, rotunde. ✧ *Litere grase* = caractere tipografice aldine. **2.** Care conține multă grăsime; (gătit) cu multă grăsime. **3.** (Despre fructe) Plin, cărnos; (despre iarbă) cu firul gros. **4.** (Despre pământ) Fertil,

Günther Grass

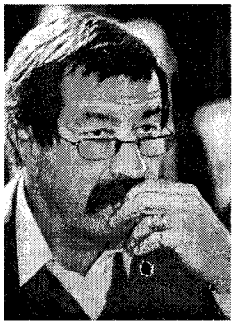

roditor. **5.** (CHIM.) *Acid g.* = acid organic care în combinație cu glicerina formează grăsimi. **II.** S. f. *Grasă de Cotnari* = soi românesc de viță de vie, cu arie mică de răspândire (mai ales la Cotnari și Pietroasele), cu ciorchini mijlocii, cilindroconici, uneori ramificați, boabe dese, neomogene, galbene-verzui, cu pete ruginii; produce vinuri albe superioare de desert, demiseci sau licoroase.

GRASEIA (< fr.) vb. I intranz. A pronunța sunetul „r" în partea posterioară a cavității bucale (ca o consoană velară sau uvulară). Se întâlnește la francezii din nord, în special la parizieni.

GRASEȚ (< fr.) s. n. (ZOOT.) Regiune a membrelor posterioare la animalele mari, având ca bază anatomică articulația femuro-tibio-rotuliană.

GRASS, Günther (n. 1927), scriitor german. Romane de o inepuizabilă vervă narativă, nonconformiste, cu accente de suprarealism grotesc („Toba de tinichea", „Ani de câine", „Anestezie locală", „Splina", „Calcanul"); teatru absurd („Încă zece minute până la Buffalo", „Răii bucătari"). Lirică abstractă.

GRASSMAN, Hermann Günther (1809—1877), matematician și fizician german. Contribuții în analiza vectorială, acustică, optică, electromagnetism. A creat algebra spațiului cu *n* dimensiuni.

GRATIA, com. în jud. Teleorman; 3 266 loc. (1995). Avicultură.

GRAȚIE (lat. **gratis, -em*) s.f. Fiecare dintre barele unei grile **(2)**; zăbrea **(1)**.

GRATIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. A acorda cuiva o favoare, o răsplată, o gratificație.

GRATIFICAT (< *gratifica*) s. m. (DR.) Persoană care primește ceva cu titlu gratuit (donator, legatar testamentar).

GRATIFICAȚIE (< fr., lat.) s. f. Sumă de bani acordată peste salariu pentru merite profesionale; primă.

GRATINA (< fr.) vb. I tranz. A acoperi mâncarea cu pesmet și a o coace în cuptor.

GRATIS (< fr., lat.) adv. Gratuit. ✧ Loc. *Pe gratis* = **a)** fără plată; **b)** *fig.* fără motiv, fără justificare.

GRATITUDINE (< fr.) s. f. Recunoștință.

GRATUIT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care nu costă nimic, dat fără plată, gratis. ✧ (DR.) *Act cu titlu g.* = act juridic prin care o persoană se obligă la o anumită prestație în favoarea altei persoane, fără a urmări să primească ceva în schimb. De ex. liberalitățile (donații și legate testamentare) și actele dezinteresate (mandatul gratuit etc.). ✦ Fig. Fără temei, inutil.

GRATUITĂTE (< fr., lat.) s. f. Însușirea de a fi gratuit; ceea ce se oferă în mod gratuit.

GRATULA (< germ., lat.) vb. I tranz. (Înv.) A felicita.

GRATULAȚIE (< germ., lat.) s. f. (Înv.) Mulțumire sau felicitare adresată cuiva.

GRAȚIA (< fr.) vb. I tranz. (DR.) A acorda o grațiere.

GRAȚIAN (Flavius Gratianus), împărat (367—383) al Imp. Roman de Apus. Și-a asociat la domnie pe fratele său Valentinian II. A obținut o strălucită victorie asupra alamanilor (378).

GRAȚIE (< it., lat. **3.** după fr.) s. f. **1.** Drăgălășenie, finețe, gingășie (în atitudine, în mișcări). ✦ (La pl.) Farmece, nuri. **2.** (În expr.) *A intra în grațiile cuiva* = a câștiga încrederea, bunăvoința cuiva. **3.** (Cu valoare de prep.) Datorită, mulțumită. **4.** (REL.) Dar, ajutor acordat de Dumnezeu omului pentru mântuirea lui; har **(1).** ✦ *Anul de grație...*, formulă emfatică pentru a indica un an calendaristic. **5.** (DR.) *Termen de g.* = termen scurt de executare a obligației acordat de instanță debitorului chemat în judecată pentru rezoluțiunea contractului.

GRAȚIERE (< *grația*) s. f. (DR.) Act al șefului unui stat prin care, menținându-se condamnarea, se acordă unuia sau mai multor condamnați iertarea totală sau parțială de executare a pedepsei ori comutarea acesteia.

GRAȚII (în mitologia romană), cele trei zeițe ale frumuseții, distincției și bucuriei (Aglaia, Euphrosyne și Thalia), considerate fiicele lui Zeus și ale unei oceanide. În mitologia greacă se numeau *harite*. Au constituit subiect de inspirație pentru numeroși pictori (Botticelli, Rafael, Tintoretto, Rubens) și sculptori (G. Picon, L. Kern, E. Falconet, A. Canova).

GRAȚIOS, -OASĂ (< lat. *gratiosus*) adj. **1.** Plin de grație **(1). 2.** (DR.) *Procedură g.* = procedură de rezolvare, de către un organ de jurisdicție, a unei cereri fără caracter contradictoriu (care nu presupune un conflict de interese); procedură necontencioasă.

GRAUBÜNDEN, canton în E Elveției; 7,1 mii km²; 173 mii loc. (1992). Centrul ad-tiv.: *Chur*. Expl. forestiere. Creșterea animalelor. Numeroase stațiuni balneoclimaterice (Arosa, Davos, St. Moritz). Turism dezvoltat.

GRAUNT, John (1620—1674), statistician englez. Considerat fondator al demografiei. Analiza sa asupra populației londoneze a exercitat o influență decisivă asupra lucrărilor lui W. Petty,

Alexandru Graur

Robert Graves

stabilind chiar un nivel al speranței de viață pe vârste, medii sociale și sexe.

GRĂUR (lat. *graulus*) s. m. Specie de pasăre migratoare din ordinul paseriformelor, mai mare decât vrabia, cu ciocul ascuțit, gălbui și cu pene negre-verzui, stropite cu alb *(Sturnus vulgaris)*. Cuibărește în pereche, apoi se adună în stoluri mari și distruge insectele dăunătoare.

Cele trei grații
(pictură de Botticelli, detaliu)

GRAUR 1. Constantin G. (1880—1940, n. Botoșani), ziarist român. A activat la „Adevărul" și la „Dimineața" (director, 1921—1936). Contribuții la istoria vieții politice („Câțiva inși", „Portrete socialiste"). **2. Alexandru G.** (1900—1988, n. Botoșani), lingvist român. Frate cu **G. (1).** Acad. (1955), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul lingvisticii generale („Studii de lingvistică generală"), al foneticii, gramaticii și lexicologiei limbii latine („Les consonnes geminées en latin") și române („Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române", „Tendințele actuale ale limbii române"), de onomastică („Nume de persoane", „Nume de locuri"). Lucrări de cultivare a limbii („Lingvistica pe înțelesul tuturor", „Mic tratat de ortografie" „Capcanele limbii române"). Redactor responsabil al „Dicționarului limbii române" — serie nouă.

GRAU SAN MARTÍN, Ramón (1887—1969), medic și om politic cubanez. Adversar al regimului dictatorial al lui Batista. Președinte al Cubei (1933—1934; 1944—1948).

GRAV, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care poate avea urmări grele; *p. ext.* important. ✦ (Despre boli, răni) Periculos, primejdios. **2.** (Despre oameni) Foarte serios; sever; solemn **(2). 3.** (LINGV.) *Accent g.* = accent purtat în unele limbi de o vocală deschisă.

GRAVA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A executa, prin corodare (atac chimic), electrocoroziune, așchiere, zgâriere etc., o imagine în relief pe un material (metal, lemn, piatră etc.) în vederea obținerii suprafeței active (tipăritoare) a unui clișeu de tipar, a unei plăci de gravură, sau în scopuri ornamentale. **2.** A efectua, prin săpare, ornamente pe un obiect de metal, lemn, piatră, sticlă etc.

GRAVES [greivs], **Robert** (1895—1985), scriitor englez. Prof. univ. la Oxford. Romane istorice, cu accente satirice, dar și cu implicații psihologice și filozofice („Eu, Claudius împărat", „Claudius zeul"), ecranizate pentru televiziune. Eseuri critice, versuri, traduceri.

GRAVIDĂ (< fr. lat.) adj., s. f. **1.** Adj. Care poartă un făt sau un embrion. **2.** S. f. Femeie însărcinată; grea **(1 2).**

GRAVIDITATE (< lat. *graviditas, -atis*) s. f. Stare a femeii din momentul fixării produsului de concepție în cavitatea uterină și până la expulzarea fătului.

GRAVIMETRIE (< fr. {i}; {s} lat. *gravis* „greu" + gr. *metron* „măsură") s. f. **1.** Ansamblu de metode utilizate în analiza chimică, bazate pe determinarea

cantității unui element dintr-un amestec prin separarea lui cu ajutorul unui reactiv specific sub formă de compus greu solubil, de constituție cunoscută. **2.** (GEOL.) Disciplină a geofizicii care studiază distribuția geografică a câmpului gravitațional în raport cu forma Pământului (**g.** geodezică), cu echilibrul stratelor mai adânci ale scoarței terestre (izostazie) sau cu structura stratelor superioare ale Pământului (prospecțiune gravimetrică).

GRAVIMĚTRU (< fr.) s. n. Instrument pentru evaluarea variațiilor în spațiu, pe suprafața Pământului, ale valorilor accelerației gravitaționale.

GRAVINA, Gian Vincenzo (1664—1718), jurist și om de litere italian. Autor al unui pamflet împotriva moralei iezuite („Hydra mistica"). Eseuri de un clasicism auster, de inspirație greco-romană („Despre rațiunea poetică", „Despre tragedie").

GRAVITA (< fr.; {s} lat. *gravitas* „greutate") vb. I intranz. A se afla sau a se mișca în câmpul de gravitație al unui corp (mai mare). ✦ Fig. A evolua, a trăi în jurul sau în vecinătatea cuiva sau a ceva.

GRAVITĂTE (< fr., lat.) s. f. **1.** Însușirea de a fi grav (**1**); *p. ext.* importanță deosebită; stare gravă. **2.** Demnitate, seriozitate, severitate. **3.** (Impr.) Gravitație.

GRAVITAȚIE (< fr. {î}; {s} lat. *gravitas* „greutate") s. f. Forță de atracție reciprocă a tuturor corpurilor din Univers, dependentă de masa și poziția lor relativă; **g.** guvernează mișcările aștrilor, ale sateliților etc. și constituie cauza greutății corpurilor. Legea atracției universale sau legea **g.** a fost enunțată (1687) de I. Newton. Forța gravitațională exercitată între două corpuri este proporțională cu produsul maselor acestora și invers proporțională cu pătratul distanței dintre ele; atracție universală. V. și *accelerație* gravitațională.

GRAVITAȚIONÁL, -Ă (< fr., engl.) adj. Referitor la gravitație; de gravitație. ✧ *Câmp g.* = spațiul din jurul unui corp în care el își manifestă (pregnant) atracția asupra altor corpuri. *Accelerație g.* v. *accelerație.*

GRAVITÓN s. m. (FIZ.) Particulă ipotetică, considerată a fi cuanta câmpului gravitațional.

GRAVÓR (< fr.) Specialist în arta gravării.

GRAVÚRĂ (< fr.) s. f. **1.** Gravare. **2.** Gen al graficii în care imaginea este obținută prin imprimarea unei plăci pe care a fost trasat sau gravat desenul, în relief sau în adâncime, pe un suport (hârtie, pânză, etc.). Principalele tehnici ale **g.** sunt: xilogravura, linogravura, acvaforte, acvatinta. **3.** Arta gravorului. **4.** Imagine realizată prin tehnica gravurii; stampă.

GRAY [grei], **Elisha** (1835—1901), inventator american. Contribuții în telegrafie și telefonie. Invenții: releul telegrafic cu autoadaptare (1867), telegraful armonic (1874), teleautograful (1888) ș.a. A revendicat invenția aparatului telefonic (brevetat în 1876, la două ore după A. G. Bell).

GRAY [grei], **John** (1798—1850), socialist utopic englez. A considerat că problemele sociale pot fi rezolvate pe calea organizării schimbului de mărfuri („Lecții despre fericirea umană", „Sistemul social").

GRAY [grei], **Thomas** (1716—1771), poet englez preromantic. Poezii și poeme caracterizate prin reverie melancolică și eleganța formei („Elegie scrisă într-un cimitir de țară").

GRAZ [grat], oraș în E Austriei, pe râul Mur, centru ad-tiv al landului Stiria; 265 mii loc. (1991, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru ind. (uzine metalurgice, constr. de mașini și chimice, fabrici de hârtie, sticlă, textile, încălț., mobilă, bere) și cultural (universitate, 1585). Sporturi de iarnă. Catedrala St. Aegidius (sec. 15). Casa Landului (sec. 16), turnul cu ceas (sec. 16), biserica Mariahilfer (sec. 17) și castelul Eggenberg (sec. 17). Muzeul Joanneum.

GRAZIÓSO (cuv. it.) [grațiozo] subst. Termen care indică interpretarea lejeră și grațioasă a unui text muzical.

GRĂBI (< bg.) vb. IV refl., tranz. și intranz. A acționa sau a stimula pe cineva să acționeze mai repede. ✦ Refl. A se pripi. ✦ Tranz. A face ca o acțiune să se petreacă mai repede; a da zor, a urgenta, a accelera.

GRĂDINÁR (< *grădină*) s. m. Persoană care se ocupă cu grădinăritul.

GRĂDINARI 1. Com. în jud. Caraș-Severin, pe Caraș; 2 214 loc. (1995). Stație de c.f. Până în 1965 s-a numit *Cacova.* **2.** Com. în jud. Giurgiu pe Argeș; 3 561 loc. (1995). Expl. de petrol și balast. Mat. de constr. Stație de c.f. Biserică având dublu hram, Adormirea Maicii Domnului și Sf. Treime (1877), în satul Tântava. **3.** Com. în jud. Olt; 2 549 loc. (1995). Biserica Sf. Gheorghe (1577) în satul Grădinari.

GRĂDÍNĂ (< bg. scr.) s. f. Teren îngrădit pe care se cultivă flori, legume, zarzavaturi, pomi fructiferi. ✧ *G. botanică* = instituție și grădină în care sunt prezentate și studiate colecții de plante vii cultivate în condiții naturale sau de seră. *G. zoologică* = spațiu liber și amenajat în care sunt adunate și îngrijite în scop științific și instructiv diverse animale.

GRĂDINĂRÍT (< *grădinar*) s. n. Totalitatea activităților de cultivare a unei grădini; profesiunea grădinarului.

GRĂDINILE SUSPENDATE ALE SEMIRAMIDEI, ansamblu de terase suprapuse, pe care erau amenajate grădini cu arbori și flori, situate lângă palatul lui Nabucodonosor (din Babilon). Una dintre cele șapte minuni ale Antichității.

GRĂDINIȚĂ (< *grădină*) s. f. **1.** Diminutiv pentru grădină. **2.** *G. de copii* = instituție pentru educarea și instruirea copiilor preșcolari.

GRĂDIȘTE (< sl.) s. f. **1.** Formă pozitivă de relief izolată în lunca râurilor, uneori pe terase, realizată prin acțiunea de deplasare a *meandrelor* spre aval; popină. **2.** Locul unei vechi așezări.

GRĂDIȘTEA 1. Com. în jud. Călărași; 5 008 loc. (1995). Până în 1965 s-a numit *Cacomeanca.* Biserica Sf. Nicolae (1820—1826) în satul Bogata. **2.** Com. în Sectorul Agricol Ilfov; 2 837 loc. (1995). Stație de c. f. Mănăstire (1627) în satul Sitaru; biserica Adormirea Maicii Domnului (1657, reparată în 1846) în satul Grădiștea. Rezervație forestieră (125 ha). **3.** Com. în jud. Vâlcea; 3 071 loc. (1995). Expl. de petrol și gaze. Biserică având dublu hram, Sf. Împărați Constantin și Elena și Sf. Matei (1840), în satul Grădiștea; biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1737), în satul Strâchinești; bisericile de lemn Sf. Nicolae (1768) și Sf. Voievozi (1816) în satele Obislavu și Valea Grădiștei.

GRĂDIȘTEA MUNCELULUI, loc aflat pe terit. satului Grădiștea de Munte (Dealul Grădiștei), com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara, unde au fost descoperite vestigiile unei așezări dacice, cunoscută sub denumirea de *Sarmizegetusa Regia* sau *Sarmizegetusa Basileion* — principalul centru economic, politic, militar și religios al statului dac în sec. 1 î.Hr. — 1 d.Hr. Aici au fost găsite unelte și obiecte de fier, ceramică dacică, lucrată la roată și cu mâna, arme, monede, precum și un vas care purta inscripția *DECEBALUS PER SCORILO* (Decebal, fiul lui Scorilo). Așezarea de la **G. M.** a fost distrusă de romani în timpul celui de-al doilea război daco-roman (105—106), aici fiind instalat un detașament al Legiunii a IV-a Flavia Felix, însărcinat cu paza regiunii.

GRĂDIȘTEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Grigore G.** (1816—1892, n. București), om politic. M. de onoare al Acad. (1879). Participant la Revoluția de la

1848; partizan al unirii Principatelor și al alegerii lui Al. I. Cuza. **2. Petre G.** (1839—1921), ziarist și om politic liberal. M. de onoare al Acad. (1883). Președinte al „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" (Liga culturală). **3. Ioan C. G.** (1861—1932, n. București), jurist și om politic. Luptător pentru realizarea unității politice a poporului român.

GRĂI (< bg., scr.) vb. IV tranz. și intranz. (Pop.) A vorbi, a spune, a zice.

GRĂITOR, -OARE (< *grăi*) adj. (Despre probe, mărturii, exemple) Convingător, concludent, elocvent.

GRĂJDAR (< *grajd*) s. m. Persoană care se ocupă de întreținerea grajdului și a animalelor adăpostite în grajd.

GRĂMADĂ (< sl.) s. f. **1.** Cantitate mare de lucruri sau de materiale așezate la un loc. **2.** Cantitate, număr mare de ființe sau de lucruri; mulțime **(2).** ✧ Loc. *Cu grămada* = în număr mare, cu duiumul, cu nemiluita. **3.** (SPORT) Grupare în jocul de rugby formată din opt jucători înaintași care acționează de obicei înaintea liniei de trei sferturi, având sarcina de a furniza acesteia cât mai multe mingi. Poate fi *ordonată* (dictată de arbitru) sau *spontană* (din necesități tactice).

GRĂMĂTIC (< ngr.) s. m. (În Ev. Med., în Țara Românească) Scriitor (secretar) într-o cancelarie domnească sau boierească. ✧ *Mare g.* sau *velgrămătic* = șef al cancelariei domnești; îndeplinea și funcția de secretar al domnului. În Moldova se numea *diac* **(1).**

GRĂMEȘTI, com. în jud. Suceava; 3 132 loc. (1995). Biserica din satul *Bălinești,* construită înainte de 1493, păstrează fragmente de picturi interioare (1493) și exterioare din epoca lui Petru Rareș. În satul Rudești se află bisericile de lemn Adormirea Maicii Domnului (sec. 18) și Sf. Dumitru (1792, cu refaceri din 1945).

GRĂNICER (< *graniță*) s. m. Militar instruit și specializat pentru paza la graniță. ✧ *Trupe de grăniceri* = trupe specializate și organizate pentru asigurarea granițelor terestre, fluviale și maritime ale unei țări.

GRĂNICERI, com. în jud. Arad; 2 281 loc. (1995). Stație de c.f.

GRĂNICEȘTI, com. în jud. Suceava; 4 825 loc. (1995). Creșterea bovinelor. Biserica de lemn Nașterea Maicii Domnului (1792) în satul Iacobești.

GRĂPA (< *grapă*) vb. I tranz. A lucra pământul cu grapa; a boroni.

GRĂPARE (< *grăpa*) s. f. Lucrare a solului executată cu grapa la adâncime mică, pentru a-l afâna, mărunți, nivela.

GRĂȘIMI (< *gras*) s. f. pl. Amestecuri naturale (solide sau lichide) de compoziție complexă, alcătuite în proporție mare din gliceride, în special din trigliceride mixte, sintetizate de organismele vegetale și animale. Biochimic, fac parte din grupul *lipidelor simple*; *aliment* de bază, **g.** sunt întrebuințate și în ind. săpunurilor, plastifianților, materialelor plastice etc.

GRĂTAR (lat. *gratarium*) s. n. **1.** Element constitutiv principal al focarelor pentru arderea în strat a combustibililor solizi sau element component al unor utilaje, format fie dintr-un ansamblu de bare rigide încrucișate sau de bare și plăci, fie din plăci sau foi de tablă găurite; folosit pentru înlesnirea pătrunderii aerului și cenușii, separarea de impurități a unor materiale, împiedicarea pătrunderii părților străine în instalațiile hidrotehnice, separarea minereurilor etc. **2.** (ELT.) Grilă **(1). 3.** Ustensilă de bucătărie, din metal, pe care se frige carnea; *p. ext.* carnea friptă pe acest grătar.

GRĂUNTE (GRĂUNȚ, GRĂUNȚĂ), s. f. (lat. *graniceum*) s. m. **1.** (BOT.) Bob (al unei plante). **2.** Particică din ceva (**g.** de sare, de nisip). **3.** Cristal metalic de formă neregulată, rezultat din procesul de creștere a germenilor de cristalizare în cursul solidificării sau tratamentelor termice.

GRÂNAR (< *grâne*) s. n., s. m. **1.** S. n. Hambar. ✦ Fig. Regiune sau țară care produce multe grâne și care aprovizionează și alte ținuturi sau regiuni. **2.** S. m. (Înv.) Negustor de grâne.

GRÂNE (< pl. de la *grâu*) s. f. pl. Culturi de grâu, *p. ext.* de cereale; holde. ✦ Cereale sub formă de boabe.

GRÂU (lat. *granum*) s. m., s. n. **1.** S. m. Gen de plante anuale din familia gramineelor, cu rădăcina lungă de peste 100 cm, frunze lanceolate liniare, inflorescența un spic, iar fructul o cariopsă. Crește mai ales în zonele de câmpie din stepă și silvostepă. Cuprinde 20 de specii, dintre care majoritatea sunt cultivate. Cea mai răspândită specie cultivată este *g. comun (Triticum aestivum ssp. vulgare).* Cultivat cu 6000—7000 de ani î.Hr., **g.** reprezintă cea mai importantă plantă agricolă (deținând primul loc în lume ca suprafață); materie primă pentru fabricarea pâinii, a pastelor făinoase, amidonului, glucozei. **2.** S. n. Sămânța grâului **(1),** o cariopsă albgălbuie, galbenă-închis sau roșcată, de formă lunguiață, eliptică sau ovoidă, cu un bogat conținut în substanțe hrănitoare. 3. S. n. Semănătură, lan, holdă de grâu **(1).**

GRÂUȘOR (< *grâu*) s. n. **1.** Diminutiv al lui grâu; grâulet. **2.** (BOT.) Untișor **(1).**

GREABĂN (< sl.) s. n. (ZOOT.) Regiune proeminentă a corpului cabalinelor și bovinelor situată la baza gâtului, la nivelul spetelor; gârbiță.

GREACA 1. Lac de luncă situat pe stg. văii Dunării, în aval de Giurgiu, complet desecat în anii '60 pentru ca suprafața pe care o ocupa (74 km²) să fie redată agriculturii. **2.** Com. în jud. Giurgiu; 3 020 loc. (1995). Centru viticol. Produse alim. Biserică (1888) și conac (1900—1916), în satul Greaca.

GREAT FALLS [greit fɔ:lz], cascadă în NV S.U.A. (Montana), în N M-ților Stâncoși, formată de râul Missouri în cursul său superior; 610 m înălțime.

GREAȚĂ (lat. *grevitia*) s. f. **1.** Senzație neplăcută, urmată adeseori de vărsături, din cauza stimulării prin agenți chimici, fizici sau biologici a receptorilor nervoși situați în organele abdominale. **2.** Fig. Dezgust, scârbă, silă.

GREBĂNAR (< *greabăn*) s. n. (ZOOT.) Curea la ham care trece peste greabănul calului de tracțiune.

GREBĂNU, com. în jud. Buzău; 5 202 loc. (1995). Pomicultură. Biserica Sf. Nicolae (1843), în satul G.; biserica de lemn Sf. Voievozi (1822), în satul Homești.

GREBENIȘU DE CÂMPIE, com. în jud. Mureș; 1 410 loc. (1995). Expl. de gaze naturale.

GREBLA (< *grebla*) vb. I tranz. A strânge, a aduna ceva cu grebla; a nivela un teren cu grebla.

GREBLĂ (< bg.) s. f. **1.** Unealtă agricolă manuală, formată dintr-o lamă cu dinți de oțel sau de lemn, fixată într-o coadă de lemn și folosită pentru strângerea paielor și a fânului, mărunțirea și nivelarea pământului etc. **2.** Mașină agricolă folosită la strângerea în brazde a plantelor cosite, strângerea în poloage, întoarcerea sau răvășirea brazdelor deja formate.

GREC, GREACĂ (< fr., lat.) s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. (La m. pl.) Denumire generală dată unor triburi indo-europene care s-au stabilit în milen. 2 î.Hr. în S Pen. Balcanice, în insulele din M. Egee și pe coasta apuseană a Asiei Mici. Au creat în sec. 8—2 î.Hr. una dintre cele mai strălucite civilizații ale Antichității. ✦ Persoană aparținând acestor triburi. **2.** S. m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Greciei. De religie ortodoxă. Mai trăiesc în Cipru, Turcia, Germania, Albania, Australia, S.U.A. ș.a. ✦ Persoană aparținând acestui popor sau care este originară

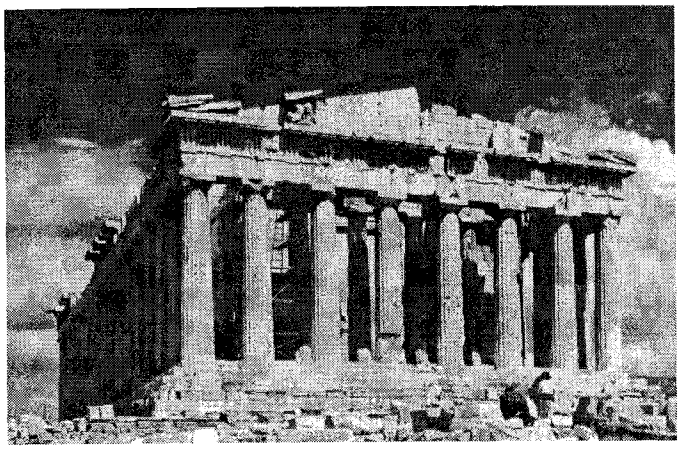

Artă greacă

1. Partenonul (Atena, sec. 5 î.Hr.); **2.** POLICLET: „Doriforul"; **3.** „Atena" (începutul sec. 5 î.Hr.); **4.** „Poseidon" de la Artemision (detaliu, sec. 5 î.Hr.); **5.** FIDIAS: „Cortegiul Panateneelor" (relief de pe friza estică a Partenonului); **6.** Coloane de la „Bazilica" din Paestum (sec. 6 î.Hr.); **7.** Craterul din Orvieto (sec. 5 î.Hr.); **8.** Templul lui Nike Apteros (Atena, sec. 5 î.Hr.); **9.** Hidrie din Atica (sec. 8 î.Hr.); **10.** Templul Atenei Aphaia din Egina (sec. 5 î.Hr.); **11.** „Afrodita din Cirene" (sec. 4—3 î.Hr.); **12.** EXEKIAS: „Dionysos călătorind pe mare" (imagine de pe o farfurie din sec. 6 î.Hr.); **13.** Templul doric din Segesta (sec. 6 î.Hr.); **14.** Grupul statuar „Laocoon" (sec. 1 î.Hr.) realizat de către sculptorii Agesandros, Polydoros și Athenodoros.

	1	
2	3	4
· 5		6

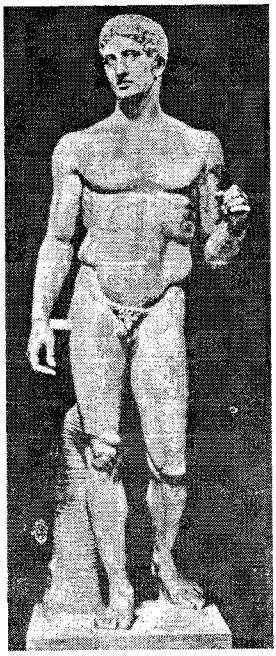

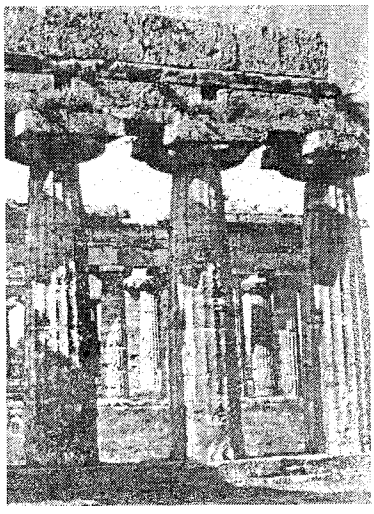

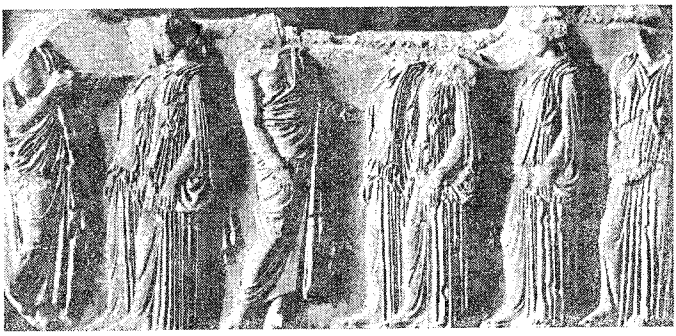

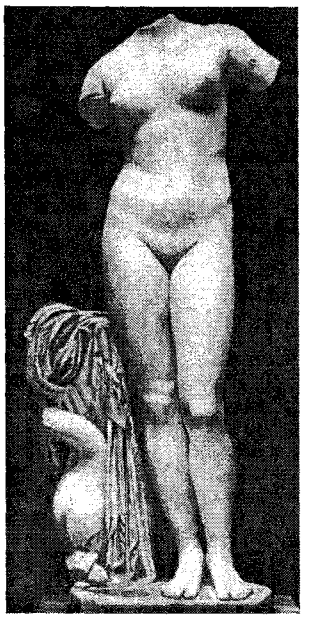

7	8	11
9	10	12
13		14

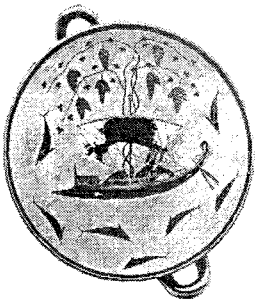

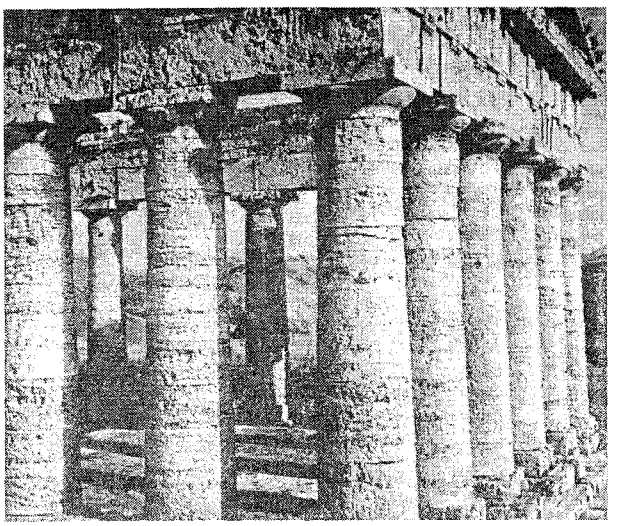

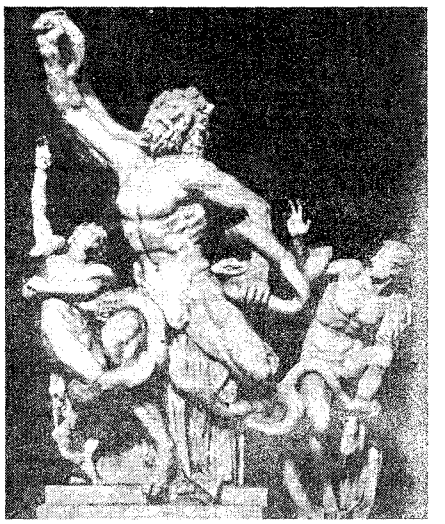

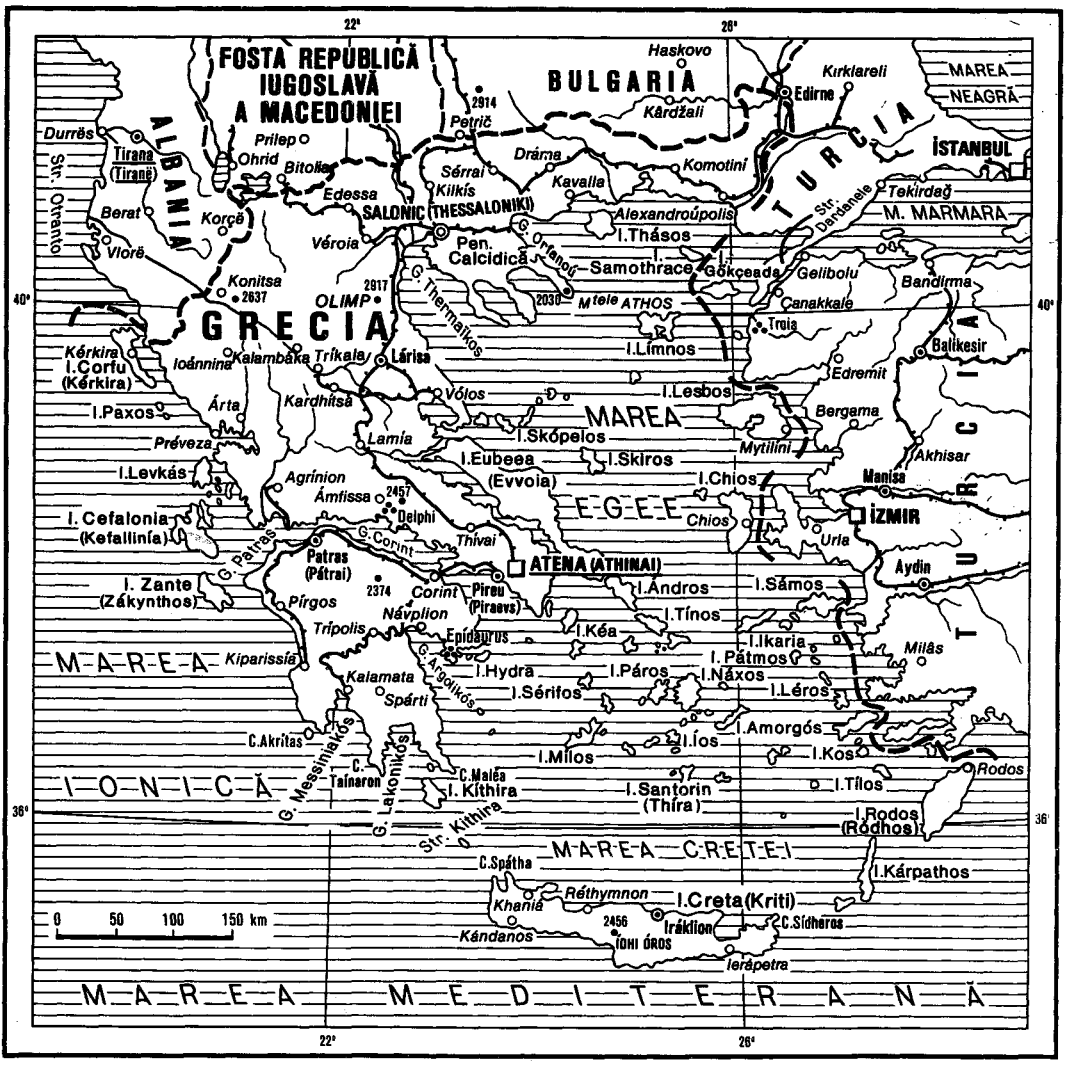

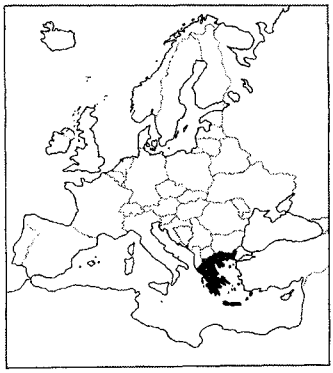

din Grecia. **3.** Adj. Care aparţine Greciei sau populaţiei ei, privitor la Grecia sau la populaţia ei. V. *elen.* ✧ *Arta g.* = artă dezvoltată în Grecia continentală şi insulară şi pe coastele Asiei Mici (v. *Grecia antică*). S-a format pe baza artei egeene şi a asimilării unor elemente din arta Orientului şi a Egiptului, dar adaptate spiritului grec înclinat spre măsură, ordine şi echilibru. În perioada arhaică (sec. 7—6 î.Hr.) se dezvoltă oraşele în jurul unor acropole, se construiesc temple din piatră şi marmură, se definitivează cele două ordine principale ale arhitecturii greceşti: doric (templul Herei din Olimpia, templul Demetrei din Paestum) şi ionic (templul Atenei din Efes şi cel al Herei din Samos). Tot acum se afirmă sculptura: basorelieful pe metope şi frontoane şi sculptura în rond-bosse cu două teme principale, nudul atletic bărbătesc *(kouros)* şi statuia feminină *(kore)*. Specifică epocii arhaice este ceramica roşie cu figuri mitologice colorate în negru. Pentru arhitectura clasică din sec. 5 î.Hr., „Secolul de aur", caracteristic este ansamblul de pe Acropola Atenei. Sculptura impresionează prin perfecţiunea proporţiilor, ritmul mişcărilor, seninătatea şi măreţia figurilor. Policlet, Fidias, Miron sunt principalii reprezentanţi ai acestei perioade. A doua epocă clasică, sec. 4 î.Hr., aduce în arhitectură, alături de

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km²)	Populația (1991)	Capitala
Anatolikí Makedhonía kaí Thráki (Macedonia Orientală și Tracia)	14 157	570 300	Komotiní
Attikí (Attica)	3 808	3 522 800	Atena (Athínai)
Dhytikí Ellás (Grecia Occidentală)	11 350	702 000	Patras (Pâtrai)
Dhytikí Makedhonía (Macedonia Occidentală)	9 451	292 800	Kazani
Iónioi Nísoi (Insulele Ionice)	2 307	191 000	Corfu (Kérkira)
Ípiros (Epir)	9 203	339 200	Ioánnina
Kedrikí Makedhonía (Macedonia Centrală)	19 147	1 737 600	Salonic (Thessaloniki)
Kriti (Creta)	8 336	537 000	Iráklion
Nótion Aiyaíon (Egeea Meridională)	5 286	257 500	Hermoupolis
Pelopónnisos (Peloponeș)	15 490	605 700	Trípolis
Stereá Ellás (Grecia Centrală)	15 549	578 900	Lamía
Thessalía	14 037	731 200	Lârisa
Vóreion Aiyaíon (Egeea Septentrională)	3 836	198 200	Mytilíni

emple, la care se afirmă ordinul corintic, și de case particulare luxoase, teatrele monumentale (Epidaur, Atena) și construcții memoriale (Mausoleul din Halicarnas). În sculptură, remarcabilă este apariția canoanelor portretistice; sculptorii Scopas, Lisip, Praxitele urmează drumuri diferite, preferând patetismul, mișcarea sau lirismul. În sec. 5—4 î. Hr. tipul predominant de ceramică este cel negru cu figuri roșii, important și pentru că sugerează gradul înalt de dezvoltare a picturii grecești, cunoscută doar din descrieri contemporane. În sec. 3 î.Hr. *a.g.* cunoaște o nouă fază, *elenismul.* ✦ (Substantivat, f.) Limbă indo-europeană în evoluția căreia se disting trei perioade: greaca veche *(v. elenă),* greaca medie (sau bizantina) în sec. 7—15 și greaca modernă (v. *neogreaca*) începând din sec. 16.

GRECEANU, Olga (1890—1978, n. sat Nămăești, jud. Argeș), pictoriță română. Cunoscută în special prin ansamblurile sale monumentale. Picturi murale (fațada Institutului de Istorie „N. Iorga", fresca din aula Institutului de Arhitectură); mozaicul Bisericii Antim din București, în spiritul tradiției neobizantine. Scrieri („Compoziția murală și tehnica ei").

GRECEANU 1. Radu G. (c. 1655—c. 1725), boier cărturar din Țara Românească. Cronicar, traducător și autor de versuri. Cronica sa relatează evenimentele de la începutul domniei lui Brâncoveanu (1688) până în preajma mazilirii acestuia (1714). A colaborat cu fratele său, Șerban, la traducerea în limba română și la editarea „Bibliei de la București" (1688) și a altor scrieri religioase. **2. Șerban G.** (?—c. 1710), boier cărturar din Țara Românească. A editat, împreună cu **G. (1),** fratele său, numeroase scrieri de cult în limba greacă.

GRECĘSC, -EĄSCĂ (< *grec*) adj. Grec **(3).** ✦ Scris, exprimat în limba greacă.

GRECESCU, Constant (1900—1959, n. Grecești, jud. Dolj), istoric român. Prof. univ. la București. Specialist în izvoarele istoriei românilor, a publicat ediții critice de cronici („Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717. Cronică anonimă", „Istoria Țării Românești 1200—1690. Letopisețul Cantacuzinesc", în colab.).

GRECESCU, Dimitrie (1841—1910, n. sat Cerneți, jud. Mehedinți), botanist și medic român. Acad. (1907), prof. univ. la București. Unul dintre organizatorii cercetărilor floristice și geobotanice din România. A studiat flora din Balcani. Op. pr. „Conspectul florei României".

GRECEȘTE (< *grec*) adv. În limba greacă; ca grecii, în felul grecilor.

GRECEȘTI, com. în jud. Dolj; 2 030 loc. (1995). Biserică având dublu hram — Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Haralambie (1820), în satul **G.**; biserica de lemn Sf. Dimitrie (ante 1845), în satul Grădiștea.

GRECI 1. Com. în jud. Mehedinți; 1 588 loc. (1995). Bisericile Sf. Nicolae (1889, refăcută în 1910) și Nașterea Maicii Domnului (1704, refăcută în 1864), cu picturi murale originare, în satele **G.** și Sălătruc. **2.** Com. în jud. Tulcea; 5 658 loc. (1995). Cariere de granit.

GRECIA, Republica Elenă (Elenikí Dimokratía), stat în S Europei, în Pen. Balcanică, format dintr-o parte continentală cu numeroase golfuri și peninsule și o parte insulară (c. 2 000 insule în M. Egee, M. Ionică, M. Mediterană); 132 mii km² (inclusiv Muntele Athos 336 km²); 10,3 mil. loc. (1993). Limba oficială: greaca. Religia: creștină (ortodocși 98%, catolici, protestanți), islamică. Cap.: *Atena.* Orașe pr.: Salonic, Pireu, Patras, Lârisa, Iráklion. Este împărțit în 13 regiuni (din ian. 1987). Relief predominant muntos (80% din terit. țării): M-ții Olimp (alt. max. 2 917 m), Parnassos, Pind, Taíyetos (2 404 m, în Pelopones), Rodopi (la granița cu Bulgaria). Câmpiile ocupă supr. mai mari în N (C. Tesaliei, C. Macedoniei). Climă mediteraneană, cu precipitații mai bogate în N. Pădurile acoperă 19,8% din terit. țării. Expl. de cărbune brun și lignit (51,7 mil. t, 1990), min. de fier, bauxită (2,6 mii. t, 1990), magnezit (0,9 mil. t, 1989), plumb, zinc, argint, crom, nichel, azbest, marmură (de Paros). Produce energie electrică (35 miliarde kWh, 1990), oțel (1 mii. t, 1990), aluminiu (151,2 mii t, 1990), autovehicule, televizoare, frigidere, îngrășăminte azotoase și fosfatice, țesături, încălț., țigarete, ulei de măsline, vinuri, coniac ș.a. Pe 29,7% din terit. țării se cultivă grâu (2,7 mii. t, 1991), porumb (1,7 mil. t, 1991), bumbac (234 mii t, 1990), cartofi, sfeclă de zahăr (3,3 mil. t, 1991), orez, tutun (178 mii t, 1991); plantații de măslini (1,8 mil. t măsline, locul III pe glob în 1991), viticole (1,6 mil. t struguri și 4,4 mil. hl vin, 1990) și de citrice (portocale 703 mii t, 1991, grapefruit, mandarine, lămâi). Pășunile dețin 39,8% din terit. țării; se cresc ovine (9,8 mil. capete, 1991), caprine (5.9 mil. capete, 1991), bovine. Pescuit: 140 mii t pește (1990). C.f. (1990): 2 479 km. Căi rutiere (1990): 130 mii km (92 km

ALFABETUL GREC

a	Α, α	alfa	i lung sau scurt	Ι, ι	iota	r	Ρ, ρ	ro
b	Β, β, ϐ	beta	k	Κ, κ	kappa	s dur	Σ, σ, ς	sigma
g	Γ, γ	gamma	l	Λ, λ	lambda	t	Τ, τ	tau
d	Δ, δ	delta	m	Μ, μ	mü	u, y	Υ, υ	üpsilon
e scurt	Ε, ε	epsilon	n	Ν, ν	nü	f	Φ, φ	fi
dz	Ζ, ζ	dzeta	x, cs	Ξ, ξ	x	ch	Χ, χ	hi
e lung	Η, η	eta	o	Ο, ο	omicron	ps	Ψ, ψ	psi
th	Θ, θ, ϑ	theta	p	Π, π	pi	o lung	Ω, ω	omega

autostrăzi, 1990); 2,3 mil. autovehicule (1,6 mil. autoturisme, 1989). Flota comercială: 45,3 mil. t.d.w. (1991). Turism dezvoltat (8,3 mil. turişti străini, 1988). Moneda: 1 drahma = 100 lepta. Export (1991): textile, produse agricole (tutun, citrice, bumbac), produse alim., produse metalurgice, chimice ş.a. Import (1991): utilaje ind. şi mijoace de transport, produse agr., bunuri de larg consum, combustibili ş.a. —*Istoric.* După împărţirea Imp. Roman (395), terit. **G.** a făcut parte din Imp. Roman de Răsărit, apoi din Imp. Bizantin; în sec. următoare, **G.** a avut de suferit de pe urma invaziilor populaţiilor migratoare (vizigoţi, slavi ş.a.). În sec. 14—15, **G.** a fost cucerită de Imp. Otoman, împotriva căruia grecii au dus o îndelungată luptă, culminând cu Războiul de Eliberare (1821) şi cu proclamarea independenţei (1822), recunoscută de Turcia în 1829. În 1830, s-a constituit statul grec modern, care, în 1832, s-a proclamat regat, în frunte cu Otto I de Bavaria (1833—1862), căruia i-a urmat George I (1863—1913). În urma războaielor balcanice (1912—1913), **G.** a încorporat Creta, ins. Sporade, Macedonia de sud, Tracia apuseană şi Epirul, iar după primul război mondial (1914—1918), Tracia răsăriteană şi coasta ioniană. Prin Pacea de la Lausanne (1923), care a pus capăt Războiului Greco-Turc (1919—1922), Tracia răsăriteană, Smirna şi alte teritorii au fost alipite Turciei. În 1918 a fost creat Partidul Muncitoresc Socialist, care, în 1924, şi-a schimbat denumirea în Partidul Comunist din **G.** În mart. 1924, **G.** s-a proclamat republică; în aug. 1935, în urma unei lovituri de stat militare, a fost restabilită monarhia, iar în 1936 a fost instaurată dictatura militară a generalului Ioannis Metaxas. În 1940, **G.** a fost invadată de armata italiană, căreia i-a opus o dârză rezistenţă, iar în 1941, ocupată şi de trupele germane, venite în ajutorul celor italiene. Împotriva ocupanţilor s-a desfăşurat o puternică mişcare de rezistenţă; în 1941 au fost create Frontul de Eliberare Naţională (E.A.M.) şi Armata Naţională de Eliberare (E.L.A.S.). Ca urmare a luptei poporului grec şi a acţiunii trupelor engleze, **G.** a fost eliberată în 1944. Între 1944 şi 1949, **G.** a fost teatrul unui *război civil*, ca urmare a disensiunilor dintre forţele comuniste şi cele naţionaliste. Prin Tratatul de Pace de la Paris (1947), **G.** i s-a atribuit arh. Dodecanez. În 1965, în **G.** a izbucnit o puternică criză politică, urmată în apr. 1967 de o lovitură de stat militară şi de instituirea regimului dictatorial al „coloneilor"; regele Constantin II a plecat în exil. În 1973, **G.** s-a proclamat republică. În iul. 1974, regimul de dictatură militară a fost înlăturat şi s-a constituit un guvern civil, condus de C. Karamanlis. Referendumul din dec. 1974 a consfinţit înlăturarea monarhiei şi instaurarea republicii drept formă de stat. Alegerile parlamentare din 1981, 1985 şi 1989 sunt câştigate de Mişcarea Socialistă Panelenă (PASOK), condusă de Andreas Papandreu, iar cele din 1990 de Noua Democraţie, în frunte cu Constantin Mitsotakis. Alegerile parlamentare din aug. 1993, convocate înainte de termen, sunt câştigate de PASOK. **G.** este membră a Uniunii Europene (1981), a N.A.T.O (1952). Republică parlamentară. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament unicameral (Adunarea Naţională), iar cea executivă, de preşedinte şi de Consiliul de Miniştri, format după alegerile legislative.

El Greco: „Sfântul Martin" (detaliu)

GRECIA ANTICĂ, denumire dată teritoriilor în care a luat naştere şi s-a dezvoltat civilizaţia materială şi spirituală a vechilor greci (Grecia peninsulară, insulele din M. Egee, reg. de coastă ale Asiei Mici). Populată în milen. 2 î.Hr. de triburile indo-europene ale aheilor, ionienilor, eolienilor şi dorienilor, pe cuprinsul **G.A.** au luat naştere, o dată cu destrămarea comunei primitive, numeroase oraşe-state sclavagiste (polis-uri). O dată cu marea colonizare (sec. 8—6 î.Hr.), grecii au întemeiat numeroase oraşe pe coastele Mării Negre, Africii de Nord, S Italiei, Siciliei şi în bazinul de E al M. Mediterane. Din sec. 6 î.Hr., după cucerirea oraşelor greceşti din Asia Mică de către Imp. Persan, încep să se afirme în arena politică Sparta şi Atena. Tentativa Imp. Persan de a-şi extinde stăpânirea asupra Greciei peninsulare se încheie cu înfrângerea acestuia în aşa-numitele Războaie medice (500—449 î.Hr.). Întemeierea Ligii de la Delos de către Atena (478/477 î.Hr.), ascuţirea antagonismului dintre democraţia sclavagistă ateniană şi regimul oligarhic al Ligii Peloponesiace, conduse de Sparta, duce la Războiul Peloponesiac (431—404 î.Hr.), care cuprinde întreaga **G.A.** şi se încheie cu instaurarea hegemoniei spartane. Criza formei de organizare politică şi socială a oraşului-stat sclavagist din sec. 4 î.Hr. este folosită de regele macedonean Filip II, care, în urma bătăliei de la Cheroneea (338 î.Hr.), îşi instaurează hegemonia în Grecia. Prin cucerirea întregului Imp. Persan de către Alexandru cel Mare (336—323 î.Hr.) sunt puse bazele *elenismului*, simbioză a civilizaţiei orientale şi a celei greceşti. Statele care iau naştere după moartea cuceritorului, cunoscute sub numele de regatele elenistice, angrenate într-o continuă luptă pentru hegemonie în bazinul oriental al M. Mediterane şi

zdruncinate de violente conflicte sociale, sunt transformate, în sec. 2—1 î.Hr., în prov. romane.

GRECIANINOV, Aleksandr Tihonovici (1864—1956), compozitor rus. Stabilit la Paris (din 1925) și la New York (din 1939). Opere, simfonii, concerte, sonate, cvartete; piese muzicale pentru copii. Continuator al tendințelor „Grupului celor cinci".

GREC|SM (< *grec*) s. n. Cuvânt sau expresie împrumutată din limba greacă de o altă limbă și neadaptată la sistemul fonetic și morfologic al acesteia.

GRECO, El ~ (Domenikos Theotokópulos, zis ~) (1541—1614), pictor spaniol de origine greacă. A studiat în Italia. Influențat mai ales de Tintoretto. În 1577 s-a stabilit în Spania, la Toledo. Sub înrâurirea artei bizantine și a misticismului Contrareformei, se depărtează de realismul Renașterii și se apropie de preocupările formale și de spiritul manierismului. Caracteristica operelor sale este transfigurarea realului prin coloritul rece, intens și strălucitor, ritmul ascensional și expresivitatea dramatică a personajelor alungite, simțul ascuțit al observației, darul de a scruta și caracteriza în adâncime o fizionomie („Înmormântarea contelui de Orgaz", „Sf. Mauriciu sau Martiriul celor 10 000 de tebani", „Apostolii Petru și Pavel", „Laocoon", „Adorația păstorilor", „Logodna fecioarei" — ultimele două aflate în Muzeul Național de Artă al României).

GREC|O, Juliette (n. 1927), cântăreață și actriță de film franceză. Interpretă a unui larg repertoriu de șansonete.

GRECOAICĂ (< *grec*) s. f. Femeie care aparține populației grecești.

GRECO-CATOLIC, -Ă (< *grec* + *catolic*) adj., s. m. și f. **1.** Care ține de Biserica unită, privitor la Biserica unită; unit (3). **2.** S. m. și f. Adept al Bisericii unite.

GRECO-ORIENTAL, -Ă (< *grec* + *oriental*) adj. Care ține de confesiunea ortodoxă, privitor la confesiunea ortodoxă.

GRECU, Dan (n. 1950, București), gimnast și antrenor român. Campion mondial (1974), campion mondial universitar (1973) și campion european (1975) la proba de inele.

GRECU, Vasile (1885—1972, n. Mitocu Dragomirnei, jud. Suceava), bizantinolog român. M. coresp. al Acad. (1936). Studii privind literatura și arta bizantină. A editat cronicile lui Ducas, Laonicos Chalcondylas, Critobul din Imbros și Sphrantzes.

GREDER (< engl., rus.) s. n. Mașină terasieră pentru săparea și deplasarea laterală a pământului, finisarea lucrărilor de nivelare, taluzare etc.

GREEMENT (< fr.) s. n. **1.** Ansamblu format din arborii (catargele), velele și parâmele (manevrele) unei nave sau ale unei ambarcații cu pânze. După forma velelor, navele pot fi: cu *g. pătrat* (când pânza este pătrată), cu *g. auric* (când pânza este aurică sau trapezoidală), cu *g. mixt* (când au și velă pătrată și velă aurică). **2.** Ansamblul arboradei, velaturii și manevrelor fixe și curente ale unei nave.

GREEN [gri:n], **David Ezra** (n. 1910), biochimist american. A descoperit și a caracterizat biochimic o serie de enzime oxidative. În 1967 a refăcut *in vitro* ciclul de oxidare a acizilor grași.

GREEN [gri:n], **George** (1793—1841), matematician englez. Contribuții în domeniul calculului diferențial și integral (a stabilit o formulă de calcul al integralelor de volum și suprafață). A introdus noțiunea de potențial. Studii de mecanica fluidelor.

GREEN [gri:n], **Henry** (1905—1973), romancier englez. Opera sa prezintă societatea engleză după cel de-al doilea război mondial într-un cadru romantic, nu lipsit de accente satirice, dar impregnat de neliniște și mister („Orbire", „A trăi", „Iubire", „Nimic").

GREEN [gri:n], **Julien** (n. 1900), scriitor american de expresie franceză. Romane și un „Jurnal", cuprinzând mai multe volume, revelând o permanentă căutare a purității, sau de analiză a conflictelor dintre pasiune și credință („Adrienne Mesurat", „Léviathan", „Moira", „Sticla în mare", „Pământul e atât de frumos", „Expatriatul"). Proză cu caracter autobiografic („Tinerețe"). Eseuri.

GREENE [gri:n], **Graham** (1904—1991), scriitor englez. Romane psihologice și de aventuri, cu implicații social-politice, investigând cazuri-limită de conștiință („Puterea și gloria", „Americanul liniștit", „Omul nostru din Havana", „Sfârșitul aventurii", „Comedianții", „Un caz de mutilare"). Teatru („Camera de zi").

GREENOCK [gri:nɔc], oraș în NV Marii Britanii (Scoția), la estuarul Clyde; 101 mii loc. (1981, cu suburbiile). Șantiere navale. Ind. lânii, zahărului, metalurgică, a hârtiei, chimică și de prelucr. a petrolului.

GREENPEACE [gri:n pi:s], organizație ecologistă și pacifistă, înființată în 1971, la Vancouver (Canada), cu sediul la Lewes (Marea Britanie). Acționând, pe căi pașnice, în favoarea protecției mediului, are ca obiective lupta împotriva distrugerii biosferei, a exterminării sistematice a speciilor de animale, oprirea experiențelor nucleare.

GREEN RIVER, râu în V S.U.A., afl. stg. al fl. Colorado; 1 175 km. Izv. din M-ții Stâncoși (culmea Wind River) și străbate Pod. Marelui Bazin. Vechiul nume: *Spanish River.*

GREENSBORO [gri:nzbərə], oraș în E S.U.A. (Carolina de Nord), la poalele M-ților Apalași; 942 mii loc. (1990, împreună cu Winston-Salem și High Point formează o conurbație). Aeroport. Ind. bumbacului, tutunului, ceramicii, metalurgică, chimică (produse din celofan) și alim. Universitate. Colegii.

GREENVILLE [gri:nvil], oraș în SE S.U.A. (Carolina de Sud), la poalele masivului Blue Ridge (M-ții Apalași); 640,9 mii loc. (1990, împreună cu Spartanburg). Ind. constr. de utilaj textil, energetic (turbine), aparatură foto, avioane; ind. chimică, electrotehnică, textilă (bumbac) și conf., alim. (ulei de arahide, conserve). Centru turistic. Universitate.

GREENWICH [grinit∫], oraș în Marea Britanie (Anglia), în conurbația londoneză, pe Tamisa; 213,5 mii loc. (1989). Reședință regală. Observatorul Astronomic Regal (1675—1958), transferat apoi în localit. Herstmonceux din S Angliei. Clădiri din sec. 17—18. Muzeul Marinei. Pe aici trece meridianul de origine (zero) sau primul meridian (stabilit de Conferința Internațională de Astronomie din 1884), în funcție de care s-au fixat fusurile orare.

GREFA (< fr.) vb. I tranz. (MED.) A transplanta o grefă[1].

GREFĂ[1] (< fr.) s. f. (MED.) Fragment de țesut (piele) transplantat dintr-o

Graham Greene

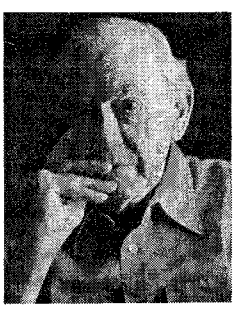

regiune în alta a corpului de la același individ *(autogrefă)*, de la un alt individ *(homogrefă)* sau de la o altă specie *(heterogrefă)*; grefon. ✧ *G. de organe* = transplantare a unui organ (rinichi, ficat, inimă) de la un individ la altul, cu restabilirea circulației sangvine în organul respectiv.

GREFĂ[2] (< fr.) s. f. (DR.) Birou în cadrul instanțelor judecătorești care se ocupă cu comunicarea actelor de procedură și unde pot fi consultate dosarele aflate pe rol.

GREFIER (< fr.) s. m. (DR.) Funcționar judecătoresc care consemnează, în ședință, dezbaterile, redactează hotărârea și întocmește diferite acte de procedură, îngrijindu-se de comunicare și de păstrarea lor.

GREFON (< fr.) s. n. (MED.) Grefă[1].

GREGAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre animale) Care trăiește în grupuri compacte. ✧ *Instinct g.* = instinct care determină unele animale să se reunească în cete, turme, cârduri etc. în scopul de a migra, de a se apăra, de a cuibări ș.a. ✦ Fig. *Spirit g.* = atitudine de supunere oarbă, de lipsă a personalității unui individ în cadrul colectivității din care face parte; spirit de turmă.

GREGOIRE [gregua:r] **de Tours** [də tur] **(Georgius Florentius)** (c. 538—c. 594), teolog și istoric franc. Episcop de Tours (din 573). Lucrarea sa, „Historia francorum", conține prețioase informații asupra Merovingilor (până în 591).

GREGORIAN (< fr.) adj. **1.** *Calendar g.* v. *calendar* **(1). 2.** (MUZ.) *Cânt g.* = cânt liturgic în Biserica creștină apuseană, codificat de papa Grigore I cel Mare.

GREGORIANA, universitate iezuită din Roma (Pontificia Università Gregoriana), fondată în 1551 de Ignatiu de Loyola, sub denumirea de Collegium Romanum. Din 1920, publică revista „Gregorianum".

GREIER (lat. *grylliolus* < *gryllus*) s. m. Gen de insecte ortoptere, cu corpul scurt și gros, antene lungi și subțiri; picioarele posterioare, adaptate la sărit, sunt organe stridulante *(Gryllus)*. ✧ *G. de câmp (G. campestris)* cântă mai ales la orele serii. *G. de casă (Acheta domestica)* trăiește în crăpăturile pereților, dușumelelor etc.

GREIFSWALD [graifsvalt], oraș în N Germaniei (Mecklenburg-Vorpommern), la SE de Stralsund; 66,2 mii loc. (1991). Ind. textilă, de prelucr. a lemnului (cherestea), alim. (conserve), chimică. Centrală atomoelectrică. Observator astronomic. Universitate (1456). Monumente arhitectonice: biserica St. Nikolaus (sec. 13—14), primărie (1350). Menționat documentar în 1209.

GREIMAS, Algirdas Julien (1917—1992), lingvist francez de origine lituaniană. A construit o semiotică complet operațională, pe care a numit-o narativă, considerând că adevăratul ei obiect este discursul („Semantică structurală", „Despre sens", „Elementele unei gramatici narative").

GREISEN (cuv. germ.) [graizən] s. n. Rocă metamorfică formată prin autometamorfism pneumatolitic—hidrotermal în roci granitice; **g.** însoțesc granitele, aplitele și porfirele granitice, conținând concentrații de staniu, wolfram, turmalină, topaz, fluonină etc.

GREJ (< fr.) s. n., adj. **1.** S. n. Fir de mătase naturală, crudă, nedegomată. **2.** Adj. (Despre mătase) Care are culoarea ei naturală.

GREN (< fr.) s. n. Intensificare bruscă și temporară a vântului (furtună locală).

GRENA (< fr.) adj. Roșu-închis.

GRENADA, Statul ~ (State of Grenada), stat în America Centrală insulară ce include insula omonimă (305 km²), ins. Carriacou, St. Andrew ș.a., toate în S Arh. Antilele Mici; 344 km²; 91 mii loc. (1993). Limba oficială: engleza. Religia: creștină (catolici 64%, anglicani 21%, protestanți 13%). Cap.: *Saint George's*. Este împărțit în opt Consilii locale. Relief muntos (alt. max. 840 m). Climă tropical-umedă (precipitații între 1 500 și 5 000 mm/an), cu frecvente cicloane, adesea devastatoare. Resurse agricole: banane, mirodenii (nucșoară), nuci de cocos, trestie de zahăr, cacao, bumbac. Pescuit: 2 000 t (1991). Turism (289 mii turiști, 1991). Nu are c.f. Moneda: 1 dollar East Caribbean = 100 cents. Export (1991): mirodenii, cacao, banane, textile ș.a. Import (1991): produse agro-alim., utilaje ind., bunuri de larg consum, mijloace de transport ș.a. —*Istoric.* Descoperită în 1498 de Cristofor Columb (care a botezat-o Concepción), **G.** a fost colonizată la mijlocul sec. 17 de francezi. În 1783

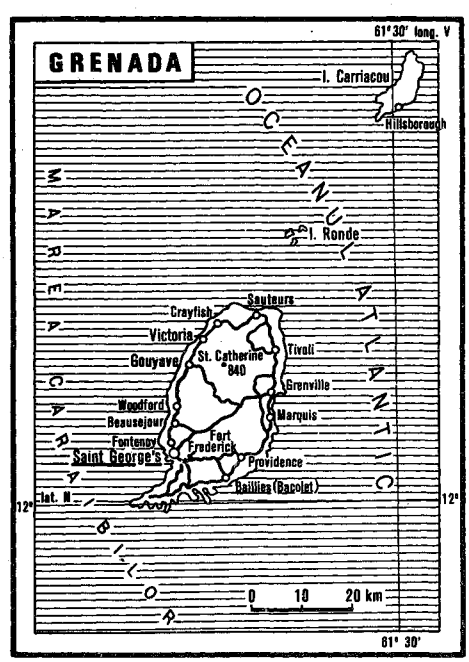

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Consilii locale	Suprafața (km^2)	Populația (1991)	Capitala
Carriacou	26	4 600	Hillsborough
Petite Martinique	8	720	—
St. Andrew	99	23 500	Grenville
St. David	44	10 700	—
St. George*	65	24 700	—
St. John	35	8 500	Gouyave
St. Mark	25	3 800	Victoria
St. Patrick	42	9 700	Sauteurs
oraș			
Saint George's	3	4 400	

* Consiliul local St. George include și capitala Saint George's

a devenit colonie britanică, iar în 1967, stat asociat cu Marea Britanie. În febr. 1974, **G.** devine stat independent, membru în Commonwealth. În urma unei lovituri de stat (mart. 1979), puterea a fost preluată de M. Bishop, care conduce un guvern cu orientare de stânga. În oct. 1983, după înlăturarea și apoi asasinarea lui M. Bishop, puterea a trecut în mâinile unui Consiliu Militar Revoluționar, înlocuit după câteva zile, în urma intervenției unor trupe străine (inclusiv ale S.U.A.), de un guvern provizoriu, până la alegerile generale din 1984. Șeful statului este, *de iure,* regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general. *De facto,* statul este condus, din 1984, de un parlament bicameral, cuprinzând Senatul, desemnat de guvernatorul general, și Camera Reprezentanților.

GRENADĂ (< fr.) s. f. Proiectil format dintr-un înveliș metalic, o încărcătură explozivă și un focos. Se lansează cu mâna sau cu alte mijloace speciale. Poate fi: ofensivă, defensivă antitanc sau antisubmarin, fumigenă etc.

GRENADIER (< fr., germ.) s. m. (În trecut, în unele țări) **1.** Soldat infanterist care în timpul luptei acționa cu grenada. **2.** Soldat dintr-o unitate de elită a infanteriei.

GRENADINĂ (< fr.) s. f. **1.** Fir de mătase naturală, foarte rezistent, mat, întrebuințat pentru dantele, franjuri etc. **2.** Țesătură subțire și transparentă, din bumbac sau din mătase, întrebuințată pentru confecționarea rochiilor, a căptușelii de haine etc.

GRENOBLE [grənɔbl], oraș în SE Franței (Dauphiné), pe Isère; 404,7 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Metalurgie. Constr. de mașini (aparataj electrotehnic și electronic), țesături, tăbăcării, ciment, hârtie, produse alim. Universitate (1339). Centru de cercetări nucleare (1959). Locul de desfășurare a celei de a 10-a ediții a Jocurilor Olimpice de iarnă (1968). Catedrala Notre-Dame (sec. 12—13), bisericile St. André (sec. 12) și St. Laurent (sec. 11—12, cu o criptă din sec. 8). Palatul Justiției (sec. 15), primărie (sec. 16). Muzeu de artă.

GREOI, -OAIE (< *greu*) adj. Care se mișcă greu și încet. ✦ Fig. Lipsit de vioiciune, de agerime, de suplețe. ✦ Fig. (Despre stil) Încărcat, stufos, confuz.

GREPFRUT (< engl., germ.) s. m., s. n. **1.** S. m. Arbore fructifer subtropical, cu ramuri spinoase, frunze persistente, flori albe și fructe mari, globuloase, turtite, cu gust plăcut, amărui-acrișor, cultivat în zonele tropicale și subtropicale din Asia de SE, Africa, Australia, Filipine și regiunea mediteraneană *(Citrus paradisi).* **2.** S. n. Fructul acestui arbore.

GRESA (< fr.) vb. I tranz. A unge **(1).**

GRESAJ (< fr.) s. n. Gresare; ungere **(2).**

GRESHAM [grəʃəm], **Sir Thomas** (1519—1579), financiar englez. Creatorul Bursei Regale din Londra (1571). Autor al celebrei teorii economice *(Legea lui G.)* conform căreia „moneda proastă alungă moneda bună" (dacă două monede cu aceeași valoare de schimb circulă concomitent, cea considerată a avea o valoare intrinsecă mai mică tinde să elimine moneda cu valoare intrinsecă mai mare, datorită tendinței de a fi tezaurizată).

GREȘIE (cuv. autohton) s. f. **1.** (PETROGR.) Rocă sedimentară detritică, formată prin cimentarea nisipurilor cu silice, calcit, argilă etc. Se utilizează ca material de construcție, ca abraziv, în industria sticlei și materialelor refractare etc. **2.** (ARTE PL.) Olărie dură, opacă, cu grăunte fin, având la bază o argilă plastică. Originară din Extremul Orient, **g.** a fost folosită în Europa, mai ales în Germania și în Anglia.

GREȘOR (< fr.) s. n. Dispozitiv folosit pentru ungerea suprafețelor unor piese aflate în mișcare una față de alta, montat, de obicei, prin înșurubare la locul de uns.

GREȘ (< *greși*) s. n. (Înv.) Defect, cusur, lipsă. ✧ Loc. *Fără greș* = fără greșeală, perfect. ✧ Expr. *A da greș* = a greși ținta, a nu nimeri; a suferi un eșec; *p. ext.* a se înșela. ✦ (Reg.) Greșeală, eroare.

GREȘEALĂ (< *greși*) s. f. **1.** Abatere de la adevăr, de la un principiu, de la normă; eroare **(1),** inexactitate; (concr.) lucru făcut rău, greșit; *p. ext.* păcat. **2.** Faptă, de obicei neintenționată, care atrage după sine o neplăcere, un rău; culpă. ✧ Loc. *Din greșeală* = din nebăgare de seamă, involuntar, neintenționat.

GREȘI (< sl.) vb. IV **1.** *Intranz.* A comite o greșeală, o eroare; *p. ext.* a se înșela. ✦ Tranz. și intranz. A nu nimeri ținta, a da greș. ✦ Refl. (Pop.) A face ceva ce n-ar fi dorit să facă. **2.** Tranz. A executa ceva greșit. ✦ A confunda un lucru cu altul; a încurca. **3.** Tranz. și intranz. A se face vinovat față de cineva, a face cuiva un rău; *p. ext.* a păcătui.

GRETRY [gretri], **André Modeste** (1741—1813), compozitor francez de origine belgiană. O simfonie, lucrări instrumentale, imnuri, cântece. A excelat în genul operei comice, prin veridicitate scenică și vervă melodică („Richard Inimă de Leu").

GREȚOS, -OASĂ (< *greață*) adj. **1.** Care provoacă greață; scârbos **(1),** respingător. **2.** Căruia i se face ușor greață, care se îngrețoșează repede.

GREU, GREA (lat. *grevis*) adj., adv., s. n. I. Adj. **1.** Care apasă, care are greutate (mare), care cântărește mult. ✧ (MILIT.) *Artilerie g.* = artilerie care are în dotarea unităților sale tunuri și obuziere de mare calibru. (SPORT) *Categorie g.* = categorie în care intră boxeri, luptători, halterofili, cu următoarele greutăți: la box, peste 81 kg; la haltere, peste 90 kg; la lupte, peste 85 kg la juniori și peste 97 kg la seniori. ✧ Expr. *Bani grei* = sumă mare de bani. *Pas greu* = călcătură apăsată; *fig.* întreprindere dificilă. *Cuvânt greu* = cuvânt decisiv. **2.**

Împovărat, încărcat, îngreuiat. ✦ (Pop., la f.) Gravidă, însărcinată. ✦ (Despre nori) De ploaie, de furtună, întunecați. **3.** (Despre părți ale corpului) Care pare că apasă (din cauza bolii, oboselii, stării sufletești etc.). ✧ Expr. *A-i fi* (cuiva) *inima grea* = a fi îngrijorat, a avea presimțiri sumbre, a fi trist. *A avea mâna grea* = a avea mână puternică, care lovește tare. **4.** (Despre alimente) Care produc indigestie. ✦ (Despre mirosuri) Neplăcut, dezagreabil; (despre aer) care miroase rău, încărcat, sufocant. **5.** (Despre abstracte) Copleșitor, apăsător. ✧ *Atmosferă g.* = vreme gata de ploaie; *fig.* situație încordată, cu griji, neplăceri, discuții (aprinse). **6.** (Despre somn) Profund, adânc. **7.** (Despre întuneric, ceață etc.) Dens, compact. **8.** Care se elaborează cu greutate; anevoios, dificil **(1)**. ✦ (Despre drumuri) Care se parcurge cu dificultate. ✦ Dificil de învățat, de reținut, de înțeles, de rezolvat. ✦ (Despre răspunderi) Însemnat, important. **9.** (Despre suferințe, necazuri etc.) Apăsător, dificil de îndurat. ✧ *Familie* (sau *casă*) *g.* = familie numeroasă, dificil de întreținut. ✦ (Despre boli) Grav; incurabil. ✧ *Zile grele* sau *viață grea* = trai plin de privațiuni și de necazuri. *Lovitură grea* = încercare dureroasă; pierdere importantă. ✦ (Despre pedepse, insulte etc.) Serios, grav. ✦ (Despre situații) Dificil; critic **(2)**. ✧ *Iarnă g.* = iarnă geroasă și lungă. *Vreme g.* = **a)** furtună; **b)** (la pl.) împrejurări critice, dificile. II. Adv. **1.** Cu greutate. ✧ Expr. *A-i veni greu* = a-i fi neplăcut, a-i displăcea. *A o duce greu* = a trăi în lipsuri, în privațiuni. ✦ Mult. *Cântărește greu.* **2.** Cu trudă; anevoie. ✧ Expr. *A-i fi greu* (să ...) = a simți greutatea unei acțiuni. *A-i veni* (cuiva) *greu* (să ...) = a-i fi (cuiva) neplăcut (să ...), a se jena (să ...). ✧ Încet, lent. *Timpul se scurge greu.* **3.** Rău, grav, tare. *Greu bolnav.* ✧ Expr. *A suspina* (sau *a ofta*) *greu* = a ofta (sau a suspina) adânc. III. S. n. **1.** Greutate, împrejurare dificilă, impas. *La greu* = când este vorba de o acțiune dificilă, de o treabă anevoioasă. ✧ Expr. *A duce greul* = a avea partea cea mai dificilă de îndeplinit într-o întreprindere oarecare; a avea întreaga răspundere într-o acțiune. *A da de greu* = a ajunge în situații dificile, a se împiedica de dificultăți. **2.** Povară, sarcină; *p. ext.* partea cea mai dificilă a unei munci, a unei situații.

GREUTATE (lat. *grevitas, -atis*) s. f. **1.** (FIZ.) Forța cu care sunt atrase spre Pământ (sau spre un alt corp ceresc) corpurile aflate în câmpul său gravitațional. Corpurile libere cad pe direcție verticală, iar cele aflate în echilibru static apasă pe suprafețele de sprijin sau întind firele de suspensie. **G.** depinde de latitudinea locului (crește de la ecuator spre poli) și mai ales de altitudine (scade invers proporțional cu pătratul distanței de la corp la centrul Pământului). ✧ *G. specifică* = mărime egală cu **g.** unității de volum dintr-un corp, reprezentând produsul dintre densitatea corpului și accelerația gravitațională; se măsoară în N/m^3 sau în unități tolerate (kgf/m^3, dyn/cm^3). *Centru de g.* = punctul de aplicație al rezultantei greutăților tuturor particulelor din care este alcătuit un corp. **2.** (CHIM.) *G. atomică* v. masă *atomică*. *G. echivalentă* = echivalent chimic. *G. moleculară* v. masă *moleculară*. **3.** Sarcină, povară, încărcătură; *fig.* senzație de oboseală, de apăsare. **4.** Piesă metalică (cilindru, plăcuță etc.) cu masa etalonată, care servește la stabilirea masei sau a greutății **(1)** altor corpuri prin cântărire. ✦ Bucată de metal sau de alt material, care îndeplinește anumite funcții într-un mecanism. **5.** (AGR.) *G. absolută* = **g.** a unui număr de 1 000 de semințe, exprimată în grame, necesară aprecierii calității semințelor și stabilirii normelor de semănat. **6.** (SPORT) **a)** Obiect de metal, de formă sferică, folosit în probele atletice de aruncări, cântărind minimum 7,257 kg pentru proba de bărbați și minimum 4 kg pentru proba de femei; **b)** probă atletică practicată cu acest obiect; **c)** halteră. **7.** Lucru greu de făcut; dificultate, piedică **(1)**. ✧ Loc. *Cu (mare) greutate* = foarte greu. **8.** (Fam.) Influență, trecere, putere. ✦ Putere de convingere. **9.** Gravitate, importanță excepțională.

GREUZE [grøz], **Jean-Baptiste** (1725—1805), pictor francez. A creat, sub influența lui Diderot, tablouri de gen, sentimentale, cu subiecte moralizatoare („Blestem părintesc", „Fiul pedepsit", „Urciorul spart"). Portrete.

Sir Edward Grey

GREVA (< fr.) vb. I tranz. A împovăra un imobil cu o servitute sau o ipotecă ori un buget cu cheltuieli.

GREVĂ (< fr.) s. f. Încetarea (parțială sau totală) a lucrului de către un grup organizat de salariați, cu scopul de a determina satisfacerea unor revendicări (economice, sociale, politice). *G. generală* = grevă care cuprinde toți salariații dintr-o ramură industrială, dintr-un oraș, dintr-o țară etc. *G. japoneză* = **g.** de avertisment, declanșată într-o întreprindere, fără întreruperea lucrului, pe timp limitat, perioadă în care liderii sindicali prezintă revendicările lor Consiliului de administrație, în vederea negocierii acestora; în caz contrar, există condițiile izbucnirii unui conflict de muncă între muncitori și patronat. Participanții la *g. j.* poartă o bentiță sau o brasardă albă. *Greva foamei* = refuzarea hranei în semn de protest (ex. de către deținuții politici împotriva arestării și deținerii lor abuzive, împotriva tratamentului inuman etc.).

GREVIST, -Ă (< fr.) s. m. și f. Persoană care participă la o grevă. ✦ (Adjectival) Care ține de grevă.

GREVY [grevi], **Jules** (1807—1891), om politic republican francez. Președinte al Republicii (1879—1887).

GREW [greu], **Nehemiah** (1641—1712), medic și botanist englez. Contribuții la studiul anatomiei plantelor. A descoperit țesuturile și compartimentarea lor în celule, părțile seminței și organele sexuale ale florii. A introdus noțiunile de *parenchim* și de *anatomie comparată*.

GREY [grei], **Sir Edward, viconte G. de Fallodon** (1862—1933), om politic liberal britanic. Ministru al Afacerilor Externe (1905—1916). Rol important în încheierea și consolidarea Triplei Înțelegeri (Antanta).

GRI (< fr.) adj. invar. Cenușiu. ✦ (Substantivat, n.) Culoarea cenușie.

GRIBEAUVAL [gribovăl], **Jean Baptiste Vaquette de** (1715—1789), general și inginer militar francez. A reorganizat artileria franceză, a perfecționat arsenalele și a creat un sistem de artilerie modernă, care-i poartă numele.

GRIBOEDOV, Aleksandr Sergheevici (1795—1829), dramaturg și diplomat rus. Comedii satirice la adresa aristocrației moscovite („Prea multă minte strică").

GRIEG [gri:g], **Edvard** (1843—1907), compozitor, pianist și dirijor norvegian. Întemeietorul școlii muzicale naționale norvegiene. Ca pianist și dirijor, a interpretat lucrările sale, făcând turnee în toată Europa. Muzică de scenă

pentru „Peer Gynt", de Ibsen, un concert pentru pian și orchestră, piese orchestrale, lucrări de cameră („Sonatele" pentru vioară și violoncel), vocale și instrumentale. Melodică inspirată din cântecul popular, armonie originală („Dansuri și cântece norvegiene").

GRIEG [gri:g], **Nordhal** (1902—1943), scriitor și ziarist norvegian. Reportaje despre evenimente contemporane (revoluția chineză, Războiul civil din Spania, al doilea război mondial). Romane („Corabia înaintează", „Puterea e onoarea noastră") și piese de teatru („Înfrângerea") cu tentă socială. Versuri.

GRIFA (< fr.) vb. I tranz. A marca arborii cu ajutorul grifei (1).

GRIFĂ (< fr.) s. f. **1.** Instrument prevăzut cu o lamă tăioasă de oțel, folosit pentru marcarea arborilor în vederea diferitelor lucrări silvice. **2.** Piesă metalică în formă de gheară dublă, care imprimă filmului o mișcare intermitentă în aparatele de luat vederi cinematografice.

GRIFFITH [grifiθ], **David Wark** (1875—1948), regizor american de film. Unul dintre pionierii cinematografiei. Creatorul unui limbaj modern, al montajului în film. Remarcabil prin amploarea viziunii și prin scenele de masă („Nașterea unei națiuni", „Intoleranță", „Abraham Lincoln").

GRIFFITH-JOYNER, Florence (n. 1961), atletă americană. A câștigat cinci titluri olimpice în probele de 100, 200 și 4 x 100 m, stabilind numeroase recorduri mondiale. Considerată „cea mai rapidă femeie în viață".

GRIFON (< fr.) s. m. **1.** Monstru mitologic cu trup de leu, cap, aripi și gheare de vultur și urechi de cal. ✦ Motiv decorativ reprezentând acest monstru. **2.** Rasă de câini de vânătoare, de talie mijlocie, cu părul lățos și aspru, caracterizată printr-un simț al mirosului deosebit de fin.

GRIGNARD [griña:r], **Victor** (1871—1935), chimist francez. Prof. univ. la Nancy și Lyon. A descoperit (1901) compușii organomagnezieni micști *(reacția G., reactivul G.),* cu numeroase întrebuințări în sinteza organică. M. de onoare al Acad. Române (1925). Premiul Nobel pentru chimie (1912), împreună cu P. Sabatier.

GRIGORAȘ, Nicolae (1913—1969, n. Drăceni, azi Slatina, jud. Suceava), geolog român. Prof. univ. la București. Cercetări asupra zăcămintelor de petrol și gaze din Subcarpații Moldovei, Munteniei și Olteniei, din Câmpia Română și Câmpia de Vest. Lucrări de prospecțiuni pentru petrol și gaze în Grecia, Egipt, Algeria și R.A. Yemen.

GRIGORE, numele a 16 papi. Mai importanți: **1. G. I cel Mare** (c. 540—604), papă din 590; al patrulea și ultimul dintre „Doctorii Bisericii"; părintele papalității medievale. A refuzat să recunoască Patriarhului de la Constantinopol titlul de „Patriarh ecumenic". În timpul său a fost convertită Anglia prin activitatea misionară a Sf. Augustin (?—604), mai târziu arhiepiscop de Canterbury. A folosit pentru prima oară formula „servitor al servitorilor Domnului". Autor a peste 60 de lucrări; supranumit pentru elocvența sa, „Dialogul". Lucr. pr.: „Liber regulae pastoralis"; „Expositio in Librum Iob, sive Moralium Libri XXV", epistole, scrisori. A conceput „Liturghia darurilor mai înainte sfințite", oficiată de Biserica ortodoxă în perioada Postului Mare (Postul Sf. Paști). Prăznuit la 12 martie. **2. G. VII** *(Hildebrand)* (1073—1085). Exponent al teocrației papale; în timpul pontificatului său a început lupta pentru *învestitură;* l-a umilit pe împăratul german Henric IV la Canossa (1077) și a reformat Biserica. **3. G. IX** *(Ugolino Segni)* (1227—1241). A transformat Inchiziția într-un instrument al Bisericii catolice. **4. G. XIII** *(Ugo Buoncompagni)* (1572—1585). A introdus în 1582 un nou calendar *(calendarul gregorian).* **5. G. XVI** *(Bartolomeo Alberto Cappellari)* (1831—1846). Adversar al științei și al libertății de gândire (enciclica „Mirari vos", 1832).

GRIGORE, Dan (n. 1943, București), pianist român. Elev al Cellei Delavrancea și al lui Mihail Jora. Prof. la Academia de Muzică din București. Bogată activitate concertistică și de cameră în țară și în străinătate. Predilecție pentru repertoriul romantic, redat cu vigoare și sensibilitate, într-o concepție personală.

GRIGORE, Vasile (n. 1935, București), pictor român. Lucrări reprezentând peisaje, flori, naturi moarte, nuduri, caracterizate prin spontaneitatea și sinceritatea expresiei și coloritului viu.

GRIGORESCU, Dan (n. 1931, București), critic literar și de artă român. M. coresp. al Acad. (1993), prof. univ. la București. Studii asupra literaturii universale („Direcții în poezia sec. XX", „Dicționar cronologic. Literatură americană") și de iconologie („Constelația gemenilor", „Aventura imaginii"). Critică de artă referitoare la fenomenul artistic contemporan („Cubismul", „Arta americană", „Cumințenia Pământului"). Memorialistică („Marile canioane"), antologii, traduceri.

GRIGORESCU, Eremia Teofil (1863—1919, n. Târgu Bujor), general român. Ministru de Război (oct.—

Edward Grieg

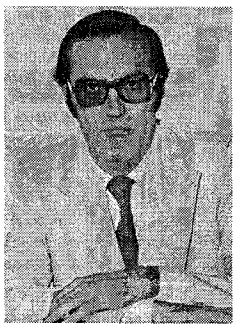

Dan Grigore

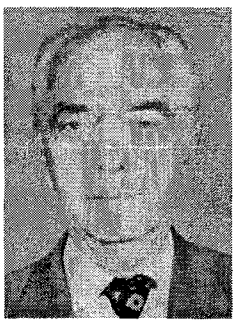

Dan Grigorescu

Eremia Grigorescu

nov. 1918). A contribuit la achiziționarea și modernizarea materialului de luptă folosit de armata română. A comandat în primul război mondial Divizia 15 infanterie pe frontul din Dobrogea (1916), Grupul Oituz-Vrancea (1916–1917), corpurile 4 și 6 armată și Armata I (1917). A lansat în prima bătălie de la *Oituz* deviza celebră „Pe aici nu se trece"; s-a acoperit de glorie la *Mărășești*.

GRIGORESCU, Ioan (n. 1930, Ploiești), publicist și scriitor român. Proză caracterizată printr-o accentuată tentă reportericească, cu tematică diversificată, insistă însă asupra însingurării și obsesiei („Obsesia", „Lupta cu somnul", „Paradisul murdar", „Dilema americană"). Ecranizări: „Marea sfidare"; „Spectacolul lumii" — serial de televiziune.

GRIGORESCU, Lucian (1894–1965, n. Medgidia), pictor român. M. coresp al Acad. (1948). Unul din cei mai importanți peisagiști, pictor de naturi moarte și colorist. Influențat la început de Derain și de soluțiile acestuia în construcția solidă a formei și organizarea spațiului, **G.** e atras ulterior de impresionism, cucerit mai ales de exemplul lui Bonnard. Într-o viziune pe care nu o va mai părăsi până la sfârșit și în care formele își pierd în parte consistența dizolvându-se în jocul de vibrații al luminii și atmosferei, își afirmă sensibilitatea ascuțită pentru culoare, exprimându-și preferința pentru acordurile vii și armoniile strălucitoare („Piață din Cassis", „Peisaj la Cassis", „Natură moartă cu rășniță și fructe", „Arlechin", „Lunca Neajlovului", „Răsărit de soare").

GRIGORESCU 1. Nicolae G. (1838–1907, n. sat Pitaru, jud. Dâmbovița), pictor și desenator român. M. de onoare al Acad. (1899). Mare peisagist și portretist. Principalul ctitor al picturii moderne române, pe care o îndreaptă pe făgașul deschis de Corot, Coubert, Millet și în general de grupul pictorilor de la Barbizon, urmat de cel al impresioniștilor („Toamnă la Fontainebleau", „Paznicul de la Chailly", „Maternitate"). Profitând de exemplul tuturor acestora și de inovațiile lor inspirate mai ales de practica picturii de *plein air* și de soluțiile de atmosferă, lumină, intensitate cromatică, **G.** revoluționează mijloacele de exprimare plastică ale picturii noastre de până la el, înlocuind formele închise, perfect finisate, în tușe contopite, promovate de pictura academică, cu cele mai libere, mai spontane, în tușe aparente și puternic vibrate, conforme viziunii moderne („Pe malul Siretului", „Fete torcând la poartă", „Iarmaroc", „Luminiș"). A desfășurat o prodigioasă activitate de pictor de icoane și biserici, lăsând să transpară în detaliile unor ample compoziții religioase vocația sa de peisagist, prin imagini care anunță uneori viitorul său *plein air*-ism (bisericile de la Băicoi, Mărginenii de Jos, Zamfira, Puchenii Mari și Agapia). În 1861 pleacă în Franța, unde, după o scurtă trecere pe la Școala de Arte Frumoase din Paris, se stabilește, cu unele întreruperi, la Barbizon. În 1869, se întoarce definitiv în patrie. Pictează priveliști de țară, scene din viața rurală, figuri și portrete de țărani într-o viziune adesea arhaizantă, semănătoristă, cu puternice accente idilice, evrei din târgurile moldovenești de odinioară, precum și numeroase portrete reprezentative pentru societatea românească a epocii („Mocanul", „Fata cu zestre", „Ciobănaș", „Țărancă cu maramă", „Țărancă voioasă", „Evreul cu gâsca", „Evreul cu caftan", „Marele Ban Herescu-Năsturel", „Portret de femeie", „Autoportret"). Urmând în 1877 armatele românești pe front, **G.** a lăsat în schițe, desene, acuarele și tablouri, de un pronunțat

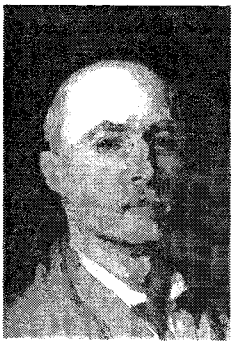

Nicolae Grigorescu: „Autoportret"

Nicolae Grigorescu: „Țărancă cu ulcior"

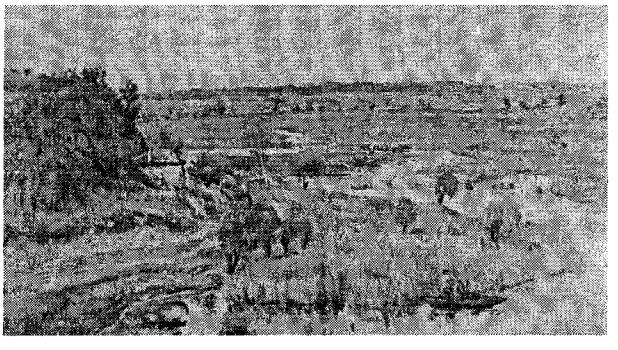

Lucian Grigorescu: „Lunca Neajlovului"

dinamism și libertate de expresie, o mărturie impresionantă asupra Războiului nostru de neatârnare („Atacul de la Smârdan" — în mai multe variante —, „Convoi de prizonieri", „Sentinela"). După 1880, elementele de factură impresionistă ale picturii sale se accentuează, imaginile câștigând în luminozitate și atmosferă și evidențiind totodată o mai concentrată sinteză a maselor de culoare, fără însă acea caracteristică disoluție a formelor, proprie în general impresionismului, ci păstrându-le acestora construcția („Pescăriță la Granville", „Bătrână la Brolle",

„Stradă la Vitré" — în mai multe variante — „Drum greu", „Car cu boi pe înserat"). În ultimii 10—12 ani de viață, pictura lui **G.** este marcată de prevalența — uneori excesivă — a tonului foarte deschis al luminii, față de intensitatea pigmentară a culorii, perioadă care cunoaște totuși o seamă de opere de vârf („Car cu boi la Orății", „Întoarcerea de la bâlci"). **2. Dinu Alexandru G.** (n. 1914, București), pictor francez de origine română. Nepotul lui **G. (1).** Lucrări care îl apropie deopotrivă de tașism și gestualism, prin pata amplă de culoare și enegia gestului pictural („Armonie", „Compoziție").

GRIGORESCU, 1. Octav G. (1933—1987, n. București), grafician și pictor român. Viziunea sa, fină și delicată, face parte — fără a viza propriu-zis oniricul — din recuzita de ingeniozități a visării, căreia îi împrumută fantasmele, într-o împletire sugestivă cu realitatea și uneori cu figura de martir a lui C. Brâncoveanu. Evanescente, susținute de un colorit sobru, stins, formele se suprapun, se întrepătrund, rămân aluzive, înlănțuindu-se ritmic într-o aglomerare simultană de personaje, gesturi, rictusuri, grime, din care adesea nu lipsesc accentele grotești (ciclul „Poveștile lui Păcală", desene în peniță, „Figuri suprapuse", desen, „Orașul pierdut", guașă, „Constantin Brâncoveanu", ulei. **2. Ion G.** (n. 1945, București), pictor și fotograf român. Frate cu **G. (1).** Pornind de la aspecte ale realității și de la forme de expresie picturală tradiționale, conjugate ingenios cu imaginea fotografică în cadrul unei compoziții originale, **G.** se distinge prin spiritul său nonconformist și cultul efectelor de șoc, puse adesea în slujba unui mesaj critic și protestatar („Câinii vagabonzi" — decupaj din metal, pictat — „Țara nu e a milițienilor, comuniștilor și securiștilor", „Pământ").

GRIGORIE DE NAZIANZ, Sf., supranumit **TEOLOGUL** (c. 330—c. 390), teolog și Părinte al Bisericii răsăritene, originar din Capadocia. „Doctor al Bisericii", episcop de Constantinopol. S-a opus *arianismului,* a susținut dubla natură (divină și umană) a lui Hristos și misterul Sf. Treimi, inexplicabil pe cale rațională („Cele cinci cuvântări teologice", „Filocalia" întocmită împreună cu Sf. Vasile cel Mare, cuprinzând o selecție din scrierile lui Origene). Prăznuit la 25 și 30 ianuarie.

GRIGORIE DE NYSA, Sf. ~ (c. 330—c. 395), teolog și Părinte al Bisericii răsăritene, originar din Cezarea (Asia Mică), fratele Sf. Vasile cel Mare.

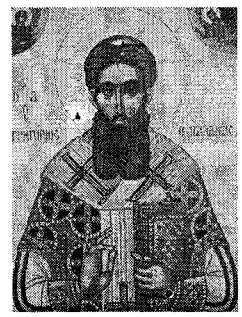

Sfântul Grigorie Palamas

Episcop de Nysa (371—378). Opunându-se *arianismului,* a susținut doctrina identității de substanță a Sf. Treimi la Sinodul ecumenic de la Constantinopol (381). Influențate de neoplatonism, scrierile sale („Discursuri teologice") sunt îndreptate împotriva ereziei. Prăznuit la 10 ianuarie.

GRIGORIE PALAMAS, Sf. ~ (c. 1296—1359), teolog și Părinte al Bisericii răsăritene. Călugăr la Muntele Athos și arhiepiscop al Saloniculuí. A introdus distincția dintre esența divină incognoscibilă și „energiile" prin care Dumnezeu se revelează. A pus bazele teologice ale *isihasmului* („Triadele în apărarea sfinților isihaști"). Prăznuit la 14 nov. și în a doua duminică din Postul Mare.

GRIGORIU 1. Theodor G. (n. 1926, Brăila), compozitor român. Elev al lui M. Jora și A. Haciaturian. Muzică simfonică („Omagiu lui G. Enescu", „Elegie pontică") și vocal-simfonică („Canti per Europa"); muzică de cameră, instrumentală și vocală, muzică de scenă și de film. **2. George G.** (n. 1927, Brăila), compozitor, dirijor și cântăreț român. Frate cu **G. (1).** Lansat (1946) cu grupul vocal „Trio **G.**", devine mai apoi autorul a numeroase șlagăre de muzică ușoară.

Radu Grigorovici

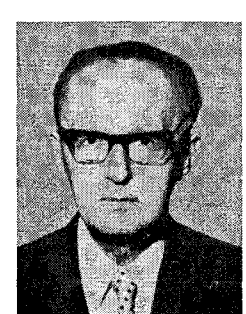

Muzică de film, spectacole de revistă și operetă.

GRIGOROVICI, Radu (n. 1911, Cernăuți), fizician român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul spectroscopiei, opticii și fotometriei (torța de înaltă frecvență, lămpile fluorescente). Lucrări de pionierat în domeniul proprietăților structurale ale semiconductorilor amorfi.

GRIGULIS, Arvids (n. 1906), scriitor leton. Lirică („Marginalii"), romane („Când ploaia și vântul bat în geam") și povestiri de război („Prin foc și apă"). Piese de teatru („Argilă și porțelan").

GRIJĂ (< bg.) s. f. **1.** Neliniște, teamă pricinuită de o eventuală primejdie sau întâmplare neplăcută; îngrijorare. ✦ Cauza îngrijorării cuiva. **2.** Interes, atenție deosebită, preocupare pentru cineva sau ceva; solicitudine.

GRIJUL|U, -|E (< bg.) adj. Plin de atenție, de grijă, prudent, prevăzător; socotit.

GRILAJ (< fr.) s. n. Împrejmuire executată din zăbrele de fier, de lemn, din plasă de sârmă etc.

GRILĂ (< fr.) s. f. **1.** Electrod în formă de sită sau de spirală, situat în interiorul unui tub electronic, al cărui potențial variază, comandând variația curentului anodic; grătar **(2). 2.** Panou fix sau mobil, format dintr-o rețea de zăbrele paralele, care se montează în fața unei uși, a unei ferestre, vitrine etc. **3.** Careu de cuvinte încrucișate.

GRILLPARZER [grilpartər], **Franz** (1791—1872), scriitor austriac. Reprezentant de seamă al dramaturgiei naționale austriece. Drame fantastico-feerice („Visul, o viață"), tragedii de inspirație antică și mitologică („Sappho", „Valurile mării și ale iubirii", trilogia „Lâna de aur") sau istorico-politică („Ottokar", „O ceartă între frați în Casa de Habsburg").

GRIMA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) machia pentru scenă.

GRIMALDI, grotă în Alpii Maritimi, în localit. Ventimiglia (Liguria-Italia), la granița cu Franța. — **Omul de la ~,** nume dat, după cele două schelete găsite la **G.,** unor resturi fosile considerate, în antropologia clasică, aparținând rasei negride, părere astăzi contestată, **O. de la G.** fiind considerat reprezentant al lui *Homo sapiens sapiens.*

GRIMALDI, familie nobiliară din Genova cu ascendenți din sec. 12. Membră a partidei *guelfe,* și-a disputat puterea cu familiile Doria și Spinola (sec. 13). O ramură domnește în Monaco (din 1419).

GRIMASĂ (< fr.) s. f. Strâmbătură, schimonosire voită sau spontană a feței.

GRIMĂ (< fr.) s. f. Complex de farduri și aplice (bucăți de pânză, plastilină, papier-maché etc.) cu ajutorul cărora actorii își modifică trăsăturile feței pentru a realiza asemănarea cu personajul pe care îl interpretează; machiaj scenic.

GRIMEUR, -Ă (< rus) s. m. și f. Specialist care se ocupă cu grimarea actorilor; machior.

GRIMM 1. Jacob Ludwig Karl G. (1785—1863), lingvist, filolog și folclorist german. Fondator, împreună cu fratele său **G. (2)**, al germanisticii, ca știință a limbii, literaturii și mitologiei germane. Creator al gramaticii istorice („Gramatica germană"). **2. Wilhelm Karl G.** (1786—1859), filolog și folclorist german. A publicat „Legenda eroică germană", în care textele sunt studiate mai ales sub raport filologic. Frații **G.** s-au impus, în primul rând, prin culegerea de „Basme pentru copii și cămin", care transcriu cu autenticitate folclorul german, creând, prin stilul povestirii, tipul de basm popular, și prin „Dicționarul german" (rămas neterminat), primul dicționar istoric al limbii germane.

GRIMMELSHAUSEN [grimelshauzən], **Hans Jakob Christoffel von** (c. 1622—1676), prozator german. Epică barocă, influențată de romanele picarești spaniole și franceze („Aventurosul Simplicius Simplicissimus", „Scrieri simpliciene").

GRIMSBY (GREAT GRIMSBY [greit grimzbi]**)**, oraș în E Marii Britanii (Anglia), port în estuarul Humber, la Marea Nordului; 145 mii loc. (1981, cu suburbiile). Mare port de pescuit. Reparații navale, uzine chimice (rafinării de petrol), antrepozite frigorifice.

GRIND (< sl.) s. n. Formă pozitivă de relief, rezultată din depuneri aluvionare. După origine poate fi: *g. fluvial* (format în luncile marilor râuri), *g. marin* (format în lungul țărmurilor marine) și *g. fluviomarin* (format la vărsarea marilor fluvii în mări).

GRINDĂ (< sl.) s. f. Element de construcție, confecționat din lemn, metal sau beton armat, cu lungimea mare în raport cu dimensiunile secțiunii transversale, solicitat mai ales la încovoiere și folosit ca element de rezistență al unei construcții. ✦ Bârnă groasă de lemn.

GRINDEI (< *grindă*) s. n. **1.** Parte a plugului cu tracțiune animală pe care se montează trupița, cuțitul lung, antetrupița (la unele pluguri) și coarnele plugului. **2.** Grindă mică. **3.** Axul roții unei mori de apă.

GRINDEL (< săs.) s. m. Pește teleostean, din familia cobitidelor, de 7—15 cm lungime, de culoare verde-gălbuie, cu pete mari negre, având trei perechi de mustăți *(Nemachilus barbatulus)*. Trăiește în ape de munte și deal. Sin. *molan*.

Frații Grimm

GRINDINĂ (lat. *grandinem*) s. f. Precipitație solidă, sub formă de granule de gheață, cu un diametru (în general) până la 50 mm; se formează în interiorul norilor cumulonimbus, prin înghețarea apei suprarăcite; (pop.) piatră.

GRINDIȘ (< *grindă*) s. n. Totalitatea grinzilor unui acoperiș, ale unui tavan etc.

GRINDU 1. Com. în jud. Ialomița; 2 382 loc. (1995). Stație de c.f. Expl. de petrol. Creșterea bovinelor și a păsărilor. Biserica Înălțarea Domnului (1838—1841), în satul **G. 2.** Com. în jud. Tulcea, pe Dunăre; 1 397 loc. (1995). Cherhana. Până în 1965 s-a numit *Pisica*.

GRINNEL, Frederik (1836—1905), inginer și inventator american. A introdus și a perfecționat instalația de extincție automată a incendiilor (sistemul **G.**).

GRINOTARE (după fr.) s. f. Rontăire **(2)**.

GRINȚESCU, Ion (1874—1963, n. sat Broșteni, jud. Neamț), botanist român. Acad. (1948). Contribuții la cunoașterea florei României, în fiziologia și anatomia plantelor. A elaborat metode de culturi pure ale algelor unicelulare.

GRINȚIEȘ, com. în jud. Neamț; 2 462 loc. (1995). Biserica de lemn Duminica Tuturor Sfinților (1793, cu picturi interioare originare), în satul **G.**

GRIPA (< fr., **2.** *gripă*) vb. I refl. **1.** (Despre mașini sau organe de mașini) A se bloca. **2.** (Despre oameni) A se îmbolnăvi de gripă.

GRIPAL, -Ă (< fr.) adj. Care este provocat de gripă, al gripei, de gripă.

GRIPARE (< *gripa*) s. f. Fenomen de aderență anormală a suprafețelor de alunecare a două piese în mișcare relativă una față de cealaltă, datorită creșterii excesive a coeficientului de frecare în urma lubrifierii defectuoase, folosirii unor lubrifianți necorespunzători, a unei răciri insuficiente etc. Uneori, datorită încălzirii excesive, care duce la topirea superficială a suprafețelor, poate apărea fenomenul de blocare.

GRIPĂ (< fr.) s. f. Boală infecto-contagioasă, endemică sau epidemică, provocată de virusurile gripale care afectează aparatul respirator; influență[1].

GRIS, Juan (pseud. lui *José Victoriano González*) (1887—1927), pictor și grafician spaniol. Stabilit la Paris (1906). Unul dintre promotorii cubismului, pe care l-a cultivat cu o extremă rigoare (seria de „Pierrots" și „Arlechini", „Chitara galbenă"). Colaje.

GRISAI (< fr.) s. n. (ARTE PL.) Camaieu.

GRISI, Carlotta (1819—1899), dansatoare italiană. Figură reprezentativă a baletului romantic; remarcabilă prin virtuozitatea tehnică în „Giselle" și „Esmeralda".

GRIȘINĂ s. f. Produs alimentar din făină de grâu, cu diverse adaosuri, de forma unui bastonaș.

GRIȘ (< germ.) s. n. Produs alimentar granular, obținut prin măcinarea boabelor de grâu sau de alte cereale (secară, porumb).

GRITTI, Aloisio (1501—1534), aventurier venețian. Favorit al marelui vizir Ibrahim. Încercând să-și impună autoritatea în Ungaria și Transilvania, a fost înfrânt și ucis, la Mediaș, de Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei, cu ajutor din partea lui Petru Rareș.

GRIV, -Ă (< bg.) adj. (Despre câini, păsări etc.) Cu pete albe și negre; pestriț.

GRIVAN s. m. (ZOOL.) Hârciog.

GRIVIȚA, denumire a două redute din sistemul de apărare a *Plevnei*, una dintre ele (Grivița I) fiind cucerită, la 30 aug./11 sept. 1877, de trupele române, în timpul Războiului de Independență.

GRIVIȚA 1. Com. în jud. Galați; 3 762 loc. (1995). Biserica Sf. Gheorghe (1809) și conac (sec. 19) în satul Călmățui. **2.** Com. în jud. Ialomița; 7 075 loc. (1995). Creșterea bovinelor și a păsărilor. **3.** Com. în jud. Vaslui; 4 725 loc. (1995). Biserica Sf. Nicolae a mănăstirii Grăjdeni, ctitorie din 1533—1540 a lui Petru Rareș.

GRIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) ameți de băutură, a (se) îmbăta (ușor).

GRIZU (< fr.) s. n. Amestec natural de gaze, inflamabil și explozibil, în care predomină metanul, care se degajă din fisurile rocilor unor zăcăminte de cărbuni (mai rar de săruri de sodiu și de potasiu, de sulf etc.), în cursul lucrărilor miniere executate.

GRIZUMĚTRU (< fr.; {s} fr. *grisou* „grizu" + gr. *metron* „măsură") s. n. Aparat portabil sau fix cu ajutorul căruia se determină conținutul de metan din gazul existent în atmosfera subterană a unei mine.

GRIZUSCOP (< fr.; {s} fr. *grisou* „grizu" + gr. *skopein* „a examina") s. n. Aparat destinat măsurării metanului din atmosfera subteranului minelor, care arată dacă procentul de metan existent în atmosfera unei exploatări subterane a atins limita periculoasă de 2% (care provoacă asfixie).

GRIZZLY (< engl., fr.) s. m. Rasă de urs brun din America de Nord, de talie mare (înălțime: 2,5 m; greutate: c. 400 kg), asemănător, ca fel de viață, cu ursul brun din Carpați, dar mai agresiv *(Ursus arctos* sau *horribilis)*. Trăiește în special în Alaska.

GROAPA DE LA BARSA, mic bazin depresionar în partea centrală a M-ților Bihor, în cadrul complexului carstic Padiș-Cetățile Ponorului, la c. 1 100 m alt. Supr.: 2,42 km². Numeroase fenomene carstice: Peștera Neagră, Ghețarul de la Barsa, Peștera de la Zăpodie, doline, ponoare, arcade naturale etc. Inaccesibil turiștilor. Face parte din Parcul Național al M-ților Apuseni.

GROAPĂ (cuv. autohton) s. f. **1.** Gaură (adâncă) în pământ. ✧ *G. (fosă) abisală* v. *abisal* **(1).** ✦ Mormânt. ✧ Expr. *A săpa* (cuiva) *groapa* = a unelti împotriva cuiva. *A fi cu un picior în groapă* = a fi pe moarte. **2.** (FIZ.) *G. de potențial* = domeniu în care energia potențială a unei particule prezintă un minim, fiind greu de părăsit de particulele cu energie mică.

GROAZĂ (< sl.) s. f. **1.** Sentiment de frică intensă provocat de un pericol, de o nenorocire etc. ✦ (Concr.) Persoană sau lucru care înfricoșează, înspăimântă. **2.** Fig. Mulțime, cantitate mare, sumedenie.

GROAZNIC, -Ă (< bg.) adj. Care inspiră groază **(1);** îngrozitor, înspăimântător. ✦ (Adverbial) Tare, mult; foarte, extrem de ...

GRÖBER [grǫ:bər], **Gustav** (1844—1911), lingvist și filolog german. Specialist în romanistică. Editor al culegerii „Compendiu de filologie romanică".

GROBIAN, -Ă (< germ., după personajul *St. Grobianus* din alegoria „Corabia smintiților", 1494, de Sebastian Brandt) adj., s. m. și f. Mitocan, mojic, grosolan.

GROCK (pseud. lui *Charles Adrien Wettach*) (1880—1959), actor elvețian. Virtuoz al spectacolului de clovnerie muzicală. Memorialistică („Din amintirile unui rege al clovnilor").

GRODNO, oraș în Rep. Belarus, în apropiere de granița cu Polonia; 285 mii loc. (1991). Ind. metalurgică, constr. de mașini, electrotehnică, chimică, textilă, a încălț., tutunului, de prelucr. a lemnului. Centru comercial și cultural. Menționat documentar în 1126.

GROENLANDA 1. Cea mai mare ins. a Pământului, situată în N Oc. Atlantic; 2,2 mil. km², din care ghețurile ocupă 1,8 mii. km²; 55,4 mii loc. (1992), mai ales eschimoși. Centru ad-tiv: *Nuuk* (Godthåb). Localit. pr.: Kangerlussuaq și Paamiut. Țărmurile, puternic crestate cu fiorduri adânci, au c. 39 mii km lungime. Aici se formează anual 13—15 mii de aisberguri. Calota glaciară are c. 3 400 m grosime (în centrul insulei). Sub gheață se află un podiș cristalin, înclinat către interiorul insulei și mărginit către E și V de lanțuri montane. Alt. max.: 3 700 m (vf. Gunnbjørn Fjeld). Pe litoral, climă subarctică și arctică maritimă, iar în interior, continentală. Vegetație de tundră în zona litorală. Expl. de plumb, zinc, cărbune, grafit și criolit (38,2 mii t, 1987, singurul zăcământ din lume). Creșterea renilor și a ovinelor. Pescuit. —*Istoric.* Descoperită de Eric cel Roșu (982). Creștinată începând cu anul 1000. Către anul 1500, în urma răcirii climei, eschimoșii au rămas singurii locuitori ai ins. Redescoperită în 1578 de englezul Martin Frobisher, **G.** a fost colonizată de danezi. Tratatul de la Kiel (1814) a recunoscut Danemarcii suveranitatea asupra **G.** După marile expediții ale lui J.C. Ross, W.E. Parry și J. Franklin, centrul insulei a fost atins, în 1883, de A. Nordenskjöld, apoi **G.** a fost traversată în lungime de F. Nansen (1888). Departament danez din 1953, **G.** a obținut autonomia internă la 1 mai 1979. Noua Constituție a instituit o adunare națională (Landsting) din 21 de membri, dintre care cinci formează un consiliu regional (Landstyre) condus de un președinte. **G.** este reprezentată în Parlamentul danez prin doi membri. În urma unui referendum (1982), **G.** s-a retras (febr. 1985) din Uniunea Europeană. **2. Marea Groenlandei,** mare în bazinul Oc. Înghețat, cuprinsă între Groenlanda, Islanda, ins. Jan Mayen și Arh. Spitsbergen, care comunică larg cu Oc. Atlantic și cu M. Norvegiei; 1,2 mil. km². Ad. medie: 1 444 m; ad. max.: 3 535 m. Străbătută de curentul rece al Groenlandei (în V) și de curentul Spitsbergen (în E). Importantă zonă de pescuit. **3. Parcul Național G.,** parc situat în NE **G.,** cel mai mare și mai nordic din lume, cuprins între 71 și 82° lat. N; 700 mii km². Întemeiat în 1974, în componența sa intră: fiorduri (Scoresby Sund, Nordvestfjord), ghețari, flora și fauna (boul moscat, ursul alb, vulpea polară, lemingul, păsări).

GROF (< magh.) s. m. Titlu nobiliar (conte) dat, în trecut, unor mari latifundiari din Ungaria; *p. ext.* mare proprietar.

GROG (< engl., fr.) s. n. Băutură alcoolică preparată din apă fierbinte, în amestec cu rom, coniac sau rachiu, zahăr și lămâie.

GROGGY (cuv. engl.) [grǫghi] adj. (Despre sportivi sau echipe sportive) Amețit în urma unor acțiuni presante ale adversarilor.

GROHOTIȘ (< *grohot*) s. n. Îngrămădire de fragmente colțuroase de rocă, de dimensiuni și forme variabile, pe versanții munților și la poalele pantelor abrupte. Se formează în urma acțiunii agenților modificatori externi asupra stâncilor; materialul este sortat în funcție de dimensiune, în partea inferioară aflându-se bolovanii mari.

GROJDIBODU, com. în jud. Olt; 3 523 loc. (1995). Biserică având dublu hram — Sf. Grigore și Sf. Haralambie (1863), în satul **G.**

GROMAIRE [gromer], **Marcel** (1892—1971), pictor și gravor francez. A practicat o viguroasă artă a sintezelor, într-o cromatică sobră și într-o viziune de inspirație populară, manifestând totodată preocupări pentru aspectele sociale și umanitare („Războiul"). Ample compoziții organizate arhitectonic, în manieră cubistă („Vagabondul").

GROMÎKO, Andrei Andreevici (1909—1989), om politic sovietic. Ministru al Afacerilor Externe (1957—1985). Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1985—1988).

GROMOVNIC (< sl.) s. n. Carte populară cu caracter divinatoriu, de origine siriană și egipteană; prevestea viitorul pe baza interpretării tunetelor și fulgerelor în funcție de zodia în care se produceau. În 1639, la Govora, a fost tipărit primul **g.** cu text slavo-român.

Vf. Grossglockner

GRONINGEN [hrō'niŋə], oraș în NE Olandei; 170 mii loc. (1993). Aeroport. Nod de canale fluviale și rutiere. Lângă oraș, la Slochteren, se află cel mai mare câmp de gaze naturale din Europa, descoperit în 1962. Metalurgie, constr. navale, uzine chimice, aparataj audio și video, fabrici textile și de zahăr. Piață pentru vite, produse vegetale și flori. Universitate (1614). Biserică (sec. 15). Muzeul van Oudheden. Întemeiat în sec. 11.

GROP s. n. Colet de dimensiuni mici, cuprinzând bani, cecuri în monedă străină, valori mobiliare, efecte publice etc.

GROPAR (< *groapă*) s. f. **1.** Persoană care sapă gropi pentru morminte. **2.** Gen de insecte coleoptere, cu corpul lung de 1,2—3 cm și elitre mai scurte decât abdomenul, ce depun ouăle pe cadavre de animale, pe care adeseori le îngroapă pentru a servi drept hrană larvelor după eclozare *(Necrophorus)*; necrofor.

Walter Gropius

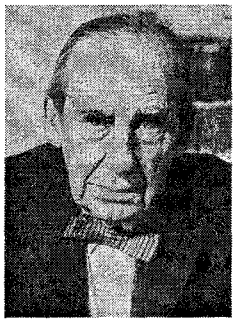

GROPENI, com. în jud. Brăila; 3 626 loc. (1995). Creșterea porcinelor.

GROPIȚĂ (< *groapă*) s. f. **1.** Diminutiv pentru groapă. **2.** Mică adâncitură pe care unii oameni o au în bărbie sau o fac în obraji când râd.

GROPIUS, Walter (1883—1969), arhitect și urbanist german. Stabilit în S.U.A. (1937). Reprezentant al funcționalismului. Întemeietorul *Bauhaus*-ului, a cărui clădire de la Dessau a construit-o. Unul dintre inițiatorii arhitecturii moderne, al designului, urbanismului și esteticii industriale (Centrul comercial din Dresda, Palatul de Justiție din Berlin, Centrul Harvard, Centrul Boston). Studii („Noua arhitectură și Bauhaus-ul", „Principiile designului modern", „Măiestria spațiului și a tehnicilor").

GROPNIȚA, com. în jud. Iași; 3 304 loc. (1995). Biserica Adormirea Maicii Domnului (1830), în satul **G.**

GROPNIȚĂ (< bg.) s. f. **1.** Încăpere între pronaosul și naosul unei biserici, destinată să adăpostească mormintele ctitorilor. **2.** Cimitir în apropierea unei biserici.

GROS, -OASĂ (lat. *grossus*) adj., subst., adv. **I.** Adj. **1.** (Despre corpuri cilindrice) Cu circumferința sau diametrul mare. ✦ (Despre ființe sau părți ale corpului lor) Gras, dezvoltat excesiv. **2.** Mare în volum, voluminos. ✦ (Despre litere) Scrise mai gros decât cele obișnuite; aldine. **3.** Cu dimensiune mare de la suprafață până la bază sau între cele două fețe paralele. ✧ Expr. *(A fi) gros la* (sau *de*) *obraz* = a fi obraznic; nesimțit. ✦ Țesut din fire groase **(I 1).** ✦ (Despre fluide) Care curge greu; dens. ✦ Fig. (Despre întuneric, ceață etc.) Adânc, compact. **4.** Fig. (Despre voce, glas; adesea adverbial) Adânc, profund, grav. **II.** S. n. Partea cea mai numeroasă a unei colectivități, a unui ansamblu de lucruri etc. ✧ Loc. *Din gros* = în număr mare. **III.** Adv. Mult, din plin. *Câștigă gros.*

GROS [gro], **Antoine, baron** (1771—1835), pictor francez. Elev al lui L. David. Compoziții istorice care, prin mișcarea și patetismul lor, vestesc romantismul („Bonaparte la podul de la Arcole", „Câmpul de bătălie de la Eylau", „Bonaparte vizitând ciumații din Jaffa").

GROSIER, -Ă (< fr.) adj., s. n. pl. **1.** Adj. Grosolan. **2.** S. n. pl. Denumire folosită pentru nutreturi fibroase, cu conținut mare de celuloză (paie și pleavă de cereale, coceni de porumb, vrejuri de leguminoase etc.).

GROSIME (< *gros*) s. f. **1.** Diametrul secțiunii transversale a unui corp cilindric. **2.** Dimensiunea unui corp în sens orizontal, pe secțiune transversală (ex. **g.** peretelui). **3.** Dimensiunea unui corp în sens vertical, distanța dintre fețele superioară și inferioară ale unui strat.

GROSISMENT (< fr.) s. n. Mărime caracteristică instrumentelor optice cu imagini virtuale (lunetă, microscop etc.), egală cu raportul dintre unghiul sub care se vede un obiect cu ajutorul instrumentului respectiv și unghiul sub care se vede obiectul cu ochiul liber; mărime unghiulară; putere măritoare unghiulară.

GROSOLAN, -Ă (< it.) adj. Lipsit de delicatețe, de finețe; necioplit, nepoliticos, bădăran, mojic **(1).** ✦ Insuficient prelucrat; necizelat, brut **(1).**

GROSOLĂNIE (< *grosolan*) s. f. Faptă sau vorbă grosolană; mojicie, obrăznicie.

GROSS, Karl (1861—1946), filozof, psiholog și estetician german. Reprezentant al realismului critic neokantian. A elaborat o teorie asupra semnificației jocului la om și la animale; a regândit estetica pe baze psihologice ca produs al jocului („Jocurile omului", „Plăcerea estetică", „Construcția sistemelor filozofice").

GROSSETESTE, Robert (c. 1175—1254), erudit englez, călugăr franciscan. Prof. univ. la Oxford. A aplicat matematica și verificarea experimentală în cercetarea fenomenelor naturii. A elaborat o teorie cosmologică originală despre lumină, care condiționează toate celelalte teorii din optică, astronomie etc. („Despre lumină").

GROSSETO, oraș în V Italiei (Toscana), la SV de Siena, pe râul Ombrone; 70,1 mii loc. (1991). Important centru agricol și comercial. Mașini agricole. Ind. alim. și a conf. Catedrală romanică (reconstruită în 1294). Muzeu arheologic și de artă cu antichități etrusce și romane. Stațiune balneară cu ape sulfuroase. În apropiere, ruinele orașului etrusc și roman Rusellae.

GROSSGLOCKNER, cel mai înalt vf. (3 797 m) din masivul Tauern Înalți (Alpii Estici), în Austria. Alcătuit din roci cristaline; are pe pantele estice ghețari (Pasterze, de 9 km lungime) și este străbătut de o șosea alpină de 48 km. Turism

GROSSMANN, Vasili Semionovici (1905—1964), scriitor rus. Povestiri („Poporul e nemuritor") și romane („Pentru cauza cea dreaptă") consacrate războiului. După apariția romanului „Bătălia Stalingradului", evocând lagărele de concentrare rusești și germane, nu a mai fost publicat în U.R.S.S. Ultima sa carte, „Totul trece", o severă condam-

nare a regimului comunist, a apărut postum în Italia.

GROSSO MODO (loc. lat.) adv. Fără a intra în amănunte, luat în mare; sumar.

GROSSULAR (< fr. {i}) s.n. Varietate de granat, calcic, aluminos, galben, verde, brun sau roşu, întâlnit în rocile metamorfice de contact metasmatic.

GROSZ [gros], **George** (1893—1959), pictor şi grafician german. Stabilit în S.U.A. (1933). Reprezentant al expresionismului în varianta „Noua obiectivitate". Grafică militantă, caracterizată prin vigoarea critică, sarcasmul crud şi originalitatea viziunii („Germania. O poveste de iarnă", „Supravieţuitorul")

GROŞ (< germ.) s. m. **1.** (În Ev. Med.) Monedă de argint emisă din sec. 13 de mai multe state europene (Franţa, Polonia ş.a.). **2.** (În Moldova) Monedă de argint bătută de Petru I Muşat.

GROŞAN, Ioan (n. 1954, Satulung, jud. Maramureş), scriitor român. Proză postmodernistă, îmbinând observaţia penetrantă a cotidianului cu sugestia livrescă şi parodică („Trenul de noapte", „Caravana cinematografică", „O sută de ani de zile la porţile Orientului").

GROŞI, com. în jud. Maramureş; 2 324 loc. (1995).

GROŞIŢĂ (< *groş*) s. f. **1.** Monedă de argint austriacă; a circulat şi în Ţările Române în sec. 18. **2.** Monedă poloneză de aramă; a circulat în Ţările Române în sec. 17.

GROTA MIRESEI, lac carsto-salin în oraşul Slănic, jud. Prahova, cantonat în mijlocul Muntelui de Sare; supr.: 1 300 m²; ad. max.: 32 m. Rezervaţie naturală.

GROTĂ (< fr., it.) s. f. Peşteră, cavernă **(1).**

GROTEŞC[1] (< germ.) s. n. Corp de literă de tipar, format din arce şi segmente de dreaptă de egală grosime şi fără talpă (picioruş).

GROTEŞC[2]**, -Ă** (< fr., it.) adj., s. n. **1.** Adj. De un comic exagerat; caraghios, nenatural, ciudat, bizar. **2.** S. n. Categorie estetică desemnând zugrăvirea fantastică, în ipostaze extravagante, caricaturale, uneori monstruoase, înfricoşătoare, violent contrastante şi voit disproporţionate a urâtului fizic şi moral. Impus de romantici, este cultivat şi de literatura şi arta modernă. **3.** S. n. Gen de ornamentaţie de origine romană, reintrodus în pictura Renaşterii, care constă într-o decoraţie fantastică, formată din motive vegetale, animale, din personaje ciudate şi măşti întreţesute în arabescuri.

avers revers

Groş din timpul lui Petru I Muşat

GROTHENDIECK [grotəndik], **Alexander** (n. 1928), matematician american de origine germană. Lucrări în domeniul analizei funcţionale (teoria spaţiilor vectoriale). Contribuţii fundamentale în geometria algebrică („Elemente de geometrie algebrică", în colab. cu J. Dieudonné). Medalia Fields (1966).

GROTIUS, Hugo (numele latinizat al lui *Hugo de Groot*) (1583—1645), teolog, jurist, istoric şi diplomat olandez. A susţinut superioritatea creştinismului faţă de celelalte religii („Despre adevărul religiei creştine"). Unul dintre fondatorii teoriei dreptului natural („Marea liberă"); a sistematizat pentru prima oară dreptul internaţional („Despre dreptul războiului şi al păcii").

GROTOWSKI, Jerzy (n. 1933), regizor şi teoretician de teatru polonez. Reprezentant al teatrului de avangardă, propune un „teatru sărac" (fără scenografie, reflectoare, efecte scenice, costume etc.), esenţial fiind doar jocul actorilor, împins, uneori, până la paroxism („Cain" de Byron, „Faust" de Marlowe, „Idiotul" de Dostoevski).

GROTTGER [grotgher], **Artur** (1837—1867), pictor şi grafician polonez. Orientare romantică. Desene dedicate răscoalei poloneze din 1863—1864 (cicluri de lucrări: „Varşovia", „Polonia", „Lituania", „Războiul"). Portretist.

GROTTHUSS, Christian Johann Dietrich Theodor (cunoscut sub numele de *Theodor Grotthuss*) (1785—1822), chimist şi fizician german. A descoperit, împreună cu Draper, legea calitativă a fotochimiei, denumită *legea Grotthuss-Draper.*

Petru Groza

GROUCHY [gruşi], **Emmanuel, marchiz de** (1766—1847), mareşal francez. Participant la războaiele napoleoneene. Cunoscut mai ales prin faptul că nu a putut împiedica joncţiunea trupelor prusiene cu cele engleze la Waterloo (1815).

GROUSSET [gruseţ], **René** (1885—1952), orientalist francez. Preocupări de istoria filologiei şi a civilizaţiior orientale („Istoria Extremului Orient", „Imperiul stepelor") privite în raport cu lumea creştină („Istoria cruciadelor şi a regatului franc al Ierusalimului").

GROVE [grouv], **Frederick Philip** (pe numele adevărat *Felix Paul Greve*) (1871—1948), romancier canadian. Romane cu tentă autobiografică, o adevărată saga a colonizatorilor preriei („Colonizatorii", „Pâinea noastră cea de toate zilele", „Jugul vieţii", „Fructele pământului").

GROVE [grouv], **Sir George** (1820—1900), muzicolog britanic. A publicat un monumental „Dicţionar al muzicii şi muzicienilor". Director al Colegiului Regal de Muzică (1882—1894). A editat „Macmillan's Magazine" (1868—1883).

GROZA, Petru (1884—1958, n. Băcia, jud. Hunedoara), avocat şi om politic român. Preşedinte al organizaţiei *Frontul Plugarilor* (1933—1953). În timpul războiului (1943—1944) a fost internat în lagăr. Ministru în mai multe rânduri. Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (nov. 1944—febr. 1945) în guvernele Sănătescu şi Rădescu. Preşedinte (şeful statului) al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (1952—1958). La cererea expresă a lui A. I. Vîşinski şi sub presiunea militară sovietică, regele Mihai I este nevoit să accepte numirea dr. Petru Groza ca prim-ministru, care, la 6 mart. 1945, formează un nou guvern, ministerele cheie fiind deţinute de comunişti. La trei zile după instalare, Moscova decide restabilirea administraţiei româneşti asupra părţii de nord a Transilvaniei eliberate, fapt ce semnifică încrederea şi învestitura politică acordate guvernului Groza. Recunoscut şi de Marea Britanie şi S.U.A. (febr. 1946), guvernul dr. Petru Groza, pe deplin legitimizat, a trecut la iniţierea şi aplicarea unui şir de măsuri (judecarea şi executarea mareşalului I. Antonescu şi a principalilor săi colaboratori, falsificarea alegerilor parlamentare din nov. 1946, anihilarea opoziţiei şi, în special, a partidelor istorice, arestarea şi exterminarea liderilor lor, impunerea actului de abdicare regelui Mihai I ş.a.).

Traian Grozăvescu (în „Paiaţe")

GROZĂMĂ s. f. Subarbust din familia leguminoaselor, cu tulpina articulată, având câte două muchii aripate, frunze alterne şi flori galbene, dispuse în racem *(Genista sagittalis)*; frecventă în regiunea de câmpie şi de munte.

GROZĂV, -Ă (< bg.) adj. **1.** Care umple de groază; îngrozitor, teribil. **2.** Fig. (Şi adv.) Foarte mare, foarte tare, extraordinar. **3.** Fig. De seamă, remarcabil, excepţional. ✦ Curajos. ✧ Expr. (Substantivat) *A face pe grozavul* = a se arăta mai curajos decât este; a se grozăvi.

GROZAV, boier moldovean, vornic al lui Petru Rareş. A repurtat victoria de la *Feldioara* (iun. 1529) asupra partizanilor lui Ferdinand I de Habsburg, adversarii lui *Ioan Zápolya,* pe care îl sprijinea domnul Moldovei.

GROZĂVESCU, Traian (1895—1927, n. Lugoj), tenor român. Solist al operelor din Cluj, Viena, Berlin. Voce cu un timbru strălucitor în toate registrele, interpretare expresivă şi pasionată („Boema" şi „Tosca" de Puccini, „Rigoletto" de Verdi, „Carmen" de Bizet).

GROZĂVI (< *grozav*) vb. IV refl. (Fam.) A-şi da aere, a face pe grozavul. ✦ A se lăuda, a se fuduli.

GROZĂVIE (< *grozav*) s. f. Fapt, stare sau întâmplare îngrozitoare; urgie, oroare. ✦ Lucru sau fiinţă grozavă, extraordinară.

GROZEŞTI 1. Com. în jud. Iaşi, pe Prut; 1 749 loc. (1995). **2.** Com. în jud. Mehedinţi; 2 393 loc. (1995). Biserica de lemn Sf. Nicolae (1704), în satul G.

GROZNÎI, cap. Rep. Autonome Cecene (Federaţia Rusă), în N M-ţilor Caucaz; 401 mii loc. (1991). Aeroport. Mari expl. de petrol. Legat prin conducte petroliere cu Mahacikala (la Marea Caspică), iar spre NV, cu Tuapse (la Marea Neagră) şi Rostov (pe Don). Petrochimie, constr. de maşini şi produse alim. Universitate. Ca urmare a proclamării unilaterale a independenţei Ceceniei (1991), Rusia declanşează, în dec. 1994, operaţiuni militare împotriva cecenilor, soldate cu distrugerea, în mare parte, a oraşului G. şi mari pierderi de vieţi omeneşti.

GROZUŢĂ, Alexandru (n. 1907, Cornea, jud. Caraş-Severin), interpret român de romanţe şi muzică populară. Culegător de folclor, autor de cântece, cuplete şi romanţe.

GRUBER, Eduard (1861—1896, n. Iaşi), psiholog român. Prof. univ. la Iaşi. A promovat metodele experimentale şi a cercetat audiţia colorată.

GRUDZIADZ [grudʒodz], oraş în N Poloniei, pe Vistula; 102,9 mii loc. (1992). Nod feroviar. Metalurgie; constr. de maşini agricole; ind. textilă; manufacturi de tutun, încălţ. Centru agricol. Fondat în sec. 10.

GRUIA, com. în jud. Mehedinţi, pe Dunăre; 3 450 loc. (1995). Expl. de argilă. Biserica Adormirea Maicii Domnului (1834—1837), în satul G.

GRUIE (< după fr. *grue*) s. f. (NAV.) Dispozitiv pentru ridicat greutăţi, până la câteva tone (bărci, ancore etc.), constituit dintr-o coloană cu braţ rabatabil sau oscilant, scripeţi etc.; macara.

GRUIEŢ (< *grui,* reg. „colină", „movilă") s. m. (GEOMORF.) Movilă de alunecare.

GRUIFORME (< engl.) s. f. pl. Ordin de păsări (din care fac parte lişiţa, ploierul, dropia, cocorul) care trăiesc pe ţărmurile apelor, prin mlaştini, şesuri uscate şi păduri.

GRUITHUISEN, Franz Paula von (1774—1852), medic şi astronom german. Prof. univ. la München. A formulat (1840) ipoteza, valabilă şi astăzi, conform căreia craterele lunare s-ar datora impactului cu meteoriţii.

GRUIU, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 6 583 loc. (1995). Staţie de c.f. Pe insula din lacul Snagov se află *Mănăstirea Snagov;* biserica Sf. Mihail şi Gavril (1587—1589).

GRUMAZ (cuv. autohton) s. n. **1.** Cerbice; gât; *p. restr.* ceafă. **2.** (Rar) Gâtlej. **3.** Parte mai îngustă la unele obiecte, asemănătoare cu gâtul **(1)**.

GRUMĂZEŞTI, com. în jud. Neamţ; 5 478 loc. (1995). Colecţie de fluturi (c. 125 000 exemplare) aparţinând naturalistului Aristide Caradja, donată Muzeului Antipa. Parc dendrologic. Biserica de lemn Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul (ante 1598, refăcută în 1784), în satul Topoliţa.

GRUMIAUX [grümio], **Arthur** (1921—1986), violonist belgian. Elev al lui G. Enescu. Repertoriu clasic şi romantic interpretat cu eleganţă şi limpezime. Activitate pedagogică.

GRUND (< germ.) s. n. **1.** Primul strat de material aplicat pe suprafaţa unei piese care urmează să fie finisată prin vopsire, pentru a asigura o mai bună legătură între aceasta şi vopsea. **2.** Strat de mortar aplicat direct pe zidărie. **3.** (ARTE PL.) Strat pregătitor, special preparat, care se aplică pe pânza, cartonul, panoul de lemn etc. pe care se pictează.

GRUNDTVIG [grondvi], **Nicolai Frederik Severin** (1783—1872), prelat şi scriitor danez. Admirator al vechii civilizaţii nordice („Mitologia nordică", „Scandinavia şi declinul unei lumi eroice"). Autor de psalmi. Organizator al „înaltelor şcoli populare" pentru răspândirea culturii scandinave.

GRUNDUI (< *grund*) vb. IV tranz. A aplica grund pe o suprafaţă.

GRÜNEWALD, Matthias (pe numele adevărat *Mathis Nithart* sau *Gothart*) (c. 1460/1470—1528), pictor german. Legată de viziunea goticului târziu, crea-

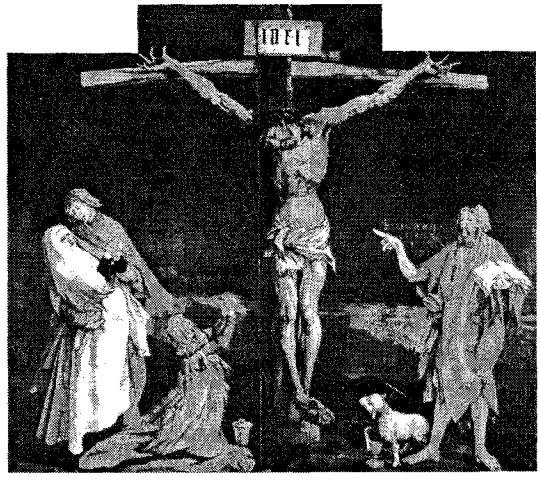

Matthias Grünewald: „Răstignirea lui Iisus Hristos (Detaliu de pe altarul din Isenheim)

ția sa se caracterizează prin exaltare mistică, expresivitate patetică, intensitate a coloritului („Altarul din Isenheim", „Sf. Erasm" și „Sf. Mauritius").

GRUNJOS, -OASĂ (< *grunz*) adj. Care prezintă asperități; rugos, granulos, grunzuros.

GRÜNWALD, localit. în NE Poloniei. Aici s-a desfășurat o bătălie în care armatele polone, lituaniene și ruse au înfrânt, la 15 iul. 1410, armata Ordinului teutonic. La această luptă împotriva cavalerilor teutoni, a participat și un corp de oaste moldovean. Azi lângă Stebark.

GRUNZ (cuv. autohton) s. m. Bucată dintr-o materie fărâmicioasă; bulgăre.

GRUNZUROS, -OASĂ (< *grunz*) adj. Grunjos.

GRUP (< fr.) s. n. **1.** Ansamblu de obiecte, de animale sau de plante asemănătoare aflate laolaltă. **2.** Ansamblu de persoane care săvârșesc (în mod temporar) o acțiune comună. **3.** Colectivitate de persoane reunite printr-o comunitate de interese și vederi. ✧ *G. social* = ansamblu de indivizi constituit pe baza uneia sau a mai multor note esențiale (demografice, social-economice, naționale, profesionale, de vârstă ș.a.) sau în funcție de anumite scopuri (producție, consum, activitate social-politică de conducere, educațională etc.). *G.s.* se împarte în unități macrostructurale (clase, pături, stări sociale ș.a.) și unități microstructurale (familie, comunități locale, formații de muncă etc.). *G. de armate* = mare unitate în organizarea militară a unor state, formată din mai multe armate. *G. de recunoaștere* = număr restrâns de militari, întruniți temporar sub o comandă unică, în vederea executării unei misiuni de recunoaștere. *G. parlamentar* = grupare în parlament formată din reprezentanții unui partid politic sau ai mai multor partide, care adoptă, în general, aceeași poziție politică. **4.** (EC.) Asociere între două societăți (dintre care una este „societate mamă") pe baza anumitor aranjamente (presupune și consolidarea conturilor). ✧ *G. bancar* = sindicat bancar. **5.** (MAT.) Mulțime în care se definește o lege de compunere (adunare, înmulțire etc.) care asociază la orice pereche de elemente ale sale un alt element și este caracterizată prin asociativitate, prin existența unui element neutru și a unui element opus față de această asociere (ex. grupul aditiv al numerelor întregi, grupul multiplicativ al numerelor raționale nenule etc.). *G. comutativ (abelian)* = în care legea de compoziție este comutativă. **6.** Ansamblu de obiecte de același fel sau de piese componente, mecanisme, mașini, lucrări etc. reunite din punctul de vedere al caracteristicilor principale sau din punct de vedere funcțional. ✧ *G. electrogen* v. *electrogen.*

GRUPA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A (se) aduna, a (se) reuni într-un grup. ✦ Tranz. A comasa. **2.** Refl. (Despre mai multe persoane) A se alătura unei mișcări, unui curent, a se strânge în jurul unui conducător. **3.** Tranz. A împărți, a distribui, a repartiza în grupuri.

GRUPAJ (< fr.) s. n. Așezare sistematică, pe categorii; ansamblu **(1),** grup de informații.

GRUPARE (< *grupa*) s. f. **1.** Acțiunea de a (se) grupa și rezultatul ei. **2.** Grup de persoane reunite printr-o comunitate de interese, scopuri și idei. **3.** (EC.) *G. profesională* = organism financiar constituit în scopul procurării de capitaluri (mai ales pentru împrumuturile emise) pentru membrii participanți. *G. de afaceri* = număr variabil de comercianți, producători sau consumatori, care efectuează în comun cumpărarea de mărfuri pentru obținerea unor condiții particulare (speciale) în favoarea lor, din partea furnizorului comun. *G. de interese economice* = persoană juridică constituită din *două sau mai multe persoane fizice* sau juridice în scopul facilitării dezvoltării activităților economice preexistente ale membrilor (nu poate aduce beneficii). **4.** *G. statistică* = separare a unei colectivități statistice în grupe omogene de unități, după variația uneia sau a mai multor caracteristici. **5.** (MILIT.) Număr variabil de subunități, unități sau mari unități, întrunite temporar sub o comandă unică, în vederea îndeplinirii unei misiuni de luptă. **6.** (CHIM). *G. funcțională* = reunire de atomi a cărei prezență în molecula unei combinații organice caracterizează o funcție chimică (ex. g. hidroxil—OH caracterizează funcția alcool).

GRUPĂ (< fr.) s. f. **1.** Colectiv restrâns de persoane subordonat unei forme organizatorice mai largi (ex. g. de studenți). ✦ Unitate administrativă într-o întreprindere sau într-o instituție având aceeași specialitate. ✦ (MILIT.) Cea mai mică subunitate militară de instrucție și de luptă. Câteva g. formează un pluton. ✦ Grup **(2). 2.** Subdiviziune, mai ales în științe, constând din elemente care prezintă trăsături comune. ✧ *G. sangvină* = clasificare a sângelui pe baza caracteristicilor globulelor roșii (aglutinogen) și ale plasmei sangvine (aglutinină). Are importanță în practica transfuziei sângelui de la un individ la altul și în medicina legală și criminalistică. La om există patru *g. s.*: I (O), II (A), III (B) și IV (AB). **3.** (CHIM.) *G. a sistemului periodic* = fiecare dintre cele nouă subîmpărțiri care rezultă la așezarea elementelor în sistemul periodic, alcătuită din elemente cu proprietăți asemănătoare. *G. analitică* = subîmpărțire care cuprinde elementele cu o comportare asemănătoare față de un anumit reactiv. **4.** (STRAT.) Totalitatea depozitelor formate în decursul unei ere geologice.

GRUPUL ANDIN (Pactul Andin), organizație guvernamentală regională, cu sediul la Lima, creată prin Acordul de la Cartagena din 1969, în scopul realizării unei uniuni economice, comerciale și politice a statelor membre (Bolivia, Chile — s-a retras din organizație în 1977 —, Columbia, Ecuador, Perú — din 1992, cu statut de observator — și Venezuela).

GRUPUL CELOR 24, organ interguvernamental al Grupului celor 77, având ca scop studierea problemelor monetar-financiare ale țărilor în curs de dezvoltare.

GRUPUL CELOR CINCI (Cercul Balakirev), grupare de creație a compozitorilor ruși din deceniul 6 al sec. 19, din care au făcut parte A. P. Borodin, C. A. Cui, M. P. Musorgski, N. A. Rimski-Korsakov și M. A. Balakirev. Ideologul grupării a fost V. V. Stasov. Au militat pentru înnoirea și dezvoltarea unui stil național. Concepția și creația grupului au avut o mare înrâurire asupra generațiilor următoare din Rusia și din alte țări.

GRUPUL CELOR PATRU, grupare artistică întemeiată, în 1926, de pictorii români N. Tonitza, Șt. Dimitrescu, Fr. Șirato și sculptorul O. Han. A avut un rol important în promovarea picturii românești moderne. A ființat până în 1938.

GRUPUL CELOR 77, organizație internațională guvernamentală creată în *timpul primei sesiuni* a U.N.C.T.A.D. (1964), în scopul armonizării pozițiilor țărilor în curs de dezvoltare în cadrul organismelor și negocierilor din sistemul O.N.U. Din 1964, numărul membrilor a crescut de la 77 la 114 (1995), printre care și România. Reuniuni ministeriale: Alger (1967), Lima (1971), Manila (1977), Arusha (1979), Buenos Aires (1983), New York (1994).

GRUPUL CELOR ȘASE, grupare fundată, în 1918, de compozitorii francezi G. Auric, A. Honegger, D. Milhaud, F. Poulenc, L. Durey și G. Tailleferre, cu caracter antitradiționalist, promovând înnoirea limbajului muzical prin reinstaurarea unui spirit clasic, de esență franceză, și prin sinceritatea și puritatea expresiei. Gruparea a jucat un rol

important în dezvoltarea artei moderne franceze.

GRUPUL CELOR 10 (Ciubul de la Paris), denumire unanim acceptată pentru întâlnirile anuale ale miniștrilor de Finanțe din 10 state industrializate (Belgia, Canada, Franța, Germania, Italia, Japonia, Marea Britanie, Olanda, Suedia, S.U.A. și Elveția, cu statut de observator), reprezentând, *de facto,* autoritatea superioară în F.M.I. Aceste întâlniri au ca scop analizarea sistemului monetar internațional și pregătirea reformelor care se impun, acordarea de sprijin financiar țărilor care aparțin Grupului, menținerea, la dispoziția F.M.I., a unui fond de 6 miliarde dolari pentru echilibrarea sistemului monetar internațional.

GRUPUL 47, cerc literar care a reunit, în perioada 1947—1977, scriitori de limbă germană din Germania, Elveția și Austria. Membrii lui au apărat toate formele de libertate — literară, politică ș.a. Li se datorează descoperirea unor scriitori de talent (G. Eich, H. Böll, G. Grass, M. Walsen).

GRUZIA v. **Georgia.**

GRUZIN, -Ă adj, s. m. și f. v. **georgian,-ă.**

GRYPHIUS, Andreas (numele latinizat al lui *A. Greif*) (1616—1664), poet și dramaturg german. Lirică religioasă cu caracter pesimist („Meditații asupra cimitirului, ultimul sălaș al celor morți"). Drame („Cardenio și Celinde") și comedii („Horribilicribrifax") didactice și moralizatoare.

GRYTVIKEN [grutvicən], așezare umană situată în arh. Georgia de Sud, cea mai sudică de pe glob. Stație meteorologică (King Edward Point). Laborator biologic. Întemeiată în 1904 de norvegianul C.A. Larsen.

Gs, simbol pentru *gauss.*

GUADALAJARA [guadalahara] **1.** Oraș în Spania centrală (Castilia La Mancha), pe râul Henares, la NE de Madrid; 62,4 mii loc. (1989). Aeroport. Ind. constr. de automobile, piel. și alim. (ulei, zahăr). Biserica Santa Maria de la Fuente (sec. 13), palat (sec. 15). Pod roman și apeduct. Aici a avut loc (8—20 mart. 1937), în timpul Războiului Civil, o mare operațiune militară, terminată cu victoria armatei republicane asupra celei franchiste. În ambele armate au luptat voluntari români. **2.** Oraș în partea central-vestică a Mexicului, centru ad-tiv al statului Jalisco; 1,65 mii. loc. (1990). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Aparataj electrotehnic; ind. chimică, a cimentului, sticlei, hârtiei, textilă, încălț. și alim. Vechi ateliere de ceramică. Model de sistematizare urbanistică colonială. Universitate (1792). Catedrală (1561—1618), Palat guvernamental (1743). Întemeiat în 1531.

GUADALAVIAR (TURIA), fl. în E. Spaniei; 300 km. Izv. din E M-ților Iberici și se varsă în M. Mediterană, în apropiere de Valencia.

GUADALCANAL, ins. în SV Oc. Pacific (Arh. Solomon); 6,5 mii km²; 61 mii loc. (1991). Oraș pr.: *Honiara.* Relief muntos vulcanic, cu alt. max. de 2 331 m. Expl. de aur. Copra. Cauciuc, cacao, lemn. Descoperită în 1568 de navigatorul spaniol A. Mendaña de Neyra. În al doilea război mondial, a fost teatrul unor lupte sângeroase între Aliați și japonezi (aug. 1942—febr. 1943).

GUADALQUIVIR [guadalkivir], fl. în S Spaniei; 560 km. Izv. din M-ții Andaluziei, traversează o întinsă câmpie aluvială, trece prin Córdoba și Sevilla și se varsă printr-un estuar în G. Cádiz, la Sanlúcar de Barrameda. Navigabil pentru vase oceanice până la Sevilla, iar în timpul fluxului, până la Córdoba. Hidrocentrale. Irigații.

GUADALUPE, oraș în NE Mexicului (Nuevo León), la E de Monterrey; 370,5 mii loc. (1980). Centru agricol (porumb, animale). Bazilică (sec. 18).

GUADELUPA (GUADELOUPE [guadelup]), grup de insule în Arh. Antilelor Mici (M. Caraibilor); 1,7 mii km²; 400 mii loc. (1992). Ins. pr.: Grande-Terre, Basse-Terre și Marie-Galante. Centrul ad-tiv: *Basse-Terre.* Oraș pr.: Pointe-à-Pitre. Relief vulcanic și calcaros. Alt. max.: 1 467 m (vulcanul Grande Soufrière). Climă tropicală umedă. Trestie de zahăr (10 000 ha din supr. cultivată, 1990), bananieri (50 mii t banane, 1990), arbori de cafea și cacao, citrice, vanilie, ananas, manioc, batate. Creșterea animalelor. Fabrici de zahăr (30 mii t, 1990) și rom. Descoperită de Columb în 1493, **G.** a fost colonizată de francezi (1635); ocupată în mai multe rânduri de Anglia, a revenit Franței în 1816. Din 1946, devine un departament de peste mări al Franței.

GUADIANA, fl. în Pen. Iberică (Spania și Portugalia); 820 km. Izv. din Pod. La Mancha, traversează Pod. Castiliei Noi și C. Extremadura, trece prin Mérida și Badajoz, formează, în anumite sectoare, granița dintre Spania și Portugalia și se varsă în G. Cádiz (Oc. Atlantic). Navigabil pe 93 km. Irigații.

GUAIACOL s. n. v. **gaiacol.**

GUAÍRA (SALTO DOS SETE QUEDAS), mare cascadă pe fl. Paraná formată din 18 căderi de apă, la granița dintre Brazilia și Paraguay; 114 m înălțime. Lățime max.: 4 850 m. Cascada cu cel mai mare debit din lume (13 300 m³/sec). Turism.

GUAJIRA [guahira] **(GOAJIRA** [goahira]), pen. în N Americii de Sud (Columbia și Venezuela), care închide la V G. Venezuela și se termină la N prin capul Gallinas. Relief muntos (853 m), cu climat și vegetație de semipustiu. Expl. de sare și de cărbune.

GUAM, ins. vulcanică în V Oc. Pacific, în arh. Mariane, la 5 000 km V de Hawaii; 541 km²; 143 mii loc. (1993). Centrul ad-tiv: *Agaña.* Cocotieri, bananieri, batate, manioc, trestie de zahăr. Creșterea porcinelor și bovinelor. Pescuit. Aici s-a înregistrat cea mai joasă presiune atmosferică de pe glob (657,9 mm, în 1958). Nod de linii aeriene, de navigație, de cabluri transpacifice; baze maritime și aeriene ale S.U.A. Descoperită în 1521 de Magellan. Ocupată de spanioli în 1668, a fost cedată S.U.A. în urma Războiului hispano-american din 1898. În timpul celui de-al doilea război mondial, **G.** a fost ocupată de japonezi (1941—1944). Din 1950, teritoriu „neîncorporat" al S.U.A., administrat de Departamentul de Interne. Activitatea legislativă este exercitată de guvernator și de Consiliul Legislativ, iar cea executivă, de Consiliul Executiv, condus de guvernator.

GUANABARA, golf al Oc. Atlantic, pe țărmul de SE al Braziliei, în dreptul orașului Rio de Janeiro; 429 km². Constituie cel mai mare port natural din lume. Descoperit în 1502 de A. Gonçalves și Amerigo Vespucci.

GUANAJUATO [guanahuato] **1.** Stat în Mexic: 30,5 mii km²; 4 mii. loc. (1990). Expl. miniere (argint, aur, plumb, zinc, cupru, mercur) și forestiere. Cereale și trestie de zahăr. Creșterea animalelor. **2.** Oraș în centrul Mexicului, la 2 050 m alt., la NV de Ciudad de México, centru ad-tiv al statului cu același nume; 73,1 mii loc. (1990). Expl. de min. auro-argentifere. Prelucr. primară a min. Universitate (1732).

GUANARE, oraș în V Venezuelei, centru ad-tiv al statului Portuguesa; 83,4 mii loc. (1991). Comerț cu cafea și bumbac.

GUANGDONG, prov. în SE Chinei; 197,1 mii km²; 64,4 mil. loc. (1992). Centrul ad-tiv: *Guangzhou.* Expl. forestiere (c. 40% din supr. prov. este ocupată cu păduri); expl. de cărbune, min. de fier, mangan, șisturi bituminoase, wolfram. Ind. zahărului (c. 50% din prod. țării). Orez (două-trei recolte

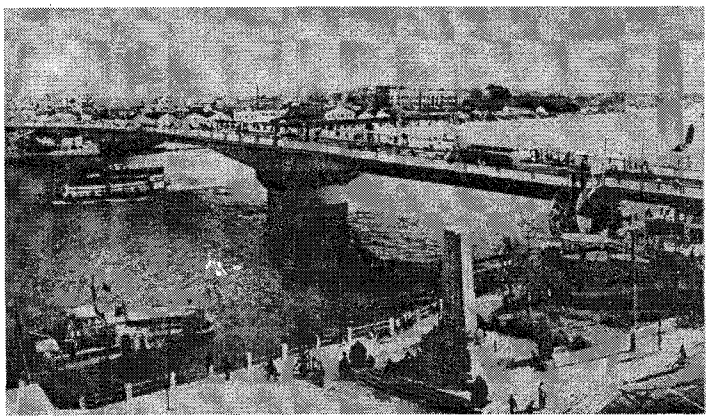

Guangzhou. Pod peste Xijiang

pe an), trestie de zahăr, porumb, batate etc. Sericicultură. Pescuit.

GUANGXI ZHUANG [guaŋsi-tguaŋ], reg. autonomă în SE Chinei; 220,4 mii km²; 42,2 mil. loc. (1990). Centrul ad-tiv.: *Nanning*. Expl. de cărbune. Orez (două recolte anuale), bumbac, arahide, tutun, trestie de zahăr şi hevea. Creşterea animalelor.

GUANGZHOU, oraş în SE Chinei, în delta fl. Xijiang, port la M. Chinei de Sud, centru ad-tiv al prov. Guangdong; 3 mil. loc. (1990). Important nod de comunicaţii. Aeroport. Siderurgie. Şantiere navale. Mare centru al ind. mătăsii şi iutei. Ind. celulozei şi hârtiei, a cauciucului, a piel., poligrafică şi alim. (zahăr). Universitate. Târg internaţional. Menţionat în sec. 3 î.Hr. În Evul Mediu — mare port comercial care lega China de SV Asiei şi Africa. În sec. 7, în **G.** a existat o colonie a negustorilor arabi, iar, ulterior, a fost unul dintre primele oraşe chineze în care au pătruns europenii. În sec. 18, **G.** a devenit principalul port de comerţ internaţional al Chinei. În urma războaielor purtate de Marea Britanie şi Franţa împotriva Chinei, aceasta a fost nevoită, în 1860, să declare **G.** port deschis comerţului extern. Principal centru al luptei pentru înlăturarea dinastiei manciuriene, precum şi al forţelor naţionale revoluţionare din anii 1923—1926 şi dec. 1927. Memorialul Sun Zhongshan (Sun Yat sen), Templul Guangxiao (sec. 7), Templul celor şase bananieri şi Pagoda florilor (sec. 6). Se mai numeşte şi *Canton*.

GUANIDINĂ (< fr. {i}) s. f. Substanţă chimică organică, solidă, higroscopică, solubilă în apă, folosită ca intermediar în sinteza de medicamente. Este un derivat al guaninei, cu o relativă toxicitate.

GUANINĂ (< fr. {i}) s. f. Bază azotată purinică prezentă în ţesuturi animale şi derivate organice. Este componenta principală a nucleotidelor din acizii nucleici.

GUANO (< fr. {i}) s. m. sg. **1.** Rocă sedimentară organogenă fosfatică, provenită din transformarea, în condiţiile unui climat arid sau de peşteră, a unor resturi de organisme: excremente, ouă şi cadavre de păsări, de lilieci, de peşti etc. **G.** se găseşte sub formă de strate în depozite mari pe litoralul american al Oc. Pacific, în Chile, Perú ş.a. şi se utilizează ca îngrăşământ organic natural. **2.** Îngrăşământ preparat din deşeurile provenite din industria de prelucrare a cărnii.

GUANTÁNAMO, oraş în SE Cubei; 215,9 mii loc. (1991). Nod de comunicaţii. Ind. textilă şi alim. (cafea, zahăr, ciocolată). O parte din golful **G.**, situat în N M. Caraibilor, la 34 km S de oraş, a fost luat în arendă (1903), pentru 99 de ani, de către S.U.A., care şi-a construit aici o bază militară navală. Întemeiat în 1819.

GUAPORÉ (ITÉNEZ), râu în V Braziliei şi NE Boliviei, afl. dr. al râului Mamoré (bazinul Amazonului); 1 749 km. Izv. din V Pod. Mato Grosso (Serra dos Parecis) şi formează, pe o porţiune, graniţa dintre Brazilia şi Bolivia. Navigabil în aval de oraşul Mato Grosso.

GUARANI (< sp.) s. m. pl. Populaţie indiană din America de Sud (Paraguay şi Bolivia), din grupul de limbi *tupi-guarani*.

GUARANI (cuv. sp.) s. m. Unitate monetară în Paraguay.

GUARDAFUI (RAS ASIR, CASEYR), cap în extremitatea de E a Africii (Somalia), la intrarea în G. Aden, la 11° 49' lat. N şi 51° 15' long. E.

GUARDI, Francesco (1712—1793), pictor italian. Elev al lui Canaletto. Peisaje, în special din Veneţia („Curte veneţiană", „Canal Grande", „Piaţa San Marco").

GUARDIAN [ga:diən] **(„The ~"),** cotidian liberal britanic de largă audienţă internaţională. Fundat în 1821 (până în 1959 s-a intitulat „Manchester Guardian"). Apare la Manchester şi la Londra.

GUÁRICO, stat în N Venezuelei centrale; 65 mii km²; 488,7 mii loc. (1991). Centrul ad-tiv: *San Juan de los Morros*. Expl. forestiere. Creşterea animalelor.

GUARINI, Guarino (1624—1683), arhitect, matematician şi teolog italian. Lucrări baroce caracterizate prin virtuozitate tehnică şi îmbinări sau suprapuneri de volume circulare şi eliptice (Palatul Carignano, bisericile San Lorenzo — capodopera sa, San Filippo; Accademia delle Scienze).

GUARNERI (GUARNERIUS), celebră familie de lutieri italieni din Cremona (sec. 17—18). Cel mai strălucit reprezentant a fost *Giuseppe Antonio* (zis *del Gesú*) (1698—1744). Una dintre viorile sale a fost folosită de Paganini (1820).

GUAŞĂ (< fr.) s. f. **1.** Culoare preparată din gumă arabică, pigmenţi minerali şi apă, folosită în pictură; are aspect opac şi este apropiată, prin efecte, de pictura în tempera. **2.** Pictură executată cu astfel de culori.

GUATEMALA, Republica ~ (República de Guatemala), stat în extremitatea nordică a Americii Centrale istmice, cu ieşire la Oc. Pacific şi M. Caraibilor (G. Honduras); 108,9 mii km²; 9,7 mil. loc. (1993). Limba oficială: spaniola. Religia: creştină (catolici 75%, protestanţi 25%). Cap.: *Guatemala (Ciudad de Guatemala)*. Oraşe pr.: Puerto Barrios, Quetzaltenango. Este împărţit în 22 de departamente. Relief variat: munţi, în parte vulcanici, cu alt. max. în vf. Tajumulco (4 220 m) — cel mai înalt din America Centrală —, podişuri fertile sau acoperite de păduri tropicale, câmpii litorale relativ înguste. Climă etajată în alt. (28°C în reg. de câmpie litorală şi mai scăzută în zonele montane şi de podiş). Se cultivă 17,2% din supr. ţării. Plantaţii de cafea (195 mii t cafea, 1991), trestie de zahăr (9,8 mii. t, 1991), bananieri (470 mii t banane, 1991); culturi de porumb (1,2 mil. t porumb, 1991), bumbac (38 mii t, 1991), tutun, chicle (din care se produce guma de mestecat). Se cresc bovine (1,7 mii.

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Departamente	Suprafața (km²)	Populația (1994)	Capitala
Alta Verapaz	8 686	650 100	Cobán
Baja Verapaz	3 124	200 000	Salamá
Chimaltenango	1 979	374 900	Chimaltenango
Chiquimula	2 376	268 400	Chiquimula
El Progreso	1 922	115 500	Guastatoya (El Progreso)
Escuintla	4 384	592 600	Escuintla
Guatemala	2 126	2 188 700	Guatemala
Huehuetenango	7 400	790 200	Huehuetenango
Izabal	9 038	359 100	Puerto Barrios
Jalapa	2 063	200 400	Jalapa
Jutiapa	3 219	378 700	Jutiapa
Petén	35 854	295 100	Flores
Quetzaltenango	1 951	606 600	Quetzaltenango
Quiché	8 378	631 800	Santa Cruz del Quiché
Retalhuleu	1 856	261 100	Retalhuleu
Sacatepéquez	465	196 500	Antigua Guatemala
San Marcos	3 791	767 000	San Marcos
Santa Rosa	2 955	285 500	Cuilapa
Sololá	1 061	266 000	Sololá
Suchitepéquez	2 510	392 700	Mazatenango
Totonicapán	1 061	324 200	Totonicapán
Zacapa	2 690	171 100	Zacapa

capete, 1991), porcine (1,1 mil. capete, 1991), ovine (675 mii capete, 1991). Păduri tropicale umede în jumătatea nordică a țării, parțial valorificate. Expl. de plumb, zinc, crom și antimoniu. Ind. alim. (zahăr, lactate, băuturi, țigarete), de prelucr. a lemnului și a petrolului; ciment, textile ș.a. C.f. (1990): 917 km. Căi rutiere (1990): 13,3 mii km (824 km șoseaua panamericană). Moneda: 1 quetzal = 100 centavos. Turism: 508 mii turiști străini (1990). Export (1991): cafea, produse chimice și alim. (banane, zahăr, tutun), textile, lemn prețios. Import (1991): combustibili, utilaje și mijloace de transport, produse agro-alim. ș.a. — *Istoric.* Locuit de amerindienii maya, terit. G. a fost cucerit în prima jumătate a sec. 16 de spanioli. În sept. 1821, în timpul Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America Latină, G. și-a proclamat independența. Între 1821 și 1823, a fost unită cu Mexicul, iar între 1823 și 1839, a făcut parte din Federația Statelor Americii Centrale. În apr. 1839, s-a proclamat republică de sine stătătoare. În 1931, printr-o lovitură de stat, guvernul J. Ubico, sprijinit de marii proprietari funciari și de capitalul străin, a preluat puterea și a instaurat un regim dictatorial, înlăturat în 1944, în urma unei răscoale populare; guvernele la putere în anii 1944—1954 (îndeosebi guvernul condus de J. Arbenz Guzmán, 1950—1954) au fost susținute de comuniști. Între 1954 și 1985, țara a fost condusă de junte și guverne militare, iar din 1985 a revenit la o guvernare civilă. În ian. 1991, au avut loc alegeri prezidențiale câștigate de Jorge Serrano Elías, candidatul partidului Mișcarea de Acțiune și Solidaritate; în condițiile unei instabilități politice și constituționale, J.S. Elías demisionează, președinte al țării, ales de Parlament, devenind Ramiro de León Carpio (iun. 1993). Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Congresul Național, iar cea executivă de un cabinet numit și condus de președinte.

GUATEMALA (CIUDAD DE ~ [siudad de]), cap. Guatemalei; 1,13 mii. loc. (1993). Nod de comunicații rutiere și feroviare. Aeroport internațional (La Aurora). Centru comercial, politic și financiar al țării. Ind. textilă (bumbac), de prelucr. a lemnului (mobilă), piel. și încălț., a cimentului, alim. Universitate (1676). Catedrală (sec. 18). Muzeul Național de Arheologie și Etnografie, Muzeul Național de Istorie și Arte

Guatemala. Catedrala

Frumoase. Întemeiat în 1776 pe locul vechiului oraş Antigua (fundat în 1524, sub numele de Los Caballeros). Centru ad-tiv al coloniei spaniole Guatemala (1779—1821) şi cap. Rep. Independente Guatemala (din 1847). Distrus aproape în întregime de cutremurul din 1917.

GUATEMALĘZ, -Ă (< *Guatemala*) s. m. şi f., adj. **1.** S. m. şi f. Locuitor al statului Guatemala. **2.** Adj. Care aparţine Guatemalei, care se referă la Guatemala sau la populaţia acesteia.

GUAVIARE, râu în Columbia, afl. stg. al fl. Orinoco; c. 1 300 km. Izv. din Cordillera Oriental (Anzi) şi străbate C. Orinoco (Llanos) până la confl. Cascade.

GUAYAQUIL (SANTIAGO DE GUAYAQUIL) [guaiakil], oraş în Ecuador, port la Oc. Pacific; 1,5 mil. loc. (1990, cel mai mare oraş al ţării). Aeroport internaţional (Simón Bolívar). Centru comercial. Ind. metalurgică, textilă, chimică şi alim. (zahăr). Prelucr. lemnului. Rafinarea petrolului. Prin **G.** se exportă 50% din produsele ţării (cacao, cafea, banane) şi se importă 90%. Universitate (1867). Biserica Santo Domingo (sec. 16) şi catedrala San Francisco. Fundat în 1530.

GUBĘRNIE (< rus) s. f. Unitate teritorial-administrativă introdusă, în 1708, în Rusia de Petru I; s-a menţinut până în 1929.

GUBOGLU, Mihail (1911—1990, n. Ciadîr-Lunga, Basarabia), istoric şi orientalist român. Prof. univ. la Bucureşti, Paris, Ankara. A publicat izvoare turceşti de mare valoare pentru istoria României („Paleografia şi diplomatica turco-osmană", „Catalogul documentelor turceşti", „Cronici turceşti privind ţările române", în colab.).

GUDEA (sec. 22 î. Hr.), patesi (rege) al oraşului-stat Lagaş din Mesopotamia. În timpul lui, arta şi literatura au cunoscut o maximă înflorire.

GUDERIAN, Heinz (1888—1954), general german. Unul dintre teoreticienii întrebuinţării autonome a unităţilor de blindate („Atenţie! tancuri!"). A comandat unităţi de blindate în Polonia (1939), Franţa (1940), U.R.S.S. (1941). Inspector general al trupelor de blindate (1943) şi şef de stat-major al armatei terestre (1944—1945). Memorii.

GUDRŌN (< fr.) s. n. **1.** Lichid vâscos, de culoare închisă, cu miros specific, care se obţine la distilarea uscată a unor substanţe organice (uleiuri, lemn, cărbuni etc.); materie valoroasă pentru ind. organică de sinteză, ind. farmaceutică, în construcţii (liant rutier) etc.; catran. **2.** (Impr.) Reziduu separat la rafinarea unor produse petroliere, în special a uleiurilor de uns.

GUDRONĄ (< fr.) vb. I tranz. A executa gudronajul unei îmbrăcăminţi rutiere. ✦ A trata cu gudron un material, un element de construcţie etc.

GUDRONĄJ (< fr.) s. n. Tratament de întreţinere a suprafeţei unui drum, care constă în stropirea cu gudron şi în aşternerea unui strat de piatră spartă mărunt, urmate de o cilindrare; gudronare.

GUDRONATŌR (< *gudrona*) s. n. Maşină de lucru folosită pentru gudronaj.

GUDRUNLIED (KUDRUNLIED [-li:d]**), „Cântecul Gudrunei",** epopee germană din sec. 13, inspirată din vechi legende nordice. Supranumită şi „Odiseea germană", este, alături de „Cântecul nibelungilor", cea mai importantă epopee medievală germană.

GUDURĄ vb. I refl. **1.** (Despre câini) A-şi manifesta ataşamentul faţă de om, târându-se înaintea lui, lipindu-se de el şi mişcând din coadă. **2.** Fig. (Despre oameni) A se ploconi, a linguşi pe cineva, înjosindu-se.

GUĘLFI (< it.) s. m. pl. (În sec. 12—14, în oraşele italiene) Membri ai unei grupări politice, formate mai ales din păturile comerciale şi meşteşugăreşti, care au sprijinit pe papă în lupta împotriva împăraţilor germani şi a *ghibelinilor.*

GUERCINO (Giovanni Francesco Barbieri, zis **il ~)** (1591—1666), pictor italian. Influenţat de Carracci, Caravaggio şi Tiţian. Maestru al şcolii bologneze, reprezentant al barocului. Tematică religioasă, tratată în clarobscur („Sf. Francisc cu îngerii", „Funeraliile Sf. Petronilla", „Înălţarea Fecioarei").

GUERICKE [ghęrịcə], **Otto von** (1602—1686), fizician german. A dovedit existenţa presiunii atmosferice cu ajutorul emisferelor de Magdeburg (1654) şi a inventat baroscopul (un tip de maşină electrostatică) şi maşina pneumatică (1650).

GUERĮLĂ s. f. v. **gherilă.**

GUÉRIN [gerẽ], **Camille** (1872—1961), medic veterinar francez. A descoperit, împreună cu **A.** Calmette, vaccinul preventiv împotriva tuberculozei: B.C.G. (*B*acille *C*almette *G*uérin).

GUERNICA [ghernịca] **(GUERNICA Y LUNO),** oraş în N Spaniei (Ţara

Guernica: Tablou de Pablo Picasso

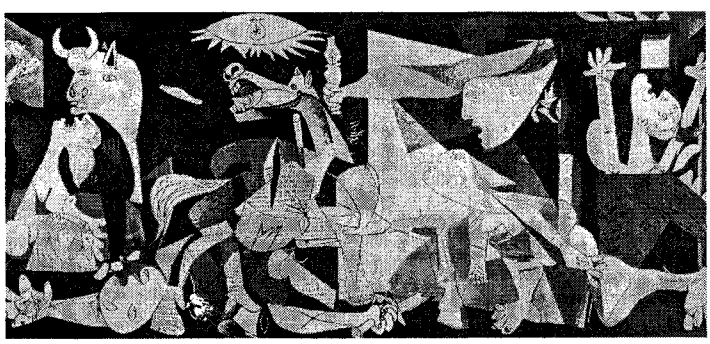

Bascilor); 18 mii loc. (1986). Vechi centru cultural al bascilor. Biserica Santa Maria la Antigua (1418). În timpul Războiului Civil din Spania (1936—1939), a fost bombardat în mod violent de aviația hitleristă (26 apr. 1937). Evenimentul este imortalizat în tabloul cu același nume de P. Picasso.

GUERNSEY [gə:nzi], a doua insulă ca mărime din grupul Ins. Normande, situată în SV Mării Mânecii, la V de Pen. Cotentin; 63 km^2; c. 56 mii loc. Localit. pr.: *St. Peter Port.* Creșterea animalelor. Horticultură. Pescuit. Muzeu.

GUERNSEY (cuv. engl.) [gə:nzi] (ZOOT.) s. n. Rasă de taurine crescută pentru producția de lapte (4 000—4 500 l anual), de culoare bălțată (alb cu galben), originară din ins. Guernsey.

GUERRERO [gherrero], stat în S Mexicului; 64,3 mii km^2; 2,6 mii. loc. (1990). Centrul ad-tiv: *Chilpancingo.* Expl. forestiere. Porumb, cafea, trestie de zahăr și citrice. Creșterea bovinelor.

GUESDE [ghed], **Jules** (pseud. lui *Jules Bazile*) (1845—1922), militant socialist francez. Unul dintre fondatorii Partidului Muncitoresc Francez (1879) și lider al Internaționalei a II-a.

GUEVARA [ghevara], **Antonio de** (1480—1545), scriitor spaniol. Precursor al conceptismului. Tratate religioase și moral-politice („Ceasornicul domnilor", adaptat în românește de cronicarul Nicolae Costin; „Disprețul curții și elogiul satului").

GUEVARA [ghevara], **Ernesto (Che** [ce]) (pe numele adevărat *Ernesto Guevara de la Serna*) (1928—1967), revoluționar sud-american de origine argentiniană. Cunoscut pentru ideile sale de stânga ce preconizau folosirea unor metode radicale ca soluție pentru ameliorarea sărăciei cvasigenerale din America de Sud. A participat (1956—1958) la lupta insurgenților cubanezi împotriva dictaturii lui Batista. Ministru în

Ernesto Guevara

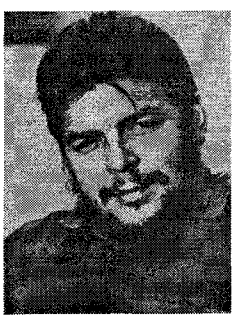

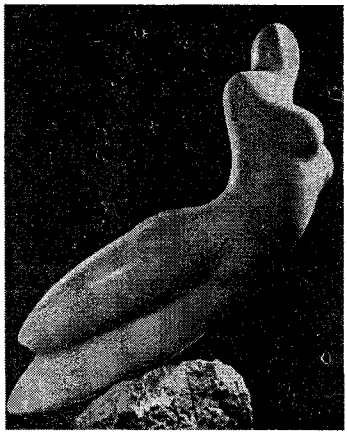

Marcel Guguianu: „Aurora"

guvernul cubanez (1961—1965). În 1965, a părăsit Cuba; luptând în rândurile partizanilor din Bolivia, a fost ucis de trupele guvernamentale. Op. pr.: „Războiul de gherilă", „Socialismul și omul în Cuba", „Jurnal din Bolivia".

GUGEȘTI, com. în jud. Vrancea; 6 281 loc. (1995). Expl. de balast. Prelucr. lemnului (placaje, furnire, cherestea, dogărie și butoaie). Stație de c.f. Colecție de istorie și arheologie. Biserica de lemn Sf. Voievozi (1879) în satul **G.**

GUGGENHEIM [gugənhaim], familie de industriași americani, de origine elvețiană, cu importante realizări culturale și filantropice. Mai important: **Solomon G.** (1861—1949). Din inițiativa sa a fost fundat celebrul **Muzeu G.** (construit într-un stil original, avangardist, de Frank Lloyd Wright), din New York, cu o bogată colecție de capodopere ale artei contemporane (printre care și colecția de artă Brâncuși).

GUGIUMAN (< tc.) s. n. (Înv.) Căciulă de samur purtată de domnitori sau de boieri ca semn al demnității lor.

GUGU, vf. în masivul Godeanu (Carpații Meridionali), alcătuit din șisturi cristaline; alt. 2 291 m.

GUGUIANU, Marcel (n. 1922, Bârlad), sculptor român. Lucrări cu predilecție în marmură și bronz, cu forme ajungând până la limita transparenței, de un abstracționism liric („Dalila"), alături de sculptură monumentală („Luchian", „Sadoveanu"). Statueta sa, „Ciocârlia", a devenit emblema diviziei de cultură a Băncii Mondiale—Washington.

GUGUȘTIUC (< bg.) s. m. Specie de pasăre sedentară, din ordinul columbiforme, de culoare cenușie, cu o dungă neagră, ca o jumătate de guler, pe gât *(Streptopelia decaocto).* Este răspândită în SE Europei și în V și S Asiei.

GUIART [ghiiar], **Jules** (1870—?), medic francez. Prof. univ. la Lyon și Cluj. Cercetări în domeniul parazitologiei. A organizat (1920) Muzeul de istorie a medicinei din Cluj. M. coresp. al Acad. Române (1924).

GUIAȘU, Silviu (n. 1938, Oradea), matematician român. Stabilit în Canada (1981). Prof. univ. la București și Toronto. Lucrări și studii în teoria informației, teoria codurilor, teoria jocurilor și a deciziilor. A introdus conceptul de entropie ponderată. Lucrări: „Aplicații ale teoriei informației", „Matematică și informație" (în colab.), „New applications of information theory".

GUICCIARDINI, Francesco (1483—1540), istoric și om politic italian. Una dintre personalitățile importante ale Renașterii, s-a distins prin obiectivitate și echilibru în prezentarea evenimentelor epocii sale. Op. pr.: „Istoria Florenței", „Istoria Italiei" (20 de cărți, cuprinzând evenimentele dintre 1492 și 1534) este una din primele lucrări care a tratat, pe bază de izvoare sigure, un subiect de istorie națională.

GUIDO D'AREZZO [d'arețto] (c. 990—c. 1050), călugăr și muzician italian. A preconizat sistemul notației muzicale actuale, a introdus portativul (cu patru linii) și denumirea silabică a sunetelor („Micrologus"). Inventator al metodei solmizației.

GUI IUAN (n. 1919), grafician chinez. Adaptează arta tradițională realităților Chinei actuale („Podul viu").

GUILIN, oraș în S Chinei (Guangxi Zhuang); 364,1 mii loc. (1990). Ind. chimică, electrotehnică și alim. Stațiune climaterică. Monumente ale naturii (grote).

GUILLAUME [ghiio:m], **Charles Édouard** (1861—1938), fizician elvețian. Stabilit în Franța. Contribuții în termometrie. A descoperit aliajele invar și elinvar utilizate la construirea instrumentelor de precizie. Premiul Nobel (1920).

GUILLAUME [ghiio:m], **Gustave** (1883—1960), lingvist francez. A elaborat o teorie lingvistică originală cu caracter semantic, structural și genetic, centrată pe temporalitate și bazată, în special, pe considerente psihologice și formale. Op.: „Problema articolului și soluționarea lui în limba franceză", „Timpul și verbul".

GUILLAUME D'AUVERGNE [ghiio:m d'overn] **(Guillaume de Paris)** (c. 1180—1249), teolog și filozof scolastic francez. Prof. univ. la Paris. Adept al lui Aristotel,

avers

revers

Guinea

a introdus diferenţierea dintre esenţa şi existenţa lucrurilor create, care va constitui punctul de plecare în metafizica lui Toma d'Aquino („Despre univers", „Despre suflet").

GUILLAUME DE CHAMPEAUX [ghiiọ:m də şampọ] (c. 1070—1121), filozof scolastic francez. Fondatorul Şcolii de la Saint-Victor. Reprezentant al realismului în disputa universaliilor, a propus o teorie a in-diferenţei despre esenţele lucrurilor.

GUILLAUME DE LORRIS [ghiiọ:m də loris] (1200/1210—1240), poet francez. Autorul primei părţi a celebrului „Romanul Trandafirului".

GUILLAUME DE MACHAUT sau **MACHAULT** [giiọ:m də maşo] (c. 1300—1377), poet şi muzician francez. Canonic de Reims. Reprezentant al perioadei Ars Nova. A cântat iubirea în poezii cu formă fixă (baladă, rondo). Aceste genuri, tratate de către trubaduri în manieră monodică, devin la el polifonice. A mai scris motete şi o misă („Misa de la Notre Dame").

GUILLAUMIN [ghiiomẹ̃], **Armand** (1841—1927), pictor francez. Peisaje impresioniste, caracterizate prin autenticitate şi lirism („Cheiul Senei la Bercy", „Topirea zăpezii în Creuse").

GUILLEMIN [ghiiemẹ̃], **Roger Charles Louis** (n. 1924), medic american de origine franceză. Prof. univ. la Houston. Cercetări în domeniile fiziologiei nervoase superioare şi a endocrinologiei experimentale. A izolat hormonii hipotalamici. Premiul Nobel pentru fiziologie şi medicină (1977), împreună cu A. V. Schally şi Rosalyn S. Yalow.

GUILLÉN [ghiiẹ̃], **Jorge** (1893—1984), poet spaniol. Versurile sale („Cântare", „Strigăt", „Omagiu"), consacrate destinului schimbător al omului, se remarcă prin perfecta fuziune a planului conceptual cu cel senzorial şi forţa evocatoare a limbajului. Traduceri din poeţi francezi.

GUILLEN [ghiλen], **Nicolás** (1902—1989), poet cubanez. Lirică inspirată din folclorul negru („Sóngoro Cosongo"); poeme militante, evocând în accente profetice revoluţia („Cântece pentru soldaţi şi sonuri pentru turişti", „Inima cu care trăiesc").

GUILLET [ghiie], **Léon Alexandre** (1873—1946), inginer francez. Cercetări în domeniul metalurgiei. A studiat proprietăţile oţelurilor speciale. M. de onoare al Acad. Române (1931).

GUILLOTIN [ghiiotẹ̃], **Joseph Ignace** (1738—1814), medic francez. Participant la Revoluţia Franceză. A propus în Adunarea Naţională (1789) ca pedeapsa capitală să fie executată cu instrumentul care i-a preluat numele (ghilotina).

GUILLOUX [ghiiu], **Louis** (1899—1980), scriitor francez. Romanele sale evocă mediul familial, însufleţit de idei revoluţionare („Sângele negru" — adaptat pentru teatru cu titlul „Cripure"), şi viaţa de provincie, văzută ca un protest împotriva suferinţei umane („Jocul răbdării").

GUIMARD [ghimạ:r], **Hector** (1867—1942), arhitect, decorator şi designer francez. Stabilit în S.U.A. (1938). Personalitate marcantă a curentului „Art Nouveau"; de numele lui se leagă şi denumirea de „Style Metro" şi „Style Guimard". Lucr. pr.: Castelul Béranger, Castelul d'Orgeval şi ornamentaţiile de la intrările vechilor staţii de metrou din Paris.

GUINEE (< engl., fr.) s. f. Veche monedă engleză de aur care valora 21 de şilingi.

GUINEEA 1. Republica Guineea (République de Guinée), stat în Africa Occidentală, cu ieşire la Oc. Atlantic (300 km); 245,9 mii km²; 7,42 mii. loc. (1993). Limba oficială: franceza. Religia: islamică (85%), creştină (catolici 10%), animistă (5%). Cap.: *Conakry*. Oraşe pr.: Kankan, Labé, Kindia, Nzérékoré. Este împărţit în 33 de regiuni. Relief variat: câmpie litorală cu lagune (în V), masivul Fouta Djallon (Mt. Loura, 1 538 m) în partea central-nordică, o reg. de podişuri drenată de fl. Niger şi afl. lui (în E), M-ţii Guineii (alt. max.: Mt. Nimba 1 752 m) în SE. Climă tropicală cu precipitaţii mai abundente în reg. litorală (peste 4 000 mm/an). Vegetaţie tipică de savană (pădurile ocupă c. 40% din terit.). Terenurile cultivate ocupă 3% din supr. ţării. Plantaţii de bananieri (110 mii t banane, 1991), cafea (30 mii t, 1991), ananas (38 mii t, 1991), trestie de zahăr (225 mii t zahăr, 1991), palmieri de ulei şi arbori de gumă arabică; culturi de orez (628 mii t, 1991), porumb (79 mii t, 1991), susan, arahide (52 mii t, 1991), bataţe, manioc ş.a. Creşterea bovinelor (1,8 mii. capete, 1991), ovinelor, caprinelor. Expl. de bauxită (17 mii. t, 1991, locul 2 pe glob), min. de fier, aur (2 500 kg 1991), diamante (200 mii carate, 1991). Prod. de alumină (640 mii t, 1990), cherestea, ulei de palmier, zahăr

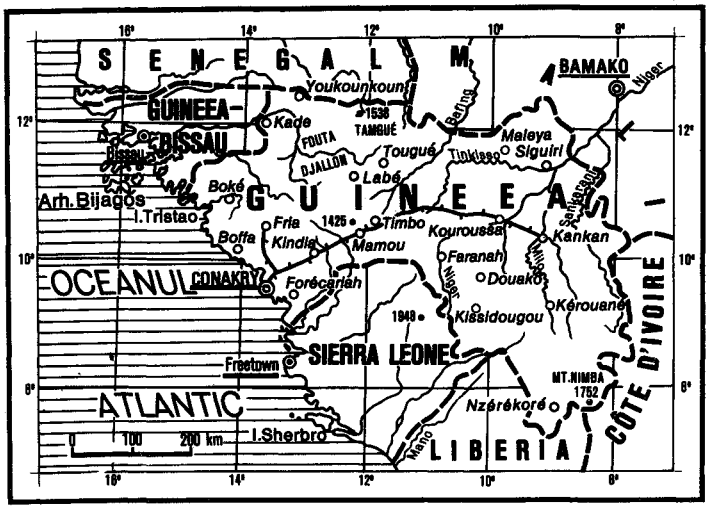

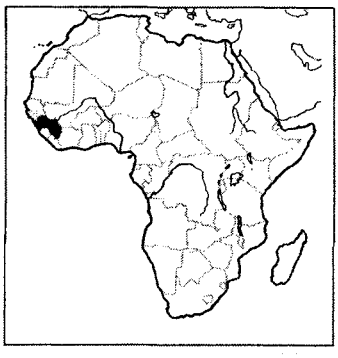

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km²)	Populația (1993)	Capitala
Beyla	17 452	161 300	Beyla
Boffa	5 003	141 700	Boffa
Boké*	10 053	225 200	Boké
Canakry	308	705 300	Conakry
Coyah (Dubréka)	5 576	134 200	Coyah
Dabola	6 000	98 000	Dabola
Dalaba	3 400	132 800	Dalaba
Dinguiraye	11 000	133 500	Dinguiraye
Faranah*	12 400	142 900	Faranah
Forécariah	4 265	116 500	Forécariah
Fria	2 175	70 400	Fria
Gaoual	11 500	135 700	Gaoual
Guéckédou	4 157	204 800	Guéckédou
Kankan	18 400	229 900	Kankan
Kérouané	7 950	106 900	Kérouané
Kindia	8 828	216 100	Kindia
Kissidougou	8 872	183 200	Kissidougou
Koubia	1 480	98 100	Koubia
Koundara	5 500	94 200	Koundara
Kouroussa	12 035	136 900	Kouroussa
Labé	2 520	253 200	Labé
Lélouma	2 150	138 500	Lélouma
Lola	4 219	106 700	Lola
Macenta	8 710	193 100	Macenta
Mali	8 800	210 900	Mali
Mamou	6 160	190 500	Mamou
Mandiana	12 950	136 300	Mandiana
Nzérékoré	3 781	216 400	Nzérékoré
Pita	4 000	228 000	Pita
Siguiri	19 750	209 200	Siguiri
Télimélé	8 080	243 300	Télimélé
Tougué	6 200	113 300	Tougué
Yomou	2 183	74 400	Yomou

* regiuni desființate în ian. 1988

ș.a. Pescuit (37,5 mii t, 1991). C.f. (1992): 662 km. Căi rutiere (1988): 28,4 mii km (4,3 mii km asfaltați). Moneda: 1 franc guinean = 100 cauris. Export (1990): bauxită și alumină, cafea, diamante, banane, arahide ș.a. Import (1990): utilaje ind. și mijloace de transport, produse textile, combustibili, produse alim. ș.a. — *Istoric.* În Evul Mediu, **G.** a făcut parte din statele Ghana și Mali. La mijlocul sec. 15, pe litoralul guinean au pătruns portughezii și negustorii de sclavi din alte țări europene. În sec. 18, pe terit. G. a fost creat un stat de tip feudal-patriarhal. Ocupată de francezi, a devenit colonie în 1893 și a fost inclusă, în 1904, în Federația Africa Occidentală Franceză. După al doilea război mondial, mișcarea de eliberare națională din **G.** a luat un puternic avânt. În 1947 a fost fundat Partidul Democrat din **G.** care, din 1958, a devenit partid unic. Secretar general, 1952—1984, *A. Sékou Touré*). La 2 oct. 1958, în urma unui referendum (sept. 1958), s-a proclamat independența țării. Adept al edificării unei societăți de tip marxist, A. Sékou Touré inițiază un program de reforme radicale, iar pe plan extern promovează o politică de colaborare cu U.R.S.S. și cu țările comuniste. În mart. 1984, în **G.** are loc o lovitură de stat militară condusă de colonelul Lansana Conté care suprimă constituția, dizolvă Adunarea Națională și Partidul Democrat. În dec. 1990, noua constituție, aprobată în urma unui referendum, autorizează pluripartidismul și pune capăt regimului militar. În dec. 1993, generalul L. Conté este ales președinte al statului. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Comitetul Militar de Redresare Națională, iar cea executivă, de un cabinet numit de Comitet. **2. Golful Guineii,** golf larg, deschis, al Oc. Atlantic, pe țărmul vestic al Africii Ecuatoriale, între capurile Palmas (Liberia) și Lopez (Gabon); 1,5 mil. km². Ad. max.: 6 360 m. Salinitate: 34,5—35‰ Maree max.: 2,7 m. Ins. pr.: Bioko, Principe, São Tomé ș.a. Porturi pr.: Tema, Accra, Sekondi-Takoradi (Ghana), Lomé (Togo), Lagos (Nigeria), Duala (Camerun), Libreville (Gabon). **3. Curentul Guineii,** curent oceanic cald, continuarea estică a Contracurentului Ecuatorial Atlantic, în N G. Guineii. Temp. medie anuală: 22—28°C. Viteza 0,4—2,7 km/oră.

GUINEEA-BISSAU, Republica ~ (República da Guiné-Bissau), stat în Africa Occidentală, cu ieșire la Oc. Atlantic (160 km); 36,1 mii km² (împreună cu ins. Bijagós și Bolama); 1 mil. loc. (1993). Limba oficială: portugheza. Religia: animistă (65%), islamică (30%), creștină. Cap.: *Bissau.* Este împărțită în opt regiuni și un sector autonom (Bissau). Relief de câmpie (alt. max. 240 m); țărm dantelat cu numeroase golfuri. Climă tropicală cu precipitații bogate (1 500—2 000 mm/an). Vegetație de mangrove pe țărm, păduri tropicale și savană în interior. Se cultivă arahide (20 mii t, 1991), palmieri de ulei, cocotieri (25 mii t nuci de cocos, 1991), arbori de cauciuc, bananieri, orez (18 mii t, 1991), manioc. Expl. forestiere (pădurile acoperă 30% din terit. țării). Creșterea bovinelor (410 mii capete, 1991), ovinelor (245 mii capete, 1991), caprinelor (208 mii capete, 1991) și a porcinelor (293 mii capete, 1991). Mici întreprinderi alim. și de prelucrare a lemnului (cherestea). Pescuit: 4,3 mii t (1990). Moneda: 1 peso guinean = 100 centavos. Nu are căi ferate. Căi rutiere (1989): 3,5 mii km. Căi navigabile interne: 1,5 mii km. Export (1991): pește și crustacee, arahide, ulei de palmier, lemn, fructe tropicale. Import (1991): utilaje ind. și mijloace de transport, bunuri de larg consum, produse agro-alim., combustibili ș.a. — *Istoric.* Descoperită în 1446 de portughezi, apoi colonie din sec. 16, **G.B.** a fost declarată, în 1951, provincie de peste mări a Portugaliei. În 1956, A. Cabrai a creat Partidul African al Independenței din Guineea și Insulele Capului Verde (P.A.I.G.C.). În 1961 a început lupta armată împotriva autorităților coloniale portugheze. În zonele eliberate, P.A.I.G.C. a trecut la reorganizarea vieții social-economice. La 24 sept. 1973, pe terit. controlat de acesta, s-a proclamat statul independent **G.-B.,** recunoscut de Portugalia în sept. 1974. În nov. 1980,

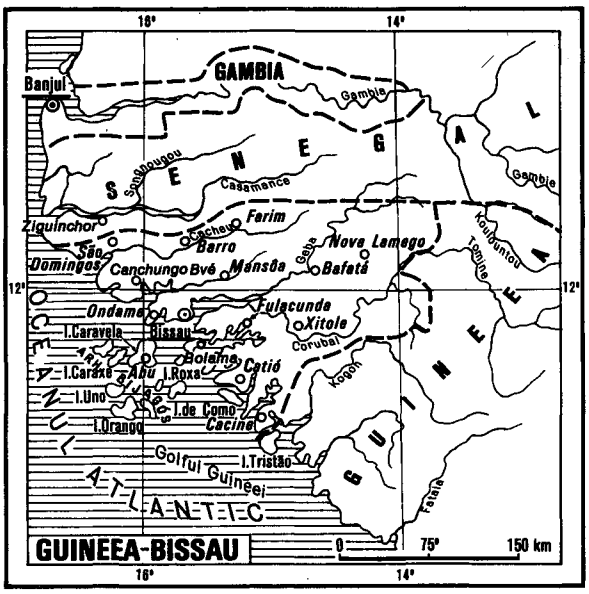

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni	Suprafața (km²)	Populația (1979)	Capitala
Bafatá	5 981	116 700	Bafatá
Biombo	840	56 500	Quinhamel
Bolama (Bijagós)	2 624	25 700	Bolama
Cacheu	5 175	130 200	Cacheu
Gabú	9 150	104 300	Gabú
Oio	5 403	135 100	Bissorá
Quinara	3 138	35 600	Buba
Tombali	3 736	55 100	Catió
Sector autonom Bissau	78	109 200	

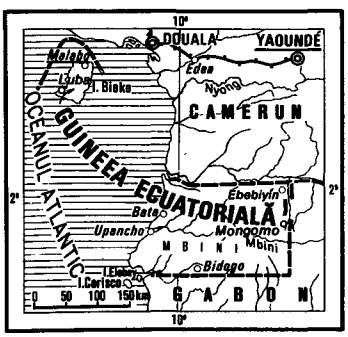

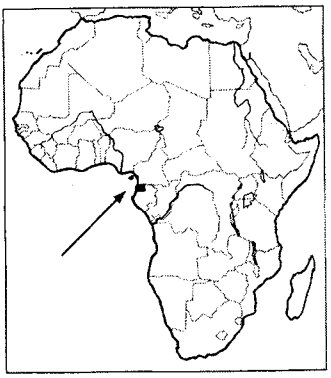

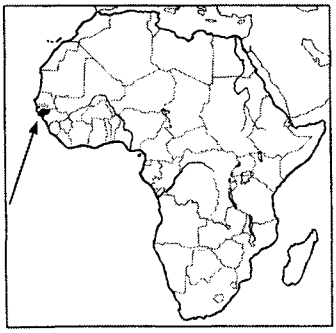

în urma unei lovituri de stat, puterea este preluată de Consiliul Revoluției, condus de Joao Bernardo Vieira. În iun. 1989, au loc alegeri generale, câștigate de P.A.I.G.C., J.B.Vieira devenind președinte al țării. În mai 1991, P.A.I.G.C. renunță la sistemul monopartid; în iul. 1994 au loc alegeri prezidențiale și legislative; J.B. Vieira este reales președinte al G.B. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Adunarea Națională Populară, iar cea executivă de Consiliul de Stat (guvernul) numit de președinte.

GUINEEA ECUATORIALĂ, Republica ~ (República de Guinea Ecuatorial), stat în partea central-vestică a Africii, alcătuit din două părți distincte: una continentală (Mbini = Río Muni) și una insulară (Bioko, Annobón ș.a.) în G. Guineii; 28,1 mii km²; 387 mii loc. (1993). Limba oficială: spaniola. Religia: creștină (catolici 94%), animistă. Cap.: *Malabo* (în ins. Bioko). Împărțit în șapte provincii, grupate în două regiuni. Orașe pr.: Bata (pe continent), Luba (ins. Bioko). Relief de podiș (în partea continentală) și de munți vulcanici (alt. max.: 3 008 m) în ins. Bioko, Annobón ș.a. Climă ecuatorială (25,4°C temperatura medie anuală la Malabo), cu ploi extrem de bogate (până la 10 mii mm/an). Plantații de cacao (7 mii t, 1991), cafea (7 mii t, 1991), banane (17 mii t, 1991), batate (35 mii t, 1991), cocotieri și palmieri de ulei, culturi de manioc, abacá. Expl. de lemn prețios (abanos, mahon, okoumé). Ind. alim. și de prelucr. a lemnului (cherestea, placaje). Creșterea ovinelor, bovinelor și caprinelor. Pescuit: 4 mii t, (1990). Nu are c. f. Căi rutiere (1989): 2,7 mii km. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Export (1990): cacao, cafea, lemn, banane ș.a. Import (1990): produse alim., combustibili, textile, utilaje ind., mijloace de transport ș.a. *Istoric.* Descoperită de portughezi în 1471—1472; cedată spaniolilor în 1777—1778.

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni și provincii	Suprafața (km^2)	Populația (1987)	Capitala
Regiunea continentală	**26 017**	**260 000**	**Bata**
Centro-Sur	9 931	56 000	Evinayong
Kié-Ntem	3 943	74 100	Ebebiyín
Litoral	6 665	76 000	Bata
Wele-Nzas	5 478	54 300	Mongomo
Regiunea insulară	**2 034**	**70 300**	**Malabo**
Annobón	17	2 400	San Antonio de Palea
Bioko Norte	2 017	56 600	Malabo
Bioko Sur	2 017	11 300	Luba

Posesiune spaniolă din 1843, **G.E.** a devenit, în aug. 1968, în urma unui referendum, stat independent. În 1979, regimul dictatorial al lui F. Macías Nguema (președinte din 1968) este răsturnat în urma unei lovituri de stat militare, puterea fiind preluată de Consiliul Militar Suprem, condus de locotenent-colonelul Téodoro Obiang Nguema Mbasogo. În iun. 1989, au loc alegeri prezidențiale (primele de la proclamarea independenței în 1968), generalul T.O.N. Mbasogo fiind reales președinte. În nov. 1991, printr-un referendum, este aprobată o nouă constituție, care instituie un regim pluralist, iar în nov. 1993 se țin alegeri generale, câștigate de Partidul Democratic. Republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte, de Camera Reprezentanților și de Consiliul de Stat, iar cea executivă de un cabinet numit de președinte.

GUINIZELLI [guinițelli] **(GUINICELLI), Guido** (c. 1240—1276), poet italian. Întemeietorul „dulcelui stil nou". Cantone, balade, sonete pe teme erotice sau peisagistice.

GUINNESS [ginis], **Sir Alec** (n. 1914), actor englez de teatru și film. Unul dintre monștrii sacri ai ecranului englez. Creații remarcabile în: „Marile speranțe", „Oliver Twist", „La botul calului", „Omul nostru din Havana", „Lawrence al Arabiei", „Căderea Imperiului Roman", „Dr. Jivago", „Comedianții", „Cromwell", „Războiul stelelor". Premiul Oscar: 1957 („Podul de pe râul Kwai").

GÜIRALDES, Ricardo (1886—1927), scriitor argentinian. Versuri („Clopotul de cristal"), proză scurtă („Povestiri despre moarte și sânge"), romane („Don Segundo Sombra") în care datele autobiografice se împletesc cu motive elegiace, descrieri idealizate ale pampasului și ale figurii eroice a gaucho-ului.

GUISE [ghi:z], familie nobiliară franceză, ramură colaterală a familiei ducale de Lorena. Întemeiată de Claude de Lorena (1496—1550). Mai importanți: **1. François I de G.** (1519—1563), om politic și renumit comandant militar. **2. Henric I de G.** (1550—1588), șef al partidului catolic în timpul războaielor împotriva hughenoților, unul dintre instigatorii măcelului din *Noaptea Sf. Bartolomeu* (1572) și pretendent la tronul Franței. A fost asasinat din ordinul regelui Henric III. **3. Henric II de G.** (1614—1664). A participat la răscoala napolitanilor (1647), condusă de *Masaniello*, urmărind ocuparea tronului Siciliei.

GUITRY [ghitry], **Sacha** (1885—1957), actor și dramaturg francez. Reprezentant al curentului Belle Epoque. Autor al unor piese ce cultivă verva și savoarea cuvântului („Tata avea dreptate", „Să visăm", „Doamnelor, nu trageți cu urechea").

GUIYANG, oraș în S Chinei, centrul ad-tiv al prov. Guizhou; 1 mii. loc. (1990). Nod de comunicații. Exploatări de bauxită, apatită, cărbune și min. de fier. Ind. metalurgică, constr. de utilaj minier, chimică și textilă. Fabrici de ciment, sticlă și hârtie. Monumente ale naturii (parcul natural „Huaxi" și parcul subteran „Nanjiao").

GUIZHOU, prov. în S Chinei; 174 mii km^2; 33,1 mii. loc. (1992). Centru ad-tiv.: *Guiyang*. Expl. forestiere și de min. de mercur, fier, bauxită, cărbune. Sfeclă și trestie de zahăr. Citrice.

GUIZOT [ghizo], **François** (1787—1874), om politic și istoric francez. Ministru și prim-min. (1847—1848), calitate în care a dus o politică conservatoare. Lucrări: „Conspirațiile și justiția politică", „Istoria Revoluției Engleze", „Memorii pentru a servi la istoria timpului meu".

GUJARĂT [gudʒərat], stat în V Indiei; 196 mii km^2; 41,3 mii. loc. (1991). Centrul ad-tiv: *Gândhīnagar*. Expl. de petrol. Vastă regiune de cultură a bumbacului. Creșterea animalelor.

GUJON (< fr.) s. n. Bară de oțel îngropată în stratul de rezistență al unei îmbrăcăminți rutiere din beton, care se așază paralel cu axa drumului la rosturile transversale de dilatație, cu scopul de a înlesni dilatarea liberă a planșeelor drumului și de a împiedica deplasarea laterală și denivelarea lor.

GUJRĀNWĀLA [gudʒrənualə], oraș în NE Pakistanului, la N de Lahore; 658,7 mii loc. (1981). Metalurgia aluminiului. Filaturi de bumbac și lână. Tăbăcării. Comerț cu cereale.

GUJRĀT [gudʒrat], oraș în NV Pakistanului, la N de Lahore; 155 mii loc. (1981). Ind. textilă; ceramică; ventilatoare. Meșteșuguri (încrustarea aurului, argintului și bronzului).

GU KAI-CI (c. 344—c. 406), pictor și teoretician de artă chinez. Unul dintre creatorii școlii naționale de pictură. Opere remarcabile prin claritatea liniei. A scris „Însemnări critice despre pictură".

GULAG (< rus. *Glavnoe Upravlenie Lagherei* „Direcția Generală a Lagărelor"), subst. **1.** Organism sovietic însărcinat cu administrarea lagărelor de reeducare prin muncă, înființate în 1919 și destinate adversarilor politici din toate categoriile sociale și naționale. În epoca stalinistă, mai ales după anii '30, milioane de persoane au fost deportate și, în mare parte, exterminate. După moartea lui Stalin (1953), efectivele lagărelor s-au diminuat considerabil, **g.** dizolvân-

Sir Alec Guinness

François Guizot

du-se în 1956. **2.** S. n. Sistem concentraționar sau represiv în U.R.S.S. și în țări cu un regim totalitar. Termenul a căpătat notorietate universală datorită cărții lui Aleksandr Soljenițîn, „Arhipeleagul Gulag". În România, comuniștii, veniți la putere în 1945, au organizat (după 1948), împotriva unor largi categorii sociale, un regim de teroare în închisori și lagăre de muncă forțată (Aiud, Gherla, Pitești, Sighet, Canalul Dunăre-Marea Neagră ș.a), soldat cu sute de mii de victime.

GULAȘ (< magh.) s. n. Un fel de tocană condimentată, din carne și cartofi.

GULBARGA, oraș în India (Karnātaka), în partea centrală a Pod. Deccan; 303,1 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. textilă (bumbac), chimică (vopsele) și alim. Moschee (construită după modelul celei din Córdoba, Spania).

GULDBERG [gulberg], **Cato Maximilian** (1836—1902), chimist și matematician norvegian. Prof. univ. la Cristiania (azi Oslo). Cercetări fundamentale în chimia fizică. A descoperit (1867) legea acțiunii maselor, împreună cu P. Waage.

GULDEN (< fr.) s. m. **1.** (În sec. 15—19 în țările din centrul Europei) Monedă de aur și mai târziu, de argint. **2.** (În prezent) Denumirea în limba olandeză a florinului **(2).**

GULDIN, Paul (1577—1643), matematician elvețian. Lucrări în domeniile teoriei numerelor, analizei matematice, geometriei. În 1635 a enunțat teoremele generale (teoremele lui **G.**) privind aria și volumul unui solid generat de o linie plană, care se rotește în jurul unei axe din același plan.

GULER (< magh.) s. n. **1.** Parte componentă a unor obiecte de îmbrăcăminte, care înconjură și acoperă, parțial sau integral, gâtul. **2.** Spumă care se formează la gura paharului de bere. **3.** (TEHN.) Porțiune dintr-o piesă cilindrică, conică sau tronconică, având diametrul mai mare decât restul piesei.

GULIAN, Constantin I. (n. 1914, București), filozof român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Studii de etică, teoria culturii, antropologie filozofică, istoria filozofiei universale și românești („Introducere în etica nouă", „Metodă și sistem la Hegel", „Problematica omului", „Hegel sau filozofia crizei").

avers revers
Gulden olandez

GULIE (< bg.) s. f. Plantă legumicolă bienală, din familia cruciferelor, cu tulpina îngroșată, fragedă și cu frunze dințate, cu pețiol lung (*Brassica oleracea* var. *gongyloides*).

GULLSTRAND, Allvar (1862—1930), medic suedez. Prof. univ. la Stockholm și Uppsala. Lucrări în domeniul fiziologiei dioptriilor ochiului. A inventat (1911) lampa cu fantă, instrument care a permis examinarea în secțiune optică a mediilor transparente ale ochiului. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1911).

GUMĂ (< *gumă*) vb. I tranz. **1.** A aplica un strat de gumă sau de cauciuc pe un obiect. **2.** A aplica un strat de clei, lipici, pap pe dosul unei etichete, mărci poștale etc.

GUMAJ (< *guma*) s. n. Aplicare a unui strat de cauciuc sau de gumă pe suprafața unui obiect; stratul de cauciuc propriu-zis.

GUMĂ (după fr. *gomme;* cf. lat. *gummi*) s. f. **1.** Materie vâscoasă, amorfă, din clasa polizaharidelor, produsă de sucurile țesuturilor cambiale ale unor plante, sub acțiunea luminii, a aerului și a bacteriilor sau pe cale sintetică, cu însușirea de a se întări în contact cu aerul; are diverse utilizări. ✧ *G. arabică* = substanță vâscoasă și lipicioasă secretată de unele specii de *Acacia* (*A. senegal, A. gummifera* etc.) sau preparată sintetic și utilizată ca adeziv pentru hârtie. **2.** Mic obiect de cauciuc folosit la ștergerea urmelor de creion, de cerneală, de tuș etc. de pe hârtie; radieră. ✦ (Înv.) Elastic. **3.** (La pl.) Produse cu aspect de rășină care se formează în benzinele cracate sub acțiunea peroxizilor.

GUMELNIȚA, cultură din Neolitic (milen. 4—3 î.Hr.). Răspândită în Muntenia, SE Moldovei, Dobrogea, Oltenia și în NE Bulgariei.

GUMILIOV, Nikolai Stepanovici (1886—1921), scriitor rus. Fondator al școlii akmeiste. Poeme pe tema războiului și a aventurii („Coloana de foc"). Executat de bolșevici sub acuzația de participare la un complot contrarevoluționar.

GUMPLOWICZ [gumplovițʃ], **Ludwig** (1838—1909), sociolog și jurist austriac. Consideră conflictul dintre rase forța devenirii istorice („Rasa și statul", „Compendiu de sociologie", „Compendiu de filozofie socială").

GÜNDISCH [gündiș], **Gustav** (n. 1907, Cisnădie), istoric sas din România. Prof. univ. la Sibiu. Stabilit în Germania (1982). Preocupări privind istoria socială, economică și culturală a Transilvaniei în sec. 14—15. Editor de documente („Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen", „Cu privire la relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania în anii 1456—1458").

GUNDULIĆ [gundulitʃ], **Ivan (Dživo)** (1588—1638), poet croat. Autorul epopeii naționale „Osman". Capodopera sa este poemul filozofic „Lacrimile fiului risipitor".

GUNN, John Battiscombe (n. 1928), fizician egiptean. Stabilit în S.U.A. (1959). Lucrări în domeniul fizicii semiconductorilor. În 1964, a descoperit efectul ce stă la baza construcției diodelor **G.,** folosite în electronica hiperfrecvențelor (efectul **G.**).

GUNNARSON, Gunnar (1889—1975), scriitor islandez. Romane de factură moralistă, autobiografice sau inspirate din vechi „saga" islandeze („Istoria familiei Borg", „Biserica de pe munte").

GUNNBJØRN FJELD, cel mai înalt vf. al Groenlandei, situat în E ins., în culmea Watkins. Alt.: 3 700 m. Alcătuit din bazalte. Ghețari.

GUNOI (< sl.) s. n. **1.** Resturi murdare sau netrebuincioase care se aruncă. **2.** *G. de grajd* = dejecțiile solide și lichide ale animalelor, în amestec cu paie de așternut, supuse unui proces de fermentare. Bogat în azot, fosfor și săruri de potasiu, se folosește ca îngrășământ agricol natural. **3.** Fig. Om de nimic, lepădătură.

GUNOI (< *gunoi* [1]) vb. IV tranz. A îngrășa pământul cu gunoi de grajd.

GUNTER [gantə], **Edmund** (1581—1626), matematician și astronom englez. A inventat (1618) quadrantul ce-i poartă numele, a utilizat pentru prima dată termenii cosinus și cotangentă (1620) și a publicat primele tabele de logaritmi.

GÜNTHER, Johann Christian (1695—1723), poet german. Lirică a neîmplinirilor și a dezamăgirilor („Cântecele Leonorei").

GUNTÛR, oraș în E Indiei (Andhra Pradesh), în delta fl. Krishna; 471 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Centru comercial. Ind. mat. de constr. (ciment), textilă (bumbac) și alim. (tutun).

GÜNZ (< n. pr. *Günz*), prima fază a glaciației cuaternare alpine, care a avut loc aproximativ cu 600 000 ani î.Hr., pusă în evidență de pânza superioară de pietrișuri transportate de torentele alimentate de ghețarul **G.**

GUO MOYUO (1892—1978), istoric, scriitor și om politic comunist chinez. Participant la lupta de eliberare națională a poporului chinez. Dramaturgie dedicată acestui moment („Trei femei răsculate", „Qü-yuan", „Gemenii"). Contribuții istoriografice („Studii despre vechea cetate chineză"). M. de onoare al Acad. Române (1957).

GUPĂ s. f. Pește teleostean marin de c. 15—20 cm, albastru-argintiu cu dungi aurii pe flancuri *(Boops boops);* trăiește în Marea Neagră.

GUPTA 1. Dinastie în India de Nord (320—544), întemeiată de Chandragupta I; epocă de înflorire a literaturii, artei și științei antice indiene. **2.** Denumirea statului sclavagist condus de dinastia **G. (1)** (sec. 4—6).

GURA CALIȚEI, com. în jud. Vrancea; 3 103 loc. (1995). Până la 6 aug. 1970 s-a numit *Lacul lui Baban.*

GURA FOII, com. în jud. Dâmbovița, pe râul Potopu; 2 490 loc. (1995). Expl. de balast. Biserica de lemn cu dublu hram, Cuvioasa Paraschiva și Sf. Nicolae (1823), în satul Bumbuia.

GURAHONȚ 1. Depr. intramontană, de origine tectono-erozivă, în V României, între M-ții Zarand și Codru-Moma, pe cursul superior al Crișului Alb. Supr.: c. 200 km². Relief de luncă și terase. **2.** Com. în jud. Arad, pe Crișul Alb; 4 924 loc. (1995). Produse alim.; prelucr. lemnului. Centru pomicol. Stație de c.f. Castel în stil neoclasic (sec.19). Parc dendrologic. Rezervația botanică Dosul Laurului (31 ha), în satul Zimbru.

GURA HUMORULUI, oraș în jud. Suceava, pe râul Moldova; 16 850 loc. (1995). Expl. de calcar și balast; întreprindere de articole tehnice din cauciuc; filatură de bumbac. Fabrică de cherestea; produse alim. (conserve de legume și fructe, preparate din lapte, panificație). Centru pomicol și centru de coordonare a activității miniere de la Leșu Ursului (cupru), Iacobeni (mangan, turbă) și Fundu Moldovei (pirite cuprifere). Muzeu etnografic. Parc dendrologic (15 ha). Localit. a fost întemeiată în 1775; declarat oraș în 1905. În apropiere se află bisericile mănăstirilor Humor (1530) și Voroneț (1488, mărită în vremea lui Petru Rareș), remarcabile monumente ale artei moldovenești, cu somptuoase picturi exterioare (1535 și, respectiv, 1547). Declarate monumente UNESCO. Turism.

GURALIV, -Ă (< *gură*; cf. bg. *govorliv*) adj. Vorbăreț, gureș, limbut; gălăgios.

GURA OCNIȚEI, com. în jud. Dâmbovița, pe Ialomița; 7 218 loc. (1995). Expl. de petrol și sare. Termocentrală. Izv. minerale. Bisericile Sf. Paraschiva (1809) și Adormirea Maicii Domnului (1886—1891), în satele Gura Ocniței și Adânca.

GURA PONICOVEI, peșteră în SV României, pe versantul stg. al Dunării, în zona lacului de acumulare de la Porțile de Fier I și a defileului Cazanele Mari, la 62 m alt. Săpată de pârâul Ponicova (afl. al Dunării) în calcarele masivului Ciucaru Mare, are formă ramificată, cu numeroase galerii largi, etajate. Conține enorme blocuri de prăbușire, formațiuni concreționare, depozite de guano. Temp.: 11°C. Faună bogată (lilieci, păianjeni, fluturi etc.). Resturi scheletice de *Ursus spelaeus* și fragmente de ceramică hallstattiană. Rezervație speologică.

GURA RÂULUI, com. în jud. Sibiu, pe Cibin; 3 641 loc. (1995). Hidrocentrală (3,7 MW) dată în folosință în 1981. Colecție de icoane pe sticlă, ceramică, țesături, piese de port popular etc. Biserica Cuvioasa Paraschiva (sec. 18—19) în satul Gura Râului.

GURASADA, com. în jud. Hunedoara; 1 900 loc. (1995). Expl. de bentonită. Biserica ortodoxă Sf. Mihail, de plan central, ridicată în sec. 13 și mărită ulterior, cu picturi interioare (1765). Stație de c.f. Expoziția memorială „Silviu Dragomir".

GURA ȘUȚII, com. în jud. Dâmbovița; 5 579 loc. (1995). Expl. de gaze naturale și petrol. Biserica Duminica Tuturor Sfinților (sec. 19), în satul Gura Șutii.

GURA TEGHII, com. în jud. Buzău, pe râul Bâsca; 4 325 loc. (1995). Expl. și prelucr. lemnului (cherestea). Expl. de petrol.

GURA VADULUI, com. în jud. Prahova; 2 554 loc. (1995). Combinat de vinificație (Tohani). Biserica Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1816), în satul Tohani.

GURA VĂII, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 5 572 loc. (1995). Expl. de petrol. Până în 1965 s-a numit *Râpile.* Biserica de zid cu dublu hram, Adormirea Maicii Domnului și Sf. Ștefan (1750) și biserica de lemn Sf. Nicolae (1781), în satul Gura Văii.

GURA VITIOAREI, com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 071 loc. (1995).

GURĂ (lat. *gula* „gâtlej, gât") s. f. **I. 1.** (ANAT.) Prima porțiune a aparatului digestiv la om și la animale, reprezentată printr-o cavitate care conține limba și dinții și prin care sunt introduse alimentele în organism. **G.** este delimitată prin buze, obraji, vălul palatului, planșeul bucal, comunicând posterior cu faringele; principalele funcțiuni ale **g.** sunt: masticația, digestia bucală a alimentelor cu ajutorul fermenților (ptialina și amilaza), funcțiunea gustativă etc.; *p. restr.* buzele și deschizătura dintre ele. ✧ Expr. *Cu sufletul la gură* = abia mai putând respira (din cauza alergăturii sau a emoției) ✦ *Gură de lup* = **a)** (MED.) malformație congenitală caracterizată prin comunicarea cavității bucale cu fosele nazale; **b)** (NAV.) ochi dublu al unei parâme. ✦ (BOT.) *Gura-leului* = plantă perenă, decorativă, din familia scrofulariaceelor, înaltă de 20—80 cm, cu frunze opuse și cu flori bilabiate de diferite culori *(Antirrhinum majus). Gura-lupului* = plantă erbacee, perenă, din familia labiatelor, înaltă de 30—100 cm, cu frunze opuse, pețiolate, cu flori violacee cu buza inferioară albă sau gălbuie *(Scutellaria altissima);* crește prin păduri și tufărișuri. **2.** Gura **(I 1)** considerată ca organ cu ajutorul căruia se hrănește omul. ✧ Expr. *A pune* (sau *a lua*) *ceva în gură* = a mânca (puțin și în fugă). *A i se face gura pungă* = a avea senzația de astringență din cauza unor alimente acre. *De-ale gurii* = mâncare. Fig. *A da* (cuiva) *mură-n gură* = a-i da cuiva totul de-a gata. ✦ Persoană (din familie) care trebuie hrănită. **3.** Gura **(I 1)** considerată ca organ al vorbirii ✧ Expr. *A-l lua* (pe cineva) *gura pe dinainte* sau *a-l scăpa gura* = a dezvălui (fără să vrea) o taină; a scăpa o vorbă (necugetată). *A fi cu gura mare* = a fi scandalagiu, certăreț. (Despre vorbe, poezii, cântece etc.) *A trece* (sau *a umbla, a fi purtat) din gură în gură* = a transmite (sau a fi transmis) de la om la om, din generație în generație. ✦ Ceea ce se vorbește; vorbă, cuvânt, mărturisire, spusă. ✧ Expr. *Gura lumii* = vorbe, bârfeli, calomnii. ✦ Glas, grai. ✧ Expr. *Nu i se aude gura,* se zice despre cineva foarte tăcut. ✦ Gălăgie, țipăt, ceartă. ✦ Expr. *A sta* (sau *a sări, a începe*) *cu gura pe* (sau *la*) *cineva* = a certa pe cineva. ✦ (Personificat) Om care vorbește; vorbitor. ✦ Expr. *Gurile rele* = clevetitorii, bârfitorii. **4.** Gura **(I 1)** considerată ca organ al cântării. **5.** Buze. ✦ Sărut. ✧ Expr. *A da o gură cuiva* = a săruta (pe cineva). **II. 1.** (TEHN.) Deschizătură în peretele recipient, al unei încăperi etc., prin care se introduc sau se evacuează anumite materiale ori se stabilește o legătură între două încăperi (ex. **g.** de alimentare, **g.** de aer, **g.** de apă, de vizitare etc.). ✧ Expr. *A lega gura pânzei* = a

înnoda capetele firelor de urzeală înainte de a începe țesutul pânzei respective; *fig.* a se îmbogăți. *A prins pânza gură* = s-a făcut începutul. ✦ Deschizătură prin care iese sau se varsă ceva (ex. **g.** fluviului, **g.** craterului). ✧ *G. de foc* = **a)** armă de foc; **b)** denumirea generică dată tunurilor, obuzierelor, aruncătoarelor de mine etc. **2.** Tăiș.

GURĂ-CĂSCĂ (< *gură* + *cască*) s. m. Persoană care își pierde timpul degeaba, care manifestă dezinteres față de îndatoririle sale, pierde-vară; persoană care nu înțelege ce i se spune.

GURBĂNEȘTI, com. în jud. Călărași; 1 663 loc. (1995). Creșterea bovinelor, ovinelor și porcinelor. Biserica de zid Adormirea Maicii Domnului (1804) și biserica de lemn Sf. Nicolae (1802), în satul Gurbănești.

GUREȘ, -Ă (< *gură*) adj. Care vorbește mult; guraliv.

GURGHIU 1. Munții ~, masiv muntos în Carpații Orientali, situat între defileul Toplița-Deda al Mureșului și zona de izvoare a Târnavei Mari. De origine vulcanică, **M. G.** sunt alcătuiți din aglomerate vulcanice și curgeri de lavă, formând pod. înalte dominate de creste (resturi ale vechilor cratere: Tatarca, 1 689 m, Fâncelu, 1 684 m, Bătrâna, 1634 m ș.a.). Alt. max.: 1 777 m (vf. Saca). Expl. forestiere. Păstorit. Turism. **2.** Râu, afl. stg. al Mureșului; 55 km. Izv. din M-ții Gurghiu, străbate piemontul cu același nume și se varsă în Mureș la Reghin. **3.** Com. în jud. Mureș, pe râul omonim; 6 440 loc. (1995). Cetate medievală menționată pentru prima dată în 1248 sub numele de *Gurgen.* Poiană cu narcise și lalele pestrițe. Castel și capelă romano-catolică (1730) în satul **G.**

GURGUI (lat. *gurgulio* „beregată") s. n. **1.** Vârful opincii strâns cu o curelușă. **2.** Parte strâmtă, în formă de cioc, la gura urciorului. **3.** (Pop.) Vârful sânului; mamelon **(1). 4.** Vârful unui deal sau al unui munte.

GURIEV, oraș în V Kazahstanului, port pe fl. Ural, înainte de vărsarea acestuia în M. Caspică; 157 mii loc. (1991). Expl. și prelucr. petrolului. Punctul terminus al conductei petroliere de la Aktiubinsk și Orsk. Constr. de mașini, reparații navale, mat. de constr. Pescuit. Conserve de pește. Întemeiat în 1640. Din 1990, se numește *Aterau.*

GURKO, Iosif Vladimirovici (1828—1901), feldmareșal rus. În timpul Războiului Ruso-Româno-Turc (1877—1878) s-a distins în luptele de la pasul Șipka și la Plovdiv. Guvernator general al Poloniei (1882—1894).

GURMAND, -Ă (< fr.) adj. Căruia îi plac mâncărurile bune; mâncăcios.

GURMĂ (< fr.) s. f. (MED. VET.) Boală infecțioasă (provocată de un streptococ) a mânjilor și cailor tineri; buba mânzului.

GURNĂ s. f. Porțiune din învelișul exterior al unei nave, care face legătura între învelișul fundului și învelișul bordajelor.

GÜRSEL, Cemal (1895—1966), general și om politic turc. Autor al loviturii de stat din mai 1960, în urma căreia a preluat puterea. Președinte al țării (1961—1966).

GURU (cuv. sanscrit) s.m. (În tradiția hindusă) Învățător sau maestru spiritual, în special cel care acordă inițierea (diksa) unor ucenici. În casta luptătorilor, **g.** stăpânea arta de a lupta și vâna, în cea a muzicienilor el iniția pe tineri în arta muzicii și a dansului. În hinduismul popular contemporan, **g.** este persoana devotată unei anumite zeități, trăind în comuniune cu ea. În această calitate, el își inițiază discipolii în tehnicile de realizare a desăvârșirii (moksa).

GURUSLĂU (GORĂSLĂU), sat în com. Hereclean (jud. Sălaj). Aici, la 3 aug. 1601, armatele unite ale lui Mihai Viteazul și ale generalului G. Basta au înfrânt pe principele Sigismund Báthori, revenit în Transilvania.

GURVITCH [gürvits], **Georges** (1894—1965), sociolog și filozof francez de origine rusă. Prof. univ. la Bordeaux, Strasbourg, Harvard, Columbia. Unul dintre fondatorii microsociologiei. A conceput societatea ca fiind organizată pe verticală, după modelul „scării determinismelor" — de la cele microsociale la cele macrosociale („Menirea actuală a sociologiei", „Determinismele sociale și libertatea umană", „Dialectică și sociologie").

GUSEU (< fr.) s. n. Element metalic destinat prinderii capetelor barelor care concură într-un nod al unei grinzi, al unei ferme etc.

GUST (lat. *gustus*) s. n. **I. 1.** Senzație produsă de alimente sau de alte substanțe ca urmare a excitării receptorilor gustativi de pe mucoasa bucală și de pe limbă; proprietate a alimentelor și substanțelor solubile de a provoca această senzație. **2.** (La sg.) Unul dintre cele cinci simțuri, prin care organismul ia informații (cu ajutorul receptorilor gustativi) despre proprietățile chimice ale unor substanțe cu care vine în contact. **II. 1.** Simț al frumosului; capacitate spontană, perfecționată prin cultură, de a sesiza, de a deosebi frumosul și urâtul, esteticul și inesteticul în artă și în realitate printr-o reacție ce exprimă plăcere sau neplăcere, satisfacție sau insatisfacție estetică față de acestea. ✧ *Bun gust* = simț estetic. **2.** Înclinație, talent, vocație, predispoziție, chemare. ✦ Preferință. **3.** Dorință, plăcere, poftă, chef.

GUSTA (lat. *gustare*) vb. I **I.** Tranz. și intranz. A lua câte puțin dintr-o mâncare sau dintr-o băutură pentru a le cunoaște gustul. ✦ A mânca sau a bea în cantitate mică pentru a-și potoli foamea, setea sau pentru a-și satisface o poftă; *p. ext.* a mânca. **II. 1.** Tranz. A avea parte, a se bucura de ceva. **2.** A prețui, a-i plăcea mult.

GUSTAR (< *august,* prin apropiere de *gust*) s. n. Denumirea populară a lunii august.

GUSTARE (< *gusta*) s. f. **1.** Faptul de a gusta. ✦ Aprecierea unei mâncări sau a unei băuturi, degustare. **2.** (Concr.) Mâncare (rece) luată în fugă, în cantitate mică; aperitiv.

GUSTATIV, -Ă (< fr.; {s} lat. *gusto* „a gusta") adj. Care aparține gustului **(I),** privitor la gust.

GUSTAV (GUSTAF), numele a șase regi ai Suediei. Mai importanți: **1. G. I. Vasa** (numit anterior *Gustav Eriksson*), rege (1523—1560). Întemeietorul dinastiei *Vasa,* sub a cărui conducere Suedia și-a dobândit independența, înlăturând suzeranitatea Danemarcii. A introdus Reforma (1527—1529). **2. G. II Adolf Vasa,** rege (1611—1632). A reformat statul suedez, reînnoind structurile economice și învățământul. A creat armata națională. Mare comandant de oști. Cu o armată bine organizată, a purtat războaie cu Danemarca (1611—1613), Rusia (1613—1617) și Polonia (1621—1629), asigurând hegemonia Suediei în N Europei; a participat la *Războiul de 30 de ani* împotriva Habsburgilor, asupra cărora a obținut mai multe victorii (la Breitenfeld, 1631); a murit în bătălia victorioasă de la

Gustav II Adolf Vasa

Dimitrie Gusti

Paul Gusty

Lützen (1632). **3. G. III,** rege (1771—1792). A domnit în spiritul despotismului luminat, abolind tortura, acordând libertatea presei (1774) și toleranța religioasă (1781). **4. G. VI Adolf,** rege (1950—1973) din dinastia fundată de *J. B. Bernadotte.*

GUSTI, Dimitrie (1880—1955, n. Iași), sociolog, filozof și etician român. Acad. (1919), prof. univ. la Iași și București. Ministru al Învățământului. Fondatorul Școlii sociologice (monografice) de la București. Potrivit sistemului său sociologic, realitatea socială constituie un tot de „manifestări" (economice, spirituale, juridice și politice), condiționate de acțiunea simultană a mai mulți factori („cadrul cosmologic", „biologic", „psihologic" și „istoric") și guvernate de „legea paralelismului sociologic". A conceput sociologia ca o „știință a națiunii". Promotor al studiului problemelor sau „chestiunilor" sociale: „chestiunea Dunării", „chestiunea rurală", problema păcii și a războiului, sărăcia etc. A înființat și condus Institutul Social Român (1921— 1948), Consiliul Național de Cercetări Științifice (1947—1948), revistele „Arhiva pentru știința și reforma socială" (1919—1943) și „Sociologie românească" (1936—1944). A conceput ideea „muzeului sociologic", pe temeiul căreia a fost realizat Muzeul Satului (1936). Inițiatorul Legii serviciului social (1939) și al unei noi concepții de organizare a administrației locale a satului românesc. Sub conducerea sa, a fost editată, între 1938 și 1943, „Enciclopedia României" (4 vol.). Op. pr.: „Sociologia militans", „Problema sociologiei", „La science de la réalité sociale".

GUSTOS, -OASĂ (< *gust*) adj. Care are gust bun, plăcut la gust, apetisant.

GUSTY, Paul (1859—1944, n. București), regizor român. Unul dintre pionierii regiei românești de teatru. Director de scenă aproape 60 de ani la Teatrul Național din București. A montat lucrări dramatice dintr-un repertoriu divers, de la tragedia clasică la comedia și drama modernă. A adaptat numeroase piese de teatru străine.

GUȘAT, -Ă (< *gușă*) adj., s. m. și f. (Persoană) cu gușă.

GUȘĂ (cuv. autohton) s. f. **1.** (La păsări) Porțiunea dilatată a esofagului, în care alimentele stau câtva timp înainte de a trece în stomac. ✧ (ORNIT.) *Gușă-roșie* = măcăleandru. (BOT.) *Gușa-porumbelului* (sau *-porumbului*) = **a)** plantă erbacee perenă din familia cariofilaceelor, cu tulpina ramificată, moale, cu frunze opuse, ovate, ascuțite, cu flori albe-verzui și fructe bace negre, strălucitoare (*Cucubalus baccifer*); **b)** plantă erbacee perenă din familia cariofilaceelor, înaltă de 20—60 cm, cu frunze acuminate, flori albe dispuse în panicul și fructe capsule (*Silene cucubalus*). **2.** (La animalele amfibii) Pielea de pe maxilarul inferior, care ajută, împreună cu mușchii respectivi, la respirație. **3.** (La reptile) Bărbie. **4.** Creșterea patologică de volum a glandei tiroide, care determină apariția unei tumefieri pe fața anterioară a gâtului; poate fi însoțită de hipertiroidie sau de hipotiroidie. ✧ *G. endemică* sau *distrofie endemică tireopată* = **g.** răspândită la un număr mare de indivizi dintr-o regiune, care interesează, în afara unei hipofuncțiuni a tiroidei, întregul organism (sistem nervos, alte glande endocrine etc.). *G. exoftalmică* = *boala* lui Basedow. ✦ Cută de grăsime care atârnă sub bărbie la unele persoane grase. **5.** Gât. ✦ Gâtlej.

GUȘOENI, com. în jud. Vâlcea; 2 010 loc. (1995). Centru viticol. Bisericile de lemn Sf. Nicolae (1773), Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (1550, refăcută în 1915) și Cuvioasa Paraschiva (1766, refăcută în 1803) în satele Gușoianca, Gușoeni și Măgureni.

GUȘTER (< bg.) s. m. Specie de șopârlă de culoare verde, de c. 30 cm, cu coada foarte lungă (*Lacerta viridis*); este folositoare deoarece se hrănește cu insecte.

GUȘULEAC, Mihail (1887—1960, n. Lucovița, Herța), botanist român. M. coresp. al Acad. (1937). Prof. univ. la Cernăuți și București. A creat un sistem și o nouă nomenclatură de clasificare a fructelor. A introdus metode complexe de cercetare în morfologia, anatomia și cariologia vegetală, sistematică și genetică experimentală. Preocupări privind ocrotirea naturii.

GUTAPERCĂ (< fr.) s. f. Substanță plastică și izolantă extrasă din latexul unor arbori tropicali și subtropicali, utilizată în fabricarea unor instrumente medicale (ex. sonde), în pansamentele umede și în dermatologie.

GUTAȚIE (< fr. {i}; {s} lat. *gutto* „a picura") s. f. (BOT.) Eliminare a picăturilor de apă prin stomatele frunzelor, sub acțiunea presiunii radiculare, în cursul nopții.

GUTĂ[1] (< fr., lat.) s. f. Boală metabolică caracterizată prin creșterea concentrației acidului uric în sânge și prin depozitarea uraților în dreptul articulațiilor mici (în special la nivelul degetului mare de la picior); podagră.

GUTĂ[2] (< engl.) s. f. Fir confecționat din fibre sintetice de care se leagă cârligele la undițe.

GUTÂI (GUTIN), Munții ~, masiv muntos în lanțul vulcanic al Carpaților Orientali, cuprins între M-ții Oaș și Țibleș; alcătuit din aglomerate vulcanice și revărsări de lavă. Alt. max.: 1 443 m (vf. Gutâi). Zăcăminte de min. polimetalice. Expl. forestiere. Păstorit. Rezervația naturală geologică „Creasta cocoșului" (50 ha).

GUTENBERG, gazetă a muncitorilor tipografi. A apărut în București (1886—1901). A reapărut sporadic începând din 1902 până în 1931, când s-a contopit cu „Tiparul" din Cluj.

GUTENBERG [gu:tənberc], **Johann** (pe numele adevărat *Johannes Gensfleisch*) (c. 1400—1468), tipograf german. A inventat, în Europa, tiparul cu litere mobile (c. 1440). A editat, în limba latină, în condiții tehnice remarcabile, „Biblia" (1450—1455).

GUTIERĂ (< fr.) s. f. Șir lateral de table din învelișul punții unei nave, care face legătura între punte și învelișul bordajelor.

GUTTUSO, Renato (1912—1987), pictor și grafician italian. Reprezentant al școlii neorealiste. Operă caracterizată prin expresivitate și monumentalitate („Ocuparea pământurilor necultivate în

Sicilia", „Garibaldi în bătălia de la Ponte Ammiraglio").

GUȚUI (lat. *cottaneus*) s. m. Arbore fructifer din familia rozaceelor, cu frunze mari nedințate, groase, cu flori roz sau albe și cu fructe comestibile mari, ovale, galbene, acoperite cu perișori (*Cydonia oblonga*).

GUȚUIE (< *gutui*) s. f. Fructul gutuiului.

GUTURAI (la. **gutturalium*) s. n. Inflamație acută a mucoasei nazale, provocată de un grup de virusuri și manifestată printr-o secreție apoasă persistentă; coriză.

GUTURAL, -Ă (< fr. {i}; {s} lat. *guttur* „gât") adj. **1.** (Despre sunete sau voce) Care se rostește din fundul gâtului. **2.** (Despre consoane) Velar.

GUTZKOW [gutsko], **Karl** (1811—1878), scriitor german. Promotor al mișcării Tânăra Germanie. Opera sa, încercând să ofere o imagine completă a societății („Cavalerii spiritului"), reprezintă o critică violentă la adresa bisericii, statului și moralei („Maha Guru, povestea unui zeu"). Drame.

GUȚU, Gheorghe (1906—1994, n. Galați), filolog român. Prof. univ. la București. Specialist în limbile clasice („Dicționar latin-român", studii consacrate lui Seneca ș.a.). Traduceri din Cicero și Tacit. A tradus „Descriptio Moldaviae" a lui D. Cantemir.

GUȚU-ROMALO, Valeria (n. 1928, Chișinău), lingvistă română. Prof. univ. la București și Constanța. Preocupări pentru gramatica limbii române și tendințele ei actuale („Morfologia structurală a limbii române", „Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări", „Corectitudine și greșeală").

GUVERN (< *guverna*; cf. it. *governo*) s. n. Organ central al statului alcătuit din prim-ministru, miniștri și alți membri stabiliți prin lege organică; potrivit programului său de guvernare, acceptat de parlament, **g.** asigură realizarea politicii interne și externe a statului și exercită conducerea generală a administrației publice, cooperând cu organismele sociale interesate. Își exercită atribuțiile adoptând *hotărâri* pentru organizarea executării legilor și *ordonanțe*, care se emit în temeiul unei legi speciale de abilitare, adoptate de parlament, în limitele și condițiile prevăzute de aceasta, și care au putere de lege (până la eventuala lor invalidare de către parlament).

GUVERNA (< fr.) vb. I tranz. A conduce, a administra un stat.

Johann Gutenberg

GUVERNAMENTAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține guvernului, care ține de guvern; care susține guvernul.

GUVERNANT (< fr.) adj., s. m. (Cel) care guvernează.

GUVERNANTĂ (< fr.) s. f. Persoană (vorbind o limbă străină) angajată într-o familie pentru creșterea și educarea copiilor.

GUVERNARE (< *guverna*) s. f. **1.** Acțiunea de a guverna. **2.** Perioada în care un guvern exercită puterea care intră în competența sa. **3.** Conducerea unei nave cu ajutorul cârmei, după indicațiile compasului (**g.** la compas), în funcție de deviația provocată de vânt, de curenți etc. (**g.** după aliniament) sau după poziția altor nave. ✧ *Instalație de g.* = instalație de bord, alcătuită din timonă, parâme sau lanțuri și cârmă, cu care se execută dirijarea unei nave.

GUVERNATOR (< *guverna*, după it., lat.) s. m. **1.** (În unele state) Conducător al unei unități administrativ-teritoriale mai mari (ex. ținut, provincie) ori al unei colonii. ✧ *G. general* = reprezentantul monarhului Marii Britanii în acele state ale Commonwealth-ului care-l recunosc pe acesta ca suveran (ex. Canada, Australia, Noua Zeelandă, Jamaica, Grenada); îndeplinește funcția de șef de

Gheorghe Guțu

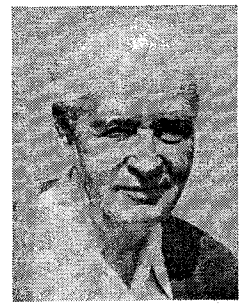

stat. **2.** Conducător, desemnat de guvern, al unor instituții de credit; în România, guvernatorul al Băncii Naționale a României este desemnat de Parlament.

GUVERNĂMÂNT (< fr.) s. n. **1.** Guvernare. **2.** *Formă de g.* = mod de organizare a organelor supreme ale puterii de stat, caracterele acestora, modul de formare și competența lor, reflectând felul în care se exercită puterea prin organele puterii de stat (ex. republică, monarhie). **3.** (În unele state) Unitate administrativ-teritorială condusă de un împuternicit al șefului statului.

GUVERNOR (< fr.) s. m. (Înv.) Persoană însărcinată cu educarea și cu supravegherea unui tânăr nobil sau a unui fiu de domnitor.

GUVID (< ngr.) s. m. Denumire generică dată unor pești, teleosteeni marini și dulcicoli, de 15—30 cm lungime, cu capul mare și lățit și corpul subțiat spre coadă (*Gobius*).

GUYANA 1. Republica Cooperatistă ~ (Co-operative Republic of Guyana), stat în N Americii de Sud cu ieșire la Oc. Atlantic (400 km); 215 mii km²; 730 mii loc. (1993). Limba oficială: engleza. Religia: hinduistă (33%), creștină (protestanți 18%, anglicani 16%), islamică (10%). Cap.: *Georgetown*. Este împărțit în 10 regiuni. Relieful este reprezentat în principal de un sector extins al Pod. Guyanei (alt. max. 2 772 m în vf. Roraima), faliat și fragmentat de râuri cu debite bogate și frecvente cascade (Kaieteur Falls, 226 m.), continuat spre N cu o îngustă câmpie litorală. Climă ecuatorială și subecuatorială cu precipitații bogate (până la 2 500 mm/an). Pădurile ocupă 76,1% din terit. țării, iar terenurile agricole mai puțin de 10% (arabil doar 2,3%). Plantații de trestie de zahăr (2,9 mil. t, 1991); de cafea și cacao; culturi de orez (250 mii t, 1991); porumb, legume. Expl. de bauxită (1,3 mil. t, 1991), aur (595 kg, 1988), diamante (21,9 mii carate, 1991), azbest ș.a. Fabrici de zahăr (163 mii t, 1991), rom (163 mii hl, 1991), cherestea, țigarete. Pescuit: 43 900 t (1991). Creșterea bovinelor, porcinelor și ovinelor. C.f. (1990): 88 km. Căi rutiere (1990): 5 697 km. Căi navigabile interne: 1 077 km. Moneda: 1 Guyana dollar = 100 cents. Export (1990): zahăr, bauxită, orez, rom, crustacee, diamante ș.a. Import (1990): utilaje ind. și mijloace de transport, combustibili, produse alim., bunuri de larg consum. — *Istoric.* Descoperită de navigatorii spanioli (sfârșitul sec. 15); în **G.** Olandeză, la începutul sec. 16, și-au făcut apariția negustorii

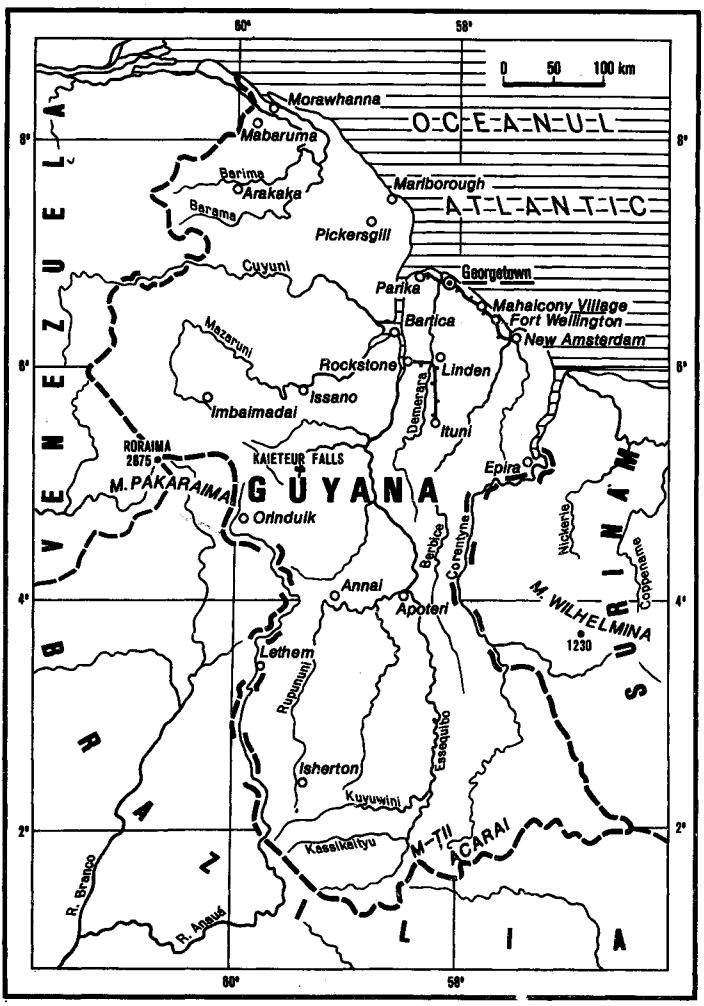

DIVIZIUNI ADMINISTRATIVE

Regiuni („Region")	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (1986)	Capitala
Regiunea 1 (Barima/Waini)	20 339	18 500	Mabaruma
Regiunea 2 (Pomeroon/Supenaam)	6 195	42 000	Anna Regina
Regiunea 3 (Essequibo Islands/WestDemerara)	3 755	102 800	Vreed-en-Hoop
Regiunea 4 (Demerara/Mahaica)	2 233	310 800	Paradise
Regiunea 5 (Mahaica/Berbice)	4 170	55 600	Fort Wellington
Regiunea 6 (East Berbice/Corentyne)	36 255	149 000	New Amsterdam
Regiunea 7 (Cuyuni/Mazaruni)	47 213	17 900	Bartica
Regiunea 8 (Potaro/Siparuni)	20 052	6 700	Mahdia
Regiunea 9 (Upper Takutu/Upper Essequibo)	57 790	15 300	Lethem
Regiunea 10 (Upper Demerara/Berbice)	17 081	38 600	Linden

din Ţările de Jos, care, în 1551, au fundat o aşezare la gurile râului Surinam (de unde şi a doua denumire a **G.** Olandeze de *Surinam*). De la sfârşitul sec. 16, **G.** a fost viu disputată de spanioli, englezi şi olandezi. În 1667, Anglia a cedat colonia Olandei, în schimbul Noului Amsterdam (actualul New York). În 1816, colonia a fost împărţită între Marea Britanie şi Olanda; partea care a revenit Marii Britanii a fost denumită, din 1831, **G.** Britanică. În mai 1966, **G.** Britanică şi-a proclamat independenţa în cadrul Commonwealth-ului, iar în febr. 1970, a devenit republică cooperatistă. În urma alegerilor parlamentare (primele alegeri libere de la proclamarea independenţei în 1966), din oct. 1992, Congresul Naţional al Poporului, care a condus despotic ţara în ultimii 25 de ani, a pierdut puterea, iar Chedi Jagan, liderul Partidului Progresist al Poporului, a fost ales preşedinte. Republică prezidenţială. Activitatea legislativă este exercitată de preşedinte şi de Adunarea Naţională, iar cea executivă, de un cabinet format după alegerile legislative. **2.** Reg. naturală în NE Americii de Sud, între Oc. Atlantic, Orinoco şi C. Amazonului. Câmpie joasă, mlăştinoasă, continuată cu un podiş întins, străbătut de culmi muntoase cu alt. max. de 2 950 m în vf. Auyán Tepuy (Venezuela). Climă ecuatorială şi subecuatorială. Păduri ecuatoriale şi savane. Expl. de bauxită, fier, mangan, aur şi diamante.

GUYANA FRANCEZĂ, posesiune franceză (departament de peste mări al Franţei) pe ţărmul de NE al Americii de Sud; 91 mii km^2; 114,8 mii loc. (1990). Limba oficială: franceza. Centrul ad-tiv: *Cayenne.* Oraş pr.: Kourou. Relief de podiş, care trece spre o câmpie litorală. Climă caldă şi umedă. Trestie de zahăr, cafea, cacao şi banane; culturi de

manioc, porumb, tutun, orez. 81% din terit. este acoperit cu păduri. Expl. forestiere (esențe tari). Zăcăminte de aur (870 kg, 1990) și de bauxită. Distilerii de rom. Moneda: 1 franc francez = 100 centimes. Export: lemn, aur, rom, cacao, banane. Import: produse ind. și alim. La Kourou (pe țărmul Oc. Atlantic) s-a înființat, în 1966, centrul de lansare a sateliților europeni cu ajutorul rachetelor „Ariane", aparținând Agenției Spațiale Europene. — *Istoric.* Descoperită în 1499, a fost cucerită inițial de olandezi (1654), iar apoi, alternativ, s-a aflat sub stăpânire franceză, olandeză, engleză; din 1817, definitiv, sub cea franceză. Insalubră și neospitalieră, **G. F.** a devenit loc de deportare (1794—1938). Potrivit Constituției franceze din 1946, **G. F.** a fost declarată departament de peste mări, parte integrantă a Franței. Activitatea legislativă este exercitată de Adunarea Națională și Senatul Franței, precum și de un parlament propriu (Consiliul Regional), iar cea executivă de prefect și de Consiliul General.

GUYAU [güio], **Marie Jean** (1854—1888), filozof și estetician francez. Unul dintre precursorii analizei sociologice a artei („Problemele esteticii contemporane", „Arta din punct de vedere sociologic").

GUYE, Philippe-Auguste (1862—1922), chimist elvețian. Prof. univ. la Geneva. Cercetări în domeniul electrochimiei. A determinat masele atomice ale azotului, clorului, argintului și a studiat ecuația de stare a gazelor ideale. M. de onoare al Acad. Române (1913).

GUYENNE [güien], prov. istorică în SV Franței, cuprinsă între poalele de N ale M-ților Pirinei și G. Gasconiei. Oraș pr.: *Bordeaux.* Expl. de petrol, gaze naturale, min. de fier, plumb și zinc; expl. forestiere. Grâu, porumb, plante industriale și furajere. Pomicultură. Viticultură. Creșterea bovinelor, porcinelor, ovinelor. Cucerită de romani (sec. 1 î.Hr.), de vizigoți (sec. 5), iar apoi de franci (sec. 6). Până în sec. 13, denumirea cu precădere a *Aquitaniei.* Din 1259, sub autoritatea Coroanei engleze; a fost retrocedată Franței în 1453.

GUYNEMER [ginemer], **Georges** (1894—1917), aviator francez. Comandant al escadrilei „Berzele". Erou al primului război mondial, având la activ 53 de victorii omologate.

GUZGAN s. m. (ZOOL.) Șobolan.

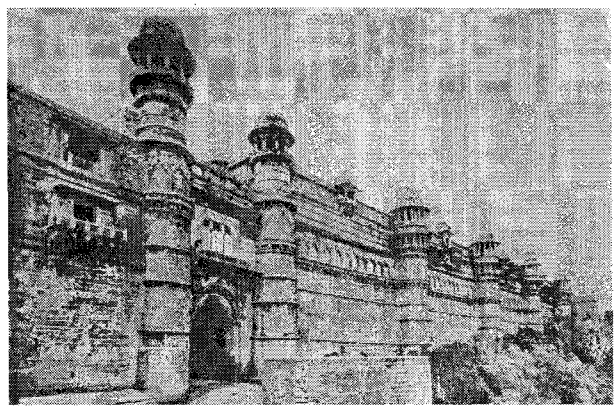

Gwalior. Zidul vechiului fort

GUZLĂ (< scr.) s. f. Instrument muzical popular, alcătuit dintr-o cutie de lemn plată, goală, cu coardele întinse deasupra, răspândit la unele popoare slave.

GUZMÁN, Martín Luís (1887—1976), scriitor mexican. Romanele sale („Vulturul și șarpele", „Umbra conducătorului") reprezintă o cronică a războiului civil mexican (1910—1916), cu aventuri și eroi de natură picarescă. Memorii.

GUZMÁN BLANCO, Antonio Leocaido (1829—1899), om politic liberal venezuelean. Conducător al insurecției liberale din 1870. Președinte provizoriu, ales apoi definitiv în 1873. A modernizat țara, guvernând autoritar, până în 1888.

GWALIOR [gvaliər], oraș în partea central-nordică a Indiei (Madhya Pradesh); 693 mii loc. (1991). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini (automobile), chim., piel. și textilă (covoare și confecții de bumbac). Universitate. Numeroase monumente: zidurile vechiului fort (sec. 11), palate, temple (Telika Mandir, sec. 11; ruinele templului Sas Bahu, sec. 11).

GWERU (GWELO), oraș în centrul Rep. Zimbabwe, pe râul omonim; 79 mii loc. (1987). Nod de comunicații. Expl. de aur, nichel, platină, azbest, cromite. Prelucr. metalelor, ciment, produse textile și alim. Oțeluri speciale. Centru agricol.

GYÁRMATHI [djarməti] **Samuel** (1751—1830), lingvist ungur. Fondator al lingvisticii fino-ugrice. A demonstrat înrudirea dintre limba maghiară și finlandeză *(Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammatice demonstrata).*

GYÉMANT, Ladislau (n. 1947, Oradea), istoric din România. Specialist în istoria Europei Centrale (sec. 18—19) cu privire specială asupra Transilvaniei și a istoriei evreilor din România („Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790—1848", „Ion Budai-Deleanu, De originibus populorum Transylvaniae", ed. critică).

GYLA (GYULA, JULA), voievod din Transilvania. În 1002—1003 a fost înfrânt și făcut prizonier de regele Ungariei, Ștefan I.

GYŐR [ghiör], oraș în NV Ungariei, port pe Rába, aproape de confl. cu Dunărea; 130 mii loc. (1991). Nod feroviar. Important centru al ind. textile (lână, mătase, fibre și fire artificiale). Metalurgie, mobilă, produse alim. (făină, ulei). Catedrală (sec. 12, reconstruită în sec. 18), palat episcopal (sec. 16), Mănăstirea Carmelitelor (sec. 18).

GYR, Radu (pseud. lui *Radu Demetrescu*) (1905—1975, n. Câmpulung Muscel), poet român. Versuri cu infiltrații folclorice, melodioase, cantabile, de evocare a pământului natal („Plânge Strâmbă-Lemne", „Cerbul de lumină", „Balade") și a cruzimilor războiului („Poeme de război"); mărturii patetice ale existenței în închisorile comuniste („Sângele temniței", „Stigmate").

GYROPORELLA subst. Gen fosil triasic de algă verde, cu talul nedivizat și cu ramificații verticilate, prinse pe un ax cilindric încrustat cu calcar.

GY SZABÓ Béla v. **Szabó Béla, Gy.**

GYULA, oraș în SE Ungariei la NE de Szeged; 36 mii loc. (1988); băi termale (42—70°C). Cetate cu turnuri (sec. 14—16); biserica ortodoxă Sf. Nicolae (1802). Important centru cultural, de învățământ și religios al românilor din Ungaria.